قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بمثل هذا القرآن لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیرا

بعون الله الجلیل این مجلد الثالث از تفسیر شهیر جامع جمیع علوم عقلیه و نقلیه اصلیه و فرعیه و منابع همه غرایب فنون قرانیه و عیون فوائد شد مسمی بتفسیر شریف

در این ایام فرحت انجام بغرض افاده و استفاده خواص و عوام جمیع ملل مختلفه بانتظام الکلام

در مطبع اسلامیه واقع لاهور باهتمام مولوی کرم بخش مالک و مهتمم مطبع مطبوع گردید

بشارة
ذات المسرة باسمه سبحانه

الحمد لله رب المشارق والمغارب والصلوٰة والسلام على محمد سيد الانبياء
الاطائب والائمة من عترته الاقارب وبعد فعلى البصير العارف والخبير الواقف واضح ولائح
بان الحيوٰة الدنيا غير باق ولا واف فلا يصحبه صاحب الا ما عمله واعطاه بيده لربه الواهب
فهل ان الدنيا الا دار دائرة ولذاتها فانية واعمالها من خيرها وشرها باقية وحاصلها موت محصول لها فوت و
ابداننا ضعيفة واجسادنا نحيفة وزادنا قليل وسفرنا طويل وعمرنا قصير وطمعنا يوما فيوما كبير وغفلتنا عن ذلك
عجب عجيب فينادم ويقول عند اجله رب لولا اخرتني الى اجل قريب لاصدقن واكونن من الصالحين كما قال سيدنا امام المتقين
عليه وآله السلام من الرب الغفور مخاطبا لاهل القبور في محضرهم فقيرا لاهل القبور هل تخبرونا عن احوالهم الهائلة ام اخبركم عن احوال
الماضية من بعدكم فاعلموا يا اهل القبور ان اجسادكم مقبورة وابدانكم متروبة واسمائكم محوة واثاركم معدومة ودياركم مخروبة
واموالكم مقسومة وازواجكم منكوحة واعمالكم عند الله مرهونة فما علمتم من الخير والشر موجودة وجزاءها لازمة ملزومة كما قال تعالى
فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره پس كل اهل قبور يكدفعه بكلمه واحد عرض كردند كه از لسان الله شنيدن دوست تر داريم پس امير مومنين ع
فرمود بدانيد اى اهل قبور كه اجساد شما مقبور و استخوانهاى ابدان شما خاك گرديده و اسماء شما از صفحه دنيا محو شده و احدى از اقرباء شما ياد ننمانده و آثار و نشانهاى شما
از اينجا نيست و نابود گرديده و مساكن رفيعه شما افتاده خراب و ويران شده و اموال باقى مانده شما كه بكمال زحمت و محنت جمع كرده بوديد مقسوم شده مردم برده خورده و از انتفاع
آن شما محروم مانده و زوجات شما منكوحه ديگران شده و اعمال نيك و بد شما نزد خدا مرهون افتاده پس جميع آنچه از خير و شر عمل كرده ايد موجود جزاء و سزاء هر يك آن لازم و ملزوم
بشما ميباشد چنانچه تعالى فرموده هر كه بكذره خير يا شر در دنيا عمل كرده جزا و سزا ايش خواهد ديد پس هر اهل عقل و ايمان بالايقان بعيان اين حال تنبيها الكمن ج اهل و غافل از خدا ترسى و عاقبت انديشى ميشود
لهذا هر صاحب عرفان و ايقان بمدة العمر باعمال خير ميكوشد و اجل و افضل ثمره شجره ايمان بقاء الدنيا احياء خلق الله و اتمام حجة الله منحصر بر احياء احكام كتاب الله تعالى و نشر آنست و جزا
و ثواب آن بغير الله احدى نميداند الا تمثيلا در عموم مفاد آيه من احياها فكانما احيى الناس جميعا شامل ميباشد فالحمد لله تعالى در اين زمان هم اجله اعزه عرفاء زمرجان دين و ايمان از شهزادگان
و نوابان در هندوستان بسيار اند منجمله ايشان شهزادگان حيدرآباد سنده حضرات مير صاحبان كلهم بحسب تحرير صاحب تاريخ سنده منسوب بحضرت اسد الله امير حمزه ع عم حضرت رسول الله عليهما السلام ميباشند
پس بنا بر اين خاندان سلاله جميله طيبه قريبان سيد كائنات ص اند پس بسعو الولد سر لابيه كه جد امجد ايشان در بدايت جان مقدس خود را در اثبات نبوة و كتاب رب العزة و السلام فدا كرد اول افضل شهداء عند
الخالق والخلق گرديد لهذا ذريتش هم در اين ايام كه نهايت جهالت و ضلالت است كه همت بذل مال خود بكمال رغبت و محبت در اشاعت احكام دين و معانى كتاب رب العالمين مبذول ميدارند منهم ركن الاركان عين الاعيان رفيع الشان منيع المكان
مخزن الدين ذو البذل و الاحسان معين الدين و الايمان الموفق فى هذا الزمان بترويج تفسير القرآن شوكت و عظمت مدار سركار شهزاده عظيم الشان الملقب من ملكة هندوستان هزهائينس حاجى نواب
مير نور محمد خان سلمه و ابقاه مع انساله و كثر فى المرجين امثاله خلف الصدق غفران رضوان مآب عالى تبار شهزاده ذو العزة و الوقار خلد آشيان سركار دولتمدار هزهائينس نواب مير محمد حسين على خان
عليه الرحمة و الغفران كه شهزادگان از ولاة سابقه حيدرآباد سنده ميباشند فى الواقع بزرگان سلاله خاندان بنيادى زينت بر ترويج دين و ايمان و دوامى بذل و احسان بسادات والاشان و بفقراء اهل ايمان از اكرام و تعظيم و اجلال
اعلام مجتهدين مستندين معتمدين دين و ايمان چه اين از لوازم جميع اهل ايمان است و اينحالة آغا نظهور وظيفه مقرره بعلماء و سادات و مومنين فقرا ابا و جدا قديما و حديثا بحمد الله در خاندان ايشان الى حين جارى است
و الذى تمتعات اموال و دولت همين است كه خاندان عاليه عديده خودم ميخورد و بااهل استحقاق هم ميرسانند شعر سخيان ز اموال ميخورند و بخيلان غم سيم و زر ميخورند پس سركار مسطور در اين ايام امر فرمودند
بطبع مجلد نهم لوامع التنزيل سواطع التاويل كه از ثرى تا ثريا صيت و شهرت او رسيده چنانچه از اعلام مخالف و مؤالف بدا و تقريظات نوشته دهر اهل ملت بكمال رغبت ازرا ميخوانند
و ميطلبند بعرب و عجم و هند و اقاليم ديگر بسيار ميرود و در جلد نهم اين تفسير متضمن علوم عقليه و فنون شرعيه و دقائق قرانيه و حقائق مغربيه منزل هر شك و شبه از هر آيه و هر كلمه بر اهين عقليه و نقليه
مفصله مستقله تا اتمام حجة و ارشاد بطريق افاده و استفاده مقتدى و معتقد و هر شخص فى البصائر و البصيرة تا بقاء دنيا بر صفحه روزگار نشر و ثواب آن بصاحب الامر در دنيا جارى و سارى
و در يوم لا ينفع مال و لا بنون الا من اتى الله بقلب سليم حاصل باشد و اما اسم شريف مصنف اين كتاب بر عالم منشور و بذروه عرفان تا آفاق مشهور
چون شمس تابان فى كبد السماء بكنيت اول اجداد المعصومين و ابائه الطاهرين عليهم سلام الله ابى العلاء الربانى و اقوم
الرحماء بينا الاعلا آية الله فى الانام فياض الزمانى حضرت ابو القاسم الرضوى القمى
اللاهورى لازالت شموس افضاله ساطعة واقمار افاضاته طالعة و ذاته قائمة بنفسه
دائمة سالمة بمحمد واله الطيبين الطاهرين صلوات
الله عليهم اجمعين

حرره الاحقر من طلاب العلم الدينى الراجى بفضل الله ابو الفضل الرضوى القمى عفى عنه وعن ابويه مبارك جو ملى

چونکه

کررو عده کرده شده که باقی تقریظات
برہر باقی مجلدات نوشته میشوند گرچه تقریظات
جمہور اعلام اسلام ایران و عربستان ہندوستان
براین تفسیر بےنظیر بسیار اند لکن در ہر مجلدے چند چند تقریظ
طبع خواہند شد و در این مجلد تاسع تقریظ سه نفر جمہور اعلام
ہریکی حجة اسلام در ملک ایران است و نیز تقریظ بعضے از جمہور
اعلام عراق عرب و بعض فضلاء ہندوستان درج می شوند
ہو الموفق والمعین بالنبی الامی الامین وآله الطاہرین حرره الاحقر
الصفی سید علی الحایری لاہوری

ہذا

ہو التقریظ من روضة
الرضویة مشہد امن الائمة علیه السلام
قد کتبه معًا مشایخ الثلثة من اعاظم علماء
خراسان و کل واحد منہم رکن الارکان عین الاعیان
مرجع صو بتجر اسا وهم فی ذلك النواحی صحبا الاجتهاد
ومنہم التقلید و اشخاص الاعتماد والتمجید فی جملة احکام الدین
حفظة الشرع المتین هداة طریق الحق والیقین ادلة رب العالمین
جناب الشیخ محمد رحیم و جناب الشیخ **محمد تقی** و جناب السید
حبیب الله الحسینی احسن الله عواقبہم معنا فی الدنیا
والدین بالنبی الامی الامین آمین آمین
یا رب العلمین

وابن ۱۱

عنوان افاضه بپنجاب دار الشریعه
لاہور بملاحظه علم الاعلام علیم الاحکام مرجع
الخاص والعام منبع الحلال والحرام نخبة مشایخ العظام
حجة الاسلام قبلة الانام کعبة الاسلام آیة الله الملك العلام
فخر الجمہور والاعلام المشہور فی الاکناف بین الخواص والعوام
غر الدہور والشہور والایام حافظ شریعة سید الانام جناب المستطاب
خیر الحاج **السید ابو القاسم** الرضوی القمی لازالت شموس
افاداته طالعة واقمار افاداته ساطعة مادام اللیالی والایام
انشاء الله المنعام

وهذا هو التقریظ الشریف

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی خلق الخلق فندبهم الی طاعته وحذرهم عن معصیته وسهل لهم طریق معرفته وعلمهم علم التوحید بلسان فطرته وبعث الانبیاء اتمامًا لنعمته وتلقینًا للحجة واعلاءً لکلمته مبشرین الی مشارع جنته منذرین عن مقارع عقوبته داعین الی مشاعر هدایته و فضل بعضهم علی بعض فی درجته ـ فقال عز من قائل تلك الرسل فضلنا بعضهم علی بعض **و** الصلوة علی اسبقهم یدًا ـ واشملهم ہدًی ـ واشرفهم مصدرًا ـ وموردًا ـ واطیبهم اصلاً ومهتدی اولهم حقیقة ـ ونورًا واخرهم شریعة ـ وظهورًا وهو الاول الاخر والباطن الظاهر و مبتدی اخبارهم ومختتم اثارهم ومبین اسرارهم **و** علی اهل بیته وعترته الذین بهم عرف الصواب والیهم توجه الخطاب وفی ابیاتهم نزل الکتاب ولا سیما حقیقة صفوته وزوج ابنته وحامی حوزته ومکمل رسالته ـ ومشید ملته وسر نبوته **علی المرتضی** ع الحاوی مدایح اسفار التنزیلات وایات القران **وبعد** فان اجل العلوم ابدًا واعلاهم شرفًا وقدرًا علم تنزیل الکتاب وتاویله ومعرفة اجماله وتفصیله فهو بحر الذی یغترف منه المغارف وینتهی الیه جمیع العلوم والمعارف ویقف عنده کل مجتهد وعارف وهو ابنی المقاصد والمواقف فان فیه تبیان کل شئ من الحکمة والکلام والفرائض والاحکام وقد صنف فیه الاولون والاخرون واجتهد فیه المتقدمون والمتاخرون ومن اجل واسنی وابہی واعلی ما صنف فیه **تفسیر** هذا العلم العامل والحبر الکامل خلاصة المتقدمین والمتاخرین وصفوة العلماء العاملین جناب المستطاب المستغنی عن الالقاب سید نا **آقا میرزا ابو القاسم اللاہوری** زاده الله ذکرًا وکرامة وتاییدًا وسوددًا وتسدیدًا که متفرقات ہمه فنون و فرائد کل معارف را جمع نموده و شتات علوم را الفت داده علاوه برآن اجوبه اشکالات معضله ومقفله محیره معطله ہر نوع را باحسن براہین وحجج ذیل ہر آیه کریمه درج نموده لہذا این تفسیر شریف نادر الازمنه جاذبه عقول و افہام واذہان اولی الالباب بحد قصوی بسوئے خود دارد که ہیچ کتابی دیگر این ندارد **و** در بیان مدایح ومناقب و اثبات طریق حق والزام الخصام وابطال باطل و دقیقه را باقی فرو نگذاشته پس شیاطین نفاق را نجم ثاقب و اثبات ولایت را برہان قاطع و رفع ظلمت شبہت را نور ساطع کاشف اسرار حقائق ورافع استار دقائق از تکلف دور **و** بفہم نزدیک تر خاصته که بعبارت فارسی غوامض علومی را نگاشته **و** کلفت عربیت را از میان برداشته تقسیم اقسام وکشف اوہام واتمام حجة ورفع شبہت را بطور مطلوب و وضعی مرغوب که نافع از برائے منتہی ومبتدی ومقتدا ومقتدی است چنان روشن ساخته که پرتو نور وجلوه ظہورش در دیده ہیچ ناظر و بر صفحه ہیچ خاطر پوشیده نیست **الحق** تفسیرے بدین بسط و تفصیل جزء وکل بدین نمط و توضیح وتکمیل بلسان فصیح فارسی عربی دیده نشده است جزی الله مؤلفه عن الاسلام خیرا **و** قد طالعت جزءًا منه فرایت فیه ما تلذ به النفوس وتقر به الاعین وتسر به القلوب وتشفی به

ن
واسنی

الصدور وهو حقيق بان يكتب بمداد النور على جباه الحور والقصور والسلام حرره الاثم حبيب الله بن هاشم الحسینی فی مشهد الرضوی علیه سلام الله من ربه و اکتفی علی هذا التحریر شیخ المشایخ ملاذ شریعة ملک خراسان الجناب شیخ محمد تقی المشهدی وهذا عبارته فی خاتمة هذا التقریظ الشریف شکر الله سعی مؤلف هذا التفسیر والتمس الدعاء من جنابه العالی حرره الفانی محمد تقی المشهدی وایضاً اکتفی علی هذا التحریر شمس علماء الایران ملاذ احکام القرآن مولینا واولینا جناب میرزا عبد الرحیم ساکن مشهد ثامن ائمة الانس والجان وهذه عبارته فی آخر هذا التقریظ کلما سطر فی هذه الورقة من اوصاف جنابه و حسن تالیفه تفسیره الشریف فهو حق وصدق واقع فجزاه الله عن الاسلام احسن الجزاء ووفقه لاکماله واتمامه بحرمة خیار البریه حرره العبد الاثیم محمد عبد الرحیم الخراسانی ❊

وهذا خط حضرة بحر العلوم النجفی جناب آقا السید حسین الطباطبائی سلمه ربی

وهذا عنوانه در لاهور بحضور باهر النور شریعة ظهور جناب مستطاب فواضل وفضائل مآب مرجع الانام مروج احکام سید الانام فخر المجتهدین وآیة المتقین ذو الفضل الداثر آقا سید ابو القاسم دام ایام افضاله وافاضاته العالی برسد از کربلاء معلی ۲۱ صفر سنه ۱۳۱۳ھ

عرض میشود مکتوب شریف که مورخه سوم شهر رجب بصحابة عالی جاه نائب نور محمد خان افغان مرسول است این اوقات که ایام زیارتی اربعین است بکربلا معلی واصل گردیده نمود رقیمه کریمه هم قبل براین از جانب عالی رسیده از مجاری حالات آنجناب سلمه الله ومجتهائی خالصانه خاطر شریف الشیان کماکان مستحضر بودم و از دعاگوئی در تحت قبه مبارکه فراموشی و غفلت نداشتم و این رقیمه آخری که رسید اسباب مزید اخلاص و دعاگوئی شد قلمی داشته اید نقاهتی در مزاج شریف داشته بحمد الله روی به بهبودی است بسیار دعا کردم و امیدوارم که انشاء الله بالکلیه رفع نقاهت و کسالت گردیده بی حادثه و قضا بوده باشید بسیار شائق ملاقات و بازدید فیض صحبت آنجناب هستم چونکه باقل سعادت یاری این مطلب نکرده امید که انشاء الله بعتبات عالیات دوباره مشرف شوید و مخلص هم بشرف ملاقات سامی برسم بحال الله دعاگوئی عافیت واقبال جناب عالی میباشم و هستم محبت ایشان را فراموش نکنیم و دیگر جلد اول وثانی وثالث از تفسیر لوامع که التفاف کرده بودید همراه جناب سلیل الاطیاب شرف الحاج سید مهدی یزدی فرستاده اید از مشار الیه جویا گردیدم از قراریکه میگوید در راه با بعضی از اسباب خود تلف گردیده بما نرسیده و لیکن از رحمت والتفات جناب شما ممنون شدم خیلی التفات کرده اید جزاکم الله خیرا چونکه صیت و شهرت این تفسیر شریف از سمک الی سماک رسیده نهایت شائق آن احقر هم می باشد و اگر باز ممکن شود انشاء الله همان سه جلد را دوباره این اوقات همراه آدمی معتمد بطور خاطر جمع بفرستید که نشانه و اسباب یادآوری وجود مسعود نزد ما باشد وانشاء الله تعالی از مطالعه آن بهره مند شده و دست بدعا همیشه تحت قبه عالیه علویه میباشیم خلاصه تلافی این محبت های شما موقوف است انشاء الله تعالی خودتان بعتبات عالیه مشرف شوید و آن وقت حسب اخلاص خود محبتی باشما کرده باشم عجالة جز صدق دعاگوئی و استدعای صحت و ملاقات آنجناب سلمه الله خدمتی برنمی آید متوقعم که همواره از سلامتی احوال و مجاری حالات خودتان باهر گونه فرمایشات مرقوم داشته مرا از طرف خود بیخبر نگذارید و هر مطلبی که لازم داشته باشید همیشه اعلام فرموده باشید والسلام خیر ختام ۱۲ شهر صفر المظفر سنه ۱۳۱۳ھ از کربلائے معلی

وهذا هو خط الفاضل المحقق محمد الشرابیانی الحال النجفی دام ظله وسلمه ایده ربی

وهذا خط مجمع المعقول والمنقول منبع الفروع والاصول واکمل الفحول الذی اعترف بکمال فضله اهل العلوم والفهوم والعقول قمر مضیئ ونیر مضیئ مصدر الفواضل مظهر الفضائل قدوسی الخصائل مولانا الاکامل مولینا واولینا الفاضل محمد الغروی الشرابیانی دام ظله العالی علی الموالی وهذا عنوانه خط هذا بلاهور حفه بالامن والسرور خدمت سرکار شریعت مدار سید العلماء المحققین وسند الفضلاء المدققین راس الفقهاء المجتهدین وحید العصر فرید الدهر ثقة الاسلام بنیة الله الاعلام جناب المستطاب سید ابو القاسم الرضوی دام افضاله العالی برسد انشاء الله تعالی عرض میشود کتاب مودت نصاب جناب عالی سلمه الله ربی با دو جلد تفسیر شریف از بیانات معجز آیات سرکار شریعت مدار عالی دام افضاله السامی همراه عالیجاه شیر احمد خان ملازم جناب اجل امجد نواب واصل و زیارت گردید اولاً از بشارت وعافیت وجود مسعود جناب مستطاب عالی که احسن بشارت واعظم نعم برائے همگنان وعموم علماء است نهایت خوشوقتی وابتهاج حاصل گشته کما هو حقه شکر گذار بدرگاه الهی شدم وثانیاً تفسیر

هذا التقریظ الشیخ عبد ...
ولد قصر نظر البسیط ابن عمر

شریف را بتفصیل لاحظه و مطالعه نموده فوق آنچه بتقریر و تحریر شود محظوظ و سعادت یاب گردیدم تبارک الله بر مراتب سعادت و فضل و علم جناب مستطاب عالی که در صنعت بیان سبقت بر علما و معاصرین و گذشتگان گرفته البته در سایر فنون و فضایل هم پایه افتخار و مباهات سلسله هستند و دعا تائید و مزید توفیقات منتهای جناب عالی بر همه لازم است هر کس از علما و معارف طلاب این کتاب مستطاب را می بینند بسیار تحمید و تجلیل جناب عالی مینمایند و مشتاق مطالعه و تعدد نسخه هستند الحق هدیه خوب و تحفه مطلوب برای احقر و امثال این نوع فرستاده اید خداوند تعالی بر درجات علم و عمل و برکات انفاس شریفه جناب عالی بیفزاید و تائیدات سرکار ایشان را در اینگونه خدمات بر شریعت طاهره علی شارعها آلاف التحیة و الثناء مضاعف فرماید و احقر هم در اخلاص غایبانه وجود شریف ثابت و همیشه دعاگوی و نایب الزیارت می باشم و هر گونه خدمت و ترویج از وجود ضعیفم بر آید ضروریست که هیچ وقت مضایقه نخواهم داشت ان شاء الله تعالی همه وقت سلامت ایام سعادت فرجام خود با هر گونه فرمایشات و رجوعات که در این صفحه داشته باشند مرقوم فرمایند در عالم مودت و یکجهتی ممنونم و السلم من الاحقر الجانی محمد الغروی الشرابیانی من النجف الاشرف سنه ۱۳۱۰ه

وهذا الخط المتضمن المتقرب من فخر المحصول غرة الدهور والشهور صاحب التفسير الرائق المنشور على ايدي الملوك فحل الفحول جامع المعقول والمنقول حاوي الفروع والاصول نور النشأتين جناب السيد حسين بن المرتضى الطباطبائي الكاظمي اعلى الله درجاته

و این عنوان در خط رسید لوامع التنزیل بجناب شان می باشد بعرض میرسانند که خدمت سراسر سعادت و علم و هدایت سلاله خاندان لوامع التنزیل و سلسله دودمان سواطع التاویل راس اهل المعقول اساس اهل المنقول فحل الفحول سید علماء المحققین سند المحدثین عمدة الفقهاء المجتهدین قدوة الاعلام المدققین لسان المتکلمین بیان المفسرین البحر فی الاعوام البحر الهمام نور باصرة الشهور و الایام مولینا ناصر الفضایل و الفواضل اولینا جناب آقا السید ابو القاسم الرضوی القمی بورکت فی ایام واللیالی که تعلیقه شریفه که بیاد اقل اخلاص کیشان و احقر دعاگویان قلمی و کلک مرحمت و عنایت فرموده بودید رسید و ضیا بخش دیده انتظار کشیده رسیده ام گردید مثل مشهور چه خوش باشد که بعد از انتظاری • با میدی رسد امیدواری • چون مشعر بر سلامتی ذات خجسته صفات بابرکات عالی بود موجب حمد الهی گردید خوشحال بالتمثال که احسن الفال است مسرور گردیدم که الهی تا جهان باشد تو باشی تفقدی از احوالم فرموده بودید لا افقدکم ابدا در عزای مرحوم پدرم که اعجز بزبان بود تعزیه ام فرموده بودید اعظم الله فی الدارین در این مصیبت عظمی که الحسرة ظهری و امر بصبر و تسلیم و تسلیه ام فرموده بودید لا تزال سلوا سوة و الحکم الله العلی الکبیر رضاء بقضائه و تسلیما لامره و الحمد لله علی کل حال فاتحه برای روح میت حواله فرموده بودید فتح الله لکم فتحا مبینا و جزاکم جزاء الصالحین و التابعین اما بشارتی از لمعات و سطعات کتاب مستطاب لوامع التنزیل و سواطع التاویل فرموده بودید بلی چندی قبل در خدمت باسعادت جناب المستغنی عن الالقاب وحید العصر فرید الدهر حاج میرزا محمد حسین فاضل شهرستانی سلمه ربی که قرین و دمیل و رفیق مرحوم پدرم حاج سید محمد باقر شریعتمدار تبریزی شارح رسایل مرحوم انصاری که در میل و رفیق و مشفق شفیق و دوست قدیم بهت و حقیر نسبت بجنابش عقیدت و ارادت اگر چه من بنده را قابلیتی نیست ولی محض مثل میگویم انما یعرف ذا الفضل من الناس ذووه باری در خدمتش بودم که جلد اول تفسیر لوامع شریف را که سرکار نزدش آورده ندیده بودم و اجمالا مطالعش کردم براستی غبطه بردم و افسوس خوردم که چرا جناب مولفش مرا بارسال آن یاد و شاد نفرموده همواره مند عطاء جناب بودم تا اینکه تعلیقه سرکار رسید از آنکه خبرم را در تبریز داشتید و خود عذر ارسال نفرمودن تا برای مخلص گردید و المحال خود از سرکارتم و چون بشارت ارسال آن بید جناب الحاج سید مهدی قلمی فرموده بودید بازیادتی آن مجلد که دیده بودم کمال مسرت روداد دلی بهاین عطیه عظمی مرهون احسان عالی مدة العمر می باشم وفقکم الله لتتمیمها و تکمیلها و بعد حصول مجلدتش ان شاء الله تعالی حظ وافر از تدقیقات و تحقیقات و کشف رموز ران شریعتمدار خواهم یافت و منتظر وصول سایر مجلدات او میباشم زیاده و السلام ۲۰ شهر شوال سنه ۱۳۱۲ه هزار و سه صد و دو

اقل السادة حسین بن مرتضی الطباطبائی

و این عنوان آخر خطه الشریف متضمنا بوصول التفسیر الشریف الیه

بعرض اقدس عالی صاحب لوامع التنزیل و سواطع التاویل الراسخ فی معالم التنزیل و الشامخ فی عوالم التفسیر و التاویل و البازخ فی ابطال الاباطیل

وبانزخ الحق من تضليل عزازيل وناسخ الاساطير والاقاويل لعمري انه سراج الطريقة منهاج الشريعة تاج الشيعة العلامة المحقق والفهامة المدقق
الذى ليس له نظير ولا مثيل ولا شبيه ولا عديل نور وضيئ نير مضيئ الذى يستضيئ بتفسيره عالم السماوى والارضى معيار الملة مدار
الشريعة ابو المفاخر والمكارم جناب **السيد ابو القاسم** الرضوى القمى اللاهورى دام الله وجوده العالى كه سر آمد همه مطالب ومقاصد همواره
سلامتى ذات بابركات عالى است اميد كه در كنف الهى لايزال مصئون ومحفوظ بوده باشد بالنبى واله الاطهار ومخلص قديم هميشه در ترددين جويائى سلامتى آن وجود
ذيجود هست وبحمد الله سبحانه مجلد اول وثانى وثالث تفسير شريف **لوامع التنزيل وسواطع التاويل** بعنايت خدا وبدجليل وجميل ومهربانى سركار نبيل وعزيز
مقصد وترقب وصول اين مجيد ان راسر بلندى وسرافرازى كامل حاصل گرديد الحق تفسيريست عديم النظير ولامثيل لسان هر صاحب لسان از توصيف آن كال و
قاصر ودر اين اوقات عليلم وفارغ البال نيستم وانشاء الله تعالے بعد صحت وفراغت آنرا من اول المجلدات الى آخرها بالتفصيل ملاحظه نموده چيزے در وصف
اين كرام الكتاب كه در واقع فصل الخطاب است لذے خواهم نوشت وروئے شرع انور را سفيد وچهره مخالف را سياه وچشم دشمن را كور وافئده علماء حقه را
منور وطلاب مدارس احياء بتدريس وابواب رموز وعلوم قرآنى عقلے وسمعى را در عالم مفتوح ساخته خلاق علام ظل هما به جناب را بر شريعت مقدسه ومطهره
على الدوام باقى وارد وباقى مجلد آتش را الفضل وكرم خود باكمال وباتمام برساند واحقر اينها را معاينه وملاحظه نمايد وفى مخلص هم مع ضعف حال وتردد بال
برآيه مبارك لور چيزے نوشتم وارسال خدمت بغرض تصحيح واصلاح خواهد شد لانه لامعصوم الا معصوم زياده ولله واسئلكم الاستغفار والدعا

حرره الاحقر **حسين بن مرتضى** الطباطبائى الهندى الكاظمى **خامس** شهر ذى الحجة الحرام ١٢٩٣ الهجرى من بلدة كربلاء المعلى

سلام الله على ساكنها بلا حد ولا احصاء

وهذا هو التقريظ الشريف للعلامة الفقيه المعروف فى الافغانستان والهند جناب المولوى غلام جيلانى الحنفى الفشاورى

بسم الله الرحمن الرحيم

حامدا ومصليا **اما بعد** فقد وجدنا فى ايامنا هذا تفسيرا موسوما **بلوامع التنزيل** فرايناه منهجا فى التقرير والتحرير والتحقيق
والتدقيق تفسيرا من ائمة التفاسير وما سلك بهذه المسالك احد من اصحاب المدارك والنحارير وذلك باسلوب عجيب ومكتوب غريب وتعجب
من تعجبه كل اديب لبيب ومع ذلك جمع فيه انواع علوم القرآن جمعا واودع فيه فنونا شتى ومحقق الحقائق والدقائق فيه لا تعد و
لا تحصى فهو للاسلام منار نور وسرور ولاهل الزور شنار وحسوف وللفضلاء اس وللعلماء درس وللجاهد ترس وللفهام عقل
وللمعضل حل وللضال قفل وللمجمل فصل وللفروع اصل وللطالب وصل وللمبهم بيان ولاسرار القرآن تبين ولرموز الفرقان كشاف
ولله وصاف وللحقائق والدقائق كنز العرفان بلا خلاف وللسائر تيسار وللذاكر تذكار **لله**
در هذا المفسر المنور فتح له هذا الباب الا نور وانكان من الاثنى عشر
فانه لا ينقص فى فضله الا فضل ان يزيد فى عمره ويكثر ويبقيه و
يؤيده وييسر حتى يتمه ويكمله الى الآخر فقط والسلام عليك
يا ايها اللذ حرره المسكين **غلام جيلانى** الحنفى
الفشاورى فى سابع عشرين من
جمادى الثانى
سنة ١٢٩٥

هذا هو التقريظ المنيف للفاضل الكامل الحاوى للمعقول والمنقول والماهر فى الطب والادب كما هذا تقريظه الشريف شاهد على حاله وصدق مقاله وله تصانيف عديدة فى المعقول والمنقول وفى طب الفريخ واليونان مع هذا انه صحيح العمل والايمان الملقب من جانب السلطان بتاج الاطباء خلاصة الحكماء شفاء الدوله ذكاء الملك حكيم نواب سيد افضل عليخان بهادر مدبر جنگ الرضوى سلمه المنان عن طوارق الحدثان

مبسملا ومحوقلا
ومحمدلا ومسعلا

الحمد لله مجزل المواهب معطى المارب والصلوة على سيدنا المبعوث على كافة الانام فى المشارق والمغارب وعلى اخيه وصنوه ووصيه غالب كل غالب والهما المعصومين الاطاهر الاطائب

ثم السلام التام الوافر والثناء الزايد المتكاثر على العلماء الاكابر ورثة المجد عن الكابر الادائب الارائب

اخص به من هو مليك المفاخر ومجمع البحرين من البحر الزاخر مذكر الاوائل والاواخر مراد الافاضل اللبائب

لا مثيل له ولا بديل له لوامع التنزيل مفيدة للشيعة مروجة للشريعة طائف النكات فيها ودعيه تميل اليها الطبيعة سريعة لا يرتاب فيها رائب

اوحدى عصره المعى دهره اريحى زمانه احوذى اوانه اورع ايامه مصحح اعماله عار عن الشوائب

افاداته بديعه افاضاته وسيعه تدقيقاته رفيعه تحقيقاته منيعه تستنفع بها الاذان لاولى الالباب الصوائب

بارع يلمعى بار معمعى باذل سرى باسل درى كوكب دري كاشف للعجائب

وحيد الاقران وارث المجد والاحسان- وعظه الصافى كشاف مجمع البيان ولى التوضيح والتبيان من اتاه متعطشا زلال رعاية البرى عن النقصان تروى ورجع غير لائب

افكاره فصول مهمة يصرف اناء الليل واطراف النهار اليها الهم ادراك مدارك موجبة لكشف الغمة يصلح لان ياتيه امة بعد امة مستكشفين للمسائل كتائب كتائب

لوازباب الفضل والتقى لذيذ العيش والمحيا لكل غليل رواء ولكل عليل شفاء علاج الامراض عند باس الطبائب

قاطع وتين الكفر والضلال قامع اصول البغى والجدال قابوس العلم والكمال قاموس الفضل والافضال قار فى غير قار من الماضى والحال

والاستقبال قالع حصون النوائب

اليف الورع والنبال كاب عن ارباب الغواية والضلال مستضئ شموس النبوة والرسالة اثبت بالبرهان من التفسير والرسالة جزاه الحسنى واجره المهيمن عند سبب البدائب

سماء الحجى واللهى سليم الطبع والذكا سحاب النجد والعطا حدس الفهم حديد النهى حميد الضرائب

مفيض الخير فقيد النظير معين الطلبة بما هو خير مما طلع الشمس عليه هو سلس التحرير محيط البوارق والتنوير مظل البرايا كما السحائب

الظاهر اسمه الشريف من اول حروف من كل الفقرات المدحية المصنوعة بالاعداد الاثنا عشرية المعدة لفرقة الاثنى عشرية وهو لظهر المنافقين قاصم ولموات الفساد حاسم جناب الملا ابو القاسم صبا الازال بابه محطا لرحل الحاضر ومقصدا ومطمعا للغائب

وبعد فقد وافى الى كتبكم الاربعه تبقر يرشاف وبيان واف بكمال السعة بدور الحق معه منها كتابان يقرنان بقران السعدين فى تفسير القرآن يستحسن العرفاء والعلماء جمعه الجامع للغرائب

ومنها رسالتان فى ذب المخالفين اهل الاديان اشرقتا على نادينا فانشرح الطبع القاصر وناديتا ياهذا طوبى لمن بلغ ذلك فكره الصائب

كيف لا ولا يبلغ معشاره الا من افيض عليه بركات الرب واختام بالقرب يثنى عليه العجم والعرب ينشط مقالاته بغاية النشاط والطرب ويذهب بالاشجان والمصائب

انما صدورها من صدر تقى وقلب نقى وذهن جلى وطبع سنى خاليا عن العوائب

ثم لا يخفى عليكم انى وان كنت سحلت فى هاتيك الايام باقسا الضعف

(ا)

(س)

(م) جمع اسم شد- اوّل حرف از هر سطر از مصرع اسم ابوالقاسم بجز ترکيب ابنا حاصل می‌شود ١٢

والاسقام بيد انه قد قوى قلبى بيمهد تكم العالى الذى هو اشهى من الشهد
الحالى سلاسة تحكى مياها عذبة وفصاحة حارت فيه عقول ذوى الاحلام
والطليه مبانية مليحة لايقال قوامها من يحى بابل فانه عديم الحرمة لوجود
الحرمة وانها الطيفة نظيفة مليحة ابقاكم الله موئلا الكملاء راسا للفضلاء
الذين يهجر العمائم والسبائب

لقد اجدتم ايها الجليل حيث اقتضتم المدلول من الدليل وابرزتم اسرار
المسائل بتسطير انيق ينتفع به المبتدى والمتوسط والواصل
لا يتمكن على العيب فيه عائب

احرزتم به بين السابقين قصب السباق وفقتم فى ذلك عليهم فى الافاق

فهاهى قد شخصت اليها الابصار طمعا منها فى وصالها وتاقت اليها نفوس حرصا منها
على مثالها وحسرت عنها عيون الناظرين فاعجز طرز امثالها وجل ستشكالها واتى
ذلك لمن يحاول واين الثريا من يد المتناول وعلا على الاعيان كقبسة طور موسى بالعيان
فجاحد كم خائب

انما اهل الدنيا كلاب عاوية تصحب العزقة الغاوية كلما نصح لهم ناصح
ان اتقوا يوما يوخذ فيه بالناصية لاتعيه اذن واعية بل هم بذلك يتشامتون وفيما
لا يجيرون القلب الذائب

والسلام عليكم وعلى من ينتمى اليكم وحضر لديكم وجلس بين يديكم
ما اضاء النجوم الدوائب

من جان وان فان التائق بنهاية التوقان الى لقاء من يطوف طيفه حوله
السيد افضل على المعروف بالنواب الملقب بشفاء الدولة ظهر
يوم الخميس التاسع والعشرين من اول الربيعين سنة ١٣١٦ من هجرة
سيد الثقلين خاتم الرسالة صلى الله عليه وآله وسلم
والله ولى الفضل يومن
كل هائب

MAAB 1431
maablib.org

قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

بعون الله الجلیل این مجلد الثالث از تفسیر شهیر جامع جمیع علوم عقلیه و نقلیه اصلیه و فرعیه و ینابیع همه غرایب فنون قرآنیه وعضون فی تانیه مسمی بتفسیر شریف

در این ایام فرحت انجام بغرض افاده و استفاده خواص و عوام جمیع ملل مختلفه بانتظام الکلام

در مطبع اسلامیه واقع لاهور باهتمام مولوی کرم بخش مالک و مهتمم مطبوع گردید

عرضداشت

بعرض میرساند

از وقتی که جناب نواب صاحب حاج نوازش علیخان و ...

ذی معرفت و دیندار بسیار بودند لهذا اول کسیکه باین ملک پنجاب تشـ...

باشد این هر دو بزرگوار لطف الهی بافراد روزگار بودند بمصداق تجدد علیٰ ...

... اقامت عماد اسلام تائید مسلمین و تجدید قوانین و ترویج دین بدست نوابان والا ...

... رفته پنجاب بحمد الله برگردید و در شهر لاهور و نواحی آن اکثر اعلی و ادنی زیاده تر اهل سنت ... ایشان میباشند

اما بر سراج و سماج مخفی نمی تواند ماند که نواحی و اطراف و اکناف پنجاب و کوهستان آن بلدی باده هی از مردم امامیه نخواهد بود تا آنکه اغلب مسایل

و کتب مؤلفه مطبوعه منشوره ایشان بدست اکثر صغیر و کبیر مرد و زن و تعلم و تعلیم آن مصروف می باشند و از صورت بهیمیت آمده و از ظلمت کده

جهل بالجمله بمعرفت شرع اطهر رجوع نموده مشغول بدعا و ثنا این دو جناب می باشند که خداوند ایشان را همیشه بر سر مومنین باقی دارد بمحمد و آله الامجاد

والحال عنایت جدید خدای وحید این شد که تفسیر شریف **لوامع التنزیل** همین مصنف که مشتمل بر همه انواع علوم عقلی و نقلی

و ازاله شکوک انام و اجوبه سوالهای معضله محیره که موجب زلت اقدام ثابت الاقدام بودند می باشد پسندیده همه انواع خواص و عوام عرب و عجم و

هند و سند گردید و این فقیر موفق و موید بطبع آن هم شدم حتی آنکه از ابتدای طبع آن از اطراف و اکناف نواحی هند و سند و پنجاب

از عالم و جاهل از عالی و دانی شیعه و سنی پیشگی قیمت و خطوط بقصد استحسان در طلب آن آمد هر چند نقد آنچه مطبوع میگردید اکثر می

بردند و می طلبیدند جمیع صغیر و کبیر چون با آن خبیر و بصیر گردیده مژده جزاک الله خیر الجزا باین بنده با تعظیم نوشتند مهربانی دیگر شامل

حال این تفسیر شد که اکثر مشایخ عظام عراق و اعلام آن آفاق هم در مدح این تفسیر بدرجه نهایت اغایت پسندیده تقاریظ

بسیار بر آن مشتمل ممادح و محاسن لاتحصی نوشتند و انشاء الله بعض آن بر این مجلد و بعض دیگر بر متفرق مجلدات آن از روی تیمن و

تبرک ثبت خواهند شد معهذا جمهور مجتهدین و مشهور معتمدین و مستندین آن نواحی خصوص علامه العلما محقق ...

خطوط ذی مواهیر برای خود در طلب آن فرستادند و همیشه تقاضا و منتظر آن میباشند

وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیم خداوند این مجلدات سی گانه تفسیر بدرا با نحو العارفیه باختتام برساند و مسلمین را بصیرت و توفیق

خرید و انتفاع عطا کند و انشاء الله تعالی بمحض فراغت ازین مجلد اول بمجلد ثانی این تفسیر احقر در مطبع خود

بتائید تعالی و دعای مومنین برای تائید دین شروع خواهیم نمود لیکن امید از

سادات و مومنین آن داریم که اعالی و ادانی بحسب قوت خود چون سابق بصور

اعانت همت مبذول داشته قیمت آن پیشگی ارسال خواهند فرمود چه اعانت اهل

دین و آئین بر هر صاحب دین واجب و لازم بمصداق وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى

سبب شده تقاریظ و فهرست این تفسیر در ابتدا و غلطنامه در آخر تا آنکه از ابتدا ...

خیرخواه مشتهر مانند الراقم حقیر خواجه رشید الدین احمد مالک مطبع گلشن ...

لاهور

هذا
هو المجلد
التاسع وقال الملأ
من تفسير الشهير

بلوامع التنزيل وسواطع التأويل

في بيان آيات القرآن و
حل معضلات المعاني و
مشكلات
الدعاوي

WWW.MAABLIB.COM

رب يسر وتمم بالخير

هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق انا كنا نستنسخ ما كنتم تعملون

انا فتحنا لك فتحا مبينا نصر من الله وفتح قريب

بسم الله الرحمن الرحيم

يا من نحمده الذى تجلى بوجوب وجوده عن جميع انواع الممكنات والكائنات واستعلى بالتجرد عن عالم الجسمانيات والعرضيات وعن اجناس المخلوقات والموجودات فتبعد بلاهوتيته عن وصول العقول الى ساحة كبريائه السرمدية وتوحد بهويته عن احاطة العلوم من حصول كنه ذاته الاحدية وتنزه عن الاشباه والاكفاء والامثال حقيقته الازلية وتقدس عن التغير والفناء والزوال والانفعال ماهيته الابدية وتبرء عن التشبيه والتشريك فى صفاته الكمال والجمال والجلال واجبته الاصلية فتجلى على كل ذرة من العلوية والسفلية فيشهد حقيقة كل شئ من الانفس والافاق على انه الفياض على الاطلاق وينشد كل ورقة من الاوراق فى الاطباق على وجوبه ووجوده وجوده بلا افتراق وينطق كل طبقة من الارض والسبع الطباق بانه واحد الازلى و الاحد الابدى والفرد السرمدى بلا اختلاق والصمد بغير الثانى ولا اشتقاق وهو يخلق الخلق بلا مادة ولا مدة بلا اغلاق وهو العليم الحكيم القدير الخلاق ويرزق كل ذى حى ويربى كل شئ وهو الرزاق فيسجد لعظمة جلاله جباه الاجرام الفلكية ويعبد لكمال جماله اشباح الملكية ويشكر بجلاله كل حى وجمود ويعترف بذاته وجود كل موجود بانه سبحانه ما اجل شانه وعم نيله واعظم انعامه واجزل اكرامه وفيضه وكلما صنع وفعل فقد صنع وفعل بكمال علمه على عدل بغير خلل ولا زلل ولا جهل وكلما اخترع وجعل فقد اخترع وجعل بغير سبق اصل ولا مثل على هيكل وشكل فلا يتشكل شكل بشكل ولا يشتبه فعل بفعل وفى كل جزء من كل فعل يتحير العقل الاول وهذا هو العيان فالعيان لا يحتاج الى البيان ونشكر للمنان الذى انزل القرآن فرقانا بين الحق والبطلان سلطانا فى الدوران برهانا للدين والايمان بينة للبيان حجة على الانس والجان تبصرة للبصائر تذكرة للدفاتر

WWW.MAABLIB.COM

الى بقاء الزمان وكلّ القرآن محكم ومتقن لمعان يفهمه أهل اللسان ويعلمه اهل البديع والبيان ويعرفه اهل الكشف والعرفان و
كل آية منه منبع عيون الانوار وكلّ سورة منه مجمع علوم الانهار فالقرآن لعمري مجمع البحار بحر محيط متلاطم ذخار فلايتناهى ولا
يتناقص بكثرة الاستخراج منه الدّرارى الغرر الكبار واللئالى الابكار فى الليالى والنّهار وهذا كتاب مشحون بفنون المعقول ومملو
بغصون المنقول كلّ ذلك محكم معمول ومعلوم مقبول وفيه الحقائق لاتحصى لاهل العقول والدّقائق لاتقضى لارباب الفحول فلا
يساويه السّيف المنزول ولايوازيه الباب المخلول وكيف يساوى بالكتاب المنزول ماهو مجعول واكثر فيه مدخول معهذا هو المنسوخ
المعزول وهذا القرآن تنزيل بالاعجاز لتعجيز جميع الخلق الى بقاء الاحياز وهذا هو بين الكتاب السّابق واللاحق اعظم وجه الامتياز
فاقسم ناطقا واشهد صدقا واعهد واتقان منزل هذا الكتاب هو الله الواحد الوهاب بغير شك ولا ارتياب واشهد
ان لااله الّاهو وحده لاشريك له الى الابد من الازل واشهد ان محمدًا سيد الانبياء صلى الله عليه وآله وسلم خاتم الرّسل واشهد
انّ القرآن كتاب الله المنزل على محمّد الرّسول المرسل فلاكتاب ولا نبىّ بعدهما الى قيام يوم الجزاء والعدل واشهد انّ المعصومين
المطهرين المنصوصين من الائمة الاثنى عشر من عترة خير البشر خلفاء الله بمقام رسوله فى البرّ والبحر اصفياؤه الانور الذين ربّاهم الله
الجليل بتربيته الجميل فى بيت الوحى والتنزيل فعلمهم علم التفسير والتنزيل والتاويل والترتيل بالتفصيل فاكمل الصّلوات
واجل التحيات عليه وعليهم ابهاها اصفيها اولها اوفيها اعليها متوالية متوافرة متكاثرة متواترة لاانقطاع لامدها ولانهاية
لابدها امّا بعد بعرض ميرساند اذل بنى فواطم واقل بنى هاشم ابوالقاسم ابن الحسين ابن النقى الرضوى الحسينى الحسنى سلام الله
عليهم القمى جدًا لاهورى مسكنا النجفى مدفنا وبابائى الطاهرين محشورًا بلطفه ومنه تعالى كه متوكلاً على الله سبحانه در مجلد تاسع تفسير لوامع
التنزيل سواطع التاويل بيوم تاسع شهر ربيع الاول در ١٣١٠ سيزده صد و ده هجرى شروع نمودم از خالق صادق ولى سابق و
لاحق رجا واثق دارم كه اين تفسير شريف را باكمال واتمام الى آخر والناس برساند انه يمحو مايشاء ويثبت وعنده ام الكتاب ودعا تا
قيام ساعة قيامت منشور سازد و مروج ناشر را موافق ومؤيد گرداند در نشر وترويج آن چه دنيا گذشتى وگذاشتنى است بقاء ووفاء ندارد وهيت
شخص نميرود الاما عمل وفعل فافضل ذلك احياء الدين والشريعة وثواب من احياها فكانما احيى الناس جميعًا فى يوم لاينفع مال ولابنون فطوبى لمن له
بصر ونظر فى عاقبة الامر پس هدار و همتدار انواع خلق الله مسبب وتابقاء صفحهٔ روزگار باقى ويادگار گرداند وهمان را زاد راه وتوشهٔ آخرة همه را بسازد و از جميع
اقسام هموم وغموم وترددات بال واز مغرق شغال وسوء احوال واز انواع امراض واعراض والاوجاع والالام والاسقام بحرمت اين كلام حضرت ملك العلام
مؤلف وهر مروج آنرا محروس ومصئون ومحفوظ دارد اللهم علمنى التفسير والهمنى التاويل وسهل علىّ كل عسير فان تيسير العسير عليك سهل يسير
ربّى وسيّدى ومالكى ايدنى عند التعويق وسددنى عند التطبيق وبين لى عند التحقيق ماهو حق حقيق انك انت ركنى الوثيق و
خير رفيق وشفيق وافعل بى دائمًا ماهو يليق وانى توكلت عليك ومن يتوكل على الله فهو حسبه ان الله بالغ امره وافوض امرى
الى الله ان الله بصير بالعباد وهو نعم المولى ونعم النصير فى الدنيا والمعاد وههنا نشرع ونبدء فى كتاب الله تعالى قوله تعالى

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِن قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ
قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُم بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ
لَنَا أَن نَّعُودَ فِيهَا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا

WWW.MAABLIB.COM

رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ۝

ترجمہ این دو آیہ یعنی گفتند اکابر و اشراف آنانیکه گردن کشی و تکبر کردند در پرستش خدا و رسول او از قوم شعیب بعد انکار از اجابة دعوة آنچه گفتند مقوله شان اینست هر آئینه بیرون میکنیم ترا یا شعیب و آنرا که ایمان آورده و تصدیق کرده اند ترا در نبوة تو با تو یعنی ترا و مصدقین ترا با تو بکجا اخراج میکنیم و بر میاریم از دیه و قریه خود یا بر گردید و عود کنید شما در ملة و کیش کفر ما شعیب در جواب شان فرمود مجبور و مقهور میسازید ما را بعود الی الکفر یعنی قوم ما را با من رجع میسازید و برمیگردانید از دین حق بسوی باطل و اگر چه باشیم ما کاره و ناخواهان یعنی از ملت شما ناخوش و کاره میباشیم بجهة آنکه او کفر باطل است و اگر جبرا و قهرا بسوی آن ملة بگردانید ما را البته بلا رضا و لا اعتقاد قلبی بقرار لسانی با آن کفر میباشیم بتحقیق بهتان و افترا بسته و بافته باشیم بر خدا از روی دروغ اگر ما عود کردیم در ملت باطلة شما جبرا و قهرا چه اقرار بباطل بهتان و افترا و دروغ محض میباشد طوعا او کرها بعد از آنکه رهانید ما را خدا از آن ملت باطلة شما و نمیباید و نمیشاید ما را که باز بگردیم بملت کفر و شرک مگر آنکه در مشیت الٰه یعنی در علم تعالی اگر رجوع ما الی الکفر و موت ما بر آن باشد وسیع و رسیده است پروردگار ما بهر چیز از روی دانش و علم تعالی محیط بهر شئے کما ینبغی است بر خدای توکل کردیم و همه امور خود را بسوی او باز گذاشتیم پس از این شعیب نبی روی از آن کفار برتافته و بمناجات مجیب الدعوات متوجه شده عرض کرد ای پروردگار ما حکم کن میان ما و میان قوم کفار ما بحق و براستی و تو بهترین حکم کننده گانی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** هرگاه در مجلد سابق معنی ملا لغة و عرفا شنیدی که لفظ مفرد چون قوم و رهط و معنے اسم جماعت است پس فرق ما بین این الفاظ آنست که قوم و رهط اعم است یعنی در اینها اعلے و ادنی و امیر و فقیر کبیر و صغیر ذکور و اناث داخل است بخلاف ملا چه مراد از آن خاص اکابر و اطاع و اشراف و سادات متبوع است که دار و مدار قوم منحصر بر اینها میباشد **بحث ثانی** قال الملا الذين استكبروا من قومه وقتیکه حضرت شعیب مستمر القوم امر بتوحید و تعبید الٰه واحد دعوت میفرمود و قوم شعیب عهده بر دلائل قاهره و حجج باهره نبی الله شده نمیتوانستند آخر القوم لاچار گردیده باهم متفق بر این شدند که شعیب با قوم بدین ما بیایند والا از زمین ملک بر آنید تا دین و ملت ما مختل نگردانند و عادة جهال ضعفا دین قدیما الی حین همین است که وقتیکه دفع دلیل خصم کرده نمیتوانند بجنگ و ضرب و قتل و اجلاء وطن و اخراج مقابل میکوشند پس او تعالی نقل مقال قوم شعیب میکند که گفتند اکابر و اشراف آنانیکه بتکبر ترک دین از قوم شعیب کرده بودند یعنی اکابر و اشراف قوم کفار در جواب شعیب گفتند و مقال شان میآید **بحث ثالث** اخراج عبارت است از بر آوردن شے از جائے و از مقام خود **اما عود** او بمعنے رجوع و ان مصیر الشی الی حال کان علیها باشد و از این باب است اعادة اموات بحالت حیوة و صفات سابقه **در مجمع** فرمود

ویستعمل لفظ الاعادة فی الفعل مرة ثانية حقيقة **و** فی فعل مثله مجازا **و** کلاهما یسمی اعادة کما تقول اعدت الکتابة و القراءة **و** معناه فعلت مثله و استعمال لفظ اعادة در فعل مرة ثانیه حقیقة میباشد **و** در فعل مثل آن مجازا میباشد **و** این هر دو حالت را اعاده مینامند چنانچه میگوئی که اعاده کردم کتابت و قراءة را **و** معنیش آنکه کردم مثل آنرا **زجاج** گفت که عود مستلزم بحالت نیست کما یقال قد عاد علی من فلان مکروه وان لم یکن سبقه مکروه قبل ذلك **و** تاویله قد لحقنی منه مکروه **کما قال الشاعر** کانت الایام احسن مرة الی + فقد عادت لهن ذنوب **بحث رابع** لنخرجنک یا شعیب والذین آمنوا معک من قریتنا این مقوله قوم کفار است بشعیب متضمن تهدید **اما** در لام لنخرجنک دو وجه اند **احدهما** لام قسم یعنی تقسیم لنخرجنک است **ثانیهما** جواب قسم مقدر چون والله لنخرجنک **بحث خامس** کفار دو شق درباره شعیب و قوم او قرار دادند **احدهما** بیاد قسم میگوئیم ما که هر آئینه بر میاریم و جلاء وطن میسازیم ترا ای شعیب و آنانی را که تصدیق تو کرده و ایمان بتو آورده اند از این ده و مراد از دیه ملک است آیا خاص ملک قوم کفار مراد است یا مراد ملک و بلد و قریه تبعه شعیب خاص در این هر دو وجه متحمل اند و غرض قطعے باجلاء اوطان و اخراج ایشان از مقر و مکان شان ازاله معارضه ایشان در دین بود چه اخراج ایشان ازاله ماده افساد دین باطله ایشان میشود **بحث سادس** او لتعودن فی ملتنا **ثانی الشقین** ایشان همین بود یا عود و رجوع بسوئے ملت ما در دین ما. عامل اعمال و فاعل افعال مطابق ملت ما باشید و خلاف آن نگوئید و اظهار منافی آن ننمائید گویا از جانب خود حصر کردند که **یا** از این اوطان بر آئید و دور و گم شوید **و** الا پابے ملت و آئین ما بلا تخلف و لا تعارض باقی باشید **سوال** مطابق ما قبل او لتعبدن نکم فی ملتنا چرا نگفتند یعنی یا اخراج میکنیم شما را برمیگردانیم همه شما را در ملت خود **جواب** در فقره اولے تحذیر بقوم شعیب بود که شما را جبرا و قهرا اجلاء وطن میکنیم مگر آنکه برضا و رغبت

در منازعه کفار با شعیب پیغمبر گفتگو

WWW.MAABLIB.COM

طبیعی رجوع کیند بسوی دین ماچه هرکس که اگر اهل رجوع بدینی کرده او باعتقاد قلبی بر آن دین نمیباشد بل یا بطور تقیه یا بنفاق میماند و آن مطلوب در باب دین و در رجوع بآن نمیباشد لهذا لتعودن گفتند **سوال** چرا و لتعودن فی ملتنا بجای الی ملتنا گفتند **جواب** چونکه لفظ الی برای غایة مسافة میباشد این مستلزم دخول و بقاء در ان نمیباشد **و اما** بفی ملتنا برای همین گفتند تا بدانند که در آن دین لابد قائم باشند ثم الله اعلم **سوال** ملت چه معنی ماخوذ از چه و فرق مابین ملت حق و باطل چیست **جواب** ملت بالکسر بمعنی دین طریقه سلوک اعتقادی و جمعش ملل بکسر اول و فتح ثانی است و اطلاق بر حق و باطل میشود چنانچه بهمین آیه لتعودن فی ملتنا دانستی و تفریق آن باضافه میشود **اگر** مضاف الی الانبیاء چون علی ملت ابرهیم و دین محمد صلی الله علیه وآله وسلم و منهاج علی باشد پس آن ملت و دین و مذهب حق صحیح میباشد **و اگر** مضاف الی غیر الانبیاء و غیر خلفاء الله تعالی باشد پس ملت و دین و مذهب باطل میباشد چه بنقیض دین انبیاء باطل است **اما ماخوذ** از مَلَّ یَمَلُّ مَلَلاً فهو مَلِیلٌ و مملول کما ذکر **فی الصحاح و المصباح** اما در وجه تسمیه آن بملت وجوه دارند **احدها** ملت ماخوذ از مَلّ بفتحتین نام جائی و طریق میباشد چنانچه میگویند طریق مل یعنی راه کشاده و مسلوک و مل فلان یمل اذا امر مرا سریعا **پس** بنابراین ملت اسم طریقه رفتار بسوی دین یا در دین میباشد **ثانیها** نزد ابو عبیده ملت در اصل گودالی مملو بحرارة میباشد و شخص داخل در آن حرارتش را در میابد کما قال الملة الحفرة نفیها ملیلة بحرارة یجد ها الرجل وهی الحمی فی العظم **در مصباح** گفته و الملة بالفتح الحفرة التی تحفر للخبز **و قیل** التراب الحار و الرماد و ملت الخبز و اللحم فی النار ملا من قتل فهو ملیل و مملول و الطعمة خبز ملة بالاضافة و خبزة ملیلة علی الوصف مع الهاء **در مجمع** هم فرموده الملة الرماد الحار تدفن فیه الخبزة حتی تنضج لتکرر الحمی علیها **پس** بنابراین بملت اهل ملت چون حفره تلبگودالی گرم میباشد در آن پخته و کامل میشود اعتقاد و عمل و **ثالثها** ملت جای اجتماع ماخوذ از مللت الثوب بالفتح اذا خطته الخیاطة الاولی قبل الکف **پس** بنابراین ملت عبارت است از جمع جماعتی بر عقائدات و عملیات مجتمعه متفرقه از اصول دین و فروع آن **در مجمع** و روض الجنان هم قریب بهمین فرموده اند و الملة الدیانة التی یجتمع علی العمل لها فرقة عظیمة یعنی ملت عبارت است از دیانتی که جمعیت کرده باشد بر عمل آن دین فرقه عظیمه از مردم **اشکال** بندایا شعیب قبل بر لتعودن فی ملتنا دلالت دارد که شعیب نبی قبل بر این عیاذا بالله بر ملة کفر شان چون بود لهذا خطاب او ما بشعیب و مع قومش را بعود الی کفر هم کردند **و ایضا** قول شعیب در جواب قد افترینا علی الله کذبا ان عدنا فی ملتکم دلالة بر آن دارد **جواب** اول باید واضح و اثبات شود که بر رسل و انبیاء ایا قبل النبوة و الرسالت تجویز کفر و شرک است یا نه **الکن** است مجمع علیه است که اصلا و ابدا طرفة العین بر انبیاء و خلفاء الله تعالی کفر و شرک جائز نیست و همین مشهور است زیرا که در آن بعد حصول رسالت حط مرتبه و سقط عظم و وقرا و محل اعتراض و توهین او در انظار و السنه موالف و مخالف او باقی است چون یا ابن الکافر و یا ابن المشرک انت کنت و آباءک المشرکون و الکافرون قبل هذا **پس** این بعد توهین و موجب تنفیر خلق از و میباشد و جمیع آنچه موجب توهین و تنفیر او باشد بر انبیاء و خلفاء الله اصلا جائز نیست **اما سمعا** چون آیه انی جاعلک للناس اماما قال و من ذریتی قال لا ینال عهدی الظالمین **و** این نفی میکند از حصول و وصول منصب نبوة و امامة مطلقا بفاعل ظلم قبل و بعد نبوة و امامة ابدا **تنبیه** این آیه واجب التاویل بوجوه میباشد **احدها** چونکه مصدقین شعیب قبل التصدیق بشعیب همه بر آن ملت بودند و شعیب الحال راس و رئیس متبوع اینها بود **و** خود شعیب را با قوم تبعش دعوة عود الی کفر هم کردند که اگر تبعه قوم با متبوع رجوع الی ملتهم کردند در آن دو مطلب بآنها حاصل میشوند یکی برجوع رئیس متبوع و قومش هم بیکدفعه جمله میکنند **دوم** در ترک دین خود اگر رئیس و تبعه او بسوی دینیکه تصحیح او میکردند رجوع نمایند البته بآن تقویت دین مرجوع الیه میباید **و** الزام بمنکرین آن عاید میشود **ثانیها** اکابر کفار باین تلبیس بقوم تبع شعیب کرده باشند که بطوریکه شما بدین ما سابق بودید همچنین شعیب هم سابق بر همین دین ما بوده تا تبعه او در باب شعیب شک پیدا کنند که اگر شعیب سابق بر آن دین نمیبود پس ایشان اسناد او الی دینهم السابق نمیکردند **ثالثها** چونکه ایشان قبل النبوة علم بدین شعیب و ایمان او بالله عیاذا نداشتند بل در شعیب گمان همین داشتند که شعیب با ما بریک ملتیم و بعد رسالة اظهار دعوة الی التوحید کرده **پس** ایشان بهمان گمان خود در شعیب که بر ملت ما بوده او لتعودن فی ملتنا گفتند باین قول شان ثابت نمیشود **رابعها** این لتعودن عود ابتدائی میباشد نه عود بحالت اولی پس این عود بمعنی لتصیرن باشد چنانچه جاج گفته و در کتب لغت ذکر شده که میگوید قد عاد الی من فلان مکروه **پس** مراد شان اینکه قد صار الی منه مکروه ابتداء **شعر** فان تکن الایام احسن مرة الی فقد عادت لهن ذنوب اتی قد صارت لهن ذنوب و لم یرد ان ذنوبا کانت لهن قبل الاحسان خواهسها **فیان** اتباع الشعیب ... ملة ... الکفار فخاطبوا

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال شعیب قبل

الرجوع و اجتناب از ... قبل

النبوة کافر نبود

شعیبا واتباعه جمیعًا فلاجله دخل هو فی هذا الخطاب وان لم یکن علی ملتهم قطّ یعنے تبعۂ شعیب کلهم قبل الایمان بر ملت آن کفار بودند پس قوم کفار
خطاب کردند شعیب و اتباع او را جمیعًا لهذا شعیب هم دراین خطاب شامل شد هرچند بر ملت ایشان نبود **بحث سابع** کراہت یعنے ناخوش شدن مرغوب ست
در مصباح گفته کرهته اکرهه من باب بعث کُرهًا بضم الکاف وفتحها ضد احببته فهو مکروه **و** الکرۃ بالفتح المشقة **و** بالضم القهر وقیل
بالفتح الاکراه **و** بالضم المشقة **و** اکرهته علی الامر اکراهًا حملته علیه قهرًا یقال فعلته کرهًا بالفتح ای اکراهًا وعلیه قوله تعالی طوعًا او کرهًا **بحث ثامن** قال اولوکنا کارهین
همزه اینجا استفهام واو واو حال ست واین جواب شعیب ست پس معنی این بوجوه ست **اوّل** انعیدوننا فی ملتکم فی حال کراهتنا ومع کوننا کارهین یعنے
آیا برمیگردانید مارا در ملت خود در حالت کراهت وما کاره ونا راضی وناخوش باشیم ازان ملت دائما **ثانی** انعیدوننا فی ملتکم وتردوننا الیها ولوکنا کارهین
للدخول فیها فالمعنی انما کراهتنا لذالک لما عرفناه من بطلانه لانرجع الیها فادخل همزة الاستفهام علی ولو آیا رد میکنید مارا بسوی ملت خود اگرچه ما نارضی
وناخوش باشیم ازان ملت وازدخول درآن **پس** حاصل معنیش آنکه ما را بطلان آن ملت ثابت ست لهذا رجوع بآن ملت وقبول ازمکروه میدانیم **و** همزه را برولو
برائے همین داخل کرده **ثالث** قیل معناه انکم لا تقدرون علی رد نا الی دینکم علی کره منا فیکون علی هذا کارهین بمعنے مکرهین بقولے معنیش آنکه
شعیب درجواب کفار میفرماید بتحقیق شما قادر نیستند بر رد ما بسوی دین باطل خود بطور کراهت وعدم اعتقاد ما بآن **پس** بنابراین کارهین بمعنے مکرهین میباشد
بحث تاسع افتراء باب افتعال بمعنی دروغ بافتن وبستن **و** انتراء **و** اختلاق **و** افتعال متحد متقارب المعنی اند **در مصباح** است افتری
علیه کذب اختلقه والاسم الفریة بالکسر فری علیه یفری فریًا من باب رمی یرمی رمیا مثل افتری **در مجمع** فرموده الافتراء مشتق من
فری الادیم وهو مثل الاختلاق والافتعال **و** اصل باب افترا از فری الاوداج دریدن بریدن رگهائی ذبیحه باشد **سوال** چرا کذب یافته را بافترا
مینامند **جواب** چونکه مفتری اوصاف حمیده ومنافع شخصے رامیدرد وبعوض وبجائے آن اوصاف ذمیمه وقبیحه را میبافد لهذا بافترا نامیده شد
بحث عاشر فتح یفتح فتحًا بمعنی کشادن بسته **و** باب مفتوح خلاف باب مردود ومقفل میباشد **و** بمعنی حکم وقضا آمده چنانچه میگویند فتح الحاکم
بین الناس فتحًا بمعنے قضی **و** فتح السلطان البلاد بمعنے غلب علیها وتملکها قهرا **و** فتح الله علی نبیه نصره **و** استفتحت بمعنے استنصرت **و**
المفتاح الذی یفتح به المغلاق **و** المفتح مثله **و** جمع الاول مفاتیح **و** جمع الثانی مفاتح بغیر یاء **در مجمع** فرموده الفتح الحکم **و** القاتح **و** الفتاح
الحاکم لانه یفتح باب العلم الذی انغلق علی غیره وفاتحه کذا ای قاضیه **و** بعد این نقل کرده که ابن عباس فرموده که من معنی فتح نمیدانستم که چیست تا آنکه شنیدم
از دختر سیف بن یزن که در بین من و او کلامی جاری شد فقالت انطلق افاتحک الی القاضی ای احاکمک الیه **بحث حادی عشر** قد افترینا علی الله
کذبًا جمیع تصریح کردند که این جمله جواب قسم محذوف باللام وارد شده **و** تقدیرش والله لقد افترینا علی الله کذبا ان عدنا فی ملتکم **و** این جمله در واقع جواب تا کیدِ مبیّن
مضمر جواب اول کارهین از شعیب میباشد یعنی اگر ما را باکراه واجبار بسوئے ملت خود میبرید ومیگردانید وما بطلان آن را دانسته ایم پس ما کراهت قلبی ازان واز
اجابت وقبول آن داریم وبهمین کراهت اگر اقرار وعمل بآن ملت باطله کردیم بتحقیق افترا وبهتان بدروغ برخدا بسته باشیم اگر ما عود کردیم در ملت شما چه اعمال
وافعال آن من جانب الله نیستند وآن اعمال از موضوعات ومخترعات کفر ست پس اسناد آن الی الله افترا بحت وبهتان محض میباشد **و** بقولی
هذا من شعیب تصریح بانه لا یفعل ذلک فقال انه ان فعلنا ذلک فقد افترینا علی الله کذبا لان اصل الباب فی النبوة والرسالة صدق اللهجة و
البرائة عن الکذب فالعود فی ملتکم یبطل النبوة ویزیل الرسالة یعنی اینجواب از جواب اول از شعیب صحیح است باینکه عود ما بملت کفر ممکن نیست چه
اگر ما بالفرض بگردیم بسوے آن بتحقیق افترا برخدا بدروغ میبندیم باینکه این امر حلال واین امر حرام خدا ما فرض وبافعل وبترک این اعمال ما مأموریم ومنهی
من الله وحال آنکه هیچ امری ازان بامر اله نیست پس ما باین سبب وباینقال مفتری علی الله خواهیم شد **و** اصل باب نبوّة ورسالت صدق لهجه و
برائة از کذب علی الدوام میباشد پس عود ما بملت کفار موجب ابطال نبوّة وازالۂ رسالة میباشد **بحث ثانی عشر** ان عدنا فی ملتکم بعد اذ
نجّینا الله منها ویکون لنا ان نعود فیها الا ان یشاء الله **بقولی** در اینجا تقدیم وتاخیر ست چون بعد اذ نجّینا الله منها قد افترینا علی الله کذبا ان عدنا فی
ملتکم وما یکون لنا ان نعود فیها یعنی وقتیکه کفار بشعیب گفتند که یا شما را اخراج ازین بلد میکنیم یا شما عود کنید در ملت ما **و** شعیب در جواب شان گفته
چونکه ما را خالق نجات داده ازان ملت کفر قسم بخدا هر آئینه افترا می بندیم بر خدا دروغ را اگر عود کردیم ما در ملت شما **و** اصلًا جائز وصحیح نیست برای ما که عود کنیم
دران ملت بعد ثبوت ووضوح بطلان آن ممکن الوقوع نیست ابدًا مگر آنکه خدا بمشیت قهرے وجبر ما را بگرداند **اشکال** چگونه اسلوب آیه قد افترینا علی الله کذبا

الخ هست **جواب** زمخشری گفته که این اخبار مقید بالشرط هست و در آن دو وجه اند **احدهما** انیکون کلاما مستانفا فیه معنى التعجب کانهم قالوا ما
اکذبنا على الله ان عدنا فی الکفر بعد الاسلام لان المرتد ابلغ فی الافتراء من الکافر لان الکافر مفتر على الله الکذب حیث یزعم ان لله ندا ولا ند له
والمرتد مثله فی ذلک وزائد علیه حیث یزعم انه قد تبین له ما خفی علیه من التمییز بین الحق والباطل وحاصل آنکه این کلام مستانف متضمن معنى التعجب
گویا آنها گفتند که با دروغ می بندیم بر خدا اگر برگردیدیم هم اکراها چه مرتد از دین بلیغ تر است در افتراء بر خدا چه او بزعم خود ند و ضد برای خدا قرار میدهد و حال آنکه ند و
ضد خدا اصلا ندارد **و اما مرتد** مثل او هست بلی زاید کفر او هست چه او بعد ظهور حق از باطل و بعد کشف آنچه مخفی بر او بوده ترک حق و اختیار کفر کرد **والثانی**
ان یکون قسما على تقدیر حذف اللام بمعنى والله لقد افترینا على الله کذبا **اشکال اول** باعتراف شعیب صحیح و ثابت شد بقوله بعد اذ نجینا الله منها
که خود آنحضرت در آن ملت قطعا و یقینا بوده و الا آنحضرت را اسناد و بآن ملت باطله نمیکردند و اگر بفریب عوام اسناد هم میکردند علمای نزد ایشان میکرد
ما کنا فی ملتکم قبل هذا و هرگاه بغیر رد و انکار بامثال تفوه کرد و جواب داد ثابت شد که آنحضرت قبل از نبوة بر ملت یقینا بوده **و** ازین وضح شد که اگر
انبیاء قبل النبوة در ملت کفر باشند پس از ایمان انبیاء شده میتوانند **اشکال ثانی** بعد این بالا ان یشاء الله عود خود را تعلیق کرد بمشیت اله پس اینهم مقتضی هست
که انبیاء و خلفاء الله را بحالت نبوة و خلافة عود و ردة و رجوع الى الکفر جائز هست و الا تعلیق عود خود على المشیة نمیکرد **قبل جواب بعون الله الوهاب**
اول مقرر شود که آیا بعد شرک و کفر نبی و رسول و خلیفة الله گردیدن عرفا و عقلا و نقلا جائز هست یا ابدا و اصلا جائز نیست **ثانیا** نیز مقرر شود که بعد
حصول رسالت و خلافت تم بمنصبه آیا ارتداد از دین حق ثابت و رجوع او الى الشرک والکفر جائز هست یا اصلا و ابدا جائز بل ممکن نیست **جواب** این
هر دو اشکال آنکه در هست بالجمله دو قول اند **اولهما** مذهب بعض هست پس نزدهم اکثر الف اهل سنت هست که قبل النبوة نبوت مشروط بعصمة و طهارت
انبیاء نیست **و هرگاه** مشروط بعصمة باتفاق آنها نیست پس صادر و جائز الخطایا والمعاصی میباشد **پس** درین خود خلاف کردند **نزد** جمهور معتزله و
جمهور جبریه قبل النبوة مرتکب صغائر عمدا و سهوا و جهلا و تاویلا میشوند **و اما** نزد عموم ابنیا و حشویه **و** حنابله **و** اهل ظاهر **و** اهل الحدیث مرتکب کبائر و صغائر
میشوند اما بعد آن تکفیر غیر ما خود میکردند **و** ازعلم کلام حال انبیاء در ابحاث نبوت بالتفصیل دریافت خواهد شد **و دلیل** بر آن ظاهر آیات قرآن بسیار اند که در آنها
عتاب بانبیا وارد شده **و غیر طائفه معتزله** از ایشان میگوید که بعد نبوت عود و ردة ایشان الى الشرک والکفر اصلا جائز نیست **واحدی**
در اینجا میگوید ولم تزل الانبیاء والاکابر یخافون العاقبة وانقلاب الامر الا ترى الى قول الخلیل قال واجنبنی وبنی ان نعبد الاصنام
و نبینا کثیرا ما یقول یا مقلب القلوب والابصار ثبت قلوبنا على دینک وطاعتک **و قال** یوسف توفنی مسلما وغیرهم **و رازی** و تبعه او
از مفسرین و متکلمین گفتند در ذیل این آیه شعیب الا ان یشاء الله فاعلم ان اصحابنا یتمسکون بهذه الآیة على انه تعالى قد یشاء الکفر یعنی اصحاب ما جبریه
تمسک کردند باین آیه بر آنکه او تعالى گاهی میخواهد کفر را لهذا از ایمان بسوی کفر میگرداند مومن را **و بعد** این در معنی این فرمود ان معنى الآیة انه لیس لنا ان
نعود الى ملتکم الا ان یشاء الله ان یعیدنا الى تلک الملة ولما کانت تلک الملة کفرا کان هذا تجویزا من شعیب ان یعیدهم الى الکفر فکاد هذا یکون
تصریحا من شعیب انه تعالى قد یشاء رد المسلم الى الکفر ثم قال وذلک غیر مذهبنا انتهى کلامه حاصل آنکه قول شعیب الا ان یشاء الله تصریح است
که اگر مشیت خدا باشد اعاده و رد میکند ما را بسوی کفر **و** ازین وضح شد که اعاده و رد انبیاء الى الکفر والشرک بعد الایمان والنبوة بحسب مشیت از خدا جائز است
پس امام رازی بعد ازین فرمود که این مذهب ما نیست **ثانی القولین** در این مسئله خاص همین مذهب امامیه هست که از عهد لحد یعنی قبل البلوغ
و قبل النبوة والامامت هر نبی و رسول و خلیفه و امام معصوم و مطهر و محفوظ از جمیع اقسام و انواع کفر و شرک و کبائر و صغائر مطلقا عمدا و سهوا و جهلا و تاویلا
و ارادة و جوبا باید باشند **اما عقلا** منجمله آن و قر و عظم و رغبت از فاعل کفر و شرک و معاصی ساقط از قلوب میباشد و موجب ایراد و توهین و طعن میگردد
و در انظار اعیان جلوه نمیدهد ریاسته او هر چند اظهار خوارق بعد آن کند **و** یا فاسق و یا فاجر و یا سابق الشرک والکفر برا و ظاهر او حاضرا و غیبا بالاطلاق
بر لسان و در انظار ناظم و لاحظ میشود **و** موجب تنفیر و توهین میگردد **و** بجواز سهو و زلل و خلل در تادیه و ثوق و اعتماد بر او نمی ماند **و** غرض از بعثت
و ارسال او باطل میشود **اما سمعا** آیه انی جاعلک للناس اماما خواه از امام مراد رسول را بگیر و خواه نائب قائم مقام او و ابراهیم عرض کرد
و من ذریتی قال لا ینال عهدی الظالمین نیل منصب رسالت و خلافة و امامة را مطلقه رانفی عام کرد از هر نوع و قسم ظالم **و** ظالم کافر و مشرک
و فاجر و هر عاصی است خواه عامل کبیره باشد خواه صغیره چه مال و منبع هر دو نوع نافرمانی هست **و** از حین ظلم الی بقاء اعمار الظالمین که صیغه جمع مجموع

جواب دو اشکال بالتفصیل الکافی
قبل البعثة و بعد آن ... انبیاء
خلاف ... بعد رسالت کافر و مرتد میگردانند انبیاء
بلکه جائز نیست بر خدا

WWW.MAABLIB.COM

الف و لام استغراقی بر آن و این مقتضی جمیع انواع و همه افراد ظلم و ظلله میباشد اما بعد نبوة و خلافت ارتداد انبیاء الی الکفر نزد جمع کثیر جبریه بمشیة الله جائز
است چه نزد ایشان خالق آن کفر ناری قطعی عینی چون ابلیس لعین را ناجی سازد و اگر بجز اهد انبیاء را ناری گرداند جائز است زیرا که هیچ قبحی قبیح بر تعالی ابدا
وصلا نیست چنانچه بالا از امام واحدی آن نهاد دانستی اما نزد عدلیه از امامیه و معتزله و محققین جبریه چون رازی و تبعه او بعد شرف یابی بخلافة و رسالة
ارتداد بکفر انبیاء و خلفاء الله را اصلا و بر خالق هم کافر و مرتد گردانیدن ایشان ابدا جائز و ممکن الحصول و الوقوع ابدا نیست اما عقلا چونکه عالم الغیوب
تعالی جمیع آنچه درا بد میکنند همه آنرا در ازل دانسته پس نبوة هر شخص نبی را در ازل عیانا دانسته که ایشانرا خلفاء و رسل خود میسازم پس عند تخلیقهم
هر یکی را از ایشان کامل و قابل رسالة و خلافت خود آفریده و خلافة و رسالة نهایت منزله عالم امکانی هست و فوق بر مرتبه خلافت در عالم امکانی
نیست الا درجة الهیت تنبیه بوضوح این ثابت شد که از علیم حکیم تعالی کافر و مرتد گردانیدن خلفاء معصومین خود را ابدا محال و ممتنع است زیرا که
بتغییر معلوم مقدور تغییر علم ذاتی و انفعال و جهل واجب علیم قدیم تعالی لازم میآید قطع نظر از اینکه از قبح قبائح و اشد و اعظم منکرات است تعالی الله عن
ذلک علوا کبیرا و آیه ولن تجد لسنة الله تبدیلا و آیه وتمت کلمت ربك صدقا و عدلا مؤیدش میباشد پس تبدیل ایمان انبیاء
و خلفاء بکفر محال میباشد و اما سمعا کل انبیاء و خلفاء منصوبه و منصوصه خود را ممنوع و محروس و محفوظ و معصوم از جمیع انواع جهل و خلل و زلل و تغیر و تبدل
آفریده و گردانیده پس کافر شدن و گردانیدن ایشان محال عقلی است مجملا دلیل سمعی بر مصون و معصوم بودن ایشان آیه ان الله اصطفی آدم و
نوحا و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین و اصطفا از صفوة بمعنی صافی و خالص شیء از اختلاط و آمیزش شیء دیگر باشد پس باین صفوت و صفای
طهارة ذاتی و خلاص بکمال ایمانی و علمی و صفاتی ایشان از بدایة اصطفاء بلا تغیر و لا تبدیل و لا زوال علی الدوام ظاهرا و باطنا از خود خدا و ایشان علیهم
السلام ثابت و همین معنی عصمة و طهارة میباشد پس ثابت شد که تبدیل سنت و فعل واجب عالم الغیوب متعال علی الدوام محال و ممتنع است تنبیه
هرگاه این ثابت شد پس حمل و تاویل الا ان یشاء الله واجب است و تاویلش بوجوه کرده اند اول هرگاه شعیب جواب کفار از عدول خود
و از عدول مؤمنین الی الکفر بدلائل داد پس ازان استثناء بالا ان یشاء الله کرد و مراد ازان مشیت اجباری و الجائی و اکراهی است یعنی اگر خدا ما را اعاده
و ارجاع الی الکفر و الشرک بمشیت الجائی و اجباری کند در آنوقت ممکن است رجوع ما الی الکفر اما اراده و مشیت اجباری و اکراهی تعالی ممتنع و محال است
چه کافر و مومن گردانیدن شخصی را خصوصا انبیاء و خلفاء را زیرا که با آن همه مومن یا همه کافر میشدند و دو صنف بودن کل خلق از مومن و کافر
دلیل قطعی است بر بطلان و عدم مشیت اجباری و در آنوقت حاجت ارسال رسل و انزال کتب نبود و بر جبر ثواب و عذاب و مدح و ذم عبث بود
و دلیل سمعی فمن شاء فلیؤمن و من شاء فلیکفر و آیه لا اکراه فی الدین عموما نص جلی بر بطلان آن مشیت جبری و بر اختیار عبید
ثابت قطعی میباشد و همین مذهب امامیه و مختار عدلیه معتزله میباشد ثانیها انه علق مالا یکون بما علم انه لا یکون علی وجه التبعید کما
قال تعالی لا یدخلون الجنة حتی یلج الجمل فی سم الخیاط یعنی شعیب رجوع خود الی ملتهم بعید گردانید زیرا که تعلیق بمحال کرد و آنچه بر محال معلق باشد او هم
محال است چنانچه ادخال شتر در سوراخ سوزن و هر دو بمحال خود باشند محال است و عرب میگوید لا افعل هذا الا ابیض القار و شاب الغراب ثالثها الا ان
یشاء الله ان یمکنکم منا اکراهنا و اجبارنا علی عادتنا الی ملتکم و یخلی بیننا و بینکم فنعود الی اظهارها مکرهین یعنی مگر در مشیت الله گذشته باشد
تمکین شما بر اکراه و اجبار ما بر عود ما بسوی ملت شما و خالق تخلیه کند ما بین ما و شما و مانع نشود شما را پس عود ما بسوی ملت شما بحالت کراهت ممکن است و این وجه
بنا بر آنکه ملت ایشان کفر بوده یا بنا بر آنکه ملت ایشان از شرائع منسوخه انبیاء بوده رابعها ابو علی جبائی و قاضی میگوید المراد من الملة
الشریعة التی صارت منسوخة و فی الشرائع یجوز اختلاف الاحکام فیها فقال شعیب و ما یکون لنا ان نعود فی ملتکم الا ان یشاء الله
ان یتعبدنا بها استثراکا و یبنی ما نحن فیه من الشریعة الجدیدة یعنی شریعت نبی از انبیا ایشان داشتند و آن بمجی شعیب منسوخ گردیده
چونکه اختلاف و تفاوت در احکام شرائع جائز بل واقع است پس شعیب در جواب شان فرموده که با سزاوار نیست که عود بسوی ملت شما کنیم مگر آنکه
خدا خواسته باشد تعبد ما را آن شریعت و شریعت ما معا یعنی عامل باحکام هر دو شریعت باشیم یا اجرای شرع شما و نسخ شریعت ما بکند اقول بودن
قوم شعیب بر شریعت پیغمبری ثابت نیست و آن ملت کفر خالص بوده بحسب سیاق و لحاق آیات خصوصا لفظ نجانا الله و نجاة استعمال و گفته نمیشود
مگر در خلاصی از هلاکت و موذیات و آنچه مهلک ملت شد او ملت کفریه هست نه ملت منسوخه خامسها چونکه در آیه ذکر قریه هست چنانچه ذکر ملت است

تنبیهات قول شعیب الا ان یشاء الله

پس جائز است که این تعلق مشیت بقریه داشته باشد و بنابر آن الا ان یشاء الله جواب لنخرجنک من قریتنا باشد پس اینجا دو وجه محتمل اند یکی آنکه لا نخرج منهذه القریة الا ان یشاء الله یعنی ما ازین قریه موطنی خارج نمی شویم مگر وقتیکه خدا بخواهد اخراج و خروج ما دیگر آنکه سنخرج من قریتکم هذا ولا نعود فیها الا ان یشاء الله لانه وعدنا بالظفر بکم والنصرة علیکم یعنی زود خارج میشویم ازاین قریه شما و عود نمی کنیم در ان مگر بمشیت الهی چه او تعالی بما وعده ظفر و نصرة بر شما داده در آن وقت عود باین قریه خواهیم کرد انشاء الله تعالی **سادسها** چونکه ایشان گفته بودند ولتعودن فی ملتنا

معنیش چنین میشود که تا ما و شما بر ملت واحده مجتمع باشیم لاجل ذلک قال شعیب الا ان یشاء الله ربنا ان یجمعکم معنا علی ملة واحدة وسع کل شیء علما علی الله توکلنا الخ یعنی برای همین شعیب عقب آن تعلیق و تفویض آنرا بمشیت اله کرد که اگر خدا خواسته جمع کند شما را با ما بر یک ملت حقه صحیحه چه حاوی است بکل شیء علم تم بر او توکل کردیم **و** بعد آن کلمه دعائیه شعیب شاهد دیگر مؤید این مرام ست که ای پروردگار ما حکم کن در میان ما بقرینه ربنا افتح بیننا وبین قومنا بالحق را بر ایشان تو بهترین حکم کنندگانی **اشکال** بنابراین لازم میشود که مشیت اله در ایمان کفار و در رجوع شان بسوی حق نبود **جواب** بلی مراد از مشیت اله ایمان و رجوع کردن بسوی حق از جمیع کفار و مشرکین بود و میباشد **اما** بالاراده والاختیار نه بالاکراه والاجبار تا مستحق ثواب و جزا و مدح شوند چه مدح و ذم و ثواب و عقاب بر فعل اجباری و تخلیقی عائد و مرتب نمیشود والا احدی در دنیا ابدا بر کفر و شرک باقی نمی ماند **و** همه بر یک ملت واحده حقه ایمانی از بدایه ولادة و بلوغ و رشد بلا ارسال رسل و انزال کتب کلهم میبودند و میشدند **و** هرگاه اینطور کل مکلفین بنی آدم نبودند و نیستند بریک ملت **پس** همین مشاهده و معاینه دلیل قطعی ست بر اراده اختیاری داشتن عباد در اختیار کفر با ایمان و اعتقاد بآن **سابعها** زمخشری تاویل الا ان یشاء الله بر خذلاننا و منعنا الالطاف کرده **و در کشاف** آنچه گفته همه آنرا در اینجا عینا ثبت میکنیم **فان قلت** کیف خاطبوا شعیبا بالعود فی الکفر فی قولهم او لتعودن فی ملتنا **و** کیف اجابهم بقوله ان عدنا فی ملتکم بعد اذ نجانا الله منها وما یکون لنا ان نعود فیها **و** الانبیاء لا یجوز علیهم من الصغائر الا ما لیس فیه تنفیر فضلا عن الکبائر فضلا عن الکفر حاصل سوال آنکه شعیب نبی چگونه وعده عود بالا ان یشاء الله بملت کفر بقوم داده و حال آنکه بر انبیاء صغائر منفرده فضلا از عمل کبائر فضلا عن الکفر جائز نیست **قلت** لما قالوا لنخرجنک یا شعیب والذین آمنوا معک فعطفوا علی ضمیره الذین دخلوا فی الایمان منهم بعد کفرهم قالوا لتعودن فغلبوا الجماعة علی الواحد فجعلوهم عائدین جمیعا اجراء للکلام علی حکم التغلیب **و** علی ذلک اجری شعیب جوابه فقال ان عدنا فی ملتکم بعد اذ نجانا الله منها وهو یرید عود قومه الا انه نظم نفسه فی جملتهم **و** ان کان بریئا من ذلک اجراء لکلامه علی حکم التغلیب حاصل آنکه در جواب لنخرجنک شعیب گفت از جانب قوم مومنین و خود را منضم با مومنین ساخت چه ایشان جماعت را بر واحد تغلیب کردند بعطف این جمله لاحقه لتعودن فی ملتنا بر والذین آمنوا معک پس مراد شعیب از عدنا قوم مومنین است و هر چند خود ازان بری هست و این انضمام خود با قوم بجهة اجراء کلام آنها بر تغلیب حکم بود دیگر اشکال عائد نمیشود **فان قلت** فما معنی قوله وما یکون لنا ان نعود فیها الا ان یشاء الله والله تعالی متعال ان یشاء ردة القوم المؤمنین وعودهم فی الکفر یعنی اگر بگوئی مقصود از قول در جواب شعیب که ما را ممکن نیست عود بکفر مگر آنکه خدا کفر بخواهد چیست **قلت** معناه الا ان یشاء الله خذلاننا و منعنا الالطاف لعلمه انها لا تنفع فینا **و** تکون عبثا والعبث قبیح لا یفعله الحکیم **و** الدلیل علیه قوله وسع ربنا کل شیء علما ای هو عالم بکل شیء مما کان و یکون فهو یعلم احوال عباده کیف تتحول وقلوبهم کیف تنقلب و کیف تقسو بعد الرقة و تمرض بعد الصحة **و** ترجع الی الکفر بعد الایمان علی الله توکلنا فی ان یثبتنا علی الایمان **و** یوفقنا لازدیاد الایقان **و** یجوز ان یکون قوله الا ان یشاء الله حسما لطمعهم فی العود لان مشیة الله لعودهم فی الکفر محال خارج عن الحکمة والصواب انتهی عین کلامه حاصل آنکه من میگویم که معنی الا ان یشاء الله آن است که مگر خدا خذلان ما بخواهد و منع از الطاف خود نماید بارا بجهة علم او که ما نشفع نمیشویم بآن **و** ترک آن عبث و هر عبث قبیح است **و** علیم حکیم اصلا مرتکب قبیح نمیشود چه علم بقبح آن صارف ست از فعل آن **و دلیل** بر آن قول وسع ربنا کل شیء علما هست چه او تعالی عالم بحقیقة هر شیء از ما کان و ما یکون **و** او عالم باحوال همه عباد است که چگونه تحول احوال عبید و چگونه تقلب قلوب و قسوة قلوب شان بعد رقة آنها و تمرض بعد صحة آنها و رجوع و تعود ایشان الی الکفر بعد الایمان میشود و بر خدا توکل و اعتماد کردیم در اثبات ما بر ایمان **و** بر توفیق زیادتی ایقان ما **و** جائز است که قول ایشان بطور قطع طمع ایشان در عود مومنین الی الکفر باشد زیرا که اراده عود مومنین بکفر محال خارج از حکمة و از صواب میباشد **بحث ثالث عشر** وسعة در لغت بمعنی کشایش و گنجایش و بسط و کثرة و زیادتی میباشد چنانچه وسع المکان والظرف هذا القدر والعدد از وسع یسع سعة چون وعد یعد عدة واو را در مضارع این حذف کردند بجهة حرف

WWW.MAABLIB.COM

حلق فتحه دادند سین را و در کسر سین سعة و فتح دو لغت اند **بحث رابع عشر** وسع ربنا کل شئ علما **و** نصب علما بنابر تمیزیت

بقولی این در جواب ملت است ان الملة یتعبد بها علی حسب ما فی المعلوم من المصلحة فالمعنا انه سبحانه احاط علمه بکل شئ فهو اعلم بما هو الاصلح لنا فیتعبدنا به یعنی هر ملتیکه عبادة کرده میشود بآن بحسب آنچه مصلحه آن در معلوم تعه میباشد پس علم او تعه محیط بهر شئی است و او اعلم باصلح و انفع عباد است پس بحسب آن مصلحه عبادة از ما میخواهد **و بقولی** این قول شعیب ضمیمه الا ان یشاء الله در جواب کفار است یعنی او تعه وسیع العلم محیط کل وجز ما کان وما یکون از کائنات وموجودات هر عصر وزمان هر حال است منجمله آن احوال عباد و عزائم و نیات وقصود و دواعی ایشان وآنچه لائق بهر یکی از انها بالفعل والقوة میباشد همه میداند پس محال است از لطف تعه که تعود بدا نبیا ریا مؤمنین رابسوی کفر کند بعد نجاة و خلاصی ایشان ازان **بعض اعلام** فرموده یدل هذا علی انه علم الماضی **و** الحال **و** الاستقبال **و** علم المعدوم بانه لو کان کیف کان ویکون **فهذه** اقسام اربعة **ثم** کل واحد من هذه الاقسام الاربعة یقع علی اربعة اوجه **اما الماضی** فانه علم انه لما کان ماضیا فانه کیف کان **و** علم انه لو لم یکن ماضیا بل کان حاضرا فانه کیف یکون **و** علم انه لو کان مستقبلا کیف یکون **و** علم انه لو کان عدما محضا کیف یکون **فهذه** اقسام اربعة بحسب الماضی **و** اعتبر هذه الاقسام الاربعة بحسب الحال **و** بحسب المستقبل **و** بحسب المعدوم المحض فیکون **المجموع** ستة عشر **ثم** اعتبر هذه الاقسام الستة عشر بحسب کل واحد من الذوات **و** الالوان **و** الطعوم **و** الروائح **و** کذا القول فی سائر المفردات من انواع الاعراض واجناسها فح یلوح لعقلک من قوله وسع کل شئ علما بحر لا یتناهی ولا یبلغ مجموع عقول العقلاء الی اول خطوة من خطوات ساحله حاصل آنکه این وسعت علم تعه در این آیه دلالت دارد او تعه علم بماضی **و** علم بحال **و** علم باستقبال **و** علم بمعدوم دارد که چگونه و چه کیفیت بود و میباشد **پس** هر یکی ازین چهار قسم بچه کیفیت و چگونه بود **و** چگونه هست **و** چگونه خواهد بود در هر زمانی از ازمنه ثلثه **و** باعتبار هر یکی ازین چهار قسم بحسب حال **و** استقبال و بحسب عدم محض مجموع انها شانزده میشود **پس** باعتبار این شانزده قسم بحسب هر یکی از ذوات **و** الوان **و** طعوم **و** روائح اند **و** هکذا قول در همه مفردات از انواع اعراض **و** اجناس **و** در آنوقت لایح و واضح میشود بعقل تو وسعت علم الهی بهر شئی وجزئی که بحر محیط لا یتناهی است و ساحلش اصلا نمودار نیست **پس** مجموع عقول کافه عقلاء باول قدم از اقدام ساحل آن نمیرسد و پی نمیبرد **بحث خامس عشر** ربنا افتح بیننا و بین قومنا بالحق وانت خیر الفاتحین بالاشنیدی فتح بمعنی حکم وقضا فیصل در لغت میباشد **پس** انجمله از کلمات و سوالات دعائیه شعیب است که ای پروردگار ما حکم کن تو میان ما و میان قوم کفار ما براستی و درستی و حال آنکه تو بهترین حکم کنندگانی **و** در طلب الحکم وجوه اند **و بعض اعلام** فرموده که ختم کلام بدو امر کرد **احدهما** بتوکل او و اعتماد خاص بر خدا بطور حصر و منقطع از غیر تعه میباشد فکانه عزل عن الاسباب وارتقی عنها الی مسبب الاسباب خاصة وخالصة **ثانیهما** بدعاء ربنا افتح بیننا و بین قومنا بالحق الخ **قال** ابن عباس **و** الحسن **و** قتادة **و** السدی احکم واقض **فراء** گفت کران اهل عمان یسمون القاضی الفاتح والفتاح لانه یفتح مواضع الحق یعنی اهل عمان قاضی را فاتح و فتاح مینامند زیرا که میکشاید جاهای حق را **شیخنا الطبرسی و فخر رازی** نیز نقل کردند از ابن عباس رض انه قال ما کنت ادری معنی الفتح حتی سمعت ابنة ذی یزن تقول لزوجها تعال افاتحک ای احاکمک یعنی ابن عباس رض فرمود که من معنی فتح را نمیدانستم تا آنکه شنیدم که دختر ذی یزن بشوهر خود گفت که افاتحک یعنی احاکمک یعنی بمحاکمه بروی **زجاج** گفت جائز است که مراد از آیه فتح الخ اظهار امر نا حتی ینفتح بیننا و بین قومنا و ینکشف **و** المراد منه ان ینزل علیهم عذابا یدل علی کونهم مبطلین وعلی کون شعیب مع قومه محقین فعلی هذا یراد بالفتح الکشف والیقین حاصل آنکه مراد از فتح اظهار امر باشد تا منفتح و منکشف شود بین الفریقین حق از باطل **پس** این مطلوب ازین دعا تنزیل عذابی باشد تا دلالت کند بر مبطل بودن خصمای شعیب و بر حق بودن شعیب و تبعه او **پس** حاصل مراد ازین فتح کشف و یقین میباشد **اما** وانت خیر الفاتحین ثنا الهی است بمعنی انت خیر الحاکمین وخیر الفاصلین یعنی ای پروردگار تو بهترین حکم کنندگانی و بهتر فصل کنندگانی در حکم چه در حکم تو جهل و خلل وزلل وخطا اصلا نمیباشد **اشکال** او تعه هرگز حکم نمیکند بغیر حق ثابت است پس طلب حکم از تعه بغیر حق ثابت بلا تفاوت و بغیر باطل بالضرورة است پس طلب حکم بالحق از خدا چرا و چه معنی دارد و معلوم بهر ذی شعوری هست که حکم تعالی بغیر حق صحیح و ثابت اصلا نمیباشد **جواب** چونکه مخاصمه بین الفریقین از مبطل و محق بود و شعیب کانه شخص ثالث بطور فیصل بین الفریقین این دعا کرد تا فرقه مبطل نگوید و گمان نکند که برعایت وحمیت فرقه محق او تعه این حکم کرده باین لفظ بالحق تلفظ فرمود تا قطع السنه خصما شود **جواب ثانی** الفتح بمعنی الکشف حتی یتمیز و یتضح الحق عن الباطل باشد **جواب**

بیان علم الهی تعلق بامور اربعه از ماضی و حال و استقبال و معدوم دارد

جواب اشکال حکم خدا حق است پس چرا طلب حکم بحق میکند

ثالث افتح بمعنی اظهر حقیقة امرنا علی خصامنا وانت خیر المظهرین الممیزین است **تنبیه** وانت خیر الفاتحین قطع دلیلی واقوی نصیحت برانکه بغیر الله نیز فاتحین اند چنانچه بخیر الحاکمین **و** باحکم الحاکمین **و** باحسن الخالقین حکام وموجد اعمال وافعال خود ثابت شدند **اما** فتح **و** حکم **و** تخلیق از نوع لسے علے واکمل بلا اسباب است لهذا باحسن وبلفظ بخیر بعوض اخیر تفضیل خاص تعالیٰ وصف میباشد وبآن ممتاز از جمیع فاتحین **و** حاکمین **و** خالقین **و** فاعلین میباشد **پس** باطل شد مزعوم جبریه که بندگان را اصلاً وابدا عملے وفعلے نیست **و** فاعل کل وخالق هر جزء وکل از اقوال واعمال وافعال واحوال عباد خاص جناب باری میباشد **حق له تعالیٰ**

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ۝ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ۝ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ۝ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ۝

ترجمه آیات اربعه گفتند از اشراف واکابر قبیله آنانیکه کافر بودند بعضا از گروه وقوم مرسل الیهم از شعیب بقوم کفار خود **یا** بقوم مصدقین شعیب که اگر شما متابعت وپیروی کردید یا پیروی کردید شما شعیب را بدرستی وبتحقیق شما آنهنگام هر آئینه زیانکاران ونقصان یافتگان خواهید بود ونا امید شد چه دین قدیم آبائی را ترک کرده ملت مخترعه جدیده شعیب را متمسک شدید پس فراگرفت آن قوم کفار را زلزله **یا** صیحه سماوی پس صبح کردند **یا** گشتند در منازل واماکن بلاد خود دفعةً مردند بحالیکه بر روی افتاده بودند آنانیکه تکذیب کردند ودروغگو شمردند شعیب را بودند همه ایشان زیان یافتگان پس شعیب نبی چون آثار نزول غضب را مشاهده ومعاینه کرد برگردید وبرآمد از ملک وبلاد ایشان وفرمود در آن وقت مخاطب بآن قوم از روی تحسر که ای قوم من بدرستی وبتحقیق رسانیدم شما را پیامهای پروردگار خودم ونصیحت کردم مر شما را بکمال شفقت ودلسوزی بر بدحالی شما پس چگونه تاسف واندوه بخورم وافسوس بکنم بر هلاک قومی از کافران که نصیحت پذیر نشدند ایشان وبغضب قهار تعالیٰ از دنیا الی ابد الآباد وعقبی گرفتار شدند **یا** چگونه بر اهلاک قوم کفار تاسف بخورم وآنها مستحق عذاب بودند **و** در **تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** متفق علیه مفسرین است که شعیب مبعوث گردید بسوی دو قوم **احدهما** باصحاب مدین **ثانیهما** باصحاب الایکه **اما** در یک وقت بسوی هر دو قوم معاً مبعوث **یا** بعد یکی بدیگر در آن دو قول اند اشهرهما ثانی است **پس** این مقال از اینجا **اما** مقال اصحاب مدین است **یا** مقال اصحاب الایکه اظهرهما در سوره هود ذکر اصحاب الایکه **و** این مقال اصحاب مدین است **بحث ثانی** قال الملاء الذین کفروا من قومه یعنی گفتند اکابر واشراف کفار از قوم شعیب **اما** مراد از قوم کفار شعیب است یعنی اشراف کفار بگروه کفار عوام بطور تحذیر وتنفیر گفتند تا متابعت وپیروی شعیب ننمائید ونکنید **یا** بقوم مومنین تبعه شعیب گفتند که شما بمتابعت شعیب زیانکار شدید **و** اما این اشراف اول اند **یا** اشراف قوم دیگر اند چه عطف ومعطوف مقتضی مغایرة است در این هر دو وجه محتمل اند **بحث ثالث** معنی اتباع مکرر ذکر شد یا نه هو طلب الثانی موافقة الاول فیما دعی الیه من اتبع زید عمرًا مشی خلفه ومر به فمضی معه **و** المصلی تبع لامامه والناس تبع له **و** تتابعت الاخبار جاء بعضها اثر بعض بلا فصل وتتبعت احواله تطلبتها شیئا بعد شیئ فی مهلة وتتابع القوم بمعنی تبع بعضهم بعضًا **اما خسران** ذهاب رأس المال ونقصان اصل آن باشد از خسر یخسر خسرًا وخسرانًا بمعنی النقصان فی الشیئ وتقلیله **بحث رابع** لئن اتبعتم شعیبا در اینجا قسم مقدر چون والله لئن اتبعتم شعیبا **و** جواب القسم

لئن اتبعتم وجواب شرط اذا الخاسرون وبقول جمعی لفظ اذاً در ینجا ملغی است زیرا که در حشو کلام واقع شده و مابعدش معتمد بر ما قبلش الذین کذبوا شعیبًا
میباشد زمخشری گفته که اگر گفته شود ما جواب القسم الذی وطائته اللام فی لئن اتبعتم و ما جواب الشرط قلت قوله انکم اذا لخاسرون
سادّ مسدّ الجوابین **بحث خامس** لئن اتبعتم شعیبًا انکم اذا لخاسرون یعنی اکابر کفار مخاطب بقوم کفار خود گفتند قسم میخوریم
ما اگر پیروی کردید شعیب را بتحقیق در انوقت نقصان و زیان عاید میشود شمارا در امور دنیا چه او نهی و منع میکند شمارا از زیاد گرفتن و از قلیل دادن
در وزن و کیل و کم پس تبعیت او ترک این میشود و بترک آن نقصان و تقلیل اصل مال شما میشود **وبقولی** بمتابعت شعیب استبدال میکنید
ضلالت را یعنی ترک دین قدیم آبائی را بهدایة و رشد چنانچه در آیه دیگر درباره کفار فرموده اولئك الذین اشتروا الضلالة بالهدی فما ربحت
تجارتهم یعنی آن کفار خریدند یعنی بدل گرفتند ضلالت را از هدایة ایمان پس نفع و سود نکرد تجارت ایشان باین تبدیل **پس** حقیقة قول اول
بالنسبة قول ثانی بالجمله برمجاز میباشد ابن عباس رض فرموده انکم لمغبونون لفوات فوائد البخس والتطفیف باتباعه لانه ینهاکم عنها و
یامرکم علی الایفاء والتسویة فی الاخذ والعطاء یعنی کفار متبوعه بقوم عوام تبعه خود فرمودند که بمتابعت شعیب نقصان عاید میشود شمارا برای فوت
فواید و عواید از وزن و کیل و ذرع چه او نهی میکند شمارا از قلیل و امر میکند شمارا بر اتمام و اکمال و ایفاء و تسویه در اخذ و دادن آن **اقول** هرچند
مراد از اشراف کفار از الخاسرون خسران و نقصان دنیا خاص است **ولیکن** شامل هردو نقصان دنیا و دین **اما** خسران دنیا بنجس و تطفیف
واما نقصان آخرة بتبدیل دین قدیم آبائی بدین جدید شعیب میباشد **بحث سادس** فاخذتهم الرجفة فاصبحوا فی دارهم
جاثمین رجف یرجف رجفًا و رجیفًا و رجفانًا یعنی تحرک و تزلزل و جنبیدن است و رجفت الارض از اینجا یعنی زلزلت الارض باشد **اما**
اصبح یعنی دخول در صباح است چنانچه در **مصباح** از ثعلب نقل کرده واصبحنا دخلنا فی الصباح **اما جاثم** فاعل جثم یجثم جثمًا و
جثومًا فهو جاثم از باب ضرب یعنی قعد و برک و دو زانو و پیش رو بسینه باشد چون نشستن شتر ببروک و بسینه و خوابیدن طیر در آشیانه خود برگو بر
سینه باشد **وابوزید** گفت که الجثمان بالضم هو الجسمان **واصمعی** گفت الجثمان هو الشخص والجسمان هو الجسم والجسد **بحث**
سابع فاخذتهم الرجفة فاصبحوا فی دارهم جاثمین بدانکه این جمله بطور نتیجه بر سوء اعمال شان میباشد بسبب سوء رفتار و کردار شان فرا گرفت ایشان را
رجفه پس صبح کردند ایشان در خانهای خود بحالیکه روی و سینه بر زمین نهاده همه مرده و هلاک شده بودند **ومفسرین** در این رجفه خلاف کردند **نزد کلبی**
مراد از رجفه زلزله است چه او تعبیر بر بلاد ایشان زلزله شدیده عظیمه شبانه پس تبزلزل ارض و وحشت و دهشت آن کلهم دفعة در خانها مردند و روی و سینه بر زمین
افتاده بودند **نزد ابن عباس** وغیره فتح الله علیهم بابًا من جهنم فارسل علیهم حرًا شدیدًا فاخذ بانفاسهم ولم ینفعهم ظل ولا ماء فکانوا یدخلون
اجواف البیوت والاسراب لیبرد وافیها فاذا دخلوها وجدوها اشد حرًا من الظاهر فخرجوا هربًا الی البریة فبعث الله سحابًا فیها ریح باردة
طیبة فاظلتهم فنادی بعضهم بعضًا وهی الظلة فوجد والها بردًا ونسیمًا حتی اجتمعوا تحت السحابة رجالهم ونساءهم وصبیانهم الهبها الله علیهم
نارًا **و** رجفت بهم الارض من تحتهم فاحترقوا کما یحرق الجراد المقلاة وصاروا رمادًا یعنی او سبحانه بگشاد بر قوم کفار بابی را از جهنم و شدة حرارة آن
نفوس ایشان را فرا گرفت و فائده نداد ایشان را اصلا نه سایه و نه آب سردی پس بحصول آن حالة داخل میشدند در جوفهای خانها و در غار و سردابها برای وصول
برودت **و** در سردابها حرارة زیاده تر از خارج بانها محسوس میشد پس باین جهت فرار کردند بسوی بر پس خالق ابری را فرستاد با هوای سرد خوب گوارا پس بنداء یکدیگر
کل مردان و زنان و صبیان زیر سایه آن لخته ابر مجتمع گردیده خالق از آن شعلهای آتش از بالا فرو فرستاد و زلزله عظیمه از تحت پای ایشان فرا گرفت ایشان را
پس همه ایشان دفعة چون ملخ بریان و سوخته خاکستر شدند **وبقولی** روی ان الله تعالی حبس عنهم الریح سبعة ایام ثم سلط علیهم الحر حتی
هلکوا بها یعنی مرویست که او تعالی حبس هوا کرد بر ایشان تا هفت روز پس از آن مسلط کرد بر ایشان حرارة شدیده را تا آنکه بآن حرارة و سوزش کلهم بهلاک
شدند **بغوی و ثعلبی و خازن بغدادی** وغیرهم از ابو عبدالله البجلی انه قال کان ابوجاد **و** هوز **و** حطی **و** کلمن **و** سعفص **و**
قرشت ملوك مدین وکان ملکهم فی زمن شعیب یوم الظلة اسمه کلمن فلما هلك قالت ابنته شعرا تبکیه و ترثیه یعنی ملوک و پادشاهان ملک
مدین چند شخص بودند باسماء کلمات ابجد منهم **ابوجاد** ومنهم **هوز** ومنهم **حطی** ومنهم **کلمن** ومنهم **سعفص** ومنهم **قرشت** و بود پادشاه و ملک زمانه
شعیب نبی در یوم عذاب ظلة **کلمن** نام هرگاه او هلاک شد دختر شاه کلمن در شعار خود گریه کرد کلمن هدم رکنی + هلکه   سط المحلة + سید القوم اتاه + هلك تحت ظلة

تحت ظله جعلت نارا علیهم + دارهم کالمضمحله + **اشکال** دراین سوره و درسوره عنکبوت ذکر عذاب شان برجفه یعنی زلزله و درسوره هود بصیحه
کما قال واخذت الذین ظلموا الصیحة و درسوره شعراء بعذاب ظله کما قال فاخذهم عذاب یوم الظلة و بنزول کسفا من السماء و برباح مهلکه مختلف وارد
شده و اختلاف درکلام الهی در نزول عذاب برایشان چرا باشد **جواب اول** اختلاف نیست در حالات عذاب شان **پس** انواع همه عذابهای
علوی وسفلی برایشان دریک وقت جمعا وارد شدند ازابر نزول نار و ورود ریح صرصر وصیحه جبرئیل ازسما و زلزله اززیر برآنها مسلط گردیده و باد بفنا داد
خاکستر سوخته آنها **جواب ثانی** قتاده گفته بعث الله شعیبا الی اصحاب الایکة فاهلکوا بالظلة و الی اهل مدین فاخذتهم الرجفة وصاح
بهم جبرئیل صیحة فهلکوا جمیعا یعنی خدا فرستاد شعیب رابسوی اصحاب ایکه وتمردی همه ایشان رابارسال ابرظل هلاک ساخت و فرستاد نیز شعیب رابسوی اصحاب
مدین پس ایشان را زلزله گرفت اززیر و ازبالا صیحه وآن آواز ازجبرئیل امین بود **بحث ثامن** غنی یعنی بی‌نیاز وبی حاجة شدن **در مصباح** گفته و
غنی من المال یغنی غنی مثل رضی یرضی رضی فهو غنی الجمع اغنیاء وغنی بالمکان اقام به فهو غان **در مجمع** فرموده غنی بالمکان یغنی غنا وغنیانا اقام
به کانه استغنی بذلک المکان عن غیره و المغانی المنازل وواحدها مغنی **بحث تاسع** الذین کذبوا شعیبا جمله مرفوع المحل بالابتداء وجمله کان
لم یغنوا فیها خبرش میباشد یعنی آن کفار بلکه تکذیب کردند شعیب را گویا هرگز ساکن آن خانها نبودند ومستاصل گردیدند بنحویکه نام ونشان آنها دران دیار باقی نمانده و
بعد آنها آن اماکن بلا مکین باقی ماندند وصلا وابدا گویا دران احدی زندگی نکرده بود ونیست ونابود محض از دنیا گردیدند و ازین دیار برآورده شدند ورجوعی ودخولی وعودی
بسوی دنیا الی الابد نیست **زجاج** گفته کان لم یغنوا فیها کان لم یعیشوا فیها مستغنین یقال غنی الرجل یعنی اذا استغنی وهو من الغنی الذی ضد الفقر **وتشبیه**
این حال مکذبین را بحال آنکس داده که کسی خانه ساخته اما هرگز درانخانه گویا سکونت نکرده ودران داخل نشده و ازین باب **شاعر** گفته کان لم یکن بین
الحجون الی الصفا + انیس ولم یسمر بمکة سامر + بلی نحن کنا اهلها فابادنا + صروف اللیالی والجدود العواثر + **اشکال** هرگاه کلهم ازکبیر وصغیر ازمرد وزن و
ضعیف ازکفار بغضب اله نیست ونابود ازدنیا گردیدند **پس** زنان وصغار اطفال وضعفا آنها راچرا نیست ونابود عادل تعالی گردانید **واگر** بوزر و وبال آباء وازواج کفار بود
این بر عادل تعالی عقلا ونقلا جایز نیست زیراکه بگناه کسی دیگر را هم مواخذه ظلم لاانتها است و قرآن براین ناص صریح بقوله ولا تزر وازرة وزر اخری است **جواب**
چونکه اوتعالی جمیع آنچه درابد میکند همه آنرا بالتفصیل درازل میداند **پس** اولا اوتعالی بامساک توالد وتناسل آنها صغیری وضعیفی نشده ونبوده **و** کل ایشان ذو الرشد والکمال
فی العقل بوده هلاک وراهلکین عصاة جمیع انبیاء بغضب الله گردیدند **اما** زنان ایشان کامل ذوات الرشد بوده برضا تابع ازواج وآباء درقبایح شان
بوده لهذا جمعیت ایشان مستاصل بهلاک استیصال تعجیلا لعقوبتهم فی الدنیا گردیدند اشکال عاید نمیشود **اشکال** هرگاه آن هالکین کفار وعصاة همه انبیاء
بجزاو سزا قبایح اعمال خود رسیدند **پس** آیا هالکین را در عالم عقبی سزای دیگر است یا نه **بر اول** تکرار سزا بمجرمین عاید میشود و بر عادل تعالی سزا مرتبه ثانیه
غیر جایز زیرا که ظلم است وظلم قبیح است براوتعالی روا نیست **جواب** بنابر مذهب مجبره بر اوتعالی هیچ قبیح قبیح نیست اگر ناری را ناجی و ناجی را در نار بلاتقصیر ابدالاباد
بسوزاند جایز است **اما نزد عدلیه** متفق علیه است که گناه سه درجه دارد صغیره و کبیره و اکبر و اعظم کبائر چون زدن سیلی بلاوجه **و** قتل مومن بلا
حق وتشریک وتکذیب انبیاء وخلفاء اوصیاء مصدقه اوتعالی **و** صغیره مقتضی عذاب صغیر یا عذاب خفیف است **اما کبیره** مقتضی عذاب شدید میباشد **اما**
اکبر مقتضی عذاب اعظم میباشد **پس** باین اعتبار جزئی ازان سزا وجزا عظیم او در دنیا حاصل و باقی آن جزاء درعقبی باینها عاید میشود و تکرار بانتقال و
باعتبار دو عالم اطلاق میشود و دراصل حقیقة آن جزاء وسزا واحد بدایتش در دنیا ونهایتش لانهایة ولا انقطاع درعقبی میباشد اشکال باطل است **بحث عاشر**
الذین کذبوا شعیبا نیز مبتدا **و** کانوا هم الخاسرین خبرش است **اشکال** این تکرار در یکجا بلافائده میباشد **جواب** دراینجا دو فائده ذکر کرده **احدهما** و فی هذه
الابتداء معنی الاختصاص کانه قیل الذین کذبوا شعیبا هم المخصوصون بان اهلکوا واستوصلوا کان لم یقیموا فی دارهم لان الذین اتبعوا شعیبا قد
انجاهم الله **و** الذین کذبوا شعیبا هم المخصوصون بالخسران العظیم دون اتباعه حاصل آنکه دراین دو امر واضح **یکی** آنکه مکذبین شعیب مخصوص بهلاکة استیصال
دیگر عدم بقاء احدی از آنها دران اماکن سکونی و مخصوص بخسران دنیا ودین گردیدند **و** اتباع مصدقین شعیب هم مخصوص بنجاة وبفلاح ومتنفع بارباح ابدی شدند
ثانیهما و فی هذا الاستیناف والابتداء وهذا التکریر مبالغة فی رد الملاء لاشیاعهم **و** تسفیه لرایهم **و** استهزاء بنصحهم لقومهم **و** استعظام لما جری
علیهم ودرین استیناف جمله ثانیه مبالغه در رد ملاء کفار برای اشیاع شان **و** اظهار سفاهة رای آنها **و** استهزاء بنصایح آنها بقوم خود **و** عظیم نمودن ماجری علیهم میباشد
فخر رازی دراینجا فرموده انما کرر بقوله الذین کذبوا شعیبا لتعظیم المذلة لهم وتفظیع ما یستحقون من الجزاء علی جهلهم و العرب تکرر مثل هذا فی التفخیم

جواب اشکال
جواز استیصال اطفال
ضعفا وزنان کفار

WWW.MAABLIB.COM

والتعظيم **فيقول** الرجل لغيره اخوك الذى ظلمنا اخوك الذى اخذ اموالنا اخوك الذى هتك اعراضنا حاصل آنكه جملهٔ ثانيه مكرره براى تعظيم گرديدن
مذلة آنها **و** حصول عظم رسوائى آنچه مستحق بجزاآن بر جهل خود آنها گرديدند اراده فرمود چه چنين تكرار عرب در مقال بسيار دارند و ميگويند كه برادرت ظلم كرده برادرت گرفت اموال ما برادرت هتك اعراض و حرمتها كرد **تنبيه** در اين دلالت بر چند چيز است **احدها** آن عذاب سماوى و جوى و ارضى خاص بتخليق فاعل قادر مختار الهى حادث شده و نيست آن از آثار كواكب و از طبيعة والا تبعيه شعيب هم حاصل ميشد چنانچه در حق كفار حاصل شده بود پس باطل شد زعم مجوس و عبده كواكب **ثانى** اين دلالت دارد كه آن فاعل مختار عالم بجميع جزئيات علوى و سفلى و زمانى ست لهذا تميز بين المطيع والمتمرد حاصل شده والا تميز حاصل نميشد پس باطل شد قول آنانكه ميگويند كه او تعالى عالم بتغير جزئيات زمانى نيست **ثالث** اين دلالة دارد بر معجزهٔ عظيمهٔ شعيب چه عذاب سماوى خاص نازل شد بر مخالفان او و خاص آن كفار اهلاك ساخت و احدى را از مصدقين شعيب ضرر و اذيت آن نرسيد با وجوديكه هر دو فريق از كافر و مومن باهم مختلط و مجتمع بودند **رابع** در اين دلالت برحق و صدق نبوة خاتم الانبياء دارد چه مرد امى لا يسواد اخبار ازان كرد در بين اهل علم و اهل كتابين و اهل سير و تواريخ و احدى انكار ازان نكرد **بحث حاديعشر** آسى شده حزن و غم و اندوه از اسى يا يأسى اسىً چون رضى يرضى رضىً **در صحاح و صراح** گفته تاسيه بمعنى تعزيه كردن و اندوه نمودن **و** آسى يواسى مواساة بمال و جان باكسى غمخوارى كردن **كما** يقال آسيته بمالى **و** واسيته تبديل همزه بواو و در لغت يمنى نيز بهمين معنى ميباشد **و** **اسوة** اسم بقول بالضم **و** بالكسر نيز بمعنى پيشوا و مقتدا در همه مهمات **و** ما ياتسى به الحزين للتعزى به **و** اسى بالكسر جمع **ولهما ايضا** و ازين باب است آيه و لكم فى رسول الله اسوة حسنة يعنى مر شماراست اقتداد پيروى و تبعيت نيك وجوب بانحضرت **در مصباح** گفته الاسوة بكسر الهمزة وضمها القدوة **و** تاسيت اقتديت و اسى اسىً من باب تعب بمعنى حزن فهو اسىٌ مثل حزين **و** اسوت بين القوم اصلحت و اسيته بنفسى بالمدسويته و يجوز ابدال الهمزة واوا فى لغة اليمن فيقال واسيته **بحث ثانى عشر** فتولى عنهم و قال يقوم ابلغتكم رسالات ربى و نصحت لكم يعنى پس شعيب روى بگردانيد از قوم كفار و فرمود مخاطب با ايشان كه اى قوم من هر آينه ابلاغ كردم و رسانيدم شمارا اوامر و نواهى الهى را و نصيحت بكمال شفقت كردم شمارا **و** در مفسرين در تولى شعيب از قوم كفار دو قول دارند **احدها** قبل اهلاكهم نزديك نزول البلاء عليهم شعيب روى خود از آنها برگردانيد يعنى از بين ايشان برآمد **ثانيهما** بعد از فوت و هلاكت ايشان از ملك ايشان برآمد.
اوّل مختار اكثر است چه خطاب اموات كه بموت جماد ميگردند ندا بيا قوم **و** خطاب لقد ابلغتكم **و** نصحت لكم جائز نيست **ثانى** مختار جم غفير است كه بعد مرگ بآنها باين قول بشماتت گفت چنانچه خاتم الانبياء بمقتولين بدر **و** حضرت مرتضى عليهما السلام بمقتولين خوارج خطاب بهل وجدتم ما وعدكم ربكم حقا فرمودند **و** پيغمبر در جواب عمر فرمود بلى آنها از كرده شما خوب ميفهمند و ميشنوند وليكن قادر بر جواب اذن نيستند **بحث ثالث عشر** فكيف آسى على قوم كفرين پس شعيب گفت كه چگونه من غم و حزن ميكنم و اندوهگين ميشوم بر قوم كفار **اشكال** چگونه نبى الله بعد طلب عذاب هلاك بر قوم كفار حزين و غمگين بشود و چگونه جائز براو باشد چه كفار اعداء الله و مكذب نبى و رسول او بودند **جواب** اين بدو وجه داده اند **احدها** انه يريد لقد عذرت اليكم فى الابلاغ والنصيحة والتحذير مما حل بكم فلم تسمعوا قولى ولم تصدقوا قولى فكيف آسى عليكم يعنى كيف لا آسى عليكم و فعلتم ما فعلتم حتى حصل لكم هذا يعنى در اين قول شعيب عذر خود بآنها ميكند يعنى عذر ميكردم شمارا در ابلاغ اوامر و نواهى الهى و در نصيحه و تحذير از آنچه بشما حلول كند و عايد ميشود بنافرمانى و شما گوش گذار نشديد سخن مرا و تصديق من تا اينوقت نكرديد پس چگونه من حزين و اندوهگين نشوم بر سوء حال و مآل شما هرچند سزاوار تاسى ما نبود و نميباشد چه شما كرديد آنچه كرديد و بشما رسيد و حاصل شد آنچه رسيدن بود پس اين اظهار تاسف بر جهل ايشان بود كه چرا بجهل و جحود مستحق اين هلاكت گردانيدند خود را چنانچه مثل در عالم سائر است كه اگر كسى ببلائى مبتلا شد ديگرى ميگويد كه افسوس ميكنم بر آنكه چنين كار كرده كه مستحق و مبتلا باين بلاء شدى ضمنا در آن عدم رضا بفعل ايشان ميباشد اشكال ندارد **جواب** **ثانى** مختار جمعى منهم **زمخشرى** است انه اشتد حزنه على قومه ثم انكر على نفسه فقال فكيف يشتد حزنى على قوم ليسوا باهل للحزن عليهم لكفرهم و استحقاقهم ما نزل بهم يعنى سخت اندوه كرد شعيب بر هلاكت آن قوم پس ازان انكار كرد بر نفس خود پس گفت چگونه و چرا حزن من باشد بر آنقوم ميكه سزاوار نيست غم و حزن كردن براى موت آنها بجهت تعصب كفر ايشان و استحقاق آنها بآنچه نازل و حاصل شد آنهارا **و بر قول اوّل** شعيب بر هلاكت قوم حزن كرد زيراكه اميد ايمان آوردن ايشان داشت **و بر ثانى** حزن نكرد بر موت ايشان **و قرائه** يحيى بن وثاب فكيف ايسى بكسر الهمزة **اشكال** كيف اسى در اينجا بغير نفى است و چگونه حمل مثبت بر نفى جائز باشد **جواب** بعض اعلام فرموده اگرچه لفظ كيف آسى بطور استفهام است پس مراد بآن نفى است زيراكه جواب آن در اين موضع صحيح نميشود مگر بنفى **و** انما يدخله معنى الانكار ايضا لهذه العلة **و** لانه لا ينبغى للنبى المعصوم ان ياسى عليهم مع تمردهم فى كفرهم و شدة عتوهم **تنبيه** آنكه مقام

جواب اشكال عطف مثبت بر منفى چگونه جائز باشد

بلخی در اینجا گفته که در آیه دلالت بر دو چیز است **اوّلهما** لا یجوز ان یدعو المسلم للکافر بالخیر وان کان من اقاربه یعنی جایز نیست که مومن برای کافر بعد
موتش دعا بخیر کند اگرچه از اقرب قربی او بود پدر یا مادر و پسرش باشد **ثانیهما** انه لا یجوز الحزن علی الکافرین والظالمین والفاجرین الذین ماتوا علی الکفر
والفسق والنفاق یعنی و جایز نیست غم و اندوه کردن بر موت کفار و ظالمین و منافقین و فاجرین که بر کفر و فجور و نفاق جهرا مرده باشد و برائة از جمیع انواع
اعداء الله که کفار و فجار و اهل نفاق اند واجب است و بغیر بیزاری از ایشان تصدیق کامل نیست بل بر تولا و تصدیق بیزاری اقدم است و دلیل
بر آن تقدیم تبرا و نفی در کلمه طیبه لا اله بر کلمه الا الله مقرر گردیده کافی است ثم الله اعلم **قوله تعالی**

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ۝ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

ترجمه این دو آیه وما نفرستادیم در هیچ شهری و دیهی و در هیچ بلدی پیغمبری را که او را تکذیب کردند مگر آنکه بگرفتیم اهل آن شهر و دیه را بسختی و تنگی و برنج و بیماری
تا شاید که ایشان عذر و زاری کنند و پند پذیر و متنبه و تائب شوند پس گرفتیم یعنی بدل کردیم ما بجای بلا و مرض و شدت سلامة و صحة و راحة را تا و قتیکه بسیار شدند
و کثیر گردیدند در جال در عدد و در مال و گفتند ایشان که گاهی ایمنی و نعمت و صحة و سلامتی و گاهی بجای آن محنت و عسرت و مضرت هر دو از عادت طبیعت و
روزگار قدیمه است بدرستیکه پدران ما را نیز رسید مضرت و مسرت و سختی و وسعت و قحط و ارزانی و بیماری و صحت و اندوه و فرح این عادة قدیمه دهر و زمان میباشد و ما
باین سبب ترک ملت آبائی نمیکنیم پس گرفتیم ما ایشان را ناگهان در حالیکه ایشان شعور آن نمیکردند و نمیدانستند آنرا **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل**
وجه اتصال بدانکه او تعالی هرگاه بالا ذکر انبیاء و ایذا رسانی امم بایشان بیان کرد پس متصل بآن در تسلی و تسکین خاتم الانبیاء بنوع دیگر از مواخذه بعض امم و گفتار
و رفتار ایشان ذکر فرمود تا آنحضرت از تکذیب و ایذاء کفار عرب ملول و متاذی و حزین نباشد **بحث ثانی** وما ارسلنا فی قریة من نبی **در** اینجا حذف است
تقدیرش فکذبوه یعنی خالق میفرماید که و ما نفرستادیم در هیچ قریه از قری و بلاد در عصار سالفه احدیرا از انبیاء مرسله باشکبار و جهل و عناد خود پس ایشان
تکذیب انبیاء گردند **سعودی** تصریح کرده من حرف من بنی مزیدة لتاکید النفی **و** الصفة محذوفة ای من نبی کذب و کذب به اهلها **و تقدیرش** وما
ارسلنا فی قریة من القری المهلکة نبیا من الانبیاء فی حال من الاحوال کذبوهم **و قریه** بتنکیر مقتضی افراد است لهذا **جبائی** گفته مراد بآن سایر قری
هالکه سالفه است که انبیاء بسوی اهالی آن قری و بلاد مبعوث و مرسل گردیدند **و بقولی** مراد نواحی شام است **و بقولی** ما حول ام القری هی مکة یعنی مراد بلاد
و قریهای اند که چهار اطراف مکه اند بعد از ابراهیم بسوی آن بلاد انبیاء مبعوث گردیده بودند و بسبب تکذیب ایشان انبیاء را ایشان را اهلاک بانواع و اقسام عذابها گردید
سوال چرا قریه بجای بلدة فرمود و حال آنکه لفظ بلد اعلی شانا فی مسامع السامعین است چون در آن کثرت اشراف مردم از قریه میباشد **جواب** فخر رازی
فرموده انما ذکر القریة لانها مجتمع القوم الذین الیهم یبعث الرسل **و** یدخل تحت هذا اللفظ المدینة لانها مجتمع الاقوام یعنی باسم قریه ذکر کرد چه هر قریه مجتمع اقوام
میباشد که بسوی آنها انبیاء مبعوث شدند **و** داخل در تحت لفظ قریه مدینه است که بمعنی شهر میباشد چه شهر مجتمع اقوام است **جواب ثانی** بعضی فرمودند چونکه اکثر
انبیاء غیر اولو العزم بسوی بعض دیهات فرستاده شدند که در آن ساکن فقط یک قبیله یا یک قوم مجتمع بودند و آنها کثیر العدد و قبائل مختلفه نبودند بخلاف اولو
العزم چه آنها بسوی بلاد و مداین و قری کل روی زمین مبعوث گردیدند **پس** مراد از تنکیر قریه دهیکه یک جماعة قلیل در آن ساکن باشد **و** مراد از نبی پیغمبریکه مرسل الی
غیر اولو العزم بسوی آنها خاص باشد ثم الله اعلم **بحث ثالث** البأساء **و** الضراء هر دو بمعنی سختی و شدة در عرب است چنانچه **جوهری** گفته ذلک الشدة وهما
اسمان مؤنثان من غیر تذکیر **قال الفراء** لو جمعا علی ابؤس **و** اضر کما یجمع النعماء بمعنی النعمة علی انعم لجاز از ضر یضر ضرا خلاف نفع **و** ضره وضاره بیک
معنی **و** الضر اسم آن است **اما بأس** بمعنی عذاب و شدة و سختی حرب است از بؤس بیؤس بأسا **و** بئس الرجل ییأس بؤسا و بئیسا اشتد حاجته فهو
بائس **و** بئس کلمة ذم و نعم کلمة مدح یقول بئس الرجل زید **و** بئست المرأة هند **و** بئیس بمعنی مرد شجاع **در مصباح** گفته که ضر بمعنی فقر و فاقه بضم ضاد
معجمه است **و** بفتح آن مصدر ضره یضره ضرا از باب ضرب یضرب ضربا است **ازهری** گفته کلما کان سوء حال و فقر و شدة فی بدن فهو ضر بالضم وما
کان ضد النفع فهو بفتحها وفی التنزیل مسنی الضراء المرض **و** الاسم الضرر وقد یطلق علی نقص یدخل الاعیان **در شرح سجادیه** سید علیخان

جواب سوال اینجا بعوض بلاد قریه فرمود

WWW.MAABLIB.COM

همه معانی عدیده مطابق لغویه ذکر کرده **بحث رابع** الا اخذنا اهلها این استثنا مفرغ است از اعم احوال جمله اخذنا در محل نصب بمفعولیه از فاعل ارسلنا
میباشد بلی فعل ماضی بعد حرف استثنا، واقع نمیشود مگر بدو شرط **احدهما** بالفظ قد یر سرا و صریحا باشد چون ما زید الا قد قام **ثانیهما** یا قد تقدیر باشد
چنانچه در همین آیه الا اخذنا قد مقدر است **بحث خامس** الا اخذنا اهلها بالباساء والضراء **پس** تقدیرش وما ارسلنا فی قریة من القری المهلکة
نبیا من الانبیاء فی حال من الاحوال الا حال کوننا اخذین اهلها بالباساء والضراء میباشد یعنی ما فرستادیم در هیچ دهی از دهات هلاک شده پیغمبری از پیغمبران
در هیچ حالی از احوال مگر بحالیکه گیرنده بعقاب بودیم اهل آن قریه را ببوس وضر **و** مفسرین درین باسا وضرا وجوه گفتند **احدها** باسا یعنی جوع وگرسنگی سخت
بقحط **و** ضرا یعنی امراض صعبه شدیده مولمه است **و** همین قول حسن بصری است **ثانیها** باسا یعنی جوع **و** ضرا یعنی فقر وعسر **و** همین قول سدی است **ثالثها** باساء
بمعنے کلما نالهم من الشدة والعسر والفقر والقحط فی احوالهم **و** الضراء ما نالهم من الامراض والاوجاع والالام والاسقام یعنے باسا یعنی جمیع آنچه از شدة وعسرة
وفقرة وقحط در احوال شان میرسد **و** ضرا یعنے اعراض بدینه است پس جمیع آنچه از امراض واوجاع ووبار واورام واسقام والام وغموم وهموم واحزان در ابدان
شان ناشی میشود همه آن داخل در ضرا است **و** همین قول زجاج وغیر اوست **رابعها** در ریاض السالکین که شرح **صحیفه** حضرت سجادیه از سید علی خان
مدنی است حمل هر دو لفظ بعد ذکر وجوه معانی آنها بر همه وجوه کرده **بحث سادس** یضرعون اصلش یتضرع باب افتعال است تا افتعال را بجهت قانون اهل تصریف
واستحقاق بضاد معجمه بدل کرده هر دو ضاد را ادغام کردند بمعنی خشوع وخضوع وانقیاد از ضرع یضرع ضرعا بمعنی زاری وخواری در لغت میباشد **سوال** چرا ضاد
را ادغام در تا نکردند **جواب** لان فی الضاد استطاله ولا یدغم الناقص فی الزائد **و** لا یدغم الزائد فی الناقص لما فی ذلک من الاخلال به حاصل آنکه
ضاد بذاته قویست از تا، و در ضعیف ادغام کرده نمیشود قوی را بل ضعیف را در قوی زائد ادغام کرده میشود **در مصباح** گفته ضرع لیضرع بفتحتین ضراعة ذل
وخضع فهو ضارع **و** ضرع ضرعا فهو ضرع من باب تعب لغة **در صحاح وصراح و مصباح** بمعنی گریه وزاری شاهد آورده اند استعمال عرب را که ضرع عقب
الحمی **و** ادنه **بحث سابع** لعلهم یضرعون یعنی خدا ایشان بالباساء والضراء در بیان علت آن ایراد فرموده یعنی بجهت وبسبب آن ایشان مضرور ومبئوس
شدند تا که بدانند ومتنبه شوند که ابتلا بباس وضرر از مقدمه نزول عذاب الهی است **و** قبل از تنزیل انسان گریه وزاری ورجوع وتوبه از کفر الی الله تصدیق وایمان
نمایند **و** شیخنا الطبرسی نیز همین فرموده لیتنبهوا ویعلموا انه مقدمة العذاب **و** یتضرعوا ویتوبوا عن شرکهم ومخالفتهم **اشکال** لعل موضوع
برای شک فی الواقع است وشک جاهل **و** ظان را لاحق میشود نه در علم قطعی **و** بر عالم ذاتی شک وظن محال وممتنع است **جواب** تفریع همین مسئله متبنی بر این است
که آیا افعال تعالی معلل بالعلل والاغراض الصحیحه هست یا نه متکلمین است در این دو قول دارند **اول** مذهب عدلیه است که جمیع افعال الهی منوط ومعلل
بالاغراض الصحیحه است والا عبث لازم میآید وعبث ولهو ولغو بر تعالی علی کل حال محال است **پس** نزد این طایفه اخذ انها بالباسا، والضرا بعلة صحیحه و
آن اینست که تا متنبه بشوند وبدانند که این مواخذه مقدمه غضب تعالی وبجهت عدول از کفر با یمان وتوبه نمایند **پس** لعل هر جا در کلام الهی بمعنی لکی **و** بمعنی رجا وامید
دادن بعباد میباشد **ثانی** مذهب جبریه است چه نزد ایشان افعال الله منوط بعلة وغرض نمیباشد چه با آن حاجة الله الی غیره لازم میآید وآن محال وباطل
است **پس** نزد ایشان تاویلش واجب است بانیکه انه لو فعله غیره تعالی لکان ذلک شبیها بالعلة والغرض یعنی اگر این فعل غیر تعالی میکرد هر آینه او شبیه بعلة
وبغرض میشد **و** لهذا یلزم العبث علی الله تعالی وهو منزه عن العبث عقلا وشرعا **و بعض اعلام** مفسرین جبریه فرموده ولما علمت ان قوله لعلهم لا یمکن حمله
علی الشک فی حق الله تعالی وجب حمله علی ان المراد انه تعالی فعل هذا الفعل لکی یتضرعوا الیه یعنی هرگاه دانستی که لفظ لعل حمل کردن بر شک در حق تعالی ممکن نیست
پس واجب شد حمل آن بر اینکه او تعالی این فعل را کرد با ایشان تا بتضرع وبخضوع وبخشوع ورجوع نمایند توبه الی الله **وقالت المعتزلة** وهذا یدل علی انه تعالی
اراد من کل المکلفین الایمان والطاعة **وقالت الاشاعرة** لما ثبت بالدلیل ان تعلیل افعال الله واحکامه محال وجب حمل الایة علی انه تعالی فعل ما لو
فعله غیره لکان ذلک شبیها بالعلة والغرض **بحث ثامن** تبدیل عبارة است از وضع احد الشیئین بجای دیگر از بدل یبدل بدلا فهو بدیل **در مصباح** گفته البدل
بفتحتین **و** البدل بالکسر والبدیل کلها بمعنے **و** الجمع ابدال **و حدیث ابدال** از همین باب است قال ع الابدال قوم من الصالحین لا تخلو الدنیا منهم
اذا مات واحد ابدل الله مکانه آخر یعنی ابدال قوم صالحین اند زمین دنیا خالی از ایشان تا قیامت نمیماند وقتیکه احدی از ایشان بمیرد خدا بدل بجای
او شخص دیگر میگذارد **فیروزآبادی** گفته الابدال قوم یقیم الله بهم الارض وهم سبعون رجلا اربعون بالشام وثلثون بغیرها
لا یموت احدهم الا قام مقامه آخر من سائر الناس **و** همین را خاصه وعامه بلا تفاوت از حضرت ایشان روایه کردند که یعنی ابدال قوم نیست که خدا بوجود ایشان الخ

ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً

WWW.MAABLIB.COM

قائم نهاده وایشان هفتاد آدم اند و چهل از ایشان بنواحی شام وسی آدم از ایشان در اطراف دیگر زمین اند احدی از ایشان نمیرد مگر آنکه بفور قائم بمقام او دیگری میشود از
سائر مردم لهذا باینها ابدال نامیدند بدانکه نزد اهل اسلام برای این ایشان را بابدال نامیدند چه بوجود ایشان زمین قائم برگز خود است واحدی نمیرد مگر آنکه
بدل وعوض مثل او بجای او قائم میشود پس منجمین ایشان از رجال الغیب میامند وشب وروز دور بچهار اطراف زمین میکنند ونزد محدثین است
اسم انقوم ابدال است پس جمعی تصریح کردند که اینها نائب مهدی آخر الزمان ع واصحابش ووزرایش اند ووقت ظهور آنحضرت همان قوم ابدال
واصحاب کهف انصار واعوانش میباشند نقله السیوطی بحث تاسع بغتة بمعنی حصول ووصول شی ناگهانی وبحال غفلة بنحویکه دل بحصول آن متوحش ومتوجع
میشود در مجمع فرمود والبغتة الفجاءة وهی الاخذ علی غرة من غیر مقدمة بودن بالنازلة یقال بغت یبغت بغتاً وبغتة بحث عاشر ثم بدلنا مکان
السیئة الحسنة پس از حذان اقوام بباساء وضراء تبدیل کردیم یعنی عوض کردیم بمقام بدی نیکی را ودر مراد تبدیل سیئه حسنه را مفسرین وجوه دارند احدها بجای
اشخاص بد یعنی بعوض وبجای اشخاص کفار که بجهة کفر وشرک بد وزشت اند نیکان وصالحان اشخاص را بجهة تصدیق وایمان بانبیاء نیک باشند وضع کردیم یعنی بعد
هلاک کفار مؤمنین را بجای ایشان مقرر کردیم ثانیها مراد از تعویض سیئه بحسنه قحط وگرسنگی وتنگی وعسر وفقر وعلل وامراض باشد بمردم بد وزشت وسخت میگذرد
ناخوش سیئه شده مبدل بارزاق وفراخی ووسعة وگشایش دست وبرکت در مال ومزارع وفواکه کردیم چه باین امور نیک وخوش میگذرد وهر داد حسنه است وهمین قول
ابن عباس وحسن وسدی وقتاده ومجاهد است وجبائی گفته جری فی هذا الموضع علی سبیل التوسع والمجاز یعنی باینمعنی اطلاق سیئه وحسنه براین موضع
احوال بطور مجاز وتوسع شده نه بطریق حقیقت خازن فرمود وورود النعمة علی البدن والمال بعد الشدة والضیق یستدعی الانقیاد للطاعة والاشتغال بالشکر
قال اهل اللغة السیئة کل ما یسوء صاحبه والحسنة کلما یستحسنه الطبع والعقل فالسیئة والحسنة ههنا الشدة والرخاء والمعنی انه تع بدل مکان
البأساء والضراء النعمة والسعة والخصب والصحة فی الابدان اخبر الله تع فی هذه الآیة انه یاخذ العاصی والکفر تارة بالشدة وتارة بالرخاء علی سبیل
الاستدراج وهو قوله حتی عفوا حاصل آنکه ورود نعمة صحت بر بدن ووسعت اموال بعد از شدة وضیق معاش مستدعی ومقتضی انقیاد برای طاعة منعم تع و
مقتضی اشتغال بشکر او سبحانه میباشد چه نزد اهل لغة سیئه عبارت است از کل آنچه بد وزشت میسازد صاحب ورا وحسنه عبارتست از جمیع آنچه خوش
میآید طبیعة وعقل را پس سیئه وحسنه در اینجا بمعنی شدة ونرمی است ومعنیش چنین میشود که او تع تبدیل میکند بجای تنگی وبیماری صحت بدن وفراخی ووسعة
معاش را واو تعالی خبر داد در این آیه بآنکه او تع اخذ میکند عصاة وکفره را گاهی بقحط وگرانی وتنگی وبیماری وگاهی بنرمی وارزانی وفراخی وصحة بطریق
استدراج وحتی عفوا مشیر بآن است تنبیه در آیه دلالت است که تعلیل وتمریض وتصحیح ابدان وتعسیر وتقتیر معاش وارزاق وتیسیر وتوسیع
احوال من باب الابتلاء والامتحان والاستدراج بعباد میباشد بحث حادی عشر اصل باب عفو ترک شئی باشد کسائی گفته یقال قد عفی الشعر
وغیره یعفوا ذا کثر فهو عاف واز اینجا هست آیه فمن عفی له من اخیه شئی بمعنی ترک وخود این آیه حتی عفوا بمعنی ترک حتی کثر باشد وحدیث نبوی
در باب اخذ شارب وترک ریش چون نحن معاشر المسلمین ناخذ الشوارب ونعفو اللحیة یعنی ما گروه اسلام موی شارب یعنی موی از لب بالا میگیریم و
موی ریش را باقی میگذاریم آنرا نمیتراشیم در مصباح گفته عفی یعفو عفواً وعفواً وعفاء بالمد ومنه عفی الله عنک ای محی ذنوبک وعفوت عن الحق
اسقطته کانک محوته عن الذی هو علیه وعافاه الله محی عنه الاسقام والامراض والعافیة اسم منه واو مصدر است بروزن فاعلة ومثل ونا شئة
اللیل بمعنی نشوء اللیل وخاتمة بمعنی ختم وعاقبة بمعنی عقب وفی التنزیل حتی عفوا ای کثروا وعفوته کثرته وعفوت الشعر اعفوه عفواً بمعنی ترکته حتی
کثر باشد بحث ثانی عشر حتی عفوا یعنی آنقوم را ترک کردم یعنی باقی گذاشتیم واهلاک نکردم تا آنکه کثیر العدد وکثیر المال والآل والنعم شدند ومفسرین
در اینوجوه دارند نزد ابن عباس ومجاهد وسدی ترکوا حتی کثروا فی الانفس والاموال یعنی آنها باقی گذاشته شدند تا کثیر الاشخاص واموال گردیدند نزد
حسن ایشان را بتکثیر معاش واموال سمین وفربه وچاق شدند نزد ابو مسلم اصفهانی اعرضوا عن الشکر یعنی مراد از عفو اعراض کردند از شکر نعمت تع یعنی ترک
شکر نعمات کردند بحث ثالث عشر سرا یعنی خیر وفضل نقیض ضرا است در صراح گفته سرا نرمی نقیض ضرا است چنانچه رجل بر سر مرد نیکو ونیکی کننده
وشادمان کننده را میگویند وسرور شادی وخوشی ومسرة شاد کردن است کما یقال سرنی فلان ومره بسره سرورا بالضم والاسم السرور بالفتح
اذا فرحه والمسرة منه وهو ما یسر به الانسان والجمع المسار در مصباح ایضا گفته واسررته اظهرته فهو من باب الاضداد بحث رابع
عشر قالوا قد مس آبائنا الضراء والسراء یعنی کفار در جواب خالق ودر کلام نامقبل بدلنا مکان السیئة الحسنة حتی عفوا گفتند که این قبول وتسلیم نمیکنیم چه

WWW.MAABLIB.COM

تحقیق مس کرد آبا ما اسلاف ما را مضرتها و منافع و فرحتها و صحتها این دو چیز عسر و یسر و مرض و صحت و موت و حیوة و قحط و ارزانی کانه توأم از قدیم دهر الی حین در هر عصر و شهر و دهر جاری و ساری است و مخصوص آبا و اسلاف ما فقط نبود تا خاص امراض و اعراض نیک و بد با عاید شده و حجة بآن بر ما شود **و عدول** ورد آن کفار بقول قد مس آباءنا الضرآء والسرآء خالی از دو حالة نیست **یا ایشان** قابل و معتقد وجود موجد تعه نبود بل معتقد بدهریة الدهر بودند لهذا اسناد ضرا و سرا الی الدهر کردند **یا** ایشان معتقد واجب تعه بوده **اما** اعراض و عدول کردند از فعل الهی کا اخذ آنها بتبدیل سیئه بالحسنه باشد **یا** دانسته و فهمیده بعناد و مکابره **یا** بجهل نادانسته **بحث خامس عشر** شعر دانش و فهم مطلب از کلام و فطانت و تیزی قلب و ذهن و ذکا از شعر یشعر شعرا و شعورا و شعرة در **مصباح** گفته و شعرت بالشیٔ شعورا من باب قعد و شعرا و شعرة بکسر هما علمت و فطنت لیت شعری **و لیتنی** علمت بمعنی کاشکی دانستی **و** ازاین باب شعر است **و** شعر عبارة از کلام موزون و مقفی متضمن مجاز و مبالغه اکثر میباشد **در مصباح** گفته والشعر العربی هو النظم الموزون وحده ما ترکب ترکبا متعاضدا **و** کان مقفی موزونا مقصودا به ذلک فما خلا من هذه القیود او من بعضها فلا یسمی شعرا **و لا** یسمی قائله شاعرا **و لهذا** ما ورد فی الکتاب والسنة موزونا فلیس بشعر لعدم القصد والتقفیة **و کذلک** ما یجری علی السنة بعض الناس من غیر قصد لانه ماخوذ من شعرت اذا فطنت و علمت **و** سمی للافظه شاعرا لفطنه و علمه فاذا لم یقصده فکانه لم یشعر به وهو مصدر فی الاصل **بحث سادس عشر** فاخذناهم بغتة وهم لا یشعرون این تفریع بر قالوا قد مس آباءنا کرد پس دو وجه در اینجا میباشد **احدهما** لما تمردوا فاخذناهم فهم لا یشعرون یعنی هرگاه آنقوم کفار تمرد از انقیاد اله کردند و او تعه میفرماید که پس بسبب آن تمرد گرفتیم ایشانرا بعذاب ناگهانی و حال آنکه ایشان شعور آن نمیکردند یعنی نمیدانستند که ما را بجهة نافرمانی اله این عذاب وارد شده و بخاطر های ایشان خطور نمیکرد وصول هیچ چیزی از مطارح و مکاره عذاب در هیچ وقتی از اوقات **ثانیهما** لما قالوا قد مس آباءنا الضرآء والسرآء فاستحقوا العذاب المفاجاتی یعنی هرگاه آنها در تکذیب نبی واله تعه گفتند که مس مضرت و مسرت با بار ما بحسب عادة قدیمه دهری و زمانی بوده نه بفعل تعه پس بجهة این تکذیب آن کفار مستحق وصول و حصول عذاب مفاجاتی از جانب ما شدند **سوال** چرا ایشانرا ناگهانی بحال غفلة فراگرفت و ایشانرا قبل البلاء باثار آن اشعار نکرد **جواب** تنبیه که ببلا و عذاب ناگهانی گرفتار میشود جزع و فزع و قطع و هول او اشد میشود **سوال** از تنزیل عذاب بغتة چه مراد است آیا اهلاک ایشان طرفة العین بحالة غفلة است چون اهلاک قوم عاد و لوط **یا** باعمه بین الاخذ و اتمام الاهلاک الی ایام بغیر شعور هم بوتهم کدأب قوم ثمود **جواب** بعضی تصریح کردند و جه و حالة ثانیه را اشکال چرا خالق رد تکذیب ایشان بتعه در قول قد مس آبا نا الضرا نکرد **جواب** چونکه ایشان منکر وجود المیت و بنا د تغیر و تبدل احوال ایشان و دهر واحوال کردند پس رد ایشان باهلاک ایشان بناگهانی کرد **و** ردیفعل اقوی واثبت درجة از قول میباشد ثم الله اعلم **سوال** در ذکر چنین قصص ها یکین کفار سالفین چه فائده است **جواب** غرض اقصی در ذکر اهلاک امم سالفین دو وجه اند **احدهما** اثبات نبوة نبی امی مکی خاتم الانبیا است چه آدمی که ناخوانده و نانویسنده و لا سواد و بلا تلمذ احدی از علما قصص حقه مفصله و واقعات حادثه صحیحه ثابته در بین و اظهر علما اهل ملل و اهل تواریخ ذکر و نقل بکند و احدی را مجال انکار آن نماند پس اعجازی کبیر ثبوت نبوة او است **ثانیهما** ذکر چنین قصص سالفه بجهة اعتبار و عبرة گرفتن ایندگان عصرا بعصر الی یوم القیامة شده که بسوء کردار و گفتار در رفتار اسلاف ما بچنین سوء احوال و مآل گرفتار شدند **تا** اینها متعظ و متنبه بآن شده مثل آنها اسوء الاحوال و المآل نه کردند و نشوند **و** این یاد آوری و یاد دهی حالات سرگذشته اسلاف از الطاف مقربه تعه بآیندگان نزد متکلمین میباشد تا باسماع آن قریب بطاعة الذی یاسماعی سبحانه تعه بشویم سبحان الله چه کثرة رأفة و عطوفة التی تعه نسبت بآیندگان معطوف میباشد

جواب سوال که از تنزیل عذاب بغتة چه فایده است

قوله تعالی • وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ ۝ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ۝ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ۝

ترجمه این چهار آیه • و اگر بتحقیق اهل آن دهات کلمه ایمان بیاوردند یعنی آن دهاتیکه در آن کفار و مشرکین ساکن بودند و خدا ترسی و پرهیزگاری میکردند از کفر و شرک و مخالفة خدا و رسولان او تعه هر آینه میکشادیم برای اهالی آن دهات برکتها و زیاد تیها را که از جانب آسمان فرود میایند یعنی باران رحمة و برکتها زمین

WWW.MAABLIB.COM

یعنی ببرکۃ باران سماوی برکت ارضی نمود و حاصل میشود چه بنزول باران زراعات و فواکه و میوه جات و سبزه و بقولات و گیاه و علف حیوانات و ثمار گوناگون ناشی و پدید میشوند و همه حیوانات بری و بحری و طیور منتفع بآن میشوند و بوفور اطعمه و اغذیه و اموال عیش میکنند اما کفار آنده‌ها تکذیب ما و انبیاء کردند پس بهان جهة گرفتیم ایشانرا بسوء اعمال و افعال آنچه بعمل و بفعل میاوردند یعنی بسوء اعمال و قبیح اقوال و فعال خود مستحق عقوبت گردیدند آیا پس ایمن و بیباک شدند اهالی آن دهات از اینکه بیاید ایشانرا عذاب ما در شب و حال آنکه ایشان خفته و بخواب غافل باشند آیا بیخوف و بیباک شدند اهل آن بلاد و شهرها و دهها از اینکه بیاید ایشانرا عذاب ما بوقت چاشت روز و حال آنکه ایشان ببازی و لهو مشغول و مصروف باشند آیا پس آنقوم فجار و کفار بیخوف و بی ترس شدند از ناگاه گرفتن خدای ایشانرا پس بی بیم و بیخوف نشوند و نباشند مگر خدا را یعنی اخذ خدائی را مگر قوم زیانکاران و آنها کفار و فساق و فجاراند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** البرکات جمع البرکۃ بمعنی خیر زاید و ثابت باشد **در مجمع** فرموده البرکات الخیرات النامیه و اصله الثبوت **در مصباح** گفته البرکۃ الزیادۃ والنماء **و** بارك الله تعالی فیه ای زاد و انمی فهو مبارك از برك یبرك بروكا **بحث ثانی** لفظ لو شرطیه میباشد تعلق او بر ممتنع الحصول و ممکن الوقوع معا میباشد **و اهل معانی** فرموده‌اند لو معناه تعلیق الثانی بالاول الذی یجب الثانی بوجوبه **و** ینتفی بانتفائه علی طریقۃ کان و ان فیها هذا المعنی علی طریقۃ یکون **والفرق** بینهما ان تعلق الثانی بالاول الذی یمکن ان یکون **و** یمکن لا یکون کقولك ان امن هذا الکافر استحق الثواب **و** هذا مقدور ولیس کذلك لو لانها قد تدخل علی ما لا یمکن ان یکون کقولك لو کان الجسم قدیما لا ستغنی عن صانع **و انما** فتحت آن بعد لو چه او واقع شد در موضعیکه مختص بفعل باشد **و لو** داخل نمیشود مگر بر فعل **و اما** ان مع اسم و خبر خود در تاویل اسم مفرد میشود **پس** تقدیرش لو وقع ان اهل القری امنوا پس ان مع مابعد خود در موضع رفع بفعل مقدر بعد لو میباشد **بحث ثالث** لو ان اهل القری در این قری آیا مراد مکه و ما حولها از دهات است **یا** مراد دهات هالکه سالفه غیر مکه که اهالی آنها تکذیب انبیاء مرسلین کرده بودند مفسرین در آن دو قول دارند **اولهما** مختار جمعی است بدلیل الف و لام عهدی در قری **و** برای آنکه ام القری خاص مکه است **ثانیهما** مختار طائفه است بدلیل آنکه قری جمع قریه بالف و لام استغراقی مفید جمیع افراد آنقریات است که بتکذیب انبیاء و خدا همه آنها هلاک گردیدند همین قول انسب بنظم و نسق آیات ماقبل است ثم الله اعلم **بحث رابع** و لو ان اهل القری امنوا و اتقوا یعنی هرگاه ادتعالی قبل باین ذکر احوال اهل قریات هالکه کرد پس در اینجا درباره ایشان تحذیر اللامم الآتیه و ترغیبا و تثبیتا و رجاء للمؤمنین ذکر فرمود که و اگر ایشان تصدیق خدا و رسول میکردند و بعد ایمان پرهیز از انواع مآثم و معاصی کفر و فسق یعنی باوامر و احکام و مناهی آنها عمل میکردند و بخلاف آن رفتار و گفتار و کردار میکردند البته وقایه و صیانت از هلاکت و نزول عقوبت در دنیا بآنها حاصل میشد **بحث خامس** لفتحنا علیهم برکات من السماء و الارض هر آینه میگشادیم بر ایشان یعنی بر آن قرون هالکه برکتهای سماوی و ارضی **و** در برکت سماوی دو قول اند **احدهما** المراد من برکات السماء اجابۃ الدعوات **و** من برکات الارض تیسیر جمیع الحوائج یعنی مراد از برکات اجابت دعائی مردم هرچه میخواستند خالق قبول و نازل برای آنها میفرمود چنانچه برای بنی اسرائیل من و سلوی **و** برای یک طائفه مؤمنه نصاری مائده من السماء فرستاده بود **ثانیهما** والمراد من برکات السماء المطر و من برکات الارض انواع الزراعات و الثمار و الفواکه و بقولات و النباتات و جمیع ما فیها من الخیرات و النعمات و الاموال و الانعام و الارزاق و الامن و السلامۃ من الآفات و کل ذلك من فضل الله تعالی و احسانه علی عباده یعنی مراد از برکات سماوی باران رحمة است که دار و مدار حصول خیرات ارضی بسبب آنست **و** مراد از برکات زمین بوصول باران روئیدن اقسام و انواع زراعات و اشجار و ثمار و فواکه و بقولات و سبزیات و گیاه و علف حیوانات و جمیع آنچه در آن از وجوه خیرات از قسمهای نعمات و اموال و مواشی جانوران و ارزاق آنها و امنیت و سلامتی از آفات علوی و سفلی میباشد لان السماء تجری مجری الاب **و** الارض مجری الام فنطفۃ السماوی یتنزل نطفۃ المطر فی رحم الارض تنعقد انواع الاولاد و تتولد منها انواع المنافع و الخیرات و النعمات بتدبیر الخالق المدبر الحکیم و اراده تعالی یعنی تعلیق نزول برکات از سما و حصول فضول آن از ارض برای آنست که دنیا را عالم اسباب بحسب مصلحت و حکمة قرار داده لهذا اسناد حصول برکات از این اسماء و ارض کرد چه سما را بتحقیق بمنزله پدر **و** ارض بمنزله مادر آفریده و قرار داده چنانچه بنطفه پدر بعد انتقال او بر رحم الام ولد زیبا ماده منعقد شده میزاید همچنین از نطفه بارانی سماوی در رحم ارض نازل و وارد متعدده گوناگون و انواع منافع و خیرات از ارض بیرون و میزاید **و** روئیدن و زائیدن آن بسبب تدبیر مدبر حکیم مرید تعالی میشود **خازن بغدادی** گفته و اصل البرکۃ ثبوت الخیر الالهی فی الشیء و سمی المطر برکۃ السماء لثبوت البرکۃ فیه و کذا ثبوت البرکۃ فی نبات الارض لانه نشاء عن برکات السماء و هی المطر **و بغوی** گفته اصل البرکۃ المواظبۃ علی الشیء ای تابعنا

علیهم بالمطر من السماء والنبات من الارض **و** دفعنا عنهم القحط والجدب یعنی اصل برکت مواظبة بر شیء است یعنی ما بلی دربی برایشان باران از سما
گیاه و علف و زرع و ثمار را از زمین میرویانیم **و** قحط و گرانی از ایشان بر طرف میکنیم **سوال** معنی فتح برکات از سماء چیست **جواب** صاحب الکشاف فرموده
علیهم کما یسیّر امر الابواب المستغلقة بفتحها **و** منه قولهم فتحت علی القاری اذا تعذرت علیه القراءة فیسّرتها علیه بالتلقین یعنی مراد از فتح
مجاز است **و** از مجاز در اینجا میسر و فور گردانیدن برکات سماوی و ارضی چنانچه میسور میشود امر و کار بگشادن دروازه‌های بسته شده **و** از همین باب است قول
که گشادم بر قاری قرائتیکه متعذر بود بر او قرائة آن **پس** تلقین و تعلیم میسر گردانیدم قرائة او را **بحث سادس** کسب یکسب کسبًا فهو کاسب در لغة
و علی و طلب رزق میباشد **در صحاح** گفته و اصله طلب الرزق یقول منه کسبت و اکتسبت شیئًا **بحث سابع** ولکن کذبوا فاخذناهم بما کانوا یکسبون
چونکه آن قریات ایمان نیاوردند و تصدیق نکردند با نبیاء و برسالة من پس ماگرفتیم ایشانرا بسبب آن فعال و اعمالیکه بعمل و بفعل میآوردند و میکردند بیعنی
بعمل و اعتقاد کفر و تکذیب دین و ایمان وردنیا مستحق حبس باران و قحط و ضرر و بار تعجیلا فی الدنیا بطور عقوبة کردیدند **بعض اعلام** چنین در ذیل این فرموده
یعنی فعلنا بهم بذلک لیؤمنوا فما امنوا ولکن کذبوا الرسل فاخذناهم بانواع العذاب بما کانوا یکسبون یعنی اخذناهم بسبب کسبهم الاعمال الخبیثة **و**
باء بما سببیه است **تنبیه** در آیه دلالة بر دو چیز است **احدهما** با فعال معاصی و مآثم و اصرار بر آن بلا توبه موجب نزول عقوبة از حبس باران **و** قحط **و** وباء **و** طاعون
و امراض **و** آلام **و** اسقام **و** اعراض مفاجاتی چنانچه حبس مسرت از ارزاق **و** وفور نعمات الهی در دنیا **و** انزال باران در مواسم **و** توفیر اموال **و** برکة در مواشی
و صحة **و** سلامتی ابدان از هلاکة **و** تلف **و** زیادتی اعمار **و** ارزاق **و** تکثیر اولاد **و** اموال **و** استیصال انسال **و** القار انسال **و** غیر اینها **و** **در صحاح** احادیث
همچنین امور وارد اند که در ملکی و قومیکه غفلة از عاقبة اندیشی و کمال شغل بفسق و فجور و خمر و زنا و قمار و توغل بدنیا و بلهو و بلعب و تحصیل آن تارک امور دین
بالکل یا تارک اکثر آن میشوند **پس** آن ملک و قوم را مسلط قحطًا **یا** وباء تام **یا** قحط عام **یا** سلطان جبار ظلام قهار **یا** تعسر ارزاق **یا** تقلیل برکة و نشو و نمو
در مال تجارة **و** قلة حصول زراعة و فواکه و ثمار **یا** زوال صحة **یا** ذلة و خواری عاید میشود **و** دواء و تدارک این چنین احوال خلاص در ایمان و عمل صالح و
اعمال نیک **و** عطار و انفاق بمساکین و فقراء و یتامی و بمحاویج **و** توبه نصوحا بتضرع و تخشع **و** اداء زکوات و صدقات و خمس آل رسول الله **و** اعانة و پرورش
محاویج ایشان اقدم بر کل محتاجین میباشد چه اعانة ذریه سرور عالم و آدم صلعم عینا اعانة آنحضرت موجب اجابة دعوات **و** زیادتی اعمار **و** رد بلایا و
قضایای الهی تعالی و خوشنودی اله و رضا حضرت سید الانبیاء یقینًا میباشد **ثانیهما** تکذیب خدا و انبیاء و اکتساب اعمال و افعال را حواله و اسناد
بکفار کرد **پس** اگر بندگان کاسب اعمال خود و ذوی الاختیار و الارادة نمی بودند تحویل و اضافة افعال بعباد بهتان و افتراء اعظم بود و عیاذًا بالله خالق
متعال کذاب ذی الاختلاق میشود تعالی الله عما یقول الظالمون علوا کبیرا **پس** باطل شد مزعوم جبریه در اسناد افعال عباد الی الله دون
العباد **و ایضًا** باطل شد توجیه غیر معقول مجبره در معنی کسب عباد **و** الله اعلم **بحث ثامن** بأس یبأس بأسًا بمعنی عذاب شدید **در صحاح**
گفته بؤس الرجل یبؤس بأسًا فهو شدید الباس حکاه ابو زید فهو بئیس علی فعیل ای شجاع و عذاب بئیس ای شدید **و قال** و بئس الرجل یبأس
بؤسا و بئیسا اشتد حاجته فهو بائس **در قاموس** گفته الباس العذاب والشدة فی الحرب بؤس ککرم بأسًا فهو بئیس شجاع **و** بئس کسمع بؤسًا و بؤوسًا
و بئیسا و بؤسی و بیئسی اشتدت حاجته **و** الباساء والابئس الداهیة **در مجمع** فرموده الباس العذاب **و** البؤس الفقر والاصل الشدة **و** رجل بئیس شدید فی القتال
بحث تاسع ایضًا در مجمع فرموده الامن والثقة **و** الطمانینة نظایر فی اللغة **و** ضد الامن الخوف **و** ضد الثقة الریبة **و** ضد الطمانینة الانزعاج **و** الامن
الثقة بالسلامة من الخوف یعنی امن عبارة است از وثاقة بسلامتی از خوف و صول آفتی و بلائی و عذابی **اقا بیاتا** مصدر از بات یبیت بیتوتة و بیتا
و مباتا فهو بائت بمعنی شب آرامید و قرار هر چند بیدار باشد **در مصباح** گفته و یاتی نادرا بمعنی نام **و** فی الاغلب بمعنی فعل ذلک الفعل باللیل کما
اختص الفعل فی ظل بالنهار فاذا قلت بات یفعل کذا فمعناه فعله باللیل ولا یکون الا مع سهر اللیل **و** علیه قوله تع والذین یبیتون لربهم سجدا وقیاما **و** ازهری
و فراء گفتند بات الرجل اذا سهر اللیل کله او بعضه فی طاعة او معصیة یعنی شب بیدار ماند خواه تمام شب خواه بعض آنرا خواه در طاعة خواه در معصیة **ولیث**
گفت هر که بگوید بات بمعنی نام است تحقیق او خطا کرده آیا نمی بینی میگوئی بات یرعی النجوم معنیش آنکه ینظر الیها و کیف ینام من یراقب النجوم **و** همین قول قوطیه و
سرقسطی **و** ابن القطاع است بات فلان یفعل کذا اذا فعله لیلا ولا یقال بمعنی نام **بحث عاشر** در افامن همزه استفهام انکاری **و** فاء حرف عطف و معطوف
علیه آیه فاخذناهم بغتة است **و** آیه ولو ان اهل القری تا یکسبون در بین جمله معترضه واقع شده **پس** تقدیرش چنین میشود لما فعلوا کذا و کذا فاخذناهم بغتة

WWW.MAABLIB.COM

جواب سوال در بیان معنی نوم ومنبع ومبعث وکیفیت نوم واسماء مختلفه آن

بعد ذلك امن اهل القری ان یاتیهم باسنا بیاتا ای لیلا و امنوا ان یاتیهم ضحی وهم یلعبون یعنی هرگاه کفار چنین وچنان انواع کفر کردند پس بجهة آن بگرفتیم
ایشانرا ناگهان آیا بعد حصول آنحاله بکفار بی باک و بی خوف اند اهل قری ازاینکه بیاید ایشانرا عذاب ما شباگاه یا چاشتگاه **بحث حادیعشر**
نوم بمعنی خواب از نام ینام نوما ومناما فهو نائم **و** جمعش نُوَّم بر اصل **و** نیم بر لفظ واحد **و** نیام ایضا متعدی بهمزه چون انام **و** تضعیف چون نوم میباشد
سوال نوم درحقیقة چه حالة وچه کیفیتی درانسان وحیوان غیر ناطق میباشد **جواب** درحقیقة آن دو قول اند **احد القولین** نوم در اصل راحتی
است برای روح وبدن وعدم آن آفة ومرض است **ثانی القولین** در اصل آفتی است که حیوان خواه انسان باشد خواه غیر انسان واین حالة لاحق
میشود بتوعتی دون وقتی **و** بلحوق آنحالة حواس ظاهری وباطنی وعقل واراده وادراک وعلم وعمل معطل وحیوان غافل از خود میشود **لهذا** نائم در غیر
مکلفین معدود ومحسوب در شریعة شده **وحدیث** مشهور متفق علیه است قال صلعم النوم اخ الموت وارد شده **لیس** بآنچه عاقل مکلف غیر مکلف
میگردد او آفة است هرچند بنفسه راحة وآرام روح وبدن باشد پس نوم حالات متفاوته مندرجه اسماء مختلفه دارد **ا** سنه **ب** نعاس **ج** رقده **د** نوم
ه والوسن **در مصباح المنیر** شرح کبیر رافعی آنچه فرموده اینست **و** النوم غشیة ثقیلة تهجم علی القلب فتقطعه عن المعرفة بالاشیاء
یعنی خواب واقعا پوششی وپرده است ثقیل وسنگین وارد وداخل میشود بردل انسان وحیوان پس بغشیان وپوشیده شدن قلب منقطع میشود از
معرفة وشناخت اختیار **ولهذا** قیل هو آفة لان النوم اخو الموت یعنی برای همین گفته شد که بتحقیق نوم آفتی است برای حیوان چه نوم برادر مرگ است
وبحصول آن عقل واحساس ومعرفة وادراک او معطل میماند چنانچه بمرگ بالکلیه سلب احساس وحواس وعلم وعقل میشود **وقیل** النوم مزیل للقوة **و**
العقل وبقولی خواب زائل سازنده قوه حسیه وعقل است **واما السنة** ففی الراس والنعاس فی العین یعنی **حالة سنة** که مقدمه خواب است
محلش در سر حیوان **ونعاس** محلش در عین وچشم است **وقیل** السنة هی النعاس **وبقولی** سنه او عین نعاس است **وقیل** السنة ریح النوم تبدو فی
الوجه ثم تنبعث الی القلب فینعس الانسان فینام ونام عن حاجته اذا لم یهتم **وبقولی** سنه ریح وهوا خواب است میخیزد وظاهر میشود در روی
نائم ابتدا از پس از ان منبعث میشود بسوی دل پس بتنگی درانسان ناشی شده خوابش فرا میگیرد وبی خبر از حاجة خود واز ادراک میشود تا هنگام که او راهمی
وغمی لاحق نشود **در کلیات** ابو البقاء گفته النوم حال تعرض للحیوان من استرخاء اعصاب الدماغ من رطوبات الابخرة المتصاعدة بحیث
تقف الحواس الظاهرة عن الاحساس راسا یعنی خواب حالتیست که عارض میشود برای جنس حیوان از استرخاء وسستی عصاب وعروق دماغ از رطوبات
معده بخارات متصاعده میشود بنحویکه درنگ دواقف میشوند حواس ظاهره از احساس وادراک بالاصالة والله اعلم **وهمین قول اطباء** است **واما**
النعاس هو اول النوم **والوسن** ثقل النوم **والرقاد** النوم الطویل **او** هو خاص باللیل یعنی نعاس اول ابتدا خواب **و** وسن ثقل وسنگینی
خواب **و** رقاد خواب طویل وغلیظ است یا این خواب شب خاص است **وقیل** السنة ثقل فی الراس **و** النعاس فی العین **و** النوم فی القلب **وبقولی**
سنه ثقلی در سر **و** نعاس در چشم **و** نوم در قلب میباشد **در مجمع البحرین** شیخ طریحی فرموده العین موضع النوم فالنوم معروف وهو ریح تقدم من
اغشیة الدماغ فاذا وصل الی العین فترت واذا وصل الی القلب نام یعنی چشم جای خواب است **و** نوم حالتی معروف است **و** آن هوای است از مقدمه
غشیات دماغ **و** هنگامیکه بسوی چشم آن هوا میرسد در چشم او سستی وفتور در عین ناشی میشود **و** هرگاه بسوی دل رسید پس خواب میکند **وحد الفقها**
بذهاب حاسة السمع والبصر وغیبة ادراکهما عنهما تحقیقا او تقدیرا **واما باب** ان نام نوما ومناما فهو نائم **و** الجمع نیام **و** جمع النائمة النوم علی الاصل
و نیم علی اللفظ ونام عن حاجته اذا لم یهتم لها **ودر خبر** متفق علیه است از نبی وولی او علی علیهما السلام والنوم علی ما فی هذه الروایة اربعة نوم
الانبیاء علی اقفیتهم ونوم المؤمنین علی ایمانهم ونوم الکفار علی یسارهم ونوم الشیاطین علی وجوههم **وفی خبر اخر** ونوم المنافقین علی ایسارهم **و** نوم
الشیاطین علی بطونهم **وفی خبر اخر** نوم المنافقین علی بطونهم **وفی خبر اخر** نوم الملوک علی الیسار ثم حاصل آنکه خواب انبیا کلهم علیهم السلام مخصوص برپشت **و**
خواب مومنین بر پهلوی راست **و** خواب کفار ومنافقین بر پهلوی چپ **و** بروایتی خواب ملوک هم بر پهلوی چپ **و** خواب شیاطین بر روی شکم میباشد **و**
از خصائص سرور عالم ص است که برپشت اکثر خوابش بود ودل آنحضرت نمیخوابید چشمش میخوابید چه اکثر اوقات ببیداری دل رؤیای صادقه ایشان
می بینند وآن نوعی از اقسام وحی بایشان میآید ومیباشد **اشکال** اختلاف در روایات چگونه جمع وصحیح شود **جواب** اگرچه این اخبار صحیح شوند جمع
آنها ممکن است بآنکه از خصائص این اشخاص اربعة طبعا ورغبة وغالبا خواب برهمین حالة اربعه میباشد **اما** منافقین بلا خلاف درحقیقة کفار اند پس خواب

WWW.MAABLIB.COM

این دو طائفه مشرکین ومنافقین مخصوص بر پهلوی چپ اکثر است وگاه بر شکم وروی میخوابند اما اهل اصول کفار ومنافقین شیاطین وابالیس انسی وجنی اند خواب اینها بر روی بشکم طبعاً مخصوص اینهاست اما ملوک وسلاطین خواب اینها اکثر بر پهلوی چپ بجهة هضم وتحلیل غذا وگاهی بر پشت میباشد اشکال عائد نمیشود سوال هرگاه هر ذی حیوة نوم دارد پس آیا ملائکه هم خواب دارند یا نه جواب در آن بدو قسم روایات دو قول اند اولهما ملک هم خواب دارد چه لازمه حیوة حیوانی وهر ذوی الحیوة است ولکن بنهایة قلیل بنحویکه ایشان مفتور الحواس والعقل والعلم اصلاً نمیشوند ثانیهما ملک خواب ندارد چه بهر یکی از اینها کاری امری وعمل سپرده است وکار گذاری بلافصل بالاستمرار دارند وهرگاه باینها خواب بجهة تعطیل عقل وحواس وعلم وادراک نقص وخلل وزلل در اعمال وافعال محوله ایشان اگر یکوقت نه وقت دیگر عائد میشود پس جائز است که مدبر حکیم تم ماده خواب ونعاس وسنه از ایشان زائل فرموده باشد تم الله اعلم اشکال هرگاه از لوازم هر ذی الحیوة طبعاً نوم است پس جناب باری هم ذو الحیوة است آیا او خواب ونوم دارد یا نه بنابر ثانی معنی دعاء بعینک التی لا تنام واستعلام موسی هل تنام ام لا چه معنی دارد جواب بدانکه عقلا مبرهن گردیده که جناب باری مجرد محض از جمیع جهات واجب بذاته است پس هر که واجب باشد او مجرد از کل قسام اجسام واجرام واز لوازم آن نیز مبرا ومنزه بالضرورة میباشد پس او سبحانه مقدس ومنزه از خواب میباشد اما سمعاً کافیست آیه لا تأخذه سنة ولا نوم که سلب نوم ومدح از خود فرموده پس ولا نوم چون لا شریک له از صفات سلبیه است اما جواب حیوة خالق چون حیوة حیوانات ذوات الاجسام نیست پس مراد از حیوة تعبیر بصحة از علم وتقدر علیه دائماً چه از لازمه حیوة است ادراک وعلم وقدرة بر فعل وبر ترک تنبیه هرگاه این ثابت شد پس دعاء بعینک التی لا تنام اگر صحیح باشد محمول بر مجاز میشود بر بعیانک الذی لا تغفل ولا تغیب ولا تسهو چه لازمه عین عیان است واما جواب در یافت موسی جمعی از جمهور عدلیه امامیه ومعتزله این قول را از مقولات مخترعه یهود باطل محض شمرده اند چنانچه از زمخشری در آیة الکرسی مذکور گردیده واگر از کلیم الله چنین مقال اثبات شود پس تاویلش چون تاویل رب ارنی انظر الیک برای الزام واسکات قوم جهله اسرائیلیه بود تا آنچه آنحضرت عقلاً دانسته وبایشان فرموده بود سمعاً هم بایشان بشنواند که نوم بر من اصلاً جائز نیست بحث ثانی عشر أفأمن اهل القری ان یأتیهم بأسنا بیاتاً وهم نائمون در این همزه استفهام انکاری است ودر این توعید وتهدید شدید بمشرکین است که آیا پس این وبی باک ولا خوف اند اهالی دهات یعنی بی باک ومطمئن نباشند اشخاص آن دهات اینکه باید ایشان را عذاب شدید ما شبانگاه وایشان در غفلة خواب باشند جمعی منهم بغوی وخازن وغیرهما تصریح کردند در اینکه مراد از این قری کفار مکه وحوالی آن خاص بودند وبقول جم غفیر مراد عام دهات کفار بودند ودر آن شامل کفار مکه هم است چه توعید وتهدید وتخویف شدید است که بلاد مشرکین بخوف وبی باک نباشند از اینکه عذاب الهی بایشان شبانگاه در حال غفلة خواب بیاید چنانچه بقوم لوط وبقوم شعیب آمد در کشاف گفته بیات بمعنی بیتوتة باشد از بات بیاتاً واز این جاست آیه فجاءها بأسنا بیاتاً او هم قائلون ومعنی تبییت چون سلام بمعنی تسلیم میباشد یقال بیت العدو بیاتاً فیجوز ان یراد ان یأتیهم بأسنا بائتین او وقت بیات او مبیَّتاً او مبیِّتین او یکون بمعنی تبییتاً کانه قیل ان یبیتهم بأسنا بیاتاً وضحی تنبیه اکثر واغلب امم اسلاف را که عذاب الهی فرا گرفت وآن وقت خاص شب یا روز وقت چاشت بود چه این هر دو وقت از اوقات غفلة وخواب بودند ومیباشند ومردم فکر آنچه فردا روز بوقوع آرند شب آنرا مقرر کرده دخوض نموده بخواب غفلت میخوابند ووقت چاشت هم خوض در کفریات ولهویات ولغویات مینمایند پس بعد اکل غذیه چاشت بخواب راحة قیلوله غافل میشوند وبحالة غفلة وبیخبر عذاب وعقاب ناگهانی اگر کسی مبتلا وگرفتار دفعة شد او اهول واشد در حسرت وحیرة او میگردد در کشاف وتبعه ونقل کردند که دختر ربیع بن خثیم بربیع گفت یا ابه مالی اری الناس ینامون ولا اراک تنام فقال یا بنتاه ان اباک یخاف البیات اراد ان یأتیه البأس بیاتاً یعنی ای پدر من که همه مردم شبانگاه بخواب میروند وترا نمی بینم که شب خواب بکنی در آن چه سبب است پدرش ربیع گفت که ای دخترم پدرت خائف میباشد از ورود وحلول عذاب الهی بحالة خواب غفلة لهذا مرا خواب نمی آید سوال نصب بیاتاً وضحی بچه سبب میباشد جواب درادر دو وجه محتمل اند احدهما نصب آنها بحال از بأسنا است چنانچه در تفسیر تبیان ابو البقاء فرموده فالمعنی أفأمنوا ان یأتیهم لیلاً وبیاتاً حال من بأسنا ای مستخفیاً باغتاً لیلاً او ضحی یعنی نهاراً یا بتقدیر بیاتاً ومبیتاً او مبیتین ثانیهما نصب آن بمصدریت لانها فی الاصل مصدران بمعنی البیتوتة وکذا ضحی یضحی ضحاً قاله السعود بحث ثالث عشر در فتح واو أوَ أمن یا بتسکین آن دو قرائة اند ونحاة هم دو قول دارند قرائة باقی قراء واهل عراق وابن کثیر بفتح واو است اما بر قرائة ثانیه نزد اینها واو مفتوح حرف عطف است وبر آن همزه استفهام داخل شده چنانچه در أثم اذا ما وقع ودر آیه أوکلما عاهدوا داخل شد

جواب سوال ایا ملائکه خواب دارد یا نه

جواب اشکال که خدا نوم دارد یا نه

جواب سوال نوم در حق موسی

WWW.MAABLIB.COM

واین مطابقه با قبل دارد و ان اَفَاَمِنَ اَهلُ القری واَمّا با بعد یعنی افامنوا مکر الله ودر اولم یهد للذین یرثون الارض باشد اَمّا بر قرائة اولی
واو ساکن است بدو وجه مستعمل شده احدهما ان تکون بمعنی احد الشیئین کقولهم فی الدار الحسن وابن السیرین وجاء زیدا وعمرو بمعنی احدهما
یعنی اَوْ کلمه تردید است پس مقصود احد الشیئین میباشد چنانچه میگویند که آمد زید یا عمر یعنی یکی ازین دو آمد و در خانه حسن یا ابن سیرین ست یعنی خانه خالی
از وجود یکی ازین دو نیست ثانیهما ان تکون للاضراب عمّا قبلها کقولک انا اخرج ثم تقول او اقیم اضربت عن الخروج واثبت الاقامة کانک
قلت لا بل اقیم فوجه هذه القرائة انه جعل او للاضراب لا علی انه ابطل الا و هو کقوله الم تنزیل الکتاب لا ریب فیه من رب العالمین ام یقولون
فکان المعنی من هذه الآیة استواء هذه الضروب من العذاب وقالوا وان شئت جعلت او ههنا التی لاحد الشیئین ویکون المعنی افامنوا احدی
هذه العقوبة وجه ثانی آنکه لفظ او ساکن برای اضراب است از ما قبل خود چون قول تو من بر میآیم پس ازان میگوئی بامن قائم میباشم اینجا و باین تمثیل
اضراب از خروج و اثبات اقامة خود کردی گویا گفتی بیرون بر میآیم بلکه باقی و قائم در همین جا میباشم پس مراد و مقصود ازین وجه قرائة اضراب از اول
بثانی حالة کردی پس باطل گردید مقصود اول چنانچه در آیه الم تنزیل الکتاب لا ریب فیه من رب العالمین ام یقولون الخ مثل اینحالة واضح است
پس معنی این آیه آنکه مؤمن استواء در این ضروب از عذاب ثابت میشود و ایشان یعنی نحویین بنابراین قرائة تسکین واو فرموده اند که اگر بخواهی لفظ او
را در اینجا برای احد الشیئین بگردانی پس میشود معنی افامنوا یکی ازین عقوبه **بحث رابع عشر** ضحی بمعنی وقت چاشت روز باشد در صحاح و
در صراح گفته ضحوة النهار نیم چاشت بعد طلوع آفتاب است و بعده الضحی بالضم والقصر چاشتگاه مذکر و مؤنث هر دو حالة دارد نزد هر که مؤنث است
پس الضحی نزد او جمع ضحوة است و نزد هر کس که مذکر است نزد او الضحی اسم بوزن فُعَل چون صُرَد و نُغَر ظرف غیر متمکن مثل سُحَر است و اذا اردت به
ضحی یومک لم تنونه و بعده الضحاء ممدود مذکر و هو عند ارتفاع الشمس وارتفاع النهار الاعلی و الضحاء بمعنی غذاء چاشت چنانچه عشاء غذاء شب
میباشد و اصل باب ضحوة ظهور است رازی هم فرموده الضحی صدر النهار و اصله الظهور من قولهم ضحی الشمس اذا ظهر لها سعودی گفته والضحی ضحوة النهار
و هو فی الاصل ضوء الشمس اذا ارتفعت نزد ابو زید ضَحی الطریق یَضحُو ضَحْواً اذا بدا لک و ظهر در قاموس گفته و ضَحی ضَحْواً و ضُحُوّاً و ضُحِیّاً برز للشمس
کسعی و رضی ضحواً و ضحیاً در مصباح گفته وارتفعت الضحی بمعنی ارتفعت الشمس ثم استعملت الضحی استعمال المفرد و سمّی بها حتی صغرت علی
ضحی بغیرها و قال الفراء کرهوا ادخال الهاء لئلا یلتبس بتصغیره والاضحیة فیها لغات ضم الهمزة فی الاکثر و هی فی تقدیر اُفعوله و کسرها
اتباعا لکسرة الحاء والجمع اَضاحی والثالثة ضحیة والجمع ضحایا مثل عطیة وعطایا والرابعة اضحاة بفتح الهمزة والجمع اَضحی مثل ارطاة وارطی والاضحی
مؤنثه ویوم الضحی یوم قربانی یوم العید دهم ذی الحجه یکی از افعال مناسک حج است و آنرا بیوم الضحی برای آن نامیده اند که وقت چاشت قربانی حیوانات
در مقام منی حجاج میکنند و ایضاً غذاء وقت چاشت از قربانی میخورند **بحث خامس عشر** اَوَامِنَ اَهلُ القری ان یاتیهم باسنا ضحی و هم یلعبون
بدانکه بقرون هالکه و اهالی بلاد فانیه نزول هلاکه بدو وقت شده بعضهم را شبانگاه و بعضهم را چاشت روز چه ایشان در این دو وقت در کمال غفلة
از خدا و از عاقبة و نهایة شغل بدنیا و امور آن بوده اند پس خالق قهار تحذیر و تنذیر و تهدید بکفار مکه و نواحی و حوالی آن میفرماید که آیا اهل این قریات
بی خوف در امن و امان اند از اینان وصول عذاب ما بایشان وقت ارتفاع روز و ایشان مشغول بلهو و لغو و لعب دنیا میباشند وجه ثانی
اهل این قریات آیا غافل اند از اینکه بیاید ایشانرا عذاب الهی شبانگاه بحالة خواب تنها یا چاشت نهار و ایشان مشغول بدنیا بافعال و احوال
لعب و لهو باشند یعنی اگر ایشان مصر بر تکذیب خدا و خاتم الانبیا و مشغول بدنیا و بتحصیل جاه و جلال و مال آن باشند پس ایشان هم بخوف و بیم
نباشند از اینکه بایشان همچون هالکین اسلاف عذاب شدید الهی در شام یا صبح حاصل میشود و این چنین بمقال سلاطین قهار نجرین مسرفین
و مصرین میگویند که شما بخوف نباشید مواخذه شما در صبح و شام خواهم کرد در باب التنزیل فرموده المقصود من الآیة ان الله تم خوفهم بنزول
العذاب وهم فی غایة الغفلة وهو حال النوم باللیل وحال الضحی بالنهار لانهما الوقتان اللذان یغلب علی الانسان التشاغل فیه بامور الدنیا وامور الدنیا کلها
اللعب ویحتمل المراد خوضهم فی کفرهم و ذلک اصل لعب لانه یضر ولا ینفع انتهی **اشکال** بنا بر حرف عطف اَوَامِن چرا تردید ذکر نزول عذاب کرده که
شب یا چاشت روز میآید ایشانرا و این تردید بعلم علیم تم عاید میشود و در علم و معلوم تم تردید ابدا جائز نیست **جواب** در این تردید صلا نیست چه قول
مشهور نحویین و لغویین عرب فی الدار الحسن او ابن السیرین و جاء زیدا و عمرو است و مراد ازین تمثیل وجود احدهما فی الدار و مجی احدهما است تنبیه

WWW.MAABLIB.COM

هرگاه اینواضح شد پس مراد ازاین آیه افهام واعلام بکفارست که عذاب الهی بایشان هم دراحد الوقتین شب یا روز بحالة غفلة چون اسلاف قطعًا
میاید هرگاه تائب از تکذیب وکفر نشدند و غرض اقصی دراین نهایة تحذیر وغایة تهدید در ترک تعجیل ورجوع ایشان از تکذیب واز تکفیر الی الله
ورسوله است باید که بفور توبه درشب وروز نمایند والّا دریکوقت ازین دواوقات بایشان هم عذاب میاید چنانچه بعض طایفه قوم شعیب راشبانه وبعض
طایفه ادرا انزوار تفاع شمس عذاب نازل شد اشکال باطل است ثم الله اعلم جواب ثانی از حسن بصری است وانما خصّ هذا الوقتین لانه لایجوز لهم ان
یامنوا لیلا ولا نهارا و این جواب هم قریب بجواب بالاست سوال این تنذیر ایا شامل وعاید بمشرکین عصر نبوی هست خاص یا عام بکل بلاد و
قری مشرکین غافلین و همه شاغلین دنیا الی القیمة ازمسلمین وکافرین است جواب درآن دووجه اند احدهما این توعید خاص مشرکین عرب
ازعصر نبوی است که اگر شما ایمان واسلام نیاوردید درشب یا در روز چون هالکین اسلاف معذب خواهید شد ثانیهما این وعید عام بجمیع بلاد و
قری مشرکین و غافلین اهل اسلام ازآخرة بشغل وبتحصیل دنیا ازعصر نبوی الی القیمة وظاهر عبارة قرآن مقتضی عموم هرچند تنزیلش خاص
قومی باشد چه درعلم اصول فقه قانون متقن ومبرهن گردیده خصوصیت سبب تنزیل مانع ازعمومیت حکم نیست والّا تعطیل اکثر احکام شرعیه لازم
میاید شیخنا الطبرسی رح فرمود فان من یشتغل بدنیاه واعرض عن الآخرة فهو کاللاعب فالمعنی باهل القری کل اهل قریة یقیم ویدیم
علی کفره ومعاصیه فی کل وقت وزمان وان نزلت بسبب اهل القری الظالم اهلها المشرکین فی زمن النبی ص یعنی هرکس که مشغول بدنیا وبتحصیل آن
ومعرض از امور وفکر آخرة باشد او چون لاهی ولاعب میباشد لقوله انما الحیوة الدنیا لعب و لهو وتفاخر الخ پس معنی اهل القری کل اهل قریاتی اندکه
مقیم بدوام برکفر وشرک ومعاصی خالق و غافل وبی فکر وبیخوف ازآخرة وازجزا وسزاء آن درهر وقت وزمان مستمرًا باشند و هرچند نزولش سبب
ظلم مشرکین اهل قریات عینیه درعصار ختم الانبیاء است و این خصوصیت مانع ازعمومیت حکم نیست چه عبرة واعتبار باصل وبظاهر الفاظ کلمات
صحیحه است و ترک آن بلاضرورة جائز نیست ثم الله اعلم بحث سادس عشر فلا یامن مکر الله الا القوم الخاسرون بعضی فرمودند که این استثناء مفرغ است چه عموم ازجنس مکر نیست
پس تقدیرش چنین خواهد شد بل یامن مکر الله القوم الخاسرون وبعضی گفتند استثناء متصل وتقدیرش فلا یامن احد الا القوم الخاسرون الخ این وجه اولی ازاول است بحث سابع عشر معنی این جمله یعنی بلاخوف
بکمال امن وامان ازمواخذه وعذاب خدا درهیچ وقتی احدی باقی نمیماند سوای قوم زیانکاران چه ایشان معرفة خدا واعتقاد بعالم آخرة ندارند
لهذا مستمرًا ازمواخذه وازعذاب آخرة بلاخوف اعمارخود را بلهو ولعب ولغویات دنیا میگذرانند اشکال جزاول افامن و ثالث کلمه افامنوا رابفا
وکلمه ثانیه را درمیان افامنوا بغیر فاء وبتکرار او امن را ایراد کرده جواب چونکه مکرر ایام واوقات بایشان نبی الله توعیدات اله رسانیده وایشان غیر
ملتفت ولاتوجه الی مقالاتهم لم یسمعوا بر تمردی و بشغل لعبیات ولهوات دنیا مشتغل و متوغل بودند پس تکریرا امن بجهة اعراض کلی ایشان از
امر الله ایراد کرده تا در قلوب وانظار ایشان مقرر بطور قطع سازد که عذاب ومواخذه اله بایشان هم اگر باقی برهمین حال مانند مانند اسلاف ایشان را
شام وصباح خواهد آمد سعودی گفته درذیل این فرموده وتکریره للتنکیر لزیادة التقریر والمراد به اتیان باسه تعالی فی الوقتین المذکورین
ولذلک عطف الاول والثالث بالفاء واما الثانی فمن تتمة الاول سوال مکر دراصل لغة خدع وفریب درباطن آن میباشد واطلاق مکر
مکر برخدا جائز میباشد جواب جزاء وسزاء بدیرا بمقابل فعل بد برفاعل بمجاز لفظ مکرا اطلاق درعرف ولغة میشود هکذا جزاء نیک وحسن را احسن اطلاق بمقابل میشود
چنانچه برای همین درکتاب الله جزاء الحسنة حسنة وجزاء السیئة سیئة اطلاق شده در مصباح گفته درباب مکرالله والمکر بمعنی جازی علی المکر
وسمی الجزاء المکر مکرا کما سمی جزاء السیئة سیئة مجازًا علی سبیل مقابلة اللفظ باللفظ انتهی تنبیه هرگاه اینواضح شد پس آنچه مکار را برفعل مکر که در واقع متضمن
خدعه وفریب در باطنش است سزایش هم باخفاء حقیقتا او داده خواهد شد چنانچه در آیه ظاهره الرحمة وباطنه من قبله العذاب وارد شده و دراخبار
آمده که طایفه عصاة وکفار را در قیمة امر کرده خواهد شد که داخل این مقام شوید پس ظاهر آن مقام بصورة مرحمة ونیک منظر مینماید و درآنکه داخل شدند
باطن آن واقعًا عذاب برای آنها بوده باشد چنانچه عطاش را در دشت وبیابان از دور آب مینماید و نزدیک آن شده می بینند کذاب بوده پس باین
جهة بسزاء ماکر مکرا اطلاق شده بلی این مستلزم نیست که برتمام اطلاق مکار و ماکر شود والّا فاعل سزاء باخفاء حالة اصلیه میشود ثم الله اعلم جواب
ثانی جمهور مفسرین و اساطین متکلمین فرموده اند که مکرالله مستعار از استدراج واستنزال است که مثلًا اکثر کفار وکذا فجار وفساق اهل اسلام را
هم آل واموال ورفاهیة احوال وعزة وسلطنت وتمکن میدهد و باصرار واستمرار آنها درجه درجه منزله منزله عقبای دو دنیای اهلا فرود میارد و

واخراج او میکنند در مجمع وسعودی وغیرهما هم ترتیب بهمین نقل فرموده‌اند وقیل ان مکر الله استدراجه ایاهم بالصحة والسلامة وطول العمر و
تظاهر النعمة جبائی در افامنوا مکر الله فرموده افبعد هذا کله امنوا عذاب الله ان یاتیهم من حیث لا یعلمون اشکال عظیم او تعالی در آخر این آیه
معلوم فرموده فلا یامن مکر الله الا القوم الخاسرون وقوم متضمن معنی جنس است وحاوی جمیع افراد بدخول الالف ولام بر القوم میباشد پس این مقتضی دخول جمیع
معصومین از انبیا وائمه اطهار بل اطفال صغار هم میباشد پس اینها علیهم السلام هم خائف وخاسر ز باانکار مع عصمتهم وتطهیرهم در قوم وجنس الناس داخل و
شامل میباشند واگر بدلیل قاطعی از قومیت خارج شوند پس یا اینطائفه انبیاء الله وخلفاء تعم مامون وبلا اندیشه از عذاب میباشند یا نه بر اول
یعنی اگر بلاخوف از مواخذه تعم باشند پس داخل در مفهوم الا القوم الخاسرون میشوند وبر ثانی که بخوف نباشند پس باستثناء ایشان وصف مذموم
در معصومین لازم میآید چه ترس وخوف خدا در بنده کمال اعتقاد اوست جواب این بوجوه است احدها ان معناه لا یامن مکر الله من المذنبین
الا القوم الخاسرون یعنی از مواخذه خدا از گناهگاران نمی باشد مگر قوم خاسران لقوله تعم ان المتقین فی مقام امین ثانیها ان معناه لا یامن عذاب
الله للعصاة الا الخاسرون والمعصومون متقون لا یامنون عن عذاب الله للعصاة بعدله ولهذا سلموا من مواقعة الذنوب یعنی بی باک از عذاب عصاة
نمی باشد مگر قوم خاسرین واما طائفه انبیا وخلفاء تعم معصوم ومحفوظ متقی خداترس اند لهذا گناه از اینها بوقوع نمی آید ونه اراده آن اصلاً میکنند پس
اینها مامون از وصول عذاب الهی بعصاة وکفار نیستند ونمی باشند وبرای همین مانع ونامی مردم میباشند از عمل گناه وافعال مناهی تعم ثالثها لا یامن
من مواخذة الله وعقابه تعم جهلاً وبحکمته الا الخاسرون یعنی مامون وبخوف یعنی بلاخوف نمی باشند از عقاب ومواخذه خدا از روی جهالة بحکمته و
عدالته تعم مگر خاص قوم خاسرین چه مقتضای عقل سلیم همین است که مکلف متقی از خوف حصول ووصول عذاب تعم نمی باشد ونماند وآن موجب مسارعة
او بطاعة وعبادة ومجانبت از معصیت میشود والا هر بیخوف مستمرا فاعل معاصی ومرتکب مناهی میشود در دنیا وعقبی مستحق استیصال وعذاب دائم میگردد
اما جواب در باره انبیا وخلفاء الله المعصومین آنکه شکی نیست که خلفاء وانبیاء وملائکه معصومین علیهم السلام خائف از عدل عادل عالم الغیوب القلوب
علی الدوام میباشند وازاین جهة ایشان علیهم السلام در دعوات ومناجاتهای خود بخضوع وخشوع وگریه بعرض بارگاه واجب تعم میرسانیدند فان ادخلتنی
النار فبعدلك فما ظلمتنی وان ادخلتنی الجنة فبفضلك لا باستحقاقی بذلك از واحدی ورازی ونیشابوری انتهی بالادانستی قالوا ولکم
تزل الانبیاء والاکابر یخافون العاقبة وانقلاب الامر الا تری الی قول الخلیل یعنی علی الدوام انبیا واکابر عظام ورؤس اسلام مع العصمة والطهارة
خائف از عاقبة وانقلاب الامر میترسند آیا نمی بینی بمقال ابراهیم خلیل دعا میکرد واجنبنی وبنی ان نعبد الاصنام وقول یوسف وتوفنی مسلماً
وقول محمد علیهم السلام یا مقلب القلوب والابصار ثبت قلوبنا علی دینك وطاعتك اشکال این مقال از فرقه جبریه است چه نزد ایشان اگر ابلیس
ناجی جنتی وانبیا معصومین را ناری در نار داخل سازد جائز است چه نزد ایشان هیچ قبیحی قبیح بر مالك قهار جبار تعم اصلاً نیست اما نزد عدلیه
بیند عوات از معصومین چرا باشد چه اگر ایشان ممنوع ومحفوظ ومعصوم از همه انواع مآثم باشند پس مع عصمتهم این دعوات واین مقالات خالی نیست
یا واقعاً وحقیقة اعتراف بگناه وامکان انقلاب خود از دین گفتند پس معصوم نیستند بل مانند عوام امت جائز الخطاء والزلل میباشند وادعاء عصمة در
ایشان باطل باشد یا معصوم بلا گناه وبغیر امکان الزلل والخلل باشند پس این دعاها ومناجاة وگریه ماجرا باشد وچرا کردند این خلاف واقع از
معصومین باشد ومعصوم خلاف واقع گفتار ابدا نمی کند جواب نزد عدلیه خصوصاً نزد فرقه ناجیه نامیه امامیه از کل معصومین انبیاء وائمه اطهار علیهم السلام
که نبوة ومنصب خلافة بشری منتهای درجه علو عالم امکانی است وفوق بر نبوة وخلافة منزلتی سوای مرتبه الهیت نیست وایشان معصوم ومطهر ومحفوظ
از جمیع اقسام خلل وزلل وخطاء عمداً وسهواً وجهلاً وتاویلاً از مهد الی لحد میباشند وایشان بکمال علم ومعارف خود نظر بعبودیة خود ومعبودیة اله انکساراً و
تهضماً لانفسهم اعتراف واقرار ودعا بچنین کلمات کردند چه بحسب نهایة معارف شان از محضر حضرت اله ومکالمه تعم نزول بمقامات مباحات میکنند و
خواب وآرام واکل وشرب وخنده ومناکحه وامثال اینها مینمایند ومعلوم هر عاقل وجاهل است که این مقام ومعاشرة چون مقام محاضره ومکالمه مالك الملوك
خالق العالم تعم اصلاً نیست پس نزو تنزل شان از عالم ملکوت ولاهوت ومصاحبة بعالم ناسوت بمنزله گناهان برای خود شمردند واز این جهة بچنین کلمات
تلفظ میکنند وحدیث مشهور ان حسنات الابرار سیئات المقربین نیز باین مرام شاهد صحیح وامر معقول است وخلاف واقع از معصومین علیهم السلام
اصلاً وابداً بوقوع نیامده اشکال معضل باطل باشد بحمد الله تعالی۔ قوله تعالی

سورهٔ اعراف ... اجوبهٔ اشکال ... معصومین انبیا ... خائف ... اشکال ... جواب اشکال ... معصومین ... انبیا ... جواب اشکال ... وادخال انبیا ... است

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ
وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۝ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ
رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ
وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ۝

ترجمه این سه آیه یعنی آیا بیان نکرد وراه ننمود یعنی راه ننمود خدا برای آنانی که میراث گرفتند آنها زمین را یعنی متمکن ومتصرف شده اند در آن زمین بعد از هلاکة اهل آن زمین یعنی اخلاف آنها بطور ارث زمین وملک مالکین اسلاف را گرفته اند ودر ملک ایشان بالفعل متمکن ومتصرف شده اند وخالق ذکر وبیان میکند اینکه اگر ما بخواهیم بگیریم ایشانرا بسبب وبجزای گناهان ایشان یعنی تعجیلا عقوبة در دنیا بکنیم ایشانرا بگناه وسوء اعمال ایشان چنانچه پیشینیان را کردیم وما مهر بکنیم بر دلهای ایشان پس ایشان نمی شنوند وگوش نمیدهند دلائل حق را هرچند قلوب شان منشرح اند میفهمند ومعید اند دلائل را اما در کلام حق که فائده میباشد بآن عمل نمی کنند وترک سموع ومفهوم عمدا میکنند آن جماعة وقریات کامم سالفه داشت چون اهل احقاف وحجر وموتفکات وغیر ایشان مانخواندیم وذکر میکنیم بر تو خبرهای واقعه آنها را ومجمل آن اخبار وبیانهای ایشان امینست وبدرستی و بتحقیق آمدند بآن اهالی قری وبلاد را پیغمبران شان چون هود وصالح ولوط وشعیب بمعاجز روشن وواضح ودلائل قاطعه بر ثبوت حق وبر بطلان باطل کفر آنها وایشان آنرا دیدند ودانستند پس ایشان مع ذلک نبودند که ایمان بیارند وتصدیق انبیاء خود نمایند بسبب آنچه تکذیب میکردند قبل از مجی وآمدن انبیاء یعنی بکفر سابق که بتقلید اسلاف رفتار بر آن میکردند معاجز ودلائل دیده ایمان نیاوردند همچنین که بر قلوب اسلاف شان مهر خدا زده مثل آنها خدا مهر میزند بر قلوب این کفار که از جهة مقلدین سابقین میباشند ونیافتیم ما بیشتر واکثر کفار امم سالفه مذکوره را از وفای عهد ومیثاق چه نزد وجدان خوف حضرت میگفتند وعهد میکردند که اگر از این خوف ومهلکه نجاة یافتیم ایمان بخدا وبانبیاء او خواهیم آورد وبعد زوال خوف ایفاء بآن عهد ووعده نمیکردند وبدرستی که یافتیم ما اکثر وبیشتر ایشان را فسق کنندگان بنقض عهد وپیمان خود وخارج شوندگان از عهود معهودهای خود ودر

تفسیرش چند بحث اند بحث اول در وجه اتصال این آیه با ماقبل هرگاه او سبحانه در بالای آیات مجملا ومفصلا احوال کفار اسلاف واهلاک ایشان ذکر فرمود پس اینجا متصل بآن بیان میفرماید که از ذکر قصص ایشان حصول عبرة برای جمیع مکلفین آیندگان در مصالح ادیان وطاعة ایشان بخدای زمین وآسمان میباشد تا قریب بطاعة وبعید از معصیت باشند پس ذکر قصص سالفه از الطاف مقربه الی العباد قطعا میباشد بحث ثانی در اولم یهد ایا بیاء غائب است یا بنون کبریائی اله برای تعظیم در آن دو قرائة اند ثانیه قرائة یعقوب بروایة زید وقتاده وبعض علماء چون عبد الرحمن سلمی تابعی وکذا در سوره طه وسوره سجده است اولی قرائة باقی قراء در اینجا ودر دو سوره مذکوره است بحث ثالث جمعی از نحاة متقدمین ومتاخرین گفته بر قرائة اولم یهد بالیاء الغائبة پس فاعلش جمله شرطیه ان لو نشاء اصبناهم بذنوبهم مرفوع المحل میباشد کما قال الزجاج واذا قرئ بالیاء التحتانیة فقوله ان لو نشاء مرفوعا بانه

فاعله بمعنی اولم یهد الله للذین یخلفون اولئک المتقدمین ویرثون ارضهم ودیارهم وهذا هو الشأن وهو ان لو نشاء اصبناهم بذنوبهم کما اصبنا من قبلهم واهلکنا الوارثین کما اهلکنا المورثین زجاج بر قرائة یاء اولم یهد معنیش چنین کرد که آیا بیان نشد برای آنانکه خلفاء متقدمین هالکین اند وهمین اخلاف وارث ارض وملک ودیار واموال سابقین بالفعل شده اند وهمین همان شان است که ما اگر میخواستیم بتحقیق میگرفتیم ایشانرا ومواخذه بفور میکردیم ایشانرا بگناهان ایشان چنانچه گرفتیم پیشینیان اینهارا وهلاک ساختیم ودرنجه ایشانرا چنانچه اهلاک مورثین ایشانرا کردیم واما بر قرائة نون اولم نهد فرموده که جمله ان لو نشاء منصوب المحل بمفعول برای اولم نهد باشد پس تقدیرش اولم نهد للوارثین هذا الشأن بمعنی اولم نبین لهم ان قرینا اصبناهم بذنوبهم کما اصبنا من قبلهم باشد یعنی آیا بیان نکردیم برای اخلاف طایفه موجودین قریش را که ما بتحقیق خواهیم گرفت بعقاب گناهان وکفر ایشان چنانچه پیشینیان ایشانرا بعقوبة گرفتیم

WWW.MAABLIB.COM

تنبیه حاصل آنکه ما بیان مکرر کردیم بموجودین کفار عموماً خصوصاً بکفار قریش که اگر شما هم مصر و متمادی بر شرک و تکفیر باشید و ترک آن و اطاعت رسول نکنید پس بطوریکه اسلاف شما و امم اخر بفور در دنیا بانزال الوان عذابها و عقوبتها گرفتیم شما هم را با صرار بر افعال معاصی اهلاک بعقوبتها خواهیم گرفت **تنبیه** بر هر دو تقدیر لفظ ان نشاء مخفف از ثقیله میباشد **و** تقدیرش انّا لو نشاء اصبناهم بذنوبهم باشد **در مدارک و در تبیان** ابو البقاء و غیرهما تصریح بآن کرده **سوال** چرا یهد را تعدی بلام للذین کرده **جواب** جمعی منهم **زمخشری** و تبعه و بیضاوی و نسفی و غیرهم گفتند انما عدّی فعل الهدایة باللام لانه بمعنی التبیین **سوال** ارث در لغة و شریعة چه معنی دارد **و** بکدام وجه و سبب خالق در اینجا بکفار خلاف از بیگانه و قرابه تورث الاراضی و اموال و دیار داده **جواب** ارث بهمزه مبدله از واو و ورث یورث ورثا و وراثة و ارثا و رثة بالکسر کعدة باشد **در لغة** بقیه اشیاء متروکه باشد چنانچه **در کلیات** ابو البقاء گفته المیراث والاصل والامر القدیم توارثه الآخر عن الاول والبقیة من الشیء **و قیل** المیراث الارث فی الحسب والورث فی المال **در صراح** گفته آنکه از مرده رسد بکسی **نزد فقهاء** الارث والمیراث عبارة عما یستحق انسان من الاشیاء المتروکة یعنی ارث و میراث عبارت است از آنچه مستحق آن میشود انسانی دیگر و آن از اشیاء متروکه باقیه باشد **و قیل** الارث هو استحقاق انسان بنسب و سبب شیئا بالاصالة **و بقولی** دیگر ارث عبارة از استحقاق انسانی بنسب یا بسبب شیٔ را بالاصالة میباشد **و قیل** الارث هو کلما یترکه و یبقیه الانسان من الاشیاء الاموالی قلیلا کان او کثیرا بعد موته فیرثه ای یستحقه خلفه لنسب و سبب بالاصالة اما اقرب النسب هو الاقدم علی غیره یعنی ارث عبارت است از جمیع اشیاء اموالی که آنرا ترک و باقی بگذارد انسانی بعد موت و مرگ خود و آن اشیاء و اموال خواه قلیل باشد خواه کثیر و مستحق و وارث آن بعد موت آن انسانی میشود بجهة نسب یا بجهة سبب بالاصالة انسانی دیگر **اما** اقرب الانساب اقدم است بر غیر او **و تنبیه** بنا بر حدیث ارث ثابت شد که متروکه مالی خواه قیمی باشد خواه نقدی بر اموال عرفاً اطلاق بلا خلاف میشود آن خاص بمیراث میرسد و تقسیم میشود **پس** بنا بر آن بر قسم اوصاف و اعراض چون علم و عمل عقلا و شرعا اطلاق میراث علی الحقیقة نمیشود **اشکال** پس بنا بر این معنی احادیث العلماء ورثة الانبیاء **و حدیث** ان العلماء ورثة الانبیاء وان الانبیاء لم یورثوا دینارا ولا درهما ولکن ارثوا العلم فمن اخذ منه اخذ بحظ وافر **و در حدیث دیگر** زاید است انما اورثوا احادیث من احادیثهم فمن اخذ بشیء منها فقد اخذ حظا وافرا **و** در این احادیث صریح وارد است که ورثه انبیاء علماء اند و ایشان دراهم و دنانیر را ارث نگذاشتند و میراث نداد ند درهمی و دیناری را اگر میراث داد ند علم و حدیث را از علم و احادیث خود پس کسیکه چیزی را از حدیث و علم ایشان گرفتند بتحقیق ایشان حظ و سهم وافر گرفته اند **پس** از این ثابت شد که علم حدیث بعلما میراث از انبیاء رسیده **و** این منافی ما ذکره الفقهاء و اهل اللغات است **جواب** مراد از تحدیدات شرعیه در ارث آنکه بر اموال بقیه متروکه اموات بالاصالة و بالحقیقة توریث وارث و میراث اطلاق لغة و وضعا و شرعا خاص شده **اما** در بعض این احادیث از لم یورثوا و اورثوا شده او محمول بر مجاز میباشد نه بر حقیقة چه امور اعراضی قابلیت توریث ندارند **منجمله** آن تاویلش چنین میباشد ان الانبیاء لم یترکوا الدنانیر والدراهم فی الدنیا للامم ولکن ترکوا بعض احادیثهم و علومهم بعدهم فمن اخذ من علومهم و احادیثهم شیئا فاخذهم کما یاخذ الورثة الاشیاء والاموال من اسلافهم **للنسبة** فمعنی العلماء ورثة الانبیاء ان العلماء باکتسابهم و تحصیلهم علم الانبیاء و احادیثهم صاروا کالورثة الذین یصل الیهم موارث المتروکة ارثا من آبائهم و انسابهم **اشکال** ندارد و ثم الله اعلم یعنی انبیاء دینار و درهم میراث بعد خود برای نسبی خود نگذاشتند برای امم بل آنچه از متروکه انبیاء ساری و باقی در دنیا و با امم ایشان رسیده از باب علم و حدیث ایشان رسیده پس هر کس که تحصیل و اکتساب از حدیث ایشان چیزی کرد او سهم و حظ وافر تحصیل کرده **و** میراث ملی باعتبار نسبیت از آباء و اسلاف با خلاف بلا اکتساب و لا علی قدیما و حدیثا الی الیقینة رسیده و خواهد رسید **و اما** علوم و اوصاف **و** اخلاق و آداب **و** امثال این دیگر قسم اعراض را هر آدم عاقل مکلف در تحصیل و تعلم و اکتساب آن مدة العمر عقلا و شرعا ماتی میباشد **پس** توریث و توریث امور اعراضی را دخلی اصلا و ابدا در حقیقة توریث و توارث اموالی نمیباشد **پس** باطل شد قول آنانکه توارث اعراض و اعمال و علوم را چون ارث مالی حقیقة گمان کرده اجهل محض از علم موضوع لغة و شرعیة و صحل بوده **و** قول و فعل اجهل را اعتنائی و اعتباری و تحتی ابدا نیست **ایضا** دلیل بر بطلان توریث اعراض از علوم و احادیث آنکه توریث و توارث **یا** بالنسب الصحیح یا بالسبب الثابت تحقق میشود **پس** اینجا این هر دو وجه ما بین انبیاء و امم مفقود است **و ایضا** لازم میاید که هر یکی از صحابه و امت هر نبی علوم انبیاء بلا کسب و لا تحصیل استحقاقا رسیده و حاصل شده باشد **و** حال آنکه اکثر اولاد انبیاء بلا فضل و از آنکه یک آدم است هیچ عالم نمی باشد **و** هرگاه اینجا اینها مشهود عیون اعیان هر عصر باشد **پس** تخصیص علما بمیراث علمی بغیر مخصص باطل میباشد **پس** باطل شد دراثت علم چون میراث مالی علی الحقیقة بعلما میباشد **ایراد** بنا بر این معنی العلماء

ورثة الانبياء چیست **جواب** بوجوه است **منها** در اینجا کاف تشبیه مقدر است **پس تقدیرش** ان العلماء کورثة الانبیاء فی الاتباع والاهتداء والتعظیم

لان فیهم صفة العلم والاهتداء من صفة الانبیاء **منها** ان العلماء الربانیین القائمین بمقامهم فی امهم کقیام الورثة من ابنائهم المتورثین بمقام اباء الانبیاء **منها** چونکه اوصاف مخصوصه انبیاء الله تکمیل ناقصین وتعلیم جاهلین واهداء کافرین الی تصدیق رب العالمین است **و** علماء ربانیین هم در غیاب انبیاء تکمیل وتعلیم واهدار وارشاد خلق وحفظ کتاب و دین وشریعة ایشان وجهاد فی سبیل الله بدل ودست وزبان بعوض ایشان میکنند گویا این امور واوصاف بعلما چون بوراثة بورثه رسیده میباشد **هذا** بایشان حکم بالعلماء ورثة الانبیاء فرموده **بحث رابع** اولم یهد للذین یرثون الارض من بعد اهلها

بدانکه این همزه استفهامی تقریری است بالاتفاق یعنی او تعو میفرماید آیا هدایة نکرد خدا **و** بقراءة نهد بالنون آیا هدایة یعنی بیان نکردیم ما یعنی بیان کردیم مر آنانی راکه بالفعل بوراثة رسیده است زمین وملک ودیار بایشان بعد از هلاکة اهالی آن ارض وملک **و** همین قول ابن عباس **و** مجاهد **و** سدی است

نزد بعضی اولم یهد بمعنی وما تلونا من انباء القری یعنی تلونا علیهم اهلاک القری وسیقنا لهم **نزد بعضی** تقدیره اولم یهد لهم مشیتنا لان قوله تعالی

بعد هذا ان لونشاء بذنوبهم فی موضع رفع بانه فاعل یهدی آیا مراد اهل القری مشرکین عرب است یا غیر عرب **نزد اکثر** مشرکین عرب است **سوال** ازاین تذکیر اولم یهد چه غرض است **جواب** غرض اقصی ازاین تذکیر یاد آوری اخلاف کفار مع التنبیه باهلاک اسلاف کفار ارشاد واهداء موجودین الی تصدیق النبی بترک الکفر است چه نوعی زجر متضمن لطف مقرب است تا قریب بطاعة وبعید از کفر ومعصیت بکردند **نزد متکلمین** از اجله الطاف مقربه تنذیر وتبشیر میباشد چه مکلف عاقل هرگاه گوش کند توعید مواخذه بر قبیحی ووعده نجاة وانعام وعطاء بر ترک آن وبر رجوع بسوی نقیض آن البته غلب واکثر فکر نجاة خود از آن محذور الی نجاة میکند **بحث خامس** ان لونشاء اصبناهم بذنوبهم اصابة بمعنی رسیدن شئی بمقصود وانزال وارسال باشد از باب افعال اصاب یصیب اصابة **در مصباح** گفته بمعنی وصل الغرض باشد **و قال** وفیه لغتان اخریان **احدیهما** صابه صوبا

من باب قال **والثانیة** صابه یصیبه صیبا من باب باع **و** صابه المطر والسهم صوبا من باب قال **و** اصاب الرای فهو مصیب واصاب الرجل الشئ

اراده **و** منه قولهم اصاب الصواب فاخطاء الرای ای اراد الصواب واصاب فی قوله وفعله **والاسم** الصواب وهو ضد الخطاء **و** التصویب بمعنی تحسین الرای والقول والفعل باشد **بحث سادس** بالا ذکر شد که جمله ان لونشاء الخ یا مرفوع المحل فاعل ولم یهد بصیغه غائب یا منصوب المحل بوقوع مفعول اولم نهد بصیغه متکلم باشد وبسبب ان لونشاء اصبناهم جمله مصدریه میگردد **و اما** یا بذنوبهم بار سببیه است **بحث سابع** ان لونشاء اصبناهم بذنوبهم یعنی آیا ما بیان نکردیم ایشانرا که اگر مهتدی بایمان وتصدیق نشدند ما اگر بخواهیم هلاک میسازیم این اخلاف مورثین اراضی را چون اهلاک استیصالی مورثین ایشان یعنی هرگاه ایشها ایمان نیاوردند بحسب مشیت خود مانند کفار اسلاف بانزال عذاب هلاک خواهیم ساخت این وارثین آنها را بسبب عمل وفعل گناهان **و** بقولی اهلکناهم بجزاء ذنوبهم بانزال العقوبة تعجیلا وفی العقبی تاجیلا میباشد **سوال** اصابة را چرا تعلیق بمشیت کرد **جواب اول** تعلیق این مشیت بما صابهم کرد که در مصلحة ومشیت ما هر عقوبتیکه انسب واصلح باحوال ایشان باشد انزال آن عقوبة برایشان میکند چه آنچه عقوبة مورثین لازم نیست که عینا همان عقوبة برای وارثین هم انزال کند **جواب ثانی** محتمل است که اگر ایشان ایمان نیاوردند مثل عقوبة اسلاف ضرور ایشانرا عذاب نازل میسازد **و** الا عذاب نیز رسید **وایضا** محتمل است که ایشان اگر ایمان نیاوردند اگر بخواهیم در عقوبة ایشان در دنیا تعجیل بکنیم اگر بخواهیم بحسب مشیت ومصلحة عذاب ایشانرا موخر بآخرة میگذارم **جواب ثالث** این مشیت را دائر دربین دوام کرده یعنی اگر مشیتم تعلق گرفت تنزیل عذاب برآنها میکنم **و** الا بعوض تنزیل عذاب استیصال مهر بر قلوب ایشان میزنم پس ابدا متعظ ومهتدی من بعد آن نشوند پس لفظ واو ونطبع بمورد ونطبع باشد **بحث ثامن** طبع در لغة نقش وکندن وختم از طبع یطبع طبعا

در مصباح گفته الطبع الختم وهو مصدر من باب نفع **و** طبعت الدراهم ضربتها وطبعت السیف ونحوه بمعنی عملته وطبعت الکتاب **و** علیه ختمته **بحث تاسع** در ونطبع دو وجه اند **احدهما** عطف بر اولم یهد باشد **و** قول بر اصبناهم ضعیف میشمارند **ثانیهما** ونطبع از اینجا جمله مستانفه باشد وهمین قول طبرسی واکثر مفسرین است **بیضاوی وسعودی** گفته ونطبع علی قلوبهم عطف علی ما دل علیه **او علی** اولم یهدی یغفلون عن الهدایة

او منقطع عنه بمعنی ونحن نطبع ولا یجوز عطفه علی اصبنا ثم علی انه بمعنی وطبعنا لانه فی سیاقه جواب لو لافضائه الی نفی الطبع عنهم **و** متبوع ایشها **در کشاف** گفته فان قلت بم تعلق قوله ونطبع علی قلوبهم **قلت** فیه اوجه ان یکون معطوفا علی ما دل علیه معنی اولم یهد کانه قیل

یغفلون عن الهدایة ونطبع علی قلوبهم او علی یرثون الارض او یکون منقطعا بمعنی ونحن نطبع علی قلوبهم **فان قلت** هل یجوز ان یکون ونطبع

سوال جواب اصابة را چرا تعلیق بمشیت کرده

WWW.MAABLIB.COM

معنی لونشاء ویعطف علی اصبناهم **قلت** لا یساعد علیہا المعنی لان القوم کانوا مطبوعًا علی قلوبہم موصوفین بصفة مَن قبلہم من اقتراف الذنوب والاصابة بہا وھذا التفسیر یؤدی الی خلوّھم عن ہذہ الصفة وان الله لوشاء لاتصفوا بہا **بحث عاشر** ونطبع علی قلوبہم فہم لا یسمعون یعنی ہرگاه این کفار مہتدی نشدند وایمان نیاوردند بآیات وانبیاء ما ومانشان میگذاریم وختم ومہر میکنیم بر دلہای ایشان پس ایشان گوش نمیکنند کلمات حق ومقالات صدق وبہت را **فخر رازی** گفته در ذیل ونطبع علی قلوبہم ای انّا نہلکہم بالعقاب فنطبع علی قلوبہم فہم لا یسمعون ای لا یقبلون ولا یتعظون ولا ینزجرون **وانما قلنا** ان المراد امّا الاہلاک **واما** الطبع علی القلب لان الاہلاک لا یجتمع مع الطبع علی القلب فاذا اہلکہ یستحیل ان یطبع علی قلبہ انتہی عین کلامہ یعنی مراد اینست که اگر ایمان نیاورند بمشیت خود بانبیاء بد وحالة رفتار میکنیم اگر بخواہیم ایشان را چون اسلاف شان بانزال عذاب استیصال ہلاک مینمائیم واگر ہلاک نساختیم پس بر قلوب شان مہر وختم میکنیم تا من بعد ابدا گوش نکنند ونفہمند ونشنوند وقبول ننمایند ومتعظ ومتنبہ نشوند بمواعظ ہادیہ ومنزجر نشوند از کفر صلیہ خود چه با اہلاک ایشان طبع قلوب شان جمع نمیشود پس ثابت شد که ختم وطبع علی القلوب ہم عقوبتی بذاته میباشد تا بعوض آن ابتنائرا چنین میکنید **اشکال** بدانکه طبع وختم ورین وغلق وکنان وغشاوه وصدّ ومنع متقارب ومتحد المعنی اند پس بنص قرآنی مکرر اسناد طبع وختم وتخلیق وتقدیر الی نفسه المنزہة کرده **و** باین صریحًا ثابت شد که او تعالی مانع عبد از ایمان میشود پس ممنوع تم اصلًا وابدا مومن نخواہد شد وہدایة نخواہد یافت **و**من یضلل فلا ہادی له **جواب** مکرر ذکر طبع در مجلدات سابقه شده وہمین مذہب جبریہ است **امّا نزد عدلیه** این از متشابہات آیات معارض محکمات **و**منافی برہان عقلیات واجب التاویل باشد تا معارضه در بین با اصالت زائل شود پس تاویلش بوجوه میباشد **احدہا** المراد من ہذا الطبع انه تعالی یسم قلوب الکفار بسمات وعلامات تعرف الملائکة بہا ان اصحابہا لا یؤمنون **و**تلک العلامة غیر مانعة من الایمان یعنی مراد ازین طبع آنست که او سبحانه بعد لطف عام ممکن ومقرب بالسویه بہر عاقل برہان وبیان ودلائل بران افزوده پس از ان از آیات ودلائل وبرہان وبیان آنانکه اعراض محض کردند وصلًا التفاتی وتوجہی بسوی آن ننمودند **ہذا** خالق عالم الغیوب والقلوب بر قلوب آن کفار ومتکبرین علامتی ونشانه ممیزه میگذارد وآن بمنزلہ طبع وختم میباشد تا ملائکه سبحانه بآن علامات بشناسند که ایشان ابدا ایمان نخواہند آورد ہر چند آن علامته مانع از آوردن ایمان نمیباشد **و**ہمین در اوائل تفسیر حضرت امام حسن عسکری علیه السلام **و**ہمین را جبائی تمسک است **ثانیہا** انما اضاف الطبع الی نفسه تم لاجل ان القوم انما صاروا الی ذلک الکفر عند امره وامتحانه فہو کقوله تم فلم یزدہم دعائی الّا فرارًا یعنی او سبحانه مضاف کرد طبع را بسوی نفس خود بجہة آنکه قوم کفار بعد بیان وابداء وامر بایمان وامتحان بآنہا فرموده ایشان بترک آن برجوع زیاده بسوی شرک وکفر کردند ومثل این از قول نوح نقل فرموده که خدایا زیاده نکرد آن کفار را دعوة من الی الحق مگر فرار ونفور وانکار را **پس** باصرار الہی در دعوة بہدایة ایشان وایشان بمقابل آن ایزاد واصرار بر کفر وشرک کردند زاید وراسخ الکفر با حتجاجات تم گردیدند لہذا اسناد رسوخ کفر ایشان را بطبع الی نفسه تم کرده **و**ہمین قول کعبی است **ثالثہا** جائز است که لفظ واو در نطبع بمعنی آو باشد چنانچه از فخر رازی آنقا دانستی **پس** بنا بران تقدیرش چنین میشود اَوَلَم یہد للذین یرثون الارض من بعد اہلہا ان لونشاء اصبناہم بذنوبہم او نطبع علی قلوبہم فہم لا یسمعون حاصل آنکه اگر این کفار ہدایة پذیر نشدند **پس** من بحسب مصلحة ومشیت خود اگر بخواہم تعجیل در تنزیل عذاب بر ایشان جزا بذنوبہم میکنم **یا** بحسب مصلحة تعجیل عذاب **اگر** بر ایشان نکردم **پس** بعوض **آن** علامتی ونشانه وداغی بر دلہای آنہا میگذارم تا ملائکه آنرا دیده بعوض استغفار لعنت بر ایشان بکنند اشکال وجرئته باطل شد **والله** اعلم **بحث حادی عشر** قصّه در اصل مصدر بکسر اوّل واو غام ثانی بمعنی حال وجز وکار وسخن **و**قصص بفتحتین جمعش میباشد **و**قصص بمعنی قصّه کماذکره فی الصحاح بکسر قاف جمع القصّة التی تکتب وتحکی قصّ الاظفار یعنی تراشیدن ناخن وتراشیدن قلم ازینجاہست **و**اصل باب تتبع شی باشد وقصّه خوان تتبع در ذکر ونقل احوال میکند **و**بقول دیگر اصل باب قصّه قطع شی از شی باشد چه قصّه گوی قطعه قطعه بیکر واحوال را نقل وذکر میکند **در مجمع** فرموده القصص اتباع الحدیث **کما** یقال فلان یقصّ الاثر ای یتبعه ومنه المقصّ لانه یتبع فی القطع اثر القطع **در مصباح** گفته قصصته قصًّا من باب قتل قطعته **و**قصصت الخبر قصًّا من باب قتل حدّثت به علی وجهه **و**الاسم القصص بفتحتین **و**قصصت الاثر تتبعته **و**در باب تفعیل قصصت سه صاد جمع شده واحد صادات را بدل بیاء کرده قصیت شد **و** القصّة بمعنی الشان والامر والحال **بحث ثانی عشر** انباء جمع نباء مہموز الآخر بمعنی خبر **و**انباء بکسر ہمزه بمعنی خبر رسانیدن وخبر کردن **و** انبأته الخبر بانّئته بمعنی اعلمته از نبأ ینبأ نبأ ونبوة **و** ازینجا نبی بمعنی شخص مخبر

جواب اشکال چنین دیگر بلفظ نطبع منزلہ از کفر کافر متنہ میباشد

عن الله مرفوع الرتبة عند الله میباشد **بحث ثالث عشر** در من انبائها دو وجه محتمل اند **احدهما** من تبعیضیه است یعنی بعض بعض حالات واخبار از امم سالفه **ثانیهما** من مزیده باشد همین اصح نزد شیخنا الطبرسی است فقال والاولی ان یکون من مزیدة للتعمیم واستغراق الجنس **وبقولی** ان اصلها لابتداء الغایة وقد علقت علی ابتداء الجنس الی انتهائه **بحث رابع عشر** در اعراب تلک القری سه وجه اند **اول** تلک القری مبتدا و نقص علیک من انبائها خبر و حال چون آیه هذا بعلی شیخا کبیرا باشد **ثانی** جائز است که القری صفة تلک و نقص خبرش باشد **ثالث** القری و نقص خبر بعد خبر باشد **بحث خامس عشر** تلک القری مراد از ان قری اهالی آن قریات است **و** اهالی آن قریات اقوام مختلفه الاعصار انبیاء مراد است چون قوم نوح **و** عاد **و** ثمود **و** قوم لوط **و** قوم صالح **و** قوم شعیب **و** غیرهم میباشد **بحث سادس عشر** نقص علیک من انبائها خطاب علیک خاص بخاتم الانبیاء برای تسلی وتشفی وتسکین آنحضرت **و** تثبیت اصحاب دهست آنجناب در تحمل مشقت فی سبیل الله واثبات حق وابطال باطل **و** توعید وتحذیر کفار قریش ضمنا میباشد که مخصوص این شداید واذیات بشما نرسیده بل احوال اهالی جمیع اعصار با انبیاء وصحابه مصدقین ایشان در بدایة دعوة الی الدین همین بوده **پس** معنی این چنین میشود یا محمد از احوال وسیر اقوام واهالی قریات هالکه سالفه میخوانیم بر تو وخبر میدهیم بتو از بعض بعض حالات وکفریات وجهل ایشان که چگونه گفتار ورفتار وکردار بابا وبا انبیاء کردند وچه ایشان مستوجب عذاب هلاک استیصال گردیدند **بحث سابع عشر** فقد جائتهم رسلهم بالبینات این است شروع در ذکر قصص حالیه اقوام قری هالکه که بتحقیق آمدند آن اهالی قریات را انبیاء ایشان یعنی بهر عصری لقومی وامتی پیغمبری از جانب ما مرسل شد با معاجز قاهره واضحه الصدق والحق رافعه شکوک وشبهات **بحث ثامن عشر** فما کانوا لیؤمنوا بما کذبوا من قبل پس انبیاء بعد ابلاغ رسالات الهیات ومرات مع اثبات حقیت وصدق رسالت خود باظهار معجزات قاهره خارقة العادات **و** ایشان اصلا التفات وتصدیق انبیاء نکردند وایمان نیاوردند بجهة آنکه قبل از مجی انبیاء سابق الکفر وراسخ وکامل الشرک بودند **و** در من قبل وجوه گفتند **احدها** چونکه قبل از مجی انبیاء بیدایش ایشان بر شرک وکفر بود از بدایة ولادة نشو ونما بر شرک وکفر کرده بودند **و** بر هر طفل تربیت یابد والدین واهل ملک را بران کردار می بیند ومی یابد کالطبیعة همان مرسوخ ومرکوز خاطرش میشود **و** مثل مشهور العلم فی الصغر کالنقش فی الحجر میباشد وبسبب همان کفر سابق تکذیب انبیاء کردند **ثانیها** یعنی موجودین کفار ایمان نیاوردند بسبب تکذیب سابقین ایشان انبیاء را پس اینها هم تکذیب انبیاء کردند وایمان نیاوردند بتقلید پیشینیان خود **ثالثها** لکن سابقین را ارسال رسل مع المعجزات کردیم وآن سابقین قبل براین اصلا ایمان بانبیاء نیاوردند پس این تابعین ایشان هم در ثنا اینها اند ابدا ایمان نخواهند آورد ابدا وارثا **و** این هر دو وجه یکی اند **رابعها** در عالم ذر وقتیکه الست بربکم قالوا بلی گفتند پس آنانیکه در آنوقت کرها بلی گفته بودند آنها منافق بودند بهمان نفاق سابق آن طوائف کفار در دنیا بنفاق سابق خود ظاهر تکذیب کردند وایمان نیاوردند نزد مجی انبیاء **پس** اهالی قری واین کفار که در دنیا انکار ایمان میکنند این بسبب نفاق سابق از عالم ذر بوده **و** همین قول منسوب بابن عباس وسدی کرده اند **اقول** واین اقوال ضعیف است چه دران اشکال لاینحل است بل خود بیانش بیاید **خامسها** والمراد من سبق فی علمه انه لا یؤمن به فلا یؤمن ابدا فهذه الامم الکافرة المکذبة هم الذین سبق فی علمه تعالی انهم یکذبون لا یؤمنون اصلا یعنی مراد این آنست که در علم سابق الهی مقرر ومقطوع است که اینها ایمان در آید نخواهند آورد پس این مکذبین کفار قریات هالکه از اسلاف وغیرهم از اخلاف اینها همان معلوم الهی است **پس** برای اتمام حجة وقطع معذرت ایشان انبیاء را مع المعجزات والبینات الواضحه بسوی ایشان فرستاده شد **و** اینها تکذیب کردند وایمان نیاوردند **و** همین قول ربیع بن انس **و** قول ابی بن کعب **و** اصح الاقوال محمد بن جریر طبری **و** همین مذهب جبریه است **سادسها** از زمخشری فرموده معناه ان تلک القری المذکورة نقص علیک بعض انبائها ولها انباء غیرها لم نقصها علیک

فما کانوا لیؤمنوا عند مجی الرسل بالبینات بما کذبوه بما کذبوه من قبل حین جائتهم الرسل ای استمروا علی التکذیب من لدن مجی الرسل الیهم الی ان ماتوا مصرین لا یرعون ولا تلین شکیمتهم فی کفرهم وعنادهم مع تکرر المواعظ علیهم وتتابع الایات حاصل آنکه یعنی اهل قریات ودهات حالات ایشانرا وبعض خبرهای گذشته آنها را بر تو ذکر وبیان کنیم تا باخبر باشی **و** ایشان اخباری واحوالی گوناگون دارند بعض آنچه با تو ذکرش کنیم واز بعض سیر واحوال شان میباشد وایشان ایمان نیاوردند وتصدیق نکردند نزد مجی انبیاء بایشان مع المعجزات وآیات البینات بسبب آنکه قبل از مجی انبیاء ایشان مکذب ومنکر خالق واحد برحق بودند یا ایشان تا آخر اعمار خود ایمان نیاوردند زیرا که ایشان اول وقبل از آمدن ایشان مکذب ومنکر خدا وبر انکار خود مستمر ومصر بودند تا مصر بر تکذیب وکفر مردند مراعاة نمیکردند ودهان بند لگام ایشان نرم نمی شد چه یا داشن ایشان بر کفر وعناد بود مع وصول مواعظ وهدایات بمرات وکرات از تهدید مجی انبیاء بسوی ایشان ومعاینه واتیان آیات ودلالات واضحه ومعاجز قاهره پی در پی بر بطلان کفر وشرک اصلا ایشان متاثر نشدند **سابعها** نزد مجاهد مراد آن است که اگر این کفار هالکین را بعد از اهلاک

WWW.MAABLIB.COM

احیاء و بدنیا اعاده کنم باز هم ایشان ابدا ایمان نخواهند آورد زیراکه قبل بران ایمان نیاورده بودند چنانچه تعم نقل احوال چنین کفار فرموده ولو
ردوا لعادوا لما نهوا **اقول** همین وجوه ثلثه اوایل و لهذا وجه او جه زمخشری صحیح و معقول و مقبول درین آیه و موجب بطلان مذهب جبریه کافی
شافی میباشد حاجت تجدید اجوبه نمیباشد **سوال** این لام لیؤمنوا برای چه آمده و او چه معنی دارد **جواب** بقول جمعی منهم زمخشری و سعودی و نسفی
و بیضاوی و غیرهم برای تاکید نفی آمده کما قالوا و معنی اللام تاکید النفی و ان الایمان کان منافیا لحالهم فی التصمیم علی الکفر و انهم کان ذلک ممتنعا
منهم الی ان لقوا امالقوا الغایة عتوهم **اشکال** در جاءتهم رسلهم رسل را مضاف بسوی ایشان چرا کرد و رسلنا نفرمود **جواب اول** چونکه این رسل برسالت مخصوصه
الی در اعصار مختلفه بسوی امم متفاوته مختلفه خاص رسل گردیده بودند پس هر یکی از انبیاء رسول خاص بسوی طایفه خاص بود لهذا اضافه رسلهم انسب باحوال بود
اضافه رسل الیهم کرد **جواب ثانی** شیخنا الطبرسی فرمود انما اضاف الرسل الیهم مع انهم رسل الله لان المرسل مالک لرسالته و قد ملک العباد الانتفاع بها و
الاهتداء بما فیها من البیان **بحث تاسع عشر** کذلک نطبع علی قلوب الکافرین هرگاه سابقین کفار مطبوع القلوب بالکفر مرسوخ الشرک گردیده بودند
با انبیا خود تصدیق نکردند پس همچنین و مثل آن سابقین هالکین بسبب عدم توجه و التفات به حجه گوش ندادن و ندیدن اینها دلایل قاطعه حقه را
بر صحة حقیه اسلام مطبوع القلوب جمیع اقسام کفار و مشرکین میگردانیم زجاج گفته که کاف کذلک منصوب است پس معنیش مثل الذی طبع الله علی
قلوب کفار الامم الخالیة یطبع علی قلوب الکافرین الذین کتب الله علیهم انهم لا یومنوا ابدا **اشکال** درهمین آیه عقب یکدیگر طبع را اسناد الی نفسه مکرر کرده پس
این دلالة دارد بر قول مجبره که کفر و ایمان از طبع اله تعم میباشد **جواب** چونکه سبب آن من الله نیست و آن اینست که او تعم انبیاء را بسوی کفار برای ترک کفر
فرستاده و ایشان بانکار از ایمان کفر را ایزاد و بران اصرار کردند تا بر کفر مردند لهذا طبع را در هر دو جا درین آیه اسناد الی نفسه کرد اشکال ندارد و بلخی و جعفر
بن حرب هم همین گفتند قالا لما صاروا عند امر الله لهم بالایمان الی الکفر جاز ان یضیف الله سبحانه الطبع الی نفسه کما قال فزادتهم رجسا الی رجسهم **سوال**
در کذلک وجه تشبیه چیست و چگونه است **جواب اول** اما وجه التشبیه فی کذلک فمعناه ان دلالته علی انهم لا یومنون کالطبع علی قلوب الکافرین الذین
فی مثل صفتهم یعنی در وجه تشبیه کاف معنیش چنین است که دلالة در تشبیه کاف کذلک اینست که ایشان ایمان نخواهند آورد چنانچه مطبوع کفار و مشرکین ایمان
نمیآرند **جواب ثانی** معناه کما دل الله لکم بالاخبار و الاعلام علی انهم لا یومنون فکذلک الله یدل للملائکة بالطبع علی انهم لا یومنون یعنی چنانچه
او تعم دلالة کرد مارا باخبار و اعلام که ایشان ایمان نخواهند آورد همچنین خدا دلالة و اخبار بملائکه میکند بطبع اینها که ایمان ابدا نخواهند آورد و الله اشکال عاید نمی
شود و الله اعلم **بحث عشرین** الوجدان بمعنی دریافتن بدل و دریافتن مطلوب از وجد یجد وجودا و وجدانا و وجود بالفتح بمعنی هستی و بضمها نیز
لغة عامریه لا نظیر میباشد در مجمع فرموده که وجدان و القار و ادراک و مصادفه نظایر اند **اما عهد** در لغة بمعنی وصیه یقال عهد الیه اذا اوصاه بمعنی وصیتا
و امان و موثق و ذمه و پیمان نیکی باشد و از اینجا بمعنی میثاق موثوق در آیه الم اعهد الیکم یا بنی آدم باشد **بحث احدی و عشرین** و ما وجدنا
لاکثرهم من عهد و بقولی از نحاة درین عهد من زائده برای استغراق پس عهد صفة نکره منصوب بفعل حال واقع شده پس اصل ان و ما وجدنا عهدا کائنا
لاکثرهم میباشد **پس برا اول** در اینجا تقدیر است من ایفاء او وفاء عهد و ما نافیه میباشد یعنی و ما در نیافتیم اکثر طوائف آن کفار ایفاء عهد معهود و وعده موعود
را یعنی اکثر ایشان ایفاء عهد و وعده خود نمی کردند یا صفة ایشان آن بود که ایفاء وعده موعود و عهد معهود نمیکردند و بعد مواثیق و عهود را نکث و نقض و
خلاف آن اکثر میکردند و بعضی فرمودند ما وجدنا لاکثر المسکین عهدا چنانچه میگویند و لان لا عهد له بمعنی لا وفاء له بالعهد و لیس بحافظ للعهد پس در معنی
لا عهد لهم عهد چیست که در آن اکثر ایفاء نمیکردند مفسرین دران وجوه دارند **اولها** ان المراد بهذا ما اودع الله العقول من وجوب شکر النعم و طاعة المالک
المحسن و الاجتناب من القبایح یعنی مراد باین عهد جمیع آنچه خالق ودیعه و امانه سپرده کل عقول را از وجوب شکر منعم و وجوب اطاعة او و اقرار باحسان
مالک محسن و وجوب اجتناب از قبایح و از عدول الی غیره او **ثانیها** ان یکون المراد بهذا العهد ما اخذ الله علی المکلفین علی السنة انبیائهم ان یعبدوه خالصا
و لا یشرکوا به شیئا مراد ازین عهد جمیع آنچه خدا بواسطه انبیاء خود از مکلفین هر عصر میثاق گرفته منجمله آن که عبادة خاص و خالص برای معبود واحد کنند و شریک
نسازند با وی هیچ چیزی را و همین قول حسن و اول قول شرف المرتضی و شیخ الطایفه ابو جعفر طوسی ره و شیخ طبرسی و شیخ ابو الفتوح رازی از اساطین اعلام
امامیه **ثالثها** یعنی اکثرهم نقض عهد الله و میثاقه فی الایمان و التقوی یعنی اکثر کفار نقض عهد و میثاق ایمان و تقوی میکردند **رابعها** و یجوز ان
یرجع الضمیر الی الامم المذکورین و انهم کانوا اذا عاهدوا فی ضر و مخافة لئن انجیتنا من هذه لنومنن ثم نجیهم الله فنکثوا کما قال قوم فرعون لموسی

جواب اشکال اول
جاءتهم رسلهم
سبقت ایشان تکذیب رسل اضافه
جواب اشکال اسناد
ایه تحریر الطبع الی الله
اسناد الی نفسه
عهد

WWW.MAABLIB.COM

لئن کشفت عنا الرجز لنؤمنن لک الی قوله اذا هم ینکثون حاصل آنکه جائز ست که ضمیر هم بسوی امم هالکه مذکوره راجع باشد که ایشان وقتیکه عهد نزد ضر وعلة ومرض وخوف می بستند پس ازان نکث آن عهد میکردند چنانچه قوم فرعون نزد در ودبلایای سبعه بموسی گفتند که اگر ازما این عذاب را بر میداری هرآئینه ما ایمان خواهیم آورد تا آنکه آنها نکث ونقض آنعهد بعد کشف آن کردند وهمین دو قول زمخشری وتبعه اوست خامسها بر یدل عدم ایفاء العهد

الذی عاهدهم الله وهم فی صلب آدم حیث قال الست بربکم قالوا بلی فلما اخذ الله منهم هذا العهد اقروا به ثم خالفوا ذلک صار کانه ما کان لهم عهد فلهذا قال وما وجدنا لاکثرهم من عهد حاصل آنکه مراد ازین عهد میثاق عالم ذر ست که از صلب آدم همه ذریتش را برآورده با ایشان خطاب کرد که آیا من خالق شما نیستم همه ایشان بلی یعنی آری خالق مائی گفته بودند پس اکثر ایشان در دنیا آمده بخلاف آن کفر کردند بخدای اینقول منسوب بابن عباس ومجاهد میباشد اقول در میثاق عالم ذر جمهور متکلمین اشکالات اظهار کردند صحة آن مشکل ست بجای خود میآید بیان آنها سادسها قال ابن مسعود العهد ههنا الایمان والدلیل علیه قوله تعالی الا من اتخذ عند الرحمن عهدا یعنی آمن وقال لا اله الا الله یعنی نزد ابن مسعود مراد ازین عهد خاص ایمان بخداست ودلیل بر آن آیه الا من اتخذ عند الرحمن عهدا ست ومراد باین اعتقاد واقرار بلا اله الا الله

سابعها ان العهد عبارة عن وضع الادلة الدالة علی صحة التوحید والنبوة وعلی هذا التقدیر فالمراد ما وجدنا لاکثرهم من الوفاء بالعهد یعنی این عهد عبارت ست از وضع ادله داله بر صحة توحید ونبوة پس براین تقدیر مراد از عهد وضع ادله داله بر صحة توحید ونبوة ومعاد ست پس بنا براین ثابت شد که مراد ازین ما وجدنا عدم ایفاء عهد ایمان بعد حصول وثبوت دلائل قطعیه بران میباشد واینقول امام رازی وتبعه اوست تنبیه مراد از ما وجدنا از خدا علم ست چه او تعالی عالم الغیوب والقلوب والشهادة والخفیه ست در کشاف گفت والوجود بمعنی العلم من قولک وجدت زیدا ذا الحفاظ یعنی علمت زیدا وعرفته بحث ثانی وعشرین لفظان در وان وجدنا خفیفه او ثقیله ست ولام لفاسقین نیز دلیل بر آن ست

وانا خففت جاء الغائها من العمل وان یلیها الفعل لا نفاخ فقد صارت خارجة من شبه الفعل والتعمیل فی المعمول بحث ثالث وعشرین وان وجدنا اکثرهم لفاسقین بدانکه لام لفاسقین برای تاکید آمده پس معنیش چنین گفته اند وان وجدنا اکثرهم ناقضین للعهود ناکثین المواثیق مخالفین المواعید الموعودة الموثقة یعنی ما یافتیم وندیدیم اکثر طوائف کفار مذکورین را که موفی عهود ومواثیق خود باشند وتحقیق اکثر ایشانرا خارج از ایفاء عهد وناقض وناکث آن ومخالف مواعید خود بودند وادامه بر همین سوء حالة میکردند تا مصر بر همین علاوه بر کفر مردند اینقول بصریین ست که ان مخففه ثقیله وضمیر شانش مقدر تقدیرش انه الشان وجدناهم عن الطاعة ناقضین العهود والمواثیق واما عند الکوفیین ان اینجا نافیه ولام لفاسقین بمعنی الا ست پس تقدیرش ما وجدناهم ای ما علمناهم الا فاسقین ای خارجین عن ایفاء العهد دائمین علی کفرهم اشکال معلوم ست که کل کفار بجهة الکفر والشرک فاسق وفاجر اند پس چرا ذکر کل کفار بفسق نکرده وبجای آن اکثرهم فرموده این چگونه صحیح میشود وبذکر اکثرهم ثابت میشود که بعض الکفار والمشرکین غیر فاسق باشند وبطلان کانه ضروری بل بدیهی ست جواب بدانکه در هر ملة باطله اهل آن ملة بدو حالة متصف میباشند احدهما مع الکفر بهایة بد افعال واعمال وبد خصال در رفتار وگفتار خوان وغیر صادق کذاب وغیر موفی بوعده ناقض عهد اکثر میباشد ثانیهما مع الکفر متصف بصدق ودیانة وامانة دار وموفی عهد این پسندیده کردار وحمیده رفتار میباشد تنبیه هرگاه این شد پس اینجا باکثرهم تعریض کرد بسوی وجه ثانی که بعض کفار مع کفرهم صادق در مواعید موفی وعده وعهد ومیثاق وامانة میباشد ومع کفرهم ترک ایفاء عهد ووعده وبخلاف آن رفتار نمیکنند وجمعی از اصحاب ما صاحب الجمع وغیره مثل همین فرمودند والجواب انه قد یکون الکافر عدلا فی دینه غیر مرتکب

لما یحرم فی طریقته فعلی هذا یکون المعنی ان اکثرهم مع کفرهم فاسقین فی دینه غیر لازم لمذهب ناقض العهد وقلیل الوفاء بالوعد سؤال بنا براین آیا جائز ست که شخصی از اهل اهواء وضلال وکفر مع صدق گفتار ورفتار وکردار وبصدق ودیانة وامانة داری ومشهور بعدالة در اهل دین و مذهب خود ونزد غیر ملة خود هم بوده مسموع القول والخبر والروایة ونافذ الشهادة مطلقا در اسلام میباشد یا مطلقا نمیباشد جواب در این اهل روایة سه قول دارند اول منع بعضی منهم بخاری چه شارحین کتاب ودر مقدمات شروع آن از وی نقل کرده که اکثر اخبار واحادیث بخاری منقول از قوم خوارج ست چه او میگوید که من هیچ قومی از اهالی بدع وضلال اصدق اللهجة از قوم خوارج ندیدم لهذا از خوارج اکثر روایة میگیرم ثانی نزد اکثر اهل اسلام مسموع در کل امور دنیویه ابدا نمیباشد ثالث القول آنکه در امور دین اصلا ومطلقا منظور ومسموع نیست الا اگر طبیب ماهر وحاذق مشهور آن باشد در امور ابدان وجرح ومرض وتولد ولد وحیوة یا موت ومثال این مسموع

maablib.org

جواب ایراد چون مانع از قبول قول وشهادة کافر عادل کفر است

خواهد شد **ایراد** مفهوم آیه وان وجدنا اکثرهم لفاسقین دلالة دارد که اقل آنان که از کفار متصف بعدالة بغیر فسق باشند مسموع القول میباشند پس ایند و قول آخر منافی دلالة این آیه غیر مسموع باشند **جواب** نزد ایند و طایفه بعض کفار و اهل بدع وضلال اگرچه جمعی متصف بعدالة وامانة وصدق باشند بجهة فسق اصلی که کفر و شرک ایشان اعظم فسوق و فجور است پس این مانع غالب از سماع قول واز قبول و نفاذ شهادة او و در امور دین اسلامی است هر چند در این امور دروغ نگوید و بهتان نه بندد پس این مفهوم محمول شده بر انکه خاص در ایفاء عهد و بعض کفار مشهور و متصف میباشند **و** این مستلزم نیست که در اسلام هم عموما عادل شمرده مسموع باشد ثم الله اعلم - **قوله تعالی**

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ۝ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۝ قَالَ إِنْ كُنْتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ۝ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ۝ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ۝

۱۳ ع ۹ ۲

ترجمه این آیات یعنی برانگیختیم و فرستادیم ما بعد از آن پیغمبران سابق موسی کلیم پسر عمران را بنبوة با معجزات و آیاتیکه ما داده بودیم او را بسوی فرعون لقب قابوس یا ولید نام **و** بیان نسب او میاید و بسوی اکابر و همه دولة از قوم و تبعه او پس ستم و ظلم کردند ایشان یعنی فرعون و اصحاب امنار و اکابر دولة او پس بنگر و تامل نگاه کن ایمحمد و هر عاقل چگونه میشود آخر کار تباه کاران و مفسدان را و گفت موسی ای فرعون شفاها بدرستیکه من فرستاده از پروردگار جمیع عالمیانم بسوی تو و بسوی قوم تو سزاوارم برسالة الهی یا آنکه سزاوار است که تو تصدیق کنی مرا بنبوتم و دعوایم را بر انکه من نمی گویم بر خدا یتعالی سوای حق و سخن صدق مطابق واقع بلا تفاوة چه بدرستی و بتحقیق بشما بحجتی روشن و بیانی محکم بلا دغل از جانب پروردگار شما آمده ام **پس** از معاینه ان بفرست با من بنی اسرائیل را یعنی فرزندان یعقوب بن اسحاق بن ابراهیم خلیل را بکنعان و شام که موطن اصلی آبائی ایشان سابق بر این بوده **پس** فرعون گفت ای موسی اگر تو پیغمبر شدی و دعوی میکنی که من با آیات واضحه آمده ام پس بیار آن آیات و علامات و نشانهای صادقه مصدقه خود ترا اگر تو از راست گویانی **پس** موسی بفکند عصائی خود را بر زمین پس در ان هنگام و در همان آن بلا تاخر ولا فصل آن عصا ناگاه بفور اژدهای عظیم الجثه ضخیم هویدا و آشکارا شد که این اژدها بلا شک بغیر تلبیس است **و** بعد از اظهار گردیدن عصا اژدها موسی دست مبارک خود را از گریبان بر آورده پس بفور دست او هم در انوقت منور بنور سفید چون آفتاب در وسط سما برای بینندگان نمودار شد **و در تفسیرش چند بحث اند بحث اول** بدانکه بعث بعثنا بمعنی برانگیختن و فرستادن باشد **در مجمع** گفته

البعث الارسال وهو النقل باعتماد یوجب الاسراع فی الشیء فالبعث بعد الموت نقل الی حال الحیوة **و** البعث للانبیاء نقل بالارسال عن حالة عدم النبوة الی حالة الرسالة یعنی بعث بمعنی ارسال و رها کردن و فرستادن باشد و آن ارسال بمعنی نقل و تحویل باعتماد موجب سرعة و عجلة در شیء میباشد پس بعث بعد الموت عبارة نقل و تحویل اموات بسوی حال حیوة و زندگی است **و اما** بعث انبیا یعنی نقل بارسال از حالة عدم نبوة بسوی حالة نبوة میباشد **و** بعث بمعنی جیش **و** جمعش بعوث است **بحث ثانی** ثم بعثنا من بعدهم موسی در مرجع هم دو وجه اند **احدهما** راجع بسوی رسل میباشد یعنی پس از ارسال رسولان سلف بسوی امم هالکه برانگیختیم و ارسال کردیم بعد ایشان موسی کلیم را **ثانیهما** ضمیر هم راجع بسوی امم هالکه یعنی پس برانگیختیم ما برسالة بعد امم هالکه موسی کلیم را **اشکال** ثم کلمه تراخیه هست پس از ذکر ثم چرا من بعدهم فرمود و حال آنکه از ثم من بعدهم معنی حاصل بود **جواب** سعودی گفته ارسلناه

من بعد انقضاء وقایع الرسل بأممهم الحکیة والتصریح بذلک مع دلالة ثم علی التراخی للایذان بأن بعثه علیه السلام جری علی سنن السنة الالهیة من ارسال الرسل تتری **جواب ثانی** لفظ ثم تعلق بانقضاء احوال رسل مع امهم دارد یعنے پس از انقضاء اعصار وازمنه ان رسل وامم مذکورة الصدر باشد و من بعدهم تعلق بابعاث وارسال موسی هم بعد ایشان مثل ابعاث ایشان بسوی فرعون طاغی وقوم بوقوع آمد پس تکرار بلا فائده بترادف وزیادتی کلام لازم نمیآید ثم الله اعلم **بحث ثالث** لفظ موسی عربی بمعنی آله موی تراشی سر وآنرا اُستره میگویند در ماخذ ومشتق منه این اهل لغة دو قول دارند **نزد طایفه** بمیم زائده بروزن مُفعل از اوسی است **نزد دیگران** بمیم اصلیه بروزن فُعلی چون حبلی باشد چنانچه **در صحاح** گفته ماخوذ از ماس راسه من باب قال حلقه والموسی آلة الحدید قیل المیم زایدة ووزنه مُفعل من اوسی راسه بالالف وعلی هذا هو مصروف بنون عند التنکیر **وقیل** المیم اصلیة ووزنه فُعلی وزان حُبلی وعلی هذا لا ینصرف لالف التانیث المقصورة **واوجز ابن الانباری** فقال موسی یذکر ویؤنث وینصرف ولا ینصرف ویجمع علی قول الصرف المواسی وعلی القول المنع الموسیات ماحبلیات **وقال ابن السکیت** الوجه الصرف وهو مفعل من اوسیت راسه اذا حلقته **واما موسی** اسم رجل فی تقدیر فُعلی ولهذا یمال لاجل الالف **ویؤیده** قول الکسائی ینسب الی موسی وعیسی وشبههما مما فیه الیاء زائدة موسی وعیسی فرقا بینه وبین الیاء الاصلیة نحو مُعلی فان الیاء لاصالتها تقلب واوا فیقال **مُعلوی** واصل موسی النبی موشی بالشین المعجمة المثلثة الفوقانیة معجمة فعربت بالمهملة انتهی **تنبیه** موسی مرکب از دو کلمه اسم سریانی چه لفظ مو بمعنی چوب **وسا** بسین مهمله بمعنی آب است چه آنحضرت را وقتیکه در صندوق چوبی بسته در دریای نیل القا کرده زن فرعون از میان چوب وآب یافته بموسی مشهور وبهمین علم گردیده **در شرح مقامات حریری** شریشی **ودر رساله** خود عبد الواسع مینویسد که لفظ موسی بزبان قبطی مرکب از دو لفظ **مو** بمعنی آب **وشا** بشین معجمه بمعنی شجر چه صندوقیکه دران آنجناب لبسته در نهر نیل انداخته بودند **و** آن صندوق محاذی منظرگاه زوجه فرعون بکنار شط نیل بار رسانید ودر آن کنار انبوه اشجار بود **و** در بین آن اشجار آن صندوق لبسته شد زوجه فرعون آن صندوق را بر آورده بعد کشود نش طفلی گندم گون راخوش صورة وخوش هیکل نفیس بدن یافته **در آسیه** زوجه فرعون خالق محبته بی اندازه آنحضرت دفعة آفریده **فریفته** آنحضرت شد تا آنکه بافهام وتفهیم فرعون بسیار آن طفل را بولد گرفت **و** تا که جوان شد نزد آسیه بود **و** بنام **موشا** خوانده میشد **و** بر همین قول اتفاق اهل تواریخ **وسیر وحدیث** است **در صحاح وصراح** در لغة موش ومائش گفتند که بمعنی مرد سبک سر موسی نام پیغمبری معروف در بنی اسرائیل بود **و** هو فُعلی عند الکسائی **و** مفعل عند ابی عمرو **بحث رابع** در اسماء انساب پدری ومادری موسی علیه السلام **اما** در **اسم مادر موسی** خلاف کردند **نزد** محمد بن اسحاق امام السیر **نجیب** نامش میباشد **نزد بعضی** ناجیه **نزد بعضی** یوحائیل **ثعلبی** گفت وهو المشهور **اما اسم پدر موسی** عمران بن عمران از وی دو پسر هارون **و** موسی نام بعمر هفتاد ساله متولد شدند **و** کل عمرش یکصد وسی وهفت سال کرده مرحوم شد **و** عمران ابن یصهر ابن قاهث بن لاوی بن یعقوب نبی بن اسحق بن ابرهیم خلیل الرحمن میباشد **ثعلبی** از اهل سیر نقل کرده لاوی از یعقوب بعد انقضاء هشتاد وچهار سال پیدا شد **پس** لاوی نابته بنت ماوی بنت یشجب را بنکاح آورد واز وچهار پسر متولد شدند عرسون **و** مرزی **و** مردی **و** قاهث **پس** قاهث بعد انقضاء چهل وشش سال از عمرش نکاح کرد فاهی بنت مبین بن تنویل بن الیاس را **پس** یصهر بنکاح آورد سمیت دختر بتادم بن برکیا بن یشعان بن ابرهیم را **پس** از یصهر بعد انقضاء شصت سال از عمر او عمران متولد شد **و** عمرش یکصد وهفت وچهل سال رسید **پس** عمران نکاح کرد نجیب یا ناجیه **یا** یوقائیل نام دختر شمویل بن برکیا بن یشعان بن ابرهیم را **و** از دو پسر اول هارون **و** بعد او موسی نام متولد شدند **و** هر دو از یک پدر ومادر بودند **و** عمران بعد انقضاء یکصد وسی وهفت سال قضا کرد **و** موسی زندگی کرد هفتاد سال **اما** هارون در زندگی موسی مُرد سلام الله علیهم **بحث خامس** ثم بعثنا من بعدهم بآیاتنا بدانکه این قصه سادسه انبیاء وامم سلف است از نوح **و** هود **و** صالح **و** لوط **و** شعیب **و** موسی ششم آنها میباشد **اما** قصه موسی اکثر وابسط از همه انبیا میباشد **پس** معنیش چنین میباشد پس از این انبیاء مذکورین فی الصدر بعد یعنی عقب ایشان بر انگیختیم وفرستادیم ما موسی بن عمران را بعد عطا آیات وعلامات **و** آن آیات دو قسم بودند **اولیهما** قولی وآن حجج وبراهین ودلائل داله قطعا بر ثبوت الهیت وتوحید ما **ثانیهما** معاجز قاهره باهره ملجئه خلق بتصدیق نبوة موسی **و** آنچه از جانب ما بگوید آن اقوام جهال را **اما** در ابتداء دعوای نبوة وارسال او الی فرعون وقومه آنچه از معاجز فعلی بموسی داده شد او گردیدن عصا اژدها **و** ید بیضا **و** حل عقده لسانی موسی بود **اما** عقده لسانی وگرفتگی کلام بالجمله بآنحضرت لاحق وحاصل شده بود وقتیکه موسی در حال رضاعة نزد آسیه بنت مزاحم زوجه فرعون بود **و** شبی فرعون وهامان باهمناء دولة خود مع آسیه جمع بودند **و** فرعون تکلم بانا ربکم الاعلی در محفل کرد **و** موسی آنوقت حرکت رفتار بدست وپای میکرد چنانچه طفل رضیع ابتداء قبل مشی بدست وپای راه میروند چونکه آنحضرت منور جبین وخوش هیکل وخوش حرکات بود بطور تماشا حرکات او را معاینه میکردند **و** آنحضرت بعض

سمع انا ربكم الاعلی از زبان دفعة در بین محفل یک سیلی یعنی طپانچه بر دهان یا بر خد فرعون زد و آن ملعون خیلی متاذی بطپانچه آن طفل رضیع شد و فرعون و هامان و امنا و حاضرین مجلس گفتند که این همان طفل فی الواقع است که منافی من رفتار و گفتار کند و دین و سلطنت و رعیت مرا بر هم میزند این طپانچه زدن او نزد تکلم من بانا ربکم الاعلی دلالة و علامة است و آسیه کمال جد و جهد در خلاصی موسی از قتل کرد و گفت این حرکة طفولیه است چه این بچه لاشعور و لافهم است و آخر تفصیل بر این شد که مجمع از جواهرات یاقوت رمانی و بدخشانی و یک مجمع دیگر از اخگرات آتش الحال در مجلس آورده باین طفل امتحان کرده شود اگر ردی و دست بیاقوت احمر کرد پس شما مختارید و اگر باتش کرده متاثر و متاذی شد پس بدانید که این آن طفل موعود مزعوم شما نیست پس موسی ردی و میل بجوی طبقه یاقوت کرد که دست بآن بزند بامر الله جلیل و جمیل ادرک عبدی موسی یا جبرئیل لفور دست موسی را بسوی طبقه آتش القا کرد پس موسی پاره اخگرات آتش بدست گرفته بدهان خود برد پس از ایلام و احراق دست و زبان مبارکش سوخته هر دو آبله بفور کرده گریه بسیار کرد پس آسیه گفت دیدید اگر این طفل مطابق مزعوم شما میبود البته دست باتش نمیکرد و متاذی و متالم و گریه و دست و زبانش آبله نمیکرد و آسیه بکمال مرحمة خود بمعالجه مراهم دست و زبان موسی صحة یافته علامة آن احراق در زبانش عقده در تکلم و کف دستش از احراقش سفیدی نمود و باقی ماند و موسی حصول و نزول نبوة برا و در بدایة نبوة عذر کرده بود از عقده لسانی خود و هارون افصح مطلق اللسان از من است او را بفرعون برسالة بفرست پس خالق دعای موسی را بلفظ واحلل عقدة من لسانی یفقهوا قولی حل عقده لسان موسی کرد و تصحیح از برادر خود هارون کرده بنزد فرعون رفت و عقده کلام در لسانش نیافت گفت که خالقم آن عقده لسانی مرا اول زائل ساخت و مرا نبی گردانید **تنبیه** در اینجا ثابت شد انچه متکلمین از شرائط صحة و حصول نبوة ثبت کرده اند که هیچ پیغمبری معیوب الابدان نباشد منجمله لال و کر نباشد چه در این فایده از بعثة نبوة حاصل نمیشود زیرا که کار و بار انبیاء در ابلاغ منحصر بر صحة و فصاحة لسان و بر سمع استماع مقالات امت میباشد و هرگاه پیغمبری لال و کر باشد جائز نیست که مرسل من الله بر رسالة شود **سوال** آیا صحیح البصر بودن نبی شرط هست یا نه **جواب** دران دو قول اند ثانیهما اگر اعمی پیغمبر باشد قدحی و حرجی در ابلاغ رسالة او عاید نمیشود و دلیل بر این همین کافی هست که حضرت شعیب خسر موسی کلیم الله اعمی بر رسالة مبعوث شد اما قبل النبوة اعمی بود یا بعد حصول نبوة اعمی شد ظاهرا قول قبل النبوة اعمی بود یا مادرزاد اعمی بود یا بعد تولد احقر در این باب چیزی نیافتم

بحث سادس در اسم فرعون عربی هست یا عبری یا سریانی و علی کل حال مشتق است یا جامد و آیا معنی هم وجه دارد یا ندارد **جواب** فرعون لفظ عربی بمعنی ستمکار و وصف هر عاتی متکبر و بدکار و بمعنی سخت دشوار و نهایة تبه کار از باب رباعی مجرد فعلل یفعلل فعللة چون دحرج یدحرج دحرجة و بنابران فرعن یفرعن فرعنة بمعنی عتو یعنی از حد محدود در گذشته در قبایح و منکرات باشد در صحاح و هو لقب الولید بن مصعب ملک مصر و کل عات فرعون و العتاة الفراعنة و قد تفرعن و هو ذو فرعنة ای دهاء و نکر در مجمع گفته الفرعون التمساح بمعنی نهنگ و باللام لقب ولید بن مصعب و صاحب موسی و والد خضر یا اسم پسر او فیما حکاه النقاش و تاج القراء فی تفسیرهما و لقب کل من ملک مصر او کل عات متمرد فرعون و کر بور و یفتح عینه و تفرعن تخلق بخلق الفراعنة و الفرعنة الدهاء و النکر بمعنی سخت کار و سخت منکر

بحث سابع هرگاه حسب لغة معنی فرعون عاتی متمرد ثابت شد پس باتفاق مفسرین و اهل سیر و تواریخ لفظ **فرعون** از القاب سلاطین مصر است چنانچه **قیصر** از القاب سلاطین روم و **کسری** از القاب سلاطین فرس ایران بجمع قیاصره و اکاسره و **نجاشی** از القاب سلاطین حبش و **خاقان** از القاب سلاطین چین و **تبع** از القاب سلاطین یمن و **نمرود** لقب سلطان بابل بوده اما **فرعون** موسی فرعون ثانی بود اما فرعون اول فرعون یوسف بن یعقوب النبی علیهما السلام بوده و اسم او ریان ملک سلطان مصر بوده و همان یوسف را تملیک و تولیه خزائن ارض ملک مصر کرده بود در عصر یوسف علیه السلام مرد و بتخت او و سریر سلطنت او پسرش **مصعب** بنشست پس در زمان ریان والدین یوسف هم مع اولاد و احفاد در مصر رفته سکونة کردند پس مصعب هیچ وجه متعرض بنی اسرائیل نمیشد بلکه بحرمة و عظمة صغیر و کبیر بنی اسرائیل را بعد مردن یوسف نگاه میداشت و چون مصعب هم مرد سلطنت مصر بفرعون ثانی یا ثالث معاصر موسی رسید و در اسم این فرعون دو قول دارند در کشاف زمخشری گفته کان اسمه قابوس و قیل الولید بن مصعب بن ریان و همین ثانی قول طبرسی و رازی و اکثر مورخین است و فصل زمان ما بین فرعون یوسف و فرعون موسی که برسالة داخل مصر شد چهار صد سال نزد اکثر اهل سیر بود و همین قول شیخنا الطبرسی است پس این فرعون بزبان لاف و گزاف انا ربکم الاعلی علانیه فشا و خلق را دعوة بسوی الهیة خود کرد و بنی اسرائیل دعوة او را قبول نکردند و بایشان گفت آیا شما زرخرید غلامان و کنیزان آبائی مائید و شما بندگان و بنده زادگان ما هستید آباء و ایشان را ببندگی خود قهرا و جبرا گرفت و طایفه را از بنی اسرائیل زبالان قوم خود گردانید و جمعی را بافعال شاقه سپرد و جمعی را خشت سازی و خشت پختن و معماری مقرر نمود و میگویند که اول کسیکه خشت پخته و گچ سازی و بنا عمارت باین بنا کرد همین فرعون بود و طایفه را سائیس اسپان اصطبل خود و غیرها مورسرد

ذکر سبب حصول عقده در زبان و سفیدی کف دست موسی
فرعون

WWW.MAABLIB.COM

وزنان ودختران ایشهارا نگاه میداشت وپسران نوزائیده ایشانرا میکشت وآنانرا که اصلاً قابل کار وحرکت ندید برانها جزیه فی گردن مقرر کرد وہمین ظلم بنی اسرائیل میگذرانیدند تا موسیٰ مبعوث برسالت شد ثعلبی گفته قال اهل التاریخ لما مات الریان بن الولید فرعون مصر الاول صاحب یوسف وهو الذی ولّی یوسف خزائن ارضه واسلم علی یده فلما مات ملك بعده قابوس بن مصعب یوسف الثانی فدعیه یوسف الی الاسلام فابی وکان جبارا وقبض الله یوسف فی ملکه وطال ملکه ثم هلك وقام بالملك بعده اخوه ابو العباس بن الولید بن مصعب بن الریان بن اراشه بن ثروان بن عمرو بن فاران بن عملاق بن لاوذ بن سام بن نوح علیه السلام وکان اعتی من قابوس واکبر وافجر وامتدت ایام ملکه واقام بنو اسرائیل بعد وفاة یوسف علیه السلام وقد انتشروا وکثروا وهم تحت العمالقة وهم علی بقایا من دینهم مما کان یوسف ویعقوب واسحاق وابراهیم علیهم السلام شرعوا فیه من الاسلام متمسکون به حتی کان فرعون موسی الذی بعثه الله الیه وقد ذکرنا اسمه ونسبه لم یکن فیهم فرعون اعتی علی الله ولا اعظم قولا ولا اقسی قلبا ولا اطول عمرا فی ملکه ولا اسوء ملکا لبنی اسرائیل منه وکان یعذبهم ویستعبدهم فجعلهم خدما وخولا وصنفهم فی عماله فصنف یبنون وصنف یحرثون وصنف یتولون الاعمال القذرة ومن لم یکن له اهلا للعمل فعلیه قرار الجزیة کما قال تعالیٰ یسومونکم سوء العذاب واما آسیة زوجه فرعون اوهم از بهترین زنان بنی اسرائیل بود چنانچه اوانخاتم انبیا از کمال نسوان اربع شمرده قال ما کملت من النساء الا اربع آسیه بنت مزاحم ومریم بنت عمران وخدیجه بنت خویلد وفاطمه بنت محمد وفاطمه افضلهن واکملهن متفق علیه محدثین ست ست ثعلبی فرموده وقد استنکح فرعون منهم امرأة یقال لها آسیه بنت مزاحم بن عبید بن الریان بن الولید فرعون یوسف الاول من خیار النساء المعدودات وقال مقاتل لم یسلم من اهل مصر الا ثلثة آسیة وحزقیل ومریم بنت ناموسی التی دلت موسیٰ علی قبر یوسف فحم فرعون فیهم وهم تحت یده عمرا طویلا اربعمائة سنة یسومهم سوء العذاب فلما اراد الله تعالیٰ ان یفرج عنهم بعث موسیٰ علیهم السلام وسدی وجه دیگر عناد فرعون ببنی اسرائیل گفته که فرعون خوابی دید که ناری از بیت المقدس شام آمده کل اماکن اهل مصر وهمه اماکن قوم قبطیه را فراگرفته مع همه مردم را در داد وبسوخت مگر خانها وجانهای همه بنی اسرائیل را نسوخت پس فرعون بسیار حزین وحیران بآنخواب گردیده سحره وکهنه واهل تنجیم ملک خودرا جمع کرده تعبیر خواب خود پرسید وهمه ایشان متفق القول گفتند که طفلی از قوم بنی اسرائیل پیدا شده الهیت ومملکت ودین تو وقوم ترا برهم میزند وشما همه را هلاک ونیست ونابود ساخته ملک ومملکت ودولت ببنی اسرائیل منتقل شده قرارگاه ایشان ملک مصر خواهد شد پس فرعون بسبب آنخواب وتعبیران منع کلی از مقاربه مردان بزنان بنی اسرائیل کرد وحفظه وحرسه بران گذشت ومردانرا کلهم در یکجا وزنانرا جدا میخوابانید بنظر ایشان شب وروز ممنوع محبوس گویا بود ند از دیدن زنان وهر پسریکه ازانوقت در انها نادر وقلیل اگر بوجود میآمد اورا قتل میکرد وزنان ایشانرا باقی میگذاشت ومردانرا درصعب مشقات وتکلیفات شدیده میانداخت واطفالیکه تا آنوقت پیدا شده بودند یکدفعه همه آنهارا بقتل آورد وهمین سبب دیگر قتل وظلم بنی اسرائیل بدست فرعون گردید والله اعلم بالصواب

بحث ثامن در وجه تفسیر ثم بعثنا من بعدهم موسیٰ بآیاتنا الی فرعون وملئه یعنی بعد ازنوح وغیره از انبیا موسیٰ را فرستادیم باآیات قاهره باهره قاطعه ملجئه عقلا الی التصدیق والایمان بسوی فرعون واکابر وامنا دولته واصحاب واما از آیات موسیٰ درانیوقت بدایتی رسالة نزد فرعون باچهار معجزات رفت اما آن سه آیه بدنی موسیٰ علیه السلام آحل عقده لسانی موسیٰ ب بلسان افصح دعوة الی الله بادلة قاطعه وحجج ساطعه وبینات واضحه بفرعون کرد وفرعون واکابر مملکه او از استماع آن دلائل وبرهان وبیان بالغ کلام وفصیح لسان بیان کرده همه حیران شده متعجب از ناطقه او کردند ج بید بیضا رفت اما آیه رابعه غیر بدنی عصائیکه شعیب نبی وقت نکاح دختر خود باو داده بود نزد فرعون هر دو برادر هارون وموسیٰ رسیدند ودر ابتدا نبوة باآنحضرت داده شد وبعد آن آیات اخر میآیند که در قرآن مذکور است داده شدند تدریجا فخر رازی درینجا گفته الاول هذه الآیة تدل علی ان النبی لابد له من آیة ومعجزة بها یمتاز عن غیره ویصح ویصدق دعواه اذ لو لم یکن مختصا بهذه الآیة لم یکن قبول قوله اولی من قبول قول غیره یعنی این آیه دلالة میکند برانکه لابد است که هر پیغمبر را آیتی ومعجزه میباشد تا بآن ممتاز از غیر نبی شود وصحیح شود وتصدیق نماید دعوی نبوة اورا وهرگاه مختص بخارقی نباشد قول او در قبول اولی از غیر او نباشد ثانی آنکه از هذه الآیة انه تعالیٰ اعطاه آیات ومعجزات کثیرة پس از ابن عباس نقل کرده اند انه قال اول آیاته العصا ثم الید فضرب بالعصا باب فرعون ففزع فرعون منها فشاب رأسه فاستحیی فخضب بالسواد فهو اول من خضب بالسواد وقال آخر الآیات الطمس یعنی اول آیات موسیٰ عطا عصا بود که اژدها میشد پس ازان ید بیضا بود ووقت حضوری موسیٰ نزد فرعون بسر دروازه فرعون عصارا بیند اخت اژدهای عظیم الجثه چون کوه بچه کرد دید ومعاینه آن بر فرعون خوف عظیم مستولی شده بفزع وجزع آمده یکدفعة کل موهای سر وریش وسفید شده از مردم خود خجالة کشید وخضاب بوسمه سیاه فوراً کرد پس فرعون اول کسی هست که خضاب بسواد استعمال کرده وبقول بعض مورخین که بول وبراز ش هم نزد معاینه اژدهای خطا وجاری بلا اختیار شد خود فرعون مع همراهانش فرار بهمین حالة جریان بول وبراز در صندلق

اقول آخر آیات موسی برای فرعون بود انهار مشروبه قبطیان و ظهور خون در همه آبها و ابن عباس گه آخر آیات موسی برای فرعون خانه مخفی شد و بیانش بیاید و انفلاق و انشقاق بحر و ایستادن آب او بود تا فرعون مع کل لشکر در قعر بحر غرق شد **سوال** شرط صحة نبوة نبی وجود و ظهور خارق العادة قرین بدعوی نبوة مطابق واقع مسلم عقلاء بلاشک است **ایا** آیة واحدة خارق مما شاءها الله لاما شاء ثها الناس کافی در ثبوت صدق دعوی نبوة است **یا** آیات عدیده مما طلبها الناس واجب الصدور والاظهار شرط صحة نبوة است **جواب** وجه اول لنبی یک اظهار معجزه مصدق دعوی نبی مما شاء ثها الله متفق علیه متکلمین و عقلاء کاملین کافی است **و** تعدید معاجز من باب تفضل الله است یفضل ویؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم **سوال** پس چرا بموسی معاجز عدیده متفاوته داده **جواب** این و تکثیر آیات گوناگون بموسی من باب الله میباشد **و** دران دو سبب اند **اولهما** گردیدن عصا اژدها **و** اظهار ید بیضا مشابه بسحر سحره مبطل آن داده شد بمعنا فرعون و اکابر دولته او گفتند که این سحر از اکابر و از اعاظم سحره است پس برای اتمام حجة و قطع معذرة فرعون **و** ازاله ماده گمان سحر بعد آن اقسام دیگر تدریجا بموسی داده شد **و** آخرش فلق بحر باشد **و** فرعون بالنسبت سلاطین دیگر چون نمرود ذکی الطبیعة بود چنانچه در مناظرات او با موسی ذکار و فهم و بجودت واضح خواهد شد **و** لهذا بانبیا معاجز بحسب احوال امم اعصار عطا تا فرعون فی نفسه بداند که این افعال الهی اند هر چند بظاهر اقرار و تصدیق نکند **و** مفسرین بجهة کمال فطانة و ذکا فرعون و هامان را در قرآن متعدد جا با اسم آنها برده بخلاف نمرود بکمال بلادة بکنایه مضمر در فبهت الذی کفر ذکرش کرده **ثانیهما** بکمال بلادة و غباوة و جهالة بنی اسرائیل که اشد غنیا و اجهل جهلا مثل زده در امم اخره الی حین اند و بود ند مع ظهور و تکثیر و توالی چنین خوارق با ایشان آمده که انمعاجز بالنسبت این است موجب ایمان ایجابی و اضطراری کلهم را و فقه میگردید معهذا از غرق بحر بکنارش برآمده طایفه اصنام پرست را دیدند **و** هنوز اقدام ایشان بآب بحر تر بود (موسی) را گفتند که برای ما هم یکی را مثل بیان الهی مقرر کن تا در حضر و سفر در بغل ما باشد **و** در قرآن ذکرش هست اجعلا یا موسی اجعل لنا الها کما لهم آلهة **و** موسی در جواب شان انکم قوم تجهلون فرموده که بتحقیق شما قوم جاهلید **و** در مقام طور اکامل بنی اسرائیل بموسی گفتند که ما کلامی را شنیدیم اما نمیدانیم که این کلام رحمان بود یا شیطان لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة یعنی ما باور و تصدیق تو در این نمی کنیم که این کلام خدا است تا وقتیکه ما بعیون الراس خدا تعالی معاینه نکنیم **اگرچه** چنین معاجز ملجئه با ایشان آمده معهذا ابکرات و مرات مرتد میشدند **و** الا احدی از آنها مومن نمیشد **بحث تاسع** فانظر کیف کان عاقبة المفسدین **بدانکه** در مخاطب فانظر دو وجه اند **احدهما** خطاب بحضرت رسالت مآب چه راس عقلاء وی است **ثانیهما** خطاب بهر عاقل مکلف است **اصحهما** بهر دو آنحضرت و بعد آنحضرت هر عاقل رست **بحث عاشر** فظلموا بها در مرجع بها دو قول اند **احدهما** فظلموا بانفسهم یعنی بعد معاینه آیات بینات و معجزات فرعون و قوم او بانکار آنها ستم بنفسهای خود کردند چه بانکار آن در دنیا مستحق عقوبة الهی بغرق بحر گردیدند **و** همین قول حسن **و** مجاهد است **ثانیهما** قول اکثر است که راجع بسوی آیات است چه ظلم وضع شی در غیر موضع خلاف عدل است و ایشان بجای و بمقام ایمان بجحد خود کفر را وضع کردند لقوله تعالی ان الشرك لظلم عظیم **و** شرک و کفر متحد اند و ایشان شرک و کفر را بموضع ایمان وضع کردند **اشکال** درینجا ذکر نفرمود که ذهب موسی و ادّی رسالتی فکذبوه و اداء و ابلاغ رسالة از موسی بفرعون از کجا ثابت شد **جواب** عادة کتاب الله تقدیر غیر مخل بوجود قرائن میباشد **و** همین فظلموا بها دلالة دارد که اداء رسالة موسی کرد و بفاء تفریع بر مقدر عبارة مزبوره فظلموا بها کرد ثم الله اعلم **بحث حادی عشر** فانظر کیف کان عاقبة المفسدین یعنی ای محمد و ای عاقل بتامل و تدبر نگاه کن تو که چگونه وچه طور مآل و آخر کار تبه کاران و افساد کنندگان میباشد و میشود در دنیا و آخرة **بحث ثانی عشر** وقال موسی یا فرعون انی رسول من رب العالمین واو تتمه حکایة میکند از دعوای موسی و او ندا میکند بسلطان مصر بلقب مقرر که برای سلاطین بلد بود یعنی موسی گفت ای فرعون بدرستی و بتحقیق من رسول مرسل از جانب پروردگار عالمیانم بالفعل بسوی تو و قوم قبطی خاص تو مبعوث شده ام **و** رب العالمین برای اعلام و افحام و الزام فرعون گفت چرا و باهل مصر انا ربکم الاعلی میگفت تا فرعون و تبعه او بدانند که هر که خالق و مربی و پروردگار جمیع عالمیان علوی و سفلی برّی و بحری و کل و جزء عالم باشد **و** فرعون هم جزئی از مخلوقات عالم او باشد پس رب العالمین اولی در اخذ بالمیت میباشد از المیت فرعون مربوب و مخلوق **پس** ضمنا وهن و حقارة فرعون در اسماع و افهام خلق وارشاد و اهدار اتم وجه اعم بمردم کافه بقول رب العالمین اثبات کرد **بحث ثالث عشر** حقیق علیّ آیا با دغام یاء علی هست پس صلة حقیق باشد **یا** بالتخفیف یعنی بالسکون حرف تعدی باشد دران دو قراءة اند **قراءة اولی** قراءة نافع تنها است **لیث** گفته حق الشیء بمعنی وجب و یحق علیك ان تفعل کذا **و** حقیق علیّ ان افعله پس حقیق بمعنی فاعل باشد **و** بعض تجویز کردند ان یکون حقیق بمعنی مفعول وضع فعیل فی موضع مفعول کما تقول العرب حق علیّ ان افعل کذا ای المحقوق علیّ ان افعل کذا فهو بمعنی مستحق استحق ذلك **رازی** گفته حجة نافع در تشدید یاء علیّ همین است که لفظ حق صلة علیّ میباشد چنانچه در آیة فحق علینا قول ربنا **و** در آیة فحق علیها القول است فحقیق یجوز ان یکون موصولا بحرف علیّ **و** بنابر قراءة حقیق بمعنی واجب است چه حق در اصل لغة بمعنی واجب الثبوت میباشد **اما** در **قراءة ثانیة** که قراءة عامه قراء بلفظ علی برای تعدی حقیق حرف جر است

وبران وجوه دارند **اول** آنکه لفظ با موحده تحتانیه را در موضع علی علی را نیز بجای با عرب استعمال کرده اند چنانچه رمیت بالقوس و رمیت علی القوس و جئت علی حال

حسنة وبحال حسنة و مثله آن در علم نحو مذکور اند از **مغنی ابن هشام** تفصیل و تمثیل این در باب **و اخفش** در اینجا گفته وهذا کما قال تعم ولا تقعد وابکل

صراط توعدون یعنی علی کل صراط فکذا وقعت کلمة علی موضع الباء فی قوله حقیق علی ان لا اقول **ویؤکده** قرائة عبدالله ابن مسعود حقیق بان لا اقول **ابا بر قرائة**

نافع رفع حقیق بر ابتداء و خبر آن ان لا اقول باشد **در مجمع** از ابوعلی فارسی حجة نافع نقل بدو وجه کرده **احدهما** و هو ان حق الذی هو فعل یعدی بعلی کما قال

تعم فحق علینا قول ربنا **ثانیهما** حقیق بمعنی واجب فکما ان وجب یتعدی بعلی کذلک یعدی حقیق بعلی **ومن قرء** حقیق علی مجاز تعدیته بعلی بالوجهین المذکورین فیجوز

ان یکون علی بمعنی الباء **ثانی** ان الحق هو الثابت الدائم و الحقیق مبالغة فیه وکان المعنی انا ثابت مستمر علی ان لا اقول الا الحق **ثالث** الحقیق هیهنا بمعنی المحقوق و

هو من قولک حققت الرجل اذا تحققته اذا تحققته وعرفته علی یقین و علی هیهنا التی تقرن بالاوصاف اللازمة الاصلیة کقوله تعم فطرة الله التی فطر الناس علیها

و تقول جاءنی زید علی هیئته وعادته و عرفته وتحققته علی کذا وکذا من الصفات فمعنی الآیة انی لم اعرف و لم اتحقق علی قول الحق **بحث رابع عشر** حق بمعنی شیء

ثابت واجب خلاف باطل از حق یحق حقا فهو حقیق وکذا محقوق بمعنی وجب و ثبت و بمعنی سقط نیز آمده کما فی التنزیل وجبت جنوبهم ای سقطت **در مصباح** گفته الحق

خلاف الباطل وهو مصدر حق الشیء من باب ضرب و قتل اذا وجب و سقط وحقت القیامة تحق من قتل حاطت بالخلایق فهی حاقة و حققت الامر اذا تیقنته

او جعلته ثابتا لازما وحقیقة الشیء منتهاه واصله المشتمل علیه و فلان حقیق بکذا بمعنی خلیق وهو ماخوذ من الحق الثابت و قولهم هو احق بکذا یستعمل بدو معنی یشود

احدهما بمعنی اختصاص بغیر مشارکة غیری چون زید احق بماله بمعنی لاحق لغیره فیه **ثانیهما** بمعنی افعل التفضیل مقتضی اشتراک او مع الغیر میباشد و ترجیح او بر دیگر چون زید احسن

وجها من فلان **بحث خامس عشر** القاء بکسر اول بمعنی انداختن چیزی از بالا بزیر از القی یلقی القاء وصله این بوجوه میاید **ا** بمن چون القه من یدک **ب**

القِ به من یدک **ج** القیت الیه الموده و بالمودة **د** القیت علیه و القیته بغیر صله نیز میباشد کما فی الصحاح و الصراح و اصل باب القا از لقاء بمعنی ازاله اتصال

باشد چنانچه **در مجمع** فرموده و اصل القی من اللقاء الذی هو الاتصال فالقی عصاه ای ازال اتصالها عما کان علیه **اما عصا** بالف مقصور مؤنث بمعنی چوبیکه راست

و باریک برای اتکاء و معاونة در رفتار و حفاظت خود از قرب گزنده و درنده حیوانات و از وصول مضرات **و** عصوان تثنیه **و** عصیّ و اعصٍ جمعش است **فیروز**

ابادی گفته و العصاء العود انثی و الجمع اعصٍ و اعصاء **و** عُصِیّ بضم الاول و نفقه دعصاه ضربها کرضی اخذها **در مجمع** فرمود و العصا عود کالقضیب

یابس و اصله الامتناع بیبسه یقال عصی بالسیف یعصو اذا امتنع **آیا** عصا و عصیان هر دو از یک ماده و ماخذ اند یا مختلف غیر مشتق است **جواب** بدانکه ظاهر

بعضی عصا غیر مشتق از عصیان از اشد او دیده است **و** قول شیخنا **الطبرسی** نیز همین است انه قال ولیست المعصیة بمشتقة من العصا لان العصا من بنات

الواو **و** المعصیة من بنات الیاء **بحث سادس عشر** حقیق علی ان لا اقول علی الله الا الحق **بدانکه** اینقول موسی مقتضی است که آنحضرت و قتیکه موسی ع

بفرعون انی رسول من رب العالمین فرمود **فرعون** گفته باشد که دروغ میگوئی و این دعوی تو غلط است برای عوام فریبی چه آن لعین انا ربکم الاعلی بکرات

و مرات بمردم میگفت **و** موسی که در دو کلمه مختصر و صلی اعظم از اصول براهین قطعیه بر ثبوت الهیته تعم **و** بر بطلان دعوی باطل فرعون القاء در مشهد عوام و خواص

کرد **و** افهام خواص و عوام متوجه ببرهان رب العالمین شده باشد چه این فقره همه قلوب مرده را زنده و اذهان و افهام بلیده غبیه را متنبه و بیدار میسازد پس فرعون

لابد گفته باشد انت الکذاب لان ما فی الدنیا رب غیری **پس** این جمله واقعه رادّه مقوله مذکوره فرعون و اردشده **اما** عدم تذکره آن درینجا و آیات دیگر قرآن ضمنا هست و

عادة کتاب الله تقدیر عبارت غیر مخل مع ذکر القرائن و المقتضیات میباشد **و** اینجا خود جمله حقیق الخ دال بر تقدیر اینمقال فرعونی هست کما ذکره **الزمخشری** انه قال فذکر

ان عدو الله فرعون قال لما قال موسی انی رسول رب العالمین کذبت **فیقول** انا حقیق علی قول الحق ان اکون انا قایله و القائم به ولا یرضی بمثل نا طقا به **بحث سابع**

عشر در معنی جمله حقیق الخ بوجوه است **نزد زجاج** معناه حقیق علی ترک القول علی الله الا الحق است یعنی سزاوار و لازم بر هر کس است که ترک کند اطلاق قول لا ینبغی بر

خدا سوای قول حق ثابت بذات و صفات واجب تعم **و** ان قول حق ثابت بر واجب تعم همین است که او واجب لذاته موجود بنفسه دائما موجد کل عالمیان است غیر او

موجدی و ربی و خالقی در عالم و آدم نیست اصلا و ابدا **نزد فراء** معناه حقیق بان لا اقول علی الله الا الحق و الصدق الثابت بلا زوال **و** ما فرضه علیّ من الرسالة

یعنی حق است آنکه من ابدا نگویم بر خدا مگر خاص حق لازم و صدق ثابت مطابق واقع که بلا زوال است و آنچه واجب و همان فرض است بر من از ابلاغ و اداء رسالة تعالی

نزد ابوعبیده معناه حریص علی ان لا اقول علی الله الا الحق **اقول** لیس هذا بوجه وجیه **در کشاف** در باب لغة و قراءة جمله حقیق فرموده **فیه** اربع قراءات

ا المشهورة و حقیق علی ان لا اقول وهی قراءة نافع **ب** و حقیق علی ان لا اقول وهی قراءة عبدالله **ج** ان لا اقول وهی قراءة ابی **د** فی المشهورة یعنی فی حقیق علی الاشکال

در بیان اختلاف قراءة در حقیق علی ان لا اقول

ولا تخلو من وجوه **احدها** ان یکون مما یقلب من الکلام لامن الالباس کقوله **شعر** وتشقی الرماح بالضیاطرة الحمر و معناه وتشقی الضیاطرة بالرماح و حقیق علی ان لا اقول وهی قراءة نافع **والثانی** ان ما لزمک فقد لزمته فلما کان قول الحق حقیقا علیه کان هو حقیقا علی قول الحق ای لازما **والثالث** ان یضمن حقیق معنی حریص کما ضمن هیجنی معنی ذکرنی فی بیت الکتاب **والرابع** وهو الوجه الادخل فی نکت القرآن ان یغرق موسی فی وصف نفسه بالصدق فی ذلک المقام لاسیما عند تکذیب فرعون بدعوی نبوة موسی **خازن بغدادی** گفته که موسی هرگاه بفرعون گفت که من رسول خدا ام پس فرعون تکذیبش کرد پس موسی در ردش فرمود انی رسول و الرسول لا یقول ولا ینبغی مطلقا الا قول الحق فی وصفه و تنزیهه وتوحیده تعالی بانه لا اله غیره ولا معبود سواه یعنی ای فرعون من رسول اله ام و بر هیچ یک رسول حضوصا بر رسول خدا اصلا و ابدا جائز نیست که دروغ و افترا خلاف واقع و باطل بگوید و من رسول خالقم بر من جائز نیست مگر آنکه قول حق و صدق در توصیف و تنزیه و توحید تعالی دائما بگویم و آن اینست که غیر او تعالی معبودی خالق احدی نیست پس تو ادعا باطل خود با نا ربکم الاعلی ترک کن **و این اوضح و اوجه الوجوه است رازی**

دو وجه دیگر افزوده مراد از حقیق اینست ان الحقیق فعیل او فاعل من الحق فالحق هو الثابت الدائم والحقیق مبالغة فیه **وکان المعنی** انا ثابت مستمر علی ان لا اقول الا الحق یعنی حقیق فعیل خواه فاعل از حق است و حق بمعنی شئی ثابت دائم میباشد **و لفظ حقیق** بمعنی مبالغه در حق است **پس معنیش** چنین میشود که من ثابت الحق والصدق مستمر میباشم لهذا بر من جائز نیست مگر خاص قول حق و صدق علی الدوام بر حق تعالی و من آنچه بتو رسانیدم آن پیام حق و صدق بلا زیادة و لا نقص و لا تفاوت است **وجه دیگر** آنکه الحقیق هیهنا بمعنی المحقوق وهو من قول حققت الرجل اذا حققته وعرفته علی یقین **و لفظة علی** هیهنا هی التی تقرن بالاوصاف اللازمة الاصلیة کقوله تعالی فطرة الله التی فطر الناس علیها وتقول جانی زید علی هیئته وعادته وعرفه وتحققته علی کذا و کذا من الصفات فمعنی الآیة انی لم اعرف ولم اتحقق الا علی قول الحق حاصل آنکه حقیق بمعنی مفعول محقوق از حققت الرجل اذا تحققته وعرفته باشد و علی قرین با وصاف لازمه صلیه میباشد در آیه فطرة الله **و** در جانی زید علی هیئته وعادته است یعنی شناختم و تحقیق کردم او را بر چنین و چنان حالت بود پس معنی آن چنین که مرا معروف و متحقق نیست مگر قول بحق **اقول** در این قول تکلف و تسکع است **اشکال** در قول موسی حقیق علی صریح ثابتست که توصیف و مدح نفس خود کرد **و** مدح نفس خود بر احدی خصوصا انبیاء را ابدا جائز نیست **جواب الرامی** قول انا رسول الله مدح اعلی الضرورة است آیا تفوه باین قول بر رسول جائز است یا نه جوابکم جوابنا **اما جواب بیانی** آنکه حضرات انبیاء و خلفاء ایشان مامور اند که اظهار منصب رسالة و خلافة خود بوجوب عینی اولا نمایند بعد آن ابلاغ و اداء رسالة اله نمایند چه اگر اظهار بانا خلیفة الله وانا رسوله نکنند مخاطب مشتبه میشود که تو کیستی چرا چنین امر را ابلاغ میکنی پس باظهار این کلمه گوش زد مخاطب شده که این خاص مرسل است **و** بعد آن رسالة اله را بلا اله الا الله برساند **تبصره** هرگاه اظهار رسول الله و خلیفة بودن خود بر انبیاء و خلفا ثابت و واجب لازم شد پس بلفظ بحقیق علی بر انبیاء جائز بل لازم شد خصوصا وقتیکه مرسل الیه تکذیبش در دعوائش نماید **و** هر چند لفظ حقیق بذاته از کلمات صفیه مدحیه است اما در مقام رد مکذب اظهارش عینا واجب است **و** آن مامور من الله نیز عینا اند تا بتشکیک مشکک در مرسل الیهم شبه باقی نماند و حجة الله بر آنها تمام و کامل برسد اشکال باطل است **تبیه** در اینجا دلالة بر دو چیز است **احدها** انبیاء و خلفاء اله دائما معصوم و محفوظ از خلل و زلل و خطاء بسهو و عمد و نسیان مدة الاعمار اند چه لفظ حقیق علی ان لا اقول علی الله الا الحق وصف لازمی ثابت الدوام میباشد **و** قول صدق عبارة از قول ثابت دائم الاوقات مطابق واقع بلا تفاوت میباشد **و** بلا تفاوت بودن قول صدق و حق مستمر علی الدوام مدة الاعمار در جمیع احوال و مقال و افعال از غیر معصوم محال است پس باین عصمة دائمی انبیاء و خلفاء و اوصیاء منصوصه ایشان هم دائما ثابت شد **ثانیهما** دلالة دارد که علم ایشان در همه امور قطعی است ظنی الاجتهادی نیست چه در ظنی و اجتهادی فی نفسه احتمال خلل و زلل و خطاء است و خطاء اجتهادی بالفرض اگر معفو هم باشد لکن بعفو از خطاء و زلل فی نفسه که هست خارج میشود چنانچه ناحق سلی زدن قبیح و گناه است لکن بعفو مضروب بمواخذه آن از اصل قباحة بر نمیآید ثم الله اعلم **تبصره** بدانکه این آیه نیز دلالة دارد که شرط صحة نبوة **نزد متکلمین** آنست که هر نبی مشهور بصدق قبل البعثة وجوبا باید باشد تا الزام و افحام خصام پیغمبر شرار ادعاء رسالة عائد نشود که تو قبل بر این مشهور بکذب بودی **و** کلام موسی حقیق علی ان لا اقول علی الله الا الحق دلیل سمعی بر این میباشد چه موسی بآنها گفت که هرگاه من قبل انید عوی مشهور بصدق عموما بودم پس بشرف یابی رسالة اله چگونه مرا سزاوار باشد که بر خدا دروغ و افتراء و بهتان ببندم و بشما دروغ خلاف واقع بگویم **بجت تام من عشر** قد جئتکم ببینة من ربکم فارسل معی بنی اسرائیل موسی مخاطب بفرعون و تبعه او میفرماید که بتحقیق آمدم شمار الحجة روشن و برهان قاطع بر ثبوت رسالة خودم و بر صدق دعوی خودم که من رسول از جانب پروردگار شما بسوی شما آمدم پس ای فرعون با من قوم بنی اسرائیل کلا را چه ایشان را غلام خانه بندی ساخته بود مجاز نبودند که از ملک بملکی دیگر حرکة کنند و بروند **و** مراد از بینه در اینجا خاص معجزه است تا بر سانم ایشان را بوطن اصلی بنواحی شام و بیت المقدس چه آنملک شام وطن ابائی ایشان از وقت خلیل الرحمن ابراهیم بود **و** توطن در مصر از عصر یوسف ایشان کرده بودند این استیطان بطور عرضی بوده **و**

جواب اشکال مدح نفس خود حقیق مع تحقیق کلمه حقیق

بیان آنکه لفظ حقیق دلالت بر عصمت انبیاء و علم ایشان قطعی است نه ظنی

WWW.MAABLIB.COM

غرض از این استخلاص بنی اسرائیل از چنگ فرعون و از ذلة و محنة و مشقة شدیده بود پس نظر بکمال مرحمة و مهربانی کریم تو که هرگاه موسی و هارونی را برای تخلیص قوم بنی اسرائیل از حبس و پنجه فرعون و از محنة و مشقة بفرستد و ذلة و شدة آنها نخواهد پس چگونه مؤمنین را در عذاب آخرة دائم الحبس نماید و امید قطعی هست که خالق همه مؤمنین را نجاة از همه شداید دنیا و آخرة میدهد چه غیرة رحیم تو اکثر و اوسع است که عصاة مؤمنین را در شماتة کفار و مشرکین در شده عذاب نار بگذارد و هو ارحم الراحمین **بحث تاسع عشر** قال ان کنت جئت بآیة فات بها ان کنت من الصادقین اینجواب فرعون در خطاب موسی هست یعنی گفت هرگاه تو بر صدق دعوی رسالة خود آیتی آمدی با آیتی و علامتی ممیزه پس بیار آن آیة و علامة را تا معاینه کنیم اگر تو از رسالت گویائی چه هیچ دعوی بغیر بینه و بیان قاطع عند العقل ثابت نمی‌شود **و** اینه دعوای تو بر رسالة مالک الملوک و الملک از اعاظم دعاوی است بغیر ارائة و اثبات بینه چگونه تصحیح و تصدیق آن کرده شود **سوال** همین قیل و قال که درین آیه مذکور هست آیا مرتبه ابتدائی ابلاغ بفرعون هست یا قبل برین ابلاغ واقع شده و این مره دیگر هست **جواب** ظاهر این آیه از قول موسی قد جئتکم ببینة من ربکم **و** جواب فرعون ان کنت جئت بآیة فات بها ان کنت من الصادقین دلالة دارد که مره ابتدائی در ابلاغ بفرعون هست ثم الله اعلم **اشکال** فرعون هرگاه اول گفت ان کنت جئت بآیة پس چرا فات بها گفت **جواب اول** چونکه فرعون از اکثر سلاطین سلف مرد هشیاری با ذهن و ذکائی در مناظره کامل بود چنانچه بر ماهرین فن مناظره منصح میشود **و** حضرت موسی هرگاه در محفل خواص و عوام فرمود که من رسول عالمیانم **و** بعد آن فرمود قد جئتکم ببینة من ربکم متضمن افحام فرعون و افهام حاضرین مجلس تا همه بدانند که رب العالمین غیر فرعون است **و** فرعون احدی از مربوبین او هست **پس** هرگاه فرعون این کلمه مفحمه ملزمه را فهمید برای ازاله این شبه از حاضرین بلفظ شرطیه اول بقول ان کنت جئت بآیة گفت تا یقین نکنند سامعین که موسی آیتی بطور قطع و یقین از رب خود آورده لهذا بطور تفریع بران گفت فات بها ان کنت من الصادقین یعنی اگر تو برهانی قاطع از رب خود آوردی و داشتی چرا نیاوردی پس بیار آنرا اگر تو در دعوی خود از رسالت گویائی **و** اینطرز کلام یک باب فن مناظره کاملین است که ما بین موسی و فرعون بوقوع آمده **جواب ثانی** بعض اعلام فرموده جوابه ان کنت جئت من عند من ارسلک بآیة فاتنی بها و احضرها عندی لیصح دعواک و یثبت صدقک بما ادعیت بقولک قد جئتکم ببینة من ربکم یعنی ای موسی هرگاه تو از جانب خود بعلامتی صحیح آمدی پس بیار و حاضر کن آنرا نزد من تا صحیح و ثابت شود دعوای تو و صدق تو بآنچه گفته بودی که من آمدم بشما ببینه روشن از جانب پروردگار شما **اقول** کمال ذکاوة فرعون هست که موسی جواب بطور معقول گفت که اگر تو صادقی بینه و بیان بر نبوت آن چرا نیاری و من ننمائی تا راستی تو ثابت شود چه دعوی بغیر دلیل قاطع و برهان ساطع ثابت نمیشود **اما فرعون** هرچند برای رفع شبهه اهل مجلس بادب عقلا گفتار کرد ولی این خیال نکرد که عدم احضار آیة محتمل صدق و کذب ست **و اگر** آنرا احضار کرد بعلاینه آن مردم از ازاله شبهه سابقه شده یقین بر حقیقه مدعی دفعة حاصل میشود که ارش مختل میگردد چنانچه همین حالة بعد معاینه معجزه عصا هزارها سحره بایمان و باسلام دفعة مشرف شدند **بحث عشرین** فالقی عصاه فاذا هی ثعبان مبین **بدانکه** در لغة ثعبان بمعنی مار عظیم الجثه مذکر یعنی نر میباشد و اژدها میگویند یعنی در حالة باریک جثه او را مار بفارسی **و** در عربی حیة **و** در حالة عظیم الجثه و ضخامة بدنش بمعنی اژدها در فارسی **و** در عربی ثعبان مینامند **و** جمعش ثعابین ذکره فی حیوة الحیوان للدمیری **و** فی المصباح فی اللغة **و** گفته ثعبان عظیم الحیات مذکر مشتق ثعب الماء اثعبه اذا فجرته **و** الثعب موضع انفجار الماء فسمی الثعبان لانه یجری علی الارض کعنق الماء عند الانفجار **اما تمساح** جانوری آبی در فارسی نام نهنگ میباشد آدمی و گاو و مثال اینها حیوانات بجا زبه نفس از کنارهای انهار و بحار بگیرد تا بت الجثه را میکند و در عمق آب فرو میبرد **بحث حادی و عشرین** فالقی عصاه فاذا هی ثعبان مبین یعنی وقتیکه فرعون طلب آیة از موسی کرد پس موسی القاء کرد و بینداخت عصای خود را بر زمین پیش روی دروازه فرعون و او بر اعلی منزل بر سریر خود نشسته و همه اکابر و سردار دولة چهار دور ش بودند پس بهنگام القاء آن عصا اژدهای عظیم الجسم روشن و واضح گردید که احدی را از معاینه کنندگان شکی و شبه در ثعبان بودن او باقی نماند خاصه و عامه مفسرین روایة کردند کما فی **الکشاف** و روی انه کان ثعبانا ذکرا اشعر فاغرا فاه بین لحییه ثمانون ذراعا وضع لحیه الاسفل فی الارض و لحیه الاعلی علی سور القصر ثم توجه نحو فرعون لیاخذه فوثب فرعون من سریره و هرب و احدث و لم یکن احدث قبل ذلک **و** هرب الناس و صاحوا **و** حمل علی الناس فانهزموا فمات منهم خمسة و عشرون الفا قتل بعضهم بعضا **و** دخل فرعون البیت الداخل **و** صاح یا موسی خذه و انا اؤمن بک و ارسل معک بنی اسرائیل فاخذه موسی فعاد عصا یعنی مرویست که عصای موسی بفور اژدهای عظیم الجثه اطول نر موی و پشم دار کشاده گردیده ما بین دو لب و از لب زیرین او تا لب بالا هشتاد ذراع فاصله و دهان کشاده بود پس لب زیرین خود را زیر طاقه خانه فرعون و لب بالائی خود بر دیوار سطح خانه فرعون نهاده متوجه بسوی فرعون شد تا او را بگیرد و بخورد پس فرعون بترس از سر سریر سلطنت خود خیز زده فرار کرد و بول و براز او بخوف بلا اختیار از و جاری و بروز کرد و قبل بر آن گاهی بول و براز خود نمودار باحدی نمی ساخت و نمی کرد **و** مردم دولة از امناء و لشکر بغایة دهشت و وحشت نزد حمله او بر ایشان نیز همه فرار کردند

اجوبه اشکال کفر فرعون ... موسی علیه السلام ... بحث ...

WWW.MAABLIB.COM

بیست و پنجهزار آدم از انبوه تماشابین بپای مال یکدیگر دفعةً مردند و آنانکه مکسور العظام گردید تعداد آنها دریافت نشد پس فرعون مخفی شد در داخل خانه و بحالة فرار خود
فریاد کرد ای موسی بگیر این اژدها را و من تصدیق تو کردم و ایمان میآرم و بنی اسرائیل را با تو میفرستم پس موسی گردن اژدها را گرفته باز عصا گردید و همین قول ابن عباس
وسدی و دیگر جمعی از مفسرین و اهل سیرت در مجمع طول و از قولی نقل کرده که هشتاد ذرع موسی بود در در منثور از ابن جریر و ابن ابی حاتم روایة کرده که احدی بول
وغایط بحضور کسی نکرده و همیشه بطور مخفی و مستور میکرد اما وقتیکه ثعبان موسی را دید و دهان باز کرد فاخذته یومئذ اربعین مرة چهل مرتبه بول و براز او در انوقت خطاء و جاری
شد در در منثور از وهب بن منبه نقل کرده که لحیه ثعبان یعنی استخوانیکه دران دندان ثعبان بود دوازده ذرع بذراع آنمردم بود چه ایشان طویل القامة بودند اما لون و رنگ
ثعبان موسی بخلاف الوان ثعابین بود چه در در منثور از کلبی نقل کرده قال حیة موسی صفراء ذکر یعنی مار موسی برنگ زرد بود اما وقتیکه آن اژدها خود را جمع کرد در دست
چون بچه میشود در در منثور از جمعی نقل کرده که وقت قعود مثل مدینه جای قعود او میشود سوال این عصا از کجا و از چه قسم درخت بود جواب اکثر برین اند که آن عصا
آدم از اشجار بهشت بود وقت هبوط آدم با خود آورده بود و آن عصا از آدم بارث بشعیب رسیده بود و نزد معاهده ما بین شعیب و موسی درباره حفظ و چوپانی مواشی
او شعیب گفت که برو ازین صندوق عصائی را بگیر و دران عصاهای انبیاء بودند و هفت بار موسی علیه السلام رفت همین بدست موسی آمد و شعیب دانست که درهمین
مصلحت الهی است اما انتهای عصای موسی علیه السلام بقولی از درخت انجیر بود و ثعلبی نقل کرده که عصای موسی از درخت آس بوده در طول ده ذرع بطول موسی
حملها آدم من الجنة الی الارض فتوارثها الناس صاغراً عن کابر الی ان وصلت الی شعیب فاعطیها موسی و بقول حسن ابن منذر و ابن ابی حاتم از درخت عوسج
بود فقال کانت عصا موسی من عوسج ولم یسخر العوسج لاحد بعده نقله السیوطی فی الدر المنثور طبرسی گفته عوسج وقتی درخت خاردار است چون درخت مغیلان العوسج
نوع من شجر الشوک له ثمر مدور فاذا عظم فهو الغرقد الواحدة و اکثر همین است که عصای آدم از درخت بهشت بود سوال اسم عصای موسی چه بود جواب
دران علما خلاف دارند و اما اسم آنعصا در در منثور از ابن عباس روایت کرده قال عصی موسی اسمها ماشاء یعنی نام عصای موسی بلفظ ماشاء
بود اگر بشین معجمه صحیح ماشاء نام عصی باشد پس موسی هرچه میخواست باذن الهی از آن با و حاصل میشد ایضاً سیوطی از مسلم باخراج ابو حاتم نقل کرده که نام عصای
موسی دابة الارض است در عرائس ثعلبی گفته واختلف العلماء فی اسمها فقال سعید بن جبیر اسمها ماساء بالسین و قال مقاتل بن سلیمان اسمها نفعة
و قال ابن حبان اسمها غبابث و قال آخرون اسمها علیق پس ثعلبی گفت و یقال کانت عصا موسی من اللوز وکان اذا جاع رکزها فی الارض
فاورقت واثمرت واطعمت وکان یاکل منها اللوز واذا اشتهی فاکهة من الفواکه غرسها فی الارض فتخرج اغصان تلک الشجرة التی اشتهی موسی فاکهتها
واثمرت له من ساعتها الخ ظهور غرائبات و دیگر نقل از عصا کرده در صحاح گفته آس بعربی و اما بفارسی درخت مورد میباشد ثعلبی در روایة دیگر
آورده حاصلش آنکه ملکی این عصا را بصورة آدمی بشعیب ودیعة سپرده بود پس وقتیکه دختر خود صفورا را بنام بنکاح موسی داد و امر کرد بدختر خود که عصائی برای
موسی بده چند بار صفورا را برای تبدیل آمد همین عصا از همه عصاها بدست هربار آمد و شعیب راضی نشد که این عصا بموسی بدهد پس ما بین ایشان و نبی فیصل
همین قرار یافت که اول کسی که باید در داخل شود بهرکس او حکم کند بدادن باو باشد پس باین حال ملکی بصورة انسانی آمد او امر کرد که هرکس این عصا را
از زمین برداشته تواند باو باشد و شعیب آنرا از زمین اصلاً برداشته نتوانست پس آنملک حکم کرد که این عصا بموسی باشد و موسی گرفت فخر رازی درینجا
فرموده آنچه در کتاب الله قلب عصا بثعبان وارد شد او حق ثابت است و اما آنچه دیگر حالات از عصا نقل میکنند آنچه در صحاح احادیث متفقه آمده او مسلم میباشد
نه اقوال منقوله از یهود تبصره در کثیر احادیث اهلبیت عصمة وارد است که آن عصا و تابوت سکینه نبی اسرائیل و همه تحایف والبسه و صحف و اسلحه مخصوصه انبیاء
علیهم السلام نزد مهدی آخر الزمان امام ثانی عشر ائمه اهل البیت اثنی عشر امام بعد امام خاص بارث رسیده در ایام ظهور خود اظهار همه آن میفرماید اشکال معضل
از طبیعیین آنکه انقلاب عصا بحیوانی ثعبان و فرو بردن آن لکهای از سیاب و چوبها و ریسمانها و غیر اینها از اجسام و اجرام ثقیلة کثیفة و بعد آن عدم نمودن
عود آن اشیا بلع کرده واجب البطلان است زیراکه چنین واقعات اگر مجوز باشد پس این موجب ارتفاع وثوق و زوال اعتماد از علوم ضروریه بدیهیه گردد چه تجویز
میشود که اشخاصی عینی را که الحال ما معاینه میکنیم اینها از نسل آدم ابو البشر و از نسل والدین خود نباشند بل اینها هم مقلوب از حجر و شجر و مدر و از گیاه و غیر اینها
الآن مخلوق شده باشند و این خلاف مشهودات و محسوسات ضروری البطلان سفسطه است و عقلاء حکم بقایل و بمدعی چنین شخص بخبط و جنون و مالیخولیا میکنند
و تجویز این چنین حالات کل معاملات دنیا از مناکحات و مباشرات و مبایعات و طلقات و دیون و مواریث و انتساب انساب و امثال اینها فاسد و معطل
میشوند چه شبهه بمعاینه کننده میشود که این شخص آن زید و بکر و عمر مشهور روز گذشته نباشد شاید که اینها الحال از درختی یا حجری یا شجری یا مدری یا از غیر آن

جواب سوال عصای موسی که داده و از چه بود از درخت بهشت
بیان اسماء عصای موسی باتفاق علماء
بیان آنکه جمیع عصا و سکینه و تابوت نزد امام زمان است

WWW.MAABLIB.COM

بهمین قد و قامت و صورة و شکل پیدا شده باشد معهذا انقلاب ماهیة ممتنع است **واگر گفته شود** ان تجویز امثال هذه الاشیاء کان مختصا
بزمان الانبیاء **و**هذا الزمان لیس کذلک **فقلنا** لما حصل ذلک فی بعض اعصار الانبیاء فقد وقع الشبهة ایضا فی الموجودین هل کانوا من انسال آدم علیه السلام
بغیر النسل من الجمادات والنباتات وغیرها **جواب** این بدو وجه میباشد **وجه اول الزامی** بدانکه قول ایشان مبنی بر طبیعة است **پس ما میگوئیم**
که ان طبیعة ذی الحیوة والقدرة والارادة النافذة بر ایجاد معدوم و بر اعدام موجود بهمه وجوه و بهر صفة و شکل دارد **یا** ندارد **پس بر شق ثانی** که اگر
طبیعة لا علم ولا قدرة ولا حیوة ولا اراده است پس من الجمادات میباشد **و جماد** موثر در خود و در غیر خود نمیباشد **پس** تجویز ایجاد از لاشعور ولا قدرة ولا علم
واجب البطلان محال است عقلاً **وایضا** اگر اصلاً موثر ذی حیوة و علم و قدرة و اراده نباشد **پس** وجود جمیع اشیاء عالم بلا موثری موجود شده باشد **پس**
قلب عصا هم بحیوان مجوز میشود **و بر شق اول** که موثری ذی حیوة و علم و قدرة اگر موجود بود و باشد **پس ا یا** افعال و صنایع او بالاراده اند **یا** بالایجاب
باضطرار بغیر اختیار و اراده است **بر ثانی** این قلب عصا بثعبان و ایجاد خلق گوناگون مختلف الاشکال بالایجاب والاضطرار بقول توان و جایز الحصول
باشد جوابک جوابنا **و بر اول** یعنی بالاختیار والاراده موثر است **پس** بالبداهة از وجوا ز قلب عصا بثعبان بالاراده بمصلحة صحیحه برای اتمام حجة بر خلق
بطور خارق العادة برای تصدیق نبی خاص در وقتی جایز است نه در کل **اوقات** هر چند جایز است زیرا که از امور ممکنات است لکن در **عمومات** جایز
نیست تا از خرق العادة بر نیاید **پس** بعد اثبات کلام در همینست که این موثر آیا واجب بالذات است **یا** ممکن **ثانی** باطل است بلزوم دور و تسلسل
پس واجب لذاته حی و علیم و قدیر بالاراده و اختیار بودن او واجب است فهو المطلوب و بطل الشبهة الواهیة بحمد الله تع **وجه ثانی بیانی** بچند
برهان است **برهان اول** متفق علیه فلاسفه و حکماء اسلام و متکلمین است و اینها اثبات کرده اند که جمیع متصورات خالی از این نیست **یا** حی واجب
لذاته علیم و قدیر بالاراده عند المتکلمین **و** بالایجاب عند الفلاسفه بالجملة است **یا** ممکن بذاته امکان ایجاده للواجب بذاته **یا** ممتنع بذاته و لغیره میباشد
پس خالق موجد ذی الاراده واجب **و** جمیع ماسواه ممکن و کل ماسواهما غیر معقول ممتنع است **تنبیه** هر گاه این مبرهن به براهین بالتفصیل در
علم کلام و حکمة ثابت میباشد **فقال المتکلمون** ان ذوات الاجرام والاجسام جمیعا متماثلة فی تمام الماهیة فکل **ما** صح علی الشیء صح علی مثله
فوجب ان یصح علی کل جرم و جسم صغیرا او عظیما علویا او سفلیا ما صح علی غیره **و** اذا صح علی بعض الاجسام صفة من الصفات وجب ان یصح علی کلها
مثل تلک الصفة **و** اذا کان کذلک **فقلنا** کان جسم العصا قابلا للصفات التی باعتبارها تصیر ثعبانا **و** اذا کان کذلک کان **انقلاب** العصا ثعبانا امرا
ممکنا لذاته **و** ثبت انه تع عالم قادر علی جمیع الممکنات فلزم القطع بکونه تع قادرا علی قلب العصا ثعبانا **و** ذلک هو المطلوب **حاصل** آنکه متکلمین است
اثبات کرده اند که اشیاء ذوات الاجرام والاجسام همه متماثل و متشابه بیکدیگر در تمام ماهیة و در حقیقة اند **پس** هر چیزیکه صحیح بر شیء جسمی میشود همان صحیح
میشود بر مثل او **و پس** هر صفتیکه بر بعض اجسام صحیح ثابت باشد **پس** همان حالة و صفة واجب است که صحیح و ثابت بر کل اجرام و اجسام میباشد و میشود
خواه آن جرم و جسم کبیر باشد خواه صغیر علوی باشد خواه سفلی ذی حیوة باشد خواه جماد **و منها** انقلاب و انتقال و استحالة و خرق و التیام و تغیر و انفعال در
صور و اشکال و تبدیل و ابدال جایز و صحیح میباشد **تذکره** هر گاه اینحالة و صورة واضح شد **پس** ما میگوئیم که جسم و جرم عصا هم از همین اجسام و اوصاف
قابل تصییر بثعبان بود باراده موثر قدیر ماهیة او بماهیة ثعبان و بعد آن بالعکس دفعة مبدل گردیده **پس** تقلیب و انقلاب عصا بثعبان بنفسه امری
ممکن **و** موثر او قادر قاهر بالاراده بلا ایجاب بر جمیع ممکنات است **و** گردیدن عصا اژدها **و** اژدها عصا قطعا واقع گردید اشکال ملحد طبیعی لا خدا الحمد لله
باطل بالاصالة بود و بطلانش ظاهر گردید **تتمه** وهذا البرهان موقوف علی اثبات مقدمات اربع **احدها** ان الاجسام کلها متماثلة فی تمام الذات
و قبول الحالات والصفات **ثانیها** ان حکم الشیء حکم مثله **ثالثها** انه تع قادر علی کل الممکنات **رابعها** تقلیب العصا حیا من الممکنات **فمتی** قدمت
هذه المقدمات الاربعة الثابتة فی علم الکلام فقد حصل المطلوب التام بلاشک **برهان ثالث** بر وقوع انقلاب ماهیة بر آن مورد اشیاء محسوسه مشهوده
تحقق صحیح ثابت اند چنانچه بیضه مرغ فی الحقیقة از نطفه مرغ است **پس** آن قطره منی مستحیل الحال در بطن ماکیان میشود بدو قسم یکی چون تالاب نقره
دیگر طلا که از هر دو مایع منقلب الماهیة والمزاج واللون سفید و زرد مختلف الخاصیت سفیدی آن مزاج سرد و خشک **و** زردی آن گرم و
تر و هر یکی بالانفراد لازمه و خاصیاتی دارد در علم طب مفصل مبین و معلوم اهل تجربه **و** وجدان آکلین میباشد معهذا یعنی با وجود مذاب و مایع حایل و
فاصل ندارد اگر آن تخم را بحال بجنبانی اصلا باهم خلط و ملط نمیشوند **و** آن دو تالاب مایع سفید و زرد اول نطفه بحاله خون **و** بعد آن لخته گوشت منقلب

جواب الزامی اشکال که گردیدن عصا حیوان ثعبان معقول نیست

که انقلاب عصا بثعبان معقول نیست

برهان ثالث بر وقوع انقلاب در ماهیة بتمثیل حسی از نطفه تخم و از تخم مرغ و جوجه میشود

مستحیل شده و بعد آن دراو استخوان ناشی شده عضلات و جوارح و بعد آن علامات و لوازم ذکوریا اناث دراو حاصل شده و بعد آن پیراو جلدی چون
لفاف از سرتاپایش پوشیده و بعد آن دراو حیاتی و حیوتی پیدا شده و خارج از تخم گوناگون با لوان مختلفه ریشه و پروبال حاصل میشود و همچنین حال
در نطفه انسان و هر حیوان میشود **تنبیه** هر این استحاله و انقلاب عدیده در یکنطفه محسوس و مشهود در مدة الاعمار هر کس میشود پس بوقوع چنین انقلاب
در یک نطفه در یکموضع رحم ضیق بطنی قطعاً ثابت شد که انقلاب و استحاله ماهیة جمیع اقسام اجسام ممکن الحصول بل حاصل الوقوع علی الدوام مؤجد
مؤثر علیم بکمال و قدیر بلا زوال بیک حال در جمیع احوال ذی الاراده و الاختیار و التصرف در کل ممکنات و موجودات علی الدوام حیث ما شاء و
کیف یشاء باشد پس باطل شد ادعاء باطل مبطل جاهل که تقلیب ماهیة ممتنع است و الحمد لله سبحانه ما اعظم شانه **و کتاب الله** ازین قسم برهان مملوّ است
چنانچه در یک آیه فکسونا العظام لحما الخ همه تفصیل این برهان از ابتداء نطفه آدمی تا ایلاد و اظهار در باین عالم درج فرموده پس عقلاً ممکن الحصول
و سمعاً حاصل الوقوع انقلاب ماهیة ثابت بیباشد **سوال** در عصاء موسی بمحض القاء او انقلاب بالحم و دم و عظم حاصل شده حیوة ناشی میشد یا اوّل
در عصا حیوة آفریده منقلب بلحم و دم و عظم شده پس صورة و هیکل ثعبان بفور در ان آفریده میشد یا بنوعی غیر این **جواب** مخل مدققین مفسرین
تصریحی در این باب نکرده اند **و** لکن القاء **و فا** تعقیبی فاذا هی ثعبان مبین دلالة دارد که بمحض القاء انقلاب طبیعة عصا بطبیعة و صفات و لوازم
ثعبانی بفعد حاصل میشد ثم الله اعلم **سوال** پس بعض اخذ موسی که ثعبان عصاء چوبی میگردید آیا از طبیعه حیوانی دراو و دیعه منها دفقط و بظاهر حالة
عصا عود میکرد یا حالة طبیعة و صورة حیوانی ازان زائل معاً میشد **جواب** هر دو حالة در آن جائز است چه اهل سیر روایة نقل کرده اند که سحره ابتدا
متجسس شدند از اینکه شبانگاه حالة نوم موسی دریافت نمایند پس دیدند که بعض آن اژدها بجای بالین موسی زیر سرش لبقیه عصا اژدها صورة جهاز
دور موسی سر بلند کرده نگران و نگاهبانی موسی و نگبرد مواشی او میکند پس سحره بمعاینه اینحالة یقین کردند که از قسم سحر نیست بل از قسم خارق العادة است
و ایضاً وقتیکه کما من سحر سحره از هیزمهای طویل و جسیم و ریسمانها و منون سیماب و غیرها بیک لقمه فرو برد و خورد کرد **و** بعد اخذ موسی اژدها بحالة
عصا عود کرد **و** اصلاً و ابداً اثری از فرو برده و خورده او نمودار نشد و عود نکرد **هذا** همه از سحره ایمان آورده سجده بخالق کردند **و ایضاً** وقتیکه
اژدها شد خود آنحضرت بمعاینه آنحالة خوف خورد از قرب آن دور گریخت **و** جرئت در اخذ او نمیکرد پس وحی شد یا موسی اقبل و لا تخف انک الاعلی
یعنی پیشی کن در گرفتن مترس چه تو برتری از اینکه ترا ضرر رساند و ترسان مرتبه اولی او را گرفت **و** سبب سوم ایمان آوردن سحره بموسی اینهم بود چه ساحر
نمی ترسد بنفسه از سحر خود زیرا که میداند که این حقیقتی واقعی ندارد **و** هرگاه خود ترسید از وی پس سحره یقین کردند که این از باب سحر و فعل او نیست بل
این فعل رب مرسل اوست لهذا خود ترسید ایمان آوردند و تصدیق بموسی کردند ثم الله اعلم **اشکال** اگر عصا اژدها میشد **و** در این شکی نیست که معجزه
فعل اله نهایة شرف و عزت و حرمة دارد پس از ثعبان اگر روح حیوانی او منتقل یا منقلب بدن مع روح ثعبانی بجوب میکرد باید باین توهین و تنزیل
او از علو لازم میآید و او من باب نسخ باشد و چگونه جایز بر معجزه چنین حالة باشد **جواب** این اشکال رکیک باطل است بالاصالة زیرا که نسخ عبارة از
انتقال نفس ناطقه انسانی خاص ببدن انسانی دیگر است **و** اگر انتقال و ببدن حیوانی غیر ناطق باشد او مسخ است **و** اگر انتقال او بجسم نباتی باشد او
فسخ است **و** اگر بجسم معدنی منتقل شده او رسخ باشد **تنبیه** در اینجا هیچ یکی ازین اقسام نیست نه روح انسان و نه روح ثعبانی منتقل شده تا این اشکال
واهی عاید شود پس بالاصالة ایراد باطل است **اشکال** کلیم الله چرا ترسید از اژدها و فرار کردا این دلالة دارد که آنحضرت بکمال ایقان بر قول و وعده تعم
نداشت و نبی الله چنین نباشد **جواب** انزد احقر اصح و معقول تر اینست که موسی وقتیکه اژدهائی در جثه و قامت چون کوهی گردیده و دهان او
هشتاد فرع بذراع قد طویل آنمردم باز دیده لب زیرینه بزیر کرسی خانه فرعون **و** لب بالا بر سطح بام اعلی منازل مکان فرعون ثعبان گذاشته تا همه نظاره
کنندگان و فرعون و هامان بلا اختیار فرار دفعة کرده بول و براز ش برآمده در موسی هم خالق ترس را القا کرد تا سحره که هزارها ماهرین بودند آنها
فرار موسی معاینه کردند که گریخته هر یکی بعلم الیقین دانست که این اژدها از مصنوعات حیله موسی نیست **و** بجهة همین القاء ترس و خوف در خود موسی
کرد تا همین موجب اسراع ایمان خلق کثیر سحره گردید که چندین هزار بودند بمعاینه آن قبل از همه مردم دیهان آن علی الاعلان و الاجهار بر ملاء ایمان آوردند
اما وحی بموسی اقبل و لا تخف انک انت الاعلی **و** انک من الآمنین خوف و ترس از و مرتفع ساخت پیش ثعبان آمده دست بر گردنش نهاد بفور
در قبضه او عصا شد **جواب** جمعی از مفسرین آنکه این آیه مزبوره در تسلی و تثبیت خطرات موسی بود چه او میترسید که مبادا مراهم ساحر مردم بگویند

جواب سوال که عصا بمحض القاء منقلب بلحم و دم و غیره و طبیعیات شد

جواب اشکال که کلیم الله چرا از اژدها خوف نمود تا آنکه خطاب اقبل و لا تخف آمد

WWW.MAABLIB.COM

چه این اعجاز مشتبه بسحر ایشان بود خالق تسلی داد که تو مترس شان تو ازان برتر است که تو گمان ساحر کنند و بعض محققین فرمودند که اینحالة غریبه عجیبه ثعبانی و قتیکه معاینه کرد و مثل ان هیئة ثعبانی نبوده وندیده بمقتضای بشریة در قلبش خوف عظیم ناشی شده پس بموجب آیه مذکوره مطمئن بایقین از ضرر رسانی ثعبان گردیده و بدست خود جا به خود پیچیده بدنش و اندامش معهذا میلرزیده دست در دهانش نهاد عصا شد تبصره عصای موسی از بادام درخت جنة بود و همه انبیا عصا میگرفتند برای تجنب از خیلاء و از مضرات پس اخذ عصا بادامی گرفتن از سنن انبیاء مرسلین کلهم است چنانچه در مجمع مرویست قیل کان الانبیاء یاخذون العصاء تجنبا من الخیلاء قال رسول الله تعصّوا فانها من سنن اخوانی المرسلین یعنی پیغمبر صلعم فرمود شما هم عصا بگیرید چه گرفتن عصا از سنتهای مرسلین انبیا است وقال امیر المؤمنین ع قال النبی صلی الله علیه و آله وسلم من خرج فی سفر ومعه عصا من اللوز وتلی هذه الایة ولما توجه تلقاء مدین الی علی ما نقول وکیل امنه الله من کل سبع ضاری ومن کل لص عادی ومن کل ذات حمة حتی یرجع الی اهله ومنزله وکان معه سبعة وسبعون من المعقبات یستغفرون له حتی یرجع ویضعها یعنی علی ع از نبی صلی الله علیه و آله وسلم نقل کرد حاصل آنکه هر کس را در سفر عصا بادامی در دست باشد او محفوظ از ضرر هر درنده و گزنده و از دزد گیرنده و هر چه موذی باشد تا بخانه برسد با و هفتاد و هفت ملک عقب استغفار برای او میکنند تا آنکه بگذارد آنرا وقیل ان اول من اخذ العصاء عند الخطبة فی العرب هو قیس بن ساعده یعنی اول کسیکه عصا در خطبه از عرب گرفت او قیس بن ساعده بود و ثواب بسیار در احادیث اهل بیت وارد در عصا بادام تلخ وارد شده آنچه معتمدین اهل سیر در سیر ائمه اطهار و در سیر سلاطین بنی العباس و نیز در احادیث کثیره امامیه ثبت و ضبط و مشهور شده است که باعجاز حضرت رضا علیه السلام از سرا پرده مقام مامون الرشید دو صورة شیر منقوشه بامر امام ع تجسم شده حاجب لعین را هر دو در محضر مامون دو نصفه دریده در مجلس او در محضر خلق خوردند و بامر آنحضرت باز بسرا پرده رجوع کرده مثل سابق بصورة شیر منقوش شدند وایضاً بامر حضرت امام علی النقی علیه السلام صورة شیر که بر مسند تکیه متوکل عباسی منقوش بود آنصورة متجسم شده شعبده باز هندی را در مجلس متوکل برید و درید و خورد پس باز بامر امام همام ع بعد اکل آدمی آن شیر بعد تجسم بصورة اصلیه خود رجوع کرده منقوش بر تکیه متوکل چون سابق شد مرویست که مامون الرشید و متوکل هر دو امام را التماس اعاده آدم خورده شده کردند اما این ع فرمودند عود اینها محال است هرگاه فرو برده و خورده ثعبان موسی عود نکردند پس اینها هم عود نخواهند کرد سوال این عود نکردن مبتلعات ثعبان موسی و هکذا عود نکردن آن دو آدم که دو صورة شیر آنها را بمحضر مامون و متوکل خورده بودند چرا عود نکردند و بعد ابتلاع هیچ اثری و علامتی و ضخامتی در عصا موسی و هیچ گونه جسمیتی در صور منقوشه شیرها یافته نشد و آن اجسام جسمیه از عصا و از صورة شیر چه شدند و کجا رفتند جواب بدانکه اعجاز فعل خارق الهی مطابق واقع حقیقة میباشد بخلاف سحر و شعبده و اشیاء مبتلعه عصا و دو صورة شیر عود نکردند تا فرق اعظم و اببن نمودار باشد در مابین سحر و شعبده چه سحر و شعبده در واقع حقیقتی اصلاً ندارد و اگر اینها از دو شیر و از عصا موسی عود و نمود میشدند البته احتمال سحر میشد اما جواب آنکه مبتلعات عصا و دو صورة شیر چه شدند اینست که خالق تعم دران ثعبان و در دو صورة شیر مجسمه طبیعة حیوانیه مع جمیع لوازمه علی الحقیقة آفریده بود و در بطون آنها دفعة هضم و تحلیل داده چنانچه در طبایع دیگر حیوانات تحلیل و هضم آفریده اشکال و استبعاد و استعجاب دران نمیباشد لهذا عود نکردند مبتلعات آنها سوال اعجاز عصا موسی اعلی و اکمل و افضل بود یا این دو اعجاز دو امام ع جواب عند التحقیق دریافت میشود که اعجاز ائمه و امام اعظم و اعلی از اعجاز موسی اند زیراکه سابق بیان شد که کل اجسام متماثل قابلیت انقلاب و استحاله بذاته دارند اما این صور منقوشه از جمله الوان و اعراض بلا جسم اند آدمی دو سه گز در طول و یکذرع زیاده در بر را دو شیر فرو بردند پس باز بصورة منقوشه خود بر گردند و اثری ازان دو آدم نمودار از انها اصلاً و ابداً نشود پس نزد هر صاحب بصیرة و عقل اعظم از معاجز موسی و اعجب از عصا موسی و ابعد از سحر و شعبده و اقطع بر صدق امامة و حجیت ایشان بعلم الیقین میباشد ثم الله اعلم بحث ثانی و عشرین نزع در لغة بمعنی اخراج شئ از مکان خود میباشد در مجمع فرمود والنزع ازالة الشئ عن مکانه الملابس له المتمکن فیه کنزع الرداء عن الانسان والنزع والقلع والجذب نظائر اما بیضاء صفة ید بتانیث آورده بیاض رنگ سفید است در مصباح فرمود والبیاض من الالوان وشئ ابیض ذو بیاض وهو اسم فاعل وبه سمی والجمع البیض والاصل بضم الباء لکن کسرت لمجانسة الیاء و ایام البیض ای بتقدیر ایام اللیالی البیض ست و از لیلة ثالث عشرة ولیلة رابع عشرة ولیلة خمس عشرة

جواب سوال بیرا مبتلعات ثعبان موسی و دو صورة شیر بعد ابتلاع عود نکردند

WWW.MAABLIB.COM

باشد و برای این نامیدند چه در این شبها وقت از وقت طلوع قمر تا طلوع آفتاب آن شبها روشن میباشند و بعضی آنرا بایام البیض نامیده
مطرزی گفته من قصرها بالایام فقد ابعد و بیضاء سفید ضد سوداء بمعنی سیاه از باض یبیض بیضا و بیاضا است اما بیضة واحد بیض واحد
بیوض و بیضات بسکون یاء نزد بنی تمیم بالفتح لغة هذیل است **بحث ثالث و عشرین** ونزع یده فاذا هی بیضاء للناظرین مفسرین
فرموده‌اند که فرعون بعد اخذ ثعبان بحال آمده بموسی گفت دیگر آیتی از رب خود آوردی موسی فرمود آری و فرعون گفت بیار آنرا پس آنحضرت از بغل
بطرف جیب یا از جانب آستین خود دست منور خود بر آورد پس آنهنگام آن کف دست یا کل دست تا بند دست بنور سفید درخشان بر آورد که بر نور
آفتاب غالب بود و **بقولی** روی انه علیه السلام اری فرعون یده وقال ما هذه فقال یدک ثم ادخلها فی جیبه ونزعها فاذا هی بیضاء
غلب شعاعها شعاع الشمس وکان موسی آدم شدید الادمة یعنی مرویست که موسی دست خود بفرعون نمود که این چیست فرعون گفت که دست
تو است و موسی دست در پیراهن برد و بر آورد در آنوقت دست مبارک منور بنور سفید بر آمد درخشان بحالیکه نورا و غلبه میکرد بر نور آفتاب و موسی
شدید گندم گون بوده چه آدم ماخوذ از ادمة است بضم بمعنی گندم و بعضی فرموده‌اند موسی برنگ سرخ و سفید و سفیدی غالب بر حمرة بود چه آدم
شتر سفید موی و سفید لون میباشد و اول شهرت **سوال** چرا موسی اول دست خود را بفرعون نمود پس درون بغل برده دست بیضا
بر آورد **جواب** تا فرعون بداند و ببیند که دست موسی بلاشئ مالیده بود و دفعه بار دیگر بفور بر آورده و آن ید بیضا گردیده بود و این نور سفید خاص
فعل الهی بود و بحیله و تزویر و بضماد و مالش شیء و بسحر نبود ابن عباس رض فرمود وکان لها نور یضیئی بین السماء والارض **و وجهی دیگر** آنکه دست
مبارکش و زبان مبارکش در وقت صباوت بطبقه آتش موسی انداخته بود چنانچه انفا در تفسیر همین مسطور گردیده لهذا در دست مبارکش علامة
سوختگی بالجمله باقی بود چه اثر سوخته غالبا در جلد قدری سفیدی بعد صحة باقی میماند پس آنحضرت همان دست را بر آورد گفت این چیست فرعون گفت
که این دست سوخته تو است و آنحضرت دست درون برد و بر آورد پس تمام کف دست آنحضرت بنور سفید غالب بر نور آفتاب درخشان متلألأ بر آمد و احدیرا
شک نمانده که این تنویر ید من فعل الله است نه من باب السحر ولا من باب الادویه وغیرها و ابن عباس وغیره فرموده‌اند که موسی دست خود از بغل خود
یا از گریبان خود بر آورد فرآها بیضاء من غیر سوء بیضاء من غیر سوء یعنی بغیر برص منورة **تنبیه** چگونه در عضار بر جلد بدن برص معیوب از
قدیم الزمان است **لهذا** در آیه دیگر ازاله این شبه کرده فقال تعالی بلفظ زائد بیضاء من غیر سوء یعنی بغیر برص فرمود و احدی از فرعون و امنا ید
بیضاء او انکار کرده نتوانستند **و اما** معنی فاذا هی بیضاء للنظارة ولا تکون بیضاء للنظارة الا اذا کان بیاضها بیاضا عجیبا غریبا خارجا عن
العادة یتعجب الناظرون اذا نظروا الیها حاصل دست مبارکش بنهایة سفید برای نظاره و بینندگان بود و بیضا برای نظارة نمیشود تا وقتی که
سفیدی دست آنحضرت بکمال درجه عجیبه و غریبه خارج العادة که اصلا مثل آن سفیدی کافه عقلاء بینندگان ندیده باشند تا تعجب کل ناظرین بسوی
او نگاه کنند و ازین ثابت شد که چنان دست مبارک بنور سفید منور بود که هیچ عاقلی مثل آن نور سفید درخشنده ندیده بود پس ثابت شد که بر نور
سفیدی آفتاب غالب بود ثم الله اعلم **اشکال** قرآن دلالة صریحه دارد که اعجاز ثعبانی اظهار کرد و بعد آن اعجاز ید بیضا را و این را عقل قبول نمیکند
که بروئیة اعظم و افخم که مثل آن ثعبانی خالق در دنیا نیافریده و کافه آن ناظرین از تصاویر منقوشه اصلا و ابدا ندیده بودند و کل مردم بهالشان دهشت
و هول مفرط خورده راه فرار بلا اختیار پیش گرفته بحالیکه بخوف بول و براز فرعون بلا اختیار جاری شده و پناه بموسی از و برده و بیست و پنجهزار آدم بیابانی
مردند و فرعون چگونه بحصول و بقاء این خوف جرئت کند در طلب آیه دیگر **جواب** چونکه موسی را اینده و آیه اعجب و اعظم و اغرب معاجز مخصوص برای
اراءة فرعون و هامان و اهل مملکه او داده شده بود پس خالق مدبر حکیم از قلب فرعون آن وحشت و دهشت و خوف منسی و محو کرده باشد پس آیه ثانیه
ید بیضا بشوق و ذوق طلبید و بمعاینه آیه بعد آیه لسان معذرت او قطع و حجة بر او اتم شود و هر چند برویة آیه ثعبانی باور رهبة بود و اما برویة آیه ید بیضا
او را رغبة ناشی شود و **باقی** تفصیل دقایق این قصه بعونه و تائیده تعالی در سوره طه خواهد آمد **اشکال** معجزه واحده صافی شافی کافی خصوصا اعجاز چنین
ثعبانی بود پس چرا بعد آن آیه ید بیضا آورد پس ایتاء معجزه ثانیه و تکثیر و تعدید آیات بغیر عبث و لعب و لهو در آن فائده نمیباشد بل بتکثیر و تعدید عطار
و اظهار آن موجب تهاون و لا مبالاتی بآنها عاید بل نیز بکثرة از خرق العادة بر میآید **جواب** کثرة معاجز و کثرة دلائل دلائل قاطعه است و کثرة
دلائل موجب زیادتی تقویة دیقین و زوال شک و شبهه میباشد پس اشکال باطل شد بلی از خرق العادة وقتی خارج میشد که آن معاجز از غیر انبیاء اگر صدور

WWW.MAABLIB.COM

وظهور میآمد وانکس کہ میگوید کہ مراد از عصا و ید بیضا شئی واحد ہست و مراد ازان حجۃ قویہ ہست کہ غالب بآن بر جمیع مخاصمین میشود و ادلہ آنہا ہمہ را باطل میسازد چنانچہ گفتہ میشود کہ لفلان ید بیضا فی التحریر والعطا جواب عدول و تاویل از ظاہر کتاب اللہ و سنت رسول اللہ مع تواتر این چنین واقعات اصلاً جائز نمیباشد مگر آنکہ امکان نبودہ باشد و امکانیت اینچنین معاجز معلوم ہر ذی شعور ہست و مقال قوی موجب امتیاز نبی از غیر نبی نمیشود و اگر مراد عصا و ید بیضا حجۃ قویہ نمیبود البتہ لکھا مردم بمعاینہ آن بدہشت و وحشت او فرار نمیشد و بیت و ہجہزار آدم در فرار بپایمال نمیمردند و فرعون و اکابر اشرار او ان ہذا لساحر علیم نمیگفتند پس این قول واہی و اجب البطلان از عقاید ملاحدہ و زنادقہ معتقدین خدائی طبیعۃ منکر او وجود خالق علیم قدیر باشد و ہمچنین ضروریات واقعات معاجز انبیا خصوصاً درشق بحر و اظلال جبل را و غیر این در عصر موسی شیطان انسی معاصر منکر شدہ تاویلات کاسدہ فاسدہ باطلہ را کردہ اشکال در ید بیضا او تہ چہ کرد پس یا نور در جلد دست او آفریدہ یا لونی آفریدہ چون لون سفید مفرط اول جائز نیست چہ نور در حقیقۃ از جواہر قائمہ و ضیئی بذاتہ مضیئی لغیرہ میباشد پس وضع آن جوہر در جلد دست او غیر معقول ہست و اگر مراد لونی من باب الاعراض آفریدہ اما ہمہ الوان غیر نور اند و بر الوان اطلاق نور مضیئی نمیشود جواب بلی در دست مبارک لون سفیدی مفرط آفریدہ و دران اضائۃ و ضیاء بکمال خوش آیندہ ہر کس آفریدہ و آن مشابہ نور آفتاب مثلاً لا گردانید چنانچہ وجہ یوسفؑ بکمال حسن و جمال و ضیاء آفرید و انظار مردم بمعاینہ آن خیرہ میشدند و ہمچنین در ید بیضاء آنحضرت لون صفی بکمال صفا متشعشع و مثلاً لا آفریدہ ہیچ اشکالی و استبعادی عاقل خبیر را عاید و لاحق نمیشود و بر درخشندہ کی لون اطلاق نور میشود و ثم اللہ اعلم جواب ثانی نزد آنکہ نور در اصل ضیائی من باب الاعراض ہست پس بنا بران اگر نور را عرض کرد بر جلد دست موسی بنا بر این نیز اشکال ساقط بالراس شد علی التقدیرین اشکال باطل ہست ثم اللہ اعلم سوال آیا نور از ید بیضا منفک و زائل میشد و عند الارائۃ باز عود میکرد یا مستمر ابعد اعطاء آن نور در دستش باقی میماند جواب در این ہر دو وجہ جائز بغیر دلیل مانعے باشد واللہ تعالی اعلم فوله تعالی

قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ۝ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ۝ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ۝ يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ۝

ترجمہ ایں آیات کریمہ گفتند بزرگان و اشراف از قوم فرعون بدرستی و بتحقیق این موسی جادوگری ہست دانائی ماہر بفن سحر چہ ہمین ہست کہ عصای چوب را اژدہای عظیم و دست گندم گون خود را ید بیضائی گردانید میخواہد کہ این ساحر بیرون و بر آرد شما قبطیان را از زمین ملک شما پس فرعون مخاطب بقوم گفت کہ پس امر و رای شما در بارہ او چیست و محتمل ہست کہ از یرید الی تامرون جملہ مستانفہ از کلام فرعون باشد قومش در جوابش گفتند موسی را حبس کن و نگاہ دار مگذار کہ برود و برادر او ہارون را با او نزد خود کن و بفرست در شہرہای قریب ملازمین خود را کہ فراہم آرندہ و جمع کنندہ باشند بیارند تو بہر قسم ساحری را کہ دانا و حاذق و ماہر در فن سحر باشد و در تفسیرش چند بحث اند بحث اول قال الملأ من قوم فرعون ان ہذا لساحر علیم یدل انکہ فرعون و اشراف و اکابر قوم او ہر گاہ گردیدن عصا اژدہا و نمودن ید بیضا معاینہ کردند پس مجلس شوری منعقد ساختہ ارکان و اعیان قبطیان بحضر فرعون جمع شدہ ہمہ آنہا گویا متحد الکلمۃ در بارہ موسی گفتند و آنرا خالق حکایۃ بما فرمودہ او ہنست کہ گفت قوم بزرگان فرعون خواہ مخاطب بفرعون خواہ مخاطب بعوام قوم قبطیان کہ بدرستی و بتحقیق این موسی ہر آئینہ مردیست جادوگر بسیار دانا و ماہر و حاذق در ہمہ انواع و اقسام سحر مثل او ساحری دیدہ نشدہ تا عصا چوبی را بدرجہ اتم اژدہای عظیم الجثہ چون کوہ بنماید و آن ثعبان لکہا من ہیزم و رسن و زیبق بیک لقمہ فرو برد و بخورد و بعد آن آنرا باز عصا گرداندہ اثری از ان اشیاء مبتلعات نمودار نشدہ و بعد آن ید بیضائی نمودہ و حال آنکہ خود بلون گندم گون از ولادۃ الی حین بودہ و انجالہ نیست مگر نظر بندی و صرف انظار نظارہ کنندگان اشکال در این آیہ قال الملأ من قوم فرعون این جا اسناد باشراف قوم فرعون از ہذا لساحر علیم کرد و در سورہ شعراء اسناد این مقال بخود فرعون کرد بقولہ و قال فرعون للملأ حولہ ان ہذا لساحر علیم این تناقض صریح در کلام الہی تعہ ابداً نباید و نشاید پس جمع این چگونہ ممکن میشود جواب اول جائز ہست کہ این مقال

WWW.MAABLIB.COM

درین سوره در مجلس شوری اول بحضر فرعون اسناد دوله اوگفته باشند و مقال منقول در سورهٔ شعراء در مجلس شوری ثانی مخاطب باکابر و اعزهٔ قوم خود که حول آنها مرهٔ ثانیه جمع شده بودند و فرعون بقوم باین تکلم و مشوره کرده باشد چه قوم وقتیکه در مجلس سابق گفته بودند که اینمرد ساحر اراده دارد که شمارا ازین ملک برآورده خود سلطنت نماید در خاطر فرعون این سخن قرار یافته پس در مجلس دیگر خود فرعون بایشان فرموده باشد که ای اشراف رائی شما درباره موسی الحال چیست و چطور با او معامله شود **جواب ثانی** بعض علماء فرمودند یحتمل ان فرعون قال هذا القول ثم انهم بلغوه الی العامة فاخبر الله تعالی هنا عن الملاء و اخبر هناك عن فرعون **و بعضی** فرمودند که موسی بدفعات اظهار عصی و ید بیضا کرده پس در یک مرتبه قومش و در مرتبه دوم خود فرعون گفته رائی برانتقال داده باشند **بحث ثانی** بدانکه سحر در لغة صرف شئی از حقیقة اصلیه الی غیره است چنانچه **ازهری** گفته السحر صرف الشئ عن حقیقته الی غیره و اصل السحر خفاء الامر و ازینجا آخر شب را سحر میگویند لخفاء الشخص ببقیة ظلمته **و ایضا** ریه یعنی شش را سحر میگویند لخفاء امرها و الارض مسحورة فشبه سحر الساحر بذلك لتخییله الی من سحره انه یری الشئ بخلاف ما هو به **جوهری** فرمود السحر الاخذة و کلما لطف ماخذه و دق فهو سحر یعنی سحر بمعنی گرفتن و هر چیزیکه لطیف و دقیق و باریک باشد ماخذ او پس او سحر باشد از سحر یسحر سحرا و الساحر هو العالم و الفاعل به و سحره ایضا بمعنی خدعه **و کذا** قاله الفیروزآبادی **در مجمع** فرموده السحر لطف الحیلة فی اظهار اعجوبة توهم المعجزة یعنی سحر عبارتست از لطیف حیله در اظهار اعاجیب امور که متوهم اعجاز رائی و ناظر میکنند **در مصباح** از ابن الفارس نقل کرده قال السحر هو اخراج الباطل فی صورة الحق یعنی سحر عبارتست از اخراج و اظهار باطل در صورة حق **و قال یقال** هو الخدیعة بقولی سحر محض فریب و خدعه میباشد و جمع ساحر سحرة بالتحریک جمع سحر بالکسر اسحار است **تنبیه** بدانکه سحر بکسر اول و سکون ثانی یا عمل و فعلی میباشد یا قول و کلام **اما اول** پس او ترتیب و ترکیب ادویات و اسباب ناشی میشود و اثر آن **اما ثانی** یعنی او کلامی میباشد از رقیات و افسونات و بآن اثری ظاهر میشود **و لی** حقیقة و ترتیب و ترکیب این هر دو نوع قولی و فعلی و حیل آن مخفی میباشد بر اکثر ناظران و معاینه کنندگان **و سحر البیان** هم من باب الثانی هست یعنی کلمات مشکله و معضله را با اوضح عبارة و ابلغ و افصح عبارات بیان میکند و بآن اثری شدید در قلوب سامعین حاصل و ناشی میشود خواه آن حق باشد خواه باطل **و در مصباح** در تشریح حدیث فرموده ان من البیان لسحرا ای بعض البیان سحر لان صاحبه یوضح الشئ المشکل و یکشف عن حقیقته بحسن بیانه فیستمیل القلوب کما تستمال بالسحر **و قال** بعضهم لما کان فی البیان من ابداع الترکیب و غرابة التالیف بفصاحة الالفاظ ما یجذب السامع و یخرجه الی حد یشغله عن غیره شبه بالسحر الحقیقی **و قیل** هو السحر الحلال **شیخ طریحی** فرمود و السحر بالکسر فالسکون کلام او رقیة او عمل یؤثر فی بدن الانسان او قلبه او عقله **و قیل** لا حقیقة له و لکنه تخییل و تمویه **و همین** قول معتزله و جمهور امامیه و جبریه هست که سحر بالکلیه لا حقیقة هست **در کلیات** علامه ابو البقاء گفته السحر بالکسر و السکون هو مزاولة النفوس الخبیثة لافعال و احوال یترتب علیها امور خارقة للعادة لا یتعذر معارضته یعنی سحر از مهارة و مزاولة نفوس شریره خبیثه برای افعال و اعمال و احوال خبیثة که مرتب میشود بر ان ظهور امور خارقة العادة **اما** متعذر نمیباشد معارضه آن بدریافت حقیقة آن ولو بعد حین چه این اصل این امر اکتسابی هست **ثم قال ابو البقاء** و هو فی اصل اللغة الصرف حکاه الازهری عن الفراء و غیره **و اطلاق علی ما یفعله** صاحب الحیل بمعونة الالات و الادویات **و ما یریك** صاحب خفة الید باعتبار ما فیه صرف الشئ عن جهته حقیقة لغویة یعنی سحر در اصل لغة بمعنی صرف نظر باشد **و محکی** از ازهری و از فراء و غیرهما از ائمه لغات همین میباشد **و اما** اطلاق او بر فعلیکه محیل بمعونة و امداد اسباب الات و ادویات اظهار میکند و نمایش میدهد صاحب و فاعل او بخفة و سرعة و سبکی دست او میباشد باعتبار آنچه در ان صرف شئی از جهة حقیقة لغویه میباشد **و السحر الکلامی** هو غرابته و لطافته المؤثرة فی القلوب المحولة ایاها من حال الی حال کالسحر **و ان من البیان** لسحرا معناه و الله اعلم ان یمدح الانسان فیصدق فیه حتی یصرف قلوب السامعین الیه **و یذمه** فیصدق فیه ایضا حتی یصرف قلوبهم ایضا الیه **سوال** سحر در عرف شرع چه معنی و حقیقة او چه مقرر شده آیا حقیقتی دارد یا ندارد **و اگر** حقیقتی ندارد پس آنچه ظاهر و صادر از ان میشود ان اثر از چیست چه ظهور اثر بغیر وجود مؤثر ممکن الوجود و الظهور اصلا نیست **جواب** بدانکه در ان هست دو قول دارد **احدهما** مذکور شد که یک قسم سحر عملی هست که بترتیب و ترکیب ادویات بعد اجتماع و امتزاج آن اثری از ان حاصل میشود **و** ظهور اثر از ادویات مع الترتیب و الترکیب از عادة عادیه لازمه میباشد **پس** انکار آن خلاف مشهودات و ضروریات میباشد **و** قسم دیگر سحر از قسم کلام و افسونات و رقیات و تسخیرات میباشد

بیان معنی سحر لغة و اقسام آن فعلی و قولی و بیانی بانواع مختلفه

جواب سوال سحر در شرع چه معنی دارد حقیقتی دارد یا ندارد پس موثر و اثر آن از چه است

بیان وجه جعل معجزه هر پیغمبر مطابق عصر

پس بعمل آن ملک وجن وکواکب وارواح مسخر عامل آن میشوند وظهور آثار این قسم هم محسوس ومشهود خواص وعوام از انبوه خلق در مشاهد ایشان و مدعیان آنها ونکرات ومرات شده پس انکار از ینهم کانه انکار بدیهیات میباشد تذکره نزد اینطایفه در انواع سحر اثر علی الحقیقة میباشد یا تقلیب وتحویل هیئة وهیکل وحقیقة اشیاء مسحوره باین انواع ممکن وجائز هست یا نه بعد اعتقاد که سحر حقیقة دارد در اینجا در بین خلاف بدو قول کردند و هر یکی ازین فریقین دلائل بر اثبات دعوی خود پیش کردند ثانی القولین مذهب اکثر معتزله وجمهور امامیه وجمهور اشاعره وغیرهم منکر محض اند از حقیت حقیقة سحر فی نفسه تبصره پس بنا براین تعریف سحر بحسب شرع اطرحنین کردند فقالوا ولفظ السحر فی عرف الشرع مختص بکل امر مخفی سببه وتخیل علی غیره حقیقته ولا حقیقة فی الواقع ویجری ذلک مجری التمویه والتلمیع والتخدیع والتلبیس حاله یعنی لفظ سحر در عرف شرع عبارة است از هر امر یکه سببش مستور ومخفی بر غیر ساحر میباشد وتخیل غیر ساحر نادان را حقیقة حقیقة واقعیه وآن جاری مجرای تمویه وتلمیع وتخدیع وتلبیس محض در حال او میباشد ومؤیدش آیه کتاب الله نیز یخیل الیه من سحرهم انها تسعی نیز میباشد که سحر از تخیلات است ولبس وفخر رازی ونیشاپوری وغیره از مقلدین او هم همین فرموده‌اند ولفظ السحر فی عرف الشرع مختص بکل امر یخفی سببه ویتخیل علی غیر حقیقته ویجری مجری التمویه والخدع قال تعالی یخیل الیه من سحرهم انها تسعی پس نزد این طوائف بالکل سحر را تاثیری در قلب وتحویل وتبدیل ماهیة سحر ندارد پس جمیع آنچه بنظر میآید او محض تخیل بصرف نظر میباشد چه او بذاته حقیقتی ندارد و در مجلد اول تفصیل باب سحر تحریر یافته بحث ثالث در اعراب فماذا تامرون نحویین دو قول دارند احدهما این ماذا دو کلمه غیر مرکب است پس لفظ ما محتمل آنکه مرفوع المحل ولفظ ذا بمعنی الذی باشد پس تقدیرش فما الذی تامرون باشد ثانیهما ماذا ترکیب کلمه واحده اسم واحد است پس بنا بران منصوب المحل باشد وتقدیرش فای شیء تامرون میشود بحث رابع یرید ان یخرجکم من ارضکم در اینجا قول مقدر بالاتفاق است پس مفسرین خلاف کردند نزد آنانکه از جمله بقاء مقال قال الملاء است پس نزد اینها دو وجه محتمل اند یکی آنکه قال الملاء من قوم فرعون مخاطبا للقبطیین یرید موسی ان یخرجکم من ارضکم بسحره فما ترون وتقولون فی تدبیر دفعه یعنی اهل دولة فرعون مخاطب بقوم قبطی گفتند که موسی از اجله سحره است اراده دارد که قوم بنی اسرائیل البوی خود مایل سازد وشما را از شهر وملک مصر اخراج کند بغلبه سحر خود پس شما چه رای دارید وچه میگوئید در تدبیر دفع او تا شما را ذلیل وخوار مانند بنی اسرائیل که الحال در شما اند نسازد و از عوام اهل مصر استماله ودریافت حال ایشان که آیا با موافقت نمایند یا با موسی وسحر موسی در قلوب اینها تاثیری کرده یا نه دیگر آنکه قال الملاء لفرعون یرید ان یخرجکم من ارضکم فماذا تامرون یعنی امناء دولة بجود فرعون گفتند که موسی اراده دارد که شما را از سلطنت ملک خارج سازد بسحر خود پس شما درباره چه رای دارید وچه امر میکنید وغرض شان اراده کردن فرعون بر گرفتاری وفرمان گرفتن از فرعون موسی دملول لفظ تامرون صیغه جمع است خطاب بآن بواحد درست نمیشود جواب فرعون چونکه اعظم الملوک والفراعنه بود وملوک رعایا وامنا خطاب واحد میکنند پس تعظیما للعظیم والملوک خطاب کردند واین شایع قدیما وحدیثا بوده ومیباشد اما نزد آنانکه بر علیم کلام تمام شد واز یرید جمله مستانفه قول مقدر است پس نزد اینها فما یقول فرعون بارکان دولة است وتقدیرش چنین باشد قال فرعون لقومه الی قوله فما تامرون یعنی فرعون بقوم خود گفت ای قوم من اینمرد یعنی موسی اراده اخراج شما از حکومة مصر واز عزة سلطنت دارد پس شما درین باب چه رای دارید وچه میگوئید وغرضش بغیرة آوردن قوم وطلب رای صلاحی اسهل از ایشان در دفع موسی بود و همین قول فراء وجبائی وغیرهما است وقول دیگری درین است قال فرعون لقومه یرید موسی ان یخرجکم من ارضکم بسحره استشارة فقال الملاء لفرعون فما تامرون یعنی فرعون گفت بقوم خود که موسی اراده اخراج شما ازین ملک دارد فقال الملاء فی جواب فرعون فما تامرون یعنی اشراف قوم در جواب فرعون گفتند پس آنچه شما امر بآن میکنید وفرمان میدهید ما میکنیم با موسی اشکال ازاله شبه وشک عند الاحتجاج بر تعه واجب است وموسی را اعجازی شبیه بسحر فرعون داد وچرا نوعی غیر آن نداد تا محل شک وشبه وعذر ایشان باقی نمیماند وتانی گفتند بکلیم الله ان هذا لساحر علیم جواب بدانکه هر پیغمبر را اعجازیکه داده شد آنچه اصلح با عصار واهل آن از منه بود قدیما وحدیثا داده میشد اما در عصر موسی در فرعون بنهایة مهارة وبکمال درجه سحر رسیده وبسیار مروج بود وموسی را اعجازی بجهة همین عصا مشابه صنایع ایشان داده شد تا مصنوعات سحره را باطل سازد ومعارضه آن ابدا ممکن نباشد ودر عصر داود فن موسیقی وصنایع آهنی بکمال درجه رسیده بود و آهن وفولاد را گداخته دفعة مدارع وسیوف وچار آئینه وزره‌ها ودیگر اقسام اسلحه از قالب بفور بر میآوردند لهذا داود را خوش الحانی داده شد که نزد

WWW.MAABLIB.COM

تلاوة زبور اقسام چرنده وپرنده ودرنده برای استماع آن جمع میشدند و تلیین حدید چون موم در پنجه داؤد گداخته مدارع واسلحه وغیر آن دفعة بتاریغ
و بعصر عیسیٰ چونکه طبابة بکمال درجه رسیده بود وصعب امراض مزمنه بمعالجه زایل شده صحیح الابدان اہل علل وامراض میشدند و عیسیٰ را معارض
طب اعجاز عطا شد که بدست مالیدن ابرص ومجذوم واعمی صحیح واموات زنده میشدند و در عصر ختم انبیاء چونکه فصاحة وبلاغة کلام بنهایة درجه
رسیده بود هذا بآنحضرت اعجاز کلام از قرآن داده شد تا هر یک حتی از معارضه آن معاجز شبیهی صنایع ایشانرا ابدا کرده نتوانند چه اعجاز یکه مشابه
صنایع مصنوعه معمولهٔ مردم باشد وصلاً وابداً ایشان مثل او ومعارضه او کرده نتوانند واقطع در اتمام حجة بر آن ہست میباشد و کانه معلوم است که ماہرین
وحاذقین صنعتے اگر از ایشان مثل وشبیه صنعة او معطل باند وعقل وفهم او صلاً پی نبرد بحقیقة او ومعارضه عند التحدی کرده نتواند البتہ آن صنیعة اعجاز میباشد
پس قول خصم ان هذا لساحر علیم بجهة عجز او برای تثبیت وفریب عوام خود گفته چه قطعاً دانسته بود که این عصا اژدها گردیدن فعل الٰہ است نه فعل موسیٰ
بحث خامس در ارجه دو قرائة اند قرائة اہل مدینه وکسائی وخلف ارجه بکسر ہا بغیر ہمزه بین الجیم والہا میباشد مگر نافع وکسائی و خلف اشباع بکسر ہا
میکنند و ابو جعفر قالون اشباع نمیکنند بلکه ہا بکسره میخوانند و قرائة عاصم وحمزه بغیر حمزه وسکون ہا میخوانند و قرائة باقی قراء ارجئهُ
بالہمزه وضمه ہا اینجا و در سوره شعراء مثل آن قرائة دارند اما در ساحر ہم دو قرائة دارند احدی القرائتین بالف بعد الحاء قرائة اہل کوفه غیر عاصم
در اینجا و در سوره یونس ہست و ثانی قرائتین قرائة باقی قراء سحار بالالف ما بین سین وحاء ہست در ہر دو سوره بحث سادس بدانکه رجی یرجو رجاء
بالمد بمعنی امید وامل وآرزو وارادہ ہست از اینجا آیه لا یرجون نکاحا ای لا یریدون نکاحاً ہست و ارجاء از باب افعال بمعنی تاخیر وتوقیف میباشد ذکره
فی المصباح و ابو علی فارسی گفته ارجئه افعله از ارجاء بمعنی تاخیر وتوقیف ودرنگ دادن باشد ولا بد ہست از ضمه ہا مع الہمزة ولا یجوز غیره واحدی
گفته ارجه مہموز وغیر مہموز دو لغة اند یقال ارجئت الامر وارجیته ومنه قوله تعا وآخرون مرجون لامر الله تعا و ترجی من تشاء بدو قرائة
خوانند بمعنی تؤخر من تشاء فراء بر قرائة عاصم وحمزه فرمود بغیر ہمزه وسکون ہا دو لغة است چه آنها وقف میکنند بر ہا مکنی عنها در وصل اذا تحرك
ما قبلها و شعری انشاد کرده ہ فیصلح الیوم ویفسده غدا ثم قال كذلك یفعلون بهاء التانیث فیقولون هذه طلحه قد اقبلت وانشد
لما رای لا دعه ولا شبع واحدی گفته ولا وجه لهذا عند البصریین فی القیاس زجاج متعرض وشده فقال هذا شعر لا نعرف قائله ولو
قاله شاعر لقیل له اخطئت تنبیه اسم فرقه مرجئه از ہمین معنی ہست چه ایشان میگویند که ما ہر شئی را که دیدیم وآنرا امید داریم که حقیقتی در واقع دارد یا ندارد
وحکم قطعی بحقیقة آن مؤخر بقیامة گذاشتیم در مصباح گفته المرجئة اسم الفاعل من الارجاء وهم قوم لا یحکمون علی احد بشئ فی الدنیا یؤخرون
الحکم الی یوم القیمة بحث سابع قالوا ارجه واخاه در معنی این مفسرین دو قول دارند احدهما قوم فرعون بفرعون در مجلس شوری درباره
موسیٰ گفتند اخر موسیٰ مع اخاه لان الواو هنا بمعنی مع ولا تعجل بالحکم فیهما بشئ فیکون العجلة حجة علیك لا لك یعنی ای فرعون وقفه وتاخیر ده
موسیٰ را مع برادرش ہارون را وتعجیل مکن بحکم در باب ایشان بهیچ چیزی مبادا در تعجیل حکم بر تو حجتی ومضرتی بر تو عاید شود پس تدارک آن ممکن نشود یعنی
سنجیده وغور وفکر بسیار کرده درباره موسیٰ حکم کرده شود تا انجامش بخیر برای تو باشد چه تا مدة تاخیر تدبیر معارضه اعجازش بسحر میکنیم وہمین میگذرانیم
باو تا حکمی سنجیده باو کرده شود ثانیهما قالوا ارجه واخاه ای احبسهما ولا تقتلهما یعنی ایشان گفتند که موسیٰ وہارون برادرش را حبس کن وانگذار
او را با ظهار اژدها وید بیضا خلق را سپور غلاند عالم وملک فاسد میشود و ہمین قول کلبی ست و اول مختار اکثر وہمین معقول و ثانی ضعیف ست
بدو وجه احدهما ارجاء در لغة تاخیر ہست نه بمعنی حبس ثانیهما فرعون را جرئت نبود که موسیٰ وہارون را حبس وگرفتار سازد یا بنوعی ایذا کند بعد
مشاهده حال عصا بحث ثامن در لفظ مداین ان جمع چه ہست لغویین ونحویین اقوال دارند در مصباح ہست المدینة المصر الجامع ووزنها
فعیلة لانها من مدن و قیل مفعلة بفتح المیم لانها من دان والجمع و مداین بالہمزة علی القول باصالة المیم فوزنها فعائل و بغیر ہمزة علی القول
بزیادة المیم ووزنها مفاعل لان الیاء اصلاً فی الحرکة فترد الیه کمعایش بدانکه واحدی از ابو القاسم زجاجی سه قول نقل کرده اول انها فعیلة
لانها ماخوذة من قولهم مدن بالمکان یمدن مدونا اذا قام یعنی مداین بوزن فعیله ہست زیراکه ماخوذ از مدن بالمکان بمعنی قیام میدان مدوناً میباشد
این قائل استدلال میکند باطباق قراء بر ہمزه مداین پس او فعائل چون صحائف از صحیفه وسفائن از سفینه باشد والیاء اذا کانت زائدة فی
واحد همزت فی الجمع کقبائل وقبیله واذا کانت من نفس الکلمة لم تهمز فی الجمع نحو معایش ومعیشة ثانی انها مفعلة فعلی هذا الوجه معنی

المدينة المملوكة من دانه يدينه فقولنا مدينة من دان مثل معيشة من عاش و جمعها مدائن على مفاعل كمعايش غير مهموز فيكون اسما للمكان والارض التى دائم السلطان فيها اى سائسهم و قهرهم يعنى مدائن جمع مدين بوزن مفعلة پس بنا برين وجه مدينه بمعنى مملوكه از دانه يدينه باشد پس قول ما مدينه از دان بدينه مثل معيشة از عاش هست و جمعش مدائن بر مفاعل چون معايش غير مهموز باشد پس مدائن اسم براى مكان وبراى زمينى ميشود كه سلطان در ان زمين ومكان سياست وقهر ميكند رعاياى ملكى را ثالث نزد مبرد مدينه اصلش مديونة اذا قهره وساسه باشد فاستثقلوا حركة الضمة على الياء فسكنوها ونقلوا حركتها الى ما قبلها واجتمع ساكنان الواو والمزيدة التى هى واو المفعول والياء التى هى من نفس الكلمة فحذفت الواو لانها زائدة و حذف الزائد من حذف الحرف الاصلى ثم كسر والدال لتسلم الياء فلا تنقلب واوا لانضمام ما قبلها فيختلط ذوات الواو بذوات الياء وهكذا القول فى المبيع والمخيط والمكيل پس از ذكر اين واحد گفته والصحيح انها فعيلة لاجتماع القراء على همز المدائن انتهى **بحث تاسع** وارسل فى المدائن حاشرين آنچه در شورى فرعون را راى دادند اينست يعنى وارسل فى المدائن رجالا معين للسحرة يعنى بفرست تو در بلاد واملاك جماعتى را از مردان جمع كننده باشند سحره مهره را كه در انواع سحر بكمال درجه باشند **و بقول ديگر** انهم قالوا لفرعون ارسل الى هذه المدائن رجالا وهم اصحاب الشرطة يحشرون و يجمعون اليك السحرة من فيها من السحرة وكان رؤساء السحرة فى قصى مدائن الصعيد فان غلبهم موسى صدقناه واتبعناه وان غلبوه علمنا انه ساحر ثم نتدبر فيه يعنى اكابر قوم بفرعون گفتند كه بفرست حكم را بسوى مردمانى كه حكام بلاد كو تو اليهاى املاك باشند تا ايشان جمع كنند از هر شهر ساحران را و بودند رؤساى سحره در قصى مداين صعيد مصر پس اگر موسى غالب شد بر ايشان ما هم تصديقش واتباعش خواهيم كرد و اگر سحر غالب بر موسى شدند پس ما ميدانيم او هم ساحر هست پس سنجيده با او تدبير رفتار خواهيم كرد **بحث عاشر** ياتوك بكل ساحر عليم و ياتوك مجزوم بسبب وقوع جواب امر ارسل و عاملش مقدر هست يعنى ياتوك الشرط وجنودهم بكل سحار عليم يعنى بيارند بتو حكام بلاد ولشكريان هر ساحرى دانا حاذق را در سحر **و بقراءة ديگر** بيارند آن حكام كه بسوى ايشان فرمان فرستاده باشى هر كسى را كه بسيار ماهر و حاذق وبكمال علم در همه فنون سحر باشند وقراءة سحار بمبالغه اولى از ساحر غير مبالغه ميباشد **سوال** فرق ما بين ساحر و سحار چيست **جواب** لفظ ساحر صيغه فاعل بغير مبالغه در ان داخل اكثر مبتدى ميباشد و سحار صيغه مبالغه زيادتى معنى بسيار از ساحر هست واما سحار بمعنى آنكس كه در جميع فنون سحر بنهايت دانا ماهر وحاذق باشد محتاج الى غيره نباشد **و بعض** اعلام هم تصريح كرده والفرق بين الساحر و السحار بان الساحر هو المبتدى فى صناعة السحر فيتعلم ولا يعلم و السحار وهو الماهر الحذاق وله المعرفة التامة بجميع انواعه واقسامه وهو يعلم السحرة ولا يتعلم من احد **و قيل** الساحر من يكون سحره وقتا دون وقت والسحار الذى يدوم سحره ويعمل فى كل وقت السحر مستمرا **حاصل قول ثانى** آنكه ساحر آنكس هست كه گاه گاه شغل بسحر داشته نه دائم الاوقات و سحار شخص دائم السحر وعامل آن در جميع اوقات مستمر بغير الانقطاع باشد **هر وسيت** كه ابن عباس و محمد بن اسحاق و سدى فرمودند ان فرعون كان سلطانا قاهرا مادرا ى قدرة مالك الملوك ونفاذ حكم سلطان الله تعالى فى الجمادات من صيرورة العصا ثعبانا ما رأى مثله احد ابدا فقال فرعون انا لا نقابل ولا نقدر على قتال موسى وعلى جدال الا من هو منه اشد سحرا واقوى منه قولا فاتخذ غلمانا من بنى اسرائيل وبعث بهم الى مدينة يقال لها **العوصاء** يعلمون السحر السحرة فعلموهم سحرا كبيرا وواعد فرعون موسى موعدا ثم بعث الى السحرة فجاؤا ومعهم معلمهم فقال فرعون للمعلم ماذا صنعت قال علمتهم سحرا لا يطيقه سحرة اهل الارض الا ان يكون امرا سماويا فانه لا طاقة لهم به ثم بعث فرعون فى مملكته فلم يترك ساحرا الا اتى به **حاصل** آنكه فرعون سلطان قاهر هرگاه قدرة مالك الملوك ونفاذ حكم سلطان الهى را در جمادات از گرديدن عصا موسى اژدهايكه مثل واحدى نديده ونشنيده بود معاينه بعيون الراس كرد لهذا فرعون تفوه كرد كه ما مقتدر بمقابله موسى نيستيم وحبس وقتال وجدال با او واحدى كرده نميتواند مگر آنكس كه غلب واشد از و در سحر واقوى در مقال باشد پس جمعى را از غلمان بنى اسرائيل را بشهرى فرستاد كه نام آن بلد **عوصاء** كه كان ومنبع ومجمع اساتذه سحره ومعلمين كل ساحرين بوده وتعليم غايات و دقائق سحر از ايشان مياموختند و آن غلمان را آن اكابر سحره غوصائى تعليم كامل سحر مرسلين فرعون مدتى كردند و فرعون موسى را وعده تا زمانى داده بود پس فرعون جمعى را در طلب متعلمان سحر فرستاده پس آنها با معلم خود حاضر نزد فرعون شدند و از معلم شان پرسيد كه چه كردى باين طلبه و معلم گفت ايشانرا تعليم سحرى كردم كه كل سحره اهل زمين طاقة مقابله ومقاومة آن ندارند مگر آنكه مقابل را امر سماوى باشد با آن مقاومة ومقابله كرده

جواب سوال فرق بيان سحر و سحار چيست

WWW.MAABLIB.COM

میتوانیم پس فرعون در مملکت خود دیگر ساحری کاملی را باقی نگذاشت مگر آنکه برای مقابله موسی حاضر ساخت **استکال** فرعون واکابر دولة او
فعل موسی را از صیرورة عصا ثعبان **و** ید بیضا علم بحقیته آن من الله هست حاصل شد یا نه **پس بر اول** مع علمهم چگونه بنا معارضه موسی نهادند و
علم صارف و مانع میباشد شخص را از خلاف معلوم چنانچه ما علم بدو گونه داریم **یکی** حسی که نار محرق است پس اصلا و ابدا هیچ ذی شعوری میل و قرب او
میکند حتی گاو میش و گوسفند لاشعورترین کل حیوانات اند **پس** او آدم عقلاء فرمان فرمای املاک و رعایا مع علمهم چگونه جرئت و جسارت بمعارضه
موسی کرد بعد معاینه حال عصا و ید بیضا که هر یکی بذاته موجب علم ضروری بل بدیهی میگردد بسا معین فضلا عن الشاهدین در تصدیق **دیگر** علم غیر احساسی
چون قبل الوقوع ما میدانیم که اشراق آفتاب از مشرق فردا صبح میشود **و** فردا بوقوع آمد معلوم ما مطابق علم باشد **پس** علی التقدیرین بخلاف مشهود و
معلوم فرعون عاقل چگونه جسارت و جرئت کرد تکذیب موسی و معارضه آنحضرت کرد **و** اگر دانسته بود که این فعل الله است نه مصنوع بشر پس مقتضیات علم این نبایدشد
و بر شق ثانی که فرعون را بحقیت موسی مع معاینه ایند و اعجاز مُحیّر و قاهر الی العلم والتصدیق والصدق علم حاصل نشد **و** عقلاء و حکماء و حکام و سلاطین
قدیما و حدیثا با دنی وجهی و دلیلی و اثری تفتیح قضایا و تصدیق بطرفی و تکذیب بمعارض او میکنند مقتضی علم و عقل این نیست **مگر آنکه** فرعون و وزراء و
امناء و امراء دولة کلهم اعمی القلوب والابصار معا یا احمق محض باشند و کمال عقل غیر حمق ایشان در دفاتر اسلاف و اخلاف ثابت است **جواب** این اشکال
رکیک لایلیق بدانکه مقابل و نقیض علم و عقل جهل و شهوة نفسانی و تسویل شیطانی است **پس** فرعون حقیت موسی قطعا دانسته **اما** بر دانستن او چند دلیل
اند **اول** این دو معاجزه موسی مع معجزات اخر موجب حصول علم ضروری میباشد **ثانی** چنین سلطان عاقل بمحض معاینه ثعبان از قرار فرار با اختیار اختیار
کرد معهذا ابول و براز او خطا شد **و** صدا کرد که ای موسی بحق تربیت من بر تو اژدها را از من باز دار و بتو تصدیق و ایمان میآرم و بنی اسرائیل بتو میدهم
ثالث بمعاینه اژدها همه عقلاء و امناء و وزراء دولة **و** همه تماشیان نیز یکدفعه بکمال هول و وحشت نیز فرار کردند تا بتست و پنج هزار آدم بپایمال دفعة فرار مردند **رابع**
قول او فماذا تامرون استشاره از وزراء عقلاء کردن فرعون و تقابله و مقاومت بموسی احدی کرده نمیتوانند مگر آنکس که از و اشد واقوی در مشابه فعل و قول او
باشد همه این ادله قاطعه اند بحصول علم از حقیت موسی بفرعون میباشند **تنبیه** هرگاه مقرر شد **پس** فرعون متابعة و تصدیق موسی بچند جهت نکرد **اول**
چونکه موسی را از بحر بطفولیة برآورده و در خانه بنعمة خود او را پرورش داده **و** مقتضای غیرة طبیعة مربی خصوصا از سلاطین میباشد که پیروی و متابعة مربوب خود نماید
ثانی بغلبه شهوانی **و** تسویلات شیطانی در نفس وساوس میشد لهذا علی الظاهر متابعة و پیروی موسی نکرد **ثالث** بطبعش ناشی شد که من سلطان ممالک
مطبوع خلایق از خواص و عوام مالک ام معهذا چگونه پیروی غیر خود بحکم عار و ننگ بر خود دانست پیروی موسی **و** ترک قیل و قال انا ربکم الاعلی **ثالث** تمغرور
سلطنت و مملکت و دولة خود چنانچه همه سلاطین حتی اغنیاء دنیا اعتنا همیشه بربانیین علماء ندارند نمیکنند **رابع** بطمع جاه و جلال و مملکت و سلطنت خود که بعد اتباع
موسی مبادا امرا عزل و معطل از آن سازد **و مؤید** این آیات کتاب الله در باب مشرکین عرب و کفار کتابیین است که بسید انبیاء رفتار همین طور کردند کقوله تعالی
ناقلا عن اهل الکتابین یعرفونه کما یعرفون ابناءهم یعنی معرفة خاتم الانبیاء بنبوة داشتند چنانچه پدران معرفة اولاد و انسال خود میدارند معهذا الطمع عوائد
و فواید جیفه دنیا آنحضرت را دیده و شناخته انکارش میکردند **و** آیه وجحدوا بها واستیقنتها انفسهم انکار و جحد عمدا از آیات میکردند و متیقن بعلم الیقین بودند
و میدانستند حقیت انها جاهائی و دلهائی انها ثم الله اعلم **بحث حادی عشر** وجاء السحرة بدانکه سحرة جمع ساحر چون کتبة از کاتب **و** فجرة از فاجر
سوال چرا جادو را السحر **و** جادوگر را الساحر نامیدند **جواب** در آن دو وجه اند **احدهما** سمی السحر سحرا لانه صوف عن جهته یعنی چونکه سحر در اصل
بمعنی صرف حال از حقیقة و جهت واقعیة اصلیه میباشد **ثانیهما** قیل انه من السحر ای سحرت فخوط عقلک سحر نامیدند چه ماخوذ از سحر است جادو کرده شدی
پس عقلت مسحور کردید **و اول** صحیح بلا اعتراض است **بحث ثالث عشر** پس بطلب فرعون ساحران عالم آمدند و حاضر شدند بدانکه در تحدید تعداد سحر
ائمه سیر **و** تفسیر اختلاف کردند **نزد** مقاتل کانوا اثنین وسبعین رجلا **و** اثنان منهم من القبط وهما رئیسا القوم **و** سبعون من بنی اسرائیل آه
سحره کلهم هفتاد و دو آدم **و** دو از ایشان آن قوم قبطی دو رئیس قوم **و** هفتاد از بنی اسرائیل بودند که فرعون برای تحصیل علم سحر ببلد غوصا فرستاده بود **نزد**
کلبی کان الذین یعلمونهم رجلین مجوسیین من اهل نینوی وکانوا سبعین الفا غیر رئیسهم یعنی آنانکه معلم سحره بودند انها دو مرد مجوسی بودند از
بلد **نینوی** که بلد یونس باشد **و** ایشان هفتاد هزار آدم بودند غیر از رئیس معلم ایشان **نزد کعب الاحبار** کانوا اثنی عشر الفا یعنی سحره دوازده هزار
آدم بودند **نزد محمد** بن اسحاق کانوا خمسة عشر الفا یعنی سحره کل پانزده هزار آدم اند **نزد عکرمه** کانوا سبعین الفا و خبر هفتاد آدم نیز در

جواب اشکال که فرعون معجزه عصا و یدبیضا موسی را دانسته چرا تصدیق نکرد ۱۲

بیان چند افراد از کرام ساحرهای موسی که در ملک بابل بودند ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

الجنان و در مجمع نیز از ابن عباس مرویست نزد محمد بن مکندر کانوا ثمانین الفا یعنی هشتاد هزار بودند نزد سدی کانوا بضعا وثمانین الفا **سؤال** یا سحره از خود بلد مصر بودند یا از نواحی وخارج مصر پس از کدام کدام بلد نام بودند **جواب** در اینهم قول مختلف اند نزد ابن جریج اند قال السحرة ثلثمائة من فیوم وثلثمائة من العریش وثلثمائة من الاسکندریه یعنی سه صد سحره از بلد فیوم و سه صد سحره از عریش و سه صد از اسکندریه بودند نقله السیوطی ایضا فی الدر المنثور نزد بعضی جمعی از سحره از صعید مصر و جمعی از بلاد متفرقه واکثر اساتذه از غوسا و نزد جمعی از ملک نینوی بلد یونس نبی تعلیم یافته از دو مجوس بودند رازی از ابن عباس نقل کرده وکان رؤساء السحرة باقصی مداین الصعید یعنی روس السحره از اقصی مداین الصعید بودند

قاضی ابوبکر معتزلی در تفسیر خود از ابن عباس نیز روایت کرده انهم کانوا سبعین ساحرا سوی رئیسهم وکان الذین یعلمهم رجلان مجوسیان من اهل نینوی بلدة یونس النبی وهی قریة بالموصل که سحره معارضین کلیم الله هفتاد آدم سحره بغیر رئیس بودند و رئیس همه آن سحره که معلم کل ایشان و استاذ الاساتذه مردی واحد مجوسی از اهل نینوی بلد یونس نبی از قریات موصل بود امام رازی متعرض قاضی در نقل او شده قال اقول هذا النقل مشکل لان المجوس اتباع زرادشت وزرادشت انما جاء بعد مجیء موسی کلیم الله یعنی صحت این نقل مشکل زیرا که فرقه مجوس از تبعه زرادشت بودند و زرادشت بعد موسی کلیم الله بود نه قبل از موسی **بحث حادی عشر** یا توک بجزوم بسبب وقوع جواب امر و تقدیرش ارسل همه یا توک است **اما** در باره بکل ساحر دو وجه محتمل اند **احدهما** جایز است که بمعنی مع باشد و تقدیر یا توک ومعهم کل ساحر فیکون فی موضع الحال یعنی بیارند نزد تو حال آنکه با ایشان هر نوع ساحری باشد پس منصوب المحل جمله بموضع حال باشد **ثانیهما** محتمل است که با در بکل بار تعدی باشد چنانچه ذهبت به و اذهبته و اتیت به و اتیته میگویند **بحث ثالث عشر** یا توک بکل ساحر علیم در اینجا هم ساحرا یا بصیغه واحد اسم فاعل **یا** بصیغه مبالغه سحار علیم است در اینهم دو قرائة اند **قرائة** حمزه و کسائی بکل سحار **و قرائة** باقی قراء بکل ساحر است **بحث رابع عشر** یا توک بکل ساحر علیم بدانکه اینجمله متمم جمله ما قبل وارسل فی المداین حاشرین یا توک بکل ساحر علیم است هر گاه فرعون جمعی مراد آنرا در بلاد متفرقه املاک جمع کنندگان سحره را میآیند ایشان نزد تو با هر ساحری حاذق و تجربه کار و ماهر و نهایت دانا در فنون سحر **تنبیه** بعض اعلام در اینجا فرمودند که این آیه دلالة دارد که سحره کثیر العدد بودند هر چند اقوال اهل سیر مختلف در حد عدد ایشان باشد او منافی آیه قرآن نیست چه در ان لفظ فجاء السحرة فرعون بصیغه جمع آمده و بعد این فرمود **و هذا** یدل ایضا علی صحة ما یقوله المتکلمون من ان الله تعالی یجعل معجزة کل نبی من جنس ما کان غالبا علی اهل ذلك الزمان **فلما** کان السحر غالبا علی اهل زمان موسی کانت معجزته شبیهة بالسحر وان کان مخالفا للسحر فی الحقیقة **و لما** کان غالب عصر داود النبی الموسیقی فکانت معجزة داود حسن الالحان **و لما** کان الطب غالبا علی زمان عیسی کانت معجزته من جنس الطب **و لما** کانت الفصاحة والبلاغة غالبة علی اهل زمان محمد علیهم السلام کانت معجزته من جنس الفصاحة والبلاغة انتهی کلامه **و بیان** مضمون ندا الغاذ کر شد

قوله تعالی وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۝ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ۝ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ۝

ترجمه این آیات اربع یعنی و آمدند سحره و جادو کنندگان بسوی فرعون بعد از طلبیدن ایشان چون چشم ایشان بفرعون افتاد آن سحره گفتند آیا بتحقیق برای ما یان مزدی و جزائی و صله جادوگری هست اگر ما غالب شدیم و غلبه کننده بر مخالف تو موسی باشیم فرعون در جواب شان بلفظ نعم وعده داد یعنی آری و علاوه بر اجر و مزد بتحقیق شما از جمله مقربان و نزدیکان بارگاه خواهید بود و در اینجا عبارة مقدر و آن اینست که بیوم موعود با فرعون سحره سحرهای خود را گوناگون تیار و آماده کرده بمقام و بمیدان مقرر مع فرعون و وزراء و امناء دولة او بر آمدند پس سحره بموسی گفتند ای موسی یا تو القاء کنی و بیافگنی عصاء خود را **و یا** ما سابق باشیم افگنندگان حبال و عصی خود گفت موسی از روی کرم شما بیفگنید پس آنهنگام که افگندند جادو کردند چشمهای مردم را و پوشانیدند بر نظار بینندگان

جواب سؤال سحره از مصر بودند یا از نواحی

مصر

WWW.MAABLIB.COM

حقیقت بلعبات خود را متخیل شد بینندگان را حرکت و رفتار آن اشیائیکه دران سحر کرده بودند و مردم بمعاینهٔ آن و سحره نرسانیدند مردمان را و آوردند ایشان را از نزد
جادوی بزرگ و حقیقت تلبیس سحره در تفسیرش آخر بیان خواهد شد و او تتمه میفرماید در آن وقت ما وحی کردیم بسوی موسی اینکه بیفگن عصای خود را پس موسی عصا افگند
بفور اژدها شد فرو برد جمیع آنچه تزویر و تلبیس کرده بودند بدروغ و خدعه نموده بودند **مرویست** بمحض فرو بردن آن ریسمانها عظیم و ضخیم و چوبهای طویل و
جسیم روی بسوی مردم نظاره کنندگان کرد دفعة کلهم فرار کردند و در اثنای فرار هزارها مردم بپایمالی مردند **و** کلهم سحره بمحض معاینهٔ آن باواز بلند کلمهٔ لا اله
الا الله امنا برب موسی بلند بکلمه واحده گفته در سجدهٔ خدا افتادند **پس** موسی گردن اژدها بدست خود گرفته عصا گردید **در تفسیرش** چند بحث
اند **بحث اول** ان لنا بهمزه واحده هست علی الخبر یا بهمزتین محققتین هست دران دو قرائة اند **قرائة اولی** قرائة اهل حجاز و حفص هست و
قرائة ثانیه بهمزتین محققتین قرائة اهل کوفه **و** ابن عامر غیر حفص هست **و قرائة** ابن عمر بهمزه ممدوده **و قرائة** یعقوب از زید بهمزه غیر ممدوده است
اما مجمع علیه قرار بر اجتماع همزتین در شعر ادهست **و ابو علی** فارسی **و واحدی** بالاستفهام در اینجا اولی دانسته چه ایشان باستفهام دریافت
میکنند که آیا بما اجری هست اگر غالب شدیم **بحث ثانی** در اعراب نحن بدانکه دو احتمال موجه اند **احدهما** محتمل است که نحن در موضع رفع تاکید
مضمر متصل کنا باشد **ثانیهما** محتمل است که نحن فصل بین الخبر والاسم باشد **بحث ثالث** لفظ نعم حرف چون لا النفی است **و** وقف بر هر دو جایز است زیرا که
جواب کلام بعد ذکر هر یکی ازین دو حرف مستغنی از ایراد کلام میشود از ما یتصل بهما **بحث رابع** اجره یا جبر اجرا بمعنی صله و مزد و آنچه بمقابل کار و خدمت
بفاعلش داده میشود **و در مصباح** گفته اجره الله اجرا من باب قتل و من باب ضرب لغة بنی کعب و اجره بالمد لغة ثالثة اذا اثابه **و** اجرت
الدار والعبد باللغات الثلث **زمخشری** گفته اجرت الدار علی افعلت فانا مؤجر ولا یقال مؤاجر فهو سطاء و یقال اجرته مواجرة کعاملته
معاملة و عاقدته معاقدة **و** مواجرة الاجیر من ذلک فاجرت الدار والعبد من افعل لا من فاعل **و** منهم من یقول علی فاعل فیقول
اجرته مؤاجرة **و** اقتصر الازهری علی اجرته فهو مؤجر **و** الاخفش اجرته فهو موجر فی تقدیر افعلت **بحث خامس** وجاء السحرة فرعون
بدانکه مفسرین متفق اند که اینجا حذف کثیر از عبارة بوجود این وجاء السحرة عادة کلام الله است چنانچه حکماء و علماء تقدیر عبارة از اطالة کلام قرینه میکنند **و**
تقدیرش فارسل فرعون فی المداین حاشرین یحشرون السحرة فجمعوهم فجاء السحرة فرعون یعنی و تیتکه امناء و وزراء رای خود بفرعون دادند
پس فرعون رای ایشان پسندیده فرامین معتمدین حکام و امناء ملک خود را فرستاد در بلاد متفرقه کثیرة تا جمع و حشر و احضار کنند جمیع اقسام سحره را و ایشان حشر و
جمع کردند کثیری از انواع سحره را پس آمدند بطلب فرعون همه انواع سحره نزد فرعون و خلاف **در عدد سحره** آنفا دانستی **بحث سادس** قالوا
فرعون اینجمله کانه در جواب سائلی وارد شده که از خود این جمله ناشی میشود **و** سوال تقدیری گویا چنین باشد لما جاء السحرة فماذا قالوا **فی جوابه** قیل قالوا
ائن لنا اجرا الی قوله قال نعم وانکم لمن المقربین **سوال** عبارة مقتضی بود که فقالوا لفرعون میفرمود چه بفاء تعقیب اتصال ثانی با اول حاصل میشود و بلا فاء
چرا فرمود **جواب** صاحب المجمع علامه ابو الفتوح من اصحابنا گفت و لم یقل بالفاء لان المعنی لما جاء السحرة قالوا لفرعون فلم یصلح دخول الفاء
علی قالوا یعنی بالفاء فقالوا نفرمود زیرا که معنیش اینست که هنگامیکه سحره آمده حاضر شده بمحض حضوری گفتند مر فرعون را و این دلالة دارد که سحره بمحض ورود
در مصر بلا درنگ و بلا وقفه برابر نزد فرعون رفته و رسیده ائن لنا اجرا گفتند ثم الله اعلم و اینجا **فخر رازی** و صاحب الکتاب گفتند و لقائل یقول کان حق
الکلام ان یقول وجاء السحرة فرعون فقالوا بالفاء **وجوابه** هو علی تقدیر سائل سائل ما قالوا اذا جاؤا **فاجیب** بقوله قالوا ائن لنا اجرا
انکنا نحن الغالبین علی موسی **بحث سابع** وجاء السحرة فرعون قالوا ائن لنا لاجرا انکنا نحن الغالبین یعنی و هنگامیکه آمدند ساحران نزد فرعون
حاضر شدند پس اول تکلم شان مخاطب بفرعون همین بود که برای غرضیکه ما را طلبیدی یعنی بغرض معارضه موسی بمقابلهٔ او آیا برای ما جعاله و اجری و عوضی
بر عمل ما هست هرگاه بما غالب شدیم و ظفر و نصرة یافتیم بر موسی **تنبیه** بقول سید دلالة دارد که آن جم غفیر سحره کمال اطمینان بر سحر و بر غلبه خود داشتند
لهذا بان شرطیه در انکنا تکلم کردند چه ایشان بمحض انکار او لا کرده باشند از دعوای موسی و کیفیة تقلیب حالة عصا بثعبان عظیمی و جسیمی که اصلا مثل او دیده و شنیده حد
نبوده **پس** قبل معارضه و معاینه انها مقرر کردیده که اگر فعل موسی فعل الله بود معارضه بفعل خدا و غلبه بر آن بار محال میباشد **پس** باین جهت تردد را بالشرطیه
انکنا نحن الغالبین گفته باشند ثم الله اعلم **بحث ثامن** قالوا نعم وانکم لمن المقربین در اینجا فاعل فرعون مضمر است یعنی در جواب سحره فرعون گفت
اجری جزاء و جعاله و نفع دارید و علاوه بر جزاء مقام شما بتحقیق نزدیک مقامات بارگاه من خواهید بود **بعضی** فرمودند که مراد فرعون ازین وعده اینست

جواب جمله عطف بر حرف منسوب اینجا حال عطف شده ١٢

WWW.MAABLIB.COM

ولکم مع الاجر والعطاء المنزلة الرفیعة والقرب فی العزة عندی **کلبی** یعنی لمن المقربین ہیئت تکونون اول من یدخل علی و اخر من یخرج من عندی **اشکال**
وانکم برچه عطف است چنیم حرف ست برحرف جملہ کلامیه عطف نمیشود **جواب** بعطف بکلامی ہست که در کلمہ نعم مضمر است تقدیرش نعم ذلک **و** انکم لمن المقربین **اشکال** ما طل است **اشکال**
کسره الف در انکم چرا آمده **جواب** چونکه بر نعم کلام تمام شد **پس** انکم لمن المقربین استیناف باشد **و** در ابتدا آن مکسور میباید نه مفتوح **طبرسی** فرمود
کسرة الالف من انکم لانه فی موضع استیناف بالوعد **و** لم یکسر لدخول اللام فی الخبر لانه لو لم یکن اللام لکانت مکسورة **بحث تاسع** اما ان نلقی بجہه
همزه اما میباشد **اشکال** بعد اما چرا ان مفتوحه داخل **و** در اما یعذبہم واما یتوب علیہم داخل نشد **جواب** شیخنا الطبرسی فرمود لانه فیه معنی الامر کانه
قال اختر اما ان نلقی ای اما القائک واما القائنا فموضع ان نصب **و** یجوز ایضا ان یکون التقدیر اما القائک مبتدء **و** اما القائنا فموضع ان علی هذا یکون
نصبا یعنی با اینجا السبب آن متضمن امر است چون اختر یعنی اختیار کن احد الامرین را یا اینکه تو القا کن اولا یا ما القا میکنیم اولا **پس** موضع آن موضع نصب یعنی
آن با جمله ما بعد خود بمعنی مصدر گردید منصوب محلا باشد **تبصره** بدانکه ائمه **علم بدیع** و اعلام اسلوب بطور قانون مقرر **و** از فراء **و** کسائی **و** خلیل نقل کرده
اندر باب اما **و** اما **و اعلم** اذا کنت آمرا او ناهیا او مخبرا فهی مفتوحة **و** اذا کنت مشترطا او شاکا او مخیرا فهی مکسورة **و** تقول فی المفتوحة اما الله
فاعبدوه **و** اما الخمر فلا تشربوها **و** اما زید فقد خرج یعنی بدانکه اگر تو امر کننده یا نهی کننده یا خبر دهنده باشی **پس** در آن حالة لفظ اما بقاعده کلیه و قانون
مقننه همیشه مفتوح الهمزه میباشد **و** اگر تو شرط کننده یا شک کننده یا خبر دهنده باشی **پس** دران وقت لفظ اما بقاعده مقرره همیشه مکسور میباشد **و** میگوئی
تو در مفتوحه اما الله فاعبدوه یعنی خدا را عبادة خاص کن **و** اما خمر را مخور و میاشام **و** اما زید بتحقیق بر آمد **و اما النوع الثانی** فتقول اذا کنت مشترطا
اما تعطین زیدا فانه یشکرک کما قال الله تعالی فاما تثقفنهم فی الحرب فشرد بهم **و** تقول فی الشک لا ادری من قام اما زید واما عمرو **و** تقول فی التخییر لی بالکوفة
دار فاما اسکنها واما ابیعها **و** قال اما یعذبهم واما یتوب علیهم یعنی در نوع ثانی اما مکسور باشد وقت اشتراط میگوئی تو با بهی زید را او شاکر تو باشد چنانچه
او تعالی فرموده فاما تثقفنهم فی الحرب فرموده **و** در شک بگوئی تو که نمیدانم کدام کس قایم شده یا زید یا عمرو **و** در تخییر بگوئی تو مرا خانه در کوفه هست یا خود ساکن آن میشوم یا
میفروشم **و اما الفرق** بین اما للشک **و** بین او انک اذا قلت جاءنی زید او عمرو فقد یجوز ان تکون قد بنیت کلامک علی الیقین ثم ادرکک الشک
فقلت او عمرو فصار الشک فیهما جمیعا **فاول** الاسمین فی او یجوز ان یکون بحیث یحسن السکوت علیه **ثم** تعرض الشک فتستدرک بالاسم الاخر **الا**
تری انک تقول قام اخوک وتسکت ثم تشک فتقول وابوک **و** اذا ذکرت اما فانما تبنی کلامک من اول الامر علی الشک **و** لیس یجوز ان تقول ضربت اما
عبدالله وتسکت **و اما دخول ان** فی قوله اما ان تلقی وسقوطها من قوله تعالی اما یعذبهم واما یتوب علیهم **فقال الفراء** ادخل ان فی اما فی هذه
الایة لانها فی موضع امر بالاختیار وهی فی موضع نصب کقول القایل اختر ذا او ذا کانهم قالوا اختر ان تلقی او نلقی وقوله تعالی اما یعذبهم واما یتوب علیهم
لیس فیه امر بالتخییر **الا تری** ان الامر لا یصلح ههنا فلذلک لم یکن فیه ان تم الله اعلم **بحث عاشر** قالوا یا موسی اما ان تلقی واما ان نکون
نحن الملقین یعنی سحره در میدان کار و زار خود بحضور فرعون و اعیان خلایق گفتند سحره ای موسی یا تو القا میکنی و میفکنی آنچه نزد تو از عصا است و یا آنکه ما القا میکنیم
و میندازیم در این میدان محشر و مجمع اصناف خلایق ریسمانها و چوبهای مجوفه خود را **و بعض اعلام** فرمودند و فیه دلالة علی ان رغبتهم فی ان یلقوا قبله
لاجل هذا اکدوا ضمیر المتصل فی نکون بالمنفصل نحن الملقین وعرف الخبر یعنی در این دلالة است بر آنکه سحره رغبت داشتند که القاء سحر خود قبل القاء موسی
نکنند لهذا او تعالی تاکید کرد ضمیر متصل نکون را بضمیر مرفوع منفصل او نحن الملقین **و** الملقین خبر نحن معرفه برای همین آورده **پس** حاصل آنست که سحره موسی را تخییر
دادند در تقدیم و تاخیر القاء عصا بگمان کمال وثاقة وحلاوة ومهارة وحذاقة در سحر خود چه آنکس که مطمئن باشد در صنع خود او پروا نمیکند در اظهار تقدم او و تاخر او **و** **هل**
اشارة اینجا دقیقه لطیفه اظهار کردند و هی ان السحرة راعوا مع موسی حسن الادب حیث قدموه علی انفسهم فی الالقاء فلاجرم انه تعالی عوضهم حیث
تادبوا مع نبیه موسی بان من علیهم الله تعالی بالایمان والهدایة لرعایتهم الادب مع رغبتهم فی تقدمهم علی موسی آن دقیقه لطیفه اینست که سحره بمراعات
حسن ادب با موسی گفتار و رفتار کردند در تقدیم القاء موسی باوجودیکه مرغوب شان بود که خود شان تقدم بر موسی کنند در القاء سحر **بحث حادی عشر**
قال القوا هرگاه سحره بمراعاة حسن ادب آنحضرت را تخییر در تقدیم و تاخیر القاء داده بودند **موسی** در جواب شان بعد فهمیدن رغبة شان در القاء تقدم
خود موسی فرمود که شما ابتدا و تقدم کنید در القاء انواع سحر خود تا تمنای القاء باایشان در قلوب نماید چونکه بحسن ادب گفتار و رفتار کرده بودند **پس** بمقابل حسن ادب
ایشان با آنحضرت هم اجازة داد ایشان را در القاء سحر خود **اشکال معضل** در واقع کفر باطل و اظهارش لا یجوز است **و** موسی کلیم الله چگونه اجازة در ظهار

کفر باطل

WWW.MAABLIB.COM

کفر باطل بمقابل حق ثابت از اعجاز خود داد **جواب** بوجوه میباشد **احدها** این اجازة القوا من باب تهدید و وعید و تقریع است چنانچه او سبحانه فرمود فاعملوا ما شئتم یعنی بکنید آنچه بخواهید و معلوم است که شرک و کفر اقبح قبایح است و خالق باجازه رضا فاعملوا ما شئتم نفرمود بل بکمال غضب و سخط فرمود چنانچه سلاطین بحر بین میفرمایند بکمال غضب بکنید آنچه میخواهید و معلوم است که آن سلاطین اجازه برضا نداده اند بلکه ارادهٔ افساد ملک و خلق **ثانیها** معناه القوا علی ما یصح و یجوز لا علی ما یفسد و یستحیل یعنی بعض علما بدمعتزله گفتند که معنیش آنکه القا کنید بنحویکه صحیح و جایز باشد القا آن نه بر صورت افساد و استحالة **ثالثها** معناه القوه ان کنتم محقین صادقین یعنی القاء کنید اگر شما محق و صادق هستید در حقیقة آن و الا فلا و شرط در اینجا لزوماً مقدر است چنانچه ما میگوئیم اب بده مرا این مشروط است بوجود آب فاذا فقد الشرط فقد المشروط **رابعها** انما امرهم بالالقاء لتظهر معجزته لانهم اذا لم یلقوا حبالهم و عصیهم لم تظهر معجزة موسی فی عصاه یعنی امر کرد ایشان را بالقا سحر تا معجزه آنحضرت ثابت و سحر ایشان بمقابل آن باطل شود چه بغیر تقابل شبه سحر از عصا در عیان اعیان و غیر اعیان زایل نمیشد و بالجمله ازاله شبه باطل از فعل اله بشود اظهار و اجازة بان جایز بل واجب است لهذا کلیم الله امر کرد ایشان را بالقا و باظهار آن اشکال باطل است **رابعها** ولما خیّر موسی فی التقدیم والتاخیر و علم موسی ان لا یظهر الحق الثابت عن الباطل فی انظار الخواص المشککین لعوامهم الا بالاجازة فی تقدیم القاء الحبال والعصی و لا **ثم** یاتی فعل الله الخارق اخراً فیحق الحق و یزهق الباطل دفعة فلاجل اجاز موسی فی القائهم یعنی هرگاه سحره اولاً تخییر داده بودند موسی را در تقدیم و تاخیر القا **و** موسی دانست حق ثابت از باطل ظاهر نمیشود در انظار و قلوب عوام ناظرین بتشکیک مشککین خواص شان مگر باجازه در تقدیم القاء ریسمانها و چوبهای سحره تقدیماً **و** فعل الله الخارق آخراً بانها میاید **پس** حقیت حق **و** زهوق باطل دفعة میشود **لهذا** موسی اجازة القاء داد ایشان را تقدیماً **خامسها** چونکه در مناظرات و باطلات مبطلین حجت بطلان خود فی نفسه هر جا تقدیم میبرید و میخواهد در ذکر قول و اظهار فعل خود تا قول و فعل آن در انظار و اسماع و افهام رائی و سامع جلوه ندهد و ساقط الانظار میگردد **اما** محقین اکثر و اغلب قید و حدیثا قول و فعل و دعوا صحیح ثابت خود را بلا دغدغه و لا تقدم و لا تردد آخراً میارند تا جواب بطل منظور و مسموع باطله بهمه وجوه بشود **لهذا** موسی اجازت تقدیم بانها داده **و** ایشان صنیعه باطله خود را تقدیم کردند عصا موسی همه را تلقف و بلع و فرو برد کرد فوقع الحق و بطل و عدم ما یافکون **سادسها** ارادة موسی ابطال ما یاتوا به من السحر بود **و** ابطال ما کان یسهل و یمکن الا باقدامهم علی اظهاره فاذن لهم فی الاتیان بذلک السحر لیمکنه الاقدام علی ابطاله **و** مثاله ان من یرید سماع شبهة ملحد لیجیب عنها و یکشف عن ضعفها و سقوطها یقول له هات و قل و اذکرها و بالغ فی تقریرها و غرض هذا لهذا ان یجیبه ببرهان واحد قاطع السنتها و دافع شبهاتها یعنی ارادة موسی ابطال آیة سحره بود **و** ابطالش باسهل وجه ممکن نبود مگر باقدام انها بر اظهار ان لهذا اذن داد ایشان را در اتیان سحر تا متمکن بشود بر ابطال آن **و** مثالش آنکه ملحدی را اجازه بد بدواز و بشنود الحاد او را بعرض ابطال و اظهار و اثبات لا حقیقة او و سقوط او از انظار و اسماع و قلوب مردم **پس** میگوید او را بیار و بگو آنرا بکمال وجوه و ادله بر اثبات آن **و** غرضش از استنطاق او این است که به برهان السنه و دافع شبهات و ادله او بکند **پس** ازان بجواب احد آنرا باطل و لا حقیقت محض میسازد **و** بهمه اینوجوه اشکال مشکل باطل شد والحمد لله **سوال** صیغه القوا امر است **و** هر امر دلالة بر ایجاب و فرض دارد پس بنا بر این قول موسی القوا دلالت بر وجوب امر دارد **جواب** بدانکه حکم و امر که واجب از ان مفهوم میشود او از عالی بطور استعلا بدانی خطاب بشود چنانچه بالاتفاق در علم اصول فقه این قانون متعین و مقرر گردیده **تنبیه** هرگاه واضح کنیم اصولیین خطابات آیه و حدیثیه اقسام کردند **منها** چون خطاب اقیموا الصلوة و اتوا الزکوة که برای ایجاب میباشد **منها** کلوا و اشربوا خطاب اباحة است **منها** اذا قضیتم مناسککم فاصطادوا من باب اذن و اجازت است چه عقلاً و شرعاً معلوم است که بعد فراغ از مناسک حج و عمره صید و شکار کردن بر حجاج و معتمرین فرض و واجب نیست **و** اینجا مفهوم قال موسی القوا من باب الایجاب نیست بل من باب الاذن و الاجازة است **و دلیل دیگر** آنکه سحره اولاً موسی را تخییر داده بودند در تقدیم و تاخیر القا جانبین **و** آنحضرت القاء خود را در آخر اختیار کرد **و** بسحره اذن اجازه داد که شما تقدیماً القا کنید **و بفرض** اثبات وجوب از خطاب القوا **پس** ما میگوئیم وجوب هم ازین القوا محتمل است بجهت اثبات حق و ابطال باطل منحصر در او وقت بر تقدیم القاء سحره بود **و** هر چیزیکه ثبوت امر حق منحصر باشد تقدیم او هم واجب است **و** حال انکه انخطاب اذن و اجازه است ثم الله اعلم **و** معانی اقسام خطابات قرآنی و حدیثی از امر و نهی مکرر در همه مجلدات سابقه براین تفسیر حضوصاً در رساله ابانه بالانفراد اکثر ضبط کردیم من شاء فلیرجع الیها **بحث ثانی عشر** فلما القوا سحروا اعین الناس پس وقتیکه سحره افگندند و القا کردند سحر خود را صرف کردند انظار و ابصار مردم بینندگان را از درک و دریافتن حقیقة اصلیه از اشیاء سحریه را چه در انظار معاینه

جواب اشکال که موسی حکم اجازه به سحره داد ۱۲

جواب سوال لفظ القوا صیغه امر است پس ازو مراد واجب و فرض میباشد ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

کنندگان متخیل میشد که انواع و اقسام مارها طویل و قصیر القامة و جثه بحرکة اند و یکی بر دیگر میافتند و آن واقعیتی نداشت بل آن تلبیس و تمویه و تخییل در عیون و انظار مردم بود

و مفسرین فرمودند یعنی صرفوا اعین الناس عن ادراک حقیقة ما فعلوه من التمویه والتخییل **و** هذا هو السحر **و** هذا هو الفرق بین السحر الذی هو فعل البشر **و** بین معجزة الانبیاء علیهم السلام التی هی فعل الله **و** ذلک ان السحر قلب الاعین و صرفها عن ادراک حقیقة ذلک الشیء **و** المعجز قلب نفس الشیء عن حقیقة بحقیقة اخری کقلب عصا موسی حیة تسعی **و** قلب صورتی الاسدین عن حجاب المامون الرشید العباسی **و** عن وسادة المتوکل باعجاز امامی الحق من ائمتنا اهل بیت النبوة علی بن موسی الرضا **و** علی بن محمد التقی علیهم السلام حتی اکل کلواحد منهما الحاجب بمحضر المامون فی مشهد الناس **و** صاحب الشعبدة فی مجلس المتوکل فعادت الصورتان بعد اکل الرجلین بامر الامامین علی مقامهما **و** لم یجد واثرا من الرجلین المفترسین المبتلعین ابدا حاصل آنکه سحره صرف انظار ناظرین کردند از ادراک حقیقة آنچه بعمل آورده بودند از تمویه و تخییل و همین است اصلیه سحر **و فرق** همین است مابین سحر که از افعال بشر و مابین معاجز انبیا علیهم السلام که همه معاجز فعل خاص خالق تعالی اند چه سحر قلب اعین و صرف نظر ناظر محض میباشد **و** اعجاز قلب و تبدیل حقیقة و نفس شیء بحقیقة اصلیه دیگر میباشد چون تقلیب عصا موسی بحقیقة اژدها که حیوانی حی گردیده حقیقة رفتار و حرکة بر زمین میکرد نه من باب التخیلات خلاف واقع و چون تبدیل و تحویل و تقلیب دو صورة شیر که بر سر اپرده مامون عباسی **و** بر تکیه متوکل عباسی منقوش بودند **باعجاز** دو امام از ائمه اهل بیت عصمة و نبوة **امام علی بن موسی الرضا** **و** اعجاز نبیره آنحضرت **امام علی النقی** علیهم السلام ان دو صورت شیر بامر ان امام والا مقام از حجاب و تکیه دفعة دو شیر مجسم گردیده **و شیر اول** صاحب مامون عباسی را در محفل او پاره کرده خورد و بلع نمود **و شیر دوم** شعبده باز را بمجلس متوکل عباسی پاره کرده بلع کرد و اهل هر دو مجلس مع هر دو سلطان نگران آن احوال بودند **پس** هریکی از ان دو شیر بامر و فرمان امام خود بمقام خود عود کرد منقوش چون سابق شدند و اثری ابدا از ان دو آدم خورده اصلا نمودار نشد **و** التماس با عاده آدم متبلع در جواب مامون **و** متوکل دو امام فرمودند که هرگاه متبلعات عصاء موسی برنگردیده **پس** اینها چگونه بر میگردند بدینا اشکال اگر سنخ یاده یا کم از ان سنهای طویله ضخیمه و جوبهای جسیمه عریضه و طویله را که مملو و مشحون سیماب بوده هرگاه ثعبان آنرا یکدفعه بیک لقمه خورده و فرو برد و کرد و پس از گردیدن او عصا بحال سابق بلا زیادتی ثقل و لا جسم **و هکذا** بخوردن و بفرو بردن دو آدم را دو صورة شیر مجسم شده پس از ان عمود کردن اینها بدو صورة اصلیه منقوشه خود ابدا اثری از متبلعات عصا و متبلعات آن دو شکل و نقش صورتهای شیر بظهور نیامدن آن متبلعات از بطون اینها چه شدند **جواب** بالا ذکر شد که اعجاز وجود حقیقة ثابتة بذاته خارق العادة میباشد نه لا حقیقة و لا واقعیة **پس** در عدم معاودة متبلعات اینها اعدام اینها در بطون اینها میباشد بوجوه عدیده **احدها** قادر سبحانه در بطن ثعبان **و** اسد همه متبلعات اینها را نیست و نابود و باطل و معدوم محض ساخته چنانچه قبل الایجاد و الوجود اینها معدوم و نیست محض بودند **ثانیها** بحض ابتلاع این اشیا باراده حکیم قدیر و دبیر تعالی بفور بعض منهم کداز و رطبیة اینها ساخته تا آنکه جزء اصلی ابدان ثعبان و اجسام شیر متبلعات اینها را گردانیده **و** بعد تحویل ثعبان **و** صور شیر بصورة و حالة اولیه که قبل بران ثقل و زیادتی جسم و وزن اینها از اینها معدوم ساخت **ثالثها** جایز است که او تعالی متبلعات اینها را متفرق الاجزا در بطون اینها کردانیده و باجزاء رقیقه اینها را از افواه بنفوس اینها بر آورده بباد فنا در خارج داده بهیچ وجه استبعاد و اشکال عاید نمیشود **و در کشاف** همین دو وجه فرموده روی انها لما تلقفت ملأ الوادی من الخشب و الحبال و رفعها موسی فرجعت عصا کما کانت **و** اعدم الله القادر المتعال بقدرته التامة الکاملة تلک الاجرام العظیمة الثقیلة **او** فرقها الله تعالی اجزاء لطیفة **قال السحرة** لو کان هذا سحرا لبقیت حبالنا و عصینا انتهی **فخر رازی و نظام الدین** نیشاپوری هم همین فرمودند **و اعلم** ان هذا مما یدل علی وجود الاله القادر المختار و علی معجز العظیم لموسی **و** ذلک لان الثعبان لما ابتلعت تلک الحبال والعصی الجسیمة العظیمة الطویلة العریضة جدا مع کثرتها **ثم** صارت عصی کما کانت **فهذا** یدل علی انه تعالی اعدم اجسام تلک الحبال والعصی **او** علی انه فرق بین تلک الاجزاء و جعلها ذرات غیر محسوسة و اذهبها فی الهواء بحیث لا یحس بذهابها و تفرقها **و** علی کلا التقدیرین فلا یقدر علی هذا احد الا الله سبحانه و تعالی انتهی **تبصره** در ذیل سحروا اعین الناس نافیان از حقیقة سحر میگویند که از باب صرف نظر تمویه و تخییل میشود نه آنکه آن حقیقی و حبوبی و حسی و لحمی و دمی و عظمی داشته **قاضی ابوبکر** وغیره در اینجا گفته لو کان السحر حقا لکانوا قد سحروا قلوب الناس لا اعینهم فثبت ان المراد انهم فثبت ان المراد انهم انهم تخیلوا احوالا عجیبة مع ان الامر فی الحقیقة ما کان علی وفق ما تخیلوا **و احدی** بل المراد سحروا اعین الناس ای قلبوها عن صحة ادراکها بسبب ذلک التمویهات **و بقولی** اگر سحر حقیقی و نفاذ تاثیری فی الواقع میداشت **البته** سحره باسهل وجوه دفعه موسی تسخیر قلب و لسان و اعضاء و تقلیب حالة آنحضرت میکردند چه هر عاقل اختیار اسهل بر صعب باشد اشغال مهما امکن میکند **و** باینچنین مزخرفات حیله نمیکردند **و** هرگاه چنین

بخود موسی نکردند ثابت شد قطعاً که سحر حقیقی موثره در نفوس آدم ندارد **وایضاً** اگر در سحر تاثیری در ابدان خلائق میشد **پس** از سلاطین دنیا ممالکت و دولت
بلا جنگ و قتال و جدال در خانه نشسته سحره میگرفتند و هر ساحری سلطانی میشد **و** بعدم این عدم تاثیر سحر مطلقاً در ملک و خلق قطعاً ثابت شد اگر گفته شود
که سحر خاص موثر در ابدان انبیاء و لوازم انها نمیشود زیرا که خالق حکیم صادق و مانع تاثیر سحر در باب انبیاء و خلفاء الله میباشد تا مراد اله که اداء رسالت باشد معطل نماند
جوابش میگوئیم سلمنا پس چرا سحره سلاطین ظلمه جابرین را **و** اعداء دین و خصم خود را بسحر خود هلاک و معطل و معزول و محروم **و** واحدی از انها را از
قدیم الی حین نکردند **و** خود باظهار چنین حیل و تزویرات و تلبیسات روزی خود از انها میخواستند و محتاج بامراء و اغنیاء و ملوک میشدند از انهم اقطع دلیلی بر
بطلان حقیقة سحر و عدم تاثیر آن در ملک و خلق میباشد **سوال** زوجه ابوسفیان **و** زوجه ابولهب که بخاتم انبیاء صلعم سحر کرده بودند **و** انحضرت هم گمان میکرد
که من چنین کردم و حال آنکه نکرده بود و چند روز قریب تا هفته بحالة مزبوره آنسرور بود تا بوحی حضرت امیر را فرستاد از قعر علی یعنی ته چاهی از زیر سنگ چند موی
انحضرت گره زده بر آورد **و** بدو سوره معوذتین حرز سحر خالق بانحضرت فرستاده **و** همین مروی در مسانید خاصه و عامه منهم در کتاب **بخاری و مسلم** است
انه سحر حتی کان انه یخیل انه فعل الشیء ولم یکن فعله **جواب** آیا سحر حقیقتی دارد یا ندارد بالاشتبه است در مسانید و قول دارد **نزد آنانکه** سحر حقیقتی و تاثیری
در خارج ندارد نزد انها این حالة ساقط الاعتبار بالراس است **اما نزد آنانکه** سحر بالجمله حقیقتی دارد **پس** در باب انبیاء و خلفاء منصوصه مخصوصه هم تو تاثیر
آیا دارد **یا** تاثیر ندارد **جواب** در انهم اینطایفه دو قول دارند **پس** بر **ثانی القولین** نزد اینطایفه در هیچ پیغمبری **و** خاتم الانبیاء اصلاً و ابداً سحر تاثیر
نکرد چه خالق صارف و دافع و مانع تاثیر سحر از جمیع انبیاء خصوصاً از سید رسل میباشد چه بآن دو چیز لازم میآید **احدهما** تعطیل مراد الله از ابلاغ و اداء رسالت
و آن محال و ممتنع است **ثانیهما** طعن کفار و مشرکین با نبیاء و بدین و بکتاب و شریعة انها که مردم اتباع مسحور مینمایند **و** سحر کردن حمالة الحطب و هنده و غیرها
بانحضرت اگر صحیح و اثبات شود قطعاً **پس** این دلالة ندارد که سحر انها در انحضرت موثر شده بود **و پس** آنچه نقل کردند با آنکه یخیل له انه فعل الشیء ولم یکن فعله
اگر صحیح و ثابت شود **پس** محمول میشود بمرض وجع صداع که سرش بسبب آن عقده میبود نه بر تاثیر سحر **و** همین قول جمعی از متکلمین معتزله **و** جمعی از اساطین
و علمای امامیه است **منهم شیخنا بهاء الدین** و غیره انا معاشر الامامیة علی ان السحر لا یوثر فی النبی صلعم **و** امره بالاستعاذه من سحر من
لا یدل علی تاثیر السحر فی النبی کالدعاء فی ربنا لا تواخذنا ان نسینا او اخطانا **و** کاذا قرات القران فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم کما لا تدل حضور
الشیاطین و حلولهم فیه **واما ما نقله المخالفون** من ان السحر اثر فیه صلعم کما رواه البخاری **و** المسلم من انه سحر حتی انه کان یخیل
انه فعل الشیء ولم یکن فعله **فهو** من جملة الاکاذیب **و** لو صح ما نقل لصدق قول الکفار ان تتبعون الا رجلا مسحورا انتهی **سوال** سحره موسی
چگونه حبال و عصاهای طویله ثقیله جسیمه را بحرکة آورده بود و سعی چون مارهای گوناگون ملکها مردم نمود و مردم ترسیدند و خالق وصف آن بجاو والسحر
عظیم فرمود **جواب** اهل سیر و تفسیر و تواریخ آنچه ثبت کرده اند که سحره رسنهای بسیار بزرگ مجوف تافته و بافته **و** چوبهای جسیم و ضخیم و طویل بخراطی مجوف
ساخته و بیرون اشکال و صورتهای انها اژدها و گوناگون افاعی و حیات تیار کرده **و** خارج انها را بقیر و الوان آخر و روغنیات مالیده **و** همه اجواف و
بطون انها را مملو زیبق و سیماب گردانیده در دشت بزرگی نقب تهی کرده کنده و گرم باتش گردانیده و اماده نهاده در ان دشت معین آن مصنوعات
حیات و ثعابین را انداختند پس چاشتگاه یوم الموعود بحرارت التحت ارضیه **و** از بالا بتمازه و تابش شمس انها رسیده زیبق آن اجسام را بحرکت آورد بر یکدیگر
میافتادند گمان میشد ببینندگان زیرا که انها سعی و رفتار چون حیات و ثعابین و از نقش اشکال نهاچلن اشکال ثعابین و افاعی را ایشان را مینمودند اکثر اهل نظار
ابلهان اعجب جنبش و حرکة انها میآمد **و** همه آن دشت بسیط پر از حبال و عصی ساخته بودند **و** موسی بوحی الهی القاء عصا بر زمین کرد **پس** اولاً بقدر گماز شده
و دفعه همان ثعبانی اعظم الجثه گردید **پس** العصا دفعه بر زمین جنبیده اژدهای عظیمی یال و موی دار دفعة شده **بقولی** هول چون ماری نمود دفعه
و دفعه بدن خود را جنبانیده کوه پیکری جسیم هشتاد ذراع یا بسه میل مدور جائی شد و آن ثعبان بوده **و** بیکدفعه کل سحر آن دشت را یک لقمه کرده بیکبیدن
آن صدای مهیب و عظیم ظاهر شده تا خلق نظاریان همه شنیدند دیدند فرو بردن آنرا **و** بقولی بلا جویدن سالم سابوت همه را یکدفعه بلع کرد پس توجه بنظاریان کرد **و** همه مردم
یکدفعه هول و دهشت عظیم خورده فرار بلا اختیار کردند ایندفعه هم بیست هزار آدم از فراریان بپامالی هلاک شدند **و** سحره کلهم این را دیده و رهبان آن شدند و گفتند
انا امنا برب موسی ایمان آورده بدرگاه اله بسجده افتادند **و** اینجا حاصل این قصه ثعبان موسی است **بحث ثالث عشر** استرهاب طلب خوف باب
استفعال از رهب یرهب رهبا از باب تعب یعنی خاف باشد **پس** الرهبة اسم است فهو راهب تا علش **و** مرهوب مفعولش است **و** العبد راهب من الله

WWW.MAABLIB.COM

ای خائف منه ثم والله مرهوب من عقابه باشد **و راهب** عابد نصاری که از رهبت یعنی ترس خدا عابد شده **و** جمعش رهبان بضم اول
بوزن عثمان **و** رهابین نیز آمده **و** الرهبانیة اسم بمعنی عبادة میباشد **و** رهب **و** رعب **و** وجل **و** خوف متحد المعنی اند **بحث رابع عشر** و استرهبوهم
وجاؤا بسحر عظیم **زجاج** استدعوا رهبتهم حتی رهبهم الناس یعنی این بیان غرض سحره یعنی غرض سحره بسحر طلب رهبت
و خوف آن مردم رائیان بود تا آنکه بمعاینه آن مردم ترسید ندازان سحر **زمبرد** معناه ارهبوهم وافزعوهم یعنی سحره بسحر خود ترسانیدند و بفزع وجزع
آوردند مردم میبینند کار **زدر کبیر** وجه ارهاب استرهاب لفلکرد **و** ذلک بان بعثوا جماعة ینادون عند القاء ذلک ایها الناس احذروا فهذا الامر ها
حصل هنا الخ یعنی سبب استرهاب مردم این بود که سحره جمعی را برای ندا فرستادند که نزد القاء سحر ای مردم بترسید و پرهیز باشید ازین ثعابین وحیات
وافاعی لهذا از تحرک آن حبال وعصی مردم ترسیدند **اشکال** نهایت تعجب است که مردم عقلاء رائیان صحاح الابصار والعقول بوده وقبل ازین
دیده بودند سحره را که برای سحر آمده اند چگونه کل مردم از القاء حبال وعصی مسحوره بعیان ایشان ترسیدند و بفزع آمدند **جواب** تماشائیان رائیان اکثر عوام
حشرات الارض کالانعام بل اضل سبیلا برای معاینه سفاهة سفهاء و دیدن بازیها میروند **و** هرکس متصف بعقل وفهم و ذهن و ذکاء ابدا ادنی میلی بامور
لهو و لعب نمیکنند و لغو و سفاهت قدیما و حدیثا الی حین بنی بینند و متابعة این چنین امور نمیکنند چه عقل و علم ایشان از ناظر و بالغ میباشد **تنبیه** هرگاه این
واضح شد **پس** ثابت شد که از ترسیدن همین حشرات الارض قبطی اکثر بودکه انها اعتقاد بالهیت فرعون داشتند **آیا** عاقل آدمی صاحب لحم و دم و عظم
ذی بول و براز و نایم و صحیح و مریض و صغیر بود کبیر شده مع اکل و شرب مثل انها باشد قبول بالهیت میکند **پس** از ترسیدن انها چه عجب میباشد **معنا**
وقتیکه منادی ندا هم درانها مرات و کرات بلفظ احذروا احذروا تجنبوا تجنبوا میکند **و** آدم بخیر هم هر چند عاقل باشد بتحذر و تخوف و فرار انبوه کثیر بجان
واقعیتی تباسی انها بترس آمده فرار میشود **و** اینطور احوال از فرار یان لشکر یان عقلا را زمنه هم فرار میکنند و پدید آمده **بحث خامس عشر** وجاؤا بسحر
عظیم و آن سحره در آن روز آمدند بسحر بزرگی در انظار رائیان **اشکال** چگونه او تعالی سحر انها وصف بعظیم کرد **و** عظیم آن چه معنی دارد **جواب** بدانکه بالا
تفصیل عدد سحره دانستی که تا هشتاد هزار آدم بودند **و** هریکی از این سحره ریسمانهای وعصاهای متعدد بالوان و اجسام مختلفه ساخته باشکال ثعابین و
حیات القاء کردند **و** میگویند آنقدر بیشتر بود که دران کل سحره سحر های خود را انداخته بودند وسعة آن میل در میل بود **پس** وقتیکه همه اینها بحرارة بحرکت یکدفعه آمدند
کانه همه مردم را مینمود که کل میدان ثعابین وافاعی وحیات چون اشجار طوال و جبال بلند بحرکت آمده و بر یکدیگر افتاده لوت میخورند پای مردم بمعاینه
این احوال در دشت لغزیده و همه زنان و مردان ترسیده فرار کردند **صاحب لباب** گفته وذلک انهم القوا حبالا غلاظا وخشبا طوالا
فاذا هی حیات وثعابین کامثال الجبال قد ملئت الوادی یرکب بعضها بعضا ویقال انهم طلوا تلک الحبال بالزیبق وجعلوا داخل تلک العصی زیبقا
ایضا والقوها علی الارض فلما اثر حر الشمس فیها تحرکت والتوی بعضها علی بعض حتی تخیل الناس من ذلک انها حیات تخیل لهم ان الحیات تسعی
الیهم **و** یقال ان الارض کانت سعتها میلا فی میل فصارت کلها حیات وافاعی ففزع الناس من معاینة ذلک الحال **اشکال** بمعاینه احوال
سحر تم نقل حال ترس موسی در نفس خود کرد در آیه واوجس فی نفسه خیفة موسی اگر از سحر ترسید پس همه مردم بالا ولی بترسند پس سحر باین جهت حقیقی و واقعی
دارد **و الا** لابد لازم میآید که موسی ایقان واتقان و اعتماد در باب اعجاز خود نداشت **جواب** اوجه الوجوه آنست که آنحضرت اعتماد دایم بوحی و بمعاینه
گردیدن ثعبانیکه در دنیا خالق مساوی و مثل او نیافریده **و** نه از سحر سحره ترسیده **بل** در نفس آنحضرت مخطور شد که اعجاز ثعبانی منهم از تقلیب عصا و القاء آن دارم
اما شبیه بظاهر سحر سحره میباشد و مردم مبادا بگویند که این ساحر اعظم است **و** مردم فرق نکنند میان فعل من و فعل انها مبادا بر مردم حق گشته بباطل شود **پس**
شد انک انت الاعلی یعنی مترس اعجاز تو اعلی است لهذا آنکه گمان سحر و ساحر بتو کنند اشکال باطل است ثم الله اعلم **تنبیه** درین آیات دلالة است بر بطلان
قول مجبره چه اسناد سحر بسوی ایشان کرده مگر با سجاده و تاثیر الیهود البته اسناد بسوی ایشان افترا و بهتان محض بود بر تقدیر چگونه این جایز باشد تعالی الله
عن ذلک علوا کبیرا

قوله تعالی وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ۝ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوا

جواب اشکال بفعل تعجب است ... حبال و عصی ... جواب اشکال بحیات ... جواب ... اشکال بمعاینه ... واوجس فی نفسه خیفة موسی

صٰغِرِيْنَ ۝ وَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ۝ قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۝ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ

ترجمه ایات ثمانیه یعنی وقتیکه سحره سحرهای خودرا تیار و پیراسته و آراسته کردند و ما وحی کردیم بسوی موسی اینکه بیفگن عصای خود را پس موسی وقتیکه بفرمان تعالی افگند عصا ثعبان عظیمی بقدرت اله گردید دهان خود را بکشاد پس آن هنگام فرو برد و بلع کرد یک دفعه جمیع آنچه سحره بخلاف واقع تلبیس و دروغ و تزویر برای ستودن فرعون وخلق کرده بودند **راوی** میگوید که چهل هزار خروار و مثل آن خطبها چوب بیک لقمه خورد و بلع کرد **و** انبوه خلایق بمعاینه پایمال شده در حالت فرار مردند پس بظهور این اعجاز موسی ثابت و امر حق پدید آمد راستی موسی و باطل و زایل شد جمیع آنچه ایشان یعنی سحره بعمل و بفعل آورده بودند از اقسام سحرهای پس مغلوب و مخذول شدند در انجا و بازگشتند از ان مقام فرعون و تبعه او **و** ساحران بمعاینه اینحال ثعبان افکنده شدند و افتادند سجده کنندگان در همانجا گفتند ساحران بکلمه و بصوت واحده که ایمان آوردیم ما بپروردگار عالمیان **و** همان پروردگار موسی و هارون میباشد **و** در **تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در لفظ اَنْ در الق دو قول اند **احدهما** اَنْ مصدریه پس مع جمله ماخوذ بموضع مصدر میشود **و** تقدیرش واوحینا الی موسی بالالقاء میگردد **و** ثانیهما این اَنْ تفسیریه است **پس** تقدیرش واوحینا الی موسی ان الق عصاک ای الق عصاک میشود **بحث ثانی** واوحینا الی موسی ان الق عصاک پس بنا بر اول معنیش چنین کرده که وقتیکه سحره گوناگون سحرهای خود در دشت القا و آماده کردند همه حبال و عصاهای بصورت مارها بحرکت و بجنبیدن آمده و آن دشت مملو و مشحون از حیات مسحوره گردیده و گمان مردم شد که این سحر عظیم سحره آوردند **و** در آنوقت خالق وحی کرد **و بقولی** الهام کرد موسی را که تو القا کن و بیفگن عصای خود را پس موسی القا عصای خود کرد **و** او ثعبانی عظیم ضخیم الجثه بفور گردیده **و بر وجه ثانی** و وقت القا سحره سحرها ما وحی کردیم بسوی موسی اینکه بیفگن الآن عصای خود را **و** تقدیر اینجا فالقی عصاه باشد یعنی موسی بامر اله عصای خود را افگند پس او ثعبان عظیم گردید **بحث ثالث** بدانکه تلقف بفتح تا و سکون لام اینجا **و** در سوره طه **و** شعرا قرائة حفص از عاصم است **و** فرائة باقی قراء تلقف بتشدید در همه اینجا میباشد **و** اصل تلقف تتلقف باب تفعل میباشد تا تفعل را حذف کرده بر تای مضارع و فتح قاف و براد غام آن باقی نهادند **پس** تلقف تلقفا گردید **در مجمع** فرموده که تلقف و تلقم واحد است بمعنی لقمه واحده که بکمال سرعت بخورد و فرو برد باشد **و اصله** تتلقف فحذفت التاء للمطاوعة فی تفعل و تثبت التاء التی للمضارعة **واما** تلقف ساکنة اللام مضارع لقف یلقف لقفا کما قال الشاعر + انت عصا موسی التی + لم تزل تلقف ما یافکه الساحر + **و ابن سکیت** گفته اللقف مصدر من لقفت الشیء القفه لقفا اذا اخذته فاکلته او ابتلعته **و** رجل لقیف بمعنی سریع الاخذ **رازی** از لحیانی نقل کرده قال و مثله ثقف یثقف ثقفا فهو ثقیف کلقف یلقف لقفا فهو لقیف بین الثقافة واللقافة **در قاموس** گفته لقفه کسمع لقفا ولقفانا محرکة تناوله بسرعة **و** رجل لقف ثقف **بحث خامس** افک بمعنی دروغ بحث از افک یافک افکا **و** اصل افک بکسر همزه قلب الشیء عن وجهه چنانچه **در مجمع** هم فرموده الافک قلب الشیء عن وجهه فی الاصل **و** منه الافک الکذب لانه قلب المعنی عن جهة الصواب یعنی کذب را برای آن بافک نامیده‌اند چه در واقع قلب تبدیل معنی از جهت و صورت حق و صواب میباشد **بحث سادس** در لفظ ما در یافکون دو وجه محتمل اند **احدهما** لفظ ما موصول بمعنی الذی **و** تقدیرش تلقف الذی یافکون **ثانیهما** ما مصدریه است **پس** تقدیرش تلقف المافوک الذی حل فیه الافک ای الکذب **بحث سابع** فاذا هی تلقف ما یافکون مفسرین بالاتفاق فرموده‌اند که در اینجا تقدیر است ولما القی موسی عصاه فصار ثعبانا جسیما عظیما فاذا هی تلقف الذی افکت فیه السحرة من الحبال والعصی یعنی پس بامر الهی موسی عصا خود را افگند و بمحض افگندن عصا ثعبانی عظیم الجسم بفور گردیده پس دهان ثعبان وقتیکه میکشاد هشتاد ذراع موسی و قامت موسی هم ده ذراع بذراع خود بود پس آنهنگام بیک لقمه کل ما کو فات و کذبات مصنوعه سحر را سریعا بلع کرد **و فرعون** و امنا دولة او و سحره بمعاینه آن مبهوت و مرعوب گردیدند **سوال** آیا آن مقام و دشت کمه آن القا سحر کرده بودند و در کدام جا بود **و** ثقل و وزن سحر بطور قطعی ثابت شده یا نه **جواب** بلی در انمقام **ابن زید و بغدادی** وغیرهما تصریح کردند فقال ابن زید کان اجتماعهم بالاسکندریه فیقال بلغ ذنب الثعبان من وراء البحر ثم فتحت فاها ثمانین ذراعا بذراع موسی فابتلع کل شیء اتوا به من السحر سریعا فی لقمة واحدة **وقیل** والحبال و حملا حتی ابتلعت الکل فما ابقی منها شیئا **و** قصدت القوم الحاضرین الشاهدین ففزعوا و وقع الازدحام فی فرارهم فمات من ذلک خمسة و عشرون الفا **ثم** اخذها موسی فصارت فی یده عصا کما کانت اولا ولم

جواب سؤال القاء سحر در کدام دشت و کدام مقام بود و وزن آن سحر چه مقدار بود

WWW.MAABLIB.COM

بر زد فيها ولم ينقص حرفا منها ولم تظهر الحبال والعصى المبتلعة من سحر السحرة فعلمت السحرة وايقنوا قطعا انها فعل الهي لا فعل موسى فامنوا دفعة يعنى **ابن زيد** وغيره تصريح کرده‌اند که در میدانی که جمعیت فرعون مع لشکر واهل مصر ونواحی آن کرده بودند وسحر سحره خود آن القا کرده بودند آن میدان بیرون بلد اسکندریه بود ودنب ثعبان موسی ورا بحر وسر ش دران دشت بود **و** بقولی آن دشت میل در میل **و** بقولی آن میل در سه میل بسیط بود تا همه سحر را بیک لقمه دفعة وبقولی واحد بعد واحد هر یکی را بلع کرد **اول** مشهور منصور والنسب در باب اعجاز هذا میباشد **و** ثانی ازدحام بیست پنجهزار آدم بپا‌ئمال مردند **پس** سحره هر گاه دیدند که آن اژدها مثل عصای اول در شکل وحجم خود بلا زیادتی ولا کمی ضخامة ووزن در دست موسی دفعة گردیده هیچ چیزی از حبال وعصی از مبتلعات سحر از و نمودار اصلا نشد **پس** سحر معاینه انحال بعلم الیقین دانستند که این خاص فعل اله است نه فعل موسی **و** همین سبب ایمان آوری سحره دران وقت شد **اما جواب** در وزن وثقل سحر سحره دو قول نقل شده **احدهما** کل آن سحر چهل هزار خروار بود **ثانیهما** نقل آن بار سه صد شتر بود تقلی فی لباب التنزیل قال قیل ان الحبال والعصو التی کانت مع السحرة کانت حمل ثلثمائة بعیر **بحث ثامن** الوقوع **در مجمع** فرمود الوقوع السقوط کسقوط الحایط والطایر **و** الواقعة النازلة من السماء یعنی وقوع بمعنی سقوط وافتادن چون افتادن دیوار از بالا بپایین باشد **و علی ابن عیسی رمانی** گفت الوقوع ظهور الشئ بوجوده نازلا الی مستقره یعنی وقوع ظهور شئ بوجود خود بطور نزول بمقر خودش باشد **و دیگران** گفتند که وقوع الشئ حصول شئ از بالا فرود آمده در موقعی وموضعی باشد کما یقال وقع الشئ بمعنی سقط **و** وقع فلان فی فلان تو حلس وقع یقع وقعا ووقوعا ووقعة **و** یقال وقع المطر یقع وقعا نزل قالوا لا یقال سقط المطر ذکره فی المصباح **بحث تاسع** حق در اصل عبارة از ثابت موجود بذاته باشد وبمعنی سزاوار وواجب وبمعنی راستی ودرستی **و** خالق واجب الوجود را حق باین سبب نامش میباشد چه او تعالی ثابت وواجب موجود بذاته در جمیع احوال است **و شیخنا الطبرسی** فرمود والحق کون الشئ فی موضعه الذی اقتضته الحکمة یعنی حق عبارة است از بودن شئ درجای خود که حکمة مقتضی آن باشد از حق یحق حقا خلاف باطل است یعنی حق امر وجودی ثابت **و** نقیضش باطل یعنی معدوم ولا وجود ولا ثبوت است **و در مجمع** فرمود البطلان ضد الحق لباطل لکاین بحیث یودی الی الهلاک **و** حقیقة الشئ منتهاه **و** اصله المشتمل علیه **در مصباح** گفته بطل الشئ یبطل بطلا وبطولا وبطلانا فسد او سقط حکمه فهو باطل جمعه بواطل **و** قیل یجمع با باطیل علی غیر قیاس **قال ابو حاتم** الا باطیل جمع ابطولة بضم الهمزة **و** قیل جمع ابطالة بالکسر **و** رجل بطل بالتحریک شجاع **و** الجمع ابطال **در کلیات** گفته والحق بحسب اللغة الثابت لانه نقیض الباطل المعدوم **و** فعیل المشتق من الحق ان کان بمعنی الفاعل کان معناه الثابت **و** ان کان بمعنی المفعول کان معناه المثبت فعل من الامر الذی له ثبات الی العقد المطابق للواقع لانه اولی بالوجود من العقد الغیر المطابق **ثم** نقل من العقد الی القول المطابق لهذه العلة بعینها **سوال** در حقیقت وماهیت چیزی فرق هست یا نه **جواب** بدانکه فرق در بین بخاص وعام است کما قیل حقیقة الشئ وهی کالخاص به یقال حقیقة الله **و** لا یقال ماهیة الله لا بهامها معنی التجانس فالفرق بالجمع واضح یعنی حقیقت شئ در واقع کمال خاص او باو میباشد لهذا اطلاق بر تعالی حقیقة الله میشود وماهیة الله اطلاق نمیشود زیراکه در ماهیت ایهام تجانس است **و فی اصطلاح** المیزانیین حقیقة الشئ المصولة بهو هو تسمی ذات الشئ کالحیوان الناطق للانسان **و** ماذاتیة وهی الحیوانیة **و** الناطقیة فتسمی ماهیة فاعتبر مثل هذا فی الوجود فانه نفس الماهیة **و** وجود الانسان هو نفس کونه حیوانا ناطقا فی الخارج **اما الحقیقة** المقدسة الالهیة سبحانه هی الماهیة الکلیة المفاضة للوجود **و** التشخص عند المتکلمین **و** الوجود الخاص الحقیقی القایم بذاته عند الحکماء **و** علی کلا التقدیرین یمتنع تعقلها بخصوصها **و** لا تتعقل الا بمفهومات کلیة اعتباریة عند الحکیم **و** المعتزلة **او** بها وبصفات حقیقة عند الماتریدیة **و** الاشاعرة **در علم کلام** تفصیل این دریافت خواهد شد **در علم اصول فقه** نزد جمهور حقیقة لفظا عبارة است عن الاستعمال فی المعنی الحقیقی **و** الحقیقی عبارة عن الوضع **و** المجاز یتوقف علی الثانی لا علی الاول **و** المجاز ما لا یفهم معناه الا بقرینة من حیث اللفظ **و** بدلالة الحال **و** اعتبار العلاقة مع القرینة کاف فی المجاز **و** اما عند غیرهم ولیس کذلک بل السماع عن العرب شرط له **و** اینهم بالتفصیل از علم اصول فقه مع الخلاف دریافت خواهد شد **بحث عاشر** فوقع الحق وبطل ما کانوا یعملون **و** در ما اینجا دو وجه محتمل است **احدهما** موصوله بمحل النصب برای وقوع مفعول باشد **پس** بنابراین تقدیر چنین خواهد شد فثبت الحق وهو امر موسی وبطل الذی من سحر السحرة کانوا یعملون یعنی پس حق بموضع وموقع خود یعنی حقیقة موسی واعجاز او ثابت شد **و** زایل ونابود گردید همه آنچیز که بعمل آورده بودند ساحران یعنی اعجاز موسی ثابت وظاهر **و** سحر ساحران باطل گردید **و** همین قول حسن مجاهد

است ثانیهما

جواب سوال در حقیقت وماهیت فرق هست یا نه وبیان معنی حقیقت ومجاز اجمالا

است ثانیهما این ما یعملون مصدریة است پس ما با جمله ما بعد خود مصدر میشود پس بنا بر این تقدیرش چنین خواهد شد فوقع الحق یعنی حقیقة اعجاز موسی و نبوته
و بطل یعنی عدم عملهم یعنی عمل السحرة من الافك والبطلان یعنی ثابت و ظاهر شد حقیقة اعجاز موسی و نبوة او و باطل و نابود گردید صنعت باطله و عمل معموله
کاذبه ساحران **نزد جبائی** وقع الحق بان صارت العصا عند التحدی ثعبانا فی الحقیقة و بطل ما کانوا یعملون ای بطل تمویهاتهم و تخییلاتهم **نزد**
فراء فبین الحق من السحر الباطل بتلقف العصا و بطل ای عدم ذلك السحر فی بطن الثعبان **نزد اهل معانی** فوضح و ظهر حقیقة موسی و
اعجازه و فقد کلما افکوا الا فاکون من الباطل من السحر و همین قول حسن و مجاهد است **اشکال** قاضی گفته بعد ذکر فوقع الحق بمعنی ثبوت یا ظهور آن **پس**
و بطل ما کانوا یعملون تکریر بلا فایده است **جواب** بدو وجه است **احدهما** باعدام متبلعات اشیاء سحر حقیقة موسی واضح و ظاهر و ثابت گردید چه اشیاء
متلقفه اگر بعد تلقف عود میکرد والبته اثبات حق نمیشد زیرا که متبلعات سحر ضرور بعد ابتلاع نمودار میشود **ثانیهما** نقیض حق باطل است پس بظهور آن باطل معدوم
گردید چه جمع ضدین محال است و در آیه اشاره بسوی همین است تکرار بلا فایده نیست ثم الله اعلم **تبصره** سحر از نفس عصا چند اعجاز معاینه کردند در آن وقت
منها عصاء چوبی موسے بمحض القاء علی الارض ثعبانی حی مهیب عظیم ضخیم الجسم طویل القامة موئی و بالدار دفعة منقلب شد که بمثل و شکل و حال او در دنیا خالق
ثعبانی را نیافریده و ایشان ابداً ندیده و نشنیده بودند مماثل او را **منها** چهل هزار خروار از ریسمان و حطب و زیبق را ان ثعبان بیک لقمه بلع کرد **منها** بعد آن
بدست موسی همان عصا بغیر زیادتی جسم و وزن گردید **منها** بعد اکل هزارها خروار رسن بافته و تافته و هیزمهای و چوبها ضخیم و طویل را خورده هیچ اثری از ان
بظهور نیامده **پس** خالق آن را در بطن ثعبان باطل و اعدام محض کرده **پس** سحره بمعاینه این احوال ملجا و مضطر گردیدند با یمان آوردن **منها** قبل بر این سحره عند
الفحص شبانگاه دیده بودند که موسے در خواب و بعض لعصا زیر سرش و بعض آن اژدها شده نگرانی و حفاظت او از چهار دور او و مواشی او را محاصر کرده میکند
سوال هرگاه این هفتاد یا هشتاد هزار حذاق سحره بمعاینه این حالات عصا مقهور با یمان آوردن گردیدند **پس فرعون** و امناء دولة او چرا ایمان
نیاوردند و ادنی ذی شعور بر السماع حالات آن فضلاً عن المعاینة در اعجاز بودن عصا شک نمیشد که قطعاً این فعل الله است نه فعل آدمی چرا ایمان نیاوردند
جواب بالا در همین قصه موسی ذکرش رفته که **منجمله آن** فرعون قبل بر این دعوای ربوبیت خود در مردم نشر و ذکر کرده بود و بسوی او مردم سجده میکردند
و حالا خلاف آن چگونه اظهار میکرد یعنی معبود بد انه فرعون نیت **دیگر** بگمان زوال سلطنت دنیا دانسته فهمیده ایمان نیاوردند **و** اصحاب السلطنت
والدولة اکثر از حق کور و کر میباشد **و** دنیا مانع از تمسک حق میشود **بحث حادیعشر** غلبه عبارة است از ظفر یافتن بر مقصود و مطلوب در حال منازعه
و مقابله از غلب یغلب غلبا و غلبة **اما انقلاب** باب انفعال لازم قبول کردن تبدیل حالت و ماهیة از قلب یقلب قلبا بمعنی تحویل حالت شی و تبدیل
حقیقة یا حالة آن **و** استحاله و انقلاب متقارب اند اما قلب عام است **اما صاغرا** فاعل صغر یصغر صغرا بمعنی ذلیل و خواری و صغر و صغار بمعنی ذلة **در**
مجمع فرموده و اصله صغر القدر **بحث ثانی عشر** هنالك ظرف مبهم برای اشاره بعید مرکب از دو حرف **یکی هنا دیگر** از لك است چنانچه ذلك
از ذا و لك بدو کلمه مرکب است **و** بغیر لام کٌ با هنا نیز ملحق میشود **و** هناك میگویند **در معنی و مجمع** و غیرها فرموده اند **و** هنالك دخلت اللام فیه لبعد
علی بعد المکان المشار الیه کما دخلت فی ذلك لبعد المشار الیه **فهنا** لما بعد قلیلا **و** هنالك لما کان اشد بعدا و هو ظرف مبهم **و** فیه معنی الاشارة
بمکان **اذا ابهم و** انما دخلت کاف المخاطبة مع بعد الاشارة للتشعر بتاکید معنی الاشارة الی المخاطب لیتنبه علی بعد المشار الیه من المکان **و** البعید
حق بلامه التنبه من القریب انتهی حاصل معنی آنکه در هنالك لام داخل شده تا دلالة بر مباعدة مکان مشار الیه کند چنانچه لام و کاف در ذا لاحق شده ذلك گردید برای
مشار الیه بعید **و** هنا بلا لام و کاف برای بعید قلیل المسافة بود **و** هنالك برای اشد و ابعد بعید موضوع گردید **و** این ظرف مبهم است و در آن معنی اشاره هست چنانچه
در **ذا** اشاره مبهمه است **و** کاف خطاب مع بعد اشاره در آن ملحق شده تا اشعار کند بتاکید معنی اشاره بسوی مخاطب بغرض تنبیه بر بعد مشار الیه از مکان **و** بعید حق
بلا لام تنبیه از قریب میباشد **بحث ثالث عشر** فغلبوا هنالك و انقلبوا صاغرین و غلبوا بصیغه مجهول است یعنی نزد ثبوت اعجاز موسی و حقیة او پس
مغلوب و مقهور گردید فرعون و اعراب جنود او در آن مقام و مکان مقابله و معارضه و بر گردیدند از انهزام بحالت هزیمة و ذلة و خواری و رسوائی تا بقاء عالم و آدم رسوائی
او باقی ماند **بحث رابع عشر** والقی السحرة ساجدین اینجا بعد ذکر مغلوب و مقهور گردیدن فرعون و قوم او بطور هزیمت از انهزام برگردیدند **پس**
متصل بآن ذکر حال سحره فرموده یعنی و هرگاه این اعجاز موسی سحره معاینه کردند پس سحره هم بلا اختیار بفور در همان مقام بطلان سحر خود دیده بر زمین افتادند بحالیتکه سجده
کنندگان برای خدا بودند **و بقول دیگر** هرگاه موسی و هارون ظفریاب شدند بر اعداء و هزیمت و رجوع شان بذلة دیدند پس این هر دو برادر بطور شکر

WWW.MAABLIB.COM

الہ بمقابل این نعمت عظمی بسجدہ الہ افتادند بر زمین **و** سحرہ ہم بمعاینہ این اعجاز موسی وہارون وسجدہ کردن اینہا سحرہ ہم بتاسی اینہا بسجدہ الہ افتادند **و** وجہ اول اکثر واقوی
والنسب بمقام است **بقولی** چونکہ سجود بمعنی خضوع در لغت است پس ساجدین بمعنی خاضعین خاشعین للہ باشد چہ در قلوب ایشان خضوع وخشوع من اللہ القاء شدہ

بحث خامس عشر قالوا امنا برب موسی وہارون گفتند سحرہ علی الاعلان بعد الاعتقاد ما ایمان آوردیم وتصدیق کردیم بپروردگار موسی وہارون را
کہ خالق قہار ذو الاقتدار بر ہر شئی بذات واحد خود میباشد **اشکال** در اینجا سجدہ کردن سحرہ قبل المعرفة والتصدیق ذکر شدہ **و** معرفة وتصدیق واجب مسبوق ومقدم
واصل واول اصول دین است **و** سجدہ از اعمال فرعیہ از لوازم لاحقہ تصدیقیہ است **و** بالاتفاق قبل الایمان والتصدیق عمل صحیح نیست **پس** سجدہ ایشان قبل التصدیق
چگونہ صحیح باشد **جواب** بوجوہ است **اولہا** آنکہ دانا کہ اینجملہ قالوا امنا الخ جملہ بدل کل از جملہ ساجدین **یا** بیان او باشد اشکال ساقط بالراس شد **و** سجود
عبارة از تذلل وخضوع وخشوع در لغت میباشد پس سجود بمعنی تذلل وخضوع اینجا میباشد **پس** تقدیرش چنین خواہد شد کہ وقتیکہ سحرہ را قہاریت قدیر الہ از اعجاز
عصا معاینہ شد **پس** بہمان سبب در قلوب شان القاء معرفت واحد تعالی شدہ خاشع وخاشی من اللہ سبحانہ شدہ اظہار خضوع **بقول** امنا برب موسی وہارون
بلسان کردند **پس** در جملہ اولی تصدیق قلبی **و** جملہ آخری بیانش باقرار لسانی میباشد اشکال ندارد **ثانیہا** جمعی گفتند القی اللہ تعالی اولاً فی قلوبہم الایمان
والمعرفة باللہ تعالی فخروا سجداً للہ شکراً الیہ تعالی علی ما الہمہم من الایمان باللہ وتصدیق رسولہ موسی وہارون **ثم** اظہروا بعد ذلک ایمانہم باللسان
یعنی بمعاینہ اعجاز موسی در قلوب ایشان معرفة الہ القاء وناشی شدہ پس بشکر الہ در سجدہ تعالی افتادند بالہام تعالی طریق ایمان وتصدیق بسجانہ وبرسالة ہارون وموسی
پس از آن اظہار واقرار بلسان بایمان آوری خود علی الاعلان والاجہار کردند **ابن عباس** فرمود لما رأت السحرة ما رأت وعرفت ان ذلک من امر
اللہ السماء والارض ولیس بسحر ولا یقدر علیہ احد من البشر فخروا سجداً وقالوا امنا برب موسی وہارون **ثانیہا** لما حصل لہم المعرفة باللہ تعالی بانقلاب
العصاء ثعباناً ثم بالعکس وما وجدوا امتلاعاتہ فاعتقدوا ان موسی وہارون صادقان فی وجود الرب العلیم القدیر القہار فخروا سجداً للہ وذکروا فی السجدة
امنا برب موسی وہارون یعنی بعد حصول معرفة سحرہ بسجدہ بر زمین افتادہ **و** ذکر در سجدہ ایشان امنا برب موسی وہارون بود **اشکال** لفظ القی را بصیغہ
مجہول چرا ذکر فرمود وملقی کیست **جواب** در این دو وجہ اند **اولہما** بمذہب مجبرہ ملقی سحرہ بسجود خالق است چہ در قلوب اینہا ایمان آفرید والقاء کرد والایمان
نمی آوردند چنانچہ در قلوب فرعون وجنود او ایمان نیافرید والقاء نکرد لہذا صاغرین برگردیدند **وجہ جواب ثانی** بمذہب عدلیہ چونکہ او تعالی خالق کفر وایمان
نیست بل فعل ارادی واختیاری واکتسابی عباد بعد لطف ممکن بلطف مقرب است **و** لطف او سبحانہ تعالی عام بکافر ومومن بالسویہ است **و** او تعالی لطف مقرب بکفار
در انوقت ومقام ہم کرد واعجاز موسی بود **و** سحرہ تعقل وتدبر وتامل در حقیقت دعواہ ودلیل موسی کردند واعجازش مؤید ومصدقش بودہ ایمان اختیار کردند **و** فرعون
واحزاب او فہمیدہ ترک ودیدہ اعراض از تصدیق عمداً نمودہ کفر اختیار کردند فریق فی الجنة وفریق فی السعیر باختیار خود شدہ برگردیدند **پس** سبب القاء سحرہ بایمان
وسجود لطف مقرب خالق فی الواقع بودہ ایمان آوردند اشکال ومزعوم مجبرہ باطل است **شیخنا الطبرسی** رحمہ در اینجا فرمود **و** انما القی علی ما لم یسم فاعلہ
لیکون فیہ القائہم بما رأوا من عظیم آیات اللہ بان دعاہم الی السجود للہ والخضوع لہ تعالی قدرتہ تعالی **و** انہم لم یتمالکوا انفسہم عند ذلک بان وقعوا ساجدین
للہ **و** ہذا کما یقال اعجب فلان بنفسہ وان کان اتی من قبلہ بفعل ذلک بہ غیرہ **و** انہم قریب بجواب بالا است **ثالث** اخفش فرمودہ من سرعة ما سجدوا
صاروا کانہم القاہم غیرہم لانہم لم یتمالکوا ان وقعوا ساجدین للہ تعالی یعنی ہرگاہ سحرہ عجایبات وخارق عادات اخرہا ہم از خود عصا دیدند مالک اختیار
وتاخیر نشدند لہذا بنہایت عجلة وسرعة در سجدہ الہی افتادند **رابع** چونکہ او تعالی فاعل ذی الاختیار والارادہ ہر ذی عقل **بل** ہر ذی شعور حی پرندہ وچرندہ را
گرداندہ چنانچہ از غیر ذوی العقول ہم مشہود ہر کس میباشد کہ بغیر ارادہ حرکة از جای خود بطرفی نمیکنند **پس** موجد ارادہ سحرہ معاینہ تقلیب عصا وخوارق او گردید
بارادہ معاینہ خود بفور بسجدہ افتادند **پس** دعوای متسلسل ارادات بہم باطل شد **ثم** اللہ اعلم **سوال** چرا سحرہ امنا برب العالمین نفرمودند **و** امنا برب موسی وہارون
فرمودند **و** در رب العالمین موسی وہارون قطعاً داخل بودند **جواب اول** ان السحرة خصوا الاِلٰہ بانہ رب موسی وہارون **لا** نہما دعواہم الی الایمان
باللہ تعالی ولشرف ذکرہما **و** تفضیلہما علی غیرہما علی طریق المدحة والتعظیم یعنی در تخصیص رب بموسی وہارون چند وجہ است **ا** آنکہ سبب ایمان آوری سحرہ
موسی وہارون گردید چہ ایشانرا موسی وہارون داعی الی الایمان بودند **ب** بدست موسی عصا ثعبان **و** ثعبان عصا گردید دانستند سحرہ کہ اینہا اقرب عالمیان
عند اللہ اند لہذا بتخصیص برب موسی وہارون ذکر کردند **ج** برای ذکر شرف اینہا **د** برای تفضیل ایشان بر غیر ایشان بطریق مدح وتعظیم واجلال اینہا **جواب**
ثانی لان فرعون کان یدعی انہ رب العالمین ویطلب من الناس السجود الی نفسہ وقالت السحرة امنا برب موسی وہارون لئلا یتوہم انہم سجدوا

لفرعون یعنی

بحث سیزدہم

اجوبہ اشکال بجا آوردن اعمال فروع وایمان اقدام اصول دین است وسجدہ بجا کردند

قبل ایمان سجدہ کردند
لفظ القی مجہول چرا فرمود
وملقی بسجود سحرہ کیست

جواب اشکال سحرہ ورب موسی گفتند ورب العالمین نگفتند

www.maablib.org
WWW.MAABLIB.COM

لفرعون یعنی سبب در ذکر سحره برب موسی وهارون اینست که فرعون دعوائی میکرد که من رب العالمین ام **و** از مردم سجده بسوی خود میخواست **و** سحره برای همین برب موسی
وهارون گفتند علائی تا مردم را گمان نشود که سجده اینها بفرعون چون بطور سابق بود **قول** بهمه اینوجه بود **ایراد** بنابراین ریا و سمعه لازم می آید **و** عبادة ریا
و سمعه شرک خفی باطل فی الواقع است **جواب** در انوقت که مردم سجده بفرعون میکردند **و** سحره علی الاعلان در سجده الله اگر اراده ارائة و اسماع هم داشته باشند
السجده ارائیتی و اسماعی موجب حبط و شرک خفی نمیباشد بل آن اظهار و ارائة و اسماع در بدایة ایمان اینها غایتش غرض صحیح بود و آن عدول از عبادة و از الهیت فرعون
و اعراض از سجده او بسوی سجده عالمین بود **و** برایشان از ارائة و اسماع در انوقت واجب عینی عقلا بود **چنانچه** اسماع ارائة قرائة بر امام جماعة در نماز بماموم
واجب میباشد **و** آن از تهمت و شبهه برآمدند **و** آن موجب ترغیب تادیب دیگران گردید **و** اتقوا عن مواضع التهم حدیث متفق علیه هم نیز مشهور است **اشکال** لفظ
خالق موسی وهارون و امثال آن از موجد و باری و خالق و غیرها چرا نگفتند و خاص برب گفتند **و** لفظ رب اطلاق بر غیر تعالی هم میشود چنانچه خود فرعون انا ربکم الاعلی
بخود گفته بود **جواب** بدانکه لفظ رب در لغة بمعنی سید و مالک و خالق و پرورنده شی علی الحقیقة بجهة تخلیق و ایجاد میباشد و لهذا بغیر اضافة و بلا الف و لام بر غیر تعالی
اطلاق میشود **اما** سحره وقتیکه حال موسی و تقلیب عصا را و بکرات و ید بیضاء او دیدند لون گندمی دارد پس دفعة او را از بغل بیضاء برآورد که بر نور آفتاب غلبه میکرد نور
او **پس** سحره بمعاینه این خصوصیت مهربانی اله بموسی وهارون پنداشته و بسبب اینها خدا را شناخته برب موسی وهارون گفتند **سوال** اطلاق رب و مالک قبل
المربوب و المملوک بر تعالی جایز هست یا نه **و** بر اول اطلاق رب و مالک بلا وجود مربوب و لا مملوک خلاف واقع لازم می آید **جواب** علی ابن عیسی ربانی آنچه گفته

اینست یجوز ان یقال ان الله تعالی لم یزل ربا و لا مربوب کما جاز لم یزل سمیعا و لا مسموع لانها صفة غیر جاریة علی الفعل کما جری صفة مالک علی ملک

یملک فالمقدور هو مملوک **و** لا یطلق الرب الا علی الله تعالی لانه یقتضی رب کل شیء ملکه **و** یقال فی غیره رب الدار و رب الفرس **و** مثله خالق لا یطلق الا
علیه **و** یقال فی غیره خالق الادیم حاصل مقال ربانی آنست که اطلاق رب و مالک فی الازل بر تعالی جایز است زیرا که او تعالی رب بلا وجود مربوب و سمیع بلا وجود مسموع
و خالق بلا وجود مخلوق و مالک بلا وجود مملوک بود و چنین صفات جاری بغیر این افعال بر تعالی در ازل بودند هر چند مربوبی و مسموعی و مملوکی در آنوقت موجود نبوده **و**
اطلاق الرب بالتعریف مختص خالق عالمین است **اما** بالاضافة مشترک بین الخالق و الخلق میباشد چون رب العالمین **و** رب الدار **و** رب العبد **و** رب المال و غیر ذلک
تذکره بعض اهل سیر **و** تفسیر نقل کردند که فرعون وقتیکه شنید که سحره وقت ایمان قبل السجود اعلان و اجهار کردند بقولهم امنا برب موسی **پس** فرعون گفت این
تصدیق بر بوبیت من کردند چه من تربیت موسی کردم و من رب هستم **پس** سحره بسجده افتاده باعلان در ذکر سجده گفتند امنا برب موسی وهارون فرعون
در آنوقت یقین کرد که سحره از الهیت و عبادة من و از سجده من برگردیدند بالهیت موسی وهارون **پس** فرعون مخاطب باینها بعد این گفت امنتم به قبل اذن
لکم **سوال** چرا تقدیم کردند در ذکر موسی بر هارون **و** حال آنکه هارون برادر بزرگ موسی شریک نبوتش بود **و** لازم بود باعتبار بزرگی هارون که بگویند امنا برب
هارون و موسی **جواب** هر چند هارون برادر بزرگ موسی نبی بود **اما** موسی نبی مستقل غیر تابع **و** هارون نبی تابع بموسی بود لهذا سحره اعلی مراتب موسی را
تقدیم در ذکر بر هارون کردند **و** همین مقتضی عقل و نقل بوده بکمال معرفة و ادب گفتار کردند **تبصره** اصحاب تعلیم **و** اهل تقلید **و** صوفیه میگویند که این آیه دلالة دارد بر
مقوله ما بان معرفة الله لا تحصل الا بقول النبی **و** علی هذا الدلیل فویل السحرة انهم قالوا امنا برب موسی وهارون **و** اهل تقلید میگویند که بغیر ارشاد پیر و مرشد
احدی بر شد نمیرسد خواه نبی باشد مرشد خواه غیر رسول از شیوخ مرشدین چه سحره بر شد بغیر ارشاد موسی نرسیدند پس باطل شد قول مستدلین که معارف بغیر استدلال
حاصل نمیشود **جواب** عدلیه از معتزله **و** امامیه **و** جمهور امة اینست که در تقلید بانبیاء و خلفاء معصومین علیهم السلام حرفی نیست **اما** معارف بدو قسم است عقلی **و** سمعی
اما عقلی منجمله آن معرفة اله و صفات ذاتیه از سالبه چون شریک ترکیب و حدوث و حلول و جسم و جسمانی و لوازم آن **و** صفات ثابتة وجود و وجوب و قدم و کمال
علم و قدرة و امثال آن **و** صفات افعال او چون ایجاد و اعدام و جزا و سزا در اعمال **و** قدح و قبح ظلم و ستم و امثال آن **و** نبوات انبیاء و خلافة خلفاء حقه منصوصه منصوبه
اله و لوازم ایشان از امور و معارف عقلیه اند بحسب عقل بر هر ذی عقل بالغ مکلف است که دریافت آن نماید **و** قرآن بآن ناطق است با فلا تعقلون **و** افلا یتدبرون
و غیر اینها **و** اینجا انبیاء علیهم السلام از این ابواب مبدء و معاد او بر رندا و موکد و مؤید معقول نور اعلی نور اطمینان کلی در واقعیة آن حاصل میشود **و** تحصیل حاصل اینجا
لازم نمیآید **و** **اما سمعی** او در غیر اینچنین امور از احکام شرایع از عبادات و معاملات و مواریثات و حدود و تعزیرات است بغیر اعلام و تعلیم انبیاء الله و خلفائه
تعالی بطور قطعی حاصل نمیشود **و** در این امور تقلید انبیاء بر مکلفین واجب است عینا چه عقل را مجال ادراک حسن و قبح اکثرها و تفصیل احکام سمعی نمیشود **تنبیه** هرگاه
اینقدر رشد **پس** انبیاء و خلفاء الله داعی من الله الی الله در امور معقوله میایند پس دعوة ایشان اقدم و اولی الی اصل الدین **و** بعد آن بفروع دین و احکام آن

WWW.MAABLIB.COM

نباشد و **کافی دلیل** براین همین قدر نباشد که **اگر** دعوة انبیاء و رسل الی ما هو المعقول بذاته نمیبود البته هر دعوی عاقل بجواب رسل میگفت که بسوی آنچه تو مرا میخواهی او معلوم من نیست که آیا آن معقول است یا غیر معقول است **و** اول باید که معقولیة آن در عقل من ثابت شود **و** معقولیت مجهول من هنوز ثابت نیست پس انبیاء معطل میماندند **و** هرگاه از بدایة فطرة الی حین کل انبیاء داعی خلق الی الخالق شدند ثابت شد که آن دعوا و دعوة الی المعقول بوده **و** وجود اله و خالق را ما معقول بیدانستند تا دعوة انبیاء بمعقول و دلایل عقلیه انها بر آن موثر شده اجابة دعوة معقوله ایشان را مع اظهار خوارق العادات بر صدق مدعا و دعوا ایشان کردند **پس** ثابت شد که تقلید انبیاء هم بغیر دلیل عقلی و اعجاز الهی در بدایة دعوا نبوة جایز نیست و بعد ثبوت رسالت او هرچه میگوید واجب التعمیل بلا طلب دلیل میباشد چنانچه سحره در اینجا کردند **و** بغیر دریافت دلیل تصدیق موسی نکردند **اما جواب** اهل طریقه و صوفیه و اهل تقلید عوام بدانکه متبعه دو قسم اند یا **اهلیة** داشته باشند یا نه **اما اول** یعنی آنانکه اهل و قابل دریافت هر مسئله از اصول دین و فروع آن بدلیل باشند **پس** در اینصورة تقلید پیر طریقه و مرشد و مجتهد نیست نه در اصول دین و نه در فروع آن هرچند مرشد مجتهد صحیح العقیده و العمل باشند **اما ثانی** یعنی آنانکه اصلاً اهلیت و قابلیت و فهم و دراکه و سواد ندارند **پس** مسترشدین و متقلدین را چاره نیست از دریافتن و پرسیدن مسئله از اصول دین و فروع دین **اما** از مرشد و مجتهد صحیح العقیده و العمل ذو العدل مشهور بالفضل الکامل باشد **و** مطابق کتاب الله و حدیث رسول الله ص **و** ایمه هدی از عترة طاهرة آنحضرت بگوید برای چنین اشخاص کافی است **ولی** در هر مسئله اصول دین هرچند معلم و مرشد او بدلیل بگوید اندلیل با و کافیست **واگر** بلا دلیل بگوید **پس** خود مقلد تا بدلیل دلیلی عقلی قایم کند چون معلم بگوید که خدا واحد است البته مسترشد و مقلد را میباید دلیلی قرار دهد مثلاً مخلوق این خدا ما هستیم **و اگر خدائی** دیگر میبود البته برای او هم عالمی و خلقی دیگر غیر ما و غیر این ملک ارض و سما میباید باشد چنانچه دو سلطان را دو ملک و دو رعیت جدا و علیحده از یکدیگر میباشد **و** هرگاه غیر این عالم و ابن آدم دیده نشده پس خالق کل واحد است و دو خالق نیستند **تنبیه** بدانکه بعض متکلمین فرمود در ذیل **قول** سحره امنا برب موسی و هارون که در این اشاره است بآنچه الهیت عام **و** نبوة خاص است **و** تحقق خاص مستلزم تحقق عام میباشد **پس** باقرار نبوة اقرار بالهیت لازم است **لهذا** سحره ربوبیت را ضمیم بنبوة موسی کردند و بالانفراد و امنا برب العالمین نگفتند **و هکذا** امامت اهلبیت طاهرین ع اخص از نبوة است **پس** تصدیق امامت ایشان مستلزم تصدیق نبوة عامه و خاصه جمیع ما جاء النبی ص از دین و کتاب و احکام شرایع و امور مبدء و معاد الهیه مع لوازم آن میباشد **و** **لاجل ذلک** بعد ابلاغ امامت امیر المومنین ع در غدیر خم **(الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا)** متضمن این معنی مذکور نازل شد تدبر و تبصر **سوال** در بعض کتب دیده شد که اصل ولادة و مولد فرعون شهر بلخ است معسور و مقهور غایة بود نزد خبازی **هامان** نام برگرم کردن تنور بملازم و نوکر آن نانی کفائی میداد وقت جوانی با حالان بمصر آمده خارج مصر قبرستانی را نگاهبانی میکرد و از مردم قیمت قبره وا میگرفت و پول بسیار جمع کرد و غلامهای کثیر گرفته همیشه انها را مسلح و مکمل نگاه میداشت تا نزد سلطان مقرب شده بقطب الدوله ملقب شده نزد موت سلطان مصر بزبردستی خود بر تخت او در مصر نشست **آیا** این صحیح است یا نه **جواب** آنچه از معتمدین اهل تواریخ **و** ایمه سیر اسلامیه **و** اهل تفسیر همان است که در ابتدا اینجا حسب و نسب و قدامت سلطنت مصر با او در خفه چهار ازچند پشت بود صحیح است پس خلاف مشهور غیر مقبول و لا معقول لا یعتبر میباشد ثم الله اعلم

قوله تعالی قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِی الْمَدِیْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَآ اَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۝ لَاُقَطِّعَنَّ اَیْدِیَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعِیْنَ ۝ قَالُوْٓا اِنَّآ اِلٰی رَبِّنَا مُنْقَلِبُوْنَ ۝ وَمَا تَنْقِمُ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاٰیٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا رَبَّنَآ اَفْرِغْ عَلَیْنَا صَبْرًا وَّتَوَفَّنَا مُسْلِمِیْنَ ۝ ترجمه این آیات ربع

یعنی وقتیکه در آن مقام علی الاعلان سحره ایمان آوردند و سجده بخدائی واحد واجب کردند فرعون مخاطب بسحره گفت آیا ایمان آوردید برب موسی و تصدیق کردید

بموسی ادعوا رسالة پیش از آنکه اجازت و دستوری بدهم مر شما را در آن بدرستیکه این عمل هر آئینه تدبیری بوده است خفی و دستور که شما باهم ساخته بودید آن را در نزد و برون خود در بلد مصر یعنی قبل بر این باهم معاهده مکر و فریب با موسی کرده بودید که بعد القاء و اظهار سحر با همه سحره یکبار در عامة البلوی بتو ایمان خواهیم آورد تا باین حیله و فریب بر آورید و بیرون کنید از این ملک مصر اهلش و ساکنانش را یعنی قبطیان را برآیید و خود شما با موسی مملکت و سلطنت مصر را بگیرید پس زود باشد که میدانید نتیجه این مکر و فریب و معاهده را و بیان تفصیل این اجمال را الحال میکند هر آئینه میبرم و قطع میسازم دستهای شما و پاهای شما برعکس یکدیگر یعنی قطع دستهای راست و بمقابل آن پاهای چپ شما را جدا و قطع ابدان شما میکنم پس از آن بردار میکشم همه شما را تا عبرة بگیرند دیگران و مکاران و من بعد ابداً احدی جرئت و جسارت و رفتار چنین نکنند و سحره در جواب مقال فرعون گفتند بالآخره از مرگ و قتل چه میترسانی و توعید شدید بما میکنی و بتحقیق با شتاق مرگ و موت خودیم تا بجوار رب خود برگردیم و نزد او برسیم و تو ای فرعون انتقام میگیری از ما مگر خاص برای ایمان آوردن ما و تصدیق کردیم و ایمان آوردیم بنشانهای پروردگار ما و بعلامات کردگار ما لکن ساعتیکه آمدند از آیات و نشانهای آفریدگار ما بدست موسی و هارون و بواسطه ایشان پس از فرعون روی خود گردانیده متوجه بپروردگار خود شده عرض میکنند ای پرورنده و پروردگار ما بریز و افاضه کن بر ما تحمل و شکیبائی را در این بلای فرعونی تا خروج و فوت یکنیم نزد حصول آن بر بلا و بیران ما ما را بر کمال مسلمانی بلا تردد و لاشک و ثابت قدم دار بجد اتم ما را بر تصدیق و ایمان تو تا از دنیا ثابت الایمان بر آمده نزد تو برسیم و در تفسیرش چند بحث اند **بحث اول** در آمنتم قرائة عاصم در روایة حفص آمنتم بهمزه واحده بر لفظ خبر میباشد نه استفهام و همین طور در سوره طه و شعرا است و قرائة عاصم در روایت ابی بکر و حمزه و کسائی ءآمنتم بهمزتین در جمیع قرآن است و قرائة باقی قرا بهمزه واحده ممدوده در جمیع قرآن باستفهام است فراء گفت که قرائة حفص آمنتم بلفظ بغیر مد در آن اخبار با ایمان ایشان بطور تقریع و توبیخ و انکار مر سحره را است و اما قرائة آنکه بهمزتین فاصله ءآمنتم علی وزن افعلتم **بحث ثانی** در وجه تنظیم و اتصال با ما قبل بدانکه فرعون هر گاه دید که یک بار بهفتاد هزار آدم سحره و استاد کل آن اینها یکوقت یکدفعه ایمان آوردند بموسی و انبوه خلایق و عامة البلوی رعشه در بدنش افتاد و یقین کرد از زوال سلطنت خود و رجوع اهل مملکت بموسی بظهور حجة قویه موسی پس فرعون در آنوقت دو شبهه قویه بحضور و مشهد بلوی عام فوراً القاء کرد تا مانع از اعتقاد خلق و از رجوع اینها بسوی موسی بگردد فالشبهة الاولی قوله ان هذا لمکر مکرتموه فی المدینة فالمعنی ان هؤلاء السحرة ما امنوا بموسی و هارون لقوة الدلیل و ظهور حجته بل لاجل انهم تواطئوا مع موسی بانه اذا کان کذا و کذا فنحن نؤمن بک و نقر بنبوتک فایمانهم حصل بهذه المشاورة و الحیلة یعنی سحره بوقت ورود اینها در مصر اولاً با موسی استاد الاساتذه سحر باهم عهد بستند که وقتیکه چنین و چنان در مقام القاء سحر بوقوع بیاید و ما در آن وقت بتو تصدیق بر ملاء عام میکنیم پس فرعون گفت که این تصدیق و ایمان سحره علی الاعلان و الاجهار از این جهت بود و بسبب ظهور حجة قاطعه و برهان ساطعه قویه در واقع نبوده و این یکی از حیل قویه و شبهات فریب دهنده عوام بغرض بقاء ملک سلطنت خودش بود و گفت و اما الشبهة الثانیة فهی ان غرض موسی و السحرة فیما تواطئوا و تعاهدوا علیه اخراج القوم و اهل الملک من هذه المدینة لیسکنوهم فی هذه المملکة فاخراج الساکنین من المملکة المالوفة المتوطنة قدیما اصعب التعب لهم و قال ذلک عینه للقوم و عبرة و تهیئة لهم علی اتباع فرعون و دفع موسی فجمع فرعون هاتین الشبهتین اللتین لا یوجد اقوی منهما یعنی غرض موسی و سحره همین بود در آنچه تواطی و توافق و هم عهد با هم شدند بر آن که اخراج قوم قبطی و اهل این بلد از مصر و ملک آن و بجای ایشان خود ایشان در این بلد و ملک سکونت کنند و مقیم باشند و ساکنین را اجلاء وطن از ملک مالوف و موطن قدیمی ابائی سازند و آن اصعب تعب برای ساکنین قدیمی اهل ملک نهایة میباشد و غرض فرعون در این مقوله غیرة و عبرة و آماده کردن کل عوام و خواص ملکی بر اتباع و پیروی خود و تنفیر از موسی و دفع او باین دو شبهه قویه بود که اقوی و اشد از اینها شبهه و تشکیکی نمیباشد در تفسیر خود محمد بن جریر طبری از سدی و او از ابن عباس و ابن مسعود و غیرهما از صحابه روایة کرده قالوا ان موسی و امیر السحرة لما التقیا فقال له موسی ارأیتک ان غلبتک اتؤمن بی و تشهد ان ما جئت به الحق قال الساحر لآتین غداً بسحر لا یغلبه سحر فوالله ان غلبتنی لاؤمنن بک و فرعون ینظر الیهما و یسمع قولهما فهذا قول فرعون ان هذا لمکر مکرتموه یعنی موسی و امیر سحره وقتیکه باهم ملاقاة در ابتدا و قدوم کردند موسی بساحر گفت که وقتی که من بتو اراءة کنم و بنمایم چیزی را اگر غالب بر تو شدم آیا ایمان بمن میاری و گواهی میدهی باینکه من آنچه آوردم او حق صحیح و ثابت است ساحر گفت که فردا من سحری پیش میکنم او را سحر هیچ ساحری ابداً غلبه نمیکند پس قسم بخدا اگر تو غلبه کردی بر من هر آئینه من بتو ایمان خواهم آورد و فرعون هر دو را میدید و مقال هر دو می شنید پس مقال فرعون لمکر مکرتموه اشاره باین است **بحث ثالث** اذن یاذن اذناً بمعنی امر و اراده و اجازة و اطلاق و اعلام و اسماع در لغة میباشد و الاذن بکسر همزه اسم است در مصباح گفته است

اذنت له فی کذا ای طلقت له فعله والاسم الاذن ویکون الامر اذنا وکذا الارادة نحو باذن الله واذنت للعبد فی التجارة فهو ماذون وازباب
اعلام بلفظ اذان یعنی بانگ نماز است بان مؤذن ایذان و اعلام میکند نمازیان را بدخول وقت واقامة نماز **بحث رابع** قال فرعون آمنتم به قبل ان اذن
لکم فرعون بعد ایمان آوردن سحره گفت مخاطب بسحره آیا اقرار کردید بحقیقة موسی و تصدیق کردید بربوبیت رب موسی و هارون **و** این همزه استفهامی انکاری و تقریعی
است از فرعون یعنی چرا شما اقرار و تصدیق کردید بموسی و برب او پیش از آنکه من امر کنم یا قبل از اجازة من و قبل از دریافت رائی و امر من مر شما را چه من شما را
طلبیده بودم برای ابطال کار و حال او و شما بر عکس آن کردید یعنی با یمان آوردن خود او را مرا باطل و او را صادق ساختید و از من رائی و اجازة در باب ایمان آوردن
خود نگرفتید و بلا امر و بلا ارادة من شما اینکار کردید و با یمان آوردن ایشان در عامة آن اعتباریکه در انظار عوام بود دفعة در باطن ساقط شد **و** فرعون در اندیشات سخت
افتاد و آرام نداشت **قاضی ابو بکر** در اینجا گفته در قول فرعون آمنتم قبل ان اذن لکم علی مناقضة فرعون فی ادعاء الالهیة لانه لو کان الها ما جاز ان
یاذن لهم فی ان یؤمنوا به مع انه یدعوهم الی الهیته نفسه ثم **قال القاضی** هذا من خذلان الله تعالی الذی یظهر علی السنة المبطلین **بحث خامس**
ان هذا لمکر مکرتموه فی المدینة لتخرجوا منها اهلها فسوف تعلمون بدانکه مکر یعنی خدعه و فریب مکرر ذکر شد فرعون مخاطب بسحره میگوید غرضش بانیمقال تثبیت
قوم خود و تحذیر سحره یعنی این اظهار ایمان و تصدیق موسی صنیعة و خدیعة شما بود و آنرا با موسی مقرر کرده بودید در مصر قبل از برآمدن باین جای و غرض شما باین
خدعة و فریب اخراج اهل مصر و اجلای ایشان ازین وطن مالوف قدیمی آبائی و گرفتن ملک و اماکن ایشان برای خود پس زود سزای این ارادة و مکر و خدعه
خواهید دانست **و** این تهدید و توعید شدید از فرعون اجمالا بود **و** ذکر لمکر مکرتموه که فرعون بسحره کرده این اشاره بهمان قیل و قال موسی با امیر سحره بحضور فرعون
مذکور شده بود **و** محمد بن جریر طبری از جمعی صحابه منهم ابن عباس **و** ابن مسعود نقل کرد انفا بالا مسطور شد **بحث سادس** صلیب چوبی بلند استاده شاخ
درختی میباشد که بآن آدمی را میآویزند تا بمیرد یا مرده آدمی را میآویزند تا عبرة بینندگان شود **و** صلب صلب سخت و درشت میباشد **و** ارض صلبة زمین سخت که
خلاف نرم باشد میگویند **در مجمع** فرمود الصلب الشد علی الخشبة وغیرها **و** اصله من صلابة الشیء **و** القراء کلهم علی تشدید اللام من التصلیب **در**
مصباح گفته صلبت القاتل صلبا من باب ضرب فهو مصلوب **و** الصلب کل ظهر له فقار و تضم اللام للاتباع **و** صلب الشیء بالضم صلابة اشتد وقوی
فهو صلب و مکان صلب غلیظ شدید **و** صلیب النصاری **و** جمعه صلبان **بحث سابع** لاقطعن ایدیکم وارجلکم من خلاف ثم لاصلبنکم اجمعین
بدانکه این بیان اجمال لا فسوف تعلمون هست یعنی هر آئینه میبرم و قطع میسازم دستهای شما و پاهای شما را خلاف یکدیگر یعنی دست راست خلافش پای چپ
باشد **و** بر عکس آن یعنی پای راست و دست چپ شما را قطع میکنیم چه بقطع ایند و عضو از دو طرف بدن کل خون بر می آید اصلا او زنده و باقی نمیماند پس هر آئینه
بردار میکشم شما همه را و معلق و آویخته میگذارم شما را و احدی را از شما بغیر قتل باقی نمیگذارم تا عبرة برای نظاره کنندگان و برای چنین مکر و کار کنندگان باشد و من بعد
احدی چنین فریب مکر و حیله با اهل دولة و سلاطین نکند **بحث ثامن** نقم ینقم نقمة است **ابن الاعرابی** گفت که نقمة عقوبة و انکار میباشد **علی ابن عیسی**
گفت که نقمة ضد نعمة است نقمة اسائة یکی اند **و الفرق** بین النقمة والاسائة ان النقمة قد تکون بحق جزاء علی کفر النعمة **و** الاسائة لا تکون الا قبیحة **و**
المسیء مذموم لا محالة **بحث تاسع** قالوا انا الی ربنا منقلبون سحره در جواب فرعون در آنوقت گفتند بدرستی و بتحقیق بسبب قتل تو ما بسوی پروردگار
خود منتقل میشویم و از قتل تو پروا و خوف نداریم چه ما رب موسی را خالق برحق دانستیم و شناختیم هر چه بخواهی بگو و بجمال خوشی و آرام نزد پروردگار خود میرسیم و منتقل
میشویم **اشکال عظیم** انقلاب و استحاله عبارت از تبدیل و تحویل حقیقة و ماهیة شیء بحالة و ماهیة دیگر میباشد **و** فرقه **وحدة وجودیه** صوفیه در اینجامی
گویند که انا الی ربنا منقلبون دلالة قطعیة دارد که هر شیء بعد موت و فوت منقلب شده خود خدا میگردد چنانچه تمثیلش میدهند که خدا چون آب بحر و هر شیء و هر نوعی از
از عالم چون موج و حباب و بخار آب در حقیقة است و موج و حباب و بخار هر گاه از تصاعد و تعلو و تفرد خود عود میکند باز با آب بحر خود ملحق میشود **و** خدا چون ارض است
و کوزه گلی آن بعد کسر باز ملحق بارض شده عینا ارض و خاک میگردد **پس** قول سحره انا الی ربنا لمنقلبون دلیل بر همین مسطور دارد که هر شیء عالم در آخر مقلوب
الماهیة شده عین خدا میشود **جواب** بدانکه انقلاب و استحاله عبارة است از تبدل صورة نوعیه شیء الی حالة اخری بنحو یکه اسم دیگری غیر اول بر او اطلاق بشود
آیا بتبدیل عین مادیة و حقیقة و ماهیت شیء میشود یا نه بعض حکماء و علماء ممتنع میدانند **فعلی التقدیرین** این مزعوم واهیه وحدتیه باطل محض است **اول**
بجهت آنکه واجب تعالی مجرد و محض بسیط مطلق لا یتجزی ظاهرا و باطنا عقلا و فرضا ذو الاجزاء قابل تقسیم ابدا او لو فرضا نیست **پس** انتقال انقلاب و استحالة ذات مجرد
باری کلا او بعضا محال و ممتنع است پس قول شان بالاصالة باطل است **اما ثانیا** با نقلاب ماهیة شیء در حقیقة او دلو فرضنا تجویزه محال لازم میاید **احدهما**

جواب صوفیه
حدثیة انقلاب
ذات الممکن بسیط

ذات الحق

ذات الهی که واجب مجرد و بلا اجزاء و لا ابعاض است کلاً او بعضاً مستحیل و منقلب بامکان گردیده اینهم از اشد محالات عقلیه بطلانش براهین در علم فلسفه و کلام مبرهن
گردیده ثانیهما یا لازم میآید که شیء ممکن محدث که بالضرورة بوده منقلب و مستحیل و مبدل بواجب و واجب ممکن گردیدن یا ممکن حادث متبدل بواجب ذاتی
و اصلی گردیدن نیز از اشد ممتنعات و محالات عقلیه واجب و ضروری البطلان است پس واهیات وحدیه صوفیه بالاصالة لا حقیقة واجب البطلان است سؤال
پس معنی انا الی ربنا لمنقلبون چه معنی دارد جواب هرگاه بتو واضح شد امتناع گردیدن واجب ممکن حادث یا گردیدن ممکن حادث واجب پس واجب شد
تاویل انقلاب اینجا جینا بر تبدیل ظاهر حال حیوة الی الموت و انتقال و تحویل اشخاص از دار فنا دنیا الی عالم البقاء العقبی میباشد و در علم موضوع و علم اصول فقه
قانون متقن و بالبراهین مبرهن گردیده که هرجا اطلاق و اجراء لفظ بر موضوعیه و ظاهر معنی ممتنع باشد پس حمل آن بر مجاز واجب طبعاً میباشد هم اینجا
اینجا بمعنی ظاهری منقلبون ممنوع و ممتنع بوده لهذا محمول بر تحویل و تاویل آن از حیوة الی الموت و بر تبدیل از مکان بمکان اخر گردیده ثم الله اعلم
تنبیه میاید دلالة قاطعه دارد که سحره را بجمال معرفة کمال ایمان بدرجة اتم حاصل شده لهذا این جواب دادند فرعون را هیچ ترسی و خوفی نکردند و نه از مواخذه
او هر مومن را میباید و میشاید که بهمین درجه ایمان و ایقان داشته باشد نه مومن لسانی و نه مومن نانی بل مومن جنانی و جانی فدا جان خود را در راه مالک خالق
خود کند اللهم اجعلنا مثلهم نه مثل آنانکه بیعة خاتم الانبیاء صلعم کردند و بر ایفاء عهد میثاق دادند پس بمحض رسیدن بجنگ احد نکث آن دفعة کرده کلهم غیر علی
و عباس گریختند و پیغمبر را بدست کفار دادند تا کفار دندان مبارک انحضرت را شکستند بعضی چون مشایخ ثلثه یعنی صدیق و فاروق و غنی بعد سه روز حاضر
خدمت انحضرت شدند **بحث عاشر** وما تنقم منا الا ان امنا بایات ربنا لما جاءتنا بدانکه این عطف بر جمله ما قبل جواب الزامی ثانی از سحره بفرعون
شقاوت میباشد و میاید دلالة دارد که بکمال اتقان و ایمان سحره چنین مقال بچنین سلطان قهار بحضور امنا دولة فرعون را گفتند یعنی ای فرعون تو انتقام از ما نمیگیری
و بلا سابقه و اضرار و تقصیر سالی بما مکر خاص بعداوة و کینه آنچه ما تصدیق کردیم و ایمان آوردیم بعلامات اله و ترک الهیت و عبادت تو نمودیم و وقتیکه آن آیات و علامات
خالق ارض و سما بواسطه موسی و هارون آمدند و رسیدند مارا ابن عباس فرمود معناه ما لنا عندک من ذنب و لا رکبنا منک مکروها و ما تعذبنا
علیه الا بایماننا بایات ربنا و هی ما اتی به موسی من عند الله لا یقدر علی مثلها الا هو ثم فامنا بها فافعل بنا ما شئت و حیث شئت معنیش انکه
ای فرعون ما گناهی نزد تو نداریم و نکردیم و مکروهی و اذیتی از ما بتو نرسیده و تو اراده تعذیب ما نداری و تهدید نمیکنی مگر بجهت آنکه ما ایمان آوردیم بایات پروردگار
خود و آن همان ایات است اندکه موسی بنی بان از نزد خدای خود آورده و بر ایجاد و اتیان امثال آن احدی از خلق الله ابداً و اصلاً قادر بالذات و متمکن نیست سوای
خالق واحد بحق پس ما ایمان بآن آیات و علامات خالق را آوردیم و ابداً و اصلاً شک بما در آن لاحق نمیشود و از ایمان و تصدیق او متغیر نمیکردیم پس هرچه
تو بخواهی بما معامله بکن قتل کن یا عقوبة بانواع و اقسام بکن و در اصل این جواب مقال فرعون ان هذا لمکر مکرتموه فی المدینة میباشد یعنی ما بطمع ملک
و حصول دولة تو و اخراج اهل مصر مکر و فریب نکردیم بل این ایات مارا مقهور و مجبور کردانیده بتصدیق خدا و رسول او و جعل و تلبیس نیست **بحث حادی عشر**
افرغ یفرغ افراغاً بمعنی انزال و بمعنی ریختن است از فرغ یفرغ فرغاً و فراغاً و هو فارغ در مصباح گفته و الاسم الفراغ و فرغت الشیء و الیه قصدت
و فرغ الشیء خلا و یتعدی بالالف و التضعیف فیقال فرغته و فرغته و افرغ علیه الصبر افراغاً انزله علیه و افرغت الشیء اذا صببته ای اذا
سبیل و منی جوهر ذایب اما صبر او عبارة است از حبس نفس از جزع و فزع نزد وصول مضرة و تحمل نفس اذیات و مصیبات را بغیر تردد و بغیر جزع
میباشد از صبر یصبر صبراً و الا فراغ صب ما فی الاناء اجمع حتی یخلو مشتق من الفراغ و الصبر حبس النفس علی اظهار الجزع و الصبر علی الحق عز کما ان
الصبر علی الباطل ذل **بحث ثانی عشر** ربنا افرغ علینا صبراً پس از جواب بفرعون سحره توجه از غیر الله الی الله کرده دعا برای خود کردند و در صدر دعاء
کلمه افتتح ربنا ذکر کردند و لفظ ربنا و ربی برای انعطاف استعمال میشود یعنی ای پرورنده ما بندگان انزال کن و بفریس و بریز تو بر ما تحمل را تا حبس سازد
نفس و زبان ما را از اظهار جزع و فزع نزد عقوبة فرعون بما حاصل این ای پروردگار ما لطف کن بحالة عقوبت ما را تا بر شجاعت نفسی بمانیم و بجزع
و فزع و اضطراب نیائیم **بحث ثالث عشر** و توفنا مسلمین فوت و موت باشد و تفعل آن بمعنی طلب وفاء و ایفاء و اتمام باشد پس بنابران جمله و توفنا
مسلمین متمم دعاء سحره باشد یعنی وای ربنا وفقنا للثبات علی الایمان و التصلیب عند الفوت یعنی ای پروردگار ما توفیق ده ما را بثبات بر ایمان و باقی
دار ما را آنوقت بر آن نزد قطع ایدی و ارجل و تصلیب ما نزد فوت و ممات و بقولی و امتنا عند ذلک مخلصین الیک و ثبتنا علی دینک حتی لا یرد
نا عن دیننا بعنایات لطف خود بمیران ما را نزد عقوبة ابتلائی فرعونی بحالیکه خالص و مخلص مومن و مصدق ثابت بایمان تو باشیم تا آنکه نزد مرگ

WWW.MAABLIB.COM

ونیز دراین چنین ابتلاء بعقوبة مرتد نشویم از دین حق تو داین بوجه اقوی است **تنبیه** دراین دلالت است که اعتبار بایمان و کفر آخر وقت موت و فوت میباشد
ونیز مؤیدش مع آیه کریمه اوفوا بعهدی اوف بعهدکم باشد یعنی شما عند الموت ایفا کنید عهد ایمان خود را و ما ایفا میکنیم بشما در جزاء موعود آنرا **اشکال**
شرط و اعتبار ایفا در دم واپسین مکلف عند الموت است **اگر** مکلفی تا صد سال با ایمان بوده و آخر کافر مرده بر عکس آن یعنی بعد کفر صد ساله آخر بر ایمان بمیرد **پس** در جزا
و سزاء آن ایام و اعوام کفر **و** اسلام چگونه رفتار با اینها کرده میشود **واگر** جزاء ایام ایمان و افعال و اعمال آن بآن شخص مؤمن داده نشود **وکذا** بالعکس که در
واپسین یک لمحه مؤمن مرده با وجزاء ایمان در طبقه واحده مؤمنین داده شود باین ظلم صریح لازم میآید که بمستحق حق نرسید **و** بغیر مستحق بلا عمل ثواب
شامل اصحاب ایمان و اعمال که بمدة العمر بران بوده مرده **جواب** بدانکه موت آنکس که در معلوم علیم تعالی در آخر بر کفر باشد **پس** نزد طایفه از متکلمین حکم او حکم منافق
است چون ابلیس است که ظاهر تصدیق و عملش از ابتدا صحیح از و نیست و آنرا تعبیه بحبط عمل در کتاب الله کرده شد **وبقول دیگر** جزایش بالجمله خواه در دنیا
القاء ابلیس تا رقاء دنیا جزاء اعمالش باشد خواه در عقبی تخفیف جزئی از عذاب او علی الدوام یا بلا انقطاع میباشد **اما** جزاء آنکه آخر موت مؤمن مرده و حبط
والثواب الابد میباشد چه ایمان اصل و اول و اکمل الاعمال است مستحق جنت میشود هر چند درجه او متفاوت و متنازل از اهل معارف و اعمال باشد **و** بتفضل تعالی ثواب
مساوی اصحاب اعمال هم اگر داده شود جایز است چنانچه با طفال مؤمنین داده میشود **اما** سزاء کفر او تا مدة العمر او بسبب ایمان او در آخر کفاره او میگردد و محو میشود
مواخذه کفر سلف بلحاظ حصول ایمان با و نمیشود بحمد الله اشکال علی کل حال عاید نمیشود ثم الله اعلم **سوال** پس آیا فرعون ایشان را همین طور من بعد قتل
تصلیب کرد یا امکان نشد قتل اینها **جواب** دراین اهل تفسیر و سیر دو قول دارند **احدهما** قول بعضی منهم **کلبی** است انه قال ان فرعون قطع ایدیهم
وارجلهم وصلبهم بمرویه ابن عباس قال انه فعل ذلک لهم وقطع ایدیهم وارجلهم من خلاف ثم صلبهم **وقیل** فکانوا اول النهار کفارا سحرة و اخر النهار
شهداء بررة **ثانیهما** ایشان بقتل نیامدند و فرعون مقتدر بران نشد بدو سبب **اولهما** بترس از حال ثعبان موسی که بمرتبه اولی و بمرتبه ثانیه نزد تقابل سحره مع
کرده **ثانیهما** بصرف الهی فرعون لعنه الله از قتل ایشان بسبب وعده الهی بموسی و هارون فی قوله تعالی لا یصلون الیکما بآیاتنا انتما ومن اتبعکما الغالبون حاصل
بسبب آیات قاهره ما دست ضرر فرعون و تبعه او بشما دو برادر نمیرسد **و** شما مع تبعه خود غالب خواهید بود **و** همین صحیح است **سوال** این آیه ربنا افرغ علینا صبرا
وتوفنا مسلمین این قول مقتضی قرب و نزد گرفتاری بمواخذه اینها میباشد که در آن وقت قطع ایدی و ارجل خود ثبات خود بر ایمان خواستند **جواب** اینها عادت
کردند نزد توعید فرعون برای ابقاء خود مطلقا خواه گرفتار شوند یا نشوند خالق بحسب وعده بموسی و هارون بموجب آیه مذکوره تمکین نداد فرعون را بکلی از ایذاء
سحره بر قتل موسی و هارون و سحره اصلا **پس** مرویه ابن عباس معارضه کتاب الله متروک میباشد **و** تمسک بظاهر کتاب الله عند التعارض واجب علینا
ثم الله اعلم چه خبر ابن عباس رض اگر صحیح و ثابت بشود خبر واحد است معارض متواتر قرآن نمی شود **قوله تعالی**

وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ

ترجمه این آیه واحده یعنی و گفتند مهتران و امناء دولت از گروه و قوم فرعون آیا میگذاری و از دست باز میداری موسی و قوم او را از مواخذه
قتل تا تباهی بکنند مع قوم در روی زمین یا در ملک مصر یعنی مردم را الغریب بلا تو بسوی خود و ملک خلق و مملکت تو را برای خود بگیرد و ترا و پرستش ترا بگذارد
عبادة معبودان و خدایان ترا دست باز دارد و بخود موسی و خدائی او را اطاعت نمائید و با و عبادة کنند و پرستند فرعون در جواب این بقوم خود گفت
زود و بفور قتل میکنیم اولاد قوم موسی را و زنده میگذاریم دختران و زنان ایشان را تا خدمت مردان و زنان ما بکنند و بر ایشان غالب و قاهر و اینها مقهور
و در قبضه ما علی الدوام ذلیل و خوار باشند **و** از جواب قتل موسی اعراض کرد چه دست بر قتل او رسیدن ممکن ندانست بجهت حصول خوف اژدها و
تفسیرش چند بحث اند **بحث اول** وقال الملاء من قوم فرعون **بدانکه** بعد از ایمان آوردن سحره که هفتاد یا هشتاد هزار آدم بودند فرعون
نفسه موسی و معجزه او را شناخته که من الخالق بغیر اختلاق میباشد و بمعاینه ید بیضا و معاینه گردیدن عصا اژدها دو دفعه اولی و ثانیه که چند هزار خروار اثقال

ورسنهای طویله وحطبهای طویله وجسیمه یک لقمه فرو برده پس عود ثعبان بهیئة اولیه عصائی ابدا اثری ازان متبلعات او نظهور نیامده نهایة وغایة ترس وخوف
دردل بهیداشت لهذا موسی وهارون را متعرض بکلام وحبس وسختی نمیشد وانحضرت را بحال خود مطلق العنان گذاشته بود ولهذا قومش گفت ای فرعون
تبعه موسی یعنی سحره را میخواهی بگیری وعقوبت بکنی یا متبوع ایشان موسی مطلق العنان میگذاری که افساد عالم وآدم میکند او را چرا ولا نمیگیری وهمین را تصریح
جمعی از ائمه سیر وائمه تفسیر منهم رازی ونیشاپوری وخطیب وغیرهم کردند علم ان بعد وقوع هذه الواقعة لم یتعرض فرعون لموسی ولا اخذه ولا حبسه
بل خلّی سبیله فقال قومه اتذر موسی وقومه لیفسدوا فی الارض رازی گفت واعلم ان فرعون کان کلما رای موسی خافه اشد الخوف فی الباطن
فلهذا السبب لم یتعرض له الا ان قومه لم یعرفوا ذلک فحملوه علی اخذه وحبسه لئلا یفسد الناس تنبیه جمع غفیر از ائمه سیر وتفسیر گفتند که بتبعیة ایمان
آوردن سحره شش لک آدم از ملک مصر مع بنی اسرائیل بعد سحره ایمان بخدا وموسی آوردند پس فرعون بمعاینه این نهایة پریشان ومتحیر شده تهدید شدید بسحره
کرد وهیچ بموسی وهارون گفته نتوانست بترس باطنی چنانچه خاصه وعامه روایة کردند منهم شیخ طبرسی وشیخ ابو الفتوح رازی وابن جریر وابن منذر وبغوی
وزمخشری وامام رازی ونیشاپوری وصاحب در منثور وخازن بغدادی وخطیب وصاحب المدارک وغیرهم از ابن عباس روایة کردند انه قال امنت السحرة
فاتبع موسی بالایمان ستمائة الف نفس من بنی اسرائیل یعنی بایمان سحره متابعت موسی بایمان شش لک آدم کردند از بنی اسرائیل بحث ثانی بدانکه در
آلهتک دو قرائة اند وقرائة امیر المؤمنین علی ع وقرائة شاگردش ابن عباس وتلمیذ دیگرش ابن مسعود وانس بن مالک وشعبی وضحاک وعلقمه وغیرهم ویذرک
والاهتک بکسر همزه میباشد وقرائة نعیم بن میسره وحسن بخلاف آن ویذرک بالرفع است وقرائة اشهب ویذرک بجزم والاهتک است وقرائة مشهوره
ویذرک والهتک است بحث ثالث در ویذرک بقرائة مختلفه نحاة هم در اعراب آن وجوه دارند اما بر قرائة مشهوره ویذرک والهتک در کشاف سه
وجه گفته احدها ویذرک عطف بر لیفسدوا است لانه اذا ترکهم ولم یمنعهم وکان ذلک مؤدیا الی ما دعوه فسادا والی ترکه وترک آلهته فکانه ترکهم لذلک
ثانیها آنکه این جمله در جواب استفهام وارد شده کما قال وهو جواب استفهام بالواو کما یجاب بالفاء نحو قول الحطیئة شعر الم اک جارکم ویکون بینی وبینکم
المودة والاخاء ای یکون بینی وبینکم المودة والاخاء زجاج گفته معناه یکون منک ان تذر موسی وان یذرک موسی ثالثها ویذرک منصوب
باضمار ان باشد فتقدیره اتذر موسی وقومه لیفسدوا وان یذرک والهتک ثم قال الکشاف وقری ویذرک والهتک بالرفع عطفا علی اتذره
ویذرک ای اتطلق له ویکون لک لمستانفا او حالا علی معنی اتذره وهو یذرک والهتک وقرء الحسن ویذرک بالجزم وقرء انس بن مالک
ونذرک بالنون والنصب ای یصرفنا عن عبادتک فنذرها وابو بکر انباری گفت که ابن عمر انکار از قرائة عامه میکرد وقرائة امیر المؤمنین
الاهتک را یعنی عبادتک میخواند ویقول ان فرعون کان یُعبَد ولا یَعبُد یعنی فرعون معبود مردم گردیده بود نه عابد بحث رابع در وجه تفسیر اتذر موسی وقومه
لیفسدوا فی الارض بدانکه این جمله اولی از مقوله قوم فرعون است ای فرعون اراده قتل تبعه موسی از سحره میکنی اما موسی وهارون که اصل وبانی متبوع ایشان
است آیا او را زنده میگذاری تا بسبب ابقاء ایشان یوم فیوم افساد میکنند در زمین سبز گردانیدن مردم از تو بسوی متابعة وپیروی خود سزاوار است تو که اول او را وبرادرش
قتل کنی تا فساد باقی در زمین نماند ومحتمل است که مراد از اتذر حبس باشد یعنی آیا موسی وهارون را بعد قتل تبعه سحره مطلق العنان وا میگذاری چه با طلاق او
فساد در ملک وخلق میافزاید لهذا باید که مقدم بر قتل سحره تبعه تدبیر در اخذ موسی وهارون بکنی خواه قبل بر قتل سحره خواه بعد قتل ایشان میباید کرد وجوبا بحث
خامس ویذرک والهتک واین مقوله ثانیه از قوم فرعون بفرعون در قتل واخذ موسی بطور غیرة وتحریص میباشد بر قرائات بالا وجوه معانی عدیده
کردیدند منها بر قرائة الهتک یعنی چنین خواهد بود یعنی ای فرعون آیا تو باقی میگذاری موسی وقوم تبعه او را تا افساد در روی زمین وملک مصر کنند و
آیا باقی میگذارد ترا والهته وعبادة ترا چه باراته ید بیضا وعصا احدی از مردم بر عبادة والهته تو باقی نمانده در مجمع فرمود اما الالهة فانه الاوثان
والعبادة فمن قرء والاهتک فمعناه ویذرک وربوبیتک یعنی الهیة عبارة از ربوبیة وعبادة است پس معنی ویذرک والاهتک آنست که آیا باقی بگذارد موسی من بعد
قتل سحره ترا وربوبیت ترا یعنی بقتل سحره هرگز موسی زنده نمیگذارد ترا ونه ربوبیت ترا واسم ورسم تو از دنیا بالراس والاصالة از بیخ وبنیاد زایل میگرداند وهمین
قول زجاج است نزد ابن جنی ویذرک والاهتک ای نفسک وعبادتک فی الدنیا واین هر دو قول متحد اند وبر قرائة مشهوره ویذرک
والهتک آیا باقی میگذارد ترا موسی ومعبودان ترا یعنی باقی زنده یا بغیر محبوس مگذاری موسی وقومش را معاً چه با بقاء موسی وقومش چگونه باقی بگذارند ترا
ومعبودان ترا وغرض قوم فرعون یا بنقول قتل موسی مع قوم تبعیش بود چه فرعون وقومش هر گاه دیدند که یکدفعه با یمان سحره که تا هشتاد هزار آدم بودند ایمان

WWW.MAABLIB.COM

آوردند بمعاینه آن نیز یک دفعه و یک وقت شش لک آدم از بنی اسرائیل نیز ایمان آوردند فرعون قطعا دانست که اگر موسی مقتول یا محبوس الی الموت نشد اهل روی
زمین از دو ها و ید بیضا همچنین یکدفعه مؤمن بموسی و هارون میشوند و تمام فرعونی سلطنت و معبودیه او رسم بل اسم فرعون و دنیا اصلا و ابدا باقی نخواهند ماند و با قوم قبطیا مرا
بقصاص بنی اسرائیل در مردان قتل عام و زنان ها را چون زنان بنی اسرائیل در ما ذلیل و خوار ساخته کنیزی و در رقیت خواهد گرفت لهذا کمال تحریص و ترغیب بر
قتل اخذ موسی کردند **بحث سادس** در ال هتک بلفظ تفرید بظاهر مطابقة بقول فرعون انا ربکم الاعلی چندان اشکالات ممیا شد الا بوجه واحد
و بیانش میآید **اما اشکال** بر قرائة مشهورة الهتک که جمع اله میباشد جمع این چگونه فید کلام الله جایز باشد و این منافات صریحه بین الآیتین میباشد
جواب مفسرین بوجوه است **اول** نزد حسن بصری کان فرعون یستعبد الناس و یعبد الاصنام بنفسه و کان الناس یعبدونها تقربا الیه و
الی الله یعنی فرعون خود را معبود مردم ساخته و عبادة برائی خود با نها مقرر کرده و خود فرعون اصنام اصنام پرست با صنام عبادة میکرد پس مردم عبادة
بفرعون بتوسط اصنام بجهت تقرب بنزدیک ایها نزد فرعون میکردند چنانچه مشرکین بتوسط اصنام بجهة تقرب ایها نزد خدا عبادت با صنام میکنند و مردم
میگفت و انا ربکم الاعلی یعنی من رب اعلی شما و رب همه اصنام ام **ثانی** نزد سدی فرعون گاو پرست و خود معبود مردم ساخته و از ایشان برائی خود عبادة
میخواست و خود گاو پرستی میکرد کما قال السدی ان فرعون کان یعبد ما یستحسن من البقر **و روی** انه کان یأمرهم ایضا بعبادة البقر و لذلک اخرج
السامری لهم عجلا جسدا له خوار و قال هذا الهکم و اله موسی یعنی فرعون عابد هر گاو ساله خوش شکل را بوده **و لیست** که فرعون عبادة گاو میکرد
لهذا سامری برای تبعه موسی جسد گاو ساله ذی صدا را ساخته گفت اینست خدائی شما و خدائی موسی **ثالث** قال الزجاج کانت له اصنام یعبدها قوم
تقربا الیه و من قرء و الاهتک قال کان فرعون یستعبد الناس بنفسه و لا یعبد شیئا نزد زجاج فرعون اصنامی داشت قومش امر و تقربا و عبادة با نها
میکرد بغرض تقرب الی فرعون و نزد کسیکه الاهتک قرائت است او میگوید که فرعون خود را معبود ساخته و از مردم عبادة میخواست برائی نفس خود و خود بذاته عبادة
هیچ شی نمیکرد **رابع** مجاهد گفت کان فرعون یُعبَدُ و لا یَعبُدُ یعنی فرعون خود را معبود مردم عموما کرداینده و خود عابد باحدی نبوده همین قول اجمعی منهم
ملا حسین و غیره اصح دانسته و فرموده **اصح** آنست که او بر صورة خود بتان را ساخته بود و هر یک از قوم بنی اسرائیل داده بود که این پرستید تا او شما را
نزدیک من کرداند و از بین سبب گفت انا ربکم الاعلی اینها خدایان خود شما اند و من خدائی برتر و بزرگتر همه اینها شما ام **خامس** در تفسیر قمی است کان
فرعون یعبد الاصنام ثم ادعی الربوبیة یعنی فرعون در بدایة اصنام پرست بود پس در آخر دعوائی ربوبیت خود کرد **سادس** در در منثور از عکرمه نقل کرده
در الهتک انه قال لیس یعنون بها الاصنام انما یعنون تعظیمه یعنی از الهتک معنی اصنام نمیگرفتند بل معنی الهتک تعظیمش میگرفتند **سادس** ایضا در در منثور
نقل کرده از سلیمان تیمی انه قال بلغنی انه کان یجعل فی عنقه شیئا یعبده یعنی سلیمان فرمود که مرا رسیده که فرعون در گردن خود چیزی میآویخت و عبادة میکرد
اقول یحتمل که از جواهر صورة و شکل خود ساخته بگردن خود آویخته خود بآن سجده میکرد **سابع** ایضا در در منثور نقل کرده کان لفرعون آلهة یعبدها سرا یعنی
فرعون را الهه اصنامی مخفی نهاده و با نها عبادة سرا میکرد **ثامن** ان فرعون کان من عبدة الکواکب فیعبد الکواکب یعنی فرعون عابد کواکب بود و شمس عبادة
میکرد و در لباب التاویل همین را نیز نقل کرده قال قیل اراد بالالهة الشمس و القمر و الکواکب الاخری لانه کان یعبدها یعنی مراد بالهتک شمس و
قمر و کواکب آخر است چه فرعون از عبده کواکب بوده عبادة با نها میکرد **اما** اطلاق اله بر کواکب شاعر گفته **شعر** تروحنا من اللعباء قصرا ✣ و اعجلنا الالاهة
ان تئوبا ✣ اراد بالالاهة الشمس **تاسع** نزد محققین فرعون لاخدائی محض معتقد بوجود عالم و آدم طبعی بود یعنی طبیعة را موجد عالم و آدم میدانست
لهذا خود با نا ربکم الاعلی تفوه علی الاعلان میکرد و این معقول است **عاشر** امام فخر الدین رازی مع تبعه او فرعون را دهری المذهب الاعتقاد دانسته کما قال و اقول
الذی یخطر ببالی ان فرعون ان قلنا انه ما کان کامل العقل لم یجز فی حکمة الله تعالی ارسال الرسول الیه **و** ان کان عاقلا لم یجز ان یعتقد فی نفسه کونه خالقا للسموات
و الارض و لم یجز فی الجمع العظیم العقلاء ان یعتقدوا و لیقر و افیه ذلک لان فساده معلوم بضرورة العقل **بل** الاقرب ان یقال انه کان دهریا ینکر
وجود الصانع و کان یقول مدبر هذا العالم السفلی هو الکواکب **و اما المجدی** فی هذا العالم للخلق و لتلک الطایفة و المربی لهم فهو نفسه **فقوله انا**
ربکم الاعلی ای مربیکم و المنعم علیکم و المطعم لکم **و اما قوله** ما علمت لکم من اله غیری ای لا اعلم لکم احدا یجب علیکم عبادته الا انا و اذا کان
مذهبه ذلک لم یبعد ان یقال انه کان قد اتخذ الکواکب معبودا و یعبدها و یتقرب الیها علی ما هو دین عبدة الکواکب و علی هذا التقدیر فلا امتناع
فی حمل قوله تعالی و یذرک و الهتک علی ظاهره **فهذا** ما عندی فی هذا الباب انتهی عین کلامه حاصل کلام رازی آنکه میگوید بدلم میگذرد و خطور میکند که فرعون یا

جواب اشکال بر قرائت الهتک و انا ربکم الاعلی منافات صریحه است
بوجوه مفسرین که ذکر شده
بعبادة مخفیه
توجیه فخر رازی که فرعون دهری الاعتقاد بود

WWW.MAABLIB.COM

کامل العقل والفهم بود یا عاقل کامل بود بر اوّل جایز نیست در حکمة الهی که ارسال رسول خود بسوی او کند و بر ثانی اگر عاقل بوده جایز نیست که در نفس خود اعتقاد
کند که من خالق ارض وسموات وموجد عالم وآدم وایضًا جایز نیست که جمع عظیم که عقلاء عصر او کلهم تصدیق واعتقاد باو در آن عمومًا وخصوصًا نمایند چه فساد آن
معلوم بضرورة عقل است بل اقرب آنست که گفته شود که فرعون که دهری منکر وجود صانع فی الواقع بود ومدبر این عالم سفلی را کواکب معتقد بوده واما مجدی
معطی در این عالم برای خلق وبرای طایفه خود مربی وپرورنده انها بنفسه بوده اما قوله تعالی حکایة عن فرعون که من پرورنده اعلی شما ام یعنی مربی ومنعم ومطعم و
پرورش کننده شما ام واما قول فرعون ما علمت لکم من اله غیری بهمین جهت بهمین معنی خواهد بود که غیر از من شما را احدی نیست که او را اله بدانید وعبادت
باو غیر از من بکنید تنبیه هر گاه اعتقاد ودهریت فرعون بالجملة واضح شد پس مستبعد نیست که کواکب را معبود گرفته باشد وبانها عبادة بکند وتقرب بانها بجوید
بحسب دین عبده کواکب وباین تقریر وتقدیر ممتنع نیست حمل قول قوم او ویذرک والهتک وامام رازی در اینجا میگوید که این بر ظاهر خود باقی باشد
همین منظور قلبم بود ثبت کردم اشکال از این وجوه کثیره کدام وجه صحیح ومقبول میباشد چه همه وجوه متباینه در کلمه واحده مقصود در یک حال نمیباشند جواب
وجه صحیح در اعتقاد فرعون کافر آنکه او لا خدا ولا دین محض بود بطبیعة یا بدهر ایجاد عالم وآدم را معتقد بود ومؤیدش همان قرائة حضرت امیر المؤمنین ع واجلهٔ اصحاب
چون ابن عباس وابن مسعود وتبعه مفسرین میباشد یعنی ویذرک والاهتک پس مراد از الهتک یا ربوبیتک یعنی مربی منعم یا عبادتک یعنی معبودیة او باشد
چنانچه در وجوه آن تفسیر ذکر شد اشکال در این آیه ویذرک والهتک بصیغه جمع منافات بقول محکی از فرعون انا ربکم الاعلی میباشد چه ربکم اسم مفرد والهتک
جمع است دلالة صریحه بر عابد بودن خود فرعون باصنام کثیره میباشد جواب بدو وجه است احدهما بر قرائة امیر المؤمنین علیه السلم وجمهور اعلام تفسیر قرآن از
اصحاب واجله تابعین ایشان الاهتک بکسر همزه لفظ مفرد واشکال بالراس وتعارض در بین آیتین ساقط است ثانیهما بر قرائة ثانیه الهتک بصیغه جمع است جواب
آن نیز بدو طریق میباشد اوّل آنکه از لفظ الهتک مراد تعظیمات فرعونی باشد که بانواع تعظیمات خود را در اهل ملک مقرر کرده بود چون فرگرش بیارب وکورنش و
سجده ودر حضور وغیاب او وقیام ورکوع نزد ذکر اسم فرعون وامثال این که در سلاطین مجوس وغیرهم تعظیمات برای سلطان مقرر وجاری بود ومؤیدش
قول عکرمه منقول در در منثور است که آنفا بالا مذکور ومسطور گردید وجه ثانی آنکه لفظ ربکم مضاف بقوم فرعونی ولا الاعلی صفت ربکم است واین دلالة دارد که انها اصنام
پرست آخر قبل براین هر چند برضاء فرعون بودند پس در آخر قیام سلطنت خود مقبول انا ربکم الاعلی خاص ربوبیت خود در انها قرار داده وغرضش در این مقول تقریر تخصیص
عبادة خود در قوم بترک عبادة وتعظیم اصنام مقرره سابقه انها میباشد زیرا که من رب اعلی از ارباب آخر شما ام چه انها ادنی از من اند پس رب اعلی از ادنی احق بعبادة وتعظیم میباشد
پس منافاة در بین آیتین نمی باشد ثم الله اعلم اشکال بنا بر قول رازی که در قوم فرعون جم غفیر عقلاء بالضرورة بود پس انها عمومًا وخصوصًا چگونه بخالقیت ارضی وسماوی
او وبر ربوبیت عالم علوی وسفلی بعد نابودی او مولود از نطفه والدین صغیر بوده کبیر شده واوصاف وحالات او متفاوة بالضرورة مدة العمر با وشب وروز حاصل شده وتغیر
یافته تسلیم وتصدیق او کردند عقل عاقلی قبول نمیکند جواب اوّل از اجابت حشرات الارض عوام این استبعاد نیست چه فرعون سلطان ذی شوکت والقوة والقهر ذی
الجبروة بوده وحشرات الارض وهم کالانعام بل هم اضل منهم احجار اصنامی را بالهیت ومعبودیت وقضاء حاجات از انها در حضور شان قدیمًا وحدیثًا میطلبیدند وحال آنکه
بعین الیقین میدانند که بلا روح ولا احساس جماد محض اند واز اصنامی جمادی نفعی وضرری ابدا بکسی نمیرسد معهذا احجار الهای را بالهیت گرفتند وفرعون را چرا
بالهیت نگیرند وبر ایصال نفع وضرر واعطاء ومنع قدرة تامه داشته تنبیه هر گاه از قدیم الی حین احجار پرستی جاری در کل دنیا باشد در سلطان پرستی چه استبعاد
میباشد جواب ثانی در هر عصر ودهر مردم دو قسم میباشد اوّلهما اولیهم اهل فهم وعقل دنیاوی ثانیهما مردمان کم فهم پس قسم ثانی که بهایم قلیل الفهم والعقل
والادراک اند در اتباع واجابة هر دعوا هر کس در هر دهر حرفی واشکالی نیست خصوصًا وقتیکه جاهل محض از علوم دینیه باشند وهمه اینها اجابت دعوا هر مدعی وتباع
او وطوعا وبکمال رغبة میکنند خواه دعوا الهیت کند خواه دعوا نبوة خواه دعوا مهدویة وعیسویت ونیچریة وبابیت وغیر اینها نمایند چنانچه در هند در عصر ما شخصی ادعا
نیچریت کرده واز کتاب الله میگفت که دو سه جزء آن از کار بالجمله اند واینها را بالانفراد نوشته واز ضروریات ادیان انبیاء موسویه وعیسویه واز وحی وجبرئیل و
از وجود ملک وعزرائیل والبیس عزازیل واز معاجز انبیاء وامثاله منکر بخیالات حسنه وسیئه تعبیرات کرده وغیر اینکفریات دیگر در تبعه او منشور بر السنه انها مذکور ساخت و
عیسی در اینملک پنج آب بعیسی موعود ومهدی مسعود خود را قرار داده بمالیخولیا خود ادعاء وحی وتنزیل میکند واز واهیات وهذیانات میگوید وحشرات الارض
والانام کالانعام بل هم اضل سبیلا که تمثیل چنین اشخاص در قرآن حمید وفرقان مجید وارد است تبعه انها الی الان موجود اند پس همچنین اشخاص در هر عصر
سلاطین اسلاف چون شداد وشدید ونمرود وفرعون بودند که بدعاوی خالق ارض وسما را انها تصدیق نمایند وپیروی انها کنند چه استعجاب واستبعاد است

جواب اشکال و وجه صحیح از تفسیر ۱۲

وجه واحد کلام امام است ۱۲

جواب اشکال در آیه انذر موسی

وجه دیگر قول فرعون انا ربکم الاعلی ۱۲

جواب اشکال اعتقاد اسلاف

مستقبل در ربوبیت نمرود و

چگونه بربوبیت او قبول کردند ۱۲

فرعون جواب تقسیم

ثانی در کلام عقل

باهیه فرعون

تصدیق کردند ۱۲

بل اعجب از سلاطین پرستی احجار و قبور پرستی است که احجار منحوته بایدی خود ایشان لا روح و لا حس جماد محض لا یسمع و لا یبصر و لا ینفع اند و قبور پرستی
صدها و هزارها سال اند که خاک بدان اینها در قبور اینها نباشد مطالب میخواهند و سجده باینها میکنند حیوة و جماد را فرق و تمیز نکنند پس از سلاطین و شیاطین پرستی
انسی زنده از اینها چه باک است اما قسم اول از مردم که عقل دنیائی و آدم شناسی و بینائی بالجمله دارند اینها دو حاله میباشند احدهما طالب دنیا و عزت
و رفعت و قرب نزد سلطان پس اینچنین طایفه صدقنا و امنا بالعبیت فرعون اکثر بوده باشند و اینچنین مردم معرفة و اعتقاد بجزا و سزا و عقبی ندارند و در هر دو
بود ندومی باشند والحال موجود اند ثانیهما طایفه ذی بصیرة و عقل پس اینها بتحذیر و تخویف و توعید و تهدید فرعون قاهر ظاهرا امنا کرده باشند چنانچه بسحره
توعید شدید بر ترک الهیة و عبادة فرعون کرده بود اما اینها علی الاعلان والاجهار نترسید ند برایمان خود ظاهرا و باطنا باقی ماندند این قسم نادر الوجود همیشه میباشد
چگونه رعایا در مخالفة و ممانعة سلطانی مدة العمر گذاره کرده در آن ملک بتوانند خصوصا در مخالفت دعوة ایمانی نزد سلطان ظلم قهار و در این زمان بتواتر مسموع
گردیده که امیر کابل عبد الرحمن نام طوایف شیعه امامیه مردم قزلباش و هزاره و بربادرا که افغانستان منع قطعی از واقع خانی و روضه خوانی سید الشهداء
علیه السلم کرده و مردان شیعه را بعدا قتل عام کرده و دختران پسران و دختران اینها را تابسته و چهار روپیه فروخته فرعون این زمان شده و همه اینها را مجبور
گردانیده بر سنی شدن قهرا و جبرا اینها را امور گردانیده که عقاید اهل سنت را یاد بگیرید و با ائمه سنیان نماز بجماعت پنج وقت بخوانید و اعمال و افعال بطور سنی کل
ظاهرا و باطنا بعمل بیارید و بالکلیه عقاید امامیه را ترک کنید و بر این جمعی از جاسوسان و از سپاهیان مقرر اند با وجودیکه امیر عبد الرحمن یک صوبه داری هست
و در ملک او احدی از طایفه امامیه و شیعه مخالفة امر حکومتی و دنیائی یا دینی حاکم کرده نمیتوانند پس خیال کن که چه مناسبت دارد این امیر کابل با شاهنشاه
قاهر کافر فرعون پس چگونه چنین عقلاء عصر فرعونی بخلاف الهیة نزد موت او در ملک او گذاره کرده میتوانستند اشکال آیه ذرونی اقتل موسی خود فرعون
گفته و در اینجا قومش اتذر موسی و قومه گفته اگر فرعون ترسان از موسی بود ذرونی چگونه گفت جواب منافاتی بین الایتین نیست چه جایز است که در ابتداء
باصرار قوم در قتل موسی بقول ایشان اتذر موسی پس فرعون کثرة متبعه موسی یوم فیوم معاینه کرده یا بطور تسلی قوم یا از قتل و حبس موسی در آخر چاره ندیده در حق
اقتل موسی گفته باشد تعارض بین الایتین عاید نمیشود والله اعلم در کشاف فرمود و روی انهم قالوا له ذلک لانه وافق السحرة علی الایمان
ستمائة الف نفس فازدادوا بالفساد فی الارض ذلک و خافوا ان یغلبوا علی الملک بحث سابع در سنقتل آیا بالتخفیف است یا بالادغام است
در ان دو قرائة اند قرائة الاولی بالتخفیف و بفتح نون و همین قرائة نافع و ابن کثیر است چه بالجزم استعمال در تکثیر و در تقلیل مصاحب قال عند شود و قرائة
ثانیه بالادغام و ضمه نون قرائة باقی قرا است چه زیادتی لفظ مستلزم زیادتی معنی خصوصا میباشد لهذا بالادغام انسب بانیقام میباشد تا دلالت کند بر تکثیر قتل
بنی اسرائیل و متبعه موسی بحث ثامن قال سنقتل ابناءهم و نستحیی نساءهم فرعون در جواب قوم خود بطور وعده گفت زود تا قتل میکنیم پسران قوم متبعه موسی
را و زنده باقی میگذاریم زنان ایشان را اما قتل پسران از برائی آن میکنیم که در طبایع رجال حرارة غریزة قویه است لهذا النجدة و شجاعة در طبایع ایشان عند البلوغ
قابل جدال و قتال مردان میشوند و بقتل عام اینها نیز نسل متبعه موسی منقطع خواهد شد اما ابقاء نساء که اینها در بدایة بنات و عند الازدواج نساء میشوند برائی
آن زنده میگذاریم که در طبایع اینها حرارة و نجدة و شجاعت نیست لهذا قابل قیل و قال و جدال و قتال نمیباشند و بلا مس رجال اینها را میگذاریم تا اولاد نزایند
معذلک اینها علی الدوام بذلة و خواری در خدمت گیری و گذاری خاندان قبطیان در کار و بار در لیالی و نهار باقی میگذاریم تا آسوده باشیم صاحب
المجمع و غیره فرمودند که باجبار منجمین فرعون قتل پسران بنی اسرائیل میکرد پس نزد اخذ موسی ابناء از قتل بنی اسرائیل دست بر داشته بود پس نزد
مجی موسی بالرسالة و معاینه کثرة متبعه موسی یوم فیوم و از معاینه ثعبان و آیات آخر ترس کلی و نا امید از بقاء سلطنت خود قطعا و منقطع الامید از دست رسی
بر قتل موسی و قوم او شده بود هر چند فرعون تهدید و توعید بمومنین سحره کرده و باصرار بظاهر بقوم خود وعده قتل موسی و قوم او عنقریب داده تا موسی
و قوم او و قوم قبطیان گمان ترس و عدم استیلاء فرعون نکنند و بدانند که چون سابق بر غلبه و قهر و استیلاء و دوباقی است و اظهار چنین جلالة و قهاریة نزد قرب
زوال سلطنت و مغلوبیة جمع و جوش سلطان مرجو الزوال قدیما و حدیثا میباشد لاجل ذلک اظهار دست اندازی در ضعفاء از اطفال و زنان بنی اسرائیل
که در مملکت مصر بودند کرده کما قال فی المجمع و کان فرعون قد انقطع طمعه عن موسی و قومه فلم یقل سا قتل موسی و قومه لما رای من علو امره
و عظم شانه فانتقل الی عذاب المستضعفین منهم و هم ابناء بنی اسرائیل و بناتهم لیوهم انه یتم له ذلک فیهم ایضا بحث تاسع و انا فوقهم
قاهرون اینجمله متمم مقال فرعون متسلی قوم خود است که ما بر قتل ابناء بنی اسرائیل و بر اخذ زنان ایشان برقیة و اسیر بتحقیق ما بر سر اینها غالب و قاهریم هر طور

جواب اشکال که عقلاء عصر فرعون چگونه بلا تصدیق

عبد الرحمن قهرا و جبرا

و در صورة در **مدارك التنزيل** بمضمون مذکوره بالا گفته ای سنعید علیهم قتل الابناء لیعلموا انا علی ما کنا علیه من الغلبة والقهر **و** انهم مقهورو
تحت ایدینا کما کانوا قبل هذا مقهورین لئلا یتوهم العامة من القبطیین انا المولود الذی تحدث المنجمون بذهاب ملکنا علی یده فیثبطهم ذلك
عن طاعتنا ویدعوهم الی اتباع موسی **فخر رازی** اینجا فرموده والمقصود منه افهام العوام انه ترك موسی وقومه لا من عجز وخوف ولو اراد
بهم البطش لقدر علیه کانه یوهم قومه انما لم یحبسه ولم یمنعه لعدم التفاته ولعدم خوفه منه انتهی حاصل آنکه مقصود ازین آیه افهام ویقین
دادن بعوام است که ترک قتل وحبس موسی بعجز وخوف فرعون نکرده بل بلا مبالاتی ولا اعتنائی فرعونی بموسی میباشد چه هر وقت قتل وحبس موسی وحمله
بر او و بر قوم او میخواهد میتواند بکند هر آئینه قادر است بر آن تا عوام قایم وثابت بر متابعة فرعون وعبادة او باشند وگمان مغلوبیة فرعون وترس وا از موسی
نکنند **سوال** پس از این وعده سنقتل ابنائهم ونستحیی نسائهم آیا دست اندازی بقتل ابنا و اخذ زنان بتجه کرد یا بسبب این وعده اصلا بوقوع نیامده
جواب در اینجا مفسرین دو قول دارند **فمنهم** من قال کان یفعل ذلك فی ابنائهم ونسائهم کما فعله ابتداء قبل تولد موسی **ومنهم**
من قال ان الله قد منع فرعون عن هذا وصرف ارادته فلم یقدر علی ذلك حتی غرق فرعون مع قومه جمیعا **و** الاقرب الاقوی
ان هذه الواقعة ما وقع وما حصل بعد هذه الوعدة ثم الله اعلم

قوله تعالی قَالَ مُوسیٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِینُوا بِاللّٰهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلّٰهِ یُورِثُهَا مَنْ یَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِینَ ۝ قَالُوا أُوذِینَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِیَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسیٰ رَبُّكُمْ أَنْ یُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَیَسْتَخْلِفَكُمْ فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرَ کَیْفَ تَعْمَلُونَ ۝

ترجمه اینده وآیه بمقال فرعون آن تقتیکه قوم موسی شنیدند آنحضرت در تشجیع وتثبیت قوم شفاها فرمود آنچه الحال خالق حکایة میفرماید که گفت موسی مر قوم خود را اعانة
ویاری بخواهید وجوئید بخدا مضطرب مشوید از توعید فرعون لعین وتحمل وصبر کنید اگر اذیة بشما برسد از آن ملعون بدرستی وتحقیق کل زمین خاص بالاصالة مر خدای را
هست میراث میدهد از هر کرا که میخواهد وعاقبة مرضیه کار آیا ظفر ونصرة خاص برای پرهیزگاران از عذاب ترسان است قوم موسی در جواب موسی گفتند که ما را اذیتها از قوم
قبطیان رسیده شده است قبل برین که تو بیائی بما از شهر مداین چه مداین در تصرف فرعون نبوده **و** اذیة رسیده است بما بعد از آنکه تو آمدی بما یعنی قبل از رسالة تو
وبعد از رسالة تو هر دو حال قبطیان با اذیة در بجها رسیده اند موسی در جواب این کلمات بایشان تسلی تام داد که ای قوم من امید هست که پروردگار شما اینکه هلاک نماید
دشمن جانی وایمانی شما را وخلیفه آن قوم عدو میگرداند شما را یعنی ملک وجاه ودولة بعد اهلاک اعدا شما بشما خاص میدهد ومتصرف موال ودولة فرعون وقوم او
وساکن اماکن انها شما میشوید پس از آن می نگرد ومی بیند خدا که شما چه رفتار وعمل مینمائید **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** جه اتصال با ما
قبل بدانکه هرگاه توعید از زبان فرعون بقتل ابناء واسترقاق بنی اسرائیل بگوشهای خود شنیدند مضطرب گردیده بموسی شکایة آن کردند **وجه ثانی** محتمل که
در ابتدا امجی خود برسالة موسی بنی اسرائیل او عده نجات از اذیات فرعون داده باشد **پس** در اینوقت هرگاه تهدید شدید از زبان کافر شنیدند **پس** در آنوقت
شکایة آن بموسی کرده باشند که تو با ما وعده خلاصی ونجاة از فرعون داده بودی والحال این لعین باز دست اندازی میدهد ودر قتل آل ما واولاد واسترقاق انبار ما کرده
چنانچه از امجی تو نسبت بما میکرد **بحث ثانی** قال موسی لقومه استعینوا بالله واصبروا یعنی در جواب تجه خود از شکایة وارادة فرعون موسی برای قوم خود
فرمود طلب اعانة وامداد کنید بخدا که مالک شما وخالق شما هست وصبر نمائید بر وصول مضرات فرعون چه مفتاح الفرج وخالق قوی المعین بدفع اذیة ومصیبت
میباشد **بحث ثالث** ارث از ورث یرث ورثا ورثه ووراثة وارث **در صحاح** گفته الالف منقلبة من الواو **و** وارث فاعل مجرد از ورث یرث بمعنی

WWW.MAABLIB.COM

مستحق سهم است **و** فاعل از باب افعال یعنی میراث گذارنده و دهنده **و** تراث بضم ارث **و** میراث بکسر اول در هر دو اسم آنچیز که از مورث بوارث بحسب استحقاق میرسد و مستحق
بآن میباشد از روی شریعت مطهره خواه بنسب خواه بسبب اما اقرب و ذو السببین اقدم بر غیر است **و بعضی گفتند** المیراث مفعال من الارث مقلوبة من الواو
من الورث او من الموروث **فعلی الاول** علی ما قیل هو استحقاق انسان بنسب و سبب شیئا بالاصالة **و علی الثانی** هو ما یستحقه انسان بنسب
او سبب علی الاصالة **و در شرح لمعه** بهمین دو وجه تعریف نیز کرده **و بقول دیگر** الارث هو کلما یترکه انسان بعد موته من الاشیاء المالیة فی
الاسلام نقدیا او جنسیا فیرثه منه بجهة الانتساب **و** الاسباب معا فالاقدم منهم الاقرب **پس** بقید موته خارج شد فی حیاته چه در حیات خود شخص مالک
اموال خود میباشد و احدی را در ان تصرف بلا اذن و لا اعطا مالک میباشد هر چند ابنا بلا فصل و زوجات او باشند **تنبیه** بقید موته نتیجه این مسئله مفروضه میدید
که اگر بعد موت صحیح باعجاز پیغمبری یا امامی علیهم السلام اگر میت بهمه حیوة یافته بدنیا عود کرده **پس** مملوکیت آن متروکه موروثه او **و** آن نکاح منکوحه بموت او آیا عود
میکند یا نمیکند **اقول** حدسا بر مجلدات این مسئله ذکر شده **نزد احقر** اگر متروکه تقسیم نشده **و** زوجه از عده موت بر نیامده **پس** شخص مذکور عود میکند چه بمحض
موت تا انقضاء عده عقد نکاح باطل و فسخ نمیشود **لهذا نزد** اصحاب ما امامیه در حین بیکدیگر اغسال دست داده میتوانند بل و لی از غیر برای یکدیگر اند **و دلیلش**
نیز تغسیل جناب امیر المؤمنین بسیدة نساء العالمین علیها الصلوة میباشد **اما** بعد التقسیم بعد انقضاء عدة موت اموال متروکه مقسومه **و** نکاح سابق او عود
نمیکند ثم الله اعلم **سوال** لفظ الوارث بر الله تعالی ثابت است **پس** معنی وارث بودن تعالی چیست **جواب** چونکه اصل باب ارث متروک باقی میباشد **پس** بنا بر
این اسم وارث تعالی یعنی باقی دایم بلا زوال وارث باقی کل مورثین و مورثین در آخر او سبحانه باشد **در نهایه** ابن اثیر گفته **و** فی اسماء الله تعالی الوارث هو الذی
یرث الخلائق و یبقی بعد فنائهم **و منه الحدیث** اللهم متعنی بسمعی و بصری و اجعلهما الوارث منی ای ابقهما صحیحین سلیمین الی ان اموت یعنی
الوارث است یعنی او سبحانه باقی دایم وارث همه بعد فنا ایشان است **و** همین یعنی حدیث نبوی متضمن دعا آمده بار خدایا نفع بده مرا بصحة و سلامتی گوش و چشم
و بگردان آن گوش و چشم را وارث من یعنی صحیح و سالم بدار از جراحت و بلا انهار تا مرگ من **و** همین توجیه فیروزآبادی هست **و قیل** اراد بقائهما و قوتهما عند الکبر
و انحلال القوی النفسانیة فیکون السمع و البصر وارثی سائر القوی و الباقیین بعدها **و** جهة ثانی آنکه باقی بدار قوة شنوائی **و** قوة بینائی انهار از بزرگی و زیادتی
سن و عمر **و** نزد انحلال و تحلیل قوتهای نفسانی مرا **پس** گوش و چشم را وارث همه قوتهای نفسانیم بساز و هر دو را سلامت باقی بگذار **و قیل** اراد بالسمع وعی
ما یسمع **و** العمل به **و** بالبصر الاعتبار بما یری وجه ثالث در معنی این حدیث مراد آنحضرت بتمتع سمعی گوش و یاد کردن جمیع آنچه بشنود و بعد شنیدن آن عمل کند
و مراد بتمتع بصر اعتبار جمیع آنچه معاینه و مشاهده نماید **بحث رابع** ان الارض لله یورثها من یشاء من عباده اینجمله هم از وعده موسی بقوم خود بود و قتیکه از توعید
فرعون شدید شکایة بجهت داد طلبی کرده بودند یعنی موسی ایشانرا باستعانة از خدا و صول و صبر بر تسخیر امر بصبر کرده بانها فرمود بدرستی و بتحقیق کل زمین ملک و مملوک
مخصوص مر خدا را است بجهت ایجاد و تخلیق او حقیقة نقل میکند و میدهد کل **یا بعض** آن ارض را هر کس را که میخواهد از بندگان خود بحسب حکمة و صلاح مصلحة
میداند فی الحال خواه در استقبال میدهد **پس** در این اشعار بتجه موسی است که او سبحانه این مملکت ارض مصر را بشما بتوریث میدهد چنانچه بفرعون داده **بحث
خامس** این جمله و العاقبة للمتقین تعریض بتقوی بنی اسرائیل است بدانکه عاقبة بوزن عافیة بمعنی آخر هر شی میباشد **و** اتقاء افتعال عبارة از نگاه داشتن
نفسه من وصول المضرات باشد **در مجمع** فرود و العاقبة ما یؤدی الیه البادیة الا انه اذا قیل العاقبة له فهو فی الخیر **و** اذا قیل العاقبة علیه
فهو فی الشر کما یقال الدایرة له **و** علیه **و** الدبرة له و علیه **بحث سادس** یعنی و العاقبة للمتقین آنکه ای بنی اسرائیل آخر الامر و انجام کار بخیر برای خدا ترسان
و پرهیزگاران است **و** مفسرین در اینجا وجوه دارند **احدها** اینکه وعده عاقبة بخیر خاص بپرهیزگاران بنی اسرائیل و بنحو برای اتقاء ایشان از کفر زیرا که
قبل بر ان ذکر توریث ارض کرد **پس** مراد چنین میباشد که زمین ملک مملوک خدا است هر کس را که میخواهد از یکی گرفته بوراثت بدیگری میدهد چنانچه از بدایة
آفرینش از یکی گرفته بدیگری الی حین و من بعد هم الی القیمة این را بدیگری هکذا نقل میکند و میدهد اما تمدادتر سی بکار است نه مثل فتار و کردار فرعونی **و**
حاصل اینکه وعده ضمنی است که اینملک از فرعون گرفته بشما بنی اسرائیل میدهد عاقبة این تغیر و تشدید تیسیر و تملیک میباشد تا وقتیکه بر تقوی باقی میمانید **نعوی
و بغدادی** گفته مراد در اینجا خاص ارض مصر است بوجود الف و لام عهدی الارض **و** هذا اطماع من موسی لبنی اسرائیل ان یهلک فرعون و قومه
و یملک بنو اسرائیل ارضهم و بلادهم بعد اهلاکهم **و** هو قوله تعالی و العاقبة للمتقین یعنی النصر و الظفر للمتقین علی عدوهم اخرا **ثانیها** مراد از
العاقبة للمتقین امر الاخرة است یعنی برای پرهیزگاران عقبا آخر جنت ابدی میباشد **اقول** این ضعیف است زیرا که جنت عاقبة بهمه کل متقیان است نه بنی اسرائیل

بیان تعریف میراث لغة و شرعا بوجوه۲
بیان مسئله بعض آنکه باعجاز مرده عود بدنیا کند مورثه و نکاح زوجه او عود کند یا نه۱۲
بیان وجوه معانی اسم وارث بعد ان خلا۱۲

WWW.MAABLIB.COM

خصوصیتی ندارند **ثالثها** مجموع الامرین مراد است یعنی دنیا و دین برای متقیان است من یخاف الله تعالی فهو یغنیه فی الدنیا والدین ویسهل له کل عسیر **بعض**
اعلام در اینجا فرمودند که موسی بدو شی ابتداء خود امر فرمود استغاثه اینها امر کرد **اول** بطلب عانة و امداد بر بلایا و تسلط ظلمة چه معین و ناصری بالذات نافذ القدرت
والحکم در هر حال غیر الله نیست و مدبر عوالم و اوادم خاص او سبحانه است و زمام قلوب و اشعور و پیشانی هر کس منهم فرعون بدست او و هر که خدا را چنین بشناسد و خاص
از و طلب یاری کند البته او تعالی نجاة ازان میدهد **ثانی** بعد آن امر بصبر فرمود چه هر کس خدا را بجمال و جمال بشناسد البته دل و منور گردیده صبر و تحمل بر وصول مصائب
والام و حصول همه مضرات بر او تعالی آسان و سهل نماید و بمقابل آن اعواض جزیله جمیله در دنیا و آخرة باو حاصل میشود و بعد این موسی باینها فرمود که عاقبة امر بخیر
برای صابران خدا ترسان میباشد و آیه ان مع العسر یسرا نیز مصرح این امر است **پس** از طلب عانة من الله تعالی توکل بر او کرده صبر بر مصائب و مباشر و شداید
نماید و بعد ایمان باو اتفاقاً حاصل شده آخر او امید بفرج و یسر بهمه خیرات و نجاة از همه آفات قطعاً ناشی و عاید میشود **بحث سابع** قالوا اوذینا من قبل ان تاتینا
ومن بعد ما جئتنا **بدانکه** هرگاه موسی قوم تابعه خود را باب توعید فرعون بلفظ استعینوا الخ تسلی داده بود پس آن قوم باو گفتند یا موسی از فرعون انواع اذیات
رسانیده شده قبل از آمدن تو و بعد آمدن تو بر سالت بسوی ما چه قبل از مجی تو جزیه و بیگار روزها و افعال صعبه و تحمل اثقال ثقیله و قتل عام اطفال صغار ما و زنان ما را
کنیز برای خدمات خانه مقرر کرده **و** بعد از مجی تو همه آن امور را بر ما اضعاف مضاعف کرده و قبل و بعد مجی تو ما مظلوم باشد مظالم میباشیم **بعض اعلام** گفتند
که موسی نزد مجی خود بنی اسرائیل وعده نجاح و فلاح داده **و** اینها گمان کرده بودند این نجاة و نجاح و فلاح فی الحال خواهد بود **پس** وقتیکه بعد اسلام سحره و ایمان
بنی اسرائیل بموسی توعید شدید از فرعون شنیدند بموسی شکایة آن رسانیدند **و** آنحضرت بعد امر باستعانة و صبر بر وصول مکاره و عده و العاقبة للمتقین فهمیدند
گمان کردند که نجاح و فلاح حال وعده نداد **پس** باین جهت گفتند بنی اسرائیل که اذیتها قبل از مجی میرسید و بعد مجی تو با رسالة زیاده میرسد پس مجی تو غیر
زیادتی انواع اذیات از فرعون فایده دیده نشد **از ابن عباس** مرویست انه قال لما امنت السحرة تبع موسی ستمائة الف من بنی اسرائیل فسمع بنو
اسرائیل ما قاله فرعون من توعیدهم من القتل مرة ثانیة قالوا یا موسی قد اوذینا من قبل ان تاتینا بالرسالة **و** ذلک انهم کانوا مستضعفین فی ید
فرعون و قومه و کانوا یستعملونهم فی الاعمال الصعبة الشاقة نصف النهار و قرر علیهم الجزیة و یجعلهم مسرورا مفقورا و یقتل ابنائهم و یستخدم
نسوانهم فلما جئتنا بالرسالة فکان یستعملنا جمیع النهار و امر بقتل ابنائنا و سبی نسائنا ثانیا و شدد علینا بامور اخری **اشکال** این قیل و قال بنی
اسرائیل دلالة قطعیه بر کراهیة مجی موسی بنبوة بل دلالة برردة اینها از رسالة موسی دارد **پس** اینها باین الزام بموسی کفار مرتد گردیدند **جواب** بدو وجه است ٭
وجه اول نزد ما آنکه انبیاء الله و خلفائه تعالی از معصیة الحد مشروط بدوام ایمان بالله **و** عصمة و طهارة است **پس** نزد الطائفه احدی از معاصرین الطائفه موسی
الله و خلیفة الله نزد نگرید هیچ از غیر معصوم صدور خطا مدة العمر بکرات و مرات جایز است **لهذا** از اینها بکرات و مرات در عصر موسی و هارون کفر و ارتداد ظاهری
جاری شده چنانچه **بر طور** کلام الهی را جمعی از اکابر الطائفه بموسی شفاها گفتند لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة گفتند که اصلا تصدیق بتو نمیکنیم و ایمان نمیاریم
بتو و اینکلامیکه شبانه و روز با تو کرده او خدا بوده تا آنکه با عیون الراس خدا معاینه و مشاهده نکنیم **و آیه** ارنا الله جهرة **و آیه** فقد سئلوا موسی اکبر ذلک **و** این
چنین سوال از اشد محالات و کفریات میباشد بلکی بجهة لفظ لن نؤمن یعنی لن نصدق قلک بانک صادق فی هذا بانه کلام الله و کلمک بذلک الکلمات
دیگر بجهة طلب رویة عین ذات مجرده منزه تعالی از جسم و لوازم آن بود بعیون الراس خود کردند **وایضاً** از غرق بحر بیامده بکنار بحر اقدام تر بود ند اینجا
دیدند **و** بموسی گفتند اجعل لنا الها کما لهم آلهة **و** بقولهم فاذهب انت و ربک فقاتلا انا ههنا قاعدون **و** کلام الله و موسی بغرور رد کردند **و** انتم قوم تجهلون خواسته بود که مثل
اینها با هم هر یکی اله مقرر کنن اینهم صریح بر میلان ردة و کفر اینها است **و** بر حسب کنعانیان رد امر موسی کردند و گفتند برو تو خود و پروردگارت قتال اینها کنید
ما در اینجا نشسته میبنیم **و** بغیر این بسیار کرات ردة و کفر ظاهر کردند **و** بگاو گوساله سامری اعتقاد کردند که خدای موسی تا مراجعت موسی از طور سجده او کردند
تنبیه پس به ثبوت این اگر در اینوقت ابتداء ایمان شک در رسالة موسی و عدم رضا بآن اظهار کردند از کمال جهالة بعید نیست چه جهالة اینها مثل سایر در عالم
است **اشکال** بنا بر این توبه اینها چگونه بهمه کرات و مرات قبول میشد **جواب** چونکه از نومسلم توبه در شریعة اسلام تا سه مرتبه قبول است بجهت قدیم الکفر و حدیث
و جدید الاسلام بودن میباشد **اما** شریعة موسی اجابت توبه بنی اسرائیل بعد تکفیر اینها بکرات جایز و جاری بوده باشد **اما وجه ثانی** نزد ما آنکه انبیاء خود
قبل از رسالة اگر خود کفار یا فجار بوده باشند جایز میباشد عصمة قبل النبوة نزد اینها نیست **پس** نزد **این طایفه** هر چند معاصرین موسی از بنی اسرائیل اگر انبیاء
نشیبا است **پس** این قیل و قال بنی اسرائیل مؤول است بآنکه اینقول اوذینا من قبلک و من بعد مجیئک بغرض استکشاف احوال از بقاء مدة این مسائة و اذیت

WWW.MAABLIB.COM

رسالی فرعون بودند بعدم رضا و کراہتہ از مجی موسی بالرسالة فقال طایفة الجواب عن هذا الالهام ان موسی ع کان قد وعدهم بزوال ما کانوا فیه من الشدة المشقة
فظنوا ان ذلک یکون علی فور فلما راؤا انه قد زادت الشدة علیهم قالوا اوذینا من قبل ان تاتینا ومن بعد ما جئتنا بالرسالة فمتی یکون ما وعدتنا به من
زوال ما نحن فیه **بحث ثامن** بدانکه کلمه عسی از کلمات ارجائیه بطور اطماع و اشفاق بمقام ناامیدی اطلاق میشود **زجاج** گفته آن عسی طمع و اشفاق الا ان ما یطمع
الله فیه فهو واجب **و** همین قول سیبویه **و** خلیل است **تنبیه** بهمین معنی قانون کلی مفسرین که از لفظ عسی من الله در کل قران و احادیث قدسیه مقصود و مراد
وجوب است **بحث تاسع** قال عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم فی الارض یعنی در جواب آخر بنی اسرائیل موسی وعده قطعی صریح داد و فرمود که امید قطعی هست یعنی
واجب که پروردگار شما هلاک میسازد دشمن شما فرعون و قوم او کلهم را بهلاکت استیصال که نام و نشان احدی از ایشان در دنیا باقی نماند و خلیفه و جانشین انها میگرداند
شما را در دیار انها در ملک ارض مصر **پس** همین بعود بوقوع آمد که اصل و نسل فرعون و قوم قبطیان در دنیا باقی نگذاشت و بنی اسرائیل را بعد اهلاک فرعون و قوم او مالک
مصر و دولت و املاک فرعون و قوم او بتوریث داد و خلیفه انها در ملک مصر گردانید چنانچه تابعین نوح **و** تابعین هود **و** تابعین صالح **و** تابعین لوط **و** تابعین شعیب
وغیرهم را خلیفه قایم مقام هالکین سابقین قوم هر نبی را گردانید **وهکذا** مسلمین و مومنین این امت را خلیفه قایم مقام امم کفره و ضاله سابقه گردانید بموجب اید
وعد الله الذین امنوا منکم وعملوا الصلحت لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم الخ سنة قدیمه الهیه در این امة مرحومه بوقوع آمده **و** در رسالة
منفرده **برهان البیان** نام خاص در جواب سوال همین آیه استخلاف بالتفصیل احقر نوشته مطبوع گردیده در عالم سایر و دایر است **سوال** مراد ازین خطابات
ثلثه عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم فی الارض عینا معاصرین موسی از اعداء هالکین **و** خلفاء باقین فی مقامهم است **یا** انسال و اولاد و ذراری ایشان
و لو بعد حین مراد است **جواب** در اینوعده بنی اسرائیل بزبان موسی ابقاء و تخلیف عین انفس مستضعفین مظلومین **و** اهلاک اعیان ظالمین انها مراد است چه خطابات
ثلثه صریحا دلالة وارند خاصه بران **و** اگر ذریة قایم بمقام ذریة هم عصر بعصر بگیرد منافی خطابات عاید و حاصل میشود **و سعودی** در جواب ایراد کلمه ارجاء در اینجا نقل فرموده
قیل لعل الاتیان ههنا لفعل الطمع لعدم الجزم منه علیه السلام بانهم هم المستخلفون باعیانهم **فقد روی** ان مصر انما فتحت فی زمن داود النبی **و**
لا یساعده ایضا قوله اورثنا القوم الذین کانوا یستضعفون مشارق الارض و مغاربها التی فان المتبادر استخلاف انفس المستضعفین لا اولادهم
و انما جیئ بفعل الطمع للجری علی سنن الکبریاء من قدیم **اشکال** اگر گفته شود که این عسی در اینجا ممکن و جایز است که از کلام موسی برای تسلیه و تثبیت قوم متحیر
و متفزع بوصول اذیات شدیده بانها فرموده باشد چه عادة انبیاء و خلفاء الله تعو براسته ربانیین تو آئین علماء هم الی حین همین کلمه در تسلی ضعفاء مومنین جاری
هست که نزد انکسار و ضعف و ظلم بانها امر باستعانة من الله و بر صبر و طاعة و عبادة تم میکنند و میفرمایند لعل الله یحدث بعد ذلک امرا **و** عسی ربکم ان یرحمکم **و**
امثال این کلمات دیگر میفرمایند **و** غرض بان تثبیت مظلومین و اطماع معسورین و مقتورین میباشد **جواب** اینوجه از انکس است که او قول کلمه ترجی و اطماع بر تعو
نمیکند **اما** نزد جمهور متکلمین **و** همین مشهور و منصور در کافه مفسرین الاشاذ که اطلاق و اظهار اینچنین کلمات اطماعیه و اشفاقیه و ارجائیه از تعو جایز بل در کتاب
الله المجید وارد است **و** اینکلمات نزد اهل لغات و نحاة از خالق تعو واجب الوقوع و الایقاع است **و** اگر اینکلمه از رسول کلیم الله هم بمقابل تثبیت و تسلی انها وارد شده
باشد **پس** تصدیقا للنبیه واجب الحصول **و** واجب الوقوع است **لهذا** اهلاک اعداء انها و تخلیف خود انها بمقام ایشان بعور حاصل شده خواه لفظ عسی از کلام
اله بوده خواه از کلام موسی اشکال عاید نمیشود و الله اعلم **تنبیه** هرگاه باین آیه تخلیف امتی بمقام امتی من الله از قدیم الی حین عصر بعصر و امت بامت بوقوع
آمده **و** تخلیف انها بانفسهم نباشد **پس** خلافة خلفاء خاتم الانبیاء بغیر تخلیف و لا تخصیص واجب تعو و بغیر نص و نصب ختم انبیاء چگونه ثابت و صحیح **و** واجب الطاعة
در کافه امور و احکام دین و دنیا **و** نافذ الحکم شده تواند **پس** باطل محض است قول انانکه میگویند که خلافة ختم الانبیاء بغیر تخلیف و تخصیص اله و نبی تعو قایم و جاری و صحیح
و ثابت شده **و عجب العجاب** از لطایفه است که میگویند جمیع آنچه در عالم واقع میشود فاعل و خالق و واضع آن خاص بذاته خداست و اصلا و ابدا بندگان را دخلی نیست
و از طرف میگویند که تخلیف خلیفه خدا و رسول و بفعل و نص انها نیست **از** روایه **بخاری** وغیره بیارند و تاییدش **و** میگویند که قال الثانی ان بیعة ابی بکر **و** فی
آخر خلافة ابی بکر فلتة وقی الله شرها **و** یقتل من عاد الی مثلها یعنی عمر میگفت که بیعة ابوبکر ناگهانی بلا اندیشه قایم کرده خدا نگاه دارد و خلق را از شر آن و قتل
کرده میشود هر که عود بمثل آن کند **بحث عاشر** فینظر کیف تعملون بدانکه نصب فینظر بتقدیر ان چون فان ینظر باشد **اما** کیف بمحل نصب واقع شده
تقدیرش فینظر الله عملا حسنا تعملون ام قبیحا **بحث حادی عشر** اینجمله تذییلیه متضمن وعد و وعید معا است بایمعنی که پس از اهلاک اعداء شما خلیفه قایم بمقام
ایشان شما را گردانیده پس از ان خدا می بیند که آیا شما عمل و رفتار نیک یا عمل قبیح و کردار بد میکنید **و** بقولی می بیند خدا که بعد از نجاة و اهلاک عدو شما **و**

جواب اشکال که کلمه عسی محتمل است که از موسی باشد نه از [illegible] ۱۲

تخلیف منا

WWW.MAABLIB.COM

تخفیف شما بمقام آنها و اعطاء عزة و جاه و اموال و دولة انها بشما چه گفتار و رفتار میکنید آیا شکر این نعمات اله میکنید یا کفر نعمات اله و بر اعمال حسنه و شکر بالک منعم
بر نعمت زائده در دنیا و جزای آن در عقبی میدهد و بر افعال و اعمال قبیحه سزای آن و بر کفران تقلیل و تبدیل نعمات شما در دنیا میکند و انجمله را ذکر کرد تا موجب جث
و حرص و رغبه شان بعمل صالحات و نیز موجب عبرت و تجنب شان از قبایح و کفران و سیئات بگردد **اشکال** بر فینظر فاء تعقیبیه هست **پس** بمعنا تعقیبیه
لفظ نظر موجب و مفید علم الیقین میشود یا نظر بمعنی تقلیب الحدقة بسوی مرئی تماشا لرؤیة میباشد **یا** نظر بمعنی انتظار **یا** نظر بمعنی رؤیة یعنی دیدن باشد **پس**
وجوه ثلثه اوایل نسبت بتعالی محال است بجهت قیام براهین بر بطلان انها **اما** بر وجه آخر که نظر بمعنی دیدن باشد این وجه اگر در اینجا صحیح است **پس** دیدن و
رویة بالعین از تعو نیز محال و ممتنع زیرا که او تعو واجب مجرد متعال و منزه از جسم و اجزاء و از لوازم جسمانی کلا حقیقة و تشبیها میباشد **پس** معنی رؤیة از تعالی در
اینجا چیست تا بغیر مورد ایرادات معقول و مقبول باشد **جواب** بدو وجه است **وجه اول الزامی** بدانکه در کتب منزله وارد و ثابت است قال تعو اسمع
و اری یعنی من میشنوم و می بینم **فجوابکم** عن هذا جوابنا **وجه ثانی** از جواب بیانی **بدانکه** در هر جا سمع و رؤیت بسوی تعو در کتب منزله **و** احادیث
قدسیه و احادیث معصومین علیهم السلم اضافه و اسناد میباشد **پس** مراد از آن نزد اشعریه **و** عدلیه از امامیه و معتزله علم بمرئیات و مبصرات **و** علم بمسموعات میباشد
و احساس بحس بصر و عین اصلا مراد نیست زیرا که او تعو مجرد از جسم و لوازم جسمانی است **تنبیه** هرگاه مقدمه مبرهن گردید **پس** تاویل **فینظر کیف تعملون** بوجوه میباشد
احدها زجاج گفته فیری الله وقوع اعمالکم لان الله لا یجازی عباده علی ما یعلمه منهم انما یجازیهم علی ما وقع منهم یعنی او تعو می بیند وقوع
اعمال نیک و بد شما را چه جزاء اعمال بعباد بحسب علم خود نمیدهد بل جزاء شان بحسب تقع منهم من الاعمال میدهد **ثانیها** قیل یعلم ذلک و معناه فیظهر معلومه ای
لیبتلیکم بالنعمة لیظهر شکرکم کما ابتلاکم بالمحنة لیظهر صبرکم **و** مثله آیة ولنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین یعنی فینظر کیف تعملون یا انکه او تعو
و دانا میداند اعمال شما را پس بجهة مطابقة ما بین علم و معلوم امتحان شما میکند بعطاء النعمة چنانچه ابتلاء شما میکند بمحنة و رنج تا ظاهر شود بان شکر و صبر شما را **و** مماثل این
آیه ولنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین **ثالثها** فیری ای کاین منکم من العمل حسنة وقبیحة وشکر النعمة وکفرانها لیجازیکم علی حسب ما
یوجد منکم **اشکال** آیا شما نگفتید که فاء فینظر فاء تعقیبیه هست **پس** بنابران لازم میآید که رؤیة تعو متاخر از اعمال حادث و ناشی حاصل شد و قبل بران نبوده **و**
این موجب حدوث علم تعو بعد حصول العمل و موجب جهل قبل بران میگردد **و** آن ضروری البطلان است **جواب** میگوئیم که رؤیة الله تعو بآن اعمال نسبة حادثه میباشد
و اما النسب الاضافات لا وجود لها فی الاعیان مبرهن در علم کلام گردیده پس حدوث صفة حقیقیة ذاتیه لازم نمیآید و اشکال باطل شد ثم الله اعلم

قوله تعالی وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝

ترجمه ایند و آیه هر آئینه بتحقیق باگرفتیم اتباع خویشان و قوم و کل جنود فرعون را بقحط و تنگی و خشکسالی و بنقصان بعضی از فواکه و میوهای ایشان تا باشد
که ایشان پند و نصیحت گیرند و از تکبر و جباری و ظلم و ستم و تعدی از خلق و از تشریک و تکفیر بخالق عالم و آدم باز بانند ایشان و متنبه شوند از سوء اعمال و افعال خود
پس از ازاله قحط و گران سالی چون آمد ایشان را ایام نیک یعنی ایام ارزانی و فراخی و اوقات و فور نعمات الهی میگفتند که این فراخی سنون و شهور و ایام برائے
ما بجهة نیکوئی و استحقاق ما آمده و میباشد یعنی قحط سالی و تنگی ایام بشومی و بد اعتقادی موسی و هارون و تبعه ایشان بما عاید شده و این ارزانی و وفور نعما
الهی بجهة حقیة و نیکی ما حاصل شده و اگر میرسید بقوم قبطی بدی از بیماری و قحط سالی و بلایای ناگهانی فال بد میگرفتند و آنرا حواله بموسی و هارون نبی و تبعه
مومنین او میکردند که این سوء حالات بما لابد بشومی انها عاید میشوند آگاه باشید و بدانید ای عقلاء امم جز این نیست که سبب وصول و حصول خیر و شر ایشان نزد
خداست پس جمیع آنچه با ایشان و بغیر ایشان از ارزانی و فراخی و صحة و از تنگی و قحط سالی و بیماری و بلایا و بیماری و غیر اینها از هر دو نوع میرسد بطور جزاء و سزاء

WWW.MAABLIB.COM

اعمال بد و افعال زشت اینها بایشان در دنیا من جانب الله و از نزد تعالی میرسد ولکن بیشترین ایشان از کفار و فجار قبطیان و غیر ایشان از مشرکین عالم نمیدانند
سبب وصول مکاره و مطایح و شداید احوال را در **تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در لام لقد دو وجه اند **احدهما** در اینجا لام قسم است تقدیرش
بعزتی و جلالی قد اخذنا **ثانیهما** لقد جواب قسم مقدر چون والله لقد اخذنا بلی تصدیر الجواب و ابتدار آن بالقسم بغرض اعتنا و سامعین بمضمون جمله میباشد
اما لفظ قد و قتیکه داخل بر ماضی میشود تقریب زمان ماضی بحال میکند کما نقله النحویون **و** مثلوا بقد قامت الصلوة **بحث ثانی** آل ماخوذ از آل یئول اولا و مالا ترجع
الیه الشقاق یعنی رجوع باشد پس تسمیه آل بجمعی گردیدکه رجوع نسبت ذاتی و نسبت امور اینها بکسی منتهی میشود **در مجمع** فرموده و آل الرجل خاصته الذین یئول امره الیهم **و** امرهم
الیه **پس** آل حقیقی انانی باشند که بسته ذاتی و ولادتی اینها منتهی بشخصی خواه از جانب پدر بالاتفاق باشد خواه از جانب ام در عند جمع **و** بر اتباع تبعه شخصی **بمجاز** نیز
اطلاق آل میشود **اما** مشروط است که مرجع و منسوب الیه از اعزه و اجله اهل دین باشد چون آل رسول **و** آل زوج بتول **و** آل ابراهیم **و** آل عمران **و** آل داود خواه
از اجل اهل دنیا باشد چون آل فرعون **و** بآنسال و باش و ارذال و ادانی پیشه را چون ال حجام **و** ال زبال نگویند **تنبیه** جمعی از ائمه سیر تحریر کرده اند که این
فرعون موسی عقیم محض بود اصلا از ولدی از ذکور و اناث بوجود نیامده **و** بر خویشاوند و اتباع قوم او در اینجا بمجاز آل فرعون اطلاق شده **بحث ثالث** سنین
جمع السنه در اصل بمعنی سال **و** حول **و** عام نیز سال **و** سال اسم خاص بر دوازده ماه میباشد **و** هر سال متضمن بر فصول اربعه ربیع **و** خریف **و** صیف **و** شتاء است **ابو علی**
فارسی گفته السنة علی معنیین یعنی سنه بدو معنی میباشد **احدهما** یراد بها الحول **و** العام **والاخر** یراد بها الجدب و هو خلاف الخصب **فما اریدبه**
الجدب فهو فی هذه الایة **و** **فی حدیث النبی** اللهم اجعلها علیهم سنینا کسنین یوسف **یکی** بمعنی حول و عام و آن بمعنی سال میباشد **دیگر**
السنه بمعنی قحط و خشک سالی خلاف ارزان سالی است **و** از السنه که مراد خشک سالی و قحط سالی باشد و در این آیه **و** در نفرین پیغمبر بر قوم یهود وارد شده بار خدایا بگیر
اینها را بقحط سالی چون قحط سالیهای عصر یوسف **در مصباح** فرموده السنة الحول و هی محذوفة اللام و فیها لغتان **احدهما** جعل اللام هاء و یبنی علیها تصاریف
الکلمة **والاصل** سنهة **و** تجمع علی سنهات مثل سجدة و سجدات **و** یصغر علی سنیهة **و** تسنهت النخلة و غیرها بمعنی اتت علیها سنون **و** عاملته
مسانهة **و** ارض سنهاء اصابتها السنة و هی الجدب **والثانیة** جعلها واوا و یبنی علیها تصاریف الکلمة ایضا **والاصل** سنوة **و** تجمع علی
سنوات مثل شهوة و شهوات **و** تصغر علی سنیة **و** عاملته مساناة **و** ارض سنواء اصابتها السنة **و** تسنیت عنده اقمت سنین **وقال النحاة**
و تجمع السنة کجمع المذکر السالم ایضا فیقال سنون **و** سنین **و** تحذف النون للاضافة **و فی لغة** تثبت الیاء فی الاحوال کلها **و** تجعل النون حرف
اعراب تنون فی التنکیر **و** لا تحذف مع الاضافة کانها من اصول الکلمة حاصل قول نحویین آنکه جمع مذکر سالم لفظ سنه سنون در حال رفعی **و** سنین در دو حال
نصبی و جری است **و** بالاضافه حذف نونش میشود **و در لغت دیگر** یا در جمع در جمیع احوال نصبی جری و اضافی بحال و باقی میماند **و** نونش حرف اعرابی
در آخرش میباشد **و** تنوین بحالت تنکیر ان میآید **و** در حذف نون بالاضافه دو وجه اند **احدهما** حذف نمیشود مع الاضافه چه از اصول کلمه بنائیه گویا میباشد
بنا بر این لغت دعا و نفرین پیغمبر وارد شده اللهم اجعلها علیهم سنین کسنین یوسف **و نیز** بوجه دیگر هم اللهم اجعلها سنینا کسنی یوسف نقله السعودی
در شرح کبیر یافعی است **و** السنة عند العرب اربعة ازمنة و تقدم ذکرها یعنی الربیع **و** الخریف **و** الصیف **و** الشتاء **و ربما** اطلقت السنة علی
الفصل الواحد مجازا **کما** یقال دام المطر السنة کلها فالمراد منه الفصل **در مجمع** فرموده العرب یقول اخذتهم السنة اذا کانت قحطة **و** یقال اسنت القوم
اذا اجدبوا یعنی قحط گرفته اینها **پس** معنی اسنت القوم اینست که قحط زده و گرانی زده قوم را **سوال** چرا سال قحط را خاص بالانفراد بسنه مجدبه نامیدند **و** سنه
خصب یعنی سال ارزانی نامیدند **جواب** قال بعض اهل المعانی لان المخصبة نادرة الوقوع بخلاف المجدبة و هی کثیرة الوقوع بالاتصال فالنادر
احق فی الذکر بالافراد لانفراده بالمعنی الذی به یعنی سال قحط نادر الوقوع یک سال یا دو سال نادر و بسیار قلیل میباشد **و** سال ارزانی بالاتصال کثیر الورود
والوقوع لیس بابین جهت ندرة بالانفراد ذکرش احق بود چه در معنی منفرد از جدب میباشد **و** قریب بهمین **در مجمع** هم فرموده **بحث رابع** در وجه اتصال با ماقبل
دو وجه اند **احدهما** هر گاه موسی بر صدق رسالت خود در ابتدا مکرر اعجاز عصی و اعجاز ید بیضا بفرعون و قوم او نمود و ایشان بعناد زیادتی بنی اسرائیل
تهدید و توعید قتل و اسیری زنان ایشان کردند **پس** از این جانب هم خالق تشدید و تزئید انواع آفات و بلیات بمقابل مقال فرعون کرد **ثانیهما** هر گاه موسی بقوم
خود وعده اهلاک عدو شان داد **پس** بنابر آن خالق هم تدریجا انزال محن حالا بعد حال بر فرعون و قوم او میکرد تا آخر کار اینها با هلاک همه اینها یکدفعه بغرق در بحر رسید
بحث خامس ولقد اخذنا آل فرعون بالسنین و نقص من الثمرات یعنی او تعالی بعدیاد قسم ذکر فرموده که بتحقیق فرا گرفتیم تبعه فرعون را از قوم و جنود و اهل

مملکت ادرا

WWW.MAABLIB.COM

مملکت اور القحط و خشک سالیهای چند متصل بیکدیگر تا اصلا زرعی و علفی و گیاهی از زمین مملکت مصر نروئید آن خوشک سالیها و بگرفتیم ما همان سالها را بنقصان ثمرات
پیدائی اقسام میوها و ثمار مملکت او را حتی بیکدانه ثمر هم دران ملک پیدا و رونمودار بر نخل و ثمره بر اشجار نشد ابن عباس فرموده اما السنون فکانت لبادیتهم
واهل ماشیتهم و اما نقص الثمرات فکان فی امصارهم و بلادهم یعنی پیدا نشدن زراعات و غلات برای اهل دیهات و مواشی و نقص میوها در اهل بلاد فرعون
بود پس بوجود و حصول این حال اکثر قبطیان بگرسنگی در بلاد و دیهات مع مواشی انها مردند در منثور از ابن مسعود روایت کرده که قال السنون الجوع یعنی سنون
بمعنی گرسنگی است و فرعونیان را در قحط سالی گرسنگی لانهایه غالب ساخت ابن منذر گفته در قحط سالهای انها لاتحمل النخلة الا بسرة واحدة یعنی درخت خرما
بار نمیگرفت مگر بیکدانه بسره در نوادر الاصول حکیم ترمذی و در در منثور نیز از ابن ابی حاتم از ابن عباس روایة کرده قال لما اخذ الله آل فرعون
بالسنین یبس کل شئ لهم وذهبت مواشیهم حتی یبس نیل مصر واجتمعوا آل فرعون فقالوا له ان کنت کما تزعم فأتنا فی نیل مصر بماء قال غداة یصبحکم الماء
فلما خرجوا من عنده قال ای شئ صنعت انا اقدر علی ان اجری فی نیل مصر ماء غداة اصبح فیکذبونی فلما کان فی جوف اللیل قام فاغتسل ولبس مدرعة
صوف ثم خرج حافیا حتی اتی نیل مصر فقام فی بطنه فقال اللهم انک تعلم انی اعلم انک تقدر علی ان تملأ نیل مصر ماء فاملأه ماء فما علموا بجرب الماء
یقبل فخرجوا واقبل النیل یزخ بالماء لما اراد الله بهم من الهلکة حاصل آنکه هرگاه خالق قوم فرعون را بقحط خشک سالیها گرفتار کرد و همه اشیا ارضی از گیاه
و علف و مزروعات و اشجار و عیون و انهار خشک شدند و مواشی انها اکثر مردند حتی شط نیل هم بالکلیه خشکید قوم قبطیه باجتماع نزد فرعون رفته گفتند که آنچه
برای خود دعوی و گمان آن میکنی یعنی دعوای الهیت پس آب را در شط نیل جاری کن و فرعون گفت که فردا صبح آب شط نیل خواهد آمد و ایشان از نزد فرعون برآمدند
پس فرعون در فکر و اندیشها افتاد که فردا چه بکنم تا آب نیل جاری شود پس فرعون بعد فکر و اندیشه بعد نصف شب برخاسته غسل و شوی خود کرده جامه
صوفی را پوشیده پای برهنه تنها برآمد در وسط نیل استاده بدرگاه اله عرض میکند که تو میدانی من علم دارم بر کمال قدرت تو که تو شط نیل را مملو میسازی و آبش را
جاری میتوانی بکنی پس لبالب آن را الحال جاری ساز پس شورود خشنده گی آب نیل بجریان آن دفعة از طرف بالا که محسوسش شد از میان نیل برآمده واما عند
الهلاکة بجوشش آب در همان نیل غرق گردید اشکال عقل ابا دارد که بدرخواست چنین عدو کافر منکر اکبر که درحقیقة منکر الهیة محض بوده و خود را اله دانسته
و بانا ربکم الاعلی بکرات و مرات در عامة البلوی بکافه خلایق رسانیده گفته و بگفته او خدا بعد تخفیف شط نیل بفور جاری سازد پس اینحالت موجب اغرا و اغوا
اضعاف مضاعف قوم کفار و معاینه اینحال میلان بغیر کفار هم ناشی میشود و چگونه تجویز بر نفس اجابت دعای فرعون کافر بحت کرده میشود جواب اول بدانکه اینخبر
حکیم ترمذی در کتاب نوادر الاصول اخبار نادر و شاذه جمع کرده و این خبر بفرض تسلیم سندش نادر و شاذ میباشد و نادر و شاذ معارض صحاح و حسان نمیشود جواب
ثانی خود حکیم ترمذی از متبعه مذهب جبری بوده پس چنین خبر اگر سلیم الاسناد هم باشد مطابق مذهب شان میباشد و در مذهب مجبره مقدوح و مقبوح نخواهد بود
چه نزد اینطائفه جبریه هیچ قبحی از قبائح بر نفس قبیح نمیباشد جواب ثالث نزد عدلیه منهم الامامیه و معتزله مطروح و متروک است زیرا که او سبحانه موجب اغرا و اغوا
خلق میشود و ذات مقدسه تعالی از اغرا و اغوا ابلیسی بلند تر است تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا جواب رابع بفرض تصحیح و تسلیم پس اینحالة محمول بر قطع معذرت خود
فرعون و اتمام حجة بر نفس خود او میباشد تا فردا انکار از علم بوجود تو و از معرفة بحق تو کرده نتواند که مرا اصلا در نفسم علم بوجود تو حاصل نشده بود سوال آیا این سنین
و احدی محدود است که تا چند سال بوده آیا متصل بیکدیگر باهم بوده یا منفصل یعنی کدام سالی قحط و بعد او ارزانی و آبادی پس از و قحط میشد جواب لفظ السنین
مقتضی جمعا باهم است رازی فرموده قال المفسرون یریدههنا اخذهم بالجوع والقحط عاما بعد عام و در کشاف و مدارک و غیرهما تصریح کردند
وهی سبع سنین و السنة من الاسماء الغالبة علی سنی القحط کالدابة والنجم یعنی سالهای قحطی قوم فرعون نیز هم بالاتصال هفت سال بود چنانچه ایام قحطی
یوسف نبی در مصر قبل این فرعون هفت سال متصل باهم بوده و اما لفظ السنة از اسماء غالبه خاص بر قحط سالی میباشد چون اسم الدابه خاص بر فرس از دواب
دیگر و النجم خاص بر جدی یعنی بر قطب شمالی از جنس انجم دیگر مخصوص بالجمله گردیده و در کتب لغة هم ذکر شده که اطلاق السنین فقط بر سالهای خشک سالی و
سنة الجدب والرخص بالاضافة بضم را مهمله بر سالهائی ارزانی مخصوص گردیده و همین مرویه در منثور از ابن مسعود مؤیدش است و در مجمع هم
نقل فرموده العرب تقول اخذتهم السنة اذا کانت قحطة ویقال اسنت القوم اذا اجدبوا بحث سادس لعلهم یذکرون در اصل یتذکرون بوده و
تاء تفعل را بجهت قرب مخرج ادغام کرده ندیذکرون شد بدانکه متفق کافه مفسرین است که در هر جا در قرآن لفظ لعل مذکور است در اینجا بمعنی کی آمده تقدیر
میباشد چه لفظ لعل شک یا شبهه است اسناد الی عالم الغیوب القلوب محال است زیرا که قاملش عجز عالم بجال و تال میباشد بر نفس الحق تعالی محال ممتنع و محال است بحث

جواب اشکال چگونه تجویز بر نفس اجابت دعاء فرعون که بدعایش خدا شط نیل را جاری سازد ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

سابع سنی لعلهم یذکرون آنست که بسنین قحط فرعونیان را گرفتیم تا متذکر شوند و متنبه گردند از کفر و تشریک رجوع الی الله الواحد القهار اعتقاد نمایند **وظاهر** آیة دلالة دارد که غرض اقصی در انزال چنین مضرات ثابت باید باشد تا از لهو و عبث برآید فالغرض هو لاجل ان یرجعوا عن طریقة التمرد والعناد الی الانقیاد والعبودیة وذلك لان احوال الشدة ترقق القلب و ترغب الی ما عند الله کما قال تعالی واذا مسکم الضر فی البحر ضل من تدعون الا ایاه **وقوله تعالی** واذا مسه الشر فذو دعاء عریض **و**اذا مسه الشر جزوعا **و**اذا مسه الخیر منوعا حاصل آنکه در تسلیط امراض و اعراض و وبا و قحط و آلام رقة قلب و رنج و شقوه و صعوبتها عاید و عاشی و ناشی در انسان شده **پس** بحصول رقة قلبی و اضطراب و جزع و فزع بمتاذی و بمتالم و متضرر عاید میشود **ولهذا** آن متاذی بانابة و ندامت از تمردی و تعدی و قبایح رجوع بسوی خالق مالك معبود خود نموده التماس بدفع ازاله و اذهاب آن اذیات و مضرات میکند **تنبیه** باین آیه ثابت شد آنچه متکلمین عدلیه متقن و مبرهن کرده اند که آنچه از او جلوع و آلام و اذیات و مضرات و قحط و وبا من جانب الله هست او از الطاف مقربه حکیم مدبر تعالی برای تقریب عباد الی طاعة الله المعبود میباشد **وقاضی ابناذی عدلی** در تفسیر این نیز همین گفته ان هذه الایة تدل علی انه تعالی فعل ذلك ارادة منه لان یتذکروا لا ان یقیموا علی ما هم علیه من الکفر والتمرد **در بسیط** واحدی متعرض قاضی شده باینکه قال قد جاء لفظ الابتلاء والاختبار فی القرآن لا بمعنی انه تعالی یمتحنهم لان ذلك علی الله تعالی محال **بل** بمعنی انه تعالی عاملهم معاملة تشبه الابتلاء والامتحان فکذا هیهنا انتهی کلام واحدی.

اقول تعجب از فاضل واحدی هست که بقاضی تعرض کرده چه قاضی دلالة این آیه در اثبات باب لطف مقرب ذکر کرده نه در باب ابتلاء و امتحان **سوال** آیا برا اخذ قوم فرعون بسنین در عقبی جزائی دارند یا نه **و** بر ثانی یعنی اگر جزائی نداشته باشند پس ظلم بر تعالی لازم میآید **و** بر تعالی این جایز نیست **جواب** ابتلاء و دنیا خالی از دو حال نیست **یا** مکافاتی باشد یعنی بمقابل قبایح ایشان تعجیلا للجزاء بایشان عاید شده دران حال ثوابی در عقبی بران ندارند **یا** بمقابل سوء اعمال ایشان عاید نشده چون معصومین انبیاء و ائمه اطهار **و** اطفال صغار **پس** ایلام و تمریض و تفویت منافع انها البته اعواض آن اضعاف مضاعف بحد رضاء عقلاء بمقابل این آلام و امراض وجوبا دارند **یا** دایم عوض آن دارند **یا** منقطع دران متکلمین دو قول دارند **اول** مختار نصیر الملة **و** آیة الله الحلی است **ثانی** مختار جمعی **اشکال** بنا بر قول انقطاع عوض اهل بابل جنت بر قطع آن غم لازم میآید و جنت محل غم اصلا و ابدا نیست **جواب** نزد محقق **و** آیة الله تفریق عوض آلام برا جزاء او قات اعمار انقطاع محسوس نمیشود لهذا حزن و غم بانها عاید نمیشود **ومحقق مقداد** فرموده معذلك بتفضل ازدیاد آن جایز است **تبصرة** بعضی منهم شیخنا الطبرسی فرموده اند که در این دلالة بر بطلان دعوی فرعون بالهیت است چه اگر او متصف بوصف الهیة میبود البته او متضرر و متردد بقحط سالی نمیشد و البته فرعون نفس حیوانی داشت و قحط و جوع از مالك خلق و از خود دفع کرده نتوانست و خدا ممنوع بمنع کسی ابدا نمیشود **ایضا** این دلالة دارد بر بطلان جبر لانهم یقولون انه تعالی یرید الکفر وانه سبحانه بین هیهنا انه اراد منهم التذکر والرجوع الی الله تعالی **و**هذا هو مراد القاضی الابناذی فی العبارة المسطورة السابقة **بحث ثامن** فاذا جائتهم الحسنة قالوا لنا هذه یعنی وقتیکه میآمد ایشان را نیکی و خوبی میگفتند قبطیان برای ما این حسنات بعادة قدیمه دهور و شهور و سنون جاری و حاصل میشود **ابن عباس** گفت یرید بالحسنة العشب والخصب والثمار والمواشی والسعة والزیادة فی الرزق والعافیة والسلامة فی الابدان والاموال مراد بالحسنة در اینجا فور گیاه سبز و علف حیوانات و فراخ و ارزان زراعت و کثرة حصول میوه جات و افزونی چارپایان و وسعة و زیادتی روزی و عافیة و سلامتی در ابدان و اموال و احوال **و** قالوا لنا هذه ای نحن مستحقون علی العادة التی جرت من کثرة نعمائنا وسعة ارزاقنا فی بلادنا ولم یعلموا انه من الله فیشکروه علیه **و** یقوموا بحق النعمة و قبطیان گفتند اینها و فواید و نعمات کثیره و وسعة رزق و سلامتی ابدان و زراعات و ثمار بما بجهة استحقاق عادی عاید و حاصل میشوند و نمیدانستند که این همه نعمات بما از خدا میرسند و بران شکر و ثنا و طاعة باو تعالی خاص و حق نعمات او ادا میکردند **تذکره** جمعی از اهل تواریخ و سیر تصریح کرده اند که فرعون و قومش تا مدة هلاکه بکمال و فور نعمة و دولة بودند و بیماری و قحط بانها لاحق نمیشد الا در آخر و همان بدایة زمان رسالة موسی بود و خالق در کتاب نقل خلق سایهای انها کرد **اما فرعون لعین** بروایة جمعی چهار صد سال عمر و زندگی کرد اصلا در سه صد سال خود مکروهی و دردسری ندید **در مدارك التنزیل** نقل کرده وقیل عاش فرعون اربع مائة سنة لم یر مکروها فی ثلثمائة وعشرین سنة ولو اصابه فی تلك المدة وجع او جوع او حمی لما ادعی الربوبیة یعنی منقول شده که زندگی کرد فرعون چهار صد سال و او مکروهی و ناخوشی در مدة سه صد و بیست سال ندید و اگر او را در ماندة علتی و مرضی و دردی و گرسنگی یا تپ میرسید البته ابدا ادعاء ربوبیت نمیکرد **در معالم التنزیل ولباب التنزیل** روایة کرده اند از سعید بن جبیر **و** محمد بن منکدر باینکه کان ملك فرعون اربعمائة سنة وعاش ستمائة وعشرین سنة لم یر مکروها قط ولو کان حصل له فی تلك المدة جوع یوم او حمی لیلة او وجع ساعة لما ادعی الربوبیة قط

یعنی فرعون

یعنی فرعون مالک ملک مصر چہار صد سال بود کل زندگی و عمر تا ششصد و بیست سال کرد و بآن مدة ششصد و بیست اصلا و ابدا بدی و درد سر و چشم درد ی ندید
ہرگز و اگر در آن مدة گرسنگی یومی یا بیماری یکشبی یا دردی و رنجی بیکساعة ہم میدید البتہ دعوا ربوبیت خود اصلا نمیکرد و ہمین را اصحاب ما ہم نقل کردند اشکال
پس بنابر این خبر مزعوم جبریہ معلوم شد که جناب باری مسبب اسباب نیک و بد ہر کس است و فرعون را از بدایة ولادة تا آخر عمرش بمدة ششصد و بیست سال
المی و رنجی و ہمی و غمی و مرضی ہرگز نرسانید تا ادعاء الہیت کرد و اگر او را چیزی از این امور میرسانید ہرگز دعوا ربوبیة خود نمیکرد پس سبب ماده شدن و گردیدن
دعواء الہیت او خود خالق شد چه صریح در اخبار ہست که اگر او را رنج و دردی یکساعت میرسید البتہ او ادعاء الہیة نمیکرد جواب بدانکه مبطل این اشکال متمم خود این آیه
لعلہم یتذکرون بمعنی کی یتعظون و لا جل انہم یتنبہون صریح است حاجت قیل و قال نمانده و قصر عمر و طول آن و صحة و مرض و یسر و فقر بحسب مقتضای مشیت
و مصلحت میباشد اما فرعون از جملہ اعظم و اشد کفار و مشرکین معلومین بوده که آیه ءانذرتہم ام لم تنذرہم لا یؤمنون بامثال او شامل است پس
و اطالة و املاء و امہال فرعون و تصحیح او از غموم و ہموم و آلام تا بمدة مدیده و طویلہ من باب الامتحان و الابتلاء او و قوم او و من باب اتمام الحجة علیہم و قطع المعذرة
عنہم فی الدنیا و الاخرة معا و عبرة برای آیندگان بعد او الی القیمة میباشد و مصرحش از آیات کتاب الہی چون آیه و لا تحسبن الذین کفروا انما نملی لہم
خیر لانفسہم انما نملی لہم لیزدادوا اثما و عذاب مہین ما کان اللہ لیذر المؤمنین علی ما انتم علیہ حتی یمیز الخبیث من الطیب الخ حاصل آنکه ابقاء و
املاء و امہال بکفار و مؤمنین معلومین داده میشود تا در باقی اعمار خود با بقی کفر و ہر مؤمن با بقی عمل صالح باختیار و اراده خود بعمل آورده بسزا و بجزاء تام و باصل مقام آن
خود برسند و در ابتلاء ایشان باطالة بقاء شان در کفر و ایمان غرض نیز امتیاز خبیث از مؤمن طیب و خلوق علوی و سفلی در دنیا و آخرة میباشد پس عدم وصول
مکروہی بفرعون و بقوم او بمدة طویلہ ثابت قطعا نیست و اگر اثبات ہم شود پس ایہم من باب الامتحان او بود چنانچه توسعه در اموال و ارزاق من باب الابتلاء
میباشد و او تعالی بحسب حکمة و مصلحة میکند ہر چه میکند چنانچه در حدیث قدسی شیخ الطائفہ از شیخ مفید او از حضرت امام رضا از آباء طاہرین ع خود از
حضرت امیر ع و آنحضرت از حضرت رسول و آنحضرت از جناب باریتعالی روایة کرده و آنچه مطلوب ما در اینجاست نقلش میکنیم قال تع و ان من عبادی من لا یصلحہ الا
الفقر و لو اغنیتہ لافسده ذلک و ان من عبادی من لا یصلحہ الا الغناء و لو افقرتہ لافسده ذلک و ان من عبادی من لا یصلحہ الا المرض و لو صححت جسمہ
لافسده الخ یعنی خالق فرمود از بندگان کسی ہست که صلاح برای او نیست مگر فقر و اگر او را غنی و بی نیاز میسازم ہر آئینه غناء و توانگری فاسد میسازد او را و از بندگان
من کسی ہست که مصلحت درباره او نیست مگر توانگری او و اگر او را فقیر و محتاج بسازم ہر آئینه فاسد میسازد او را و از بندگان من کسی ہست که مصلحت درباره او نیست مگر
مریض ساختن او و اگر او را صحیح الجسم بسازم ہر آئینه فاسد میسازد او را ایضا ثقة الاسلام کلینی دیگر حدیث قدسی از حضرت امام محمد باقر ع از حضرت رسول صلعم
نقل فرموده و آنچه در لیلة الاسرا خالق با آنحضرت کلام کرده منجملہ آن فقرات مطلوبه در اینجا اینست و ان من عبادی من لا یصلحہ الا الغناء و لو صرفتہ الی غیر
ذلک لہلک و ان من عبادی من لا یصلحہ الا الفقر و لو صرفتہ الی غیر ذلک لہلک یعنی تحقیق از بندگان من کسی ہست که صلاح او نیست مگر توانگری و اگر او را
صرف بغیر آن بکنم ہر آئینه البتہ ہلاک میشود او و از بندگان من کسی ہست صلاح او نیست مگر فقر و عسر و اگر او را صرف بسوی غیر آن میکنم ہر آئینه ہلاک میشود بحث
تاسع تطیر بمعنی شومیت و بدفال است اصل یطیر یتطیر بود و تاء را در طاء بجہة قرب مخرج ہر دو از طرف زبان و اصول ثنایا ادغام کردند یطیر شد و اطیر ہم از ہمین
باب است بعد ادغام تاء در طاء ہمزه را در ابتدایش آوردند بجہة آنکه ابتدا بسکون ممتنع بود و آن ماخوذ از طار یطیر طیرانا بمعنی پریدن و طایر اسم فاعل آن بمعنی جانور پرنده
در جو میباشد در مصباح گفته الطائر علی صیغة اسم الفاعل من طار یطیر طیرانا و ہو لہ فی الجو کمشی الحیوان فی الارض و یعدی بالہمزة و التضعیف فیقال
طیرتہ و اطرتہ و جمع الطایر طیر مثل صاحب و صحب و راکب و رکب و جمع الطیر طیور و اطیار و قال ابو عبیدة و قطرب یقع الطیر علی الواحد
و الجمع و قال ابن الانباری الطیر جماعة و تانیثہا اکثر من التذکیر و لا یقال للواحد طیر بل طائر و قلما یقال للانثی طایرة و طائر الانسان عملہ الذی تقلده
و طار القوم نفروا مسرعین کطیران الطیر و استطار الفجر انتشر و تطیر من الشیء و تطیرت منہ و الاسم الطیرة و زان عنبہ و ہی التشأم و کانت العرب اذا ارادت المضی لمہم مرت بمجاثم
الطیر و اثارتہا لتستفید ہل تمضی او ترجع فنہی الشرع عن ذلک و قال لا ہام و لا طیرة و قال اقروا الطیر فی وکناتہا ای علی مجاثمہا انتہی کلامه
در نہایة ابن اثیر گفته در حدیث لا عدوی و لا طیرة و طیره بکسر طاء مہملہ و فتح یاء و شناة تحتانیه گاہی یاء ساکن میباشد بمعنی تشأم و بدفال بد قد تم مصدر
تطیر طیرة چون تخیر خیرة از مصادر غیر آیند و بنا مده یقال تطیر طیرة و تخیر خیرة و لم یجئ من المصادر ہکذا غیرہما و اصلہ فیما یقال التطیر بالسوانح و البوارح من الطیر و الظباء و غیرہما و کان ذلک یصدہم عن مقاصدہم فنفاه الشارع
و ابطلہ و نہی عنه و اخبر انه لیس له تاثیر فی جلب نفع او دفع ضر و منه الحدیث ثلث لا یسلم منہا الطیرة و الحسد و الظن و قیل فما نصنع

جواب اشکال در سبب بقاء و امہال فرعون بعمر ششصد سال با نعمت کامل و مریض نشدن او

بیان معنی لغوی طیر و منہی عنه بودن او

قال اذا تطيرت فامض واذا حسدت فلا تبغ واذا ظننت فلا تحقق ومنه الحديث لاالطيرة شرك قال ابن مسعود وما منا الا ولكن الله
يذهبه بالتوكل حاصل همه این عبارات آنکه طیره بدفالی واعتقاد واعتبار ممنوع وشرک بالله میباشد لهذا نهی ازان از شارع وارد شده وایضاً از اعتقاد عمل
نحوست خانه وزن وفرس وقدم زوجه وولد نهی ومنع وارد شده واقول از خانه برآمدن زنی پیش ذاهب باید و آنرا ونیز وقت حرکت اگر کسی عطسه کند و
ترک رفتار بدان وقت نمایند منحوس دانسته میکنند ایشم داخل در همین طیره است توکل بر تعالی کرده صلوة بر محمد وآلش خوانده بکار خود برود وهکذا غراب البین یعنی
زاغ آواز حزین بکند وگربه بگرید همه پوچ لا اعتبار آثار ایام جاهلیت وکفریه اولیه میباشد اشکال چرا چنین امور را از شرک وکفر در حدیث متفق علیه الطیرة
شرك ولكن الله يذهبه بالتوكل وارد شده وحال آنکه شرک عبارة از قرار دادن ثانی در ذات یا صفات الهی میباشد واین من باب التشریك والكفر اصلا نیست
جواب انما جعلت الطيرة من الشرك لانهم كانوا يعتقدون ان التطير يجلب لهم نفعا ويدفع عنهم ضررا اذا عملوا بموجبه فكانهم اشركوه مع الله
ولكن الله يذهبه بالتوكل وليست الكفر بالله ولو كانت كفرا لما ذهبت بالتوكل واذا خطر له عارض الطيرة فتوكل على الله وسلم امره اليه ولم
تعمل بما خطر فى قلبك منه غفره الله لك ولم يواخذك به خلاصه آنکه طیره یعنی فال بد از کفر وشرک شمرده شده چه قبل البنوة ایام جاهلیة عرب را اعتقاد این
که بطیر منفع حاصل وضرر دفع میشد وقتیکه عمل بحسب آن میکردند وصاحب شریعة آنرا باطل شمرده ونهی ازان کرد ومنع فرمود از تعمیل طیره موجب عقیده
وتسمیه آن بشرک بجهة آن وارد شده که ایشان بمفهوم تطیر را شریک ومنافی اراده تعالی قرار داده بودند که بتطیر نفع وضرر مراد ایشان معلوم وحاصل میشد ولکن عند التطیر
وخطور آن از خاطر دور نباید وترک کرده توکل بر خدا وتسلیم وتفویض کل امور خود الی الله وخطرات وساوس را اعتبار واعتماد ممکن خالق میامرزد خطرات را وموخذ
بر خطرات نمیکند واما کفر بالله بذاته طیره نیست والا بتوکل زایل نمیشد قاله جماعة من الخاصة والعامة منهم ابن الاثیر وغیره اشکال در مرویه متفق علیه
خاصه وعامه است روی ان النبی صلعم یحب الفال ویکره الطیرة یعنی پیغمبر دوست میداشت فال نیک وناخوش داشت طیره را که در حقیقة اینها هر دو کانه
توام اند چه فال یعنی نیک وطیره یعنی بدفال است واحد بمارا دوست داشتن وبرادرش را بد داشتن چرا وآل هر دو واحد است وطیره شرک وکفر باشد باید
که فال نیک هم شرک وکفر باشد جواب الزامی بحسب تمثیل شما هم میگوییم که توام از یک نطفه متولد شده یکی علیم عزیز وصالح ورفیع وبرادر دوم جهیل
ودنی بد عمل ووضیع میباشد وباتحاد نطفه لازم بود که هر دو برادر یکسان بوده ونه تفاوت در بین ایند وبرادر چرا باشد جوابکم جوابنا جواب بیانی بدانکه فال
در لغة عبارت است ما یتفال الانسان بالجید ونقیضه الطیرة در صحاح گفته الطیرة مثال الغیبة وهو ما یتشائم به من الفال الردی وفی
الحدیث انه کان یحب الفال ویکره الطیرة وفی القاموس کذا یعنی طیره نقیض فال گویا هست در لغة طیره یعنی از شومی یا فال بد پشنود وپیغمبر فال
نیک را دوست میداشت وطیره که فال بد است مکروه وناخوش میداشت تنبیه بدانکه طیره وفال هر دو از امور تعبدیه میباشند ودر امر تعبد چون وچرا نمیباشد
چه نبوة کسیکه ببراهین ثابت شد پس هرچه را حرام یا حلال گرداند مصدق پیغمبر همان طور بدانند وتسلیم کنند در حدیث است قیل یا رسول الله وما
الفال فقال الکلمة الصالحة یعنی پیغمبر در جواب سایل فرمود فال کلمه صالحه ونیک میباشد که ناگهانی در وقت اراده امری از کسی شنیده میشود جواب دیگر جمعی
فرمودند منهم طریحی وابن اثیر وغیرهما واما الطیرة فان فیها سوء الظن بالله وتوقع البلاء ومعنی التفاؤل مثل ان یکون رجل مریض فیتفائل بما یسمع
من کلام فیسمع آخر یقول یا سالم ویکون طالبا فیسمع آخر یقول یا واجد نقل از ابن السکیت جمعی منهم جوهری وفیروزآبادی وشیخ طریحی از ابن سکیت نقل
کردند فال عبارتست از شنیدن سخن نیکی ناگهانی از کسی مثلا بگوش مریض [illegible] کلمه یا سالم یا [illegible] بنده ضال سخن یا واجد ناگهانی
[illegible] بگوش مسافر ناگهانی لفظ بسم الله یا لفظ فتح یا نصر من الله [illegible] تفرجی وامید در قلب سامع حاصل میشود این را تفأل وفال میگویند فا
اما طیره قایل آن قصدا واعتقادا از زوجه یا مولودی یا غلامی کنیزی یا اسپی یا خانه را مشوم وبدیمن وبدقدم میدانند وآنرا اسناد بشومی او میکنند واین
ممنوع ومنهی عنه است زیرا که در این صورت سوءظن بخدا وتوقع حصول وورود بلاء در مخاوف خدا میکنند چنانچه قدیما امم اسلاف بالنسبة بانبیا چنانچه بصالح پیغمبر
انا اطیرنا بکم لئن لم تنتهوا لنرجمنکم وموسی وان تصبهم سیئة یطیروا بموسی گفتند والحال هم در السنه عوام این جاری است که شومی فلانی بما رسیده
اما در خبر آنچه آمده الطیرة من الشرك او باینجهة محسوب ومعدود از شرک شده چه کفار بدقدمی وبدطالعی وشومی را منحوس از نجوم واز طالع واز طبیعة
میدانستند وآن منجر میشد بفساد ومنافی اراده الهی پس این مطابق اعتقاد مجوس میکرده که فاعل خیر یزدان وفاعل شر اهرمن شیطان دو انداز کس که صادر
میشود مثلا صحة اند وتمریض که ضدش باشد صادر نمیشود چنانچه کفار انبیاء را کاذب ومنحوس القدم نزد ورود ساحه میدانستند واسناد آن باپشان میکردند [illegible]

اما بد منه سبب

اما بر مذهب نانکه عمل بر اخبار احاد ندارند خبر فال هم حجة وجایز العمل نمیدانند **و اگر خبر** انه صلعم یحب الفال اثبات وصحیح شود **پس** او محمول میشود که آنحضرت
را قبل و بعد الفال الهام در انجاز امر و انفاذ اراده آنکار میشده و بسبب آن میفرمود **و** ترک عمل بر تفال نیک هم اولی و احوط بامت میباشد ثم الله اعلم **سوال**
چرا تشام را طایر و طیره نامیدند فرق میان طیره و فال چیست **جواب** ازهری گفته شوم را طایر و طیر و طیره نامیدند لان العرب کان من شانها عیافة الطیر
زجرها والتطیر بیارحها و نعیق غرابها **و** اخذها ذات الیسار اذا اثاروها فسموا الشوم طیرا وطایرا وطیرة لتشاءمهم بها **و قال الرازی** ثم ههنا اعلم
الله لنا علی لسان نبیه ان طیرتهم باطلة فقال لا طیرة **و** لا هام و کان النبی یتفال و لا یتطیر **و اصل الفال** الکلمة الحسنة کانت العرب مذهبها
فی الفال والطیرة واحدة فاثبت النبی الفال وابطل الطیرة **و قال محمد الرازی** ولا بد من ذکر فرق بین الباءین **و الاقرب** ان یقال ان الارواح
الانسانیة اصفی واقوی من الارواح البهیمیة **والطیریة** فالکلمة التی تجری علی لسان الانسان یمکن الاستدلال بها بخلاف طیران الطیر
لو کانت الهایئة فان ارواحها ضعیفة فلا یمکن الاستدلال بها علی شیء من الاحوال **و** زیاده بر این صورت بسط اینجا نمیباشد **بحث عاشر**
وان تصبهم سیئة یطیروا بموسی ومن معه و هرگاه ایشانرا میرسید بدی از قحط و وباء و خشکسالی میپرایند و اسناد آن میکردند بموسی و بقوم متبعه او یعنی
این شومیة و گرانی و قحط بقدوم موسی و قوم او بما عاید شده چه ایشان بدعوا باطل آمدند از ان سبب این ناپیدائی غله و قحط سالی و گرانی عالم و هلاک رو
داد **و مجمع** علیه مفسرین است که مراد از تطیر شومیت بدفالی و بدحالی عالم میباشد **ابن عباس** درمعنی طایر هم فرموده ما قضی لهم و قدر علیهم من عند الله
یعنی آنچه گرانی و قحط تا هفت سال بقوم فرعون عاید شد فرعونیان آنرا بدفالی و بدقدمی موسی و تبعه قومش شمردند و حال آنکه آن قحط سالی مقدر و مقضی خدا
برایشان بود **بقول** جمعی منهم حسن **و** مجاهد و ابن زید و غیرهم عند حصول القحط قالوا ما رأینا شرا و لا اصابنا بلاء حتی جئتمونا و رأیناکم وهذا من
شومکم و سوء قدومکم یعنی قوم فرعون در عهد این فرعون تا مجیء موسی غیر ارزانی و فراخی و صحة جسمانی و سلامة اموال اصلا ندیده بودند **پس** بتمرد و عصیان
ایشان تا هفت سال پی هم ایشانرا خوشکسالی و گرانی و بی زراعتی و غیر ذلک نهایت شدید لاحق ایشان باراده و امر الهی شد **پس** جمعا بموسی گفتند که ما
ندیدیم شری و بدیی و قحطی و مصیبتی قبل این اصلا تا آمدن شما و الحال آنچه بما رسیده همه آن بشومی و بدقدمی و بدفالی شما هست **سوال** چرا لفظ الحسنة بلفظ
تعریف **و** سیئة بتنکیر آورده و مقتضی عبارة مماثله هر دو بالتعریف یا بالتنکیر معا میباشد **جواب** حسنة متضمن جنسیت الوقوع و اقسام عقلی و سمعی میباشد
واما الف و لام براو آورد که اقسام حسنات کثیر الوقوع والورود دائما باینها هر کس میباشد **و اما** تنکیر بغیر سیئة تعریف آورد تا دلالة کند که سیئة قلیل الحصول
والصدور و الوقوع بمقابل حسنة میباشد **و** تا دلالة کند که نعمات باینها الی حین باکثر اقسام مستمر امیر سید و الحال این یک گرانی باینها در مدة الاعمار بکثیره
رسیده نه اقسام سیئات آخر ثم الله اعلم **بحث حادی عشر** از قراءة طیرهم بغیر الف و همان قراءة حسن بصری هست **اما** در بحث لغة طایر الانسان بمعنی عمل
انسان شنیدی **بحث ثانی عشر** الا انما طایرهم **و** در اینجا قول محذوف بوجود قرینه عبارة است **آیا** قایل این موسی در جواب شان بوده **یا** خالق میباشد ثم الله اعلم
بل مشهور ثانی است یعنی و قتیکه شومی را فرعونیان اسناد بموسی و بقوم متبعه کردند خالق در رد ایشان بتصدیر کلمه تنبیه الا انما طایرهم عند الله فرمود تا هرکف
الی القیمة متنبه شود و بداند که تطیر بدی و نیکی من عند الله در عالم و آدم میباشد **پس** معنیش آنکه خدا فرمود خبر دار و آگاه باشید هر عاقل که شومیت گرانی و قحط سالی
که بفرعونیان عاید شد آن شومی بانقوم بر ترک ایمان موعود و بلسان موسی من عند الله بود و رسید نه از بدقدمی انبیا و رسولان خدا **نزد جمعی** مراد آنکه بشومی کفر
و شرک بجزء این تنگی و گرانی البته من عند الله رسید **و** اینقول باقول بالا متقارب است **و بقول دیگر** مراد از طایرهم عند الله عقاب نار آخرة با یشان
و هر کافر بطور جزا و سزا عمل اینها مقرر و معین است و از نزد خدا باینها قطعا خواهد رسید اگر ایمان نیاوردند **و قول زجاج** همین است انه قال معناه الا انما الشوم
الذی یلحقهم هو الذی وعدوا به من العقاب عند الله یفعل بهم فی الاخرة لا ما ینالهم فی الدنیا **و** همین قول حسن است **قول دیگر** آنکه بمقابل کفر ایشان
آنچه در دنیا از تنگی و عسر و فقر و گرانی و قحط **و** در عقبی نار موطم اشد میرسد همه آن شومی اعمال قبیحه ایشان موعود و معد من عند الله میباشد در دنیا تعجیلا و در عقبی تاجیلا میرسد
همین قولین ابن عباس جمعا میباشد **بحث ثالث عشر** و لکن اکثرهم لا یعلمون یعنی و لکن اکثر ایشان یعنی کفار **یا** اکثر فرعونیان **یا** اکثر امم سلف
و خلف نمیدانند و تمیز نمیکنند منزل و مخلوق و مفعول له **و** معمول غیر الله را **بعضی** فرمودند یعنی انما اصابهم من الله تعالی و انما قال اکثرهم لا یعلمون لان
اکثر الخلق یضیفون الحوادث الی الاسباب و لا یضیفونها الی مشیة الله تعالی و قضائه و قدره یعنی آنچه بایشان گرانی و خوشکسالی بفرعونیان رسید او من الله حد
و اکثر ایشان نمیدانستند زیرا که اکثر خلایق اسناد و اضافه حوادث در عالم بسوی اسباب از مواسم و از انجم **و** از طبایع **و** دهر میکنند **و** اضافه کل اینها بسوی مشیت خدا و قضا

وقدرته نیکنند کما قال قل کل من عند الله لان الکل فهو اما واجب الوجود لذاته او اما ممکن لذاته والواجب لذاته واحد وکلما سواه فهو ممکن لذاته لا یوجد الا بایجاد الواجب لذاته فبهذا الطریق یکون الکل من الله فاسنادها الی غیر الله یکون جهلا بجمال الله تعالی تنبیه در اسناد العلم الی الاکثر دلالة واشعار دارد که بعض ایشان میدانند که آنچه از خیر وشر چون صحت ومرض وارزانی وگرانی وحیوة وموت وافراح واحزان ومصایب وبلایا او من نزال الله وایجاده تعالی میباشد واکثر ایشان آنرا من جانب الله نمیدانند اشکال بنا بر این آیه وتقریر آیة کل من عند الله صریحا جبر وظلم وتعذیب خلایق بلا فعل ولا عمل ایشان لازم میاید وآیات کثیره ودیگر معارض ومنافی این قل کل من عند الله میباشد ومنافاة در کلام علام الغیوب والقلوب چگونه جایز باشد چون آیه ماکسبت وعلیها ما اکتسبت وجزاء بما کانوا یکسبون وجزاء ماکسبت ایدیهم وجزاء سیئة سیئة وکل نفس ماکسبت وهم لا یظلمون وما تعملون وما تفعلون وامثال این آیات آخر صریح برخلاف کل من عند الله اند جواب بدانکه احوال وافعال کلا یا مضاف خاص الی الله تعالی یا مضاف الی العبد بالضرورة میشوند اما آن کل احوال وافعال که اضافة الی الله تعالی میشود وتنظیم تعالی در عالم امکان میباشد بلا توسط وبالتوسط اسباب وسبب آن اسباب وتاثیرات در آن خاص من الله هست چه بغیر تعالی کل ممکن لذاته ومحتاج بنفسه ولوازمه الیه تعالی است احدی را مجال انکار از آن نیست واما انچه مضاف الی العباد المکلفین است او خاص اعمال وافعال تکلیفیه واراده ایشان است چه اگر اظهار اراده وفعلی وعملی نمینمود البته مدح وذم وثواب عقاب وعذاب وافعل ولا تفعل خطاب وامر ونهی نمیشد چنانچه جانوران پرنده وبهایم چرنده ودرنده عاید نشده ونمیشود تنبیه هرگاه این بتو واضح شد پس آیه ولکن اکثرهم لا یعلمون وقل کل من عند الله من باب الاول است که تعلق بایجاد وتکوین اشیاء وتبدیل احوال وحوادث وغیره خاص من الله میباشد واما آیات دیگر که متضمن امر ونهی ووعد ووعید وثواب وجزا اند اینها تعلق باقوال واحوال وافعال عباد مکلفین کاسبین ذو الاراده والاختیار دارند پس بوضوح این معارضه ومنافات در آیات کلام الله نمیباشد وجبر وظلم لازم نمیاید والحمد لله بلی آنچه در دنیا از وبا وقحط وحبس وامراض والام وغموم وهموم واحزان وقتال بایکدیگر این حالات بقبح افعال وسوء اعمال اینها بطور تعجیلا بجزا ایشان در دنیا من الله عاید میشوند چنانچه بحسن اعمال وافعال واتباع انبیاء ذو الجلال توفیر نعمات وزراعات وثمرات وصحت وسلامتی اهل ملک از جمیع بلایا وآفات اکثر در دنیا هم من فضل الله ورضوانه تعالی حاصل میشود

قوله تعالی

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ۝ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ۝ ترجمه این دو آیه

یعنی وفرعونیان باز گفتند بموسی وهارون هرانچه وهر چیزیکه میاری ومیائی تو بآنچیز از قسم وجنس آیه ومعجزه بزعم وگمان خودت چون قحط ومرض ووبا واژدها تا جادو بکنی مارا با آن پس نیستیم ونمیشویم ما بتو تصدیق کننده وایمان آرنده ابدا یعنی هر جنسی وهر قسمی از اقسام سحر وجادو وشعبده بما بنمائی وبیاری ما هرگز تصدیق برسالت ونبوة تو نمیکنیم بکن تو هرچه میخواهی واز این مفهوم میشود که حضرت موسی بایشان توعید فرموده چونکه هنوز شما ترک کفر خود ننموده وتصدیق بخالق نکردید وایمان نیاوردید پس بر شما حالا بلاهای دیگر من الله میاید پس فرعونیان جوابش بالفاظ مهما تاتنا الی قوله فما نحن لک بمؤمنین دادند لهذا الفاء تفریعیه یا تعقیبیه فرموده تعالی پس ما فرستادیم برایشان یعنی بر فرعون وقومش الطوفان وآنچیزیرا تا روی زمین ملک مصر را فرا گرفت وپس فرستادیم ما برایشان بعد آن جنود ملخ که هیچ چیزی را از اوراق وثمار اشجار ومزارع را در آن ملک باقی نگذاشتند تا آنکه بجز دا بدان مردم چسپیدند وپس آن فرستادیم برایشان کنه یا سپشها یا غوکها وبزغها وپس آن فرستادیم بر اینها خون را تا کل آب مصر بالکلیه از انهار وآبار خون سرخ گردید در حالیکه این آیتهای بقدرة ما از یکدیگر جدا جدا بودند یعنی یکی بعد دیگر بفاصله یک ماه آمدند با اینها وبودند ایشان قومی وگروهی گناهکار مجرم بکفر وشرک ومکذب ومنکر الله تعالی ودر تفسیر چند بحث اند بحث اول بدانکه در اصل مهما اهل وضع دو قول دارند احدهما اصل مهما ما است اما ما اولی برای جزا وما ثانیه زاید برای تاکید

WWW.MAABLIB.COM

جزاء است چنانچه ایزاد کرده شد در حروف جزائیه دیگر چون لفظ آمّا و ثمّا و کیفما و اینما کقوله تعم فامّا تثقفنهم وهو کقولك ان تثقفنّهم پس ازان ابدال کردند
الف ما اولی را بها برائی کراهته تکرار لفظ مها گردید و همین قول خلیل و بصریین و همین مذهب سدید بصری و زمخشری است مع تمثیل متی ما تخرج اخرج
واینما تکونوا یدرککم الموت و فامّا نذهبنّ بك الّا ان الالف قلبت هاءً استثقالا لتکریر المتجانسین ثانیهما وهو قول الکسائی ان اصل مهما مه
التی بمعنی الکف ای اکفف ودخلت علی ما التی للجزاء کانهم قالوا اکفف ما تأتنا به من اٰیة فهو کذا وکذا زمخشری گفته ومن الناس من زعم
ان مه هی الصوت الذی یصوت به الکاف وما للجزاء کانه قیل کف ما ما تأتنا یعنی بقول کسائی اصل مهما مه بمعنی باز مان وو ورد اراست و بر کلمه
مه لفظ ما جزائیه داخل کردند مهما گردید یعنی اکفف ما تأتنا به من اٰیه باشد و زمخشری گفته که کلمه مه لفظ صوتیه برائی نصوبت وضع شده و با برائی جزاء
بان ملحق گردیده گویا مراد از مهما و معنیش کف ما تأتنا بالاٰیات میباشد بحث ثانی در وجه تنظیم و اتصال آیه با ماقبل بدانکه هرگاه بمعاینه ید بیضا و گردیدن
عصا ثعبان فرعون وعده ایمان آوردن خود را وفا نکرد بل بعد اسلام آوردن سحره را غایة تحذیر و توعید بقوم تبعه موسی از ابنیه ابزاد کرد و حضرت موسی حدید
الطبیعة غیر متحمل بود بر ایشان دعا بد متضمن نزول انواع عذاب کرد و با ایشان فرمود که آیات آخر متضمن عقوبات بر شما خواهد آمد بحث ثالث قالوا مهما
تأتنا به من آیة لتسحرنا بها فما نحن لك بمؤمنین جزم تأتنا بسجذف یا تأتنا بدخول مهما بر اوست زیرا که حذف یاء از ناقص یائی در حروف ولین لازم است
امّا ضمیر به عاید بسوی ما مهما است تقدیرش ای شیئ تأتنا به من المعجزات باشد بحث رابع در معنی این جمله گفتند قوم فرعونیان در جواب موسی
ای موسی هر چیزی و شیئی را که میآری یا بیائی تو بان از آیات و معجزات پروردگار خودت بجهة و بعلة آنکه سحر و جادو میکنی مارا و جزائیش بقولی فات به پس
بیار تو و بقولی فما نحن بجائی جزا میباشد یعنی هرچه از آیات و معجزات میآری تو پس بیار بار ما برائی تو تصدیق و ایمان آرندگان بتو نمیباشیم و بقولی معنی
لتسحرنا لتصرفنا من فرعون الی ربك فما نحن لك بمصدقین یعنی هر علامتیکه بگمان خود بما مینمائی و میآری ما اصلا و ابدا از اعتقاد الهیت فرعون بسوی رب
تو نمیشویم و تصدیق او تعم نمیکنیم اشکال چرا ایشان بمعاینه معاجز قاهره ملجئه مضطره الی التصدیق بعد وعده تصدیق بکرات و مرات ایمان آوردن خود خلاف
آن کردند جواب بالا مکرر جواب مذکور شده که بحمیت و حمایة قومیت و بخوف نعال مملکت فرعونیه و خوف ذلة و ضلالة و جهالة خود دیده و دانسته بعناد بخث
عهد و خلاف آن و آثار موسی را حمل بر سحر میکردند اشکال هرگاه موسی را اعظم سحره و معاجز او را بر سحر حمل میکردند پس اینجا من آیه بر آثار موسی اطلاق کردند
جواب بسه وجه اند احدها بر آیة اطلاق سحر بمجاز میشود لهذا ایشان در معنی موسی را ساحر و فعلش را سحر میگفتند ثانیها یحتمل که ایشان معجزه
موسی را ذکرش بآیة بطور استهزاء و سخریه کرده باشند ثالثها جایز است که آن معاجز قاهره را الی التصدیق دانسته و شناخته و فهمیده فی نفوسهم بودند لهذا
تذکره آن بآیة کرده باشند و لکن بخوف ذلة و زوال ملکه و سلطنت خود عمدا ایمان نیاوردند در تفسیرش ابن عباس فرمود هرگاه ید بیضا و تقلیب
عصا موسی فرعونیان معاینه کردند اینها موسی را استاذ الاستاذه سحره و افعالش اعظم سحر اعتقاد کردند فقالوا فهی عندنا من باب السحر و ما نحن لك
بمؤمنین پس ایشان آنرا من باب السحر شمرده گفتند که ما هرگز بتو ایمان نیاریم و کان موسی حدید الطبع فعند ذلك دعی علیهم فاستجاب الله له
فارسل علیهم الطوفان الدائم لیلا ونهارا سبتا الی سبت حتی کان الرجل منهم لا یری شمسا ولا قمرا ولا یستطیع الخروج من داره وجائهم
العرق فصرخوا الی فرعون واستغاثوا به وقال فرعون لموسی اکشف عنا العذاب فقد صارت مصر بحرا واحدا فانکشفت عنا هذا العذاب امنا
بك فازال الله عنهم وارسل الریاح فجففت الارض ونبت لهم النبات ما لم یروا مثله قط یعنی وجود موسی تند طبیعة غیر متحمل در آن وقت آنحضرت
نفرین کرد بر ایشان و خالق اجابتش فرموده طوفان باران ازشب و روز بلا فصل از یوم شنبه تا شنبه بارید بنحویکه خیام ابر از آسمان نازل شید و احدی
از خانه خود بر آمده نمیتوانست و خبر دیگر تا خانهائی قبطیان پر آب شده غیر بیوت بنی اسرائیل و قبطیان بر کوهائی آن نواحی عدد خیام و مغارات
پیما ندند و اصلا تا یك ماه روی مهر و ماه و ستاره اصلا ندیدند و قبطیان بصراخ گریه کنان بفرعون استغاثه کردند و فرعون بموسی گفت ملك مصر بحر
واحد شده که اگر کشف و امساك باران کردی ما همه ایمان میآریم و بنی اسرائیل را با تو میفرستیم و بدعاء ابر و باران برداشته زمین خشك شده جمیع انواع
زراعات و فواکه و نباتات روئیده که مثل آن ندیده بودند هرگز فقالوا هذا الذی جزعنا منه خیر لنا لکنا لم نشعر فلا والله لا نؤمن بك ولا نرسل
معك بنی اسرائیل فنکثوا العهد فارسل الله علیهم الجراد فاکل النبات و عظم کلا حتی صارت عند طیرانها تغطی الشمس ووقع بعضها علی
بعض فی الارض ذراعا فاکلت النبات فصرخ اهل مصر فدعی موسی فارسل الله تعم ریحا فاحتملت الجراد فالقته فی البحر فنظر اهل مصر الی

مابقی من اکلهم وزرعهم والثمار فقالوا هذا الذی بقی یکفینا ذلک ولا نؤمن بک یعنی پس قبطیان گفتند آنچیزیکه جزع و فزع میکردیم ما ازان او بهتر بود برای
ما و لکن ما امیدنشستیم بخدا ابدًا بتو ایمان نخواهیم آورد پس بعهدشکنی ایشان خالق بر ایشان جنود ملخ فرستاد و آفتاب را بپوشانیدند و روز روشن چون شب تار
میشد و جرادی یکی بعد دیگرے میافتاد بتنگی زمین ملک نحل اوراق اشجار و ثمار و کل زراعات و نباتات حتی پوستهای درختها را خوردند و درهای خانهای قبطیان
را و با بدان ایشان میچسپیدند پس بان هم اهل مصر بفریاد ها نالهای بلند میکردند پس بدعا موسی خالق آن جرا در ا دفعةً ببحر انداخت و اهل مصر بما بقی ماکولات
و مزروعات خود را نگریسته گفتند این بما کفایة در گذاره میکند و بتو ایمان نیاریم فارسل الله بعد ذلک علیهم القمل سبتًا الی سبت فلم یبق فی ارضهم عود
اخضر الا اکلته فصاحوا و سئل موسی ربه فارسل الله علیها ریحًا حارة فاحرقتها و احتملتها الریح والقتها فی البحر فلم یؤمنوا یعنی پس خدا فرستاد بر
ایشان قسم کرمی کندیا خنک یا نوعی نیکو ازان از یوم شنبه تا شنبه شب و روز مستمرا باقی بود پس باقی نگذاشتند انها در زمین مصر شاخ سبزی خوردو گلفتی
را خوردند نابود ساختند آنرا پس بالحاح و صراخ اتم و التماس اعم حضرت موسی را بدعا آنحضرت اینهم بر داشته شد و خالق انها باد جاری پاره انهارا
بسوخت و پاره انهارا ببحر انداخت و ایشان بعد آن باز ایمان نیاوردند فارسل الله علیهم الضفادع بعد ذلک فخرج من البحر مثل اللیل الدامس فوقع
فی الثیاب والاطعمة فکان الرجل منهم یسقط وعلی راسه ذراع من الضفادع فصرخوا الی موسی وحلفوا بالهیه لئن رفعت عنا هذا العذاب لنؤمنن
بک فدعی موسی فامات الله الضفادع دفعة واحدة وارسل الله علیها المطر فاحتملها الی البحر ثم اظهروا الکفر والفساد یعنی پس خدا بر ایشان
قسمی از غوکهاے بحری فرستاد چون شب تار روز بظهور انها کردند و انها با غذیه و اشربه و البسه و با بدان انها افتادند و میخوردند و هرچه را میرسیدند و موسی حلف
بالله داد ند که اگر این مرتفع شد بیاد فتیم ایمان میآریم بتو و بدعا موسی خالق همه انهارا یکدفعه کشت پس همه انها را بسیل باران ببحر فرستاد پس انها باز اظهار کفر و عناد
و فساد کردند فارسل الله علیهم الدم فجرت انهارهم دمًا فلم یقدروا علی الماء العذب و بنوا اسرائیل یجدون الماء العذب الطیب حتی بلغ منهم الجهد
فصرخوا و رکب فرعون واشراف قومه الی انهار بنی اسرائیل فجعل یدخل الرجل منهم النهر فاذا اغترف صار فی یده دمًا و مکثوا سبعة ایام فی ذلک
لا یشربون الا الدم فقال فرعون لئن کشفت عنا الرجز الی الآیة یعنی خدا فرستاد بر ایشان خون خالص را و کل عیون و انهار و آبار یعنی ابهای جمیع چاههای
قبطیان در ملک خون محض گردیدند و آبی خالص اصلا نمی یافتند سوای عیون و جویهای بنی پس فرعونیان اب جویهای و چاههای انهارا از دیک بدهای خود
رسانیده خون میشد و باین روایت تا هفت روز و بروایات آخر هر بلائی ازین بلاها تا یکماه بهمین حال باقی ماند آخر خود فرعون لاچار گردیده از حضرت موسی
التماس از کشف و رفع آن کرده و بعد از الآنهم ایمان نیاوردند بخت عهد کردند پس کلهم قبطیان با فرعون در تعاقب موسی غرق بحر گردیده نابود شدند و این حاصل
قصه فرعون با سلطان دینی در یک روایت ابن عباس است هر چند در روایات دیگر کمی و بیشی بود و عامه مفسرین خاصه و عامه این را نقل کردند همین کافی بیان
اشکال اگر گفته شود که ورود اینچنین امور و حالات اگر اثبات و صحیح شود پس جایز است که از امور اتفاقیات باشد مع هذا الاحتمال حمل بر معاجز موسی کردن
عقل قبول ندارد چه لکها آدم عقلاء هر گاه انزال و ورود چنین امور صعبه متعاقب یکدیگر بدعا و بحرکة موسی ظاهر شد چگونه همه انها بعد اقرار ایمان هر دفعه انکار
و نخث آن کردند و اگر این همه امور بچنین حالت و صف میبودند البته همه مردم مجبور و مقهور الی التصدیق میگردیدند مجال انکار آن و نخث عهود بکرات و مرات نمیداشتند
پس ثابت شد که طوفان باران و قحط و ملخ الی اینها و غیران از امور عادیه قدیمًا و حدیثًا بوده باشد جواب اینچنین اشکال از هنود براهمه و آریه هنود لاخدایان
منکرین الهیت و نبوات و اهل طبیعه نیچریه باشد چه ایشان منکر از طوفان نوح و از دیگر معاجز ثابتة قاطعه انبیا و حوادث واقعة سلف اند و انکار ایشان از وقوع
و حصول انها بوده و اگر بوقوع آمده پس همه یا بعض انها باتفاقات بوقوع آمده باشد و آن حجة و دلیل بر اثبات اعجاز انبیا نمیشود جواب وجه اشکال
باطل محض بدو وجه است وجه اول الزامی حوادث سلف از وجود قری و بلاد و افنا و اعدام انها و ایجاد غیران در روی زمین و مجی و ذهاب انبیاء
و بقاء ادیان و کتب اهالی ملل ایشان و سلطنت سلاطین و جنگ و جدال و قتال یکدیگر انها و غیر اینها از امور آخر آیا صحیح و ثابت است یا نه فعلی
التقدیرین جوابکم جوابنا و وجه ثانی از جوابات اینهم بوجوه میباشد اول بدلایلیکه حوادث عالم و او آدم سلف صحیح و ثابت است پس بهمان
دلایل قصص انبیاء و معاجز و معامله ایشان ثابت است ثانی قصص و حوادث عوالم و او ادم و افنا انها و ایجاد غیر انها در ارض عوالم العلم تواریخ و سیر که اهل
هر عصر در اعصار خود ثبت و ضبط کرده اند پس بهمان علوم ثابته مضبوطه اینچنین قصص انبیا و موسی ثبت و ضبط از قدیم شده و اجب التصدیق اند ثالث
بتواتر از اهالی ملل و نحل طبق بطبق و عصر بعصر مع موافقه علم تاریخ و سیر الی حین بما رسید پس در وقوع و ثبوت آن اصلا و شک لاحق نمیشود و الآن هیچ چیزے

از قصص و بلاد

جواب اشکال ... ملاحده ... لا دینیان

جواب اشکال نیچریان و ملحدان از وقوع معجزات موسی که ان باتفاقات بوده ۱۲

جواب اشکال آریه هنود و لا خدایان و لا دینیان در ایات موسی ۱۲

از قصص و بلاد و قری و سلطنت سلاطین صحیح و ثابت میشود و حمل آن بر خلاف واقع در این ازمنه خلاف تواتر و تکذیب آن یا شک در حصول آن باطل میباشد
رابع بحسب تواتر کتب منزله بر انبیا آن واقعات سالفه صریحا ثابت است **پس** تصدیق همه آن مفصل بالتفصیل والمجمل بالاجمال واجب التصدیق و ثابت است
خامس نبوة انبیائیکه بتواتر حجج و دلایل قاهره جا ثابت شده **پس** جمیع آنچه انبیاء معصومین صادقین بوحی و تنزیل بیان فرموده‌اند و نادست بدست
و زبان بزبان خلفا عن سلف العدول والثقات من اهالی ادیانهم بما رسیده واجب التصدیق است **تنبیه** باین براهین و دلایل قصص جمیع انبیاء
و موسی ثابت و واجب التصدیق است **پس** بثبوت این مزعومات واهیه منکرین الهیت و لا دینیان براهمه هند و اهل دهر و اهل طبیعة و نیچر باطل لا اعتبار است
اما جواب حصول چنان امور باتفاق عادة قدیمه دهور احتمال باطل است زیرا که اگر باتفاقات بغیر طلب انبیاء و بغیر قرین بدعاء انبیا میشد البته اهالی آن عصر
خصوصا خصام کفار مقابلین الزاما بانبیا میگفتند که اینچنین همیشه باتفاقات دهر عاید میشوند پس حجت بودنها باطل میشد **و هرگاه** بوعده و وعید انبیا در اوقات
معینه آیات الهیه مطابق و موافق مدعو و موعود انبیا قرین بدعاء ایشان وارد شدند **پس** این مزعومات و شبهات رکیکه مشککین بالراس والاصالة باطل شدند
بلی معاصرین مرسل الیهم **هرگاه** انکار ایمان و تصدیق آیات کردند او بجهة کمال جهل و عناد بخوف زوال عواید و فواید و مملکت و سلطنت و ظهور کذب و ذلة
خود کردند **و** انکار خصم جاهل و دینی اصلاً عقلاً و شرعاً اعتبار ندارد چه لا بدا انها عادة یک عذری باطل پیش میکنند **و** تصدیق و تسلیم نکردن اعداء دعوای مدعی
صادق را باطل فی نفسه نمیشود ثم الله اعلم **بحث خامس** طوفان بضم اول و سکون ثانی از طاف یطوف طوفا و طوافا میباشد بمعنی هرچه بطور گرد دایره
باشد یا بدور بگردد ○ مدور و محیط چیزے در اصل باشد **پس** از آن طایف صیغه فاعل بمعنی دور کننده بدور شیء باشد **و** طواف اسم مسلکی از افعال حج است
که حاجی و معتمر چار دور کعبه معظمه هفت گردش میکنند **پس** اسم آن فعل طواف **و** اسم فاعل آن طایف **و** مطاف آن موضع طواف میباشد **و** در طوفان
که آیا جمع است **یا** مصدر اهل لغة دو قول دارند نزد **بصریین** طوفان لفظ جمع و احدش طوفانة است **و** قول اخفش است هو فعلان من الطوف
لانه یطوف بالشیء حتی یعم **و** واحده فی القیاس طوفانة **نزد کوفیین** طوفان مصدر چون رجحان و نقصان است **و** لا یجمع وهو من طاف
یطوف **و** همین قول مبرد است وقال الطوفان مصدر مثل الرجحان والنقصان ولا حاجة الی ان یطلب له واحد **بحث سادس** قوله تعالی فارسلنا
علیهم الطوفان یعنی پس بسبب جحد و انکار ایشان از ایمان فرستادیم بر ایشان طوفان را **بدانکه** بسبب تعدد معانی لغوی طوفان مفسرین هم در حقیقة
آن خلاف کردند چنانچه **زجاج** گفته الطوفان من کل شیء ما کان کثیرا محیطا مطیفا بالقوم کلهم کالغرق الذی یشمل المدن الکثیرة فانه یقال
طوفان **و** کذلک القتل الذریع طوفان **و** الموت الجارف طوفان یعنی طوفان عام عبارة است از هر شیء که بکثرة محیط مطیف و ابر مهلک قوم باشد چون
غرقیکه شامل بلاد کثیره ملکی باشد خواه از آسمان آب ببارد خواه از زمین بجوشد خواه سیل سیلان از جبال بیاید آنرا طوفان گفته میشود **و** همچنین قتل عام جریع
جاری مردم ملکی است هرچند آن قتل عام باهم در مردم باشد **و** همچنین موت و مرگ چون سیل سیلاب عام را لفظ طوفان بجهة احاطه میگویند **تنبیه**
هرگاه این واضح شد **پس** مفسرین در طوفان وجوه دارند **احدها** مراد از ارسال طوفان بقوم فرعون نزول باران از آسمان تا هفت روز و شب بلا نفصال
پی‌هم بلا انقطاع میباشد **و** همین اکثر مفسرین بروایة ابن عباس **و** همین قریب باصل حقیقة است **امام رازی** وغیره در اینجا گفتند فیقول الاکثرون علی
ان هذا الطوفان هو المطر الکثیر علی ما رویناه عن ابن عباس **در مجمع** فرموده اختلف فیه **فقیل** هو الماء الغالب الخارج عن العادة الهادم للبنیان
والقالع للاشجار والزروع عن ابن عباس یعنی از طوفان بقولی مراد آب غالبی خارج از عادة است اندازنده اماکن و برکننده درختان از بیخ و بن و زراعات را
و همین قول سید المفسرین ابن عباس است **در کشاف** گفته الطوفان ما طاف بهم وعلیهم من مطر او سیل یعنی طوفان عبارت است از آنچه طواف
و دور کرده بقبطیان بوده و بر ایشان من الله غالب و وارد شده از باران یا از سیلاب **و** از **فقیل** طغی الماء فوق حروثهم وذلک انهم مطروا ثمانیة ایام فی
ظلمة شدیدة لا یرون شمسا ولا قمرا ولا نجما ولا یقدر احد ان یخرج من داره یعنی بقولی آب سیلابی بر اراضی مزروعی و محروثی و ریاضی از
بارش الهی طغیان کرد و تا هشت روز و شب متصل بارید و یکسان و یکحال عالم برایشان تیره و تاریک بظلمة ابر و باران شد حتی هرگز روی و اثر
مهر و ماه و انجم اصلا ندیدند **و** احدی قدرة برآمدن از خانه خود نداشت **و قیل** ارسل الله علیهم السماء حتی کادوا یهلکون **و** بیوت بنی اسرائیل **و** بیوت
القبط مشتبکة فامتلئت بیوت القبط ماء حتی قاموا فی الماء الی تراقیهم فمن جلس غرق ولم یدخل بیوت بنی اسرائیل قطرة **و** فاض الماء علی وجه
ارضهم و رکد فمنعهم من الحرث والبناء والتصرف ودام علیهم سبعة ایام یعنی بقولی بر ایشان خالق آب سما تا مدة هفت روز ارسال کرد قریب بهلاکت

جواب اشکال که آیات موسی باتفاقات دهر بوده ۱۲

وجوه معانی لفظ طوفان که در تفسیر شده ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

رسیده بودند و خانهای بنی اسرائیل و خانهای قبطیان مشتبک و مختلط بودند پس بیوت کل قبطیان ممتلی و مشحون و پر باب تا چنبر گردنهای آنها و قامتهای اینها هم بقولی ده گز بذراع طویل بودند پس هرکس که قعود میکرد غرق آب میشد و هیچ خانه از دیار بنی اسرائیل یک قطره آب داخل نشد و سیلاب و جریان آب بطور سیلاب بر روی ارض ملک مصر شده چون بحر محیط گردید و بایستاد پس ممنوع شد از کشت زراعة و از بناء و تصرف در زمین و دائم ماند اخاله بر ایشان تا هفت روز و بقولی تا یکماه ثانیها مراد از طوفان اینجا موت و بائی است ذریع جارف است که شبانه بر طایفه قبطیان یکدفعتا نزل شده تا صبح احدی از مرد و زن و طفل زنده باقی نماند و همین منقول در مجمع از مجاهد و عطا است ثالثها مراد از طوفان اینجا طاعون عام است و بالقوم احاطه کرده و میمردند دفعة و در مجمع آنرا نقل از وهب منبه کرده و قال الطوفان هو الطاعون بلغة اهل الیمن ارسل الله علی ابکار ال فرعون فی لیلة فاقضهین فلم یبق منهن انسان ولا دابة یعنی طوفان اینجا بمعنی طاعون بلغة اهل یمن است و خالق فرستاد آنرا بر ابکار آل فرعون در یک شب و همه اینها مردند پس باقی نماند از زنان ابکار هیچ دختری و نه هیچ حیوانی از گاو و بز و گوسفند و شتر و غیر اینها و همین مرض از آنوقت الی هذا الحین باقی در دنیا است و همین را ثعلبی و بغوی نقلکرده اما در مرویه ثعلبی ابکار آل فرعون بزبان است و در غیر آن ابکار بالبا است رابعها مراد از طوفان اینجا جدری یعنی آبله روئیدن در ابدان انسان و حیوان و برانانکه وارد شد احدی از اینها باقی نمانده مگر آنکه مرد و این اول عذابی هست که از جانب خداوند عالم بالقوم ابتداءً وارد شده اینمنقول از ابو قلابه در معالم و مدارک و کشاف و لباب و کشف البیان عرایس ثعلبی و غرایب التنزیل و نیشاپوری و غیرهم است و احدی باسناد خود نیز باینمضمون موت از پیغمبر روایت کرده اند قال الطوفان هو الموت رازی ایراد بران فرموده و هذا القول مشکل لانهم لو امیتوا لم یکن لارسال سایر انواع العذاب علیهم فایدة یعنی اینقول تموت باین انواع امراض مشکل است چه غرض اگر اماتة ایشان بود هر آینه برای ارسال عذاب بران فایده نبود جواب لو صح هذا الخبر لوجب حمل لفظ الموت علی حصول اسباب الموت مثل المطر الشدید والسیل وغیرهما اگر این وجه اماتة بتمریض صحیح اثبات شود هر آینه میباشد حمل این الفاظ موت بر حصول اسباب موت چون باران شدید طوفانی و سیل سیلابی و غیر آنها خامسها مراد از طوفان در اینجا امر من امر الله میباشد و همین قول ابو ظبیان در تفاسیر عامه از خاصه در مجمع و الجنان است انه قال الطوفان امر من الله طاف بهم ثم قرء فطاف علیهم طائف من ربک وهم نائمون یعنی مراد از طوفان در اینجا امر الهی است که او دور و گردش بهمه قبطیان کرد پس از ان تلاوه آیه بران مطلب کرد یعنی پس دور کرد بر همه آن قوم یعنی فرا گرفت اینها را دور کننده از جانب پروردگار تو و همه اینها خواب بودند و اینهم از احد مرویات ابن عباس است اشکال طوفان هرگاه بمعنی باران و سیلابی دور کننده و فرا گیرنده عالم بحسب حقیقة باشد و جمع اینوجوه از لفظ واحد طوفان چگونه صحیح میشود جواب طوفان هرگاه از طاف طوفا و طوفانا مصدر بمعنی آنچه محیط دایر فرا گیرنده در لغة باشد پس بنابران هر آفتیکه با اینها حاوی فرا گیرنده مهلک باشد بر او اطلاق میشود بجهة معنی ماخذی بواصله آن لهذا هر یکی از اینوجوه بطور دایر اهل قبطی را فرا میگرفت و باحاطه او اطلاق طوفان بر هر یک وجه از اینوجوه من جهة الماخذ میشود اما اطلاق طوفان باحاطه بر آب سیلان سماوی و ارضی اکثر و اشهر و اغلب در لغة و استعمال شده مختار اکثر مفسرین امة همین وجه است اشکال از وجوه معانی احد الاقوال بالضرورة صحیح است پس جمع همه اقوال محال و اما باختیار واحد الاقوال ترجیح بلا مرجح نیز لازم میاید او هم باطل است جواب چونکه طوفان در اصل شئ مهلکی محیط میباشد پس طوفان سبب اهلاک فی نفسه میباشد طفا لفظ طوفان محمول بر هر سبب مهلک میشود پس تسمیه لفظ طوفان کانه باعتبار سبب بر سبب گردیده پس اولی بحسب لغة و ماخذ نیز بر مهلک آبی و مشهور بین المفسرین و مختار ایشان شده و ترجیح بلا مرجح مطلقا عاید نمیشود ثم الله اعلم بحث سابع جراد بمعنی ملخ میباشد پیدایش و نشو و نما در بیابانها و جبال که خارج و بعید از سرحدات آبادی ارض میباشد در مصباح گفته والجراد معروف والواحدة جرادة یقع الذکر والانثی کالحمامة و قد تدخل التاء لتحقیق التانیث و من کلامهم رأیت جرادا علی جرادة و رازی از لحیانی نقلکرده انه قال ارض جردة و مجرودة قد لحسها الجراد اذا اصاب الجراد الزرع قیل جرد الزرع یقال بنت مجرود قد اکل الجراد و رقه سوال چرا ملخ را بجراد نامیدند و معنی جراد نزع و ازاله چیزی از چیزی باشد جواب سمی بذلک لانه یجرد الارض ای یاکل کل ما علیها من الاوراق والنباتات والزراعات بعض اهل معانی تسمیه ملخ بجراد گفتند که نامیده شدند باسم جراد چه او مجرد و خلاص و عاری میسازد زمین را و میخورد هر چه بران روئیده باشد از اوراق اشجار و نباتات و زراعات و گیاه و علف حیوانات او بران باقی چیزی نمیگذارد جواب ثانی بعض ائمه عربیه نیز فرموده و اصل هذه کانه من الجرد و هو اخذ الشئ عن الشئ علی سبیل النحت والسحق و منه یقال للثوب الذی قد ذهب وبره جرد و ارض جردة لا نبات فیها در وجه تسمیه جراد بجراد فرموده چونکه اینکلمه ماخوذ از جرد بمعنی اخذ شئ از شئ بصورة تراش و در بدن و سائیدن با این

جواب سوال چرا ملخ را جراد نامیده

بجا شده اینها

WWW.MAABLIB.COM

نمیباشد و از اینجا گفته میشود جامه را که برش رفته باشد جرد یعنی جامه بلا و بر و زمین بلا گیاه و لا نبات را **بحث ثامن القمل** یعنی نوع خسک نمیباشد و واحدش

قمله است از قمل یقمل قملاً فهو قمل از باب تعب است **در منتهی الارب** وغیره گفته قمل بفتح اول و سکون ثانی بمعنے سپش **و** بفتحتین سپش شدن **و** بضم

قاف **و** تشدید میم مفتوح بمعنی کنه که اکثر بشکمهای بهایم خصوصاً گوسفند و بگاو نر و گاو میش و شتر از ناف تا خصیتین ایها چسپیده خون ایها میخورد و میباشد

و بمعنے جراد کوچک بلا پر و بال باشد **و** بفتح مع ادغام میم جمع قمله است **فخر رازی** گفته واما القمل فقد اختلفوا فيه **فقيل** هو الدبى الصغار الذى لا

اجنحة له وهي بنات الجراد **بحث تاسع** والجراد والقمل **عطف** بر فارسلنا است اى فارسلنا عليهم الجراد والقمل یعنی پس از رسال طوفان آب

برایشان و فرستادیم برایشان جنس ملخ را تا کل زراعات و نباتات و اوراق اشجار و ثمار و کل خضراوات و گیاه روئیده کلا را خورد و زمین ملک ایشان صاف پاک کرده

مجرد و خالص خاک ارض نمودار باقی گذاشتند و پس از ازاله آن برایشان جنس و انواع قمله فرستادیم **بقولی** سپشها **و بقولی** خسکها **و بقولی** کنها **و**

بقولی ملخهای صغار بلا بال **و بقول** عبد الرحمن بن اسلم او تراغیب یعنی کیک **و بقول** ابی طلحه ذباب یعنی مگس بود **و بقولی** سوسها که از حبوب

گندم و برنج میروید بخو یکه ابدان و البسه و فروش خواب وارد و برنج و انواع زراعات قبطیان را و ابدان ایها را میخوردند و در آب و عاش و اغذیه و اطعمه همین

کرمها میشد و از روس و وجوه همه ایها متصل در هر شئی ایها همه این میریختند و میافتادند **اقول** جمع همه این اقوال ممکن الحصول است یعنی همه انواع حشرات

و کرمها بر همه ایها معادر یکوقت دفعة یکی بعد دیگر و اجتماعاً برایها مسلط شدند **در کشاف** بالایجاز همین را ذکر کرده فسلط الله عليهم القمل وهو الحمنان

وفى قول ابى عبيدة كبار القردان **وقيل** الدباء وهو اولاد الجراد **وقيل** بنات بنات اجنحتها **وقيل** البراغيث **وعن** سعيد بن جبير السوس

ناكل ما ابقاه الجراد ولحس الارض وكان يدخل بين ثوب احدهم وبين جلده فيمصه وكان ياكل احدهم طعاماً فيمتلى قملا وكان يخرج احدهم

عشرة اجربة الى الرحاء فلا يرد منها الا يسيراً **و در خبر** است که سعید بن جبیر فرمود كان الى جنبهم كثيب اعفر فضربه موسى بعصاه فصار قملا فاخذ

فى ابشارهم واشعارهم واشفار عيونهم وحواجبهم ولزم جلودهم كانه الجدري فصاحوا وصرخوا وفزعوا الى موسى فرفع عنهم فقالوا الآن قد

تحققنا انك ساحر عليم وعزة فرعون لا نصدقك ابداً فارسل الله عليهم بعد شهر الضفادع فدخلت فى بيوتهم وامتلأت منها آنيتهم واطعمتهم

فلا يكشف احد شيئاً من ثوب ولا طعام ولا شراب الا وجد فيه الضفادع وكان الرجل اذا اراد ان يتكلم وثبت الضفدع الى فيه وكانت تمتلى

منها مضاجعهم فلا يقدرون على الرقاد وكانت تقذف بانفسها فى القدور وهى تغلى وفى التنانير وهى تفور فشكوا الى موسى وقالوا ارحمنا

هذه المرة فما بقى الا ان نتوب التوبة النصوح ولا نعود فاخذ عليهم العهود ودعى فكشف الله عنهم ثم نقضوا العهد فارسل الله عليهم الدم

فصارت مياههم الدم فشكوا الى فرعون فقال انه سحركم فكان يجمع بين القبطى والاسرائيلى على اناء واحد فيكون ما يلى الاسرائيلى ماءً

وما يلى القبطى دماً ويستقيان من ماء واحد فيخرج للقبطى الدم وللاسرائيلى الماء حتى ان المرأة القبطية تقول لجاريتها الاسرائيلية اجعلى الماء

فى فيك ثم مجيه فى فى فيصير الماء فى فيها دماً **و** عطش فرعون حتى اشفى على الهلاك فكان يمص الاشجار الرطبة فاذا مضغها صار دماً وها الطيب ملحاً اجاجاً

بحث عاشر والضفادع جمع ضفدع بکسر دال مهمله یعنی غوک که در آب اکثر **و در برهم** قلیل زندگی میکند **و در هند** اکثر در ایام و موسم بارش ظاهر و نمودار

و غوغای ایها بلند میشود **در مصباح** گفته الضفدع بكسرتين الذكر **و** الضفدعة الانثى **ومنهم** من يفتح الدال **والخليل** انكره وجماعة وقالوا

الكلام فيها **و** الجمع الضفادع **در صحاح** گفته ضفدع بکسر ضاد و دال جمع ضفادع و بعض بفتح دال ایضاً آمده **و** خلیل ازان منکر است چه فعلل چهار حرفی

بغیر درهم و هجرع و هبلع نیامده **در منتهی الارب** گفته ضفدع بمعنی غوک در ان لغات است ضفدع بالفتحتین کجعفر **و** بضمه ضاد و فتح دال چون

جندب **و** ضفدع بکسر اول چون درهم وهذا اقل او مردود و قال الخليل ليس فى الكلام فعلل بكسر الاول غير الدرهم **بحث حادی عشر** الدم بمعنے خون

سوال آیا دم از باب واوی هست یا یائی **و** وزن و باب او چیست **جواب** و در ان اهل صنع دو قول دارند **احدهما** ناقص واوی است **پس** نزد ایشان

اصل دمی دمو از دمی یدمی دمیاً چون رضی یرضی رضیاً و رضواناً **و** تثنیه این دموان **و** همین قول جوهری است **ثانیهما** اصل دم دمی ناقص یائی است

بتسکین میم لانه يجمع على دماء **و** دُمى مثل ظبى وظباء وظُبى و دلو و دلاء و دُلى **و** همین قول سیبویه است **و** مبرد گفته اصل الدم دمى بالتحریک است زیرا که

تثنیه او دمیان است هر چند جمعش مخالف نظایرش آمده **و** تصغیر دم دُمَیّ **و** تثنیه او دمیان **و** يقال دمى الشئ يدمى دماً ودمياً فهو دم مثل فرق يفرق

فرقاً فهو فرق **در مصباح** گفته که باب الدم از باب تعب است دمى الجرح دماً و دمياً ايضاً على التصحيح خرج منه الدم فهو دم على النقص و سيجئ

قصه جراد و قمل و ضفادع امری متفق علیه مفسرین از رازی و [illegible] کشاف کل نقل شد ۱۲

سؤال اشتقاق دم [illegible] یائی است یا واوی

WWW.MAABLIB.COM

بالالف والتشدید ویقال اصل الدم دمی بسکون المیم لکن حذف لامش کردند وبجای آن محل اعرابش میم گذاشتند وبقولی اصل بفتح میم است وتثنیه
آن بیاء چون دمیان وبقولی دموان وگاهی بلفظ واحدش مان میآید **بحث ثالث عشر** والضفادع والدم ایتهم معطف ماقبل تقدیرش برفاد سلنا علیهم
الضفادع والدم است یعنی پس فرستم کنه وکیک وکنه وسپش برقوم فرعون جنس غوک تا یک هفته یا یک ماه برایها مسلط شده عاجز گردیده امن وامان از موسی خواسته
وامان یافته باز نقض ونخث عهد کردند پس غالق برایشان حج فی فستاما در دم دو قول اند **قول اول** مراد از تقیید دم جریان خون رعاف است یعنی رعاف
خونے هست که از دماغ بطرف بینی میآید پس زنان ومردان وصغار وکبار بنی قبطیان حتی فرعون هم را از دو سوراخ بینی دو میزاب چون رود جوی مستمر اشب
روز جاری بود وهمین قول زید بن اسلم است **قول ثانی** مراد ازین دم خونے هست که خالق خون بود فرستاد از جانب آسمان بعوض باران ماده هر چاهی
وهر چشمه خون محض وخالص شد وهر نهر وهر جوئی ملک مصر حتی رود نیل بدل از آب بخون ممتلی جاری شد الا آب بنی اسرائیل وخون نشد حتی زنان ومردان
بنی اسرائیل بدهان های قبطیان آبیکه میریختند بمحض رسیدن آب بدهانهای اینها بفور خون محض خالص میگردید لهذا فرعون پوست شاخهای سبز واوراق سبز اشجار
وخضراوات بتشنگی وعطش بجوید رطوبة آن هم مبدل بخون در دهان او بفور میشد پس قبطیان کلهم مع فرعون بنهایت تضرع وجزع وفزع بموسی التماس
رفع آن وایمان آوردن خود مع المواثیق والاحلاف کردند این بلا هم مرتفع ازاین شد وبعد از آن باز نخث میثاق وخلاف حلف کفر کردند **فخر رازی**
قال المفسرون کل عذاب یبقی علیهم من السبت الی السبت وبین العذاب الی العذاب شهر لینظر هل انهم یوفون المواثیق ام لا یعنی مفسرین گفتند
هر عذابی برایها از یوم شنبه تا یوم شنبه هشت روز باقی میماند وفصل امان بعد از عذابی تا ورود عذاب دیگر یک ماه داده میشد تا اظهار سازد که آیا ایفاء ایشان
بمواثیق وعهود خود میکنند یا نه **تنبیه** همان اشیائیکه بفرعونیان من الله آمدند برایها عذاب الله بودند وهمان برای بنی اسرائیل کرامة الله واجلال الله بود پس شیء واحد بر یکی عذاب
وبرای دیگری کرامة ومعجزه بوده غیر خالق واحد قهار ذو الاقتدار ممکن نبوده ونمیباشد **سوال** آیا رنگ آب بخون سرخ مینمود ودر واقع برلذة ومزه وخاصیة آب
باقی بود یا فی الواقع ماهیة وحقیقة آب مع خواص ولوازم واثر ومزه ولذة او من جمیع الاحوال منقلب ومتبدل بخون میشد **جواب** بلاشک حقیقة آب مع لوازمه بخون
وبلوازمه وخواصه واثره ولذته منقلب ومتبدل میشد چه این امور من باب الاعجاز بوده وهر معجزه علی الحقیقة میباشد بخلاف سحر وشعبده ونظربندی وکافیست
براین که کلها من رسنها وزیبقها بیز مهای طویله ضخیمه از سحر که عصا موسی علیه بلع کرده بعد ابتلاع آن ابدا آثار اینها از آن عصا نمودار نشد بل در بطن او نابود گردید +
بحث رابع عشر آیات مفصلات آیات منصوب بحال ومفصلات صفة آن میباشد وتفسیر این آیات مفصلات دو وجوه اند **احدهما** آیات هی معجزات بلا خلاف مفصلات
یعنی مبینات موضحات مظهرات بان لا تشتبه ولا یشک عاقل من انها افعال الله الخارقة خاصة لا یقدر علیها غیر الله الواجب القادر یعنی در اینجا آیات
بمعنے معجزات بلا خلاف میباشد **اما** مفصلات بمعنی واضح وظاهر بذاتها وعلی ومظهر بغیر اند که اشتباه وشک نمیکند هیچ عاقل ولاحق نمیشود او را تردد اصلا وابدا در بودن
آن امور خاص از افعال خارقة العادة خالق ذی الاقتدار وبعلم قطعی میداند که بر ایجاد آن احدے از خلایق متمکن ومقتدر اصلا وابدا نیست **ثانیها** المراد فصل بین
بعضها وبعض بزمان یمتحن فیه احوالهم وینظر اهیقبلون الحجة والدلیل ویستمرون علی الخلاف والتقلید بالجحد والعناد یعنی مراد از مفصلات فصل زمانی
است که میان هر یک عذابی تا اتیان دیگر باینها مهلت داده میشد بطور امتحان تا دران فصل زمان احوال شان ظاهر ودیده شود که آیا حجة را واقعا قبول کرده وبآیا عمل
مینمایند مطابق انجه یا بخلاف آن اظهار کفر اصلی خود بنمایند وتقلید وجهل وجحد وعناد خود رفتار کنند **ولکن** عامه مفسرین محققین تصریح کردند که کان العذاب یبقی
علیهم من السبت الی السبت وبین العذاب الی العذاب کان فصل الی ثمان من الا من شهرا یعنی هر یک عذابی تا یک هفته برایها مسلط وباقی میماند وبعد از ذهاب
هر عذابی تا مجی عذاب دیگر یک ماه فاصله داده میشد پس عذاب دیگر میآید **ثالثها** یحتمل ان یکون من هذا التفصیل تفصیل بین جنس الآیات یعنی یأتی علیهم
عذاب غیر عذاب السابق عقاب اخر یعنی محتمل است که مراد از مفصلات اتیاء عذابی غیر عذاب سابق چنانچه بعد طوفان جراد آمد وبعد جراد قمل آمد وبعد قمل ضفادع
آمد وبعد ضفادع دم آمد پس هر آیه لاحقه جدا غیر آیات سابقه آمده ودر فصل آیات مراد انفراد آیتی از آیة دیگر میباشد چه فصل وصل بمعنی حایل وجدائی از ما قبل
میباشد **اقول** همه وجوه مسطوره را مفصلا محتمل است پس ممکن است اینوجوه جمعا مراد باشد ثم الله اعلم **سوال** وآنچه در کتاب الله است ولقد آتینا موسی
تسع آیات بینات آن آیات تسعه کدام اند **جواب** درانها خلاف کردند **نزد بعضی** هی العصاء والید البیضاء والطوفان والجراد والقمل والضفادع
والدم والطمس وفلق البحر **نزد بعضی** ید بیضا وعصاء موسی ولسان بی لکنة فصیح دستی بعد انحلال عقده لسانی آنحضرت وفلق البحر ومجی طوفان وجراد و
قمل وضفادع ودم **وبقولی** طوفان وجراد وقمل وضفادع ودم وفلق بحر وعصا وطمسه وحجر موسی **وبقولی** بدل طمسه حجرات وید بیضا وسنین

جواب سوال با تحقیقات معجزه مع خواص
یعنی منقلب نشد یا نبود
جواب سوال در اسماء آیات تسعه موسی یعنی بیان (ورد)

قمل وتقص ثمرات ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ﴾ تسع مثل تبیین الّا نقص ثمرات و سنین را آیه واحده شمرده تلقف عصا سحر ساحرین را بعوض آن شمرده **و بقولی** تسع آیات تسع احکام تهد
بیاشد **و** ابن قول ضعیف است **در مجلد خامس بحار** در جلد نبوة انبیا همه وجوه مزبوره را جمع کرده من شاء فلیرجع الیه **تبصره** ثعلبی باسناد خود از ابو امامه باهلی
از حضرت رسول الله صلعم روایة کرده انه قال ان مریم ابنت عمران سئلت ربها ان یطعمها لحماً لا دم له فاطعمها الجراد فقالت اللهم اعشه بغیر رضاع وتابع
بینه بغیر شیاح فقلت یا ابا المضیئی ما الشیاع قال الصّوت حاصل آنکه مریم بنت عمران از پروردگار درخواست کرد که مر طعامی از لحم بده که برائی آن جانور اصلاً در
زندگیش خون نبوده باشد **و** خالق در طعامش جراد داد **پس** مریم دعا کرد برای ملخ که اورا زندگی بده و باقی بگذار بغیر شیر خوارگی و تا بعداری **الخ** **اشکال معضل**
هرگاه او سبحانه عالم از ازل بود که فرعون واحدی از قوم او ایمان نیارد ابداً **پس** چرا چنین آیات و معجزات قاهره را بتوالی و تعاقب بجای یک با اینها آیات تسعه
داد **و** چه سود و چه فایده در توالی و بر اظهار کثرة آن خوارق غیر از ازدیاد تعدی و اضلال و ضلالة و انکار حاصل شده **مع هذا** تکثیر در اظهار خوارق موجب اسقاط خرق
و عظم وقع آن از قلوب و عیون ناظرین میشود **و ایضاً** بقوم محمد خاتم الانبیاء مع درخواست معجزات بکرات و مرات اجابة نکرده و داده نشده **و** در این چه فرق است
جواب مخل اما از وجه جبریه بقاعده کلیه نهاکه او تعالی امر بایمان و نهی از کفر بکافر میکند ولکن مراد و مطلوبش از کافر ایمان نمیباشد **و** یفعل الله ما یشاء و یحکم ما یرید
اشکال بر این باطل است **اما نزد عدلیه** جمیع افعال الهیه منوط و پیچیده بصلاح اند **پس** در جمیع آنچه صلاح در باره عباد است میکند و آنچه صلاح نمیداند نمیکند
صلاح علیم حکیم مدبر تعالی عین خیر برای بندگان و ضرار اصلاً در آن نیست **و صاحب لباب** از معتزله نیز نقل کرده فلعله تعالی علم من قوم فرعون ان بعضهم کان یؤ
بتوالی تلک المعجزات و ظهورها فلهذا السبب والاها علیهم انتهی **پس** بنا بر اینهم اشکال ساقط است **اما جواب** تکثیر در اظهار معاجز از خرق العادة بر نیاید چه از
غیر انبیاء و خلفاء الله تعالی مع الدعوا ظهور معجزه ابداً ممکن الحصول نیست **بل** توالی و تکثیر اظهار آن مستلزم ازدیاد اعتقاد و کمال ایمان و نهایة تقویة تصدیق مصدقین با لضرو
میباشد ثم الله اعلم **اما جواب فرق** در بین این دو قوم موسی و محمد علیهما السلام قوم فرعون را بغیر طلب اعجاز آیات فرستاده شد اتماماً للحجة و قطعاً للمعذرة
علیهم **و اما** بقوم محمد اجابة نشد مع الطلب لانه تعالی یعلم منهم ان احداً من هذا القوم لا یزداد بعد ظهور تلک المعجزات المقترحات المطلوبات الا کفراً و عناداً
فبذلک یستحق هذا القوم ازال عقاب الاستیصال کالامم السابقة منهم کقوم فرعون مع سبق حکمته تعالی ان هذه الامة لا یواخذهم فی الدنیا بعقاب الاستیصال
لاجل ذلک ما اجاب الله تعالی **تنبیه** پس فرق باین واضح و هویدا شد بحمد الله تعالی **بحث خامس عشر** فاستکبروا وکانوا قوماً مجرمین اینجا نقل حال فرعونیان
است که مع توالی و تعاقب آیات و معجزات قاهره ملجئه الی الایمان ایشان ایمان نیاوردند و تصدیق نکردند **و** اینجمله تذئیلیه متضمن بیان علة ایمان نیاوردن است یعنی
پس از رسیدن و معاینه همه آیات تسعه دفعةً فدفعةً تا بیست سال فرعونیان هر مرة اقرار میکردند که ما ایمان میآریم آخر ایمان نیاوردند بجهت کبر خود تکبر از ایمان و از تصدیق
موسی کردند و بودند ایشان مجرمان یعنی اشد گناهگاران **در تفسیر کبیر** فرموده و روی ان موسی مکث فیهم ای فی قوم فرعون بعد ما غلب السحرة عشرین
سنة یریهم هذه الآیات وما آمن احد من القبطیة قط حتی غرقوا کلهم مع فرعون مرویست که موسی کلیم الله در قوم فرعون مع الرسالة بعد غلبه آنحضرت بر سحره
تا بیست سال در اهدار القوم مصروف بود و انواع و گوناگون ایشانرا آیات و معجزات خود می نمود **و** اصلاً احدی از قبطیان ایمان نیاورد تا آنکه کلهم از زنان و مردان
و کبار و صغار غرق بحر شده نشان ایشان احدی در دنیا باقی نماند **قاعده قد** یمهد آنکه متفق علیه اهل تفسیر **و** اهل سیر است که تا آنکه معاجز و آیات الهی رسیدند **پس**
از آنکه تکذیب آن کردند هیچ یک امتی از آن امم نماند مگر بعد آن معذب بعذاب استیصال گردیدند **و** احدی از اینها باقی در دنیا نمانده بجهت اکمال و اتمام حجة
بر اینها و این **سنت الله** قدیماً الی عصر محمد عصر بعصر جاری و ساری بود **و** تتبعه اهل سیر و تواریخ از آن آگاه میکند پس میدانند لن تجد لسنت الله تبدیلا کتاب الله
ناطق است **تنبیه** هرگاه بتو اینوا ضح شد **لهذا** بامت محمد اجابة و اعطاء معاجز مقترحه نشد چه در علم سابق ازلی تعالی مقرر گردیده بود که نبی خاتم رحمة للعالمین
بنص کتاب الله وما ارسلناک الا رحمة للعالمین است **و** امت آنحضرت هم امة مرحومه بلحاظ آنحضرت گردیده **پس** باین امة اگر معاجز مقترحه مطلوبه با اینها میآمدند
البته واجب العقوبة فی الدنیا بطور استیصال چون عصاة امم ماضیه میشدند **و** اختلاف مصلحت مقرره سابقه علم تعالی میشد **و** ظهور خلاف معلوم تعالی محال **است و** مصرح این
نیز آیه وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم است **و خبر مشهود** متفق علیه است که بعد آنحضرت عترت طاهره آنجناب تا قیامت امن و امان خلایق در دنیا اند
قال صلعم الا ان اهل بیتی امان لاهل الارض کما ان النجوم امان لاهل السماء فاذا ذهبت اهل البیت عن الارض جمیعاً لذهبت الارض باهلها جمیعاً
رواه جماعة منهم الامام احمد **و** ابو نعیم **و** الحاکم مع التصحیح وغیرهم باسانیدهم الکثیرة یعنی پیغمبر صلعم فرموده آگاه باشید ای اصحاب و امت که بتحقیق اهلبیت
من امن و امان و نجاة اهل زمین اند چنانچه ستارگان امان و امن مر اهل آسمان اند پس وقتیکه کل اهلبیت من از زمین بروند هر آئینه کل اهل زمین مع زمین میروند

WWW.MAABLIB.COM

یعنی در ہمان آن قیامت قایم میشود و آنرا جمعی از ایمہ محدثین چون احمد حنبل و حافظ ابونعیم و حاکم مع التصحیح وغیرہم باسانید کثیرہ خود روایت کردہ اند ++++

قوله تعالى وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ○ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ○ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ○

ترجمه این آیات ثلثه و ہرگاه بوقوع و فرود آمد بر فرعونیان عذابہا مذکوره پس فرعونیان از روی تضرع و توقع گفتند ای موسی بخوان برای ما پروردگار ترا یعنی از و بطلب برای ما نجات مارا ازین عذاب منزل و مسلط کرده ساخته بآنچه عہد و وعده کرده است نزد تو و آن عہد نزد تو است یعنی با تو خالق تو عہد بسته و وعده بتو داده است که ہرچه تو میخواہی از من اجابه آن میکنیم و بلا تاخیر بتو میدہیم ای موسی اگر تو زایل و دور سازی از ما این عقوبات و عذابہا را البته با ایمان میاریم و تصدیق میکنیم مر ترا و ہر آئینه میفرستیم با تو قوم بنی اسرائیل کلا را ہر جاکه بخواہی ببر انہا را پس بدعای موسی ہرگاه کشف آن رجز و ازاله آن از ایشان و تاخیرش کردیم و مہلت دادیم ایشانرا تا زمانی و مدتی که ایشان رسندگان آن مدة بودند یعنی تا مدتی مقرر و زمانی معین و محدود ایشانرا مہلة دادیم از تعذیب و از اہلاک و ایشان ایفا بوعده خود نکردند و ایشان بعد ہر میثاق و عہد نکث عہد خود و خلاف آن میکردند یعنی در سابق و در لاحق زمان ہم نکث عہد کرده بر کفر اصلی قدیم خود باقی ماندند پس بجہت کفر و نکث عہود انہا انتقام گرفتیم از ایشان پس غرق ساختیم ایشانرا در دریای قلزم که نزدیک مصر است یا در نہر نیل بسبب آنکه ایشان تکذیب میکردند و دروغ میداشتند نشانہا و آثار و علامات الہیت ما را و بودند ایشان از مآل اعمال خود بیخبران و غافلان که انجام کفر و نکث عہود و مواثیق و تکذیب آیات و تکذیب انبیا و مرسلین ما بعد اثبات حجة آن بیخبر و بی تامل بودند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** رجز در لغة بمعنی عذاب از باب قتل رجز یرجز رجزاً است **و** اصل رجز میل از حق است **و** از اینجا است آیه والرجز فاهجر یعنی عباده وثن چه درین میل عبادة معبود بحق الی عبادة الصنم والوثن میباشد **و** عذاب رجز است زیراکه عقوبة بر میل از حق میباشد و گاه رجز زایل میسازد آثم و عاصی را از باطل الی الحق **و** رجز بالتحریک نوعی از شعر در حالة محاربه و مقاتله خوانده میشود متضمن مفاخر و محاسن و مناسب آبائی و مناصب نفسانی موجب تحویل مقاتل موازی میباشد **و** بآن مایل از قعود و فرار الی الحرب والقتال یکدیگر میشوند **بحث ثانی** ولما وقع علیهم الرجز یعنی ہرگاه بدوامی کفر و شرک و تمادی ظلم و تعدی ہر دم و نکث عہود و مواثیق بکرات و مرات از قوم فرعونیان بظہور میآمد پس بسزاء آن تعجیلاً لعقوبتهم فی الدنیا نزول عذاب بر ایشان بوقوع آمد و ایشان بتسلط الوان عذابہای عاجز و لاچار گردیده ہر مره و ہر دفعه ابتلاء بآن رجوع در دفع آن بسوی کلیم الله میکردند **و** مفسرین در رجز سه قول دارند **احدها** مراد ازین رجز خاص طاعون میباشد در آخر این آیات خمسه آیه سادسه عذاب طاعون بر قوم قبطی مسلط گردید در یک شب تا دم صبح یکدفعه ہفتاد ہزار آدم از زن و مرد و طفل ہلاک شدند و دفن شده نتوانستند **و** قول سعید بن جبیر منقول از خاصه و عامه است **و** ہمین مروی **در معالم التنزیل** وغیره از عامر بن سعد و قاص از سعد است که او از اسامة بن زید پرسید که آیا تو خود شنیدی از پیغمبر صلعم تسلیط طاعون بر قوم قبطی فقال اسامة بن زید نعم قال رسول الله صلعم الطاعون رجز ارسل الله علی بنی اسرائیل **و** علی من کان من قبلکم **فاذا** سمعتم به بارض فلا تقدموا علیه **و** اذا وقع بارض وانتم لها فلا تخرجوا فراراً منه یعنی آنحضرت فرمود که طاعون رجز و رجز عذاب و عقوبة الہی است آنرا خالق فرستاد بر بنی اسرائیل **راوی** شک کرده در سماع خود بآنکه **یا** بر آنانکه قبل از شما امم بودند برانہا طاعون نازل شده **پس** بارضیکه طاعون وارد شده باشد شما قدم مگذارید و داخل آن اہل بلد مشوید **و اگر** واقع شد در اہل ارضی و بلدی و شما ساکن آن بوده باشید **پس** خروج بطور فرار از آن بلد مکنید **اقول** محتمل است که راوی قوم قبطی را بقوم بنی اسرائیل اشتباه کرده باشد چه **در منثور** از ابن عباس روایة کرده اند قال لما موسی اسرائیل

ليذبح كل رجل منهم كبشا ثم ليخضب كفه فى دمه ثم ليضرب على بابه فقالت القبط لبنى اسرائيل لم تجعلوا هذا الدم على بابكم قالوا ان الله يرسل عليكم عذابا
فنسلم و تهلكون قال القبط فما يعرفكم الله الا بهذه العلامات قالوا هكذا امرنا نبينا فاصبحوا و قد طعن من قوم فرعون سبعون الفا فامسوا وهم يتدافنون
فقال فرعون عند ذلك ادع لنا ربك الخ حاصل آنکه بامر موسے هر یکی از بنی اسرائیل گوسفند یرا کشت و دست آلوده بخون او هر یکی بدر خود زده قبطیان گفتند چرا
چنین میکنید اسرائیلیان گفتند بامر موسے نبی میکنیم تا این علامة باشد بینما و بینکم چه بازوال عذاب شما هلاک میشوید و ما همه محفوظ و سالم از آن عذاب نمانیم پس قبطیان
شام کردند بحالیتکه هفتاد هزار آدم بطاعون از قبطیان دفعة مردند و مشغول تدفین انها قبطیان شدند پس فرعون نزد معاینه حال هول خورده موسی التماس
بتضرع در کشف آن کرد در منثور ایضا از سعید بن جبیر روایة دیگر کرده قال القى الله الطاعون على ال فرعون فشغلهم بذلك حتى خرج موسى فامر بنى
اسرائيل اجعلوا اكفكم فى الطين والرماد ثم ضعوه على ابوابكم كيما يجتنبكم ملك الموت فقال فرعون اما يموت من عبيدنا احد قالوا لا قال فرعون
أليس هذا عجبا انا نؤخذ ولا يؤخذون حاصل آنکه بامر موسے اسرائیلیان دستهای خود را بگل و خاکستر آلوده نشان بان بدر وازهائے خود ها کردند تا بان
علامت ملک الموت تعرض ایشان بمرگ نکند پس فرعون اینحال دیده گفت آیا از شما که غلام خانه ها هستید احدے مرد اسرائیلیان گفتند که احدے از ما نمیرد
سوائے قبطیان پس فرعون گفت اینگونه عجب نباشد که ما خود بمیریم و شما ها خود نشوید اشکال اگر روایات مسلم باشند مع التناقض و منافاة در بین اینخبرین لازم
پس لازم میاید تجویز جهل بر ملک الموت در اماتة و ابقاء خلق اینگونه جایز بر خدا و ملک الموت باشد و بعلامة خون بدر وازه کسیکه باشد بانخانه مرگ و ملک الموت
داخل میشود جواب اگر تصحیح و تسلیم چنین اخبار احاد شوند پس وضع چنین علامات دمویه بابواب اغنیاء بنی اسرائیل و علامات طینیه و رماد یه بر ابواب فقراء
بنی اسرائیل من باب التهویل لقبطیه کفره محمول خواهد شد تا موجب ترک کفر و مرغب على الايمان بانها شود نه آنکه عزرائیل جاهل از احوال و معرفة مردم بوده معهذا
عمل بر چنین اخبار احاد نیست اگر چه صحیح الاسانید باشند قاعده کلیه هر خبر یکه منافی برهان و معارض قران صحیح الاسناد باشد او ماول مطابق برهان
و محکم قران خواهد شد و اگر تاویلش امکان نباشد پس اگر صحیح نباشد واجب الرد و الترک و اگر صحیح باشد ترک عمل بالفعل و تحویل آن بمعصومین راسخین فى العلم
میباشد ثانى الاقوال در مراد از رجز آنکه بر انها برف سرخ مهلک موذی نازل شد و مثل آن قبل بر ان دیده نشده بود و در مجمع این مروی از امام و ثق
ابى عبدالله الصادق علیه السلم است انه قال اصابهم ثلج احمر ولم يروه قبل ذلك واتوا فيه وجزعوا واصابهم مالم يعهدوه قبله ثالث الاقوال
مراد از رجز عذاب معهود است و عذاب معهود همان آیات خمسه مذکورة الصدر طوفان و جراد و قمل و ضفادع و دم است بدلیل آنکه بر الرجز الف و لام عهدے
است و معهود همان آیات خمسه موروده بر انها قطعا بنص کتاب الله است و همین قول اکثر منهم الحسن و قتاده و مجاهد و غیرهم میباشد اشکال در تعارض این
اقوال چه کرده میشود چه جمع هر سه جمع متضاده ممتنع میباشد جواب فخر رازی فرموده ان القول الاخر اقوى لان لفظ الرجز لفظ مفرد محلى بالالف واللام
فينصرف الى المعهود السابق و ههنا المعهود السابق هو الانواع الخمسة التى تقدم ذكرها و اما غيرها فمشكوك فيه فحمل اللفظ على المعلوم اولى من
حمله على المشكوك فيه بحث ثالث يا موسى ادع لنا ربك بما عهد عندك اینجمله مقوله فرعونیان است ای موسے دعا کن و بخواه برائے ما پروردگار ترا
بسبب آنچه او عهد کرده نزد تو که آنچه بخواهی تو آنرا اجابة میکنم و بتو میدهم چنانچه از این آیات خمسه هر وقتیکه هر آیتی خواستی بسوال و دعا تو بتو داده شد و
بقولی تو گفتی که خدا با من عهد بسته که اگر قبطیان ایمان آورند هر آئینه از انها کشف و رفع عذاب دنیا و عقبی میکنم و بقول ابو مسلم بما عهد عندك
من النبوة فعلى هذا يكون الباء باء القسم و جوابه لنؤمنن مراد از ین عهد معهود عهده نبوة است پس بنابراین جواب لنؤمنن باشد فمعناه یا موسى
بحق ما اتاك الله من الرسالة والنبوة لما دعوت الله لكشف هذا عنا لنؤمنن لك بانك نبى مرسل من الله حقا ولنرسلن معك بنى اسرائيل جميعا
یعنی اے موسی قسم میدهیم بتو بحق رسالتیکه بتو خالق عهد کرده و داده آنرا هر گاه بدعوة تو این عذاب ما را زایل ساخت هر آئینه بتو تصدیق میکنیم و ایمان می
آریم بتو و بخالق تو بانکه تو رسول مرسلے از و حقا و صدقا و مرسل تو معبود واحد بحق است احدی شریک و ثانی ندارد در ذات و صفات خود او و هر آئینه آنرا د و
اطلاق و ارسال میکنیم کل بنی اسرائیل را با تو هر جا که میخواهی با خود ببر در کشاف گفته در بما ما مصدریه هست و المعنى بعهده عندك وهو النبوة
اما در باء بادو وجه اند احدهما باء متعلق با دع لنا ربك الخ و التقدير يا موسى ادع لنا متوسلا اليه بعهده عندك ثانيهما ان تكون قسما
مجابا و جوابها قوله لنؤمنن لك اى اقسمنا بعهد الله عندك لئن كشفت عنا الرجز لنؤمنن لك تنبيه این التماس فرعونیان مقتضی هست که ایشان
در باطن بعلم اليقين موسى را برسالة الهى و نبوة دانسته بودند و الا چنین التماس تضرع خصم خود موسی را در ازاله مضار نمیکردند و قول بانکه او را ساحر

آیاتش را سحر دانسته چنین مقال میگفتند و میخواستند ضعیف میباشد **فخر رازی** در اینجا فرمود فنقول انه تعالی بیّن ما کانوا علیه من المناقضة القبیحة

لانهم تارة یکذّبون موسی ؑ واخری عند الشدائد یفزعون ویتضرعون الیه بفزع الامة الی نبیها **و** یسئلونه ان یسئل ربه رفع ذلك العذاب

عنهم **فیقتضی** ذلك انهم سلّموا الیه کونه مجاب الدعوة **ثم** بعد زوال تلك الشدائد یعودون الی تکذیبه والطعن **و** انه انما یصل الی مطالبه بسحره

فمن هذا الوجه یظهر انهم ینا قضون انفسهم فی هذه الاقاویل انتهی حاصل کلامه یعنی ما میگوییم که او سبحانه بیان کرد معتقدة قبیحه متناقضه قبطیان را

چه گاهی تکذیب موسی **و** گاهی نزد ورود شدائد بفزع آمده تضرع میکردند آنحضرت را چون فزع و تضرع امة بسوی نبی خود **و** مسئلت میکردند آنحضرت

را در باب ازاله و رفع عذاب از ایشان **و اینحالة** مقتضی است که ایشان در واقع تسلیم کرده بودند که موسے مجاب الدعوة نزد پروردگار خود است قطعًا

بمعاینه اجابة دعوة حسنه در تنزیل الوان و اقسام عذابهای بر قبطیان **و** اجابة دعوات حسنه آخر در ازاله هر بلائی و آفتی از انها **پس** ایشان معه معاینه این احوال

در مجاب الدعوة بودن آنحضرت یقین کلی وقطعی داشتند بالضرورة والا رجوع در دفاع آن عقوبات بسوی خصم جانی خود موسی را نمیکردند **پس** از

ازاله آن شدائد معاودة میکردند بتکذیب آنحضرت و بطعن او گمان شان در آن این بود که موسے بتحصیل مطالب خود بسبب سحر و تسخیر میرسد لهذا اظهار میشود

مناقضه عقاید ایشان درباره کلیم الله **اقول** اصح همین است که بآیات قاهره و لجة مجبره اینها قطعًا در آخر رسالة موسی فی الواقع دانسته بودند **اما** بطمع جاه و جلالت

سلطنت بظاهر تصدیق نمیکردند و دبهیة آنحضرت زوال مملکت و حصول ذلة گمان کرده ظاهرًا تکذیبش مینمودند که تا حال معبود و ملک بود و حالا ذلیل عابد خود را

بسازند و ساد دنیا دارها **و** متعصبین متکبرین خلفا الی حین چون متعصبین سلف در هر عصر قدیما و حدیثا همین عادة دارند **و** مصرحش کلام خالق عالم الغیوب

والقلوب **وجحدوا بها** واستیقنتها انفسهم میباشد ثم الله اعلم **اشکال** بنا بر این هرگاه قبطیان در واقع متیقن بصدق رسالة بودند و ظاهرًا جحد و انکار بطمع

جاه و عزة و جلالة و بخوف زوال مملکت خود لسانًا علی الظاهر میکردند **پس** چرا در دنیا بعقوبة غرق و نیست و نابود شدند **و** مآل احوال ایشان در عقبی چه خواهد

بود **و** اگر بنار ابدی معذب باشند انخلاف عدل الهی است زیرا که اصل ایمان تیقن و تصدق قلبی است **و** اگر در آخر نجاة ایشان باشد بجهة وجود تصدیق قلبی

اینهم منافی عدل الهی است چه انکار لسانی بغیر قلبی اعتبار ندارد **جواب اول** بنا بر قاعده مجبره حسن و قبح عقلی نیست پس بنا بران مالك الملوك اگر شیطان را

تاجی و انبیا را ناری سازد و عذاب دایم کند اختیار دارد **اما جواب ثانی عدلی** آنکه ایمان عبارة از تصدیق قلبی **و** اقرار لسانی معًا است چنین تصدیق

در دین حق داشته او البته مومن مصدق است و با حدهما کافر واجب العذاب است بغیر عذر معقول **لقوله تعم** قل لم تومنوا ولکن قولوا اسلمنا ولما

یدخل الایمان فی قلوبکم پس از این ثابت شد که لسانی محض تصدیق نیست تا وقتیکه مصدق بقلب و مقر بلسان معًا نباشد **تنبیه** پس بنا بر این نزد عدلیه امامیه

بالاتفاق فرعون و قوم او و همه امثال اینها کفار دایم العذاب بنار میباشند اشکال از راس ساقط شد ثم الله اعلم **جواب ثالث** معرفة شئ و علم آن بنفسه مستلزم تصدیق

نیست چه علم شئ چیزیست **و** تصدیق آن شئ دیگر است چنانچه تصور شئ است **و** تصدیق بعد آن شئ دیگر است **لهذا** اکثر کفار سلف و خلف نبوة انبیا و خلافة

خلفا را میدانستند اما تصدیق نمیکردند **پس** فرعونیان از اینجمله بودند مع العلم بحقیقة شئ انکارش جحد عظیم است این مقتضی تعذیب عظیم منکر عارف را میباشد **لهذا**

فرعونیان را در دارین معًا شد عقوبت و عذاب عاید شد اشکال باطل است **بحث رابع** لئن کشفت عنا الرجز لنؤمنن لك ولنرسلن معك بنی اسرائیل

و لنرسلن جواب شرط است یعنی ای موسی اگر تو کشف و ازاله عذاب ما کردی بقسم میگوییم ما که البته ما تصدیق تو بنبوة و رسالة تو میکنیم و هر آئینه آزاد و اطلاق میکنیم

کل بنی اسرائیل را از ربقه رقیة بر تمیز سپیم ایشان را بمعیت تو هر جا که بخواهی ببر و ببر ایشان را **تنبیه** این دلالة دارد که کل قوم بنی اسرائیل با سترقاق در کمال صعوبة

و نهایة شدة در ایدی قبطیان بودند **و** موسی ابتداءً درخواست اطلاق و ارسال اینها از فرعون کرده بود **و** ایشان قبل بر این اطلاق و ازادی ایشان قبول نکرده

بودند **و** الحال بلاچاری و لابدی خود اقرار بارسال و اطلاق ایشان کردند **و** **رازی** در اینجا فرمود بنو اسرائیل کانوا قد اخذوا بالکد الشدید فوعدوا

موسی علی دعائه بکشف العذاب عنهم والتخلیة عن بنی اسرائیل وارسالهم معه حتی یذهب بهم این شاء **تبصرة** بنگر و بکمال نظر و فکر کن که او سبحانه

بجهة خلاصی جهال بنی اسرائیل هارون و موسے را بسوی فرعون فرستاده و تا بیست سال آن هر دو برادر چه زحمتها برای خلاصی اینها از رقیة و شدة و صعوبة فرعون

کشیدند **و** آخر فرعونیان کلهم را اغراق بحر ساخت بجهة کفر و بظلم و تعدی اینها بنی اسرائیل **پس** تو بتامل تام کن که هرگاه مقتضای غیرة حق سبحانه رقیة و گرفتاری

بنی اسرائیل در ایدی قبطیان نشد **پس** او سبحانه چگونه راضی شود بگرفتاری مؤمنین را در دنیا بدست ظالمان و کافران **و** در عقبی در راشد عذاب نیران

انه هو الغفور الرحیم فی الدنیا والاخرة للمؤمنین **بحث خامس** فلما کشفنا عنهم الرجز الی اجل هم بالغوه این تقدیر دارد که موسی بر کشف عذاب

جواب اشکال که فرعونیان علم الیقین بنبوة موسی داشتند پس چرا در دنیا معذب گشتند ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

فرعونیان مع عاکرده خالق اجابتش فرموده واو سبحانه بنابران پیغمبر باید پس وقتیکه باجبت خواست برداشتیم از قوم فرعونیان عذاب اتا مدتی موعود وزمانی معین و مقرر و تاخیر و مهلة دادیم ایشانرا تا رسیدن ایشان بآن زمان موعودی مقدر و آن اجل مقدرا ینها یوم الغرق خاص بوده **سوال** آیا بالکلیه عذاب از ایشان برداشته شدیانه **جواب** بدانکه درانیجا دو وجه محتمل اند **احدهما** از فرعون و قوم بالکلیه عذاب زایل و برداشته شد تا وصول وقت غرق ایشان محفوظ از ضرر عذابها بودند **ثانیهما** عقوبت و عذاب فی الواقع والحقیقة از ایشان بالکلیه برداشته نشده بود بل ایشانرا تاخیر عذاب و مهلة داده شد که آیا ایفاء وعده و عهد نمایند **یا** نکث آن عهد کنند **و** غرض در امهال و تاخیر عذاب شان اظهار حال شان در خلق علوی و سفلی بود **و** همین قول جمعی منهم الرازی هست **قالوا** و معناه انا ما ازلنا عنهم العذاب مطلقا **وما کشفنا عنهم الرجز** فی جمیع الوقایع بل نما ازلنا عنهم العذاب الی اجل معین وعند ذلک الاجل لا نزیل عنهم العذاب بل نهلکهم به انتهی

بحث سادس اذا هم ینکثون اینجواب شرطیه فلما کشفنا است **بدانکه** نکث بمعنی نقض عهد و میثاق ولاوفائی وعده بیا شد و خلاف ملتزم خود بالقسم والعهد می نماید **و اذا** در اینجا مفاجاتی هست **پس** معنیش آنکه بعد کشف الرجز عنهم فاجئوا اینکث عهدهم بلا تامل **و** لا توقف **و** لا تاخیر یعنی بعد کشف عذاب از فرعونیان در مرتبه آخر هم پس ایشان ناگهانی بلا تعقل و لا تامل نکث عهد خود کردند و هیچ اندیشه در خلاف وعده و نکث عهد خود نکردند که انجام نقض میثاق و خلاف عهد در دنیا و عقبی چه عاید بایشان میشود **تنبیه** در این دلالة است که خلاف وعده و نکث قسم و عهد و میثاق مطلقا حرام و از اکبر کبایر است لهذا فرعونیان را انتقام بغرق عاید شد چه فا در فانتقمنا از جمعی تعقیبیه است عقب نکث ذکرش فرموده ثم الله اعلم **بحث سابع** انتقام بمعنی کینه کشیدن و گرفتن کسی بعقوبة بمقابل سوء فعل او باب افتعال از نقم ینقم نقمة بمعنی گرفتن حق خود از عدو بتعذیب باشد **در کبیر** فرموده الانتقام فی اللغة سلب النعمة بالعذاب یعنی در لغت بمعنی سلب نعمة بالعذاب والعقوبة باشد **در مصباح** گفته و نقمت منه من باب ضرب **و** انتقمت عاقبت **و** الاسم النقمة مثل کلمة **و** یخفف مثلها **و** یجمع علی نقم مثل سدرة و سدر **و** یجمع بالالف والتاء علی لفظ المتثقل والمخففة **و اما الیم** بمعنی بحر عظیم المیاه هست **در کشاف و کبیر** گفته الیم البحر الذی لا یدرک قعره و حمقه یعنی یم بالاد غام بحریست که قعر و عمق او بکثرة آبش درک و دریافت نشود **و قیل** هو لجة البحر و معظم ماء یعنی بقول دیگر یم بمعنی لجه و او بحریکه معظم آب شدابش او باشد یا در اصل عربی است یا عجمی پس از کدام زبان لفظ یم است **جواب** بدانکه **ازهری** گفته الیم معروف لفظه سریانیة عربتها العرب **و** یقع اسم الیم علی البحر الملح والبحر العذب **و** یدل علی ذلک قوله تعالی فاقذفیه فی الیم والمراد به نیل مصر و هو عذب یعنی یم لفظی سریانی معروف است آنرا عرب تعریب کردند **و** اسم یم بر آب شور سمندر و بر آب شیرین نیز اطلاق میشود چنانچه در آیه **یم** فاقذفیه فی الیم اطلاق شد و موسی در یم که قذف و القا شده او خاص نهر نیل بوده **و** آبش شیرین عمیق و بعید القعر بکثرة آب میباشد **پس** ثابت شد که اطلاق **یم** بر آب شور و شیرین هر دو میشود **تبصره** بدانکه اصل باب یم قصد هست **در مصباح** گفته والیم البحر **و** یممته قصدته **و** تیممته تقصدته **و** تیممت الصعید تیمما **و** تاممت ایضا **رازی** فرموده **و** اشتقاقه من التیمم لان المستقین به یقصدونه **و** از اینجا تیمم بدل وضو و غسل بیا شد چه مقصود تطهیر از تراب طهارة شرعی بیا شد بنهج معهود **و** **ابن السکیت** گفت در ذیل آیه فتیمموا صعیدا طیبا ای اقصدوا الصعید الطیب ثم کثر استعمال هذه الکلمة حتی صار التیمم فی عرف الشرع عبارة عن استعمال التراب فی الوجه والیدین علی هیئة مخصوصة معهودة انتهی **بحث ثامن** فانتقمنا منهم فاغرقناهم فی الیم یعنی پس بسبب استدامة کفر و نکث عهود خود بکرات و مرات انتقام گرفتیم از ایشان **و بقولی** اردنا انتقامهم بسوء اعمالهم و صنایعهم **و بقولی** نجزیناهم بکفرهم و نکثهم عهودهم **و بقولی** بکفرهم و نکث عهودهم بالمرات فاهلکناهم **و بقولی** فاسلبنا هم نعمة الدولة والحیوة فاهلکناهم **و بقول** عم نسفی اعلم الانتقام منهم هو ضد الانعام کما ان العقاب هو ضد الثواب **تنبیه** پس فاغرقناهم فی الیم تفسیر انتقمنا منهم هست یعنی بان اهلکناهم بالغرق فی الیم ما انتقام گرفتیم از فرعونیان باینکه هلاک ساختیم ایشانرا بغرق در بحر کثیر الماء بعید القعر **رازی** گفته واعلم ان المعنی انهم لما کشف عنهم العذاب من قبل مرات و کرات ولم یشعوا عن کفرهم و جهلهم ثم بلغوا الاجل الموقت انتقم منهم بان اهلکهم بالغرق یعنی هرگاه از فرعونیان کشف عذاب قبل ازین بمرات و کرات بوقوع آمد و بحصول انجا امید و ایشان از کفر و جهل خود باز نیامدند تا آنکه با مهال اجل و وقت موعود رسیدند پس در آن وقت و اجل منتهی انتقام گرفتیم از ایشان باهلاک کل ایشان بغرق در بحر عظیم **اشکال** آیا کل مردان مع زنان مع اطفال قبطیان را باغراق هلاک ساخت ایشانرا تا نام و نشان ایشان در دنیا باقی نگذاشت و از صفحه دنیا بالکلیه علامة ایشان برداشت یا خاص مردان غیر زنان و غیر اطفال صغار ایشانرا با هلاک انتقام گرفت **بر وجه اول** هلاک زنان و صبیان قبطیان کلهم ظلمی اظلم بخالق عادل تعالی عاید میشود عقلا و شرعا هم بآیه و لا تزر وازرة وزر اخری نسوان خصوصا صبیان را بلاگناه بگناه ان

WWW.MAABLIB.COM

شوهران و پدران هلاک بعقوبة و عذاب ساختن غیر معقول است **جواب** با قوال اهل سیر و تواریخ و حدیث ظاهر است که کل مردان و زنان ایشان را هلاک ساخت **امّا** بر مذهب جبریه اهلاک صغار و کبار ایشان جایز بلا عیب است لانه تعالی مالک الملک والخلق است یفعل ما یشاء و یترک ما یشاء لا یسئل وهم یسئلون **امّا بر مذهب عدلیه** آنکه زنان قبطیه تابع شوهران و راضی بافعال و خود مصر بر شرک و کفر و نکث عهود بودند لهذا با مردان بحسب استحقاق بجزا و سزا خود با ایشان رسیدند **امّا صبیان** شان بعد بلوغ شان بمتابعة آبا و قوم خود عصاة بودند هلاک شدند چه از مجی موسے برسالة بسوی ایشان تا اهلاک ایشان بغرق زیاده از بیست سال زمان گذشته **و اطفال** شان تا آن وقت کامل الرشد و بالغ شدند **و** از ایلاد و تولید جدید اصلاب و ارحام ایشان را علیم حکیم مدبر تعالی باز داشته **پس** اشکال باطل میباشد ثم الله اعلم **بحث قاسع** بانهم کذبوا بایتنا و کانوا عنها غافلین **بدانکه** این جملة تذئیلیه در معرض بیان تعلیل اهلاک قبطیان میباشد یعنی سبب اخذ انتقام از انها باغراق باین جهت بود که بتحقیق ایشان تکذیب میکردند و دروغ میشمردند آیات و علامات الهیه ما را و بودند ایشان همیشه غافل از الهیة و عبادة ما **و بقولی** و همیشه بودند ایشان معرض از ما و از آیات و از مرسلین ما لهذا واجب الهلاکة والعقوبة تعجیلاً فی الدنیا گردیدند **سوال** مرجع ضمیر عنها کدام است **جواب** خلاف دران دارند **نزد بعضی** راجع بسوی نقمة است یعنی از نقمة و حصول انتقام ما غافل بی خبر بودند **و بقولی دیگر** راجع الی الایات است **و** همین قول زجاج و اکثر مفسرین است لانهم کانوا لا یعتبرون بالایات التی تنزل بهم **پس** بنا بر این معنی غافلین آنست که آیاتیکه بدست موسے با ایشان رسیدند انها را اعتقاد و اعتبار نمیکردند که آیات الهی قطعًا اند بل حمل میکردند آن آیات را که من باب السحر والشعبده اند **و وجه دیگر** درین محتمل است که ایشان تغافل و لا اعتنائی بایات موصوله میکردند بعد دانستن و فهمیدن ایشان که این آیات فی الحقیقة علامات خالق ارض و سماوات است معهذا رفتار با انها رفتار بے خبران و نادانان میکردند **اشکال** چونکه غفلة امری طبعی حیوانے است عارض میشود بلا اختیار نه باراده انسانی پس بر فعل غیر اختیاری چرا ذم و وعید عاید شده و بر حالة غیر ارادی و لا اختیارے چون سهو و نسیان مواخذه جایز نیست عقلاً و سمعًا پس چگونه قبطیان بران حالة مذموم و ماخوذ گردیدند **جواب** بر مذهب مجبره قدحی نیست یعذب من یشاء و یعطی و ینجی من یشاء بغیر سبب و عمل **امّا بر مذهب عدلیه** المراد والغفلة هنا الاعراض عن الایات وعدم الالتفات الیها فهم اعرضوا عنها حتی صاروا کالغافلین عنها یعنے مراد از غفلت درینجا اعراض از نظر و از تامل ایات و از عدم توجه و التفات بانها پس این اعراض از آیات چون غفلت غافلین از انها گردیده متصف بغافلین گردیدند **امّا بر وجه** آنکه ضمیر انها راجع است الی النقمة و حصول آن در عاقبت اشکال بالراس ساقط است که ایشان غافل و بی فکر و بیخبر بودند که نقمة در عاقبة بابر سد **اشکال** چونکه فرعونیان از بدایة خود کفار بودند مع ذلک تکذیب آیات کردند **پس** چگونه انتقام انها بمقابل تکذیب و غفلة خاص بغیر شرک و کفر و قتل عام ناحق بنی اسرائیل و معاصی لا تحصر عاید شد **جواب** بعض فرمودند پس فی الایة بیان انه تعالی انتقم منهم لهذین الامرین معًا خاصة دلالة علی نفی ما عداه **فلو سلمنا** پس ما میگوییم چونکه تکذیب و غفلة بعد التشریک آخر از ایشان بوقوع آمد لهذا ذکر تکذیب الایات و غفلة ایشان مذکور شد **تنبیه** در آیه دلالة که نظر و تامل و تعقل در آیات واجب است و لذلک ذمهم بان غفلوا عنها وذلک یدل علی ان التقلید طریق مذموم ثم الله اعلم

قوله تعالی وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ۝

ترجمه این آیه واحده یعنی با میراث دادیم قومی و طایفه را که بودند ایشان ضعیف ساخته شده یعنی ایشان را ضعیف ساخته برقیة گرفته شده بودند آن قوم مردان و زنان بنی اسرائیل میباشد که بمجی موسی کلیم الله فرعونیان برقیة ایشان را گرفته در خدمات صعبه و شدیده رذیله و کثیفه مقرر کرده بودند پس از اهلاک فرعونیان مشرقهای زمین و مغربهای آن یعنی جهات شرقی و جهات غربی و ما بین آن از ملک فرعون بمیراث دادیم بنی اسرائیل را آن ارض مملکه را برکة داده و مبارک

گردانیده بودیم

WWW.MAABLIB.COM

گردانیده بودیم در آن عرض بوفور و کثرة عواید و فواید از فواکه و زراعات و اشجار و گوناگون ثمار و میاه عیون و آبار و تمام شد کلمه یعنی وعده پروردگارت که وعده نیکو بر بنی اسرائیل بود یعنی شما را بعد از ذلة رقیة و شدة و عسرة نصرة و یاری میکنیم تا بعزة و رفعت و مملکت و وسعت برسید و ایفاء و اتمام آن وعده را با ایشان کردیم بسبب آنچه شکیبائی و صبر و تحمل کردند ایشان بر مضرات و زحمات و صعوبات و مکاره و زیرهم زدیم و خراب کردیم همه آنچه صنعت و عمل فرعون و قوم او میکردند و برهم زدیم آنچه برافراشته و برداشته بودند ایشان از اماکن عالیه و قصور رفیعه و سلطنت قاهره که مستحکم برای خود کرده بودند **و در تفسیرش** چند بحث است **بحث اوّل** سابق گذشته که ارث در حقیقة اصل و امر قدیم و متروک باقیه از سلف و آنرا خلف او میبرد و از یکی بدیگر میرسد کما قاله فی **الصحاح** و **القاموس** و **الکلیات** و **المصباح** و غیرها الارث المیراث والاصل القدیم توارثه الآخر عن الاول والبقیة من الشیء وکما یقال هو فی ارث صدق ای فی اصل صدق و هو علی ارث من کذا ای علی امر قدیم توارثه الآخر عن الاول **و** اصل ارث ورث بکسر اوّل همزه او مبدل از واوش میباشد **تنبیه** هرگاه معنی لغوی بتو واضح شد پس **بدانکه** در شریعة میراث **و** ارث **و** تراث الفاظ متحده عبارة از بقیه متروکات مالیه مملوکه شخص سابق میباشد **و** بعد موت و مرگ و بلا حق او از جهة نسب **یا** سبب استحقاقاً بالاصالة یا و میرسد **و** این توارث بالنسبت **و** با سبب معاً مخصوص خلق است **امّا** از اسماء حسنی الهی لفظ وارث است **و** مدح خود در آیه یرث الارض ومن علیها فرموده **پس** خالق وارث **ملک** ارض و خلق بسبب میشود و میباشد **و** آن سبب تخلیقی خاص است که او سبحانه بالاصالة مالک کل خلایق ارض و سماء و ما بینهما است زیرا که همه آنها را آفریده و خلق کرده **و** در حال حیوة و ممات آنها مالک اصلی او سبحانه است از یک مملوک خود گرفته بدیگر مملوکی بتوریث میدهد **و امّا** اطلاق اسم وارث بر واجب خالق بالجاره بجهت دیگر هم شده **و** آن اینست که او سبحانه حی و قیوم و دیموم باقی الی ابد الآباد بلا تغیر و لا زوال است بقیه متروکات خلایق را بعد موت و فوت همه ایشان با وحی باقی تم بالاصالة میرسد و عاید میشود **و** مدح خود بآیه یرث الارض ومن علیها باین سبب و جهة فرموده **بحث ثانی** واورثنا القوم الذین کانوا یستضعفون **بدانکه** بعد اهلاک و استیصال **فرعون** و قوم او بطور عقوبة او تعم رجوع کرد در بیان احسان و انعام مظلومین قوم بنی اسرائیل یعنی و بامیراث دادیم و بعد توریث تمکین دادیم و اباحة تصرف کردیم از قوم و گروهی را که ضعیف ساخته بودند ایشان را باسترقاق مردان و زنان و خدمات صعبه و شدیده سپرده بودند ایشان را و بر هر نفسی جزیه کثیره مقرر کرده بودند بر آنها و اطفال ایشان را بعیان آنها چون گوسفندان ذبح میکردند و دختران آنها را باقی گذاشته برای خدمات صعبه و شدیده بخانهای خود میبردند و آنها را خوار و ذلیل گذاشته بودند **مجمع** هم همین فرموده فاورثهم الله بان حکم بهم و مکنهم بالتصرف واباح لهم ذلک بعد اهلاک فرعون و قومه **بحث ثالث** مشارق جمع مشرق جای طلوع آفتاب بوقت صبح **و مغارب** جمع مغرب جای فرو رفتن آفتاب در افق وقت شام از شرق یشرق شرقاً و شروقاً و از غرب یغرب غرباً و غروباً میباشد **امّا** در نصب مشارق و مغارب وجوه اند **احدها** بجهة مفعول ورثنا نصب دارند **و** تقدیرش واورثناهم الارض فی مشارقها و مغاربها **ثانیها** بجهة ظرفیة نصب دارند **ثالثها** بجهة ظرف بودن مشارق و مغارب میباشد **و** تقدیرش واورثنا القوم الذین یستضعفوا فی مشارق الارض و مغاربها **بحث رابع** مشارق الارض و مغاربها یعنی و بامیراث رسانیدیم و دادیم مشارق زمین و مغربهای آنرا بقومیکه ضعیف و ذلیل بودند در ایدی عمالقه و فراعنه مصر تا مدة مدیدی **اشکال** لفظ مشارق و مغارب صریح اند که جمیع مغربهای و مشرقهای کل روی زمین بورثه بنی اسرائیل داده شده **و** حال آنکه فرعون غیر ارض مصر مالک کل روی زمین نبوده تا مفهوم کل مشارق الارض و مغاربها صحیح بشود **جواب** بوجوه است **اوّل** چونکه ملک فرعون نواحی مصر و شام بود **پس** بنابران مشارق و مغارب نواحی شام بمیراث با آنها داده شده **و** موید شن بارکنا فیه است چه در ارض شام کثرة اشجار فواکه و بساتین و ارزانی و میاه عیون و آبار و انهار و بعد از خلاصی از چنگ فرعون بهمان ملک شام که موطن آبائی و اجدادی آنها بوده بمیراث با آنها داده شده **و** همین قول جمعی منهم حسن است **ثانی** نزد جبائی نواحی مشارق و مغارب ملک **و** ارض مصر بعد اهلاک فرعون بنی اسرائیل خالق بمیراث داد **ثالث** مراد از مشارق کل روی زمین و مغارب را داود و سلیمان مالک همه آن شدند **و** همه آن بمیراث بنی اسرائیل رسید زیرا که لفظ ارض اسم جنس و بر او الف و لام **استغراقی** داخل شده پس کل زمین بوراثة از داود و سلیمان باین بنی اسرائیل رسید **و** همین قول زجاج است **ایراد** این غیر ثابت است زیرا که شنیده و دیده اصلا نشده که بعد اهلاک فرعون اسرائیلیان کل روی زمین را مالک شده باشند و لو بزمان قلیل **و** اینجا بطور اکرام و منت فرموده که از چنگ فرعون بنی اسرائیل را نجاة و خلاصی داده پس اماکن و دولة و کل ارض مملکت و بتوریث در تصرف آنها داده **و** همین صحیح است که مملکت فرعونی با ایشان رسید و در مملکت فرعون شام که ملک آبائی قدیمی آبائی آنها بود و آن نواحی شام معمورتر از همه املاک آن نواحی قدیماً و جدیداً الی حین میباشد **و** موید شن آیه اسری بعبده من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بارکنا حوله **بحث خامس** التی بارکنا التی در محل نصب است زیرا که صفة است **و** موصوفش مفعول ورثنا میباشد

WWW.MAABLIB.COM

پس در موصوفش خلاف دارند **اوّل** آن موصوف مشارق ومغارب است **ثانی** موصوفش ارض است یعنی الارض پس بنابراین در محل جرّ باشد زیراکه ارض مضاف الیه مشارق واقع شده **مسعودی** این را ضعیف شمرده زیراکه فصل ما بین موصوف وصفت بمعطوف ومغاربها لازم میآید چون قامت ام هند وابوها العاقلة **ثالث** ضمیر در مجمع فرموده ضمیر ها در فیها عاید بسوی التی است **والتی** صفة ارض محذوفه است **و** موضع ارض نصب باورثنا است **و** تقدیرش چنین خواهد شد اورثنا مشارق الارض ومغاربها الارض التی بارکنا فیها **قیل** التقدیر فیها لیس بوجه وجید بلا ضرورة الا اذا ارید ومغارب الارض التی بارکنا فیها فعلی هذا الارض مضاف الیه للمغارب فتکون التی فی محل الجر للاضافة لا النصب و الاول صحیح بلا اشکال **بحث سادس** التی بارکنا فیها یعنی آن جهات شرقی وغربی ارضیکه مبارکه داوایم دران بزیادتی زراعات وحصول عقاید وفواید وپیدایش اکثر انواع غلات گوناگون واشجار ثمار وفواکه ووفور نعمات وکثرت میاه عیون وابار وانهار وبان سبب همیشه دران نواحی وسعة عیش وفراخی ومنافع وارزانی در همه اشیا گذاره انسانی وحیوانی میباشد **بحث سابع** الحسنی مونث احسن از افعل تفضیل است چون من آیات ربه الکبری وکبری فعلی مونث اکبر تفضیلی میباشد **و** کلمه بتا وحدة بمعنی مفرد وآن وعده الهٰ ببنی اسرائیل بلسان موسی رسیده بود **بحث ثامن** وتمت کلمة ربک الحسنی علی بنی اسرائیل درتمت دو معنی اند **احدهما** اصح کلام ربک بانجاز الوعد فی اهلاک عدوهم واستخلافهم فی ارض ملکهم ومصرهم وهذا هی الکلمة الحسنی من الله لبنی اسرائیل یعنی صحیح وثابت شد کلام پروردگار تو دراجرائی وعد حسنی خود در اهلاک عدو ایشان وخلیفه ساختن ایشانرا بمقام واماکن ومملکت اعدا وتبدیل ذلة ایشانرا بعزة ورفعة ایشان **واما** این کلمه حسنی همان است که موسی ابتدا ببنی اسرائیل بطور تسلی فرموده بود عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم فی الارض وبعد غرق فرعون بایشان آن وعده جاری ونافذ ساخت **و** بقولی آن وعده حسنی درآیه ونرید ان نمن علی الذین استضعفوا فی الارض ونجعلهم ائمة ونجعلهم الوارثین ونری فرعون وهامان ونمکن لهم فی الارض ونری فرعون وهامان وجنودهما منهم ما کانوا یحذرون میباشد **ثانیهما** معنی وتمت کلمة ربک الحسنی بکمال وتمام رسید کلمه نیک پروردگار تو بر بنی اسرائیل باهلاک عدو وتخلیف ایشان بمقام وملک ایشان باحسن وجه **و** رسیدن ایشانرا بانجالة وعده الهی ببنی اسرائیل بود وآن تمام واداء بتمام شد لان الوعد بالشئ یبقی کالشئ المعلق فاذا حصل الموعود به فقد تم وکمل ذالک الوعد **اشکال** علی بنی اسرائیل ولفظ علی برای نیکی استعمال نمیشود بلکه برای ضرر وبدی در کلام عرب استعمال است پس علی بنی اسرائیل چگونه برای خیر ایشان معنیش خلاف موضوع میباشد **جواب** نزد اکثر علی درانجا صله وتمت میباشد یعنی مضت واستمرت علیهم الکلمة الحسنی کما تقول تم الامر اذا مضی علیه میباشد **جواب ثانی** نزد بعضی جایز است که علی بمعنی موضوع اینجا باشد چه حصول وسعة وعزت وجاه وملک ومال نه دانها ابتداءً نعمت حسنی است وبایصال غرور نعماء الا وکسی موجب ابتلا وامتحان ادمیگردد وچنانچه معاینه بکرات شدکه اکثر مردم راکه عزة ورفعه وعواید وفواید ومنافع ونعمة بعد العسر والذلة والقلة وقتیکه حاصل شد البته بعد آن باغی وطاغی وباغی شده ندالا ادر نیک کسی گردید **و** مویدش آیه ولو بسط الرزق لعباده لبغوا فی الارض است **و** هکذا جایز است که علی درانجا بمعنی موضوعی بر باشد چه بعد نجاة از عذاب فرعون وذلة وقلة ایشانرا طغیان وبغی کردند **و** بسیار انبیا خود را قتل کردند وگاو ساله پرستی کردند وقت رفتن موسی بطور واسوء احوال ایشان در کتاب الله مفصل مذکور است ثم الله اعلم **اشکال** هرگاه کلمه لفظ مفرد واحد باشد پس اطلاق این چگونه بر کلام عسی ربکم ان یهلک عدوکم ویستخلفکم فی الارض الخ اطلاقش جایز وصحیح شود **جواب** هرچند کلمه لفظ مفرد است ولکن اطلاق شرعا وعرفا شده چنانچه لفظ کلمه برشهادتین ان لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله شده **و** کلمه بر قصیده وبر خطبه وبر دیوان استعمال است **و** هرگاه این در خطبا وشعراء عرب ودر علما الی حین جاری وساری هست اشکال باطل لا راس والا صالة میباشد **و** مویدش قراءة عاصم فی روایة وتمت کلمات ربک الحسنی است **و** نظیرش من آیات ربه الکبری است نقله الرازی **بحث تاسع** دمرنا بمعنی اهلاک وتخریب حقیقة چنین میباشد **و** لیث قال الدمار الهلاک التام یقال دمر القوم یدمرون دمارا **در مصباح** گفته که دمار اسم چون هلاک وزنا ومعنی میباشد **اما عروش** جمع عرش بمعنی سریر وسقوف اماکن عالیه ومنار وآنچه بلند وبالا کرده شود بر عمایدا از اقسام تاکستانها برای بالاکردن وبرافراشتن درختهای انگور ودرختهای گل وریاحین برانها **بحث عاشر** ویعرشون قرائة اند **احدهما** بضم را مهمله واین قرائة ابن کثیر وابن عامر وابوبکر است **ثانیهما** بکسر را **و** این قرائة قراء هست **اما** این اختلاف بضمه وفتحه بجهت دو لغة در یعرش است **ولی** بالکسر افصح است **ابو عبیده** بعد ترجیح بالکسر در یعرشون گفته که بمعنی یبنون کما یقال عرش مکة ای بناءها **زجاج** گفته عرش یعرش عرشا اذا بنی بناء عالیا وقصرا مشیدا **و** زمخشری گفته وبلغنی انه قرء بعض الناس یغرسون من غرس الاشجار وما احسبه الا تصحیفا منه **بحث حادیعشر** بما صبروا ودمرنا ما کان یصنع فرعون وقومه وما کانوا یعرشون

این باسبب است

WWW.MAABLIB.COM

این پاسیه است یعنی این احسانات که با سرائیلیان در آخر حاصل شد بسبب صبر و تحمل ایشان شداید واذیات و صعوبات و زحمات فرعونیان ابر دین و ایمان بود و هلاک و خراب ساختیم جمیع صنایع و افعال فرعون و قومش را از ابنیه و اماکن و قصور که بنا کرده بودند و خراب کردیم و برهم زدیم جمیع بساتین و اشجار ثمار و ریاحین و سقوف رفیعه عالیه که برای نظاره کردن و نسیم رسیدن از چهار اطراف بنا فرعونیان کرده بودند چه سلاطین اکثر نظارگاهان بلند و بالا بنا و تیار میکنند برای تماشا و نظاره اطراف اربعه و نسیم رس و فرعون و امنا و دولة او اکثر ساخته و اعلی و اشرف اماکن و ابنیه فرعون و اجله قومش بنا کرده بودند و **جمعی** اهل سیر میگویند که اول کسیکه اول آجر و گچ اختراع کرده و عمارة بچونه و آجر پخته ساخته فرعون بود و **ابن عباس** در تفسیر یعرشون فرمود بمعنی یسقفون من القصور و البیوت عن ابن عباس **زجاج** گفته کلما بنوا من الاماکن العالیة **رازی** گفته قیل و ما کانوا یعرشون من الجنات و منه ابنیة معروشات و همین قول حسن است انه قال ما کانوا یعرشون من الثمار و الاعناب **وقیل** و ما یرفعون من الابنیة المشیّدة فی السماء کصرح هامان و فرعون و همین قول مجاهد است انهم یبنون فی مصر من العمارات و البنیان المرتفعة فی السماء **وقیل** کلما کانوا یصنعون **اقول** همه وجوه را آیة حامل است پس همه وجوه داخل اند و عمومیت اولی است از اخذ بعض دون البعض ثم الله اعلم **قوله تعالی**

وَجَاوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَآءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ قَالُوا يَٰمُوسَى اجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ۝ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَٰلَمِينَ ۝ تا این آیه

یعنی او تعالی میفرماید و بگذرانیدیم و عبور دادیم بنی اسرائیل را بسلامة در دریای قلزم پس آمدند ایشان بگذشتند و رسیدند بر طایفه که اقامة میکردند بر عبادة و پرستش بتان و اوثان که مخصوص مر ایشان را بودند گفتند بنی اسرائیل مخاطب بموسی ای موسی بگردان و مقرر کن برای ما مردم هریکی معبودی را از تماثیل و صور تا باهم عبادة و سجده و اجلال و تعظیم او کرده باشیم چنانچه مر ایشان را خدایان کثیر و برای هریکی از آنها معبودان عدیده از اصنام و اوثان اند و سجده و عبادة میکنند بآنها موسی در جواب شان فرمود بدرستی و بتحقیق شما هستید گروهی نادان گفتار نادانان و احمقان میکنید بدرستی و بتحقیق این گروه و طایفه اصنام هلاک شده اند بفریفته شدن ایشان بآنچه در آنند یعنی ایشان بجهال نادانی و نافهمی بغیر تعلم و تعقل اصنام جمادی را که بدستهای خود تراشیده اند و نفع و ضرر از آنها ابدا ممکن الحصول و الصدور نیست و آنرا می بینید و می دانند معهذا آنها خالق مطلق بجهل پنداشته معبود قرار داده اند و عبادة آنها میکنند و در حقیقة ضایع و باطل و زایل محض است جمیع آنچه کفار و مشرکین بعمل دلو قوع می رسانند از عبادة غیر الله الواحد القهار **و جواب** دیگر گفت موسی بایشان آیا سوای و غیر خدا خالقی دیگر هست که بطلبم و بیارم از برای شما تا عبادة او کنید و حال آنکه همان معبود واحد در ذات و صفات است که تفضیل و افزونی داد شما را بر عالمیان زمان شما و این آیات فرستاد و شمار انجاة داد از چنگ فرعونیان و هلاک کرد ایشان را بغرق کردانید آنها را در این بحر زخار **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** جاوز باب مفاعله بمعنی اخراج از حد و در گذشتن و قطع و عبور باشد **و** اجتاز اجتیازا نیز بمعنی گذشتن باشد **در مجمع** فرمود المجاوزة الاخراج عن الحد **و** جاز الوادی یجوز جوازا اذا قطعه و رائه **و** جاوز مجاوزة و اختاره اجتیازا از جاز یجوز جوازا بمعنی گذشت **در مصباح** گفته جاز المکان یجوزه جوزا و جوازا سار فیه و جاز العقد و غیره نفذ و مضی علی الصحة **و** اجازه بالالف قطعه و اجازه انفذه **و** تجاوزت عن المسیئ عفوت عنه و صفحت **بحث ثانی** البحر مجتمع و محل آب کل دنیا معروف بسمندر و بحر محیط ارض میباشد **و** جمعش بحور و بحر و بحار است **سوال** چرا دریا بحر نامیده شد **جواب** اهل معانی و لغة گفتند برای اتساع و وسعة آن بحر نامیده اند لهذا متبحر کثیر العلوم و وسیع الاطلاع را میگویند **در مصباح** گفته سمی بالبحر لاتساعه **و** منه قیل فرس

اول کلیسا که جمیع کسی ساخته و عمارة بنا کرده فرعون بود ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

بحر اذا کان واسع الجوف در مجمع هم فرمود واصل البحر من السعة من الشعو ومنه البحيرة لسعة شق اذنها وتبحر فی العلم اذا اتسع فیه بحث
ثالث وجاوزنا ببنی اسرائیل البحر بدانکه هر گاه قوم فرعونیان ایفاء عهود نکردند تا بیست سال چند باهی زیاد مرة بعد مرة وکرة بعدکرة آخر فرعون با کل
قوم ولشکر وامنا ووزرا ودولة در شورے خود را ناچ همه آنها قرار براین گرفت که از سمت طرف بحر حمله وتعاقب بموسی وقومش نمایند تا آنچه بقتل آمدند وآنکه باقی
بقبال بحر ونهر نیل براه فرار وگریز ایشان را نمی ماند پس همه ایشان را اسیر با موسے بگیریم پس تعاقب نموکلهم کردند تا کنار دریا کلیم الله رسیده بحر عصا خود
زده از یک کنار تا کنار دیگر از قعر دریا زمین خشک نمودار شده وعقب بنی اسرائیل فرعونیان کلهم در زمین بحر وارد وداخل شده وآخر بنی اسرائیل بالای
دیگر بر زمین خشک رسیده و فعة انشقاق واستاده آب بحر بهم وصل شد کل فرعونیان هلاک بغرق شده وکل بنی اسرائیل نجاة از بحر یافته وجاوزنا بیان انحال
است پس معنے این جمله آنکه هر گاه آیات خود با سرائیلیان بکرات ومرات بدست موسے بنمود وآخر اهلاک اعدا رشان فرعون مع کل قوم او غرق در بحر
فرمود واسرائیلیان را مع موسے بسلامة گذر وعبور از بحر قهار جهلات دیم در کشاف ومدارک ولباب است روی انه عبد بغا موسی یو
عاشورا بعد ما اهلک الله فرعون وقومه فصاموه شکراً لله نعم یعنی مرویست که قوم تبعه موسی با موسے گذر وعبور کردند از قهر بحر قهار بعد اهلاک
خدا فرعون وقومش را پس ایشان دران روز همه ایشان صوم گرفتند بشکریه آن نعمة عظمی قول در بخاری مرویست از عایشه این صوم عاشورا در جاهلیة و
ابتدا اسلام جاری بود پس بصیام شهر صیام صیام عاشوره منسوخ گردید چنانچه بزکوة هر صدقه منسوخ گردید اشکال قرآن ناطق است که فرعون حین
الغرق ایمان صادق بخالق آورده بود وامنت امنت به بنو اسرائیل علی الاعلان والاجهار تلفظ بان نیز کرده وجبرئیل حر القبضه خاک آن وقت در دهانش
را پر کرد ودر جوابش گفت الان وقد کنت من قبل الکافرین وجبرئیل آن فعل آیا بامر الهی کرد یا بلا امر الهی بر اول جبرئیل معصوم عاصی گردید چه مانع او
اظهار ایمانش شد وبر ثانی خالق طالب وراضی بکفرش بود ونزد عدلیه چگونه بر تعالی این چنین امر وحکم ورضا بان جایز میباشد جواب چونکه عقلاً ونقلاً
بالاجبار والاضطرار اصلا منظور ومقبول نیست وبر اجبار والجاء ذم وقدح ونفع ومدح مرتب نمیشود تنبیه هر گاه اینواضح شد پس چند جائیکه توبه وایمان
قبول نیست منها نزد احتضار وجان کندن او احوال آخرة بمحتضر حاضر ومعاینه میشود واگر او ایمان وتوبه کند در آنوقت مقبول نیست منها وقت ثبوت معصیت
نزد حاکم شریعة پس اگر توبه بعد آن بکند حدش ساقط نمیشود چه او الحال بترس حد اینوقت توبه میکند منها بعد از ایمان کفر ورده اظهار کند مرتد فطری را توبش علی
الظاهر قبول نیست منها نزد ظهور آثار قیمة چون ظهور دابة الارض الموعود فی القرآن درکه ورجوع آفتاب بعد غروب از مغرب اثر ابتدا یوم القیمة است در آن وقت توبه
وایمان هیچکس ابدا قبول نمیشود زیرا که معاینه آثار قاطعه یوم العدل الجزا میکند ودر همه این اوقات باب توبه مسدود وسد ودگردیده منها وقت نزول عذاب الهی بر
قومی عینی که قبل بران عند الاحتجاج ایمان نیاورده وتوبه نکرده باشند چون امم معذبین اسلاف وتوبه احدی وقت ابتلا والتباس آن قبول نیست الا قوم
یونس را توبه قبل ورود البلاء علیهم قبول شده فقط تذکره پس عدم قبول توبه وایمان فرعون نزد ورود ابتلاء او بعذاب لسانا اظهار ایمان چون سابق مرات کرده
بود لهذا جبرئیل در دهانش خاک انداخته جوابش داد که الان ایمان میاری وقبل براین ایمان نیاوردی اما در بحر مفسرین دو قول دارند احدهما از
مراد دریاے قلزم که آب شور دارد قریب بصره است ثانیهما مراد از بحر نهر نیل است بحث رابع عکوف مواظبة وملازمة مستمری بشیء دیگر میباشد از عکف یعکف
عکفا وعکوفا من باب قعد وضرب لازمه وواظبه وزجاج گفته العاکف هو المواظب والملازم لشیء ومن هذا قیل للملازم المسجد معتکف ودر شریعة
اعتکاف نوع عبادتی است از وقوف ومکث در مسجد جامع مع الصیام اقلش سه یوم وشب ملازمة مسجد الحرام ومسجد نبوی ومسجد کوفه ومسجد جامع بصره
مخصوصا بلا خلاف ودر انعقاد این در غیر این مساجد خلاف است در مجمع فرمود وعکفت علی الشیء واظبت علیه ولن منه ومنه الاعتکاف فهو
لزوم المسجد للعبادة فیه انتهی بحث خامس یعکفون بکسر کاف است یا بضمه کاف دران بحیة دو لغة دو قرائة اند قرائة قرار کوفه غیر عاصم
بکسر کاف وقرائة باقی قرار بضم کاف است بحث سادس فاتوا علی قوم یعکفون علی اصنام لهم یعنی وقتیکه اسرائیلیان با موسے از قعر بحر
از غرق نجاة یافته خارج شده در بر زمین باقدام تر هنوز بوده رفتار میکردند پس آمدند ورسیدند اسرائیلیان بر گروهی وطایفه که ایشان معتکف یعنی متوقف
وملازم بر عبادة اصنام واوثان مخصوصه خود بودند یعنی انطایفه را از دیک همان دیدند که بعبادة اصنام خود ملازم شب وروز مستمر اند ودر انطایفه که کدام بود
دو قول دارند احدهما از عمالقة کنعانیین بودند که موسے بقتال همین طایفه کنعانیین مامور گردید بود ثانیهما آنطایفه قوم لخم بود وهمین قول قتاده است انه کان
اولئک من لخم نزلو بالرقة او بالریف در لباب التنزیل نیز از قتاده نقل کرده قال کان اولئک من لخم کانوا نزولا بالرقة وهمین در مجمع

جواب اشکال بر عدم قبول ایمان وتوبه فرعون حین غرق قبول نشد ۱۲

نقل کرده **اما خازن بغدادی** بعد این فرمود یعنی بالرفتیا حل البحر یعنی معنی الرقة کناره بحر است **محشیان بیضاوی** نوشتند قوله من لخم و
اللخم حی من الیمن **و** منهم کانت ملوک العرب فی الجاهلیة یعنی لخم بلام وخاء معجمه فوقانیه قبیله از شرفاء یمین بودند **و** از همان قوم لخم ملوک و سلاطین عرب ایام
جاهلیة بودند همین **اما در صحاح** جوهری گفته لخم حی من الیمن **و** منهم کانت ملوک الیمن فی جاهلیة العرب وهم ال عمرو بن عدی بن نصر اللخمی
و اللخم بالفتح ضرب من سمک البحر یقال له الکوسج **اما در اصنام** هم در اینجا دو وجه اند **احدهما** این اصنام صور منحوته احجاری وخشبی و باللوری بودند
از آدم **و** نجوم **و** کواکب بظنون خود **ثانیهما** این اصنام تماثیل گاو و ساله بودند **و** این اول قصه گاو و ساله است که در عیون اسرائیلیان منظور **و** در قلوب شان میلان
و محبت گاو و ساله پرستی مرکوز و محبوب گردیده پس باین جهت گاو و ساله پرستی اسرائیلیان کردند با یا میکه موسی بر طور بود **و** از نهی و زجر هارون نبی صلاة منزجر نشدند
وقول ابن جریج همین است **در در منثور** از ابن منذر ابن جریر از ابن جریج روایه کردند در ذیل آیه یعکفون علی اصنام لهم قال تماثیل بقر من
نحاس فلما کان عجل السامری شبه لهم انه من تلک البقر فذلک اول شان العجل لیکون الله علیهم فینتقم الله منهم بعد ذلک انتهی حاصل سوایه آنکه آن
اصنام بصورة گاو و ساله از مس بودند نهایت شکیل خوش منظور و خوش شکل بعد سامری هم بر غوبیة و میلان اسرائیلیان شبیه آن گاو و ساله گاو و ساله از طلاء ساخته معبود
ایشان او همان اول شان گاو و ساله پرستی اسرائیلیان شد چونکه سامری باز از رؤس منافقین اصحاب موسی بود غرضش در تعمیل و تشکیل گاو و ساله این بود که تا بر
اسرائیلیان حجة تعالی قایم گردیده انتقام از انها بگاو و ساله پرستی بگیرد **بحث سابع** در کما لهم الهة در این جمله سه وجه اعرابی مجوز اند **اول** جایز است که لفظ ما مصدریة
ملحق بکاف تشبیه شده پس تقدیرش کما ثبت لهم الهة پس ما محلا بابتداء مرفوع و ما بعدش خبرش باشد کاف تشبیه مانع از ابتداء نشده او منیشود چنانچه کاف
بسیار در مبتداء و خبر پیوند میشود چون **شعر** کما سیف عمرو لم تخنه مضاربه **ثانی** ما در کما جایز است موصوله **و** ضمیر لهم عاید بسوی او باشد **و** الهة بدل ازان
ضمیر باشد و تقدیرش کالذی هو لهم الهة باشد **سعودی و ابوالبقاء** وغیرهما گفتند که کاف کما متعلق بمحذوف صفة الها واقع شده **و** ما موصوله و لهم
صله آن **و** الهة بدل از ما باشد **و** تقدیرش اجعل لنا الها کائنا کالذی استقر هو لهم است **ثالث** نزد اکثر در کما ما کافه برای کاف لهذا ما بعدش جمله واقع شده
بحث ثامن قالوا یا موسی اجعل لنا الها کما لهم آلهة **بقول** بنی اسرائیل وقت معاینه عبده اصنام که مشغول با جلال و عبادة آن اصنام خود بودند
بموسی گفتند قرر و عین لنا **و بقولی** انصب لنا الها کما لهم الهة ای لکل واحد منهم صنما یعبد و نحن جمیعا نا فی محضر هم یعنی بنا بر قول اول تبعه موسی
گفتند ای موسی معین و مقرر کن بما طایفه کلهم معبود یرا **و** قول ثانی نصب کن و بگذار برای هر یکی از ما یک معبودیرا که عبادة کنیم ما هر یکی در حضور او عیانا
چنانچه مر ایشان جمله را اصنام معبوده اند و برای هر یکی از انها اصنامی فرادا است و هر یکی از انها عبادة خاص با او میکند **تنبیه** مجمع علیه علماء و حکماء است
که این لانهایة جهالة تبعه موسی است خواه مراد از جهالة حماقة مراد بگیر چه نقیض عقل جهل نزد بعضی حمق است **و** حماقة و غباوة و بلادة طبیعة بغایت درجه میباشد
خواه مراد از جهل نقیض علم و فهم بگیر چه هر دو وجه **در قاموس** در لغة جهل نقل کرده زیرا که آن قوم احمق و اجهل ابلد از طبیعة گاو و گوسفند گویا بوده باشند
چه ایشان آیات تسعه با صنعاف ازان را بالتوالی والتعاقب **و** اغراق کل اعداء **و** انفلاق بحر و نجاة خود انها از غرق بحر و هلاکة کل اعداء بغرق متلاحق و متعاقب
با یشان شده **و** هنوز اقدام ایشان از آب تر بوده معهذا تعدد اله درخواست کردند **پس** این دلیل قطعی است که آن قوم تبعه موسی قطعا مجوز و معتقد تعدد الهیت
تجسیما و حلولا و تحدیدا و سبحانه در جهت بودند **لهذا** درخواست اجعل لنا الها کما لهم الهة بصیغه جمع مع التشبیه ذکر کردند **در لباب التنزیل** نقل کرده
هذا یدل علی غایة جهل بنی اسرائیل **و** ذلک انهم توهموا انه یجوز عبادة غیر الله تعالی بعد ما رأوا الایات الدالة علی وحدانیته تعالی وکمال قدرته وقهره وهی الایات
التی توالت علی قوم فرعون حتی اغرقهم الله تعالی فی البحر بکفرهم وعبادتهم غیر الله تعالی فحملهم جهلهم علی ان قالوا لنبیهم موسی اجعل لنا الها کما لهم
الهة فرد علیهم موسی بجهلهم فی قوله انکم قوم تجهلون ای عظمة الله سبحانه وانه لا یستحق العبادة سواه یعنی دلالة دارد بر غایة جهل تبعه موسی
چه انها توهم کردند بجواز عبادة غیر الله بعد معاینه معجزات قاهره دالة بر توحید واحد و قدره تعالی مع هذا بموسی گفتند که برای ما الهی را جعل کن و نشناختند مع
این آیات خدا او احدانیة خالق و اختصاص عبادة با و سبحانه را **در مجمع** هم مثل همین فرموده و فی هذا دلالة علی عظم جهلهم بعد ما رأوا الایات
المترادفة والمعجزات القاهرة الملجئة الی تصدیقه تعالی و توحیده من حیث توهموا انه یجوز عبادة غیر الله تعالی ولم یعرفوا ان المجعول لا یکون الها
واجبا مستحقا للعبادة **و** ان الاصنام لا تکون الهة یعنی با یشان مع معاینه این دلائل قاهره الملجئة الی علم الضروری معرفة و شعور هم حاصل نشد که شئ مجعول اله
واجب مستحق عبادة **و** اصنام مجعوله ابدا اله نمیشوند **اشکال** کل تبعه موسی آیا اجعل لنا الها گفتند یا بعض ایشان **و** اگر اسناد این الی بعضهم کرده شود این

منافی عموم قرآن وجاوزنا ببنی اسرائیل است **و** تخصیص بعض بلا ثبوت مخصص قاطع باطل میباشد **واگر** اسناد این الی الکل کرده شود چنانچه قرآن هم مشعر کل آنست **پس** عابرین از بحر زیاده از ہفتاد ہزار آدم بودند **وبقولی** چند لکھ آدم بودند وعلی التقدیرین چگونه بر اینچنین جم غفیر وانبوه کثیر تجویز تعدد در الهیة بعقول نمایند که **اجعل لنا الها کما لهم آلهة** بکلمه واحده کل آن طوایف بگویند مع معاینه آیات تسعه وفلق بحر وغرق اعداء ایشان ونجات کل اینها عند العقل ممتنع است **جواب** در این دو وجه اند **احدهما** مختار جمعی ہست که مراد ازین بعض تبعه موسی است نه کل اینها وہمین قول فخر رازی وتبعه اوست کما قال فانقیل **هذا القول** صدر من کل بنی اسرائیل او من بعضهم قلنا بل من بعضهم لانه کان مع موسی السبعون المختارون **و** کان فیهم من یرتفع عن مثل هذا السؤال انتهی **ثانیهما** این قول کل عابرین تبعه موسی از بنی اسرائیل وغیر بنی اسرائیل بظهور رسیده ورآمده **سوال** آیا قائلین اینقول معلوم ومقرر اند یا نه **واگر** معین اند پس اینها کدام اند **جواب** نزد آنانکه مراد کل اند نزد ایشان حاجة تعیین نیست چه کل تبعه موسی بودند **اما** نزد آنانکه مراد ازین بعض است **پس** نزد ایشان مراد از قائلین اینقول خاص بنی اسرائیل اند وسحره با اینها شامل وداخل نیست **اما سحره** بکمال معرفة خود ایمان آورده توعید شدید فرعون را پروا نکردند وشفاها باو جواب دادند که توهر چه میخواهی بما بکن ما باک از قتل بانواع شدید نداریم لانا الی ربنا منقلبون **اما** اثبات آنکه بنی اسرائیل خاص باینقول مراد اند بچند وجه است **اول** بخود این آیه وجاوزنا ببنی اسرائیل البحر الخ **ثانی** بجواب تقبیح موسی باینها انکم قوم تجهلون **ثالث** کمال جهالت وغباوة وبلادة الطبیعة ایشان بودند مثل ایشان در اجهل الناس والخلق وابلد الطبیعة از گوسفند وگاو میش وگاو وساییر در عالم الی حین ہست لهذا ایشان بکرات ومرات در محضر انبیاء خود مرتد وکافر میشدند **و** کلام الهی بعیت موسی بر طور شنیده بموسی گفتند که تصدیق تو نمیکنیم که اینکلام خدا با تو بود تا وقتیکه خدا را بچشم خود ببینیم وبروس معاینه نکنیم وبنمائی مارا القوله تع حکایة عنهم لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة **و** موسی در حرب کنعانیین گفتند فاذهب انت وربك فقاتلا انا ههنا قاعدون یعنی ای موسی خودت با خدایت بجنگ ایشان بروید وما اینجا نشسته نگران میباشیم **و** خالق را ذوالاجسام صاحب الحرکة **والانتقال** قرار دادند **و** گاو وساله پرستی سامری کردند وسخن ومنع هارون نبی را اعتنا نکردند **تنبیه** چنین احوال وقیل وقال بنی اسرائیل هر گاه در توراة وقران وعلم سیر از ایشان ثبت وضبط باشد **پس** از قول چنین اجعل لنا الها کما لهم آلهة چه استبعاد است **مرویست** ان یهودیا قال لعلی علیه السلام اختلفتم بعد نبیکم قبل ان یجف ماؤه فقال علیه السلام فی جوابه قلتم اجعل لنا الها کما لهم آلهة ولم یجف اقدامکم **رواه** فی الکشاف **و** صاحب المدارك والتیسیر وغیرهم یعنی یهودی با میر المؤمنین علی ع گفت که شما مسلمانان اختلاف کردید بمحض مرگ پیغمبر وحال آنکه دستهای مرطوب هنوز بود بتغسیل آنحضرت **حضرت امیر** ع بفور در جوابش فرمود اما شما یهود بعد معاینه آیات تسعه وفلق بحر بکنارش سلیم مع موسی رسیده هنوز اقدام شما تر باب بحر بوده طلب معبودات عدیده بقول اجعل لنا الها کما لهم آلهة کردید وپیغمبر شما زنده نزد شما بود فبهت الذی کفر **تذکره** اینمقالات ایشان دلالة دارد که ایشان اعتقاد تجسیم وتشبیه اله داشتند لهذا چنین افعال واقوال بظهور از اینها آمد **بعید** نیست که حکیم علیم تعالی ایشان را گاو وساله خریدن والزام ذبح او فرموده باشد تا عظم اصنام واجلال تماثیل گاو وسالهای عاکفین علیهم **و** میل ومحبة گاو وساله پرستی سامری از عیون وقلوب اسرائیلیان زایل شود وتا بدانند که اگر گاو از نوع معبود میبود او مذبوح ومطبوخ ومشوی بنار وماکول باکل ومستحیل ومنقلب ببول وبراز در بطون اینها نمیشد والله اعلم **اشکال** اینقول اجعل لنا الها آیا کفر بود یا نبود **واگر** کفر بود توبه ایشان بعد اظهار ردات وکفریات بکرات چگونه قبول میشد **جواب** در این نیز مفسرین دو قول دارند **احدهما** قول جمعی منهم **بغوی در معالم** گفته که قول شان کفر نیست زیرا که ایشان در الهیت وتوحید اله شاکی نبودند وقول کفریه صریحه اجعل لنا الها حمل کردند بر آنکه چون قبله او را وقت عبادة بگردانند وبقبال او عبادة بخدا نمایند **کما فی المعالم واللباب وغیرهما** گفته ولم یکن ذلك شکا من بنی اسرائیل فی وحدانیة الله تع وانما معناه اجعل لنا شیئا نعظمه ونتقرب بتعظیمه الی الله **و** ظنوا ان ذلك لا یضر الدیانة فکان ذلك لشدة جهلهم **ثانیهما** اینقول کفر است اینمذهب دیگران بچند وجه است **اول** آنکه با جعل لنا الها تقرب الهی صریحا طلب کردند **و** لفظ الها بتنکیر دلیل بر تعدد ہست پس ایشان طلب شریک فی الواقع کردند **ثانی** بعد اجعل لنا الها تشبیه دادند در معبود بجمع بقولهم کما لهم آلهة هر چند مشرکین طوایف اند بعضی حلولی وبعضی اتحادی **و** بعضے تشبیهی **و** بعضے تجسمی **و** بعضی توسلی وتقربی چنانچه از مشرکین او تع نقل فرموده قالوا ما نعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی **تنبیه** همه این طوایف مشرکین اند وعبادة بهر نوع الهة دانسته بلا شك کفر است لهذا بر این همه اصناف کفار ومشرکین اطلاق میشود وبلا رجوع ازاین اعتقاد واجب القتل بالنص والاجماع میباشند **ثالث** خود موسی در جواب شان حکم بجهالة وتجهیل ایشان از توحید ومعرفة اله کرد واگر ایشان معتقد توحید تع میبودند البته اصلا چنین کلیم الله تجهیل عام وتام با ایشان نمیفرمود **رابع** بعد ان موسی در جواب دیگر ایشان باطل فرمود این صریح

است که کفر صریح طلبیده بودند اگر مراد شان بطور قبله غیر کفر می بود البته عموماً آنرا باطل نمی فرمود **خامس** دیگر در جواب شان فرمود قال اغیر الله ابغیکم الها
این اصرح است که ایشان طلب غیر الله کرده بودند و اگر باعتقاد مراد شان تعدید آله معبود نمی بود البته کلیم الله جواب اغیر الله ابغیکم الها نمیفرمود و باین لازم می آید
از اینها مطلوب چیزی و جواب بچیز دیگر کلیم الله استمداد و ان لا یجوز برا انحضرت نمیباشد **اما جواب سوال** توبه اینها بکرات بهر مره کفر چگونه از اینها قبول میشد بدو وجه
میباشد **وجه اول** آنکه اینها اجهل و ابلد مکمل طبایع حیوانات لا یشعر قریب العهد و مغمور در کفر قبطیان و نزد اینها پرورش صدها سال یافته بودند و از جهت حدیث
العهد بالایمان توبه بکرات باینها لحوق شبهات میشد تواب الرحیم مکرر قبول توبه اینها میکرد چنانچه در این است هم از مرتد ملی یعنی جدید الاسلام تا چهار مرتبه مجاب میشود **وجه**
ثانی یحتمل که در شریعة موسی باز مرتد ملی و مرتد فطری معاً تا مرگ باب التوبه مخصوص بنی اسرائیل مفتوح بوده باشد اشکال عاید نمیشود ثم الله اعلم **تذکره** بدانکه
بآیه کریمه لترکبن طبقاً عن طبق وعده قطعیه باین است اسلام وارد شده که اینها هم قدم بقدم گفتار و رفتار چون یهود و نصاری خواهند کرد چنانچه **در جامع ترمذی**
در باب لترکبن سنن من کان قبلکم باب خاص درهمین است **و در مشکوة هم بغوی** در مصابیح **و تفسیر** معالم التنزیل **و صاحب** لباب التنزیل
وغیرهم از ابو واقد لیثی روایة باسانید خود کرده اند قال خرجنا مع النبی الی حنین فمررنا بشجرة للمشرکین **و فی المعالم** مررنا بسدرة للمشرکین یقال لها ذات انواط
یعلقون علیها اسلحتهم فقلنا یا رسول الله اجعل لنا ذات انواط کما لهم ذات انواط فقال صلعم سبحان الله هذا کما قال قوم موسی اجعل لنا الها کما لهم
الهة والذی نفسی بیده لترکبن سنن من کان قبلکم هذا حدیث حسن صحیح **در معالم** بچنین الفاظ روایة کرده قال خرجنا مع النبی قبل حنین فمررنا بسدرة
فقلنا یا رسول الله اجعل لنا ذات انواط کما للکفار ذات انواط وکان الکفار ینوطون سلاحهم بسدرة یعکفون حولها فقال النبی صلعم الله اکبر هذا کما
قالت بنو اسرائیل لموسی اجعل لنا الها کما لهم الهة ثم قال النبی لترکبن سنن من قبلکم انتهی حاصل آنکه پیغمبر صلعم وقتیکه بسوی جنگ حنین رفت و ما صحابه
بمعیت انحضرت میرفتیم تا رسیدیم بدرخت سدره ما همه صحابه پیغمبر را گفتیم یا رسول الله برای ما هم ذات انواطی را مقرر و معین کن چنانچه برای کفار ذات انواط
مقرر اند چه درخت سدره را میمون و مبارک و محترم و واجب الاجلال و التعظیم انگاشته و بران اسلحه و البسه جنگی میآویختند و عاکف و ماکث چهار دور او و عبادة میکردند چنانچه
در ملک هند درختهای **پیپل** و درختهای **بهر گد** را حرمت و تعظیم هنود هند میکنند **پس پیغمبر** صلعم در جواب شان فرمود سبحان الله این قول شما چون قول یهود به موسی
است که اینها بموسی گفتند برای ما هم الهی معین و مقرر کن چنانچه برای این مشرکین اصنام بجای خالق و در هر بتخانه مقرراست **در بخاری** در **باب** ما ذکر عن
بنی اسرائیل خاص روایة کرده از سعید خدری قال قال رسول الله لتتبعن سنن من قبلکم شبراً بشبر و ذراعاً بذراع حتی لو دخلوا جحر ضب تبعتموهم قیل
یا رسول الله الیهود والنصاری قال النبی فمن **در مشکوة** گفته این متفق علیه است حاصل آنکه پیغمبر مخاطب با صحاب فرمود بقسم میگویم که شما اصحاب همه پیروی
میکنید طریقهای امم سابقین را وجب بوجب و ذراع بذراع حتی اگر اینها بسوراخ سوسمار رفتار کرده باشند شما هم رفتار بسوی آن خواهید کرد **و** اصحاب عرض کردند
آن امم سابقه مراد یهود و نصاری اند پیغمبر فرمود پس کدام مراد باشند یعنی همان یهود مراد اند **تبصره** پس استبعاد از تخالف وارتداد اصحاب بعد انحضرت باطل محض
است **بحث تاسع** در مجمع فرموده متبر از تبار یعنی هلاک است **و** از ینجا طلا را تبر میگویند **سوال** چرا طلا را تبر نامیدند **جواب** بدو وجه است **احدهما**
ان معدنه مهلکة یعنی معدن او مهلک میباشد **ثانیهما** قال الزجاج یقال لکل اناء مکسر متبر و کسارته تبره زجاج گفته چونکه طلا ریزه ریزه میباشد لهذا آنرا تبر
نامیدند و لهذا ظرف مکسوره را تبر و متبور میگویند **و** بعضی در مهلک تجویز کرده که طلا از صاحب طلا عسر و فقر را هلاک و زائل میسازد **و لیث** گفته التبار الهلاک یقال
تبر الشیء یتبر تباراً **و** التتبیر الاهلاک **و** منه قوله تعالی تبرنا تتبیرا **و** یقال للذهب المنکسر المتفتت التبر **سوال** تبر آیا بر طلا و نقره معاً اطلاق میشود
یا نه **جواب** بلی بر هر دو اطلاق تبر میشود **در مصباح** گفته التبر ما هو من الذهب غیر مضروب فان ضرب دنانیر فهو عین **و قال** ابن الفارس التبر
ما کان من الذهب والفضة غیر مصوغ **و قال الزجاج** التبر کل جوهر قبل استعماله کالنحاس والحدید وغیرهما و تبر یتبر من بابی قتل و تعب
هلک **و** یتعدی بالتضعیف فیقال تبره **و** الاسم التبار **و** الفعال بالفتح یاتی کثیراً من فعل نحو کلم کلاماً **و** سلم سلاماً **و** ودع وداعاً **و** ابتر
افعل تفضیل از بتر یبتر بترا بتقدیم با موحده بمعنی قطع و دم بریده و دریده غیر این باب تبر بتقدیم تا مثناة بعد آن با موحده بمعنی کسره و هلاکه می باشد
چه بگمان دشمنان انحضرت مقطوع النسل بود و باین امر انحضرت را عیب و طعن میکردند و هر مقطوع النسل بعد موت خود عقب بریده معدوم الاسم والاثر میشود
و خالق در رد طاعنین یعنی با مویه این آیه ان شانئک هو الابتر فرمود **امام رازی** در سوره کوثر فرمود که انجمله از شواهد نبوة بوقوع آمده که بنی امیه
مع الکثرة نام و نشان ایشان در عالم ظاهر و باقی نمانده **اما** از ذریة انحضرت از نسل حسنین خصوصاً از آدم ثالث علی ابن الحسین بفضل الله کثرة نسل

جواب اشکال قول اجعل لنا الها [illegible]

جواب اشکال بعد کفر بکرات از بنی اسرائیل چگونه توبه اینها بمرات قبول میشد

پیغمبر در دنیا منشور و در ارض معبور و مسکون اند بشمار نمی آیند **بحث عاشر** ان هؤلاء متبر ما هم فیه و باطل ما کانوا یعملون این دو جواب دیگر موسی بنی
اسرائیل میباشد **و** در مرجع هؤلاء دو احتمال اند **احدهما** بسوی اصنام راجع است **پس** بنابراین معنیش چنین میشود که بتحقیق خود آن اصنام در حقیقت مکسر و مدمر نیست
و نابود میباشند زیرا که ذات ممکن حادث اند وجودی بالذات ندارند **و** ارجاع ضمیر مذکر بسوی اصنام و تانیث هم هر دو در قرآن آمده **ثانیهما** جایز که مرجع آن هؤلاء
بعاکفین اصنام میباشد **پس** بنابران معنیش چنین می شود که بتحقیق آن عاکفین اصنام در واقع هالک در دنیا و عقبی اند **و اما** در دنیا فی الحال تحت اجها و اصنام هم
اینها بامر خالق تع هدم و کسر و ریزه ریزه کرده میشود **و** باطل محض است آنچه ایشان عمل میکنند یعنی اصنام ایشان مکسور و مهدوم و عبادة باینها فی الواقع نابود و معدوم
محض است زیرا که عبادة باحجار جمادی کردند و جزای در عقبی بغیر سزا از نار ابدی ندارند کما قال تع فی عمل الکفار و قدمنا الی ما عملوا من عمل فجعلناه هباء منثورا **اما**
بطلان یعنی نابودی نقیض ثابت و حق از بطل یبطل بطلانا و بطولا و بمعنی سقوط و فاسد **و** جمع باطل اباطیل میباشد **تنبیه** هرگاه این معنی بتو واضح
شد **پس** بعض اعلام فرموده اند البطلان عبارة عن عدم الشیء اما بعدم ذاته او بعدم فایدته و نفعه **و** المراد من بطلان عملهم انه لا یعود علیهم من ذلك
العمل نفع و لا یدفع عنهم ضرا لانه عمل لغیر الله تع فکان باطلا لا نفع فیه یعنی بطلان عبارة است از عدم و نیستی و نابودی شیء **یا** بذاته **یا** بعدم فایده
آن و عدم نفع آن **پس** مراد از بطلان عمل شان اینست که بعبده اصنام مقابل عبادة و عمل شان نفعی و دفع ضرری از اصنام حاصل عاید در دنیا و عقبی اصلا نمیشود
زیرا که اصنام احجار جمادی لا روح و لا یسمع و لا یبصر اند **و** هرگاه این واضح شد پس این اعمال لغیر الله اند نیست و نابود محض بغیر نفع میباشد **اعلم** و تحقیق القول فی
هذا الباب ان المقصود من العبادة ان تصیر المواظبة علی تلك الاعمال سببا لاستحکام ذکر الله تع فی القلب و تصفیته حتی تصیر تلك الروح سعیدة
بحصول تلك المعرفة فیها **فاذا** اشتغل الانسان بعبادة غیر الله تعلق قلبه بغیر الله و یصیر ذلك التعلق سببا لاعراض القلب عن ذکر الله تع **و**
اذا ظهر هذا التحقیق ظهر ان الاشتغال بعبادة غیر الله متبر و باطل و ضایع و سعی فی تحصیل ضد هذا الشیء و نقیضه لانا بینا ان المقصود من
العبادة رسوخ معرفة الله عن القلب فکان هذا ضد للغرض و نقیض المطلوب **بحث حادیعشر** بغی یبغی بغیا بمعنی طلب کردن چیزی از کسی
گفته **واحدی** یقال بغیت فلانا شیئا متعدی بدو مفعول میشود و بیک مفعول هم کما قال تع یبغونکم الفتنة **اما** در نصب الها دو وجه اند **احدهما** نصب الها
بحال کانه اطلب لکم غیر الله معبودا **و** نصب غیر بنابراین مفعول به باشد **ثانیهما** نصب الها بر مفعول به غیر الله منصوب بحال علی التقدیم است **و** باعتبار تاخیر
غیر صفة نکره الها باشد و تقدیرش ابغیکم الها غیر الله **و** یحتمل که بتاخیر الها از غیر پس غیر الله صفة الها باشد تقدیر ابغیکم غیر الله الها باشد **ایضا** جایز است
نصب الها تمیز باشد کما جوزه السعودی وغیره **بحث ثانی عشر** اغیر الله ابغیکم الها بدانکه این جواب چهارم موسی بطور رد باصحاب اجعل لنا الها یعنی
جواب اول انکم قوم تجهلون **دوم** ان هؤلاء متبر ما هم فیه **سوم** و باطل ما کانوا یعملون **چهارم** اغیر الله ابغیکم الها **و** همزه استفهام
بطور تعجب از تفوه و طلب ایشان تقریر و تعیین معبودی غیر الله تع متضمن انکار و توبیخ است **پس** معنیش آیا سوای معبود واحد تع دیگری هست که بیارم و بطلبم
و ابرای معبودیة شما یعنی بغیر اله واحد واجب لذاته مجرد از جسم و لوازم جسمانی کامل فی ذاته و صفاته دیگری نیست که او را معبود شما قرار بدهم و او را در مکانی تا شما
عبادة کنید او را **اجمعی** فرموده **و** المعنی ان الاله لیس شیئا یطلب و یلتمس و یتخذ و یتحری الها بل الاله هو الله الذی یکون قادرا علی الانعام بالایجاد
و اعطاء الحیوة و جمیع النعم یعنی اله چنان چیزی نیست که او را بطلبم و بیارم او را از جهتی و مکانی بجهتی و بمکانی دیگر و بالتماس او را آورده بالهیة گرفته شود بلکه اله
معبود خالقی غنی هست عالم و قادر بذات خود بر جمیع ممکنات و مقدورات و بر اکرام و انعام بایجاد از نابودی محض و بر اعطاء زندگی و بینائی و شنوائی و جمیع نعمات
اخر که بغیر او از دست احدی ابدا و اصلا آن امور ناشی و حاصل نمیشوند **بحث ثالث عشر** فضل خلاف نقیصة بمعنی خیر بمعنی زیادتی و افزونی نعمة و حال
و مال و دولة مخصوص میباشد **در مصباح** گفته و فضل الفضل من باب قتل زاد و خذ الفضل ای الزیادة **و** الجمع الفضول مثل فلس و فلوس **و**
تفضیل زیادتی و افزونی دادن کسی را بر دیگر باشد **در صحاح** گفته و فضلته علی غیره تفضیلا اذا حکمت له بذلك **او** صیرته کذلك **و** فاضلته ففضلته
اذا غلبته بالفضل **در قاموس** فرموده والفواضل الایادی الجسیمة او الجمیلة **و** فواضل المال ما یاتیك من غلته و مرافقه **بحث رابع عشر**
و هو فضلکم علی العلمین این جمله حالیه است و هرگاه بالا تعریف و وصف تع کرد که او تعالی قابل نقل و تحویل و تحیز از عالم جسمانی اصلا نیست و متصل با ان بعد التبصیر ترغیبا
و تسکا لهم فرموده و حال آنکه او همان خالق موصوف است که تفضیل و مزیة و افزونی داد شما را بر اهالی عالمیان اعصار و ازمنه خود شما باین ایا تیکه بسابقین شما
نفرستاده و بلاحقین شما هم عاید نخواهد شد **یا** این تفضیل باینها تفضلا بود یا استحقاقا صحیح اول است یعنی تفضلا **اشکال** العالمین صیغه جمع مقتضی کثرة است

واین تخصیص

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال تفضیل بنی اسرائیل بر عالمین مع عمومیت لفظ العالمین چگونه خصوصیت

و این تخصیص بعالمیهم چگونه صحیح میشود **جواب** بدو وجه است **اولهما** هرچند عالمین صیغه جمع مقتضی عموم است **اما** لکن بدخول الف ولام عهد ذهنی از عمومیت برآمده خصوصیت اهل زمنه واعصار خود ایشان حاصل و ثابت شد **ثانیهما** نیز بوجوه است **منها** چونکه خاتم الانبیاء ع اکمل و افضل کل انبیاء **و** کتاب این نبی ع اکمل و افضل کل کتب منزله **و** دین اسلام اکمل و افضل کل ادیان رسل است **پس** این امت هم باید که اکمل و افضل از کل امم سلف باشد **و** علاوه براین دلیل عقلی دلیلی سمعی هم ناص صریح براین است و آیه شریفه کنتم خیر امة اخرجت الخ **و** غیرها دلیل قطعی برخیریت و افضلیت این امة مرحومه نبی رحمة للعالمین علیه و آله السلام است **لهذا** متفق علیه مفسرین اسلام است که تفضیل امة موسی خاص بر امم سلف و بر عالمین عصر ایشان است نه تفضیل براین امت مسلمه مرحومه **و** امام رازی و نیشاپوری وتبعه او در اینجا فرموده اند در معنی وهو فضلکم علی العالمین دو وجه اند **الاوّل** المراد انه تع فضلهم علی عالمی زمانهم **الثانی** انه تع خصهم بتلك الآیات القاهرة ولم یحصل مثلها لاحد من العالمین وان کان غیرهم فضلهم بسایر الخصال **و** مثاله رجل تعلم علما واحدا واخر تعلم علوما کثیرة سوی ذلك فصاحب العلم الواحد مفضل تعالی علی صاحب العلوم الکثیرة بذلك الواحد الا ان صاحب العلوم الکثیرة مفضل علی صاحب علم الواحد فی الحقیقة انتهی حاصل وجه ثانی آنکه یهود را آنچه تفضیل داده شده او عطا آیات قاهره مخصوص ایشان بود و مثل آن بدیگر امم نیامد هرچند غیر ایشان را تفضیل بهمه دیگر خصایل حاصل شده **و** تمثیلش چون آدمی که علم واحد میداند **و** دیگری علوم کثیره میداند سوای آن علم **پس** صاحب علم واحد را تفضیل بر صاحب علوم کثیره بیکوجه ندا میباشد مگر آنکه صاحب علوم کثیره را تفضیل بر صاحب علم واحد فی الحقیقة است **منها** آدم متصف بالضرورة بدو قسم میشود یا کامل العقل والحواس الفهم والبصر والذکاء میباشد یا ابلد الطبیعة و غبی الاحساس والادراك و ثقل النطق و معقود البیان واللسان میباشد **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس** دو صنف ضدین دراینجا ثابت شدند **و** معلوم بل بدیهی است که کامل العقل والعلم والذهن والادراک اکمل و افضل از غیر خود بالضرورة است که او این وصف ندارد **پس** مقابل ذکی عقیل غبی و بلید صاحب الحیل است **و** بکامل الذات والصفات او را بادنی ایماء و اشاره کافی ووافی میباشد بخلاف بلید و غبی **و** امة یهود بغایة غباوة و بلادة و بنهایة جهالة متصف بودند **لهذا** اظهر معاجز قاهره بایشان آمده معهذا بکرات و مرات لاتعد ولاتحصی همیشه مرتد میشدند و اظهار کفر میکردند **و** این امة مرحومه چونکه بکمال صفات ذات متصف بود لهذا بایشان ادق معجزه کلامی متضمن حقایق و دقایق آمده **و** ایشان تصدیق حقیقی و ایمان فهمی و فقهی کرده اند تردد و شك اوانی ضعفاء این امت را قدیما و حدیثا لاحق نشده و ثابت الاقدام علی الدوام بودند و میباشند **تبصره** هرگاه این تفاوة در صنفین ثابت شد **پس** هر عقیل و ذکی و فهیم اکمل و افضل از غبی و بلید است **پس** باین جهة امت مسلمه اکمل و افضل از کل امم سلف خصوصا افضل از یهود و نصاری میباشد **و** تفضیل یهود مخصوص بر امم سلف و سابق ایشان یا بر عالمین ازمنه و اعصار خود ایشان محمول گردیده **و** مراد رازی هم شاید از تمثیلش همین باشد که بنی اسرائیل هرچند بلید بوده باعتبار نجی جهور و ظهر آیات مخصوصه فضل دارند **اما** امت مرحومه مسلمه را بانواع معاجز دقیقه بجهة کمال عقل و فهم ایشان آمده پس فضل ایشان کثیر بر ایشان میباشد ثم الله اعلم

قوله تعالی وَاِذْ نَجَّیْنٰكُمْ مِّنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ یَسُوْمُوْنَكُمْ سُوْٓءَ الْعَذَابِ یُقَتِّلُوْنَ اَبْنَآءَكُمْ وَیَسْتَحْیُوْنَ نِسَآءَكُمْ وَفِیْ ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ عَظِیْمٌ ○

ترجمه این آیه واحده ای بنی اسرائیل یاد کنید شما وقتی را که برهانیدیم شما را از دست و از چنگ تبعه فرعون که میچشانیدند شما را سخت عذاب میکشتند عموما پسران شما را بغرض انقطاع نسل شما و باقی زنده میگذاشتند زنان شما را بجهة خدمتگذاری و بندگی خود و در این رهانیدن شما از دست و چنگ ایشان محنتی از جانب پروردگار شما بزرگ بود یا در این گرفتاری شما بدست فرعونیان امتحانی عظیم و بزرگ بهر دو جانب شما از پروردگار شما بود **و** در **تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** بدانکه انجاکم بلفظ ماضی واحد قرائة ابن عامر است **و** قرائة باقی قراء قول انجیناکم **و** قرائة نافع تنها یقتلون بالتخفیف است **و** قرائة باقی قراء یقتلون بالتشدید است **و** قرائتی نجیناکم بالتشدید سعودی وغیره نیز نقل کرده اند **بحث ثانی** نجی ینجو نجاة معنی خلاصی از هلاکة وار عذاب فهو ناج **و** هی ناجیة **و** نجاة بالمد نیز بالقصر هم اسم کما فی الصحاح **و** ناجیة معنی سارة **و** الاسم النجوی **اما** نجاح قضاء حاجت باشد از نجح ینجح نجاحا **و** انجحت الحاجة انجاحا **و** انجح الرجل ایضا اذا قضیت له الحاجة **و** الاسم النجاح **اما** سام یسوم سوما چریدن حیوانات علف و گیاه را از دشت و بیابان **و** دراینجا

WWW.MAABLIB.COM

بحث ثالث واذ انجیناکم من آل فرعون در اینجا تقدیرش واذکروا اذ انجیناکم من آل فرعون باشد و خطاب بمعاصرین بنی از بنی اسرائیل است یعنی ای اولاد یعقوب شما یاد کنید وقتی و زمانی را که ما نجاة دادیم شمارا از ملکیت و از تصرف و چنگ قوم تبعه فرعون برآوردیم و خلاصی دادیم شمارا از اشق و اشد تکلیفات و تعدیات اینها بشما **و** غرض اقصی در این یاد آوردن احسانات و انعامات و اکرامات ببنی اسرائیل می باشد تا متنبه و متذکر شوند بان پس انانی را که چنین نعمات و نجاة از اشد محکمات و تعذیبات خلاصی و نجات داده چنان نعمت و عزة و رفعة و کثرة شده و آنرا قطعاً میدانند پس چگونه سزاوار بانها باشد که بعوض این خالق محسن و منجی اصنام جمادی را معبود قرار بدهند و عبادة باو کنند **اشکال** در تذکیر این احوال اسلاف با خلاف چه فایده و سود است که بعد هزار سال یاد منقضی شده منت بر ذریة و انسال ایشان بگذارد و حال آنکه بعمل نیک یا بد جزا و سزا و منت بدیگران نمیرسد و نمیرسد **جواب** در این یاد آوری بعبرت و غیره آوردن بندگان است همین از الطاف مقربه خدائی مهربان است چه اگر ابا و اسلاف ایشان را نجاة و خلاصی از قتل فرعون نمیداد البته این اخلاف اینها بوجود و بظهور نمیآمدند **و** در عزة و رفعت ابای فخر و مباهات اخلاف و ذریات میباشد **پس** در تذکیر آن غرض صحیح معقول حاصل است **بحث رابع** در محل جمله یسومونکم سوء العذاب نحاة وجوه دارند **احدها** جمله استینافیه پس از اینجا ابتدا ذکر و در بیان حصول نجاة از مسائة اینها از جانب فرعونیان **ثانیها** این جمله حالیه است از مخاطبین **ثالثها** یا حال از من آل فرعون است **رابعها** این حال از هر دو یعنی از مخاطبین و از آل فرعون معاً است لاشتمالها علی ضمیریهما **و** همین محتملات

کشاف است بقوله هو استیناف لا محل له **و** یجوز ان یکون حالا من المخاطبین **او** من آل فرعون **بحث خامس** یسومونکم سوء العذاب یعنی مے چشانیدند شمارا آل فرعون سخت و بد و زشت عذابهارا چه بر العذاب جایز است که الف ولام استغراقی باشد **و** آل فرعون اشد و اصعب صنایع و اعمال نامور سپرد و تحویل آل اسرائیل میکردند و مزد و اجرة بغیر لقمه نان کفائی بانها نمیدادند **و** ذلیل و حقیر و فقیر اینها را میگذاشتند بعهد ابدمه هر یکی از زن و مرد جزیه کثیر مقرر کرده بود و کذب وایما ازانها میگرفتند **بحث سادس** ذبح نوع قتل خاصی است موجب اماتت و اهلاک حیوان و آن عبارة است از بریدن در بدن تحت لحیتین حلقوم و مری و دو شاه رگ که دو طرف حلقوم بهر حیوان میباشد و بقطع آن دو رگ خون کل بدن حیوانی برمی آید و حیوان از حیوة و زندگی معدوم و منقطع میشود **بحث سابع** یقتلون ابنائکم و یستحیون نسائکم اینجا بدل از سوء العذاب **یا** عطف بیان او میباشد یعنی قتل میکردند قوم فرعون پسران صغار شمارا و زنده میگذاشتند دختران شمارا برای خدمتگذاری خود بطور کنیزان در خانهای خود میبردند **و منقول** از اصحاب سیر است که هر طفلیکه در بنی اسرائیل تولد می شد آن طفل را بحضور و عیان والدین او چون مرغ و گوسفند بچه زیر پایها ذابح گرفته بکارد تحت لحیتین ذبحش میکردند **و** ذبح طفل صغیر آدمی چون بچه گوسفند زیر پائی گرفته بعیان والدینش میکردند **با** عذابی اسوء و اقبح و اصعب در دنیا ازین هست **بحث ثامن** بلاء بمعنی آزمایش **و** ابتلاء و اختبار و امتحان بیک معنی از موزون است **در صحاح** گفته والبلیة **و** البلوی **و** البلاء واحد **و** الجمع البلایا **و** صیغوا فعایل علی فعالی کما قلناه فی اداوة **و** بلوته بلوا جربته واختبرته **و** بلاه الله بلاء ابلاء ابلاء حسنا **و** ابتلاء ای اختبره **و** البلاء الاختبار یکون بالخیر والشر **و** یقال ابلاه الله بلاء حسنا **در مصباح** گفته و بلاه الله بخیر او شر یبلوه بلوا **و** ابلاه بالالف **و** ابتلاه ابتلاء بمعنی امتحنه **و** الاسم بلاء مثل سلام **و** البلوی **و** البلیة مثله

بحث تاسع وفی ذلکم بلاء من ربکم عظیم مفسرین در مشار الیه ذلکم دو قول دارند **احدها** اشارة الی الانجاء فمعناه ان فی هذا النجاة لکم من ایدی آل فرعون بلاء ای نعمة من ربکم عظیم یعنی در این نجاة و خلاصی شما از ایدی قوم فرعون و تبعه او نعمتی است مر شمارا از پروردگار شما بزرگ **ثانیهما** و فی ذلکم اشاره است بسوی عذاب یعنی در تعذیب شما بدست قوم فرعون امتحان فریقین است یعنی امتحان شما و قوم فرعون معاً از پروردگار شما بزرگ است **وجه ثالث** در گرفتاری شما بدست فرعونیان نقمتی است مر شمارا از جانب پروردگار شما بزرگ **وجه رابع** در تعذیب شما بدست فرعونیان امتحان است مر فرعونیان را از جانب پروردگار شما بزرگ یعنی بمقابل آن فرعونیان را در دنیا هلاکة استیصالی و در عقبی انواع عذابهائے نار الیم ابدی میباشد **و باقی** وجوه تفسیر این آیه در سوره بقره گذشت **اشکال** در تکریر این قصه فرعون و موسے نفور طبایع است چنانچه بیکدفعه شنیده یا دیده شده پس طبیعة در دیدن و شنیدن آن قصه مایل و راغب نمیشود **و** آنچه متنفر از صغار کلام الله العلام باشد نباید و نشاید **جواب** بوجوه است **منها** کل قرآن مجید یکدفعه در یک وقت جملة نازل نشده بل تنجیما یا از بیست سال اکثر آیه آیه و بعض بعض سوره بحسب مقتضیات زمانی و مختلف الاشخاصی و متفاوة الاسباب تنزیل یافته **پس** بانجهة تکرار در بعض آیات و قصص میباشد ایقدح ندارد **معهذا** در تکرار قصص و آیات الفاظ و حروف مختلفه اند **و** در حروف و الفاظ مختلفه قرآنی و ترکیب و ترتیب آن جم علم داخل و مکنون و مدفون **و** آن مرغوب و مطلوب اعلام فنون است **و منها** قیل و قایلیکه با بین موسے و فرعونیان و سحره و تبعه موسویه تا بیست سال مکرر و مختلف الاحوال والاقوال بوقوع آمده پس او بجا

همان اقوال

همان اقوال بکرده رادر مختلف الاوقات بمقتضی زمان ومقام واسوله تنزیل فرموده لهذا موجب تنغیر تکرار کلام الله طبایع را نمیباشد واین مذاق برماهرین ذواق
هویدا وواضح است پس اشکال باطل است ووجوه آخر در جائی دیگر خواهیم نوشت انشاء الله القدیر الموفق **قوله تعالی**

وَوٰعَدْنَا مُوسٰى ثَلٰثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنٰهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقٰتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسٰى لِأَخِيهِ هٰرُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ

ترجمه این آیه واحده او تعالی میفرماید وباوعده بکرده بودیم موسی را برای دادن کتاب سی شبانروز را از ماه ذوالقعده چون مدار حساب شهور عرب بر رویت هلال بود چه هلال شب مرئی میشود لهذا تاریخ با شب مقرر کرده اند وباتمام واکمال رسانیدیم آن سی روز را ضمیمه ده روز دیگر از عشره اول ذی الحجه پس تمام وکامل شد میقات یعنی وقتیکه با موقت ومقرر کرده بودیم با موسی چهل شبانروز را وگفت موسی مر برادر خود هارون را که من بطلب کتاب بجانب طور سینا میروم تو خلیفه یعنی جای نشین من در قوم من یعنی بنی اسرائیل باش وبصلاح آر هر کار یرا قابل ولایق اصلاح باشد از امور ایشان وپیروی مکن راه تبا کاران وفساد کنندگان **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در واعدنا دو قرائة اند **قرائة** ابو عمرو تنها وعدنا بغیر الف **وقرائة** باقی قراء واعدنا بالالف از باب مفاعلة است **پس** وعدنا از یکجانب فاعل اقرار قطعی در ایصال امری ودر ایفای آن بوقتی معین **یا** غیر معین **یا** انکار قطعی از امری میباشد **اما** واعدنا اقرار یا انکار امری از هر دو جانب فاعل ومفعول معا میباشد چه باب مفاعلة نزد اهل وضع **و**معانی اکثر مشترک در جانبین است **و**در اینجا واعدنا مشترک میان موسی والهی باشد باین معنی که او تعالی بموسی وعده اعطاء کتاب بوقت معین داد **و**موسی هم وعده حضور خود برای گرفتن کتاب توراة بوقت موعود داده **پس** مراد از واعدو تواعد وعده گرفتن ووعده بکدیگر میباشد **اشکال** در سوره بقره واذ واعدنا فرمود **و**در این سوره واذ وعدنا موسی اربعین لیلة فرمود **پس** تفاوة لفظ در کلام الله چرا باشد **جواب** بدانکه در حقیقة وعده از جانب واحد میباشد چونکه در بدایة خالق بموسی وعده دادن کتاب داده بود **پس** در وعدنا بیان همان وعده الهی بموسی میباشد اما آن وعده مشروط بمجی موسی بطور وموسی هم وعده ... داده بود **پس** در واعدنا حکایة همان اجابة جانبین در آخر میباشد **و**باین تعارضی وتفاوتی در کلام تعالی لازم نمی‌آید ونمیشود والله اعلم **بحث ثانی** در واعدنا **بدانکه** نزد کافه مفسرین خالق بموسی وعده داده بود که بعد اهلاک فرعونیان کتاب توراة بتو میدهیم **و**موسی بنی اسرائیل همین وعده الهی نقل کرده بود **کما روی** ان موسی وعد بنی اسرائیل وهو بمصر ان اهلک عدوهم اتاهم بکتاب فیه بیان ما یأتون وما یذرون فلما هلک فرعون سئل موسی ربه الکتاب فامره تعالى بصوم ثلثین یوما وهو شهر ذی القعدة فلما اتم الثلثين انكر خلوف فيه فتسوك موسى فقالت الملئكة كنا نشم من فيك رائحة المسك فافسدته بالسواك فاوحى الله تعالى اليه اما علمت ان ريح فم الصائم اطيب عندي من ريح المسك فامره الله تعالى بان يزيد عليها عشرة ايام من ذي الحجة وذلك قوله تعالى واتممناها بعشر **یعنی** مرویست که موسی بقوم خود در مصر وعده داده بود که وقتیکه خالق هلاک سازد عدو فرعونیان را من کتاب احکام وشریعة از خالق برای شما میآرم ودر آن بیان مامورات ومنهیات الهی میباشد **و**هرگاه فرعون هلاک شد موسی مسئلت کتاب موعود از پروردگار کرد **پس** خالق بموسی امر کرد که قبل اعطاء کتاب روزه یکماه سی روز بگیرد **و**موسی صوم ماه ذی القعده تماما گرفته بسبب صیام در دهان صایم بخلیان اخلاط اربعه خلوفی یعنی بوی بدی در ایجی ز ... ناشی وحاصل میشود **و**موسی آن خلوف صیام بد بو لهذا در آخر روز صوم خود در شام آخر با مسواک کرد تا ملائکه از عفونة خلوف متنفر از من نشوند وخدا را کلام با من کردن بسبب آن خوش نیاید **و**ملائکه بعد مسواک بموسی گفتند که در یوم صوم با از دهان تو ریح مشک معطر می شمیدیم وان رایحه معطره فاسد وزایل بسواک ساختی **پس** خالق هم بموسی وحی کرد ای موسی آیا تو ندانستی که ریح فم صایم اطیب نزد من از بوی طیب مشک میباشد **پس** باین سبب خدا موسی را امر کرد که بران صیام یکماه ده یوم دیگر را صوم بگیر **لهذا** موسی عشره اولی ذی الحجه را صوم گرفت **و**اتممناها بعشر ذکر همان است **بحث ثالث** در واعدنا موسی ثلثین لیلة واتممناها بعشر **یعنی** ما وعده داده بودیم موسی را که اول صیام ایام یکماه که سی روز کامل باشد بگیر پس کتاب توراة را بتو میدهیم **وبقولی** با موسی را وعده داده بودیم که بعد انقضای سی شب ذیقعده بتو توراة میدهیم ولکن در ایام آن متوجه بعبادتی باش که بعمل آن تقرب نزد من بتو حاصل شود وبا تو در آن وقت هم کلام شویم

WWW.MAABLIB.COM

و توراة بتو میدهم و موسی با تمام صیام ثلثین ایام شب سی و کیم مناجاة اله مشغول شد و خالق اتمام و اکمال کلام خود با موسے تا عاشر عشره ذی الحجه کرد و توراة هم
باو داد و در و اتممناها بعشر یعنی و ما اتمام و اکمال آن وعده ثلثین را بعشره کردیم اشاره بآن میباشد چنانچه طایفه از مفسرین اکثرا فرموده اند ان الله تعم امر موسی ان
یصوم ثلثین یوما و یعمل فیها ما یتقرب به الی الله ثم تم کلمه و اعطاه الواح التوراة فی العشر التی زادها فلهذا قال و اتممناها بعشر و در اینجا اشکالات
عدیده اند اشکال در سوره بقره و اذ وعدنا موسی اربعین لیلة و در اینجا ثلثین لیلة و اتممناها بعشر فرمود در وعده ثلثین تخلف باربعین واقع شده و در
کلام و وعده تعم تخلف و تاخر و تنقیص و تزئید اصلا جایز نیست اگر وعده ثلثین لیلة بود پس لیالی عشره را چرا بر ثلثین افزود و اگر وعده اربعین بود پس ثلثین
را چرا فرمود و تم میقات ربه چگونه صحیح میشود **جواب اول** اصل وعده اربعین لیالی بود و ثلثین ایام صیام مگیر و در عشره دیگر بعد آن کلام و توراة بتو داده میشد
پس در این آیه فتم میقات ربه اربعین لیلة تبیین و تفسیر اجمال میباشد **جواب ثانی** سلمنا که اصل وعده ثلثین لیلة بود و در ان مامور کردانید موسی ابصار
صیام مقربه الی الله و با تمام آن بر طور رفت برای تکلم و طلب توراة پس در عشر اول ذی الحجه شبانگاه بموسے کلام و الواح توراة داده شد **جواب ثالث** ابو
اصفهانی در سوره طه فرموده بادر موسی الی میقات ربه قبل قومه و الدلیل علیه قوله تعم و ما اعجلک عن قومک یا موسی قال هم اولاء علی اثری فجاز ان
یکون موسی الی الطور عند تمام الثلثین فلما اعلمه الله تعم خبر قومه مع السامری رجع موسی الی قومه قبل تمام ما وعده الله تعم ثم عاد الی المیقات
فی عشرة اخری فکمل اربعون لیلة یعنی موسی مبادرة کرد بطور بغیر معیت قوم خود و خالق فرمود چرا عجله کردی و چه چیز ترا بعجله آورد که بغیر قوم آمدی و موسے عرض
کرد که اینها اثر و عقب من خواهند آمد پس جایز است که موسی نزد اتمام ثلثین ایام بطور آمده باشد و خدا خبر از قصه قوم و گوساله پرستی سامری داده باشد و موسی از طور
الی القوم رجوع کرده باشد قبل از اتمام ما وعده الله پس موسے برای تحصیل موعود بمیقات رب خود در عشره دیگر رفته پس باین اربعین کامل شده اشکال ندارد **جواب**
رابع قال بعضهم لا یمتنع ان یکون الوعد الاول حضره موسی بنفسه وحده و الوعد الثانی حضره المختارون من اصحابه معه لیسمعوا کلام الله تعم
فصار الوعد مختلفا لاختلاف حال الحاضرین لا ایراد فیه ثم الله اعلم و بعض مفسرین گفتند جایز است که اول موسی تنها رفته پس از ان صحابه مختارین او
برای استماع و اصغاء کلام الله رفته باشند و ان عشره اولے از ذی الحجه است و با سبب تفاوة واقع شده و این تفاوة در وعده الهی نے باشد **جواب خامس**
انه تعم قال اربعین لیلة ازالة لتوهم ان ذلک العشر من الثلثین لانه یحتمل اتممناها بعشر من الثلثین کانه کان عشرین ثم اتممه بعشر فصار ثلثین
فازال هذا الایهام حاصل آنکه ذکر اربعین لیلة برای ازاله توهم فرمود تا وهم نشود کسی را که این عشره از عشرین بود و اتمامش بثلثین شده و در مجمع وجوهی
متقارب بهذا المعنی نقل فرموده **احدها** ان العدة کانت ذا القعدة و عشر ذی الحجة و لو قال اربعین لیلة لم یعلم انه کان الابتداء اول الشهر
و لان الایام کانت متوالیة و لان الشهر شهر بعینه یعنی وعده اربعین یک ماه ذی القعده و عشره ذو الحجه بود و اگر اربعین لیلة میفرمود دانسته نمیشد در
که ابتدا لیش اول ماه بود و دانسته نمیشد که آن ایام متوالی بلا فصل بودند یا بالفصل و دانسته نمیشد که آنماه عینا متوالی کدام ماه کامل بود یا بالفصل بود و همین قول
فراء و همین معنی قول مجاهد و ابن عباس و ابن جریج و مسروق و اکثر مفسرین است **و ثانیها** انه سبحانه واعد موسی ثلثین لیلة لیصوم فیها و یتفرد
بالعبادة ثم اتمت بعشر الی وقت المناجات **و قیل** هی العشر التی نزلت التوراة فیها و لذلک افردت بالذکر **و بقولی** آن عشره است که در ان توراة
نازل شده لهذا بالانفراد ذکرش کرده **و ثالثها** ان موسی قال لقومه انی اتاخر عنکم ثلثین یوما لیتسهل علیهم ثم زاد علیهم عشرا و لیس فی ذلک
خلف لانه تاخر عنهم اربعین لیلة فقد تاخر ثلثین لیلة قبلها یعنی موسے برای تسهیل قوم بقوم گفت که من از شما سی روز متاخر میشوم و بطور میروم پس از ان
عشره دیگر افزود و در ایزاد عشره بعد ثلثین خلف وعده عاید نمیشود چه مقصود اصلی اربعین لیالی بود و او حاصل شد و همین قول حضرة ابو جعفر باقر ع و قریب بهمین مرد
از حسن است ان الوعد کان اربعین لیلة فی الاصل فاجمل هناک و فصل هیهنا علی وجه التاکید فتم میقات ربه اربعین لیلة **اشکال** اربعین لیلة
مقتضی است که موسی صیام چهل شبانه گرفت نه صیام با ایام آن چه کلام هم با موسی شبانه شد نه بروز و توراة هم شبانه بموسے نازل شد نه بروز و صیام موسے بلیالی
اربعین هم بهمین اقتضا ثابت شد **جواب** چونکه هلال و ابتداء ماه از ابتداء شب نمودار و معدود میشود لهذا اهل عرب شهر از اول و ابتداء شب نمود و ظهور هلال محسوب
و معدود و محدود میشود پس روز نزد ایشان تابع شب میباشد و قرآن بحسب مذاق و اصطلاح عرب نازل شده لهذا ذکر ایام باربعین لیلة آمده **تنبیه**
هرگاه این واضح شد پس صیام از عبادات مخصوصه ایام قدیما و حدیثا بلا خلاف میباشد و هرگاه صیام از عبادات مخصوصه ایام ثابت باشد پس احتمال صیام لیالی باین
قاعده و قانون قدیمی زایل شد اشکال عاید نمیشود **متبصره** بدانکه در رفتن موسے بطور برای مکالمة الله تعم و اخذ توراة اول صیام بچهل روز گرفت و بعد تطهر اطهر

اجوبه اشکال در سوره نهم و واعدنا و در این سوره و واعدنا موسی ثلثین لیلة و مواعدة ما بین الاربعین میباشد ۱۲

جواب اشکال باربعین لیلة عدم صیام لیالی موسی ثابت شد ۱۲

ثیاب بدن سرتا پائی البسه صوف و پشم پوشیده رفت در معالم التنزیل بغوی و صاحب روض الجنان از مفسرین امامیه فرمودند وقال اهل التفسیر ان موسی تطهر و
طهر ثیابه لمیعاد ربه فلما اتی طور سینا ففی هذه القصة ان الله عز و جل انزل ظلمة علی سبع فراسخ وطرد عنه الشیطان وطرد هوام الارض ونحی عنه الملکین
وکشط له السماء فرای الملائکة قیاما فی الهواء ورای العرش بارزا وکلمه الله و ناجاه حتی اسمعه وکان جبرئیل معه فلم یسمع ما کلمه ربه وادناه حتی
سمع صریر القلم فاستحلی موسی کلام ربه واشتاق الی رؤیته وقال رب ارنی انظر الیک فقال تعالی لن ترانی حاصل آنکه اهل تفسیر گفتند که موسی نزد اراده رفتن
بطور غسلی و وضوئی کرد و لباسی طاهر و پاک پوشید برای میعاد پروردگار خود و بطور رسید و در این قصه هست که او سبحانه تاریکی و تیرگی شدید فرستاد تا
هفت فرسخ چهار دور موسی را فرا گرفت و ابلیس را و هوام و حشرات الارض از موسی دور گردانید و دو ملک کرام الکاتبین هم را از موسی دور گردانید و افلاک را کشوف
ساخت تا معاینه کرد ملایکه سماویه را که در هوا قایم اند و دید عرش ظاهر و باهر را بارز و با موسی خالق کلام و اسرار خود را ذکر کرد تا آنکه همه آن را بموسی شنوانید و او همه را شنید
و فهمید و جبرئیل با موسی بود او هیچ حرفی از آن کلام و اسرار نشنید و نهایة نزدیک قریب خود گردانید تا آنکه موسی صریر و گردیدن قلم تحریر بگوش خود شنید و موسی
حلاوتی کلی یافت از استماع کلام الهی و مشتاق دیدار ذات او شد عرض کرد که ای پروردگار ذات خود را بعیون الراس بمن بنما خالق در جوابش فرمود اصلا و
وابدا مرا نتوانی دید و بحث این عنقریب می آید در در منثور است که ابوحاتم از ابوالعالیه در ذیل این وواعدنا موسی الخ نقل کرده یعنی ذا القعدة وعشرا من
ذی الحجة تخلف وعشرا من ذی الحجة خلف موسی اصحابه واستخلف علیهم هارون فمکث علی الطور اربعین لیلة وانزل علیه التورية فی الالواح فقربه
الرب نجیا وکلمه وسمع صریف القلم وبلغنا انه لم یحدث فی الاربعین لیلة حتی هبط من الطور حاصل آنکه هرگاه موسی هارون را خلیفه گردانید بر اصحاب
وامة خود دوران چهل شب توقف بر طور کرد و خدا با و در الواح نوشته توراة داد و بار سید که موسی را در آن چهل شبانه روز حدثی از بول و براز اصلا طاری و لاحق نشد
بحث رابع میقات در اصل موتات مفعال از وقت یقت وقتا میباشد بجهة کسره میم واو را بیا بدل کردند یعنی مقدار زمان محدود میباشد در مصباح است
والمیقات الوقت والجمع مواقیت وقد استعیر الوقت للمکان ومنه مواقیت الحج لمواضع الاحرام والوقت مقدار من الزمان مفروض لامر ما و
کل شیء قدرت له حینا فقد وقته توقیتا من باب وعد ای حددته وقتا قبل لکل شیء محدود موقوت وموقت والجمع اوقات سوال مابین
وقت ومیقات آیا تفاوتی معین هست یا نه جواب واحدی و رازی گفتند الفرق بین المیقات وبین الوقت بان المیقات ما قدر فیه عمل من الاعمال و
الوقت وقت للشیء قدره مقدر اکان ام لا یعنی فرق در این دو لفظ باین است که میقات عبارة است از زمانیکه مقدر و معین در آن عملی از اعمال باشد چون صبح که
مابین طلوع فجر صادق با طلوع آفتاب ادای نماز صبح در آن وقت خاص مقدر و معین شد و اما وقت او عبارة است از زمانی برای چیزی خواه مقدر باشد خواه
غیر مقدر در مجمع هم همین فرمود الفرق بین المیقات والوقت ان المیقات ما قدر لیعمل فیه عمل من الاعمال والوقت وقت الشیء مقدره مقدرا ولذلک
قیل مواقیت الحج هی المواضع التی قدرت للاحرام فیها بحث خامس در اربعین لیلة نصب بحال میباشد تقدیرش ثم بالغا هذا العدد یا بتقدیر
مقدرة اربعین لیلة باشد و اما در قول موسی لاخیه هارون لفظ هارون محلا مجرور هست زیرا که عطف بیان لاخیه میباشد و بقرائتی مرفوع است بجهة وقوع
منادی مفرد بحذف حرف النداء تقدیرش اذ قال موسی لاخیه هارون یعنی یا هارون اخلفنی فی قومی میباشد بحث سادس فتم میقات ربه اربعین
لیلة یعنی پس با نضمام عشره دیگر با لیالی ثلثین تمام و کامل شد وعده زمان مقدر موعود پروردگار که بموسی چهل شب وعده کرده بود اشکال یعنی واضح بود
از ما قبل آن از وواعدنا موسی ثلثین لیلة واتممناها بعشر پس قول فتم میقات ربه اربعین لیلة تکرار لا فایده است حاجت بان نبود جواب آن شیخنا
الطبرسی فرمود انما قال هذا مع ان ما تقدم منه دل علی هذه العدة للبیان والتفصیل الذی تسمیه الکتاب الفذلکة ولو لم یذکره لجاز ان یتوهم انه اتم
الثلثین بعشر منها علی معنی کملنا الثلثین بعشر حتی کملت ثلثین کما یقال کملت العشرة بدرهمین انتهی حاصل آنکه هرچند در جمله بالتقدم دلالة بر این عدد حساب
اجمالا بود و لکن در این جمله آخره بیان و تفصیل آنست که نامش کتاب فذلکه گرفته یعنی بطور حساب اجمالی ذکرش شده و اگر اینجمله تذئیلیه نمی آمد هر آئینه توهم میشد که باتمام
عشرین بعشرة دیگر از همان شهر ثلثین اکمالش کرد چنانچه گفته میشود اکمال دراهم عشره بدو درهم کرده شد بحث سابع وقال موسی لاخیه هارون اخلفنی
فی قومی یعنی و قتیکه موسی اراده رفتن بطور کرد و گفت مر برادر خود را ای هارون خلیفه من باش در قوم و امت من یعنی تو نایب جانشین من بجای من در امت
من متفق علیه کل مفسرین هست که اخلفنی یعنی کن خلیفتی فی امتی میباشد فمنهم رمانی و واحدی و قاضی ابوبکر ابن الرازی و ابن مردویه و بغوی و ثعلبی
و زمخشری و بیضاوی و نسفی و سیوطی و امام رازی و نیشاپوری و خازن بغدادی و خطیب و کاشفی و صاحب ینابیع و خرکوشی و شوکانی و

رفتن موسی و مکالمه کردن با خداوند

جواب سوال ... وقت و میقات

WWW.MAABLIB.COM

کواشی و ابوبکر شیرازی و سعودی و غیرہم لا تحصی کثرۃ اسمائہم من اہل السنۃ بالاتفاق ہمہ فرقات مفسرین اسلامیہ در تفسیر و قال موسی لاخیہ ہارون اخلفنی فی قومی یعنی یا ہارون کن خلیفتی فی قومی ای فی اصحابی و اہلی و امتی من بعدی **تنبیہ** ہر گاہ این ثابت شد **پس** ہمین نص جلی از کلیم الہی برادر اخوی بر خلافۃ او بودہ **و** ہارون را تخلیف کرد بر کل قوم خود و خلافت خود باو دادہ و خلیفہ کردانیدہ روانہ طور شد **و** این خلافۃ ولایت و ریاسۃ عامہ من اللہ و من کلیم در کافہ امور بہ بود عینا **و مجمع علیہ** ائمہ سیر و تواریخ است کہ از آدم تا عیسی ہیچ پیغمبرے از دنیا نرفت و بر نیامد مگر بامر الہی مامور گردید کہ نزد قرب موت خود وصی و خلیفہ برای امت خود معین کند و او را مقرر کردانید **و** این سنت اللہ و سنت کل انبیا تا الی محمد از قدیم جاری بود **پس فرقہ** امامیہ میگویند کہ این سنۃ اللہ تعالی و سنت جمیع انبیاء اللہ علیہم السلم ہر گاہ از بدایۃ آدم الی محمد جاری بود لقولہ تعالی و لن تجد لسنت اللہ تبدیلا و لن تجد لسنتنا اللہ تحویلا **پس** این ختم انبیاء و الرسل آن سنت قدیمہ دائمہ را چرا و چگونہ خاصۃ ترک کردہ **و** خلیفہ خود احدین در این امت الی القیمۃ بنص و نصب مقرر و معین اصلا نکرد و امت را واگذاشت بغیر خلیفہ خود تا اینہا برائے خود ہر کس را کہ بخواہند خلیفہ خود سازند و پیشوائی و مقتدا اقرار بدہند **و** حال آنکہ ادنی امر را این پیغمبر بغیر نص چون ناخون تراشی **و** سر تراشی خضاب ریش **و** مسواک **و** سرمہ کشیدن **و** امثال اینہا باقی نگذاشت **و** خون ریزی و قتل و جنگ در امت از محض مرگ خود عصر بعصر الی القیمۃ بر دعوا ر خلافۃ قایم و باقی گذاشت **اما امامیہ** متفق علیہ اند کہ بر پیغمبر ص واجب عینی بود کہ خلفا ر خود را در این امت عینا و شخصا و اسما نص کند و بحضور و بدست خود در اعیان خلق اوّل خلفا را نصب بر خلافت نماید چنانچہ دیگر امور و احکام اعیانی باصحاب خود رسانید و خود بنمود چون رکعات و کیفیات صلوات **و** افعال عمرہ و حج **و** امور تغسیل اموات و تدفین ایشان و غیرہا **در تذکرہ** سبط جوزی **از فضایل** حنبل از انس نقل کردہ قال قلنا لسلمان الفارسی سئل رسول اللہ من وصیہ فسئلہ سلمان فقال النبی ص من کان وصی موسی ابن عمران فقال یوشع ابن نون قال علیہ السلام ان وصیی و وارثی و منجز وعدی علی ابن ابیطالب یعنی انس میگوید کہ ما صحابہ بسلمان گفتیم کہ او مقرب نبی ص بود کہ بپرس از پیغمبر ص وصی آنحضرت بعدش کیست پس در جواب مسئلۃ سلمان پیغمبر ص فرمود ای سلمان وصی موسے کدام بود سلمان عرض کرد یوشع بن نون **پس** پیغمبر ص فرمود بدرستی و بتحقیق وصی من **و** وارث من **و** جاری سازندہ وعدہ من علی ابن ابیطالب است **و خبر دیگر** بہمین مضمون سبط جوزی **از فضایل** احمد از ام سلمہ روایۃ کردہ **ابن مردویہ** در کتاب مناقب از انس روایۃ کردہ کہ سلمان از پیغمبر ص پرسید یا رسول اللہ بعد از کہ اخذ احکام اللہ بکنیم و مسایل و حلال و حرام از نزد کہ فرا گیریم و قول کدام از اصحاب تو اعتماد نمایم پیغمبر ص جوابی باو نداد تا دہ دفعہ پرسید **و آخر** پیغمبر ص فرمود یا سلمان ان خلیفتی و وصیی و وزیری و خیر من اخلفہ بعدی علی ابن ابیطالب یؤدی عنی دینی و ینجز موعدی یعنی ای سلمان بتحقیق خلیفہ من و وصی من و وزیر من و بہترین ہمہ آنکس کہ بعد خودم ہست او علی ہست ادا میکند از من دین مرا و انجاز نماید موعود مرا **ایضا در مناقب** ابن مردویہ از انس روایۃ کردہ قال النبی ص ان خلیلی و وزیری و خلیفتی و خیر من اترک بعدی یقضی دینی و ینجز موعدی علی ابن ابیطالب یعنی پیغمبر ص فرمود بتحقیق مخلص دوست من و وزیر من و خلیفہ من بعد من در امت من **و** بہترین آنکس کہ من باقی میگذارم بعد خودم کہ قضاء دین من و اجرا و انجاز وعدہ من میکند او خاص علی ابن ابیطالب است **در مودۃ القربی** سید علی ہمدانی روایۃ کردہ از سلمان فارسی کہ من داخل شدم بر پیغمبر ص در مرض الموت آنحضرت نقلت یا رسول اللہ ہل وصیت قال ص یا سلمان اتدری من الاوصیاء قلت اللہ و رسولہ اعلم قال ص آدم وصیہ شیث **و** کان افضل من ترکہ بعد من ولدہ **و** کان وصی نوح سام و کان ہو افضل من ترکہ **و** کان وصی موسی یوشع **و** کان افضل من ترکہ بعدہ **و** کان وصی سلیمان اصف بن برخیا **و** کان افضل من ترکہ بعدہ **و** کان وصی عیسی شمعون ابن فرخیا **و** کان افضل من ترکہ بعدہ **و** انی وصیت الی علی ع و ہو افضل من اترک بعدی یعنی من عرض بحضرت رسول ص کردم آیا وصیئی مقرر بعد خود کردی **پیغمبر ع** فرمود ای سلمان آیا میدانی اسماء اوصیاء و خلفاء انبیاء سلف را عرض کردم کہ خدا و رسول او باینہا داناتر است **پیغمبر ص** فرمود وصیئ آدم شیث **و** او افضل ہمہ اولاد او بود کہ بعد خود گذاشت **و** وصی نوح پسرش سام بود **و** او افضل از ہمہ متروکات نوح بود **و** وصیئ موسے یوشع بن نون بود **و** او افضل ہمہ آن بود کہ بعد خود آنہا را گذاشت **و** وصیئ سلیمان آصف بن برخیا بود **و** او افضل ہمہ آن بود کہ بعد خود گذاشت **و** وصیئ عیسی شمعون بن فرخیا بود **و** او افضل ہمہ آن بود کہ بعد خود گذاشت **و** تحقیق وصی من علی است **و** من وصیت خلافۃ خود بعلی کردم **و** او افضل ہمہ آنست کہ خود آنرا ترک میکنم و میگذارم **ایضا در مودۃ** و غیرہ از انس روایۃ کردند قال رسول اللہ ص ان علیا اخی **و** وزیری **و** خلیفتی فی اہلی **و** خیر من اترک بعدی یقضی دینی **و** ینجز موعدی علی ابن ابیطالب یعنی پیغمبر ص فرمود تحقیق علی برادر من **و** وزیر من **و** خلیفہ من در اہل من **و** بہترین ہمہ آنانکہ بعد خود ترک میکنم و باقی میگذارم ادا میکند بعد من دین مرا **و** ایفا میکند وعدہ مرا او علی ابن ابیطالب ع است **در خصایص** امام نسائی روایۃ کرد از ابن عباس منجملہ

بیان آنکہ اختلافی سنی نیست بر خلافۃ ہارون

النص بر خلافۃ ہارون

بیان احادیث نصوص

بیان صحاح احادیث در امامت و خلافت علی

WWW.MAABLIB.COM

بیان نصوص خلافت علی شبیه هارون بطرق مخالف ۱۲

آنچه پیغمبر مخاطب بعلی فرموده اینست قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم انت خلیفتی یعنی فی کل مومن من بعدی یعنی پیغمبر بعلی فرمود ای علی تو خلیفه منی در هر مومن بعد
من در **خصایص** ایضا نسائی روایه کرده قال ص انت اخی **و**صاحبی **و**وزیری **و**وارثی **همدانی محب الدین طبری** روایه کرده اند
که سر مبارک حضرت رسول ص در دامن علی بود و عباس کسی از آنحضرت میراند و هو میکرد **و** خانه مملو از صحابه مهاجر و انصار بود فقال رسول الله یا عم اتقبل وصیتی
وتنجز عداتی فقال العباس انا رجل کبیر السن وکثیر العیال فاعاد علیه ثلث مرات فی کل ذلک انا رجل کبیر السن وکثیر العیال یعنی در آنوقت سه مرتبه پیغمبر بعباس
فرمود ای عم من آیا تو وصیة مرا قبول میکنی وانجاز موعودات من میسازی **عباس** هر سه مره جواب سوا و که از من نمیشود زیرا که من کبیر السن وکثیر العیالم **فقال**
النبی ص یا علی اتقبل وصیتی وتنجز عداتی فخنق علی العبرة وما استطاع ان یجیبه فاعادها علیه فقال علی بابی انت وامی نعم پس پیغمبر ص فرمود ای
علی آیا تو قبول میکنی وصیة و اداء میسازی وعدات مرا علی را گریه گلوگیر شد و طاقت جواب باو نماند **و** پیغمبر اعاده کرد همین را باو **پس** علی عرض کرد فدایت
پدرم و مادرم باد آری قبول دارم **فقال** رسول الله انت اخی **و**وصیی **و**وزیری **و**خلیفتی پس حضرت رسول صلعم در همان مجلس در همان وقت فرمود ای
علی تو برادر منی **و**وصی منی **و**وزیر منی **و**خلیفه منی **ثم** قال رسول الله ص **یا بلال** هلم سیف رسول الله ذا الفقار فجاء به بلال فوضع بین یدی رسول الله
ثم قال رسول الله ص هلم مغفر رسول الله فاتی به فوضعه بین یدی **ثم** قال هلم ذا النجدین فجاء به فوضعه بین یدیه **ثم** قال هلم درع رسول الله
ذات الفضول فجاء بها **ثم** قال هلم فرس رسول الله المرتجز فاتی به فاوتقد **ثم** قال هلم ناقة رسول الله العضباء فجاء بها فاوثقها **ثم** قال هلم
بردة رسول الله **ثم** قال هلم عمامة رسول الله السحاب بها فوضعها عنده **ثم** قال هلم قضیبة رسول الله الممشوق فجاء بها فوضعها فلم یزل یدعو
بشیء بعد شیء حتی بالعصابة التی یعصب بها بطنه فی الحرب **ثم** نزع الخاتم فودع کل ذلک علیا **ثم** قال یا علی اذهب بها اجمع فاستودعها بیتک
بشهادة المهاجرین والانصار لیس لاحد ان ینازعک فیها بعدی فانطلق امیر المومنین حتی وضعها فی منزله **ثم** رجع انتهی حاصل آنکه پس از حدیث
نص مر توصیه بعلی وتخلیف او بشهد صحابه **پس** پیغمبر فرمود ای بلال بیار شمشیر ذو الفقار من **پس** بلال نزد پیغمبر آورده نهاد **پس** بامر آنحضرت مغفر یعنی خود پیغمبر
آورد نزد پیغمبر ص نهاد **پس** بامر پیغمبر ذو النجدین را آورد شاید نام سپر آنحضرت باشد نزد پیغمبر آورده نهاد **پس** بامر پیغمبر زره ذات الفضول نام آورده نزد آنحضرت
نهاد **پس** بامر آنحضرت اسپ آنحضرت مرتجز نام آورده نزد پیغمبر بست **پس** بامر آنحضرت ناقه پیغمبر عضبا نام آورد نزد پیغمبر بست **پس** بامر آنحضرت بردیمانی
که مخصوص آنجناب بود آورده نهاد **پس** بامر آنحضرت عمامه آنحضرت سحاب نام آورده نزد پیغمبر نهاد **پس** بامر آنحضرت تازیانه ممشوق نام آورده نهاد **پس**
بامر آنحضرت هر شیئ وچیزیکه مخصوص اشیاء وتحف آن حضرت بود یکی بعد دیگر کلا بامر آنحضرت علیحده علیحده طلبانید حتی قصابه کمر بند هم طلبیده که آنرا وقت جنگ
بکمر مبارک خود می بست نزد پیغمبر نهاد **پس** از اجتماع همه البسه و اسلحه و اشیاء خود کل وجز بحضر خود طلبانید مهر **خاتم البنوة** خود از انگشت مبارک بر آورده
بمعاینه اعیان صحابه مهاجرین وانصار بامیر المومنین کل آن داد و سپردش کرده فرمود ببر یا علی ببر همه این اشیاء را بمشهود همه این مهاجرین وانصار تا برای احدی
دعوائی ونزاعی نباشد و نکند در هیچ چیزی بعد من ازین اشیا **پس** علی همه اشیاء را بحضور ومعاینه جماعة صحابه بخانه خود برد و نگذاشت **پس** ازان امیر المومنین نزد
پیغمبر برگردید **تنبیه** کل اصحاب متفق اند که همه اثاث البیت والبسه و اسلحه مخصوصه پیغمبر را بوراثة **و** بوصیة بعلی سپرد و علی همه آنرا قبضه کرد **و** هرگاه او در احدی
را مجال انکار نشد **و** بر خلافه هم بکرات و مرات در مشاهد تا آخر مرگ خود تنصیص کرد **پس** تورثیا و نصا بعلی رسیده **و** از و گرفتند **وخبر متواتر منزلة** در اهل
ملة اسلام ثبت و ضبط است همیشه مدة العمر در هر محفل وغیر محفل تا مرگ خود بکرات و مرات فرموده **قال** ص یا علی انت منی وانا منک الا ترضی ان تکون منی بمنزلة
هارون من موسی الا انه لا نبی او لا نبوة بعدی و بعد اثبات عموم منازل هرون نزد موسی استثنا کرد فقط اینکه بعد من نبوة نیست لهذا اسم رسول ونبی بر تو اطلاق
نمیشود **تذکره** آنچه جمهور مفسرین واهل المناقب در تشریح این حدیث شریف نوشته اند **منهم ابن طلحه شافعی** آنچه در کتاب **مطالب السئول فی**
مناقب زوج البتول نوشته اینجا ما عینا ذکر میکنیم **قال علم** بصرک الله تم بخفایا الاسرار **و**غوامض الحکم ان رسول الله ص لما وصف علیا بکونه بمنزلة
هارون من موسی فلا بد فی کشف سره من بیان المنزلة التی کانت لهارون من موسی **فاقول** یعنی ابن طلحه یقول قد نطق القران الکریم الذی لا
یاتیه الباطل من بین یدیه ولا من خلفه بان موسی دعی ربه **فقال** اجعل لی وزیرا من اهلی ہ هارون اخی ہ اشدد به ازری ہ واشرکه
فی امری ہ **و**ان عز وجل اجابه الی مسئوله واجنا ثمر من شجرة دعائه ثمرة سئوله فقال عز وجل قد اوتیت سئولک یا موسی **و**قال فی سورة ولقد
اتینا موسی الکتاب وجعلنا معه اخاه هارون وزیرا **و**قال فی سورة اخری سنشد عضدک باخیک فظهران منزلة هارون من موسی کونه وزیرا

اسماء اشیاء که حضرت رسول ص بعلی توصیه بعلی داد ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

له **و** والوزر مشتق من احد معان ثلثة **احدها** من الوزر بكسر الواو واسكان الزاء وهو الثقل لكونه وزيراً انه يحمل عنه اثقاله ويخففها عنه **والمعنى**
الثانى من الوزر بفتح الواو والزاء وهو المرجع والملجاء **ومنه** قوله تعم كلا لا وزر مرجع الى رايه ومعرفته واسعاده والجاء اليه فى الاستعانة به
والمعنى الثالث من الازر وهو الظهر **ومنه** قوله تعم عن موسى اشدد به ازرى فيحصل بالوزير قوة الامر واشتداد الظهر كما يقوى البدن
ويشتد به فكان من منزلة هارون من موسى انه يشد ازره ويعاضده ويحمل عنه من اثقال بنى اسرائيل بقدر ما تصل اليه يده مكنة واستطاعته هذا
من كونه وزيره **واما** من كونه شريكه فى امره فكان شريكه فى النبوة على ما نطق به القران **فتلخيص** منزلة هارون من موسى انه كان اخاه **و**
وزيره وعضده **و**شريكه فى النبوة **و**خليفته على قومه عند سفره وغيابه **وقد جعل رسول الله** عليا منه بهذه المنزلة **و**اثبتها له الا
النبوة فانه استثناها فى اخر الحديث بقوله انه لا نبى بعدى فبقى ما عدا النبوة المستثناة ثابتا لعلى عليه السلام من كونه اخا
ووزيره وعضده **و**خليفته على اهله عند سفره الى تبوك **وهذه** من المعارج الشراف ومدارج الازلاف **فقد دل الحديث** بمنطوقه
على ثبوت هذه المزيئا العلية لعلى **وهو** حديث متفق على صحته **و**ثالث ذلك **و**رابعه **قوله** يا على انت منى وانا منك وعلى منى وانا من على
والكلام فيهما واحد انتهى **در حديث قدسى** همه محدثين فرقات ومفسرين در ابلاغ سوره براة رواية كردند كه هرگاه پيغمبر ابو بكر را با چند آيه از ان سوره بمكه
فرستاده بود جبرئيل نازل شد واز زبان خدا آورد لا يبلغن رسالتك الا انت او رجل منك فارسل عليا **و در احاديث** نبوى است چنانچه **نسائى**
وغيره رواية كردند قال بعث النبى براءة مع ابى بكر **ثم** دعاه فقال لا ينبغى ان يبلغ هذا عنى الا انا او رجل من اهلى فدعى عليا فاعطاه اياه **وفى اخر**
ايضا رواه النسائى قال صلعم على منى وانا منه ولا يؤدى عنى الا انا او على **وفى اخر** رواه قال النبى اما انت يا على صفيى وامينى **محققين**
منصفين در اينجا ميگويند كه هرگاه شيخ اول قابل رسانيدن دو سه امر نباشد لهذا او پس از بين راه بامر الهى طلبيده شد **و پس** اين خلافة كه رياسة عامه
در كافه امور دين ودنيائى بشر است چگونه ابلاغ كرده توانند تا وقتيكه شخصے عينى منصوص الهى خاصة نباشد **احمد و اخطب و ابن مغازلى و**
ديلمى و همدانى از ابن عباس سلمان وغيرهما رواية كردند قال النبى صلعم كنت انا وعلى نورا بين يدى الله تعم يسبح الله ذلك النور ويقدسه قبل ان يخلق
ادم باربعة عشر الف عام فلما خلق الله تعم ادم ركب ذلك النور فى صلبه فلم يزل فى شئ واحد حتى افترقا فى صلب عبد المطلب ففى النبوة وفى على الخلافة
وفى اخر حتى افترق ذلك فى صلب عبد الله وابى طالب ففى النبوة وفى على الخلافة **وفى اخر** من رواية جابر فاخرجنى نبيا **و**اخرج عليا وصيا
حاصل آنكه پيغمبر فرمود كه من وعلى نور واحد بحضور خالق بوديم تسبيح وتقديس الهى ميكرديم قبل از ايجاد آدم چهارده هزار سال ونزد ايجاد آدم آن نور را تركيب
داد در صلب آدم پس هميشه آن نور واحد بود تا در صلب عبد المطلب پس آن نور را در صلب عبد المطلب دو شق گردانيد واحد ان نور در عبد الله رسيد در من نبوة قرار
داده مرا پيغمبر برآورد **و** شق ثانى آن در صلب ابو طالب در على خلافة قرار داده وعلى را خليفه ووصى گردانيده **ايضا** اخطب **و** ابن مغازلى **و** ديلمى وهمدانى **و** غيرهم
از ابو ذر رواية كردند قال النبى من ناصب عليا الخلافة بعدى فهو كافر وقد حارب الله ورسوله **و** من شك فى على فهو كافر يعنى پيغمبر فرمود هر كه منازعه كند
على را براى خلافة بعد از من پس داعى ونازع او كافر ومحارب خدا ورسول است **و** هر كه شك وشبهه در خلافة على كند پس او هم كافر است **تبصره** هرگاه تقسيم
صحاح احاديث بتواتر در سانيد اهل سنت ثبت وضبط كرده باشند **پس** كدام عاقلى وعالمى را بغير جهل وتعصب مجال انكار از افضليت واز خلافة عترة رسول
مى باشد **و** برادر اطهر واطيب زوج بتول تقديم جهول نمايد **و** براى عاقبة انديش ومتقى ديندار همين قدر كافى ووافى در تقديم امامة على بر كل است والله يهدينا
وجميع المسلمين الى سواء السبيل **بحث ثامن** اصلاح وافساد ضد يكديگر اند پس صلاح بمعنى نيكى ضد خرابى است **پس** اصلاح موافق ومقتضائى حال
نيكو كردن وبحال نيك رسانيدن وآوردن حقيقة آن شئے باشد **و** افساد از حالة صحيحه ثابته شئ را برآوردن بسوى خرابى وتباهى است **بحث تاسع**
قوله تعم واصلح ولا تتبع سبيل المفسدين يعنى موسى ببرادر خود هارون بعد از تخليف خليفه گردانيدن در قوم يهود پس امر كرد بهارون كه در تنظيم امور خلافة بر
بنى اسرائيل بصلاح برسان وبيار مصالح دينى امور دنيائى ايشان را قرار كن برابر **و** طرق مفسدين ومجرمين را ومعين عصاة وظالمين ومفسدين مباش
واصغار مقال ماكرين را مكن **ابن عباس** وغيره او فرمود احمل بنى اسرائيل على عبادة الله ويدلك فوقهم والاحسان اليهم مراد موسى در امر بهارون درباره
بنى اسرائيل آنكه ايشان را بر عبادة الله واطاعة او تعم بنصايح ومواعظ پسنديده حمل كن ورفتار ايشان بنرمى واحسان كن تا متنفر نشوند وبصلاح آمده فاسد نشوند **اشكال**
بقرآن ثابت است قطعا كه هارون نبى شريك نبوة بموسى در يكوقت معا بود **و** نبوة اعلى درجه از خلافة تابع است **پس** چگونه موسى هارون را خليفه تابع گردانيد

تشريح حديث منزلت / بتحقيق ... اهل سنت ... مطالب المسئول

WWW.MAABLIB.COM

وبنابران تنزیل هارون از شرافت عالیه نبوی بمنزلهٔ متنازله دانیه واهانة وتوهین لازم می آید و تنزیل نبی از نبوة مستقله جایز نیست **جواب** درین شکی نیست که موسی وهارون هر دو رسول معًا بودند **اما** موسی صاحب الریاسة متبوع و هارون تابع او فی الاصالة چون ابراهیم خلیل صاحب الریاسة متبوع و لوط تابع او در حال حیوة او بود **رازی و نیشاپوری** وغیرهما گفتند وانکان الامر کذلک الا انه کان موسی هو الاصل فی تلک النبوة **در مجمع** فرمود وانما امر موسی اخاه هارون بان یخلفه وینوب عنه فی قومه مع ان هارون کان نبیا مرسلا لان الریاسة کانت لموسی علیه وعلی امته ولم یکن یجوز ان یقول هارون لموسی مثل ذلک یعنی موسی علیه السلم بنیابة خود خلیفه گردانید هارون را با وجودیکه هارون هم نبی مرسل بوده زیراکه ریاسة متبوعه خاص برای موسی بر هارون وبر امت او بود **لهذا** هارون را جایز نبود که موسی را نائب و خلیفه خود بگرداند چنین متعال بگوید **ایضا در مجمع** فرمود **و فی هذا** دلالة علی ان منزلة الامامة منفصلة من النبوة وغیر داخلة فیها **و** انما اجتمع الامران لانبیاء مخصوصین لان هارون لو کان له القیام بامر الامة من حیث کان نبیا لما احتاج فیها الی استخلاف موسی ایاه واقامته مقامه یعنی طبرسی فرمود درآیة وقول موسی دلالة است که منزلة امامت منفصل وجدا از نبوة وغیر داخل در آن هست **و** جز این نیست که امر رسالة وخلافة هر دو معًا برای انبیا مخصوصه جمع شده است چه هارون اگر قیام بامر امت میکرد من حیث انه کان نبیا هر آئینه در آن محتاج باستخلاف موسی اقامة او بمقام نبوده **اما جواب** تخلیف موسی هارون را تنزیل لازم نیاید بدو وجهه **احدهما** اگر خلافة ورسالة مختلف متفاوة دو منصب متنازل از یکدیگر میبود **و** رسالة **و** خلافة ووصایة **و** امامة **و** امارة اسماء منصب احد اند **لهذا** اطلاق اسم نبی **و** رسول **و** خلیفه **و** امام باکثر انبیا در قرآن شده کقوله تع در اوصاف **ائمة یهدون بامرنا** **وایضا** قوله تع ومن قبله کتاب موسی اماما ورحمة **وایضا** قوله لابراهیم انی جاعلک للناس اماما **ولداود** انا جعلناک خلیفة فی الارض فاحکم بین الناس بالحق **و فی باب آدم** انی جاعل فی الارض خلیفة و این نصوص صریح اند که رسالة وخلافة وامامة اسماء منصب واحد الهی اند **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس نزد قایلین** اینقول هارون شریک موسی در رسالة و خلافة الهی دو شریک مشترک باهم لقوله اشرکه فی امری بودند **و** هر دو برادر باهم انفاذ و انجاز امر رسالة معًا میفرمودند هرچند موسی متبوع هارون در کل الامور بوده **پس** نزد اراده سفر موسی هارون را از جانب خود هم تخلیف در قوم و توصیه بامور خلافة من باب التاکید کرد **پس** باین جهة تنزیل بهارون عاید نمیشود **ثانیهما** نزد آنانکه نبوة ورسالة **و** خلافة دو منصب منفصل از یکدیگر فی الاصالة اند چه از لوازم نبوة وصول خبر من الله خواه منبًا آن بغیر باشد یا خود عامل بالخبر باشد **و** خواه خود عامل بآن و مبلغ آن الی الغیر باشد **و** خلافة اعم ازین هر دو هست یعنی معناک منجز و منفذ و فاعل جمیع افعال نبوة ورسالت باشد **پس نزد قایلین** که موسی رسول وخلیفه وامام متبوع هارون بود **پس** موسی نزد حرکة خود بهارون تفویض متبوعیة خود تحویل کرد تا انتظار من در انجاز و اجراء امر رسالة نکنند و تاخیر در انفاذ امر الهی نشود **تنبیه** بنابراین هارون را دو منزله حاصل شد **یکی** نبوة ورسالة الهیه **دیگر** خلافة موسویه و همین وجه مختار جمعی هست منهم ملا جامی و محمد بن عبد الله الکسائی **و** داود بن محمود بن محمد الرومی و محی الدین عربی وغیرهم **در کتاب نقد النصوص** فی شرح نقش الفصوص عبد الرحمن جامی گفته **فص حکمة امامیة** فی کلمة هارونیة **اعلم** ان الامامة المذکورة فی هذا الموضع اسم من اسماء الخلافة وهی تنقسم الی امامة بلا واسطة بینها وبین حضرة الالوهیة **و** الی امامة ثابتة بالواسطة والتعبیر عن الامامة الخالیة عن الواسطة مثل قوله تع للخلیل علیه السلام انی جاعلک للناس اماما **و** الامامة التی بالواسطة مثل استخلاف موسی هارون علیهما السلام علی قومه حین قال له اخلفنی فی قومی اذا عرفت هذا **فنقول** کل رسول بعث بالسیف فهو خلیفة من خلفاء الحق **و** انه من اولی العزم **و** لا خلاف فی ان موسی وهارون بعثا بالسیف فهما من خلفاء الحق الجامعین بین الرسالة **و** الخلافة فهارون له الامامة التی لا واسطة بینه وبین الحق فیها **و** له الامامة بالواسطة من جهة استخلاف اخیه ایاه علی قومه فجمع بین قسمی الامامة بالواسطة فقویت نسبته الیها فلذلک اضیف حکمته الیها دون غیرها من الصفات **و اعلم** ان هارون لموسی حین استخلفه علی قومه وذهب لمیقات ربه بمنزلة نواب محمد صلی الله علیه وآله الصلوة بعد انقضاء النشأة العنصریة ذاهبًا الی ربه الخ حاصل ترجمه آنکه امامة وخلافة مذکوره در این موضع اسمی از اسماء ولقبی از القاب خلافة است واو منقسم میشود بامامة بلاواسطه میان آن و میان حضرت الهیه و میان امامة ثابتة بلاواسطه **اما تعبیر** از امامة خالیه از واسطه مثل امامة خلیل الرحمن است بقول تع ای ابراهیم من ترا برای مردم مقتدا متبوع میگردانم **و اما** امامتیکه بواسطه است او مثل خلیفه گرفتن موسی هارون را بر قوم خود میباشد وقتیکه موسی بهارون گفت که خلیفه متبوع در قوم من باش **و** هرگاه این شناختی **پس** میگوییم هر رسولیکه مبعوث بسیف گردید او خلیفه از خلفاء حق از انبیاء اولوالعزم است

جواب اشکال هارون نبی مستقل بوده در خلیفه موسی بودن

جواب دوم مع ...

جواب اول تخلیف موسی ...

تنزیل و توهین هارون ...

ترجمه عبارت جامی ...

فص حکمة هارون ...

موسی ...

WWW.MAABLIB.COM

وخلافی نیست در اینکه موسی و هارون مبعوث بالسیف گردیده بودند و این هر دو از خلفاء جامع میان رسالة و خلافت بودند پس مرهارون را امامت بالواسطة بینه
و بین الله تعالی بالانفراد و امامة بالواسطه و از جهة استخلاف برادرش بر قوم حاصل شد پس هارون هر دو قسم امامة را جامع بود لهذا قوی شد نسبت هارون
بامامت و برای همین مضاف گردید حکمة بسوی هارون دون غیره الحکمة من الصفات و بدان که نزد حرکة موسی بسوی طور هارون را خلیفه بر قوم گردانید بمنزله
نواب محمد که بنیابة محمد حکمرانی در امة کردند بعد انقضای آنحضرت از این نشاء عنصریه اما از داود بن محمود شل همین در مطلع فصوص الحکم
گفته فص حکمة امامیة فی کلمة هارونیة الامامة اسم من اسماء الخلافة کما قال فی حق نبیه ابراهیم انی جاعلك للناس اماما ای خلیفة علیهم هی
اما بواسطة و لا بواسطة و القسمان ثابتان فی هارون ع و لذلك اختصت بکلمته اما الاول فکونه خلیفة موسی کما قال اخلفنی فی قومی و اما
الثانی فکونه نبیا رسولا مبعوثا من الحق الی الخلق بالسیف کاخیه موسی فقویت نسبة الامامة الیه فکان اماما مطلقا من جانب الحق الی الخلق
و اماما مقیدا من جانب موسی علیهما السلام اشکال این قول موسی اخلفنی فی قومی آیا این تخلیف خاص تا مراجعت موسی از طور بود یا عام فی کل الازمنة
بعد از مراجعت موسی از طور جواب در این عنوان است و دو قول دارند احدهما نزد طایفه محققین متدینین عام فی کل الازمنة در وجود موسی و در غیاب
موسی بود بچند وجه اول حضرت هارون بذاته نبی مستقل بنص قرآن بود ثانی در وجود و غیاب موسی هارون وزیر موسی بد رخواست او بقوله واجعل لی وزیرا من
من اهلی هارون اخی و وزیر متحمل اثقال و اوزار سلطنت سلطان در حضور و غیابش و مدبر مملکت و مدبر احکام سلطنت او میباشد ثالث باشد د برادر
هارون را مقوی و معین بازو و پشت خود طلب کرده و تقویة اعانة و امداد و جمیع از منه مطلوب و بکار موسی در حضور و غیاب و ایما میباشد رابع اشرکه فی امری
شریک موسی هارون بود در کل امور نبوة و ریاست در حضور و غیاب او تنبیه هرگاه این بقرآن واضح شد پس وهم و گمان بعزل هارون بعد مراجعت موسی
باطل شد خامس عزل هارون از این منصب خلافة و امامة جایز نیست زیرا که بان توهین و تحقیر و تنزیل خلیفة الله لازم میآید پس جمیع آنچه موجب تحقیر و توهین
و تذلیل نبی الله خلیفة باشد هر چند من بعد بر اصل منصب نبوة خود هم باقی باشد الله بالفعل یا بالقوة باتفاق متکلمین است محال و ممتنع و لا یجوز میباشد بلی امور
و احکام دین الهی را حمل بر امور سلاطین دنیائی ظلمه کردن لادینی است اشکال هرگاه هارون پیغمبر بود و بعد آن خلیفه کلیم الله گردید و هر نبی و خلیفة الله
اعلم باصلح احوال امت و فساد و مآل بها بالقوة و بالفعل من تعلیم الله بالضرورة میباشد پس توصیه موسی بهارون اصلح و لا تتبع سبیل المفسدین تحصیل
حاصل لا فایده بل باین قول موسی جهل هارون از امور نبوة و خلافة حاصل میشود و این موجب تحقیر و تنفیر خلق از او میشود جواب اول اکثر مفسرین چون نیشاپوری
و رازی گفتند قلنا المقصود من هذا الامر التاکید کقول ابراهیم و لکن لیطمئن قلبی یعنی توصیه موسی و هارون من باب الاحتیاط و التاکید برای اطمینان قلب
خود موسی بود چنانچه ابراهیم احیاء موتی برای اطمینان قلب درخواست کرده بود جواب ثانی چونکه هر دو برادر مشترک در نبوة بودند و هر امری و تنظیمی را که
در امت موجب فلاح و صلاح بود آنرا باهم سنجیده و فهمیده باطلاع یکدیگر آنرا جاری میکردند و موسی که اراده سفر داشت پس موسی از جانب خود اجازه اعم
و اتم بهارون در اجرای اصلاح و ترک فساد داده رفت تا تاخیر در مصالح و ترک بمفاسد نافتد اشکال عاید نمیشود و ثم الله اعلم اشکال احدی از عقلاء در این
منکر نیست که نبوة و رسالة الهی برای بشر نهایة اعلی درجه مکانی است و فوق بر آن منزلتی نیست غیر از منزلة الهیت و هارون رسول الهی بذاته و شریک رسالة
موسی بوده پس از آن خلیفه موسی گردیدن هارون تنزیل هارون از آن رتبه شرکة نبوة بخلافة عاید شد نه علو او و این چگونه بر هارون نبی الله جایز باشد
جواب این اشکال ذکر شده و باز میگوئیم مرتبه نبوة در موسی و هارون متحد بود اما موسی متبوع و هارون تابع در امور رسالة بود پس از این حال واضح
و لایح شد که نبی متبوع مستقل بذاته تصرفات زایده بالاصالة و الاستقلال از تابع خود دارد تنبیه هرگاه این واضح شد پس بنا بر این موسی تفویض تصرفات
و امور زایده خود بهارون نبی علاوه بر نبوتش سپرد و تخلیف او بر انجاز و انفاذ همان امور خود بلا انتظار کرد و بهارون دو مرتبه استقلال عالی حاصل شد و همین
مراد قول محی الدین عربی و داود بن محمود قیصری و ملا عبد الرحمن جامی و غیرهم از مشایخ صوفیه است که هارون جامع دو خلافة الهیه گردید احدهما خلافة
بلا واسطه و آن نبوة مخصوصه باو بذاته باشد ثانیهما خلافة بالواسطة و آن خلافة الهیه بواسطه موسی حاصل شد پس اشکال باطل شد بلی خلیفه خلیفة الله بامر
تعالی و نصب نبیه خلیفة الله بلا غدغه میباشد بحث ثامن و اصلح و لا تتبع سبیل المفسدین مفسرین در این اصلاح و افساد وجوه دارند اول و ادم علی
طریقة الصلاح و لا تسلك علی طریقة المفسدین یعنی رفتار و گفتار و کردار تو علی الدوام بطور نیک شد و تتبع و پیروی و رفتار بطریقه مفسدین و تباه کاران
مکن ثانی اصلح مفاسدهم فی حال غیبتی و لا تکن عونا للظالمین یعنی ای هارون باصلاح بیار مفاسد قوم را علی الدوام خصوصا در حال غیاب من و مباش

معین و مدد

WWW.MAABLIB.COM

معین و ممد ظالمین **ثالث** اصلحهم ای احملهم علی الطاعة والاخلاص لله فی عبادته **و** لا تتعرض عیوبهم الباطنة فانه تعالی ستار عیوب العباد یعنی حمل کن قوم را بر طاعة و بر اخلاص در عبادة حق و تجسس مکن و متعرض قوم مشو در عیوب باطنی ایشان چه خالق ستار العیوب است چه تجسس و تعرض بعیوب مکنونه مستوره موجب افتنا و فساد قوم میگردد **رابع** چونکه هارون را در غیاب خلیفه خود برانها گردانید پس مخاطب هارون را گرفته خطاب در روی بقوم میباشد **پس** تقدیرش چنین میشود

یا قوم هذا هارون خلیفتی علیکم فی غیابی فاصلحوا یعنی اتبعوا الصالحین یعنی هارون خاصة و لا تتبعوا انعال لسامری و افعاله یعنی ای قوم این هارون را خلیفه بر شما در غیاب خود مقرر کردم پس شما متابعة بنی خود هارون صالح خاص بکنید بوجوب عینی **و** متابعة احدی از مفسدین خصوصا اقوال و افعال سامری را مکنید **خامس** لا تترك الصلاح و لا تتبع من دعاك الی الفساد **سادس** ایه حامل همه این وجوه است پس حمل آن بر کل وجوه اولی است از حمل بر بعض و از ترک بعض ثم الله اعلم **تنبیه** در این آیه دلالة است که ثبوت خلافة نبی محتاج و منحصر بر نص اله و نبی و نصب او است و بغیر آن خلافة ابدا صحیح و ثابت نمیشود چه بالضرورة معلوم است که مجعول خلق مجعول خالق نیست **پس** بالضرورة اطلاق خلیفة الله و خلیفة الرسول بر او بهتان و افترا محض بر خدا و رسول است **و** هر مفتری ملعون الهی فی القران است ثم الله اعلم

قوله تعالی وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَن تَرَانِي وَلَٰكِنِ انظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ۝ ترجمه این آیه واحده

این ذکر بعد تقریر تخلیف هارون در قوم و رفتن موسی بطور برای اخذ توریة از خدا میباشد پس خالق نقل آن قبیل و قال میفرماید یعنی و آن هنگامیکه آمد موسی بمیقات گاه ما یعنی آمد موسی بطور بوقتیکه مقرر و معین کرده بودیم ما با او آن وقت و مقام را بجهة کلام کردن و توراة دادن و سخن گفت و کلام کرد با وی یعنی با موسی پروردگار او یعنی اوسبحانه کلام خود را شنوانید بموسی پس از شنیدن کلام الهی موسی بیبارکاه اله عرض کرد ای پروردگار من بنما عیون الراس مرا ذات مجرده منزه خود را و مرا متمکن و مقتدر گردان بر دیدن و دیدار حقیقة ذات عالیه مقدسه خود را تا نگاه کنم بسوی تو خالق فرمود ای موسی هرگز یعنی ابدا بعیون الراس نمیتوانی دید مرا زیرا که من مجرد از جسم و جسمانی و لوازم آن میباشم و لکن نگاه کن بکوه زیر که بلندترین جبال و لایة مدین است و قوة تحمل او بجهة جمادیة از دیدو اکثر از تو هست پس آن کوه اگر بمقر خود قرار گرفت متحرک و متزلزل نشد پس زود باشد که تو میتوانی دید مرا و الا فلا پس آنهنگام که تجلی کرد نور پروردگار موسی برای آن کوه گردانید تجلی آن نور کوه مذکور را ریزه ریزه و پاره پاره صغار و بقولی خاکستر گردانید آن کوه را تا ثری و بیفتاد موسی بغشیة بی حس و بیهوش چون سنگ جماد و قطعه آهن بنحویکه حرکة نبض هم در شرائین بدنش باقی نماند پس وقتیکه موسی بهوش آمد از غشیت گفت در آن وقت و تو به مع الندامة و پشیمانی و رجوع میکنم بازگشت بسوی تو از اقدام بر چنین سوال عظیم و جسیم و بسیار بد کردم که چنین مسئلت بتو کردم و من اول تصدیق کنندگان و اول ایمان آورندگان بتو بودم و میباشم که ذات مقدسه تو متفرد از جمیع ذوات مجرد از جسم و لوازم و صفات جسمانی است ممتنع و محال است ابدا و دیدار و دیده شدن تو جمیع مخلوقات را در کل احوال در دنیا و عقبی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** ولما جاء موسی لمیقاتنا وجه اتصال این با ما قبل است هرگاه میقات لیالی اربعین را بالکمال و اتمام رسانید **و** هارون را خلیفه خود در قوم مقرر کردانید و هارون را آنچه در باب تنظیم امور شریعة در قوم گفتن لازم بود با و گفت پس از نزد هارون اراده حرکة بسوی طور کرد و بر آمد از نزد ایشان **پس** این جمله اخبار الهی در رسیدن موسی بمیقات گاه الهی میباشد **بحث ثانی** پس این جمله ولما جاء موسی لمیقاتنا دو وجه اند **احدهما** این جمله عطف بر جمله وواعدنا موسی است **ثانیهما** این جمله مستانفه است و علی التقدیرین معنیش آنکه هنگامی و وقتیکه

آمد موسی رسید بمیقات گاه پروردگار خود **پس** در میقات ربنا دو وجه اند **اولهما** مراد از میقات موعود موسی مخصوص مقام کوه طور بود چه مکالمه باهم مخصوص بهمان مقام واقع شده **و** توراة و الواح آنهم بر آنحضرت در همانجا بر طور نازل شد **پس** بنا برین میقات اسم مکان و زمان هر دو است **و** اصلش موقات بود بکسر میم و او را بیا بدل کردند **کما قالوا** و معناه ولما انتهی موسی الی المکان الذی وقتناه له وامرناه بالمصیر الیه لنکلمه وننزل علیه التوراة **و** کلمه ربه علی ذلک المقام یعنی و هرگاه موسی از نزد برادر خود هارون نبی بر آمد و منتهی و وارد شد بآن مکان مامور که وقت رسیدنش هم با و مقرر و معین کرده بودیم تا کلام کنیم با او و تنزیل توراة هم کنیم بر او **و ثانیهما** مراد از میقات وقت موقت و مقدر عینا میباشد **پس** معنیش آنکه هرگاه آمد و رسید موسی بموسم بوقتیکه مقدر و معین کرده بود پروردگار با او

چنانچه این طایفه میگویند و یمکن ان المراد بالمیقات الزمان التی وقته الله تعالی له ان یاتی ذلک المکان فیه فان لفظ المیقات کما یقع علی الزمان یقع علی المکان کمواقیت الاحرام للحج فانها عینت وقررت للامکنة العبادات التی لا یجوز تجاوزها لاهل الآفاق الا وهم محرمون فیها یعنی بنا بران معنیش آنکه میقات در اینجا زمانی عینی هست که خدا با موسی معین و مقرر کرده بود رسیدنش بآن وقت بمقام طور چه لفظ میقات چنانچه بر زمان اطلاق و واقع میشود همچنان بر مکان هم اطلاق و واقع میشود چون مواقیت احرام حج که مقرر و معین گردید برای امکنه و عبادات در ان بنحویکه جایز نیست تجاوز ان برای اهل آفاق مگر آنکه حجاج خاص در ان وقت در مکان معین احرام ببندند **و جه ثالث** تفسیرش آنکه ولما جاء موسی للوقت الذی وقتناه له ان یاتی فیه لمناجاتنا و هرگاه آمد موسی بر ان وقتیکه آن وقت را مقرر کرده بودیم اینکه بیاید او برای مناجاة و هم کلام شدن او با ما **اشکال** هرگاه خالق عالم تم لا مکان و لا جهة است پس چرا برای موسی مقام طور و زمان چهل شب و روز شهر ذی القعده و عشره اول ذی الحجة عینا مقرر و موقت و معین کرد حقیقتش هست که خدا در عصر موسی مکان و مقام موازی طور بالا در جهة سما ر داشت و بود او تم مالک الملک خالق الخلق است و ارسی ملک و شنوا مقالات خلق ولا سیما برای کلیم و صلحا کلام انبیا و اصفیا و اولیا هر جائی و هر وقت عام و هر مکانی و زمانی دون مکانی و زمانی اجازه باید باشد نه مانند قهار و جبار سلاطین دنیائی که نزد ایشان هر وقت هر جا هر رئیس هم نمیرسد فضلا عن عوام الرعایا **جواب** جناب باری هر چند مجرد و منزه از جسم و لوازم جسمانی بذاته است لهذا هر ذره از ذرات کائنات موجودات علوی و سفلی نزد تعالی بکشوف حاضر غیر بعید و لا غائب است و تم علیم و بصیر و خبیر و سمیع و هر ذره بلا تفاوت و لا فصل بر دقیقه زیر نظر اوش همه است **و** بر همین سمعیات قاطعه هم ناطق اند در طه چون قوله تم قال لا تخافا اننی معکما اسمع واری **و** نحن اقرب الیه من حبل الورید **تنبیه** پس ازین ثابت شد که او سبحانه بعض بقعات را بر بعض بقعات دیگر **و** بعض اوقات را بر اوقات آخر شرف داد چنانچه بعض علو انرا بر بعض دیگر فضل و شرف بخشیده کما قال تم انا انزلناه فی لیلة مبارکة **و** لیلة القدر خیر من الف شهر **و** شهر رمضان را شرف بر شهور احد عشر بخشیده **و** مکه معظمه و مدینه طیبه را بر کل معابد و مشاهد دیگر و مساجد را بر اماکن غیر مساجد فضل و شرف داده **پس هکذا** ماه ذی القعده و ماه ذی الحجة را فضل و شرف داد **و هکذا** جبل طور را بر جبال آخر فضل و شرف داده چه از قدیم طور موضع مناجاة اله و معبد و مدفن جم غفیر انبیا بود **و** در اشرف بقعات و افضل اوقات دعوات موجب اسرع اجابات چون لیلة الجمعه **و** یوم الجمعه **و** سحرگاه در هر شب میباشد **لهذا** مقام طور و زمان مدت مقدر برای کلام موسی و عطاء توراة مقرر گردید چنانچه حکام سلاطین دنیا مواضع قضایا و عطایا و دادرسی او قات و اماکن بالانفراد مقرر دارند اشکال عاید نمیشود **بحث ثانی** تکلیم از کلمة تکلیما بمعنی سخن گفتن با دیگر میباشد چه باب تفعیل متعدی الی الغیر میباشد **در مصباح** گفته کلمة تکلیما **و الکلام** الاسم فی اصل اللغة عن اصوات متتابعة لمعنی مفهوم یعنی کلام اسم در اصل لغة عبارة است از اصوات متتابعه برای مفهوم **و فی** اصطلاح النحاة هو اسم لما ترکب من مسند و مسند الیه ولیس هو عبارة عن فعل المتکلم **و** ربما جعل ذلک نحو عجبت من کلامک زیدا یعنی در عرف نحویین کلام اسم حروفی هست که مرکب باشد از مسند و مسند الیه **و** نیست کلام عبارة از فعل متکلم **و** بسا اعیان همچنین را کلام کرد اینده چنانچه میگوئی که در تعجب او ردم از کلام تو که بزید کردی **و قول رافعی** الکلام ینقسم الی مفید و غیر مفید لم یرد الکلام فی اصطلاح النحاة فانه لا یکون الا مفیدا عندهم **و** انما اراد اللفظ **و قد حکی** بعض المصنفین ان الکلام یطلق علی المفید و غیر المفید **قال** ولهذا یقال هذا کلام مفید وهذا لا یفید **و قیل** هذا غیر معروف **اما در عرف متکلمین** در تکلم ارباب ملل اختلافی نیست بل خلاف در معنی کلام تم **و** در قدم آن **و** در حدوث بسیار دارند **و اما** سبب اختلاف آن قیاسین متعارضین اند **احدهما** کلامه تعم صفة له و کلما هو صفة له فهو قدیم فکلامه تعم قدیم یعنی کلام تعم صفت تو هست و هر آنچه صفت تم باشد بجهة ذات تم صفتش هم قدیم می باشد پس کلام تعالی قدیم است **ثانیهما** ان کلامه تعالی مؤلف من اجزاء مترتبة متعاقبة فی الوجود و کلما هو کذلک فهو حادث فکلامه تعم حادث فاضطر القدح فی احد القیاسین و منع بعض المقدمات ضرورة امتناع حقیقة النقیضین یعنی کلام تعالی مرکب و مؤلف بحروف و اصوات باهم مترتب متعاقب فی الوجود

ازینجا

جواب اشکال هرگاه مکان خدا منزه

از جسم هست پس چرا طور را

برای کلام و دادن توراة

وقت و زمان مقرر کرده ۲۵

بیان اختلاف حقیقة

کلام الله و کیفیت آن

و تعریف فرقهای اهل

اسلام بالتفصیل ۱۲

از یکدیگر است و هرچه بچنین حالت باشد او حادث است پس الا چار گردیدن بقدح احد قیاسین و بمنع بعض مقدمات ضرورة امتناع حقیة النقیضین فالحنابلة
قالوا کلامه تعم حروف واصوات یقومان بذاته تعم لا بغیره وقد بالغوا فیه حتی قالوا جهلاً الجلد والغلاف ایضا قدیمان فضلاً عن المصحف وفی شرح
المقاصد مزیداً علی المسطور وکفی شاهداً علی جهلهم ما نقل عنهم ان الجلد والغلاف ازلیان وعن بعضهم ان الجسم الذی کتب به القرآن
فانتظم حروفا ورقوما هو بعینه کلام الله تعم وقد صار قدیما بعد ما کان حادثا انتهی کلام التفتازانی عینا فی الحنابلة یعنی طایفه حنابله گفتند که کلام تعم حروف
واصواتی معا هر دو مرکب باهم قایم بذات خداوند بالغیر و دران مبالغه کردند و حنابله مبالغه کردند تا آنکه گفتند بجهل خود جلد قران و غلاف آنهم هر دو ازلی باخدا
اند و از بعض ایشان زیاد برین تفتازانی نقل کرده که اینها تصریح کردند بتحقیق و بدرستی جسمیکه بآن قرآن مکتوب گردید و حروفش و رقومش بآن منتظم شده یعنی
سیاهی از دوده چراغ و صمغ و غیر آن بعینه کلام الهی تعم میباشد و قدیم گردید بعد از آنکه حادث بوده والکرامیة وافقوا الحنابلة فی ان کلامه تعم حروف
واصوات وسلموا انها قائمة بذاته تعم لتجویزهم قیام الحوادث بذاته تعم فقد قالوا بصحة القیاس الثانی وقدحوا فی کبری القیاس الاول یعنی طایفه کرامیه موافقه
کردند در تعریف کلام الهی در حدوث حروف مع الاصوات با حنابله و تسلیم کردند اینها بودن حروف و اصوات کلام قایم بذات الله بجهة تجویز ایشان قیام حوادث را بذات
الله چه نزد ایشان مجوز است که ذات الله محل للحوادث است و حوادث قایم بذات تعم اند پس اینها تصدیق بصحة قیاس ثانی نمودند قدح کردند در کبری القیاس الاول
والمعتزلة قالوا کلامه تعم اصوات وحروف کما ذهب الیه الفریقان المذکوران لکنها لیست قائمة بذاته تعم بل خلقها الله تعم فی غیره کجبرئیل او النبی
ومعنی کلامه کونه متکلما انه خلق الکلام فی بعض الاجرام العلویة کاللوح المحفوظ وفی الاجسام السفلیة کشجرة موسی علی الطور وهو حادث بالضرورة
کما ذهب الیه الکرامیة فهم ایضا صححوا القیاس الثانی لکنهم قدحوا فی صغری القیاس الثانی یعنی طایفه معتزله مذهب دارند که کلام او تعم عبارة از ایجاد و تخلیق
اصوات و حروف مرکبه مولفه باهم چنانچه مذهب فریقین حنابله و کرامیه میباشد و لکن آن حروف و اصوات قایم بذات تعم اصلا نیستند بل مراد آنست که ایجاد و تخلیق
اینها کرده در غیر خود مثل قلب جبرئیل یا در قلب نبی باشد پس مراد از کلام الهی خلق کلام در اجرام علویه چون ایجاد در لوح محفوظ و در اجسام سفلیه چون ایجاد کلام در
شجره موسی بر طور و آن حادث است چنانچه مذهب کرامیه هست پس اینجا تصدیق و تصحیح کردند قیاس ثانی را و قدح کردند صغری القیاس اول را
الاشاعرة یعنی اتباع ابوالحسن الاشعری قالوا کلامه تعم لیس من جنس الاصوات والحروف بل هو معنی الحروف والکلمات قایم بذاته تعم وبهذا سموا الکلام
النفسی فهو مدلول الکلام اللفظی المرکب من الحروف وهو قدیم فهم صححوا القیاس الاول وقدحوا فی صغری القیاس الثانی یعنی نزد اشاعره کلام تعم عبارة نیست
از جنس اصوات و حروف بل معنی الحروف و کلمات قایم بذات تعم است و همین کلام نفسی الهی نامیده اند و آن کلام مدلول لفظی هست که مرکب از حروف میباشد و او
قدیم هست پس ایشان تصدیق و تصحیح کردند بقیاس اول و قدح کردند در صغری قیاس ثانی را و این منقول از کلیات ابوالبقاء و شرح قدیم اصفهانی و شرح
جدید قوشجی و غیر ذلک میباشد و همین ایجاد و تخلیق حروف مؤلفه مرکبه مع الاصوات در غیر از اجرام علوی و سفلی مذهب امامیه هست قوله در شرح فرمود
و معتزله متمسک اند بر تخلیق کلام تعم در غیر و بر حدوث آن بوجوه چند الاول انه قد علم بالضرورة من دین محمد حتی العوام والصبیان ان القران هو هذا الکلام
المؤلف المنتظم من الحروف المسموعة المفتتح بالتحمید المختتم بالاستعاذة وعلیه انعقاد اجماع السلف واکثر الخلف یعنی اول الوجوه آنکه بعلم ضروری از دین
محمد دانسته شد حتی عوام الناس و نسوان و صبیان هم میدانند که آن قرآن منزل همین کلام مؤلف منتظم از حروف مسموعه که افتتاحش بسوره حمد و اختتامش
بسوره معوذتین باشد و بران اجماع سلف و اکثر خلف طبق بطبق منعقد شده الثانی ان ما اشتهر وثبت بالنص والاجماع من خواص القران انما یصدق
علی هذا المؤلف الحادث لا المعنی القدیم و تلک الخواص مثل ذکرا لقوله تعم وهذا ذکر مبارک وقوله تعم انه لذکر لک ولقومک ولقوله کونه عربیا کما قال
تعم انا انزلناه قرانا عربیا منزلا علی النبی بشهادة النص من قوله الایة وامثالها یعنی وجه ثانی آنکه مشهور و ثبت گردیده بنص و اجماع امة از خواص قران او
صادق میاید بر همین قرآن هذا که مؤلف بحروف حادثه است نه بر معنی قدیم نفسی از الفاظ و حروف قرانی و از خواص اینست که از اسماء قرانی لفظ ذکر میباشد
در آیه وهذا ذکر مبارک و در آیه انه لذکر لک ولقومک و ذکر باید که باللسان میباشد و از خواص آن آنست که تنزیل قرآن خاص بلسان و الفاظ عربی
است چه کلام هر لسان محدث است نه قدیم و آثار حدوث آن هر ذی شعوری میداند و می بیند که هیچ کلمه در کلام نیست مگر آنکه حروف مولفه مرتبه اند و در آن
کلمه حروف متقدم بر متاخر تقریرا و تحریرا دارد و در تلاوة حرف سابق مقدم خوانده میشود و بعد آن حرف متاخر او هکذا در تحریر حرف سابق اول نوشته میشود
و بعد آن متاخر او و این باتفاق کل عقلاء از لوازم و خواص حدوث است الثالث ایضا جمعی از معتزله و امامیه نقل کردند قوله ما جاءهم من ذکر

WWW.MAABLIB.COM

دبهم محدث متفق علیه مفسرین امة است که مراد از ذکر اینجا قرآن است و در این نص صریحی است که این ذکر حادث غیر قدیم است **والرابع** واجماع الامة مقرو
بالالسن و مسموعا بالاذان للاجماع ولقوله تعالى ايضا حتى يسمع كلام الله **و** مكتوبا فى المصاحف للاجماع یعنی وجه چهارم از دلایل حدوث
آنست که شب و روز بالسن تلاوة و بگوشها شنیده میشود **مع هذا** بر آن نص هم وارد است حتى يسمع كلام الله **و** مکتوب در مصاحف از قدیم الی حین
وقدیم قابل نقل و تحویل نمیباشد **فان قيل** المكتوب فى المصاحف هو الصور والاشكال لا اللفظ والمعنى **قلنا** بل اللفظ لان الكتابة تصوير اللفظ
هجائه نعم مثبت فى المصحف والاشكال مقرونا بالتحدى لكونه معجزا اجماعا مفصلا الى الصور والآيات لقوله تعالى كتاب احكمت آياته ثم فصلت قابل
للنسخ وهو من آيات الحدوث لانه اما رفع او انتهاء ولا شئ منهما يتصور فى القديم لان ما ثبت قدمه امتنع عدمه یعنی اگر گفته شود آنچه مکتوب در مصاحف
است او صور و اشکال است نه لفظ و معنی **ما میگوئیم** بل مکتوب الفاظ اند چه کتابت در واقع تصویر الفاظ بحروف هجاء میباشد **بلی** در مصحف صور و اشکال
حروف با الفاظ ملفوظ مع تهذیب و ترتیب و ترکیب آیات قرآنیه مقرون بتحدی اجماعا است نه کلام نفسی **و** وصف او کرده که آیات کتاب محکمه مفصله فصلها قابل
تحریر و کتابه اند **و** همه این از علامات حدوث اند چه اگر الفاظ قرآنی و ترکیب و ترتیب ظاهری آن کلام الهی نمی بود بل معنی نفسی کلام الهی میبود البته تحدی یعنی
نفسی واقع نمیشد چه بر غیب الهی ابدا واقف و عارف احدی نمیباشد و نمیشود **و خامس** از وجوه حدوث اینست که مسبوق بکلام قصد و اراده میباشد **و** سابق
بر کلام الهی هم قصد و اراده هست کما قال فى التكوين انما قولنا لشئ اذا اردناه ان نقول له كن فيكون **و** معناه انا اذا اردنا شيئا قلنا له كن فيكون فقوله
كن امر وهو قسم من كلامه متأخر عن الارادة الواقعة فى الاستقبال لكونه جزاء له یعنی او تعالی چنانچه در تخلیق اشیا تصریح کرد بسبق اراده خود بقول خود که
است جزاء این نیست و فتیکه اراده ایجاد شیئ کردیم قول و امر با آن شیئ مقصود الایجاد بلفظ کن میشود بشو و بوجود بیا پس بفوری شود و بوجود میآید **و** باین هست
شد که لفظ کن بعد الاراده خطاب میشود **و** لفظ فیکون آخر آن بوجود میآید و بدیهی است تقدم و تاخر دو لفظ کن **و** لفظ فیکون **و** تقدم اراده و قصد بر مراد
مقصود میباشد **تنبیه** هرگاه این آثار و لوازم و خواص آن ضروری و بدیهی در کلام الهی ثابت باشند معهذا آنرا کلام نفسی الهی قدیم شمردن کمتر از سفسطه نمیباشد
و متکلم موجد کلام را میگویند نه ساکت **و** نه اخرس یعنی لال **و** نه طفل رضیع را میگویند **الخامس** کلام الهی بیک لسان نیامده بل بلسان سریانی چون صحف
آدم و شیث و نوح و غیرهم **و** عبرانی **و** یونانی **و** عربی **و** مختلف الالسنه آمده و آن الفاظ بعد ایجاد بلفظ دلالة بر معانی مقصود الهی دارند کما قال **التفتازانی** یدل
عليها العبارات او الكتابة او الاشارة فاذا عبر عنها بالعربية **فقرآن** وبالسريانية **فانجيل** وبالعبرانية **فتوراة** وبالسريانية **فزبور** هرگاه بالسنه
مختلفه در ازمنه متفاوته نزول این ثابت باشد پس چگونه کلام الهی مع اختلاف احوال قدیم باشد **در شرح مقاصد** فرموده کلام نفسی مذهب اشاعره است
و خالفنا فى ذلك جميع الفرق **و** زعموا انه لا معنى للكلام الا المنتظم من الحروف المسموعة الدالة على المعانى المقصودة وقالوا ان الكلام النفسى غير معقول **تنبیه**
در این مسئله کلام از قدیم اعلام امت در بین داشتند **و** بهمین جهة این علم اصول دین بعلم کلام نامیده شد و بجز تسمیه کل میباشد **و بوجهی دیگر** چونکه کلام ماخوذ
از کلم بمعنی زخم و جرح میباشد **و** دلایل یکدیگر بطور زخم و جرح میرسید لهذا این سبب دیگر تسمیه این علم عقاید بعلم کلام گردیده **و** تفصیل دلایل این مسئله از کتب بسیطه علم
دریافت خواهد شد چونکه ما عادت بحث و تفحص از اول مجلد این تفسیر بالجمله داریم لهذا اجمالا بحث این کردیم تا ملاحظه کننده تفسیر از این محروم نماند **بحث رابع**
در تفسیر کلمه ربه و قتیکه موسی بمیقات رسید و کلام و سخن کرد موسی پروردگار او **یا** بغیر توسط خدا با موسی کلام کرد یا بالتوسط **و** آن متوسط ملک وحی بود چنانچه در دنیا
بتوسط ملک با انبیا خالق کلام میکرد و در آن دو وجه اند **شیخنا الطبرسی** فرموده کلمه ربه من غیر سفیر **او** وحی کما کان یکلم الانبیاء علی لسنة الملائکة
و بر تقدیر اول که بغیر سفیر موسی علیه السلم اگر کلام کرد از کدام موضع ایجاد کرد و با و شنوانید انه تعالى لم يذكر من اى موضع اسمعه كلامه من الغمام او من
الشجرة **در مجمع** بعد این فرموده **و** ذكر فى موضع آخر انه اسمعه كلامه من الشجرة فجعل الشجر محلا للكلام لان الكلام عرض لا يقوم الا بجسم هرچند در اینجا
ذکر نکرد که از کدام چیز از ابر یا از شجره اسماع کرد او را کلام خود **و** در **موضع دیگر** تصریح کرد که اسماع کلام خود بموسی از شجره طور کرد **پس** بنابر آن شجره را محل برای
کلام خود گردانید چه هر کلام من باب الاعراض است اصلا قایم بذاته نمیباشد و قایم بنفسه نمیشود **اول** یعنی تکلیم موسی بغیر سفیر مذهب اکثر و هو المشهور است چنانچه کلام
بملک وحی میکرد **در کشاف** گفته وكلمه ربه من غير واسطة كما يكلم الملك **و** تكليمه ان يخلق الكلام منطوقا به فى بعض الاجرام كما خلقه مخطوطا فى
اللوح و کلام کرد خدا بموسی بغیر واسطه چنانچه کلام بملک وحی میکرد **و** تکلیم تعالی عبارة است از ایجاد و تخلیق کلام منطوق به در بعض اجرام دایما میباشد چنانچه خطوط
و نقوش حروف را در لوح محفوظ میآفرید **و روی** فیدان موسی کان یسمع ذلک الکلام من کل جهة یعنی مرویست که موسی هر سخن الهی را از هر شش جهت می شنید

ناوا النسته شو

کلام مرکب از اصوات و حروف است حادث … دلایل بر اثبات حدوث و ابطال کلام نفسی

بیان آنکه قرآن عربی و انجیل یونانی و تورات عبرانی و زبور سریانی زبان بود ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

تا دانسته شود که مجرد از عالم جسمانی و از کل لوازم است و غیر جسمانی محیز در مکانی و جهتی اصلا نمیباشد **و بقولی** و کلمه ربه بغیر واسطة ولا کیفیة ذکر فی
المدارک **در کشاف** از ابن عباس روایة کرده کلمه تعم اربعین یوما و اربعین لیلة و کتب له الالواح **وقیل** انما کلمه فی اول الاربعین **فخر رازی**
آنچه گفته اینست که در تکلیم تعم بموسی خلافی نیست اما در حقیقة کلام اهل قبله خلاف کرده اند **فمنهم** من قال کلامه عبارة عن الحروف المنتظمة **ومنهم**
من قال کلامه صفة حقیقیة مغایرة للحروف والاصوات **واما القایلون** بالاول فالعقلاء المحصلون اتفقوا علی انه یجب ان یکون حادثا
کائنا بعد ان لم یکن **وزعمت** الحنابلة والحشویة ان الکلام المرکب من الحروف والاصوات قدیم **وهذا** اخس من ان یلتفت الیها العاقل **و**
قلت یوما انه تعم **اما** ان یتکلم بهذه الحروف علی الجمع **او** علی التوالی والتعاقب **والاول** باطل لان هذه الکلمات المسموعة المفهومة انما تکون
مفهومة اذا کانت حروفها متوالیة **فاما** اذا کانت حروفها توجد دفعة واحدة فذلک لا یکون مفیدة البتة **والثانی** یوجب کونها حادثة
لان الحروف اذا کانت متوالیة فعند مجی الثانی ینقضی الاول فالاول حادث لان کلما ثبت عدمه امتنع قدمه **والثانی** حادث لان کلما
کان وجوده متاخرا عن وجود غیره فهو حادث **فثبت** انه بتقدیر ان یکون کلام الله تعم عبارة عن مجرد الحروف والاصوات محدث اذا ثبت
هذا **فنقول** للناس ههنا مذهبان **الاول** ان محل تلک الحروف والاصوات هو ذات الله تعم وهو قول الکرامیة **الثانی** ان محلها جسم
مباین لذات الله تعم کالشجرة وغیرها وهو قول المعتزلة **واما القول الثانی** وهو ان کلام الله تعم صفة مغایرة لهذه الحروف والاصوات
فهذا قول اکثر اهل السنة والجماعة **و** تلک الصفة قدیمة ازلیة **والقایلون** بهذا القول اختلفوا فی الشیء الذی سمعه موسی **فقالت**
الاشعریة ان موسی سمع تلک الصفة الحقیقیة الازلیة **وقالوا** کما لا یتعذر رؤیة ذاته تعم مع ان ذاته لیست جسما ولا عرضا فکذلک
لا یبعد سماع کلامه مع ان کلامه لا یکون حرفا ولا صوتا **وقال** ابو منصور الماتریدی الذی سمعه موسی اصوات مقطعة وحروف مولفة
قائمة بالشجرة **فاما** الصفة الازلیة التی لیست بحرف ولا صوت فذلک ما سمعه موسی البتة **فهذا** تفصیل مذاهب الناس فی سماع کلام الله تعم
انتهی کلامه حاصلش آنکه در حقیقة کلام الهی دو قول اند **احدهما** حروف منتظمه مولفه مرکبه بالاصوات که آنرا در جرمی از اجرام خالق میافریند **و** همین کلام الهی
است بواسطه ملک یا بغیر واسطه بانبیاء رسیده **و** هر کلام محدث و مخلوق تعم بعد از عدم میباشد **پس** اینها در بین خود خلاف کرده اند و آنرا بالا بالتفصیل از مذهب
امامیه و معتزله **و** از مذهب حنابله **و** مذهب کرامیه حشویه شنیدی **ثانیهما** حروف مع الاصوات دال بر مفهوم اند **و** حروف و کلمات حادث اند **اما** مفهوم و معانی
آن کلمات ازلی قدیم میباشد **و** همین مفهوم و معنی کلام نفسی الهی در ذات او قدیم ازلی میباشد **پس** موسی را همان صفت ازلی شنوانید هر چند او سبحانه و تعم من باب
الاجسام والاعراض نیست پس بطوریکه دیدار تعم منزه تجویز میکنند همان طور تجویز اسماع کلام نفسی بموسی میکنند **و** همین مذهب جبریه اهل سنت است **و**
ابو منصور ماتریدی وغیره که احد ائمه اشعریه است از این مذهب برگردیده و او گفته که کلام دو حالت دارد **حالة اولی** ظاهر کلام اصوات
منقطعه **و** حروف مولفه قایم بالغیر میباشد چنانچه کلام الهی بموسی بر طور در شجره آفریده و قایم بآن بود **حالة ثانیة** او صفة ازلیه است و الکلام عبارت
از حروف و صوت نیست **بل** معنی الحروف در نفس ذات الهی از ازل الازال مکتوم و مستور بود و میباشد فذلک ما سمعه موسی البتة یعنی **پس** آنچه بموسی شنوانید
او همان حروف و اصوات مولفه در شجره آفریده بود **و** آنکلام نفسی که صفة ازلی میباشد آنرا موسی نشنید **سوال** او تعم **ایا** بموسی تن تنها تکلیم کرد که غیر او احدی
آن کلام را نشنید **یا** کلام بموسی کرد **اما** غیر او هم آن کلام شنید **جواب** در آن دو قول اند **احدهما** خاص کلام با موسی واحد کرد و دیگری حتی جبرئیل
هم با او بود و هم نشنید **و** موسی از جمیع بهمین کلام اختصاص یافت **و** مروید **بغوی و سیوطی** که بالا ذکر شده مؤیدش میباشد **و** لما جاء موسی لمیقاتنا
ربه تطهر و طهر ثیابه و صام **ثم** اتی طور سیناء **وفی القصة** انه تعم انزل ظلمة علی سبع فراسخ وطرد عنه الشیطان وهوام الارض ونحی عنه الملکین
وکشط له السماء فرای الملائکة قیاما فی الهواء ورای العرش بارزا وکلمه الله تعم وناجاه حتی اسمعه **و** کان جبرئیل معه فلم یسمع ما کلمه ربه وادناه
حتی سمع صریر القلم فاستحلی موسی کلام ربه واشتاق الی رؤیته وطلب رؤیته فاجابه تعم لن ترانی **ثانیهما** دیگران هفتاد نفر منتخبین از اجله اصحاب
موسی بدامنه طور بوده و اینها هم شنیدند کلامی که با موسی در ایام ولیالی خالق کرده و موسی بعد فراغ از کلام اله اصحاب خود را پرسید که آیا شنیدید کلام الهی
اما ما میدانیم که اینکلام الهی با تو بود یا کلام جنی از ابلیس وغیره است **لهذا** لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة فاخذتهم الصاعقة بظلمهم یعنی ترا تصدیق
نمیکنیم باینکه اینکلام الهی خاص است و ایمان بتو نمیآریم تا آنکه معاینه بکنیم ذات خدا را علی الاجهار والاعلان **اما جواب** این از تخصیص بر نمیاید زیرا که

بیان فخر رازی از مذاهب اسلام در کلام الهی سماعی موسوی

بیان فخر رازی در مذاهب اهل اسلام در حقیقة کلام الهی بموسی ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

جواب سوال با غیر موسی همراه ان کلام متنبین با نزول آن کلام شنیدند خصوصیت موسی با ... مناشد

خطاب کانه شفاها بلا توسط بموسی کرد دیگر انیکلام بموسے بطور اعجاز بود چنانچه ید بیضا و عصا بدست موسی ثعبان گردید دیگران هم معاینه آن کردند

آن اعجازیت بر نیاید و همچنین شنیدن دیگران آن کلامیکه بموسے شد و اصحابش هم آنرا شنیدند اشتراک انها با موسے لازم نمیاید و همین قول قاضی بیضاوی

ابنازی است انتقال بل السبعون المختارون للمیقات سمعوا ایضا کلام الله تعالی وقال لان الغرض باحضارهم ان یشهدوا انهم سمعوا کلام الله

موسی وان یخبروا قوم موسی عما یجری هناك وهذا المقصود لا یتم الا عند سماع الکلام وایضا فان تکلیم الله تعالی موسی علی هذا الوجه معجز وقد

بنوة موسی فلا بد من ظهور هذا المعنی لغیره انتهی کلامه حاصل آنکه آن هفتاد نفر صحابه منتخبین موسی هم آن کلام الهی که بر طور بموسی شد انها بگوشهای خود شنیدند

و غرض در اسماع الکلام بانها شهادة انها برائے موسی نزد ذکر ماجرای آن بقوم بود تا این سامعین هم بدوا هم در غیاب موسی ذکران باشند و اطمینان اهم

بقوم حاصل شود و این مقصود با تمام نمیرسید مگر نزد سماع کلام بگوشهای خود وایضا تکلیم خدا بموسی با ینوجه من باب الاعجاز بعد حصول نبوة بود و از ظهور

برائی غیر موسے لابد بود والا احدی از ان قوم جهله تصدیق موسی نمیکرد اما نمی بینی که اجله صحابه منتخبه از امة موسویه مع استماع کلام الله تا چهل روز و شب بموسی

گفتند ما تصدیق تو در انیکلام شدن نمیکنیم که خاص از خدا انیکلام بتو بوده تا بعیون روس خود معاینه بکنیم ذات خالق را واو تعالی بحضور ما شفاها و عیانا با تو کلام

نکند تبصره بحاذق بصیر و خبیر از نقل امام رازی توقف در مذهب اشعریه مستفاد میشود لهذا التقویة و ترجیح نداد بحسب عادة مستمره خود قول اشعریه را

بدانکه در آخر امام رازی اعتراف بعجز خود کرده که اینمسئله از اشد معضلات کلامیه است و در کتاب الاربعین بعد قیل و قال بسیار از دلایل

اشعریه اعراض کرده و مذهب ماتریدی را اختیار نموده بقوله واعلم ان الدلیل العقلی المعول علیه فی هذه المسئلة هذا الذی اوردناه وقد اوردنا

هذه الاسولة علیه واعترفنا بالعجز عن الجواب عنها واذا عرفت هذا فنقول فی هذه المسئلة ما اختاره الشیخ ابو المنصور الماتریدی

وهو انا لا نثبت صحة رؤیة الله تعالی بالدلایل العقلیة بل نتمسك فی هذه المسئلة بظواهر القرآن والاحادیث الصحیحة المتفقة علیها فان اراد

الخصم تاویل هذه الدلائل وصرفها عن ظواهرها بوجوه عقلیة یتمسك بها فی نفی الرؤیة عارضنا علی دلایلهم وبینا ضعفهم عن تاویل الظواهر

انتهی عین کلامه فی الاربعین بحث خامس ارائته بکسر از باب افعال بمعنی نمودن بغیر میباشد از رائے یری رویة و رایا و رائة و رؤیانا مهموز العین

و ناقص یائی بمعنے دید و این رویة تعلق بدو چیز دارد احدهما بالعین پس رایة بمعنی البصرة یعنی بعیون دیدم او را متعدی بیک مفعول میباشد چون رایت

زیداً از افعال ظاهری حواس میباشد ثانیهما تعلق بقلب دارد پس متعدی بدو مفعول میباشد چون رایت زیدا فاضلا پس بمعنی عرفت او علمت زیداً فاضلا

پس از افعال قلوب میباشد و گاه متعدی بسه مفعول میشود علی قول چون رایت زیداً فاضلا کاملا ای ظننته فاضلا کاملا در مصباح گفته الرؤیة الفکر

التدبر وهی کلمة جرت علی السنتهم بغیر همزة تخفیفا وهی من ارأیت فی الامر بالهمز اذا نظرت فیه ایا رویة از روی معتل واو و لام است یا از رأی

مهموز العین و ناقص یائی است در آن دو قول اند و رؤیة العین معاینتها للشیء یقال رؤیة العین و رأی العین و جمع الرأی آراء مثل مدیة و مدی

رای فی الامر رأیا و رای فی منامه رؤیا علی فعلی غیر منصرف لالف التانیث بمعنی دیدن چیزے در خواب میباشد و رایته عالما یستعمل بمعنی العلم

والظن فیتعدی الی مفعولین و رایت زیدا البصرة یتعدی الی واحد لانه من افعال الحواس وهی تتعدی الی واحد فان رایته علی هیئة نصبته

علی الحال وقلت رایته قائما و رایتنی قائما یکون الفاعل هو المفعول وهذا مختص بافعال القلوب علی غیر قیاس ولا یجوز ذلك فی غیر افعال القلوب

بحث سادس نظر ینظر نظرا و منظرا و نظرانا و منظرة و تنظارا بمعنی دیدن بالعین و تامل و تفکر بالقلب میباشد در صحاح فرموده النظر

تامل الشیء بالعین در قاموس فرموده تامله بالعین و بصارة هم بمعنی دیدن بالعین و بالقلب از بصر یبصر بصارة است والبصر بالتحریك حس العین

و جمعش ابصار کما قال فی ق و البصرت الشیء رایته والبصیر هو الخبیر والعلیم بالشیء وتبصرت بالشیء علمته والبصیرة الحجة کما قال فی ج نظرته انظره نظرا ونظرت الیه ایضا

البصرة والفاعل ناظر والجمع نظارة والناظر السواد الاصغر من العین الذی یبصر به الانسان شخصه ونظرت فی الامر تدبرت وانظرت الدین

بالالف اخرته والنظرة مثل کلمة بالکسر اسم منه کما فی التنزیل فنظرة الی میسرة ای فتاخیر و نظر الشیء وانتظره بمعنی کما فی القرآن ما ینظرون

الا صیحة واحدة ای ما ینتظرون والنظیر المثیل المساوی للشیء قال فی المصباح وایضا فیه والبصر النور الذی تدرك به الجارحة المبصرات

یعنے بصر بالتحریك نوریست در حدقه چشم که بوجود آن درك میکند مبصرات را وجمعش ابصار چنانچه جمع نظر انظار است وگفته میشود البصرة برویة العین ابصارا

و بصرت بالشیء بضمه بکسر عین لغتی است بصرا بفتحتین بمعنے علمت و انا به بصیر ای علیم و خبیر و متعدی بباء میشود چون بصرت به و بتضعیف عین چنان

بصرته تبصیرا

بصرة تبصیراً **تنبیه** بحسب لغت ثابت شد که رویة **و** بصارة **و** نظر هر سه متحد المعنی تعلق بالقلب دارند **پس** در آن وقت از اوصاف قلبی بمعنی ظن **و** معرفة **و** علم میباشند **و** نیز هر سه بحاسه بصر تعلق دارند **پس** در آن وقت بمعنی معاینه بعیون الرأس از اوصاف حس عینی اند **و** تفریق در استعمال اینها بعین **و** قلب بحسب صلات و قراین آخر میشود **بحث سابع** در تفسیر قال رب ارنی انظر الیک قال لن ترانی در اینجا مفعول ثانی چون ارنی نفسک مقدر است **پس** هرگاه خالق هم کلام موسی شد پس از آن موسی گفت ای پروردگار من ذات خود ترا بمن بنما تا نگاه بکنم بسوی عین ذات تو و معاینه تو بنمایم آنرا بعیون الرأس خود هم خالق جوابش بفورداد و گفت که اصلاً و ابداً نخواهی دید مرا **اند کره** در طلب رویة از موسی کلیم الله شکی و خلافی نیست **اما اول** کلام درین نیست بل کلام در آنست که **آیا** رویة الهی تعم بذاته در دنیا و عقبی ممکن هست **یا** ممتنع محض و محال غیر ممکن است **پس** در اهل اسلام درین مسئله فی الواقع دو قول اند **احد القولین** ممکن و جایز است **و** همین مذهب دو طایفه مسلمانان است **اولهما** فرقه مجسمه و مشبهه و همان فرقه ظاهریه است چه نزد ایشان خالق ذو الجسم والجهة است و در جهة فوق قدیما مکان و مسکن دارد **و داود ظاهری** میگوید که او تعم جوان امرد است و بسا اعیان جوانان امرد را درین راه و در جای بخوبی مینگریست **و** در جواب سوال مردم از نظر با اینها میفرمود که خالق بهمین هیکل و شکل و صورة میباشد لهذا مینگریستم نقله المتکلمون **و** ابن ابی الحدید **و** محمد شهرستانی شافعی **و** غیرهما عنهم **ثانیهما** دو فرقه دیگر اینها حنابله **و** اشاعره **اما حنابله** هم میگویند که خالق ذو الاجزاء والاعضاء از روی و دست و پا و یهائی بدانی دارد **اما** کیفیة جسمیة تعم و اجزاء و اعضایش نمیدانیم که چگونه دارد **و برادران** ایشان فرقه اشعریه اهل سنت و جماعت از همه اینفرقات مذکوره اکثر اند اینها خالق را منزه و مجرد از جسم و جهة بظاهر میدانند **اما** معذلک از لوازم جسمانی بر لاجسم تعم بدون جهة تجویز رؤیة بر تعم بعیون الرأس میکنند و جایز و ممکن میدانند **پس** در بین خود این اشعریه اختلاف کردند بانکه **آیا** در دنیا دیدار میشود **یا** در عقبی و **یا** دیدار سبحانه تعم ممکن الحصول و الوقوع عام است **یا** خاص **پس** اینها میگفتند **بعض** ایشان در دنیا هم دیدار شده **و اکثر** ایشان بجواب لن ترانی کلیم منخجل شده اینها مخصوص بعقبی گذاشتند **بعضی** میگویند که در دنیا موسی کلام و بمقام قاب قوسین محمد دیدار ذات اله شد فقط **و بعضی** میگویند که در عقبی خاص بانبیاء دیدار حاصل خواهد شد **و بعضی** ضم با نبیا اولیاء الله راهم میکنند **صوفیه** میگویند که مراد از اولیاء الله مرشدین صوفیه اند **و** فرقه اشعریه میگویند که با مومنین اشعریه اهل سنت و جماعة را خاص دیدار میشود در قیمة **علامه زمخشری** در کشاف در اینجا فرموده **ثم تعجب** من المتسمین بالاسلام المتسمین باهل السنة والجماعة کیف اتخذوا هذه العظیمة مذهباً **ولا یغرنک** تسترهم بالبلکفة

فانه من منصوبات اشیاخهم **و** القول ما قال بعض العدلیة **شعر** لجماعة سمّوا هواهم سنة ✦ وجماعة حمر لعمری مؤکفة ✦ وقد شبهوه بخلقه وتخوفوا شنع الوری فتستروا بالبلکفة **حاصل ترجمه** مقال زمخشری برادر سنی آنکه پس تعجب بکن از متسمین اسلام که خود را مسلمان میشمارند تا آنکه خود را میگذارند نام باهل سنت و جماعة چگونه ایشان گرفتند این معصیت عظیمه را مذهب خود یعنی اکبر کبایر را مذهب خود قرار دادند و بان مینازند که ما اهل سنت و جماعتیم خاص فرقه ناجیه **و** ترا هرگز فریب ندهد **و** پوشیدن ایشان آن کفریه و کبیره معصیته را بلفظ بلکفة یعنی دیدار تعم را بلا جهة ولا مسافة **و** لا کیفیة بما حاصل میشود چه اینقال یا بلکفة از مجعولات و منصوبات او اهل مشایخ ایشان میباشد **و** چه خوب قولی بعض اعلام شعراء عدلیه در باب این جهلیه ایشان انشاء کرده **در رباعی** هر آئینه جماعتی نامیدند خواهشها نفسانی خود را السنة و جماعة و اینها جماعة خران اند قسم بعمر مرم که با عتقاد چنین معصیة عظیمة معیوب و مذموم گردیدند **و** بقول شارحی یعنی بگردانیدن دیدار اله را دین اهل سنت و جماعة اسلام و دین را معیوب گردانیدند و بلا چاری تشبیه سید هند خالق لاشبیه ولا نظیر را بخلق و مخلوق او و بترس **و** خوف از شنایع و تقبایح و تفضایح مردم تلبیس میکنند و میپوشند قبح و قدح آن کفر و معصیة کبیره عظیمه را بلفظ بلکفة یعنی عند الاعتراض میگویند که دیدار خدا بعیون الرأس می شود بلا کیفیة بغیر مکان لا جهة ولا مسافة **ثانی القولین** که رویة یعنی معاینه ذات اله فی الدنیا والعقبی محال است ابداً و اصلاً احدی از ملائکه مقربین **و** انبیاء مرسلین حاصل نشده و ممکن الحصول فی الواقع نیست **و** همین مذهب عدلیه از معتزله **و** امامیه **و** جمهور محققین از محصلین **و** همین متفق علیه عقلاء و کافه حکماء فلاسفه است **و همین** اصح و اثبت ببراهین قطعیه عقلیه **و** حجج **و** دلایل محکمات سمعیه هست **اما** از براهین عقلیه **اول** آنکه از مجمع کافه عقلاء و حکماء و اکثر اهل اسلام و ادیان است که او سبحانه قدیم ازلی و ابدی مجرد و منزه محض از جسم و جسمانی و از لوازم و خواص آن **و** منجمله آن امکان و جهة میباشد **تنبیه** هرگاه این ثابت شد ببراهین قطعیه **و** بر او حلول هم روا نیست نه در چیزی خود او و حال در نه غیری در او حال میشود **پس** رویة بالعیون چگونه جایز و صحیح باشد **پس** قول برویة تعم بلا کیفیة ولا مسافة ولا جهة غیر معقول و اجب البطلان است **برهان ثانی** نزد کافه حکماء فلاسفه و عقلاء رؤیة هر شیء مشروط بشرایط اثنا عشره است **اول** حاسه بصره رائی صحیح و سالم از علة بالغه باشد چه غیر سلیم بصیر را و اک نمیشود **ثانی** مرئی جایز الرویة یعنی ذو جسم کثیف شیء مرئی باشد چه شیء مجرد از جسم ابداً یا جسم لطیف اصلاً دیده

WWW.MAABLIB.COM

نمیشود و لهذا السموم در روایح و شمیم و اصوات و اشکال آن از حجره دات مشهود بالعیون ابداً نمیشوند **ثالث** مرئی بسیار رقیق نباید باشد چه ادق الاشیا دیده نمیشود **رابع**
آن مرئی ملصق بحدقه نباشد لهذا مژگان چشم بحدقه ورائی ناظر مشهود نمیشود **خامس** مرئی بسیار شفاف نباشد چه شفاف کثیر چون هوا دیده نمیشود **سادس**
آن مرئی ذی جسم ذی لون باید باشد چه بیلون و رنگ آن شئی مرئی نمیشود **سابع** مرئی محجوب نباشد چه هر محجوب مستور دیده نمیشود **ثامن** مرئی بسیار بعید
و بمسافه بعیده کثیره نباید باشد چه البعد المسافة مرئی نمیشود **تاسع** شئی مرئی وضیئ و روشن کثیر نباشد خواه ضیایش بذاته باشد خواه بسبب غیر چه کثیر الوضیئ مثل
چون آفتاب عیناً نمیشود **عاشر** امین انی در مرئی تیرگی و ظلمة مفرطه نباشد چه هر شئی در ظلمة تیره اصلا دیده نمیشود **حادیعشر** مرئی نیز در جهة مقابل رائی
یا در حکم مقابل باید باشد چه لا مقابل یا حکم مقابل اصلا دیده چون آئینه نمیشود **ثانیعشر** علی قول الرائی اراده و قصد متوجه دیدن باید باشد چه بغیر اراده شئی مرئی
و برهه نمیشود **تبصره** بدانکه همین شرایط اثناعشر در رؤیة مشروط اند نزد کافه عقلاء و حکماء و علماء ملل اسلامیه منهم طایفه امامیه **و** معتزله و محققین محصلین از فرقات
مختلفه و هر سلیم العقل و الفهم میباشند بحصول شرایط مشروط هم **و** بعدم حصول شرط مشروط هم معدوم بالضرورة است **آیة الله الحلی** ره در کتاب نهایة المرام **و**
در کتاب الاسرار **و** در کتاب نهج الصدق **و** در کتاب نهج المسترشدین **و** در شرح تجرید **و محقق المقداد** فی شرح کتب آیة الله الحلی منه فی کتاب ارشاد الطالبین
و علامه جعفری **و** فهامه میر عبد الوهاب فی شرح فصول الاصول المحقق الحکیم نصیر الدین الطوسی **و** شارحی الجدید و القدیم للتجرید ایضاً نقلا هذه الشروط فی ذیل قول المحقق
فقال الشیخ مقداد و عند حصول هذه الشرط باجمعها تجب الرؤیة باتفاق کافة الحکماء **و** المعتزلة **و** الامامیة **و** المحققین من ملل الاسلامیة فاسند
الرؤیة الی الضرورة عند ذلک **و** الا یلزم من عدم ذلک القدح فی اکثر القضایا العقلیة **و** خالفت الاشاعرة کافة الحکماء و العلماء فی هذا اذ جوزوا عدم
الرؤیة عند حصول هذه الشرایط حاصل آنکه نزد کافه حکماء و معتزله و امامیة **و** محققین ملل اسلامیه نزد حصول این همه شرایط رؤیة شئی واجب است بل اسناد حصول
رؤیة مرئی بضرورت کرده **و** الا قدح در اکثر قضایای عقلیه لازم میآید نزد عدم آن **و** فرقه اشعریه کافه حکماء و عقلاء و علماء ملل اسلامیه را در این امر مخالفت کردند چه ایشان
تجویز عدم رؤیة مع حصول این شرایط کردند **پس** مخالفة اشعریه بقضایای عقلیه و براهین قطعیه مکابره کمتر از سفسطه نمیباشد **ایضاً** صفات الهی خالی از
دو حال نیست **یا** دلالة بر کمال و مدح ذات باشد **یا** بر خلاف آن **و اول** من صفات الثبوتیه و الکمالیه میباشد **معهذا** اطلاقش محتاج باذن و اجازه تم
میباشد **و اما ثانی** که موجب نقص و عیب و ذم باشد **پس** او من باب السلبیات است و تنزیه تم از آن واجب است **و** این صفه رؤیة بلاشک من باب النقص
و العیب و زوال الکمال عن الله المتعال میباشد **پس** توصیف تم بالرؤیة برغم مسلوب عنه باطل محض است **پس** مزعوم شان در این باب رؤیة ساقط الاعتبار فی
الواقع عند العقلاء قطعاً است **اما نصوص سمعیه** از محکمات قرآنیه **و** احادیث صحیحه متفق علیه الامة بر امتناع و عدم امکان رؤیة الهیه ابداً در دنیا و آخرت
برای خصوص خواص و عموم خلایق صریح ناطق اند **اما از قرآن** آیه محکمه لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر یعنی باتفاق مفسرین
و متکلمین او سبحانه تم مدح نفس خود تبغا خر و مباهات فرموده بانکه درک نمیکنند حقیقة عین ذات مجرده اله را انوار عیون الرؤس کل خلایق در زمان حال و استقبال ابداً یعنی
در دنیا و آخرة اصلا و او مجرد سبحانه درک میکند نور جمیع ابصار کل انواع خلایق را در جمیع احوال فی الحال و الاستقبال **و** جمله تذئیلیه و هو اللطیف الخبیر در معرض علة و سبب
عدم مرئی گردیدن خدا **و** سبب نشدن خدا وارد شده یعنی برای آن او تم دیده نمیشود **و بلو** برای آن او تم می بیند چه او لطیف ذاتاً یعنی مجرد از انواع جسمانیت
و از لوازم آن است لهذا او نابینا بهر شئی مجرد و مجسم میباشد **بدانکه** این آیه از اجله نصوص نافیه جلیه بر دیده نشدن تم در دنیا و عقبی است بچند وجه **اول** لفظ تدرک
صیغه استقبال است **و** صیغه استقبال متضمن زمان آینده و ابتدائش زمان حال **و** آخرش لا نهایة الی الابد میباشد **پس** نفی لا تدرکه ثابت شد که او تعالی
ادراک و معاینه بحواس ظاهری و بصری نمیشود در زمانه حال که زمانه دنیائی میباشد **و** ادراک نمیشود او تم در زمانه آتی یعنی عالم آخرة الی الابد الاباد **پس** باطل شد مزعوم آنانکه در
دنیا تجویز رؤیة و دیده شدن تم بخاتم الانبیاء بمقام قاب قوسین او ادنی میکنند **ثانی** الابصار جمع بصر است و مراد از بصر عین است باتفاق اهل وضع **و** لغة **و** اهل معانی
میباشد کما صرح به الجوهری اللغة فی صحاحه الرؤیة **و** فیروزآبادی البصر حس العین **و** جمع الابصار **و ایضاً** الابصار جمع و بر او بدخول الف و لام استغراقی
مقتضی و حاوی جمیع افراد ابصار و عیون رؤس کل خلایق علوی و سفلی از نوری **و** ناری **و** خاکی است **پس** بانیوضح و ثابت گردید که بعیون الرؤس احدی از
اجناس ثلثه مخلوقات از حال الی ابد الاباد احساس و ادراک کرده نمیتوانند واجب مجرد تم را الی الابد الاباد **ثالث** جمله ثانیه و هو یدرک الابصار وصف ثانی بالمدح نیز
هست که او تم ادراک میکند احساس عیون را **پس** لطیف و ارضح شد که از ابصار مراد در اینجا آن نور است از قطره آبی که مساوی مقدار دانه عدس وضیئ در **و**سط
صاحبه در حدقه و دیعه نهاده **و** آن نور در حقیقة ضیائی هست خارج از حدقه مجرد محض ست نظیر او هرگاه این تم واضح شد **پس** آیه مبین بانیکه ان

مسلمین بر ... باتفاق کافه فرق و جمیع طوایف ... بر عدم رؤیة ... مطلقا ...

WWW.MAABLIB.COM

نور الابصار اصلاً و ابداً نمیرسد بساحة تجردی واجب احد تعم ابداً **و** آن بود که ذات مجرده سبحانه در هیچ حال در هیچ زمان اصلا نمیکند **امّا** واجب تعالی درک آن ضیا را عینی را در عین و در خارج آن بحالة تجرد نشر آن حقیقت و ماهیة آن و حقیقة و ماهیة کماهی همه مجردات و اعراض و مجسمات را بالسویه در ظاهر و باطن در روشنی و تاریکی درک میکند و می بیند چه او سبحانه حیّ مجرد است **و** هر که متصف بحیوة و تجرد باشد او بالضرورة علیم و خبیر و بصیر بحقایق و ماهیات جمیع انواع اشیاء کماهی ینبغی می باشد **و امّا متکلمین** هم درینجا دو طریق رفتار کردند **احدهما** آن ادراک البصر عبارة شایعة فی الادراک بالبصر استناداً للفعل الی الالة **و** الادراک بالبصر هو الرؤیة بمعنی اتحاد المفهومین **او** تلازمهما **و** الجمع المعروف باللام عند عدم قرینة العهد **و** البعضیة للعموم اتفاقاً **و** الاستغراق باجماع اهل العربیة **و** الاصول **و** ائمة التفسیر **و** بمشاهدة الفصحاء **و** صحة الاستثناء **فالله** سبحانه قد اخبر مدحاً لنفسه بانه لا یراه فی المستقبل و المستقبل یحتوی جمیع زمان الدنیا و الاخرة فلو دراه الانبیاء و المؤمنون فی الجنة لزم کذبه تعم و هو محال **فانهما** انه تعم مدح نفسه بکونه لا یری فی کل زمان من الحال و الاستقبال فانه ذکره فی اثناء مدایحه **و ما** کان من الصفات عدمه مدحاً کان وجوده نقصاً یجب تنزیه الله تعم عنه فظهر انه یمتنع رؤیته تعم فی الدنیا و الاخرة لکل احد من خواص المؤمنین و عوامهم عموماً و خصوصاً **فتخصیص** رؤیته لبعض دون البعض فی زمان غیر زمان تخصیص بغیر مخصص قاطع باطل **تنبیه** باین نص جلی قطعی مبرهن گردید که او سبحانه تعم در دنیا و عقبی اصلاً و ابداً مرئی و دیده نمیشود و الحمد لله باطل محض شد مزعوم باطل آنانکه تجویز رؤیة تعم در دنیا یا عقبی برای انبیاء و اولیا حتی برای جهال ارذال حشویه و کرامیه قوم حنابله و اشعریه و فرقه ظاهریه میکردند **وایضاً نص جلی قرآنی** در درخواست کلیم الله رب ارنی انظر الیک جواب آیه لن ترانی میباشد **و** لفظ لن برای نفی تاکید نزد جمعی از نحاة و اهل لغاة **و** برای نفی تابیدی نزد طایفه دیگر موضوع شد چنانچه **روزبهان** هم تسلیم آن کرده و در قرآن برای تابیدی هم آمده چون **آیه** ان الذین تدعون من دون الله لن یخلقوا ذباباً و لو اجتمعوا له در باب جمادیة اصنام و اوثان فرمود که ایشان اصلا و ابدا خلق و ایجاد مگسی و پشه کرده نمیتوانند ابداً **و** معلوم است که کرد غیر الله احدی ایجاد و احیاء شیئ برابر مورچه و پشه و خوردتر از آنها ابدالاباد کرده نمیتوانند و قادر بر ایجاد از عدم و بر احیاء احدی سوای خدا نیست **و در آیه** فان لم تفعلوا و لن تفعلوا در باب عدم امکان معارضه و اتیان مثل قرآن احدی را از جن و انس ابداً ممکن نیست برای تابیدی بالاتفاق است **و در سوره محمد** ان الذین کفروا و صدوا عن سبیل الله ثم ماتوا و هم کفار فلن یغفر الله لهم فلن یغفر الله تصریح کرد که ابدالاباد بکفار نجاة و مغفرت نخواهد شد **و آیه** و لن ترضی عنک الیهود و لا النصاری **آیه** فلن تجد لسنة الله تبدیلا و لن تجد لسنة الله تحویلا **پس** جواب لن ترانی نفی ابدی از حصول رؤیة الله برای کلیم الله آمده **و** هر گاه کلیم الله را ابداً دیدار اله ممکن الحصول نباشد **پس** غیر موسی کلیم الله بالکل و بالاولی دیده نمیتوانند ابداً **اشکال** اگر لفظ لن برای نفی تابید میبود پس در باره یهود معبود تعم میفرمود و لن یتمنوه ابدا **و** لفظ ابداً لغو بوده باشد **و** لغو الفاظ قرآنی ممتنع است **جواب** این ابد البطور تاکید بر معنی تابیدی لن وارد شده چنانچه در آیه فسجد الملئکة کلهم اجمعون **و** بر کلهم لفظ اجمعون تاکید بر تاکید وارد شده اشکال عاید نمیشود **و** اجوبه اشکالات کثیره بعد نصوص می آید **امّا از نصوص** احادیث صحیحه متفق علیه اهل سنت بطور نمونه از آیات احادی در اینجا ذکر میشوند **در کتاب التوحید بخاری** شعبی از مسروق روایة کرده که آیا پیغمبر صلعم بلیلة المعراج بچشم راس خود خدا را دیده از عائشه پرسید قالت من حدثک ان محمداً رای ربه فقد کذب و هو یقول لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار **و** من حدثک انه یعلم الغیب فقد کذب هو یقول لا یعلم الغیب الا الله **بخاری ایضاً** در سوره و النجم **روایة دیگر** باین زیادتی ذکر کرده عن مسروق قال قلت لعایشة یا اماه هل رای محمد ربه فقالت لقد قف شعری مما قلت این انت من ثلث من حدثکهن فقد کذب من حدثک ان محمداً رای ربه فقد کذب **ثم** قرئت لا تدرکه الابصار و هو یدرک الابصار و هو اللطیف الخبیر **و ما** کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیاً او من وراء حجاب **و** من حدثک انه یعلم ما فی غد فقد کذب **ثم** قرئت و ما تدری نفس ماذا تکسب غداً **و** من حدثک انه کتم شیئاً فقد کذب **ثم** قرئت یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک **و** لکن رای جبرئیل فی صورته مرتین انتهی حاصل هر دو خبر آنکه مسروق از عائشه صدیقه پرسید که آیا پیغمبر صلعم پروردگار خود را بلیلة المعراج بعیون الراس خود معاینه کرد یا نه **عایشه** صدیقه گفت هر آئینه موی خیز شدم یعنی ازین سوال و مقال تو مویهای بدنم استاده شدند تو کجا هستی و کجا رفتی و چه میگوئی تو **و** اینمقال این انت در جواب سماع مقال اغرب اعجب میگویند **و ایضاً** قف شعری در استماع قول قبیح و افحش و اشنع میگویند عرب **پس صدیقه** گفت هر کس که حدیث بسته قول بتو بگوید **منجمله** آن که محمد خدا را بعیون الراس بیدار کرده پس تحقیق او دروغ گفته و بر پیغمبر صلعم افترا بسته **پس** از ذکر آن بر بطلان دروغ راوی **و** بر ثبوت صدق خود و دلیل بر نفی رؤیة الله آیه لا تدرکه الابصار آورد

بیان تحقیق لطیف از ادراک الابصار

بیان روایت عائشه صدیقه

WWW.MAABLIB.COM

یعنی پیغمبر که از زبان خدا از محکمات قران این آیه لا تدرکه الابصار را بر نفی و عدم امکان دیدار تعالی بجمیع خلق در کل ازمنه آیه الی الابد بیارد پس آن پیغمبر چگونه
آن بگوید **و آیه دیگر** بر عدم امکان رویة اله اصحاب حی و الهام را از ملائکه و انبیا راه اولوالعزم آورده **و** مضمونش اینست که نیست هیچ بشری از انبیا و مرسلین که خدا
هیچ یکی از رسولان بشر کلام نکرده مگر بطور وحی یا از عقب پس پرده بغیر عیان **و منجمله** آن تکذیب آنکس بکن که بتو حدیث کند که آنحضرت علم غیب میدانست
و میدانست که فردا من چه خواهم کرد و او را تکذیب بکن **و** بران دلیل آورده تلاوة کرد **آیه** و ما تدری نفس الخ یعنی احدی از خلق نمیداند که فردا یوم چه کسب کار
خواهد کرد **و منجمله** آن سومی آنست هر کس که حدیث کند بتو که پیغمبر از وحی و تنزیل چیزی مخفی گذاشته پس تحقیق او دروغ گفته و بسته تکذیبش بکن **و** دلیل
آورده آیه یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک یعنی ای محمد برسان بامت جمیع آنچه بسوی تو تنزیل شد **و** آخر مسروق پرسید پس آنحضرت در معراج چه دید
در جوابش عایشه فرمود که آنچه پیغمبر دو مرتبه دید او جبرئیل بود و او را بجثه و شکل خودش دید و قبل بران گاهی او را بجثه و شکل خود ندیده بود **ایضاً** بخاری روایة
ثالثه در همین جا در آیه فکان قاب قوسین او ادنی روایة از ابن مسعود کرده قال انه رای جبرئیل له ستمائة جناح روایة از زر کرد که ابن مسعود فرمود ان محمدا رای
جبرئیل له ستمائة جناح یعنی محمد جبرئیل را بر افلاک دید که باو شش صد بال بود **در بخاری** ایضاً باسناد علقمه از عبدالله مسعود روایة رابعه آورده قال لقد
رای من ایات ربه الکبری رای رفرفا اخضر قد سد الافق که هر آینه بتحقیق پیغمبر در معراج از ایات کبیره خالق خود دید **و** آن مرئی خضا بود و بلکه تخت رفرف
فراگرفته افاق را بود **در مشکوة** از مسروق روایة کرده قال دخلت علی عایشه فقلت هل رای ربه **فقالت** لقد تکلمت بشیٔ قف له شعری **قلت**
رویدا ثم قرئت لقد رای من ایات ربه الکبری **فقالت** این تذهب بک انما هو جبرئیل من اخبرک ان محمدا رای ربه **او** کتم شیئا مما امر به **و** تعلم
الخمس التی قال الله تعالی ان الله عنده علم الساعة **و** ینزل الغیث فقد اعظم الفریة **و** لکنه رای جبرئیل ولم یره فی صورته الا مرتین مرة عند سدرة المنتهی **و**
مرة فی اجیاد له ستمائة جناح قد سد الافق **رواه** الترمذی **و** الشیخان مع زیادة و اختلاف **و** فی روایتهما **قال** قلت لعایشه فاین قوله ثم دنی فتدلی
فکان قاب قوسین او ادنی **قالت** ذاک جبرئیل کان یاتیه فی صورة الرجل **و** انه اتاه هذه المرة فی صورته التی هی صورته فسد الافق حاصل آنکه مسروق از
پرسید اما خدا را بعیون الراس معاینه کرد یا نه **عایشه** در جوابش گفت که بتحقیق اینکلام تو موی بدنم استاده شد **مسروق** گفت مهلة ده مرا پس
مسروق گفت بایه لقد رای من ایات ربه الکبری چه دید آنحضرت **عایشه** گفت که ترا گمان و قیاس کجا برد **پس** آنچه دید او را در خود آیه مذکور است که ایات کبری
را دید **و** آن آیه غیر الله میباشد نه خود خدا **و** آن آیه کبری جبرئیل بود و هر کس که بتو خبر بدهد آنحضرت خدا را دید **یا** کتمان امری از مامورات الهی کرده **یا** پنج
آنحضرت میدانست منجمله آن که پیغمبر قیام ساعة قیامت میدانست بتحقیق اعظم فریبها و بهتانها و افتراها را البته **و** لکن آنحضرت جبرئیل را دو دفعه بصورة و جثه
دید و قبل ازان بصورة اصلیه ندیده بود او را **و** دفعه واحده نزد سدرة المنتهی بر افلاک سبعه **و** بدفعه ثانیه در موضع اجیاد که مقامی معروف در اشعاب مکه میباشد دید
کل افاق بجثه او مسدود شده بود **و** بمرویه ترمذی **و** بخاری **و** مسلم در این زیادتی هست **و** آن اینست که مسروق پرسید که پس تدلی آنحضرت بمقام قاب قوسین
او ادنی کجا و نزد که بوقوع آمد **عایشه** گفت که آن تدلی جبرائیل بود که او همیشه بصورة آدمی نزد او میآمد و قریب او میشد **و** این مرتبه بصورة اصلیه خود نزد
آنحضرت آمد و جثه اصلیه او سد افق کرده بود **در صحیح مسلم** از ابوذر مرویست قال سئلت رسول الله هل رایت ربک قال نور انی اراه یعنی ابوذر
سوال کرد پیغمبر را که یا رسول الله ایا بچشم سر دیدی ذات خدا را پیغمبر فرمود دیدم نوری را چگونه خدا را دیده میتوانستم چه نور حاجب گردید از رویة اله **و** نورش
و خالقش غیر نور میباشد **شارحین** این حدیث گفتند لفظ انی بفتح همزه مع نون مشدده بمعنی کیف میباشد **طیبی** گفته هکذا رواه جمیع الرواة فی
الاصول **و** معناه حجابه النور فان کمال النور یمنع الادراک **ایضاً** فی المشکوة عن ابن مسعود فی قوله فکان قاب قوسین او ادنی **و** فی قوله تعالی
ما کذب الفؤاد ما رای **و** فی قوله لقد رای من ایات ربه الکبری قال فیها کلها رای جبرئیل فی حلة من رفرف ملأ ما بین السماء والارض وله والبغوی
فی قوله لقد رای من ایات ربه الکبری قال رای رفرفا اخضر سد افق السماء انتهی مرویات المشکوة در این هرسه ابن مسعود فرمود که آنچه مرئی بنوی
و دل مبارکش خلاف واقع ندید او ایة الهی جبرئیل سید روحانیین بود که آفاق را بجثه خود مسدود ساخت **در معالم التنزیل** امام بغوی وغیره از ابن
روایة کرده قال ما کذب الفؤاد ما رای انه رای جبرئیل **و** فی اخری در تفسیر همین آیه ما کذب الفؤاد **و** لقد راه نزلة اخری قال ابن عباس رای محمد
مرتین **تشریح** در اینجا در چند وجه میشود **اول** این صحاح احادیث در صحاح مسانید اهل سنت خصوصا چون مسلم و بخاری بعد کتاب الباری اصح الکتب
اهل سنت بالاتفاق اند **پس** مرویات اینها مطابق محکمات کتاب الله تعالی **و** آنچه از احادیث موافق ظاهر کتاب الله باشد او وجب التمسک والعمل است

WWW.MAABLIB.COM

استدلال بر عدم رؤیة الله در دنیا و آخرت

استدلال اول بر عدم رویت الله از احادیث متفق علیه

منافی و معارض محکمات قرانی باشد او واجب الطرد والترک است و همین مرویه متفق علیه کل فرقات محدثین اسلام است قال رسول الله تدکثر علی الکذابون فما یروی لکم منی فعارضوه کتاب الله فان وافقه فخذوه واعملوا به وما خالفه فاترکوه واضربوه الجدار یعنی پیغمبر فرمود بر ما کثیر شدند کذابان افترا می بندند پس آنچه بشما روایة و نقل کرده شود حدیثی از ما قاعده کلیه بشما دران اخبار اینست که او را عارض بسازید بقران و کتاب خدا پس اگر مطابق و موافق او بود الحدیث را بگیرید و عمل بآن نمائید و آنچه از مرویات منافی و مخالف کتاب الله باشد آنرا ترک کنید و بدیوار بزنید تنبیه پس این صحاح احادیث بظاهر و باطن موافق قران و مطابق ببرهان اند لهذا طوایف معتزله و امامیه و جمهور محققین اسلامیه بعدم امکان رؤیة بلا دغدغه قایل اند چنانچه فاضل ماتریدی و محکی از امام الحرمین و امام فخرالدین رازی در آخر معتقد عدم امکان شده و از اعتقاد رؤیة برگردیده از اربعین او بالا شنیدی که قول صحیح قول ماتریدی در عدم رؤیة صحیح مذهب است ثانی از استفهام سایل از عایشه که پیغمبر آیا خدا بعیون الراس در معراج دیده یا نه عایشه بکمال تعجب و نهایة قبح آن موی خیز در بدنش شده و در جوابش این یذهب بك در جوابش فرموده چه اگر رؤیة الله ممکن الحصول غیر ممتنع و محال میبود و از قبح السوالات نمیبود البته عایشه بغیظ نمیآمد و مسروق بلفظ رویدًا امهال و مهلت نمیخواست ثالث عایشه استدلال و بر بطلان قول برؤیة باید لا تدرکه الابصار نفی عام و عموم ازمنه الی الابد برای کافه خلایق علوی و سفلی از سادة ملایکه و از سادة الناس از انبیاء مرسلین فرمود رابع البته امر تکذیب قایل برؤیة الله و عموم رواة و باعظم الفریة رؤیة راذکر میفرمود پس باین واضح و ثابت شد که جاهلین و منافقین صحابه آن اخبار را وضع نموده و مخترع ساخته اند خامس دیگر استدلال کرده بر بطلان رؤیة الله و عدم امکان باحدی ابدًا باید لقد رای من ایات ربه الکبری که آیة بمعنی علامة واثر و نشان غیر مؤثر میباشد زیرا که ایات را اضافه بسوی خالق است و معلوم است که مضاف شئ و مضاف الیه غیر او شئی دیگر میباشد پس ببراهین و قرآن رب العالمین و صحاح احادیث سید المرسلین و جمهور صحابه ممدوحین چون ابن عباس و ابن مسعود و سلمان و ابوذر و مقداد و جابر و عکرمه و غیرهم بعلم الیقین ثابت شد که رؤیة اله باحدی در دنیا و عقبی حالًا و ابدًا ممکن الحصول نیست و اما اهل بیت عصمة و طهاره علیهم السلم که احد ثقلین ثانی قران اعلم بتفسیر و تاویل و محکم و متشابه و منسوخ و ناسخ و واجب التمسک امت عمومًا مطلقًا خصوصًا در مواضع خلاف خاص ایشان اند مجمع علیه ایشان علیهم السلم بر بطلان رؤیة الله فی الدنیا والعقبی و عدم امکان آن ابدا و متفق علیه طایفه امامیه هم برآنست از روی تیمن و تبرک حدیثی چند بطور نمونه کانه مشتی از انبار در اینجا ضبط و ثبت میکنم تا هر طایفه از ملاحظه کنندگان بتفسیر البصیرتی و بصارتے و نوری علی نور بیفزاید در شرح تجرید توشجی فرمود وما قال بعض السلف عن وقوع الرؤیة بالبصر لیلة المعراج فالجمهور علی خلافه و روی انه علیه السلم سئل هل رایت ربك فقال رایته بفوادی یعنی سلف گفته که خدا ببصر دیده شده در لیلة المعراج اما جمهور است بر خلاف آن گفتند و مرویست که از پیغمبر پرسیده شد که آیا خدا را ببصر دیدی پیغمبر فرمود بدل خود دیدم یعنی دلم بعین الیقین خدا را انست الحدیث الاول صدوق المحدثین در کتاب التوحید از حضرت ابو عبد الله الصادق از آبا خود علیهم السلم روایة کرده قال مر النبی علی رجل وهو رافع بصره الی السماء یدعوا فقال له رسول الله صغض بصرك فانك لن تراه یعنی پیغمبر گذر کرد بر مردی و او چشمهای خود را بسوی آسمان کرده میدید پس پیغمبر باو فرمود چشمت ببند بتحقیق تو او را نخواهی دید الحدیث الثانی نیز درهمین کتاب روایة کرد باسناد اهل البیت ع مر النبی علی رجل وهو رافع یدیه الی السماء وهو یدعوا فقال له رسول الله اقصر من یدك فانك لن تناله یعنی پیغمبر گذر کرد بر مردی و او دو دست خود را بلند بسوی آسمان کرده دعا میکرد پس پیغمبر باو فرمود دو دست خود را کوتاه کن بتحقیق تو او را نخواهی رسید الحدیث الثالث در کتاب الاحتجاج و در نهج البلاغه خطبه ایست از حضرت امیر علیه السلم جمله از فقراتش اینست اجل عن اتخاذ

الابناء وطهر عن ملامسة النساء لا تناله الاوهام فتقدره ولا تتوهمه الفطن فتصوره ولا تدرکه الحواس فتحسه ولا تلمسه الایدی فتمسه ولا یتغیر بحال ولا یتبدل فی الاحوال ولا تبلیه اللیالی والایام ولا یغیره الضیاء ولا الظلام ولا یوصف بشئ من الاجزاء ولا بالجوارح والاعضاء ولا بعرض من الاعراض ولا بالغیریة والابعاض الخ حاصل آنکه او تعالی جلیل تر است از آنکه اولاد بگیرد و مطهر است از ملامسه زنان و مقاربه ایشان نمیرسند او را اوهام تا تقدیر و اندازه کنند او را و بتوهم نمیآرند او را تیزی ذهنها و ذکاها تا تصور اند او را و درك نمیکنند او را حواس تا احساس نمایند او را و لمس نمیکنند او را دستها تا او را مس نمایند و او متغیر الحال نمیباشد و او متبدل در احوال نمیشود و او را کهنه و سال خورده نمیسازند شبها و روزها تا پیر و ضعیف بشود و او را تغیر نمیدهد روشنی و تاریکی اوقات تا احوال عالم باو دستور بماند و او را وصف کرده نمیشود بچیزے از اجزاء تا ذوالابعاض باشد و عارض نمیشود او را اعراض و امراض و نه مغایرت و ابعاض الحدیث الرابع در کافی و توحید مرویست که ابو جعفر هاشمی عرض کرد ابو جعفر بن الرضا علیهما السلم را آیه لا تدرکه

WWW.MAABLIB.COM

الابصار وهو یدرك الابصار فقال علیه السلام یا ابا هاشم اوهام القلوب ادق من ابصار العیون وانت قد تدرك بوهمك السند والهند والبلدان التی
لم تدخلها ولا تدرکها ببصرك فاوهام القلوب لا تدرکه فکیف تدرکه ابصار العیون یعنی آنحضرت فرمود که ابو هاشم اوهام قلوب دقیق تر اند از ابصار عیون
وتو درك میکنی بوهمك خود سند وهند وبلدانی را که گاهی داخل درانها نشده واانها را بعیون ندیده ‌ و هرگاه اوهام قلوب خالق را ادراك نمیکنند پس چگونه ابصار عیون
اورا ادراك می نمایند الحدیث الخامس درکافی مرویست که ابو جعفر هاشمی از حضرت رضا سوال کرد از جواز دیدار خدا فقال اما تقرء آیة لا
تدرکه الابصار قال بلی فتعرفون الابصار قلت بلی قال ما هی قلت ابصار العیون فقال ان اوهام القلوب اکبر من ابصار العیون فلا تدرکه الاوهام
وهو یدرك الاوهام حاصل آنکه آنحضرت در جوابش فرمود آیا تو آیه لا تدرکه الابصار نخوانی عرض کرد آری حضرت فرمود ان ابصار چیست عرض کردم عیون
الراس اند پس آنحضرت فرمود که اوهام قلوب بزرگتر اند از ابصار عیون واوهام قلوب خدا را ادراك نمیکنند واو تعالی درك اوهام ولو ابصار میکند الحدیث
السادس درکتاب توحید است که محمد بن فضیل حضرت رضا را سوال کرده هل رای رسول الله ربه فقال نعم بقلبه راه اما سمعت قول الله تعالی
ما یقول ما کذب الفواد ما رای ای لم یره بالبصر ولکن راه بالفواد یعنی آیا خدا را پیغمبر خدا بچشم سر دیده امام فرمود آری بدل دیده نه بعین سر آیا آیه ما کذب الفواد
نشنیده مرادش آنست که خطرا بچشم سر ندید بلکه بدل خدا را چون معاینه بچشم سر عین الیقین کرد الحدیث السابع درکافی و توحید ودر آن حضرت
علم الهدی سعد مرویست که ابو قره از راس المتکلمین والمفسرین والمحدثین اهل سنت مشهور فی عصره بوده بمحضر حضرت رضا گفت که خدا بموسی کلام کرد و بخاتم انبیا رؤیت
نفس خود فقال الرضا علیه السلام فمن المبلغ عن الله الی الثقلین الجن والانس لا تدرکه الابصار ولا یحیطون به علما ولیس کمثله شیء الیس محمد قال بلی
قال فکیف یجیء رجل الی الخلق جمیعا فیخبرهم انه جاء من عند الله وانه یدعوهم الی الله بامر الله ویقول لا تدرکه الابصار ولا یحیطون به علما ولیس کمثله
شیء ثم یقول انا رایته بعینی واحطت به علما وهو علی صورة البشر اما تستحیون الی ان قال ابو قره فانه تعالی یقول ولقد راه نزلة اخری فقال ابو الحسن
الرضا ان بعد هذه الایة ما یدل علی ما رای حیث قال ما کذب الفواد ما رای یقول ما کذب فواد محمد ما رأت عیناه ثم بما رای فقال لقد رای من آیات
ربه الکبری فآیات الله غیر الله وقد قال ولا یحیطون به علما واذا رأته الابصار فقد احاطت به العلم ووقعت المعرفة ضروریات فقال
ابو قره فتکذب بالروایات فقال الرضا اذا کانت الروایات مخالفة للقران کذبت بها وما اجمع علیه المسلمون انه لا یحاط به علما و
لا تدرکه الابصار حاصل آنکه امام در جواب ابو قره فرمود هرگاه پیغمبر دیدار خدا کرد پس کیست مبلغ از جانب خدا بجانب ثقلین انس وجن آیه لا تدرکه الابصار
وآیه لا یحیطون به علما ولیس کمثله شیء را مع ابیان وابلاغ این آیات نافیه رؤیة الله چگونه آن پیغمبر خلاف آن بگوید بمردم که من ذات خدا را بعیون
الراس دیدم واحاطه او بعلم کردم واو مثل صورة وشکل بشر مخلوق بود آیا شما مردم حیا از چنین مقالات متناقضه نمیکنید ابو قره گفت در آیه لقد راه
نزلة اخری چه چیز را معاینه کرد امام در جوابش فرمود که بیان آن مرئی دنبال وما کذب فواد محمد یعنی قلب پیغمبر خلاف حقیقة تو واقع اصلا ندید بل آنچه بدل
دشناخت او را بچشم ندید پس آنچه که دل محمد دروغ در یافت آنچه بعیون دید بقوله تعالی ما زاغ البصر وما طغی یعنی در بصر آنحضرت کجی وانحرافی نبود که منافی
فواد محمد باشد حاصل آنکه قلب وبصر آنحضرت مطابق یکدیگر دیدند چه آن مرئی آیة کبری اله بود وآن آیه مرتبه کبری جبرئیل بود در مرتبه حالت صعود ونزول بجثه وبدن
اصلیه خود دید پس امام فرمود آیات الله غیر الله بالضرورة میباشد وهرگاه خدا را ابصار راس دیده پس احاطه کرد ذات خدا را بعلم حسی بصری وریه
واحساس بصر مستلزم معرفة ضروری والجائی میباشد ومعرفة ضروری غیر معرفة اکتسابی واختیاری غیر مطلوب ولا مقصود بالضرورة است پس ابو قره متحیر گردیده
عرض کرد پس آیا تکذیب روایات مرویات میکنی پس امام در جوابش فرمود هرگاه روایات مخالف قرآن باشند تکذیب آن لازم است تا معارضه ومنافات
کتاب الله بالاخبار عاید نشود ولازم نیاید وبر آنچه کل اهل اسلام اتفاق واجماع دارند واو اینست که ذات خدا محاط بالعلم ابدا نمیشود پس ذات تعالی را ابدا در دنیا وعقبی
انوار ابصار انها هرگز درك نمیکنند وابو قره منقطع گردید الحدیث الثامن حدیث برهان البیان است حضرت امام رضا در جواب محمد
بن عبیده نوشت اتفق الجمیع لا تمانع بینهم بان المعرفة من جهة الرویة ضروریة فاذا جاز ان یری الله عز وجل بالعین فوقعت المعرفة ضروریة ثم لم
تخل تلك المعرفة من ان یکون ایمانا اولیست بایمان فان کانت تلك المعرفة من جهة الرویة ایمانا فالمعرفة التی فی دار الدنیا من جهة الاکتساب
لیست بایمان لانها ضدها فلا تکون فی الدنیا احد مومنا لانهم لم یروا الله تعالی وان لم تکن تلك المعرفة التی من جهة الرویة ایمانا لم تخل هذه المعرفة
التی هی من جهة الاکتساب ان تزول او لا تزول فی المعاد فهذا دلیل علی انه تعالی لا یری بالعین اذ العین تؤدی الی ما وصفناه انتهی حاصل آنکه امام

استدلال اول بر عدم رؤیت احادیث متواتره از ائمه

فرمود متفق

WWW.MAABLIB.COM

فرمود متفق علیه کل علماء اسلام بغیر تمانع در بین ایشان است بانکه معرفة از جهة رویة ضروری هست و هر گاه رویة الله بالعین مطلوب جایز باشد پس بان معرفة ضروری حاصل میشود **پس** آن معرفة خالی از این نیست یا عین ایمان باشد یا ایمان نباشد **واگر** آن معرفة از جهة رویة ایمان است **پس** معرفة کسبی و نظری در دار دنیا ایمان نباشد زیرا که ضد ایمان ضروری است **پس** احدی در دنیا مومن نخواهد بود زیرا که اینها خدا را ندیده اند حتی کل انبیا عیاذا بالله مومن نباشند زیرا که هیچ یکی را از اینها هم ایمان بالرویة حاصل نشده **واگر** آن معرفة از جهة عدم رویة ایمان نیست پس این معرفة اکتسابی بغیر رویة یا زایل در آخرة میشود یا نمیشود **پس** هر دو حال این معرفة کسبی لا حاصل است و الا معرفة بدیهی و ضروری بهر دو حال باطل است **و** همین دلیل است بر انکه رویة الله بالعیون لا یجوز و غیر ممکن است **الحدیث التاسع** جاء رجل

الی امیر المومنین علیه السلام قال هل رایت ربك حین عبدته **فقال** ع ویلك ما کنت اعبد ربا لم اره **قال** السایل وکیف رایته **قال** ع ویلك لا تدرکه العیون فی مشاهدة الابصار ولکن راته القلوب بحقایق الایمان یعنی مردی از امیر المومنین ع پرسید که آیا خدا را وقت عبادة معاینه کردی **حضرت امیر** ع فرمود وای بر تو ای مرد ترا چه شد من عبادت نمیکنم معبود حق را که او را ندیده باشم **سایل** عرض کرد بچه کیفیة دیدی او را **آنحضرت** ع فرمود که خدا را عیون الرؤس درک نمیکنند بمشاهده ابصار و انظار و لکن او را قلوب بحقایق ایمان می دانند و می بینند **رواه** ثقة الاسلام **فی الکافی** و صدوق المحدثین **فی کتاب التوحید** وغیرهما من اصحابنا امامیه **الحدیث العاشر** دخل رجل من الخوارج علی ابی جعفر ع فقال یا ابا جعفر ای شیء تعبد قال الله قال رایته قال لم تره العیون

بمشاهدة العیان ولکن راته القلوب بحقایق الایمان لا یعرف بالقیاس ولا یدرك بالحواس ولا یشبه بالناس موصوف بالآیات معروف بالعلامات لا یجور فی حکمه ذلك الله لا اله الا هو فخرج الرجل وهو یقول الله اعلم حیث یجعل رسالته یعنی مرد خارجی بر حضرت باقر ع داخل شد پرسید که کدام چیز را عبادة میکنی حضرت امام باقر علیه السلام فرمود که خدا را عبادة میکنم خارجی گفت آیا او را دیدی بعیون الراس امام ع فرمود که خدا را ابدا معاینه نمیکنند عیون الرؤس بمشاهده عیان لکن می بینند او تعالی را قلوب بحقایق ایمان او تعالی شناخته نمیشود باندازه و قیاس و ادراک نمیشود بحواس و احساس و شبیه نیست در ذات و صفات بناس موصوفست او بآیات و بعلامات معروف و مشهور است و او سبحانه جایر و ظالم نیست در حکم خود او ست الهی که شریک و ثانی در ذات و صفات و معبودیت اصلا ندارد و او مخصوص بعبودیت و وحدانیت است **پس** شخص خارجی برآمد قایل بانکه خدا میداند کدام جا رسالة خود را گذاشته **و** ایراد دیگر احادیث زیاد بر این اینجا مناسب نیست این احادیث را بطور نمونه از الاف ضبط شده تا کسی نگوید که بعض موضوعات منافقین معارض و منافی کتاب الله اند نزد جمع قران با منافیات مخترعه اخبار دیدار در عقبی بعض میشود نه در دنیا **از شرح کافی** حکیم صدر الدین شیرازی تفصیل این رموز را دریافت کن **و** در ابتدا اراده داشتم که یک مجلدی بالانفراد خاص در همین آیة کلام الله موسی و سوال و جواب رب ارنی انظر الیك قال لن ترانی بنویسم **وایضا** مجلد دیگری بالانفراد در آیه لا تدرکه الابصار از کل و جز بالتفصیل بنویسم **اما** باحتمال عدم ایفا از زندگی ترک کرده ام **ولکن رسالة نفی رویة الله بالابصار** قبل از این بالتفصیل مع اکثر اجوبه اشکالات و اجوبه قیل و قال تالیف شده مگر مطبوع گردیده در عالم سایر و دایر است **اشکال** نزد مثبتان رب ارنی انظر الیك دلالة است بر امکان رویة تعالی چه اگر رویة امکان بر تعالی و جایز نمیبود لازم می آید که کلیم الله از مایجوز و لا یجوز علیه تعالی جاهل شده و آن ممتنع هست **جواب** انجناب بالحاح و الحاء قوم جهال این سوال کرد تا قطع معذرة ایشان شود از زبان خود خالق بشنوند و دلیل بر ان سه آیة قران اند **اول** **یسئلك اهل الکتاب ان تنزل علیهم** کتابا من السماء فقد سئلوا موسی اکبر من ذلك فقالوا ارنا الله جهرة فاخذتهم الصاعقة بظلمهم خالق در این تصریح کرده که اهل کتاب یعنی قوم موسی میخواستند خواهند کرد که کتاب قران و حروف آن بمعاینه شان از جانب آسمان نازل شود **پس** تحقیق ایشان سوال بزرگتر موسی را کرده بودند و گفته بودند که بنما ما را بعیون الراس علانیة ذات خدا را **پس** بدر خواست و تقول منقول بگرفت صاعقة سماوی ایشان را بسبب ظلم ایشان **و** این ظلم خاص در خواست رویة ذات اله میباشد **و** این ظلم کفر است بقوله تعالی والکافرون هم الظالمون **واگر** طلب رویة الله عبادة و طاعة و پسندیده خدا میبود البته بفور مستحق عقوبت و نزول عذاب الهی نمیشدند **و** هر گاه بمحض در خواست آن بفور از غضب الهی بنا بر صاعقة سماوی محترق گردیدند **پس** بان ثابت شد که ایشان او را ممتنع لا یمکن را که از اقبح قبایح و از اکبر کبایر و اشد منکرات بود خواسته بودند **واگر** طاعة و رضوان الله در خواست رویة الله میبود البته مستحق مدح و ثواب و اعلی درجات بهشت بانها حاصل میشد **و** تو سیدانی و می بینی که با کبر کبایر چون تقریر ثانی در ذات خدا **و** تکفیر او **و** بقتل انبیا بفور خود بانزال رسماوی نمیشوند **و** سزاء و جزاء اینها مخصوص بر عقبی گذاشته **و** بمواخذه فوری ایشان نطقی گردید که این طلب رویة اعظم و اکبر و اقدح و اقبح از تشریک ثانی و از تکفیر بذات الهی بود **ثانی** آیه و اذ قلتم یا موسی لن نومن لك حتی نری الله جهرة فاخذتکم الصاعقة و انتم تنظرون حاصل معنی آنکه وقت فراغ موسی از مکالمه الهی از قوم مصاحبین خود بر طور پرسید آیا شنیدید کلام الهی را **و** ایشان گفتند شنیدیم اما ندانیم که

جواب اشکال در رب ارنی

اگر ممتنع بود چرا موسی

سوال کرد و اگر موسی

عالم بامتناع آن نبود

جاهل کلیم الله لازم میاید

WWW.MAABLIB.COM

اینکلام با تو خدا اگر ده یا شیطان پس بکمال جهل و مکابره خود گفتند بموسی ابدا تصدیق تو نمیکنیم تا آنکه معاینه بعیون الرؤس خود ذات خدا را علانی نکنیم و نه بینیم
پس ما بقول تو بگرفت ایشانرا نار صاعقه سماوی و ایشان بحالة نزول آن نگران او بودند ثالث آیه در همین سوره بعد چند آیات خالق حکایت موسی میفرماید
فلما اخذتهم الرجفة قال رب لو شئت اهلکتهم من قبل وایای اتهلکنا بما فعل السفهاء منا در اینجا هم صریحا اسناد رؤیة بقوم کرد که آیا هلاک میسازی ما را بفعل
آنچه بیخردان و احمقان از ما یعنی از قوم ما کردند و گفتند واگر اینده خواست از خود موسی میبود البته اسناد آن بسفها نمیکرد و دروغ بر انبیا معصومین ابدا محال است تنبیه
پس بثبوت این قطعا ثابت شد که سوال در طلب رؤیة از جانب ایشان بود نه از جانب خود و نه بجهل آنحضرت بما یجوز و ما لا یجوز علیه تعالی اشکال لا نسلم ذلک چه اگر از
جانب قوم و بالحاح و اجبار ایشان آنحضرت سوال کرده بود پس چرا ترکهم لینظروا الیک بعوض ارنی انظر الیک نفرمود و چرا افهام بعدم امکان آن نکرد چنانچه در
جواب اجعل لنا الها فرمودا نکنتم قوم تجهلون توبیخ کرد جواب در این بدو وجه است احدهما افهام و تفهیم و اعلام و تعلیم بایشان فرموده هر چند در آیه
مذکور نیست چه اختصار عادة قران است با بقاء قراین و آثار بر تقدیر عبارت پس در اینجا لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة دلالة دارد که آنحضرت بایشان نصیحه کرده چونکه مکابره
بجهالة طبیعة قدیمه عادة ایشان بود منتهی و تمام نمیشد ندپس در جوابش لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة گفتند ثانیهما بلفظ ارنی انظر الیک بعوض ترهم نفسک
لینظروا الیک نگفت تا رونشود باینکه ایشانرا قابلیت ندارند لهذا مرادیده نمیتوانستند و کانه معلوم است که هر نبی است اکمل و اقبل از کل امت خود میباشد لهذا اسناد طلب رؤیة
الی نفسه کرد زمخشری در این سوال فهلا قال ارهم ینظروا الیک جواب گفته قلت لان الله سبحانه انما کلم موسی وهم یسمعون فلما سمعوا کلام
رب العزة ارادوا ان یری موسی ذاته معه کما اسمعه کلامه فسمعوه معه ارادة مبنیة علی قیاس فاسد فلذلک قال موسی ارنی انظر الیک
لانه اذا زجر عما طلب وانکر علیه فی نبوته واختصاصه وزلفته عند الله وقیل له لن یکون کان غیره اولی بالانکار لان الرسول امام امته
وکان ما یخاطب به او یخاطب راجعا الیهم یعنی من میگویم در او سه سبب اند اول و قتیکه هم کلامی خدا با موسی ایشان بواسطه شنیدند پس این سوال رؤیة بر
کردند باراده آنکه اگر با و ارائه ذات خود کرد ما هم بالتبع خواهیم دید او را چنانچه کلامش بتبعیه موسی شنیدیم و این اراده فاسده ایشان مبنی بر قیاس فاسد ایشان بود
لهذا موسی اجبارا ایشان ارنی انظر گفت دوم آنکه موسی کمال اختصاص و قرب منزلة نزد خدا دارد و امید هست که اگر امکان باشد رؤیة اله البته با و ارائه میکند و مع
هذا الحال با وزجر و انکار کرد از رؤیة و از امکان آن سوم بقول در این غرض اظهار قطع لسان و فساد مذهب مجسمه و قایلین برؤیة بود تا بدانند که هر رسول که امام
قابل تر و کامل تر از کل امت باشد هرگاه او را رؤیة ممکن و حاصل نشد بل زجر و توبیخ و تقریع بجهة این سوال با و عاید شد پس غیر موسی را بالاولی امکان رؤیة
الله نمی باشد زمخشری باز گفته فان قلت کیف طلب موسی ذلک وهو من اعلم الناس بالله وصفاته وما یجوز علیه وما لا یجوز وبتعالیه عن الرؤیة
التی هی ادراک ببعض الحواس وذلک انما یصح فیما کان فی جهة وما لیس بجسم ولا عرض فمحال ان یکون فی جهة ومنع المجبرة احالته فی العقول غیر لازم
لانه لیس باول مکابرتهم وارتکابهم وکیف یکون طالبه وقد قال حین اخذت الرجفة الذین قالوا ارنا الله جهرة اتهلکنا بما فعل السفهاء منا الی قوله تضل
بها من تشاء فتبرء من فعلهم ودعاهم سفهاء وضلالا حاصل آنکه اگر تو بگوئی که موسی چگونه طلب رؤیة کرد و حال آنکه اعلم الناس بخدا و بصفات او و بما یجوز و ما لا یجوز علیه
و بمتعالیه و تنزه او از ارائه بود و رؤیة ادراک ببعض حواس است و آن صحیح آنچه در جهتی از جهات شش کائنه میباشد و او تعالی من باب الاجسام والاعراض نیست پس
محال و ممتنع است بودن تعالی در جهتی و منع جبریه از محال بودن رؤیة تعالی در عقول لازم نشمرده و ندانسته زیرا که این مقال بیهوده مجبره اول مکابره و ارتکاب ایشان
نیست و چگونه موسی مع کلام علم بالله طالب رؤیة شد و موسی وقت اخذ هلاک قوم سائلین او را گفت که ای پروردگار آیا هلاک میسازی ما را یعنی مرا بدرخواست
و بفعل سفیهان بیخردان ما پس برائة و بیزاری از سائلین رؤیة اظهار کرد و یاد کرد ایشانرا باسم سفها و ضلال جواب زمخشری بعد این گفت قلت ما
کان طلبه الرؤیة الا لیبکت هؤلاء الذین دعاهم سفهاء وضلالا و تبرء من فعلهم ولیلقمهم الحجر وذلک انهم حین طلبوا الرؤیة انکر علیهم واعلمهم
الخطاء ونبههم علی الحق فلجوا وتمادوا فی جهلهم ولجاجهم وقالوا لابد ولن نؤمن لک حتی نراه فاراد ان یسمعوا النص من عند الله باستحالة ذلک
وهو قوله لن ترانی لیتیقنوا وینزاح عنهم ما دخلهم من الشبهة فلذلک قال رب ارنی انظر الیک یعنی طلب موسی رؤیة را نبود مگر برای تبکیت و تسکیت آن سفها
و جهال مقر حین رؤیة بود و خود را بری و مبرا ساخت از قول و فعل ایشان و از ضلال بان تا از زبان خالق عدم امکان رؤیة شنوانیده سنگ در افواه شان بسته نماید و
آن درخواست رؤیة با منظور او توقع آمد که بطلب رؤیة بر ایشان انکار و اعلام بخطاء و تنبیه بر حق قبل بیان کرد پس ایشان بکمال تمادی در جهل خود الحاح و اجبار
کردند موسی را در سوال و گفتند بموسی لابد هست ما تصدیق تو نمیکنیم و ایمان نمیآریم تا بعیون الرؤس ما خود ذات خدا را نه بینیم پس موسی باین درخواست رؤیة

اجوبه معتزله که اخوان اهل سنت جهت بر آن اند در امتناع رویة الله

اراده سماع نص از جانب خدا بر محال بودن رویة الله فی الواقع کردند و جوابش لن ترانی آمد تا اینها متیقن شوند و برآید از ایشان آن شبهه که بدان که در خیال و دل مرکوز
خاطر گردیده بود لهذا حضرت موسی رب ارنی انظر الیک فرمود **اشکال** هرگاه رویة مبین نظر است پس چرا ارنی انظر الیک گفت **جواب** زمخشری گفته قلت معنی ارنی
نفسک اجعلنی متمکنا من رویتک بان تتجلی لی فانظر الیک واراک یعنی میگوییم که معنی ارنی انظر الیک یعنی بنما مرا ذات خودت را و مرا متمکن و مقتدر بگردان
از دیدار خودت بتجلی خودت برای من تا آنگاه کنم بسوی تو و ببینم ترا بعیون الراس خودم **اشکال** چرا لن ترانی جوابش آمد چرا بمقابل انظر الیک لن تنظر الی نفرمود
جواب قلت لما قال ارنی بمعنی اجعلنی متمکنا من الرؤیة التی هی الادراک علم ان الطلبة هی الرؤیة لا النظر الذی لا ادراک معه فقیل لن ترانی
ولم یقل لن تنظر الی زمخشری گفته که ما میگوییم هرگاه موسی ارنی گفت و او معنی بگردان مرا متمکن بر رویة خودت که رویة بمعنی ادراک است و بآن معلوم شد که
مطلوب سایل خاص رویة بالعین است نه نظر چه مع النظر ادراک نیست چنانچه میگویند ونظرت الی الهلال ولم اره **لهذا** جوابش صریح بلن ترانی خاص لفظ
رویة بالعین آمد **اشکال** نظر مستلزم رویة نیست پس چرا موسی بعد ارنی انظر الیک گفت **جواب ایضا** زمخشری در آیه انظر الیک گفته وما فیه من
معنی المقابلة التی هی محض التشبیه والتجسیم دلیل انه ترجمة عن مقترحهم **و** حکایة لقولهم وجل صاحب الجمل ان یجعل لله منظورا الیه مقابلا بحاسة
النظر فکیف بمن هو اعرق فی معرفة الله من واصل بن عطاء **و** عمرو بن عبید **و** النظام **و** ابی الهذیل **و** الشیخین **و** جمیع المتکلمین **و ما درا ینجا**
از روس تابعین و اوایل متقدمین معتزله بعبارة آخر اجوبه اینها را ذکر میکنیم **احدها** ان موسی سئل الرؤیة علی لسان قومه فقد کانوا جاهلین بذلک
یکررون المسئلة علیه و یقولون لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة فسئل موسی الرؤیة لا لنفسه فلما ورد المنع منها ظهر ان ذلک لا سبیل الیه **و** همین
طریقه شیخین ابو علی و ابو هاشم است **ثانیها** ان موسی سئل ربه من عنده معرفة باهرة باضطرار **و** اهل هذا التاویل مختلفون فیه **فمنهم** من یقول
سئل ربه المعرفة الضروریة **و منهم** من یقول بل سئله اظهار الایات الباهرة التی عندها تزول الخواطر والوساوس عن معرفته وان کان عارفا من قبل
کما نقول فی معرفة اهل الاخرة **و هذا** هو قول ابو القاسم الکعبی **ثالثها** ان موسی کان عالما بالادلة العقلیة علی امتناع رویته و لکن طلبه
سمعا لیتاکد العقلیة بالسمعیة کما طلب ابراهیم رویة احیاء الخلق یوم القیمة فی الحال **و** تعاضد الدلایل امر مطلوب العقلاء عند العلماء والعرفاء یقولون ان الدلیل السمعی
مؤکد مطابق بالدلیل العقلی **و هذا** هو قول ابی بکر الاصم **و اما** **ایخد در مجمع** فرموده است اختلف العلماء فی وجه مسئلته الرؤیة مع علمه بانه
سبحانه لا یدرک بالحواس علی اقوال **احدها** ما قاله الجمهور **و** هو الاقوی انه لم یسئل الرؤیة لنفسه **و** انما سئلها لقومه حین قالوا لن نؤمن لک
حتی نری الله جهرة **و لذلک** قال لما اخذتهم الرجفة اتهلکنا بما فعل السفهاء منا فاضاف ذلک الی السفهاء **و یسئل** علی هذا لو جاز ان یسئل الرؤیة
لقومه مع علمه باستحالة الرؤیة علیه تعالی لجاز ان یسئل لقومه سایر ما یستحیل علیه من کونه جسما وما اشبه ذلک متی شکوا فیه **والجواب** انما
صح السؤال فی الرؤیة لان الشک فی جواز الرؤیة التی لا تقتضی کونه جسما یمکن معه معرفة السمع **و** انه سبحانه حکیم صادق فی اخباره فیعلم ان یعرفوا
بالجواب الوارد من جهته تعالی استحالة ما شکوا فی صحته وجوازه ومع الشک فی کونه جسما لا یصح معرفة السمع من حیث ان الجسم لا یجوز ان یکون غنیا
و لا عالما بجمیع المعلومات و لا بد فی العلم بصحة السمع من ذلک فلا ینتفع بجوابه انتفاع ولا علم **و قال** بعض العلماء انه کان یجوز ان یسئل موسی
لقومه ما یعلم استحالته ایضا وان کان دلالة السمع لا یثبت قبل معرفته متی کان فی المعلوم ان ذلک صلاحا للمکلفین فی دینهم جزانه شرطان
یبین النبی فی مسئلته ذلک علمه باستحالة ما سئل عنه **و** ان غرضه فی السؤال ورود الجواب لیکون لطفا **و ثانیها** انه یسئل الرؤیة بالبصر و لکن
سئله ان یعلمه نفسه ضرورة باظهار بعض اعلام الاخرة التی تضطره الی المعرفة فتزول عنه الدواعی والشکوک ویستغنی عن الاستدلال والسؤال
وان وقع بلفظ الرؤیة فان الرؤیة یفید العلم کما یفید الادراک بالبصر فبین الله سبحانه ان ذلک لا یکون فی الدنیا **و** هذا القول عن ابی القاسم
البلخی **ثالثها** انه سئل الرؤیة بالبصر علی غیر وجه التشبیه عن الحسن **و** الربیع **و** السدی **و** ذلک معرفة التوحید یصح مع الجهل بمسئلة الرؤیة **و**
معرفة السمع یصح ایضا معه **و** هذا ضعیف لان الامر وان کان علی ما ذکره فان الانبیاء لا یجوز ان یخفی علیهم ابدا قال و لن یخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا
و لما انتهی کلام اما علی الله مقامه **قول** اصح الوجوه واقویها همان وجه است که بالحاج قوم سوال رویة بالعین کرده و غرض و شان طلبیدن دلیل سمعی برای
قطع لسان ملحدان بود و دیگر اینکه تا الی القیمة بود که رویة الله با حدی در دنیا و عقبی ابدا ممکن و جایز نیست **بحث ثامن** و لکن انظر الی الجبل
فان استقر مکانه فسوف ترانی یعنی بعد جواب لن ترانی فرمود با ستدراک لکن بنگر و تامل نگاه کن بسوی این کوه عظیم الجثه پس اگر او بظهور تجلی ما برای

WWW.MAABLIB.COM

بقرار موضع خود باند متحرک و متزلزل نشد پس زود تو خواهی دید مرا **و** چیز تعلیق بچیزی برشی دیگر طریقه معروفه در استبعاد بین حکما و عقلاء است چنانچه حتی یلج الجمل فی

سم الخیاط در باب امتناع و استبعاد در قرآن نیز آمده **تنبیه** ابو علی جبرئی و ائمه معتزله گفتند علق الرؤیة باستقرار الجبل الذی علمنا انه لم یستقر لان القرار ضده

للتزلزل **و هذه** طریقة معروفة بتمثیل الحسی فی استبعاد حصول الشیء لانه تعلیق علی المحال فما یعلق علی المحال فهو محال و ههنا علق الرؤیة علی المحال

و هو قرار الجبل حالة التزلزل ممتنع و محال فرؤیتنا الله تعالی محال یعنی اینجا تعلیق رؤیة کرد بر قرار گرفتن جبل و میدانیم که قرار جبل عند التزلزل محال است چه جمع ضدین

میگرد و هر آنکه بیکحالة محال است **و** این طریقه معروفه تمثیل حسی است در استبعاد حصول شیء زیرا که رؤیة را تعلیق بمحال کرد پس آنچه معلق بر محال میشود او هم محال

میباشد **و** در اینجا تعلیق رؤیة بر محال کرده و آن قرار گرفتن جبل بحالة تزلزل است که حالة تزلزل که ضد و نقیض قرار است پس رؤیة محال است **در کشاف** گفته اگر

گفته شود چگونه بعد نفی ابدی اتصال کرد استدراک را در ولکن انظر الی الجبل بما قبله **قلت** اتصل به علی معنی ان النظر الی محال فلا تطلبه ولکن علیک

بنظر آخر و هو ان تنظر الی الجبل الذی یرجف بک و بمن طلبت الرؤیة لاجلهم کیف افعل به **و** کیف اجعله دکا بسبب طلبک الرؤیة لتستعظم ما اقدم

علیه بما اریک من عظم اثره کانه عز و علا حقق عند طلب الرؤیة ما مثله عند نسبة الولد الیه فی قوله و تخر الجبال هدا ان دعوا للرحمن ولدا فان

استقر مکانه کما کان مستقرا ثابتا ذاهبا فی جهاته فسوف ترانی تعلیق الوجود الرؤیة بوجود ما لا یکون من استقرار الجبل مکانه حین یدکه دکا و یسویه

بالارض **و هذا** کلام مدمج بعضه فی بعض وارد علی اسلوب عجیب و نمط بدیع **الا** تری کیف تخلص من النظر الی النظر بکلمة الاستدراک ثم

کیف بنی الوعید بالرجفة الکائنة بسبب طلب النظر علی الشریطة فی وجود الرؤیة اعنی قوله فان استقر مکانه فسوف ترانی حاصل آنکه وصل کرد

استدراک را باین معنی که نظر بسوی من محال است زیرا که منظور الیه ذو جسم در جهة مقابل ناظر باید باشد و من بخلاف اینحالة و صفتم **پس** طلب منظوریة من و رؤیة من

مکن و بتو ابدا حاصل نخواهد شد ولکن بتو باد نظر بشیء جسمانی دیگر و او اینست که نگاه کن بسوی این کوه جسیم بلند و بالا که می جنبند و متزلزل میشود باتو و با قوم تو

طلب کردی بجهة اظهار رؤیة را چگونه کاه بار میکنم و چگونه او را ریزه ریزه آرد میسازم بسبب طلب رؤیة را تا عظیم بدانی و بشماری آنچه را اقدام بطلب آن کردی

و آنچه ترا بنمایم از عظم اثر او و او سبحانه محقق گردانیده انحالة را بجبل نزد طلب او رؤیة اله را مماثل نسبة کردن ولد بوی چون آیه و تخر الجبال هدا ان دعوا

للرحمن ولدا **پس** ای موسی اگر قرار گرفت جبل بمکان تزلزل باند بقرار خود باقی و ثابت ماند چنانچه بر ان الحال است پس بدانکه زود خواهی دید مرا **و**

تعلیق برای وجود رؤیة بوجود ما لا یکون از استقرار جبل بمکان خود وقت تزلزل و تسویه او بزمین است **و** اینکلام الهی اینجا بعضی به بعض خود داخل است به

عجیب نمط بدیع **ایا** نمی بینی که چگونه تخلیص کرد از کلام ما قبل الی ما بعد و از رؤیة الی النظر بایراد کلمه استدراک بعین موقع **پس** از ان چگونه بنا نهاده شد توعید بالرجفة الکائنة بسبب طلب

شرطیه در وجود رؤیة بقوله فان استقر مکانه فسوف ترانی چه غرائب حقایق و چه عجایب دقایق مکنون و مکتوم در عبارت کتاب الله است هر ذی حظی حظ خود را میابد **نزد معتزله**

مجرد تعلیق رؤیة بر قرار و بقاء جبل بر حال خود کرده و بقایش ممکن است پس آنچه معلق بر ممکن باشد او هم ممکن است پس رؤیة ممکن است **جواب** چونکه ضد و نقیض

زلزله و جنبیدن است **پس** جمع ضدین از قرار و زلزله بیکحال محال است **پس** رؤیة الله محال است **بلی** نزد تعیین اراده الهی در جنبانیدن جبل یعنی تخلف اراده

نیز شرعا و عقلا محال است لقوله تعالی اذا اردنا شیئا ان نقول له کن فیکون **در مجمع** فرموده و متی قیل انه لو کان الغرض بذلک التبعید لعلقه سبحانه بامر

محال علق للکفار دخول الجنة بامر مستحیل و لوج الجمل فی سم الخیاط یعنی هرگاه غرض تعلیق رؤیة بر قرار جبل نزد تجلی بعید و محال بود هر آیینه آنرا معلق بر

مستحیل میکرد چنانچه دخول کفار بجنت تعلیق کرد بر ولوج شتر در سوراخ سوزن بحالتیکه هر دو بحالة خود باشند و هرگاه تعلیق بچنین تمثیل نکرد واضح شد که

رؤیة محال نیست **طبرسی** پس از ایراد این فرموده **والجواب** انه سبحانه علق جواز الرؤیة باستقرار الجبل فی تلک الحال التی جعله فیها دکا و ذلک

مستحیل لما فیه من اجتماع الضدین انتهی یعنی او تعالی تعلیق کرد جواز رؤیة بر قراری جبل در حال تجلی تعم بر ان جبل و قرارش در انحال مستحیل و ممتنع است

در ان اجتماع ضدین بیکوقت میباشد و نزد تزلزل آن قرارش زایل و مرتفع است پس رؤیة مرتفع است **سوال** از موسی سوال رؤیة رب ارنی انظر الیک بود

و جوابش لن ترانی مطابق آمد **و بعد** آن چرا ولکن انظر الی الجبل بلفظ نظر فرمود لازم بود که بمقابل رؤیة میفرمود چون ولکن ر الی الجبل فان استقر مکانه فسوف

ترانی **جواب** در سوال موسی رب ارنی انظر الیک بود و مراد از رؤیة تبصر بالعیون **و** از انظر الیک تقلیب حدقه الی المنظور المقابل میباشد **و** از

مقابل رؤیة لن ترانی **و** بمقابل انظر الیک ولکن انظر الی الجبل فرمود **پس** در این بموسی اعلام کرد که النظر الی ذی الجسم المقابل فی الجهة کرده میشود و

خالق مجرد از جسم و جهة و منزه از تقابل میباشم ولکن جبل که ذو الجسم مقابل تو در جهة است نظر کن و نظر بسوی او بگردان که او نزد التجلی باقی مانده

ولکن انظر الی الجبل ... بیان اول

بیان تعریف رؤیت مرئی وکیفیت رؤیت مرئی در نزد اکثر حکماء وعلماء ومتکلمین امامیه

پس من که مجرد ومنزه از همه این وصا فم تو چگونه تقلیب حدقه خود ونظر بسوی من کرده میتوانی **بحث تاسع** بدانکه در معنی وکیفیه رویة وتبصر حکما بچهار قول اند **قول اول** عبارة از انطباع صورة وشکل مبصر ومرئی در عین رائی میباشد **قول ثانی** مرئی محاط رائی میشود بخروج شعاع از عین چشم بشکل مخروط الراس نزد مرکز باصره وقاعده او بر سطح مرئی میباشد **و** مذهب ابن سینا **و** جمعی کثیر از قدما حکما **و** اکثر طوایف معتزله **و** امامیه **و** جمعی از محققین اشاعره **و** همین مختار حکیم نصیر الملة والدین **و** اکثر تلامذه وتبعه او از خاصه وعامه میباشد **فقالوا** ان الرؤیة تحصل بانطباع صورة المرئی فی العین بخروج شعاع من العین علی شکل مخروط راسه عند مرکز البصر **و** قاعدته علی سطح المرئی **آیة الله الحلی** رح در کتاب نهایة المرام **و** در کتاب الاسرار **و** نهج المسترشدین این هر دو تعریف را باطل شمرده **الاول** ان الشعاع اما ان یکون جسما **او** عرضا **فانکان** جسما استحال ان یخرج من العین جسم بقدر نصف کرة العالم ینفذ فی العین ویتصل ویحیط بهذه الاجسام العظیمة یعنی ان شعاع خالی ازین نیست یا جسم باشد یا عرض **واگر** جسم باشد محال است که از عین جسمی مساوی دائره نصف عالم خارج شود **واگر** اجسام مرئیه را احاطه کند **و** جسمی بر آید بمقدار همان عین ومتصل شود وفراگیر وبطور احاطه اجسام عظیمه مرئیه را **شیخ مفید** از بعضی نقل کرده که جایز است ان جسم صغیر خارج کبیر وعظیم گردیده انصال واحاطه کند جسم عظیم مرئی را **اقول** این تجویز لا یعتمد است **واگر** آن شعاع خارج از عین از اعراض باشد فکان ضیاء استحال علیه الحرکة والانتقال **و** لو فرض لوجب ان یتشوش بالریاح العاصفة اللطیفة فیقع علی غیر المقابل فیری ما لا یقابله دون الذی یقابله **واگر** آن من باب الاضواء میباشد وبر عرض حرکة وانتقال ولا محال است **واگر مفروض** شود بر آمدن او هر آئینه وجوبا متشوش میشود ببادهای تند وسخت النشاع لطیف پس بر غیر مقابل واقع میشود پس مرئی او غیر مقابل میشود **و** **دیگر آنکه** انا ننظر الی الارض من تحت الماء الصافی فوجب ان یکون خلاء ثم یدخل فیه الشعاع **و** الحس یکذبه یعنی ما نگاه میکنیم از تحت اب صاف ارض را پس لازم میآید خلاء تا شعاع در ان داخل میشود **و** احساس تکذیب آن میکند **و** **محقق طوسی** در جواب فرمود جمیع ما ذکر منقوض کله ینتقض باشعة الکواکب النیرة کالشمس والقمر یعنی جمیع این اعتراضات منقوض اند بشعاع کواکب نیره چون شمس وقمر **واما قول ثالث** نیز مذهب طایفه از حکما است وهو ان المشف الذی بین البصر والمرئی تتکیف بکیفیة الشعاع الذی هو فی البصر ویصیر بذلک آلة للابصار یعنی رویة حاصل میشود بواسطه نور شفافیکه میان بصر ومرئی متکیف میشود بکیفیة شعاعیکه در بصر است ومیگردد آن آلة برای تبصر ابصار **اما قول رابع** در متوسطین متکلمین همین مختار علامه حلی رح است چنانچه **در نهایة واسرار و نهج المسترشدین** آیة الله العلیم فرمود **و** الحق ما اخترناه وهو ان الله تعالی یجعل للعین قوة یدرک بها المرئی عند مقابلة الحدقة السلیمة له مع حصول الشرایط العشرة یعنی رؤیة عبارت است از اینکه او تعالی در عین قوة آفرین ومقرر گردانیده تا ادراک کند بان قوة مرئیان از نزد مقابله حدقه سلیمه صحیحه رائی مع حصول شرایط عشرة مذکورة الصدر **تبصره** در اینجا ما ادراک میکنیم در ذیل قول محقق طوسی بخروج الشعاع الخ **قوشجی** در شرحش فرموده قال المذاهب المشهورة للحکماء فی الابصار ثلثة **الاول** مذهب الریاضیین **و** هو ان الابصار بخروج الشعاع من العین علی هیئة مخروط راسه عند مرکز البصر **و** قاعدته عند سطح المبصر **ثم انهم** اختلفوا فیما بینهم **فذهب جماعة** الی ان ذلک المخروط مصمت **وذهب جماعة** الی انه مرکب من خطوط شعاعیة مستقیمة اطرافها التی تلی البصر مجتمعة عند مرکزه ثم تمتد متفرقة الی المبصر فما ینطبق علیه من المبصر اطراف تلک الخطوط ادرکه البصر **و** ما وقع بین اطراف تلک الخطوط لم یدرکه **و** لذلک یخفی علی البصر المسام التی فی غایة الدقة فی سطوح المبصرات **وذهب جماعة** ثالثة الی ان الخارج من العین خط واحد مستقیم فاذا انتهی الی المبصر تحرک علی سطحه فی جهتی طوله وعرضه حرکة غایة السرعة ویتخیل بحرکته هیئة مخروط **الثانی** مذهب الطبیعیین وهو ان الابصار بالانطباع وهو المختار عند **ارسطو** واتباعه کالرئیس وغیره علی ما قالوا ان مقابلة المبصر للبصر توجب استعداد نقیض بصورته علی الجلیدیة **و** لا یکفی فی الابصار الانطباع فی الجلیدیة والا لرئی شئ واحد شیئین لانطباع صورته فی جلیدیتی العینین بل لا بد من تادی الصورة الی ملتقی العصبتین المجوفتین ومنه الی الحس المشترک الخ **والثالث** مذهب طایفة من الحکماء وهو ان المشف الذی بین البصر والمرئی یتکیف بکیفیة الشعاع الذی هو فی البصر ویصیر بذلک آلة للابصار **اشکال** در روایت قال النبی مخاطبا لاصحابه ستترون ربکم یوم القیمة کما ترون هذا القمر یعنی شما خواهید دید پروردگار خود را بروز قیامت چنانچه این ماه چهارده را می بینید **وا ینخبر** هم از اخبار مستفیضه صریح است بر دیده شدن خدا چنانچه انیماه بلیلة البدر دیده میشود **و** ترک اخبار صحیحة الاسناد چگونه جایز میباشد **جواب** بر وجوه است **اول** بقاعده کافة اهل اسلام جمیع آنچه منافی ومعارض برهان قاطع وآیات واخبار صحیحه باشد **در اینجا** تمسک ببرهان وتاویل قرآن مطابق برهان واجب ولازم است **واگر** بعض آیات یا بعض اخبار معارض قرآن بوده در اینجا عمل

جواب خبر ستروون ربکم

ستروون هذا القمر وتاویل الی ۱۲

بمحکم قرآن و تاویل متشابهات از آیات و اخبار لازم است ثانی اخبار احاد مظنون المفاد اند هر چند کثیر باسانید مستفیضه باشد و معارف و عقاید ببراهین علم قطعی
اند پس اگر تاویل انها مطابق برهان و محکم قرآن ممکن نباشد واجب الترک است تنبیه هرگاه این واضح شد پس انحبر ستروون ربکم واجب الترک است بچند وجه
اوّل این خبر منافی و معارض برهان و محکم قران است و آنچه چنین باشد واجب الترک است ثانی اصل راوی این خبر قیس بن حازم است و قیس نزد
ارباب اسانید و اصحاب درایه و رجال مطعون است شریف المرتضی وغیره گفتند که قیس در ابتدا نصرانی حلولی بود و بعد اسلام معاند و مبغض علی امیر المؤمنین
علیه السلم بود و در آخر مختل الحواس و العقل گردیده بود نقل و مقبول و معقول هم نیست و ابن ابی الحدید معتزلی هم در مجلد اول شرح نهج گفته قلت
هذا قیس بن حازم هو الذی روی حدیث انکم ترون ربکم یوم القیمة و قد طعن فیه مشایخنا المتکلمون فقالوا انه فاسق لا تقبل روایته الی ان قال
انه یبغض علیا و قال دخل بغضه فی قلبی و من یبغض علیا لا یقبل روایته عندنا یعنی این قیس بن حازم راوی حدیث رویة است و او مطعون فیه
نزد مشایخ متکلمین ما است و ایشان صریحا گفتند که قیس بن حازم فاسق است روایتش متروک غیر مقبول است و ایضا گفت که قیس مبغض علی بود و او علانیه
میگفت که بغض علی در دلم داخل شده است و هر که مبغض علی باشد روایة و نقل او قبول نیست نزد ما زیرا که هر مبغض علی فاسق است و نزد طایفه الضلال و
منافق است قال و کنا نعرف المنافقین ببغضهم علیا چنانچه در ترمذی وغیره مرویست عن معاشر الانصار نعرف المنافقین ببغضهم علیا یعنی ما گروه انصار میشناختیم منافق
را بعداوة و بغض علی ابن ابیطالب ثالث بفرض تصحیح و تسلیم تاویل انخبر ممکن است بانکه ستروون بمعنی ستعرفون ربکم یوم القیمة کما تعرفون هذا القمر
باشد چه رایت بمعنی عرفت در لغة آمده و در علم نحو هم مذکور شده و از معرفت کشف تام مراد است که بعد آن شکی و شبهه لاحق نمیشود و الله اعلم اشکال آیه وجوه
یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة دلیل صریح است بر حصول رؤیة الله جواب بوجوه است احدها این آیه از متشابهات بظاهر معارض آیه آنست محکمه
قرانیه چون آیه لن ترانی و آیه لا تدرکه الابصار و آیه لیس کمثله شیء ثانیها منافی برهان قاطعه عقلیه مسلمه کل حکما و عقلا و اکثر علما ملل اسلامیة جمهور
محققین است ثالثها او سبحانه واجب لذاته مجرد محض از انواع جسمانی و از لوازم آن قایم و دایم بنفسه بلا علة و لا سبب و لا اعتماد بالغیر و این آیه الی ربها ناظرة
بظاهر دلالة دارد بر بودن جسمیة و جهة و تقابل منظور الیه و او تعالی بالاتفاق منزه و متعال از این همه احوال جسمانی و لوازم آن بالاتفاق میباشد لهذا این آیه
از متشابهات و واجب التاویل است تا منافاة و معارضه از بین الایات زایل شود تذکره هرگاه این مقرر شد پس میباید که اول معنی نظر و نضر مقرر شود نظر
در لغة بچند معنی آمده منجمله بمعنی رحمة چنانچه در قاموس گفته و بمعنی انتظار و بمعنی نگاه کردن تقلیب حدقه بسوی منظور الیه مجسم در جهة مقابل و این معنی اخیر
نسبت بحضرت تعالی در دنیا و عقبی ممتنع است پس لابدا حمل این نظر اینجا بر دو معنی اول معقول و مستحسن است امّا نضرة بضاد معجمه هم تازگی حال و تازه روئی و خضره و اماد گی
ذات نیز در لغة میباشد امّا وجوه جمع وجه بچند معنی آمده وجه بمعنی جهة و طرف لقوله تعالی فاینما تولوا فثم وجه الله ای طرف الله و جهته و بمعنی ذات
کما قال الله تعالی کل شیء هالک الا وجهه ای الا ذاته تعالی و کل من علیها فان و یبقی وجه ربک ای حقیقة ربک و اینما تولوا فثم وجه الله ای ذات الله ج
اسم اجزاء روی و آن متضمن چند جزء میباشد جبینین و عینین و حاجبین و صدغتین و خدین و انف و شفتین و لحیتین لقوله تعالی فاغسلوا وجوهکم و
بالانفراد وجه بمعنی چشم سر است تنبیه هرگاه این ثابت شد پس تاویلات این آیه بوجوه میباشد احدها در اینجا مضاف مقدر است و جمیع وجوه یومئذ
ناضرة یعنی ذوات المومنین یوم القیمة تکون مخضرة یعنی ذوات مومنین بوجود ایمان تر و تازه میباشند نه پژمرده چون ابدان و ذوات کفار بجحرف
خدائی قهار با دخال نهانی النار قوله تعالی الی ربها ناظرة بمعنی الی رحمة او ثواب او جزاء ربها ناظرة یعنی ذوات مومنین بوجود ایمان تر و تازه بوده نگران
میباشند بسوی ثواب یا برحمة یا جزاء یا ثواب ربها یا جزاء یا نعمة پروردگار خود چه عنایت بعنایت نعم تعالی عاید و حاصل خواهد شد ثانیها ناظرة بمعنی منتظرة است
تقدیر مضاف میباشد پس تقدیرش ذوات المومنین یوم القیمة مخضرة مرطوبة الی حکم ربها منتظرة یعنی ابدان و ذوات مومنین بروز قیامت تر و تازه نه
پژمرده و لا خوف بوجود ایمان بسوی حکم پروردگار در اجازة و ادخال ایشان بجنت منتظر میباشند و همین دو تاویل مروی از امیر المومنین علیه السلم و از ابن عباس
در کشف البیان و در منثور مروی است و نظر بمعنی انتظار در حکایة بالقیس در تنزیل آمده ای ناظرة ای منتظرة بم یرجع المرسلون اشکال دیگر
صله الی در نظر وارد شده و در انتظار الی صله وارد نمیشود جواب بسیار وارد شده امّا در قران چنانچه فنظرة الی میسرة ای فالانتظار الی
میسرة میباشد و در ایه ترلیهم ینظرون الیک و هم لا یبصرون ای ینتظرونک و هم لا یرونک ثالثها لفظ الی واحد آلاء بمعنی نعمة در لغة آمده چنانچه
در مصباح گفته الالی بفتح الهمزة و کسرها النعمة و الجمع الآلاء مثل سبب و اسباب لکن ابدلت الهمزة التی هی فاء استثقالا لاجتماع الهمزتین در قاموس

وجوه تاویلات آیه وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة

WWW.MAABLIB.COM

گفته والالاء النعم واحدها الی والو والی والی والالی و در غرر الدرر شرف سیادة وسعادة سید مرتضی اناعشی هم نقل فرموده تنبیه پس بنا برین تقدیرش ذوات للمومنین وابدانهم یوم القیمة مرطوبة بنعمة ربها ناظرة عند دخولهم الجنة فی الاخرة مما اعطیهم الله تعالی جزاء لایمانهم واعمالهم فی الدنیا یعنی ابدان وروهای مومنین بروز قیامت تروتازه بوده بنعمة پروردگار خود رانگران میباشند نزد دخول شان بجنت ملائکه رحمت ورضوان بامر الهی نداء در محشر میکنند ایها المومنون سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین پس نزد دخول بجنت مومنین معاینه میکنند انواع واقسام نعمات والائه الهیه را که بعوض ایمان واعمال که بانها در آخرة داده میشود اینوجه اخیر نزد اکثر محققین اولی وافضل است انوجه آخر چه در آن حذف وتقدیر نیست مطابق لغة ومعقول وصحیح منقول بلا ایراد ولا اشکال است ثم الله اعلم اشکال آیه فمن شاء لقاء ربه بطور مدح لقاء الله شنوا آید وقال الذین لا یرجون لقائنا در ذم منکر لقاء الله تعالی بالاتفاق وارد شده پس هر ملاقی رائی اله میباشد معهذا انکار از روئیة مکابره ومجادله باطل میباشد جواب بدانکه لقا بکسر اول بمعنی آنچه پیش روی مقابل از لقی یلقی لقیاً ولقیاً ولقاء است در مصباح گفته ولقاء بالکسر مع المد والقصر وکل شیء استقبل شیئاً وصادفه فقد لقیه ومنه لقاء البیت وهو استقباله در مبانی البیان فی علوم القران ومجمع البیان شیخنا الطبرسی وروض الجنان شیخنا ابو الفتوح الرازی وتفسیر تبیان شیخ الطائفة الناجیة گفتند در اصل لقا عده کلیه هر جا لقاء بمعنی محاذاة شیء است اگرچه بالفاصل والحایل بمسافة البعیده باشد فاللقاء نقیض الحجاب و قال الخلیل اللقاء هو کل شیء استقبل شیئاً او صادفه فقد لقیه واصل اللقاء الاجتماع مع الشیء علی طریق المحاذاة والمقاربة والاجتماع وقد لا یکون علی طریق المقاربة والمجاورة کاجتماع العرضین فی محل واحد در نهایة ابن اثیر گفته که لقا در اصل محاذاة ومقابله یک شیء بدیگر میباشد خواه بطور مقاربه باشد خواه بمفاصله چون قبال کعبه و فیه حدیث اذا التقی الختانان وجب الغسل ای حاذی احدهما الاخر سواء تلامسا او لم یتلامسا یقال التقی الفارسان اذ تحاذیا وتقابلا و نظیر فایدة فیما اذا لف علی عضوه خرقة ثم جامع فان الغسل یجب علیه وان لم یلمس الختان الختان ومنه حدیث من احب لقاء الله احب الله لقائه ومن کره لقاء الله کره الله لقائه والموت دون لقاء الله تنبیه هرگاه وضعاً معنی لقا محاذاة ومقابله ثابت شد پس تاویلش بوجوه است احدها چنانچه ابن اثیر در حدیث من احب الله لقائه گفته والمراد بلقاء الله تعالی المصیر الی دار الاخرة وطلب ما عند الله یعنی مراد از لقاء الله رسیدن بدار الاخرة وطلب آنچه عند الله برای است ثانیها مراد از لقاء الله محاذاة ومقابله بخطاب اله که در قیمة از بطنان عرش من الله ندا میشود یا ایها المومنون فادخلوا الجنة تفضلی باشد ثالثها بواسطه ملائکه رحمة ندا میشود مومنین را سلام علیکم طبتم فادخلوها خالدین یعنی ای مومنین بر شما سلامتی خدا باد نیک بودید پس داخل جنت ابدی شوید بطور خلود بلا زوال رابعها مراد از لقاء الله اعتقاد خود در آخرة بحضور اله برای تحصیل جزاء وسزاء اعمال وافعال خود باشد پس هر کس که در دنیا معتقد بود بجنت ونار وحشر وبعث واحیاء وحساب میزان وجزاء برای مدح او در آیه فمن شاء لقاء ربه فلیعمل عملا صالحا است وهر کس که منکر از عالم اخرة وجزاء وسزاء آن بود پس ذم او در آیه لا یرجون لقائنا میباشد پس حمل لقاء بروئیة الله بالعیون باطل شد چه روئیة الله ممنوع ومغضوب ومذموم اله عموماً از سلبیات است بسا یلین آن تنجیل در عقوبت شده واما لقاء الله از ثبوتیات ممدوح غیر مذموم است ولا تعارض ومنافاة در بین لن ترانی ولا تدرکه الابصار و بین لا یرجون لقائنا لازم میاید تدبر تبصر ثم الله اعلم وتفصیل این از رساله نفی روئیة الله بالابصار خواهی یافت بحث تاسع تجلی باب تفعل تجلی یتجلی تجلیاً بمعنی ظهور وبروز شیء وتصفیه شیء وآئینه وشمشیر از کثافة میباشد و زجاج گفته تجلی بمعنی ظهور وبان وواضح است و منه یقال جلوت العروس اذا ابرزتها وجلوت المراة والسیف اذا ازلت ما علیهما من الصدا و سیبویه گفته اصل باب تجلی جلی یجلو جلاء بمعنی اوضح وکشف باشد در مصباح گفته جلوت العروس جلوة بالکسر والفتح لغة وجلاء مثل کتاب وجلوت السیف ونحوه کشفت صداه جلاء وجلی الخبر للناس جلاء بالفتح والمد وضح وانکشف فهو جلی وجلوته وضحته یتعدی ولا یتعدی بحث عاشر دکاً آیا بالمد است یا بغیر مد در آن دو قرائة اند قرائة اهل کوفه اینجا غیر عاصم و در کهف مع موافقة عاصم در کهف بالمد است و قرائة باقی قراء در هر دو جا بالقصر مع التنوین است بحث حادی عشر دک یدک دکاً ودکة بمعنی کوفتن وکوبیدن او ریزه ریزه وسیده سیده وهموار ومستوی کردن باشد و از اینجا این آیه و آیه قد دکتا دکة واحدة بمعنی هموار وبرابر کردن ومستوی ساختن زمین میباشد از هر بلندی وپستی و مدکوک مدقوق یعنی بسیار باریک چون آرد کردن سائیدن چیزی میباشد در کشاف گفته دکاً مصدر بمعنی مدکوک مفعول چون ضرب الامیر است والدک والدق اخوان کالشک والشق وقری دکاً بالمد والدکاء اسم للرابیة الناشزة من الارض کالدکة دکا نام بلند روئیده ناشزه از زمین چون کریوه وقطعه زمین بلند مانند خاک توده هموار باشد و

وجوه تاویلات آیه

وجوه بعضی ناضرة

الی ربها ناظرة

جواب اشکال معنی لقاء الله

در لغت وتاویل آن

WWW.MAABLIB.COM

ارضاً دکاء ای مستویة **ومنه** قولهم ناقة دکاء متواضعة السنام **وعن شعبی** قال لی الربیع بن خثیم ابسط یدک دکاء ای مدها مستویة **وقرأ**
یحیی بن وثاب دُکّاً جمع دکاء **زجاج** گفته دکا بالتنوین معناه جعله مدقوقاً مع الارض **والدکا** والدکوات الروابی التی مع الارض ناشزة عنها
لا تبلغ ان تکون جبلاً **در مصباح** گفته الدکة المکان المرتفع یجلس علیه وهو المسطبة معرب **والجمع** دکک مثل قصعة وقصع **والدکان** معرب
یطلق علی الحانوت الحانوت هو الدکان **وعلی** الدکة التی یقعد علیها **واما نون** دکان بقول قسطی نون آن زاید است نزد سیبویه **وابن**
القطاع از جماعتی نقل کرده که نون دکان اصلی بروزن فعال آمده **واطلاق** برحانوت **وبر** دکه هم اطلاق میشود علی التقدیرین در بودن نون اشکال نیست
بحث ثانی عشر خرّ یخرّ خرّاً وخروراً بمعنی بروی افتادن وسقوط چیزی از بلندی وپستی **وخرخر** وخرور آواز گلوی نایم در حالة خواب وآواز شرشر
آب وحالة ادرار صعق یصعق صعقاً بانگ وآواز شدید که از سمت سما بسوی زمین مع آتش ممزوج فرود میآید **وصاعقه** اسم آن میباشد **در کلیات**
و قاموس گفتند الصاعقة الموت **وکل** عذاب مهلک والنار **فالموت** کقوله تعالی فصعق من فی السموات ومن فی الارض **والعذاب** کقوله فاخذتکم
الصاعقة **والنار** کقوله تعالی یرسل الصواعق فیصیب بها من یشاء **وصیحة العذاب** **والمخراق** الذی بید الملک سایق السحاب **وهو جرم** ثقیل
مفرغ **وفی الاجزاء** اللطیفة الارضیة الصاعدة المسماة دخاناً والمائیة المسماة بخاراً **وهو حاد** فی غایة الحدة والحرارة لا یقع علی شیء الا تفتت
واخرق ونفذ فی الارض حتی تبلغ الماء فینطفی ویقف **ومنه** الخارصینی انتهی حاصل آنکه **ائمه لغات** میگویند صاعقه بمعنی مرگ **وهر عذاب** مهلک
و نار میباشد **اما** در معنی موت چون آیه که در قیامة بمحض نفخ صور هر کس که در آسمانها وزمین باشد **واما** بمعنی عذاب چون آیه طالبین رؤیة را فرمود که پس
گرفت ایشان را صاعقه **واما** بمعنی نار پس در باب آن فرمود میفرستد خدا از جانب سما صواعق را پس میرساند وهلاک میسازد خدا بآن صواعق هر کس را که میخواهد
اما صیحة العذاب **یا** مخرق را متولی ملکی معین ومقرر میباشد که پیش میبرد ابرا **واصل** آن صاعقه که آن مخرق جرمی **ثقیل** گداز از هم جدا شده در اجزاء لطیفه
ارضیه صعود کننده بسوی بالا نامش دخان است **واجزاء** مائیه را نامش بخار است **واو** بنهایة تیز وتند وحرارتش بر هیچ چیزی نمیرسد و نیافتد مگر آنکه تفتیت
وپاش پاش میسازد وخرق وفرق انداز در بطن ارض فرو میرود وتا در تحت آن باب میرسد پس در آنوقت منطفی میشود ومیایستد **واز** همین خارصینی یعنی خارچینی
انتهی **اما حکماء ومتکلمین** در باب تولد ابر وباران وبرد وبرف از بخارات متصاعده ارض میگویند که گاه باشد بسبب اندفاع سحاب بجانب سفل
مجاور او متحرک شده باو حادث میشود بی آنکه اجزاء مائی بهوا منقلب شوند **وگاه** باشد که سبب حدوث ریاح تخلخل وتکاثف بود که در هوا بهم میرسد **فا**
تخلخل در اصطلاح عبارة از زیاد شدن مقدار جسم باشد بی آنکه اجزاء جسم زیاد شود **وتکاثف** عبارة از کم شدن مقدار بی کم شدن اجزاء وحرارة گاه
موجب تخلخل میشود در اجسام وبرودت موجب **تکاثف** **وچون** هوا متخلخل شود هوا مجاور خود را دفع میکند الی قولهم که دخان با بخار متصاعد مخلوط شده چون
بطبقه زمهریریه رسیده سحاب منعقد گردیده **ودخان** در مابین سحاب محتبس میشود **واگر** حرارتش باقیمانده میل بصعود میکند **واگر** حرارتش زایل میشود بسبب
برودت **وثقل** اجزاء ارضیه پس میل بسوی سفل میکند **ولا محالة** در حالة صعود یا نزول تمزیق سحاب میکند **پس صوتی** از دریدن سحاب میشود **وان**
رعد میباشد **واگر** آن دخان بسبب حرکة عنیفه ودهنیکه دارد مشتعل شود **و** زود منطفی میگردد **و برق** همین باشد **واگر** غلیظ بود دیر منطفی گردد **و صاعقه**
همین میباشد **و** منطفی نمیشود تا بزمین میرسد **وگاه** باشد که لطیف شود **واگر** بجسم متخلخل منفذداری برمیخورد در منافذ او نفوذ میکند **واحراق** وی نمیکند
بجسم سنگ صلب برسد وی را میگدازد **وپس** اگر بکیسه زر میرسد زر را میگدازد **واما** کیسه نمیسوزد **والا** ما اخترق من ذوب الذهب **وگاه** باشد که
کثافت وغلظة باقی میماند **و** هرچه میرسد میسوزاند آنرا **و** کثیراً ما یقع علی رؤس الجبال وامثالها فایده کند گاه انتهی اختصاراً حقیقة الرعد والبرق
والصاعقة **بحث ثالث عشر** فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا در اینجا مفسرین دو قول دارند **احد القولین** در وجه تفسیر این آنکه مضاف
در اینجا وجوباً مقدر است زیرا که او سبحانه مجرد ومنزه بالکل حکماً واعلام ائمه اسلام غیر مجسمه ومشبهه وحلولیه است **پس** در فلما تجلی ربه للجبل ایضاً یعنی وجوه دارند
احدها فلما ظهر امر ربه لاهل الجبل باشد یعنی پس هنگامیکه ظاهر شد امر پروردگار موسی برای حاضرین اهل جبل یعنی برای موسی واصحاب طالبین
رؤیة رب العالمین را **والمعنی** انه سبحانه اظهر من الایات ما استدل به من کان عند الجبل ان رؤیته غیر جایزة یعنی معنی آن اجمال آنکه حق
او سبحانه اظهار کرد از آیات آنچه استدلال کند هر آنکس که نزد جبل موجود بوده بر آنکه رؤیة الله غیر جایز وغیر ممکن است حاصل آنکه او تعالی اظهار کرد در جبل طور
موسی واصحاب او علامات وآثاری که دلیل بود بر آنکه رؤیة ذات تعالی اصلاً وابداً ممکن الحصول برای احدی نیست **ثانیها** معناه ظهر ربه بایاته التی

بیان حقیقة ومعنی صاعقه بحسب لغت وشریعت ۱۲

بیان تولد رعد وبرق وصاعقه وماده آن بقاعده حکماء ومتکلمین ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

احدثها فی الجبل لاهل الجبل کما یقال الحمد لله الذی تجلی بقدرته فکل آیة یجددها سبحانه فکانه یتجلی للعباد بها فلما اظهر الآیة العجیبة فی الجبل صار کانه
ظهر لاهله معنی تجلی ربه للجبل آنست که ظاهر شد پروردگار بآیات خود یعنی ایجاد و احداث کرد آن آیات را در جبل برای اهل جبل که اصحاب موسی باشند چنانچه
گفته میشود که حمد مر خدایرا که تجلی کرد بقدرت خود پس هر آیتی را که خالق احداث و ایجاد و تجدید آن میکرد گویا بایجاد هر یکی از ان آیة خود را بذاته تجلی و
ظهور میکرد بان برای بندگان پس باظهار آیة عجیبه در الجبل کانه خود را اظهار کرد برای اصحاب موسی که در ان وقت اهل الجبل بودند **ثالثها** قیل ان تجلی بمعنی
جلی کقولهم حدث وتحدث **و** تقدیره جلی ربه للجبل ای ابرز فی ملکوته ما تدکدک به **ویؤیده** ما جاء فی الخبر ان الله تعالی ابرز من نور العرش
مقدار الخنصر فتدکدک به الجبل تجلی بمعنی جلی چون حدث وتحدث است **و** تقدیرش ظاهر شد و جلا داد پروردگار مر جبل را یعنی بروز کرد در ملکوت
خود چیزیرا که بان میده میده ریزه ریزه شد **و مؤیدش** آنچه در خبر آمده که او تعالی اظهار و ابراز از نور عرش بمقدار انگشت خنصر کرد پس جبل ٹکڑه ٹکڑه و
ریزه ریزه کردو تجلی یا بمعنی پیدا شد **از ابن عباس** مرویست انه قال معناه ظهر نوره یعنی نور ربه للجبل یعنی معنی تجلی در اینجا ظهور نور اله برای جبل پیدا شد
رابعها از حسن بصری انه قال بمعنی ظهر وحی ربه وامره تعالی للجبل جعله دکا ای مستویا فی الارض حسن بصری گفت ظاهر شد وحی الهی وامر تعالی برای
جبل پس کوه برابر مستوی بزمین گردید **خامسها** از زمخشری گفت فلما ظهر له اقتداره وتصدی له امره وارادته جعله دکا مدکوکا مصدر بمعنی مفعول کضرب
الامیر **والدک** والدق اخوان کالشک والشق تجلی بمعنی ظهور اقتدار الهی ومتوجه شد مر اراده او پس در امد کوک و مدقوق کرد اینرو دکا مصدر بمعنی مفعول
بیاشد چون ضرب الامیر **و** دک **و** دق دو برادر باهم چون شک و شق دو برادر باشد **سادسها** دکا بمعنی ترابا نزد ابن عباس است **نزد سفیان**
ثوری ساخ الجبل فی الارض حتی وقع فی البحر فهو یذهب فیه یعنی آن کوه در بحر افتاد و فرو رفت در ان **و در برهان** همین مرویست در چند حدیث
ساخ الجبل فی البحر وهو یهوی حتی هذه الساعة **سادسها** انقطع اربع قطع فقطعة ذهبت نحو المشرق **و** قطعة ذهبت نحو المغرب **و** قطعة
قطعت وسقطت فی البحر **و** قطعة صارت رملا بقولی آن جبل چهار قطعه گردید **پس** قطعه از ان بناحیه مشرق **و** قطعه بناحیه مغرب **و** قطعه در بحر افتاد
و قطعه ریگ گردید **و قیل** صارت الجبل ستة اجبل فوقعت ثلثة بالمدینة **و** ثلثة بمکة **فالتی** بالمدینة احد **و** ورقان **و** رضوی **والتی** بمکة
ثور و ثبیر و حراء **و** روی ذلک عن النبی **سابعها** نزد محدثین مراد از تجلی بر جبل ظهور جزئی از نور عرش **او** ارتفاع اصوات کل ملائکه یکدفعه حالت
نزول اقسام ملائکه وظهور ایشان بر جبل پیدا شد وظهور صوت رفیعه اینها یکدفعه آن جبل پاره پاره گردید **و** موسی و اصحابش بعد مرگ برگردیده توبه کردند از
طلب دیدار و رویة تعالی و اقرار کردند که ممکن نیست رویة تعالی باحدی ابدا و اصلا **در برهان** در چند خبر است که چهار دو جبل آتش فرا گرفته بود تا موسی بهول
فرا نکند فات موسی فلما رد الله روحه وافاق قال سبحانک تبت الیک وانا اول المؤمنین است **و** از سیوطی **و** بغدادی **و** امام بغوی **و** غیرهم
در حدیث طویلی نقل کرده **و** ما از آخر فقرات آنرا نقل میکنیم فلما بدا نور العرش انفرج الجبل من عظمة الرب جل جلاله ورفعت ملائکة السماوات اصواتهم جمیعا
یقولون سبحان الملک القدوس رب العزة ابدا لا یموت فبشدة اصواتهم فارتج الجبل **و** اندک کل شجرة کانت فیه **و** خر موسی لعبد الضعیف
صعقا علی وجهه ولیس معه روحه فارسل الله برحمته الروح فتغشاه **و** قلب الله علیه الحجر کان علیه موسی **و** جعله کهیئة القبة لئلا یحترق موسی
فاقامه الروح مثل الام فقام موسی یسبح الله تعالی **و** یقول امنت بک ربی **و** صدقت انه لا یراک احد فیحیی من نظر الی ملائکتک انخلع قلبه فما
اعظمک واعظم ملائکتک انت رب الارباب واله الالهة **و** ملک الملوک **و** لا یعدلک شیء **و** لا یقوم شیء رب تبت الیک الحمد لک لا شریک
لک ما اعظمک وما اجلک رب العالمین **ثانی القولین** در معنی تفسیر مذهب جبریه بغیر اضافة ولا تقدیر بر ظاهر خود باقی است یعنی بجهت طلب موسی
رویة الله را پس خالق باراته نفس خود تجلی بر جبل کرد **پس بنابران** معنی فلما تجلی ربه للجبل جعله دکا آنست که او تعالی بذاته تجلی کرد بر جبل یعنی
اظهار و ابراز کرد جهرا و اعلانا هویة خود را و بنمود اصل حقیقة و ماهیة خود را بموسی پس دفعة موسی مصعوق و بیهوش گردید مع هفتاد نفر از اصحاب خود **و** آن
جبل هم خاک وار و مستوی بازمین شد **یا** پاره پاره و ریگ گردید و دفعة **و بعض ایشان** بعد میگویند که اگر گفته **شود** که جبل جسم جمادی لا حیوة
بالضرورة بود و او قابل اظهار و اجهار ذات و دیدار خدا نبود که معاینه و احساس و رویة تعالی نماید **جوابش میگوئیم** انه تعالی اعطی الجبل حیوة و رویة
واوجد ذلک فی الجبل حتی راه یعنی او تعالی در جبل روح و حیوة و قوة احساس و ادراک و رویة آفریده تا معاینه ظهور ذات تعالی نماید **اقول** این واجب
البطلان تکلفات بیفایده است زیرا که مجمع علیه الطائفه وکافه عقلاء و حکماء و جمهور اعلام کل فرقات امة سوای فرقه مجسمه لا معدوده فی الاسلام است که او سبحانه

قوله تعالی فلما تجلی ربه للجبل
معنی فلما تجلی ربه للجبل

WWW.MAABLIB.COM

واجب تعالی مجرد و منزه و محض از قسم جسم و لوازم آن و متعالی از اتحاد و حلول تعالی در شئی میباشد **مع ثبوت هذا** قول برویة ضروری البطلان معارض و منافی برهان و قرآن و احادیث متفق علیه امت است **بحث رابع عشر** در خر موسی صعقا یعنی لمحض تجلی آثار اله بر جبل موسی بر روی بیهوش افتاد **و** مفسرین در معنی این خر موت صعقا نیز دو قول دارند **اولهما** آنکه مراد افتادن مغشی بیهوش میباشد نه مردن و مرگ او **و** همین اکثر اهل شهور من المفسرین منهم ابن عباس و حسن **و** ابن زید و کلبی **و** مقاتل **و** مجاهد و غیرهم است **و** قالوا معناه سقط موسی مغشیا علیه و لم یمت بدلالة قوله فلما افاق و لا یقال افاق للمیت و انما یقال للحی و مرجع **و اما السبعون** فطلبوا الرؤیة من اصحابه الذین کانوا فقدما توا کلهم بدلیل قوله تعالی ثم بعثناکم من بعد موتکم یعنی ایشان مراد از ین خاص بغشیان موسی بیهوش شد و نمرد بدلیل آیه فلما افاق **و** افاقه بمعنی بحال و بهوش آمدن و صحة یافتن از اشخالة میباشد **و** برای عود حیات عاشق وحی و عاد میگویند **اما** آن هفتاد صحابی که با موسی بدامنه طور سوال و درخواست رؤیة از موسی کرده بودند بقولهم لن نؤمن لک حتی نری الله جهرة گفته بودند اینها مرده بودند بدلیل آیه ثم بعثنا یعنی برانگیختیم شما را بعد از مرگ شما صریحا ثابت میباشد **ثانیهما** قول قتاده و غیره هست ان موسی مع اصحابه السبعین قد ماتوا یعنی موسی با اصحاب هفتاد گانه خود یکدفعه همه مردند **و** همین موت موسی در میقات مروی در تفسیر **برهان و نور الثقلین** است **سوال** موسی چند روز مغشی **و** اصحاب هفتاد گانه او میت چند مدة بودند و ابتدا و انتها آن مدة و یوم چند بود **جواب** در این همه بالجملة اختلاف است نزد **بعضی** سه روز و سه شب خود موسی بود **اما** اصحاب زیاده بران در موت بودند **در مجمع** نیز مروی از ابن عباس اند قال اخذته الغشیة عشیة یوم الخمیس یوم عرفة **و** افاق عشیة یوم الجمعة **و** فیه نزلت علیه التوراة **و** مختار **در کشاف** همین است اند قال خر موسی صعقا یوم عرفة و اعطی التوریة یوم النحر یعنی لعشاء یوم پنجشنبه که یوم عرفه نهم ذی الحجة فراگرفت موسی را غشیان **و** افاقه یافت بیوم الجمعه که یوم القربان النحر دهم ذی الحجه بود **در در منثور** نقل از ابو معشر کرده قال مکث موسی اربعین لیلة لا ینظر الیه احد الا مات من نور رب العالمین یعنی بنور عرش الهی موسی مغشی تا چهل روز و شبانه بود و بعد انقضائی آن لیالی اربعین بحال و بهوش آمد و بسوی موسی احدی نگاه میکرد مگر آنکه گمانش همین میشد که مرده است **اما** اول انکس که افاقه و صحة یا بعد از مرگ از بنی اسرائیل قبل اصحاب برگزیده مدینا او موسی بود **لقوله تعالی** لو شئت اهلکتهم من قبل اتهلکنا بما فعل السفهاء این دلیل بر افاقه موسی قبل از احیاء اصحاب مرده میباشد **قول** چونکه صعق بمعنی غشی **و** بمعنی موت در لغة و قرآن آمده لهذا در باره موسی دو قول اند **لیث** گفته الصعق مثل الغشی یاخذ الانسان **و** الصعقة الغشیة یقال صعق الرجل فمن قال صعق فهو صعق **و** من قال صعق فهو مصعوق **و یقال** ایضا صعق اذا مات **و** منه آیة فصعق من فی السماوات و من فی الارض فسره بالاتفاق بالموت **و** منه یومهم الذی فیه یصعقون ای یموتون **در کشاف** گفته صعق اصله من الصاعقة **و** یقال لها الصاقعة من صقعه اذا ضربه علی راسه **فمعناه** خر مغشیا علیه غشیة الموت **و روی** ان الملائکة مرت علیه وهو مغشی علیه فجعلوا یلکزونه بارجلهم و یقولون یا ابن النساء الحیض اطمعت فی رؤیة رب العزة یعنی مرویست که ملائکه میگذشتند بر موسی و او مغشی علیه بیهوش افتاده بود و هر یکی از ملایکه لگدی بپایهای خود بموسی میزدند و میگفتند که ای پسر زنان حیض دار شما طمع و طلب رؤیة ذات اله گردید **زجاج** گفته و لا یکاد للمیت یقال فلا فاق من موته **و** ایضا یقال للمغشی علیه انه قد افاق من غشیته کما قال تعالی ثم بعثناکم من بعد موتکم **بحث خامس عشر** بدانکه تاب **و** ناب **و** آض **و** رجع متقارب المعنی در لغة اند **اما توبه** در شرع عبارة است از خجالة و ندامة قلبی بر فعل قبیح ماضی لقبحه **و** لوجه قبحه **و** عازم بالفعل بر ترک عدم معاوده بمثل آن فعل تا بقاء زندگی خود در زمان استقبال ابدا میباشد **پس** بلسان استغفر الله و اتوب الیه **و** اسئله التوبة بنماید **لقوله تعالی** و استغفروا الله و توبوا الیه **و شیخ غزالی** در احیاء العلوم در این باب توبه شرح و بسطی داده در مجلد اول ذکرش شده **بحث سادس عشر** فلما افاق قال سبحانک تبت الیک و انا اول المؤمنین در اینجا هم مفسرین دو وجه دارند **احدهما** پس وقتیکه موسی از غشیة بهوش آمده و عقلش رجوع کرده متوجه بدرگاه اله شده عرض کرد موسی ای پروردگار من تو منزه و متبرائی از دیده شدن بعیون الراس ابدا در دنیا و آخرة رجوع کردم بسوی تو بند بر طلب رؤیة تو بجهة آنکه طلب رؤیة تو ابدا امکان نیست لهذا اقبح القبایح و اکبر الکبایر بود و میباشد و من اول رجوع کنندگان از بنی اسرائیل میباشم که اینها طلب رؤیة تو بواسطه من کرده بودند **ثانیهما** بعد افاقه موسی بجمال معذرة عرض میکند که ای پروردگار تو متبرائی منزهی از دیده شدن چه تو متعالی از جسم و از لوازم جسمانی لهذا بندامة از طلب رؤیة توبه و رجوع میکنم بسوی تو از مثل اینقال و اینچنین طلب در زمان استقبال ابدا **و** توبه من قبول کن و من اول

ایمان آورندگان

WWW.MAABLIB.COM

ایمان آرندوان تصدیق کنندگان بکمال جمال جلال فردانیت مقدسه احدیه تو بودم هستم **نزد** ابن عباس **و** حسن آنکه وانا اول المومنین بانه لا یراک احد من خلقک ابدا
یعنی اول مصدقین هستم که ترا احدی از خلق نمی بینند اصلاً وابداً **و** همین مروی از قرآن ناطق ابی عبدالله الصادق ع است انه قال معناه انا اول من امن وصدق بانک
لا تری **نزد جبائی** انا اول المؤمنین من قومی باستعظام سوال الرؤیة یعنی من اول کسی ام از قومم که ایمان آورده وتصدیق کرده بعظیم بودن سوال رؤیة
نزد سدی **و** مجاهد انا اول المومنین بک من بنی اسرائیل بانک واحد متفرد فی الذات لیس کمثلک شئ وانک لا تری فی الدنیا ولا فی العقبی یعنی من اول مؤمنین
ومصدقین بتو از قوم بنی اسرائیل بودم بانیکه تو در ذات خود واحد متفردی از ذوات کل مخلوقات نیست مثل وشبیه ونظیر تو هیچ شئ از موجودات لهذا تو دیده نخواهی
شد ابدا نه در دنیا ونه در عقبی **و بقول دیگر** در تفسیر این آیه فلما افاق موسی من صعقته قال سبحانک تبت الیک من السوال للرؤیة عن لسان القوم وانا
اول المومنین بتوحیدک وتجردک وعظمتک وجلالک بان الرؤیة لا یمکن اصلاً وابداً لاحد من خلقک فی الدنیا والاخرة یعنی هرگاه موسی را افاقه
از غشیه حاصل شده تنزیه وتسبیح وتقدیس خالق خود کرد از همه مناقص وقبایح پس از زبان توبه بعد ندامة قلبی کشوده که رجوع میکنم از سوال قبیح رؤیة که از لسان قوم
کرده بودم چه من اول وقبل براین سوال تصدیق وایمان بتوحید وتجرد وبزرگی ورفعت وجلالة قطعاً داشتم بانکه رؤیة تو بعیون الراس اصلاً وابدا برای هیچ خلق از نوری
وناری وخاکی از علوی وسفلی در دنیا وآخرة ممکن الحصول والوقوع نیست **تنبیه** در اینجا دلالة بر چند چیز است **اول** بانکه رؤیة فی نفسها در دنیا یا در آخرة
اگر ممکن می بود تسبیح الهی موسی عام نمیکرد **ثانی** اگر چنین سوال رؤیة هر چند از جانب قوم بود اگر از اقبح قبایح واکبر کبایر فوق تر از تشریک ثانی در ذات نمی بود
البتة توبه تبت الیک بکمال ندامة ودرخواست معذرة خود از ان سوال نمیکرد **ایراد** پس بنابراین لازم میآید که کلیم الله معصوم نبوده چه سوال از اکبر کبایر کرده لهذا
توبه کرد **جواب** چونکه موسی رسول وسفیر ما بین خلق وخالق بوده **پس** بالحاح واصرار قوم سوال کرد تا بایشان آنچه که براهین قبل بر سوال گفته بود آنرا از طریق
سمع هم بایشان بشنواند که عقلاً وسمعاً رؤیة الله ممکن نیست و هر چند سوال برای اثبات تاکید امر مستعلی صمیم کرد ولکن چنین سوال عظیم بوده بر جسارة دبر جراة خود
مع علمه لا یمکنه کرد وگناهی از موسی نبود چه سوال بطور سفارة از خلق بود **ثالث** بیان این وانا اول المؤمنین است که آنحضرت قبل از سوال علم وتصدیق وایمان
بآن داشت که ذات مجرد تو ابداً قابل دیدار نیست **پس** باطل شد موهومات مجوزین رؤیة الله مثل این آیه هم ثم الله اعلم **در کشاف** گفته فان قلت فان کان طلب
الرؤیة للغرض الذی ذکرته فمم تاب موسی **قلت** من اجرائه تلک المقالة العظیمة **و** ان کان لغرض صحیح علی لسانه من غیر اذن فیه من الله درجواب
این زمخشری گفت که توبه موسی از اجرای اینمقال وسوال عظیم بر لسان بغیر اذن الله در ان بود که مثل او عالمی سزاوار نبود که برای اسماع وافحام وتسلی ایشان بامر
سمعی من الله سوال رؤیة نماید هر چند بغرض صحیح سوال کرده بود **پس** از این زمخشری گفت فانظر الی اعظام الله امر الرؤیة فی هذه الایة وکیف ارجف الجبل بطالبیها
وجعله دکا **و** کیف اصعقهم ولم یخل کلیمه من نفیان ذلک مبالغة فی اعظام الامر **و** کیف سبح ربه ملتجیا الیه وتاب من اجراء تلک الکلمة علی لسانه
و قال انا اول المؤمنین **ثم** تعجب من المتسمین بالاسلام المتسمین باهل السنة والجماعة کیف اتخذوا هذه العظیمة مذهبا **و** لا یغرنک تسترهم
بالبلکفة فانه من منصوبات اشیاخهم **و** القول ما قال بعض العدلیة فیهم **شعر** ذکرنا واثبتنا ذلک فی ابتداء هذه الایة انتهی یعنی بنگر بسوی
عظیم ساختن خدا امر وسوال رؤیة را در این آیه که چگونه بلرزه آورد جبل را برای طالبین رؤیة وآنرا امیده میده گردانید بصاعقه **و** چگونه گشت ایشانرا وخالی نگذاشت
کلیم خود را از نفی آن بکمال مبالغه در اعظام سوال رؤیة **و** پس از بیهوش وبحال آمدن موسی چگونه تسبیح وتقدیس اله کرد از رؤیة او بطور التجاء والتماس **و** چگونه توبه
وندامة خود از اجراء چنین سوال بر لسان ومعذرة بر جریان آن بر زبان خود پیش بخالق کرد **و** عرض نمود که من اول کل مومنین ومصدقین این امة در دیده
نشدن تو ابداً در دنیا وعقبی بودم ومیباشم **پس زمخشری** معروف بجار الله برادر اهل سنت میباشد **و** بعد این تقریر فرمود که پس ای عاقل هرگاه نصوص
قرآنی وصحاح احادیث رسول سبحانی که متفق علیه امت اند در عدم امکان رؤیة الله تعجب کن از ان فرقه که ادعا اسلام میکنند وخود را نام میگذارند باهل سنت و
جماعة که چگونه ایشان این گناه ومعصیة عظیمه را که دیده شدن خدا باشد مذهب وملة خود گرفتند وقرار دادند آنرا وباعتقاد اینچنین باطلات مباهات وفخر
علی الاعلان بآن مینمایند ومتابعة باطلات اشعری بعوض تخطیه تقویة باطل وباطل می نمایند **و** مغرور نسازد ترا فریب ومکر ایشان بپوشیدن خودها تاویل دیدار
را بالبلکفة یعنی بلا جسم ولا جهت ولا کیفیة دیدار تو حاصل ومعاینه خواهد شد چه این قول بالبلکفة از اقاویل منصوبات شیوخ آن طایفه خلاف برهان معقول
وقرآن منقول است **و** قول قول بعض عدلیه چه خوب در باب ایشان رباعی در عربی گفته **و** آن رباعی در ابتدا این آیه لن ترانی نبشته در این تفسیر شده

والله یهدینا والمومنین جمیعا الی سواء السبیل

بیان وانا اول المؤمنین بوجوه چند
بیان زمخشری ...
عمومی بیان ...

قوله تعالیٰ قَالَ يٰمُوسٰىٓ اِنِّى اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِىْ وَبِكَلَامِىْ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ○ وَكَتَبْنَا لَهٗ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَىْءٍ مَّوْعِظَةً وَّتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّاْمُرْ قَوْمَكَ يَاْخُذُوْا بِاَحْسَنِهَا سَاُورِيْكُمْ دَارَ الْفٰسِقِيْنَ ○ ترجمه ایندو آیه

یعنی خالق فرمود ای موسے بتحقیق من برگزیدم و اختیار کردم ترا بر مردم یعنی از کل بنی اسرائیل و از کل آدمیان از عصر ترا برگزیدم بجهة پیغامبری خودم و پیغام از من بمردم و برگزیدم ترا از کل آن قوم و امت و از کل انبیا بسخن گفتن و بکلام کردنم بلا واسطه با تو پس فراگیر تو ای موسے جمیع آنچه عطا کردم و دادم ترا از رسالات و آیات قاهره و اهلاک کل اعدا و ملک مملکت و دولة ایشان بتو و باش تو بمقابل آن عطایا از شکر و حمد و ثنا کنندگان من و نوشتیم ما برای موسے و تبعه او در الواح توراة از هر چیزے پندی و نصیحتی و تفصیلی را برای هر شیئے از احکام دین و دنیا پس ای موسی محکم بگیر بکمال طاقت و قوة امکانیه بشریه خود و حکم و امر کن قوم ترا فرا بگیرند به نیکوترین صورة همه آنرا زود باشد که بنمائیم شمارا ای بنی اسرائیل سرائے و مقام فاسقان و فاجران را و در تفسیرش چند بحث

بحث اوّل در وجه اتصال این با ماقبل بدانکه بالاهر گاه موسے از جانب قوم درخواست رویة کرده بود تا ایشان از زبان خدا هم خاص بشنوانند که رویة الله ابدا ممکن نیست هر چند بغرض صحیحی سوال کرده بود لکن بکمال شان و معارف آن جناب شایع و سایغ نبود که اقدام بران نماید و بر آن سوال آنحضرت خطابات ذات عتابات شدیده و صعاق او کرد تا بعد بحال آمدن موسے زبان عذر و توبه و ندامة کشود پس بالجملة آن تنزیلیکه بموسے در اعیان ملاء خواص و عوام بنی اسرائیل حاصل شده بود باینجا تلافی و تدارک آن تجلیبه و تسلی موسے کرد که ترا برگزیدم برای رسالة و تخصیص دادم ترا بکلام کردن خودم بتوسط ملک و ترا الواح نوشته دادم او با حدے از انبیا خود چنین حالت سلوک نکردم پس ملول و خاطر شکسته مباش و حاصل این آنکه هر گاه تو از دیدن محروم و ممنوع گردیدے سوال تو جایز الاجابة نبود زیرا که محال و ممتنع ذاتی را درخواست داده بودی و لکن بعوض آن گویا تو ابر گزیدم از مردم باعطا رسالة و تکلیم بلا توسط بس است برای تو این مرتبه علیه عظیمه و ملول خاطر مباش بحث ثانی در یای ۲ یا بفتح یا هست چنانچه بفتح یا داخی اشده به از برای یا بسکون یا، دران دو قرائة اند اولی قرائة ابن کثیر و ابو عمرو است و ثانیه قرائة همه قراء است و با برسالتی و بتوحید مصدر و هر مصدر متضمن جمع یا علی الظاهر بصیغه جمع برسالاتی هست در آنهم دو قرائة اند اولی قرائة اهل حجاز و ثانیه قرائة باقی قراء هست بحث ثالث اصطفا بمعنی چیزی وحید و صاف و خالص از جنس یا از نوع اشیاء اختیار کردن و برگزیدن باب افتعال از صفوة بمعنی صاف و خالص و جید جیده از هر شئ میباشد در

مصباح گفته صفو الشئ بالفتح خالصة و الصِفوة بالهاء و کسر الاوّل مثله و صفی صفوا من باب قعد و صفاء اذا خلص من الکدر فهو صاف و صفیته من القذی تصفیة ازلته عنه و اصفیته بالالف اثرته و اصفیته الود اخلصته و الصفی و الصفیة ما یصطفیه لنفسه من المغنم قبل القسمة ای یختاره و جمع الصفیة صفایا مثل عطیة و عطایا تنبیه بعض اہل تحقیق گفتند اصطفا هر گاه برگزیدن خالصے و صافی برای سپردن کاروبار خود باو یا برای مصاحبة و موانسة و مشاورة امور خود باو میباشد سوال نزد متصوفه اصفیاء اولیاء الله افضل از کل انبیا و رسل زیرا که با نبیا سپرد امور و احکام رسالة الی الخلق میشود پس انبیا مصروف الی غیر الله میباشند بخلاف اولیاء اصفیاء چه ایشان علی الدوام مونس الله بحضور تام منقطع از غیر الله خاص الی الله میباشند و کانه معلوم است که اولیاء هر آن بحضور الهی مونس الهی منقطع از کل ما سوای الله اند و آنکس که حاضر و مونس الهی ابدا باشد او اشرف الناس بے اعلی المراتب و اکثر فی العلم میباشد پس اولیاء افضل و اعلی از کل انبیا بالضرورة میباشد جواب این مزعوم واهی باطل محض است و همین کافی در اینست که هر ولی کلمه گوی لا بدًا از امت پیغمبرے و تابع دین و شرع و رسالة او میباشد و بالضرورة هر نبی متبوع الکل و افضل از هر تابع میباشد پس هر ولی تابع نبی و هر تابع دنی مرتبه از هر نبی میباشد بلی همه انبیا و رسل اصفی الناس

جواب سوال صوفیه که هر ولی اعلی مرتبه و افضل از هر نبی است ۱۲

اعصار خود

اعصار خود برگزیده وا جو میباشند و بایشان دفعة یا تدریجا کل امور مقصود الہی تفویض شده عامل و فاعل و بحسب ارادہ تعہ در علم تعہ بخلق میرسانند و
ایمنصر وفیہ از ابلاغ احکام اللہ الی خلق اللہ حایل و مانع و حاجب من اللہ نمیشود چہ خالق از عالم جسمانی محیز در مکانی دون مکانی نمیباشد تا محجوب از معاینہ
خدا بگردند بل حضوری و تانس بالہی عرفانی و علمی امر قلبی است و قلوب شان مشحون و مملو بمعارف الہی بلا زوال میباشد پس واہیات صوفیہ باطل محض
میباشد و در مجلدات سابقہ اجوبہ این سوال بوجوہ آخر ثبت شده **بحث رابع** قال یموسی انی اصطفیتك علی الناس برسلتی ایجملہ مستانفہ است
یعنی خدا فرمود ای موسے بدرستی و بتحقیق برگزیدم و چیدم ترا بر مردم بہ پیامہای خود بسوی خلق یعنی از ہمہ مردم عصر تو برگزیدم و اختیار کردم خاص ترا
برای ابلاغ رسالة من **مفسرین** در معنی این گفتند ای اخترتك و اتخذتك صفوة و فضلتك علی الناس برسالاتی **اشکال** بنا بر قرائة برسلتی
مراد عطار نبوة میباشد **اما** بر قرائة جمع برسالاتی جمع رسالة چہ معنے دارد **جواب** بدانکہ رسالة نام پیام الہی و نیز نام منصب الہی بشر است **پس** در اینجا مراد
از رسالاتی معنی اول است یعنی ترا اختیار از خلق کردم برای ابلاغ پیامہای من یکی بعد دیگر بخلق من تا بغایة زندگی خود **جواب دیگر** مراد از صیغہ
جمع اعطار الواح و اسفار توراة است و ہر یک لوحی را یکی بعد دیگر بمردم برسانند و احکام ہر یکی از انہا بمردم از جانب خدا بخوانند و ابلاغ نماید **فخر رازی**
وغیرہ در اینجا گفتند و ذلك انہ تعہ اوحی الیہ مرة بعد اخری و من قرء برسالتی فلان الرسالة تجری مجری المصدر فیجوز افرادہا فی موضع الجمع
اشکال الناس اسم جنس است و بر اسم جنس ہرگاہ الف و لام داخل شود افادہ استغراق جمیع اجزار و کل افراد آن جنس میکنند **و ایضا** ہر رسول برگزیدہ
ہمہ امت خود میباشد **پس** خصوصیت در اختیار و اصطفار موسے برسالة و بکلام اصلا حاصل نمیشود خصوصا بر برادرش ہارون چہ او بدعا خود موسی اشرکہ فی
امری شریک ثانی در نبوتش بودہ **پس** کل انبیار و رسل مساوی موسے در اصطفار و در وحی و کلام الہ میباشند **جواب** بدو وجہ است **اولہما** از بعضے
مراد از این **تفضیل** موسی بر کل انبیار و رسل چہ تنزیل صحیفہ و کتابی بر احدی از انبیا نوشتہ بر الواح از اسمار سوای توراة **و** کلام الہ بلا توسط نیز بہیچ پیغمبری
سوای موسے نشدہ **پس** موسی را شرافت زایدہ بر کل انبیا سلف و خلف باینجہة میباشد **و** چنانچہ امت او را ہم تفضیل و تشریف بر جمیع امم سلف و خلف
بانزال من و سلوی و اعطار آیات قاہرہ وغیرہ حاصل شده **و** فضلتکم علی العالمین ایشارا باین امور اشارہ میباشد **ثانیہما** مراد از این اصطفار موسے
خاص انہا ہالی اعصار خودش **و** از ہارون **و** غیر او از انبیار بنی اسرائیل بعد او تبعہ او بودند و موسی بالنبوة و الشریعة و کتاب [illegible] مستقل آمدہ لہذا متبوع ہمہ
انہا بود **پس** اصطفار و تفضیل او بر عالمین اعصار خود و بر انبیار تبعہ او بلاشک ثابت و حاصل خواہ ہارون و خواہ بعد او غیر او تا عیسی [illegible] الف و لام
بر الناس معہودی است پس معہود اہل اعصار میباشند **و ہکذا** امة او از بنی اسرائیل عصر ہمہ را تفضیل بر بقیہ امم آیة انبیار بنی اسرائیل افضل بودند
از کل امم **اما** تخصیص موسی بکلامی ہم کلام است **زیرا** از شجر طور کلام با موسے کردہ **پس** محل کلام غیر شجر بودہ چہ او تعہ تکلم نفسانی یعنی بالفاظ لسانی تلفظ
ندارد **فلو سلمناہ** پس قطع نظر از تکلیم ملائکہ با آدم ع بقولہ تعہ یا آدم انبئہم باسمائہم وغیرہ در قصہ آدم **و** بخاتم الانبیار بمقام قاب قوسین او ادنی
فاوحی الی عبدہ ما اوحی کلام بلا واسطہ شدہ **پس** کلام بلا واسطہ با علی و اشرف مقام تحت العرش اعلی و اشرف و افضل از ادنی مقام بر طور بالضرورة
میباشد **اما جواب** تنزیل توراة مکتوب بر الواح از سمار بلاشک شرف کتاب توراة جملة ہست **اما** خود توراة بذاتہا اعجاز نیست چون قران و جزو
منزل من السمار جزو و کل آن بطور اعجاز باشد **پس** او بالضرورة اعلی و افضل از آن منزل است کہ بذاتہا معجز نباشد **بغوی** در جواب این اشکال
فرمود لما لم تکن الرسالة علی العموم فی حق الناس کان استقام قولہ اصطفیتك علی الناس وان شارك غیرہ فیہا کما یقول الرجل للرجل خصصتك
بمشورتی وان کان قد شاور غیرہ اذا لم تکن المشورة علی العموم فیکون مستقیما حاصل آنکہ برگزیدن موسی را برای رسالة و کلام خود چہ ہم کلامی و رسالة عام
برای کافہ مردم نمیباشد و نبوة ہر چند شریك او در نبوة دیگران ہم بودند چنانچہ شخصے بشخصے دیگر میگوید کہ تخصیص دادم ترا بمشورہ کردن با تو ہر چند با دیگر
ہم مشورہ کردہ باشد چہ مشورہ با عام کردہ نمیشود لہذا تفضیل موسے باینطور مستقیم میباشد **خازن بغدادی** گفتہ در این جواب نظر است لان من
جملة من اصطفاہ اللہ برسالتہ محمد ص و ہو افضل من موسی ع فلا یستقیم ہذا الجواب زیرا کہ از جملہ برگزیدہ الہی برسالة او محمد ص آخر الزمان است و او افضل
از موسی است پس جواب بغوی مستقیم نمیباشد **امام فخر رازی** قال ان اللہ بین انہ خصہ بمجموع امرین وہما الرسالة مع الکلام بغیر واسطة و
ہذا المجموع ما حصل لغیرہ فثبت انہ انما حصل لہ التخصیص ہہنا لانہ سمع ذلك الکلام بغیر واسطة **و** انما الکلام بغیر واسطة سببا للمزید الشرف
بناء علی العرف الظاہر لان من سمع کلام الملك العظیم من فیہ کان اعلی و اشرف ممن سمعہ بواسطة الحجاب و النواب حاصل آنکہ موسی برسالة

اجوبہ اشکال کہ موسی مخصوص بتخصیص واحد است بنبوة و کلام نبودہ پس چگونہ تخصیص او آمدہ

WWW.MAABLIB.COM

وبکلام بلا واسطه مخصوص گردید و اینحالة بر سے غیر موسی حاصل نشده و کلام کردن سلطان عظیم الشان بلا واسطه سبب یافتن شرف تخاطب علام حجب عرف ظاهر
میباشد **خازن** در اینهم نظر و تامل دار دلان نبینا م قد اصطفاه برسالته و کلمه لیلة المعراج بغیر واسطة و فرض علیه الصلوات و علی امته و خاطبه یا محمد
یدل علیه قوله فاوحی الی عبده ما اوحی و رفعه الی سمع صریف الاقلام و هذا کله یدل علی مزید محمد و شرفه علی موسی و علی غیره من الانبیاء برسالته
فی اعلی المقام فلا یستقیم کلام الرازی و الذی یعتمد علیه فی الجواب ان الله اصطفی موسی برسالته و کلامه علی الناس الذین کانوا فی زمانه و علی
هارون و غیره من بعده لانه کان صاحب الرسالة و الشریعة و الدین و الکتاب فکان اعلی منصبا و افضل مرتبة منهم و من عالمی زمانهم و
هو قوله تعالی یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم و انی فضلتکم علی العالمین فاطبق المفسرون یعنی علی عالمی زمانهم یعنی وجه تامل آنست چه
سید الانبیا محمد را خاص ساخت برسالة و ختم نبوة او را برگزیده و کلام بلا واسطه با او بلیلة المعراج کرد و صلوات یومیه بر او و بر امت او فرض کردانیده و خطاب یا محمد
کرده فرمود بیانش در آیه فاوحی الی عبده ما اوحی و از موحی الیه بروایات موالف و مخالف اینست یا محمد تو علی را خلیفه و وصی خود بعد خود بدست خود بر خلق بگردان
چنانچه آنرا جمعی منهم احمد و حافظ ابو نعیم و حاکم مع التصحیح روایه کرده و ما از ابن طلحه شافعی در اینجا نقل میکنیم که او از حلیة الاولیا ابو نعیم **الحدیث**
را آورده که بمقام قاب قوسین باو وحی شده قال قال رسول الله ص ان الله عهد الی فی علی عهدا فقلت یا رب بینه لی فقال اسمع فقلت سمعت فقال تعالی ان علیا
رایة الهدی و امام اولیائی و نور من اطاعنی و هو الکلمة التی الزمتها المتقین فمن احبه احبنی و من ابغضه فقد ابغضنی فبشره بذلک فبشرته بذلک الخ
پس خازن گفته آنحضرت را هم بالا برده تا صریر و صوت تحریر قلم شنیده و همه این دلیل بر مزید فضل و شرف محمد است بر موسی و بر غیر او از انبیا سلف و خلف پس
کلام رازی باین سبب مستقیم نمیشود و **بر آنچه** در جواب اعتماد و اعتبار هست اینست که او تعالی برگزید موسی را برسالة و کلام خود بر اهل زمانیکه در عصر او بودند از بنی اسرائیل
و هارون و انبیاء آخر از ان قوم بعد او چه همه انبیا تبعه او و دین و کتاب او و شریعة او الی عیسی بودند پس موسی افضل از اینها بوده خاص و همین تفضیل خاص مراد از
آیه انی فضلتکم علی العالمین یعنی تفضیل بر عالمیان آن اعصار بوده و مفسرین هم اطباق و اتفاق در تفسیر این آیه فضلتکم علی العالمین کرده اند یعنی عالمی زمانهم
بحث خامس و بکلامی ایضا عطف بر اصطفیتک میباشد یعنی برگزیدم و اختیار و اتحاد کردم ترا برای رسالة و برای همکلامی و در بکلامی دو قول وارد
احدهما بلا توسط ملک خالق با موسی کلام بر طور کرد **ثانیهما** او تعالی بطور وحی همکلام شد بموسی **اما** در آنچه خالق کلام خود آفریده موسی شنید او چه بود **بقولی**
همان شجر زیتون بود که در ابتدا ارنبوة از ان موسی کلام اله یا موسی انی انا الله العزیز الحکیم شنیده بود **و بقولی** از رکنی از ارکان عرش کلام آفریده موسی
شنید **و بقولی** در لوح محفوظ کلام آفریده موسی شنید زیرا که او تعالی مجرد محض از جسم و از لوازم آن چون لسان و ادوات و اعضا و غیر اینها میباشد پس تلفظ بالفاظ
لسانی از و اجب مجرد تعالی محال و ممتنع باطل محض است **و آنچه** از کلام الهی بموسی رسید آنست که در **در منثور** از کعب الاحبار مرویست قال موسی یا رب دلنی
علی عمل اذا عملته کان شکرا لک فیما اصطنعت الی قال تعالی یا موسی قل لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک و له الحمد و هو علی کل شیء قدیر تعالی قال فقال
له یا موسی لو ان السماوات السبع و الارضین وضعت کفة و وضعت لا اله الا الله فی کفة لرجحت بهن یعنی عرض کرد ای پروردگار من مرا دلالة کن بر عملیکه
از من برای تو او شکر و ثنا باشد بمقابل آنچه احسان و انعام کردی مرا پس **خالق** فرمود در جواب آن ای موسی این کلمه توحید با این عبارت مسطوره میباشد اگر هفت آسمان و هفت
زمین در یک پله ترازو و آن کلمه تهلیل در پله دیگر ترازو انداخته توزین کرده میشود هر آئینه آن پله تهلیل راجح تر و سنگین تر میگردد از ان پله که همه سماوات و ارضین
در آن باشند **و** مراد موسی از عمل مثل همین عمل مطلوب بود تا جسم و جان او بعلت احسان و سبک باشد و صعوبت شدیده در فعل آن نباشد **بحث سادس**
فخذ ما آتیتک و کن من الشاکرین پس ای موسی باهتمام تمام بگیر جمیع آنچه عطا کردم و دادم ترا از اعظم عطایا و آلاء خود و باش تو از معترفان و اظهار کنندگان و قیام
کنندگان بشکر و ثنا آن نعمات را و ایما بحسب حال و شان آن نعمات فکلما کانت النعمة اعظم و اجل فکان شکرها مقابلا لها اتم و اکمل و ادوم و جوبا یعنی
هر گونه که نعمة عظیم المرتبه باشد شکرش هم بمقابل آن اتم و اعم و اکمل و ادوم باید و جوبا میباید و میشاید **و در خبر است** که از جمله شکر نعمة ذکر نعمة و اظهارش
میباشد فمن ذکرها فقد شکرها **در مجمع** فرمود و الوجه فی تشریف موسی بالاختصاص بالکلام ان ذلک نعمة عظیمة و منة جسیمة منه تعالی علیه
لانه کلمه و علمه الحکمة من غیره واسطة بینه و بینه و من اخذ العلوم من العالم المعظم کان اجل رتبة و منزلة ممن اخذه من دونه انتهی یعنی سبب و وجه
تشریف موسی بالاختصاص بکلام تعالی آنست که آن تکلیم و تعلیم نعمة عظیمه و منة جسیمه الهی تعالی بر موسی بوده چه او را خود جناب باری تکلیم و تعلیم حکمة بغیر توسط دیگری کرده
و هر که بلا واسطه اخذ علم بکند از اعظم اعلم العلماء البته رتبه آن متعلم اجل و اعلی است از آنکس که از ادنی او اخذ علم بکند **در معالم و لباب التنزیل**
نقل کرده اند

بیان آنکه موسی بر زمین ...

نقلکرونداں موسی بعد ما کلمه ربه لا یستطیع احد ان ینظر الی وجهه لما غشی وجهه من النور ولم یزل علی وجهه تبرقع حتی مات وقالت له زوجته انا ایم
منذ کلمک ربک فکشف لها عن وجهه فاخذها مثل شعاع الشمس فوضعت یدها علی وجهها وخرت ساجدة وقالت ادع الله ان یجعلنی زوجتک
فی الجنة قال ذلک لک ان لم تتزوجی بعدی فان المرأة لآخر ازواجها یعنی بعد از تکلیم خدا بموسی احدی تمکن نمیشد برای نگاه کردن بچهره وروی موسی
بسبب غشیان نور بروی موسی از لیلة التجلی برا و لهذا روی خود را همیشه میپوشید و برقع بر وجه خود شب و روز میآویخت و زوجه موسی بموسی بوقتی گفت
که از روزیکه خالق با تو هم کلام شده از آن روز روی ترا مکشوف معاینه نکرده‌ام ابنما امشب روی خود را پس موسی وقتیکه روی خود را مکشوف ساخت زنش بمحض معاینه
نور وجه موسی بسجده افتاد و گفت یا موسی برای من دعا بکن که خدا در آخرة و جنت مرا زوجه تو بگرداند و موسی بوعده بزوجیة او در جنت آخرة داده بشرطیکه بعد تو
من شوهر دیگر نکردی چه زوجه در آخرة بشوهر آخر داده میشود بشرطیکه هر دو با ایمان معاً بمیرند **تنبیه** درینجا واضح شد که زنیکه متعدد شوهر کرده باشد در جنت
بآخر شوهر داده میشود بشرط موت ایشانها هر دو بر ایمان و علت آن و سبب آن عقد نکاح آخر است و آن اولی احق واولی بزوجیة میباشد **اشکال** اینخبر معارض
و منافی خبریست که در **حق الیقین عربی** و **معاد بحار** حضرت اقدس مجلسی ره از حضرت امام موسی کاظم ع روایة کرده که حضرت ام سلمه ام المؤمنین این
مسئله از حضرت رسول پرسید و سئلت عن رسول الله صلعم ان المرأة اذا تزوجت بزوجین وکلاهما دخلا الجنة الی منهما تکون هی زوجة قال النبی صلعم
لتعطی لاحسنهما خلقا یا ام سلمة ذهب حسن الخلق بخیر الدنیا والآخرة ام سلمه عرض کرد که زنیکه دو شوهر در دنیا گرفته باشد بکدام یک از آن دو شوهر آن
زن بزوجیة در آخرة داده میشود پیغمبر فرمود بآن شوهر داده میشود که احسن الخلق بود چه حسن خلق خیر دنیا و آخرة را گرفته و برده **وجمع** اینخبرین چه گونه
جایز باشد **جواب** در خبر دیگر است که اگر همه ازواج متساوی در حسن خلق و ایمان بودند پس زوجه را اختیار داده میشود هر کس را که بخواهد بزوجیة خود او را اختیار
کند و ترجیح یک خبر بر خبر دیگر اشکال دارد لهذا درینجا توقف اولی است و در **رساله انوار** در جواب چنین سؤال خاص مطبوع و منتشر عالم گردیده در آن بیان مفصل
است و الله اعلم **بیان** بدانکه جمعی از محققین گفتند که شکر بالضم عبارة عرفان الاحسان از عبید است **اما** از خدا عبارة از مجازاة او و ثناء جمیل میباشد و
اصل شکر تصور نعمة و اظهار آنست لهذا در خبر آمده من عددها واظهرها فقد شکرها **اما شکر لغوی** چون حمد لغوی است فی انهما وصف بالجمیل باللسان بازاء النعمة
الا ان الحمد یکون باللسان بازاء الشجاعة بخلاف الشکر فان النعمة معتبرة فی الشکر بوصولها الی الشاکر بخلافها فی الحمد و یختص الشکر بالله تعالی بخلاف
الحمد **و بعض** ایشان فرمودند الشکر ما یرجع الی الجناب المقدس الالهی من ثناء الثقلین اما ان یکون النظر الی ما هو علیه **او** بالنظر الی ما هو منه تعالی
فالثانی یسمی شکرا **والاول** ان کان ثبوتیا یسمی حمدا **وان** کان سلبیا یسمی تسبیحا **والشکر** مطلقا هو الثناء علی المحسن بذکر احسانه فالعبد یشکر الله
ای یثنی علیه بذکر احسانه الذی هو النعمة **و اما شکر الله لعبده** فهو انه تعالی یشکر العبد ای یثنی علیه بقبول احسانه الذی هو الطاعة **و هذا**
المفهوم منقسم الی الشکر اللغوی و هو الوصف بالثناء الجمیل علی جهة التعظیم والتبجیل باللسان والجنان والارکان **و** الی الشکر العرفی و هو صرف العبد
جمیع ما انعم الله به علیه من السمع والبصر والکلام وغیرها الی ما خلق له واعطاه لاجله کصرف النظر الی مصنوعاته **و** السمع الی تلقی ما ینبئ عن مرضاته
والذهن الی فهم معانیها و علی هذا القیاس جوارح اخر من البدن **تبصره** پس از خطاب کن من الشاکرین بموسی در اینجا مراد خاص همین شکر لغوی و
عرفی هر دو است که ثنای خالق کن بوصف جمیل و جلیل بر جهة تعظیم و تبجیل بدل و زبان و ارکان **و** مصروف باش بجمیع حواس ظاهر و باطن و جوارح و اعضای بسوی
مرضیات او تعالی و الله اعلم **بحث تسع** الواح بفتح اول جمع لوح بمعنی صحیفه که ظاهرش مهیا و آماده برای کتابة میباشد خواه از چوب خواه از سنگ خواه از قرطاس
وغیر اینها باشد **در مجمع** فرمود اللوح صحیفة مهیاة للکتابة فیها **و** اصله من اللوح و هو اللمع یقال لاح یلوح اذا لمع و تلألأ و اصل لوح المعانی و
درخشندگی است چنانچه گفته میشود لاح بمعنی لمعان از تلألؤ کرد و درخشید **و** التلویح التضمیر للوجه بالسفر غیره تغیرا ای تبین اثر السفر علیه کان حاله یلوح
نزل به **و** اللوح الهواء لانه کاللامع فی هبوبه **واللوح** تلوح المعانی بالکتابة فیه یعنی در وجه تسمیه صحیفه مکتوبه بلوح نامیده بجهة آنکه ظاهر و بنود ارکانه
الا انه معانی عباراتیکه در آن مکتوب است **و** بعضی گفتند که لاح بمعنی ظهور و وضوح میباشد **در صراح** گفته لوح بمعنی آنچه بهن باشد از تخته و کتف و جز
آن **در مصباح** گفته لاح الشیء یلوح لوحا بدا **و** لاح النجم **و** الاح بالالف تلألأ **و** قیل فی قوله تعالی فی لوح محفوظ انه نور یلوح للملائکة
بما یؤمرون به فیأتمرون **و** قیل اللوح المحفوظ ام الکتاب **و** ما فیه صحیفة من خشب کتف اذا کتب علیه سمی لوحا والجمع الالواح
در وجه تسمیه ام الکتاب که تحت العرش مکتوب بر آن کل احوال کائنات الی الابد است بلوح محفوظ نامیده شده چه او در حقیقت قطعه از نور چون تخته

بیان معنی شکر لغوی و عرفی

بیان معنی لوح و وجه تسمیه ام الکتاب بلوح محفوظ ۱۲

زن با شوهر احسن الخلق داده میشود ۱۲

چون بران آنچه مکتوب بید قدرة شده همان متلألئ و درخشنده میباشد و ملائکه رسل آن مکتوب متلألئ و لمعان و درخشان را دیده بجسب آن رفتار و کردار و گفتار میکنند بحث

ثامن و کتبنا له فی الالواح و خالق میفرماید در وصف توراة که ما نوشتیم مر موسی را در قطعات لوحهای توراة در اینجا سه سوال اند احدها ایا مراد ازین الوح

لوح واحد توراة است چنانچه از ذکر اوراق کتاب احد مراد است میگویند کتبت الاوراق ای کتابا واحدا جامعا للاوراق چنانچه از مجلدات عدیده تفسیر قرآن یک

تفسیر کلا میباشد پس از الواح یک توراة مراد است که او متضمن اسفار بود یا مراد الواح عدیده پس هر لوحی بالانفراد بنفسه توراة بود در ان دو قول اند اول انست

است پس توراة واحد متضمن اسفار خمسه بوده چنانچه قرآن متضمن و حاوی سوره کثیره است زجاج گفته دیجوز فی اللغة ان یقال للوحین الواح و یجوز ان یکون

الواح جمع اکثر من اثنین من کل شئ یعنی جایز است در لغه گفتن برای دو لوح بالواح و نیز جایز است که الواح جمع اکثر زیاده از دو در هر شئ میباشد ثانی

السوال بنابر آنکه مراد از الواح جمع است پس آن الواح منزل من السماء در عدد چند بودند ثالث الاسوله این الواح از چه چیز از اموال ارضیه بودند

یا از اشیاء و اجرام سماویه بودند جواب در اینهم مفسرین خلاف دارند اما نزد آنانکه از الواح مراد لوح واحد نزد انها از زمرد واحده ده ذرع طویل بود

و همین قول ابن جریج است اند قال کانت من زمرد واحد و طولها عشرة اذرع بذراع موسی اما نزد آنانکه الواح عدیده بودند پس هر میگویند از

اجرام علویه جنانیه بودند نزد کلبی از زبرجد خضرا یعنی سبز و از یاقوت حمرا بودند و همین قول زجاج که انها دو لوح از زمرد و یاقوت سرخ بودند نزد ابن عباس

از تخته چوب بهشت بودند و همین منقول از حسن بصری است نزد ربیع بن انس الواح همه از یک نوع زبرجد بودند نزد وهب بن منبه و عطا

خراسانی بامر الله الواح از صخره سما پارها بریده و تراشیده مصفا شده بودند بغوی گفته الواح تختهای از درخت سدره جنت بودند قال کانت الالواح من سدر

الجنة طول اللوح اثنا عشر ذراعا و در در منثور از حضرت صادق م روایة کرده عن جعفر بن محمد عن ابیه عن جده عن النبی قال الالواح التی انزل

علی موسی کانت من سدر الجنة کان طول اللوح اثنی عشر ذراعا و رواه عنه ایضا ابو حاتم و ابو الشیخ و ابن مردویه در در منثور مرویست از سعید

بن جبیر که الواح از زمرد بودند و کتابتها بالذهب کتبها الله تعالی بیده فسمع اهل السماوات صریف القلم یعنی کتابة الواح بطلا ع بود خدا بدست قدرة خود آنرا

و آن گردش قلم نزد تحریرش صوتش اهل آسمان شنیدند و در در منثور در خبر دیگر عکرمه است قال کتب التوراة باقلام من ذهب توراة را باقلام طلا

نزد مجاهد الواح از زمرد جنت عدن و خدا بدست خود بقلم ذکر نوشت و کتابة آن بنور نوشت و استمد الرب من نهر النور فکتب به الالواح نزد ابو العالیه

الواح از بر یعنی از نخ منجمد بودند کما قال کانت الالواح لموسی من برد در چند خبر مرویست لم یخلق الله بیده الا بیده ثلثة اشیاء الجنة غرسها بیده

و ادم خلقه بیده و التوراة کتبها بیده رواه السیوطی و الثعلبی و البغوی و ابن سند عن مجاهد و عطار و عکرمه و عبد حمید و ابی شیبه و غیرهم

و غیره یعنی خدا بدست خود هیچ چیز را بنا فرید ه الا سه چیز و در روایة دیگر چهار چیز عرش را و بهشت را و آدم را بدست خود آفرید و توراة را بدست خود نوشت

اشکال و خدا ذو الجسم و الاجزاء و الاعضا نیست پس ایمعنی خلقها و کتبها بیده چه معنی دارد جواب چونکه در لغة ید بمعنی قوة آمده پس حمل ید بر قدرة

یعنی همه این اشیاء را بید قدرة آفریده اشکال ندارد در معالم و لباب و غیره از مقاتل و وهب منبه نقل کرده که کتابة الواح چون کنده نقش نگین

خاتم بود رابع الاسوله در تعداد الواح هم خلاف کردند نزد بعضی لوح واحد متضمن پنج اسفار بوده و همین قول زجاج دایر بین الواحد

است نزد ابن عباس انها کانت سبعة الواح یعنی آن هفت الواح بودند نزد فراء عدد دو لوح بودند و همین قول بعض مفسرین است ثم قال

و انما جمعت الالواح علی عادة العرب فی اطلاق الجمع علی الاثنین و زجاج گفته و انما یطلق الجمع علی الواحد تعظیما له کما اطلق علی الاحاد

تعالوا ندع ابنائنا علی الحسن و الحسین و نسائنا علی فاطمة و انفسنا علی علی خاصة نزد بعضی ان الواح پنج عدد بودند نزد وهب

الواح عشره بودند نزد مقاتل الواح نه بودند نزد ربیع نزلت التوراة و هی وقر سبعین بعیرا یقرء الجزء منها فی سنة و لم یقرئها الا

نفر موسی و یوشع بن نون و عزیر و عیسی علیهم السلام و همین در کشاف و غیره مرویست یعنی توراة نازل شد و کتابت آن بار هفتاد شتر بود و

از ان یک سال خوند میشد و نخوندند آنرا مگر چهار آدم یکی موسی دوم یوشع سوم عزیر چهارم عیسی اشکال بنابر این باقی اجزا

خونده نشدند ترک احکام توراة لازم میآید جواب بدانکه اگر این خبر صحیح بشود هم واجب التصدیق نیست زیرا که این خبر واحد است مع هذا اشکال ان

چه لم یقرئها بمعنی لم یحفظها و لم یقرئها عن ظهر قلبه الا هؤلاء الاربعة یعنی این محمول است بر آنکه آنرا احدی حفظ نکرد و بلسان بعد الحفظ نخواند

سوای این چهار نفر نزد حسن بصری هذه الایة فی التوراة الف ایة یعنی این کتبنا له متضمن هزار آیة بوده در کشاف گفته ذکر

بیان اقوال مختلف علما در حقیقت الواح و توراة

جواب اشکال عمران حلبی که ابداً ... تورات نخواندند

الالواح وفي جوهرها وطولها انها كانت عشرة الواح وقيل سبعة وقيل لوحين وانها كانت من زمرد جاء بها جبرئيل وقيل من زبرجدة خضراء

وياقوتة حمراء وقيل امر الله موسى بقطعها من صخرة صماء لينها له فقطعها بيده وشققها باصابعه وعن الحسن كانت من خشب من السماء فيها التوراة

وان طولها كان عشرة اذرع **اقول** قيل بذراع موسى كان عرضه مثله **وقال الكشاف** وقيل خر موسى صعقا يوم عرفة واعطى التوراة يوم

النحر **تنبيه** فخر رازی در تفسیر کبیر گفته **اعلم** انه ليس في لفظ الاية ما يدل على كيفية تلك الالواح وعلى كيفية تلك الكتابة فان ثبت ذلك التفصيل

بدليل منفصل قوي فوجب القول به والا وجب السكوت عنه یعنی بدانکه آنچه در اقوال مسطوره مذکور شده در لفظ هیچ وجه دلالتی واشارتی بر کیفیة ان الواح

و بر کیفیة کتابة و تحریر آن اصلا نیست اگر ان تفصیل بدلیل خارج منفصل ثابت شود پس تصدیق آن واجب میشود والا سکوت از ان واجب است **اقول**

قول رازی نهایة انسب است **بحث قاسع** من كل شيء موعظة وتفصيلا لكل شيء این تعلق بکتبنا دارد پس این هر دو جمله بیان مکتوب فی الالواح من كل شيء

میباشد بدانکه من كل شيء محل نصب بجهة وقوع مفعول کتبنا و تقدیرش وكتبنا له فيها كل شيء است **اما** موعظة بیان کل شيء **وبقولی** بدل از من کل شيء وتفصیلا

عطف بر موعظة است **و زمخشری** این عطفه معطوف علیه از بدل شمرده **و** المعنى كتبنا له كل شيء مما كانوا محتاجين اليه في دينهم من المواعظ **و** تفصيل الاحكام

و رازی تبعه او فرموده من کل شيء بیان کتبنا است **و** اما موعظة وتفصیلا لكل شيء پس این کالبیان برای جمله مقدمه قوله من كل شيء میباشد پس حاصل این

شریفه آنکه بانوشتیم در الواح توراة از هر شیئی که امت یهود محتاج بان از احکام دین ودنیا بود یعنی از امر ونهی وحلال وحرام ومحاسن ومقابح راواعمال وعبادات

وذکر جنة ونار وحشر ونشر معاد وجزا وسزا **و بغوی** در من كل شيء فرموده مما امروا به ونهوا عنه **و** در ذیل موعظة فرموده نهيا عن الجهل **و** حقيقة الموعظة

التذكرة والتحذير مما يخاف عاقبته **و** در تفصيلا لكل شيء فرموده ای تبيينا لكل شيء من الامر والنهي والحلال والحرام والحدود والاحكام **در مجمع**

فرموده الموعظة التحذير مما يزجر عن القبيح ويبصر مواقع المخوف **سوال** چرا موعظة را تقدیم بر تفصیلا کرد و حال آنکه موعظه در تفصیل کل شيء داخل بود **جواب اول**

موعظة را تقدیم کرد برای آنکه حقیقة واصل موعظة تذکیر بتحذیر و تبشیر میباشد و تقدیم تنذیر و تبشیر قلوب سامعین اماده ومهیا میشوند بعد آن باصغا وقبول اوامر

ونواهی و تقریر و تعیین تکالیف از عبادات و عملیات و حدود و احکام شرایع **پس** بموعظه قلوب سامعین را چون ظروف مهیا و تیار و آماده برای وضع احکام و

حدود و تکالیف میکردند **پس** هر واعظ را در اینجا تعلیم است که اول ابتدا بذکر ترغیب و ترهیب باحسن وجه نماید بعد آن مردم را ذکر تکلیف از امر ونهی وعمل

ماموره مطلوب وفعل متروک نماید **جواب ثانی** او تعالی در اینجا تقسیم کرد آنچه مکتوب در الواح بود به تمییز **احدهما** موعظة **واخرهما** به تفصیلا لما يجب ان

يعلموه من الاحكام فيدخل في الموعظة كلما ذكره الله تعالى من الامور التي توجب الرغبة في الطاعة والرهبة والنفرة عن المعصية **و** ذلك بذكر الوعد

والوعيد **ولما** قرر ذلك اولا اتبعه بشرح اقسام الاحكام وتفصيل الحلال والحرام فقال وتفصيلا لكل شيء ثم قال لموسى فخذها بقوة **اشکال** بر الفاظ

این آیه تبکرار کل شيء صریح است که در توراة عمومیة ذکر و بیان و تفصیل کل امور و اشیاء دینی و دنیائی سماوی و ارضی و بری و بحری است **و** حال آنکه عبارة توراة محدود

العبارة والالفاظ والکلمات است و دران بیان جزئیات فضلا عن بيان الكل من السموات والارض وكل الدنيا والاخرة **پس** این وصف توراة بتفصیل کل

جزئیات عالم و توهم خلاف ظاهر والواقع غیر معقول و لا مقبول است **جواب** هر چند ظاهر الفاظ دلالة بر عمومیة ببیان و تفصیل کل اشیاء است مما يحتاج اليه امة

موسى من احكام الدين وامور الشرايع **و** بر همین اطباق کرده اند مفسرین اسلام **پس** این نتیجه میدهد که آنچه در توراة مذکور نیست بان مکلف امة موسی نیست چه

تکالیف محدوده مقرره ایشان در توراة است خاصه این مسلم بر عاقل اشکال باطل شد **تبصره** جمهور مفسرین گفته اند معظم الواح توراة آنچه خالق نوشته او عشر

آیات و کلمات بود **زمخشری** بعض آن کلمات را نوشته **و ثعلبی** کل آن کلمات عشره در یک فصل ثبت کرده وهی بسم الله الرحمن الرحيم **هذا** كتاب

من الله الملك الجبار العزيز القهار لعبده ورسوله **موسى** بن عمران سبحني وقدسني لا اله الا انا فاعبدني ولا تشرك بي شيئا واشكر لي ولوالديك

الى المصير احييك حيوة طيبة ولا تقتل النفس التي حرم الله عليك فاضيق عليك السماء باقطارها والارض برحبها **و** لا تحلف باسمي كاذبا فاني لا

اطهر ولا ازكي من لا ينزهني ولا يعظم اسمي **و** لا تشهد بما لا يعي سمعك ولا تنظر عينك ولا يقف عليه قلبك فاني اوقف اهل الشهادات على شهاداتهم

يوم القيمة واسائلهم عنها **و** لا تحسد الناس على ما اتيتهم من فضلي ورزقي فان الحاسد عدو نعمتي ساخط لقسمتي **و** لا تزن **و** لا تسرق فاحجب عنك

وجهي واغلق دون دعوتك ابواب السماوات **و** لا تذبح لغيري فانه لا يصعد من قربان اهل الارض الا ما ذكر عليه اسمي **و** لا تعجن بحليلة

جارك فانه اكبر مقتا عندي **و** احب للناس ما تحب لنفسك واكره لهم ما تكره لنفسك **و** همین عشره متفق علیه القران بل متفق کل انبیاء از احکام دین است

بیان خلاف در حقیقت الواح

کرا و حج مختصر بعد و نشان

ذکر کلمات عشره که در معظم الواح نوشته بود

WWW.MAABLIB.COM

حاصل ترجمه بعد ذکر بسم الله آنکه این کتاب از خدای پاک جبار عزیز قهار برای بنده خودم و رسول من موسے است اینکه تنزیه و تقدیس و تسبیح من بکن بآنکه نیست اصلا معبودی سوای اله واحد در ذات و صفات خود پس عبادة کن مرا و شریک مساز هیچ چیز برا مبن و شکر کن مرا و برائے والدین خود بسوئ من برگشت و رجوع همه است زندگی باین اعتقاد زندگی پاکیزه و قتل مکن بناحق نفس آدمی را که حرام گردانیده است خدا بر تو قتل او را پس بقتل او ضیق و تنگ میسازم بر تو ابواب فلکی و فراخی زمین را و قسم مخور بدروغ باسم من پس پاک نمیسازم کسی را که تعظیم اسم من نکند و شهادة و گواهی مده بچیزیکه نشنید و بخوبی یاد نکرده و نفهمیده گویا ترا و ندید و معاینه نکرد چشم تو او را و واقف نشده بر آن دل تو پس تحقیق من واقف ترم اهل گواهیان را بر شهادة و گواهی ایشان در روز قیمة و من میپرسم از آن شهادات ایشان را و حسد مبر مردم را بر آنچه عطا کردم ایشان را از افزونی خودم بروزی زاید و فراوان بایشان پس بتحقیق حاسد دشمن نعمة من ساخط برای قسمة من در واقع میباشد و زنا و دزدی مکن پس محجوب میشود از نور مرحمة من و مے بندم نزد دعا کردن و یاد کردن من دروازهاے آسمانها و ذبح مکن حیوانی را برای غیر من چه بتحقیق بلند نزد من نمیشود از قربانیهاے اهل زمین مگر آنچه بر ذبح او اسم من خوانده شده باشد و فجور یعنی زنا مکن بزوجه حلیله همسایه خود و ترا چه او بزرگتر مسخوط و مغضوب نزد من میباشد و دوست دار برای مردم آنچه دوست و محبوب میداری برای نفس خود و مکروه دار جمیع آنچه مکروه میداری برای جان خود و همین است کلمات عشره در اول اعظم الواح توراة بوده **اشکال** هرگاه این آیات متفق علیه القرآن والتوراة است پس طعن اهل کتاب صحیح و ثابت شد که قران ماخوذ و منتخب توراة است **جواب** اشکال اینها باطل محض است زیرا که دین هر نبی متضمن و حاوی دو امر میباشد **احدهما** اصول دین و آن از اعتقاد توحید و نبوة و خلافت و معاد است و آن متحد متفق علیه کل انبیاء از آدم الی محمد است علیهم السلم **ثانیهما** فروع احکام و عملیات اندین پس یا کل متفق علیه باشند یا مختلف فیه **اما اول** یعنی کل آن متفق علیه بودن در کل امم مختلفه در همه ازمنه و اعصار متباینه متباعده مع امزجه و اشخاص و احوال متفاوته از روے حکمة و مقتضاے طبایع مبتدئه متفرده عقلا جایز نیست چنانچه برای صغیر و کبیر و جوان و پیر و قوی و ضعیف یکونزن و یک قسم غذا و طعام و حکم عقلا و سمعا نمے باشد و چنانچه بتفاوة علت و مرض و مزاج و زمان یک دوا و یک نسخه و یک قسم غذا و آب و عادت نمیباشد پس هکذا اینجا هم امم متفاوة هر عصر را کل شرایع و حدود و احکام و اعمال متحد نباید باشد **اما ثانی** مختلف الاحکام مختلف الامم در مختلف الاعصار باقتضا عقل و حکمة و عدل از حکیم مدبر علیم وجوبا باید باشد **تنبیه** هرگاه این واضح شد پس در این احکام عشره کل ادیان انبیا از آدم تا محمد متفق علیه و معمول کلهم و مطلوب معقول عند کل عصر اند و اگر بندی و پاره از احکام دین مطلوب و مقصود در کل الاعصار متحد باشد آن لازم نمیاید که در کتاب لاحق الهی از کتاب سابق نعم ماخوذ و منتخب میباشد و الا لازم میاید که آنچه از احکام و اعمال توراة مطابق صحف ابراهیم و نوح و آدم میباشد پس توراة هم منتخب ماخوذ از کتب سابقه باشد فما هو جوابکم جوابنا پس اشکال هذا باطل شد **اشکال** در توراة الی حین بالکل احکام شرعیه فرعیه موجود و مشهور اند و در زبور و انجیل غیر از پند و نصایح از احکام دین الی حین اصلا یافته و دیده و شنیده نشده و بر این متفق اند متکلمین و اهل سیر و تواریخ و اگر داود از مرسلین صاحب کتاب و شریعة **و ایضا** اگر عیسی از انبیاء اولو العزم صاحب الکتاب و الشریعة المستقلة متبوع بالانفراد چون ابراهیم و موسے و محمد میبودند البته واجب بود برائے این هر دو شریعتی مستقله بالانفراد چون موسے داشته میبوده باشند و هرگاه شریعة این هر دو بالانفراد در کتاب زبور و انجیل و بالانفراد هم مقرر و معین دیده نشده مگر آنکه عمل اعمال و حکم احکام شریعة داودیان و عیسویان بنود نیست الی حین مگر شریعة توراة و عمل هاان پس واضح و ثابت شد که داود و عیسی علیهم السلم چون هارون و یوشع و کالب از تبعه موسے و عامل باحکام توراة بودند **جواب** در داود و عیسی علیهم السلم شکے نیست که از انبیا و مرسلین بعلے مراتب صاحب الکتاب لکن بودند و متکلمین اسلام و اهل سیر و تواریخ نیز متفق اند که در زبور و انجیل غیر مواعظ و نصایح احکام شریعة اصلا نیست و عمل ایند و طایفه داودی و عیسوی هم بالجمله پیروی احکام توراة الی حین است و شریعتی بالانفراد غیر توراة از اینها دیده و شنیده نشده پس این اقوی دلیلے و اقطع ثبوتی هست که این هر دو نبی از تبعه موسے و توراة بودند ثم الله اعلم **بحث عاشر** فخذها بقوة نزد مفسرین این موضع از مواضعی هست که قول در اینجا مضمر و مقدر عطف بر کتبنا میباشد پس تقدیرش چنین خواهد شد فقلنا خذها بقوة ای بقوة القلب بکمال الجد و الاجتهاد و نهایة الاهتمام و الانتظام یعنی پس گفتیم مخاطب بموسے وقت اعطا الواح توراة که بگیر این الواح توراة را بکمال جد و عزیمة و قصد و اجتهاد **سوال** ضمیر ها در خذها بسوی چه راجع اند **جواب** در آن وجوه اند **نزد بعضے** خذ الالواح بالجد و الاجتهاد و الاهتمام یعنی ای موسے بگیر این الواح توراة را بکمال اراده و جد و جهد و کد و اجتهاد تا در اخذ اینها هیچ وجه وهن و فتور عاید نشود **نزد بعضے** راجع بسوی بکل شئی است چه کل شئ بمعنے اشیاء است پس در آن وقت معنیش چنین میشود که پس بگیر اشیاء مندرجه در توراة کل را انه اخذ بعض دون البعض **نزد بعضے** بسوے رسالة عاید است **نزد بعضے** بسوی توراة

پس مبنا برا

جواب اشکال آنکه بعض آیات قرآن مطابق توراة باشند پس معلوم شد از اهل کتاب این قرآن ماخوذ از توراة میباشد ۱۲

جواب اشکال داود و عیسی هرگاه دو نبی مستقل میبودند البته بایشان هم شریعتی بالانفراد ثابت میبود و بعمل آن تبعه موسی و توراة بودند ۱۲

پس بنابراین بگیر رسالة الهی را و بقولی بگیر توراة و رسایل الواح آنرا اقول این حمل بهمه وجوه مذکوره صحیح است یعنی بگیر الواح توراة و آنچه و آنست از رسالة و احکام شریعة و امر و نهی و غیر هارا و عمومیت اولی و ممکن است اشکال چه فایده در تخصیص خطاب فخذها بقوة بموسی بالانفراد است و حال آنکه اعطاء کتاب توراة بالواح و احکام آن و رسالة غایة مرتبه عالیه بشر است که فوق بر آن مرتبه نیست و در این امر خطاب فخذها بقوة جواب چونکه در توراة تکالیف شدیده و صعبه بالنسبة امم لاحقه بودند لهذا تخصیص داد بلفظ فخذها بقوة و انتظام و اهتمام تا در اخذ آن مسامحه و اهمال ننماید وقال بعضهم ان التکلیف کان علی موسی اشد لانه تعالی لم یرخص له ما رخص لغیره وقال بعضهم بل خص من بعث کلفه البلاغ والاداء و ان لم یشارکه قومه فیما اداه بحث ثانی بعضه

وامر قومک یأخذوا باحسنها و جزم یأخذوا بجهة ورود او بعد در جواب امر من قوله وامر قومک است پس معنیش آنکه ای موسی امر و حکم و الزام کن قومت را اینکه بگیرند احسن و افضل اشیاء و احکام توراة را اشکال هر کتاب منزل الهی تنزیل می‌یابد و کل آن واجب التمسک و العمل و مامور بهمه آن میباشد نه تمسک بالبعض و ترک بعض آن پس اینجا جمله یأخذوا باحسنها دلالت دارد که اخذ احسن نمایند و ترک غیر احسن آن کنند و در توراة [illegible] و غیر احسن معاً جمع میباشد پس این در چنین کتاب عظیم التنزیل لا یجوز میباشد جواب بچند وجوه است احدها ان تلک التکالیف فیها ما هو حسن و منها ما هو احسن کالقصاص والعفو والانتصار والصبر والبدل فامرهم ان یحملوا انفسهم علی الاخذ بما هو ادخل فی الحسن و اکثر للثواب کقوله تعالی واتبعوا احسن ما انزل الیکم وقوله الذین یستمعون القول فیتبعون احسنه یعنی تکالیف و احکام توراة پاره نیک و پاره دیگر نیکتر چون قصاص گرفتن حسن و عفو آن برادر ایمانی نیکتر و احسن و انتصار حسن و صبر و بدل احسن و کذا پس موسی مامور گردید که با ایشان امر کند بانکه ایشان حمل نفوس خود کنند بر اخذ آنچه او ادخل در حسن و اکثر فی الثواب باشد چنانچه در آیه دیگر آمده مباح و تحریص که پیروی کنید با فضل آنچه بسوی شما فرستاده شده در آیه دیگر آنانکه گوش گذار میشوند قول را پس تابعیت میکنند احسن آنرا ابرا

اگر گفته شود هر گاه امر با خذ احسن کرد و بهمین حکم و امر منع میکند از اخذ حسن و حسن مفضول میباشد و مفضول متروک میباشد بمقابله افضل و احسن جواب بعض اعلام در اینجا فرمودند فاذا حمل امر الله تعالی بالاخذ بالاحسن علی الندب فبدیل المنافی قضیته عند ذلک یعنی اگر امر الهی از اخذ احسن بر ندب حمل کرده شود پس مناقضه از بین زایل میشود ثانیها قال قطرب یأخذوا باحسنها ای بحسنها و کلها حسن لقوله تعالی ولذکر الله اکبر یعنی نزد قطرب باحسنها صفة مشبهه یعنی آنکه احکام توراة حسن اند چنانچه در قوله تعالی ولذکر الله اکبر جمیع اذکار الله کبیر اند ثالثها قال بعضهم الحسن یدخل تحته الواجب والندب والمباح و احسن هذه الثلثة اشدها کالفرائض والواجبات والمندوبات بعض مفسرین فرمودند تحت حسن همه فرایض و واجبات و مندوبات و مباحات داخل اند و احسن این ثلثه فرایض و مندوبات از مباحات میباشند پس اشق آن احسن است کما روی افضل الاعمال احمزها ای اشقها رابعها ثانی المحتملین زمخشری است و یجوز ان یراد یأخذوا بما امروا به دون ما نهوا عنه علی قولک الصیف احر من الشتاء انتهی یعنی جایز است که مراد از یأخذوا گرفته شود جمیع آنچه با آن مامور گردیدند سوای منهی عنه چنانچه تو میگوئی که موسم صیف حارتر است از موسم شتاء خامسها نزد ابو علی جبائی معناه یأخذوا بالناسخ دون المنسوخ یعنی مراد از یأخذوا اخذ وا عمل بناسخ میباشد دون المنسوخ شیخنا الطبرسی متعرض جبائی شده بقوله وهذا ضعیف لان المنسوخ قد خرج من ان یکون حسنا یعنی این قول جبائی ضعیف است زیرا که منسوخ بمحض نسخ از حسن بر آمد سادسها سودی گفته وقیل هو ان تحمل الکلمة المحتملة لمعنیین او لمعان علی اشبه محتملاتها بالحق واقربها الی الصواب یعنی هر گاه لفظی محتمل دو معنی یا معانی عدیده باشد حمل آن بر وجه اقرب الی الصواب اولی است همین قانون در علم اصول فقه مقرر گردیده سابعها ابن عباس فرمود یحلوا حلالها و یحرموا حرامها و یتدبروا امثالها و یعملوا بمحکمها و یقفوا عند متشابهها و کان موسی اشد عبادة من قومه فامر بما لم یؤمروا به و ابن عباس در تفسیر این آیه فرمود که مراد آنست که حلال بدارند حلال توراة را و حرام بگذارند حرام آنرا و تدبر نمایند امثال آنرا و عمل نمایند محکمات آنرا و توقف کنند نزد متشابهات آن و موسی اشد و اکثر العبادة از قوم خود بود پس مامور گردید بانچه مامور بان دیگران نگردیدند بحث ثانی عشر ساریکم دار الفاسقین زود ارائة میکنم و مینمایم شما خانه فاسقان و فاسق اینجا عبارة از آنکس است که خارج از دین حق و منکر از رب العالمین و از تصدیق انبیاء المرسلین باشد بدانکه این تلوین الخطاب متوجه الی قوم موسی بطور التفات است پس از آن مفسرین در این دو قول دارند قول اول آنکه مراد از این تهدید توعید شدید بقوم است پس اینها هم در بین خلاف بدو وجه کردند اولهما قول جمعی منهم ابن عباس و حسن و مجاهد و جبائی آنکه مراد از این دار الفاسقین خاص جهنم است فمعناه فلیکن ذکر جهنم حاضرا فی خاطرکم لتحذروا ان تکونوا منهم فی ذلک معنیش آنکه شما در خاطرهای خود محل جزاء و سزاء فساق حاضر داشته باشید که او نار جهنم است و از آن بخوف و پر حذر باشید مبادا شما هم بمعیت ایشان در آن مستقر القرار مقرر باشید

بیان اختلاف مفسرین در دار الفاسقین ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

قول ثانی مفسر بن ادر معنی فاسقین ١٢

یعنی من بعد این تکریم و اجلال و تعظیم باشد وعید و غیر الله شد شما هم بالکفار الی لابد در نار جهنم خواهید ماند **ثانیهما** نزد جمعی از قدما منهم قتاده **و** عطیة العوفی وغیره است یعنی سادخلکم الشام واریکم منازل الکافرین الذین کانوا متوطنین فیها من الجبابرة والعمالقة من مصر الی الشام لتعتبروا بها وما صاروا الیه من النکال یعنی زود داخل میسازم شما را بعد از مصر در ارض شام و مینمایم شما را منازل جبابره و عمالقه را تا عبرة بگیرید بمعاینه آن و مصیر ایشان بسوی چه از وبال و نکال آخرة میباشد **کلبی** هم از همین جماعة است میگوید ساریکم المساکن والممالک التی کانوا یمرون علیها اذا سافروا من منازل عاد و ثمود والقرون الذین اهلکهم الله تع بکفرهم وکبرهم **و بقول** محتمل است که این ارائة در قیمة میباشد چه **در خبر** است که کل اهل محشر بدو صنف میباشد فریق فی الجنة و فریق فی السعیر **و** احدی از اهل نار و جنت نیست مگر آنکه یک خانه او در جنة **و** خانه دیگر او در نار برای او آماده میباشد **پس** هر یکی را از اهل جنت بر اعراف برده خانه نار را نموده و نام او بر در او نوشته میباشد **و** با وگفته میشود چونکه بر ایمان مردی حالا بعوض او اینخانه جنت بتو داده میشود **و هکذا** بنار برای اعراف مینمایند که این خانه تو در جنت بنام تو آماده بود چونکه بر کفر و فسق مردی **و** الحال بعوض آن در جهنم اینخانه نار بتو داده شده **پس** سأریکم دار الفاسقین با ایشان در آخرة نموده خواهد شد و این اخبار از آن میباشد **قول ثانی** آنکه این من باب التوعید والتهدید نیست بل انه من باب الوعد والبشارة میباشد معناه سیورثکم ارض اعدائکم ودیارهم واموالهم یعنی اینجمله از باب وعده و بشارة است زود بمیراث میرسانند شما را از زمین اعدای شما و مملکت و اموال ایشان را **و** موید این قرائة ساورثکم میباشد **سعودی** بالجملة از مجوزین اینوجه میباشد **و اما** علی نهج الوجه والله غیب علی الکبر بدار الفاسقین **اما** ارض مصر خاصة **او** مع ارض مصر ارض الجبابرة والعمالقة بالشام فانها ایضا مما انتحها قد کتب لبنی اسرائیل وکتب بعضهم حسما ینطق بهایة یا قوم ادخلوا الارض المقدسة التی کتب الله لکم **و** معنی الارائة الادخال بطریق الایراث **و** یؤیده قرائة من قرء ساورثکم بالثاء المثلثة کما قال تع واورثنا القوم الذین کانوا یستضعفون مشارق الارض ومغاربها التی الخ **و** قرء ساوریکم **و** لعله من اوریت الزند ای سابینها لکم انتهی **اقول** این سأریکم متضمن وعد و وعید معا میباشد پس معنیش آنکه شما را بعد این تفضیل بر عالمیان اعصار شما شما را دیار فاسقین جبابره و متکبرین کابرا رائیة کرده میشود تا عبرة بگیرید از کفر و فسق و فجور والا با آن فجار و فساق در یک دار نار آخرة بیک مقام بئس القرار ابد الاباد خواهید ماند ثم الله اعلم

قوله تعالی سَاَصْرِفُ عَنْ اٰیٰتِیَ الَّذِیْنَ یَتَکَبَّرُوْنَ فِی الْاَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَةٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِهَا وَاِنْ یَّرَوْا سَبِیْلَ الرُّشْدِ لَا یَتَّخِذُوْهُ سَبِیْلًا وَاِنْ یَّرَوْا سَبِیْلَ الْغَیِّ یَتَّخِذُوْهُ سَبِیْلًا ذٰلِکَ بِاَنَّهُمْ کَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا وَکَانُوْا عَنْهَا غٰفِلِیْنَ ۝ وَالَّذِیْنَ کَذَّبُوْا بِاٰیٰتِنَا وَلِقَآءِ الْاٰخِرَةِ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ یُجْزَوْنَ اِلَّا مَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۝ ترجمه اینده آیه

زود باشد که بگردانم از قبول آیات و علامات و از اصغا و فهم دلایلیکه دال و شاهد بر وجود و توحید من **و** بر صدق نبوة نبی من محمد بن عبد الله **و** بر خلافة خلفای حقه اند عقول و افهام و اسماع و عیون آنانکه تکبر و سرکشی میکنند در زمین خدا بغیر حق و بی استحقاق و اگر ببینند آن سرکشان هر علامتی و نشانی را ایمان آرند و تصدیق نمیکنند بآن و اگر ببینند آن متکبران و سرکشان راه راست و طریق استوار را نمیگیرند آن راه محکم را راه رفتار و گذار خود و اگر می بینند آن راه بی راهی و طغیانی و طریق گمراهی را میگیرند آنرا راه رفتار و گذار خود یعنی طریق حق را دیده و دانسته عمدا ترک کرده راه باطل و ضلالة و بدعة را اختیار کنند و رفتار بآن مینمایند آن التصریف متکبرین و اعراض از طریق حق ثابت و واضح بسبب آنست که تکذیب کردند همیشه آیات و دلایل ما را و بودند ایشان

بابات و دلایل

بایات ودلایل یا بنجران وبے اعتنائی کنندگان بکبر وعناد وجہل خود وانانکہ تکذیب کردند بآیتہای ما کہ منجملہ اعاظم آیات ما قرآن است بالکلیہ ازان اعراض وانکار کردند ودروغ شمردند حضورے نزد ما در آخرۃ دریوم قیمۃ باطل ونیست شدند عملہائے کردہ ایشان یعنی جزا اعمال مستحسنہ عقلیہ ایشان بسبب عدم اعتقاد ایشان بعلم آخرۃ باطل محض بودہ وشدہ آیا جزا دادہ میشوند از اعمال حسنہ اگر بکنند بحالۃ کفر ہم یعنی جز آن اعمال زادہ نمیشود ایشان را مگر جزا ہمان افعال واعمال کفر ایشان کہ بعمل وبفعل میآوردند **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** این آیہ آیا عام است یا خاص دران دو وجہ اند **پس** نزد آنانکہ عام است مراد ازان کل متکبرین معرضین کفار ومشرکین از عصر نبوی الی القیمۃ است پس ایشان اند اینہا ساصرف بطور استیناف میباشد **اما نزد آنانکہ** خاص است نزد اینہا متضمن بیان احوال متکبرین عصر مرسے است **و** ہمین قول فخر رازی وتبعہ در وجہ اتصال تنظیم الآیات با ماقبل خویست اند قال اعلم انہ تعالی لما ذکر فی الآیۃ المتقدمۃ قولہ ساوریکم دار الفاسقین ذکر فی ہذہ الآیۃ ما یفعلہ بہم فقال ساصرف عن آیاتی الذین یتکبرون فی الارض الخ **بحث ثانی** صرف در لغۃ بمعنی گردانیدن چیزے از حالی واز جائی بجائے دیگر **ودر مصباح** گفتہ صرفتہ عن وجہہ صرفا وصرفت الاجیر والصبی خلیت سبیلہ وصرفت المال انفقتہ **بالشدامات کبر** ماخوذ از کبر بمعنے بزرگی از کبر الشیٔ کبرا از باب قرب بمعنی عظم فہو کبیر بمعنے عظیم **در نہایہ** گفتہ وقیل المتکبر علی عتاۃ خلقہ والتاء فیہ التفرد والتخصص لا تاء التعاطی والتکلیف **وقد** تکرر ذکر المتکبر والکبریاء فی حدیث وہما من الکبر بالکسر وہو العظمۃ **ویقال** کبر بالضم یکبر ای عظم فہو کبیر **وبقولی** کہ تکبر وتعلی نفس خود بر غیر میباشد یعنی من اعلی واعظم از جنس ونوع وامثال خود میباشم وآنرا اظہار بقول یا بفعل خود میسازد **ودر تفسیر لباب** گفتہ در ذیل یتکبرون ہو من الکبر لا من التکبر ای یفتعلون التکبر ویرون انہم افضل من غیرہم فلذلک قال یتکبرون فی الارض بغیر الحق بل بالباطل **وقیل** التکبر اظہار کبر النفس علی غیرہا فہو صفۃ ذم فی حق جمیع العباد **و** التکبر علی ہذہ الصفۃ لا یکون الا للہ تعالی لانہ ہو الذی لہ القدرۃ والفضل والعظمۃ لیس لاحد سواہ حاصل آنکہ تکبر تفعل از کبر بمعنے افتعال وتفعل یعنی خود را عظیم وبزرگ شمردن وساختن واظہار علو وعظم بر غیر خود کردن میباشد **و** این صفۃ ذم اشخاص عتاۃ وطغاۃ است **اما کبر ومتکبر** صفۃ برتری از جمیع موجودات وممکنات مدح مخصوص واجب تعالی است وبغیر او احدے را نمیسزد **و** ہمین قول کافہ متکلمین است **بحث ثالث** ساصرف عن آیاتی الذین یتکبرون فی الارض بغیر الحق ہرگاہ در ماقبل این ساوریکم دار الفاسقین بفساق وفجار توعید کرد پس متصل بان انجا سبب فجور وفسق ایشان ذکر کرد **پس** معنیش آنکہ زود برمیگردانم از معاجز ودلایل آیات خود عقول وافہام وابصار آنانیکہ ادعا منہی خود بالفی وغرور وعلو وبزرگی نفس خود در مخلوق زمین بغیر حق یعنی بباطل میکنند **و** در حقیقۃ عمومیت وخصوصیت کافرین ومنین سلف یا خلف یا در ہر دو مفسرین فی الاصالۃ دو قول دارند **قول اول** مذہب جبریہ است کہ مراد ازین تصریف صریح است کہ خالق خود صارف ومانع کفار وفجار از ایمان آوردن است چہ عقول وافہام وانظار کفار را از تصدیق وایمان آوردن واز نظر در دلایل واز اصغاء براہین ومعاجز دالہ بر ثبوت حق صرف ومنع میکند واز قبول آن برمیگرداند بسوی خلاف ایمان کما قال امامہم **الرازی** وغیرہ فی ذیلہا بقولہ واحتج اصحابنا بہذہ الآیۃ علی انہ تعالی قد یمنع عن الایمان ویصد عنہ وذلک ظاہر انتہی کلامہ حاصل اصحاب ما جبریہ باین آیہ احتجاج میکنند بر آنکہ گاہی او تعالی منع میکند از ایمان آوردن وصدان از مردم میکند وآن ظاہر است **قول ثانی** مذہب عدلیہ کہ منع الہی از ایمان بر او تعالی عقلا ونقلا جایز نیست والا آنچہ مقصودش بود او در کافر کفر باشد پس ارسال رسل وانزال کتب ووعد ووعید وتہدید وتہذیب بغیر حق بکفار کند خود خلق مقصود خود در اینہا کند پس نا حق عذاب بایشان بنماید او تعالی ان اظلم الظالمین خواہد بود تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا **تذکرہ** ہرگاہ این وضح وثابت شد **پس** تاویل این آیہ واجب است وآن بوجوہ میباشد **احدہا** راس المفسرین ابن عباس فرمودہ یرید الذین یتجبرون علی عبادی ویحاربون اولیائی ساصرفہم عن قبول آیاتی والتصدیق بہا حتی لا یومنوا بی عوقبوا بحرمان الہدایۃ لعنادہم عن الحق کقولہ فلما زاغوا ازاغ اللہ قلوبہم **رواہ** جم غفیر عنہ منہم الثعلبی **والبغوی وصاحب اللباب والسیوطی وصاحب** التیسیر **وغیرہم** یعنے ازین صرف ومنع جبارین کفار ومشرکین اند کہ تجبر وتکبر وتعلو میکنند بر بندگان من ومحاربہ مینمایند وبجنگ اولیاء من از انبیاء وخلفاء من برمیآیند زود آن جبارین مشرکین کہ قطعا بعلم ازلی خود میدانم کہ ایشان ایمان نخواہند آورد خاص ہمان طوایف متکبرین را منع میکنم وبرمیگردانم از قبول آیات وعلامات من واز تصدیق بان علامات وآثار تا آنکہ ایمان نیارند من معاقب ومعذب بکرده وند بحرمان ہدایۃ ورشد بمقابل عناد ایشان از قبول حق **ثانیا قول** ازین مراد آن کفاری متجبرین اند کہ از عصر نبوی الی القیمۃ میباشند زیرا کہ در این آیہ **و** ساصرف یتکبرون **و** تا غافلین ہمہ صیغہا بالفاظ استقبال اند چون ابوجہل وابولہب مضاہی وامثال اینہا الی القیمۃ میباشند چہ ایشان انحراف کردند خدا ہم منحرف ساخت قلوب اینہا را **اما** در این آیات ہم کلام دارند کہ چہ مراد است **نزد سفیان بن عیینہ** مراد آیات قرآن اند فالمراد ساصرفہم عن فہم القرآن وآیاتہ یعنی من منع میکنم اینہا را از فہم معانی قرآن **نزد ابن جریج**

ایات آیہ مذکورہ خاص است یا عام است ۱۲

وجوہ تاویلات آیہ ساصرف عن آیاتی

WWW.MAABLIB.COM

مراد ازاین آیات خلق و وجود آسمانها و زمین وما فیهما است ساصرفهم عن ان یتفکروا فیها و یعتبروا بها یعنی متکبرین را بجهة تکبر صرف و صد و منع میکنیم از تفکر و نظر و تامل در سموات وارض و از آنچه در بین اینهاست چه ایشان بتکبر خود عبرة نمیگیرند و نظر نمیکنند **امّا نزد دانا** آنکه مراد خاص متکبرین اہل مصر است فاراده بالایات الایات التسعة التی اعطاها الله تع لموسی پس مراد بان آیات نُه عطیه بموسی میباشد **پس** بر ان غرض انیست که مانع میشو از نگاه و قبول کردن این آیات نُه فراعنه مصر و تبعه او را بجهة کفر مرسوخ دایم قدیم ایشان **ثانیها** نزد زمخشری چگونه در قلوب بزرگان کفار کفر و تکبر مرسوخ و مرکوز مطبوع گردیده و در شهوات نفسانی منهمک اند لهذا بخذلان ایشان اصارف میشوم و باز میدارم از میلان نظر با یاتم **وبعد** این از فُضیل ابن عیاض روایة کرد قال ذُکر لنا عن رسول الله انه اذا عظمت امتی الدنیا نزع عنها هیبة الاسلام **و** ترکوا الامر بالمعروف والنهی عن المنکر حُرمت برکة الوحی یعنی پیغمبر خدا فرمود و قتیکه امت من دنیا عظیم میشود از ایشان ہیبة اسلام نزع کرده میشود **و** وقتیکه ترک امر معروف **و** نهی منکر کردند حرام سیکرد و برکة وحی از ایشان **اقول** مفهوم این حدیث شریف کانه مخصوص اہل اسلام چهارده صدی است **ثالثها** المراد ساصرف وسامنع الکافرین المتکبرین المعارضین جمیعاً من معارضتهم بالاتیان مماثلة باٰیاتی ومعجزاتی وعلاماتی علی توحیدی وصدق نبوة انبیائی الی القیمة فلن یتمکنوا ابداً علی ابطال الایات والحجج والبینات علی الحق والصدق و لن یقتدروا علی المنع من اظهارها الانبیاء **و** من اتباعها العلماء **و** من اتباعها المؤمنین اصلاً کما یمنع فرعون واتباعه موسی وهارون علی معارضة بالسحر والمنع من اظهارها وبنی اسرائیل من اتباعها فصرفتهم بالاهلاک لتکبرهم وتعدیهم یعنی مراد ازین صرف منع جمیع کفار جبارین متکبرین از معارضه باتیان مماثل ایات قرآن ومعجزات وعلامات من بر ثبوت توحید من وصدق انبیاء من تاقیمة پس ایشان اصلا بر اعلام ابطال ایات وحجج وبینات حقه بر ثبوت حق متمکن شده نمیتوانند **و** قادر ابداً بر منع از اظهار آن بانبیا وخلفا **و** از اثبات آن بعلما **و** اتباع آن بتبعه امنا مطلقا نمیشوند چنانچه فرعون وتبعه او معارض اعجاز موسی بسحر ومنع او از اظهار و مومنین از اتباع آن میشدند **و بخت نصر** اراده اعدام توراة بالکلیه از دنیا **و سلطان حبش** اراده اهدام کعبه کرده بودند شکن ومقتدر نشدند بلکه همه ایشان بهلاک اهانت شدم بجهة تکبر وتعدی ایشان **و** همین وجه از احد وجوه عدلیه معتزله وامامیه منهم الشیخ الطایفه **و** شیخ طبرسی **و** شیخ ابو الفتوح رازی است **و** این اخبار بر عمومیت متکبرین آیتین الی القیمة است **و زمخشری** معتزلی هم بعد نقل ثانی الوجوه ثالث الوجوه قریب بهمین تجویز کرده **فی الکشاف** قال وقیل ساصرفهم عن ابطالها وان اجتهدوا کما اجتهد فرعون ان یبطل اٰیة موسی بان جمع لها السحرة فابی الله الا علو الحق وانتکاس الباطل **و یجوز** ساصرفهم عنها وعن الطعن فیها **و** الاستهانة بها **و** تسمیتها **و** سحراً باهلاکهم **ثم** قال وفیه انذار للمخاطبین من عاقبة الذین یصرفون عن ایات الله لتکبرهم وکفرهم بها لیکونوا امثالهم فیسلک بهم سبیلهم انتهی یعنی بقولی مراد از ساصرفهم صرف ومنع کفار از ابطال ایات اله است هر چند جد وکد دران نمایند چنانچه جد و جهد لانهایة فرعون میکرد در ابطال آیة موسی باجتماع سحره در معارضه آن باتیان سحر بمقابل اژدهای موسی وخدا ابا کرد مگر بعلو وثبوت حق ونگون سر گردانید سحر باطل ایشانرا **و** جایز است که مراد از صرف ایشان از ایات منع ایشان از معارضه انها و منع از طعن ایشان در ایات اله از قرآن ومعاجز اُخر **و** از توہین بانها **و** از تسمیه انها بسحر وجادو بهلاک انها **پس** ازین فرمود که درین انذار و تحذیر بمخاطبین است از سوء عاقبة آنانکه ممنوع ومصروف میشوند بتعلو وتکبر خود از نظر وتامل وتدبر از آیات ومعجزات باهره قاهره اله پس بجهة تکبر اختیار کفر میکنند تا مثل متکبرین خلف نشوند پس سلوک کرده میشود بخلف معرضین از ایات مثل سبیل وسلوک متکبرین سلف **و در اینجا وجوه اُخر** از تاویلات عدلیه معتزله است که تا بکثرت ادله تقویة عقاید بکمال حاصل شود **الاوّل** قال الجبائی لا یجوز ان یکون المراد منه انه تع یصرفهم عن الایمان بایاته لان قوله ساصرف یتناول المستقبل وقد بین تع انهم کفروا وکذبوا من قبل هذا الصرف لانه سبحانه وصفهم بکونهم متکبرین بتکبرهم فی الارض بغیر الحق **و** بانهم یروا سبیل الرشد لا یتخذوه سبیلا وان یروا سبیل الغی یتخذوه سبیلا فثبت ان الایة دالة علی ان الکفر قد سبق وحصل لهم فی الزمان الماضی فقوله تعالی ساصرف عن ایاتی یدل علی هذا الصرف ما حصل وما سبق لهم فی الزمان الماضی فهذا ثبت ودل علی ان لیس المراد من هذا الصرف عن الایمان الی الکفر بالله حاصل آنکه جایز نیست که مراد ازاین صرف ومنع از ایمان وصرف الی الکفر باشد بچند وجه | این ساصرف صیغه استقبال است وکفر ایشان ثابت قبل ازین صرف حاصل بوده **ب** بوجود وان یروا سبیل الرشد لا یتخذوه سبیلا نیز متضمن زمان استقبال است که آن کفار اگر راه رشد را معاینه میکنند آن سبیل رشد وہدایة را اخذ نمیکنند بل آنرا دانسته ترک میکنند **ج** وان یروا سبیل الغی یتخذوه سبیلا یعنی اگر راه غوایة وضلالة را می بینند وآنرا اخذ میکنند **پس** خود انفقرات آیة که بصیغ استقبال وارد اند دلالة دارند که تکبر کفرشان سابق وحاصل وثابت بوده **پس** این ساصرف بعد

WWW.MAABLIB.COM

کفر سابق بوقوع آمده واین دلالة ندارد که خالق صرف ایشان از ایمان الی الکفر کرده اصلاً **ثانی** ان قوله ساصرف مذکور علی وجه العقوبة علی التکبر والکفر

فلو کان المراد من هذا الصرف هو کفرهم لکان معناه انه تعالی خلق الکفر فیهم عقوبة لهم علی اقدامهم علی الکفر **و** معلوم ان العقوبة علی الکفر بمثل ذلک الفعل المعاقب علیه لایجوز فثبت انه لیس المراد من هذا الصرف الکفر بالله تعالی حاصل قوله تعالی ساصرف مذکور بروجه عقوبة وسزا بر تکبر و کفر سابق شان شده **و** اگر مراد ازین صرف کفر شان میبود هر آئینه معنیش چنین می شد که او تعالی کفر در ایشان آفرید بطور جزا و سزا بجهة اقدام وارتکاب شان بر کفر **و** معلوم است که عقوبة و سزا از کفر بکفر نمیباشد و جایز نیست **پس** باین ثابت شد که مراد ازین صرف تخلیق کفر و صرف از ایمان اصلا نمی باشد **ثالث**

انه تعالی لو صرفهم عن الایمان و صدهم عنه فکیف یمکن ان یقول مع ذلک فما لهم لا یؤمنون **و** فما لهم عن التذکرة معرضین **و** ما منع الناس ان یؤمنوا فثبت ان حمل الآیة علی هذا الوجه غیر ممکن فیجب حمل الآیة علی وجه صحیح معقول یعنی او اگر صرف و صد ایشان از ایمان میکرد پس چگونه ممکن و صحیح می شد معهذا استفسار از ایشان که چرا کفار ایمان نمیآرند **و** چرا ایشان از پند و مواعظ اعراض میکنند **و** چه منع کرد مردم را از ایمان آوردن **و** اگر خالق مانع میبود در جوابش میگفتند که تو خود مانع شدی ما را از ایمان آوری چنانچه ابلیس در جوابش گفت که مرا از نار آفریدی و او را از طین مرا منع از سجده خاکی میکند **و** ثابت شد که حمل آیه بر ظاهر اینوجه ممکن نیست **پس** واجب شد حمل این آیه بروجه صحیح معقول **وجه اوّل** قال الکعبی

و ابو مسلم الاصفهانی ان هذا الکلام تمام لما وعد الله موسی به من اهلاک اعدائه **و** معنی صرفهم اهلاکهم فلا یقدرون علی منع موسی من تبلیغها **و** لا علی منع المؤمنین من الایمان بها **و** هو شبیه بقوله بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمک من الناس فاراد تعالی ان یمنع اعداء موسی من ایذائه ومنعه من القیام بما یلزمه فی تبلیغ النبوة والرسالة حاصل آنکه این آیه از تمامی وعده نموده است از هلاک ساختن دشمنان او پس معنی صرف در اینجا اهلاک اعدا او ست تا قادر نشوند بر منع موسی از تبلیغ رسالة و متمکن نیز نشوند بر منع مؤمنین از ایمان بآیات موسی این شبیه بآیه بلغ ما انزل الیک الخ حاصل آنکه تبلیغ رسالة کن و خدا حافظ تو مانع از وصول مضرة و از منع مردم میباشد پس مراد منع اعداء از ایصال ایذا بموسی و منع او از قیام او بآنچه لازمه در تبلیغ رسالة و نبوة میباشد **وجه ثانی** از تاویل ابو علی جبائی قال ساصرف هؤلاء المتکبرین عن نیل ما فی آیاتی من العز والکرامة المعدین للانبیاء والمؤمنین **و** انما یصرفهم عن ذلک بواسطة انزال الذلة والاذلال بهم وذلک یجری مجری العقوبة علی کفرهم وتکبرهم علی الله **و** ترجمه این در وجه سابقه ذکر شده **وجه ثالث** در تاویل آیه ساصرف عن آیاتی ان من الآیات ما

لا یمکن الانتفاع بها الا بعد سبق الایمان فاذا کفروا فقد صیّروا انفسهم بحیث لا یمکنهم الانتفاع بتلک الآیات فیصرفهم الله تعالی عنها حاصل آنکه مراد آنست ازین که بتحقیق بعض آیاتی اند که انتفاع بان ممکن نیست مگر بعد سبق و تقدم ایمان بران پس وقتیکه ایشان بتکبر کفر کردند و کافر بودند قبل الایمان پس گردانیدند ایشان جانهای خود را بنحویکه متمکن نشدند بانتفاع از ان آیات پس در اینوقت خدا صرف کرد ایشان را ازین آیات لاحقه **وجه رابع** از تاویل آیه ساصرف ان الله تعالی اذا علم من حال بعضهم انه اذا شاهد تلک الآیة فانه لا یستدل بها بل یستخف بها ولا یقوم بحقها فاذا علم الله ذلک منه صح من الله تعالی ان یصرفه عنها حاصل آنکه او تعالی وقتیکه از حال بعض کفار متکبرین که هرگاه ایشان معاینه آیات جدیده آخر نظر نکنند و استدلال بان آیات نمیکنند بلکه خفیف میسازند و بیشمار ندآنرا و توهینش میکنند و قیام بحق واقامة او نمیکنند پس از دانستن خدا حال و مآل ایشان صحیح است که او تعالی صرف آن کفار از ان روایات بکند **وجه خامس** در تاویل آیه ساصرف محکی و منقول از ابو الحسن بصری است انه قال ان من الکفار من یبالغ فی کفره وینتهی الی الحد الذی اذا وصل الیه مات قلبه فالمراد من قوله ساصرف عن آیاتی هؤلاء یعنی از کفار کسی در شرک و کفر خود بحد نهایت میرسد پس دل او میمیرد یعنی سیاه دل بالکلیه میشود پس مراد از صرف در اینجا ایچنین کفار **و** وجوه دیگر انداز ذکر ایشان همین قدر کافی است **بحث رابع** از متکبرین مراد بزرگان کفار اند که خود را بزرگ قوم و رئیس ایشان دانسته بتکبر و منیت خود با انبیا و اتباع مؤمنین بمکابره و معارضه و محاربه قدیماً و حدیثاً رفتار کردند و گذاره می نمایند **رازی** در معنی یتکبرون فرموده انهم یرون انهم افضل الخلق وان لهم من الحق ما لیس لغیرهم **و** هذه الصفة اعنی التکبر لا تکون الا الله

تعالی لانه هو الذی له القدرة والفضل الذی لیس لاحد سواه فلا جرم یستحق کونه متکبراً **وقال** بعضهم التکبر اظهار کبر النفس علی غیرها وصفة التکبر صفة ذم فی جمیع العباد **و** صفة مدح فی الله جل جلاله لانه یستحق اظهار ذلک علی من سواه لان ذلک فی حقه تعالی حق **و** فی غیره باطل **و** در **مجمع** هم بهمین مضمون ذکر فرموده یعنی متکبرین خود را افضل خلق میشمارند و گمان میکنند که برای ما چیزیست که برای غیر ما آن حالة و صفة نیست **و** اما

WWW.MAABLIB.COM

تکبر صفتی خاص مرخدا براست و بغیر او احدی را نمیسزد چه او سبحانه واجب لذاته غنی از غیره ذو القدرة والفضل است که بهیچ یکی از کل ما سواه اصلا وابدا محتاج نمیباشد پس لا جرم لا اشک
مستحق تکبر است **و بقولی** تکبر اظهار کبر بنفس خود بر غیر میباشد **و** صفة تکبر فی الواقع مذموم در حق جمیع من سواه من العباد میباشد **و** صفت مدح و ثنا در ذات خالق
است زیرا که اظهار کبر و تکبر را مستحق بر کل من سواه **و** این صفت در غیره حق **و** در غیره از جمیع ممکنات و موجودات باطل است **اشکال** تکبر بغیر الحق چگونه فرمود چه تکبر هر گاه
بالراس باطل و مذموم است **پس** این دلالت دارد که تکبر گاه بحق هم میباشد و تکبر بحق کجا و چگونه جایز میباشد **جواب** تکبر در هر حال باطل و حرام غیر جایز است مطلقا بر
عبد الا اظهار کبر مومن محق را عند ابطال باطل بلی الجمله واجب است کما قال المتکلمون والمفسرون ان اظهار الکبر علی الغیر قد یکون بالحق فان للمحق ان یتکبر علی المبطل
الکلام المشهور التکبر علی المتکبر صدقة **سوال** اعراب بغیر الحق چیست **جواب** دران دو وجه اند **احدها** نزد بعضے صلة کبر واقع شد پس تقدیر شان
یتکبرون بما لیس بحق وهو دینهم الباطل وظلمهم المفرط **ثانیهما** این متعلق بمحذوف جمله حالیه از فاعل یتکبرون بتقدیر ملتبسین بغیر الحق **او** یتکبرون غیر محققین
میباشد و وجه ثانی اکثر است ثم الله اعلم **بحث خامس** رشد یرشد رشدا بمعنی صواب خلاف غی و ضلالة **و** رشاد اسم فهو راشد و رشید فاعل و صفة از ثلاثی
بمعنے زیرک و صاحب دانش و فهم **و** مرشد از مرید بمعنی راه نماینده و هادی و بهدایة رساننده **و** ارشدنی الی الشیٔ ای دلنی علیه **و** مراشد جمع مرشد بمعنی طرق
صراح گفته ارشده الله فهو رشید مراشد میان راهها الطریق الا رشد نحو الاقصد **بحث سادس** آیا رشد بفتح را و شین است در اینجا یا بضم
و سکون است دران دو قرائة اند **قرائة اولی** قرائة حمزه و کسائی است **و قرائة ثانیه** قرائة باقی قرار است **سوال** فرق ما بین این دو قرائة چیست
تفریق دران ابو عمرو کرده فقال الرشد بضم الراء الصلاح لقوله تعالی فان آنستم منهم رشدا ای صلاحا **و** الرشد بفتحهما الاستقامة فی الدین کما قال تعالی
علمت رشدا **والکسائی** هما لغتان بمعنی واحد مثل الحزن **و** الحزن **و** السقم والسقم **وقیل** الرشد بالضم الاسم وبالفتحتین المصدر یعنی رشد
اول و سکون ثانی بمعنی صلاح میباشد بدلالة آیه دیگر که اگر شما مؤانسة و معاشرة از مردم سفها و اطفال یا لغة البتی صلاح را دریافتید پس تفویض کنید بسوی ایشان
ایشان را **واما** بفتحتین اول و ثانی بمعنی استقامة در دین و ثبات رای و عقل و فهم میباشد **و بقول کسائی** این دو لغة اند بمعنی واحد چون حزن و حزن **و**
سقم و سقم **و بقولی** رشد بضمه اسم است و بفتحتین مصدر **بحث سابع** وان یروا کل آیة لا یومنوا بها **بدانکه** این جمله عطف بر یتکبرون در
مع ذلک در حکم اندیس معنیش آنکه واگر چه منکرین مشاهده و معاینه بعیون الرؤس خود میکنند هر معجزه از معجزات و هر آیتی از قرآن و هر حجتی و دلیلی از حجج و دلایل بر
حق و بطلان باطل قدیما و حدیثا بجهة تکبر خود ایمان نمی آرند ایشان بآن **و** مراد عموم لنفی السلبی یعنی نفی عموم مستلزم یعنی یکفرون بکل واحدة منها لعدم اختلاف تعم
کما هی **سوال** معنے آیه در اینجا چیست آیا لغوی مراد است یا شرعی **و** اگر مراد شرعی است آیا او بعینی کدامی است یا نه **جواب** بدانکه آیة در لغة علامة
نشانه خاصة برای شناخت آن شئی میباشد **و** جمعش آیای **و** آیای **و** آیات **و** بمعنی عبرة **و** امارة **و نزد اهل اشتقاق** اصل آیة اویة بالتحریک میباشد
نزد سیبویه مهموز الفا **و** اجوف واوی مقابل عین **و** ناقص یائی بر وزن فعلة میباشد فما کان موضع العین منه واو **و** اللام یاء فاکثر مما موضع
واللام منه یا آن مثل شویت **و** النسبة الیه اووی **نزد فراء** الایة هی من الفعل فاعلة **و** انما ذهبت منه اللام **و** لو جائت تامة لجائت آییة
لکنها خففت **و فیروزآبادی** گفته الایة العلامة **و** الشخص **و** وزنها فعلة بفتح الاول وسکون الثانی **و** فعلة بحرکه فاعلة **ج** آیات
آیائ **و** آیاء **و جج** آیائ **اما در شریعة** علم بر قول و فعل خارق از معقولات و مقولات الهی گردیده خواه بر دست انبیاء و خلفاء مخصوصه خود ایجاد
خواه بتوسط احدی تا دلالت کند بر حقیقة و صدق و ثبوت و وجود موجد و مظهر آرنده او **و** معارضه آن اصلا ممکن نباشد **پس از قرآن** خاص قطعه و طایفه
کلامی متصل باهم تا انقطاع و آخر آن باشد خواه کثیر العبارة باشد خواه قصیر و قلیل العبارة **و** آیه بر بهر اعجاز علم گردیده و آن فعل خواه اعاده وایجاد معدوم باشد
خواه بر عکس یعنی اعدام موجود چون مبتلعات عصا موسے **و** مبتلعات دو صورة منقوشه دو شیر بر تکیه مامون الرشید **و** بر حجاب و پرده متوکل ملعون هر
از ینها بالانفراد بالکل یک یک آدم را در مجلس معاینه اینها یعنی مامون الرشید **و** در مجلس متوکل لعین دریده بریده یک یک آدم را بلع و فرو برد کرده **و** بعد آن
و صورة منقوشه اصلیه خود گردیده اصلا و ابدا اثری از آن مبتلعات عصا موسے **و** از مبتلعات دو صورت منقوشه دو شیر نمودار و معاینه نشده **تنبیه** هر گاه این
شد پس لا شک در اینجا مراد از کل آیه جمیع انواع افعال از معجزات **و** اقوال الهی از کتب منزله سبحانی خصوصا سور و آیات از عبارات قرآنی مقصود و مطلوب بود
لفظ کل آیه میباشد **پس** اینجمله وان یروا کل آیة اخبار و اعلام تعجبی بمعاصرین آنحضرت میباشد که طوایف اکابر متکبرین کفار و فجار تا بقا خود ایمان در
استقبال نخواهند آورد و غرض ازین اخبار تسلی نبی و قطع طمع پیغمبر از ایمان آوری ایشان میباشد **بحث ثامن** وان یروا سبیل الرشد لا یتخذوه

جواب سوال معنی آیه لغوی و شرعا و وجه اشتقاق و ماخذ آن چیست

سبیلا و ان یروا سبیل الغی یتخذوه سبیلا و این عطف تاقبل ستگویا بمورد بیان و لا یومنوا میباشد که سبیل رشد عبارة از طریق هدایة و دین حق صحیح ثابت
بعلم و عمل و سبیل غی غوایة و ضلالة بخلاف حق صحیح میباشد بنابر آن یعنی و اگر معاینه و مشاهده هم میکنند بعیون الرؤس خود همه کفار متکبرین طریق صواب و راه
مستقیم را عینا آن راه حق ثابت صحیح دیده دانسته عمدا نمیگیرند و ترک آن بجهة تکبر و عناد و جهل خود علانی میکنند و اگر طریق ضلالة و راه باطل می بینند و
بچشمهای خود معاینه مینمایند آن راه باطل و ملت کفر و عاطل ابحار عنبة دل میگیرند و بحسب آن کفر را بعمل میآرند و بقولی مراد از رشد ایمان و از غی کفر و
شرک میباشد و بقولی مراد از رشد هر امر محمود و معقول منزول من الله و از غی مراد هر امر مقبوح و مقدوح مذموم فی العقل میباشد عند الله فالحاصل ان الاکابر
المتکبرین من الکفار و المشرکین ان یروا و یعرفوا طریق الحق الواحد عینا عمدا یترکوه و لا یتخذوه و لا یختاروه لانفسهم طریقا فی الدین لیسلکوه فیه
و یصلوا الی الصواب و الحق و الهدایة المطلق الرشاد المحقق و ان یروا و یعرفوا قطعا طریق الکفر و الضلال اختاروه و یتبعوه بسبب رسوخ
کفرهم السابق و ترک نظرهم فی الدلایل و اعراضهم عن الاصغاء فذلک عادتهم قدیما و حدیثا حاصل این آیه شریفه آنکه اکابر متکبرین مشرکین و کفار و فاسقین
فجار اگرچه معاینه میکنند و قطعا طریق حق و صراط مستقیم و احد بحق و هدایة و سداد و صواب مطلق را عینا و قطعا بشناسند آنرا چرا برای نفوس خود آن طریق حق صحیح
موصل الی الله را در دین ایثار و اختیار نمیکنند تا بسبب آن و سلوک در آن بسوی صواب حق ثابت و هدایة و رشد مطلق بلا تردید برسیدند بل ترک آن صراط
مستقیم ثابت را عمدا و عنادا شناخته و دیده میکنند و اگر کفر و راه ضلالة و غوایة را قطعا دانسته بجای آن ایثار و اتباع و اختیار او بر دین حق مینمایند بسبب رسوخ
کفر بدایتی و سابقی و تقلید اسلافی و طمع جیفه دنیاوی و ترک نظر بالکل میکنند در حجج و دلایل و اعراض مطلق مینمایند از آنها و گوش گذاری انبیا هم عقلی و آثار حسی
پس این اکابر کل کفار متکبرین را قدیما و حدیثا همین عادة مستمرا میباشد و هر که چنین احوال و کردارش با شد او چگونه مهتدی و رستگار میشود لهذا ما هم آنها
بسوی همان حالة وا میگذاریم و ابلاغ میشویم چه خود عاقل فاعل مختار میباشند من شاء فلیومن و من شاء فلیکفر و لا اکراه فی الدین بعد نصب دلایل و ازاحه علت
و اگذاشتن آنها بحالة خود تعبیرش بسا صرف شده ثم الله اعلم بمراد کلامه **بحث تاسع** ذلک بانهم کذبوا بایاتنا و کانوا عنها غافلین ذلک مبتدا و
بانهم مع جمله خبرش است و غفلة بمعنی بی خبری و ذهاب یاد و معلوم از قلب بفتور او میباشد در **مصباح** گفته الغفلة غیبة الشیء عن بال الانسان
و عدم تذکره له و قد یستعمل فیمن ترکه اهمالا و اعراضا کما فی قوله تعالی و هم فی غفلة معرضون یقال منه غفلت عن الشیء غفولا من باب قعد و له
ثلثة مصادر غفول و هو اعمها و غفلة بوزان تمره و غفل بوزان سبب و اغفل اغفالا **بحث عاشر** و این مشار الیه ذلک خلاف کردند نزد
بعضی بصرفهم عن الآیات نزد بعضی باتخاذ ایشان غی و ترک طریق رشد نزد بعضی رشد هر امر محمود و ممدوح و غی هر امر مقدوح مذموم میباشد
تنبیه پس اینجمله تذییلیه در بیان سبب ترک رشد و اخذ سبیل غی وارد شده یعنی آن ترک دین حق و اخذ راه کفر باطل کردند بجهة آنکه ایشان تکذیب میکردند
و غلط و دروغ میشمردند آیات و معجزات و بینات ما را حمل بر جادو و سحر و نظر بندی میکردند و کانوا عنها غافلین سبب دیگر از تکذیب ایشان بیان کرده که ایشان
از غافلین و معرضین از آیات ما بودند چه اصلا ببرهان و نظر و تامل در آیات ما منکر دند و هر کس که گوش و نظر و تامل نکند دلایل و حجج و بینات را البته او بی خبر و بی
اطلاع و غافل از حقیقة احوال چون ساهی و ناسی میباشد **اشکال** شرط تکلیف حصول معرفة و علم بتکلیف و بکیفیة میباشد و هرگاه ایشان غافل و بی خبر از حقیقة
حال بودند **پس** هر غافل و بی معرفة و بی اطلاع از حال تکلیف عقلا و شرعا غیر مکلف و لا با خود بجهة غفلت میباشد پس چرا در باره ایشان توبیخ اعم و تهدید
اتم وارد شده **جواب** بدو وجه است **احدهما** ایشان بعناد و جهل و کبر خود را از غفلة انداختند و متعظ و متوجه نشدند و عمدا اعراض کردند لهذا مستحق ذم
و توعید میباشند **ثانیهما** آنکه این غفلت در اینجا تشبیهی است نه غفلة حقیقی که زوال علم و تذکر طبعا از قلب باشد چون صم بکم عمی فهم لا یبصرون **پس**
مراد آنست که رفتار و کردار از دین و دلائل ها شنیده و دیده و فهمیده چون غافلان و بیخبران از حقیقة حال با آنها میکردند لهذا بذم و وعید مستحق گردیدند اشکال عاید
نمیشود **و بعض اعلام** فرمودند که بکبر ایشان سبب دو چیز گردیده **اولهما** صرفهما عن تدبر آیات الله و عن النظر فیها **ثانیهما** مورث غفلة لانهم
و اظبوا علی الاعراض عنها حتی صاروا بمنزلة الغافلین عنها فلاجل ذلک ترکوا سبیل الرشد و اخذوا سبیل الغی و الضلالة ثم الله اعلم **بحث**
حادیعشر و الذین مع جمله بابعدش مرفوع المحل بالابتدا و حبطت اعمالهم خبرش است **بحث ثانیعشر** حبوط در لغة بمعنی سقوط العمل و الجزا میباشد
کاندیعمل از حبط یحبط حبطا و حبوطا و اصل حبوط ورم و مرضی هست که در بطن شتر ناشی میشود **در مجمع** فرموده اصل الفساد من الحبط و هو داء یاخذ
البعیر فی بطنه من فساد الکلاء علیه و یقال حبطت الابل تحبط حبطا اذا اصابها ذلک و اذا عمل الانسان عملا علی خلاف الوجه الذی امر به یقال حبط

جواب اشکال شرح تکلیف حصول علم تکلیف است پس تکلیف غافل غیر مکلف از ایشان ناشی شد

WWW.MAABLIB.COM

بحث ثالث عشر والذین کذبوا بآیاتنا ولقاء الآخرة حبطت اعمالهم **و** این عطف بر جمله ماقبل است **پس** آیا این اخبار خاص از احوال متکبرین مذکورین است **یا** عام از کل کفار مکذبین در این دو وجه اند عمومیت اولی و در ان داخل نیز متکبرین مذکورین اند **پس** معنیش آنکه و آنانکه تکذیب میکنند و دروغ بشمارند معاجز و بینات الهیه را که دال بر وجود واحد اله و بر صدق نبوة انبیاء و خلافت خلفاء منصوبه منصوصه نعم و کتب الله اند **و** تکذیب مینمایند حشر و نشر و جزا و سزا جسمانی بروز قیمة را ساقط میشوند همه عملهائے نیک ایشان را پس جزائی و ثوابی بر اعمال معموله خود اصلا نمییابند زیرا که خلاف نهج مطلوب بوقوع آمدند و آنچه بخلاف وجه مطلوب بوقوع میآید او غیر صحیح و لاثابت باطل کالعدم میباشد **پس** آنچه غیر ثابت و غیر صحیح در وقوع میباشد جزا او هم غیر لازم و لاثابت عقلا و نقلا است **و** عدم استحقاق جزائی را تعبیر بحبط عمل کرده میشود یعنی ایشانرا نه عملی ثابت و نه جزائی و حقی بمقابل آن دارند **و** معنے احباط بالتفصیل مکرر در مجلدات سابقه خصوصا در مجلد اول در سورة بقره ذکر شده **در کشاف** در لقاء الآخرة گفته یجوز ان یکون من اضافة المصدر الی المفعول بمعنی ولقائهم الآخرة و مشاهدتهم احوالها **و** من اضافة المصدر الی الظرف بمعنی ولقاء ما وعد الله فی الآخرة انتهی جواب سوال تقدیرے هست که این اضافة لقاء بچه است **زمخشری** جوابش بدو وجه داده **احدهما** جایز است اضافه بمفعول به خود چون لقائهم الآخرة تقدیر باشد بمعنے مشاهده ایشان احوال قیمة را **ثانیهما** جایز است که این اضافة مصدر بظرف باشد بمعنے لقاء ما وعدهم الله فی الآخرة **اشکال** این آیه دلالت دارد که بعض اعمال کفار صحیح اند و بتکذیب آیات و تکذیب یوم الجزاء یوم الحشر و النشر باشد حبط صحیحه اعمال نهامی شود و عقل و عدل مقتضی است که بجهة شرک که از اعاظم و اصل اصول جرایم و اقبح قبایح است کل افعال و اعمال غیر مقبول و غیر ثابت باشند پس تصحیح بعض دون البعض و البطال آن بعد الثبوت لایجوز است موجب جهل الهی از حال و مآل و ظلم بفاعل میباشد **جواب** بدانکه اعمال و افعال خالی از دو حال نیست **یا عقلی** محض اند بغیر اشتراط نیت تقرب ایمان **یا سمعی** محض اند مشروط بایمان و بنیت تقرب افعال معهوده الیهم معهوده **پس** آنچه از مستحسنات عقلیه بغیر شرط باشد چون مداوات و معالجات مریضان **و** خلاصی مظلومان **و** بنا ر قناطیر **و** صفایع **و** امن طرق از سارق و قاطع **و** حفر آبها بین راه برائے آبخوری مسافران **و** بنا ر کاروان سرائے **و** الباس عریان **و** انفاق جایعان و امثال اینها امور اخر **و ایضا** اعواض الام و مریض ابتدائی در غیر حق مکافات البته در اینچنین امور مستحسنه جزائی و ثوابے عقلا لازم و ثابت است **نزد اهل ظاهر** و در حدیث اگر در آخر اعظم مبطلات اینها الفعل نیاورد **پس** آنچه در احادیث و آیات ذکر حبطت اعمالهم آمده او محمول بر ابطال این اعمال و حبط ثواب آن عبادات **نزد امامیه** و محققین شعریه جزاء اینچنین اعمال عقلیه یا بهالازم الحصول خواه در دنیا **و** الا در عقبی تخفیف جزئی از عذاب میباشد **آیا** دایما تفریقا علی الاقساط یا یکدفعه منقطع باشد در ان خلاف بدو قول کردند **اما عمل سمعی** که مشروط بعد تصدیق و ایمان و کل دین پس آن اعمال اگر مکذبین کفار بکل دین اسلام **یا** ببعض ضروری آن چون عود محشر جسمانی بر عمل سمعی معهودے را اگر بعمل بیارند او فی الاصالة غیر صحیح و لاثابت است زیرا که او بحسب شرط مشروط فی الصحة بود نیامده **پس** ببطلان اصل عمل فی البدایة جزایش و ثوابش در آخر نمیباشد زیرا که قاعده کلیه عقلیه و شرعیه اذا ابطل الشرط بطل المشروط معا میباشد **تذنیب** پس اینچنین حالت را تعبیر بحبطت اعمالهم در کتاب الله و سنت رسول الله وارد و بر ان محمول شده نه بر حبط عمل و ثواب بعد ثبوت آن چه او موجب جهل او ظلم عامل لایجوز است **جواب ثانی** بعض اعلام اینجا فرموده که بالا هرگاه ذکر حال متکبرین غافلین فرمود **پس** اینجا از اینها مع عموم کفار مکذبین احوال اعمال اینها ذکر فرموده **واعلم** یجوز ان یظن انهم یختلفون فی باب العقاب لان فیهم من یعمل بعض اعمال البر فبین تعالی حال جمیعهم سواء متکبرا او متواضعا او کان قلیل الاحسان او کان کثیر الاحسان فقال والذین کذبوا بآیاتنا ولقاء الآخرة یعنی بذلک جحدهم للمیعاد و جرأتهم علی المعاصی فبین تعالی ان اعمالهم محبطة یعنے **بدانکه** مظنون است که کل کفار مختلف در عقاب باشند زیرا که در ایشان کسی که بعض اعمال بر و نیک بکند پس او سبحانه ذکر کرد احوال کل ایشان را بالسویه خواه متکبر غافل باشد خواه متواضع خواه قلیل الاحسان خواه کثیر الاحسان پس در اینجا با کل ایشان فرمود آنانکه تکذیب بآیات ما و بحضور و حصول عالم آخرة کنند یعنی با حیا ر قیمة و حصول جزاء و سزاء را انکار نماید و جرئة بر کفر و شرک و معاصی نماید پس در اینجا بیان کرد که کل اعمال مبروره و حسنه ایشان چه عقلی باشند چه سمعی حبط و ساقط می شوند پس جزا نیکی اعمال ایشان بسبب موت و فوت ایشان بر کفر باطل محض گردید اصلا صله نیکی بایشان نمیرسد **و** تمثیلش چون حوض گلابی یا کیوڑا خوشبودار گوارا باشد بعد از پر کردن او در او یک جزو آب از قاذورت و نجاسات متعفنه القا شود همه آن حوض گنده و نجس و حقیقة و ماهیة و صفات و متبدل میشود **و** همین قول قائلین بموافات است بمصداق **آیه** اوفوا بعهدی اوف بعهدکم تا مرگ و موت عمل نیک هر عامل ودیعة و بطور امانة مابین الدرجتین میباشد **پس** اگر وقت موت بتصدیق و ایمان رفت جزاء عمل نیک عمری باو حاصل میشود **و** الا النعم و صله

باطل میشود

جواز اشتمال البیر در الآیة دارد حکم کفار عمل نیکی دارند متکذب بآیات ببطلان میشود ۲

باطل میشود **بحث رابع عشر** هل یجزون الا ما کانوا یعملون **بدانکه** هل درینجا صورة استفهام است ولکن مراد آن انکار و توبیخ است **آیا** بتکبر یا تکذیب مخصوص کافر نه توحید ثانی بابنها باشد یا عام یعنی لفارست یا اعم یعنی مومن که فرا است دران وجوه وارند **در مجمع** فرموده معناه لیس یجزون الا ما عملوه ان خیرا فخیرا و ان شرا فشرا انتهی یعنی ایشان جزائی نمیابند در دنیا مگر آنچه ایشان آنرا بعمل و بفعل آورده باشند اگر عمل نیک کرده باشند جزای نیک بیابند و اگر عمل بد کرده باشند جزای بد بیابند **رازی** گفته وفیه حذف والتقدیر هل یجزون الا بما کانوا یعملون او علی ما کانوا یعملون **سعودی** گفته لا یجزون الا جزاء ما کانوا یعملونه من الکفر والمعاصی **در مدارک** در تفسیر این گفته وهو تکذیب الاحوال تکذیب الارسال **خطیب** گفته لا ثواب لهم الا جزاء ما کانوا یعملون من التکذیب التکذیب **اشکال** ظاهر این آیه هل یجزون الا ما کانوا منافی حبطت اعمالهم است **جه** حبطت اعمالهم دلالة دارد بر بطلان جمیع اعمال مکذبین بتکذیب شان میشود و جزای ایشان برانها داده نمیشود خواه صالحات داشتند خواه طالحات **وانچه** هل یجزون الا ما کانوا یعملون دلالة دارد بر خلاف انها یعنی ایا جزاء با تبا داده میشود مگر بجمیع آنچه از نیک و بد بعمل آورده‌اند **و جمع** تناقضین چگونه جایز باشد زیرا که هرگاه خباط ثابت و واقع شد پس عملی باقی نماند جزا که بر عملی بنها داده شود **جواب** مراد ازین که جمیع نوعین اعمال از نیک و بد حبط شد مراد از حبطت اعمالهم سقوط و حبوط حسنات ایشان که مشروط به تصدیق و ایمان است میباشد **پس** از انها ظاهر شد که حسنات باقی نماند از انها مگر اعمال کفریات و معصیات **تنبیه** هرگاه این اصح شد **پس** مراد از آیه هل یجزون الا ما کانوا یعملون نیست مگر همان اعمال کفریات **پس** جزا همین قبایح معمول بانها داده میشود **بلی** لفظ جزا مشترک الاستعمال حسنات و سیئات معا میباشد **پس** منافی ابین الآیتین نیست **تنبیه** تر تمسک اهل ستة باین آیه دلالة است بر ذخل مختار بودن و اراده بودن بندها و چه کبر و تکذیب و غیر بها اسناد بانها کرد ایضا ثابت شد هل یجزون الا ما کانوا یعملون بندگان عامل اعمال خود بالاختیار اند و الا وصف ایشان بیعملون نمیکرد **پس** باطل شد قول مجبره که خالق اعمال عباد خدا است **ایضا** ابو هاشم گفت که این دلیل است ان تارک الواجب یستحق العقاب بمجرد ان لا یفعل الواجب **دیگر** ان گفتند این آیه دلالة دارد علی انه لا جزاء الا علی العمل ولیس ترک الواجب بعمل فوجب ان لا یجازی علیه فثبت ان الجزاء انما یحصل علی فعل ضده و همین قول اشاعره است

قوله تعالی

وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ ۞ ترجمه ایند وایه

یعنے فرا گرفت قوم موسے مع سامری که یکی از اول اجل منافقین امت یهود در عصر حضرت کلیم الله بود یعنی ان **سامری** منافق زرگر کاملی بود بعد از حرکت موسی بکوه طور از زیورات طلا و نقره از مملکت فرعون جمع کرده و گرفته نزد سامری جمع کرده شد بامر هارون نبی چونکه بامت موسے اموال غنیمة حلال نبود بر یهود پس نقدین اسامری گداخته از قالب بصورت و هیئت گاو ساله بدنی را بابدون روح ولا حیوة برآورده جسد گاو ساله صنعتی کرده بود مراورا آواز و صدای چون صدای گاو ساله میآید و شنیده می شد آیا ندیدند و معاینه نکردند بنی اسرائیل یعنی دیدند و دانستند که آن گاو ساله جمادی سخن و کلام نمیکند ایشان را و هدایت و راهی هم نمی نماید ایشان را بطرفی و جائے معهذا الحال بنی اسرائیل بگرفتند آن گاو ساله را معبودیت و الهیت و گردیدند و شدند ایشان ستمگاران بر جانهائے خود بعذاب نار ابدی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** حلیهم سه قرائة اند **قرائة** حمزه و کسائی حلیهم بکسر الحاء و اللام **و قرائة** یعقوب بسکون لام و فتح حاء **و قرائة** باقی قراء بضم حاء و کسر لام است **و** هر کس که بضم حاء و کسر لام و ادغام یا میخواند نزد او جمع حلی چون ثُدی و ثدی است **و** هر کس که بکسره حاء و لام و تشدید یا میخواند نزد او کسره باتباع کسره میباشد **و** هر کس که بفتح حاء و سکون لام میخواند نزد او واحد اسم جنس میباشد اطلاق بر قلیل و کثیر در بر واحد و بر جمع میشود **زمخشری** و **رازی** و غیر او گفتند والحلی علی التوحید اسم ما یحسن به من الذهب و الفضة **و** بقولی بمعنی ما یتزین به من اشیاء الزینة لبسا و تعلیقا یعنی حلی عبارة است از اشیاء زیور و زینت از طلا و نقره و جمیع آنچه از اشیاء تزیین لبسا و آویختن و بستن میباشد **در مصباح** گفته از حلیت المرئة حلیا ساکن اللام البست الحلی او اتخذته **و** علقته علی جسدها **و** جمعه حُلیّ والاصل علی فعول مثل فلس و فلوس **و** الحلیة بالکسر الصفة **و** الجمع حلی مقصور و تضم الحاء و تکسر و حلیة السیف زینته **ابن الفارس** گفته

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال طاهر هل یجزون الا ما کانوا ... منافی حبطت اعمالهم است

وتحنت لم تدلبست الحلوا و اتخذته وحليتها بالتشديد لبستها الحُلي واتخذته لها لتلبسه **درمجمع** فرمود الحلي ما اتخذ للزينة من الذهب و الفضة
يقال حلي الشيء في عيني يحلي حلواً وحلا في فمي يحلو حلاوة و حليت الرجل تحلية اذا وصفته بما ترى منه و تحلى بكذا تزين به و تحسّن **بحث ثاني**
بکسر اول اسم گاوساله و گاو بچه نزدیک ماهه میباشد چنانچه در **مصباح** گفته والعجل ولد البقرة ما دام له شهر بعده ينتقل عنه الاسم والانثى عجلة والعجول و
وجه تسمیه گاوساله بعجله بعضے گمان بُرده که برائی ان نامیده که او بعض تولد بسرعة حرکة قیام وقعود ومشی میکند ماخوذ از عجل یعجل عجلاً از باب ضرب بمعنی
حضر و استعجل فی امره میباشد **بحث ثالث** جسد بمعنی بدن و جمعش اجساد **در مصباح** گفته الجسد جمعه اجساد ولا يقال لشيء من خلق الارض جسد و
جسد اجساد است و برای هیچ چیزے از خلق زمین جسد اطلاق نمیشود **در بارع** گفته لا يقال الجسد الا للحيوان العاقل وهو الانسان والملائكة والجن و
يقال لغيره جسد الا للزعفران والدم اذا يبس ايضاً جسد و جاسد و من هذا قوله تعالى فاخرج لهم عجلاً جسداً اي ذا جثة على التشبيه بالعاقل و بالجسد
والجساد بالكسر الزعفران ونحوه من الصبغ الاحمر والاصفر **درمجمع** فرمود والجسد جسم الحيوان مثل البدن وهو روح وجسد فالروح ما لطف والجسد
ما كثف والجسم يقع على جسد الحيوان وغيره من الجمادات یعنی جسد جسم حیوان مثل بدن میباشد و او روح و جسد معاً است و روح آنچه لطیف و جسد آنچه
کثیف باشد و جسم اطلاق و واقع میشود بر جسم حیوان وغیر حیوان از جمادات **بحث رابع** خوار بضمه خاء معجمه فوقانیه و فتح واو در حقیقه آواز گاو نر و صوت غلیظ
میباشد **درمجمع** فرمود والخوار صوت الثور وهو صوت غليظ وبنائه فعال يدل على الآفة نحو الصراخ والعطاس **زمخشری و طبرسی** وغیرهما نقل
کرده اند از قرائة امیر المؤمنین علیه السلام جؤار بجیم معجمه مضمومه مع همزه بمعنے صیحه و آواز شدید بلند میباشد کما قالوا و قرء علي عليه السلام جؤار بالجيم والهمزة من جأر
اذا صاح **بحث خامس** اتخذ قوم موسى من بعده **بدانکه** اتخاذ اجتباء شی برای امری از امور باب افتعال از اخذ یاخذ اخذاً بمعنے گرفتن میباشد
کما قال الطبرسي الاتخاذ اجتباء الشيء لامر من الامور فهؤلاء اتخذ العجل للعباد* **پس** معنیش آنکه گرفت قوم بعد از حرکة و رفتن موسے بمیقات الهی بمقام طور
این مختار اکثر مفسرین است و محتمل است که ضمیر بعده راجع بسوی اهلاک فرعون باشد و معنیش آنکه گرفت قوم موسے و ساخت بعد اهلاک فرعون از حلیات
طلا و نقره از اموال و خزاین فرعونیان گاوساله ذوالجسم را و متفق علیه مفسرین است که جسد گاوساله طلا و نقره را خاص سامری بنا کرده و ساخته چه او زرگر کاملی
صاحب صنعة مشهور و معروف در بنی اسرائیل بوده **تذکره** بدانکه فرعون مع کل تبعه او غرق بحر شدند و قوم بنی اسرائیل هر گاه از غرق بحر نجات و بکنار بحر بسلامة
رسیده و در کنار آن بتخانه و اصنام گاوساله پرستے دیدند در عیون ایشان موقر و در قلوب ایشان مرغوب و محبوب و مرکوز دفعة گردیده بموسے در همان آن و مقام بلا
اختیار اجعل لنا الها كما لهم الهة درخواست گاوساله پرستی کرده بودند و همان رغبة در قلوب شان بکمال تا حرکة موسی بطور باقی بود و آن ذوق و شوق قلبی بعد موسی
مع حضور هارون نبی رسیدند و گاوساله پرستے شام و صباح تا چهل روز بکمال محبة و رغبة خود میکردند و نهی و زجر هارون بعد بلوی بکرات و مرات اراده قتلش کردند
اشکال هرگاه متخذ و صانع گاوساله خاص شخص واحد سامری یهودی بوده **پس** اسناد اتخاذ الی القوم کلهم خلاف واقع چرا کرد **جواب** دران وجوهی
چند اند **اولها** سامری از قوم بنی اسرائیل مرد زرنگی هشیار بسیار بود و لهذا مطاع و موقر ایشان بود **ثانیها** سامری زرگر زیور ساز بانواع صیغه عجیبه در
عملیات زیورات و مزینات مشهور بود **ثالثها** در امة بسے اول و راس المنافقین بود **رابعها** از دعایه اصنام پرستی محرک انها و معهم قایل اجعل لنا الها كما لهم
الهة سامری با اصل نفاق باطنی خود بود **خامسها** چونکه اموال غنایم بر قوم موسے حلال و مباح و در اموال غنایم آن قوم مامور باحراق بودند و نزد او جمیع نقره و طلا مملکت
فرعونیان جمع کردند **سادسها** برضا و اراده بنی اسرائیل آن نقره و طلا را سامری در آتش انداخت **سابعها** بمشاوره و رضا بنی اسرائیل سامری از ان
طلا و نقره گداخته را در قالبی ریخته جسدی گاوساله شکل که در ان بتخانه مقبول دیده بودند از قالب برآورد و در حالة ریختن طلا و نقره مشت خاکی از زیر پای جبرئیل
یا از زیر پای فرس جبرئیل که حین غرق شدن فرعون سامری برداشته بود در قالب او انداخت **پس** آن جسد گاوساله را باثر انخاک صراحی و صباحی و
صوتی حاصل شد **تنبیه** بر ان بوجوه اسناد اتخاذ الی کل القوم فرموده **جواب** مفسرین بدو وجه آخر زیاد کردند چنانچه **رازی و زمخشری** و غیرهما
فرموده اند **احدهما** ان ينسب الفعل اليهم لان رجلا منهم باشره و وجد فيما بين ظهرانيهم كما يقال بنو تميم قالوا كذا والقائل واحد و لانهم كانوا
مريدين لاتخاذه راضين به فكانهم اجتمعوا عليه یعنی حاصلش آنکه نسبة فعل صنع عجل بسوی قوم جمیعاً شده هر چند از قوم واحدی فاعل و قایل باشد و این صحیح
بدو وجه **یکی** آنکه از حاضرین مجتمعین قوم اگر احدی فعلی کرد یا قولے گفت و قومش منکر از ان نشد معلوم شد که کل قوم با آن راضی و مرید بوده اند **دیگر** آنچه ایجاد و ابداع
بحضور جمعی و قومی کرده میشود هر چند واحدی از ان قوم کند اسناد آن فعل بسوی کل ایشان میشود چنانچه گفته میشود که بنی تمیم و بنی اسد چنین گفتند و چنین کردند

جواب اشکال صانع گاوساله خاص شخص واحد سامری بود اسناد الی القوم چرا

و هكذا در ایجاز دوم

WWW.MAABLIB.COM

وهکذا در اینجا از قوم بنی اسرائیل سامری واحد کرد وانها باقی ور اضی بان چه اصل سبب بادیه آن از طلا و نقره باو جمع کرده آوردند و مرید و طالب آن بوده زنند
لهذا اسناد آن بسوی ایشان جمعاً شده **وثانیهما** ان یراد و اتخذوه الهاً و عبدوه یعنی بجهة آن بسوئے ایشان اسناد شده چه ایشان آن گاؤ ساله را بهیئة
کردند **بحث سادس** من حلیتهم عجلا **بدانکه** این لفظ من متعلق باتخذ است چون من اول برائے اختلاف دو معنی ابها **فان الاول** یعنی من بعده
للابتداء **والثانی** للتبعیض **و** جایز است که من اول برائے بیان **ومن ثانی** متعلق بمحذوف حال از ما بعد خود است **واما** عجلا منصوب بمفعول اتخذ باشد **و**
جسدا منصوب ببدل از عجلا است **بحث سابع** در معنی من حلیهم عجلا جسدا یعنی بعد حرکة موسے بطور قومش از زیورات طلا و نقره خود گاؤ ساله ذو الجسم
والجسد را ساخته بالهیئة خود گرفتند و عبادت شب و روز باو تا مراجعة موسے از طور یا تا چهل روز میکردند **ومفسرین** بعد اتفاق بر اینکه سامری صانع گاؤ ساله
خاص مع اتفاق و اراده و رضا قوم از جمیع انواع زیور نقره و طلائی که نزد ایشان بود بعد گداختن آن گاؤ ساله را از قالب برآوردند **و** برائے عبادة خود او را معبود
کلهم گرفتند **پس** در جسدا و که **ایا** آن جسد طلائی جمادی بود **یا** بدن او مع الروح گردیده در آن بدو قول خلاف کردند **قول واحد** مختار جمع غفیر مفسرین
جبریه و غیرهم است که مراد از جسدا بدن روح ذو الحیوة ذو اللحم والدم والعظم والشعر آن گاؤ ساله از قالب برآمده و مراد از صا رد آواز گاؤ ساله بود **واما** در خوار
و صدا رو همین میمنود انا الهکم واله موسی چه نزد ایشان تقلیب ماهیة طلا و نقره بلحم و عظم و ذو الحیوة و صدا بسبش این بود وقتیکه فرعون مع قوم خود تعاقب
موسے کردند یکبار بحر رسید اسپهائے فرعون و لشکر او اقدام در بحر میکرد و جبرئیل بر مادیان ابلق **فرس الحیوة** بروایة ثعلبی و غیره نامش بوده و بر او سوار
شده پیش پیش ایشان میرفت **و** زبان از اسپ فرعون و لشکرش بوی آن مادیان جبرئیل تعاقب او بلا اختیار کردند **و** هر جا که فرس جبرئیل پائی خود مینهاد بمحض داشتن
پلئے سبزه و ریاحین دفعة در انجا میروئید **وسامری** مرد زرنگی هشیار بود دانست که آنخاک زیر سم این کرامتی دارد بمص قرآن قبضه خاکی از زیر پائی فرس
جبرئیل برداشته نگاه داشت **پس** وقت گداختن آن نقره و طلا سامری قدر خاکی از آن در قالب گاؤ ساله وقت ریختن حلی گداخته انداخت **و** سبب تبدیل و تقلیب
مادیة نقره و طلا بلحم و عظم و دم و حیوة او گردید **و** بر تبدیل طلا بلحم و دم و روح دو دلیل ذکر کردند **دلیل اول** قوله تعالی عجلا جسدا له خوار **و** الجسد
اسم للجسم الذی یکون من اللحم والدم والعظم والحیوة **ومنهم** من نازع فی ذلک فقال بل ... سدا اسم لکل کثیف سواء کان من اللحم والعظم والدم
اولم یکن الجسد کذلک یعنی جسد اسم است برائی بدنیکه از لحم و عظم و خون و حیوة باشد **پس** مراد اینجا عجل ... عظم والدم و روح باشد **وجواب** این بعضے فرمودند
لا نسلم ذلک چه در لغة جسد اسم برائے هر چیز کثیف میباشد خواه از لحم و دم و عظم و روح باشد خواه نباشد یعنی بر جسم ذوی اللحم والحیوة و بر غیر آن هر دو اطلاق
میشود **دلیل ثانی** انه تعالی اثبت له خوار وقرائة علی له جوار بالجیم والهمزة ذلک صریح بان له صوت و صراخ والصوت والصراخ مستلزم للحیوان الحی
فثبت ان ذلک العجل کان من ذی الابدان الاحیاء یعنی او تعالی در اینجا اثبات کرد که مر آن جسد را خوار بود و مصرحش قرائة جناب امیر هم له جوار از جار هست
و آن صریح بمعنے صوت و آواز نقره میباشد و صوت از جماد ممتنع است بل صوت از لوازم اجساد و ابدان ذوی الاحیاء حیوانات میباشد **پس** باین جهة ثابت
شد که آن گاؤ ساله ذو اللحم والحیوة بود **والجواب** انا لا ننکر عن الخوار له بل له خوار بصنعة السامری فیه علی وجه مخصوص و لکن ننکر بان العجل
کان جماداً لا ذو لحم و روح و صوت ذاتاً و طبعاً یعنی ما منکر نیستیم از اینکه آن گوساله را صوتی نبود بل بصنعت سامری بوجه مخصوص سبب ظهور خوار در ان وضع
کرده بود **و** لکن منکریم اول از اینکه آن گاؤ ساله جسم جمادی بالجسم و لا روح و خوارش شبیه بصوت بقره بود چه صوت و تکلیم و حس و حرکة از صنم جمادی بذاته و
طبعه ممتنع و محال است **پس** قول بتبدیل و تحویل ماهیة آن گاؤ ساله جمادی بلحم و دم و عظم و روح و کلام بصوت حقیقی بقره حیوانی باطل میباشد **اشکال** چه نکه
اینحال من باب الامتحان و ابتلاء بنی اسرائیل بوده **و** در ابتلاء جایز است که او تعالی بتاثیر خاک پائی فرس جبرئیل تقلیب و تبدیل و تحویل حقیقة مادیة آن گاؤ ساله
بلحم و دم و روح و صوت و کلام خالق کرده باشد **و** موید ش آنچه ثعلبی در **عرائس** از مفسرین نقل کرده که موسے بامر الله آن گاؤ ساله را ذبح کرده **و** بامر موسے
جبرئیل سامری بر بدن بوح گاؤ ساله شاشیده بغرض توهین او و در آتش جسدش سوزانیده و خاکسترش در رود نیل پاشیده و قالوا فاخذ موسی العجل فذبحه
ثم بردکا ثم احرقه و جمع رماده **و** امر السامری بالبول علیه استخفافا به و تصغیراً له ثم ذره فی ماء النیل فذلک آیة و انظر الی الهک الذی ظلت علیه عاکفا **ایضا**
ثعلبی و سیوطی در **در منثور** دو روایة کردند که قال موسی یا رب فمن جعل الروح فیه قال نعم انا قال فانت اضللتهم یا رب قال تعالی انی رایت ذلک فی قلوبهم
فیسرته لهم **و** بهمین مضمون بطرق خاصه هم روایة شده **جواب اول** نزد ما آنکه خالق مبرا و منزه متعال از ضلال خلق و ایجاد ضلاله و کفر است **پس**
نزد ما انها این تقلیب و تحویل و تبدیل ماهیة جمادی بلحم و دم و روح و اجراء اظهار صوت انا الهکم واله موسی بر خلاف واقع در حال امتحان و ابتلاء و غیر آن اصلاً

و ابدا جایز نیست چه چنین تلبیس از ملبس لعین شر و البس و اقبح میشود تعالی الله عن ذالك علوا کبیرا **جواب ثانی** متمم این آیه الم یروا انه لا یکلمهم و لا یهدیهم سبیلا ضمیر فاعل در هر دو صیغه لا یکلمهم و لا یهدیهم عاید بعجل است **پس** این دلیل قطعی است بر عدم تقلیب تبدیل ماهیة جسد جمادی بلحم و روح و موی بر آوردن آن گاوساله **و** بر عدم تکلم و تکلیم او بقوم **پس** وقتیکه خود قرآن ناطق بر نفی آن باشد واضح و ثابت شد قطعا که آن گاوساله جسد و جسم جمادی طلا و نقره بود و خوار در مجهول الصنعة سامری بود نه تخلیقی اله **پس** قول هذا الهکم و اله موسی از سامری بود نزد اظهار آن عجل **و** اسناد این قول در خوار عجل غلط بهتان محض باطل فی الاصالة است **و اخبار یکه** معارض و منافی برهان **و** محکم قرآن باشد او موضوع و مختلق متروک العمل وجوبا است هر چند صحیح الاسناد باشند چه متون آن فاسد و از احاد اند **و** اخبار احاد غیر حجة قاطعه من باب الظنون میباشند و تمسک و عمل بظن جایز نیست بمقابل علم قطعی بالاتفاق **و عجب العجاب** از آنکه خود اعتقاد بچنین مفاهیم احادیث ندا شته آنرا ایراد و ثبت و ضبط نماید **قول ثانی** در اینجا گاوساله جمادی طلائی را زرگر سامری از حلی بنی اسرائیل ساخته بود و هم و عظام نبود **و همین** قول مذهب عدلیه طایفه امامیه معتزله و جمهور محققین اشعریه و غیرهم است و همین معقول و مقبول است **اشکال** کل بنی اسرائیل معدم و مفقور بودند زیرا که زنان و مردان ایشان از فرعونیان بغلامی و کنیزی گرفته بودند و با نها فقط شب گذاره معاش و غذا میدادند **پس** اینکه بشب گذاره محتاج آن نقد سیم و زر و جواهرات کجا پیدا اشد که جثه و جسد گاوساله از آن تیار شود **پس** اسناد من حلیهم بسوی ایشان چگونه صحیح میشود **جواب** آن نقد سیم و جواهرات ایشان از فرعونیان بمیراث رسیده و وصول شد کما قال تعالی و اورثنا القوم الذین کانوا یستضعفون مشارق الارض و مغاربها التی بارکنا فیها **تنبیه** هر گاه این اموال شد **پس** نزد اهل سیر و تفسیر به وصورة اموال اشیا حلی فرعونیان بقوم موسی رسید **اولها** قیل کان لبنی اسرائیل یوم الزینة یوم عید و اجتماع فی السنة معینا و تیزینون فیه کلهم من الذکور و الاناث و یستعیرون الحلی من القبط فاستعاروا الحلی منهم حتی بقی تلك عندهم الی ان اهلکوا بالغرق کلهم یعنی بنی اسرائیل یوم الزینة یوم العید و الاجتماع در هر سال معین بود و از قبطیان بعاریة لباس و زیور گرفتند و آن زیور و لباس قیمتی تا غرق فرعونیان نزد یهود باقی ماند **ثانیهما** بعد غرق و اهلاک فرعونیان کلهم جمیع آنچه از املاک و اموال و اشیا خزاین و اماکن همه آن بنی اسرائیل بوعده الهی بمیراث رسید اما اشیا نقدیه انها در اعصار و ازمنه انبیا و اسلاف غنیمة جایز التصرف بمومنین هم **یا** خاص بامة موسویه نبود بل کل نقدیات و البسه را ممحور بودند که با آتش از السوختند **و اموال غنیمة** خاص حلال و مباح باین امت رحمة علیهم شده **و** این از احد خصائص این امة میباشد **پس** همه مملکت و دولة فرعونیان باسرائیلیان بمیراث رسیده **و سامری** مردی معظم و موقر زرگر کاملی بسیار و صناع مشهور بود **بنی اسرائیل** همه اشیاء فرعونی از جواهرات و نقدیات نزد سامری جمع کردند **و** باراده و رضا ایشان سامری گاوساله مقبول الشکل موضوع الانابیب دبطن او ذو الخوار از قالب بر آورد **تبصره** هر گاه این ذکر شد **پس** اموال فرعونیان منتقل بسوی یهود شده مملوک اینها گردیده لهذا من حلیهم اسناد حلی بسوی اسرائیلیان کرد اشکال چه بعد اهلاک جمیع اموال شان ملک و مملوک ایشان گردیده بود **سوال** آیا اسم فرس جبرئیل نزد افراس جنانی بود **یا** از افراس دنیائی **و اگر** از افراس جنانی بلا بال و پر بود چگونه از جنانیکه تحت عرش باشد بزمین فرود آمد سلیم رسید **و آیا** آن فرس نر بود **یا** مادیان **و آیا** اسمی آن مادیان داشت **یا** نه **و اگر** داشت چه نامش بود **جواب** از افراس جنانیه ماده ابلق رنگ بود و بالجمله این متفق جمعی میباشد **و اسمش** بروایة ثعلبی **فرس الحیوة** بود و بجای سم و قدم بنهاد هر جا که مقدم او بقوت حیوة میبافت و دفعة گل و ریاحین و سبزه گوناگون در آنجا میروئید **و سامری** مرد هشیاری بود آنرا دیده گمان کرد که اینفرس شانی و عظمی بذاته دار د لهذا قبضه خاکی از جای پای نهاد آنفرس برداشته نگاه داشت **و** در قالب آن گاوساله مشتی از همان خاک در قالب گاوساله وقت ریختن طلا گداخته **و بقول** دیگر در دهان آن گاوساله بعد بر آوردن او از قالب انداخت بسبب آن ذو الخوار و الصوت گردید **اما** در فرود آمدن از جنان سماوی خالق در فرس بال آفریده چون صعود و فرود آمدن طیر آمده و رفته باشد **و** ممکن جایز است که بامر الهی بر لخته ابر جمادی فرود آمده باشد **قال الثعلبی** و غیره فجاء جبرئیل علی فرس یقال لها **فرس الحیاة** و هی بلقاء انثی لا تصیب شیئا الا حی **فلما** راه السامری علی تلك الفرس عرفه و قال ان لهذا الفرس لشانا عظیما **و** اخذ قبضة من تراب حافر حافر فرس جبرئیل هذا قول السدی **سوال** آیا سامری همین نام از قدیم داشت **یا** نامی و اسمی غیر آن و آن چیست **و آیا** از قوم و قبیله بنی اسرائیل **یا** از قوم و قبیله غیر ایشان **پس** اینقوم از کدام ملک و بلد بودند **ایضا** چرا خاص سامری جبرئیل را دیده و شناخت لهذا خاک از زیر پای فرس او برداشت **و** بغیر او احدی از بنی اسرائیل جبرئیل را ندیدند و نشناختند **جواب** اسم اصلی سامری **موسی ظفر** بود در انتساب او در اهل سیر دو قول اند **نزد** جمعی از غیر بنی اسرائیل از اهل کرمان بود همین قول ابن جبیر است **ثعلبی** از قتاده و سدی نقل کرده ان السامری کان عظیما من عظماء بنی اسرائیل من قبیلة یقال سامره و لکن

WWW.MAABLIB.COM

کان عدو الله منافقا یعنی سامری مرد عظیمی از بزرگان بنی اسرائیل بوده از آن قبیله که مشهور بقبیله **سامره** دشمن خدا اول راس المنافقین از قبایل ضلال بود **وقال** سعید بن جبیر کان السامری **اهل کرمان** وقال غیرهما کان رجلا صائغا من **اهل باجرمی** واسمه **منجا** وقال ابن عباس اسمه **موسی ظفر** وکان منافقا قد اظهر الاسلام وکان ممن یعبدون البقر فدخل فی قلبه حب البقر لاجل ذلک صنع البقر بعد حرکة موسی الی الطور وقال للقوم قد مات موسی وهذا الهکم واله موسی حاصل همه این آنکه **نزد** قتاده **و** سدی سامری از عظمای بنی اسرائیل منافق بود و **نزد** سعید بن جبیر **سامری** از اهل کرمان زرگر بود زیور اقبطیان واسرائیلیان بانواع گوناگون طرز میساخت **از اهل باجرمی** واسمش **منجا** بود **نزد** ابن عباس اسمش **موسی ظفر** مرد منافقی مظهر اسلام وکاتم کفر عابد گاوساله از قدیم بود **و** حب گاوساله پرستی در قلبش مرسوخ بود لهذا از حرکه موسی بطور گاوساله راز خوار ساخت ببنی اسرائیل گفت که وعده مراجعت موسی بسوی شما بعد سی روز بود ونیامد چه او مرد **و** این گاوساله اله معبود شما واله معبود موسی است باین عبادة بکنید **سوال** اسم گاوساله سامری چیزی بود عینا **یا** نه بل همین عجل نامش بود **و** چرا باسم عجل نامیده شد نه بوله البقر **جواب** حمیمی منهم **ثعلبی** از حسن بصری نقل کرده اسم عجل بنی اسرائیل الذی عبدوه **بهموت** یعنی اسم گاوساله سامری که بنی اسرائیل او را باالهیة گرفتند **بهموت** بود **اما** مشهور بعجل برای آن شد که بعجلة وسرعة برآورد وعبادة باو قبل مراجعت موسی کردند **و** نیز روایة کردند **قال** الیم انما سمی العجل لانهم تعجلوه قبل رجوع موسی **سوال** آیا کل امت یهود از بنی اسرائیل گاوساله را تا مراجعت موسی الهیت گرفتند وسجده کردند **یا** بعض طوایف **و** **هارون نبی** کجا بود وچه میکرد **جواب** در این خلاف دارند **نزد اکثر** کل قوم یهود کافر بالله مشرک شدند سجده وعبادة بعجل روز وشب تا مراجعت موسی از طور بگاوساله ونزک خالق کردند **و** **بقولی** تا یکماه وخالق برهان طور بموسی وحی کرد علی التقدیرین ان قومک اتخذوا العجل الها من دونی وهو عجل ذو جسد له خوار غیر سبعین رجلا کانوا مع موسی علی الطور فانهم ما سجدوه **و** همین قول قتاده است **نزد حسن** بصری کل قوم **شش لک** یهودی بودند یکدفعه عبادة وسجده بگاوساله کردند الا دوازده هزار از انها مع هارون بغیر آن باقی ماندند وقال فلما ذوا العجل وسمعوا قول السامری افتتنوا به غیر اثنی عشر الفا **و** کان **مع** هارون ستمائة الف فعکفوا علیه یعبدونه من دون الله واحبوه حبا ما احبوا مثله شیئا قط فقال لهم هارون یا بنی اسرائیل انما فتنتم به وان ربکم الرحمن فاتبعونی واطیعوا امری قالوا لن نبرح علیه عاکفین حتی یرجع الینا موسی فاقام هارون فیمن معه من المسلمین حاصل مقال **حسن بصری** آنکه کل یهود زنان ومردان نزد هارون **شش** لک آدم بودند **و** هرگاه گاوساله سامری را دیدند وخوار او شنیدند همه بعبادة گاوساله مبتلا شدند سوای آنکه دوازده هزار آدم از انها گاوساله پرستی نکردند **و** هارون نبی بایشان فرمود ای قوم شما مفتون وممتحن شدید وپروردگار شما خالق مهربان است **پیروی** واطاعت کنید مرا وهمه عابدین عجل گفتند در جوابش ما عاکف بر الهیة وعبادة عجل هستیم تا مراجعة موسی **و** قایم بر ایمان همان مردم ماندند که با هارون بودند یعنی **نزد محققین** کل قوم گاوساله پرست بودند الا چند نفری ومعدودی قلیل که با هارون بودند **منجمله** ایشان پسران هارون **و** یوشع **و** کالب **و** انانکه انها بعد هارون خلفاء موسی وانبیاء گردیدند **و** آن هفتاد آدم که با موسی بطور رفته بودند انها گاوساله پرستی نکردند **و** همین صحیح واقوی است زیرا که واتخذ قوم موسی من بعده الخ عام است وعمومیت قوم متقضی کل است **و** استثناء بعض از ان ثابت نیست الا هارون وبرائة او بدو وجهه ثابت است بقران **و** بنبوة که مشروط بالعصمة است **و** در هارون هر دو بنبوة وعصمة بلا خلاف ثابت است **و** برائة انانکه بعد هارون وموسی چون اولاد هارون **و** کالب **و** یوشع **و** غیرهم خلفاء واوصیاء موسی گردیدند **و** آن هفتاد نفر که بمعیت موسی بر طور رفته بودند از لفظ من بعده قطعا برآمدند **فخر رازی** **و** **نیشاپوری** هم همین در اینجا گفتند ان هذه الایة تفید العموم یعنی تفید کل القوم قد اتخذوا العجل الها **قال الحسن** کلهم عبدوا العجل غیر هارون **وقال اخرون** بل قد بقی فی بنی اسرائیل من ثبت علی ایمانه وان ذلک الکفر انما وقع فی قوم مخصوصین لقوله تعـ ومن قوم موسی امة یهدون بالحق وبه یعدلون **اقول** این آیه ومن قوم موسی یهدون بالحق احتمال دارد که این قوم هداة وعدول وصف آن قومی باشد که بعد موسی انبیاء قایم مقام او گردیده باشند چه نبوة مشروط است که مشرک وکافر بالله بطرفة العین ابدا قبل النبوة وبعد آن نبوده باشد بعد قیام برهان بقران هم کقوله تعـ مجیبا لابراهیم لا ینال عهدی الظالمین **پس** مراد از این آیه امة یهدون بالحق اوصیاء وخلفاء وانبیاء بنی اسرائیل میباشند لقوله تعـ فی وصفهم ائمة یهدون بامرنا نه عوام الناس ثم الله اعلم **تذکره** **و** **تبصره** بدانکه در اینجا دو امر ثابت شدند **احدهما** حضرت کلیم الله بامر الله از شش لک آدم هفتاد هزار آدم **و** از هفتاد هزار آدم هفتصد **و** از هفتصد هفتاد آدم اشرف الشرفاء واکمل الکملاء والعقلاء واعرف العرفاء بالله برگزیده وچیده بمصاحبة خود بطور برد تا کلام الله گوش نمایند **و** آن

جواب سوال سامری چه نام داشت واز کدام قبیله واز کدام قوم ملت بود

جواب سوال آیا اسم گاوساله چه بود وچرا عجل نامیده شد

سامری چه قوم بود وچگونه پیدا شد

بیان اختلاف که همه بنی اسرائیل گاوساله پرست شدند یا بعض

بعض

اصحاب منتخب موسی نبی الله هارون **و** کلیم الله اولوالعزم غیر منتخب آمدند وکفر کردند بدرخواست روية الله بعيون الراس **پس** اینها دلیل
قطعیه دارد که انتخاب غیر انبیاء معصومین بالاولی باطل منافی واقع میباشد **پس** بثبوت این چگونه عاقلی تجویز نماید مع معاینه اینحال که بانتخاب جماعت
از جهال این امت **یا** ازین صحابه که غیر انبیاء وغیر معصومین بالاتفاق باشند منتخب ایشان شخص غیر معصوم را برای خلافت نبوة بلا نصب نبی ولا نص
مطابق واقع بغیر خلل وزلل وخطاء علی الدوام باشد **ثانیها** هرگاه اینجا ثابت شد که شش لک آدم از امة موسی کلیم بحضور هارون نبی مع منع او دفعه
اله کرده گاوساله سامری را اله بگیرند وعبادة او کنند **پس** اینهالة دارد که ارتداد صحابه این نبی هم یکدا جایز الحصول والامکان بل حاصل الوقوع بعد
موت این نبی میباشد چنانچه گاوساله پرستان ترک هارون نبی الله کرده اراده قتل او کردند **هکذا** دراین امة هم بلاتفاوة نعل بالنعل هوبهو چون فعل بنی
اسرائیل بوقوع آمده که ترک وصی این نبی خاتم کرده پیروی واتباع عجل آدمی یعنی بعجلة کردند **و** همین وعده باین است صحابه آمده **اما بقران** چون ایه لترکبن
طبقا عن طبق است **اما** در تفسیر این آیه باحادیث متفق علیه امة چنانچه **در ترمذی** درباب لترکبن سنن من کان قبلکم از ابی واقد لیثی روایة کرده ان رسول الله
لما خرج الی حنین مر بشجرة للمشرکین یقال لها ذات انواط یعلقون علیها اسلحتهم **قالوا** یا رسول الله اجعل لنا ذات انواط کما لهم ذات انواط فقال
النبی سبحان الله هذا کما قال قوم موسی اجعل لنا الها کما لهم الهه **و**الذی نفسی بیده لترکبن سنة من کان قبلکم هذا حدیث حسن **و**
فی الباب عن ابی سعید الخدری **و** ابی هریرة حاصل ترجمه آنکه روزیکه پیغمبر بجنگ حنین برآمد بین راه بدرختی ذات الانواط رسیدند ومشرکین آنرا پرستش
میکردند وتیمن واستمداد اسلحه خود بآن میآویختند اصحاب قیلکه آنرا دیدند بنبی گفتند که برای ما هم ذات الانواط مقرر کن چنانچه باین مشرکین ذات الانواط
مقرر است **پس** پیغمبر درجواب صحابه فرمود سبحان الله اینمقال شما چون مقال قوم موسی هست که اجعل لنا الها کما لهم الهة گفتند **و** قسم میخورم بخدا
آینه شما مرتکب سنة وخصلة وعمل سابقین خود خواهید شد که پیش شما گذشته اند یعنی مثل یهود رفتار شما هوبهو خواهد شد **و** راوی اینحدیث ابو واقد
و سعید خدری **و** ابوهریره است **بخاری** درجلد رابع درباب ماذکر عن بنی اسرائیل از سعید خدری روایة کرده ان النبی قال لتتبعن سنن
من کان قبلکم شبرا بشبر وذراعا بذراع حتی لو سلکوا جحر ضب لسلکتموه **قلنا** یا رسول الله الیهود والنصاری قال النبی فمن یعنی پیغمبر
فرمود هر آئینه البته شما صحابه رفتار وپیروی خواهید کرد آنانرا که پیش از شما بودند از امم سلف وجب بوجب ذراع بذراع حتی اگر ایشان رفتار بغار سوسمار کرده
رفته باشند شما هم هر آئینه بآن غار خواهید رفت **و** سعید **و** ما صحابه عرض کردیم که آن پیشینیان آیا یهود ونصاری اند پیغمبر فرمود بازکیست یعنی بعد من
صحابه بصورة یهود ونصاری ذره ذره هوبهو عمل خواهید کرد بلاتفاوه **و** همین خبر **در مسلم** هم آورده **و بخاری** درهمین جلد درهمین جا بالاچند سطر
روایة کرده **پیغمبر** فرمود ثم سیؤخذ رجال من اصحابی ذات الیمین وذات الشمال فاقول اصحابی فیقال انهم لن یزالوا مرتدین علی اعقابهم منذ
فارقتهم فاقول کما قال العبد الصالح عیسی بن مریم وکنت علیهم شهیدا ما دمت فیهم فلما توفیتنی کنت انت الرقیب علیهم وانت علی کل شیء
شهید **ایضا بخاری** در مجلد سابع در تفسیر سوره کوثر متعدد احادیث در ارتداد صحابه ایراد کرده **منها** ان النبی قال یرد علی الحوض رجال و
اخر یرد یوم القیمة علی رهط من اصحابی فیحلئون من الحوض **و** فاحرزادوهم یعرفونی وانا اعرفهم فیوخذون ذات الشمال فاقول یا رب
اصحابی فیقال انک لا تدری ما احدثوا بعدک انهم ارتدوا علی ادبارهم القهقری فاقول سحقا سحقا لمن غیر بعدی حاصل آنکه جماعتی در قیامت
از صحابه من بر من وارد میشوند اینها مرا میشناسند ومن هم اینهارا میشناسم از نزد حوض کوثر کشیده ورده گرفتار نموده بسوی شمال یعنی بسوی نار جهنم میبرند
و من ندا ها میکنم ای پروردگار من اینها اصحاب من بودند **پس** از خدا ندا رسن میشود که تو نمیدانی که ایشان بعد تو چه بدعات احداث وایجاد در دین کر
و بتحقیق اینها بعد تو مرتد شدند وپس پشت قهقری رفتند یعنی بسوی کفر اصلی برگردیدند **پس** درالوقت من میگویم دور کنید دور کنید وبرید ببرید اینهارا که
بعد تغیر داوند دین مرا **در بخاری** در مجلد ثامن در کتاب التوحید چند روایة ایراد کرده **احدها** از مغیره بن شعبه قال سمعت النبی یقول لا تزال
من امتی قوم ظاهرین علی الناس حتی یاتیهم امر الله **ثانیها** از معاویه روایة کرده یقول النبی لا تزال من امتی امة قائمة بامر الله لا یضرهم
من کذبهم ولا من خالفهم حتی یاتی امر الله وهم علی ذلک **و** همین در مسلم **و** ترمذی **و** ابن ماجه است حاصل ترجمه پیغمبر فرمود همیشه علی الدوام
از امة من یکپاره وطایفه قایم بامر الله وعلی دینه میباشد ضرر نمیرساند آن طایفه را تکذیب مکذبان اصلا وخلافت مخالفان باینها ضرر نمیرساند باقی
میمانند ایشان بران حال در استمرار زمان تا آمدن امر الله وحکم او در آخر با ایشان **اقول** شارحین خاصه وعامه در حتی یاتی امر الله دو توجیه کرده اند

او الهام ادار بین

WWW.MAABLIB.COM

اولهما مراد ازین آمدن امر الله مهدی آل محمد است که او کل اهل دنیا را بر حق ثابت میگیرد و میآرد چنانچه بران اینطایفه در دنیا باقی بوده باشد **اخرهما** یوم القیمة چه دران روز غیر انطایفه واحده ناجیه مبنیا شد و آن طایفه ناجیه بجنت میرود و باقی طوایف ضاله مضله مسلمانان کلا بنار میروند **و مصرحش** نیز خبر متواتر متفق علیه لامة است قال النبی ستفترق امتی علی ثلثة وسبعین فرقة کلها فی النار الا الواحدة منها ناجیه یعنی زود متفرق میشود امة من بر هفتاد و سه فرقه هفتاد و دو فرقه از انها ناری اند مگر یک فرقه هفتاد و سوم از انها خاص ناجی از نار ابدی میباشد **بحث ثامن** در معنی له خوار مرجع له عجل است پس معنیش آنکه مر گاوساله جمادی مصنوع سامری را صورت گاوساله بود و صدا او شبیه بگاو بچه بود **آیا** محض اخراج و اظهار و صوت طبیعی واقعی بقره یکدفعه نمودار شد **یا** صوتی جعلی شبیه صوت عجل بعد اظهار و اخراج او گاه گاه بسبب خارجی از گاوساله نمودار میشد دران دو وجه اند **نزد طائفه** جبریه که جسد آن گاوساله بالقاء سامری خاک از زیر قدم فرس جبرئیل در حین طلا رگداختن در قالب و جسد جمادی عجل مبدل بلحم و عظم و دم و روح و شعر بدن گردیده حتی مشی و قیام کلام انا الهکم واله موسی بندا میگفت لهذا او را بالهیت گرفتند **و اخر** آن عجل را موسی ذبح کرده خاکسترش را در نهر نیل انداخت **اما نزد طائفه عدلیه** گاوساله جمادی از طلا از قالب برآورد و بغیر تبدیل هیته بلحم و دم و عظم و شعر بلا روح و کلام چه تبدل و تقلیب او بحیوان ذی لحم و روح و کلام غیر معقول و لا یجوز بدو وجه است **احدهما** اینحالة اگر صحیح شود خارق العادة سامری بلا اعجاز موسی تقلیب عصا از دها باشد **و** ظهور خوارق از کذاب بطال ابدا جایز نیست **ثانیهما** اگر چنین تاثیر بخاک پای جبرئیل فرض شود بر تعمد واجب است امساک کن اثر تا موجب اعزا و اغوا خلق کثیر در اختیار عجل باله و عبادة باو و ترک خالق جبرا و قهرا نگردد **و** چگونه تهدید و توعید شدید و ذم و لوم بر انها کرده بتواند **و** در تفحص چون و چرا آیا جواب داده بتوانند که چرا تقلیب جماد بحیوان ناطق بهذا الهکم واله موسی خودت کردی و ما را بجا و مضطر شدیم بتصدیق و تعبید عجل بالهیته چنانچه با تقلیب عصا از دها مجبور و مقهور گردیده بتصدیق تو و موسی چگونه اینحالة جمع تواند شد بهجا بایه لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل **پس** ببرهان **و** قرآن مزعوم جبریه باطل محض است **اشکال** آیا له خوار در قرآن نیست پس این له خوار چگونه از گاوساله جمادی صادر و ظاهر شد **جواب** اینطایفه بعد اتفاق بر انکه او خوار و صدا بلا شک داشت **اما** آن خوار صنعی و جعلی در او بود **پس** در خوار عجل وجوه دارند **نزد بعضی** حین اخراج امتحان او از قالب در دهان آن گاوساله جمادی خاک پای جبرئیل انداخت لهذا صدا و خوار از و بکرات و مرات ظاهر شد **نزد بعضی** در بطن گاوساله انابیب تفرر بصورة مخصوصه در او وضع کرده بود بوزیدن باد و نفوذ آن در انابیب لطنی آنگاوساله از جانب دهان او چون صوت گاو بچه و شبیه باواز او مینمود و همین را نیز **رازی** و **نیشاپوری** وغیرهما از مفسرین کثیرین معتزله نقل کرده اند حیث قال فی **الکبیر** و **الغرایب** وقال اکثر المفسرین من المعتزلة انه کان قد جعل ذلک العجل مجوفا **و** وضع فی جوفه انابیب علی شکل مخصوص وکان قد وضع ذلک التمثال علی مهب الریاح فکانت الریح تدخل فی جوف الانابیب ویظهر منه صوت مخصوص یشبه خوار العجل **وقال** صاحب هذا القول والناس قد یفعلون الان فی التصاویر التی یجرون فیها الماء علی سبیل الفوارات ما یشبه ذلک فبهذا الطریق وغیره اظهر الصوت من ذلک التمثال **اقول** در این اعصار از صنایع فرنگ از ساعات دیوارگیر باوضاع موضوعه ساعة بساعة اصوات بروز و ظاهر میشوند **و** بکذا مسموع الاسماع گردیده که از اجسام مجوفه بنفوذ باد در او **و** بدمیدن در انها صوت بنحو وضع مقرری بروز میکند **پس** ظهور خوار از دهان عجل جمادی از همین باب حیل و صنعت موزوعه بوده **ثعلبی** نقل کرده ان ابلیس دخل فی بطنه وخار فی وسطه ان هذا الهکم واله موسی یعنی ابلیس داخل در بطن و جوف گاوساله شده صدا کرد که همین است اله شما و اله موسی مردم سجده او افتادند **ایضا ثعلبی** نقل کرد وقال ان السامری جعل مؤخر العجل الی حایط وحفر فی جانب الاخر فی الارض واجلس فیه انسانا فوضع فمه فی دبره فخار وتکلم بما تکلم به فقال هذا الهکم واله موسی فلبس السامری علی جهال بنی اسرائیل حتی اضلهم وقال لهم ان موسی قد اخطأ ربه فاتاکم ربه اراد ان یریکم انه قادر علی ان یدعوکم الی نفسه بنفسه وانه لم یبعث موسی لحاجة منه الیه وانه قد اظهر الیکم العجل لیکلمکم من وسطه کما کلم موسی من الشجرة حاصل آنکه بقولی سامری مؤخر گاوساله متصل بدیواری نهاده و خارج دیوار سرداب در زمین حفر کرده و آنرا بلا نمود نهاده و انسانی دران مقرر فرموده که او نزد اجتماع مردم بدهان خود در منفذ دبر گاوساله دمیده باشد بهذا الهکم واله موسی یعنی ای مردم اینست اله شما و اله موسی **و** بشنیدن این صوت و کلام مردم بسجده او میافتادند **پس** تلبیس سامری مردم گمراه شدند **و** گفت سامری بمردم موسی خطا کرد خدا را **و** خدا خود بنفسه آمد شما را تا بنماید خود را بشما که او تعالی قادر است برارائه ذات خود بشما **و** بذاته میطلبد شما را بسوی نفس خود بلا واسطه موسی **و** او تعالی محتاج بابعاث و ارسال موسی نبود و نیست لهذا اظهار این گاوساله کرد بشما **و** در او خود حلول نموده تا بنفسه با شما هم کلام شود بر تسلی شما مردم چنانچه موسی هم کلام بذاته شد بحلول در شجره **و همین** قول مطابق مذهب حلولیه منهم متصوفه میباشد **و رازی** نیز این نقل کرده **و قال آخرون**

جواز ظهور صوت از عجل بسبب دیگر یا اوراز خود عجل بوده یا بمحل ١٢

بیان اقوال دیگر رسنجی

ظهور صوت از گوساله سامری ١٢

WWW.MAABLIB.COM

انه جعل التمثال اجوف وجعل تحته فی الموضع الذی نصب فیه العجل من ینفخ فیه من حیث لا یشعر فلما سمعوا الصوت من العجل من فیه ومن جوفه فسجد

الناس کلهم دفعة فلا نائما و لا تمیز و او یقوا علی هذا الی رجوع موسی من الطور انتهی **اقول** حاصل این اقوال دو قول است **احدهما** چونکه گاوساله

بلحم ودم وروح منقلب گردید لهذا صوت حقیقی واقعی بقره از خود او ظاهر شد **ثانیهما** گاوساله بحالة جمادی طلائی باقی بود بغیر تبدیل و تقلیب حقیقة او **پس** آنچه از

خوار وصوت از و نمودار شد او حقیقة از صنم عجل جمادی نبود بل آن صوت مجعولی و مصنوعی شبیه بآواز گاوبچه بود خواه بدمیده شدن باد در او خواه بحلول ابلیس

در او **اشکال** بر قول ثانی آنکه خوار دلالة دارد که صوت خاص از خود عجل بود لقوله تعالی له خوار پس این منافی قول ثانی میباشد **جواب** آنانکه تقلیب ماهیة گاوساله

جایز نمیدانند پس نزد ایشان اسناد صوت الی العجل تخصیصاً باعتبار محل ظهور میباشد اشکال عاید نمیشود **اشکال** آیا آن خوار وصوت مشتمل کلامی بود یا نه

بل بغیر کلام صوت چون صوت گاوبچه می نمود **واگر** متضمن کلام بود پس چگونه عقلاء امتی کثیر العدد بمحض سماع صوت بقره او را بالهیة بگیرند و

اگر مشتمل کلامی بود آن چه کلام بود **جواب** در آن نیز دو وجه اند **احدهما** الصوت متضمن همین کلام بود هذا الهکم واله موسی خواه مبدل بلحم وروح شده

بود خواه جمادی بی روح بود **ثانیهما** متضمن کلام اصلاً صوت عجل نبود بل بصوت گاوبچه مینمود بدو دلیل **دلیل اول** ما بعد همین **آیه** الم یروا انه لا یکلمهم

ولا یهدیهم سبیلا صریح ناطق است که ایشان ندیدند و نشنیدند از گاوساله کلامی و دلالتی را بر هدایة پس با این نفی صریح باطل شد تکلیم و تکلم گاوساله را

بالاصالة والواقع و کان معلوم است چه از خود جماد تکلم ممکن نیست **دلیل ثانی** هذا اشاره الی العجل است **و** این مقتضی مغایرة است که قایل هذا الهکم و مشیر باو غیر

گاوساله باید باشد **و** او سامری بود نزد ظهور خوار و صوت عجل **اما** اخذ عجل بمحض ظهور خوار از و عجب و مستبعد از اجهل و اعنی الجهال و الاغبیاء بنی اسرائیل نیست

چه اعجب از این از بنی اسرائیل کرات و مرات بظهور بوقوع آمده **سوال** خوار از و بمره واحده ظاهر شد یا بکرات و مرات **جواب** در اینهم خلاف است

بقولی ابتداء بمره واحده صوت از گاوبچه نمودار شد **وبقولی دیگر** بکرات و مرات و دفعات صوت از و ظاهر میشد **و** هر وقت که صوت ظاهر میشد

در آن وقت مردم بسجده افتادند **خطیب** در تفسیر خود گفته **قیل** انه ما خار الا مرة واحدة **وقیل** انه کان یخور کثیرا فاذا خار سجدوا له **و** اذا سکت

رفعوا رؤسهم **قال** وهب یسمع منه الخوار ولا یتحرک **وقال** السدی کان یخور ویمشی **بحث تاسع** الم یروا انه لا یکلمهم ولا یهدیهم سبیلا

بدانکه اینجمله مستانفه است **و** هرگاه بالا ذکر کرد ایشان بالهیت و بعبادة عجل را گرفتند **پس** درینجا ذکر افساد و ابطال فعل و عمل شان مع تقریع **و** تشنیع **و** توهین **و**

تحریک عقول **و** تسفیه ایشان کرد بجهة اختیار و ایثار اقبح قبایح و اغلظ سئیات **پس** در سه وجه اند **منها** الم یروا ان العجل جماد یعنی آیا اخذین گاوساله

را بالهیة معاینه نکردند و بعیون الرؤس خود ندیدند که بمعاینه ایشان در آتش اول دیده او گداخته شد و آن از قالب بصورة گاوساله جمادی بر آورده نشد **منها** الم

یعرفوا بظاهر صور تند و حالة آیا ایشان نشناختند و احساس نکردند بمعرفة ضروری و بدیهی که آن گاوساله جمادی مصنوع و مجعول بدست و بحضور ایشان گردیده

شده **منها** الم یعلموا بعلم الحق والیقین انه جمادی لا حیوة و لا علم و لا قدرة علی قول و لا فعل ابدا آیا بعلم حق و یقین ندانستند که آن گاوساله

حقیقة جمادی بغیر حیوة و لا علم و لا قدرة است و بر قولی و فعلی اصلاً و ابداً مقتدر نیست **و این** مقال توبیخ و تقریع بانها است که دیدند و شناختند و دانستند که زندگی

و علم و قدرة اصلا و ابدا بر چیزی آن گاوساله ندارد معهذا چگونه آن گاوساله را برای عبادة بالهیة گرفتند و ترک کردند مع ارائة آیات تسعه قاهره و انفلاق بحر و ما

بحث عاشر انه لا یکلمهم ولا یهدیهم سبیلا یعنی آیا ندیدند یعنی دیدند و قطعاً دانستند که آنگاوساله کلام نمیکند ایشانرا و هدایة الی الخیر والصواب والرشد

و دلالة بفلاح و صلاح بسبیلی و طریقی نمیکند چه جماد بر آن اصلا متمکن و مقتدر نیست مع هذا الحال چگونه بعوض من او را معبود و اله گرفتند **در این** تقریع بنهایت

بگاوساله پرستان **و** تعجیب غایة عقلاء هر زمان راست تا که متنبه شوند **تنبیه** در این دلالة است هر چه عالم و متکلم و قادر بذاته برا هدا و ازالة ضلالة نباشد او

ابداً قابل الهیة و اجلال و تعظیم نیست زیرا که تکلیم و اهدا مسبوق بصفة ذاتیه حیاة و علم و قدرة است پس به ثبوت این متمکن و مقتدر بر ایجاد کلام از امر و نهی و صلاح

و فلاح و ارشاد و اهدا للغیر میباشد **پس** هر کس که بالذات باین متصف نباشد او مستحق الهیة اصلا نیست لان الاله هو الذی له الحیوة والعلم الذاتی بالخیر

والشر و یعلم حسن الحسن و قبح القبیح والشر لاجل ذلک یامر بالصلاح والفلاح والصواب **و** ینهی عن الشر والقبیح فیدلهم و یهدی علیهما **و اما**

غیر الله **اما** کان جمادا والجماد لیس متصف لهذا بالضرورة فلیس مستحقا للالهیة **و اما** کان حیوانا **فالحیوان** **اما** کان غیر عاقل و لا علم

و لا نطق فلا یقدر علی ذلک فلا یستحق للالهیة **و اما** کان انسانا فهو ایضا لا یستحق للالهیة لانه لیس له علم بحقایق جمیع المحاسن والمقابح

فلا یقدر علی الارشاد بذاته **لان** المراد من الهدایة ایجاد الدلائل و نصبها علی الخیر والشر و ازاحة العلل المانعة عن تحصیلها فلاجل ذلک بطل

جواب اشکال خوار عجل

متضمن کلامی بود یا نه

بیان عدم ثبوت الهیة بغیر

الهیة غیر الله

الهیة غیر الواجب لذاته الجامع لصفات الکمال والجمال والجلال فذات الله تعالی جامعة لهذه کلها فیجب ان یکون هذا التخصص الواحد عینا الها وجوبا لا غیره ابداً واصلاً حاصل آنکه زرآیه دلالة است که بغیر خدا او احد مستحق الهیة نیست زیراکه غیر او قادر بر تکلیم و اهدا نیست چه اله آنکس ست که مراو را حیوة و علم و قدرة ذاتی باشد تا بداند حسن حسن و قبح قبیح را و لهذا امر بحسن و نهی از قبیح و دلالة بران کند اما غیر الله یا جماد باشد و جماد متصف باین وصف نیست بالضرورة پس جماد مطلقاً قابل الهیت نیست یا حیوان باشد اما حیوان یا غیر عاقل ولا ناطق ولا علم باشد پس وهم را قدرة بر تکلیم و اهدا نیست عاجز از آنست لهذا هر نوع حیوان ذی الحیوة هم مستحق الهیت نیست یا انسان باشد و او مستحق الهیة نیست زیراکه او هم علم حاوی بحقایق محاسن و مقابح بذاته ندارد ناقص است پس قدرة بر اهدا و هدایة بذاته ندارد و مراد از این اهدا و هدایة ایجاد دلایل و نصب آن بر خیر و شر و ازاله علل مانع از تحصیل آن است لهذا باطل شد استحقاق الهیت هر کس غیر واجب الوجود لذاته زیراکه او تعالی جامع جمیع صفات کمالیه و جمالیه و جلالیه میباشد و ذات تعالی جامع همه این کمالاتست پس واجب شد که معبود و اله غیر از ذات واحده عینیه ابداً و اصلاً دیگری نباشد **تذکره** هرگاه بدلالة این آیه واضح شد که غیر عالم و غیر قادر بر هدایت و اهدا مستحق الهیة نیست **پس** بثبوت این ثابت و لازم شد که نائب و خلیفه خالق تعالی در خلق زمین ناقص و جاهل غیر عالم و غیر عاقل و غیر قابل و غیر قادر بر تحمل اثقال و اوامر و مناهی و احکام شریعة و خلافة و رسالة مستحق خلافة و رسالة الهی نیست چه خلافت تابع قایم مقام الهیة در تبلیغ احکام دین و اهدار خلق اجمعین میباشد **پس** هر خلیفه الهی که متصف بکمال نباشد او هم مستحق نبوة و خلافت نبوة نمیباشد اصلاً و ابداً ثم الله اعلم **بحث حادی عشر** اتخذوه وکانوا ظالمین ضمیر اتخذوه قطعاً راجع بسوی عجل است پس مراد آنست که مراد بنی اسرائیل گرفتند عجل جمادی لا یسمع ولا یبصر ولا ینفع ولا یضر را بالهیت برای عبادة گردیدند ایشان بسبب اتخاذ او ستم کنندگان جانهای خود را در دنیا بلعنة الله و در عقبی بعذاب شدید الله

قوله تعالی وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ۝ ترجمه این آیه

او تعالی اینجا نقل حال ایشان بعد اخذ عجل بالهیة میفرماید و هرگاه افگنده شد ندامة در دستهای ایشان و در انظار خود هم خود افتادند و این مستعمل در کلام عرب است نزد حصول و ظهور حسرات در امری ندامة ظاهر میشود و انهار امراد ش آنکه چون بنی اسرائیل منخجل شدند بعد از عبادة عجل و دیدند و دانستند ایشان آنکه بتحقیق گمراه شده اند ایشان از دین حق صحیح ثابت گفتند در آنوقت از روی ندامة و خجالة اگر برحمة خود رحم نکند ما را پروردگار ما و بیامرز و برای ما این گاوساله پرستی را قسم بخدا بباشیم و میگردیم ما از زیانکاران و هلاک شده گان بعذاب شدید ابدی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** ولما سقط فی ایدیهم **اشکال** اینجمله کلام مفید مرام مستعمل اعلام میباشد **جواب** این نحو کنایه از عرب است در حصول و وقوع ندامت و خجالت **نزد زجاج** معناه سقط الندم فی ایدیهم ای فی قلوبهم کما یقال حصل مکروه فی یدیهم وان کان من المحال حصول المکروه الواقع فی الید الا انهم اطلقوا علی المکروه الواقع فی القلب و النفس کونه واقعاً فی الید فکذا ههنا یعنی ندامة افتاد در دستهای ایشان یعنی در قلوب ایشان چنانچه میگویند مکروهی حاصل شد در دست ایشان هر چند از محالات است حصول مکروه واقع در ید مگر آنکه ایشان اطلاق مکروه واقع در قلب و نفس کردند بوقوع آن در ید و دست پس همچنین در اینجا هم تعبیرش بسقط الندم فی ایدیهم کرده شد **نزد زمخشری** انه قال انما یقال لمن ندم سقط فی یده لان من شان من اشتد حسرته وندمه ان یعض یده غما فتصیر یده مسقوطا فیها لان فاه قد وقع فیها یعنی در عرب مستعمل و مشهور است که کسی که خجالت کثیر حاصل میشود او دستهای خود بدندان خود میگزد و میکند از جهة غم بندامة و خجالة پس اثر ندامت او بدستهای او میرسد و باین حالة آنرا تعبیر بسقوط الندامة فی یدیهم میکنند چه دهان او بدست او رسید و خجالة و ندامت و حسرة بنی اسرائیل بعبادة عجل الی الغایة رسیده بود لهذا بغم آن بدهانها و دندانهای دستهای خود را میگزیدند و سقط ابدیهم را کنایه از همان حالة ایشان بما نقل فرموده **و بیضاوی و نسفی** وغیرهما هم همین گفتند ذلک کنایة من اشتداد ندمهم وحسرتهم بعبادة العجل فان النادم المتحسر یعض یده غما فیصیر یده مسقوطا فیها لان فاه قد وقع فیها **بغوی و خازن** گفتند ولما ندموا علی عبادة العجل تقول العرب لکل نادم علی امر قد سقط فی یده وذلک لان من شاء من اشتد

اثبات آنکه غیر خدا و غیر نبی و امام
از خلق قابل ولایت الهیت نیست

ندم علی امران بعض یده ثم یضرب علی فخذه فتصیر یده ساقطه لان السقوط عبارة عن النزول من اعلی الی اسفل یعنی هرگاه ندامة کسیکه بنهایت
شدید شد پس او بدندان دستهای خودرا بگزد پس بر رانهای خود بدست میزند و نیز دست را بر دست خود بکمال تاسف وتحسر میزند پس او ساقط الید میشود
چه سقوط عبارة است از نزول از اعلی بسوئے اسفل و باین جهة چنین حالة خاسره نادم راکنایه و تعبیر بسقط فی ایدیهم میشود **شیخنا الطبرسی** فرموده
معنی سقط فی ایدیهم وقوع البلاء فی ایدیهم ای وجدوه وجدان من یده فیه یقال ذلك للنادم عندما یجده مما کان خفی علیه **و** یقال سقط فی
یده و اسقط فی یده **و** بغیر الالف افصح **و قیل** معناه صار الذی کان یضربه ملقی فی یده **سوال** در اسناد این بسوی سقوط فی الیدین چه فایده
است **جواب** اظهار و اثبات نهایة حزن وغم واندوه وحسرة لهذا دست بر دست میزنند و فاضل **واحدی وحید** در اینجا بطوریکه غندار از اشتقاق
نقل کرده ان هذا ماخوذ من السقیط وهو ما یغشی الارض بالغدوات شبه الثلج کما یقال منه و سقطت الارض ثلجت الارض فمجاز ای یغشی وجه
الارض للسقیط والثلج **و** معنی سقط فی یده ای وقع فی یده السقیط و الثلج فالسقیط **و** الثلج یذوب بادنی حرارة **و** لا یبقی فمن وقع فی یدیهما یذوب
و لا یفید **هذا** صار مثلا لکل من خسر فی عاقبته لمن اثم ثم تحسر و ندم علی فوت لم یفده حاصل آنکه این سقوط ماخوذ از سقیط است و آن آنچه در شبهای
زمستان سفیدی چون برف رقیق و رقیق میبارد از روئے زمین و اوراق اشجار صبح نمودار میشود و آن بادنی تمازت و حرارة گداز میشود و هر کسی که آنرا بدست گیرد
برای انتفاع نفع میند هر چه او گداز میشود **پس** این تمثیل گردیده برای کسی که نفعی از دست او فوت شود و برامید باز بدست او نمیآید و حسرة و خسران او می افزاید
اینها ما نفع عظیم عبادة و توحید ساله از دست بعبادة گوساله فوت شد بعوض ندامة وحسرة بدست اینها باقی ماند پس حال این سقوط چون سقیط در ایدی میباشد
واهل معانی در توجیه و فایده این **تمثیل** گفتند النادم انما یقال له سقط فی یده لانه یتحیر فی امره و یعجز عن عمله **و** لانه الاصل فی الاعمال فی اکثر
الامور هی الید والعاجز فی حکم الساقط فلما قرن السقوط بالایدی علم ان السقوط فی الید انما حصل بسبب العجز التام **و** یقال فی العرف لمن کان هیئته
لما یصنع ضلت یده وزلت رجله انتهی **اقول** مقصود همه این وجوه و اقوال ائمه لغت و تفسیر متحد است که بمعاینه اسوء احوال خود حسرة و ندامة اینها بغایة و نهایة
رسیده بدندانهای خود دستهای خود را میگزیدند و دست بر دست و بر رانهای خود میزدند لهذا کنایة آن حالة را تعبیر بسقط فی ایدیهم کردند اشکال باطل محض است
بحث ثانی در یرحمنا **و** تغفر و ربنا بفتح بخطاب **یا** غیاب دو قرائة اند **قرائة** اهل کوفه غیر از عاصم تا را مثناة فوقانیه **و** بفتح ربنا است **و قرائة** یا مثناة
تحتانیه **و** ربنا بضمه قرائة باقی کل قرائة است **اما** در نصب ربنا دو وجه اند **ثانیهما** بحذف حرف ندا یا ربنا محتمل میباشد **بحث ثالث** در لئن لم یرحمنا
لام موطئه قسم واالله لو لم یرحمنا **و** جواب قسم جمله لنکونن من الخاسرین میباشد **بحث رابع** در و رأوا انهم قد ضلوا یعنی و دیدند و شناختند اینها قطعاً
خود برای العین و الیقین پس اول ندامة قلبی که اصل توبه است کردند **و** بعد آن استغفار و طلب مرحمة باینکلمات آیة لساناً کردند **بحث خامس** قالوا لئن
لم یرحمنا ربنا ویغفر لنا لنکونن من الخاسرین **بدانکه** بنی اسرائیل بعد حصول ندامة قلبی بر اخذ عجل بطور معبود بلفظ باین الفاظ آدم بنی لساناً ذکر کردند بر
قرائة اهل کوفه مخاطب بخالق گفتند قسم میخوریم بذات واحده تو که اگر ترحم نکنی ای پروردگار ما و پرورنده ما و بنا مرزی تو و بال و نکال پرستش گوساله را
ما هر آئینه البته از زیانکاران و نقصان و خسران یابندگان در دنیا و آخرة میباشیم **و بر قرائة** غیاب گفتند ایشان بیاد قسم باهم که اگر رحم نکند ما را و نبخشد
ما را ما هر آئینه البته ما میباشیم از جمله زیانکاران مشرکان مستحق نار ابدی عقبی **و** رحمة تقدیم در لفظ بر مغفرت کردند چه بعد ترحم غفران و عفو میشود **و** ربنا را که
انعطافیه بعد رحمة قبل مغفرة ذکر کردند چه تو پرورنده مائی از ابتدا تا الی النهایة البته مربی و رب مالک غفران و عفو مواخذه تمردی و عصیان عبید خود میباشی اعتراف
واقرار بمعصیت و ندامت خود از روئے ترحم و تفضل میامرزد **تنبیه** در این دلالة است که عفو و غفران عصاة **و** اجابت توبه ایشان بکمال رحمة
تفضل الهی است لهذا رحمة را تقدیم بر طلب مغفرة ذکر کردند **پس** باطل شد قول معتزله که اجابة توبه بر خالق تواب واجب نیست **ایضا** در این دلالة بر بطلان
واهیه جبریه است که موجد و فاعل اعمال عباد خالق است چه اگر چنین میبود البته اسناد و تحویل ایجاد عجل و اتخاذ او للعبادة بسوی ایشان بهتان و دروغ محض
بود تعالی الله عنه علواً کبیراً **سوال** این طلب مغفرة و توبه **آیا** قبل از رجوع موسے از طور کردند **یا** بعد رجوع او **جواب** ظاهر سیر و آیات دلالة
که بعد از رجوع موسے رجوع کردند **و** تا آن وقت عبادة بعجل میکردند ثم الله اعلم بالاحوال **قوله تعالی**

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِنْ بَعْدِي

در اسناد لبسوی سقوط فی الیدین چه فایده است ۱۲

جواب سوال طلب مغفرت قبل از رجوع موسی یا بعد رجوع ۱۲

أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ
اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ
الظَّالِمِينَ ۝ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ۝

ترجمۂ این دو آیه یعنی هرگاه برگردید از طور موسی بسوی قوم خود خشمگین اندوهناک گفت موسی مخاطب بقوم بیاید جانشینی و زشت رفتار گردید مرا بعد از من آیا پیشی و سرعت کردید فرمان پروردگار تانرا توقف و انتظار حکم خدا نکردید و انتظار بر شما لازم بود و بیند اخت موسے الواح توراة را از دستهای خود یعنی بر زمین آنرا بگذاشت الواح توراة را و بگرفت سر برادر خود هارون بن عمران را میکشید سرش را گرفته بسوی خود گفت هارون بموسے ای پسر مادر من بدرستی و بتحقیق قوم بنی اسرائیل ضعیف و ناتوان ساختند مرا بعد تو در این مخمصه و قریب و نزدیک بود که بکشند مرا پس خوشنود و شاد مکن بسبب من دشمنان مرا و مگردان و مشمار مرا با گروه ستمگاران پس وقتیکه این سخن را از برادر خود هارون شنید موسے روی بدرگاه اله کرده گفت ای پروردگار من بیامرز مرا و بیامرز مر برادرم هارون را و درآور ما هر دو برادر را در رحمة واسعه خود و تو رحمة کننده ترین رحمة کنندگانی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** **غضبان** و **غضبی** بر وزن فعلان و مؤنث او فعلی غیر منصرف بالف و نون چون حمان نقیض رحمة یعنی خشم و غیظ بوصول منافر غیر ملایم در طبیعة از غضب یغضب مغضبة و غضباً فهو غضبان و امرئة غضبی و قوم غضبی و غضابی مثل سکاری و سکاری **و** غضاب ایضاً مثل عطشان **و** غضبت لفلان اذا کان حیّاً **و** غضبت به اذا کان میتاً و تغضب علیه مثل غضب **و** سخط و غیظ **جوهری** گفته هر سه متقارب اند **نزد اهل معانی** فرق در بین آنست که غضب از قسمین خود ممتاز میباشد بجهة وصول منافر و منافی بطبیعة بجوشش خون و هیجان آن لون و رنگ چهره و بدن آدمی سرخ شده اراده حمله و انتقام از مغضوب علیه میکند بسا اوقات موسی سینه شانه شخص غضبان استاده میشوند **اسف** **و** **لهف** هر دو بمعنی اشد حزن بوصول سبب غم در دل ناشی میشود آیا در بین این هر دو فرقی هست یا نه **نزد بعضی** لهف شدا از اسف است **نزد دیگری** بر عکس این **در صحاح** گفته الاسف اشد الحزن **و** قد اسف علی ما فاته و تأسف ای تلهف **و** اسف علیه اسفاً ای غضب و اسفه اغضبه **و** **الاسیف** **و** الاسوف السریع الحزن الرقیق **و** قد یکون الاسیف الغضبان مع الحزن **نزد ابن سکیت** جمعش اسفاء است از اسف یاسف اسفاً **و** تأسف **و** از لهف یلهف لهفاً و لهفاً و تلهف **بحث ثانی** و لما رجع موسی الی قومه غضبان اسفاً **بدانکه** این هر دو کلمه غضبان اسفا و حال از موسے اند **نزد بعضی** محتمل است که اسفا حال از مستکن غضبان باشد **و** این بیان احوالیست که بعد مراجعة موسی از طور بوقوع آمد یعنی هرگاه برگردید موسی از مناجاة پروردگار خود از مقام طور بسوی قوم خود بحالتیکه خشمناک غمگین و حزین بود بر قوم بجهة اتخاذ عجل بالهیة و عبادة او **سوال** وقتیکه موسے برگردید بسوی قوم پس بمعاینه گاو ساله پرستی غضبناک و حزین و غمگین گردیده و شد یا قبل از حرکة از طور عارف و عالم بگاو ساله پرستی بود **و** **پس** از ابتداء حرکة از طور بنهایت غضبناک حزین آمده نزد قوم رسید **جواب** مفسرین در ان دو قول دارند **اکثر** قول ثانی است **و** مقتضاے ظاهر این آیه **و** سوره طه همین است که بحالة غضبان و حزن از طور موسی رجوع الی القوم کرد پس موسی قبل الوصول و قبل معاینه گاو ساله پرستی قوم مطلع بر احوال قوم شده بود **و** همین مروی **در در منثور** اخرج احمد بن سعد است ان موسی لما اتی ربه لوعدة قال یا موسی ان قومك افتتنوا من بعدك قال یا رب و کیف یفتنون وقد انجیتهم من فرعون **و** نجیتهم من البحر و انعمت علیهم قال یا موسی انهم اتخذ وا من بعدك عجلاً جسداً له خوار یعنی موسی وقتیکه از نزد قوم بمیقات طور برائے مناجات الهی روانه شد خالق بمحض رسیدن موسی بطور فرمود ای موسے قومت مفتون بعد تو گردید یعنی بعبادة گاو ساله **و** موسی عرض کرد ای پروردگار چگونه ایشان چنین کردند و حال تو انهارا نجاة از فرعون و از بحر دادی و انعام ایشان کردی خالق بجواب موسے فرمود ای موسے ایشان اخذ عجل بالهیة و عبادة کردند و برای آن گاو ساله صوتی و آوازے بود **پس** قائلین این قول در بین خود باز خلاف کردند **نزد بعضی** بمحض شنیدن احوال قوم بلا وقفه موسی رجوع بسوی قوم کرد **و** این غلط است چه در همین آیه ذکر و القی الالواح است پس باین ثابت شد که موسی بعد فراغ از مناجاة و با خذ الواح

جواب اشکال با موسی بمعاینه گاو ساله پرستی غضبناک شد یا قبل از حرکت از طور عارف بگاو ساله پرستی بود

رجوع الی القوم کرده بود **وبقول دیگر** قبل الاربعین از طور برائے اصلاح قوم آمده رجوع الی الطور کرد پس بعد انقضای ایام عشره مع الواح تورات
الی القوم مره ثانیه رجوع فرمود **اقول** اینهم ضعیف بغیر دلیل میباشد **قول ثالث** اصح الاقوال است که خالق بعد اعطاء توراة در همان وقت بر طور اعلام اطلاع
بموسی داد از افتتان یهود تم الله اعلم **بحث ثالث** غضبان اسفا در **اول** آنکه مراد از اسف حزن وغم است چه بمحض سمع خبر گاوساله پرستی غضبناک بر
قوم وغمگین مع حزین برائے تبدیل صلاح با قبیح قبایح بود **وموید** اش قول یعقوب بر فراق یوسف بقوله یا اسفی باشد **و** در اینجا یعقوب نهایت حزین وغمگین
گردید بگریه تا بینا شد **و** دو لفظ متقارب معنی یکجا احسن است **و** در لغة هم اصلا للحزن وارد است **پس** حمل بر دو معنے اولی میباشد **و** این قول از احد القول
ابن عباس **و** حسن **و** سدی شمرده اند **ثانی** اسف شدید الغضب است لهذا بعد غضبان ذکر کرده که آن حضرت رجوع الی القوم باشد غضبان رجوع
و همین ثانی الروایتین از ابن عباس **و** قول ابو دردا **و** عطاء خراسانی **و** مختار زجاج است واحتجاج کردند بقوله تعم فلما اسفونا انتقمنا منهم الی حقه
ثالث نزد ابو مسلم غضبان علی قومه لعبادتهم العجل متلهفا علی فوت مناجاة ربه **و** همین مختار واحدی است **بحث رابع** بئس ما خلفتمونی
سوال اگر بئس از افعال ذم است **پس** فاعل **و** مخصوص بالذم او کجا است **جواب** بدانکه بادر اینجا نکره موصوفه **و** فاعل ذم از بئس مضمر در او تفسیر
ما خلفتمونی میکند **و** مخصوص بالضم محذوف تقدیرش بئس خلافة خلفتمونیها من بعدی خلافتکم میباشد **بیضاوی** هم همین گفته و ما نکرة موصوفه
یفسر المستکن فی بئس **و** المخصوص بالذم محذوف **و** تقدیره بئس خلافة خلفتمونیها من بعدی خلافتکم **بحث خامس** در معنی
ما خلفتمونی من بعدی ای بئسما عملتم خلفی وبئس الفعل فعلکم بعد ذهابی الی میقات ربی یعنی نهایت بد وزشت رفتار وعمل کردید شما بعد از رفتن
من بسوی طور ومنکر و قبیح فعلی کردید در خلافة من در اخذ گاوساله بالهیة وعبادة با **و سوال** انخطاب بئس ما خلفتمونی بکیست **جواب** مفسرین
دو قول دارند **قول اول** مخاطب عبده گاوساله سامری وتبعه کلهم میباشد که شما اقبح رفتار واعمال وافعال بترک اله بحق وبعوض واخذ عجل وعباده
او در خلف وعقب من کردید وحال آنکه شما را وصیت کردم بهارون واورا خلیفه خود در شما معین ومقرر کرده بودم که بغیر امر هارون وبلا اجازة وبلا رضا
او اصلا کاری اختیار نکنید وبخلاف امرم وبخلاف وصیتم هارون گاوساله پرستی کردید اینخلافة اشد واقبح قبایح میباشد **قول ثانی** اینخطاب بخلفا منهم
متقین صالحین میباشد ورأس اینها هارون نبی ویوشع وکالب وامثالهم اصحاب او بودند بدلیل قوله تعم حکایة عن موسی لهارون اخلفنی فی قومی
پس بنابران چنین معنیش میباشد ای هارون وای مومنین مخلصین از تبعه هارون شما بد خلافتی بعد من کردید بترک امر ونهی وبعدم منع از اتخاذ
عجل بالهیة وعبادة او بعوض خالق کردند وباز نداشتی جهال را از تشریک الهی واز تعبید غیر او تعم **و** بشما جد وجهد وبذل قوة وطاقة لازم وواجب در باز داشتن
مردم از تشریک تعم وتعبید بغیر او سبحانه بود نکردید تا اینها مشرک وکافر بالله بعد ایمان شدند **سوال** بعد قول بئسما خلفتمونی لا فایدة قوله تعم من
بعدی میباشد چه در خلفتمونی معنی من بعدی میباشد در افصح کلام الله لغو کلمه چرا باشد **جواب** اللغویة کلام من بعدی لازم نمیاید چه این بعدی متعلق
افعال خلافة است کما قاله جمع منهم **الزمخشری** ومن تبعه کالرازی **و** النیشاپوری **و** البیضاوی **و** الخطیب **و** التفتازانی **و** خازن البغدادی وغیرهم
قلت معناه من بعد ما رأیتم منی من توحید الله تعم **و** نفی الشرکاء عنه **و** اخلاص العبادة له **او** من بعد ما کنت احمل بنی اسرائیل علی التوحید
اکفهم عما طمحت ابصارهم من عبادة البقر حین قالوا اجعل لنا الها کما لهم الهة **و** من حق الخلفاء ان یسیروا بسیرة المستخلف من بعده ولا
یخالفوا ونحوه فخلف من بعدهم خلف ای من بعد اولئک الموصوفین بالصفات الحمیدة انتهی عبارة الکشاف حینئذ حاصل آنکه باعتبار توجیه
خطاب خلفتمونی الی بنی اسرائیل معنیش آنکه ای بنی اسرائیل وای سامری بدکرداری ورفتاری در غیاب من کردید بعد از آنکه دیده بودید مرا بر توحید اله واحد
نفی تشریک تعم **و** تخلیص عبادة مر تعم را بودم وشما را هم بر همین گرفتم وآوردم مع معاینه هذا شما چگونه ترک خالق کرده گاوساله پرست شدید **و اما** بنا بر
توجیه ثانی که خطاب بهارون وبتبعه مخلصین مومنین هارون میباشد معنیش چنین میباشد شما دیده بودید که من بنی اسرائیل را همیشه حمل بر توحید اله میکردم
باز میداشتم چشمها ومیلان بنی اسرائیل را از عبادة گاوساله از وقتیکه بانظار ایشان گاوپرستی موقر نمود ودر قلوب شان محبوب ورسوخ گردیده درخواست اجعل
لنا الها کما لهم الهة کرده بودند **و** از حق وفرایض خلفا من همین بود که خصلة وسیرة ایشان مطابق وموافق سیرة وخصلة مستخلف بعد او بوده باشد در امور
تخلف ومخالفت آن پس تخلف وتساهل ومسامحه کردند ایشان در اهتمام وانتظام این تا اصنام گاوساله پرستی ناشی وحاصل شد در بنی اسرائیل **و موید**
آیه قال یا هارون ما منعک اذ رأیتهم ضلوا ان لا تتبعن افعصیت امری میباشد **اشکال** بنا بر توجیه خطاب فی عتاب موسی وهارون ایا از

جواب سوال بئس وجه
خطاب بئس ما خلفتمونی
میباشد ۱۲
جواب اشکال بر توجیه
خطاب بهارون فتح
او میباشد ۱۲

جواب ایراد دارد بر جواب توجیه خطاب ابن ام بهارون

علم موسے بود لہذا ہارون نبی را حمل بر مسامحہ و تخطیہ کردی بلا علمی تو بہا ظنا و قیاسا بود بر اول لازم می‌آید خطاء ہارون نبی معصوم کہ او ترک لوازم خلافت و ترک
امر و نہی عاصی گردید و از نبی معصوم صدور خطاء ممتنع است **و بر ثانی** یعنی اگر بلا علمی این حال و این قیل و قال ہنیا بود **پس** جہل کلیم اللہ الجلیل لازم می‌آید **و ایضا**
سوء خلق موسے بہ نبی اللہ المعصوم ہارون الجمیل لازم می‌آید **و** سوء ظن با دنی مومن ممنوع و محذور است **جواب** ما میگوئیم کہ قیل و قال کلیم اللہ با ہارون نبی اللہ
المعصومین من باب العلم **و** من باب سوء الظن نبود بل من باب الاستفہام و استعلام کیفیت وقوع این اصنام پرستی بود **و** دریافت حالۃ از ہارون چرا
و بچہ سبب بوقوع آمد انیحالۃ و تو کجا بودی و توجہ کردی با اینہا در انیحالۃ **بدلیل** آیہ مزبورہ بالا یا ہارون ما منعک اذ رایتہم ضلوا الخ **اشکال** باطل میباشد
ایراد و لما رجع موسی الی قومہ غضبان اسفا صریح است کہ موسی بکمال غیظ و غضب از طور برگردید **و** انخطاب بئسما خلفتمونی من بعدی اگر راجع بہارون
باشد لازم می‌آید کہ موسی بنہایت غیض و بکمال غضب انیقال و انجال و اخذ راس اخیہ ہارون یجرہ الیہ بیگناہ از موسے بوقوع آمدہ **و** از نبی جلیل کلیم اللہ
چرا چون اقاویل و افاعیل مجانین بصدور بیاید **جواب** بدانکہ موسے کلیم ہرگاہ ترک لہ و اخذ گاو سالہ بالہ و عبادۃ او از قوم بنی اسرائیل اجمالا شنید آتش غضب
و غیظ او ناشی شد بمصداق الحب فی اللہ و البغض فی اللہ بل ہر مکلف تکلیف بیزاری و اظہار لارضائی و غیظ و غضب از وقوع فعل واجب منکر است **تنبیہ**
ہرگاہ این واضح شد کہ غیظ و غضب موسے امر تکلیفی بود و برائے حصول اصنام پرستی بر قوم عصاۃ ناشی شدہ **پس** ایراد باطل شد چہ آنحضرت را غیظ و غضب
بر ہارون **و ایضا** از ہارون منکرے حاصل نشدہ بود **و** آنحضرت راس ہارون را بسوئے خود کشیدہ بحالۃ غیظ و غضب و اسف علی ارتداد القوم و از و پرسید
کہ چرا چنین شدہ بوجود تو **پس** این مقبوح و مقدوح نیست چہ غیظ و غضب ہو للہ بر ارتداد قوم بود **و** اگر جر راس و الی نفسہ بلا تمالک نفس بہیجان طبیعۃ
علی کفر القوم بوقوع آمدہ نہ بر تقصیر ہارون فی الواقع باز ہم قدح ندارد چہ افعال غیر اختیاریہ موجب جرح و قدح عقلا و شرعا اصلا نمیباشند چہ انیحالۃ اللہ تعالیٰ بود
حمل انیحالہ بر اقاویل و افاعیل اجاہیل بجہل سایل میباشد **و** جواب دیگر از اساطین اعلام عنقریب می‌آید **بحث سادس** أعجلتم امر ربکم ای مخاطبین بنی
اسرائیل و ای سامری اسبقتہ بسرعۃ و عجلۃ کردید در امر پروردگار خود **و** مفسرین در لفظ عجلۃ وجوہ دارند **نزد** ابن عباس میعاد ربکم فلم تصبروا الی رجوعی **نزد**
حسن یعنی سبقتم وعد ربکم الذی وعدنی من الاربعین لیلۃ **نزد** جمعی اعجلتم بعبادۃ العجل قبل ان یأتی حکم ربکم یمین قول کلبی است **نزد** جبائی
اعجلتم امر اللہ بعبادتہ خاصۃ لہ دعد لتم الی عبادۃ العجل **و بقولے** اعجلتم سخط ربکم بعبادۃ العجل **تنبیہ** عجلہ در لغت بمعنے تقدیم سہم فعلی بسرعۃ
بر فعل دیگر قبل از وقت میباشد در **تفسیر کبیر** در **لباب** گفتہ معنی العجلۃ التقدم بالشیء قبل وقتہ **و** لذلک صارت مذمومۃ **و** السرعۃ غیر مذمومۃ
لان معناہا عمل الشیء فی اول وقتہ بدلیل قول موسی و عجلت الیک رب لترضی **در مجمع** فرمودہ و العجلۃ التقدم بالشیء قبل وقتہ **و** السرعۃ عملہ
فی اول وقتہ و لذلک صارت العجلۃ مذمومۃ **و** یقال عجلتہ ای سبقتہ و اعجلتہ استعجلتہ **در مصباح** گفتہ از باب تعب عجل یعجل عجلا و عجلۃ بمعنے
اسرع فہو عاجل و منہ العاجلۃ الساعۃ الحاضرۃ **و** عجلت الی الشیء بمعنے سبقت الیہ **و** در آیہ خلق الانسان من عجل ہو علی القلب **و** المعنی خلق العجل
من الانسان یعنی آیہ خلق الانسان من عجل این من باب القلب است پس معنیش آنکہ آفریدہ شدہ عجلۃ و سرعۃ در امور از انسان **و یحتمل** کہ من زاید باشد فعنا
خلق الانسان عجولا آفریدہ شد انسان عجول و سریع فی الطبیعۃ **و یحتمل** و ہو اقوی الوجوہ فی در اینجا مقدر باشد **پس** تقدیرش خلق فی الانسان من عجلۃ
الطبیعۃ باشد یعنی آفریدہ شد در انسان سرعۃ طبیعۃ لہذا السرعۃ و سبقت در مقتضیات و مشتہیات نفسانی خود میکند **و** وجوہ آخر اند در تفسیر خود این آیہ موضع خودش میآید
بحث سابع و القی الالواح و اخذ براس اخیہ یجرہ الیہ یعنی کلیم اللہ حامل الواح توراۃ بود **بدانکہ** جر یجر جرا بمعنی جذب **و** این ہر دو بمعنی کشیدن میباشد
چنانچہ جر نفع و جلب و جذب نفع میگویند **و** ایضا ملفوظ جرا کشیدن نفع بسوئی خود مستمرا **طریحی** فرمودہ الجر بالجیم المعجمۃ و الفتح و التشدید الجذب **و** منہ
بجر الاب الولاء اذا اعتق **و** اصل الجر من السحب **و** ایضا بمعنے اناء معروف من خزف **و** الجمع جرار ظرفی بمعنے سبوی بزرگ برائے نگہداشتن
آب و غلہ و امثال آن میباشد **و** جریرہ بمعنے گناہ و جنایت است بر فعل آن در دنیا تعزیر و ملام در آخرۃ عذاب است **و** سمیت بذلک لانہا تجر العقوبۃ الی الجانی
و منہ الدعاء یا من لم یؤاخذ بالجریرۃ و لم یہتک الستر **بحث ثامن** در وجہ تفسیر این جملہ مزبورہ یعنی وقتیکہ حضرت موسی از مقام طور مع الواح توراۃ
برگردید ہرگاہ کل یا اکثر بنی اسرائیل را عاکف بر عبادۃ گاوسالہ دید غیظ و غضب لانہایہ آن حضرت را ناشی شد ہر چند قبل برین بر طور از زبان خدا کفر
و ارتداد اونہا اجمالا شنیدہ بود **اما** مثل مشہور شنیدہ کی باشد مانند دیدہ پس زمام اختیار از دستش بکمال غیظ و غضب للہ تعالیٰ بر آمد تمالک نفس خود نبود
بقولی الواح توراۃ از دستش بلا اختیار افتادند چنانچہ بمراتب و کرات معاینہ گردیدہ صاحب مزاج صفرا و برا بکمال غیظ کل بدنش سخت میلرزد و می جنبد

WWW.MAABLIB.COM

چنانچه اشتد بارتعاش کل من ترتعش بحال میلرزد و متزلزل میشود **و بقول کشف** منجز الواح توراة را بر زمین انداخت چونکه از زمرد بود و
منکسر گردیدند چهار لوح باقی ازان بلا شکستن ماندند **و** همان وقت و فتنه سر وریش برادر خود هارون نبی را گرفته بسوی خود کشید **پس** در اینجا اصحاب الروایة
و ارباب سیر **و** التفسیر بالاتفاق نقل کردند که بالقاء موسی الواح منکسر شدند **یا** کل لواح منکسر شدند **یا** بعض الواح دران دو قول دارند **اول** مستفاد
عرایس ثعلبی میشود که بعد اخبار الهی از افتتان قوم اجمالا شنیده و هرگاه نزد قوم رسید فلما راهم حول العجل و ما یصنعون القی الالواح من یده فتکسر
فصعد عامتا الکلام الذی کان ولم یبق منها الا سدسها ثم اعیدت لوحین پس و قتیکه معاینه کرد دور گاوساله صنعة و عبادة قوم بجل انداخت الواح توراة
از دست خود پس شکستند الواح توراة یعنی کل الواح مکسور گردیدند **و** قطعات مکسوره الواح صعود باسمان کردند مع تمام کلام منزل آن **و** باقی ازان در دنیا
اندگر ششش یک آن **پس** ازان دو لوح بدنیا عود کردند **پس** فی کراین ثعلبی از ابن عباس روایة کرده **قال** لیس المعاین کالخبر قال الله تعالی لموسی
ان القوم قد فتنوا فلم یلق الالواح فلما عاین القی الالواح فکسرها **و رواه** ایضا الخاصة والعامة منها الشیخ الطبرسی **و** الشیخ ابو الفتوح الرازی
و الثعلبی **و** السیوطی فی الدر المنثور **و** غیرهم یعنی پیغمبر فرمود که شنیده و حال دیده شده چون خبر شنیده مساوی نمیباشد **و** او سبحانه موسی را از افتتان
قوم خبر اجمالا داده **و** در ان وقت القاء الواح نکرده بود **پس** وقتیکه حالة ایشان را معاینه کرد الواح را از دست بینداخت پس بقطعه قطعه مکسور گردیدند ثعلبی
در همین جا روایة تمیم داری کرده قال قلت یا رسول الله مررت بمدینة صفتها کیت و کیت قریبة من ساحل البحر فقال صلعم تلک انطاکیة اما ان فی غار
من غیر لا انطا رضا من الواح موسی **و** ما من سحابة شرقیة و لا غربیة تمر بها الا القت علیها من برکاتها و لن تذهب الایام و اللیالی حتی یسکنها
رجل من اهل بیتی یملئها عدلا و قسطا کما ملئت جورا و ظلما قالوا فلما رای موسی ما صنع قومه من بعده من عبادة العجل اخذ بشعر راس اخیه یجره
بیمینه و لحیته بشماله کان هارون قد اعتزلهم فی اثنی عشر الفا لم یعبدوا العجل الخ حاصل آنکه تمیم داری عرض حال کرد بحضرت رسول که من بشهری
گذشتم که صفا و چنین چنین بود و قریب بکناره بحر **پس** پیغمبر فرمود که او بلده **انطاکیه** است **اما** در انجا غاریست از غارها ی آن ملک **و** دران غار
و الواح مکسوره موسی زیر پا پاشیده میباشد **و** هیچ ابری شرقی یا غربی نمیگذرد بآن غار مگر آنکه برکات خود را بران میباشد **و** نمیگذرند ایام و لیالی دنیا تا آنکه
ساکن آن غار میشود مردی از اهل بیت من یعنی امام دوازدهم از خلفا و حقه منصوصه **مهدی آخر الزمان** علیه که پر ملو میسازد دنیا و عالم ارضی را کلا بعدل
و انصاف چنانچه قبل بران مملو شده باشد بجور و ظلم و بیدادی **پس** عشرین گفتند که موسی هرگاه صنعة قوم معاینه کرد که بعد گاوساله گرفته عبادة او کردند
و موسی بمعاینه آن الواح را انداخته بدست راست خود سر برادر خود هارون **و** بدست چپ ریش او را گرفت و بسوی خود او را میکشید **و** حال آنکه هارون مع دوازده
مومنین بنی اسرائیل که گاوساله پرست نبودند از عبده عجل اعتزال کرده بود **اما قول ثانی** بعض الواح مکسور شدند **پس** مکسورات باسمان رفتند
آنچه غیر مکسور بود در دنیا باقی ماندند **پس** در تعیین کل الواح **و** در مکسورات ابعاض آن بالجمله خلاف کردند **در لباب التنزیل و معالم التنزیل**
قالت الرواة **و** اصحاب الاخبار کانت التوراة سبعة اسباع فلما القی موسی الالواح تکسرت فرفع منها ستة اسباع و بقی سبع واحد مما فیه المواعظ
الاحکام و الحلال و الحرام یعنی اصحاب روایة و ارباب سیر و اخبار گفتند که توراة هفت سبع بود هرگاه موسی آنرا القاء بر زمین کرده مکسور گردیدند الواح ان
باسمان برده شد شش سبع آن **و** باقی ماند ازان یک سبع آن که در آن مواعظ و احکام حلال و حرام بود **در در منثور** از ابن عباس روایة کرده قال
اعطی الله موسی التوراة فی سبعة الواح من زبرجد فیها تبیان لکل شیء و موعظة بالنور مکتوبة فلما جاء بها فرای بنی اسرائیل عکوفا علی العجل
التوراة من یده فتحطمت و اقبل علی هارون فاخذ براسه فرفع الله منها ستة اسباع **و** بقی سبع فلما ذهب عن موسی الغضب اخذ الالواح و فی
نسختها هدی و رحمة للذین هم لربهم یرهبون فیما بقی منها حاصل توراتیکه از خدا بموسی عطا شده بود در هفت الواح زبرجد بیان هر شیء دران و مواعظ
آن بنور مکتوب بود **پس** وقتیکه موسی دید قوم عاکف بر عبادة گاوساله اند **پس** توراة را از دست بر زمین انداخت ریزه ریزه قطعه قطعه شد **و** روی بهارون
آورد **و** سر ش را گرفت **و** خدا شش سبع توراة را بالا باسمان برد **و** باقی حصه هفتم آن در زمین ماند **و** بعد ذهاب غضب از موسی اخذ الواح کرد که دران خاص
هدایت و رحمة بود مر انانی را از بنی اسرائیل که راهب خدا ترس بودند **در در منثور** بواسطه ابو عبید **و** ابن منذر از مجاهد **و** او از سعید بن جبیر روایة کرده
کانت التوراة من زمرد فلما القیها موسی ذهب التفصیل و بقی الهدی و الرحمة **و** قرء و کتبنا له فی الالواح من کل شیء موعظة و تفصیلا لکل شیء و قرء
سکت عن موسی الغضب اخذ الالواح و فی نسختها هدی و رحمة و لم یذکر التفصیل **بقولی** الواح عشره بودند **و** خمسه ازان مکسور گردیده **و** پنج لوح آن

WWW.MAABLIB.COM

متضمن موعظة و احکام شریعة آن باقی ماندند و همان پنج اسفار نزد ائمه اہل بیت محفوظ تا ظهور مهدی آخر الزمان **و نقول** الواح تسعه بودند و چهار الواح
آن بلا انکسار از قسم مواعظ و هدایة در دنیا باقی ماندند و مکسورات آن با مر الهی بآسمان صعود کردند **اشکال عظیم** بنی کلیم الله اعظم انبیاء بلا نهایة غیظ و غضب
یکدفعه الواح کتاب الهی که بید قدرة خود خدا بنور بر الواح جواهر لا مماثل جمیع ما یحتاج الیه قوم موسی بالتفصیل تحریر کرده انداز بزمین بزند بنحویکه مکسور ریزه
ریزه آن الواح بگردند و اینچنین حرکات و جسارة دلالة بر توهین و استخفاف کتاب الله و بر نهایة جسارة و جرأة موسی بسوء آداب بر کلام الله میکنند این
چگونه بر نبی علیم معصوم کلیم جایز بوده چه نزد فقها اگر کسی قرآن را در قاذورات بیندازد یا بر زمین یا لگد بپای بزند یا لا اعتنائی بان یا بپای بسوی
آن بکند عمداً و قتل بجهة توهین و تکفیر او بلا خلاف باشد **جواب اول** بنا بر مذهب مجوزین معاصی بر انبیاء الله بفعل صغیره خواه کبیره بحال نبوة هم غیر
ماخوذ و سبب نبوة معاصی انها کفر میگردند اشکال ساقط بالمره است **جواب ثانی** نزد منزهین انبیاء و خلفاء و ائمه علیهم السلم این حالت موسی از
القاء الواح واجب التاویل است **و مجمله** تاویلات اینست که لفظ القاء محمول بر افتادن ز دست بلا اراده و بر انداختن بالاراده معاهست **اما** نبوة
متلزم کمال علم و عصمة است لهذا حمل القاء بر وجه اول جایز بل لازم است که غضب و غیظ موسی لله بوده **و کل** بدنش بحرکة و تزلزل آمده از دستش الواح
خطا شدند چه بمعاینه گاو ساله پرستی توجه قلبی او متوجه بسوی قوم عبده اصنام بود و بلا اراده از دست او افتادند قدحی عاید نمیشود **و منها** آنحضرت بمزاج
صفراوی طبعاً تیز و تند مزاج هم بود **و** از لوازم آن مزاج آنست که نزد معاینه وصول منافی و غیر ملایم یکدفعه غیظ و غضب در مزاج ناشی میشود اکثر و اغلب کل
ظاهر و باطن بدن بتزلزل میاید بحرکة شدید چون رعشه شدیده مرتعش میگردد و متماسک نفس خود شده نمیتوانند و زمام اختیار از دست او میرود **و** اینجا
سبب غیظ و غضب باشد موت معاینه اتبع تباع کل با کثر قوم بالیقین بود **پس** سبب این غیظ موسی هرگاه فی الواقع جایز بغیر ممنوع و لا مقدوح
بود پس بلا اراده دلالة بر توهین و استخفاف الواح کتاب الله را القاء کرده قدحی بر نبی از او بوقوع نیامده **و** مویدش آنچه از فحول اعلام تفسیر چون صاحب

التبیه والمدارک و بیضاوی فرموده اند و لما القی الالواح من شدة الغضب لما ساءه حدیث العجل غضباً لله و کان فی نفسه شدید الغضب
و کان هارون الین منه جانباً و لذلک کان احب الی بنی اسرائیل من موسی **در کشاف** در القی الالواح فرموده و طرحها لما لحقه من

فرط الدهش و شدة الضجر عند استماعه حدیث العجل غضباً لله و حمیة لدینه **و** کان فی نفسه حدیداً شدید الغضب **و** کان هارون الین منه
جانباً و لذلک کان احب الی بنی اسرائیل من موسی اشکال علی کل حال عاید نمیشود و ثم الله اعلم **اقول** و القی الالواح در کتاب الله هست اما کسر الواح در
قرآن مذکور نیست **و فخر رازی** وجه او گفته لیس فی القرآن الا انه القی الالواح فاما انه القاها بحیث تکسرت فهذا لیس فی القرآن **و** انه لجرأة عظیمة

علی کتاب الله و مثله لا یلیق بالانبیاء علیهم السلم **خشنا سفع** و اخذ برأس اخیه یجره الیه یعنی موسی بعد القاء الواح بدست راست
سر و بدست چپ ریش برادر خود را گرفته بسوی خود میکشید **و هارون** برادر پدری و مادری موسی سه سال از ابتداء عمر موسی بود بنابر آنکه او تقصیری در حمیة
و حمایة و حفاظت دین کرده باشد و فی هذا الحال هرگاه از زبان هارون حقیقة حال لا دنیا مان شنید از توهم عدم اهمال از هارون تسلی و تسکین خاطر موسی شده
پس دعا کرد و بقوله رب اغفر لی و لاخی هارون **اما** غضب بر هارون مشتعل و باقی ماند **اشکال** بر نبی کلیم الله چنین حرکة مجانین یعنی اخذ سر و ریش
هارون معصوم کشیدن بعیان خلایق بنگ بدگمانی چه جایز باشد چه در این توهین و تحقیر هر دو بود **و** ادنی بدگمانی نسبت بادانی مومنین بشرع اسلام ممنوع است

فضلاً عن الانبیاء علی الانبیاء علیهم السلم **جواب** بوجوه است **اولها** ان موسی انما فعل ذلک مستعظماً منفعلاً فیما کان منهم کما یفعل الانسان

بنفسه مثل ذلک عند الغضب و شدة الفکرة فیقبض علی لحیته و یعض علی شفته فاجری موسی اخاه هارون مجری نفسه فصنع به ما یصنع
بنفسه الانسان عند حالة الغضب و الفکر یعنی موسی را چنین حالة غیظ و غضب باستعظام و تفکر در آنچه بنی اسرائیل کردند ناشی شد چنانچه بسا احیان آدم
غضبان بفرط غیظ و غضب بشدة فکر بسر خود میزند و ریش خود بدست میگیرد و بدندان دست خود را میکند و لب زیرینه زیر دندان میگیرد **و هارون**
چونکه از یک پدر و مادر دو برادر بودند **و** او را جاری مجرای نفس و جان خود میدانست **پس** باو کرد آنچه آدم غضبان ببدن و بجان خود میکند **و** ینقول

راس وس مامیه شرف السادة حضرة علم الهدی **سید مرتضی** در تنزیه الانبیاء **و** از معتزله ابو علی جبائی هست **و** بعد سید این گفت هذا امر الامور
التی یختلف احکامها بالعادة فیکون ما هو اکرام فی موضع استخفافاً فی غیره **و** یکون ما هو استخفاف فی موضع اکراماً فی آخر و اینحال مختلف الاحکام
بحسب عادة میباشد پس آنچه من باب الاکرام در موضعی میباشد بجای دیگر همان استخفاف محسوب میشود و میگردد **و** آنچه در موضعی استخفاف باشد در موضع دیگر

جواب اشکال موسی بنی بحال غضب الواح را بر زمین زدن تا آنکه مکسور شدند
جسارة است و استخفاف

جواب اشکال الجمهور
موسی نبی چگونه جایز است گرفتن ریش و موی سر برادر
یعنی هارون

اکرام میشود **ثانیها** انه اراد ان یظهر ما اعتراه من الغضب علی قومه لاکباره منهم ما صار والدالیه من الکفر والارتداد فصدر ذلک منه للنال
ضلالهم واعلامهم عظم الحال فلینزجروا منه وعن مثله فی مستقبل الاحوال یعنی اراده کرد موسی باظهار آنچه او را لاحق ولاصق شد از غیظ و
بر قوم برای صدور اکبر کبایر از آنها از کفر وارتداد پس صدور اینحالة تالم ورنج وتعب از آنحضرة بضلالة ضلال ایشان بغرض اعلام ایشان از عظم سوء حال
ومآل در دنیا وعقبی تا منزجر شوند از آن منکر واقبح الحال واتیان واقدام بر مثل آن در مستقبل از منه والاحوال **و** همین قول شیخ سدید رشید حضرت شیخنا المفید
بن نعمان وتبعه او از عموزاده آنحضرت شیخ المشایخ ابو الفتوح میباشد **ثالثها** انه انما جره الی نفسه لیناجیه ویستبرء حال منه **لهذا** اظهر هاد
برائته نفسه لما اظهر برائته فدعی له موسی لنفسه وله للتهمة بقوله رب اغفر لی ولاخی یعنی کشیدن هارون بسر وریشش گرفته بسوی نفس خود
راز گوئی در بین خود هر دو برادر بود **و** هر گاه برئیه از هارون شنید پس اظهار کرد برائة برای خود و برای هارون بدعا بقوله ای پروردگار من بیامرز مرا و
هارون را **و** همین قول شیخنا الطبرسی میباشد **رابعها** ان موسی لما رای بهارون مثل ما به من الجزع والفزع والقلق اخذ براس اخیه هارون مسکنا
فکره هارون ان یظن الجهال ذلک استخفافا فاظهر برائته هارون بالدعاء لما زالة للتهمة یعنی هر گاه موسی دید بهارون مثل آنچه بخودش از جزع
وفزع وقلق بود لهذا موسی اخذ سر برادر خود بغرض تسکین گرفت **و** هارون او را اکروه شمرد بانیجهة که جهال گمان برند استخفاف کنند پس برای اظهار برائة
هارون بدعا کرده بغرض ازاله تهمة **خامسها** انه انکر علی هارون علی ما تبینه فی سورة طه ما منعک اذ رایتهم ضلوا الا تتبعن الایة **و** همین
ابو مسلم اصفهانی است یعنی ابو مسلم گفت که موسی را غرض در اخذ راس وریش هارون انکار بر هارون بود و هر گاه بحسب آیات سوره طه از هارون شنید
متنبه شد که اصلا تقصیری واهمالی در آن نکرده اما سعی او بیش نشد وقول او اصلا قبول نکردند **سادسها** از مخشری در ذیل واخذ براسه فرموده ای بشعر
راسه یجره الیه بذوابته **و** ذلک لشدة ما ورد علیه من الامر الذی استفزه **و** ذهب بفطنته ظنا باخیه انه فرط فی الکف یعنی موسی سر هارون
را گرفته بسوی خود کشید بجهة ورود آنچه فهم وفطانتش ربوده بود از و بگمان وتوهم آنکه هارون تقصیر وتفریط کرده باشد در باز داشتن قوم از گوساله
پرستی پس وقتیکه مجبوریة هارون شنید که قریب بود که او را بجهة منع از عبادة عجل قتل نمایند پس از جانب برادر تسکین یافت **سابعها** آنچه حضرت
علم الهدی **در تنزیه الانبیاء** در ذیل این آیه والقی الالواح الی قول هارون ولا تجعلنی مع القوم الظالمین **و** بر اشکال آن فرموده **و الجواب**
قلنا لیس فیما حکاه الله تعالی من فعل موسی واخیه ما یقتضی وقوع معصیة ولا قبیح من واحد منهما وذلک ان موسی اقبل وهو غضبان علی قومه
لما احدثوا بعده مستعظما لفعلهم منکرا فیما کان منهم فاخذ براس اخیه یجره الیه کما یفعل الانسان بنفسه مثل ذلک عند الغضب فی شدة الفکر
الا تری ان المفکر الغضبان قد یعض علی نفسه ویفتل علی اصابعه ویقبض علی لحیته فاجری موسی اخاه هارون مجرای نفسه فصنع به ما
یصنع الرجل نفسه تم ذکر ما ذکر فی الوجوه المسطورة انفا لا حاجة الی اعادتها **ثامنها** رازی هم از جانب مثبتین عصمة انبیاء در جر راس هارون
الی نفسه فرموده ان موسی جره الی نفسه لیساره ویستکشف منه کیفیة تلک الواقعة **فان قیل** فلما ذا قال یا بن ام ان القوم استضعفونی **قلنا**
الجواب عنه ان هارون خاف ان یتوهم جهال بنی اسرائیل ان موسی غضبان علیه کما انه غضبان علی عبدة العجل فقال له یا ابن ام ان القوم
استضعفونی وما اطاعونی فی ترک عبادة العجل وقد نهیتهم ولم یکن معی من الجمیع ما امنعهم به عن هذا العمل فلا تفعل بی ما تشمت اعدائک
به اعدائک فان القوم یحملون هذا الفعل الذی تفعله بی علی الاهانة علی الاکرام انتهی **تنبیه** پس جمهور منزهین انبیاء اکتفا در اینجا بر القاء الواح
بغیر کسر اینها کردند زیرا که کسر الواح خاص از کتاب الله هر گاه ثابت وواضح بنا شد **پس** اعتقاد وقول بکسر اینها خلاف عصمة انبیاء وکتاب الله میباشد چه چنین القاء
لاابالاتی از موسی کلیم علیم لازم وتوهین واستخفاف بکتاب الله تعالی عائد می شود **و** آن محال وممتنع از مطهرین معصومین انبیاء علیهم السلم میباشد **و** اقوال وبعض
اخبار احاد که صریح بر کسر الواح وارد اند مطابق تواریخ یهود واجب الترک اند زیرا که منافی ومعارض اصح کتب الله القران المجید الحمید اند **بقاعدة کلیة**
هر چیز یکه معارض ومنافی قرآن باشد هر چند صحیح الاسناد باشد **و** لکن بجهة فاسد بودن الفاظ متن او غیر صحیح وغیر معمول است **بلی** اگر توفیق آن مطابق
برهان **و** محکم تاویلش ممکن باشد ماول شود والا فیجب الطرد والترک تا معارضه ومنافاة از بین زایل شود والله اعلم **بحث عاشر** در ابن ام دو قرائة اند
قرائة ابن عامر **و** حمزه **و** کسائی **و** ابو بکر از عاصم بل قرائة کل اهل کوفه ابن ام بکسر میم در اینجا **و** در سوره طه بتقدیر ابن امی است بحذف یاء اضافی واسناد
لان مبنی النداء علی الحذف فبقی الکسر علی المیم بغیر اظهار الیاء لیدل علی الاضافة کما قال تعالی یا عباد **قرائة باقی** **قول** بفتح میم در هر دو جا در سورتین است

پس سببش

WWW.MAABLIB.COM

پس در سبب فتح میم یا ابن ام دو قول اند **احدهما** از نزد طایفه ابن **و** ام هر دو بکثرة استعمال اسماء واحد چون خمسة عشر **و** حضرموت گردیده اند **و** همین قول
جمعی از مفسرین نحاة منهم قول زمخشری است **ثانیهما** نصب ام بر حذف الف مبدله از یاء الاضافه حذف یاء اصلش یا ابن اما میباشد چنانچه شاعر هم گفته **شعر** یا ابن عما لا
تلومی واهجعی شاعر در اینجا عما را بالفتح خوانده و باقی گذاشته **و** الف را در یا ابن عما بکثرة استعمال شد پس یا ابن عم باقی ماند **و** هکذا در این هر دو سورة الف اما
در آخرش حذف گردیده **و** یا ابن ام بر فتح باقی نهادند تا دلالة بر حذف الف فتح میم یا ابن عم کند **تبصره** از قرائة شاذه از مجاهد نقل کردند که تشمت بالیاء **و**
بالتاء بفتح اول **و** المیم **و** الاعداء نیز منصوب خوانده شد **اما** نصب این تقدیر حرف نداء است چون قال یا ابن ام **بحث حادی عشر** لفظ ام بمعنی
مادر باشد که از و میزاید **و** او مرجع ولد میباشد **و در لغت** ام بضم اول و ادغام میم بمعنی اصل شیء است کما قاله فی **المصباح** و ام الشیء اصله **و** الام الوالدة
وقیل اصلها امهة **و** لهذا یجمع علی امهات **و بقولی** امثلة امات بغیر ها باشد **و** بقولی امهات **و** امات دو لغة اند **و در ناس** امهات **و** در غیر انسان
از حیوانات و غیره امات بلا ها اکثر الاستعمال **و** بلفظ امهات قرآن آمده بقوله و ازواجه امهاتهم **نزد اهل اشتقاق** ماخوذ از ام یؤم اما از باب قتل بمعنی
قصد فی الاصالة است **پس نزد اهل معانی** مادر را بام نامیدند چه اصل و مقصود ولد میباشد **و** مقتدا را امام نامیدند چه مقصود ماموین و مقتدیان
میباشد **و** ام الکتاب لوح محفوظ را نامیدند چه اصل کتب منزله میباشد **و** ام الکتاب نیز بقرآن میگویند چه ماخذ و مرجع کل کتب علوم دینیه است **و** مکه معظمه را ام القری
نامیدند چه اول و اصل کل قری و بلاد دنیا است زیرا که اول زمین که آفریده شد و از آن مدحو و مبسوط کل زمین شد **و** اول آبادی دنیا بلد مکه بدست آدم **و** بقولی اول
بدست ملائکه بنا آن مقام و بلد شد **و** قوم عرب را امی نامیدند چه ایشان را کتابی منزل تا مجیء قرآن نیامده و ایشان بلا علم کتب الهی بودند و علوم الهی نمیدانستند
وقال فی المصباح الامی فی کلام العرب لا یحسن الکتابة فقیل نسبة الی الام لان الکتابة مکتسبة فهو علی ما ولدته امه من الجهل بالکتابة یعنی عرب را
امی برای آن گفتند که اینها نوشتن و خواندن از روی کتاب نمیدانستند چه نوشتن و خواندن اکتسابی است و قوم عرب اصل کتابت بالذات نمیدانند لهذا منسوب الی الام
باین جهة شدند **و** قرآن هم بهمین معنی آمده بقوله هو الذی بعث فی الامیین رسولا **پس** بامیین اهل مکه و قوم عرب را نامیده **وقیل** ذلک نسبة الی امة العرب لانه
کان اکثرهم امیین **سوال** خاتم الانبیاء را چرا مدح بوصف امی بودن آنحضرت کرده و نسبت با امیت چه معنی دارد **جواب** در آن وجوه گفتند **احدها**
چونکه این پیغمبر لا سواد بود خواندن و نوشتن کتابة نمیدانستند لهذا بامی وصفش شد مع هذا کتابی آورد از صفحه روزگار همه کتب منزله را بشست و منسوخ ساخت
از کمال اعجاز آنحضرت است **ثانیها** چونکه مولدش ام القری مکه آباد جدا بوده لهذا منسوب ببلدیه شده **ثالثها** چونکه آنحضرت از قوم امیین عرب بود و بسوی آن امیین
برسالة مبعوث گردیده پس بنا بر این امی اسناد قومی بآنحضرت میباشد **رابعها** آنحضرت چونکه مقصود و مرجع الیه امة الی القیمة است لهذا وصفش بامی شده هرچند
آنحضرت تعلیم الهی نوشتن و خواندن کتابة بطور اعجاز میدانست کما رواه الخاصة و العامة منهم العلامة **ابو البقاء** در کتاب کلیات از حضرت جعفر بن محمد
الصادق علیهم السلام **و** نیز مؤیدش آنچه در خبر دیگر محو کردن از عهدنامه صلح حدیبیه بدست خود آنحضرت لفظ رسول الله است **بحث ثانی عشر** بدانکه لفظ کاد و کید
از افعال مقاربه بمعنی نزدیکی قرب چیزی شدن باشد چنانچه **در مصباح** گفته کاد و کیدا از باب باع بمعنی خدعه و مکر به **و** الاسم المکیدة **و** کاد و یفعل کذا
یکاد من باب تعب قارب الفعل **ابن انباری** از لغویین گفته کدت افعل معناه قاربت الفعل و لم افعل و ما کدت افعل معناه فعلت بعد ابطاء **ازهری**
گفته که بهمین معنی قرآن هم آمده کو ما کادوا یفعلون معناه ذبحوا البقرة بعد الابطاء **و** کادوا یقتلوننی ای هم قریبون ان یقتلونی **و** قد یکون ما کدت افعل بمعنی
ما قاربت **بحث ثالث عشر** قال ابن ام ان القوم استضعفونی و کادوا یقتلوننی گفت هارون ای پسر مادر منی یعنی ای برادر من از جانب مادرم تحقیق قوم
بنی اسرائیل ضعیف و ناتوان ساختند مرا و ترک کردند مرا و امر و نهی مرا احدی گوش نمیداد و قریب بود که بکشند مرا و بقتل بیارند مرا بجهة امر و نهی و زجر و انکار من براینها
حاصل آنکه بمحض دیدن گاو ساله و محض شنیدن صوت هذا الهکم و اله موسی یکدفعه کل قوم بالاجتماع بسجده آن گاو ساله افتادند هرچند منع و زجر و انکار بلیغ شب و روز
از آن امر قبیح و اشنع الامور میکردم احدی گوش نمیداد سخنم را و بلوی کردند عموما بر من قریب بود که مرا بقتل برسانند و من دفع علامة البلوی بایشان کرده نمیتوانستم چه مرا
اعوان و انصار نبودند تا مقاومة و دفع اینها میکردم **سوال** آیا هارون برادر مادری موسی بود تا ذکرش بیا ابن ام کرده **جواب** متفق علیه اهل سیر **و** انساب
و ارباب تفسیر بالاتفاق است که هارون و موسی از یک پدر و مادر بودند **ایراد** اگر چنین بود پس چرا ذکرش و اضافتش الی الام خاص کرد **و** اتحاد از هر دو از این
اقوی و اقرب میباشد از احد الطرفین **جواب** مفسرین گفتند منهم الحسن والله لقد کان اخاه لابیه و امه الا انما نسبه الی الام لان ذکر الام
ابلغ فی الاستعطاف و الین و ارحم فی التفاهم چه تذکر نسبت الی الاب موجب شجاعة قلبی سامع و در اسناد الی الام رقة و ترحم قلبی میباشد **سوال** پس معنی در ارد استضعاف

بیان وجوه تسمیه ختم الانبیاء بلفظ امی صلعم لغة و شرعا

جواب سوال با هارون برادر مادری موسی بود تا ذکرش بیا ابن ام کرده

WWW.MAABLIB.COM

وکید دراینجا خاص چه معنی دارد **جواب** امّا کادو بمعنی قریب او بمعنی ہمواقتلے باشد **امّا** استضعفونی بقولی بجہۃ عدم معین و ناصر بر دفع اینہا مرا ناتوان پنداشتند
لہذا قریب بودند کہ مرا قتل کنند **بقولی** مرا ذلیل و خوار ناتوان پنداشتند لہذا قریب بود کہ مرا بکشند **وبقولی** مرا ذلیل شمردند و ہموا بقتلے **تنبیہ** نزد
جمعی از مومنین غیر عابدین عجل نزد ہارون بودند **امّا** ہارون مع معاونت اینہا دانست کہ مقاومۃ خود در دفاع عامۃ البلوی عبدہ گاو سالہ نمیتواند شد لہذا
دفاع و مقاتلہ و قہر باز داشتن ایشان کرد **پس** این دلالۃ دارد کہ تا وقتیکہ مظلوم مقاومۃ و دفاع خود نداند دفاع خصم جایز نیست **ونزد** آنانکہ کل قوم کافر
شدہ بودند **پس** نزد ایشان مقابلہ و مدافعہ کثرۃ خصام ظلمہ بتن تنہا بالاولی جایز نمیباشد **اشکال** پس سید الشہداء ابو عبداللہ الحسین علیہ السلام با
ویک تن چرا و چگونہ مقابلہ دوازدہ ہزار لشکر یزیدیان از شامیان و کوفیان مع نہی و لا تلقوا بایدیکم الی التہلکۃ در دفاع آنہا اقدام کرد و لازم بود کہ چون ہارون
وبرادر خود امام حسن ترک دفاع **یا** مصالحہ با اینہا میکرد **جواب** بدانکہ علم الہدی **و** شیخ الطائفہ ابو جعفر طوسی در **شافی** و **تلخیص الشافی** و **تنزیہ**
الانبیاء و **سید ابن طاؤس** وغیرہم بوجوہ جواب دادہ اند **ولکن احقر** میگویم کہ آنحضرت درخواست متارکہ و مراجعۃ بمدینہ خود کردہ بود
ایشان قبول نکردند مگر یا بیعۃ یزید لعین **یا** زندہ اسیر بردن **یا** قتل آنحضرت بامر یزید علیہ اللعنۃ و ابن زیاد لعین **پس** بر آنحضرت و آل رسول و اولاد بتول
وکبار ہر گاہ راہہای چہار طرفش را محاصرہ کردہ بستند **و** علاوہ بران آب و عاش بر ایشان باتفاق است ممنوع بالکل گردانیدند **و** آنحضرت در بیعۃ یزید
فاجر متجاہر خلل و زلل در دین اسلام دانست **و** در اسیرے خود و آل و اولاد و اہلبیت صغار و کبار و ذکور و اناث توہین دین و تذلیل نبوۃ و خلافت دید **پس** در دفاع
ایشان بلا بدی و لاچاری قیام نمود و عار و ننگ کہ باسلام و اہل آن عاید میشد آنرا گوارا و جایز ندانست و او را شہید ساختند فلعنۃ اللہ علی قاتلیہم و الراضین
ومعاونیہم و مشاودیہم و مجوزیہم من الاولین والآخرین ابد الآبدین **و** سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون **امّا جواب** آیہ ولا تلقوا بایدیکم
الی التہلکۃ نص صریح است کہ این نہی لا تلقوا در حالۃ اختیار و امکان مفر و منجی وارد است **و** حالۃ اجبار از آن خارج شد **پس** دفاع آنحضرت بحالۃ مجبوری و مقہوری
پس اشکال بحمد اللہ باطل محض شد **بحث رابع عشر** شماتۃ بمعنے شادمانی و خوشنودی و فرحۃ عدو است کہ از رائی مکروہ و مصیبۃ و غم و ہم و ذلۃ دشمن خود بیند **بقول**
این اسم **وبقولی** این مصدر است از شمت تشمت شماتا **در مصباح** گفتہ شمت بہ یشمت اذا فرح بمصیبۃ نزلت **والاسم** الشماتۃ **و** اشمت اللہ بہ العدو
در لباب گفتہ اصل الشماتۃ الفرح ببلیۃ من تعادیہ و یعادیک یقال شمت فلان بفلان اذا سرہ مکروہ نزل بہ یعنی اصل شماتۃ فرحۃ بی اندازہ است
برسیدن بلیۃ و آفت کسیکہ تو او را دشمن میداری و او ترا دشمن میدارد چنانچہ گفتہ میشود کہ فلانی مسرور و خوشنود گردید برسیدن ورود مکارہ و مطارح باو **در مجمع**
فرمودہ الشماتۃ سرور العدو بسوء العاقبۃ یقال شمت بہ شماتۃ اشمتہ اشماتا عرضتہ لتلک الحال یعنی شماتۃ سرور و خوشنودی دشمن بآن شماتۃ میباشد **و** شماتۃ
کردم او را یعنی عارض ساختم حالۃ زشت و بد را باو **بحث خامس عشر** فلا تشمت بی الاعداء و لا تجعلنی مع القوم الظالمین ہر گاہ موسے سر و ریش برادر
ہارون را بسوئے خود کشید در آن وقت بنقول ہارون مخاطب بموسے گفت کہ ای برادر مادری من پس مکن تو رفتار و گفتار و اطوار بمن بطوریکہ ظاہر ان موہم و مفہم
فرحت و سرور و خوشنودی دشمنان ما بشود و بگرود و مگردان مرا با قوم ستمکاران از عبدہ عجل یعنی مرا شریک مثل عبدہ گاو سالہ مگردان تا اینہا بفعل و قول تو نسبت
بمن مسرور و خوشنود و محظوظ بآن بگردند و گمان بد و توہین و تذلیل تو بمن کنند چنانچہ کسی سر و ریش دیگرے را بارادہ اجلال و تعظیم **و** بجہۃ شخصے مقدس را بارادہ
بوسہ دادن بروی یا ریش و میگیرد چنانچہ عادۃ جاریہ و ساریہ این اعصار است کہ و اردین حجاج و زائرین قربان خود را معانقہ بوسہ یکدیگر بردہ و بسر میکنند
نیز مانند آنکہ بزرگی دست دیگری را گرفتہ بسوئے خود میکشد تا قریب و نزدیکتر نزد خود او را میآرد و با جلال با بجہۃ **پس** اعداء یا تماشا بینان بیخبر از حقیقۃ گمان
می برند کہ این بطور توہین او را کشیدہ **و** ہارون بجہۃ اشتباہ دشمنان بجانبہ اینحالۃ گمان بد میکنند بمن و بموسی **لہذا** ہارون موسی را نہی فلا تجعلنی الخ
افعال و اطوار انبیاء مشتبہ و متہم و مشاکل بظاہر بمثل افعال و اقوال سفہاء جہال نشوند و گمان بد نکنند **و** عموم مفہوم حدیث اتقوا عن مواضع التہم نیز بخصوص انبیاء
بالاولی میباشد **اشکال** نہی از فعل حرام میباشد پس نہی ہارون تابع برسول متبوع معصوم چگونہ بقولہ فلا تجعلنی الخ جایز باشد **معہذا** اجل موسی
و اعلمیت ہارون لازم میاید **جواب** مکرر در مجلدات تفسیر ہذا ذکر شدہ کہ امر مشترک در چند معنی واجب و ندب و اباحۃ و اعلام و تعلیم و تادیب است **و** ہمچنین
نہی ہم مشترک و متضمن حرام تحریمی و تنزیہی و تادیب و اعلام و افہام است **پس** اینجا فلا تجعلنی من باب الافہام و الاعلام است چہ موسی علم نداشت کہ عبدہ عجل
دشمن جان ہارون اند **پس** موسے وقتیکہ از زبان ہارون دشمنی گاو سالہ پرستان فہمید دست از ہارون برداشت **و** دعا کرد بقولہ رب اغفر لی و لاخی
چنانچہ اطلاع میدہی بکسی افعل ہذا و لا تفعل ہذا و اترک ہذا و لا تقرب بہ این امر و نہی متضمن اعلام و تفہیم حصول خیر و نفع و مضرۃ میباشد بحمد اللہ بتمثیل ہذا اشکال

باطل است

جواب اشکال امام حسین با هفتاد و دو نفر قلیل مقابله با دوازده هزار کس بشرح چگونه نمود فافهم بجواب دفاع شان کرده

جواب اشکال هارون نبی به موسی بن عمران فلا تجعلنی ... ۱۳

WWW.MAABLIB.COM

باطل است ثم الله اعلم **بحث سادس عشر** قال رب اغفرلی ولاخی اینجمله در معرض جواب سؤال وارد شده که پس موسی چه کرد و چه گفت بهارون نزد قلا تجعلنی کانه جوابش اینجمله قال رب اغفرلی ولاخی وارد شده یعنی بعد از آنکه از زبان هارون احوال دریافت شد گفت موسی متوجها الی الله ای پروردگار من بیامرز مرا و برادرم هارون را هرگاه تقصیرے از من یا از برادرم درباره عبده عجل صادر شده باشد **اشکال** اگر از هارون تقصیرے و معصیتی بعمل نیامده چرا الحضرة مغفرة خود و برادر خود درخواست کرد **جواب اول** استغفار و طلب رحمة برای نفس خود و برادر خود موسی بغرض اظهار رافت و مرحمة در بین خود کرد تا گمان بدگاو ساله پرست و تهمة نکنند عبده عجل درباره آن هردو برادر که باهم این کردار از روی غیظ و غضب بود **جواب ثانی** قول موسی رب اغفرلی

ای ما فعلت باخی هارون من غیر ذنب مقترف من قبله ولاخی ان فرط منه تقصیر اما فی کفهم عما فعلوه من العظیمة استغفر لنفسه لیرضی اخاه ولیظهر للشامتین رضاه لئلا تتم شماتتهم به ولاخیه للایذان بانه محتاج الی الاستغفار حیث یجب علیه ان یقاتلهم **قول** اینوجه بعض اعلام متحد المفهوم و قریب المآل باول است یعنی موسی استغفار کرد برای خود بجهة آنچه با برادر خود رفتار و گمان کرده بود بلاوجه و بغیر گناهی صادر و مقرر از جانب هارون **اما** برای برادر خود هارون استغفار و طلب رحمة برای آن کرد که اگر از وافراطی و اهمالی و تقصیرے در کف و باز داشتن او عبده عجل را در باطن بوقوع آمده باشد **و نیز غرض** در استغفار او برای خود آن بود که راضی سازد برادر خود هارون را که با وخطاب و عتاب شدید بلاوجه و لاسبب آن کرده بود **و** برای آنکه اظهار کند برای شامیان آن بود عبده گاو ساله را رضا خود بهارون تا تمام نشود شماتة و سرور و فرحة ایشان درباره خود موسی و برادر او **و** برای برادر خود استغفار کرد بانکه او محتاج باستغفار است چه در اینجا واجب بود برادر قتال ایشان **و** همین قول زمخشری و تبعه او است **جواب ثالث** استغفار انبیاء معصومین محفوظین عن الخلل و الزلل تعلیما و تلقینا للامة میباشد تا امة بدانند که انبیاء بغیر معاصی برای خود استغفار و توبه طلبا للثواب میکنند و ما عصاة بالاولی شب و روز توبه و استغفار برای عفو معاصی بکنیم **جواب رابع** چونکه بالنسبة انبیاء حسنات الابرار سیئات المقربین میباشد لهذا ایشان علیهم السلم معصوم بوده دایم الاستغفار میباشند **جواب** از انبیاء ترک مندوب و اولے گاه صادر میشود **و** خاص برای معصومین استغفار و توبه برای تحصیل و استرجاع ثواب فائته آن میباشد **و** همین وجه را جمیع از متکلمین امامیه و مفسرین ایشان چون شیخ المشایخ حضرت **ابوالفتوح** الرازی ارجح و اصوب درباره معصومین انبیاء و ائمه طاهرین علیهم السلم دانسته **بحث سابع عشر** وادخلنا فی رحمتك وانت ارحم الراحمین و اینهم متمم دعائیه موسے برای خود و برای هارون است یعنی ای پروردگار ما داخل کن ما را در دنیا و آخرة در رحمة خاصه و عامة خودت و تو رحیم ترین رحمة کنندگانی **در مجمع** فرموده نماید کرفی الدعاء ارحم الراحمین بعیان شدة الرجاء من جهته فان الابتداء بالنعمة یوجب الاتمام بالنعمة **و** سعة الرحمة تقتضی لزیادة فیها فقال ارحم الراحمین لاستدعاء الرحمة من جهته کما یقال اجود الاجودین لاستدعاء الجود من قبله حاصل آنکه در دعا ذکر ارحم برای بیان شدة امید از جهته تو میباشد چه ابتداء بنعمة موجب اتمام نعمة است **و** سعة رحمة مقتضی زیادتی در آنست لهذا ارحم الراحمین گفته چنانچه اجود الاجودین برای استدعاء زیادتی جود از جانب تو گفته میشود **سوال** لفظ ارحم افعل تفضیل متضمن ازدیاد رحمة است و رحمة بذاتها شئے واحد بغیر جنسیت میباشد پس تفضیل اینجا چگونه صحیح و ثابت میشود **جواب** بدانکه رحمة در واقع برقة قلبی مهربانی ناشی در قلب راحم شده پس مهربانی عفو مجرم و محبة مخلص ناشی و حاصل میشود **تنبیه** هرگاه اینواضح شد پس این رحمة هم دو درجه دارد بدایتی **و** نهایتی **اما بدایتی** بوجود حصول آن عفو مجرم از مواخذه او میشود **واما نهایتی** پس بوجود حالة ابتدائی عفو جرم مجرم **و** در آخر و غایت او بذل و عطاء نفع و ثواب ما فات از و بجرم و جریره باو میشود **و** ارحم الراحمین بخالق فیاض مطلق اطلاق میشود چه او تع بعد عفو مواخذه بذل ما فات للمجرم بفضله در دنیا و آخرة میکند **اشکال** هرگاه او سبحانه از جسم و لوازم جسمانی منزه و مبرا است پس رحمة چگونه از و ناشی میشود **جواب** بدانکه در علم موضوع **و** علم کلام **و** اصول فقه قاعده کلیة مقرر و مبرهن گردیده که لفظیکه برای معنے وضع شده **و** اگر برائے موضوعیة استعمالش ممتنع باشد **پس** لابدا بر لوازم موضوع حمل میشود چون آیة انما المؤمنون اخوة **و** اخوة حقیقی عبارتست از تولد و تکون دو شئ فصاعدا از یک ماده **و** در اینجا مشهور است که کل مومنین از یک والدین بالضرورة متولد نشده اند بل از آباء و امهات شتی بوجود آمده اند **پس** حمل معنے این اخوة بر لوازم اخوة از باهم محاباة و مناصرة و معاونة و معاوضة در اخلاص و خلاصی یکدیگر و مخابرة و امثال این شده **تبصره** هرگاه این تو واضح شد **پس** همین قانون کلی در اسماء و صفات الهی هم جاری است که هرجا حمل اسم و صفة تع بر حقیقة ممتنع باشد در انجا حمل آن بر مجاز واجب است **اما** اقرب مجازات اقدم و اولی است **و مجاز** در باب رحمة معنے درگذشتن و بخشیدن جرم مجرم میباشد زیرا که رقة قلبی از لوازم جسمانی است و او سبحانه از آن مجرد و متعالی است **و** رحمة هم دو حالة بدایتی و غایتی دارد ابتداء رقة **و** در غایة عفو مجرم **و** هرگاه حالة بدایتی برتع محال باشد پس باید بمعنے رحیم بودن الهی غایتی آن میباشد بوجوب عینی اشکال باطل است ثم الله اعلم

WWW.MAABLIB.COM

قوله تعالی اِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ۝ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ۝

ترجمهٔ این سه آیه بدرستی وتحقیق آنانکه گرفتند بالهیت گاو ُساله را زود میرسد ایشانرا خشمی واثر آن خشم از جانب پروردگار ایشان وزود میرسد ایشانرا خواری وتنهیلی ورسوائی وهمچنین که مشرکین وعبدهٔ عجل را پاداش وجزا وسزا در دنیا داده شد جزا وسزا میدهیم همه دروغ بافندگانرا و آنانکه بعمل آوردند انواع گناهان وقبایح را پس از آن یعنی پس از عمل گناه از شرک وکفر توبه ورجوع بندامت کردند بفور بعد آن وایمان آوردند بوجود وتوحید خدا وبرسولان وبآیات او ومعاد جسمانی بدرستی وتحقیق پروردگارت بعد توبه واقعی وایمان اینها هر آئینه آمرزنده گناهان سلف ومهربان بایشان در دنیا وآخرت است وهرگاه خاموش شد از موسی خشم وغیظ فراگرفت الواح توراة ملقیه را ودر لوحی ونسخهٔ او مکتوب بود دلایل راه نمائی ومهربانی الهی برای کسانیکه ایشان خاص برای پروردگار خود ترسگاری میکنند ومقالا اعمار خود از عذاب ومؤاخذه خدا خائف وترسناک میباشند

ودر تفسیرش چند بحث اند **بحث اول** در اتخذوا العجل مفعول ثانی مقدر است تقدیرش اتخذوا العجل الها ومعبودا باشد **بحث ثانی** نوال بفتح اول بمعنی نورد کربان جامه رامی پیچید وبمعنی عطا ودادن چیزی بکسی آن با واز اینجاست **آیه** لا ینال عهدی الظالمین ای لا یعطی ولا یصل عهدی الظالمین یعنی نمیرسد وعطا نمیشود عهد امامت من بقوم ستمکاران ابدا **و** تناول گرفته شی باشد **و** تناولته فتناوله ای اعطیته فاخذه از نال ینال نولا ونوالا **در مصباح** گفته نولته المال تنویلا بمعنی اعطیته **والاسم** النوال **و** نلت له بالعطیة انول نولا من باب قال **و** ناولته الشیء فتناوله **و** المنوال بکسر النون خشبة ینسج علیها ویلف علیها الثوب وقت النسج **و** الجمع مناویل **در مجمع** فرمود والنول اللحوق **و** اصله مد الید الی الشیء الذی یبلغه یعنی اصل نول دراز کردن دست بسوی چیزی میباشد که آن چیز باو برسد **و** از اینجا قول است نولک ان تفعل کذا ای ینبغی ان تفعله فانه یلحقک خیره **بحث ثالث** ان الذین اتخذوا العجل سینالهم غضب من ربهم وذلة فی الحیوة الدنیا **آیا** این آیه عام است یعنی قدیما وحدیثا هر کس که گاو ُساله پرست است همه اینها را شامل است **یا** خاص توعید بقوم عبدهٔ گاو ُساله سامری در آن دو وجه اند **نزد** **آنانکه** عام است دلیل اینها اینست که عبرة واعتبار بلفظ است این عام ومطلق است درمماثله توعید عام است **نزد آنانکه** خاص است اینها میگویند که هر چند لفظ عام است اما خاص در قصص بنی اسرائیل مذکور لهذا مخصوص عبدهٔ عجل سامری میباشد **اقول** در ورود ونزول آیتی وحکمی خاص درقومی مانع از عمومیت حکم نمیباشد چنانچه مکرر در مجلدات این تفسیر مذکور ودر علم اصول فقه قانون مقرر گردیده **پس** عمومیت لفظ مورد واین در قومی توعید عام وآن اولی است چه هر دو در این شامل اند **بحث رابع** معنی اجمله آنکه بدرستی وتحقیق آنانکه گرفتند گاو ُساله سامری را یا هر گاو ُساله را اله ومعبود خود زود میرسد القوم عبدهٔ گاو ُساله را خشمی وغیظی از جانب پروردگارشان تعجیلا در دنیا وتاجیلا در عقبی بجهت فعل اقبح قبایح **و** این سین سینال برای تقریب معنی وتقریب آن در زمان استقبال میباشد **و** زمان استقبال ابتدائش لا انتهائش زمان حال است **سوال** هرگاه سخط وغیظ وغضب متقارب بمعنی خشم باشد وهمه این اوصاف جسمانی وتغیر وتلون مزاجی اند وخالق ازآن منزه ومبرا است پس اطلاق این بر تعالی چگونه جایز باشد چه برود منافی بطبیعة آدمی طبیعه آدمی بحرکة آمده خون در بدنش بجوش بیاید ودر ظاهر بشره وچهره او سرخی آن نمودار میشود غالبا لهذا اراده انتقام مؤلم میکند **جواب** آنفا در آیه ارحم الراحمین دانستی که اسماء وصفاتیکه متضمن جسمانیت باشند در اینها دو حالة اند چون غضب **حالة بدایتی** آن تغیر مزاج است واینحالة بر تعالی ابدا جایز نیست **اما حالة نهایتی** غضب انتقام گرفتن از مؤلم خود در آخر میگذارد **پس** نزد متکلمین مراد از غضب الهی مؤاخذه مجرم تعذیب میباشد چنانچه از رضا نقیض غضب مراد اثابه نعم بمرضی له از مومن میباشد اشکال باطل است **سوال** بنا بر قول آنانکه آیه مخصوص قوم موسی است **پس** **آیا** عینا مراد همان مباشرین عجل سامری اند که او را بالهیة گرفتند وعبادة باو کردند **یا** ذریة وانسال اینها تا عصر محمد مراد اند **پس** بر اول وجه

جواب سوال غضب از لوازم جسمانیت است زیرا (؟) بنا بر اطلاق میشود ١٢

گاو ادل

WWW.MAABLIB.COM

هرگاه اوایل عبده توبه از آن کردند بایشان چگونه این توعید بعد توبه آمد **و بر ثانی** اگر انسال ایشان تا عصر محمد مراد اند بایشان این توعید و تعییر بغیر فعل لا سبب آن چرا
عاید شده و عقل و نقل اباء و انکار این دارد **اما عقلا** این انسال بعد آبا از عمل گاوساله پرستی الی حین ندارند و اصلا نکردند **و اما نقلا** از قرآن هیچ
و لا تزر وازرة وزر اخرى بوبال کسی غیر او ماخوذ نمیشود **جواب** چونکه نزد ابن جریج مراد ازین آیه مخصوص همان عبده عجل سامری اند که در زمان موسیٰ
عبادة او کردند و بران مُردند یا فرار از قتل توبه آن کردند **اشکال** هرچند قول ابن جریج قوی و متین است **ولکن** جم غفیر مفسرین برو اعتراض کردند
زیراکه در سینالهم سین استقبال داخل شده پس مقتضی اینکلمه آنست که در زمنه استقبال بایشان غضب الهی و ذلة نعم خواهد رسید و حال آنکه بقول ابن جریج
ایشان قبل حصول این توعید بر کفر مردند و بایشان در دنیا نرسید **جواب** این ممکن است که این آیه من باب الاخبار بموسیٰ بر طور بوده که قومت مفتون بعبادة
گاوساله شده اند ان الذین اتخذوا العجل سینالهم غضب من ربهم و ذلة فی الحیاة الدنیا **پس** این خبر متضمن توعید مشرکینیکه بران بغیر توبه مرده
باشند خاص بایشان شامل است که در آخرة بایشان غضب و ذلة بعذاب الهی شامل خواهد شد **پس اینخبر** سابق بر وقوع میباشد اشکال بر توجیه ابن جریج باطل
شد **پس** تابعین سابقین و ذریه لاحقین ازین توعید و وصول غضب و ذلة من الله خارج میباشند **اما جواب بر شق ثانی** که مراد ازین
یا مباشرین عبادة عجل سامری **یا** ذریه و نسل ایشان تا عصر محمد اند **پس جواب جواب اول** اینکه او سبحانه بموسیٰ بر طور خبر از فساد قوم الی آخر الآیة
سابق بر دیدن موسیٰ حالة شان داده **پس** از روی غضب الله توبه شان قتل یکدیگر **یا** قتل هر کسی جان خود را قرار داده **و** دران بکمال ذلة قتل حاصل
در آخر شده باز هم اشکال عاید نمیشود **اما جواب بر وجه ثانی** که مراد انسال ایشان که در عصر نبوی بوده **و** همین قول منقول از ابن عباس شده اند
قال هم الذین ادرکوا النبی **و** اباؤهم هم الذین عبدوا العجل **و** اراد بالغضب عذاب الآخرة **و** بالذلة فی الدنیا الجزیة یعنی این توعید بیهود یست
که آنها ادراک خاتم الانبیا کردند و پدران ایشان گاوساله پرستی کرده بودند **پس** مراد از غضب الله عذاب آخرة **و** از ذلة جزیه برایشان است **و** همین قول
بسیاری منهم **عطیة عوفی** است و قال سینالهم اولاد الذین عبدوا العجل **و** هم الذین کانوا علی عهد رسول الله **و** اراد بالذلة ما اصحاب
بنی النضیر **و** قریظة من القتل والجلاء انتهی عطیه گفت مراد از قول غضب الله با ولادانی هست که پدران ایشان عبادة گاوساله کردند **و** ایشان آنانی اند که
بر عهد خاتم پیغمبر موجود بودند **پس** مراد از غضب الله قتل قوم بنی نضیر **و** بنی قریظه بدست مسلمانان رسیده **و** مراد از ذلة اجلاء ایشان از وطن ایشان حاصل
شده میباشد **اشکال** سابق بنا بر قول ابن عباس **و** عطیه عوفی لازم شد که چگونه بذریعه سابقین عبده عجل ابنا سبب لا وجه توعید بنا حق بغضب و ذلة
کرده **جواب** بدو وجه داده اند **الاول** ذکر تحسین و تقبیح سیر آباء شفاها بابنا عادة قدیمه جاریه در هر قوم است چه ابنا مبنی بر قایم مقام آبا میباشند لهذا
توعید با بنا را ایشان کرده کما قیل ان العرب تعیر الابناء بقبایح افعال الآباء کما تفعل و تمدح لهم فی المناقب والمفاخر لا بائهم فتقول للابناء فعلتم
کذا و کذا **و** انما فعل ذلک اباؤهم کذلک ههنا ذم الیهود الذین من ذریاتهم فی زمن نبینا صلعم کما قال تعالی یا بنی اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم یعنی
عادة عرب قدیما و حدیثا الی حین جاری است که قدح و تعییر میکنند اولاد و انسال را بذکر قبایح افعال آبا گذشته ایشان چنانچه ایشان مدح میکنند انسال را بذکر محامد و مناقب
و مفاخر آبائی ایشان و میگویند بابنا را ای احفاد که شما چنین و چنان کردید **و** حال آنکه ایشان اصلا آن اعمال را نکرده باشند **پس** همچنین باین ذم یهود از عصر نبوی
و باین توعید موعود گردیدند چنانچه در آیات آخر بمعاصرین یهود تم فرموده که ای بنی اسرائیل یاد کنید شما نعمتهائی مرا که انعام بشما کردم **و** حال آنکه فلق بحر و نجاة
از فرعون **و** انزال من و سلویٰ **و** اظلال جبل **و** غیرها بایشان نکرده بل باایشان کرده شده **الثانی** تکون الآیة من باب حذف المضاف فالمعنی ان
الذین اتخذوا العجل الٰها و معبودا و باشروا عبادته سینال اولادهم الخ **و** اما حذف المضاف لدلالة الکلام علیه یعنی وجه ثانی جواب آنکه در آیه مضاف
حذف است بجهة دلالة کلام بر حذف آن **پس** معنیش چنین میباشد اما نیکه گاوساله پرستی اله و معبود دانسته عینا کردند زود با ولاد ایشان غضب الله و ذلة من الله
خواهد رسید در دنیا و در عقبی معا **و** تاویل هذا را رازی و تبعه او صحیح دانسته فقال فتمم هذا التاویل من هذا الاعتبار **اقول** احقر در این نظر و تامل دارم
تبصره نزد آنکه این توعید بعبده عجل است خاصة **پس** آیا این توعید بایشان در دنیا است **یا** در عقبی **و اگر** در دنیاست پس از غضب الله و ذلة چه مراد
است **نزد ابو العالیه** در دنیا وعده بود و مراد از غضب الله قتل خود بدستهای خود بکمال تذلل خود با مر اله کردند و ذلیل خوار در انظار معاصرین اغیار
بودند **جواب اشکال** بر سینالهم ذکر شده **نزد بعضی** انیغضب الله و ذلة بر غیر تائبین و فراریان آنها از توبه بقتل نفوس خود موعود بغضب الله و بذلة
نسلا بالنسل الی بقاء الدنیا اند **و مؤیدش** نیز آیه فضربت علیهم الذلة والمسکنة و باءو بالغضب من الله میباشد **و منجمله** غضب برایشان نیست

اجوبه اشکال مشکل اگر ... مراد از
سینالهم الغضب الخ بر عبده عجل عصر سامری
سینالهم الخ بقول ... مستقبل
سینالهم برای استقبال است
سینالهم ... مراد از ... عبادت
واگر انسال ایشان ... مراد اند
عجل بعد هزار سال ...
این توعید ... اند
جواب اشکال بر قول ابن عباس که این توعید با بناء معاصرین نبی است

کہ تاقیمۃ در اینها سلطنت نمیباشد و ذلیل و خوار در اقوام اینها میگذرانند هرچند اصحاب دولة و اموال بسیار داشته باشند **امّا نزد اناکه** این توعید معاصرین بنوی را
بنوة خاتم الانبیاء فریه گاوساله پرست تا بقاء دنیا مغضوب نعم بی سلطان حقیر و ذلیل و خوار میباشند و عظم و وقر در انظار خلایق با ایشان اصلا نمیباشد **وجواب**
اشکال این که بعد هزار سال زیاده انسال گاوساله پرست را چگونه بلاسبب و لاوجه مغضوب و ذلیل تا بقاء دنیا بدارد و خلاف آیه و لا تزر وازرة وزر اخری
بفرماید انفاذ کرشده **بحث رابع** وکذلك نجزی المفترین و همچنین گاوساله پرستان یهود یا را جزا و سزا میدهیم در دنیا و عقبی چه اینها دروغ بجذاب
بوند در امور دین برب العالمین و همین جزاء ایشان بود **وبقولی** هر طور که جزا و سزا داده شد بمفتریان گاوساله پرست را همچنین جزا و سزا میدهیم
بهر مبتدع و مخترع مذهب دین را در دنیا و آخرة **وامّا** اینها را بمفتری برای آن وصف کرد که گاوساله را باله و معبود بطور افترا گرفته و نامیده بودند **ابو قلا**
گفت هی والله جزاء کل مفتر الی یوم القیمة بان یغضب علیهم و یذبهم فی الدنیا یعنی قسم بخدا همین جزاء هر مفتری تا قیمة میباشد بانیکه مفتریان را
غضب کند و ذلیل و رسوا و خوار در دنیا باقی بگذارد و بگرداند **و** همین قول **سفیان بن عینیه** است یعنی این توعید عام شامل هر مفتری و مخترع و مبتدع
است و قال هذا فی کل مبتدع الی یوم القیمه **والنس بن مالك** گفته ما من مبتدع الا و هو یجد فوق راسه ذلة ثم قرء هذه الایة فقال المبتدع
مفتر فی دین الله تعالی یعنی نیست هیچ بدعی و مبتدعی مگر آنکه بر بالای سر او ذلة و لعنة اله میباشد بدلیل این آیه **و** هر مبتدع مفتری دروغ بافنده در دین الله میباشد
سوال شبه به در وگک کیست و چیست **جواب** دران دو قول اند **احدهما** مشبه به هر مفتری **و** مشبه گاوساله پرست اند **ثانیهما** مشبه به عبده عجل
و مشبه هر قسم مفتری در دین الله است **درجامع الاخبار** مرویست قال رسول الله صلعم من بهت مؤمنا او مؤمنة او قال فیه ما لیس فیه اقامه
الله عز و جل علی تل من نار حتی یخرج مما قال فیه یعنی حضرت رسول صلعم فرمود هر که بهتانی ببند و بمومنی از مرد و زن **یا** بگوید در او آنچه در او نباشد قایم و باقی میدارد
خدا آن باهت و مفتری را بر کریوه از نار تا بر آید از و آنچه در او بوده **درجامع** ایضا مرویست قال رسول الله صلعم ایاکم و الکذب فان الکذب یهدی الی الفجور
و الفجور یهدی الی النار یعنی پیغمبر صلعم فرمود بر حذر باشید و بترسید از دروغ چه دروغ میرساند بفجور **و** فجور میرساند بسوی نار **ایضا فیه** قال رسول الله صلعم
المؤمن اذا کذب من غیر عذر لعنه سبعون الف ملك و خرج من قلبه نتن حتی یبلغ العرش فیلعنه حملة العرش و کتب الله علیه بتلك الکذبة سبعین
زنیة اهونها کمن یزنی مع امه یعنی حضرت رسول صلعم فرمود مومن هرگاه دروغ بغیر عذر بگوید لعنت میکنند براو هفتاد هزار ملک و برمیآید از دل کاذب گندگی که
عفونة آن تا بعرش میرسد پس حمله بر او لعنت میکنند و مینویسد خدا بر او بان یک دروغ هفتاد مرتبه زناکاری کرده اونی درجهٔ آن زناها چون کسی باشد که گویا با
مادر خود او زنا کرده باشد **ایضا فیه** قال الصادق الکذب مذموم الا فی امرین دفع شر الظلمة و اصلاح ذات البین حضرت صادق ع فرمود که دروغ بدانه
مذموم و مقبوح هست مگر دو جا **یکی** برای دفع شر دروغ بگوید **دیگر** در صلاح ذات البین که فساد و نزاع باشد آن دروغ بصلاح در طرفین برسد **ایضا**
فیه قال موسی یا رب ای عبادك خیر عملا قال من لا یکذب لسانه و لا یفجر قلبه و لا یزنی فرجه یعنی موسی ع عرض کرد ای پروردگار کدام بندگان
بهتر اند از روی عمل خالق فرمود کسی که زبانش دروغ نگوید و فجور نکند دلش و زنا نکند فرجش **ایضا فیه** سئل رسول الله صلعم ایکون المؤمن جبانا قال صلعم
نعم قیل ایکون بخیلا قال نعم ایکون کذابا قال لا یعنی از حضرت رسول صلعم پرسیده شد که آیا مومن بزدل میباشد آنحضرت فرمود آری عرض کردند آیا مومن بخیل میباشد
فرمود آری عرض کردند آیا کذاب و دروغگوی مومن میباشد فرمود نه **ایضا فیه** قال الامام العسکری ع جعلت الخبایث کلها فی بیت واحد و جعل مفتاحها
الکذب یعنی حضرت امام عسکری فرمود که کل خباثات یعنی کل گناهان در یک خانه میباشند و کلید آنخانه دروغ است **سوال** لفظ جزا چه معنی دارد **یا** مشترک
درخیر و شر است **یا** غیر مشترک چون بشارة **و** اینجا نجزی المفترین دلالة بر عدم اشتراک دارد بل خاص برای شر استعمال میشود **جواب** بدانکه جزی یجزی جزاء
چون قضی یقضی قضاء وزنا و معنی یکی اند **و** بمعنی پاداش و صله کار زار مکافاة عمل عامل باشد **نزد اخفش** جزی و اجزی بمعنی کفی میآید **و** این لفظ جزی
چون لفظ بشر مشترک در خیر و شر مستعمل هر دو اند چنانچه گفته میشود جزاه خیرا **و** جزاه شرا **و اگر** بجای مطلق لفظ خیر و شر ذکر شده پس بحسب متعلقات و قراین دریافت
میشود که اینجا چه مراد است چنانچه معلوم شد که از نجزی المفترین مراد شر بمعنی پاداش و صله اوست **امّا صله** و پاداش عمل نیک و بد را بجزا نامیدند چه در
عوض و سزا آن کافی میباشد **و** بنقل اخفش جزاء و اجزاء دو لغة متقارب المعنی اند **پس** لفظ جزاء ماخوذ از اجزء الشیء مجزی غیره بمعنی کفی و اغنی عنه و اجتزء
بالشیء اکتفیت به باشد **و** از اینجا جزء پاره و طایفه کافی از شیء و از کل است **وجزیه** عبارة از ما یوخذ من اهل الذمة برای گذاشتن ایشان بر حال خود باشد
و جمعش جزی مثل سدر و سدرة است **بحث رابع** سیئات جمع سیئه بمعنی بد و زشت و گناه و فعل قبیح و منکر است **درمصباح** گفته و السیئة خلاف الحسنة

جواب اشکال مشبه به
در گوساله کیست و چیست

جواب معنی جزاء و وجه تسمیه آن بجزاء

WWW.MAABLIB.COM

والسّيئ خلاف الحسن وهو اسم فاعل من ساء يسوء سوء اذا قبح وهو أسوء القوم وهي اسوء السوأي اي اقبحهم والناس سوء الاحوال والمراد به اقل
او اضعف الاحوال والمسائة نقيض المسرة واصلها مسوئة على مفعلة بفتح الميم والعين والسوئة بفتح السين العورة وهي فرج الرجل والمرئة و
التثنية السوئتان والجمع سوئات **سوال** چرا فعل گناه را سيئه وچرا فعل نيک را حسنه ناميدند **جواب** اما عمل قبيح وبد را جهة آن سيئه ناميدند
چه آن فعل بد وزشت است وعاملش را پاداش وجزا وسزا ايش بد ميباشد **واما** عمل نيک را حسنه ناميدند چه آن فعل حسن ونيک است وعاملش را جزا و
پاداش وصله آن نيک وحسن ميباشد **بحث خامس** والذين عملوا السيئات ثم تابوا من بعدها وامنوا ان ربك لغفور رحيم **بدانكه** السيئات
صيغه جمع مع دخول الف ولام استغراقي مقصود جميع افراد گناهان واعظم همه آنها شرك وكفر الله در آن بالاصالة داخل ميباشد **پس** معنيش آنكه بتحقيق آنانكه اعمال
بد از شرك ومعاصي بجميع اقسام صغاير وكباير عمدا وجهلا بعمل وبفعل آوردند منجمله آن گاو ساله پرستي است پس توبه كردند بعد از همه انواع آن گناهان يكدفعه وبعد
توبه ايمان جديد بكمال آوردند يعني اول آنانكه شرك وكفر وانواع واقسام همه معاصي بعمل آوردند پس از آن ترك همه آن بندامت قلبي ايمان بكمال اخلاص بيارند ان
ربك لغفور رحيم جمله موضع آن دو وجه احتمال دارند **احدهما** اينجمله مستانفه هست **پس** خبر الذين اينجا مقدر هست معناه فالله يقبل توبتهم وايمانهم
ثانيهما ان ربك جمله در معرض خبر الذين متضمن بيان سبب قبول توبه وايمان ميباشد **بحث سادس** ان ربك من بعدها لغفور رحيم اينجمله در بيان
سبب قبول توبه بندگان است يعني سبب قبول توبه بندگان از جميع انواع شرك وكفر وكل اقسام معاصي اينست كه بتحقيق يا محمد پروردگارت قديما وحديثا
بعد از توبه كه مقرون با ايمان كامل خالص باشد هر آئينه امرزنده گناهان مهربان تائبان اهل ايمان هست كما قال نبئ عبادي اني انا الغفور الرحيم يعني يا محمد خبر
بده بندگانم را كه بتحقيق من خدا امرزنده گناهان مهربان بايشان ميباشم **بعض اعلام** در اينجا فرموده فهذا يفيد ان من عمل السيئات فلا بد ان يتوب اولا
عنها وذلك بان يتركها اولا ويرجع عنها ثم يؤمن بعد ذلك **وثانيا** يعني بعد لا رتداد يؤمن جديدا ويصدق بالله كاملا بانه لا اله الا الله وحده
لا شريك له في ذاته وصفاته ولا افعاله فان ربك من بعدها لغفور رحيم يعني اينكلام افاده ميكند هر كه فاعل اقسام شرك سيئات باشد لابد هست كه اولا
توبه كند يعني ترك همه اقسام آن گناهان كند ورجوع از آن بديها بالكليه نمايد **پس** از ترك گناهان ورجوع از آن ايمان را تجديد نمايد خواه كافر اصلي باشد
خواه مرتد از ايمان شده باشد وتصديق كامل نمايد تا بر ان ايمان بميرد **پس** بتحقيق پروردگارت بعد از توبه نصوحا وايمان وتصديق كامل ايشان تا مرگ داشته
وبر ان مرده امرزنده جميع اقسام گناهان مهربان تائبين اهل ايمان در دنيا وعقبي ميباشد **اشكال** ثم تابوا چرا قبل از من بعدها آورده ثم براي
تراخي وتاخير موضوع شده وحاجت ذكر من بعدها نبود **واگر** امنوا من بعدها بعد ثم تابوا ميفرمود البته اينطور البغ واليح در نظم بود **جواب** اهل معاني
ونحويين در علم نحو فرموده كه لفظ ثم بلا تراخي بمعني واو عاطفه هست تقديرش چنين ميباشد الذين عملوا السيئات وتابوا من بعدها وامنوا پس اينجا لفظ ثم
در واقع عاطفه هست ومعني تراخي اينجا اصلا نيست لهذا بسيار در اشعار ودواوين وآيات كتاب رب العالمين وارد ومستعمل هست **و** امثال اين از كتاب **مغني
لبيب** درياب **و** ما هم مكرر در مجلدات سابقه ذكر كرده ايم حاجة اعاده نيست **سوال** بعد تقديم توبه چرا بر آن عطف بر امنوا فرمود چه عاصي هر گاه از
عصيان توبه محض كرد **پس** از توبه براي نيست مگر رجوع بندامة قلبي از شرك وكفر وجمله اقسام معاصي عمري الى موته **وهر گاه** معني توبه همين هست **پس**
حاجة ذكر وشرط آمنوا نبود چه بترك جميع انواع معاصي باقي نماند مگر خاص ايمان چنانچه بعد از ترك ايمان باقي نيست مگر ضلاله كفر كما قال تعالى فما ذا بعد الحق الا
الضلال **جواب** بدانكه نزد آنانكه اين آيه عام هست پس **اگر** كافر مثلا ترك شراب خوري وزنا كاري ميكند **اما** توبه از كفر وشرك اصلي واز كل سيئات نكند نزد
بعض متكلمين توبه او از بعض گناه جايز هست **اما** غفران ندارد چه غفران منحصر هست بر حصول ايمان **تنبيه** هر گاه اين واضح شد **پس** از ثم تابوا
من بعدها عطف بر ان بو امنوا كرد تا دانسته شود كه اگر توبه از كل سيئات مع كفره كرده ايمان بيارد البته او را جزاء غفران برحمة تام ميباشد **واگر** بعد توبه از كفر
وكل سيئات كرده ايمان نيارد مستحق غفران الهي ابدا نميشود **جواب ثاني** نزد آنانكه اين آيه خاص در عبده عجل سامري هست **پس** نزد ايشان چونكه اين عبده عجل مرتد
وكافر گرديده بودند **پس** باطماع نجاة وغفران بآنها وعده داده شده كه بعد توبه از كل سيئات وارتداد سلف رجوع بسوي ايمان خالص وتصديق جديد
بمعبود واجب احد كرده برايمان من بعد آن بميرند **پس** بهر دو تقدير اشكال عايد نميشود **تذكره** بعض مفسرين در اينجا فرموده ان هذه الاية تدل
على ان السيئات باسرها مشتركة في ان التوبة منها توجب الغفران لان قوله والذين عملوا السيئات يتناول الكل **و** التقدير ان من اتى بجميع السيئات
ثم تاب فان الله يغفرها له **وهذا** من اعظم البشارة والفرح للمذنبين انتهى يعني اين آيه دلالة دارد كه كل گناهان در بين مشترك اند در اينكه توبه از همه

WWW.MAABLIB.COM

انها موجب غفران است چه جملهٔ الذین عملوا السیّئات متناول و شامل کل معاصی است و تقدیرش آنکه هر کس بعد عمل جمیع انواع سیّئات توبه نصوحا کند خدا همه آنها را و میکند و این از اعاظم بشایر فرح و نجاة برای مذنبین است **وایضًا** دلالة دارد که تایب از همه گناهان توبه کند و توبه از بعض دون البعض غفران عاید و حاصل نمیشود ثم الله اعلم **امّا** غفران بتوبه مشروط است بتلافی و تدارک چون قتل مومن و اخذ اموال و اضاعة آن و اضرار بایشان و امثال اینها پس مع التوبه میباید که **یا** استعفاء و استحلال از اهالی آن **یا** تسلیم حقوق از نفس و مال بآنها نموده توبه کند **یا** قضاء مافات من الصلوات الیومیة و الحج و آنرا مع التوبة اداکند **یا** غفران مع التوبه مشروط بتلافی و تدارک نیست چون مشرک و کافر ترک شرک و کفر خود کرده ایمان بیارد و پس همین فقط و طلب امرزش کفر سلف کافی است **و** باقی تفصیل این از کتب کلامیه من باب التوبة در باب **بحث سابع** سکوت و سکون هر دو بمعنی صمت و خاموشی و قرار آرام گرفتن باشد از سکت یسکت سکوتا بمعنی صمت و خاموشی از کلام باشد و سکت الغضب بمعنی قرار و آرام گرفتن غیظ و غضب میباشد **در مجمع** فرموده بمعنی سکن است **و** السکوت هو امساک عن الکلام بهیئة منافیة لسببه و هو تسکین الة الکلام یعنی سکوت بمعنی سکون و او عبارة است از امساک کلام سخن بهیئة منافیه برای سبب آن و او تسکین اله الکلام یعنی گرفتن زبان از کلام کردن میباشد **اشکال** سکوت موضوع خاص برای تکلم جهرًا و خفیة است چگونه سکوت بمعنی سکون غضب استعمال شده **جواب** اهل معانی گفتند استعمال سکوت در غضب بطور مجاز و توسع شده نه بحقیقة **در مجمع** فرمود

انما قیل سکت الغضب توسعًا و مجازًا لانه لما کان بالفوریة دالًا علی ما فی نفس المغضوب علیه کان بمنزلة الناطق بذلک فاذا سکت تلک الفورة کان بمنزلة الساکت عما کان متکلما به فالسکوت فی هذا الموضع احسن من السکون لتضمنه معنی سکوته عن المعاتبة مع سکون غضبه انتهی سکوت غضب را در اینجا از روی توسع و مجاز فرمود زیرا که فوریة طبعی و عجلة کلام دلالة دارد بر آنچه در نفس مغضوب علیه است او بمنزله ناطق آن هست **پس** سکون فوریة بمنزله سکوت و صمت تکلم متکلم به باشد پس باین جهت سکوت در این موضع احسن الاستعمال از سکون گردیده برای تضمن او بمعنی سکوت از عتاب مع سکون غضب او **صاحب اللباب** در اینجا دو وجه نقل کرده **احدهما** مثل صاحب مجمع بمعنی و لما سکن عن موسی الغضب لان السکوت اصله الامساک عن الشیء **و** لما کان السکوت بمعنی السکون استعیر سکون الغضب لان الغضب لا یتکلم لکنه لما کان بفوریة دالًا علی ما فی نفس المغضب کان بمنزلة الناطق فاذا سکت تلک الفورة کان بمنزلة السکوت عما کان متکلما به **ثانیهما** قیل معناه و لما سکت موسی عن الغضب من المقلوب کما تقول ادخلت القلنسوة فی راسی المعنی ادخلت راسی فی القلنسوة **و** القول الاول الاشهر الاصح لانه هو قول اهل اللغة و التفسیر معًا یعنی بقولی لفظ سکت از غضب از باب مقلوب المعنی میباشد چنانچه تو میگوئی که داخل کردم کلاه را در سر و آن یعنی داخل کردم سر را در کلاه و همین قول دوم هست **و** اینقول ضعیف و اول اشهر و اصح است و همان قول اهل لغة و تفسیر معًا است **و امام رازی** قول ثالث فرموده المراد بالسکوت السکون و الزوال و علی هذا جاز سکت الغضب عن موسی و لا یجوز صمت الغضب عن موسی لان سکت بمعنی سکن **و امّا** صمت فمعناه سدّ فاه عن الکلام **و** ذلک لا یجوز فی الغضب حاصل آنکه مراد بسکوت سکون غضب و زوال است پس بنابران معنی سکوت غضب زوال غضب میباشد نه صمت غضب یعنی سدّ دهان چه بستن دهان در غضب جایز نیست **بحث ثامن** اخذ الالواح یعنی موسی بعد سکون و آرامی غضب طبیعی بگرفت و برداشت الواح توراة ملقیه را که در ابتداء ظهور و صدور غضب بر اهل عجل الواح توراة را از دست خود القاء و طرح بر زمین کرده بود **بحث تاسع** و فی نسختها هدی و رحمة یعنی و در نسخه تحریر او هدایة و راهنمائی برای گمراهان امت موسی و نعمت و مهربانی خدا برای اهل ایمان انها بود **و** بقولی مراد از هدی دلالة و بیان ما یحتاج الیه البشر من امت موسی **و** عفو انها بالتوبه از ما سلف بود **تنبیه** بدانکه **آیا** بالقاء موسی الواح توراة را عند الغضب مکسور و ریزه ریزه گردیده بود **یا** همه الواح آن بلا کسر در زمین باقی بود از بالائی این آیه دانستی که مفسرین دران دو قول دارند **نزد طایفه** بالکل غیر مکسور در زمین صحیح و سالم همه توراة باقی بود **و** همین قول علم الهدی و فخر الدین رازی و محققین است چه در قرآن اشعار باصلانیت آن **و** همین اولی و انسب بشان کلیم و تنزیه الانبیاء است **پس** نزد اینطایفه در معنی فی نسختها النسخ عبارة عن النقل و التحویل فاذا نسخت کتابا من کتاب حرفا بحرف فقد نقلت ما فی الاصل الی الفرع یعنی نسخه ماخوذ از نسخ و نسخ از نسخ نسخ عبارة از نقل و تحویل حروف و عبارة از اصل کتاب میباشد **پس** قول نسخ کردم یعنی کتابة و تحریر کردم حرف بحرف آنچه در اصل و اول کتاب بود بسوی کتابی دیگر یعنی نقل آن حروف عینا بنوشتن بسوی کتابی دیگر کردم و آن نسخه ثانیه فرعش باشد **پس** بعد ذکر این در بین خود خلاف کردند و دو قول **احدهما** المراد بنسختها اخذ موسی نسخة التوراة المنزلة من السماء المنقولة من اللوح المحفوظ بتحریرها و نقلها بالکتابة یعنی از نسخه انیست که موسی

نقل

جواب اشکال سکوت موضوع

برای کسی که زبان ... است استعمال شده در غضب

WWW.MAABLIB.COM

نقل برداشتن و نوشتن گرفت و مشغول شد بتحریر نقل ازان توراة منزلة سماوی که فی الاصالة او منقول از توراة لوح محفوظ بوده **ثانیهما** دیگر آن طایفه گفتند که مراد از نسختها بنا و وحدة یک نسخه یعنی یک لوحی است از الواح عدیده توراة که در آن خاص هدایة احکام شریعة و نعمة اله برای قوم موسی بود **و** مراد از گرفتن موسی همان نسخه واحده توراة آنرا نوشتن و بکتابة نقل کردن میباشد تا بجمال و تمام آنرا نوشت و همان معمول یومیه در بنی اسرائیل بود **اما** آنچه در الواح باقیه بود آنرا در است اشاعت نکرد چه بعد گوساله پرستی و بعد توبه هم باینها قابلیت اعطاء علم آن الواح باقی نماند مصلحة اله از اعطار آن باینها مبدل گردید **اشکال** بنابر این لازم میاید عبث تنزیل لوح عدیده توراة و جهل او سبحانه از مآل احوال بنی اسرائیل **و الا** چرا باز داشت بعد کفر و توبه اینها از ابلاغ و اعلام و تعلیم علوم باقی الواح عدیده سوای یک لوح آن **جواب اول** منعو انانکه مراد از الواح کل یک توراة است **پس** الواح آن عبارة از اسفار آن چون اسفار قرآن سی پاره کل میباشد و همین صحیح است **پس** بنابر این اشکال بالراس باطل شد **جواب ثانی** که مراد از الواح عدیده آن هر لوحی کتابی کامل بالانفراد است **پس** در اینحالة جواب شافی آنست که او سبحانه در ازل از مآل احوال همه عالم و آدم میدانست **پس** عالم بالاصلاح مصلحة همین قرار داد که بنی اسرائیل اگر گوساله پرست نشده علم کل الواح عدیده باینشان داده شود **و الا** بغیر یک لوح هدایة و رحمت باینها داده نشود **اقول** در جواب ثانی نظر و تامل دارم اول جواب معقول بلا اشکال است **قول ثانی** الواح بالقاء مکسور گردیدند پس اینها در نسختها نیز خلاف کردند **وجه اول** از ان الواح لوح هدایة و رحمة سالم باقی مانده و مکسورات بسماوات معاودة کردند **پس** مراد از نسختها همان لوح واحد غیر مکسور در زمین باقی مانده را موسی نزد آرامی غضب او نقل کردن از و و نوشتن آن گرفت و نوشت **نزد بعضے** اراد بها النسخة المکتبة من الالواح التی اخذها موسی بعد ما تکسرت یعنی مراد از نسختها نسخه مکتبة الواح مکسوره است که موسے گرفت آنرا بعد کسر اینها **ثانیهما** نزد ابن عباس **و** همین قول عمر بن دینار است لما القی موسی الالواح فتکسرت صام اربعین صیاما فردت علیه فی لوحین و فیهما ما فی الاولی بعینها فیکون نسختها نقلها یعنی هرگاه بالقاء موسی الواح مکسور گردید پس موسی صیام چهل روز را گرفت خالق برا و رد کرده کل توراة در دو لوح و در ان عینا همان بود که در کل الواح بود **پس** بنابر این مراد از نسخ نقل آن میباشد **فخر رازی** گفته علی التقدیرین مراد فی نسختها نقل کتابة اصل کتاب منزل توراة است بقولی از لوح واحد **و** بقولی دیگران همه الواح یک توراة موسے نوشت و جمع کرد **سوال** هرگاه از اصل منزول مکتوب و منقول شده **پس** توراتیکه در عهد موسے و اعصار انبیاء دایر و سایر بوده اصل منزل عینی نبوده چه بتحویل نقل آن بوده **پس** چگونه اطلاق اصل عینی بر نقل شده میتواند **جواب** این اشکال عینا در قرآن سابق بر این مجلد بوجوه مکرره ذکر شده که نقل نقوش در قوم کلمات و حروف آن عینا بلا تغیر و لا تبدل و لا التحریف و لا تزید و لا تنقیص شده **پس** بر نقل عینی از اصل عینی اطلاق اصل بر مجاز توسعا میشود خواه توراة باشد خواه انجیل خواه قرآن باشد اشکال عاید میشود چنانچه ذریه و نسل آدم ابو البشر را الی حین **و** بانسال اسرائیل مع انتقال تنزیلی اطلاق و ندا به یا بنی آدم **و** یا بنی اسرائیل میشود **بحث عاشر** در کریمه دو قول دارند **احدهما** این لربهم مفعول یرهبون مقدم واقع شده و هرگاه لام بر مفعول داخل شد عمل فعل در ان ضعیف میشود پس گویا بمنزله لا یتعدی باللام میگردد **وثانیهما** این لربهم بمنزله لاجله میباشد بدعمل لام خواه مقدم باشد خواه آخر چنانچه در روف لکم است پس آن لام لربهم صله واقع شده نه برای التعدیه چه خود این فعل متعدی هست پس تقدیرش یرهبون ربهم باشد **بحث حادیعشر** للذین هم لربهم یرهبون رهب بمعنی ترس است خشیة **و** رهب **و** رعب و خوف **و** وجل متقارب اند هرچند حصول اسباب آن بالجملة متفرق اند از رهب یرهب رهبا **در مصباح** گفته و الاسم الرهبة فهو راهب و ذاک مرهوب من الله **و** الاصل راهب مرهوب من عقاب الله **و الراهب** عالم النصاری من ذلک **و** الجمع رهبان **و** ربما قیل رهابین چنانچه بزهاد علما و قوامین اهل ایمان و اسلام ربانی **و** ربانین **و** قوام **و** قوامین چون راهب **و** راهبین **و** رهبانیین علم گردیده **بحث ثانی عشر** یعنی للذین هم لربهم یرهبون آنکه توراة منزلة سماوی دلالة و بیان و راهنمائی و نعمت و مهربانی الهی است برای آن یهودیان خاص که برای تعذیب پروردگار خایف و ترسان علی الدوام باشند تا بغیر تمرد و عصیان علی الدوام عامل باحکام مکتوبه فی التوراة باشند **تنبیه** بعض علام فرمود که جایز بود بموسے القاء توراة باظهار کمال غضب بر مشرکین اعداء الله **و** بعد آن اخذ آن برائے ترویج احکام الله **و** همین مایل مولینا الطبرسے است **اما** نزد دیگران القاء آن بلا اختیار از صدور نهایت غیظ و غضب بر اعداء الله بوده نه بتوبیخ نه برغبة و اختیار و اراده **و** بر امر مجبور هیچ مکلف ماخوذ و مذموم نمے باشد

قوله تعالی وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ

جواب اشکال که لازم نمی آید عبث تنزیل الواح علاوه بر عبث الواح میباشد

جواب اشکال نقل توراة از الواح منزله بکتابت آن اصل توراة میباشد

WWW.MAABLIB.COM

قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ۝ ترجمه این آیه

و برگزید موسی از قوم خود و اختیار و ایثار کرد کاملین اصحاب با خود هفتاد مرد را از برای میعاد ما تا بشنوند ایشان کلام ما که بموسی میکنیم و بر سماع آن گواه و شاهد باشند نهابرای موسی در امته و بقیه قوم او پس ایشان با موسی بمقام و میقاتگاه رسیده کلام خدا را شنیده موسی را گفتند لن نؤمن لك حتى نرى الله جهرة یعنی باور و تصدیق مر ترا نمیکنیم اینکه اینکلام کلام خدا با تو بوده و یا تو خاص خدا کلام کرده تا وقتیکه بعیون الرؤس خود خدا را معاینه و مشاهده نکنیم پس آنهنگام بجهة تکذیب آنها موسی و طلب آنها ممتنع و محال را فرا گرفت همه آن اصحاب کاملین منتخبه موسی را که درخواست و طلب رؤیة الله و دیدار تعم کرده بودند صاعقه سماوی تا همه آنها بفور بقهر الهی مردند و سوختند و بآیه دیگر موسی هم بجهة آنکه از جانب و زبان ایشان سوال رؤیة کرده بود بان صاعقه مرد یا مصعوق و مغشی شدید گردید و بعد احیاء یا بحال آمدن آواز ایشان موسی عرض بارگاه کرد ای پروردگار من اگر تو میخواستی اہلاک میکردی ایشانرا قبل از مجی ایشان بمیقات گاه یا ک مینساختی نیز مرا قبل از این چه در اہلاک ایشان بالحال جهله بنی اسرائیل کلهم مرا متهم میکردانند که منتخبین قوم ما را برده با حیله اسماع و اصغاء کلام الله برده و انهار اہلاک ساختی آیا اہلاک بیسازی ما را مراد بجمع خاص یک نفس مقدس خود موسی هست بدلیل بما فعل السفهاء منا بسبب آنچه درخواست و طلب دیدار تو کردند ابلهان و بیخردان از قوم ما یعنی اصحاب طور از منا مراد اند بنسبت انحالة تکلیم تو با من مگر ابتلاء و امتحان تو بقوم گمراهی اہلاک میسازی تو بانحالة فتنه و امتحان هر که را میخواهی و راهنمائی و دلالة میکنی هر کسی را که تو میخواهی وای پروردگار ما تو متولی امور مائی در دنیا و آخرة پس بیامرز ما را و ببخشا خطاهای ما را و تو بهترین امرزندگانی **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** بدانکه اختیار و ایثار هر دو بیک معنی اند و آن در اصل گرفتن و برگزیدن آنچه خیر یعنی بهتر باشد **در مجمع** فرموده الاختیار ارادة ما هو خیر یقال خیّرته بین امرین فاختار احدهما **و** الاختیار و الایثار بمعنی واحد **نزد اهل اشتقاق** اختیار ماخوذ از لفظ خیر است کما یقال اذا اختار الشیء اذا اخذ خیره و خیاره باشد **اما صرفیان** گویند اصل اختیار اختیر بود بجهة فتح ما قبل یا را بالف کردند اختیار بختیار اختیار اگر دید فهو مختار و کذا مختار فاعل **و** مفعول بظاهر لفظ متساوی و مشابه یکدیگر اند **اما تفریق** در بین اینست که باصل شود و فاعلش بکسر یاء مختیِر **و** مفعولش بفتح یاء مختیَر **و** بفتح ما قبل هر دو نیز یاء بالف مبدل میگردد **سوال** هر گاه اختیار بمعنی شیء بهتر و خوبتر برگزیدن و گرفتن باشد سبب این اختیار چیست و چرا پیدا شد **جواب عقلی و اعلم** ان العقل و الاعضاء و الحواس السلیمة بحسب سلامتها الاصلیة صالحة للفعل و الترك **و** صالحة للفعل و لضده مادام یبقى على هذا الاستواء امتنع ان یصیر مصدرا لاحد الجانبین دون الثانی **و** الا لزم رجحان الممکن المختار او الترك بغیر مرجح و هو محال **فنقول** ان العاقل اذا حکم ان فی الفعل و فی ترکه نفعا زایدا وصلاحا فقد حکم بان ذلك الجانب الواحد خیر من ضده فعند حصول هذا الاعتقاد فی القلب یصیر الفعل راجحا على الترك او بالعکس فلو لم یکن ذلك عنده خیرا من الطرف الآخر امتنع ان یصیر فاعلا فلما کان صدور الفعل عن الانسان موقوفا على حکمه بکون الفعل خیرا من ترکه فلاجل ذلك سمی فعل الحیوانی اختیاریا حاصل آنکه عقل و حواس سلیمه انسانی بحسب سلامة اصلیه صالح برای فعل و ترک آن و صالح برای فعل و ضد آن هست **و** مادام این استوار باقی هست ممتنع است که مصدر احد جانبین دون الثانی شود **و** الا ترجیح بلا مرجح لازم میآید و آن ممتنع است **و هر گاه** این واضح شد **پس** عاقل عند العقل یا باعتقاد لابدا حکم میکند بکردن کاری **یا** ترک آن چه در آن صلاحی یا نفعی زاید بالجمله بر طرف دیگرش هست **پس** باعتقاد خود حکم کند که جانب واحد این خیر و بهتر از ضد او هست **و** بحصول چنین اعتقاد رجحان پیدا بفعل یا ترک آن **پس** سبب اختیار و ایثار فعل یا ترک آن اعتقاد شخص بحسن و بخیریت احد جانبین شیء میباشد ثم الله اعلم **اشکال** بنا بر این انسان گاهی قتل نفس خود گاهی رمی خود از سر کوه و دیوار بلند و گاهی بزهر خوردن و امثال آن میکند **و** همچنین حالة اصلاً از امور خیرات نیست بل از عین شر و غیر معقول است **و** دیده شده که ابلد حیوانات الاغ و گاو و گاومیش و گوسفند هست که انها مهما امکن خود را در مهلکات نمیاندازند پس چگونه حاصل شود **جواب**

جواب سوال سبب اختیار فعل یا ترک آن چیست

وجه طلب شد ۱۲

جواب اشکال انسان چگونه و بچه سبب قتل نفس خود اختیار میکند ۱۲

بدانکه بعضی گفتند که بکمال جهل و غیشان عقل اما بگمان حقرا اینهم بترجیح شخص قاتل نفس خود حاصل میشود **فنقول** ان الانسان العاقل لا یقدم علی قتل نفسه الا اذا
اعتقد انه بسبب ذلك القتل یتخلص عن ضرر اعظم من ذلك القتل **و** الضرر الاسهل بالنسبة الی الضرر الاعظم یکون خیرا لا شرا **و** بهذا التوجیه
الاشکال زایل شو والله اعلم یعنی انسان عاقل اقدام بر قتل نفس خود نمیکند مگر وقتیکه اعتقاد کند که بمن بقتل نفس خود از ضرر اعظم ازین قتل خلاص میشوم و نجات
مییابم از اعظم و اثقل مضرات دیگر **پس** قتل نفس خود را ضرر اسهل و اهون و اقل بالنسبة ضرر اعظم دیگر خیر و بهتر می پندارد نه شر **و** باین توجه بالجملة اشکال زایل میشود
ثم الله اعلم **بحث ثانی** نزد نحاة در اینجا تقدیر و اختار موسی من قومه سبعین رجلا بود **پس** اینجا کلمه من را در اینجا حذف کرده و بوصل فعل و اختار
قومه را النصب کرده و تجبة وقوع او مفعول اول و اختار کما یقال اخترت من الرجال زیدا **و** اخترت الرجال زیدا **و شعر فرزدق** ازین باب است
ومنا الذی اختار الرجال سماحة * وجودا اذا هب الریاح الزعازع و درین شعر بد و مفعول اختار را ذکر کرده **و ابو علی فارسی** گفته و الاصل فی هذا
الباب ان من الافعال ما یتعدی الی الثانی بحرف واحد ثم یتبع فیقال اخترت الرجال زیدا **و** قولك استغفر الله من ذنبی **و** استغفر الله ذنبی **و قال**
الشاعر استغفر الله ذنبا لست احصیه **و** یقال امرت زیدا بالخیر **و** امرت زیدا الخیر **و قال الشاعر** امرتك الخیر فافعل ما امرت به **و بعض**
محققین اینجا فرمودند که اینجا سبعین رجلا عطف بیان جنس قوم قومه است **و** همین قول رازی و بتبه او هست **بحث ثالث** در وجه تفسیر و اختار موسی
من قومه سبعین رجلا موسی بامر اله از منتخبین اقوام بنی اسرائیل منتخب فرمود و اعقل و الکمل اقبل انها برگزید برای میقات گاه اله **مفسرین** نقل کردند
اختار موسی من اثنی عشر سبطا من کل سبط ستة فصار و اثنین و سبعین رجلا فقال موسی لیتخلف منکم رجلان فتشاجروا فقال من قعد منکم فان
له مثل من خرج فقعد منهم اثنان کالب **و** یوشع بن نون یعنی موسی برگزید از دوازده اسباط بنی اسرائیل از هر سبطی شش آدم را پس مجتمع شدند هفتاد و
دو آدم **و** موسی فرمود که دو آدم از شما همین جا بمانند و در بین این مردم منازعه و مشاجره در تخلف واقع شد چه هیچ یکی تخلف خود نمیخواست **پس** موسی فرمود
هر کس که از شما قعود اینجا کند برای مثل اجر آنکس هست که بامر آمده باشد **پس** دو آدم **کالب** و **یوشع** قعود و تخلف خود اختیار کردند **و روی**
انه لم یجد الا ستین شیخا فاوحی الله الیه ان یختار من الشبان عشرة فاختارهم فاصبحوا اشیوخا فامرهم موسی ان یصوموا و یتطهروا و یطهروا ثیابهم
ثم خرج بهم الی المیقات انتهی یعنی مفسرین **و** اهل سیر روایت کردند چونکه موسی مامور بود که هفتاد آدم شیوخ زاید از عمر ستی یا چهل ساله همه باشند پس بغیر از شصت
آدم شیوخ قابل کامل العقل او از انها یافت نشدند پس بوحی الهی موسی ده آدم جوان دیگر برگزید **و** انها شیوخه صبح کردند **پس** امر کرد موسی بهمه انها که
صوم بگیرید و ابدان و البسه خود را پاک و صاف سازید **پس** ازین همه انها با موسی بر آمدند بسوی میقات گاه خود **بحث رابع** لمیقاتنا یعنی میقات آیا
اسم مکان **یا** اسم زمان یا اسم مکان است قبل برین در ابتداء قصه موسی بالتفصیل ذکر یافته **اما رجفه** در لغت بمعنی اضطراب و زلزله و حرکة و رعشه
اندام و مفاصل بدن پیدا شد **کما فی الصحاح** الرجفة الزلزلة و قد رجفة و قد رجفت الارض ترجف رجفا **و** الرجفان الاضطراب الشدید و الرجاف البحر
و سمی به لاضطرابه **بحث خامس** در تفسیر و اختار موسی قومه سبعین رجلا لمیقاتنا یعنی موسی برگزیدهای خود هفتاد مرد برای میقات ما آمد و رسید برای
استماع کلام **یا** برای اعتذار و توبه از معاصی کنند **پس** مفسرین در این میقات خلاف کردند **مذهب جمهور** بل هو المشهور المنصور هست که این میقات اول مواقیت و مواعید
است که بعد اهلاك فرعون و قوم او موسی مامور من الله گردیده بود که با هفتاد نفر از افاضل و اکامل شیوخ برگزیده از بنی اسرائیل بمعیت خود بر طور برای اخذ توراة
و استماع و صحاح کلام الله حاضر شود و بیاید **قالوا** هذا هو میقات الکلام و طلب الرؤیة فلما وصل موسی مع هولاء السبعین من اکامل قومه و افاضل
اصحابه الی جبل الطور وقع علیه عمود من الغمام حتی احاط بالجبل کله و دخل موسی فیه **و** قال للقوم ادنوا فدنوا حتی دخلوا فی الغمام و وقعوا سجدا فسمعوه
و هو یکلم موسی یامره و ینهاه افعل و لا تفعل **ثم** انکشف الغمام فاقبلوا الی موسی فطلبوا الرؤیة **و قال** جمع منهم الی محشری فوعظهم و زجرهم و انکر
علیهم زجرا بلیغا و قال لهم ذلك ممتنع و محال فقالوا یا موسی لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة فقال رب ارنی انظر الیك یرید اسماع الرد و الانکار من
جهته فاجیب لن ترانی **و** رجف الجبل فصعقوا **و فی ابتدا اخری** فاخذتهم الصاعقة و هی المراد ههنا من الرجفة المذکورة فی هذه الایة حاصل
آنکه مراد از این میقات میقات کلام و طلب رؤیة الله و نزول توراة است **پس** وقتیکه موسی مع آن هفتاد هزار اصحاب فاضل و اکامل بکوه طور رسیدند و بر کوه طور
و لخته ابر غلیظی فرود آمده فرا گرفت کل آن کوه را **و** موسی داخل در ابر شد و بامر آنحضرت اصحابش هم داخل در آن ابر شدند **و** همه اصحاب سرهای خود را بسجده
انداخته کلام الهی بموسی میشد بامر و نهی افعل و لا تفعل اصحابش همه شنیدند **پس** از انکشاف ابر و اختتام کلام ثم بکلمه واحده کل اصحاب بموسی گفتند ای موسی

تفسیر و اختار موسی من قومه سبعین رجلا

مراد از میقات چیست

WWW.MAABLIB.COM

مانصدیق دراین نمیکنیم که اینکلام از خود خدا باشد تا وقتیکه ما همه بعیون رُوس خود عین ذات خدا را علانیه معاینه نکنیم و در طلب ایشان رویة مرا عیناً دیدهم
احدهما آنکه چون ما قطع کرده نمیتوانیم که این متکلم شیطان است یا خالق رحمان لهذا تصدیق تو نمیکنیم تا وقتیکه علی الاعلان ما خدا را معاینه ومشاهده نکنیم
ثانیهما ایشان گفتند ای موسے آیا تو خود خدا را دیدی آنحضرت فرمود نه چه او قابل دیده شدن نیست وایشان گفتند که خدائی که دیده شده نمیتواند چه دانیم
که این متکلم عیناً خدا است پس گفتند که ما تصدیق تو دراین تکلیم نمیکنیم که از خدا است تا وقتیکه علی الاجهار والاعلان عین ذات خدا را معاینه نه بینیم
و موسے ایشانرا بسیار افهام وتفهیم واعلام وتعلیم وزجر ونهی وانکار بلیغ کرد که رویة ذات تعالی ممتنع ومحال است زیراکه او مثل هیچ شئ از اشیاء اصلا نیست آخر موسے
بکمال الحاح واصرار ایشان در طلب رویة از جانب ایشان بقوله رب ارنی انظر الیك کرد و غرضش از زبان خدا ردّ وامتناع شنوانید پس جواب لن ترانی
و بر ایشان از جانب آسمان صاعقه شدیده که بصدا آن جبل قطعه قطعه پُریده وتا شرے متزلزل شده و همه ایشان سوختند ومُردند در مجمع فرمود
هو مذهب الجبائی و ابی مسلم الاصفهانی و جماعة من المفسرین و هو الصحیح و رواه علی بن ابراهیم القمی فی تفسیره نزد طایفه دیگر از مفسرین
این میقات ثانی بدفعه ثانیه برائے اعتذار از توبه عبده عجل هفتاد نفر با موسے بطور رفته بودند چه در مره اولی بجهة طلب رویة بر اینها صاعقه نازل شده همه سوختند
بودند و باین دفعه اینها را لرزه اندام وزلزله طور رسیده که قریب سانیده بود و همین مذهب امام السیر محمد بن اسحاق است . کما قالوا ان موسی اختار السبعین
من قومه بالکرة الثانیة للمیقات الثانی هذا غیر الاول بعد عبادة العجل لیعتذروا منهم ویطلبوا التوبة لهم فلما سمعوا کلام الله فطلبوا رؤیة الله
وقالوا ارنا الله جهرة فاخذتهم الرجفة وهی الرعدة والحرکة الشدیدة حتی کادت تبین مفاصلهم وخاف موسی علیهم الموت فدعی وبکی لخوف ان
یتهمه بنو اسرائیل علی اماتة السبعین ولم یصل قوة عند عوده ورجوعه الیهم فبعد عائه اعادهم الله صحیحاً سلیماً الی القوم یعنی موسے بدفعه ثانیه که
میقات ثانی بر طور برد هفتاد نفر را بعد گاو سالہ پرستی تا عذر کنند از جانب عبده عجل و برائے آنها طلب توبه نمایند و هرگاه ایشان وقتیکه کلام کردن خدا را
شنیدند پس اینها هم طلب رویة الله عیاناً از موسے کردند و اینها را رجفه گرفت و آن رعشه وحرکة وزلزله شدیده در ابدان اینها کل اندامهای گرفت تا آنکه نزدیک
بود که مفاصل ایشان از هم جدا شوند و موسے بمرگ ایشان یقین کرد لهذا دعا و تضرع شدید کرد تا بنی اسرائیل عند المراجعة الیهم آنحضرت را متهم نسازند باینکه
از زدن اینهار ابرده همه را کشتی پس خدا بدعاء آنحضرت ایشان را صحیح وسالم برگردانید و قول سدی وحسن وجمعی دیگر همین است نزد ابن عباس
قال ان السبعین الذین قالوا لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة فاخذتهم الصاعقة کانوا قبل السبعین الذین اخذتهم الرجفة و انما امر الله موسی ان یختار
من قومه سبعین رجلا فاختارهم وبرز بهم لیدعوا ربهم فکان دعائهم اللهم اعطنا ما لم تعط احدا قبلنا ولا تعطیه احدا بعدنا فکره الله ذلك من دعائهم
فاخذتهم الرجفة یعنی ابن عباس فرمود اما آن هفتاد صحابیکه طلب رویة الله کردند و بموسے لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة گفتند و صاعقه اینها را کشت و در داد
سابق بر این سبعین رجلا بودند چه بامر تعالی موسے هفتاد آدم مره دیگر با خود بطور برائے دعا کردن برد و دعا اینها این بود بار خدایا بده ما را آنچه که باحدی ندادی و ما را
مابا حدی ندهی خالق این دعا ایشانرا مکروه شمرد و ناخوش لهذا ایشانرا رجفه گرفت پس بدعا موسے از رجفه نجاة یافتند پس رجفه بقولی عبارة از لرزه
اندام ابدان اینها است و بقولی تزلزل زمین است نزد بعضی و همین مروی بطرق عامه از حضرت امیر المومنین علیه السلم است انه قال انما اخذتهم
الرجفة من اجل اتهامهم و دعویهم علی موسی فی قتل هارون و ذلك ان موسی و هارون و شبرا و شبیرا ابنی هارون انطلقوا الی سفح جبل فنام
هارون علی سریره فتوفاه الله فلما مات دفنه موسی فلما رجع الی بنی اسرائیل قالوا له این هارون قال لهم موسی توفاه الله ثم فقالوا لا بل انت قتلته
حسدتنا علی خلقه ولینه لنا قال لهم فاختاروا من شئتم فاختاروا منهم سبعین رجلا وذهب بهم فلما انتهوا الی قبره قال موسی یا هارون اقتلت
ام مت فاحیاه الله ثم فوراً وقال هارون ما قتلنی احد ولکن توفانی الله فاخذتهم الرجفة وقتلهم و موسی یرجع یمینا وشمالا لموتهم و یقول
رب لو شئت اهلکتهم الخ حاصل آنکه فرا گرفت اینهفتاد آدم را که اصحاب موسے بودند بجهة اتهام و دعوا ایشان بر موسے در قتل هارون و حقیقت آن چنین است
که با موسے هارون و دو پسر او شبر و شبیر بسیاحة بسوئی کوهی از کوهستان شام رفتند و بدامنه کوهی حضرت هارون بر سر برخوابید خالق او را اموات داد و موسے
او را دفن کرد پس نزد مراجعة بموسی بنی اسرائیل گفتند که خدا هارون را نکشت بلکه تو او را کشتی بجهة آنکه تو حاسد او بودی بجهة خلق و حلم و نرمی او با ما پس
ایشان با موسی هفتاد هزار آدم کردند تا از خود هارون بپرسند و دریافت نمایند که کشت ترا و خود موسے و بروایة دیگر آن هفتاد آدم نزد قبر هارون ندا
کردند ای هارون آیا تو مقتول گردیدی یا مردی بقضاء خود هارون بصدا و ندا بلند گفت ا احدی نکشت و من بقضاء الهی مُردم پس آن هفتاد

بیان وجوه تفسیر لیمیقاتنا فاخذتهم الرجفة که کلام میقات تعمراد است ۱۲

سورة الاعراف

آدم رعشہ سخت اندامہا و تزلزل زمین فراگرفت گشت و موسے بمعاینہ احوال راست وچپ آنہا میگردید بگریہ عرض بارگاہ الہ کرد کہ اگر میخواہی ایشانرا و مرا قبل ازین
میکشتی و اینقوم جہال مرا بازمتہم میسازند و میگویند برادر ترا کشتی و ہم این ہفتاد نفر منتخبین را بحیلہ استشہاد از نزد ما بردی تا آنہا ہم را کشتی ابدا تصدیق برائت من
نیکنند پس خالق بدعاء موسے انہا را زندہ گردانید ہمہ بسوی قوم با موسے برگردیدند و شہادت دادند کہ ہارون را خدا کشت و موسے تہمت نزد نتادہ و ابن جریح
و محمد بن کعب گفتہ اند این ہفتاد آدم انانی بودند کہ معیت و صحبت کلی با عبدہ عجل داشتند اما خود عابد عجل نشدند و امر و نہی بآن قوم از گاو پرستی و ہم مفارقۃ از انہا
نیکردند و موسے انہا را امر بترک صحبت و ملازمت داد آمد و رفت نزد انہا و امر توبہ بایشان میفرمود و ایشان ترک انہا و امر و نہی و توبہ نکردند لہذا ایشانرا رجفہ گرفت و
ہمین احد مرویات ابن عباس است قال انما تناولتہم الرجفۃ لانہم لم یزالوا القوم حین نصبوا العجل و ما کان ہو الا اجتماع معہم و مجاہد زیاد
کرد فلما اخذتہم الرجفۃ فدعون اللہ و یسئلونہ ان یکشف ہذہ البلیۃ فلم یجبہم اللہ و ہمین قول قرطبی است ثم احیاہم بدعاء موسی و وہب منبہ
گفتہ لم تکن تلک الرجفۃ موتا و لکن القوم لما رأوا تلک الہیئۃ اخذتہم الرعدۃ فقلقلوا و رجفوا حتی کادت تبین منہ مفاصلہم و تنقض ظہورہم فلما رای موسی
موسی ذلک خاف الموت علیہم و رحمہم لانہم کانوا و زادہ علی الخیر فدعا لہم حتی زال عنہم الرجفۃ یعنی ہان رجفہ موت نبود بلکہ قوم و قتیکہ آن ہیبہ و صعوبۃ
الہی را دیدند بخوف آن رعدہ و تقلقل اعضا و اندام و مفاصل عظام شان بحرکۃ شدیدہ آمدند تا صدا ہا از مفاصل شان میآمد قریب بود کہ ہر مفاصل شان از یکدیگر
جدا شوند و استخوانہائے پہلو و پشتہائی شان بشکنند و آرد بکردند و موسی احوال شان معاینہ کردہ خوف ہلاکت و موت شان کردہ رحمۃ آمد موسے را بر انہا چہ انہا
وزیر بلائے انحضرت برائی خیر او بودند لہذا موسے برائی انہا دعا کرد و آن لرزہ و تزلزل از انہا زایل شدہ سلم رجوع بسوی قوم کردند نزد بعضے کہ بعد این
حالۃ اینہا ہم توبہ کردند ہمہ این ہفتاد آدم شہود انبیا کردیدند د مجمع ہم نقل این قول فرمود فلما سمعوا عن ہارون ما قتلنی احد بل توفانی اللہ ثم فاخذتہم
الرجفۃ و صعقوا ثم احیاہم اللہ بدعاء موسی فتابوا و قالوا ان یعص بعد الیوم و جعلہم اللہ انبیاء سوال بنابر این قول لازم میآید کہ اناکہ بکرات و مرات
مرتد شوند و کفر کنند بعد توبہ مستحق نبوۃ و خلافہ و رسالۃ می شوند انبیا و خلفاء خلق میکردند یا این جایز ہست یا ممکن نیست جواب در این مسئلہ دوامت
دو قول اند نزد بعضے از اہل اسلام جایز است کہ کافر بعد اسلام پیغمبر و خلیفۃ اللہ بگردند چہ نزد انہا عصمت شرط صحت نبوۃ نیست و بغزالی منسوب میکنند
کہ او گفتہ شرط صحت نبوہ عصمۃ و اسلام ہم نیست بل شرط صحت نبوہ ظہور اعجاز مطابق دعوائی نبوۃ است پس بر دست کافر بالفرض اگر اعجاز مطابق دعوایش ظاہر و
ثابت شد نبوۃ و رسالت او ثابت پس تصدیق او لازم ہست و اینقول اگر صحیح و ثابت شود از محل اعتبار و اعتماد ساقط محض است اما کافر زادہ بودن پیغمبر اہل سنت
تجویز دارند چنانچہ کفر والدین سید انبیاء را عیاذا باللہ اکثر معتقد اند اما در وجوب عصمۃ و طہارۃ انبیاء از کل انواع کبائر و صغائر معا قبل از نبوۃ و بعد النبوۃ بالتوبہ
یا بعد النبوۃ خاص از ہر قسم معاصی و کفر و نفاق یا قبل از نبوۃ از صغائر غیر مشروط و بعد از نبوۃ اعمدا از صغائر و کبایر معا مشروط الا تاویلا او جہلا او سہوا امت
خلاف عظیم دارند در علم کلام تفصیل اینمسئلہ واضح خواہد شد واول یعنی طہارۃ و عصمۃ انبیاء از مہد الی لحد از جمیع اقسام معاصی صغایر و کبایر از ہر نوع جہل
و خلل و زلل و خطا و سہو و نسیان تاویلا و تقریبا فرحا و غضبا مصون و محروس و معصوم و محفوظ در ہر حال اند و این مذہب امامیہ اثنا عشریہ شرط صحت نبوۃ و خلافۃ
بلا واسطہ و بالواسطہ متفق علیہ ہست ببراہین عقل و نقل اما منجملہ عقل جمیع آنچہ موجب طعن و لعن و وہن و نفرۃ عند العقل الکامل العالم باشد منزہ
و مطہر و محروس و محفوظ و معصوم بودن ایشان از بدایۃ الی نہایۃ اعمار ایشان واجب است و اما از نقل منجملہ قرآن ایہ ابراہیم انی جاعلک للناس
اماما قال و من ذریتی قال لا ینال عہدی الظالمین لا ینال مضارع و الظالمین جمع اسم فاعل محلی بالف و لام استغراقی مستلزم جمیع افراد و اقسام مظالم ہست و
ابضا ہر دو لفظ مقتضی زمان استقبال الی نہایۃ عمر ہم و بدایتش انتہا زمان حال است پس ثابت شد کہ از بدایۃ ارادہ فعل قبیح الی زمان لا یتناہی عہد
الہی کہ امامۃ و خلافۃ الہ در خلق زمین باشد ابدا بغیر معصوم احدی نمیرسد پس باین ثابت شد کہ قبل از امامۃ و النبوۃ و بعد آنہم پیغمبر و امام معصوم از جمیع اقسام معاصی صغایر و کبایر در کل احوال
بوجوب یقینی میباشد و ہمین مذہب اصح و اقوی و انسب باحوال نبوۃ و امامت است چہ معلوم و مشہود است کہ رفتار و گفتار و کردار و ہمہ حرکات و سکنات نیک و صغر کبیر
عمر او بودہ مرغوب کل اصناف خلق میگردد و قول و فعل او نافذ تر بغیر اعتراض بر او مسموع تر میباشد بالنسبۃ آنکس کہ فاعل و مرتکب کبایر و قبایح عقلی و نقلی
باشد سوال بعد توبہ کہ التائب کمن لا ذنب لہ چرا مستحق رسالہ و امامۃ نمیشود جواب چونکہ توبہ ندامت و پشیمانی بر فعل قبیح ماضی و عزم بر عدم ایقاع مثل
آن الحال الی البقائہ فی الاستقبال است پس بتوبہ مع الشرایط غایتش آنکہ عفو عقوبۃ او میشود و بتوبہ عدالۃ حاصل میشود و مجتنب نمیشود فضلا عن العصمۃ
اما عدالۃ عبارۃ از حصول قوۃ یا ملکہ نفسانی علے الاقوی است کہ بوجود آن ترک اوامر و محاسن و مرتکب قبایح و کبائر عمدا و مصر بر صغایر نمیشود

جواب استدلال کہ بعد کفر و ارتداد شخص بکرات و مرات آیا پیغمبر شدن میتواند یا نہ ۱۸۱

ولکن جایز الخطایا و صعود الخلل و الزلل در ہر حال نباشد و اینعدالۃ امر اکتسابی مامور بتحصیل آن ہر مکلف است بخلاف عصمت چہ او قوۃ متنورہ خاص موہبی من اللہ تعالے برای خاص بندگان ناشی و حاصل میشود و بوجود تفصیل جمیع معارف و اوامر و نواہی و تعلیم نزد او مستحضر زیر نظر صاحب او مستمرا دایما در جمیع احوال میباشد از انہا ہیچ وقت ہیچ حال جاہل و ذاہل و غافل اصلا و ابدا نمیشود فلا جاء صاعد الخطایا و جایز الزلل و الخلل نمیشود **تنبیہ** ہر کس را که اینحالۃ من اللہ حاصل او را ابدا و اصلا مستحق و قابل خلافۃ و رسالۃ که منصب اعلی الہی ہست نمیشود و باو نمیرسد و مشیر ابرام لا ینال عہدی الظالمین ہست تامل و تعقل **سوال** اگر این بنوۃ و امامت باشد **پس** این عتابات که در کتاب اللہ بانبیاء وارد شدہ اند چرا باشد **جواب** این عتابات ماؤل و محمول بر مصداق حسنات الابرار سیئات المقربین شدہ چہ توجہ ایشان از عالم لاہوت و الملکوت الی عالم الناسوت کانہ گناہ ایشان میباشد و تاویل ہر خطابے و عتابی بذیل ہر آیہ مفسرین خصوصا در تفسیر ذکر شدہ میرود **واللہ** یؤیدنا فی تنزیہ المعصومین من الانبیاء المرسلین و الائمۃ الطاہرین صلوات اللہ علیہم من رب العالمین **اشکال** که میقات سبعین رجلا میقات واحد نہ بود که بانہا توراۃ آمد و طلب رؤیۃ اللہ کردہ بودند لہذا بر انہا بغضب قہار تعالی صاعقہ آمدہ و انہا را در دادہ خاکستر گردانید و بدعای موسی بدنیا باز گردیدند **پس** این آیہ رجفہ که غیر صاعقہ باشد چگونہ در میقات واحد بیکوقت جمع شدہ توانند و باین تنافی و تناقض در کلام اللہ جائز و جمع متناقضین ممتنع می باشد **جواب بعون الوہاب** بدانکہ اول ما بہ النزاع از روی وضع لغوی معین شود **بدانکہ** صاعقہ از صعق یصعق صعقا بمعنے آتش سماوی مع الصوت الشدید نزد رعد سماوی نازل شدہ مع الاحراق و النفوذ میباشد **اما رجفہ** از رجف الشئی یرجف رجفا و رجیفا و رجفانا بمعنے حرکۃ و اضطراب شدید است لہذا بر زلزلہ زمین رجفہ در قرآن و لغۃ وارد و بر رعشہ مرتعش نیز رجفہ اطلاق میشود **تنبیہ** ہر گاہ این واضح شد **پس** مراد رجفہ خاص ہمین معنے جنبیدن و تزلزل اعضاء و کل مفاصل و اندامہای ابدان ایشان بسماع صوت صاعقہ اولا حاصل شدہ مع ورود آن بر انہا محترق گردیدند بحمد اللہ تناقض و تعارض و تنافی مرتفع و زایل گردید اشکال عاید نمیشود و اللہ اعلم **بحث خامس** فاخذتہم الرجفۃ و این مقام تقدیر و حذف ہست **و** تقدیرش چنین خواہد بود و لما بلغوا میقاتنا و فعلوا منکرا من القول و الفعل فلذالک اخذتہم الرجفۃ یعنی ہر گاہ موسے مع قوم آنہم بمیقات گاہ الہ رسید و ایشان بانجا رسیدہ فعل منکرے قولی یا فعلے بعمل آوردند پس بآن عمل منکر فرا گرفت ایشانرا اضطراب قلبی و تزلزل مفاصل و اندام اعضاء ابدان ایشانرا **و بقول ابن عباس** فرا گرفت ایشانرا صاعقہ سماوی تا مردند و خاکستر ساخت ہمہ ایشانرا **پس** **یا** باخذ رجفہ ہمہ ایشان بقول یا زندہ مع الرجفۃ باقی ماندند **مفسرین** در بقاء حیوۃ و موت ایشان دو قول دارند **و** ہمین جا در بحث میقات ذکرش یافتہ **و** اصح القولین ہلاکت ایشان بما بعد این آیہ ثابت است **بحث سادس** لو شئت اہلکتہم من قبل و ایای **و** لفظ ایای مرکب بیای متکلم از ضمایر منفصلہ است **پس** از اہلاک ایشان در مناجات خود بسر پروردگار عرض میکند که ای پروردگار من اگر تو میخواستی و مشیت تو مقتضی اہلاک و اعدام و اماتۃ ایشان و اہلاک من میشد قبل برین وران مضایقہ نبود چہ ایشانرا از نزد بنی اسرائیل بوعدہ ایتان توراۃ **یا** برای شہادۃ در استماع کلام تو **یا** برای توبہ کردن از گناہان **یا** برای اعتذار عبادۃ آوردہ ام و ضامن مراجعۃ ایشان نزد ایشان بالصحۃ و السلامۃ شدہ ام بخلاف موعود آن تکذیب من میکنند و متہم میسازند مرا که بحیلہ منتخب بزرگان ما از بردی و ہمہ ایشان را ہلاک ساختی چنانچہ در اماتۃ برادر ہارون مرا متہم ساختہ بودند **سوال** مراد از اہلکتہم من قبل کدام قبلیۃ بر این مراد است **جواب** بوجہ اختلاف در میقات این قبلیۃ ہم مختلف فیہا می باشد **نزد جمہور** قبل برآوردن ایشان از نزد قوم انہا **نزد بعضے** بوقت عبادۃ گاؤ سالہ پرستی قوم ایشانرا ہلاک میساختی **و** بقولے نزد طلب رؤیۃ تو انہارا میساختی **وجہ اول** اقوی بلا اعتراض **و** بعدہ وجہ ثانی قوی است **اشکال** اگر بمعاصی قبل ازین ہلاک میساخت مضایقہ نبود چہ مرتد و عاصی بودند **اما** کلیم اللہ معصوم چگونہ در اہلاک و اماتۃ خود قبل برین بعیت انہا گفت چہ بلا معاصی چگونہ بعقوبۃ پیغمبر جلیل را ہلاک سازد **و** این موہم میشود که کلیم اللہ ہم شریک ایشان در گناہی بودہ **و** الا جسارت کلیم اللہ ہست در تفوہ بر خدا اگر آنکہ گفتہ شود که خلاق قہار ظلام و جبار است بلا جرم عقاب بندگان میکند **جواب** بدو وجہ آنحضرت لفظ ایای عرض کردہ باشد **اول** بجہت آنکہ بعد از تکلیم تو بمن بکمال جہل انہا قوم و اصرار بلیغ در تکذیب من کردند بقولہم لن نؤمن لک حتی نری اللہ جہرۃ ہر چند بایشان زجر کردہ که رؤیۃ اللہ ممکن ابدا نیست لا تدرکہ الابصار حجۃ ہیچ اصلا قبول نکردند آخر مجبور گردیدہ از السنہ و از جانب ایشان مسئلہ برب ارنی انظر الیک عرض شد من لا ینبغی چنین سؤال کردن و جسارۃ بود **و** اگر برای جسارۃ من در ان سوال ہر چند برای اسماع ایشان از زبان خود بشنوند و انقطاع عذر ایشان حجۃ بر ایشان که رؤیۃ اللہ ممتنع و محال ہر کس از انبیاء و اولیاء و کل امم اتقیا ابدا در دنیا و آخرۃ ہست **و** مرا بانجہت میکشتی مضایقہ نبود شاید انہا

قتل قطعی کافر که بلا رهو نتلش لزوست کلیم الله شد لجو **و** بلا اذن تعالی نزد استغاثه اینها مغیث اینها گردیده بود لفظ ایای فرموده **باشد و** علی التقدیرین اشکال در احتمالا
بسو و معاصی از آنحضرت باطل بوده باشد ثم الله اعلم **بحث سابع** سفهاء جمع سفیه خفیف الرای و ضعیف العقل از سفه سیفه سفها فهو سفیه **و** سفاهة ثم
در **مصباح** فرموده والسفه نقص فی العقل **و** اصله الخفة **و** سفه الحق جهله **و** سفهته تسفیها بمعنی نسبته الی الجهل **بحث ثامن** ثم اهلکنا بما فعل
السفهاء منا بالاتفاق در اینجا ظاهر همزه استفهام بمعنی جحد و تنکیر است **پس** ثابر این دو وجه اند **احدهما** انک لا تفعل کما تقول لمن یخدمک أتهین من
یخدمک ای لا تهن من یخدمک **و** انقول ابن الانباری است یعنی ای پروردگار هلاک مساز ایشان را چنانچه میگوئی تو کسی را آیا اهانت میکنی خدمتگار خود میکنی یعنی
اهانت مکن او را **ثانیهما** این استفهام استعطافی است بمعنی یا رب لا تهلک هؤلاء بما فعل الضعفاء من قومنا یعنی هلاک مساز این جماعت را بفعل دیگران که ناکسان خفیف
الرای و ضعیف العقل و جهیل از حقیقة معرفة تو اند از قوم بنی اسرائیل **و** همین محمل بهتر است **سوال** مراد از سفهاء کدام اند **جواب** این نیز بر دو وجه است
اولهما مراد از السفهاء منا خود همین اصحاب سبعین اند که اینها بعد استماع کلام تکذیب موسی **و** طلب رؤیة الله کردند بسبب طلب اعظم کبایر مستحق هلاکة گردیدند
موسی التماس از عدم ابقاء اماتة ایشان بموت الی یوم القیمة یعنی بعد اماتة ایشان طلب احیاء ایشان کرد خالق بعد اماتة ایشان احیاء کرد اینها را **و** همین محمل
جمهور محققین مفسرین است **ثانیهما** نزد طایفه مراد از السفهاء منا عبده عجل است که بجهت گاوساله پرستی قوم ما و سفاهة و بیخردی اینها میکشتی ما را بلا جرم **اول**
منقول منصور مختار جمهور است اند لا یجوز العقل ان کلیم الله کیف یظن انه تعالی یواخذ بالقتل والهلاکة بوزر الاغیار و معاصیهم الذین ما عصوه و کیف یقول
الله ثم اهلکنا بما فعل هؤلاء السفهاء من عبدة العجل چه عقل سلیم اصلا تجویز نمیکند که کلیم الله گمان بد بخالق کند بمواخذه بیگناه بقتل و اهلاک قومی بعوض و بال گناه
قومی دیگر و چگونه بخالق میگوید که آیا اهلاک میکنی ما را بسبب آنچه آن جهال بیخردان گاوساله پرستان بعمل و بفعل آوردند این عقلا و نقلا باطل است **اما عقلا** اگر
بالگناه ولا جرم مواخذه او ظلمی از ظلم و اقبح قبایح است و ما الله بظلام للعبید نص صریح بر نفی آنست **و اما سمعا** آیه ولا تزر وازرة وزر اخری و زر و وبال
کسی بر کسی دیگر از غیر او باز نمیکند و مواخذه غیر عامل و فاعل نمیشود **بلی** بنا بر مذهب مجبره چنین قول موسی بخالق مجوز خواهد شد چه نزد ایشان خالق قهار و جبار رد
و غدار ظلم و ستم بر غیر رواست عیاذا بالله تعالی عما یقول الظالمون علوا کبیرا **اشکال** موسی آنانکه اطلاق کرد سفاهة و سفهاء با اینها نا بجا **یا** اینها حمقاء بلا عقل
بودند **و** غیر عاقل غیر مکلف است مواخذه اینها چرا کرد **یا** کامل العقل بودند پس مکلف کامل بودند **و** با اینها چگونه کلیم الله وصف خلاف واقع کرد **جواب اول**
حضرت کلیم الله وصف ایشان بسفهاء و بضعفاء باعتبار خود چه هر نبی کامل العقل الفهم والادراک از کل امت خود بود دانش شرط حصول نبوة است اشکال از اصل باطل شد
جواب ثانی بقوی عقل دو حالة وارد **حالة اولی** ظاهر بینی **حالة ثانیه** حقیقة و باطن بینی **پس** اینها ظاهر بین بودند **اما** آن احوال و حقیقت بینی
جهال بنی اسرائیل بنکر و ند پس آنچه میگفتند و میکردند بظاهر بینی میگفتند و میکردند و تعمق در هیچ امری نمیکردند لهذا وصف ایشان بسفاهة کرد بهر حال اشکال علی حده نمیشود
ثم الله اعلم **بحث تاسع** افتتان و امتحان و ابتلاء و اختیار متقارب بمعنی آزمودن کسی تا حال او در عیون اعیان عیان و نمودار شود و باشد ماخوذ از فتن یفتن
فتنا بمعنی آزمودن تا حال باطن مستور او در یافتن شود **و فتنه** اسم چنانچه گفته میشود فی دینه فتنة بالمجهول ایضا **و** جمعش فتن **در مصباح** گفته اصل
الفتنة من قولک فتنت الذهب والفضة اذا احرقته بالنار لیتبین الجید من الردی یعنی اصل معنی فتنة القاء طلاء و نقره در آتش میباشد تا بان واضح شود بهر
خوب آن از ردی و خراب آن **اشکال** امتحان و اختیار کار بیخبران از مآل و احوال اشیاء و او تعالی عالم الغیوب والقلوب الخفیه والشهادة بالسویه است امتحان و اختیار
بر تعالی چگونه جایز است **جواب** چونکه رفتار مردم بسه حالة در دین میباشد **یا** کافر مطلق **یا** مومن مطلق هر دو علی الاعلان ظاهرا و باطنا بالسویه **یا** منافق یعنی بلسان
اظهار وفاق **و** در قلب کتمان کفر و نفاق است **و** مقصود الهی ترک کفر و نفاق از مکلفین میباشد **پس** آنچه این او سبحانه در این عالم تکلیف هر چند احوال حال
و مآل هر ذره و هر شیء از بدایة الی النهایة نزد تعالی حاضر و ظاهر و هویدا بلا اختفاء است **پس** غرض تعالی از امتحان مکلفین اظهار احوال اینها در انظار ملائکه است تا شناخته شود
برای مومن استغفار **و** برای کافر و منافق بوجود کفر و نفاق لعنت کنند و استغفار نکنند **بحث عاشر** ان هی لفظ ان در اینجا نافیه بمعنی لا و ما است بدلیل لفظ الا
الا فتنتک است **اما** مرجع هی علی الظاهر بسوی رجفه است **و** رجفه فتنه برای آن قوم بود **واحدی** گفته الکنایة فی قوله هی عائدة الی الفتنة کما تقول ان هو الا زید
وان هی الا هند **و** المعنی ان تلک الفتنة التی وقع فیها السفهاء لم تکن الا فتنتک اضللت بها قوما فافتتنوا **و** عصمت بها قوما فثبتوا علی الحق یعنی لفظ راجع و
عاید بسوی فتنه است چنانچه گفته میشود این و مثال برای مردان هو الا زید بضمیر مذکر **و** برای مونث **و** ان هی الا هند بضمیر مونث **پس** معنیش آنکه و فتنه آن
فتنه که در آن افتادند سفهاء قوم اسرائیلی از گاوپرستی پس بین بالا امتحان تو قومی را گمراه کردی **و** قومی محروس و محفوظ ثابت بر حق و باقی بر آن نهادی **بحث حادی عشر**

WWW.MAABLIB.COM

ان هي الا فتنتك در اصل در تفسیر این دو قول دارند **قول اوّل** مذهب علیه هست پس اینها دو وجه دارند **اوّل** مذهب امامیه **و** معتزله است معناه ان الرجفة الا اختبارك

وابتلائك ومحنتك ای تشدد بذلك في التعبد والتكليف علينا بالصبر على ما انزلته بنا كما قال تعالى اولا يرون انهم يفتنون في كل عام مرة او مرتين يعني بالغلاء والامراض

والامراض والاسقام التي شدد الله بها التعبد على عباده یعنی این رجفه نیست مگر اختبار و ابتلاء و امتحان تو تشدید در تعبد و تکلیف برما بصبر کردن بر آنچه تو انزال

کردی و فرستادی برما چنانچه در آیه دیگر فرمود آیا نمی بینند ایشان که اینها ممتحن و مبتلا می شوند در هر سال یکدفعه یا دو دفعه بگرانی نرخ و قحط و بعسرة و حاجة و بامراض

شتی و اسقام و آلام و اوجاع بانواع که او تعالی تنزیل و تسلیط آن بر عباد و غرض تشدید ایشان در تعبد و تثبت ایشان بکمال میباشد **و قالوا** انما سمی ذلك الرجفة

فتنة لانه يشتد الصبر عليها لنا **و** مثله الم احسب الناس ان يتركوا ان يقولوا امنا وهم لا يفتنون **و اینطایفه** گفتند برای آن رجفه را فتنه نامیده

شدید و سخت میشود در چنین مبتلیات صبر و ثبات بر آن بلایا و گرفتاریها **و** مثل آن در آیه دیگر فرمود که آیا گمان میکنند مردم متروک و رها شوند تا اینکه بگویند ما ایمان

آورده ایم و حال آنکه مفتتن و ممتحن نشده یعنی بلا امتحان ادعا میکنند که ما مومنیم و ایمان آورده ایم **و قول جماعتی** از مفسرین تابعین صحابه چون سعید بن جبیر و ابو العالیه

و ربیع بن انس **و** همین معقول و مقبول میباشد **نزد ابن عباس** رح ان المراد ان هي الا الرجفة الا عذابك **و** قد سمى الله العذاب فتنة كما في قوله يوم

هم على النار يفتنون ای يعذبون فكانه قال ليس هذا الا هلاك الا عذابك لهم بما فعلوه من الكفر و عبادة العجل وسوالهم الرؤية یعنی مراد از این بی

رجفه هست و رجفه نیست مگر عذاب تو **اما** تسمیه عذاب بفتنه میباشد چنانچه در آیه دیگر فرمود بروز قیامت کفار بر نار جهنم رسانیده معذب خواهند شد **پس** مراد از قول

موسی چنین هست که نیست این اهلاک برجفه و احراق بصاعقه مگر عقوبة و عذاب تو مر اینها را بسبب آنچه ایشان از کفر و گاوپرستی بعمل آوردند **و** طلب رؤیة تو

کردند **قول ثانی** مذهب جبریه هست چه باعتقاد ایمان و کفر و خاص من فعل الله میدانند لهذا میگویند که موسی هم اسناد اضلال و اهداء الی الله کرده **كما قال**

الواحدی چنانچه الحال در معنی فتنه از و شنیدی که ای خدا این فتنه که در آن سفهاء افتادند او نبود مگر فعل تو و بآن فتنه قومی را در ضلالة انداختی گمراه بکفر و بگاو پرستی

شدند **و** قومی دیگر را محفوظ از کفر و ضلالة و معصوم گردانیدی تا بر هدایة ایمان او باقی ماندند و آنرا اختیار کردند **و** بعد این گفته ثم اكد هذا ببيان ان الكل من الله

تعالى فقال تضل بها من تشاء وتهدي من تشاء **ثم قال** وهذه الاية من الحجج الظاهرة على القدرية التي لا يبقى لهم معها عذر یعنی بیان تاکید ان هي الا

فتنتك ما بعد ش آیه تضل بها من تشاء الخ است **پس** این آیه از حجتهای ظاهره بر قدریه هست باقی نگذاشت مر اینها را این هیچ عذری **تذکره** بدانکه فرقه اشعریه

معتزله را بقدریه نامیدند زیرا که ایشان منکر جبر اند **و معتزله** جبریه را قدریه نامیدند زیرا که معتقد کل خیر و شر و ایمان و کفر بقضاء و قدر میباشند **نزد محاکمه**

انصاف همین هست که آنانکه منکر جبر باشند ظاهری از اطلاق جبری و قدریه میباشند چه اسناد فعل بفاعل در قول بقایل و جو باشد و نه بغیر **و** جبریه در تسمیه معتزله بقدریه

نیز بجبر و ظلم گفتگو دارند چه همیشه ایشان خلاف عقل و نقل رفتار دارند لهذا از ایشان اطلاق بر عکس عجب نیست **بحث ثانی عشر** تضل بها من تشاء وتهدي

من تشاء **بدانکه** در اینهم دو قول اند **قول اوّل** باعتقاد جبریه هست مخاطب بخدا عرض کرد تو گمراه میسازی بآن فتنه و محنت هر کس را که میخواهی **و** هدایة میکنی کسی را

که میخواهی چه نزد اینفرقه کفر و ایمان در عباد مخلوق و آفریده خدا است **در شرح تجرید** قوشجی گفته واما الاشاعرة فالاضلال عندهم بمعنى خلق الكفر و

الضلال بناء على انه لا يقبح منه تعالى شيء نزد فرقه جبریه از تبعه ابو موسی اشعری اضلال بمعنی خلق کفر و ضلالة در عباد من الله هست بنابر مذهب اینها که هیچ فعلی قبیح بر خدا

نیست **قول ثانی** نزد اهل تنزیه الله از جمیع منکرات و قبایح که امامیه و معتزله اند **پس** خالق غنی علیم حلیم کریم را مبرا و منزه از جمیع اقسام و انواع قبایح قولی و فعلی

میدانند نزد اینها اینچنین آیات منافی برهان و محکم قرآن واجب التاویل مطابق برهان و محکم قرآن میباشند تا تعارض و تناقض از بین زایل شود **تبصره** پس اصل

ما به النزاع اضلال و اهداء در این آیه مذکور هست **اما در لغت** اضلال و اهداء مقابل یکدیگر بسه معنی آمده **در شرح تجرید** آنچه قوشجی اشعری گفته يطلق

الاضلال على معان ثلثة **الاول** الاشارة الى خلاف الحق **الثاني** فعل الضلالة **الثالث** الاهلاك **والهدى** مطابق له على مقابلات المعاني

الثلثة المذكورة **ا** الاشارة الى الحق **ب** وفعل الهداية **ج** وعدم الاهلاك **والاضلال** بالمعنيين الاولين منتف عنه تعالى لانه قبيح والله تعالى منزه

عن فعل القبيح **واما الهدى** فيجوز ان يتصف به تعالى بالمعاني الثلثة فما ورد في الايات من اسناد الاضلال الى الله فهو بالمعنى الثالث اعني الاهلاك

والتعذيب حاصل آنکه اطلاق اضلال بر سه معنی میشود **یکی** اشاره و دلالة بخلاف حق **دوم** بمعنی آفریدن و ایجاد ضلالة **سوم** هلاکة **اما هدایة** او هم

مقابل و نقیض ضلالة سه معنی دارد **یکی** اشاره و دلالة بسوی حق مطابق و رفع **دوم** ایجاد هدایة **سوم** عدم اهلاک **اما اضلال** بدو معنی اول از خالق

منتفی هست زیرا که بدلالت بر خلاف حق اشعر و ابلس از ابلیس میگردد و خدا عیاذا بالله چون ابلیس بطالبان راه رسیدن اینها نزد آن لعین بر خلاف و رفع نمی نماید و خالق

بیان آنکه جبر بمعتزله [illegible]

بیان آنکه جبر ... و معتزله و جبریه

و امامیه و معتزله ... بانصاف منصفانه

... در این باب احکم ...

... در بیان آنکه ... بیان معنی اضلال و

اهداء لغة و شرعا

نقل قوشجی وجوه

تاویلات آن ...

WWW.MAABLIB.COM

چگونه طالبها رسیدن نزد او تعالی خلاف واقع وخلاف حقیقة بگویید بنماید **اما** بمعنی ایجاد محل ضلالة وتخلیق کفر در عبد انبهم جایز نیست چه باین ظالمی ظلم باشد **و** بعد ایجاد کفر وضلالة چرا انبیا وکتبها با نها بفرسید که شما ترک کفر وضلالة مخلوقه که در شما از تخلیق من شده ترک آن بکنید والا شما را باشد نار عذاب الیم وایم سیکنم چه معلوم است که بر نزع امر تخلیقی انها اصلاً قادر ومتمکن ابدا بر دفع آن نیستند **و** بندگان در جواب انبیا گفته میتوانستند اگر مرادش کفر وضلالة بنود چرا اول در ما آفرید و من بعد ما را میگوید که اخراج وترک آن کنید وما بر ترک فعل امر مخلوق اصلاً قادر نیستیم الزام بانبیا والا از کفار حاصل میشود **اما** بمعنی هلاک واضاعة وتخریب البتة بمعنی صحیح است **اما اهداء** بمعانی ثلثه اسناد فعل الی الله جایز است **اقول** تجویز توضیحی معانی ثلثه در اهداء غلط کرده چه ایجاد ایمان وهدایة انیطلوب نیست چه بر فعل مخلوق از هدایة مدح وثواب نیست چنانچه بر فعل ایجاد ضلالة ذم وقدح نیست **پس** وجه ایجاد هدایة بالمعنی باطل است الا انکه از ایجاد هدایة اسباب هدایت مراد گرفته باشد **اما** بمعنی هدایت صحیح معقول اند **یکی** اشاره ودلالة بحق **دیگر** اثابت وجزاء عمل نیک **پس** مراد از اسناد اضلال الی الله نسبت مگر اهلاک عذاب نار **و** بر هر یکی ازین ضلالة وهدایة بمعنی اثابة واهلاک آیات کثیره کتاب الله صریح ناطق اند **پس** بقاعده کلیة تاویل چنین آیات اضلال واهدا واجب است تا تعارض وتساقط لازم نیاید **تنبیه** هرگاه این معانی اضلال واهدا بلغة وقرآن ثابت بلشد **پس** وجوه تاویلات المحل بالاجمال بشنو **احدها** ای تصیب بهذه الرجفة من تشاء **و** تصرفها عمن تشاء یعنی میرسانی ومبتلا میسازی باین رجفه هر کس را که میخواهستی ومیگردانی آن رجفه وباز میداری آن را از هر کس که میخواهی **و** این قول ابن عباس است **بعض اعلام** فرموده وتقدیره تهلک بها من تشاء **و** تنجی من تشاء یعنی معنی قول ابن عباس اینست هلاک میسازی بتسلیط رجفه هر کس را که میخواهی **و** نجاة میدهی از رجفه از هلاکة بان هر کس را که میخواهی **ثانیها** عموما در اینجا ودر هر جا چنین آیه یضل من تشاء ویهدی من تشاء در قرآن مذکور است معنیش انکه تضل ای تهلك وتعذب من تشاء بعدلك وتهدی ای تثیب الجنة من تشاء بفضلك **و** همین تاویل متکلمین معتزله **و** امامیه منهم حکیم نصیر الملة والدین طوسی وعلامه آیة الله الحلی وغیرهم هست یعنی تو هلاک بعذاب میسازی بعدل خود هر کس را که میخواهی **و** ثواب بجنت ابدی میدهی بفضل ولطف خود هر کس را که میخواهی **ثالثها** معناها تضل بترك الصبر والتحمل علی فتنتك وترك الرضاء بها من تشاء عن نیل ثوابك ودخول جنتك **و** تهدی بالرضاء بها والصبر علیها من تشاء معنیش نزد بعضی انکه گمراه میسازی بترک صبر وتحمل بر ابتلاء وبترک رضا بان فتنه ومحنة در مرض ومصیبت وبگرفتگی بلیة هر کس را که تو میخواهی از ایصال ثواب و دخال بجنت **و** هدایة واشعار واشارة میکنی بصبر ورضا بران هر کس را که میخواهی **رابعها** جار الله **زمخشری** در معنی این آیه ان تهلکنا بما فعل السفهاء الخ فرموده یعنی اتهلکنا جمیعا یعنی نفسه وایاهم لانه انما طلب الرؤیة زجرا للسفهاء وهم طلبوه سفها وجهلا ان هی الا فتنتك او محنتك وابتلاؤك حین کلمتنی وسمعوا کلامك فاستدلوا بالکلام علی الرؤیة استدلالا وسداحتی افتتنوا وضلوا تضل بها من تشاء وتهدی من تشاء ای تبتلی بالمحنة الجاهلین غیر الثابتین فی معرفتك و تهدی العالمین بك الثابتین بالقول الثابت **و** جعل ذلك اضلالا من الله وهدی منه لان محنته لما کانت سببا لان ضلوا واهتدوا فکانه اضلهم بها وهداهم علی الاتساع فی الکلام انتهی کلامه حاصل آنکه موسی نزد گرفته شدن اصحاب سبعین اور جفه در مناجات بباری عرض کرد که **آیا** هلاک میسازی مرا وایشان همه را وحال آنکه من طلب الرؤیة بجهة ردع وزجر ایشان کردم تا بگوش های خود از زبان تو بشنوند امتناع واستحالة آن **و** خود اکثر سفهاء جهله به بیخردی وجهالة ونادانی و بلا معرفت از من واز تو طلب کردند این طلب رؤیة نکردن انها نیست مگر فتنه ومحنة از جانب تو تا بامتحان واختبار وابتلاء تو ایشان را نزد تکلیم تو من **پس** این جمعه بیخردان استدلال کردند بکلام کردن تو با من باستدلال فاسد وباطل بر تجویز دیده شدن تو تا آنکه ایشان مسئله طلب رؤیة در فتنه ومحنت انداختند خود را **و** آن سوال رؤیة انها وجب امتحان وضلالة وکفریة وهلاک ایشان گردید **پس** بانچه موسی عرض کرد تضل بها من تشاء وتهدی من تشاء یعنی هلاک وگمراه میسازی تو بعین محنة وکلفت وشدة وصعوبة ومصیبت مردمان جهال غیر ثابتین را در دین غیر عارفین را در معرفت شناخت خودت **و** دلالة وراهنمائی میکنی تو آنانرا که عالم وعارف کامل بذات وصفات تو ثابت القدم وراسخ وقایم بقول ثابت اند براهینه وتوحید تو **بلی** کردانیده شد طلب رؤیة **و** نام زده شد رجفه امتحانی وابتلائی بلفظ ضلالة **و** هدایة الزیرا که آن فتنه ومحنتیکه خود در ان خود را انداختند سبب ابتدار **ضلال** نها واهتدا دیگران در آخر من الله گردید **یعنی** طلب رؤیة ابتداء از جانب خود ایشان موجب امتحان وابتلاء ایشان در آخر من الله گردید تا متردد در دین وثابت بران وموافق از منافق وکامل از ضعیف در خلق هویدا وواضح بگردد ونمود ار باشد **اشکال** در این نوشتن اهلکتهم من قبل وایای ان هی الا فتنتك تضل بها من تشاء نهایة جسور وذی جرئت بوده بمالک الملك خالق چنین خطاب الزام واعتراض علانی کرده واعتراض کلیم الله بر مالک قهار اله چگونه جایز باشد **جواب** بالاتفاق انکار موسی **باله** من باب الدعاء ومعذرة از جانب خود واز جانب ایشان بوده **پس** باب النزاع ایجاد دعاست **و** بیانها اول معنی دعاء ودای بیان شود که دعا اوحیست **بدانکه** دعاء لغة وشرع التماس ومسئلة ذلیل محتاج بطور تضرع

بیان وجوه تاویلات معانی اضلال ۱۲

جواب اشکال بر موسی کلیم بدعای چگونه جایز باشد

WWW.MAABLIB.COM

از متولی و والی عالی بامید اجابت و اجازة او باو میباشد **تنبیه** هرگاه اینواضح شد **پس** بنابراین از سایل فی لیل بعالی جلیل اعطی بخنی وفعل بی ولا تفعل من باب الخطاب بالامر والحکم بعالی بنیباشد بل خاص من باب الدعاء والالتماس غیرباب خطاب امر و نهی بالانفراد در علم لغة **و** کلام **و** اصول فقه **و** تفسیر مقرر گردیده **پس** اشکال سایل باطل محض میباشد **بحث ثالث عشر** انت ولینا فاغفرلنا بعد ان موسی در دعا عرض کرد که ای پروردگار ما تو خاص بذات خود مولای متولی و متصرف جمیع امور مائی از حفظ و یاری و پرورش و تربیت وغیره بغیر تو احدی بما والی متولی نیست **و** اینکلمه مقتضی حصر است پس متولی نافع و دافع ما و خلق در دنیا و آخرت احدی نیست سوائی تو **پس** این دلالت دارد نفع خیرات و دفع بلیات و اقامة احدی بغیر الله خواسته نشود **پس** مزعوم قبور پرستان صوفیه و اشالهم در استعانة از اهل قبور باطل است بلی مشاهد و مراقد انبیاء و ائمه هدی از عترة رسول الله محل اجابت دعوات بالنصوص الثابتة الواردة فی صحاح سایند المسلمین مستثنی از عمومیت این میباشد ثم الله اعلم **بحث رابع عشر** فاغفر لنا وارحمنا بعد از اقرار بولایة و تولیة الهٰ عموماً و خصوصاً که از آداب مقدمات مدح و ثنا اله است عرض کرد ای مولی متولی ما پس بیامرز مارا و رحمت کن ما را بمهربانی و رحمت عامه و خاصه خود که برذات مقدسه خود انرا التزام کردی چه غفران ذنوب نخست کل **و** اجابت توبه نزد غیر معتزله بدلیل لاحقی سمعی واجب گردید نه بدلیل عقلی **از سید الساجدین** در ملحقات صحیفه در مناجاتش وارد است مولای مولای انت المولی وانا العبد **و** هل یرحم العبد الا المولی مولائی مولائی انت العزیز وانا الذلیل **و** هل یرحم الذلیل الا العزیز **و** مولائی مولائی انت الخالق وانا المخلوق **و** هل یرحم المخلوق الا الخالق مولائی مولائی انت المعطی **و** انا السائل **و** هل یرحم السایل الا المعطی مولائی مولائی انت المغیث **و** انا المستغیث **و** هل یرحم المستغیث الا المغیث **و** مولائی مولائی انت الباقی **و** انا الفانی **و** هل یرحم الفانی الا الباقی **و** مولائی مولائی انت الدائم **و** انا الزایل و یرحم الزایل الا الدائم **و** مولائی مولائی انت الحی **و** انا المیت **و** هل یرحم المیت الا الحی **و** مولائی مولائی انت القوی **و** انا الضعیف **و** هل یرحم الضعیف الا القوی **و** مولائی مولائی انت الکبیر **و** انا الصغیر **و** هل یرحم الصغیر الا الکبیر **و** مولائی مولائی انت المالک **و** انا المملوک **و** هل یرحم المملوک الا المالک **اقول** هر فقره از فقرات این مناجات دلیل جداگانه هست که اجابت توبه و غفران ذنوب عبید بتفضیل و رحمت عامه ارحم الراحمین است ثم الله اعلم **اشکال** در فاغفر لنا وارحمنا طلب غفران و رحمت برائی خود **و** برائی آن عصاة سبعین بالتوبه کرد **و** این مقتضی هست که از کلیم الله خللی و زللی ضرور بوقوع آمده **و** آن چیست **جواب** نزد متبحرین انبیاء دو وجه اند **احدهما** چونکه دعا عبادة است و هر نبی راس است است پس دعا **یا** برائی طلب نفع و ثواب زاید میباشد **یا** برای دفع مضار **و** اینجا ضم نفس خود با قوم برای تسکین قوم کرد چونکه نبی معصوم از خلل و زلل بود **پس** برائی خود او طلب نفع **و** برائی عصاة امت دفع ضرر خواست **ثانیهما** چونکه از جانب قوم و الحاح ایشان طلب روية بمثل از علیم کلیم برائی روانها چنین سوال لایق نبود لهذا در فاغفر لنا غفران و عفو و تجاوز **و** برای طلبه روية از قوم بخشش آن خواست **اما** نزد جبریه برای اقدام قول لو شئت اهلکتهم و تضل بها من تشاء **و** برائی ان هی الا فتنتک مغفرة و رحمت خواست چه چنین جسارة برائی آن حضرت جایز نبود هر چند ذکر امری واقعی در ان بود **و** همین قول رازی و شیعه او است **بحث خامس عشر** و انت خیر الغافرین **بدانکه** غفران در اصل بمعنی ستر و پوشیدن شی بساتر است پس از طلب غفران و رحمت برائی خود بکلمه مرغبه در غفران مدح خالق کرد یعنی تو بهترین پوشندگان عیوب و فضایح و قبایح عبادی لان کلمن سواک انما یغفر الذنوب **اما** طلبا للثناء الجمیل و لدفع ضرر **اما** انت یا رب تغفر ذنوب عبادک لا لطلب عوض **و** لا عرض بل لمحض الفضل والکرم فانت خیر الغافرین و خیر الراحمین فلا جل هذا یجب القطع بکونه خیر الغافرین **و** خیر الراحمین فی الدنیا والاخرة چه هر کس بغیر تو ای خالق عفو و غفران گناهان میکند بغیر اینحالت نمی باشد **و** بغرض طلب عاخیر و ثنا جمیل و جلیل **ما** برائی دفع ضرر خود **اما** برائی پروردگار من تو غفران اکبر کبائر و اعظم معاصی بندگان خود بغیر طلب غرضی و عرضی **و** بغیر عوضی برائی محض فضل و کرم خود میکنی لهذا تو بهترین غافرینی و بهترین راحمینی پس باین جهة بخیر الغافرین و ارحم الراحمین بودن تو واجب و ثابت شد **تنبیه** این دلالة دارد چونکه او سبحانه بصیغه مبالغة تواب و ارحم است لهذا از قدیم او بان خالق منان تفضل خود بکرات و مرات لسید توبه عصاة و اهل ارتداد قبول میکرد **و** تا ظهور آثار قیمة چون ظهور دابة الارض و طلوع آفتاب از مغرب برحمة واسع خود انذر عاصی بکراة توبه یقیناً قبول خواهد فرمود **و** جمعی از مفسرین و محدثین در تفسیر ایه و رحمتی وسعت کل شیء روایة از حسن و قتاده کردند قالا وسعت رحمتی فی الدنیا البر والفاجر وهی یوم القیمة للذین اتقوا خاصة یعنی رحمت واسعه الهی در دنیا عام برائی نیک و بد شامل است **اما** در قیمة آن رحمت مخصوص مؤمنین خدا ترسان و پرهیزگاران از شرک و کفر خاصه است **در در منثور** از جمعی از سلمان فارسی روایة کردند قال النبی صلعم ان الله خلق مائة رحمة یوم خلق السماوات والارض کل رحمة منها طباق ما بین السماوات والارض فاهبط منها رحمة الی الارض فبها تراحم الخلائق و بها تعطف الوالدة علی ولدها و بها یشرب الطیر والوحش من الماء و بها یعیش الخلائق فاذا کان یوم القیمة انتزعها من خلقه ثم افاضها علی المتقین و زاد تسعة

جواب اشکال موسی کلیم و جبر بعد
در جبارت و تفضیل
لفظ اما هر کجا ... خیر فقیر
حسن ثنا و شفاعت
جواب اشکال در فاغفر طلب مغفرت برائی خود و عصاة سبعین که این مقتضی است که از کلیم الله خللی و زللی سر زده باشد ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

وتسعین رحمت و درحمتی وسعت کل شئ فساکتبها للذین یتقون حاصل آنکه خالق یکصد جزء رحمت را آفرید بروز پیدایش ارض و سما و هر جزء رحمت از آن اجزاء طبق مطبق میان ارض و سماوات است پس یکجزء آن رحمت بسوی زمین فرستاد بوجود آن تراحم و مرحمت میان کل اصناف خلایق حیوان و انسان است و رافت مادر برای ولد است و باکل حیوانات از طیور و وحوش شراب آب دیان کل اصناف خلایق زیست و زندگی میکنند و بروز قیمة این جزء رحمت از خلایق گرفته با نود و نه جزء دیگر ضم نموده و افزوده خاص بر متقیان مومنین افاضه میشود پس این و رحمتی وسعت کلشئ فساکتبها للذین یتقون پیغمبر تلاوة فرمود اللهم اجعلنا مع جمیع امهاتی و ذریاتی و عشیرتی المؤمنین من اهل ملتی من المرحومین فی الدنیا والآخرة انک انت ارحم الراحمین امین **قوله تعالی**

وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ۝ ترجمه این آیه

این متمم دعای موسی است یعنی وای پروردگار ما بنویس و ثابت و لازم کن برای ما مردم در این دنیا نیکی را تا مدة الاعمار و بران نیکی ایمان مدة الاعمار باقی بمانیم و بران ایمان بمیریم چه افضل و اکمل حسنات و نعمات دنیا کمال ایمان و بران مردن است و بنویس برای ما در آخرة هم نیکی یعنی ثواب وافر و جزاء جلیل و جزیل و جمیل آن بدرستیکه ما رجوع کردیم الحال بسوی تو یعنی این قوم بعد از کفر الحال بتوبه از آن رجوع کردند با ایمان بسوی تو خالق فرمود عذاب من وصفت آنست که میرسانم او را یعنی آن عذاب را هر کس را که میخواهم بعدل و انصاف بجزاء و سزایش میرسانم و رحمت و مهربانی من وسیع و گشاده و بسیط است او هر چیز و همه اشیاء را فرا گرفته در دنیا بمومن و کافر معا و شامل بالسویه است بهر دو فریق پس مینویسم یعنی نوشتم بر نفس خود و ثابت و لازم گردانیدم آن رحمت را در آخرة خاص برای آنانیکه خدا ترس پرهیزگار از اهل ایمان باشند و زکوة اموال خود بوقت وجوب ادا میکنند و برای آنانی که ایشان بآیات ما که بواسطه انبیاء فرستادم ایمان بآن میآرند و تصدیق آن مینمایند **در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** کتب یکتب کتبا و کتابة بمعنی نوشتن و بمعنی ثبوت و بمعنی وجوب و بمعنی الزام و غیره در لغة و قرآن بهر معنی استعمال شده **در مصباح** گفته کتابة اسم صناعة تحریر و نوشتن است **و کتاب** یعنی آنچه مکتوب چون حساب بمعنی محسوب باشد **سوال** چرا مکتوب را بکتاب نامیده شد **جواب** چونکه حروف و کلمات مقصود در نوشته ثبت و ضبط از سقوط و تلف و تفریق و ضیاع آن جمیع یک جا در یکجلد میشود لهذا آنرا و هر امر ثابت بکتابة و کتاب بمعنی مکتوب نامیده شود از اینجاست الصلوة علی المؤمنین کتابا موقوتا ای واجبا ثابتا **بحث ثانی** وجه تنظیم این آیه با ماقبل آنکه این آیه از متمم و ضمیمه آیه ماقبل از دعا کلیم الله است **بدانکه** قاعده کلیه در خواست و دعا مقرر شده انیستکه **اول** باید که خالق بحمد و مدح و ثنا و باسماء حسنی **و** اخلاص و رجوع و امید خود بسوی تعالی یاد کرده شود **ثانیا** مطلب خود پیش کند **اما** مطلب **یا** دفع ضرر باشد یا طلب نفع **اما** دفع ضرر در ذکر اقدم بر طلب نفع نماید **و اینجا** کلیم الله بهمین عنوان عمل کرده **اول** انت ولینا گفته یعنی انت مولینا متولی جمیع امورنا من الدین والدنیا لا ولی التصرف احد لنا سواک **پس** از آن عموما دفع ضرر دنیا و عقبی را بفاغفر لنا وارحمنا و انت خیر الغافرین تقدیما ذکر کرده **پس** از آن واکتب لنا فی الدنیا حسنة و فی الاخرة خیر و حسن دنیا و اخرة را طلبیده با ظهار هدنا الیک رجوع خود فرموده **و** همین طریقه رضیه دعا انبیاء و ائمه معصومین سلام الله اجمعین **و** تادیب برای امم میباشد **و** تاسی ایشان برامم لازم است تا رستگاری حاصل شود **بحث ثالث** واکتب لنا فی هذه الدنیا حسنة و فی الاخرة کلیم الله عرض کرد وای پروردگار ما بنویس برای ما در این دنیا نیکی را و بنویس در اخرة هم برای ما نیکی چنانچه از دعاء مومنین این است در قرآن ذکر فرموده و منهم من یقول ربنا اتنا فی الدنیا حسنة و فی الاخرة حسنة **و مفسرین** در معنی الکتب و حسنه وجوه دارند **احدها** اجعل لنا فی الدنیا و الاخرة حسنة یعنی نعمت یعنی بگردان ما را از آنانیکه برای ایشان نزد تو نعمت و بر دنیا هست **اما** آن نعمت دنیا ایمان کامل ثابت در دنیا **و** در عقبی ثواب جلیل و جمیل و جزیل آنست **و برای** آن ایمان را از نعمة حسنة شمرده و طلبیده چه اکمل و افضل جمیع اعمال و اصل آن ایمان و بوجود آن در دنیا و آخرة محفوظ من الله از غضب و قهر **و** موجب بقاء ابد مع التنعم الی لانهایة است و بصحة و ثبوت آن همه آن همه اعمال صالحات صحیح میشوند

جواب سوال چرا مکتوب را بکتاب نامیده شد

WWW.MAABLIB.COM

و اینقول اکثر است **سوال** چرا نعمت را حسنة نامیده و حال آنکه حسنة اسم عنبر طاعة است **جواب** بچند وجه است **احدها** قیل ان النعمة تستقبلها النفس کما
ان الطاعة تتقبلها العقل یعنی نزد بعضی چونکه نعمة را نفس قبول میکند چنانچه طاعت را عقل قبول میکند **واخرها** انها ثمرة الطاعة لله تعالیٰ یعنی سبب دیگر اینکه نعمة
ثمرهٔ طاعت و ایمان است لهذا باسم حسنة ذکرش و در خواستش کرد **ثالثها** اکتب لنا بمعنی عین و حقق و ثبت لنا ثواب الدنیا والآخرة والنفع بد فیهما **ثالثها**
واکتب لنا یعنی واکتبنا ممن کتبت لهم حسن العاقبة و خیر الخاتمة فی الدنیا والآخرة حتی نموت فی الدنیا علیها **وفی الآخرة** صرنا من اهل الجنة لا من اهل
الاعراف یعنی بنویس ما را از آنانیکه نوشتهٔ برای ایشان خاتمه بالخیر یعنی موت ما در دنیا بر ایمان و در آخرة دخول بجنت ابدی تا از اهل اعراف در اعراف محبوس نشویم و نباشیم
رابعها واکتب لنا فی الدنیا الذنوبنا السابقة منها عبادة العجل و ذنب طلب رویة مغفرة **وفی الآخرة** بعد النجاة من النار دخولا فی الجنة یعنی بنویس عوض
گناهان ما در دنیا حسنات را و در آخرة بعد نجات از عذاب نار دخول ما در بهشت **خامسها** واکتب لنا دوام التوفیق للاعمال الصالحات فی الدنیا و فی الآخرة قبولها
اقول بگمان احقر مآل همه اینوجوه متحد است **سوال** چرا لفظ اکتب لنا گفت بو اجعل لنا و با وجب لنا نگفت **جواب اوّل** بمصداق و مفهوم آیه یمحو الله
ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب در لوح محو و اثبات در هر روز و شب هر چه برای هر کس میخواهد میدارد مینویسد لهذا بلفظ اکتب ذکر کرد **جواب ثانی** قیل انما
ذکر بلفظ الکتابة و لم یقل واجعل او اوجب لنا لان الکتابة اثبت و ادوم کما یقال رزق فلان **و** شهرته فی الدیوان فیبقی و یذکر ذلک له علی الدوام من
مرور الازمان والشهور **و** غرضه فیه دوام وصول نعمته بغیر قطع و لا فصل برای آن بلفظ اکتب بغیر اجعل و اوجب گفت چه آنچه مکتوب شد او ثبت و ادوم
بکر مشهور و مرور دهور جاری میباشد چنانچه وظیفه که در ایوان و دفتر سلطان بنام کسی نوشته شد آن وظیفه بر شهور و دهور او را بغیر قطع و بلا فصل میرسد ثم الله اعلم
بحث رابع هدنا از هاد یهود هودا در لغة باشد کما قال **اللیث** الهود التوبة **در مصباح** گفته هود اسم نبی عربی منصرف است یقال هاد الرجل
هودا اذا رجع فهو هائد **و** الجمع هود بازل و بزل **سوال** در آیه کونوا هودا او نصاری چه معنی دارد **جواب** متفق علیه مفسرین مراد آنست که یهود شوید و یا گردید
یهود قوم موسی یا نصاری قوم عیسی شوید **و یهودی** اسم نسبتی قوم موسی بسوی یهود ابن یعقوب و هود الرجل ابنه بمعنی جعله یهودیا **و** تهود دخل فی دین الیهود
و این بمعنی **حدیث نبوی** مروی در مسانید ائمه حدیث مسلمین است قال النبیؐ کل مولود یولد علی فطرة الاسلام ثم ابواه یمجسانه او یهودانه او ینصرانه
یعنی هر مولودی ایلاد میشود بر طریقه اسلام پس والدینش او را مجوسی گردانند یا یهودی یا نصرانی **و بقولی** قوم موسی بعد گوساله پرستی و طلب رویة وقتیکه
توبه کردند چنانچه موسی از جانب ایشان در این آیه انا هدنا الیک بمعنی تبنا و رجعنا من الشرک والکفر الیک فرمود **پس** از آنوقت بنی اسرائیل کل قوم موسی یهود نامیده
شدند **و** باسم یهود قوم موسی در آنوقت شاید الی حین هم فخر و مباهات میکنند که ما هدایت بتو بر یافتیم و توبه ما بدعا موسی قبول گردید **اقول** تحمل که تسمیه قوم به هر دو وجه
استنادی یهود **و** هدنا بوده باشد **و در لباب** گفته الهود الرجوع برفق **وقال** بعضهم و به سمیت الیهود و کان اسم مدح قبل نسخ شریعتهم فلما نسخت
شریعتهم صار ذلک اسم ذم و هو لازم لهم حاصل آنکه لفظ هود بمعنی رجوع بنرمی و ملائمة میباشد **و بقولی** لفظ یهود اسم مدح اینها قبل نسخ شرع اینها بود و بعد
نسخ آن اسم ذم گردید و آن مر اینها را لازم و دائم میباشد **در کشاف** در هدنا الیک تبنا الیک فرمود و هاد الیه یهود اذا رجع و تاب **و** الهود جمع هائد و
هو التائب **و** لبعضهم **شعر** یا راکب الذنب هد هد + و اسجد کانک هدهد **بحث خامس** در هدنا بضم اوّل از هاد یهود صیغه معلوم بمعنی تبنا یا
هدنا بکسر اوّل مجهول از هاده تقدیره هود یهید بمعنی حرکنا و املنا الیک دو قرائة اند **و** بصیغه معلوم هدنا بضم اول قرائة مشهوره **و** ثانی از قرائة شاذه است **و در**
کشاف هم بعد نقل احتمال هر دو امر داده **وقال** وقرء ابو وجزة السعدی هدنا بکسر الهاء من هاده یهیده اذا حرکه **و** اماله **و یحتمل** امرین ان
یکون مبنیا للفاعل **و** المفعول بمعنی حرکنا الیک **و** املنا علی تقدیر فعلنا کقولک عدت یا مریض بکسر العین بمعنی فعلت من العیادة **و یجوز** عدت بالاشمام
و عدت باخلاص الضمة فیمن قال عود المریض **و** قول القول **و یجوز** علی هذه اللغتان یکون هدنا بالضم فعلنا من هاده یهیده انتهی **بحث سادس**
انا هدنا الیک **بدانکه** هرگاه موسی بالا طلب ادامة حسنة دنیا و آخرة کرد پس با جمله انا هدنا الیک کانه در معرض استحقاق بلحوق آن بلا فصل بطور دلیل برای طلب
حسنه دنیا و آخرة کردند یعنی بتحقیق ما طلب ادامة حسن دنیا و آخرة کردیم زیرا که ما الحال بتحقیق و بدرستی توبه خالصه نصوحا از کفر و شرک و جمله معاصی تا انتهای اعمار
و بقا خود کردیم و از آن رجوع بسوی تو خاص نمودیم **و** از عموم ثوابی تو امید قطعی داریم که بهمین توبه ما قبول کرده و حسن دنیا و آخرة ما را باقی داری **بعض**
اعلام در اینجا فرموده و انما ذکر هذا السبب الذی یقتضی حسن طلب هذه الاشیاء لیس الا مجموع هذین الامرین کونه الهنا و ربنا و لیا و کوننا عبیدا
له تائبین خاضعین خاشعین **فالاول** عهد عزة الربوبیة **والثانی** عهد ذلة العبودیة فاذا حصلا و اجتمعا فلا سبب اقوی منها انتهی یعنی

جواب سوال چرا نعمت را بحسنه نامیده ۱۳
جواب اشکال چرا لفظ اکتب لنا گفت بو اجعل لنا و اوجب لنا نگفت ۱۴
جواب سوال در آیه کونوا هودا او نصاری چه معنی دارد ۱۲۶

آن ذکر این سبب توبه دنبال آورد که این سبب مقتضی حسن دنیا و آخرة میباشد پس نیست مآل مجموع این امر بن طلب اشیا و توبه مگر اقرار بآنکه او سبحانه اله و ولی مطلق و بودن
ما بندگان تائب و آئب خاضع و خاشع لله تع و اوّل عهد عزت ربوبیت الثانی عهد ذلة عبودیة ما بندگان پس نزد حصول و اجتماع اینها سببی اقوی ازینها نیست
رمز دقیق هرگاه ایشان بعد طلب حسن دنیا و آخرة اظهار توبه کردند پس خالق تصریح در اعطا حسن دنیا و آخرة و در اجابت توبه ایشان نکرد بل اعراض ازان و
اشاره و اشعار از سوء حال و مآل بل توعید باینها بران در استقبال درین آیه مابعد کرده بهر ذی فهمی واضح خواهد شد خفایای رموز قرانی و دقایق کتاب الهی چه بعد این
توبه آن قوم چه اکبر کبایر و اعظم معاصی از قتل انبیا و ایذا اینها و ظلم و تعدی بخلق و در دین بعد موسی کردند لهذا کرات و مرات ازینها طایفه ممسوخ ببوزنه و ماهی در بحر
و بوزنیه وغیره در برگردیدند **بحث سابع** قال عذابی اصیب به من اشاء اصیب باب افعال اصاب یصیب اصابة بمعنی رسانیدن چیزی بکسی دیگر میباشد خواه
ایصال و ارسال نیک کند یا بد **در مصباح** گفته اصاب الیهم اصابه وصل الغرض یعنی مقصود وصل و حاصل شد و فیه لغتان آخریان **احدهما** اصابه صوبًا
من باب قال **و الثانیة** یصیبه صیبًا من باب باع بیعًا **و** فاعل باب افعال مصیب و مفعولش مصاب **و** فاعل صاب یصوب صوبًا فهو صایب و بمعنی رسیدن
رسیدن شیء بمقصود **و** ازینجاست رای صایب نقیض خاطی و خطا **و** صواب بمعنی نیک ضد خطا است **و** مصیب رسانندهٔ شیء بجای مقصود و با اخطار باشد **و** صوب
بصوب تصویبًا راست گوئی و اشتن و تحسین کردن بر وصول مراد **و** استصواب طلب رای و خیال صحیح و نیک کردن است **و** اصابة الشیء ادراک شیء و ایصال آن
بموضع لازم خود میباشد **بحث ثامن** در وجه تفسیر قال عذابی اصیب به من اشاء این متضمن توعید بان قوم تابین است تقدیرش آنکه قال الله تع فی جوابهم عذابی
شانه و صفته اصیبه من اشاء و لا اعفوه بعد اخذه و اصابته یعنی او تع در جواب طالبین حسنات دنیا و آخرة بعد توبه اینها فرمود که عذاب من صفة و شان
او اینست که رسانیده خواهد شد آن عذاب آنکس را که مشیت من بحسب عدل و انصاف بر تعذیب او در دنیا یا در آخرة یا در هر دو عالم مقرار گرفته پس عفو مواخذه او
نیکنم **در مجمع** فرمود در تفسیر این اصیب به من اشاء ممن عصانی و استحق تعذیبه انما علقه علی المشیة لجواز الغفران فی العقل **در کشاف** فرموده ای
من وجب علیّ فی الحکمة تعذیبه و لم یکن فی العفو عنه مساغ لکونه مفسدة **نزد جبرئیه** او تع فرمود که عذاب من شدید است تعذیب میکنم بان هر کس
را که میخواهم مومن باشد خواه کافر چه من مالک الملک و الخلق ام اگر انبیا را بنار **و** ابلیس و فرعون و نمرود را بجنت بفرستم مختارم هیچ چیزی مرا مانع ازین نیست چه نزد
اینطایفه هیچ قبحی و منکری عقلی و سمعی بر مالک تع قبیح و منکر نیست **و** نزد اینها حسن و قبح اصلاً عقلی نیست **در قراءة** حسن **و** شافعی اصیب من اساء بسین مهمله صیغه
معلوم غائب است یعنی عذاب من خواهد رسید بلا تخلف هر کس را که فاعل و عامل سیات بعد توبه باشد پس هرگز او معفو نخواهد شد **اقول** بعد موسی آن قوم بکثرة معاصی
خلاف توبه بلسانی بکرات و مرات بل الی حین کردند لهذا بهر عصر هر نبی تا عیسی اینها بالوان عذابهای الهی گرفتار بکرات شدند اعاذنا الله من المعصیة من خلاف
التوبة و نزول العقوبة فی الدنیا و الآخرة برحمته الواسعة انه ارحم الراحمین **بحث تاسع** وسعة بمعنی فراخی و گشایش و توانگری و دسترس و طاقة میباشد
و ازینجاست لینفق ذو سعة من سعته **و** انا لموسعون از وسع یسع وسعًا و سعة **بحث عاشر** و رحمتی وسعت کل شیء و گشایش نعمة و رحمة من وسیع
و بسیط فرا گرفته است هر چیز را نیست مومنی و کافری و مطیعی و عاصی در دنیا مگر آنکه در نعمة و رحمت و مهربانی تربیت یافته و باو حاصل و واصل شده عام است **نزد حسن**
و قتاده ان رحمته فی الدنیا وسعت البر و الفاجر و هی یوم القیمة للمتقین **عطیه عوفی** گفته وسعت رحمته کل شیء و لکن لا یجب الا للذین یتقون **و** ذلک
ان الکافر یرزق و یدفع عنه بالمومن لسعة رحمة الله للمومن فی عیش فیها فاذا صار فی الآخرة وجبت للمؤمنین خاصة کالمستضیء بنار و سراج فاذا ذهب
صاحب السراج بسراجه تعطل المستضیء یعنی رحمة الهی هر چند بذاتها وسیع و حاوی و شامل هر شیء است لکن فی الاصالة آن رحمة خاص در دنیا و عقبی برای اتقیاء
مومنین آفریده شده **و** در دنیا آن رحمة بطفیل مومن بهر مشرک و کافر عاید و حاصل و شامل شده چنانچه مستضیء از صاحب چراغ و شمع و نار در ظلمة تاریک بروشنی
آن منتفع میشود **و** بذهاب صاحب چراغ مستضیء در تاریکی معطل میماند **پس** تا بقاء دنیا عصر بعصر هر قسم کافر و مشرک و عاصی بان رحمة متسعه الهی حظی و سهمی
وافر میبابد **و** بعد قیام قیمة آن رحمة با مومن میرود و مخصوص میگردد و چون صاحب سراج **و** هر کافر و مشرک محروم و ممنوع از انتفاع گردیده در رحمة تاریکی نار محرقه
میماند علی الدوام محترق میگردد **و بقولی دیگر** انها تسع کل شیء ان دخلوها فلو دخل الجمیع فیها لوسعتهم الا ان فیهم من لا یدخل فیها لضلالته
یعنی رحمت واسع بهر شیء است اگر همه خلق دران داخل شوند هر آئینه فراخی و کشادگی شمول و دخول اینها دارد مگر ضلال بضلالة خود دران داخل نمیشوند **بالاشتباه**
که خالق رحمت خود را صد جزء آفریده **و** هر جزئی ازان بفراخی مابین ارض و سماوات است یک جزء در دنیا بر کل ذی حیوة تقسیم شده با وجود آن بهمان
جزء رحمة دارند و طیور آب و حاش خود را از سنگ دانهای فرو برده آب و دانه بر آورده و منقار و دهان بچهای خود میگذارند و میخورانند **و یوم القیمة** این جزء متسعه

تحقیق معنی عذابی اصیب به من اشاء ۱۲

تحقیق معنی رحمتی

وسعت کل شیء ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

فی الدنیا را مع نود و نه جزء بقیه اجزاء رحمت وصل وضم کرده مخصوص بمومنین میفرمود ول میدارند لیس بوسعة چنین درجه رحمة اغلب امید بل جاء قطعی است که احدی از
مومنین اصلا وابدا بنار نمیروند اللهم اجعلنا مع المؤمنین جمیعا من اهل هذه الرحمة الواسعة العامة التامة انک انت ارحم الراحمین در مجمع از بخاری مرویست
که پیغمبر بنماز قایم شد اعرابی آمد دعا کرد و اللهم ارحمنی ومحمدا ولا ترحم معنا احدا بار خدایا رحم کن بمن ومحمد نبی وبا ما دیگرے را رحم مکن فقال النبی للاعرابی لقد
تحجرت واسعا یرید رحمة الله پس پیغمبر باعرابی معترض شد که تحقیق منع کردی از شئ واسع دیگرا نرا یعنی از رحمت واسعه محرومیة دیگران خواستی و در آخر بحث این
آیه ذکر عمومیة وخصوصیت رحمة بوجه دیگر میاید **بحث دیگر** فساکتبها للذین یتقون ویؤتون الزکوة والذین هم بایتنا یؤمنون یعنی واجب کردم رحمة
خودم خاص برای اناکه بجد اتر سی اتقاء و پرهیز از شرک وکفر وجمیع اقسام معاصی صغایر وکبایر مدة الاعمار خود میکنند تا دم مردن **و** ادا نمایند بوقت وجوب زکوة
مال برایها **و** برای اناکه ایها بجمیع انبیاء سلف وخلف از آدم تا محمد **و** بجمیع آیات کتب منزله واحکام ایها تصدیق نمایند وایمان آرند بهمه آن **نزد** ابن عباس
و حسن یطیعون الله ورسوله فی جمیع امور الدین **و** انما ذهبا الی تزکیة النفس وتطهیرها بالاتقاء یعنی ایها اطاعة کنند خدا ورسول او را در جمیع امور دین
چه نزد این دو نفر مراد از اتقاء تزکیه نفس و پاکی آن باحکام قرآن وبرسول خاتم الایمان نه اطاعة در بعض وترک بعض چون عمل بعض کتاب الله وترک بعض
کتب الله چون ترک انجیل وقرآن **و** نصاری ترک قرآن کردند چنانچه خالق نقل آن در آیات دیگر فرموده یومنون ببعض الکتاب ویکفرون بالبعض **در**
کشاف فرموده فساکتب هذه الرحمة کتبة خاصة منکم یا بنی اسرائیل للذین یکونون فی آخر الزمان من امة محمد والذین هم بایاتنا وکتبنا یومنون
لا یکفرون بشئ منها یعنی زود این رحمت که بنفس خودم نوشتم وبرخودم فرض وواجب گردانیدم ای بنی اسرائیل مخصوص برای انانی هست که در آخر زمان
از امة محمد میباشند وایها انانی اند که بجمیع کتب منزله وانبیاء مرسله بار امصدق ومومن تا قیمة باشند **تذکره** مفسرین بالاطباق **در نزول** این نقل کردند
لما نزلت وسعت رحمتی کل شئ فتطاول ابلیس طمعه وعنقه الیها وقال وانا من الشئ فنزعها الله ثم ابلیس بقوله فساکتبها للذین یتقون ویؤتون
الزکوة الخ فایس ابلیس منها یعنی هر گاه این آیه وسعة رحمة الهی نازل شد ابلیس لعین طمع وگردن خود دراز و بلند کرد با امید آنکه منهم احد اشیاء الهی هستم
و او را مایوس گردانید بانزال وارسال فساکتبها للذین یتقون الخ بعدم اتقاء و پرهیز از کفر مایوس شد **پس** یهود گفتند ونحن نتقی ونؤتی الزکوة ونؤمن
بایات الله فنزعها الله من الیهود واثبتها لهذه الامة فقال الذین یتبعون الرسول النبی الامی الآیة یعنی ما هم تقوی داریم و اداء زکوة میکنیم وایمان
بایات خدا آورده ایم **و** خالق طمع وامید یهود هم برید و بر آورد و مایوس کردند بانزال آیه اناکه پیروی رسول نبی امی الخ میکنند این رحمت مخصوص که امة
اوست **رواه** جماعة من العامة من الخاصة صاحب **المجمع والجنان** عن ابن عباس **و** قتاده **و** ابن جریج **نوف بکالی** گفت لما اختار موسی
من قومه سبعین رجلا قال ثم لموسی اجعل لک الارض مسجدا وطهورا تصلون حیث ادرکتکم الصلوة الا عند مرحاض او حمام او قبر واجعل
السکینة فی قلوبکم واجعلکم تقرؤن التوراة عن ظهر قلوبکم یقرؤها الرجل والمرئة والحر والعبد والکبیر فقال موسی لقومه ذلک فقالوا لا
نرید ان نصلی الا فی الکنایس ولا نستطیع حمل السکینة فی قلوبنا ولا نستطیع ان نقرء التوراة عن ظهر قلوبنا ولا نرید ان نقرئها الا نظرا فقال الله
فساکتبها للذین یتقون الی قوله المفلحون فجعلها الله ثم هذه الرحمة لهذه الامة فقال اللهم اجعلنی منهم قال له یا موسی انک لن تدرکهم
حاصل آنکه وقتیکه موسی هفتاد صحاب خود را برگزید برای میقات اله او ثم بموسی فرمود برای تو میگردانم روی زمین را جای سجده نماز ومطهر تا هر جا نماز
بخواهید بخوانید تز در رسول وقت نماز مگر بجای جامه شوئی وغسلخانه **یا** نزد حمام **یا** نزد قبرستان وبحضور قبر **و** بگردانم سکینه را در قلوب شما **و** بگردانم شما را تا
تلاوة توراة بظهر قلوب بخوانید هر مرد وزن وآزاد وبنده وکبیر **و** **موسی** بقوم از وحی الهی خبر داد **و** ایشان گفتند ما نمیخواهیم همه آنرا **و** نماز نمیخوانیم
مگر خاص در معابد مقرره **و** طاقة برداشتن سکینه نداریم **و** تلاوة توراة نمیکنیم مگر دیده **و** قوة بحفظ آن نداریم **پس** خالق فرمود پس این رحمة را مینویسیم
برای اناکه اتقاء دارند تا آخر مفلحون **نقله** ثعلبی **و** البغوی **و** السیوطی **و** خازن البغدادی وغیرهم **و** در آخر این موسی عرض کرد پروردگارا جماعة
مهربان از بنی اسرائیل نزد تو آمدم با ندادی بغیر ما دادی آنچه دادی **پس** خالق برای تسلی موسی فرستاد وانزال فرمود ومن قوم موسی امة یهدون
بالحق وبه یعدلون **پس** موسی بآن راضی شد **بحث ثانی عشر** این رحمت آیا عام در دنیا شامل هر کافر ومومن بل هر ذوی الحیوة تا قیمة هست
یا مخصوص برای مومن ولکن تحقیر مومن از کافر کل ذوی الحیوة در دنیا بطفیلی مومن مستفیض باین فیض فیضان میشوند مفسرین فی الاجمال در این دو
قول دارند **اما** در آخرة برای مومن مخصوص باتفاق بلا خلاف است **نزد** اما نکه در دنیا عام ست فقالوا ان رحمته فی الدنیا عمت الکل **و** اما

تحقیق معنی فساکتبها
للذین یتقون ۱۲
آیا این رحمت عام در دنیا شامل هر کافر ومومن بود ۱۲

والآخرة فهی

فی الآخرة فهی مختصة بالمؤمن والیه الاشارة فی قوله تعالی فساکتبها للذین یتقون الخ فقالوا لان الموجود خیر من العدم وعلی هذا التقدیر فلا موجود
الا وقد وصل الیه رحمته واقل المراتب وجوده **واما الخیر** مطلوب بالذات **و** الشر مطلوب بالعرض **وما بالذات** فهو راجح غالب **وما بالعرض**
مرجوح مغلوب یعنی پس قایلین بعمومیت رحمة میگویند که رحمت در دنیا عام شامل کل است **واما** در آخرة او مختص بمؤمن وبسوی آن اشاره در این فساکتبها للذین
یتقون است **پس** ازین گفتند زیرا که امر وجودی بهتر و خیر محض است از عدم **و** برین تقدیر موجودی نیست مگر آنکه بتحقیق باو وصل و حاصل شده رحمة تعالی **واقل**
مراتب وجود او هست **واما خیر** او مطلوب بالذات **و** شر مطلوب بالعرض است **وانچه** بالذات باشد پس او راجح غالب است **وانچه** بالعرض باشد او
مرجوع مغلوب است **اما نزد معتزله** فقالوا الرحمة عبارة عن ارادة الخیر ولا حی الا وقد خلقه الله تعالی للرحمة واللذة والخیر لان الانسان کان منتفعا
او متمکنا من الانتفاع فهو رحمة الله من جهات کثیرة وان حصل هناک الم فلا الاعواض الجزیلة الکثیرة وهی من نعمة الله تعالی ورحمته فلهذا السبب
قال تعالی ورحمتی وسعت کل شیء یعنی رحمت عبارت است از اراده خیر و ذی حیاتی نیست مگر آنکه آفرید او را برای رحمة ولذة وخیر چه او بالفعل منتفع یا بالقوة متمکن از
انتفاع بان میباشد **پس** او رحمة اله از جهات کثیره میباشد **واگر** در آن حال المی ورنجی وضرری من الله بمکلف لاحق و حاصل میشود برای حصول آن بتمام اعواض
جزیله جمیله عاید میشوند **پس** آنهم از نعمة ورحمة اله سبحانه است **پس** برای همین سبب ورحمتی وسعت کل شیء فرمود **اما نزد جبریه** قالوا فی قوله ورحمتی وسعت
الخ من العام الذی ارید به الخاص کقوله تعالی واوتیت من کل شیء **اما قوله** تعالی فساکتبها للذین یتقون الخ فاعلم ان جمیع تکالیف الله محصورة فی النوعین
الاول التروک وهی الاشیاء التی یجب علی الانسان ترکها والاحتراز عنها والاتقاء منها **وهذا** النوع الیه الاشارة بقوله للذین یتقون الخ **والثانی**
الافعال وتلک التکالیف **اما** ان تکون متوجهة علی مال الانسان او علی نفسه یعنی اینها گفتند در آیه ورحمتی وسعت کل شیء عام بلا قید هست که مراد بان
خاص میباشد چون **آیه** واوتیت من کل شیء **اما آیه** فساکتبها الخ **پس بدانکه** جمیع اقسام تکالیف اله محصور در دو نوع اند **اولها** تروک از مناهی و بر
هر انسان ترک واحتراز از انها واجب است پس بترک انها اتقاء حاصل میشود وباین نوع اشاره است بقوله تعالی للذین یتقون **ثانیها** بعمل آوردن اعمال و افعالی
هست وان اوامر تعالی میباشند **پس** انها یا متوجه بر مال حال انسان باشند یا بر نفس ذات او **اما القسم الاول** فهو الزکوة واداؤها وایصالها
الی مستحقها والیه الاشارة فی ویؤتون الزکوة **اما** قسم اول پس او زکوة مال واداء و اخراج ان عند الحصول و وصول آن بمستحق فقراء مقرره مذکوره خلق است
وبسوی آن اشاره هست در ویؤتون الزکوة **واما القسم الثانی** فیدخل فیه ما یجب علی الانسان علما وعملا **واما العلم** فالمعرفة **واما**
العمل فالاقرار باللسان **و** العمل بالارکان **و** یدخل فیها الصلوة **و** الی هذا المجموع الاشارة بقوله والذین هم بایاتنا یومنون **و** نظیره فی سورة البقرة
هدی للمتقین الذین یومنون بالغیب ویقیمون الصلوة ومما رزقناهم ینفقون انتهی کلامهم **اما قسم ثانی** در آن داخل میشود جمیع آنچه بر انسان از علم
وعمل واجب است **اما** علم پس او شامل بجمیع معارف اصول و فروع دین هست **اما عمل** او عبارت اقرار بلسان **و** عمل بارکان هست **و** در ان اداء صلوة داخل است
بسوی این مجموع علمی عملی اشاره هست در اول سورة بقره که هدایت برائی پرهیزکاران خداترسان هست که تصدیق **و** ایمان بغیب اله دارند **و** اقامت صلوات مفروضه
ومندوبه مینمایند **و** انفاق میکنند از بعض آنچه ما بانها روزی داده ایم **خاتمة الابحاث** این آیه کریمه که بنص قرآنی واختار موسی قومه سبعین رجلا لمیقاتنا
بدانکه اهل سیر **و** تفسیر میگویند که موسی وهارون هر دو پیغمبر بامر اله از قوم واحد هفتاد آدم اهل الفضل والنبل **و** از هفتاد آدم کامل العقل والفهم و غیور از منتجبین
اصحاب بجمیعها خود منتخب وبرگزیده بمیقات اله بطور کلیم الله باخود برده **پس** در این هیچ خلافی در دست نیست که همه آن هفتاد نفر منتجبه منتجبه بودند بنص معصوم هارون
دو موسی غیر منتجب و غیر منتخب در آخر بحضور موسی و عیان کلیم الله بر آمدند بظهور خلل و خطا و زلل و درخواست ما لا ینبغی ولا یجوز علیهم تا آنکه محجوب و مغضوب علیهم بفور
بجهة آن اکبر کبایر گردیده بصاعقه محترق گردیدند **تذنیب** یک لطیفه است و اینجا میگویم که هرگاه اکامل و افاضل اصحاب دو نبی الله معصوم غیر منتخب بر آمدند و
اتفاق واجتماع آنها بحضور کلیم الله المعصوم بر کفر باطل بظهور آمد **پس** بغیر نص اختیار و انتخاب جهالی چندی برای انعقاد خلافت و تخلیف شخصی بمقام نبی آخر الزمان
بالاولی غیر صحیح غیر حجة وغیر لازم باطل محض میباشد **تذکره** این قصه موسویه دلالة بر چند امور دیگر دارد **منها** حضرت موسی وقتیکه بهارون فرموده اخلفنی فی
قومی **پس** هارون را خلیفه بر امت خود مقرر کرد و بیعة از هفتاد هزار آدم گرفت **و بروایة دیگر** از یک لک بیست و چهار هزار آدم میثو بیعة هارون گرفت و
خود بمیقات یک مسافة برای چند روزی بطور رفت برای اخذ توراة و مکالمه با خدا مع هفتاد آدم از اکمل صحابه افضل بنی اسرائیل **پس** هنوز یکماه تا چهل روز نگذشته
مگر آنکه کل بنی اسرائیل مرتد شده ترک بیعة هارون نبی کرده گاوساله پرست سامری شدند **و** احدی بسخن هارون گوش والتفات نکرد **و** این مجمع علیه الخلف

WWW.MAABLIB.COM

وخلف الی حین است پس بوعده قرآنی و مرویه کل سلام ورلتکبن طبقا عن طبق پیغمبر بصحابه خود وعده قطعی فرمود که شما هم کردار وگفتار بعد موت من نعل
بالنعل و قدم بقدم و شبر بشبر و ذراع بذراع چون امم پیشینیان خود خواهید کرد حتی اگر انها بسوراخ سوسمار رفته باشند شما هم خواهید رفت و صحابه عرض کردند که یا
نبی الله از امم سلف وقبل ما آیا مراد یهود و نصاری است فرمود آری بازکدام باشند رواه البخاری و المسلم و الترمذی و احمد و غیرهم من محدثی اهل
السنت سابق بر اینخبر مکرر نقل و ذکر شد تنبیه هرگاه از شواهد نبوة در کتاب الله و حدیث متفق علیه است صحیح و ثابت باشد پس بعض مرگ پیغمبر اکثر اصحاب
آنحضرت مرتد شدند و ترک بیعت علی که بیوم غدیر از صحابه گرفته بود واحدے بعد موت پیغمبر نظر بعلی یا شنوائی سخن او نمیکرد پس جز قرآنی و نبوی از اعاظم شواهد صحت کتاب الله
و نبوة خاتم الانبیا است بهو مطابق بوقوع آمد پس قرآن منزل و محمد نبی خاتم مرسل من الله قطعاً میباشد پس استبعاد از ارتداد اکثر صحابه پیغمبر و از ترک آنها
خلافت علی را باطل محض بضعف عقل یا بجهل میباشد چه ردة امتی بحضور و زندگی دو نبی معصوم هارون و موسے هرگاه غلط و مستبعد نباشد در غیاب این نبی
چگونه این مستبعد باشد و الآ جواب هم جواب ما در کتاب اکمال الدین صدوق المحدثین و در احتجاج و غیرهما چون صاحب البرهان و نور الثقلین و
المنهج و غیرهما روایة کردند که سعد بن عبد الله القمی از حضرت حجة الله القایم مهدی الاخر علیهم السلام پرسید قال قلت فاخبرنی یا مولائی عن العلة التی تمنع القوم
من اختیار امام لانفسهم قال مصلح او مفسد قلت مصلح قال فهل یجوز ان یقع خیرتهم علی المفسد بعد ان لا یعلم احدهم ما یخطر ببال غیره
من صلاح او فساد قلت بلی قال هی العلة اوردها لك ببرهان و قال ع اخبرنی عن الرسل الذین اصطفاهم الله و انزل علیهم الکتب و ایدهم بالعصمة
اذ هم اعلام الامم و اهدی الی الاختیار منهم مثل موسی و عیسی هل یجوز مع وفور عقلهما و کمال علمهما اذا همّا بالاختیار ان یقع خیرتهما علی المنافق
وهما یظنان انه مؤمن قلت لا فقال ع هذا موسی کلیم الله مع وفور عقله و کمال علمه و نزول الوحی اختار من اعیان قومه و وجوه عسکره لمیقات
ربه سبعین رجلا ممن لا یشك فی ایمانهم و اخلاصهم فوقعت خیرته علی المنافقین قال تعم و اختار موسی قومه سبعین رجلا لمیقاتنا الی الحکایة قولهم
لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة فاخذتهم الصاعقة بظلمهم فلما وجدنا اختیار من قد اصطفیه الله للنبوة واقعا علی الافسد دون الاصلح و هو یظن
انه الاصلح دون الافسد علمنا ان الاختیار لیس الا لمن یعلم ما تخفی الصدور و تکن الضمائر و تنصرف علیه السرائر و ان لا خطر لاختیار المهاجرین
والانصار بعد وقوع خیرة الانبیا علی ذوی الفساد لما ارادوا اهل الصلاح که ای مولا و آقای من مرا خبر بده از علة و سببیکه ممنوع است قوم و امت نبی از اختیار
و ایثار امام برای نفسهای خود بغیر نص امام علیه السلام فرمود اختیار کردن شخصے برای امامت و ریاست دینی و دنیائی است آیا مصلح است یا مفسد
سایل عرض کرد بظاهر مصلح است نه مفسد امام علیه السلام فرمود پس آیا جایز است آن هیس ملت که مختار برگزیده است بوده مفسد و فاسد در واقع بود باشد
پس فاسد را اختیار کرده باشند بعد از آنکه احدی نمیداند که چه چیز بدل و قلب دیگر خطور کرده از صلاح و فساد سایل عرض کرد آری همین طور است امام فرمود
پس همین جهل انها بحال و مآل او سبب و علة مانع است از اختیار کردن و ساختن شخصے برای ریاست و امامت دین و دنیائی کافه است و ایراد کردم مر ترا برهانے
را که عقل تو بفور آنرا قبول میکند و امام فرمود که خبرده مرا از انبیا و مرسلین که خالق انها را برگزیده از کافه خود امم انها و بر ایشان تنزیل کتب خود و تایید شان
بعصمة از جهل و زلل و خطا و خلل در هر حال کرده چه ایشان عالمترین امتهای خود ها و بهترین انها برای برگزیدن و اختیار کردن احدی از ان امم مثل موسے
و عیسے باشند مع وفور عقل و کمال علم انها آیا جایز است که نزد اراده انها باختیار کردن احدی و برگزیدن او پس آن مختار برگزیده انها بر منافق واقع میشود
و منافق بر آید و ایشان هر دو گمان مومن کامل و خیر امت بودن او داشته باشند سایل عرض کرد نه یعنی جایز نیست که خیر مختار انها شریر آید امام فرمود
پس اینست موسے کلیم الله مع توفیر علم و کمال عقل و فهم و عصمة و نزول وحی بر او از کل امت و اهل ملة خود اعیان و وجوه قوم و اکامل و افاضل انها از جانب و
گمان خود برای میقات پروردگار خود چیده و برگزیده و انها اناسی بودند که در ایمان و اخلاص ایشان شک و شبه لاحق نبود و نمیشد پس برگزیده انها بر نفاق و
منافق واقع شد تا که ایشان مرتد و کافر شدند بطلب رویة و تکذیب موسی در کلام کردن خدا با او و بقولهم لن نؤمن لك حتی نری الله جهرة پس ما یافتیم که مختار
برگزیده کلیم الله النبی بر افسد واقع شد نه بر اصلح و اصح و حال آنکه او بلاشک نزد مظنون او اصلح دون الافسد بود پس از اینجا با علت قطعی حاصل شد که اختیار
برای ریاسة خلافة و امامت دینی و دنیائی امت اصلاً و ابداً احدے نباید و نشاید سوای آنکس که عالم الغیوب و القلوب بخفایای صدور و مکنونات مستور بالتفصیل
خاص باشد نه غیر او از انبیاء پس چگونه خطرناک نباشد مختار مهاجرین و انصار بعد وقوع خیره انبیاء هارون و موسے کلیم الله المعصومین ع بر اصحاب خلل و اهل
منافق و زلل و مفسد نزد اراده انها در اختیار اهل صلاح و سداد اشکال عقلاً و نقلاً باید که هر نبی مجیب الدعوات وجوباً باشد و این آیه انه قال علی ابی صیب هم

حدیث اهل البیت عصمة و طهارة که هر کلام که برگزیده هارون و موسی مع نبوتهم و عصمتهم مختار انها منافق شده پس غیر نبی بطریق اولی

بیهقی بعض ... فاطمه ... بعض برای ... اختیار جمعی از غیر ... ۱۲

من اشاء مع قوله

WWW.MAABLIB.COM

من اشاء مع قوله فسأكتبها للذين يتقون الی يؤمنون نص صریح است که او تعالی اعراض بل رد دعای موسی پس ابرود عا کلیم الله تنزیل و تغیر او لازم میآید اینگونه جایز باشد **جواب اول** مثل این آیه انی جاعلك للناس اماما قال ومن ذریتی قال لا ینال عهدی الظالمین است چه دراین هر دورد انها نیست بل اجابت انهاست باعطا مسئول انها بخواص مخصوصین بهذه الاوصاف **پس** دراین اجوبه بیان تخصیص از اسول عام انهاست که موصوفین باین اوصاف مستحق این امور میباشند نه عموما هر کس انها **جواب ثانی** در کشاف گفته فان قلت کیف تنطبق هذا الجواب علی قول موسی ودعائه **قلت** انما دعی لنفسه ولبنی اسرائیل **اُجیب** بما هو منطوٍ علی توبیخ قوم موسی علی استجازتهم الرؤیة علی الله وعلی کفرهم بآیات الله العظام التی اجراها علی ید موسی **و** عَرّض بذلك فی قوله والذین هم بآیاتنا یؤمنون **و** ارید به ان یکون استماع اوصاف اعقابهم الذین آمنوا برسول الله وما جاء به کعبد الله بن سلام وغیره من اهل الکتابین لطفا لهم وترغیبا فی اخلاص الایمان والعمل الصالح **و** فی ان یحشروا معهم ولا یفرّق بینهم وبین اعقابهم عن الرحمة التی وسعت کل شیء انتهی جواباً

قوله تعالی اَلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۝

ترجمه این ایه واحده یعنی آنانکه بکمال اعتقاد و صدق متابعت و پیروی میکنند پیغمبر فرستاده را که صفت او پیغمبر نانویسنده و ناخواننده است یعنی رسول مرسل من است که نوشتن و خواندن از روی کتاب مکتوب نمیداند محض از زبان قدرت الهی شنیده به بندگان من هو بهو بلا زیادتی ولا نقصان میرساند آن پیغمبری هست که مییابند وصف و نعت او را اهل کتابین که آن وصف نوشته شده نزد ایشان در کتاب توراة و در کتاب انجیل است که امر و حکم میکند آن نبی امی اهل کتابین و غیرهما همه بشر را بنیکوئی دین و دنیا و باز میدارد ایشان را از همه منکرات و قبایح عقلی و سمعی و حلال و مباح میگرداند مر ایشان را جمیع آنچه از مطعومات ماکولات و مشروبات بالذات پاک و پاکیزه بلا اضرار بالفعل و بالقوة باشد و حرام و ممنوع میگرداند بر ایشان جمیع آنچه از خورشها و خوردنیها پلید و زشت بالفعل یا بالقوة باشد منجمله انها اکل خوک و شراب مخمر است و فرو میاندازد یعنی تخفیف میدهد از ایشان بارهای گران و اثقال اعمال ایشان که شاقتر است حفظ ان برانها و میاندازد و ترک میسازد از غل بندها و دست بندهای ایشان را که بان محبوس و مشدود بودند آن اصار و اغلالیکه بر ایشان بارو گردن بسته بودند از وقت موسی قدیما و حدیثا پس آنکسانیکه از اهل کتابین و غیرهم تصدیق نمایند و ایمان واقعی بان نبی امی بیارند و توقیر و تعظیم و امداد و یاری و یاوری او در مدة اعمار خود بکمال اخلاص کردند و پیروی و متابعة نوری کردند که آن نور مضیئی با آن نبی امی فرستاده شده و آن قرآن و جمیع آنچه او بغیر آن هم میگوید وحی من میباشد از خود هرگز کلمه نمیگوید و همه آنگروه تبعه آن نبی امی انیست که ایشان خاص فیروزی و رستگاری یافته دین و دنیا میباشند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** بدانکه در اعراب الذین یتبعون وجوه گفته اند **احدها** انه مجرور المحل بجهة وقوع صفت للذین یتقون است **ثانیها** بدل کل یا بعض از للذین است **ثالثها** منصوب المحل بتقدیر اعنی الذین است **رابعها** مرفوع المحل بتقدیر مبتدا چون وهم الذین یتبعون **خامسها** یا بتدا و خبرش یأمرهم و هم اولئك هم المفلحون **سعودی** بنابر آخر وجه بجهة معنی غیر شدید است **بحث ثانی** الذین یتبعون الرسول النبی بدانکه هرگاه موسی برای امت خود مغفرة و رحمة بطور مخصوصیت خواسته و آخرش واکتب لنا فی هذه الدنیا حسنة وفی الآخرة گفته **خالق** در جوابش اعراض از خصوصیت آن کرده پس

WWW.MAABLIB.COM

استقبال که متضمن زمان آینده لانهایت است فرمود ورحمتی وسعت کل شئ فساکتبها للذین یتقون تا آخر این آیه که الحال در تفسیر او هستیم ای موسی ارحمة من مخصوص نمیست
بطایفه دون الطایفه بل رحمت عام من وسیع لانهایت است هر شئ را فرا گرفته واحاطه کرده است پس از رحمة واسعه عامه را بفور وزودی مینویسیم فرض وجوب
میگردانم پرهیزگاری از جمیع انواع کفر ومعاصی نمایند واداء زکوة بوقت وجوب میکنند وآنانیکه ایشان بجمیع کتب منزله سلف وخلف مر التصدیق بکنند وایمان بهمه
آن بیارند تا بران بمیرند تا اینجا از فساکتبها همه صیغها این آیه مضارع متضمن زمان استقبال اتی اند پس از ذکر آن ضم کرد بآن بهر وجه اعراب مذکوره صدر این
آیه الذین یتبعون الرسول النبی الامی پس حاصل اینچو آیه مفسرین دو قول دارند احدهما آن رحمة خود مینویسیم مر آنانی را مع وصف اتقاء واداء زکوة و
ایمان آنانی مر اکه متابعت وپیروی باعتقاد در ازمنه آینده الی القیمة میکنند رسول مراکه مرفوع المراتب والمنازل فی الدنیا والاخرة صفت خاصه عینی او ناخوان و
نانویسنده از جمیع انبیاء مرسلین میباشد پس بنابراین وجه تخصیص این رحمة واسعة خاصه کرد این امت محمد برا لهذا این امت لقوله تع کنتم خیر امة موسوم
گردید بخیر امت و بامت مرحومه ثانیهما باین رحمة واسعه من شامل میشوند از قوم تو در آخر زمان آنانیکه اتقاء وایتاء زکوة وتصدیق بقرآن داشته پیروی بکمال اخلاص
کنند رسول مراکه رفیع المراتب از کل خلق واز جمیع انبیاء مرسلین در دنیا وآخرة صفة خاصه او بلا اشتراک احدے از انبیاء اینست که خواندن از روی کتاب ونوشتن
از بدایت تولد تا نهایة موت او نمیدانست در کشاف گفته فساکتب هذه الرحمة کتبة خاصة منکم یا بنی اسرائیل الذین یکونون فی اخر الزمان من امة
محمد صلعم هم بجمیع ایاتنا وکتبنا یؤمنون لا یکفرون بشئ منها الذین یتبعون الرسول الذی یوحی الیه کتابا مختصا به وهو القران النبی صاحب المعجزات
الذی یجدون نعته اولئك الذین یتبعونه من بنی اسرائیل حاصل آنکه زود مینویسیم وشامل میسازم این رحمة واسعه خود مرا بنوشتن مخصوصے ای بنی اسرائیل از شما آنانی را
که میباشند در آخر زمان از امت محمد خاتم المرسلین ایشان از جمیع آیات قرآن وجمیع کتب منزله سلف وخلف تصدیق واقعی کامل بغیر کفر وانکار جزئی وچیزے از آیات
واحکام انها داشته باشند ایشان آنانے اند که اتباع وپیروی میکنند رسول مراکه بسوی او وحی کرده میشود از جانب من کتابی مختصے جامع وآن کتاب الله خاص
قران نام خواهد بود وآن رسول من پیغمبرے هست صاحب المعجزات الکثیره صفة مخصوصه او امی است که نوشتن وخوندن از روی سطح کتاب واز بشر
مدة العمر نداشته ونا موخته باشد آن پیغمبر شخصے هست که مییابند ومیدانند صفة ونام او را بمحمد واحمد در کتب خود پس آن طایفه مخصوصه بنی اسرائیل را که از امة
محمد باین اوصاف باشند پس بهنا بانجملة رحمة من شامل خواهد شد والا فلا فخر رازی در معنے الذین اتبعوه اینجا دو توجیه کرده احدهما المراد بذلك
ان یتبعوه فی عهده وعصره باعتقاد نبوته من حیث وجدوا صفته فی التوراة والانجیل اذ لا یجوز ان یتبعوه فی شرایعه قبل ان یبعثه الی الخلق
وقبل ان ینزل الانجیل فذلك من المحال ان یجدوه فیه من قبل تنزیله یعنی مراد آنست که یهود ونصارے در عهد وعصر خاتم الانبیا متابعت وپیروی آنحضرت
نمایند باعتقاد نبوة او از حیثیکه یافته اند ایشان هر دو طایفه یهود ونصاری در توراة وانجیل وصف ونعت واسم مخصوص انحضرترا چه جایز نیست متابعت
در احکام شرایع قبل از ابعاث پیغمبر وقبل از انزال انجیل بر انها این از جمله محالاتست که قبل از تنزیل انجیل شرایع اسلام محمدی را انها بیابند وعمل بان نمایند
ومعترض بقول لا نقول المراد به تعمیل شرایع الاسلام قبل تنزیلها بل یقال انهم وجدوا فی التوراة والانجیل نبوة خاتم الانبیا ونعته و
وصفته المخصوصه فیجب علیهم تصدیقهم وتسلیمه من وقت وجدانه کما یجب علینا تصدیق ظهور المهدی فی اخر الزمان ونزول عیسی فی عهده ووجود
الدجال البطال الی زمانه وقتله فی عهده علی یدی عیسی وتصدیق قیام القیامة ووجود الجنة والنار الجسمانیتان الی حین وغیر ذلك یعنی معترض
برانوجه میگوید مراد مرا از این اتباع عمل شرایع اسلام محمد قبل ابعاث وانزال آن بل مقصود آنست که هرگاه اهل کتابین در توراة وانجیل نبوة خاتم الانبیاء
وصف ونعت واسم مخصوص آنحضرت دریافتند تسلیم وتصدیق نبوة انحضرة از محض وجدان آن بر ایشان فرض عین وعین ایمان است چنانچه بر ما
تصدیق بسیار اخبار آینده واجب است چون تصدیق وجود مهدی آخر الزمان وظهور انحضرت در آخر زمان ونزول عیسی در عهد انحضرت ووجود دجال
بطال از عصر پیغمبر تا عهد مهدی وقتل آن لعین بدست عیسی در آن وقت وتصدیق قیام قیمة وشدائد واهوال آن ووجود جنة وجهنم جسمانی الی حین بر ما
واجب است والوجه الثانی ان المراد من الحق من بنی اسرائیل زمان رسول الله فبین تعالی ان هؤلاء اللاحقین لا یکتب لهم رحمة الاخرة
الا اذا اتبعوه وقال هذا القول هو الاقرب لان اتباعه قبل ان یبعث لا یمکن فبین بهذه الایة ان هذه الرحمة لا یفوز بها من بنی اسرائیل
الا من اتقی واتی الزکوة وامن بایات الله فی زمن موسی ومن کانت هذه صفته فی ایام رسول الله وکان ذلك متبعا للنبی فی شرایعه فعلی
هذا المراد من قوله الذین یتبعون الرسول من بنی اسرائیل خاصة انتهی خلاصة آنکه وهمین قول زمخشری هست یعنی مراد از این اتباع آن یهود ونصا

بنی اسرائیل.

WWW.MAABLIB.COM

بنی اسرائیل اند کہ زمان خاتم الانبیاء بودند و پیروی وقبول و عمل ملحق باہل اسلام شدند **پس** حاصل مراد آنکہ در عصر نبوی صلعم تو آخر یہود و نصاری کہ بودند رحمۃ آخرۃ برائی ایشان اصلا نمیباشد مگر خاص و قلیلکہ ایشان تصدیق محمدؐ و اتباع او و دین و کتاب او بالتفصیل نمایند **رازی** فرمودکہ ہمین وجہ اقرب است چہ اتباع قبل بعاث و قبل انزال قرآن ممکن نیست **پس** بیان کرد باین آیہ کہ یہود و نصاری باین رحمۃ مستفیض و فایز نمیشوند مگر بعد اتقاء و ادار زکوۃ وایمان بآیات موسے و عیسے و محمدؐ در ایام نبوۃ محمدؐ **و** باین صفات متصف و باحکام اسلام باعتقاد عامل باشند البتہ بایشان شامل این رحمۃ میشود **پس** بنابرین قول این آیہ در یہود و نصاری خاص است کہ ایشان مع این اوصاف معتقد خاتم الانبیاء **و** عامل بشریعۃ او اعتقاداً باشند **صاحب اللباب** در اینجا فرمود و جمہور المفسرین

علی خلاف ذلک فانہم قالوا ان المراد بہم جمیع امتہ الذین امنوا بہ واتبعوہ سواء کانوا من بنی اسرائیل او غیرہم یعنی جمہور المفسرین برخلاف آنقول اندچہ ایشان گفتند کہ بان مراد جمیع امۃ مسلمہ لے القیمۃ است کہ ایشان بکمال اخلاص بخاتم الانبیاء ایمان آوردہ و تصدیق دین و کتاب کردہ عاملین شریعۃ اسلام بالکلیہ باشند خواہ آن مسلمانان از مجوس و یہود و نصاری باشند خواہ غیر ایشان از فرقات دیگر مشرکین و کافرین و منکرین از وجود الہ باشند بوجود و حصول اسلام رحمۃ بہمہ امت مسلمہ میشود و ہمین قول مشہور و منصور مختار جمہور امت است زیرا کہ امۃ محمدؐ مخصوص خیر امۃ **و** امت مرحومہ و پیغمبر خاتم او نبی الرحمۃ است لقولہ تعم وما ارسلناک الا رحمۃ للعلمین ثم اللہ اعلم **اشکال** بر الرسول النبی الامی چرا الف ولام داخل کرد و تصریح او نکرد اسما **وایضا** چرا بالرسول النبی آورد چہ الرسول اعم بحسب لغۃ میباشد چہ ہر رسول نبی ہست **اما** ہر نبی رسول نیست البتہ اگر تقدیم النبی بر الرسول میکرد عطف بیان نبی بود و بلکہ علے درجہ دولیل بر کمال و بر ارسال و الی الامۃ میشد **جواب از اشکال اول** بر الرسول والنبی والامی الف ولام عہدی آوردہ تا دلالۃ کند بر کمال توقیر آن رسول مذکور **پس** تقدیر الرسول النبی رسولی و نبی مضاف بسوی یای متکلم میباشد **و** تقدیرش یتبعون رسولی **و** نبیی میباشد پس بادخال الف ولام عہد رسولے و نبیی الرسول والنبی شد چنانچہ در اطیعوا اللہ و اطیعوا الرسول **و** اولی الامر منکم تقدیرش اطیعونی **و** اطیعوا رسولی **و** اطیعوا اولی الامر منکم میباشد **اما** مراد بالرسول **و** بالنبی **و** بالامی خاص معہود محمدؐ بن عبد اللہ ہست بقرینہ موجودہ الامی چہ بغیر آنحضرت از جمیع انبیاء و مرسلین احدی امی نبود **اما** بغیر اسم عینی ذکرش بہ منصب بالرسول کردن موجب توقیر و تعظیم و تشویق آن رسول میباشد **اما جواب ثانی از اشکال ثانی** بعد ذکر الرسول بالنبی آورد موجب تنزیل او نمیشود دران دو وجہ اند **احدہما** ذکر النبی بمعنے و باعتبار اشتقاق لفظے او میباشد چہ نزد اہل لغۃ ماخوذ از نبوۃ بفتح نون و سکون با بمعنے رفعۃ است **پس** ہر نبی چونکہ رفیع المراتب و المنازل از امۃ مرسل الیہا میباشد **پس** بلفظ النبی بعد ذکر الرسول آورد تا دلالۃ کند رسول من خاتم الانبیاء از کل انبیاء و مرسلین اعلے المنازل **و** ارفع المراتب از کل امم الشان در دنیا و آخرۃ عند اللہ ہست **لہذا** مفسرین تفسیرش کردند آنانکہ متابعۃ رسول ارفع المراتب میکنند صفتش امی ناخواندہ و نانویسندہ از مہد الی لحد میباشد **پس** اشکال و شبہ باطل بالراس شدہ **و** حاجۃ بقیل و قال نماندہ ثم اللہ اعلم **ثانیہما** بنابر خصوصیت لفظ معنے نبی باز ہم اشکال عاید نیست چہ دراین اعلام است بخلق کہ محمدؐ ہر دو حالۃ نبوۃ و رسالۃ داشت بالفعل مبعوث بالرسالۃ الی کافۃ الناس لقولہ تعم وما ارسلناک الا کافۃ للناس **واما** قبل براین در بدایۃ نبی علی نفسہ بود و بحسب بنا راد ربدایۃ عمل میکرد نہ باتباع دینی و پیروی رسولی سابق لہذا ارفع المرتبہ از کل انبیاء ہست **اما** ذکر النبی بعد الرسول صفۃ الرسول است چنانچہ الامی صفۃ دیگر الرسول است **پس** بنابران معنیش آنانیکہ متابعۃ میکنند رسولی را کہ اعلے و ارفع المراتب ناخوان است اشکال باطل شد **بحث ثالث** الذین یتبعون الرسول النبی

الامی **بدانکہ** انبیاء اسماء اعلام نبیؐ **و** اسماء منصبی **و** القابی آنحضرت بسیار اند **اما از اسماء اعلام** در قرآن خاص احمدؐ **و** محمدؐ ہست **لقولہ** تعم حکایۃ عن عیسی فی بشارتہ ویاتی من بعدی احمد **ولقولہ** تعم محمد رسول اللہ **و** احمد افعل تفضیل بمعنے حامد ترین کل خلایق از امم و انبیاء بخالق میباشد لہذا اشتہار احماد و نام در کتب سلف است **واما محمد** صیغہ از باب تحمید ہست چہ آنحضرت از اہل سماوات و ارض الی القیمۃ محمود و ممدوح تا قیامۃ میباشد **اما اسماء اوصافی والقابی** ایشان ہم در قرآن بسیار اند صاحب **مواہب** و صاحب **شفاء قاضی عیاض** و شیخنا حضرت ابو علی طبرسے در کتاب **اعلام الوری** و حضرت اقدس مجلسی در نبوۃ **حیوۃ القلوب** و **نبوۃ البحار** و غیر آن اسماء اوصافی **و** القابی مع آیات ایشان ہمہ ذکر کردہ اند **وانچہ** بصحاح احادیث متفق علیہ **واز** صحف و کتب منزلہ بر انبیاء سلف قطع نظر از احادیث مختلفہ اہل سیر و حدیث ضبط و ثبت کردہ اند **و** بعضی از اعلام سیر و ائمہ محدثین اسلام بالانفراد ثبت و ضبط و جمع کردہ از ہزار اسماء زاید است **واز اعلام الوری** تیمنا بغیر آیات ذکر میکنیم **و** از ایشان الرسول **و** النبی **و** الامی **و** المزمل **و** المدثر **و** النذیر المبین **و** بشیر **و** احمد **و** محمد **و** مصطفے **و** کریم **و** نور **و** نعمۃ اللہ **و** رحمۃ للعلمین **و** عبدہ **و** رؤف

WWW.MAABLIB.COM

ورحیم بقوله تعم رؤف رحیما و شاهد وبشیر ونذیر وداعی الی الله ومذکر ومنذر ومطاع وطه ویس و سراج منیر ومتین وحلیم وخاتم النبوة وحکیم لقوله تعم
ویعلمهم الکتاب والحکمة ولقوله تعم ومن یؤت الحکمة فقد اوتی خیرا کثیرا وشهید وشاهد والشمس والنجم وهمین اسما نیز در شفاء قاضی بحساب آیات
شمرده **تنبیه** بدانکه هر اسمی وصفتی مستلزم معنی ومسمی وصفی بالضرورة میباشد پس تکثیر اسماء واوصاف تکثیر معانی اسماء وصفات میباشد و تکثیر اسماء
وصفات والقاب کثیر المحامد والمدایح والفواضل والفضایل والمحاسن والمناقب والمفاخر میباشد و هر کثیر الاوصاف کثیر المناقب والمفاخر اعلی وافضل از امثال
است کو رسانها این کثرة محامد ومدایح ومناقب جمع میباشد و این از احد دلایل بر افضلیت خاتم الانبیاء از جمیع انبیاء ومرسلین است **بحث رابع** الامی بدانکه
متفق علیه مفسرین امة هست که این هر سه لفظ الرسول والنبی والامی از اعاظم واعالی اسماء القاب واوصافی خاتم الانبیاء است **اما** لفظ الرسول مشترک در کل انبیاء و
دو وصف دیگر بعد آن بحسب معنی علم اشتقاق خاص دراینجا بر آنحضرت ذکر فرموده و بالا ذکر شد که لفظ نبی ماخوذ از نبوة بمعنی رفعة وعلو هست **پس** النبی
صفت الرسول میباشد بنا بر این الرسول النبی یعنی محمد پیغمبر خاتم شریف رفیع واعلی مراتب عند الله از کل انبیاء ومرسلین میباشد **وایضا** لفظ الامی
الامی صفت دیگر الرسول است **پس** از اوصاف یعنی طریقه واضحه الهیه در خلق مقصود مطاع است الی القیمة میباشد **تنبیه** مفسرین در الامی وجوه دارند
اولها با نحضرت اطلاق امی شده **پس** این باعتبار بلدیة است چه آنحضرت آبا وجدا قدیما وحدیثا از وارثان مکه معظمه بودند **و**مکه معظمه قدیما ام القری
است چه او اول واصل آبادی بلاد وبنا شده چنانچه الی حین ساکنان آن بلد محترم را مکی میگویند چنانچه اضافة اشخاص ساکنین چون مدنی ورومی وبغدادی
وغیرها میشود **و**در آن تعظیم مکین ومکان هردو است **و**مصرحش آیه لا اقسم بهذا البلد وانت حل بهذا البلد است **و**مراد از بلد وبلد الامین خاص همین مکه
معظمه ام القری هست **ثانیها** چونکه امی در لغة بمعنی اصل شیء است چنانچه ام وام الولد بمعنی والده اصل مولود وولد خود میباشد کما قال فی **الصحاح** والصراح
والقاموس والمصباح پس بنا بر این معنی الامی اصل نبوة کافه انبیاء ومرسلین است **بحدیث صحیح** متفق علیه است و کنت نبیا وادم بین الماء
والطین یعنی من شرف نبوة داشتم وحال آنکه هنوز آدم بنی خمیر میان گل وآب بود **و بحدیث قدسی** مرویه است قال الله تعم لولاک لما خلقت
الافلاک یعنی ای محمد اگر وجود تو در عرصه موجودات رادم نمیبود هر آئینه افلاک وما فیها را اصلا پیدا نمیکردم **پس** بنا بر این معنیش آنکه رحمة واسعه من شامل میشود گریانکه
که متابعت وپیروی کنند رسولی را که رفیع المرتبه اصل اول حد نبوة ورسالة وخلافت من میباشد هر چند در آخر بظهور آمده لهذا او بخاتم النبوة ملقب گردیده **ثالثها** امی در لغة
بمعنی طریق واضح کما فی القاموس **و**الامی اذ ام امّا بمعنی قصد کما فی الصحاح **و**المصباح چه هر نبی طریق مقصود میباشد **پس** بنا بر این معنیش چنین خواهد شد که رحمة
واسعه من میرسد آنانیکه خاص پیروی نمایند رسول مرا که طریق واضح الی الله مقتدای مقصود هست الی القیمة محمد بن عبد الله میباشد **رابعها** امی ماخوذ از امة
بمعنی دین است کما فی الصحاح **پس** بنا بر این پیروی نمایند رسول رفیع المرتبه را که دینش ناسخ باقی ثابت بلا زوال الی القیمة است **خامسها** این امی نسبت
قومی هست چه قوم عرب است پس در اینهم دو وجه اند **یکی** آنکه اکثر ایشان نوشت وخواندن نداشتند ونمی دانستند لهذا ایشانرا امی مینامند **دیگر** آنکه قدیما ایشانرا
کتاب الله بود بعد از اسمعیل تا محمد از ایشان پیغمبری مبعوث نشده وکتاب الهی هم بایشان نیامده بود وبا آنکه پیغمبر عیسی وکتاب الهی نیامده بر ایشان اطلاق امی میشود لهذا
یهود ونصاری را اهل الکتابین میگویند **و** بفرقات مجوس ویهود ودیگر طوایف مشرکین وکفار باهل الکتاب نمیگویند **پس** بایجهة قوم عرب را امیین میگویند چه
ایشان نوشته وخواندن کتاب الله وعلم آن نداشتند **و مصرحش** آیه هو الذی بعث فی الامیین رسولا منهم یتلو علیهم آیاته ویزکیهم ویعلمهم الکتاب
والحکمة وان کانوا من قبل لفی ضلال مبین فلاجله قوم عرب با امیین نامیده شده چه همه اینها علم کتاب الله تا زمان محمد نداشتند **سادسها** اسناد امی بآنحضرت
اسناد الی الام بمعنی حالة مادری است چه آنحضرت از مهد تا لحد بهمان حالة تولید مادری لا یکتب ولا یقرء بود ونوشتن وخواندن کتابه نمیدانست علی الظاهر **و**همین
قول اکثر ومشهور وراست است **و**همین احد اقوال در مجمع است ثالثها انه منسوب الی الام والمعنی انه علی حالة ولدته امه قبل استفادة الکتابة **و**همین قول
ابن عباس است انه قال هو نبیکم محمد بن عبد الله انه کان امیا لا یکتب ولا یقرء ولا یحسب **وقد صح** ان النبی قال نحن امة امیة لا نکتب ولا نحسب
یعنی نبی امی پیغمبر ما محمد بن عبد الله بی سواد وبی کتابة بود یعنی سواد وتحریری نداشت از کتابه نخوانده ونوشته نمیتوانست ونه حساب میدانست **و**بتحقیق صحیح
شده که پیغمبر فرمود که بتحقیق ما امتی امی هستیم نوشتن وخواندن کتاب وحساب نمیدانیم **سوال** آنحضرت بعد از نبوة **آیا** نوشتن وخواندن از روی کتاب متمکن ومقتدر
بود ولکن بمصلحتی نخواند ونمینوشت **و**بعد نبوة هم بر همان حالة تولید مادری بوده واصلا متمکن ومقتدر از مهد الی لحد نبوده **جواب** است در آن دو قول **ازآن**
اولهما مختار جمهور است که بعد نبوة بطور خارق العادات مقتدر ومتمکن گردیده بود **اما** نخواند ونمینوشت **و**همین اصح است بطرق عامه وخاصه مروی از حضرت

بیان وجه تسمیه پیغمبر امی مختلف در معنی امی

سوال وجواب

پیغمبر بعد بنوت بر نوشتن وخواندن از روی کتاب مقتدر بود یا نه

صلوق آل محمد

WWW.MAABLIB.COM

صادق آل محمد علیهم السلم است ثانیهما مختار اکثر امت و مشهور و منصور نزد ایشان است **اشکال** هر چند وصفی بذاته کمالی هست هر چند علم از اوصاف منتهیه اعلی از کل کمالات است و بودن این هم کمال که اکثر دار مدار و وجه بنا بر همین دو وصف در نبی البشر است **مع هذا** چگونه بر آنحضرت اطلاق سید الکائنات و سید الموجودات و افضل انبیاء و مرسلین و اکمل العالمین صحیح میشود **جواب** بعون الله الوهاب بدو وجه هست **جواب اول** بدو وجه اول که معانی امی غیر معنی لایکتب و لا یقرء است اشکال باطل و ساقط است **و** باقی ماند اینکه چرا ننوشتند از روی کتاب و چرا ننوشت او برای مصلحتی تا که اعداء اتهام نکنند که آنجناب هر آنچه از مطالعه کتب منزله و کتب تواریخ و سیر نقل میکند و بالجمله بالنها باین شبهه عندی خفیف بود **اما جواب ثانی** بنا بر وجه آخر که این امی مستند الی الام بمعنی لایکتب و لا یقرء است **پس** اینحالة از اجله کمالات **و** از اعظم و امین معجزات و خوارق العادات آنحضرت است که شل آن باحدی از انبیاء مرسلین الی عیسی غیر آنحضرت بظهور نیامده چه معلومست نزد احدی علم و درس نخوانده و در عرب خصوص در مکه معظمه عالمی نبوده تا نزد او آمد و رفت و صحبت کرده آموخته باشد **و** فطرة مرا مجال و ممکن نیست که بلا اکتساب و لا تحصیل و لا تدریس و لا مجالسة و لا مصاحبة با کامل افاضل جمیع کمالات بشری و اوصاف انسانی بدرجه اتم و اعم و اکمل خود بخود ناشی و حاصل شوند **و** این نبی امی کتاب قرآن جامع جمیع فنون و علوم عقلی و سمعی و قوانین و قواعد کل امور احکام دنیا و دین و ذکر مغیبات ماضی و استقبال آتی الی بعد القیمة مفصل مع براهین القاطعة القاهرة و حجج الساطعة الباهرة و دلایل الزاهرة اللامعة آورد که هیچ یکی از صحیفه و کتابی الهی با منصوره و با نجاة اصلا نیامده و دیده نشده **و** بوجود ظهور این کتاب نبی همه کتب منزله الهیه و ادیان و قوانین و شرایع جمیع انبیاء مرسلین منسوخ و محو گردانیده از دنیا **و** **حکماء فلاسفه** در هر فقره آن کتاب الی حین انگشتان حیرت زیر دندان گرفته خطوط خود را از آن اخذ مینمایند و افاضل فضلا و اکامل کملا از اهالی ملة اسلام از وقت نزول آن الی حین از سنه چهار ده صدی چند سال گذشته از بحر محیط ابحار لآلی و درر گونان گون شب و روز بغواصی در هر فقره آن کرده مکثرة استخراج مینمایند و انها با تمام نمیرسند کانه یک قطره ازین بحر لانهایة متلاطم و از مجمع جواهرات و منبع درر و لآلی آن کانه یکی از اعداد لا احصار و لا شمار بر میدارند **تنبیه** هرگاه این بیان باشد و عیان را حاجت بیان نیست **پس** مجی این نبی امی باین کتاب و باین تهذیب و تادیب و حسن اخلاق بکمال و علم علوم و فنون بغیر از خوارق معجزات کار و صفت بشری از بدایة دنیا ممکن و مشهور نشده و مسموع نگردیده **و** انبیاء سلف کلهم عشر عشیر از اعشار این بیاورده اند **پس** وصف آنحضرت بامی از اجله کمالات و صفات و اعظم معجزات است که هیچ پیغمبری ابدا و اصلا این رتبه اعلی امیت باینحالة حاصل نشده **پس** قول تبعیض آنحضرت باطلاق امی باطل محض گردید و الحمد لله تعالی **اشکال** معاینه گردید که بعض مردم امی که سواد خواندن و نوشتن اصلا نمیدانست بکمال حافظه و عاقله خود اجوبه خصام مع نقل آیه و حدیث و دلیل در فلان صفحه کتاب خصم ثبت و ضبط است الزام و رد و قدح بمخالف و مناظر خود میکردند **پس** یحتمل که آنحضرت هم مثل اینها احدی بوده باشد که بمباحثه و مذاکره معاندین و معارضین اهل کتاب علم بکمال عاقله و حافظه خود قرآن را جمع کرده باشد و این بعید نیست **جواب** در مبادی همین جلد ذکر شده **و لکن اینجا** سه وجه ذکر میکنیم **یکی** اگر مفروض مذکور صحیح و ثابت هم میشود **پس** آن شخص امی مسموعات خود را از السنه مردم شنیده و فهمیده ثبت و نقل میکند چون رواة فن حدیث **و** اینحالة از حالات عزیبه نیست **دوم** چونکه آن شخص امی قوة علمی و ملکه نفسانی ندارد مجال ایراد و رد بر ابطال قول خصم مع الدلیل و البرهان ندارد **سوم** شخص امی قیل و قال و اثبات و ابطال در بعض مسایل محتمل است که میتواند کرد **و** بالتفصیل در کلیات و جزئیات علوم عقلیه و فنون نقلیه و در احکام شرعیه **و** در ابطال اقوال ثنویه و دهریه و زنادقه و الحادیه و طبعیه و فلسفیه و غیرهم معطل محض میماند و عهده برائی قطعا نمیشود چه در اصل امی بلا سواد و لا دراسة علم میباشد بخلاف این نبی امی که رد و قدح کل اقسام لاخدایان **و** وثنیان **و** طبیعیان **و** دهریان انواع مشرکان **و** فلسفیان **و** کافران بابطلات ایشان **و** بر اثبات خلاف ایشان هر مطلب خود براهین قاطعه و حجج ساطعه و دلایل قاهره و کتابی جامع همه انواع علوم بالدلایل المفصلة قرآن نام را آورده **و** مناظرات **و** مباحثات با همه فرقات مخالفین با عدا خود شفاها پیش شده تا فلاسفه اعیان **و** اهالی کتابان **و** اعلام اهالی ادیان **و** عقلاء زمان دفعة نزد اعتراض یا بالقا برهان همه ایشان چون لال صم بکم عمی فهم لا یعقلون مبهوت و معطل محض مانده حیران میشدند **و** بر متتبعین علم سیر **و** تواریخ مخالف و موالف بخوبی اینحال واضح و لایح میباشد فمن شاء ذلک فلیرجع الی ذلک **پس** مثل مماثلة امتی با نبی امی بالاصالة باطل محض میباشد **تذکره** نزد اهل تحقیق مراد از امی بودن آنحضرة لا یقرء و لا یکتب و لا یحسب از جمله اجله معجزات آنحضرت است که باحدی از کل انبیاء و نبی بشر این قسم خارق حاصل نشده اند بچند وجه **الاول** انه علیهم السلم کان یقرء علیهم کتاب الله تعالی منظوما مرة بعد اخری من غیر تبدیل الفاظه و لا تغییر کلماته **و** الخطیب من العرب اذا ارتجل خطبة ثم اعادها فانه لا بد ان یزید فیها و ان ینقص عنها بالقلیل و

سورة الانعام

جواب اشکال

والکثیر ثم انه علیه السلام مع کان یکتب وما کان یقرء یتلو کتاب الله من غیر زیادة ولا نقصان ولا تغییر فکان ذلک من المعجزات والیه الاشارة بقوله
سنقرئک فلا تنسی یعنی پیغمبر برای اقوام عرب بکرات ومرات کتاب الله المجید بحسب تنظیم وترتیب آیات یکی بعد دیگر بغیر تبدیل الفاظ وبغیر تغییر کلمات آن و خطب قبل عرض
ارتجال وانطلاق واجرای خطبه پس از آن اعاده کند آن خطبه را لابد است که دران زیاده یا کم میشود قلیل یا کثیر و آنحضرت با وجودیکه لایکتب ولا یقرء بود تلاوه کتاب الله
بغیر زیادتی ونقص دائما میکرد واین حالة از اعجاز آنحضرت بود وبسوی همین اشاره هست در آیه قرآن که ما آنچه بتو قرائة میکنیم آنرا فراموش نکنی والثانی انه
لو کان یحسن الخط والقرائة لصار متهما فی انه ربما طالع کتب الاولین فحصل له هذه العلوم من تلک المطالعة فلما اتی بهذا القرآن العظیم المشتمل علی العلوم
الکثیرة من دقایق العقلیة حقایق والنقلیة والمغیبات الماضیة والاتیة وخطرات القلوبیة والاسرار المکنونة من غیر تعلم ولا صحبة ولا مطالعة
فکان من اجلة المعجزات له وهذا هو المراد من قوله وما کنت تتلو من قبله من کتاب ولا تخطه بیمینک اذا لارتاب المبطلون یعنی اگر آنحضرت
خط وقرائة میدانست هر آئینه اورا اعداء دین متهم میگردانیدند که آنحضرت را مطالعه کتب اولین این علوم وفنون حاصل شده و هرگاه آنحضرت باین قرآن عظیم آمد
که مشتمل ومتضمن است بانواع علوم کثیره از دقایق عقلیه وحقایق نقلیه و مغیبات گذشته وآینده ووساوس صدوریه وخطرات قلوبیه وفوادیه واسرار مکنونه بغیر کتابت
وتعلیم وتعلم ودرس وبغیر صحبة علماء ملبدیه وکتابیه وبغیر مطالعه ومذاکره پس قطعا ثابت شد که اینحالة از اجله معجزات خارق عادات بشریه میباشد و همین مراد است
از آیه قرآنیه که محمد نبودی تو قبل ازین تالی وقاری کتابی علمی و نه بودی نویسنده بدست راست خود تا شک آرند در نبوة تو مبطلین معاندین از کفار ومشرکین
اقول ظاهر منطوق این لفظ من قبله مثبت است که قبل از نبوة آنحضرت لایقرء ولایکتب بود اما مفهوم آن دلالة ندارد که بعد حصول نبوة هم قاری وکاتب
باعجاز نبوده والثالث ان تعلم الخط شیء سهل فان اقل الناس ذکاء وفطنة یتعلمون الخط بادنی سعی فعدم تعلمه وعدم تعلم الحساب یدل علی
نقصان عظیم فی الفهم ثم انه تعالی آتاه علوم الاولین والاخرین وعلم الفرایض والمواریث المرتب علی تقسیم السهام والحصص واعطاه من العلوم والحقایق
ما لم یصل الیه احد من البشر ومع تلک القوة فی العقل والفهم جعله بحیث لم یتعلم الخط والکتابة والحساب یسهل تعلمها علی اقل الخلق عقلا وفهما فکان
الجمع بین هاتین الحالتین المتضادتین جاریا مجری الجمع بین الضدین وذلک من الامور الخارقة لعادة البشر جاریا مجری المعجزات العظیمة یعنی امور نوشتن
حساب وشناختن حروف هجی وکلمات مرکبه وتلاوة آن شیئ وحالتی نهایت سهل وآسان است چه اقل الناس در فهم وذکاء وفطانة را تعلم این هر سه حالة بادنا توجهی
وسعی حاصل میشایند وعدم تعلم آن دلیل بر نقصان عظیم در فهم وغیر قابل از آن میباشد ومشروط است که هر پیغمبر کامل العقل والفهم والذکاء والفطانة والبصارة
از کل مرسل الیهم باید باشد وچگونه عقل تجویز میکند که مع دعواء ختم نبوة خود از چنین ادنی اوصاف وامور جاهل غیر قابل باشد حاشا وکلا بلی خالق او را از
اکتساب کل انواع کمالات از نزد بشر باز داشته تا ابعاث او برسالة پس او تعالی نزد اعطاء خلافة ورسالة خود دفعة کل انواع علوم اولین وآخرین واتیاء علم حکمة از
دقایق وحقایق جمیع اشیاء بنحویکه هیچ بشری غیر ادم از بدایة فطرة الی حین بان نرسیده وباو حاصل نشده پس اینحال شاهد صحیح ثابت ناطق است که آنحضرت بدرجه اکمل
اعقل وافهم واقبل بالذات آفریده شده بود و بمصلحة واراده خالق آنحضرت چنین حالت رفتار وکردار داشت کانه لم یتعلم الخط والکتابة والحساب وتحصیل و
تعلم این امور اسهل الحصول باقل الخلق وابلد الاذهان والافهام میباشد پس هر ذی فهمی وبصیرتی وبصارتی میداند که جمع این دو حالت متضادة جاری مجرای
جمع بین الضدین والنقیضین میباشد پس باینجهة اینحالة از امور خارق العادة از اعظم معجزات قاطعه بر ثبوت نبوة او میباشد پس باین ثابت شده که
آنحضرت قبل از نبوة وبعد آن متمکن قابل باین اوصاف بوده و بعد حصول نبوة بآنحضرة یکدفعه داده شده اما بجهة مصلحة تحریر کتاب وتقریر از روی
کتاب وتذکیر بطور مهندسین حساب نمیکرد اما شاهد ثانی بر کمال جمیع اوصاف آن نبی امی امیر المومنین علی است که او از عهد الی موته در دامن او
تربیت وتادیب وتهذیب وتعلیم کل امور دینی ودنیائی وعلوم یافته ومتفق علیه امتست که علی از غیر نبی اصلا از احدی تلمذ نکرده واز اعجب عجائبات واغرب غرائبات
همه سیر وکردار علی امیر المومنین نمونه خاتم الانبیاء والمرسلین میباشد وکل کمالات علمی عقلی ونقلی دینی ودنیوی را آنحضرت مرجع ومنبع است بنحویکه غیر ختم الانبیاء
در هیچ کمالی ووصفی از انبیاء اولو العزم احدی مساواة ندارد وکتاب زین الفتی فی مشابهة علی بالانبیاء فاضلی عاصمی سنی شباهت علی بهر نبی در یکو صفی
از آدم تا محمد بالتفصیل نوشته گویا در حقیقة تشریح حدیث مروی متفق علیه الامة من اراد ان ینظر الی آدم فی علمه والی نوح فی شکره والی ابراهیم فی
خلته والی موسی فی مناجاته والی یحیی فی زهده والی عیسی فی عبادته والی محمد فی کماله فلینظر الی علی بن ابی طالب علیهم السلام ملاحظه نماید که باین حدیث
هر وصف کامل هر یک نبی کلا در علی امیر المومنین جمع بودند ودر کتاب البشری بالحسنی در تشریح مودة القربی سید علی همدانی اعلی الله مقامه بالجملة تشریح این حدیث

شریف کرده

وجوه معانی امی بودن آنحضرت

ارتفع واعلی کمالات بشر از اجل معجزات منافی النبوة بوده

WWW.MAABLIB.COM

شریف کرده **و اهل سیر** خصوصاً نبیره جوزی در کتاب **تذکره** و از فحول ابن طلحه شافعی در کتاب **مطالب السئول فی مناقب آل الرسول** مسئله دیناریه
را که در حقیقت مسئله حسابیه مفروضه میراثیه است ایراد کرده و فرموده **قال** و شرحها ان امرئة جائت الی امیر المؤمنینؑ وقد خرجؑ من داره الی رکب فترک رجلا فی الرکاب
فقالت یا امیر المؤمنین ان اخی قدمات وخلف ستمائة دینار وقد دفعوا الی من ماله دیناراً واحداً **و** اسئلك انصافی وایصال حقی لی فقالؑ لها خلف
اخوك بنتين فقالت نعم قالؑ لهما الثلثان اربع مائة **و** خلف امّاً قالت نعم فقالؑ لها السدس مائة **و** خلف زوجة قالت نعم قالؑ لها الثمن خمس وسبعون
و خلف معك اثنا عشر اخاً **و** قالت نعم قالؑ لها ولکل اخ دیناران **و** لك دینار فقد اخذت حقك فانصرفی ثم رکب لو قد فسمیت هذه المسئلة الدیناریة
باعتبار ذلك یعنی زنی نزد امیر المؤمنینؑ آمد و آنحضرت از خانه برآمد باراده سوار شدن یک پای مبارک بر رکاب اسپ نهاد آن زن عرض کرد یا امیر مومنان حاکم دو جهان
برادرم مرده شش صد اشرفی باقی گذاشت **و** در مرافعه بمن از وتا یک دینار داده‌اند و من ملتمس انصاف و ایصال حقم بجناب عالی میباشم **و** امیر المؤمنین بعلم
خود پیش کرده بهمان حالت پای بر رکاب که ای زن برادرت دو دختر گذاشت زن عرض کرد آری **و** امیر المؤمنینؑ فرمود پس برای او از مال متروکه برادرت دو ثلث
می‌رسد چهار صد دینار **و** خلف خود مادر را گذاشت زن عرض کرد آری **و** حضرت امیر المؤمنینؑ فرمود پس برای او سدس متروکه او صد دینار است **و**
آنحضرت فرمود آن شخص زوجه خود را بعقب خود گذاشت زن عرض کرد آری **و** آنحضرت فرمود برای او ثمن است هفتاد و پنج درهم **و** با تو دوازده برادر گذاشت
زن عرض کرد آری **پس** آنحضرت فرمود پس برای هر یکی از برادرانت دو دینار **و** برای تو یک دینار میباشد **پس** تو حق خود را یافتی برگرد بجای خود تو
حقی دیگر در اموال نداری **و** باین اعتبار در اینمسئله در صحابه و تابعین مسئله میراثیه بمسئله دیناریه مشهور گردید **و** کل صحابه و تابعین حاضرین بمعاینه پیش گوئی و سرعة
جواب در تقسیم سهام میراثی بلا تروی همه تعجبها میکردند **و** فقهاء صحابه و امت از این فرموده حصص سهام را در باب الفرایض والمیراث بعد ضرب تقسیم کردند **و**
مسئله منبریه معروف و مشهور در فقهاء صحابه و تابعین **ابن طلحه شافعی** گفت و شرحها انه کان علی منبر الکوفة فقام الیه رجل فقال یا
امیر المؤمنین ان ابنتی قدمات زوجها ولها من ترکته الثمن وقد اعطوها التسع فاسئلك الانصاف منهم فقال خلف صهرك بنتين قال نعم قال والوالد
باقیان قال نعم قال صار ثمنها تسعاً فلا تطلب سواه ارثاً **ثم** مضیؑ فی خطبته وفی استحضاره هذا الجواب وتخریج السائل به واصابه الصواب ما یعقل
عقول اولی الالباب ویتجلی لمن اتاه الحکمة و فصل الخطاب یعنی امیر المؤمنین بر منبر کوفه بود ناگاه مردی استاده شد عرض کرد که یا امیر المؤمنین بتحقیق شوهر
دخترم مرده برای دخترم ثمن میراث میرسید و او را نه یک داده‌اند **و** من ملتمسم که انصاف از ایشان بفرمائید **پس** حضرت امیرؑ در بین خطبه خود فرمود که داماد تو دو
دختر باقی گذاشت آمرد عرض کرد آری **پس** حضرت امیرؑ فرمود که والدین داماد تو زنده باقی اند آمرد عرض کرد آری **پس** حضرت امیرؑ فرمود که بهمین جهة
ثمن دخترت تسع شد پس زیاده بران مطلب از میراث **پس** از بیان مسئله در خطبه خود رفت و خواند از جائیکه گذاشته بود خطبه را **و** صحابه و تابعین فقهاء مجلس
کمال تعجب میکردند از استحضار آنحضرت چنین مسئله مشکله معضله از سرعة جواب آنجناب در بین ذکر خطبه و ترک آن **و** از خوابیدن جوشش سایل بجواب بالصواب
فوری **و** از باز برداشتن خطبه از همانجا که گذاشته بود آنرا گویا در بین خطبه کلام اجنبی نیامده بود و موقع رسانید جواب بصواب مسئله را که تعقل میکنند آنرا عقول آنانکه
عقل خالص صافی کامل دارند و جواب مسئله بلا خطاء و لازلل الصواب چرا نباشد چه او از آنکس بظهور آمده که او را اعطا شده حکم بحق و فیصل مطابق واقع در دین رب
الارباب **تنبیه** هرگاه حضرت امیر المؤمنین جامع کمالات بشریه و حاوی جمیع عقلیه و نقلیه و هندسیه بتواتر اصح و ثابت شد بشهادة کافه موالف و مخالف که آنحضرت
شاگرد تعلیم و تهذیب و ادب یافته بالاتفاق من بدایة العمر الی نهایت از سید الانبیاء خاص بود پس **شاهد ثانی** در کمالات علمی و عملی و عقلی و غیرها ادبی و تحریری
و تقریری بنوکسی همین میباشد که آنحضرت امّی یعنی بعد بنوة لا یقرء ولا یکتب ولا یحسب نمانده و بنوده چنانکه بیان خواهد شد انشاء الله تعالی **اشکال** شعرگوئی و شعرخوانی هم از لوازم
کمالی هست و بنص صریحی قرآن در نفی انهم از پیغمبر صؐ بقوله وما علمناه الشعر وما ینبغی له الخ وارد شده این علامت دلیل بر نقص این کمال هم از آنحضرت وارد و اکثر
صحابه خصوصاً ائمه اهل البیت لاسیما امیر المؤمنین اشعر الشعراء بودند و اگر بر آنحضرت شعرگوئی جایز نباشد پس برای ائمه عترة طاهره چگونه شعرگوئی و شعرخوانی جایز باشد
جواب چونکه عرب وقتیکه عبارت کتاب الله منظم بقوافی و سجع یافتند انها گفتند که محمد اشعار را گونا گون میخوانند و انشاء میکنند و میگویند که خدا را تعلیم آن میدهد و
میگویند **پس** جواب روایشان وما علمناه الشعر وما ینبغی له از انزال فرمود تا آن حضرت را شاعر ندانند و نگویند چه شان نبوة و وصف آنحضرت ارفع و اعلی از آنست
و همین سبب تنزیل این جمعی منهم کلبی **و** بغوی **و** ثعلبی **و** غیرهم نقل کرده اند **و ایضاً** اسم شاعر ساقط الاعتبار است چه غالباً در شعر لغو و لهو الفاظ و غلط و مبالغه
در مدح یا در ذم میباشد چنانچه شاعر فارسی گفته **مصرع** هر چه اکذب اوست احسن اوست **لهذا** پیروی اشعار و شعرا را لاهی و لاعب و طاغی و غاوی میکند

بیان قضایای علیؑ در مسائل حسابیه میراثیه

جواب اشکال ... شعر گفتن و شعر خواندن

WWW.MAABLIB.COM

و شاعر حیران و پریشان در خیال بندی و شعر اسانی اکثر بباطل و قات خود را میگذرانند لهذا غالباً بعض بعض انها را مالیخولیا و جنون لاحق و از انظار عقلا ساقط الاعتبار
میشود و شاعری در واقع نیست اهل تو قع و حاجت و پیشه او باش و ارذال غالباً است رطب و یابس اکثر دروغ میگوید و نبوة اعلی و ارفع مراتب عالم امکانی بو
درجه الهیت است اهل عصمة و صدق و معاجز اند و غرض کفار حط و حبط حالة و شان انحضرت بود لهذا در آیه دیگر برامی همین تصریح تنزیل شعراً و تبعه اهانا کرده
والشعراء یتبعهم الغاوون و از کید معاندین جهال کفار این بود که در خلق حال و آینده انحضرترا مشتبه بشاعر سازند تا رسول گویند و نبی ندانند او را پس او تعالی در
ابطال کید و در رد انها این دو آیه فرو فرستاد که تا او را تعلیم شعر ندادیم و نه شان او شاعری و نه سزاوار او شعر خوانی است و شعرا را پیروی اهل غوایة و ضلالة دیدند
یکفند این محمد پیغمبر مرسل با کتاب منزل من میباشد و باقی وجوه مفصلاً بعد از این براضح خود میآیند فادع و انتظر البلوغ الی هذه الآیات اما بغیر خاتم النبوة
از ائمه عترة طاهره و برای صحابه شعرگوئی و شعر خوانی متضمن دعوات و مناجاة و ادا مطالب بحق سرچند جایز است و لکن بر سید البشر جایز نبود تا کفار بعناد
تبدیل اسم پیغمبر او باسم شاعری نکردند و قرآن را اشعار نگویند و منشور و مشهور آنرا در خلق نسازند چه بعد از درجه الهیة در عالم امکانی وصول و حصول منصب نبوة و رسالة
و خلافة الهی که منتهای کمال رفعة و علو رتبه و غایة درجه شرف است و فوق بر این هیچ کی عالم امکانی را رسیدن ممتنع و محال است اشکال عاید نمیشود ثم الله اعلم

بحث خامس الذی یجدونه مکتوباً عندهم فی التورة والانجیل یعنی آن رسول نبی امی است که میابند بطور علم الیقین کما یعرفون ابنائهم نوشته شده
است اسماء مخصوصه علمی و لقبی و وصفی نزد ایشان در کتاب توراة و انجیل و مفسرین فرموده اند بالاتفاق انهم یجدون صفته و نعته و نبوته مکتوباً عندهم
یعرفها علمائهم و احبارهم و رهبانهم فی کتبهم والسنة انبیائهم و لکنهم کتموا و حرفوا و اولوا و بدلوا و غیروا ذالک حسداً و حناداً منهم و خوفاً علی
زوال ریاستهم و عوایدهم و فوایدهم عن خواصهم و عدم رجوع عوامهم الیهم و قد حصل لهم ما کانوا یخافون بنفقد زالت ریاستهم و وقعوا فی الذل
والهوان و خسروا خسراناً مبیناً یعنی اهل کتابین یهود و نصاری بعلم الیقین دریافتند و دانستند نبوة و صفة و لغة مخصوصه و اسم علم و اسم بلد مولد و مسکن بدایتی
و نهایتی خاتم النبوة را که مکتوب است آنحاله پیغمبر آخر الزمان در دو کتاب منزل بر آنها و احبار و رهبانان انها میدانند آن اوصاف و نعوت انحضرترا و ایشان نزد
انحضرت اوضح و ابین از شمس فی کبد السماء است چنانچه اولاد مولوده خود را میشناختند و از السنه انبیاء خود شفاهاً شنیدند و لکن ایشان همه آنرا اخفا کردند بتحریف و
تبدیل و تغییر الفاظ و معانی انها بالتاویل بجهة حسد و عناد خود و بجهة خوف بر زوال ریاست و عواید و فوایدی از خواص خود و بزوال رجوع عوام بسوی ایشان و تحقیق
حاصل شد ایشان را آنچه از آن میترسیدند بوصول و حصول ذلة و اهانة و خسران و نقصان مبین در دنیا و آخرة از **زمخشری** صاحب اللباب نقل کرده که عطا
بن یسار گفت که من ملاقی عمرو بن عاص شدم و با و گفتم خبر ده مرا از صفت رسول الله که در توراة بود فقال اجل انه لموصوف فی التوراة ببعض صفته فی القرآن یا ایها
النبی انا ارسلناک شاهداً و مبشراً و نذیراً و حرزاً للامیین انت عبدی و رسولی سمیتک المتوکل لیس بفظ و لا غلیظ و لا سخاب فی الاسواق و لا
یدفع بالسیئة السیئة و لکن یعفو و یغفر و لن یقبضه الله حتی یقیم الملة العوجاء بان یقولوا لا اله الا الله و یفتح به اعیناً عمیاء و آذاناً صماء و قلوباً غلفا
انتهی یعنی ابن عاص گفت بلی وصف انحضرت در توراة مثل بعض اوصاف در قران است چون شاهد و مبشر و نذیر و حفیظ امیان ای محمد تو بنده منی و رسول منی نام است
نهادم تو بمتوکل و نیست او بدگوئی و بدخوئی غلیظ القلب یعنی سخت دل بی رحم و کثیر الصیاح در بلزار یعنی آوازها بلند کننده در بازارها و دفع گناه بگناه نیست
و لکن عفو کننده و بخشنده بسیار است و خدا او را قبض نمیکند و از دنیا بر نمیدارد تا آنکه قایم و برپای بسازد ملت رخنه و کج شده را باینکه میگویند علی الاعلان لا اله الا الله
و چشمهای نابینا را بان میکشایند و گوشهای کر آنرا سامع و شنوا میسازند و دلهای بسته که بخلاف کفر میباشد از غلاف انها بر میارند و **شرح الفاظ غریبه**
ایحدیث و اعلوان الفظ بالفاء والظاء الموحدة المعجمتین بمعنی السیئ الخلق و الغلیظ ایضاً بمعنی الجافی یعنی حدید اللسان و شدید القلب و
السخاب قیل بالسین والصاد المهملتین لغتان هو کثیر الصیاح فی الاسواق و الاعوجاج ضد الاستقامة و اراد بالملة العوجاء الکفر و المراد
بالغلف الاغلف الذی لا یصل الیه شیئ من الخیر ینفعه و شبهه بالاغلف کانه مغلف بغلاف غطاه کله و یکنی به عن سواد القلب در
معالم التنزیل باسناد خود از کعب الاخبار روایة کرده انه قال انی اجد فی التوراة مکتوباً محمد رسول الله لا فظ و لا غلیظ و لا سخاب فی
الاسواق لا یجزی بالسیئة و لکن یعفو و یصفح امته الحامدون یحمدون الله فی کل منزلة و یکبرونه علی کل نجد یاتزرون علی انصافهم
و یوضئون اطرافهم و صفهم فی الصلوة و صفهم فی القتال سواء و منادیهم ینادی فی جو السماء لهم فی جوف اللیل دوی کدوی النحل مولده
بمکة و مهاجره بطیبة و ملکه بالشام یعنی کعب یکی از اعلام یهود مسلمان شده چه او میگوید که بتحقیق من در توراة دیدم و یافتم که نوشته بود محمد رسول خدا

است بزبان

WWW.MAABLIB.COM

وسخت دل بی رحم نیست ونمیباشد **و** کثیر الصیاح نیست چنانکه اوباش واراذال مردم در کوچهای وبازارهای بلند ندا هاکرده میکردند **و** حزار دهنده گناهگار را بگناه نیست **و** او بسیار عفو کننده وبخشنده میباشد **و** امت او حمد کنندگان خدا در حضر وسفر در هر وقت ومکان میباشد **و** تکبیر گویندگان در هر زمین بلند یعنی بر منارهای اذان دهندگان در هر روز وشب میباشد ازار پوش بر نصف ابدان خود وچشم پوش از اطراف خود میباشند **و** صف جماعة شان در نماز یومیه **و** صف لشکر مجاهدین شان بالتسویه یکحال در هر دو موضع قایم چون بنیان مرصوص میباشند **و** مر ایشان را در جو آسمان صوتی چون صوت زنبور عسل میباشد یعنی بقیام نافله تهجد **و** مولد ومحل ولادة آن پیغمبر مکه **و** جای هجرة او مدینه موصوفه بطیبه **و** ملکت واهل امت او بنواحی ملک شام میباشد **تور الهی** بدانکه اینجا هم مختصری از بشارة محمدی صلعم بعض بشارات از کتب یهود ونصاری تیمنا ذکر میکنیم **در توراة عربی** مع ترجمه فارسی وهندی مستر **ولیم هوڈی** در مطبع نولکشور چهاپ ساخته **در قرائة سادس وعشرون** بعد حمل گرفتن هاجره از ابراهیم باسمعیل است **بشارة اولی ثم قال** لها ملاك الرب عن قول الرب انا مكثر ذريتك ومنميه حتى لا يحصوا من كثرتهم **ثم قال** ملاك الرب انك حبلا وستلدين ابنا وتدعين اسمه **اسماعيل** لان الرب قد عرف ذلك وخضوعك **و** يكون ابنك هذا وحشي الناس يده على كل ويد كل به ويسكن على حدود جميع اخوته **ترجمه فارسی** مترجمین گوید پس از حامله شدن هاجره بهاجره گفت فرشته پروردگار از گفته خدا یعنی از زبان خالق که من بسیار کثرة دهنده ام فرزند ترا ونمو ونمایش وزیادتی دهنده ام یعنی در کثرة نسل وذریة آن پسر ترا ناشمرده وبحساب وبعد در آمده نمیتوانند آنها از کثرة عدد **پس** باز گفت فرشته الهی مخاطب بهاجره که بدرستی که تو آبستنی وحمل گرفتی **و** قریب بود **و** خواهی زائید پسری او تو خواهی گذاشت نامش اسماعیل چرا که پروردگار تو شناخت ودانست خواری وذلة ترا وعاجزی ترا **و** میباشد این پسر تو اسماعیل کناره کش مردم **و** میباشد دست آن پسر اسماعیل نام بر همه مردم **و** دست همه مردم زیر دست او باو **و** نزد میآید آن پسر بر حدود واطراف همه برادران خود **و** ما **اقول** باین چند امر واضح شد **اول** آنکه آن پسر اسماعیل کثیر الذرية ومن بركت خدا در ذریة او تا بقاء دنیا میباشد **و** عدد آنها از روی کثرت آنها بشمار نیایند **ثانی** آن پسر اسماعیل نام منزوی وکناره جوی از مردم میباشد او در کوهستان وبیابان مکه زائید وساکن بود **و** آن سکونت از موانست بعید بود **و** در قواح مکه ضرع وغذا عه وفواکه الی حین بید او از نبود **ثالث** او صغیره او بالا دست وزیر دستان ودوست او بر همه مردم وبر برادران وذریة آنها میباشد **رابع** نزد وعنقریب میاید آن پسر بر حدود واطراف املاک برادران خود **اقول** مراد ازین آنکه دست رحمة وبیعت او غالب میباشد بر همه دستهای مردم وکل مردم زیر فرمان او تا قیمة میباشند **و** غلبه نبوة نزد میآید بر حدود واطراف واملاک همه برادران خود که اولاد ابراهیم خلیل بنی اسحاق باشند **و** این بشارة اخبار واعلام از ظهور محمد ودین اسلام است **بشارة ثانیه** بعد از تولد اسماعیل بر ابراهیم پیغمبر باید در باره دعاء اسماعیل **بعد** دو صفحه در همین قرائة **وقال ابراهيم** لله ياليت اسماعيل يحيى بين يديك یعنی ابراهیم گفت بخدا ای کاشکه اسماعیل زندگی کند وزنده بماند پیش روی تو **اقول** ابراهیم تمنا ودعا کرد در زنده وباقی ماندن اسماعیل بعد خود **و** ابراهیم **بشارة ثالثة** بعد دو سطر در همین صفحه است مخاطب با براهیم خالق فرمود **قد** استجبت لك في اسماعيل وباركته وكثرته وانميته جدا جدا يولد اثنا عشر عظيما **و** اجعله رئيسا لشعب عظيم **ترجمه مترجمین** خالق پیغمبر باید بمقابل دعا ابراهیم تحقیق مستجاب وقبول کردم دعایت برای تو در فرزندت اسماعیل واو را فرزند گذاشته برکت میدهم او را وکثرة میدهم ذریه ونسل او را ونمو ونمایش میدهم او را البته پیدا میشوند از او دوازده بزرگ **و** در دیگر کتاب رئیسا **و** در دیگر امیر آمده ای عظیما است بهر سه لفظ یعنی دوازده رئیس امرا حکام عظیم الشان عند الله در خلق ودنیا میباشند **و** میگردانم پسر ترا سرور وسردار بر اقبال وگروهای عظیم خلق **اقول** مولوی محمد اکبر آبادی **در کتاب اظهار الحق** این بشارة مذکوره در آیه ۲۰ در باب ۱۷ از سفر تکوین توراة عربی بوعده ابراهیم در حق اسماعیل چنین الفاظ نقل فرموده **و** على اسماعيل استجيب لك هو ذا اباركه واكبره واكثره جدا فسيلد اثنى عشر رئيسا واجعله لشعب كبير **و** شرح اجمالی باید حاصل تقرآن است قول ابراهیم ربنا وابعث فيهم رسولا منهم يتلو عليهم اياتك ويعلمهم الكتاب والحكمة ويزكيهم انك انت العزيز الحكيم ای پروردگار ما بفرست خدا آنها یعنی در امت عرب وغیرهم رسولی را از آنها تلاوه کند بر ایشان ایات ترا وتعلیم نماید ایشان را کتاب ودانش ترا و پاک گرداند ایشان را از لوث کفر وشرک وجهل تو تحقیق خالق عزیز هر دو امور **علماء اسلام** متفق اند که مراد از اثنا عشر عظیما ائمه اثنا عشر از عترة خاتم الانبیاء جملة واحدة اند اول ایشان علی امیر المؤمنین **و** ثانی عشر آخر ایشان مهدی قایم اسلام از آل محمد است **سوال** ذکر محمد بن عبد الله در بشارة کجا است **جواب اهل اسلام** میگویند ذکر محمد بو اجعله رئیسا لشعب عظیم است چه رئیس عظیم وکبیر بر همه اقوام وقبایل عرب وعجم در بنی اسماعیل غیر محمد بن عبد الله نیست لهذا این در آخر ائمه اثنی عشر بالانفراد ذکر فرموده **و** قرطبی گفته که اسم محمد بو جا از بشارة بحساب جمل واضح ومستفاد میشود **یکی** از لفظ جدا جدا یعنی بادماد چه عدد

بشارات نبوت خاتم از کتب اهل

اینحروف نود و دو است اما با رد و میم چهل و الف یک و دال چهار و میم دوم چهل و الف واحد و دال چهار و محمد هم همین عدد است دیگر از شعب
کبیر بحسب همان قاعده حساب اسم محمد برمیاید در اظهار الحق نقل کرده عبد الله سلام از احبار یهود مسلمان شد در عهد سلطان بایزید او هم عبد سلام
رساله هادیه بهمین حساب جمل که یهود در عصر سلیمان قاعده موضوع کردند بحسب آن قاعده درین آیه توراة دو جا اسم محمد هویدا میشود و بعد این ذکر تفصیل
اجمال کرده **بشارة رابعه** در سفر استثنا در توراة ترجمه عربیه است و قال جاء الرب من سیناء و اشرق لنا من ساعیر و استعلن من جبل فاران
و معه الوف الاطهار یعنی آمد رب از جانب طور سینا که در نواحی شام است و روشن شد رب برائے ما از کوه ساعیر و باستعلان و اشتهار آمد از کوه فاران
با او هم هزارها پاکان بودند پس مراد آمدن کتاب توراة برائے موسی از طرف کوه طور و از کوه ساعیر مراد آمدن انجیل بعیسی و از کوه فاران که از کوهها
مکه است مراد آمدن قران است و با او هزار ملک پاک بودند چه با هر صورة قرانی هزارها ملک فرود میآمدند بتعظیم آن و حرکة خدا انیست در سفر تکوین
در حال اسماعیل است و کان الله معه ونمی و سکن فی البریة و صار شابا یرمی بالسهام و سکن بریة فاران و اخذت له امه امرأة من ارض مصر یعنی خدا بعیت
اسماعیل بود تا جوان شد و نشو و نما کرد و اسماعیل در بیابان و دامنه کوه فاران بود و تیر اندازی میکرد و تفسیر البریة در آخر این آیه هست که آن بریة کوه
فاران و فاران از جبال مکه بود و مادر اسماعیل زنی از اهل مصر برای زوجیة اسماعیل گرفت و این در بشارة محمدی اصرح است **بشارة خامسه** در
توراة عربیه در سفر تکوین فلا یزول القضیب من یهودا والمدبر من فخذه حتی یجیء الذی له الکل وایاه منتظر الامم و در مطبوعه دیگر است فلا یزول القضیب
من یهودا والرسم من تحت امره الی ان یجیء الذی هو له الکل وایاه والیه یجتمع الشعوب در رساله هادیه عبد السلام حبر یهودی که مسلم شده
بود او نقل اینچنین کرده لا یزول من یهودا و لا راسم من بین رجلیه حتی یجیء الذی له والیه یجتمع الشعوب **تنبیه** عادة اهل کتابین تحریف حروف
و الفاظ کتب منزله قدیما و حدیثا الی حین هست لهذا هیچ کتاب مطبوعه ایشان که جدید طبع باشد خالی از تبدیل و تغییر نیست حاصل آنکه عصا و حکم و تدبیر یعنی
حکم نبوة از خانه اسحاق و یعقوب زایل نمیشود و از دست او بر نیاید تا آنکه بیاید پیغمبر آن شخصیکه برای او حکم بکل اهل دنیا است و خاص در انتظار او کل امتها و کل
قبایل باشند و جمیع شعوب و قبایل اقوام دنیا مجتمع برای او میشوند **قول** رسل الی کافة الناس تا قیامت احدی نیست مگر خاتم الانبیا محمد بن عبد الله زیرا که
بعد اسحاق و یعقوب بموسے و عیسی این بشارة شامل و صحیح نیست **احدها** بجهة آنکه از توراة و انجیل و قرآن معا ثابت است که این هر دو پیغمبر خاص مبعوث
بسوی بنی اسرائیل بودند نه بکل خلق و مردم دنیا **اما** این آیة توراة مطابق خمنی مرتبت است و قران بران ناص هست چون **آیه** و ما ارسلناک الا کافة
للناس بشیرا و نذیرا یعنی ما نفرستادیم ترا برسالة مگر بسوی کل و همه مردم دنیا بشیر بجنت و ترسانند از نار جهنم و **آیه** قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم
جمیعا یعنی بگو تو یا محمد که تحقیق من رسول خدا مرسل گردیدم بسوی شما یعنی آدم همه را بخلاف انبیا سلف چه ایشان مرسل گردیده بودند مخصوص بسوی
اهل زبان قوم خود بدلیل **آیه** و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه لیبین لهم **پس** موسے و عیسی هم مخصوص بیک قوم واحد بنی اسرائیل که
هم لسان آن دو نبی خاص مرسل بودند نه بسوی کل اهل دنیا مختلف الالسنه **و دلیل دیگر** آنکه والیه یجتمع الشعوب یعنی قبایل و اقوام مختلفه دنیا خاص
برای همین یک آدم محمد بن عبد الله جمع شده و آن مشهود و نیز معلوم اهل سیر و تواریخ مسلم و غیر مسلم است منهم قبایل عرب و عجم و یهود و نصاری و هنود
و غیرهم از لا خدایان بخلاف موسے و عیسی بغیر یک طایفه بنی اسرائیل خصوصا بعیسی قلیلے ایمان آوردند **اما داؤد** و عیسی هر دو از تبعه توراة اند
الی حین اینها شریعتی بالانفراد از موسے ندارند و پیغمبر با ما جامع کل اصول و فروع بشریعة مستقله آمده و در ورودش انتظار و چشم براهش کل عالم
و انبیا و امم و اهل دنیا بودند پس پیغمبر محمد این بشارة با حدی صحیح نمیشود **بشارة سادسه** در سفر پنجم **توراة** در وصایای اله و موسی بتو
در اصحاح حادیعشر یعطیکم الله ربکم بل یقیم لکم نبیا من اخوتکم مثلی فاطیعوا ذلک النبی یعنی موسے از وصایای خالق بنی اسرائیل
وصیت میکند و امر الهی با ایشان میرساند منجمله آن اینست عطا میکند شما را پروردگار شما بلکه قایم بر پای باقی میگذارد خدا مر شما را پیغمبری از برادران شما مثل
من یعنی با نبوة و کتاب و شریعة مستقله پس طاعت و فرمان برداری آن پیغمبر کنید **ایضا** همین جا آیه دیگر است **قال** الرب لی ما احسن ما تکلموا
ساقیم لهم نبیا من اخوتهم مثلک و اجری قولی فی فیه و یقول لهم ما امر به و الرجل الذی لا یقبل قول النبی یتکلم باسمی انا انتقم منه یعنی
موسے فرمود که پروردگار فرمود مرا چه خوب چیز کلام کردند اینها زود قایم میکنم و بر پاے باقی میگذارم من مر ایشان را پیغمبرے از برادران ایشان مثل
تو یعنی موسی بنبوة و کتاب و شریعة متبوعه مستقله و جاری و روان میکردانم کلام و قول خود را در دهان او و او میگوید مر خلایق را جمیع آنچه من امر و حکم

اور ابر سایه

WWW.MAABLIB.COM

اوبرسانیدن آن بایشان و هر آدمیکه قبول کند سخنش وامرش راکه باسم من واز زبان من رسانیده باشد آن سخن را پس انتقام میگیرم از متمرد یکه فرمایش
وسخنش قبول نکرده باشد **اقول** چونکه قدیماً وحدیثاً عادة دائمه اهل کتابین است تزئید وتنقیص وتحریف وتبدیل کلمات در کتب اعتقادیه عتیقه وجدیده
مکتوبه ومطبوعه چه هیچ یکی را احرف والفاظ وکلمات مطابق یکدیگر اصلا یافته وویده نشده **از باب ثامن عشر** سفر استثنار **توراة** عربیه مطبوعه
لندن این بشارة را بجنسه بالفاظ مولوی رحمة الله حنفی **در اظهار الحق** نقل کرده آیه ۱۷ فقال الرب لی نعم جمیع ما قالوا ۱۸ او سوف اقیم
لهم نبیا مثلك من بین اخوتهم و اجعل کلامی فی فمه ویکلمهم بکل شیئ آمره به ۱۹ ومن لم یطع کلامه الذی یتکلم به باسمی فانا اکون
المنتقم من ذلك **ودر کتاب الاعمال** مطبوعه لندن در ترجمه عربیه ۱۸۴۴ء نقل کرده ان موسی قال ان الرب الهکم یقیم لکم نبیا من اخوتکم
مثلی له تسمعون فی کل ما یکلمکم به و یکون کل نفس لا تسمع ذلك النبی تهلك من الشعب **شرح** این ایات از اخص خواص بشارات خاتم
الانبیاء محمد بن عبدالله صلعم بنص وبوصیة الهی وموسوی است **اول** این وصایای اله اخبار واعلام بنی اسرائیل خصوصا وبغیر ایشان عموما بوده **ثانی** لفظ سوف
وسین در سوف اقیم ویعطیکم وسایقیم در کتب مترجمین برای تقریر وتبیین حصول مخبر به در ازمنه استقبال از آخر زمانه حال بحسب علم موضوع ولغة عرب میباشد **پس**
این سین وسوف بر صیغهای استقبال قطعی مع التاکید واجب الحصول آن خبر در آینده باشد **ثالث** از یقیم لکم ویعطیکم بر یکم نبیا مثلی ومثلك
من بین اخوتکم مماثلت واتحاد نسبی مراد نیست بل مغایرة انتسابی مراد بالضرورة است **پس** لابدا ثابت شد که مماثلت ومشابهت مذهبی وصفاتی مراد جوئیا
است **پس** موسی صاحب نبوة وکتاب وشریعة متبوعه مستقله تا زمان محمد بود و همه انبیا بعد او از تبعه او و توریة وشریعة او بودند **پس** این نبی آتی مخبر به
مثل او در نبوة وکتاب او وشریعة متبوعه مستقله مثل موسی وتوراة و رسالة وکتاب و شریعة مستقله متبوع کل بنی اسرائیل وکل اصناف بنی بشر تا قیمة
عیناً ووجوباً بیاید باشد چه زمان استقبال لاتناهی است پس بقا بدو بانحال بلازوال باقی الی القیمة بوجوب عینی ثابت شد و مصرح آیه قرآن وما محمد
ابا احد ولکن رسول الله وخاتم النبیین است یعنی محمد رسول خدا خاتم جمیع انبیاء مرسلین بلازوال ولاتبدیل باقی است وبعد او اصلا وابدا پیغمبر ودینی
وکتابی نیاید وبراو نبوة ورسالة اله ختم شده **رابع** بلفظ من اخوتکم قطعا ثابت شد آن پیغمبر مخبر به بوجوب عینی از برادران بنی اسرائیل خواهد بود نه از
قوم بنی اسرائیل وختم نبوة بنی اسرائیل عیسی شد **پس** آن پیغمبر مخبر به از اخوان وبرادران بنی اسرائیل خاص بنی اسماعیل اند **واز** کل بنی اسماعیل ابن نبی مخبر
به مماثل موسی کلیم در کل صفات احدی نیامده ومبعوث نشده غیر از یک جان واحد محمد بن عبدالله **پس** بوجوب عینی خاص همین محمد آن نبی مماثل موسی
از اخوان بنی اسرائیل است وبجز هیچ یکی غیر محمد این خبر مطابق وصحیح نمیشود **خامس** واجعل کلامی فی فمه ویکلمهم بکل شیئ امره به صریح وبیانش
در قرآن در آیه وما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی یعنی محمد پیغمبر اصلا کلامی وابدا تا بقاء خود هیچ کلمه وسخنی بخواهش نفسانی نمیگوید مگر آنکه هر لفظ
وهر حرف وهر کلمه او خاص بوحی والهام الهی واز زبان او میباشد **واین** وصف از کل انبیا مخصوص همین پیغمبر مخبر به فی الانجیل والزبور والتوراة محمد بن
عبدالله است **پس** نبوة محمد بن عبدالله باین خبر نیز ثابت **شد بشارة سابعة** از زبور جیل وپنجم بشارة ونبوة پیغمبر آخر الزمان است احسن و
افضل بنی بشر از روی لب او نعمة میگوید برای این او را خدا مبارک میکرداند تا بالدهر **واخراً** در آیه ۱۷-۱۶ ابیت ویکون بنوك عوضا من آبائك تقیمهم
رؤساء علی سایر الارض ۱۸ اذکر اسمك فی کل جیل وجیل من اجل ذلك تعترف لك الشعوب الی الدهر والی دهر الداهرین **اقول** این
اوصاف هم خاص در خاتم النبوة ثابت اند **اول** حسن روی مبارکش مورخین ومعترضین نصاری هم آنرا ثبت کرده اند **عایشه** عرض کرد انت
احسن وجها ام یوسف النبی قال یوسف اصبح وجها منی وانا املح منه یعنی صباحت وجه ومن املح الوجه از یوسفم **ام معبد** گفت اجمل الناس من
بعید واحلاهم واحسن من قریب یعنی آنحضرت اجمل الناس در بعد مسافت مینمود واحسن الوجه بقریب هویدا میشد **در اخبار** وارد شده و در شبهای
تار بسیار اوقات سوزنهای افتاده زوجات آنحضرت از زمین بنور منور جبین آنحضرت می یافتند **و** در شبهای تار در نماز عشا وغلس صبح ده انگشت مع
دوشتهای آنحضرت وقت تکبیر بلند کردن چون ده شمع روشن مینمایید **ثانی** افضل بشر بدلایل قطعیه ثابتست همین خاتم النبوة بود از روی کمال
ذات وصفات **و** بحدیث انا سید ولد آدم یوم القیمة ولا فخر **و** در علم کلام و در هر مجلد این تفسیر خصوصا در تلك الرسل فضلنا بعضهم علی بعض
مبین گردیده **ثالث** اما انسکبت النعمة علی شفتیك ایضهم کان معلوم است بکمال فصاحت وبلاغت در خطب ومواعظ آنحضرت رموز ودقایق توحید الهی
وحقایق معانی صفات اله بهر ذی علم متبحر واضح است که مثل آن جمع کل انبیا اولین وآخرین قطعا بصد و رونظهور نیامده **رابع** لذلك بارکك الله الی

WWW.MAABLIB.COM

للدهر آنجا مضاف مقدر است یعنی الی ابد الدهر یعنی برای چکیدن و ریختن نعمت تازه باکره کلمات توحید و تسبیح و تقدیس از لبهای تو مبارک باد امین و برکت تا ابد زمان و دنیا ترا باقی نهاد دین و کتاب و آئین و شریعة ترا پس بعد این تا ابد الدهر پیغمبری نیاید چه نبوة ختم شده **خامس** تقلد سیفك علی فخذك ایها القوی بحسنك و جمالك اینهم ظاهر چه خاتم انبیا که خود شمشیر بکمر مبارک خود بسته در هشتاد و چند جنگ بجهاد رفته بدست خود شمشیر در راه خدا زده **سادس** تا آخر و یکون بنوك عوضا من ابائك این محرف است اینجا شاید اینک بوده چه پیغمبر فرموده ان لکل نبی آیة و ایتها و ان ایتی علی بن ابیطالب و الائمة من ولده رواه جمع منهم الهمدانی فی المودة و الرومی فی الینابیع و الطبری و حموینی یعنی برای هر پیغمبر معجزه و آیتی یا دو آیه من الله هست بر ثبوت نبوة او از آیات و از معجزات من من الله این علی و ائمه یازده گانه از اولاد علی اند و بیانش در آیه رب ادخلنی مدخل صدق و اخرجنی مخرج صدق و اجعل لی من لدنك سلطانا نصیرا و جبرائیل بمحمد آن سلطان یاری دهنده دست علی گرفته داد **ثامن** و نقیمهم رؤسا علی سائر الارض محتمل است که بنون نقیمهم صیغه متکلم باشد زیرا که ما بعد این فقره ساذکر اسمك یعنی خدا میفرماید که و ما تا قیام میکونیم یا بخطاب یعنی تو انها را قایم میگردانی بر ریاست کل اهل زمین یعنی خلافة نبوة معروف با مامة یعنی رئیس هست در جمیع امور دین و دنیا بنص و نصب آن حضرت میباشد و اینهم مخصوص آنحضرت است چه اولاد و خلفای آنحضرت بالنص و حکم اله و بحکم آنحضرت هر یکی در عصر خود بود و اول آن روس علی و آخر شان که امام ثانی عشر مهدی آخر الزمان متوقع الظهور باعتقاد کافه مسلمانان هست و الحمد لله ریاست و امامت ائمه اثنا عشر از عترة طاهره آنحضرت منصوص و مذکور در کتب معتبر سلف خصوص در توراة و زبور و انجیل بحسبك هذا فی حقیقة امامتهم و ریاستهم فی الدنیا و ذریة این حضرت از انسال ائمه اثنا عشر هم از قدیم الی حین سلاطین و وزرا و روس در عرب و عجم و هند بوده اند رحمة الله در اظهار الحق و صاحب براهین ساباطی هم گفتند فقد وصل من ابناء الامام الحسن و الحسین الی الخلافة الوف فی اقالیم مختلفة من الحجاز و الیمن و مصر و المغرب و الشام و فارس و الهند و غیرها و فازوا بالسلطنة و الامارة العالیة و الی الان ایضا کانوا فی دیار الحجاز و الیمن و فی غیرها توجد الامراء و الحکام من قبله صلعم و سیظهر انشاء الله الامام المهدی من نسله و یکون خلیفة الله فی الارض و یکون الدین کله لله فی عهده الشریف **تاسع** ساذکر اسمك فی کل جیل و جیل یعنی نودها اسم ترا ذکر میسازم یا زود مذکور خواهد شد بر هر بلندی تا از مناره و از هر بامی و از کریوه در هر شب و روز پنجوقت باشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله در اذان و قامت نماز یومیه و در هر سر خطبه کتابی بعد حمد الله و صلی الله علی محمد رسول الله و ذکر اسم هیچ یکی از انبیا بغیر از محمد نشده و نمیباشد تا قیمة **عاشر** من اجل ذلك تعترف لك الشعوب الی الدهر الی دهر الدهرین از این جهت اقرار و اعتراف میکنند برای نبوة تو قبایل قبایل گروه گروه اقوام اقوام دنیا تا قیام قیمة و بقاء زمان و بالاجمال شرح بعض بعض فقرات زبور داود بی کردم چه بجهت بسط تعغیر بدان مناسب نیست **بشارة ثامنه** در باب ثانی از انجیل متی از مشاهدات در اظهار الحق و ازالة الاوهام و شواهد النبوة و براهین جواد ساباطی و سیف الامة و غیر اینها از زبان عیسی بلا تفاوة نقل کرده اند و من یغلب و یحفظ اعمالی الی النهایة فساعطیه سلطانا علی الامم فیرعاهم بقضیب من حدید کما تکسر آنیة من خزف کما اخذت ایضا من عند ابی و اعطیه کوکب الصبح من له اذن فلیسمع ما یقوله الروح بالکنایس فهذا الغالب الذی سلطانا علی الامم و یرعاهم بالقضیب من حدید یعنی آنکس که غالب میشود بر عالم و حفظ کند اعمال مرا تا نهایت پس من زود عطا میکنم او را سلطنت و تسلط بر همه امتهای دنیا پس چوپانی میکند و میچراند آن امم را بچوب آهنی یعنی متمردین انها را بان تعذیب میزند پاره پاره میسازد انها را چنانچه ظرف خزفی و گلی ریزه ریزه میشود چنانچه آن سلطنت نبوة را همچنین از نزد پدر خود گرفتم پس میفرماید خدا که میدهم او را ستاره درخشنده صبح را هر کس که گوش شنوائی دارد پس او گوش کند و بشنود جمیع آنچه آنرا روح القدس در معابد میگوید **پس** این غالب آنکسی هست که سلطان و پادشاه الهی بر امتهای دنیا میباشد و چوپانی آن امتها میکند بچوب آهنی **اقول** این بشارة هم اصرح بشارات مخصوص خاتمی مرتبت است چه بعد عیسی تا محمد پیغمبری اصلا باین شان و شوکت و سلطنت الی حین نیامده بوجوه چند **اول** مراد از یغلب و یحفظ اعمالی الی النهایة نزمان قیمة و ان نهایت و آخر زمان دنیا هست **پس** مراد این هست که او غالب بر خلق دنیا باشد و او حفظ احکام دین مرا میکند تا نهایت و آخر زمان دنیا و او یوم القیمة است و مصرح همین آیه و ما محمد ابا احد من رجالکم و لکن رسول الله و خاتم النبیین است و بعد او پیغمبر نیست چه ختم نبوة شده **ثانی** فساعطیه سلطانا علی الامم این بیان آنست که ذکر شد که او از جانب خدا سلطان کل امتها و خلق دنیا میباشد زیرا که امم صیغه جمع بر او الف و لام استغراقی حاوی و جامع جمیع افراد بنی بشر تا بقا و نهایت دنیا و زمان آن یوم القیمة است لهذا این نبی موسوم

بخاتم الانبیاء

WWW.MAABLIB.COM

بخاتم الانبیا گردیده **وایضاً** مصرح این عمومیت آیه قرآنی وما ارسلناک الا کافة للناس است یعنی بسوی کافه اهل دنیا سیاه وسفید تا قیامة مرسل بنبوة گردیده **ثالث** فیدها هم بقضیب من حدید کما تکسر انیة من خزف مراد از قضیب آهنی شمشیر ذوالفقار نام است که **بروز بدر** یا باحد این شمشیر را خالق از جانب آسمان فرستاد چنانچه الواح توراة را بموسی فرستاد و ملائکه در مین ارض و سما ربندا ربلند صدا ها ی انها تکرات ومرات لشکریان شنیدند در مغازی لا فتی الا علی + لا سیف الا ذوالفقار **و در وسطهم** قال انا المبعوث بالسیف **و در وسطهم** کاهن هم وصف او براکب الجمل وصاحب الهراوة نیز کرده **رابع** مراد از کما تکسر انیة من خزف آنست که متمردین مشرکین و کفار را بان قضیب آهنی ریزه ریزه پاره پاره میکند چنانچه ظرف گلی را شکستن آن میشود و این حالت در فن مغازی ثبت است ونصاری مع نقل این بشارة در شان نبی آخر الزمان خروج الحضرت را بقضیب آهنی آنرا از مطاعن الحضرت بخلاف این بشارة قرار بعناد داوند **خامس** قول عیسی اخذت ایضاً من عند ابی تشبیه هست آنکه بطوریکه مرا بنبوة ارسال بسوی بنی اسرائیل کرد همچنین بنبوة ورسالة مستقلاً از جانب پدرم این پیغمبر هم مع السیف والقضیب بیاشد و بیاید **ومصرح** این آیه قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعاً است **سادس** مراد واعطیه کوکب الصبح باتفاق است اسلام مراد ازین کوکب صبح ظهور وطلوع در آخر الزمان قریب بقیامة ستاره درخشنده امام و خلیفه ثانی عشر از عترة الحضرت علیهم السلم است که تمام انواع واقسام شرک وکفر واختلاف الادیان والملل را از کل دنیا دفعة برهم زده کل اهل دنیا را بریک ملة حنیفه اسلام جمع میکند **و** خود عیسی هم برای معاونة الحضرت نیز از سما فرود میآید و باقتداء مهدی در جماعة مسلمانان عیسی نماز میخواند **و** این خبر موعود هم واجب الوقوع در قرآن اجماع است **و سنت و قرآن** بآیه وعد الله الذین امنوا منکم وعملوا الصلحت لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلکم الی قوله لا یشرکون بی شیئا **سابع** نزد نصاری در روح القدس دو معنی **احدهما** خدا **ثانیهما** فرشته عظیم المرتبه جبرئیل یا فوق از وملکی دیگر روح نام **و** همین وجه ثانی قول اهل اسلام در روح است پس مراد آنکه هر کس گوش شنوا دارد یعنی عقل وتمیز وفهم دارد و مراد را لازم است که گوش کند وگوش بدهد وحی الهی **و** مقال روح القدس را وعمل بان کند یعنی تصدیق واقعی نماید وایمان بیارد این سلطان الهی را که غالب وحافظ کتاب وشریعة تم الی النهایة باشد بغیر محمد احدی بعد عیسی الی القیمة نیست و نیامد اصلا **بشارة تاسع** از زبور یکصد وچهل ونه نقل کرده اند در ترجمه عربیه سبحوا الرب تسبیحا جدیدا تسبیحه فی مجمع الابرار **بشارة عاشره** همین مضمون در کتاب اشعیا نبی ۹ التی کانت اولها قد اتت **وانا** مخبر ایضاً بالاحداث قبل ان تحدث واسمعکم ایاها ۱۰ اسبحوا الرب تسبیحة جدیدة حمده من اقاصی الارض راکبین فی البحر وملائه الجزائر وسکانهن ۱۲ یجعلون للرب کرامة وحمده یخبرون فی الجزائر **حاصل** ترجمه هر دو بشارة آنکه از امت پیغمبر موعود آخر الزمان وصفش اینست که آن امت تنزیه وتقدیس وتسبیح بطور جدید و ذکر میکنند خدا را در مجمع ومشاهد نیکان **و** بان امت موعوده آن نبی موعود آمد **و** من خبر میدهم شما را باحداث اعمال وافعال واقوال ایشان قبل از حدوث وظهور انها ومیشنوانم شما را آن اعمال جدیده حادثه انها او اینست که آن امت پیغمبر موعود تسبیح وتقدیس اله از شرک ونقص وعیوب و قبایح میکنند بتسبیحات جدیده که در امم سلف آن طور تسبیحات بخدا تا آن وقت نشده حمد او تعالی میکنند از بلاد بعید المسافات از اطراف روی زمین سوار در جهازو کشتیهای شده طی بر وبحر مینمایند پر میسازند جزائر بحری و ساکن ساکنان انهار امیکردانند و قرار میدهند در این سفرها برای پروردگار خود عظمة وکرامت مر اخدا را **و** حمد وثنا میگنند خالق را خبر وتعلیم میدهند بان تسبیحات وحمد وثنا در جزائر بحری ساکنان جزائر را **اقول** این تسبیح چون سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلی العظیم وصلوة شبانه روز این امت جدیده مقرر گردیده **و** هیچ امتی اینطور تسبیح وتحمید وتوحید وتکبیر وتفویض کل امور خود بخالق ننموده سوای این مرحومه محمدی **پس** باین خبر احداث ثابت شد که دین اسلام جدید غیر ادیان انبیاء سلف است **و** مراد از رکوب بحر واز چنین سفر آمدن برای حج بمکه معظمه هر سال از اقاصی واطراف بری وبحری دنیا تسبیح گویان الی تا بقاء دنیا بهمین منوال اعمال ورفتار میدارند وامت احدی از انبیاء اینطور عمل حج وتقدیس وتسبیح اله نداشتند سوای امت همین خاتم انبیاء **بشارة حادیعشر** حافظ زبر سلف وخلف فاضل ملا رضا همدانی عالم بالسنه بخلف وسلف سریانی وعبرانی **کل کتاب مفتاح نبوة** متضمن بشارات خاتم النبوة بعین عبارات عبرانی وبعض سریانی مع ترجمه لغوی لفظی انها بعد آن بترجمه سلیس فارسی آنرا جمع نموده مجلد آنچه داود نبی **در زبور** ترجمه عبری آن اینست که شمشیر بندای صاحب عظمة وجبروت چه شریعة مقرون است بهیبت دست وبازوی تو

بشارت دوازدهم از انجیل یوحنا در آمدن فارقلیط ۱۲

وسهام تو نیز کرده شده و جمیع امم تحت تو جاری خواهد شد و این صاحب شمشیر و نیزه و تیر خاتم الانبیاء است نه عیسی چه انحضرت بگیر و دار یهود خایف گریان از فراریان حیران ده بده و شهر بشهر روز بجائی و شب بجائی مخفی میگردید و میماند باتفاق نه شمشیری داشت نه تیر و نیزه تا باسمان بگریخت و رفت و متفق اهل اسلام که رعب و خوف تمام انبیاء در قلوب اعداء کفار سلاطین قهار دنیا براه های دو ماه و سه ماه بوده و الی حین دارند **بشارة ثانی عشر** بعبارة عبرانی در **انجیل یوحنا** که نزد نصاری افضل و اصح همه اناجیل حواریین میباشد **ترحمین اتون لی فقدانای طاروانوا اِلعی مِن اب دمرینو فارقلیط الخ** حاصل ترجمه فارسیش آنکه هرگاه دوست میدارید مرا ای حواریین وصیتهای مرا حفظ کنید و من مطلبم از پدرم علیحده **فارقلیط** نام یعنی محمد را بدهد بشما تا بماند با شما تا ابد دنیا یعنی تا در آخر عالم **و** آن محمد روح حقیقت است **و** آنرا این عالم تاب و توان ندارد که قبول کند او را بسبب راستی و درستی او ندیده است او را و دنیا و اهل آن یعنی مانند او کسی دیگر در دنیا با بجلالة و عظمة تا اینوقت نیامده و او را اهل دنیا ندیده پس اهل دنیا نتوانسته دانست و شناخت و قدر و مرتبه او را امیدانند شما یعنی انانیکه بالجملة اطلاعی از بواطن و از ملکوت اشیاء بهم سانیده اند و بحقایق و ارواح موجودات بی پرده باشند و از اهل آخرت خالص شده اند و حرص دنیا نداشته باشند میتوانند او را شناخت نه دنیا پرستان ظاهر بین **و در فصل پانزدهم** انجیل یوحنا بزبان سریانی است **مادِت داتی فارقلیطا هاودنا مشکدرنا لکون من لوت اب روحا دشرارها ودمن لوت**

دفتیکه بیاید پسندیده هاکه من میفرستم بشما از نزد پدرم روح حق و حقیقت آنکیکه از نزد

اب نانیق هونشهد علی اوف اتون شهدیتون دمن شوراي عام اتون حاصل ترجمه آنکه عیسی بحواریین میفرماید

پدرم بیرون میاید او شهادة میدهد برمن و شما هم شهادت میدهید که از ابتداء بامن بود

وقتیکه بیاید شخص پسندیده یعنی محمد حبیب نام همانکه میفرستم بشما از نزد پدرم او روح حق و حقیقت است یعنی در حقیقت نبوة با من شریک متحد است یعنی او هم پیغمبر خدا است آنکس که از نزد پدرم میاید شهادة میدهد برمن که پیغمبر خدایم و پسر خدا نیستم **و** شما هم شهادة میدهید پیغمبری او بسبب آنکه شما ابتداء با من بودید و وصیتهای مرا مکرر شنیدید در شان او که پیغمبر بحق است **و در فصل ۱۶** همین باز ذکر معنی فارقلیط کرده حاصل ترجمه او آنکه از حرف و سخنهای من غصه و اندوه پر کرد دلها شما را و لیکن من راست و سخن حق بشما میگویم که صلاح و خیر شما در این است که من از میان شما بروم اگر من نروم **فارقلیط** نام از خدا تا آنوقت نمیاید و هرگاه من رفتم میفرستم او را **و** همین که بیاید او تنبیه میکند غافلان را و نجاة میدهد گناهکاران عالم را الخ **اقول** در معنی فارقلیط علماء کتابیین و اهل لغة سریانی و عبرانی بمعنی **پاراکلتم** و آن در عربی بمعنی حبیب **و** محبوب میباشد **و** بمعنی پسندیده و محمود صفات **پس** در مفتاح گفته بهر دو تقدیر داهم خاتم الانبیاء محمد حبیب الله وارد **پس** فارقلیط باینمعنی بر انحضرت صحیح است **تتمه** در اثبات بشارات بر نبوة خاتم الانبیاء **و** بر امامة ائمه اثنا عشر در کتب منزله سلف الاشارة آید هر چند بجهت الزامات اهل اسلام اهل کتاب در تبدیل و تاویل و تحریف آن الفاظ قدیما و حدیثا لا یتناهی سال بسال سعی کردند و میکنند اما حق چون نور آفتاب بغبار اگر فتن ابر نهاریه روز مستور و مخفی نمانده **و** اعلام اسلام شکر الله مساعیهم الجمیلة از قدیم الی حین بالانفراد کتب بشارة تدوین و تالیف کرده اند **و** از متاخرین چون براهین ساباطی **و** ازالة الاوهام **و** اظهار الحق اکبر آبادی هندی حنفی **و** از امامیه چون مفتاح النبوة **و** سیف الامة بعین عبارات سریانی **و** عبرانی **و** عربی **و** فارسی در عالم بالفعل دایر و سایر اند **و** قرة عینی ولدی **سید علی حایری** رسالة بشارات احمدی در جواب سوال نصرانی هم نوشته مطبوع منشور عالم اند **و** صورة بسط و شرح در این تفسیر زیاده بر این نبود **اشکال** وجود بشارات آیا شرط صحة و ثبوة نبوة و خلافة رسول و خلیفه الهی و الی کافی هست تا انطباق بعض یا کل صفات مبشر و مخبر به تسلیم و تصدیق و ایمان بان شخص آوردن واجب عینی است **یا** شرط ثبوت نبوة و صحة آن منحصر بر بشارات نیست **و** اگر شرط نیست چرا نیست **و** اگر **بشارات** شرط ثبوت نبوة است پس او چیست **جواب** بدانکه متفق علیه کل متکلمین اسلام بشارة انبیاء سلف شرط ثبوت نبوة نبی خلف نیست بل این موجب اخلال نبوة نبی صحیح صادق خلف بتفاوة اغراض و افهام و عقول امم میشود **و** آنچه موجب احتمال اختلال و اختلاف او عقلا جایز نیست پس باینجهت ثبوت نبوة منحصر اصلا بر بشارة سلف نیست **بلی** من باب المؤیدات میگردد **اما** آنچه ثبوت رسالة و خلافة است او چند چیز است **اول** مدعی نبوة خود داعی بمحال و بغیر معقول نباشد چون دعوی خود صریحا یا ضمنا متضمن بشریک و نفی بذات اله و صفات ذاتیه و فعلیه تعالی ابدا نباید **ثانی** مدعی نبوة و خلافة اصلا فاعل و عامل قبایح عقلی مرتکب و سوء اعمال و افعال و اصلا متصف بکذب و دروغ مشهور نباشد بل بخلاف این در عامة البلوی باید مشهور بالاتفاق باشد **ثالث** بعد این منحصر است حصول نبوة و خلافة مدعی در شرط صحة و اثبات آن مع دعوای نبوة و قرین بان دعوای اظهار معجزات خارق

صفت نبوة و خلافة و فقدان شرطی بیست

جواب اشکال اشتراط ثبوت نبوت به بشارت و صحت نبوة و خلافة

بشیر نبوة

بشر بغیر امکان معارضه آن از آنچه با مرسلین الیهم آن پیغمبر مقرر کند همان عینا مطابق واقع بوقوع بپاید خواه آنخارق قولی باشد چون اعجاز قرآن و اخبار بغیب
خواه فعلی با شد و آن فعل خواه منع از شئی ثابت باشد خواه ایجاد معدوم خواه اعلام موجود چون عدم وجدان متبلعات عصا از موسی و ابتلاع دو صورة
شیر بعد از تجسم ایشان دو آدم جسیم را بمحضر مامون و متوکل عباسی باعجاز دو امام واجب الاحترام حضرت رضا و حضرت تقی علیهما السلم پس مظهران خارق واجب
التصدیق والاجلال والتعظیم بلا نکیر احدی از اشخاص سلیم العقل میباشد **سوال** پس ایا اتیان اعجاز واحد کافی در ثبوت نبوة نبی هست فقط **یا** تکثیر آن
وایا اظهار معجزه بحسب طلب و خواهش امت مرسله شرط است **یا نه** بل بهر اعجازیکه بنبی مخصوص گردیده و باو داده شده باشد **حق** آنست که در نبوة او یک
معجزه مخصوصه آن نبی ولو یکمرتبه کافی است و تکریرش واجب نیست **اشکال** در الذین یتبعون الرسول النبی الامی الذی یجدونه مکتوبا فی التوراة
والانجیل مکتوبا عندهم در اینجا دو اعتراض اند **احدهما** اتباع نبی امی چگونه قبل ابعاث انحضرت میکردند و هنوز نه انحضرت بوجود آمده نه شریعة و
کتاب او نازل شده بود **ثانیهما** قبل از نزول انجیل چگونه ایشان مکتوب وصف انحضرت را در انجیل یافتند **و** این هر دو حالة محال از تکلیف بالایطاق غیر معقول و لایجوز
میباشد **جواب** این اخبار الهی است بما که در هر دو کتاب توراة و انجیل اسم و وصف و نعت انحضرت تنزیل یافته **و** هر دو طایفه بعد تنزیل آن دو کتاب وصف
انحضرترا مکتوب در ایشان میدیدند و مییافتند و بحسب آن معرفة انحضرت قطعا بایشان حاصل گردیده بود که در آخر زمان مبعوث خواهد شد **پس** از ظهور و قدوم انحضرت
مع شریعت اتباع او و اتباع کتاب و دین و شریعة او بهر فرد مکلف خصوصا بیهود و نصاری فرض عین و عین فرض است **پس** بوضوح این نتیجه این
اینست که نزد وجدان صفة انحضرت فی الحال اعتقاد و تصدیق بنبی و ظهور انحضرت چون تصدیق بحصول معاد جسمانی و ثواب و عقاب آن **و** وقت وجود انحضرت
متابعت آنجناب و شریعة و کتاب او فرض عین است **و** رحمت الهی بایشان در هر دو زمان در هر دو حالة شامل خواهد شد **نزد بعضی** مراد از یتبعونه متابعة تصدیقی
باعتقاد در اسلاف نزد وجدان انحضرت است پس بتصدیق اعتقادی متابعة ایشان حاصل **و** رحمة بایشان شامل خواهد شد **اما نزد بعضی** مراد اتباع فریق
اخلاف لاحقین یهود و نصاری که خاص اعصاری بانحضرت مع الاعتقاد بالفعل میباشد **سوال** اوصاف انحضرت در توریة و انجیل **ایا** اجمالی مذکور
در ایشان بود **یا** تفصیلی بود بنحویکه عین الیقین بعد معاینه انحضرت حاصل میشد **یا نه** **جواب** هر چند تذکره تفصیلی اوصاف و نعوت و اسماء انحضرت جایز است اما
بطوالة زمان و تبدیل و تحویل و تحریف ایشان تفصیلی که شک و ریب بان باقی نماند مشکل است **و** بقاء اجمالی آن الی الآن ظاهر است لکن علی التقدیرین اثبات نبوة محتاج
الی الاعجاز بود و ثم الله اعلم **بحث سادس** در یامرهم بالمعروف **نزد زجاج** دو وجه اند **احدهما** یجوز ان یکون تقدیره یجدونه مکتوبا عندهم انه یامرهم
بالمعروف یعنی جایز است که لفظ انه در اینجا مقدر باشد **ثانیهما** یجوز ان یکون یامرهم استینافا یعنی از یامرهم جملة استینافیه باشد **بحث سابع** یامرهم بالمعروف
وینهیهم عن المنکر **بدانکه** معروف امر حق صحیح ثابت و مقصود عقلا و شرعا میباشد **اما منکر** خلاف معروف آنچه منکر و قبیح غیر مقصود و باطل عقلا و شرعا باشد
در مجمع فرمود معروف حق و منکر باطل محض است **در لباب** گفت المعروف ماعرف بالشریعة **و** السنة **و** للمنکر ما لا یعرف فی الشریعة ولا سنة یعنی معروف
عبارتست از آنچه بشریعة و کتاب و سنت شناخته شده **و** منکر عبارتست از آنچه در شریعة و سنت شناخته نشده **اقول** این وجه مذهب جبریه اشعریه هست چه نزد ایشان
حسن و قبح عقلی نیست و عقل اصلا مدخلیة در تحسین و تقبیح و ادراک حسن و قبح نیست **و** بسبب اگر ذوات المحارم چون مادر و دختر در نکاح پدر و برادر و خواهر تجویز نماید حسن
و جایز و مباح میشود و قدحی قبحی بان عاید نمیشود **بخلاف** عدلیه چه نزد ایشان حسن و قبح عقلی است پس آنچه نزد عقل حسن و قبیح است او شرعا هم حسن و قبیح است
پس آنچه عند العقل قبیح نیست او شرعا هم قبیح نیست **و در علم کلام و اصول فقه** اثبات آن عقلا بالتفصیل مبرهن است **ایراد** در بسیاری احکام
شریعة عقل ادراک حسن و قبح نکرد پس آن احکام چگونه واجب التعمیل باشد **جواب** آنچه خالق در کتاب خود **و** رسول او در سنت و شریعة خود معروف و منکر قرار
داده هر چند حسن و قبح آن هنوز مثلا عقل را ادراک نشده ولکن علیم و حکیم تعالی و رسول سلیم او از خلل و زلل متعالی و منزه و مبرا اند لهذا امر بفعل قبیح و بعمل منکر
ذاتی نمیکنند و آنرا در شریعت قرار نمیدهند **پس** باقطعا ثابت است که احکام مقرره فی الشریعة بغیر حسن و قبح عقلی صلاحیت اشکال عاید نمیشود **بحث سابع**
در وجه تفسیر یامرهم بالمعروف وینهیهم عن المنکر یعنی اهل کتابین در دو کتاب منزله خود مکتوب یافتند و دیدند که ان پیغمبر امی بامت عموما حکم بعمل نیک حسن میکند
و ایشانرا از قبیح و فعل و قول و عمل و اراده بد و منکر مردم را باز میدارد **نزد طبرسی** در اینجا دو وجه مجوز اند **احدهما** یجوز ان یکون هذا مکتوبا فی التوراة والانجیل
فیکون موصولا بما قبله **و** بیانا لمن یکتب له رحمة الولایة والمحبة جایز است اینکه این صفة امر و نهی نبی امی عموما بکل امت مکتوب در توراة و انجیل باشد **پس** نابر
این جمله موصول با ما قبل **و** بیان انانکه رحمة ولایة و اتباع و محبة برای ایشان مکتوب گردیده **ثانیهما** ویجوز ان یکون ابتداء من قول الله مدحا للنبی انه یعرف دائما

WWW.MAABLIB.COM

علی احقاق الحق واثباته وابطال الباطل وازهاقه جایز است که اینجمله استینافیه وابتدائیه از کلام بغیر تعلق باقبل باشد **پس** بنابراین مدح این پیغمبر است که آن

علی الدوام مصروف بر احقاق حق واثبات آن **و** ابطال باطل وامحاق وازهاق وازاله آن میباشد **اما از جمله معروف** توحید اله وعبادة او باخلاص واطاعت

انبیا وخلفاء مخصوصه ایشان وعمل بکتاب الله وسنت رسول الله است **اما جمله منکر** ترک عبادة الهیه انداد واضداد اله از اقسام اصنام واوثان **و** ترک رفتار

بخلاف گفتار انبیا واصفیا وخلفا وخلاف عمل برای وقیاس میباشد **عطاء** گفته یامرهم بالمعروف بعبادة الخالق الواحد وتصدیق توحیده وانبیائه ورسله

وکتبه وثواب الجسمانی وعذابه ومکارم الاخلاق وتوصل الارحام **وینهاهم** عن المناهی منها خلع الانداد ونزع الاضداد وسوء الاخلاق و

قطع الارحام واظلام الانام وغیرها یعنی مراد از امر معروف بنی امی حکم وفرمان بعبادت خالق واحد **و** تصدیق توحید او **و** تصدیق انبیا ورسولان وکتب

منزله او وثواب وعذاب جسمانی وامر بمکارم اخلاق **و** توصل ارحام میباشد **و مراد** از نهی مناهی خلع انداد **و** نزع اضداد **و** سوء اخلاق **و** ترک قطع ارحام

و ظلم انام **و** امثال اینها میباشد **رازی** در امر ونهی روایة کرده قال النبی التعظیم لامر الله والشفقة علی خلق الله **فقال** الرازی هذا الحدیث کلمة جامعة

لجمیع جهات الامر بالمعروف **سوال** آیا امر ونهی انبیاء علیهم السلام کلهم مشروط بتجویز تاثیر مطلقا است **یا** مشروط نیست **جواب** جمهور متکلمین قایل شانی

اند که تجویز تاثیر شرط وتاخیر نیست از بدایة بعثة الی موتهم زیرا که اهداء وهدایت امت منحصر است برامر بر معروف وبرنهی منکر واگر پیغمبر منتظر تجویز تاثیر بماند هدایت

چگونه حاصل **و** معروف **و** منکر وقبیح مطلوب الهی چگونه حاصل وثابت در خلق بشود **پس** بر بنی جان واحد را المقابل لکها اعداء مشرکین وکفار اشرار علی

الاجهار والاعلان ابلاغ **و** تبلیغ امر معروف ونهی منکر شفاها واجب **و** فرض عین براو هست اگرچه مظنون ومتیقن بقتل خود وعدم تجویز تاثیر باشد **و** برای

اداء ابلاغ آن او را مبعوث ساخته تخلف ابدا از آن برانبیا جایز نیست **و** همین مذهب شریف حضرت علم الهدی **سید مرتضی** ومحکی از شیخنا السید **الشیخ**

مفید و شیخ الطایفه و شیخ علی طبرسی و شیخ ابو الفتوح رازی وغیرهم هست **نزد محققین** اگر امر ونهی وابلاغ آن

فوری بغیر تراخی ولا عینی باشد **پس** ابلاغ واصداع آن فرض عین وعین فرض بفوریت هرچند قتل شود **و الا** تاخر وتراخی برای او جایز است

چه در بدایة بعثة باشد چه بکمال بعثة بالسویة است **و** مؤید آنچه در نزول **ایه** یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله

یعصمک من الناس میباشد **بطرق عامه** از عایشه مرویست که پیغمبر تا نزول این وعده حفظ از اشرار است پرحذر بود **و** وقتیکه این وعده صیانة وحفاظت الهی

نازل شد سر مبارک از روزن خانه برآورد هر امر ونهی را بلا حذر ولا خوف بهرکس لازمست میفرمود **و اصحاب اسباب نزول** از خاصه وعامه مینویسند

که پیغمبر در حجة الوداع وقتیکه رفت این آیه بغیر یعصمک در حال مجی بجحفه نازل شد آنحضرت عصمة خواست **پس** از آن در یوم عرفه یوم الجمعه در عرفه باز جبرئیل این

آیه بغیر یعصمک آمد آنحضرت ضمانت وحفاظت طلب کرد **پس** از آن در حال مراجعة از حجة الوداع **بمقام غدیر خم** مابین مکه ومدینه جبرئیل این آیه مع ضمانة

ضمیمه **و** الله یعصمک من الناس آنحضرت بوجوب فوری در مقام غدیر بنصف روز در کمال تابش آفتاب در دشت خارانگ دار از شتر خود فورا فرود آمده برای

اجتماع کل لشکر که پس وپیش بود بامر آنحضرت الصلوة جامعة اذان داده شده بربالائ منبر از زینهای شتر بالا رفته بعد از خطبه نزول این آیه بیان فرمود

وفرمود الست اولی بکم من انفسکم سه بار قالوا بلی همه اصحاب گفتند بموید بنیره **جوزی** در تذکره یک لک وبیست هزار صحابی واز اطراف خلق

لفظ بلی بکلمه واحده بلند گفتند پس پیغمبر فرمود من کنت ولیه فهذا علی ولیه **و** بخبر دیگر من کنت مولاه فهذا علی مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه و

انصر من نصره واخذل من خذله اللهم انت شهیدی قد بلغتهم امرک **پس** در کمال نبوة در واجب تراخی تاخیر بالجمله جایز است والا خاتم الانبیا چنین نمیکرد

بحث ثامن خبث بخا معجمه در آخر ثلثه مثلثه ضد طاب عام بمعنی ردی **و** قذر وبول **و** غایط **و** آنچه کریه الطعمه وکریه الرایحه **و** مردار **و** نجس باشد

و بمجاز بر مار **و** عقرب هم عرب اطلاق میکنند **و** خباثه اسم **و** خبایث جمع الخبیثة **و** اخباث نیز جمع کما ذکره فی المصباح **بحث تاسع** در وجه تفسیر و

یحل لهم الطیبات ویحرم علیهم الخبایث **بدانکه** اینجمله نزد وجه تفسیر یکتو با است **و ایضا** یحتمل که در معرض تفسیر امر ونهی باشد **نزد** اکثر جمله مستانفه

هست در آن وجوه اند **احدها** الطیبات هی المستلذات التی تستطیبها الانفس **و** الخبایث ما یتنفر عند الطبع ویستقذره النفس لان الاصل

فی المضار الحرمة الا ما اثبته الدلیل المتصل بالحل وبالدلیل الخارج یعنی مراد از طیبات متلذذ ذاتی اند که بالذات پاک ونفوس بآن رغبت دارند **و** مراد

از خبایث جمیع آنچه طبایع از آن متنفر ومعرض اند وآن النفس هر دوم قذر وپلید وزشت میداند زیرا که اصل در اشیاء ضاره ومضره حرمة است مگر آنچه

او را دلیل متصل بحلال **یا** دلیل خارج اجازه واباحة کند **ثانیها** والمراد هو تحلیل الطیبات التی کان محرما فی التوراة من الطیبات وهو لحوم

الابل وشحم الغنم والمعز والشاة والبقر والمراد من الخبائث قال ابن عباس يريد الميتة والدم ولحم الخنزير وما ذبح على غير اسم الله تعم يعني مراد از تحليل طيبات آنچه بر ايشان حرام گرديده بود از اشيا مباحه محلله و آن لحوم شتر و پيه و چربى بز و گوسفند و دنبه و گاو باشد و مراد از خبايث بقول ابن عباس حيوان مرده و گوشت خوك و آنچه بر نام غير خدا ذبح يا نحر شده باشد **ثالثها** ويحل لهم ما اكتسبوه من وجه طيب ويحرم عليهم ما اكتسبوه من وجه خبيث يعني تحليل ميكند و اجازه و اباحه ميكند آنچه ايشان بمكاسب حلال و مباح الاكتساب كرده باشند و تحريم ميكند آنچه ايشان از وجه زشت و بد و قبيح كسب و حاصل كرده باشند چون پول فواحش و پول خمر و رشوة و قمار و سود از مسلمان و دزدى و فريب و ظلم و ستم و قطع طريق و راه زنى و جريمه از مجرم و امثال اين همه انواع حرام تحريم بامت خود ميكند **رابعها** ويحل عليهم الطيبات التى ما حرم على السابقين من اهل الكتابين بظلمهم وما حرم عليهم رهبانهم واحبارهم وما حرم عليهم فى التوراة من صيد السمك ولحوم الابل والبان وشحوم البقر والمعز وما يحويه الحوايا وما حرم اهل الجاهلية من البحاير والسوائب والحوامى والمبايعة والتجارة فى الطعام فيما بين المسلمين والكافرين ويحرم عليهم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل لغير الله على الاصنام والخمر وبيع الحراير ومبايعة اعيان النجاسة كالكلاب والخنازير والبول والغايط وغيرها **قال الشافعى** انه قال بعد ذكره لا نه روى عن النبى صلعم انه قال الكلب خبيث وخبيث ثمنه **واذا** ثبت خبثه وخبث ثمنه وجب ان يكون كلما خبث حرام وفى الخبايث الخمر فالخمر وبيعه وشرائه حرام لانه رجس وكل رجس حرام بدليل قوله تعم انما الخمر والميسر الى قوله رجس والرجس خبيث فقد ثبت بدليل اطباق اهل اللغة عليه وقال تعم ويحرم عليهم الخبايث يعني آن نبى آخر الزمان تحليل طيبات و محللاتى ميكند كه انها بر يهود و نصارى سابقين بجهة صدور جرايم و مآثم از انها بر ايشان در توراة خالق حرام و ممنوع گردانيده بود چون صيد سمك در سبت و اكل ان و تحليل آنچه حرام بر ايشان رهبانان و احباران براى و قياس حرام گردانيده بودند و تحليل آنچه در جاهليه اهل جاهليه حرام گردانيده چون حيوانات بحاير و سوائب و حوامى و تحليل ميكردند و تجارة و مبايعه و معامله حبوب طعام خشك مابين مسلمانان و كافران يعنى بيكديگر بيع و شرا آن مباح و مجاز و حلال است و حرام ميكرداند بر امت خود حيوان مرده و خون انها و گوشت خوك و گوشت آنچه بر غير نام خدا ذبح و نحر شده باشد از اصنام و اوثان و حرام ميكرد انه بيع و شرا اقسام خمر و بيع و شرا مردم آزاد و بيع و شرا اعيان نجسه چون سگ و خوك و غايط و بول و امثال اينها از خبايث و همين مذهب شافعى و حضرت اماميه هست چه از ابن عباس او از پيغمبر روايه كرده كه سگ خبيث است پس قيمة او هم خبيث و همين مروى در **بخارى** و **مسلم** است پس هرچه خبيث باشد او حرام بالذات پس قيمتش هم حرام و بيع و شرا هاهم لا يجوز حرام محض است و در خبايث خمر هم داخل بقران و لغة است **اما قران** آيه انما الخمر والميسر الى قوله رجس فاجتنبوه و هر قسم رجس پليد و خبيث پس اجتناب از ان عموما واجب است و باتفاق اهل لغة هم كه خمر رجس است **پس** لغة و شرعا نجاسة خمر و بيع و شرا از ثمن آن حرام ميباشد قطعا **تنبيه** اين آيه در تحليل طيبات و تحريم محرمات نزد مفسرين هرگاه عام است **پس** جميع محللات طيبه حلال و جميع محرمات خبيثه حرام و معاملات و استيجار و بيع و شرا و اعانة و امداد بر آن مطلقا اختيار احرام بنص اين آيه ولهذا الاصل فى المستلذات الحل كما فى المضار وما ينفر عنه النفس فى الاصل الحرمة **حكاية محكيه** از حضرت سيد ابن طاوس بدانكه جناب شان براى مظلومى بسر رشته دار و فرمان نويس سلطان عباسى سفارشى در خلاصى مؤمن مظلوم نوشته بدست طالب علمى نزد او فرستاد و آن طالب علم قلم سر رشته دار را تيار كرده بدست خود قط زده **و فرمان نويس** سر رشته دار كاغذى براى خلاصى و نجاة آن مؤمن مظلوم نوشت پس ان طالب علم قليكه براى تحرير سفارشى قط زده آن قلم را از دست فرمان نويس گرفته قطش را شكست و فرمان نويس با وگفت اول قلم را تيار كردى تراشيدى و الحال چرا چنين كردى و **طالب العلم** گفت كه تراشيدم و قط زدم از براى تحرير كار خيرى و الحال آن را شكستم كه مبادا با آن قط حكمى از احكام ظلم ظلمه بنويسى و من شريك معاون تو در ان باشم **تبصره** هرگاه تحليل طيبات و محللات و تحريم محرمات خبايث عموما از اين نبى امى ثبت و واضح شد **پس** اين دليل است كه بر اهل كتابين آنچه بعمل مآثم و جرايم از طيبات و محللات اصليه قديمه قبل بر آنهم آنچه در توراة بر ايشان حرام گرديده بود بظهور و ثبوت نبوة خاتم الانبيا اديان و احكام سلف منسوخ گرديده **پس** ايشان هم در اين امت مرحومه نبى الرحمة مدخول و محسوب گرديده و شدند **پس** آنچه از اطعمه بر ايشان سابق حرام شده بود بسبب اين نبى بر ايشان اينها و براى اينها مع حلال و مباح و مجاز گرديده خواه انها عموما مسلمان بشوند خواه بعض ايشان **وايضا** ثابت شد كه اطعمه كه ما يعيش به الانسان از جميع انواع و اقسام حبوبات از گندم و جو و آرد و ماش و نخود و عدس و غيرها و بقولات و فواكه در جانبين اهل اسلام و اهل كتابين و مشركين و كفار را اطلاق و اجازة در بيع و شرا و مباح و مجاز بان گرديدند بآيه **مائده** يسئلونك ماذا احل لهم قل احل لكم الطيبات الى قوله اليوم احل لكم الطيبات وطعام الذين اوتوا الكتب حل لكم وطعامكم حل لهم الخ اول تخصيص طعام باهل كتاب بجهة تقدم ايشان تحليل بعض انها چون وانزلنا عليكم المن والسلوى كلوا من طيبات ما رزقناكم **و** آيه و اذ قلتم يموسى لن نصبر حل طعام

حكايت محكيه از سيد ابن طاوس
كه وقتى تحرير سفارش
براى خلاصى مؤمنى و بعد
تحرير حكم خلاصى قلم
حكم نويس را شكستند

واحد فادع لنا ربك يخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها وقثائها وفومها وعدسها وبصلها الآیه که در سورهٔ بقره است و بجهة تحریم بعض آن بر ایشان بتوراة
ونحل جرایم ایشان بایه سورهٔ نساء فبظلم من الذین هادوا حرمنا علیهم طیبات احلت لهم وبصدهم عن سبیل الله کثیرا میباشد **ایراد** طعام لفظ
عام است **و** جمعی از اهل سنت در اینطعام داخل کرده‌اند ذبیحهٔ ایشان را **پس** چگونه لحوم ذبیحهٔ ایشان غیر حلال بر اهل اسلام باشد **جواب** در لغت اصل طعام علی الحقیقة
خاص جو و گندم و قسم حبوب که عموما کل خلق دنیا فقراء و اغنیاء میخورند و الی حین هر السنه عرب لفظ طعام جاری و اطلاق خاص بر گندم و جو میباشد و بر لحوم بمجاز و
اصل در استعمال لفظ حقیقة است پس حقیقة اول و اصل مقصود از لفظ موضوع میباشد **پس** باصل موضوعیة طعام مخصوص گردید بر آنچه از جو و گندم و حبوب خاص باشد
اما مطبوخ هر چند اطلاق طعام بر او میشود **و** لکن بجهة کفر به نبوة محمدی و بکتاب الله و بدین اسلام بدلیل خارج او خبیث است زیرا که هر کافر بجهة کفر او خبیث قذر است
و بانع و تحرم آن از کتاب الله همین آیه ذیل و یحرم علیهم الخبائث است **و اما** نصاری تشریک ذاتی اله تثلیث نجس اند **پس** هر مشرک بعموم نص آیه انما المشرکون
نجس نجس و جسم خبیث است **و** ذبیح نصاری خاص مرده حرام است بآیه وما اهل لغیر الله به اسم غیر خدا ذبح و نحر شده چه نزد ایشان الله نام سه چیز مرکب است و
در مجلدات سابقه هم این تغییر در ذیل هر آیه مقتضی این احکام بالتفصیل ذکر شده **و** رساله **جواب بالصواب** در حلیة طعام اهل الکتاب خاص در این آیه
طعام الذین اوتوا الکتاب بالانفراد نوشته مطبوع گردیده در هند و ایران و سایر است **بحث عاشر** در اصر دو قرائة اند قرائة ابن عامر تنها اصار هم صیغه جمع
است **و** قرائة باقی قراء اصر صیغه مفرد است **ابو علی فارسی** گفته که اصر مصدر واقع بر کثرة میشود مع افراد لفظ قابلیة انواع و اقسام و ضروب عهود مختلفه دارد
لهذا گاه بصیغ جمع مذکور میشود چنانچه در **آیه** ولو شاء الله لذهب بسمعهم و ابصارهم شده **و** سمع را بافراد آورده مراد اسماع بمقابل ابصار هم است **و** در آیه و
تظنون بالله الظنونا در اینجا ظنون را بجمع ذکر کرده **بحث حادیعشر** اصر در لغة بمعنی ثقل و سنگینی بار بسته میباشد **در مصباح** گفته از باب اصر از ضرب یضرب ضرا
از باب اذا شدة و حبسه بضمه و واو خام خلیطه در بسته **و** جمعش اصر چون غرف است **در کشاف** گفته الاصر بکسر الاول الثقل الذی یاصر صاحبه ای یحبسه
من الحراك لثقله وهو مثل لثقل تکلیفهم وصعوبتة علیهم الاصار الجمع **و** مراد در اینجا تکالیف شاقه و صعبه بنی اسرائیل میباشد **در لباب التنزیل**
فرموده والمراد من الاصر العهد والمیثاق الذی اخذ علی بنی اسرائیل ان یعملوا بما فی التوراة من الاحکام فکانت تلك الشدائد یعنی در اینجا مراد از اصر عهد و میثاقی
هست که گرفته شد او بر بنی اسرائیل که جمیع آنچه در توراة از احکام کل آن بعمل بیارند پس آن تعمیل باعمال صعبه و شاقه را تعبیر باصر کرده شد **اما اغلال** جمع غل
بالضم بمعنی طوق آهن در گردن است **و** جمعش اغلال **بحث ثانیعشر** ویضع عنهم اصرهم والاغلال التی کانت علیهم یعنی و آن نبی امی وضع و تخفیف
میکند یعنی میاندازد و فرود میآورد از امت مرحومه اثقال و بارهای سنگین انها که بر سر انها بسته شده بود **و** طوقهای و زنجیرهائیکه بآن گردن و دست و پایهای
شان معقود و مشدود بود **و** مراد از این اثقال و اغلال الزام جمیع آنچه در توراة از احکام شرایع بر ایشان نازل و میثاق نمودن از ایشان گرفته شده بود که اصلا
و ابدا انحراف از آن رفتار و گفتار و کردار الی بقائهم نکرده باشند **اشکال** اگر مراد عمل باحکام و شرایع و توراة بود پس چرا احکام دین را باصار و اغلال نامیده این
موجب توهین باموره و احکام الهی میباشند **جواب** هیچ قسم توهین باحکام دین توراة نمیشود چه میثاق شدید از یهود بواسطه موسی گرفته شد در تعمیل جمیع آنچه
در توراة بآنها نازل شده و آن احکام بالبتة این است شاق و صعب بوده و بعمل بسته شده بودند که تا مدة بقاء خود اصلا و ابدا خلاف و ترک آن ننمایند **و** الزام
آنرا بمجاز تعبیر باصار و اغلال کرده و باین توهین احکام کتاب الله لازم نمیاید **سوال** این احکام شرایع یهود را که تعبیر باصار و اغلال کرده شد انها چگونه
و کدام بودند **جواب** بدانکه مفسرین میگویند منهم الزمخشری **و** تبعه او **و** امام رازی و تبعه او **و** ما از **لباب التنزیل** نقل مجتمعه اینها در اینجا میکنیم
والمراد بالاصر هنا العهد والمیثاق الذی اخذ علی بنی اسرائیل ان یعملوا بما فی التوراة من الاحکام فکانت تلك الاعمال شدیدة وصعبة علیهم **و**
الاغلال التی کانت علیهم یعنی ویضع الاثقال والشدائد التی کانت علیهم فی الدین والشریعة ویخففها نبینا **و ذلك** مثل قتل النفس
فی التوبة **و** عدم العفو وعدم اخذ الدیة فی القصاص عمدا او خطاء **و** قطع الاعضاء الخاطئة **و** قرض النجاسة بالبول والغایط عن البدن والثوب
بالمقاریض **و** کون الجنب نجسا الی غسله **و** اخراج الحایض والنفساء من البیت الی خارج البلد **و** کونها نجسة الی طهرها **و** تعیین القصاص فی
و ترك العمل فی السبت **و** ان صلاتهم لا تجوز الا فی الکنائس **و** تحریم اکل العروق فی اللحوم **و** تحریم الشحوم الا ما حملت الحوایا **و** احراق الغنائم
و ظهور الذنوب علی ابواب بیوتهم **و** عدم القضاء فیما فاتهم من الاعمال والعبادات **و قیل** کانت بنو اسرائیل اذا قامت الی الصلوة لبسوا
المسوح وغلوا ایدیهم الی اعناقهم تواضعا لله تع **قال الرازی** فعلی هذا القول الاغلال علی الحقیقة غیر مستعارة **یعنی** مراد از اصر در اینجا

اخذ عهد و میثاق

اخذ عهد و میثاق است که از بنی اسرائیل گرفته شده بود که جمیع آنچه در توراة نازل شده هیچ چیزی ابدا و اصلا ترک کرده نشود پس آن اعمال شاقه شدید
و صعب برایشان بوده **اما مراد از اغلال** اینجا وضع و تخفیف ثقال اعمال صعبه و شدیده ایشان در شریعة و احکام دین ایشان است مرحومه است
منجمله آن چون بجای توبه برایشان قتل نفس خود واجب بود **و** عفو قاتل **و** عدم اخذ دیه از قاتل عمد و خاطی قطع اعضا از قاطع بچشم چشم **و** بدست
دست **و** بپای پای و هکذا **و** مجروح در زخمها جروح در زخم مقابل بفاعل او بود **و** بمقراض قطع گوشت بدن و جامه خود بود بمقراض با نجس که او را
بول و غایط و منی خود یا غیر میرسد **و** جنب تا اغتسال نجس است **و** حایض بمحض طهر حیض **و** نفاس دور و از هر دو را از خانه و بلد اخراج کرده نجس و متروک بودند تا
طهر و طهارة **و** قصاص واجب عینی بر قاتل هر نوع بود **و** ترک همه انواع کار و بار معاش و غیر معاش در روز شنبه از صبح تا شام معین بود غیر از عبادة اله
و ادای نماز بایشان اصلا جایز و صحیح نبود غیر از کنایس و کنایس معابد و مساجد **و** برایشان گوشت رگ دار خوردن حرام و ممنوع بود **و** برایشان چربی گوشت
با گوشت و بغیر گوشت حرام مگر آنچه با رودهای مذبوحات خاص بوده **و** برایشان احراق اموال غنایم واجب بود **و** هر کس که گناه میکرد بدروازه خانه او آن گناه
نوشته میشد **و** از عباداة و اعمال قضا ایشان بود **و** رازی نقل کرده که بنی اسرائیل حتی که در ادای نمازهای قایم میشدند لباس درشت از موی بافته میپوشیدند
و هر دو دستهای خود را اگرد نهای خود بطور تواضع برای خدا می بستند **رازی** در اینجا فرموده بنابر این قول اغلال بر حقیقة است و بطور مستعار استعمال
نشده **و** نزد **اکثر مفسرین** فقالوا شبهت الاحکام الشاقة بالاغلال مجازاً لان التحریم یمنع من الفعل کما ان الغل یمنع من العمل یعنی احکام
توراة و شریعة آنرا تشبیه داده شد باغلال بطور مجاز نه علی الحقیقة مرزیراکه تحریم فعلی منع فعل خلاف آن میکند چنانچه غل منع میکند از عملی و فعلی **و قیل** شبهت
بالاغلال التی تجمع الید الی العنق کما ان الید لا تمتد مع وجود الغل فکذلک لا تمتد الی الحرام الذی نهی عنه **و** کانت هذه الاغلال و الاثقال
فی شریعة موسی فلما جاء خاتم الانبیاء نبی الرحمة نسخ ذلک کله فخفف الله برحمته عن هذه الامة المرحومة **و بقولی** تشبیه داده شد اثقال
را باغلال چون دست که با گردن بسته و جمع شده و بجای دیگر بردن و نهادن ممنوع میباشد **و** همچنین از منهی عنه دست بسته شده و دراز کردن بسوی او
این اثقال و اغلال در شریعة موسی جاری و ساری بود **اما** نبی خاتم الانبیاء که رحمة للعالمین است ارحم الراحمین برحمة عامه خود همه آن احکام اثقال
و اغلال را از امة مرحومه آنحضرت منسوخ گردانیده و اعمال خفیفه قلیله بجای آن مقرر کرد **و** کل خلق و دنیا امت آن نبی الرحمة گردید **بعض علام** الیمین
در اینجا فرموده واعلم ان هذه الایة تدل علی ان الاصل فی المضار ان لا تکون مشروعة لان کلما کان ضرر کان اصرا و غلا **و** ظاهر هذا النص
یقتضی عدم المشروعیة **و هذا** نظیر قوله علیه السلام لا ضرر و لا اضرار فی الاسلام **و** لقوله صلعم جئت بالحنیفیة السهلة السمحة و هو اصل کبیر
فی الشریعة **و** هذا هو قول الرازی ایضا یعنی این آیه دلالة دارد بر اینکه اصل در مضار آنست که مشروع نباشد زیرا که هرچه در حقیقة ضرر باشد همان اصر و غل
میباشد **و** ظاهر این نص مقتضی عدم مشروعیة آنست **و** همین دلیل عقلی نظیر قول پیغمبر است که ضرری و اضراری در دین اسلام نیست **و** برای قول
آنحضرت که من آمده ام بدین و ملة و شریعة سهل و آسان **و** همین اصل کبیر در دین است **اشکال** هرگاه ثقل و غل از احکام شرایع فی الحقیقة مضار غیر
معقول باشد و هر مضار باید که شریعت نباشد **پس** این مضار چگونه شریعة الهی برای امم سالفه مقرر گردیده بود **جواب** چونکه اشخاص ازمنه مختلف
الطبایع و القوی و الاحوال بودند **و** بحسب اختلاف احوال خلق حکم هم عقلا مختلف میباید و میشاید **پس** احکام توراة بالنسبة امزدم اثقال و اغلال و اصار نبود
بل بالنسبة احوال ایشان اخف بوده برای ایشان مقرر گردید **و** بالنسبة اهل این عصر که ضعیف الاحوال اند آن احکام باین اعتبار اصار و اغلال شمرده شدند لهذا برای امت
اخف از آن مقرر شد **و** تمثیلش آنکه مثلا یک آدمی در این وقت بار یک من ثقیل نیست **و** همان یک من با دم دیگر اثقل غیر متحمل او میباشد **پس** برای اول
تحمل یک من غیر مضر و لا ضرر **و** برای ثانی اضر است **پس** بحکم عقلی برای اول حکم اول معقول **و** برای ثانی آن حکم اول ضرر غیر معقول میباشد **تنبیه**
این آیه الی قوله و یضع عنهم اصرهم و الاغلال التی کانت علیهم نص جلی و اقوی دلیلی و حجتی و برهانی است بر وقوع نسخ توراة و انجیل و کتب و ادیان
سلف **و** ناسخ آن دین اسلام است **پس** باطل شد قول آنانکه میگویند که در قرآن دلیلی و حجتی و آیتی نیست بر انتساخ ادیان و کتب سلف **اشکال**
نسخ حکم سابق از خالق غیر معقول و لا یجوز میباشد چه بتبدیل حکم اول جهل علم تعالی لازم می آید و آن محال است پس نسخ شرع سابق محال است **جواب**
اشکال باطل است زیراکه او تعالی عالم ازلی و ابدی بیک حال بلا تغیر است **و** او تعالی بعلم ازلی خود در اعصار و ازمنه مختلفه متفاوته خلایق را مختلف الاحوال و
القوی و الاجسام و الامزجه آفریده **و** در علم ازلی خود برای احوال متفاوته خلق حکم هم متفاوته در اعصار مختلفه موافق مطابق احوال شان مقرر کرده تا حرج

بیان آنکه این آیه و یضع عنهم اصرهم الایة نص جلی صریح قاطع است که دین اسلام و قرآن ناسخ کتب و ادیان سلف است ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

در هر ج وظلم بخلق عاید نشود چنانچه طبیب حاذق تبدیل دوا و نسخه و غذا برای علیل بحسب معرفة تفاوة حال او میکند **و** هرگاه در تشیل طبیب و علیل تبدیل دوا و غذا بتو
واضح شد پس بهمین تمثیل بدانکه بر علیم حکیم تعالی تبدیل تکالیف بندگان مطابق احوال شان واجب و نسخ ثابت و اشکال باطل شد ثم الله اعلم **بحث ثالث عشر**
در عزروه **زجاج** گفت که اهل لغت گفتند عزرت فلانا و اعزره عذرا بمعنی رددته **و** احنته **و** لمته **و** بالتشدید **و** نصرته **و** منعته **در کشاف** گفته
واصل العزر المنع **و** منه التعزیر هو الضرب دون الحد لانه منع من معاودة القبیح الا ترى الى تسمیة الحد والحد هو المنع یعنی اصل منع است از همین باب
تعزیر بمعنی زدن کمتر از حد میباشد زیراکه او مانع از عود بقبیح است **ایا** نمی بینی بسوی تسمیه ضرب را بحد چه او منع است از زدن زیاده از تقریر بود از بر آمدن از مقرر
محدود **پس** بنابراین **سعودی** در تفسیر خود فرموده عزروه بمعنی عظموه **و** وقروه **و** اعانوه بمنع اعدائه عنه **و** قرء بالتخفیف **و** اصله المنع **و** منه التعزیر
بحث رابع عشر فالذین امنوا به وعزروه ونصروه **بدانکه** هرگاه در این آیه توصیف این پیغمبر بصفات نه گانه کرد **احدها** برسول او بمعنی
مرسل من الله الى الخلق و منصوب بر منصب علی رسالة الهی میباشد **ثانیها** بنبی این وصف رسول بمعنی ارفع و اعلی مرتبه از کل رسل و کل خصم الى القیمة است
ثالثها بامی این کمال معجزه ذاتی و بدنی آنحضرت خاص نیز از کل انبیاء و رسل میباشد و احدی از مرسلین باین اعجاز نیامده سوای محمد بن عبد الله صلعم
رابعها الذی یجدونه مکتوبا عندهم فی التورات والانجیل اینهم رتبه و وصف آنحضرت که قبل ایجاد او در کتب منزله بر انبیاء اعلام و اخبار بامم سلف و خلف کرده تا
وقر و عظم و اجلال و شوق و ذوق او در کل اسلاف و اخلاف بیفزاید **خامسها** یأمرهم بالمعروف **سادسها** ینهاهم عن المنکر این بیان حال افعال و اقوال
عمر آنحضرت میباشد **سابعها** یحل لهم الطیبات **ثامنها** و یحرم علیهم الخبائث اینهم وصف آنحضرت در تقریر و تعیین شریعة او در است الى القیمة بتحلیل
جمیع انواع مستلذات طیبه و مشتهیات محلله نفسانیه **و** تحریم جمیع اقسام محرمات و مکروهات مضره موذیه فی الدنیا والاخرة میباشد دلیل بر تجدید شریعة مطهره او الى القیمة
است **تاسعها** و یضع عنهم اصرهم والاغلال التی کانت علیهم اینهم کمال وصف و رتبه او عند الله در تخفیف احکام دینیه و تقریر شریعة مطهره سهله سمحه از اصار ثقیله
و اغلال صعبه شدیده برای امة مرحومه دلالة دارد که آنحضرت ذو الاختیار در تخفیف احکام بوده **و** نیز دلالة دارد که شریعة آنحضرت ناسخ شرایع اسلاف است تا ترک
و وضع و نسخ احکام ادیان سلف کرده **تنبیه** پس از ذکر این اوصاف جمیله جلیله کامله رفیعه و عده بامة متبعه او بما بعد این الى هم المفلحون فرموده **بحث**
خامس عشر فالذین امنوا به پس آنانکه تصدیق بآنحضرت کردند و ایمان آوردند بآو مفسرین در این مومنین دو قول دارند **نزد ابن عباس** انه یرید
من الیهود والنصاری مراد از این خاص از یهود و نصاری اند و بآنها وعده اولئک هم المفلحون باین شرایط میباشد چه ابتدا از این خاص در ذکر آنها است
و آخرش هم در ایشان باین شرایط میباشد **نزد اکثر** عام است از یهود و نصاری کل انواع مشرکین و کافرین **و** بنابران پس آنانکه برسول نبی امی ایمان
آوردند باین شرایط تا دم والپسین باقی ماندند همان جماعة رستگار صلاح و فلاح دنیا و آخرة یافته اند **و** ظاهر عموم اولی است **بحث سادس عشر**
و عزروه و نصروه واتبعوا النور الذی انزل معه یعنی آن مومنین بعد تصدیق و ایمان بآنحضرت تعظیم و توقیر و اعانة و یاوری و یاری باو کردند و
میکنند در اشاعت و اقامة دین مبین و منع بکنند از وصول مضرة بآنحضرة و حفظ نمایند شریعت او را از اعداء مشرکین در حضور و غیاب و پیروی نمایند
نور یراکه فرو فرستاده شده باو **مفسرین** در معنی نور و نزول آن وجوه دارند **اول** مراد از نور منزل قرآن مجید و فرقان حمید مع نبوة خاتم المرسلین
است چه بیان نبوة آنحضرت و ثبوت آن مع قرآن زیراکه معجزه است و معیت معجزه و دعوی مدعی نبوة ثابت میشود **اما نور** نزد بعض الطبیبین حکماء
النور جوهر وضیئی بذاته مضیئی لغیره است **تبصره** قرآن را تعبیر بنور کرد لان النور علی التعریف المسطور فالقرآن هو المبنی عن کونه ظاهرا بنفسه مظهر الغیر
او مظهر الحقایق کاشفا عنها لمناسبة الاتباع یعنی قرآن را نور نامید چه قرآن خبر داده است ظاهر بذات خود که من کتاب منزل الهی ام و مظهر است بنبوة محمدی
و احکام الهی و هدایة خلق الى نجاة هم و هرگاه لوازم و خواص نور در قرآن ثابت باشد پس بآن جهة تسمیه آن بنور کرد **دیا** تسمیه آن بنور کرد زیراکه قرآن مظهر حقایق
و دقایق کلام خالق برای خلایق و کاشف حق و باطل است بمتابعت آن تابع بمقصود و مطلوب میرسد **پس** بمناسبة آن تسمیه آن بنور کرد **ثانی** المراد
بالنور بالقرآن **و** سمی القرآن نورا لان به یستنیر قلب المتقی فیخرج به من ظلمة الکفر الى نور الایمان **و** من الشک والشبهة والجهالة والضلالة الى
ضیاء الحق والایقان یعنی مراد بنور قرآن است **و** نام نهاد قرآن را بنور چه بآن روشنی میابند و متنور میشوند قلوب خدا ترسان و عاقبت اندیشان ذکر کنندگان
پس بر میآیند بآن از تاریکی کفر و شرک بسوی نور ایمان **و** از شکوک و شبهات و جهالة و ضلالة بسوی روشنی حق و علم و یقین **و** این هر دو وجه متقارب
اند **ثالث** بجوزان یکون معه متعلقا باتبعوا ای واتبعوا القرآن المنزل مع اتباعه صلعم بالعمل بسنته و بما امر به و نهی عنه **او** اتبعوا القرآن کما اتبعه

مصاحبین له فی اتباعه جایز است لفظ معه متعلق بجمله اتبعوا باشد پس معنیش آنکه متابعت و پیروی مینمایند قرآن منزل را مع پیروی آنحضرت ص در عمل بسنت او
و آنچه امر بآن و نهی از آن نماید **رازی** فرموده واتبعوا النور الذی انزل معه و هو القرآن **وقیل** هو الهدی والبیان والرسالة **وقیل** هو الحق الذی
بیانه فی القلوب کبیان النور **رابع** در واتبعوا النور معناه القرآن الذی هو نور فی القلوب کما ان النور ضیاء فی العیون ویهتدی به الخلق فی امور
الدین واحکامه کما یهتدون بالنور فی امور الدنیا یعنی قرآن نور اله در قلوب مومنین است چنانچه نور روشنی است در عیون **و** هدایة مییابند بآن خلق
در امور دین و احکام رب العالمین چنانچه هدایة مییابند بنور در امور دنیا **خامس** در سوره مایده خالق یاد کرده آنحضرت را بنور فی قوله قد جاءکم من الله
نور و کتاب مبین **و** کتاب را عطف بر نور کرده **و** ما بین معطوف علیه و معطوف مغایره لازم است **پس** ثابت شد که نبوة ختمی مرتبت هم نور الهی رسل و منزل
با کتاب الله الی الخلق است **پس** بنابراین هر دو آیه باهم تطابق و توافق دارند یعنی نبوة آنحضرت **و** کلام الهی هر دو نور الهی منزل من الله الی الخلق اند پس
بمتابعه این هر دو نور معا یعنی قرآن و نبی که من الله بخلق آمدند مستنیر و مستضیئ میشوند تا حق از باطل بایشان واضح میگردد **اشکال** در الذی انزل معه و معنی
مع الصاق دارد **و** کان معلوم و مشهود برای العیون است که قرآن مع محمد ص از سما نیامده و با محمد ملصق نبود **بل** قرآن مع جبرئیل فرود آمده اینگونه صحیح میشود
جواب اول قیل معناه انزل مع نبوته لان نبوته ظهرت مع ظهور القرآن لان استنبائه کان مصحوبا بالقرآن مشفوعا به بقولی معنیش آنکه قرآن
مع نبوة آنحضرت منزل گردید چه نبوة آنحضرت ظاهر شد مع ظهور قرآن **و** قرآن معجزه آنحضرت است مع بیان نبوة و اوصاف او **قاله** الزمخشری و همین محل
رازی است **جواب ثانی** شیخنا الطبرسی فرموده الذی انزل معه ای انزل علیه **و** قد یقوم لفظ مع مقام علی کما یقول علی مقام مع یعنی مع در اینجا
بمعنی علیه چه گاهی لفظ مع قایم بمقام علی میشود چنانچه گاهی علی بمقام مع قایم میشود **جواب ثالث** قیل معناه انزل فی زمانه و علی عهده **بقولی** مع
در اینجا بمعنی فی است یعنی در زمان و عهد او آمده **اقول** اول بلا تکلف اقوی مطابق بظاهر مشهور است ثم الله اعلم **بحث سابع عشر** اولئک هم المفلحون
این وعده قطعی بتبعه نبی امی است که آنانیکه از امم و جمیع اصناف و اقوام بنی آدم بعد تصدیق و ایمان بر متابعة و حفاظة و یاری آنحضرت مروند رحمة عامه مخصوص
ایشان در دنیا و در آخرة ایشان مخصوص فلاح یافته فایز بنجاة ابدی و بجنت سرمدی میباشند **سوال** در این خلافی و شکی در اهل اسلام نیست که هر کس
که بعد کمال تصدیق و ایمان بجناب و بدین ختمی مرتبت از دنیا رفته او فلاح یافته و فایز شده **اما** سابقین این است چون صحابه افضل و اعلی اند یا غائبین
از آخرین این است اعلی و افضل اند **جواب** در آن سه قول اند **قول اول** بمصداق و منطوق ظواهر آیات چون السابقون السابقون اولئک المقربون
عموما دلالة بر افضلیت و اقربیت ایها عند الله میباشد **و** همین قول مختار اکثر است **قول ثانی** بعد از موت پیغمبر ص آخرین این است اکمل فی الایمان
وافضل و اکمل از متقدمین مومنین مصدقین اند **و** بر اینهم ایات قرآن **و** صحاح احادیث بطرق خاصه و عامه ناطق اند **اما** از جمله آیات آن
آیات ابتدائی سوره بقره است الذین یومنون بالغیب و یقیمون الصلوة و مما رزقنهم ینفقون الی قوله تع اولئک علی هدی من ربهم و اولئک هم
المفلحون خالق در اینجا مدح اعم و اتم کرده بآنانیکه تصدیق نمایند و ایمان بغیب بیارند بعد فقد پیغمبر ص و بعد زمان از و در آخر و اولئک هم المفلحون وعده قطعی
باینها داده **اما** سبب تفضیل و ترجیح ایمان ایشان باینجهة که ایشان بعد موت پیغمبر و بغیر معاینه نزول وحی و بغیر مشاهده اعجاز در حالة غیاب بغیب بتصدیق
کردند و تصدیق ایشان بعد موت نبی و بعد زمان صاحب وحی بکمال درجه ایمان آوردند و تصدیق کردند بنحویکه اصلا تزلزل و شک و ریب بل رفع آن
بدلایل کردند **پس** بالضرورة ایمان ایشان اکمل و افضل و اعلی و ارجح است عقلا و سمعا از آنکه نبی و وحی نزول کتاب و ملک و معاجز را دیدند **از**
صحاح احادیث متفق خاصه و عامه مرویست که مخاطب بصحابه پیغمبر ص فرمود ای الخلق اعجب الیکم ایمانا قالوا الملائکة فقال ص و مالهم لا یومنون
وهم عند ربهم قالوا فالنبیون قال ص و مالهم لا یومنون والوحی ینزل علیهم قالوا نحن قال ص و مالکم لا تومنون وانا بین اظهرکم قال
فقال رسول الله ص ان اعجب الخلق الی ایمانا لقوم یکونون من بعدی یجدون صحفا فیها کتاب یومنون بما فیها رواه شیخنا فی ......
یعنی ای صحابه کدام جماعة خلق نزد شما عجیب تر است از روی ایمان **صحابه** عرض کردند ملایکه **پس پیغمبر** ایشان فرمود که اینها چرا ایمان نیاورند حال ایشان نزد پروردگار
خود اند **صحابه** عرض کردند پس انبیا میباشند **پیغمبر** گفت چه مانع هست ایشان را از ایمان و چرا ایشان ایمان نیارند حال آنکه وحی الهی بایشان هر ساعت
شب و روز مدة العمر میرسد **صحابه** گفتند ما صحابه میباشیم **پیغمبر** گفت چگونه ایمان شما اعجب باشد و شما ایمان نیارید چه پیش روی شما من پیغمبر شما
صاحب الوحی والاعجاز موجود و ظاهرم **پس** پیغمبر فرمود بتحقیق اعجب الخلق بسوی من از روی ایمان هر آئینه قومیست که بعد من میباشند میابند صحیفه ها

جواب اشکال در الذی انزل معه و معنی آن ۱۳۰

جواب سوال بیان ایمان مومنین صحابه افضل است یا ایمان مومنین آخرین بعد غیاب نبی افضل و اکمل است ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

دران نوشته می بینند و ایمان مے آرند بجمیع آنچه دران نوشته میباشد و همین را در **مجمع** و **مشکوة** وغیرها از فریقین روایة کرده اند **در دلایل النبوة**
بیهقی روایة کرده النبی یقول انه سیکون فی اٰخر هذه الامة قوم لهم مثل اجر اولهم یامرون بالمعروف وینهون عن المنکر ویقاتلون اهل الفتن **و**
رواه فی المشکوة عنه یعنی پیغمبر فرموده که زود میباشد در آخر این امت قومیکه مرایشانرا اجر مثل اولین از صحابه میباشد ایشان امر بمعروف ونهی از منکر و
مقاتله با اهل فتن و فساد و ضلال میکنند **احمد حنبل** از ابو امامه باهلی روایة کرده ان رسول الله قال طوبی لمن رآنی وطوبی سبع مرات لمن لم یرنی
وآمن بی یعنی بتحقیق پیغمبر فرموده خوشا حال یکبار بآنکه مرا بعیون الراس دیده ایمان آورده **و** خوشا حال مر آنانرا که مرا ندیده و ایمان بمن آورده **در مشکوة**
مرویست ابو عبیده جراح عرض کرده یا رسول الله احد خیر منا اسلمنا وجاهدنا معک قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی
و رواه احمد والدارمی یعنی ای پیغمبر هیچ یکے از ما بهتر است که ما اسلام آوردیم وجهاد وبعیت تو کردیم پیغمبر فرموده آری قومیکه میباشد بعد شما صحابه ایمان میآرند
بمن بحال آنکه ندیده باشند مرا **و** این احادیث وغیرها صریح اند آنانکه ایمان بغیب بعد پیغمبر میآرند اینها ارجح و افضل از صحابه می باشند چه اینها در غیاب بغیر رویة
نبی و بغیر معاینه اعجاز ایمان آورده اند **قول ثالث** آنکه ایمان دو طایفه خاص ارجح از صحابه است **احدهما** آنانکه در بدایة دعوای نبوة بعد تصور تصدیق
کرده اند و ایمان آورده بر معاونة و مناصرة نبی و بمتابعت او در آمده اند البته ایمان ایشان ارجح و افضل و اعلی است از کسانیکه بعد کمال نبوة و بعد ثبوت آن ایمان
آورده اند **و** ان السابقون السابقون مراد همان مردم اند نه کل صحابه چه در اول تمت کل دنیا کافر و تکذیب پیغمبر مرید قتل آنحضرت بودند **پس** سابق سابقین از مردان
علی **و** از زنان خدیجه کبرے زوجه پیغمبر **و** زید بن حارثه بودند **و** بر این احادیث کثیره متفق علیه امت وارد و بران جماعتے از صحابه اند **ثانیهما** مومنیکه بعد مرگ
پیغمبر بغیب ایمان آورده اند **پس** هر قدر بعد بعد زمان میباشند ایمان ایشان ارجح و افضل از متوسطین صحابه است **و** همین قول جمهور محققین **و** همین نزد
احقر اقوی هست ثم الله اعلم

قوله تعالی

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝ ترجمه این آیه

بگو تو یا محمد بر سبیل عموم ای همه اقوام و اصناف مردم بدرستی و بتحقیق من فرستاده خدایم بسوی همه شما بنی آدم نه مخصوص بطائفه غیر طایفه آن خدائیکه مر او راست
ملک آسمانها و زمین و بادشاهی و تصرف و تدبیر و تنظیم در اینها نیست هیچ قسم و جنس الهی معبود و مستحق عبادة سوای ذات واحده مقدسه منزه او تعالی که مرده را زنده میکند
و زنده را میمیراند پس ایمان بیارید بخدائیکه وصف او را شنیدید و ایمان بیارید برسول فرستاده او که رفیع المراتب نزد خدا صاحب الاعجاز و العلم المحیط است
مع ناخواندنی و نانوشتنی او آن پیغمبریکه بذاته خود او ایمان دارد و آورده بیگانگی و وحدانیت ذات و بصفات کمال و جلال او سبحانه و بسخنها و بکلام فرستاده او
بر جمیع انبیاء مرسلین و پیروی کنید آن پیغمبر سا و فرمانبرداری نمائید در جمیع اقوال و افعال او تا شما راه راست الی الحق سبحانه بیابید و بسوی تعالی برسید **و**
در تفسیرش چند بحث اند **بحث اول** نصب جمیعا بر حال از خطاب الیکم جمیعا **و** عامل در حال معنی فعل در رسول الله هست **بحث ثانی**
لفظ جمیعا کلمه تاکید برای عدد مذکور ما قبل بمعنے هر فردی از عدد جمع و مجتمع شده و حاصل شده میباشد **از ابن السکیت** نقل کرده اند از جمع یجمع جمعا و جمیعا
فهو جامع و کذا المجموع مراد بان حصول وصول کل عدد و افراد جنس یا نوع میباشد کما فی قولهم جاء القوم جمیعا ای مجتمعین ای ما بقی منهم احد فمعناه جاء
کل احد من القوم جمعا و اجتماعا و ما تاخر منهم احد **و** یقال بالاعراب الثلثة مطابقا للمؤکد بر بقولهم جاؤا اجمعون **و** رأیتهم اجمعین **و** مررت بهم
اجمعین **و** جاؤا باجمعهم بفتح المیم **و** قبضت المال اجمعه و جمیعه فیؤکد به کما یعدد و کما یصم افتراقه حسا و حکما **در صحاح** گفته که جمع هم تاکید
محض است کما تقول اخذت حقی اجمع فی توکید المذکر و هو توکید محض **و** کذا اجمعون **و** جمعاء **و** جمع **و** ابتعون **و** ابتعون لاتکون تاکیدا

الاانا بعد ما قبله

WWW.MAABLIB.COM

ولا یبتدء ولا یخبر به ولا عنه ولا یکون فاعلا ولا مفعولا **بحث ثالث** در وجه اتصال این آیه با ماقبل دران دو وجه اند **احدهما** هرگاه بالا در جواب
موسی فرمود که این رحمت واسعه مرا مستحق نمیشود مگر امت مرحومه بسبب انقیاد و پیروی اینها رسول نبی امی پس هرکس که رفتارش وکردارش چنین باشد برای رحمة
من مکتوب میشود پس اینجا متصل بان امر کرد رسول امی خود را که ابلاغ کن واطلاع بنی آدم کن که من آن رسول نبی امی مرسل بسوی کافه بنی بشر شده ام **ثانیهما**
هرگاه در بالا خالق ذکر اوصاف آنحضرت کرد که چنین وچنان میباشد **پس** دراینجا بعد مجی آنحضرت امر کرد آنحضرت را که آن رسول موصوف منم بسوی کافه بنی
بشر مبعوث من الله گردیدم ایمان بمن بیارید تا هدایت بیابید **بحث رابع** قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا خطاب قل خاص بنبی مرتبت محمد
بن عبد الله هست بوجوب فوری عینی یعنی بگو تو یا محمد مقولش با بعدش میباشد ای مردم وای اولاد آدم از مرد وزن در هر عصر الی القیمة بدرستی وتحقیق بلاریب
وشک من پیغمبر خدا وفرستاده تم بسوی شما همه هستم **جمعی** منهم امام رازی نیشاپوری وغیره گفتند وقال طائفة من الیهود یقال لهم **العیسویه** وهم
اتباع عیسی الاصفهانی ان محمدا رسول الله صادق مبعوث الی العرب خاصة غیر مبعوث الی بنی اسرائیل یعنی طایفه عیسویه از یهود که اینها تبعه عیسی
اصفهانی اند اینها میگویند که بتحقیق محمد رسول خدا صادق است چه او مبعوث خاص باقوام عرب شده وبسوی بنی اسرائیل مبعوث نیست **نزد اهل اسلام**
قول اینها لغو وباطل محض است بچند دلیل **اول** بعمومیت آیات قرآن **منها** وما ارسلناك الا کافة للناس یعنی وما نفرستادیم ترا برسالة خود مگر بسوی کافه مردم
وکافه یعنی جمیع ناس باشد و ناس اسم جنس بنی آدم از مرد وزن دنیا باشنده روی زمین هست **منها** عصر خود این آیه که در ذیل تفسیرش میباشیم **ثانی** خطاب ندا
یا ایها الناس ومخاطب آن عقلاء مکلفین کل روی زمین از مرد وزن از سیاه وسفید وخطابات الهی با اهل هر عصر ممد وجمعا وتبقدیر مخاطب ومراد هر فرد بشر است
چون یا زید ویا بکر ویا عمرو ویا هند ویا زینب انا رسول الله الیك میباشد **ثالث** آنکه لفظ ناس اسم جنس کل آل واولاد وذریة ونسل آدم وحوا از مرد وزن وصغیر
وکبیر را شامل است **وقاعده کلیه** اهل عربیت است که بر اسم جنس اگر الف ولام استغراقی داخل شد حاوی وجامع جمیع افراد واقسام وانواع واجزاء
آن جنس میشود **رابع** انی رسول الله الیکم جمیعا بعد خطاب الیکم لفظ جمیعا تاکید اکید آورد پس این صریح است که آنحضرت مبعوث ومرسل بسوی کافه وکل بنی آدم
تا قیمه شده **خامس** بتواتر کانه معلوم است که آنحضرت از بدایة الی عمره مدعی بود که من مبعوث بسوی کل عالمیان بنی آدم **و** بنی الجان الی القیمة گردیده ام
پس بنابر این **اما** ان یقال انه کان رسولا حقا **او** ما کان کذلك **فان کان** رسولا حقا امتنع الکذب علیه ووجب الجزم بکونه صادقا بکل ما یدعیه
فلما ثبت بالتواتر وبظاهر هذه الایات انه کان یدعی دائما کونه مبعوثا الی الخلق وجب کونه صادقا فی هذا القول ایضا لا بعضا دون بعض فبطل زعم
من یقول انه رسول الی العرب خاصة دون غیرهم للتناقض فیه حاصل آنکه بقول اعم هرگاه آنحضرت رسول صادق است پس باید که در کل ما یدعیه صادق وجوبا
وقطعا باشد **و** بدعوای آنحضرت هم بتواتر معلوم است که دائما مدعی بود که من مرسل الی کل الخلق اجمعین ام وقران هم مصدق اوست در این دعوا پس او قطعا وجزما
رسول الی الکل تا قیمه است **والا** تناقض وتعارض در قول زاعم که او رسول عرب خاص است لازم میاید این قول واجب البطلان است **پس** بطلان قول
کرسول است البعض رسول الی کل الخلق اجمعین تا قیمه وواجب وثابت شد وهو المطلوب **بحث خامس** در این شکی نیست که باین آیه وآیات آخر ودعوای
آنحضرت کما قال دائما انی بعثت الی الاحمر والاسود بخبر متواتر نیز ثابت شد که آنحضرت رسول مرسل الی کل بنی بشر تا قیمه است **و اما** این تعمیم تخصیص یافته
وآن چیست یا مخصص قطعی ندارد ولهذا بر عمومیت خود این آیات باقی است دران دو وجه اند **اولهما** نزد دانایکه بالجمله تخصیص یافته او انیست که خطاب یا ایها الناس
خاص بمکلفین عقلاء بالغین است ودر الناس اطفال صغار **و** مجانین **و** اموات **و** نائمین قطعا داخل نیست زیرا که اینها غیر مکلف خارج از این عموم عقلا وسمعا
اند **اما سمعا** خبر متواتر از ضروریه دین این نبی امی است **قال** علیه واله السلام رفع القلم عن ثلث عن الصبی حتی یبلغ **و** عن النائم حتی یستیقظ
وعن المجنون حتی یفیق **وروی** عن قوم حتی یبلغ ویعلم بنوته یعنی از است مرفوع القلم سه کس اند **یکی** طفلیکه نابالغ باشد تا بلوغش **و** از نائمیکه بیدار
میشود **و** از مجنونیکه افاقه تام باو شود **و** از قومیکه با اینها نبوة ورسالة رسول نرسیده باشد همه اینها غیر مکلف خارج از خطاب این آیه اند **پس** تخصیص بالجمله حاصل
شد **جواب اول** بر این اشخاص لغة وشرعا لفظ ناس اطلاق میشود بلا نکیر **اما** تکلیف باینها عاید نمیشود بوجود اعذار اینها **و** بعذر عارضی خارج از
اطلاق ناس واست از بعثت پیغمبر الیهم نمیشوند زیرا که تکلیف بایشان بعد زوال عذر عاید میشود هر چند با بحالة الحال قابل تکلیف نباشند ولکن در
واقع لفظ ناس شامل بان طوایف است **جواب ثانی** علی قول لو سلمنا که طوایف مزبوره از جمله مکلفین نیستند **پس** باز هم تعمیم ثابت واشکال ساقط
است زیرا که براینها هرگاه لفظ ناس قطعا اطلاق نمیشود پس در حکم بهائم اند وبهائم خلاف نوع انسان مکلف مجازا است **وجه ثانی** نزد دانایکه آیه

جواب کلام طایفه عیسویه یهود که میگفتند پیغمبر اسلام رسول صادق الی العرب است

ایمان رسول الله الیکم جمیعا ایا بر عمومیت باقیست یا تخصیص یافته دران دو قول دارد

عام ہست تخصیص اصلاً نیافته پس نزد اینها نداء و خطاب مستلزم نیست که بمحض نداء و خطاب عامل التکلیف بفوریبا شد و تاخیر بیان التکلیف نزد جمعی از
اینها جایز بل واقعی ہست **وجمع** منهم الرازی نیشاپوری از مقلدین او گفتند **ومن الناس** من انکر القول بدخول التخصیص فی هذه الایة بوجهین
اما الاول فتقریره قوله تعـ یا ایها الناس خطاب و هذا الخطاب لا یتناول الا المکلفین **و** اذا کان کذلک فالناس الذین دخلوا تحت ایة
یا ایها الناس عام دخله التخصیص انه مبعوث الی عقلاء المکلفین **و** غیرهم ما کانوا من الناس **و** اینوجه بلاتفاوت جواب ثانی ہست **و اما الثانی** فلانه
یبعد جدا ان یقال حصل فی طرف من اطراف الارض قوم لم یبلغهم خبر ظهور محمد و معجزاته و شرایعه **و** اذا کان کذلک کالمستبعد لم یکن بنا
حاجة الی التزام هذا التخصیص انتهی یعنی اگر تسلیم شود که قومی در طرفی از اطراف کره زمین بوده با نها صیت نبوة و اعجاز و شریعة او نرسیده چون **اهل امریکه**
مع استبعاد آن بما حاجت نیست که بان التزام تخصیص کنیم **اقول** ما در مجلدات سابقه تکلیف اهل امریکه بعد حصول کیفیت قبلا ذکر کردیم حاجت اعاده آن نیست **اشکال**
قوم یاجوج و ماجوج ایا اینها مکلف اند **یا** غیر مکلف **و اگر** اینها مکلف اند **پس** اینها ایوقت بر چه ملة اند **یا** با نها دعوة اسلام رسیده **و اگر** رسیده چگونه رسید
چه اینها مصدود و وراء السد اندیا نه **جواب** متکلمین اسلام در اشان دو قول دارند **قاضی القضاة** در اینقوم یاجوج و ماجوج هر دو احتمال تجویز کرده
احدهما قال ان لا یکون مکلفین اصلا لانهم کانوا مفسدین فی الارض کالبهائم المفسدة فی الارض احد الاحتمالین آنکه اینها هر دو فرقه در اصل مکلف
نیستند چه ایشان علی الدوام مفسد در ارض اند چون بهایم مفسده فی الارض **ثانیهما** یحتمل ان یکونا مکلفین **و** قد بلغتهم دعوة نبینا بان یقربوا من
الامکنة التی یسمعون فیها کلام من هو وراء السد انتهی احتمال ثانی آنکه آن هر دو قوم مکلف باشند بتحقیق با نها دعوة اسلام رسیده باینطور که اینها قریب اند
بان اماکن والاک اسلام که در آن بشنوند کلام آنانکه خلف و وراء سد ساکن اند چون اذان صلوات خمس **و قال بعضهم** یجوز ان یکون فی بعض البقاع
من لم یبلغه دعوته علیه السلام و صیت رسالته فلا یکون هو مکلفا بشریعته یعنی **بعضی** تجویز کرده اند که جایز است که در بعض بقعات ارض بعض اشخاص
باشند که با نها صیت و دعوة پیغمبر ما نرسیده باشد پس اینچنین اشخاص مکلف بشریعة انحضرت و عامل با عمال اسلام و احکام آن نباشند **پس** یاجوج و ماجوج هم غیر
مکلف باشند چه با نها دعوة اسلام نرسیده **و** این قول مختار اکثر است **در شرح تجرید** آیة الله الحلی رحمه فرموده **و عندی** ان المراد بذلک ان کان عدم
تکلیفهم مطلقا سواء بلغتهم بعد ذلک الدعوة ام لا فهو باطل قطعا لما بیّنّا من عموم نبوته علیه و اله السلام **و** ان کان المراد انهم غیر مکلفین ما داموا غیر
عالمین فاذا بلغتهم الدعوة صاروا مکلفین بها فهو حق یعنی نزد من اگر مراد بان اینست که ایشان اگر غیر قابل تکلیف بالذات اند مطلقا پس مکلف نیستند خواه با نها
دعوة بعد انحاله برسد خواه نرسد این باطل است قطعا زیرا که ما بیان کردیم عمومیت نبوة انحضرت را **و اگر** مراد اینست که اینها غیر مکلف اند مادام که غیر عالم باشند
باحکام اسلام **پس** وقتیکه بایشان دعوة اسلام و احکام آن رسید پس در انوقت مکلف گردیدند پس این حق و صحیح است **اقول** توجیه ایة الله خالی از قوت
نیست بل اقوی در باب یاجوج و ماجوج است **تذکره** همین دلیل کافی در **اهل امریکه** است که واجب نیست که دعوة رسول و تکلیف کل احکام او
بهر فردی از بنی آدم در کل اقطار ارض بمحض ابعاث او در یک آن برسد چه اینحالة ممتنع است **پس** اهل امریکه را وقتیکه صیت و دعوة اسلام و احکام شریعة او
بعض آن رسید **پس** از انوقت مکلف بان تکلیف گردیدند پس اعتراض معترضین در عدم بلوغ دعوة الی حین بحمد الله باطل گردید **سوال** قوم یاجوج
و ماجوج بنی آدم اند یا غیر آدم بر **اول** آیا عقلی و شعوری دارند یا ندارند **و اگر** عقل و شعور و فهم دارند **پس** لابدا بایشان تکلیف الهی رسیده باشد
و کیفیت رسیدنش معلوم و ثابت نیست **و بر ثانی** اگر غیر بنی آدم اندپس **ایا** از بنی الجان اند یا نه بل محض حیوانات بهایم **و اگر** از بنی الجان اند پس چون
قوم جن هم این نبی مبعوث گردیده و اینها هم چون آدم مکلف اند **لقوله تعـ** و ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون **و** قل اوحی الی انه استمع نفر من الجن
جواب در این مفسرین و محدثین عامه و خاصه خلاف بدو قول دارند **احدهما** ذریة آدم بنی بشر **بعضی** ایشان صورة بهایم سیرت و طبیعة چون مجانین **و** نواحی
جبال مردم سودانی الا انهم ولایشعر اند **کعب الاحبار** گفته هم نادرة من ولد آدم **و** ذلک ان آدم احتلم ذات یوم و امتزجت نطفته بالتراب فخلق
الله من ذلک الماء والتراب یاجوج و ماجوج **فهم** متصلون بنا من جهة الاب دون الام یعنی این قوم یاجوج و ماجوج نادر از اولاد آدم اند چه روزی
آدم محتلم شد و منی او بزمین افتاد و آن منی و خاک باهم آمیخته هر دو قوم آفریده شدند **پس** ایشان بما متصل از جهة پدر بغیر مادر اند **مجلسی** ره و بعض علما این
خبر را مستبعد دانسته اند **ثانیهما** این هر دو قوم غیر بنی آدم و غیر بنی الجان نوع حیوانی بعض اینها هیکلی و شکل انسانی چون النسان ابی و وحشی جنگلی الشعر
و لا یفهم چیا شند **و** مویدش **در معاد بحار** منقول از ابن عباس است قال سئل امیر المؤمنین علیه السلام عن الخلق فقال ع خلق الله الفا و مائتین

فی البر والبحر

فی یاجوج و ماجوج آنکه مکلفند
اینها پس با نها تکلیف اسلام
رسیده یا نه
بیان آنکه اهل امریکه
اسلام رسیده

جواب سوال آیا انحضرت مبعوث بطرف انبیا هم بودند

تعداد وحیثیاق قرآن کریم شرح بعد بیانات

جواب سوال این اخذ میثاق از کل کجا بود

فی البر و الفا و ماتین فی البحر و اجناس بنی آدم سبعون جنسا و الناس ولد آدم ما خلا یاجوج و ماجوج یعنی حضرت امیر علیه السلم در جواب سایل فرمود که خدا خلق کرد یکہزار و دو صد مخلوق را در زمین و یکہزار و دو صد را در بحر و اجناس بنی آدم ہفتاد جنس اند و ناس کلا اولاد آدم اند سوای قوم یاجوج و ماجوج و مجلسی فرمود و یمکن حمل هذا الخبر علی ان المعنی انہ لیس غیر الناس من ولد آدم ما خلا یاجوج و ماجوج فانهم لیسوا من ولد آدم انتهی و اما بالاستقلال باستلال تفصیل جزو کل از مجلد ثانی غایت المقصود قرة العین مولوی سیّد علی حایری در باب در نبوة بجار و حق الیقین عربی و فارسی آخر فرمود و لعدم ورود لتفصیل احوالهم فی الاحادیث المعتبرة اکتفینا بما ذکر و لا بد من الایمان بوجودهم مجملا و خروجهم قریبا من القیمة و من سد ذی القرنین و کما ورد فی القرآن و لا یلتفت الی کلام الملاحدة والزنادقة و شبهاتهم و لا یحتاج الی تفحص الجزئیات یعنی بجہت عدم ورود تفصیل احوال اینہا در احادیث صحیحہ معتمدہ اکتفا کردیم بہمین مذکور و اما لابد است از تصدیق و ایمان بوجود این دو قوم اجمالا و بخروج ایشان قریب بقیمة و از تصدیق بسد ذو القرنین و بکل آنچه در قرآن وارد است و اصلا التفات بکلام ملاحده و شبہات زنادقہ کرده نشود و حاجت نیست بسوی تفحص جزئیات این **بحث سادس** در این شکّی نیست که محمد بن عبد اللہ خاتم الانبیا بنبوة عامه الی جمیع الناس تا قیمة مبعوث شده و آن بقران قطعا ثابت است و هکذا بقران و صحاح احادیث ثابت است که انحضرت الی بنی الجان کلهم نیز مبعوث است **سوال** آیا انحضرت مبعوث الی الانبیا کلهم بوده باینمعنیکه میثاق نبوة انحضرت از انہا ہم گرفته و ایشان ہم ایمان و تصدیق داشتند یا نه و اگر اخذ میثاق نبی امی از کل انبیا گرفته پس در کجا این واقع و حاصل شده آیا دلیل عقلی بر انست یا نقلی **جواب** چند آیات قرآن و احادیث کثیره بطرق عامه و خاصه وارد است که از جمیع انبیا میثاق نبوة انحضرت و تصدیق بولایة و امامت ائمه اثنا عشر عترة طاہره انحضرت گرفته شده منها و اذ اخذ الله میثاق النبیین الی قوله ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به و لتنصرنه قال ءاقررتم و اخذتم علی ذلک اصری قالوا اقررنا قال فاشهدوا و انا معکم من الشاهدین منها فاسئل من ارسلنا من قبلک من رسلنا علی ما بعثتم یعنی ای محمد بپرس از انبیاء مرسلین ما که قبل از تو برسالة فرستادیم که برچه شما مبعوث شدید در احادیث کثیره خاصه و عامه که در غایة المرام اکثر از با الاسانید جمع نموده فقالوا علی الهینة ربّک و بنبوتک و ولایة اخیک و ابن عمک علی پس همه انبیاء در جوابش گفتند بر تصدیق ربوبیت پروردگار تو و بر اقرار بنبوة تو و بر امامت و ولایة برادرت و پسر عمت علی ابن ابیطالب و بایه ذر فی قوله الست بربکم قالوا بلی انت ربنا و محمد نبینا و علی امیرنا و امامنا و از اینجا چند حدیث در مسند احمد و در مشکوة آورده اند که عمر وقتیکه گفت که این صحیفه منتخبه از کتاب یہود است آیا تو اجازت میدہی در داخل آن در اسلام پیغمبر فرمود در جواب عمر غضبناک أمتهوکون یا ابن الخطاب والله لقد جئتکم ببیضاء نقیه لو کان موسی فی حیوة ما وسعه الا اتباعی و برای ہمین عیسی باقتداء مہدی نماز در جماعت بالو میکند و انکار برای ہمین میکند از امامت خود کما قال کیف انتم اذا نزل عیسی بن مریم فیقول امیرکم تعال صلّ بنا فیقول لا انما بعضکم علی بعض امراء تکرمة من الله لهذه الامة آورده مسلم و الترمذی وغیره و فی اخر و یقول لا و امامکم منکم **سوال** این اخذ میثاق از کل کجا اخذ شده این خلاف واقع ممتنع و محال غیر ثابت است و اگر غیر این دنیا واقع شده او کدام وقت و کدام مکان بود آیا او حجت بر خلق میشود یا نه **جواب** در این چهار وجه دارند **وجه اول** در عالم ذر این میثاق از انبیا علیحده و از کافه امم علیحده اجتماعا اخذ شده وقتیکه از ظہر آدم ذریة او را بصور ذر بر آورده و او تعالی الست بربکم فرمود انبیا و کافه امم در جوابش گفتند بلی انت ربنا و محمد نبینا و علی امیرنا **وجه ثانی** در عالم ارواح قبل ایجاد و ابداع اجسام ایشان دو ہزار سال از اسعاع این میثاق گرفته کما روی ان الله قد خلق الارواح قبل الاجساد بالفی عام فقال الست بربکم قالوا بلی انت ربنا و محمد نبینا و علی امیرنا **وجه ثالث** لیلة المعراج زیر درخت سدرة المنتهی در فلک چهارم ارواح انبیا مع اجساد ہم برای ملاقات انحضرت جمع کرده بود خطاب فاسئل من ارسلنا من قبلک من رسلنا علی ما بعثتم از جانب الہی آمده در جواب انحضرت ہمه انبیا بکدفعه علی نبوتک و امارة اخیک علی عرض کردند **وجه رابع** نزد جمہور محققین اعلام است این میثاق الہیت و نبوة خاتم النبوة و امامت شاه ولایة در دنیا از ہر نبی در ہر عصر خود بواسطه وحی گرفته شده و نیز ہر نبی از امت خود این میثاق گرفته و بامت خود خبر مجی نبی امی و امامت علی و ائمه احد عشر بلا فصل تاکیده داده و اوصاف اینہا بیان فرمودند چنانچه از ہمین آیه مزبوره یجدونه مکتوبا عندهم بتوصیح بعض قران واضح شده پس در لیلة المعراج تحت درخت سدره بسبب خطاب فاسئل من ارسلنا الخ از انبیا پیغمبر ما این عهد ایشان دریافته **تنبیه** بنا بر این جهة این میثاق بلا اشکال حجة صحیح بر انبیا و امم ایشان ثابت میباشد و ہمین مذہب علم الہدی سید مرتضی و شیخ الطایفه طوسی و شیخ ابو الفتوح رازی و شیخ طبرسی و محکی نیز از شیخ مفید از طایفه امامیه میباشد **بحث سابع** ہرگاه عمومیت نبوة ختمی مرتبت باین آیه و آیات اخر و باحادیث متواتره و مسلّم گردید

WWW.MAABLIB.COM

آنحضرت بسوی کافه بشر ثابت شده پس رسول می مخصوص باین رسالت الی الکل بوده **پس** آیا انبیاء سابقین بدلالة این آیه و احادیث کثیره دلالة قطعیه دارند که کل انبیا

از عیسی الی آدم احدی مبعوث الی کل الانس و الجن نبودند بل از ایشان هر یکی مبعوث الی قومه و الی اهل لسانه بقوله و ما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه بودند و

ارسلنا نوحا الی قومه هکذا تا عیسی چه موسی و عیسی هم خاص بقوم خود بنی اسرائیل خاص مبعوث بودند بنص توراة **و** انجیل **و** قرآن بچند دلیل **اول** همین آیه

انی رسول الله الیکم جمیعا **ثانی** و ما ارسلناک الا کافة للناس **ثالث** باینکه و اذ اخذ الله میثاق النبیین الی قوله ثم جائکم رسول مصدق لما معکم

الآیه **رابع** انه استمع نفر من الجن الخ **و اما از احادیث صحیحه** متفق علیه روی جابر قال رسول الله اعطیت خمسا لم یعطهن احد قبلی کان کل نبی

یبعث الی قومه خاصة **و** بعثت الی کل احمر و اسود **و** احلت لی الغنائم و لم تحل لاحد قبلی **و** جعلت لی الارض طیبة و طهورا فایما رجل ادرکته الصلوة

صلی حیث کان **و** نصرت بالرعب علی العدو بین یدی مسیرة شهر **و** اعطیت الشفاعة **و در روایة مسلم** فضلت بست اعطیت جوامع الکلم **و**

در آخرش و ارسلت الی الخلق کافة و ختم بی النبیون **و در خبر متواتر** است وقتیکه این آیه جمیعا نازل آنحضرت فرمود بعثت الی الاحمر و الاسود و غیرها

و مراد بقول ازاحمر عجم **و** با سود مراد عرب و اقوام سودان اند **و بقولی** مراد باحمر انس و بالاسود جن اند چه خلقت انها از ماده دخان و آتش است **تنبیه**

هرگاه عمومیة نبوة و ارسال آنحضرت بسوی کل خلق از انس و جن تا قیامت ثابت شد **پس** باین ثابت شد که این نبی امی اکمل و افضل و ارفع و اعلی و اشرف

کل انبیا و کل خلق است زیرا که مطاع متبوع همه ایشان است **و** هر متبوع مطاع افضل میباشد **ایضا** سلطانی که هفت اقلیم کلا مملکت او **و** اهالی همه انها

رعیت او باشد **پس** او بالضرورة سلطان سلاطین **و** شاهنشاه اجمعین افضل از ان سلاطین باشد که سلطان ملکی یا قومی باشد **ایضا** سلطانیکه دائم

السلطنت در حضور و غیاب الی آخر الزمان الدنیا در کل دنیا باشد البته او افضل و اعلی مراتب از ان سلاطین میباشد که مملکت انها دائم قائم نباشد **پس** محمد ازین

اسباب القابش سلطان انبیا **و** سید الرسل **و** شاهنشاه دین **و** خواجه کائنات **و** سید موجودات **و** خیر البریات **و** خاتم الانبیاء و المرسلین **و** امام الانبیا **و**

مطاع و متبوع الانبیاء اجمعین صحیح و ثابت و واضح گردید **تنبیه** در اینجا جمعی از ائمه کلام و تفسیر منهم **فخر الدین الرازی** مع تبعه او در اینجا فرمودند

هذه الآیة و ان دلت علی ان محمدا مبعوث الی کل الخلق فلیس فیها دلالة علی ان غیره من الانبیاء ما کان مبعوثا الی کل الخلق ام لا الی ما یدل الدلیل

یعنی این آیه هر چند دلالة دارد که محمد مبعوث بسوی کل خلق هست و لکن دلالة ندارد بر اینکه غیر آنحضرت احدی از کل انبیا مبعوث الی کل الخلق نشده یا نه **فقال الرازی**

تقول تمسک جمع من العلماء فی ان احدا غیره ما کان مبعوثا الی کل الخلق بقوله اعطیت خمسا و سماله لم یعطهن احد قبلی الخ یعنی ما میگوئیم که جمعی از

علما فرمودند که احدی غیر این نبی مبعوث الی کل الخلق نشده بآیات مذکوره بالا **و** بتصریح صحاح اخبار که آنحضرت فرمود که مرا پنج یا شش چیز داده شد که باحدی

مثل اینها از انبیاء سابقین داده نشده منجمله اینها من مرسل بکل احمر و اسود خلق مبعوث گردیدم و من ختم نبوة انبیاء گردیده **اقول** همین صحیح و ثابت باد له خارجه

چون و ارسلنا نوحا الی قومه و هکذا با نبیاء آخر و احادیث کثیره دیگر **بحث ثامن** الذی له ملک السموات و الارض بدانکه در ابتدا این آیه اول تم هرگاه امر کرد

بر رسول الله قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعا با ظهار عموم رسالة خود و ابلاغ آن تحقق که من رسول اله تما مبعوث الی کافة الناس الی القیمة بلا زوال میباشم

پس متصل این صفة مرسل خود و الذی له الخ ذکر کرد که مرسل من الهی است که مر او را ملک و مملکت اسمانها و زمین است **و** ان مملکت ملک سموات و ارض ملوک است

بسبب تخلیق و ایجاد آن از محض عدم و منتهی مستند بر و متصرف آن مملکت بطور اصلیة و عارضه بطور توهیب و توریث که از احدی بدیگری میرسد و نه بطور تملیک

چنانکه احدی بدیگر میکند **و** غرض بذکر این اظهار سلطنت و قوة و قدرة و علم و کمال تصرف و اعلی شان تم است در عیون و قلوب اصناف خلایق **و** بعد اثبات آن

اظهار شان رسالة خود است که من رسول این مالک الملوک و خالق الخلق بسوی کل و کافه عالمیان ادیم و او را مالغی و منازعی و ضدی و ندی و شریکی در ملک و مملکت

ابدا نیست **بحث تاسع** لا اله الا هو یحیی و یمیت یعنی هرگاه در ما قبل اثبات مملکت ملک سموات و الارض و ما فیها کرد پس متصل بان معبودیه او تم بتوحید

بلا شریک مع کمال وصف او ذکرش کرد **پس** بیانش آنکه آن مالک سموات و ارض خالقی لذاته موجد جمیع موجودات عالم و آدم هست که اصلا و ابدا نیست معبودی

اهل و احق بعبادة غیر او و این وصف در معرض اختصاص الهیه و عبادة آورده که آن معبود بحق زنده میکند مرده را و از نابودی محض بوجود میارد و هو الذی یحیو قدرا

و میمیرد انداحیار موجودین را که احدی اصلا و ابدا بر ایجاد حیوة جماد و اموات و اعدام حیوة از احیاء قدرة و توانائی ندارد سوای آن ذات عالیه منزه و باری تم

و بعض مفسرین فرمودند که هرگاه محمد را نبی کرد این و بعد آن امر کرد باو که علی الاعلان عموما بکافه ناس ابلاغ کند که من رسول خدا ام بسوی کل نبی

بشر بلا زوال تا قیمة **و** آن خدای مرسل من مالک و خالق سماوات و ارض و ما فیهما و مدبر تمه امور انها معبود لا شریک فی الذات و لا فی الصفات قائم و دائم

بلازوال ولاتغیر ولاانفعال موجد حیوة ہمہ انواع واجناس وموجد موت در جمیع اجناس واقسام ذوالحیوة کہ ایند وحالت محسوس ومشہود العیون ہمہ شما است پس
آنکس کہ چنین سماوات وارض ومافیہا ماابین عظم وجرم وجسم ونظم از محض نیستی ونابودی بیافرید وشب وروز بیکدیگر ازوقت آفرینش بلا خلل ولا زلل بر مرکز
وحال خود باقی میماند لابدًا وقطعًا وجزمًا الہی لاشریک فی الذات والصفات الکمالیہ والجلالیہ بغیر ند وضد وولد ووالد وزوجہ میباشد وازصفات کمالیہ او علم است
حال ومال ہر کل وجزء سماوات وارض را قبل از ایجاد ہا بالتفصیل دانستہ و برایجاد واعدام واحیاء وافناء آن ہر وقت بلا ایجاب ولا اضطرار قادر ومقتدر بر اعادہ و
احیاء شما در قیمة است **بحث عاشر** فامنوا باللہ ورسولہ النبی الامی ہرگاہ در ماقبل این دلایل شبہ الہیت ومالکیت وخالقیت خود وتوحید کرد پس متصل
بان امر کرد جملہ عقلاء مکلفین را الی القیمة عصر بعصر کہ بثبوت مرسل رسول وشان وشوکت شما ہمہ تصدیق کنید وایمان بیارید بوجود الہ معبود وتوحید و برسول او
کہ رفیع المراتب عنداللہ کہ بلانوشتہ ولا خوان از کل انبیاء وامم وہ این ہست وصف امیت اوازاعاظم واجلہ خوارق العادات بشر است کہ معہذہ الحالة یعلمکم
الکتاب والحکمة تعلیم علوم جنس کتب منزلہ وعلوم معاش ومعاد واظہار حقایق ودقایق آن میکند **اشکال** اینجا باز تکرار کرد در ذکر بلفظ رسولہ النبی الامی **جواب**
ذکر انحضرت برسول کرد باعتبار واضافہ تحمل رسالة وارسال او من اللہ تعم و ذکر انحضرت بنبی کرد باضافہ الے العبید ذکر امی کرد باظہار اعجاز او کہ از احد اجلاء وفضائل
ذات او امیت است مع ہذا چنین کتابی قران نام متضمن جمیع علوم عقلیہ ونقلیہ واحکام دینیہ وتنظیم امور دنیویہ وحقایق ودقایق حکمیہ واخبار ماضیہ وآتیہ در ان درج
اند و ہمین صفت امیت او فرقا بین الحق والباطل است و کرور زیادہ از حکماء وافاضل علماء واکامل عقلاء تا این چہاردہ صدی از ہر آیتے وسورہ لالی ابدار و
جواہر زواہر و درر ابدار وتا بدار وابکار از بدایت نزول آن شب وروز الی حین غواصے کردہ بر میآرند و باختتام وباتمام نمیرسند **بیضاوی** ہم در اینجا گفتہ
وانما سماہ رسولًا بالاضافة الی اللہ تعم ونبیًا بالاضافة الی العباد و **الامی** الذی لایکتب ولا یقرء وصفہ بہ تنبیہا علی ان کمال علمہ مع حال
الامیة احدی معجزاتہ **اشکال** چرا در ہمین یک آیہ عدول از خطاب الی الغیاب کرد **جواب اول** این عدول من باب الالتفات احد
ابواب بلاغت مقرر در علم فصاحت مفصل مذکور ہست و غرض در این کمال توقیر وتعظیم در قلوب خلایق از شان نبوی ہست **جواب ثانی** از بعض
اعلام فرمودہ وانما عدل عن التکلم الی الغیبة لاجراء ہذہ الصفات الداعیة الی الایمان بہ والاتباع لہ یعنی از تکلم بسوی غیبت عدول کرد برائے
اجراء این صفات داعیہ موصلہ بسوے ایمان ومتابعة انحضرت **بحث حادیعشر** الذی یؤمن باللہ وکلماتہ واتبعوہ این الذی کلمہ موصولہ مجرور بصفة
نبی امی است یعنی آن رسول نبی امی آنکسے ہست کہ بنفسہ تقدیمًا علی تکلیفکم بالایمان تصدیق کردہ وخود ایمان آوردہ بوجود وتوحید وکمال وجلال خدا و
ایمان آوردہ بکلمات وسخنان الہ و بعد آن بشما امر بان کردہ باو متابعت وپیروی کنید ان رسول در جمیع بشما امر ونہی میکند و تکلیف باو اکثر وازید از
شما امم از ابلاغ وقیام واداست بان واجراء وعمل بان است در این دو وجہ اند **احدہما** بیان آنکہ این پیغمبر اول مکلف بایمان بخدا وجمیع کلمات
تم ہست وہرگاہ خود او مصدق ومومن وعامل بآن بودہ باشد پس شما امم اوے در تصدیق وایمان بجمیع اوامر ونواہی وشرایع بلشید چہ است وقتیکہ
مے بیند کہ خود رسول عامل بتکالیف است امت امتناع از ترک متابعة انحضرت نمیکند ومیدانند کہ اگر این احکام امور المیبود ندالبتہ خود فاعل وعامل
بان نمیشد **ثانیہما** این قطع السنہ معترضین ہست چنانچہ در آیہ اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسکم یعنی آیا خود امر بنیکی میکنید وخود را فراموش میکنید یعنی
امر بدیگران در بعمل آوردن نیکی میکنید وخود آنرا ترک میکنید و اگر امر ونواہی غیر خود عامل امر ونہی باشد در قلوب مامورین آنرا اثر عظیم ہست و در کلماتہ وجوہ گفتند
احدہما از قتادہ مراد از کلماتہ آیات قران اند **ثانیہما** از مجاہد وسدی مراد عیسی بن مریم زیراکہ در بارہ تولد او انحضرت وکلمتہ آن کلمہ کن ہست و در
این حمل نصاری حمل حجت وبنوة عیسی **اقول** این مطابقة ندارد کلماتہ بصیغہ است **ثالثہما** از جمعی مراد جمیع کلمات منزلہ است چہ قرآن بیان صحف
وتوراة وزبور وانجیل واحوال اکثر انبیاء را ذکر کردہ پس کلمات او مصدق جمیع کلمات اسلاف انبیاء کتب واحوال امم سلف است پس باینجہة بر شما
تصدیق انحضرت ومتابعت او لازم وواجب چہ بتصدیق او تصدیق ہمہ اسلاف شما میشود و در حمل اہل کتابین بر اسلام میباشد **رابعہا** مراد از ایکلمات
وحی الہی جمیع کتب وصحف منزلہ وجمیع اوامر ونواہی واحکام شرایع واقوال وافعال است و در جمیع امور مذکورہ از عموما بمتابعت انحضرت کردہ و این عموم
اولے وآیہ حامل ہمہ آن است الامستثنی از عمومیة کل آنچہ از خصایص انحضرت بدلیل خارج میباشد در آن متابعة جایز نیست **تنبیہ** در اینجا واضح شد
کہ او مکلفین ہر عصر بر نبی عصر مقدم برامت میباشد چہ باو اول تکلیف میشود بایمان الہ وتوحید وتصدیق وبوحی واحکام شریعة الہ و **ایدا** آخر سورہ
بقرہ مصرح دیگرش میباشد امن الرسول بما انزل الیہ من ربہ والمومنون کل امن باللہ وملائکتہ وکتبہ ورسلہ لانفرق بین احد من رسلہ سوا

جواب اشکال چرا تکرار بلفظ رسول نبی امی کرد در این چہ فایدہ است

جواب اشکال چرا عدول از تکلم بغیبت کرد

جواب اشکال چرا عدول از خطاب بغیاب کرد

WWW.MAABLIB.COM

است را ثبوت نبوة هر نبی بطلب معاجز و صدور و ظهور آنها بر دست آن پیغمبر میشود و هر پیغمبر را در بدایت نبوة خود چگونه صحیح ثابت میشود که این گوینده
و آینده رحمانی خاص است نه شیطانی **جواب** بسه وجه **اول** قابلیة و عقل و فهم و بصارة و بصیرة هر پیغمبر بکمال درجه قبل نزول رسالت و وحی میباشد
پس خواندن باطل اول بایشان ممتاز باو میشود که اینگاه معقوله رحمانی هست نه شیطانی باطل **ثانی** معهذا هر نبی طلب مصدق از ملقی وحی میکند بطوریکه باطلب
مصدق از پیغمبر بشر میکنیم **پس** ملک اظهار خارق عادة بشر میکند که آن نبی هم قطعا میداند که این اعجاز باو از فعل الله تصدیق است **آیا** نمی بینی که موسی
در بدایت نبوة خود دیده که شجره ازندا و صدا یا موسی انی انا الله العزیز الحکیم شد و آن شجره مخضره یک لخته آتش از زیر تا بالای شاخهایش چون مشعل
روشن بود **و** از اندرخت آتشی بهیزم رسیده و فتیله آنرا در داده نزد عیال خود رسانید **ثالث** وقت نزول وحی الهی نزول نور اول بقلب پیغمبر رسیده
متنور گردیده پس کلام الهی با ومیرسد **تحت ثانی عشر** لعلکم تهتدون بمعنی لکی تهتدوا و تصیبوا الحق الذی لا خلاف و لا زوال الی ابدالآباد یعنی
ای کافه امم و بنی بشر متابعت پیغمبر امی محمد بن عبدالله در جمیع اوامر و نواهی کنید تا هدایة و رشد بیابید و بان میرسید صواب و حق را که خلاف و زوال
تا ابدالآباد ندارد و آن در آخرة ثواب و مقام جنت سرمدی میباشد

قوله تعالی وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ۝ وَقَطَّعْنَٰهُمُ اثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ اسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ اضْرِب بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ۝

ترجمه اینده **و** آیه یعنی و از قوم موسی گروهی است راه می نمایند خلق را بحق و بصدق و بحق و راستی و بعدل و گفتار و رفتار و کردار میکردند و در خلق و بریدیم ما
و جدا کردیم قوم موسی را یعنی از قوم موسی جدا کردیم دوازده سبط را که از اولاد اسحاق و یعقوب بودند یعنی دوازده قوم از دوازده اولاد و ذریة یعقوب **پس** از هر
قومی ازان دوازده قوم اسباط یک رئیسی و امیری بر هر یکی از قوم خود جدا جدا مقرر کردیم یا یک راسی و رئیسی از هر سبط با قوم خود مقرر باشد تا در مین این اقوام
اسباط نزاعی ناشی نشود **و** وحی کردیم بسوی موسی هنگامیکه آب خواستند موسی را قوم او یعنی هر قومی ازان دوازده اسباط وقتیکه درخواست آب گردید
و آنچه وحی شد بموسی اینست که بزن بعصای خود آن سنگ را که در سوادی تیه با تو بسخن آمد و کلام میکرد و موسی بعصای خود زد آن سنگ را پس شگافته و نمودار
شد ازان سنگ دوازده چشمه بعدد اسباط دوازده گانه و برای قوم هر سبطی یک چشمه جوشیده بمساوی و جای قرارگاه هر یکی جوی موافق کفایة آن قوم
جاری و ساری شد بدرستی و بتحقیق دانست هر یک طایفه ازان طوایف مردم اسباط جوی چشمه خود را و جای آب گیری و آب خوری خود را و سایه بان
گردانیدیم بر همه آن طوایف دوازده گانه ابر را و فرو فرستادیم برایشان از جانب سما هر صباح من را **و** او چون چیزی ترنجبین شیرین ذوق بوده **و**
فرو فرستادیم برایشان سلوی را **و** او نزد اکثر مرغی بریان برابر وزن حبه سماوی بوده و بعد ازان آن امر اباحة و اطلاق کردیم همه آن اقوام اثنا عشر را که بخورید
از پاکیزه‌های و الذ آنچیزها یکه بمحض عنایت و کرم خود بشما فرستادیم و دادیم و بعد ان بظلم بنی اسرائیل آن عطیه سماوی بریده و قطع شد و درباره آن میفرماید که
و آنها ظلم و ستم نکردند ما را ولکن بودند ایشان نافرمان و بنافرمانی بجانهای خود ستم کردند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** بدانکه
در هر مجلد ذکر شد که لفظ بر کل معاصرین پیغمبر و برپاره و طایفه بنی آدم و حیوانات هم و بر احاد اشخاص هم در لغت و شریعة اطلاق شد **اما اول**

پس بر تعهد و بر غیر

جواب سوال چگونه میشود ... اینکه ثابت و صحیح میشود که این گوینده رحمانی هست یا شیطانی

پس بر تبعه و بر غیر تبعه او که نه مستقل معلوم است **اما ثانی** چنانچه او هم واضح از این آیه شد و من قوم موسی امة یهدون بامر ناست **و** بر کلاب هم **و** بر تف
و اقسام حیوانات طیر و غیر طیر اطلاق است کقوله علیه السلام لولا الکلاب امة تسبح لامرت بقتل کلها **اما ثالث** بر احاد و کما قال تعالی ان ابراهیم کان امة
قانتا **و** قال ع فی عبد المطلب انه امة واحد فیحشر واحدها **و** الرجل المتفرد **کما فی النهایة** ذکره ابن الاثیر **سوال** چرا معاصرین مردم را بامت نامید
جواب در همین مجلد سابق بر این ذکر شد وجه تسمیه آن چه است ماخوذ از ام یام امیا بمعنی مقصود و مرجع و مقتدا میباشد **پس** در مانید و وجه بعض دانند
احدهما در مجمی رسول مقصود بهدایت همین خلق معاصرین میباشند **ثانیهما** مقصود مقتدا و مرجع خلق معاصرین پیغمبر بهنا و جمیع امور دین و دنیا میباشد
پس باین دو جهة خلق مکلفین را بامت نامیدند **بحث ثانی** عدل یعدل عدلا بمعنی میانه روی بغیر افراط و تفریط در اصل ماخوذ از عدل بمعنی وضع الشی
فی موضعه بغیر انحراف **بحث ثالث** و من قوم موسی امة یهدون بالحق و به یعدلون در وجه تنظیم آیه باما قبل **بدانکه** در آیات بالا ذکر قبایح و کفر و معاصی
قوم موسی عموما کرد **پس** در اینجا عود کردند که قوم موسی که اینها دو فرقه بودند **احدهما** قوم کفره و فسقه و ضاله و مضله و اینها بجهت آن مایوس از رحمت مکتوبه واسعه اله گردیدند
و اینها را خطی و نصیبی از خیر دنیا و دین نیست الی حین **ثانیهما** فرقه دیگر است از قوم موسی که اینها در ان زمان الی حین اهل حق و یقین بر دین حق و صدق بودند
و میباشند **و** خالق باعراض جواب بموسی داد وقت طلب و غفران عام را بفاسقانها الذین یتقون الخ یعنی رحمت مکتوبه بمتقیان امم بصفات مزبوره مذکوره
در آیه بالا تا اینجا **و** الحال این آیه در بیان آن میباشد **بحث رابع** در وجه تفسیر این آیه و من در اینجا تبعیضیه هست معنیش آنکه از امت موسی یکقطعه یکطایفه
هست که بر دین حق خود اینها باقی و ثابت از قدیم الی حین بودند راه نمائی و ارشاد بخلق بسوی دین حق ثابت میکنند و بسوی همان دین ثابت حق مردم را مایل
میسازند و دلالت میکنند **پس** بگروه و یک طایفه اهل حق را در اینجا اثبات کرد **و در خبر متواتر** نیز این یک فرقه حق ثابت هست **قال صلعم** افترقت
الیهود علی احدی و سبعین فرقة **و** افترقت النصاری علی اثنین و سبعین فرقة **و** ستفترق امتی علی ثلثة و سبعین فرقة کلها فی النار الا واحدة
منها الناجیة یعنی یهود متفرق شدند در بین خود بهفتاد و یک فرقه **و** نصاری متفرق شدند بهفتاد و دو فرقه **و** زود است من هم متفرق خواهند شد بهفتاد و سه فرقه **و** از
هر یکی از این سه اهل ملت کل فرقات ناری اند سوای یک فرقه از هر یکی از این سه امت یهود و نصاری و اسلام **و** این خبر بزیادتی آخر در **تفسیر در منثور**
باخراج ابو حاتم از حضرت علی ع آورده که قال افترقت بنو اسرائیل بعد موسی احدی و سبعین فرقة کلها فی النار الا فرقة **و** افترقت النصاری بعد عیسی
علی ثنتین و سبعین فرقة کلها فی النار الا فرقة **و** تفترق هذه الامة علی ثلث و سبعین فرقة کلها فی النار الا فرقة **فاما الیهود** فان الله
یقول و من قوم موسی امة یهدون بالحق و به یعدلون **و اما النصاری** فانه تعالی یقول منهم امة مقتصدة فهذه التی تنجو **و اما نحن** فیقول
و ممن خلقنا امة یهدون بالحق و به یعدلون فهذه التی تنجو من هذه الامة انتهی **اقول** بقضیه عقلیه هم قطعی هست که در هر مختلف فیه حق شی واحد
است و در وقع بیک طرف میباشد نه بطرف هر مدعی چه او محال است **تنبیه** هرگاه حقیه یکفرقه از امت موسی اثبات شد **پس** مراد از این فرقه حقه موسویه
آیا فرقه عصر موسویه خاص است **یا** عام از الوقت عصر بعصر الی حین قیام الاسلام موجود اند مراد است در ان دو قول دارند **اکثرهما** همین ثانی هست که قدیما
از عصر موسی دهر بدهر راسخ و ثابت بر حق بودند و از همان قوم در عهد نبوی داخل در دین اسلام شدند **و** همین مقتضای ظاهر همین آیات موسویه الی هذه
الآیه است **و اولهما** مختار جمعی که یک طایفه هادیه خاصه از امت موسویه هست که ایشان غیر عبده عجل و غیر طالبین رؤیه بر دین موسی باقی بودند و ماندند **و**
وقتیکه خالق اعراض کرد از اجابه دعای موسی بشمول کل بنی اسرائیل در رحمة مکتوبه مخصوصه بامت مرحومه بنی الرحمة **پس** برای تسکین و تسلی موسی دو امر عطا
شده **یکی** همین و من قوم موسی امة یهدون بالحق و به یعدلون **دیگر** یا موسی انی اخترتک لکلامی و جعلتک کلیما لنفسی موسی من بعد وصول این
بشارت خوشنود شدند **کره** هرگاه این ذکر شد **پس** در این قوم هادیه از امت موسویه کدام مراد و عینا اند مفسرین در آن خلاف دارند **قول او**
نزد جمعی **و در مجمع** از اصحاب امامیه و غیره هست این آیه مخصوص مسلمین این امت نازل شده چه اینها روایت کردند ان النبی لما قرأ و ممن خلقنا
امة یهدون بالحق و به یعدلون هذه لکم و قد اعطی الله قوم موسی مثلها یعنی پیغمبر وقت نزول و تلاوة این آیه فرمود که این آیه مخصوص
شما است بقوم موسی هم مثل این عطا شده **ایضا** از تفسیر ابی حمزه ثمالی و حکم بن ظهیر نقل کرده اند ترجمه او اینست که موسی بملاحظه الواح توراة عرض
کرد ای پروردگار من در الواح می بینم امتی خیر و بهترین امم است اخرجت للناس یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر چه آن امت از کل امم بر آورده شده
برای مردم وصف شان اینست که اینها امر بمعروف و نهی از منکر عموما در بین خود میکنند و بگردان این خبر امم امت مرا خالق فرمود این امت حمد است **و**

WWW.MAABLIB.COM

موسی عرض کرد که بیابم که امتی که آخر خلق میشود سابق بر همه داخل بجنت میشود و اندا امت من بگردان خالق فرمود او امت احمد است موسی عرض کرد که بیابم امتی را که کتاب منزل بر ایشان محفوظ در صدور شان میباشد و آن را بزبان تلاوت میکنند او را امت من بگردان خالق فرمود او امت احمد است موسی عرض کرد که بیابم امتی را تصدیق و ایمان بکتب اوایل و بکتاب آخر هم دارند و قتل دجال اعور دجال کذاب میکنند او را امت من بگردان خالق فرمود او امت احمد است موسی عرض کرد بیابم امتی را که اگر احدی از ایشان قصد نیکی کرد پس از قصد بعمل نیاورد برای او یک حسنه نوشته میشود و اگر عمل آورد امثال او ده دیگر برای او نوشته میشود و اگر هم بگناهی کرد و بعمل نیاورد هیچ برای او نوشته نمیشود و اگر بعمل آورد برای او یک گناه نوشته میشود او را امت من بگردان خالق فرمود که او امت احمد است موسی عرض کرد که بیابم امتی را که ایشان شافع عصاة خود باشند و بایشان شفاعت داده میشود او را امت من بگردان خالق فرمود که او امت احمد است موسی عرض کرد که پس مرا از این امت بگردان ابو حمزه فرمود که او تعالی در آن وقت بموسی عطا کرد دو چیز با حدی مثل و عطا کرد یکی آنکه قال تعالی یا موسی انی اصطفیتک علی الناس برسالاتی وبکلامی یعنی ای موسی ترا برگزیدم بر مردم بعطای رسالات و بکلام خودم که بنفسه بلا واسطه با تو هم کلام شدم دیگر قال تعالی ومن قوم موسی امة یهدون بالحق وبه یعدلون یعنی از قوم موسی یک طایفه هادی بحق و دال و ناصح بسوی آن میباشد فرضی موسی کل الرضاء انتهی پس موسی بسماع امید و بشارة نهایت راضی و خوشنود بان گردید و مثل این خبر بزیادتی اعاظم محدثین و مفسرین عامه کثیر منهم ثعلبی و بغوی و صاحب در منثور و غیرهم در ذیل آیه وکتبنا فی الالواح با سانید خود ثبت کرده اند و در این خبر ذکر فضل و خیریت این امت و خصایص ایشان مذکور است تبصره خصایص اصل خیر این امة هرگاه موسی فضل امت احمدی بر کل امم دید عرض کرد که چرا تفضیل دادی امت احمد را بر همه امم مروی طریحی و صاحب البحار از ابن عباس وغیره فرموده اند فقال الله تعالی فضلتهم لعشر خصال قال موسی وما تلک الخصال التی یعملونها حتی امر بنی اسرائیل یعملونها قال الله تعالی الصلوة والزکوة والصوم والحج والجهاد والجمعة والجماعة والقرآن والعلم والعاشوراء قال موسی یا رب وما العاشوراء قال تعالی البکاء والتباکی علی سبط محمد المصطفی والمرثیة والعزاء علی مصیبة ولد المصطفی یا موسی ما من عبد من عبیدی فی ذلک الزمان بکی او تباکی او تعزی علی ولد المصطفی الا وکانت له الجنة ثابتا فیها وما من عبد انفق من ماله فی محبة ابن بنت نبیه طعاما وغیر ذلک درهما او دینارا الا وبارکت له فی دار الدنیا الدرهم بسبعین درهما وکان معافا فی الجنة وغفرت له ذنوبه وعزتی وجلالی ما من رجل او امرأة سال دمع عینیه فی یوم عاشوراء وغیره قطرة واحدة الا وکتبت له اجر مائة شهید انتهی حاصل ترجمه آنکه موسی عرض کرد که آن خصال چیست تعالی فرمود که او خصال عشره هست ادای نماز یومیه ۲ زکوة ۳ صوم ۴ حج ۵ جهاد ۶ نماز جمعه ۷ ادای نماز بجماعت ۸ تلاوة قرآن ۹ تحصیل علم دین ۱۰ اقیام عاشوراء موسی عرض کرد عاشوراء چیست خدا فرمود گریستن و شبیه گریه کننده کردن خود بر سبط مظلوم پیغمبر آخر زمان و مرثیه خواندن و تعزیه گرفتن بر مصیبت فرزند آنحضرت است و او واجب الجنة میشود و هر که بمحبة خود با آنحضرت درهمی یا دیناری را صرف و خرج در انفاق آن نماید او را برکت هفتاد درهم در دنیا میدهم و عیش نعمات لانهایت در جنت میکنند و جمیع گناهان او را میامرزم قسم بعزت و جلالة خودم احدی نباشد که از چشم او قطره اشکی در روز عاشوراء و در غیر آن بمصیبت او بریزد مگر آنکه ثواب هفتاد شهید در راه خدا برای او مینویسم ثانی الوجوه این آیه آنکه مراد از این آیه قوم یهود یکه در عهد نبوی اسلام آوردند چون عبد الله ابن سلام و ابن صوریا و اصحاب ایشان و بسر اسید و کعب الاحبار و غیرهم که از یهود اسلام آوردند و همین قول اکثر متاخرین است اشکال بنابر این قول لفظ امة بر جم غفیر و کثیر اطلاق میشود و این مردم قلیل العدد بودند بر ایشان اطلاق امت چگونه جایز باشد جواب هر کس که مومن مخلص کامل باشد بر او اطلاق امت در لغت و قرآن و حدیث شده هر چند شخص واحد باشد چنانچه بر ان ابراهیم کان امة قانتا و بعبد المطلب انه کان امة وحده و بحشر وحده وارد شده معهذا در عهد نبوی تا آخر سلطنت بنی العباس و در سلطنت شاهان صفویه و غیرهم عصر بعصر بسیار اسلام آوردند باجتماع کل ایشان اطلاق امت کثیره میشود اشکال باطل است ثالث الوجوه مراد از این آیه طایفه موسویه هست که بعد موت موسی بنی اسرائیل ضلال متفرق ملل شدند و کافر گردیدند بکفر و بقتل انبیا و تبدیل و تحریف توراة و ترک شرایع آن الا یکطایفه ایشان بر دین حق موسی و شریعة او و بر اصل احکام توراة بغیر تحریف و بر مجی عیسی بنبوة و بمجی خاتم النبوة عصر بعصر باقی بودند تا در عهد عیسی تسلیم نبوة عیسی و در عهد محمد تصدیق قرآن و نبوة محمد کردند و مسلمان شدند خاص ایشان مراد اند و منکرین عیسی و محمد کفار اند ایشان داخل اصلا در این نیستند و قول ابو علی جبائی هست رابع الوجوه در معالم التنزیل بغوی و صاحب لباب التنزیل از کلبی و ضحاک و ربیع و غیرهم نقل کرده اند قالوا هم قوم خلف الصین باقصی الشرق علی نهر یسمی بنهر الاردن

سوال و جواب در میان خالق و موسی در تحقیق بهترین امت ۱۲

جواب اشکال امت بر جمع غفیر را میگویند و این مردم قلیل العدد بودند پس چگونه بر ایشان اطلاق شود ۱۲

فی اخر هم ارمل جار یقال لهم اوداف لیس لاحد منهم مال دون صاحبه یمطرون باللیل ویضحون بالنهار ویزرعون ولا یصل الیهم احد منا

ولا احد منهم الینا وهم علی دین الحق یعنی آن قوم حق وهادی بحق قومی خلف وعقب ملک چین باقصای مشرق برکنار نهری اسمش **اردن** ودر تفاسیر

دیگر نهر ریگ جاری نامش **اوداف** است ساکن میباشند نیست برای هیچ یکی از انها مالی غیر یک زوجه او شب بانها باران میبارد و چاشت انها برون

میباشد و بانها در شبانه روز زراعت تیار می شود و از ان میخورند **و** نمیرسد بسوی ایشان احدی از ما از زمین املاک **و** نیز نمی آید احدی از ایشان بسوی ما **و**

ایشان بر دین حق ثابت و عامل میباشند در **تفاسیر** امامیه هم همین مرویست بالتفصیل **در روض الجنان و مجمع البیان** احد وجوه این

نقل فرمود مما نصهم قوم من وراء الصین وبینهم وبین الصین وادٍ من الرمل جار لم یغیروا ولم یبدلوا عن ابن عباس **و** السدی **و** الضحاک **و**

عطاء **و** الکلبی **و** الربیع **و** ابن جریج **و** جماعة من التابعین یعنی آن قوم برحق و بر دین صحیح و ثابت الی حین ماوراء ملک چین ساکن میباشند و میان

ایشان و ملک چین میدان ریگ جاری حایل است و انها تغیر دین و آئین و کتاب رب العالمین اصلا نکرده **و** همین قوم راس عباس **و** ائمه تفسیر تابعین

قدما است **و** منجمله ایشان این اسماء مذکوره از ائمه تفسیر میباشند **و** همین مروی از امام محمد باقر علیه السلام است **اشکال** اگر انها از امت موسی قوم بنی اسرائیل

اند و همه ایشان ساکنین ملک و نواحی شام و نابلس اینها چگونه و کدام وقت و چرا از شام برآمده و خلف ملک چین بسر حد مشرق رسیدند **جواب** جمیع

سیوطی **و** ثعلبی **و** بغوی **و** خازن وغیرهم نقل کردند قال السدی **و** ابن جریج **و** جماعة من المفسرین ان بنی اسرائیل لما قتلوا انبیائهم بعد موسی وکفروا

وتفرقوا وکانوا اثنا عشر اسباطا تبرء سبط منهم مما صنعوا واعتذروا الله فسئلوه ان یفرقهم وبینهم عنهم ففتح الله لهم نفقا فی الارض فساروا

حتی خرجوا من وراء الصین فهم هناک حنفاء مسلمون یستقبلون قبلتنا الکعبة یعنی جماعتی از مفسرین گفتند که بنی اسرائیل بعد موت موسی کافر شدند

و قتل انبیاء خود کردند و متفرق بملل ضاله کثیره شدند **و** از دوازده سبط یک سبطی از اعمال و افعال و صنایع بیزاری خود نموده عذر بخدا آورد و التماس بخالق کردند

که ما را از همه اقوام این متفرق و بعید از مجاورة ایشان بگردان **پس** خالق مر ایشان را زمین شکافته راه باریکی دران یافته دران شگاف زمین آن

قوم سبط درآمده بهمان راه در بطن زمین رفتار کرده خارج از ملک برآمده و در آن ناحیه شرقی سکونت کردند و ایشان از عهد نبوی ما بر ملت خالصه اسلام

اند و بسوی قبله ما که کعبه است سجده نماز میکنند **سیوطی** و **صاحب اللباب** نیز از ابن جریج نقل کردند قال ابن عباس ساروا فی السرب سنة ونصفا

دواه انطوی یعنی بحسب درخواست انها خالق زمین در جائی از ملک شام شگافته دران فرود آمده وادی بسیط دیدند و دران راهی را برابر تا شام زیر زمین یافته

بان راه یک سال و نیم رفتار کردند تا خلف ملک چین از وادی برآمدند و سکونت کردند **و طبری** هم در تفسیر خود از ابن عباس این را روایت کرده **در در منثور**

از مقاتل در این زیاده کرده واستجاب الله لهم سربا فی الارض فدخلوا فیه **و** جعل معهم نهرا یجری **و** جعل لهم مصباحا من نور بین ایدیهم فساروا

فیه سنة ونصفا وذلک من بیت المقدس الی مجلسهم الذی فیه فاخرجهم الی ارض یجتمع فیها الهوام والبهایم والسباع مختلطین بها لیست فیها ذنوب

ولا معاص الخ یعنی دعاء آن قوم هادی مهدی خالق اجابت فرمود پس خالق در شگاف ارض برای ایشان راهی نمودار ساخت و با ایشان جوی آبی و پیش

پیش ایشان نوری چون چراغی میرفت پس ایشان بهمان راه تا یک سال و نیم از بیت المقدس تا انجائیکه الحال ساکن اند رفتار کردند و دران ارض الی الآن

جانوران گزنده چون مار و بهایم و درندگان با خلط و ملط کلی باهم وارند و در آن زمین اصلا گناهی و معصیتی بوقوع و بظهور نیامده بر دین اسلام اند قبله انها کعبه

میباشد **ایضا در منثور** از سدی در این آیه آورده قال بینکم وبینهم نهر من سهل من رمل یجری یعنی مابین شما و ما بین ایشان حایل نهر ریگ است

هست **ایضا در در منثور** از ابو حاتم از صفوان بن عمر نقل کرده وهم سبطان من اسباط بنی اسرائیل یوم الملحمة العظمی ینصرون الاسلام واهله

یعنی آن قوم مهدی و هادی بحق دو سبط از اسباط دوازده گانه اسرائیلند و در فساد عظیم بهم ایشان یاری و اعانة باسلام و با اهل آن میکنند **اقول** این یوم ملحمه

عظیمه یوم ظهور مهدی آخر الزمان و روز قتل دجال بطال کذاب میباشد **و** ملک جابلقا، بنواحی آخر شرقی زمین ملک مهدی آخر الزمان است تفصیل

نیز و احادیث اهل البیت است **چنانچه** در مجمع وغیره فرمود **و** روی اصحابنا انهم یخرجون مع القائم **و** ینصرونه در **رجعة بحار** و در **بصایر**

الدرجات صفار وغیران از کتب حدیث محدثین قمیین مفصل احادیث وارد اند که این دو سر حد شرقی و غربی ملک مهدی آخر الزمان است **و** در بعض

اخبار صریح است که آن بلاد منقسم و منسوب بهر یکی از اولاد امام مهدی علیه السلام و احوال اهل آن ملک همین طور است که شب تخم پاشی میکنند عصر درو و شام

همانرا میخورند **در در منثور** ایضا از شعبی روقال ان لله عبادا من وراء الاندلس کما بیننا وبین الاندلس لا یرون ان الله عصاه مخلوق و رضراه

WWW.MAABLIB.COM

الدر والیاقوت وجبالهم الذهب والفضة لا یزرعون ولا یحصدون ولا یعملون عملا لهم شجر علی ابوابهم لها اوراق عراض هی ثیابهم ولهم شجر علی

ابوابهم لها ثمر فنها یاکلون **و** مفصل تر از مجلدات **غایت المقصود** قرة عینی مولوی **سید علی حایری** لاهوری چه باب درضرض

بضو را مهمله و بدو ضاد معجمه بمعنے سنگریزه است کما فی الصراح پس معنیش آنکه سنگریزهای ملک ایشان مروارید است **و** کوههای ایشان طلا و نقره **و** اطلایفه دامنے

و دیوی **و** علمی ندارند که از ان سبب بخورند مر ایشانرا و رخنی هبر در های خانهای شان هست مر اندر ختانرا برگهای است عریض **و** طویل همان اوراق اشجار

لباس شان است **و** نیز درختے دیگر بر در و از های شان هست مر آن اشجار میوه هست که از یک درخت برگهایش بعوض لباس میپوشند **و** از درخت دیگر میوه از

میخورند و همین معاش شان است **اشکال** در وصول ایشان بصورة مذکوره تکلف است و لو سلمناه **پس** از انها بسوی ما احدی نمیرسد **و** از ما هم احدی بسوی ایشان

نمیرسد **پس** لابد ایشان تا الی حین یعنی بدون ممی عیسے و محمد بر یهودیة باقی باشند **و** شریعة موسے و توراة و احکام آن بمجی عیسے **و** بمجی خاتم الانبیا محمد علیهم السلم

بر دین منسوخ باقی باشند **و** بابد انی رسول الله الیکم جمیعا حکم دین موسے و عیسے زایل گردیده **پس** بقا بر دین منسوخ لا یجوز بل کفر است **پس** صنف

کفره مع بقائهم علی الیهودیة المنسوخة تا اینوقت یهدون بالحق وبه یعدلون چگونه شایع باشد **و اگر گفته شود** با نها خبر اسلام رسیده مسلمان شده اند میگوئیم

چونکه جم غفیر نقل کردند که بحر ریگستان ما بین ایشان **و** ما بین آبادی اینطرف حایل و مانع است لهذا احدی از جانبین بدیگر رسیده نمیتوانند **پس** غیر مکلف

میباشند و غیر مکلف ممدوح نمیباشد **و اگر بالفرض** خبرے رسیده و را اگر ترک کرده عمل بر یهودیت کردند **پس** کافر میباشند و کافر را وصف یهدون بالحق

کرده نمیشود **جواب الزامی** اگر قوم یاجوج و ماجوج عقلا بنی آدم اند **پس** با نها حجة و خبر اسلام رسیده **یا نه** **پس** بهر طور که با نها رسید با ینها هم حجة اله

و خبر اسلام رسید و الا جواب هم جواب ما **جواب بیانی** جم غفیر از تابعین مفسرین مزبورین الصدر منهم زمخشری **و** ثعلبی **و** نسفی و بغوی **و** امام رازی **و** نیشاپوری

و سیوطی و غیرهم نقل از انها کردند **قالوا** ذکر لنا ان جبرئیل ذهب بالنبی لیلة الاسراء به فکلمهم فقال لهم جبرئیل هل تعرفون من تکلمون قالوا لا قال

هذا محمد النبی الامی فامنوا به قالوا یا رسول الله ان موسی اوصانا من ادرک منکم احمد فلیقرء منی علیه السلام فرد رسول الله علیه السلام وسلم علی

قوم موسی **ثم** اقرأهم عشر سور من القران نزلت علیه بمکة **و** لم تکن نزلت فریضة غیر الصلوة **و** الزکوة **و** امرهم ان یقیموا مکانهم **و**

کانوا یسبتون فامرهم ان یجمعوا و یترکوا السبت یعنی ایشان گفتند که ما مذکور شد که جبرئیل پیغمبر را شب معراج بسوی آن قوم برد با ایشان کلام کرد **پس**

جبرئیل با ایشان گفت آیا شناسید که کیست شما را سلام میکند ایشان گفتند نشناسیم **جبرئیل** فرمود این همان محمد نبی امی موعود موسی و شما است **پس**

ایشان ایمان بآنحضرت آوردند **و** عرض کردند یا رسول الله موسے بما وصیت کرده است که هر کس از شما احمد محمود مرسل انبیا بد هر آئینه او را از من سلام برساند

او را **و** پیغمبر رد سلام موسے و با نقوم کرد **پس** ازان پیغمبر انها را اجزا ده سوره مبارکه از قرآن که در مکه نازل شده بودند **و** تا آنوقت فریضه غیر صلوة

و غیر زکوة نازل نشده بود **و** امر کرد ایشانرا که اقامت بمقام خود کنند **و** امر کرد ایشان را بترک روز شنبه **و** امر کرد بعوض آن بگیرند یوم الجمعه را **تنبیه**

اینواقعه را جمعی ضعیف شمرده اند کما قاله الرازی قال بعض المحققین ان هذا القول ضعیف **و** ما درینجا عبارة صاحب **لباب التنزیل** در ضعف

این نقل میکنیم انه قال هذه الحکایة ضعیفة من وجوه یعنی این حکایت ضعیف است بچند وجه **الاول** ان احدا منا لا یصل الیهم **و** اذا کان کذلک فمن

ذا الذی وصل خبرهم الینا حاصل هرگاه خبر ایشان نمیرسد پس خبر با نها چگونه میرسد **الوجه الثانی** قولهم ان جبرئیل ذهب بالنبی الیهم لیلة

الاسراء به و هذا لم یرد به نقل صحیح **و** لا رواه احد من ائمة الحدیث فلا یلتفت قول الاخباریین و القصاصین فی ذلک یعنی انچه نقل

کردند پیغمبر بلیلة الاسرا با نها تعلیم داده **و** این نقلے و روایتے صحیح از احدی از ائمه حدیث مروی نشده **پس** التفات بقول اخباریین **و** قصه گویان را

در شریعت نیست **الوجه الثالث** قولهم قد هبوا من الشام الی وراء الصین من نقب هذا تکلف ظاهر صریح **لا** یعتمد علی مثل هذا

الذهاب و لا ایاب العقلاء یعنی قول انها که قومی از ملک شام بجانب ملک چین المشرق رفتند از نقب مین این تکلفی صریح است **و** اهل عقل

این برذهاب و ایاب اعتمادی و اعتنائی ندارند و نمیکنند **الوجه الرابع** قولهم انهم بلغوا النبی السلام من موسی ورد النبی علی موسی و علی

قومه السلام **و** قد صح ان موسی قد لقی نبینا فی تلک الوقت فی مقام السدرة فوق السموات وسلم علی نبینا فذلک صیغة الصانعین علی

قبول هذا القول وجه رابع بعضے اینجا ایزاد کردند که بقول انها قوم از زبان موسے بنبی ما سلام رسانیدند و آنحضرت هم جواب سلام با نها و بموسے رد کرد

اینهم دلالة دارد بر وضع و اضعان برای قبولیة این قول **الوجه الخامس** قولهم اقرأهم عشر سور و قد نزلت علیه بمکة اکثر من ذلک **و**

جواب اشکال محکم بر نیچریه ۱۲ — حکایت وجه خبر اسلام بانقوم بیان — جواب از حکایات نبیان بیکار بیکار ۱۲ — بسبب شنیع نمیتوانند ۱۲

بیان اذکر محققین بر بطلان قول لیعقوم یهود ما وراء چین لغة الحین آنانسلم انکه ۱۲

ما فرضت الی ذلک الوقت فریضة الزکاة وهی نزلت وفرضت بالمدینة فکیف یامرهم بها قبل نزولها وفرضیتها و فی ایجاب الصلوة قبل المعراج خلاف مشهور فی الاصولیین یعنی قول ایشان که ده سوره منزله مکیه انها را خوانند و حال آنکه از ده سورة زیاده تا آن وقت نازل شده بود و زکوة در مدینه نازل شده نه در مکه پس چگونه قبل تنزیل وجوب زکوة بانها امر و اداء آن کرد **واما** در ایجاب صلوة یومیه پیش از قبل المعراج خلاف در علم کلام و اصول فقه مشهور است **ثم قال الخازن** والمحققون فاعلم اذا ثبت بما ذکرناه بطلان هذه الروایة فالمختار فی تفسیر هذه الایة انها **اما** ان تکون نزلت فی قوم کانوا متمسکین بدین موسی قبل التبدیل والتغییر ثم ماتوا علی ذلک **واما** ان تکون قد نزلت فیمن اسلم من الیهود علی عهد رسول الله فمنهم عبد الله ابن السلام وابن صوریا واخرابهما انتهی کلامهم یعنی پس از این خازن و محققین اینجا فرمودند هرگاه بطلان اینچنین روایة غیر مستنده باوله استعارضه آن ثابت شد **پس** مختار جمهور آنست که مفهوم این آیه دایر در دو وجه است **یا** مراد از این قوم یهدون قوم و یک طایفه از امت او است که بعد موسی متمسک دین حق صحیح موسی قبل از تبدیل و تحریف و عامل بران بوده مردند یا آنکه مراد قومی از موسویان است که در عهد رسول الله اسلام آورده بر ایمان صحیح مردند **و** مطابق همین صحاح و حسان احادیث اند ترک ظاهر قرآن و صحاح احادیث عدول بسوی تاویل رکیک **ضعف** از اوهن البیوت عنکبوت نیست

اقول همین بطرق امامیه از بنوی و ائمه اهل البیت علیهم السلم است چنانچه از صاحب مجمع بالاسنید **قال الصادق** علیه السلم المراد فی هذه الایة قوم موسی وهم اهل الاسلام **رواه** ابو المسعود العیاشی فی تفسیره **و** فی الصافی والنور وغیرهم **وایضا** بالما ذکر شد حدیث امیر المومنین ع در تفرقه یهود و نصاری و مسلمانان بفرقات **و در آخر** فاما الیهود فان الله یقول فیهم ومن قوم موسی امة الخ **واما** النصاری فان الله یقول منهم امة مقتصدة فهذه التی تنجو **واما نحن** فیقول وممن خلقنا امة یهدون بالحق وبه یعدلون فهذه التی تنجو من هذه الامة **واما انچه** در اخبار عامه مذکور شد که وراء چین بمشرق خلقی هست که معاش شان بلا اکتساب هست که شب باران میبارد و چاشت زراعت شان میروید و عصر درو کرده شب از ان حبوب زراعت میخورند و سنگریزهای ملک شان جواهرات **و** بر درهای خانهای شان درختی از ثمر است از ان میخورند تصریح و تفصیل آن در احادیث اهل البیت میباشد که آن ملک حضرت مهدی آخر الزمان ع است **و نام** دو بلد آن ملک جابلقا و جابرسا است ساکنین انها خاص شیعیان اهل بیت رسالة اند در انملک فسق و فجور و گناه و کفر نمیشود **و** ائمه ع بدفعات بعض بعض کاملین مخلصین اصحاب را باعجاز آن ملک و اهل آن نموده و انها دیدند مفصل ترتمام حالات امام مهدی آخر الزمان علیه السلم از مجلدات **غایة المقصود** قرة عینی مولوی **سید علی حایری** لاهوری دریابد **بحث خامس** ازهری گفته سبط بمعنی فرقه و طایفه متفرده لا یثنی ولا یجمع ولا یؤنث و گاهی جمع او کرده میشود چون اسباط **و** اشتقاقش از سبط یسبط سبطا و ان بمعنی شجره **و** واحد ان سبطة است **و** رجل سبط الشعر وامرأة سبطة وقد سبطة شعره سبوطة وهو الذی لا جعودة له فیه یعنی مردی و زنی راست و صاف موی بغیر جعده و راست **و** جعده خلاف سبطه مست است **و** رجل سبط الاصابع طویلها یعنی مردی انگشت دراز است **و** سبط الکف سمحا یعنی کف دست مستوی برابر باشد

در مجمع فرموده السبط کلام العرب خاصة الاولاد یعنی سبط در کلام عرب خاص اولاد میباشد **و** الصحیح الاسباط فی ولد اسحاق بمنزلة القبایل بین ولد اسماعیل فولد کل ولد من اولاد یعقوب سبط **و** کل ولد من اسماعیل قبیلة یعنی صحیح شده که اطلاق اسباط در اولاد اسحق بمنزله قبایل در اولاد اسماعیل هست **و** هر ولد یعقوب سبط **و** هر ولد اسماعیل قبیله هست **سوال** چرا باولاد یعقوب اسباط **و** باولاد اسماعیل قبایل نامیدند **جواب** شیخنا الطبرسی فرموده وانما سموا هؤلاء بالاسباط وهؤلاء بالقبایل لیفصل بین ولد اسماعیل **و** ولد اسحاق **و** معنی قبیله جماعة است لهذا شجره شاخ دار اطلاق میشود لهما قبایل کانه اسحاق **و** اسماعیل در واقع چون دو شجره ذات الاغصان میباشند **و** علماء **انساب** هم والد را بمنزله شجره و اولادش را چون شاخها در نسب قرار داده اند **در نهایة ابن اثیر** گفته السبط من الشعر المنبسط المسترسل **و** القطط الشدید الجعدة ای کان شعره بینهما **و** فیه الحسن والحسین سبط من الاسباط ای امة من الامم فی الخیر **و** الاسباط فی اولاد اسحق بن ابراهیم الخلیل بمنزلة القبایل فی ولد اسماعیل واحدهم سبط فهو واقع علی الامة والامة واقعة علیه **و** منه الحدیث الاخر الحسن والحسین سبطا رسول الله ص ای طایفتا رسول الله ای قطعتان وطایفتان منه **وقیل** الاسباط خاصة الاولاد **وقیل** اولاد الاولاد **وقیل** اولاد البنات تمت عبارة النهایة

بحث سادس قطع باب تفعیل متعدی جدا کردانیدن از قطع یقطع قطعا بمعنی بریدن و جدا کردن حقیقة باشد چون بریدن کرباس هم **و** بریدن درخت از بن **یا** مجازا باشد چون جدا کردن شئی از شئی خواه از جنس خود باشد چنانچه بز و گوسفند از رمه نوع خود علیحده کرده میشود خواه از

جواب سوال اسباط و قبایل چیست و چرا اولاد یعقوب را اسباط و اولاد اسماعیل را قبایل میگویند

WWW.MAABLIB.COM

جنس و نوع غیر چون رمه گوسفند را از گله اسپ و گاو جدا کردن باشد و قطعه طایفه و پاره از هر شئ از اموال میباشد و جمعش قطعات و قطع چون سدره و سدرات
بحث سابع در نصب اثنتی عشرة دو وجه اند **احدها** بنا بر حال از مفعول قطعناهم پس تقدیرش فرقناهم معدودین بهذا العدد باشد **ثانیها** بجهة مفعول
ثانی از قطعناهم چه قطعنا بمعنی جعلنا یا صیرنا میباشد **اشکال** اسباط جمع سبط مذکر است نه مؤنث پس اثنتی عشرة را چرا بتانیث آورد **جواب** نحاة دران
وجوه دارند **نزد فرا** گفت انما قال ذلک لانه تم ذکر بعده امما فذهب التانیث الی الامم یعنی بعد ان ذکر کرد امما را و تانیث بجهة امما آورده چه اصل امة مؤنث
است **ثم قال الفراء** ولو قال اثنی عشر جاز لاجل ان السبط مذکر یعنی و اگر بتذکیر هم اثنی عشر میفرمود جایز بود زیرا که لفظ سبط مذکر است **زجاج** گفت
باعتبار معنی بتانیث آورد زیرا که تقدیر اسباط فرقة و قطعة است **و** قول همین زمخشری **و** بیضاوی **و** ابو البقاء است **و قیل** یجوز ان الاسباط نعت
لموصوف محذوف و هو الفرقة **و ابو علی فارسی** گفته که نصب اسباط بتمیز نیست ولکن او بدل از اثنتی عشرة است **سعودی** گفته اسباط
بدل از اثنتی عشرة است و لهذا بجمع اسباط آورده **یا** ممیز له است علی ان کل واحدة من اثنتی عشرة قطعة اسباط لا سبط **اما نصب** امما علی الاول
بدل بعد بدل **او** نعت لاسباط **و** علی الثانی بدل من اسباطا **زمخشری** هم گفته امما بدل از اثنتی عشرة بمعنی و قطعناهم امما لان کل سبط کانت امة
عظیمة و جماعة کثیفة العدد **سوال** ما فوق العشرة تمیز مفرد میباشد و عشره و ما دون ان تمیز جمع میباشد و چرا اثنی عشر سبطا نفرمود **و** اینجا چرا اسباطا
بجمع آورد **جواب** ائمه نحاة آنکه در اینجا بمعنی قبیلة میباشد **و** تقدیرش **و** قطعناهم اثنتی عشرة قبیلة و کل قبیلة اسباط لا سبط فوضع اسباطا موضع
قبیلة **بحث ثامن** در وجه تفسیر قطعناهم اثنتی عشرة اسباطا امما **بدانکه** بلفظ صیرنا **و** فرقنا **و** بلفظ جعلنا بنی اسرائیل اثنتی عشرة قبیلة او فرقة
او قطعة جماعات و قبایل لیتمیز بعضهم عن بعض لئلا یتنازعوا فیما بینهم یعنی ناجدا جدا فرقه فرقه قبیله قبیله و طایفه طایفه و جماعة و جماعة کردانیدیم کل
بنی اسرائیل را چه ایشان انسال و احفاد و ذریات دوازده پسر یعقوب بن اسحاق بن خلیل الرحمان باهم مجتمع بودند تا هر قبیله از هر سبطی ممتاز ز سبط دیگر باشد
و هر قبیله از ایشان کثیر العدد بود بغرض آنکه من حیث الاجتماع همه انسال اسباط اثنا عشر باهم تشاجر و تنازع نکنند و کار ایشان در راه بجنگ جدال
و قتال باهم نرسد و نشود و برای انبیا خصوصا برای موسی تا اور العسر و تعذر در امر و نهی خاصة و بقبیله در تمیز لاحق نشود **تنبیه** و قطعناهم در قرائتی
بالتخفیف بلاد غام خونده شده **تذکره** خلاق عالم و بنی آدم لفظ اثنا عشر که در عدد جنت است نهایت پسندیده خالق است **و** اهل هندسه هم فقط از
ازواج همین دوازده را احسن در عدد شمرده اند **پس بدانکه** دوره و تنظیم دین و دنیا و عالم و ادوم بر اصول بر همین عدد اثنا عشر تا قیام قیامت منحصر
گذاشته **اما اول اصول دین** و اول و اقدم همه اصول همین دوازده حرف مرکب لا اله الا الله است **اما ثانی اصول دین** محمد رسول الله
و این ثانی اصول دین هم بدوازده حرف مرکب قرار داده شده است **پس** ازین دو کلمه شهادتین ثابت شد که دار مدار ایمان و حصول و ثبوت آن بعد
تصور و تصدیق قلبی و اقرار لسانی بر همین دوازده حرف منحصر شده **و اصل ثالث** خلافت هم علی خلیفة الله بر همین دوازده حرف مقرر شده
و حروف این اصول ثلثه همین منحصر است **اما اصول دیگر** که دار مدار دنیا و دوره آن نیز بر دوازده عدد بروج است **اول آن** بمصداق والسماء ذات
البروج باجماع اهل تفسیر و هیئة **و** هندسه آنکه دار مدار دوره کواکب سیاره منحصر بر همین بروج اثنا عشر است **و** بوجود اینها فصول اربعه در دنیا ناشی و حاصل میشوند
واسماء اینها ۱ حمل ۲ ثور ۳ جوزا ۴ سرطان ۵ اسد ۶ سنبله **و** همین بروج سته اوایل برای فصول ربیع و صیف اند ۷ میزان ۸ عقرب ۹ قوس
۱۰ جدی ۱۱ دلو ۱۲ حوت **و** همین بروج سته آخر برای خریف و شتا اند و باین بقا و آبادی دنیا تا قیمة است **و اصول دیگر** برای تنظیم عالم دوازده
ماه است و بدوره شمس و قمر در این بروج اثنا عشر زمان روز و شب حاصل و ظاهر میشود **پس** بدوره شمس و قمر از بدایة پیدایش دنیا تا فناء آن دوازده ماه معدود
میشوند چه سیر آفتاب در هر یکی از بروج دوازده گانه یک ماه یعنی سی روز تا قیمة میباشد **و** بنا ر شهور و مخصوص بسبب آن میگردد **اما سیر ماه** در هر یک
برج دو روز و ثلث روز میکند **و** بوجود آن ضیاء شب تاریک میشود **و** عدد حساب ایام و شهور و سنون بان شهور معلوم خلق شده تا قیمة منتفع و محتاج بآن
میشوند و میباشند چنانچه ان عدة الشهور عند الله اثنا عشر شهرا یوم خلق السموات والارض مصرح آن است **پس** ماههای سال نیز اثنا عشر میباشند
واسماء شهور دوازده گانه ۱ محرم ۲ صفر ۳ ربیع الاول ۴ ربیع الثانی ۵ جمادی الاول ۶ جمادی الثانی ۷ رجب ۸ شعبان ۹ رمضان ۱۰ شوال ۱۱
ذو القعده ۱۲ ذو الحجة میباشند **و تفصیل** از **منهاج السلامه** مولوی سید علی حایری دریاب **اصل دیگر** در امم سلف منهم است
موسی **و نقباء** را در ایشان نیز اثنا عشر مقرر کرد کما قال تعالی و لقد اخذنا میثاق بنی اسرائیل و بعثنا منهم اثنی عشر نقیبا **و نقیب** بمعنی امیر و خیل در کل امور

قوم میباشد

WWW.MAABLIB.COM

بیان اینکه حضرت خاتم النبیین ... علامت دوازده حجت برای دنیا و دین
... ۱۲۵۵

قوم میباشد پس باین ثابت شد که قرین است موسے ہم دوازده حکام و خیل خدا امور دینی و دنیائی اینها من الله مقرر گردیده بود و ایضا در بنی اسرائیل صرعر یحی
دوازده اسباط بودہ اند دوازده رئیس سبط از خود ایشان بوده باید و قطعناهم اثنتی عشرة اسباطا معین من الله گردیده تبصره بثبوت این اعداد اثنا عشر
در اشیاء مذکوره خالق تعالی بلسان خاتم الانبیاء و المرسلین عدد امامة برای تنظیم دین و دنیائی این امت تا قیمة دوازده مقرر کرد کما قال علیه السلام
الائمة اثنا عشر کلهم من قریش و فی آخر من بنی هاشم متفق علیه ائمه محدثین کل اہل اسلام ہست پس اول ائمه اثنا عشر عترة طاہره خیر البشر حضرت
علی ابن ابیطالب پس از و حضرت سبط اول امام حسن مجتبی پس از و سبط ثانی آنحضرت امام حسین شهید کربلا پس از و ولد امام حسین حضرت زین
العابدین و از زین سید السجاد پسرش حضرت امام باقر پس از و حضرت امام جعفر صادق پس از و حضرت امام موسے کاظم پس از و حضرت امام رضا پس
از و حضرت امام تقی پس از و حضرت امام نقی پس از و حضرت امام عسکری پس از و حضرت امام مهدی آخر الزمان علیهم الصلوة و السلام تا قیمة کسی بعد
دیگر امام مطهر مفروض الطاعة متولی جمیع امور دین و دنیا تا قیمة نمیباشد بوجود اینها قوام دین و دنیا این امت تا قیام قیامت میباشد اصبغ بن نباتہ
میگوید که از ابن عباس شنیدم قال رسول الله صلعم ذکر الله عبادة و ذکری عبادة و ذکر الائمة عبادة و الذی بعثنی بالحق و النبوة و جعلنی خیر البریة
ان وصیی لافضل الاوصیاء و انه لحجة الله علی عباده و خلیفته علی خلقه و من ولده الائمة الهداة بعدی بهم یحبس الله العذاب عن اهل الارض
و بهم یمسک السماء ان تقع علی الارض و بهم تمسك الجبال ان تمید بهم و بهم یسقی خلقه الغیث و بهم یخرج النبات اولئك اولیاء الله حقا
و خلفائی صدقا عدتهم عدة الشهور و هی اثنا عشر شهرا و عدتهم عدة نقباء موسی بن عمران ثم تلی هذه الایة و السماء ذات البروج ثم قال صلعم اتقسم یا ابن عباس
یقسم بالسماء ذات البروج یعنی به السماء و بروجها و قلت یا رسول الله فما ذاك قال صلعم السماء انا و اما البروج فالائمة بعدی اولهم علی و آخرهم
المهدی اجمعین علیهم السلام انتهی الحدیث اما خلاصه ترجمه پیغمبر صلعم فرمود که ذکر من عبادة است و ذکر علی عبادة است و ذکر ائمه عبادت است قسم بخدا
وصیئی من افضل جمیع اوصیاء سلف و خلف و او حجة خدا بر جمیع خلق است و از اولاد او ائمه ہدی بعد من میباشند بوجود اینها خدا عذاب بر اہل زمین نمیرساند
و بوجود اینها آسمانها قایم از افتادن بر ارض میباشند و باینها جبال بجاہائے خود از استاده اند و ببرکة اینها باران بخلق میدهد و اخراج نباتات و زراعات
از زمین میروید و اینها اولیاء خدا بحق خلفا بصدق اند و عدد ایشان بعدد دوازده ماه در سال بعدد نقباء بنی اسرائیل است پس این آیه و السماء
ذات البروج خوند که بروج اثنا عشر میباشد و فرمود ای ابن عباس تو گمان میکنی قسم باسم آسمان ذات البروج خدا بخورد بلکه آن سماء ذات البروج اثنا عشر
منم و آن بروج اثنا عشر ائمه اثنا عشر از عترة من اند اول ائمه علی و آخر ائمه مهدی آخر الزمان میباشد و در مطالب ابن طلحة شافعی زیاده بیان
بر این خواهی یافت در مودة القربی همدانی از شعبی او از عمر بن قیس بن عبد الله روایة کرد که با جماعتے بطور حلقه نزد ابن مسعود نشسته بودیم پس
ناگاه اعرابی داخل شده فقال ایکم عبد الله ابن مسعود فقال عبد الله انا قال هل حدثکم نبیکم کم یکون بعده من الخلفاء قال نعم اثنا عشر عدد نقباء بنی اسرائیل
ایضا شعبی از مسروق ہمین حدیث را نقل کرده نزد ابن مسعود بودیم و مصاحف را براو عارض میساختیم اذ قال فتی هل عهد الیکم نبیکم کم یکون من
بعده خلیفة قال عبد الله انك لحدیث السن و ان هذا شیء ما سئلنی احد قبلك نعم عهد الینا نبینا انه یکون بعده اثنا عشر خلیفة بعدد نقباء بنی اسرائیل
و اخطب خوارزم و ابراهیم حموینی این را باسانید ہم بزیادتی چون حدیث ابن عباس روایة کرده حاصل ہر دو روایة آخر آنکه آن اعرابی
گیست از شما ابن مسعود او گفت منم اعرابی گفت آیا پیغمبر با شما صحابه عهدے و پیمانه بسته که چند نفر بعد او خلفاء او در این امت تا قیمة میباشند ابن مسعود
گفت قبل از تو من احدی این سوال نکرده آری با ما عهد بسته که عدد خلفاء کل بعد من دوازده بعدد نقباء بنی اسرائیل میباشند تحقیق قاموس انبجس
بباء موحده تحتانیه بعد آن جیم معجمه از بجس یبجس بجسا و بجوسا متعدی و غیر متعدی هر دو میآید بمعنے جوشیدن آب کم کم میباشد و انبجاس و انفجار و انشقاق
و انفتاح متقارب اند در صحاح گفته بجست الماء فانبجس ای فجرته فانفجر بجس الماء بنفسه یبجس یتعدی و لا یتعدی در قاموس گفته بجس
الماء و الجراح یبجسه شقه و بجسه تبجیسا فجره فانبجس تحقیق عاشر و اوحینا الی موسی اذ استسقیه قومه این بیان حال اینها در وادی تیه است که
وقتیکه ایشان با موسے در سفر بوادی تیه رسیدند و مزار موسی ع در ہمان وادی تیه ہست و صاحب صایح عند مونه من السماء و ای نفس لا تموت
پس قوم موسے در آن وادی تیه رسیده که وادی بلا آب بود عطش بر قوم غلبه کرد خالق میفرماید که و ما وحی کردیم بسوئی موسے وقتیکه طلب سقائی و طلب آب
کرد قومش چه ایشان در آن وادی اصلا آبی نداشتند و عند الفحص ابدا آب نیافتند پس بغلبه عطش قریب بهلاکة رسیده طلب آب از موسے کردند و

WWW.MAABLIB.COM

گفتند که مارا بانیوادی بے آب وبلا معاش برای گشتن وہلاکۃ آوردی بما ہمہ آب وافر بدہ **بحث حادیعشر** ان اضرب بعصاک الحجر فانبجست منه
اثنتا عشرة عینا اینجملہ تا وظللنا موحی الیہ میباشد یعنی آنچہ ما وحی بموسے کردیم اینست اینکہ بزن بعصائے خود آن سنگ را کہ با تو درانیوادی کلام کرد **و** دینجا
عبارت بوجود قرینہ مقدر است ولما ضرب الحجر بامرنا فانبجست منه یعنی ہرگاہ موسے بعصائے خود زد آن سنگ معلوم را بامر ما پس منفجر شد از ان سنگ دوازده
چشمہ بعدد اسباط دوازده گانہ قوم بنی اسرائیل **و** از ہریک چشمہ یک جدول آب مخصوص بسوئی ہریک قوم سبطی جاری میشد **و** کل قوم موسے شش لکھ
آدم بود **و** معسکر اینہا بدور دوازده میل میشد **و** ہر سبطی مع قومہ یکجا یک طرف قرار میگرفتند **و** ہمین را در سورہ بقره ذکر فرموده **سوال** آیا ازین الحجر مراد
جنس است پس بلا تعیین بہر سنگے کہ بعصا میزد عیون ہویدا میشد ندپس بنابرین تاثیر اجرائی آب از ہر سنگ (خاص) از ضرب عصائے موسوی چہ اوا عجازش
بود یا این حجر خاصے ذوالشرف بذاتہ بود پس **آیا** حجر دنیائی بوده پس از کجا ئی بود یا حجر جنانی بود پس بموسے چگونہ وازکجا رسید **جواب** مفسرین
کلام اصل اینجا دو قول دارند **اولہما** ان حجر دنیائی بود پس اینہا دربین خود خلاف کردند **نزد جمعی** حجر جنسیت دارد پس بہر جا رسیده ہر حجر یرا کہ میزد
بتاثیر ضرب عصا بامر اللہ آب از دوازده چشمہ او بسوی ہر سبطے یکجدول آبی جاری میشد **نزد جمعی** آن حجر طوری بود کہ بران ہم کلام باخالق شده بود و از
کوہ طور با خود برداشتہ بود **و** لکن بکعب یعنی سینہ بلند سنگی بود **نزد جمعی** این ہمان سنگے بود کہ موسے درکنار وقت غسل لباس خود گذاشتہ و باد آن لباس را پرانده
بود و موسے از آب برآمده عریان ماند واز اتہام قومش خالق اورا بان تفرقہ مبرا گردانید **پس** باشاره جبرئیل آن سنگ را با خود برداشت و بہر مقام برای اجرا
و اظہار آب بعصا آنرا میزد **و بقولی** این حجرے از احجار فاضلہ بیت المقدس بود چہ قومش گفتند کہ ماچگونہ بملکی و وادی برویم کہ دران اصلا حجارتے موجود نیست
پس یک سنگی از فاضلہ بیت المقدس با خود موسے برداشت **و بقولی** آن سنگ نرمے خوش سنگے بنظر موسی خوش آمد آنرا با خود برداشت تا با وقاتی بکار آید +
ثانیہما آن سنگ جنانی بود **بقولی** جبرئیل از بہشت برآورده بموسے داد **و بقول جم غفیری** آن سنگ **و** آن عصا را آدم با خود از بہشت برآورده
وقت ہبوط از سما بسوئے الارض آدم وحوا، تعوذ کرده فرود آمدند **و** از آدم دست بدست انبیا بیکدیگر و دیعۃ سپرده تا بشعیب بنی تحویل شد **و** شعیب از صندوق
آن سنگ وعصا بموسے سپرد **و کان** ذلک الحجر ذراعا فی ذراع **و** العصاء من آس الجنۃ عشرة اذرع بذراع موسی یعنی حجر در طول وعرض ذراع در ذراع
و عصا از درخت آس جنت در طول ده ذراع بذراع موسے بود **در احادیث** اہلبیت نبوة است کہ آن سنگ و عصا موسے از خاتم الانبیا مع تحایف آخر
کل انبیا نزد ما ائمہ اہل بیت طہاره یکی بعد دیگر است **پس** آن عصا و سنگ را مہدی آخر الزمان در عصر خود با خود اجہار واظہار علانی میسازد **مرویست**
بنی اسرائیل روزے گفتند لو فقد موسی عصاه لمتنا عطشانا فاوحی اللہ الیہ لا تقرع الحجارة وکلمہا تطعك لعلہم یعتبرون **اگر** موسے را عصائش مفقود شد
پس البتہ ما خواہیم مرد تشنہ خالق وحی کرد باو من بعد بعصا نزده باش بلکہ بکلام از حجر آب خواستہ باش اطاعۃ تو حجر ہمیشہ خواہد کرد تا ایشان اعتبار کنند **سوال**
عقل قبول نمیکند کہ از حجر صلب طبیعۃ از جائے بجائے دیگر برداشتہ وگذاشتہ پس ممتنع ظہور عیون الماء واجرائی جداول از آنہا **و** آنچہ غیر معقول است غیر مقبول
است پس ظہور عیون از حجر موسے در مقام ہر منزل بعد وضع غیر جایز غیر معقول ولا مقبول وتصدیقش لا یعقل مجہول میکند **جواب** اینقول بعض طبیعیین لادین
است واو منکر از اجرار آب از حجر شده **و** ہمین الحال مذہب معاصرین نیچریہ مشہور شده چہ از بسیاری از معاجز موسویہ وغیره منکر شده **و** ما میگوئیم
کہ این استبعاد آیا از امتناع وعدم تمکن الہ بر اینحالۃ است **پس** آن از متکلمین اسلام واشراقیین باطل کرده اند چہ او سبحانہ بر جمیع مقدورات وممکنات قادر
است **و** اگر این استبعاد بالنسبۃ ظہور آب از حجر خاص است **و** اینہم باطل است زیراکہ تبدیل طبیعۃ وماہیۃ شئے بخالق قادر علی کل شئی ممکن است **و** ہر ممکن مقدور
خالق است **و** تخصیص قدرتہ علے بعض دون البعض تخصیص بلا مخصص نیز باطل است **بلی** اظہار چنین احوال خارق العادة **و** ہر خارق العادة
بالذات ممکن غیر محال ولا ممتنع بطلانش در کتب کلامیہ ببسط مبرہن است من شاء فلیرجع الی کتاب **نہایت المرام** للعلام الحلی رح **بس راغب اصفہانی**
وامام الحرمین **و** البیضاوی از متکلمین دراینجا میگویند ومن انکر امثال ہذه المعجزات فلغایۃ جہلہ باللہ وقلۃ تدبره فی عجائب صنعہ وغرائب فعلہ ثم فانہ لما
امکن ان یکون من الاحجار ما یخلق الشعر من حجر النورة **و** حجر ینفر من الخل کحجر باغض الخل فانہ لا یقبل الخل بل لا یقر الخل فی اناء ہذا الحجر وینحو عنہ ویلقیہ
وما یجذب الحدید کالمقناطیس وامثال ذلک مسلم عندہم ولما لم یمتنع ذلک فلم یمتنع ان یخلق اللہ حجرا یسخره طبیعتہ لجذب الماء من تحت الارض **و**
لجذب الہواء من الجوانب وتصییره ماء بقوة التبرید مع وجود جزئیۃ الطینۃ فی الحجر قبل ذلک التحویل ونحوه واذا ثبت ہذا فبطل انکار بعض اتباع
الطبیعیین والحمد للہ رب العالمین حاصل آنکہ ہرکہ انکار کند امثال این معجزات پس از جہۃ نہایۃ جہالۃ باللہ وقلت تدبر او در عجائب صنایع وغرائب خلایق

بحث حجر
جواب سوال سنگ آیا دنیائی بود یا جنانی
یعنی عصا نیز جنانی بود ۱۲
جواب اشکال بعض اهل طبیعیین و
از انکار وقوع عیون از حجر موسویہ ۱۲

ونعم نزهۃ الطبایع

WWW.MAABLIB.COM

سمه وخواص وطبایع اشیاء چه هرگاه نزد شما مسلم است که از احجار بعضی هست که میتراشد موسی بدنرا چون حجر توراة واز بعض احجار است که نفرة از سرکه دارد چنانچه اگر آن
سنگ با عفص النخل جامی ذهرقی باشد وسرکه را میگیرد داخل الفا او ودفع او از خود میکند وقبول صلابت میکند و همچنین حجر الحدید را که جذب بسوی خود آهن را میکند
چون مقناطیس وامثال اینها اقسام احجار را آخر آفریده واین مسلم نزد اینها است وهرگاه این ممتنع نیست پس چگونه ممتنع باشد تخلیق حجری که مسخر طبیعة
او برای جذب آب از تحت ارض باشد یا برای جذب هوا از جوانب اربعه تحت سنگ تا آب بگرداند از آنجمله ایجاد قوة بتبریدیه مع وجود جزئیت طینیة
در انجر قبل تحویل هوا بها ریباشد وهرگاه این ثابت شد پس انکار بعض اهل طبیعیین واستبعاد او از چنین معاجز باطل محض است لا یلتفت العقلاء و اهل
الادیان الذی ثبت لهم نبوة نبی بالبراهین القطعیة العقلیة وشاهد و معاجز الکثیرة مطابقة للحقیقة الواقعیة والحقیة الصادقة | **اشکال** انبجاس
جوشیدن آب بقلة کم و انفجار جوشیدن وبر آمدن آب بکثرة است و در سوره بقره فانفجرت منه اثنتا عشرة عینا گفته پس جمع این چگونه جایز باشد
جواب اول بدانکه نزد جمعی از اهل لغة انبجاس و انفجار و انشقاق و انفتاح بمعنی شگافتن شاخص میباشد خواه زمین باشد خواه سنگ و جریان
وظهور آب از آن شگاف امری دیگر بمقدار شگاف آب از آن بر میآید چنانچه واحدی در وسیط گفته بجس الماء وانبجس اذا انفجر عند اهل اللغة میباشد
پس بنابر این اشکال فی الاصالة زایل شد چه هر دو لفظ انبجاس و انفجار متحد المعنی والمال اند **جواب ثانی** بنابر معنی انبجاس قلة و انفجار جریان الماء بکثرة
میباشد پس جمع این آسهل است چه در ابتدا ظهور آب قلیل بود از آن کثیر شده میشود و همین فرق منقول از ابی عمرو بن العلاء رشد علی التقدیرین منافی و معارضه بین
الآیتین نیست والله اعلم **بحث تاسع عشر** قد علم کل اناس مشربهم **وهب منبه** گفته که موسی نزد حجر بقرعه هر عینی برای هر سبطی مقر میکرد و بسمت
آن سبط جدول جاری می شد **اما لفظ اناس** بضمه اول اسم جمع بغیر تکسیر چون رجال و ثناء ضمه آن بدل از کسره است چنانچه در شکاری و مخاری ابل
از فتحه است **قال الزمخشری** یعنی هر یک فرقه و قوم سبطی بطور قطع میدانست جوی و جای آب گرفتنی خود را عینا از آن جداول عیون اثنا عشر و هر جوی
از چشمه مخصوص بسوی قوم سبطی جاری میشد هر قدر که برای شرب قوم و دواب آنها در هر شب و روز مطلوب و بکار شان بود و وقت ارتحال آب از عیون الحجر
خشک میشد و وقت طلب در این معسکر آب هر یکی از عیون جاری میشد **سؤال** این اسباط اثنا عشر از یک پدر و از یک ملت موسی بر دین واحد بودند
چرا برای هر یکی از ایشان جداول از عیون اثنا عشر بالانفراد جاری و ساری می شد و در اتحاد نسبی و قومی و اتحاد ملتی منازعه و مشاجره نمیشود **جواب**
چونکه طبیعة قوم بنی اسرائیل جهل مرکب بود و در کثرة لکها آدم از صغار و کبار مردان و زنان مع بهایم و کثرة دواب هر یکی از ایشان بود اگر یک چشمه یک جوی
برای ایشان ظاهر و جاری میشد البته موجب جنگ و جدل و نزاع در بین اینها هر وقت ناشی می شد زیرا که از یک مشرب کل است مع کثرة بهایم هر وقت آب
گرفتن و حیوانات داد میشد و بالانفراد هر یکی ماده فساد و نزاع زایل شد **بحث ثالث عشر** وظللنا علیهم باب تفعیل بمعنی سایه افگندن از ظل یظل ظلا
و اما ظل و فیء هر دو بیک معنی مایه اند یا متفرق المعنی و آن و منشاء هر یکی از اینها چیست **جواب** در حقیقة بین اهل لغة هم خلاف دارند نزد بعضی
ظل و فیء هر دو بمعنی سایه اند کما **قال ابن قتیبه** ذهب الناس الی ان الظل والفیء بمعنی واحد ولیس کذلک بل الظل یکون غداة وعشیة والفیء
لا یکون الا بعد الزوال فلا یقال لما قبل الزوال فیء وانما سمی بعد الزوال فیئا لانه ظل فاء من جانب المغرب الی جانب المشرق والفیء الرجوع یعنی
ابن قتیبه گفت مذهب مردم آنست که ظل و فیء یک معنی اند همچنین نیست بلکه ظل عبارة است از آن سایه که صبح و شام بخار آفتاب در عالم ممدود می باشد
اما فیء او عبارتست از آن سایه که بعد زوال ناشی و ظاهر بسمت شرقی میشود پس آنچه از زوال بسمت غربی میباشد بر او فیء اطلاق نمیشود و تسمیه بفیء بآنچه
بعد زوال حاصل میشود بجهة آنکه از جانب غرب بر میگردد بجانب مشرق اما فیء او بمعنی رجوع میباشد **و قال ابن السکیت** الظل من الطلوع الی الزوال
والفیء من الزوال الی الغروب یعنی ابن سکیت گفت ظل سایه ایست که از ابتداء طلوع شمس تا زوال **اما فیء** او سایه ایست از ابتداء زوال شمس تا غروب **و قال
ثعلب** الظل للشجرة وغیرها بالغداة والفیء بالعشی نزد ثعلب ظل برای شجرة و هر درخت سایه دار و غیر آن بعد صبح میباشد و فیء بعد عشاء شب میباشد
و قال رؤبة بن العجاج کلما کانت علیه الشمس فزالت عنه فهو ظل و فیء و ما لم یکن علیه الشمس فهو ظل و من هنا قیل الشمس تنسخ الظل والفیء
ینسخ الشمس یعنی رؤبه گفت بر همه آنچه آفتاب تابد پس از زوال او ظل و فیء معا اطلاق می شود و بر آنچه آفتاب نتابد او خاص ظل است و از اینجا گفته میشود
که آفتاب نسخ ظل و فیء نسخ شمس میکند و مظلل بمعنی ظل انداز سایه بان و آنچه سایبان کرده شود **بحث رابع عشر** غمام و غمایم جمع غیم بمعنی ابر غلیظ و
سحاب و غیم هر دو بمعنی واحد ابر اند اما غیم ابر را نامیدند چه باد پوشیده میشود آفتاب و از اینجا کرب و اندوه و حزن را غم و غمة نامیدند که دل ... ...

سورة الاعراف
اسباطا اثنا عشر یک من سبط ... از جداول بالانفراد جاری میشد ۱۲
اشکال جمع انبجاس و انفجار یعنی قلیل و کثیر ...
فانبجست و انفجرت ... صحیح میشود

میپوشانند چنانچه ابر غلیظ آفتاب را میپوشاند **در مصباح** گفته غمّ الشیٔ غمّا من باب قتل بمعنی غطاه **و** منه قیل للحزن غم لانه یغطی السرور والعقل والحلم وهو فی غمّة ای حیرة ولبس **و** الجمع غمم وغمام مثل عرفه وعرف غمّ الیوم والسّماء غمّا **و** غمّ الهلال ای سُتِر الهلال بالسّحاب از سحب یسحب سحبًا **ف** سحُب وسحائب جمع اوست **و** برای آن ابر را سحاب نامیدند چه او باد کشیده می شود از یک طرف بطرف دیگر **کما فی المصباح** والسحاب معروف سمّی بذلک لانسحابه فی الهواء **و** الواحدة سحابة **و** الجمع سُحُب بضمتین **و** هر دو بمعنی ابر اند **اما فرق** اینست که سحاب بر رقیق وگاه بر غلیظ **و** غیم خاص ابر غلیظ پوشنده قرص شمس را اطلاق می شود **و** اصل غیم عطار **و** اصل سحاب جرّار است **بحث خامس عشر** وظلّلنا علیهم الغمام این جمله مستانفه است جمله ما قبل از وحی آنچه بود تمام شد **و بقولی** اینعطف بر اوحینا است یعنی بنی اسرائیل وقتیکه در وادی تیه رسیدند بموسی گفتند در دشتی مارا انداختی تمام روز در آفتاب می سوزیم وشب روشنی چراغ نداریم ولباس ما چرک وکهنه میشود صورة تبدیل وتغسیل وتجدید آن نیست بازارے نیست که غذا بگیریم وبخوریم خالق بکمال رحمة آب انهار از سنگ هر جائے داد **و** ابر را روزانه برای کل معسکر بنی اسرائیل فرستاد در روزانه بر انها سایه افکن بود وذکرش خالق اینجا میفرماید ما سایه وظل ممدد بر سر ایشان در وادی تیه مقرر کردیم تا از تابش آفتاب روزانه محفوظ وبآرام باشند **و** شبانه عمود وستون آتشی میفرستاد تا دم صبح برائے انها روشنی وضیا آن رفتار میکردند ولباس انها کهنه وچرکین نمی شد **و** برای انها بلا محنت غذائے من وسلوی هر یوم میفرستاد **قال فی الکشاف** وذلک فی التیه سخّر الله لهم السّحاب یسیر بسیرهم یظلهم من الشمس وینزل باللیل عمود من نار یسیرون فی ضوئه وثیابهم لا تتسخ ولا تبلی وینزل علیهم المن والسّلوی **بحث سادس عشر** المن بالا وغام ماخوذ از منّ یمنّ منّا ومنّ بمعنے چیزے حلو وشیرین وگوارا بود که خالق بازال آن نامش من نهاده وبان بر انها منت گذاشته وبوجوه اهل لغت وتفسیر خواهد آمد **اما سلوی** بوزن فعلی اسم جمع یا جنس است **در قاموس** گفته طائر واحدته سلواة **و** در اصل از سلی یسلو سلوًا وسلوانًا **در صحاح** گفته سلوت عنه سلوًا **و** سلیت عنه بالکسر سلیًّا مثله **و** السلوی طائر **قال الاخفش** لم اسمع له بواحد **و** یشبه ان یکون واحده سلوی **و** السلوی العسل **و** قال لذ من السّلوی **در مصباح** گفته والسّلوی فعلی طائر نحو الحمامة وهو اطول ساقا وعنقا منها **و** لونه شبیه بلون السمانی سریع الحرکة **و** یقع السلوی علی الواحد والجمع قال الاخفش یعنی اخفش سلوی بمعنے شهد بلکه لذیذتر از سلوی است **و** نزد صاحب مصباح سلوی بوزن فعلی جانوری است در جثه مثل کبوتر **و** سلوی طویل تر در پای وگردن است از کبوتر **و** صورة ولون ورنگ او بلون سمانی سریع الحرکة میباشد **و** اطلاق سلوی بر واحد وجمع معا نزد اخفش میشود **بحث سابع عشر** در وجه تفسیر وانزلنا علیهم المن والسلوی **نزد** جمعی اینعطف بر وظللنا است **نزد** بعضے استیناف جمله بعد جمله است یعنی ما فرستادیم بر بنی اسرائیل جنس من وجنس سلوی را برای غذا ایشان در وادی تیه **اما** از جنت آخرة **یا** از دنیا از ما بین ارض وسما من این شاء ومن حیث شاء فرستاده **ثانی** مشهور بین المفسرین است **در نبوة بحار** در وادی تیه آنچه خالق بلطف عام خود انعام واکرام کرد بنی اسرائیل **و** ذلک انهم قالوا لموسی فی التیه اهلکتنا واخرجتنا من العمران والبنیان الی مفازة لا ظل فیها ولا کن فانزل الله تعالی علیهم غماما ابیض رقیقا ولیس بغمام المطر ارق واطیب وابرد منه فاظلهم وکان یسیر معهم اذا ساروا ویدوم علیهم من فوقهم اذا نزلوا فذلک قوله تعالی وظللنا علیکم الغمام یعنی فی التیه تقیکم من حر الشمس **و منها** انه جعل لهم عمودا من نور یضیئ لهم باللیل اذا لم یکن ضوء القمر فقال هذا الظل والنور قد حصل فاین الطعام فانزل الله علیهم المن والسلوی **و اختلفوا** فقال مجاهد هو شیٔ کالصمغ کان یقع علی الاشجار وطعمه کالشهد **وقال الضحاک** هو الترنجبین **و** هو قول جماعة منهم الزمخشری واتباعه المتاخرین **وقال الوهب** هو الخبز الرقیق **وقال السدی** هو عسل کان یقع علی الشجر من اللیل فیاکلون منه **وقال عکرمه** هو شیٔ انزله الله تعالی علیهم مثل الرب الغلیظ **وقال الزجاج** جملة المن ما یمن الله به مما لا تعب فیه ولا نصب کقول النبی الکماة من المن وماؤها شفاء للعین **و** قالوا وکان ینزل علیهم هذا المن علی اشجارهم مثل الثلج لکل انسان لکل انسان صاع منهم کل لیلة **فقالوا** یا موسی قتلنا هذا المن حلاوة فادع لنا ربک یطعمنا اللحم فدعی موسی فانزل الله علیهم السّلوی حاصل ترجمه آنکه قوم اسرائیلی بموسے گفتند در وادی آوردی هلاک ساختی ما را ودیر آوردی ما را از آبادی بلاد بسوی وادیکه دران نه حجر سیت ونه شجری تا سایه افگند بر ما پس خداوند فرستاد برای سایه ایشان ابر باریک رقیق را پاکیزه وسرد تر از ابر باران بود وبر ایشان سایه افکن در سیر وقعود وقیام انها بر بالای سر انها بود که حفظ ایشان از حرارة وتابش آفتاب میکرد **و** انها گفتند اینست شبهائے تاریک چراغی **پس** خالق کریم ستون وعمود نوری روشنی ده در شب برای انها هر شب میفرستاد وضیاء او چون ضیاء ماه چهارده بود **و** انها گفتند اینست آب **و** اینست سایه **و** اینست روشنی **اما** طعام وغذا ما کجا است خالق بر انها هر یوم من وسلوی میفرستاد **اما**

در حقیقت من

جنت میا میا یا دنیا از انبیاء ... من وسلوی از

در بیان وجوه من وسلوی که چه بود

WWW.MAABLIB.COM

درحقیقة من که چیست خلاف کردند **نزد مجاهد** من چون صمغی بود که بر اوراق اشجار شب بسته میشد ولذة او چون لذة شهد بود **نزد ضحاک** من ترنجبین بود و همین قول زمخشری واکثر متاخرین است **اقول** اگر شبیه ترنجبین در حلاوة بود عیب ندارد **واگر** عین ترنجبین بود او غذا نیست بل اودیۀ ملین است و باینها باید من شئے باشد که دران غذائیت بلا تلیین و بلا اسهال باشد چه ترنجبین بخلاف اینحالة است طبعاً **نزد وهب بن منبه** من رقیقی باریکی بود **اقول** آن نان از چه قسم آرد بود او مجهول و غیر مذکور است **نزد سدی** او عسل بود که بر اشجار آنوادی شب میبارید صبح اینها میخوردند **نزد عکرمه** او چون رُبّ غلیظی بود بر اوراق اشجار و احجار شب میبارید **نزد زجاج** جمله من از آنچیزهاست که بار سال آن بر ایشان منت گذاشته که دران تعب و نصب و رنج و ضرر نبود و چون قول پیمبر که کماة از من است **و** آبش شفا برای عیون است **ومن** در لغت سماروغ در نواهی هندوستان منهانهی کوه خود میروید و آب آن شفائی برای عیون است چنانچه در حدیث صاحب **مخزن الادویه** هم در خواص همین مع التفصیل نوشته است **نزد جمعی** من مثل برف سفید شب بر اشجار نازل میشد **و** برای هر انسانی از ایشان بوزن یک صاع معین بود و میبر دو هر یکے میخوردند **قوم** بموسے گفت که ما بسبب این حلاوت من بار گشت از خدا برای ما گوشت بخواه **قال المجلسی** رحمه الله فاختلفوا فیه **فقال** ابن عباس واکثر الناس هو طائر یشبه السمانی **وقال** ابو العالیة ومقاتل هو طیر حمر بعث الله سبحانه فمطرت السمانی علیهم فی عرض میل وقدر طول رمح فی السماء بعضها علی بعض **وکانت** السماء تمطر علیهم ذلک **وقیل** کانت طیراً مثل فراخ الحمام طیباً وسمناً قد تمعط ریشها وزغبها فکانت الریح تأتی بها الیهم فیصبحون وهو فی معسکرهم **وقیل** انها طیر تکون بالهند اکبر من العصفور **وقال** عکرمه هی طیر کانت تاتیهم فتستر سل لهم فیاخذونها بایدیهم **وقیل** هو العسل بلغة کنانة فالذی نزل علیهم المن والسلوی فیاخذ کل واحد منهما مایکفیه یوماً ولیلة اذا کان یوم الجمعة اخذ ما یکفیه یومین لانه لم ینزل علیهم یوم السبت یعنی در حقیقت سلوی هم خلاف کردند **نزد ابن عباس** او جانورے شبیه سمانی در جثه و لون بود **نزد ابو العالیه** ومقاتل و طیری سرخ رنگ بود و از آسمان میبارید برای ایشان در مسافة عرض یک میل و در بلندی یک نیزه بعضے بر بعضے میافتادند **نزد بعضی** جانوری بود مثل بچهاے کبوتر پاکیزه و چرب پرهاے و مویهاے زرد برآورده پس باد جنوب اینهارا اجتماعاً میاوردند صبح در معسکر اینها میانداخت **نزد بعضی** نوع پرنده میآمدیکدفعه در معسکر بکثرة داخل شده هر یکی بدستهای خود میگرفت اینهارا بقدر کفایة **نزد عکرمه** این سلوی جانوریست در هند بزرگتر از گنجشک **نزد بعضی** سلوی بلغة کنانه عسل است و بار سال و انزال شد هر یکے از قوم از من وسلوی مقدار کفایة یک روز و شب میگرفت **و** بروز جمعه کفائی دو روز میگرفت چه بیوم سبت برای ایشان نازل نمیشد **اقول** نزد اکثر مفسرین خاصه و عامه بل همان اشهر اخبار و اظهر صحاح حسان است که آن جانور سمانی بضمه اول و فتح نون مع الف مقصوره در آخر علی قول بکسر نون مع الیاء بقول دیگر او مرغیست که آنرا سلوی نیز میگویند **و** بهندی بٹیر مینامند **وسلوی** بفتح اول و سوم مع الف مقصوره نام مرغیکه آنرا سمانی نیز میگویند **و** بفارسی آنرا **بُودنه** **و** بهندی **بٹیر** میگویند کما فی المنتخب والغیاث **تنبیه** ازین من وسلوی حاصل اصل **اشکال** من و سلوی مختلف فیهما اند جمع **یا** صحة بعض دون البعض ممتنع میباشد **جواب** در اعتقاد مجی اند و چیز بانهاحاصل شده و تفصیل اینها بر ما واجب نیست **اما** جایز و ممکن جمیع اختلاف بانکه او تعم جنس طیر و انواع من در مختلف الایام بایشان فرستاده اشکال عاید نمیشود و ثم الله اعلم **فقال المجلسی** رحمه الله ثم اختلفوا فی ذلک الحجر ما هو فقال ابن عباس کان حجراً خفیفاً مربعاً مثل رأس الرجل امران یحمله فکان یضع فی مخلاته فاذا احتاجوا الی الماء القاه وضربه بعصاه سقتهم **وقال** ابو روق کان الحجر من الکذان وهو حجارة رخوة کالمدر کان فیه اثنتی عشر حفرة ینبع من کل حفرة عین ماء عذب فیاخذ و منه فاذا فرغوا ضربه بعصاه فیمسک الماء وکان یسقی کل یوم ستمائة الف **فقالوا** فی التیه یا موسی من این لنا اللباس فجدد الله لهم ثیابهم التی کانت علی ابدانهم لا تتسخ ولا تتبدل علی کرور الایام و مرور الاعوام الا جدة وطراوة ولا تخلق ولا تبلی وتنموا علی صبیانهم کما ینمون انتهی کلامه اعلی الله مقامه فی علیین یعنے در حجر موسی هم خلاف کردند که چگونه بود **نزد ابن عباس** سنگ خفیفی مربع مثل سر آدمی بود بامر الهی آنرا مخلاب بر داشته میگرداشت وقت حاجة آنرا برآورده بر زمین نهاده بضرب عصا آب ازان جاری میشد و وقت ارتحال بضرب عصا ابش حبس میشد **نزد ابو روق** او حجر کذان حجر نرم کلوخ ریگ **و** دران دوازده حفره بودند **و** از هر حفره چشمه بضرب عصا جاری میشد و شش لک آدم را هر شب و روز قطع نظر از مراکب و بهایم از انحجر سیراب میشد **پس** از حصول این اشیا بموسی گفتند که لباس ما کهنه و چرک اگر شد تغسیل و تجدید و تبدیل آن چگونه میشود موسی گفت بایشان چرکین و کهنه نخواهد شد **پس** البسه ملبوسه شان بر ابدان اینها بکرور ایام و بمرور اعوام هرگز چرکین و کهنه نمیشد بل یوم فیوم طراوة و صفائی اینها تازه و زیاده میشد چنانچه بر اطفال شان نمو میکرد

انها یوم فیوم زیاده می شود **بحث ثامن عشر** کلوا من طیبت ما رزقناکم در اینجا تقدیر وقلنا کلوا الخ یعنی وگفتیم ما مر ایشان را بخورید از لذید پاکیزه اشیائیکه ما روزی داده ایم مرشما را **و** این لفظ کلوا امر اباحة و اجازة است در اکل طیبات مرزوقه الهیه نه امر واجب با کل آن **و تقولی** هر گاه بنی اسرائیل با کل من وسلوی تنگ آمدند بموسی گفتند مارا حالا از اقسام و اجناس حبوبات و بقولات و خضراوات بده چنانچه در سوره بقره از انها حکایة کرده واذ قلتم یموسی لن نصبر علی طعام واحد فادع لنا ربک یخرج لنا مما تنبت الارض من بقلها وقثائها وفومها وعدسها وبصلها قال اتستبدلون الذی هو ادنی بالذی هو خیر اهبطوا مصرا فان لکم ما سألتم حاصل ترجمه آنکه قوم بموسی گفت که ما صبر و تحمل و حبس نفس خود بر طعام واحد نمیکنیم پس بخواه برای ما از خدای خود برارد و برویاند برای ما از زمین خاص بقولات و سبزیات آن و خیار و ترها را و سیر و عدس و پیاز را موسی در جواب شان فرمود آیا تبدیل طعمه بهتر میخواهید با دنی بروید بمصر در انجا مرشما را مسؤل شما حاصل خواهد شد **چونکه** اکثر و اغلب مطعومات و ماکولات بنی اسرائیل همین اقسام بقولات و خضراوات و حبوبات که بران تولد یافته بودند خاصیة و خواهش بنی آدم و رغبة اتم و ادوم بهمان اغذیه و اطعمه میشود که نطفهای انها از ان متولد و منعقد شده و با کل آن زندگی کرده **لهذا** طبایع بنی اسرائیل عادی با غذیه حلوا علی الخصوص بغوره باین اشیا معتادیه خود که دنی بالنسبة من وسلوی بودند خواستند **و** موسی هم ایراد بر انها همین کرد تعجبا که اغذیه اعلی را بتبدیل ادنی آیا عاقلی میکند **تنبیه** در آیة دلالة بلذات طیبات خاص از ارزاق الهی برای عباد خاص آفریده **و** آنچه لذات غیر طیبات و غیر محللات و غیر مباحات و موذی النفس انسان باشد او رزق و رزق ورده من الخالق بخلق نمیباشد **و** آنرا اسناد الی نفسه چون کلوا مما رزقناکم **و** کلوا من طیبات ما رزقناکم اصلا نکرده و نمیکند چه ارزاق حرام را اسناد آن بخالق انام عند العدلیه جائز نیست بخلاف جبریه چه نزد ایشان حسن و قبح عقلی نیست لهذا میگویند آنچه رزق بالذات باشد حلال و حرام خالق امر با کل آن کرده هذا معاذ الله عنه **بحث تاسع عشر** وما ظلمونا ولکن کانوا انفسهم یظلمون **وما** نافیه بدلیل مجی کلمه استدراکیه بعد آن میباشد **نزد جمعی** از مفسرین در اینجا مقدر است بقیام قرینه از خود این آیه فظلموا انفسهم بکفر النعم والمنعم وما ظلمونا الخ یعنی بنی اسرائیل مع این انعام و اکرام و اعطاء جمیع آنچه میخواستند پس ایشان ستم و ظلم و نقصان کردند بر نفسهای خود بکفران نعم و منعم و ما ظلم و ستم و نقص نکردیم ایشان را ولکن خود ایشان بنفسهای خود ظلم و ستم میکردند **سوال** صیغه اول ماضی در وما ظلمونا **و** صیغه ثانیه استقبال یظلمون چرا مباین الزمان یکجا آورده **جواب** بدان اشعار وابهام بما از سوء عادة و حالة قدیمه و تمادی انها فیما هم فیه من الظلم والکفر در زمان استقبال است **تبصره** در اسناد لا ایت که او سبحانه مبراء و منزه است از ظلم و از فعل و از رضا بان زیرا که وما ظلمونا نفی مطلق از خود **و** در یظلمون اسناد ظلم بسوی خود بنی اسرائیل کرد پس مذعوم مجبره باطل است

قوله تعالی وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اسْكُنُوا هَٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ۝ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ ۝ **ترجمه اینده آیه**

یعنی یاد کن ای محمد وقتیکه گفته شد مر بنی اسرائیل که ساکن شوید در این قریه **اریحا** یا در ده **ایلیا** و بخورید از انجا فواکه و ثمار و حبوب انها را از هر جا و از هر مقام و از هر قسم و انواع و اجناس آن بخواهید و بگوئید بطور دعا و درخواست از الفاظ **حطة** را که بمعنی وضع و ریختن و انداختن باشد و درائید بدروازه یعنی انجانه یا آینده در حالتیکه سجده کنندگان باشید یا منحنی و تواضع کنندگان باشید نه بطور تکبر و متکبران سر بلند گذارندگان یعنی آن مقاله حطة بگوئید در حالة سجده می آمرزیم همه گناهان شما را و زود افزونی و زیاد میکنیم بمقابل آن جزای نیکو کاران را پس تبدیل کردند و تغییر دادند آنانکه بر خود ستم کردند از آن قوم بهود سخن مامور به را بغیر آنچه گفته شده بود ایشان را که بگوئید و گفتند **انها** بعوض حطة حنطة فیها شعیرة یعنی گندم گفتند که در ان جو امیز است و غرض انها باین استهزار و سخریه بموسی و بخدا بود پس بسبب سوء احوال و افعال و اقوال شان فرستادیم بر تبدیل و تغییر دهندگان عذابی را از آسمان بجهة و بسبب آنکه بودند ایشان قدیما ستم و ظلم میکردند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** بدانکه قرائة اهل مدینة **و** ابن عامر **و** یعقوب لفظ تغفر را بصیغه مونث مجهول یعنی بضمه تا مثناة فوقانیه و

بفتح فا است

WWW.MAABLIB.COM

بفتح فا است و نزد باقی قراء بصیغه جمع متکلم معلوم بنون و فتح و کسر فاء است اما در خطیئاتکم هم قرائات مختلفه اند قرائة ابن عامر خطیئتکم بتوحید و رفع تاء فوقانیه است و قرائة ابو عمرو بصیغه جمع تکسیر خطایاکم بالهمزه است و قرائة اهل مدینة و یعقوب خطیئاتکم بجمع سالم و رفع تاء فوقانیه هست و قرائة آخرین قراء بجمع سالم و کسر تاء فوقانیه هست بحث ثانی جمله و اذ قیل لهم بمحل نصب مخاطب ختم الرسل تقدیره و اذکر یا محمد اذ قیل لهم است یعنی یاد کن ای محمد وقتیکه گفته شد مر بنی اسرائیل را یعنی وقتیکه گفته شد اسلاف حاضرین بنی اسرائیل را بواسطه موسی کلیم الله اشکال فاعل قیل کیست خدا هست یا ملکی یا غیر او اگر خدا بلا واسطه یا بالواسطه است قایل را چرا اینجا مجهول گذاشته چه دلیل است که قایل این خدا هست جواب بدلیل سوره بقره قایل این قول خاص خدا است بر لسان موسی چه در سوره بقره و اذ قلنا است و نون کبریائیت دال است که این قایل خدا هست اما ایراد قیل بصیغه مجهول مع اسناده الیه تعالی بر سنن و عادة شان جبروتیت تعالی و برای استغنا از تصریح قایل و برای تعلیم اسم قایل و برای تفریق ما بین عبارة سوره بقره و اینجا و برای تشدید در توبیخ و تقریع ایشان میباشد بحث ثالث اسکنوا هذه القریة این خطاب اسکنوا در اینجا معنی تقرر و تثبیت و تسکین فیحضه در مقامی بخلاف حرکة میباشد و در این قریه بالجمله خلافی کردند نزد جمعی خاص بیت المقدس است نزد بعضی ایلیا است نزد بعضی اریحا است پس آنچه منقول قول است اینست که ای بنی اسرائیل ساکن شوید باین قریه و بلد را اشکال در این آیه از بدایة الی نهایت آن اشکالات اند اشکال اول در اینجا باخفاء قایل قیل و در سوره بقره و اذ قلنا بصیغه معلوم اسناد قول به نفس کرد و سببش در جوابش الحال شنیدی اشکال ثانی در سوره بقره ادخلوا هذه القریة و در اینجا اسکنوا هذه القریة چرا منافی یکدیگر فرمود چه دخول مستلزم سکون نیست و سکون مستلزم دخول است جواب در اینجا منافاتی نیست چه اولاً لفظ ادخلوا من باب اذن دخول و ثانیاً اسکنوا بعد دخول حکم بتقریر و تسکین در خانه و بلد میباشد پس حاصل از ادخلوا اسکنوا جمعاً چنین میشود که ای بنی اسرائیل بعد دخول ساکن در آن بلد شوید و همین را موطن قرار بدهید اما خطاب ادخلوا و خطاب اسکنوا امر و حکم بوجوب اعیانی با نها بود که سکنی ما دام بقائیم بکنند یا اباحة و اطلاق و اجازة بود پس من باب تحلیل الانتفاع منه بغیر تملیک الاصل میباشد پس من باب تملیک للملک باشد در آن هر دو وجه محتمل اند و اول الوجه متجه بجهت خطاب ادخلوا و اسکنوا و بعد آن فکلوا میباشد ثم الله اعلم بحث رابع وکلوا منها حیث شئتم بعد اذن دخول و امر بسکون دوام در آن اجازه و اباحه تام و عام بکلما فی القریة است و ضمیر منها راجع الی القریه میباشد یعنی ای بنی اسرائیل هر چه شما بخواهید جمیع پیداوار القریه را از جمیع اقسام فواکه و ثمار و زروع و حبوب و بقول و تره و خیار و سیر و پیاز و امثال اجناس اینها هر وقت از اوقات لیالی و نهار از هر جا و هر مقام و هر بقعه آن ملک و ممنوع از بعض دون البعض نیستید اشکال در سوره بقره بلفظ فکلوا مع الفاء و در اینجا وکلوا بالواو چرا فرمود و فرق در بین فاء و واو چیست در اینجا جواب ان الفاء یستعمل غالباً للتفریع او للتعقیب و ههنا للتعقیب بخلاف الواو فانها لا تکون للتعقیب فالفرق واضح بان الدخول حالة مقتضیة للاکل لاجل عقبه فحسن دخول الفاء للتعقیب و لما کانت السکنی حالة استمراریة حسن دخول الواو عقیب السکنی فیکون الاکل حاصلاً متی شاؤا و این شاؤا بدانکه کلمه فاء غالباً برای تعقیب و تفریع میباشد پس در اینجا برای تعقیب است بخلاف واو چه او برای تعقیب نمیباشد پس فرق واضح شد چه دخول در بلد و دار مقتضی اکل میباشد لهذا فاء تعقیبیه در اینجا ذکر کرد این دخول فاء نهایت مرتبه حسن است و اما سکونت که حالة استمراریه است لهذا دخول واو عقب سکنی حسن است پس اکل اشیاء هر وقت و هر جا که بخواهند حاصل میشود و ایضاً قیل الفرق ان الدخول حالة مخصوصة کما یوجد بعضها و ینعدم فانه انما یکون داخلاً فی اول دخوله و اما ما بعد ذلک فیکون سکوناً لا دخولاً و اذا ثبت هذا فنقول الدخول حالة منقضیة زائلة و لیس له استمرار فلا جرم یحسن ذکر فاء التعقیب بعده فلهذا قال ادخلوا و اما السکون فحالة مستمرة باقیة فیکون الاکل حاصلاً معه لا عقیبه فظهر الفرق بینهما بحث خامس در اینجا بغیر رغدا و در سوره بقره رغداً چرا فرمود و رغداً بمعنی عیش فراخ و واسع میباشد جواب ان الاکل عقیب الدخول یکون الذ لان الحاجة الی ذلک الاکل کانت اکمل و اتم و لما کان ذلک الاکل الذ لا جرم قید فوله رغداً و اما الاکل حال سکون القریة فالظاهر انه لا یکون فی محل الحاجة الشدیدة ما لم تکن اللذة فیه متکاملة فلا جرم ترک قوله رغداً فیه تحقیق اکل عقب دخول لذیذ تر میباشد زیرا که حاجت بسوی اکل اکمل و اتم است و هر گاه آن اکل الذ بود لا جرم قید آن بلفظ رغداً اطلاق شد و اما اکل بحال سکون در قریه پس بظاهر در محل حاجة شدیده نمیشود مادام که لذة در آن کامل نباشد پس با ینجهة لا بد ترک قول رغداً اینجا فرمود بحث سادس و قولوا حطة و ادخلوا الباب سجداً حطة مرتفع بقول حطنا و حطة در لغت بمعنی وضع و ازال رحل دبار و دبال میباشد پس یعنی آیه آنکه و بگوئید شما بنی اسرائیل

جواب اشکال ایراد بصیغه مجهول و در سوره بقره بصیغه معلوم

جواب اشکال از سوره بقره فکلوا مع الفاء و اینجا وکلوا با واو

جواب اشکال [illegible] فرمود

بریزد بیند از جمیع گناهان ما را **و** داخل شوید در دروازه بیت المقدس **یا** بدروازه **اریحایا** بدروازه **ایلیا** بحالیکه سجده خضوع کننده بته باشید **اشکال** در سوره بقره برعکس این تنظیم و تاخیر و تقدیم الفاظ یعنی وادخلوا الباب سجدًا و قولوا حطة چرا گفته و انگینا فاة بین است **جواب** ولا منافاة فی ذلک لان المقصود من ذلک تعظیم امر الله تعـ واظهار الخضوع والخشوع له فلم یتفاوت الحال بسبب التقدیم والتاخیر یعنی منافاتی در آن دو عبارة قرآنی دو جا نیست چه اصل مقصود از ذکرین تعظیم امر الهی و اظهار خضوع و خشوع مر تهـ راپس احوال متفاوة بتفاوة عبارتین نمیشود **جواب ثانی** غرض اقصی در این اسجاد قوم در دخل باب بود **و** در خواست کنند حط اوزار و وبال خواه قبل از سجده خواه بحال سجده خواه بغیر سجده **فالمراد** امر التخییری لهم فهذا تنبیه علی انه یحسن تقدیم کل واحد من هذین الذکرین علی الاخر فلم یتفاوت الحال بحسب التقدیم والتاخیر یعنی غرض اصلی دعا حطة گفتن و سجده کردن است خواه تقدیمًا بوقوع و بعمل بیارید یا تاخیر یکدیگر بتفاوة این تفاوة حال نمیشود **سوال** لفظ حطة ایا تلفظ بلفظ حطة عینا واجب بود **یا** آنچه هم معنی آن چون اغفر لنا **یا** چون تب علینا باشد بعوض آن کافی بود **یا** در سجده قول حطة بجای ذکر واجب بود **یا** سجده بر خاک بغیر ذکر آن واجب بود **و** قول حطة بغیر سجده قبل یا بعد سجده واجب بود **جواب** در این دو قول اند **احدهما** عینا قول حطة ذکر سجده بر ایشان عینا واجب بود بدلیل فبدل الذین الخ بتبدیل قول بقولی دیگر کردند **پس** برای همین در اینجا در تقدیم وقولوا حطة میان ذکر در آن سجده علیحده فرموده تا بالاستقلال انها دو حکم اند بدانند **یکی** سجده **دیگر** ذکر در آن سجده خاص حطة است **پس** تقدم و تاخر در ذکر حطة در سوره بقره **و** در این اعراف منافی وجوب آن نمیباشد **ثانیهما** یعنی هر یکی ازین سجده **و** ازذکر آن حطة بذاتها مقصود و واجب بود خواه قبل سجده خواه در سجده آنرا میخواندند **ثانی** مختار جمعی منهم **زمخشری** و تبعه **و** رازی و مقلدین اوست چنانچه **در کشاف** گفته ولیس الغرض ان یقولوا بلفظ بعینه وهو لفظ الحطة فجاؤا بلفظ اخر لانهم لو جاؤا بلفظ اخر مستقل بمعنی ما امروا به لم یواخذوا به کما لو قالوا مکان حطة نستغفرك ونتوب الیك او اللهم اعف عنا وما اشبه ذلك یعنی انها مامور بلفظ عینی حطة در عین سجده نبودند **و** اگر انها بلفظ دیگر مستقل هم معنی حطة چون قول اغفر یا تب یا نستغفرک یا نتوب الیک یا اعف عنا میگفتند البته ماخوذ نمی شدند **اشکال** در حطة چرا رفع هست و بلفظ قولوا حطة مقتضی نصب بود وجه رفع ممنونیت **جواب** بدانکه در اعراب حطة مشهور قرائة رفع بتقدیر خبر مبتدا میباشد چون قولوا امرک حطة **و** بقرائة حطة نصب وارد چه اصل نصب است یعنی قولوا حط عنا ذنوبنا حطة **و** همین قرائة ابی هست **در کشاف** گفته حطة فعلة من الحط کالجلسة والرکبة وهی خبر مبتدء محذوف ای مسئلتنا حطة **او** امرك حطة **و** الاصل النصب بمعنی حط عنا ذنوبنا حطة **و** انما رفعت لتعطی معنی الثبات کقوله صبر جمیل فکلانا مبتلیً **و** الاصل صبرًا علی تقدیر صبر صبرًا **و** قرء ابن ابی عبلة بالنصب علی الاصل **وقیل** معناه امرنا حطة ای ان نحط فی هذه القریة ونستقر فیها **ثم قال** ولا یجوز ان تنصب باضمار فعلها وینتصب محل ذلك المضمر بقولوا **سوال** در وادخلوا الباب سجدًا بدخول الف ولام عهد فهمیده مراد کدام باب عینی هست **جواب** در آن هم خلاف کرده اند **نزد طایفه** مراد از باب باب المقدس است چه بنی اسرائیل تا مراجعت در بیت المقدس داخل نشده بودند **و** عند المراجعت و نزد اراده دخول انها به بیت المقدس مامور گردیدند اول سجده بکنند و لفظ حطة عینا **یا** هم معنی آن در آن وقت بگویند **نزد بعضی** کما قیل هو باب القبة التی کانوا یصلون الیها وهم لم یدخلوا بیت المقدس فی حیوة موسی فامروا بالسجود عند الانتهاء الی الباب شکرا لله تعـ وتواضعًا له یعنی مراد باب ازین باب قبه بیت المقدس است که بسوی او نماز میخواندند و قبله انها بود و نزد انتها آن باب رسیده سجده بکنند و حطة بگویند چه ایشان در زندگی موسی داخل بیت المقدس نشده بودند **و** ایشان مامور بسجده نزد آن باب گردیدند بطور شکر و تواضع برای خدا **و بقولی** آن باب اریحا از قریهای شام بود و بسجده مامور گردیدند نزد دخول ایشان بآن قریه بطور شکر به بعد از مراجعت از وادی تیه **و بقولی** آن باب باب **ایلیا** بود **و بقول جمعی** مراد ازین سجده انها دخول آن باب بانحنا بکردن و بدن کجی خاضع و خاشع چون متواضعان بالتعظیم قایل بقول حطة بوده باشیم **و بقولی** آن باب بلند نبود بلکه پست تر از همه ابواب بود **و** انها مامور گردیدند که ایشان داخل بباب برزانو تا قعود کرده سر و گردن نگون و خم دادن بدن و کمر بخشوع حطة گویان داخل شوند **تبصره و تذکره** نزد طایفه دیگر وقتیکه قوم از اکل من و سلوی عاجز شده تبدیل آن ببقلها و قثائها و فومها و عدسها و بصلها خواستند و انها مامور گردیدند با هبطوا مصرًا فان لکم ما سئلتم **پس** ایشان از وادی تیه مراجعة بسوی مصر کردند **و** موسی و هارون مامور گردیده بودند که شما هر دو برادر در مصر خانه خود در میان و چهار دور آن بیوت قوم خود ساخته و شما هر دو برادر خانه خود را قبله قوم خود بگردانید و شما اقامة صلوات خود در آن کرده باشید قوم شما خانه شما را قبله نمازهای خود بگردانند پس نزد مراجعت ایشان از وادی تیه بمصر آمدند خانه هارون را قبله گردانیدند

نمی‌خواندند

WWW.MAABLIB.COM

نماز خوندند و قتیکه بشام آمدند نیز بیت المقدس را قبله گرفتند نزد دخول بباب هر دو مامور گردیدند که در سجده حطه گویان باید باشند و همین مروی در بسیاری احادیث بطرق اهل سنت و امامیه هست و ما بطور نمونه کانه از انبار حبه از روی تیمن و تبرک در اینجا ضبط میکنیم ابن مغازلی از حذیفه بن سعید غفاری حدیث روایة کرده مشتمل بر اینکه رسول خدا صلعم پیغام فرستاد بسوی ابوبکرؓ و عمرؓ و عثمانؓ و دیگر صحابه تا مسدود گردانند ابواب و دروازهای خانهای خود را که بسوی مسجد رسول خدا مفتوح گذاشته بودند و علیؑ را فرمود که در تو بجائے خود باز و باقی باشد و چون بر رسول خدا شکایة صحابه و قرابه در سد ابواب همه اینها سوای یک باب علی رسید آنحضرت اصحاب را طلبانیده خطبه خوندند و فرمودند و الله ما اخرجتهم و اخرجنکم و لا اسکنته ان الله عز و جل اوحی الی موسی و اخیه ان تبوأ لقومکما بمصر بیوتا و اجعلوا بیوتکم قبلة و اقیموا الصلوة و امر موسی ان لا یسکن مسجده و لا ینکح فیه و لا یدخله الا هارون و ذریته و ان علیا منی بمنزلة هارون من موسی یعنی قسم بخدا من برنیاوردم شما اصحاب با اینها از مسجد بند او ساکن نساختم او را یعنی علی را در آن مسجد چه بتحقیق خالق وحی کرده بود بموسی و برادرش که جاے بدهید و بنا کنید شما هر دو برادر برائے قوم خود در بلد مصر خانها را و بگردانید خانهای خود را قبله قوم در نمازهای اینها و برپای دارید شما نماز را در آنجا خود و امر کرد موسے را ساکن در آن مسجد نشود احدے و وطی زنان نکند در آن و داخل در آن مسجد نشود و نباشد سوای هارون و ذریة او و بتحقیق علی از من است نزد من منزلة و مرتبة هارون دارد که نزد موسے داشت و همین روایة را عینا ابن شهراشوب از ائمه حدیث اهل سنت از سی نفر اجله صحابه چون زید بن ارقم و سعد بن ابی وقاص و از سعید خدری و ام سلمه و ابو رافع و ابو الطفیل از حذیفه و ابو حازم از ابن عباس و از ابن عمر و از حضرت باقرؑ و از حضرت رضاؑ و غیرهم کثیری بلا تفاوة نقل کرده اند حافظ ابو ذکریا در مناقب عباس از عبد الله عباس روایة کرده که حضرت رسول بعلی ابن ابیطالب فرمود ان موسی سئل الله ان یطهر مسجده و لا یمر به جنب و لا یسکنه الا هو و هارون و انی سئلت الله ان یطهر مسجدی و یحله لک و لذریتک احمد در مسند از زید ارقم روایة کرده که پیغمبرؐ کل اصحاب را فرمود سدوا هذه الابواب الا باب علی یعنی ای اصحاب دروازهائے خود را از جانب مسجد همه بسته سازید سوائے علیؑ پس صحابه شکایت در باب سد ابواب اینها خاص سوائی فتح باب علیؑ پس حضرت رسول بمحض سماع خبر این شکایة بر منبر رفته خطبه متضمن حمد و ثنا ادا کرده فرمود اما بعد فانی امرت بسد هذه الابواب غیر باب علی فقال قائلکم و الله ما سددت شیئا و لا فتحته و لکن امرت بشئ فاتبعته یعنی فرمود اما بعد بتحقیق من مامور گردیدم در بسته کنانیدن این ابواب غیر از دروازه علی پس قائلین شما بخدا قسم من نه بستم در احدی را و نگذاشتم در علی را و لکن من مامور گردیدم بشئی پس پیروی او کردم نسائی در خصایص خوارزمی در مناقب و ابو نعیم در حلیة و منقبة المطهرین و صاحب بلاذری و احمد در مسند و ابن مغازلی و ابو یعلی در فضیل خود از جابر و از سعید خدری و ابو رافع و ام سلمه و حضرت امیرؑ و از عمرؓ و ابن عباس و عبد الله ابن عمرؓ و شعبه و حذیفه و سعد بن ابی وقاص و زید بن ارقم و معاذ بن جبل و از جم غفیرے روایة کردند قال النبی صلعم یا علی لا یحل لاحد ان یجنب فی هذا المسجد غیری و غیرک و زاد الشافعی ابو یعلی فی خبر الخدری غیری و غیرک و غیر ذریتک یعنی حاصل آنکه ای علی حلال نیست برائ احدی از قرابه و صحابه من و امت تا قیمة که خود را جنب سازد در این مسجد من غیر از من و غیر از تو و غیر از ذریة تو لهذا جمعی منهم شافعی از فقها تجویز کرده اند وطی زوجات خود در مسجد نبی خاص علیؑ و ذریة علیؑ را اقول ذریة علی محمول میشود بر ائمه مطهرین که اینها مطهر اند نه عموم انسال علیؑ چه اینها غیر مطهر اند تنبیه بدانکه جمعی از ائمه محدثین مفسرین در تاویل این آیه کریمه باحادیث کثیره روایة کرده اند که برای بنی اسرائیل چنانکه باب حطه محل امتحان بود همچنین با این امت محل ابتلاء و امتحان اهل بیت نبوة و عصمة باب حطه و محل امتحان بودند چنانچه در فراید السمطین با سانید مشایخ خود ابراهیم حموینی شامی که از اجله محدثین متاخرین اهلسنت است از سعید خدری روایت کرده قال سمعت رسول الله یقول انما مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجی و من تخلف عنها غرق و انما مثل اهل بیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له یعنی سعید خدری فرمود که شنیدم حضرت رسول میفرمود جز این نیست که مثال اهلبیت من در این امت مثال سفینه نوح هست هر که در آن کشتی سوار شد او نجاة یافت از غرق و هر که تخلف از آن کرد غرق شد پس هر که بر این کشتی اهلبیت طاهره من سوار شد او در دنیا نجاة از بحر ضلالت یافت و هر که ازین کشتی من تخلف کرد او در بحر هلاکة ابدی افتاد غرق شد دیگر پیغمبرؐ فرمود جز این نیست مثال اهل بیت من در شما است مثل باب حطه در بنی اسرائیل است هر که داخل در این باب حطه اهل من شد باعتقاد و تصدیق او مغفور له میگردد در صواعق ابن حجر هیثمی در ذیل آیه سابعه و ما کان الله لیعذبهم و انت فیهم حاصل آنکه خلیل به پیغمبرؐ خود فرمود که خدا عذاب نمیکند امتی را که تو در میان آنها باشی ابن حجر بعد ایراد آن فرمود و اشار صلعم الی وجود ذلک المعنی فی اهل بیته و انهم امان لاهل الارض کما کان علیه السلم بنفسه امانا لهم و

احادیث سد ابواب صحابه و فتح باب علی علیه السلام

قوله صلعم مثل اهل بیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل

فی ذلک احادیث کثیرة یاتی بعضها آنحضرت پیغمبر صلعم اشاره بسوئی ہمین معنی دراہل بیت طاہرین خود فرمود کہ بدرستی وتحقیق اہل بیت من امان وامن اند از نزول عذاب الہی مراہل زمین را چنانچہ آنحضرت بذات مبارک خود امن وامان بود مراہل زمین را و در این باب بانیمعنی بسیار احادیث وارد اند تا بعض و پاره انہا پس درانیجا سه قسم احادیث درذیل این آیه سابعه ثبت کرده **احد الاقسام** قال ان اہل بیتی امان لاہل الارض کما ان النجوم امان لاہل السماء واذا ذہب اہل بیتی عن الارض جمیعاً لذہب اہل الارض جمیعاً **وفی اخری** فاذا ذہب النجوم ذہب اہل السماء **واذا ذہب** اہل بیتی ذہب اہل الارض یعنی پیغمبر صلعم فرمود وتحقیق اہل بیت من امان اند برای اہل ارض چنانچہ ستاره ہای امان اند مراہل آسمان را وقتیکہ اہل بیت من از زمین بروند اہل زمین درآنوقت بمیروند ہمه **و** ہمین از مرویات احمد در مسند ہست **وحاکم** مع التصحیح بر شرط شیخین روایة کرده النجوم امان لاہل الارض من الغرق **و**اہل بیتی امان لامتی من الاختلاف فاذا خالفہا قبیلة من العرب اختلفوا فصاروا حزب ابلیس یعنی اہل بیت من امن وامان برای اہل زمین اند از غرق شدن **و** امان اند برای امت از اختلاف **پس** وقتیکہ بمخالفت انہا اختلاف کند قبیله وقومے از عرب **پس** انہا میگردند حزب جنود وتبعه ابلیس **ثانی اقسام** انما مثل اہل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبہا نجی **وفی** مسلم ومن تخلفت عنہا غرق **وفی** روایة ہلک یعنی حضرت رسول صلی اللہ علیه واله وسلم فرمود جز این نیست اہل بیت من مثل سفینه نوح در طوفان خلاف وضلالة ہرکه سوار شد درکشتی نوح از طوفان آب وازغرق در آن نجاة یافت **و** مؤمنین ہرکه درین کشتی اہل بیت من سوار شد یعنی با اعتقاد تمسک کرد ہر آئینه او نجاة یافت از غرق شدن در بحر ضلالة **و** ہرکه تخلف کرد از انہا غرق وہلاک شد **صاحب فصول المہمه** از ابوذر غفاری روایت کرده انی سمعت رسول اللہ صلعم مثل اہل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبہا نجی ومن تخلف عنہا زخ فی النار ثم قال صلعم اجعلوا اہل بیتی منکم مکان الراس من الجسد ومکان العینین من الراس ولا یہتدی الراس الا بالعینین حاصل آنکه بعد ذکر آنکه ہرکه از سفینه آل من روگردانید او در نار کشیده میشود فرمود اہل بیت من بجای سر از جسد خود وبجای دو چشم خود در سر بگذارید چه احدی براه نمے یابد مگر بدو چشم خود **تذکره** این حدیث سفینه ہم از اجلا احادیث متواتره در مسانید ائمه حدیث اہل سنت ثبت وضبط است قطع نظر از مرویات امامیه ہرکه بخواہد که احادیث مجتمعه خاصه وعامه متعلقه در باب سفینه معاینه کند البته کتاب مستطاب **غایة المرام** رئیس المحدثین آقا سید ہاشم بحرینی **وکتاب المناقب** ابن شہر آشوب را که در این اسماء رواة را جمع کرده ملاحظه نماید **ثالث اقسام** قال رسول اللہ صلعم انما مثل اہل بیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له **وفی** اخری غفر له الذنوب یعنی حضرت رسول صلعم فرموده است جز این نیست مثال اہل بیت من در شما صحابه وامت الی القیمة مثل ومماثل باب حطه بنی اسرائیل است که مرد وزن ایشان کلہم مامور بوجوب عینی گردیده بودند بدخول درباب حطه ہمچنین شما ہم کلہم مامور گردیده اید بدخول بباب حطه اہل بیت عصمة وطہارة من **و** ہرکه از انہا دران باب با اعتقاد وتصدیق کامل داخل آن شده ممتحن بالایمان گردیده مغفور الذنوب جمیعاً خواہد شد قطعاً **وخبر دیگر** ایضاً از ہمین **صاحب صواعق** نقل کرده اند که در جائی دیگر صواعق ایضاً ایراد کرده **قال صلعم** علی باب حطة من دخل فیه کان مؤمناً ومن خرج منه کان کافراً یعنی پیغمبر فرمود که علی باب الحطه بنی اسرائیل در این امت است ہرکه داخل با اعتقاد باین باب حطه علوی صلعم شد او مؤمن کامل ممتحن بالایمان است **و** ہرکه خارج ازان باب شد او کافر است **بحث سابع** نغفر لکم خطایاکم این وعده قطعیه ہست بقوم موسے که آنانکه داخل باب حطه حطه گویان یعنی داخل در مسجد سجده کنان در سجده دعاء مغفرت ذنوب خواستند جمیع گناہان گذشته انہا مغفور خواہد شد وجزم نغفر بجہت وقوع جواب صیغه امر ادخلوا میباشد **سوال** اینوعده مغفرت خطایای آنہا آیا منحصر بر دعای حطه بالانفراد یا بر سجده بدخول و درون باب **یا** متعلق بر ہر دو منحصر بود **جواب** ظاہر عبارة سوره بقره مقتضی ہست که غفران ذنوب شان بر ہر دو معاً بود **بحث ثامن** سنزید المحسنین یعنی علاوه بر وعده نغفر لکم سنزید المحسنین میباشد یعنی ما زود زیاد میکنیم احسان خود فاعلین احسان را **سوال** در سوره بقره وسنزید بود پس اینداللة داشت که غفران ذنوب بمذنبین واحسان زاید بفاعلین احسان میکرد مسقوط واو عاطفه در اینجا ربطے بما قبل **و** یا بما بعدہم ندارد پس این سنزید بکدام داده **جواب** بدانکه اسقاط واو در اینعبارة مخل بمعنا نشد زیرا که اینجمله استینافیه است مرتب بر تقدیر قول قایل سایل کانه از اخبار بغفران ہشو کامدقیل وماذا بعد الغفران فقیل فی جوابه سنزید المحسنین **جواب ثانی** یحتمل آنکه جمله نغفر لکم وعده غفران بخاطیین بود **و** اینجمله سنزید در جواب سایل که ومن لو یکن خاطئاً فما له قیل فی جوابه سنزید المحسنین فی ثواب احسانه لعدم عصیانه یعنی سایل گو یا میپرسد که کسی که خاطی وعاصی نبوده پس برایے او چه میباشد جوابش داده که ما زیاد میکنیم ثواب فاعلین وعاملین احسان را بجہت عدم عصیان ایشان **بحث تاسع**

فبدل الذین ظلموا منهم قولاً غیر الذی قیل لهم یعنی پس تبدیل کردند آنانکه ظلم کردند یعنی آنانکه عمل معاصی ازانها میکردند گفتند قولی دیگر را که غیر القول که گفته شده بود مرایشان را که بگویند آنرا یعنی اشرار بنی اسرائیل که گفته شده بود که عندالدخول من الباب در سجده دعا بکنند و مغفرة خواز معاصی خود بلفظ حطة بمعنی بپوش و بیامرز مارا گناهان مارا بگویند و ایشان تبدیل کردند آن قول را بقولی غیر آن و مفسرین بالجملة متفق اند آن قول مبدل حنطة لنا بود **اشکال** عرب بنودند که حنطة لنا بمعنی گندم بده مارا گفتند **جواب** چونکه انها عبرانی لسان بودند و ترجمه آن بعربی حنطة است و جمعی گفتند قالوا بالنبطیة حطا سمقاثا یعنون به حنطة حمراء استخفافا بامر الله تع و استهزاء بموسی یعنی بایشان بلسان نبطیه حطا سمقاثا گفتند که معنیش گندم سرخ رنگ باشد و غرض شان استخفاف بخدا و استهزا بموسی بود و **نقولی** گفتند حنطة فی شعیرة **درکشاف** نقل کرده عدلوا عن طلب ما عندالله الی طلب ما یشتهون من اغراض الدنیا یعنی ایشان عدول کردند از طلب آنچه عندالله بود بسوی آنچه خواهش کشتیاء نفسانی انها از اغراض دنیا بود **بحث عاشر** فارسلنا علیهم رجزاً من السماء بما کانوا یظلمون **بدانکه** رجز بکسر اول بمعنی عذاب هلاکة است و بفتحتین نوع اشعاری هست متضمن مدح و فخر که عند المقابله وقت مقاتله یکدیگر در مدح نفس خود میخوانند **پس** ما ارسال کردیم یعنی فرستادیم برایشان عذاب هلاکة در دنیا تعجیلاً از جهة آسمان بسبب آنچه ایشان ستم بر نفسهای خود باقسام افعال معاصی میکردند و فا اینجا تعقیبی و با سببیه هست یعنی پس در آخر بسبب اعمال معاصی و خلاف رفتار و گفتار الهی رفتار و گفتار و کردار میکردند لهذا مستحق بنزول عذاب الهی تعجیلا فی الدنیا گردیدند **ابن زید** گفت آنانکه حنطة حمرا فیها شعیرة گفتند بیست و چهار هزار آدم ازانها دفعةً بطاعون یکجا یکوقت مردند و همه انها کبرا و بزرگان بودند **سوال** در سوره بقره لفظ انزلنا و اینجا ارسلنا چرا فرمود **جواب** معنی ارسال و انزال هردو از علو الی سفل میباشد برعایت تکرار یک مطلب بالجملة تفاوة یسیر مع تقارب یعنی بالفاظ مختلفه رفتار کرده اولی میباشد **اما فرق** این دو لفظ علی قول و هو ان الانزال لا یشعر بالکثرة **و** الارسال یشعر بذلک فکانه تعالی بدأ بانزال العذاب قلیلا **ثم** ارسله کثیرا یعنی انزال مشعر بکثرة نمی باشد **و اما** ارسال مشعر بکثرة است گویا او تع در بدایت تنزیل عذاب قلیل **پس** ازان تکثیر دران کرد **و** مماثله این فاجعت بقلة و فانفجرت بکثرة میباشد **سوال** در سوره بقره بما کانوا یفسقون **و** در اینجا بما کانوا یظلمون چرا فرمود و در این چه فرق است **جواب** چونکه هر عاصی ظالم هست **و** هر ظالم بفعل ظلم فاسق **و** هر فاسق خارج از طاعة است پس فاعل من حیث البدایة ظالم **و** من حیث النهایة است لهذا بهر دو وصف انها ذکر کرده ثم الله تعالی بمراده اعلم **تنبیه** اینداله بر دو چیز دارد **اولیهما** در دعا که مقال لسانی هست اثری عندالله در عفو ذنوب هست **پس** قول استغفر الله **و** اتوب الیک **و** تجاوز عنی **و** حط وزری و امثال این اقوال محسوب در توبه هست کما قال تع و استغفروا الله ای فاطلبوا المغفرة **و** توبوا الیه ای بعد ندامة القلب وقولوا باللسان و اتوب الیه **سوال** ایا مع العلم بمعنی این کلمات اثر هست **و** بغیر آن چنانچه آدمی این الفاظ میخواند اما معنی این نمیداند چون مردمان کوهی و این نواحی **جواب** اصح آنست که موثر در عفو و ثواب میباشد هر چند معنی استغفار نداند ثم الله اعلم **ثانیهما** این آیه دلالة دارد بر بطلان مزعوم جبریه که عباد فعلی و قولی اصلا ندارند چه او سبحانه اسناد افعال و تبدیل اقوال و اعمال بقوم موسی کرد **و** فارسلنا علیهم رجزاً بفاء جزائیه **و** بما کانوا یظلمون **و** بباء سببیه ذکر فرمود **و** اگر فعل و قول ازانها باراده خود انها نمیبود البته اسناد آن بسوی ایشان افترا و بهتان برانها بود **و** بر تعالی اطلاق کذب و بهتان و افترا اصلا جایز نیست تعالی الله عما یقول الظالمون علواً کبیراً

قوله تعالیٰ وَاسْئَلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ اِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذٰلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝ ترجمه این آیه واحده

یعنی و ای محمد بپرس قوم یهود را از خبر دهیکه بود او پیش روی و نزدیک یا پاے سمندر **و** میگویند که آن دیه **مقنا** نام داشته میان مدین **و** عیلمو ازدهات

WWW.MAABLIB.COM

ایله بود **و بقولی** میان مدین و طور بود **اما** آن بحر از ساحل طبریه بوده و قتیکه در میگذشتند تجاوز میکردند مردم آن قریه از حدود و احکام و اوامر و نواهی الهی را در روز شنبه که تعظیم آن بر ایشان **و** ترک صید ماهی مأمور به و جوب عینی کل‌هم عموماً بودند هنگامیکه می‌آمدند ایشان را ماهیان ایشان یعنی ماهیان دریا ایشان بروز شنبه ایشان که منهی ایشان در آن روز خاص صید ماهی بود ظاهر و علانی بکثرت بر می‌آمدند و میرفتند بر روی آب و سرهای خود اکثر مینمودند **و** روزیکه عمل سبت نمیکردند یعنی شنبه نبود یعنی در غیر شنبه از یکشنبه تا شام جمعه ماهیان در بحر ایشان مثل آن در شنبه نمی‌آمدند خالق میفرماید همچنان ما میآزمودیم و ابتلاء و امتحان میکردیم ایشان را بآنچه ایشان از طاعة الله خارج میشدند **و در تفسیر ش** چند بحث اند **بحث اول** سوال بالهمزه در اصل بمعنی طلبیدن و در خواستن و دریافتن از آنجا است او تیت سؤلک یا موسی از سئل یسئل عن کذا و بکذا سؤالاً و سئلة و مسئلة و تسئالاً و سئالة فهو سائل و کذا مسئول **در مصباح** المنیر سئلت الله العافیة ای طلبتها سؤالاً و مسئلة **و** جمعها مسائل الهمزة **و** جمع سوال اسئول و اسئلة چه الفاء همزه و ابدال آن بالف هر دو جایز چون سال یسال سل من باب خاف یخاف خف **در علم صرف** تعلیل تصریف آن ثبت و ضبط است **بحث ثانی** و اسئلهم انخطاب هم بحضرت ختمی مرتبت است یعنی ای محمد بپرس و خبر بگیر از احبار و اعلام معاصرین یهود خود **و این سوال** توبیخ و تقریع و تقریر بر ایشان بود **و** این سوال من باب الجهل و لا علمی آنحضرت نیست بل از خفایای علوم است که بر اکثر ایشان این احوال مستور و غیر معلوم بوده است الا ممارسین و راسخین ایشان آن عالم بودند **سوال** این و اسئلهم بر چه عطف است **جواب** این جمله مستانفه در بیان قصه دیگر یهود است که در عهد داود در بنی معاصی بجا آن بصید ماهی در روز شنبه که ممنوع بود مسوخ گردیدند **پس** این عطف بر مقدر واذا قیل لهم و اسئل المعاصرین من الیهود سوال توبیخ لم مسخ اهل القریة بالقردة و الخنازیر **اشکال** بر گاه آنحضرت عالم باحوال اهل قریه بود پس چرا از احبار یهود از احوال آن قریه سوال کرد تحصیل حاصل باطل **و** تجاهل از معلوم بر انبیاء چگونه جایز باشد **و** ازین سوال چه مقصود و غرض است **جواب** درین سوال فواید صحیحه اند یکی یاد آوری یهود که با اسلاف ایشان بسبب تعدی ایشان خالق چه سلوک کرد **و** صور نوعیه ایشان را تبدیل بصور ردیه دنیه قبیحه بوزینه کرد **دوم** اخبار و اعلام بایشان بود بآن ذلک مع کونه من علومهم الخفیة التی لا یقف علیها الا من مارس کتبهم و قد احاط به النبی خبراً **و** اذ لیس ذلک بالتلقی من کتبهم لانه علیه السلام کان منزهاً عن ذلک لانه کان امیاً **و** لا تلمذ احداً من العلماء ابداً علاجرم قد ثبت انه علیه السلام قد وقف و علم خفایا احوالهم الاسلاف و قرونهم الخالیة بالوحی الصحیح الالهی لاجل ذلک لا یمکن الانکار عن هذه الاخبار یعنی هرگاه این اعلام و اخبار که از علوم خفیه مسلوه که عارف و واقف بر آن از خود ایشان بود مگر آنکس که راسخ و حاذق و ماهر کتب ایشان بوده **و** پیغمبر ما محیط همه احوال و اخبار ظاهر و باطن ایشان بود و بایشان اعلام و اخبار کرد بآن **و** علم آنحضرت از تعلم و تلقی کتب ایشان نبود از این حال منعزل بود زیراکه امی لا سواد و لا یقرء بود **و** تلمذ احدی از علماء اصلا مدة العمر هم نکرد زیراکه او نه از مکه بر آمد **و** نه در مکه احدی از علماء اهل کتاب مکین بوده **پس** مع هذا الحال لاجرم قطعاً ثابت شد که وقوف و علم خفایای احوال اسلاف یهود و نصاری و از قرون خالیه مفصل بوحی الهی حاصل شده برای همین ایشان را مجال انکار از اخبار ممکن نشد اصلا **در کشاف** گفته و هذا السؤال معناه التقریر و التقریع بقدیم کفرهم و تجاوزهم لحدود الله و الاعلام بان هذا من علومهم التی لا تعلم الا بکتاب او وحی فاذا اعلمهم به من لم یقرء کتابهم علم انه من جهة الوحی **و** نظیره همزة الاستفهام التی یراد بها التقریر فی قولک أ لم تعلم فی السبت یعنی و این سوال پیغمبر از احبار معاصرین یهود بطور تقریر و تقریع بقدیم کفر ایشان و تجاوز ایشان برای حدود محدوده الله **و** اعلام و اخبار بآنکه این اعلام از علوم ایشان بود که آن را احدی نمیدانست مگر بکتاب و وحی **پس** هنگامیکه بایشان اعلام کرد بآن حال مخفی و مکتوم ایشان آنکس که کتب ایشان اصلا نخوانده و ندیده و نشنیده بود علم قطعی حاصل شد که آن اخبار و اعلام بنبی من جهة الوحی بود **پس** محمد امی عربی بحق و صدق من الله مبعوث الی کل الخلق بود یقیناً و قطعاً **جواب ثانی در تفسیر کبیر** گفته و انما المقصود من ذکر هذا السؤال احد اشیاء یعنی مقصود و مطلوب از این سوال نبوی از احبار معاصرین احد اشیاء بود **الاول** ان المقصود من ذکر هذا السوال تقریرهم بانهم اقدموا علی هذا الذنب القبیح و المعصیة الفاحشة تنبیهاً علی ان اصرارهم علی الکفر بمحمد **و** بمعجزاته لیس شیئاً حدث فی هذا الزمان خاصة **بل** هذا الکفر و الاصرار کان قدیماً حاصلاً فی اسلافهم الی حین یعنی اول آنکه مقصود از ذکر این سوال تقریر و تثبیت بر ایشان است که این طایفه همیشه تقدیم بر اینچنین ذنوب میکردند و خصوصاً این ذنب عظیم و معصیت فاحشه این تنبیه است بر اینکه اصرار ایشان بر کفر نبوة محمد **و** با عجاز آنحضرت شئ حادث جدیدی در این زمان خاص از ایشان نشده بلکه این کفر و اصرار از قدیم در اسلاف ایشان مستمر جاری و ساری بوده میباشد **والفایدة الثانیة** ان الانسان قد یقول لغیر اهل هذا الامر لذا و کذا لیعرف بذلک انه محیط بتلک الواقعة المخفیة **و** نحو هذا فاهل کعدد قایقها و لما کان النبی رجلاً امیاً لم یتعلم علماً و لم یطالع کتاباً ثم انه یعد ذلک یعین کل هذه القصص علی وجهها

من غير تفاوة ولا زيادة ولا نقصان كان ذلك جاريا مجرى المعجز انتهى كلامه يعنى فاين ازين سوال آنست که انسانی گاهی میگوید بغیر خود آیا
این چنین امر میدانی آیا فلانه سخن چنین وچنان است غرض ازین سوال اعلام واخبار وتعريف ومعرفی بمسؤل عنه است که سایل اعرف واعلم محیط بالواقع
مخفیه هست و غیر این غافل وغافل از دقایق وحقایق اصلیه آنست و چونکه پیغمبر با امی لا یقرء بود ونزد احدی از بشر علم نیاموخته ونخوانده ونشنیده ومطلع
بکتب اسلاف نبوده معهذا ذکر چنین سالفه وقرون ها که بتفصیل علی حقیقتها ووجهها بغیر تفاوة ولا زیادتی ولا نقصان نقل باعلام ملل نماید و ذکرش جاری
مجرای اعجاز میباشد پس هر عاقل منصف بعلم الیقین میداند که این خبر بوحی وتعلیم عالم الغیوب والقلوب میباشد **بحث ثالث** عن القریة التی کانت
حاضرة البحر **بدانکه** در اینجا تقدیر مضاف است و آن نزد اکثر اهل القریه **نزد** دیگران عن حال القریة **و** اول اولی است یعنی وای محمد بپرس احبار
معاصرین یهود را از احوال اهل بلد یکه حاضر یعنی مجاور برکناره ونزدیک قریب ومشرف بدریا لب سمندر بود چه حضور بنقیض غیبة وبمعنی نزدیک غیر بعید است
و بحر اسم مخصوص علم بمجمع آب سمندر گردیده **و** بر افاده جاری در زمین باسم نهر و شط **و** بر کوچک جوی **و** جدول اب مخصوص شده **اما** در تعیین و تسمیت
قریه اختلاف دارند **نزد** ابن عباس آن قریه **ایله** بود **و** بروایت دیگر آن دیه **مدین** بود **نزد** زهری آن قریه **طبریه** شام بودن **د** وهب بن
منبه هی قریة مابین مدین وعيونی علی ساحل البحر **و** عیونی علی ساحل البحر مترفة یعنی قریه ابین مدین عیونا مشرف بر ساحل بحر بسیار قریب وآب زیر او بود **و** بقول
مابین مدین **و** طور القریه برکنار بحر شام بود **و** در **لباب التنزیل** بروایة دیگر هی قریة بین مصر والمدینة **و** المغرب **در مدارك** همین نقل
کرده **و** بعد آن گفته وفی نسخة هی ایلة بین مصر والمدینة **و** المغرب **در در منثور** از ابن زید آورده هی قریة یقال لها **مقنا** بین مدین وعینونا
و ایله اشهر واکثر است **در کشاف** **و** کبیر **و** **مجمع** همین ثلثه قریه ایله **و** مدین **و** طبریه ذکر کرده‌اند **سوال** آن قریه دیه بود **یا** بلدی معروف
و اگر بلد بود بر بلد اسم قریه چرا اطلاق کرده چه بلد اکبر واعظم از دیه وقریه ودر آن ساکنین اکثر شرفا ونجبا وعقلاء **و** در قریه ساکنین عوام جهلا اند آنچه میشود ادانی مردم
میباشند **جواب** بعضی منهم رازی **و** سعدی **و** نسفی **و** بیضاوی **و** زمخشری گفته‌اند والعرب تسمی المدینة قریة **و** عن ابی العمرو بن العلاء ما رایت
قرویین افصح من الحسن **و** الحجاج یعنی هذین الرجلین من المدن یعنی عرب نام نهادند بلد ومدینه یعنی شهر را القریه بمعنی دیه چنانچه ابی عمرو بن علا میگفت کمن
ندیدم قرویین را که افصح از حسن بصری وحجاج باشند **و** مراد او همین دو مرد **و** از قری بلاد ومداین بود **و** **اما** بطوریکه در بلاد فصحا وبلغاء وعلماء وعقلاء مع
اغنیا اینها ساکن میباشند همچنین در دهات هم هر قسم آدم ساکن میباشند **بحث رابع** در قرائت یعدون باد غام دال اصلش یعتدون بود **و** ادغام داده
شد تا را در دال بعد نقل حرکة تا بعین یعتدون یعنی اعدادو آماده وتیار کردن آلات صید ماهی برای یوم السبت میباشد **بحث خامس** عدای
یعدو عدوا **و** عدای مثل فلس وفلوس **و** عدوانا یعنی دشمنی وتجاوز از حد محدود ودویدن **در مصباح** بعد این گفته وعداه بالفتح والمد ظلم وتجاوز
الحد وهو عاد **و** الجمع عادون مثل قاض وقاضون **و** اعتدی وتعدی مثله وعدی فی مشیه عدوا کاقرب المرحلة وهو دون الجری **و** بشمن را
بعدو نامیدند چه او از حد محبته بسوی دشمنی وعداوة برآمده **و** دویدن بعدو نامیدند چه او رفتار تند وزیاد از عادت متداول میباشد **بحث سادس**
سبت نام روز شنبه که یوم الراحت برای یهود **و** روز یکشنبه یوم الراحة نصاری **و** یوم الجمعه یوم جماعة نماز جمعه اجتماع اهل اسلام در مسجد جامع برای عبادة
اداء صلوة جمعه که صلوة وسطی میباشد **در مصباح** گفته یوم السبت جمعه سبوت **و** اسبت مثل فلس وفلوس **و** سبت الیهود انقطاعهم عن المعیشة
والاکتساب وهو مصدر یقال سبتوا سبتا اذا قاموا بذلك **و** اسبتوا بالالف ایضا لغة فیه **و** اصل القطع میباشد **در نهایة ابن اثیر**
در معنی قول عمرو بن مسعود معاویه گفته ما تسئل عن شیخ نومه سبات **و** لیله هبات **و** نوم المریض **و** الشیخ المسن وهو النوم الخفیفة **و** اصله من السبت
الراحة والسکون **او** من القطع وترك الاعمال **و** فیه ذکر یوم السبت **و** سبت الیهود **و** سبت الیهود تسبت اذا اقاموا عمل یوم السبت لان الله
خلق العالم فی ستة ایام آخرها الجمعة وانقطع العمل فسمی الیوم السابع یوم السبت **پس** وجه تسمیه یوم شنبه بیوم السبت باعتبار سکون وراحت آرام
از کار وبار و دنیا حاصل میباشد **بحث سابع** در محل اعراب اذ یعدون **و** اذ تاتیهم **زمخشری** در آن تجویزات دارد **اما الاول فیجوز** ان یکون
بدلا من القریة بحرف ذی المحل **و** المراد بالقریة اهلها کانه قیل وسلهم عن اهل القریة وقت عدوانهم فی السبت وهو من بدل الاشتمال
یعنی اذ یعدون جایز است که بدل از قریه محل جر باشد **و** مراد از قریة اهل قریة است نه خود قریه کانه گفته شد که بپرس یهود را از احوال اهل قریه چه شد
ایشان را وقت تجاوز وتعدی ایشان در تعظیم یوم شنبه **پس** بنا برین اذ یعدون بدل اشتمال از قریه است **و** یجوز ان یکون منصوبا بکانت

او محاضرة یعنی جایز است که منصوب المحل باشد باعتبار کانت یا باعتبار حاضرة البحر **و اما الثانی** فمنصوب بیعدون **و** یجوز ان یکون بدلا بعد بدل
یعنی ثانی اذ تاتیهم منصوب المحل بیعدون است **و** جایز است که اذ تاتیهم بدل بعد بدل باشد **سعودی** گفته و اذ ظرف للمضاف المحذوف **و** بدل
منه **و** قیل ظرف لکانت او حاضرة **و** لیس بذاک اذ لا فایدة فی تقیید لکون او الحضور وقت العدوان **بحث ثامن** اذ یعدون فی السبت
بدانکه مفسرین گفتند و السبت مصدر سبتت الیهود اذا عظمت سبتها فقوله اذ یعدون فی السبت معناه اذ یعدون فی تعظیم هذا الیوم یعنی سبتا مصدر
سبت است بمعنی آنکه یوم السبت یوم تعظیم یهود بود **و** پس معنی این جمله اینست و قتیکه یهود تعدی و تجاوز میکردند از حدود محدوده خدا **و** مؤیدش نیز قراءة
یوم اسباتهم است **و بقولی** یتجاوزون حد الله فیه و ما امرهم به من تعظیمه فخالفوا امر الله و حکمه بصید السمک فیه یعنی تجاوز و تعدی میکردند
حدود محدوده در یوم السبت را و آنچه مامور بعمل خدا ان یوم از تعظیم او گردیده بودند پس مخالفة کردند یهود القریه امر الله و حکم تعم را باشکار کردن ماهی در ان یوم
سبت و حال آنکه منهی عنه صید ماهی در یوم السبت عینا بودند **و بقرائة** یُعِدّون من الاعداد فمعناه و کانوا یعدون الات الصید یوم السبت
و هم مامورون بان لا یشتغلوا فیه بغیر العبادة لله و التعظیم للسبت **بقرائة** دیگر یُعِدّ و بمعنی اِعداد و آماده باشد پس معنیش چنین خواهد بود که
یهود آن قریه آماده و مهیا کردند الات و اسباب و دامها و جدها برای شکار و اخذ ماهی در روز شنبه و حال آنکه یهود مامور بودند که اصلا هیچ شغلی در آن روز
تعظیم غیر عبادة نکنند پس شغل عبادة اله تعظیم یوم السبت هم حاصل میشود **بحث تاسع** الشرعة بکسر اول بمعنی طریقه و اضحه صحیحه ثابته میباشد از شرع یشرع
شرعا و شرعة **در مصباح** گفته الشرعة بالکسر الدین **و** الشرع **و** المشرعة مثله ماخوذ من الشریعة و هی مورد الناس للاستقاء سمیت بذلک لوضوحها
و ظهورها و جمعها شرایع **و** شرع الله لنا کذا یشرعه اظهره و اوضحه **و** المشرعة بفتح المیم والراء شریعة الماء یعنی شرعة بکسر شین معجمه مثلثه بمعنی دین **و** شرع **و**
شریعة مثل و ماخوذ از شریعة است **و** او مورد مردم است برای آب گیری و آب خوری **و** برای وضوح و ظهور و تقرر احکام دین مبین از جانب رب العالمین بر دست
پیغمبر و تسمیه آن بشرع و بشریعة شده **و** جمع شریعة شرایع است **و** معنی شرع الله لنا کذا اظهار و ایضاح آن میباشد **و** مشرعه بفتح میم **و** راء جای مقر آب بر داشتن
و گرفتن از جوی و نهر و چشمه است **و** طریق شارع بمعنی سلوک مردم عموما فاعل بمعنی مفعول مثل طریق قاصد بمعنی مقصود **و** جمعش شوارع است **در مجمع** فرمود
والشرع اصله الظهور و منه الشرعة **و** الشریعة و هو الظاهر المستقیم من المذاهب منه المشرعة والشریعة لکونهما فی مکان ظاهر من النهر **و** منه شراع السفینة
لظهورها **و** شرعة **و** منهاج **و** ملة **و** دین همه اینها متقارب اند بمعنی طریق وصول الی الله و رسوله میباشند **و** از اینجاست شرعة و منهاجا ای طریقة و اضحة موضوعة
من الله فی الخلق علی لسان النبی و نقله الی ثواب الله تم **و** مصرح این آیه شرع لکم میباشد **در مجمع البحرین** فرمود والشریعة ما شرع الله لعباده و افترضه
علیهم **و** قد شرع لکم بمعنی سن لکم است یعنی شریعة عبارت است از آنچه خالق آنرا وضع و مقرره کرده برای بندگان خود از فرایض و احکام دین و آئین تا بعمل
آن بسوی جنت خدائی برسند **و** شرع بمعنی سن و صنع و قرر و عین طریقا للاعتقاد و العمل **و** الشارع الطریق الاعظم **و** الشارع هو النبی **و** المتشرعة اعداه
است **در کلیات** ابو البقا گفته الشرع فی الاصل البیان و الاظهار **و** المراد بالشرع المذکور علی لسان الفقهاء بیان الاحکام الشرعیة شرع در اصل بمعنی
بیان و اظهار و در عرف فقهاء بیان احکام شرعیه میباشد **و الشریعة** هی مورد الابل الی الماء الجاری **ثم** استعیر لکل طریقة موضوعة بوضع الهی ثابت
من نبی من الانبیاء **ثم قال** ذلک اسم للاحکام الجزئیة التی یتهذب بها المکلف معاشا و معادا سواء کانت منصوصة من الشارع او راجعة الیه
و الشرع کالشریعة کل فعل او ترک مخصوص من نبی من الانبیاء صریحا او دلالة **فاطلاقه** علی الاصول الکلیة مجاز و ان کان شایعا بخلاف الملة
فان اطلاقها علی الفروع مجاز **و** تطلق علی الاصول حقیقة کالایمان بالله و ملائکته و کتبه و رسله و غیر ذلک **و لهذا** لا تتبدل بالنسخ و لا یختلف
فیها الانبیاء **و** لا تطلق علی احاد الاصول حاصل آنکه شریعة در اصل جای ورود شتر بسوی آب جاری است **پس** از ان عاریة آورده شد برای هر طریقه موضوعه
که بوضع و تقریر و تعیین الهی ثابت از احد انبیائی باشد **پس** از این شریعة اسم احکام جزئیه است که بان مکلف تهذیب یابد در معاش دنیائی یا در باب معاد عقبائی خواه
منصوص از شارع عینا باشد **یا** راجع بسوی او **و** شرع هم چون شریعة هر فعلی یا هر ترکی یعنی امر و نهی مخصوص از پیغمبری باشد صریحا یا دلالة **اما** اطلاق
شرع بر اصول دین مجاز میشود اگر چه شایع و ذایع است بخلاف لفظ ملة چه اطلاق بر فروع مجاز میباشد **و** اطلاق ملة بر اصول دین علی الحقیقت میشود چون اعتقاد توحید الله
و تصدیق صفات کمال و جلال و افعال او و بر تصدیق ملائکه و کتب منزله و مجی رسل و معاد جسمانی و لوازم و احکام اخرویه او میباشد **لهذا** این اصول دین کل انبیاء
از بدایة آدم الی محمد علیهم السلام متحد غیر مختلف است تبدیل آن منسوخ نمیشود و انبیاء هم در ان مختلف نمیباشند **اما** ملة بر احاد اصول اطلاق نمیشود **و بعد**

شریعت بمعنی دین و شرع و منهج ملت طریق موصل الی الله میباشند

WWW.MAABLIB.COM

گفت والشروع فی الشئ التلبس بجزءٍ من اجزائه و الشرعة ابتداء الطریق و المنهاج الطریق الواضح و الاوّل الدین و الثانی الدلیل و عن ابن عباس الشرعة ما وردبه القرآن و المنهاج ما وردبه السنّة یعنی شروع بمعنی تلبس در جزئی از اجزاء شئ است و شرعة بمعنی ابتداء طریق و منهاج بمعنی طریق واضح و روشن است و اوّل یعنی شرعة دین و ثانی یعنی منهاج دلیل میباشد و ابن عباس فرموده بآنچه قرآن آمده او شرعة است و بآنچه سنت رسول آمده او منهاج است و بالجمله فرقی باین حاصل شد چنانچه فرض آنچه از قرآن محکم ثابت شده باشد و واجب آنچه از سنت رسول محکم گرفته شده باشد و بعد این از امام رئیس خود ابومنصور ماتریدی نقل کرده اند قال ماثبت بقائه من شریعة من قبلنا بکتابنا او بقول رسولنا صار شریعة لرسولنا فیلزم و یلزمنا علی شریعته لا علی شریعة من قبلنا لان الرسالة سفارة العبد بین الله تعالی و بین ذوی الالباب من عباده لیبین ما قصرت عنه عقولهم فی مصالح دارت بهم فلو لزمنا شریعة من قبلنا کان رسولنا رسول من قبله سفیرًا بینه و بین امته لا رسول الله تعالی و هذا فاسد انتهی کلامه **بحث عاشر** حیتان جمع حوت و حوت و سمک و نون همه اینها اسماء ماهی ظاهرا اند و اصل حیتان حوتان بود بجهت اشتباه تثنیه ضمه را بدل بکسر کرده پس واو را بکسره ماقبل بیاء بدل کرده اند حیتان شد در **مصباح** گفت الحوت العظیم من السمک و هو مذکر و فی التنزیل فالتقمه الحوت و انی نسیت الحوت و الجمع حیتان در **بحرین** **قاموس** و احوات و حوتة زیاده کرده اند و حوت نیز اسم برج سماوی است و جمع نون نینان و انوان قاله الفیروزآبادی و السعودی الحوت و حیتان وزنا و معنی **بحث حادی عشر** اذ تأتیهم حیتانهم یوم سبتهم شرعًا یعنی و قتیکه آمدند ایشان را ماهیهای بحر اینها یوم شبنه یوم تعظیم ایشان ظاهر الرؤس و الابدان و در شرعًا دو جا چونکه با شعار الهی در طبایع و قلوب اینها امنیت یوم السبت خالق آفریده لهذا اکثرت علی الاجهار و الاعلان فی الاظهار بر روی نزد قریه الیشان آمده درنگ و توقف میکردند و همین قول ابن عباس است **نزد ضحاک** تأتیهم متتابعة یتبع بعضها بعضا یعنی میآمدند فوج فوج در پی یکدیگر **نزد** بعضی تأتیهم رافعة رؤسها مظهرة ابدانها من الماء یعنی بیوم همه ماهیهای بحر ایله میآمدند بجائیکه بلند میکردند سرهای خود و ظاهر میساختند اجساد خود را از زیر آب بحر **نزد** حسن بصری کانت تشرع الی ابوابهم مثل الکباش البیض لانها کانت امنة یومئذ یعنی ماهی میآمدند علانی بدر وازهای اهل ایله مثل گوسفند سفید رنگ و بازی باهم میکردند زیراکه روز امن و امان اینها یوم السبت بود **بیان** کباش جمع کبش **در قاموس** بمعنی حمل **در منتهی الارب و صحاح** بمعنی نحقار و آن نوع گوسفندی که دو شاخ کلفت و سخت منعطف پس گوشهائیش میباشند و باین نواحی او را دم بای جنگانیدن باهم اینها را نگاه میدارند **رازی** گفته و شرع جمع شارع و شارعة و کل شئ دان من شئ فهو شارع و شارعة ای دنت من الطریق و نجوم شارعة ای دنت من المغیب علی هذا فمعناه ان الحیتان تدنوا من القریة بحیث یمکنهم صیدها و اخذها حاصل آنکه شرعًا جمع شارع و شارعة است و هر شئی که بشئی نزدیک و قریب باشد او را شارعة میگویند و از اینجا نجوم که قریب الغروب باشند اینها را نجوم شارعة میگویند **پس** بنابر این معنی آیه آنکه ماهیان در یوم السبت باهل قریه نزدیک می شدند بنحویکه اخذ و صید اینها هر وقت ممکن و میسور و مقدور بود **سوال** نصب شرعًا بچه سبب است **جواب** نصب آن بجهة وقوع او حال از حیتان میباشد **سوال** در یوم سبتهم اضافه سبت الیهم چرا کرده **جواب** بدو سبب **اوّلهما** چونکه یوم السبت یوم التعطیل و التعظیم و الراحة مخصوص آن قوم بود لهذا اضافه و اسناد آن الیهم کرد **ثانیهما** محتمل که اتیان حیتان الی جوانبهم خاصة فی یوم اسبهاد و هو یوم السبت بهم در **تفسیر خود** سعودی هم گفته و اضافتها الیهم للاشعار باختصاصها بهم لاستقلالها بما لا یکاد یوجد فی سائر افراد الجنس من الخواص الخارقة للعادة او لان المراد بها الحیتان الکائنة فی تلک الناحیة و ان ما ذکر من الاتیان و عدمه لاعتیادها احوالهم فی عدم التعرض فی یوم السبت انتهی **بحث ثانی عشر** لا یسبتون قرائة مختلفه اند **قرائة** حضرت امیر علیه السلام بضمة یا مضارع معلوم از باب اکرام و افعال است **و قرائة** بصیغه مجهول بفتح باء موحده و ضمه یاء مثناة تحتانیه **و قرائة** عمر بن عبد العزیز یوم اسباتهم جمله ماقبل است **بحث ثالث عشر** و یوم لا یسبتون لا تأتیهم یعنی روز شنبه که یوم الامن برای ماهیان بود بکثرة بر ظاهر روی آب بحر میآمدند و روز یکه سبت مردم نبود ماهیان بان ناحیه اصلا نمیآمدند و خود را اظهار میکردند تا سبت دیگر یعنی شب یکشنبه از محض غروب آفتاب ماهیها دفعة فرار میکردند و بر میگردیدند و شب یا صبح شنبه دیگر روی بسوی بلد ایله فوج فوج پی در پی یکدیگر بالاتصال میآوردند **تنبیه** دلالة است که خالق در طبایع و قلوب ماهیان آن بحر امنیت از صید اینها و رغبت و میل تام و اعم محبی اینها بسوی بلد ایله میآفرید تا بلا پروا و لا خوف با ظهار رؤس و ابدان خود بر روی آب میآمدند و تمام شام در آنجا باقی میماندند و هکذا شب یکشنبه میل و رجوع در اینها آفریده لهذا بفور یکدفعه از ناحیه ایله بر میگردیدند و فرار میشدند **بحث رابع عشر** کاف کذلک محل نصب بدو وجه میباشد **احدها** تعلق بنبلوهم دارد **ثانیهما**

جواب سوال نصب شرعًا بچه سبب است ۱۲

جواب سوال اضافه سبت الیهم ۱۲

جواب کلمه ۱۲

یحتمل که تعلق بیوم لا یسبتون لا تاتیهم کلک تشبها حال از تاتیهم و از جمله نبلوهم استیناف باشد **بحث خامس عشر** کذلک نبلوهم بما کانوا یفسقون

درین شبه بهم مفسرین دو قول دارند **قوله** یعنی مثل ذلک البلاء العجیب الفظیع نعاملهم معاملة من یختبرهم لیظهر عنادهم و عداوتهم و مخالفتهم

بانبیائنا و احکامنا فنؤاخذهم به بسبب فسقهم المستمر الباقی علیه لکن لا فی تلک المادة فان فسقهم لا یکون سببها للبلوی بل بسبب فسقهم المستمر

فی کل ما یأتون و ما یذرون یعنی مثل آن بلاء عجیب فظیع و جمیع ما با ایشان معامله مختبرین یعنی خبر گیرندگان و امتحان کنندگان میکنیم تا ظاهر شود عناد و عداوة

و مخالفة اینها با پیغمبران و احکام ما **پس** بظهور آن مواخذه میکنیم ایشان را بان بسبب فسق یعنی بخروج ایشان از اطاعة و از دین خدا که بر الفسق مستمر علی

الدوام باقی بنسلا بالنسل الی حین بودند و بباشند نه در این ماده چه فسق ایشان در ماده موجب و سبب برای بلوی و امتحان نمیباشد بل بسبب فسق دایم و مستمری ایشان

در هر زمان آنچه که تارک آن اصلا و ابدا نمیشوند **ثانیهما** که کذلک نعلق بما قبل لا تاتیهم دارد فالجملة بعده استیناف مبنی علی السؤال عن حکمة اختلاف

حال الحیتان بالاتیان تارة و عدمه اخری یعنی بنابر وجه ثانی که تعلق کاف بلا یاتیهم دارد معنیش چنین خواهد شد که نمیایند حیتان مثل آمدن آنها بیوم سبت

ایشان یعنی بالنسبة یوم السبت در ایام ستة آخر بعد آن نهایت اندک و مخفی بخلاف حالة و صورة میآمدند هستاده و وقفه نزدیک بلد ایله نیکر و ندو میگریختند

پس بنابراین من بعد لا یاتیهم کذلک جمله نبلوهم آه استینافیه مبنی بر سؤال حکمت اختلاف حالة اتیان و عدم اتیان اینها باشد **اشکال** این احوال

اشخاص و حیتان ماضیه را چرا بصیغ استقبالیه آورده لازم بود که بصیغهای ماضی ذکر میفرمود **جواب** بصیغه استقبال ذکر شد و حکایة الحال الماضیة

لاستحضار صورتها و التعجیب منها الحاضرین السامعین حکایتهم فلاجل ذلک جمع فی هذه الآیة ابتداءً و انتهاءً بصیغتی الماضی و الحال ثم الله اعلم

یعنی در ذکر قصه احوال حیتان و اشخاص بصیغه استقبالیه برای استحضار صورتها و تعجیب حاضرین سامعین حکایت اینها کرد تا غایب بمنزله حاضر گردد فلهذا در ابتداء

و انتهاء این آیه بهر دو قسم صیغهای ماضی و مضارع کرد ثم الله اعلم **جواب** چونکه در طبایع انسال اخلاف اسلاف ماده فسق و فجور باقی بود بجهت برای تنبیه اینان

ذکر اسلاف ایشان کرد تا متنبه از ابتلاء و امتحان الهی بر حذر باشند که مانند اسلاف اینها رفتار نکنند **تبصرة** فخر رازی در تبعه او در اینجا از ابن عباس **و** مجاهد

نقل کرده ان الیهود امروا بالیوم الذی امرتم به یوم الجمعة فترکوه **و** اختاروا السبت فابتلاهم الله به و حرم علیهم الصید فیه و امروا بتعظیمه فاذا کان یوم

السبت شرعت لهم الحیتان ینظرون الیها فی البحر فاذا انقضی ذهبت و ما تعود الا فی السبت المقبل **و** ذلک بلاء ابتلاهم الله فذلک معنی قوله

و لا یسبتون لا تاتیهم و قوله کذلک نبلوهم ای مثل ذلک البلاء الشدید نبلوهم بسبب فسقهم **و** ذلک یدل علی ان من اطاع الله خفف الله احوال

الدنیا و الآخرة **و** من عصاه ابتلاه بانواع البلاء و المحن انتهی کلام الرازی عینا حاصل آنکه یهود مامور گردیده بودند باخذ و تعظیم یوم جمعه و ایشان ترک

آن کرده بعوض آن یوم شنبه را اختیار کردند پس خالق مبتلا ساخت ایشان را بشنبه و حرام گردانید بر ایشان صید بحر را در آن روز و مامور گردیدند بتعظیم شنبه پس

یوم شنبه نزد ایشان ماهیان بحر آمده نزدیک میشد و نگاه میکردند بسوی ماهیان بحر و روز شنبه و قتیکه منقضی میشد یکدفعه ماهیان بحر از مقام ایله بر

میگردیدند و مراجعة بفور بسوی اطراف دیگر بحر میکردند و عود بسوی ایله نمیکردند مگر در یوم اینده دیگر **و** آن امتحانی و ابتلائی بود مر یهود عصر داود نبی را

و مآن امتحان کرد اینها را و همین معنی آیه لا یسبتون لا تاتیهم **و** معنی کذلک نبلوهم است یعنی بمثل این بلا شدید ایشان را مبتلا ساختیم بسبب آنکه

ایشان دایم الفسق و الفجور و الکفر در باطن بودند **و** رازی بعد این گفته که این دلالة دارد بر آنکه هر که مطیع اله باشد خالق تخفیف ابتلاء او در دنیا و آخره

میکند **و** هر که عاصی و فاجر باشد تشدید بلا یا و محن با و میفرماید اللهم برحمتک و کرمک لا تبتلنا فی الدنیا و الآخرة **و** ثبتنا علی دینک حتی متنا علی ذلک

انک انت اکرم الاکرمین **بحث سادس عشر** اصطیاد ایشان نیز خلاف کردند که چگونه ایشان اخذ ماهیان میکردند **نزد** جمعی بوسوسه و تعلیم

ابلیس ایشان القاء آلات و دامهای بروز شنبه میکردند و ماهیان بسته در دام و آلات می شدند پس بروز یکشنبه دامها را مع ماهی از بحر بر میآوردند **نزد**

جمعی بتعلیم ابلیس جداول و جویها از بحر و حیاض را در خارج حفر کرده میگذاشتند و بتموج بحر آب مع ماهیان از جداول بآنها در چاهها و حوضها میافتادند و نزد

مراجعة موج ماهیان از آبار و حیاض بر آمده نمیتوانستند پس روزهای غیر شنبه از آبار و حیاض ماهیها را اخذ میکردند **نزد** طایفه چونکه ماهیان علانی نزد

ابواب اینها آمده استاده میشد و باهم بازی میکردند ایشان بدستهای خود اخذ اینها میکردند **و** همین قول حسن بصری **و** ثانی قول ابن عباس **و** عکرمه است

نزد بعضی بهمه این وجوه اخذ و صید ماهی زنان و مردان و صغار و کبار اینها میکردند **پس** بتمادی ایشان و تاخیر مواخذه اینها جسور گردیدند و گفتند که حالا ما

غیر ممنوع گردیدیم لهذا عذابی نیامد بناگذاشتند در صید اینها یوم السبت هم **و** منقول آنکه عام اولی از تمسک بعض و ترک بعض دیگر است ثم الله اعلم

بنیه نزد

WWW.MAABLIB.COM

تنبیه نزد عدلیه در این دلالت بر رعایة صلاح یا بر صلح است لهذا اصلاح و صلح در اینجا بود که با متحان نفاق و کفر مکتوم ایشان ظاهر گردیده در عقوبة ایشان تعجیل کرده شود **زد جبریه** صلاح و اصلح بر تم جایز نیست ولو وجب علیه الصلاح والاصلح لوجب ان لایکثر هذه الحیتان فی ذلک الیوم صونا لهم عن ذلک الکفر ولما لم یفعل ذلک علمنا ان رعایة الصلاح والاصلح غیر واجبة علی الله تعم **جواب** صلاح که تعلق بافعال عباد دارد **پس** افعال خالی از حسن و قبح نیست **پس** لعد لطف بالسویة بالنسبة مومن و منافق گاه مراعاة صلاح تعلق میگیرد در اظهار کفر و نفاق دو شخص در دنیا و کفر و نفاق الطایفه چونکه مکتوم بود صلاح در اظهار آن کردید لهذا اسباب اظهار نفاق ایشان تکثیر حیتان و عدم صیانت مردمان از اخذ ماهیان گردید **و** کذلک نبلوهم بما کانوا یفسقون مشعر ایز امر است پس اشکال جبری عاید نمیشود ثم الله اعلم **قوله تعالی**

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ۝ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَأَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ۝ فَلَمَّا عَتَوْا عَن مَّا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ۝ **ترجمه این سه آیه**

یعنی و یا محمد بپرس از اهل کتاب خبر آنرا چون گفتند طایفه و گروهی از اهل ایله که متوقف بودند در فعل و ترک و امر و نهی نه مر گروه و قوم ناهیان را که چرا پند و نصیحت میکنید و قومی را که بزعم شما بیشک بی شبه خدا هلاک کننده یا عذاب شدید کننده ایشان است فرقه مجتنبه ناهیه در جواب شان گفت که این وعظ و نصیحه میکنیم ایشان را از روی عذر بسوی پروردگار شما که چرا شما صالحان دانایان باین قوم جهال وعظ و نصیحت و امر بامور و نهی از منهی نکردید و ماخوذ بترک امر و نهی نزد خالق بشویم و دیگر برای آن بایشان وعظ میکنیم تا ایشان بترسند خدا یرا و اجتناب و پرهیز نمایند از مخالفت مناهی اله پس آن هنگامیکه صیادان ترک کردند و اصلا اعتنا و التفات نکردند بانچه یاد داده میشد ایشان را و مواعظ مذکوره را قبول نمودند نجاة دادیم ما و برهانیدیم آنانی را که نهی میکردند عموما از بدی و از اعمال و افعال بد و زشت و نافرمانی و ما بگرفتیم بطور مواخذه و عقوبت آنانی را که ستم و تعدی کردند از نهی و حد منهی الهی بعذابی شدید و سخت بسبب آنچه بودند ایشان عامل و فاعل فسق و فجور یعنی باستمراری فسق و فجور ایشان مستحق گردیدند بتعجیل عذاب شدید در دنیا پس آنهنگام که نافرمان شدند و گردن کشیدند از آنچه نهی کرده شده بود ایشان را یعنی از صید ماهی باز نماندند گفتیم بامر ایشان را که بگردید و بشوید بوزینگان دور و نا امید شده از رحمت رحیم عالمیان و خوار و رسوا باشید در انظار عالمیان **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** و اذ قالت امة عطف بر اذ یعدون فی السبت است حکم اعراب این حکم اعراب همان دارد **بحث ثانی** و اذ قالت امة منهم لم تعظون قوما الله مهلکهم و معذبون عذابا شدیدا یعنی و یا محمد بشنو از ما **و یا** بپرس از یهود خبر آنانکه از اسلاف ایشان وقتیکه گفت یک طایفه از منهی شدگان از صید ماهی در یوم السبت و نیست منقوله الطایفه بطایفه ناهیان خود که چرا شما وعظ و نصیحت میکنید آن قومی را که خدا تعالی ایشان را هلاک سازنده در دنیا تعجیلا للجزاء یا عذاب کننده بنار در آخرة است چه ایشان متاثر و ملتفت اصلا و گوش گذار بان نمیشوند **سوال** بنی اسرائیل همه صیاد ماهیان بودند یا طایفه از ایشان صیاد بودند آیا قایل اینقول صیاد آن بودند **یا** غیر صیادان ماهی از ایشان **جواب** مفسرین در این دو قول دارند **احد الاقوال** آنکه دو طایفه بودند **یکی** منهیان عنه **دیگر** ناهیان **پس نزد** ایشان همین طایفه منهی عنه ناهیان گفتند که هرگاه بزعم شما ما ماخوذ بعذاب شدید بصید ماهی قطعا میشویم پس شما چرا ما را الکین معذبین پند و نصیحت میکنید چرا ما را بکار خود وامیگذارید و شما از آن مانع ما میشوید **و** در این استهزا بواعظان بود که اگر بتنزیل عذاب بما قطعی هست پس چرا عذاب بما نمیاید و چرا بما مهلت داده میشد تا اینهمه **ثانی الاقوال** بنی اسرائیل سه فرقه گردیده بودند **یکی** صیاد ماهی بود **دیگر** ناصح و ناهی ایشان از صید **سیم** متوقف نه صید **و**

نهی میکردند انها پس فرقه متوقفه بواعظان گفت کرامینها متعظ و متنبه نمیشوند تو عیظ شما پس چرا شما بقوم هالکین و معذبین وعظ میکنید که اصلاً ایشان ملتفت و متأثر و مستمع بمواعظ نمیشوند بگذارید ایشان را بر همین احوال تا ماخوذ بعذاب بکردند و دیگران بتنزیل عذاب متنبه و متیقظ بشوند **سوال** لفظ لم ایا مفرد است **یا** مرکب است علی التقدیرین تحقیق معنی وچه اعراب دارد **جواب** بدانکه لفظ لم بکسر اول و بفتح ثانی مرکب از دو حرف **ل** و **ما** استفهامیه است موضوع برای استفهام و دریافت حال و علة و سبب امری و شئی شده کما قال **فی الصحاح** ولم حرف یستفهم به تقول لم ذهبت **پس** از ترکیب ینده حرف لام و **ما** استفهامیه الفش را آخرش حذف کردند **لم** بر کسره اول **و** رفتحه میم باقی گذاشتند چنانچه در تنزیل عفی الله عنك لم اذنت آمده **و** لك ان تدخل علیها الهاء فی الوقف فتقول لمه یعنی جایز است که در آخر لم ها بحالة وقفی داخل کنی و بگوئی بجائے لم لمه **در مجمع** هم فرمود واصل لم لما ولکن هذه الالف یحذف مع حروف الجر تقول مم وفیم وعلام وعم و فیم یعنی اصل لم لما بود و الف با حروف جر از ان حذف کرده میشوند چون مم و فیم و علام و عم و بم استعمال میشوند **بحث ثالث** در معذرة دو قرائة اند **قرائة** حفص از عاصم معذرةً بالنصب **و قرائة** باقی **قراء** بالرفع است فقال الزجاج معناه نعتذر معذرة **واما** من رفع فالتقدیر هذه معذرة **و** قولنا معذرة وهی خبر لهذا المحذوف **زجاج** فتح معذرةً تبقدیر نعتذر معذرة نصبش بمصدریة **است** **واما** زد انانکه مرفوع است او بجهة خبر مبتدا مقدر چون هذه معذرة یا قولنا معذرة **و** این وجه تقدیر بهتر است **بحث رابع** بدانکه لفظ معذرة مصدر میمی چون عذر است چنانچه **ابو عبیدة** و ابو زید گفت اعذره عذراً و معذرة **پس** معنی عذرة در لغة قام بمعذرة باشد چنانچه گفته میشود من یعذرنی ای یقوم بعذری **و** عذرت فلانا فیما صنع ای قمت بعذره **پس** بر این معذرة الی ربکم یعنی قیام بعذر انفسنا الی الله **و ازهری** گفته که معذره اسم بروزن مفعلة از عذر یعذر عذراً و اقیم مقام الاعتذار کانهم قالوا موعظتنا اعتذار **و** یقال اعتذر فلان اعتذاراً و عذراً و معذرة من ذنبه فعذرته **در مجمع** فرمود والعذرة **و** المعذرة العذر والعذری واحد مصدر **و** المعذر الذی له عذر صحیح **و** المعذّر بالتشدید الذی لا عذر له و هو یرٰیك انه معذور و هو المقصر **و** المعتذر یقال لمن له عذر و لمن لا عذر له **و** قولهم من یعذرنی معناه من یقوم بعذری **در صحاح و صراح** گفته عذر بالضم والسکون بهانه و معذور یعنی معاف داشتن معذرة بکسر ذال **و** عذری و معذره بالکسر اسم عذر یعنی بهانه و حیله باشد **بحث خامس** قالوا معذرة الی ربکم ولعلهم یتقون گفتند ناهیان مانعان صید بصیادین **و بقولی دیگر** بجواب متوقفین از صید که نهی میکنیم صیادین را بطور عذرخواهی خود از پروردگار شما **وجه دیگر** آنکه ناهیان میگویند بجواب اسرائیلین لم تعظون که بوعظ و نصیحت عند شما یا عذر صیادان شما هر دو فریق صیاد و متوقف بسوی پروردگار شما میخواهیم میکنیم **و بوجهی** دیگر موعظها بشما یا بانها معذرة از جانب شما میکنیم پروردگار شما را **و بوجهی** دیگر ما ادا، فرض خود که امر و نهی و وعظ واجب میباشد میکنیم بسوی پروردگار شما تا بار اهم باشما ماخوذ و مواخذه در دنیا و عذاب در آخرة نکنند **و وجهی دیگر** آنکه ما نهی و وعظ میکنیم تا عذر نباشد شما را بسوی پروردگار شما و بهانه و دیگر آنکه تا بترسند ایشان از مواخذه خدا پرهیزند از منهی الهی و عصیان تم **اقول** از این مستفاد میشود که بنی اسرائیل که مبتلا گردیدند دو فرقه شدند **فرقة اولی** صیاد ماهیان بودند **و فرقه ثانیه** غیر صیادان هفتاد هزار آدم بودند **پس فرقه ثانیه** نیز آن هم دو فرقه شدند **احدهما** متوقف از صید بودند و با انها شریک صید نشدند **و** نه ایشان از منع و نهی از صید میکردند **ثانیهما** فرقه کارفرمانعه و ناهیه صیادان بودند **پس** فرقه متوقفین از صید بناهیان گفتند که شما چرا وعظ میکنید قومی را که در دنیا بانها هلاکت میرسد و می شود یا در آخرة انها را عذاب شدید نار کنند و انها متأثر و گوش گذار بسخنان شما نمیشوند **پس اعظان** در جوابشان گفتند که ما اعتذار جزو باد از فرض مواعظ که بر ما واجب است بپروردگار شما میکنیم **و** اصرار بر نهی انها را میکنیم **و** علت دیگر آنست که شاید ایشان بتقوی و بحد از معاصی پرهیز کنند و تبقوی بصلاح و فلاح برسند و ترک منهی عنه نمایند **و** همین اصح بظاهر قران است زیرا که اگر خود صیادین قایل لم تعظون میبودند من بعد قول لم تعظون قول انها بغیاب مهلکهم او معذبهم **و** بعد آن قول ناهیان ولعلهم یتقون صحیح نمیشود بل لازم بود که خود صیادین در جواب ناهیین لم تعظونا و انا مهلکنا او معذبنا بخطاب میگفتند **و** از ناهین ولعلکم تتقون میگفتند **تنبیه** بر این قطعاً ثابت شد که قایلین لم تعظون فرقه متوقفین بود **و** همین قول مختار محققین منهم **الواحدی** و همین ثابت و صحیح است **بحث سادس** فلما نسوا ما ذکروا به انجینا الذین ینهون عن السوء یعنی پس هرگاه صایدین ترک کردند والتفات اصلاً نکردند بانچه ایشان از ناهیان و واعظان نهی و وعظ باز میکردند ما نجاة دادیم انانی را که نهی و وعظ بصیادین از عمل بدی و قبیح میکردند بدانکه هرگاه تا مدة مدیدی بصیادین متأثر

نشدند و ترک صید

نشدند و ترک صید ننمودند بلکه مصر بران ماندند **پس** ناهیان قطعا امید داشتند که بانها ضرور عذاب الهی در دنیا عاید خواهد شد **پس** این واعظان مسکن
ومکان و بیوت از معتدین صیادین علیحده گرفتند **و** بالانفراد سکونت کردند بترس آنکه بنزول غضب الهی ما در بین ساکن بوده شامل بانهم شویم **و** اما در خارج
بلد بعید از ایشان **یا** در همان بلد محل ومقر خود جدا و علیحده گرفتند دران دو قول اند **اشهرهما** واصحهما اول است که خارج بلد برآمده سکونت کردند **سوال**
بنابر قول یکه قایل لم تعظون فرقه متوقفین غیر صیادین وغیر ناهین اند **پس** آیا انها باکدام یکی ازین فریقین معیت و سکونت در بلد **یا** خارج بلد کردند **جواب** درینهم
دو وجه اند **اشهر** همین است که آن فرقه متوقفین داخل بلد سکونت کردند چه ایشان هرچند صیاد نبودند ولکن بقول **لم تعظون** انکار ومنع از نهی ناهیان
کردند **و** انکار و منع و نهی از قول امر و نهی قبیح ومنکر عظیم نیز هست **اقول** جواب در قول قائلین لم تعظون دلالة ندارد که انها نهی ناهین کرده و راضی بفعل
صیادین بودند **چه** جایز است که انها دریافت علة واصرار بر نهی انها کرده باشند که هرگاه می بینید که انها متاثر نمیشوند پس چه لم و سبب است در اصرار
شما بر نهی ایشان **بحث سابع** بدانکه در لفظ بئیس قرائة مختلفه اند **احدها** بئیس بوزن فعیل **و ابو علی فارسی** دران دو وجه گفته **یکی** بئیس
فعیل از بؤس بئیس بأسا اذا اشتد باشد **دیگر** آنچه ابو زید گفته که بئیس ماخوذ از بؤس بمعنی فقر و حاجة شدیده است کما یقال بئس الرجل یبأس بؤسا و
بأسا و بئیسا اذا افتقر فهو بائس فقوله عذاب بئیس بمعنی ذی بؤس باشد **ثانیها** قرئت بئس چون حذر هست **ثالثها** بیس بقلب همزه بیاء
میباشد چون ذیب بالیاء در ذئب بالهمزه **رابعها** بئیس بوزن فیعل بالیاء را بالهمزه معا است **خامسها** بیئس بوزن ریس بقلب همزه بیاء در بیئس ادغام
یاء در آن **سادسها** بیس بتخفیف بیس چون هین در هین **و در کشاف و تفسیر کبیر** هر دو این قرائت سته را نقل کرده اند **بحث ثامن**
واخذنا الذین ظلموا بعذاب بئیس یعنی ما نجات دادیم ناصحان و ناهیان انها را و مواخذه کردیم انانی را که ستمگار بودند بتعدی میکردند از حدود الهی واز
منهی تعدی بعذابی نهایت سخت و شدید **در کشاف و در منثور** از حسن بصری نقل فرمودند وایم الله ما حوت اخذه قوم فاکلوه اعظم عند الله
من قتل رجل مسلم ولکن الله جعل موعدا والساعة ادهی وامر قسم بخدا ماهیکه آنرا گرفته قومی خوردند اورا اعظم و اکبر عند الله نیست از قتل مرد مسلمی
ولکن خالق موعد و موضعی و ساعتی و یومی قرار داده برای سزا و جزا آن و آن ساعة نائبه و افتی اشد و بلای عظیم تر است و تلخ تر سخنی است **اقول**
هرگاه زمخشری و حسن بصری چنین فرمودند **پس** خیال و قیاس کن در قتل آل رسول الله که باب الحطه و سفینه نجاة نوح **و** ثانی قران در امت مقرر بود و چگونه
آن باب الحطه را بنار در دادند **و** سفینه نجاة را کسر و پاره پاره و ریزه ریزه **و** زیر سم اسپان ابدان مطهره شان را پایمال کردند **و** سبط مطهر رسول را در دشت
کربلا گرسنه و تشنه شهید ساختند انها را پس چه اسوء احوال و اشد نکال با نها خواهد بود **و** تا برادر میدان انها بری نمیشوند ابدالاباد **و** در دنیا لعنة خلق بر انها و در
آخرة اعظم و اشد جمیع اقسام والوان عذابها گرفتار میباشند **اللهم** زدهم والراضین بهم والمبرئین من اهل ارادتهم اشد العذاب فی الاخرة وفی
الدنیا علیهم لعنة الله والملائکة والخلق اجمعین ابد الابدین **و در کبیر و لباب التنزیل** در نجاة فرقه ثانیه ساکتین که قایل لم تعظون بودند
در اول متوقف بود **و** در آخر برگزید کما **روی** عکرمه عن ابن عباس قال اسمع الله یقول انجینا الذین ینهون عن السوء واخذنا الذین ظلموا بعذاب
بئیس فلا ادری ما فعلت الفرقة الساکتة وجعل یبکی **قال** عکرمه فقلت له جعلنی الله فداک الا تراهم قد انکروا وکرهوا ما هم علیه **و** قالوا
لم تعظون قوما الله مهلکهم وان لم یقل الله انجیتهم لم یقل اهلکتهم **قال** فاعجبه قولی و رضی به وامر لی ببردین فکسانیهما یعنی ابن عباس
گفت که خدا شنوانید ما را در این آیه نجاة ناهیان واخذ ظالمان ولکن من نمیدانم که بفرقه ساکته چه کرد و گریه میکرد **و** عکرمه که تلمیذ ابن عباس بود عرض کرد
آیا نمی بینی که فرقه ساکته بصیادین انکار کردند و کاره از کار د بار انها بودند و لم تعظون قوما الله مهلکهم دلیل بر آن میباشد اگرچه او سبحانه انجیتهم تصریح
نکرد ولکن اهلکتهم واخذتهم هم نگفت **پس عکرمه** گفت که ابن عباس بقول من نهایت خوشنود گردیده تعجب آورد و او را پس از وعد و برد یمانی مرا خلعة
و پوشانید **مرا از یکی** نقل کرده ونقل عن ابن عباس هلکت الفرقتان ونجت الناجیة **و** کان ابن عباس اذا قرء هذه الایة بکی **و** قال ان هؤلاء
الذین سکتوا عن النهی هلکوا **و** نحن نری اشیاء ننکرها ثم نسکت ولا نقول شیئا **و قال الحسن** الفرقة الساکتة ناجیة فعلی هذا نجت فرقتان
وهلکت الثالثة **یمان بن رباب** گفت که دو طایفه نجاة **یکی** قایلین لم تعظون گفتند **دیگر** انطایفه که معذرة الی ربکم گفتند **و** فرقه ثالثه که
اخذین حیتان بودند انها هلاک گردیدند **بحث تاسع** بدانکه ازین آیه ثابت شد که امر و نهی قدیما در ملل و ادیان سالفه هم واجب بود لهذا طایفه
عصاة **و** طائفه ساکتة عن النهی هلاک گردیدند **سوال** امر و نهی آیا عقلی هست **یا** سمعی **و** بر هر دو وجه دلیل است **و** آیا بالشرائط مشروط امر و نهی

قول زمخشری و حسن آنکه ... در دنیا ... عذاب الیم گرفتار باشند پس قاتل مومن چه عذاب اعظم دارد ۱۲

کردن واجب است یا بدون شرایط آیا واجب عینی است یا واجب کفائی **جواب** بدانکه در واجب بودن امر و نهی خلافی در امم نیست **امّا** در عقلی
و سمعی و عینی و کفائی متکلمین و فقها دو قول دارند چه هر معروف حسن و هر منکر قبیح است **پس** از اتفاق بر وجوب امر و نهی خلاف در چند مقام
علماء امامیه کردند **الاوّل** هل الوجوب عقلی و سمعی **فقال الشیخ الطوسی** رح بالاوّل **و** هذا هو مذهب الجبائیان **و** السیّد المرتضی
بالثانی **و** آیة الله الحلی رح اختاره الثانی فی اکثر کتب کلامه **و** هذا هو قول محقق الطوسی فی التجرید **و** هذا هو مذهب الاشاعرة
امّا الشیخ و ابو علی **و** ابنه الهاشم فقد قالوا انهما لطفان فی فعل الواجب و ترك القبیح فبیان یعنی اوّل مقام خلاف نیست که عقلی مذهب
شیخ طایفه امامیه **و** رؤس معتزله ابو علی جبائی **و** پسرش ابو هاشم امر و نهی واجب است مطلقا عقلا **امّا نزد** جمهور امامیه منهم سید مرتضی **و** آیة الله الحلی
علامه **و** محقق نصیر الدین طوسی **و** نزد اکثر فرقه اشاعره سمعی است **امّا دلیل** بر وجوب عقلی بودن امر و نهی اینست که آن هر دو لطف الهی اند
در فعل واجب **و** ترک قبیح پس بایست هر دو امر و نهی واجب عقلی اند **امّا نزد** جمهور امامیه منهم سید مرتضی **و** محقق نصیر الدین طوسی در تجرید **و** آیة الله
الحلی علامه در اکثر کتب کلامیه خود و تبعه ایشان **و** نزد طایفه اشاعره کلهم امر و نهی واجب سمعی است بالکتاب والسنة **امّا القرآن** فمنه آیة کنتم
خیر امة اخرجت للناس یامرون بالمعروف و تنهون عن المنکر **و امّا از سنت** قال صلعم لتامرون بالمعروف و لتنهون عن المنکر
او لیسلطن الله شرارکم علی خیارکم فیدعو خیارکم فلا یستجاب لهم است در این هر دو دلالة بر وجوب امر و نهی سمعا است **و** ان لم یجبا شرعا بل یجبا
عقلا لزم خلاف الواقع او اخلال الواجب منه یعنی لو کانا عقلیین فهو غیر مختص باحد فح یجب علیه تع و هو باطل لانه لو فعلهما
لزم ان یقع کل قبیح و کل واجب اذ الامر هو الحمل علی الشیء **و** النهی هو المنع منه تع لکن الواقع خلافه **و** لو لم یفعلهما لزم اخلاله تع بالواجب
لکنه تع فثبت انهما سمعیان **لا** عقلیان یعنی اگر آن هر دو واجب شرعا نبودند خلاف واقع **یا** اخلال واجب از تع لازم می آید و آن واجب البطلان
است یعنی اگر اینها هر دو عقلی بودند پس مختص باحدی نمیباشد پس در این وقت واجب بر تع میباشد زیرا که وجه وجوب نزد تع ثابت است پس فعل
و نهی واجب الوقوع میباشد و آن خلاف واقع باطل زیرا که امر عبارة است از حمل بر شیء **و** نهی عبارة از منع شیء است **و اگر** تع بوجود نیارد آن هر دو را
لازم می آید اخلال واجب از تعالی **پس** بطلان آن وجوب سمعی ثابت شد **شیخنا المقداد** در این نظر و تامل دارد **تنبیه** پس نزد اینها امر در
فعل واجب **و** نهی در ترک منهی واجب **و** در ندب ندب **و** در مکروه نیز مستحب است **المقام الثانی** هل هما واجبان علی الاعیان **او** الکفایة
فقال الشیخ بالاوّل **والسیّد** رحمهما بالثانی **احتج الشیخ** بعموم الوجوب بآیة کنتم خیر امة تامرون بالمعروف و تنهون عن المنکر
و احتج السیّد بان المقصود وقوع الواجب و ارتفاع القبیح فمن قام به کفی عن الآخر الامتثال **و لقوله** تع و لتکن امة یدعون الی
الخیر و یامرون بالمعروف و ینهون عن المنکر **و** هذا هو قول الاشاعرة منهم الرازی فی کتب کلامه یعنی مقام ثانی خلاف نیست که آیا امر و نهی اعیانا
بر هر کس واجب است یا کفائی در اینهم دو قول اند **اوّل** مذهب شیخ الطایفة الناجیة است یعنی بر هر کس واجب عینی مع شرایط آیه است **ثانی** قول سید
الطایفة علم الهدی است یعنی واجب کفائی **امّا حجت شیخ** آیه عموم کنتم خیر امة الخ است پس بر هر یکی امر و نهی کردن واجب است اگر بر دو را ابلاغ
و امّا احتجاج سیّد بدلیل عقلی و سمعی است **امّا عقلی** آنکه مقصود از امر وقوع واجب **و** از نهی ارتفاع قبیح و منکر است **پس** بتوجه بقیام
کسیکه کفایه از دیگری میشود چه غرض اصلی قامة اینها در خلق است پس از دیگران ساقط میشود **امّا سمعی** او آیه قرآنی است که هر آئینه یک گروهی باشد
از شما امة داعی الی الخیرات و امر بمعروفات و ناهی از منکرات و محرمات **و** همین قول اکثر طوائف اسلام منهم الاشعریه **و** منهم الرازی **و** همین مشهور است **المقام**
الثالث هل هما واجبان بالشرائط ام بغیر الشرائط فقیل الاوّل للامة **والثانی** بغیر الشرائط لکل الانبیاء لانهم مبعوثون للابلاغ خاصة فما
یجب علیه فهو داع کل امر و نهی سواء کان فیه تاثیر ام لا وان کان النبی نفسا واحدا مقابلا للامة الکافرة یجب علیه عینا الدعوة الی الله
تع والامر بالطاعة والنهی عن ترک الشرك والکفر و کل معصیة یعنی مقام ثالث خلاف نیست که **آیا** امر و نهی مشروط بغیر شرایط واجب بر نبی **و** بر
هر کس از امت است **یا** مشروط بشرایط نیست در آن نیز دو قول اند **اوّل** یعنی بالشرایط برای امت واجب است **امّا ثانی** یعنی امر و نهی و دعوة الی الله بر نبی
عینا بغیر شرایط واجب است زیرا که اصل مقصود از ابعاث و ارسال رسل ابلاغ دعوة الی الله **و** بسوی اطاعة خود **و** امر بطاعة معروف **و** نهی از منکر خواه
در مظنون او تجویز تاثیر در امر و نهیش باشد خواه نباشد اگر بر نبی این عینا هر وقت واجب نباشد باز کدام کس دعوة و امر و نهی کند هر چند پیغمبر تن تنها

لفظ احمد بمقابل

نفس وی حد بتقابل قهار کفار سلاطین **و** امت کفره خون خوار او باشد هر چند مظنون قتل خود هم داشته باشد ابلاغ امر نهی واجب عینی هست بر هر نبی **بلی** در فوری و تراخی الجمله جای جدا دارد **سوال** آیا بر اوصیا و خلفا منصوبه بمقصوده انبیا هم همین حکم هست یا نه **جواب** بر خلیفه رسول بالذات بغیر شرایط عینا واجب امر و نهی نیست الا آنکه رسول امر باو کند که ابلاغ این امر نهی بر کفار تو بکن چنانچه حدیث **قدسی** متفق علیه امت یا محمد لا یبلغن رسالتك الا انت او رجل من اهلك فارسل علیا مع سورة البرائة الی کفار مکة فبلغها الیهم یعنی یا محمد ابلاغ رسالة تو احدی نکند مگر بذات خود تو یا مردی از اهل بیت مخصوص تو **پس** باین سبب ابوبکر را واپس طلبانیده **و** علی را باسوره برائة فرستاد بکفار مکه در هزار ها مشرکین خونخوار بمقام منی و بمقام صفا و مروه مکرر رسانید و خواند برایشان **و** بغیر عهدی این امت بر ائمه اهل بیت مظلوم ابلاغ هر امر و نهی بدون شرایط واجب نیست **واما شرائطیکه** قبل از امر و نهی است انها چند اند **اول** آمر و ناهی علم بمعروف و منکر و جوب داشته باشد و بداند عینا که این معروف **و** این منکر هست **ثانی** هر دو متوقع در استقبال باشند چه بماضی امر و نهی عبث میباشد **ثالث** آمر و ناهی را مظنون باشد که امر و نهی تاثیر در سامع خواهد کرد و الا فلا چنانچه در این آیه اشاره باین دو امر فی قوله معذرة الی ربکم و لعلهم یتقون میباشد **رابع** آمر و ناهی آمن و بیخوف باشد از حصول وصول ضرر بانها بخود و الا فلا پنجم ان **اما** این امر و نهی بقلب **و** لسان **و** بید تدریجا میباشد و لکن در هر حال کراهة در قلب و اعراض از فاعلین قبایح و تارکین واجب وجوبا داشته باشد **و** ایضا تدریجا اسهل را اختیار نماید بر صعب **و** در امر و نهی و وعظ ابتدا بحدة و شدة و غلظة و ضرب نکند بل تدریجا رفتار نماید **و** کنایه و اشاره از صراحة و کم کلامی و آخر ترک کلام و مصاحبة و مجالسة و آمد و رفت معهم نماید چه افهام مردم متفاوة اند لهذا رفتار هم با انها متفاوة کرده میشود **بحث عاشر** عتی یعتو عتوا از باب نصر بمعنی کبر و منهی و استعلاء خود از عبر کردن فهومات **و** از اینجا عن الشیخ عتیا بمعنی کبیر السن شد باشد **و** جمعش عتی اصلش عتو بروزن فعول بوده **پس** واو یکه در طرف بود صرفیان آن را بیا بدل کردند **پس** واو ثانیه را هم بیا بدل کرده ادغام در هر دو یا کرده بجهة یا ضمه اصلیه واو را بکسره بدل کردند **بحث حادیعشر** قردة اسم بوزینه و میمون حیوانی جنگلی و در نواحی اناسی و باسی هم گذر میکند از حیوانات در رنگ تر شباهة ظاهر جسدی قریب بانسان دارد **طایفه طبیعیین** که لا خدا قایل بقدم عالم و آدم اند جمعی از انها تخمین میگویند که اصل آدمی همین حیوان بوده باستداد زمان دنب او بسبب مرضی ساقط شد پس بچه از نسل او نیز بلا دنب متولد شد و انسان الی حین در دنیا از نسل او بلا دنب ذو نطق باقی میباشد **جوهری** و **صغانی** و **صاحب المصباح** گفتند القرد هو حیوان خبیث والانثی قردة **و** جمع فی الکثرة علی قرد و قرود **و** اقراد مثل حمل و حمول و احمال **و** علی قردة ایضا مثال عنبة و جمع الانثی قرد مثل سدرة و سدر **بحث ثانیعشر** خسار بخاء معجمه فوقانیه بمعنی طرد و راندن و ابعاد و دوری شئی از چیزی باشد چنانچه **در زواید کتاب المغرب** گفته خسئت الکلب خسأ طردته خساء یتعدی و لا یتعدی و انخسأ و خسأ بصره خسأ و خسوءا **و** تخاسأ القوم بالحجارة مخاساة تراموا بها **در مجمع** گفته فی قوله تعالی اخسأوا فیها ای ابعدوا و هو ابعاد بمکروه **و** منه خاسئین ای باعدین و مبعدین **و** اکثر سبک اخسا بمعنی دور شو گفته میشود **بحث ثالث عشر** فلما عتوا عما نهوا عنه **رازی** گفته عتو عبارة است از ابا و انکار **و** اصرار بر عصیان **پس نزد** ابن عباس فلما عتوا ای ابوا و انکروا عن الطاعة و عن ترك المعصیة و صید الحیتان و استحلالهم ما حرمه الله علیهم یوم السبت یعنی هرگاه بنی اسرائیل ابا و انکار از طاعت و از ترک معصیة و از صید ماهیان و از حلال شمردن جمیع آنچه خدا بر ایشان محظور و حرام و سخت محض در روز شنبه گردانیده بود **و بقول بگیں** فلما عتوا ای تکبروا و تمردوا و ابوا ان یتوبوا و یرجعوا عن صید الحیتان و اصروا و استمروا علی ذلك بل زادوا الکفر مع المواعظ **و بعضی** در اینجا فرموده اند که در اینجا مضاف حذف است پس تقدیرش اذا ابوا ترك النهی باشد **بحث رابع عشر** قلنا لهم کونوا قردة خاسئین **بدانکه** نزد جمعی از اساطین مفسرین متاخرین چون زمخشری **و** تبعه او **و** بیضاوی **و امام رازی** و مقلدین او قایل اند که بعتاب بئیس مبهم بوده **و** این آیه نسخ مبین و مفصل آن مبهم است **پس** این مقتضی دو وجه است **احدهما** یقتضی ان الله عذبهم اولا بعذاب شدید فعتوا بعد ذلك فمسخهم یعنی این آیه مقتضی هست که خالق اول بهر انها عذاب شدید کرد پس انها عذاب بار بمترد ی کردند پس خالق انها مسخ کرد **ثانیهما** یجوز ان یکون الآیة الثانیة تقریرا و تفصیلا للاولی یعنی جایز است که این آیه ثانیه تقریر و تفصیل مبهم و مجمل آیه اول باشد **و مفسرین** در معنی خطاب کونوا دو قول دارند **احدهما** کونوا حقیقة قول خطاب بعصاة صیادین در تبدل صورة نوعیه است **پس** بنا بر این بر ظاهر معانی الفاظ باقی اند یعنی گفتیم با مخاطب بعصیادین بشوید شما بصورة و سیرة بوزینها و میمونها بحالیکه بعید و دور از صورة علیة اصلیه بصور روبه و بینه خبیثه شوید **و قوله بگیں** نزد قتاده و لما قال لهم کونوا قردة

WWW.MAABLIB.COM

فصاروا قردة خاسئين لهاذ باتعاوى بعد ان كانوا رجالا ونساء يعنى بعد از قول كونوا ايشان بوزينه ذنب دار عوعو كنان گرديدند بعد از آنكه مردان و زنان بودند از نوعية وصورت آدميت بتبديل ماهيته برآمدند و زجاج گفته جايز است كه بايشان بعد اراده قول كونوا ايها شنيده بوزينه شدند قول ديگر از مجاهد ما مسخت صورهم ولكن قلوبهم فمثلوا بالقردة كما مثلوا بالحمار فى قوله كمثل الحمار يحمل اسفارا يعنى صورة ايشان مبدل نشد بلكه قلوب شان مسخ ومبدل چون بوزينه گرديد چنانچه تمثيل علماء سوء در آيه كمثل الحمار بالاغ داده شد كه حمل اسفار كتب ميكنند ولكن نميدانند كه چه حمل كرديم وايه ديگر چون انما امرنا لشیء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون حاصل آنكه نزد اراده ما بشدن چيزى امر و حكم ما ميشود و بشود و پس بفور ميشود واين دليل ديگر است كه خطاب كن قول است وهمين مختار عامه مفسرين است اقول نزد جمهور محققين مفسرين و متكلمين اسلاميه اين خطاب بايشان بعيد و ممتنع است زيرا كه صيادين ابدا متمكن و مقتدر بر تبديل حقيقة وصورت نوعية اصلية خود بحقيقة وصورة نوعيه حيوانيه وغير حيوانيه نبودند پس شمردن لفظ كونوا از قول خطابى خطا باطل محض عقلا است و قول جم غفير از معتزله واماميه واشعريه وغيرهم منهم الرازى وتبعه اوست چنانچه سعودى گفته والمراد بالامر هو الامر التكوينى لا القولى يعنى مراد از امر در اينجا امر تخليقى وتكوينى است نه امر قولى و رازى گفته و قرينه دالة على ان قوله انما امرنا لشیء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون هو معنى الفعل لا الكلام يعنى در اين دلالت است كه قول كن بمعنى فعل است نه بمعنى كلام ثانيهما اينكه قول كونوا بمعنى تخليق وتكوين فعل است نه قول پس تاويلش بوجوه ميباشد ما اول بوجعلنا هم قردة خاسئين و خاسئين برعايت اينكه منصوب مفعول ثانى جعل است يعنى ما گردانيديم صيادين را ابوزينه مسخ دار نوعيه وطبيعة واز صورة وشكل و خصلة انسانى مطرود و متروك از جميع خيرات دنيا ودين از لوازم وتكاليف انسانى وانما ذكر كن ليدل على انه لا يمتنع عليه تع شیء يعنى لفظ كن را ذكر كرد تا دلالت كند بر اينكه بر تعالى ممتنع هيچ چيزى نيست و همين قول ابو الهذيل است نزد ابن عباس انه قال جعل الله منهم القردة والخنازير و جعل شبان القوم قردة و الشيوخ منهم خنازير يعنى صياد آنرا مسخ گردانيد بدو صنف جوانهارا ميمون و پيران را خوك رازى گفته در قول گرديدند خنزير شيوخ آنها نفى ظاهر قرآن است چه در آن كونوا قردة است و خنازير نيست اشكال حاصل اين آيه كونوا قردة داير در دو قول است احدهما مراد از لفظ كن قول و تلفظ مخاطب بصيادين است كه اى صيادين بشويد و بگرديد شما بوزينه ثانيهما مراد از آيه كن و از آيات آخر من امثالها چون انما امرنا لشیء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون وانما قولنا لشیء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون پس صريحا ثابت است كه لفظ كن بيان قول است و اين لازم ميآيد خطاب بمعدوم اشياء در حالة عدم و آن جايز نيست و ايضا لازم ميآيد كه صياد آنرا امر بتبديل و تقليب و تحويل ماهيته وصورة نوعيه خود مغاكرده و ايشانرا اين تبديل و تحويل ماهيته وحقيقت وصورة خود ابدا ممكن نيست لهذا در تجويز تلفظ بكن بطور رد و قدح جميعى منهم سعودى و بيضاوى و فخر الدين فرموده اند و اعلم ان هذا الكلام على هذا بعيد لان المامور بالفعل يجب ان يكون قادرا مقدورا عليه والقوم ما كانوا قادرين على ان يقلبوا انفسهم قردة انتهى يعنى اين كلام زجاج و غيره بعيد است زيرا كه در مامور بالفعل واجب است كه فاعل قادر بران باشد و حال آنكه مقدور قوم و قادر بر ان نبودند كه تقليب و تبديل حقيقت وصورة خود نمايند و بيضاوى هم گفته و قوله كونوا ليس بامر اذ لا قدرة لهم عليه پس بنابر اول تكليف بمحال و ايضا خطاب باشياء معدومه بحال عدم قبل ايجاد خود بايشان عايد ميشود و بر ثانى كه بمعنى تكوين و تخليق باشد نيز دو امر محال لازم ميآيند يكى غير مطابقه اين تاويل بظاهر الفاظ قرآن قلنا لهم كونوا قردة ديگر اگر اينكلمه كلمه تكوينى باشد پس صفت ازليه تع است كما قاله الاشعرى پس بنا بر اين مكونات عالم كلا قديم ازلى باشد و حال آنكه وجود عالم محدث و آثار حدوث در عالم كبير و صغير شب و روز مشهود و محسوس ميباشد قبل الجواب بدانكه نزد ابو الحسن اشعرى كه امام الجبريه ابتدائى است و او گفته كه كلمه كن صفت ازليه الهيه است تكوين اشياء بكلمه كن ميكنند و بعض بلفظ كن فيكون كون در آن ميشود چنانچه متكلمين الطائفه نقل كرده اند چنانچه در تهذيب و در شرح آن تنقيح گفته اند يكون الاشياء بصفة ازلية وهى كن لقوله تع انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون پس بنا بر اين و قتيكه كثرة اشكالات و اعتراضات تبعه او ديدند و لا جواب شدند پس متاخرين الطائفه تاويلا نارده كوشيدند و جمعى محققين الطائفه ترك قولش كردند تنبيه هرگاه اصل نزاع ذكر و بيان شد و الحال جواب اشكال هذا بشنو هر گاه اراده الهى بايجاد يا باعدام شیء تعلق گرفت پس بمحض اراده مراد بلا فصل ثانيه و آنى موجود و حاصل ميشود و در آيات مزبوره قول كن فيكون بيان حصول مراد بايجاد تع بكمال سرعة بمحض اراده است چنانچه بيضاوى هم در اين آيه ذكر كرده وانما المراد سرعة التكوين و در مجمع راس المفسرين در سوره بقره فرموده هذا اخبار عن سرعة فعله ومسخه اياهم لا ان هناك امرا فمعناه وجعلناهم قردة كقوله تع فقال لها وللارض ائتيا طوعا او كرها قالتا اتينا طائعين ولم يكن هناك قول وانما اخبر به عن تسهيل الفعل عليه وتكونه بلا مشقة فمسخهم الله عقوبة لهم وكانوا يتعادون الخ يعنى قول قلنا لهم قردة بجا

جواب اشكال مشكل بر لفظ كن كونوا قردة خاسئين

جواب اشكال حاصل اين آيه كونوا قردة داير در دو قول است ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

واعلام بما از نهایت سرعة فعل خود در مسخ گردانیدن ایشان است نه آنکه در آنوقت امر قولی فرموده پس معنی اینجمله قلنا لهم کونوا قردة بیان کمال اسراع تقلیب وتبدیل صورة نوعیه انها دفعةً میباشد چنانچه درباره ایجاد سموات وارض ائتیا طوعا او کرها و جواب آن هر دو اتینا طایعین تمثیلاً فرموده و مراد ازین اظهار و اخبار از کمال قدرة وسرعة نفاذ حکم تعو در جمیع مخلوقات میباشد چنانچه سموات وارض گفتیم بیائید و انها بفور بلا تاخر آمدند یعنی بوجود آمدند بمحض اراده تع نه بقیل وقال چه در آنوقت قولی وکلامی با معدومات محض اصلا نبوده بلی بلفظ کن اخبار و اعلام بعقلا راز تسهیل افعال وایجاد معدومات واعدام موجودات وتبدیل حالات وتقلیب ماهیات اشیاء بلا محنة ولا مشقة ولا قیل وقال با معدومات میباشد پس همچنین بلا قیل وقال کن فیکون اینجا بسبب تمادی ایشان بر نافرمانی انطائفه بطور عقوبة تعجیلا فی الدنیا تبدیل ماهیته وصورة انها بمحض اراده کرد و انها انسان بوده اخبث واقبح حیوانات بفور یکدفعه گردیده عوعو چون کلاب در بین خود میکردند هیچ اشکال عاید نمیشود اما جواب بعض نانکه گفتند که این مسخ علی الحقیقة تبدیل صورة و تقلیب حقیقة انسانی علی الحقیقة نبود بل این نوع تمثیلی هست چون کمثل الحمار یحمل اسفارا که قلوب وسیرة انسانی شان چون قلوب وصفات وخصلة بوزینه مبتدل گردانید که قابل تاثیر وعظ ونصیحت وفهم نماندند بوجوه اینهم باطل است اولها انخلاف ظاهر کتاب الله کونوا قردة است ثانیها منافی ظاهر صحاح احادیث که صحابه معاصرین پیغمبر طبق بطبق در مسخیت ماهیته وصورة ایشان در مسانید جمیع اسلام جمع نموده تفسیر این آیات وارد اند ونزد اجتماع همه انها تواتر حاصل میشود ثالثها مجمع علیه آئمه اهل بیت وصحابه حضرت رسول وصحابه ائمه الطاهره و مجمع علیه جمهور بل کل مفسرین اسلام از اسلاف واخلاف الی حین بغیر خلاف ثابت میباشد رابعها برهان چه استبعاد و عدول از مسخ گردیدن بوجه حقیقت صورة ایشان لابداً خالی ازین دو حال نمیباشد یا از عدم اقتدار فاعل بر تبدیل حقیقة وماهیته وصورة نوعیه نوعی از حیوانات یا بجهة عدم قابلیته مفعول و خلاف این عقلاً ونقلاً ثابت است اما اول پس جمیع موجودات قطعاً دال و ناص اند که خالق همه انها عالم وقادر علی الاطلاق علی جمیع المقدورات والممکنات عموماً است ونفاذ قدرت هم بالسویه در همه انها است اما ثانی که تقلیب حقیقة نوعیه باشد پس اینهم باتفاق کافه عقلا از امر ممکن ومقدور است ممتنع ومحال بالذات نیست تنبیه پس بعد ثبوت این استبعاد در تقلیب وتحویل حقیقة نوعیه شئ باطل محض و قول بخلاف ظاهر قران وعدول از ظاهر آن بلا ضرورة قطعی ومنافی عقول غیر معقول ولا یجوز باطل و عاطل محض است و قطع نظر ازین براهین وجه در مسخیت انها غرض اقتضی تخویف وتنذیر وعبرة برای باقی ماندگان که آنرا عیان نمایند و برای شنوندگان تا دیگران از ایندگان رفتار وگفتار و کردار مثل انها نمایند ونکنند و مطیع خدای قهار بدل وجان علی الدوام همه باشند و اینغرض در تبدیل تمثیل کمثل الحمار در اوصاف انها اصلا بنحو عصاة و بدیگران ابداً حاصل نمیشود چه اکثر مردم باوصاف حمار وبهایم بمتابعة طبیعة بهیمی وحیوانی در هر عصر مشهود العیون میباشند دیگر تبدیل سیر واوصاف واحوال واشکال والوان همه انواع انسان وحیوان پرنده وچرنده ورونده بری وبحری بعد از تولد وتکون وجوانی وپیری قوی وضعف بحسب طبیعة قدیما وحدیثا متغیر ومتبدل میشوند وآن مشهود ومحسوس بهر کس از ذوی العقول والعیون میشود ومیباشد پس تقلیب قلوب و صفات انها چون بوزینه یعنی عدم اتقاء قابلیته افهام واستماع وتبدیل رفتار واوصاف شان چون بهایم وحمار غرض ونتیجه آن باطل محض میشود فلا یقبل ولا یعقل هذا القول کما لا یخفی دیگر در چنین آیات فقلنا لهم کونوا قردة و اذا اردناه ان نقول له کن فیکون خالق در امدح خود باظهار نفاذ کمال قدرة خود در جمیع موجودات وممکنات میکند پس اگر اوصاف جمعی چون اوصاف بهایم وحمار کرداند چگونه اینحالة از لوازم طبیعی ممتاز میشود و در امور لازمه طبیعی چه مدح واظهار قدرة تع بهر عام وخاص میشود پس لابداً تاویل قایل باوصاف واجب البطلان علی الاعلان است بحث خامس عشر هرگاه مسخ گردیدن باطن وظاهر صیادان بنی اسرائیل واضح وثابت شد پس آیا از انسال انها در دنیا الی حین باقی اند یا نه دران نیز دو قول اند ثانی اکثر مشهور در اهل اسلام است که انها تا سه روز بلا اکل وشرب زنده ماندند و مردم انها را معاینه بعیون الراس کردند و بعد از سه روز کلهم ایشان را خالق هلاک ساخت بحث سادس عشر متفق اهل تفسیر و حدیث و سیر است که واعظان وناهیان وصیادان خارج بلد انها مساکن گرفته بودند پس از چند روزی دیدند که دوازده بلد صیادین و ابواب دیار ایشان صبحی بسته دیدند بنردبان بالائی چهار دور دیوار شهر رفته فرود شهر هر در خانه را کشوده مردمان ویدند که درون هر خانه ذکور واناث صغیر صغیر وکبیر کبیر بوزینها اند عوعو میکنند متمکن بر فتح ابواب خانهای خود نبود و بر بامها و دیوارها بحیز کما بالا شدند و ناصحان هر یکی را از عزیزان خود میگفت که آیا تو فلانی نیستی و آیا بشما تحذیر وتنذیر از نزول عذاب نمیکردم پس هر بوزینه بسر خود اقرار وگریه ونگاه بسوی قایل عزیز خود میکرد سوال آیا غیر بوزینه بصورت حیوانی دیگر مسخ گردیدند یا خاص بصورة یک نوع بوزینه جواب در مفسرین در اینده وجه اند احدهما خاص بیک نوع

بوزینه مسخ گردیدند ثانیهما بصورت بوزینه و بصورة خنازیر دو نوع مسخ گردیدند و ابن عباس فرموده ان شباب القوم صاروا قردة و الشیوخ خنازیر
یعنی جوانان آنطایفه بوزینه و پیران آنطایفه خنازیر گردیده بودند و محتمل که اصحاب عقل و فهم انها که بوزینه سیاه موی و عوام انها بوزینه گردیدند مرانی
باین متعرض شده قال و هذا القول علی خلاف ظاهر القران و در روایات عدیده وارد است که بوزینه و خوک و ماهی گردیدند راوندی و
ابن شهراشوب و ملا جامی روایة کرده اند حاصل همه این روایات آنکه حضرت امیر در ایام طغیانی آب فرات بالتماس مردم بلمردم بر کنار
فرات برآمده بعصا خاتم الانبیاء بر روی آب فرات یکمرتبه زد آب کم شد و مرة ثانیه برای تقلیل آب بالتماس دیگر زد پس آب بتحت نهر رسیده ماهیان نمودار
شده همه جملة بالسلام علیك یا امیر المؤمنین سلام کردند مگر یك طایفه دیگر که بلا فلوس بودند انها سلام نکردند اهل کوفه از عدم سلام کردن انها پرسید
حضرت امیر فرمود که اینطایفه از مسوخات بنی اسرائیل اند و بخبر دیگر حضرت امیر از خود انها پرسید و انها جواب دادند که ما مسوخات بنی اسرائیل بعهد
انبیاء مسخ گردیدیم ابن شهراشوب قال و استفاض بین الخاص و العام ان اهل الکوفة فزعوا الی امیر المؤمنین من الغرق لما زادت الفرات
فاسبغ الوضوء و صلی منفردًا ثم دعی الله ثم تقدم الی الفرات متوکیا علی قضیب بیده حتی ضرب بیده حتی ضرب به صفحة الماء و قال انقص باذن
الله و مشیته ففاض الماء حتی بدت الحیتان فنطق کثیر منها بالسلم علیه بامرء المؤمنین و لم ینطق منها اصناف من السمك و هی الجری و المار
ماهی و الزمار فتعجب الناس لذلك و سئلوه عن علة ما نطق و صموت ما صمت فقال انطق ما طهر من السموك و اصمت عنی ما حرمه الله و نجسه
و ابعده و بعد این خبر دیگر از محمد بن قیس بن احمد بغدادی مطابق مرویه جامی که بالا ترجمه او ذکر شده در علل الشرایع روایة کرده ان علیا ع خرج
ذات یوم فوقف علی الفرات و قال یا هناش هناش فاطلع الجری راسه فقال علی ع له من انت قال انا من امة بنی اسرائیل عرضت علی ولایتکم
فلم اقبلها فمسخت جریا یعنی حضرت امیر بر کنار آب فرات ندا کرد یا هناش پس جری نمودار شد حضرت امیر باو فرمود که تو که بودی عرض کرد که من از
امت بنی اسرائیل بودم بر من ولایة تو عرض کرده شد بعدم قبول آن مسخ گردیدم بحث سابع عشر بعد از مسخ شدن آنها آیا خود انها کلا او
بعضا زنده یا انسال انها باقی ماندند و الی حین این بوزینها و خنازیر و مار ماهی در دنیا از انسال ممسوخات اولی اند یا نه در اینجا در امت دو قول اند
احدهما مذهب طایفه از محدثین و جماعتی از فقهاء است و طایفه از اهل ظاهر است لهذا در علم فقه یک باب مستقلا در طهارة جلود مسوخات و صلوة در لباس
آن مع ذبحهم و دباغتهم و در بیع و شراء خود انها و جلود و موی و پشم انها مینویسند ثانیهما احدی از اصل اول مسوخات باقی نمانده و نه انسال انها بوجود
آمده و این مذهب جمیع متکلمین و مفسرین و اهل سیر و تواریخ معتمدین اسلامیة خاصه و عامه است انها میگویند که اهل ایله هفتاد هزار آدم مرد و زن بودند
نزد طایفه نصف انها ناصح بودند و همه انها نجاة یافته باقی کل صیاد بودند و همه اینها مسخ گردیدند بقردة نزد طایفه دیگر دو ثلث غیر صیاد بودند
ناجی شدند ثلث سوم صیاد مسخ گردیدند نزد بعضی صیادین قریب دوازده هزار بودند یکدفعه خاص همان مسخ گردیده بعد سه روز یکدفعه همه مرده و
باد سخت انها را برداشته در دریا انداخته و همین مختار صاحب مجمع از امامیه و تبعه است چنانچه در مجمع فرموده فمسخهم الله عقوبة لهم و کانوا یتعاوون
بقول ثلثة ایام لم یاکلوا و لم یشربوا و لم یتناسلوا ثم اهلکهم الله و جائت ریح فهبت بهم و القتهم فی البحر و ما مسخ الله امة الا اهلکها
فهذه القردة و الخنازیر لیست من نسل اولئك و لکن مسخ اولئك علی صورة هؤلاء یدل علیه اجماع المسلمین و اتفقوا علی انه
لیس فی القردة و الخنازیر من اولاد آدم و لو کانت من اولاد الممسوخین لکانت من بنی آدم و تصریح و تشریح این لکانت من بنی آدم در آخر این
آیه میآید حاصل آنکه خالق بجهت معاصی انهارا مسخ کردانید و انها عو عو میکردند و نطق انسانی نداشتند و ابتداخ انها تا سه روز زنده ماندند در این ایام
اکل و شرب و تناسل هم نکردند تا آنکه همه انهارا خالق بعد سوم روز هلاک ساخت و باد وزیده بدریا انداخت و قومی از هیچ امتی مسخ نکردیده مگر آنکه بعد
مسخ بعجلة همه مردند پس این جنس بوزینه و خنزیر که الی الان در زمین موجود اند از انسال ممسوخین بنی اسرائیل اصلا نیستند و طایفه از بنی اسرائیل
بصورة این بوزینه و خنزیر مسخ گردیدند و بر این دلیل اجماع کل مسلمانان است ایشان اتفاق دارند بر اینکه در قردة و خنازیر کلا و بعضا از اولاد
و انسال انها اصلا نیستند و اگر از اولاد ممسوخات باقی میماندند البته انها بنی آدم باشند و نزد نافین بقاء انسال ممسوخین اگر تجویز بقاء انسال ممسوخین
شود پس بر هر یکی از قرود و خنازیر اشتباه انسال ابن آدم اطلاق ولد آدم ابو البشر میشود و این علی الظاهر خلاف واقع ضروری البطلان است تنبیه
برای فریقین از مجوزین ابقاء انسال ممسوخین و از عدم مجوزین بقاء انها و عدم بقاء تناسل اوائل ممسوخین از قران اصلا ثبوت نیست الا

WWW.MAABLIB.COM

پارۂ از اخبار بطرق خاصه و عامه بر بقا نسل انہا و لالتی دارند **ولکن** اینطایفه متکلمین آنرا منافی قرآن و برہان دانسته منافی قرآنرا متروک و ہر یکے بنداته از جہة آحاد دانسته در ضعاف غیر معمول و لا مقبول بشمار ند **و** صورة تاویل انہا ہم میسر بانہا نشد لہذا طرد و ترک کردند حجیة آنرا **بقاعده کلیه** آنچه معارض قرآن و برہان باشد اگر تاویلش مطابق انہا ممکن نباشد او واجب الطرد و الترک ہست **و** ہمین ہم **در خبر** متفق علیه الامة وارد ہست که قال النبی قد کثر علی الکذابون فما یروی لکم فعارضوه بکتاب الله فما وافقه فخذوه و اعملوه و ما خالفه فاضربوه الجدار رواسکوه **در تفسیر کبیر** اینجا گفته و اختلفوا فی ان الذین مسخوا ہل بقوا قردة **و** ہل ہذه القردة من نسلہم او ہلکوا و انقطع نسلہم **و** لا دلالة علیه فی الایة یعنی خلاف کردند در آنکه مسخ کردیدند آیا بعد انسلاخ انہا زنده باقی ماندند بصورة قردة **و** آیا این بوزینها از انسال انہا در دنیا الی حین اندیا اول مسوخین بعد انسلاخ کلّاً او بعضاً ہلاک شدند **و** نسل انہا بالکلیه منقطع و معدوم بوده و گردیده حق آنست که در آیة قرآنی اصلاً دلالتی بر این نیا شد ثم الله اعلم **سوال** این مسوخین در کدام زمان و عصر پیغمبر بودند **جواب** بحسب اخبار در دو اعصار انبیاء بنی اسرائیل بعد موسی خصوصاً در عصر داؤد **و** عیسی بن مریم بعد اکل مائده سماوی تکفیر آن کردند ممسوخ گردیدند چه این ہر دو پیغمبر مذکور بر انہا نفرین و لعنت کردند کما قال تعالی لعن الذین کفروا من بنی اسرائیل علی لسان داؤد و عیسی بن مریم مسخ گردیدند **و مفسرین** متفق علیه اند که صیادان اہل ایله از بنی اسرائیل در عصر داؤد بلعن و نفرین او ممسوخ بقرود گردیدند **و ما خنازیر خاص** مسخ علی قول بلعنة عیسی بعد انکار مائده و نبوة عیسی گردیدند کما قالوا لعنہم داؤد فاصبح الناہون ذات یوم فی مجالسہم و لم یخرج من المعتدین احد فقالوا ان لہم لشانا فعلوا الجدارة فنظروا فاذا ہم قردة ففتحوا الباب و دخلوا علیہم فعرفت القردة انسابہم من الانس و ہم لا یعرفونہا فجعل القردة یاتی نسیبه فیشتم ثیابه فیبکی و یقول له الم ننہکم فیقول القرد برأسه بلی ثم ماتوا کلہم عن ثلث یعنی انطایفه بعصر داؤد بنی بلعن او ملعون و ممسوخ بقرود گردیده یک صبحی دروازه بلده انہا مفتوح نشد ناہیان گفتند برائ انہا سببے شده و بدیوار شہر پناه بالا شده دیدند که در ہر خانه از اماکن آن بلدة نیست غیر از بوزینها و بر سطوح و جدران بالا میشوند و فرود میآیند **و** از میمونها اہل انساب و اقارب خود را شناختند **اما** اہل انساب ایشان انہا را نشناختند **پس** ہر یکے از میمونها نزد والده برادر و نسبی خود میگردید لباسهای انہارا می شمید و میگریست که آیا من بشما نہی و منع از این معصیت نمیکردم ہر یکے از آن بوزینها بسر اقرار و گریه میکرد **پس** کلہم یکدفعه ہمه آن میمونها مردند **تذکره** از این است ہم در اعصار امویه و عباسیه از سبابان **و** از لاعنان علی بکرات و مرات بخرس و سگ مسخ شده **و** بعض بعض اہل سیر **و** مورخین امویه **و** عباسیه نوشته اند **و** ما **از حدیقه** اقدس احمد آردبیلی بصورة تلخیص این خبر را نقل میکنیم **مرویست** که واقدی که از اجله و ائمه مورخین و محدثین و مفسرین اہل سنت است که در عصر ہارون عباسی دشمن آل علی و بنی علیہم السلام بوده پس واقدی میگوید که من نزد ہارون الرشید رفتم **و** نزد او ہمه اعلام بغداد جمع و حاضر بودند **و ہارون** بشافعی خطاب کرد که یا ابن عم بتو از فضایل علی چند حدیث از رواة ثقاة رسیده **شافعی** گفت از پنجصد زیاده است **پس** از محمد بن اسحاق پرسید او گفت از ہزار متجاوز **پس** از محمد بن یوسف پرسید او گفت از تو و از اصحاب تو خایفم **و** مامون گفت تو امینی و بگو تو **پس** او گفت از پانزده ہزار زیاده مسند **و** مثل آن مرسل **پس** از واقدی پرسید **و** واقدی گفت که نزد منہم از محمد بن یوسف کمتر نباشد **پس** در آنوقت ہارون گفت که من آنچه بچشم خود دیدم و استغفار از قتل و ظلم آل علی و شیعه او کردم او اینست و ہمه اعلام و اہل مجلس گوش دادند که یوسف بن حجاج که والی و نایب من در دمشق ہست بمن نوشت که خطیبی زبان بلعن و طعن و سب علی ہر وقت در مساجد و محافل عام میکشاید و آواز من ممنوع نمیشود **و** درباره او ہر چه حکم تو باشد بعمل آورده خواہد شد **ہارون** میگوید که من باو نوشتم که او را از انجا مغلول و مقید بفرست **و** من باو گفتم که تو چرا بر علی لعن و سب میکنی **و** او گفت انه او اصول با، و فروع اولاد و احفاد و اخوان من بقتل آیدند **و** من باو گفتم که آیا نمیدانی که ہر که را قتل کرد بامر خدا و رسول نعم کرد تو به کن و الا بعقوبة شدیده ترا میکشم **و** آن لعین گفت که من ابداً دست بردار از لعن او نمیشوم تو ہر چه میخواہی من بکن **پس** بامر من بحضور من او را صد تازیانه زدند و حبس الحجره کردند و قصد من بود که او را باشد عقوبتے و با عظم ایذائی سیاست کنم من بخواب دیدم که درہای سما کشوده شده پیغمبر و علی با جبرئیل فرود آمده و نبی صلعم جام بجبرئیل و علی داده **و** شیعیان علی بندا بلند جبرئیل جمع شده پس جام آب کوثر بہر یکی از شیعه خود داده **و** از مقربان و غلامان ہم چہل کس که آنہا را ایشان سم آب داده **و** بعرض علی پیغمبر از آن مرد سباب علی پرسید که ای دمشقی دشنام بعلی میدہی **دمشقی** گفت بلی پس پیغمبر دعا کرد که بار خدایا این دمشقی را مسخ گردان **و ہارون** گفت که من از آن بیدار شدم گفتم خبر دمشقی بیارید خبر آوردند که در الحجره مقفول و محروس غیر از سگ سیاہی که دو گوش او چون دو گوش آدمی اند آدمی نیست **و** بالتماس

جواب سوال این مسوخین در کدام زمان و عصر پیغمبر بودند ۱۲

حکایت مسخ گردیدن دمشقی بسبب لعن علی در مجلس ہارون و علماء اعلام و ثقات بغداد و سبب لعن ... ہمین شد ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

همه آئمه اعلام بغداد آن سگ را بزنجیر بسته دو معاینه علما و هارون آورده معاینه کردند **پس شافعی** مع اعلام دیگر گفتند که بفور او را بهمان خانه ببرید چه هیچ مسخی زنده و باقی نمیماند و ما بحضور این امین نیستیم که مبادا عقوبتی از سما بیاید و باهم صدمه آن میرسد و سگ را دران حجره حبس کردند **پس** لمحه نگذشت مگر آنکه بلا ابر صدای صاعقه بنهایت سخت و مهول شدید شنیدند انها و علما گفتند این آفة بهمین ممسوخ رسیده باشد دیدند که صاعقه سوراخ بسقف قالبی کرده سگ را سوخته زغال بدن او دیدند و علما و هارون مشغول باستغفار شدند **و هارون** گفت ای اعلام مجلس گواه باشید که من هم از دشمنی آل علی و شیعه او و از ظلم و قتل انها توبه میکنم **اشکال** از خصایص امة مرحومه این بنی الرحمة و غیرها عقوبت سماوی و مسخ و نسخ دنیاوی بآیه وماکان الله معذبهم وانت فیهم بالکلیه مرتفع و نیز بران اجماع امة منعقد است **پس** مسخ گردیدن این شخص ازین امة مرحومه خلاف وعده صحیح و جایز الحصول و الوقوع ثابت میشود و خود شما در همین قصه موسویه این بحث را اثبات کردید **جواب اول** مسخ شدن بعض بعض احاد اشخاص در این امت نادر الوقوع عبرة وتنبیها العصاة الحاضرین زجرا للکفار والفجار الآتین **و** اظهارا و احقاقا لحقیة المحققین تعظیما و اجلالا لحجج الله من المعصومین المطهرین علیهم السلم **و** تصدیقا لما وقع فی الامم السالفین جایز و صحیح است و امر نادر و شاذ منافی وعده قرانی نمیشود **جواب ثانی** چونکه وعده قرانی بعدم تنزیل عقوبة سماوی برین امة بنی الرحمة مشروط بوجود ذی جود آنحضرت بقوله وماکان الله معذبهم وانت فیهم است **و** مسخ گردیدن بعض فجره کفره بحالة عدم و غیاب آنحضرت ص بوقوع آمده منافی وعده قرآنی ابدا قطعه نمیباشد که در واقع کفر و سب و لعن علی بجد او بنی الله بود **و** اشکال باطل بالراس است **سوال** در بدایة اراده بلادی و بانی صید ماهی احاد بود **یا** جماعة جملة و چگونه صید ماهی در ابتدا شد **جواب** جمعی از مفسرین اظهار کردند که ابلیس آمده بانها القا کرد که شما خاص ممنوع در اخذ ماهی بیوم السبت هستید نه در غیر آن یوم **پس** شما آبار و حیاض عمیق را مع جداول آب روی از بحر بسوی آبار و حیاض حفر کرده بگذارید بیوم السبت بتموج آب ماهیان در آبار و حیاض میافتند **پس** ازان پیش روی جویها **و** سرپوش آبار و حیاض بمشبکات بسته بگذارید تا ماهیان برآمده نمیتوانند **و** بیوم الاحد ماهیان را گرفته بخورید و بگیرید و بفروشید **و** انها بحسب تلبیس ابلیس لعین عمل کردند و صید ماهیان بمدة مدیدی کردند تا آخر ممسوخ گردیدند **اما** در بدایة مرد واحدی روز شنبه ماهی را گرفته دنب او را ریسمانی بسته و آن ریسمان را بجناره در یا بسته کرده گذاشته بروز یکشنبه گرفته بنار بریان و کباب کرده خورد **و** مردم دیگر باو ملامت کردند و گفتند که معذب خواهی شو هرگاه فردا او را معذب نیافتند مردمان دیگر هم جرئت و جسارة بر صید ماهی کردند قاله **ابن زید** و نقل عند الخاصة والعامة منهم من الامامیة شیخ المشایخ ابوالفتوح **و** صاحب المجمع **و** ثعلبی **و** زمخشری **و** السیوطی **و** السعودی **و** غیرهم قال اخذ رجل منهم حوتا و ربط ذنبه خیطا و شده الی الساحل **ثم** اخرجه و اخذه یوم الاحد **و** شواه فلا موه کلهم علی ذلک فلما یاتة العذاب اخذ واذلک واکلوه و باعوه الی برهة من الزمان کانوا نحوا من اثنی عشر الفا الی ان مسخوا قردة فی زمن داود النبی بلعنه علیهم الخ **اشکال** هرگاه انها تا دهری بر صید حیتان مهلة داده شدند **پس** انها اطفال صغاری **و** زنان ایشان ذوات الاحمال بحسب جریان عادة الله القدیمه یقینا بوده باشند **و اگر** کل رجال و نسوان انها مستحق عقوبة المسخ لتعجیل الجزاء الیهم فی الدنیا گردیدند اطفال صغار **و** احمال فی بطون النسوان عند العدلیه چگونه مستحق تنزیل عقوبت بمسخ گردیدند **و** بجرم والدین شان حمل **و** طفل صغیر غیر مکلف بلا جرم ماخوذ شدن عقلا و سمعا بقول ولا تزر وازرة وزر اخری جایز نیست و اخذشان بلا استحقاق ظلمی از ظلم اقبح بر عادل و کریم تع غیر جایز است **جواب** اگر امهال بانها الی دهر حاصل شد پس تا اندهر صغار شان مکلف کامل بالغ گردیده شریک والدین خود در این منکر شده مستحق عقوبة بجرم خود شدند **اما جواب** مسخ گردیدن زنان قوم صیادان مع حملهای خود و حاملات بودن انها جایز نیست چه خالق علام بالتفصیل از ازل ازال میداند جمیع آنچه در هر آن از ابد آباد بکند **پس** در این زمان امهال اصلاب مردان و ارحام زنان را عقیم کرداینده باشد از انعقاد نطفات باولاد و بحمد الله اشکال عاید نمیشود و الله اعلم

بحث ثامن عشر در دریافت معنی مسخ و حقیقة **سوال** معنی مسخ چیست پس عبارة **یا** از انتقال روح انسانی فقط بسوی بدن حیوانی دیگر غیر انسان باشد **یا** تبدل صورة و شکل و هیکل انسانی بحیوانی دیگر باشد **پس یا** بدن مع مادیة و روح او متبدل و متغیر معا میشود **و** بغیر روح و ماده خاص تبدل هیکل و صورة میشود آنچه **در گوهر مراد** فرمود که نفس ناطقه انسانی **اگر** بعد از موت او ببدن انسانی دیگر رفت آنرا نسخ میگویند **و اگر** ببدن حیوانی غیر ناطق رفت آنرا مسخ میگویند **و اگر** بجسم نباتی رفت آنرا فسخ میگویند **و اگر** بجرم معدنی رفت آنرا رسخ میگویند ازین انواع در اینجا صحیح و ثابت و مقصود از آیة نیست **پس**

جواب سوال اول ماهی گیران و معلوم و عدد آن در ابتداء ... و چگونه بوده ۱۲

جواب سوال معنی و حقیقت مسخ چیست و بیان انواع مسخ ۱۲

اسماء انواع مسخ

WWW.MAABLIB.COM

مراد از مسخ در این آیه چیست و اگر امکان الوقوع و ممکن الحصول است پس مسرود و مجوزین و غیر مجوزین بر دعاوی خود چه دلیل دارند **جواب** بطور خلاصه اینجا دو قول اند **قول اول** بمانکه انسان عبارت است از ماده و صورة و هیکل بغاچه خالی ماده و روح او و در وقع انسان نیست **ایضا** خالی بدن و هیکل و صورة حیوان او و انسان نیست زیرا که از تولد تا غیر حیث ابدان هر انسان و حیوان ضعیف و قوی و چاق و لاغر و شکل و صورة متبدل و متغیر میشود معهذا او همان انسان و همان حیوان مولود اول میباشد **و** تبدلات بدینها اصلا اعتبار ندارد **و** لهذا واجب شد که اصلیه ماده و روح مع صورة و هیکل و شکل دیگر حیوان عبارة از مسخ میباشد **پس** خالق عالم ماده مع بدن و هیکل و صورة و لوازم او را در اینجا تقلیب و تحویل و تبدیل کرده همانرا عینا حیوانی دیگر چون قرود و خنازیر و ملر باهی تجدیدا آفریده **پس** این تقلیب ماهیة و ماده برگزیدا بلاشک امر امکانی هست و ممتنع و محال نیست **و** دلیلی عقلی قاطع بران قایم نیست **و** دلیل سمعی کو نوا قردة بران صریح و ثابتست **و** این وجه مختار احد طایفه قایلین بوقوع مسخ حقیقة میباشد **و** بقاعده کلیه مقتضای هر کلمه موضوعه حملش بر معنی موضوعی حقیقی واجبست **پس** بنابر این مسخ اینها مع اجسامهم وارواحهم بوقوع آمده **قول ثانی** آنکه خاص هیکل و صورة نوعیه انسانی بغیر روح او تقلیب و تبدیل و تغیر یافته چه اصل انسان مادیه و روح است **و** بنابر این ظاهر هیکل و صورة و شکل صیادین سمک تغیر و تبدیل یافته نه روح و ماده اصلیه انسانی **پس** اینجا ظاهرا بوزینه و خنزیر **و** باطنا صیادین سمک انسان میباشند لان الهیکل والشکل والصورة والاعضاء من باب الاعراض قائمة بالمادة والروح للانسان وکل الحیوان فلا یعتبر فی تغیرها وتبدیلها **فثبت** ان الانسان شیء آخر وراء هذا الشکل والهیکل **خواه** آن حقیقت را کسی جسمانی بداند **خواه** جسم لطیف ساری در داخل بدن بقلب **یا** بجگر **یا** بدماغ **یا** از جواهر قایم بذاته خارج و تعلق ببدن بداند چون تعلق باد بکشتی بداند کما قاله الحکماء **و** جمهور المتکلمین **فلو جوزنا هذا** لما امنا فیکل ما نراه من المسوخات قردا وخنزیرا وکلبا وخرسا انه کان فی الوقع انسانا عاقلا فذلک یفضی الی الشک فی البدیهیات والمشاهدات وخلاف المحسوس والمشهور ضروری البطلان سفسطة یعنی اگر ما تجویز مسخ باین قول بکنیم البته ما امین نمیباشیم در هر مسخی از حیوانات ممسوخه که این بوزینه **و** خنزیر و سگ **و** خرس است زیرا که در واقع هر یکی از اینها انسان قطعا هست که معاینه میکنیم گفته و نظم کرده نمیتوانیم **و** این مقتضی و مودی میشود بسوی شک و شبه در بدیهیات و مشاهدات و خلاف مشهودات و محسوسات سفسطه ضروری البطلان است **و** همین **قول اخر** مذهب محدثین و جماعتی از فقهاء خاصه و عامه است **اشکال** هرگاه صیادین و دیگر امم بقرود و خنازیر مسوخ گردیدند **و** با اینها عقل و فهم و علم هم زایل شده قطعا و بتبدیل اینها باینصور قرود و خنازیر مع سلامتی ابدان بغیر تالم اینها مسخ شدند **و** هرگاه اینحالة اینها ثابت شد **پس** چگونه اطلاق عذاب الیم بر اینها صحیح میشود **جواب** بر قول اول در واقع تبدیل صورة و شکل اینها عذاب فی الاصالة بر اینها بود خواه اینها احساس تبدل خود و ادراک آن در ابتدا و تبدیل و بعد آن کردند یا نه **و اما** بر قول ثانی البته تبدیل خود را بعد تبدیل می بینند و میدانند **و** مؤیدش آنست که عزیزان انسانی اینها الممسوخین میگفتند که آیا ما بشما ازین عذاب بخبر سانیدیم **و** اینها سر جنبانی خود اقرار و گریه میکردند **و** بدور عزیزان خود دور میکردند **و** السنه خود چون منغذرین بدندان میجوئیدند **سوال** هرگاه اهل مسوخین بعد امتساخ با نقضا سه یوم یکدفعه یکوقت هلاک گردیدند **پس** انقسام قرود و خنازیر دنیا الی حین آیا از انسال ممسوخین باقیمانده اند **یا** غیر اینها قبل اینها **یا** بعد اینها خلقی غیر اینها اند **جواب** درانجم دو قول اند **فرد** اصحاب قول اول **و** اکثر اصحاب قول ثانی کل این قرود و خنازیر قبل از مسخ بنی اسرائیل و جنس حیوان مخلوق موجود بودند و الی القیمة موجود خواهند بود **بی** صورة و شباهت اینها جنس اینها مسخ شدند **و نزد** طایفه از فقهاء **و** محدثین اینها از انسال ممسوخین بنی اسرائیل بهر عبرة گرفتن خلق تا قیمة نسل بنسل الی القیمة باقی خواهند بود **و** بهمین قدر تفصیل قال در باب مسخ اینجا اکتفا کردیم **و** در سوره بقره بانواع آخر مباحث را ایراد کردیم والله ولی التوفیق والاتمام لکل مجلدات هذا التفسیر والیه فوضت امری وهو حسبی ونعم الوکیل

قوله تعالى وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝

جواب سوال هرگاه صیادین بقره و خنازیر مسخ شدند پس اطلاق عذاب الیم برانها صحیح میشود ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

ترجمه بند **وآیه** یعنی ای محمد و یاد کن و تصور بیار هنگامیکه اگاهی و اطلاع داد پروردگارت که هر آئینه او تقریر میانگیزد و مسلط میسازد بر قوم یهود تا روز قیامت کسی را که بچشاند ایشان را عذاب بد و سخت چون قتل و اجلاء او طان و ضرب و جزیه چون بخت النصر بابلی و بعده سلاطین فرس تا عصر خاتم النبوة صلعم و الی القیمة بدلیل خوار و بلا قیام سلطانی و دولتی از قوم یهود در اینها و عده قطعی بر ایشان مقرر گردیده بدرستی پروردگار تو زود عقوبت کننده است بر همه انواع کفار خصوصاً بیهود و است بتحقیق آمرزگار بخشنده مهربان باهل ایمان و طاعة در دنیا و آخرة است و با پراگنده گردیدیم بنی اسرائیل را در روی زمین جماعتها و گروهها یعنی هیچ ملکی و ولایتی نمیباشد مگر آنکه درین متفرق یهود میباشند بعض ایشان شایستگان بدین هوسه نباشند و بعض ایشان از میکان فرود تر بکفر و فسق مستمر و مصر میباشند و بیازمودیم ایشان را بنیکی چون توانگری و ببدی چون تنگی و بعسر و فقر تا ایشان شاید برگردند از کفر عناد و جحد و کبر خود **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در وجه تنظیم ایه با ماقبل **بدانکه** هرگاه بالاشرح قبایح و فضایح یهود و ممسوخ گردیدن یهود ذکر فرمود پس اینجا بیان کرد که اینها تا قیمة در همه طوایف خلق در روی زمین ذلیل و خوار بلا دولة و لاسلطان از قوم خود میباشند و این نوع دیگر عذاب برای آنها در دنیا است **بحث ثانی** بدانکه متفق علیه مفسرین و نحویین در لفظ تأذن بمعنی اعلم و صلح للاعلام و الاخبار است **و** از همین جا فاذن مؤذن بینهم **و** آیه اذان من الله و رسوله بمعنی اعلام و اخبار من الله است **فخر رازی** فرموده تأذن ان لفظة تأذن تفعل ههنا لیس معناه انه اظهر شیئاً لیس فیه بل معناه فعل فقوله تأذن بمعنی اذن کما فی قوله سبحانه تعالی عما یشرکون معناه و ارتفع لا بمعنی انما اظهر من نفسه العلو و ان لم یحصل ذلك فیه حاصل آنکه تفاعل و تفعل موضوع گردیده برای اظهار معینکه در قایل فاعل فی الواقع نباشد چنانچه تمرض فلان بمعنی فلانی بصورة مریض خود را نمود **و** لفظ تأذن تفعل هست اما معنیش این نیست که اظهار کرد چیزیرا که در او نیست بلکه تأذن بمعنی اذن از ایذان و اعلام و اخبار بالغیر میباشد چنانچه در آیه سبحانه و تعالی بمعنی اظهار علو نفس خود کرد نیست بل بمعنی ارتفاع هست **اشکال** هرگاه تأذن بمعنی ایذان نیست پس چرا بجو اذن ذکر کرد تا مشتبه بمشتبهین نشد **جواب** آئمه معانی منهم **زمخشری** گفته تأذن در اینجا بمعنی عزم و قصد مصمم و متحتم میباشد کما قال فی تأذن ربك بمعنی عزم ربك و هو تفعل من الایذان و هو الاعلام لان العازم علی الامر یحدث نفسه به و یؤذنها بفعله و المعنی و اذ حکم ربك و کتب علی نفسه یعنی تأذن از تفعل بمعنی ایذان و آن اعلام میباشد چه عازم بر امرے حدیث بنفس خود بآن سخن میگوید و اذن یعنی خبر آن بنفس خود میدهد کرسی چنین میکنم لهذا بلفظ تأذن ذکر کرد **پس** تأذن بمعنی حکم و کتب ربك علی نفسه ایجاب هذا الفعل باشد **بحث ثالث** و اذ تأذن ربك این جاری مجرای قسم هست زیراکه دران معنی عزم جزم و حتم چون علم الله **و** شهد الله **و** کتب الله **و** ختم الله **و** در همه این فقرات معنی قطعی الوقوع و هرچه قطعی الایقاع باشد او مثل قسم معنی قسم ربك لیبعثن علیهم قسم ثابت است لهذا در جوابش لیبعثن لام ایراد و داخل کرده **و** بکاف در ربك خطاب بحضرت ختمی مآب هست **بحث رابع** و اذ تأذن ربك منصوب بر مفعولیت بمضمر معطوف بر قول تعالی و اسئلهم اذ تأذن ربك میباشد ذکره السعودی **بحث خامس** و اذ تأذن ربك فمعناه ای محمد و اذکر الیهود ان الله اعلمنی و اقسم علی ذلك یعنی ای محمد و ذکر کن و بگو بیهود معاصرین خود نزا بدرستی و بتحقیق خدا اعلام کرد و خبر داد مرا و قسم خورد بر آن اعلام **لهذا** بوجوه ذکر تفسیر تأذن کردند **احدها** بمعنی کتب الله **ثانیها** اوجب الله **ثالثها** الزم الله **رابعها** ختم الله **خامسها** عزم الله بالعزیمة **سادسها** اقسم الله فی ایقاع هذا الاعلام **بیضاوی** گفت و المعنی و اذا وجب الله ربك علی نفسه لیسلطن علی الیهود الی القیمة یعنی وقتیکه خدا واجب کرد بر نفس خود که هر آئینه و البته مسلط میکرد دائم بر یهود تا قیام قیمة **زمخشری** گفت و المعنی و اذ ختم الله **و** اذ کتب ربك علی نفسه **و ابن عباس** گفت و اذ قال ربك **خازن** گفت الی ربك بمعنی اقسم ربك **نسفی** گفت و اذ اعلم ربك **اقول** همه اقوال و وجوه مفسرین متحد المآل و اذ تأذن متضمن بمعنی قسم هست لهذا در جوابش لام آورده **بحث سادس** لیبعثن علیهم الی یوم القیمة یعنی خالق در این اعلام یهود و قسم خورد که هر آئینه البته میانگیزد بر ایشان مستمراً تا قیام قیامت **اکثر مفسرین** میگویند مراد که معنی لیبعثن بمعنی لیسلطن علیهم میباشد یعنی هر آئینه البته مسلط میگرداند بر ایشان یعنی برمیانگیزد بر یهود تسلط و غلبه عصر بعصر و زمان بزمان کسی را **اما** در مرجع ضمیر علیهم خلاف کردند **نزد بعضی** یقتضی ان یکون راجعاً الی قوله فلما عتوا عما نهوا عنه قلنا لهم کونوا قردة خاسئین لکن قد علم ان الذین مسخوا لم یبق منهم فیحتمل ان یکون المراد الذین بقوا منهم فالحق الذل بهم یعنی این عبارة مقتضی هست که ضمیر هم راجع بسوی کونوا قردة باشد چونکه اینها مسخ گردیدند و احدی از اینها باقی نماندند **پس** محتمل است که راجع بسوی آنان هست که از اینها باقی ماندند **پس** باینها ذلة الحاق کرده شد **بقولی** ان المراد به سایر الیهود الذین من بعدهم لان الذین بقوا من اهل القریة طایفتان من الصالحین و الطالحین الی زمان محمد علیهم السلام یعنی مراد ازین همه قوم یهود باقیماندگان هست که بعد از ممسوخین اهل قریه دو طایفه صالحه و طالحه باشند پس اینها باختلاط باهم در لیالی و ایام

WWW.MAABLIB.COM

مرتکب کبایر معاصی تا زمان محمد ﷺ شدند **وبقولی** ان المراد بہ الذین بقوا من انسالھم الی زمان محمد علیہ وآلہ السلام یعنی مراد ازین ہمان یہود اند کہ از انسال اینہا خاص باقیماندہ بودند تا زمان محمد ﷺ **وبقولی** المراد بہ الیہود الذین کانوا خاصۃ فی عصر محمد ﷺ قال من لم یومن باللہ ورسلہ الی القیمۃ **وھذا** مذھب اکثر المسلمین یعنی مراد باین ہمان یہود خاص اند کہ در عصر خاتم النبوۃ بودند وایمان بآنحضرت نیاوردند وکفر بخدا ورسول او کردند **پس** بانہا الزام ذلۃ کرد تا قیام قیمۃ **وبقولی** ان المراد بہ بعد الممسوخین جمیع اقوام الیہود الذین کفروا فی کل عصر بانبیائھم وما آمنوا بعیسی وبمحمد علیہما السلام الی یوم القیمۃ یعنی مراد باین بعد از ممسوخین جمیع اقوام وطوایف یہود تا قیمۃ اند کہ در ہر عصر کفر وانکار بانبیاء معاصرین خود کردند وایمان بعیسی وبمحمد صلعم نیاوردند **و** این قول بعمومیت کل قوم یہود بعد از ممسوخین کافر بودند وتا قیمۃ بر کفر باقی میمانند اولی وشامل ہمہ اینہا است **فخر رازی** وتبعہ او در اینجا گفتند لا شبھۃ فی ان المراد بہ الیہود الذین ثبتوا علی کفرھم والیہودیۃ **فاما** الذین آمنوا بمحمد ﷺ فخارجون عن ھذا الحکم یعنی شک و شبہ نیست کہ مراد باین ہمان یہود اند کہ بر کفر ویہودیۃ در آخر الزمان باقی ماندند **و** مومنین کہ بمحمد در آخر ایمان آوردند خارج ازین حکم وسوء حال میباشند **بحث سابع** سام یسوم سوما بمعنے چریدن مواشی کاہ وخوردن علف چارہ از دشت بنفسہا فھو سایم بمعنے راعی یعنی چرانندہ مواشی **از** سامت الماشیۃ سوما من باب قال رعت بنفسہا قالہ فی المصباح **وبقولی** از سیم الخسف **وکذا** قال **فی النہایۃ** معنی کلف والزم **و** اصلہ الواو وکسوم فقلبت ضمۃ السین کسرۃ فانقلبت الواو یاء **در صراح** گفتہ تسویم گذاشتن حکم بکسی برای مال تا ہرچہ بخواہد بکند **و** رہا کردن ستور را بچراگاہ برای چریدن **و** ہمین قول ابو زید است **بحث ثامن** من یسومھم سوء العذاب این لفظ من مفعول لیبعثن است یعنی البتہ خدا بر میانگیزد بطور غلبہ وتسلط بر یہود در ہر عصر تا قیام قیمۃ کسی را کہ میچشاند او ایشانرا بد وسخت عذاب را چنانچہ در آیہ بعثنا علیکم عبادا لنا اولی باس شدید بمعنی سلطنا علیکم است **سوال** مراد ازین سوء العذاب در دنیا چیست **ایضا سوال ثانی** آیا لفظ من تنکیریہ است یا تعریفیہ **پس بر ثانی** آن شخص معروف کیست وآن شخص واحد معروف کہ در ہر عصر بر یہود تا قیمۃ زندہ باقی میماند لیس لہ بدا ازو در ہر عصر سوء عذاب اینہا را بچشاند کیست **و بر اول** یعنی بنابر تنکیر بعد از ممسوخین یہود از آن وقت بمقتضای صیغہ استقبال لیبعثن **و** یسومھم آن اشخاص معذبین اینہا عصر بعصر الی یوم القیمۃ چہ کسان اند **جواب اشکال اول** مراد آن سوء العذاب در دنیا ارتفاع نبوۃ کہ نہایت منزلۃ دینی عند اللہ **و** ازالۃ سلطنت از آن قوم الی القیمۃ کہ نہایت مرتبہ دنیائی در آن قوم است کہ سلطان قومی باشد بانہا لقولہ تعالی وضربت علیہم الذلۃ والمسکنۃ وباؤ بغضب من اللہ **و** قتل کبار وسبی نسوان واطفال صغار **و** گردانیدن اینہا در رقیت غلام وکنیز **و** جزیہ **و** ہوانۃ وصغار **و** اجلاء اوطان **و** سلب قدر وعظم اینہا از قلوب اقوام آخر **و** عدم اعتبار در انظار اولو الابصار الی ظہور المہدی آخر الزمان ونزول عیسی وخروج دجال **و** قتل عام کل یہود در آن زمان میباشد **سوال** اہل اسلام روایۃ کردند کہ قوم یہود اتباع واشیاع دجال بطال میباشند **پس** چگونہ خواری وذلۃ ایشان بعدم وجود سلطان الی القیمۃ ثابت وحاصل میشود چہ خروج دجال قبل القیمۃ در عہدے میشود **پس** بثبوت سلطنت دجال بطال ومتبوعیۃ او در یہود عزت ورفعت یہود خلاف موعود خبر متواتر نبوی ﷺ عاید میشود **جواب** قال صاحب اللباب **و** الخطیب فی المیزان بان ذلک العزۃ تحصل لھم باتباع الدجال ذلک فی نفسہ غایۃ الذلۃ لانھم یدعون بعد الیہودیۃ الٰہیۃ الدجال فیزدادون کفرا علی کفرھم فاذا ھلک الدجال علی ید عیسی فاھلکھم المسلمون وقتلوھم جمیعا فذلک ھو الذلۃ والصغار والھوان المشار الیہ فی ھذہ الآیۃ لیبعثن علیہم الخ یعنی ہرگاہ یہود در اتباعت دجال عزت حاصل بشود وآن تابعت یہود دجال را فی الواقع غایۃ ذلۃ واستخفاف وہوان بر یہود ثابت میشود چہ تا ظہور دجال مدعی یہودیۃ بودند **و** بظہور دجال پیروی وتصدیق دعوائی دجال بالہیۃ دجال معتقد شدہ کفر دیگر بر کفر خود آفزودند **و** وقتیکہ در زمانہ وعہد امام مہدی آخر الزمان ع بدست عیسی دجال بقتل میرسد **پس** مسلمانان قتل کل قوم یہود میکنند احدے بغیر اسلام باقی در دنیا نمیماند **و** ہمین ذلۃ وصغار وہوان واستخفاف وقتل عام اینہا مشار الیہ در لیبعثن علیہم الخ میباشد ومثل ہمین بالاختصار **امام رازی** وتبعہ او گفتند **والخبر** المروی فی ان اتباع الدجال ھم الیہود خاصۃ **و** انہ ھو منھم فان صح فمعناہ انھم کانوا قبل خروجہ یہودا **ثم** مثلوا بالٰہیتہ الخ **اما جواب اشکال ثانی** در آن دو وجہ اند **احدھما** نزد آنانکہ احتمال تنکیر من ہست **پس** نزد اینہا بعد مسخ گردیدن طایفہ اہل ایلہ بر باقیماندگان یہود **سلیمان** وبعد او **بخت النصر** مجوس بابلی مسلط گردید **و** او مردان یہود را قتل عام **و** زنان واطفال ایشانرا اسیر **و** اموال ایشانرا بغارت برد **و** اماکن اینہا را بر داد **و** اجلاء اوطان ساخت **و** ایشانرا ذلیل وخوار گردانید **و** جزیہ بر اینہا مقرر کرد **و** بعد بخت النصر بر یہود **سنحاریب** وبعد او ملوک روم از نصاری **و سلاطین** فرس را بر اینہا مسلط گردیدند **و** مجوس جزیہ میدادند تا ظہور

بیان سوال تقول از سوء العذاب چہ مراد است ۱۲

جواب اشکال ثانی

معنی سوء العذاب بر یہود الی القیمۃ در دنیا عینا ۱۲

خاتم النبوة وبهمان حال بودند وبعد ظهور آن حضرت نیز همهین منوال رفتار ایشان در اهل اسلام بوده میباشد ثانیهما ازدوانکه من تعریفیه هست پس نزد ایشان این
آیه در یهود معاصرین منکرین خاتم النبوة محمد بن عبد الله صلعم وامت آنحضرت است الی قیمة پس بنابراین یهود عزت اعلی مرتبه دین که در عالم امکانی فوق
براین مرتبه ومنزلتی از جانب الهی نیست وسلطنت ودولة ومملکت دنیائی اعلی درجه دنیائی نیست بوعده این آیه وبایه وضربت علیهم الذلة والمسکنة
مصرح زوال اینهر دو رتبه از قوم یهود الی القیمة بوعده قطعیة ثابت وجاری الی بدایة چهارده صدی هجری بحمد الله هست وبعد ان ضرب وقتل کبار ایشان
وسبی نسوان وصبیان ایشان در رقیة کنیز وغلامی ونهب اموال از ایشان واجلا از اوطان چنانچه منهم بنی قریظه وبنی نظیر واهل خیبر ونواحی اهل مدینه
وعراقیین وغیرهم را بتسلیط اهل اسلام برایشان وتقریر جزیه بصغار وذل وهوان گذران ایشان الی حین مستمراً جاری وباقی تا ظهور دولة حق قایم آل محمد علیهم
السلم بلا تخلف ولا تفاوة میباشد لان الله اصدق الصادقین فانه لا یخلف المیعاد اشکال سلمنا که مراد از من یسومهم محمد وامت تبعه او هست پس
از انقضاء آنحضرت چگونه اینحالة ثابت میشود جواب بدانکه متتبعین اهل تواریخ وسیر اینحالة صغار وهوان وذلة واستخفاف واخذ جزیه از یهود واضح ولایح است
که بعد انقضاء ذات مقدسه حضرت ختمی مرتبت در اعصار خلفاء ثلثه وبعد ایشان در اعصار سلاطین امویه وبعد ایشان در اعصار سلاطین مروانیه وبعد ایشان در سلطنت
سلاطین عباسیه وبعد ایشان در توران وایران وروم وسلاطین چغتیه ودر قلمرو همه ایشان والحال هم در سلطنت اسلامیه از ایران وروم وبخارا وکابل
ودر هر ادنی ریاست اسلام صغار وذل وجزیه وخواری ایشان الی حین که سنه چهارده صدی هجری الحال جاری وباقی هست وهکذا الی ظهور امام المهدی الثانی
عشر اهلبیت نبوی علیهم السلم اینحالة بر ایشان باقی خواهد بود قطعاً لانه تعالی هو اصدق الصادقین فلا یخلف میعاده الی یوم الدین بالیقین تنبیه اینخبر قرآنی
در تعذیب وتذلیل وتفرقه قوم یهود وعدم قیام ووجود سلطانی مستقل در ایشان تا این چهارده صدی بلا دغدغه ولا اشکال چون آفتاب روشن فی کبد السماء ظاهر
وهویدا ومشهور کافه برایا هست وخبر بعد اخبار بان مطابق مخبر به مطابق هو بهو بلا تخلف ولا تفاوة بوقوع آمده وپیش خبری کسی که مطابق بوقوع بیاید مخبر آن
اصدق الصادقین هست صاحب الاعجاز میباشد پس مخبر این محمد بن عبد الله صلعم است پس محمد پیغمبر اصدق واجب التصدیق کتابش قرآن ودینش
اسلام صحیح ثابت واجب التمسک عمداً منکر یا شاک در آن کافر مطلق میباشد پس باطل شد مزعوم جاهل معاند واهی که اعجازی از محمد در قرآن ثابت
نیست اشکال هرگاه ابعاث من یسومهم سوء العذاب الی نفسه المنزه عن الظلم والرضاء بظلم الظالم کرد ودر اینجا مذکور شد که از سلف بخت النصر
وبخاریب مجوسی وبعد محمد بنی اظلم الظالمین سلاطین اموی ومروانی عباسی وچغتی ودیگر سلاطین ظلمه عرب وعجم بر ایشان مسلط کرد واسناد افعال
واعمال کفار وظلام چگونه جایز وصحیح بلا اجازة الهی میشود جواب اسناد افعال سلاطین کافر وظالمین بیهود من باب التخلیة وترک المنع منهم میباشد اگرچه
بلا اذن ولا اجازت بر وجه معصیت بود ومختار همین جمعی من اصحابنا صاحب المجمع وصاحب روض الجنان است والعامه منهم الرازی ناقلا عنهم
والعبادة من الرازی وتابعیه واختلفوا فی ان الذین یلحقون هذا الذل لهؤلاء الیهود منهم فقال بعضهم الرسول وامته وقیل یحتمل دخول
الولاة الظلمة منهم وان لم یومروا بالقیام بذلك اذا اذلوهم وهذا القایل حمل قوله لیبعثن الخ علی نحو قوله انا ارسلنا الشیاطین علی
الکافرین تؤزهم ازاً فاذا جاز ان یکون المراد بالارسال التخلیة وترك المنع فکذلك ههنا البعث محمول علی ذلك انتهی یعنی مفسرین در مولین
سوء العذاب بیهود قول اکثرین اینست که در آخر محمد نبی وامت اوست معاً پس قایلی در جواب سوال مقدر مذکور الصدر گفت که محتمل است دخول ایمان ظلمه از
امت محمد در آن هرچند ایشان مجاز ومأذون ومأمور عیناً باهانت وایصال عذاب بیهود نگردیده بودند لکن بوعده توعید اله بیهود بلا اجازة اله رسانیدند
محسوب بمدخول در حصول وعده توعید قطعاً میشود پس نزد قایلین اینقول حمل معنی لیبعثن الله بر مثل معنی آیه انا ارسلنا الشیاطین میباشد یعنی برانگیخته
شدن شیاطین بر کفار بتخلیة وتمکین وترک منع وترک بازداشتن ما ایشان را میباشد تا قلع ایشان کردند قلع کردن کلی لهذا آماده شدند برایذا رسانی وقتل
کشی ایشان در دنیا واین من المجاز والتوسع باب مشهور میباشد اشکال عاید نمیشود ثم الله اعلم وبهمین تاویل مشیر است قول زمخشری انه قال ههنا و
معنی لیبعثن لیسلطن علیهم کقوله تعالی بعثنا علیکم عباداً لنا اولی بأس شدید بمعنی مکناهم بالتخلیة وترك منعهم عن ذلك باشد ثم الله اعلم
بحث تاسع ان ربك سریع العقاب یعنی بدرستی وتحقیق پروردگارت زود عقاب وعذاب کننده است در این دو معنی اند احدهما این بیان
ایصال عذاب بیهود بجهة اصرار ایشان کثرة معاصی وکفر مستحق بسرعة عذاب در دنیا کردیدند ثانیهما این بیان است که این عذاب یهود در دنیا متصل است
ومعینه وارد بعذاب عقبی بمحض مردن ایشان از هر دو عذاب ایشان طرفة العین مهلة اصلا ندارند اشکال هرگاه مراد از سریع العقاب عذاب آخرتست وآن

بروز قيمة حاصل

خواهد شد بران سریع العقاب چگونه صحیح خواهد شد بل بعید العقاب خواهد بود **جواب** الابنابر آنکه بمحض موت عقاب آخرة هم بیهود شامل میشود اشکال ساقط است
واما اگر مراد عذاب یوم القیمة اشد العذاب بالنار باشد **پس** مفسرین گفتند کلما آت قطعا من الله یوم القیمة وعذابه فهو قریب **وبقول دیگر** سریع
العقاب بمعنی لمن شاء یعاقبه عاجلا فی الدنیا می باشد بهر حال اشکال نیست **بحث عاشر** وانه لغفور رحیم بود واو نعم بخشنده گناهان تائبان مهربان باهل
ایمان در دنیا و آخرة سعاهست **در لباب** گفته دران ربك لسریع العقاب گفته یعنی لمن اقام علی الکفر **فیه** دلیل علی ان یجمع لهم مع ذلة الدنیا عذاب
الاخرة فیکون العذاب علیهم مستمرا فی الدنیا والاخرة **ثم** ختمه علی وانه لغفور رحیم یعنی لمن امن منهم وتاب ورجع عن الکفر والیهودیة
ودخل فی دین الاسلام یعنی او نعم مسرع در عذاب کسی ست که بر کفر وشرک قایم بماند **و** دراین دلالة است که مع ذلة دنیا عذاب آخرة هم با وشامل مستمر بلا انفصال
است **پس** ختم این بر غفور رحیم بلام التاکید کرد تا بدانند که بتحقیق غفران ذنوب میکند برای هر کافر وعاصی که از کفر وعصیان رجوع وتوبه نماید **و** ایمان
بصدق واقعی داخل در دین اسلام میشود **تنبیه** بقول جمعی عدم سلطنت وریاست دنیا در قومی دلالة بر ذلة آنقوم هست چنانچه وجود سلطان قومی در
قومی عزة دنیائی مرانقوم راست **و** در یهود بعد موسی از یک سبط سلطان **و** از سبط دیگر نبی من الله مبعوث می شد **و** تمادی ایشان مضروب الذلة بازاله
نبوة دین **و** سلطنت فی الدنیا الی القیمة بدلیل این آیه **و** آیه ضربت علیهم الذلة والمسکنة گردیدند ثم الله اعلم **بحث حادی عشر** وقطعناهم فی الارض امما ودر
نصب امما دو احتمال اند **احدهما** مفعول ثانی قطعنا **ثانیهما** حال از مفعول قطعنا **پس** معنیش آنکه و بابریدیم جمعیت ایشان را پس فرقه فرقه گروه گروه از
یکدیگر جدا ساختیم تا متفرق شدند در زمین وبقعه زمینی وبلدی در روی زمین نباشد مگر آنکه دران ساکن جمعی یا مردمانی یهود کثیر یا قلیل میباشد **وبقول**
وبقول وانما فرقهم بان فرق دواعیهم حتی افترقوا فی البلاد **و** تفرقهم هذا ایضا ذل لهم بمنزلة اخذ الجزیة لئلا یتعاونون ولا یتناصرون ولا یتفقون
علی امر یهود را تفریق بفرقات منتشر در روی زمین ساخت **و** غرض ازان تفریق دواعی وآراء وعقول ایشان میباشد **پس** باین تفریق ایشان در اقطار
ارض ذلة انها بمنزله تقریر جزیه واخذان میباشد تا معاونة ومناصرة یکدیگر واتفاق رائی بر فسادی وبربه بودی خود کرده نتوانند ونه نمانند **سوال**
اگر گفته شود بنا براین که اهل ایران وکشمیر هم متفرق چون یهود در اکثر بلاد وقری اند با وجود ایمان واسلام چرا اینها را منشور ساخت **جواب** فرق در بین
تفرق اهل اسلام وایمان **و** یهود آنست که تفرقه ونشر یهود یک نوع وقسم ذلة واهانة من الله بر اینها موعود گردیده پس در هر بلد وقریه که بگردند مضروب الذلة
میکردند وآن عقوبة مضر به بر اینها فی الاصالة است بخلاف نشر اهل اسلام وایمان کشمیر وایران وغیرهم در قری وبلدان چنانچه می بینی که تعلیل تمریض انبیا
معصومین ومطهرین **و** اطفال صغار بلا گناهان **و** زهاد واکابر مقدسین اعیان بعلل مبتلا میباشند وبطور عقوبة وعذاب بر اینها نمیباشد بخلاف کفار وفجار
غالبا تعبیر وتفقیر وتمریض ایشان بطور مکافاة عصیان با اینها میباشد سوال باطل شد **وبقول دیگر** فرقهم لما علمه سبحانه من الصلاح لهم فی دینهم
فصلح فریق **و** عصی فریق فعذابه بذلك فی ما بعده وجه دیگر در تفریق ایشان جایز است که هر گاه او سبحانه مصلحت وصلاح دانست در دین ایشان
پس ایشان را تفریق کرد پس باین تفریق بیکدیگر نرسیده وندیده فرقه از عصاة اینها بصلاح وبفلاح رسیدند ودر اسلام داخل شدند چه اگر کلهم مجتمع میبودند
احتمال قوی بود که دیگران باینها راه بایمان ورای باسلام نمیدادند **بحث ثانی عشر** منهم الصالحون ضمیر منهم راجع بیهود است این فرقات
فرقه صالح شده یعنی الطایفه اسلام وایمان بخاتم النبوة آورده نیک صالح شدند **و** ابن عباس **و** مجاهد گفت ان المراد بالصالحین الذین
ادرکوا النبی من الیهود وامنوا به **رواه** البغوی وغیره **و** طبری گفته مراد از صالحین یک طایفه از قدیم بر دین عصر بعصر تا محمد باقی بودند وآخر
اسلام وایمان بمحمد وقرآن آوردند **و** باقی همه طوایف ضلال وکفار بودند **و** مؤید این حدیث است ان الیهود قد تفرقت علی احدی وسبعین
فرقة کلها هالکة الا واحدة منها ناجیة یعنی در یهود هفتاد ویک فرقه شده وهفتاد کلهم ناری **و** یکفرقه زاید بر هفتاد ناجی هست **و** ناجی نمیباشد تا
وقتیکه مومن ثابت الایمان در هر زمان نباشد **و** همان فرقه در عهد محمد ایمان آورده وصف اینها صالح در اینجا کرده ثم الله اعلم بمراد کلامه **بحث ثالث**
عشر بدانکه لفظ دون آیا از فعل مشتق می شود یا نه دران دو قول اند **احدهما** از ظرفیات بمعنی تحت نقیض فوق میباشد نه از اشتقاق میشود **ثانیهما** از دان
یدون دونا **و** آدان ادانه بمعنی نزدیکت قریب وبمعنی سوا وجز وانکه حقیر باشد قاله فی الصحاح **و** الصراح **در** مصباح گفته وهذا دون ذلك علی
الظرف ای اقرب منه **و** شیء من دون بالتنوین ای حقیر ساقط **و** رجل من دون هذا اکثر فی کلام العرب **و** لا یشتق منه فعل **بحث رابع عشر**
ومنهم دون ذلك اشاره فوق المحل بجهة وقوع صفت موصوف محذوف چون ومنهم ناس منحطون من الصلاح والایمان وازقوم یهود رستی دیگر است که اینها را

صالح طالح کفار اند اصلا ایمان از قدیم ندارند یعنی یک طایفه از یهود ایمان آوردند صالح و نیک اند و نیک شدند **و** فرقه دیگر یهود دنیا وردن ایمان طالح کافر بودند و کفر بنبی آخر الزمان کردند **از مجاهد و عطاء** نقل کردند که یهود دو فرقه شدند یک فرقه با ایمان بعیسی و محمد صالح شد **و** فرقه دیگر انکار و تکفیر بعیسی و محمد کردند طالح بودند کافر شدند **اشکال** هرگاه دون بمعنی قریب و نزدیک و تحت باشد **پس** معنی این ومنهم دون ذلک چرا بمعنی قریب و کم از صلاح فرقه اولی صلاح اینها بنا شد پس حاصلش چنین باشد که یکفرقه یهود بصلاح کامل **و** فرقه دیگر بصلاح نزدیک یا کمتر از فرقه صالح اولی باشد تا ربط اعم و اتم در لفظ و معنی حاصل و آن افضل از غیر این معنی باشد **جواب** چونکه اینجه را مابلغ قول ما بعدش لعلهم یرجعون است چه باین ثابت شد که یکفرقه مرسوخ الکفر و مصر بران بوده ایمان و اسلام اصلا نیاوردند و این فرقه حقیر و قصیر التصدیق والایمان نکیر بالاسلام تحت قوم صالح سوا را اینها بحالة کفر بودند اشکال عاید نمیشود و تم الله اعلم

بحث خامس عشر وبلوناهم بالحسنات والسیئات یعنی و ما بیازمودیم و معامله مختبرین با قوم یهود رفتار کردیم بحسنات و سیئات یعنی ابتلا بنیک و بد با اینها کردیم تا کافر از مومن و بد از نیک ممتاز گردد و در این حسنات و سیئات وجوه دارند **احدها** بنعم و نقم **ثانیها** بارزانی و گرانی **ثالثها** بوفور مال و معاش و تنگی عسر و فقر **رابعها** بصحت و علة و مرض و امثال این **اما** اعطاء نعم بجهت ترغیب الی الطاعة والایمان **و اما** نقم ترهیب از کفر و معاصی **بحث سادس عشر** لعلهم یرجعون بمعنی کی یتوبوا و یطیعوا و یومنوا بی یعنی این ابتلاء ما بیهود بنعم و نقم و صحت و سقم و سعة و فقر بغرض این بود تا ایشان رجوع از کفر بسوی ایمان کنند **تنبیه** در آیة دلالة صریحه هست که بسا در ابتلاء و امتحان بتوفیر اشیاء و تو قیر **و** ایضا امتحان مردم تنگی بعسر و فقر و مرض و صحة و سعة میباشد اللهم لا تبتلینا بجمیع الوجوه من البلیات فی الدنیا والاخرة وهب لنا قلب عقول لا غیر غافل عن امور الطاعة والاخرة انك لطیف کما الطفتنا الی حین برحمتك یا ارحم الراحمین و اجب دعونا انك انت اکرم الاکرمین

قوله تعالی فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ ۚ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ۝

ترجمه ایند و آید یعنی پس از پس ایشان در آمدند پس آمدگان یعنی پس از ایشان خلفهای ناخلف بر آمدند اینها بمیراث گرفتند کتاب توراة را و علم آنرا آموختند از اسلاف خود فرا میگیرند متاع دنی ترین دینار را یعنی آن ناخلفان اینها برشوة میگیرند متاع دنی دینار را بمقابل بیان حکم الله و تعلیم کتاب الله را بخلاف آنچه در آن است بیان مینمایند و میگویند اینها یعنی در جواب اخذ رشوة که زود امرزیده میشود و برای ما گناه اخذ و اکل رشوة و حال آنکه اگر بیاید ایشان را برشوة مالی و متاعی دیگر مثل آن میگیرند آنرا و ترک آن نمیکنند خالق بطور حجة بر ایشان سیفرماید آیا گرفته نشده بود بر ایشان عهد موثوق مذکور در کتاب توراة یعنی میثاق و عهد از ایشان بواسطه توراة گرفته شده بود با آنکه نگویند بر خدای مگر سخن راست و درست و ایشان بدرس خونده بودند آنچه در کتاب الله توراة بود و سرای دیگر و رستگاری آن بهتر است مر آنانرا که بپرهیزند از استحلال رشوة و محارم و دروغ بستن و گفتن بر خدا پس چرا بعقل و تدبر نمیکنند و آنانکه از یهود محکم میگیرند کتاب خدا و احکام آنرا موافق آن میکردند و اکثر مراد از این کتاب قرآن است بر پای داشتند و ادا کردند با وقات خود نماز را بدرستی و تحقیق ما ضایع و باطل نمیکنیم مزد و اجر آن فاعلین صلاح و اصلاح آرندگان را **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** خلف بفتحتین بمعنی عوض و بدل است کما قال **فی المصباح** بعد ذلك یقال اجعل هذا خلفا من هذا **و** بالضم و سکون لام اسم آنچه مطابق وعده باشد و ایفاء بوعده خود نکند **و ابو زید** گفت که عرب میگویند خلف الله لك بخیر **و** خلف علیك بخیر بغیر الف یخلف خلفا **و** المخلف در کتاب **الامثال** ابو عبیده

گفته المخلف

WWW.MAABLIB.COM

گفته الخلف من القول هو سقط الردی کالخلف من الناس و الخلف بفتحتین العوض والبدل کما یقال جعل هذا خلف من هذا یعنی خلف از قول کلام ردی ساقط الاعتبار چون خلف از مردم میباشد و خَلَف بفتحتین عوض شیء و بدل آنست زجاج گفته یقال للقرن الذی یجئ فی اثر قرن خلف و الخلف ما اخلف علیک بدلا مما ذهب منك گفته میشود برای قرنیکه میآید در اثر قرن دیگر خلف است و خلف عبارة است از آنچه بیاید بر تو بدل از آنچه از تو رفته بود و فراء گفته لفظ خلف در استعمال مشترک در نیک و بد و در صالح و طالح چنانچه وهو خلف صدق و خلف سوء و همین قول احمد بن یحیی است و عیسی رمانی گفته وقد یوضع احدهما مکان الاخر رازی گفته وحاصل الکلام ان من اهل العربیة قال والخلف قد یذکر فی الصالح وفی الردی و منهم من یقول الخلف مخصوص بالذم قال لبید و بقیت فی خلف کجلد الاجرب و منهم الخلف المستعمل فی الذم ماخوذ من الخلف وهو الفساد یقال للردی من القول خلف و منه المثل المشهور سکت الفا و نطق خلفا و خلف الشئ یخلف خلوفا و خلفا اذا فسد و کذا الفم اذا تغیرت رایحته حاصل آنکه بعض اهل عربیت گفته که خلف گاهی در صالح و در ردی استعمال میشود و نزد بعض انها مخصوص بذم میباشد چنانچه در شعر خود خلف را چون جلد اجرب ذکر کرده نزد بعض انها خلف مذموم ماخوذ از خلف بمعنی فساد است برای قول ردی اطلاق خلف شده و از همین معنی تمثیل مشهور سکت الفا و نطق خلفا است و از همین باب خلف یخلف خلوفا و خلفا بمعنی فسد است و از همین جا معنی خلوف الفم است وقتیکه بصوم و فاقه بوی و مزه دهان متغیر و متعفن میشود بحث ثانی در اینجلد و مجلدات سابقه بالانواع معانی لغوی و شرعی میراث شنیدی و میراث مفعال از ورث یرث ارثا و ورثا و وراثة اسم آنچه از بقیه متروکات اشیاء از اموات اسلاف باحیاء اخلاف بحسب سهام بنسب و سبب بلا کسب میرسد میباشد و در کلیات گفته المیراث والارث والاصل والامر القدیم والبقیة من الشئ توارثه الاخر عن الاول بحث ثالث فخلف من بعدهم خلف برفع خلفٌ بفاعلیة است ایا واحد است یا جمع و در آن دو قول است نزد بعض مصدر است نعت کرده شده لهذا بر واحد اطلاق میشود و قول جمعی منهم السعودی است و بقولی هو جمع شایع فی الشر خلف اسمی مفرد چون رهط و قوم و امت اطلاق بر جمع و واحد میشود و بقول اول مشهور است بحث رابع فخلف من بعدهم خلف یعنی بعد آنکه هرگاه بالا ذکر یهود اسلاف از صالحین و طالحین کرد و اینجا ذکر اخلاف سوء ایشان پس اسلاف یهود بدل از بعد خود گذاشتند خلاف زشت و بدتر و شریر در صاحب اللباب گفته الیهود المذکور وصفهم خلفوا بعدهم خَلف سوء یعنی حدث من بعدهم و بتدل منهم بدل سوء و منه یقال هو خلف صدق و صالح بفتح اللام و خلف سوء بسکونها فاکثر ما یقال فی المدح بفتح اللام و فی الذم بسکونها و قد تحرک فی الذم و تسکن فی المدح یعنی یهود مذکور الصدر بالوصف و نبال و عقب بعد خود خلاف و اعقاب بد و زشت گذاشتند یعنی بعد ایشان قوم بدی و شریری حادث شدند و بدل ایشان بد و زشت مردم یهود ناشی و پیدا شده و بجائی و عوض انها بودند و از اینجا گفته میشود که عقب فلانی خلف صدق و صالح بفتح و خلف سوء و طالح بسکون لام میباشد و اکثر در مدح بفتح لام و در ذم بسکون لام میباشد و گاهی در ذم متحرک اللام و در مدح بسکون آن میباشد و نیز بعکس آن یعنی استعمال میشود در مجمع فرموده معناه فذهب اولئك و قام مقامهم قوم آخرون یعنی اسلاف مذکورین از دنیا رفتند و قایم مقام ایشان قومی دیگر گذاشتند رازی گفته ظاهر الاول ممدوح و الثانی مذموم و اذا کان کذلك فیجب ان یکون المراد فخلف من بعد الصالحین منهم الذین تقدم ذکرهم خلف یعنی ظاهر خلف اول ممدوح و خلف ثانی ممدوح مذموم است و هرگاه چنین باشد پس وجوبا مرادش چنین خواهد که خلیفه و جانشین بعد از صالحین خلف انها از یهود ناپی شدند که ذکر انها تقدم یافت سوال اینکه خلف ظاهرا متحد لغةً و اشتقاقا و لفظا اند پس باید که هر دو لفظ متحد المعنی و الوصف باشند و تخصیص اول بالمدح و الثانی بالذم در یک موضع بغیر مخصص باطل میباشد جواب اینکه لغةً اشتراک لفظ واحد بدو معنی متناقضین ثابت و موضوع باشد پس احد موضوعیه آن بحسب قرینه استعمال میشود پس استعمال این بطور تخصیص اعنی ما قبل و ما بعد میباشد و اینجا مطابق ما قبل این آیه منهم الصالحون و منهم دون ذلك مخصص ثابت است سوال یا مراد از این سوء اخلاف معاصرین از منکرین خاتم الانبیاء اند یا مراد اخلاف هر طبقه از طالحین اخلاف یهود که عصر بعصر الی حین اسوء بوجود آمدند یا هر طبقه لاحقه بالنسبة طبقه سابقه اسوء و شریرتر میباشد یا مراد بعد از صالحین یهود سلف طالحین خلف و اسوء ظلم بوجود آمدند جواب در آن خلاف است اصح نزد اکثر آنست که از صالحین سلف طالحین خلف باقی ماندند و از همه متخلفین اسوء الاحوال و اقبح الاعمال والافعال طبقه معاصرین نبوی یهود میباشند و همین مقتضی ظاهر آیه است ثم الله اعلم بحث خامس عرض معانی کثیره در لغت وارد و بفتحتین متاع و اموال و اشیاء دنیا نقدی و جنسی عام میباشد در مصباح فرموده والعرَض بفتحتین متاع الدنیا و العرض بالسکون هو العین مخصوص بالدراهم والدنانیر و ما سواهما من عرض و الجمع العروض و قال ابو عبیدة العرض بفتح الراء الدنیا و جمیع الامتعة التی لا یدخلها

کیل ولا وزن ولا تکون حیوانا ولا عقارا **و** العرض بالکسر النفس والحسب **و** اما بفتح اول و سکون را، **در اصطلاح** متکلمین عبارتست از ما لا یقوم
بنفسه ولا یوجد الا فی محل یقوم به وهو خلاف الجوهر **و** ذلک نحو حمرة الخجل **و** صفرة الوجل یعنی عرض چیزیست که قایم بذاته نمیباشد و یافته بنفسه نمیشود مگر
در محل و بان قایم میشود و او خلاف جوهر چون سرخی خجالة و زردی ترس **و** جمعش اعراض میباشد **رازی** بعد نقل قول ابو عبیده زیاد نقل کرده یقال
الدنیا عرض حاضر یاکل منها البر والفاجر **و اما** العرض بسکون الراء فما خالف العین اعنی الدراهم والدنانیر **و** جمعه عروض فکان کل عرض عرضا **و**
لیس کل عرض عرضا **و بعد این گفتند** والمراد بقوله عرض هذا الادنی حطام هذا الشیء الادنی یرید الدنیا وما یتمتع به منها یعنی مراد از عرض
هذا الادنی حطام هر شئی اندک دنیائی دنی میباشد **در مجمع** فرموده العرض ما یعرض ویقل لبثه **و** منه سمی العرض القایم بالجسم عرضا لانه یعرض فی الوجود
ولا یجب له من اللبث ما للاجسام **و** عرض عبارة است از چیزیکه عارض کرده میشود و قلیل باشد لبث و بقاء او **و** ازین جهة عرضیکه قایم مع الجسم باشد بعرض
نامیده شد چه او معروض در وجود خود میباشد **و** واجب نیست مر او را لبث و بقاء آنچه برای اجسام بالذات است **بحث سادس** اما ادنی صفة دنیا ماخوذ
از دنی یدنو دنوا ناقص الواو **و** ادنی افعل فعلی بمعنی قرب و نزدیک فهو دان باشد **و بلغت دیگر** از دنأ یدنأ دناءة فهو دنیء مهموز اللام بمعنی کم رتبه
و قلیل المنزلة والقدر بجهت خبث حقیقت ان ادنی زبون تر بالذات و ردی تر میباشد **سوال** چرا دنیا را بدنیا **و** عالم دیگر را که عالم جزائی است بعالم عقبی و
آخرة نامیدند **جواب** چونکه دنیا را بدنیا نامیدند بنابر دو وجه **اول** که قلیل البقاء در معرض زوال عاجل الحصول متصل و قریب باخرة است **و ثانی**
قدر و منزله دنیا و اشیاء آن قلیل البقاء والوفاء و قلیل الرتبة والمنزلة و فرود درجه حقیر و خسیس بالنسبة عالم عالی ابدی عقبی و اشیاء آن هست **اما تسمیه** عالم جزا را
بعالم آخرة **و** بعالم عقبی برای آن نامیدند چه او سرائی دیگر برای جزاء آخر این عالم دنیا **و** عقب آن جای قرار ابدی بلا زوال برای خلق میباشد **بحث سابع**
ورثوا الکتب یاخذون عرض هذا الادنی جمله صفت خلف باشد **و بقولی** یاخذون عرض هذا الادنی جمله منصوب المحل بحال از ضمیر ورثوا **پس**
عرض منصوب بمفعولیت یاخذون است **بحث ثامن** ورثوا الکتاب یاخذون عرض هذا الادنی یعنی آن اخلاف سوء باقی مانده اسلاف صالحین
وارث و مالک کتاب و عالم بکلمات توراة و واقف باوامر و نواهی و احکام حلال و حرام آن ما یجوز و ما لا یجوز علیه بوده حال آنکه این ورثه توراة معهذا الاحوال والعلم اخذ میکردند
و میگرفتند عاجل لا وفا حطام دنیا و قلیل بقاء متاع الدنیا بمقابل ذکر احکام از کتاب خدا بتحریف و تبدیل و تاویل کلمات آن بمعانی آخر **و** قبح و خبث و اننتن همه
اموال دنیا اخذ ان برشوة بر تبدیل آن **نزد مفسرین** ازین الکتاب بالاتفاق مراد بالف لام عهدی توراة است پس معنی آن چنین کردند انتقل الی
الخلف کتاب التوراة توریثا عن ابائهم الاسلاف یاخذون عرض هذا الادنی **و** العرض بفتح الراء المهملة جمیع متاع الدنیا کما یقال الدنیا عرض حاضر یاکل
منها کل احد من البر والفاجر **و** العرض بسکون الراء جمیع المال سوی العین من الدراهم والدنانیر فالمعنی انهم کانوا یاخذون الرشاء فی بیان احکام التوراة
بتبدیل الکلام وتغییره **و** ذلک الذی یاخذونه من حطام الدنیا هو الشیء الخسیس الحقیر غیر الوافیة وغیر الباقیة لان الدنیا واشیائها باسرها
فانیة حقیرة غیر وافیة **و** الراغب فیها احقر وادون **و** الیهود ورثوا التوراة خلفا عن سلف وعلموا ما فیها من الاحکام والامر والنهی وضیعوا
العمل بما فیها وترکوه واخذوا الرشی فی الاحکام **و** یعلمون انها حرام سحت **و** هم مع علمهم بذلک اقدموا علی هذا الذنب العظیم یصرون علیه اصرارا
ترجمه آنکه کتاب توراة بتواتر منتقل از اسلاف ابا یهود باولاد و بسوء اقارب اخلاف انها میگرفتند این اخلاف متاع معروض دنی دنیا و حطام جیفه آن که فی الواقع
دنیا عرض حاضری هست که هر نیک و بد میخورد و میگیرد آنرا **پس** مراد آنکه ایشان مستمرا اخذ رشوة میکردند در بیان احکام الهی از توراة بتبدیل کلام و تغییر ان و تاویل
معانی الفاظ **و** آنچه ایشان بمقابل ذکر احکام الله میگرفتند از ریزه پاش دنیا که او شئی خسیس و خبیث و حقیر غیر باقی و لا وافی بود چه دنیا و همه اشیاء و اجزاء او و اشیاء
آن فانی و دنی حقیر غیر وفا کننده بود **و** راغب و مایل و طامع بان هم احقر و ادون محب دنائة میباشد **و** یهود خلف بتوارث توراة خلفا عن سلف مع علم ایشان
بالتفصیل بجمیع آنچه دران از احکام و اوامر و نواهی الهی دران بوده **و** عمل بان تضییع و ترک کردند و اخذ رشوة برای بیان احکام توراة میکردند با وجودیکه میدانستند
که اخذ عوض بر بیان احکام الله و گرفتن رشوة بران حرام و سحت و خبث محض است معهذا مرتکب اعظم کبایر شده اضلال خلق کثیر الی حین کردند و بران الی
مصر اند **بحث تاسع** ویقولون سیغفر لنا بدانکه این تحقیر کبیره از ایشان منقول چه صغیره را اگر حقیر کسی بدانند و اعتنا بان نکند البته آن صغیره کبیره میگردد **و** اگر کبیره
حقیر شمرده شود او اکبر کبایر او میگردد **و پس** گویا این قول در جواب سوال ناشی از خود عبارة میشود لما علموا انهم ان اخذ الاجرة والرشوة حرام کبیرة علی بیان حکم الله
فماذا یقولون فیه قیل فی الجواب انهم یقولون سیغفر لنا یعنی هرگاه آن یهود میدانستند که اخذ اجرة و رشوة بر بیان حکم الله مطابقا لکتاب بقطع نظر از تحریف

حرام کبیره است

WWW.MAABLIB.COM

حرام کبیره ست پس یهود دران چه میگفتند گویا درجواب این سؤال ازینها نقل کرده که آن یهود درجواب این سوال میگفتند که زود بما این گناه اخذ رشوت
بخشیده خواهد شد زیراکه ما اولاد انبیاء و علماء کتاب ایم در افتقار ما ما خوذ نخواهیم شد **در لباب التنزیل** در ذیل این فرمود یعنی سیغفر
لنا ذنوبنا و هذا تمنون على الله الاماني الباطلة الكاذبة **عن شداد** بن اوس قال قال رسول الله صلعم الكيس من دان نفسه وعمل لما بعد الموت
والعاجز من اتبع نفسه هواها وتمنى على الله الاماني رواه في **الترمذي** یعنی قول یهود که گناهان ما امرزیده خواهند شد **و** این تمنای باطل
ایشان برخداست **و** حضرت رسول صلعم فرمود که عاقل زیرکی آنکس است که در دنیا قبل الموت محاسبه با نفس خود بکند از انچه بعد الموت او را پیش میآید
و عاجز آنکس ست که متابعت خواهش نفسانی نماید و تمنی آرزوها برخدا کند **شارحین** گفتند ومعنی دان نفسه حاسبها في الدنيا قبل ان
يحاسب يوم القيمة **و** موضع الاستشهاد من الحديث على الاية قوله تمنى على الله الاماني لان اليهود كانوا يقدمون على الذنوب و يقولون سيغفر لنا
وهذا هو التمني بعينه یعنی کیس بمعنی زیرک و شخص هشیار ست پس زدان نفسه مراد اینست که زیرک حساب نفس خود بکند در دنیا قبل از محاسبه او در قیامت
و موضع استشهاد از حدیث بر آیه اینست که یهود گناه میکردند و میگفتند امرزیده می شویم مع علمهم بان ذلك ذنب كبير ويعذب فاعله و همین معنی تمنا بعینه
است **رازی** گفته الضمير يعود الى الرشاوي الاحكام على تحريف الكلام **ثم** حكى عنهم انهم يستحقرون ذلك الذنب و يقولون سيغفر لنا یعنی
مستمر اخذ رشوة در بیان احکام توراة بر تحریف کلام الله یهود میکردند **پس** ازان با تخفاف و تحقیر آن میگفتند که زود امرزیده میشود آوازها **بحث عاشر**
وان ياتهم عرض مثله ياخذوه **و** ابجمله حاصل ازینها است **پس** این بطور اخبار و اعلام بما از کمال طمع و حرص یهود است و همین قول حسن بصری ست هذا
اخبار عن حرصهم على الدنيا وانهم لا يستمتعون ولا ينتفعون منها فمعناه يرجون المغفرة والحال انهم مصرون على الذنب عائدون و ياخذون مثله
غير تائبين منه یعنی اگرچه ایشان از حطام و اموال دنیا مثل رشوة سابقه من بعدهم بدست میآید میگرفتند بلا دغدغه آنرا و امید مغفرت آن مید اشتند میکردند
و حال آنکه ایشان مصر بران ذنب بوده عود میکردند بر رشوة بتحریف کلام الله بغیر توبه یعنی توبه از اخذ رشوة نمیکردند بلکه مستمر اکرة بعد کرات اخذ رشوة میکردند
این ذکر بیان حرص یهود بر تحصیل حطام دنیا است خواه بطور حلال خواه بطور حرام بدست میآمد آنرا میگرفتند بلا اندیشه عقبی **اقول** همین ست درین نواحی
وعصر حالة وعادة اکثر مردم از حکام دین و دنیا الا شاذ و نادر احدی اگر بری ازین باشد اعاذنا الله وذريتي والمؤمنين من حرص النفس الامارة بالسوء
و هر حریص و طامع دیده شد که خوار و ذلیل میباشد **و** همین دیده شد که از انظار عقلاء و اغنیاء ساقط الاعتبار شده **و حدیث مشهور** مؤید این میشود
قال صلعم عز من قنع وذل من طمع **و سدی** گفته كانت بنو اسرائيل لا يستقضون قاضيا الا ارتشى في الحكم فيقال له مالك ترتشي فيقول سيغفر لي فيطعن عليه
الاخرون فاذا مات او نزع من الحكم وجعل مكانه اخر كان عليه ارتشى ايضا **و** من هذا اخبر الله لنا وان ياتهم عرض مثله ياخذوه
حاصل آنکه **سدی** گفت که بنی اسرائیل قاضی برای حکم نمیگرفتند مگر آنکه او رشوة میگرفت **اگر** او را گفته میشد که چرا رشوة گرفتی میگفت که این بما مغفور ست و دیگران
او دیگران طعن میکردند **و اگر** او میمرد یا نزع او از حکم میکردند و بجای او دیگری را میگذاشتند او رشوة میگرفت و از همین تعالی بما خبر داده بآیه وان یاتهم عرض
مثله ياخذوه نقله البغوي في المعالم **و** الخازن في اللباب **و** سيوطي در در منثور **بحث حادیعشر** الم يؤخذ عليهم ميثاق الكتاب ان لا يقولوا
على الله الا الحق **و** عطف بيان ميثاق ان لا يقولوا الخ **پس** این احتجاج الهی بر یهود بتقدیر قول ست کانه قال الله تعالی الم يؤخذ الخ اذا این وجه اند **اول** آنکه
یعنی بالزام یهود مغفرت باینده و همزه استفهام تقریری بطور توبیخ و تقریع ست آیا اخذ میثاق و عهد موثوق و محکم بر عمل کتاب توراة بر یهود نگرفته شد یعنی میثاق
از یهود گرفته شده بود که کل آنچه در توراة نازل شده عمل بکل آن بر شما فرض عین است **مجمل** آنکه نگویند برخدا مگر آنچه حق و صدق ولایق بشان احدیت
و کبریائیت الهی باشد معهذا اینها بخلاف توراة گفتار و رفتار کردند **ثانیهما** قیل ان المراد الم يمنعهم عن تحريف التورية وتغيير شرائع الله المسطورة في التوراة
لاجل اخذ الرشوة یعنی آیا ایشان میثاق گرفته نشده بود که ایشان ممنوع اند از تبدیل معانی کلمات توراة و از تحریف الفاظ عبارت آن و ابدا و اصلا
تغییر و تاویل کلام الله منافی ظاهر کلمات الله نکنند **و** بران رشوة بحیله اجرة بر بیان آن نگیرند پس مع اخذ میثاق از ایشان چرا خلاف میثاق الله در کتاب
الله گفتار و رفتار مینمایند **وجه ثالث** ان قولهم سيغفر لنا بلا توبة قول باطل وافتراء على الله تعالى وخروج عن ميثاق الكتاب فان فيه ان العاصي مالم
يتب لن يغفر الله تعالى یعنی قول یهود که این گناه اخذ رشوة بما خدا خواهد بخشید قول باطل افتراء و بهتان بر خالق و خروج از میثاق کتاب میباشد زیراکه در توراة مذکور همین بود
که گناه عصاة امرزیده نمیشود تا که توبه در دنیا از آن گناه نکنند **اشکال** و عبیدیه میگویند که قول یهود مطابق اعتقاد ملا و قران ست **پس** بهر دو کتاب توراة و فرقان

احادیث علما در حرمت اخذ رشوت

جواب سوال عبیدیه که قول یهود مطابق اعتقاد ماست و ثابت شد که هر گناه کبیره مغفور نیست

ثابت شده که هر صاحب کبیره بغیر توبه در دنیا و عقبی مغفور اصلاً نیست **جواب** این مکرر در مجلدات تفسیر بنا ذکر شده عقلاً و نقلاً مومن صاحب کبیره فاسق مغفور است **اما عقلا** فلو تدعل الایمان و الایمان یقتضی الجزاء فلو لم یثب فعذابه منقطع فیثاب به دایماً لا یماند و الا لزم الظلم و اذا ابطل ذلک ثبت نجاته و ثوابه یعنی غفران مومن فاجر که بر ایمان مرده باشد واجب الغفران است زیرا که بر ایمان مرده و مومن بر ایمان مستلزم جزا دایم است زیرا که علة دایمه ثواب او بر ایمان او ست **و اگر** مومن فاسق بغیر توبه رفته و بغیر شمول عفو و شفاعة مانده پس از ادا سزای آن کبیره واجب النجاة و الثواب برای وجود ایمان در او میباشد **و** الا ظلم لازم **و** بطلان ظلم ثم نجاة از عذاب و جزاء ثواب او ثابت شد **و اما نقلا** پس بجمله آن آیه فمن یعمل مثقال ذرة خیرا یره و من یعمل مثقال ذرة شرا یره پس باین آیه عدل هم جزا ثواب مومن فاسق ثابت و قول وعیدیه باطل است **اما جواب** این آیه خاص در شریعة غیر اسلام بوده **و** ایشان غفران کبیره را بغیر توبه میگفتند **و** باغفران ذنوب بغیر توبه بوجوب عینی قطعاً هر کس نمیگوییم و فرق در این بینا و بینهم با بینوا ضح شد دعوای وعیدیه باطل محض میباشد ثم الله اعلم **بحث ثانی عشر** درس بمعنی خوندن علم است **و** درس **و** قرائة **و** تلاوة الفاظ و عبارة کتب نزد معلم میباشد از درس یدرس درسا و دراسة **و** کهنه و محو شدن حالة ظاهره او **در مصباح** گفته درس المنزل درسا من باب قعد عفی و خفیت آثاره **و** درس الکتاب عتق **و** درست العلم درسا من باب قتل **و** دراسة قرائة **و** المدرسة بفتح المیم موضع الدرس **بغوی در معالم** گفته و درس الکتاب قرائته و تدبره مرة بعد اخری **در مجمع** ذکر شده و الدرس تکریر الشیء و یقال درس الکتاب اذا کرر قرائته **و** درس المنزل اذا تکرر علیه مرور الامطار و الریاح حتی انمحی اثره یعنی درس در اصل عبارة از تکریر هر شیء است چنانچه گفته میشود که درس کتاب کرد یعنی بمرات و کرات قرائة و تلاوة او کرد **و** درس المنزل عبارة است که بمرور بارانها و بادها اثرش بالکلیه محو و زایل و نابود گردیده **بحث ثالث عشر** و درسوا ما فیه در عطف او دو وجه اند **احدهما** عطف بر ورثوا الکتاب است پس بنا بر آن و الم یوخذ علیهم الی قوله الا الحق جمله معترضه ما بین ورثوا **و** درسوا میباشد **و** معنیش بنا بر این چنین است اناکه از یهود وارث توراة و بدرس خوانده جمیع آنچه در آن از امر و نهی و حلال و حرام مرج و ثبت بود معهذا خلاف معلومات مدارسه رفتار و گفتار کردند و آنکس که تحصیل علم بدرس کرده باشد او را سزاوار نیست که ترک معلوم قطعی کند **ثانیهما** انیعطف بر الم یوخذ علیهم است پس تقدیرش اخذ علیهم میثاق الکتاب و درسوا جمیع ما فیه و علموه فلم خالفوه و ترکوه است یعنی اخذ میثاق کتاب توراة بر یهود کرد و ایشان آنرا بدرس از اول تا آخر اغلظ بلفظ و حکم بحکم کل آن خوندند مع ذلک چگونه و چرا مخالف معلوم و مدروس انها رفتار و گفتار کردند و خلاف آن عمل میکنند **تنبیه** این دلالة دارد که علم شیء بخلق صارف از خلاف آن شیء میباشد چه یهود مع علمهم و دراسته خلاف معلومات قطعیه خود کردند **و ایضا** عمل بخلاف معلوم اقبح القبایح است حفظنا الله و ذریاتی مع طلاب المؤمنین عن العمل بخلاف المعلوم و هو خیر الحافظین **بحث رابع عشر** و الدار الاخرة خیر للذین یتقون افلا یعقلون **فمعناه** و ما فی الدار الاخرة باقیة دایمة غیر زایلة و لا ضارة مما اعد الله لاولیائه و اهل طاعته العاملین بما امرهم الله به و نهیهم عنه من کتابه و لم یغیروا او یبدلوا و لم یحرفوا و لم یرتشوا علی بیان احکام الله و کتابه نعم خیر من ذلک الخسیس الفانی عینا لوافی للذین یجتنبون عن المحارم و یخافون عقابه الالیم افلا یعقلون و لا یتاملون و لا یتدبرون فی ذلک هؤلاء الیهود و انهم یترکون الدایم و یاخذون الضار من حطام الدنیا غیر لوافیه الباقیة و ان الدار الاخرة خیر و ابقی للمتقین یعنی مکان و مقام آخرة که جنة ابدی با نعمات و کرامات و عزة سرمدی بلا تغیر و لا زوال بهتر و افضل است از این دنیا و حطام غیر باقیه مع عقاب شدید و ایلام آن برای کسانیکه خدا ترس پرهیزگاران از ترک واجبات و عمل محرمات میباشند پس چرا تعقل و تامل و تدبر نمیکنند ایشان در آن و مفسرین میگویند که فضل و خیر عالم آخرة بچند وجه است **منجمله** آن عالم آخرة و همه اشیاء آن اطیب و اطهر الذ و اوفر و اکثر و احلی و اسنی و اعلی و ابقی و ادوم و اقوم غیر زایل و لا موذی و لا مضر بالفعل و القوة بیکحالة میباشد **و** آن اماده برای اولیاء الله و اهل طاعة و تقوی و عامل بانچه امر و نهی در کتاب خود و بر السنه انبیاء و خلفاء خود فرستاده و بغیر تغیر و تبدیل و تحریف و بغیر رشوة گیری بر احکام الهی رفتار و کردار کرده باشد **و هر چه** متصف بچنین اوصاف قطعاً باشد او بالضرورة اکمل و اعلی و افضل از کل عالم دنیا و حطام و جمیع اشیاء آن که خسیس بالذات غیر باقی و لا وافی و لا دایم بوجه اگر نعمة است لکن متضمن نقمة و محنة و بلیة و حرمة مودی الی المضرة و اندیشه عقوبة در دنیا و در عاقبة است **تنبیه** هر گاه این مذکور شد **پس** آن عالم آخرة اید خاص برای پرهیزگاران و خدا ترسان از محرمات و منهیات و ممنوعات که همه آنها موذیات فی الحال و بسوی استقبال میباشد و عقلاء راحة و نعمة و عطیه قایمه سالمه دایمه و لا اکتساب و لا تحصیل را ترک کرده بعوض آن ایثار اختیار ادنی لا ابقا و لا وفا میکنند **و** یهود از عقلاء بوده چرا تدبر و تامل **و** تعقل در این نمیکنند بعوض اعلی و ادوم و اسنا اختیار ادنی مورث موجب اذی اشد

و تبدیل میکند

جاء الله بخشرع ...
ما لک من دنیا ...
جابری لا یهود ...

وتبدیل میکنند انکار عقلاء عالمین نیست **ودر قرائتی** افلا تعقلون بتاء مخاطب تقدیر افلا تعقلون است **بحث خامس عشر** امسک و مسّک و تمسک واستمسک بالشیء بمعنی واحد اعتصم به بمعنی چنگ زدن ونگاهداشتن وبدست گرفتن شیء مضبوط میباشد **بحث سادس عشر** آیا از باب افعال بضمه حرف مضارع وسکون میم است **یا** بفتحه میم وتشدید سین **و** هر دو بمعنی متحد اند دران دو قرائت **قرائت اولی** قرائة ابوبکر از عاصم است **وثانیه** قرائة باقی قراء از تفعیل است **واحدی** گفته بتشدید اقوی است لان التشدید للکثرة وههنا اریدبه الکثرة **ولانه** یقال امسکته وقل ما یقال مسکت به **بحث سابع عشر** در اعراب الذین مع جملة بابعدش دو وجه از **احدهما** مرفوع المحل بالابتداء وخبرش انا لا نضیع اجر المصلحین است **ثانیهما** مجرور المحل عطف بر الذین یتقون **و** انا لا نضیع الخ زیادتی مذکوره برای تاکید اقبل وارد شده **بحث ثامن عشر** والذین یمسکون بالکتاب یعنی وانانیکه متمسک میشوند وچنگ مضبوط میزنند بکتاب الله تم یعنی بکمال ایقان واعتقاد تام عمل بجمیع احکام کتاب الله از امر ونهی وحلال وحرام بغیر تغییر وتبدیل وتحریف وتاویل نمایند وعمل ببعض وترک بعض آن نکنند **سوال** مراد ازین متمسکین بکتاب توراة مراد است **و** مراد متمسکین احبار یهود چون عبدالله سلام **و** کعب الاحبار **و** وهب منبه **و** امثال واصحاب انها اند **یا** خاص امة محمد واز کتاب خاص قرآن مراد است **جواب** دران سه وجه اند **اول** قول مجاهد **و** ابن زید است هم الیهود الذین یمسکون بالتوراة ولا یحرفونها ولا یکتمونها **ثانی** مختار جمعی منهم حسن بصری است فانهم تمسکوا بالتوراة ولم یحرفوه ولم یکتموه ولم یتخذوه رشوة واجرة فلاجل ذلک اسلموا وترکوا الیهودیة یعنی مراد احبار یهودی اند چون اشخاص مزبورین چه ایشان متمسک توراة ابدا اند بلا تحریف ولاکتمان وصف نبوی ما وبغیر اخذ رشوة واجرة بر تبدیل احکام الله تم تا عصر محمد بودند وبها شناختن اوصاف محمد آخر اسلام آورده اخذ قرآن واحکام آن کرده ترک یهودیة کردند وبر اسلام مردند **ثالث** قول عطاء است که مراد ازین خاص امت محمد واز کتاب قرآن است وبر احکام قرآن **باعتقاد** عمل داشته بر ایمان واسلام مردند **در لباب التنزیل** گفته والمراد بالتمسک بالکتاب العمل بما فیه من الحلال والحرام وتحریم حرامه وتحلیل حلاله واقامة حدوده والتمسک بجمیع احکامه **ونزلت** هذه الآیة فی الذین اسلموا من اهل الکتاب مثل عبدالله بن السلام واصحابه لانهم تمسکوا باحکام الکتاب الاول التوراة ولم یحرفوه ولم یغیروه فادیهم هذا التمسک الی الایمان بالکتاب الثانی هو القرآن انتهی **و** در در منثور احد الاقوال قریب بهمین مضمون آورده **بحث تاسع عشر** واقاموا الصلوة انا لا نضیع المصلحین تقدیر منهم ایهم عطف بر ماقبل است یعنی وانانیکه متمسکین کتاب الله بالکمال شدند وادامة باقامة نماز وادا آن باوقات موقتة ومقررة انها کردند بتحقیق ما ضایع نمیسازیم اجر وجزاء کار صلاح ارندگان کردار وعمل عاملان وفاعلان صلاح وشایستگی شایستگان انها را **اشکال** تمسک بکتاب واو مشتمل بهمه انواع عبادات میباشد **پس** افراد باقامة صلوة چرا ذکر کرد **جواب** چونکه صلوة افضل همه عبادات واعظم واعلی از همه طاعات روح وبدن بعد ایمان **و** در ظاهر هم مفرق بین الکفر والایمان است لهذا اجلالا واعظاما بالانفراد ذکرش کرد **کما قال** صلعم الصلوة حدّ بین الکفر والاسلام یعنی اقامة نماز حدی محدود ما بین کفر واسلام میباشد یعنی باقامة نماز در حد اسلام **و** بترک آن در حد کفر است **ایضا** صلعم الصلوة عماد الدین من اقامها فقد اقام الدین ومن هدمها او من ترکها فقد هدم الدین **ایضا** الصلوة اذا قبلت قبل ما سواها واذا ردت رد ما سواها یعنی نماز رکن اعظم دین است هرکه نماز را بپا دارد دین خود را برپای داشته وهرکه ترک نماز کرده بتحقیق هدم وکسر دین خود کرده **و** هرگاه نماز قبول شده جمیع اعمال از سوای نماز هم قبول میشود **و** هرگاه نماز غیر مقبول ورد شده ماسوای نماز جمیع اعمال وعبادات مردود وغیر مقبول میشود ٭

قوله تعالی وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَاَنَّهٗ ظُلَّةٌ وَّظَنُّوْٓا اَنَّهٗ وَاقِعٌۢ بِهِمْ ۚ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ۝ نجم ایه واحده

ویا محمد یادکن دیهود معاصرین خود یاد وبده زمان وقتیکه بگسستیم وبرداشتیم کوه طور را بربالای سرهای یهود چون سایه بان سایه وظل افگن وراقرار دادیم وگمان کردند ودانستند ایشان که آن کوه فرود آینده است برسر ایشان اگر توراة را قبول نکنند گفتیم مر ایشانرا باینحالت که بگیرید آنچه دادیم ما شما را از کتاب واحکام آن بطاقه تمام یعنی باعتقاد کامل وپیوسته یاد کنید وعمل بنمائید جمیع آنچه دران مسطور ومذکور است از احکام وحدود الهی تا که شما پرهیز کنید واجتناب بنمائید از مناهی واز ترک اوامر **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** نتق ینتق نتقا از بیخ وبنیاد برآوردن شئے است **ابو عبیده** گفت اصل النتق قلع الشیء من موضعه

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال تمسک بکتاب که مشتمل انواع عبادات میباشد علت افراد اقامة صلوة بذکر چیست

والرمی به یقال نتق ما فی الجراب ورمی به وصبه **و** امرئة ناتق ومنتاق اذا کثر ولدها لانها تنق ای ترمی بالاولاد رمیا یعنی اصل نتق از بیخ کندن چیزی از جای خود وانداختن او باشد چنانچه گفته میشود که گندم از میان جراب خود ریختم دانه ختم آنرا **و** از اینجا میگویند زنی ناتق ومنتاق است یعنی کثیر الولادة اکثر اولادش زائیده زائیدن او اولاد را بمنزلة رمی انها میباشد **در مجمع** از ابن الاعرابی نقل کرده قال النتق الرفع ومنه امرئة ناتق لرفعها الاولاد **و** منه امرئة ناتق ومنتاق اذا کثر ولدها **و بقول دیگر** اصله الجذب نقله البیضاوی **و** صاحب المجمع نقل عن ابی مسلم **و جوهری** گفته اصله الزعزعة والنقض

بحث ثانی ظلة بکسر اول بمعنی سایه وآنچه سایه بیندازد چون سقیف خواه از سقف خانه خواه از کرباس وجلود ساخته شده واز شعور بافته شده خواه از ابر خواه از شاخ وبرگهای کثیره درخت از آفتاب سایه انداز باشد خلاصه آنچه سایه افگن باشد چون چتری بلسان هندی او مظلة عربی عام است **و نزدیک** بهمین جلد فرق بیان ظل وفیء بالتفصیل ذکر شد **در صحاح** گفته الظل معروف **و** الجمع ظلال وایضا ما اظلک من سحاب ونحوه **و** ظل اللیل سواده کما یقال اتانا فی ظل اللیل **در کبیر** فرموده والظلة کل ما اظلک من سقف بیت او سحابة او جناح حائط **و** الجمع ظلل وظلال **و** عن ابن عباس منها سقیفة

بحث ثالث ظن یظن ظنا خلاف یقین **و** بمعنی یقین متاخم علم نیز میباشد **و** دریافت این بحسب مقامات وقراین عبارات میشود **در مصباح** گفته الظن مصدر من باب قتل وهو خلاف الیقین قاله **الازهری** وغیره وقد یستعمل بمعنی الیقین کالیة الذین یظنون انهم ملاقوا ربهم **و منه** المظنة بکسر الظاء للمعلم وهو حیث یعلم الشیء کما قال **النابغة** فان مظنة الجهل الشباب **و** المظان **و ابن فارس** گفته مظنة الشیء موضعه ومألفه **و** المظنة بالکسر التهمة وهی اسم من ظننته اذا اتهمته فهو ظنین بمعنی مفعول **و** فی السبعة وما هو علی الغیب بظنین ای بمتهم

بحث رابع وقع یقع وقوعا بمعنی نزول وسقوط وحصول شیء میباشد کما یقال وقع الشیء سقط **و** فلان وقع فی فلان وقوعا ووقیعة **و** یقال وقع المطر یقع وقعا بمعنی نزل **و** لا یقال سقط المطر **و** موقع اسم ظرف از وقوع میباشد **و** بهمین معنی در **حدیث نبوی** آمده اتقوا النار ولو بشق تمرة فانها تقع من الجائع موقعها من الشبعان ای لا تغنی الشبعان فلا ینبغی له ان یبخل بها فاذا تصدق هذا بشق فهذا حصل له ما بسد جوعته ووقع موقعا من کفایته ای اغناه کغنی یعنی بترسید وپرهیز بداید عذاب نار شد به اگرچه بدادن یک شق خرما باشد چه او میرسد بگرسنه بموقع وبجای اصلیه نسبة مرد شکم سیر یعنی آن شق تمره بی نیاز نمیسازد شکم سیر را پس سزاوار نیست صاحب وسعت را که بخل وامساک کند در اعطاء تمره یا شق آن **و** وقتیکه تصدق کند او بشقی پس آن شق تمره وخرما واصل میشود بجائع وگرسنه بموقع وبآن تسکین وسد جوع وگرسنگی و بی نیاز میسازد او را از گرسنگی بانسداد جوع او

بحث خامس واذ نتقنا الجبل فوقهم کانه ظلة در اینجا هم تقدیر است واذکر یا محمد **و** نتقنا الخ است **بقولی** جمله استینافیه متضمن قصه دیگر بنی اسرائیل است **و بقولی** هرچند بحسب مضمون استیناف است اما در اصل عطف بر واذ تاذن ربک میباشد

بحث سادس در وجه تفسیر این **بدانکه** هرگاه بنی اسرائیل تکالیف شاقه در توراة دیدند امتناع از قبولیت آن کردند پس بار امتناع ایشان از اجابت احکام توراة این تحذیر حسنی بایشان آمد تا قبول نمایند آنرا **پس** معنیش آنکه و یاد کن یا محمد و یاد معاصرین یهود را هنگام وقتیکه ما قلع کردیم از بیخ وبن برآوردیم وبریده آوردیم کوه را بر سر بنی اسرائیل گو یا که آن سایه بان وسایه افگن چون سقیفه بر روس ایشان بر هوا قرار یافته **و** معسکر همه اینها میل در میل بود **سوال** این جبل آیا معین است که کدام جبل عینا قلع یا قطع کرده فوق روس کل طوائف یهود در هوا ، او را چون سقیفه وابر سایه افگن قرار داده **یا** مقرر و معین نیست **جواب** در این دو قول اند اکثر واشهر آنست که آن کوه طور بود **سوال** هرگاه نتقنا بمعنی قلعنا است پس کوه طور را از بیخ وبنیاد کنده آورده البته از تحت اسفل صفحه زمین کنده برآورده البته بانقلاع آن خصوصا در آن نواحی در ارض ثلمه وشگاف عظیمی تا قعر حاصل شده پس بخیل کسی که اصل خود اعظم اثقال بوده چگونه بر هوا فوق روس اینها بغیر عماد ودلا اساطین قرار گرفته عقل تصدیق نمیکند **این سوال جواب** نزد آنانکه نتقنا بمعنی قطعنا است پس بنا بر آن از وجه بالائی از زمین بریده برداشته باشد **و نزد آنانکه** نتقنا بمعنی قلعنا است این مستلزم نیست که از تحت الثری از تخوم ارض برکنده آورد تا ثلمه وسوراخ وشگاف تا قعر در زمین مودار شده باشد **پس** جایز است که این قلع بمعنی ارتفاع جبل از مقر خود شده میباشد **پس** آنچه از مقر بریده وبریده شده بر او نتق وقلع لغة وعرفا استعمال واطلاق شده اشکال عاید نمیشود **جواب ثانی** دلو سلمنا السوال الحسن کرد قدرة بر نتق وقلع جبل وبردن آن از جای خود بجای دیگر **و** بر بس گردانیدن او بمقر ومقام خود قادر باشد **نزد** او التیام ارض چیزی در انجا مقدور او نباشد تا شگاف او هموار نشود وباقی نماند چنانچه جراحات وشگاف وسیع را التیام **و** جبر ووصل عظم مکسور میکند **اما جواب** سوال که جبل اعظم اثقال بود چگونه بر سر اینها بر هوا معلق قرار گرفته اینست که بطوریکه قطعات ذاثقل واعظم اجسام عالم میباشند بر هوا ارتفع وسکونت مابین ارض وسماوات قرار میگیرد وبادانها را از عالم

سوال از جبل منتوق ومقلع
کدام جبل بود یا نام آن معین نیست
بلند شدن جبل
و مقلع جبل از زمین
در هوا قرار دادن بی عماد
معقول است که جبل
جواب سوال عظم
مع جسم ثقیل
چگونه بر سر اینها بر هوا معلق قرار گرفت

دیگری بر دو بره میدارد و بطوریکه افلاک را و شمس و قمر را مع عظم جسم و ثقل عظیم بر مقر خود بلا عماد و لا تعلیق قرار داده و در دوره دور ترند و بر بیباشند بهمان طور جبل را بر رؤس یهود آورده قرار داده چه همه این امور ممکن و مقدور خالق اند هیچ ذی عقلی و شعوری انکار آن نکرده نمینمایند مگر مکابر اهل سفسطه و ادله و اعتبار باطل بالاصالة است **اشکال** عقل کل عقلا در حیرة اند که یهود چرا احکام توراة قبول نکنند و بعد آن با ظلال جبل ضروری المعارف نگردیدند **و اگر** مع معاینه اینحال تسلیم کردند **پس** معارف و عبادات و تسلیم شان بالاضطرار و الاجبار چگونه صحیح و مقبول گردیده بر عمل اجباری و اضطراری مدح و ذم و ثواب و عقاب عقلا و شرعا اصلا مترتب نیست و نمیشود **جواب** یهود غبی ترین اهل دنیا و اجهل مکابرین بودند لهذا مکابره و مجادله ایشان قدیما و حدیثا از معاینه اینها و از علم سیر دریافته مثل سایر تا آخر دنیا باقی بیباشد **و** هرگاه ادراک و فهم و جهل و مکابره طبیعی اینها بچنین حالة بوده **پس** چگونه باین چنین آیات قاهره و معاجز باهره تصدیق و عمل اینها ضروری و بآن ملجا و مضطر و مجبور گردند **بلی** معاجز اینها قطع نظر از معاینه با طلوع آن بالنسبه امم او اخر بجهة کمال عقل و فهم و ادراک اینها ضروری بیباشد و نمیشود **لاجل** این است معجزه دائمه باقیه کلام الله بالبلاغة و الفصاحة متضمن دقایق و حقایق آمده تا قیام قیامة لطایف حقایق و دقایق آنرا میفهمند و تسلیم اسلام بغیر موجود بودن صاحب الوحی و ارند آنرا بنبوة و رسالة تسلیم دارند **و** مشهود هر کس تفاوة عقل و فهم و ادراک و غباوة مردم معاصرین خود است که چنین جماعة صد بار افهام و تفهیم و اعلام تعلیم کرده تعقل و فهم و بلمس نمیاید و تفهیم و بغیر زد و کوب کار گذار نمیشود و اشیاء عجیب و غریب امی بینند و تعجب نمیاید فضلا عن درک الحقیقة و المآل **پس** یهود هم همچنین بودند و هستند **اشکال** هرگاه یهود همچنین احوال بودند پس بهایم بانسان صورة بغیر مکلف باشند چه غیر عاقل بودند و بغیر عاقل تنزیل کتاب **و** ارسال رسل **و** وعد **و** وعید نمیشود و نمیباید **و** باینها چرا کتاب و انبیا آمدند **جواب** در مجلدات سابقه خصوصا در سوره بقره در قصه موسویه مکرر بانواع اجوبه اینچنین اشکالات ذکر شده و اینجا میگوئیم که اینها عقل و فهم و ادراک داشتند **اما** اینها اجهل الناس اغبی الفهم مکابر طبعا بودند لهذا معاجز عجیبه باینها آمده منهم مکابره بر تصدیق کامل و ثابت خود باقی نمانند لهذا بکرات و مرات کفار و مرتد شدند کانه اعجازی و آیتی باینها نیامده بود اشکال عاید نمیشود **اشکال** آنکس که انکار از نتق و قطع جبل از جائی خود و اظلال بر رؤس اینها میکند و میگوید که این معقول نیست لهذا تاویل این میکند که یهود بدامنه یکطرف کوه بودند و سایه جبل از آفتاب بسوی اینها در آنوقت بود و آن امر معقول و مقبول میباشد **جواب** بدانکه اولا لازم است که دیده شود که آیا قطع و قلع جبل از امور محالات و ممتنعات هست **یا** از امور ممکنات مقدور خالق است اگرچه خارق و خلاف عادت باشد **و** در مقدور و ممکن بودن حالة قلع این جبل هیچ عاقلی و حکیمی حتی ذی شعوریکه ادنی عقل و شعوری داشته باشد اصلا انکار کرده نمیتواند مگر اعمی و اجهل الناس مکابر سوفسطائی چه او خلاف موجودات و مشهودات و ضروریات حسیه عقلیه میکند **ثانیا** هرگاه مخبر صادق واجب التصدیق و برسالة او تسلیم داشته پس تاویل و تنزیل کلام صحیح او چرا بغیر موضوع لغوی کرده شود **و** تاویل **و** عدول از ظاهر موضوع عند الضرورة جایز است **و** ضرورة محال عقلی و ممتنع واقعی **یا** منافی ببرهان باشد **و** اینجا منافی و ممتنع و محال نیست **و** امم سالفه یهود از بدایة وقوع و حصول آن طبقا عن طبق بعد عیان اسلاف اخلاف اینها الی حین ثبت و ضبط کرده آمدند **و** مسلم امم یهود و نصاری و کل فرقات اهل اسلام هم بر وقوع متفق اند **و قرآن** هم ناطق صریح بران باشد تاویل کلام الهی و اخراج آن از معنی موضوعی حقیقی چگونه و چرا جایز باشد **و** انکار و استبعاد بجهة شبهه رکیکه و وسوسه ابلیس لعین غیر معقول و عند عقلاء الناس و اذکیاء مذهب و اهل الادیان باطل محض و لادینی هست فلا یقبله اهل الایمان و الادیان تاویل الشیطان **بحث سادس** فظنوا انه واقع بهم نزد اکثر در اینجا ظن بمعنی تیقن است پس معنیش آنکه وقتیکه جبل بر سر یهود چون سایه بان سایه افگن شد و یهود متیقن شدند که جبل بر ما ساقط خواهد شد و بما دفعة هلاک خواهیم شد **و نزد** جمعی منهم الحسن ظنوا بمعنی علموا و ایقنوا است **نزد** دیگران منهم الرمانی **و** جبائی ظن در اینجا بر معنی ظاهری باقی هست ای قوی فی نفوسهم سقوطه علیهم **سوال** هرگاه اینها اظلال جبل بر رؤس خود معاینه کردند پس امر مشهودی و مرئی از علم الیقین بعلم ضروری و بدیهی رسیده مع هذا الحال چرا ظنوا استعمال شد و عوض علموا وصف ایشان کرد **جواب** دران دو سبب اند **احدهما** انهم علموا ان الجبل العظیم الثقیل لا یثبت فی الجو **ثانیهما** انهم کانوا ابوا عن بدلوا لا قبلوا و انما اطلق الظن علی محصل لهم فی قلوبهم لعدم وقوع متعلقه **و** ذلک بانهم ابوا ابتداء عن ان یقبلوا احکام التوراة لثقلها و زیادة المشقة فی تکالیفها فلما رأوا ان الجبل قد جاء علی رؤسهم و صار کالسقیفة و الظلة فظنوا انه واقع بهم فجعل الله تعم حالة قلوبهم و اطلق الظن علیه لعدم وقوع متعلقه یعنی **احد السببین** آنکه اینها حقیقة برای العین معاینه کردند که جبل بر سر اینها آمده و میدانستند که جبل جسیم ثقیل عظیم در جو ثابت نمی ماند **ثانیهما** آنکه اینها موعود بورود و بوقوع آن بودند اگر قبول نکردند توراة را **پس** برای عدم وقوع متعلق اطلاق ظن کرد بر الحصل لهم فی قلوبهم را **سوال** در ظلال جبل بر رؤس یهود **ایا** وقتی موقت یکروز **یا** یکشب **یا** یک ساعة شبانه **یا** روزانه بر رؤس یهود ظلل بود

WWW.MAABLIB.COM

يا نه **جواب** الى حين مقصرم از بنو الى حين تصريحى درين باب نديدم **الا** انكه اظلال جبل بر قوم دلالة دارد كه چندان مدة بچنان حالة نمانده باشد چه غرض اقتضا
در اظلال اجابة وقبول كردن ايشان بود پس بعضى معاينه مجى جبل و اظلال آن قبول و اجابة آن بغير فصل البتة كرده باشند ثم الله اعلم **بحث سابع** قوة بمعنى
طاقت بدنى كه بآن توانائى كار و بار در امور میشود حيوان و انسان را **در مصباح** گفته قوى يقوى قوة **و** الجمع اقوياء **و الاسم** القوة **و** الجمع القوى
و قوى على الامر وليس له قوة اى طاقة **اما در وجه تسميه** طاقت بقوة بعض ارباب معانى گفتند كه بوجود آن بقاء روح و بدن براى حيوان
و انسان و بعدم آن عدم آن ميباشد **بحث ثامن** خذوا ما اتيناكم بقوة اين بقوة حال است و اوخذوا واقع شده **و** در اينجا نيز تقدير چنين وقلنا **و**
قائلين خذوا ما اتيناكم بقوة يعنى و گفتيم با مر ايشان را بگيريد جميع آنچه اعطا كرديم شما را بقوة قلب **و بقولى** برغبت اتم وميل دل اعم **و بقولى** بجد اتم
و عزم مصمم بر تحمل مشقت تكاليف توراة و احكام و فرايض و اوامر و نواهى بشود تقصير در اخذ آن و بعد اخذ آن افراط و تفريط بكنيد در آن **بحث تاسع** واذكروا
ما فيه اى العهود والمواثيق التى اخذناها عليكم بالعمل بما فيه اين عطف بر خذوا است يعنى و بعد اخذ كتاب بيادآريد جميع آنچه مذكور و مسطور است از
عهود و حدود و مواثيقيكه با اخذ كرديم آنرا بر شما بعمل كردن آنچه در آن درج و ثبت است و ترك آن اصلا و ابدا مكنيد **و بوجهى ديگر** خذوا ما اتيناكم
من الاية العظيمة بقوة انكنتم تطيقونه كما قال الله تعالى ان استطعتم ان تنفذوا من اقطار السموات والارض فانفذوا يعنى بگيريد آنچه عطا كرديم شما را
از آية عظيمه بقوة تامه و آن آية عظيمه توراة مسطوره عند الله بر الواح بشما فرستاديم اگر طاقة و قوة اخذ آن يعنى قابليه و لياقة آن داريد و عمل بجميع آنچه در
آن درج است چنانچه در آيه ديگر فرمود كه اگر استطاعة داريد نفوذ كنيد و برويد از اقطار آسمانها و زمين پس برويد **بحث عاشر** لعلكم تتقون تا شما با خذ
و بتذكر آنچه در آنست خداترس و پرهيزگار از بد كار و نيك كار بشويد و اعتقاد و اعمال و اخلاق خود را صحيح و درست سازيد و خلاف آنرا ترك نمائيد رستگار بشويد
تنبيه متكلمين اين آيه را من باب تعريض الثواب و التخريج من ترك العذاب لهم از كمال لطف و مهربانى سبحانه با نها و بجميع عباد ميباشد **تذكره**
مفسرين بالاتفاق گفتند **روى** ان اليهود لما رأوا التوراة متضمنة باحكام كثيرة شديدة ثقيلة غليظة فابوا عن قبولها فرفع الله الطور من موضعه
على رؤسهم مقدار معسكرهم وكان فرسخا فى فرسخ فقيل لهم ان قبلتموها فيها والا ليقعن الطور عليكم فلما نظروا الى الجبل جاء على رؤسهم واستقر
فوق رؤسهم كالظلة والسقيفة خر كل واحد منهم ساجدا على حاجبه الايسر وهو ينظر اليه بعينه اليمنى خوفا من سقوطه فلذلك لا ترى يهوديا
يسجد الا على حاجبه الايسر ويقولون هى السجدة التى رفعت بها عنا العقوبة **اقول** اين حالة عجب از جهال يهود عنود نيست و بكرات از اين عجب
گفتار نکوكردار روا داشتند **و زاد الزمخشرى** ولما نشر موسى الالواح وفيها كتاب الله لم يبق جبل ولا شجر ولا حجر الا اهتز فلذلك لا
ترى يهوديا يقرء عليه التوراة الا اهتز وانفض لها رأسه حاصل آنكه هرگاه يهود ديدند توراة كه متضمن و مشتمل تكاليف شديده صعبه كثيره شاقه است
پس انكار و اباء كردند از اقرار و قبول آن **و** با ايشان در آنوقت گفته شد كه اگر شما قبول كرديد فبها والا كوه طور بر سرهاى شما فرود آمده مياافتد و شما را آرد ميسازد
پس بهمين حال جبل طور بر هوا آمده نزديك بر سر ايشان چون سايه بان در رنگ گرد چون ايشان جبل را بر سرهاى خود بر هوا وقفه كرده ديدند يكى قهرا از ايشان
ساجد شد بر حاجب و رخ چپ روى خود و نگران و ناظر بعين راست خود بسوى جبل بود بخوف سقوط و افتادن او بر سر ايشان لهذا يهود را از آنوقت الى الآن
نمى بينى كه سجده بكنند بر حاجب چپ خود **و** ميگويند يهود كه اين نوع سجده ماست كه بسبب آن از ما عقوبة نازله مرفوع گرديده **و هرگاه** موسى الواح
توراة را نشر وا كرد باقى نماند هيچ كوهى و درختى و سنگى مگر آنكه بهيبت كلام الله بجنبش و حركت و تنزلزل آمد **و براى همين** يهود را نمى بينى كه براو
توراة خوانده ميشود مگر آنكه سر خود نگون كرده سر و بدن خود را مى جنبانند و ميلرزانند **ثعلبى** از ابن عباس روايت كرده اند قال رفع الله تعالى فوق رؤسهم الطور
و بعث نارا من قبل وجوههم **و** اتاهم البحر الملح من خلفهم **و** قيل لهم خذوا ما اتيناكم بقوة واسمعوا فان قبلتموه وفعلتم ما امرتكم به والا رضختكم
بهذا الجبل واغرقتكم فى هذا البحر واحرقتكم بهذه النار فلما راوا ان لا مهرب لهم منها قبلوا ذلك وسجدوا على شق وجوههم يلاحظون الجبل
وهم سجود فصارت سنة فى اليهود فلا يسجدون الا على انصاف وجوههم فلما زال الجبل قالوا يا موسى سمعنا واطعنا ولولا الجبل ما اطعناك
در مرويه در منثور اين زياده است اذا نظروا الى الجبل قالوا سمعنا واطعنا **و اذا** نظروا الى الكتاب قالوا سمعنا وعصينا حاصل آنكه خالق
بر رؤس يهود طور آورد **و** از پيش روى ايشان نار درخشنده **و** از پس پشت ايشان بحر مالح يا بحر الملح **و** گفته شد با يشان بگيريد اين كتاب توراة بقوة بدنى و عزمة
قلبى و قبول كنيد و بشنويد امر الهى را پس اگر شما قبول كرديد و بفعل و بعمل آورديد آنچه بشما امر كردم فبها خوب والا سر كوبى شما باين كوه **و** غرق باين بحر و

احراق شما باين

احراق شما باتش سکینم پس وقتیکه اینها مضطرب و نجاتی نیافتند کر ناحذراً قبول کرده سجده بر یک شق و یکطرف روی خود کردند ملاحظه و معاینه جبل میکردند بمجالة سجود خود پس سنت درایشان کردید که سجده درنماز براحد خدین و یکطرف روی خود میکنند **و هر گاه** تمام جبل بر سر خود دیده گفتند که سمعاً و طاعة قبول داریم **و هر گاه** زوال جبل از رؤس خود دیدند در آنوقت گفتند که شنیدیم و عصیان کردیم

قوله تعالی وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ۝ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ۝ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ۝ ترجمه آیات ثلثه

یعنی و یاد کن ای محمد و یا دبده مشرکان را وقتیکه فرا گرفت پروردگارت از فرزندان آدم از پشتهای ایشان یعنی بعد از بر آوردن از اصلاب آباء اولاد و انسال ایشان را نسلاً بالنسل که عصر بعصر الی یوم القیمة زنده بوجود می آمدند گواه ساخت ایشان را بر اقرار بنفسهای خود ایشان بحیثیتی که قابلیة و لیاقة و اهلیة جواب بعد فهم خطاب الست بربکم داشتند که آیا نیستم من خالق پرورنده شما دیدا لیش کلهم یکدفعه بکلمه واحده گفتند آری تو آفریننده پرورنده مائی بلاشک و لاشبهه **و** در اینجا قال مقدر است یعنی بمحض اقرار شان خالق فرمود یا ملایکه فرمودند ما هم گواه شدیم براین اقرار و اخذ میثاق از شما برای آنکه بگوئید شما در روز قیامت که بتحقیق بودیم ما از این الهیت و خالقیت تو مردمان بیخبران و بهیچ وجه خبردار و مطلع نبودیم **یا** بگوئید بطور عذر که جزاین نیست شرک آوردند پدران ما پیش از ما **و** بودیم فرزندان تبعه اینها از پس ایشان چه اولاد همیشه بمتابعت پدران در رفتار و کردار و گفتار مطابق میکنند **آیا** پس هلاک میسازی و عذاب میکنی بنار الیم ابدی ما را بسبب آنچه میکردند تباه کاران و گمراهان مشرکان **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** در وجه اتصال و تنظیم آیه با ماقبل **بدانکه** در این سورة در اکثر آیات بالاتصال خاص ذکر یهود و قبایح قال عینا با اعتقادو الحال هم بتمثیل ذکر اخذ میثاق از اینها و از کل بنی بشر عموماً بطور ترهیب و ترغیب کرد اتماماً للحجة علیهم و قطعاً للمعذرة **و** همین قول رازی **و** زمخشری است **قال الرازی** اعلم انه تعالی لما شرح قصة موسی مع توابعها علی اقصی الوجوه ذکر فی هذه الآیة ما یجری مجری تقریر الحجة علی جمیع المکلفین یعنی بدانکه او تعالی هرگاه تشریحاً و تصریحاً تا اینجا بالاتصال و التسلسل باقصی الوجوه بیان فرمود پس در این آیه ذکر کرد آنچه جاری مجرای تقریر حجة و اثبات آن بر جمیع مکلفین باشد **در کشاف** فرموده **قلت** بنوادم و ذریاتهم من هم **قلت** عنی ببنی آدم اسلاف الیهود الذین اشرکوا بالله و کفروا حیث قالوا عزیر ابن الله و بذریاتهم الذین کانوا فی عهد رسول الله من اسلافهم المقلدین بآبائهم **و** الدلیل علی انها فی المشرکین و اولادهم **قوله تعالی** او تقولوا انما اشرک آباؤنا من قبل **و** الدلیل علی انها فی الیهود الآیات التی عطفت علیها هی **و** التی عطفت علیها و هی علی نمطها و اسلوبها و ذلک قوله و اسئلهم عن القریة التی **و آیه** و اذ قالت امة منهم **و آیه** و اذ تاذن **و** اذ نتقنا الجبل فوقهم **و** اتل علیهم نبأ الذی آتیناه یعنی اگر بگوئی تو که مراد از بنی آدم و ذریات اینها کیستند **من میگویم** از بنی آدم مراد در اینجا خاص اسلاف یهودهائی اند که شرک و کفر بجا کرده بودند وقتیکه گفتند که عزیر پسر خدا است و بذریات و انسال اینها مراد انانی اند که در عهد خاتم النبوة از اسلاف ابار خود اخلاف مقلدین آنها باقی بودند **و** دلیل برآنکه ابار و اولاد اینها مشرکین بودند **آیه** او تقولون انما اشرک آباؤنا من قبل است **و اما دلیل** برآنکه این آیه در یهود است همان آیاتی اند که این آیه عطف بر اینها است و این آیه بر نمط و سلوب اینها در قصص اینها وارد و ثابت است چون **آیه** و اسئلهم عن القریة **و** و اذ قالت امة منهم **و آیه** و اذ تاذن ربک **و آیه** و اذ نتقنا الجبل فوقهم **و آیه** آخر این آیه و اتل علیهم نبأ الذی آتیناه میباشد **تنبیه** از این ثبات آنست که این آیه نیز خاص در باب اسلاف و اخلاف کفار و مشرکین سلف و ذریة خلف یهود که معاصرین نبوی بودند وارد شده است **و نتیجه** این در تفسیر این آیه هویدا

WWW.MAABLIB.COM

و واضح خواهد شد **بحث ثانی** ذریاتهم آیا بافراد است یا بجمع در آن دو قرائة اند **قرائة اولی** بالتوحید والافراد قرائة ابن کثیر واهل کوفه هست زیرا که
ذریة هر چند لفظ مفرد است معنی جنسیت دارد و اسم جنس گاه بر واحد و گاه بر جمع اطلاق میشود چون بشر لقوله تعالی وکنا ذریة من بعدهم **و** قوله تعالی ذریة من حملنا
مع نوح **و** قوله رب هب لی من لدنک ذریة طیبة بر جمع اطلاق شده **قرائة ثانیه** ذریاتهم در اینجا بالجمع است **و** یونس **و** ابو علی فارسی **و** واحدی گفتند
الذریة یقع علی الواحد والجمع فمن افرد فانه قد استغنی عن الجمع بوقوعه علی الجمع فصار کالبشر فانه یقع علی الواحد کقوله ما هذا بشرا **و** علی الجمع کقوله ابشر
یهدوننا **و** قوله ان انتم الا بشر مثلنا **و** من جمع قالوا فان الذریة وان کان واحدا فلا اشکال فی جواز الجمع **و** ان کان جمعا فجمعه ایضا حسن **بحث ثالث**
ذریة تمام انسال آبا و امهات بشر و بر غیر بشر هم اطلاق میشود **و** اصل آن خلقت و پیدایش از ذرء بذرء ذرءا بمعنی خلق الله خلقا است **در صحاح** گفته ذرء الله الخلق
یذرئهم ذرءا **و منه** الذریة وهی نسل الثقلین یعنی ذریة نسل انس و جن میباشد **و** جمعش ذریات **و** ذراری میباشد **سوال** ذریة یائی یا یائی هست چنانچه
همین ظاهرش هست **یا** واوی هست پس یائی چگونه شد **جواب** در صلش ب مهموز اللام از ذرء یذرء ذرءا **در کلیات** علامه ابو البقاء گفته الذریة هی **اما**
فعلیة من الذر **و** فعلوة من الذرء فابدلت همزته یاء ثم قلبت الواو یاء وادغمت الیاء فی الیاء **و** معناها لغة **قیل** نسل الثقلین **و قیل** ولد
الرجل **و قیل** من الاضداد تجیء تارة بمعنی الابناء **و** تارة بمعنی الاباء **و** النسل عبارة عن خروج شیء عن شیء مطلقا فیکون اعم من الولادة +
حاصل لفظ ذریة یا بوزن فعلیة از ذر باشد **یا** فعولة از ذرء باشد **اهل تعلیل** ابدال همزه آن بیاء کردند **پس** از آن قلب واو بیاء کرده **پس** یاء را در یاء ادغام
کردند ذریة کردید **اما** معنی ذریة بحسب لغة **بقولی** نسل ثقلین یعنی نسل انس و جن باشد **و بقولی** پسر مولود مردی باشد **و بقولی** این لفظ ذریة
از اسماء اضداد هست **گاهی** بمعنی ابناء **و گاهی** بمعنی آباء میاید **اما نسل** عبارت است از خروج شیء از شیء بهر حال پس نسل اعم از ولادة میباشد
بحث رابع ظهر یظهر ظهرا و ظهورا بمعنی پشت و طریق و بروز بمعنی بروز و اطلاع و کشف حال شیء باشد **و** جمعش اظهر و ظهور مثل فلس و افلس و فلوس میباشد
بحث خامس بدانکه شهادت در وقوع نوع علمی قطعی الحصول بشاهد میباشد **اما** از شاهد مجرد از جسم شهادة بمعنی بیان حق است **و** از اینجا است معنی شهد الله
انه لا اله الا هو بمعنی بین الله الحق انی اله معبود واحد لا ثانی ولا شریک لی ابدا یعنی خدا بیان حق حقیقة ذات خود نمود که من معبود بحق هم واحد فی الذات
والصفات ثانی و شریک در ذات و صفات اصلا و ابدا ندارم **و** همین قول اکثر اهل معانی و بیان **و** همین مختار ابو البقاء در **کتاب کلیات و نیز نزد**
رافعی در کتاب غرایب الکبیر است **اما** از شاهد عالم جسمانی بمعنی اقرار چون از ملائکه نورانی در و شهدت الملائکة بانه لا اله الا هو بمعنی اقرت الملائکة بانه
تعالی هو واحد احدی لا ثانی ولا شریک له یعنی ملائکه بمعاینه دلایل قاطعة اقرار کردند قطعی که بدرستی و بتحقیق او سبحانه بذات و صفات خود واحد احد است
که ثانی و شریک مر او را اصلا و ابدا نیست **اما** شاهد نوع دیگر بشر از عالم جسمانی اخبار و اظهار داد از خبر قطعی که بحواس ظاهری و باطنی احساس و بمدارک ادراک
از محسوسات و مدرکات کرده میباشد **پس** قول او اشهد ان لا اله الا الله **و** اشهد ان محمدا رسول الله **و** ان علیا خلیفة رسول الله بمعنی انی اعلم قطعا واذکر اعتقادا
انه تعالی معبود واحد فی الذات والصفات لا معبود سواه ولا یحق العبادة غیره یعنی من بعلم قطعی میدانم و ذکر و اظهار و اقرار بان از روی اعتقاد میکنم که او تعالی معبود
واحد در ذات و صفات خود است معبودی اصلا و ابدا سوای او تعالی نیست و عبادة خاص مر او راست با واحدی بغیر او تعالی سزاوار نیست **و** همچنین میدانم و باعتقاد ذکر و
اقرار میکنم که محمد خاتم النبوة الی القیمة **و** علی خلیفه او قایم بمقام آنحضرت بلا فصل است **و ایضا** شهادة بمعنی قسم میباشد چون اشهد بالله لقد کان کذا بمعنی
اقسم بالله یعنی قسم بخدا میخورم که هر آئینه بتحقیق چنان بود و چنان دیدم و شنیدم باشد **و** شهدت الشیء بمعنی اطلعت علیه و عاینته او سمعته است **و**
اشهاد باب افعال واقف و عارف و مطلع گردانیدن شخصی بر شیئی میباشد خواه بعد اطلاع اعتقاد و اقرار و ادا بکند آنرا خواه نکند **بحث سادس** لفظ
بلی بالف مقصوره حرف ایجاب در جواب استفهام و نفی واقع میشود **در مصباح** گفته و بلی حرف ایجاب **فاذا قیل** ما قام زید **فقلت** فی الجواب
بلی فمعناه اثبات القیام **و اذا قیل** الیس کان کذا **و قلت** بلی فمعناه التقریر والاثبات **و لا** تکون الا بعد نفی **اما** فی اول الکلام کما تقدم **و**
اما فی اثنائه کقوله تعالی ایحسب الانسان ان لن نجمع عظامه بلی **و** التقدیر بلی نجمعها **و** قد یکون مع النفی استفهام **و** قد لا یکون کما تقدم فهو ابدا یرفع
حکم النفی **و** یوجب نقیضه وهو الاثبات حاصل آنکه لفظ بلی حرف ایجاب در جواب نفی گفته میشود چون زید ایستاده نشد **و** تو میگوئی بلی پس معنیش اثبات
قیام زید میباشد یعنی زید قایم شد **و** گفته که بمقابل استفهام مع النفی گفته چنانچه در این الست بربکم آیا نیستم پروردگار شما قالوا بلی آری گفتند **پس** معنیش
تقریر و الاثبات است و موضع بلی نمیباشد مگر بعد نفی **یا** در اول کلام چنانچه ذکر شد **و یا** در اثنای کلام میباشد چون ایحسب الانسان یعنی آیا گمان میکند که بعد

موت و فناء او

WWW.MAABLIB.COM

موت وفناء او جمع استخوان نمیکنیم در جواب آن فرمود بلی یعنی آری جمع استخوان ها میکنیم **و** گاهی بعد استفهام بلی میباشد و گاهی بعد آن نمیباشد چنانچه ذکرش شد **و**
لفظ بلی رفع حکم نفی و موجب نقیض میکند **و** آن اثبات معنی میباشد **سوال** نعم بفتح اوّل و ثانی و سکون آخر نیز حرف ایجاب فرق ما بین اینها چیست **جواب**
فرق آنست که بلفظ بلی ابطال نفی ما قبل و اثبات نقیض آن میکند **و** نعم بخلاف این میباشد چنانچه واضعین گفته اند **و قولهم** فی الجواب نعم معناها التصدیق
ان وقعت بعد الماضی نحو هل قام زید **و** الوعد ای بمعنی الوعد ان وقعت بعد المستقبل نحو هل تقوم قال **سیبویه** نعم عدة **و** تصدیق **و قیل** انها عدة فی
الاستفهام **و** تصدیق للاخبار **و** لا یراد به الاجتماع لامرین فیها فی کل حال **و قیل** وهی تبقی الکلام علی ما هو علیه من ایجاب او نفی لانها وضعت
لتصدیق ما تقدم من غیر ان ترفع النفی و تبطله **فاذا قال** القایل ما جاء زید و لم یکن جاء **و** قلت فی الجواب نعم کان التقدیر نعم ما جاء فصدقت
الکلام علی نفیه و لم تبطل النفی کما تبطله بلی **و** ان کان قد جائت فی الجواب بلی **و** المعنی قد جاء فنعم تبقی النفی علی حاله و لا تبطله **و** فی التنزیل الست بربکم
قالوا بلی و لو قالوا نعم کان کفرا اذ معناه نعم لست بربنا لانها لا تزیل النفی بخلاف بلی فانها للایجاب بعد النفی **بحث سابع** در وجه تفسیر این
آیه و اذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم و اشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالوا بلی **بدانکه** این آیه در در اخذ میثاق از ذریة در عالم ذر است
و اعلام است و تفسیر این حیران الی حین اند یعنی یاد کن یا محمد بذات خود بدیگران عموما خصوصا بمعاصرین یهود یاد بده وقتیکه عهد گرفت پروردگار تو از فرزندان
آدم از پشتهای اینها ذریة ایشانرا **و** ظهورهم بدل بعض از کل بنی آدم **و** ذریتهم مفعول ثانی اخذ بحذف مفعول اوّل است **پس** تقدیرش من ظهور بنی آدم ذریتهم
میباشد یعنی وقتیکه فرا گرفت پروردگار تو میثاق را از پشتهای فرزندان آدم ذریة ایشان را و شاهد و گواه ساخت ایشانرا بر نفسهای خود ایشان **و** بیان
آن اخذ میثاق این سوال و جواب است که خالق فرمود مخاطب بکافه بنی بشر آیا نیستم من آفریننده پرورنده شما در جوابش کلهم یکدفعه بکلمه واحده بفور گفتند آری
تو پروردگار مائی ما را آفریدی **بحث ثامن** ان تقولوا **آیا** بصیغه خطاب است **یا** بصیغه غیاب در آن دو قرائة اند **قرائة ثانیه** قرائة ابوعمرو بالیاء
المثناة التحتانیه در آن یقولوا **و** در ان یقولوا انما اشرک آبائنا میباشد زیرا که الفاظ ما قبل این بصیغ غیاب من ظهورهم **و** ذریتهم **و** اشهدهم **و** علی انفسهم است
پس اینهم انسب بمقام بغیاب میباید باشد **و قرائة اولی** مختار باقی کل قراء است **بحث تاسع** در شهدنا نیز نحاة و قراء دو قول دارند **اما** بر رد
قول لفظ لئلا مقدر در تقولوا **و** در یقولوا است **اما قول اوّل** بر لفظ بلی وقف تام **و** از شهدنا جمله مبتدائیه بتقدیر قال **یا** قلنا است اینمذهب کوفیین
است **فقال الکوفیون** انه من شهدنا الی غافلین من کلام الله تعالی فی قطع عذرهم یوم القیمة **او** من شهادة الملائکة علیهم الخ و ذلک لانهم
لما قالوا بلی قال الله للملائکة اشهدوا فقالوا شهدنا **فقالوا** و علی هذا القول یحسن الوقف علی قوله قالوا بلی لان کلام الذریة قد انقطع
ههنا **و اما** قوله ان تقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین تقریره ان الملائکة قالوا شهدنا علیهم بالاقرار لئلا یقولوا ما اقررنا فاسقط کلمة
لئلا لدلالة الکلام کما قال و القی فی الارض رواسی ان تمید بکم یرید لئلا تمید بکم انتهی کلام الکوفیین یعنی کوفیه گفتند که بر لفظ بلی کلام ذریة تمام شد
و بر آن وقف لازم است **پس** از شهدنا در کلام ابتداء و قول قبل بر این مقدر میباشد **و** تقدیرش قلنا **او** قال الله للملائکة اشهدوا علی مقالهم یعنی خالق
بملائکه فرمود که شما شاهد باشید بر اقرار اینها **پس** ملائکه گفتند ما شاهد شدیم بر این اقرار ذریه بنی آدم تا نگویند ماخوذین میثاق بروز قیمة که ما از این مقال بیخبر
بودیم **و** کلمه لئلا در اینجا حذف است چنانچه در القی فی الارض رواسی ان تمید بکم لئلا تمید بکم محذوف است **اما قول ثانی** مذهب بصریین است
فانهم قالوا ان قوله شهدنا من بقیة کلام الذریة علی هذا التقریر فقوله ان یقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین متعلق بقوله و اشهدهم
علی انفسهم بکذا و کذا لئلا یقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین **و** کراهیة ان تقولوا ذلک **و** علی هذا التقدیر فلا یجوز الوقف عند قوله
شهدنا لان قوله ان یقولوا متعلق بما قبله و هو قوله و اشهدهم فلا یجب قطعه منه یعنی مذهب بصریین اینست که کلمه شهدنا از بقیه کلام ذریة بیان
تقریر است که جمله آن یقولوا یوم القیمة الخ متصل بما قبل متعلق بو اشهدهم علی انفسهم بکذا لئلا یقولوا الخ **او** کراهیة ان تقولوا ذلک **پس** بر این
تقدیر وقف بر شهدنا جایز نیست زیرا که آن یقولوا با لئلا یا بالتا متعلق بو اشهدهم است لهذا قطع آن از شهدنا جایز نیست **بحث عاشر** شهدنا
ان تقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین **پس** در معنی این جمله بجهة دو قرائة مختلفه و قول کوفیین و بصریین دو قول اند بر **قول اوّل** دو وجه
اند **احدهما** بنا بر ابتداء جدید از شهدنا این اضافه شهادة بخدا است **و** تقدیرش قال الله شهدنا لئلا تقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین
یعنی وقتیکه ذریة ربوبیت اله را قبول کردند و بلی گفتند خالق در آن وقت مخاطب بذریه مقررین فرمود ما هم شاهد و گواه شدیم و هستیم بر اینکه مبادا بروز قیامة شما

جواب سوال فرق ما بین لفظ نعم و بلی

اقوال مختلفه کوفیین و بصریین در شهدنا

WWW.MAABLIB.COM

بگوید که ما ازین اقرار و اعتقاد بی خبر بودیم **ثانیهما** این شهادت اسناد بملائکه است **پس** بنا برین تقدیرش قلنا للملائکة **اشهدوا** فقالوا انا شهدنا علیهم لئلا یقولوا او تقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین است یعنی او تع در وقت اقرار ذریه بلفظ بلی بملائکه فرمود که شما هم گواه برایشان باشید پس ملائکه در آنوقت گفتند مخاطب بذریه که ما هم گواه شدیم بر اقرارشان تا نگوئید شما یا نگویند ایشان بروز قیمة که بتحقیق ما ازین اقرار غافل و بیخبر ماندیم یا بیخبرانیم **در مجمع** فرمود که این خلاف ظاهر قرآن **و** ما علیه المفسرون است زیرا که ذکر ملائکه بالکل نیامده **و بر قول ثانی** که وقف بر بلی نیست بلکه شهدنا متصل بما قبل است **و** تقدیرش انیست واشهدهم علی انفسهم بکذا قال لئلا یقولوا **او** کراهیة ان تقولوا **او** ان یقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین یعنی و شاهد گذاشت خود ذریه را بر اقرار نفسهای خود انها بقولهم بلی شهدنا شهادة بر بوبیت داهیم و اقرار بان کردیم **و** در اینجا قال الله مقدر است یعنی بعد اقرار بلی شهدنا خدا علیت این اشهاد ایشان بر قول بلی شهدنا بلفظ لئلا یقولوا بیان کرد تا نگویند و منکر نشوند یا بکراهت بگوئید بروز قیمة که ما ازین اقرار و تصدیق غافل و بی خبر بودیم **باتفاق** مفسرین غرض اقصی ازین استشهاد و اشهاد قطع عذر مشرکین در آخرة و اتمام حجة بر جمیع ایشان در عالم ذر یا در دنیا میباشد **و** عذر ایشان که ما غافل و بیخبر بودیم یا مقلدین آبا مشرکین خود بودیم ایشان مشرک شدیم بعد اتمام حجة و اقامة دلایل توحید هیچ نوع عذر از مشرکین ابداً معقول و مقبول نخواهد شد **تنبیه** منطوق این آیه دلالة دارد که شهادة و گواهی مقر بر اقرار خود نفسه مسموع بخلاف شهادة مقر برای نفس خود غیر مقبول و لا مسموع است الا شهادة مقر معصوم مطلقاً مسموع و نافذ است **بحث حادی عشر** در معنی این آیه و کیفیت اخذ میثاق فی الاصالة کل مفسرین است چهار قول وارند **قول اول** جسمانی مذهب و معتقد اکثر فرقات اسلام از قدماء و متاخرین چون سعید بن المسیب **و** سعید بن جبیر **و** ضحاک **و** کلبی **و** عکرمه **و** همین منسوب بسوی ابن عباس **و** همین مختار اهل ظاهر **و** حدیث میباشد که از صلب آدم کل ذریه او از ذکور و اناث که تا قیمة زنده مع اعطاء فهم و نطق و عقل از بدایة آدم الی القیمة متولد خواهند شد از هر یکی اینشاق الست بربکم قالوا بلی شهدنا گرفته شد **یا** بهر فردی ازان ذریه فرادی فرادی خطاب الست بربکم کرده شد **و** هر فردی علحدہ علحدہ بلی شهدنا گفته **یا** بعد اخراج کل ایشان یکدفعه **و** خطاب بجمله انها یکدفعه الست بربکم کرده شد **و** بلی اقررنا و شهدنا انهم یکدفعه بکلمه واحده بصوت واحد گفتند **بعضی** گفتند که ظاهر قرآن مقتضی همین است **اما در تفسیر** این اخبار مختلفه کل خاصه و عامه در مسانید خود مرفوعاً و موقوفاً نقل کرده **و ما در اینجا** از مسانید تفاسیر عامه بحذف اسانید مختلف المضامین درین باب نقل میکنیم **و** امثال اینها در مسانید امامیه هم مروی و ثبت و ضبط است من شاء فلیرجع الی ذلک **الحدیث**

الاول عمر بن خطاب نقل میکند که سمعت رسول الله صلعم سئل عن هذه الایة فقال ان الله تع خلق آدم ثم مسح ظهره فاستخرج منه ذریة فقال تع خلقت هؤلاء للجنة و بعمل اهل الجنة **ثم** مسح ظهره فاستخرج منه ذریة فقال تع خلقت هؤلاء للنار و بعمل اهل النار فقال رجل یا رسول الله ففیم العمل فقال صلعم انه تع اذا خلق العبد للجنة استعمله بعمل اهل الجنة حتی یموت علی عمل اهل الجنة **و** اذا خلق العبد للنار استعمله بعمل اهل النار فیدخله النار اخرجه مالک فی الموطاء **و** ابوداؤد **و** الترمذی فی سننهما **و** البغوی فی المصابیح حاصل آنکه عمر میگوید که حضرت رسول در جواب سائلی ازین آیه فرمود که او سبحانه بعد تخلیق و احیاء آدم بطرف راست پشت او دست مالید پس ذریه نیک او دفعة برآمد **و** تع فرمود که این طایفه را برای بهشت آفریدم و عمل اهل جنة میکنند **و پس** دست گردانید بطرف چپ او طایفه دیگر ذریه او برآورده فرمود اینطایفه را برای نار آفریدم و عمل اهل نار میکنند **پس** مردی عرض کرد یا رسول الله پس اینها در چه عمل مصروف میباشند پیغمبر فرمود که آنانکه برای جنت اند اینها را مصروف میسازد بعمل اهل جنت تا بران عمل میمیرند **و** آنانی را که برای نار آفرید اینها را مصروف میسازد بعمل اهل نار همین خبر را **مالک** **و** **ابوداؤد** **و** **ترمذی** **و** احمد در مسند **و** بخاری در تاریخ **و** نسائی در سنن **و** ابوالشیخ **و** حاکم **و** ابن مردویه **و** بیهقی در اسماء و صفات **و** ابن مردویه روایت کرده اند **و** **ترمذی** گفته حدیث حسن است ولکن مسلم بن یسار که جهنی از خود عمر نشنیده **و قال** بعضهم فی هذا الاسناد بین مسلم بن یسار **و** عمر رجل مجهول **و طبری** مثل همین از ابوهریره روایة کرده اند قال قال صلعم لما خلق الله سبحانه آدم مسح ظهره فسقط من ظهره کل نسمة هو خالقها من ذریته الی یوم القیمة **و** جعل بین عینی کل انسان بیضاء من نور ثم عرضهم علی آدم فقال ای رب من هؤلاء قال هؤلاء ذریتک فرای رجلا منهم فاعجبه بیض ما بین عینیه فقال یا رب من هذا قال تع داؤد قال رب کم جعلت عمره قال ستین سنة قال رب زده من عمری اربعین سنة قال رسول الله صلعم فلما انقضی عمر آدم الا اربعین جاءه ملک الموت فقال آدم اولم یبق من عمری اربعون سنة قال تع اولم تعطها ابنک داؤد فجحد آدم فجحد ذریته و نسی آدم فاکل من الشجرة فنسیت ذریته هذا ایضاً اخرجه الترمذی **و** قریب بهمین بطریق امامیه هم این خبر وارد است **حاصل خبر** آنکه مسح تع ظهر آدم را پس جمیع ذریتیکه تا قیمة از او بوجود آمد دفعة بظهور آمدند بهر یکی از انها مابین دو عین درخشندگی نور سفید بود **پس** آدم نزد معاینه انها نور اینت یکی تعجب آورد و پرسید که این کیست و عمرش چند سال است جواب شنید که این از ذریة تو داؤد نام دارد و عمرش شصت ساله است **و** آدم از عمر خود چهل سال بخشید **و** نزد مجی ملک الموت آدم دعوی کرد که هنوز چهل سال از عمرم باقی است ملک گفت آنرا بداؤد بخشیده بودی **و** در

اجلدیکمیت

قول اول در احوال اخذ میثاق وکیفیت آن ۱۲

... در احادیث متعلقه در اخراج ذریه آدم و اخذ میثاق ... منصف ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

اخبار دیگر است که آدم گفت مرا آدم بنیاد فنسی آدم ولم نجد له عزما باین جهت وصف آدم کرده پس آدم انکار کرد و ذریتش نیز انکار ردارند پس از درخت منهی خورد و بهمین جهت نسیان

از آدم بذریة او بمیراث رسیده است از ابن عباس چند روایة نقل کردند منها قال لما خلق الله آدم اخذ میثاقه انه ربه وکتب رزقه واجله ومصایبه واستخرج ذریته

کالذر وکتب ارزاقهم واجالهم ومصائبهم ومنها ان الله مسح صلب آدم فاستخرج کل نسمة هو خالقها الی یوم القیمة فاخذ منهم المیثاق ان یعبدوه ولا یشرکوا به شیئا

وتکفل لهم بالارزاق ثم اعادهم فی صلبه فلن تقوم الساعة حتی یولد کل من اعطی المیثاق یومئذ حاصل هر دو آنکه هرگاه او تعالی آفرید آدم را از و عهد گرفت بآنکه او

سبحانه رب او است ونوشت رزق واجل ومصائب او را و بر آورد ذریة او را که تا قیمة از و بوجود بیایند چون صورة ذر و نوشت ارزاق واجال ومصائب انهارا و میثاق گرفت

از انها بآنکه خاص عبادة بخالق کنند وشریک با و نسازید هیچ چیز را و بانها تکفل ارزاق شده پس اعاده کرد انهارا در صلب آدم و قیامة قایم نخواهد شد تا آنکه هرکس که میثاق

داده آنروز بر آید سدی و مقاتل گفتند مسح الله ظهر آدم الیمنی فاخرج منها ذریة بیضاء کهیئة الذر یتحرکون ثم مسح صفحة ظهره الیسری فاخرج منها ذریة

سوداء کهیئة یتحرکون وفی اخری کهیئة النمل الصغار الصفراء فقال تعالی لآدم هؤلاء ذریتک ثم قال تعالی لهم الست بربکم قالوا بلی فقال للبیض هؤلاء فی الجنة

برحمتی وهم اصحاب الیمین وقال للسوداء هؤلاء فی النار ولا ابالی وهم اصحاب الشمال ثم اعادهم جمیعا فی صلب آدم فاهل القبور محبوسون حتی یخرج اهل المیثاق

جمیعا حاصل آنکه مسح اله از طرف راست پشت آدم یک قسم ذریه چون صورة ذر سفید یا صورت مورچهای بنهایة صغیر زرد رنگ بر آمده بحرکة آمدند پس بازمسح دیگر از طرف

چپ پشت ذریه سیاه یا مورچه صغار سیاه بر آمده متحرک شدند و بآدم فرمود که این ذریه تو تا قیمة بیا باشد پس تا خذ میثاق از دو صنف ذریه سفید گفت که شما اصحاب

یمین در بهشت برحمة من بیاباشید باک ندارم و بذریه سیاه گفت که شما اصحاب شمال در نار باشید مبالاة ندارم پس از همه ذریة بصلب برگردانید و اهل قبور مقید و محبوس

اند تا همه ماخوذین اهل میثاق پیدا شوند و در اخبار دیگر حدیث طینة است مطلوب از آن در اینجا بصورة حاصل ضبط و ثبت میشود که او تعالی هرگاه طینة آدم را

باب شور و شیرین خمیر کرد فاخذها و عرکها ثم فرقها فرقتین بیده کالذر من یمینه و شماله بس بالبدن و فشردن از ان طینة کل ذریة آدم بر آمده بر همه انها عرض

کرد که آیا نیستم پروردگار شما همه در جوابش گفتند آری انانیکه از طینة بنان آب شیرین بودند انها در دنیا و آخرة مومنین ناجی بودند و انانکه از خمیر شور بودند انها در

دنیا و آخرة کفار ناری گردیدند خلاف میثاق کردند و از آنچه میثاق گرفته شد در انهم روایة کثیره اند قال الله لهم جمیعا اعلموا انه لا اله لکم غیری و

انا ربکم لا رب لکم غیری فلا تشرکوا بی شیئا فانی سانتقم ممن اشرک ولم یؤمن بی وانی مرسل الیکم رسلا یذکرونکم عهدی ومیثاقی ومنزل علیکم کتبا

فتکلموا جمیعا وقالوا شهدنا ای اقررنا انک ربنا لا رب لنا غیرک فاخذ بذلک مواثیقهم ثم کتب مواثیقهم مع اجالهم وارزاقهم ومصایبهم فنظر

الیهم او رفرای منهم الغنی والفقیر وحسن الصورة والصحیح والسقیم ودون ذلک فقال آدم یا رب لم لا سویت بینهم فقال تعالی انی احب ان اشکر فلما

قررهم التوحید واشهد بعضهم علی بعض اعادهم الی صلبه فلا تقوم الساعة حتی یولد کل من اخذ منه المیثاق حاصل ترجمه آنکه خدا خطاب بذریه آدم

فرمود بدانید ای ذریه آدم عالم و شمارا خالقی سوای من نیست و من پرورنده شما ام نه احدی غیر از من پس بمن شرک میارید ابدا هیچ چیز را و تحقیق من انتقام

بگیرم از کسیکه شرک بیارد و بمن وایمان نیارد مرا و من میفرستم پیغمبر آن خود را بسوی شما تا یاد دهند شمارا این میثاق را و ازال میکنم بر شما کتب خود را پس همه گفتند

که ما اقرار کردیم بآنکه تو پروردگار مائی بغیر تو ما خالقی نیست پس مواثیق از انها گرفته مواثیق و اجال و ارزاق و مصائب او نوشته و از انها بعضی غنی و فقیر و

نیک صورت و بد صورة و بعضی سقیم و صحیح ابدان و غیر این احوال بودند و آدم این تفاوت احوال دیده عرض کرد ای خالق چرا اینهارا بالسویه نگذاشتی

خالق فرمود میخواستم و محبوب داشتم که شکر من کرده شود و هرگاه توحید خود بانها مقرر کرده و بعض را بر بعض شاهد گذاشته پس همه ذریة را اعاده بصلب

آدم کرد و قیمة قایم نخواهد شد تا همه انها در دنیا متولد شوند تنبیه اگر تفصیل اخبار صحاح و حسان مجتمعا در این باب میثاق بالتفصیل از یک کتاب بخواهی

پس تفسیر کبیر و در منثور جلال الدین سیوطی را ملاحظه کن تبصره جمعی دیگر گفتند که میثاق عینا از کل ذریه آدم در عالم ذر گرفته شد اول اقرار بتوحید

ربوبیت و بعد آن بنبوة مطلقه و بعد آن بنبوة خاصه خاتم النبوة و بعد آن بخلافة و امامة امیر المومنین ع از حذیفه قال قال النبی لو علم الناس متی سمی علی امیر

المؤمنین علیه وآله الصلوة والسلام والتحیة ما انکروا فضله سمی امیر المؤمنین و آدم بین الروح والجسد و عن ابی هریرة قال قیل یا رسول الله متی وجبت

لک قال قبل ان یخلق الله آدم ونفخ الروح فیه و قال و اذ اخذ ربک من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم واشهدهم علی انفسهم الست بربکم قالت الملائکة بلی

فقال انا ربکم و محمد نبیکم و علی امیرکم حاصل آنکه در عالم ذر برای من نبوة و برای علی امارة و خلافة امة مقرر شد وقتیکه او تعالی فرمود بذریة آیا نیستم من بهشما

ملائکه در جواب گفتند آری ما شاهدیم بران پس خدا گفت که من رب شما و محمد نبی شما و علی امیر شما است رواه جمع منهم فی الفردوس فی الباب الرابع عشر

WWW.MAABLIB.COM

والهمانی فی المودة الرابعة وسلیمان الرومی فی الینابیع ومنا علامة فی نهج الصدق ومنهاج الکرامة وابن شهر اشوب فی المناقب من عدة اهل السنة وما
درکتاب البشری درشرح مودة القربی بالتفصیل ذکر کردیم وسید عباس مفتی لکهنوی در روایح وملا رضا همدانی درسفینه ومولوی سید علی حایری در منهاج السلام
وغیرها نقل کرده اند ومیثاق نبوة خاتم النبوة وامامت علی از کل انبیاء درعالم ذر ودر لیلة المعراج دربیت المعمور بر آسمان هفتم نیز گرفته شد بمصداق آیه واسئل
من ارسلنا من قبلك من رسلنا کل انبیاء را محمد پرسید که شما قبل از من برچه فرستاده شدید فقال الانبیاء کلهم علی شهادة ان لا اله الا الله والاقرار
بنبوتك والولایة لعلی یعنی بر اقرار توحید رب وبنبوة تو وبولایة وامامت علی رواه ابو نعیم فی الحلیة ابراهیم الحموینی فی فراید السمطین عن ابن مسعود و
عن ابن عباس سوال هرگاه کل انسان از بدایة ابو البشر آدم تا قیمة عصر بعصر نسلاً بالنسل ربطون مادران حیوة یافته اگرچه حذف وسقط هم شده ومرده باشد
وکل اینها را برای اخذ میثاق برآورده زمانی ومکانی عینی برای اخراج ایشان واجب ولازم میباشد ودر کدام زمین وکدام وقت بود آیا قبل هبوط آدم این اخراج
بوقوع آمد یا بعد الهبوط آیا در سماوات یا در جنات یا در دنیا برروی زمین کدام جا این میثاق از همه اینها گرفته شد جواب در اینهم مفسرین ومحدثین خلاف دارند
نزد جمعی بیوم عرفه که نهم ذی الحجه در وادی نعمان که وراء عرفه است وهمین در قولین ابن عباس است کما قال مسح ربك ظهر آدم فخرجت کل نسمة هو خالقها
الی یوم القیمة بنعمان هذا الذی وراء عرفة واخذ میثاقهم بقوله الست بربکم قالوا بلی شهدنا ودر مروی دیگر از ابن عباس در وادی خود عرفه
بوقوع آمده کما قال اخذ الله المیثاق من ظهر آدم ذریته بنعمان یعنی بعرفه وآن را نعمان سحاب نیز مینامند ومیگویند نزدیک بعرفات بل متصل آنست نزد
بعضی این اخذ میثاق از ذریة آدم بعد هبوط او در ارض هند بوادی دهنا الخ کما نقل ایضاً عنه قال ان اول ما اهبط الله آدم الی الارض التی اهبط بدهنا
من الهند فمسح ظهره واخرج منه کل نسمة هو بارئها الی یوم القیمة الخ وبقولی بنا بر اول که مهبط آدم از ارض هند جزیره سراندیپ از نزد اکثر مفسرین است
پس مخرج ذریة آدم برای میثاق مذکور همان ارض سراندیپ باشد نزد کلبی اخرج الله ذریته بین مکة والطایف یعنی این اخراج ذریة از آدم در مابین
ارض مکه معظمه وطایف شده نزد بعضی بعد اخراج آدم از جنت در آسمان اخراج ذریة از صلب او واخذ میثاق بوقوع آمد وبغوی هم همین در معالم
از سدی نقل کرده اند قال اخرج الله آدم من الجنة ولم یهبطه من السماء ثم مسح ظهره فاخرج ذریته واخذ عنهم المیثاق وهمین مروی بدر منثور
از ابن مسعود است کما قال عن ابن مسعود وناس من الصحابة لما اخرج الله آدم من الجنة قبل ان یهبطه من السماء فمسح ظهره الیمنی فاخرج منه ذریته بیضاء مثل
اللؤلؤ الخ نزد جمعی برکل روی زمین ذریة را از آدم برآورد وکل زمین مملو ومشحون از اینها گردید وهمین را طبرانی وابن مردویه وابو الدنیا وابو الشیخ و
بیهقی در شعب از حسن ومعاویه دو روایة کرده اند ان الله اخرج ذریة آدم من صلبه حتی ملئوا الارض وکانوا فضم احدکم ید علی الاخری نزد
بعضی بپیش روی دروازه جنت فضائی هست که در آن فضا اخراج این ذریه از آدم بوقوع آمده وهمین را در تفسیر حسینی از جمهور مفسرین نیز نقل میکند که
جمهور مفسران برانند که بعد از خلق آدم وقبل از دخول او بجنت بوده بر فضائیکه بر در بهشت است وعرض آن سی هزار ساله راه است او تعالی از صلب آدم
کل ذریة او الی القیمة برآورده بعضی مثل مور چهائی زرد یا سفید وسرخ وبقولی در جنت اخراج این ذریة واخذ میثاق بوقوع آمده ودر مدارك و
تیسیر نیز همین را نقل کرده وقیل وقع هذا فی الجنة اقول در این اخبار که بجسمانی این میثاق بوقوع آمده نهایة اضطراب است چنانچه شمه آن بطور نمونه اینجا
دیدی قول ثانی اخذ این میثاق از ارواح قبل از اجساد شده وخالص از ارواح احیاء جمیع بنی آدم که در دنیا تا فنا آن متولد خواهند شد بوقوع آمده ودر این
باب هم روایات کثیره ایراد کرده اند وفرار از عالم جسمانی بسوی ارواحی بجهة منافات اخبار ذر سرهان وبظاهر قرآن منهم محمد بن کعب قرظی جماعتی کرده اند ابو شیبه
از محمد بن کعب قرظی نقل کرده اند انه قال اقروا لله بالایمان والمعرفة الارواح قبل ان یخلق الاجساد فاخذ میثاقهم یعنی محمد بن کعب گفته بالهیة اله وتصدیق
بتوحید ومعرفة او تعالی اقرار کردند کل ارواح بنی آدم که بدنیا تا قیمة متولد میشدند قبل از ایجاد اجساد اهل آن میثاق پس اخذ میثاق از ارواح خالص وخاص بوقوع
آمده ایضاً ابن جریر وابو الشیخ وسیوطی در تفسیر درمنثور از محمد بن کعب همین قول نقل کرده در درمنثور ایضاً از ونقل کرده انه قال خلق الله الارواح
قبل ان یخلق الاجساد فاخذ میثاقهم یعنی محمد بن کعب فرمود که خالق خلق کرد جمیع ارواح بنی آدم را قبل از ایجاد اجساد وبروایة دیگر دو هزار سال پس میثاق
گرفت از کل ارواح اینها اقول بر این قول هم اشکالات لاینحل کثیره اند مجمله آن تنها روح مکلف در دنیا وجزا با وبلا معیت بدن داده نمیشود تدبر تبصر
اما قول ثالث در تفسیر این آیه که در این دنیا از کل مکلفین این میثاق باینطور اخذ شده واینقول از جمهور امامیه واکثر طوایف معتزله میباشد وهمین
قول محققین اهل نظر واستدلال است کما ذکره البغوی البغدادی ایضاً فقالوا ان المراد بالایتان الله سبحانه اخرج بنی آدم عصراً فعصراً من اصلاب

اباۤئهم وارحام امهاتهم نشرتاهم درجة بعد درجة علقة ثم مضغة ثم انشاء كلا منهم بشراً سوياً ثم حياً مكلفاً واراهم آثار صنعه ومكنهم

من معرفة دلائله حتى كانه اشهدهم وقال لهم الست بربكم فقالوا بلى فعلى هذا يكون معنى اشهدهم على انفسهم دلهم بخلقه على توحيده وانما

اشهدهم على انفسهم بذلك لما جعل في عقولهم من الادلة الدالة على وحدانيته وركب فيهم عجائب خلقه وغرائب صنعه وفي غيرهم فكانه سبحانه

بمنزلة المشهد لهم على انفسهم فكانوا في مشاهدة ذلك وظهوره فيهم على الوجه الذي اراده الله وتعذر امتناعهم منه بمنزلة المعترف المقر وان لم

هناك اشهاد صورة وحقيقة ونظير ذلك قوله تعالى فقال لها وللارض ائتيا طوعاً او كرهاً قالتا اتينا طائعين وان لم يكن تم قول ولا منهما جواب ومثله

قوله تعالى شاهدين على انفسهم بالكفر وان الكفار لم يعترفوا بكفرهم بألسنتهم لكنه لما ظهر منهم ظهوراً لا يتمكنون من دفعه فكانهم اعترفوا به ومثله

المجاز في الاشعار حاصل مراد آنكه اوتعالى برآورد بنی آدم را از اصلاب وظهور آباء ایشان بسوی ارحام مادران ایشان پس تدریجا از نطفه علقه واز علقه مضغه واز مضغه ایشان

را صورة بشر آدم پس ایشان را بعد اعطاء حیوة وزندگی مکلف شنید وبصیر وفهیم وعقیل کامل گردانیده پس ارائه کرد بهمه ایشان آثار صنایع خود وتمکین

داد ایشان را از معارف وشناختن دلائل خود تا آنکه بآن گویا شاهد وگواه ساخت بر وجود وتوحید خود پس در آن حالت کمال خطاب کرد بایشان آیا نیستم من پروردگار

شما وهمه ایشان آری خالق ما گفتند پس معنی اشهاد ایشان بر انفس خود دلائل وبراهین تخلیق بر توحید وبر اقرار بربوبیت تعالی میباشد واما گواه ساختن

ایشان بر انفس خود بجهة آن فرمود که ارائه آن امور صنایع ودلائل دال بر خالقیة وتوحید خود در عقول وافهام ایشان مقرر کرد وترکیب داد در ایشان از ادراک عجایب

خلقت وغرائب صنعة خود در انفس خود ایشان ودر وجود غیر ایشان پس باین جهت کانه سبحانه بمنزله مشهد یعنی شاهد گرداننده ایشان بر انفس خود ایشان شاهد

معاینه وظهور آن امور واحوال صنایع بحسب اراده ومراد الله وتعذر امتناع ایشان از آن بمنزله اعتراف واقرار مقر ایشان گردیده وهرچند در آنجا آنوقت قیل

وقالی وارائه واشهادی واقراری لسانی علی سبیل الحقیقة نبوده من المجاز میباشد پس توسع وتکثر آن باب المجاز در همه کتب منزله الهیه واشعار شعراء ودواوین معلوم

اعلام حاذقین فنون شعر ودواوین است حاجت اثبات ثابت وبیان مبین نیست ومن هذا الباب ایه انما نقول له کن فیکون وایه فقال لها

وللارض ائتيا طوعاً او كرهاً قالتا اتينا طائعين میباشد یعنی خالق وقت اراده تخلیق ارض وسما فرمود بشوید وبیائید برغبة یا کراهة ایشان هردو گفتند بطور

طائعین راغبین فرمان بردگان آمدیم وآنوقت نه قیلی من الله بود ونه جوابی از ارض وسما ونه مجیء ایشان چون مجیء انسان وحیوان ذو الحیوة والمشی

مثل آنها ومثل همین آیه شاهدين على انفسهم بالكفر میباشد چه کانه معلوم است که کافر کفر خود را کفر نمیداند لهذا الکفار اعتراف واقرار بالسنه خود بکفر خود

نمیکنند لکن نزد ظهور کفر واثبات آن بر ایشان متمکن بدفع آن بهیچ وجه پس در آنوقت سکوت ایشان چون اعتراف واقرار میباشد چنانچه از بعض خطباء منقول شده

قال سل الارض من شق انهارك وغرس اشجارك وجنى ثمارك یعنی بپرس از زمین را کدام کس شگافت نهرهای ترا ونشاند درختهای ترا وتیار وپخته کرد میوهای

ترا وقایل بگوید یشهد جوارحی منعتك شعر قالت العينان سمعاً وطاعة وغیر بسیار اشعار اند وهمین قول رمانی وابو مسلم اصفهانی وابن الاخشید

غیرهم است وفاضل فیض در تفسیر صافی بذوق خود همین را اعتبر ودرج کرده لازم است که عینا ایشان را در اینجا ثبت بکنیم تا ظاهر صاحب حفظ عقلی ونقلی

بمقدار حظ خود حظ بگیرد قال اخرج من اصلابهم نسلهم على ما يتوالدون قرناً بعد قرن یعنی نثر حقايقهم بين يدي علمه فاستنطق الحقائق بالسنة قابلياتها

جواهرها والسن استعدادات ذواتها ونصب لهم دلائل ربوبيته وركب في عقولهم ما يدعوهم الى الاقرار بها حتى صاروا بمنزلة الاشهاد على

طريقة التمثيل نظير ذلك ايه انما قولنا لشيء اذا اردناه ان نقول له كن فيكون وايه فقال لها وللارض ائتيا طوعاً او كرهاً قالتا اتينا طائعين و

معلوم انه لا قول ثمة وانما هو تمثيل وتصوير للمعنى وذلك حين كانت انفسهم في اصلاب آبائهم العقلية ومعادنهم الاصلية يعني شاهرهم

وهم رقائق في تلك الحقائق وعبر عن تلك الآباء بالظهور لان كل واحد منهم ظهر او مظهر لطائفة من النفوس وظاهر عنده لكونه صورة عقلية

نورية ظاهرة بذاتها واشهدهم على انفسهم اي اعطاهم في تلك النشأة الادراكية العقلية شهود ذواتهم العقلية وهوياتهم النورية فكانوا بتلك

القوى القوية العقلية يسمعون يفهمون خطاب الست بربكم كما يسمعون الخطاب في دار الدنيا بهذه القوى البدنية وقالوا بالسنة تلك العقول

بلى انت ربنا الذي اعطيتنا وجوداً قدسياً ربانياً سمعنا كلامك واجبنا خطابك ولا يبعد ان يكون ذلك النطق باللسان الملكوتي في

العالم المثالي الذي دون عالم العقل فان لكل شيء ملكوتاً في ذلك العالم كما اشير اليه سبحانه فسبحان الذي بيده ملكوت كل شيء والملكوت باطن الملك

وهو كله حيوة ولكل ذرة لسان ملكوتي بالتسبيح والتقديس والتمجيد والتوحيد والتحميد وبهذا اللسان نطق الحصاء في كف النبي وبه تنطق الارض

WWW.MAABLIB.COM

يوم القيمة يومئذ تحدث اخبارها و تنطق الجوارح انطقنا الله الذي انطق كل شيء حاصل اين كلام لذيذ آنكه او سبحانه بر آورد از اصلاب انها نسل انها بطريق توالد قرن بعد قرن يعني نشر حقيقت ايشان پيش روي علم خود كرد پس آن حقايق را بالسنه قابليات جواهر خود بنطق آورد و بزبانهاي استعدادات ذوات بكلام آمدند و شاهد ساخت انها را بر انفس خود بعد از قول آلست بربكم همه بلفظ بلي گفتند يعني بنصب كردم انها لا يل بوبيته خود و مركب ساخت در عقول انها آنچه داعي ميشود ايشانرا بسوي اقرار بان تا آنكه گرديدند ايشان بمنزله شاهد و گواه گردانيدن بر طريق تمثيل و نظرش مفهوم آيه كه متضمن خطاب بسما و ارض كه بيائيد شما هر دو بطور طوع يا كراهة و آنها هر دو گفتند كه ما آمديم بطور طاعت و معلوم است كه در انجا خطابي قولي اصلا نبوده بلكه او تمثيل و تصوير معنى است و اينهم در وقتي بود كه انها در صلاب عقليه و معدنها اصليه خود بودند ايشان مشاهده و معاينه كردند بحاليكه ايشان زفاين صور تها عقليه و موهبات لوزيه خود پس شدند و گرديدند آن قوي قوية عقليه قابل سمع خطاب آلست بربكم و جواب بلي چنانچه در دنيا بوجود اين قوي بدنيه ميباشند پس قابليت ها همان بالسنه همان عقول جواب دادند بانكه تو پروردگار مائي عطا كردي ما را وجود قدسي ربانى اي پروردگار ما شنيديم كلام ترا و اجابه كرديم خطاب ترا و صاحب الفيض بعد اين فرموده كه همچنين بعيد نيست كه اين جواب سوال بخلايق بنطق لسان ملكوتى باشد در عالم مثالى كه سواى عالم عقلي و سواى اين دار ظاهر است چه براي هر شيء ملكوتى است چنانچه مشير بان آيه سبحان الذى بيده ملكوت كل شيء و ملكوت عبارت از ملك باطن و او همه عين زندگي و حيوة واقعي است و براي هر فرد لسان ملكوتى ناطق است شاغل بافضل تسبيح و تقديس و تمجيد و توحيد و تحميد ميباشد و بهمين زبان سنگريزها در كف دست پيغمبر نطق بتسبيح بلند ميكردند و مردم تسبيحات انها مي شنيدند و بهمين زبان بروز قيامت احداث جميع واقعات كه در دنيا بر او واقع شده ميگويد و بهمين زبان جوارح و اعضاء مردم در قيمة گواهي ميدهند بانطاق خالقيكه منطق هر شيء است تنبيه بنا براين تقرير سه چيز ناشي مي شوند اول اين قيل و قال در بين خالق و خلق از كل بني آدم بعالم عقلي و بحالة مثالى بوقوع آمد كه حكماء و جمعي از متكلمين خاصه و عامه ما بين اين دو عالم دنيا و عقبي اثبات كرده اند ثاني نطق سنگريزها در دست پيغمبر معجزه بجهة النطق والانطاق بوده چه هر ذره نطق بلسان ملكوتى و انهار جماد و نبات و غيرها دارند بل باسماع آن تسبيحات مردم را اعجاز ميباشد ثالث اينوجه بيان بطور جمع ما بين سمعي و عقلي ميباشد خالي از لطف نيست اما تسليم اين فايده در دنيا از ان بظهور نيامده اصلا رابع الاقوال در وجه تفسير اين آيه ذكر مي شود ان تم انما عنى بذلك جماعة من ذرية آدم خلقهم واكمل عقولهم وقررهم على السن الرسل بمعرفته وبما يجب من طاعته فاقروا بذلك واشهدهم على انفسهم به لئلا يقولوا يوم القيمة انا كنا عن هذا غافلين او يقولوا انما اشرك آباؤنا من قبل فقلدناهم في ذلك فنبه سبحانه على انه لا يعاقب من لا عذر له رحمة وكرما منه لخلقه فهذا يقتضي ان يكون ذلك في قوم خاص من بني ادم في الدنيا ولا يدخل جميعهم فيه لان المومن لا نذ بين ان هؤلاء الماخوذ ميثاقهم كان له سلف في الشرك وان ولد آدم لصلبه لم يوخذ وامن ظهور بني ادم فقد خرجوا من ذلك وهذا هو مختار جماعة من المعتزلة والامامية منهم الجبائي وقاضي عبد الجبار وابو هاشم والزمخشري وغيرهم ومن رأس رؤس الامامية علم الهدى الشريف المرتضى وغيره حاصل آنكه مراد از اين آيه شريفه اخذ ميثاق از جماعتي خاص از ذريه آدم در وقتي خاص ميباشد پس از ايلاد و توليد انجماعة تكميل عقول انها و تقرير كردن بانها بر السنه انبياء اعصار ايشان از امور معرفته و آنچه از طاعة اله بر ايشان واجب بود و ايشان اقرار بلي شهدنا بان كردند و تسليم آن نمودند و خالق بعد اقرار و تسليم انها شاهد ساخت خود ايشان را بر اقرار خودشان تا بروز قيمة نگويند كه ما ازين بي خبر و غافل و بي اطلاع بوديم يا در روز قيمة نگويند پروردگارا شرك آوردند پدران ما قبل از ما و تقليد ابا مشركين كردار و رفتار و گفتار كرديم دران امور پس ارحم الراحمين بكرم و رحمة عامه خود تنبيه كرد انها را تا عقاب و عذاب نكند آنكس را كه عذري معقول داشته باشد پس ظاهر عبارت اين آيه صريحا مقتضي است كه در قومي خاص از بني آدم اين آيه است و در آن اخل كل نسل آدم الى القيمة نيست اما مومن در اين داخل و شامل نيست زيرا كه او سبحانه بيان كرد كه آن اشخاصيكه اخذ ميثاق از انها شده براي انها حضور اسلاف ابائي مشركين داشتند و اولاد صلبي آدم بالكليه آباء مشركين نداشتند پس باين جهت عموميت اولاد صلبي آدم بالضرورة از اين آيه بر آمدند و از انها قطعا اخذ ميثاق نشده و همين قول و مذهب جبائي و ابو هاشم و قاضي ابو بكر و زمخشري و غيرهم از عمايد و ساطين معتزله قدما و از راس رؤس جمهور اماميه اساس محققين فرقه ناجيه حضرت علم الهدى شريف المرتضى و تبعه او چون شيخ المشايخ ابو الفتوح و مانند همين خاتمة المفسرين حضرت شيخ ابو علي صاحب المجمع و نيز محكي از رئيس طايفه ناجيه صاحب التبيان شيخ ابو جعفر الطوسي ميباشد تنبيه نزد انانكه ميگويند كه اين آيه خاص بجماعتي است كه خود انها و اباء انها مشرك بودند و ان اخلاف تقليد اسلاف شرك و كفر كردند پس اينها تصريح كردند بانكه انها خاص طايفه يهود اند كه در عهد نبي ما بودند و اباء انها مشرك بودند چنانچه زمخشري در كشاف در بحث

WWW.MAABLIB.COM

قول تفسیر این آیه عین عبارت او ذکر شده فانقلت بنو آدم منهم قلت عنی بنی آدم اسلاف الذین اشرکوا باللّه حیث قالوا عزیر بن اللّه وبذریاتهم عنی
الذین کانوا فی عهد رسول اللّه من اخلافهم المقلدین بابائهم والدلیل علی انها فی المشرکین واولادهم قوله تعالی او تقولوا انما اشرک اباؤنا من قبل و
الدلیل علی انها فی الیهود الایات التی عطفت علیها هی والتی عطفت علیها وهی علی نظمها واسلوبها وذلک قوله واسئلهم عن القریة التی الخ
واذ قالت طایفة منهم واذ تاذن ربک واذ نتقنا الجبل فوقهم واتل علیهم نبأ الذی اتیناه ایاتنا انتهی کلامه **درر الغرر** آنچه علم
الهدی فرموده تبرکا در اینجا یاد میکنیم در ذیل این آیه بالنسبة قائلین بقبول قول که از کل ذریه آدم بصورة ذر برآورده این میثاق گرفته شد **وقال قد** ظن بعض
من لا بصیرة له ولا فطنة عنده ان تاویل هذه الایة انه تعالی استخرج من ظهر آدم جمیع ذریته وهم فی خلق الذر فقررهم بمعرفته واشهدهم علی
انفسهم **وهذا التاویل** مع ان العقل یبطله ویحیله مما یشهد ظاهر القران بخلافه لان اللّه تعالی قال واذ اخذ ربک من بنی آدم **وقال** من ظهورهم
ولم یقل من ظهره **وقال** ذریاتهم ولم یقل ذریته **ثم** اخبر تعالی بانه فعل ذلک لئلا یقولوا انهم کانوا عن هذا غافلین **او** یعتذروا بشرک ابائهم
وانهم نشؤا علی دینهم وسنتهم **وهذا** یقتضی ان الایة لم تتناول ولد آدم لصلبه **وانها** تناولت من کان له اباء مشرکون **وهذا** یدل علی
اختصاصها ببعض ذریة آدم **فهذه** شهادة الظاهر ببطلان تاویلهم **واما شهادة العقل** فمن حیث لا تخلوا هذه الذریة التی استخرجت
من ظهر آدم فخوطبت وقررت من ان یکون کاملة العقل مستوفیة لشروط التکلیف **او** لا تکون کاملة العقل مستوفیة لشرایط التکلیف کذلک
فان کانت بالصفة الاولی وجب ان یذکر هؤلاء بعد خلقهم وانشائهم واکمال عقولهم ما کانوا علیه فی تلک الحال **و**ما قرروا به واستشهدوا
علیه لان العاقل لا ینسی ما جری هذا المجری **وان** بعد العهد وطال الزمان **ولهذا** لا یجوز ان یتصرف احدنا فی بلد من البلدان وهو عاقل
کامل فینسی مع بعد العهد جمیع تصرفه المتقدم وسایر احواله **ولیس** ایضا لتخلل الموت من الحالین تاثیر لانه لو کان تخلل الموت یزیل
الذکر لکان تخلل النوم والسکر والجنون والاغماء بین احوال العقلاء یزیل ذکرهم لما مضی من احوالهم لان السائر ما عددناه مما ینفی
العلوم یجری مجری الموت فی الباب **ولیس** ان یقولوا اذا جاز فی العاقل الکامل ان ینسی ما کان علیه من حال الطفولیة جاز ما ذکرناه **و**
ذلک انا انما اوجبنا ذکره للعقلاء لما ادعوه اذا کملت عقولهم من حیث جرت علیهم وهم کاملوا العقول **ولو کانوا** بصفة الاطفال فی
تلک لم توجب علیهم ما اوجبناه علی ان تجویز النسیان علیهم ینقض الغرض فی الایة **وذلک** ان اللّه تعالی اخبر بانه انما فعل ذلک الامر الی سقوط
الحجة علیهم وزوالها **وان کانوا** علی الصفة الثانیة من فقد العقل وشرایط التکلیف قبح خطابهم وتقریرهم واشهادهم وصار ذلک عبثا قبیحا تعالی
اللّه عنه علوا کبیرا **فان قیل** قد ابطلتم تاویل مخالفیکم فما تاویلها الصحیح عندکم **قلنا** فی الایة وجهان **احدهما** ان یکون تعالی انما عنی بها جماعة
خاصة من ذریة بنی آدم خلقهم وبلغهم واکمل عقولهم وقررهم علی لسن رسله علیهم السلام بمعرفته وما یجب من طاعته فاقروا بذلک واشهدهم
علی انفسهم به لئلا یقولوا یوم القیمة انا کنا عن هذا غافلین **او** یعتذروا بشرک ابائهم **وانما** اتی من اشتبه علیه تاویل هذه الایة من
حیث ظن ان اسم الذریة لا یقع الا علی من لم یکن کاملا عاقلا **ولیس الامر** کما ظن لانا نسمی به جمیع البشر بانهم ذریة آدم وان دخل فیهم
العقلاء والکاملون **وقد** قال تعالی ربنا وادخلهم جنات عدن التی وعدتهم ومن صلح من ابائهم وازواجهم وذریاتهم **و**لفظ الصالح لا یطلق
الا علی من کان کاملا عاقلا **فان** استبعد تاویلنا وحملنا الایة المذکورة علی البالغین المکلفین فهذا جوابهم **والجواب الثانی** وهو
احسن انه تعالی لما خلقهم ورکبهم ترکیبا یدل علی معرفته ویشهد بقدرته ووجوب عبادته واراهم العبر والایات والدلایل فی غیرهم و
فی انفسهم کان بمنزلة المشهد لهم علی انفسهم وکانوا فی مشاهدة ذلک ومعرفته وظهوره فیهم علی الوجه الذی اراده اللّه تعالی **و**تعذر امتناعهم
منه وانفکاکهم من دلالته بمنزلة المقر المعترف **وان لم** یکن هناک اشهاد ولا اعتراف علی الحقیقة ویجری ذلک مجری قوله تعالی ثم استوی الی
السماء وهی دخان فقال لها وللارض ائتیا طوعا او کرها قالتا اتینا طایعین **وان لم یکن** منه قول علی الحقیقة ولا منهما جواب **و**مثله قوله
تعالی شاهدین علی انفسهم بالکفر **ونحن** نعلم ان الکفار لم یعترفوا بالکفر بالسنتهم **وانما** ظهر منهم ظهورا لا یتمکنون من دفعه کانوا المعترفین
به **و**مثل هذا قولهم جوارحی تشهد بنعمتک **و**حالی معترفة باحسانک **وما روی** عن بعض الحکماء سل الارض من شق انهارک و
غرس اشجارک حتی ثمارک وهذا باب کبیر ونظایره فی النظم والنثر کثیر فی النظم انتهی کلامه اعلی اللّه مقامه **اقول** قول ثالث وقول

WWW.MAABLIB.COM

رابع متحد المعنی اند و همین اصح الاقوال است در این باب **تذکره** ما چند حجت دیگر بر دلایل زمخشری و علم الهدی بوجه اختصار بر بطلان قول اول و ثبوت قول آخر میکنیم هر چند
بحث طول کشید **حجت اولی** آن ذریه که بصورة ذر بر آورده و از ایشان میثاق گرفته **پس آیا** کامل العقل و فهم و نطق بودند **یا** بودند **بر اول** تکلیم و تکلیف بغیر عاقل
غیر جایز است **و بر ثانی** پس چرا باینها در دنیا اصلاً و ابداً یاد نمیآید حتی عند تذکیرهم یاد نمیآید چه عاقل که امور عجیبه و غریبه دیده **یا** بامور عظیمه مبتلا شده یا در وقایع
جسیمه مهیبه واقع شده و افتاده باشد محو و سهو و نسیان اینها بالکل قلیل یا کثیر مع کمال العقل و الفهم نمیشود **پس** وقوع این حادثه غلط میباشد **حجت ثانیه** اگر در اخذ میثاق
از کل ذریه آدم مع الروح و الجسد بوقوع آمده باشد **پس** تناسخ عیناً در اینجا و مقال لازم و حاصل بالضرور میشود **و** حال آنکه بالاتفاق نزد اهل اسلام تناسخ قطعاً واجب
البطلان میباشد لانا نقول لو کانت ارواحنا قد حصلت قبل هذه فی اجساد اخری لوجب ان نتذکر الان بانا کنا قبل هذا الجسد فی جسد اخری **و** حیث لم
نتذکر ذلک حتی مع تذکیر المذکر الصحیح الصادق فلما لم نتذکر ذلک اصلا ثبت بطلان التناسخ **و** اذا کان اعتمادنا فی ابطال التناسخ علی هذا الدلیل
بعینه قایماً فبهذا الدلیل بطل دعوی وقوع هذه الواقعة من اخذ میثاق الذریة **و ایضاً** قال بعض اعلام المتکلمین ههنا لیس ابطال التناسخ الا بهذا
الدلیل **و** هذا الدلیل قایم بعینه فی هذه المسئلة وجب القول بمقتضاه فلو جاز ان یقال انا فی وقت المیثاق اعطینا العهد و المیثاق مع انا فی هذا الوقت
لا نتذکر منه شیئاً ابداً **فلم لا یجوز** ایضاً ان یقال انا کنا قبل هذا البدن فی بدن اخر مع انا فی هذا البدن لا نتذکر من تلک الاحوال شیئاً اصلا و بالجملة
فلا فرق بین هذا القول **و** بین مذهب اهل التناسخ **فان لم** یبعد التزام هذا القول لم یبعد ایضاً مذهب التناسخ یعنی بطلان تناسخ ما میگوئیم که اگر ارواح ما در
غیر این جسدها و قبل از این بودند هر آئینه این وقت و جوباً یاد میآمد جمیع معلومات ما که بآن ابدان قبل بر این حاصل کرده بودیم **و** در اینوقت حتی بتذکیر مذکر صحیح
و صادق هم اصلا یاد نمیآید **و** عادة اذکیا و عقلا معلومات و مشهودات و موقوعات عظیمه مهیبه تا بقاء حیوة محو و سهو و منسی نمیشوند حتی مع التذکیر هم اصلا یاد نمیآید **پس** این
اقوی و اعظم برهانی بر بطلان تناسخ فی الاصالة است **و هر گاه** کمال اعتماد در ابطال بر بطلان تناسخ این دلیل باشد **پس** بوجود همین برهان قاطع دعوای وقوع
و حصول این واقعه اخذ میثاق از ذریه آدم بالضرور باطل محض است **و بعض متکلمین** اعلام هم در اینجا فرموده که بر بطلان تناسخ دلیلی اقطع و اقوی از این
نمیباشد **و** همین برهان و دلیل مبطل تناسخ عیناً در اینجا قایم است **پس** در این مسئله واجب شد قول بمقتضای آن **و اگر** تجویز شود که در عالم ذر ما عهد و پیمان را دادیم
مع ذلک در اینوقت اصلا یاد نمیآید بهیچ وجه هیچ حالة و صورة آن میثاق را **پس** چرا جایز نباشد تناسخ و صحیح نشود ادعاء آن باینکه ما قبل بر این آمدن در اجساد دیگر
بودیم لهذا ما را هیچ چیزی در این ابدان آخر یاد نمیآید **و فرق** هیچ وجه در قول اخذ میثاق از ذر **و** در مذهب تناسخ نمیباشد **پس** التزام اخذ میثاق در التزام مذهب
تناسخ لازم میآید **پس** هر دو قول واجب البطلان اند **حجت ثالثه** هر گاه کل ذریه از بدایه الی القیمة بالفرض از یک آدم بر آورده **پس** در حصول حیوة و عقل
و فهم و علم و نطق بنیه شرط صحة است **و اگر** بنیه نبود پس چون ذرات هباء منثوره میباشند بلا جسم قابل بقاء و حیوة و عقل فهم و نطق اصلا نیستند **و اگر** مع بنیه
و الجسم بحجم و دم و عظم صغیر یا کبیر بودند **پس** دو امر غریب لازم میآیند **احدهما** از یک جسم صغیر محدود و موزون آدم چگونه کل ابدان و اجسام جمیع ذریه او الی القیمة
بر آمد و چگونه جسد آدم بر همان حالة اولی باقی مانده **و** بعد اعاده ابدان کل ایشان در بدن یک آدم چگونه بر حالة و بر مقدار بدن سابق باقی ماند مع امزجه متفاوته انسان از صفراء
و سوداء و بلغم و دم **ثانیهما** کدام عرصه ارض گنجایش اندیشه داشت که بر آن زمین اینها یکوقت جمع شده توانستند **حجت رابعه** و لو سلمنا ذلک پس غرض اصلی
در اخذ میثاق چه بود **و اگر** همین غرض بود که در وقت اخذ آن میثاق بر اینها حجة باشد **و** بعد آن بدخول ایشان در دار دنیا آخراً بر اینها حجة نگردد دو باشد **اما اول**
باطل است ببرهان صحیح نقل اجماع است که بغیر از تصدیق بایمان **و** بکفر این دار دنیا مستحق مدح و ذم و ثواب و عقاب احدی اصلا نمیشود **اما ثانی** هم
باطل است زیرا که با ایشان اصلا آن میثاق عند التذکیرهم یاد نمیآید **پس** حجة آن باطل و لهو و لغو و عبث علاوه حاصل میشود و عبث و لهو و لغو اصلا بر حکیم علیم تعالی جایز نیست
حجت خامسه بقول میثاق از ایشان در آنوقت بکمال عقل و فهم و ذکا کرده گرفته شد **یا** نه بل بغیر کمال چون صبیان و اطفال **پس** بهر دو وجه بعد
طول زمان و حایل گردیدن عدم موت و در دار دنیا عود کردند لهذا یاد ایشان نمیآید **و شق ثانی** اخذ میثاق از غیر کامل گرفتن لغو و عبث لازم و آن باطل
است بر حکیم مدبر و علیم ازلی و ابدی **اما اول** نیز هم باطل است زیرا که نوم اخ الموت است بعد از انتباه از خواب طویل هم معلوم قطعی سابق النوم منسی و محو
و سهو نمیشود **و هر گاه** تجویز نسیان بانتقال از عالمی الی عالمی جواز ملکی طول زمان **پس** در قیمة چگونه کل خلایق اعمال و افعال خود یاد میآید **پس** بنابر آن بتذکیر
ملائکه و تذکیر علام الغیوب و القلوب هم با ایشان مثل میثاق نباید یاد بیاید و این واجب البطلان است **حجت سادسه** بعد ایجاد آدم عادة الله جاری الی القیمة
است که هر انسان بل هر حیوان خاص از نطفه والدین منعقد و متولد میشود **و** بعد ابو البشر انسان نام بر همین اشخاص است که از نطفات آباء در ارحام امهات رسیده

تذکر کالانسان حالم

تدریجاً انسان جامع اجزا شده متولد میشود و آیات خصوصاً فلینظر الانسان مما خلق خلق من ماء دافق و در دیگر آیه من منی یمنی مصرح انیم بالتفصیل است و این ذریه هرگاه در عالم ذر بوجود آمدند بغیر اینحالة و بغیر از منی مخلوق شدند خاص از یک آدم پس آن ذریه انسان باینمعنی مذکور فی القران والمشهود بالوجدان غیر این انسان نوع آدمی دیگر بالضرورة بوده پس الفسم انسان هنوز مخلوق نشده و باین قسم انسان اخذ میثاق نشده لهذا تذکیرهم متذکر اینها نمیشوند پس ادعا باخذ میثاق ازین آدمی واجب البطلان است اگر گفته شود که بر عیسی اطلاق انسان از اولاد آدم ابو البشر باتفاق عقلاء و علماء و اجماع امت میشود و حال آنکه او هم از نطفه والدین بوجود نیامده و هرگاه براین عیسی اطلاق آدم و بشر و از ذریه آدم ابو البشر باتفاق میشود پس بر ذریه عالم ذر که بلا نطفه خلق شده چرا جایز نباشد جواب در تولد عیسی در سوره آل عمران و در سوره انعام سبب تولد او بیان بالتفصیل کردیم و اینجا میگوییم تولد ولد از دو نطفه والدین میشود و در نطفه ذکور قوة حاره عاقده و در منی زن که بارد و رقیق قوة منعقده منفعله هست و باجتماع هر دو در رحم ولد باراده خالق منعقد می شود اما ایلاد عیسی بطور خارق العادة خاص از کل بنی آدم یک عیسی آفریده شد و بمتمثل جبرئیل بشر سوی نزد مریم استاده شده از کرده رأیت مریم منی حار بقوة عاقده و از کلیه چپ مریم نطفه منی بارد متضمن قوة منعقده آفریده و بقیل و قال ما بین مریم و جبرئیل که من آمدم لاهب لك غلاما زکیا تخیل مریم بکیفیة اجتماع مرد و زن متوجه شده بمحض دیدن جبرائیل از هر دو کرده دو نوع منی نازل شده در رحم مریم عیسی منعقد گردیده متولد شد و امّا جواب اطلاق ذریه آدم و انسان بر عیسی بتولد او از رحم مادر خود باین جهت میشود و اگر منی از مریم متولد نمیشد البته بر عیسی ذریه آدم ابو البشر در آن وقت اطلاق نمیشد و اشکال و امثال هذا باطل گردید بحمد الله المتعال حجة سابعة آنکه ذریه را کامل الاجساد بعد احیاء اخراج کرده و بعد آن احیاء اینهارا اعاده در بدن آدم کرده یا بعد اماتة اموات اینهارا اعاده و داخل در بدن آدم کرده بهر حال بدن آدم مقبرهٔ اینها میگردد و معهذا در این دار دنیا باز اینها را مرة ثانیه ایجاد کرده اماتهٔ ایشان میکنند و اینحال بدیهی و مشهود هر کس است پس برای اینها تعدد ایجاد و اماتة در دنیا و در قبور و در قیمة حاصل میشود و احییتنا اثنتین و امتنا اثنتین و دفعه مقرر است پس برای اینها معاد بدنیا معاد آخرة بوده باشد و باینها در اینمعاد جزاء و سزا از جنت و نار تا حال حاصل نشده لهذا این واجب البطلان است حجة ثامنه آنکه ذریه در عالم ذر یا کامل العقول والافهام والمقدار بودند یا کامل نبودند اوّل که کامل بودند و معرفت را باستدلال یا بعلم ضروری حاصل کرده بودند پس از آن وقت معرفت اینها الی هذه الحیوة الدنیا آیا بالسویة بغیر حاجة بتجدید اعلام و تعلیم میباشند یا محتاج باعلام و تعلیم جدید الحال نباشند اول باطل بالضرورة است زیرا که هیچ اثری از آن میثاق در اینعالم از ان ذریه یافته نمیشود و ثانی که محتاج بتعلیم جدید بالضرورة اند کما تری ذلك فی نفسه پس اخذ آن میثاق لغو و لهو محض باطل است و اگر این اعلام و تعلیم برای تذکیر آن میثاق میباشد پس بنابراین تسلسل لازم میآید که قبل بر ان اخذ میثاق لانهایة برای یاد آوری سابق بر ان بلا ترتب فایده بر آن و واجب البطلان است امّا اگر کامل العقول والافهام نبودند بل در آن وقت چون صبیان عقل و فهم و نطق ناقص بالجمله بودند پس بنابراین توجیه خطاب و تکلیف بغیر کامل لا یجوز میباشد پس بهمه وجوه اخذ میثاق غیر واقع و لا حصول میباشد حجة تاسعه خود این آیه مبطل ایندعوی اخذ میثاق بچند وجه صریحاً هست منها باتفاق مفسرین و نحاة من ظهورهم بدل بعض از کل از قول بنی آدم ازین ثابت شد که مراد بعض ذریه است نه کل ذریه آدم منها من ظهورهم صیغه جمع از ظهر بمعنی اصلاب است و اگر کلهم از آدم بر میآوردیس لفظ من ظهر آدم میفرمود و بعدم ذکر ظهر آدم بالتوحید دعوای خروج کل ذریه او یک ظهر آدم باطل شد منها اضافة ظهورهم مضاف و مضاف الیه هر دو جمع اند پس این دلیل است که عصر بعصر امت بعد امت از اصلاب آباء الی ارحام الامهات بطور عادیه بعنوان توالد و تناسل بر آورده نه خاص از یک ظهر آدم منها ذریتهم نیز مضاف بسوی جمع لفظ هم است اینهم مبطل دعوای اخذ میثاق از کل بنی آدم است چه من ذریة بافراد نفرمود منها انما اشرك اباؤنا من قبل وکنا ذریة من بعدهم افتهلکنا بما فعل المبطلون این دلالة صریحه دارد که قبل از آن ذریه آبا مشرکین مبطلین اینها گذشتند و اینها عقب و اخلاف اینها در عصر دیگر غیر عصر آبا خود بودند منها ولعلهم یرجعون نیز دلیل قطعی صریحی هست تا که این اخلاف از شرک سابق اسلاف خود برگردند و بالفعل از ان شرک و کفر رجوع الی توحید الله و انبیائه نمایند و قبل از آدم نه ذریه و نه شرک و کفر بود و شرک و کفر بالله بعد از آدم از انسال بنی آدم بوجود و بظهور آمده تنبیه بثبوت این براهین و دلایل از خود آیه اخذ میثاق از کل ذریه آدم جسماً و روحاً باطل محض است و اصح الاقوی قول علم الهدی و زمخشری هست که این آیه خاص در یک طایفه بنی آدم از مشرکین و کافرین است و اینها هم خصوصاً میباشند اشکال لا ینحل هرگاه قول اول میثاق باطل باشد پس این صحاح و حسان اخبار بطرق امامیه و دیگر فرق اسلامیه که بکثرة وارد اند اگر تواتر لفظی بالا سانید اطلاق نشود لکن در تواتر معنوی نزد اجتماع رواة آن شکی نیست پس ترک این کثرة صحاح احادیث چگونه جایز باشد

WWW.MAABLIB.COM

جواب بدانکہ بنطق قرآن و اجماع اہل اسلام قانون کلی مقرر گردیدہ کہ بطوریکہ مذکور در کتاب اللہ فیہ آیات محکمات ہن ام الکتاب و آخر متشابہات صریح است ہمچنین در احادیث ہم محکم و متشابہ میباشد و نیز در مرویہ متفق علیہ الامۃ وارد است قال علیہ السلام قد کثرت علی الکذابون فما یرد ی الکم عنی فاعرضوہ علی کتاب اللہ فما وافقہ فخذوہ و اعملوا و ما خالفہ فاترکوہ و اضربوہ الجدار و ما بحدیث قانون کلی مقرر گردیدہ ہر حدیثیکہ بشما برسد اورا بکتاب اللہ عارض سازید پس آنچہ مطابق کتاب اللہ باشد اورا عمل کردن واجب است و آنچہ منافی و معارض کتاب اللہ باشد او متروک العمل میباشد و اگر قرآن منافی برہان باشد در آن وقت ہم تطبیق و توفیق قرآن ببرہان لازم و واجب است و اگر تاویل مطابق قرآن امکان نباشد پس تصدیق قرآن و تحویل تاویل آن الی اللہ و الی الراسخین فی العلم من المعصومین واجب است قانون کلی از متکلمین و اصولیین اسلام اینجا نقل میکنیم منہم آنچہ در کتاب نہایۃ المرام و ارشاد الطالبین آیۃ اللہ فی العالمین و در شرح فصول الاصول محقق طوسی شیخنا المقداد فرمودہ اند نیست و اعلم ان الدلیل العقلی و النقلی اذا تعارضا فاما یعمل بہما و ھو جمع بین المتناقضین و لا یعمل بہما و ھو رفع النقیضین او یعمل باحدھما و یطرح الآخر فلا جایز ان یعمل بالنقل و یطرح العقل لاستلزامہ باطراح النقل لان النقل فرع من العقل و لانہ ما لم یثبت صدق المنقول عنہ عقلا لم یکن طریق الی تصدیقہ و حیث قد اطرح اصلہ لزم اطراحہ بطریق اولی فبقی ان یعمل العقلی و یاول النقلی اذا امکن کما ھو رای اکثر المتکلمین او تفویض علمہا الی اللہ تع کما رای اکثر السلف فح یجب تاویل الآیات المتشابہات المذکورۃ فی القرآن علی وجہ لا ینافی الادلۃ العقلیۃ عند الامکان و الا یجب التصدیق بہا بغیر العمل حاصل آنکہ دلیل عقلی و نقلی وقتیکہ باہم متعارض یکدیگر باشند یا ہر دو عمل کردہ شود پس این جمع نقیضین لازم میاید یا ترک عمل ہر دو کردہ میشود این ہم ارتفاع نقیضین ہر دو صورۃ ممتنع انیا عمل بیکی و ترک دیگران کردہ شود این مسلم اما ترک معقول و عمل منقول جایز نیست چہ عمل بنقل و ترک عقل مستلزم طرح نقل است زیرا کہ عقل اصل و نقل فرع اوست پس بترک اصل ترک فرع او لازم میباشد و حجۃ آنکہ تا وقتیکہ ثبوت صدق منقول عقلا حاصل نشود طریقی اصلا بتصدیق نقل نمیباشد و ہر جا کہ طرح و ترک اصل شئی میشود طرح فرع بطریق اولی لازم میباشد پس بنابراین قانون کلی باقی ماند واجب التمسک و التعمیل خاص دلیل عقلی بسبب اصلیۃ او و دلیل نقلی نزد منافات و تعارض او بعقلی واجب التاویل موافق و مطابق مع الامکان میباشد چنانچہ ہمین رای اکثر متکلمین است یا تفویض تاویل علم او بسوی خدا کردہ شود چنانچہ رای اکثر سلف است و در اینوقت تاویل آیات منافیہ مطابق برہان و بدلایل عقلیہ مع الامکان کردہ تا منافات و معارضات از مابین آن ہر دو زایل شود تنبیہ ہرگاہ این قانون کلی مقرر گردید پس جواب اشکال آنکہ برہان و خود قرآن نافی این احادیث میثاق کہ مطابق اصحاب قول اول صحیح و ثابت است پس عمل و اعتقاد ببرہان و بقرآن لازم و واجب و عدم التفات بچنین اخبار احاد بالذات و باخبار میثاق و اخبار طینت لازم است و بفرض تصحیح انہا افادہ ظن میکنند و برہان و قرآن موجب علم الیقین است لہذا عقلا و شرعا اخذ مظنون و ترک معلوم جایز نیست و اخبار میثاق و اخبار طینت متروک غیر معمول تاویل انہا تفویض الی اللہ و الی الراسخین المعصومین و سکوت در چنین مقامات محل نجات میباشد و قول علم الہدی و زمخشری مطابقہ دار و رحمہ اللہ اعلم بمراد کلامہ و تاویل این اخبار اگر میثاقی دیگر غیر این عالم جسمانی در عالم عقلی و مثالی چنانچہ صاحب تفسیر کردہ در آن ترک اخبار بالکلیہ لازم نمیاید ثم اللہ اعلم و در اینجا اجوبہ و اشکالات عدیدہ بودند بطوالت بحث تعطیل انہا کردہ شد بحث ثانی عشر او تقولوا انما اشرک اباؤنا من قبل و کنا ذریۃ من بعدھم این عطف بران تقولوا است و دو توجیہ در این اند احدھما بر قرائۃ غیاب او یقولوا یعنی الذریۃ فی الدنیا للانبیاء او یوم القیمۃ بعد اخذ ھذا المیثاق انما اشرک اباؤنا من قبل و کنا ذریۃ من بعدھم یعنی ذریۃ لاحقین در دنیا بجواب انبیاء و در یوم القیمۃ بجواب سوال ملائکہ بعد اقرار بمیثاق میگویند کہ جز این نیست شرک پدران ما قبل از ما کردہ بودند و ما ذریۃ ایشان بودیم پس شنونا با آباء مشرکین خود کردیم و تقلید و پیروی انہا ما ہم مشرک شدیم ثانیہما بر قرائۃ خطاب و بر قول اکثر او یقولوا و تقولوا یوم القیمۃ انما اشرک اباؤنا من قبل فقفونا علی شرکہم و کفرھم احتجاجا بالتقلید و تعذرا کفرھم الخ یعنی یا میگوئید در قیمۃ کہ پدران ما پیش از ما شرک آوردہ مشرک مردند و ما ہم بر شرک و کفر ایشان پیدا شدیم پس شنونا کردیم لہذا مشرک شدیم و انتقال انہا بطور احتجاج و اعتذار خود و تشریک میباشد و وجہ ثالث بر قول آنکہ غرضہم حملوا علی ان المراد منہ مجرد نصب الدلائل فقالوا معنی الآیۃ انا نصبنا ھذہ الدلائل و اظہرناھا للعقول و اقررناھا لکم علی السنۃ الرسل کراھۃ ان تقولوا او لئلا تقولوا یوم القیمۃ انا کنا عن ھذا غافلین او کراھۃ ان تقولوا انما اشرکنا تقلیدا بآبائنا الاسلاف لان نصب الادلۃ علی التوحید قایم معہم فلا عذر لہم فی الاعراض عنہ و الاقبال علی التقلید و الاقتداء بالآباء فی الشرک یعنی قائلین بقول آخر میگویند کہ مراد ازین آیہ مجرد نصب دلایل و بیان حجج بالسنۃ انبیاء میباشد پس معنی چنین کہ بانصب دلایل و اظہار آن بر وجود و توحید خود برای عقول شما

بیان قانون کلی در تعارض ما بین برہان و قرآن

WWW.MAABLIB.COM

تقریر ادله شما نیز بر السنه انبیا تاکید بآن کردیم تا نگوئید شما بقیمة که ما ازین بیخبر بودیم یا بکراهة بگوئید که ما بتقلید آبا پیشینیان تربیت یافتیم حجة نصب ادله بر توحید
ووجود ونعم بعثت ایشان قایم وثابت بودند با وجود دلائل اعراض از دلیل وعمل بتقلید غیر معقول وعذر غیر مقبول است **بحث ثالث عشر** آیات افتهلکنا
بما فعل المبطلون این متم حکایة مقال کفار اهل میثاق است که آیا پس هلاک میسازی ما را بعذاب نار الیم ابدی بسبب آنچه بعمل آوردند بطالین مبطلین کفار وغیرهم
اسلاف ما این من باب اعذار مشرکین درباره شرک خود بروز قیمة پیش میکنند **و** عالم الغیوب در دنیا قطع اعذار ایشان باخذ میثاق وانزال کتب ونصب براهین و
دلایل بر اثبات توحید وتاکید آن بارسال رسل کرده پس از اتمام حجة عذر اصلاً بکار نمیآید بکمال قال لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل **وقال** فلله الحجة البالغة
چه جای مقال عذر برای انها نگذاشته **صاحب اللباب** وغیره گفتند که باین یاس کلی داد مشرکین را که هیچ عذری از ایشان بروز قیامت ابداً قبول نخواهد
شد چه اتمام حجة بانها قبل بر تکلیف بایمان وتوحید کرده بود **بحث رابع عشر** وکذلک نفصل الایات ولعلهم یرجعون یعنی بطوریکه پیشینیان از آیات و
علامات قاطعه بر وجود وتوحید ذات وصفات **بالتفصیل یعنی** جدا جدا هر یکی را از دلایل وآیات بسابقین متبوعین مشرکین فرستادیم همچنین برلاحقین هر طبقه
خصوصاً باین جمعه اخلاف مشرکین فرستادیم تا اینها هم از تقلید بشرک وکفر توبه نمایند واز ان برگردند بسوی دین حق وصدق **وغرض** در تفصیل دلایل
وتعدید وتکثیر آیات اینست که تدبر وتامل درانها نمایند بندگان من پس رجوع کنند بسوی حق وایمان واعراض نمایند از باطل شرک وکفر ورستگار آیند در
دنیا وآخرة میشوند **سوال** مراد از تفصیل آیات چیست **جواب** مراد از تفصیل تبیین دلایل وحجج جدا جدا بر اثبات حق وبطلان خلاف آن میباشد **شیخنا**
الطبرسی فرموده در تفسیر این معناه انا کما بینا هذه الایات کذلک نفصلها للعباد ونبینها لهم **و** تفصیل الایات تمییزها لیتمکن من الاستدلال
بکل واحدة منها لیرجعوا بالتامل والتعقل فیها من الباطل الی الحق الثابت یعنی بدرستی وتحقیق چنانچه بیان این آیات باینها کردیم همچنین با تفصیل یعنی فصل
فصل جدا جدا بیان میکنیم ما بر بندگان آینده گان **و** تفصیل عبارة آن تمیز آیات است یعنی یکی را از دیگر متباین وجدا بانها مقرر کردیم ونصب نمودیم تا در
هر یکی از آفاقی واز انفسی واشیاء موجوده مخلوقه نظر وفکر وتعقل وتامل کرده حق ثابت از کفر باطل در یابند **و** به تمیز وتدبر بعد آن هر یکی از متمکن ومقتدر بر
استدلال گردید ترک باطل ورجوع الی الحق الصدق الثابت نمایند **سوال** واو در ولعلهم یرجعون چرا آورده در ربطی در معنی ندارد **جواب** نزد جمعی
آن واو زاید است **تنبیه** در آیه دلالة بر چند چیز است **احدها** افعال وعقاید واعمال بندگان مخلوق الهی نیست چه اگر مخلوق الهی بیود هر آئینه اخذ میثاق
از ایشان بود **والبته** ایشان عذر خود بانما اشرک آباؤنا الی قولهم افتهلکنا بما فعل المبطلون اسناد شرک الی آبائهم المبطلین نکرد **وثانیها** تقلید اسلاف آبا
وارباب نیز حرام مطلق در اصول دین قطعاً **و** نیز در فروع آن مطلقاً منهی عنه باطل محض است **ثالثها** تامل وتدبر وتعقل در ادله وآیات وحجج بر هر کسی بجهة
فرض عین است تا بآن از هلاکة عظیمة برآمده بنعمت دائمة قائمة فایز شوند ثم الله اعلم

قوله تعالی

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ۝
وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ
إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ۝ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ۝ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي وَمَنْ يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝ ترجمه این آیات اربع

یعنی ویا محمد صلی الله علیه وآله وسلم بخوان برآنها یعنی بر یهود خبر آنکس که دادیم او را آیات خود را یا علم آیات کتب منزله خود را و اسم او در تفسیرش میآید پس بجهة کفر بیرون آمد
از ان آیات چون بیرون آمدن مار از پوست بالای خود پس به پیوست او را الشیطان و تعاقب و تتبع او کرد ابلیس لعین و بود یا شد او از گمراهان و اغوا کنندگان
واگر میخواستیم ما هر آئینه بر میداشتیم او را بسبب آن آیات صحف یا بکلماتیکه مشتمل بود بر اسم اعظم الله و لکن او بواسطه دنائت همت و خباثت باطن خود میل کرد بسوی زمین
یعنی بحضیض رذالت و پیروی کرد آرزوی خود را پس مثال و صفت در خست و دنائت طبعی او چون صفت و خصلت سگ است بل اخص الاحوال و اسوء الخصال
از و میباشد اگر حمله میکنی بر او و بر ائی او را از بان از وطان خود بیرون میآرد یا اگر بگذاری او را و نرانی باز هم از بان از دهن خود بر میآرد و میآویزد یعنی راندن سگ و نراندن
او یکحال و یکسان است در هر حال خصلت و صفت خود را ترک نمیکند این مثل که گفته شد مثل گروهیست که از روی جحد و استکبار دروغ شمردند علامات و آیات ما را که
قرآنست یعنی این گروه مکذب قرآن مشرکین قریش اند پس بخوان بر ایشان این خبرها و قصه ها را تا شاید ایشان فکر و نظر نمایند و عبرة بگیرند بد مثال است مثال آنکه
تکذیب کردند آیات ما را که قرآن میباشد بعد اقامت حجة بر ایشان و بر نفسهای خود بودند ایشان ستم و تعدی و ظلم میکردند یعنی بودند ایشان ظلم و ستم کنندگان
نفسهای خود را و علی انفسهم مفعول مقدم میباشد بر یظلمون هر کس را که راه می نماید خدای بلطف و کرم خود پس او هدایت یافته است و هر کس را که گمراه میسازد بحکم
عدل خود پس آنگروه گمراهان همان زیان کاران اند در دنیا و عقبی الی الابد **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** خبر و نبا بیک معنی آگاهی اند
امّا فرق آنکه جایز است که اخبار متضمن صدق و کذب میباشد بخلاف نبا چه او کذب آمیز نمیباشد **در مجمع** فرمود و النبأ الخبر عن الامر العظیم **و** منه
اشتقاق النبوة **و** بناه الله جعله نبیّاً یعنی نبا بمعنی خبر از امر عظیم میباشد **و** از همین جا اشتقاق نبوة است و بناه الله یعنی گردانید او را پیغمبر باشد **پس**
لفظ نبی صفت مخصوصه برای شخص مخصوص کامل الذات و الصفات بری از انواع قبایح عقلی و سمعی من البدایة الی النهایة بالسویة میباشد **پس** بکمال
اهلیة و قابلیة جمیع کمالات مستحق حصول غایة درجه رفیعه از عالم امکانیه میگردد **یا** لفظ نبی از مهموز اللام است **یا** از ناقص یائی که بنا بر ان معنی نبی طریق و واضح
موصل غیر الی الله میباشد در ان اهل اشتقاق سه قول دارند **اوّل** مختار اکثر از نباء بالهمزه بمعنی خبر است **پس** بنا بر این نبی مبنار و مخبر من الله الی الخلق
میباشد **و نزد جمعی** ماخوذ از نبوة بتقدیم نون و بضم بمعنی رفعة و علو مرتبه است **و** بنا بر ان معنی نبی ارفع المراتب عند الله از کل معاصرین بحصول درجه
نبوة می باشد خواه مبلغ الی غیره باشد خواه نباشد **و نزد بعضی** که ناقص یائی است **پس** بنا بر ان نبی طریق واضح در بین خلق و خالق و موصل
ایشان الی الله بان راه میباشد **در کلیات** گفته و الحق انه مهموز اللام من النباء و هو خبر ذو فایدة عظیمة یحصل علم **او** غلبة ظن **و** حقه ان
یتعری عن الکذب و القبح **راغب اصفهانی** گفته و لا یقال للخبر فی الاصل نبأ حتی یتضمن هذه الاشیاء الثلثة **و اشعری** گفته الانبیاء هم
النفوس الکاملة التامة بجمیع الوجوه ذو برکة تسری فی ابدانهم و قویهم فیحصل لها ضرب من البقاء فلا یتحلل صورة ابدانهم و ان فارقهم ارواحهم
بل یبقی الی زمان انتشاء النشاءة الاخرویة یعنی انبیا نفوس کامله تامه بالذات بجمیع وجوه صاحبان یمن و برکة مسریه در ابدان و قوای ایشان میباشند **پس**
بسبب آن حاصل میشود مر ایشان را نوعی از بقا متحلل و تحلیل نمیشود صورة ظاهره ابدان ایشان هر چند ارواح از ابدان مفارقة بنمایند تا ناشی و قایم شدن عالم و
زمان آخرت **ثم قال** و کرامة النبوة **امّا** تفضل من الله تعالی علی من یشاء و کل البشر فی ذلک للقابلیة فی الاصالة سواء **و امّا** افاضة حق علی المستعد بن
لها بالمواظبة علی الطاعة و التحلی بالاخلاص **و** الفرق بینهم بالتفضیل و البعثة بالشریعة غیر منهی عنه و انما الفرق بالتصدیق **سوال**
اهلیة و قابلیة نبوة و خلافت الهیة **آیا** هر بشر از مرد و زن بالذات دارد **یا** بعض معهود دون الکل **جواب** در اینهم دو قول اند **اوّلها** منصب نبوة و خلافة
الهیة عهدی معهودی اله برای مخصوص خواص الکمل عبیدتم میباشد **و** مصرح آیه انی جاعل فی الارض خلیفة **و** انی جاعلک للناس اماماً **و** آیه ان الله
اصطفی آدم و نوحاً و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین **پس** غیر صفی قابل اصطفاء للنبوة و الخلافة هر کس نمیباشد **ثانیهما** غیر ضعیف است **امّا**
اناثکه در نبوة انها از مردان خلاف در انها است چنانچه **در کلیات** تصریح آنها کرده **امّا از رجال** پس مختلف فیه بیست آدم زیاده اند کما قال و اختلف
فی نبوتهم نیف و عشرون لقمان **و** ذو القرنین **و** الخضر **و** ذو الکفل **و** سام **و** طالوت **و** عزیر **و** تبع **و** کالب **و** خالد بن سنان **و** حنظلة بن صفوان **و**
الاسباط و هم احد عشر **امّا در نبوة زنان** نیز دو قول اند **نووی در شرح مسلم** گفته مشهور عدم نبوة زنان و قایلش و احد مجهول غیر ثابت است
و در کلیات گفته قایلش ابو الحسن اشعری است قول واحد بنبوة خرق اجماع است نیکند **کما قال** و اما حواء **و** مریم **و** ام موسی **و** ساره **و** هاجر
و آسیه **و** لم یشتهر عن مجتهد ذلک القول یعنی بنوة النسوان غیر ابی الحسن الاشعری فانه جوز و قال بنبوة اربع **و** الواحد لا یخرق الاجماع علی انه

لایستبعی امر تدبدلیل قوله تع وما ارسلنا من قبلك الا رجالاً فجعل هذه الآیة مستند المنا الاجماع فیما هو المجمع علیه **بحث ثانی** تلی یتلو تلوا فهو تال پی پیم
خواندن و در پی کسی رفتن **و** از اینجاست والشمس وضحیها والقمر اذا تلیها چه در پی او دنبال همراه میرود و تلاوة و قرائة هردو بیک معنی اند کما قال فی المصباح **بحث**
ثالث واتل علیهم نبأ الذی اتیناه آیاتنا **و** خطاب اتل بخاتم الانبیاء است که و بخوان تو یا محمد قصه اخری بر آنها یعنی بر یهود **یا** بر قریش **یا** بهر دو خبر آنکس که
دادیم ما او را علامات و نشانهای ربوبیت و الهیت خود را **و** در منزول فیه و متلو علیه چند قول اند **قول اول** منزول و متلو علیه یهوداند **و** در اسم او عینا باختلاف
اخبار نیز اقوال مختلف اند **نزد اکثر** مفسرین **و** اهل سیر **و** اهل حدیث هو بلعام **بن** باعوراء **بن** باعر **بن** ابد **بن** ماث **بن** لوط **و** کان من الکنعانیین
من مدینة **بلقاء** و سمیت بها بلقاء لان ملکها رجل یقال له بالق بن صافوراء **واما قصه بلعام** علی ذکره ابن عباس **و** ابن اسحاق **و** السدی
و الکلبی **و** جماعة من المفسرین حاصله ان موسی لما قصد حرب الجبارین و نزل ارض بنی کنعان من ارض الشام اتی قوم بلعام الی بلعام و کان عنده اسم الله
الاعظم فقالوا له ان موسی رجل حدید و معه جنود کثیرة و انه قد جاء لیخرجنا من بلادنا و یقتلنا و یحلها بنی اسرائیل و انا قومك و بنو عمك و جیرانك
ولیس لنا منزل و انت رجل مجاب الدعوة فادع الله علی موسی و قومه لیردهم عنا فلم یجبهم بلعام فلما اصروه مرات و کرات اجیب دعائه فوقع موسی
بدعاء مع قومه فی وادی التیه فقال موسی یا رب بای وقعت فی التیه قال بدعاء بلعام فقال کما سمعت دعائه علی فاسمع دعائی علیه فدعی موسی علیه
فنزع الله عنه الاسم والایمان فانسلخ منها خلاصه آنکه این آیه نازل در بلعام بن باعورا از قوم کنعانیان است باشنده شهر **بلقاء** بود **و وجه تسمیه**
بلد ببلقا برای آن بود که بانی آن و مالك و سلطان آن ملك شخصی نامش **بالق** بن صافورا بود **و اما قصه بلعام** بنابر تحریر جماعتی چون امام السیر
محمد بن اسحاق **و** سدی **و** کلبی **و** غیرهم نیز از ابن عباس نقل کردند حاصلش آنکه هرگاه کلیم الله با قوم کل بنی اسرائیل و لشکر کثیر باراده جنگ جبارین کنعانیین
بارض کنعان رسید **و** قوم **بلعام** نزد بلعام بالحاح اعم و اصرار اتم کردند که تو از بنی عم ما مجاب الدعوتی موسی اراده قتل عام و اخراج ما از این ارض و اسکان او خال
قوم خود در این بلد و ملك وارد تو بر دفع او و قوم او از این ملك بکن **و** بلعام در اوایل انکار کرد **و** آخر باصرار و کرات الحاح انها دعا بر موسی و قومش کرد تا موسی بدعار
بلعام در وادی **التیه** حیران تا چهل سال افتاد و موسی هم در همان وادی و در آن وادی تیه دفن کردید **پس** موسی عرض کرد خدایا بچه گناه و سبب مرا در وادی
تیه حیران کردانیدی **خالق** فرمود بدعاء بلعام **و موسی** عرض کرد که دعاء ما هم برا و قبول کرد آن از بلعام دین و ایمان و اسم اعظم خودت برآر خالق اسم و ایمان
از بلعام برآورده مرتد مرد انتهی اجمالا **در مجمع** از ابن عباس **و** ابن مسعود نقل کرده و کان رجلا علی دین موسی و کان فی المدینة التی قصدها و کانوا کفارا و
کان عنده اسم الله الاعظم اذا دعی الله تع اجابه در این خبر آن رجل مجهول الاسم نقل شده **و بقول دیگر** نقل فرموده هو بلعم بن باعوراء من بنی هاب
بن لوط **و** همین منقول از ابو حمزه ثمالی است **در در منثور** از مالك بن دینار نقل کرده انه قال هو بلعام بن باعوراء بعثه کلیم الله الی ملك مدین یدعوهم
الی الله و کان مجاب الدعوة و کان من علماء بنی اسرائیل فکان موسی یقدمه فی الشدائد فاقطعه وارضاه فترك دین موسی و تبع دینه فانزل الله هذه
الایة فی احواله **و** همین ابو منذر **و** ابو حاتم از او نیز نقل کرده انه ان منسلخ الایمان بلعم بن باعوراء است که او را موسی کلیم الله بسوی اهل ملك **مدین** برای
دعوة الی الله فرستاده بود و او مجاب الدعوة هم از اعلام علماء بنی اسرائیل بود **و** او را موسی همیشه تقدیم و ارسال بشدائد و صعوبات میکرد و همه آنرا قطع میکرد و
موسی را راضی میساخت پس آخر ترك دین و کتاب موسی کرده متابعة بدین مخترع خود رفتار کرد یعنی مبدع و مخترع کرد دین باطل را بر همان آن مرتد مرد پس این آیه
واتل علیهم در احوال وی و کفریة او نازل شد **در در منثور** از ابن جریر **و** ابن ابی حاتم از ابن عباس نیز نقل کردند قال هو رجل یدعی بلعم من اهل الیمن
آتاه الله آیاته فترکها یعنی آن بلعم از مردم **یمن** بود و آیاتیکه خدا باو عطا کرده بود آنها ترك کرده **و بقول** هو رجل من بنی اسرائیل یقال بلعم بن ب حاصل آن مرد
بلعم پسر ابر بود **رواه** جماعتی الله منهم الفریابی **و** ابن مردویه **و** عبد الرزاق **و** عبد بن حمید **و** النسائی **و** ابن جریر **و** ابن المنذر **و** ابن ابی حاتم **و** ابو الشیخ
و الطبرانی عن عبد الله مسعود **در لباب التنزیل** گفته اختلفوا فیه **فقال** ابن عباس هو بلعم بن باعوراء **و قال** ابن مسعود هو بلعم بن ابر **و قال**
عطیة العوفی انه کان من بنی اسرائیل **و** قیل هو من الکنعانیین من بلدة الجبارین **و قال** مقاتل هو من مدینة البلقاء **و قیل** من اهل الیمن **و قیل**
من اهل مدین **اقول** مع هذا الاختلاف از اخلاف یهود نزد اکثر اینها در عصر موسی **و** بقول بعضی بعد عصر موسی **قول ثانی** از جمعی خاصه و عامه منهم سیوطی در
در منثور و خازن در لباب و **در مجمع** فرموده اند قال مجاهد هو نبی فی بنی اسرائیل یعنی بلعم او تی له النبوة فرشاه قومه علی ان یدعو علیهم یعنی علی
موسی ففعل و وقعوا بسبب دعائه فی التیه یعنی منقول از مجاهد که آن شخص منسلخ الایمان والنبوة پیغمبری از انبیاء بنی اسرائیل نامش بلعم بود و بجهة اخذ رشوة از قوم خود

قصه عجیب بلعام باعورا

WWW.MAABLIB.COM

نفرین بر کلیم موسی مع القوم در وادی افتادند و خدا بجهة نفرین موسے بر بلعم ایمان و نبوة از بلعم برآورده و کافر مطلق گردانید و را **اشکال** از دو قول اول **و** ثانی ثابت شد
که آن بلعم یا ولی از اولیاء الله یا نبی از انبیاء الله یا پیغمبرانید و حالة بوده **پس** چگونه نعم **اولا** اجابت نفرین او بر نبی کلیم الله گردتا او را خدا از اعظم جهاد کفار فی سبیل الله
برگردانیده در وادی تیه او را حیران ساخته **پس ثانیا** بنفرین موسے از این بلعم ولایة و نبوة و ایمان ربوده کافر کرداند **و** حصول ولایة و نبوة مشروط بکمال علم و معارف
و عصمة بالاتفاق میباشد چگونه جایز باشد که ولی صفی **و** نبی معصوم علیمی کار جاهل التماس کند که بر انبیاء و اولوالعزم نفرین نماید **ثالثا** انکه خواه ولی **و** نبی بوده
یا وصی و ولی **و** نبی بوده چگونه عقل عاقلی تجویز نماید که عالم الغیوب و القلوب نعم بر سفیر کبیر خود مع لکهای مومنین بنی اسرائیل اجابة نفرین او بلا حق نماید **و**
اراده نفرین **و** بعد آن دعاء نفرین او بر انبیاء و رسل نبی الواقع کفر باشد **چه** بمحض اراده آن او مرتد کافر میگردد چگونه خالق علیم حکیم دعاء نفرین آن کافر
قبول بر نبی اولوالعزم کند **جواب** فی الواقع این هر دو مقال خلاف قانون اسلام منافی برهان معارض قرآن اند **لهذا** فحول محققین **و** جمهور متکلمین از صحة
این هر دو مقال منکر اند چنانچه در **مجمع البیان** فرمودند **و** هذا لا یجوز لان الانبیاء منزهون عن ذلک فانهم حجج الله علی خلقه و اصفیائه عن
تستمته یعنی تجویز نبی بودن این منسلخ النبوة غیر جایز و محال است زیرا که انبیاء معصوم و مبرا و منزه از چنین احوال و افعال از بدایة الی نهایة اعمار هم در هر حال میباشند
چه ایشان حججهای اله بر خلق و صفیاء برگزیده اهل رضین اجمعین اند و صدور چنین امور مقالات از انبیاء معصومین و خلفاء مطهرین ممتنع و محال میباشد **و** همین
مذکوره مقال شرف السیادة علم الهدی است **و امام فخر الدین رازی** و تبعه او اشاعره سنیان نیز همین است **فان قال قایل** فهل یصح ان یقال
ان المذکور فی هذه الایة کان نبیا ثم صار کافرا **قلنا** هذا بعید لانه تعالی قال الله اعلم حیث یجعل رسالته **و** ذلک یدل علی انه لا یشرف عبدا من
عبیده بالرسالة الا اذا علم حاله فکیف یلیق به الکفر و سلب النبوة حاصل آنکه اگر قایلے بگوید که آیا اینحالة مذکوره در ذیل این آیه صحیح است که او با این احوال
بعد حصول نبوة در او کافر و مسلوب النبوة گردیده **جوابش** میگوئیم این بعید و ممتنع است زیرا که او تعم فرمود که خدا دانا تر است بجائیکه رسالة خود را بگذارد و
بسپارد **پس** این دلالة دارد که احدی از بندگان شرف یاب برسالة و خلافة الهی نمیشود مگر آنکه اهلیة و قابلیة محل رسالة و خلافة قبل از اعطاء رسالة از بدایة
الی النهایة عالم الغیوب و القلوب تعم اعلم باو میباشد پس چگونه ممکن باشد صدور کفر و ردة از پیغمبر معصوم و از وصی مطهر پیغمبر **و** سلب نبوة و خلافة او بسبب وقوع
کفر از و شود **اما جواب** اجابة نفرین غیر نبی بلعام نام بر موسی کلیم **و نفرین** کلیم الله بر بلعام در طلب کفر و سلب ایمان او بر خدا و موسے غیر معقول و لا
صحیح منقول لا یجوز مصطفا است **و صاحب اللباب** آنچه جواب این سوال در اینجا گفته او معقول و مقبول بحسب قواعد اسلام است **فانقلت**
هذه القصة ذکرها جماعة من المفسرین و المحدثین **و** فیها ان موسی دعی علی بلعام بان ینزع عنه الاسم الاعظم **و** الایمان فکیف یجوز لکلیم الله
مع علو منصبه فی النبوة علی ان یدعو علی انسان بالکفر بعد الایمان و رضی له بذلک و کیف یجیب الله دعائهما علی صاحبه یعنی حاصل آنکه اگر تو گوئی
که جماعتے از مفسرین و محدثین قصة نفرین بلعام و موسی بر یکدیگر نقل کرده اند **و** خدا چگونه اجابت نفرین هر دو بر یکدیگر انها کرده خصوصا از موسی چگونه جایز
باشد طلب نزع اسم اعظم و ایمان از بلعام مع علو منصب نبوة موسی و بکفر او راضی شد **جواب** خازن بغدادی اینست **قلت و الجواب** عنه من
وجوه **احدها** منع صحة هذه القصة لانها من الاسرائیلیات فلا یلتفت الی ما یسطره اهل الاخبار اذا خالف الاصول **جواب اول** این
قصه ممنوع الصحة و الاعتقاد بان میباشد و از قصص اسرائیلیان است پس التفات بسوی مسطور منقول اهل سیر و تواریخ اهل کتابین **و** بسوی ضعاف
اخبار اخباریان صلا کرده نشود و قبیکه منقول مخالف قواعد اصول اسلام باشد و ایجاد در مثال اینها چه اخبار نیز آنچه بحسب اسناد مسلسل از رطب و یابس
میباشد وظیفه اینها ضبط و نشت مسموع است خواه الفاظ آن مطابق بقواعد متقنة مقرره اسلام باشد خواه نباشد چه اکثر مردم رواة از یهودیة و نصرانیت
اسلام آورده نقل هم از همان کتب سلف میکنند **الوجه الثانی** ان سبب وقوع بنی اسرائیل فی التیه هو عبادتهم العجل **و** قولهم لموسی اجعل
لنا الها فکان ذلک هو سبب وقوعهم فی التیه لا دعاء بلعام علیهم یعنی وجه ثانی وقوع بنی اسرائیل در وادی تیه بسبب گوساله پرستی بنی
اسرائیل شد یا بقول اینها بموسے که برای ما الهی مقرر کردان چنانچه با این اهل اصنام اصنام عدیده معبود میباشند در تیه افتادند **الوجه الثالث**
علی تقدیر صحة هذه القصة و ان موسی ع ما دعی علی بلعام الا بعد ان ثبت عنده ان بلعام کفر و ارتد عن الایمان بد عائه علی موسی و ایثاره
الحیوة الدنیا فدعی علیه مقابلة لذلک عائد علیه و الله سبحانه اعلم بحقیقة ذلک کله **و** المقصود من ذلک تنزیه منصب النبوة عما ینقله
اصحاب الاخبار فی کتبهم من غیر نظر فیه و لا بحث عن معناه انتهی کلامه یعنی وجه ثالث جواب بر تقدیر تسلیم صحة این قصه آنکه موسی نفرین

بر بلعام نکرده گ.

جواب اشکال مسئله بلعام که چگونه نبی معصوم از این سبب از نبوة و ایمان ... گردیده ۱۲ اجوبه صاحب لباب التنزیل در قصه نفرین بلعم و موسی بر یکدیگر ۱۲ منه

WWW.MAABLIB.COM

گر بعد از نفرین او بر موسی و بسبب آن نفرین بلعام کافر و مرتد از اسلام شده بود و بسبب ایثار او حطام دنیا را پس موسی بمقابل نفرین او بجالة کفر او نفرین
بر او کرد و او تحقیقة حال او اعلم بود و مقصود ازین تنزیه و تعلیه منصب نبوة است از آنچه اصحاب اخبار در مسانید خود بغیر نظر و تامل و بلا تجسس و تفحص جمع
و ثبت و ضبط و نقل کرده اند و عمل بر هر خبر انها کرده نمیشود هر چند صحیح الاسناد باشد و خبر که صحیح الاسناد مطعون و مقدوح الالفاظ و المتن و منافی برهان
معارض قرآن مخالف قواعد اسلام باشد جایز التمسک العمل نیست بل واجب الترک است پس اشکال علی کل حال عاید نمیشود ثم الله اعلم **قول ثانی**
قد نزلت هذه الایة فی امیة بن ابی الصلت الثقفی و کان قد قرء الکتب و علم ان الله مرسل رسولا فی ذلک الوقت و رجا ان یکون هو ذلک الرسول
فلما ارسل الله محمدا صلعم حسده ثم مات کافرا و لم یومن بالنبی و هو الذی قال النبی انه امن شعره و کفر قلبه یعنی ان شعره کشعر المومنین و ذلک
انه یوحد الله فی شعره و یذکر فیه دلایل توحیده من خلق السموت و الارض و احوال الاخرة و الجنة حاصل آنکه این آیه در امیه بن ابی صلت
ثقفی نازل شده چه او علم کتب سلف داشت دانسته بود که در این عصر او تعالی رسولی خواهد فرستاد و امید و گمان داشت که من آن رسول خواهم بود پس
وقتیکه خالق محمد را برسالة مبعوث گردانید بحسد کافر مرد و ایمان بآنحضرت نیاورد و او آن کسی است که پیغمبر صلعم او را بغاسق نامیده و درباره او فرموده که شعر
شعر ایمان و قلبش کفر و انکار کرده یعنی شعرش متضمن توحید و خلق سماوات و ارض و احوال آخرة از جنت و نار میباشد **در معالم و لباب**
و **در منثور** زیاد کرده که امیه صاحب علم سلف و صاحب حکمة و موعظه حسنه بوده و وقت مراجعت از نزد بعض ملوک بر علی قتل بدر فسئل عمن قتلهم
فقیل له قتلهم فقال لو کان محمد رسولا ما قتل اقربائه فمات امیة کافرا یعنی بر مقتولان بدر گذشت و از مردم پرسید قتل اینها کدام کس کرده در جوابش گفتند که
اگر محمد رسول بحق میبود البته اقربا و قوم خود را قتل نمیکرد پس امیه کافر از اسلام شده مرد **رواه** الخاصة منهم ابو حمزة الثمالی و صاحب المجمع و صاحب
روض الجنان عن عبد الله ابن عمر و عمرو بن العاص و سعید ابن المسیب و لیث بن سعد و زید بن اسلم و ابو روق و نقله الرازی و النیشابوری
و صاحب المدارک و المعالم و الثعلبی و السیوطی و الخطیب و غیرهم من مفسری العامة عنهم **قول ثالث** در وجه نزول این آیه انها نزلت فی ابی
عامر بن النعمان بن صیفی الراهب المدنی الذی سماه النبی الفاسق و هو بانی مسجد الشقاق و الضرار فی المدینة لقطع طریق ضعفاء المومنین عن
الذهاب للصلوة فی مسجد القبا مع النبی و کان قد ترهب فی الجاهلیة و لبس المسوح فقدم المدینة فقال للنبی ما هذا الذی جئت به قال جئت بالحنیفة
دین ابراهیم قال العامر فانا علیها فقال لست علیها و لکنک ادخلت فیها ما لیس منها فقال ابو عامر امات الله الکاذب منا طریدا وحیدا فخرج الی الشام و ارسل
الی المنافقین ان استعدوا القوة و السلاح ثم اتی الی قیصر و جاء بجند منه لیخرج النبی من المدینة فمات بالشام طریدا وحیدا و هذا قول سعید
بن المسیب ایضا یعنی نزد طایفه از قدما مفسرین منهم سعید بن المسیب این آیه نازل در ابو عامر بن نعمان صیفی راهب مدنی که او را پیغمبر صلعم فاسق نام نهاده و
فرموده و همان بانی مسجد **ضرار** و شقاق در مدینه برای صد راه روندگان ضعفا مومنین بسوی مسجد قبا برای ادا نماز مع النبی بود و او در جاهلیة
رهبانیة اختیار کرده و لباس رهبانی را پوشیده وارد مدینه شد پس بنبی گفت انچه چیز آوردی و پیغمبر گفت دین استوار ابراهیم خلیل آوردم و ابو عامر
گفت و من بران هستم پیغمبر بروش فرمود که تو بر ملت خالص ابراهیم نیستی و تو ایزاد و داخل در ان کردی آنچه ازان نبود و **ابو عامر** گفت هر دو دروغگو را از
ما خدای بمیراند وحید و طرید پس ابو عامر باراده سفر شام از خانه بر آمده منافقین را امر باستعداد قوة و آمادگی اسلحه برای جنگ با محمد کرد پس ابو عامر بسوی
سلطان روم قیصر نام رفت تا فوجی و لشکری از او گرفته بمدینه بیاید و پیغمبر صلعم را از مدینه اخراج سازد و در همین سفر براه شام طرید و وحید بدرک اسفل نار
رسید **در در منثور** از جمعی نقل کرده که نزد ابن عمر کسی این آیه را خواند فقال ابن تدرون من هو فقال الراوی قال بعضهم هو صیفی بن الراهب
و قال بعضهم هو بلعم رجل من بنی اسرائیل فقال ابن عمر لا فقالوا من هو قال هو امیة ابن ابی الصلت یعنی ابن عمر گفت که آیا میدانید این کیست
راوی نافع بن عاصم گفت که بعض مفسرین صحابه میگویند که او صیفی بن راهب است و بعضی میگویند که او بلعم مردی از بنی اسرائیل بود و **عبد الله**
عمر گفت هیچ یکی از ینها نیست و مردم گفتند پس او کیست ابن عمر گفت که او امیة بن ابی الصلت است **ایضا** از شعبی در بیان آورده قال قال
ابن عباس هو رجل من بنی اسرائیل یقال له بلعم بن باعورا و کانت تقول الانصار هو ابن الراهب بنی له مسجد الشقاق و کانت الثقیف تقول
هو امیة ابن ابی الصلت **قول** از نقل این دو عبد الله صحابی نیز خلاف ثابت شد که این منسلخ نزد بعضی صحابه بلعم **نزد** بعضی صیفی راهب **نزد**
بعضی امیة ابن الصلت است **اشکال** هرگاه در خود صحابه خلاف در بر سه قول سه شخص باشد ترجیح احد الاقوال ترجیح بلا مرجح لازم میاید و آن باطل است

واتل علیهم نبأ الذی آتیناه آیاتنا فانسلخ منها ۱۷۶
افتوی علیه در سبب نزول آیه بروایات علیهم نبأ الذی الخ

WWW.MAABLIB.COM

جواب اگر ہر سہ قول صحیح شوند پس جمع این ممکن ہست کہ این آیہ در حال ہر سہ شخص نازل شد چہ این ہر سہ متحد الحال و متحد المال گردیدند **ایراد** و قتی صحیح می شد کہ لفظ الذین می بود و حال آنکہ در واتل علیہم نبأ الذی آتیناہ لفظ الذی و ضمیر آتیناہ مفرد است **جواب** جائز است کہ از الذی آتیناہ بالا فراد ہر یکی از ثلثہ یکی بعد دیگر مراد باشد اشکال عاید نمیشود **قول رابع** ثعلبی **و** بغوی نیز از ابن عباس نقل کردند کہ این آیہ در مردی از بنی اسرائیل ساکن بلدہ بسوس بودہ نازل شدہ قال او فی روایتہ عن ابن عباس انہا نزلت فی البسوس رجل من بنی اسرائیل و کان قد اعطی لہ ثلث دعوات مستجابات و کانت لہ امرئۃ منہا ولد فقالت اجعل لی منہا دعوۃ فقال لک منہا واحدۃ فما ترید قالت ادع اللہ ان یجعلنی اجمل امرئۃ فی بنی اسرائیل فدعی لہا فجعلت اجمل النساء فی بنی اسرائیل فلما علمت انہ لیس فیہم مثلہا رغبت عنہ فغضب الزوج و دعی علیہا فصارت کلبۃ نباحۃ فذہبا دعوتان فجاء بنوہا و قالوا لیس لنا علی ہذا قرار قد صارت امنا کلبۃ نباحۃ و الناس یعیروننا بہا فادع اللہ ان یردہا الی الحال التی کانت علیہا فدعی اللہ فعادت کما کانت فذہبت فیہا الدعوات کلہا انتہی یعنی ابن عباس گفت کہ این آیہ در بسوس مردی اسرائیلی نازل شدہ **و** او را سہ دعوۃ مجاب دادہ شدہ بود **و** مرا و را زوجہ او گفت کہ برای من دعا بکن کہ من اجمل زنان بنی اسرائیل گردم **پس** بہ دعا او و قتیکہ حسین و جمیل گردید از شوہر خود بسوی مردم دیگر رغبت کرد **پس** بدفعۃ ثانیہ بہ دعا او آن زنکہ مادہ سگ گردید **و** التماس اولاد او **پس** بدعا دفعۃ ثالثہ آن زن کہ مادہ سگ گردیدہ بود باز عود بصورۃ ادمیہ کرد بہ ہر سہ دعوۃ او از آن مرد برآمدند **و** بغوی نیز گفت و القولان الاولان اظہر یعنی دو قول اول یعنی بلعم **و** امیہ بن ابی الصلت اظہر است **قول خامس** در وجہ نزول این آیہ انہا نزلت فی منافقی اہل الکتاب یعرفون کما یعرفون ابناءہم **و** ہذا ہو قول الحسن ابن کیسان یعنی این آیہ در منافقین اہل کتاب نازل شدہ کہ انہا می شناختند آنحضرت را چنانکہ اولاد را خود می شناختند **و** ہمین قول حسن بصری **و** ابن کیسان است **قول سادس** ان ہذا مثل ضربہ اللہ تعالی لمن عرض علیہ الہدی فابی ان یقبلہ فنزلت ہذہ الآیۃ تمثیلا فی ذلک عموما من السلف و الخلف **و** ہذا ہو قول قتادہ نقلہ البغوی **و** الخازن **و** غیرہما یعنی او تعالی این آیہ را عام بطور ضرب المثل در اشخاص سلف و خلف نازل ساختہ برائی کسیکہ بر او ہدایت و ایمان عرض کردہ شد **و** او انکار و اعراض از ان کردہ و قبول نمودہ پس این تمثیلا در اینہا بطور عموم نازل شدہ **و** ہمین عمومیت عنہ صحیح از حضرت ابو جعفر الباقر مروی ہست کہ آنحضرت فرمود کہ اصل تمثیل این در بلعم لغۃ ضرب اللہ بہ مثلا لکل موثر ہو ہم علی ہدی اللہ من اہل القبلۃ یعنی پس از بلعم تمثیل این ضرب نمود ہر موثر زیرا کہ ہوی و خواہش نفسانی بر ہدایت اختیار کند از اہل این قبلہ **قول سابع** بغوی نقل کردہ در روایۃ دیگری از ابن عباس انہا نزلت فی رجل اوتی لہ کتابا فانسلخ ای خرج منہا کما تنسلخ الحیۃ من جلدہا یعنی این آیہ در مردی خاص نازل شدہ کہ با و علم کتابی الہی دادہ شدہ پس بخلاف رفتار او از علم آن کتاب برآمد و خارج شد از عمل و حکم آن کتاب چون برآمدن مار از پوست خود و ترک کرد آن کتاب را چون ترک و القاء مار پوست ظاہری خود را **و** ہمین قول صاحب **کشاف** و تبعہ او ہست ہو عالم من علماء بنی اسرائیل او تی لہ علم بعض کتب اللہ فانسلخ منہا من الآیات بان کفر بہا و نبذہا وراء ظہورہا یعنی این آیہ در عالمی از علماء بنی اسرائیل وارد شدہ کہ با و علم بعض کتب الہ دادہ شدہ بود **و** آیات آن از و برآمد باین معنی کہ کفر بآن کرد و آیات آن کتاب را پس پشت خود انداخت **تذکرہ** اضطراب ابن عباس در تعیین شخص منزول ہو علی حسب ما نقلہ المفسرون و المحدثون منہ در علم تفسیر در ہیچ اینی و دیدہ نشدہ **قول ثامن** نزد ابو مسلم مراد از ین و اتل علیہم نبأ الذی آتیناہ آیاتنا ہو فرعون اذا آتیناہ الحجج اللہ تعالی علی صدق موسی فلم یقبلہا یعنی مراد از ین فرعون لعین ہست کہ او را آیات دالہ و حجج قاہرہ بر صدق و حقیت موسی دادہ شدہ و آن لعین دیدہ و دانستہ ترک آن کردہ میباشد **اقول** قول بعمومیت این آیہ در جمیع انانکہ از اسلاف و اخلاف بخلاف آیات و احکام کتب اللہ الی القیمۃ گفتار و رفتار کنند شامل باشد ہر چند واحدی سبب نزول آن در ابتداء باشد چہ خصوصیت سبب مانع از عمومیت شمول مع ثبوت مماثلۃ وصفی نے باشد ثم اللہ اعلم **بحث رابع** در تعیین آیات از خلاف کردہ اند **نزد مجاہد** مراد از آیات نبوۃ است این را جمہور مفسرین **و** محققین و متکلمین ممتنع دانستند و الان بیان شد **نزد ابو مسلم** اصفہانی مراد خاص معاجز موسی بنی اند کہ بفرعون آمدہ و منزو **و** او دیدہ و دانستہ کہ این آیات خارق العادت معاجز رب موسی اند و لکن از انہا بطمع ملک و بخوف زوال آن انکار و ترک اجابۃ انہا کردہ **نزد بعضی** مراد عموم معجزات انبیاء اند کہ بر ثبوت صدق انہا بعض بعض امم انہا تصدیق انہا نکردند **نزد حسن** مراد از ین آیات ایمان و ہدایۃ و دین حق است از ان مردم بعد تصدیق آن مرتد بانکار انہا شدند **و** بقول جمعی مراد از آیات اسم اعظم الہی بلعم بن باعور ہست کہ دعوات او ہر وقت ببرکۃ آن مجاب الدعوۃ او **و** آخر بردۃ او آن اسم اعظم و اجابت دعوات از و منسلخ گردید **نزد جمعی** مراد آیات کتاب اللہ در سلف آیات تورات در آخر آیات قرآن میباشد پس بنفاق اصلی نزد اظہار ردۃ و کفر ترک آیات کتاب اللہ کردند و از دین حق بسوی کفر و شرک بر آمدند **اقول** این قول اقوی و انسب

اقوال مختلفہ در شان نزول آیہ و اتل علیہم نبأ الذی ۱۲

لا اشکال عایدہ نمیشود

WWW.MAABLIB.COM

بلا اشکال بباشد **سوال** اسم اعظم که مشهور در خواص و عوام است او کدام اسم و چرا او مخفی مبهم است **جواب** بدانکه نزد جمهور محققین و اساطین متکلمین خاصه و عامه است آن اسمی بباشد که دلالت خاص بر عین مسمی بلا اعتبارات و اوصاف کند **و** آن اسم از دو نوع اسماء الهی خاص یک اسم مظهر **و** دیگر اسم مضمر بباشد لاغیرهما **اما** اسم مظهر که دال بر عین ذات تع میکند آن اسم جلاله تع خاص یک کلمه **الله** است چه این اسم بغیر اعتبارات دلالة مخاص بر ذات واجبه قائمة بذاتها بلا علة ولا سبب و لا اعتماد بغیرها مجرد و منزه از الواث قبایح جامعه جمیع صفات کمالیه جمالیه جلالیه مستحق الهیت بباشد نه غیر این **اما** اسم مضمر پس و خاص لفظ **هو** است چه اینهم بغیر اعتبارات خارجه مشیر بسوی عین ذات واجبه مجرده تع میباشد **و** دیگر جمیع اسماء اله اسماء حسنی تع بالاتفاق اوصافی اند ثم الله اعلم **اما جواب** در خفاء و ابهام اسم اله الاعظم یحیی به الاموات چون خفاء لیلة القدر میباشد **تا** اطلاع و علم بان فساد در خلق عالم و آدم ناشی نشود **لهذا** بغیر معصومین انبیاء و خلفاء الله علم و تعلیم اسم اعظم عینا جایز نیست **بحث خامس** انسلاخ باب انفعال بمعنی برآمدن شئ از چیزی ماخوذ از سلخ یسلخ سلخا بمعنی پوست باز کردن و بدن از جامه یا جامه لباس از بدن برآوردن **و** مسلوخ گوسفند پوست برکنده شده **و** سلخ برآمدن ایام از شهر و ماه **و** مسلخ مکان و مقام پوست برآوردن حیوان است **در مصباح** گفته سلخت الشاة سلخا **و** لا یقال للبعیر سلخت جلده **و** یقال له کشطت جلده **و** سلخت الشهر سلخا و سلوخا صرت فی اخره فانسلخ ای مضی **و** سلخ الشهر اخره **بحث سادس** غاوین صیغه جمع غاو اسم فاعل از غوی یغوی غیا بمعنی ضلالة و گمراهی و از حق بعید بل در باطل و نا امید است **در مصباح** گفته غوی یغوی غیا انهمک فی الجهل و هو خلاف الرشد **و** الاسم الغوایة بالفتح **و** الجمع الغواة مثل قاض و قضاة یعنی غی انهماک و غرق در جهالة خلاف رشد بباشد و بمعنی خاب و ضل است **بحث سابع** فانسلخ منها فاتبعه الشیطان فکان من الغاوین یعنی پس انسلخ کرد او آیات الهی سپیده بود ندید بیرون برآمد و خارج شد از آیات و نشانهای اله و علم آن آیات از و نزع شد پس لاحق و دنبال او شد شیطان تا که تابع سیر خود کرد میاند او را **و** فکان بود و جه اند **احد** هما پس بود او از جمله خود از جمله هالکان و گمراهان یعنی از ابتدا انشخص بظاهر اقرار و در باطن منافق بود پس در آخر اتفاق قدیمی خود اظهار کرد **ثانیهما** کان بمعنی صار است پس بنابر آن بعد از ایمان آنشخص از اهل ضلالة و هلاکة گردید یعنی بعد از ایمان کافر و مرتد شد چنانچه در ابلیس و کان من الکافرین همین دو وجه مفسرین دارند **تنبیه** اینداله دارد که این شخص صاحب آیات الله و صاحب علم الکتاب الله بوده و لکن در آخر سلخ و نزع و ترک آن کرده مرتد گردید **بحث ثامن** و لو شئنا لرفعناه یعنی و اگر ما میخواستیم هر آئینه رفیع رتبه و عالی منزله میگردانیدیم او را بسبب آن آیات و بجهة بقاء او بر ایمان چونکه او بر تصدیق آیات و ایمان باقی نماند و از آن خود را برآورده کافر گردید لهذا مستحق ارتفاع منزلة در رتبه نماند و خود را از بنحالة رفیعه محروم گردانید **بحث تاسع** اخلاد از خلد یخلد خلود بمعنی سکون در مکانی و میل و رکون بسوی چیزی اغلب اکثر بباشد **در مصباح** گفته خلد بالمکان خلودا من فعل اقام **و** اخلد بالالف مثله **و** خلد الی کذا **و** اخلد رکن **رازی** گفت قال اصحاب العربیة اصل الاخلاد اللزوم علی الدوام و کانه قیل لزم المیل الی الارض **و** منه یقال اخلد فلان بالمکان اذا لزم الاقامة **در مجمع** نزمود و اخلد الی کذا و خلد الیه سکن الیه و اخلد الکث **واصله** اللزوم علی الدوام **و** رجل مخلد اذا ابطاء عنه **و** اخلد الی الارض لصق بها **و شعر** مالک بن نویره بایمضمون در تمثیل این معنی طبرسی و رازی ایراد کرده اند **بحث عاشر** و لکنه اخلد الی الارض و اتبع هواه این مثل بما قبل است یعنی اگر ما میخواستیم هر آئینه بلند مرتبه میگردانیدیم او را بسبب وجود آن آیات و لکن او مایل و راغب شد بسوی عالم ارضی دنی و دنیا و پیروی کرد در ایثار و اختیار آن خواهش نفسانی بهیمی یعنی شخص مذکور اگر ترک کتاب الله و احکام آن نمیکرد هر آئینه او را بمقام رفیع اعلی میرسانیدیم **بیضاوی و کشاف** گفته لرفعناه الی منازل الابرار و الاخیار من العلماء الکبار بسبب تلک الایات و ملازمتها و لکنه اخلد الی الارض ای مثل الی الدنیا الدنیه و السفالة الرذیلة الفانیة و رغب فیها و اتبع هوی نفسه فی ایثار الدنیا و استرضاء قومه و اعرض عن مقتضی الایات یعنی هر آئینه بر رفیع المراتب و بلند میگردانیدیم او را بسوی مدارج و منازل ابرار و اخیار در دنیا و عقبی از علماء ربانیین و ابین کبار بسبب بقاء او بر آیات و ملازمة لها الی الموت و لکن آن شخص مایل بر اختیار دنیا و رغبت در آن و تحصیل رضاء قوم خود شد و اعراض کرد از مقتضیات آیات الله پس از آن جهت محروم ساخت خود را از این درجه عالیه باقیه دائمیه **ابن عباس** تفسیر اخلد الی الارض بمثل الی الارض کرد **و مقاتل** رغب بالدنیا و مثل عن الاخرة **زجاج** گفت سکن الی الدنیا **و** دیگر گفتند سکن فی السفل و هو جهنم تحت الثری و تنزل عن العالم الاعلی لعقبی **واحدی** گفت این جماعة تابعین و آئمه مفسرین بتفسیر ارض در این آیه بدنیا کردند و دنیا در اینجا عالم ارضی سفلی است لهذا بارض ذکرش کرده کما قال لان الدنیا هی الارض لان ما فیها من العقار و الضیاع و المتاع و سائر اشیائها و المعادن و النبات و الحیوان تخرج من الارض **اشکال** هرگاه او سبحانه رفع او را تعلیق کرد بر مشیت خود **و** تعلیق نکرد بر فعل خود او که مستحق رفع بان شدی پس باین ثابت شد مزعوم جبریه که ایمان و امرا و شن بنود لهذا او را رفع نکرد **جواب و ا** بدانکه مشیة تعالی بر رفع تابع لزوم او بود دلیل بران کلمه لکن بعد مشیت ذکر کرد و بعد قول اخلد بباشد

اینجا بطلان لازم ملزوم ہم باطل شد و ہمین قول جمعی از محققین اہل معانی منہم زمخشری ہست کما قال المعنی ولو لزم العمل بالآیات ولم ینسلخ منہا لرفعناہ بہا و ذلک
ان مشیۃ اللہ تعالی رفعہ تابعۃ للزومہ الآیات فذکرت المشیۃ و المراد ما ہی تابعۃ لہ و مسببۃ عنہ کانہ قیل ولو لزمہا لرفعناہ بہا الا تری الی قولہ
ولکنہ اخلد الی الارض فاستدرک المشیۃ باخلادہ الذی ہو فعلہ فوجب ان یکون ولو شئنا فی معنی ما ہو فعلہ ولو کان الکلام علی ظاہرہ لوجب ان یقال لو
شئنا لرفعناہ ولکنا لم نشاء **جواب ثانی** چونکہ عباد در افعال فاعل مختار اند من شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر نیز آیہ قرآنی نص صریح بر ارادہ و مشیۃ عباد در
اختیار ایمان یا کفر است **پس** در اینجا جایز نیست و لو شئنا اشارہ بمشیۃ الجائی و اجباری باشد یعنی بمشیت الجائی و اجباری الزام و القار او بآیات نکردیم چہ بر فعل
اجباری مدح و ذم و ثواب و عقاب اصلا مترتب نمیشود **پس** مزعوم جبریہ باطل است **و** ہمین مختار بعض آئمہ اعتزالیہ ہست و قال لو شئنا لرفعناہ بان نحول بینہ و بین
الکفر قہرا و جبرا الا ان ذلک ینافی التکلیف فلا جرم ترکناہ مع اختیارہ **و** ہمین از ابو القاسم البلخی و نیز محکی از زجاج شدہ **جواب ثالث** معناہ ولو شئنا لرفعنا
منزلتہ بان نمیتہ قبل ان یکفر و لکن ابقیناہ لیزداد الایمان فکفر **و** ہذا ہو قول الجبائی **جواب رابع** وقال بعضہم ہذا اخبار عن کمال قدرتہ باندمع
القدرۃ ما حلنا بینہ و بین ما اختارہ من المعصیۃ پس در ہر حال مزعوم مجبرہ باطل محض است **بحث حادی عشر** مثل بکسر **و** التحریک مثیل چون امیر در
قاموس بمعنی شبیہ و مانند میباشد **در صحاح** گفتہ مثل کلمۃ تسویہ ہست چنانچہ گفتہ میشود ہذا مثلہ و مثلہ چنانچہ شبہہ و شبہہ بیک معنی میباشد از مثل مثل
مثلا **و** تمثل بمعنی شبیہ ساختن خود بکسی و از اینجاہست در باب جبرائیل و تمثل لہا بشرا سویا **و** جمع مثل امثال **و** تمثال صورۃ **و** تماثیل جمعش **و** مثال امری معروف در
قول و فعل جمعش امثلہ ہست **علماء معانی** فرمودند المثل یستعمل علی ثلثۃ اوجہ فہو بمعنی التشبیہ و نفس الشئ و عین ذاتہ **و** زائدۃ یعنی مثل استعمال
بسہ وجہ میشود ۱ بمعنی شبیہ و مانند چیزی ۲ عین ذات او ۳ زاید **پس** وصف کردہ می شود بان مذکر و مؤنث و جمع را فیقال ہو و ہما و ہم و ہی مثلہ کما قال تعالی انبشرا
مثلنا **و** انا بشر مثلکم **و** در لیس کمثلہ شئ دو وجہ اند **احدہما** لیس کوصفہ شئ و ہو اولی من القول بالزیادۃ لانہا علی خلاف الاصل **ثانیہما** معناہ
لیس کذاتہ شئ یعنی ہمتای ذات او کسی نیست **در مصباح** گفتہ و المثل بفتحتین **و** المثیل وزن کریم بمعنی شبیہ و نظیر و مانند در ذات یا در صفات **و** مثل
بالکسر شبیہ **و** مفتوح بمعنی وصف **و** از اینجا ضرب اللہ مثلا بمعنی وصفا باشد **و** المثال بالکسر اسم از ماثلہ مماثلۃ اذا شابہہ باشد **و** استعمال مثل بمعنی وصف و صورۃ میشود
چنانچہ مثال کذا ای وصفہ کذا و صورتہ کذا **و** جمعش امثلہ میباشد **و** تمثال صورۃ مصورہ میباشد **و** مثلہ بضم اول چون غرفہ اسم ہست از بریدن گوش و بینی کسی بطور
تنکیل چنانچہ میگویند مثلت بالقتیل مثلا اذا جدعتہ و ظہرت آثار فعلک علیہ تنکیلا و التشدید مبالغۃ **بحث ثانی عشر** لہث یلہث لہثا و لہاثا نحو
طلب طلبا و کذا المصدر بضمہ بمعنی مرد تشنہ آب **و** امرأۃ لہثی و لہث الکلب یعنی زبان تشنگی از دہان بر آوردن **در صحاح** گفتہ اللہاث بالضم اذا اخرج لسانہ من
التعب و العطش **و** العطشان **در صراح** گفتہ لہثان بالتحریک تشنگی **و** بالتسکین تشنہ آب **و** لہثا مصدر منہ **و** لہاث بضمہ اول حرارت تشنگی و زبان
بحالۃ تشنگی از دہان خود بیرون بر آوردہ آویختن و آن لیسیدن لبہای خود **و** ماندگی میباشد **و در مجمع** فرمود و اللہث ان یدلع الکلب لسانہ من العطش **و**
اللہاث حر العطش **و لیث** گفتہ ہو ان الکلب اذا نالہ الاعیاء عند شدۃ العدو **و** عند شدۃ الحر فانہ یدلع لسانہ من العطش یعنی لہث عبارت از دلع
بدال معجمہ بمعنی احتراق باطن بکمال حرارۃ لہذا سگ بدویدن خود **و** در ایام شدۃ تمازت آفتاب زبان خود را بیرون آوردہ بہوا میاویزد **بحث ثالث عشر**
فمثلہ کمثل الکلب ان تحمل علیہ یلہث او تترکہ یلہث این جملہ در شخص مذکور آوردہ کہ ترک علم و فضل و عمل کند و رجوع و رغبۃ بسوی جیفہ دنیا نمودہ یعنی پس مثال او
چون مثال سگ است اگر او را دواندی و براندی زبان خود از دہان خود بیرون آوردہ میاویزد بحرارۃ طبعی و تمازۃ موسمی **یا** اگر او را بگذاری زبان خود را در ایام
گرما و سرما بحرقۃ و حرارۃ باطنی بیرون از دہان خود آوردہ میاویزد **تنبیہ** خالق در اینجا **و** در سورہ جمعہ از عالم بی عمل تشبیہ بدو مثل زدہ **احدہما** مثل الذین
حملوا التوراۃ کمثل الحمار یحمل اسفارا یعنی مثال علماء یہود کہ حمل توراۃ کردہ و خواندہ و احکام آن دانستہ اند مثال خر و الاغی ہست کہ بار بر میدارد و مانند اند کہ بر حسب حیثیت
یعنی اکثر علماء یہود و جمعی از سوء علماء این ملت احکام و علم توراۃ و قرآن را بالتفصیل رسیدہ اند **اما** بخلاف آن عمل و گفتار و رفتار می نمایند مثل خرہا بار بر داشتہ
اند و منتفع بعمل آن نمیشوند **ثانیہما** فمثلہ کمثل الکلب الخ یعنی مثال آن عالم کہ خلاف مقتضای کتاب اللہ و علم اللہ عمل و رفتار و گفتار بطمع و حرص حصول
حطام دنیائی میکند خواہ از یہود و مجوس و نصاری خواہ جمعی از علماء اسلام مثال و شباہت او بسگ است خواہ او را حطام و جیفہ دنیا بدہند و برسد خواہ نرسد طمع و
حرص انہا بدنیا و اشیاء او در ہر جا میباشد بیا فزاید **چنانچہ** در روایۃ کعب بن مالک انصاری از حضرت رسول صلعم میباشد اند قال قال صلعم ما ذئبان جائعان
ارسلا فی غنم بافسد لہا من حرص المرء علی المال و الشرف لدینہ رواہ فی **اللباب** عن الترمذی یعنی پیغمبر فرمود دو گرگ گرسنہ کہ بر گلہ مواشی بیفتند مخرب

تحقیق ... / جواب اشکال جبر خداوند / رفع و در تعلیق کلب سب / مشیت و عدم تعلق ... ۱۲

جواب اشکال جبریہ / مشیت و مراد الکفر / انسان از دین یہود

WWW.MAABLIB.COM

ومفسد ترمرانها را نمیباشند از مرد حریص بر مال و از افزونی و بی اندازه رفتار در دین خود میباشد **سوال** چرا تمثیل بعض علماء در اینجا بکلب لاهث داده و

حال آنکه سگ بحمل و ترک لاهث نمی باشد بلکه عند از جر احیان عو عو و حمله بر زاجر خود میکند **جواب** اول سبب لهث کلب ذکر میشود واعلم ان کل حیوان بری

یلهث من الاعیاء والکلال والعطش لحرارة الطبیعة والموسمیة الا الکلب فانه یلهث فی حال الاعیاء **والکلال و** فی الراحة و فی حال العطش و فی حال الری

وکان ذلك عادة طبیعیة منه لاجل ذلك یدوم و یواظب علیه لعادته الطبیعیة الاصلیة الخسیسة لا لاجل حاجة و ضرورة یعنی بدانکه هر حیوان

بری زبان از دهان بیرون بهوا میآرد بجهت حصول ملال و کلال یا بجهة حرارة طبیعة **و** تمازة موسمیت مگر سگ چه او در همه احوال ملال **و کلال و** راحت و آرام

و در حال عطش **و** در حال ری **و** این از لوازم و خواص طبیعة خسیسه اوست لهذا مدام و مواظب زبان بیرون آوردن میباشد نه خاص وقت ضرورة و حاجت

تنبیه هرگاه این واضح شد **پس** بدانکه هذا المثل ضربه الله تعالی وان کان سببه تنزیله الخاص ولکن المضروب عام شامل لسوء العلماء الضالین المضلین المختار

الدنیا علی العقبی لان هذا آتاه ایاته وحکمته وعلمه و ترکها و عدل عنها و اتبع هواه و نزع خیر عاقبته و باع الاخرة باخس قلیل من متاع الدنیا فخسر الدنیا

والاخرة ذلك هو الخسران المبین فلاجل ذلك شبهه باخس الحیوانات النجسة وخصلته وصفته الخسیسه هو الکلب اللاهث لان الکلب فی حال

لهثه لا یقدر علی نفع نفسه ولا علی دفع ضرره فکذلك العالم الحریص بعد ترك یتبع هواه لا یقدر علی نفع نفسه ولا علی دفع ضرر نفسه فی الاخرة

لانه هو یلهث کالکلب اللاهث علی اخذ حطام الدنیا سواء توعظه ام لا توعظه وصار له الحرص والطمع کالطبیعة الاصلیه فهو ممن الذین قال الله

فیهم صم بکم عمی فهم لا یعقلون حاصل آنکه او سبحانه این ضرب المثل هر چند تنزیلش خاص است ولکن مضروب به عام شامل و داخل در آن جمیع علماء سوء ضال

و مضل و مؤثر دنیا بر عقبی باشند چه این شخص که با وتهم آیات کتاب خود و حکمة و دانش و فضل و کمال داده عدول از آن و ترك نموده اتباع و پیروی خواهش نفسانی

بهیمیه خود و نزع و ترک دولة ابدیه عاقبة نموده بفروشد آخرة خود را باخس قلیل متاع فانیه دنیه دنیا را **پس** بیع این او را خسران در زیان دنیا و آخرة میشود و همین

را خسران و زیان روشن و واضح میگویند **پس** برای همین سبب تشبیه داد عالم الغیوب والقلوب آن چنین عالم را باخس حیوانات نجسه و خصلة رذیله

و صفة ذمیمه خبیثه خسیسه سگ لاهث زیرا که سگ در حال لهث خود نا اك معتقد بر نفع خود و در دفع ضرر خود نمیباشد **پس** همچنین این مرد عالم حریص طامع دنیا بعد ترك

علم و مقتضی آن پیروی میکند هوای نفسانی خود را المقدار قادر بر نفع نفس خود و در دفع ضرر خود در آخرة نیست چه او چون سگ لاهث مولع خباثت دنیا مستمر اشب و روز

مصروف و گرفتار چون کلب لاهث میباشد خواه او را امر و نهی و وعظ کرده بشود یا نشود ترک آن نمیکند زیرا که حرص و طمع که وصف ذمیمه است چون طبیعة اصلیه

باو گردیده **پس** اینچنین شخص از آنجمله میباشد که ذم اینها خالق فرموده که لال و کر و نابینا بلا تعقل میباشند اینها اصلا تدبر و تبصر در دلایل و امر و نهی و وعظ میکنند

تبصرة هرگاه نیک تامل میکنی بعد آدم صفی الله قدیما و حدیثا الی حین می بینی تو که لتعدد خلل و ملل از اهل حق و باطل از همچنین مردمان حریص دنیا بوقوع آمده و

زلل و ضلالة و اضلال در مثل کلاب لاهثه او میان در هر عصر حاصل شده اعاذنا الله و ذریتی والمؤمنین جمیعا من حرص الدنیا و بیع الاخرة بمتاع قلیل الدنیا و

اعاذنا الله من النفس الامارة بالسوء **سوال** محل اعراب این جمله ان تحمل یلهث او تترکه یلهث چیست **جواب** در محل نصب بحال میباشد تقدیر کانه

قیل کمثل الکلب ذلیلا لاهثا فی جمیع الاحوال کلها میباشد ثم الله اعلم **بحث رابع عشر** ذلك مثل القوم الذین کذبوا بایاتنا فاقصص القصص لعلهم

یتفکرون معنیش آنکه آنچه مذکور از این واقعه شد او صفة آنانی است که تکذیب میکنند و دروغ میشمارند آیات و احکام و اوامر و نواهی ما را **نزد** حسن مراد عموم

اهل کتابین و مشرکین اند **نزد ابن عباس** مراد اهل مکه انهم کانوا یتمنون هادیا منهم یهدیهم و یدعوهم الی طاعة الله فلما جاءهم من لا یشکون

فی صدقه و دیانته محمد بن عبد الله کذبوه فلم یهتدوا به پس یا محمد بخوان تو از جانب خود اخبار و احوال امم گذشتگان را بر ایشان اتماما للحجة تا شاید تفکر و

تامل نمایند در آن و عبرة بگیرند بآن و مستحق عقوبة مثل اینها نگردند **نزد زمخشری** گفته بخوان بر معاصرین منکرین کفار قصهای یهود و بلعم را که ایشان بعثة سخاتم

الانبیاء و حالات و اوصاف او و اعجازیت قرآن منزل بر او که جامع احوال ماضی و حال و استقبال بالتفصیل میباشد میدانستند **و** مردم را آن علماء قبل او مژده

و بشارة مجی او میدادند که قریب است پس نزد بعثة او بحرص و طمع دنیاوی تکذیب آیات کتاب توراة و نصاری تکذیب آیات انجیل کردند پس تکذیب اینها

مستحق عقوبات دنیا و آخرة گردیدند **و** اگر عبرة نگرفتند بذکر آن قصص و مثل سیرة اینها گفتار و کردار و رفتار کردند پس اینها هم مثل اینها مستحق عقوبات خواهند

شد عاجلا و آجلا **تنبیه** از این واضح شد غرض در ذکر قصص سلف و خلف تنبیه این امت و اتمام حجة بر اینها است تا عبرة بگیرند بتامل در آن **بحث**

خامس عشر در نصب مثلا دو توجیه اند **احدهما** ساء بمعنی بئس **و** فاعل آن مضمر در آن **و** مثلا تمییز مفسر مراد است **و** مخصوص بالذم او القوم الذین کذبوا

جواب استدلال چرا بتمثیل بعض علما را اینجا بکلب لاهث داده است ۱۲

جواب سوال محل اعراب اینجا چیست

WWW.MAABLIB.COM

بایاتنا هست ثانیهما مثلاً مفعول ساء واقع شده پس تقدیرش ساء المثل مثلاً باشد سعودی و طبرسی فرموده‌اند که نصب مثلاً لا نه تفسیر المضمر فی ساء
التی هی بمعنی بئس فیکون فعلاً ماضیاً غیر متصرف و تقدیره ساء المثل مثلاً و فی الکلام حذف آخر و تقدیره ساء المثل مثلاً مثل القوم ثم حذف المثل
الاول لدلالة المنصوب علیه وحذف الثانی لقیام المضاف الیه مقامه ولان المعنی مفهوم رازی در اینجا گفته که لیث گفت ساء یسوء سوءاً فعل
لازم و متعدی میباشد چنانچه ساء الشیء یسوء سوء فهو سیء اذا قبح و ساء یسوء مسائة میباشد و نحویان گفته‌اند تقدیرش ساء مثل القوم و نصب مثلاً بر تمیز است کانک
اذا قلت ساء جاز ان تذکر شیئاً آخر سوی مثلاً فلما ذکرت نوعاً فقد میزته من سایر الانواع سوال رافع القوم چیست جواب بدو وجه است
احدهما رفع قوم بمبتدا و خبرش ساء مثلاً والذی الخ جملهٔ بیانیه اوست ثانیهما رفع بخبر مبتدا محذوف است چه وقتیکه ساء مثلاً گفتی پس سوال مقدر است کانه
قیل من هو فتقول القوم پس موصوله برای ربط جملتین ما قبل و ما بعد محتمل است بحث سادس عشر ساء مثلاً القوم الذین کذبوا بایاتنا وانفسهم کانوا
یظلمون جملهٔ مستانفه متضمن بیان مآل احوال مذکورین بالا هست یعنی زشت و بد مثالی هست مثال قومیکه ایشان بعد حصول علم مر ایشان را که انکار و تکذیب کردند علامات و آیات
ما را از معاجز و آیات کتاب منزل ما یعنی تکذیب آیات انبیا و کتب منزله ما خصوصاً تکذیب نبوة محمد و قرآن کردند و بجانهای خود ایشان ستم و ظلم میکردند چه بانکار از تصدیق
و ایمان تعدی و ستم بر جانهای خود میکردند و آن ظلم زوال نعمت ابدیه جاننیه و خلود در اودیه نار شد بدین اینکه میباشد و بما نقصی و ضرری از کفر و تکذیب و انکار ایشان
ابداً عاید نمیشود چنانچه بتصدیق و ایمان ایشان بما نفعی نمیرسد اشکال ظاهر ساء مثلاً مقتضی بودن مثل موصوف بالسوء میباشد و آن غیر جایز است از جانب خدا
جواب صاحب المجمع گفته هیچ قدحی و ایرادی عاید نمیشود لان معناه بئست الصفة المضروب فیها المثل و قبح حال المضروب فیه لان المثل حسن و حکمة
و صواب و انما القبیح صفتهم یعنی معنیش آنکه بد است صفتیکه مثل در آن مضروب شده یا قبیح است حال مضروب فیه زیرا که مثل فی نفسه نیک و حکمت و صواب است
و قبیح هست صفت ایشان را رازی و غیره گفته این مثل فی الواقع داعی الی الایمان و زاجر از کفر است پس چگونه مثل موصوف بسوء میشود و در آنکه این مثل آمده ایشان
تکذیب آیات الله و اعراض ایشان سوء و بد بودند لهذا مثل بتمثیل الکلب اللاهث خود را گردانیدند پس مسائه مثل در حقیقت عاید بان اشخاص بسبب اتصاف
خود ایشان میشود اشکال ندارد بحث سابع عشر هدایة و ضلالة بمقابل یکدیگر بد لغة و شریعة بسه معنی دارد و مستعمل اند احدها ضلاله بمعنی خلق کفر و فعل ضلالة
و مقابل آن خلق و ایجاد ایمان و هدایة است و این وجه باطل محض است زیرا که اگر این صحیح میبود از انزال کتب و وعده و وعید و ارسال رسل الینا منیفر مود و اتیان این
دلیل بر عدم تخلیق کفر در کافر و عدم ایجاد ایمان و فعل آن در مومن معهذا بران مدح و ذم و ثواب بر امر مخلوقی عاید و مرتب نمیشود پس این وجه واجب
البطلان است ثانیها ضلالة و اضلال بمعنی دلالة و شهاره بخلاف واقع و خلاف حق ثابت چنانچه طریق رفتار بسوی خانه یا محله یا بلدی صحیح ثابت باشد و بخلاف
و بغیر آن بطریق دیگر راهنمائی و دلالة کند مثلاً راه که بسمت مغرب است بسایل دلالت کند بطریق شرق بتخانه جدیا و بنارس و هدایه نیز هم بمعنی ارائه راه صحیح
و دلالة مطابق واقع و حق ثابت است پس ضلالة و اضلال باین معنی بالنسبة منزه تعالی باطل محض است چه عیاذاً بالله اگر خالق چنین کند از ابلیس شریرتر و بدتر میشود
زیرا که آن لعین اگر دوستی راه رسیدن خود او میرسد قطعاً راه خلاف وصول الیه نمیگوید تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً بلی هدایة و اهداء باین معنی معقول و مطلوب
و مقبول نزد کافه عقلاء مطلقاً میباشد ثالثها ضلاله و اضلال بمعنی اهلاک و اضاعت و اهداء هم بمعنی اثابة و اعطاء جزا میباشد پس باین معنی آخر در اینجا
و در امثال آن مقصود و مطلوب است بحث ثامن عشر من یهد الله فهو المهتدی و من یضلل فاولئک هم الخسرون بدانکه
لفظ یاء در یهدی و المهتدی باتفاق جمیع قراء خاص در اینجا بالیاء مکتوب میشود در مجمع فرموده کتبت ها هنا بالیاء و لیس فی القرآن غیره بالیاء
واثبتت الیاء ههنا فی اللفظ جمیع القراء و رازی گفته یجوز اثبات الیاء فیه علی الاصل و یجوز حذفها طلباً للتخفیف کما قیل شعر فطرت بمنصلی
فی یعملات + دوامی الا ید یخبطن السریحا + تنبیه هرگاه معنی ضلالة و هدایة بتو واضح شد و اسناد خلق ضلالة و کفر و خلق ایمان و هدایة در عباد هرگاه محال
و ممتنع عقلاً و نقلاً مکرر در هر محل این بتو واضح شد پس تاویل این آیه و امثال آن واجب عند العدلیه میباشد تا ازاله تعارض و منافاة از بین ثابت شود و ماول
این بوجوه کرده اند احدها من یهده الله الی نیل الثواب کما یهدی المومن الی ذلک فی الدنیا و الی دخول الجنة فی القیمة فهو المهتدی للایمان و
من یضلله الله عن طریق الجنة و عن نیل الثواب عقوبة علی کفره و فسقه فاولئک هم الخاسرون عن دخول الجنة و عن حصول نعیمها و الانتفاع بها
یعنی هر کس را خدا راهنمونی بسوی وصول جنت میکند چنانچه مومن را ارائه راه نجاة در دنیا بنصب ادله و باو در قیمة راه جنة مینماید پس او هدایة و راه نجاة
بجهة ایمان یافته و در آخرة فی الجنة میباشد و هر کس را که خدا راه جنت گم کند یعنی از طریقه نیل ثواب بر گرداند در قیمة از روی عقوبت بجهة کفر و فسق او پس

جواب سوال رافع القوم
جواب سوال ملاست در القوم
بیان معنی ضلالة و هدایة لغة و شرعا

WWW.MAABLIB.COM

آن طایفه زیانکاران وناامیدان از دخول جنت واز حصول نعمتهائی قائمه دائمیه او واز انتفاع بان محروم میمانند **ثانیها** المهتدی هو الذی هداه الله فقبل
الهدایة واجاب الیها **و** الذی ضله الله هو الذی اختار الضلالة فخلی الله بینه وبین ما اختاره ولم یمنعه منه هذا هو قول البلخی یعنی مهتدی در راه
حق صحیح ثابت آنکس یافته که خدا راه حق باو نموده یعنی نصب دلائل بر هدایة وازاحة علة بالغه از وصول بسوی او کرده پس آن شخص که اجابة وقبول نموده او در واقع
هدایت یافته میباشد **و** آنکس را که خدا گمراه کرده او آنکس است که اختیار راه ضلالة کرده واجابة الهی ننموده پس خدا تخلیه میان آن شخص ومیان آنچه اختیار کرده مینماند
پس او تمام حایل ومانع او از اراده واختیار او نشده پس آن شخص باینمعنی گمراه کرده خدا میباشد چنانچه سلطان حکیم مدبری مثلا مامورات ومنهیات خود را اول ذکر نماید و
بجا اختیار هم انها را باقی میگذارد پس احد الشخصین که کل مامورات او را اجابة وعمل کرده **و** شخص دیگر اجابت امر ونهی سلطان نکرده بخلاف او رفتار علانی نموده
و بر اول اطلاق مطیع سلطانی را مهتدی **و** بر ثانی که متمرد غیر مطیع است مضل سلطانی باین اعتبار میشود **و** بهمین معنی قول بلخی هست انه قال فی هذه الایة معناه
والتقدیر من یهده فقبل واجاب به وتمسک به فهو المهتدی **و** من یضلل فهو الخاسر یعنی هر که متمسک امر اله شد او هدایة یافته هست **و** هر که گمراه شد متمسک امر اله نشد
او کم از ضلال شده هست **ثالثها** ان یکون المراد من یهده الله بمعنی ان من وصفه الله بکونه مهتدیا فهو المهتدی لان ذلک کالمدح ومدح الله لا یحصل
الا فی حق من کان موصوفا بذلک الوصف الممدوح **و** من وصفه الله بکونه ضالا فاولئک هم الخاسرون هر کس را که عالم الغیوب والقلوب وصف بهدایة
وباضلال کند آن مذکور بالهدایة مهتدی **و** آن مذکور بالضلالة ضال خاسر است زیرا که این مدح وذم آن دو شخص من باب توصیفهما از عالم الغیوب والقلوب
در خلق علوی وسفلی میباشد **و** خلاف واقع در مدح وذم از تعالی ممتنع است لهذا اشکال عاید نمیشود **رابعها** مراد از این خاص الطاف زایده تعالی است که بمومن
میکند وآن زیادتی بکافر نمیکند بجهت علم او بآنکه زید اجابت دعوتم میکند **و** دیگر اجابتم نمیکند چنانچه مضیفی درباره ضعیفی اهتمام زاید درباره محبی او میکند کما قال
ان یکون المراد من هدیه بالالطاف الزایدة علی الهدی فهو المهتدی ومن یضلل عن ذلک لما تقدم منه من سوء اختیاره فاخرج لهذا السبب
من تلک الالطاف الزایدة **خامسها** نزد احقر چونکه حکیم علیم مدبر الهی بکافه عباد بعد لطف باستویه تکلیف بافعال وتروک کرد پس مکلفین دو فرقه
گردیدند لهذا اسناد مهتدیان بهدیه الله **و** ضالین بیضلل الله میشود ودر این قدحی وقبحی نمیباشد واین نوع دلیل را مجبره انکار کرده نمیتوانند ثم الله
اعلم **سوال** در هدی الله فهو المهتدی بالافراد **و** در یضلل الله فاولئک هم الخاسرون چرا جمع خاسرون را ایراد کرد **جواب** چونکه هدایة واهل آن
نوع واحد است **واما** ضلالة انواع واقسام مختلفه کثیره دارد **لهذا** مهتدی را بافراد **و** خاسرون را بجمع ذکر کرد **تبصره** خسران **یا** فقط در دنیا **یا**
در عقبی **یا** در هر دو عالم دنیا وعقبی معا میباشد **و** برای آخر جمعا آیه خسر الدنیا والاخرة ذلک هو الخسران المبین در کتاب رب العلمین صریحا وارد شده

قوله تعالی وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ۝ وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

ترجمه این دو آیه بدرستیکه آفریدیم ما برای دوزخ بسیاری را از دیوان وآدمیان مر ایشان را دلهائی هست که مطلقا درنمی یابند وتعقل نمیکنند وتدبر در آثار بان دلها
نمیکنند ومر ایشان را چشمهائی اند که اصلا تبصر نمیکنند ونمی بینند بان حق وصدق را ومر ایشان را گوشهائی است که بهیچ وجه بهیچ وقت دلایل الهی شنوند سخن
حق را بهوش گوش نمیکنند بان وگویا این جوارح خاص ندارند این جماعة مانند چهارپایان بهایم گوسفند وگاومیش وشتر مصروف تعیش تنعم دایما شب وروز
اند بلکه این گروه گمراه تر اند از انعام زیرا که انعام را عقلی وتکلیفی نیست آن گروه آدمیان غافلان اند از احوال عاقبة گویا برای همین اکل وشرب وعیاشی ودراحت

WWW.MAABLIB.COM

وآرام در دنیا آفریده شده اند و بغیر آن فکری و خیالی اصلا ندارند و مرخدا راست نامهای نیکو پس بخوانید و یاد کنید او تعالی را بآن اسما، در هر وقت و هر حال و بگذارید
متابعت و پیروی آنانکه از روی جهل و کبر الحاد و میل بکجی میکنند در نامهای اله الحق زود باشد که جزا و سزا داده می شوند ملحدان را سزا آنچه بآن عمل میکردند
و در تفسیرش چند بحث اند **بحث اوّل** ذرء یذرء ذرءًا بمعنی آفریدن و خلق شی میباشد **در صحاح** گفته کما ذکرا نفا ذرء الله الخلق
یذرئهم ذرءًا خلقهم **و** منه الذرّیّة وهی نسل الثقلین الا ان العرب ترکت همزها **و** الجمع الذراری **در قاموس** است ذرء کجعل خلق **و**
الشیٔ کثرة **و** منه الذرّیّة مثلثة لنسل الثقلین **در مجمع** ذرء و انشاء **و** احداث **و** خلق **و** ذر ء همه متقارب و متحد بمعنی ایجاد شیٔ و تکوین آن میباشد **آیا**
فرقی در بین دارند **و** اختصر تصریحی از اهل لغت و معانی نیافتم الا انزد بعض اهل معانی ذرا بالجمله خاص اطلاق بذوی الحیوة میشود **و** **لهذا** ذریة بانسال ثقلین جن و
انس میشود و این تخصیص ذریة بنسل ثقلین نیز تصریح جمعی از بعض آیمه لغویین منهم جوهری **و** فیروزآبادی و غیرهما میباشد **بحث ثانی** جن و انس هردو
اسم دو جنس حیوانی که **اولهما** جن مخلوق ناری غیر مشهود العیون التی میباشد **ثانیهما** انس مخلوق خاکی محسوس و مشهود هر ذوی العیون میباشد **امّا**
ازین هردو طایفه جنی و انسی هر کس که کامل الخلقة و الحیوة و الفهم و العقل میباشد او بلاخلاف نزد اهل اسلام مکلف بتکالیف علیم حکیم مدبر الهی عقلا و سمعا میباشد **و** **تعریف**
ماهیة و حقیقت این هر دو جنس در این مجلدات سابقه بکرر بانواع ذکر رفته حاجت اعاده آن نیست **بحث ثالث** فقه بکسر اول و سکون ثانی در لغة بمعنی فهم و دریافتن
مفهوم سخن و دانش میباشد کما قال فی **الکلیات** الفقه هو العلم بالشیٔ والفهم له والفطنة **و** **لهذا** قیل الفقه فی العرف الوقوف علی المعنی یتعلق به الحکم
و در عرف فقهاء خاصه و عامه فقه اسم علم بر علم احکام دین و شرع متین از حلال و حرام و واجب و ندب و مکروه و مستحب و مباح میباشد **و** تحدید این بحدود مختلفه
ذکر کرده اند چنانچه اکثر وجوه ایشان بکرر در مجلدات سابقه ذکر یافته **و اوجه** اینست والفقه هو العلم الحاصل بالاحکام الشرعیة الفرعیة من ادلتها التفصیلیة
یعنی فقه او علمیست حاصل باحکام شرعیه و فرعیه از ادله تفصیلیه **فالفقیه** هو العالم بالاحکام الشرعیة الفرعیة عن ادلتها التفصیلیة **یعنی** پس فقیه عبارت است
از عالم باحکام شرعیه فرعیه از ادله تفصیلیه مقرره **و بقولی** الفقیه هو العالم بالاحکام الشرعیة الفرعیة عن ماخذها من الکتاب والسنة **اقول** این تعریف
اخیر تعریف اخباریین میباشد چه ایشان قایل باجتهاد و استنباط احکام اصلا نیستند **و بقولی دیگر** الفقه هو علم الشروع و اتقانه بمعرفة النصوص
بمعانیها والعمل به **و** یعبّر عنه بانه معرفة الفروع الشرعیة استدلالًا **و** العمل بها **و قیل** الفقه عبارة عن العلم بالاحکام الشرعیة العملیة المکتسب من
الادلة التفصیلیة لتلک الاحکام **فدخل** فیه بالعلم جمیع العلم **و** خرج بالاحکام العلم بالذوات والصفات والافعال **و** بالشرعیة العلم بالاحکام
العلم بغیر الشرعیة سواء کانت عقلیة کاحکام الهندسیة وغیرها کاحکام النجوم بالعملیة العلم بالاحکام الشرعیة التی تتعلق ببیان الاعتقاد کمسایل
علم الکلام **و** بالمکتسب العلم بکون ارکان الاسلام من دیننا فان کونها من الدین یبلغ فی الشهرة حد علمه المتدین وغیره **و قیل** نقل الفقه
اصطلاحًا ما یختص بالاحکام الشرعیة الفرعیة عن ادلتها التفصیلیة **فخرج** بذلک العلم بالاعتقادات **و** هو الفقه الاکبر المسمی بعلم اصول الدین **و**
الخلقیات المسمی بعلم الاخلاق والادب **و** تفصیل آن از **تنقید** مصنفه مولوی **سید علی حایری** باید **بحث رابع** ولقد ذرأنا لجهنم کثیرا من الجن والانس بدانکه
هرگاه در آیات ماقبل افعال و اعمال کفره یهود بالتفصیل بیان کرد معذلک فرمود وانفسهم کانوا یظلمون **و** در آیات آخر درباره مشرکین و کفار اخلاف و اسلاف و ما
ظلمونا ولکن کانوا انفسهم یظلمون نیز ذکر فرمود **پس** متصل آن بطور عطف بر آن بصورة احوال کل آنها اینجا ذکر فرمود و هر آینه بتحقیق آفریدیم برای نار جهنم بسیاری
از قوم جن **و** قوم انس کفره و مشرکین حتی از صد هزار از هر یکی ازین جنسین جن و انس شخص واحد ناجی فی الجنان **و** صد هزار الا یک شخص بنیران میروند
و میسوزند کما **رواه** ابو حمزة الثمالی فی تفسیره **معهذا** جهنم مملو و ممتلی نمیشود **پس** ندا از مصدر جلال الهی میآید بجهنم هل امتلئت و تقول هل من مزید
در در منثور از ابو درداء روایة کرده قال قال رسول الله صلعم خلق الله الجن ثلثة صنف حیات و عقارب و خشاش الارض **و** صنف کالریح فی الهواء
و صنف علیهم الحساب والعقاب **و** خلق الله الانس ثلثة اصناف صنف کالبهایم قال الله لهم قلوب بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم اذان لا
یسمعون بها اولئک کالانعام بل هم اضل **و** جنس اجسادهم اجساد بنی آدم **و** ارواحهم ارواح الشیاطین **و** صنف فی ظل الله یوم لا ظل الا ظله
رواه حکیم ترمذی **و** ابن ابی الدنیا فی مکاید الشیطان **و** ابویعلی **و** ابن ابی حاتم **و** ابو الشیخ **و** ابن مردویه عن ابی الدرداء یعنی حضرت رسول صلعم فرمود
خالق آفریده جن را سه صنف **صنفی** از آنها بصورة و شکل مارها **و** عقربها **و** حشرات الارض یعنی از قسم کرمها **و صنفی** از آنها چون ریح در هوا و در جو ارض و
سماء **و صنفی** از آنها عقلاء مکلفین بر آنها حساب و عقاب است **امّا انس** را خالق نیز سه صنف آفریده **صنفی** چون بهایم میباشد بل اضل از آنها و وصف

آنها همان است

تعریف علم فقه و عالم فقیه نزد اصولیین خاصه و عامه

جواب اشکال الغضی از انس و جن
بنا بر حکم مشمول و حصر جن
از آنجا که معلوم انس مشمول

WWW.MAABLIB.COM

ذکر حکایة کلوخ زدن شخصی بهلول نام بابو حنیفه و الزام ابو حنیفه در سه مسئله کلامیه ۱۲

جواب اشکال ما بین آیه لقد ذرأنا لجهنم و آیه وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون تعارض بیان و جمع آن معا لا است

اینها همان ہست که درین آیه ذکر فرموده بعد آن فرمود بلکه گمراه تر اند از اینها **وصنفی** دیگری ہست که اجساد اینها اجساد آدمی **و** ارواح ایشان ارواح شیاطین ہست **وصنفی** از اینها در ظل و سایه اله میباشند روزیکه ظلی اصلا نمیباشد مگر ظل الله تعالیٰ **تنبیه** اثبات وجود ماہیت وحقیقت جن در سوره انعام بالتفصیل **و** در ہر مجلد این تفسیر بانواع براہین قاطعه ذکر یافته **اشکال** ہرگاه ابلیس و کفره وعصاة قوم بنی الجان مخلوق ناری اند **و** جنس از جنس خود متالم ومتاذی نمیشود **پس** ابلیس و جن چگونه متحرک ومتالم از نار میشود **و** تجدانهم بران شاہد است **جواب** اینهم مکرر ذکر شد **و** الحال میگوئیم که جن از خالص نار آفریده نشده بل اینها ہم از عناصر مرکبه آفریده شده اند الا آنکه جزء ناریه اینها بالجمله زاید از اجزاء اخراست چنانچه آدم از خالص خاک آفریده نشده **بلی** جزء خاکیش بالجمله غالب ہست **تنبیه** ہرگاه این واضح شد **پس** آنچه مستحیل ومنقلب از اصل حقیقت مادیه بلحم ودم وعظم وجیوة شده باشد تاذی وتالم وتحرق او از اقوی واشد النار جهنم جایز وسمع واقعی است چنانچه ابدان واجساد واجرام جمادی را زمین میخورد ونیست ونابود میسازد حتی اگر بر زمین میافتید یا کلوخی بآدمی زده میشود ومتاذی ومجروح ودم جاری باو میشود واینحالة مشهودی ووجدانی ہر ذی حیوة انسی میباشد **حکایة مرویه** ثقات اعلام است **شخصی** از معاصرین امام الفقهاء اهل سنه **ابوحنیفه** کوفیه نام بطرف مدرسه حالة تدریس ابو حنیفه گذر کرد **و** ابو حنیفه بطلبه میگفت که استادم حضرت صادق آل محمد علیه السلام فرموده که ۱ خیر وشر را فاعل بنده است نه خداست خدا مری دردنیا وعقبی اصلا نمیشود **۲** ابلیس بنار جهنم معذب نمیشود **و** این مقبول وغیر معقول است **آنشخص** گذرنده کلوخی از خاک بسوی مدرسه انداخت اتفاقا بر پیشانی ابو حنیفه رسیده متاذی شده **و** آنشخص زننده مجنون مماثل نزد خلیفه وسلطان عصر بردند **وان مجنون** مماثل در جواب سوال سلطان گفت که من کلوخ بابو حنیفه نزدم بل اگر زده خدا زده باشد چه ابو حنیفه گفت که فاعل ہر خیر وشر خالق است نه بنده وبنده فعلی وعملی ندارد **پس** باید خدا را مواخذه کرده شود نه مرا چه من زننده او نیستم **دیگر** او میگفت خدا مرئی ودیده بعیون الرؤس نمیشود با وجود تجرد ولا جسمیت ولا مکانیت او **پس** ابو حنیفه آن الم خود را بنماید که چگونه وچیست **دیگر** او گفت که ابلیس وجن مخلوق از نار اند اینها چگونه بنار متاذی نمیشوند **پس** ابو حنیفه مخلوق از خاک است **و** بکلوخ خاک چگونه ابو حنیفه متاذی شده ہمه دعاوی او غلط وبهتان اند **میگویند** که ابو حنیفه منقطع مع شاگرد ہای خود **و** نیز آن سلطان حاکم ہم حیران ومتعجب از مقال مجنون شدند **و** ابو حنیفه گفت که این مرد مجنون نیست خود را مجنون ساخته **و** این امامیه مذہب **بل** معتزله مشرب میباشد **وبعضی** تصریح کرده که این کلوخ زن **بهلول** دانا بود که بصورة مجانین رفتار وگفتار میکرد **اقول** صحت این ادعا مشکل است چه ابو حنیفه در عصر سلاطین امویه **وبهلول** در عصر سلطنت عباسیه هارون الرشید بوده لهذا جمع این ہر دو بالجمله مشکل مینماید الا آنکه بگویند که اسم این کلوخ انداز ہم بهلول دیگر قبل ازین بهلول عباسی بوده **اشکال** این آیه لقد ذرأنا لجهنم کثیرا من الجن والانس معارض ومنافی **آیه** وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون است زیرا که درین آیه مفسره لام لجهنم **و** لام لیعبدون لام الغرض والتعلیل است **و** ایندو غرض معارض ومنافی ضد یکدیگر اند ودر کلام عالم الغیوب والقلوب تعارض ومنافاة ابدا نباید باشد **جواب** ائمه نحاة **و** جمهور محققین از مفسرین قدما ومتاخرین خاصه وعامه منهم چون قاضی ابوبکر وربانی **و** واحدی **و** رازی **و** نیشاپوری **و** صاحب التیسیر **و** المدارک **و** البغوی **و** صاحب اللباب **و** الخطیب **و** السعودی **و** صاحب شواهد التنزیل الحاکم **و** السیوطی وغیرہم **و** من الخاصة صاحب التبیان **و** صاحب المجمع **و** صاحب روض الجنان **و** صاحب المبانی **و** صاحب المنهج **و** اهل الاعتزال کلهم تصریح کردند که لام لجهنم لام العاقبة است بمعنی خلقهم وعاقبة امرہم لسوء اختیارہم واستمرار کفرہم مصیرہم الی النار کما فی آیة فالتقطه آل فرعون لیکون لهم عدوا وحزنا وانما التقطه آل فرعون لیکون لهم قرة عین یعنی آفرید جن وانس اکثر را بغرض معرفة وعبادة خود وعاقبة اکثر ایشان بسوی اختیار اینها واستدامة واستمرار کفر اینها مصیر ومرجع وآل ایشان نار جهنم گردید چنانچه موسی که ملتقط آل فرعون بغرض قرة العین برای خود بود چنانچه آسیه گفت قرة لی ولک پس ملتقط فرعونیان یعنی موسی آخر موجب حزن وغم ودشمنی وسبب ہلاکت اینها گردید **وهکذا** درین اشعار لام للموت **و** لام للخراب

الا یا ساکن القصر المعلی ۱ ستدفن عنقریب فی التراب ۱ له ملک ینادی کل یوم ۱ لدوا للموت وابنوا للخراب

برای عاقبة است یعنی عاقبة ولادة ہر مولود موت وعاقبة ہر بنا خرابی وویرانی ہست **پس** همچنین آفرید اینها را برای معرفة ولکن بترک نکردن کفر سوء حال ومآل اینها جهنم گردید وزود در جواب جبریه بیان وضح تر خواهد آمد **اما** لام لیعبدون لام غرض وتعلیل باشد یعنی ایجاد کل جن وانس خاص بجهة معرفة وعبادة آفریده شدند دران قدحی نیست **پس** مباینت درمیان ایندو لام واضح وثابت وبحمد الله منافاة باطل شد **بحث خامس** لهم قلوب لا یفقهون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم آذان لا یسمعون بها اینجمله کانه در معرض وبیان مصیر وصیرورة الی النار میباشد یعنی مردم کثیر از جن وانس دلهائی دارند لکن تفکر وتامل وتدبر بان در دلایل وحجج عقلیه نمیکنند **و** مراد از اینها عیون اند که تبصر ونظر در دلایل مشهوده ومبصره نمیکنند بان عیون **و** مراد از ایشان آذان است گوشها که گوش نمیکنند وصلا

نمی شوند بان امور سمعیات ونقلیات را **مجاهد** گفته لهم قلوب لا یفقهون بها شیئا من امر الآخرة **و** لهم اعین لا یبصرون بها الهدی **و** لهم اذان لا یسمعون بها الحق **اشکال** این وصف چگونه صحیح می شود مع وجود وسلامتی این حواس حساسه و دراکه که فهم ندارند ومعاینه نمیکنند ونمیشنوند چه مع سلامتی این حواس احساس وادراک احب الحصول میباشد بخلاف مشهودات وبدیهیات است **جواب** اهل معانی در اینجا فرموده اند ان الکفار لهم قلوب یفقهون بها مصالحهم المتعلقة بالدنیا **و** لهم اعین یبصرون بها المرئیات واذان یسمعون بها الکلمات **و** هذا لا شک فیه **و** لما وصفهم الله تعالی انهم لا یفقهون ولا یبصرون ولا یسمعون مع وجود هذه الحواس الدراکة علم بذلک ان المراد یرجع الی مصالح الدین **و** ما ینفعهم فی الآخرة **و** حاصل هذا الکلام انهم مع وجود هذه الحواس لا ینتفعون بها فیما ینفعهم فی امور الدین **و** العرب یقول مثل ذلک لمن ترک استعمال بعض جوارحه فیما لا یصلح له **و** منه قول الشاعر من العرب **شعر** وعوراء الکلام صممت عنها * وانی ان اشاء سمیع * حاصل آنکه کفار قلوبی دارند بوجود آنها مصالح دنیا را درک وفهم میکنند **و** عیونی دارند بان اقسام واشیاء مرئیات دنیائی که متعلق بشهوانیات جسمانی است معاینه میکنند **و** گوشهائی دارند که بان کلماتی را می شنوند که موجب فساد وخرابی آنها بالقوة بان میشود **و** در احساس وادراک آنها این امور را شک وریب نیست **و** خالق بجهة اعراض مطلق جمعی از کفار این ذم عظیم کرده که اصحاب عقل وفهم ونظر وبصر بوده معهذا تعقل وتدبر وتامل وتفقه وفهم ونظر در دلایل دینی وبراهین ودر بدیهیات **مثلا** نمیکنند چنانچه بیان شد که **مجاهد** گفته لهم قلوب لا یفقهون بها شیئا من امر الآخرة ولهم اعین لا یبصرون بها الهدی ولهم آذان لا یسمعون بها الحق ولا یلتفتون الیه **ضلالت** بجهة ترک واعراض ایشان بالکلیة از تدبر در معقولات **و** مبصرات **و** مشهودات **و** مسموعات عاقبة وآخرة ایشان مخلوق نار گردیدند یعنی مع قلوب وابصار واسماع آنها برای نار گویا آفریده شده بودند **در کشاف** جار الله زمخشری در تفسیر انّ کثیرا من الجن والانس فرموده هم المطبوع علی قلوبهم الذین علم الله انه لا لطف لهم وجعلهم فی انهم لا یلقون اذهانهم الی معرفة الحق **و** لا ینظرون بعیونهم الی ما خلق الله نظر اعتبار **و** لا یسمعون ما یتلی علیهم من آیات الله سماع تدبر کانهم عدموا فهم القلوب **و** ابصار العیون **و** استماع الآذان جعلهم لاغراقهم فی الکفر وشدة شکائمهم فیه **و** انه لا یاتی منهم الا افعال اهل النار مخلوقین للنار دلالة علی توغلهم فی الموجبات وتمکنهم فیما یوهلهم لدخول النار حاصل آنکه مراد از این طایفه جن وانس در معلوم عالم الغیوب وقلوب مطبوع القلوب بر کفر ومرسوخ الشرک میباشند ومر ایشان را لطفی از الطاف حیم وکریم الهی بجهة آن شامل نمیشود وگروا نیدا ایشان را بنحویکه القا اذهان خود بسوی معرفة حق تعالی نمیکنند **و** نگاه بسوی مشهودات مخلوقات الله بنظر اعتبار وعبرة نمی نمایند **و** گوش نمیکنند ورغبة وبتدبر نمیشنوند دلایل سمعیه را گویا که فهمیدن قلوب **و** تبصر عیون **و** شنوائی اسماع واذان از ایشان معدوم ومسلوب بالاصالة میباشد وسلب این اوصاف از ایشان کرد بسبب بجهة اغراق ایشان در کفر **و** بسبب پاداش وسیرة ایشان چون سخت دهان لجام فرس ایشان از حالة ورفتار برگردیده ورجوع کرده نمیتوانند **لهذا** ابدا از ایشان توجه بدریافت حق بوقوع نمیاید مگر افعال واعمال اهل نار که آنها مخلوق خاص برای نار شده باشند این حالة آنها دلالة است بر کمال توغل ایشان در موجبات وتمکن ایشان در باطل واقعی از بدایة ونشو ونمو ایشان تا آخر بر کفر باطل که سبب موجب دخول آنها در نار میباشد **اقول** غرض اقصی از این اخبار از طایفه جن وانس آنست که مع اعطاء اسباب تعقل وتفهم وتبصر ترک معقولات ومسموعات ومبصرات میکنند بجهة آنکه ایلاد وتولید آنها بر کفر وشرک شده وبر آن تربیت وتادیب وترتیب نشو ونمو مدة الاعمار خود تا مرگ یافته لهذا بحمیت وحمایة کفر ترک آن اصلا نمیکنند گویا فی الواقع والاصالة تخلیق اینها برای نار شده لاجل ذلک ترک حق بالکل کرده عمل اهل نار مستمرا میکنند چنانچه در آیات آخر نیز ذکر وصف ایشان با یه صم بکم عمی فهم لا یعقلون **و** لا یبصرون فرموده **و زمخشری** بعد این فرموده **و منه** کتاب عمر الی خالد بن الولید بلغنی ان اهل الشام اتخذوا لک دلوکا عجن بخمر وانی لا اظنکم آل المغیرة ذرء النار **و** یقال لمن عرّیقا فی بعض الامور ما خلق فلان الا لکذا حاصل آنکه عمر خطاب بخالد ولید فرمان قهری نوشت که بمن رسیده که اهل شام برای تو دلوک میسازند وآن عبارتست از چیزیکه بدن را بوقت غسل بدن صفائی وخوشبوئی میمالند چون صابون واشنان واشباه اینها کما ذکره **فی النهایة** فی شرح ابن الاثیر یعنی اهل شام برای مالیدن بدن تو مصفی معجون میسازند بخمر آمیز **و** من تحقیق گمان میکنم که آل واولاد مغیره مخلوق اهل نار بود **و** خالد از اولاد مغیره بود لهذا عمر خالد را از اهل نار شمرده چه خالد وخاندان او کلا در اسلام هم غرق خمر دایم الاوقات بودند **و زمخشری** بعد این گفت که هر کس که غریق در بعض امور میباشد گفته میشود که فلانی مخلوق بران امر شده چنانچه در عرف گفته میشود که دایم تلاوة کتاب الله برای تلاوة **و** دایم العبادات والصلوات والقیام را برای عبادة نماز وصیام آفریده شده **بحث سادس** اولئک کالانعام بل هم اضل اولئک هم الغافلون مرجع اولیک همان جماعة جن وانس است که آنها اسباب وآلات ادراک معارف از قلوب واعین وآذان مثل ومساوی هر مکلف

شرح جن داشته

ملاحظه اشکال در آیه بنا بر حواس ایشان با وجود سلامتی حواس چگونه صحیح میشود و جواب از آن

بیان آنکه خلیفه ثانی بخالد بن ولید فرمان قهری نوشت

WWW.MAABLIB.COM

بشر و جن داشته ترک تفقه و تبصر و اصغاء کرده مماثل و مشابه چهار پایان گاو و گوسفند و شتر و انواع بهایم میباشند بلکه گمراه تر از بهایم زیرا که انها از جر منزجر میشوند و براهی که انها را اندراء میکنی و بهر راهیکه انها را میبری میروند اینها همان جماعتی اندکه به بیخبری از حق و به بیخبردی گفتار و رفتار و کردار اند **در مجمع** در تفسیر اینجمله فرموده ای هؤلاء الذین لا یتدبرون ایات الله و لا یستدلون بها علی وحدانیة الله و کماله و جلاله و صدق انبیائه و خلفائهم اشباه الانعام و البهائم التی لا تفقه و لا تعلم بل هم اضل من البهائم فانها اذا زجرت انزجرت و اذا ارشدت الی طریق اهتدت **و** هؤلاء لکفرهم و عتوهم لا یهتدون الی شیء من الخیرات مع ما رکبهم الله فیهم من العقول الدالة علی الرشاد الصارفة عن الفساد و لم یذکر ها هنا للرجوع عن الاول **و لکن** للاضراب عنه مع بقائه **و قیل** انما قال بل هم اضل من الانعام لم نعط الله المعرفة و التمیز فلا تلحقها المذمة و هؤلاء اعطوا المعرفة و التمیز فضیعوها و لم ینتفعوا بها و لان الانعام و ان لم تکن مطیعة لم تکن عاصیة و هؤلاء عصاة مع عقولهم و ابصارهم و اسماعهم فهم اسوء حالا و اقبح مالا منها اولئک هم الغافلون عن ایاتی و حججی و عن الاستدلال و الاعتبار بتدبرها و التفکر فیها دون البهائم التی هی مسخرة مصروفة **و قیل** الغافلون عما یحل بهم فی الاخرة من اشد النکال و العذاب حاصل آنکه آن جماعة کفار از جن و انس که تدبر در آیات الله و استدلال بان نمیکنند بر وحدانیة خدا و بر کمال و جلال او و بر صدق انبیاء و خلفاء ایشان پس ایشان اشباه و امثال بهایم و چارپایان اند که انها تفقه و علم تحصیل در امور دین نمیکنند بل ایشان گمراه تر و خراب تر از بهایم و مواشی میباشند چه اینها او قتیکه زجر کرده می شود منزجر میشوند و بهر راهیکه ایشان را راهنمونی کرده میشود بان راه میروند **و** آن جماعة کفره جن و انس مهتدی نمیشوند بسوی امور خیر و ترک کفر مضر خود نمیکنند مع وجود عقول و افهام و ابصار و اذان که مستدرک نفع و ضرر و دلیل راشد بر رشد صارف از مفاسد و مقابح یا دمی کنند و بخیال نیارند منافع و مضار خود را میفهمند و بهایم نیز از زجر منزجر میشوند و براهیکه انها را میبری میروند با وجودیکه عقل و فهم ندارند و معاینه بکرات شده اگر خر و اسپ و گاو و بز را رفتن براه مضر و مهلک زده میشود زده و کوب خود قبول میکنند اما بهلاکة خود را اصلا نمی اندازد **و لفظ بل** را در اینجا برای رجوع از حال اول و ذکر سابق نکرد **و لکن** ذکرش برای اضراب از کلام اول مع بقائه علیه آورد **پس** معنیش آنکه مع الحواس ایشان شبیه بهایم بلکه بدتر از انها میباشند **و بقولی** لفظ بل هم اضل من الانعام یعنی بلکه گمراه تر و بدتر از بهایم اند زیرا که بهایم اسباب و آلات حصول معرفة و تمیز داده نشد لهذا با نها ذم عاید نمیشود و بنی الجان و بنی البشر مع اعطاء این اسباب معرفة منتفع بان نمیشوند **و** انعام و بهایم اگرچه مکلف و مطیع نیستند و لکن عاصی هم نیستند بل مسخر آدمی اند و آن دو طایفه جن و انس عصاة متمرد اند لهذا انها اسوء الحال و اقبح المآل از بهایم اند و آن اشد انواع و اقبح الاثم نار علی الدوام لازم با نها میباشد و از این اسوء احوال خود غافل و بیخبر از عاقبة میباشند و ایام اعمار خود را میگذرانند و اعتنا و توجه بدلایل و حجتهای ما اصلا نمیکنند و استدلال و اعتبار بتدبر و تفکر و نظر در انها ابدا نمی نمایند **و** بهایم بخلاف انها مسخر و مصرف آدمیان میباشند **و بقولی** این دو طایفه عقلاء کفار جن و انس غافل اند از آنچه حلول کند بایشان در آخرة از عذاب اشد نار دایم **در خطبه امیر المؤمنین** علیه السلم که مرویه خاصه **و** از عامه **احمد بیهقی** در کتاب مناقب شافعی **و** در تفسیر کبیر **و** تبعه اوست ان علیا قد خطب الناس ذات یوم فقال بعد حمد الله و نعت نبیه و اعجب ما فی الانسان قلبه فیه مواد من الحکمة و اضداد ها فان سنح له الرجاء اولهه الطمع **و** ان هاج له الطمع اهلکه الحرص **و** ان اهلکه الیاس قتله الاسف **و** ان عرض له الغضب اشتد به الغیظ **و** ان سعد بالرضا شقی بالسخط **و** ان ناله الخوف شغله الحزن **و** ان اصابته المصیبة قتله الجزع **و** ان وجد مالا اطغاه الغنی **و** ان عضته فاقة شغله البلاء **و** ان اجهده الجوع قعد به الضعف فکل تقصیر به مضر **و** کل افراط له مفسد حاصل کلام صاحب سلونی ع آنکه بعد حمد و نعت و تعجب میاورد مر آنچه در بدن انسان قلب او میباشد چه در آن مواد و مادیه حکمت و دانش **و** اضداد دانش هر دو جمع است **پس** اگر عارض باو امید شد بسر گشتگی میآرد و حیران میسازد او را طمع **و** اگر طمعش هیجان و بر انگیخته شد هلاک میسازد او را حرص **و** اگر هلاک ساخت او را یاس و نا امیدی قتلش میکند تاسف و اندوه **و** اگر عارض شد مر او را غضب شدة میاید و شدید میشود او را آن غیظ و غضب **و** اگر مسعود بسعادة رضا شد شقی و بدبخت میشود بسخط و غیظ **و** اگر او را خوف رسید مشغول میسازد او را اندوه و هم و غم **و** اگر مصیبت رسید او را قتلش جزع و فزع و ترس میکند **و** اگر یافت مالی و دولتی را بطغیان میرساند آنرا غنی **و** اگر بگزد یعنی برسد او را گرسنگی فاقه مشغول میسازد او را بلا و آفة **و** اگر سختی و شدة برساند او را گرسنگی قاعده میشود و می نشیند بان ناتوانی و ضعف پس هر تقصیر باو مضر **و** هر افراط برای او مفسد میباشد **اشکال** چگونه او تعالی اشرف مخلوقات جن و انس را اضل از بهایم و انعام وصف کرده و تشبیه داده و چرا از انها بدتر شمرده و چگونه این صحیح میشود چه انسان قابل جمیع کمالات بخلاف جمیع اجناس حیوانات بالضرورة میباشد **جواب** اول باید که دانسته میشود که ما بین ایشان و جمیع انواع حیوانات فرقی هست یا نه **و** اگر هست او چیست **پس** بدانکه جمیع اجناس و انواع حیوات بری و بحری

جواب اشکال اشرف مخلوقات جن و انس ... بودن انها از انعام

WWW.MAABLIB.COM

ولنسے وجنی درحقیقت حیوانیت وحیواة حیوانی واجزاء احساسے وادراکی ظاهری وباطنی مشترک بالسویه اند الّا فرق در بین مکلفین انس وغیر انسے از حیوانات اُخر بعقل است وآن جوهری وضیئی بذاته مدرک نفع وضر وقابل جمیع معقولات ومدرکات ومرکب علوم ضروریه میباشد و در غیر انسان عقل بایمعنی نمی باشد و برای انها بجای عقل شعور وآن فقط مدرک نفع وضر نفسانی بالفعل میباشد و همین مقال فلاسفه است فقالوا ان الانسان وسایر انواع الحیوانات متشارکة فی قوی الطبیعة العادیة و النامیة و المولدة و متشارکة ایضاً فی منافع الحواس الخمس الباطنة و الظاهرة و فی احوال التخیل والتفکر والتذکر و انما حصل الامتیاز بین الانسان و بین سایر الحیوانات فی القوة العقلیة والفکریة التی تهدیه الی معرفة الحق لذاته و الخیر لاجل العمل به فلما اعرض الکفار عن اعتبار احوال العقل والفکر ومعرفة الحق والعمل به کانوا کالانعام بل اضل من جمیعها لان الحیوانات لا قدرة لها علی تحصیل هذه الکمالات و الفضایل الانسان له القدرة علی تحصیلها و من اعرض عن اکتساب الفضایل العظیمة مع القدرة علی تحصیلها کان اخص حالا ممن لم یکتسبها مع العجز عنها فلهذا قال تع بل هم اضل وقال الحکیم الشاعر الروح عند الله العرش مبدئه ۰ تربة الارض اصل الجسم والبدن ۰ قد الف الملک الحنان بینهما ۰ لیصلحا لقبول الامر والمحن ۰ فالروح فی غربة والجسم وطن ۰ فاعرف ذمام الغریب النازح الوطن ۰ **تنبیه** هرگاه اینوا ضح شد **پس جواب** این بچند وجه است **اول** چونکه عقل اشرف وافضل عالم امکانی وروحانی هست وکفار مع اعطاء العقل ترک مقتضای آن در دین ودر معرفة رب العالمین کردند و حیوانات مع عدم عقل ترک نافع واخذ مضار خود مهما امکن نمیکنند لهذا ادنی وافضل از بهایم ومواشی میباشد چه فرق مابین انسان وغیر انسان از حیوان نیست مگر بعد عقل ونطق لسانی اینها بمقتضای عقل رفتار نمیکنند **ثانی** مقاتل گفته هم اخطاء طریقا من الانعام لان الانعام تعرف ربها بحسب حالها وتذکره وهم لا یعرفون الله ولا یذکرونه تعیعنی کفار ومشرکین خاطی ترین رفتار وطریق اند از بهایم زیرا که بهایم وانعام پروردگار خود را می شناسند و یادش بحسب حال خود میکنند بخلاف کفار ومشرکین چه اینان خالق منعم مربی خود را نمے شناسند و یاد نمی کنند او تعالی را **ثالث** زجاج گفته بل هم اضل لان الانعام تبصر منافعها ومضارها فتسعی فی تحصیل منافعها وتحترز عن مضارها و هؤلاء الکفار واهل العناد اکثرهم یعلمون انهم معاندون ومع ذلک یصرون علیه ویلقون انفسهم فی النار والعذاب و همین قول ابو العلاف است یعنی کفار اضل از انعام اند زیرا که انعام می بینند نافع وضار خود را پس سعی میکنند در تحصیل واکل نافع واحتراز مینمایند از مضر خود و انکفار واهل عناد مع العقل والبصر میدانند که ما اهل عنادیم معهذا اصرار بر عناد وکفر میکنند و انفس خود را در اشد الالام وعذاب نار دایم عمدا دیده میاندازند بخلاف بهایم رفتار وگفتار وکردار واعمال میکنند پس باین جهت بدتر وگمراه تر وخسیس تر از مواشی میباشند **رابعها** ان الانعام والبهایم ترجع ابداً الی اربابها ومن یقوم بمصالحها والکافر یهرب ویفر عن ربه والهه الذی انعم علیه بنعم لا حد ولا عدد لها یعنی بهایم از میادین بر میگردند بسوی ارباب ومواضع کاهای خود بجود دایما وبسوی آنکس که قایم مصالح وتربیت انها میباشد و کافر میگریزد وفرار میکند از رب خود که منعم او ونعمها الا و نعمها بلا حد میباشد **خامسها** ان الانعام تضل وتهرب اذا لم یکن معها مرشد فاما اذا کان معها مرشد فلما تضل و هؤلاء الکفار قد جاءهم الداعین من الانبیاء والخلفاء الصالحین المذکرین المرشدین الحافظین مع کتبهم المنزلة لفلاحهم وصلاحهم فی الدین والدنیا وهم یترکون وینکرونهم ویفرون منهم ویقتلونهم ویؤذونهم فلاجل ذلک صاروا هم اضل وارذل من الانعام یعنی بهایم اگر بلا مالک میباشند البته مهروب حیران در جبال ومیادین میگردند و اگر با انها چوپانی چراننده وبراهی برنده میباشد البته انها اصلا فرار ومنتشر حیران نمیشوند و باین کفار چوپانان از جانب الهی صالح ومذکر ومؤدب ومرشد حافظ از وصول مضرتها واز وقوع انها در مهلکه مع کتب منزله برای اصلاح وفلاح دین ودنیا بایشان آمده و کفار ترک وانکار ایشان کرده فرار میکنند از انها بل ایذا میرسانند وقتل نهامینمایند و مشهور والعیون خلق است که اگر سگ را یک مرتبه احسانی بیک لقمه میکنی مدة بقاء خود آن سگ ترک وایذاء واضرار لقمه ده خود نمیکند و باین جهة قطع نظر از انعام اضل وارذل واخس وزبون وبدتر از کلاب میباشند **حکایة مناظره** هشام بن حکم با عمرو بن عبید قاضی بصره و هشام از سید متکلمین امامیه مشهور عالم بوده وبشهرة تامه در الزامات عامه اعلام عامه عراق وحجاز دربانان مقرر کردند که اگر هشام بن حکم یا هشام بن سالم نام کسی بیاید او را از در وبا ابد انگذاشته باشد **منجمله** اعلام عامه قاضی بصره عمرو بن عبید بود یوم الجمعة در مسجد بصره وعظ میکرد هشام بن حکم را دربان نگذاشت آخر هشام لباس قیمتی خود مبادله بلباس چوپانی کرده در انبوه جماعتی داخل برقاضی شده وخود را پیش روی منبر قاضی رسانیده واو میگفت که نزد شیعه سلطانی معصوم واجب الاطاعت از جانب خدا ورسول در هر عصر در خلق علینا وجوبا موجود باشد و **هشام** بهمین مقام کلام گفت که یا قاضی من آدم غریبم اجازه بده که از تو مسئله بپرسم **قاضی** گفت بپرس **هشام** گفت که ای قاضی آیا تو چشم داری **قاضی** گفت که از این امر مشهود هی چه پرسیدن است از این سوال

جواب اشکال اشرفیت جن وانس از حیوانات وحکم باضل بودن ایشان از انعام

شعر در مناسب مقام

مناظره هشام بن حکم با قاضی بصره در مجلس وعظ وافحام او

WWW.MAABLIB.COM

احمقانہ واضح شد کہ اعرابی ناواقی ہشام گفت سوال من ہمین است پس باون قاضی هشام گفت اگر چشم داری بآن چہ میکنی قاضی گفت کہ بآن الوان
واشخاص را معاینہ میکنیم پس هشام گفت الله اللہ الف یعنی بینی داری قاضی گفت آری دارم هشام گفت کہ بآن چہ میکنی قاضی گفت کہ بآن
شم روایح میکنیم هشام گفت آیا زبان داری و بان چہ میکنی قاضی گفت آری زبان دارم کلام میکنیم و بان تلفظ مقصود مینمایم هشام گفت آیا گوشی داری
بان چہ میکنی قاضی گفت بلی دارم و بان اصوات و آوازہا را میشنوم هشام گفت آیا دست داری بان چہ میکنی قاضی گفت آری دارم بان گیر و داد و بان
لین را از خشن تمیز میکنیم هشام گفت آیا پائی داری و بان چہ میکنی قاضی گفت آری دارم بان منتقل از مکانی بمکانی دیگر میروم هشام گفت آیا
دہانی داری و بان چہ میکنی قاضی گفت آری دارم بان مشارب و مطاعم مختلفہ مینوشم و میخورم و ذائقات را می شناسم و تمیز میکنیم هشام گفت آیا قلبی داری
بان چہ میکنی و چہ کارہ ہست او قاضی گفت بلی دارم و اینجوارح آنچہ درک میکنند بدل ہر یکی خبر خود میرسانند پس در آنچہ این جوارح شک میکنند قلب
در مخبرات و مدرکات اینہا را تمیز میدہد و شکوک اینہا را دفع نمودہ حق و باطل و صحیح و غلط را تعیین می سازد هشام گفت چرا قلب این جوارح خبر میدہند
قاضی گفت چونکہ قلب سلطان مطبوع در بدن و این جوارح جنود و لشکر تبعہ او اند هشام گفت کہ آیا لابد قلب سلطان متبوع کل جوارح و اعضاء
بدنی و اینہا تابع و کارگذار بحسب فرمان قلب اند قاضی گفت آری هشام گفت کہ آیا خود قلب قہرا اینہا را مسخر و تابع خود گردانید یا خود جوارح و اعضا
برائی خود قلب را سلطان خود قرار داد ند یا کسی دیگر و او کیست قاضی گفت بل خالق قلب را سلطان متبوع و جوارح را لشکر و جنود او قرار داد تا از جانب
خالق منتظم و بہربدن لابد امیباشد و اہمال لازم نیاید پس هشام گفت خلاف مقال خود گفتی کہ امام متبوع من اللہ لازم نیست و مردم دنیا خود سلطانی را
برائی تنظیم امور و تدبیر عالم و آدم و ملک رفع شکوک و حفظ مقرر نمایند و وقتیکہ بدن ہیچ یک حیوانی و انسانی بلا سلطان الہی عقلا جایز نیست پس کل اہل دنیا
را تا قیام قیامت چگونہ بغیر تقریر سلطانی معصومی علیم و حکیم و دبیر عالم و آدم و رافع و دافع شکوک و او ہام مدبر امور دین و دنیا مہمل بگذارد و جایز باشد پس قاضی
و اہل جماعۃ شاہدین مبہوت و معطل ماندہ حیران و منقطع شدند پس قاضی برائی رفع خجالۃ خود ملتفت بہشام شد فقال ہل انت ہشام قال لا فقال اجالسته
قال الہشام لا فقال فمن این انت قال الہشام من اہل الکوفۃ فقال القاضی فانت اذا ہو و قال الہشام فضمنی الی نفسہ و عظمنی و اقعدنی فی مجلسہ
و ما نطق بکلام حتی قمت مجلسہ و خرجت پس از انقطاع و تعطل خود قاضی ہشام گفت کہ آیا تو ہشامی ہشام در جوابش گفت کہ نہ پس آیا بمجلس او
رسیدہ ہشام گفت نہ قاضی گفت از کدام بلدی ہشام گفت از اہل کوفہ ام قاضی گفت پس تو گویا ہشامی از منبر خود فرود آمد و ہشام را بصدر خود
چسپانید و اجلال و تعظیم او کردہ نزد خود جایش داد و تا وقت بر آمدن ہشام از نزد قاضی قاضی لال شد کلامی اصلا نکرد و حضرت صادق ع از
زبان ہشام ہم این نقل مناظرہ شنیدہ تبسم کردہ فرمود از کجا این مناظرہ دانستی ہشام عرض کرد کہ بلا اختیار بر زبانم جاری شد فقال الصادق ہذا
واللہ مکتوب فی صحف ابراہیم و موسی یعنی قسم خدا ہمین مضمون در صحف ابراہیم و موسے مسطور است اشکال این آیہ ولقد ذرأنا لجہنم کثیرا من الجن
والانس صریح است برائی آنکہ مشرکین و کفار جن و انس خاص برائے نار آفریدہ و خالق صارف قلوب و عیون و اسماع ایشان از ایمان است و امثال این
آیات آخر چون ختم اللہ و یضل من یشاء و یہدی من یشاء میباشد معہذا معارضہ و منافات بین الآیات ثابتست این چگونہ بر تقدیر جایز است جواب
این در ابتداء گذشت و این مذہب مجبرہ واجب البطلان است بچند وجہ اول آیات کثیرہ نیز دال اند کہ مکلفین جن و انس برائے علت صحیحہ و ارادہ سلیمہ
ہمہ اینہا آفریدہ شدند و آن بعد تصدیق و ایمان و عمل و طاعۃ مطلوبہ و صلاح و فلاح اینہا میباشد چون آیہ انا ارسلناک شاہدا و مبشرا و نذیرا
لتؤمنوا باللہ و رسولہ و آیہ و ما ارسلنا من رسول الا لیطاع باذن اللہ و آیہ و لقد صرفناہ بینہم لیذکروا و آیہ ہو الذی ینزل علی
عبدہ آیات بینات لیخرجکم من الظلمات الی النور و آیہ و انزلنا معہم الکتاب و المیزان لیقوم الناس بالقسط و آیہ یدعوکم لیغفر لکم من
ذنوبکم و آیہ و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون و امثال این آیات کثیرہ اند و ما بالضرورۃ میدانیم کہ وقوع تناقض در قرآن اصلا
جایز نیست لہذا قطعا ثابت شد کہ این آیہ و لقد ذرأنا مأول بر غیر ظاہر ان مطابق معقول و صحیح ظاہر منقول میباشد تا تعارض بین الآیات لازم
نیاید و نہ عمل ہر دو متناقضین ثانی در آیہ بعد و لقد ذرأنا لجہنم کثیرا لہم قلوب لا یفقہون بہا و لہم اعین لا یبصرون بہا و لہم اذان
لا یسمعون بہا فرمود این بالیقین بطور ذم ایشان ذکر کرد و اگر ایشان را خالق برائے نار خاص خلق کردہ میبود البتہ ایشان را ذم نمیکرد زیرا کہ مخلوق
مجبور بودند و ابدا و اصلا مقتدر بر ایمان نبودند چنانچہ بر خلاف و ترک رنگ سیاہ و سفید خود متمکن نمیباشند ثالث علۃ واقعی در آفریدن ایشان

مناظرہ ہشام بن حکم با قاضی
بصرہ و الزام او و نقل او در
علما جواب نصب امام من اللہ

جواب اشکال از این آیہ
کہ ثابت میشود کہ
کفار جن و انس برای
نار پیدا
شدہ اند

مخصوص نار میبود البته بلا وجه و لاسبب عذاب ایشان بلا حق ظلم صریحی می بود و ارسال رسل و انزال امر و نهی و وعد و وعید در کتب لغو و لعب و لهو و عبث بود و از سفاهت و عبث و لهو و لغو او تعالی منزه و مبرا است **رابع** مدح و ذم و ثواب و عقاب بر احوال تخلیقی و اجباری ابتداء و اصلاً مرتب نمیشود **خامس** خلقت ایشان برائی نار بلا حق بود پس چرا در بدایت ایشان را در نار نیافرید چه فایده و نتیجه مرتب نیست که باستدراج ایشان را بنار برساند بخلق کفر در ایشان **سادس** مع ذلک جم غفیر ائمه نحویین و عماید مفسرین ذکر جمعی از انها در ابتداء این آیه گذشت متفق اند که لام لجهنم لام عاقبة است یعنی انها را برای طاعت خالص آفریده بود و لکن بسوء اختیار عاقبة و آخر حال و مآل ایشان نار جهنم شد چنانچه آخر مآل ابلیس جهنم و لعنت شد **سابع** لو سلمنا ظاهر هذه الآیة پس اینجا تقدیر حرف شرط لازم است تقدیر شرح چنین خواهد بود و لقد ذرأنا کثیرا من الجن و الانس لجهنم لو کفروا و ترکوا الطاعة یعنی اگر کفر و ترک طاعت معبود کردند برای نار جهنم این جماعت مخلوق میگردد پس مؤول باین چنین وجه می شود **اشکال** اگر گفته شود که خالق جاعل و مانع ایشان از تصدیق و ایمان شده و داعی الی الکفر شده لهذا قلوب و ابصار و آذان انها ملتفت و متوجه بدلایل نمیشدند پس موجد دعوة در ترک ایمان خود خالق بوده **جواب** ایهم باطل محض است داعی فعل و ترک اراده عاقل و آن اراده فعل عاقل مکلف است این امر وجدانی هست که هر عاقل را قصد و اراده باختیار خودش است لهذا فعل و ترک آن بوقوع میاید **پس** اگر موجد داعی خالق میبود حد و تعزیر و مدح و ذم و ثواب با و عاید نمیشد کما **قیل** ایضا انی اجد من نفسی انی ان شئت الفعل فعلت **و** ان شئت الترک ترکت فما احس و اجد فی نفسی ان غیری قد اوجدهما فی نفسی بغیر اختیاری فالفعل یحصل لی بارادتی لا بغیری یعنی من در نفس خودم میبابم که من میخواهم فعلی را بکنم اگر خواستم کردم **و** اگر ترک فعل خواستم ترک کردم یعنی **و** اگر نخواستم ترک آن کردم پس در نفس خود نمییابم اصلا که در نفسم محرک و موجد فعل **یا** موجد ترک آن غیر اراده نفسم و اختیارم دیگری بوده باشد **پس** فعل و ترک آن باراده خودم حاصل میشود **و** امر وجدان دلیل قطعی برای هر کس است که موجد داعی امر و ترک نفس خودم است **پس** باطل شد مزعوم کسیکه میگوید که داعی امر غیر بنده است و باین تسلسل داعی در داعی نیز باطل شد ثم الله اعلم **بحث سابع** آیا این آیه عام در کل کفار و مشرکین هست **یا** خاص در یهود و لکن حکمش عام است چه خصوص سبب مانع از عموم حکم مع عموم لفظ نمیباشد در آن دو قول اند **اوّل** مراد عموم کفار و این مذهب جبریه است **ثانی** یعنی خاص در یهود و این مذهب اکثر عدلیه منهم زمخشری است کما قال **فی الکشاف** و المراد به وصف حال الیهود فی عظم ما اقدموا علیه من تکذیب رسول الله مع علمهم انه النبی الموعود و انهم من جملة الکثیر الذین لا یکاد الایمان یتأتی منهم کأنهم خلقوا منهم انتهی **بحث ثامن** اسم در لغت بمعنی نام و علامت بر شئ میباشد و بجهة آن ممتاز و شناخته میشود از اشیاء جنس و نوعی خود و از غیر اجناسی و انواع **در ماخذ** آن اهل اشتقاق دو قول دارند **نزد بصریین** همزه اسم وصل است از سمی یسمو سموّا بمعنی علی و علو و بلندی باشد **و** از اینجا گفته میشود سمت همته الی معالی الامور اذا طلب العز و الشرف یعنی بلند شد همتش او بسوی معالی امور وقتیکه طلب عزة و شرف کرد **و** دلیل بر آن تصغیرش سُمَیّ **و** جمع تکسیرش اسماء **و** بنا بر این ناقص الآخر و زنش افع **و** همزه عوض لام او میباشد **پس** بنا بر این اسم بر مسمّی عَلَم گردیده **و نزد کوفیین** اصل اسم از وَسْم بمعنی نشان و علامت شناخت میباشد و تسمیه آن مسمی شناخته میشود کما قالوا ان اصله وسم لانه من الوسم و هو العلامة فحذفت الواو و هی فاء الکلمة و عوض عنها الهمزة **و** علی هذا وزنه اِعْل **جمعی** این را ضعیف شمردند چه اگر این صحیح می بود تصغیرش وُسَیْم **و** جمعش اوسام میشد **پس** بنا بر این اسم و نشان و علامت بر شئ میباشد چنانچه بر اشیای کله نشان کرده میشود تا بآن نشان ممتاز و شناخته از دیگر شود و بخلط مشتبه نگردد **طریحی** نقل کرده که در اسم چهار لغت اند اِسْم **و** اُسْم **و** سِم **و** سُم **سوال** لفظ اسم **آیا** عین مسمی هست **یا** غیر مسمی **جواب** در آن دو قول مست وارد **اوّل** مذهب ابو الحسن اشعری هست که اسم الله عین مسمی هست **و** این را اخذ تبعه او خلاف بدیهیات دیده و دانسته از آن بعضی اعراض مطلق و انکار بحث کردند **و** بعضی بتاویل قولش کوشیدند **ثانی** مختار اکثر اهل اسلام است که هر اسم غیر مسمی هست زیرا که **کل اهل لغة** گفته اند انما جعل الاسم تنویها علی المعنی لان المعنی تحت الاسم **و التسمیة** غیر الاسم لان التسمیة عبارة عن وضع اللفظ المعین لتعریف ذات الشئ **و الاسم** عبارة عن تلک اللفظة المعینة فثبت ان الاسم غیر المسمی یعنی اسم بلند و بالا است بر معنی و معنی تحت اسم میباشد **و** تسمیه غیر اسم است زیرا که تسمیه عبارة است از وضع لفظ معین برای شناخت دادن ذات شئ **و** اسم عبارة است از آن لفظ معین بر آن ذات و حقیقة آن شئ **پس** باین واضح و ثابت شد که اسم غیر مسمی هست **و بعضی** گفتند و الاسم هو اللفظ الدال علی المسمی بالاستقلال المجرد عن الزمان **فقد** یکون الاسم نفس المسمی کلفظ الاسم فانه بنفسه صار من جملة المسمیات **وقد یکون** مغایر المسمی کسائر الاسماء کلفظ الماء

(حاشیه:) جواب اشکال اگر گفته شود ... خالق ... ایشان ... از ایمان ... موجد ... خالق بوده ۱۲

(حاشیه:) سوال لفظ اسم ... عین مسمی هست یا غیر مسمی

والجدار والنخیل وغیرها لدلالته کل واحد علی معناه المغایر و علی ابن عیسی رمانی فرموده الاسم کلمة تدل علی المعنی دلالة الاشارة و
الفعل کلمة تدل علی المعنی دلالة الافادة والصفة کلمة ماخوذة للمذکور من اصل من الاصول لتجری علیه تابعة له یعنی اسم کلمه هست که دلالة
میکند بر معنی که دال بالاشارة باشد و فعل کلمه هست که دلالة میکند بر معنی که دال بر افادة باشد و اما صفة کلمه هست ماخوذ برای معنے مذکور از اصلے
از اصول تا جاری شود بر او تابعیت برائی متبوع خود **بحث تاسع** حسنی بضمه اول و بالف مقصوره بوزن فعلی مونث افعل تفضیل چون کبرے
و صغری بمعنے نیک تر و خوب تر صفت سوئی ماخوذ از حسن یحسن حسنا فهو حاسن و حسن و حسین و جمعش حسان و حسانون هست بمعنے بهتر و خوب و
جمال و نیک ذات و محمود الصفات عام میباشد و از اینجا دو سبط رسول بحسن و حسین من الله موسوم گردیدند در نهایة از ابوهریره روایة کرده
که قال کنا عند رسول الله ص فی لیلة ظلماء حندس و عنده الحسن والحسین فسمع تولول فاطمه و هی تنادیهما یا حسنان یا حسینان فقال النبی الحقا
بامکما پس ابن اثیر گفت غلبت احد الاسمین علی الاخر کما قالوا القمران والشمسان للشمس والقمر **تذکره** بدانکه در کلیات گفته الحسن
بالضم عبارة عن تناسب الاعضاء یجمع علی محاسن علی غیر قیاس و اکثر ما یقال فی تعارف العامة فی المستحسن بالبصر و اکثر ما جاء فی
القران من الحسن فهو للمستحسن من جهة البصیرة و کمال الحسن فی الشعر والصباحة فی الوجه والوضاءة فی البشرة والجمال فی الانف والملاحة
فی الفم والحلاوة فی العینین والظرف فی اللسان والرشاقة فی القد واللیاقة فی الشمایل حاصل آنکه حسن بضمه عبارة در انسان بل در حیوان هم
بالجمله از مناسبة اعضا جمعش بمحاسن بر غیر قیاس میاید و اکثر در عرف عامه در نیک منظر گفته میشود و اکثر آنچه در کتاب الله تعالی ذکر حسن آمده
او برائے مستحسن از جهة بصیرة و معرفة وارد شده و کمال حسن در انسان از مرد و زن طلاق می شود او حسن مویش میباشد و صباحة در رویش
و ضیاء و روشنی و صفائی در جلدش و زینت و جمال در بینیش و نمکینی در لبهایش و شیرینی در چشمش و ظرافة در زبانش و رشاقة یعنی نازک
بدن و نیک اندام و نیک قد و حسن قامت و لیاقت در شمایل و سیر و شکل و قیام و قعود و رفتار میباشد پس از این ابو البقاء گفت والحسن هو
الکاین علی وجه یمیل الیه الطبع و تقبله النفس غیر ان ما یمیل المرء الیه طبعا یکون حسنا طبعا و ما یمیل الیه عقلا و شرعا هو کالایمان بالله والعدل والاحسان
واصل العبادات و مقادیرها و هیئاتها یمیل الیه المرء الداعی الشرع ایانا الیه فهو حسن شرعا لا عقلا ولا طبعا و قیل الحسن ما لو فعله العالم به اختیارا
لم یستحق ذما علی فعله والقبیح ما لو فعله العالم به اختیارا لیستحق الذم علیه و مسئله الحسن والقبح مشترکة بین العلوم الثلثة کلامیة من جهة
البحث عن افعال الباری انها هل تتصف بالحسن و هل تدخل القبایح تحت ارادته و هل تکون بخلقه و مشیته ام لا و فقهیة من حیث ان
جمیع محمولات المسایل الفقهیة الشرعیة یرجع الیهما و یثبتان بالامر والنهی ثم ان کلا من الحسن والقبح یطلق علی معان ثلثة الاول صفة
الکمال و صفة النقص کما یقال العلم حسن والجهل قبیح والثانی ملائمة الغرض و منافرته و قد یعبر عنهما بالمصلحة والمفسدة والثالث
تعلق المدح والذم عاجلا والثواب آجلا فالحسن والقبح بالمعنیین الاولین ثبتا بالعقل اتفاقا اما بالمعنی فقد اختلفوا فیه الخ **بحث عاشر**
ولله الاسماء الحسنی فادعوه بها بدانکه در ما قبل این ذکر غفلت قلوب خلق کرد که مورث خلود نار ابدی باشد پس متصل بان نقیض غفلة که تنبه بذکر قلبی
ولسانی باشد اینجا ایراد فرمود تا موجب خلود جنت ابدی بشود لان القلب اذا غفل عن ذکر الله واقبل علی الدنیا و شهواتها وقع فی باب الحرص و زمهریر
الحرمان فلا یزال ینتقل من رغبة الی رغبة و من طلب الی طلب و من ظلمة الی ظلمة فاذا انفتح علی قلبه باب ذکر الله و معرفة الله تخلص عن نیران الآفات
وعن حسرات الخسارات و استشعر بمعرفته ان ابواب البرکات والخیرات مفتوحة من رب الارض والسماوات یعنی قلب هرگاه متذکر بذکر اله
نمیشود و غافل از خالق بالکلیه میگردد روئی بدنیا و بامور شهوانیات آن میارد پس در حرص دنیا و تحصیل آن و در زمهریر محرومی واقع میشود پس دائما بلا زوال
از رغبتی بسوئی رغبتی دیگر و از طلبی بطلب امر دیگر و از تاریکی بتاریکی دیگر تیره تر منتقل میشود و بذکر و یاد آوری خالق ابواب معرفة الله بر قلب او مفتوح می شوند
و خلاصی از نیران حرص و آفات طمع و از حسرات خسران خلاصی یافته بحصول معرفة شعور می یابد که ابواب برکات و خیرات از پروردگار ارض و سماوات مفتوح
میباشد و برائی هر مرضی دوائی خالق آفریده پس دوا هر مرض غفلة ذکر اله باسماء حسنی میباشد لهذا امر در اینجا در هر حال بیاد آوری خود بذکر اسماء حسنی خود فرمود
و این کمال مهربانی نسبت به بندگان میباشد **بحث حادی عشر** در سبب نزول این بغوی در معالم از مقاتل نقل کرده و قال ذلک ان رجلا دعی
الله فی صلاته و دعی الرحمن فقال بعض مشرکی مکة ان محمدا و اصحابه یزعمون انهم یعبدون ربا واحدا فما بال هذا یدعوا اثنین فانزل الله فی جواب

در تحقیق معنی و تعریف حسن گویا و وجه تسمیه حسنین ۱۲

در وجه سبب نزول آیه و لله الاسماء الحسنی

ولله الاسماء الحسنى فادعوه بها يعني شخصي از اهل اسلام ياد كرد وخواند خدا را در نماز خود بلفظ الله و بالرحمن پس بعض مشركين گفتند كه محمد واصحاب او بگمان خود عبادة ميكنند خدائى واحد را پس چه شد اين مرد را كه ميخواند وعبادة ميكند الله ورحمان دو خدا را پس اين آيه ولله الاسماء الحسنى فادعوه بها در جواب ورد او نازل شد يعني خدا معبود واحد است ولكن او تعالى اسماء نيكي متعدد دارد پس بهر اسمي از ان اسماء مخصوصه مرا ياد ميكنند از ما مجاز و ماذون ميباشند

بحث ثانيعشر ولله الاسماء الحسنى فادعوه بها **بدانكه** اين آيه ولله الاسماء الحسنى در چهار سوره قرآن است **يكي** در اين سوره اعراف **دوم** در سوره بني اسرائيل قل ادعوا الله او ادعوا الرحمن ايا ما تدعوا فله الاسماء الحسنى **سوم** در اول طه الله لا اله الا هو له الاسماء الحسنى **چهارم** در آخر سوره حشر هو الله الخالق البارئ المصور له الاسماء الحسنى است **بدانكه** در ولله لام تخصيصي است پس معنيش آنكه مخصوص و محصور براى خدا آسمائى نيك معاني متضمن اوصاف كماليه و جماليه و جلاليه اند بهر يكي از ان آسماء خالق را بخوانيد و ياد كنيد **و** حسنى مونث افضل تفضيل است پس بجهة احسن معنى هر اسم بهم احسن ميشود وآن **يا** متضمن وصف كمال و جمال **يا** صفت جلال بالنسبة له تعالى مي باشد **و** اين محصور در دو نوع است **احدهما** عدم افتقاره تعالى الى غيره لكمال ذاته **ثانيهما** افتقار غيره من كل ما سواه لنقصانه الى الله تعالى **پس** هر اسميكه دال بر احد المعنيين باشد او داخل در الاسماء الحسنى ميباشد **و بقولي** مراد از اسماء حسنى آن اسمى است كه **يا** متضمن معنى كمال تعليه ذات واجب تعالى **يا** متضمن معنى تنزيه تعالى از نقص و قبح باشد **و در مجمع** نقل كرده وقيل المراد بالحسنى ما مالت اليه النفوس من ذكر العفو والتوبة والرحمة والنعمة دون السخط والنقمة يعني بقولي مراد حسنى اسمى است كه نفوس مردم بسوى او مايل وراغب شوند از ذكر عفو و توبه و رحمة عامه غير سوى غضب و سخط و نقمة **و اوّل** مشهور و منصور منصوص است **بحث ثالث عشر** بعض اعاظم اصحاب متكلمين ما اماميه فرمود در تفسير اين اسماء حسنى هي احسن الاسماء لانها تتضمن معاني حسنة بعضها **تدل** على عين ذاته اجمالاً **و** بعضها تدل على وصف ذاته **و** بعضها تدل على صفات فعله **و** بعضها تدل على تقديسه وتنزيهه عن النقص والقبح **واما الاولى** فمن المضمرات لفظ **هو** فانه تدل على عين ذاته اجمالاً بغير اعتبار خارج **ومن المظهرات** هو اسم الجلالة لفظ **الله** فقط **و** معناه ذات واجبة دائمة قائمة لذاتها بغير علة ولا سبب ولا اعتماد ظاهراً و باطناً **مجردة** عن النقائص والجسمانيات ولوازمها **جامعة** لجميع صفات الكمالية والجمالية والجلالية بلا اكتساب لاجلها لتصير **مستحقة** للالهية والعبادة ابداً لا غيرها **وجمهور المحققين** قد قطعوا على انهما الاسمان الاعظمان من كل اسماء الله تعالى خاصة لا غيرهما لان ما يدل على عين الذات فهو اعلى واشرف مما يدل على بعض اوصافها **و** لان لفظ الاله يقع على الدوام موصوفاً و معلوم ان الموصوف هو الاصل المتبوع **و** الاصل المتبوع هو الاعظم الاعلى من الصفة التابعة للموصوف **و** لان لفظ الله قديماً وحديثاً علم على ذات الله تعالى ولا يسمى به احد ابداً **و يقال** ان لفظ هو اعلى شرفاً من لفظ الله لان **هو** تشير الى عين حقيقة الذات الواجبة المجردة بغير اعتبار **حاصل معنى** آنكه اسماء حسنى اله احسن الاسماء اند زيرا كه متضمن معاني حسنه اند **پس** بعض انها دلالة بر عين و حقيقة اجمالاً ميكنند **و** بعض انها دلالة دارند بر صفت ذات **و** بعضي دلالة دارند بر صفات فعل **و** بعض دلالة ميكنند بر تنزيه و تجريد و تقديس ذات از نقص و قبح آن **اما اسمائيكه** خاص و لالة ميكنند بر عين حقيقت ذات بلا اعتبارات پس او از مضمرات كلمه **هو** خاص است فقط **واما از مظهرات** او خاص اسم جلاله لفظ **الله** از كل اسماء تعالى ميباشد **و** معنى لفظ الله عبارتست از ذات واجب الوجود كه دائم و قائم بذات خود بغير علة و بغير سبب و بلا اعتماد بر چيزي ظاهراً و باطناً **مجرد** از نقصانها و از جسمانيات و لوازمها **جامع** جميع صفات كماليه و جماليه و جلاليه بيك حال بلا اكتساب و لا تحصيل ميباشد **لهذا** همين ذات خاص مستحق الهيت و عبادة ابداً ميباشد نه غير اين ذاتي ديگر **جمهور محققين** از متكلمين است بعلم اليقين قطع كردند كه همين دو اسم فقط دو اسم اعظم و اعلى از كل اسماء اله اند نه غير انها بچند دليل **اول** هر اسميكه دلالة بر عين ذات مسمى بكند او اعلى و اشرف از همه آن اسماء است كه دلالة بر بعض اوصاف ذات نمايد **ثاني** لفظ الله هميشه موصوف واقع ميشود **و** معلوم است كه موصوف اصل متبوع **و** صفة تابع متبوع ميباشد **و** موصوف اصل متبوع بالضرورة اعظم و اعلى و اشرف از صفة تابع ميباشد **ثالث** لفظ الله اسم علم خاص بر ذات تعالى قديماً و حديثاً و باين اسم جلاله احدى موسوم نگرديده **آيا** لفظ هو يا لفظ الله هر دو متساوي در شرف اند **يا** متفاوة در ان دو وجه اند **اوجهها** بقولي هو شرف زياده از لفظ جلاله دارد هر چند هر دو اسم اعظم باشند **واما الثانية** من صفات ذاته تعالى فهي كواجب الوجود والعالم والقادر والحي **فهذه** الاربعة من اصل صفات ذاته تعالى فكلما سواها من الصفات فهي ترجع الى هذه الاربعة يعني قسم ثانيه از صفات ذات است چون وجوب و عالم و قادر و حي **و** اين چهار صفة از اصل صفات ذات تعالى اند و بغير اين صفات اخرا مرجع همين چهار صفت اند چون خالق و رازق و محيي و مميت و امثال انها **واما الثالثة** من صفات التمجيد والتقديس كالقدوس والغني والواحد **تبصره**

بقول بعضے دیگر بدانکہ اسماء بالنسبۃ الی ذاتہ المقدسۃ بر سہ قسم است **قسم اوّل** آنچہ اطلاقش بر تعہ ممتنع باشد و آن ہر اسمیست کہ دلالہ کند بر معنی کہ عقل آن را
محال بالنسبۃ ذات منزہ تعالی میداند چون اسماء دالہ بر جسمانیت و لوازم و اجزاء آن **و** آنچہ مشتمل نقص و تنقیص و حاجت و انفعال باشد **قسم ثانی** آنچہ عقلاً اطلاق
آن جایز غیر محال و لا ممنوع بر ذات مقدسہ تعہ و وارد در کتاب اللہ و سنت رسول اللہ و سنت آیمۂ اطہار از عترۃ آن حضرت صلعم ثابت باشد **پس** ذکر تعہ بان
اسماء و صفات جایز بل واجب است امتثالاً للامر الشرعی در کیفیت اطلاق آن بحسب احوال و اوقات و تعبدات **امّا** وجوباً **او** ندباً **قسم ثالث** ما یجوز
اطلاقہ علیہ تعہ و لکن ما جازۃ اطلاق آن در کتاب اللہ و سنت شریفہ رسول اللہ صلعم وارد نشدہ باشد چون اطلاق لفظ **جوہر** چہ از احد وجوہ معانی ان کون
الشیٔ قائماً بذاتہ غیر مفتقر الی غیرہ **است و** این معنی ہر چند ثابت بالنسبۃ تعہ ہست و عقل مانع از اطلاق نیست لکنہ لیس من الادب فیمکن ان لا ینا سبہ
من جہۃ اخری لا نعلمہا چہ عقل مطلع نیست بر کافہ ما یمکن ان یکون معلوماً فان کثیراً من الاشیاء لا نعلمہا اجمالاً و لا تفصیلاً **و** اذا جاز عدم المناسبۃ
و ضرورتے ہم داعی بسوے نسبت آن نباشد **پس** واجب شد اجتناب و امتناع اطلاق آن و امثال آن چون **یا** عارف **یا** طبیب **یا** عاقل **یا** واقف
و غیر ہذہ از جمیع آنچہ بنص صحیح شرعی در اطلاق آن وارد نشدہ **و ہمین** است معنی قول علماء ان اسمائہ تعہ توقیفیۃ یعنی اطلاق اسماء بر ذات تعہ موقوف است بر
نص و اذن و اجازۃ شرعی **تذکرہ** بدانکہ جمیع اسماء تعہ خالی ازین نیست **یا** دلالۃ بر ذات بغیر اعتبارے میکند فقط **یا** دلالۃ میکند با اعتباری **پس** آن
امر **یا** اضافی ذہنی فقط باشد **یا** سلبی فقط **یا** اضافی و سلبی معاً **پس** این چہار قسم گردید **فالاوّل** ما یدل علی الذات فقط و ہو من المضمرات ہو فقط
کما ورد فی الدعوات یا ہو یا من لا یعلم ما ہو الا ہو **و من المظہرات** ہو لفظ اللہ فانہ ہو اسم للذات الموصوفۃ بجمیع الکمالات الربانیۃ
المنفردۃ بالوجود الحقیقی فان کل موجود سواہ غیر مستحق للوجود بذاتہ بل انما استفاد من الغیر **و یقرب** من ہذا الاسم لفظ الحق **و** ایضاً لفظ
الثابت اذا ارید بہما الذات من حیث ہی واجبۃ الوجود فان الحق یراد بہ دایم الثبوت و البقاء **و** الواجب ثابت دائماً غیر قابل للعدم و الفناء فہو
حق بل ہو احق من کل حق **یعنی قسم اوّل** آنچہ دلالۃ بر حقیقۃ عین بلا اعتبارات خارجہ میکند او از مضمرات فقط لفظ **ہو** میباشد چنانچہ در اکثر
ادعیہ صحیحہ یا ہو الخ وارد شدہ **و** از مظہرات فقط اسم اللہ میباشد چہ او اسم ذات موصوفہ تعہ بجمیع کمالات ربانیہ منفردہ بوجود حقیقی میباشد چنانچہ ہمین
جا ذکرش رفت و بوجود حقیقی او ہر موجودی وجود یافتہ و موجود میباشد **پس** ہر موجودی سوے اتعہ غیر مستحق برائے وجود خود بذاتہ است بلکہ وجود ہر موجود مستفاد
از وجود غیر است و آن غیر واجب الوجود لذاتہ خالق سبحانہ خاص است **و** قریب باین معنی لفظ ثابت **و** لفظ حق است و قتیکہ مراد با آن ذات واجب الوجود
گرفتہ شود چہ معنی و مراد از لفظ حق شیٔ دایم الثبوت و البقاء بذاتہ بیک حال بغیر تغیر و لا انفعال است **و** واجب ثابت دایم البقاء غیر قابل للعدم و ممتنع الفناء و
الزوال علی کل الاحوال میباشد **پس** او در اصل حق بل و حق از ہر حق است **پس** ہمین ذات موجودہ حقہ را حیوۃ دائمہ صفت عینیہ ذاتیہ بجہۃ عدم فناء و
لا زوال و لا تغیر و لا انفعال و جب و لازم میباشد چون جماد لا یشعر و لا ادراک **والقسم الثانی** ما یدل علی الذات مع الاضافۃ **کالقادر** فانہ بالاضافۃ
الی المقدور و تعلقت بہ القدرۃ بالتاثیر **والعالم** فانہ ایضاً للذات باعتبار انکشاف الاشیاء لہا **و** الخالق فانہ اسم للذات بہا عتبار تقدیر الاشیاء **والبارئ**
فانہ اسم للذات باعتبار اختراعہا و ایجادہا **والمصوّر** باعتبار انہ مرتب صور المخترعات احسن ترتیب **والکریم** فانہ اسم للذات باعتبار اعطاء
السئولات **والعفو** عن السیئات **والعلیّ** اسم للذات باعتبار انہ فوق سائر الذوات **والعظیم** فانہ اسم للذات باعتبار تجاوزہا حد الادراکات
الحسیۃ و العقلیۃ **والاوّل** باعتبار سبقہ علی جمیع الموجودات **والآخر** باعتبار بقائہ بعد فناء سائر الموجودات **و** صیرورۃ الموجودات فی الایجاد
الیہ تعہ **والظاہر** ہو اسم للذات باعتبار دلالۃ العقل علی وجودہا دلالۃ بیّنۃ **والباطن** فانہ اسم بالاضافۃ الی عدم ادراک الحس و الوہم
و الخیال لانہ عن الوصال الیہ متعال **یعنی قسم ثانی** آنچہ دلالۃ بر ذات مع الاضافۃ میکند چون لفظ **قادر** چہ او صفۃ ذات بالاضافۃ بسوے مقدور
میباشد و تاثیر قدرۃ باو وارد **و عالم** ایضاً صفت ذات است باعتبار انکشاف حقایق و احوال ظاہر و باطن جمیع اشیاء معلومات از موجودات علی ما ہی علیہ **و**
خالق ہر چند اسم ذاتست و لکن باعتبار تقدیر اشیاء صفۃ فعل است **و باری** ایضاً ہم اسم ذاتست باعتبار اختراع اشیاء بلا سبق مماثل و مثال صفۃ فعل
است **و مصوّر** باعتبار ترتیب صور مخترعہ باحسن ترتیب و تنظیم صفۃ فعل است **و کریم** باعتبار اعطاء مسئولات صفۃ فعل است **و عفو** باعتبار ترک مواخذہ
از سیئات مجرمین صفۃ ذاتیہ است **و علیّ** اسم ذات باعتبار اینکہ ذاتش فوق ہمہ ذوات موجودات است **و عظیم** اسم ذات باعتبار تجاوز حدود ادراکات حسیہ
و عقلیہ است **و اوّل** باعتبار وجود تعالی سابق بر جمیع موجودات میباشد **و آخر** باعتبار بقاء تعہ بعد فناء کل موجودات **و** گردیدن نہایت کل موجودات در ایجاد

WWW.MAABLIB.ORG

خودبسوی او تعه **وظاهر** او هم اسم ذات است باعتبار دلالة عقل بر جوب وجود ذات موجد تعالی بدلالة بینه یعنی وجود سبحانه بحجب دلایل عقلیه وادراک واحساس اشیا موجودات عالم دلالة بینه قاطعه هریکی می باشد بر ظهور خالقیت والهیت سبحانه **وباطن** یعنی وجود واقعی است باعتبار عدم ادراک عقل و فهم و بصر و حس وخیال حقیقت ذات و ماهیته آن چه ذات مجرده ذوالجلال از احساس وادراک عقول و وصول حواس و افهام الی ساحة کبریائه علی الدوام محال و متعال است **وهکذا** دیگر اسماء صفات اند هرچند هر اسمی و صفتی معانی عدیده آخری دارند بلحاظ بسط تفسیر براینوجه واحد برای بعض اینصفات اکتفا شده اگر زندگی وفا کرد انشاء الله القدیر شرحی کبیر و بسیط در تفسیر این آیه مع وجود معانی اسماء حسنی الهی خواهیم نوشت **واگر** بالتفصیل تفصیل زاید بخواهی **بمنهاج** حلیمی **وشرح اسماء الحسنی** غزالی **ولوامع البینات** فی تفسیر الاسماء والصفات متضمن دقایق دقیقه و حقایق حقیقه **فخر رازی** که در دنیا تا اینوقت مثل این کتاب تالیف نشده است **وشرح جوشن کبیر** شیخ هادی سبزواری **وشرح الاسماء** شیخنا المقداد را ملاحظه کن **والقسم الثالث** ما یدل علی الذات باعتبار سلب الغیر عنه کالواحد الاحد باعتبار سلب الند والضد والعد والحد و عدم النظیر والشبیه والشریک له **والفرد والوتر** باعتبار سلب القسمة والبعضیة والترکیب عقلا وحسا و عدم قابلیت ذاته المجردة بذلک **والغنی** باعتبار سلب الحاجة له الی غیره ابدا **والقدیم الازلی** باعتبار سلب العدم اولا و بدایة **والدایم الابدی** باعتبار سلب العدم عنه اخرا ونهایة **والسلام** باعتبار کمال سلامة الذات و سلب العیوب والنقایص منه **والقدوس والسبوح** باعتبار تنزه ذاته المقدسة عن جمیع انواع القبایح وعن الانداد من الصاحبة والوالد والاولاد والاضداد حقیقة او حکما و غیره ذلک مما یخطر فی الفواد **قسم ثالث** آنچه دال بر ذات متعال باعتبار سلب اغیار بیباشد چون **واحد احد** باعتبار سلب ند وضد و عدد و حد و نظیر و شبیه و شریک مر تعه را نباشد **وفرد و وتر** باعتبار سلب قسمة و بعضیة و ترکیب عقلا و حسا **و** عدم قابلیت تقسیم ذات مجرده در حال نباشد **وغنی** باعتبار سلب حاجة از تعه الی غیره ابدا است **وقدیم ازلی** باعتبار سلب العدم اولا و بدایة یعنی در اولیت ابتدا ندارد **دایم ابدی** باعتبار سلب عدم در نهایة و آخر یعنی در اولیت ابتدا **و** در آخر نهایت ندارد **وسلام** باعتبار کمال سلامتی ذات از نقصان و سلب عیوب و قبایح **و قدوس و سبوح** باعتبار مبرا و منزه بودن ذات واجب تعالی از جمیع انواع قبایح **و** از وجود انداد از زوجه **و** از والد **و** اولاد **و** اضداد حقیقة و حکما وغیر آنچه در خواطر خطور کند و بصدور بگذرد **والقسم الرابع** ما یدل باعتبار السلب والاضافة معا کالحی فانه المدرک الفعال الذی لا یلحقه الموت والفوت **و الواسع** باعتبار سعة علمه و معلومه و عدم فوت شئ منه **والعزیز** هو الذی لا یدرکه الذل ولا یلحقه العلة **والرحمن الرحیم** فان الرحمن اسم للذات **و** الرحیم هو صفته باعتبار شمول نعمة رحمته العامة لکافة الخلقة **و** شمول رحمته الخاصة لخواص خلقه فی الآخرة غیر زائلة **یعنی قسم رابع** صفتی هست که دال باعتبار سلب حالتی **و** اضافه حالتی باشد چون **حی** پس بمعنی مدرک فعالی هست که ملحق نمیشود با و نابودی بموت و فوت یعنی بقاء وجود او مع الادراک اضافی **و** سلب موت و فوت از و الی الابد سلبی هست **و واسع** باعتبار وسعت علم و معلوم کل مملوکت او عدم فوت و سلب شئ از علم او **و عزیز** باعتبار اینکه او را علو و رفعت است **و** ذلة درک او نمیکند **و** علت باو ملحق نمیشود و زوال عزة ندارد **و رحمن الرحیم** رحمن اسم ذات **و** رحیم صفة او باعتبار نعمة وجود و تدبیر بهر فرد و جزء کل عالم در دنیا عموما حاوی و جاری و شامل **و** در آخرة بخواص خلق جمیع انواع خیرات بعد ایصال آن غیر زایل هست **و** هکذا دیگر اسماء صفات اند **اشکال** هرگاه لفظ هو **و** لفظ الله دو اسم اعظم و اعلی از جمیع اسماء اله اند **پس** ثمرات و اثر اجابة فوری و احضار اشیا مطلوبه من الله چرا نمایاست ناشی و حاصل دفعة و فورا نمیشود **پس** باین واضح و ثابت شد که این هر دو اسم هم چون اسماء آخر الهی غیر اسم اعظم غیر واجب الاجابة اند **و** اسم اعظم غیر ایند و اسم میباشد **پس** آن اسم اعظم را چرا خالق مخفی نهاد **و** آن کدام اسم بکدام حروف میباشد **و** آیا بهمین حروف تهجی از الف تا یا است **یا** از غیر این حروف است **جواب اول** در این شکی نیست که این دو اسم از اجله اسماء مقدسه الهیه خاص و دال بر مسمی ذات بغیر اعتبارات خارجه میباشند **اما** آن اسم اعظمیکه واجب الاجابة فی الفور هر دعا و واجب الحصول هر مطلوب است **و** قابلیت اطلاع و اعلام و تعلیم آن احدی از امم سلف و خلف نداشت و نمیدارد غیر از مطهرین انبیاء الله و خلفائه المرضیین المنصوصین من الله تعه زیرا که عطاء این اسم اعظم خاص با نبیاء و خلفاء معصومین منصوصین ایشان ع برای اظهار معاجز خارق العادات بشر میباشد تا بوجود عطاء آن امتیاز و فرق بکیّن بین الحق والباطل من جانب الله در خلق ثابت و واضح باشد **اما جواب ثانی** در تعیین اسماء اسم اعظم الهی علماء را هست خلاف کردند که او کدام است **نزد جمعی** او یا حی یا قیوم **و در روایتی** یا ذا الجلال والاکرام **نزد جمعی** غفیر یا الله یا حی یا قیوم الذی لا یموت یا حی یا دیموم الذی لا یفوت **و در روایتی** یا الهنا واله کل شئ الها واحدا لا اله الا انت **و بعضی** گفتند چنانچه طریحی هم نقل کرد که بلسان عبرانی **اهیا و شراهیا** ترجمه یا حی یا قیوم است

جواب اشکال اگر دعا باسمای حسنی است چرا اثر اجابت دعا بفور نمودار نمیشود

تبیین اهیا و شراهیا

WWW.MAABLIB.COM

تنبیه اهیا و شراهیا آیا سریانی یا عبرانی است یا یونانی و با کسر همزه است یا بفتح آن دران سه وجه اند در **قاموس** گفته بفتح غلط و بکسره صحیح است کما قال **واهیا** بکسر الهمزة **اشراهیا** بفتح الهمزة والشین **یونانیة** ای الازلی الذی لم یزل **و** لیس هذا موضعه لان الناس یغلطون فیقولون **هیا شراهیا** وهو خطاء علی ما زعم احبار الیهود انتهی کلامه **و نزد اکثر** اهل ظاهر حدیث **و در ترجمه قاموس** از ازهری نقل میکنند که **ابو حاتم** میگوید که **اهیا** اصل و بسریانیه **یا شراهیا** است یعنی روحی ازلی **و شیخ زین العابدین** در اینجا فرموده و در هیچ کدام تمام کیفیت کلمه بحسب ضمه و فتحه و کسره و تشدید و تنوین هنوز معلوم داعی نشده آن اسم اعظم الهی تعالی بحسب اکثر احادیث هفتاد و سه حرف غیر مرتبه ولا مرکبه میباشد بهر پیغمبری بعض بعض حروف آن داده شده و هفتاد و دو حرف آن بخاتم الانبیاء محمد بن عبد الله علیه و آله السلم عطا شده **و** حرف واحد آن خالق ایشان برای نفس خود مخصوص نهاده و باحدی از ملک و پیغمبر اطلاع آن نداد **پس** آن هفتاد و دو حرف کلا نزد دوازده امامیه اطهار از اهل بیت نبوة میباشد **لهذا** بسبب آن خوارق العادات از همه ایشان ظاهر می شد کما روی **فی اصول الکافی** عن ابی الحسن العسکری ع قال النوفلی سمعته یقول اسم الله الاعظم ثلثة و سبعون حرفا کان عند آصف بن برخیا حرف فتکلم به فانخرقت له الارض فیما بینه و بین سباء فتناول عرش بلقیس حتی صیره الی سلیمان ثم انبسطت الارض فی اقل من طرفة عین و عندنا منه اثنان و سبعون حرفا و حرف عند الله استاثر به فی علم الغیب **ایضا فی الکافی** عن جابر عن ابی جعفر ع قال ان اسم الله الاعظم علی ثلثة و سبعین حرفا **و** انما کان عند آصف منها حرف واحد فتکلم به فخسف بالارض ما بینه **و** بین سریر بلقیس حتی تناول السریر بیده **ثم** عادت الارض کما کانت اسرع من طرفة العین **و** نحن عندنا من الاسم الاعظم اثنان و سبعون حرفا **و** حرف عند الله استاثر به فی علم الغیب عنده **و فیه** ایضا عن ابی عبد الله الصادق ان عیسی بن مریم اعطی حرفین کان یعمل بهما **و** اعطی موسی اربعة احرف **و** اعطی ابراهیم ثمانیة احرف **و** اعطی نوح خمسة عشر حرفا **و** اعطی آدم خمسة و عشرین حرفا **و** ان الله تعالی جمع ذلک کله لمحمد **و** ان اسم الله الاعظم ثلثة و سبعون حرفا اعطی محمدا اثنین و سبعین حرفا **و** حجب عنه حرف واحد **و** حاصل همه این حدیث ائمه اطهار علیهم السلم آنکه اسم اعظم الهی هفتاد و سه حرف است از آن یک حرف باصف وصی سلیمان داده بود تا بوجد آن از مسافت عظیمه کثیره عرش بلقیس را زمین دریده بلمحه از چشم زدن نزد سلیمان رسانید **و** بعیسی دو حرف **و** بموسی چار حرف **و** بابراهیم هشت حرف **و** بنوح پانزده حرف **و** بآدم بیست و پنج حرف **و** بمحمد هفتاد و دو حرف از آن اسم اعظم داده شده **و** یک حرف آن مختص خود خالق گردانید **و بعضی** در تاویل این حروف فرمودند که ازین هفتاد و سه حرف مراد هفتاد و سه اسم الهی اند نه حروف چه هیچ اسمی زیاده از شش حرف مرکب نمیباشد **تنبیه** از این اخبار صحاح که قرین عقل و اصح و ثابت شد دو چیز **احدهما** آنکه اسم اعظم غیر این اسماء حسنی است بغیر حروف مرتبه و مرکبه **و** هر حرف از آن جدا جدا تاثیری عظیم دارد **ثانیهما** بعض بعض حروف آن خاص انبیاء اولوا العزم و بعض اوصیاء و اصفیاء ایشان بود **و اما** هفتاد و دو حرف آن بخاتم انبیاء و بعد او مختص بائمه اطهار علیهم السلم میباشد **اما جواب ثالث** از این احادیث واضح که آن اسم هفتاد و سه حرف میباشد **پس** در این دو احتمال اند **احدهما** که حروف آن غیر این حروف تهجی است چه این حروف تهجی هفتاد و سه حرف نیست **ثانیهما** بعضی احتمال داده که حرف تهجی آن از سریانی و عبرانی و عربی خواهند بود و لکن غیر انبیاء و خلفاء ایشان علم آن حروف با عینها و ترتیب و ترکیب آن نمیدانند لهذا تاثیر آنها بروز نمیکند **و خاصه و عامه** روایت کردند که امیر المؤمنین ع ندا میکرد و بخدا **یا کهیعص و یا حمعسق** چنانچه در بدایة این سوره اعراف از کشاف **و** بیضاوی مذکور گردید **و در خبر مروی** از حضرت صادق است ان الله تعالی خلق اسما بالحروف غیر متصوت الی ان قال فجعله یعنی فجعل ما خلق علی اربعة اجزاء معا یعنی غیر مرتبة فاظهر منها ثلثة اسماء لفاقة الخلق الیها **و** حجب واحدا منها **و هو** الاسم الاعظم المخزون المکنون **و** سخر لکل اسم من هذه الاسماء اربعة ارکان فذلک اثنی عشر رکنا **ثم** خلق لکل رکن ثلثین اسما فعلا منسوبا الیها کانه علی بدایته فهو الرحمن الرحیم الخ **و بعض شارحین** اینحدیث فرمودند لا یخفی ان هذا الحدیث من اسرارهم ع لا یعقلها الا العالمون **و ما** در شرح این حدیث بسط بجای دیگر میکنیم ان شاء الله **سوال** چرا این اسم اعظم را مخفی و مستور نهاد از کل امم غیر انبیاء و ائمه علیهم السلم **جواب** مقتضی حکمة اخفا این اسم از کل عوام در دم بود چنانچه لیلة القدر را مستور نهاد زیرا که علم و معرفة آن شب **و** اسم اعظم موجب فسادات عظیمه می شد و خرابیهای کثیره در عالم و آدم هر وقت بوقوع میآید **پس** آنچه موجب فسادات و خرابیهای کثیره می شد بر حکیم مدبر عالم الغیوب والقلوب انسداد آن لازم بود و لهذا عینیت اینها مبهم و مستور گذاشت **اشکال** در اکثر ادعیه ماثوره بیلو قسم مرویست که در این دعا اسم اعظم است **پس** با این واضح شد که اسم اعظم بهمین حروف تهجی مرتب و مرکب در این لو دونه اسم اله داخل میباشد **و اگر** آن صحیح است

پس چرا تاثیر اجابة سریعه آن بظهور نمیآید و بذکر آن اسم تاخیر اجابت جایز نمیباشد **جواب** نزد ما آنکه لفظ هو و لفظ جلالة الله اسم اعظم اسماء حسنی باعتبار دلالة خاصه بر مسمی ذات بغیر اعتبار وصف هست **پس** بنا بر این اشکال ساقط است چه اجابة دعا بفوریا بتاخیر بحسب تقتضای مصلحة و مشیت علیم و حکیم مدبر الاله می باشد **اما نزد** ما آنکه اسم اعظم بحروف آخر که بذکر آن احیاء اموات و اعاده فوات و اجابة همه دعوات بفوری می شود اعطاء آن مخصوص معصومین انبیاء و مطهرین خلفاء ایشان هست و قرة عینی مولوی **سید علی حایری** در چهار جلد کبیر کتاب **غایت المقصود** نام نوشته در مجلد اول آن بتفصیل تحقیق جزئیات اسم اعظم نموده و الله اعلم **بحث رابع عشر** در تعدید و تحدید این اسماء الحسنی باتفاق خاصه و عامه نود و نه اسم اند روایة اند قال رسول الله ان لله تسعة و تسعین اسما من حفظها دخل الجنة **و** الله وتر یحب الوتر **رواه مسلم** حضرت رضا ع باسناد آبا خود از حضرت رسول روایة کرده لله تع تسعة و تسعون اسما من دعی الله بها استجاب **و** من احصیها دخل الجنة **رواه** صدوق المحدثین فی کتاب التوحید **و** همین احصاها در بخاری **و** در ترمذی ولکن بخاری احصاها احفظها روایة کرده **و** در مجمع و باب از **مسلم** آورده لله تسعة و تسعون اسما مائة الا واحدا لا یحفظها احد الا دخل الجنة و هو وتر یحب الوتر حاصل همه آنکه **تحقیق** مر خدا را یک کم صد نام یعنی نود و نه نام است هر که آنها را بشمارد و حفظ اینها مع معانی اینها کند دعایش مجاب و داخل و مستحق جنت میشود **و** خالق در ذات خود فرد و احد و وتر تنها هست دوست میدارد فرد و وتر را **سوال** آیا مراد ازین لله تسعة و تسعین اسما حصر عدد اسماء مراد هست که خاص همین اسماء حسنی نود و نه اند **یا** مراد حصر نیست **جواب** متکلمین **و** مفسرین **و** محدثین در آن دو قول دارند **احدهما** مراد حصر اسماء هست بجهة لام تخصیص در لله **و** همین قول فخر رازی و تبعه اوست **ثانیهما** مذهب جمعی دیگر منهم **نووی** اند قال و لیس معناه انه لیس اسماء غیر هذه التسعة و التسعین **و انما** المقصود من هذا الحدیث التسعة و التسعین اسما الاخبار عن دخول الجنة باحصائها لا الاخبار بحصر الاسماء **و لهذا** جاء فی حدیث آخر اسئلک بکل اسم سمیت به نفسک و استأثرت فی علم الغیب عندک یعنی معنیش این نیست که غیر این نود و نه آن دیگر ندارد **و** ابو بکر عربی مالکی گفته برای خالق هزار اسم است **و** ابن العربی گفته بلکه قول بهزار قلیل است **و** در احصاها هم خلاف کردند نزد **محققین** مراد آن احصاء حفظ اینها بدل است چنانچه در خبر دیگر بلفظ حفظها آمده **و** همین قول بخاری هست نه محض شمردن اینها **فی بقولی** مراد از احصاء تعدید و شمردن آنها در دعا هست **و بقولی** تعدید اینها در دعا مع حفظ معنی هر اسمی از آنها و تفکر در اینها و اعتقاد باینها موجب اجابة و دخول جنت میباشد **و اما** در معنی و الله وتر و یحب الوتر شارحین فرموده اند معناه نعم فی ذاته فرد واحد لا شریک له و لا نظیر **فهذه** الاسماء باعتبار العدد وتر لاجله یحب الوتر چونکه او منفرد و متوحد در ذات خود است این نود و نه اسماء هم در شمار در عدد وتر اند نه جفت لهذا تعدید اسماء او وتر را محبوب دارد **و بعضی** فرموده اند و فیه تفضیل الوتر فی الاعمال لان اکثر الطاعات وتر **اشکال** ابو القاسم قشیری گفته هرگاه خدا نود و نه اسم دارد پس باید که هر اسم عین مسمی باشد و الا لازم میآید که همه این اسماء غیر الله مع الله میباشند **جواب** او فخر رازی داده دلت هذه الآیة ان الاسم غیر المسمی لانها تدل علی ان اسماء الله کثیرة لان لفظ الاسماء لفظ الجمع **و** هو یفید الثلثة فما فوقها فثبت ان اسماء الله کثیرة و لا شک ان الله واحد فلزم القطع بان الاسم غیر المسمی **و ایضا** قال قوله تع و لله الاسماء الحسنی یقتضی اضافة الاسماء الی الله تع **و** اضافة الشیء الی نفسه محال فثبت مغایرة الاسم عن المسمی یعنی این آیه دلالة دارد که بتحقیق اسم غیر مسمی هست زیرا که دلالة دارد که اسماء الله کثیر اند **و** لفظ اسماء صیغه جمع است **و** اقل جمع بر کمتر از سه نمیباشد بل ما فوق سه میباشد پس بنا بر این ثابت شد که اسماء الله کثیر اند **و** شکی نیست که خدا ذات واحده است **پس** قطعا ثابت شد باین جهة که هر اسم غیر مسمی هست **و ما میگوئیم** که اسم عین مسمی نمیباشد بل هر اسم دال بر مسمی میباشد و دال و دلالة و مدلول علیه مستلزم مغایرة بالضرورة در بین دارند **و رازی ایضا** فرموده قول تع و لله الاسماء الحسنی است این مقتضی اضافة اسماء الی الله هست **و** اگر اسم و مسمی در اصل واحد میباشد باین لازم میآید اضافة شیء الی نفسه **و** اضافة شیء الی نفسه محال و اجب البطلان هست **پس** مغایرت اسم از مسمی ثابت شد **و** همین مضمون از هشام بن حکم از قرآن ناطق حضرت صادق هست **فی اصول الکافی** فقال ع فی جواب هشام الله مشتق من اله و الاله یقتضی مالوها **و الاسم** غیر المسمی فمن عبد الاسم دون المعنی فقد کفر و لم یعبد شیئا **و** من عبد الاسم و المعنی فقد اشرک و عبد اثنین **و** من عبد المعنی دون الاسم فذلک التوحید **و** قال هشام زدنی فقال لله تسعة و تسعون اسما فلو کان الاسم هو المسمی لکان لکل منها اله **و** لکن الله معنی یدل علیه بهذه الاسماء **و** کلها غیره تع **یا هشام** الخبز اسم المأکول و الماء اسم المشروب **و** الثوب اسم الملبوس **و** النار اسم المحرق حاصل آنکه الله مشتق از اله یا له الها این مقتضی مالوهی هست **و** اسم غیر مسمی هست **پس** هر که عبادة باسم کردند

جواب اشکال از رازی

تعویض نه که هر اسم عین مسمی هست ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

المعنی پس او تحقیق کافر شد و عبادت بالحدی نکرد و هر که عبادت باسم و معنی آن کرد عبادة بدو کرد پس او شرک آورد و عبادت بدو کرد و هر که عبادة بمعنے
کرد بغیر اسم پس او توحید است عبادت بمسمای واحد کرد هشام زدی عرض کرد امام فرمود خدا را نود و نه نام اند پس اگر هر اسمی عین مسمی شد هر آیینه
بر هر یک اسمی از اسما الهی جدا گانه باید باشد ولکن خدا معنی واقع معنی واحد است دلالت میکند هر اسمی بر آن معنی واحد و کل آن اسماء غیر تند ای هشام
بدان خبز اسم نان ماکول و ماء اسم آب مشروب و ثوب اسم لباس ملبوس و نار اسم آتش سوزاننده است بحث خامس عشر در تعدید آن اسماء
نود و نه نام که متفق علیه الامة است و آنها نیست ۱ الله ۲ الرحمن ۳ الرحیم ۴ الملك ۵ القدوس ۶ السلام ۷ المؤمن ۸ المهیمن ۹ العزیز ۱۰ الجبار ۱۱
المتکبر ۱۲ الخالق ۱۳ البارئ ۱۴ المصور ۱۵ الغفار ۱۶ القهار ۱۷ الوهاب ۱۸ الرزاق ۱۹ الفتاح ۲۰ العلیم ۲۱ القابض ۲۲ الباسط ۲۳ الخافض ۲۴
الرافع ۲۵ المعز ۲۶ المذل ۲۷ السمیع ۲۸ البصیر ۲۹ الحکم ۳۰ العدل ۳۱ اللطیف ۳۲ الخبیر ۳۳ الحلیم ۳۴ العظیم ۳۵ الغفور ۳۶ الشکور ۳۷ العلی
۳۸ الکبیر ۳۹ الحفیظ ۴۰ المقیت ۴۱ الحسیب ۴۲ الجلیل ۴۳ الکریم ۴۴ الرقیب ۴۵ المجیب ۴۶ الواسع ۴۷ الحکیم ۴۸ الودود ۴۹ المجید ۵۰
الماجد ۵۱ الباعث ۵۲ الشهید ۵۳ الحق ۵۴ الوکیل ۵۵ القوی ۵۶ المتین ۵۷ الولی ۵۸ الحمید ۵۹ المحصی ۶۰ المبدئ ۶۱ المعید ۶۲
المحیی ۶۳ الممیت ۶۴ الحی القیوم ۶۵ الواجد ۶۶ الواحد ۶۷ الاحد ۶۷ الصمد ۶۸ القادر ۶۹ المقتدر ۷۰ المقدم ۷۱ المؤخر ۷۲ الاول ۷۳ الآخر ۷۴
الظاهر ۷۵ الباطن ۷۶ الوالی ۷۷ المتعالی ۷۸ البر ۷۹ التواب ۸۰ المنتقم ۸۱ العفو ۸۲ الرؤف ۸۳ مالك الملك ۸۴ ذو الجلال ۸۵ والاکرام
۸۶ الجامع ۸۷ الغنی ۸۸ المغنی ۸۹ المانع ۹۰ الضار ۹۱ النافع ۹۲ النور ۹۳ الهادی ۹۴ البدیع ۹۵ الباقی ۹۶ الوارث ۹۷ الرشید ۹۸
الصبور روایه من الامامیه ابن الفهد فی عدة الداعی والکفعمی ابراهیم بن علی الکفعمی فی مصباحه والشهید الاول محمد بن مکی ابن محمد ابن حامد
العاملی فی قواعد الاصول و در آن فرمود که از اسماء الحسنی لفظ الرب و المولی و النصیر و الفاطر و العلام و الکافی و ذو الطول و ذو المعارج
در کتاب الله نیز مذکور و وارد است و از عامه هم جمعی منهم الترمذی و البیهقی فی الدعوات الکبیر و الغزالی و صاحب در المنثور و صاحب اللباب و المدارک
و غیرهم و صاحب مشکوة و غیرهم روایه اولی نقل کرده اند از ابو هریره و رزین و غیرهما در کتاب التوحید صدوق المحدثین از حضرت صادق باسناد
آبا و طاهرین خود و در عدة الداعی و کفعمی نیز از حضرت امام رضا از آبا و طاهرین خود روایة کرده اند ان لله تسعة و تسعین اسماء مائة الا واحدة
من دعی بها استجیب له و من احصاها دخل الجنة و هی الله الواحد الاحد الصمد الاول الآخر السمیع البصیر القدیر القاهر العلی الاعلی الباقی
البدیع الباری الاکرم الظاهر الباطن الحی الحکیم العلیم الحلیم الحفیظ الحق الحسیب الحمید الحفی الرب الرحمان الرحیم الذاری الرزاق الرقیب الرؤف
الرائی السلام المؤمن المهیمن العزیز الجبار المتکبر السید السبوح الشهید الصادق الصانع الطاهر العدل العفو الغفور الغنی الغیاث الفاطر
الفرد الفتاح الفالق القوی القریب القیوم القابض الباسط القاضی المجید المولی المنان المحیط المبین المقیت المصور الکریم الکبیر الکافی کاشف
الضر الوتر النور الوهاب الناصر الواسع الودود الهادی الوفی الوکیل الوارث البر الباعث التواب الجلیل الجواد الخبیر الخالق خیر الناصرین
الدیان الشکور العظیم اللطیف الشافی انتهی الروایة و در دعاء مشلول و جوشن کبیر و غیر آن هم اسماء آخر بر این اسماء زاید اند چون بعضها هو
یا ذا الملك و الملکوت یا ذا العزت و الجبروت یا ملك یا مالك یا قدوس یا سلام یا مومن یا مهیمن یا عزیز یا جبار یا متکبر یا خالق یا باری یا صادق یا
فایق یا مصور یا مفید یا مدبر یا شدید یا مبدء یا معید یا مبید یا ودود یا معبود یا بعید یا قریب یا مجیب یا رقیب یا حسیب یا بدیع یا
رفیع یا منیع یا سمیع یا علیم یا حلیم یا کریم یا حکیم یا قدیم یا علی یا عالم یا حاکم یا قاضی یا عادل یا فاضل یا واصل یا طاهر یا مطهر یا قادر
یا مقتدر یا کبیر یا متکبر یا واحد یا احد یا صمد یا من لم یلد و لم یولد الی قوله تعالی یا علی یا شامخ یا باذخ یا فتاح یا نفاح یا مرتاح یا مفرج
یا ناصر یا منتصر یا مدرک یا مهلك یا منتقم یا باعث یا وارث یا تواب یا اواب یا وهاب یا علام یا خلاق یا رزاق یا مسبب الاسباب یا
مفتح الابواب یا من حیث ما دعی اجاب یا ظهور یا شکور یا عفو یا غفور یا نور النور یا مدبر الامور یا لطیف یا خبیر یا مجیر یا منیر یا بصیر یا نصیر یا
کبیر یا وتر یا فرد یا ابد یا سند یا صمد یا کافی یا شافی یا وافی یا معافی یا محسن یا مجمل یا منعم یا مفضل یا متفضل یا متکرم یا متفرد یا جلیل
یا جمیل یا وکیل یا کفیل یا دلیل یا قبیل یا مدیل یا منیل یا مقیل یا محیل یا قاهر یا ساتر یا قادر یا کاسر یا جابر یا ذاکر یا ناظر یا سبوح
یا قدوس یا صبور یا شکور یا رئوف یا عطوف یا صادق یا فالق یا فارق یا فاتق یا رازق یا سابق یا سامع یا معین یا امین یا مبین

تعداد اسماء حسنی مرویات متفق علیہا الخاصۃ والعامۃ ۱۲

بحث دیگر عدد اسمای حسنی الله بحث دیگر اسمای حسنی زیاده از نود و نه هم میباشند ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

یا امین یا رشید یا وحید یا حمید یا مجید یا شدید یا شهید یا دایم یا قایم یا قدیم یا سرمد یا واحد یا احد یا عزیز یا رفیع یا منیع یا وسیع یا سمیع یا بصیر یا خبیر یا قدیر یا منعم یا اکرم یا معطی یا غنی یا مغنی یا مقنی یا مفنی یا محیی یا مرضی یا منجی یا باسط یا منشئ یا موجد یا حنان یا منان یا دیان یا برهان یا سلطان یا رضوان یا غفران یا سبحان یا مستعان یا جواد یا ذا المن والبیان یا ملک یا مالک الملک یا حامد یا محمود یا شاکر یا شکور **تلبیه** و در این شکی نیست که مفردات اسماء حسنی الهی تا سه صد می باشد **واما** بالاضافه والترکیب زیاده از هزار اسماء است و هر کس تفصیل مفردات و مرکبات اسماء الله تع بخواهد **جوشن کبیر** را مع شرح انها از ملا هادی سبزواری ملاحظه نماید **پس** قول رازی و نووی و حافظ ابوبکر عربی مالکی و محیی الدین اعرابی و غزالی و حلبی وغیرهم اصح است **اشکال** پس در و لله الاسماء الحسنی لام تخصیص دلالة دارد که اسماء اله محصور العدد در خبر مروی متفق علیه الامة بباشند **جواب** این حصر محمول شده بر انکه اطلاق اسماء الحسنی علی الله منحصر علی التوقیف و تعلیم الله بباشد لا غیر ماثوری ولا منصوصی ولا منقولی فی کتاب الله و سنت نبیه **کما قال النووی** وغیره کالعیاض اتفق العلماء علی ان هذا الحدیث لیس فیه حصر لاسمائه سبحانه ولیس معناه انه لیس له اسماء غیر هذه التسعة و التسعین **وانما** المقصود من الحدیث من احصاها دخل الجنة **فالمراد** هو الاخبار عن دخول الجنة باحصائها لا الاخبار بحصر الاسماء **تذکره** هرگاه اجلال و تعظیم موجد منعم تع بجهة کمال ذات جامع جمیع صفات کمالیه و جلالیه و تقدیس و تسبیح و تنزیه او تع عز اسمه بر هر شخص عینا واجب از روی عقل و نقل **چون آیه** سبح اسم ربک الاعلی ثابت شد **پس** بکذا بلا تفاوت تعظیم و تنزیه اسماء ذاتی و صفاتی تع واجب بباشد و توهین آن موجب کفر موهن انهاست **واتفق** علماء الاسلام علی ذلک **وقال العلماء** کافة کما یجب تنزیه الله تع عن جمیع النقایص والقبایح والعیوب فکذا یجب تنزیه اسماء الذاتیه والصفاتیه لاسیما اسم الجلالة هو لفظ الله **ومنجملة** تعظیمهما ان لا یمس اسم الجلالة بغیر طهارة لانه تعظیمها ازید من الاخری لانه اسم ذاته العالیه

در در منثور از حافظ ابونعیم روایة کرده که محمد بن جعفر میگوید که من پرسیدم از ابو جعفر باقر محمد الصادق علیهم السلم از خبر اسماء الله التسعة والتسعین اسما من احصاها دخل الجنة **پس انحضرت** فرمود آن خبر صحیح و آن اسماء در کتاب الله تع ثابت اند **پس در سوره فاتحه** پنج اسم اند یا الله یا رب یا رحمن یا رحیم یا مالک **و در سوره بقره** سی و سه یا محیط یا قدیر یا علیم یا حکیم یا علی یا عظیم یا تواب یا بصیر یا ولی یا واسع یا کافی یا رؤف یا بدیع یا شاکر یا واحد یا سمیع یا قابض یا باسط یا حی یا قیوم یا غنی یا حمید یا غفور یا حلیم یا اله یا قریب یا مجیب یا عزیز یا نصیر یا قوی یا شدید یا سریع یا خبیر **و در آل عمران** یا وهاب یا قایم یا صادق یا باعث یا منعم یا متفضل **و در سوره نساء** یا رقیب یا حسیب یا شهید یا مقیت یا وکیل یا علی یا کبیر **و در انعام** فاطر و قاهر و لطیف و برهان **و در اعراف** یا محیی یا ممیت **و در انفال** یا نعم المولی یا نعم النصیر **و در هود** یا حفیظ یا مجید یا ودود یا فعال لما یرید **و در رعد** یا کبیر یا متعال **و در ابراهیم** منان یا وارث **و در حجر** یا خلاق **و در مریم** یا فرد **و در طه** یا غفار **و در افلح** یا کریم **و در نور** یا حق المبین **و در فرقان** یا هادی **و در سباء** یا فتاح **و در سوره زمر** یا عالم **و در سوره غافر** یا قابل التوب یا ذا الطول **و در ذاریات** یا رازق یا ذا القوة یا متین **و در طور** یا بر **و در اقتربت** یا ملیک یا مقتدر **و در رحمن** یا ذا الجلال والاکرام یا رب المشرقین یا رب المغربین یا باقی یا مهیمن **و در حدید** یا اول یا آخر یا ظاهر یا باطن **و در حشر** یا ملک یا قدوس یا سلام یا مومن یا مهیمن یا عزیز یا جبار یا متکبر یا خالق یا باری یا مصور **و در بروج** یا مبدء یا معید **و در فجر** یا وتر **و در اخلاص** یا احد یا صمد انتهی **ابن مسعود** نقل کرده که حضرت رسول ص فرمود من اصابه هم او حزن فلیقل اللهم انی عبدک و ابن عبدک و ابن امتک ناصیتی بیدک ماض فی حکمک عدل فی قضائک اسئلک بکل اسم هو لک سمیت به نفسک او انزلته فی کتابک او علمته احدا من خلقک او استاثرت به فی علم الغیب عندک ان تجعل القرآن العظیم ربیع قلبی و نور بصری و ذهاب همی و جلاء حزنی فقال ص ما قالهن مهموم قط الا اذهب الله همه و ابدله بهم فرجا فتعلموهن و علموهن حاصل آنکه هر کس را که هم و غم و حزن لاحق شود این دعا را بخواند و احدی این را نمی خواند هرگز مگر آنکه خالق زایل می سازد از تعالی این همش را و بدل میگرداند غم و هم او را بفرج و کشایش پس ای مردم خود هم یاد کنید و بر دیگر هم تعلیم بدهید **تکمله** در تاویل اسماء الحسنی بطرق خاصه و عامه از اهل بیت طهارة مرویست قالوا علیهم السلام نحن اسماء الله الحسنی فادع الله بنا یعنی با عترة طاهره حسنی مرتبت اسماء و نامهای نیک او هستیم یاد کنند خدا را بعد ذکر ما **و در تفسیر عیاشی والصافی** مرویست قال علیه السلام اذا نزلت بکم شدة فاستعینوا بنا علی الله و هو قول الله ولله الاسماء الحسنی

بیان اسماء صفات الهیه

بیان تعیین اسماء حسنی از سور قرآن که ابونعیم و سیوطی از حضرت باقر و ابن مسعود نقل کرده

۱۳۵

فادعوه بها وقال

فادعوه بها **و قال** قال ابو عبدالله الصادق عم نحن والله الاسماء الحسنى الذی لا یقبل من احد الا بمعرفتنا فادعوا الله بها یعنی ائمه هدی فرمودند وقتیکه
شدتی وکربتی نازل شود وفراگیرد پس طلب اعانة کنید بما از خدا **و** انیست مراد از قول خدا وللّه الاسماء الحسنى وامر کردید عاکردن بآن **و حضرة صادق**
فرمود قسم بخدا ما آن اسماء حسنی هستیم که خدا قبول نمیکند ایمان وعمل احدی را مگر بمعرفت ما پس یاد کنید خدا را بعد معرفة وتصدیق وایمان بما **تنبیه** هرگاه
این واضح شد **پس** قطع نظر از انکه از زمن امت انبیاء سلف نزد ورود شدائد وکربات وغموم وهموم برانها بعد ذکر اسماء مطهرین چهارده معصوم علیهم السلم مطالب
خود را از خالق میخواستند چنانچه فتلقی آدم من ربه کلمات بطرق اهل سنت ذکر شد که آدم وقتیکه این اسماء چهارده معصوم را بر متن عرش منور نوشته دید بوحی
دانست که وقت مصیبت حفظ این اسماء بکار میآید **پس** در دنیا یادش آمده بدرگاه اله عرض کرد اللهم بحرمة محمد وانت المحمود **و** بحرمة علی وانت العلی

الاعلی **و** بحرمة فاطمة وانت فاطر السموات والارض **و** بحرمة الحسن وانت المحسن **و** بحرمة الحسین وانت قدیم الاحسان **فتاب الله علیه**
و قال ولو طلبت غفران جمیع ذریتک لغفرتهم جمیعا **و روایات کثیره** بطرق خاصه وعامه مع زیادتی الفاظ وارد اند بجهة طول بسط ثبت وضبط ان
اخبار مفصلا در اینجا مناسب نیست **و** بجائی دیگر خواهند آمد انشاء الله تعالی **اشکال** این چهارده معصوم جنس لبشر اجسام احیاء اند **پس** انها چگونه اسماء حسنی بر خالق
اطلاق شده میتوانند چه هر اسم از حروف داله بر مسمی ذاتی میباشد **جواب** باید که حالا در یابی که کاالشیئی الاسم هو ما یدل علی ذات شیء او وصف شیء
پس هر اسم حسن عبارت است از مفهمات داله بر معانی حسنه للاتصاف **او** للاضافة بالحسن **و بقول** الاسم قد یطلق علی ما یفهم من معنی اللفظ فی
الذهن فعلی هذا الاسم معنی ذهنی **و** المعنی موجود عینی وهو المسمی **و** بسوی این مشیر است حدیث حضرت رضا در سوال سایل عن الاسم فقال هو
صفة لموصوف **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس** هر معصومی از چهارده حضرات بذاته اسمی است تعالی مجازی باشد بدو جهت **احدهما** باعتبار اشتقاق
واخذ اسماء مطهره الیشان از اسماء حسنی تعالی چون محمد از اسم الحمید والمحمود **و** علی از اعلی علی **و** فاطمه از فاطر **و** حسن وحسین از محسن فو الاحسان میباشد
چنانچه در احادیث قدسیه ونبویه بطرق خاصه وعامه این مروی هست **پس** از روی ماخذ ثابت شد که اسماء الیشان علیهم السلم ماخوذ از اسماء حسنی الهی اند **و** اسماء اسم الیشان هما
حسنی الهی اند **ثانیهما** از روی معنی هم الیشان اسماء حسنی عظمی الهی اند زیرا که هر اسم عبارة از معنی دال بر مسمی **و** مسمی آن خواه ذات باشد خواه صفة **پس** انها بعینه ذاتا هم اسماء
حسنی اند زیرا که هر یکی از انبیاء خصوصا این چهارده معصوم علیهم السلم حجة قاطعه دال بر مسمی ذات حسنه محسنه خالق اند **و** خلق را ایشان هدایت الی الحق ودلالة
صدق بر وجود موجد واحد مطلق میکنند **و** از اینجا مروی بطرق خاصه وعامه هست قال النبی انا وعلی حجة الله علی الخلق ای ونحن دلالة علی ذات الله سبحانه
وموصلة الیه تعالی **پس بحمد الله** برهن ولله الاسماء الحسنى اشکال بالمرّ حل شد **اشکال** هرگاه ثابت شد که هر اسم وصفت که دال بر کمال جمال وجلال ذات یا
بر لوازم ذات از اوصاف محموده نکند **پس** اطلاق او بر تعالی جایز نیست **و** اسماء حسنی وصفات اله تعالی از این معانی نیست **پس لفظ شیء** آیا اطلاق
بر تعالی جایز است یا نه **جواب** متکلمین اسلام در این دو قول دارند **احدهما** قول هشام بن صفوان در این مشهور است که جایز نیست لان اسم الشیء یقع
علی اخس الاشیاء **و** اکثرها حقارة وابعدها عن درجات الشرف **و** کل اسم وصفة من الاسماء الحسنى والعلیا یدل علی کمال ذات الله وشرف نوع
من اوصافه تعالی **و** اسم الشیء لیس کذلک واذا ثبت هذا فامتنع اطلاق لفظ الشیء وتسمیته علیه تعالی معهذا ما ورد ذلک فی کتابه تعالی ولا فی سنة رسوله **و لما**
اطلاق انه تعالی منشی الاشیاء فاطلاقه حق جایز لانه یفید المدح والجلال والشرف فی ذاته تعالی لفظ الشیء یعنی لفظ شیء واقع می شود بر اخس واحقر اشیاء
وابعد آن از درجات شرف وهر اسم **و** صفة حسنی وعلیا دلالة میکند بر کمال ذات وعلو آن یا بر شرف نوعی از لوازم واوصاف ذات **و** اسم شیء نه دلالة بر
کمال ذات میکند ونه بر شرف وصفی ونه بر شرف بعض لوازم ذات **و** هرگاه اسم شیء چنین باشد **پس** باین جهت اطلاق لفظ شیء بر تعالی وتسمیه آن بر حکیم
علیم تعالی ممتنع وغیر جایز است مع ذلک لفظ شیء نه در کتاب الله وارد در عدد تو ذکر نه نام خبر مروی صحیح متفق آمده **و اگر بگوئی** منشی الاشیاء اطلاق
آیا میشود **میگویم** بلی اطلاق لفظ منشی الاشیاء میشود چه این کلمه حق صحیح وثابت بر تعالی است چه این لفظ افاده مدح وجلال وشرف در ذات تعالی میکند بخلاف
لفظ شیء چه این اصلا دلالتی بر مدح وثناء اله هیچ وجه نمیکند الا این قدر که شیء نام ذاتی چیزی از ذوات واشیاء است **ثانیهما** اطلاق لفظ شیء بر تعالی جایز
است **پس** لفظ شیء نام چیز **و** اطلاق بر حقیقت وماهیة موجوده ومفروضه می شود چون لفظ موجود **و** مذکور **و** معلوم **و** ثابت **و** ذات **و** حقیقة **و** مفهوم
مسمی دهر یکی از اینها **و** اطلاق بر تعالی بحسب المعنی مطابق واقع جایز است هر چند دلالة بر کمال ذات **و** بر شرف صفتی هیچ یکی از اینها دلالة ندارد **و** این الفاظ
از مهملات بلا معنی نیستند **پس** بثبوت این اطلاق این الفاظ باعتبار ذات بر تعالی جایز است **اما** اطلاق اینها بدار چون یا شیء یا حقیقة یا مفهوم یا ذات

یا سمیع یا معلوم یا مذکور ممنوع است چه اجازه و استعمال اینها ببدار وارد نشده چنانچه یا حق یا ثابت یا رحمن یا رحیم یا هو یا الله اطلاق و استعمال و اجازه وارد
شده **دیگر دلیل** از آیات لیس کمثله شیء است خواه کاف زاید باشد خواه کاف زاید نباشد **و** بر قول بعدم زیادتی کاف هم کمثله تقدیرش و معنیش عین الشیء
مثل المثل نفسه غیر مسلم است بل مفهومش انه شیء لیس مثل الاشیاء الممکنة الحادثة میباشد **ایضا** و آیه قل ای شیء اکبر شهادة قل الله شهید بینی و بینکم معنیش
قل هو الشیء الشهید بینی و بینکم هو الله الموجود است در احادیث کثیره **اصول کافی** از **ائمه اطهار** وارد است چون ایجوز ان یقال لله شیء قالوا علیهم
السلام نعم هو شیء بخلاف الاشیاء لیس کمثله شیء **و ایضا** قالوا نعم هو شیء یخرجه من الحدین حد التعطیل و حد التشبیه و کلما وقع علیه اسم شیء ما
خلا الله فهو مخلوق والله خالق کل شیء تبارک الذی لیس کمثله شیء حاصل همه آنکه بر او نعم اطلاق شی می شود و او بخلاف اشیا و خارج از حد تعطیل و تشبیه
است و بر هرچه اسم شیء واقع شد غیر خدا او مخلوق و خدا خالق هر شیء برتر است نیست مثل و هیچ شیء **در خطبه** بعض فقراتش اینست هو شیء داخل فی
الاشیاء بغیر ممازجة خارج عن الاشیاء بغیر مباینة داخل فی الاشیاء لا کشیء داخل فی شیء و خارج من الاشیاء لا کشیء خارج عن شیء حاصل آنکه
باعتبار شیء خدا داخل در اشیا بغیر مزج و خلط است **و** خارج از اشیا و مباعدة است پس داخل در اشیا هست نه چون دخول شیء در شیء **و** خارج از همه اشیا هست نه
چون شیء خارج از شیء باشد زیرا که واجب لذاته موجد جمیع اشیا است مماثلة و مشابهة با اشیاء اصلا ندارد **بحث خامس عشر** در یلحدون **قرائت**
یلحدون بفتح یا و حا در قرآن هر جا که هست میباشد **و** موافقة کردند با و عاصم و کسائی و خلف در سوره نحل **نزد باقی قراء** بضم یا و حا هر جا هست **نزد**
فراء و ابو الحسن لحد و الحد دو لغة اند **و** الحاد در کلام استعمال می شود **بحث سادس عشر** الحاد بمعنی عدول از استقامة و انحراف از آن است
و از همین جا لحد قبر است که در یک جانب قبر حفر کرده میشود برای وضع میت در آن **در مجمع** فرموده اللحد خلاف الضریح الذی یحفر فی وسطه یعنی لحد
خلاف ضریح میباشد چه لحد در یک طرف قبر **و** ضریح در میان قبر محفور میشود **در مصباح** گفته اللحد الشق فی جانب القبر **و** الجمع لحود مثل فلس و فلوس
و بالضم لغة و جمعه الحاد مثل قفل و اقفال **و** لحدت اللحد لحدا من باب نفع **و** الحدته الحادا حفرته **و** لحدت و الحدت جعلته فی اللحد **و** لحد الی المحل
فی الدین لحدا **و** الحد الحادا بمعنی طعن **و بعضی** اعلام گفتند که الحاد و ملحدین فی زماننا قوم باطنیه اند و ایشان میگویند که برای قرآن ظاهری و باطنی
هست و ما آن باطن را خاص میدانیم فاحالوا بذلک ظاهر الشریعة لانهم تأولوا بما یخالف العربیة الذی نزل بها القرآن **و** ملحد بر آمده از دین حق
بسوی دین باطل **و** جمعش ملاحده میباشد **ابو عبیده** گفت الحد الحادا جادل و ماری **و** لحد جار و ظلم **و** الحد فی الحرم استحل حرمته و انتهکها
و الملتحد بالفتح اسم الموضع و هو الملجأ **بدانکه** رازی گفت که معنی الحاد در لغة عبارت میل از قصد میباشد **و** ابن سکیت گفت ملحد بضم اول و کسر حاء فاعل
الحد بمعنی عادل از حق داخل کننده در آن آنچه از آن نباشد **و** از اینجا گفته می شود قد الحد فی الدین **و ابو عمرو** از اهل لغة نقل کرد که الحاد بمعنی عدول
از استقامة **و** از انحراف از آن میباشد **و** از اینجا الحد قبر در یک جانب او میباشد **و الحاد** گفته الحاد اکثر در کلام عرب استعمال نزد عدول از حقیقة امری
الی الباطل است **در بحرین** از شارحین الحاد نقل کرد ان الالحاد علی ضربین الشرک بالله و الشرک بالاسباب **فالاول** ینافی الایمان و یبطله
والثانی یوهن عراه و یبطله **و ایضا** بتصریح قولهم الملحدة و الهند نقل کرده که مراد بالملحدة فرقه اسماعیلیه هست که عمل بشرع در غیبة امام نمیکنند **و**
مراد بالهند براهمه هند که دو طایفه کفار از حکما هند که اینها را براهمه **و** اریه قدیما ساکن هند و ناشی در آن زمین شده اند که گفتار و رفتار ایشان بعقل ناقص
خود است که خدا را واحد میگویند **و** منکر نبوة و بعثة انبیا و شریعة اینها بالکلیه **و** منکر حشر و نشر قایل حسن و قبح عقلی میباشند **سوال** ما بین زندیق و ملحد
بمعنی چه فرق است **جواب** زندیق بوزن قندیل بقولی لفظ فارسی معرب شده است **جوالیقی** گفته رجل زندیق و زندیق بمعنی شدید البخل میباشد
و ثعلب از دو اعرابی پرسید که زندیق کیست **و** اینها گفتند که زندیق شخص نظار در امور میباشد **و المشهور** علی السنة الناس ان الزندیق
و هو الذی لا یتمسک بشریعة و یقول بدوام الدهر **و** العرب عن هذا یقولهم ملحد ای طاعن فی الادیان **و در کتاب بارع** گفته زندیق
و زنادقه و زنادیق در اصل از کلام عرب نیست **در تهذیب الاسماء** در زندقة الزندیق انه لا یؤمن بالآخرة و لا بوحدانیة الخالق **تنبیه**
پس ملحد و زندیق در واقع کفار منکر نبوة و شرایع حشر و نشر جسمانی و ثواب و عذاب اخروی را میباشند من حیث الحال و المآل هر دو یکی میباشد **بحث سابع**
عشر بود **و** ذروا الذین یلحدون فی اسمائه و اینجمله را عطف بر ما قبل فرموده یعنی بگذارید و ترک کنید آنانی را که الحاد میکنند در اسماء اله العدول و تبدیل
از معنی حقیقی و اصلی اینها بسوی باطل معانی **و** مفسرین در معنی الحاد فی اسمائه تعدد وجوه دارند **احدها** از جمعی یسمون باسماء الله اصنامهم لغیره

جوز استعمال جهم بن صفوان که برخلاف لفظ شیء اطلاق میشود ۱۲

فرق زندیق و زندیق لغة بیان معنی الحاد و ملحد و ثمرات محل و متعلقات الحاد

WWW.MAABLIB.COM

بالزیادة والنقصان فاشتقوا اللات من الله و العزی من العزیز ومنات من المنان وهمین قول ابن عباس و مجاهد یعنی کفار نام میگذارند باسماء خدا اصنام خود و تغییر میدهند آن اسماء را در ظاهر بزیادتی حروف و نقصان و انها را مشتق می سازند از آن اسماء الاصنام او چون لات را از لفظ الله و عزی را از لفظ عزیز و منات را از منان و هبل از هو الاقل و بالرحمن مسیلمه کذاب خود را نامیده بود ثانی همین قول اهل معانی است قالوا ان الالحاد فی اسماء الله هو تسمیته تعالی بما لم یسم الله و لم یوصف به نفسه ولم یرد فیه نص من کتاب الله ولا سنة نبیه لان اسماء الله سبحانه توقیفیة کما تقدم ذکره فلا یجوز فیها غیر ما ورد فی الشرع بل ندعو الله باسمائه التی جائت فی الکتاب والسنة علی وجه التعظیم والاطمینان یعنی نزد اهل معانی الحاد در اسماء الهی عبارة است که نام نهادن بر خدا بانچه خدا بر خود بآن نام ننهاده و در کتاب قرآن و بر لسان پیغمبر خود آن نام نفرستاده پس باید که بالغیر آن نامها بنامی غیر آن یاد خدا نکنیم چه او من باب الالحاد میباشد و آنچه از اسماء ماثوره بما رسیده در ذکر آن اجلال و تعظیم اله و با اطمینان ثابت است ثالث نزد موانا نکه این آیه خاص در قصه اهل کتابین است پس نزد ایشان معنی چنانی است قالوا انهم سموا الله ابا بقولهم عزیز ابن الله و عیسی مسیح ابن الله وهذا الحاد و عدول عن اسمائه الحسنی فی تسمیتها بابن الله یعنی اهل کتابین خدا را اب نامیدند بقولهم عزیر ابن الله و عیسی ابن الله نام ذکر کردن عدول است چه او تعالی در اسماء خود بلفظ ابن الله احدی را نام زد نکرده بلکه رد اینها بلم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد کرده اقول اینوجه هم در عمومیت وجه ثانی داخل میشود اما بالانفراد نه رابع مراعاة حسن الادب فی الدعاء فلا یجوز ان یقال یا ضار یا مانع یا خالق القردة والخنازیر بل یقال یا ضار یا نافع یا معطی یا خالق الخلق یعنی در دعا و در تسمیه اله مراعاة حسن ادب میباشد پس چون یا ضار یا مانع یا خالق القردة والخنازیر روا بوده و ناب نیست بلکه بیا ضار و یا نافع و یا معطی و یا خالق الخلق با ادب جایز است خامس ان لا یسمی الله العبد باسم لا یعرف معناه فانه ربما سماه باسم لا یلیق اطلاقه علی کمال الله وجلالته و لا یجوز ان یسمی بما فیه من الغرابة سوال باعتبار نقلی یا وصفی خدا یا ملائکه یا انبیاء را اطلاق اسمی بر اینها آیا جایز است چون آیه وعلم آدم الاسماء کلها و علمك ما لم تعلم و یحبهم و یحبونه یا معلم و یا محب و در حق انبیاء چون آیه وعصی آدم ربه فغوی یا غاوی یا آدم و موسی یا اجیر بقوله یا ابت استاجره یا جایز نیست جواب جایز نیست اطلاق چنین الفاظ بر حق و انبیاء جایز نیست چه من باب الادب نیست و همین مختار جمهور متکلمین منهم الرازی است تنبیه شیخنا الطبرسی فرمود که در این دلالة است که تسمیه اله باسمی که خود خدا بر خود ننهاده و معصومین انبیاء و اوصیاء ایشان اجازت نداد لا یجوز است و در این آیه انواع جم مسایل مدفون اند صورة تفصیل آن در اینجا نیست بحث ثامن عشر و سیجزون ما کانوا یعملون این جمله در توعید ملحدین اسماء الله وارد شده یعنی زود جزا و سزا داده می شود اینها با آنچه ایشان عمل میکردند و بفعل میآوردند تتمه عدلیه میگویند که در این دلالة است بر اثبات عمل و فعل مر عباد را و مبطل مزعوم جبریه است که بندگان اصلا فعلی ندارند

قوله تعالی وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ○ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ○ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ○

ترجمه این سه آیه و از جن و انس آفریدیم ما طائفه و گروهی برای جنت ابدی علامت شناخت اینها اینست که خود اینها هدایت یافته اند هدایت در راه می نمایند در دنیا دیگران را بسوی حق و بحق گفتار و کردار و رفتار میکنند و بعدل و اعتدال همیشه اعمال و افعال گذارده میدارند اصلا افراط و تفریط در دین و عمل نمیکنند و آنانیکه تکذیب می نمایند و دروغ و باطل می پندارند آیات ما را بجهة تکذیب ایشان زود درجه درجه پایه بپایه فرود میاریم ایشان را بمقام متنازل هلاکت ابدیه که نار جهنم است از حیثیتیکه ایشان نمیشناسند فرود آمدن خود را و من مهلت میدهم تا زمانی مر مکذبین را بدرستی و تحقیق اخذ من یعنی جزا و سزا من بنهایت قوی و شدید است و در تفسیرش چند بحث اند بحث اول بدانکه این جمله مستانفه است بدانکه در و ممن خلقنا من بمعنی بعض تقدیرش و بعض خلقنا در محل رفع بالابتداء باعتبار مضمونش یا بتقدیر موصوف و ما بعدش خبرش تقدیرش چون و بعض من خلقنا و بعض ممن خلقنا امة من الثقلین من الجن والانس میباشد بحث ثانی در وجه نظم این آیه با ما قبلش وجوه اند

جواب سوال باعتبار نقلی یا وصفی خدا یا ملائکه یا انبیاء اطلاق اسمی جایز است یا نه ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

احدها چونکه بالا در قصه موسی اتش بمصداق آیه ومن قوم موسی امة یهدون بالحق و به یعدلون دو فرقه بود و اینجا هم بیان کرد که در این امت دو فرقه اند
احدها فرقه حقه ناجیه **ثانیهما** فرقه کفره ضاله مضله **ثانیها** چونکه خالق ثقلین جن و انس را آفریده امت و انبوه کثیره از ایشان بر کفر و ضلالت و اضلال ولادت
و نشو و نمو یافتند و بجهت کفر دایم و لازم ترک آن نکردند لهذا او حسب النار و مخلوق نار می ورد آخر گردیدند بیانش آیه و لقد ذرأنا لجهنم کثیرا من الجن و الانس
و اینجا بالنسبه کثرت کفره ثقلین گردید و طایفه اینها از اهل هدایت و حق نهایت قلیل میباشند ذکرش کرد **ثالثها** این آیه و لقد ذرأنا لجهنم کثیرا من الجن
و الانس الی یعدلون من باب الاخبار علاما بما و مبنی ما هست که جمیع انانکه از ثقلین جن و انس آفریدیم او دو فرقه اند **احدهما** باختیار خود کفر را مخلوق نار
شدند **ثانیتهما** از ثقلین طایفه مهدیه هادیه باختیار ایمان ناجی گردیدند **بحث ثالث** آیا این آیه در عموم کفار و مشرکین عرب و عجم نازل شده یا خاص
در کفار مکه یا خاص در سبیل حق و باطل این امت مسلمه و در آن خلاف کردند **اخر مختار** اکثر مفسرین است رازی و غیره گفتند حمله اکثر المفسرین علی ان المراد منه
امة محمد چنانچه **قتاده و ابن جریج** از نبوی صلعم روایت کردند قال هی لامتی بالحق یاخذون و بالحق یعدلون و قد اعطی القوم بین ایدیکم مثلها
من قوم موسی امة یهدون بالحق و به یعدلون نقلها الخاصة **و العامة** عموما الزمخشری **و** الرازی **و** صاحب التیسیر **و** صاحب در المنثور **و** صاحب اللباب
و الثعلبی **و** البغوی و غیرهم **ایضا** خاصه **و** عامه منهم الرازی و غیرهم از ابن جریج روایت کردند قال النبی صلعم لما نزلت هذه الایة فقال ان من امتی قوما
علی الحق حتی ینزل عیسی بن مریم **و ایضا** از ربیع بن انس روایت کردند قرء النبی صلعم هذه الایة فقال صلعم ان من امتی قوما علی الحق حتی ینزل عیسی
بن مریم **و** همین قول ابن عباس است که مراد از این آیه طایفه بر حق از امة محمد تا نزول عیسی **در معالم و لباب التنزیل و خطیب** و غیرهم از بخاری
از معاویه بن سفیان روایت است و هو یخطب سمعت رسول الله لا تزال من امتی امة قائمة بامر الله لا یضرهم من خذلهم و لا من خالفهم حتی یأتی امر الله و هم
علی ذلک **در مشکوة** گفته که این خبر متفق علیه اهل صحاح اهل سنت است یعنی پیغمبر صلعم فرمود همیشه بلا زوال یک طایفه است من قایم بامر خدا میباشد
ضرر نمیرساند ایشان را تخذیل مخذلین و نه خلاف مخالفین ایشان تا وقتیکه بیاید امر و وقت قیام قیامت و آن طایفه دایما قایم بر هدایت و حق میباشند
در در منثور و در مجمع و عیاشی و تفسیر هر دو فرقه باسناد خود از امیر المومنین علیه السلم روایت کرده اند قال و الذی نفسی بیده لیفترقن هذه
الامة علی ثلث و سبعین فرقة کلها فی النار الا فرقة واحدة **نعم قرء** و ممن خلقنا امة یهدون بالحق و به یعدلون **فهذه** التی تنجو یعنی حضرت امیر
فرمود قسم بخدا اینکه جانم بدست قدرت اوست هر آئینه البته متفرق می شود این امت بر هفتاد و سه ملة همه اینها در نار میباشند مگر یک فرقه از همه اینها بحق ناجیه میباشد
و بعد این مقال این آیه را خواندند **ترمذی** روایت کرده در باب ما جاء فی اهل الشام قال رسول الله اذا فسد اهل الشام فلا خیر فیکم و قال صلعم لا تزال طایفة
من امتی منصورین لا یضرهم من خذلهم حتی تقوم الساعة یعنی وقتیکه اهل شام فاسد میشوند پس خیری در شما نمیباشد و همیشه یک طایفه از امت
من همیشه منصور میباشد ضرر نمیرساند ایشان را تخذیل و تذلیل مخذلان و مذلان حتی تا قیام قیامت **ترمذی** بعد این گفت در نقل این خبر قطع نظر از معویة بن
قره عبد الله ابن حواله و ابن عمر و زید بن ثابت **و** عبد الله بن مسعود است **و** هذا حدیث صحیح **و در ترمذی** همین جا از ابن عباس روایت کرده قال
النبی صلعم لا ترجعوا بعدی کفارا یضرب بعضکم رقاب بعض یعنی پیغمبر صلعم مخاطب بصحابه فرمود که شما بعد مرگ من رجوع بکفر اصلی خود نکنید تا بزنید بعض شما
گردنهای بعض دیگران خود را **در بخاری و در سنن ابن ماجه** هر یکی باسناد خود روایت کردند که حضرت رسول صلعم مخاطب با صحاب فرمود
لتتبعن سنن من کان قبلکم ذراعا بذراع و شبرا بشبر حتی لو دخلوا جحر ضب لدخلتم فیه قالوا یا رسول الله هم الیهود و النصاری قال صلعم فمن یعنی هر آئینه
البته شما صحابه متابعت و پیروی و رفتار خواهید کرد طریقه و راههای پیشینیان خود را ذراع بذراع و وجب بوجب حتی آنکه اگر سابقین داخل سوراخ سوسماری
شده باشند هر آئینه شما هم داخل در آن خواهید شد پس صحابه عرض کردند سابقین ما آیا اینها یهود و نصاری اند پیغمبر فرمود باز کدام میباشند **بحث رابع و**
ممن خلقنا امة یهدون بالحق و به یعدلون یعنی و بعض از آنانکه آفریدیم ما از جن و انس طایفه و فرقه میباشد خود هدایة یافته دیگر آنرا هدایة و راهنمائی بسوی
حق میکنند و این طایفه مهتدیه هادیه بعدل بغیر افراط و تفریط در دین و احکام شرع متین عمل خواهند کرد **پس** در این اهل حق از این امت نیز خلاف کردند
هر یکی از این هفتاد و سه ملت اهل قبله ادعا حقیت خود میکنند که مائیم **نزد جمعی** اینها خاص معاصرین نبوی کل از مهاجر و انصار میباشند لقوله صلعم انهم سئلوا
فمن هم قال صلعم اصحابی **و** ناجی بودن کل از مهاجرین و انصار منقوض چه بالضرورة بنص قرآن در صحابه علی الظاهر منافقین بودند لقوله تعم اذا جاءک المنافقون
قالوا نشهد انک لرسول الله الی قوله ان المنافقین لکاذبون خالق تکذیب شهادة ایشان کرد پس فرقه در صحابه که بر ایمان مردند و بر عدالة مدة الاعمار رفتار
کردند مراد میباشند

حدیث ستفترق امتی علی ثلث وسبعین فرقة کلها فی النار الا واحدة منها ناجیة ۱۲

عه و تفصیل این مطلب باستدلال نقلیه و براهین عقلیه در چهار مجلد کتاب مستطاب **غایت المقصود** تصنیف علامه نامدار شمس سماء الشریعه سرکار مولوی **سید علی حایری** لاهوری دام ظله العالی دریاب ابو الفضل رضوی القمی ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

کردند مراد میباشد **اقول** در آیه یهدون بالحق وبه یعدلون دو صیغه استقبال اند این مقتضی هست که در هر عصر تا قیام قیمة طایفه اهل حق وعدل موجود میباشد ومخصوص
مومنین کاملین صادقین صحابه **و** صحاح احادیث معتبره این نیز صریح اند که این طایفه اهل حق در این امة الی القیمة در هر عصر موجود وجا میباشند **ف** **اما**
اهل حق ناجی ما طایفه امامیه اثنا عشریه میباشیم **و** بر این بعد دلایل عقلیه از نقلیات مخالفین خود قطع نظر از مرویات مسایند خود بتواتر اثبات وایراد کرده اند **منها**
خبر صحیح متفق علیه است انی تارک فیکم الثقلین الخ **منها** ایضا حدیث سفینه نوح **منها** مثل اهل بیتی فیکم مثل باب حطة فی بنی اسرائیل من دخله غفر له ومن
خرج عنه فقد کفر **منها** مرویه صاحب صواعق از سخاوی **و** دیلمی قال یا علی ان الله قد غفر لک ولذریتک ولولدک **و** لاهلک **و** لشیعتک **و** لمحبی
شیعتک فابشر انک انزع البطین **و اما** **مید** میگویند وما خاص داخل این سفینه اهل بیت وتمسک ثقلین وقرآن بلا تاخیر ولا تفصیل بلا توسط میباشیم
منها متفق علیه آیه مودة القربی محب ایشان بمال وآل وجان اهلبیت میباشیم **و** **حدیث** متفق علیه است من مات علی حب آل محمد مات شهیدا الخ ما
خاص میباشیم **منها** مرویه صواعق از احمد حنبل من ابغض اهل البیت فهو منافق **منها** مرویه ترمذی نحن نعرف المنافقین ببغضهم علیا **منها** مرویه صواعق
از مشایخ خود من ابغضنا اهل البیت حشره الله یوم القیمة یهودیا وان شهد ان لا اله الا الله یعنی مبغض آل محمد منافق است **و** معرفة منافق ظهور بغض
اهل بیت رسول است که در عصر رسول بغض ایشان شناخته می شد **منها** مرویه زرند **و** صواعق **و** ثعلبی **و** غیرهم **در** آیه خیر البریه از ابن عباس **و** غیره هرگاه
این آیه نازل شد رسول خدا صلعم فرمود لعلی هو انت وشیعتک تاتی انت وشیعتک یوم القیمة راضیین مرضیین **و** یاتی عدوک مقمحین **منها**
مرویه مسلم **و** غیره مخاطب بآل عبا خود فرمود حربکم حربی وسلمکم سلمی **منها** مرویه صواعق من ابغض علیا فقد ابغضنی ومن فارق علیا فقد فارقنی ان علیا
منی وانا منه خلق من طینتی **منها** مرویه صواعق الا انی مخلف فیکم کتاب ربی وعترتی اهل بیتی **ثم** اخذ بید علی فرفعها فقال هذا علی مع
القرآن والقرآن مع علی لا یفترقان حتی یردا علی الحوض **ایضا** فیه مرویه عایشه علی مع الحق والحق مع علی یدور حیث ما دار **ایضا** روایة کرده
علی وشیعته هم المفلحون **و** حضرت باقر وحضرت صادق علیهم السلم فرمود نحن هم یعنی اهل حق واهل عدل در این آیه ما ائمه اهل بیت رسول الله صلعم **تنبیه**
همه فرقات ترک اهلبیت کردند وحقوق ایشان بظلم گرفتند وقتل وحرب با اینها کردند **و** دشمنان ومعاندان ایشان را که منافق بودند مقتدا ودوست
گرفتند **و** تفریق در ثقلین کردند وترک اینها کرده باراء باطله وقیاس در احکام رفتار کردند وبهمین حال الی حین رفتار دارند **تنبیه** جایی گفته حاصل
آنکه این آیه دلالة دارد که هیچ عصری وزمانی از محقین الی حین خالی نبود **پس** اجماع محقین باین آیه حجة میباشد مصرحش **حدیث** لا یجتمع امتی
علی خطاء است **اقول** حجیت اجماع طایفه اهل حق ثابت می شود اگر کل ایشان معصومین صادقین باشند **یا** معهم صادقی معصوم دائما موجود باشد
و دلیل آن یا ایها الذین امنوا اتقوا الله وکونوا مع الصادقین است چه طایفه مومنین باین امور معیت ودر متابعت صادقین گردیدند **پس** این
مقتضی مغایرة در ما بین مومنین وصادقین است پس صادقین معصومین دایم الصدق میباشند لهذا مومنین مامور متابعة ایشان گردیدند چه دایم وثابت
الصدق مستمرا علی الدوام ممکن نیست مگر از مطهرین معصومین علیهم السلم **و** **انها** در این امت قطعا غیر از پیغمبر صلعم وائمه اثنا عشر وحضرت زهرا علیهم السلم احدی نیست
لهذا ائمه اطهار ومراد اهل حق از همین آیه فرمودند نحن هم **پس** اجماع ایشان **یا** اجماع آن طایفه که تبعه امام معصومی موجود باشند حجة میباشد بغیر این
چه هر فردی از طایفه است خالی از خلل وزلل نیست **و** عموما اجماع فرقه غیر معصوم حجة نمیشود بجهت مجهول بودن حقیة ایشان والله اعلم **بحث خامس**
استدراج باب استفعال از فرود آوردن کسی را شیئی پایه بپایه از بالا بپایین میباشد **و** مقابلش استعلا بمعنی درجه درجه پایه بپایه بالا آوردن میباشد **در تفسیر**
کبیر فرموده الاستدراج استفعال من الدرجة بمعنی الاستصعاد **و** الاستنزال درجة بعد درجة **و** منه درج الصبی اذا قارب بین خطاه **و**
ادراج الکتاب طواه شیئا بعد شیئ **و** درج القوم مات بعضهم عقیب بعضهم **و** یحتمل ان یکون هذا اللفظ ماخوذا من الدرج وهو لف الشی وطیه
جزء فجزء **و** بهمین مضمون نیز در مجمع است یعنی استدراج باب استفعال ماخوذ از درجه بمعنی استصعاد یعنی بلندی بردن است **یا** از بلندی فرود آوردن
درجه درجه دیکفه **و** ازین باب استدرج الصبی یعنی طفل وقتیکه ابتدا رضاعة برفتار میآید قدمهای خود نزدیک کم کم میکند **و** درج کتاب
کرد بمعنی پیچید مطالب بعد یکدیگر در کتاب **و** درج القوم بمعنی مرد بعضها عقب دیگر **و** محتمل که ماخوذ از درج بمعنی لف شئی وپیچیدن آن جزو بجزو
کردن خوب وجمع کردن احد کتاب وطومار جزء بعد جزء میباشد از درج یدرج درجا ودروجا **و** **سعودی** در تفسیر خود فرموده والاستدراج استفعال
من درج بمعنی مضی ثم اتسع فیه فاستعمل فی کل نقل تدریجی سواء کان بطریق الصعود **او** الهبوط **او** الاستقامة **و اما** بمعنی مشی مشیا

ضعیفا **و اما** بمعنی طوی والاول هو الانسب بالمعنی المراد الذی هو النقل الی اعلی درجات المهالك لیبلغ اقصی مراتب العقوبة والعذاب **ثم** استعیر لطلب کل نقل تدریجی من حال الی حال من الاحوال الملائمة للمنتقل الموافقة لهواه بحیث یزعم ان ذلک ترقی فی مراقی منافعه مع انه فی الحقیقة تردّ فی مهاوی مصارعه فاستدراجه سبحانه ایاهم ان یواتر علیهم النعم مع انهماکهم فی الغی فیحسبوا انها لطف لهم منه ثم فیزدادوا بطرا وطغیانا حاصل آنکه استدراج باب استفعال بمعنی طلب فعل در واقع است ماخوذ از درج یدرج درجا و دروجا بمعنی صعد یعنی بلند و بالا و داخل و درج شد **پس** از آن بطور توسع استعمال در هر نقل و منتقل تدریجی کردند و در آن مساوی است طریق صعود یا هبوط یا استقامة **یا** بمعنی مشی ضعیف **یا** بمعنی پیچیدن و جمع و ته کردن ثوب و کتاب و طومار **و اول** معنی در اینجا انسب است که نقل او باعلی درجات مهالک **و بقول** دیگر اولی وجه ثانی این یعنی نقل و انتقال از علو درجه بسوی اقصی درجه و اسفل درکه منزله عقوبة و عذاب دایم میباشد **پس** از این بعبارة آوردند برای طلب هر نقل تدریجی از حالی بسوی حالی دیگر از احوال ملائمه برای منتقل که مطابق بهوا و خواهش حال او میباشد بنحویکه گمان میکند آن منتقل ترقی در مراقی و مدارج منافع خود **و فی الواقع** آن زاعم ارتقاء وارد میشود در مهاوی ها و مصارعه خود **پس** استدراج سبحانه بنده فاجر و فاسق را بدو طور میباشد **احدهما** ایزاد بتواتر الاء و نعماء خود براو با لمع انهماک و غرق در بحر غوایة **و** اینها گمان میکنند که این ایزاد نعمات من الله مع طغیان او در عمل معاصی و ضلالات ملطف لطیف اله بما می باشد **ثانیهما** تنزیل به تنقیص عواید و فواید و نعمات و الاء در دنیا تدریجا تا او بمنتهای و اقصای جزاء و سزاء استحقاقی سوء اعمال خود میرسد تا شاید متنبه شده نادم و تائب شود انا سوء اعمال و ائمه خود اعاذنا الله مع انسالی والمؤمنین عن استدراج الالهیة وامتحانه بمرحمته الواسعة انه ارحم الراحمین **بحث سادس** والذین کذبوا بایاتنا **بدانکه** بطور قاعده کلیه عادة الله در کل قرآن جاریست که هر جا ذکر مؤمنین بمدح بوعده میکند مقابل آن بهمانجا ذکر کافرین بذم و وعید انها میکند **پس** بالا ذکر اهل حق و بمدح انها کرد و اینجا **پس** متصل بآن در اینجا ذکر توعید کفار و مشرکین و منافقین کرد **بحث سابع** والذین کذبوا بایاتنا سنستدرجهم من حیث لا تعلمون یعنی آنانکه تکذیب کردند بعلامات ما عموما و خصوصا بایات کتاب الله که قرآن باشد زود با درجه درجه پایه بپایه **قلیل قلیل** فرود میآریم تا بمقام جزاء و سزاء و مقر خاص اصلی دائمی خود برسند بحیثیتکه اصلا ایشان شعور از تنزل خود نمیکنند و نمیدانند در دنیا استدراج خود را **مفسر** **مجمع** فالمعنی سنقربهم الی ما یهلکهم ویضاعف عقابهم من حیث لا یعلمون ما یراد بهم **و** ذلك لانهم کلما اتوا بجرم او اقدموا علی ذنب فتح الله علیهم بابا من ابواب النعمة والخیر فی الدنیا فیزدادون بطرا وانهماکا فی الفساد وتمادیا فی الغی ویتدرجون فی المعاصی بسبب ترادف النعم ثم یاخذهم دفعة واحدة علی غرتهم اغفل ما یکونون علیه حاصل آنکه معنی سنستدرجهم معنی سنقربهم میباشد یعنی زود و عنقریب کفار و مکذبین را میرسانیم بسوی مقام هلاکة و دو چند میکنیم ایشان را عقاب و عذاب شدید ناری بنحویکه ایشان نمیدانند که چه اراده بایشان کرده شد و آن حالت بایشان عارض شد زیرا که ایشان هر قدر که اعمال جرایم بجا میآوردند و اقدام بر معاصی میکردند خالق بتم باب نعمتی و خیرے بر ایشان بمقابل آن معصیة میکشاد در ایام دنیا پس بایشان سرگشتگی و حیرانی در توغل بافعال قبایح و زیادتی در عمل فساد و تمادی در غوایة و بغاوة و مندرج در انواع معاصی بترادف و تکاثر عمل مناهی می شد **پس** از آن حکیم مدبر بغتة بدفعه واحده بحالة غرور و غفلت انها از ایکون علیه میگیرد ایشان را **پس** در آن وقت بانها واضح میشود که الی حین این امهال و ایزاد نعمت بعد نعمة بما من باب الاکرام للمعصیة نبوده بل این من باب الامتحان والابتلاء ربالبوده کما قال ثم فیاتیهم بغتة وهم لا یشعرون ادحم الی حین همه مؤمنین را مع احقر وانسال ما از همه این بلایا و از غفلت و از غرور و بخیری نجاة بدهد **و بقول ضحاک** معناه کلما جددوا معصیة جددنا لهم نعمة **و کلبی** گفته نزین اعمالهم فهلکهم بها **سفیان ثوری** گفته نسبغ علیهم النعم ثم نسلبهم الشکر **زمخشری** گفته که این استدراج اله عبارة است از خذلان و تخذیل اله و تبعید ایشان از رحمة خود بسبب تمادی و اصرار ایشان در کفر و تکذیب ایات و انبیا ما **قول** ازین وجوه بنابر آنست که این استدراج در دنیا بانها بوقوع میآید **اما بر قول ثانی** قیل یجوز ان یرید عذاب الاخرة ای نقربهم تدریجا من الدنیا الی عذاب البرزخ ثم الی شدائد اهوال المحشر ثم الی درکات النار الی ان یصلوا و یدخلوا فی اخر درکاتها **فعلی هذا المعنی** لا استدراج استدناء لهم تدریجا من الدنیا الی جهنم یعنی بر قول ثانی در تفسیر آیه جایز است که ما قریب میگردانیم ایشان را ساعة فساعة و یوما فیوما از دنیا تدریجا بسوی عذاب آخرة ابتداء آن احتضار **پس** از آن عذاب برزخ **پس** از آن بشدائد حشر و نشر و هولهای قیمة **پس** از آن درک بدرک باخر درکات و قعر جهنم **و** بنابر این استدراج استنزال ایشان تدریجا از دنیا بسوی قعر جهنم میباشد **و بر قول ثالث** این استدراج از درج بمعنی طی و درج بمعنی مشی سرّیعا است پس بنا بر این ما میگیریم ایشان را طریقی و صورتیکه ایشان نمیدانند و نمی فهمند آن طریق اخذ و مواخذه را فان الطرق کلها

علی وجهها

WWW.MAABLIB.COM

علی وجه الی فلا یغلبنی غالب ولا یقهرنی قاهر ولا یسبقنی سابق ولا یفوتنی هارب و در **قول رابع** این استدراج ماخوذ از الدرج بمعنی سنطویهم عن وجه
الارض یعنی نهلکهم کلهم ولا نکذب احدا من یکذب بایاتی **نیشاپوری** و **رازی** و **خازن بغدادی** روایت کردند روی ان عمر بن الخطاب لما حمل
الیه کنوز کسری قال اللهم انی اعوذ بک ان اکون مستدرجا فانی سمعت تقول سنستدرجهم من حیث لا یعلمون یعنی وقتیکه خزاین کسری وکنوز او نزد عمر رسید
عمر در آنوقت گفت که بارخدایا من پناه می برم بسوی تو از اینکه منهم از مستدرجین باشم چه من در کتاب تو از تو شنیدم که تو کفار را بتدریج یعنی بازیاد دولت
ونعمات والا در دنیا کرده بیکدفعه مواخذه میکنیم **بحث ثامن** املی یملی املاءً در لغت بمعنی اطالة و امهال تا مدتی میباشد **در مجمع** فرموده الاملاء التاخیر
والامهال من الملی یقال مضی علیه ملی من الدهر وملاوة من الدهر بضم المیم وفتحها وکسرها ای قطعة منه **و** اصل الاملاء استمرار الحال من غیر
لبث من امتیت الکتاب یعنی املاء در لغت بمعنی تاخیر است **و** امهال از ملی بمعنی گذشتن زمانی از دهر بضمه میم **و** بفتح آن **و** کسر آن نیز وارد شده بمعنی قطعه از
زمان **و** اصل الاملاء استمرار بر عمل میباشد بغیر لبث و درنگ از املیت الکتاب یعنی انشاء عبارة کتابه است **و** از همین جاست الملاء للفلاة ذات الحر فالتراب
رازی گفته امهال اطالة مدة نقیض آن اعجال است **و اما** املی او هم زمان طویل از دهر است چنانچه آیه واهجرنی ملیا بمعنی زمان طویلا میباشد **اما** المتین
القوی والشدید **و** اصله من المتن وهو اللحم الغلیظ الذی عن جانب الصلب وهما متنان یعنی متین بمعنی قوی وشدید میباشد **و** اصل آن از متن و او گوشت
غلیظ است که از جانب پشت باشد و آن دو متن است **اما** کید و مکر بمعنی واحد حیله و فریفتن و کوشش **در صحاح** گفته الکید المکر کاده یکاده کیدا و مکیدة
ومکیدة **اما** اجوف الواوی کوداد کاد یکاد کوداً و مکادة بمعنی قارب ولم یفعل اشد **بحث تاسع** واملی لهم ان کیدی متین این عطف بر سنستدرجهم
است پس سین در اینهم بحسب عطف داخل است یعنی و من زود امهال میکنیم بایشان یعنی مهلت میدهیم و اطالة میکنیم در بقاء و طول اعمار اینها و تعجیل نمیکنیم در ملامت
و اخذ در انزال عقوبة بر ایشان تا بکنند ایشان آنچه بخواهند و اراده آن از کفر و معاصی بکنند و بوقوع و بعمل آرند و فتح باب توبه بر اینها میکنیم و تحقیق اخذ من
شدید و قوی است وقتیکه اخذ بمواخذه میکنیم و مرا مانع مانعی و دفع عذاب مرا دافعی اصلا نمیکنند **پس** در اینجا سه چیز من الله ثابت شد **یکی** استدراج **و** آن اکثر
بمقابل شغل معصیة ایراد نعمت میباشد **و قاره** بانزال نقمه و عقوبة مع زوال نعمة میباشد **و** آدمی بازیاد نعمة مع اعمال المعصیة گمان بکنند که این ازدیاد نعمة
برضوان الله میباشد **دوم** امهال در بقاء و اطالة اعمار ظلمه و مرتکبین کفر و معصیة من باب الاستدراج است باینها تا بنهایت مراد کفر خود برسند و این امهال اینها
من باب الخذلان میباشد نه من باب الرضوان **سوم** عقوبة الله و اخذ تعالی عصاة را اقوی و اشد عقوبات میباشد هیچ مانعی و صارفی و مخلصی و محیلی و یاری
یا و صرف و دفع آن از ماخوذ کرده نمیتوانند الا توبه نصوحا قبل الاخذ صارف او میباشد **اشکال** نزد مجبره استدراج الهی عباد را دلیل است که او تعالی هرکس را میخواهد
بایمانش تدریجا زایل و کفرش را بعوض و بجای آن ناشی و قایم میسازد من حیث لا یعلمون **جواب** از ابتداء خود همین آیه مزعوم مجبره باطل است **و** آن والذین
کذبوا بایاتنا است چه آنانکه تکفیر بآیات الله میکنند اینها مستحق عقوبة استدراجی بطور سزاء در دنیا و بجزاء عذاب دایم در عقبی میشوند **و** تکذیب و تکفیر آیات سابق بر استدراج است **و**
سین سنستدرجهم دلیل بعد آن بر زمین بان استقبال در دنیا و در عقبی میباشد **اشکال** اگر مراد و مقصود الله کفر اجماعة کفره نمیبود چرا ایشان را مانع از آن نشد و مهلت داد باینها برای
تمادی و اصرار در کفر دلیل است که اجماعة خاصة کفر مراد و مقصود او تعالی است **جواب** چونکه حکیم مدبر تعالی عباد را نعمة اعطاء عقل فاعل مختار گردانید و ضار و نافع باینها بیان فرمود مطلوب نافع و نهی از
از منهی ضار باینها کرد و مع ذلک انزال کتب و ارسال رسل و دلایل باینها مهربانی کرد و رشد **و** غی باینها نمود بقوله تعالی لا اکراه فی الدین قد تبین الرشد **و** بعد
آن فمن شاء فلیؤمن ومن شاء فلیکفر براداده و اختیار ایشان نیز فرمود **تنبیه** بثبوت این ثابت شد که کفر و معاصی از کفار مقصود و مطلوب الله نیست
و باراده خود عموما و خصوصا کفار اختیار کفر و تکذیب انبیاء و دلائل کردند پس ایشان را امهال کرد و مهلة داد و مانع اینها بطور اجبار نشد تا هرکس بخواهد باراده خود ایمان
یا کفر اختیار کنند **و** این امهال من باب التخذیل والخذلان باینها موجب بطلان اشکال است **اشکال** بموجب آن کید متین **و** کید از باب خدع و مکر
و فریب در واقع تلبیس کار ابلیس لعین است بر تعالی چگونه خدع و کید جایز باشد **و** نزد مجبره هیچ قبحی و قدحی عقلی بر مالک تعالی قبیح نیست **اما** نزد عدلیه هر قبیح
عقلی بر خالق تعالی قبیح لا یجوز است **جواب** بوجوه است **احدها** چونکه نزد معاینه دلایل و معاجز بکید اعراض از تصدیق آن کردند **خالق** در مقابل کید
کفار فرمود که کید من در مواخذه و اخذ ایشان اشد و اقوی است که بعد الاخذ بغفلة ایشان را ابدا و اصلا تخفیف و تصریف آن ممکن نیست **پس** کیدی بجای اخذ
و عقوبت ایراد کرده **ثانیها** صاحب المجمع فرموده تسمیه اخذ را بکید ذکر فرموده بجهة نزول اخذ اینها بحالة غفلة و بجز و بی شعور بوقوع آمده **ثالثها** جزاء کید اینها عقوبت است
باینها کما قال فی آیة اخری ومکروا ومکر الله والله خیر الماکرین **رابعها** صاحب المدارک و ان کیدی متین فرموده ان اخذی شدیداً **و** سماه کیداً لانه شبیه بالکید

جواب اشکال استدراج الٰهی

WWW.MAABLIB.COM

بر حیث اند فی الظاهر احسان ومی الحقیقة خذلان لیعنے کید متین بمعنی اخذ شدید الهیست زیرا که شد است کمند چه این انعام مع ظاهرش احسان و در واقع موجب خذلان است و ہمین قول زمخشری ہست **سوال** آیا این توعید در عموم مشرکین یا خصوص مشرکین مکه نازل شده **وجه** قول این ابن عباس است **بحث عاشر**
صاحب اللباب و صاحب المعالم و غیرہما نقل کرده اند قال المفسرون نزلت هذه الآیة فی المستهزئین من قریش بامهالهم قتلهم فی لیلة واحدة والی هذا یشیر اذا جاء نصر الله والفتح و انا فتحنا لک فتحا مبینا یعنے مفسرین میگویند که این آیه به مستهزئین قریش نازل شده و اول نهار امهلت داد پس انسان کلهم انها را در شب واحد قتل کرد و مصرح این آیه انا فتحنا لک و سوره اذا جاء نصر الله والفتح است **بحث حادی عشر** نزد سدی این امهال کفار در بدایۀ اسلام در مکه بود و بعد ان منسوخ گردید بآیۀ قتل کفار رواه **فی الدر المنثور** السیوطی وغیره قال السدی فی و املی لهم ان کیدی متین کف عنهم واخرهم علی رسلهم ان مکری شدید ثم نسخها فانزل الله فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم **اقول** اگر قول ابن عباس اثبات شود پس منافی قول اکثر مفسرین نیست چه این الفاظ قرآنی عام اند اصلا دلالة بر خصوصیت ندارند **پس** معهذا خصوص منزول مانع از عمومیت حکم نمیباشد پس چنین معنیش خواهد شد جمیع آنانکه مکذبین آیات و معاجز پیغمبر آخر الزمان صلی الله علیه و آله وسلم باشند جزا و سزا همه انها چنین است ثم الله اعلم

قوله تعالى أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ ۝ أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ۝ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۝ **ترجمه این چهار آیه**

یعنے مکذبین معاندین آیا فکر نکردند و اندیشه ننمودند در اسناد جنون بسوی پیغمبر یا نیست صاحب ایشان یعنی محمد را از ہیچ نوع دیوانگی و جنون و مالیخولیا چه قبل از دعوۀ نبوة او را همه شما مشرکین محمد امین میگفتید و صدوق المتدنیین قطعا سید البشر نیست او مگر بیم کننده و ترساننده هویدا آشکارا مخلوق از عذاب شدید خالق آیا نظر و نگاه نکردند بدیدۀ دل و بتامل در عقل در حقایق ملکهای آسمانها که متضمن شمس و قمر و نجوم است که چگونه دوران و قیام و قوام انها منتظم و در ملک زمین که دریا و بحار و انهار و اشجار و جبال و آنچه رستنیهای اوست و ننگریستند در آنچه آفریده است خالق از هر چیز اشیائی ولا تعد ولا تحصی تا بمعاینه این صنایع موجودات وجوب وجود صانع واحد قطعا ثابت می شد با نها و دیگر نگاه و نظر نکردند در اینکه شاید نزدیک و قریب شده باشد اجل بقاء و منتهای اعمار انها پس اگر آجال بقاء و اوقات ایام حیوة دنیا انها قریب الاختتام رسیده باشد پس بقرب و حصول اجل بکدام سخن گوش میدهند و بعد از قرآن الهی و ایمان بان بیارند هر کس را که گمراه و هلاک ساخت خدا پس راه نماینده نیست احدی مر او را تا بر او هدایت و حیوة ابدی برسد و میگذارد ایشان یعنی کفار را در طغیانی گمراهی سرگردان و حیران میگذارند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** فکر و نظر از افعال و امور قلبی است چه قلب در امور مخبرات خود وقت توجه در یافت حقیقة وصل ماهیت و حال مآل انها می نماید چنانچه **بعض حکماء** الهیین اسلام در اینجا همین مضمون مشروحا بیان فرموده اند قال والتفکر طلب المعنی بالقلب **و** ذلک فکرة القلب هو المسمی بالنظر والتعقل فی الشئ والتامل فیه والتدبر له **و** کما ان الرؤیة بالبصر حالة مخصوصة من الانکشاف والجلاء **و** لها مقدمة وهی تقلیب الحدقة الی جهة المرئی طلبا لتحصیل تلک الرؤیة بالبصر **فکذلک** الرؤیة بالبصیرة وهی المسماة بالعلم والیقین حالة مخصوصة فی الانکشاف والتجلی **و** ذلک هو المسمی بنظر العقل وفکرته وتدبره انتهی حاصل آنکه تفکر طلب معنے بدل میباشد **و** ہمین فکر قلبی موسوم بنظر و تعقل و تدبر و تامل در شئ است چنانچه رؤیه بالبصر حالة مخصوصه از انکشاف و جلاء مرئی در عین رائی و قلب اوی باشد **و** برای حصول او مقدمه ہست و آن تقلیب و تحویل حدقه بجهت مرئی بطور طلب برای تحصیل آن رؤیه ببصر ہست **و** ہمچنین دیدن ببصیرة

قلبی موسوم

قلبی موسوم بعلم الیقین حالة مخصوصه در انکشاف و تجلی هست که آنرا تعبیر بنظر و فکر و تدبر و تعقل و تامل کرده میشود تدبر **بحث ثانی** جنة بکسر اول بر وزن فِعلة برای بیان صورة و حالة فعلی چون جلسة و رکبة نوعی از حالت جنون عارض بدماغ و قلب می شود پس باقوال لا یعنی و لا یراد تلفظ می نماید از جن یجن جنا و جنونا بمعنی ستر و پوشیدن چیزی و مستور شدن آن **لهذا** جنون مرض دماغی هست که عقل را می پوشد و مستور میدارد و جن نوع حیوان ناری است و جنان و جنت باغیکه مجتمع اشجار باشد و جنین ولدی هست که در شکم مادر باشد و جنان نیز دل که در صدر میباشد و بجهة مستور بودن این اشیاء از انظار باین اسما نامیده شدند چه اصل جن و جنون ستر و خفاء شیء است و جُنة بضم آنچه ساتر باشد و مِجنة بکسر میم نام سپر که بان از ضرب شمشیر بدن را میپوشد **بحث ثالث** رحموت بر وزن فعلوت بزیادتی واو و تاء از ملک در آن معنی مبالغه چون رهبوت از رهبة بمعنی هیبت **و** رحموت ماخوذ از رحمة بمعنی مهربانی و جبروت از جبر و قهر میباشد چنانچه گفته میشود ملکوت العراق **و** ملکوة العراق چون ترقوة لغتی هست ایضا بمعنی عزة و سلطنت و مملکت است در **مجمع** فرموده و الملکوت هو الملک الاعظم للمالک لیس بمملوک یعنی ملکوت ملک و مملکت اعظم برای مالک بدون مملوکیت میباشد **و مفسرین** در تفسیر ملکوت کل شیء فرموده و معنی ملکوت کل شیء ما یقوم به ذلک الشیء من عالم الارواح والملائکة **بعضی دیگر** فرموده الملکوت حقایق الاشیاء و ارواحها و مادیاتها مع ظاهرها **در صوفیه** ملکوت الشیء حقیقة المجردة اللطیفة الغیر المقیدة بقیود کثیفة **و** جسمانیة و بقابله الملک بمعنی المادة الکثیفة بالقیود **بحث رابع** اولم یتفکروا آگاه سرگاه بالا تنذیر و توعید کرد مستهزئین معرضین کفار متصل این از اینجا خصوصا و عموما شروع در جواب شبهات ایشان کرد **بحث خامس** اولم یتفکروا ما بصاحبهم من جنة **بدانکه** متفق علیه مفسرین است که بر اولم یتفکروا کلام تمام شود ما بصاحبهم من جنة ابتداء و تجدید کرده **و بعضی** تصریح کردند که در اینجا تقدیر فی حال محمد و مقاله ما یقول فیعلموا ما بصاحبهم من جنة **و** تقریر آنکه لم لا یتفکر هؤلاء المکذبون بمحمد و بنبوته فی اقواله و افعاله و اعماله فیعلموا انه لیس بمجنون اذ لیس فی اقواله و افعاله ما یدل علی الجنون یعنی چرا تفکر نمیکنند آن قوم مکذبین بنبوة محمد در اقوال و افعال و اعمال محمد تا میدانند که محمد مجنون نیست چه فعل و قول هر عاقل دلیل بر احوال او میباشد اگر افعال و اقوال و سفاهت متضمن خبط و خبط باشد او سفیه لا یعقل و احمق و ذو الاختباط میباشد شاعر گفته چو در بسته باشد چه داند کسی + که گوهر فروش است یا پیلوره و در اقوال و افعال و اعمال و بیان او اصلا و ابدا خلل و زلل و اختباط نیست پس او مجنون نیست و اسناد جنون بسوی او مع هذا الکمال باطل محض است بل اقوال منکرین دلیل بر سفاهت و حماقت و نافهمی خود ایشان میباشد **و** عادة کفار جهال قدیما هست که بانبیاء اسناد جنون میکردند چنانچه بنوح گفتند انک لمجنون و بدینا بسیاری انبیا مجنون میگفتند **ایضا** هرگاه محمد در اظهر شما زاده و نشو و نما کرده و خود شما محمد امین و صدوق المتدینین نامش نهاده بودید و یادش میکردید **پس** بادعای نبوتش شما چگونه او را کذوب و ساحر میدانید و میگوئید و بآین الزام محجوج شما میشود **سوال** سبب اسناد جنون الی النبی چه بوده **و** در آیه دیگر هم هست که کفار باهل اسلام طعن میکردند ان تتبعون الا رجلا مسحورا **جواب** در آن سه وجه اند **اول** ان قوله علیه السلام مخالفا لاقوالهم و اعتقادهم کان معرضا مطلقا عن الدنیا مقبلا علی الاخرة مشتغلا بالدعوة الی الله فلما راوا ذلک منه مخالفا لطریقتهم و اعتقادهم فاسندوا الجنون الیه یعنی چونکه آنحضرت از دنیا معرض مطلق قدیما بالاتفاق موالف و مخالف بوده و مامور و مشغول بدعوة الی الله شب و روز میشد پس دعوة آنحضرت هرگاه مخالف و منافی اعتقاد و اعمال و افعال و اقوال خود دیدند اسناد جنون بسوی آنحضرت کردند تا سخن و دعوة او قابل قبول و التفات نمانند و احدی رجوع بسوی او ننماید **ثانی** اصحاب تنزیل هم سبب نزول این آیه همین نوشته اند ان النبی صلی الله علیه و آله قام علی الصفا لیلا فجعل یدعو قریشا فخذا فخذا یا بنی فلان یا بنی فلان انی لکم نذیر مبین ارسل الیکم فکان یحذرهم باس الله و وقایع الاحزاب الی الصباح فقال قایل منهم ان هذا صاحبکم لمجنون لا نزال یصوت الی الصباح فانزل الله هذه الایة فی ردهم و برائة النبی عن الجنون و عن اسناده الیه بدلیل قاطع اولم یتفکروا فی اقواله و افعاله ما یقول و ما یطلب عنکم و ما یدعوکم الیه **رواه** الثعلبی **و** البغوی **و** الواحدی **و** الرازی **و** النیشابوری **و** البغدادی **و** السعودی **و** غیرهم عن قتادة **و** الحسن **و** ابن المنذر **و** ابن الجریر یعنی وجه نزول آنکه این آیه هم در رد اسناد جنون بسوی آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم چنین نوشته شد که پیغمبر شبی بر کوه صفا ایستاده قوم بقوم و قبیله بقبیله قریش را ندا بلند میکرد ای بنی فلان ای بنی فلان من منذر الله مرسل بسوی عموم مردم خصوص شما ام پس آنحضرت تحذیر و تنذیر باس الله و ذکر وقایع امم اولی تا صباح میکرد **پس** قایلی از ایشان گفت ای قریش این صاحب شما دیوانه هست چه او تمام

جواب اشکال در سبب اسناد جنون الی الانبیاء منهم الی محمد علیه السلام

WWW.MAABLIB.COM

بیان سبب اسناد جنون بخاتم الانبیاء صلعم وغیرها

شب تا صبح گذرانید بقیل و قال تحذیر و تنذیر از تنزیل عذاب بر بابا انکار و تکذیب او **پس** این آیه در ردّ ایشان و تبریه نبی خود انزال کرد که صاحب شما محمد را جنون عارض نشده چه بمقالات ممتاز میشود سلیم العقل و سقیم الحال و العقل چرا تفکر و تامل و تدبر نمیکنید در اقوال صاحب خود که بیان او و دعوة و مقال او سقیم است یا سلیم و مقال او دعوة الی الله الواحد القهار بترک جمیع اله احجار و اشجار میباشد و این امر معقول است **ثالث** سبب دیگر در اسناد جنون للانبیا بزعم معاندین جهال کفار چنین بود انه علیه السلم عند نزول الوحی تارة یغشاه حالة عجیبة فیتغیر وجهه و یصفر لونه و یعرق بدنه و یعرض له حالة شبیهة بالغشی فالجهال من الاعداء الحین کانوا یقولون انه جنون فالله سبحانه بیّن فی هذه الآیة انه لیس به نوع من انواع الجنون و الصرع و هذه الحالة تحصل له عند لقاء نبی و وحی الیه افلا یتفکرون فیما یقوله هو بعد ذلك و هو یدعوهم الی الخالق الواحد و المعبود المطلق لیس احد خالقا سواه و یقیم لهم علی ذلك البراهین القاطعة و البیّنات الواضحة و الدلایل القاهرة بالفاظ واضحة فصیحة ملیحة بلیغة الی حیث عجز الاولون و الآخرون من العقلاء و اعلام الملل و النحل من العرب و العجم عن معارضتها متضمنة بالحقائق الحقیقة و الدقایق الدقیقة و الخفایا الخفیة علی عقول اولی الالباب الازکیاء فلا یمکنهم انکارها فمن المعلوم بالضرورة ان مثل هذا الانسان لا یمکن وصفه بالجنون و الصرع و المالیخولیا لان فی کل کلمة من کلامه دلالة قطعیة عن کمال علمه و عرفانه فبوجود ذلك صار سیّد الانبیا و سند العلماء و قدوة عقلاء العالمین الی حین حاصل مطلب آنکه نزد نزول بعض نوع وحی الهی گاه گاه آنحضرت را فرا میگرفت حالة غشیان عجیب گاه که سوار بر ناقه بود ناقه مرکوبه متحمل ثقل آنحضرت نمیشد اکثر آن مراکب بلا اراده قعود میکردند و گاه گمان ناقها خم چون کمان میشد و متغیر الوجه و صفره لون میشد و بدنش عرق کثیر میکرد و آنحالة شبیه بحالة غشی میشد کفار معاندین جهال معاندین الی حین آنحالة را حمل بر نوع جنون و صرع میکردند **و** آنحضرت بمحض بر آمدن از آنحالة سور قرآنی و آیات آنرا دفعة بر حاضرین اصحاب و ازواج و اهل بیت و بر دوست و دشمن تلاوه میکرد **پس** او سبحانه و رد کفار معاندین جهال بیان فرمود که محمد نبی شما هیچ نوعی از جنون و صرع و مالیخولیا اصلا نمیباشد **و** آنحالة بیحالی که با آنحضرت گاه گاه عارض می شود از سبب لقاء او من و وحی من با او می باشد پس چرا آن جماعة مکذبین و منکرین تعقل و تدبر و تفکر نمیکنند در مقالات او جهاد و انما داعی خلق الی الخلق الواحد بالحق میبعید بالتصدیق براهین قاطعه و بینات واضحه و دلایل قاهره بالفاظ فصیحه بلیغه متکلم میشد بحدیکه عقلا از اولین و آخرین از اعلام ملل و نحل عرب و عجم از مماثل و معارضه آن بالکلیه عاجز شدند چه آن کلمات جواب ... در غایه فصاحت و ملاحت متضمن و مشتمل حقایق حقیقة و دقایق دقیقة و خفایای خفیه بر عقول اولی الالباب ... انبیاء که میکردند لهذا ایشان را انکار و تکذیب نبوة آنحضرت ممکن نشد **و** از معلوم ضروری هست که مثل چنین شخص متصف باسناد جنون و صرع و مالیخولیا ابدا و اصلا امکان نیست چه هر کلام از کلام او حکمة و دلالة قطعیه بر کمال سلامتی عقل و علم و عرفان است انحیط از دیگر انبیا بظهور رسالت انبیاء مده **هذا** این شخص سید الانبیاء العظام و سند و مرجع اعلام امم و آثار قدوة العقلاء و الحکماء السّام عالمیان سابقین و لاحقین بالیقین فی جمیع الامور و الاحکام گردید **و** این احوال بر ماهرین حاذقین علم سیر و تواریخ و کتب منزله ملیین واضح و لایح میباشد **اشکال** چرا مثل انبیاء سلف بمحمد صلعم وحی نمیشد **و** این پیغمبر را نزد نزول وحی بیحالی و غشی عارض و لاحق می شد معاینه چنین احوال لابدا حال بر ایشان مشتبه شده اسناد جنون بنوح و محمد کردند **جواب** بدانکه باقسام میباشد **نوعی** القاء و قذف در قلوب ایشان مراد الهی میشد **نوعی دیگر** در جرمی از اجرام علوی **و** در جسمی از اجسام جمادی خالق ایجاد کلام متضمن مراد خود کرده پیغمبر از ان میشنود چنانچه در شجره طور کلام را با صوت آفریده یا موسی انی انا الله العزیز الحکیم وحی کرد **نوعی** صوتی متضمن حروف از جانب سما بگوش ایشان میرسید **نوعی دیگر** کلامی بر السنه انبیا آفریده بلا اختیار از زبان ایشان جاری میشد چنانچه در لسان آدم نزد مکالمه او با ملك آفریده کلام کرد **نوعی دیگر** بواسطه ملك وحی مخصوص بآن جبرائیل بود میفرستاد کقوله الله یقرئك السلام و یقول بلغ هذا الی عبادی این نوع غالب از انواع وحیها بانبیاء اولو العزم بود **نوع دیگر** در لوحی یا ورقی بغیر صوت حروفی مفرد یا مرکب با هم منقوش یا مکتوب من الله بایشان میرسید و از ان مراد اله فهمیده و دیده بحسب آن رفتار میکردند **نوع اعلی آخر** که خالق بلا واسطه بانبیاء هم کلام می شد **و** باین سبب از حالة ناسوتیت بر آمده بعالم لاهوتیت رسیده کفاه شفاها کلام الهی اصغا میکردند **لهذا** بیحالی چون غشی بایشان عارض و لاحق میشد **و** اینحالة را حکماء مشائین و تبعه ایشان صوفیه فنا فی الله بینامند تا باینحالة استعداد اتم و اعم قابل قبول و وصول و حصول فیض فیضان فیاض مطلق میکردند **تنبیه** چونکه این محمد بن عبد الله سید الانبیاء و خاتم الرسل بوده غالبا این نوع وحی بآنحضرت حاصل میشد تا شرف او از کل انبیاء و رسل بانوجه از وجوه تفضیل در عالم ملکوت و ناسوت آشکار و هویدا باشد **پس** آنچه مردم از ظاهر غشیان آنحضرت مینمود و آنرا تعبیر بجنون و بصرع میکردند از قصور قابلیت

جواب اشکال ... انبیاء سلف ... جنون و ...

و عدم دراکه

وعدم دراک وفقد معرفة مدارج نبوة بود چنانچه جبرئیل را بکرات ومرات در محضر نبوی بصورت دحیه کلبی وبعض اوقات بصورت اعرابی وملایکه دیگر بمردم خود و بیگانه گمان
می شد ومی نمودند وحال آنکه دحیه واعراب بشری انها بنودند وبعدم قابلیت وفقد ادراک مردم چنان ایشان را بتصور میآمدند بر تبصره ولا ینبئک مثل خبیر **تبصرة**
در اینجا دلالة بر چند چیز است **اوّل** لفظ ما در صاحبهم نافیه جنسیه است **و** لفظ جنة هم متضمن جنسیه **و** لفظ من در من جنة بیانی هست **پس** باین واضح وثابت شد
که در انحضرت هیچ نوعی از اقسام جنون وضعف عقل وفهم وادراک نبود واصلا از بدایة الی نهایة موت انحضرت ضعف وفتور در حواس وادراک وعقل وفهم گاهی
لاحق نشده **ثانی** در اینجا دلالت است بطوریکه معرفة الهی امر عقلی محتاج الی التفکر والتعقل در آثار صنایع میباشند **هکذا** معرفة نبوة وخلافت الهیه هم امری عقلی
محتاج بنظر وفکر وتدبر وتعقل است لهذا در اینجا اولم یتفکروا فرمود یعنی فی حاله واقواله وافعاله واعماله **و** قبل از نبوة هرگاه باتفاق اقوام مشرکین داخل کتابیین
موسوم بمحمد امین **و** صدوق المتدینین وراس العاقلین بود حالا در حال نبوة آن شخص نقیض وخلاف این چرا ذم میکنید **ثالث** تقلید در اصول دین بالکلیه
نیز باطل محض شد **بحث سادس** ان هو الا نذیر مبین بدانکه ان در اینجا نافیه والا استثنا بعد نفی آمده افاده حصر میکنید پس معنیش بوجوه است **بقولی**
لا هو الا معلم مواضع المخافة والمضرة بانواعها واقسامها بکمال الوضوح والبیان حتی لا یخفی علی السامع مضمونه یعنی بانحضرت هیچ نوع ضعف عقل از
سفاهت وجنون وصرع نیست مگر انحضرت خاص معلم ومذکر ومبین جاهای خوف وضرر بجمیع انواع واقسام انها بالفعل وبالقوة بکمال وضاحت ونهایه بیان است
وبقولی مبین بمعنی موضح امر الله لهم بکمال صحة میباید بغیر تبدیل وتنقیص فیه یعنی مبین بمعنی موضح او امر ونواهی خدا بنهایت وبکمال بیان قوی بلا زیاده
ولا تنقیص در ان **وبقولی** نذیر بمعنی منذر من الله موضح انذاره بلا خلل ولا زلل ولا زیادة ولا نقص فیه یعنی نذیر بمعنی منذر از جانب زبان
خدا واضح کننده انذار نعم بغیر خلل ولا زلل ولا زیادتی وبغیر نقص وکمی در آن چون الیم بمعنی مولم میباشد **تنبیه** در اینجا دلالت است بر عصمة انحضرت زیرا که او
تعالی حصر کرده تنذیر وتبلیغ آنرا بلفظ مبین **پس** این توصیف من از عالم الغیوب والقلوب بطور اخبار واعلام بخلق میباشد که امر ونهی انحضرت بغیر کذب ولا
خلل ولا زلل بوده بعینها من لسان الله میباشد **و** بمعنی عصمة معصوم مبین است **پس** باطل شد مزعوم آن کفار که میگویند عصمة انبیاء ... عصمة ... از قرآن
بغیر ... ثابت ... **بحث سابع** اولم ینظروا فی ملکوت السموات والارض وما خلق الله من شیء **بدانکه** این همزه استفهام در ما قبل
در اینجا استفهام انکاری بمعرض تقریع وتوبیخ بقوم خاص قریش اولا وحکمش عام شامل بهر عاقل غیر ناظر میباشد که آیا چرا نظر وتفکر بعینه نکردند ومیکنند منکرین
کفار در حقایق ودقایق عالم آسمانهای وزمین وآنچه خالق خلق کرده بوجود آورده از ارض وسما وجمیع آنچه در انهاست از کبار وصغار اشیاء است چه از مقتضای عقل
تعقل وتدبر وتامل در هر چیزی از مبصرات ومرئیات ودر ماهیات وحقایق انها میباشد **و** انسان اشرف مخلوقات بوده بعد مشاهده موجودات از شهودات
علوی وسفلی چرا تعقل نمی کنند بتامل در ظاهر وجود ودر باطن حقیقة هر چیزی از انها میکنند بترک آن اضل از بهایم وانعام متصف میشوند چه هر چیزی از موجودات
علوی وسفلی اجرام واجسام واعراض اثری بالانفراد از موجد موثر قطعا وجزما میباشد چه هیچ ذره از ذرات موجودات بذاته وبنفسه بوجود آمدن ممتنع عقلی
ومحال است زیرا که هر شیء قبل وجوده معدوم ونیست ونابود محض بوده **و** با نحالة عدمیت ایجاد نفس خود او محال است قطعا **پس** لابدا وقطعا برای آن موجود
موجدی غیر او قبل از ایجاد او موجود باید باشد تا اورا ایجاد نماید **پس** آن موجد موجود **یا** واجب الوجود لذاته باشد **یا** وجوداش هم بغیره باشد **ثانی** مخلوق
ممکن الوجود است چه وجود او محتاج فی ایجاده الی غیره است **پس اوّل** لازم وثابت شد قطعا یعنی واجب الوجود لذاته قبل ایجاد همه این موجودات علوی
وسفلی موجود لابد است خارج از سلسله ممکنات متصف بکمال صفات ذاتیه چون حی وعالم بجمیع معلومات وقادر بر جمیع مقدورات وممکنات در هر حال بالسویة شیء
واحد میباید باشد وتغیر وتعدد ابدا بر او ممتنع علی الدوام باشد **اما موجد واجب لذاته** تنزه اید از واحد نباید زیرا که قطع نظر از تمانع در وجود وموجود واحد که
در رفع معلول واحد است بدو علت عامه تامه کامله بوجود آمدن ممتنع ومحال است **پس** باین واضح وثابت شد که هر ذره از ذرات موجودات اثری کامل
مستلزم موثر واحد کامل الذات والصفات بذاته بغیر تغیر وانفعالات در هر حال در بین بودنش واجب است **تنبیه** خالق علام تحریص وترغیب
بسوی این چنین دلیل واستدلال بمردم بروجوب وجود وحید خود بعدا ولم ینظروا مع ذم وتقریع وتوبیخ بر ترک استدلال فرموده **تبصره** بدانکه موجودات
خالق لا تعد ولا تحصی ومملکت او نعم است غیر خود اصلا احدی احصاء وتعدید انها کرده نمیتوانند ونمیدانند **پس تشریح** وتفصیل ملکوت ارض وسماوات
علی الاجمال بحسب تقسیم اصول تقدیری ذکر میکنیم **اما کلما سوی الله** تعالی خالی از این نیست **یا متحیز یا** حال در متحیز باشد یا غیر متحیز ولا حال در متحیز
باشد **اما متحیز** پس او یا بسیط یا مرکب باشد **اما بسایط** انها یا علویه اند یا سفلیه **اما علویه** پس انها املاک وافلاک وکواکب و

بیان انواع جهالة المرتابین بالانبیاء

WWW.MAABLIB.COM

شمس و قمر و نجوم و کرسی و سدره و داخل آن جنت و نار و بیت المعمور و سقف مرفوع و حجب و غیر این اشیا آخر مع التفصیل اند **واما سفلیه** او طبقات
از عناصر اربعه داخل در آن بحار و ما فیها و الجبال و الاصحار و الاشجار و غیر اینها انچه در آن داخل میباشد مع التفاصیل **واما مرکبات** پس اینها هم چهار اند
و آثار علویه و معادن و نبات **و** انواع حیوانات مع اجناسها الاربعه تفصیلاً **واما حال در متحیز** او جنس اعراض است **و** اجناس این تقریباً تا
چهل جنس اجمالا فی العدد معدود می شوند **و** تحت هر جنسی انواع و اقسام کثیره داخل اند و هر عاقل که تامل کند در عجب صنعت اینها و احکامها و لوازمها
و آثارها و موثراتها کانه بحر محیط لانهایت و لاساحل اند میباید خوض و غواصی در آن میکند **اما قسم ثالث** که او موجود غیر متحیز و لاحال فی المتحیز است
او دو قسم دارد **یا** متعلق باجسام بالتدبیر و التحریک چون باد بکشتی دارد و موسوم بالارواح میباشد **واما انچه** چنین نباشد **پس** او جواهر قدسیه
مبرا از علایق جسمانی **و** اینها موسوم بلسان شریعة ملایکه میباشند **اما** اعلی و اشرف و افضل اینها ارواح ثمانیه حمله عرش اند کما قال الله تع و یحمل عرش
ربك فوقهم یومئذٍ ثمانیه اند **واما** تالی بعد اینها ارواح مقدسه مشار الیها و تری الملائکة حافین من حول العرش یسبحون بحمد ربهم **و بعد اینها** سکان
الکرسی **و** بسوی این اشاره در آیه من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و لا یحیطون بشیء من علمه الا بما شاء وسع کرسیه
السموات و الارض **و بعد اینها** ملائکه طبقات سماوات هفتگانه اشاره باینها در آیه و الصافات صفاً فالزاجرات زجراً فالتالیات ذکراً **و** از صفات اینها
لا یعصون الله ما امرهم الخ **و بعد اینها** ملائکه حفظه اشیا ارضیه **و** اشخاص کرام الکاتبین بحسب مدارج همه اینها می باشند **تنبیه** و کیف یمکن احاطة عقل
البشر بجمال جلال الله و ملکوته اند تع قال و بیده ملکوت کل شیء لاجل ذلك قال تع و ما یعلم جنود ربك الا هو **و** لهذا ملایکه گفتند اظهار عجز خود
از علم معلومات الکبر و ند بقولهم سبحانك لا علم لنا الا ما علمتنا **و شاعر حکیم** گفته یا ایها الناس کم لله من فلك تجری علی النجوم بدر و الشمس و القمر
هنا علی الله ماضینا و غابرنا ❊ فمالنا فی نواحی غیره خطر ❊ **بحث ثامن** بدانکه جمله و ان عسی عطف بر ملکوت السموات **و** ان مخففه از ان مدغمه
و اسمش ضمیر الشان و خبرش عسی مع فاعلها الذی هو ان یکون **و** اسم یکون نیز ضمیر الشان **و** خبر یکون قد اقترب اجلهم است **پس** تقدیرش
اولم ینظروا فی ان الشان عسی ان یکون الشان قد اقترب اجلهم باشد **و جایز** است که اسم یکون اجلهم **و** خبرش قد اقترب باشد علی انها جمله من فعل
و فاعل هو ضمیر اجلهم لتقدمه حکما **بحث تاسع** بدانکه لفظ عسی فعل ماضی جامد غیر منصرف از افعال مقاربه بمعنی ترجی و امید و طمع میباشد در
مصباح گفته و قد یاتی بمعنی الظن و الیقین **و** تکون ناقصة و تامة **پس** عسی ناقصه را خبرش مضارع منصوب میآید چون عسی زید ان یقوم
فمعناه قارب او قرب زید القیام فالخبر مفعول **او** فی معنی المفعول **و قیل** معناه لعل زیدا ان یقوم ای اطمع ان یفعل زید القیام **واما تامه**
چون عسی ان یقوم زید **و** هذا فاعل و هو جملة فی اللفظ **فاذا قیل** این یکون الفاعل جملة فی اللفظ **فجوابه** ان المصدریة توصل الفعل
بحث عاشر و ان عسی ان یکون قد اقترب اجلهم معنی آن بوجوه گفتند **احدها** اولم ینظروا و یتفکروا فی ان عسی ان یکون قد اقترب
اجلهم و هو اجل موتهم فاذا اخذهم الموت فکیف یؤمنون بعد الموت یعنی چرا ایشان نظر و فکر نمیکنند در اینکه شاید اجل مرگ ایشان قریب شده
فرا بگیرد مرگ ایشان را پس از موت چگونه ایشان ایمان بیارند و از عذاب دایم نیران نجات بیابند **ثانیها** لم لا یستعجلون فی النظر فی الدلائل لیعلموا الحق
عن الباطل فیؤمنوا به عاجلا لان الاجل قریب لکل ذی حیوة فلو جاءهم الاجل عاجلا فکیف یتحققون الحق و یؤمنون به بعد الموت
یعنی ایشان چرا تاخیر از نظر در دلائل میکنند تا حق را از باطل می شناختند و میفهمند و ایمان میآوردند بزودی بآن چه اجل برای هر ذی حیوة قریب
و لاحق است و اگر اجل در این تاخیر ایشان را فرا گرفت پس چگونه ایشان نظر و کی تحقیق حق و ایمان بآن بعد موت کرده بتوانند **ثالثها** در مجمع فرمود
و معناه لعل اجلهم قریب و هم لا یعلمون یعنی شاید که وقت مرگ ایشان نزدیک شده باشد و ایشان نمیدانند قرب اجل خود پس چگونه ایمان
بیارند **رابعها** اولم ینظروا فی ان الشان و الحدیث عسی ان یکون قد اقترب اجلهم و لعلهم یموتون عن قریب فیسارعوا الی النظر و طلب الحق
و ما ینجیهم مفاجاة الاجل و حلول العقاب لشدید علی الکفر یعنی چرا ایشان نظر و فکر نمیکنند در تحقیق حق امید هست که اجل ایشان نزدیک شده
باشد شاید که ایشان بغور نمیرسند پس چرا ایشان مسارعة بسوی نظر و طلب حق و در تحصیل آن نمیکنند چه رسیدن اجل ناگهانی هر کس را مهلت نمیدهد
یک لحظه ذی حیوة را موخر نمیگذارد تا یک نفس زدن پس بمحض موت حلول میکنند عذاب شدید ناری ابدی بر کفر ایشان را **خامسها** و المعنی
و لعل اجلهم یکون قد اقترب فیموتوا علی الکفر قبل ان یؤمنوا فیصیروا الی النار و اذا کان الامر کذلك وجب علی العاقل المعاجلة و المبادرة الی

التفکر والاعتبار والنظر المودی الی الفوز بالنعیم المقیم یعنی محتمل است که اجل شان قریب شده پس هرگاه کفرشان میمیرند قبل از ایمان آوردن پس مصیر و مقر ایشان نار دایم مولم میباشد و بر هر عاقل لازم و واجب است که مسارعة و مبادرة کنند بسوی تفکر و نظر و اعتبار که مودی بسوی فوز بدار القرار و عظیم نعیم بلا زوال آن میگردد **بحث حادی عشر** فبای حدیث بعده یومنون یعنی بعد این کتاب الله و کلام الله تعالی که قرآن منزل بکدام کلام و کتاب دینی تصدیق میکنند و ایمان بآن میآرند چه بعد این خاتم النبوة پیغمبری دیگر و بعد این قرآن کتابی دیگر تا قیمة ابدا نمیآید چه محمد خاتم الانبیاء و قرآن خاتم الکتب المنزله و دین اسلام خاتم الادیان است **وجه دیگر** آنکه اجل قریب بهر ذی حیوة است پس اجل اینها هم نزدیک شد و این وقت محمد بنبوة و بکلام خالق قرآن نام آمده و بدلایل قاهره اعجازیه آن ثابت شده و اگر مرگ ایشانرا فرا گرفت **پس** ایشان بعد از حصول مرگ بکدام نبی و بکدام الهی ایمان بیارند چه بحصول مرگ آدمی غیر حی و غیر عاقل مثل جمادات لاحس و لاعقل و لاحیوة میگردد پس بعد مرگ لایق هیچ امری نمیباشد و از عالم تکلیف بعالم جزاء و سزا میرسد و اجالهم قریب فلم لا یبادرون و لا یسارعون الی قبول الایمان بعد النظر و ماذا ینتظرون بعد وضوح الحق و ای حدیث و کلام صحیح اثبت و اهدی و احق منه و یؤخرون عنه و ینتظرون بعده و ما بعد ثبوت الحق الا الضلال **تنبیه** این هر چند دلالة دارد **اول** آنکه او سبحانه کلام خود یعنی قرآنرا الحدیث یاد کرد و حدیث فعیل از حدث یحدث حدثا و حدوثا فهو حادث و حدوث و حدوث بمعنی جدید الایجاد و الوجود بعد العدم و نقیضش قدیم ازلی و نیز عتیق قریب الوجود باتفاق اهل لغة میباشد و از اینجا خورد سال را حدیث السن و حدیث العمر و جدید الوجود میگویند یعنی لیس هو العتیق **تذکره** هرگاه این واضح شد **پس بدانکه** هر کلام اله و کلام غیر او کلام حادث غیر قدیم لفظا و معنی است چه حدیث و کلام اطلاق نمیشود مگر بر کلمات مرکبه بحروف متقدمه و متاخره که متضمن المعانی باشد و مفاهیم و معانی ذهنی متکلم را باتفاق عقلاء و حکماء و اعلام محققین اسلام کلام نمیگویند تا وقتیکه تلفظ بالفاظ داله بر معانی خود نکند **پس** واجب البطلان است مزعوم آنانیکه مراد فقط از کلام اله معانی آن میگیرند **یا** عین الفاظ را فقط بدون معانی و مفاهیم انها کلام الله میدانند **ثانی** در این تحریص است در ترک تقلید و اخذ باجتهاد و دلیل در کافه امور دینی از اصول دینی و فروع آن **سوال** این متفحص دین و متحقق بایمان و آیین اگر در حال فحص و تحقیق مرد بغیر تمسک احد الطرفین کفر یا ایمان **یا** تا وقت تیقن و اعتقاد باحد الطرفین در دنیا و عقبی چه حکم دارد و مقرش کدام جا باشد **جواب** در تکالیف اسلام کلا در این مسئله اضطراب عظیم میباشد **نزد بعضی** کافر مطلق است **نزد بعضی** مومن مطلق **نزد بعضی** لا کافر المطلق و لا مومن المطلق مرده بل بین المنزلتین معدود و از ضعفاء میشود **بر وجه اول و بر وجه ثانی** چنین شخص غیر کافر و مومن علیحده بالانفراد در دنیا و آخرة معین است **اما بر وجه ثالث** در دنیا حکم کفر **و اما** در آخرة **نزد بعضی** بحسب امتحان او بالقاء خود او در مقامیکه باطنه الرحمة و ظاهره من قبله العذاب باشد کرده خواهد شد **نزد بعضی** بحسب علم خود حق سبحانه نسبت باو حکم خواهد فرمود یعنی در معلوم تعالی اگر او قطعا و یقینا مومن مرده محکوم بنجات و الا من اهل النار خواهد شد **ثالث** در آیه دلالة است که نزد اقتراب اجل وقت احتضار او ایمان و توبه او از کفر و معاصی مجاب و قبول نیست **رابع** بعد از قرآن الی القیمة کتاب الهی من الله نمیآید و ابدا قابل تصدیق نیست **بحث ثانی عشر** من یضلل الله فلا هادی له الجملة مستانفه من شرطیه مع جزائیه مجتمع **و** تقدیرش من یضلل الله فلا یهدیه احد میباشد یعنی هر کس که باهدا و ضلالة خالق مهتدی نشود پس احدی از خلق هادی و راه نماینده او نیست و اصلا باهدا او مهتدی نمیشود **بحث ثالث عشر** طغیان اسم فعل **و** طاغوت از همین باب فاعل طغیان بمعنی تجاوز از حد عصیان از طغی یطغی طغیا فهو طاغ بمعنی تجاوز از حد مقدر محدود در عصیان و در هر شیئی میباشد **در تهذیب** گفته لفظ طاغوت بوزن فعلوت تا مبالغه چون رحموت از اسماء مخصوصه شیطان است **و** این تا بعوض یاء در طاغی ملحق شده تا دلالة بر کمال طغیان و غوایة و عصیان عامل معاصی کند **و** ابلیس که اول و اصل و استاد کل طواغی دنیا است لهذا او باسم طاغوت موسوم گردیده **اما** یعمهون بمعنی حیرت و سرگشتگی و حیرانی و تردد کلی در امری از عمه یعمه عمها فهو عمه **و** از اینجا ارض عمهاء یعنی زمینی و دشتی بسیط که در آن آدمی راه نمییابد و حیران و پریشان میگردد و العمه فی القلب کالعمی فی العین **بحث ثالث عشر** قرائة اهل عراق غیر عاصم و یذرهم بیاء و بجزم برای وقوع جواب من شرطیه **نزد باقی قراء** و نذرهم بالنون و الرفع جمله مستانفه مقطوع از ما قبل میباشد **در مجمع** فرموده قرائة هر کس که بالنون است تقدیرش و انا نذرهم است **و** قرائة هر کس که بالیاء است پس او رد کرده بسوی اسم الله **پس** نابرآن و هو یذرهم مقطوع از اول بهر دو وجه مرفوع از غیر جواب شرط است **اما** آنانکه بجزم میخوانند پس نزد اینها عطف بر موضع فاء فلا هادی له میباشد **سعودی** فرموده و یذرهم بالیاء و الرفع علی الاستیناف ای هو یذرهم **و قرئ** بنون العظمة علی طریقة الالتفات ای و نحن نذرهم **و قرئ** بالیاء و الجزم عطفا علی محل فلا هادی له کانه قیل

WWW.MAABLIB.COM

من یضلل الله فلا هادی له احد و یذرهم **وقد ابی** الجزم بالنون عن نافع و ابی عمرو فی الشواذ **اجمع ابع عشر** و یذرهم فی طغیانهم یعمهون **بدانکه** بحسب دو قرائة در این دو معنی میشوند **احدهما** و یترکهم فی ضلالتهم و تمادیهم فی الکفر یترددون متحیرین لا یهتدون سبیلا یعنی هرگاه اینها گمراه شدند و خدا ترک میکند ایشان را در ضلالة و تمادی ایشان در کفر مترددو متحیر مدة الاعمار میباشند راه نجاة و خلاصی از آخرة ابدا نمییابند **ثانیهما** و لما ضلوا و ترکهم فی الضلال متحیرین و لا مخرج لهم منها ابدا **اشکال** نزد جبریه این صریح نص است بر اضلال الهی و ترک ایشان در ضلالة حایر و سایر **جواب** در ماقبل این کرر گذشت **و اینجا** میگوئیم که اسناد این مسبب الی سبب المسبب میباشد چه او تعالی دلایل هدایة و نصب آن و ارسال رسل و انبیاء و انزال کتب خود عام برای خلق بالسویه کرد **پس** خلق دو صنف گردیدند **احدهما** اختیار هدایت **ثانیهما** اختیار کفر و ضلالة کردند **پس** در این معنی نزاعی نیست بل این مسلم است که خالق سبب اختلاف اینها منصب اولی نه الاصالة گردید **اما** اضلال و کفر بمعنی خلاف ولالة بحق **یا** ایجاد آن در عباد کردن این باطل است هیچ عاقلی و ذی شعوری قبول و تسلیم آن نمیکند **پس** مزعوم مجبره باطل شد **اشکال** منکرین نبوات از اهل طبیعة **و** دهریه **و** براهمه هند میگویند که ما مکلف بحسن و قبح عقلی هستیم **پس** آنچه معقول است واجب العمل و مقبول است و خلاف آن غیر معقول واجب الترک و متروک است **لهذا** در آن بما حاجة اعلام و تعلیم و انزال کتب و ارسال رسل نیست **و اگر** انبیاء معقول آوردند تحصیل حاصل بلا فایده است **و اگر** منافی عقل آوردند غیر معقول واجب الطرد و الترک است **و ایضا** انبیاء موجب اختلاف خلق بقبول و عدم قبول میگردد و سبب اختلاف بر حکیم علیم قدیر مدبر عالم جایز نیست عقلا **پس** بعثة بکار نیست **جواب** این در هر مجلدات سابقه بمرات و کرات ذکر شده **و اینجا میگوئیم** بدانکه در حجیة عقل کامل و سالم شکی عقلاء ندارند **اما جواب اول** بدانکه عقل جزئیات کل را بالتفصیل و فهمه ادراک و دریافت کرده نمیتواند مگر باستداد زمان **پس** آنچه نبی میآرد **اگر عقل** از ادراک دریافته **پس** در ما جاء به النبی من المعقول تاکید و تایید مؤید گردد **و** اطمینان اتم و اعم بان در مدرک معقول باشد **و اگر** منافی عقل ما آورد در او ارشاد عقل و اهداء بما کرده آن بیان از خالق عقل آورده **و** عقل ما بان بالفعل پی نبرده و آن واجب التصدیق است چه معقولات دو قسم است **ثانی** آن در یافت ترتیب و ترکیب و تعمیل و کیفیت فعلی آن منحصر بر سمع صحیح است چنانچه ما ادویات و بعض معالجات را مید انیم **اما** ترکیب و ترتیب و کیفیت استعمال بغیر اعلام و تعلیم و اسماع و ارائة حکیم صادق و طبیب حاذق کرده نمیتوانیم و نمیدانیم **هکذا** اینجا میباشد نه تحصیل حاصل **و** نه واجب الترک لازم میاید **اما جواب** ارسال انبیاء سبب اختلاف خلق خالق میشود جایز نیست **بدانکه** خالق فی الواقع برای بیان و اظهار ضار از نافع بسوی بخیر نا بنیاء انبیاء مبین را فرستاده **و** طایفه از خلق بالکلیه اصغاء و استماع قول او نکردند و اعراض مطلق نمودند **پس** سبب این اختلاف بسوی اختیار خود ایشان ناشی و عاید در بین شد چون شخصی بغرض اجلال و تعظیم از مقام خود بر میخیزد و چند قدم پیش میشود **و** معظم له گمان میکند که برای ضرب و زدن من برخواسته و آمده **و** معظم له بگریزد **پس** این فرار و گمان و گفتار این موجب قدح و ذم و قبح ارادة تعظیم کننده نمیشود چه غرض در بین مختلف است **جواب تمثیلی دیگر** لو سلمنا **پس** بدانکه مثلا نزول باران رحمت خیر کثیر برای عالم و آدم عموما و خصوصا در ان حیواة کل اقسام حیوانات بلا شک عقلا هست **پس** با نزال این باران اگر خانهای جمعی از فقراء منهدم شوند **پس** این ضرر انهدام شر قلیل بالنسبت آن باران خیر کثیر است **و** آن خیر کثیر سبب فساد نمیباشد **و** بفساد معدود و محسوب عقلا نمیشود **و** حکیم مدبر ترک خیر کثیر برای حصول ضرر قلیل نمیکند **جواب تمثیلی الزامی دیگر** آنکه مار بگزد و انگشت پا یا انگشت دست آدمی **و** حکمة حکیم حاذق قطعا مقتضی بقطع آن عضو گزیده بوده و آن عضو را دفعة برید تا ببریدن آن عضو ما بقی کل بدن و روح او زنده صحیح و سالم میماند یقینا **و** بریدن این انگشت مسموم ضرر برای آن شخص هر چند بالفعل است بلا نکیر **اما** بقطع او سلامتی او از موت خیر کثیر است قطعا زیرا که کل بدن و زندگی او صحیح سالم باقی ماند **پس** آیا قطع این انگشت قدح و قبح این حکیم قاطع میباشد **یا** نه جوابکم عن هذا جوابنا **تنبیه** بثبوت این اعجاز رحمی انبیاء مطلقا باطل **و** نفع بعثی ایشان معلوم العقلاء است فتم الله اعلم

قوله تعالی یسئلونک عن الساعة ایان مرسها قل انما علمها عند ربی لا یجلیها لوقتها الا هو ثقلت فی السموت و الارض لا تاتیکم الا بغتة یسئلونک

جواب اشکال ارسال انبیاء سبب اختلاف خلق میباشد

سبب اختلاف از جانب خلق است و بعث ایشان حسن است

و بودن بعث انبیاء عین صواب است

خالق سبب اختلاف خلق نیست

WWW.MAABLIB.COM

كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللّٰهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

ترجمهٔ این آیه یعنی ای محمد صلی الله علیه و آله و سلم جماعتی می پرسند و سوال میکنند ترا از قیام ساعة یوم القیمة که کدام وقت و کدام زمان قایم بر پای کرده میشود آن ساعت یوم قیمة یا محمد صلعم بگو تو در جواب سائلین علم مجی و اقامت ساعة قیمة نزد پروردگارم مخصوص اوست چه او تعم خاص عالم الغیب والشهادة بالتفصیل است و اقامت آنهم از مغیبات الهی است آشکارا و اظهار اقامة وقت آنرا نمیکند مگر خاص او سبحانه و تعم اظهار وقت و تعیین آن و علم آن سنگین است در اهل آسمانها و زمینها یعنی علم قیام آن عظیم و گران و بزرگ است لهذا متحمل علم آن احدی از خلق علوی چون فرشتگان و سفلی چون رسولان مرسل اصلا ندارند و اطلاع آن ندانهم ندارند او نمی آید شما را یعنی قیام یوم القیمة نمی شود بر شما مگر ناگهان و بحالة بیخبری مردم دنیا دفعة برپا ئی و قایم می شود می پرسند و سوال میکنند ترا وقت قیام قیمة را بجهة آنکه تو صاحب الوحی حاوی علومی و دانا تری بمغیبات امور منجمله آن گویا قیام آنهم میدانی **و** بوجهی دیگر گویا تو مهربانی بسوال کنندگان چنین امور در جواب شان بگو تو مر سائلین این امر را تحقیق جز این نیست که علم اقامة ساعة قیمة که از امور غیب است خاص نزدیک خدای هست ولیکن بیشتر مردمان علم آن نمیدارند و نمیدانند آنرا که بغیر عالم الغیوب والقلوب تعم هیچ یکی نمیداند علم غیب را من جمله آن قیام ساعة قیامت میباشد **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** آیا بکسر همزه لفظ ایان هست یا بفتح همزه **ثانی** مشهور و ضعیف **و اول** قول سلمی یعنی بکسر همزه است **بحث ثانی** سَئَلَ یَسْئَلُ سُئْلاً و سوالاً و مسئلة در علم لغت بمعنی درخواست و طلب شئی و دریافت آن بصورة سوال میباشد خواه از فعل سوال باشد خواه از قول اجرامی و اجسامی باشد خواه از اعراض **و آیا** از مجردات هم سوال کرده میشود یا نه ظاهر اینست چون یسئلونک عن الله ما هو و یسئلونک عن الروح **در مصباح** گفته سئلت الله العافیة طلبتها سؤالاً و مسئلة وجمعها مسائل بالهمزة والسئول ما یسئل **و** السائل من یطلب **و** المسئول الامر المطلوب **بحث ثالث** ایان ظرف زمان متضمن معنی استفهام چون متی هر دو متضمن استفهام و استعلام زمان میباشد و ایان **و این آیا** مشتق اند **پس** از چه مشتق اند یا جامد غیر مشتق اند **اول** یعنی اشتقاق اینها از آن یئین اینا مثل حان یحین حینا نهو آین علی فاعل وزنا و معنی کما قاله فی **المصباح** وقیل وایانا مصدر احرمنه **و ایان** غیر منصرف چون رحمان است **و در تقدیر** وزن ایان **آیا** فعال است **یا** فعلان وهو سوال عن الزمان بمعنی متی **و** ای حین در آن نیز دو وجه اند **فقال فی المصباح** وفی این وایان عموم البدل وهو نسبتة الی جمیع مدلولاتها لا عموم الجمیع الا بقرینة فقولها این تجلس اجلس یلزم الجلوس فی مکان واحد **بعض مفسرین** فرموده ایان معناه الاستفهام عن الوقت الذی یجیئ وهو سوال عن الزمان یعنی لفظ ایان بمعنی استفهام از وقتی میباشد که میاید **و** او سوال از زمان آینده هست **اقول** واعلم حاصل الکلام ان ایان بمعنی متی **و** فی اشتقاقه قولان **و** المشهور انه ماخوذ من الاین **و ابن الجنی** قد انکره وقال ایان سؤال عن الزمان **و این** سؤال عن المکان فکیف یکون احدهما ماخوذ عن الاخر **والثانی** وهو مختار ابن الجنی عنده من ای فعلان منه لان معناه ای وقت **و** لفظة ای فعل من اویت الیه لان البعض آو الی مکان الکل متسانداً الیه هکذا انتهی قول الجنی **وقرء** **السلمی** ایان بکسر الهمزة یعنی بدانکه حاصل قیل و قال کثیر این مسئله آنکه ایان بمعنی متی هست **و** در اشتقاق آن دو قول اند **و قول مشهور** آنکه او ماخوذ از این هست **و ابن جنی** منکر این شده چه ایان سوال از زمان **و این** سوال از مکان هست **پس** چگونه ماخذ یکی دیگر باشد **و** **قول ثانی** مختار ابن جنی است که ایان مشتق من ای فعلان منه **و** معنیش ای وقت است **و لفظ ای** فعل اویت الیه میباشد چه بعض آوی الی الکل متسانداً الیه است انتهی تقریر ابن الجنی **و قرائة** سلمی ایان بکسر اول یعنی دیگر در ایان بالفتح است **بحث رابع** در مرسی **آیا** مصدر میمی چون مدخل **یا** اسم مکان است اکثر **اول** و همان مشهور است پس مرسی بمعنی ارساء بمعنی اجراء و ارساء بمعنی اثبات از رسی یرسو رسواً اذا ثبت باشد و در سواً فهو راسٍ کما قال تعم بسم الله مجریها و مرسیها والجبال ارسیها بمعنی اثبتها **و** یقال جبال راسیة **و** راسیات و رواسٍ والجبال الرواسی ای الثوابت المتنقلة **و** رست اقدامهم فی الحرب بمعنی تثبت اقدامهم **اهل معانی** گفتند کان الرسو لیس اسماً لمطلق الثبات بل هو اسم لثبات الشئ اذا کان ثقیلاً **و** منه ارساء الجبال وارساء السفینة **اشکال** هرگاه ارساء بمعنی اثبات و قرار کانه نقیض اجراء و حرکة باشد پس در آیه مجریها و مرسیها چرا اجراء را تقدیم بر ارساء کرد لازم که مرسیها را بر مجریها تقدیماً ذکر میکرد چه سفینه نوح اول قایم ثابت مستقر و بعد قرار بجریان و بحرکه آمد **جواب**

جواب اشکال در اجراء مرسیها

و منضبط حاجای جراء و مقدم بر ارساء کرده

مراد ازین مرسیها اثبات وتقرر سفینه بعد ذهاب آب طوفان میباشد لهذا در آخر مرسیها آورد **بحث خامس** بدانکه کاف یسئلونک مفعول اول و عن الساعة
در موضع مفعول ثانیش میباشد و ایان مرسیها متعلق بمدلول سوال و تقدیرش قایلین ایان مرسیها است و مرسیها مرفوع بالابتداء موخر و ایان خبرش بجهة
ظرفیة مقدم و بغتة مصدر در موضع حال از ضمیر تاتیکم است **بحث سادس** در سبب نزول این آیه و در سبب نزول این دو قول اند **احدهما** قیل جاء
قوم من الیهود فقالوا یا محمد اخبرنا عن الساعة متی هی ان کنت نبیا فنزلت هذه الایة جماعتی از یهود و منهم جبل ابن ابی قشیر و سمول بن زید از حضرت رسول
پرسیدند که یا محمد خبر ده ما را از قیام ساعت قیمة که او کی میآید و کدام وقت حاصل و قایم میشود اگر تو پیغمبری مع آنکه میدانستند ایشان که علم قیام آن مخصوص بحق است
و غیر او تعالی اصلا احدی نمیداند کما نقله الزمخشری و ذلک کان امتحانا منهم لنبینا صلعم پس این آیه در جواب ایشان آمد و همین قول ابن عباس است **ثانیهما**
ان قریشا قالوا ان تنذرنا من القیمة و تقول یا محمد انها اقتربت قیامها و بیننا و بینک قرابة فاسرالینا متی تقوم ساعة الساعة فنزلت هذه الایة
فی جوابهم یعنی طایفه قریش وقتیکه بکرات و مرات اهوال و شداید یوم القیمة از آیات قرآن شنیدند پس قریش گفتند یا محمد تو بکرات و مرات از شداید یوم
القیمة تحذیر و تنبیه میکنی و میگوئی که قیام او قریب است و مابین ما و تو وصلة قرابة است پس ما را این راز بگو که کدام وقت قیام ساعت قیمة خواهد شد پس
این آیه در جواب آنها آمد و همین قول جمعی منهم قتاده و حسن است **سوال** نزول آیه واحده بدو سبب چگونه جمع توانند شد و بتمسک احد القولین ترک آخر لازم
میآید بدون ترجیح بلا مرجح **جواب** جایز است در وقت واحد یا متفاوتة سوال فریقین متحد باشد و در جواب فریقین آیة آمده هر دو وجه بلا ترجیح غیر مرجح باطل شد
بحث سابع یسئلونک عن الساعة ایان مرسیها یعنی یا محمد میپرسند ترا جماعتی از مردم از آمدن و قیام یوم القیمة کدام وقت ثابت و قایم میشود و چه قیام قیمة
امر عظیمی موجب وحشت و وحشة جسمی در قلوب و اسماع خلق است لهذا از قیام آن مسئلة از پیغمبر کردند **بحث ثامن** در وجه تنظیم این با ماقبل دو سبب اند
احدهما هرگاه در آیات بالا در اثبات توحید و نبوة و ضلالة و شرارة و هدایت و ایمان خلق کرد پس باین سبب اینجا ذکر یوم جزاء و سزاء خلق کرد و اصل
مطلب در تنزیل قرآن همین اصول خمسه از توحید تا معاد جسمانی میباشد **ثانیهما** هرگاه در آیه بالا و ان عسی ان یکون قد اقترب اجلهم کرد تا ذکر آن باعث سرعة
الی التوبة قبل الموت و قیام قیمة با نها بگردد چه نزد معاینه احوال آخرت از حضوری موت و آثار قیمة توبه احدی ابدا قبول نمیشود زیرا که وقت تکلیف مرتفع
میشود و بمعاینه آثار آخرة معرفة ضروری میگردد و معرفة و طاعة ضروری و الجائی عقلا و شرعا مطلوب نیست **لهذا** ذکر معاد بقیام یوم القیمة آورد و وقت قیام آن
مبهم نهاد تا عباد بصلاح و تقوی و طاعة اقرب و از معاصی و تمردی العبد پر حذر باشند **سوال** بلفظ ساعة چرا یوم القیمة را ذکر کرد حال آنکه یوم القیمة بنص
یوما کان مقداره خمسین الف سنة مساوی و برابر پنجاه هزار سال از ایام قطعا میباشد این ذکر خلاف حالت واقعیه چگونه جایز میباشد **جواب** بدانکه لفظ
ساعة نام جزء زمانی از اجزاء زمان یوم واحد میباشد و در اینجا بلسان شریعة نام زمان عدالت و ایصال جزاء و سزاء بکافه جن و انس در آخر و انصرام
زمان دنیا میباشد پس از اسماء مخصوصه آخر الزمان دنیا فانی شده و ابتداء و اول زمان عقبی که یوم القیمة باشد لفظ **الساعة** مع الالف و کثیر در قرآن
قطع نظر از سنت وارد شده **ایا** این زمان آخر دنیا تعلق بدنیا دارد **یا** بآخرة **یا** با هر دو دارد **یا** بهیچیکی ندارد **اخرالوجه** اصح الوجوه و الشقوق عند
التحقیق که زمان یوم القیمة هرچند آخر اوقات دنیا و اول وقت آخرة است **اما** ابتداء وقت آخرة فی الواقع بخلود اهل جنت بجنان و اهل نار بنیران معدود
و محسوب میشود **پس** آن وقت انصرام و انقطاع و تبدل در بین لطرفة العین ابد الاباد ندارد یعنی مثل ساعات شب و روز و اسبوع و شهر و سنه و دیگر اجزاء حقیقی
و فرضی و اعتباری بذاته ندارد بیک درجه و حالة و صورت واحده وقت ممتد چون مابین صبح صادق و طلوع شمس از افق شرقی میباشد و در جنت شمس و قمر و شب
و روز ابدا نیست **اما** در وجه تسمیه یوم القیمة **باسم الساعة** علماء وجوه دارند **احدها** اول آن ساعتیکه در آن یوم القیمة قایم میشود بآن ساعت موسوم
گردید و این من باب تسمیة الجزء بالکل میباشد **ثانیها** قیل و سمیت القیمة بالساعة لوقوعها بغتة یعنی نام نهاده شد قیمة را بلفظ ساعة برای وقوع آن بساعة
ناگهانی **ثالثها** و سمیت القیمة بالساعة التی یموت فیها کل الخلق یعنی نام نهاده شده بقیمة آن را که کل خلق در آن ساعة دفعة میمیرند و همین قول زجاج است
رابعها سمیت القیمة بالساعة و هی الساعة التی اقیم الناس کلهم فی الحشر یعنی نام نهاده شد قیمة بآن ساعة که در آن کل مردم در محشر قایم میشوند و همین
قول اکثر مفسرین است **خامسها** و قیل و هی وقت فناء الخلق یعنی نزد بعضی آن ساعت نام فناء خلق است **سادسها** زمخشری و صاحب تفسیر
کبیر و نیشاپوری و غیرهم همه این وجوه و وجوه اخر را جمع کرده اند **ففی الکتاب** الساعة من الاسماء الغالبة للقیمة کالنجم للثریا و سمیت القیمة بالساعة
لوقوعها بغتة فیها **او** لانها علی طولها کساعة واحدة عند الخلق **او** لان حساب الخلق تقضی فیها فی ساعة واحدة فسمی بالساعة لهذا السبب یعنی

جواب سوال از نزول آیه
جمع بین دو قول سبب نزول و احادیث
جواب سوال بلفظ ساعة
چگونه قیمت را یاد و ذکر کرده و وجه تسمیه آن چیست

ساعة از اسماء

WWW.MAABLIB.COM

ساعة از اسماء غالبه قیمة است چنانچه اسم النجم غالب بر ثریا است **و** نامیده شد قیمة بساعت بجهة وقوع آن ناگهانی درآن **یا** بساعت برای آن نامیده شد مع طول آن چون ساعت واحده نزد خلق معدود می شود **و** بجهة حساب کل خلق درآن ساعة واحده کرده خواهد شد **چه در خبر** است که از حساب کل خلایق والی عمل در انها بقدر دوشیدن یک گوسفند فراغ حاصل میشود **اشکال** بدانکه یوم اسم وقتی محدود و از ابتداء طلوع فجر یا طلوع شمس تا غروب آن میباشد **و** ساعة اسم جزء زمان قلیل از یوم میباشد **پس** در این آیه یسئلونك عن الساعة **و** آیه یوما کان مقداره خمسین الف سنة تنافی و تعارض با هم لازم میآید اینگونه جایز باشد **جواب** اصلا در بین تعارض و تنافی نیست زیراکه حالا شنیدی که ساعة اسم جزء زمانی از یوم است و باعتبار آن یوم اسم کل آن اجزاء محدوده میباشد چنانچه بالنسبة یکدیگر یوم جزء اسبوع **و** اسبوع جزء شهر **و** شهر جزء سنه **و** سنه جزء دهر میباشد **پس** این اطلاق ساعة بر کل اجزاء یوم پنجاه هزار سال من باب تسمیه جزء بر کل میباشد **پس** این اطلاق من باب المجاز ممنوع نیست وضعا و عرفا **پس** اشکال باطل است **اشکال** حشر و نشر کل اصناف خلایق خصوصا جمیع افراد ثقلین از جن و انس از بدایة آدم الی قیام الساعة و احیاء و اعاده همه اینها **و** بعد از موت مسائله و محاسبه عمری و معادله با هر فردی از جمیع افراد اینها **و** ایصال هریکی از اینها بمقام جزاء و سزاء خود معهذا در قول در مقدار زمان یک ساعت یا مساوی یا کمتر از زمان دوشیدن شیر یک بز غیر معقول و لا مقبول و متروک محض عند العقل میباشد این چگونه صحیح و ثابت میشود **جواب بعون الله الوهاب** بوجوه منها بانطاق و اطلاق جمیع جوارح هر فردی و انطاق دفاتر اعمال شبانه روزی و اشهاد شهود هر کس دریک آن و دریک ساعة آورده حق جزاء و سزاء هر فردی از ایشان ثابت میسازد **و** تجرد تام از جسم و لوازم جسمانی و مکانی مانع اصغاء و استماع از اتفاق اصوات و کلمات مسئولین دریک آن و ساعة اصلا نمیشود چه این امری ممکن الحصول و الوقوع بالذات است **پس** بیک ساعة و بمقدار دوشیدن شیر یک گوسفند صرف زمان نخواهد شد و باقی همه تفاصیل باستدلال عقلیه از میزان الاعمال عنقریب معین میشود انشاء الله **بحث ثامن** تجلی اظهار و انکشاف امر مخفی و مستور آن باشد الجلی کالغنی الواضح یعنی جلی بمعنی واضح کما قال فی القاموس **و** جلی یجلی تجلیة وهو اظهار الشیء **و** التجلی ظهوره قاله **الرازی** ویقال جلی الشیء ای کشف **و** التجلی عنه الهم ای انکشف **و** تجلی الشیء بمعنی تکشف کما قاله فی **الصحاح** ماخوذ از جلوت الشیء بمعنی اوضحت و کشفت **و** الجلی نقیض الخفی **و** الجلیة الخبر الیقین **و** جلی لی الخبر ای وضح است **در صراح** گفته جلی بالکسر تابیدان از طرف بام والله یجلی الساعة ای نظهرها **و بقولی** اصل باب جلاء زهاب است **و** از اینجا جلاء الوطن بمعنی ذهاب و اخراج از مقام مالوف قدیمی و از جائی بجائی دیگر **و** ذهاب ستر و خفاء باظهار و اجهار شئی میباشد **بحث تاسع** قال انما علمها عند ربی لا یجلیها لوقتها الا هو **بدانکه** بعضی منهم کالبیضاوی **و** صاحب الصافی وغیرهما گفتند لام لوقتها برای توقیت است چنانچه در اقم الصلوة لدلوك الشمس است **و** مفسرین بالاتفاق نقل کردند که یهود بالاتفاق میدانستند که علم قیام قیمة درکدام روز و کدام ساعة غیبیه درکدام سوز در که امه درکدام شعبانقضاء آدم ع خواهد شد احدی از کل ملئکه و انبیاء و اصفیاء خلفاء تعالی اصلا نمیدانستند **و** باهم اتفاق کردند که از این شخص امتحان سوال قیام ساعة قیمة بکنیم اگر توقیت آن تعیین کرد کاذب است و الا نبی صادق میباشد **پس** بسماع این خبر علمها عند ربی ساکت شده برگردیدند **و** معنی آیه چنین میباشد بگو تو یا محمد بسائلین قیام ساعة آنکه انیست جز این نیست یعنی منحصر خاص علم باقامة قیام قیمة مستمر تا حصول آن نزد پروردگار من است اظهار و اجهار و هویدا و آشکار نمیکند اقامة و وقت ساعت را چه در حکمة مصلحة نیست توقیت و تعیین ساعة قیمة در خلق و اظهار و اجهار آن باحدی از اصناف عباد **و** علم آن **و** علم وقت موت و فوت هر نفسی از ذوی الحیوة چه علم تقرب آن موجب الجاء و اضطرار عباد بالتوبه و المعرفة و الطاعة المضروریه می شود **و** قطعا آن منافی عالم تکلیف غیر مقصود است چنانچه اعلام و تعلیم اسم اعظم الجلیل الاکرم موجب احیاء موتی البالیه فی القبور **و** اعدام اشجار ثابته و بوتقیله عظیمه و اماته احیاء **و** طلب اجسام جسیمه ثقیله از مسافات بعیده بچشم زدن **و** طی الارض بلا قدم زدن وغیرها **و** ایضا بسا موجب تنبه و تنبیه میشود **و** بعضی منهم الرازی وغیره گفته قال المحققون و السبب فی اخفاء الساعة عن العباد انهم اذا لم یعلموا متی یکون کانوا علی حذر و وجل منها فیکون ذلك ادعی الی الطاعة و ازجر عن المعصیة **و در حدیث** سوالات جبرئیل ع بصورة اعرابی مسافر احد اسوله او این بود فاخبرنی عن الساعة **و** قیامها و قال النبی ما المسئول عنها باعلم من السائل خبر ده مرا از قیام ساعة پیغمبر ص در جوابش فرمود مسئول عنها نیست دانا تر از سایل **از امیر المؤمنین ع** انه جاء الیه رجل فقال حبتك لاسئل عن اربعة مسایل فقال علیه السلام سل و ان کان اربعین فقال اخبرنی ما الصعب و ما الاصعب **و** ما القریب و ما الاقرب **و** ما العجیب و ما الاعجب **و** ما الواجب و ما الاوجب **فقال ع** الصعب هو الخطیئة **و** الاصعب فوت ثوابها **و** القریب کلما هو آت **و** الاقرب هو الموت **و** العجب هو الدنیا

جواب اشکال که یوم ۱۲ وقتی محدود از طلوع شمس الی غروب است و ساعة زمان قلیل از یوم ۱۲

سوال باینکه چطور بساعة جلی حساب با دو چگونه توقیت یا دو دیگر مدد و وهم بمیان آن ها بپیت

WWW.MAABLIB.COM

وغفلتنا فیها اعجب **و** الواجب هو التوبة **و** ترك الذنوب هو الاوجب یعنے مردی اعرابی آمده از چهار مسئله استیذان کرد **و حضرت امیر**
فرمود بخواه هرچه میخواهی تو **پس** اعرابی گفت که صعب واصعب چیست **و** قریب واقرب چیست **و** عجیب و اعجب چیست **و** واجب واوجب چیست **حضرت**
امیر ع فرمود که صعب گناه وخطا **و** اصعب فوت ثوابش **و** قریب هر آینده **و** اقرب موت ومرگ **و** دنیا عجب **و** غفلة ازان عجب تر **و** واجب توبه گناه
و ترک گناهان اعجب است **نزد مجاهد** لا یجلیها بمعنے لا یأتی بها الا هو است **نزد سدی** مراد لا یرسلها لوقتها الا هو **اقول** هر سه وجه
معا مقصود اند یعنی علم قیام آن **و** ابتلاء آن **و** ارسال آن بغیر خالق احدے از مخلوقات نمیدانند و بر اقامه آن بوقت خود وارسال آن ابدا قادر نیست **اشکال**
لفظ عندے مقتضی تحدید ذات الهی در مکان وجهت است **و** هرگاه خدا مجرد از جسم ولوازم جسمانی ومنزه ومتعالی از محدودیت ذات **و** از تحیز وحلول در مکان وجهة
میباشد **پس** اطلاق عندیت الی نفسه چگونه کرده **جواب** اسناد ظرفیت عندی الی الله سبحانه بمجاز بحسب اعتبار افهامی بما میباشد **پس** ماؤل است
بالمه کما یکون علم شیء عندکم یعنی فی نفسکم کذا علم اقامتها وتجلیها فی علمه ذاته وقدرة ذاته تعالی میباشد اشکال ندارد **بحث عاشر** ثقلت فی السماوات
والارض لا تاتیکم الا بغتة بمعنے ناگهانی ودر نهایت بی خبری ورود وحصول شئے از خیر یا از شر منقلب ودر خبر میباشد از بغت یبغت بغتا وبغتة بمعنے
جاء فجأة علی غرة **بحث حادیعشر** در معنے ثقلت یعنی اقامة واتیان ساعة قیام قیامة در همه اهل سموات وارض بنهایت سنگین وبار گران میشود قطعا
و انجمله لا تاتیکم الا بغتة گویا معترض وذکر تعلیل میباشد یعنے سبب ثقل قیامت آنست که ساعة قیامة بر پا میشود وساعة قیمة مگر ناگاه در حالة کمال غفلت
خلق سماوی وارضی **و** کانه مشهود است که آنچه بطور مفاجات وناگهانی وارد میشود بسبب آن هول ودهشت ووحشت رائی را از حد افزون ناشی میشود **مفسرین**
در این وجوه دارند **اولها** اثقل علمها علی اهل السماوات والارض لان من خفی علیه علم شیء کان ثقیلا علیه **و** هذا قول السدی یعنی سنگین
تر است علم اقامة ساعة بر اهل سماوات وارض چه بر هر کس که علم شئے مستور میباشد ظهور آن شئے دفعة ناگهانی بحالة غفلة وجهالت آن بر او بار ثقیل میباشد
و همین قول سدی است **اقول** هرگاه اهل سما وارض بے خبر از اقامت ووقت قیامة اند پس علم قیام آن اثقل است بر هر دو فریق علوی وسفلی میباشد یعنی
هر کس که علم شئے اصلا نداشته سوال با آوازش مجهول وغیر معلوم ثقیل بر او میباشد **و ابو علی فارسی** در اینجا فرموده اصل هذا قولهم خفت به
علما ای ذللت فصرت لعلمی به غالبا علیه فخف علی ولم یثقل کما یثقل علیك ما لا تعلمه یعنے اصل قول عرب که احاطه کردم بعلم خود او را یعنے
صعوبت وسختی من ذلیل من است سبب علم من با نها لهذا من غالب او گردیدم وامر ثقیل بر من خفیف گردید وثقیل نیست چنانچه ثقیل بر تو میشود
آنچه تو نمیدانی **ثانیها** معناه عظمت علی اهل السموات والارض صفتها لما یکون فیها من انتثار النجوم وتکویر الشمس وافناء السماوات وتسییر الجبال
وتبدیل هذه الارض بغیر الارض واماتة اهلها دفعة ثم اعادتهم دفعة **و** هذا هو قول الحسن وابن الجریح یعنے عظیم وبزرگ وسنگین میباشد
صفة قیمة بجهة آنکه بحصول اقامة وظهور آن کل ستارگان متفرق ومنتشر **و** شمس بے نور وقمر با هم جمع **و** سماوات مع کل انجم فنا میشوند **و** کوهها بسیر وحرکة **و**
این ارض مبدل بارض دیگر میشود **و** مرگ با اهالی هر دو طبقه ارض وسماوات دفعة فرا میگیرد **و** بعد آن دفعة اعاده میشوند **و** همین قول حسن **و** ابن جریح
است **ثالثها** معناه ثقل وقوعها علی اهل السماوات والارض لعظمها وشدتها ولما فیها من المحاسبة والمجازاة عن الجبائی **و** ابی مسلم الاصفهانی
خلاصه آنکه ثقل وقوع ساعة بر اهل آسمانها وزمین برای بزرگی آن وشدة آن وبرای آنکه در آن از محاسبه وجزا ودسزا از عقاید واعمال خلایق میباشد **و**
همین قول ابو علی جبائی **و** ابو مسلم اصفهانی است **رابعها** ان المراد بذلك نفس السماوات والارض ای لا تطیق السماوات والارض حملها لعظمها
وشدتها عن قتاده **والمعنی** انها لو کانت احیاء لثقل علیها تلك الاحوال من انفطار السماوات وانکدار النجوم وتسییر الجبال وغیرها ای عندها
بان نفس سماوات وارض است که اگر انها مع عظم جسم وضخم انها طاقة تحمل ثقل آن ندارند ونشده آنچه بعض حصول آن همه ارض وسماوات پاش پاش
چون ذرات می پرند وشمس وقمر وستارگان بے نور منکدر شده **و** کوهها دنیا بسیر وحرکة آمده نیست ونابود میگردند **اقول** قول صحیح مطابق ظاهر عقل و
قرآن اینست انه ثقل تحصیل العلم بوقتها المعین علی اهل السماوات والارض کما یقال فی المحمول الذی یعجز حمله انه قد ثقل علی حامله فکذا یقال
فی العلم الذی استاثر الله تعالی به لنفسه انه ثقیل علیهم یعنے علم مخصوصے که بخالق خاص است طاقة تحمل ثقل آن اهل سموات وارض ندارند چنانچه حاملیکه
متحمل ثقلے میشود همچنین متحمل ثقل علم مخصوص الهی منجمله آن علم بقیام قیمة است اهل سما وارض میشوند آزرا **بحث ثانی عشر** لا تاتیکم الا بغتة یعنی
ساعت قیمة نمیاید وقایم نمیشود مگر بوقت ناگهانی وفجائی ابهم تاکید ما تقدم است که مجی آن بالکل ناگهانی وبیخبری خلق میباشد **و** عن النبی م انه قال

ان الساعة تهیج

جواب اشکال در بیان آنکه عمل بالسابقه وآیه بعمومها کان مقال ... تجسس بالف سنة بتعارض ... بطلان سنت ونجات ... حب وحیات ... اشکال ان بئس وجوب ... ذریه بیان تعیین ... معنی دعوی نفع تعیین ... ثبوت غیر منفعت ...

WWW.MAABLIB.COM

ان الساعة تفجاء الناس فالرجل يصلح موضعه والرجل يسقي ماشيته والرجل يقوم بسلعته في سوقه والرجل يخفض ميزانه ويرفعه يعني آنحضرت ص فرمود که ساعة بطور غفلت وناگهانی میآید ومردم را بجزع وفزع میآرد وپس مردی در آنوقت مصلح ومرمت کننده مکان خود میباشد وجمعی از مردم آب پاشی ومشغول آب دهی وسقائی مواشی خود باشند ومردی مشغول اشیاء فروشی وخریدی در بازار میگردد ومیباشد ومردی مشغول زیر وزبر ترازوی خود بتوزین اشیاء وهکذا هرکسی مصروف کاری باشد پس با ینحالة ساعة قیمة میآید ناگاه دفعة میشود ومردم بمعاینه آن حال مبهوت ومتحیر میشوند وحسن بصری نیز از پیغمبر روایة کرده اند قال والذی نفس محمد بیده لتقومن الساعة وان الرجل لیرفع اللقمة الی فیه حتی تحول الساعة بینه وبین ذلك یعنی پیغمبر ص قسم خورده فرمود هر آئینه البته قایم میشود ساعة قیمة ومرد لقمه غذا بسوی دهان خود برداشته وساعة قیمة حایل میشود میان او ومیان لقمه او ایضا عن النبی ص لتقوم الساعة فقد نشر الرجلان ثوبهما بینهما فلا یتبعانه ولا یطویانه ولتقومن الساعة وقد انصرف الرجل بلبن لحقته فلا یطعمه ولتقومن الساعة وهو یلیط حوضه فلا یسقی ولتقومن الساعة وقد رفع اکلته فیه فلا یطعمها اقول اللحقة بکسر لام وبفتح آن نیز بمعنی ناقه قریبة العهد بنتاج ویلیط از لاط حوضه یلیطه بمعنی یطینه ویصلحه وطینه واصل آن لصوق است والاکلة بضم همزه بمعنی لقمه میباشد یعنی ترجمه حدیث آنکه پیغمبر ص فرمود هر آئینه ساعة قیمة قایم میشود بحالیکه دو آدم مابین خود جامه را گشاده باشند برای فروختن وخریدن وآنرا جمع وطی وته کرده نمیتوانند ومردی از دوشیدن شیر ازناقه خود فارغ شده وهنوز نوشیده نباشد وهر آئینه قیمة قایم میشود که مردی مشغول بمرمة وبگل کاری وچونه کاری حوض میباشد وآب بآن هنوز تانداخته باشد وهر آئینه ساعة قایم میشود وحال آنکه آدمی لقمه طعام بسوی دهان خود کرده وهنوز آن لقمه را نخورده وفرو نبرده باشد حاصل آنکه کل اهل دنیا بکارهای خود بکمال غفلة مصروف ومشغول میباشند که قیمة برپا میشود وهمه مردم بهر کاریکه مصروف باشند بهمان حالة بر ایشان اقامت ساعة می شود وهمه آن کارها همان طور معطل میمانند درد رمنثور از عکرمه روایة کرده که لا تقوم الساعة حتی ینادی مناد یا ایها الناس اتتکم الساعة ثلثا یعنی قیمة قایم نمیشود تا وقتیکه منادی ندا نکند از جانب سماء سه بار ای مردم آمد شمارا قیمة تنبیه در اکثر احادیث بطرق خاصه وعامه وارد شده که آثار وعلامات قرب قیمة قبل قیام آن بظهور میایند پس از آنها قیمة قایم خواهد شد در درمنثور مرویست سئل رسول الله عن الساعة فقال ما یعلمها الا الله ولا یجلیها لوقتها الا هو ولکن ساخبرکم بمشاریطها وما یکون بین یدیها ان بین یدیها من الفتن والهرج فقالوا یا رسول الله ان الفتنة قد عرفناها وما الهرج قال بلسان الحبشة القتل وان تجف قلوب الناس ویبقی فیهم التناکر فلا یکاد احد یعرف احدا ویرفع ذو الحجی والحجی ذوا الاخلاق والاداب الحمیدة وجراجة الناس نقیضه الخ ویبقی جراجة الناس لا یعرفون معروفا ولا ینکرون منکرا تبصره درمسانید خاصه وعامه احادیث کثیره در ذکر علامات وآثار قیمة ثبت وضبط وما در اینجا حدیث واحد متفق علیه ثبت میکنیم قال النبی یأتی علی الناس وجوههم وجوه الادمیین وقلوبهم قلوب الشیاطین کامثال الذئاب الضوار سفاکون الدماء لا یتناهون عن منکر فعلوه ان تابعتهم ارتابوك وان حدثتهم کذبوك وان تواریت عنهم اغتابوك والسنة فیهم بدعة والبدعة فیهم سنة والحلیم بینهم غادر والغادر بینهم حلیم والمؤمن فیما بینهم مستضعف والفاسق فیما بینهم مشرف وصبیانهم عارم ونساؤهم شاطر وشیخهم لا یأمر بالمعروف ولا ینهی عن المنکر والالتجاء الیهم خزی والاعتزاز بهم ذل وطلب ما فی ایدیهم فقر فعند ذلك یحرم الله قطر السماء فی اوانه ویسلط علیهم شرارهم فیسومونهم سوء العذاب ویذبحون ابناءهم ویستحیون نساءهم فیدعوا اخیارهم فلا یستجاب لهم وقال یأتی علی الناس زمان بطونهم آلهتهم ونساؤهم قبلتهم ودنانیرهم دینهم وشرفهم متاعهم لا یبقی من الایمان الا اسمه ولا من الاسلام الا رسمه ولا من القرآن الا درسه مساجدهم معمورة وقلوبهم خراب عن الهدی وعلماؤهم اشر خلق الله علی وجه الارض حینئذ زمان فیه اربع خصال جور من السلطان وقحط من الزمان وظلم من الولاة فتعجبت الصحابة وقالوا یا رسول الله ایعبدون الاصنام وقال نعم وکل درهم عندهم صنم وقال یأتی فی الزمان اناس من امتی یأتون المساجد ویقعدون فیها حلقا ذکرهم الدنیا وحب الدنیا لا تجالسوهم فلیس لله بهم حاجة وقال سیأتی زمان علی امتی یفرون من العلماء کما یفر الغنم عن الذئب فاذا کان کذلك ابتلاهم الله تعالی بثلثة اشیاء الاول یرفع البرکة من اموالهم الثانی سلط الله علیهم سلطانا جائرا الثالث یخرجون من الدنیا بلا ایمان رواه فی الجامع من اصحابنا الامامیة حاصل ترجمه آنکه حضرت ختمی مرتبت در ظهور آثار قیمة قبل قیام آن میفرمود میآید زمانی بر مردم که رویهای

بیان چند حدیث پیغمبر از آثار علامات قیمة که قبل وقوع قیمة ظاهر میشوند

شان چون ... های آدمی **و** دلهای شان دلهای شیاطین چون گرگهای ضرررسان ریزندگان خونهای مردم بلاحق میباشند **و** بازنمی مانند و
اجتناب نمیکنند از افعال منکرات خود که کرده باشند **اگر** متابعت ایشان بکنی ریب و شک میکنند در تو **و** اگر حدیث بکنی تو نصیحةً و پرهیز آمیز تکذیب تو مینمایند
و اگر تو پنهان می شوی از ایشان غیبت تو میکنند **و** سنت در اینها بدعت **و** بدعت در اینها سنت **و** حلیم الطبع میان اینها غدار **و** غادر در اینها حلیم **و**
مؤمن در بین اینها ضعیف **و** فاسق و فاجر میان اینها شریف رفیع المنزلة و محترم و معظم میباشد **و** صبیان و اطفال شان نهایت شوخ چشم و زبان
و اطوار **و** زنان ایشان هم شوخ و بدکردار و بداداب میباشند **و** بزرگ و شیخ عالم ایشان امر بمعروف و نهی از منکر نمیکنند **و** التجا بسوی آن مردم زبان
و رسوائی است **و** اعتذار با ایشان ذلة است **و** طلب حاجة و آنچه در دست باشد او سخت فقر است **پس** نزد حصول اینحالة در خلق خالق محروم میسازد
باران سما و برادران او آن و زمان و در غیر موسم و زمان باران میبارد و پس ستوه میآیند مردم بعذاب بد و زشت **و** پیغمبر **ص** فرمود میاید زمانی بر
مردم که شکمهای ایشان خدایان معبود می شوند **و** زنان ایشان قبله ایشان میباشند **و** دینار ایشان دین ایشان و آنمردم عباد البطون میباشند **و**
شرف و شرافت ایشان بمتاع قلیل دنیا میباشد **پس** باقی نمیماند در انوقت در آن مردم از ایمان اینها مگر اسم ایمان **و** از اسلام باقی نمیماند مگر رسم آن
و از قرآن باقی نمیماند مگر درس و تلاوة آن زبانی بغیر عمل بمعانی آن **و** مساجد ایشان معمور و آباد و رفت اینها بسوی معابد و مساجد نمیباشند **و** دلهاشان خراب
و ویران و خالی بدون ایمان و هدایة و بغیر تصدیق واقعی باشند یعنی بزبان اقرار باسلام مینمایند بغیر اعتقاد و تصدیق قلبی و عمل بافعال و لوازم دینی **انما**
باشند **و** علماء شان شریرترین و بدترین کل خلق الله بر روی زمین میباشند **و** در اینحالة و وقت چهار خصلة حادثه صادر میشوند **یکی ظلم** و تعدی
پادشاهان **و دوم** قحط در زمان **و سوم** ستم و تعدی از والیان و حکام ملک **و صحابه** این احوال و اوصاف شنیده متعجب و متحیر گمی شدند
و گردیدند **و صحابه** بعرض کردند ای رسول الله ص آیا مردم آن زمان عبادت باصنام و اوثان میکنند **پیغمبر** گفت آری هر درهمی نزد ایشان گویا صنمی
و بتی میباشد **و** فرمود که میاید در آن زمان مردمانی از امت من که در مساجد حلقه حلقه زده می نشینند **و** ذکر شان دنیا و اهل دنیا و دولت دنیا و حب
دنیا میباشد **پس** مجالسة و هم صحبت ایشان مشوید خدا را هیچ حاجتی با ایشان نمیباشد **و** فرمود نزد میاید زمانی بر امت من فرار میکنند مردمان آن زمان از علماء
حق الله خود چون گریختن چارپایان مثل گوسفند از گرگ **پس** وقتیکه چنین حالة در عالم در آدم حاصل شود مبتلا میسازد ایشان را خدا بسه چیز **اول** زوال برکة
از اموال شان **ثانی** خدا مسلط میسازد بر ایشان سلطانی جابر و ظالم **ثالث** بر میاید ایشان از دنیا کافر بغیر ایمان **تذکره** از علامات مقطوعه که قبل
و قریب بقیمة ظاهر میشوند **منجمله** آن خروج دجال بطال **و** نزول حضرت عیسی **و** ظهور خلیفه ثانی عشر از ائمه معهوده اهل بیت رسالة امام مهدی آخر
الزمان علیهم السلام **و** بعد موت ابن هر دو مهدی و عیسی ع ظهور دابة الارض از مکه معظمه تا بر پیشانی هر مؤمنی **و** پیشانی هر کافری در دنیا علامتی میزند
نوشته میشود هذا مومن حقا و هذا کافر حقا **پس** تکلیف الهی بالکلیه از دنیا مرتفع و زایل میشود **و** متصل بان آفتاب از مغرب طلوع میکند **و**
نهایت آخر وقت دنیا ظهور دابه **و** دابة قیام ساعة قیمة طلوع آفتاب مغرب میباشد بیشتر ازین تفصیل جزئیات و کلیات مسئله رجعت و قیام ساعة قیامت را
قرة عینی و لدی **سید علی حائری** سلمه خوب و استدلال مرغوب به براهین قاهره عقلیه و قوانین باهره نقلیه بالتفصیل در کتاب **منهاج السلام**
و نیز در مجلد اول کتاب موسوم به **غایت المقصود** در بحث رجعت ثبت و ضبط کرده جزاه الله خیراً عن الدین و اهله فمن شاء التفصیل فلیرجع
الیهما این مقام مقتضی تفصیل بیش ازین نمیباشد در مقامات مقتضیه باهم تشریح کرده و ان شاء الله در مجلدات آتیه خواهیم کرد **اشکال** این منافی و
معارض این آیه علمها عند ربی لا یجلیها لوقتها الا هو الی قوله تعالی بغتة میباشد چه معلوم میشود که این امور از مقدمه قیامة و متصل بان ساعة قیامت قائم
میشود **پس** بظهور این امور تجلیه وقت اقامت ساعة بکل اهل آن عصر حاصل میشود قطعا **جواب** این علمها عند ربی بیان اینست که تا ظهور دابة الارض
و طلوع آفتاب از مغرب که ابتداء ساعة قیمة است احدی علم باقامت آن ندارد و علامه مستقلة بر ساعة بالضرورة میباشد **پس** بر اهل آن روز هم طلوع
آفتاب از مغرب بفجائة و بغتة که ابتداء ساعة یوم القیمة است نمودار می شود اشکال عاید نمیشود و الله اعلم **بحث لغت** حفی بحاء مهمله از حفیت الدابة
تحفی حفی مقصور گرچون رضی اذا اکلت علیها الم المشی **و** الحفاء ممدود اذا المشی بغیر نعل یعنی حفی یحفی حفی بالف مقصوره در آخر چون رضی رضی بمعنی کثیر
شد رنج و الم دابه بسبب رفتار **و** رفتار بمعنی مشی اسب بلا نعل میباشد **و جمع** فرمود و حفی المستقصی فی السؤال **و** احفی فلان بفلان فی المسئلة اذا اکثر
علیه و الح **و** منه احفی شاربه اذا استقصی فی اخذه یعنی حفی بمعنی کثیر السؤال بنهایة استفسار و الحاح الخ میباشد **و** از همین باب احفی شاربه

احد اسماء علامات که بظهور آن ساعة قیمة قائم میشود ۱۲

بمعنی اخذ موی لب شارب بالاو به بیخ وبنیاد کرد اقول در لغت معنی حفی دو اند احدهما بمعنی نیک بار لطیف باشد چه الحفی بمعنی کلام الحسن و لقاء الحسن میباشد
ومنه انه کان بی حفیا ای بار لطیفا مجیب دعائی اذا دعوته و ثانیهما حفی عنها بمعنی کثیر السؤال شدید الطلب برای حصول معرفة شیء است و از اینجا
است قولهم احفیت المسئلة اذا بالغت فی السؤال عنها حتی علمتها وحصل لی معرفتها بحث رابع عشر یسئلونک کانک حفی عنها یعنی سوال از
قیام ساعة از تو میکنند گویا تو حفی هستی پس بسبب دو معنی لغوی مفسرین هم دو توجیه کرده اند اول یسئلونک عن مسئلة الساعة کانک بار بهم شفیق
علیهم لطیف العشرة حسن المعاشرة بهم کما روی فی احد سبب نزولها قالت قریش یا محمد ان بیننا و بینک قرابة وانت خلیق حلیم فبین لنا
متی تقوم الساعة یعنی یا محمد سوال میکنند ترا از وقت قیام ساعة گویا تو بار نیک شفیق ورفتار لطیف وحسن معاشرت با ایشان داری و مؤیدش احد الروایة
سبب نزولش میباشد که قریش آنحضرت را گفتند که ای محمد امین او تو قرابة نسبی است و تو خلیق و حلیمی پس بیان کن و بگو ما را که کدام وقت قیام
ساعة خواهد شد و همین قول ابن عباس و حسن و قتاده و سدی و غیرهم است وجه ثانی از معنیین حفی عنها ای کثیر السؤال عنها شدید الطلب
معرفتها والالحاح والالحاف بها فعلی هذا کانک حفی ای کثیر السؤال بالله و بالغت فی طلب علمها بوصول الوحی علیک کثیرا فتعلم وقت وقوعها
قطعا فبین لنا ذلک معنی ثانی حفی در لغت کثیر السؤال والمسئلة وکثیر الالحاح والالحاف است پس بنابران معنیش چنین باشد که یا محمد سوال میکنند
ترا قومی از کفار از وقت قیام ساعة و سبب سوال شان این است که بکثرة سوالات از خدا بوحی علم قطعی بر قیام ساعة بتو حاصل شده باشد پس
بما بیان کن که کدام وقت و کدام روز ساعة قیمة قائم خواهد شد در مجمع و غیره معنی ثالث نیز نقل کرده اند قیل فیه معنی آخر و تقدیره یسئلونک عنها
کانک حفی بهم ای بار بهم فرح بسؤالهم لان الحفاوة فی المسئلة هی البشاشة بالمسئول فیه حاصل سوال اینکه از تو از قیام ساعة میکنند بگمان آنکه تو آنچنین بر
سوال سایل بشاش و خوش میشوی اشکال بنابر معنی اول صله حفی بها و بنابر ثانی صله حفی عنها میاید جمع ایند و معا یا اختیار احدهما و ترک ثانی بلا مرجح
لازم میاید جواب فخر رازی گفته یجوز ان یعدی الحفی بالباء تارة واخری بکلمة عن و یؤکد هذا بقرائة ابن مسعود و یجوز ان یکون فیها تقدیم
و تاخیر و یکون المحذوف فالتقدیر یسئلونک عنها کانک حفی بها یعنی جایز است که صله حفی گاه بباء موحده و گاه بعن میاید و مؤیدش قول ابن عباس
و قرائة ابن مسعود است و ایضا جایز است که در اینجا مع تقدیم و تاخیر کلمه بها محذوف و معنیش آنکه سوال میکنند ترا از ساعة قیمة گویا که تو حاوی بجمیع علوم
وحاوی و عالم بقیام وقت ساعة میباشی اشکال ندارد بحث خامس عشر قل انما علمها عند الله ولکن اکثر الناس لا یعلمون بگو تو یا محمد مخصوص است
علم قیام ساعة نزد خدا یعنی غیر خالق احدی از خلایق علوی و سفلی ملائکه مقربین و اولو العزم مرسلین نمیدانند اصلا و ابدا ولکن بسیاری مردم نمیدانند
و علم آن نمیدانند ابن عباس فرموده لما سئل الناس محمدا عن الساعة سئلوه سوال قوم کانهم یرون ان محمدا حفی بهم فاوحی الله الیه انما
علمها عنده استاثر بعلمها فلم یطلع علیها ملکا ولا رسولا یعنی هرگاه مردم سوال کردند پیغمبر را سوال قومی گویا محمد را از روی دوستی مهربان بخود دیده
وحاوی علوم بکثرة ورود وحی بر آنحضرت گمان میکردند که آنحضرت را ضرور یکی علم قیام قیامت حاصل باشد خالق بامر ایجابی خطاب کرد آنحضرت را
که بگو تو یا محمد ایشان را که اکثر مردم از ملائکه مقربین و انبیاء مرسلین نمیدانند قیام قیامت و احوال آن را چه خالق اختصاص بان دارد و ایثار آن مختص
برای خود کرده اشکال در این جا تکرار کلام در باب علم ساعة لازم میاید این چگونه در اتحاد مقام جایز باشد جواب مفسرین جواب داده اند که تکرار
لازم نمیاید چه جواب سوال اول از علم وقت قیام الساعة است اما جواب سوال ثانی از کیفیة یوم القیامة و کیفیت اقامة آن و تفصیل احوال و اهوال
و شداید و صعوبات میباشد اشکال در جواب سوال علمها عند ربی و در جواب سوال ثانی علمها عند الله فرموده در این فرقی هست یا نه و اگر
فرق در بین هست او چیست جواب بعض اعلام فرموده اند فرق لطیف و هو انه لما کان السؤال الاول واقعا عن وقت قیام الساعة عند
ربی خاصة و لما کان السؤال الثانی واقعا عن احوالها و شدایدها و صعوباتها و ثقلها فعبر علمها عند الله و لفظ الله هو الاسم الاعظم الاعلی
من جمیع اسمائه تعالی جواب ثانی در کشاف و مدارک گفته اند هذا التکریر للتاکید ولما جاء به من زیادة قوله کانک حفی عنها و علی هذا تکریر
العلماء الحذاق فی کتبهم لا یخلون المکررات من فایدة منهم محمد بن الحسن صاحب ابی حنیفة یعنی این تکریر برای تاکید امر مذکور است و برای زیادتی قوله
کانک حفی عنها است پس بنابر این تکریر علماء حاذقین در کتب خود خالی از فوائد کثیره نمیباشد منجمله ایشان تکرارات محمد بن الحسن رفیق ابو حنیفه
کونی اشکال هرگاه تکرار برای تاکید و نفی عام علم ساعة و قیام آن از کل خلق کرد پس چرا متصل با ن در آخر آیه ولکن اکثر الناس لا یعلمون

استدراک کرد و منطوقش صریح هست که اکثر مردم نمیدانند و مفهومش دال هست که بعض مردم میدانند پس بعض مردم که عالم باحوال قیمة باشند
اینها کیستند و بالکن ازین برآمد بقید و صراحة اکثر الناس پس خاص بعض بشر را بعلم آن اثبات کرد پس بعض آن بشر انبیا و خلفا حقه اند یا
بعضے از عوام هست پس علی ای وجه اختصاص اله تع بغیب و بقید ساعت باقی نماند این کمال تعارض و تنافی میباشد جواب بدو وجه است
اولهما نزد جمعی ولکن اکثر الناس لا یعلمون السبب الذی لاجله اخفیت معرفة وقتها المعین عن الخلق یعنی نزد جمعی این ولکن اکثر الناس
لا یعلمون محمول شده که سبب اخفاء معرفت وقت معین قیام ساعة اکثر مردم نمیدانند پس آنچه بعض بنی بشر میدانند اینها انبیا و خلفا حقه مخصوصه
ایشان میباشند باعلام و تعلیم الهی میدانند اما مجازه باظهار و باجهار آن باحدے از امت نیستند و بذاته و اکتسابه ملک و نبی و ولی صفی نمیدانند
و مصرحش آیه دیگر است عالم الغیب والشهادة فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول و این رسول پسندیده و برگزیده خلق محمد بن عبد الله و عترة
طاهره اثنی عشر اوست کما روی عنهم علیهم السلام و هذا الرسول المرتضی محمد ص و نحن ورثته الذی اطلعه الله علی ما یشاء من غیبه تنبیه
بانچه انبیا خصوصا محمد بن عبد الله و ائمه مطهرین اثنا عشر از مغیبات خبر داده اند و بتواتر آن اخبار ثابت در علم سیر و علم مناقب و علم کلام بطرق مخالف
و موالف درج و ضبط شده آن اخبار باعلام الهی تع بانها میباشد نه بعلم ذاتی خود اینها چه علم ذاتی غیر الله احدے اصلا و ابدا ندارد ثانیهما اول آیه
علمها عند ربی لا یجلیها منفی اعم از علم ساعة و قیام آن از جمیع اصناف خلایق و ثانی از نفی علم بکوایف احوال قیمة و حشر و نشر و اهوال و شداید و تفاصیل
محاسبه یوم الحشر و قبیل و قالیکه با هر یکے از مومن و کافر در آنروز بوقوع میآید محمول بران میباشد پس بنابران اشکال بالراس ساقط است چه مفهوم
ولکن اکثر الناس بعض الناس یعلمون باشد و آن بعض الناس خاص انبیا خصوصا محمد بن عبد الله خاتم الانبیاء علیهم السلم اند نه غیر انبیاء از امم
ایشان چه همه انبیا برای ابلاغ امر معاد جسمانی و ان اتیان و قیام قیمة که یوم الجزاء و السزا قطعا باشد و از کوایف احوال آن و ارشاد اید و اهوال آن
علم داشته مبعوث شده اند و علم احوال و کوایف آن باعلام و تعلیم و وحی الهی میدانستند خصوصا قرآن مجید که از اول تا آخر و نهایت آن کتاب
قرآن مملو و مشحون از تفاصیل محشر و کوایف آن ناطق هست پس اشکال بهر دو وجه باطل است تعارضے نمیباشد تنبیه ابو علی جبائی معتزلی
گفته که مراد بآیه اولی علمها عند ربی ای علم قیام الساعة لا یعلمها الا هو و بآیه علمها عند الله ای علم الکیفیة فیها و وصله بقوله ولکن
اکثر الناس لا یعلمون ای لا یعلم احد سواه تفصیل ما فیها و کیفیتها هذا یدل علی بطلان قول الرافضة بان الخلافة عندهم بالنص و ان
ائمتهم منصوص علیهم باعیانهم امام بعد امام الی یوم القیمة فلو کان کذلک لوجب ان یعلم آخر الائمة ان القیمة تقوم بعده و ذلک خلا
قوله قل انما علمها عند الله حاصل آنکه از آیه اولی ثابت شد که علم بظهور و قیام ساعة هیچ یک از خلق ندارد مگر خاص خدا و مراد بآیه ثانیه تا لا یعلمون علم
بکوایف و تفاصیل احوال قیمة است که آن هم احدی غیر خالق نمیدانند پس این دلیل است بر بطلان قول روافض که خلافت بالنص نزد ایشان
میباشد چه نزد ایشان هر امامی بعد امامی الی قیام القیمة منصوص علیه باقی است و اگر چنین باشد هر آئینه وجوبا آخر امام ایشان باید بداند که
قیمة قایم میشود بعد موت او و این خلاف آیه قل انما علمها عند الله باطل است جواب اول بدانکه مجمع علیه فرقه امامیه هست که خلافة بالنص
است اما امام و خلیفه ثانی عشر معصوم مطهر باقی موجود تا قرب قیمة است و او بعلم الیقین و عین الیقین میداند که بعد موت من قیمة قایم میشود
اما این نمیداند که بعد موت بکدام روز و بکدام ساعة قیمة بلا فصل یا بالفصل قایم میشود اما بمفهوم اکثر الناس لا یعلمون تفاصیل احوال قیمة
بجسب قرآن میداند پس اشکال حل شد جواب ثانی از اساطین امامیه منهم صاحب التبیان و صاحب المجمع و صاحب روض الجنان
است قالوا هذا ضعیف لانه غیر ممتنع ان یعلم آخر الائمة انه لا امام بعده و ان لم یعلم وقت الساعة لانه لا یعلم وقت وفاته بعینه و هذا
اذا قیل ان الساعة وقت فناء الخلق او موتهم و اذا قیل ان الساعة عبارة عن وقت الحشر فقد زالت الشبهة لانه اذا علم انه یفنی الخلق
بعده لا یجب ان یعلم متی یحشر الخلق علی انه قد وردت الروایات ان التکلیف یزول عند موت آخر الائمة لظهور اشتراط الساعة و امارات
قیامها نحو طلوع الشمس من مغربها و خروج الدابة و غیر ذلک و مع هذا فیجوز ان لا یعلم وقت قیام الساعة انتهی کلامهم اعلی الله مقامهم حاصل
آنکه مزعوم جبائی ضعیف باطل است چه ممتنع نیست که آخر ائمه اثنا عشر بداند که بعد مرگ من امامی دیگر نیست و اگر چه علم بوقت ساعة ندارد زیرا که
وقت موت خود عینا نمیداند و این جواب وقتی هست که گفته شود که ساعة نام وقت فناء خلق یا موت ایشان است و هرگاه گفته شود که ساعة

جواب سیم از اشکال معضل بعد از نفی علم از غیر خدا و استثناء بالکن اکثر الناس لا یعلمون که بعض مردم علم آن را دارند اثبات کرده

عبارة است از وقت حشر خلایق پس این شبهه بالاصالة زایل است زیرا که وقتیکه دانسته باشد که بعد موت آن امام خلق فنا خواهند شد و واجب نیست که وقت حشر اینها بدانند چه تحقیق در خبر است که تکلیف مرتفع و زایل میشود نزد موت امام آخر الزمان برای ظهور شرایط ساعة و قیام امارات و علامات آن چون طلوع شمس از مغرب آن و خروج دابة الارض و غیر ذلک از آثار و علامات و معهذا جایز است که انحضرت ندانند وقت قیام ساعت را و این جواب قریب جواب سابق است و ابتدا از این آیه پیدا شد و بالتفصیل تحقیق تمام حالات امام آخر از مجلدات غایت المقصود مصنفه مولوی سید علی حایری دریاب **قوله تع**

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ ۚ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ○ ترجمه این آیه

بگو تو یا محمد ص در جواب سائلین کفار که من مالک نیستم برای جان خود تا جر منفعتی و دفع مضرتی بکنم یعنی من بنفسه مالک و مقتدر نیستم که برای نفس خود نفعی برسانم و مضرتی از آن دفع بسازم مگر آنچه میخواهد خدا و اعلام و تعلیم بدهد بمابان و اگر می بودمی من بلا تعلیم اله میدانستمی غیب و مستور شیا را هر آئینه بکثرت طلب میکردمی از جنس خیرات و آنچه بهتر میبود بالفعل و بالقوة برای من از مال و منفعت و فتح و غنیمت و نمیرسید بمن هیچ نوع بدی و هیچ قسم ضرری نیستم من مگر بیم کننده منکران و معاندان کفار و فجار و مژده دهنده برای گروه گروندگان و ایمان آرندگان بخدا و رسول و کتاب و بدین او **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در وجه نزول این آیه اسباب اخبار و اقوال مختلفه اند **روایة اولی** ان قریشا بعث العاص بن وایل السهمی و النضر بن الحارث بن کلدة و عقبة بن ابی معیط الی نجران لتعلموا من علماء الیهود مسایل یسئلونها رسول الله ص و کان فیها سلوا محمدا متی تقوم الساعة فان ادعی علم ذلک فهو کاذب فان قیام الساعة لم یطلع علیه ملکا مقربا و لا نبیاء مرسلا فلما سئلوه نزلت قل لا املک لنفسی الخ **رواه** القمی فی تفسیره و صاحب نور الثقلین و الصافی و غیرهم یعنی علی ابن ابراهیم قمی و صاحب نور الثقلین و صاحب الصافی و صاحب المبانی و صاحب البرهان و غیرهم از امامیه وجه و سبب نزول این نقل کردند که قوم قریش جمعی را چون ابن العاص و نضیر بن حارث بن کلده و عقبة بن ابی معیط را بسوی علمای نصاری نجران فرستادند تا از احوال محمد دریافت نمایند و نصاری مسایلی چند باینها تعلیم دادند که باین اسوله امتحان کنید محمد را **فمجمله** آن از و سوال نمایید که کدام وقت ساعة قیمة است و کدام وقت قایم میشود پس اگر ادعاء علم آن کرد و آنرا التعیین فرمود پس او را تکذیب نمایید کاذب است چه بر قیام وقت ساعة احدی از ملک مقرب یا نبی مرسل بران واقف و مطلع نیست **پس** آن جماعة قریش هرگاه از قیام ساعت و از غیبات امور انحضرت را سوال کردند و پرسیدند در جواب ایشان این آیات تا لقوم یؤمنون نازل شد **ندیم روایة ثانیة** اکثر مفسرین خاصه و عامه روایة کردند و این اشهر روایات است **روی** ان اهل مکة قالوا یا محمد الا یخبرک ربک بالرخص و الغلاء حتی نشتری فنربح و بالارض التی ترید ان تجدب لنرحل الی الارض الخصبة فانزل الله تع هذه الایة یعنی مرویست که اهل مکه بحضرت رسول عرض کردند که ای محمد آیا خدا خبر بتو نمیدهد از ایام و سون ارزانی و گرانی غلات تا ما بخریدیم و منتفع بربح کثیره میشدیم **و** آیا خبر نمیدهی ما را از ملک و زمینی که دران گرانی میشود تا ما ازان ملک و زمین برآمده بزمین ملکی برویم دران ارزانی غلات باشد پس در جواب ایشان این آیه لا املک لنفسی الخ وارد شده **روایة ثالثة** قال بعضهم لما رجع النبی ص من غزوة بنی المصطلق جاءت ریح فی الطریق ففرت الدواب منها فاخبر النبی بموت رفاعة بالمدینة و کان فیه غیظ للمنافقین **و** قال انظروا این ناقتی فقال عبد الله ابن ابی مع قومه الا تعجبون من هذا الرجل یخبر عن موت رجل بالمدینة و لا یعرف این ناقته فقال علیه السلام ان ناسا من المنافقین قالوا کیت و کیت و ناقتی فی هذا الشعب قد تعلق زمامها بشجرة **فوجدوها علی** ما قال فانزل الله تع قل لا املک لنفسی الخ یعنی پیغمبر ص هرگاه از جنگ بنی مصطلق برگردید و بادی تند بین راه ظاهر شده که بظهور آن باد دواب مراکب فرار کردند **پس** پیغمبر ص خبر داد بلشکریان صحابه از موت رفاعه در مدینه **و** او غیظ و غضب داشت بر منافقین **پس** پیغمبر فرمود ببینید که ناقه ما کجا گریخته و کدام جا این وقت هست **پس** عبد الله ابن ابی مع قوم خود گفت که آیا تعجب نمیکنید ازین مرد که الحال خبر میدهد از موت او در مدینه **و** نمیداند که کجا هست ناقه او **پس** پیغمبر درانوقت فرمود که جماعتی از مردم منافقین بچنین و چنان تفوه کردند ناقه من در فلان شعب و دشت است بیارید او را و لجام و زمام او بدرختی

WWW.MAABLIB.COM

وجوه و اسباب نزول این آیه غیب النصاری

تعلق دارد و بآن بسته شده پس یافتند آن ناقه را بهمان شعب بهمان حالة و آن ناقه را آوردند پس این آیه در رد منافقین نازل شده و خبر ثانی

مروی از ابن عباس است انه قال ان اهل مکة قالوا یا محمد الا یخبرک ربک بالسعر الرخیص قبل ان یغلو فنشتری فنربح فیه و عند العلاء و بالارض التی

یرید ان تجدب فنرحل عنها الی ما قد اخصبت فانزل الله قل لا املک لنفسی و همین روایة در مجمع و الجنان نقل کرده بحث ثانی قل لا املک لنفسی نفعا

و لا ضرا الا ما شاء الله یعنی یا محمد بگو تو در جواب مردم فریقین از قریش و غیرهم که من قادر و مالک نفس و جان خود نیستم که نفعی برسانم و ضرری دفع بکنم از

خود بذات خود مگر وقتیکه خالق مالکم مرا اعلام و اقدار بران میکند یعنی هرگاه فریقین کفار از قریش و یهود آنحضرت را سوال از علم قیام ساعة و از ایام موا عوام

ارزانی و گرانی نرخ غلات سوال کردند آنحضرت بفریقین جواب داد که علم مغیبات بذاته خاص خالق دارد و بقول رازی ان القوم لما طالبوه

بالاخبار عن الغیوب و طالبوه باعطاء الاموال الکثیرة و الدولة العظیمة ذکر النبی صلعم حالة نفسه ان قدرته قاصرة و علمه قلیل و بین ان کل

من کان عبدا کان کذلک و القدرة الکاملة و العلم المحیط لیسا الا لله تع فالعبد کیف یحصل له هذه القدرة و هذا العلم یعنی قوم کفار هرگاه

طلب کردند باخبار از غیوب و طلب اموال و املاک و دولة عظیمه از پیغمبر صلعم کردند پیغمبر صلعم حالة نفس خود ذکر فرمودند که قدرتم قاصر و علمم قلیل است و بیان

فرمود که هر که بنده مخلوق مملوک باشد حالة او همچنین است و قدرة لایزال و علم بالکمال محیط بکل و جزء نیست مگر خاص برای پروردگار پس برای

بنده مخلوق مملوک اینچنین قدرة و علم چگونه حاصل میشود اشکال در اینجا صریح است که آنحضرت بامر خالق مامور گردید که بوجوب عینی و فوری بخلق بگو

که من اصلا قادر و مالک نیستم که بنفس و جان خود خیر مطلوب و نفع مقصود برسانم و دفع قسم مضرت و رنج و عسرت بکنم پس خلاف آن یعنی بنده فاعل مختار

در افعال و اعمال خود است باطل شد جواب بدانکه بناء این مقال بر امر اصلی از اصول میباشد و آن اینست که جمیع مفعولات خالی ازین نیست یا وجودش

بذاته علی الدوام بغیر علة و لا ماده و لا سبب و لا اعتماد و لا اعتبار غیر فی الواقع میباشد یا وجودش بالغیر و العلة و منحصر بران میباشد پس اول خاص

آن شیء واحد و واجب الوجود بذاته غنی عالم و کامل و قادر مطلق است اصلا و ابدا احتیاجی باو الی غیره نمیباشد ثانی ممکن الوجود است بسبب ایجاد واجب الوجود

موجود شده و محتاج در انفاد و بقاء و در حیوة و موت و صحت و سقم و قوة و طاقه و اقدام و اعدام و تبدیل حالات و در همه امور خود بواجب غنی تعالی است و برین

کافه عقلاء و حکماء و علماء ملل متفق اند تنبیه هرگاه بتو این اصل واضح شد پس جواب این بوجوه است وجه اول هرگاه در اسباب نزول دیدی

که کفار قریش و یهود از آنحضرت بطور امتحان در یافت قیام ساعة و در یافت اجال و درخواست نرخ ارزانی و گرانی سنون در بلاد

و حصول دولة عظیمه و منافع و املاک کثیره کردند پس بتعلیم خالق آنحضرت در جواب شان لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا فرمود و این جواب متضمن معنی

واقعی مذکور میباشد یعنی خالق واجب غنی بالذات کامل العلم قادر بر جمیع معلومات و مقدورات تفصیلا و اجمالا بغیر حاجة الی غیره علی الدوام بیک حال

میباشد و هر ذره وجودی و عدمی در هر حال میدانند و اما من شیء ممکن هم بالذات پس در اصل در الحقیقة محتاجم الی الواجب در ایجاد و اعدام و اهلاک

و اقدام و حیوة و ممات و در حصول نفع و دفع ضر الا ما شاء الله یعنی مگر ممکن و مقتدر میشوم بتمکین و تلقین و تعلیم تعالی بر آنچه مرا تعلیم و قدره و قوة

داده و باین امور مطلوبه شما متمکن و مقتدر نیستم مگر بهمان قدر که بمن داده و فرموده پس باین اخبار واقعی مکانی جهل آن حضرت و خلق افعال عباد

مزعوم جبری باطل شد جواب ثانی از بعض اعلام آنکه ان قوله لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا ای انا لا ادعی علم الغیب ان انا الا نذیر

و بشیر من الخالق الی الخلق عموما و خصوصا و نظیره ایضا فی سورة یونس و یقولون متی هذا الوعد ان کنتم صادقین قل لا املک لنفسی ضرا و لا

نفعا الا ما شاء الله لکل امة اجل یعنی جواب آنحضرت بکفار که من مالک نفس خود نیستم در ایصال نفع و دفع ضر یعنی من مدعی علم غیب و اعطاء املاک

نیستم چه من نیستم مگر منذر و مبشر از خالق بخلق خصوصا و عموما و نظیرش آیه سوره یونس نیز هست که کفار میگویند که وقت قیام این وعده قیمة کدام است

معین کنید اگر راستگو است گویا بند بگو تو یا محمد در جواب ایشان که من مالک نفس خود بدفع ضر و ایصال نفع نیستم مگر آنچه خالق آنرا بخواهد و مرا بآن متمکن

میسازد و تعلیم بدهد بان برای هر امتی اجلی و نهایت حیوة بقاء انها معین و مقرر نزد خالق است غیر او را در امور مخصوصه الهیت دخلی و تصرفی نیست

جواب ثالث زمخشری در کشاف فرموده در قول لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا هو اظهار للعبودیة و الانتفاء عما یختص بالربوبیة من علم

الغیب ای انا عبد ضعیف لا املک لنفسی اجتلاب نفع و لا دفع ضر کالممالیک و العبید و همین قول صاحب المدارک و التیسیر و

البیضاوی و غیرهم است یعنی در قول لا املک لنفسی اظهار عبودیت خود آنحضرت است که من عبد محتاج بخالقم و در ان از خود نفی صفات مختصه ربوبیت

از علم غیب است

WWW.MAABLIB.COM

از علم غیب است یعنی من بنده ضعیفم مالک نفع و ضرر نفس خودم نیستم چنانچه مملوکین غلامان و کنیزان مالک نفس و مال خود نمیباشد **جواب رابع** ابوبکر رازی گفته هرچند الفاظ لا املک عام اند **اما** سبب نزول این خاص است که در جواب سوال کفار قریش و یهود از قیام ساعة قیمة **و** از ارزانی و گرانی غلات و سوزن نازل شده پس مراد بنفع تملک اموال و غیرها **و** مراد بالضر ایام قحط و امراض **و** بالنفع مراد حصول ارباح و عواید و کثرت فواید باشد بر عمومیت باین خصوصیت باقی نمانده **ایضا جواب خامس** مراد ازین لا املک لنفسی نفعا و لا ضرا فیما یتصل بعلم الغیب والدلیل علی ان المراد ذلک قوله و لو کنت اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر میباشد یعنی این جواب سوال مغیبات خاص و دلیلش بدو وجه میباشد **احدهما** سبب نزول این آیات **ثانیهما** مابعد این آیه لو اعلم الغیب است **ایضا جواب سادس** المراد من لا املک لنفسی من الضر و النفع الا قدر ماشاء الله ان یقدرنی علیه و یمکننی منه **و** المقصود من هذا الکلام بیان انه لا یقدر علی شیء الا اذا اقدره الله علیه حاصل ازین آیه که مالک نفس خودم از ضرر و نفع نیستم مگر بهمان مقدار که خالق مرا قدرة و تمکین بران داده **پس** حاصل مقصود ازین بیان آنکه زیاد قدرت ندارم از آنچه خالق بمن داده **پس** باطل شد مزعوم جبریه که عباد اصلا افعال ندارند **و** بطلان آن استثنا از عموم مستثنی منه جمله الا ماشاء الله صریح است بر قدرة در اعمال و افعال اختیاریه خود عباد را **و** الا فایده استثنا باطل میشود و آن محال است **پس** قطعا ثابت شد که در اعمال عملیه خود هر عبد فاعل مختار است **بحث ثالث** نذیر و بشیر بر وزن فعیل بمعنی منذر **و** مبشر چون علیم بمعنی مولم بمعنی بیم دهنده و ترساننده از عذاب شدید اله **و** بشیر مژده و خبر فرحة و خیر و خوشی دهنده از عواید و فواید و نعمات و مهربانیات اله بالخوذ از نذر ینذر نذرا قال الاخفش یقول العرب نذر نذرا فهو نذیر و ناذر **و** نذیر بمعنی منذر مخصوص بمعنی اخبار و اعلام خبر شر میباشد **و** جمعش نذر بضم اول و ثانی **و** نذر عهد و وعده بنده مر خدا را است لو اعطیتنی کذا فلک علی کذا میباشد **اما** بشیر از بشر یبشر بشرا چون فرح یفرح فرحا وزنا و بمعنی بمعنی اخبار بخبر خیر و نیک و سرور **در مصباح** بعد این گفته و یتعدی بالحرکة فیقال بشرته ابشره بشرا من قتل فی لغة تهامة و ما والاها **و** الاسم منه بشر بضم الباء **و** التعدیة بالتثقیل لغة عامة العرب **و** اسم الفاعل من المخفف بشیر **و** یکون البشیر فی الخیر من الخیر **و** البشری فعلی من ذلک **و** البشارة ایضا بکسر الباء **و** الضم لغة **و** البشر طلاقة الوجه **و** البشرة ظاهر الجلد **و** الجمع البشر مثل قصب و قصبة بشر اطلق علی الانسان واحده و جمعه و لکن العرب ثنوه و لم یجمعوه **و** فی التنزیل قالوا انؤمن لبشرین مثلنا **بحث رابع** غیب آنچه از احساس و مشاهده و معاینه مخفی و مستور از غاب یغیب غیبة **و** غیبا **و** غیبانا **و** غیوبا **و** غیبوبة **و** مغیبا **و** جمع الغایب غیب غیاب **و** غیب **اما** غیبة بکسر اول فعلة منه حسنة کانت **او** قبیحة کما قال فی القاموس **بدانکه** بعض اعلام گفتند الغیب هو ما لم یقع علیه دلیل و لم ینصب لد امارة و لم یتعلق به علم مخلوق یعنی در عرف عبارة است از آنچه بر او دلیل واقع نمیشود **و** نصب بران علامتی نمیشود **و** تعلق بان علم مخلوق نمیگیرد **و** **در کلیات** گفته و قیل الغیب هو الخفی الذی لا یکون محسوسا و لا فی قوة المحسوسات کالمعلومات ببدیهة العقل و ضرورة الکشف و هو علی قسمین یعنی بقولی غیب عبارة است از آنچه مخفی و مستور از ادراک احساس باشد محسوس و مشهود نشود و در قوة محسوسات نباشد چون معلومات بدیهه عقل و ضرورة کشف و او دو قسم است **قسم** نصب علیه دلیل فیمکن معرفته کذات الله تعالی **و** اسماء الحسنی و صفاته العلیا و احوال الآخرة الی غیر ذلک مما یجب علی العبد معرفته و کلف به و هو غایب عنه لا یشاهده و لا یعاینه و لکن یمکن معرفته بالنظر الصحیح **قسم اول** غیب آنست که بران دلیل قایم و معرفة آن ولو اجمالا حاصل باشد و میشود چون معرفة ذات مجرد واجب تعالی **و** اسماء حسنی اله **و** صفات علیا **و** احوال آخرة از جنت و نار و غیر اینها از آنچه بر مکلف معرفة آن واجب است و بان مکلف میباشد **و** او غایب و مستور باشد نه احساس بحواس و نه معاینه بعیون کند و لکن معرفة آن ممکن بنظر و استدلال باشد چون ظهور دود از جائی دلالة بر وجود نار در آنجا دارد **و قسم اخر** لا دلیل علیه فلا یجب و لا یمکن معرفته للبشر کما قال تعالی و عنده مفاتح الغیب لا یعلمها الا هو **و غیب الغیب** و هو الذات الالهیة المطلقة و هو هویته الغیبیة الساریة للکل علما لا یمکن ان یتعلق به بهذا الاعتبار علم لکونه محتجبا فی حجاب عزته **و** لا یجوز اطلاق الغائب تعالی **و** یجوز ان یقال انه غیب عن الخلق و قد فسر یومنون بالغیب بانه هو الله **قسم ثانی** غیب است که بران دلیل قایم نمیباشد پس واجب و ممکن نیست معرفة او برای بشر چون آیه و عنده مفاتح الغیب لا یعلمها الا هو مخصوص تعالی است **و اما** غیب الغیب او خاص ذات الهیه مطلقه **و** او هویة غیبیة ساریه برای کل علم گردیده ممکن نیست که تعلق بگیرد باو باین اعتبار علم و دانش بجهة محجوب بودن او در حجاب عزة و وحدة رفیعه خود **و** جایز نیست اطلاق اسم غایب بر تعالی هرچند

عیب اندک عقول تو سر است وجای اسقاط کرد بر تمام اطلاق کرده شود انکه او تعو عیب از خلق است و تفسیر آیه یؤمنون بالغیب بانه هو الله کرده شده

والغیب المطلق کوقت قیام الساعة والاضافی ککنزوالمطر مثلاً فی مکة فی حق من کان غائباً عن مکة فالمطلق لا یکون علمه للخلق الا

باخبار الله تعالی واما عیب مطلق چون وقت قیام ساعة قیمة میباشد واما عیب اضافی چون نزول باران در مکه معظمه مثلاً در حق کسیکه غایب از مکه باشد

پس علم از غیب مطلق حاصل نمیشود برای خلق مگر باخبار و اعلام خالق تعو والمقید لیس له طریق الا الالهام منه تع یعنی طریق حصول علم

به عیب مقید نیست مگر خاص بالهام و اعلام حق سبحانه والرسل من البشر بل وانهم یتلقون الغیب من الله بواسطة الملك وقد یتلقون بلا

واسطة احد لان الاطلاع علی المغیبات وخوارق العادات یعم الانبیاء وغیرهم کالاولیاء والاصفیاء والحکماء المتالهین بل قد یکون

بعض الاولیاء اکثر اطلاعاً علی بعض الحقایق والمغیبات والولی لا یتلقی بالذات بل بواسطة تصدیقه النبی ثم عدّ الاولیاء الذین حصل لهم

الغیب وعلی ابن ابیطالب یعنی انبیا از بشر بذوات خود متلاقی می شوند بغیب از جانب خدا بواسطه ملک وگاهی بلا واسطه احدی من الله خاص مطلع

می شوند بر معینات واما علم بمغیبات تفصیلاً من باب خوارق العادات عام برای انبیاء و برای غیر انبیا چون اولیا و اصفیا مرضیین وحکما متالهین بل

گاهی بعض اولیا اکثر الاطلاع بر بعض حقایق ومغیبات میباشند اما ولی متلقی عیب بذاته نمیشود بل بواسطه ایمان واعتقاد وتصدیق او بنبی واز امت

او میباشد پس بجمله اصفیا برگزیده که بانها علم عیب حاصل میشد واخبار بان بکرات ومرات کردند امیر المومنین علی ابن ابیطالب صلوات الله علیه

بلا نکیر احدی بود بحث خامس بدانکه خیر بمعنی آنچه بهتر وملایم طبیعة عموماً ضد ونقیض ان شر بمعنی آنچه بد وزشت وضرر غیر ملایم بطبیعة باشد از خار بخیر

خیر او جمع خیر خیور وخیار چون بحر وبحور وبحار است در مصباح گفته الشر السوء والفساد والظلم و الجمع الشرور واما سوء اسم هر بدی

داخل شر از سا یسوء سوءاً ومسائة وسیئة خلاف حسنه والسیء خلاف الحسن اسم فاعل از سا یسوء بالفتح اذا قبح ومسائة نقیض مسرة بباشد بحث

سادس ولو کنت اعلم الغیب لا ستکثرت من الخیر وما مسنی السوء لفظ عیب وخیر وسوء متضمن معنی جنسیت اند اما در استکثرت نزد

صرفیان ونحویان سین استفعال برای معنی طلب فوریت موضوع شده پس پیغمبر در جواب سایلین علم از مغیبات مامور گردیده که بگو تو

یا محمد واگر من میدانستم علم مغیبات ومخفیات ومستورات را تفصیلاً بذات خود بغیر اعلام الهی و با مشیت او سبحانه هر آینه من بفور وبکثرت تحصیل جمیع

انواع خیرات وبهتریات برای خود میکردم وتدارک بدیها ومضرتها قبل ورود وحصول انها می نمودم ومرا مس ودست نمیکرد هیچ نوع ضرری وبدیی و

در معنی خیر وشر وسوء وجوه اند احدها چونکه بعلم غیب در واقع خبره وبصیره هر خیر وشر ونیک وبد فی الحال والاستقبال میباشد پس اگر من بنفسه

علم تفصیلی عیب حاصل میبود والبته من ابداً واصلاً ترک خیری وصلاحی نمیکردم ومن مضرت وبدی خلاف این مس نمیکرد وضرر آن نمیرسید چه تدارک

دفع قبل ورود ان میکردم ثانیها اگر مرا علم عیب از قیام ساعة وموت وبقاء حیوة وصحة وسقم ویسر وعسر وفقر میبود البته من مبتلا بمنافی اینها نمیشدم ومن

قبل از ورود منافی ومضر تدارک آن که موجب حصول خیر ودفع ضرر آن میکردم وهرگاه دید بدیکه گاه منصور وگاه مغلوب وگاه صحیح وگاه سقم وگاه میسور وگاه

معسور ومفقود میباشم پس این دلیل قطعی که من علم عیب بذاته نمیدانم وچنین احوال متفاوته مختلفه یکی بعد دیگر بمن لاحق نمیشد وباین دانسته شد

که من مالک مقتدر بر جلب منافع وبر دفع مضار برای نفس خود نمیباشم وهرگاه چنین احوال متفاوته متنافیه بنفس خودم متطرق ولحق میشوند پس

همینها شواهد بینه قاطعه اند که علم مغیبات بالتفصیل خالق مجرد از جسم ولوازم آن میداند واحدی غیر او سبحانه نمیداند ثالثها جمعی من اصحابنا فرموده

وما مسنی جنون کما تزعمون انی مجنون یعنی الشیطان بمعنی اسناد جنون میکردند وبجواب شان فرموده که جنون ندارم چنانچه مزعوم شما من است رابعها

وما مسنی تکذیبکم لانی اذ کنت عالماً بکل شیء احببتکم عن کل ما اسئل فتصدقونی ولا تکذبونی حاصل انکه اگر من عالم بغیب میبودم هر آینه بهر

کس جواب سوال شما میدادم وتصدیق میکردید وتکذیب نمینمودید اقول در اینوجوه اخر اند تنبیه در این دلالت است که قدرة قبل الفعل شرط چه

اگر مع الفعل شرط قدرة میبود هر آینه استکبار خیر ودفع ضرر ممکن نمیشد پس باطل شد قول انانکه میگویند که تمکن وقدرت مع الفعل شرط است نه قبل الفعل

بحث سابع ان انا الا نذیر وبشیر در معرض بیان علة ما قبل وارد شده که من عالم بالغیوب نیستم چه من نیستم مگر ترساننده مشرکین وکافرین وعاصین

را بعذاب شدید دایم اخروی الهی وبشارة دهنده وخبر دهنده بعاقبة امور بر مومنین مصدقین الهی ودین وآئین او را ابو مسلم اصفهانی

در اینجا فرموده لما تقدم اجابة القوم بانه لا یعلم الغیب یختص به المالك للنفع والضر وهو الله سبحانه یعنی کفار سوال از علم عیب آنحضرت را کردند

آنحضرت در جواب

WWW.MAABLIB.COM

آن حضرت در جواب شان فرمود که علم غیب من نمیدانم بان علم مختص بالک نفع و ضر نیباشد و او حقیقتا نه خاص ست غیر او و مرا برای بیان غیب نفرستاد بل مرا فرستاد تا شما کفار را از عذاب شدید ما لک بترسانم و مصدقین مطیعین او خبر نیک بنجاة ابدی و بعطاء جاودانی بلا زوال بدهم پس کاریکه من سرانجام اداء میکنم و خللی در کار های دیگر او نمیدارم و کار تبلیغ از اوامر و نواهی و تحذیر و تنذیر بر تارک امر او و ترحیب و ترغیب و تبشیر بعامل و فاعل او بما تفویض کرده و مرا برای آن مبعوث ساخته و اعلام و تعلیم و اخبار غیب بمن نداده من چگونه غیر آن امر گفته و کرده بتوانم **اشکال** پیغمبر آیا علم الغیب داشت یا نداشت **و اگر** داشت چرا نگفت **و اگر فی الواقع** نداشت پس حجیة نبوة انحضرت بر سائلین و بر غیر سائلین ثابت نشد **جواب** بدانکه لازمه نبوة است که بکمال علم توحید و ما یجوز علیه و ما لا یجوز علیه و بعلم معاد و حشر و نشر و جزاء و سزا از ثواب و عقاب اعمال **و** علم احکام شرایع از حلال و حرام برای مکلفین عالم باید باشد **و** برای همین مرسل و مبعوث میشود **امّا** مثبت نبوة و حجیة او منحصر بظهور خارق العادت مقرون بدعوای نبوة میباشد **و اگر** نبی عاری از علوم دیگر باشد که تعلق آن بعلم اصول دین و فروع آن نداشته قدح در نبوة او نمیشود چنانچه قصه دو نبی الله خضر و موسی کلیم الله از بیخبری از علم یکدیگر قدح در نبوة هیچ یکی از ایشان نمیباشد **تنبیه** پس این آیات مذکوره در تفویض و تخصیص علم غیب بعالم الغیوب و القلوب جناب باری و ادعای لا علمی نبوی از آن فتحی و قدحی بنبوة انحضرت عاید نمیشود زیرا که آن علم بذات مجرده باری مختص است **اما جواب** آنکه آیا علم غیب انحضرت اگر داشت چرا نگفت **جواب** آن بوجوه گفته اند **احدها** اوّل علم غیب از علم ضروریه اصول و فروع دین و شرط صحت نبوة و جوبا نیست **و بالفرض** پس علم بانبیاء هم تدریجا حاصل میشود کقوله تعالی قل رب زدنی علما **پس** در بدایة علم غیب نداشته و در آخر و نهایة داده شده لقوله تعالی لا یطلع علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول **و** کلمه استقبال لا یطلع دلیل است که او آخر الانبیاء باشد او تدریجا داده خواهد شد **و** نیز این استقبال لا یطلع دلالة دارد که مراد از من رسول تا اینجا خاص خاتم الانبیاء محمد بن عبد الله است چه بعد او پیغمبری تا قیامة نخواهد بود چه من بعضیه در من رسول است **و** تنکیر رسول نیز دلیل بر قلیل العدد است **و** این قلیل العدد شخص واحد محمد بن عبد الله خاص است **و** بعد ابعاث او علم مغیبات عند الحاجت بانحضرت داده شده نه علم مختص الهی منجمله آن علم قیام ساعة باشد **ثانیها** صاحب الکشاف **و** اللباب فرموده و لما سئل النبی عن المغیبات فقال النبی لا علم الغیب علی سبیل التواضع و الادب **و المعنی** لا اعلم الغیب الا ان یطلعنی الله علیه و یقدره لی علی ذلک **و ایضا** برای رفع شبه خلق گفت تا گمان نکنند که ایشم احدی از منجمین و اخبار بتنجیم و رمل غلط محض باشد **ثالثها** تا مردم مصدقین انحضرت اعتقاد بالهیت او ننمایند **رابعها** صاحب اللباب گفته یجوز ان یکون هذا الکلام مخرج الجواب عن سؤالهم **ثم** بعد ذلک اظهره الله تعالی علی اشیاء من المغیبات فاخبر عنها لیکون ذلک معجزة له و دلالة علی صحة نبوته جایز است که اینکلام در جواب سؤال کفار وارد شده **پس** از آن او تعالی اظهار اشیاء مغیبات فرمود تا برای آن حضرت اعجاز خارق بر صحة نبوة او باشد **خامسها** نزد جمهور چونکه نزد اهل کتاب این ثابت بود که احدی نمیداند قیام ساعة قیمة را **و** نیز ماده را در ارحام **و** در کدام وقت بود **و** در کدام ارض دفن میشود **و** در کدام ارض باران بارد پس بطور امتحان از انحضرت از این اسوله سؤال نمایند اگر ادعاء علم آن کرد کاذب است **و اگر** لا علمی از این امور اظهار کرد پیغمبر صادق است **پس** پیغمبر اظهار لا علمی غیب که مخصوص الهی است از خود کرد **اشکال** عاید نمیشود **اشکال** انکار نبوی از علم غیب مطلقا بعموم آیات لا یعلم الغیب الا هو **و** آیه لو اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر و غیرها کرده **و** مسلمانان معهذا چگونه انحضرت را عیب دان **و** اعلم و افضل کل انبیاء خصوصا افضل از عیسی میدانند و حال آنکه بنص قرآن عیسی اخبار بر دم میکرد از کنوز و ذخایر و دو این انها **و** محمد انکار از علم غیب دانی و لا علمی خود صریحا کرده **پس** دعوای اهل اسلام بغیب دانی نبی منافی کلام الله باطل محض میباشد **جواب** بدانکه در بحث لغة ذکر شد که علم غیب دو قسم است **احدها** غیبیکه مخصوص ذات مقدسه الهی است چون علم قیام ساعة و علم مقدار ایام و امثال اینها **ثانیهما** علم غیبیکه جایز است بر تعالی که رسل ملایکه و بشر را اطلاع آن و اذن و اجازه بذکران اینها از بدهد **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس** انکار انحضرت از علم غیب مخصوص الهی میباشد که آن قسم علم مخصوص اله من نمیدانم **و اما** قسم ثانی علم غیب که بر نحو اخفاء آن از کلمن سواه بغیر المقربین من الملائکة و الانبیاء و الاولیاء الا وصیاء جایز است بل برای اظهار علو شان و موجب تصدیق لخلق بایشان من باب خوارق العادة و الاعجاز خصوصا برای انبیاء و نظرا رحقیة الشان واجب بالجمله میباشد تا باعطاء آن ممتاز و سرافراز از کل امت و عوام خلق من جانب الله میباشد **و** اینکونه اخبار از کل معصومین انبیاء و خلفاء حقه منصوصه اکثر بظهور آمده و خصوصیتی بعیسی آن نمیباشد **اما** اینکه علم غیب دانی بمحمد بن عبد الله بدو وجهة قطعا ثابت است **اوّل** نص الله بقوله تعالی لا یطلع علی غیبه احدا الا

WWW.MAABLIB.COM

من ارتضى من رسول یعنی او سبحانه اطلاع بر علم غیب خود باحدی از خلق نمیدهد مگر اطلاع میدهد بر غیب خود کسی که پسندیده و برگزیده خلق از رسول تم باشد پس باین نص جلی قطعی شد که اوتعالی اطلاع غیب ببعض رسل برگزیده پسندیده خود میدهد **واما** این رسول پسندیده در این آیه خاص خاتم الانبیاء محمد بن عبد الله است چه بعد آنحضرت تا قیامة پیغمبری نیست و پیغمبری ابداً نیاید **و دلیل** بر این صیغه استقبال لا یطلع مقتضی از منه آتیه است نه ماضیه **اگر گفته شود** که این آیه معارض و منافی آیات اخر چون لا یعلم الغیب الا هو و علمها عند ربی و لو اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر است **جواب** آنفا ذکر شده که این آیه منافی و معارض آن آیات نیست چه **مراد** از آیات مذکوره این است که علم غیب بالتفصیل بذاته احدی از کل خلایق نمیدانند غیر از خالق مجرد واحد تعالی و مراد از آیه الا من ارتضى من رسول علم غیبیه سید انبیاء **و** ائمه هدی از عترة طاهره آنحضرت ع بان خبر بکثرة داده و بتواتر آن حاصل و ثابت شده **و** این من باب اعلام و تعلیم الهی است نه اخبار ان نبوا انهم داده باشد **ثانی** از آنحضرت بتواتر اخبار از مغیبات به ثبوت رسیده و اندرج در مسانید ائمه حدیث **و** علم سیر **و** تواریخ اسلام **و** در علم کلام در باب اثبات نبوة آنحضرت ضبط و ثبت است **و** کذب و تکذیب تواتر از اجله ممتنعات است **و اگر** در آن احتمال کذب باشد پس ثبوت وقایع سالفه از انبیاء و سلاطین دنیا اصلاً هیچ ثابت شده نمیتواند **تنبیه** آنچه از اخبار غیب آنحضرة بتواتر ثابت است با ینجا اجمالاً و اختصاراً ذکر میکنیم بنذی را **منها** آنحضرت خبر داده که دین اسلام در دنیا منشور و فتح خواهد شد **و** همین بحمد الله ثابت پس عیان را حاجة بیان نیست **منها** آنحضرت خبر داده از فتوحات عرب و عجم و قلعه کسری برای اهل اسلام همان بوقوع آمده **منها** خبر داده که بعد فتح مکه افواج افواج مردم عرب و غیره اسلام میآرند **و** همان طور بوقوع آمده **منها** خبر داده از موت نجاشی سلطان حبش و با صحابه بر او در نواحی مدینه جنازه هم بر او خوانده **و** آخر همان طور بود **منها** آنحضرت خبر داد از شهادة چند صحابه مثل جعفر طیار و زید در جنگ تبوک آخر همان طور بوقوع آمد **منها** آنحضرت خبر داد از فتح خیبر خاص بدست کرار غیر فرار علی ابن ابیطالب **و** آخر همان طور بوقوع آمده **منها** خبر داد از قتال علی با سه فرقه خارجین قاسطین امویه **و** ناکثین جملیه **و** مارقین خوارج نهروانیه **و** آخر همان بوقوع آمد **منها** خبر داد از هفتاد و سه فرقه شدن این امت مسلمه آخر همان بوقوع آمد **منها** خبر داد از غلبه روم **و** بعد آن مغلوب گردیدن انها آخر همان بوقوع آمد **منها** خبر داد از اخذ خلافة از علی ع و مظلومیت او آخر همان بوقوع آمد **منها** خبر داد از شهادة امام حسن ع بزهر آخر همان طور بوقوع آمد **منها** خبر داد از شهادة امام حسین ع مع هفتاد و دو تن با آنحضرت **و** اسیر بردن زنان اهل بیت بشام آخر بلا تفاوة بهمان طور بوقوع آمد **تنبیه** از اخبار مغیبات متواتره دفاتر معتمده و مستنده لا تعد و لا تحصی از اسلاف و اخلاف مشحون و مملو اند **و** هر ذی عقل و شعوری را علم قطعی بوقوع و حصول و ظهور خبر غیب جمعاً و فرادی حاصل میشود که آنحضرت مخبر با مور غیب بوده **و** اشکالات و شبهات باطل شد و الحمد لله

قوله تعالى

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ۝ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ۝ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ۝ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ۝

WWW.MAABLIB.COM

ترجمہ ابن آیات خمسہ یعنی او سبحانہ آنکس ست کہ آفرید شمارا از یک جان یا از یک تن و بیافرید از ہمان نفس واحدہ یا از تن واحدہ یا از جنس ہمان نفس جفت اورا تا آرام بگیرد و الفت پذیرد بسوی وی یعنے بسوی جفت خود کہ زوجہ او باشد پس آن ہنگام کہ پوشید آدم جفت خود یعنی حوا را فرا گرفت وبمقاربت و مجامعت با او کرد و بار گرفت آن زوجہ یا حوا از نطفہ و منی آدم ع بار سبکی و قلیل الثقلی را یعنی حاملہ بولد شد پس بگذشت حوا ربان بار شکم یعنے حوا رآمد و رفت بحالۃ حمل و شکمداری میکرد یا مستمر اگذرا نید ایام حمل را تا بعد خفت ثقیل شد ثقل حمل او پس آنوقتیکہ گران و سنگین شد حوا ر بار شکم و حمل خود خواندند ہر دو شوہر و زن یعنی آدم و حوا ر خدا را کہ پروردگار ایشان بود و آنچہ خواستند آن ہر دو از پروردگار خود این مقال بود کہ ای خالق اگر بدہی تو ما را ولدی درست خلقت و صحیح الجسم و الاعضا ر مثل و شبیہ ما در صورۃ و شکل ہر آئینہ میباشیم ما سپاس و ثنا کنندگان مر نعمۃ ترا پس آن ہنگام کہ خالق عطا کرد بایشان فرزند صحیح و صالح سالم گردانید و قرار دادند ایشانی یعنی آن دو زن و شوہر یا آدم و حوا ر انباز ان در آنچہ داد خالق بایشان پس برتر و منزہ است خدا از آنچہ برلئے تم انباز و ثانی قرار بدہند آیا انباز و شریک قرار میدہند بنی آدم آنچیز را کہ نمیا فریند اصلاً ہیچ چیز را و حال آنکہ خود آن انباز ان آفریدہ و مخلوق شدہ اند و مخلوق چگونہ شریک خالق شدہ میتوانند و آن انباز ان اصنام قدرۃ و طاقۃ ندارند و نمیتوانند جمیع آن انباز ان یاری یا وری و اعانۃ کردن درجر منفعت و دفع مضرت از ایشان نمیتوانند از مطیعان خود و نہ برلئے نفسہای خود یاری توان بدہند و آنانکہ چنین عاجز باشند چگونہ ایشانرا انباز و شریک اقرار میدہند و ای مسلمانان اگر بخوانید شما ایشانرا یعنے مشرکین را بسوی دین اسلام و توحید تم کہ اصل ہدایۃ است پیروی نمیکنند شمارا یکسان است بر شما آنکہ بخوانید ایشانرا یا آنکہ شما ساکت و خاموش باشید و نخوانید ایشانرا **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در وجہ اتصال این آیہ با ما قبل **بدانکہ** ہرگاہ بالا ذکر کفار و مشرکین و قیل و قال و سوال از علم غیب ایشان نقل کرد **پس** متصل بان خدا اینجا رجوع بذکر توحید فرمود **بحث ثانی** ہو الذی خلقکم اینجملہ مستانفہ یعنے استیناف است در اثبات خالقیت خود و مخلوقیت جمیع بشر یعنے خالق در مدح و تعلیہ خود میفرماید آن خدای ہست کہ آفرید شمارا از محض نابودی و نیستی بلا مادۃ و لا مدۃ بکمال علم و قدرۃ خود **سوال** این خطاب کم در خلقکم بسوی کیست عام ہست یا خاص **جواب** در ان فی الاصالۃ مفسرین دو قول دارند **قول اول** پس ایشان ہم در بین خود بدو قول خلاف کردند **خلاف اول** مخاطب باینخطاب خلقکم جمیع بنی آدم الی القیمۃ مومن و کافر معًا است و بعد بیان ایجاد ایشان از نفس واحدہ کہ برہان ایجادی بدیہی ہست شکایۃ کرد کہ مع برہان الایجاد من نفس واحدۃ تشریک در ذات و صفات خالق فرقہ کافرین کردند **خلاف دوم** از قائلین باول کہ عام ہست **پس** باین آیہ جمیع مشرکین بنی آدم الی القیمۃ مخاطب اند بعد اثبات برہان ایجاد بر تخلیق بنی آدم از نفس واحدۃ برائے توحید الہی **و** ایشان مع معاینہ و مشاہدہ اینحال تشریک در خالق دادند **و** ہمین قول جماعتے از اعاظم تابعین چون حسن و عکرمہ و غیرہما است **اما قول ثانی** پس ایشان ہم در بین خلاف کردند **نزد بعضے** المخاطبون بخلقکم ہم الیہود و النصاری رزقہم الاولاد فہوّدوہم و نصّروہم یعنے مخاطب بخطاب خلقکم یہود و نصاری اند چہ ایشان اولاد خود را یہود و نصارے گردانیدند **نزد جمعی** خطاب و نزول این آیہ در کفار قریش و بنی قصی شدہ بعد ایجاد ایشان از نفس واحدہ **و** ایجاد جفت ایشان از جنس آن نفس اولاد خود را ابوین ایشان بعبد العزی و عبد المناف و عبد الدار و عبد اللات نامیدند **و** ہمین قول مختار ابن کیسان است **و نزد زمخشری** و تبعہ او اینخطاب بقصی و اولاد او مخصوص میباشد **نزد عکرمہ** قال انہ خاطب بہ کل واحد من الخلق بقولہ خلقکم ای خلق کل واحد من نفس ابیہ **و** جعل منہا زوجہا ای جعل من جنسہا زوجہا یعنے عکرمہ گفت کہ اینخطاب بہر فردی از خلق بنی آدم ہست یعنی آفرید ہر یکے را از نفس واحدہ پدر خود **و** گردانید از جنس آن نفس واحدہ زوجہ او را تا مانوس باو باشد **و** مشرکین بعد شرک خود اولاد خود را اسم مشرک ساختند **و** اولاد بتبعیت ابوین خود شرک اختیار کردند **و** ہمین قول محققین فرقات مختلفہ اسلامیہ مثل علم الہدی و غیرہم از اسلاف و اخلاف او **و** فخر رازی و تبعہ او ہست **و بغوی** گفتہ وہذا قول حسن لولا قول السّلف **بحث ثالث** در منہا مضاف مقدر ہست **و** تقدیرش من جنسہا و مثلہا میباشد چنانچہ واسئل القریہ بہ مضاف مقدر ہست **و** تقدیرش واسئل اہل القریہ ہست **اما لام** لیسکن لام تعلیل است چہ جنس بسوی جنس خود امیل است و انس و قرار از جنسیت خود عاید و ناشی میشود **بحث رابع** ہو الذی خلقکم من نفس واحدۃ و جعل منہا زوجہا لیسکن الیہا **و** جعل در اینجا بدو معنی استعمال شدہ **احدہما** بمعنے تصییر یعنی گردانید **ثانیہما** بمعنے تخلیق یعنے آفرید یعنی آن خدا خالقی ہست کہ آفرید شمارا از شخص و نفس واحدہ زندہ چہ نفس بمعنے جان **و** جان بمعنے حیوۃ باشد پس این نفس واحدہ افادہ میکند از شخص واحد زندہ آفرید شمارا **و** آفرید یا گردانید

WWW.MAABLIB.COM

از نفس واحده زوجه یعنی زن او را تا آرام بگیرد آن نفس واحده بسوی او و در شب و روز با او مانوس باشد **اشکال** نفس واحده مؤنث آورده و لیسکن را بصیغه مذکر چرا ذکر داین چگونه جمع شده تواند **جواب** چونکه نفس مؤنث لفظا هست لهذا صفة او تانیث واحدة آورده **امّا** در واقع نفس بمعنی شخص و او مذکر است پس باعتبار معنی لیسکن را مذکر آورد **بحث خامس** در نفس واحده **و** در زوجها فی الحقیقة مفسرین سه قول دارند **اوّل** خطاب خلقکم بکافه بنی آدم **و** مراد از نفس واحدة آدم ابو البشر **و** مراد از زوجها ام البشر اصلی حوّا نام میباشد **پس نزد** این طایفه مراد از منها زوجه آدم حوا را نام از خود آدم آفریده شده **پس** درینهم وجوه دارند **نزد طایفه** از ضلع یعنی ڈنده چپ آدم آفریده شده **و** روایتی نقل کردند انه تم خلق حوّاء من ضلع الیسر آدم یعنی خدا حوا را آفرید از ڈنده چپ آدم **و** بعوض آن ڈنده در آدم لحم آفریده و یک ڈنده در هر مردِ بنی آدم ناقص است **و** همین در **توراة عربی** در سفر اوّل سفر تکوین سادسه یوم جمعه اولی از صوم عشیه ثبت است **و**لم یوجد لآدم فیها عونا مثله فالقی الله علی آدم سباتا فرقد فنزع ضلعا من اضلاعه واخلف له بدله لحما فخلق الله من الضلع الذی من آدم امرئة واقبل بها الی آدم فقال آدم هذه الآن التی قربت الیّ فی وقتی هذه عظم من عظامی ولحم من لحمی هذه یدعی امرئة لانها اخذت من الرجل ولذلک یدع الرجل اباه وامه ویلحق بزوجته ویکونان کلاهما جسدا واحدا **و در قرایة سابقه** گفته وسمّی آدم امرئته حواء لانها کانت ام کل حیّ انتهی حاصل آنکه آدم بعد ایجاد او اینس و معینی مثل خود در زمین نیافت پس خدا آدم برآدم خواب انداخت پس یک ڈنده از اضلاع چپ آدم برآورده و بعوض بدل او لخته گوشتی در انجا آفریده **پس** خالق حوا را از همان ضلع آفریده و با آدم پیش کرد **و** آدم بمعاینه حوا فرمود که این زن استخوان و لخته گوشت من است **پس** این یاد کرده میشود باسم امرئة یعنی باسم زن زیرا که او گرفته و آفریده شده از امرء که اسم مرد باشد **و** برائے همین آفریدن زن از ضلع آدم مرد ترک پدر و مادر خود میکند و ملحق بزوجه خود میشود **و** مرد و زن هر دو جسد و بدن واحد اند **و آدم** نامزد کرد زوجه خود را حوا زیرا که مادر هر زنده میباشد **اقول** این واجب البطلان است بچند دلیل **اوّل** باین لازم میاید که خود آدم بخود جماع کرده و واطی و موطو خود بوده است چه حوّا عین جزء اصلی آدم از ڈنده و لحم است هر چند بشکل مؤنث جزء آدم متبدل شده **و** قتی در ان بنا باشد **و محققین** منهم فخر رازی و جمهور امامیه است **و** میگویند هرگاه خالق آدم را از نابودی ببود آورده و ابنوه خلایق بحری و بری لاتعد ولاتحصی آفریده آیا برآفریدن حوا از غیر آدم و از غیر جزء اصلی بدنی آدم قادر نبود **ثانی** از علم تشریح و از معاینه اضلاع مرد مشهود و محسوس هر کس شده خصوصا ماهر شب و روز ابدان مشروحه مردان و زنان مرده های بنی آدم در هر بلد هند در دار الشفاء و المعالجات قایم از سر تا پای موجود اند نقص عدد از اضلاع الیسر مرد از اضلاع راست او **و** نقصان دو طرف اضلاع مشهود نشده **و** ابن دعوی ایجاد حوا از ڈنده چپ آدم خلاف محسوسات و مشهودات بالعیان قطعا واجب البطلان سفسطه بلاشک است **پس** بنا بر این خبر مخترع موضوع و ماخوذ از کتب محرفه یهود و نصارے قطعا میباشد **ثالث** در ایجاد حوا از ضلع آدم ثقلین یعنی قرآن **و** اهل بیت عصمة و طهارة منکر محض اند **و** بادله آخر نیز این دعواء واجب البطلان است **قول ثانی نزد طایفه دیگر** از مفسرین است که از وجعل منها زوجها مراد وخلق حواء منها ای من بقیة طینته آدم ۴ است یعنی حوا را از طینة باقی مانده آدم آفریده **و** این مضمون نیز بعض اخبار بطرق خاصه و عامه وارد شده **و** این بنا بر آنست که جعل بمعنی خلق گرفته شود خاصة **و** مراد از این زوجین حوا و آدم باشد **قول ثالث** نزد طایفه جمهور محققین است مراد از جعل صیّر **و** از این زوجین قصی قرشی و زوجه و اولاد او اینها است **و** همین قول زمخشری و معتدی از معتزله است **بحث سادس** مرّت از مرّ یمرّ مرّا و مرورا بمعنی گذشتن و رفتن **و** امرار بمعنی گذرانیدن چنانچه میگویند امرّت الایام والشهور والاعوام بمعنی گذرانیدم روزها و ماهها و سالها را **الحمل** بفتح اوّل **و** سکون ثانی بمعنی بار و شکمدار شدن زن بگرفتن نطفه مرد تا جنین بشود **و امّا** حمل بفتحتین **در مصباح** گفته بمعنی ولد گوسفند باشد **در صحاح** گفته والحمل بمعنی برق **و** جمعش حملان **و** اوّل برج دوازده گانه سماوی است **و امّا** بکسر اوّل و سکون میم ما یحمل علی الظهر و نحوه یعنی بسته ثقلیکه و باریکه بر پشت و سر حمال کرده میشود **و** جمعش احمال **و** حمول میباشد **و خفیف** فعیل نقیض ثقیل بمعنی آنچه وزن دار و سنگین باشد از خفّ یخفّ خفّا و خفة فهو خفیف آنچه سبک و قلیل الوزن باشد **بحث سابع** حملت حملا خفیفا یعنی بعد غشیان آن زوجه بار نطفه از مجامعت شوهر گرفت و شکمدار شد بار گرفتن خفیف و سبک میشود **و** بحالت خفت وزن باعتبار مبادیه بود چه یوم فیوم و ماه بماه آن بار خفیف نطفه میباشد و نطفه مستقر فی الرحم تدریجا علقه **و** بعد علقه مضغه **و** بعد مضغه بشکل تکمل تام الاعضاء و الجسم شده و ثقل و زیاده بالنسبة بمبادیه او میشود **پس** این حملت حملا خفیفا بیان حالة بدایة حامله او میباشد **بحث ثامن** فمرّت به یعنی آن حامله استمرار

کرد با آن حمل

کرد با آن حمل و بحالۂ حمل گذرانیدا ایام حمل خود را یعنے قیام و قعود و آمد و رفت وا خذ و ترک و کار و بار طبخ و اکل و شرب مع حمل گرفتن خود میکرد و شکمدار شدن او مانع از کار و بار او نمیشد **و بقرائة شاذه** فمارّت از مور بمعنے مجی و ذهاب **و بقرائة دیگر** ماخوذ از مریة بمعنے فطنت الحمل وارتابت به یعنی بعد غشیان او شاک شد در باب حمل گرفتن خود که ایا من حمل گرفتم یا نه **و بقولی** مراد ازین حمل خفیف آنست که آن حامله مثلاقی نشد از حمل خود با نچه حبالی دیگر از تحمل حمل بکرب و مشقت و محنت و اذیة و رنجش میبا فتند اینجا لمه را هیچ چیزے باین حمل عاید نشده **بحث تاسع** فلما اثقلت دعوا الله ربهما پس وقتیکه بار شکم از حمل سنگین شد انحالمه دعا کردند آن زوجین پروردگار خود را **پس** درین زوجین همان سه قول مذکوره بالا اند **یکی** مراد والدین همه انواع کفار اند از نصارے و یهود و هنود چه ایشان خود هم کافر و بعد در خواست اولاد اهنارا ابله گردانید **و** بتبعیة ابا ر کفره اختیار کفر کردند **دوم** قصی و زوجه عربیه از جنس و قوم او **و** ازاهنا اولاد بوجود آمده عبد اللات **و** العزی **و** عبد المناف **و** عبد الدار **و** عبد الشمس نامیدند **سوم** مراد ازین زوجین خاص داعیین آدم و حوار است **بحث عاشر** لئن اتیتنا صالحا لنکونن من الشاکرین یعنے آنچه مدعوا ایشان بود این است ای خالق اگر بما بدہی و عطا بکنی بما ولدے و نسلے صحیح الجسم کامل الاعضاء شایسته هر آئینه ما میگردیم و میباشیم از ثنا و سپاس و شکر کنندگان تو **بحث حادیعشر** آیا شرکاء بصیغه جمع بضمه اول است **یا** مفرد شرکا بکسر اول و ران دو قرائة اند **و** قرائة اولی بجمع قرائة ابن کثیر **و** ابو عمرو **و** حمزه **و** کسائی **نزد** عاصم در روایة ابوبکر شرکا مصدر بکسر اول و تنوین آخر است **بحث ثانی عشر** فلما اتاهما صالحا جعلا له شرکاء فیما اتاهما فتعالی الله عما یشرکون یعنے پس انهنگام که خدا عطا کرد با هنا نسل یا ولد صحیح الجسم مثل و شکل والدین خود گردانیدند و قرار دادند والدین او مران ولد و نسل صالح را انباز ها و شریکها **و بقول دیگر** یعنے قرار دادند والدین آن ولد شریک و انباز مر خالق را در آنچه خدا داده بود والدین او را پس برتر و منزه هست خدا از آنچه شرک آوردند و کردند ایشان **تنبیه** بدانکه این آیه از اجله متشابهات معضله محیره جمهور اعلام هست است **تذکره** بدانکه اکثر مفسرین قشرین **و** غیر منزهین انبیا رفته اند در تفسیر این آیه که این تشریک از آدم و حوا واقع شده **و** برای مطلب در اینجا از ابن عباس نقل کرده اند **عن** ابن عباس انه قال المراد من هو الذی خلقکم من نفس واحدة وهی نفس آدم وخلق منها زوجها ای حواء خلقها الله من ضلع آدم من غیر اذی فلما تغشاها آدم حملت حملا خفیفا فلما اثقلت ای ثقل الولد فی بطنها اتاها ابلیس اللعین فی صورة رجل **و** قال ما هذا یا حواء انی اخاف ان یکون فی بطنک کلبا او بهیمة وما یدریک من این یخرج أمن دبرک او من فیک او ینشق بطنک فخافت حواء **و** ذکرت ذلک لآدم فلم یزالا فی وهم من ذلک **ثم** اتیها بصورة اخری **و** قال ان سئلت الله ان یجعله صالحا سویا مثلک ییسّل خروجه من بطنک تسمیه عبد الحارث **و** کان اسم ابلیس فی الملائکة الحارث فذلک قوله تعالی فلما اتیهما صالحا جعلا له شرکاء فیما اتیهما ای لما اتیهما الله تعالی ولدا سویا صالحا جعلا له شریکا ای جعل آدم وحواء لله شریکا والمراد من الشریک هو الحارث المعروف بابلیس **و** باین معنے بعض روایات دیگر مع زیادتی الفاظ اند که اولادی بحوا همی زنده نمیشد **و** **روایة دیگر** میشدند میمردند پس بعد معاهده با ابلیس ولدے پیدا شده بعبد الحارث او را نامیدند **و** حاصل مفاد این خبر آنکه مخاطب خلقکم کل بنی آدم اند **و** از نفس واحده خاص مراد آدم ابو البشر **و** از منها زوجها مراد خاص زوجه او حوار است که از ضلع چپ او آفریده بغیر تاذی آدم **و** مراد از حملت حملا خفیفا آبستن و شکمدار شدن حوار بانتقال نطفه از آدم است **و** باینحاله ابلیس لعین بصورت غیر خود نزد حوا آمد تخویف و تحذیر حوار کرد که من میترسم که این حمل در شکم تو یا سگ صورة **یا** بهایم صورة حیوانی باشد دانسته نمیشود آن حیوان از دبر تو **یا** از قبل تو **یا** از دهان تو یا شکم تو شگافته بر میآید **و** حوا مقال قایل با آدم نقل کرده در اندیشه هم و وهم و غم و فکر و حزن افتادند **پس** ابلیس لعین بصورة و لباس دیگری بعد چندی نزد حوار آمده و گفته که اگر من خالق را سوال و دعوة بکنم که حمل ترا ولد سوی صالحی مثل و هم شکل تو بشر بگرداند و آسان و سهل سازد خروج او از شکم تو بشرط آنکه او را نام بگذاری بعبد الحارث چه ابلیس باسم حارث معروف و موسوم بود **پس** مراد از جعلا له شرکاء فیما اتیهما اینست که آدم و حوار بعد تولد آن ولد بعبد الحارث نامیدند و تشریک اله در تسمیه ولد کردند **و** حارث ابلیس لعین بود **اقول** این توجیه واجب البطلان بوجوه کثیره هست **اولها** شخصیکه مرسل بسوی کافه عقلا اعصار خود میشود مقتضی عقل است که آن شخص رسول کامل العقل و العلم باید باشد چه بضعیف العقل و الجهیل مطلب باطل و کار مرسل الیهم مختل میشود و زلل و خلل در حال ایشان ناشی و حاصل میشود و نبوة **آدم** ع قطعا ثابت است لقوله تعالی یا آدم انبئهم باسمائهم رسول کل ملائکه و کل بنی الجان بالضرورة بود **تنبیه** هرگاه این برهان و قرآن ثابت باشد **پس** چگونه آدم

WWW.MAABLIB.COM

وحوا، جاهل از اسم ابلیس بحارث باشد و کدام عقل تجویز میکند که مع نبوة و کمال عقل و علم تفصیلی بکل اسماء ممکنات و مخلوقات الی یوم القیمة آدم نبی از اسم ابلیس
ملعون بحارث بیخبر بوده حاشا و کلا که آدم نبی بی عقل و بی علم از ابلیس و اسم او بوده باشد **ثانیها** در ارض در آنوقت احدی بغیر آدم ساکن نبود و ابلیس را
ذاتاً و شکلاً و صفاتاً و مکراً و عناداً کما ینبغی آدم و حوا اعرف و اعلم بودند چه بمکر و فریب او از جنت بذلة ایشان را بر آورده پس کدام عقل تجویز میکند که آن لعین
بمبتدل شکل و صورة خود آمده ایشان را بگوید که اگر غرض ایلاد و تولید ولد صحیح و سلیم الجسم و الاعضا مثل شما و بقاء او غرض دارید من دعا میکنم با نچه میگویم
او را باسم عبد الحارث بنامید تا مطلب خود برسید چگونه حوا خصوصاً آدم نبی الله اعلم بکل اسماء خالق تعو بکل اسماء کل ملائکه و کل اسماء بنی الجان و کل
اسماء مخلوقات و موجودات علوی و سفلی بوحی الهی تعلیم یافته و از اسم هیچ چیزی بیخبر نبود الا از اسم ابلیس لعین بی علم بوده و چگونه ایشان گمان ناصح و معلم
و هادی و دال در تولید ولد صحیح و سلیم از بطن بتسمیه عبد الحارث خلاف اسماء الهی اعتقاد کردند و آن لعین را شریک الهی قرار دادند و اینها علم قطعی داشتند
که دشمن جان و ایمان و عزة ما بعیت تا ابد زمین فرود آمده و چگونه ایشان تعقل نکردند که این لعین قطعاً همان لعین میباشد چه ابلیس بصورة و شکل ملک
شدن و ساختن خود ممنوع مطلق است و آدمی دیگر قبل برما و الحال در روی زمین نبوده و نمیباشد و این چنین احوال طفل ذی شعوری هم میداند فریب
نمیخورد و اعجب العجاب است که آدم نبی الله مع علم تفصیلی و عقل کل بوده او اینقدر تعقل و تامل نداشت و بمکر و فریب ابلیس را تشریک باری قرار دادند
ثالثها در خود این آیه صراحتی نیست از اسم آدم و حوا و نه از ابلیس بل ابتداء آیه خلقکم و انتهاء آیه فتعالی الله عما یشرکون صریح است بر عمومیت کافه بنی
آدم **لهذا** قفال **و** ابو مسلم اصفهانی **و** جمعی آخر این را حمل کرده اند بر عموم مشرکین و مایل بهمین علم الهدی **و** فخر رازی مع تبعه او اند **و** در وجوه تاویلات
صحیحه این آیه در آخر ذکر آن خواهد شد **رابعها** در شرایط حصول نبوة برهان عصمة میباشد **و تعریف** عصمة متکلمین خاصه بوجوه کرده اند **نزد**
جمهور محققین العصمة من الله لطف خفی زاید علی العدالة المکتسبة مخصوص لعباد الاصفیاء من الملائکة و الانبیاء و خلفائهم
المنصوصین لئلا یضل العبید بجهلهم و زللهم و خطائهم و جهلهم بحیث لا یکون لهم داع الی ترک الواجب و فعل القبیح و الحرام مع بقاء
قدرتهم و ارادتهم و اختیارهم یعنی عصمة من الله عبارتست از لطف مستور الله زاید بر تحصیل عدالة مکتسبه مخصوص برای بندگان صافیه از ملائکه و انبیاء
و خلفاء منصوصه ایشان تا بجهل و خلل و زلل و خطاء ایشان است و در خلل و زلل و ضلالة و جهالة نافتند بنحویکه ایشان مجبور نکردند در فعل واجب و ترک قبیح و حرام
و افضل الوجوه جمعاً در تعریف عصمة نزد احقر اینست العصمة من عنایة الخاصة الالهیة قوة خاصة و ضیئة مضیئة دائمة زایدة
علی قوة الحافظة و العاقلة المستعدة و الحواس الظاهرة و الباطنة الکاملة لخواص اصفیاء العبید من الملائکة و الانبیاء و خلفائهم المنصوصة
فبوجودها یبقی کل معلوم من حسنة و قبیحة مستحضرة کانها مشهودة دائماً عند صاحبها فی کل وقت بغیر تغیر و لا فتور و لا ضعف
فلاجل ذلک لا یمحو و لا یسهو و لا یجهل و لا یغفل شیئاً من المحاسن و القبایح فی الیقظة و المنام و الفرح و الغضب و فی جمیع الاحوال و الی
ذلک یشیر **حدیث** النبی ص ان عیون الانبیاء تنام و قلوبهم یقظان حاصل آنکه عصمة از عنایة خاصه الهیه عبارة است از قوة خاصه که بنفسها وضیئی
و روشن و مضیئی غیر علی الدوام زاید بر قوة حافظة عاقلة مستعده و بر دراکه حواس ظاهره و باطنه کامله برای خواص بندگان صفیاء از ملائکه و انبیاء و خلفاء منصوصه
ایشان میباشد **پس** بوجود این قوة قویه و ضیئه زایده باقی میماند هر معلومی از امر و نهی و هر حسن و قبیح مستحضر چون مشهود برای العین دائماً نزد صاحب آن
در هر وقت بغیر تغیر و سهو و محو و لا فتور و لا ضعیف و لا نسیان میباشد **لهذا** صاحب آن جاهل و غافل و ساهی و ناسی هیچ چیزی از امور محاسن و
قبایح در جمیع اوقات اصلاً و ابداً نمیشود زیرا که عقل و دراکه حواس ظاهره و باطنه ایشان سست و ضعیف نمیشوند **و** بسوی همین نیز مشیر است **حدیث**
نبوی یعنی بدرستیکه عیون انبیاء بظاهر میخوابند اما قلوب ایشان دائماً بیدار بیخواب میباشند لهذا ایشان در هیچ حال بعد بلوغ غیر مکلف الی الموت
نمیشوند **تنبیه** هر گاه شرط صحة نبوة و خلافة الهیه عصمة باشد **و** عصمة ابتغیر دارد پس چگونه ممکن الوقوع و الصدور اکبر کبایر تشریک بالله تعو یا صغایر
از آدم نبی الله و از دیگر انبیاء و خلفاء باشد پس وجه سائل فاسد باطل میباشد **خامسها** بتقدیر ان آدم سماه بعبد الحرث فلا یخلوا **اما** ان یقال
انه جعل هذا اللفظ اسم علم له **او** جعله صفة له بمعنی انه اخبر بهذا اللفظ انه عبد الحارث و مخلوق من قبله **فان کان الاول** لم یکن هذا
شرکاً لله تعو لان اسماء الاعلام و الالقاب لا تفید فی المسمیات فایدة فلم یلزم من التسمیة بهذا اللفظ حصول الاشراک **و ان کان الثانی**
هذا قولاً بان آدم اعتقد ان لله شریکاً فی الخلق و الایجاد و التکوین **و** ذلک یوجب الجزم بتکفیر آدم **و** ذلک لا یقوله عاقل فثبت بهذا ان

هذا القول

تعریف جامع عصمة

WWW.MAABLIB.COM

هذا القول فاسدٌ ویجب علی المسلمین ان لا یلتفت الیه حاصل آنکه بفرضیکه آدم پسر خود را بعبد الحارث نامیده باشد پس خالی ازین نیست یا این لفظ عبد الحارث اسم علم باشد یا صفت برای او باین معنی که باین لفظ عبد الحارث اخبار باشد ازینکه او مملوک مخلوق تعالی حارث است **و اگر اوّل** یعنی بطور اسم علم باشد او تشریک خدا نیست زیراکه اسماء اعلام **و** القاب مفید در مسمیات نمیباشد **پس** بنابراین تسمیه عبد الحارث اشراک بالله نیست پس ایراد و شبه باطل شد **و بر ثانی** که بطور اخبار باشد باینکه آدم معتقد تشریک اله بود و عیاذاً بالله لهذا التسمیه پسر خود عبد الحارث کرد در تخلیق و تکوین و ایجاد عالم و آدم **پس** اینحالة موجب جزم و تعیین بتکفیر آدم بالله میباشد **و** این چنین هفوات را هیچ عاقلی تفوه و تلفظ نمیکند **و** این قول باطل بضروریه عقل است **و** بر هر مسلم واجب است که اصلا التفات بسوی چنین **قول** فاسد نکند چه بر ادنی عاقل عالم طفلی چنین مقال جایز نیست فضلا عن الانبیاء و خلفائه تعالی آدم **و** همین مقال جمعی منهم البلخی **و** الطبری **و** الرازی **و** نقله البلحی ایضاً عن جمع من علمائه **و** غیرهم هست **تذکره** ما در اینجا ذکر میکنیم آنچه عصمة انبیاء و خلفاء تعالی مشتمل است بران اجمالا **اعلم** ان اختلاف الواقع فی هذا الباب من اعلام الامة محصاً یرجع الی اقسام اربعة یعنی اختلافیکه واقع در این باب از اعلام ملل اسلامیه محصور و منقسم باقسام اربعه میباشد

باب فی ذکر الاقسام الاربعة من اختلاف الامة فی عصمة الانبیاء

احدها فی باب العقاید **ثانیها** فی باب تبلیغهم **ثالثها** فی الاحکام والفتاوی منهم **رابعها** فی افعالهم وسیرهم یعنی احد الانواع در باب عقاید ایشان **و ثانی** در باب تبلیغ ایشان من الله الی الخلق **و ثالث** در احکام و فتاوی ایشان بخلق **و رابع** در سوانح اعماری ایشان از افعال و اعمال و سیر و خصال ایشان میباشد **النوع الاوّل** فاعلم ان الامة قد اجمعت و اتفقت قاطبة علی عصمتهم بان الشرك والکفر و الضلالة فی اعتقادهم قبل النبوة و بعدها ممتنع غیر طایفة الازارقة من الخوارج **و** انهم جوزوا علیهم الذنب **و** کل ذنب عندهم کفر فلزمهم تجویز الکفر علیهم بل یحکی عنهم انهم قالوا یجوز ان یبعث الله نبیاً یعلم انه یکفر بعد نبوته یعنی نوع اوّل بدانکه است محمدی بتحقیق مجمع و متفق علیه کلهم طبق بطبق بر عصمة محفوظیة انبیاء در عقاید از شرک و کفر و گمراهی قبل النبوة و بعد النبوة و آن ممتنع است عقلا **و** نیز نقلا در جواب سوال ابراهیم **آیه لا** ینال عهدی الظالمین بغیر طایفه ازارقه از خوارج چه ایشان تجویز گناه بر انبیاء کرده اند و هر گناه هم نزد ایشان کفر است **پس** بنابراین تجویز کفر قبل النبوة و بعد آن بر انبیاء لازم میشود **بل** از ایشان محکی شده تجویز انبعاث پیغمبری که خدا بداند که بعد نبوة او کفر هم میکند **و محکی** از غزالی نیز شده که جایز است که کافری بحالة کفر مبعوث برسالة بشود اگر مؤید بالمعجزات باشد **و** احقر فقیر بر منقوله محکیه از غزالی ظفریاب نشدم **النوع الثانی** وهو ما یتعلق بالتبلیغ فقد اتفقت الامة بل جمیع ارباب الملل والشرایع علی وجوب عصمتهم عن الکذب والتحریف فیما یتعلق بالتبلیغ عمداً و سهواً الا القاضی ابو بکر فانه جوز ما کان من ذلك علی سبیل النسیان و فلتات اللسان یعنی نوع ثانی آنچه تعلق بتبلیغ دارد و متفق علیه امت بل جمع ارباب ملل و شرایع اند بر وجوب عصمة ایشان از دروغ گفتن و تبدیل و تحریف کردن در آنچه تعلق بابلاغ و تبلیغ عمداً و سهواً باشد سوای قاضی **ابو بکر** چه او تجویز کرد آنرا بر صورة سهو و نسیان و آنچه از زبان بلا اختیار بیفتد **و اما النوع الثالث** وهو ما یتعلق بالفتاوی فاجمعوا ایضاً علی انه لا یجوز خطاهم فیه عمداً و سهواً الا شرذمة قلیلة من العامة نوع ثالث آنچه تعلق بفتاوی دارد **پس** ایضم مجمع علیه اهل قبله هست که جایز نیست ایشان را خلل و زلل و خطاء در ان مگر جماعتی قلیل از من لا تحصیل لهم من العامة **و اما النوع الرابع** وهو الذی یقع فی افعالهم فقد اختلفوا فیه علی خمسة اقوال نوع رابع آنچه تعلق باعمال و افعال و خصال و سیر ایشان دارد در ان علماء هست اختلاف بر پنج قول دارند **الاوّل** مذهب الاثنا عشریه من الشیعة و عندهم لا یصدر عنهم الذنب لا صغیرة و لا کبیرة و لا عمداً و لا نسیاناً و لا خطاءً فی التاویل و التقریب **و** لم یخالف فیه الا صدوق المحدثین **و** شیخه محمد بن الحسن بن الولید فانهما جوزا علیهم الانساء والاسهاء من الله تعالی لا اسهاء الشیطان **و** کذا فی الائمة من العترة الطاهرة **قول اوّل** مذهب اثنا عشریه از شیعه است و نزد ایشان اصلا صغیره و کبیره عمداً و نسیاناً و سهواً و بطور خطاء در تاویل و تقریر صادر نمیشود چه اگر معاصی و سهو تجویز بر ایشان بشود پس ظاهر و معلوم است که کذب و افتراهم بر ایشان مجوز میشود و وثوق و اعتماد و اطمینان بر قول و فعل ایشان باقی نمیماند **و** مخالف این در این فرقه احدی نیست الا شیخ صدوق احدثین محمد بن بابویه و استاد او محمد بن الحسن الولید **و** ایند و آدم تجویز کردند انساء و اسهاء من الله بر ایشان گاهی نه اسهاء شیطانی و طبعی **و** همچنین معصوم مطلقا میدانند کل ائمه اطهار را و ائمه **قول ثانی** انه لا یجوز عنهم الکبائر **و** یجوز علیهم الصغائر الخسیسة المنفرة کسرقة لقمة او حبة **و** کلما ینسب فاعله الی الدنائة والصفات الرذیلة **و** هذا هو قول اکثر المعتزلة **قول ثانی** آنکه کبایر اصلاً بر ایشان تجویز نکردند **اما صغایر** غیر منفره چون

بیان دادن ذکر احوال اربعة انبیاء

و خلفائهم یعنی عقاید و تبلیغ

و فتاوی و اعمال و سیر و خصال

ایشان اجمالا

بیان مسائل هر مسلمان

در عصمة انبیاء علیهم السلام

دزدیدن لقمهٔ یک دانه و همه آنچه بسبب آن منسوب می شود فاعل او بدنائت و بصفات رذیله و همین مذهب اکثر معتزله است **قول ثالث** انه لا یجوز

علیهم بان یأتوا بصغیرة و لا کبیرة علی جهة العمد لکن یجوز علی جهة التأویل والسهو والخطاء وهذا قول الجبائی و قدماء اهل الحدیث **قول**

ثالث تجویز صغیره و کبیره نمیکنند بر ایشان بطور عمد و لکن تجویز آن مینمایند بر جهت تأویل و سهو و خطاء و همین ابو علی جبائی و قدمای اهل حدیث است

قول رابع انه لا یقع منهم الذنب الا علی جهة السهو والخطاء لکنهم مأخوذون بما یقع منهم سهوا و ان کان موضوعا من امهم السهو لقوة معرفتهم

وعلو رتبتهم و دلائلهم و انهم یقدرون من التحفظ علی ما لا یقدر علیهم غیرهم وهو قول النظام من المعتزلة و جعفر بن مبشر و

من تبعهما من اخباری العامة و منهم الوهابیین یعنی واقع نمیشود ذنبی از ایشان مگر بطور سهو و خطاء اما ایشان معتوب و مأخوذ میشوند بآن اگرچه

سهو و نسیان مرفوع است از امم ایشان بجهة قوة معرفة انبیاء و علو درجه و دلایل و رتبه ایشان و ایشان مقتدر اند بر حفظ خود بر آنچه غیر ایشان از امم

قادر بر آن نیستند و همین قول نظام معتزلی و جعفر بن مبشر و تبعه ایشان و همین مذهب اخباریین عامه معروف بوهابی اند **قول خامس** انه یجوز

علیهم و علی الملائکة الصغایر والکبایر عمدا و سهوا و خطاء و هو قول الحشویة و کثیر من اصحاب الحدیث و اهل الظاهر منهم داود الظاهری

یعنی جایز است بر ایشان و بر ملائکه همه انواع صغایر و کبایر عمدا و سهوا و خطاء و همین مذهب فرقه حشویه و بسیاری اصحاب حدیث و اهل ظاهر منهم

داود ظاهری است **تبیینه** در وقت حصول عصمة نیز اختلاف کرده اند بسه حال **اول** از مهد الی اللحد و از ولادة تا موت انها معصوم و محفوظ از جمیع

انواع معاصی در جمیع احوال اند و همین مذهب امامیه اثنا عشریه است **ثانی** از حین بلوغ معصوم اند پس ایشان شرک و کفر و کبیره قبل البنوة و بعد

آن جایز اصلا نیست و همین مذهب کثیری از معتزله است **ثالث** از وقت نبوة معصوم **و اما** قبل بر آن تجویز صدور معصیت از ایشان تجویز

کرده اند و همین مذهب اکثر اشاعره و ابو هذیل العلاف و جبائی ابو علی معتزلی **اما فخر رازی** و کشاف و بیضاوی در ذیل **ایه** لا ینال عهدی الظالمین

استدلال کرده اند بر عصمة ایشان قبل از نبوة عموما **سوال** آیا عصمة انبیاء و ائمه علیهم السلام عقلی است یا سمعی آن چیست **جواب** باتفاق جمهور متکلمین

فی الاصالة عصمة و دلیل بر آن عقلی است چه اگر سمعی میبود البته کفار و مشرکین را دلیل سمعی مجبور بتصدیق نمیساخت چه کافر گفته میتوانند که تصدیق مرسل

تو هنوز نمیدانم که آیا او کاذب و فاسق و فاجر را قبیح میداند یا نه **و اظهار** اعجاز بر صدق توجهت بر آن نمیشود چه ما هنوز نمیدانیم که مرسل تو با این اعجاز تصدیق

کاذب کرده یا تصدیق صادق **پس** باید که آثار از لوازم عصمة ایشان موجود و ثابت قطعا قبل از نبوة عموما در مردم بلدی و عصری چون خوش و صدق گفتار

بدیانة رفتار و نیک خصال و کردار دائما بوده باشد تا مجوج و ملزم همه کفار بکردند **سوال** آیا دلیل سمعی هم بر عصمة انبیاء و خلفاء منصوصه ایشان در کتاب

الله هست و او چیست یا نیست **جواب** و انها ایات عدیده اند **منها** خالق بار ابراهیم فرمود انی جاعلک للناس اماما قال و من ذریتی قال

لا ینال عهدی الظالمین یعنی ای ابراهیم من ترا مقتدا و پیشوای کافه مردم تا قیامة میکردانم ابراهیم عرض کرد که از ذریة من هم ائمه مقتدا گردان خالق

جوابش داد که عهد امامة و خلافة من بستمکاران نمیرسد چه هر ظالم فاسق و فاجر ملعون بر لسان خالق و خلق است و ملعون خلاف مرحوم مطرود و بعید

و این نص است که قبل از امامة هر که ظلم کرده او قابل منصب عهد الله که بنوة و امامة است اصلا الی الابد نمیشود و نمیباشد و نمیرسد **و** همین معنی عصمة است

که قبل از نبوة و امامة صاحب آن محفوظ و بری از جمیع اقسام ظلم صغیر و کبیر عمدا و سهوا و تاویلات در اراده و اقوال و افعال در کل احوال وجوبا میباشد

منها ایه انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم تطهیرا حاصل آنکه منحصر و محصور گردید اراده الٰهی برای اذهاب و ازاله هر گناه

و پلیدی از شما اهل بیت نبوة و پاک میگرداند شما اهل بیت را پاک گردانیدن ظاهری و باطنی الی الآخر **و** این خاص در پنجتن محمد **و** علی **و** فاطمه **و**

حسن **و** حسین بالاتفاق نازل شد **پس** هر مطهر معصوم از جمیع معاصی و خلل و زلل و خطاء و خباثت هست **منها** ایه ان الله اصطفی آدم و نوحا

و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین حاصل آنکه خالق برگزید و چید آدم و نوح و آل ابراهیم و آل عمران را یعنی انبیاء از ذریه ابراهیم و از ذریه عمران

را بر کافه عالمیان **و** اصطفا از صفوة بمعنی صاف و پاک و خالص و بلا آمیزش از جمیع پلیدی و کدورة گناهان اختیار کرد و برگزید ایشان را بر کافه عالمیان

چه عالمین جمع عالم و بقاعده نحو و اصول بدخول الف و لام استغراقی مراد از العالمین جمیع انواع خلایق علوی و سفلی اند **و** اشرف ایشان کل ملائکه **و** کل بنی

الجان **و** کل بنی آدم ذوی العقول اند **و** از کل خلایق آدم **و** نوح **و** ابراهیم را مع انسال او **و** آل و نسل عمران برابر کافه عالمیان برگزیده بشرف نبوة

و خلافة خود بعصمة مشرف گردانید چه معلوم است که فاسق و فاجر و جاهل بد عمل اشرف ملائکه و نیز افضل کل بنی نمیشود و نمیباشد تا وقتیکه معصوم و مطهر از جمیع

الواع گناهان

بیان اختلاف در وقت حصول عصمت انبیاء و خلفاء منصوصه ایشان ۱۲

جواب سوال آنکه آیا انبیاء معصوم بدلیل عقلی اند یا نقلی و آن چیست ۱۲

بیان بطلان قول غیر ما که غیر از علیه اجماع انبیاء معصوم نیست ۱۲

انواع گناهان باز نیک عمل و بیگناه برتر و بهتر نشود **منها** آیه لمن المصطفین الاخیار بعد اصطفا وصف انبیاء باخیار کرده دلیل است که بعد صفائی و خالصیت انبیاء از معاصی اخیار خلق بنبوة گردیدند **پس** عصمة کل انبیاء قطعاً ثابت شد سمعاً **تنبیه** پس به ثبوت این باطل شد مزعوم نصاری که غیر از عیسی احدی از انبیاء معصوم و مطهر نمیباشد **اشکال** هرگاه باین دلایل بعصمة وطهارة انبیاء قایل شویم **پس** لازم میاید ترک آیات صریحه قرآن که در اینها خطاب ذی عتاب بر صدور معاصی کبائر از اینها عاید شده خصوصاً قصص آدم **و** ترک قرآن چگونه جایز باشد **جواب** بدانکه قانون کلی مقرر شده که هیچ کتابی از کتب منزله الهی خالی از آیات محکمات **و** آیات متشابهات نیست **پس** آیاتیکه مطابق برهان عقل و محکم نقل نباشد او من باب المتشابهات میباشد عمل بهر دو جایز معاً نیست زیرا که عمل بنقیضین غیر معقول و باطل است **و** ترک نقیضین معاً هم جایز نیست زیرا که ارتفاع نقیضین عاید میشود **پس** لابد بتمسک و عمل باحد نقیضین لازم میباشد **و** آن برهان عقل قاطع است چه برهان عقل حجة قاطعه غیر قابل تاویل و تحویل بخلاف نقل است **پس** آنچه منافی و معارض برهان باشد اگر **تاویلش** مطابق برهان و محکم قرآن امکان شد بنحویکه تعارض مرتفع در بین اینها شود تاویلش واجب است **و** الا رد معنی و جه صحیح آن الی الله والراسخین من الانبیاء وخلفائهم المعصومین باید کرد چه محکم معقول را ما مکلف عقلاً و سمعاً و در متشابه بسبب اشتباه معانی آن متوقف العمل میباشیم **تنبیه** هرگاه قانون کلی اسلام مقرر گردید **پس** این آیه و امثال آن از اجله متشابهات و اجب التاویل است تا ارتفاع تناقض بشود **اما وجوه تاویل** این آیه شریفه عدیده اند **اول** نزد دانا نکه این آیه خاص در باره کفار قریش وارد است بدلیل آنکه قبل و ما قبل و ما بعد با قریش است **و** ذکر آدم و حوا هم در ما قبل و ما بعد این نیز صراحة و کنایة مذکور نیست **پس** اینها حمل گردند بر قصی بن کلاب **و** بزوجه او که عربیه قرشیه از جنس قوم او بنکاح آورده **و** اینها تمنا اولاد کرده اولاد خود را بعبد العزی **و** عبد اللات **و** عبد الدار **و** عبد الشمس **و** عبد المناة نامیدند و عبد الصمد و عبد الرحمن و امثال این شرک نکردند **و** اولاد اینها هم بعد اینها عبادة بهمین اصنام موسومه لات و عزی و یعوق و نسر و غیرها میکردند فتعالی الله عما یشرکون الذین خطاب خلقکم در اول خاص بکفار قریش **و** از من نفس واحده مراد قصی **و** از منها زوجها مراد زوجه عربیه قومیه قرشیه اوست **اقول** اینوجه اصح الوجوه نزد دانا ناست که تجویز کفر در بعض آباء ختم الانبیاء نماید **و نزد دانانکه** کل آباء آنحضرت تا آدم مومن موحد و بعض بعض اینها انبیاء بودند اشکال دارد **تاویل ثانی** در باره عموم کفار است قال **قفال** انه تعالی ذکر هذه القصة علی تمثیل ضرب المثل **و بیان** ذلک ان هذه حالة هولاء المشرکین فی جهلهم و قولهم بالشرک و تقریر هذا الکلام کانه تعالی یقول هو الذی خلق کل واحد منکم من نفس واحدة و جعل من جنسها زوجها انسانا یساویه فی الانسانیة فلما تغشی الزوج زوجته و ظهر الحمل دعی الزوج والزوجة ربهما لئن آتیتنا ولداً صالحاً سویاً لنکونن لآلائک و نعمائک من الشاکرین فلما آتیهما ولداً صالحاً سویاً جعل الزوج والزوجة لله شرکاء فیما آتاهما لانهم **تارة** ینسبون ذلک الولد الی الطبایع کما هو قول الطبایعیین **و تارة** الی الکواکب کما هو قول المنجمین **و تارة** الی الاصنام والاوثان کما هو قول عبدة الاصنام **و تارة** الی الدهر هو مذهب الدهریین **ثم** قال تعالی فتعالی الله عما یشرکون ای تنزه الله عن ذلک الشرک حاصل آنکه او سبحانه این آیه بطور ضرب المثل فرموده **و بیانش** آنکه اینحالة نقل از جهالة و ضلالة مشرکین میباشد که او سبحانه خالقی هست که آفرید هر یک نفسی زجان از احد و جفت و زوجه او هم را از جنس همان نفس انسانی آفرید پس نغشیان یعنی بجماع شوهر خود آن زوجه آبستن و حامله بولد شد **و** بدعوة هر دو زوج و زوجه ولدی و نسلی صحیح و سلیم و سوی باینها عطا کرد **پس** از این این زوجین شریکها قرار دادند مر خدای را در آن نسل و اولاد چه گاهی نسبت اولاد بسوی طبایع میکردند که طبیعة موجد اینها میباشد چنانچه قول طبیعیین است **و گاهی** اسناد عطاء آن اولاد بنجوم میکردند چنانچه مذهب منجمین است **و گاهی** اسناد این ایجاد اولاد الی الاصنام والاوثان میکردند چنانچه اعتقاد بت پرستان است **و گاهی** اسناد الی الدهر میکردند که دهر اینها را ایجاد کرده چنانچه دین دهریین است **پس** خالق در آخر آیه برد ایشان فتعالی الله عما یشرکون فرموده و تنزه خود از جمیع انواع تشریک ایشان اظهار کرده همین قول قفال واحد وجوه **سید مرتضی** است **و فخر رازی** و نیشاپوری و غیرهم از اصحاب اختیار کرده اند **رازی** در اینجا فرموده **و** هذا جواب فی غایة الصحة ونهایة المتانة والسداد **تاویل ثالث** ما ذکره ابو مسلم محمد بن بحر الاصفهانی فانه یحمل الآیة علی ان الکنایة فی جمیعها غیر متعلقة بآدم وحواء ویجعل الهاء فی تغشیها **و** الکنایة فی دعوا الله ربهما و آتیتنا صالحا راجعین الی من اشرک **و** لم یتعلق بآدم من الخطاب الا قوله تعالی خلقکم من نفس واحدة الی الخلق عامة **و** کذلک قوله تعالی وجعل منها زوجها **ثم** خص منها بعضهم کما قال تعالی هو الذی یسیرکم فی البر والبحر حتی اذا کنتم فی الفلک وجرین بهم بریح طیبة فخاطب

جواب اشکال اعتقاد عصمت انبیاء عن الکبائر والصغائر که لازم میاید ترک قرآن جایز باشد ۱۲

بیان وجوه تاویل فلما آتاهما صالحاً جعلا له شرکاء فیما آتاهما ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

الجماعة بالتسيير ثم خص راكب البحر وكذلك هذه الآية اخبرت عن جملة امر البشر بانهم مخلوقون من نفس واحدة وزوجها منها وهما آدم و حواء ثم اعاد الذكر الى الذي سئل الله تعالى ما سئل فلما اعطاه اياه ادعى له الشركاء في عطيته قال وجائز ان يكون عنى بقوله هو الذي خلقكم من نفس واحدة المشركين خصوصاً اذا كان كل بني آدم مخلوقاً من نفس واحدة وزوجها فيكون المعنى في قوله ثم خلقكم من نفس واحدة خلق كل واحد منكم من نفس واحدة وهذا قد يجيئ في القرآن وفي كلام العرب كما قال تعالى والذين يرمون المحصنات ثم لم ياتوا باربعة شهداء فاجلدوهم ثمانين جلدة والمعنى فاجلدوا كل واحد منهم ثمانين جلدة حاصل آنکه ابو مسلم اصفهانی در تاویل این فرموده که همه ضمایر و کنایات این آیه غیر راجع و غیر متعلق با آدم و حوا اند یعنی ها تغشیها و کنایه دعوا الله ربهما و آتاهما صالحا راجع بسوی من اشرک باشد و با آدم و حوا متعلق نیست مگر خطاب خلقکم من نفس واحدة و بعد این گفته که خطاب خلقکم بسوی عامه خلق است و همچنین است قول وجعل منها زوجها پس تخصیص داد بعض ایشان را چنانچه خطاب سیر را بعد تعمیم در آیه یسیرکم فی البر والبحر تخصیص کرد راکبین بحر را همچنین در این آیه گفتار و رفتار کرد در تخلیق کافه خلق از نفس واحده و از زوجه او و نه که آدم و حوا باشند پس اعاده کرد ذکر سوال سائلین را و اعطاء مسئله ایشان پس ایشان ادعا کردند شرکا را در عطیه تعالی و فرموده جایز است که مراد از خلقکم من نفس واحدة مشرکین عموماً باشند چه هر یکی از کل بنی آدم مخلوق از نفس واحده اند و این در کلام عرب و قرآن بسیار آمده چنانچه در آیه والذین یرمون المحصنات الخ آمده پس معنیش آنکه تازیانه بزنید هر یکی از این شهود دروغ هشتاد تازیانه را قول حاصل و محصول از کلام اصفهانی چنین میباشد که مخلقکم کل بنی آدم مخاطب اند و از نفس واحدة و از زوجها منها خاص آدم و حوا است که از این دو جان همه مردم را آفریده پس از این حکایت مع الشکایة از ابوین مشرکین یعنی ذریه آدم کرد که ایشان بعهد التشریک برائی اله در اولاد خود قرار داد ند و همین در درر الغرر سید و در تنزیه و در مجمع و در الجنان و در منهج و در مبانی در وجوه تاویل این نقل فرمودند تاویل رابع فخر رازی مع نیشاپوری و دیگر تبعه او گفتند ملخص آنکه ان المشرکین کانوا یقولون ان آدم کان یعبد الاصنام و یرجع فی طلب الخیر و دفع الشر الیها فذکر تعالی قصة آدم عنهم انهما قالا لئن اتیتنا صالحا لنکونن من الشاکرین ای لتلک النعمة فلما اتیهما صالحا جعلا له شرکاء فقوله جعلا له شرکاء ورد بمعنی الاستفهام على سبیل الانکار والتبعید والتقدیر فلما اتیهما صالحا اجعلا له شرکاء فیما اتیهما ثم قال فتعالی الله عما یشرکون ای تعالی الله عن شرک هؤلاء المشرکین و ینسبونه الی آدم ونظیره ان ینعم رجل رجلاً بوجوه کثیرة من الانعام ثم یقال لذلک المنعم ان ذلک المنعم علیه یقصد ذمک و ایصال الشر الیک فیقول هذا المنعم افیفعل هکذا ای لا یفعل هکذا لانی احسنت الیه حاصل آنکه جایز است که این نقل زعم مشرکین باشد چه ایشان بزعم خود میگفتند که آدم عابد اصنام و طلب خیر و شر خود از انها میکرد پس آدم و حوا اول طلب ولد صالح سوی کردند و بعد حصول و تولد اولاد با نها آدم و حوا شرکا قرار دادند مر خدا یرا در باب اعطاها پس لفظ جعلا بتقدیر همزه استفهامیه تنکیریه بر سبیل انکار و ابعاد وارد شده پس بنا بر این تقدیر معنیش چنین خواهد شد چگونه آدم و حوا مع علمها بتوحید الله تعالی شرکا قرار میدادند یعنی تشریک قرار نداد ند پس خالق تنزه خود از تشریک مشرکین و از آدم کرد و نظیرش چنین است که منعم حکیمی بوجوه کثیره شب و روز انعام و احسان میکند شخصی و بعد آن منعم شنید که منعم علیه تو ذم و ایصال ضرر تو میکند و آن منعم بطور استبعاد و انکار میگوید آیا او من ذم میکند و چگونه او من ذم میکند و ضرر میرساند من که منعم او علی الدوام الی حین ام یعنی چنین نمیگوید و نمیکند تاویل خامس مامون الرشید از حجة خدا حضرت علی بن موسے الرضا علیه السلم پرسید فما معنی قول الله تعالی فلما اتیهما صالحا جعلا له شرکاء فیما اتیهما فقال الرضاء ان حواء ولدت لآدم خمسمائة بطن ذکر وانثی وان حواء و آدم عاهدا الله تعالی و دعواه وقالا لئن اتیتنا صالحا لنکونن من الشاکرین فلما اتاهما صالحا من النسل خلقا سویا بریئا من الزمانة والعاهة کان ما اتاهما صنفین صنفا ذکراً و صنفا انثی فجعل الصنفان لله تعالی شرکاء فیما اتاهما ولم یشکرا کشکر ابویهما له تعالی فتعالی الله عما یشرکون فقال المامون اشهد انک ابن رسول الله حقا پس امام رضاء در جواب مامون فرمود از حوا بنسل آدم پنجصد شکم بوجود آمد و در هر شکمی نر و ماده بیزائید و آدم و حوا عهد بسته و درخواست کرده بودند که اگر با نسلی سوی و صحیح و سلیم بری از نقص و آفت و عاهة و زمانة دادی هر آئینه ما از شکر کنندگان تو باین نعمة خواهیم بود و خالق با نها دو صنف اولاد نر و ماده سر دفعه میداد پس این هر دو صنف نسل شرکا را اله قرار دادند در آنچه باند و صنف نر و ماده از اولاد داده و این صنفین شکر اله چون شکر ابوین خود آدم و حوا نکردند پس خالق فرمود که خدا برتر است از آنچه این اصناف ذریه شرک آوردند پس مامون گفت که من گواهی میدهم که بتحقیق تو پسر رسول خدائی حقا و شکی نیست در این که علم تنزیل کلا نزد شما است این هم

WWW.MAABLIB.COM

عیون الرضا مرویست **تبصره** در بعض وجوه ماول این آیه که کل در آدم و حوا وارد است **تاویل اول** ان نقول ان قلنا هذه القصة من اولها الی آخرها فی حق آدم و حواء فلا اشکال فی شئ من الفاظها الا قوله فلما اتیهما صالحا جعلا له شرکاء فیما اتاهما فنقول التقدیر فلما اتاهما ولدا صالحا سویا جعلا له شرکاء ای جعل ولادهما له شرکاء علی حذف المضاف واقامة المضاف الیه مقامه وکذا فیما اتیهما ای فیما اتی اولادهما **و نظیره** اینه واسئل القریة ای واسئل اهل القریة یعنی اگر این قصه من اولها الی آخرها در آدم و حوا هم باشد اشکال بهیچ وجه در هیچ لفظی از الفاظ این آیه نیست مگر قوله تع جعلا له شرکاء فیما اتاهما **پس** تقدیرش آنکه هرگاه انها را ولد صالح سوی کامل تام الخلقة داد شرکاء اله در اولاد انها قرار دادند **پس** اینجا مضاف مقدر و مضاف الیه قایم مقام او گردیده **و** همچنین در فیما اتیهما فیما اتی اولادهما باشد چنانچه در و اسئل القریة تقدیر واسئل اهل القریة باشد **اشکال** اگر گفته شود که بنابراین تاویل چه فایده در تثنیه جعلا له شرکاء است **جواب** ان ولده قسمان ذکر وانثی فقوله جعلا المراد منه الذکر والانثی **مرة** عبر عنهما بلفظ التثنیة لکونهما صنفین و نوعین **و مرة** عبر عنهما بلفظ الجمع وهو فتعالی الله عما یشرکون یعنی ولد انها دو قسم مرد و زن بودند **پس** مراد از جعلا هما قطعا دو قسم اولاد مذکر و مونث اند **گاهی** تعبیر از انها بلفظ تثنیه **و گاهی** تعبیر انها بعما یشرکون بصیغه جمع کرد هیچ اشکالی عاید نمیشود **تاویل ثانی** سلمنا که ضمیر جعلا **و** ضمیر اتاهما عاید بآدم و حوا اند **پس** جایز است که معهود و موعود انها در لئن اتیتنا صالحا این بوده که آن اولاد عطا شده وقف لله مخصوص برای خدمت بیت الله و طاعة تع و خدمت حجاج زوار بیت الله در مواسم مخصوصه باشند **پس** ابوین ایشان گاه آن اولاد را مصروف باعمال خود چون چرانی مواشی و امثال آن مثلا میساختند و از انها منتفع میشدند **پس** جعلا له شرکاء فیما اتاهما **و** فتعالی الله عما یشرکون اخبار و اشعار از این حالت باشد **و** تصریف ایشان گاهی از خدمت و طاعت خدا بسوی خدمة خود شرک واقعی در ذات و صفات و عبادات اله نیست ان کان ذلک منافیا لتوطاعة الا ان حسنات الابرار سیئات المقربین بالنسبة ابنیاء و خلفاء الله محسوب میشود لکمال علمهم و علو مراتبهم **در حدیث قدسی** است قال تع انا اغنی الاغنیاء عن الشرك من عمل عملا اشرك فیه غیری ترکته و شرکه یعنی من غنی بی نیازم از شرک هر کرد عملی شریک سازد غیر مرا ترک او و ترک شرک او میکنم **و رازی** فرمود و علی هذا الوجه لا اشکال زائل **تاویل ثالث** بلخی از جماعتی از مفسرین **و ایضا** طبری **و** رازی و غیرهم نقل کردند انهم قالوا لو صح الخبر ان هذا الشرك قد حصل من آدم و حواء فقلنا لم یکن فی ذلك الا اشراکا فی التسمیة ولیس ذلك بکفر ولا معصیة **و رواه العیاشی** فی تفسیره ایضا کان شرکهما شرك طاعة ولم یکن شرك عبادة یعنی اگر صحیح و ثابت شود مضمون مرویه خبر ابن عباس که اینچنین شرک از آدم و حوا بوقوع آمده **پس** ما میگوییم که در آن شرک ذات و صفات اله ابدا نیست مگر آن اشتراک در تسمیه است **و** آن کفر و معصیة نیست **و در تفسیر خود عیاشی** روایة کرده که تشریک آدم و حوا در تسمیه اولاد خود بعبد الحارث شرک طاعة بود و شرک ذات و صفات و عبادات نبود **و شیخنا در مجمع** در باب تسمیه بعبد الحارث فرمود **هذا** الوجه تاباه العقول وتنکره الفحول فان البراهین الساطعة التی لا یصح فیها الاحتمال **و لا** یتطرق الیها المجاز والاتساع قد دلت علی عصمة الانبیاء فلا یجوز الشرك والکفر والمعاصی وطاعة الشیطان **فلو لم نعلم** تاویل الایة لعلمنا علی الجملة ان لها وجها صحیحا یطابق دلالة العقل فکیف **و قد** ذکرنا الوجوه الصحیحة الواضحة فی ذلك علی ان الروایة الواردة فی ذلك قد طعن العلماء فی سندها بما هو مذکور فی مواضعه والاحتجاج الی اثباته فان الایة تقتضی انهم اشرکوا الاصنام الذی تخلق ولا تخلق لقوله تع اتشرکون ما لا یخلق شیئا وهم یخلقون **و فی خبرهم** انهما اشرکا ابلیس اللعین فیما ولد لهما بان سمیاه عبد الحارث **و** لیس فی ظاهر الایة لابلیس ذکر **و حکی** البلخی عن جماعة من العلماء انهم قالوا لو صح الخبر فلم یکن فی ذلك الا اشراکا فی التسمیة ولیس ذلك بکفر ولا معصیة **و** بهمین مضمون شریف المرتضی در کتاب **درر الغرر** و در تنزیه الانبیاء **و** شیخ الطایفه در تفسیر تبیان **و** شیخ المشایخ در تفسیر روض الجنان از امامیه **و** نیز از علمای عامه چون محمد بن جریر الطبری **و** قاضی ابوبکر **و** امام فخر الدین رازی **و** تبعه او بهمین مضمون فرموده اند **تنبیه** علی ای تقدیر این دلالة دارد که اسمی با ضافة عبد الی الله خاص لازم و با ضافة عبد الی غیر الله حرام و غیر جایز است **و در اخبار** اصحاح **و** حسان بطرق خاصه و عامه وارد است که با ولاد خود بعبید الله **و** بعبد الرحمن **و** عبد الرحیم **و** عبد الحمید و غیرها نام نهید **و** بغیر اضافة بمحمد **و** علی **و** فاطمه **و** حسن **و** حسین **و** ائمه دیگر **و** انبیاء سلف چون یحیی **و** موسی **و** یعقوب **و** ایوب **و** یوسف **و** ابراهیم **و** عیسی **و** موسی **و** مریم نام نهید **و** این مستحب موکد و مندوب معتمد میباشد **اشکال** پس بنابراین تسمیه اولاد بعبد المسیح **و** غلام نبی **و** غلام رسول **و** غلام محمد

WWW.MAABLIB.COM

مناظره با فاضل وهابی عبد الغنی خان و شیعه شدن او و بعد مناظره اعلان
دفعه ۱۲

وغلام علی وغلام حسنین حرام غیر جایز میباشد زیراکه دراین تشریک اله بتسمیه عبدیت الی غیره تعه عموما میباشد **جواب** البته حرام ولا یجوز اضافه عبد الی
غیر الله وقتی هست که آن مولود را اعتقادا مخلوق مملوک غیر الله دانسته نامیده باشد **واگر** رقیق زاده کسی و بنهج شرع زر خریده غلام و کنیز کسی باشد
مضاف باسم آقای خود شود چون زید مولی رسول الله **و** قنبر غلام علی **و** واثله غلام محمدﷺ **و** فضه کنیز فاطمه و امثالهم در عصر نبوی و ائمه اطهار مشهور **و** در
کتب رجال اسماء ایشان مسطور هست جایز است **اما** تسمیه احرار بغلام محمدﷺ **و** عبد الرسول **و** غلام علی **و** غلام حسن **و** غلام حسین **و** غلام نبی **و** غلام احمد
دو اسم را با هم مرکب و مرتب بغیر اضافه عبدیت بسوی مضاف الیه چون حضرموت **و** بعلبک جمله واحده گردانیده اسم علم بر کسی بگردانند بظاهر عبید
وعوام شیعه در جواب تسمیه خود بعبد العلی وبغلام حسنین وغیرها میگویند تا در دنیا و در قبر و آخرة ملائکه و نکیرین و مردم مشتبه نشوند که این غلام غیر آل رسول
است **بلی** طایفه از اهل حدیث محدثه این عصر را حرام دانسته دیدم که اسم عبد النبی **و** عبد الرسول **و** غلام علی تبدیل کردند **و** **شخص فاضلی**
غلام نبی نام در علوم متدوات کامل و بالجمله از حنفیت رجوع بسوی اهل حدیث کرده که معروف بوهابی الحال اند نزد احقر تشریف آورد و از اسم و رسم خود
فرمود که سابق باسم غلام نبی **و** الحال عبد الغنی موسوم میباشم **و** **مناظره** تا یک ساعت زیاده از شب بوقوع آمد بحمد الله بحضور جمعی از طلاب وهابیه
خود مذهب امامیه را علی الاعلان دفعة قبول کرد **و** ابتداء سوالش همین بود که از کتاب **معارف الملة** شما دیدم که دیدار اله را منکرید و معتقد آنرا
فاسد الاسلام میدانید و مثل شما چگونه خلاف کتاب الله چون وجوه یومئذ ناظرة الی ربها ناظرة **و** سنت رسول الله چون سترون ربکم کما ترون
هذا القمر رفتار و گفتار کردید از تحقیق شما خیلی بعید است **درجوابش** گفتم که اول و اصل این مسئله متنازع فیها خود اله هست **پس** اول آنرا مقرر کنیم
بگو که خدا کیست و چیست **گفت** هو المعبود بالحق **احقر** گفتم ازین ثابت شد که جاهلی از علم کلام و معقول چه سوال از ما و من هو متضمن طلب
حقیقة و ماهیة ذاتیست **و** تو جواب از صفة دادی **بعد** تاملی فرمود پس خود شما تعریف اله کنید **احقر** گفتم هو ذات کاملة واجبة الوجود
قائمة بنفسها بلا علة ولا سبب مجردة عن الجسمانیة ولوازمها جامعة لجمیع صفات الکمالیة والجمالیة والجلالیة فلاجل ذلک تستحق الالهیة
والعبادة لا غیرها **پس** بشنیدن این تصدیق و تسلیم کرد این تعریف را و گفت از اجل و اجمع تعریفات اله است بجائی ندیده و نشنیده ام **پس**
هرگاه تسلیم بلا اعتراض و لا رد کردی این را **پس** چگونه مجرد محض مرئی و محسوس و محدود و مشهود شدن ممکن باشد بطلان لازم بلزوم هم واجب
و ضروری البطلان است **پس** ازین جواب آیه و حدیث مسطوره را بالتفصیل جواب دادم از شبهات و اعتراض او بس اذعان دفعة بحضور جمعی از طلاب
ملتی خود رجوع الی مذهب اهل البیت کرد و تا آخر بر اعتقاد صحیح امامی نزد **سردار ایوب خان** کابلی که برای تعلیم اعزه افغانی موظف بود و للوتن
مرحوم و مغفور در **بلده** راولپنڈی گردید اعلی الله مقامه مع اهل بیت النبی صلعم **بحث ثالث عشر** ایشرکون ما لا یخلق شیئا وهم یخلقون
این جمله مستانفه استفهامیه بطور تعنیف و توبیخ و تقریع مشرکین عموما خصوصا بمشرکین قریش وارد شده خواه لفظ ما مصدریه خواه موصوله باشد **و** بقرائة
تشرکون بتاء الخطاب **و** بقرائة مشهورة بالیاء میباشد **پس** معنیش آنکه آیا شریک می سازند یعنی چگونه و چرا شریک می آرند و میسازند چیزیرا که بیافریند و ابدا
هیچ چیزیرا و حال آنکه خود آن شرکاء مخلوق خالق اند و هیچ مخلوق شریک خالق ازلی و ابدی ابدا شده نمیتوانند بدو جهت **یکی** آنکه خالق باید قدیم ازلی
و ابدی و اجب بذاته غیر محدث و غیر مخلوق علی الدوام بنفسه و بذاته باید باشد **دوم** آنکه اگر شریک خالق کسی بشود **پس** میباید که آن شریک هم قدیم
ازلی بالسویه موجد و خالق اشیاء بذاته باشد **و** آن شرکائیکه قرار بالة و اجب قرار داده ابدا هیچ چیزی را نیافریدند و نمیتوانند که مانند خالق واجب از
محض نابودی چیزیرا بیافرینند از صغیر و کبیر **و** در مرجع ضمیر هم دو وجه اند **احدهما** بسوی شرکاء قرار داده اینها است **پس** بنا بران معنیش چنین میشود و حال
آنکه آن شرکاء مقرره اینها خود مخلوق حادث اند **و** بر مخلوق حادث ابدا صفت خالق اطلاق نمیشود **پس** چگونه مخلوق خالق را شریک خالق واجب
قرار میدهید **و** مابین خالق و مخلوق این فرق بین و جوها ثابت میباشد که مخلوق شرکاء اصلا قدرة بر ایجاد شیء حی و ذی روح ندارند **ثانیهما** ضمیر
وهم راجع بسوی عابدین ایشان هست **پس** بنا بران معنیش چنین میشود و هم یعنی عبدتهم یخلقون بان اصنامهم شرکاء الخالق لانهم اعجز
من عبدتهم علی تخلیق شیء و جلب نفع و دفع ضر عن انفسهم یعنی و حال آنکه عابدین اصنام در تسمیه اینها بالهه شرکاء اله مخترع و مختلق اند چه الهه اینها از
عبده عاجز تر اند بر تخلیق و ایجاد چیزی و عاجز تر اند در جلب نفعی و دفع ضرری از خود و از نفسهای عابدین **پس** علی التقدیرین چگونه شیء مخلوق
محدثی مع جمادیتهم مستحق عبادة خالق میشود **تنبیه** نزد مجیره این آیه دلالة دارد که در عالم احدی موجد و خالق فعلی و عملی نیست **پس** جمیع افعال عباد

WWW.MAABLIB.COM

راهم خالق واحد بذاته موجد میباشد **جواب** آیه تبارك الله احسن الخالقین دلیل سمعی قطعی هست که غیر خالق واجب خالقین آخر در عالم اندا **اما** بغیر واحد واجب الوجود تعم مخترع وموجد واحیاء جماد از محض عدم بلا ماده ولا مدة وبلا مثال سبق دیگری نیست **پس** حمل این احسن الخالقین برای ازاله وارتفاع تناقض واجب شد بر فاعلین افعال واعمال خود **و** آن فاعلین وعاملین اعمال عبید اند **و** حسن **و** شهوة صنایع بندگان چون سفن دخانی **و** غیر دخانی **و** ریل گاری دخانی **و** تلغراف برای اخبار واعلام یکدیگر **و** انواع گوناگون ابنیه واماکن **و** اقسام واجناس اقمشه والبسه واوانی وغیرها از مصنوعات ومعقولات عبید موجود مشهود بر ذی بصیرتی وبصارتی اند **و** عیان از احاجت بیان نیست **پس** معهذه المشهودات والمحسوسات والملموسات انکارش سفسطه ضروری البطلان است **اشکال** چگونه لفظ یخلق را بافراد وتوحید در اول آیه آورد **و** بعد آن یخلقون را بصیغه جمع در محل واحد ایراد کرد واحتمال آن چگونه جایز باشد **جواب** باعتبار لفظ ما یخلق آورد چه کلمه ما بحسب ظاهر لفظ مفرد است **اما** باعتبار معنی که بر واحد وتثنیه وجمع اطلاق میشود **پس** در ابتداء ایشرکون ما لا یخلق باعتبار ظاهر لفظ ما آورد **و** یخلقون بصیغه جمع باعتبار تضمن با معنی جمع ایراد کرده اشکال باطل شد **اشکال** لفظ ما استعمال در غیر ذوی العقول میباشد چنانچه کلمه من بخلاف ما در ذوی العقول خاص میباشد **پس** بنا بر این مراد از لفظ ما اصنام جمادی وانها معدود در غیر ذوی العقول میشوند **پس** چگونه اصنام را در وهم یخلقون جمع ذکور ذکر فرموده **جواب** بدانکه در اصنام هر دو وصف ذکور واناث جایز اند **اما** صفة اصنام باناث چون ضللن کثیرا باعتبار ظاهر که غیر ذوی العقول اند **و** **اما** باعتبار معنی که اصنام واوثان جمادی که نزد معتقدین انها ذوی الافهام والعقول وتمیز اند لهذا بدو لفظ جمع وهم یخلقون **و** اضللوا کثیرا **و** کقوله تعالی والشمس والقمر رأیتهم لی ساجدین **و** کل فی فلك یسبحون وارد واستعمال شده اشکال باطل محض است

بحث رابع عشر ولا یستطیعون لهم نصرا ولا انفسهم ینصرون یعنی اصنام انها که مخلوق محض میباشند توانائی وحیوة وعلم وقدرة اصلا ندارند لهذا آن اصنام جمادیه ابدا استطاعة ندارند بر قضاء حاجت وبر اعانة ویاری عابدین خود ونه قدرت وتوانائی دارند بر جلب نفع ودفع ضر وگرفتاری نفسهای خود چه از لوازم الهیت است که او بینا وتوانا برای شنوائی وایصال خیر ودفع ضر اعدا از نفس خود واز متبعه عبده خود در هر آن وحال باشد واین اصنام لا حیوة ولا احساس ولا قدرت فی الاصالة بالضرورة بالفعل والقوة اند پس عبادة با انها وسوال وطلب خیر ودفع مضرة اغیار وعلل وامراض واعسار از انها مع معاینه این احوال چگونه جایز باشد **و** تا اینجا کفار احتجاج وتنفیر از تشریك اصنام بود **بحث خامس عشر** وان تدعوهم الی الهدی لا یتبعوکم آیا در این عدول بخطاب تدعوهم بطور التفات بجانب مشرکین عبده اصنام هست **یا** بسوی مومنین است در ان دو وجه محتمل اند **پس** بهر دو تقدیر اگر شما بخواهید اصنام را ای عبده انها **یا** ای مومنین اگر شما بخواهید اصنام **و** عبده انها را بسوی رشد وهدایة بترك ضلالة وجهالة پیروی واجابة شما نمیکنند چه اصنام جماد لا حیوة **و** تبعه انها مرسوخ الکفر والجهالة والضلالة اند لهذا اجابة واتباع دعوة شما نمیکنند واین حالتی مشهود العیون بر ذی علم **و** عیان است را احاجة اثبات وبیان نیست **بحث سادس عشر** بدانکه صمت بمعنی سکوت وخاموشی از کلام وگفتار از صمت یصمت صمتا از باب قتل وصموتا وصماتا فهو صامت **و** اصمام بمعنی اسکات غیر **و** شیء مصمت بمعنی شیء لا جوف له باشد **و** بکم از بکم یبکم بکما بمعنی گنگ ولال لا کلام میباشد **پس** در صم بکم عمی الخ صم بمعنی کر وبکم بمعنی لال **و** عمی بمعنی نابینا باشد **بحث سابع عشر** سواء علیکم ادعوتموهم ام انتم صامتون مساوی وبرابر است بر شما خواه بخواهید وبطلبید ایشانرا بسوی دین وهدایت ورشد خواه نخواهید ساکت وخاموش باشید از خواستن الی الحق انها بیك حال وبیك صورة میباشند هیچ فایده نمی بخشد درخواستن وطلب شما **اما** اصنام بجمادیه ولا حیوة نمیشنوند **و** **اما** تبعه کفره عبده انها بجهة رسوخ کفر چون کور وکر ولال اند **و** مثل این آیه اند ءانذرتهم ام لم تنذرهم لا یؤمنون یعنی خواه بترسانید انها را خواه نترسانید انها اصلا ایمان بخدا نمیآرند وتصدیق با و نمیکنند **سعودی** در اینجا گفته گردانیده اینخطاب ان تدعوهم بسوی مومنین در طلب کفار بسوی ایمان واسلام بسباق وسیاق نظم مطابق وموافق نیست چه بنا بر آن لازم بود که بگوید سواء علیهم بمکان علیکم کما قال فی آیة سواء علیهم ءانذرتهم ام لم تنذرهم لان استواء الدعاء وعدمه انما هو بالنسبة الی المشرکین لا بالنسبة الی الداعین فانهم فایزون بفضل الدعوة **اشکال** عطف جمله اسمیه بر فعلیه جایز نیست **و** اینجا جمله ام انتم صامتون جمله اسمیه عطف بر جمله فعلیه ادعوتموهم چگونه جایز میباشد بخلاف قاعده مقرره نحاة است **جواب** سعودی وغیره گفته که این جمله اسمیه بمعنی جمله فعلیه است لهذا عطف بر فعلیه شده **پس** باعتبار معنی ادعوتموهم ام صمتم میباشد کما قدره الکشاف اشکال ندارد ثم الله اعلم

قوله تعالی اِنَّ الَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

WWW.MAABLIB.ORG

عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ فَادْعُوْهُمْ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ۝ اَلَهُمْ اَرْجُلٌ يَّمْشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَيْدٍ يَّبْطِشُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اَعْيُنٌ يُّبْصِرُوْنَ بِهَآ اَمْ لَهُمْ اٰذَانٌ يَّسْمَعُوْنَ بِهَا قُلِ ادْعُوْا شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيْدُوْنِ فَلَا تُنْظِرُوْنِ ۝

ترجمه بندو آید یعنی ای مشرکین بدرستی وبتحقیق انانی راکه بالهیت ومعبودیت میخوانند وعبادة باینها میکنند سوای خدای بحق بندگانی اند اشباه و امثال شما پس بخواهید وبخوانید شما ایشان را پس بایدکه اجابة نمایند اینها مرشما را اگر شما راست گویانید آیا آن اصنام را پایهای هست که در مهمات رفتار میکنند بان پایها چون شما آیا مر ایشانرا دستهائی هست که فرا میگیرند وگیر ودار میکنند بان دستها چون شما آیا مر ایشان را چشمهای هست که معاینه مرئیات میکنند بان چون شما آیا مر ایشانرا گوشهائی هست که بشنوند مسموعات را بآن پس بگو تو یا محمد مر اینها را که بخوانید وبخواهید انبازان خود را که برای الهیت وعبادة اینها را قرار داده اید پس ازان بکوشید هر قدر که بتوانید پس مرا مهلت مدهید وآنچه بخواهید با من معامله نمائید **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** ان الذین تدعون من دون الله عباد امثالکم این خطاب هم بمشرکین است یعنی بدرستی وبتحقیق انانی راکه شما میخواهید ومیخوانید باسم الهیت یعنی اصنامی راکه بالهیت میخوانید وعبادت باینها میکنید از غیر خدا اینها بندگانی اند امثال شما اشباه شما ومعبود میبایدکه خلاف جنس شما وحی غنی بذاته باشد وآن اصنام از جنس شما اند **نزد** حسن بمعنی مخلوقون امثالکم **نزد** کلبی مملوکون امثالکم **نزد** دیگران اشباهکم فی التسخیر وهمین قول اخفش است **تنبیه** این آیه در واقع دربیان اجمال لا یستطیعون نصرا ولا انفسهم یعنی این اصنام معبودان اصلا قدرة وحیوة وکنه ندارند برای نفع خیر ودفع ضرر از نفس خود واز شما عابدین چه آن مدعوین هم مخلوق محتاج بغیر اند مثل شما ومعبود حی عالم وقادر غنی بذاته از کل ما سواه باید باشد **اشکال** هرگاه اصنام جمادی از احجار واشجار منحوته بدست شما تیار شده بلاروح ولا احساس وادراک ولا حرکة باشد پس براینها اطلاق عباد امثالکم واقع شده چه عبد اطلاق نمیشود مگر برانکه اجساد مع الارواح از ذوی العقول باشد وبر اشباه وجماد جمادی اطلاق صحیح نیست **جواب اول** بدانکه بحسب موضوع لغوی عباد ماخوذ از عبد یعبد عبدًا وعباده بمعنی ذلة **و** شخص العبد نامیده بجهة ذلة وتعبید تذلیل است **و** از اینجا طریق معبد بمعنی موطوء ومسلوک بالوطی والمشی میباشد **و** در این آیه وتلک نعمة تمنها علی ان عبدت بنی اسرائیل بمعنی ذللتهم واستخدمتهم صرف من الخدمه همین معنی وارد است **تنبیه** پس بحسب موضوع ثابت شدکه بر اصنام اطلاق عباد امثالکم باعتبار وجود معنی ذلة وتذلیل در واقع گردد چه اصل احجار واشجار از اشیا ممکنه متذلله تراشیده اصنام تیار ساختند اینها بالذات ذلیل وخوار اند نا اشکال من حیث الموضوع باطل شد **جواب ثانی** نزد مقاتل این آیه در رد عبده ملائکه وجن وارد شد **و** جمعی از مشرکین والملائکه بنات الله میگفتند والخطاب مع قوم کانوا یعبدون الملائکة فقال انه عباد امثالکم نقله البغوی **فی المعالم** وصاحب اللباب یعنی این رد عبده ملائکه وجن است که اینها را دختران خدا قرار داده عبادة اینها میکردند پس مراد از عباد امثالکم ملائکه وجن اند واینها الٰه معبود نیستند زیراکه اینها اشباه شما بندگان مملوک ومخلوق من اند **جواب ثالث** نزد مشرکین اصنام جمادی نافع وضار ومدبر عاقل وفهیم بودند وبعبده خود نفع ومخالفین خود را ضرر میرسانیدند پس عباد امثالکم بحسب مزعوم اینها بطور الزام ایراد کرده لهذا متصل بان فرمود فادعوهم فلیستجیبوا لکم فرمود **و** بطور فادعوهم فلیستجیبوا لکم **و** قال ان الذین فرمود والتی لم تفرمود **جواب رابع** زمخشری وغیره گفت ان هذا اللغو اورد فی معرض الاستهزاء بهم ای قصاری امرهم ان یکونوا احیاء عقلاء فان ثبت ذلک فهو امثالکم ولا فضل لهم علیکم فلم جعلتم انفسکم عبیدًا وجعلتموها آلهة وارباباً یعنی این عباد امثالکم لغو در معرض استهزاء باینها ایراد والزام رد وبیخ تعبیر است امر ایشان ازینکه اینها احیاء عقلاء وعلماء باحوال باشند بل جماد مطلق اشباه شما اند فضیلت وشرفی در رتبه برشما اصلا ندارند مثل احیاء شما خود را بندگان عبید اینها واصنام را الٰهه معبود قرار دادید **و** اگر معبود دان شما قادر بر نفع وضرر اند پس بطلبید شما از ایشان نفعی یا دفعی را تا دیده شود **جواب خامس** پس چونکه احجار واشجار منحوته وتراشیده اشکال وصور اینها را بایدی خود چون اجساد واشکال وصور امثال خود ساختید لا حیوة ولا قدرة اند پس بظاهر امثال شما

اند اینها

جواب استشکال که اصنام اجماد محض اند بلاحس ومتحرکت نیستند بر اینها اطلاق عباد امثالکم واقع شده ۱۲

انداز اینها میطلبی بطلبید آیا کرده میتوانند یا نه **بحث ثانی** فادعوهم فلیستجیبوا لکم ان کنتم صادقین یعنی پس ان مشرکین هرگاه اصنام جمادی بلا جسمانی
وصور و اشکال و امثال و اشباه شما اند **پس** بخوانید و بطلبید مراد و مطلب را از انها تا اجابة کنند و بر آرند آنحاجة شما را اگر شما در الهیت اینها و در ایصال
نفع و دفع ضرر اینها مدعی صادقید **و** لام لیستجیبوا الام امر برای تاکید طلب و اجابت مدعو و مدعی میباشد و غرض باین تعجیز مدعیان است **و** حاصل
اینکه اجابة و قضاء حاجة از اصنام جمادی ابداً ممکن الحصول قطعاً نیست **پس** در این اظهار علی الاعلان برای هر عاقل خبیر و بصیر والزام اتم بحجود مدعیان
الهیت میباشد که بآنکس که حیوة و علم و قدرة اصلاً نباشد پس او چگونه اهل و قابل الهیت بگردد چه عدم صدور فعل و نطق و هیچ علی از اینها اقوی برهانی
و اقطع حجتی بر بطلان دعاوی مدعیان کمالات بالنسبت الهیت اصنام میباشد چنانچه کسانیکه عصمة و طهارة دیگر غیر پنجتن از ازواج و اقارب و اصحاب دعا میکنند
و سوانح اعمار اینها از رفتار و کردار و گفتار بعمل اجناس معاصی و سوء اوصاف و سیر اینها تا موت اینها بخلاف عصمة اینها صادر ثابت و واضح و لایح باتفاق
اهل عالم و آدم باشد چون بوقوع آمدن جنگ جمل **و** جنگ صفین **و** جنگ نهروان و غیرها خلاف عصمة و طهارة اینها اقطع و اقوی برهانی و شاهدی و دلیل
قطعی حسی است بر بطلان دعوای مدعیان بعصمة این اشخاص **پس** مکذا در اصنام احجاری که حیوة و نطق و حس و حرکة بذاتهم فی الحقیقة معدوم مشهود العیون
باشد اینها چگونه اله معبود میشوند **بحث ثالث** رجل بکسر را بمعنی پای انسان که بان انسان رفتار میکند **در مصباح** گفته که رجل بکسر اول برای انسان
عضوی هست از فخذ تا قدم **و** بوجود رجل دوم مشی میکند **و** جمعش ارجل آمده و جمعی دیگر ندارد چنانچه ید و احد ایدی بمعنی دست از سر انگشتان تا
شانه اطلاق میشود **و** یطلق الرجل علی الراجل وهو خلاف الفارس فجمع الراجل رجل مثل صاحب و صحب **اما بطش** بطش بطشا فهو باطش
بمعنی حمله و گرفتن سخت دادن باشد **اما قرائة** ابو جعفر و حده در اینجا **و** در قصص **و** در دخان بضمه طاء **و نزد باقی** قراء بکسر طا میباشد
و بکسر افصح است **بحث رابع** الهم ارجل یمشون بها ام لهم اید یبطشون بها ام لهم اعین یبصرون بها ام لهم اذان یسمعون بها
این دیگر نوع برهان احساسی بر ابطال دعاوی الهیت اصنام جمادی و الزام و افحام مدعیان است باینمعنی آن اصنامیکه شما الهیت اینها اقرار داده اید آیا
مر ایشانرا پائی هست که بان مشی و قیام و قعود و حرکة از یک جا بجائی دیگر بنفسهم کرده میتوانند و میکنند **آیا** مر ایشانرا دستی هست که بوجود آن گیر و داد
چیزی و حمله بر کسی کرده میتوانند **آیا** مر ایشانرا چشمی هست که بآن مرئیات و مبصرات را دیده میتوانند **آیا** مر ایشانرا گوش شنوائی هست که بوجود آن مسموعات
و مسئولات شنیده میتوانند یعنی **و** بیان الزام عبده اصنام باین وجه است که خدا باید که زنده حی و قیوم باشد از آثار حیوة احساس و ادراک و شنوا و
گیر و داد و نقل و تحویل اشیاء میباشد پس شما اصنامی را که ذوالاجساد بایدی خود از احجار و خشب اشجار تراشیده اعضاء و جوارح در اینها قرار داده اید آیا بآن
جوارح ادراک و احساس محسوسات و مدرکات و اخذ و اعطاء و شنوا و مشی و قیام و قعود کرده میتوانند یا نمیتوانند **و اگر** ایجر کات که از آثار و لوازم ذوی
الحیوة است این اصنام و ارند پس بحضور من از اینها ازین امور بخواهید و بطلبید تا دیده شوند افعال اینها **و اگر** ظهور این آثار و افعال از اینها بوقوع
و بظهور ابداً آمده نمیتوانند زیرا که لاحیوة جماد مطلق اند **پس** چگونه با الهیت آن اصنام جمادی را گرفتید و چرا ذوالاجساد و الجوارح والاعضاء اینها را اسیاد خدا اختید
اشکال نزد مجسمه و مشبهه و بعض اهل ظاهر بحسب این آیه از لوازم الهیت وجود جسم این اعضاء و جوارح استدلال میکنند چه او سبحانه ابطال حجیة اصحاب اصنام
کرده بعدم این جوارح پس واجب بشد قول باثبات وجود جسم و جمیع اعضاء و جوارح در خالق تعالی **جواب** بدانکه بعض اعلام جواب بدو وجه داده **الاول**
ان المقصود من هذه الآیة بیان الانسان اعلی و افضل و اکمل حالاً من الصنم لان الانسان له رجل ماشیة **و** ید باطشة **و** عین باصرة **و**
اذن سامعة **و** الصنم جعلتم له البدن بلا حیوة **و** رجله غیر ماشیة **و** یده غیر باطشة **و** عینه غیر مبصرة **و** اذنه غیر سامعة **و** اذا کان
کذلک کان الانسان اکمل و افضل حالاً من الصنم فاشتغال الاحیاء العقلاء الکملاء بعبادة الجماد الاخس الادون لا ینفع ولا یضر لنفسه
ولا لغیره ولا یستطیع علی ان یسمع و یبصر جهل بحت خلاف العقل والعلم یعنی حاصل مقصود از آیه اینست که انسان حی اشرف و اعلی کافه مخلوقات
و افضل و اکمل الاحوال از صنم جماد لاحیوة است چه انسان پاهائی ماشیه دارد و بآن آمد و رفت از ملکی بملکی و از جائی بجائی دیگر میکند **و** دستهائی دارد
که بآن کار و بار و اخذ و داد و دفع اشیاء میکند **و** چشمها دارد و بآن مرئیات و مدرکات و مبصرات نیک و بد را می بیند **و** دو گوش دارد که بان مسموعات
مسئولات را می شنود **و** صنم جمادی را این جوارح اگرچه ساختید ولی بیکار و لاعمل مطلق اند زیرا که اصل جسد او لاحیوة و لاروح بالضرورة جماد محض بیکار مطلق
فی الاصالة است **و** هرگاه صنم بچنین حالة باشد **پس** هر انسان ذی الحیوة و الاحساس و العقل و العلم بالضرورة هست **و** آنکس که بچنین اوصاف کامله

جواب اشکال مجسمه ... در جای الفاظ اعضاء و جوارح ... مع البیان ... والا تنقیص العبید ...

WWW.MAABLIB.COM

متصف باشد او اکمل و افضل از جماد میت و لا حیوة و لا ادراک میباشد و انسان متصف باین کمالات چگونه بعبادة جماد اخس ادنی مصروف و مشغول شود و آنرا معبود نافع و ضار و سمیع و بصیر و قدیر و علیم بخلاف واقع قرار بدهد پس این کمال جهل خلاف عقل و علم بدیهی و ضروری و اجب البطلان است پس قول مجسمه ضروری البطلان است **الثانی** ان المقصود من ذکر هذا الکلام تقریر الحجة التی ذکرها قبل هذه الایة و هی قوله لا یستطیعون لهم نصرا و لا انفسهم ینصرون یعنی کیف یجوز عبادة من لا حیوة له و لا یعلم و لا یسمع و لا یبصر و لا یقدر علی ایصال النفس بالنفع و الدفع عنها و عن غیرها و الاصنام هذه احوالهم من عدم المشی و البطش و التبصر و التسمع دائما فامتنع کونها الهة للعقلاء الاحیاء **واما** اله العالم و خالقه وجب ان یکون منزها متعالیا عن الجسمانیة و الجوارح و الاعضاء و موصوفا بکمال الحیوة و العلم و القدرة علی النفع و الضر فظهور هذا الفرق بطل مزعوم المجسمة بالاصالة یعنی مقصود از ذکر این کلام تقریر حجة سابقه است که او تعالی فرموده بود که اصنام توانائی ندارند برای یاری جانهای خود و نه برای یاری دیگران زیرا که در واقع حیوة ندارند **پس** چگونه جایز باشد احیاء عقلاء را عبادة کنند بجمادات لا حیوة و لا علم و لا سمع و لا بصر و لا قدرة را که ابدا بایصال نفع و دفع مضرة از خود و از یکدیگران کرده نمیتوانند **و اصنام** متصف علی الدوام بسلب حیوة و عدم ادراک و فقد احساس بواسطه اعضاء و حواس میباشند **پس** بعدم این احوال ممتنع میباشد بودن و گردانیدن انها الهه برای احیاء عقلاء **و اما اله عالم** و خالق آن واجب است که او منزه و متعالی از جسمانیت و از لوازم آن از جوارح و اعضاء و جهة و مکان و موصوف بکمال زندگی و علم و قدرة بر ایصال نفع و ضر میباشد **پس** بظهور این فرق بیّن حاصل و مزعوم مجسمه بالاصالة باطل گردید **جواب ثالث** این الزام بعبده اصنام باینوجه است که خود شما احجار و خشب اشجار را تحت و تراشیده اشباه خود ابدان و اعضاء پای و دست و چشم و گوش انها قرار دادید **آیا** ابدان و این اعضاء انها حیوة دارند و بافعال و اعمال لازمه خود مشغول و مصروف شوند و کار کرده میتوانند **یا** نمیتوانند اگر حیوة و کار و بار خود هیچ ابدا کرده نمیتوانند **پس** چرا انها را ابدان مع الجوارح بدون حیوة ساختید و بهیئت جماد بلا احساس و لا ادراک و لا عمل را اقرار دادید هیچ عاقلی کار لهو و لغو و لعب و بان عبادة نمیکند **و اگر** حیوة و عمل و شغل ابدان و اعضاء انها دارند پس بخواهید و بخواهید از ان اصنام افعالی و اعمالی را و اجابة مسئله و درخواست خود بطلبید از انها آن وقت دیده شود **پس** بهر تقدیر مزعوم مجسمه باطل است

اشکال آیا در کتاب خود وصف خود بسمیع و بصیر و ید الله فوق ایدیهم **و** کل شیء هالک الا وجهه نکرده این صریح است که او تعالی سمعی و بصری و یدی و وجهی دارد **و** هرگاه خدا این اعضاء متصف باشد و بنفس خود مدح بان بکند **پس** چه مانع است ما را از تجویز اعضاء بر تعالی **جواب** بدانکه او سبحانه واجب لذاته مجرد از جسم و جوارح جسمانی و لوازم آن از تحدید بجهت و مکانی میباشد **و** جسم و اعضاء و لوازم آن از علامات و لوازم اشیاء امکانیه و حدوث و تغیر و انفعال است **و** او سبحانه منزه و متعالی از کلیه اوصاف امکانی و اضداد آن هست **و** این ببراهین قاطعه مبرهن ثابت گردیده احدی از عقلاء و حکماء و علماء اسلام منکر از این تنزه باری هرگز نیست **تنبیه** هرگاه تنزه تعالی از جسم و اعضاء قطعا ثابت باشد **پس** حمل و تاویل آیات واجب شد بجائی مطابق معقول و صحیح منقول باشد تا تعارض زایل گردد **پس** مفسرین و متکلمین است تاویل این الفاظ کرده اند **سمیع و بصیر** بمعنی علیم بمسموعات و مبصرات و مرئیات میباشد **و اما** ید ماول بقدرة مطلقة میباشد **و اما** وجه او ماول بذات است از علم کلام و از تفاسیر جمهور بالتفصیل دریافت خواهد شد **و** اشکال باطل است **حنابله** میگویند که خدا گوش و دست و پای و چشم دارد اما کیفیت و حقیقة آن مجهول غیر معلوم باطل است ثم الله اعلم **بحث خامس** بدانکه کاد کیدا کوشش بمعنی خدعه و مکر و فریب و حیله و تزویر میباشد **در مصباح** گفته کاد کیدا من باب باع ختل و مکر به **و** الاسم المکیدة **در صحاح** گفته الکید المکر کاده یکیده کیدا و مکیدة فرموده **بحث سادس** کیدون بحذف نون صلش کیدونی صیغه امر است باضافه یاء متکلم **و** قرائة هشام و یعقوب بیاء در وقف **و** در وصل است **و** موافق ایشان ابو جعفر **و** ابو عمرو **و** اسماعیل در وصل است **و** نزد باقی قراء بغیر یاء در هر دو حال میباشد **اما** تنظرون هم بیاء در هر دو حال نزد یعقوب است **بحث سابع** واحدی گفته ان الفواصل تشبه القوافی **و** قد حذفوا هذه الیاءات اذا کانت فی القوافی یعنی فواصل فقرات شبیه بقوافی اند **و** گاه حذف میشوند در نظم و نثر و قتیکه در قوافی باشد کسره در آخر دلالة میکند بر حذف یاء و ضمه بر حذف واو و فتحه آخر بحذف الف دلالة میکند قطعا **و اما** الذین اثبتوها فلان الاصل هو الاثبات یعنی اناکه یاء را ثابت میگذارند یا برای انها اصل اثبات یاء کلمه میباشد لهذا حذف نزد انها جایز نیست **بحث ثامن** قل ادعوا شرکائکم ثم کیدون فلا تنظرون نزد حسن چونکه مشرکین پیغمبر را تخویف و تحذیر میکردند از اصنام خود که یا محمد ترا بالهه ما بد میگوئی ترا گرفته سخت تر مواخذه خواهند کرد **پس** خالق آنحضرت را

تعلیم داده

اجوبه اشکال مجسمه که بآیه الهم ارجل الخ دال بر جسم و الاعضاء هست ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

تعلیم داده امر کرد که بگو تو یا محمد در جواب مشرکین که بخوانید و بخواهید شرکاء خود یعنی آلهه خود را که اصنام جمادی اند هر دو شما مکر و کید و کوشش بفور و بالفعل کنید در اخذ من پس مهلت بطرفة العین مرا ندهید شما و اینها و غایت تعجیل نمائید در اخذ و تحذیر و تهدید مرا تا بعالم و آدم و شما هم حال هویدا شود و حاصل آنست که خالق ما حی و قیوم دانا و بینا و توانا بر جمیع امور بفور و تاخیر و او حافظ من است و کید شما بمن نمیرسد چه او سبحانه نافع و دافع ضرار من میباشد پس اگر الله شما چنین اند خود شما مع اینها جد و کد کنید در ایصال ضر و دفع من از خود اینها و شما امهال و تاخیر بچشم زدن در اخذ من مکنید تا صحت و غلطی جانبین بشما واضح بفور شود

قوله تعالی اِنَّ وَلِیِّۦَ اللّٰهُ الَّذِیْ نَزَّلَ الْکِتٰبَ وَهُوَ یَتَوَلَّی الصّٰلِحِیْنَ ۝ وَالَّذِیْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا یَسْتَطِیْعُوْنَ نَصْرَکُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ یَنْصُرُوْنَ ۝ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَی الْهُدٰی لَا یَسْمَعُوْا ؕ وَتَرٰىهُمْ یَنْظُرُوْنَ اِلَیْکَ وَهُمْ لَا یُبْصِرُوْنَ ۝

ترجمه این آیات ثلثه یعنی بدرستی و بتحقیق یار و یاور و متولی امور من بذاته خاص خدا است آن خدائیکه فرو فرستاد کتاب خود که قرآن باشد و همان خدا متولی و کارساز امور بندگان شائسته است و آنرا که شما میخوانید و بایشان میپرستید بغیر خدای واحد یکتا آن الله شما قوة و قدرة ندارند بیاری و یاوری شما و نه بجانهای خود یاری و اعانة میتوانند کرد یعنی نزد کسر و قطع آن اصنام و دفع کاسر خود و نزد قتل شما بدست دیگران و نزد نزول عذاب بر شما نجاة و خلاصی ابدا و اصلا کرده نمیتوانند و ای مومنین اگر بخوانید شما یا ای محمد اگر بخوانی و بطلبی تو کفار را بسوی رشد و بدایة و آن دین حق اسلام طریق راست الی الله میباشد نمیشنوند بسمع قبول گوش نمیدهند و می بینی تو یا می بیند هر عاقل و اعظ ناصح ایشان را مینگرند ایشان بسوی تو و حال آنکه در واقع ایشان نمی بینند و نمینگرند ترا بچشم بصیرة چه بحقیقت و حقیقت تو دانا و بینا نیستند **و در تفسیرش** چند بحث اند

بحث اول بدانکه کلمه ولیی یاهای ثلثه است **واحدی** گفت فی قراءة ولیی بثلث یاآت **الاول** یاء فعیل وهی ساکنة **والثانیة** لام الفعل وهی مکسورة **و** قد ادغمت الاولی فیها فصار یاء مشددة **والثالثة** یاء الاضافة **وروی** عن ابی عمرو ولی الله بیاء مشددة **و** وجه ذلک انه حذف الیاء التی هی لام فعیل کما حذفت للام من قولهم فاما لیت بد **ثم** قال ادغمت یاء فعیل فی یاء الاضافة فعیل ولی الله **و** هذه الفتحة فتحة یاء الاضافة **واما الباقون** فاجازوا اجتماع ثلث یاآت والله اعلم حاصل آنکه در ولیی دو قراءة اند **جمعی از قراء** بسه یاء خوانند **اولی** یاء فعیل و او ساکن میباشد **ثانی** یاء برابر لام الفعل او مکسور میباشد **و** ادغام داده شد یاء اولی را در یاء ثانیه پس یاء مشدد شد **ثالث** یاء اضافه است **و مرویست** قراءة ابو عمرو و ولی الله بدو یاء مفتوحه مشدده **و** وجهش آنست که یاء آخر که برابر لام فعیل بود حذف کرده شد چنانچه حذف لام در قول فاما لیت بد شد **پس** ادغام کرده شد یاء فعیل را در یاء اضافة **پس** ولی بدو یاء مفتوح مع الادغام گردید و این فتحه فتحه یاء اضافی است **و امام زد باقی قراء** پس اینها اجازة داده اند در اجتماع یاهای ثلثه در یک کلمه والله اعلم **بحث ثانی** در وجه اتصال این آیه باقبل **بدانکه** هرگاه آنحضرت را کفار تخویف میکردند از مواخذه اصنام و باینها جواب داده بود که اینها جماد مطلق لا قدرة ولا عمل اند شما مع اینها هر مکر و کیدی که بخواهید بکنید تا بشما واضح بشود احوال اینها **و اما** کید و مکر و فریب شما بمن اصلا ضرر نمیرساند متولی و یار و یاور و ناصر من خدا است و او متولی مومنین شائسته و صالحین مسلمین است **بحث ثالث** ان ولیی الله الذی نزل الکتاب و هو یتولی الصلحین یعنی ای کفار کید و مکر و خدع شما مع آلهه شما بمن نمیرسد چه بتحقیق خالق ما حی و قیوم لا یموت دانا و بینا و توانا بر هر امر است همان خدا یار و یاور و متولی جمیع امور من است همان خدا کتاب قرآن را از کلام خود بر من فرو فرستاده است و آن کتاب متضمن فلاح دنیا و صلاح دین و آخرة بندگان بکمال و تمام میباشد **اما** فلاح دنیا در آن سامان ما یحتاج الیه البشر فی الدنیا کلا است **و اما** صلاح دین در آن نجاة از عذاب شدیده آخرة میباشد و همان خدای واحد در ذات و صفات متولی امور و کارگذار شائستگان بندگان خود است پس آنخالق که حافظ و ناصر و معین کسیکه باشد او را اچگونه مضرت و مکر و کید و خدع

WWW.MAABLIB.COM

در کلمه ولیی چند یاء است و اختلاف قراء در آن

شما وازغیر شما میرسد در **علم سیر** منقول است که عمر بن عبد العزیز اموی هیچ چیزی برائی اولاد خود ذخیره نمیکرد **واز وی** پرسیدند در جواب گفت ماولدی

اما کان من الصالحین **او** من المجرمین فان کان من الصالحین **فولیه الله و** من کان له ولیا فلا حاجة له الی مالی **وان** کان من المجرمین فقد قال تعم

فلن اکون ظهیرا للمجرمین **و** من رده الله تعم لم اشتغل باصلاح مماته یعنی اما ولد من **یا** از صالحین باشد **یا** از مجرمین **و** صالحین را خالق متولی امور

انها میباشد او را حاجة بمال من نیست **واگر** از مجرمین بود پس او را من معین و مدد نمیکردم **و** هر کس را که خالق رد وقدح کند و من مشغول اصلاح مهمات

او نمیکردم **در خبر** است هر کس که صالح است او عند الله عزیز و من قبیح است او را تخذیل مخذلان و تذلیل مذللان ضرر نمیرساند **یا** نمی بینی که اقوام تیمی

و عدوی و اموی و مروانی و عباسی تا چند صد سال مصروف و مشغول تذلیل و تخذیل سید اولیا علی علیه السلام مع اولادش و شیعه او بودند معهذا آن انوار اله

دران ظلمت کده زمان یوم فیوم و عصر بعصر الی حین الوزوا ظهر من الشمس فی کبد السماء بودند و میباشند هیچ ضرر تذلیل و تخذیل آن کافه سلاطین

فجار کفار الی حین النهار نرسانید **و** نور اله را ابده اطفا کرده نمیتوانند کما قال تعالی یریدون لیطفئوا نور الله والله متم نوره ولو کره المشرکون **بحث رابع**

والذین تدعون من دونه لا یستطیعون نصرکم ولا انفسهم ینصرون یعنی انانی را که شما بالهیت یاد میکنید بغیر از خالق حقیقی یا احدی ازانها قدرة ندارد

که اعانة و یاری نمایند شما را در ایصال نفع **یا** در دفع ضرر و نه خود را یاری و خلاص نمایند از گرفتاری **بحث خامس** وان تدعوهم الی الهدی لا

یسمعوا وتریهم ینظرون الیک وهم لا یبصرون **بدانکه** این خطاب تدعون اول بکفار است **پس یا** این تدعون ثانی خاص بمومنین است

یا بجز مشرکین و در آن دو وجه اند فعلی التقدیرین اگر ای مومنین کفار **یا اگر** ای مشرکین اصنام خود را بسوی دین حق اسلام و هدایت و نجات بخوانید

و دلایل قاطعة بر بطلان بت پرستی قایم میسازید گوش و هوش بان نمیکنید و شما گمان میکنید که انها نگاه میکنند بسوی شما و حال آنکه دیدن انها بهوش

و بدیده قلب بصیرة نیست نمی شنوند و نمی بینند چه اصنام حیوة و عقل و حس و حرکة اصلا ندارند **واما** مشرکین پس بتولد انها بر کفر و رسوخ آن در

قلوب و عروق بوا اعصاب و ایشان نمیشنوند و نمی بینند و قبول نمیکنند حق را از باطل **اشکال** این تکرار بلا فایده است چرا در کلام الله تعالی کجا باشد

جواب مفسرین در این خلاف کردند **نزد بعضی** ای مشرکین غیر الله هر کس را که برائی یاری و اعانة میخوانید یاری و اعانة شما و اعانة

خود همه انها کرده نمیتوانند چه نصرة و اعانة من الله میباشد و براعانة شما و خود در باره ضرر پیغمبر و مومنین انها توانائی ندارند چه خالق مانع و صارف

آن از ایشان است **و** این بطور تحدی وارد شده چه انها تخذیر میکردند از ایقاع ضرر به پیغمبر در رد و جواب آن آمده چنانچه در معارضه قرآن وارد شده

که اگر شما همه جن و انس اتفاق و اجتماع بر معارضه قرآن تا قیامت کنید هرگز معارضه نمیتوانید کرد چه خالق مانع و صارف است از آن **و** هکذا اگر شما و

کل من سوی الله بر دفع و اهلاک محمد استعانة کنید هر آینه توانائی و قدرت بر دفع او نخواهید یافت **اما جمله ثانیه** خاص وارد شده در نفی

اعانة و نصرة اصنام که انها غیر احیا و جماد محض بلا عقل و لا علم و لا حیوة و لا قدرة اند انها نمی فهمند و نمی بینند و هیچ چیز کرده نمیتوانند **نزد بعضی**

جمله اولی از اوصاف اصنام **و** جمله ثانیه از اوصاف مشرکین است **اشکال** باز هم تکرار آیه ما قبل لازم میآید **جواب** واحدی گفته انما اعید

هذا المعنی لان الاول مذکور علی جهة التقریع **وهذا** علی جهة الفرق بین من تجوز له العبادة **و** بین من لا تجوز کانه قیل الاله المعبود

یجب ان یکون بحیث یتولی الصالحین **و** هذه الاصنام لیست کذلک فلا تکن صالحة للالهیة **وبقولی** این جمله آخره از احوال مشرکین است

که انها تخویف پیغمبر و اصحاب او میکردند خالق در رد کفار و تسلی پیغمبر فرمود انهم لا یقدرون علی شیء والکفار قد بلغوا فی الجهل والحماقة

الی ان دعوتهم و اظهرتهم اعظم انواع الحجج والبراهین علی بطلان عبادة غیر الله فلم یسمعوا بقولهم ولم یبصروا فیه **اشکال**

بنابراین ذکر اسم مشرکین در بالا نیامده اینوجه چگونه صحیح میشود **جواب** گفتند ذکر مشرکین در قل ادعوا شرکائکم ثم کیدون آمده پس اشکال

عاید نمیشود **قول** وجه اول اقوی است **اشکال** نظر عبارة از تقلیب حدقه بالارادة طلبا للرویة بسوی مرئی و منظور میباشد **و** اصنام اجسام جمادی

بودند تقلیب حدقه یا تفکر تقلیب از لا حیوة جمادی چگونه اینجا صحیح میشود **جواب** نزد انانکه این آیه از اوصاف مشرکین است **پس** مراد از آن است

که ایشان نظر بغور نمیکردند بل از برهان و قرآن و دلیل اعراض مطلق میداشتند **اما نزد انانکه** این در اوصاف اصنام است **پس نزد انها**

نظر بمعنی تقابل یکدیگر است **رازی** گفته قلنا المراد من کونها ناظرة کونها مقابلة بوجهها وجوه القوم من قولهم جبلان متناظران او متقابلان

تنبیه رازی در اینجا فرموده **و** هذه الآیة تدل علی ان النظر غیر الرؤیة لانه تعالی اثبت النظر **و** نفی الرؤیة **و** ذلک یدل علی التغایر یعنی درین

جواب اشکال تکرار در کلام خدا که ممکن نیست
اینجا جمله دوم اشاره بشرکین است ١٢
جواب اشکال نظر بمعنی تقلیب حدقه بسوی مرئی میباشد و نظر از اصنام مفقود است ١٢

ودرین دلالة هست که نظر غیر رویة است زیراکه ادتعم اثبات نظر ونفی رؤیة کرد پس اینه دلالة دارد که مابین نظر ومنظور ورائی ومرئی مغایرة ازیکدیگر میباشد ثم الله اعلم

قوله تعالی خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِينَ ۝ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝ ترجمه این دو آیه

ای محمد بگیر عفو را یعنے عذر معتذر وتقصیر او قبول کن وحلم وامر کن بحسب معروف ونیکوئی کردن تراو گریز واغماض کن وروی بگردان از اقوال واعمال وافعال نادانان جهال سفیهان راکه حمقا اهل زمان میباشند وهرگاه برانگیزاند ترا واز جای بحمل بردارد یعنی بغیظ وخشم وبجوش میآرد ترا وسوسه دیو فریبنده از جای برآورد یعنی اگر از مقال وافعال کسی ابلیس انسی وجنی ترا بحرکت وبغیظ وغضب وتردد برساند وبیدار داز حال اختیار وثبات برداردت ترا بر داشتنی پس درانوقت پناه خود بجوی وبخواه بپروردگار خودت بدرستیکه او تعم شنونده داناست **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** عفو در لغت بمعنے گذشتن وگذاشتن وترک بخشدن از عفی یعفو عفوا وعفوًّا وعفاء است وبمعنے سلامتی وازینجاست اسئلک العافیة **رازی** گفته قال اهل اللغة العفو الفضل ومالتی بغیر کلفة یعنی عفو نزد اهل لغة بمعنے زیادتی وافزونی **و** آنچه بغیر عسر وکلفة ومحنة بدست بیاید **واما عرف** از عرف یعرف عُرفا وعرفانا بمعنے آنچه خیر ونیک بعقل وشرع از قول وفعل وعمل ودرآن داخل امر بحسب ونهی از منکر میباشد **درکبیر** فرموده العرف والعارفة والمعروف هو کل امر عرف عقلا اوشرعا فلا بد من الاتیان به **و** ان وجوده خیر من عدمه یعنی عرف عارفه ومعروف هر امریست که حسن آن شناخته بعقل وشرع شده باشد ودرآن فی الواقع قدح وقبح نباشد لابد است از تمسک بجا وبعمل آوردن آن چه وجود او بهتر از لا وجود او میباشد **درمجمع** فرموده والعرف ضد المنکر **و** مثله المعروف **و** العارفة هو کل خصلة حمیدة تعرف صوابها العقول وتطمئن الیها النفوس یعنے عرف ضد المنکر است **و** مثل آن معروف **و** عارفه هست واو هر خصلتی حمیده است شناخته باشند حسن آن عقول وساکن وبارام میباشند قلوب ونفوس عقلاء دهور **بحث ثانی** در وجه اتصال وتنظیم با ماقبل **بدانکه** هرگاه در این آیات بالا ابطال اگر دعاوی اهل اصنام واثبات کرد که اصنام جمادی وکل مشرکین اضرار وابطال وایذا واعدام انبیاء ودین رب العالمین وتبعه مومنین ابدا کرده نمیتوانند زیراکه خالق حی لا یموت دانا وتوانا بر دفع وصرف کید کافرین میباشد **پس** بان رجوع کرد تهذیب وتادیب سید الانبیاء والمومنین بحسن آداب واخلاق وحسن معاشرة وگذارد **خاصه وعامه** از حضرت صادق ع روایة کردند ان الله ادب رسوله بذلک رواه العیاشی **وقال جعفر الصادق** ع ولیس فی القرآن آیة اجمع لمکارم الاخلاق من هذه الایة ان الله امر نبیه ص بمکارم الاخلاق **رواه** الثعلبی **و** البغوی **و** الزمخشری **و** السیوطی **و** صاحب الکبیر **و** الغرایب **و** صاحب لباب التنزیل **و** الخطیب **و** غیرهم کثیر **ودر مجمع وجوامع** وغیرهما عینا از حضرت صادق نقل کرده اند **وایضا** روی الحسن فی الحسن عن الحسن ان خلق الحسن حسن یعنی نیست آیتی در قرآن که جامع تر بمکارم اخلاق باشد از این آیه بدرستی وتحقیق خالق امر کرد پیغمبر خودرا بمکارم اخلاق رفتار باخلق کند **قول** آنچه قرآن ناطق حضرت جعفر صادق ع فرموده حق ودرست است که او تعم کل علم اخلاق دراین سه کلمه جمع کرد اخذ عفو **و** امر معروف **و** اعراض از سفاهة اقوال وافعال جهال **و** این اصول ثلثه علم اخلاق اند وبر همین سه فقره تدوین وبنا علم اخلاق میباشد **و** کل علما کتب آن فن مشحون گردیده وبعض احادیث در ذیل تفسیر این میآید **بحث ثالث** آیا کل این آیه منسوخ بآیه زکوة **و** بآیه سیف **و** بآیه امر بهر معروف ونهی از هر منکرات یا کل محکم باقی بلا نسخ است در آن سه قول است **قول اول** مذهب جم غفیر از عامه وخاصه منهم مذهب ابن عباس وحسن وسدی **و** ضحاک وغیرهم است ان حکم هذه الایة فی مکة کان جاریا امر الله نبیه خذ من الناس العفو ای الفضل من اموالهم ورسول الله یاخذ منهم ما یفضل من نفقتهم وما کان موقتا ثم نزلت آیة الزکوة فی المدینة فصارت هذه الایة منسوخة بآیة الزکوة **و** ان سورة الاعراف مکیة **رواه** اصحابنا منهم صاحب المجمع وصاحب روض الجنان **و** للمبانی **و** المنهج وغیرهم **و** من العامة کثیرون یعنی حکم این در بدایة اسلام در مکه جاری بود چه او سبحانه پیغمبر ص را امر کرده بود که بگیر از اموال مردم آنچه فاضل وزاید از نفقه خود انها مالی بتو میدهند وبیاورند بلا توقیت **و** آنحضرت تا هجرة بمدینه آن تمام اموال فاضله زایده از مردم میگرفت وبفقرا ومساکین مسلمانان در مکه میداد **پس** وقتیکه در مدینه طیبه آیه واتوا الزکوة نازل شده **و** حکم این آیه

WWW.MAABLIB.COM

خذ العفو بآن منسوخ گردید و این سوره نازل در مکه شده است **قول ثانی** از مجوزین نسخ در این آیه اینطور است که بدایت آیه خذ العفو بآیه زکوة و
اخر آیه و اعرض عن الجاهلین بآیه امر و نهی منسوخ شده **و وسط آیه** و امر بالعرف محکم باقی است **بغوی** و **سیوطی** و **صاحب لباب**
و غیرهم روایه کردند قالوا اول هذه الایة و اخرها منسوخ و وسطها محکم یرید بنسخ اولها اخذ الفضل من الاموال فنسخ بفرض الزکوة **و** الامر بالمعروف
محکم **و** الاعراض عن الجاهلین منسوخ بآیة القتال **قول ثالث** محکم باقی است چه این آیه سن باب الاخلاق است و اخلاق و آداب را نسخ لاحق نمیشود
و اینقول مختار جمهور است چه **خاص و عام** باسانید خود روایه کردند لما نزلت هذه الایة قال ص ما هذا یا جبرئیل قال لا ادری حتی اسئل الله ثم رجع
فقال ان ربک یامرک ان تصل من قطعک و تعطی من حرمک و تعفو عمن ظلمک یعنی وقتیکه این آیه خذ العفو نازل شد پیغمبر ص از جبرئیل پرسید که این چه
معنی دارد جبرئیل عرض کرد دریافته از خدا عرض خواهم کرد **پس** جبرئیل برگردیده عرض کرد خالق امر کرد بشما اینکه وصل کنی بقاطع خودت **و** عطا کنی آنرا
که ترا محروم گرداینده **و** عفو کنی از آنکس که بتو ظلم و ستم کرده **در ترمذی** از عایشه مرویست قالت لم یکن رسول الله فاحشا و لا متفحشا و لا سخابا
فی الاسواق و لا یجزی بالسیئة السیئة و لکن یعفو و یصفح یعنی عایشه گفت رسول خدا نبود دشنام ده و نه دشنام خواه یعنی دشنام ده را خوش و راضی
نبود و نبود آنحضرت صیاح آوازدهنده در بازار چنانچه **ابن اثیر** گفته سخاب با لخاء بمعنی صیاح است و نبود آنحضرت جزاء دهنده بدی را ببدی و لکن
آنحضرت عفو کننده و تجاوز کننده بود از آنکس که باو ایذاء و ضرر رسان بود **بغوی** از جابر روایه کرده قال قال رسول الله ان الله بعثنی لتمام مکارم
الاخلاق و تمام محاسن الافعال حضرت رسول الله صلعم فرمود بتحقیق خدا مرا مبعوث ساخت برای تمامی مکارم اخلاق و برای اتمام محاسن اخلاق
در در منثور از ابراهیم بن آدم **و در مکارم الاخلاق** ابو الدنیا نیز همین روایه آورد که بعد نزول آیه خذ العفو الخ قال رسول الله ص
امرنی ان آخذ العفو من اخلاق الناس یعنی پیغمبر فرمود من مامور گردیدم باخذ عفو از اخلاق مردم **ایضا** ما نزلت هذه الایة الا فی اخلاق الناس
خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین **و فی اخر** امر نبیه ان یاخذ العفو من اخلاق الناس **رواه** جم غفیر من محدثی العامه
کسعد بن منصور و ابن ابی شیبه **و** البخاری **و** ابو داؤد **و** النسائی **و** النحاس فی ناسخه **و** ابن جریر **و** ابن المنذر **و** ابن ابی حاتم **و** الطبرانی
و ابو الشیخ **و** ابن مردویه و بیهقی فی الدلائل **و** ابو نعیم و غیرهم **و کذا** کثیر من الامامیه یعنی این آیه عفو نازل نشد مگر خاص در اخلاق ناس
و پیغمبر مامور بود بر خذ اخلاق **و** بامر بر معروف باحسن وجه **و** اعراض از اسوء اعمال و اقوال جهال **در شعب** بیهقی روایه کرد از علی ع قال قال رسول الله
الا ادلک علی خیر اخلاق الاولین و الاخرین قال علی قلت یا رسول الله نعم قال ص تعطی من حرمک **و** تعفو عمن ظلمک **و** تصل من قطعک یعنی
حضرت با میر المومنین فرمود آیا دلالة بکنم ترا بر بهترین اخلاق اولین و آخرین علی عرض کرد آری یا رسول الله صلعم پس پیغمبر فرمود ای علی عطا کنی آنکس را که ترا
ممنوع و محروم گرداینده **و** عفو مواخذه کسی کنی که ظلم و ستم بتو کرده **و** توصل ارحام احسان کنی بکسیکه قطع رحم و احسان از تو کرده **ایضا** از عایشه **و** ابوهریره
و انس روایه کردند قال ص الا ادلکم علی کرائم الاخلاق للدنیا و الاخرة ان تصل من قطعک **و** تعطی من حرمک **و** تجاوز عمن ظلمک **رواه**
السیوطی فی الدر المنثور **احمد** و **طبرانی** از معاذ جبل روایه کردند قال ص افضل الفضائل ان تصل من قطعک و تعطی من حرمک و تصفح من شتمک
بخاری و ابن منذر و ابن ابی حاتم **و** ابن مردویه **و** بیهقی در شعب **و** سیوطی در در منثور از ابن عباس روایه کردند که جماعتی از اهل اسلام مظلوم
بودند و وارد مدینه بایام خلافة عمر شدند منهم عیینه بن حصین بن بدر بود منزل بخانه برادر زاده خود حر بن قیس کرد **و** حر از جمله یاران عمر قدیما بود بواسطه
حر عیینه مع جماعة مظلومین خود داخل بر عمر خطاب شد **پس** الجماعة بعمر گفت یا ابن الخطاب فو الله ما تعطینا الجزل و لا تحکم بیننا بالعدل فغضب
عمر حتی هم ان یوقع به فقال له الحر یا امیر المؤمنین ان الله تعالی قال لنبیه خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین **و** ان هذا من الجاهلین یعنی
ای پسر خطاب بخدا قسم نمیدهی بما را آنچه بر بدی و در بدی و بعدل میان ما حکم نمیکنی **پس** ابن الخطاب بسماع این خطاب بغیظ و غضب آمد تا آنکه اراده
زد و کوب او کرد **و** حر گفت ای امیر خدا برای پیغمبر ص امر کرد که بگیر اخلاق حسنه را **و** امر بمعروف کن **و** اعراض از مقال جاهلان بکن **و** این مقال از جاهلان
است **و** عمر رض این آیه را اگر بانخوند بود بمحض سماع متحیر و از ضرب انجماعت معطل و خاموش شد **در عیون الاخبار** مرویست که حضرت
رضا ع فرمود ان الله امر نبیه بمداراة الناس فقال خذ العفو الخ **در کتاب فقیه** از حضرت امیر ع روایه کرده که شخصی از اهل ثقیف فرمود ایاک
ان تضرب مسلما او یهودیا او نصرانیا او تبیع دابة عمل فی درهم فانا امرنا ان ناخذ منه العفو **در تفسیر برهان** از حضرت امام رضا ع روایة کرد

بیان نزول آیه ... عمل کفتند ... در ماینکی ... بغضب آمد ...

قال ع لا یکون المؤمن

WWW.MAABLIB.COM

قال ع لا يكون المؤمن مومنا حتى يكون فيه ثلث خصال سنة من ربه و سنة من نبيه و سنة من وليه اما السنة من ربه فكتمان السر قال تع
عالم الغيب فلا يظهر على غيبه احدا الخ و اما السنة من نبيه فمداراة الناس ان الله امر نبيه بمداراة الناس فقال خذ العفو الخ و اما
السنت من وليه فالصبر على البأساء والضراء اولئك الذين صدقوا و اولئك هم المتقون حاصل خبر آنکه مومن مومن نمیشود تا در او سه خصلت
جمع نباشند سنت الله کتمان اسرار خلق و عیوب ایشان چه او تع اطلاع بغیب احدیرا نمیدهد و اما سنت پیغمبر پس او رفتار بمدارا در خلق میباشد چه
پیغمبر را مامور گردانید باخذ اخلاق اما سنت ولایة و لی علی ع او صبر کردن بر شدة عسرة و فقر و ضر میباشد چه در قرآن وعده بصابرین است که اینها
تصدیق بدین کرده و اینها پرهیزگاران اند در مجالس شیخ الطائفه روایة کرده که حضرت صادق ع فرمود اگر صاحب حاجتی بمن عرض حاجت
خود نماید پس من مبادرة و پیشی بسرعة بسوی آن بجهم مبادا صاحب حاجة بی نیاز از آن قبل وارسی من بشود الا و ان مکارم الدنیا و الاخرة فی
ثلثة احرف من كتاب الله خذ العفو وامر بالعرف واعرض عن الجاهلين و تفسيره ان تصل من قطعك و ان تعفو عمن ظلمك و تعطى من حرمك
و همین در نور الثقلین و در تفسیر برهان است تنبیه اکثر صحاح و حسان خاصه و عامه صریح وارد اند در سبب نزول این آیه برای تکمیل و تحصیل
اخلاق عموماً برائی نبی و امت او پس بحسب این اخبار کثیره حمل این خلاق اولی و برانکه از محکمه با قید غیر منسوخ و بجهة آنکه اصل عدم نسخ است و
ایضاً قول بمنسوخیة ابتدا آیه خذ العفو و آخر آیه و اعرض عن الجاهلین و ابقاء محکمیة وسط آیه وامر بالعرف بلا استثناء بلا دلیل قاطع از صاحب
شرایع است مع هذا از خذ العفو خاص اخذ اموال بلا مقادیر اثبات شود پس حمل آن ممکن است بر اباحة و اجازة بآنحضرت در اخذ تحایف و
عطایا و هدایائی از خلق و انهم از وجوه مکارم اخلاق معدود میباشد چه رد و ترک اخذ هدایا موجب تهمة کبر براو میشود ثم الله اعلم بحث رابع
در معنی کلمات این آیه خذ العفو در اینجا التقدیر یا محمد خذ العفو است پس در این دو وجه گفتند احدهما یعنی یا محمد بگیر از مردم آنچه بتو میرسانند
بلا نصاب و لا تقدیر از اموال خود نقد و جنس چه تا آن وقت آیه زکوة مع تقادیر نصاب نازل نشده بود و یحتمل بگیر یا محمد آنچه بتو مردم بطور هدایا و
تحایف و سوغات از نقد و جنس اموال خاص میدهند برای تو مباح و در اخذ آن مجازی ثانیهما مراد از خذ العفو اینست که یا محمد بگیر اخلاق و آداب
محموده و پسندیده را در گفتار و رفتار و کردار با حسن وجوه با خلق و اختیار کن آنرا چه در آداب پسندیده و اخلاق حمیده قطع نظر از تحمل تالف خلق است و
بعض اعارب عامه چون فخر رازی و از اصحاب ما حضرت اقدس مجلسی ره فرموده بودند که علم و ادب و تهذیب اخلاق در عرب بالذات مسلوب و
مفقود بود و محمد بن عبد الله بکمال ادب و تهذیب در آن اقوام بی تمیز و بی ادب مبعوث گردیده و در اقطار عالم و نبی آدم اخلاق و آداب و حسن کردار و گفتار
آنحضرت منشور و مشهور شده معمول گردیده اما هنوز اقوام عرب خصوصاً بادیه نشینان و اهل قوی تهذیب و تمیز و ادب الی حین بکمال ندارند پس وقت
بعثة آن جناب چگونه آن قوم لا تهذیب و لا تادیب بوده باشند پس بملاحظه وحشی سیرت اعراب الی حین و کمال اخلاق و آداب سید الانبیاء صلعم طایفه
از عقلاء میگویند که اگر آنحضرت بهیچ معجزی مؤید نمیبود البته بتهذیب و تادیب آن حضرت که عالم مشحون و بنی آدم در دنیا بان متادب شده اند همین اخلاق
و تهذیب آنحضرت از افاضل براهین نبوة و از اعاظم خوارق العادت برائی آنحضرت کافی و وافی بود بحث خامس وامر بالعرف و بالا بیان شد که عرف
بمعنی معروف امر ممدوح و مستحسن عقلی و شرعی ضد منکر و قبیح میباشد پس مراد آنکه حکم و امر کن بمعروف عقلی و شرعی مردم را عموماً و خصوصاً تا باز مانند از منکر
و قبیح که ضدش باشد یعنی امر بمحاسن و نهی از قبایح افعال و اعمال بکن تا بسبب آن مردم بالفعل و القوة در دنیا و عقبی منتفع و از مضار محفوظ بمانند در
مجمع نوشته بمعنی بالعرف المعروف و هو كلما حسن فی العقل فعله او فی الشرع و لم یکن منکرا و لا قبیحا عند العقلاء و قیل کل خصلة حمیدة مجاهد
و غیره گفته در خذ العفو خذ العفو من اخلاق الناس و اعمالهم من غیر تجسس و ذلك مثل قبول الاعتذار و ترك البحث عن الاشياء لان العفو هو التساهل
فی کل شیء یعنی بگیر و قبول کن از اخلاق مردم و اعمال ایشان آنچه از نیکیها بعمل میآرند بغیر تجسس و بغیر تفحص در اعمال اینها این بمعنی مثل قبول کن عذر مردم را
عند الاعتذار در تقلیل اعمال و ترک مخص کن و بسیار سختی و دقة مکن بر ایشان در اتقاع کل احکام چه حدیث و جدید الاسلام اند و عذر شان قبول کن
و ترک تجسس و تفتیش از اشیاء نما چه عفو بمعنی تساهل در هر شیء میباشد و بقول دیگر اقبل المیسور من اموال الناس و اخلاقهم و لا تطلب منهم الجهل
و ما یشق علیهم حتی لا ینفروا منك كقوله عليه السلام یسر و لا تعسر و لا تشدد و لا تستقص علیهم فیستقصوا علیك فتتولد منه العداوة و البغضاء
یعنی خذ العفو بمعنی قبول میسور اموال مردم و اخلاق ایشان و طلب مکن جهد و جد بسیار آنچه شاق بشود بر ایشان تا بجهة آن نفور و نفرة نکنند از تو چنانچه

WWW.MAABLIB.COM

آنحضرت ص فرمود بآسانی و سهولة بکنید بعسر و تنگی حال مکنید پس بر ایشان زیاده بر این بالفعل مکن پس بتو عاصی و سرکش می شوند و آن عداوة و بغض در عوام
الناس ناشی میشود **و مراد** از و امر بالعرف اینست یا محمد مرهم بالمداراة بما امرك الله به **و** هو کلما عرفته بالوحی من الله **و** ما قدرهم من الشرع یعنی ای محمد امر
کن خلق را بمدارا با آنچه خالق امر بآن کرده **و** از همان است که بوحی بتو من الله رسیده **و** آنچه برای ایشان شریعة مقرر کرده **و بقول عطا خراسانی**
المراد من و امر بالعرف هو قول لا اله الا الله محمد رسول الله مراد از این معروف کلمه شهادتین لا اله الا الله محمد رسول الله ص است **و بقول بعض اعاظم** معروف
عام داخل و شامل در معروف ولایة امامة ائمه اثنا عشر است و قریب بهمین نیز مرویست چنانچه **در برهان** و نور و غیره از عبد الاعلی مرویست عن ابی عبد الله ع
فی خذ العفو و امر بالعرف قال بالولایة و اعرض عن الجاهلین یعنی معروف عام هر معقول مستحسن عقلا و شرعا است **و** افضل معروف امر بقبول شهادتین
اعتقادا **و** مع الشهادتین اعتقاد و اقرار بولایة و محبة و امامة ائمه طاهرین اثنا عشر میباشد **بحث سادس** و اعرض عن الجاهلین قیل معناه و اعرض
عنهم عند قیام الحجة و الیاس من قبولهم و لا تقابلهم بالسفه صیانة لقدرك فان مجاوبة السفیه تضع عن القدر **بقول بعض اعلام** معنیش آنکه اعراض
کن و منحرف شو از جهال سفها نزد ابلاغ و اتمام حجة خود و نزد مایوسی از قبول و اجابة ایشان و مقابله بسفها مکن و در اعراض از مقالات سفها صیانة و قدرت
و حفاظت آب و آبروی تو است چه مجاوبه بسفیه موجب اضاعة قدر آدم عزیز و عقیل رفیع است **فخر رازی** در اینجا فرموده المقصود منه امر الرسول ص
بان یصبر علی سوء اخلاقهم و ان لا یقابل اقوالهم الرکیکة و لا افعالهم الخسیسة بامثالها یعنی از اعراض امر برسول است که صبر کند و تحمل فرماید بر سوء
اخلاق سفها جهال و مقابله ننماید باقوال رکیکه و با فعال خسیسه امثال ایشان **اشکال** هرگاه بامر باعراض کرد پیغمبر ص را عموما پس این دلالة دارد بر ترک قتال
ایشان و جمع این هر دو ممتنع است **جواب اول** صاحب الجمع فرموده لا یقال هذه الایة منسوخة بایة القتال لانه عامة خص عنها الکافر الذی یجب
قتله بدلیل قال **ابن زید** لما نزلت هذه الایة قال النبی ص کیف یا رب و الغضب فنزل قوله و اما ینزغنك من الشیطان نزغ الخ یعنی باین گفته نشود
که این آیه منسوخ بآیه قتال گردیده زیرا که این آیه عام است تخصیص یافت از آن کافر یکه واجب است قتل او بدلیلیکه ابن زید نقل کرده که نزد نزول این پیغمبر
گفت ای خدا چگونه اعراض بکنم و غضبم هیجان میباشد زمام اختیار از دست ربوده میشود نزد قیام غضب **پس** این آیه نیز غناک در جواب پیغمبر آمد **جواب**
ثانی فخر رازی فرموده و لیس دلالة علی امتناع من القتال لانه لا یمتنع ان یوم علیه السلام بالاعراض عن الجاهلین مع الامر بقتال المشرکین فانه لیس
من التناقض ان یقال للشارع لا یقابل سفاهتهم بمثلها و لکن قاتلهم **و** اذا کان الجمع بین الامرین ممکنا فلا حاجة الی التزام النسخ الا ان الظاهر من
المفسرین مشغوفون بتکثیر الناسخ و المنسوخ من غیر ضرورة و لا حاجة حاصل در این آیه دلالتی نیست بر امتناع قتال چه ممتنع نیست که خالق بنبی خود امر
باعراض از جاهلین کند مع بقاء امر قتال مشرکین و در آن تناقضی اصلا نیست در اینکه شارع مقابله سفها را بامثال اسوء اقوال ایشان ننماید و لکن قتل شان
بکند **و** هرگاه جمع بین الامرین ممکن باشد پس در آن وقت حاجة بالتزام نسخ نمیشود مگر عادة اهل ظاهر از مفسرین تکثیر ناسخ و منسوخ بغیر ضرورة و لا حاجة
میباشد **و** اصل هم در کلام الله عدم النسخ الا عند الصراحة و الضرورة **اگر گفته شود** که چرا از و امر بالعرف مراد عرف عوام الناس نباشد چنانچه میگویند
عرف منطقیین و عرف متکلمین و عرف اطباء و امثالها و شما خاص حمل بر امر معروف و نهی منکر گردید **جواب** بدانکه عرف عام که مراد از آن استعمال و رواج
باشد این حجة نیست **و** امر و نهی از اعظم امور الهی حجة است لهذا حمل آن بر ابلاغ اوامر و نواهی که خیر محض باشند کرده شده **بلی** ابلاغ این احکام و امور الهی
بمفاد کلم الناس علی قدر عقولهم بحسب اصطلاح و استعمال حال شان باشد این معروفات رسانیده شد **سوال** جاهل خلاف عالم **و** جهل خلاف علم است **و**
هرگاه پیغمبر معرض از اعلام و تعلیم جاهل و جوگا باشد **پس** اهدار و اعلام و تعلیم کدام میشود پیدا اعلام و تعلیم بنادانان کار انبیا هست **و اگر** کل مردم عالم می بودند
انبیا مبعوث نمیشدند پس چرا امر بنبی باعراض جاهلین شد **جواب** جاهل بدانکه ضعیف العقل قلیل الفهم میباشد لهذا بیهوده و فضول و لغو میگویند نزد
وجدان منافی طبیعة خود **و** اینقسم مردم را سفها و جهلا و نیز بر ایشان حمقاء هم اطلاق میشود **و** سیقول السفهاء از اینجا باشد **تنبیه** هرگاه این واضح شد
پس اینچنین سفها را بالجاهلین در اینجا ذکر کرده امر فرمود که از لغوگوئی ایشان اعراض کن و ملتفت بسفاهة و لغوگوئی ایشان مشو ثم الله اعلم **بحث سابع**
نزغ نیز مع نزغا بمعنی اغوا و اغرا بالفساد و جدل کج بحثی بوسوسه میباشد **و** از اینجا است نزغ الشیطان بین القوم نزغا بمعنی افسد و هیاء للفساد **فیروزآبادی** گفته
که نزغ و نسغ هر دو متقارب المعنی اند نسغه بسوط کمنعه نخسه و بکلمة نزغه و بکلا دماه بدو **زجاج** گفته النزغ ادنی حرکة تکون **و** من الشیطان ادنی وسوسة **رازی** مختار
بغدادی گفته اعلم ان نزغ الشیطان عبارة عن وساوسه و نخسه فی القلب بما یسول للانسان من المعاصی **و ابو زید** گفته نزغت بین القوم اذا افسدت ما بینهم **و قیل** النزغ

WWW.MAABLIB.COM

الا بهیج هو اکثر ما یکون عند الغضب **و** احمله الا انزعاج بالحرکة الی الشر **بحث ثامن** وَاِمَّا یَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیطَانِ نَزغٌ فَاستَعِذ بِاللهِ اِنَّهُ سَمِیعٌ عَلِیمٌ
در نزول این بالا شنیدی که جمعی از مفسرین میگویند پیغمبر صلعم که هرگاه سفهاء بسفاهت پیش میشوند پس نزد هیجان غضب چه کرده شود خالق این آیه فرستاد که در
نزغ و وسوسه شیطانی استعاذه کن و پناه ببر بسوی خالق سمیع علیم تا دفع او میکند **بحث تاسع** در معنے وَاِمَّا یَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیطَانِ نَزغٌ فَاستَعِذ بِاللهِ
یعنی و یا محمد هرگاه برسد بتو از شیطان وسوسه او پس پناه بخواه تو بخدا از وسوسه آن لعین تا نجات یابی تو از تاثیر وسوسه آن لعین **وابن عباس** فرمود
وان عرض لك من الشیطان عارض **وبقولی** وان منعك الشیطان عن شیء مما امرتك من هذه الاشیاء فاستعذ بالله فاستجر الله واسئل الله
ان یعیذك ویحفظك من منعه و تاثیر وسوسته انه تعالی سمیع للمسموعات علیم بالخفیات من اسرار الضمایر وغیرها تفصیلا یعنے اگر عارض شود برای
تو از شیطان عارضی **یا** منع کند ترا بالغی از شیطان از چیزیکه امر کردم ترا از این اشیاء پس پناه و نجات بجوی و بخواه بخدا و سوال کن او را که او پناه دهد و نجات
میدهد ترا از تاثیر وسوسه او چه او تعالی شنوا از جمیع مسموعات دانا بهمه خفایا از اسرار ضمایر و غیر ضمایر تفصیلا میباشد **وبقولی** او تعالی شنونده دعاء تو دانا بجمیع
آنچه عارض میشود بتو و حافظ تو از همه عوارض میباشد **سوال** آیا لسانی استعاذه کافی از شر ابلیس است **یا** مع استحضار معانی آن بقلب مفید است
جواب در این دو قول اند **ثانی** یعنے بلسان و حضور معانی بقلب مفید و واجب **و** همین مذهب مختار محققین در اینجا است **منهم رازی** فتنة هذه
تدل علی ان الاستعاذة باللسان لا تفید الا اذا حضر فی القلب العلم بمعنی الاستعاذة فکانه قال یا محمد اذکر لفظ الاستعاذة بلسانك فانی
سمیع واستحضر معانی الاستعاذة بعقلك وقلبك فانی علیم بما فی ضمیرك یعنے این دلالت دارد که استعاذه بلسان بغیر استحضار معانی آن فی القلب فایده
نے بخشد **پس** معنیش چنین میشود که پناه بجوی بسوی من بلسان و معانی آنرا در دل حاضر بگردان چه مقال لسانی تو شنوا **و** در احضار معانی آن در دل
تو من عالم **و** بغیر آن فایده ندارد **اشکال** از این آیه و آیات آخر چون فوسوس لهما الشیطان درباره آدم و حوا دلیل است که وساوس شیاطین
در قلوب انبیاء دخلے دارند **و** هرگاه واضح و ثابت بنص الهی و اخراج آدم بوساوس آن لعین لازم باشد **پس** چگونه قطع شود که انبیاء در حال فرح و
غیظ و غضب در ابلاغ و تبلیغ بلا اخلال و ازلال میباشند **جواب** بدانکه فی الاصالة در وصول وسوسه از شیطان **و** تاثیر آن در ایشان دو قول اند
اولهما مذهب انانی هست که طاعن در عصمت انبیاء از حشویه و نصاری است **ثانیهما** مذهب جمهور و مشهور در محققین اهل اسلام عصمت بل الجملة متفق علیه انبیاء
بعد البعثت ایشان برسالت است **و** بثبوت براهین قطعیه بر عصمت انبیاء کلاً علیهم السلام اینچنین آیات واجب التاویل اند **اول** عقول انبیاء کامل و در جمیع احوال
مستعد غیر ذاهل ولا غافل **و** علم ایشان بهر چیز حسن و قبیح حاوی و مستحضر و علاوه بران حفاظت تعالی بایشان بلا انفصال شامل میباشد **تنبیه** پس ثبوت
این تاثیر وسوسه ابلیس بایشان موثر نمیشود و در هیچ احوال امکان خلل و زلل نمیباشد **پس** این آیه وَاِمَّا یَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّیطَانِ نَزغٌ بکلمه شرط تردیدیه
میباشد **و** نزغ هم بتقریر ائمه لغت و تفسیر بمعنے ادنی و احقر وسوسه میباشد **پس** او وسوسه ضعیف بختم الانبیاء موثر نمیشود بوجود موانع مزبوره هرچند ابلیس از جانب
خود پیش بکند **و** این نزغ بالفرض اگر وصل هم شود **اما** این دلالت ندارد که آنحضرت متاثر و سوسه آن لعین گردیده یا میگردد **ثانی** لو سلمنا ان الشیطان
یوسوس الرسول فان هذا لا یقدح فی عصمته وانما القادح فی عصمته لو قبل وسوسته و یوثرها فیه یعنے بفرض تسلیم که شیطان از جانب خود القاء
وسوسه میکند در نبی **پس** ما میگوییم این قادح در عصمت نمیباشد در قادح در عصمت وقتی میشود که پیغمبر متاثر بوسوسه او شده باشد **و** تاثر و تاثیر وسوسه اصلا در آن
حضرت هیچ ثابت نیست **ثالث** بنص قرآنی شهادت شیطانی لاغوینهم اجمعین الا عبادك منهم المخلصین آن لعین از اغوار خود استثناء عباد مخلصین
از انبیاء هم و بنی آدم مخلص علی الاکمل کسی هست خصوصاً از سید الانبیاء **پس** ثابت شد که اغوار شیطان خصوصاً بختم المرسلین ابداً نرسیده **رابع**
در صحیح مسلم از ابن مسعود روایة کرده قال قال رسول الله صلعم ما منکم من احد الا وقد وکل به قرینه من الجن **و** قرینه من الملائکة قالوا وایاك یا
رسول الله قال وایای الا ان الله اعاننی فاسلم فلا یامرنی الا بخیر حاصل آنکه از شما احدی نیست مگر آنکه موکل هست باو قرینی از جن **و** قرینی از ملائکه
صحابه عرض کردند بتو هم یا نبی الله پیغمبر صلعم فرمود بمن هم مگر فرق اینست که خدا مرا اعانة میکند **پس** من سالم میمانم از شر وسوسه او **پس** مرا امر نمیکند مگر بخیر
شارحین در رفع **و** ضم میم اسلم دو قول دارند **نزد** انانکه میم مرفوع هست پس صیغه متکلم میباشد باین معنی که من سالم میمانم از شر وسوسه او
و نزد انانکه بفتح میم است پس صیغه ماضی غایب هست باین معنی که ان القرین اسلم من الاسلام یصیر مومنا یتبعنی بالایمان ولا یامرنی الا بخیر
یعنے آن قرین جنے اسلام میآرد و مومن میشود متابعت من در ایمان میکند و امر بشر نمیکند **وجه اول** برفع میم مختار خطابی و ابن الملک و نووی است **ثانی**

WWW.MAABLIB.COM

مختار قاضی عیاض بدلیل فلا یامرنی الا بخیر و **قاضی عیاض** بعد این فرموده و اعلموا ان الامة مجتمعة علی عصمة النبی من الشیطان فی جسمه وخاطره ولسانه و فی حدیث اشعار واشارة الی التحذیر من فتنة القرین ووسوسته واغوائه اعلمنا انه منها لنحترز عنه بحسب الامکان والله اعلم انتهی کلام القاضی یعنے بدانکه مجمع علیه امت است بر عصمة نبی از وسوسه شیطان در جسم و خاطر و زبان آنحضرت و در حدیث اشاره هست بسوی آنکه ما پرحذر باشیم از فتنه و شر آن لعین و احتراز بکنیم بحسب امکان **ایضاً شعبی** نقل کرده قال قال رسول الله ما من انسان الا ومعه شیطان قالوا و انت یا رسول الله قال وانا لکنه اسلم بعون الله فلقد اتانی فاخذت بحلقه ولولا دعوة سلیمان لاصبح فی المسجد طریحا حاصل آنکه احدی از آدمی نیست مگر آنکه با او شیطانی میباشد صحابی عرض کردند با تو هم یا رسول الله آنحضرت فرمود با من هم ولکن خدا مرا اعانت میکند من محفوظ و سالم میمانم از وسوسه و تاثیر او و من ابلیس جنے آمده بود من بحلق او را گرفتم اگر رعایة دعوة سلیمان نمیبود هر آئینه صبح میکرد در مسجد طرید و طریح از این **خبر** ثابت شد که آنحضرت محفوظ میباشد از وصول وساوس ابلیس **سادس** در مجمع **و تفسیر کبیر** فرموده اند قیل ان النزغ اول الوسوسة والمس لا یکون الا بعد التمکن **و** لذلک فصل الله سبحانه بین النبی و غیره **فقال** للنبی واما ینزغنک **و** قال للناس اذا مسهم طایف من الشیطان حاصل آنکه در نزغ و مس فرق است چه نزغ اول و ابتداء وسوسه **و** مس نمیباشد مگر بعد تمکین واو تعالی در اینجا تفریق کرد برای نبی نزغ فرموده و برای مردم مس **اشکال** سلمنا که ختم الانبیاء از وسوسه محفوظ علی الدوام میباشند پس در باره آدم چه میگوئید که بوسوسه او را از جنت بسوی زمین برآورد **جواب** نزد بعضے غفلة بر معصومین علیهم السلم بمقتضای بشریة جایز است **و** قصه وصول وسوسه ابلیس بآدم بغفلة من باب الامتحان بود چنانچه بغیر سهو شیطانی انسا من الله بانبیا نادر بحسب حکمة و مصلحة حکیم مدبر الهی طاری و لاحق میشود **اشکال** سلمنا پس در مفاد آیه وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته تاویل این آیه بجای خود بالتفصیل خواهد آمد این دلالة ندارد که امنیه والسنه ایشان نزد تبلیغ وحی الهی خلاف آن ابلاغ کردند **و** قول و فعل بخلاف عصمة ایشان بوقوع آمدن ممتنع و محال است

قوله تعالی اِنَّ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا اِذَا مَسَّهُمْ طٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطٰنِ تَذَكَّرُوْا فَاِذَا هُمْ مُّبْصِرُوْنَ ۝ وَاِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوْنَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُوْنَ ۝ وَاِذَا لَمْ تَاْتِهِمْ بِاٰيَةٍ قَالُوْا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ اِنَّمَآ اَتَّبِعُ مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ مِنْ رَّبِّيْ هٰذَا بَصَآئِرُ مِنْ رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ۝ ترجمه این آیات ثلثه

یعنے بدرستی و تحقیق آنانکه پرهیزگار و خداترس و عاقبة اندیش اند وقتیکه میرسد ایشانرا پاره وسوسه از دیو سرکش که ابلیس لعین باشد پس آنچنان یاد میکنند خدا را او از وعید اله می اندیشند پس آنهنگامیکه می بینندگان و غور کنندگان راه صواب از بد و زشت باشند پس باندیشه و نظر دقیق می بینند و میدانند که این وسوسه از تلبیس ابلیس لعین عدو مضل بنی آدم است متمسک حق می شوند و ترک باطل او مینمایند **و** برادران ضعفاء که کفار و فجار اند یا برادران کفار و فجار که شیاطین و ابالیس اند ایشانے وجنے امداد میکنند و میکشند ضعفاء عقول یا کفار و فجار را در گمراهی و چاه ضلالة و غوایة میاندازند پس کوتاهی نمیکنند و باز نمے ایستند از کفر و ضلالة و یا محمد چون تو نیاری کافرانرا علامتی و اعجازی مطابق مطلوب و مقصود ایشان میگویند آن کفار چرا اختیار نکردی و نیاوردی مطلوب آیت ما را از پیش خود بگو تو یا محمد در جواب شان جز این نیست که من پیروی میکنم آن چیزیرا که وحی کرده میشود بسوی من از آفریدگار و پروردگار من این قرآن و آیات آنست این قرآن بصیرتها و حجتها و دلیلها هست که بمعاینه و بدیدن این راه حق و صواب از راه باطل بمعاینه و ممتاز میشود از جانب پروردگار شما و برآرنده و بحق

اگر انبیا معصوم اند پس آدم چرا بوسوسه شیطان از جنت بیرون

رساننده و نعمة است برای قومیکه ایمان میآرند بخدا و دین اسلام و رسول محمد بن عبد الله و در تفسیرش چند بحث اند **بحث**
اول بدانکه مس یمس مسًّا بمعنی بالیدن و دست کردن بچیزی فهو ممسوس در لغة بمعنی مجنون یعنی دست رسیده از دیو جن میباشد و مسّ الماء
الجسد مسًّا از اینجا میباشد **در مجمع** فرمود الممسوس الذی به مس جنّ **و** الممسوس من المیاه ما نالته الایدی **بحث ثانی** طیف بکسر طاء مهمله
مع الیاء مصدر طاف یطیف **قرائة** بصریین **و** ابن کثیر و کسائی **و** ابو عمرو همین قرائة نخعی **و** اسود بن نخعی **و قرائة** باقی قرار بالالف طایف
است **بحث ثالث** در طیف **ایا** واوی هست **یا** یائی صرفیان **و** اهل لغة دران دو قول دارند **نزد انانکه** یائی هست از طاف
یطیف طیفًا از باب بلع بمعنی لمة و ان جنون و وسوسه میباشد و از اینجا هست طیف الشیطان رخنش یعنی وسوسه و مس و یا دمی است **اخفش**
گفته اللمم صغار الذنوب و ایضًا طرف من الجنون و رجل ملموم ای به لمم و اصابت فلانًا من الجن لمة و هو المس و الشیء القلیل **نزد دیگران**
اصل طیف طوف است واو را قلب بیا کردند یا برای تخفیف **یا** لغتی دیگر است بمعنی آنچه بمس جن با دمی میرسد **در مصباح** گفته طاف
الخیال طیفا من باب باع ألم **و** طیف الشیطان **و** طایف الما مدبمس او وسوسة **و** یقال اصله الواو یطوف لکنه قلب اما للتخفیف **و** اما للمبالغة
و قال ابن الفارس فی باب الواو و الطیف و الطایف ما اطاف بالانسان من الجن و الانس و الخیال و قال فی باب الیاء الطیف تقدم
ذکره **بدانکه** واحدی گفته که در طیف خلاف کردند فقیل انه مصدر **و قال ابو زید** یقال طاف یطوف طوفًا و طوافًا اذا اقبل و ادبر **و**
اطاف یطیف اطافة اذا جعل یستدیر بالقوم و یاتیهم من نواحیهم **و** طاف الخیال یطیف طیفًا اذا ألم فی المنام **و ابن الانباری** گفته
که جایز است که طیف اصلش طیّف باشد مگر آنکه بجهة ثقل تشدید را حذف کردند یک یا را **و** یاء ساکنه را باقی گذاشتند **پس بقول اول**
طیف مصدر هست **و بر قول ابن الانباری** او از باب هیّن **و** هیْن **و** میّت **و** میْت **و** قرائة سعید بن جبیر اذا مسّهم طیّف بالتشدید
نیز مؤید انباری هست **و** همین اصل در طیف است **ثم** سمی به الجنون و الغضب و الوسوسة طیفا لانه لمة من لمة الشیطان تشبه لمة الخیال
ازهری گفته طیف در کلام عرب جنون هست پس از ان برای غضب اطلاق شده چه غضبان شبیه مجنون میباشد **اما الطایف** فیجوز ان یکون
بمعنی الطیف مثل العافیة **و** العاقبة و نحو ذلک مما جاء المصدر فیه علی فاعل و فاعلة **و فراء** گفته در این آیه طایف و طیف هر دو مساوی در
معنی اند و هو ما کان کالخیال الذی یلمّ بالانسان **و منهم** من قال الطیف کالخطرة **و** الطایف کالخاطر حاصل این طایف و طیف یک معنی
اند خواه واوی در اصل باشد یا یائی دو لغة اند **و** بقولی فرق آنست که طایف عبارة است از آنچه بدور انسان دور کند **و** طیف وسوسه مطایفه مؤثر شود
در آدمی **بحث رابع** هر گاه بالا ذکر نزغ کرد و نزغ **و** نسغ **و** نخس **و** غرز شبیه بوسوسه و خطرات ضعیفه **و** طیف و طایف کمال وسوسه درجه ثانیه
او میباشد پس آنرا تقسیم کرد که آنچه شبیه بوسوسه ضعیفه باشد گاهی بانبیا لاحق میشود **اما** وسوسه کبیره قویه اکثر بغیر معصومین مس میکند **پس** در اینجا
ذکر غیر معصومین آورد **و** از این واضح شد که خطرات ضعیفه گاه بمعصومین **و** وساوس قویه بغیر انبیا طاری و لاحق میشود **اما** در معصومین غیر
مؤثر **و** در غیر معصومین مؤثر میباشد **اما** برای این مرض دوا و دافع و شافی برای هر کس استعاذه بالله السمیع العلیم میباشد **بحث خامس**
ان الذین اتقوا اذا مسّهم طایف من الشیطان تذکروا **و** کلمه اذا در اینجا ظرف زمانی است برای او جزائی میباشد **و** جزاء او جمله بالعد هست **پس**
معنیش آنکه بتحقیق آنانیکه خدا ترس اند از معاصی اله پرهیز میکنند وقتیکه این متقیان را مس میکند وسوسه از ابلیس که دشمن آشکار امر بنی آدم را
هست **نزد** حسن وقتیکه برایشان مس و دور میکنند پاره از وساوس شیطان **نزد** سعید بن جبیر **و** سدی وقتیکه اغوا شیطان مس میکند ایشان
را بغضب و بغیظ میاید اقوال و افعال قبیحه سر میزنند از ایشان **نزد بعضی** بدمیدن شیطان وقتیکه ایشان چون مجانین میگردند و اقوال
و اعمال شان هم چون مجنونان از ایشان بوقوع میآیند **و نزد** ابن عباس و سدی وقتیکه بوساوس شیطان معاصی بعمل میآرند پس در عقاب
آن در دنیا هم ماخوذ میشوند **پس** در حالة مواخذه انها متنبه شده یاد شان میآید که باین آفة طیف شیطان گرفتار شدیم **و بقولی**
وقت ممسوس گردیدن ایشان بمس طیف ابلیس یاد ایشان آمد که چنین از منهی خدا است و بخلاف آن ماموریم **بحث سادس** فاذا هم
مبصرون این اذا ثانیه ظرف مکانی بمعنی جای است چون خرجت من داری فاذا زید یعنی ناگاه زید و ابصیرة و معرفة فالبصر و السداد و المذ
و دفعوا وسوسة الشیطان و حقیقته ففروا و امنه الی الله سبحانه و تابوا بعده یعنی پس دیدن وسوسه شیطان و گرفتار شدن بعصیان ایشان

اختلاف قراءات و معانی و مصادر طیف و طوف

تحقیق اقسام وساوس گویند ۱۲

دیدند و دانستند سداد و هدایة را در دفع وسوسه شیطان و حقیقة آن لعین کرده پس فرار کردند از ابلیس و ترک آن لعین کرده توبه و رجوع الی الله کردند و بعد آن بایشان بصیرة و معرفة زیاده شد **مجاهد** بعد از مس شیطان از متقیان متذکر و منتبه شدند بان لمی ابلیسی که این از معاصی اندیس در آن وقت تمیز کردند و شناختند باطل را از حق **سدی** گفته اذا زلوا قبصروا و تابوا احمد **مقاتل** گفته اذا اصابه نزغ من الشیطان تفکر و انظر فیه فعلم انه نزغ من الشیطان و ندم علی فعله **بحث سابع** اجتباء **و نظیرش** اصطفاء بمعنی برگزیدن و اختیار کردن چیزی از اشیاء **و این** باب افتعال از جبایة بمعنی استخلاص شیء برای نفس خود میباشد **و علی ابن عیسی** گفته اجتباء بمعنی استخراج و از همین معنی کلمه جبایة است **و اصله** اصله الجمع من جبیت الماء فی الحوض جمع کردم آب را در حوض از جبی یجبی جبایة و جبوة اجبوه جباوة مثله بمعنی جمعت المال والخراج **و** جابیه حوض و امثال آن هر ظرف کلان آب چون حب و خم کلان که در آن آب نگهدارند **فراء** گفت اجتبیت الکلام بمعنی اختلقته و ارتجلته اذا افتعلته من قبل نفسک **و ابو عبیده** گفت اجتبیت بمعنی اختراعت باشد **بحث ثامن** مدّ یمدّ مدّاً بمعنی کشیدن و اطالة و امهال و زیادتی شیء باشد **در صحاح** گفته مددت الشیء فامتد **و** للمادة الزیادة الاصلیة المتصلة **و** مد الله عمره و مده فی غیه ای امهله و طوّل له **و** المد السیل یقال مد النهر و مد البحر **و از** اینجاست مد الیه ید **و** مد البصر و مد نظر **و** مد یدا لقا یعنی طویل القد و استمد طلب و مد دو اعانة **و** مدة من الزمان بمعنی برهه و قطع از زمان میباشد **و** امداد اعانة باشد **و** مداد بکسر اول بانچه کتابت کرده و نوشته میشود **و** المدة بفتح غمس قلم از سیاهی میباشد **و** مد بضم اول کیلی بوزن که یک رطل در آن میگنجد **و** ربع صاع نزد اهل حجاز میباشد **بحث تاسع** در یمدونهم دو قرائة اند **اولهما** قرائة نافع یمد بضم یاء و کسر میم از امد یمد امداداً بمعنی اعانة و یاری میباشد **ثانیهما** قرائة باقی قراء کلا بفتح یاء و ضمه میم مد یمد مداً دو لغة بیک معنی اعانة میباشد **و قیل** مد معناه جذب کشیدن **و** امد معناه من الامداد است **واحدی** گفته عامة ما جاء فی التنزیل مما یحمد و یستحب امددت علی افعلت کقوله انما نمدهم به من مال و بنین **و** امددناهم بفاکهة **و** اتمدونن بمال **و** ما کان بخلافه فانه یجی علی مددت کما قال تعالی و یمدهم فی طغیانهم یعمهون **فالوجه** ههنا قرائة العامة و هی فتح الیاء **امّا الاقصار** از اقصر یقصر اقصاراً بمعنی کف و امساک و دور ماندن از شیء باشد چنانچه **لیث** گفته الاقصار الکف عن الشیء **و ابو زید** گفته اقصر فلان عن الشر یقصر اقصاراً اذا کف عنه مجردش قصر یقصر قصراً و قصوراً بمعنی کوتاهی چنانچه قصر الصلوة و قصر الثوب خلاف طویل **و** قصیر القامة از اینجاست **و** بمعنی عجز **و** قصور بمعنی کوتاهی **و** قصار بفتح اول واو غام و صباح بمعنی گازر که جامه را میشوید **و** اقتصار اکتفاء باشد **و** تقصیر در امر بمعنی سستی در فعل و عمل آن است **بحث عاشر** و اخوانهم یمدونهم فی الغی ثم لا یقصرون **بدانکه** در مرجع ضمیر اخوانهم دو قول دارند **احدهما** مرجع هم شیاطین است پس تقدیرش آنکه و اخوان الشیاطین یمدون الشیاطین فی الغی و ذلک لان شیاطین الانس اخوان لشیاطین الجن فشیاطین الانس یغوون الناس فیکون ذلک امداداً منهم لشیاطین الجن علی الاغواء والاضلال ثم لا یقصرون عن الاغواء والاضلال یعنی بمصداق شیاطین الانس والجن یوحون الی اولیائهم که شیاطین دو طایفه اند **امّا** شیاطین انس امداد و اعانه میکنند شیاطین جن را با غواء و اضلال خود ضعفاء جهلاء مردم را تا در چاه غوایة و ضلالة میاندازند پس از القاء ایشان در غوایة اکتفاء و اختصار بر همان قدر اضلال و القاء نمیکنند بل بعد اضلال هم دائماً مستمراً در تقویة غوایة و ضلالة کایدانها میباشند تا ترک ضلالة ننمایند انها **تنبیه** و این در این اعصار مشهود هر کس است که **یاد در بیان** و کشیشان نصاری حمقاء و ضعفاء جهلاء لا یعقل را باطماع اکرام انعام و بدوام و تنخواه و اطعام بعد اخراج از طریقة اصلیه مستمراً در تعلیم و اعلام ضلالة ممد و معین انها میباشند و کوتاهی در آن نمیکنند تا از ملة باطله بر نیایند **ثانیهما** این ضمیر راجع بسوی اخوان متقیان است که کفار و فجار و فساق از قوم انها میباشند **و تقدیرش** ان اخوان الشیاطین هم الناس الذین لیسوا بمتقین فان الشیاطین منهم یکونون مدداً لهم فلا یترکون مددهم الی بقائهم و لا یکفون عنهم **و قیل** القولان مبنیان علی ان لکل کافر اخاً من الشیاطین یعنی اخوان شیاطین مردمان غیر اتقیاء مراد میباشند چه شیاطین از نوع انها مددگار شان در جمیع احوال میباشند و مدد انها را ترک نمیکنند تا موت انها و از انها دور و باز نمیمانند **و بقولی** بنا بر این هر دو قول مبنی است بر اینکه برای هر کافری برادر از شیاطین است **سوال** در لا یقصرون فاعل و بکدام راجع است **جواب** در آن نیز احتمالات است

احتمالاتست **احدهما** که مراد از مضمر فاعل یقصرون اناسی باشند که در غوایة وضلالة افتادند باغوا شیاطین یعنی بعد اغوا واختیار ضلالة آن ضلال
از ضلالة حاصله خود بر نیایند وکف واجتناب ازان نمیکنند **ثانیهما** فاعل مضمر از تقصرون عاید بشیاطین باشد که اینها بعد اضلال واغوا دست از
اضلال آنها بر نمیدارند همیشه تا مرگ ایشان معین ومدد مستمر اینها باشند **کلبی** در تفسیر این گفته مراد از اخوان الشیاطین مشرکین اند **و مراد از**
یمدونهم فی الغی امداد شیاطین با ایشان است زیراکه برای هر کافری برادری از شیطان معیت دارد وطلب ایشان با غوا بسوی غوایة وضلالة مستمراً
میکنند فلا یکفون عن الضلالة ولا یتن کونها یعنی پس اهل غوایة اجتناب وترک غوایة نمیکنند **وهذا** بخلاف حال المؤمنین المتقین لان
المؤمن اذا اصابه طیف من الشیطان تذکر واعرف ذلک نزع عنه وتاب واستغفر **و** الکافر مستمر فی ضلالته لا یتذکر ولا یرعوی **و**
قال ابن عباس لا الانس لا یقصرون عما یعملون من السیئات **ولا** الشیاطین یمسکون عنه فعلی هذا القول یحمل قوله لا یقصرون علی
فعل الانس والشیاطین جمیعاً **سوال** حاصل امداد ومدد در اینجا چیست **و** چرا اهل غوایة عقلا بوده اغوا وغوایة قبول میکنند **جواب**
بعض علما فرموده که مدد وامداد یک معنی دارند فمعنی الامداد تقویة تلک الوسوسة والاقامة علیها **و** شغل النفس عن الوقوف علی قبایحها ومعایبها
لحسن ظنهم المتبوعین **و** لترک التعقل والنظر یعنی امداد عبارة است از تقویة آن وساوس بالقاء ادله باطله بر ان **و** از شغل نفس از وقوف بر قبایح
ومعایب اینها بجهة تقلید وحسن ظن اینها بمتبوعین خود **و** برای ترک تعقل ونظر وتدبر در مقال واغوا اینها غوایة ناشی وحاصل میشود در تبعه مقلدین
بشیاطین **اشکال** شیطان را در آیه بالافراد **و** ضمیر اخوانهم را بجمع آورد این حالة چگونه ثابت وجایز باشد **جواب** بظاهر اشکال ندارد چه
از شیطان نوعیت وجنسیت مراد خواهد شد خواه باعتبار کل کل هر شیطان خواه بغیر ان چنانچه در آیه اولیائهم الطاغوت **و** طاغوت جنسیت دارد
دارد ومفرد آورده **بحث حادی عشر** واذا لم تأتهم قالوا لولا اجتبیتها این عطف بر ماقبل است **و ابو مسلم** گفته که این آیه عطف بر
یسئلونک عن الساعة است تقدیرش یسئلونک عن الآیات فاذا لم تأتهم بها قالوا لولا اجتبیتها میباشد **بدانکه** در آیه بالا انتساب کرد که شیاطین
جن وانس از جانب تقصیر وتاخیر در اضلال واخوان خود از مشرکین نمیکنند **و از جمله** اغوا واضلال ایشان است که از انبیا معاجز اقتراحی بخواهید
وهرگاه ایشان آن قسم معاجز مطلوبه شما نیارند پس تکذیب اینها بکنید چه اینها انبیاء اله نیستند **بحث ثانی عشر** مفسرین در اسباب النزول این آیه
آورده اند چنانچه **کلبی** گفته کان اهل مکة یسئلون النبی الآیات تعنتا کما نقل تعالی عنهم وقالوا لن نؤمن لک حتی تفجر لنا من الارض ینبوعا
الخ فاذا تأخرت اتهموه وقالوا لولا اجتبیتها یعنی هلا احدثتها وانشأتها من الله او من عندک فنزلت فی جوابهم قل انما اتبع ما یوحی الی من ربی
یعنی اهل مکه وکفار قریش میخواستند آن حضرت را معجزات بطور تعنت واقتراح چنانچه نقل مقال کفار کرد که میگفتند که ما هرگز بتو ایمان نخواهیم آورد
تا آنکه ظاهر وجاری سازی ازین زمین چشمهارا تا آخر وشیاطین انس اینها تعلیم داده بودند که از محمد چنین اقتراحی بخواهید پس وقتیکه تاخیر کند از
آوردن مطلوب شما باو تهمت کنید یعنی اگر تو نبی صادق بودی چرا نیاوردی از جانب خدا واگر خدا نمیداد خودت چرا اختراع واختلاق وانشا نکردی
پس در جواب اینمقال ایشان این آیه نازل شد که بگو تو اینها را من تابع وحی الهی ام **بحث ثالث عشر** معنی این آیه واذا لم تأتهم قالوا لولا اجتبیتها
یعنی والمحمد وقتیکه نیاری تو آیات اقتراحی مطابق مطلوب آنها میگویند تو چرا اختلاق وافتعال واختراع وایجاد خودت نکردی آیات مطلوبه را **و**
مجاهد وزجاج گفتند معناه انک یا محمد اذا جئتهم بآیة کذبوا بها واذا ابطأت عنهم یقترحونها ویقولون هلا جئتنا من قبل نفسک
فلیس کلما تقوله وحی من السماء یعنی معنیش آنکه ای محمد وقتیکه بر می تو مر اینها آیتی ومعجزه اینها تکذیب تو بآن آیة میکنند **و** وقتیکه تو تاخیر از اتیان
آن میکنی واینها فرح وقدح تو میکنند ومیگویند که چرا نیاوردی از جانب خودت واز صنعه خودت پس نیست کل آنچه میگفتی تو که بوحی الهی متابعة وگفتار
وگفتار من میباشد **و** اگر آن دعوی تو صحیح میبود البته هر مطلوب مارا میاوردی **و** نیاوردن آن پیغمبر صادق نیستی **ابن عباس وجبائی**
وابو مسلم اصفهانی گفتند معناه اذا لم تأتهم بآیة مقترحة قالوا هلا اختلقتها من قبل نفسک فتسأل ربک ان یأتیک بها یعنی
وقتیکه نیاری تو مر اینها را آیة مقترحه را پس میگویند که چرا آیة مخترعه مفتعله مصنوعه خودت از جانب خودت نیاوردی پس سوال میکردی خدایت را
که آن آیة مقترحه مطلوبه اینها میاورد ومیداد **بحث رابع عشر** بدانکه بصایر جمع بصیرة بمعنی براهین وحجج ودلایل قاطعه است **در مجمع** از زجاج نقل
فرموده که معناه ظهور الشیء وتبیانه **و** نیز گفته بصیرة بمعنی تدرس یعنی سیر نگاه دارنده وطریق دریافت یعنی چون جمع همه اینها بصایر است **در صحاح** گفته

WWW.MAABLIB.COM

البصر حاسة الرؤية والبصرت الشئ رائية والبصير خلاف الضرير يعني بينا خلاف اعمی است والبصر العلم وبصرت بالشئ علمته كما قال الاية بصرت بما لم

يبصروا به والبصير العالم والتبصير التعريف والايضاح والبصرتان الكوفة والبصرة والانسان على نفسه بصيرة وقال الاخفش جعله

هو البصيرة كما يقول للرجل انت حجة على نفسك والبصرة بالتحريك الحجة والبصرة بالسكون حجارة رخوة الى البياض ما هي بها سميت البصرة

در مصباح گفته البصرة بوزن تمرة بمعنى سنگهائی نرم وگاهی هاء آن حذف کرده میشود بفتح با وکسران وزجاج از فتح با مع حذف ها ء

انکار کرده ودر نسبت بصری بذکر بالوجهين وان نام بلدیست از بلاد محدثه اسلامیه بناء آن در خلافت عمر بسنه هجدهم از هجرة شد وبعد این

گفته البصر النور الذی تدرك به الجارحة المبصرات والجمع ابصار چون سبب واسباب است والبصرة برؤية العين ابصار وبصرت بالشئ بالضم

والكسر لغة وانا به بصير ای عليم وخبير والاستبصار بمعنى البصيرة اهل معانی درانجا گفتند بصارة نور وضئی است آنچه تعلق بجارحه راسی دارد

وادراك احساس مبصرات بان میکند آنوقت بصارة یعنی دیدن بالعين است وآنچه تعلق بقلب دارد وبعيون قلب می بینند آنرا بصيرة واستبصار

بینامند وآن علم وعرفان ومعرفة میباشد **بحث خامس عشر** قل انما اتبع ما یوحی الی من ربی بدانکه این جواب قول کفار بلولا اجتبيتها

میباشد یعنی یا محمد بگو تو مر طالبین آیات مقترحه را که انیست جز این نیست من متابعة وپیروی میکنم خاص همان چیز را که وحی کرده می شود آن بسوی

من از جانب پروردگارم وبتلقاء نفسانی وخواهش ورای خود اصلا چیزی نمیگویم وبفعل وعمل نمیآرم وانزال آیات واظهار معجزات خاص از افعال

جناب باری اند برایجاد اینها بغیر الله احدی از خلایق قادر نیست وهرچه مقتضای مصلحة وحکمة علیم وحکیم مدبر تعیین میباشد در آنوقت آنرا انزال وایجاد

بردست هرکس وهرجا که میخواهد میکند بندگان انبیاء در ایجاد معاجز وایتاء آن هرگونه هروقت مطابق خواهش هرکس باقتراح وغیر اقتراح مدخلیة ندارند

چنانچه در انزال وحی ودر تزیید وتنقیص وتبدیل کلمه از آن ابدا مدخلیة ندارند فقط انبیا اصفیاء دیان امناء الله المنان میباشند جمعی از ائمه تفسیر

گفتند که قدیما وحدیثا از کفار ومشرکین این دو حالة در باب معاجز انبیاء بود اولهما اگر پیغمبری بلا درخواست کفار اعجازی مینمودند ومیاوردند

پس ایشان بمعاینه آن میگفتند این جادوی نظربندی ماست لهذا باچنین بخلاف حقیقة مینماید ثانیهما اگر درخواست بطور تعنت واقتراح

از انبیاء میکردند پس در آن بدو وجه جواب میدادند اول اگر میاوردند معاجز را حسب خواهش ودرخواست اینها میگفتند هذا اختلاق وافك

وافتراء على الله فلم خصك الله به دوننا وانت مثلنا یعنی این خارق اختلاق وافترا ودروغ محض است چرا ترا باین تخصیص داد وبغیر ما چرا

آنکه تو هم مثل مائی ثانی اگر تاخیر ایتاء معاجز اقتراحی اینها میشد پس کفار در آنوقت میگفتند انکنت صادقا فی دعوة رسالة ربه وانه یجیب دعائك

فلم لا جئت بهذا الاعجاز المطلوب عنك ولم لا اجبت وافعلته من عندك ولم لا اجاب التماسك فما کنت نبيا صادقا یعنی اگر توصادق در دعوای

رسالة خود بودی ومیگفتی که الله من مجیب دعوات منست پس چرا اجابة دعاء تو در ارسال این اعجاز مطلوب از تو نکرد وچرا خود تو آنرا نیافتی واختلاق نکردی

چون اقوال آخر پس باین واضح شد که تو نبی صادق نیستی وبجمیع هم همین طور گفتار ورفتار کردند پس خالق در جواب شافی ایشان قل انما اتبع ما یوحی الی

من ربی فرستاد ومعناه لیس لی ان اقترح علی ربی فی امر من الامور وانما انتظر الوحی فکل شئ اکرمنی به قلته والا فالواجب السکوت وترك

الاقتراح یعنی نیست برای من سوالی والحاحی وطلبی وخواستن تحکم از پروردگار خود امری را از امور وجز این نیست که من منتظر وحی اله میباشم پس هرچه

مرا وحی کرد من میگویم وبشما میرسانم وبالکل تغیر وتبدل نمیکنم در حرف آن وتا وحی نرسد ونباید سکوت وترک سوال بالحاح ویشی امر از جانب خود هم

واجب الترک میباشد چه باشد داب بندگان ذلیل نیست که بخلاق ذوالجلال المتعال درخواست وپیشی سوال والحاح در طلب آن نمایند وهرچه

اصلح واوفق بحکمة حکیم علیم مدبر تعیین باشد خود میکند حاجة درخواست در آن باو نمی نیست **تنبیه** در مجمع فرموده که این آیه دلالة دارد که افعال نبی و

اقوال انحضرت همه تابع بوحی اند براو جایز نیست عمل برای وقیاس مر انحضرت را مطلقا **اشکال** از مطاعن نبوة خاتم الانبیاء مخالفین اسلام خصوصا

نصاری از همه اعداء اکثر این را قرار داده وعوام کالانعام را شب وروز با اینها میلغز انند بانیکه معجزه محمد در قران اصلا بجائی مذکور ومنقول نیست مگر

هروقت که مردم از انحضرت معجزه وآیتی خواستند در هرجا جواب اینها قل انما الایات عند الله ولو اعلم الغیب لاستکثرت من الخیر وانما انا

بشر مثلکم یوحی الی وانما انا بشیر ونذیر بهمین کلمات میفرمود وخود انحضرت در جواب انکار مطلق از داشتن معجزه خود فرمود وقرآن از آن مملو

مشحون ومسلمانان دفاتر خود از هزار معجزات زاید ثبت کرده منافی ومخالف قرآن باطل محض میباشد **جواب** بدانکه ایا شرط صحة نبوة ایتاء

هر نوع معاجز

WWW.MAABLIB.COM

هر نوع معاجز و اظهار هر قسم خوارق مطابق طلب هر فردی از امم خود هر وقت است یا شرط صحت نبوة اظهار یک خارق العادة و لو یکمرتبه قرین بدعوای نبوت نباشد **و** این عقلاً و نقلاً واجب نیست که هر وقت و هر آن معاجز اقتراحی مطابق درخواست هر آدمی بیاید و اظهار نماید چه تکثیر و تقریر معاجز و اظهار آن بکرات و مرات اعتنا و عظم و وقر آن در انظار مردم و قلوب آنها قلیل بل ساقط میشود چنانچه اینحاله معلوم هر کس است که معاینه امر غریبی و عجیبی که بمره اولی بکمال رغبة دیده میشود در مرة ثانیه بمثل آن رغبة و میل دیدن بمثل اول نمیباشد **پس** آنچه موجب این و قلة رغبت و بی اعتنائی و لا التفاتی بخارق العادة بگردد او جایز نیست و بالجمله از خرق عادة بر می آید **پس** بیکمره یک معجزه خارقه در صدق هر نبی کافی است **و در علم کلام** این باب مبرهن گردیده **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس** جواب این اشکال آنکه از اعاظم معاجز باقیه الی القیمة قرآن **و** هر سوره کبیره و صغیره بل هر آیتی از آن است که تحدی با آن بکرات و مرات بوقوع آمده **و** از عصر آنحضرت الی عشر اول چهارده صدی هجری هیچ قومی و ملتی از مجوس و یهود و نصاری خصوصاً کفار عرب که اصحاب علم و لسان و در فنون علم ادب و شعر و خطب حذاق ماهر باهر و در فصاحة و بلاغة و ملاحة در هر عصر سرآمد روزگار اعداء اکثر از احصاء و عدد بودند معارضه بحروف نسائی الی حین کرده نتوانستند لهذا اوایل صنوف از دفع آنحضرت بحروف و معارضه آن عاجز گردیده ناموس خود زنان و بنات و اطفال و اموال خود را بغارت و بغلامی و کنیزی دادند **و** خود تحت سیوف لمعان آنحضرت مقتول گردیدند **و** این اقطع برهانی است بر عجز آنها و بر خرق عادة قرآن الی یوم القیامة کافی و شافی است **و** حاجت اعجازی دیگر بعد قرآن بر صحة نبوة آنحضرت اصلاً نیست زیرا که این معجزه کلام الهی الی القیمة دایم قایم مستمر آذوی التحدی موجود است **اما جواب** آنچه مسلمانان زیاده از هزار معاجز آنحضرت در دفاتر ثبت کردند قطع از تواتر اکثر آن لااقل هزار آدم معاصرین آنحضرت لابداً میباشد **پس** با جتماع هزار آدم در نقل معجزه در اوقات مختلفه تواتر قطعاً حاصل شد بر اینکه محمد صلی الله علیه و سلم صاحب الاعجاز بعلم الیقین بوده **و** الا یعنی با نکار این کل علم سیر **و** تواریخ مخالف و موالف از انبیاء و سلاطین سلف بالکلیه باطل میشود فما جوابکم فیه جوابنا **جواب ثانی** فخر رازی **و** مقلد او نیشاپوری **و** سعودی صاحب تفسیر المنیر **و** التیسیر در اینجا فرموده ثم بیّن ان عدم الاتیان بتلک المعجزات التی اقترحها لا یقدح فی الغرض لان ظهور القرآن علی وفق دعواه معجزة بالغة باهرة قاطعة قطعاً علی نبوته و صحة دعواه بها **فاذا** ظهرت هذه المعجزة الواحدة کانت کافیة فی تصحیح نبوته و بقائها الی القیمة فکان طلب الزیادة من باب التعنت باطل فلا یلتفت الی مقالهم العقلاء یعنی پس از آن بیان کرد خالق که بعدم اتیان آنحضرت معاجز مقترحه موجب قدح در غرض نمیباشد چه ظهور قرآن موافق دعوای آنحضرت معجزه بالغه باهره قاطعه بر وضوح دعوای نبوة و ثبوت آن میباشد **پس** وقتیکه این معجزه واحده قاهره از آنحضرت ثابت و باقی باشد کافی و بس است در تصحیح نبوة و بقای او الی القیمة **پس** طلب زاید بر آن از باب تعنت باطل است و ابداً بسوی مقالات خصام عقلاء التفاتی ندارد **جواب ثالث** از خود قرآن معاجز بسیار ثابت است **منجمله** آن آیه و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی **و منجمله** آن باد و نور در هزیمه اهل بدر **منجمله** نزول ملائکه هزارها برای یاری اسلام در بکر غزوات آنحضرت با کفار **و** در ذیل هر آیه از تفاسیر **و** در علم مغازی سیر **و** تواریخ تفصیلاً ثبت و ضبط اند **و** ثبت آن معاجز منافی و خلاف قرآن نیست بل عین بیان و تفصیل قرآن است **بحث سادس عشر** و هذا بصائر من ربکم و هدی و رحمة لقوم یؤمنون یعنی بعد این در وصف قرآن فرمود **قوله** این قرآن بصایر اند برای مردم از جانب خدا **و** بصایر را اهل لغة تعبیر و تفسیر ببراهین قاطعه و حجج ساطعه کرده اند در ثبوت حقیقه خود قرآن و حقیقه نبوة نبی آخر الزمان چه دلایلیکه بر اثبات الهیة و توحید تعالی **و** بر اثبات نبوة سید انبیاء **و** بر مبدء و معاد جسمانی خلق الله و بر جمیع امور و احکام دینی و اخلاق انسانی و علوم عقلی و نقلی مفصّل و مجمل درج اند بدین طور در هیچ کتاب سلف الهی مدلل و مفصّل نیستند بمعاینه آن بصیرة قلبی **و** بصارة عینی هر صاحب بصیرة و بصارة منور و افزوده میشود **لهذا** وصف آن ببصایر کرد **و** در آیات آخر ذکرش بنور کرد **ثانیها** وصفش بهدی کرد چه هر فقره و هر کلمه او دلالة و هدایة و رشد موصل طالب الی الحق است اصلاً در آن خطاء و زلل و خلل باطل نیست **ثالثها** وصفش برحمة کرد چه هر آیه از قرآن نعمة کامله دین و دنیائی لانهایة الهی الی الابد باقی ثابت است برای قوم ایمان آرندگان **بلی** خصوصیت اهل ایمان برای آن کرد که مومن طالب ایمان میباشد متوجه تحصیل و تفکر و تدبر در آیات و کلمات میکند چنانچه خداترس و پرهیزگار طالب تقوی میباشد از کتاب الله منتفع میشود **و** الا کتاب الله بصایر و هدایة و رحمة برای کافه بندگان فی الواقع میباشد **و قال** ذلک الکتاب لا ریب فیه هدی للمتقین همچنین در اینجا بلام تخصیص لقوم یؤمنون فرمود **تبصره** بدانکه در این اوصاف ثلثه قرآن مراتب ثلثه برای عقلا مومنین بلحوق

WWW.MAABLIB.COM

اند و ذلک ان الناس متفاوتون فی درجات العلوم **فمنهم** من بلغ الغایۃ فی علم التوحید والمعارف حتی صار کالمشاهد وهم اصحاب عین الیقین کعلی ابن ابیطالب القایل علی المنابر مرات وکرات لوکشف الغطاء ما ازددت یقینا و سلونی قبل ان تفقدونی **و** سلونی عن عالم العرش فانی اعرف من طرق الفرش یعنی مردم در مدارج معارف و علوم بالضرورۃ متفاوۃ اند **و** از ایشان تا درکسی بغایۃ و نهایت علم معارف توحید رسیده حتی مستور چون مشهود نزد او میباشد **و** این طایفه از اصحاب عین الیقین **و** منهم بل اعلیهم واولیهم وافضلهم واصلهم امیر المومنین علی ابن ابیطالب از اصحاب پیغمبر خاص است **لهذا** آنجناب در مشاهد اعلام امم مسلم وغیر مسلم علی الاعلان بکرات و مرات بلند میفرمود که اگر کشف غطاء و ارتفاع حاجب ما بین من و خالق شود البته در علم و معرفۃ من که در بدایۃ تصدیق کردم هیچ ذره در علم الیقین من اصلا زاید نمیشود یعنی در ابتدا امر العهد حق الیقین علم الیقین بدرجه اتم نهایت حاصل شده که الحال معارف بکمال و تمام رسیده حتی اگر حجاب بشریۃ از من برداشته شود اصلا در معرفۃ و علم یقینی و قطعی من بالنسبۃ بدایۃ معرفۃ و علم من هیچ وجه یکذره بیفزاید **و** بجهۃ همین بکرات در محافل و مشاهد اعلام امم میفرمود که بپرسید مرا قبل از انکه نیابید مرا **و** من عارفترم باحوال عوالم علوی و سفلی از سماوات و عرش و از احوال زمین یعنی اعلم و اعرفم بکلیات و جزئیات عوالم سماوی وارضی **و منهم** بلغ درجۃ الاستدلال والنظر وهم اصحاب حق الیقین یعنی درجه ثانیه معارف و علوم قرآنی درجه استدلال و نظر و فکر است بنحوی که در هیچ کتاب الهی اینگونه دلایل نظریه و فکریه اصلا نازل نشده پس این درجه متوسطه اهل اجتهاد و استدلال درجه اهل حق الیقین است **و منهم** المسلم المستسلم وهم عامۃ المؤمنین فهذا درجۃ المقلدین **فالاولی** علم الیقین درجۃ انبیاء المرسلین **و** الخلفاء المسلمین الذین هم الصدیقون السابقون اولئک هم المقربون **والثانیۃ** علم حق الیقین درجۃ اهل النظر والمستدلین من الصحابۃ واعلام الملۃ من المسلمین **والثالثۃ** علم المقربین درجۃ المقلدین المتبعین المجتهدین المستدلین یعنی درجه سوم خلق مسلمان صاحب استسلام وانها عامۃ مومنین اند **و** همین درجه ادنی برای مقلدین است **درجه اولی** علم الیقین منهم انبیاء و مرسلین و اولیا و خلفاء مسلمین که ایشان صدیقین سابقین از مقربین رب العالمین اند **درجه ثانیه** علم حق الیقین از صحابه و اعلام امۃ از ملۃ مسلمین است **درجه ثالثه** علم قشرین و اندرجه تبعه مقلدین از عوام مومنین که تبعه مجتهدین مستدلین میباشد **پس** قرآن بصایر لاهل الکشف والعرفان للانبیاء والاولیاء الله تعالی است **و** قرآن هدایت برای اهل نظر و استدلال است **و** قرآن رحمۃ ونعمۃ الهیه برای غیر قابلین نظر و استدلال است **مجمل** برای هر سه طایفه قرآن بصایر **و** هدایۃ **و** رحمۃ بحسب قابلیت هر یکی از طوایف ثلثه میباشد ثم الله اعلم **قوله تعالی**

وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ۝ وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيْفَةً وَّدُوْنَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ ۝ اِنَّ الَّذِيْنَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيُسَبِّحُوْنَهٗ وَلَهٗ يَسْجُدُوْنَ ۝

ترجمه آیات ثلثه یعنی وقتیکه تلاوۃ و خوانده شوند آیات قرآن بر شما خصوصا در نماز امام بخواند و عموما در نماز و غیر نماز پس گوش بدهید مر آن الفاظ آیات قرآن را وقت تلاوۃ آن خاموش و ساکت باشید تا بشنوید کلمات آنرا شاید شما متاثر شده مرحوم و مغفور گردید و یاد کن یا محمد بدل و زبان پروردگار ترا در نفس خود بزاری و گریه و بترسگاری از بیم عدل سبحانی و یاد کن خدارا باواز پس تر از آواز جهر و خفی یعنی باواز یکه میان بلند و خفا یعنی میان جهر و سر از گفتار تو باشد یعنی یاد ...... خدارا نه بصوت مستور و نه بصوت مجهور بل بصوتیکه ما بین الصوتین بدو وقت صباح و شبانگاه باید باشد چه دو طرف روز صلوۃ جهریه مفروضه است باید که بسیار آواز بلند **و** بسیار مستور الصوت خوانده نشوند و یا محمد مباش تو از بیخبران از یاد آوری خالق بنماز بدرستی و بتحقیق آنانکه نزد پروردگار تو اند ملائکه قدسیه کردن نمیکشند و کبر نمی نمایند از طاعۃ و عبادۃ خالق سبحانه و تنزیه و

بیان آنکه خلق متفاوتند در سه درجه درجه اعلی علم کشف و عرفان و علم نظر و استدلال و علم تقلید درجه ثانی اوسط ... قرآن اخذ نمیکنند ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

وتقدیس او نمیکنند وخاص از بهر او سجده شام وصباح وهر وقت میکنند غافل از عبادة الله اصلا وابدا نمیشوند **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث**

اوّل استماع **و** اصغا متقارب بمعنی گوش کردن وفرا گرفتن سخن بگوش دادن میباشد **امّا** انصت انصاتا **و** صمت صمتا وصموتا وصماتا بضمه هر دو بمعنی خاموشی صوت بغرض استماع واصغاء سخن وکلام میباشد **وابن الاعرابی** گفت نصت ینصت نصتا **و** انصت انصاتا بمعنی اسمع الحدیث مع الصمت صمت وسکوت وخاموشی است **بحث ثانی** در وجه اتصال این آیه با ماقبل **بدانکه** هرگاه در ماقبل این عظم قرآن واعجازیة آن بمختصره الفاظ ثلثه بصایر **و** هدایة **و** رحمة ذکر کرد **پس** بعد از آن اینجا ذکر کرد آنچه موجب تعظیم وعلو وعظم شان قرآن باشد آنیست که نزد تلاوة کلمات آن هر مستمع سامع ساکت مانده سجده خالق منزل آن هر قاری وسامع کرده باشد **بحث ثالث** واذا قرئ القران فاستمعوا له وانصتوا لعلکم ترحمون یعنی وقتیکه خونده میشوند آیات وکلمات کتاب الله که قرآن نام باشد پس شما همه مردم هر حالة گوش بدهید وگوش گذار بدل وجان باشید برای شنیدن قرآن بهر حالت وساکت وخاموش وقت تلاوة باشید وکلامی ورفع صوتی والتفاتی بسوی غیر قرآن اصلا نکنید تا شما مغفور ومرحوم میگردید **تنبیه** بعد اثبات اعجازیة قرآن ثانی الوجه این وجوب استماع واصغاء بکلمات وانصات وخاموشی از ارتفاع اصوات نزد تلاوة آیات آن بر هر حاضر است **و** ثالث الوجه اینجا هر قاری وسامع ومستمع آیات قرآن مامور بسجده کردن وجوبا او ندبا است بخلاف کتب آخر **پس** این اعظم برهان قطعی است بر افضلیت قرآن از کل کتب منزله الهی چه استماع وانصات واصغاء واداء سجود واله نزد تلاوة انها وارد وثابت نیست درحالة غیر منسوخیت انها **امّا** بعد نسخ انها بالاولی اینچنین تعظیم وتعلیه وتوقیر انها بر جمیع اصناف امم غیر قرآن نیست **بحث رابع** این دو خطاب فاستمعوا له وانصتوا **آیا** واجب مطلقا است **یا** ندب مؤکد در آن فقهاء است دو قول دارند **وایضا** آیا این استماع وانصات نزد تلاوة هر قاری الی القیمة باقی است **یا** نزد تلاوة پیغمبر خاص است **دو وجه**

اوّلین مختار اکثر واشهر ومشهور در فقهاء امت **و** اهل ظاهر است زیراکه در علم موضوع **و** علم تفسیر **و** علم اصول فقه مقرر ومبرهن گردیده که هر خطاب صیغه امر مقتضی بذاته وجوب است چنانچه هر صیغه نهی مقتضی بالاصالة تحریم بالذات است **وامّا** حمل خطاب صیغه امر **و** نهی عند التعذر وتعسر بقائهما علی ظاهرهما من الوجوب **و** التحریم بر استحباب **و** کراهة بلا چاری میشود **و** از خلاف وضع واصل مهما امکن عدول ممنوع بالذات است **پس** حمل این دو خطاب بر استحباب مؤکد بر نهی تنزیهی بدون ثبوت عذر عقلی ووضعی وشرعی وعسر ظاهری اینجا جایز نیست **پس** وجوب هر دو خطاب در اینجا ثابت شد **بحث**

خامس آیا تنزیل وخطاب این آیه خاص است **یا** عام در آن نیز اهل تفسیر **و** فقهاء امت دو قول دارند **قول اوّل** آنکه تنزیل وخطاب این آیه خاص بمشرکین قریش است بچند وجه **اوّل** چونکه بالاقال وقیل مشرکین قریش بودند **و** ایشان طلب آیات کردند **و** در جواب ایشان بقل انما اتبع ما یوحی الی من ربی مامور گردید یعنی معجزه من وحی الهی قران متضمن معاجز آخر منها متضمن بصایر وهدایة ورحمة است **و** متصل بان امر کرد ایشان راکه شما اعجازیة قرآن بنهایة فصاحت وبلاغة متضمن جمیع امور واحکام دین ودنیا وعلوم کثیره وبصایر وهدایة ورحمة اله بودن او برای کافه بندگان ببراهین قاطعه وحجج ساطعه ودلایل باهره قاهره بشما واضح ولایح وثابت خواهد شد بشرطیکه بکمال توجه کلمات آیات آنرا گوش کنید وگوشگذار وساکت وخاموش از اصوات شوید واعراض از اصغاء وازاستماع آن نکنید **ثانی** چونکه کفار مشرکین قرآنرا اصلا بشنیدن گوش نمیدادند واقوام را دائما از استماع آن مانع میشدند چنانچه در آیات آخر حکایة مقال ایشان کرده بقوله تعالی وقالوا لاتسمعوا لهذا القران والغوا فیه لعلکم تغلبون یعنی اکابر کفار بقوم تبعه خود گفتند که شما گوش مدهید این کتاب قرآنرا لغو کنید یعنی بیهوده وکلام باطل مهمل در آن انداخته طرح کنید آنرا و باستماع او متوجه مشوید تا شما بر [illegible] غالب شوید **شد ثالث** هرگاه او سبحانه در جواب کفار بوصف قرآن ببصایر **و** بهدایة **و** برحمة جزما وقطعا برای مومنین مستمعین متبعین قرآن خاص کرد **پس** متصل بان چگونه بکلمه تشکیک ترجی بلعلکم ترحمون مرحومیت مومنین بشک ذکر کند وحال آنکه قبل بر این در همین سوره ذکر رحمت وسیعه خود خاص برای این امت مومنه مرحومه کرده **پس** اگر این آیه را مخصوص مومنین صامتین ومستمعین قرآنرا حمل بکنیم تا مطلع با عجاز قرآن بشوند این منافی نظم ونسق عبارة قرآن میشود لهذا انظاهر قران بقراین ودلایل ثابت شد که تنزیل این آیه وخطاب آن خاص بجواب مشرکین منکرین اعجاز قرآن میباشد ثم الله اعلم **و** همین مذهب بعض اهل ظاهر **و** بعض محققین متاخرین مفسرین منهم الرازی **و** تبعه او است **اقول** انیقول بحسب ظاهر قرآن نهایة مربوط ومعقول میباشد **و** ترک ظاهر قرآن وعدول از مقتضیات ظاهر آن مهما امکن جایز نیست **اشکال** بنابراین تخصیص ترک احادیث صحیحه مستنده مرویه فی مسانید ائمة الحدیث لازم میاید **و** آن چگونه جایز میباشد **جواب** چونکه جمهور اهل تفسیر **و** اصول فقه قانون مقرر ومبرهن کرده اند که اگر سبب نزول وخطاب آیه خاص بقومی باشد

اختلاف اقوال در تنزیل وخطاب این آیه

بیان اختلاف اقوال مفسرین در تنزیل و خطاب

سبب خاص مانع از عمومیت حکم بالاعتبار نمیباشد والا ترک اکثر احکام استلزام میآید **پس** احادیث درباب این آیه که مختلف وارد اند من باب البیان در ثبوت عموم مومنین نزد تلاوة قرآن باستماع وانصات الی القیمة خواهند شد چنانچه اشاره بسوئی این **در غرائب التنزیل** نیشاپوری هم نقل کرده بقوله وقیل المراد باستماع القران العمل بما فیه ثم امر نبیه وامته بتبعیته بالذکر العام قرانا کان او غیره علی سبیل الدوام **و** ذلک ان استماع القران کان کالذکر الخفی **اما قول ثانی** تنزیل وهر دو خطاب این آیه عام بکل مومنین الی القیمة است این مختار اکثر مفسرین **و** محدثین وفقهاء امت است **پس** ازین اینها در وجوب انصات واستماع کدام وقت وکدام جا واجب است نیز خلاف دارند **قول اول** وهمان قول حسن بصری **و** اهل ظاهر و جمعی از تبعه اینها است فقالوا ان تجری هذه الایات علی العموم ففی ای وقت **و** ای موضع قرئ القران یجب علی کل احد الاستماع والسکوت یعنے ظاهر این آیات بر عمومیت خود باقی وجاری الی القیمة اند **و** در هر وقت ودر هر موضع که تلاوة کلام الله کرده شود بر هر شخص حاضر سکوت واستماع آیات قرآن عیناً واجب است خواه داخل در نماز باشند خواه خارج از نماز باشند **قول ثانی** مذهب جم غفیر از طوائف اهل قبله است انها نزلت فی تحریم الکلام فی الصلوة روی عن ابی هریرة انهم کانوا یتکلمون فی الصلوة بحوائجهم فامروا بالسکوت والاستماع لقرائة القران **و قال** عبدالله ابن مسعود کنا نسلم بعضنا علی بعض فی الصلوة سلام علی فلان وسلام علی فلان فجاء القران لتکه ولا ستماع القران والانصات له **در مجمع** هم نقل کرده فقیل انه فی الصلوة خاصة خلف الامام الذی یوتم به اذا سمعت قرائته عن ابن عباس **و** ابن مسعود **و** سعید ابن جبیر **و** سعید بن مسیب **و** مجاهد **و** زهری **و** روی ذلک عن ابی جعفر قالوا وکان المسلمون یتکلمون فی صلوتهم ویسلم بعضهم علی بعض واذا دخل داخل فقال لهم کم صلیتم شواجابوه فنهوا عن ذلک وامروا بالاستماع انتهی حاصل هر دو عبارة متحد است که این آیه در تحریم کلام الصلوة نازل شد بقول سابق مقتضے نماز فرادی وجماعت عام بقول منقول از مجمع این آیه مخصوص در نماز جماعة مامور بانصات واستماع قرائة امام نازل شده چه مسلمانان در حال نماز کلام با یکدیگر وسلام هم بر یکدیگر واحوال پرسش میکردند وازیکدیگر میپرسیدند که چند رکعة خوندید **و** جواب هم میدادند **پس** ازین احوال منهی گردیده مامور بانصات واستماع قرآن در نماز مامومین شدند **و** این را جمعی از اجله صحابه وتابعین گفتند مثل ابن عباس **و** ابن مسعود **و** سعید بن جبیر وسعید بن مسیب **و** مجاهد وزهری **و** غیرهم **و** همین مروی از حضرت ابوجعفر باقر علیه السلام است **کما فی الفقیه** عن الباقر ع انکنت خلف امام فلا تقران شیئا فی الاولیین وانصت ولا تقران شیئا فی الاخیرتین فان الله یقول للمومنین واذا قرء القران الخ والاخیرتان تبع للاولیین یعنے هرگاه خلف امامی تو باشی در دو رکعة اولے از سورتین دینار چیزی مخوان وخاموش گوش گذار باش چه حقتعالی امر باستماع وصغار برای مامومین در جماعة کرده **و** دو رکعة اخرویه هم تابع بدو رکعة اولیه اند **در تهذیب** از حضرت صادق ع نیز روایة کرده قال اذا کنت خلف امام تولاه وتثق به فانه یجزیک قرائته **عیاشی** هم در تفسیر خود روایة کرده عن احدهما ع فاذا کنت خلف امام تاتم به فانصت وسبح فی نفسک یعنے ایشان ع فرمودند هرگاه تو دنبال پیش نمازی اقتدا باو کردی در نماز پس خاموش باش وسبحان الله آهسته آهسته بخوان **قول ثالث** انها نزلت فی ترک الجهر بالقرائة خلف الامام روی ابوهریرة انها نزلت فی رفع الاصوات وهم خلف رسول الله **و** عن ابن مسعود انه سمع ناسا یقرؤن مع الامام فلما انصرف قال اما آن لکم ان تفقهوا واذا قرء القران فاستمعوا له وانصتوا **وقال الکلبی** کانوا یرفعون اصواتهم فی الصلوة حین یسمعون ذکر الجنة والنار یعنے این آیه انصات نازل شد در ترک جهر قرائة در نماز جماعة دنبال امام **و** ابوهریره روایة کرد که این آیه در منع از بلند کردن آواز دنبال امام در نماز جماعت نازل شد **و** ابن مسعود هرگاه شنید که مامومین قرائة میکنند در نماز جماعة امام پس گفت او بایشان ازین وقت بفهمید شما که دنبال امام وقتیکه نماز بخوانید پس گوش گذار قرائة او وخاموش باشید **و** کلبی هم همین گفته که اصحاب رفع آوازهای خود در نماز جماعة پیغمبر ص میکردند وقتیکه ذکر جنت وجهنم میشنیدند **در تفسیر عیاشی و مجمع** مرویست که قرء ابن الکواء خلف امیرالمؤمنین فی صلوة الصبح لئن اشرکت لیحبطن عملک الخ ثلثا فانصت علی تعظیما للقران حتی فرغ ابن الکواء فانصته علی ثم قرء فاصبر ان وعد الله حق ولا یستخفنک الذین لا یوقنون ثم اتم علی السورة ثم رکع هذا هو المنتخب من الحدیث حاصل آنکه ابن کوا در جماعة نماز صبح باقتدار امیرالمومنین ع میکرد **و** ابن کوا **آیه** لئن اشرکت لیحبطن عملک الخ سه دفعه خوند امیرالمؤمنین ع تعظیما للقران از تلاوة ساکت مانده در آخر در اسکات ابن کوا خواند آیه فاصبر ان وعد الله حق را تا آخر خونده پس امیرالمومنین باقی سوره را از انجا خوند که گذاشته بود آنرا پس نماز خود را تمام کرد **و** این

قول خاص در استماع

WWW.MAABLIB.COM

قول خاص در استماع و اسکات در نماز جماعة است که نزد اجهار قرائة امام جمیع ماموین ساکت باشند **قول رابع** این آیه در استماع و انصات مردم
در حال خطبه خواندن امام در اعیاد چون خطبه جمعه و عید فطره و عید ضحی نازل شده و همین قول سعید بن جبیر و مجاهد و عطاء و عمرو بن دینار و زید بن اسلم و **شیخ**
الطایفه ابو جعفر طوسی هم مع تتبعه او همین دو قول دارند **احدهما** در استماع قرائة در صلوة جماعة **ثانیهما** در خطبه جمعه و عیدین وارد است **ایا**
واجب است انصات و استماع **یا** مستحب و دیگران نیز عامه و شیخ طایفه نیز دو قول دارند **و مرویه** از ابو عبد الله الصادق در مجمع و غیره از کتب حدیث امامیه ثابت
قال علیه السلام یجب الانصات للقران فی الصلوة و غیرها قال الشیخ و ذلک علی وجه الاستحباب **و مرویه** عبد الله ابن یعفور از ابی عبد الله
است که من عرض کردم که مردیکه تلاوة کلام الله میکند و یجب علی من سمعه الانصات و الاستماع قال علیه السلام نعم اذا قرئ عندک القران
وجب علیک الانصات و الاستماع در اینجا خبر امام بلفظ وجوب صریح وارد است **بغوی و صاحب اللباب** در اینجا گفتند واختلف اهل
العلم فی القرائة خلف الامام فی الصلوة فذهب الی ایجابها سواء جهر الامام بالقرائة او اسر **و روی** ذلک عن عمر و عثمان و علی و ابن
عباس و معاذ **و هو قول** الاوزاعی **و** الشافعی یعنی اهل علم اختلاف کردند در تلاوة و قرائة دنبال امام در نماز جماعة **و** نزد جمعی واجب است خوندن
دنبال امام خواه نماز جهری باشد خواه نماز اخفاتی **و** همین مروی از عمر **و** عثمان **و** ابن عباس **و** معاذ جبل **و** همین قول اوزاعی **و** شافعی هست
و ذهب قوم الی انه یقرء فیما اسر فیه و لا یقرء اذا جهر **و روی** ذلک عن ابن عمر **و** هو قول عروة بن الزبیر **و** القاسم بن محمد **و** به قال
الزهری **و** مالک **و** ابن المبارک **و** احمد و اسحاق **و ذهب قوم** الی انه لا یقرء سواء اسر الامام او جهر **و یروی** ذلک عن جابر **و**
انه قال الثوری **و** اصحاب الرای یعنی مذهب قومیست که قرائة کند مطلقا در نماز جماعة خواه نماز سری باشد خواه نماز جهری **و** همین مروی از ابن عمر
و قول عروة بن زبیر **و** قاسم بن محمد **و** قول زهری **و** مالک بن دینار **و** ابن المبارک **و** احمد و اسحاق است **و مذهب قومیست** که
مطلقا ماموم نخواند خواه نماز سری باشد خواه نماز جهری **و** همین مروی از جابر **و** همین مقوله ثوری **و** اصحاب رای هست **قول خامس و منهم**
من لا یری القرائة خلف الامام جهرا و سرا بظاهر هذه الایة **قول سادس و منهم** من اوجبها و قال الایة هذه فی غیر الفاتحة فلذا
قراء الامام الفاتحة یسکت و یستمع الماموم یعنی از فقهاء عامه کسی هست که خوندن را مطلقا خلف امام جهرا و سرا بظاهر این جایز نمیدانند **و قول**
سادس هست که از فقهاء عامه که این آیه در غیر سوره فاتحه است چه سوره فاتحه را وقتیکه امام نخواند و ماموم ساکت و سامع باشد نه در غیر آن سوره و مذهب
مکحول **و** ربیع **و** همین را عباده بن صامت روایة کرده انه قال صلی النبی ص الصبح فثقلت علیه القرائة فلما انصرف قال انی اراکم یقرؤن وراء امامکم
قالوا ای و الله یا رسول الله فقال لا تفعلوا الا بام القران فانه لا صلوة لمن لا یقرء بها یعنی صحابه در خلف پیغمبر در نماز صبح تلاوة کردند بر پیغمبر گران
آمد خوندن ایشان پس بعد فراغ از نماز فرمود که شما دنبال امام میخوانید صحابه عرض کردند آری پس فرمود که من بعد چنین نکنید و نخوانید مگر سوره فاتحه را
چه نماز آنکس صحیح نیست که فاتحه را نخوانده باشد در نماز خواه با امام خواه فرادی **قول سابع** در مجمع نقل فرموده از جبائی انها نزلت فی ابتداء التبلیغ
لیعلموا او یتفقهوا **و قال احمد** بن حنبل اجمعت الامة علی انها نزلت فی الصلوة یعنی این آیه انصات در ابتداء بعثة نبی نازل شده تا بدانند و بفهمند
معانی آیات قرآن را **و احمد حنبل** گفت که اجماع کرده امت بر آنکه این آیه در سکوت ماموم حال نماز نازل شده **قول ثامن** عطاء گفته کما نقله
البغوی انه وجب الصمت فی اثنتین عند الرجل یقرء القران **و** عند الامام و هو یخطب و هو اختاره جماعة صمت با این آیه واجب است در دو وقت
احدهما نزد تلاوة قرآن **ثانیهما** نزد خطبه امام **اقول** تفصیل زیاد بر این از کتب بسیطه فقهاء عامه **و** خاصه چون **تذکرة الفقهاء** **و مختلف**
الشیعة حضرت آیة الله دریافت خواهد شد **اقول** اشکال لا ینحل است چه جم غفیر میگویند نزد اکثر مفسرین این آیه در مکه نازل شده **و** خطبه در صلوة
جمعه و عیدین در مدینه نازل شده جمع اینگونه شود **جواب** جمع این ممکن هست و اشکال عاید نمیشود که این آیه در بدایة بعثة در مکه معظمه در وجوب انصات
و استماع کلام الله مطلقا نازل شده **و** دلیل بر آن عمومیت انصات این آیه **و مرویه** عبد الله ابن یعفور از حضرت صادق ع است قلت له رجل یقرء القران
ایجب علی من سمعه الانصات و الاستماع قال علیه السلام نعم اذا قرء عندک القران وجب علیک الانصات و الاستماع **و** ظاهر استماع و انصات
عموما در صلوة و در خارج آن نزد تلاوة کتاب الله در جمیع احوال تعظیما و اجلالا له بحسب خطاب امر واجب میباشد **و** فایده مرتبه بر آن افهام و تفهیم الفاظ **و** تاثیر
معانی آن در سامعین مخالف و موالف **و** اتمام حجة الله بر همه انها امری مقصود و اصلی میباشد **پس** اخبار و اقوال آخر من باب بیان اوقات مختلفه

اختلاف علماء در استماع و انصات قرائة ماموم در نماز جماعة

این آیه در کجا نازل شده در مکه یا مدینه جمع و خطبه جمعه و عیدین

نازل شده در مکه جمع میشود

WWW.MAABLIB.COM

محمول میشوند والا فلاثم الله اعلم **بحث سادس** تضرعًا و خیفة هر دو مصدر موضوع بموضع حال تقدیر متضرعین خائفین میباشند و دون الجهر عطف
بران پس انیهم و جاء در موضع حال تقدیر و غیر رافعین اصواتکم حتی یبلغ حد الجهر است **بحث سابع** تضرع مصدر تضرع یتضرع تضرعًا ماخوذ از
ضرع یضرع ضرعا و ضراعة بمعنی ذلة و وهن و بر ابتهال الی الله و اطلاق بر گریه و زاری بطور تذلل میشود و ضرع پستان میباشد و جمعش ضروع مثل
فلوس است چنانچه گفته میشود ضرع الرجل یضرع ضراعة اذا خضع و ذل و استکان لغیره در لغة میباشد و مضارعة مشابهة میباشد و مضارع
احد افعال ثلثة ماضی و حال و استقبال است در **مصباح** گفته والفعل المضارع ما صلح ان یتعاقب علیه الزوائد الاربع من الاتین و
هو قبل الماضی فی الوجود لانه یقع فیخبر به ثم اذا تم صار ماضیا **سوال** چرا فعل استقبال را مضارع نامیدند **جواب** علما معانی وجوه دارند **اول**
چونکه مضارع را است شباهت باسم معرب لهذا مضارع نامیدند **ثانی** چونکه این هرسه فعل ماضی و حال و مضارع برای کار زمانی مخصوص موضوع
و مقرر و معین شده اند لهذا این هر سه فعل بمنزله توائم با هم و هم ضرع اند و بمضارع نامیده شد **ثالث** چونکه در زمان این هرسه فعل ماضی و حال و استقبال
مشترک اند هر چند برای هر یکی زمانی مخصوص میباشد پس گویا مضارع هم ضرع انها میباشد لهذا بمضارع نامیده شد **بحث ثامن** واذکر ربک
فی نفسک تضرعًا و خیفة این عطف بر ما قبل قل است پس هرگاه بالفاذا قرئ القران عموما بغیر تخصیص قاری ذکر کرد و مقتضی است که نزد تلاوة
هر قاری هر کس از مومن و غیر مومن گوش گذار و ساکت بکلمات قرآن تعظیما لفرمان الله و کلام تع باشد تا منتفع و مهتدی شوند و رحمة اله بایشان تمام نیز شود
پس در اینجا خطاب و اذکر علی الظاهر بجنبی باب اگر چه مهبط وحی الله خاص انحضرت و قائل در غیر خطابات مخصوصه بنی کل امت و مامور بان بجهة
عمومیت آیه ان کنتم تحبون الله فاتبعونی یحببکم الله است تا محبوب اله بمتابعت حبیب الله شوند **بحث تاسع** معنی آیه بدانکه او سبحانه بنبی خود
بعد آن امر کرد که یا محمد یاد کن پروردگار خود را در نفس و در دل خود بحالیکه تضرع بگریه و تذلل بزاری کننده و بحالیکه خایف و ترسان از عدل عالم الغیوب
والقلوب الهی باشی چه غرض در ذکر اله فی نفسه و قلبه چند چیز است **اول** ذاکر الهی بلسان عارف بمعانی الفاظ باشد و بغیر معرفة معانی لفظی تکلم آدمی
تکلم بلا اراده چون تکلم نائم و لاهی و ساهی و مثال طوطی لاعنی لا اعتبار و لا تاثیر بلا فایده میباشد چنانچه صیغه انکحت و قبلت و بعت و اشتریت بلا معنی دانی
بگوید لغو عقد و غیر منعقد میباشد **ثانی** تذکر لفظی لسانا با استحضار قلبی باراده و قصد نازی میباشد و باین منتفع میشود و بغیر اراده قلبی بلفظ لسانی در واقع
من باب اللهو واللغو غیر نافع است **و در حدیث** است دعا احدی بمحض لسان به بیخبری دل قبول نمیشود بل هیچ علی صعود نمیکند فضلا
عن الاجابة **ثالث** ذکر اله و دعا در نفس بگریه و خوف اله اسرع و انفع فی اجابة الدعا است **رابع** ذکر اله سرا بدل موجب برائت از شوائب ریا و سمعه موجب
کمال اخلاص و مثمر اجابة است **در کافی** مرویست از حضرت صادق علیه السلام قال الله تع من ذکرنی سرا ذکرته علانیة یعنی خدا فرمود هر که مرا
یاد کند بسر و مستور من او را یاد میکنم علانیه **ایضاً** در قدسیه مرویه خاصه و عامه است من ذکرنی فی ملاء من الناس ذکرته فی ملاء من اعلی علیین یعنی
خدا فرمود هر که مرا در جمعی از مردم یاد کند من او را در جمعی از ملائکه اعلی علیین ذکر میکنم **ایضاً** از امیر المومنین ع مرویست من ذکر الله فی السر فقد
ذکر الله کثیرا ان المنافقین کانوا یذکرون الله علانیة و لا یذکرونه فی السر یعنی هر که یاد کند خدا را بطور مخفی بتحقیق او یاد کرد خدا را بکثرة چه
منافقین ذکر اله علانی میکنند و ذکر تع سرا نمیکنند لقوله تع یراؤن الناس و لا یذکرون الله الا قلیلا **سوال** مراد از ذکر اله فی النفس چیست
جواب بدانکه بعد از معرفة و علم بصفات کمال و جمال و جلال یاد کردن خدا بانعام و اکرام و تعظیم و اجلال منعم حقیقی اله باسماء حسنی و صفات علیا ماثوره
فی صحاح الاخبار میباشد **سوال** چرا او تع در اینجا امر کرد و اذکر ربک فی نفسک فرمود و بغیر ربک از اسماء اُخر و اوصاف دیگر نفرمود **مهمل**
چرا ربوبیت خود را مضاف الی نفس النبی کرد **جواب** بدانکه لفظ رب از جمیع اسماء حسنی و صفات علیاء اله متضمن بمعانی عدیده است چون موجد و محسن
منعم تربیت و تغذیت و تفضل و ترحم و عفو و حمایة و کفالة جمیع امور جسمانی و روحانی و دنیائی و دینی مخلوق و مملوک بنده در جمیع احوال میباشد **پس** اضافة
رب بعبد اقطع و ارغب و اقرب الرجاء و امید حصول مرادات و فلاح و عفو و نجاح بطور اعم و اتم از جمیع تقصیرات میباشد **لهذا** لفظ رب را اغلب و اکثر
اضافه بعباد کرد تا بدانند که رب مربی پرورنده محسن با کمال لطف و مهربانی و نهایة شفقت و محبة بما دارد تا الشاں هم رغبة اعم و محبة اتم بسوی رب مربی
خود نمایند **آیا** معنی بینی در معرض احتجاج در قیمة میفرماید مخاطب بعصاة ما غرک بربک الکریم مفسرین گفتند که غرض از ذکر ربک کلمه رجاء و رافة و
عطوفة در معرض احتجاج اشاره و تعلیم وهی است تا در جوابش بگوید عن نفسی علی معاصیک ربوبیتک و کرمک وان من لوازم الرب انه یعفو و یغفر

فیتجاوز بکرمه

WWW.MAABLIB.COM

در قلب مومن خوف و رجاء مساوی میباشد

ویتجاوز بکرمه عن معاصی عبده **سوال** مصدر خاف یخاف خوفا و مخافا اجوف واویست پس در خیفة یا از کجا آمده **جواب** صرفیان در تعلیل آن منهم زجاج گفته اصل خیفة خوفا بوده واو را بیا بدل کردند و فتح خاء را بجهت یاء بدل کرده و تاء را در آخرش افزودند خیفة گردید **تنبیه** مومنی عینا باشد در دنیا اگر خوف و رجاء او مساوی میباشد چنانچه در **حدیث** هم آمده قال النبی لو وزن خوف المؤمن و رجائه لاعتدلا **لبعض علام** در اینجا فرموده و فی هذه دقیقة لطیفة و هی فی واذکر ربک فی نفسک فیه اشعار بقرب العبد من الله تع هو مقام الرجاء لان لفظ الرب مشعر بالتربیة والرحمة والفضل والعفو والاحسان فاذا تذکر العبد بالقلب انعام الله تع بالائه و احسانه بنعمائه لا یحصیها کما قال تع وان تعدوا نعمة الله لا تحصوها فعند ذلک بعد المعرفة یقوی الخوف والرجاء له معا فیتضرع و یخاف من تلفها و یرجو من عوایدها و ایرادها من المربی الکریم فقوی ایمانه **و روی** ان النبی دخل علی شاب و هو فی سکرة الموت فقال له کیف تجدک قال المحتضر ارجو الله یا رسول الله و انی اخاف ذنوبی فقال النبی لا یجتمعان فی قلب عبد فی مثل هذا الموطن الا اعطاه الله ما یرجو منه و آمنه مما یخاف اخرجه **الترمذی** ایضا حاصل کلام آنکه در این اشعار هست که بحصول خوف بنده قریب برب خود میشود و برجاء فلاح چه رب مشعر است بتربیة و رحمت و فضل و احسان و عفو و غفران مربی تع پس عبد متذکر میشود بشنیدن اسم رب خود انعام آلاء و احسان نعماء تعالی و آنها بر من لا تعد و لا تحصی اند چنانچه خود تع آنرا ذکر فرموده پس در انوقت بعد تقویة معرفة خوف و رجاء معا در قلب او متحضر میشوند پس بسبب آن تذلل و گریه و خوف از زوال نعمة و مواخذه و امید از فواید و عواید آن میشود و ایمانش کامل میگردد **و در ترمذی** مرویست که پیغمبر ص بر جوانی در حال مرگ او بر او داخل شد و پرسید او را که چگونه خود را می یابی جوان گفت یا رسول الله من امید عفو کریم تع میدارم اما خوف از گناهان خود میکنم **پس** پیغمبر ص فرمود که خوف و رجاء معا در قلب واحد عبد مومن اینوقت جمع نمیشوند مگر آنکه خالق عطا میکند امید نجاة و امن او را از آنچه می ترسد **تحفه عاشر** و دون الجهر من القول یعنی هرگاه اول امر کرد بیاد آوری خود در دل بگریه و خوف که از امور قلبی هست پس متصل بآن فرمود که یاد کن خدا را بعد دل بر زبان و کلام بغیر اعلاء و اجهار صوت یعنی وقتیکه یاد خدا بقول کنی و قول متضمن صوت و آواز میباشد و صوت را بسیار بلند مکن چه ارتفاع صوت غالبا معرض قلب است از استحضار و خدا مجرد از جسم است لهذا خبیر و بصیر و سمیع کلام و مقصود و مراد هر حاضر و غائب و هر شاهد و خفی یکسان بالسویه است چنانچه در آیه دیگر تفسیر این مقال کرده و لا تجهر بصلاتک و لا تخافت بها وابتغ بین ذلک سبیلا **و ابن عباس** در تفسیر آیه زکریا پیغمبر گفته اذ نادی ربه نداء خفیا همین معنی صوت میانه بین الدرجتین فرموده ای ان یذکر ربه علی وجه یسمع نفسه و لا یعلنه عالیا **و اقل** جهر همین است که صوت مقال خود بخود بفهماند تقدیرا او حکما بصحة حالة سمع و کری آن **پس** تقدیر این آیه چنین خواهد شد فاذکر و الله یا محمد فی القلب بتوحیده و کمال صفاته ثم اذکره بالقول لسانا بکلام لا تعلوا صوته بل یکون القول مع الصوت بین الخفاء والاجهار و ذلک درجة ثالثة بین الخفاء والاجهار **و در خبر** است خیر الامور اوسطها و افراط و تفریط در هر امر غیر مرغوب و لا مطلوب و بهترین امور هست آنچه اوسط درجه باشد **پس** دون الجهر در اینجا بمعنی تحت الجهر و فوق اخفی میباشد **تحفه حادیعشر** غدو بمعنی وقت از ابتداء طلوع صبح صادق تا طلوع آفتاب **و بقولی** ما بین طلوع شمس تا چاشت روز و اول شهر از غدی یغدو غدوا و غداة **در مصباح** گفته ما بین صلوة الصبح و طلوع الشمس و جمع الغدوة غدی مثل مدیة و مدی هذا اصله ثم کثر حتی استعمل فی الذهاب والانطلاق ای وقت کان و الغداة الضحوة **و قال ابن الانباری** و لم یسمع تذکیرها و لو حملها حامل علی معنی اول النهار جاز له التذکیر و الجمع غدوات و الغداء بالمد طعام الغداة **و اذا قیل** تغد و تعش و الجواب ما بی من تغد و لا تعش و الغد الیوم الذی یاتی بعد یومک هذا علی اثره **رازی** در غدو فرموده که در آن دو قول است **اولهما** مصدر غدوت اغدو غدوا و از اینجاست غدوها شهر ای غدوها للسیر ثم سمی وقت الغد و غدوا کما یقال دنی الصبح ای وقته و دنی المساء ای وقته **ثانیهما** الغدو جمع غدوة **و لیث** گفته که الغدو جمع مثل الغدوات و واحد الغدوات غدوة است **تحفه ثانی عشر** اصال جمع اصل وقتیست بعد غروب آفتاب از شب **و بقولی** اصل او وقتیست ما بین صلوة عصر الی المغرب **و بقول دیگر** اصل آخر روز تا شام میباشد **و بقولی** او عشاء شب است **در مجمع** فرموده الاصال بالمد جمع اصل بضمتین و اصل بالضم جمع اصیل فالاصال جمع الجمع و تصغیره اصیلان علی ابدال النون و معناه العشیات و هو ما بین العصر الی غروب الشمس **بدانکه** اصل الشیء بیخ و بنیاد و اسفل و اساس آن و بمعنی قیام و قوام او چون شجر و کرسی و بنا مکان بر آن میباشد **در مصباح** گفته اصل الشیء اسفله و اساس الحائط اصله و استاصل الشیء بمعنی ثبت اصله و قوی ثم

WWW.MAABLIB.COM

کذا حتی قیل اصل کل شئ ما یستند وجود ذلک الشئ الیہ فالاب اصل للولد والنہر اصل الجدول والجمع اصول واصل النسب بالضم اصالۃ
شرف فہو اصیل مثل کریم وقولہم لا اصل لہ ولا فصل **کسائی** گفتہ الاصل الحسب والفصل النسب و**ابن الاعرابی** گفتہ الاصل
العقل والاصیل العشی وہو ما بعد العصر الی الغروب والجمع اصل بضمتین والاصال ستا صل اللہ الکفار بمعنی اہلکہم جمیعاً وقولہم ما فعلتہ
اصلا ولا افعلہ اصلا بمعنی ما فعلتہ قط ولا افعلہ ابدا وانتصابہ علی الظرفیۃ ای ما فعلتہ وقتا من الاوقات ولا افعلہ حینا من الاحیان
بحث ثالث عشر بالغدو والاصال ولا تکن مع الغافلین یعنی یاد کن خدا را بدو وقت باوقات صباح ومساء واز جملہ بیخبران وبیفکران مباش
از ذکر خالق ومراد بقید این دو وقت دوام الذکر بدوام اوقات میباشد وقول قتادہ مع دیگران است چنانچہ در آیہ دیگر فرمود فاذکروا اللہ قیاما وقعودا
وعلی جنوبہم مراد استقامت بادامۃ ذکر اللہ است در جمیع اوقات ایام ولیالی بحالۃ مشی وقیام وقعود وبر پہلوہا افتادہ صحیحا سلیما او سقیما نوما ویقظۃ
کما قالہ ابن عباس **سوال** در تخصیص این وقتین بذکر صبح وشام چہ سبب است **جواب** دران دو وجہ اند **احدہا** بعض علام فرمودند
انما خص ہذین الوقتین بالذکر لان الانسان یقوم بالغداۃ من النوم الذی ہو اخو الموت فاستحب لہ ان یستقبل حالۃ الانتباہ وہی
وقت الحیوۃ الجدیدۃ الیومیۃ من النوم بالذکر لیکون اول عملہ ذکر اللہ عند اول وقتہ من النہار **واما** وقت الاصال وہو آخر النہار فان
الانسان یرید ان یستقبل النوم بالذکر الذی ہو اخو الموت فیستحب لہ ان یستقبلہ بالذکر لانہا حالۃ تشبہ الموت ولعلہ لا یقوم من تلک النومۃ
فیکون موتہ علی ذکر اللہ وہو قولہ سبحانہ ولا تکن من الغافلین عما یقربک الیہ تعالی تخصیص بذکر داوند دو وقت از دو طرف روز
وشب چہ انسان بوقت صباح از برادر مرگ می خیزد وزندہ میشود از موت شب چہ خواب برادر مرگ وموت است **پس** مستحب موکد است کہ استقبال
کند در ابتدای انتباہ خود کہ کانہ حیوۃ جدیدہ یومیہ از مرگ لیلیہ بذکر میباشد تا اول اعمال او ذکر اللہ وتجدید عہد اللہ نزد ابتدا واول وقت نہار یومیہ
او را حاصل وثابت شود **واما** وقت اصال کہ آخر روز کہ ابتدای شب باشد پس وکانہ ابتدای آمادگی نوم کہ اخ موت باو میباشد **پس** مستحب است
کہ استقبال اخ موت بذکر الہ بکند چہ اشبہ واقرب ایندو حالۃ بامانۃ واحیاء بعد موت میباشد شاید کہ از خواب زندہ نخیزد **پس** ابتدا وانتہای این
در ہر دو بدایۃ روز ونہایۃ شب بر ذکر اللہ باشد **و** اینست مراد از دوام ذکر الہ **و** نہی از غفلۃ در قول تعالی کہ وغافل مباش از آنچہ موجب قرب خدا در حال
باشد **ثانیہا** ان اعمال العباد یصعدون الی اللوح المحفوظ للاثبات علیہ فی وقتین فاعمال اللیالی تصعد کل صباح **و** اعمال النہار تصعد کل مساء
فیصعد عمل اللیل فی آخرہ فجرا **و** یصعد عمل النہار فی آخرہ عند الغروب مساء کما صرح اللہ فی آیۃ الیہ یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعہ
فلاجلہ امر اللہ سبحانہ بذکرہ فی ہذین الوقتین لیکون ابتداء عملہ بالذکر **و** اختتامہ بالذکر یعنی وجہ ثانی در امر بادامۃ ذکر اللہ در ابتدا
وانتہای نہار اینست کہ اعمال کل بندگان دو وقتہ صعود بسوی آسمان میکنند **پس** اعمال شب با آخر آن وقت فجر صادق **و** اعمال نہار در آخر آن
بعد غروب وابتدای شام چنانچہ در آیہ دیگر تصریحا ذکرش کردہ کہ بسوی تعالی بلند میشوند کلمات پاک ونیک وعمل شایستہ ہم از اعمال شبانہ وروزانہ
مرتفع میشوند **پس** برای ہمین امر کرد خالق بذکر ویاد کردن او در ایندو وقت تا ابتداء **و** اختتام عمل او بذکر اللہ میباشد **ثالثہا** ان ہذین الوقتین
من الفجر وبعد العصر وقتا الغفلۃ فامر اللہ سبحانہ مخاطبا لنبیہ فی کتابہ ان یذکرہ تعالی قبل طلوع الشمس **و** بعد غروبہا **و** لا یغفل فی
ہذین الوقتین لئلا یصیر من الغافلین یعنی وجہ ثالث در امر بذکر الہ در این وقتین قبل طلوع شمس وبعد العصر نزدیک غروب واین ہر دو
وقت غفلۃ اند **و** خالق مخاطب بنبی خود امر کرد کافہ امت را بذکر الہ کہ خدا را یاد کنند خاصۃ بان اسماء وصفات تا از غافلین معدود ومحسوب نشوند
سوال آیا ذکر آندو وقت عینا ثابت است یا ہر ذکر الہی کہ متضمن باسماء حسنی وصفات الہ باثور وغیر ماثور باشد کافیست **جواب** دران دو وجہ
احدہما ذکری عینی نیامدہ **ثانیہما** ذکر عینی آمدہ چنانچہ محدثین **کلینی** من اصحابنا روایۃ کردہ اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ
الملک ولہ الحمد یحیی ویمیت ویمیت ویحیی وہو حی لا یموت بیدہ الخیر وہو علی کل شئ قدیر **و** ایندہ مرتبہ قبل طلوع الشمس وقبل غروب الشمس بگوید وعیاشی
وغیرہ از ایشان روایۃ کردہ قال تقول عند المساء لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد یحیی ویمیت وہو حی لا یموت وہو
علی کل شئ قدیر **و** در دیگر زیادہ بیدہ الخیر وہو علی کل شئ قدیر است **در کافی** مرویست قال ایما مومن حافظ علی الصلوات المفروضۃ
فصلاہا لوقتہا فلیس ہذا من الغافلین **و** در **نور الثقلین** است عن ابی عبد اللہ ع من کان معہ کفنہ فی بیتہ لم یکتب من الغافلین وکان ماجورا

کلما نظر الیہ

WWW.MAABLIB.COM

کما نظر الیه یعنی هرکه حفاظت کند بر اوقات صلوات مفروضه در اوقات خود او از غافلین نیست و هرکس که کفن او با او در خانه او باشد و باو نگاه هم میکند
او هم از غافلین نیست **اشکال** خطابات این آیه بحسب ظاهر با آنحضرت است **پس** آیا آنحضرت از غافلین خواهد بود **جواب** این بوجوه است **اولها** چونکه آنحضرت
مهبط وحی الهی علی الدوام بوده **پس** مخاطب بآنحضرت خطاب عاید بکل امت الی القیمة میباشد **ثانیها** اینخطاب من باب التادیب تعلیم و اعلام و تفهیم
مبنی هست چون قل رب زدنی علما **و** قل رب ادخلنی مدخل صدق **و** اذا قرئت القرآن فاستعذ بالله است چنانچه پدر و معلم حاذق و آقائی اشفق بپسر
و شاگرد و غلام خود میگویند افعل هذا و لا تفعل هذا لئلا تکون من الجاهلین **ثالثها** بقولی بر معصومین انبیا بمقتضای طبیعت بشری غفلت جایز است لهذا
اعلام و افهام نبی معصوم قبل الغفلة کرد تا من بعد غفلت باو لاحق نشود و متنبه و بیدار باشد و ائمه هم الله اعلم **بحث رابع عشر** ان الذین عند ربک لا یستکبرون
عن عبادته یعنی بدرستی و تحقیق آنانکه نزد پروردگارت رتبه عالیه و منزلت رفیعه دارند نه منزلت منزل و مکان آنها کبر و تکبر و تعظیم نمیکنند مع علو منزلت خود
از طاعت و عبادت و تذلل خالق خود چه ایشان هم مثل بشر بندگان مخلوق و مملوک تع اند **و متفق علیه** مفسرین است که مراد از این فرشتگان نوری
در ارض و سماوی میباشند چه آنانی که اعلی مراتب وارفع مناصب نزد سلطان قهار الهی دارند اظهار رفعت ذاتیه و علو مناصبیه از عبادة و فرمان برداری او تع
مانع نمیشود **و در تفسیر قمی** در تاویل این وارد است مراد از ان الذین عند ربک الخ انبیا و رسل و ائمه علیهم السلام اند همه بغیر تکبر عبادة و تسبیح تع و سجده
خاصه مخصوص برای خدا ادا مینمایند **بحث خامس عشر** و یسبحونه و له یسجدون یعنی و همان معززین معتبرین فرشتگان نوری تنزیه و تقدیس
ذات تع بقول از همه مناقص میکنند و مراد از خاص بخضوع و خشوع سجده بر خاک مذلة روی خود نهاده مینمایند **تنبیه** بدانکه در این تعییر مشرکین عبده اصنام
است چه ایشان تعظیم و سجود باصنام خود و انکار از عبادة و سجود الله بصورت استعجاب میکردند و میگفتند انسجد لما تامرنا و زادهم نفورا یعنی ای محمد آیا امر و حکم
میکنی ما را بسجده خدائی واحد و زیاد نکرد ایشان را از سجده اله مگر فرار و نفرت از آن **پس** این در رد و تعییر ایشان و ارتفاع و استغنا خود از عبادة بشر خصوص
از ان کفار نازل شده **و** کافه معلوم هست که بعبادة و سجود کافه خلایق در عظمت و جبروت الغنی تع هیچ نفع و بزرگی تع عاید و زاید نمیشود چنانچه بترک عبادت
و طاعت و سجود همه انواع و اصناف خلایق نقص و ضرر در معبودیت و ربوبیت تع نمیرسد این نفع و نقص بجود عباد عاید میشود و قطعا **و** طاعت و عبادة و سجود بطور تذلل
مستمر الشب و روز بزرگان خلق نوری بخالق خود میکنند و فرمانبرداری و عبادة و طاعت و سجود بطور خضوع و خشوع اعاظم خلایق و اکابر اهالی مناصب اعلی
و افضل است از عبادة و سجود خلایق خاکی ظلمانی **اشکال** در عبادة تسبیح و سجود قطعا در لغت داخل و شامل است **پس** چرا تسبیح و سجود را از عبادة اخراج و
بالانفراد ذکر آن کرد **جواب** بدانکه عبادة بر سه قسم است **ا** قلبی **ب** لسانی **ج** جوارحی **تنبیه** هرگاه این واضح شد **پس** در این آیه هر سه قسم طاعة
و عبادة ملائکه ذکر کرد **اما** بلا یستکبرون ذکر امر قلبی ایشان کرد که مع کونهم اکابر کل المخلوقین قلبا معتقد بوجود خالق وحید قهار اند تعظیم و تکبر خود از تصدیق
و ایمان تع ندارند **اما** بیسبحونه اظهار اقرار لسانی ملائکه نوری کرد که مع رفعت مادیه ذاتیه نوریه تنزیه و تقدیس و تعلیه خالق وحید تمجید میکنند از جمیع آنچه لایق و
قابل ذات مقدسه تع و بجمال و جمال و جلال الهیت تع نیست **پس** این اقرار لسانی هست **اما** و له یسجدون این اظهار عمل جوارح ایشان میباشد که ایشان
مع رفعت و علو ذات و کمال صفات حالات و مقامات ایشان معتقد اله بقلوب **و** مسبح تع از کل مناقص و عیوب بلسان **و** بجمیع جوارح ابدان خود دائما متذلل
سر بسجود میباشند **و** ایشان ابدا از اعتقاد و تصدیق **و** تسبیح **و** تعبد بسجود تع کبر و انکار اصلا و ابدا ندارند **بحث سادس عشر** بدانکه سجده در شریعت عبارت
است از وضع پیشانی و جبهه بطور خضوع و خشوع و خاک مذلة **و** بر ما یصح علیه از غیر ملبوس و غیر ماکول بالفعل و بالقوة ایضا مخصوص برای معبود واحد بحق منعم مطلق میباشد
پس این سجده از افعال واحده صلوات مفروضه و مندوبه **و** وقت تجدد نعم الهیه **و** دفع نقم **و** بعد فراغ از هر صلوة مفروضه و مندوبه **و** وقت تلاوة
آیات سجده در واجبه واجب **و** در مندوب ندب میباشد **و** این ثابت بقرآن **و** سنت **و** باجماع و اتفاق امت مسلمه هست **اما قرآن** پس امر با آیات
سجده در سورهای قرآن ثابت و بجاهای خود ذکر آنها ذیل هر آیه میاید و بتو واضح خواهد شد **اما اجماع امت** او هم بر متتبع کتب تفاسیر **و** فقه
نیز واضح میشود **و اما سنت** او هم با فعال و اعمال و اقوال رسول الله و ائمه اطهار از عترة آن حضرت که واجب التمسک در جمیع اعمال و افعال
و اقوال در کل احوال میباشند در مسانید کل اسلامیه نیز ثبت و ضبط است **عن** عبد الله بن عمر ان النبی کان یقرء القرآن فیقرء سورة فیها سجدة فیسجد و
نسجد معه حتی ما یجد بعضنا موضعا لمکان جبهته فی غیر وقت صلوة یعنی ابن عمر گفت که پیغمبر تلاوة قرآن میفرمود پس نزد تلاوة سورة سجده خود آنحضرت
و ما صحابه هم با آنحضرت سجده سوره قرآنی میکردیم تا بعض اوقات بعض ما موضعی برای وضع جبهه خود در غیر وقت نماز نمییافتیم **در مسلم** ابوهریره روایة کرده

جواب سوال چهارم در وجود امر بیان الهی دو طرف

جواب سوال پانزدهم در تشریع وارد و توضیح در انبیاء و فرشتگان

WWW.MAABLIB.COM

قال رسول الله اذا قرء ابن آدم السجدة فسجد اعتزل الشيطان يبكي يقول يا ويلتي امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة و امرت بالسجود فابيت فلي النار يعني
حضرت رسول الله ص فرمود وقتيكه پسر آدم آيه سجده را ميخواند پس سجده بفور ميكند و شيطان دور ميشود در آنوقت سجده آدمي و شيطان گريه ميكند ميگويد يا ويلتا
كه كلمه تاسف وحزن است كه پسر آدم مامور بسجده گرديده سجده اله ميكند براي او عوضش جنت ابدي هست و منهم مامور بسجده گرديدم انكار از ان كردم ناري
گرديدم و مقرم نار ابدي هست و همين مضمون مروي در احاديث ائمه اطهار است مسلم ايضا از ثوبان غلام حضرت رسول اكرم صلعم روايه كرده قال سمعت
رسول الله يقول عليك كثرة السجود لله فانك لا تسجد لله سجدة الا رفعك الله بها درجة وحط بها عنك خطيئة يعني حضرت رسول صلعم ميفرمود
بر تو باد اي ثوبان كثرة سجود مر خدا زيرا چه تو سجده براي خدا خاص نميكني مگر آنكه بمقابل سجده بلند و رفيع ميكرداند درجه عاليه نزد خود و ميريزد بمقابل السجده
خطيئة كبيره را از تو اقول اينروايه ثوبان دلالة بر عموميت سجده دارد در غير نماز و در غير سجده قرآن على الدوام بحث سابع عشر بدانكه سجده قرآن پانزده
است اول سوره اعراف دوم سوره رعد سوم سوره نحل چهارم سوره بني اسرائيل پنجم سوره مريم ششم و هفتم در سوره حج دو سجده است
هشتم سوره فرقان نهم سوره نمل دهم سوره الم تنزيل سجده يازدهم سوره ص دوازدهم سوره فصلت حم سجده سيزدهم سوره والنجم
چهاردهم سوره انشقت پانزدهم سوره اقرا تنبيه در كل سور قرآني اين پانزده سجده بر تالي و بر مستمع كردن هست اما اين چهار سجده در سوره
الم تنزيل و در سوره حم سجده و در والنجم سجده و در اقرء سجده واجب بالاتفاق است نزد اتمام آخر كلمه سوره سجده هر جائي و اما در غير اين چهار سورها در يازده
سوره على المشهور سجده استحبابي و ندبي هست عندنا تبصره آيا در اين سجدات مايصح عليه السجود و طهارة لباس و بدن و روي بقبله و تشهد و سلام و ستر عورتين
شرط صحة سجده هست يا نيست مشهور ثاني هست يعني واجب نيست بلكه واجب فوري هست و در تكبير اول بعد سجود و در روايه دو قول اند و لكن اولي و مندوب همه
اين امور هاست لكن قبل از تلاوة آيه سجده ميباشد سوال در اين سجود با ذكري عينا در واجب واجب يا در ندب ندب و مستحب هست يا نيست اول مشهور هست و
كافيست در اين سجده وضع پيشاني بر خاك بغير ذكري و اما سجدت لك يا رب تعبدا و رقا كافيست و اكمل ذكر كبير سبحان ربي الاعلى و بحمده يا سبحان ربي
العظيم و بحمده يا سه مرتبه يا يكمرتبه هم سبحان الله بگويد جايز و تجزي هست سوال بر تالي آيه سجده سجده ميباشد يا بر سامع هم هست يا نه جواب بر تالي و گوشنده
اداء سجده قرآن حتما ميباشد اما بر سامع كه اتفاقا بگوش برسد در آن دو قول اند اقوي اداء سجده بعموميه آيات و اخبار بر تالي و مستمع و سامع بالسويه ميباشد و
اذا قرء عليهم القرآن لا يسجدون ذم بالاتفاق بر مستمع و سامع قرآن بترك سجده آن عموما بالسويه ميباشد سوال هرگاه سجده قرآن در سوره عزايم اربع فورا واجب
و در غير عزايم مندوب فورا باشد پس در تاخير قضا روا دارد يا ندارد جواب تاخير از واجب فوري و ندب جايز نيست و اگر عمدا تاخير كردند آثم اند پس تالي و مستمع
و سامع بنيت قضا بعمل آرند و نزد بعضي بنيت همیشه اداء است قضا نيست پس نزد او نيست اداء همیشه اداء كرده ميتوانند و در اينجا چه مسايل كثيره فقهيه در اين آيه
دفن اند صورة استظهار و استخراج در اينجا نميباشد اشكال نزد فرقه مجسمه و مشبهه خاص اين عندية در اينجا دلالة دارد بر تجسيم اله و بودن او تعالى در جهة فوق است جواب
تجسيم و تشبيه مجرد و تنعم بعالم جسماني نگرديد همه مجلدات اين تفسير خصوصا در ذيل آيه ثم استوى على العرش بالبراهين العقلية و الدلايل النقلية بالتفصيل ذكر شده
پس تاويل اين عندية واجب شد كه مراد از اين عندية قرب تشريفي است چنانچه گفته ميشود كه فلانه شخص اقرب همه نزد سلطان است و از اين اقربيت مكاني
مراد نيست و نه جسماني و نه مكاني اشكال بلام تخصيص و له يسجدون دلالة بر حصر دارد پس جمع آن مع آيه فسجد الملائكة كلهم اجمعون چگونه تواند شد
جواب اول غزالي گفته الذين سجدوا لآدم ملائكة الارض فاما عظماء ملائكة السماوات فلا يعني مراد از سجده ملائكه با آدم ملائكه ارضي و اما اعاظم
ملائكه سماوات و حاملان عرش اينها مامور بسجده آدم نشدند پس اينها سجده آدم نكردند اقول همين مذهب طايفه معتزله هست چه نزد اينها آدم آفريده در
ارض شده و ان جنت هم جنت ارضي بوده لهذا ملائكه علويه مامور بسجده آدم نكرديد جواب ثاني اينها تفضيلا نهم ما سجدوا لغير الله ابدا فهذا يفيد
العموم و اية فسجدوا لآدم خاص و الخاص مقدم على العام پس مراد از آيه سجده آدم بامر الله تعظيما له بود پس سجده كل ملائكه ابدا لغير الله نبود و عبادة
و سجده لغير الله ابدا ملائكه نميكردند پس جمع بلا اشكال حاصل شد و الحمد لله

اولا و آخرا قد تم تفسير سورة الاعراف بعونه و بتوفيقه و تسديده

و نحن شرعنا في تفسير سورة الانفال بتاييد الله المتعال

والصلوة والسلام على نبينا و خيار الآل

WWW.MAABLIB.COM

بعونه تعالی

سُورَةُ الانفال مَدَنِیَّةٌ وَهِیَ خَمسٌ وَسَبعُونَ آیَة عَشَر رُکُوعَاتٍ

در تعداد کلمات این سوره کریمه گوید ۱۲

در ثواب تلاوت سوره مبارکه انفال گوید ۱۲

و در تفسیرش چند بحث اند **بحث اوّل** آیا این سوره کلها در مدینه نازل شده **یا** بعض آیات آن در مکه نازل شده در آن دو وجه اند **اوّل** مشهور است الّا
از واذ یمکر بک الذین تا آخر هفت آیه یا شش آیه **یا** پنج آیه در مکه نازل شده **جمعی** تصریح کرده اند و الاصح انها نزلت بالمدینة **و** ان کانت الواقعة مکیة
بحث ثانی در تعداد آیات این سوره خلاف کرده اند که آیات این سوره چند اند نزد **جمعی** هفتاد و پنج آیه کل این سوره است **و بقولی** هفتاد و
شش نزد **الکثر** هفتاد و هفت آیه اند **در مجمع** از ابن عباس **و** قتاده **و** غیرهما نقل فرموده سورة الانفال هی مدنیة غیر سبع ایات نزلت بمکة واذ
یمکر بک الذین کفروا الی آخرهن **و قیل** نزلت باسرها فی غزاة بدر عن الحسن **و** عکرمه یعنی بقول دیگر این سوره در غزوه بدر نازل شده **و** بعد آن
فرموده **و** همین مروی در معالم **و** تفسیر لباب التنزیل و اتقان **و** در منثور سیوطی از جماعتی هست **و عدد آیها** هی سبعون و سبع آیات شامی **و** ست
حجازی بصری **و** خمس کوفی **بحث ثالث** در تعداد کلمات این سوره کریمه مهندسین مفسرین **و** قراء مشهورین گفتند و کلماتها الف **و** خمس مائة و سبعون
کلمة **و** رکوعاتها عشر رکوع یعنی کل کلمات سوره انفال یکهزار و پنجصد و هفتاد کلمه میباشد **اما عدد حروف** این سوره پنج هزار و هشتاد حرف میباشد
در کشاف گفته کلماتها **و** حروفها ۱۲۵۳ ۵۵۲۳ **بحث رابع** در ثواب و فضل تلاوت این سوره شریفه در تفاسیر اهل البیت وارد منها **در ثواب الاعمال** صدوق
المحدثین **و در تفسیر عیاشی** باسنادهما ابو بصیر از حضرت ابو عبدالله الصادق ع روایة کرده قال ع من قرء سورة الانفال **و** البراءة فی کل شهر لم یدخله
نفاق ابدا **و** کان من شیعة امیر المؤمنین ع حقا **و** یأکل یوم القیمة من موائد الجنة معهم حتی یفرغ الناس من الحساب یعنی هر که سورة انفال **و** سوره برائة
در هر ماه بخواند نفاق ابدا در دل او راه نمییابد و داخل نمیبود **و** او از شیعه بحق امیر المؤمنین خالص میباشد **و** میخورد از موائد بهشت با شیعه ایشان بروز قیمة
که برابر پنجاه هزار سال ایام دنیا باشد تا فراغة مردم از حساب قیمة **در تفاسیر امامیه** منها مجمع البیان وغیره از حضرت ابو جعفر امام باقر ع مرویست
قال فی سورة الانفال جدع الانوف یعنی آنحضرت فرموده که در سوره انفال بینی بریدن منافقین میباشد **در مجمع و روض و منهج** ابی بن کعب
از پیغمبر روایة کرده اند قال من قرء سورة الانفال **و** برائة فانا شفیع له و شاهد یوم القیمة انه بری من النفاق **و** اعطی من الاجر بعدد کل منافق و منافقة
فی دار الدنیا عشر حسنات **و** محی عنه عشر سیئات **و** رفع له عشر درجات **و** کان تحت العرش **و** حملته یصلون علیه ایام حیوته فی الدنیا یعنی پیغمبر ص فرموده
هر که سوره انفال **و** سورة برائة بخواند من شفیع قاری و شاهد او یوم القیمة میباشم که قاری او بری و خلاص و پاک از نفاق میباشد **و** عطا کرده میشود باو ثواب
واجر او بعدد هر منافقیکه در دنیا بوده ده حسنات **و** محو کرده میشود از وده گناهان کبیره او **و** بلند کرده میشود برای او در جنت ده درجه او **و** میباشد او تحت سایه عرش
الهی **و** حاملان عرش ع درود و سلام میفرستند براو تا بقاء زندگانی او در دنیا **تنبیه** در مقدمات مجلد اول بالتفصیل ذکر شده که سوره انفال **و** سوره برائة
بظاهر دو سورة اند **اما** در واقع محسوب سوره واحد میشود لهذا در بین این دو سوره بر سر سوره توبه بسم الله ثبت نشده و چنانچه سوره الم ترکیف **و** سوره لایلاف
در عدد دو سوره **و** در واقع اینها هم سوره واحده محسوب شده اند **و نتیجه** این حاصل میشود **نزد ما** آنکه این چهار سوره را دو سوره میشمارند یعنی

WWW.MAABLIB.COM

انفال و برائة را سوره واحد و الم ترکیف و لایلاف را سورهٔ واحده میدانند و تبعیض سوره در اداء فرایض بغیر تلاوت کل سوره جایز نمیدانند و بحث مفصل
این در تفسیر سوره برائة مع سوال و جواب اشکال ترک بسم الله بر سر سوره برائة و ذکر سبب آن خواهد آمد انشاء الله سوال تسمیه سوره بانفال و توبه یا من الله
او من الرسول است یا از موضوعات خلق و معنی انفال چیست جواب در مجلدات سابقه مکرر ذکر شده که تسمیه اسمار سور فی الواقع من الخلق نیست بلی
هر سوره که متضمن بیانی هست آن سوره مشهور بهمان اسم گردیده چون سوره قل هو الله احد مشهور بسورة توحید و سوره اخلاص شده و هکذا غیرها بحث
خامس در وجه اتصال این سوره با سوره اعراف شیخنا الطبرسی فرمود لما نصّ الله سبحانه فی سورة الاعراف قصص الانبیاء و ختمها بذکر نبینا صلعم
وافتتح فی سورة الانفال بذکره ثم ذکر ما جری بینه و بین قومه فذکر بسم الله الخ یعنی هر گاه در سوره اعراف قصص انبیاء و در ختم آن ذکر نبی را اختصاص
کرد پس برای همین در سوره انفال بعد بسم الله ابتداء و افتتاح حال ختم انبیاء و آنچه ما بین پیغمبر و قوم آنحضرت بوقوع آمد فرمود و در این نیز احوال منافقین است

قوله تعالی بسم الله الرحمن الرحیم
یَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ
وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ۝ ترجمهٔ این دو آیه

بدانکه خطیب در تفسیر سراج المنیر در ترجمه بسم الله الخ فرموده بسم الله الذی له العظمة الظاهرة و الحکمة الباهرة الرحمن الذی عم جمیع خلقه بنعمه المتواترة الرحیم
خص من اراد من عباده بما یرضیه فکان حامدة و شاکره یسئلونك یا اشرف الخلق یا محمد عن الانفال ای الغنایم لمن هی یعنی باسم خدائیکه مر او راست عظمة
ظاهره و باطنه و حکمت باهره الخ خدائیکه مهربانی و بخشش و نعمات متواتره متوافره و متکاثره او بجمیع اصناف خلق در دنیا عام و تام است مهربانی بعنایة خاصة مخصوص
کسی از خواص بندگان او هست با نچه راضی میسازد او را پس او سبحانه حامد و شاکر او میباشد میپرسند ترا ای اشرف خلق ای محمد از حقیقة انفال که حقیقت
آن چیست و بعد حصول او عام یا خاص است برای کیست پس تقسیم آن مساوی است یا متفاوت و آنچه در غزوات بجنگ و غیر آن بلا جنگ و جدال حاصل
شده حکم آن متحد است یا مختلف یا محمد بگو تو در جواب سایلین صحابه که انفال در واقع غنایم اموال اند حکم آن مختص برای خدا و برای پیغمبر او است پس بترسید
خدا را و بپرهیزید از مخالفة او در حرص دنیا و طمع آن و باصلاح بیارید فساد و عناد را که در میان شما تا آشتی شده و اطاعة کنید و فرمان ببرید خدا را و فرمان ببرید
رسول او را اگر شما ایمان آرندگان و تصدیق کنندگان خدا و رسول و دین او هستید و در تفسیرش چند بحث اند بحث اول معانی الفاظ
بسم الله الخ در مجلد اول و کلمات آن افرادی فرادی هر یکی از مجلدات مفصل ذکر شده حاجة اعاده نیست اشکال در لفظ رحمان معنی مبالغه هست جمع
این با عدل منافی است چه رحم موجب عفو و تجاوز از عاصی بخلاف عدل که موجب جزا و سزا و بر عامل است جواب اینهم مکرر سابق ذکر شد اما اجمالا اینجا
میگوئیم که منافی عدل رحم نمیباشد زیرا که معلوم هست که خلق دو صنف میباشد کافر و مومن اما کافر که از کبر کبایر است لعفو و غفران اصلا مستحق نمیباشد
پس با یشان عدل شامل میباشد تا عذاب زاید بر استحقاق انها عاید و حاصل نشود اما ایمان که افضل و اصل جمیع صالحات است پس بوجود ایمان
اهل ایمان را برحمة خاصه که مستحق آن میباشند عفو و غفران خطایای انها میشود و اشکال عاید نمیشود ثم الله اعلم بحث ثانی انفال جمع نفل است
و نفل در لغة بچند معانی آمده غنیمت و عطیه و هبه و زیادتی بر اصل و ولد الولد و از اینجا هست و وهبنا له اسحق و یعقوب نافلة یعنی ابراهیم
طلب اسحق کرد خالق زاید بر اصل ولد که اسحق باشد متفضل زاید بر اسحاق یعقوب هم عطا کرد و آنچه زاید با اعمال و افعال مفروضه و واجبه تطوعا بعمل
آورده شود لهذا بر زیادتی صلوات مفروضه یومیه و صیام غیر شهر رمضان و غیر حجة الاسلام که بنیت ندب بعمل میاید همه آنرا بنوافل نامیدند چه این
اعمال و افعال مندوبه زاید بر اعمال واجبه میباشد در صحاح و نهایه گفته النفل بالتحریك الغنیمة و جمعه انفال و النفل بالسکون و قد یحرك
الزیادة و جمعه النوافل و ابن اثیر گفته و اصل النفل النفی یقال نفلت الرجل عن نسبه است تبرعا و تطوعا طریحی گفته و النوافل جمیع الاعمال الغیر الواجبة

جواب سوال التسمیة سوره بانفال آیا من الله یا من الرسول یا من الخلق است ۱۲

جواب سوال که در رحمن معنی مبالغه است جمع این با عدل منافی است ۱۲

مما یعمل لوجه الله سبحانه **واما** تخصیصها بانوافل المندوبة کما یعرف طار **و** النافلة العطیة **و** نوافلک فضلک **و** نوافل الخیر زیادتها **تنبیه** آنچه
از دار الحرب باہل اسلام حاصل و عاید شود **پس** جمیع آنچه بعد جنگ قتال کفار حصول و وصول شد خواه نقدی باشد خواه جنسی خواه اموال حیوانی باشد
خواه غیر حیوانی خواه منقولی باشد خواه غیر منقولی چون اماکن و اراضی و اشجار آن از جملهٔ انفال کلا میباشد **و** آنچه بغیر قتال اهالی آن ملک فرار و جلاء
وطن شوند بترک اماکن و اراضی و اشجار و اثاث البیوت و حیوانات و مواشی و اموال و اشیاء جنسی و نقدی بر همه فیئ اطلاق میشود اجوف یائی مهموز اللام
اصلی از فاء یفیئ فیأ **و** جمعش فیوء و افیاء چون بیوت و ابیات بمعنی رجوع شئ بسوی کسی میباشد **چونکه** این اشیاء الحال راجع شدند الی رسوله
و خلیفته علیهم السلم لهذا بفیئ نامیده شد **در نهایة ابن اثیر** گفته قد تکرر ذکر الفیئ فی حدیث علی اختلاف تصرفه **و** هو ما حصل للمسلمین من اموال
الکفار من غیر حرب ولا جهاد **و** اصل الفیئ الرجوع یقال فاء یفیئ فئة و فیوءا کانه کان فی الاصل لهم فرجع الیهم **و** منه قیل الفیئ للظل لانه بعد زوال الشمس
یرجع الظل من جانب المغرب الی المشرق **در صحاح و مصباح** گفته والفیئ الخراج والغنیمة وهو بالهمز فلا یجوز الا بدال و الادغام **و** ذلک تکون
فی الزاید لا فی الاصلیة مثل الخطیئة **و** الفئة الجماعة لا واحد لها من لفظها **و** جمعها فئات **و** قد یجمع بالواو والنون کفئون **سوال** غنیمت را چرا
بنفل نامیده اند **جواب** در آن وجوه گفتند **احدها** چونکه نفل در اصل بمعنی زیادتی هست **و** مجاهد فی الواقع ثواب و نفع عقبی قطعا دارد **پس** آنچه از دار
الحرب از اشیاء و اموال از کفار بدست میاید او زاید بر ثواب اصلی جهاد با کفار میباشد چنانچه نوافل صلوات و صیام زاید بر اصل فرایض هست **ثانیها** الانفال
ما زاده الله من الحلال لهذه الامة فی هذه الدنیا لان الغنایم من المحارب ما کان حلالا ولا مباحا فی الامم السالفة واحله الله خاصة لهذه الامة
فهذه من احد خصایص هذه الامة المرحومة حاصل آنکه نفل بمعنی زیادتی عطا میباشد **پس** جمیع آنچه از دار الحرب باہل اسلام بدست میاید او غنیمت
است **و** غنایم در امم سلف حلال نبود **و** این غنایم را خالق خاص تحلیل برای این امت مرحومه گردانید **پس** این از احد وجوه خصایص این میباشد
و همین قول زجاج است **ابو عبیده** گفته المتنفل غنیمة فالغنیمة ما نیل من اهل الشرک عنوة والحرب قائمة **والفیئ** ما نیل منهم بعد ان تضع الحرب
اوزارها **ثالثها** بقول جمعی منهم **صاحب الکشاف** گفته که این نفل عبارت است از سلب و او داده میشود زاید غازی را بر اصل سهم غنیمت ترغیبا له
فی القتال **و** بعضی با امام علیه السلام بمجاهدین بگوید من قتل قتیلا فله سلبه **او** قال لسریة ما اصبتم فهو لکم **او** یقول فلکم نصفه **او** ثلثه **او** ربعه **و** لا یخمس
النفل فاعطا تمو وایفاء بالوعد واجب علی الوالی **تنبیه** نفل در شریعة اسم عام است علم گردیده بر جمیع آنچه بحالهٔ حرب از کفار بدست آید یا بغیر حرب
بانجلاء و فرار کفار اموال و املاک ایشان بدست اهل اسلام بیاید **کما قال الفقهاء** و یعد من الانفال کلما اخذ من دار الحرب بغیر قتال **و** کل ارض
انجلی اهلها بغیر قتال ایضا فسماها الفقهاء فیئا **و** الارضون الموات **و** الآجام **و** بطون الاودیة **و** قطایع الملوک **و** میراث من لا وارث له
و ارض فدک من باب الفیئ **و** هی لله **و** للرسول **و** لمن قام مقامه یصرفه حیث یشاء من مصالحه **و** مصالح عیاله **قیل الانفال** ما لم یوجف
علیها بخیل ولا رکاب هی لله والرسول خاصة **و** همین الفاظ در معنی انفال مروی در تفسیر **جمع الجوامع** و تفسیر **قمی** و همین از حضرت
صادق علیه السلم مرویست **بحث ثالث** لفظ عن در اینجا در یسئلونک عن الانفال صلهٔ زایده هست **یا** غیر زاید هست **اما** در غیر زاید لفظ عن بمعنی من الانفال
است در نحاة مفسرین دو قول اند **و** همین **قرائة** ابن مسعود **و** سعد بن ابی وقاص **و** علی ابن الحسن **و** ابو جعفر محمد بن علی الباقر **و** زید بن
علی **و** جعفر بن محمد الصادق علیهما السلم **و** طلحة ابن مصرف است یعنی یسئلونک عن الانفال **و ابن جنی** گفته هذه القرائة بالنصب مؤدیة
عن السبب للقرائة الاخری هی عن الانفال کما جاء مثلها فی آیة و اختار موسی قومه **و** آیة واقعدوا لهم کل مرصد **بحث رابع** در سبب نزول
این آیا خاص در مغانم بدر هست یا عام در مطلق مغانم سرایا هست **ثانی** مذهب حسن بن صالح بن حی **و** همین ثانی القولین ابن عباس هست
پس روایات وجه نزول متعدد اند **احدها** قال ابن عباس لما کان یوم البدر قال رسول الله صلی الله علیه و آله من صنع کذا و کذا فله کذا و کذا **و** من اتی مکان
کذا فله کذا **و** من قتل قتیلا فله کذا فتسارع الشبان **و** بقیت الشیوخ تحت الرایات و فی حفظ النبی عند خیمته فلما فتح الله علیهم جاؤا یطلبون ما
جعل لهم النبی فقال لهم الاشیاخ لا تذهبوا بدوننا ولا تستاثروا به علینا فانا کنا ردءا لکم ولو انهزمتم لانهزمتم الینا ونحن نعینکم فانزل
الله هذه السورة حاصل آنکه حضرت رسول یوم بدر ترغیبا للعسکر فی القتال فرمود هر که چنین کاری کند برای او جزایش چنین وجه میباشد **و** هر که
بفلان مکان و مقام بیاید با و چنین وجه داده خواهد شد **و** هر که قتل کند قتیلی را پس مر او را سلب اوست از فرس و زره و خود و سپر و شمشیر و نیزه و لباس او

جواب سوال غنیمت را چرا بنفل نامیده اند ۱۲

بیان وجوه نزول سورهٔ انفال ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

پس جوانان لشکر مسارعة در قتال کفار بدر کردند و شیوخ نزد رایة و علم اسلام و در حفظ خیمه نبی قایم ماندند تا فتح کردند پس از فتح عرض بحضرت رسول
کردند که الحال انجاز وعدهای بفرمایید و بما جعاله را عطا کنید پس شیوخ ایشان با نها گفتند که شما مخصوص آن بغیر ما نبرید و نگیرید چه ما هم شریک
شما درین غنیمتیم زیرا که اگرچه نزد رایة و خیمه پیغمبر ص قایم بودیم اما یاور و معین و ممد شما بودیم اگر شما هزیمة میخوردید هر آئینه ما در آنوقت با عانة شما آماده بوده
باعانة شما می آمدیم لیکن شما را خصوصیتی در استیثار غنیمة بغیر ما نمیباشد پس در بین صحابه شیوخ و شبان منازعة و مخاصمه قایم شده آنوقت این
سوره انفال در رد نزاع آنها نازل شده پس مفسرین بعد نقل این روایة میگویند فقام ابو الیسر بن عمرو الانصاری اخو بنی سلمة فقال یا رسول الله
انك وعدت ان من قتل قتيلا فله كذا وكذا وانا قد قتلنا سبعين واسرنا سبعين وقام سعد بن معاذ فقال ما منعنا ان نطلب ما طلب هؤلاء
زهادة فی الآخرة ولا جبنا عن العدو ولكن كرهنا ان نعری مصافك فتعطف عليك خيل من المشركين فيصيبونك فاعرض عنهما رسول الله
فقال سعد يا رسول الله ص ان الناس كثير والغنيمة دون ذلك فان تعط هؤلاء ذكرت لا يبقى لاصحابك شیء فنزلت هذه السورة ف
نزع الله الغنائم منهم وجعلها لرسوله يفعل بها ما يشاء فقسم بينهم بالسوية حاصل آنکه ابو یسر بن عمرو انصاری اخ بنی سلمه عرض کرد که
یا نبی الله ص تو وعده بمقاتلین دادی هر که چنین و چنان کند برائی هر یکی چنین و چنان صله او میباشد از ان غنیمة و ما هفتاد آدم را از کفار قتل کردیم
و هفتاد دیگر را اسیر آوردیم پس ایفاء وعده بعطاء جعاله بکن و سعد بن معاذ در آنوقت بمعارضه ابو یسر گفت که ما را منع نکرد آنچه ایشان از جعاله
میطلبند زهد آخرة از اخذ مال دنیا و منع نکرد ما را جبن و بزدلی از اعدا و لکن ما مکروه شمردیم که مصاف و مقام تو یا رسول الله خالی و عاری و تنها
بگذاریم تا خیلی و قومی از مشرکین بتازند و بر تو در خلوة و اذیتی بتو برسانند و پیغمبر ص از مقال هر دو اعراض کرد پس سعد گفت اگر بطور جعاله بمقاتلین
وعدهای انهارا بدهی مردم مقاتلین بسیار و غنیمة قلیل و کمتر است و محروم نمیرسد و باصحابت چیزی نمیرسد چه باقی چیزی نمیماند پس این سوره انفال
نازل شده و نزع و نقل غنایم الی النبی ص گردانیده و برای آنحضرت مخصوص ساخته تا هر چه بخواهد بکند خود بگیرد یا بدیگری بدهد پس پیغمبر ص آن غنیمت را
تقسیم در صحابه بالسویه کرده و همین مروی از اهل بیت عصمة ع و همین قول ابن عباس و ابن جریج و ضحاک و عکرمه و حسن و غیرهم جم غفیر است
که انفال مغانم را مخصوص رسول گردانید و بحضور او باو و بعد آنحضرت بخلیفه حقه او واده هر چه بخواهد بکند و همین قول امام السیر والمغازی محمد
بن اسحاق است امر النبی ص بجمع ما فی العسكر فاختلف المسلمون فيه فقال من جمعه هو لنا وكان النبی ص نفل كل امرء ما اصاب وقال المقاتلون لولا
نحن ما اصبتموه وقال الذين يحرسون رسول الله ص لقد كنا نقدر ان نقاتل العدو ولكنا خفنا و همین مروی در تفاسیر اهل البیت است مع زیادتی
اینکه ثم انزل الله آية الخمس واعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول الخ حاصل آنکه بحکم پیغمبر ص از لشکر کل اموال غنیمة را جمع کرده شد پس
صحابه سه طایفه شدند طایفه که آن اموال را جمع کرده بودند گفتند آن غنیمة خاص برای ما است و طایفه دیگر که مقاتلین بودند بانها گفتند
که مختص برائی ما است چه اگر ما قتال کفار نمیکردیم این بدست شما نمیامد طایفه سوم که در حراست پیغمبر ص بودند گفتند که ما هم قادر بر قتال کفار بودیم
و لکن بحفاظت رسول قیام کردیم تا از اعدا کفار به پیغمبر ص ضرر نرسد پس ما هم شریک شما میباشیم و در آنوقت این آیه نازل شد و تصرف آن انفال خاص
بنبی و بعد او بخلیفه بحق او داد و بدست غیر نبی انفال را نداد پس ازین آیه خمس واعلموا انما غنمتم من شیء الخ نازل شد و در بحث نسخ بعد این
میاید ثانی روایة در سبب نزول مکحول از ابی امامه باهلی روایة کرده انه قال سئلت عبادة بن الصامت عن الانفال فقال فينا معشر اصحاب البدر
نزلت حين اختلفت فی النفل وساءت فيه اخلاقنا فنزعه الله من ايدينا وجعله الی رسول الله فقسمه رسول الله بيننا وامرهم باطاعة الرسول
وباصلاح ذات البين یعنی ابو امامه باهلی پرسید از عبادة بن صامت از انفال پس عباده گفت که در ما گروه بدر نازل شده وقتیکه ما اصحاب بدر
در حقیت نفل اختلاف کردیم و اخلاق ما در انحاله زشت و بد شده بودند پس خالق از دستهائی ما بدر بین انفال را بر آورده و برسول الله ص داد
پس آنحضرت تقسیم میان ما بالسویه کرده و خدا امر کرد ما را باطاعة خود و باطاعة رسول و باصلاح در بین خود و بپرهیزگاری و خدا ترسی روایة
ثالثه از وجه نزول این سوره قال سعد بن وقاص انه قتل اخی عمير يوم بدر فقتلت به سعد بن العاص فاخذت سيفه فاعجبنی فجئت
به الی رسول الله ص فقلت ان الله قد شفی صدری من المشركين هب لی هذا السيف فقال النبی ص ليس هذا لی ولا لك اطرحه فی موضع الذی
وضعت فيه الغنائم فطرحته وبی ما يعلمه الله من قتل اخی واخذ سلبی فما جاوزت الا قليلا حتى جاءنی رسول الله ص وقد نزلت سورة

بیان وجوه متعدده نزول سوره مبارکه انفال ۱۲

صحابه بسبب عدم ... برای تنفیل ... انفال مغانم

WWW.MAABLIB.COM

الانفال فقال ص یا سعد انک سئلتنی السیف ولیس لی فانه قد صار لی فخذه حاصل آنکه سعد وقاص گفت که در جنگ بدر برادر عمیر نام تقتل آمد و من مقابل
او سعد بن عاص را تقتل آوردم و شمشیر او را گرفتم و آن سیف عجیب مرا تعجب آورد نزد پیغمبر ص بوده عرض کردم که تشفی صدر من از قتل مشرکین حاصل شد
پس این سیف را بمن هبه کن پس پیغمبر ص فرمود که این سیف نه برای من و نه برای تست ببر آنرا و بگذار در غنایم از جائیکه برداشتی و خدا میداند اینحال
دل مرا از قتل برادرم عمیر و از واپس گرفتن این شمشیر مبارک از من و من هنوز نرفته و برنگردیده بودم دیدم که پیغمبر ص آمده فرمود که این سوره انفال نازل شد
در برای من بود و الحال بحسب قل الانفال لله وللرسول آن شمشیر هم برای من خالق تقرر کرد مع جمیع غنایم و الحال من بتو دادم بگیر آن سیف را **تنبیه** در اینجا
فخر رازی آنچه فرموده اینست **یحتمل** ان یکون المراد من هذه الانفال الغنایم وهی الاموال الماخوذة من الکفار قهرا **ویحتمل** ان یکون المراد غیرها
حاصل آنکه محتمل است که مراد از انفال غنایم باشد و آن اموال ماخوذه از کفار قهرا میباشد **ویحتمل** که مراد غیر آن اموال باشد **اما الاول** ففیه
وجوه **احدها** آنحضرت ص تقسیم کرد غنیمة بدر را بر حاضرین و بر آنانیکه حاضر نبودند و اینها سه نفر از مهاجرین و پنج نفر از انصار بودند **اما** از مهاجرین
پس احد اینها عثمان بود چه او را برای بیمارداری زوجه خود گذاشته بود در مدینه **و** سعید بن زید **و** طلحه هر دو را برای تجسس از خبر عیر براه شام فرستاده
بود **و اما** پنج نفر انصاری احد اینها **ابولبابه** مروان بن عبد المنذر **و** او را پیغمبر ص خلیفه خود بر بلد مدینه گذاشته بود **و عاصم** او را خلیفه بر
عالیه گذاشته بود **و حرث** بن حاطب را از دو حارث بسوی عمرو بن عوف برای کاری فرستاد **و حرث** بن الصمه را علتی و مرضی بر وحا رسید
متوقف در انجا بود **و خوات** بن جبیر و اینها حاضر در حرب بدر نبودند **و** دیده بغیر حضور هر یکی از اینها سهمی از غنیمة بدر گذاشت و اصحاب حاضرین
برای آن ناراض شدند پس این سوره انفال در آن نزاع نازل شده **و بعد** ذکر این وجه مرویات مسطوره بالا در سبب نزول نوشته **و اما**
احتمال ثانی واو اینست که مراد از انفال شیء غیر غنایم باشد **پس** بنابر این قول هم در تفسیر انفال وجوه اند **احدها** ابن عباس در بعضی روایات
گفته المراد من الانفال ما شذ عن المشرکین الی المسلمین من غیر قتال من دابة او عبد او متاع فهو الی النبی یضعه حیث یشاء حاصل مراد از انفال
آنچیزهاست که بالانفراد بغیر مشارکة احدی از کفار مشرکین برسول برسد از مال و متاع و دواب و غیرها تا هرچه بخواهد آنرا بکند **و** اینهم در احادیث
اهل البیت مروی شده **و** از جمله این ارض فدک و اشجار و باغستان و اماکن آن نیز آنها است بوده که یهود بلا قتال بترس ترک آن کرده فرار و متحمل الاوطان
شده بودند **ثانیها** المراد من الانفال الخمس الذی جعله الله لاهل الخمس وهو قول مجاهد قال فالقوم انهم سئلوا عن الخمس فنزلت هذه الآیة مراد
از این انفال خمس است که برای اهل آن مقرر کرده و قوم ازین سوال کرده بودند و یسئلونک عن الانفال ازین بوده و در خمس نازل شده **و** همین قول مجاهد
است **ثالثها** ان المراد من الانفال هی السلب الذی یدفع الی الغازی زایدا علی سهمه من المغنم ترغیبا له فی القتال کما اذا قال الامام من قتل قتیلا
فله سلبه **او** قال لسریة ما اصبتم فهو لکم **او** یقول فلکم نصفه او ثلثه **او** ربعه ولا یخمس النفل یعنی مراد از انفال سلب است که آنرا بغازی زاید بر سهم
از مغنم داده میشود بطور ترغیب در جهاد و با وعده بدهد امام که هر کس را هر که قتل کرد برای او همه اسباب مقتول از سلاح و زره و غیره است **یا** بسریه مقاتلین
بگوید که آنچه بشما در جنگ بدست آید خاص برای شما هست **یا** گوید برای شما نصف **یا** ثلث **یا** ربع غنیمة آنست **و** خمس در نفل نکرد **اشکال** این روایات
نزول مختلف اند جمع اینها چگونه میسر میشود با خذ بعض ترک بعض بغیر مرجح لازم میآید **جواب** قاضی ابوبکر گفته کل این وجوه را آیه متحمل است نیست در اینها
دلیلی بر ترجیح بعضی بر بعض دیگر **و اگر** صحیح و ثابت شود در اخبار آنچه دلالة کند بر تعیین نقضی بدو الا فالکل محتمل کما ان کل واحد منها جاز فکذلک
ارادة الجمیع جایزة فانه لا تناقض بینها **جواب ثانی** رازی گفته اقرب آنست که مراد بان میباشد که بآنحضرت جایز بود نفل کند یعنی زیاده بدهد غیر را
از جمله غنیمة قبل حصولها و بعد حصولها لانه یسوغ له تحریضا علی الجهاد و تقویة للنفوس کنحو ما کان ینفل واحدا فی ابتداء المحاربة لیبالغ فی الحرب
او عند الرجعة **او** یعطیه سلب القاتل **و** یوضع لبعض الحاضرین **و** ینفله من الخمس کان علیه السلام مختص به **فعلی هذا** المراد من قل الانفال لله والرسول
امر زاید باشد بر آنچه مجاهدین مستحق بان میشوند **بحث خامس** این آیه انفال از محکمات باقیه الی القیمة غیر منسوخ الحکم است **یا** منسوخ الحکم **و** ناسخش آیه
خمس واعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسه وللرسول ولذی القربی الخ **یا** خود آیه انفال بوجهی ناسخ **و** بوجهی منسوخ میباشد مفسرین در آن
خلاف کردند **اول** یعنی غیر منسوخ مذهب محققین صحابه و تابعین منهم ابن عباس **و** طبری **و** عبد الرحمن بن زید و غیرهم **و** مذهب امامیه **و** همین
مروی از ائمه اثنا عشر عترة طاهره پیغمبر بالاتفاق میباشد **و** همین اصح المذاهب است بچند وجه **اولها** ظاهر قرآن دلالة دارد که جمله انفال مخصوص

جواب اشکال این روایات نزول مختلف اند جمع اینها چگونه میسر میشود ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

برای خدا و برای رسول اوست دیگری در او حقی و سهمی ندارد و هر چه بخواهد در ان بکند و بهر کس را بخواهد بدهد و نخواهد ندهد مملوک خود رسول است ثانیها اجماع
شان نزول نیز بران دال اند خصوصاً خبر سعد وقاص که درباره طلب سیف پیغمبر ص اول جواب نداد و بعد ان نزول غنیمة بدر الحال برای من خالص کردانید و من الحال
آن سیف بتو دادم بگیر ثالثها اتفاق عترة طاهره که واجب التمسک در کل الاحوال در جمیع امور الدین والدنیا میباشند و مثل معروف اهل البیت اعرف بما
فی البیت تمسک بقول و فعل ایشان برکافه صحابه و امت فرض عین است چه در اخذ و تمسک ایشان خلل و زلل و خطا و ضلالة ابدا نیست رابعها قول ابن
عباس که اصل و راس مفسرین صحابه است خامسها مذهب جمهور بالاتفاق محققین است است سادسها چونکه انفال و فیئ نوع دیگری از غنایم
مخصوصه بغیر اشتراک احدی در آن میباشد لهذا بالانفراد مخصوص برای خدا و رسول او گردید چه بلام تخصیص لله و الرسول خالق تخصیص او کرد و در
آیه خمس تشریک اصناف سته کرده پس آیه انفال محکم باقیة لا الغنیمة بغیر نسخ میباشد سادسها قل الانفال لله والرسول معنی مقتضی آن اینست ان الحکم
فیها لله والرسول وهذا المعنی باقی فلا یمکن ان یصیر هذا منسوخا یعنی ظاهر آیه انفال مقتضی است که حکم در انفال مختص خدا و رسول اوست و این معنی باقی است
ممکن نیست نسخ آن و آیه خمس دلالة دارد که غنیمة ملک و مملوک غانمین بعد خمس میباشد و همین از احد اوله رازی است و بیان اشیاء انفال و فیئ الحال میآید
ثانی الاقوال که آیه انفال منسوخ است بمذهب مجاهد و عکرمه و سدی بلا دلیل قطعی ضعیف است ثالث الاقوال این آیه انفال که بوجهی ناسخ
او نیست که باجماع امت و سنت قطعاً ثابت شده که جمیع اقسام انفال و غنایم بر جمیع امم سالفه تا ختم النبوة ص اصلا مباح و حلال نبوده و خاص برای
این امت مرحومه که خیر الامم باشد مجاز و مباح و حلال گردیده و اما از سنت خبر صحیح مرویه متفق علیه الائمة قال رسول الله فضلت علی الانبیاء بستة
ا اعطیت جوامع الکلم ۲ نصرت بالرعب ۳ و احلت لی الغنایم ۴ جعلت لی الارض مسجدا و طهورا ۵ و ارسلت الی الخلق کافة ۶ و ختم بی النبیون
یعنی پیغمبر ص فرمود مزیت و فضیلت داده شدم بر جمیع انبیاء سلف بشش چیز یکی عطا کرده شد بمن جمیع کلمات یعنی جمیع علوم از بدایة الی نهایة دنیا دوم
و یاری داده شدم برعب یعنی بالقاء خوف من در جمیع قلوب اعداء قریب و بعید سوم و مباح و حلال کرده شد مرا غنایم از اموال و جمیع اشیاء کفار
چهارم و گردانیده شد برای من کل روی زمین جای نماز کردن و گردانیده شد برای من کل زمین مطهر و پاک پاکیزه یعنی بلا آب دهنوو غسل
بخاک زمین مقرر گردید پنجم و من مرسل و مبعوث من الله گردیدم بسوی کافه خلق تا قیمة ششم بمن ختم کرده شد نبوة و رسالة الهیه یعنی بعد من اصلا تا قیمة
نبوة و رسالة الهیه نمیباشد و بر من ختم نبوة شده باب الانفال و الفیئ بدانکه انفال عبارة است از آنچه بغیر جنگ و قتال از دار الکفر بدست
مسلمانان بیاید خواه کفار خود نبی و امام تسلیم نمایند یا کفار ملک و اراضی و اماکن و اموال خود را ترک کرده بگریزند و فرار نمایند و جلاء وطن شوند و این را
بلفظ فیئ هم مینامند و میراث من لا وارث له و صفایا و قطایع که از اسلحه و البسه و زر و تاج و تخت و کرسی و اماکن و مساکن مخصوصه از ازواج
و غلام و کنیز و مراکب حیوانات و خزاین جواهرات و غیرها که مخصوص ملوک و سلاطین بغیر غصب و سلب از مسلمانان باشد و آجام یعنی زمین نیستان
و درختان و بطون انهار و بطون آو دیه که در کنارهای انهار اصلا آبادی و ملکیت احدی نباشد و خود جبال و رؤس انهار و اراضی موات که ویران
غیر آباد و بجر باشد و از غنایم هم قبل التقسیم کنیزهای حسان و فرسهای اعلی مع سامان انها و شمشیر و نیزهای اعلی و امتعه قیمتی و کل غنیمتیکه بغیر اذن
پیغمبر ص و بلا اجازه امام عصر منصوص از کفار بجنگ و قتال انها بدست بیاید کل آن بلا اخراج و لا الزام خمس در فیئ و انفال داخل و شامل پس همه اینها
مخصوص برای پیغمبر و بعد او برای قایم بمقام او از خلیفه و امام عصر منصوص و معصوم میباشد و برای سلاطین و ملوک دیگر و برای غیر اینها هیچ چیز
ازین نمیباشد و اگر سرسوزنی و تار نخی را بلا اذن نبی و امام معصوم دست زد او غلول خاین و غاصب ملعون میباشد ایضا در تفسیر کنز
العرفان محل الفحول شیخنا المحقق المقداد در اینجا فرمود الغنیمة فی الاصل هی الفایدة و الفضل و اصطلح جماعة علی ان ما اخذ من الکفار
ان کان من غیر قتال فهو فیئ و ان کان مع القتال فهو غنیمة و هو مذهب اصحابنا و مذهب الشافعی و هو المروی عن الباقر و الصادق
علیهما السلام ثم قال اصحابنا ان الفیئ للامام ع خاصة و الغنیمة یخرج منها الخمس و در آیه انفال فرمود اختلف العلماء فی الانفال
ما هی فقال ابن عباس و جماعة انها غنیمة بدر و قال هی انفال السرایا و قیل هی ما شذ من المشرکین من عبد و جاریة من غیر قتال و قال قوم
هو الخمس و الصحیح ما قال الباقر و الصادق علیهما السلام انها ما اخذ من دار الحرب من غیر قتال کالذی انجلی عنها اهلها و هی المسمی فیئا
و میراث من لا وارث له و قطایع الملوک و صفایاهم اذا لم تکن مغصوبة من مسلم او معاهد و الآجام و بطون الاودیة و الارض الموات

بعوض بسنت منسوخ نیست همین آیه بقیه

باب انفال و فیئ و غنیمه

فانها لله و لرسوله خاصة و بعده لمن قام مقامه یصرفه حیث شاء من مصالحه و مصالح عیاله **ثم قال** ع ان غنایم بدر کانت للنبی ص خاصة فقسمها
بینهم تفضلاً منه ع و هو مذهب اصحابنا الامامیة و یؤیده ان الانفال جمع نفل و هو الزیادة علی شئ و سمی به لکونه زاید علی الغنیمة کما سمیت
النافلة نافلة لزیادة علی الفرض و سمی ولد الولد نافلة لزیادته علی الاولاد **و قیل** سمیت الغنیمة نفلا لان هذه الایة فضلت بها علی الامم انتهی
و همین در مجمع و روض الجنان فرموده **زیاده** براین تفصیل نفل و فیئ و غنیمة و دلایل و اقاویل اعلام ملل از کتب مبسوطه فقه امامیه منها کتاب مبسوط
شیخ الطایفه و کتاب المعتبر نجم الدین صاحب شرایع و از کتب بسیطه **آیة الله** چون تذکرة الفقهاء و منتهی المطلب در باب **بحث سادس** در معنی
تفسیری یسئلونك عن الانفال یعنی اصحاب میپرسند و سوال میکنند از انفال **سوال** آیا این سوال شان از ماهیت و حقیقة انفال بود که چه چیز است **و یا**
سوال شان از دریافت حکم آن بود که برای کیست **و آیا** انفال و غنایم حلال الحال بر ما هست **یا** حرام است بر این امت هم چنانچه برامم سابقه جمیع انواع انفال
و فیئ و غنایم حرام بود **و اگر** مباح و حلال برای ما گردیده پس تقسیم آنرا بر ما در آن است دو قول وارد **ثانی** مشهور در مفسرین است **پس** ایشان در بین خود نیز خلاف
کردند **نزد طایفه** منهم ابن عباس **و** ابن جریح **و** ضحاک **و** عکرمه **و** حسن **و** همین مختار طبری و غیرهم است فقالوا ان الاصحاب سئلوه ان یقسم
غنیمة بدر بینهم فاعلمهم الله ان ذلك خاصة لله و رسوله دونهم و لیس لهم فی ذلك شئ **فعلی هذا** ان لفظة عن ههنا صلة زایدة فتقدیره
یسئلونك الانفال ان تعطیهم **و** یؤید هذا القول فاتقوا الله الخ یعنی اصحاب سوال کردند پیغمبر ص را از تقسیم انفال بدر و بین ایشان هرگاه برای این امت مباح
و مجاز و حلال گردیده **و** خالق باصحاب اعلام کرد بقل الانفال لله و الرسول که انفال مختص مال و مملوک خدا است بغیر شرکة ایشان در آن و نیست هیچ چیزی
از آن برای کسی دیگر غیر از خدا و رسول او **و** این مقصود است بتتمه آیه فاتقوا الله الی آخره **پس** بنابراین ایشان گفتند که کلمه عن در عن الانفال زاید لا معنی
است **پس** معنیش چنین میشود که التماس میکنند اصحاب که تقسیم کن اموال انفال را در بین ما اصحاب **پس** این طایفه بعد این مختلف شدند بدو قول
قول اول آنکه این آیه منسوخ گردید بآیه خمس و اعلموا انما غنمتم الخ پس از تقسیم کل انفال بعد نزول آیه غنمتم از غنایم بعد اخراج خمس باقی تقسیم
بر لشکریان اصحاب می شد **قول ثانی** آنکه نیست منسوخة **و** هذا هو الصحیح لان النسخ یحتاج الی دلیل **و** لا تنافی بین هذه الایة و ایة الخمس لان
الانفال مختصة لله و الرسول و لا لغیرهما فیه حظ فالرسول تفضل علیهم من ماله یعنی آیه انفال منسوخ نیست **و** همین صحیح ثابت است زیرا که نسخ محتاج
بسوی دلیل قاطع است و آن ثابت نیست **و** منافاتی میان این دو آیه نیست چه انفال مختص خدا و رسول است و بغیر این دو دیگر حظی و سهمی و شرکتی نیست
و پیغمبر ص بعد از تملک انفال زمال و ملک او گردیده بطور تفضل و طوع تقسیم آن بر ایشان کرد **و** آیه خمس بعد آن بزمانی نازل شده **سوال** فصل زمان
ما بین نزول آیه انفال **و** آیه خمس چقدر است **جواب** در آنهم خلاف است **نزد واقدی** در غزوه بنی قینقاع بین بدر **و** او بفصل یک ماه و سه
روز و نصف شوال بعد از هجرة بیست ماه گذشته بر اس ماه بیست و یکم آیه خمس نازل شده **نزد کلبی** در یوم بدر خمس مشروع بود **و** انما شرع بیوم بدر
و آیة الانفال لما نزلت فی یوم بدر عرف المسلمون انه لا حق لهم فی هذه الغنیمة و انها لرسول الله ص فقالوا یا رسول الله سمعاً و طاعة فاصنع ما شئت فنزلت
آیة و اعلموا انما غنمتم من شئ فان لله خمسه الخ بعد بدر **و روی** ان رسول الله ص قسم غنایم بدر عن بواء ای علی سواء و لم یخمس یعنی خمس مشروع
گردید بیوم احد **و** آیه انفال در بدر نازل گردید اصحاب دانستند که انفال مال مخصوص رسول گردیده سمعاً و طاعة عرض کردند **و** لکن انفال را هرچه میخواهی
مر و نسبت پس پیغمبر ص غنایم بدر را از مال خود بر صحابه بالسویه تقسیم کرد **پس** آیه خمس و اعلموا الخ نازل شد **نزد حضرت صادق** ع تاسع عشر
از رمضان نازل شد **و** در **کنز العرفان** فرموده و المشهور انه السابع عشر منه **بحث سابع** فاتقوا الله و اصلحوا ذات بینکم **در مجمع** مذ
و قوله تعالی ذات بینکم کنایة عن المنازعة و الخصومة **و** الذات هی الخلقة و البنیة یقال فلان فی ذاته صالح ای فی خلقته و بنیته یعنی ذات کنایه از حقیقة منازعة
و خصومة مضمره فی الضمایر است **و** ذات بمعنی خلقة و بنیاد است چنانچه گفته میشود فلانی در ذات و حقیقة شایسته است یعنی در خلقة و بنیة خود **پس** معنی آیه اینست
که ای اصحاب محمد بترسید و پرهیز کنید از مخالفة خدا و رسول **و** و اصلاح در بین و میان خود بکنید تا منازعه و خصومت از میان شما زایل شود **و بقولی** اصلحوا
قلوبکم عن الطمع و الحرص فصلحت احوالکم یعنی اصلاح کند هر یکی از شما دلهای خود را از طمع و حرص تا ظاهر شما صالح و شایسته شده باهم متفق شوید
و بقولی اصلحوا کل نفس بینکم **و بقولی** اصلحوا بواطنکم **او** اصلحوا حال کل نفس بینکم **و بقولی** اصلحوا حقیقة وصلکم کما قال لقد تقطع
بینکم ای وصلکم **و** المراد کونوا مجتمعین علی امر الله و رسوله **و کان** معنی اللهم اصلح ذات البین ای اصلح الحال التی بها یجتمع المسلمون یعنی زجاج

WWW.MAABLIB.COM

گفته ذات بمعنے حقیقة **و** بین بمعنی وصل است یعنی اصلاح حقیقتی کنید در وصلة باهم خود **و** بقولی حاصل مراد اینست که مجتمع شوید بر امر خدا و رسول **او**
همین معنی این کلمهٔ دعائیه است که بارخدایا باصلاح بیار حالهٔ مسلمانان را تا باهم متفق و مجتمع شوند **نزد** ابن عباس **و** مجاهد هذا نهی لهم من الله عن
الاختلاف فیما اختلفوا فیه من امر الغنیمة یوم بدر یعنی این نهی باصحاب از اختلاف در امر انفال بدر وارد شده **تنبیه** تقوی اصل منبع
هر خیر دین و دنیا میباشد حصول آن متعقل و تامل میشود و هر کس که غیور در امور میباشد و از نفع و ضرر هر شئی بالفعل یا بالقوة دریافت شده وقایهٔ خود و
پرهیز میکند از مضرات لهذا هر جا بر تقوی جمیع امور خیرات را تفریع میکند چنانچه اینجا بر تقوی اصلاح ذات البین و اطاعهٔ خدا و رسول و ایمان تفریع کرد
بحث ثامن و اطیعوا الله و رسوله ان کنتم مومنین یعنی ای صحابه و اطاعت و فرمانبرداری کنید در جمیع امور از او امر و نواهی و مصالح خدا و رسول او محمد را
اگر شما مصدقین اله و رسول او هستید چه از لوازم تصدیق و ایمان و آثار آن انقیاد و اطاعة و فرمانبرداری خالق در جمیع امور سمعاً و طاعةً میباشد چه ایشان
منافی صلاح و خلاف خیر مصالح شما هیچ چیزے نمیکنند و بشما نمیگویند **تبصره** این دلالة دارد که جمیع او امر و نواهی تعم منوط بحکمة و مصلحه بندگان در دنیا
و دین میباشد **و بعض اعلام** فرموده اند امریکه حصول و ثبوت آن بر شرط باشد پس نزد عدم حصول شرط مشروط هم معدوم میباشد **و** اینجا تعلیق
کرد ایمان را بر طاعة بکلمه ان شرطیه **پس** نتیجه این میدهد هر که اطاعة نکرد او ایمان و تصدیق واقعی ندارد پس غیر مطیع خارج از ایمان میشود **و** همین مضمون
در صحاح اخبار خاصه و عامه وارد است که سارق بحالهٔ سرقة زانی بحالهٔ زنا **و** شارب خمر بحالهٔ شرب خمر و غیرها از فاعلین مناهی ایمان و تصدیق از
انها زایل است زیرا که خلاف لوازم تصدیق و ایمان از ایشان بروز کرده و تا وقتیکه توبه نمیکنند ایمان از انها مسلوب و معدوم میباشد ثم الله اعلم **قوله تعالی**

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝

ترجمهٔ این آیات ثلثه یعنی اینست جز این نیست که مومنین مصدقین واقعی انانی اند که هنگام یاد کردن خدا نزد ایشان دلهای ایشان از خالق
ذو الجلال بکمال میترسند و وقتیکه خوانده و تلاوة کرده میشود بر ایشان آیات کتاب خدا می ترسند قلوب صادق الاعتقاد انها چه از لوازم و علامة ایمان و تصدیق
واقعی بعد انقیاد ترس خالق قهار مرسوخ قلوب ایشان میباشد بسبب اینحاله زیاد میشود ایمان شان یعنی کامل و راسخ و ثابت تر میشود تصدیق ایشان و بر پروردگار
خود اتکال و اعتماد مینمایند انها در جمیع امور دین و دنیائی خود آن مومنین مذکورین وصف ظاهری دیگر دارند که انها انانی اند که بر پائی و قایم میدارند
ادائی صلوات مفروضه و مندوبه موقتة خود را در اوقات خود دائماً مع الاداب و الشرایط بتمامها و از آنچه روزی داده ایم ایشان را بحسب احوال خود بغیر بخل و
اسراف و تبذیر صرف بنفقه واجب النفقات خود و صرف بنفقه اهل اعسار و افتقار و محاویج اهل دین خود که عیال خدا اند مینمایند بکمال اعتقاد صحیح خود
انگروه مومنین که بعد تصدیق اوصاف رفتار و کردار و گفتار چنین داشته باشند همان مردم مومنین بایمان درست و صحیح و صدق بر حق اند پس انانکه
بلسان آمنا و صدقنا گفتند و اینچنین صفت و عمل نداشته باشند مومن نیستند بل انها منافقین اند که بلسان اقرار بدون تصدیق واقعی بغیر اعمال
جوارحی گفتار و رفتار دارند مر این مومنین را خاص مرتبهای رفیعه و منزلهای عالیه نزد پروردگار خود دارند و آمرزش تقصیرات و رزق و روزی صاف و
پاک از اکتساب و جد و جهد خالی از خوف قطع و زوال علی الدوام بیک حال میباشد **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** بدانکه
وجل و خوف و فزع هر سه بیک معنی ترس و آن حالهٔ وجدانی در هر قلب انسانی و حیوانے نزد معاینهٔ عظمة و شوکت و سطوت از غالب قاهر دیگرے
ناشی شده بسا اثر آن ترس در ظاهر جلد و بدن خایف نمودار میشود از وجل یوجل **و** یاجل بالالف **و** ییجل **و** یبجل وجلاً چهار لغه اند جوده یوجل
است قاله السیبویه **واحدی** گفته وجل یوجل وجلاً فهو وجل و اوجل اذا خاف **سوال** آیا ما بین این الفاظ فرقے هست یا نه **جواب**

WWW.MAABLIB.COM

بعض اہل معانی تصریح کردند کہ فرقے ندارند الّا بعموم وخصوص اما الوجل ہو الخوف مع شدة الحزن وانما یستعمل علی الغالب فی القلب یعنے وجل
بمعنے خوف مع شدۃ حزن است لہذا غالبًا استعمال میشود در قلب بحث ثانی در وجہ اتصال با ماقبل بدانکہ باصحاب رسول صلعم در بدر فرمود
کہ اتقاء واصلاح در بین خود واطاعت خدا ورسول او در کل امور کنید اگر شما مومنید واگر تصدیق کامل دارید پس در این بیان کرد کہ مومن آنکس
است کہ این پنج وصف داشتہ باشد سہ وصف قلبی و دو وصف ظاہر جوارحی او مومن واقعی برحق قطعًا است والّا او منافق است بحث
ثالث انما المؤمنون الذین اذا ذکر اللہ وجلت قلوبہم بدانکہ این وجلت قلوبہم خاص وصف اوّل مومنین است واما لفظ انما بالاتفاق
کلمہ حصر است پس معنیش آنکہ نیست جز این کہ مومنین خاص آنانے اند ہرگاہ یاد کردہ شود خدا باسم ذاتی یا بصفت کمالی وجمالی یا بصفت جلالی از
واجب تعالی میترسند قلوب ذکر کنندگان وشنوندگان آن مردم ومفسرین میگویند کہ ہرگاہ بالا باصحاب بدر فرمود کہ اگر شما مومنید ودر دعوای
ایمان صادقید لازم ایمان اتقاء واصلاح خود ودیگران از رذایل وقیل وقال لاحاصل واطاعت خدا ورسول او در جمیع اوامر ونواہی واعتقاد
بوعد ووعید پس انحراف از احکام اللہ واز سنت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بطرفۃ العین اصلا وابدا نکنید متصل بان اوصاف مخصوصہ
ایمان ومومنین بصورۃ حصر ذکر کرد پس معنے انما المؤمنون الذین آنست لیس المؤمنون الذین یخالفون اللہ ورسولہ فی امر من امورہما بل
انما المؤمنون الصادقون فی ایمانہم الذین اذا ذکر اللہ وجلت قلوبہم ای خضعت وخافت وزفت قلوبہم وذابت اجسادہم وتتغیر الوانہم
ابدانہم بالخوف والحزن والغم یعنی نیستند مومنین آنانیکہ مخالفت امر اللہ ورسول او در امرے از امور او مینمایند قطعًا بل خاص مومنین صادقین
در دعوای ایمان خود آنانے اند کہ بذکر الہ نزد ایشان دفعۃ میترسند کمال خضوع وخشوع وخوف ورقت قلوب ایشان وگداز می شوند اجساد انہا وتتغیر
میشوند رنگہای وبدنہائے بحصول خوف وحزن وغم اہل حقایق فرمودند خوف بر دو قسم است یکی خوف عقاب وہمان خوف عصاۃ میباشد
دیگر خوف ہیبۃ وجلالۃ وعظمۃ وہمان خوف خواص خلق از ملائکہ مقربین وانبیاء مرسلین وخلفاء معصومین است چہ ایشان قطعًا میدانند جلالۃ وعظمۃ الہ جلیل لہذا
اینخوف مصاحب انہا علی الدوام ودر قلوب ووزیر انظار ایشان چون عرفا مصاحبین سلاطین قہار بلا انفکاک ولا انفصال میباشد چنانچہ ہمین احوال از علم سیر ائمہ معصومین
خصوصًا از مناجاتہا وادعیات صحیفہ سجادیہ ودعا سحر طویل ودعا کمیل امیر المومنین علیہم السلام بالتفصیل معلوم خواہد شد در خبر وید موالف ومخالف است کہ ابو درداء صحابی
گفت کہ دیشب تاری خارج مدینہ از نخلستانی صوت حزین ضعیفی متضمن گریہ بگوشم رسید ودر پے آن صوت رفتم وشخصے را در سجدہ آخرش این بود کہ اگر مواخذہ وعذاب
کل خلق مرا میکنی ہر آئینہ عدل است ظلم نکردی واگر ادخال بجنت میکنی ہر آئینہ فضل تست مستحق آن نیستم پس ساکت شد پس شناختم کہ او امیر المومنین
علی است آوازہا وصداہا دادم وتحریک ببدن او بکرات دادم چون چوب خشک میت جماد گردیدہ بود وبفور برگردیدم ندا کردم ای اہل بیت خبر دارید
علی را در فلان نخلستان دیدم مردہ است جوابم دادند ای ابو درداء ہمین حالۃ در مناجاتہا علی شب وروز ہفتاد بار لاحق میشود میمیرد وزندہ میشود
اما خوف عصاۃ پس بکفار ومنافقین اگر خوف خدا یا جبرئیل کر اسماء اجلہ الہی وایات عذاب قرانی بخوانند انہا متاثر وبخوف مبتلا نمیشوند قطعًا
چہ انہا اعتقاد وتصدیق بخدا وکتاب ودین ورسول نعم ندارند اما آنانکہ مومنین اند پس انہا در دو درجہ بالضرورۃ اند اولہما مصدق اہل لا معرفۃ
پس اوخواہ قدیم الاسلام وایمان باشد خواہ جدید الاسلام پس باایشان ہم تذکرہ اسماء تلاوۃ وآیات اللہ وجل قلوب ولم قشعرار موی بدن نمیشود
زیراکہ معرفۃ تامہ ندارند ومعانی اسماء الہ والفاظ کتاب نمیشناسند چون طوطی ومینا تکلم بلا الہ الا اللہ میکنند ثانیہما پس خوف انہا بحسب تفاوۃ
معارف انہا دو درجہ لا اقل دارند وبتذکرہ اسماء اللہ وتلاوۃ ایات اللہ ایشان بحسب تفاوۃ مقدار معارف متخوف ومتاثر میشوند اما اصحاب
بدر پس بالضرورۃ حدیث وجدید الاسلام بودند پس ایشان را ہنوز معرفۃ کاملہ وتامہ مفصلہ حاصل نبودہ چہ کل قرآن ہنوز نازل نشدہ بود لہذا
باایشان تادیبًا خطابات متضمن عتابات در تحصیل اصلاح واطاعۃ خدا ورسول تعلیل مع شرطیہ انکنتم صادقین نازل شدہ وکافی دلیل قاطع و
شاہد صادق کہ بعد بعیت بدر خلاف آن در جنگ احد وغزوات دیگر بظہور پیوست ودر آمدہ وخود فرار کردہ وپیغمبر را بدست کفار وا گذاشتند تا دندان مبارک
او را کفار شہید ساختند بدانکہ فخر الدین ونظام الدین وخازن بغدادی وخطیب وغیرہم در اینجا گفتند والمراد ان المؤمن انما یکون مومنا
اذا کان خایفا من اللہ ونظیرہ قولہ تعالی تقشعر منہ جلود الذین یخشون ربہم وایہ والذین ہم من خشیۃ ربہم مشفقون وایہ الذین
ہم فی صلوتہم خاشعون فالخوف علی قسمین خوف العقاب وخوف العظمۃ والجلال واما خوف العقاب فہو للعصاۃ واما خوف الجلال والعظمۃ

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال قول حضرت امیر لو کشف الغطاء ما ازددت یقیناً

فھو لا یزول عن قلب احد من العارفین سواء کان ملکا مقربا او نبیا مرسلا لانھم یعرفون انہ تعالی غنی لذاتہ عن کل الموجودات وما سواہ من الموجودات فمحتاجون الیہ **والمحتاج** اذا حضر عند الملک الغنی یھابہ ویخافہ **و**لیست تلک الھیبۃ من العقاب بل مجرد علمھم بکونہ غنیا عنھم

وکونہ کلھم سواہ محتاجا الیہ وجب تلک المھابۃ والخوف **پس** ازین فرمودند اذا عرفت ھذا فنقول **انکان** المراد من الوجل القسم الاول فذلک

لا یحصل من مجرد ذکر اللہ **وانما** یحصل من ذکر عقاب اللہ **وھذا** ھو اللائق بھذا الموضع لان المقصود من ھذہ الآیۃ الزام اصحاب

بدر بطاعۃ اللہ وطاعۃ الرسول فی قسمۃ الانفال **واما انکان** المراد من الوجل القسم الثانی فذلک لازم من مجرد ذکر اللہ ولا حاجۃ الی

الاضمار انتھی کلام الرازی واتباعہ عینا **حاصل** کلام آنکہ خوف مومن دو قسم دارد خوف عصاۃ **و** خوف مھابۃ تا آخر تفصیل **اما خوف عصاۃ**

بمحض مجرد ذکر اللہ تعالی عوام عصاۃ را حاصل نمیشود مگر بذکر عقاب و عدل و مواخذہ تعالی **و**ہمین قسم خوف مراد در اینجا است تا اصحاب بدر ملتزم طاعۃ

خدا و رسول صلعم او در قسمۃ انفال بدر بشوند **واما خوف مھابۃ** بجمال معرفۃ پس آن خوف در قلوب عرفاء ملائکہ و انبیاء و خلفاء تعالی ملازم است

و بمجرد ذکر اللہ خائف و خاشع و خاضع میشوند چہ عدل و عقوبات و مواخذات دنیا و عقبی زیر انظار ایشان مستحضر است **پس** السب در انضمام قسم

خوف اول با صحاب بدر خاصۃ **و** بعد ایشان بعوام است از صحابہ وغیر صحابہ الی القیمۃ شامل میباشد **اشکال** پس آنچہ ائمہ حدیث **و**

اہل سیر **و** اہل تواریخ در مسانید مستندہ معتمدہ بتواتر و اتفاق نقل کردند کہ امیر المومنین علی علیہ السلم بکرات و مرات در مشاہد اعلام صحابہ و جبابرہ

ملل و نحل بر بالاے منابر باصوات عالیہ میفرمود لو کشفت الغطاء ما ازددت یقینا **و** معنیش چنین نقل و ثبت کردند کہ در روز اول کہ من بعد تصور و

فہم ایمان آوردم و تصدیق بخدا و برسول و بکتاب و بدین او کردم و الحال کہ بموجب آیہ الیوم اکملت لکم دینکم دین اسلام باکمال و انعام تعالی باتمام

رسیدہ ہمہ اکشفا غطاء و حجاب بشریت ہم اگر از مابین من و خدا بر داشتہ شود ہر آئینہ در ایمان و تصدیق و معارف من مع این کمال و اتمام دین

و کتاب و کثرۃ دلائل و براہین یکذرہ و برابر یک سر سوزن در تصدیق و ایمان و معرفۃ من از آنوقت الی حین تفاوۃ بزیادتی نکردہ یعنی بدایت

و نہایت تصدیق من الی الحال بالسویہ بیکدرجہ است زیادہ بالنسبۃ سابق نشدہ **و** اینگونہ با آیہ زادتھم ایمانا تا جمع تواند شد **جواب** بدانکہ بنی بشر

بالضرورۃ دو قسم میباشند **اولھما** انبیاء و خلفاء اللہ کہ کامل الذوات قابل جمیع علوم و کمالات تخلیقا میباشند لھذا یحیی در حال صبوۃ **و** عیسی در مہد

بمحض ولادۃ بعرفان یاب حکمۃ و نبوۃ گردیدند **پس** این اقطع برہانیست کہ انبیاء و خلفاء تعالی بخلاف احوال عوام بشر تخلیقا میباشند **ثانیھما** المومنین

از اصحاب علماء و غیر علماء ہمہ ایشان تدریجا نشو و نما و اکتساب احوال و امور قدیما و حدیثا میکنند **و** معاینہ اید و حالۃ دو نوع بشر احدی را مجال شک

و انکار نیست چہ اینچنین حالات بدیہی اند **تنبیہ** ہرگاہ این بتو واضح و مبرہن گردید **پس جواب** اشکال ہذا لایح و واضح گردید کہ

علی امیر المومنین ع از خلفاء تعالی فی الارض از اوصیاء اصفیاء اطہار خاتم الانبیاء ص بودہ **لھذا** معارف و علوم با نحضرت یکدفعہ حاصل در بدایت

شدہ چون یحیی در صبوۃ **و** عیسی نزد ولادۃ و آدم در بدایۃ نزد مکالمہ با ملائکہ کل کمالات و نبوۃ و علوم و حکمۃ یکدفعہ بخارق العادۃ حاصل **و** عاید

شدہ تا دلیل بر اجلال و تعظیم ایشان من اللہ **و** موجب تصدیق و علو خلقۃ **و** رفعت منزلۃ در خلق اللہ **و** امتیاز ایشان از جمیع عوام الناس چون

آفتاب روشن در گنبد السماء الی قیام القیمۃ ہویدا باشد **نزد صوفیہ** امیر المومنین ع سید اولیاء اللہ **نزد نصف امۃ** از طوایف شیعہ

و زد امامیہ آنحضرت اول خلفاء اللہ از اوصیاء ختم الانبیاء اکمل و افضل کل انبیاء ذاتا و صفاتا بعد رسول اللہ بالیقین بودہ **نزد طایفہ**

غلاۃ و مفوضہ آنحضرت خدا بحلول و اتحاد عیاذا باللہ بودہ **نزد طوایف اہل سنت** آنحضرت بالاتفاق رابع خلفاء مجعولین

خلق بودہ نعوذ باللہ تعالی آنکسی کہ اینحالات و کمالات داشتہ او را ماتحت مجعولین مجعولین پنداشتن **و** بعد تحریر و ضبط جمیع کمالات او و اعلی حالات

بدست خود نوشتن **پس** از ان او را بدرجہ عوام جہال ادانی گردانیدن ظلمی اظلم است کہ فوق بران متصور نیست **اما جواب سعودی** در

تفسیر خود علی را صاحب مکاشفات تامہ گفتہ **والاصوب** ان نفس التصدیق یقبل القوۃ وھی التی عبر عنھا بالزیادۃ للفرق البین بین یقین الانبیاء

وارباب المکاشفات **و** علیہ مبنی ما قال علی رض لو کشف الغطاء ما ازددت یقینا **و**کذا ما قام علیہ دلیل واحد وما قامت علیہ ادلۃ کثیرۃ

اشکال قول امیر المومنین لو کشف الغطاء مع قول خلیل الرحمن رب ارنی کیف تحیی الموتی قال اولم تومن قال بلی لیطمئن قلبی چگونہ جمع تواند شد

چہ ابراہیم خلیل الرحمن خلیل اللہ **و** علی عزیز ولی السبحان بودہ **و** ابراہیم اطمینان قلب در حال نبوۃ احیاء اموات میطلبد **و** علی ما ازددت

یقیناً مناف ... و تسکوید

یقیناً منافی او میگوید **جواب اوّل** نزد آنانکه بعد سید انبیا ختم الرسل علی افضل کل انبیاء است نزد ایشان اشکال بالراس ساقط است زیراکه منصب رسالت وخلافت
متحد است فرق بمتبوع سابق **و** تابع لاحق او میباشد چون موسی متبوع سابق **و** هارون خلیفه تابع لاحق او **و** هر دو مشترک در منصب نبوة بودند **و** بعض
اوصاف هارون زاید از موسی داشت چون حلیم **و** افصح از موسی بود **پس** نزد ایشان اکملیت وافضلیت علی از جدش ابراهیم بعلم بوده نه افضل از ذات
چه ولی **و** خلیل بکذات پسر و پدر بودند **جواب ثانی** چونکه باتفاق مبرهن گردیده که خاتم الانبیاء ص اکمل و افضل کل موجودات و کائنات بوده **و در**
آیه انفسنا خالق علی را نیز بالاتفاق نفس خیر خلایق محمد بن عبد الله شمرده **و در متواترات** مرویات موالف و مخالف سید عالم ص و آدم علی را
نفس و جان خود شمرده و فرموده بقوله نفسک نفسی ولحمک لحمی **و** علی منی وانا من علی **و** انت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی
تنبیه هرگاه این ثابت شد **پس** ثابت شد که علی جان نبی مساوی نبی در جمیع امور میباشد الا ما استثنی بالدلیل او همین است که بعد من با بهم
رسول ونبی الی القیمة ابداً احدی نمیباشد **و هرگاه** محمد اعلم واکمل وافضل از ابراهیم باشد **پس** علی هم که جان ومساوی محمدی عموماً هست
البته اکمل وافضل از ابراهیم میباشد **جواب ثالث** طلب ابراهیم احیاء اموات کرد تا معاینه ومشاهده کند آنچه ببرهان دانسته بود **و** اله پرسید اولم
تؤمن ای اولم تصدق فیه قال ابراهیم بلی ولکن لیطمئن قلبی غرض از این اطمینان تسکین قلب بشهود و عیان کیفیة احیاء موتی بود نه آنکه خلیل
جاهل یا شاک در معاد بوده تا شد اشکال علی کل حال عاید نمیشود **والله اعلم اشکال** این آیه اذا ذکر الله وجلت قلوبهم **و معارض** ان آیه
الذین آمنوا وتطمئن قلوبهم بذکر الله **و** در دیگر الا بذکر الله تطمئن القلوب **و در دیگر** تقشعر منه جلود الذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم
وقلوبهم چگونه ضدین با هم در یک محل جمع شده نتوانند خصوصاً در آیه ثالثه خود هم هر دو ضدین را ذکر فرموده **جواب** بوجوه میباشد **اوّل**
از این آیات اثبات آنست که متکلمین فرموده اند قلب مومن مصدق نیست مگر آنکه خوف و رجا در او بالسویه جمع میباشد و از یکدیگر یکذره تفاوت ندارد
یعنی نزد آیات غضب وآیات عدل وعقوبات شدیده یوم القیمة ومواخذه دنیاویه بذکر اسماء قهاریة وجباریه اقشعرار جلود وخشیت وخوف در قلب او
ناشی میشود **امّا نزد ذکر** و ذکر اسماء رحمانیت وتلاوة آیات عفو وغفران وایفاء آن واعطاء نعمة دائمه بکثرة در جنت چون آیه یا عبادی الذین اسرفوا
علی انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً وامثالها اطمینان وآرام وتسکین قلب هر مومن حاصل میشود منافاتی در آیات نیست
ثانی شیخنا الطبرسی و شیخ ابو الفتوح الرازی در تفسیر وجلت قلوبهم فرموده ای خافت تعظیماً له **و** ذلک اذا ذکر عندهم
عقوبته وجزائه وعدله ووعیده علی المعاصی بالعقاب واقتداره علیه **و امّا اذا ذکر** نعمة الله علی عباده وانعامه واحسانه الیهم وفضله
علیهم وثوابه علی الطاعات اطمأنت قلوبهم وسکنت نفوسهم الی عفو الله کما قال سبحانه الا بذکر الله تطمئن القلوب فلا تنافی اذ وردتا فی حالتین
معنی آیه اینست که نزد ذکر الله خوف تعظیمی در قلب هر مومنی برای خدا ناشی میشود وقتیکه نزد ایشان ذکر عقوبة وعذاب وعدل ووعید هم بر معاصی بعقاب
واقتدار هم بر آن میشود **امّا نزد** ذکر نعماء والاء اله بر بندگان او وانعام واحسان واکرام او سبحانه وفضل هم بر ایشان وکثرة ثواب او بر طاعات
میشود کمال آرام وتسکین قلوب ونفوس ایشان بسوی حصول عفو الله حاصل میگردد چنانچه در آیه دیگر فرمود که آگاه باشید که بیاد آوری خدای رحیم وکریم
قلوب بندگان آرام میگیرند **و** منافاتی بین الآیات نیست چه در دو مورد وارد شده اند **ثالث** این آیات از اوصاف مومن است بانه اذا نظر
فی نعم الله علیه ومنته لدیه وعظیم مغفرته ورحمته اطمأن قلبه وحسن بالله ظنه **و اذا ذکر** عظیم معاصیه بترک اوامره وارتکاب نواهیه
وجل قلبه واضطربت نفسه لان الوجل هو الخوف مع الحزن من امور القلب یعنی مومن وقتیکه نگاه میکند بنعمات منعم ومنتهای لا نهایت هم او بر خود
وعظیم وبزرگ مغفرة ورحمة او قلبش آرام وتسکین مییابد وحسن ظن بخدا میکند **و وقتیکه** اکبر کبایر وا عاظم معاصی خود بترک اوامر وارتکاب
نواهی نظر میکند قلبش بخوف واضطراب مییابد چه وجل بمعنی خوف قلبی مع الحزن وغم از امور قلبیه میباشد **و در آیه ثالثه** در یخشون ربهم
ثم تلین جلودهم وقلوبهم را باین جهة در مومن جمع کرده منافاتی با هم آیات بحمد الله ندارند **رابع** در آیه ثالثه اطمینان وخوف رجا مجتمعاً جمع کرده تا
در قلب مومن بالسویه بلا تفاوت مجتمع باشد خوف و رجا لان الاطمینان انما یکون عن ثلج الیقین وشرح الصدر بنور توحید الله والتصدیق بدینه و
کتابه **و امّا الوجل** انما یکون من خوف العقوبة **و** بین هاتین الحالتین فهذان الوصفان اجتمعا فی آیة واحدة **و هی** تقشعر منه جلود
الذین یخشون ربهم ثم تلین جلودهم وقلوبهم الی ذکر الله جمع فیها الخوف والرجاء زیرا که اطمینان وآرام وتسکین از جهة برودة یقین وشرح صدر

WWW.MAABLIB.COM

بنور توحید رب العالمین ناشی میشود **و اما** خوف از عقوبة شدیده بر معاصی عظیمه میباشد **پس** این هر دو حالة دو صفة متضاده اند در یک آیه
تقشعر منه جلود الذین الخ جمع کرد تا دلیل باشد که خوف و رجاء مومن بحسب اعتبار عقوبت اقشعرار جلود و خشیه **و** بحسب اعتبار عفو و رحمة او تعالی لینت
جلود و میلان قلوب بیکدیگر حاصل باشد **و** جمع ضدین بحالة واحده در قلب واحد بدو اعتبار مختلف یکی بعد دیگر حاصل شدن ممنوع نباشد اشکال
باطل محض است **اشکال** آیا در ذکر الله یاد آوری خدا فاعلش خود متذکر بقلب فقط است **و** مذکر غیره باشد تا بذکر او شنونده خاشی و خایف بگردد
جواب هر دو صیغه ذُکِرَ اللهُ **و** صیغه و اذا تُلیت صیغ مجهوله دال اند که ذاکر اسم الله **و** تالی آیات کتاب الله غیر باشد تا بتذکیر و تلاوة او شنونده خاشع
و ایمانش افزون شود ثم الله اعلم **بحث رابع** قرائة و تلاوة هر دو متحد بمعنی پی هم خواندن و در پی کسی رفتن باشد از تلی یتلو تلاوة بکسر اول و تلواً ابن
سکیت و **جوهری** گفته و تلوتُ القرآن تلاوة اذا قرأتُ **و** تلوت الرجل اتلوه تلواً اذا تبعته **سوال** چرا خواندن قرآن را تلاوة میگویند
جواب در آن دو وجه اند **احدهما** چونکه کلمات آیة قرآن در پی یکدیگر اند **ثانیهما** کل قرآن متضمن سور **و** سور آن در پی یکدیگر اند **و** در هر سوره آیات
در پی یکدیگر مرتب و مجتمع اند چونکه کل امت الی القیمة مامور بتلاوة کل قرآن من اوله الی آخره پی یکدیگر میباشد **پس** بتلاوة کل قرآن هر سوره که در پی
یکدیگر درج اند **و** بتلاوة هر سوره هر آیة که در آن سوره درج است پی یکدیگر خوانده میشوند لهذا بتلاوة نامیده شد خواندن قرآن و خواندن آیات آن **وجه**
ثالث هم محتمل است که نزد خواندن هر آیه و هر کلمه امر بتتبع معانی و تلو آن امر و نهی و نصیحت و عمل بآن است لهذا خاص خواندن قرآن و آیات آن
بتلاوة نامیده شد بهر سه وجه خواندن قرآن بتلاوة نامیده شد ثم الله اعلم **بحث خامس** و اذا تُلیت علیهم آیاته زادتهم ایماناً و علی ربهم
یتوکلون این عطف بر آیه و اذا ذکر الله است پس این خاص وصف ثانی و ثالث مومنین است یعنی وقتیکه خوانده میشود بر ایشان آیات کتاب الله
قرآن نام زیاده میسازند یعنی تلاوة آیات قرآن موجب زیادتی ایمان مصدقین مومنین میشود و بر پروردگار خود اعتماد و اتکال در جمیع امور دین و
دنیای خود میکنند و کل امور را تفویض بسوی او سبحانه مینمایند **ضحاک** گفته مراد از زادتهم ایماناً زادتهم بصیرة و یقیناً علی یقین بتلاوة
و اتیان آیات قرآن پی در پی برایشان موجب زیادتی بصیرة و یقین بر بصیرة و یقین ایشان میشود **نزد ابن عباس** زادتهم تصدیقاً مع
تصدیقهم بما انزل الله الیهم قبل ذلک قبل المعنی انهم یصدقون بالاولی و الثانیة و الثالثة و هکذا کل ما یاتی من عند الله فیزداد تصدیقهم
یعنی زیاده میسازند آیات قرآن ایمان سابق مومنین را یعنی بنزول آیات لاحقه تصدیق سابق ایشان اقوی تر میسازد **و** همچنین جمیع آنچه من
عند الله میآید تصدیق بهر آیت میکردند **نزد بعضی** تکالیف الهی در آیات قرآن متفاوة الاوقات نازل میشدند **پس** هر حکمی در هر آیتی در مختلف
الاوقات متضمن تکلیفی و حکمی و امری و عملی و نهی جدا جدا با نهایا مدار از بدایة نزول قرآن تا ختم نزول آن **پس** بهر وقت نزول هر حکمی تصدیق
و تسلیم آن باعتقاد سلیم میکردند تا الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا نزول یافت **پس** قبول هر حکم را من انزل
من الله دانسته تصدیق و تسلیم تعمیل آن کردند **پس** اجمالة را تعبیر بزادتهم ایماناً فرموده **و اول** آن نزول قول لا اله الا الله **و** آخر آن ولایة
علی و آل علی در یوم نزول آیه الیوم اکملت لکم دینکم بروایات صحیحه خاصه و عامه میباشد **پس** از آنکه از بدایة تا نهایة احکام و تکالیف الهیه را بطیب
نفس و خوشی دل قبول کردند بعض دون البعض النست بانها وعده اولئک هم المومنون حقاً الی و رزق کریم میباشد و ازدیاد حکمی بعد حکمی
در آیات قرآن نازل شده قبول میکردند زادتهم ایماناً کنایه از آن میباشد **و در علم سیر** مرویست که عمر بن عبد العزیز بسوی عدی بن عدی
نوشت ان للایمان فرایض و شرایط و حدوداً و سنناً فمن استکملها فقد استکمل الایمان و من لم یستکملها لم یستکمل الایمان یعنی
برای ایمان فرائض و شرائط و شرایع و حدود و سنتها اند **پس** هر که کامل کرد آنهارا **تحقیق** کامل کرد ایمان خود را و هر که **تکمیل نکرد** آنهارا کامل و تمام
نکرد ایمان خود را **و در خبر** است که حضرت رسول صلعم فرموده الایمان بضع و سبعون شعبة اعلیها شهادة ان لا اله الا الله **و** ادناها اماطة
الاذی عن الطریق و الحیاء شعبة من الایمان یعنی ایمان هفتاد و چند شعبه دارد اعلی از همه آنها شهادة توحید اله **و** ادنی همه آنها ازالة اذیة از راه **و**
حیا هم شعبه از ایمان است **و عمر بن حبیب** گفت برای ایمان زیادتی و نقصان است و از وی پرسیدند که چیست در جواب گفت اذا ذکرنا الله و
حمدناه فذلک زیادة **و** اذا سهونا و غفلنا فذلک نقصانه **بحث سادس** مراد از زیادتی ایمان چیست **بدانکه** در اینجا بحث از دو امر است
اول ایمان چیست **ثانی** زیادتی و نقصان آن **اما امر اول** در تحقیق حقیقت معنی ایمان اهل قبله خلاف دارند **و** بطور حاصل نزد طائفه

جواب استشکال آیا در ذکر الله فاعلش چیست

قرآن را تلاوة میگویند جواب سوال

ایمان در اصل

ایمان در اصل عبارة است از تصدیق بالتصور و اقرار و عمل جوارح از افعال و تروک غیر آن دو شاهد مصدق علی ما فی ضمیره میباشد و همین قول محقق نصیر الدین در فصول الاصول است پس بنابراین آنکس که تصدیق بجناد داشته و بظاهر اقرار و عمل نکرده او بینه و بین الله مومن باشد علی ما قاله بعض شارحی الفصول نزد بعضی ایمان محض قول لا اله الا الله محمد رسول الله بزبان فقط و بقول قوشجی همین مذهب ابو حنیفه است پس بنابراین کافر و مشرک متجاهر اگر آمنا بگوید او ظاهراً و باطناً مومن هست و همین قول منقول از کرامیه هست نزد اکثر طوایف اهل قبله ایمان عبارة از مجموع اعتقاد بالقلب و اقرار باللسان و عمل بالافعال والتروک است و همین مذهب اهل ظاهر و اهل حدیث و جماعتے از امامیه و غیر امامیه و اشاعره و همین در اکثر صحاح و حسان مرویه فریقین است پس براین اعمال مفروضه بل مسنونه مقرره موظفه در عین ایمان داخل اند بترک بعض آن ناقص الایمان و بترک کل اعمال اگرچه بانکار نباشد خارج الایمان میشود نزد محققین ایمان عبارة از تصدیق دین اسلام بالقلب و اقرار باللسان است واما اقرار کاشف ما فی قلبه هست و اعمال جوارح ثمره تصدیق است داخل در تصدیق نیست فقالوا ان التصدیق لا یقبل الزیادة والنقص لاجماع اهل اللغة علی ان الایمان هو الاعتقاد بالتصدیق القلبی وذلک یعنی ان التصدیق لا یزید ولا ینقص و همین قول مدققین امامیه منهم حکیم نصیر الدین در تجرید و آیة الله و مذهب شیخنا المحقق المفید مع جم غفیر من متکلمی المتاخرین و جماعة من القدماء است و احدهما بالانفراد کافی نمیباشد و تفصیلش از کتب کلامیه اسلامیه دریافت خواهد شد و نزد جمعی از اشعریه الایمان فی الشرع هو التصدیق للرسول فیما علم مجیئه بضرورة تفصیلا فیما علم تفصیلا و اجمالا فیما علم اجمالا وذلک فهو فی الشرع تصدیق خاص یعنی ایمان در شرع خاص تصدیق رسول میباشد در آنچه آنحضرت ضرورة آورده پس تفصیلا تصدیق در مفصل و اجمالا در مجمل معلوم ضروری باشد و همین قول بعض اعلام امامیه هم هست نزد خوارج و علاف و عبد الجبار ایمان عبارة است من الطاعات باسرها فرضا کان او نفلا و مذهب جبائیان ابو علی و ابو هاشم و اکثر معتزله بصره ایمان عبارة از طاعات مفروضه از افعال و تروک معا بغیر نوافل میباشد نزد بسر مجاهد ایمان بجنان و اقرار بلسان و عمل بالارکان است و غیر این اقوال نیز از کتب کلام اهل ملل بالتفصیل دریافت خواهد شد اما امر ثانی که مراد از زیادتی ایمان چیست آیا ایمان قابل نقص و زیادتی هست یا نه در ان متکلمین و مفسرین اسلام دو قول دارند نزد آنانکه ایمان عبارة از امور ثلثه از تصدیق قلب و اقرار بزبان و عمل بالارکان معاً هست پس نزد ایشان اگر کل اعمال را ترک کرد خارج از ایمان میشود و اگر بعض اعمال را دون البعض ترک کرد پس او ناقص الایمان باشد و دلیل بران همین آیه زادتهم ایمانا و آیه واذا ما انزلت سورة فمنهم من یقول ایکم زادته ایمانا و اخبار صحیحه کثیره مرویه خاصه و عامه میباشد چه اینها صریح ناطق اند بزیادتی و نقص ایمان و دلیل بران آنکه مجمع علیه امتست که در عهد رسول تدریجا قرآن سوره سوره آیه آیه یوم فیوم و ماه بماه تا مدة بیست و چهار سال متضمن ایزاد تکالیف دینیه و احکام شرایع جدیده فرود آمد یکدفعه و یکوقت کل دین و احکام نازل نشده و آن امری معلوم بالضرورة بلا خلاف در امت است پس وقت نزول تلاوة هر آیه کرده میشد و مردم تصدیق بعد تصدیق و تسلیم آن آیات و احکام را میکردند پس مراد از زیادتی ایمان در این آیه و اخبار تسلیم آن میباشد اما نزد آنانکه مراد از ایمان معرفة و عرفان میباشد پس هر عاقل خبیر و دبیر و بصیر بمعاینه مخلوقات مختلفه شتی گوناگون کمال علم و قدرت و حکمة و تدبیر در هر خلقے دریافته انتقال از ادنی معرفة بدرجه توسطه و از آن بدرجه نهایة و از آن بدرجه تجلی میرسید و تصدیقات معارف او میافزاید بالضرورة و این بحر بیست لا ساحل له پس نزد این طایفه مراد از ایزاد ایمان ایزاد معارف مع ایزاد تصدیقاتهم میباشد نزد جمعی مراد از ایزاد ایمان ایزاد دلایل بر ایمان میباشد چه بکثرت دلایل ایمان اقوی میشود چه مشهود هست که آنکس که ادله عدیده بر یک چیز یافته و دیده مرئی و معاینه و مفهوم او اقوی بالنسبة آنکس باشد که یک دلیل دارد و واحدی گفته که بر همین عامه اهل علم اند فقال ان کلمن کانت الدلایل عنده اکثر کان اقوی و ازید ایمانا لان عند حصول کثرة الدلایل تصیر المطلوب عنده اقوی ثبوتا ولا یطریه الشک و تتقوی یقینه فی ثبوته و الیه الاشارة فی حدیث النبوی اخرجه البخاری و المسلم قال النبی الایمان بضع و سبعون شعبة اعلیها شهادة ان لا اله الا الله وادناها اماطة الاذی عن الطریق والحیاء شعبة من الایمان یعنی هر آن کس را که دلایل بر ایمان اکثر باشند کانه معلوم هست که ایمان او اقوی و ازید باشد بالنسبة آنکس که دلیل واحد داشته و بحصول کثرة دلایل مطلوب او اقوی و اثبت میباشد و باو شک و شبه لاحق نمیشود بل یقینش اقوی در ثبوت باشد و بسوی همین حدیث نبوی مشیر است که ایمان هفتاد و چند شعبه دارد افضل و اعلی همه آنها کلمه توحید الخ است اقول اشکال بنابراین لازم میآید مراد از زیادتی یا قوة دلیل است

یا کثرة دلایل اما قوة دلیل یا شاید است زیرا که هر دلیل مرکب است از مقدمات یا مقدمات یا جازم مانع از نقیض یا شد یا جازم نباشد و هرگاه جازم مانع از
نقیض جمیع مقدمات حاصل شد پس ممتنع است که بعضی دلایل اقوی از بعض باشد چه جازم مانع از نقیض قابل تفاوة نمیباشد و اگر جازم مانع از
نقیض حاصل نباشد در کل یا در بعض پس آن دلیل نباشد بل امارة است و نتیجه حاصل از آن علم نمیشد بلکه او ظن است پس ثابت شد که حصول تفاوة
در دلایل بسبب قوة محال است و اما حصول تفاوة بسبب وجود کثرة دلایل هر چند محال چنان است لکن جزم حاصل بدلیل واحد میشود اگر مانع نقیض بود
ممتنع است که نزد اجتماع دلایل کثیره دلیل واحد اقوی شود و اگر غیر مانع از نقیض است پس آن دلیل نمیباشد بلکه امارة و نتیجه او غیر معلوم دلالة ثابت
میباشد بل غایة آن ظن است پس تاویل آیه بکثرة ادلا زیادتی ایمان ضعیف است ثم الله علم اما قول ثانی ایمان نزد آنانکه قابل زیادتی نیست
زیرا که ایمان در لغة محض تصدیق و تصدیق قابل زیادتی و نقص نیست چنانچه بالا ذکر شد و همین مذهب جمهور محققین امامیه و غیرهم است اما من
اصحابنا الامامیه مذهب حضرت علم الهدی و محکی از شیخ الطایفه ابو جعفر طوسی و حکیم نصیر الدین طوسی و آیة الله علامه حلی و شیخ محقق مقداد و مذهب شیخنا الطبرسی
و شیخنا ابو الفتوح رازی و غیرهم از اتباع ایشان است تنبیه بنا بر این تارک اعمال و فاعل کبایر مومن فاسق غیر کافر است لوجود التصدیق فیه
اشکال بنا بر این قول چون ابلیس بعد تصدیق کافر شد و مرتد میشوند اینگونه نه جایز و ممکن باشد جواب نزد اینها آنانکه بعد تصدیق مرتد میشوند پس
اینها از بدایة منافق بودند تصدیق قلبی صحیح نداشتند و عناد ارتداد هم نفاق خود که کفر و انکار اصلی اینها بود اظهار کردند اشکال عاید میشود سوال پس نزد این طایفه
معنی این آیه و اذا تلیت علیهم آیاته زادتهم ایمانا و امثال آن از آیات و اخبار صحیحه صریحه کثیره چیست جواب نزد این طایفه این چنین آیات و اخبار
واجب التاویل اند اما تاویل این آیه جواب اول آن هذه صفات خیار المؤمنین و افاضلهم کانه قال انما خیار المومنین من له هذه
الصفات و لیس یمتنع ان یتفاضل المؤمنون فی الطاعات و ان لم یتفاضلوا فی الایمان و یدل علی ذلک ان الاجماع حاصل علی ان وجل القلب
لیس بواجب و انما هو من المندوبات و ان الصلوة قد یدخل فیها الفرایض و النوافل و الانفاق کذلک فعلمنا ان الاشارة بالآیة الی
خیار المومنین و اما قوله ما لا قلنا اذا علی ان من کان دونهم فی المنزلة خارج عن الایمان حاصل آنکه در این آیه صفات خیار مومنین و
اکامل و افاضل ایشان مذکور شده که اینها این صفات کامله مخصوص میباشند و ممتنع نیست تفاضل مومنین در طاعات اگر چه متفاضل در ایمان نباشند
و دلیل اجماعی حاصل بر این است که ترس قلبی واجب نیست شرط حصول و ثبوت ایمان نیست و ترس از مندوبات است چه در صلوات فرایض و نوافل
و نیز در انفاق هم داخل و شامل واجب و ندب و غیره است پس ما علم حاصل شد که در این اشاره بسوی خیار مومنین و اماثل و افاضل است پس
این دلالة ندارد که هر کس دون منزلة ایشان باشند او خارج از ایمان است و ابن عباس فرموده سبحانه اراد بذلک ان المنافق لا یدخل
قلبه خشیة الله عند ذکره و ان هذه الاوصاف المذکورة منتفیة عنه مراد از این آیه خاص مومنین اند و منافق در آن دخل اصلا ندارد زیرا که
خشیة در قلب او داخل نمیشود و این اوصاف مذکوره منتفی اند از منافق ثم الله اعلم وجه دیگر آنکه چونکه این آیات در بدایة اسلام مخاطب
بصحابه در قصه انفال نازل شده بالاتفاق ایشان در آن وقت تصدیق بخدا و برسالة محمد و بدین اسلام کرده بودند اما کل قرآن و آیات احکام و کل
تکالیف تدریجا نازل شده یکدفعه پس تنازع صحابه بینهم در عطا انفال و اخذ آن بوقوع آمد تا آنکه طمع هر طایفه و منداعیان من قتل قتیلا فله
سلبه بر آورد با نزال قل الانفال لله و الرسول صحابه از وصول آن با نهانا امید و مایوس گردیدند چنانچه خبر سعد ناطق بآن است پس این آیات
از اذا ذکر الله در تنبیه و تادیب و تهذیب و صفات مصدقین اهل ایمان نازل شده پس آن صحابه سمعا و طاعة گفتند من بعد آن هر آیتی و
هر تکلیفی و حکمیکه در آیات تا آخر عهد رسول آیه الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی نازل شد و بر اینها خوانده میشد تسلیم و تصدیق هر تکلیف آیه
یکی بعد دیگر تا آخر نزول قرآن میکردند باین اعتبار مخصوص اینها ظاهرش میباشد حاجة و تاویل باین نمانده و مختار فخر رازی هم همین
است قال المراد من زیادة التصدیق انهم یصدقون بکل ما یتلی علیهم من عند الله و لما کانت التکالیف متوالیة فی زمن الرسول متعاقبة فعند
حدوث کل تکلیف کانوا یزیدون تصدیقا و اقرارا و من المعلوم من صدق انسانا فی شیئین کان تصدیقه له اکثر من تصدیق من
صدقه فی شیء واحد و قوله و اذا تلیت علیهم آیاته زادتهم ایمانا معناه انهم کلما سمعوا آیة جدیدة اتوا باقرار جدید فکان ذلک زیادة
فی الایمان و التصدیق اشکال ظاهر و اذا تلیت علیهم آیاته زادتهم ایمانا ظاهرش مشعر است که نفس کلمات آیات موثر در حصول زیادتی

جواب اشکال چون ابلیس بعد تصدیق کافر میشد و منافقین بعد ایمان ... ۱۲

جواب اشکال کلمات آیات اعم از اینکه حکمی ... موجب زیادتی ایمان میشوند ۱۲

ایمان و کلمات

WWW.MAABLIB.COM

ایمان و کلمات آیات من باب الاعراض چگونه توانند شد **جواب** چونکه کلمات و فقرات آیات متضمن هدایة و ارشاد مع الدلیل و البرهان میباشند
پس نزد استماع کلمات آیات مع الحجج و البراهین موثر در متوجه قلوب سامعین میشوند نفع ضرر خود از ان کلمات فهمیده موجب زیادتی ایمان متوجه
سامعین میگردد **و** امر وجدانی براین شاهد ناطق است که بمحض استماع کلمه منافیه طبیعة آدم متلون گردیده بغیظ و غضب **و** باصغاء کلمه موافق و فقه
طبیعة بفرحة و بشادمانی میآید **پس** باعتبار سبب حقیقی آن موثر در ازدیاد ایمان شمرده اشکال عاید نمیشود **اشکال** توکل بمعنی تفویض پس حاصل آن
اینست که بندگان در حصول و وصول کل امور دینی و دنیائی خود بالکلیه و الاصالة توکل بخالق نماید و مدخلیة حصول آن بخود و بغیر الله احدی را نسازد
پس این تفویض دلالة دارد که فاعل و مانع جمیع امور خالق باشد چونکه جبر نزد عدلیه باطل است **پس** تفویض کل امور الی الله و اعتماد کلی بر ایصال
آن بعباد بر تعم چگونه صحیح و جایز باشد **جواب** چونکه امور عباد **یا** ارادی و اعتقادی **یا** امور اعمالی و افعالی بالارادات و القصود **یا** غیر آن میباشند
ثالث باطل است زیرا که آن اعمال و افعال بلا اختیار باضطرار بوقوع آمدند و بظهور میآیند **اما اول و ثانی** پس امور و افعال اعتقادی و عملی که تعلق
بخود عبد میباشد در ایقاع آن حاجة تفویض الی الله نیست الا طلب توفیق و تسهیل در تعمیل و در ادامة آنها **اما** امور یکه غیر این باشند چون حیوة و ممات
و اسباب معاش و صحة و سلامة و وسعة و عزت و رفعة و صیانت از شرور اعداء و از ذلة و فقر و مسکنت و حاجة الی غیره و اعانة و امداد در ایقاع و امثال آنها
که من باب التدبیر و التعظیم علیم حکیم قدیر مدبر تعالی خاص میباشند در اینچنین امور متولی او سبحانه است **پس** در اینچنین امور بتوکل و اعتماد بر تعالی
و تفویض امثال اینها الیه تعم بندگان مامور میباشند **جواب دیگر** آنکه مراد از توکل علی الله و از تفویض کل امور الی الله اینست که بنده منقطع
از غیر الله متوجه الی الله در جمیع امور دینی و دنیائی باشد لا نه تعالی ولی المؤمنین چه توکل بمعنی اعتماد مع وثوق بر تعالی در لغة میباشد باین توکل و تفویض
وجبر لازم نمیآید ثم الله اعلم **بحث سابع** الذین یقیمون الصلوة و مما رزقناهم ینفقون اینه وصف خاص جوارحی اند یعنی آنانکه بر پا میدارند باوقات
خود ادا مینمایند در ان نماز مفروضه و مندوبه یومیه خود را **و** از بعض آنچه عطا کردیم و روزی دادیم ایشان را نفقه میدهند در آنچه امر کردیم ایشان را
و از صلوة در اینجا مراد جنس صلوات مفروضه **و** نوافل موقته **و** از انفاق مراد همه امور واجبه از زکوة و خمس و صرف حج و جهاد و نفقه واجب النفقات
از زوجات و اولاد و والدین محتاج و غلام و کنیز حتی حیواناتیکه بسته در تصرف و کار ایشان باشند **و** انواع بر و قربات و انفاق ذوی الارحام و محاویج
ایتام و مومنین در این انفاق داخل بعمومیت میباشند **و** من در مما بعضیه است پس مراد انفاق بعض آنچه در شریعة بایشان مقرر کردیم است
اشکال پس بتقیید من در مما بعضیه است دلالة انفاق کل ما یحتاج الیه نفسه و واجب نفقاته جایز نیست عقلاً و شرعاً **پس** پیغمبر صلعم **و** ائمه اطهار
خصوصاً اصحاب اهل بیت چگونه بمرات و کرات انفاق بغیر کل اموال و مطعومات خود کردند و خود گرسنه مع عیال واجب النفقه ماندند **جواب** در سابق
از این مجلدات مکرر و مفصل مذکور گردیده **و** اینجا میگوئیم که انبیا و ائمه معصومین ع اشرف و اعرف ما له و اعلم باحکام تکالیف و شرایع اله و بما یجوز و ما لا یجوز
علیهم میباشند بلا نکیر **و** برای کمال معارف و اعلی مراتب ایشان بعض بعض تکالیف اینها از است زیاد میباشند **پس** بعض وقات اینها مجاز در صرف
کل بوده باشند و الا معصومین و مطهرین اقدام و جرئت مکرر بر انفاق کل نمیکردند **تنبیه** در اینجا اوصاف خمسه مخصوصه مومنین مع الحصر بطور عموم
ذکر کرده اول از ان خشیة نزد ذکر الله **دوم** بتلاوة آیات زیادتی اعتقاد بایمان **سوم** توکل و اعتماد در امور دین و دنیائی خود خاص بر خدا و منقطع از
غیر او این هر سه امور قلبیه اصولیه میباشند **و** دو صفة دیگر از اعمال جوارح **اولهما** صلوة افضل کل اعمال بعد ایمان است **و** بایقاع او فرق ما بین کافر و
مومن ظاهراً و باطناً حاصل میشود **ثانیهما** انفاق مالی باوقات خود در مامورات الهی مع الشرایط اصل آن اخلاص زبانی میباشد **و** آنکس که تا وقت
موت بر پنج صفات مذکوره مرد او مومن مخصوص بوده و مرده **تبصره** در مما رزقناهم ینفقون دلالة است که رزق و روزیکه خالق میدهد و اسناد
و اضافة آن الی نفسه کند البته آن رزق نجس و حرام نباید باشد چه اسناد رزق نجس و حرام الی رازق الانام جایز نیست زیرا که او نهی از اکل و کسب حرام
و نجس کرده **و ایضاً** پس ثابت شد که روزی الهی طیب خالص مطلق است **و** مزعوم جبریه که رزق خواه حرام و نجس خواه حلال باشد او خاص من الله
بخلق است باطل محض میباشد **و** عدلیه گفته و لا نه نعم مدح من ینفق مما رزقه الله **و** اجمعت الامة علی انه لا یمدح الا نفاق من الحرام **و**
ذلک یدل علی ان الحرام لا یکون رزقا **اما اجوبه** ایرادات جبریه در مکرر مجلدات تفسیر بالدلایل القاهره ثبت گردیده **بحث ثامن** حق مصدر
در لغة بمعنی وجوب و ثبوت شیء و سقوط آن میباشد **و** بهمین معانی در تنزیل آمده بمعنی ثالث آیه و جبت جنوبها است **و** حقیقة الشیء منتهای آن است

WWW.MAABLIB.COM

واصله المشتمل علیه فلان حقیق بکذا بمعنی خلیق وهو ماخوذ من الحق الثابت **مادر نصب حقا** دو وجه اند **احدهما** نصب و بمصدر محذوف
است چون اولئك هم المؤمنون ایمانا حقا **ثانیهما** یحتمل که مصدر مؤکد برائے جمله باشد ای حق ذلك حقا کقولك هو عبد الله حقا **بحث تاسع** در تفسیر
جمله اولئك هم المؤمنون حقا مبتدا و خبر معنا اینجا جمع اند مرجع اولئك همان جماعة موصوفین مذکورین ماقبل این میباشد **پس** معنیش ظاهر آنکه آن اشخاصیکه
بعد تصدیق متصف باوصاف خمسه مذکوره قلبیه و قالبیه حقیقة تا موت بلا تردد و لاحوق شك ریب ثابت باشند همان مردم خاص اصحاب ایقان و اهل ایمان
علی الحقیقة میباشند **جم غفیر** از مفسرین گفته اند ای هؤلاء المستجمعون لهذه الخصال والحایزون لهذه الصفات حتی ماتوا علی هذا فهم الذین
استحقوا هذا الاسم علی الحقیقة مراد آنست همان جماعة که جمع کردند این خصال و صفات قلبیه و قالبیه تا آنکه مردند بر همین حالة پس مختص همان جماعة مستحق باسم
مومنین بر حقیقت و همانها مصدقین واقعی بدین اسلام اند **تنبیه** نزد جماعة محققین آنکس را که خالق تصدیق و تسمیه او بمومن کند پس او عندنا مومن
واقعی علی الحقیقة بلاشك میباشد و برائے او مغفرة و نعمة و نجاة ابدیه خاص است **و** او میباید قطعا بر این اوصاف ظاهرا و باطنا مستمرا بوده و یك آن از او
این اوصاف منقطع نشده و بوده باشد **اشکال** کلمه انما و بعده کلمه اولئك نیز بالاتفاق از کلمات حصر اند دلالة قطعیه دارند که هر کس این اوصاف فی الآیات
از ابتدا او تصدیق تا موت بلا تردد ثابت نباشند او مومن هرگز نیست **جواب** این مقتضی هست که در آنانکه از صحابه بدر این نازل شده الصحابة تا زنظر
این متصف باین اوصاف کامله تامه ایمان قطعا نبودند لهذا او تنبیه و تادیب و تکمیل و تهذیب اینها و آنانکه من بعد ایشان از مصدقین اسلام بدنیا بیایند
تا وقتیکه باین اوصاف مزبوره متصف نباشند همه اینها مومن نباشند **پس** باین جهة جمعی از جمهور محققین مفسرین و متکلمین اسلام حمل این اوصاف بر
معصومین از خمسه مطهرین حضرات اهل البیت **و** بقیه ائمه عترة طاهره **و** خواص اصحاب تبعه ایشان کرده اند **و مصرحش** صحاح اخبار متفق علیه ائمه منهم
در خصایص امام نسائی آورده که پیغمبر مخاطب بقریش فرمود یا معشر قریش والله لیبعثن الله علیکم رجلا منکم قد امتحن الله قلبه بالایمان
فلیضربنکم علی الدین قال ابوبکر انا هو یا رسول الله قال النبی لا فقال عمر انا هو یا رسول الله قال لا ولکن هو الذی یخصف النعل وکان اعطی
علیا نعله یخصفها یعنی ای گروه قریش ترک کنید قیل و قال خود را قسم بخدا مبعوث بسازد و برمیانگیزد بر شما مردی را از خود قوم شما پس هر آئینه میزند گردنهای
شما را بر خلاف رفتار دین اسلام **ابوبکر** گفت آن شخص ممتحن بالایمان منم یا رسول الله پیغمبر در جوابش فرمود که تو ممتحن بالایمان نیستی **پس عمر**
گفت آیا ممتحن بالایمان منم پیغمبر صلعم فرمود تو هم ممتحن بالایمان نیستی **و** لکن آن ممتحن بالایمان آنکس است که نعلین مرا میدوزد و بان پینه میزند **و در**
مسند خود احمد حنبل باسانید کثیره این را روایة کرده قال النبی یا معشر قریش اترکوا هذا الکلام والا لابعثن الیکم رجلا منکم امتحن الله قلبه
للایمان لیضرب رقابکم فی الدین قالوا یا رسول الله هو ابوبکر قال النبی لا فقالوا هو عمر قال لا ولکن الذی فی البیت یخصف نعلی **ترمذی**
روایة کرده قال صلعم یا معشر قریش لتنتهن او لیبعثن الله علیکم من یضرب رقابکم بالسیف علی الدین قد امتحن الله قلبه علی الایمان قالوا من هو
یا رسول الله **و** قال عمر من هو یا رسول الله قال النبی هو خاصف النعل **و** کان اعطی علیا نعله یخصفها **در جامع الاصول** از سنن
ابوداود **و** ترمذی آورده پیغمبر فرمود یا معشر قریش لتنتهن کن مخالفة الله والا لیبعثن علیکم قوما یضربون رقابکم بالسیف **و** هم قوم امتحن الله
قلوبهم للتقوی فقال بعض الصحابة و من القوم یا رسول الله قال صلعم منهم خاصف النعل **و** کانت تعلق امیر المؤمنین علی ع فی الاسفار جمیع مهماته صلعم
و منجملته یخصف نعله فی السفر **صاحب المشکوة** بعد نقل خبر نسائی و ترمذی گفته که این متفق علیه جمیع محدثین اهل اسلام است **و مؤیدش**
آنچه در تفاسیر اهلبیت علیهم وارد در خصوصیت آن طایفه است نزلت فی امیر المؤمنین ع **و** ابی ذر و سلمان **و** مقداد **رواه** القمی **و** صاحب الصافی **و** صاحب
نور الثقلین **و** صاحب برهان البحرینی **و** غیرهم فی تفاسیرهم **سوال** بنابر این آیه آیا انا مومن انشاء الله تع باعتقاد خود یا گفتن انا مومن حقا باعتقاد
خود جواب سایل گفتن جایز هست **یا** جایز نیست **جواب** در مفسرین **و** فقهاء امت دو قول اند **نزد ابوحنیفة** و تبعه او جایز بل واجب است
که انا مومن **و** انا مومن حقا بگوید چه ایمان بدلایل قطعی برهانی و قرآنی است باید که بلا تردد بطور قطع و علم الیقین ایمان ثابت بهر کس و جوبا باشد
نه بظن چه اصل او شك است و شاك کافر است پس انا مومن انشاء الله تعالے گفتن جایز نیست **و اهل تفسیر** تجویز کردند که ابوحنیفه بقتاده
اعتراض کرده که تو چرا در جواب سایل درباره ایمان خود انا مومن انشاء الله میگوئی **قتاده** گفت بمتابعت و اقتدا بقول براهیم والذی اطمع ان
یغفر لی خطیئتی یوم الدین **ابوحنیفه** گفت چرا اقتدا بمکی قول ابراهیم چون مسئله تع اولم تومن **و** ابراهیم گفت بلی لیطمئن قلبی نگروی قتاده منقطع

شد اقوال قتاده

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال از کلمه انما ابت شده هر کس تا موت بر تصدیق نماند مومن نیست ۱۲
جواب اشکال صفات مذکوره در کل صحابه در اینجا ... انما معصومین ...

شد **قول** قتاده چرا معطل ماندو جواب گفت قول لیطمئن قلبی مطلوب یا دتی اطمینان قلبی بمعاینه و حساس عینی بود چه قبل براین بلفظ بلی اظهار تصدیق خود کرده
بود **اما نزد شافعی** و اصحاب او انا مومن فقط گفتن جایزست **و** انا مومن حقا گفتن غیر جایزست زیراکه نزد اصحاب موافاة ایمان و کفر اعتبار
دارد و ثابت میشود وقت موت که هرکس عندالموت یا بر ایمان میمرد یا بر کفر لهذا انا مومن حقا گفتن جایز نیست بغیر لفظ انشاء الله تعالی **دیگر اینقول**
انا مومن حقا بغیر انشاء الله موجب و مشعر سکینت **و** اینست ولالة بر کبر بر قایل در سر قول و تکبر و اظهار ان مرد و د مطلقا هست **ابوالحسن بصری**
در جواب سایل انت مومن گفت ایمان دو مرتبه دارد آنکفت سئلتنی عن الایمان بالله و ملائکته و کتبه و رسله و الیوم الاخر و الجنة و النار
والبعث و الحساب فانا مومن قطعا **و** ان سئلتنی عن اية انما المومنون الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم الی قوله زادتهم ایمانا و الله لا ادری
هل انا منهم ام لا نقله المفسرون بروایة النجیح یعنی **اگر** تو سوال از تصدیق و ایمان من با صول دین یعنی بخدا و ملائکه و کتب تعالی و انبیاء او سبحانه و از
معاد جسمانی و لوازم آن در اعتقاد و اقرار من مومن قطعا هستم چه تصدیق بان قطعا و یقینا دارم **و اگر** مسئلت از من از اوصاف مذکوره در آیه انما
المومنون کردی بخدا امیدوارم که آیا من از موصوفین این آیه کو داخل در انها هستم یا نه **قول** اینقول فیصل بصری بدینست **و** اصل نزاع در قول
بجهة آنست که نزد یک طایفه مفسرین و فقهاء که ایمان عبارة از اعتقاد قلبی و تصدیق لسانی هست **پس** نزد انها قول انا مومن حقا جایز است
و نزد انانکه ایمان عبارة از اشیاء مرکبه قلبی **و لسانی و** عملی هست نزد انها بغیر انشاء الله نباید **رازی و خازن بغدادی** و غیر انها در
اینجا تصریح کردند **و فیه دلیل** علی انه لا یجوز ان یصف احد نفسه بکونه مومنا حقا لان الله تعالی انما وصف بذلک اقواما مخصوصین علی
اوصاف مخصوصة و کل احد لا یتحقق وجود ذلک الاوصاف فیه **و هذا** یتعلق بمسئلة اصولیة **و هی** ان العلماء اتفقوا علی انه یجوز
للرجل ان یقول انا مومن **و** اختلفوا فی انه هل یجوز له ان یقول انا مومن حقا ام لا **فقال** ابو حنیفه و اصحابه یجوز **و قال الشافعی** و
اصحابه لا یجوز الا مع انشاء الله تعالی **و در اخر** نیل و قال این در اولئک هم المومنون حقا گفتند اوتعالی نقد حکم بکونهم مومنین حقا بحصول
هذه الصفات المذکورة اذا اتوا بتلک الاوصاف الخمسة **و** لا یقدر احد ان یأتی بتلک الاوصاف علی الحقیقة دائما **بحث عاشر**
لهم درجات عند ربهم و مغفرة و رزق کریم **بدانکه** در محل اعراب ایجمله دو احتمال اند **احدهما** خبر ثانی اولئک است **ثانیهما** یحتمل که جمله
مبتدئه اینجا مبنی از سوال تقدیری هست کانه سئل ما لهم بمقابلة هذه الخصال فقیل کیت و کیت فقیل فی جوابهم لهم درجات عند الله الخ **پس**
این وعده جزائی صلة خاص برای همین مومنین موصوفین در آیه مسطوره هست یعنی انانکه بعد ایمان متصف باوصاف مذکوره باشند جزاء انها در آخرة
اینست که خاص مر انها را مرتبهای متدرجه در بهشت ابدی **و** کرامة علیا و رفعة زلفی **و** رضوانیه کبری نزد پروردگار ایشان ثابتست **و** مر انها بخشش
لغزش و ذلة که از انها بوقوع آمده **و** ثواب دایم بزرگ و کثیر لا ینقضی آمده و لا ینتهی عدده و ما اعد لهم من نعیم الجنة است **بدانکه** معارف مومنین
و اعمال ایشان بالضرورة متفاوة اند لهذا جنت جزائی هم واجب است که متفاوة الدرجات و المراتب و المنازل و کثرة العواید و الفواید و الانهار و النعماء میباشد
و مفسرین در اینجا گفتند لاهل الجنة مراتب بعضها اعلی من بعض لان المومنین تتفاوة احوالهم فی الاخذ بتلک الاوصاف المذکورة **فلهذا**
تتفاوة مراتبهم فی الجنة لان درجات الجنة علی قدر اعمالهم **قال عطاء** ان درجات الجنة تقول فیها باعمالهم **و قال الربیع** ان درجات
الجنة سبعون ما بین الدرجتین حضر الفرس المضمر سبعین سنة **متکلمین** و جمهور مفسرین در اینجا فرمودند که مراد از مغفرة عفو و تجاوز از خطایای
اینطایفه و بغفر توبه انها از دنیا بر آمده باشند همین حالة ایمان و کمال صفات انها موجب غفران و کفاره میگردد و لقوله تعالی یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم
لا تقنطوا من رحمة الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا **و مراد** از رزق کریم نعیم عالیه دائمه جنت ابدی میباشد **و** هو اشارة الی کون تلک المنافع
خالصة دائمة مقرونة بالاکرام و التعظیم **و** مجموع ذلک هو حد الثواب میباشد **نزد عارفین** مراد ازین مغفرة در دنیا و عقبی ازالة ظلمات
حاصله بسبب اشتغال شان بغیر الله تعالی **و** مراد از رزق کریم استغراق انها فی معرفة الله و محبته تعالی لذات روحانیه علاوه بر لذاید جسمانیه میباشد
واحدی گفته که نزد اهل لغة کریم اسم جامع لکل ما یحمد و یستحسن و الکریم هو المحمود فیما یحتاج الیه **و** الله تعالی موصوف بانه کریم **و** القران
ایضا موصوف بانه کریم **و** الجنة مدخل کریم کما قال تعالی و یدخلکم مدخلا کریما **قال الزرق** الکریم هو الشریف الفاضل الحسن انتهی **تبصره**
بالا شنیدی که ربیع بن انس گفته که درجات جنت هفتاد درجه اند و مابین درجتین حضر بحاء مهمله و ضمه و ضاد معجمه بمعنی دویدن فرس تند رو که

WWW.MAABLIB.COM

شب و روز هفتاد سال بیکحال بدوُد **ایضًا** مرویست قال رسول الله ان فی الجنة مائة درجة ما بین کل درجتین مائة عام **رواه الترمذی**
یعنے حضرت رسول صلعم فرمود که بتحقیق در جنة یکصد درجه هست ما بین هر دو درجه صد ساله راه مسافة است **اشکال** چونکه جنت ملک واحد محدود الابعاد
بالضرورة میباشد **و** مکلفین مومنین از ملک جن وانس هم از بدایة ایجاد عالم و آدم تا فناء دنیا در عدد لا نهایة میباشند **و** هر گاه هر یکی بحسب تعداد
عقاید و صالح عملیات **و** اعواض هموم و غموم و امراض و الآم و فوت منافع اینها **و** بمقابل هر یکے ازین اشیاء جزائی و عواید و فواید آن اکثر و ازید لا احصا
بکثرة حاصل میشود که غیر خدا اجزا هر یکے از اینها نمیداند **پس** عقل در حیرتست که چگونه یک ملک جنت برای همه امور کافی و کافی مع ایزاد جزاء آن
فان میشود **جواب** عقلاً و نقلاً است **امّا عقلًا** قطعًا معلوم است که او تعالی در ازل میدانست جمیع آنچه در ابد میکنند **پس** بحسب کثرة تعداد مومنین
برائے هر مومنی اشیاء جزاء او در جنت آفریده **و** جنت یک ملک نیست بل و املاک عدیده فوق یکدیگر الی ما علمه الله احوال الخلق کلًا و وسعًا در ابتداء
آفریده اشکال و استبعاد متحیر باطل گردید **امّا نقلًا** سعید خدری روایة کرده ان النبی قال ان فی الجنة مائة درجة لو ان العالمین اجتمعوا فی
احدٰهن لوسعهم یعنی پیغمبر صلعم فرمود بتحقیق در جنة صد درجه هست اگر کل عالمیان کل دنیا مجتمع در یکدرجه آن شوند هر آئینه وسعت سکونت همه
عالمیان یکدرجه دارد بحمد الله عقلًا و سمعًا اشکال و حیرة جهال باطل گردیده **اشکال** ظاهر آیه بحسب کلمه حصر انما دلالة قطعیه دارد که هر کس بعد
تصدیق قطعی برهان او صاف خمسه قلبی **و** دو عمل جوارحی از ادائة صلوات **و** اعطاء صدقات موجب نجاة و دخول جنت ابدی میباشد اگرچه
عملیات آخر از حج **و** جهاد و صوم **و** غیرها از امور آخر واجبه اصلا مدة العمر بعمل نیاورده باشد **جواب** بعون الله الوهاب **بدانکه** این آیه شریفه
چون کلام مجمل است **و** بیان تکالیف اعتقادی **و** عملی آن آیات آخر کتابی این اجمال میباشد **پس** جمیع تکالیف شرعیه منزله فی کتاب الله
معموله مفعوله صاحب و ما ینطق عن الهوٰے میباشد اشکال باطل شد **جواب ثانی** بعض مدققین مفسرین فرموده **قلنا** انه تعالی بدأ بقوله
الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم **و** اذا تلیت ایاته زادتهم ایمانا و علی ربهم یتوکلون **و** جمیع التکالیف داخل تحت هذین الکلامین الا
انه تعالی خص من الصفات الباطنة التوکل بالذکر علی التعیین و من الاعمال الظاهرة الصلوٰة والزکوٰة ایضًا علی التعیین تنبیهًا علی اشرف
الاحوال الباطنة التوکل **و** اشرف الاعمال الظاهرة البدنیة و المالیة الصلوٰة و الزکوٰة انتهی کلامه حاصل آنکه در ابتدا و آیه او سبحانه جمیع
عقاید قلبیه و افعال ظاهره تکلیفیه را جمع کرد مگر تخصیص داد از صفات باطنه توکل را بذکر عینًا **و** از اعمال ظاهره بدنیه و مالیه صلوة **و** زکوة را عینًا **و** غرض از اظهار
خصوصیت اینها تنبیه بخلق است بر اشرف احوال باطنه توکل را **و** بر اشرف و افضل اعمال ظاهره بدنیه و مالیه صلوة **و** زکوة را **تنبیه** هر عاقل و جاهل
میداند که در این همه آیات دلالة قطعیه بر بطلان قول مجبره است زیرا که همه این اعمال قلبی و جوارحی را اسناد بعباد کرده **و** ایشان را مدح اعم و اتم کرده **اگر** از
افعال الهی می بودند البته مدح ایشان بدروغ بالا فعل اینها میکرد چه کذب بر تعالی ابدًا ممتنع است ثم الله اعلم **قوله تعالیٰ**

كَمَآ أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ۞ يُجَٰدِلُونَكَ
فِى الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۞ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ
إِحْدَى الطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ
أَن يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَٰتِهِۦ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَٰفِرِينَ ۞ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَٰطِلَ وَ
لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۞ ترجمهٔ این آیات اربع

WWW.MAABLIB.COM

یعنے ای محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم چنانچہ بیرون آورد ترا پروردگارت از خانہ وجائے خودت کہ فی الحال بلد مکہ یا مدینہ طیبہ باشد برائے جنگ وقتل کفار ومشرکین
براستی ودرستی وصواب وبدرستیکہ گروہی وقومی از مومنین ہر آئینہ البتہ کارہ وناخوش ودر رفتن شما ببدر بیا شند چہ اکثر کفار قربی مومنین بودند پس
باین قرابۃ کراہتہ طبایع جماعتے از مومنین داشتند وراضی بحرکۃ نبی صلعم ببدر نبودند لھذا اگر ہمت خود بمخالفت چون بنی اسرائیل در قتال کنعانیان
بوسے بستند فاذهب انت وربك فقاتلا وانا ههنا قاعدون گفتند واشارہ بسوئی این در یجادلونك فی الحق است یعنے جدال باتو قبیل وقال
درحق جہاد وحرب کفار بدر میکنند بعد از آنکہ بایشان واضح وروشن ودانستہ شد کہ جہاد در قتل کفار واجب است اگرچہ خویشاوندیکدیگر باشند چہ ایمان
وکفر ضد یکدیگر اند سلسلہ قرابۃ کفرہ باسلام منقطع شدہ وبرآوردن ایشان بقتال کفار گویا راندہ میشوند بسوئی مرگ وگویا ایشان مینگرند ونگاہ میکنند
عینا مرگ وموت خود را یا مینگرند ظفر وفتح یابی تو وقتل کفار قربے خود را ویاد کنید ای مدعیان اسلام وعدہ کہ خدا داد بشما یکطایفہ را از دو گروہ یعنی
شما مسلمانان را وعدہ داد کہ آنطایفہ کفرہ یا کاروانیان مع اموال واشیاء ایشان مر شمار است وآیا شما دوست میدارید کہ غیر خداوند شوکت وسلاح
وظفر وعزت باشد مر شمار یعنے آیا شما دوست میدارید ومیخواہید کہ خود شما بغیر شوکت وسلاح وبلا مال وبلا نصرت وغیر وسعت ذلیل باشید ومیخواہد خدا
آنکہ ثابت وقایم سازد دین حق را بکلمہ کہ آیات الھی ویاری ونصرت سماوی باشد مر شمارا ودر باب محاربہ ذات الشوکۃ یا فتح ونصرۃ وظفر وعزت
وغلبہ ونشر آن در عالم تا خاتم باشد وببرد وبرکند بیخ وبنیاد کفر وقلعات شرک را تا اثبات واظہار نماید دین حق توحید خود واسلام را ونیست ونابود گرداند
کفر وشرک باطل را واگرچہ ناراض باشند ونخواہند اجہار واظہار اسلام وحقیت آنرا مجرمان وعصاۃ ودر تفسیرش چند بحث اند بحث
اول کما اخرجك ربك ودر اینجا در شبہہ بہ مفسرین خلاف کردند بوجوہ احدها نزد مبرد ما قبل وست وتقدیرش قل الانفال للہ والرسول وانکسر
کما اخرجك ربك من بیتك بالحق وهم کارهون یعنے بگو تو یا محمد انفال مخصوص مر خدا راست ومر رسول را است اگرچہ طایفہ اصحاب تو مکروہ وناخوش
داشتند اینخصوصیت خدا ورسول وبانفال چنانچہ پروردگارت برآورد ترا از خانہ خودت بطور راستی ودرستی ومصلحہ صحیحہ واصحابت از بہم کارہ اند ثانیہما
اینتعلق بجملہ ما بعد است وتقدیرش کما اخرجك من بیتك بالحق علی کرہ فریق منهم کذلك یکرهون القتال ویجادلونك فیہ چنانچہ برآوردن تو از
خانہ خودت بحق وبامر الہی بود ولکن یک فرقہ از اصحابت برآمدن ترا مکروہ میدارند فرقہ از اصحاب تو ارادہ جہاد کردن تو را ثالثہا نزد بعضے اینکاف
تشبیہ نیست بلکہ بمعنے کلمہ علی ہست وتقدیرش امض علی الذی اخرجك ربك من بیتك بالحق فانہ حق یعنی برو تو یا محمد بر اجرای امر یکہ خدایت برآورد
ترا از مسکن ومکان سکونت بطور حق وآن امر واجرائی امر واجب وثابت بر تو تخلف نباید کرد از ان رابعہا اینکاف بمعنی قسم وجوابش یجادلونك
وتقدیرش والذی اخرجك ربك من بیتك یجادلونك فی الحق یعنے بیاد قسم برآورد ترا خالقت بحق از خانہ خودت البتہ جدال میکنند اصحاب
بتو درحقیت این امر خامسہا اینکاف بمعنی اذ است وتقدیرش واذکر یا محمد اذ اخرجك ربك من بیتك بالحق یعنی یاد کن ای محمد ص او قت
کہ برآورد ترا خالقت واصحابت ناراض بودند وغیر اینوجوہ اند صاحب اللباب ہمہ آنرا درج کردہ زمخشری واکثر در اعراب وتعلق کما
دو وجہ اند احدہما ان یرتفع محل الکاف علی انہ خبر مبتداء محذوف تقدیرہ هذه الحال کحال اخراجك یعنی ان حالهم فی کراهة ما رأیت
من تنفیل الغزاۃ مثل حالہم فی کراہۃ خروجك للحرب یعنی کما مرفوع المحل بخبر مبتداء محذوف است پس حاصلش آنکہ مثل کراہتہ اینہا بخصوصیت
انفال بتو کراہیۃ خروج تو برائی جنگ میباشد ثانیہما ان ینتصب علی انہ صفۃ مصدر الفعل المقدر فی قولہ الانفال للہ والرسول وتقدیرہ
الانفال استقرت للہ والرسول وثبتت مع کراہتہم ثباتا مثل ثبات اخراج ربك ایاك من بیتك وهم کارهون وہمین دو وجہ مختار اکثر
است سادسہا رازی از وجوہ این نوشتہ ان یکون التقدیر ثبت الحکم بان الانفال للہ والرسول وان کرهوا کما ثبت حکم اللہ باخراجك
الی القتال وان کرهوا بحث ثانی در معنے کما اخرجك ربك من بیتك بالحق چنانچہ حکم انفال مختص برائے خدا ورسول ومختص بالصواب و
المصلحۃ منوط بود وایشان از تخصیص آن ناراض در باطن بودند ہمچنین برآوردن تو از خانہ ات راست بصواب وحکمۃ وصواب است
پس در مراد از بیتک واز لفظ بیت مفسرین وجوہ دارند احدہا مراد نزد بعضے مکہ معظمہ است کہ مبیت آبائی واجدادی آنحضرت بود وبامر
الہ آنحضرت از مکہ معظمہ بمدینہ طیبہ برآمد وہجرۃ کرد تا اقامۃ دین اسلام نماید سوال وان فریقا من المؤمنین لکارهون چگونہ صحیح شود
جواب باینقایل ممکن است کہ فرقہ از مومنین مکہ با خراج وخروج وہجرۃ آنحضرت کارہ بودند چہ با ہنا اذیۃ از مشرکین میرسید ثانیہا مراد

جواب سوال ان فریقا من المؤمنین لکارهون کیونکہ صحیح ہو

WWW.MAABLIB.COM

از بیتک نفس بلد مدینه محل امان وامن آنحضرت بود **و بقولی** مراد از بیتک کل مدینه طیبه نیست بل مراد خاص مکان ومسکن آنحضرت بود
که در ان بیتوته وسکونت میفرمود **اما مراد** از لفظ بالحق بالوجوب است یعنی بر آوردن آنحضرت از خانه باین سفر بوجوب بود **و بقولی**
بالاصلح الاصوب للجهاد است **رازی** و **زمخشری** و **بیضاوی** وغیرهم گفتند اخرجک ربک من بیتک بالحق اخراجاً ملتبساً بالحکمة
والصواب لا محید عنه یعنی اخراج تو از بیت تو بحق است چه این اخراج متلبس ومنوط بحکمة وصواب است واز این بر آمدن تو از خانه خودت
چاره نبود **و بعضی** از جمهور مفسرین نقل کرده که مراد از بالحق در اینجا بالوحی بجنگ کفار قریش در مقام بدر است **و** همین جنگ بدر اول غزوات
بود **و** تا آنوقت مامور بجهاد نبود **و** از همین وقت مجاز بجهاد کفار گردیدند **در مجمع** هم همین وجه فرموده مراد از بالحق بالوحی است چه
بامر جبرئیل آنحضرت خروج کرده **و بقولی** اخرجک ومعک الحق **و بقولی** اخرجک بالحق الذی وجب علیک وهو الجهاد **تنبیه** در این
اخراج الهی بنی دلالة است بر آنکه افعال عبید دو حالة دارد **احدهما** باراده واختیار خود عباد که در ان مدخلیة الهی نباشد **ثانیهما** که عمل
وفعل باراده واختیار خود عبد نیست **اما** بالزام جناب باری چون اقامة وادامت صلوة یومیه وجهاد بعمل میآرد **قول قاضی ابوبکر** اینست که
خروج آنحضرت بسوی بدر باراده خود بامر والزام الهی حاصل شده لهذا خروج آنحضرت را اضافة الی نفسه خالق نمود **بحث ثالث** مکروه
یعنی ناخوش ومقهور خلاف محبوب ومرضی میباشد **در مصباح** گفته کره الامر والمنظر کراهة فهو کریه مثل قبح قباحة فهو قبیح وزناً و
معنی وکراهیة بالتخفیف ایضاً **و** کرهته اکرهه من باب تعب کرهاً بضم الکاف وفتحها ضد احببته فهو مکروه **و** الکره بالفتح المشقة
وبالضم القهر **و قیل** بالفتح الاکراه **و** بالضم المشقة **و** اکرهته علی الامر اکراهاً حملته علیه قهراً یقال فعلته کرهاً ای اکراهاً علیه **و** قوله طوعاً او
کرهاً فقابل بین الضدین **زجاج** گفته در قرآن هر جا که لفظ الکره وارد است او بضمه است **و** فتحه هم در ان میباشد الا در سوره بقره کتب علیکم
القتال وهو کره لکم خاص بضمه است **و** کریهة شدة در حرب میباشد **بحث رابع** وان فریقا من المؤمنین لکارهون اینجمله حالیه از اخرجک
و تقدیرش اخرجک فی حال کراهیتهم یعنی بر آورد ترا پروردگارت در حالیکه طایفه از مؤمنین از خروج تو بسوی جنگ بدر ناراض وناخوش اند
سوال سبب کراهة وغیر راضی بودن آن فرقه صحابه چیست **جواب** در ان اسباب اند **ا** چونکه جماعت صحابه مهاجرین را با کفار قریش قرابة
وصحابة ودوستی ومحبت ومعاونت یکدیگر معهود بود **ب** بعض منافق **و** بعضی مذبذب در ایمان بودند **در مدارک** هم همین را از شیخ ابو
منصور نقل کرده **یحتمل** انهم منافقون کرهوا ذلک اعتقاداً **و یحتمل** ان یکونوا مخلصین قالوا ذلک لکراهة طبعهم لانهم غیر متهیئین له
ج کثرة اعداء کفار چند هزار مکمل ومسلح **و** قلة اعداد اهل اسلام سه صد وچند آدم بعدد لشکر طالوت بودند **د** واهل اسلام بی زاد وبلا سلاح وبلا
مرکب کلهم بودند وبغیر دو سوار آدم سومی راکب نبود **ه** چونکه خالق اموال انفال را از دست انها ربوده وخالق آنرا مخصوص خود گردانیده بود **و**
ایشان گمان غارت کردن اسباب ومتاع واشیاء کاروان ابوسفیان بر آمده بودند پس وقتیکه . . . لشکری مع صنادید قریش وسرگروه انها
ابوجهل بن هشام بود دیدند وقتال ومقابله انها ویهیه فهمیدند پس همه این اسباب ووجوه کاره وناراض در باطن گردیدند **و** ان فریقا من
المؤمنین لکارهون اشاره باین میباشد ثم الله اعلم **بحث خامس** بدانکه اصل جدال کج گفتاری وباطل گوئی بجهة خصومة ودشمنی بمقابل
حق از جدل یجدل جدلاً فهو جدل اذا اشتد خصومته **و** جادل مجادلة وجدالاً اذا خاصم بما یشغل عن ظهور الحق ووضوح الصواب
در مصباح گفته هذا اصله **ثم** استعمل علی لسان حملة الشرع فی مقابلة الادلة لظهور ارجحها وهو محمود ان کان للوقوف علی الحق والا
فمذموم **و یقال** اول من دون الجدل **ابو علی الطبری** وبقولی اول کسیکه باب جدال بنا نهاده او ابلیس لعین بود چه بعد طرد
آن لعین بملائکه گفت بطور جدل که خدا اگر میدانست که من شریر خواهم شد پس چرا آفرید مرا **و** بعد تمردی وضلالة من پس چرا مهلت داد وباقی
تا قیامة گذاشت مرا برای اضلال **و** نخست مراو همان هفت شبه لعین **در کتاب الملل** محمد شهرستانی وغیره نقل کرده اند **و ملا**
عبدالله قندهاری از معاصرین احقر در شرح رساله اعتقادیه بهائیه اجوبه اسوله او ثبت کرده وخود او آن رساله را در مشهد مقدس بمن نموده
وانزا بمن داده **و** احقر هم ابطال شبهات او در بعض مجلدات این تفسیر ضبط بنوعی دیگر کرده ام **اما سوق** در صراح گفته بمعنی راندن
کشیدن وبردن وفرستادن چیزی بسوی چیزی **در مصباح** گفته سقت الدابة اسوقها سوقاً والمفعول مسوق علی مفعول وساق

بیان اوّل واضع باب جدال ابو علی طبری بوده و اوّل استاد در جدال ابلیس بوده

الصداق الی امرئة ای حمله الیها و اساقه بالالف لغة و ساق نفسه و هو فی السیاق ای فی النزاع و السوق التی یباع فیها بمعنی بازار **بحث سادس**
یجادلونك فی الحق بعد ما تبیّن یعنی یا محمد آن فرقه صحابه تو قیل و قال یا تو بخصومة میکردند در باب حق ثابت بعد از انکه روشن و واضح شده بود مر ایشان را نبوة
تو قطعا میدانستند که تو بغیر وحی و امر خالق علیم و حکیم ابدا و اصلا چیز نمیکنی **سوال** جدال شان با پیغمبر صلی الله علیه و آله چه و چرا بود بعد حصول علم با ایشان بحقیة نبوة و صدق
مقال و دیانت افعال و اقوال پیغمبر صلی الله علیه و آله در جمیع احوال **جواب** چونکه صحابه وقتیکه لشکری آراسته مسلح و مکمل مع صنادید قریش معاینه کردند صحابه دو فرقه
شدند **فرقه واحده** کارهه مخاطب به پیغمبر صلی الله علیه و آله گفتند لما ایقنوا بالقتال کرهوا ذلك و قالوا ما لا تخبرنا و لا تعلمنا انا نلقی العدو بالقتال فنستعد
لقتالهم و نخرج الیهم بالسلاح **و انما** خرجنا لطلب العیر لا لقتال النفیر و هذا هو جدالهم مع النبی صلی الله علیه و آله یعنی هرگاه ایشان معاینه کردند صنادید قریش را
مع لشکری در بدر آراسته و یقین کردند بجنگ و بقتال نا راضی بوده ناخوش شدند بمعاینه آن **و** به پیغمبر صلی الله علیه و آله گفتند که چرا ما را در اول اخبار و اعلام نکردی از
این واقعه قتال تا ما هم مستعد و آماده و مسلح شده بسوی ایشان بر می آمدیم **و** ما مخصوص بغرض و بطلب اشیاء کاروان بر آمدیم نه بغرض قتال جمعی
و خالق در ردّ جدال و انتقال ایشان فرمود و جدال ایشان با تو بعد ثبوت حقیت نبوة تو و وضوح آنکه تو هیچ اراده و کاری نمیکنی مگر همه آن بوحی و بامر
الهی منوط بعین حکمة و صواب و صلاح و اصلاح بندگان میباشد و علم بان داشته چرا جدل و اعتراض و اعراض میکنند و باطل میگویند **و قولی**
دیگر آنکه غرض شان ازین جدال اعراض و تخلف ازین قتال بود تا رخصت یافته مراجعت بمدینه نمایند **بحث سابع** کانما یساقون
الی الموت و هم ینظرون معنیش آنکه بکراهة طبیعة و لا رضائی قلبی ایشان از قتال گویا که انتقال بقتال کفار کشیدن و بردن ایشان بسوی مرگ
میباشد و ایشان مرگ را بعیون مینگرند **در لباب التنزیل** گفته لشدة کراهتهم القتال و هم ینظرون الی الموت **و** شبه حالهم فی فرط فزعهم
بحال من یجر نفسه الی القتل و یساق الی الموت و هو ینظر الیه بعین راسه و یعلم انه حاضر یاخذه و یحصله الموت یعنی بجهة کراهة شدیده انها
از قتال ایشان چون موت خود را نگران میباشند **و** خالق تشبیه داد حال اصحاب بدر را در فرط فزع و جزع بحال آنکس که کشیده شود و جر بسوی مرگ
و حصول موت را بعین الراس و بعلم الیقین می بیند و میداند که مرا فرا میگیرد و من میمیرم و بمحض حضوری نزد او مرگ بمن حاصل میشود **بحث**
ثامن و اذ یعدکم الله احدی الطائفتین انها لکم **ملخّص** از حسن نقل کرده و اذ یعدکم الله الخ نزلت قبل قوله کما اخرجك ربك من بیتك بالحق و هی فی
القرائة بعدها یعنی آیه و اذ یعدکم الله تا آخر نازل شده قبل از **آیه** کما اخرجك ربك من بیتك بالحق و آن در قرائة و تلاوة بعد این مقرر گردید یعنی
آیه اذ یعدکم الله مقدم النزول و موخر التلاوة و الثبت مقرر و مرتب گردیده **بحث تاسع** در وجه تفسیر آن و اذکروا یا اصحاب محمد و اشکروا الله
اذ یعدکم الله ان احدی الطائفتین لکم اما العیر **و** اما النفیر یعنی یاد کنید ای اصحاب محمد و شکر اله کنید خدا را بر آنکه هنگامیکه وعده داد شما را خدا بر زبان
پیغمبر صلی الله علیه و آله خود که یکی از دو طایفه مر شما راست یا عیر یا نفیر **و** عیر بمعنی کاروان تجارة **و** مراد از عیر اینجا کاروان و قافله اهل تجارة از قریش که سر گروه انها
ابو سفیان بن حرب **و** خالد بن ولید **و** عمرو بن العاص **و** مخرمه بن نوفل الزهری مع چهل سوار از قریش با عظیم اثقال از اشیاء و اموال تجارة گونا
گون از شام بر گردیده بودند **و** آنرا لطیمه میگویند و مینامند **و** عیر عبارة است از کاروان تجار مراکب دار و قافله بار اموال دار **در مصباح**
گفته العیر بکسر العین الابل تحمل المیرة ثم غلب علی کل قافلة **در صحاح** گفته عیر بکسر کاروان شتر که غله بردار میباشند **و** نفیر از نفر بمعنی جماعة
و گروه مردم است **و** بر واحد هم لفظ نفر اطلاق میشود **و** اینجا است در آیه و لو لا نفر من کل فرقة **در صحاح** گفته و النفر ایضا نفر بالسکون
گروه گروه مردم **و** لشکریان حرب و جنگ را النفر نامیدند چه نفور و کوچ میکنند از منزل بمنزل دیگر باراده حرب و قتل مقابل **و** وجه دیگر آنکه
قوم مقابل ایشان از اعدا بمعاینه ایشان نفور و اعراض از حرب و قتال نها مینمایند بجهة عدم مقاومة و جبن خود یا خوف از نفر القوم اذا اعرضوا
و صدوا است **و بقولی** آنکه آن قوم سرعة میکنند بسوی مقاتله مقابل خود **کما یقال** للقوم النافرین للحرب او غیرها النفیر **و در عرب**
مثل سایر است لا یحصل هذا فی العیر و لا فی النفیر **تذکره** بدانکه جمیع اهل مغازی **و** اهل تواریخ **و** سیر **و** جمله اخبار و حدیث **و** اهل
تفسیر بالتفصیل **این قصه** نوشته اند که همین اوّل غزوه و جهاد اهل سلام است که بعد از هجرة اول همین جهاد بوقوع آمد **و امّا** در اینجا بصورة
تلخیص و مختصر ضروریه این را ضبط خواهیم کرد **بدانکه** اکثر اطراف عرب از نواحی مکه معظمه در سال یکمرتبه بمقام **بدر** که نام آب تالاب است یا
چشمه یا چاهی شیرین در آن وادی بنا نهاده مردی بدر نام از جهینه است جمع شده یک بازار بزرگی از اکثر انواع و گوناگون تجارة و بیع و شرا

WWW.MAABLIB.COM

تا چند روز می شد **وابوسفیان** مع چهل سوار سرگروه قافله با اجناس اشیاء و اموال عظیمه قیمتیه گوناگون اهل مکه از شام میآید **وجبرئیل امین** بامر رب العالمین نزد خاتم المرسلین آمد پیام الهی رسانید که بمسلمانان یکی ازین طایفه وعده داده شد **یا عیر** یعنی این قافله تجارة آتیه الحال از راه شام که حامل نقد و جنس عظیم قیمتی سرگروه قافله ابوسفیان است **یا نفیر** که جماعة جنگی قوم قریش سپاه سالاران ابوجهل بیاشد **یا رسول الله** خود با صحابت از خانه برآمده بمقام بدر برویده **وپیغمبر** بعد اخبار ازین واقعه با ایشان از مدینه طیبه برآمده بمقام بدر رسیده **در وادی ذافر** منزل کرد **وابوسفیان** بین راه بعض سمع این خبر که پیغمبر با اصحاب بمقام بدر با خذ عیر برآمده براه ساحل بحر برگردیده **وضمضم بن عمرو** را بمکه مع این خبر فرستاد **وابوجهل** کل اهل مکه را از قریش و کل غلامهای ایشان را مسلح و مکمل با خود بحمایت عیر و دفع آنحضرت بسوی بدر برآمد مسلح و منادی کرد که اگر امروز احدی بجانه خود از قریش باقی ماند برنیاید مالش را غارت میبریم و خانه او را میسوزانیم و من بعد با او ترک معاشرت بجمیع الوجوه میکنیم **وبقولی** کل لشکر ابوجهل سه هزار آدم **وبقولی** لشکر او یا نه صد و پنجاه آدم قریش بوده **ومسلمانان** کلا سه صد و پنجاه نفر مع هفتاد شتر و دو اسپ وشش زره **وهشت شمشیر** و در هر دو طرف عدد لشکریان جانبین طالوت و جالوت بودند **ودر خبر** متفق علیه امت است که **عاتکه** دختر عبد المطلب در همین اوقات قبل از آمدن ضمضم و برآمدن قریش از مکه سه روز خوابی را دیده ان رجلا اقبل علی بعیر له ینادی یا لآل غالب اغدوا الی مصارعکم **ثم** رأی بجمله علی ابی قبیس فاخذ حجرا فدهدهه من الجبل فما ترک دارا من دور قریش الا اصابته منه فلذة فانتبهت فزعة فاخبرت العباس بذلک فقال لها لا تحدثی بها احدا ولما فاشت الرؤیا فقال ابوجهل هذه نبیة ثانیة فی بنی عبد المطلب **و**اللات والعزی لننظرن ثلثة ایام فان کان ما رأت حقا والا لنکتبن کتابا انه ما من اهل بیت من العرب اکذب رجالا ولا نساء من بنی هاشم فلما کان یوم الثالث اتاهم ضمضم علی جمل علی ابی قبیس ینادی باعلی صوت یا آل غالب یا آل غالب اللطیمة اللطیمة العیر العیر ادرکوه وما اریکم ان تدرکوه فان محمدا قد جاء مع اصحابه لاخذه فما بقی احد من عظماء قریش الا اخرجوا الا التجهیز قبایش **وقالوا** من لم یخرج نهدم داره **واخرجوا** معهم العباس **ونوفل** بن الحرث **وطالب وعقیل** ابنی ابیطالب الی بدر لتخلیص العیر **در کشاف** وکبیر وغیرهما این حکایت را چنین نقل کرده اند **قالت عاتکه** لاخیها العباس قد رأیت کان ملکا نزل من السماء فاخذ صخرة من الجبل ثم حلق بها فلم یبق بیت من بیوت مکة الا اصابه حجر من تلک الصخرة فحدثت بها العباس فلما بلغ ابا جهل فقال فی بنی عبد المطلب ما رضی رجالهم ان تنبأوا حتی تنبأت نساؤهم فخرج ابوجهل بجمیع اهل مکة وهم النفیر فی المثل السائر فی العیر ولا فی النفیر فقیل له ان العیر اخذت طریق الساحل ونجت فارجع بالناس الی مکة فقال لا والله لا یکون ذلک ابدا اه یعنی حاصل هر دو خبر آنکه مردی **یا ملکی** از آسمان فرود برکوه ابوقبیس آمده پس سنگی را از سر کوه دریده بریده آنرا ریزه ریزه کرده بسوی خانهای مکه انداخته و خانه باقی نمانده مگر آنکه سنگریزه بهر خانه رسیده **وعباس** بخواهر خود منع کرد از افشاء این خواب **وابوجهل** بعباس گفت در محفلی از مردم که رجال بنی عبد المطلب از تنبار راضی نشدند تا آنکه زنان ایشان هم ادعاء نبوة بنا نهادند و خبر سماوی اظهار میکنند **و**عاتکه نبیه شده **پس** ابوجهل گفته ما تا سه روز انتظار رؤیة میکنیم اگر بظهور آمد تعبیر او خوب والا ما پیمانی مینویسیم که هیچ یکی از مردان و زنان از اهلبیت اعراب کذاب مینباشد سوای زنان و مردان بنی هاشم **پس** بروز سوم **ضمضم** از جانب ابوسفیان بر شتر سوار بوده آمد باعلی صوت خود ندا میکرد که ای آل غالب لطیمه لطیمه عیر را یعنی اموال و اشیاء کاروانی خود را دریابید و لکن میدانم که شما درک آن بکنید چه محمد با اصحاب خود برای اخذ آن برآمده **پس** احدی از اعاظم قریش در خانه خود باقی نمانده مگر آنکه بحسب حال خود اموال برای تجهیز جیش دادند **و**ابوجهل گفت هر که برای حفظ عیر و دفع محمد برنیاید و معیت ما نکند البته خانه او را منهدم میسازیم **لهذا** عباس **وطالب وعقیل ونوفل** هم را با خود برآوردند **ودر در منثور** روایة کرده که هر منهم و غیر منهم باسلام و از بنی هاشم با خود کرها برآوردند **منهم** عباس **وطالب وعقیل** دو پسر ابوطالب **ونوفل** بن حارث **واشعار طالب** نقل کرده اند یقول عند خروجه **شعر**

اما یخرجن طالب بمقنب من هذه المقانب فی نفر مقاتل یحارب ولیکن المسلوب غیر السالب والراجع المغلوب غیر الغالب **اقول** طالب نه در مقتولین بدر یافته **شد** و نه بمکه مراجعة کرد سراغ او بعد از برآمدن مکه دریافت نشده کما قاله اهل المغازی **وبمقام بدر** اقیام کردند **و** وقتی که قوم قریش گفته با ایشان عیر شما خلاص شد از محمد و براه ساحل کاروان رفته و از دست محمد نجاة یافته مرو پیدا مقابل محمد ابوجهل

بیان قصه جنگ بدر و اول جهاد اسلام بود

WWW.MAABLIB.COM

لعین بقسم گفته هرگز برنمیگردم تا چنین وچنان نکنیم نزل جبرئیل وقال یا محمد ان الله وعدکم احدی الطائفتین اما العیر و اما النفیر من قریش
فاستشار النبی ص اصحابه فقال ما تقولون فالعیر احب الیکم ام النفیر فقالوا بل العیر احب الینا من لقاء العدو فتغیر وجه رسول الله وظهر
غضبه بیو وقال ان العیر قد مضت علی ساحل البحر وهذا ابو جهل قد اقبل فقالوا یا رسول الله علیک بالعیر ودع العدو یعنی پس در آن
وقت جبرئیل امین نازل شده فرمان آورد که خالق بتحقیق وعده شما را یکی ازین دو طایفه یا اخذ کاروان یا اخذ نفیر قریش و اصحاب را پیغمبر فرمود
که شما کاروان را یا نفیر را دوست تر دارید اصحاب دو فرقه شدند طایفه گفت که ما دوست تر داریم اخذ کاروانیان را چه دران مشقت جنگ
و قتل نیست و ترک نفیر کن یا رسول و پیغمبر بسمع این جواب بغضب آمده متغیر الوجه شد فقام سعد بن عباده وقال یا رسول الله امض الی ما
امرک الله فانا معک حیثما اردت فوالله لو سرت الی عدن ابین لما تخلف رجل من الانصار یعنی دراین وقت سعد بن عباده بر پای استاده
عرض کرد که ای پیغمبر ص برو پیکار و مراد الهی و با قوم انصار بمعیت تو هستیم هر جا که اراده بکنی بخدا اگر سیر بسوی بلد ابین کنی که پای تخت مملکت
حبشه است هر آئینه احدی تخلف و تاخر از تو نمیکند از انصار ثم قال المقداد بن عمرو یا رسول الله امض الی ما امرک الله به فانا معک حیثما
اردت ولا نقول لک کما قالت بنو اسرائیل لموسی اذهب انت وربک فقاتلا انا ههنا قاعدون ولکن نقول اذهب انت وربک فقاتلا
انا معکما مقاتلون ما دامت منا عین تطرف فضحک رسول الله صلعم یعنی پس مقداد بن عمرو رض بر پای شده عرض کرد ای پیغمبر
برو بسوی با مورا له و با معیت تو ایم هر جا که اراده میکنی و با نمیگوئیم آنچه بنی اسرائیل بموسی گفتند که برو خود و خدایت بقتال کنعانیان ما در اینجا
قاعد نگران و تماشا کنان میباشیم ولکن میگوئیم یا محمد خودت مع خالقت بقتال قریش بروید و ما هم با شما هر دو مقاتل ایشان میباشیم ما دامیکه عیون
ما پلک بزنند پس پیغمبر ص بسخن مقداد خندان شده ثم قام سعد بن معاذ وقال امض یا رسول الله لما اردت فوالله الذی بعثک
بالحق لو استعرضت بنا هذا البحر فخضته لخضناه معک وما تخلف منا احد فسر بنا علی برکة الله ففرح النبی باقوالهم الثلثة فقال
النبی سیروا علی برکة الله وابشروا فان الله وعدنی احدی الطائفتین والله لکانی الآن انظر الی مصارع قریش فشرعوا حرب النفیر من
قریش فقتلوهم سبعین واسروا سبعین منهم عباس و عقیل و نوفل وهزموا بقایاهم واخذوا کل ما کان لهم من الاموال پس
سعد بن معاذ بر پای استاده عرض کرد ای پیغمبر برو بی کار و مراد خودت بخدائیکه ترا بحق و راستی و درستی فرستاده اگر با قوم انصار باین بحر مواج
عمیق عارض میسازی هر آئینه با همه بمعیت تو دران بحر خود را میاندازیم واحدی از یا انصار تخلف و تاخر اصلا از تو نمیکند پس سیر کن بسوی مرادت
ببرکت خدائی پس پیغمبر ص باقوال ثلثه مذکوره مسرور و فرحناک گردیده فرموده بروید بجنگ نفیر ببرکة خدائی چه او تعالی بمن وعده داده که یکی ازین
دو طایفه برای شما میباشد قسم بخدا گویا من می بینم بسوی مصارع مقتولین نفیر قریش که ابو جهل اینجا و فلانی اینجا بکذا تا م هر یک
گرفته میباشد بلشکریان خود مینمود پس روز ثانی صحابه دیدند والله هر یکی از اسماء مذکورین مقتولین کفار را همانجا عینا کشته یافتند مسلم
از انس روایة کرده از عمر قال ان النبی کان یرینا مصارع اهل البدر بالامس ویقول هذا مصرع فلان انشاء الله و هذا مصرع فلان غدا انشاء الله و
هذا مصرع فلان انشاء الله فقال عمر فوالله ما اخطئوا الحد ودالتی حدها رسول الله فجعلوهم فی بئر بعضهم علی بعض فانطلق النبی
حتی وصل الیهم فقال ص یا فلان بن فلان و فلان بن فلان و هکذا بذکر کلواحد باسمه هل وجدتم ما وعدکم الله ورسوله حقا فانی قد
وجدت ما وعدنی الله حقا فقال عمر یا رسول الله کیف تکلم اجسادا لا ارواح فیها فقال النبی ص ما انتم اسمع لما اقول منهم غیر انهم
لا یستطیعون ان یردوا علی شیئا وفی البخاری روی هذا عینا یعنی عمر رض گفت که پیغمبر ص پیش از قتال یک روز مینمود بما مصارع
و جایهای قتل هر یکی فرادی فرادی از کفار قریش در بدر مع نامهای ایشان عینا و ابا و عمر رض گفت که بعد قتل ایشان ما لشکریان اسلام دیدیم بخدا
قسم هر یکی از مقتولین کفار همان موضع افتاده بود و یک بالشت از انجا محدود و متفاوت نداشت پس کل مقتولین کفار بدر را در یک چاه یکی
بر دیگر انداختند پس از قتل ایشان پیغمبر ص با اصحاب برای نظاره مقتولین تشریف برده و هر یکی را از ان صنادید نشانیده هر یکی باسمه خطاب
فرمود آیا یافتید شما آنچه را خدا و رسول او بشما وعده داده بود حق است چنانچه من وعده خالق را حق یافتم و عمر رض از کل صحابه عرض کرد
که یا رسول الله چگونه کلام و خطاب میکنی با جساد یکه جماد محض اند ارواح ندارند پیغمبر ص در جواب عمر رض فرمود ای عمر تو شما مردم احیا را سامع تر نیستید

WWW.MAABLIB.COM

ازاین اموات مقتولین لقولیکه من با ایشان گفتم سوای اینکه اینها توانائی جواب ندارند فقط تا رد وجواب بدهند مرا و شما بشنوید آنرا **تنبیه** طاعنین از احد مطاعن عمر شمرده اند که عمر تا آن وقت معتقد بسؤال وجواب و عذاب وثواب قبر نبوده **قول** مرویه اهل صحاح در مسانید واهل مغازی بلا خلاف باسانید خود روایت کرده اند که همچنین امیر المؤمنین مصارع صنادید خوارج را بلشکریان خود قبل قتل ایشان باسماء ممّوزه بود **پس** از قتال ایشان حضرت امیر مع لشکر برای نظارهٔ مقتولین خوارج رفته **وذو الثدیه** را از مقتولین دریافته بطور پیغمبر خطاب وکلام با اینها بهمین آیه بعد ذکر اسماء اینها فرمود که آیا وعده خدا ورسول او بحق دریافتید چنانچه با وعده خود را بحق دریافتیم **درکشاف** نقل کرده **و** روی انه قیل لرسول الله حین فرغ من بدر علیک بالعیر لیس دونها شئ فناداه العباس وهو فی وثاقه لا یصلح فقال النبی لم قال العباس لان الله وعدک احدی الطائفتین وقد اعطاک ما وعدک یعنی مرویست که کسی بحضرت رسول گفت حالا بر تو باد تعاقب بعیران غنیمت نزد عیر هیچ چیزی نیست **پس** عم عباس که در اسیران بدر بسته بریسمان بود ندا کرد که هرگز این صلاح نیست پیغمبر فرمود چرا **و** عباس گفت بجهة آنکه آنچه بتو خدا وعده داده بود از احد طائفتین بتو داد ورسید و هم بتو وعده عینا بنود **بحث عاشر** شوک الشجر معروف بمعنی خار درخت **و** شوکة شدة البأس وقوة در سلاح باشد **در مصباح** گفته از شاک الرجل یشاک شوکا از باب خاف یخاف خوفا بمعنی ظهرت شوکته وحدته وهو شائک السلاح وشاکی السلاح علی القلب **و** شوکة القتال شدة بأسه است **درکشاف** گفته والشوکة الحدة مستعار من واحدة الشوک **و** منها شائک السلاح **قطرب** گفته ذات الشوکة کنایه از حرب است که در آن شدة حرب بسلاح وبقتال میباشد **بحث حادیعشر** در تفسیر وتودون ان غیر ذات الشوکة تکون لکم بدانکه میلان قلب بسوی چیزی مع التمنی وآرزوی آن است **پس** وقتیکه جماعتی از صحابه مهاجرین بنبی در جوابش گفتند که ما عیر را دوست داریم و نفیر را دوست نمیداریم حالانکه نفیر را رسول الله ترک کن **پس** خالق تعبیر میکند محبین کاروانیان را که وشما تمنی میکنید ومیطلبید طایفه را که در آن حدة وشدة تماس بحرب وقتل نباشد یعنی در کاروان ابوسفیان چهل مرد جنگی ذی سلاح نبودند **و** اینها همه چهل سوار بودند وتمنا حصول اینها میکنند که بغیر جنگ بدست شما بیایند **و** رغبت وخواهش طایفه ذات الشوکة والسلاح والقوة والحدة نمیکنند چه نفیر قریش قریب هزار مردان جنگی باسلاح وشوکة وعزة وقوة وشدة وحدة بودند این کمال نامردانگی وبزدلی شما مردم میباشد **بعض محققین** میگویند که اکثر مهاجرین بزدل بودند **لهذا** بهر جنگ که سالار لشکری مشایخ ثلثه شده رفتند غیر از فرار قرار غیر از خیام وکوهستان نگرفتند چنانچه متواتر است که در جنگ احد **و** خیبر وغیرهما از لشکر اسلام اول فراریان اینها بودند **بحث ثانی عشر** ویرید الله ان یحق الحق بکلماته ویقطع دابر الکافرین **در مجمع** فرموده حق عبارة از وقوع الیقاع ووضع شئ در موقع وموضع اصلی خود میباشد **پس** حقیقت وحقیقت شئ که صحیح وثابت بحجة وبرهان شده باشد **پس** او حق واقع بموضع وموقع خود میباشد **پس** باطل خلاف حق بغیر موقع واقع میباشد **اما** دابر بمعنی آخر وعقب هر شئ است **چنانچه** در مصباح خلاف القبل من کل شئ است **و** یقال لاخر الامر دبر ذکره فی المصباح **بحث ثالث عشر** در تفسیر اینجمله مسطوره یعنی او تعالی اراده میدارد که اثبات واظهار واعلاء حق ونشر وتقویة آن در خلق عالم وآدم بکند **و** حق در اینجا بالاتفاق دین اسلام است **و** مراد از کلماته در اینجا با نزال آیات قرآنی واحکام آن در قتل کفار ومشرکین بایدی مؤمنین میباشد منجمله آن قتال نفیر ذات الشوکة در این آیه **و** بایات آخر اجازت اعم واتم چون آیه فاقتلوا المشرکین حیث وجدتموهم **و** بانزال ملائکه سماوی در این معارک برای نصرة اسلام **و** تسلیط ریح ونور بر این کفار میباشد **و** مراد از ویقطع دابر الکافرین اینست که خدا بعد تحقیق حق واثبات آن اراده میکند بریدن دنبال وعقب کفر وشرک کفار ومشرکین عرب خصوصا مشرکین قریش **و** جماعتی تصریح کرده اند که دابر بمعنی آخر فاعل و برداد بر است **پس** معنیش آنکه استیصال میکند ایشان را مع کفر وبناله ایشان تا احدی از آن کفره من بعدهم باقی نماند **و** همین بحمد الله بوقوع آمد والی حین احدی از کفار عرب وقریش در ملک عرب بعد آنها بر کفر باقی نماند وهر کس از عقب اینها مسلمان است **بحث ثالث عشر** لیحق الحق ویبطل الباطل ولو کره المجرمون **بدانکه** باطل خلاف حق آنچه بذاته قابلیت وجود وبقاء ودوام نداشته واگر در موضع وقتی ممود باشد او در غیر موقع بطور عارضی میباشد چه در اصل حق امر ثبوتی بالذات **و** باطل امر عدمی بالذات است **بحث رابع عشر** در لیحق لام تعلیلی است برای بیان حکمة واعیه بسوی اختیار ذات الشوکة نصرة اسلام وغلبه آن بر کفر وشرک یعنی در اراده الهی غرض اصلی وعلة غائی وحکمة واقعی خاص احقاق وتحقیق حق واعلاء آن **و** خاص ابطال باطل

واعدام آن است

WWW.MAABLIB.COM

تفسیر [illegible]
مرویه در منقبت علی علیه السلام
بعضی خطاب حضرت علی با مقتولین خوارج
خطاب وکلام مع [illegible]

واعدام آن هست اگرچه ناخوش و ناراض مجرمین کفار و مشرکین و منافقین از اثبات دین اسلام و اعلاء آن **و** از اعدام و ازاله کفر و شرک باشند **تنبیه**
دراین اخبار و اعلام باهل اسلام است که قلیل العدد و بلا سلاح بودند که ایشان منصور و غالب خواهند شد بران فرقه که عزه ذات الشوکة والقوة که کثیر
العدد و سه چند از آن مسلمانان بودند **و** همین نفور بوقوع آمد و هرگاه خبر مطابق مخبر به بلافصل بوقوع آمد **پس** اعجاز خارق العادة از محمد ثابت است
پس محمد پیغمبر صادق و اجب التصدیق میباشد **پس** مزعوم آنانکه در قرآن اعجازے از محمد ثابت نیست باطل محض است **اشکال** دراینجا
عقب یکدیگر ان یحق الحق **و** لیحق الحق ویبطل الباطل بلا فاصله تکرار بلا فایده در افصح کلام الهی قبیح است **جواب** بدانکه تکرار زاید بلا فایده نیست
بل در اول تذ الله ان یحق الحق بکلماته مراد خاص بیان موعود بهم در اینواقعه از غلبه و نصرة و ظفر انها بر اعداء هست **و** در ثانی لیحق الحق بیان حکمت
داعیه بسوی اختیار حرب ذات الشوکة میباشد که باین تقویت ضعفاء مسلمین و اثبات دین و اعزاز و اعلام قرآن رب العالمین و اعدام کفر و
شرک مشرکین میباشد اشکال ندارد **و نقول لی** بالفرض تکرار پس ما میگوئیم که مراد از تکرار اظهار تاکید اکید از تحقیق حق و ابطال باطل میباشد
اشکال هرگاه معنے حق شئے ثابت و موجود لذاته **و** معنی باطل باطل لذاته در حقیقت و الواقع باشد پس از ذکر تحقیق حق **و** ابطال باطل البتہ
غیر از تحصیل حاصل چیزے نمیباشد چه اثبات شئ ثابت لذاته **و** ایضاً اعدام معدوم لذاته را حاجة اظهار و اعدام نمیباشد **جواب** ان المراد
من تحقیق الحق اظهار کون ذلك الحق حقا و اعلائه **و** المراد من ابطال الباطل اعلان ذلك انه معدوم فی نفسه **فاظهرهما** باثبات البراهین
والدلائل والحجج القاطعة الباهرة القاهرة علیهما حتی یتقوی اهل الحق بها و حقیتهم **و** بعدم و یقلع و یقع المادة الفاسدة و رؤسهم المبطلین
حتی یلوح احوالهما یعنے مراد از تحقیق حق اظهار کردن حقیة حق با جهار و اعلاء آن میباشد **و مراد** از ابطال باطل اظهار و اعلان بطلان باطل
است **و** اظهار این هر دو باثبات براهین ساطعه و بدلایل قاطعه و حجتهاے ساطعه میباشد تا آنکه قوة یابند اهل حق و حقیت ایشان **و** قلع و قمع
و نابود شود مادة فاسده و رؤس مبطلین ایشان و نمودار باشد احوال این هر دو امر چه گاهے باظهار دلایل و بینات **و** گاهی بتقویة رؤساء
حق و اعزاز ایشان **و** بقهر باطل و تذلیل رؤس باطل شان میباشد **تنبیه** دراین آیه لیحق الحق ویبطل الباطل دلالة قطعیه هست که او سبحانه
محق حق و مبطل باطل علی الدوام میباشد نه مرید کفر و شر **پس** مزعوم باطل جبریه بنص این آیه باطل است ثم الله اعلم **اشکال** نزد نصاری این اراده
کاروان از اعظم مطاعن اسلام میباشد و این اراده و حالة راهزنی نامیده اند پیغمبر چرا با گروهی باین اراده از جائی خود بمقام بدر بر آمده بر انبیاء
بانیطور خون مسافرین و اموال ایشان چگونه حلال و مباح باشد **جواب** چونکه کفار و مشرکین اعداء خدا اند هرگاه پند و نصایح و مواعظ و دلایل
گوناگون و بآیات بینات و معاجز قاهرات باصلاح نیایند و تن بتوحید خالق و باوامر و احکام او سبحانه ندهند مفسد و مخرب نظم ملوک و مملکت
مالك الملوك میباشند **پس** عقلاً و نقلاً مباح الدم و الاموال اعداء مفسدین مخربین میباشند **و** عالم تمدنی مقتضی تحذیر و تنبیه چنین اعداء متمردین
مفسدین مخربین میباشد تا تنظیم مملکت مالك الملوك فاسد نشود و یوم فیوم بغی و طغیان زاید نگردد چنانچه قدیماً و حدیثاً مجرمین سلاطین دول
از اهالی نحل و ملل در آخر بهمین حالة متمردین و مجرمین مملکت خود بهمین صورة رفتار کردند **امّا نقلاً** چونکه مشرک و کافر لعظم جرمه هرگاه باصلاح
و بفلاح بعد نصیحت و اثبات حجة نیاید شرعاً هم حلال الدم میگردد **و** تحلیل اصل ذات او لوازم او هم آل و اموال او مباح میگردد **لهذا** نص الهی
ثابت در کتابش اینحرکت بوقوع آمد بقدح نصارے این حالة مقدوح و مقبوح نمیشود چنانچه بامر اله همین کردار اکثر انبیاء سلف چون کلیم الله
تا عیسی رفتار کردند **الا** بر انبیاء سلف اکل غنایم کفار حلال و مباح نبود و غنایم را احراق میکردند **و** برائی این امت و نبی غنایم حلال گردید **و**
امّا نبوة عیسی تا معود او الی السماء هنوز قرار نیافته بود تا جهاد با کفار کند **و** بیچاره را سکونت و قرار بر کل روئ زمین یهود و مجوس تنگ کردند
فرار کرد اشکال نصارے باطل بالاصالة لعناد میباشد ثم الله اعلم

قوله تعالی اِذۡ تَسۡتَغِيثُونَ رَبَّكُمۡ فَاسۡتَجَابَ لَكُمۡ اَنِّي مُمِدُّكُمۡ بِاَلۡفٍ مِّنَ الۡمَلٰٓئِكَةِ
مُرۡدِفِينَ ۝ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشۡرٰى وَلِتَطۡمَئِنَّ بِهٖ قُلُوبُكُمۡ وَمَا النَّصۡرُ اِلَّا مِنۡ

جواب اشکال نصاری
تعرض محمد بکاروان
دراین باب باب رهزنی
روا نیست ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

عِندِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ۝

ترجمہ اینده وَاِذ یعنی ای اصحاب محمدؐ یاد کنید آن وقت را که دادرسی میخواستید پروردگار خود را بفریاد بلند چه مرویست که پیغمبرؐ دعا کرد نزد
ضیق مجال اصحاب یا غیاث المستغیثین یا ربنا انصرنا علی عدوك اگر یاری و اعانه نکردی این گروه مومنین را هلاک باید ی اعداء تو میکردند و
بتوحید پرستنده تو باقی نمیماند پس جابة و قبول کرد دعا هر شمارا بانکه بتحقیق من امداد و اعانت کننده شما مومنین مخلصین عموماً و خصوصاً بیاسی
بانزال فرشتگان هزار تن از آسمان بجائیکه پی یکدیگر آیندگان میباشند و نگردانید خدا آن امداد ملائکه را مگر بشارتے و مژده نیکی و خبرے
فرحت رسانی برای اہل ایمان و برائے تسکین و آرامی قلوب شما بحصول نصرة و فتح و ظفر و غلبه بر اعداء کفار بسبب نزول ملائکه بطور امداد
و حال آنکه نیست نصرة و فتح و ظفر بر اعداء مگر خاص از جانب خدا نه از جانب ملائکه و نه از غیر ایشان بدرستی و بتحقیق خدا بذاته در جمیع احوال
غالب است یاری و اعانت میکند مومنین مخلصین را درست کردار سنجیده فهمیده کار هر امرے و فعلی از تعالے سنجیده بمصالح و حکمتهائے
صحیحه سلیمه است اصلا در امور او خلل و زلل و نقص و عبث نمیباشد و در تفسیرش چند بحث اند **بحث اول** استغاثه اجوف واوی از باب
استفعال فریاد خواستن و طلب دادرسی کردن از غاث یغوث غوثا بفتح و بضمه نیز بمعنے فریاد و فریادرس مردم باشد **رازی** گفته تستغیثون
بمعنی تطلبون الاعانة یقول الواقع فی البلیة اغثنی ای فرج عنی **جوهری** گفته غیاث اسم بکسر اول غواث بود واو یاء گردید بکسر غین **فرّاء**
گفت که غواث اسم صوت است و لم یأت فی الاصوات شئ بالفتح غیره **و** اغاثة بالضم مثل بکاء **و** دعاء **او** بالکسر مثل نداء **و** صیاح **و** تغویث
بمعنے یاغوثاه و واغوثاه گفتن **و** اغاثه بمعنے فریاد رسیدن میباشد **و** از اجوف یائی غیث بمعنی باران و باریدن آن **و** اغاث **و** غاث
الله البلاد خدا آب پاشی و باران باری کرد **و** یا غیاث المستغیثین اغثنا بالغیث یعنی ای دادرس داد خواهان و فریادرس فریاد خواهان داد
رسے کن ما را بانزال باران **و** در این دعا هر دو اجوف یائی و واوی جمع است **بحث ثانی** استجاب نیز از باب استفعال بمعنے طلب جواب
و طلب اجابة و قبولیت دعا **در مصباح و صحاح** گفته که اجابة و استجابة بیک معنی قبول دعا و سوال است **و** مصدر اجابت **و** اسم جابت
بمعنے بمنزله طاعة میباشد و یقال استجاب له اذا دعاه الی شئ ای اطاع و اجاب دعائه و سواله مجرد این جاب یجوب جوبا و جوابا بمعنے خرق و قطع
است چه داعی و مستجیب دعوة را باجابة دعا قطع ناامیدی از رد دعوة او میشود **و** جیب کیسه و گریبان پیراهن است **و** جواب بمقابل سوال
و دعا و کلام و استفهام تقریر او تحریر ابمعنے نعم یا لا میباشد **بحث ثالث** در عامل اذ دو وجه اند **احدهما** بدل از یعدکم **یا** عامل از قول و یحق الحق
و یبطل الباطل است پس این آیه متعلق و متصل بهمان میباشد **ثانیهما** اینکه مستانفه است بتقدیر اذکروا اذ تستغیثون ربکم است **بحث رابع** اذ
تستغیثون ربکم فاستجاب لکم یعنے یاد کنید ای اصحاب محمدؐ آن وقت را که دانستید در بدر که اتقال کفار قریش اصلا بما چاره نیست و معاینه
کردید که آنها قریب هزار آدمی جنگی مکمل با سلاح و البسه و حاذق در حرب اند **و** خود شما سه صد و چند نفر بودید و بهلاکة خود یقین کردید **و** بکمال خشوع
و خشیت و خضوع استغاثه و طلب دادرسی و یاوری و طلب غلبه و ظفر خود بر اعداء دینی و جانی خود گردید از غیاث المستغیثین که پروردگار شما و پرورنده
شما بود پس اجابت و قبول کرد دعا شما هر شما را **پس** بسبب آن شما هفتاد نفر شجاع و صنادید قریش را منهم رئیس آن لشکر ابوجهل لعین را کشتید
و هفتاد نفر اعاظم ایشان را اسیر آوردید **و** اموال و اسلحه ایشان را بغارت بردید **و** باقیماندگان ایشان فرار و منهزم شدند **کما** رواه اهل
المغازی **و** التفسیر **و** التواریخ فقتلوا یومئذ سبعین و اسروا سبعین **سوال** این مستغیثین بدعا آیا خاص پیغمبرؐ بود یا صحابه بودند یا
مع الصحابه پیغمبر هم بود در آن سه قول دارند **اول الاقوال** پیغمبرؐ وحده دعا کرد و خطاب جمع بجهة تعظیم ذکر شده بمرویه خاصه از حضرت امام
باقرؑ **و** عامه از ابن عباس نقل کرده‌اند لما کان یوم بدر نظر رسول الله الی المشرکین وهم الف **و** اصحابه ثلثمائة و بضعة عشر رجلا فاستقبل
نبی الله القبلة ثم مد یده فجعل یهتف بربه و یقول اللهم انجز لی ما وعدتنی اللهم ان تهلك هذه العصابة من اهل الاسلام لا تعبد لك
فی الارض فما زال یهتف بربه مادا یدیه حتی سقط رداءه عن منکبیه فاتاه ابوبکر فاخذ رداءه فالقاه علی منکبیه ثم التزمه من ورائه
فقال یا نبی الله کفاك مناشدتك ربك فانه سینجز لك ما وعدك فانزل الله اذ تستغیثون ربکم فاستجاب لکم حاصل آنکه روز بدر

هرگاه پیغمبر

WWW.MAABLIB.COM

هرگاه پیغمبر نگاه کرد بسوی مشرکین و ایشان هزار آدم جنگی مسلح تجربه کار بودند و بسوی اصحاب خود که ایشان سه صد و سیزده آدم با اسلحه سلاح
بودند لهذا بر صحابه خوف و اضطراب عظیم لاحق شده بود و امید بقاء احدی از خود نداشتند **پس** پیغمبر ص بمعاینه این قلة و ضعف و خوف و اضطراب
اصحاب روی بقبله دست بدعا برداشته باواز بلند در مناجاة دعا میکرد که ای خالق من انجاز و جاری کن آنچه بمن از فتح و ظفر عام وعده دادی
اگر این طایفه موحدین مسلمین صحابه را بدست اعدا و کفره هلاک ساختی هر آینه تو در ارض عبادة بتوحید کرده نمیشود و در همین دعا بزاری و بلندی
دستهای خود مصروف و مشغول بودند تا آنکه ردائش از شانه مبارکش افتاد **پس** ابو بکر آمده برداشته بر شانهای آنحضرت انداخت **پس**
ابو بکر خود ملتزم خلف آنحضرت شد **و** عرض کرد یا رسول الله کفایة میکند مناجاة تو در انجاز وعده الهی تو پس این آیه اذ تستغیثون ربکم الخ
نازل شد **اما قول ثانی** مسلمانان بغیر النبی استغاثه کردند لما علموا انه لابد من القتال طفقوا یدعون الله یقولون ربنا انصرنا علی عدوک
یا غیاث المستغیثین اغثنا **اما قول ثالث** بطور جمع مع النبی دعا بودند یعنی پیغمبر ص دعا **و** صحابه امین میکردند **بحث خامس**
ممدکم از امد یمد امدادا بمعنی اعانت و نصرت و یاری و تقویت و افزونی است **و** از اینجاست معنی و امددناهم بمال و بنین یعنی افزونی دادیم
و بکثیر کردیم باموال و اولاد ایشان را از امددت الجیش امدادا **در مصباح** گفته والمدد الجیش **و** امددته بمدد اعنته و قویته به **و** اصل
باب ایزاد از مد یمد مدا بمعنی زاد و چه اعانة و تقویت بامداد زاید میشود مستمد بر قوة خودش بایصال چیز دیگر **و** مد و امد لغتی هست **بحث**
سادس اردف یردف ردفا فهو ردیف **و** ردیف آنکس که دنبال و عقب تو بر مرکب تو یا تو سوار باشد **و** جمع او ردافی است بر خلاف
قیاس **زجاج** گفت ردفت الرجل بالکسر اذا رکبت خلفه اردفته اذا ارکبته خلفک **و** ردفته بالکسر الحقیقة و تبعته **و** ترادف
القوم بمعنی تتابعوا و کل شئ یتبع شیئا فهو ردفه **بحث ثامن** آیا مردفین بضم میم و فتح دال بصیغه اسم مفعول است **یا** بکسر دال صیغه اسم
فاعل از ارداف است **در آن** دو قرائة اند **قرائة** نافع و ابو بکر از عاصم اولی هست **و قرائة ثانیه** قرائة باقی قراهست **و فراء** گفته که
مردفین بمعنی متتابعین یاتی بعضهم فی اثر بعض کالقوم الذین اردفوا علی الدواب **و** بفتح دال بمعنی فعل بهم ذلک یعنی انها را ردیف
و پیرو دیگران ساخت **بحث تاسع** در انی **ایا** بفتح همزه است **یا** بکسر همزه پس چرا مکسور باشد در آن نحاة دو قول دارند **اولهما** فی
الاصل بانی ممدکم بفتح همزه بود بحذف جار مسلط بر او استجاب شد پس نصب بمحل او داد **ثانیهما** بکسر همزه بر اراده قول **و** برای اجراء استجاب
بمجرای قال همزه مکسوره گردیده چه استجابت هم از قول میباشد **و** همین کسره قرائة ابو عمرو است **بحث عاشر** انی ممدکم بالف من الملئکة مردفین
یعنی این بیان اجابة دعاهست کانه جواب از سوال ناشی بمقتضای عبارة است کانه قیل ولما اجاب دعاهم فما فعل بهم فاجیب قال انی
انی ممدکم الخ یعنی کانه سایل سوال میکند هرگاه دعاء شان قبول شد پس با ایشان چه سلوک شد جواب میدهد که خدا بانها میفرمود بدرستی
و بتحقیق من امداد و اعانت میکنم شما را بانزال و ارسال هزار تن از فرشتگان آسمان بحالیکه پی و دنبال یکدیگر بشما میرسند **بدانکه** در معنی
مردفین وجوه دارند **نزد بعضی** بمعنی ردیف یعنی در پی یکدیگر چون قطار شتر میامدند **نزد جبائی** ملائکه دیگر از تبعه تابع وجوه رؤس
خود آمدند چه هر یک رئیسی از انها تبعه داشته چنانچه هر عسکر بمتابعة سردار و رسالدار خود بجنگ میرود و در تحت حکم و فرمان او میباشند **نزد**
جمعی مثل ابن عباس **و** قتاده **و** سدی معناه مترادفین متتابعین و کانوا الفا بعضهم اثر بعض **نزد بعضی** مردفین با دغام دال
و بضم راء و بکسران میباشد چه اصل آن مترادفین بمعنی مترادفین بوده **و** با دغام تاء در دال بالتقاء ساکنین راء را حرکة کسره علی الاصل داده
شد **و اما** ضمه برای اتباع آن **نزد بعضی** ملائکه آمده دنبال دنبال **و بقولی** پیش پیش مومنین در حال حرب میرفتند **نزد بعضی**
بمتابعة رئیس خود هر یک طایفه کارزار حرب میکردند **نزد ابو حاتم** ان الملئکة قد جاؤا علی اثر المسلمین معینین لهم فی دفع اعدائهم
سوال آیا این ملائکه سماوی بودند **یا** ارضی چه در این آیه چیزی بیان آن نیست **جواب** بنص قرآنی متفق علیه امت که همه انها ملائکه
سماوی مع رؤسهم بودند لقوله تعالی اذ تقول للمؤمنین الن یکفیکم ان یمدکم ربکم بثلثة الاف من الملئکة منزلین **و** نزول استعمال نمیشود
مگر آنچه از سمت علو فرود بیاید **اشکال** ما بین این آیه بالف من الملئکة **و** ما بین آیه سوره آل عمران بثلثة الاف من الملئکة منافی
و معارضه بین و صریح است در عدد چه در این سوره ذکر یکهزار **و** در عمران ذکر انها بسه هزار کرده در کلام الله مخالفه و مباینت و منافاة باشد

جواب آیا این ملائکه سماوی بودند یا ارضی

WWW.MAABLIB.COM

وجمع این چگونه میشود **جواب** منافاتی مابین آیتین نیست **اوّل** بنا بر قرائة بالآف من الملائکة اشکال بالراس ساقط شد چه اقل جمع ثلثه است
پس مطابقت مابین این دو آیه واضح شد **ثانی** بنا بر الف که یکهزار باشد **پس** این هزار بوجوه و اعیان متبوع آن سه هزار بوده اند **بحث**
حادیعشر در نزول ملائکه در متعدد مقامات چون بدر **و** احد و حنین و احزاب منصوص قرآنی مجمع علیه اهل اسلام بلا نکیر ثابت است **آیا** ایشان
قتال کردند در هر یکے ازین مقامات **یا** خاص در بدر قتال کردند **و** مواضع دیگر نه **یا** در هیچ موضع قتال نکردند در آن مفسرین خلاف بسه قول دارند
قول ثانی مختار قومی کثیر است که در بدر قتال کردند **رازی** وغیره گفتند اختلفوا فی ان الملائکة هل قاتلوا یوم بدر فقال قوم نزل جبرئیل ع فی خمسمائة
ملك علی المیمنة **و** میکائیل فی خمسمائة علی المیسرة وفیهما علی ابن ابیطالب فی صورة الرجال علیهم ثیاب بیض وقاتلوا **وصاحب المعالم ولباب**
وسیوطی و صاحب المجمع والمبانی وغیرهم نقل کردند بغیر ذکر ابو بکر و علی کردند روی انه نزل جبرئیل فی خمسمائة **و** میکائیل فی خمسمائة
فی صور الرجال علی خیل ابلق علیهم ثیاب بیض قد ارخوها بین اکتافهم حاصل آنکه جبرئیل در پنجصد ملك از میمنه خود **و** میکائیل در پنجصد ملك باشکال
و صور مردان بنی آدم بلباس سفید و عمامهای سفید جنگهای انهارا بر اطراف خود چپ و راست آویخته بر اسپهای ابلق نازل شدند **بعض اهل
مغازی** میگویند قول بانکه جبرئیل مع پنجصد ملك بمیمنه ابو بکر بود صحیح و ثابت نیست چه در اخبار کثیره آخر نیامده پس این فقره از ایزاد است
چه شیخین در هیچ جهاد محارب و فوجدار نبودند **و** در جنگ احد و خیبر اول فراریان بودند و در حال محاربه با ابو عبیده جراح بتبعیت او خود را مصروف
و مشغول مجروحان میساختند و حفظ خیام مردم و اسباب محاربین میکردند **در بخاری و معالم و لباب و مجمع** وغیرهم نقل
کردند از ابن عباس ان النبی ص قال یوم بدر هذا جبرئیل آخذ براس فرسه علیه اداة الحرب ای الالة **یعنی پیغمبر** فرمود روز بدر اینست **جبرئیل**
گرفته لجام اسپ خود و بر او الات حرب اوانده **ایضاً** روایة کردند قال النبی یا ابا بکر اتاك نصر الله هذا جبرئیل اخذ بعنان فرسه یقوده علی ثنایا
النقع یعنے پیغمبر ص فرمود ای ابو بکر رض آمد نصرة خدا اینست جبرئیل عنان اسپ خود گرفته میکشد او را بسوی تله ریگ بدر **ایضاً** روایة کردند از عبدالله
عباس انه قال کان سیماء الملائکة یوم بدر عمایم بیض **و** یوم حنین عمایم خضر **و** لم تقاتل الملائکة فی یوم سوی بدر من الایام وکانوا فیما سواه
عدداً و مدداً یعنی علامت شناخت ملائکه در روز بدر عمامهای سفید **و** در روز خیبر عمامهای سبز بود **و** مقاتله در غیر بدر بهیچ جای نکردند **و**
در غیر بدر مخصوص برائے نمود زیادتی عدد و تسکین قلوب بحصول مدد **ایضاً** نقل کردند از **ابو سید مالك** بن ربیعه و او هم در بدر حاضر بود
انه قال بعد ما ذهب بصره لو کنت معکم الیوم ببدر و معی بصری لاریتکم الشعب الذی خرج منه الملائکة یعنے اگر در اینوقت هم با شما بدر با
سلامتی حاسه عیون خود میبودم هر آئینه مینمودم آن شعبیکه از ملائکه بر آمده نمودار شدند **ایضاً** روایت کردند که سماك گفت که مرا حدیث کرد ابن
عباس انه قال بینما رجل من المسلمین یومئذ یشتد فی اثر رجل من المشرکین امامه اذ سمع ضربة بالسوط فوقه و صوت الفارس یقول اقدم
حیزوم اذ نظر الی المشرك امامه خر مستلقیا فنظر الیه فاذا قد خطم انفه و شق وجهه کضربة السیف فاحصی ذلك اجمع وجاء فحدث بذلك
رسول الله ص قال صدقت ذلك من مدد السماء فقتلوا یومئذ سبعین و اسروا سبعین حاصل آنکه مردے از مسلمان نهایت سخت در اثر مشرکی
پیش رویش بود ناگاه آواز ضربت تازیانه زدن بر سر آن مشرك و آواز فارس شنید حیزوم یعنے تنگ بسته باش گفت که پیش روے او افتاد
بپشت دیدم که بینی شکسته و رویش **شق** شده چون آنحضرت و بر رسول خدا آنحکایه را نقل نموده پیغمبر فرمود راست گفتی آنحضرت و قتل آن
مشرك از امداد ملك سماوی بود **پس** روز بدر هفتاد آدم از کفار مقتول **و** هفتاد دیگر اسیر کردیدند **ایضاً** روایت کردند که از ابن مسعود در یوم بدر
ابو جهل پرسید این یاتینا الضرب ولا نری الشخص قال من قبل الملائکة فقال هم غلبونا لا انتم یعنے ای مسعود بضرب غیبی هر دوم ما قتل میشوند و روس
انها از ابدان علیحده میافتند و شخصیت قاتل العیون معاینه نمیکنیم **ابن مسعود** در جوابش گفت این از ملائکه سماوی میباشد **ابو جهل**
گفت که پس مغلوبیت ما بسبب ملائکه حاصل شده نه بدست شما **ایضاً** از ابن عباس رض روایت کردند انه قال ان الملائکة قاتلت یوم بدر وقتلت
الکفار **قول ثالث** قال آخرون لم یقاتلوا و انما یکثرون السواد و یثبتون المؤمنین والا فملك واحد کاف فی اهلاك الدنیا کلها لان
جبرئیل اهلك بریشة واحدة من جناحه مدن قوم لوط **و** اهلك بلاد ثمود **و** قوم صالح بصیحة واحدة یعنے طایفه دیگر که ملائکه از سما نازل
بلاشك و شبه شدند برائے تکثیر سواد لشکر مومنین در عیون مشرکین **و** برائے اطمینان و آرام قلوب و تثبیت مومنین در محاربه کافرین والا

ملك واحد

هلاک واحد کافی ووافی در اهلاک کل وبتا بود ایا نمی بینی که بیک پشه پر خود بلاد قوم لوط و بلاد ثمود و اقوام صالح بیک صیحه خود هلاک بطرفة العین ساخت

و دلیل برین مابعد خود همین آیه وما جعله الله الا بشری یعنی ما جعل الله ارداف الملئکة الا بشری للمؤمنین ولیطمئن قلوبهم یعنی انزال ملائکه از سماء فرود دنیا مدند مگر خاص بطور بشارت بنصرة یابی و خوشی واطمینان قلبی مومنین آمدند و جمعی ترجیح داد ند و تصحیح کردند بطور جمع همان قول ثانی را که خاص در بدر ملائکه قتال کردند بغیر مقامات اخرا اشکال شخصیت ملایکه را هرگاه مومن و کافر و ایضاً آثار انهار امعاینه نکردند و فقط بر قول مخبر صادق بنزول انها اکتفا کردند هر چند برائے اهالی دین حجیة آن کافیست اما غیر مومنین را از منکرین این واقعه چگونه حجت باین تواند شد

جواب از کتب مغازی و مقاتل ایشان واضح خواهد شد بوجوه چند اولها آنکه در بدر مسلمانان سه صد و سیزده آدم کلهم بودند و کفار یک هزار آدم جنگی بغیر خدم پس دفعة کفار لشکر اسلام را بعد معاینه قلت عدد انها اضعاف مضاعف چها رچند خود معاینه کردند و منهم از ین کثرة اسلام دفعة شدند و خود اهل اسلام وقتیکه کثرة عدد اشخاص خود دیدند قطعاً و دانستند که این تائید الهی باشخاص سماوی خاص بما عاید شده ثانیها جماعتے از لشکریان اسلام هرگاه دیدند از راست شعب تله ریگ در بدر یکے بعد دیگرا شخاصے مسلح نمودار شده جولان در میدان بافراس خود میدادند منجمله ایشان را سید الهودی که خود او معاینه تماشائے شان اسلام آورده بود حالا شیندی گفت که اگر من بینائی عینین میداشتم بشما مینمودم آن شعب وآن تله ریگ را که ملایکه نمودار ان شدند ثالثها بالبسه سفید بعمایم سفید محنک بدو طرف ابدان خود آویخته بر افراس ابلق اململ مسلح در دروقت مقاتله و محاربه فریقین موالف و مخالف بعیون خود معاینه انها میکردند رابعها بمعاینه بعض ضربات ضاربین بلا عیان شخصیت آنها تمیز راوس کفار از ابدان انها جدا شده بدن یکطرف و سر بطرف دیگر او افتاده بر لش در اضطراب میشد خامسها به بعض ضربات تازیانه و صوت ضربة او و دیدن پوشیده بدون عیان شخصیت او کافر مقتول گردیده میافتاد و بمعاینه و مشاهده انجالات و آثار انها فریقین را یقین قطعی شد که این اشخاص فرشتگان سماوی هستند لهذا باقیماندگان کفار بعد فرار بعورات اهل خانه را بطور عذر از هزیمة خود میگفتند که با جنگ محمد و اصحاب او در فتنه بودیم نه بجنگ فرشتگان او بر انها چگونه ظفریاب میشدیم سادسها بحالة حرب در بین دو لشکر بوئی خوشی از عطریات ساطع و بمشام هر کافر و مومن رسیده و در دنیا مثل آن خوشبوئی ابداً احدی نه شمیده بود و آن بوئے رخش از البسه و اجسام ملائکه منشور اندشت بود تا ارتفاع ملائکه از آن مقام و سیوطی از جماعتے نقل میکند که بسماع و شهود این حال فتح چندے از یهود مدینه و نواحی آن ایمان آوردند و در بین خود میگفتند که این محمد همان نبی موعود الهی بموسی بلا شک است اشکال نزول ملایکه از سماء سوار بر اسپهائے ابلق آیا آن اسپها سماوی بودند آیا ارضی و اگر افراس سماوی بودند پس سلامت چگونه فرود آمدند جواب نزد دینداران بر اهل ایمان و همه اهالی ادیان تصدیق اقوال منقوله صحیحه فرض عین است پس اهل ایمان میگویند که جایز است که آن افراس ملائکه از جنان ذو بال و ذو جناح بوده چون براق نبوی پس بر انها سوار شده پریده بزمین رسیدند این ممتنع عقلا و نقلا نیست و هرگاه این ممکن غیر ممتنع باشد پس اشکال باطل محض گردیده ثم الله اعلم بحث ثانی عشر بشری بالضمة اول مد آخر الف مقصوره چون طوبی و حسنی بر وزن فعلی اسم بشارة بمعنے خبر متضمن سرور و فرحت و خوشی لهذا طلاقه وجه و تازگی لون جلد قلب مستمع آن ناشی میشود و بشارة بکسر اول و ضمه او لغتے میباشد در مصباح گفته بشر بالکسر طلاقة الوجه و بشره بتحریک جلد

بدن و الجمع البشر مثل قصبة و قصب ثم اطلق علی الانسان واحده و جمعه و لکن العرب ثنوه و لم یجمعوه و فی التنزیل قالوا انؤمن لبشرین مثلنا بحث ثالث عشر وما جعله الله الا بشری ولتطمئن به قلوبکم و این بشری استثناء مفرغ از اعم علل مفعول له برای جعل یعنی نگردانید نیست ارداف و امداد ملائکه مگر خبر مسرتے مر شما را بنصرة و ظفریابی بر اعداء مقابلین مقاتلین و برائے تسکین و آرام یابی قلوب و زوال وسوسه شما چون تابوت سکینه در بنی اسرائیل بحی ایشان والا یک فرشته در دفع و اهلاک ایشان کافی بود و صاحب مدارک

گفته در ما جعله الله ای الامداد الذی دل علیه ممدکم الا بشری ای الا بشارة لکم بالنصر و لتطمئن به قلوبکم یعنی انکم استغثتم و تضرعتم لقلتکم فکان الامداد بالملائکة بشارة لکم بالنصر و تسکینا منکم و ربطا علی قلوبکم حاصل آنکه نگردانید خدا امداد و شما را که دلالت کرد بر آن ممدکم شما مگر آنکه ملائکه بشارت باشد مر شما را بنصرة و ظفریابی خود بر اعداء و برائے آنکه قرار بگیرند و آرام و تسکین یابند بحصول و وصول مدد ملائکه دلهائے پریشان شما زیرا که شما مستغیث و متضرع بودید بخوف قتل و هلاکة خود بکثرة عدد اعداء پس ردیف گردیدن ملائکه بشما بشارتی بالمسرة شما را

بحصول نصرة وظفریابی وتسکین مرشمارامی باشد وربط ووثاقة بقلوب شما بمعاینه انها **و** الا نصرت خاص از خدا وبدست خدا است علی **اشکال** بنابرقاعده عدلیه امداد ملائکه کثیره که یکے از انها اقوی القوی واغلب الغالبین برافنا عالم وبنی آدم بیک دفعه بلا شک است **و** آنجاعت را تا چهار هزار برای قتال ودفاع ضعفار جماعتے تا هزار آدم بفرستد **و** معهذا آنملائکه بانظار آدمیان بنایند وضرب انها بایشان نرسد وهر ضرب فرشته خطا وبیکار نگردد چگونه این برعادل منصف تعالی جایز باشد **جواب** این چنین اشکالات درسوره آل عمران گذشته **و اینجا** میگوئیم بعد اعطا عقل وانزال کتب وارسال رسل تمام حجة وقطع معذرة ایشان شده متنبه وتائب وراجع الی امر الله تعالی نشدند اصلاً وابداً **پس** بحسب اصرار وتمادی بر کفر وشرک خود باقی ماندند **لهذا** جزاو سزار ایشان واجب گردید **و** جزا وسزار ایشان بفوز ودنیا اهلاک ایشان مقرر گردید خواه بلا واسطه احدی تسلیط بلایا وامراض وعلل بر انها تا هلاک سازد خواه بواسطه ملائکه وانبیاء وخلفار خود بقتل هلاک سازد مجرمین متمردین خود را فرقی در بین الامرین نیست **و** هیچ قبح وقدح بر عدل تعالی لازم وعاید نمیشود **بحث رابع عشر** وما النصر الا من عند الله **بدانکه** بعد امداد ملک رفع شبه میکند از صحابه تا گمان نکنند که ملائکه بذاتهم ناصر انها بودند لهذا اضافت نصرة الی نفسه بطور حصر کرد یعنی نیست نصرة وظفر مگر خاص از نزد خدا بدست تعالی او تعالی یاری ونصرة وظفر میدهد بهر کس که مصلحت میداند واو تعالی ناصر شما مومنین است چونکه بشما وعده نصرة وظفر بر اعداء وتقویة شما ودین اسلام داده بودیم لهذا بشما یاری بارسال ملائکه داده ایم پس خاص توثق واعتماد واتکال بر خالق واحد خود بکنید ای مومنین واتکال بر قوة وشدة باس حرب وجمعیت اسباب والات خود اعتبار واعتماد نکنید **قول دیگر** ایها المؤمنون لا تحسبوا النصر من الملئکة ولا من تیسیر الاسباب فان النصر من الله فالمنصور من نصره والذلیل من ذلله یعنی ای مومنین گمان نکنید شما در نصرت ملائکه از جانب ملائکه بود بل آن نصرت هم من عند الله وامره بود چه ملک هم مخلوق محتاج در تصرف وامر من میباشد یاری وامداد بارسال ملائکه میکند هر کس را که میخواهد چه نصرة وعزة وذلة نزد خدا است پس عزیز ومنصور آنکس است که خدا معز وناصر او باشد **و** ذلیل وخار وخراب آنکس است که خدا او را ذلیل گرداند **در مجمع** فرموده ویحتمل ان یکون المعنی فالنصرة لیست بکثرة العدد والقوة والاسباب ولکن النصرة من عند الله ینصر من یشاء قال لعدادم کذا **بحث خامس عشر** ان الله عزیز حکیم **بدانکه** این دو کلمه کانه در معرض تعلیل ماقبل پیدا شده یعنی بتحقیق خدا اقوی قاهر منیع رفیع است ابداً مقهور شئے وممنوع ومغلوب از کسی نمیشود ونمیباشد ومقهور ومغلوب او هر شئے است حکیم سنجیده کار درست کردار است هر شئے را بحسب حکمة وتدبیر وتعلیم میکند پس در آن بالفعل والقوه الی الابد خلل وزلل وخطار ورخنه اصلاً نمیباشد **تنبیه** در این دو آلات بر دو چیز است **اولهما** تنبیه بصحابه وبکل مومنین الی القیمة است که ان لا یتوکل احد ولا یعتمد الا علی الله فی جمیع احواله وامورة ولا یثق علی غیره تعالی اصلاً **ثانیهما** لا یجوز طلب الاعانة ولا الامداد عن غیره تعالی ولو کان ملکا او نبیا او اماما حیا او میتا **سوال** پس قول عوام یا علی مدد جایز نمیباشد **جواب** بمفاد آیه وابتغوا الیه الوسیلة انبیاء وائمه چونکه وسایل بین الخالق والخلق اند زیرا که هر نبی وامام معصوم خلفاء الله فی ارضه اند **پس** طلب امداد واعانت ونصرة انها در امور دین جایز است زیرا که در واقع والحقیقت انبیاء وائمه منصوصه منصوبه خلفاء الله قائم بمقام خالق برای انفاذ امر الله وتنفیذ وتنظیم امور عباد خاصه اند پس طلب مدد از خلیفة الله المنصوبة فی الواقع از خالق تعالی میباشد **لهذا** تجویز **یا محمد و یا علی** مدد بایجهة جایز است **و** الا فلا زیرا که بعد نفی عام استثنا دلیل بر حصر خاص مقرر در علم نحو واصول فقه مبرهن گردیده ثم الله اعلم **اشکال** بنابر این بروایه فریقین در حدیث قدسی **ناد علیا** در جنگ خیبر علی الاصح وارد کما صرح جمع منهم فی المدارج محدث الدهلوی چگونه استمداد خود نبوی از علوی جایز باشد **جواب** هرگاه این حدیث قدسی هست **پس** بامر خالق اکبر حضرت پیغمبر در خیبر واحد وحنین واحزاب علی را برای امداد طلب کرده پس این امداد علی علیه السلام **و** ملک در این محاربه من الله بلا فرق بوده تا علی بامداد ممتاز از کل صحابه در است تا قیمة باشد اشکال ندارد ثم الله اعلم **قوله تعالی**

اِذْ یُغَشِّیْکُمُ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَیُنَزِّلُ عَلَیْکُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّیُطَهِّرَکُمْ بِهٖ وَیُذْهِبَ عَنْکُمْ رِجْزَ الشَّیْطٰنِ وَلِیَرْبِطَ عَلٰی قُلُوْبِکُمْ وَیُثَبِّتَ بِهِ الْاَقْدَامَ

WWW.MAABLIB.COM

إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلٰئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ
الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ۝
ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ۝ ذٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكٰفِرِينَ عَذَابَ النَّارِ ۝ ترجمه این آیات آنکه

یعنی ای اصحاب محمد یاد کنید آن وقت را که فراگرفت شمارا خوابی سبک در شب التقای فریقین در بدر و باحتلام اکثر صحابه را غسل جنابت واجب شد بصبح آن از روی امنیت از خوف قتل و آن زمین ریگستان بلا آب بود پس ابلیس بایشان القاء وساوس کرد باینکه برای نماز غسل واجب میباشد و آب ندارید پیش روی شما اعدا خون خواه در زمین شخند قادر بر آب اند و شما در میدان ریگستان تا زانو پای فرو میرود و گرفتار بلای سخت شدید خالق علام بلطف خاص دم صبح در همانجا باران وافری بارید تا هم غسل جنابت کردند و آب هم گرفتند برای خود و برای حیوانات خود و بسوی آن اشاره در ویُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً میباشد یعنی و یاد کنید آن وقت را که برای آب لاچار در آنجا بودند و خالق مهربان بر شما از جهة آسمان آب باران را فرستاد تا پاک سازد شمارا بآن آب از لوث و خبث صوریه و معنویه و دور میکرداند از شما مومنین احتلام شیطانیه و وساوس او و برای آنکه ببندد بر دلهای شما امیدواری و اعتقاد شما برحمت و لطف خود و تا ثابت گرداند بعطار آب باران قدمهای و پاهای شمارا در حرب نفیر محکم تا تعسر آب متزلزل و متردد نباشید یاد کن ای محمد چون وحی کرد پروردگات بسوی فرشتگان که امداد مومنان بروید و مضمون وحی این بود که ای ملائکه من هم بمعیت شما مدد و معین شما ام پس ثابت و استوار و محکم بدارید مومنین را بر ایمان و بر جنگ کافران زود باشد که میافکنم در دلهای آنانی که کفر و شرک کردند پس ای ملائکه بزنید بشمشیرهای بر بالای گردنهای ایشان یعنی بمقام مذابح ایشان سرهای اهنارا جدا کنید و بزنید بعض اشیاء را بزنید انگشتان ایشان تا دستهای بریده و دم بریده شونده و از جنگ کردن معطل بمانند این ضرب و قتل ایشان بسبب آنست که ایشان مخالفت میکردند خدا و رسول او را و هرکه خلاف خدا و رسول او کند پس بتحقیق خدا سخت کننده عقوبت و عذاب است در دنیا و آخرت **در تفسیرش چند بحث اند بحث اول** غشاء و غطاء بکسر اول بمعنے آنچه بآن شئے پوشیده شود عام است و غشاوة بالکسر بمعنے غطاء و از اینجا ظلمة شب که روز را میپوشاند غطاء میگویند یقال غشی اللیل و اغشاه از غشی یغشی غشاء و هو غاش فهو مغشی **و اما** الغشی **نزد اطباء** او مرضی در قوی محرکه ناشی شده موجب تعطیل قوی محرکه و آورده حساسه میگردد و الضعیف القلب بسبب وجع شدید او درد و جوع مفرط برای ضعیف القلب بسبب وجع و درد شدید یا بسبب برودت یا بسبب گرسنگی اتم مفرط **وقیل** الاغماء سهو یلحق الانسان مع فتور الاعضاء لعلة تغشی الدراکة من الادراک **وقیل** الاغماء هو امتلاء بطون الدماغ من بلغم بارد غلیظ **و بقولی** غشی و اغماء است اغماء سهویست لحق میشود ایشان را مع فتور اعضاء بجهة علتی که میپوشد قوه دراکه و حساسه را از ادراک **و بقولی** غشی اغماء است و سبب آن امتلاء و پر شدن باطن اجواف دماغ از بلغم بارد و غلیظ و همین قول از ابن سیناست و تبعه او **و غبشان** بالکسر اسم بمعنے پوشیدن میباشد کنایة بآن از جماع میشود چنانچه کنایه بان از اتیان میشود **بحث ثانی** نعاس اسم خواب خفیف از نعس ینعس نعسًا فهو ناعس و جمعش نعس مثل راکع و رکع و هی ناعسة **و جمعش** نواعس **و** ربما قیل نعسان و نعسی و حملوه علی وسنان **و** وسنی و نعاس **و** سِنه بکسر اول **و** رقاد بکسره از مقدمات نوم و اول آن خفیف میباشد **در شرح کبیر رافعی** گفته و اول النوم النعاس و هو ان یحتاج الانسان الی النوم **ثم** الوسن و هو ثقل النعاس **ثم** الترنیق و هو مخالطة النعاس للعین **ثم** الرقاد و هو النوم الغلیظ الطویل **ثم** الکری و الغمض و هو ان یکون الانسان بین النایم و الیقظان **ثم** العفق و هو النوم و انت تسمع کلام القوم **ثم** الهجود و الهجوع

تحقیق معنی نعاس و غشاء و اغماء از اطباء

تحقیق اقسام خواب

WWW.MAABLIB.COM

حاصل آنکه نوم یعنے خواب بتفاوت حالات او کاینه منقسم میشود و هر قسمی لهذا اسمی جدا دارد **نعاس** و آن عبارتست از حالت موجه انسان بسوئے خواب **پس وسن** و انحالة عبارة است از ثقل و سنگینی نعاس **پس ترنیق** و انحالة عبارت است از غلظ نعاس برای چشم **و الس قاد** پس او خواب غلیظ طویل میباشد **پس کری** و غمض و این هر دو حالة برای انسان میان خواب و بیداری حاصل میشود **پس غطق** او خرابی هست که بان کلام قوم را میشنوی **در کلیات ابو البقاء** گفته **النوم** هو حال تعرض لا لانسان بل کل حیوان من استرخاء اعصاب الدماغ من رطوبات الابخرة المتصاعدة بحیث تقف الحواس الظاهرة عن الاحساس راسا **و النعاس** هو اول النوم **و الوسن** ثقل النوم **و الرقاد** النوم الطویل و هو خاص باللیل **و قیل** السنة ثقل فی الراس **و النعاس** فی العین **و النوم** فی القلب **و السنة** بکسر الاول و التخفیف هو ابتداء النعاس فی الراس فاذا خالط القلب صار نوما انتهی یعنے **نوم** او حالتے هست که عارض میشود هر حیوان را باب استرخا و سستی اعصاب و عروق دماغ از بخارات متصاعده از قلب بحیثیتیکه حواس ظاهر بالراس واقف و استاده از احساس و ادراک میشوند **و اما نعاس** اول و ابتداء خواب است **اما وسن** او ثقل و سنگینی خواب میباشد **اما رقاد** او نوم غلیظ طویل خاص در شب است که بیدار و تنبیه تیقیظ دفعات میشود **و اما سنه** بکسر اول و تخفیف او ابتداء نعاس خاص در سر است و هر گاه خلط آن با قلب باشد خواب و نوم میگردد **و بقولی** سنه ثقل در سر نشسته در ابتداء شده ابتداء خفیف است **و** نعاس در چشم خاص **و** نوم در قلب خاص میباشد **پس** بحصول نوم اول پینگی که عبارة از سنه است **پس** از سنه خواب در چشم ناشی شده از دیدن معطل میشود **پس** نوم در قلب ناشی شده ظاهر حواس و قلب و دماغ با هم میخوابند لهذا غیر مکلف بنوم میگردد **و در حدیث** برای حصول حالت بیخبری نایم وارد است النوم اخ الموت یعنے خواب برادر مرگ است **و تفصیل** این در آیة الکرسی ذکر شده گفته **و النوم** غشیة ثقیلة تهجم علی القلب فتقطعه عن المعرفة بالاشیاء **و** لهذا قیل هو آفة لان النوم اخو الموت **و** قیل النوم مزیل للعقل و القوة المدرکة **و اما** السنة ففی الراس **و** النعاس فی العین **و قیل** السنة هی النعاس **و قیل** السنة ریح النوم تبدو فی الوجه ثم تنبعث الی القلب فینعس الانسان فینام و تام عن حاجته اذا الم بهم لها حاصل آنکه نوم غشیه هست ثقیل هجوم میاورد بر دل پس قطع میکند معرفت را از نایم لهذا بر او اطلاق آفت شده چه نوم برادر مرگ است **و بقولی** نوم مزیل عقل و قوة ادراکیه است **و اما** سنه او در سر میباشد **و** نعاس در چشم **و بقولی** سنه عین نعاس است **پس** منبعث بسوئے دل میشود و انسان میخوابد از حاجت خود اگر کسو و مفتور باشد **تنبیه** بدانکه حکماء اسلام در حقیقت نوم تعریفی کردند حاصلش آنکه نوم حالت استراحة باهم روح و بدن را چون معانقه و مضاجعة مع اعضاء الظاهره و الباطنه میباشد **برای** حیوان خصوصا برای انسان حالة و علامت صحة بذاته میباشد **پس** عدم نوم برای او مرض و آفت میباشد **سوال** آیا بخواب انبیاء و خلفاء الله تعالی غیر مکلف میشوند یا نه **جواب** قلب و دماغ و نفس که بخواب میرود غیر مکلف میشود چه عقل و حواس و ادراک و فهم از کار خود معطل میمانند بخلاف انبیاء و خلفاء الله تعالی چه عیون ایشان خواب میکنند و قلوب خواب نمیکنند چنانچه در صحاح احادیث وارد شده که عیون ما میخوابند **و** قلوب ما بلا خواب بیدار میباشد **و** خواب شان چون سنه و نعاس در عیون میباشد **و** لهذا همه بحالت خواب میفهمند و میشنوند و می بینند **و لا جله** اکثر وحی بانبیاء و الهام تعالی بخلفاء در خواب شان و اگر قلوب شان بخواب میشد غیر مکلف میگردیدند و بغیر مکلف و لا عاقل وحی و الهام نمیشد چنانکه پیدا **سوال** آیا ملائکه خواب دارند یا نه **جواب** دران اعلام است دو قول دارند **نزد اهل حدیث** بظاهر اخبار هیچ ذی حیوتی بغیر خواب ذاتیة نمیباشد چه از لوازم لازم حیوة نوم است پس ملائکه چون سنه قلیل دارند **اما نزد محققین متکلمین** ملائکه اصلا خواب قلیل و ضعیف و نوم قلیل و کثیر ندارند **و** در صحح لا یفترون و غیرها دلیل نقلی بر عدم نوم از انها وارد است چه فتور یعنے سستی بدن و اعضاء آن میباشد و بنوم فتور در قلب و دماغ و اعضاء و کل بدن طاری میشود غیر عاقل و غیر مکلف میگردند و تجویز غیر مکلفی بر ملائکه و انبیاء و ائمه در هیچ حال خصوصا بر ملائکه روا نمیباشد **سوال** آیا در جنان باهل جنان نوم میباشد یا نه **جواب** درایشهم دو قول اند **احدهما** بدانکه نوم یک نوع حالة راحتے است معلوم بعلم وجدانی **و** اعدام این نوع نعمت عظیم از حالت راحت روح و بدن چگونه جایز میباشد **و** آیه کل ما تشتهی الانفس و تلذ الاعین نوم از اشد تشبیهات نفس و عین نعمة روحانی و جسمانی است و در جنان چرا معدوم باشد بل باید ثابت باشد **ثانیهما** از جمعی منهم مذهب رافعی در **شرح کبیر** اش است چونکه نوم اخ موت است و جنت ابدی موعود است بوعدة قطعی از عدم موت و از آنچه شبیه بموت باشد پس اصلا نوم در جنت نباید باشد **و روی** ان اهل الجنة لا ینامون لان

جواب اشکال آنکه آیا انبیاء و خلفاء الله بخواب غیر مکلف میشوند یا نه

جواب سوال آیا ملائکه خواب دارند یا نه

آیا در جنان باهل جنان نوم میباشد یا نه

النوم موت اصغر کما قال الله تعالی الله یتوفی الانفس حین موتها والتی لم تمت فی منامها **و** ابن کثیر اما یحمل الشئ علی نظیره **و ایضا** او تعالی وصف جنت
بانها اکلها دایم فرمود خواه مراد از دوام اکل اکلین گرفته شود خواه دوام ماکولات بهر دو تقدیر اهل نیام را بنوم دوام اکل ماکولات و شرب مشروبات و تعیش
بمعاش و تلذذ بنظاره اشیاء جنان نمیشود و لهذا در جنت باهل جنت خواب نمیباشد و نمیباید بحکم الله اعلم **بحث ثالث** در اذ یغشیکم سه قرائة اند
قرائة نافع بضم یاء و سکون عین و تخفیف شین از باب افعال اغشی یغشی اغشاء **و** نعاس بنصب است **قرائة** ابو عمرو **و** ابن کثیر یغشاکم بفتح یاء **و**
سکون عین **و** بالف مقصوره از باب مجرد **و** نعاس برفع است **قرائة** باقی قراء بضمه یاء و فتحه عین و تشدید شین مع کسره از باب تفعیل بمعنی تغشیه
نعاس بالنصب بمعنی یلبسکم النوم است **واحدی** گفته قرائة اولی اغشی از باب افعال **و** قرائة ثانیه از باب مجرد و بالف مقصوره بفتح غین و شین
و نوم مرفوع بفاعلیة میباشد **و** قرائة ثالثه از باب تفعیل است **و** اغشی **و** یغشی بمعنی واحد **و** قرآنهم بهر سه صیغه آمده چون فاغشیناهم **و** فغشیها ما
غشی **و** اغشیت وجوههم **پس** در یغشاکم اسناد غشیان الی النعاس **و** در دو باب اغشاء و تغشیه اسناد غشیان الی الله است **بحث رابع**
در محل اذ یغشیکم سه وجه محتمل اند یا بدل ثانی از اذ یعدکم است **یا** منصوب است بالنصر است **یا** جمله مستانفه باضمار اذکر یغشیکم است **بحث خامس** امنة بمعنی
امان و نجاة و نجو فی میباشد بالتحریک **و** بلغتی نیز بسکون میم در **قاموس و مجمع البحرین** فرموده الامن والامانة والامنة ضد الخیانة است **و**
الامنة الامن مصدر امنت **و** الامنة ایضا الذی یثق بکل شئ **در صحاح** گفته الامن ضد الخوف **و** الامنة بالتحریک **و** کذلک الامنة بالضم
الاول الامن **و** منه امنة نعاسا **و** امان اطمینان در نجات از خوف و قتل و خلاف خیانت است **در مصباح** گفته امن زید الاسد امنا **و** امن منه
مثل سلم منه وزنا و معنی الاصل ان یستعمل فی سکون القلب **و** اطمینانه و یتعدی بنفسه بالحرف **و** یعدی الی ثان بالهمزة فیقال امنته **و** امنته
علیه بالکسر و ائتمنته علیه فهو امین **و** امن البلد اطمأن به اهله فهو امن و امین و هو مامون **بحث سادس** اذ یغشاکم النعاس امنة
منه بدانکه در مرجع ضمیر منه دو وجه اند **و** امنة مفعول له **و** منه نزد کشاف صفت برای امنة است پس تقدیرش اذ تغشون امنة حاصلة
لکم من الله **بحث سابع** هرگاه بالا ذکر نصرة کرد که نزد خدا باشد **پس** متصل بآن در اینجا وجوه نصرة خود با صحاب بدر بهفت نوع بیان فرمود
نوع اول عطاء نوم در حال شدة خوف محال است و بحالة خوف بانها القاء نعاس کرد **بحث ثامن** در وجه تفسیر اینجمله نوم میباشد **یعنی**
ای اصحاب محمد یاد کنید آن وقت را که فرا گرفت شما را خواب بجهة اطمینان شما از خوف قتل بدست عدو **وجه ثانی** یاد کنید شما آن شب را که
خوف جان از جانب عداء را شنیند خدا پوشانید چشمهای شما را بخواب امن و امان از عدو و از قتل و گرفتاری شما بدست ایشان **وجه ثالث**
اذکر و اللیلة التی کنتم خایفین من الاعداء اخذت عیونکم نوم لامنکم و امانکم الحاصل لکم خاصة من الله سبحانه یعنی ای اصحاب
محمد یاد کنید شبی را که شما ترسان از خوف دشمنان بودید پس ناگاه بگرفت چشمهای شما را خواب شما بجهت کمال امن و امان و اطمینان شما از خوف
اعداء حاصل شد و آن امن شما را خاص از جانب خالق تعالی بود **وجه رابع** بعضی فرمودند اذکروا اذ یلقی علیکم النعاس و هو النوم الخفیف
امنا من الله تعالی لکم من عدوکم ان یغلبکم **قال** ابن عباس و عبد الله ابن مسعود النعاس فی القتال امنة من الله **و** فی الصلوة من الشیطان
یعنی یاد کنید ای اصحاب محمد وقتی که القاء شد بر چشمهای شما خواب خفیف و سبک نعاس نام باشد بطور امن و امان از خالق مر شما را از غلبه اعداء
بر شما **ابن عباس و عبد الله مسعود** فرمود که خواب خفیف در حال قتال و خوف آن امنیت و امید نجات از خوف من الله خاص
و در وقت اداء نماز خواب از شیطان خاص میباشد **اشکال** چگونه قطع شود که حالة خوف خواب بر خایف دلیل و موجب نجات میباشد بل شب
خونی از اعداء بغلبه خواب در جنگهای بوقوع میآید **جواب** بدانکه از جمله موانع نوم خوف **و** فکر در امر سختی و حضور غالبین محاربین اعداء
خونخوار **و** در امراض عدیده مولمه موجعه میباشند و بحالت عطش شدید بتمازة مفرطه آفتاب و مکان و زمان و هواء اصلا خواب نمیاید و این معلوم
بعلم وجدانی و مشهود هر کس است **پس** غلبه نوم خفیف بر اصحاب در لیلة البدر خاص با امن و امان از احد معاجز خارق من الله در آن جنگ است
که مع کمال خوف عدو و غلبه عطش و دشت ریگستان اینهارا خوف گرفت **و بعضی** تصریح کردند در اعجازیة اینحالة در شب بدر قالوا لما خافوا علی
انفسهم لکثرة عدوهم **و** عددهم **و** قلة المسلمین و قلة عددهم و عدم مددهم **و** لعطشهم عطشا شدیدا لفقد الماء عندهم **و** لصیرورتهم
ومقامهم فی واد الرمل الی ساقهم **و** یغوص فیه ارجلهم **و** لعدم تمکنهم مقابلة الاعداء لعدم سلاحهم **و** لخوفهم مجی العدو علی قتالهم

در تحقیق معنی امنه و اشتقاق آن که از کدام باب
بیان استطال جواب نقض کلیه حالت خوف خواب بی خوف دلیل نجات است

WWW.MAABLIB.COM

یلاً فکانوا کلهم فی الکلال والملال والخوف الشدید بجمیع هذه الوجوه ومع هذه الاحوال الشدیدة المخوفة القیهم النوم علی عیونهم و القاء النوم علیهم دفعة جمیعاً خارق للعادة علامة امنة قاطعة لهم من الله تع یعنی چونکه ایشان خایف بخوف شدید بودند بر جانهای خود برای حضوری عدد کثیر اعدا مقاتلین بتمامی اسلحه حرب وقتل و بقلة عدد خود مسلمین صحابه و بعدم امید مدد بخود و بجهت غلبه عطش شدید و برای میسور نبودن آب با آنها چه اعدا شان سابق بر مسلمانان مقام پر آب کرده و گرفته بودند و بجهت وقوع ایشان در وادی ریگ که تا ساق پای آدم و مراکب در آن ریگ فرو میرفت و رفتار در آن ریگستان نهایت صعوبة بود و بجهت عدم اسلحه متمکن بمقابله اعدا مقاتلین بودند و بکمال خایف بودند از شب خونی خود بدست اعدا و معهذه الاحوال الشدیدة المخوفة القاء نوم بر کل ایشان دفعة بیک وقت تا دم صبح بلا شک آن خواب راحت و آرام اجل اعجاز خارق العادة و علامت قاطعة بر امان و امنیت حاصله مر ایشان را من الله عاید و حاصل شد پس بصبح صحابه بدر دانستند که این القاء نعاس بر کل با یک وقت بکمال راحت و آرام مع الامن از عدم وصول و حصول ضرر در آن شب از اعدا این خواب نعمت کامله الهیه بکمال لطف و مهربانی سبحانه بما خاص بوده متمکن بر قتل و دفع اعدا گردیدند **تنبیه** این حصول حالت برای صحابه آنحضرت دلالت بر خیار و خیر کل امم سلف بودن ایشان مینماید **بحث تاسع** وینزل علیکم من السماء ماء **این نوع ثانی نصرة الله** با صحاب بدر است و یاد کنید آن وقت را که نهایت عطشان و محتاج بغسل جنابة شده بودید و اصلا آب پاک شما نبود و تنزیل کرده و فرستاده بر شما از جهت آسمان آب را اتفق اند مفسرین بر اینکه مراد از این ما باران است **و در خبر** متفق علیه امتست ان القوم من الاعداء قد سبقوا الی الموضع فی بدر فاستولوا علیه وطمعوا لهذا السبب ان تکون لهم الغلبة علی المسلمین و عطش المومنون وخافوا واعوزهم الماء للشرب والطهارة و اکثرهم احتلموا و اجنبوا و انضاف الی ذلک ان ذلک الموضع کان رملاً تغوص فیه الارجل و یرتفع منه الغبار الکثیر و کان الخوف لهم حاصلاً فی قلوبهم بسبب کثرة العدو و بسبب کثرة آلاتهم وادواتهم وخذاقتهم فی الحروب یعنی قوم اعدا سبقت کردند در اخذ موضع آب در بدر تا بوفور آب بلشکر تنگ نشوند و بوجود آن غالب و قاهر بر مقابلین باشند و بمومنین جای آب دست یاب نشد در وادی رمل در یک مقام کردند و ریگستان بسیار بود و پاهای مردم و دواب قریب بزانو ها در ریگ فرو میرفتند و رفتار در آن ریگستان کمال صعوبة و مشکل و علاوه بر آن غبار مع الریگ بهوا متصاعد میشد پس مومنین بجهت این ریگ و غبار خزی و فقدان آب در آن نواحی مع دوابهم نهایت تنگ و تشنه شدند و شبانگاه اکثر ایشان واجب الاغتسال باحتلام گردیدند و تماز بتیمم خواندند و بسبب کثرت عدد اعدا خونخوار و بکثرت الات وادواب و اسلحه حرب ایشان آراسته بودند مومنین در کمال خوف و اندیشه شدند و بالقاء وساوس شیطانی که شما مع معاینه چنین احوال جانبین و عدم حصول امکان آب در بلا که افتاده اید پس شما چگونه امید ظفر یابی از دست اعدا دارید و میکنید و خالق منان انحالت یاد آوری ایشان را باین نوع ثانی نعمت و منت عظیمه که در انحال بشما آب سماء فرستادم تا همه شما مع الدواب سیر آب گردیده مشکها پر آب کردید و در ان وادی تالاب آب برای شما جمع کرد و غسلها جنابة کردید و نماز ها بطهارت آبی هر وقت ادا میکردید و بباران غبار وادی بسته گردیده **و غرض** در ذکر این انواع نعمت و نصرة تقویت و تثبیت قلوب و آماده ساختن ایشان بکمال در حرب و قتال میباشد **اشکال** باران معلوم است از بخارات ارضیه است پس چگونه اضافه این باران الی السما علی الحقیقت کرده **جواب اول** نزد اکثر اهل اسلام محال و ممتنع نیست که در بین الارض والسماء علیم حکیم مدبر نفع بحر و بحرانی بیافریده باشد وانزال امطار من نحو السماء ممکن و مقدور است وازان لطف بیند **جواب ثانی** چونکه ابخره متصاعده از ارض الی السماء شده پس آنرا تقلیب تنزیل از جهت سماء الی الارض کرد علی التقدیرین امطار من السماء الی الارض علی الحقیقت بغیر مجاز میباشد اشکال فلسفیه از قلق باطل است **بحث عاشر** بدانکه رجز براء مهمله مع کسره و جیم و زاء معجمه **در صحاح** گفته بمعنی قذر و پلید و عذاب میباشد **بحث حادی عشر** لیطهرکم به ویذهب عنکم رجز الشیطان **این نوع ثالث** نعمت الله با صحاب بدر است **بدانکه** لام لیطهرکم برای تعلیل تنزیل مطر آورده یعنی فرستادم باران از سماء بر شما تا پاک سازید خود را بآن آب سماء از نجاست و خباثت صوریه و معنویه و شما بازاله آن غسل و غسل و وضو کرده عبادة مشروط بطهارة بدن و جامه را عمل بیارید و دور و زایل سازد آن آب سماوی از شما پلیدی و قذر و نجاست و خباثت شیطانی را **نزد بعضی** مراد از تطهیر در اینجا تطهیر قلوب بالماء از ازاله وساوس و خطرات ابلیس از خواطر و ازاله التهاب عطش بار تو از جگر و قلب **و مراد** از رجز ازاله قذر منی و اثر جنابة بغسل جنابة باشد

جواز استعمال الباران از نحو السماء ضبه ... استحکم ... اضافه ... الی السماء ...

WWW.MAABLIB.COM

بغسل جنابت باشد تا تکرار لازم نیاید لان التکریر خلاف الاصل است **و بقولی** بالعکس نیست **نزد رازی** کما قال المراد من لیطہرکم حصول الطہارۃ الشرعیۃ **و** المراد من اذھاب رجز الشیطان ازالۃ جوھر المنی عن اعضائہم فانہ شئ مستخبث **ثم** نقول حملہ علی ازالۃ اثر الاحتلام اولی من حملہ علی ازالۃ الوسوسۃ **و** ذلک لان تاثیر الماء فی ازالۃ العین عن البدن تاثیر حقیقی **و اما** تاثیرہ فی ازالۃ الوسوسۃ عن القلب ھو تاثیر مجازی **و** حمل اللفظ علی الحقیقۃ اولیٰ من حملہ علی المجاز **اقول** این وجہ اقوی است زیراکہ بحمل بر این وجہ قطعاً ثابت ولازم میشود کہ جوہر منی احتلامی اینہارجز قذر شیطانی بودہ **و** ذلک یوجب الحکم بکونہ نجساً مطلقاً لقولہ تعالی والرجز فاھجر واوجب اللّٰہ تنبیہ تطہیرہ ثم اللّٰہ اعلم **بحث ثانی عشر** بدانکہ ربط بمعنے بستن چیزے باشد چہ در لغت ربط بمعنے شد است وکل من صبر وحبس نفسہ علی امر فقد ربط نفسہ علیہ باشد ثبت وثبات بمعنی قیام بر جائی وامرے باشد وکل من قام وبقی علی امر او فعل وقول او مقام فقد ثبت علیہ است **تبصرہ** وہمین قول رازی ہست **در کافی و جنان** از حضرت صادقؑ مرویست اشربوا ماء السماء فانہ یطہر البدن ویدفع الاسقام قال ہذہ الآیۃ یعنے بخورید آب سماوی را چہ او پاک میکرداند بدن را ودفع بیماری وانسقام ظاہر وباطن اجساد بر **بحث ثالث عشر** ولیربط علی قلوبکم ویثبت بہ الاقدام **این نوع رابع** نعمت باصحاب بدر است وباران را بر شما فرستادم بسبب وعلت آنکہ تا ربط وجمعیت قلوب شما شود واتحاد واتفاق خود ویقین کنید وبر ان صبر نمائید **و** ثابت وقایم واستوار سازد آن باران قدمہائے شمارا بر جہاد کفار ودفع اینہا از خود نمائید **و بقول** سعودی مراد از لیربط قلوبکم اعتماد قلوب شما بر ظفر وفتح ناشی وثابت شود کما قال ای یقویہا بالثقۃ بلطفہ تعالی فیما بعد بمشاہدۃ طلائعہ ویزیل بہ خطرات الشیطان من قلوبکم ویثبت بہ اقدامکم للدفاع فلا تسوخ بہ ارجلکم فی الرمل لان الرمل تلبد بالماء **رازی** وغیرہ گفتہ ربط بمعنی شدن در لغۃ است **و** یقال لکل من صبر علی امر فقد ربط قلبہ علیہ کانہ حبس عن ان یضطرب ویتردد کما یقال رجل رابط ای حابس نفسہ **بقول صاحب لباب** ان المطر لبد الارض **و** قوی الرمل حتی ثبتت علیہ الاقدام وحوافر الدواب ہذا بیان ذلک **وقیل** المراد تثبیت بہ الاقدام بالصبر فی الجہاد وقوۃ القلب لان من یکون ضعیف القلب او ضعیف الایمان لا یثبت قدمہ بل یفر ویہرب **و** لاجلہ کان علی ابن ابیطالب فی المعارک والمہالک اثبت الاقدام واکمل الایمان واکثر الیقین واقوی القلب والعرفان ما فر ابداً من زحف یعنی مراد بثبوت اقدام صبر در جہاد وقوت قلب میباشد چہ ہر کہ ضعیف القلب وضعیف الایمان باشد او ثابت القدم نمیماند بلکہ فرار ہر وقت میکند **و** برای ہمین علیؑ در جمیع معارک ومہالک اثبت الاقدام ابداً بودہ از ہیچ جہادے فرار نشدہ زیراکہ اکمل الایمان واقوی الیقین واشجع القلب واکثر العرفان بودہ حتے در غزوہ صفین لیلۃ الہریر در لباس نازک تن تنہا مقابلہ بلا اعلام با صدی میکرد **و** در جواب صحابہ واولاد خود فرمودای پسرکے من لا یبالی ابوک فی المعارک والمہالک ہل یسقط الموت علیّ ام اسقط علیہ وان ابن ابیطالب یلعب بالموت کما یلعب او یطلب الصبی الجایع ثدی امہ **نقلہ** جمیع اہل السیر والتاریخ والتفسیر منہم الزمخشری والبیضاوی والرازی وغیرہم در ذیل آیہ فتمنوا الموت ان کنتم صادقین **بخلاف** مشایخ ثلثہ اینہا ہمیشہ از غزوات فرار میکردند **نزد** مریدان فرار بضعف قلوب میکردند **اما نزد طاعنین** اینہا بضعف وقلۃ ایمان فرار میکردند **سوال** چونکہ تثبیت باب تفعیل متعدی است پس علی برای چہ آوردہ واستعمال علی برائی استعلاء میشود **جواب** واحدی گفتہ ویشبہ ان یکون علی ہہنا صلۃ لان کلمۃ علی ہہنا صلۃ **و** المعنی ولیربط قلوبکم بالنصر وما وقع من تفسیرہ یشبہ ان لا یکون صلۃ لان کلمۃ علی تفید الاستعلاء فالمعنی ان القلوب امتلئت من ذلک الربط حتی کانہ علا علیہا وارتفع فوقہا حاصل آنکہ کلمہ علی در اینجا برائے تعدی نیست پس شبیہ ہست کہ لفظ علی صلہ زایدہ باشد **پس** بنابران معنیش چنین میشود کہ از الہ ران برائے ربط قلوب شما نصرۃ شدہ **و** آنچہ از تفسیر او شبیہ بعدم صلہ بودن او میشود چہ علی مفید استعلاء در حقیقت است **پس** معنے آنکہ قلوب شما مملو از آن ربط شدند گویا کہ علی ومرتفع بر آن قلوب شدہ **و** صلہ نبودن مربوط تر در معنے میباشد ثم اللّٰہ اعلم **در خبر متفق علیہ** است انہم لما عطشوا وناموا واحتلم اکثرہم فتمثل لہم الشیطان وقال انتم تزعمون انکم علی الصدق والحق وانکم تصلون علی الجنابۃ بغیر غسل الجنابۃ وبغیر وضوء وقد عطشتم ولو کنتم علی الحق لما غلبوکم علی الماء واعداؤکم ینتظرون علی ان یجہدکم العطش ثم یقتلون جمیعاً ویأسرون الی مکۃ جمیعاً فانزل المطر حتی جری فی الوادی واتخذ المسلمون حیاضاً واغتسلوا وتلبد الرمل لیثبت علیہ اقدامہم فبذلک زالت وسوسۃ الشیطان وطابت النفوس وقویت قلوبہم قدرہم اللّٰہ علی قتالہم و

بیان نعمت نوع رابع العاشر

ربط کا اصل معنی

جواب سوال چونکہ تثبیت باب تفعیل متعدی است پس علی برای چہ آوردہ

مکنهم علی الظفر حاصل آنکه هرگاه اصحاب عطشان درواد ارمل خوابیدند اکثر ایشان باحتلام جنب شدند و انهار این حالت خیلی تلخ شد پس ابلیس لعین
متشکل شخصی شده بانها گفت که شما اصحاب محمد گمان دارید بر دین حق و صدقید و حال آنکه شما نماز بی غسل و بی وضو میخوانید و تشنه بسازید و اگر شما
برحق بودید هر آئینه این اعدا غالب شما بر آب بنشیند ند و این اعدا منتظر اندکه نزد حدت تشنگی جمعی را از شما بقتل بیارند و جمعی را اسیر مغلول بمکه
برده غلام سازند پس خالق در وقت باران حیوة بوفور داد و دشت پر آب حیاض و گودالها لبالب شدند و خود مردم مع الدواب سیراب کردیده
و آب نگاه داشتند و بغسلها و وضوها نمازها خوندند و زمین ریگستان بباران بربسته شد و پاهای مردم و دواب دران فرو نرفت و با ترال
باران وساوس شیطان زایل و نفوس پاکیزه و قلوب انها قوی و اقدام شان ثابت بر مقتل کفار گردید پس بمشاهده اینحالت غیبیه برای
مومنین الله قدرة یافته پس تمکین بظفر داد خدا ایشان را بر قتل کفار و اسیر انها والحمد لله تعالی **بحث رابع عشر** اذ یوحی ربك الی الملئکة
انی معکم این **نوع خامس** نعمت الهی برای اصحاب بدر میباشد نصب این ببدل ثالث از اذ یعدکم است **یا** جمله مستانفه پس کلمه او بمعنی اذکر
میباشد یعنی یا محمد یاد کن وقتی را که وحی کرد پروردگارت بسوی فرشتگان خود که انهار ابامداد بسوی بدر فرستاده بود و آنچه وحی بود ابتدایش
اینست که ای ملائکه منهم ناصر و ممد و معین اصحاب رسول با شما میباشم نه شما فقط و این کمال اهتمام اله در امداد مومنین و مقاتله مشرکین مقاتلین
انهاست چنانچه می بینی و میدانی وقتیکه لشکر برای امداد حاکمی از حکام خود سلطان میفرستد و بان سلطان لشکر میگوید که شمارا فقط بدفع اعدا و
اعانه و امداد حاکم میفرستیم بل من خود هم بمعیت شما در نصرة و امداد انها در دفع و قتل عدا هستم و میباشم فوق براین اهتمام در اعانت و اثبات و اعلاء اسلام
اصلا متصور نیست **تنبیه** اینحالة امداد قدیماً و حدیثاً هیچ پیغمبری و اصحاب انهار الضیب و عاید و حاصل اصلاً و ابداً نشد سوای این سید الانبیا
و دین اسلام او پس این از اجله دلایل خیر الانبیا و خیر الادیان بودن اسلام و خیار و خیر این امت میباشد تدبر و تبصر **اشکال** انی معکم چه
معیت است چه معیت جسمانی و مکانی بر تعالی ممتنع است زیراکه تعالی منزه از جسم و از لوازم جسمانی هست **جواب** باتفاق کافه حکما و عقلا جناب باری
واجب مجرد محض از جسم و از لوازم جسمانی هست و کل اهل اسلام هم متفق علیه بر تجرد و تنزه تعالی از جسمیت میباشند الا نزد فرقه مجسمه و فرقه اتحادیه
از متصوفه و اکثری از طوایف ثلثه نصاری و نیز نزد فرقه غلاة خدا جسمیت دارد و نیز طایفه حنابله قایل بان اند الا آنکه میگویند که جسمیت و اعضاء او از
صورة و ید و سمع و بصر و وجه و ساق دارد **اما** مجهول بما است کیفیت و حالت و صورة انها و این ضروری البطلان است ببراهین عقلیه
و نقلیه در علم کلام گردیده **پس جواب** این معیت بسه وجه است **اول** این معیت امری للاجلال و التعظیم است یعنی شما برای نصرة و امداد مومنین
در دفع کفار معیت امر و حکم من بر بودید نه بذات من **و** همین قول این همدان است **ثانی** بعضی گفتند اینکون المراد انه تعالی اوحی الی الملائکة بانه تعالی معهم
ای مع الملائکة حال ما ارسلهم ردءاً للمؤمنین یعنی مراد از معیت تعالی معهم اینست که او تعالی وقت وحی بملائکه فرموده که من هم با شما ام حالت ارسال
ایشان بیاری مومنین **اقول** پس بشیء چه با آیه و هو معکم اینما تکونوا با هرکس است بمعیت علمی کافر باشد خواه مومن **و** اینجا مراد تعظیم و اجلال
مع التخصیص است نه عمومیت **ثالث** اینکون المراد انه تعالی اوحی الی الملائکة انی مع المؤمنین فانصروهم و ثبتوهم **و رازی** و نیشاپوری
اینوجه آخر را اولی دانسته و گفته لان المقصود من هذا الکلام ازالة التخویف عن المؤمنین لان الخائفین هم المومنون انتهی **اقول** پس
هذا بشیء چه غرض ازینجا اظهار علو امر اسلام و اهل آن بالخصوص **و** خالق معیت علمی و رضوانی با هر مومن دارد **و** الاول هو الاصل الاولی
تنبیه انی معکم مفعول یوحی میباشد **اما** دو قرائة اند **احدهما** او انی قرائة اکثر است **ثانیهما** انی بکسر همزه باراده قول **یا** باجراء یوحی مجرای
یقول میباشد **بحث خامس عشر** فثبتوا الذین امنوا این فقره ثانیه از وحی بملائکه است که مومنین بخوف کفار متردد البال اند فروه
رفته ردیف انها شده پس از مومنین بعد ازالة خوف و ترددات و خطرات قلوب شان ثابت و قایم گردانید و تقویت بدهید ایشان را تا جمعی بظفر
و نصرة یافتن ایشان بر اعدا تا اقبال و اقدام بقتال کفار بطال نمایند **بعض اعلام** فرموده اند که اختلاف کرده اند در کیفیت این تقویت
و تثبیت **فقیل** کما ان للشیطان قوة فی القاء الوسوسة فی قلب ابن آدم بالبشر فکذلک للملك قوة فی القاء الالهام فی قلب ابن آدم بالخیر
یعنی چنانکه برای ابلیس لعین در القاء وسوسه در دل آدمی قوة تمکینی هست همچنین برای ملک هم قوت تمکینیه هست در القاء الهام بالخیر در قلب
آدمی **و** یسمی ما یلقی الشیطان وسوسة **و** ما یلقی الملك یقال له لمة و الهاماً فهذا هو التثبیت یعنی ملقیات خطرات شیطانیه موسوم بوسوسه

بجواب اشکال در انی معکم معیت مراد است نه از لوازم جسمانی

میباشد و ملقیات

WWW.MAABLIB.COM

میباشد وملقیات قدسیه موسوم بلمه گیباشد **وقیل** ان المراد من تثبیت الملائکة المؤمنین هو حضورهم معهم القتال ومعونتهم لهم ای ثبتوهم
علی قتال المشرکین وانتم ردیف المؤمنین حتی یکثرهم سوادهم فی عددهم یعنی مراد از تثبیت تکثیر سواد اینها حضوری خود ملائکه مع المومنین در صف
قتال مشرکین وملائکه ردیف مومنین باشند در قتل کفار **سوال** در قتال کربلا و بعض اہل مغازی امامیه مینویسند که نزد نداء سید الشهداء علیه السلام
هل من ناصر ینصرنا فرقه از قوم جن **و** طایفه از ملک نزد آنحضرت بطور نصرت و امداد حاضر شده اذن قتال از آنحضرت خواستند **و** آنحضرت اذن
نداد **و** فرمود که بخلاف انصاف است چه شما اقوی از بشر و بنظر ایشان نمیائید لهذا ضرب شما باینها کارگر ضرب آدمی اصلاً بشما نمیرسد و بنظر اینها
نمیائید **و** اینها گفتند که ما متمثل و متجسم بشر شده و بمقابله قتال باهم میکنیم **و** آنحضرت فرمود که معهذا قوت شما بالذات اقوی از بشر میباشد **لهذا**
اذن باینها نداد **اشکال** این قبیل قتال صحیح باشد **پس** برخلاف فعل خدا میباشد چه او تعم در بدر **و** احد وخیبر وحنین **و** احزاب وغیرها هزارها
ملک را بامداد پیغمبر صلعم فرستاده و قتال با کفار کردند **جواب** امداد ملائکه بکرات مبنی بنص قرانی مکرر ثابت شده **و** احقر الی حین واقف بر این قتال
بر نص قطعی نشدم **و اگر** اثبات صحیح میشود **پس** ما میگوئیم که اگر بعمومیت فقره هل من ناصر بسبب ملک و اکثر جن برای امداد آنحضرت
حاضر شده بعید نیست **و** لکن اذن نیافتند چه این هل من ناصر خاص اتمام حجة بر حاضرین کلمه گویان کوفه و شام بوده نه استنصار از ملک و جن و کل بشر
روی زمین چه سید الشهداء از جد خود **و** از پدر خود **و** از صحیفه کان مایکون وقوع شهادت خود و اصحاب خود تعیناً بالاسماء در کربلا دانسته بود
لهذا باینها اجازة نداده باشد **و اگر** تعلیل آنحضرت بمقابله درخواست اذن صحیح هم شود **پس** او محمول میشود بر صبر خود و تطییب قلوب ملک و جن
و انتظار ایشان تا رجعت در ایام مهدویه عم چنانچه **در غنیه** حضرت عبد القادر و کتب اہل سنت **و** غیره در فصل عاشر عاشورا روایة کرده که
برای امداد امام حسین هفتاد هزار ملک در کربلا بامر اله فرود آمد بعد از آنحضرت رض دیدند شهید شده **پس** بامر الهی آن ملائکه مامور گردیدند که
بر قبر آنحضرت تا قیمة بر شهادت آنحضرت گریه نمائید **والحدیث** اینست قال الامام جعفر بن محمد الصادق ع هبط علی قبر الحسین فی یوم اصیب
سبعون الف ملك وهم یبکون علیه الی یوم القیمة **وفی اخر** ذیه ویستغفرون لزائریه الی یوم القیمة **وقیل** معناه بشروهم بالنصر
والظفر فکان الملك یمشی فی صورة رجل امام الصف ویقول ابشروا فان الله معکم ناصرکم علیهم یعنی ای ملائکه ثابت بدارید مومنین را بر قتال
کفار ببشارة دادن اینها بنصرت و ظفریابی بر اعداء **پس** ملک بصورة آدمی پیش پیش صف مسلمانان میرفت و میگفت ایشان را بشارة باد شما را
چه بتحقیق خدا بمعیت شما ناصر شما هست **وقیل** ان الملائکة عرف الرسول ان الله ناصر الرسول والمؤمنین وبنفسه ومعینکم فقال ذلك النبی
للمؤمنین وهذا هو تثبیتهم المؤمنین یعنی ملائکه بعد نزول پیغمبر صلعم را گفتند که خود خدا با شما هست بیاری و با مومنین **و** آنحضرت بمومنین بیان کرد این را
تا ثابت شدند **بحث سادس عشر** سالقی فی قلوب الذین کفروا الرعب بضمه را و عین یعنی خوف و خشیة **و** او اسم از رعب یرعب رعباً
بسکون عین و رعبا بضمه هر دو میباشند **در مجمع** فرمود رعب انزعاج نفس بتوقع مکروه و حصول آن است **و** اصله التقطیع من قولهم رعبت السنام
ترغیباً اذا قطعته مستطیلا فالرعب تقطع حال السرور بضده من انزعاج بتوقع المکروه **و** رعب السیل فهو راعب اذا امتلاء منه الوادی
لانه انقطع الیه من کل جهة **بحث سابع عشر** این نوع سادس از خصائص مخصوصه این نبی آخر زمان است و اصحاب او باقی الی
القیمة میباشد **و** از جمله وحی بملائکه در باب مقابله بدر است خالق فرمود بملائکه نزد تنزیل ایشان بامداد مومنین در بدر یعنی ای ملائکه شما آگاه
باشید که من زود القاء میکنم یعنی از همین وقت و در همین آن و ساعة ایجاد خوف و رعب و ترس و دهشت و وحشت میکنم عموماً در قلوب کفار الی القیمة خصوصاً
در کفر قریش در بدر از این پیغمبر و از اہل اسلام تا دائماً جمیع انواع مشرکین و کفار و منافقین و مخالفین ترسان و لرزان از اہل اسلام و از نبی آخر الزمان میباشند
این خاص از خصائص پیغمبر آخر الزمان و از اہل اسلام است **و** احدی از انبیاء و امم سلف بالقاء خوف او در اعداء و خصام و دشمنان مؤید و مخصوص
باین حکم دیده نشد **پس** تنزیل هزارها ملائکه در اکثر محاربات کفار چون بدر **و** احد وخیبر **و** حنین **و** احزاب **و** غیرها برای اعلاء و اثبات دین اسلام
و امداد مومنین مقاتلین **و** القاء رعب اہل اسلام و ایمان در قلوب جمیع انواع کفار و مشرکین و منافقین از محاربات جمیع از خصائص این نبی آخر الزمان است
با علی مرتبه و قصوی درجه و رفعت و عزت و نهایت اجلال و تعظیم صاحب دین اسلام از جمیع ادیان انبیاء و مرسلین قطعاً الی حین بحمد الله تعالی حاصل
و ثابت و لایح و واضح برای هر ذی بصیرت فهم و عقل میباشد **پس** این از جمله براهین قاطعه **و** از اقطع ادله و حجج ساطعه رب العالمین بر ثبوت حقیت و کاملیت

سورة الانفال
در کربلا تشخص اعدای امام حسین نصرت
ملائکه و اجنه از اختیار خود
نکردند و اکراه ایشان نصرت آنها جایز
نبود و صیت نبی از حسین نصرت
ملائکه فرستاده

۱۲

WWW.MAABLIB.COM

خیر المرسلین و بر افضلیت و خیریت ملت و دین اسلام از جمیع ادیان ماضیین و بر خیر الامم بودن این امت میباشد تعقل و تبصر و از وقت بدایت اسلام
همیشه سلاطین قاهره اقالیم سبعه مع کثرت لشکر و دولت و انواع اسباب اسلحه ظفر بر حرب بوده قدیما و حدیثا الی الزمان و ترسان و هراسان بوده و میباشند
الی یوم القیمة بلا تغیر و لا تبدل و لا نسخ انیحالت **تنبیه** پس بشارة قرآنی **بآیة** سالقی فی قلوب الذین کفروا الرعب **و خبر** متواتر القی الرعب و الخوف
فی قلوب المشرکین از اعاظم معاجز باهره قاهره ثابته خاتم الانبیاء و سید المرسلین صلی الله تعالی علیه و آله و سلم در قرآن و حدیث است زیرا که این خبر و بشارة مطابق
مجربه بجرات و مرات بل در همه محاربات اعداء انحضرت بوقوع آمد خصوصا اهل بدر هفتاد صنادید تقبل آمدند **و** هفتاد روس و اعاظم قریش انهارا اهل اسلام اسیر
گرفتند **و** باقیماندگان ایشان منفرد و منهزم گردیدند **و** جمیع اموال انها بغارت بردند مع قلة عدد اسلام بمقابل مقاتلین کفار و دائما ظفریاب بودند و الی
حین سلاطین قاهره دنیا در خوف و اندیشه از اهل اسلام میباشند **پس** مبشر و مخبر این واقعات پیغمبر برحق **و** دین اسلام او دین حق صدق باقی الی القیامة
بلا زوال قطعا بعین الیقین و حق الیقین ثابت و واضح شد **پس** مزعوم باطل آنانکه میگویند که اعجازی از محمد بن عبد الله بقرآن ثابت نیست باطل محض
بجهل محض از حقیت و حقیقت اسلام است یا بعناد محض تلبیس چون ابلیس برای عوام و جهال فهمی و ضعفاء عقول میباشد **بحث ثامن عشر** فاضربوا فوق
الاعناق این نوع **سابع** نعمت مخصوصه مختصه برای این نبی و امت میباشد **و** انهم از جمله آنچه بملائکه نزد و تنزیل ایشان بامداد مومنین در زمین وحی شده
نزد اکثر انخطاب فاضربوا بملائکه است **نزد بعضی** انخطاب فاضربوا بواسطه ملائکه بمومنین بدر فرستاده **و** اقوی و اثبت مقتضی فاء عاطفه معطوف
بر اقرب میباشد **پس** برثانی خالق بوحی خطاب فرمود بملائکه که بگوئید مومنین را که بزنید گردنهای کفار را تا تحت سر بالا تر بر گردنهای انها یعنی
بمقام مذبح کردن بزنید ایشان را **و** در **اول** خالق در انخطاب بملائکه امر کرد که شما بامداد مومنین رفته پس گردنهای کفار بزنید بالاتر از گردن **و** در این مفسرین
وجوه دارند **احدها** چونکه فوق اعناق روس اند امر کرد ایشان را که بر سرهای مشرکین بزنید تا روس شان شق شوند **و** مقتولین ملائکه موسومند بهمین
که روس کفار مشقوق الروس بودند و مقتولین بایدی مومنین متفاوة الاعضاء مقتول بودند **ثانیها** مراد ازین قطع روس کفار از اعناق میباشد
پس اکثر مقتولین را روس از ابدان جدا در میدان کارزار افتاده بودند چه فوق الاعناق روس اند **ثالثها** مراد قطع راس وجدا کردن او از جسد باشد
و آن اعلی بدن است تا بقطع راس از بدن و قلع آن صورت تکلم و صیت و حیوة او دفعة و فورا باقی نمیماند **بحث تاسع عشر** بنان اطراف اصابع
و انگشتان ایدی میباشد **در مصباح** گفته بنان بتقدیم باء بر نون جمع بنانه بمعنی انگشتان **و** قیل اطراف الاصابع و الواحدة بنانه **و قیل**
سمیت بنانا لان بها صلاح الاحوال التی یستقر بها الانسان لانه یقال بن بالمکان اذا استقر به **در مجمع** فرمود البنان الاطراف من الیدین و الرجلین
یعنی بنان اطراف و دو دست و دو پای میباشد **و** احدش بنانه است **و یقال** للاصبع بن بنانه **و** اصله من انبتت السحابة ابنانا اذا لزمت قال
الشاعر الا لیتنی قطعت منه بنانه **و بعض** علماء رجال اصبغ بن نباته بتقدیم الباء الموحدة التحتانیة ثم بالنون ثم بالالف ثم بالنون ثم بالهاء گفته
و مشهور بر السنه و در دفاتر مسطور بن نباته بتقدیم باء و بعد آن نون و بعد الف تاء و بعد آن هاء از اجله صحابه امیر المومنین علیه السلام است **و در قاموس**
در فصل الصاد آورده و اصبغ بن عیاث صحابی **و** اصبغ بن نباته بتقدیم تاء بعد بالباء در آخر بالتاء نوشته **در مجمع البحرین** هکذا است **بحث**
عشرین و اضربوا منهم کل بنان **ابن الانباری** گفت ان الملائکة حین امرت بالقتال و لم تعلم این تقصد بالضرب من الناس فعلمهم الله
بالضرب فوق الاعناق و بضرب الایدی و الارجل یعنی ملائکه وقتیکه مامور گردیدند بقتال و نمیدانستند که بکدام جا بزنند مردم کفار را پس خالق تعلیم داد
ایشان را بسر بریدن **و** بدست و پای بریدن ایشان **و** اکتفا کرد در بیان قطع ایدی و ارجل بلفظ بنان **پس** مقتولین کفار دیده شدند از بدن جدا سر
بریده **و** دست و پای در بریده بودند **و بقول دیگر** مامور گردیدند خاص در قطع سر که اعلی و اشرف بدن **و** در قطع اسفل بدن و آن دو دست و دو
پای باشد **نزد اعطاء** مامور گردیدند بضرب تامه و جمجمه یعنی کاسه سر و انگشتان و دستها و پاهای انها یعنی هر مضروب را کاسها سر و انگشتان
و دستها و پاهای انها مگر بزنید **نزد** ابن عباس **و** ابن جریج **و** سدی مامور گردیدند در ضرب اعناق و اطراف ایدی و ارجل عینا **نزد جمعی**
این امر اجازه عام بملائکه و مومنین در قتل مشرکین وارد شد هر جا که بخواهید از اعلی بدن که سر باشد و اوسط بدن که دستها اند و اسفل بدن که
پاهای انها اند بزنید مختار اید در قطع این اعضاء جمعا و فرادی چه بقطع سر زنده نمیماند **و** بقطع دستها و پاها هم زنده و باقی نمیماند **و** قتل مخصوص بقطع سر
یا بقطع ایدی و ارجل میباشد **و بقولی** بزنید بر مفصل دست و پاهای **سوال** بقطع انگشتان دستها و پاها چرا مامور گردیدند **جواب**

WWW.MAABLIB.COM

بقولی بلفظ منهم اشاره است بانکه طایفه کفار راکه صنادید و رؤس فساد اند انهارا عینا کردن بزنید تا سرها از اجساد انها جدا شوند و اصلاً زنده باقی
نمانند **امّا** بعض طایفه انها که تبعه ضعفا انها اند اصابع ایدی وارجل انهارا عینا قطع کنید تا اگر زنده هم کسی از انها بماند بجنگ رفته نتوانند و اسلحه حرب هم
بدست گرفته نتوانند **و رازی** اینچنین نقل کرده ومنهم من قال بل المراد **امّا** القتل وهو ضرب ما فوق الاعناق **او** قطع البنان لان الاصابع
هي الالات في اخذ السيوف والرماح وساير الاسلحة فاذا قطع بنانهم عجزوا عن المحاربة والمجاوزة **تذکره** مرویست که ابو داود مازنی صحابی
در جنگ حاضر بود **انه قال** تبعت رجلا من المشرکین یوم بدر لاضربه فوقعت راسه بین یدی قبل ان یصل سیفی الیه یعنی من بدنبال کشتن
کافرے در بدر شدم تا گردنش را بزنم ناگاه درهمین حالة دیدم که سر آن مشرک پیش پایم افتاد قبل از انکه شمشیر من باو برسد **ایضاً** ابو امامه بن سهل
بن حنیف جلیل القدر صحابی گفت لقد کنت قائما عند رایة الاسلام یوم بدر وان احدنا بشیر بسیفه الی المشرك فقطع راسه عن جسده قبل ان
یصل الیه السیف یعنی من قایم نزد علم اسلام بودم در روز بدر **و** مردی از مثل ما صحابی اشاره بشمشیر خود بسوی مشرکی کرد پس دیدم ناگاه دفعة سر او
بریده از جسدش نزد من افتاد پیش از انکه شمشیر او بان مشرک برسد **عکرمه** از ابو رافع مولی رسول الله نقل کرده حاصل مقصود ما در اینجا نقل
میکنیم که ابو رافع گفت که من غلام عباس بن عبد المطلب ضعیف البنیه بودم **و** تیرها میتراشیدم در حجره زمزم و در انحجره ام الفضل زوجه عباس بود
و اسلام را مخفی در خانه اهل بیت عباس داخل شده بود ولکن عباس متفرق الاموال نزد اشخاص بود از مخالفت قوم خود مهابت داشت **و ابو
لهب** تخلف از بدر کرده در مکه بود **و** بعوض خود عاص بن هشام بن المغیره را ببدر فرستاده بود **و** ابولهب نزد چاه زمزم پشت بدیوار حجره آمده
نشست **پس** همان وقت ابوسفیان بن الحارث بن عبد المطلب کئیب الوجه حزین نزد او آمد مع جمعی کثیر **و** ابولهب باو گفت یا ابن اخی
بگو چه خبر است از بدر **ابوسفیان** گفت لاشیء والله واذا القینا هم فهم یقتلوننا ویاسروننا کیف شاؤا **و ایم الله** لقینا رجالا بیضا علی
خیل ابلق بین السماء والارض والله لا یتلقاهم شیء ولا یقوم لهم شیء **قال ابو رافع** وقلت تلك والله الملائکة فضرب ابولهب وجهی
ضربة شدیدة وثاورته فاحتملنی وضرب بی الارض ثم برك علی صدری وکنت رجلا ضعیفا فضربته ام الفضل بعمود من عمود الحجرة ضربة فلقت
شجته راسه منکرة **و** قالت تستضعفه وان غاب عنه سیده فقام مدبرا ذلیلا فوالله ما عاش اللعین الا سبع لیال حتی رماه الله تعالی
بالعدسة حتی قتله مضطربا شدیدا حاصل آنکه ابوسفیان با بولهب گفت بخدا هیچ خبر نیست و نزد التقاء طرفین ایشان ما را قتل میکردند و ریسمان بسته
اسیر میزدند هر طور که خواستند کردند **پس** ابوسفیان نیز گفت بخدا قسم مردانی سفید بر بادپایهای ابلق سوار بوده را دیدیم و ملاقی ما شدند و منفرد بودند
و همه انها ما بین ارض و سما بودند **و الله** با ایشان از جانب ما هیچ ضربی و اثرے نمیرسید و هیچ چیزے قایم با انها نشد **و ابو رافع** در انوقت
با انها گفت والله انها ملائکه اله بودند **پس ابولهب** بما بدست ضربت شدیده طپانچه زد و من افتادم و مرا برداشته و بزمین زد و یک لگد بر
سینه من زد **و ام الفضل** انحال من دیده بیک ستون حجره زمزم بر سر ابولهب زد تا آنکه فرق سرش سخت ضربت خورده شگافته شد و باو
گفت بغیاب آقایش او را ضعیف شمردی **پس** ابولهب خونریزان ذلیل و خوار از انجا برخواسته رفت **و** بعد او بدانه طاعون هفت تم
مقتول گردید و مضطرب اسوء الحال بدانه طاعون مرد والحمد لله **رواه اهل التفسیر والحدیث و المغازی و اهل السیر و التواریخ ایضاً** همه اینها
روایة کردند که مقسم از ابن عباس روایة کرد وکان الذی اسر العباس ابو الیسر کعب بن عمرو الانصاری اخو بنی سلمه **و** کان ابو الیسر رجلا مجموعا
و کان العباس رجلا جسیما قویا فقال له رسول الله کیف اسرت العباس قال یا رسول الله لقد اعاننی علیه رجل ما رایته قبل ذلك ولا بعده
هیئته وهیئته کذا وکذا فقال ص لقد اعان علیه ملك کریم یعنی ابن عباس گفت که عباس جسیم قوی **و** ابویسر مردی ضعیف بود و عباس را او اسیر گرفته
بود **پس** بدین جهت از روی تعجب پیغمبر ص پرسید ابویسر را که تو چگونه مع ضعف این جثه اسیر گرفتی **ابویسر** عرض کرد که مردی که قبل بران و بعد آن
باین هیبت و باین هیئت ندیده بودم او مرا انوقت بر اسیر کردن و بستن عباس اعانت و یاری کرد **پس** پیغمبر ص فرمود که آن شخص ملک کریم و بزرگ
بود که ترا در اخذ و اسیر عباس یاری و اعانت کرد **تبصره** معاینه کردن ملائکه در بدر **و** غیر ان هر دو جانب لشکریان اسلام **و** کفار بتواتر
ثبت و ضبط اهل سیر و تواریخ **و** مغازی **و** اهل حدیث **و** اهل تفسیر باسانید معتبر است **و** قرآن هم بنزول ایشان در معاونت و مناصرة مومنین
در مقابله کفار بنصوص صریحه شاهد و ناطق است **و** بحال انکار و شک احدی را ممکن نیست **و** الا احوال بلدان **و** سلاطین **و** انبیاء مرسلین **و**

بیان کیفیت اسیر شدن عباس بدست مرد انصار

WWW.MAABLIB.COM

امم سابقه مالکه و ثابته باقیه ابداً و اصلاً ثابت شده میتوانند **بحث احدی و عشرین** بدانکه **در مجمع** فرمود شقاق عصیان است **و** اصل الشقاق الانفصال
است از شق یشق شقاً یقال شقه فانشق **و** شاقه شقاقاً اذا صار فی شق عدوه علیه **و** منه اشتقاق الکلام لانه انفصال الکلمة عما تحتمل فی
الاصل **و** شقوق وجوه محتملات کلمه و عبارة میباشد **در مصباح** گفته الشق بالکسر نصف الشیء بمعنی مشقت و محنة و زحمت است **و** بالفتح الانفراج
و کشادگی در شیء است و او مصدر در اصل جمعش شقوق مثل فلس و فلوس **بحث ثانی و عشرین** ذلک بانهم شاقوا الله و رسوله این
مبتدا و خبر جمع **و** مرجع ذلک بسوی امور مذکوره و اصله و حاصله بکفار تعجیلاً للعقاب و اعانة و نصرة للمؤمنین فی الدنیا میباشد این امور از جانب الله
بکفار عاید شد بجهة آنکه ایشان مخاصمه و محاربه بخدا و رسول کردند **و** همین قول ابن عباس است **و بقول دیگر** این قتال و اسیر شدن بکفار
در دنیا رسید بسبب آنکه مخالفت و مخاصمة و عصیان کردند خدا و رسول اورا **اشکال** اسناد مشقت الی الله تعالی از محالات است پس معنی شاقوا
الله چیست **جواب اول** چونکه اسلام و کفر دو شق متضادین باهم اند **پس** شقاق کفار بخصومت در انشقاق دین اسلام که در حقیقت دین خدا و
رسول میباشد اشکال عاید نمیشود **و** هذا مجاز معروف و من هذا الباب من اطاع الرسول فقد اطاع الله است **جواب ثانی** از مجمع
است که شاقوا بمعنی جانبوا است لانهم صاروا فی شق غیر المؤمنین فکلا من الشقین المتخاصمین المتعادیین یرید دفع شق خصمه یعنی کل خلق
دو جانب دو شق مجتنب از یکدیگر **یکی** جانب شق کفر **و جانب دیگر** شق اسلام گردیدند **پس** این هر دو شق بمباینت ملتین باهم
خصومت و عداوة کلی دارند **لهذا** این هر دو شق مرید دفع شق خصم خود میباشد **و خالق** همین خصومت شق کفره را بشاقوا الله بیان
فرمود علی کل حال اشکال وارد نمیشود **بحث ثالث و عشرین** و من یشاقق الله و رسوله فان الله شدید العقاب **بدانکه** تعذیب
الهی بمتمردین کفره و فجره بحسب اقتضاء الحکمة و المصلحة مؤجل در آخرت میباشد **یا** معجل فی الدنیا **اما** معجل فی الدنیا و الاخرة **پس** باصحاب بدر
آنچه در بدر از قتل **و** اسیری **و** نهب اموال بدست مسلمانان رسید این عذاب ادنی در دنیا تعجیلاً علی سوء اعمالهم مشیر است کلمه ذلک است
و شدید العقاب توعید عینی با نهاد عقبی میباشد **پس** من حیث التنزیل این توعید خاص باصحاب بدر **و** من حیث التنکیر توعید عام الی القیمة بهمه
مشرکین و کفره است **اما** معنی آیه آنکه و هر کس که تمرد و عصیان کند خدا و رسول اورا و باسوء افعال و اقوال مشقت رساند انها را در اینجا تقدیر است
یعاقبه الله فی الاخرة فان الله شدید العقاب یعنی عاصی را عقاب میکند خدا در آخرة پس بدرستی و بتحقیق خدا سخت کننده است عذاب و
عقاب عاصی متمرد عموماً و خصوصاً بکفار بدر علینا چنانچه ثواب اله اعلی و اعظم و اکثر از کل سلاطین قهار دنیا است **و بوجه دیگر** و من یشاقق
الله و رسوله فان الله شدید العقاب فی الدنیا بالاهلاک و القتل و فی الاخرة بالتخلید فی النار یعنی هر کس عاصی شود خدا و رسول اورا پس
بتحقیق خدا سخت کننده عذاب او را در دنیا بقتل و هلاک و در آخرة بخلود ابدی در نار قوی است **اشکال** شدید را مضاف کرد بسوی عقاب
و این دلالة دارد که خود خدا بنفسه شدید العذاب است چنانچه سلطانی بکارگذار نمک حلال و غلام کارهی خانه زاد را میگوید که بمقابل این خدمت
تو من خودم ثواب و جزا توام **و** این اطلاق بکلمه شدید العقاب بعینه بذات خدا چگونه جایز و صحیح میشود **جواب** این با وّل تقدیر بدو وجه
است **اول** اینجا عاید بسوی من مقدر است **و** تقدیرش فان الله شدید العقاب لمن یشاقق له تعالی یعنی پس بتحقیق بذاته خود خدا سخت کننده
عقاب است برای کسیکه بشاق پیش شود خدا را **و** این وجه سعودی است **ثانی** قبل بر این محذوف است توعید **پس** تقدیرش و من
یشاقق الله و الرسول یعاقبه بنفسه و بذاته لا بتحویله الی غیره من الملائکة الغلاظ فان الله شدید العقاب میباشد یعنی هر کس که عصیان
و کفر کند خدا و رسول اورا عقاب عذاب میکند بذاته و بنفسه خود خالق و تفویض و تحویل عذاب او با حدی از ملائکه غلاظ نمیکند **پس** از این تحذیر
کرد بوصف آن عذاب بآنکه خدا سخت کننده است عقاب را بآنکس که بذاته بتعذیب او متوجه میشود **ایا** نمی بینی که مجرم عظیمی را سلطان نهایت
غضبناک میباشد خود سلطان بضرب و تحذیر ملازمان تسلیش نمیشود و غیظ فرو نمی نشیند لهذا بذاته و بیده خود سلطان آن اعظم مجرمین را
بدست خود گردن میزند یا بکمال قوة نفسانی ضرب سیوط میزند **جواب ثالث** شدید صیغه فاعل از شد یشد شدة فهو شدید بر وزن فعیل
بمعنی خدا نهایت سخت کننده عقوبة متمردین است **و** فان الله کلمه تحقیق است و لکن مستلزم نیست که خود خدا بنفسه عقوبة شدیده است **یا** شدید کننده
عقوبة عصاة بیده است بل بامر امر هر کس که فعلی کند آن فعل منسوب الی الآمر میشود کما قال تعالی من اطاع الرسول فقد اطاع الله **و** چنانچه

ماته مردم بیست

WWW.MAABLIB.COM

اماتة مردم بدست ملائکه میشود ولهذا اسناد آن الی نفسه کرده کقوله توفیتنی و تتوفاهم الملائکة و کانه معلوم هست که خود متوجه امات خلق نمیشود پس اماتة
بدست ملائکه و قتل کفار بدست انبیاء و خلفائه المنصوصه میباشد در واقع آن قتل و امات ثم میباشد پس اشکال باطل است ثم الله اعلم **بحث رابع**
وعشرین ذلکم فذوقوه **صاحب المدارک** در اینجا گفته در ذلک کاف خطاب للنبی **او** لکل احد **و**فی ذلکم للکفرة علی طریقة الالتفات
و محله الرفع علی ذلکم الخطاب **و** العقاب **پس** مرجع ذلکم کفار بدر اند معنیش آنکه ای کفار بدر جمیع آنچه بشما تا حال حصول و وصول شد از قتل **و**
اسر و نهب پس بچشید مزه آنرا بالفعل تعجیلا فی الدنیا چه اینحالة بنهایة قلیل است از عذاب موجل که برای شما در آخرة اماده و مهیا کردانیده است
سوال چرا در وصول قتل و اسر اشاره کرد بآنها بفذوقوه **جواب اول** ذاق یذوق ذوقا و ذوقانا و ذواقا و مذاقا بمعنی چشیدن مزه **و** ادراک طعم شیء و ذوق اسطرلوب
منبثه بعصب مفروشه بر عضل لسان میباشد **تنبیه** هرگاه اینو صحیح شد **پس** آنچه بآنها تلخی و مرارتیکه بقتل و اسر بآنها واصل و حاصل شد این بالنسبة بعذاب نار ابدی قوی بنهایة قلیل است چنانچه
چشیدن مزه مذوقات بنهایة قلیل و یسیر بالنسبت اکل **و** شرب کثیر میباشد **فلذلک** سماه ذوقا لان الذوق لا یکون الا لتعرف طعم الیسیر لیعرف
به حال الکثیر فعاجل ما حصل لهم من الالام فی الدنیا کالذوق القلیل بالنسبة الی العظیم المعد لهم من الالام فی الاخرة **جواب ثانی**
فذوقوه دلالت دارد که ذوق که عبارت از ادراک طعوم مطعومات بصورت مخصوصه از تلذذات جسمانی هست **و** او بغیر جسمانیت بروحانیت هم حاصل
بروح میشود کما قال تع ذق انک انت العزیز الکریم **و** مرویه نبویه یقول ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی این هر دو دلالت دارند بر اثبات
ذوق و اکل و شرب بطریق روحانی مغایر طریق جسمانی **اشکال** اطلاق ذوق بمعنی مزه چشیدن از خاص مطعومات و مشروبات واقع میباشد **و**
در غیر این مطعومات و مشروبات جسمانی از آلام و انتقام و اوجاع اطلاق چگونه میشود و این خلاف واقع است **و** کلام الله بخلاف حقیقة و واقعیت چگونه
وارد شده **جواب** در واقع ذوق وارد چشیدن مزه از مذوقات میباشد **و** مزه مذوقات عام تلخ و شور و شیرین میباشد **پس** بر طعوم مطعومات
و مشروبات علی الحقیقة میباشد **و اما** ذوق بر حصول و وصول و احساس مرارة و تلخی بضرب و قتل و نهب و سبی و تمریض عاید و حاصل **و**
واصل بمضروب و مقتول و منهوب و مسبی و مریض علی طریقة المجاز در لغة و شرع مجازا اطلاق شده چه وصول و حصول مرارة بشخص بمنزله چشیدن
مزه مطعوم میباشد اشکال عاید نمیشود **و** اینقدر فرق است که مزه مطعوم جسمانی **و** مزه الآلام موصوله روحانی هست اشکال ندارد ثم الله اعلم **وجواب**
دیگر از حسن بصری نقل فذوقوه بمعنی ادرکوه کما قال ذلکم حکم الله فذوقوا ای ادرکوا هذا الذی اعددت لکم من الاسر **و** القتل فی الدنیا فکونوا للعذاب
کالذائق للطعام لقمة بعد لقمة وهو الطالب ادراک الطعم یتناول الیسیر بالفم لان معظم العذاب واشده بعد تمام هذا متصلا بلا فصل یعنی
ای کفار بدر این حکم الله در باره شما مقرر و جاری شده پس بچشید یعنی دریابید آنرا از قتل و اسر **و** باشید اماده برای عذاب شدید چون کسیکه بقلیل
مزه میچشد جرعه جرعه لقمه لقمه و بعد آن کل با وفعة وارد میشود **و اما** ذائق او طالب ادراک مزه بتناول یسیر قلیل طالب میباشد چه اعظم عذاب شدید
آن بعد تمام این عذاب دنیا متصل بلا فصل اماده و مهیا برای شما میباشد **بحث خامس وعشرین** وان للکافرین عذاب النار بدانکه
لفظ واو در اینجا بمعنی مع است پس معنیش آنکه ایها الکفرة فذوقوا هذا العذاب العاجل فی الدنیا مع العذاب الاجل لکم فی الاخرة معدة فان للکافرین
عذاب النار یعنی ای کفار این قتل و اسر بشما در دنیا حکم الله هست پس بچشید مزه این عذاب دنیا را مع عذاب آخرت که متصل بشما باین عذاب عاجل
در آخرة هست چه برای کفار در آخرت عذاب نار شدید ابدی هست **اشکال** این آیه صریح است که برای کفار دو مره دو قسم عذاب است **احدهما**
در دنیا عذاب ادنی از قتل **و** اسر و نهب است **ثانیهما** اشد عذاب نار ابدی **پس** بر عادل منصف حکیم چگونه جایز هست تعذیب عبید ضعیف دو دفعه
و عذاب اخرویه اشد لا ینقطع **و** لا یخفف عنهم الی الابد **و** مقابل سوء عمل او یک عذاب منقطع کافی بود **جواب** مشرک و کافر دو سوء اعمال
داشت **یکی** کفر و شرک دایم **دیگر** مشاقة انبیاء و خلفاء تع و اولیاء **پس** بعوض علت دائمه که شرک و کفر اصلیه باشد بحسب اقتضاء عدل جزاء و سزاء او دایم
لا ینقطع الی الابد میباشد و بعوض سوء اعمال منقطعه او که بمحاربه انبیاء و مومنین بر آمده عذاب منقطع باو در دنیا عاید شد و هیچ وجه زاید بر استحقاق او
عذاب حاصل نشده اشکال باطل است **اشکال** سلمنا نار خصوصا نار قوی در آخرة میباشد لازمه طبیعة نار مع ایلام لانهایت احراق و افناء و اعدام
شیء محترق بهاد ائما هست **پس** چگونه در اینچنین نار شدیدی قوی عبد ضعیف مع اجزاء الجسم و الحیوة الی الابد زنده باقی بماند و علم مشهود و محسوس
بر مه قطع نظر از براهین عقلیه شاهد استحاله میباشد **جواب** اینچنین اشکالات از لاخدایان و لادینیان طبیعه **و** دهریه که دنیا را قدیم **و** منکر عالم آخرة

WWW.MAABLIB.COM

بالکلیه میباشند و اهالی ادیان خصوصاً دین اقوم مسلمانان که معتقد و مثبت وجود خالق معتقد حدوث عالم و آدم و دنیا و وجود عالم جسمانی آخرت براهین قاطعه عقلیه و حجج و دلایل کتب منزله سابقه و لاحقه و مجمع علیه یک لک و بیست و چهار هزار انبیاء و خلفاء مرسله الهیه و باتفاق عقلاء و حکماء سلیمه مسلمه بر خلاف آن کفره می باشند لهذا حضرت اقدس مجلسی رحمه در مجلد معاد بحار فرموده شبهات و شکوک و استبعادات واهیه رکیکه اینها هیچ عاقل دیندار التفات و اعتنا اصلا نمیکند اقول جواب این شبهه واهیه در هر جلدی از مجلدات این تفسیر بالتکریر براهین تحریر یافته و در اینجا مینویسیم که نزد کافه انبیاء و خلفاء مع کتب منزله الهیه و مجمع علیه کافه حکماء فلاسفه و مجمع علیه علماء مستنده معتمده اهل ادیان خصوصاً از ضروریات قرآن و دین اسلام مسلمانان ثابت کالشمس فی کبد السماء روشن و مبرهن است که موجد عالم دنیا و عقبی حضرت واجب الوجود لذاته عالم بجمیع معلومات و قادر بر جمیع مقدورات و ممکنات بدون ایجاب موجود حی باقی الی ابد الاباد دیگر محال است پس ممکن مقدور واجب قدیر را که ابقاء عباد محترقین بالنار المقویة الابدیة بحیاتهم الاولیة الاصلیه الی ابد الاباد بدو وجه احدهما از نار افناء و اعدام محترقین عبید را باز دارد و حایل و مانع آن واجب قدیر خالق بشود چنانچه احراق و افناء از نار خلیل الرحمان ابراهیم علیه السلام باز داشته ثانیهما ابقاء حیوة مع اجزاء اصلیه ابدان محترقین و حفظ آن فان کند و باتفاق کافه عقلا و جمیع اعلام ملل سلف و خلف این مسلم زیرا که این امر ممکن و مقدور واجب قادر قاهر تعالی است پس تشکیل بطال و استبعاد رکیک واهی بالاصالة باطل محض میباشد و الحمد لله و قرة عینی سید علی حایری این مطلب را بالتفصیل باستدلال عقلیه و نقلیه در کتاب منهاج السلام و نیز در مجلد اول کتاب موسوم غایت المقصود نوشته من شاء التفصیل فلیرجع الیهما تنبیه در آیه دلالة است که عمل ایمان از افعال و ایمان بندگان است لهذا اینقدر اهتمام و ابهام و تفهیم باین حد لا انتها نسبت بعز یقین کرده و ایمان و حسن اعمال آن و ترک کفر و شرک و سوء افعال ایشان بالاختیار و اراده ایشان مقصود و مطلوب تعالی از کافه بندگان است و الا اینچنین اهتمام عقلاً جایز نبود زیرا که موجب اعظم سفاهة و حماقت و اقبح قبایح میباشد تعالی الله عن ذلک علواً کبیراً پس مزعوم جبریه باطل بالاصالة است دیگر از این اهتمام و انعام بتنزیل ملائکه برای امداد و تقویت و تمکین اهل ایمان بر قتال مشرکین و تثبیت ایشان بر اسلام و ایمان و انزال باران نزد حاجت اهل ایمان در آن مکان و اثبات و ترویج و اعلاء دین اسلام دلیل قطعی است که بر اعلی و اشرف و اکمل و افضلیت نبوة ختم الانبیاء پس این نبی سید و خیر الانبیاء این دین اسلام خیر الادیان و این امت مرحومه خیر الامم و قرآن خیر الکتب المنزله و این شریعة اسلام خیر و خیار الشرایع میباشد تتمه جمهور اهل سیر و تواریخ و مغازی و ائمه تفسیر ضبط و ثبت کرده اند و کانت وقعة بدر صبیحة یوم الجمعة السابع عشر من رمضان المبارک فی السنة الثانیة من الهجرة النبویة صلعم یعنی این واقعه بدر در صبیحه یوم الجمعه هفدهم شهر رمضان المبارک در سنه ۲ ثانیه از هجرة مقدسه نبویه علیه و آله التحیة بوقوع آمد و همین اول غزوه اسلام با مر الهی میباشد و تفصیل این قصه از کتب مغازی میباید

قوله تعالی یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اِذَا لَقِیْتُمُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوْهُمُ الْاَدْبَارَ ۝ وَمَنْ یُّوَلِّهِمْ یَوْمَىٕذٍ دُبُرَهٗۤ اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَیِّزًا اِلٰى فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ وَمَاْوٰىهُ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِیْرُ ۝ فَلَمْ تَقْتُلُوْهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ ۪ وَمَا رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى ۚ وَلِیُبْلِیَ الْمُؤْمِنِیْنَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِیْعٌ عَلِیْمٌ ۝ ترجمه آیات ثلثه

WWW.MAABLIB.COM

یعنی ای آنانکه ایمان آورده آید وقتیکه ملاقی بطور مقابل شوید آنانی را که کفر و انکار از ایمان و از اسلام کرده اند انبوه و اجتماع و پیوسته باهم شده اند برای حرب و قتال شما پس ای مومنین بدر انحال مقاتله و مقابله برنگردانید شما پشتهای خود را بهزیمت و فرار از قتال و قبال ایشان و مگریزید از حالة جنگ و قتال و این حکم در بدایة اسلام بود که یک مومن از مقابله ده کافر زیاد هم نبایست و نشایست گریختن و بعد آن بموجب نزول آیه الآن خفف عنکم از ینحاله تخفیف کرده شد و عنقریب بیانش میآید و هر کس که برگرداند در آن روز جنگ از مقابل مقاتلین کفار روی و پشت خود را مگر برگردیده باشد برای جولان و برای کر و فر جنگ یعنی بر سیگردد بحونیکه خصم گمان فرار او نماید و غافل شود از تقابل قتال او پس باز گردد بسوی قتل و یا مگر در برگردیدن اراده او پناه جوئی خود بسوی هم قومی مسلمانان باشد یا پناه دهی دیگری از هم قومی خودش بمیمنه و میسره و باد بار ایشان برود پس آن مدبر از مقتل بتحقیق برگردید بحالیتکه نهایت خشمناک از و خدا میباشد و جای قرار صاحب الفرار و بازگشت او دوزخ سوزنده است و جهنم نهایت بد و زشت جای بازگشت اوست و در اینجا تقدیر است ولما قتلوهم و فرغوا منهم انزل الله تعالی فلم تقتلوهم یعنی هرگاه از قتل کفار بدر فارغ شدند خالق مخاطب بصحابه خطاب میفرماید پس شما قتل نکردید انها را یعنی شما تنها بقوة و طاقت خود قتل آن کفار نکردید ولکن خود خدای ایشان را قتل کرد یعنی من قتل ایشان را بدست شما مقرر کردم و بشما نصرة و تسلط اتم بر قتل ایشان دادم و یا محمد صلعم تو نفکندی یعنی آن مشت خاک را بروی ایشان وقت انداختن و خدا انداخت و افکند آنرا تا باقی ماندگان کفار بسبب رسیدن آن خاک بچشم هریکا کافر مقاتل طایفه اسیر کردند و طایفه بلا اختیار منهزم و فرار شدند و اکرام و انعام کرد خدا مومنین بدر را از نزد خود عطاء نیکوئی و نعمت عالیه جمیله که نصرة و ظفر بر کفار باشد و اثبات اسلام و ایمان و اعلاء آن در عالم تا یوم الختم گرد چه اگر در آن روز نصرت الهی شامل اسلام نمیشد البته الی ابد اسلام قایم نمیشد بدرستی که خدا شنونده جمیع مسموعات منجمله آن استغاثه شما و دانا بجمیع معلومات منجمله آن منویات و عملیات شما هست و در تفسیرش چند بحث اند

بحث اول لقی یلقی لقاء در لغت بمعنی تقابل و اجتماع دو چیز بر وجه مقاربة میباشد چه گاهی اجتماع دو شی بر غیر مقاربت و مقارنت مجتمع میشوند پس او لقاء نمیباشد چون اجتماع اعراض در محل در مصباح گفته و اللقاء بالکسر مع المد و القصر ایضا و هو کل شیء استقبل شیئا او صادفه فقد لقیه و منه لقاء البیت یعنی قبالة القبلة

بحث ثانی زحف بمعنی دو زانو نزدیکی طفلی و تزاحف بمعنی تدانی یکدیگر باهم از زحف یزحف زحفا و ازحفت القوم اذا دنوت لقتالهم و لیث و ثعلب گفته الزحف جماعة یزحفون ای یمشون قلیلا الی عدوهم برة و جمعه زحوف در کشاف گفته و الزحف الجیش الدهم الذی یری لکثرته کانه یزحف ای یدب دبیبا من زحف الصبی اذا دب علی استه قلیلا قلیلا و سمی ذلک بالمصدر و الجمع الزحوف

بحث ثالث و اما التولیة بمعنی برگردانیدن روی خود از آنچه محاذی و مقابل او و قبل از این بوده یعنی بعد توجه با دو پشت بسوی دیگر گرداند از ولی یولی تولیه در مجمع فرموده التولیة جعل الشیء یلی غیره یقال ولاه دبره اذا جعله یلیه فهو یتعدی الی مفعولین و منه ولاة البلد من امارة الولایة و تولاه هو اذا اقبل الولایة و اولاه نعمة اذا جعلها تلیه

بحث رابع اما ادبار جمع دبر بضمتین و بسکون با و نیز آنچه پس پشت باشد نقیضش و مقابلش قبال است لهذا المخرج غایط که بطرف پشت است دبر و مقابلش پیش روش قبل مخرج بول و مدخل ذکر برای آدمی باشد در مصباح گفته الدبر بضمتین و سکون الباء خلاف القبل من کل شیء و منه یقال لآخر الامر دبر و اصله ما ادبر الانسان عنه و منه دبر الرجل عبده تدبیرا اذا اعتقه بعده و الدبر الفرج و الجمع الادبار و ولاه دبره کنایة عن الهزیمة و ادبر الرجل اذا ولی ای صار ذا دبر

بحث خامس در نصب زحفا که مصدر است سه وجه اند اول از مفعول لقیتم یا فاعل از کفروا بتقدیر زاحفین یا متزاحفین نحو کم میباشد ثانی نصب او بمصدر برای تاکید فعل مضمر موجود حال استعمال شده ای یزحفون زحفا ثالث انحال از مفعول لقیتم و از فاعل کفروا معا این غیر مجوز نزد محققین است رازی گفته یجوز ان یکون حالا للمخاطبین و هم المومنون

بحث سادس یا ایها الذین امنوا اذا لقیتم الذین کفروا زحفا فلا تولوهم الادبار بدانکه این آیه تنزیلا خاص باهل بدر و لکن حکمش عام الی القیمة برای کافین در حالة قتال و جهاد باقی است پس در آیه بالا اعداد ملائکه و وعده نصرة و ظفر با نها بر کفار کرد و متصل با آن اینجا خطاب بمومنین بدر خالصة کرد و معنیش آنکه یا ایها الذین امنوا اذا ذهبتم الی الکفار لارادة قتالهم مجتمعین متزاحفین ای متدانین بعضکم الی بعض تمشون الیهم فلا تجعلوا ظهورکم الیهم منهزمین منهم فان المنهزم یولی ظهره خلفه یعنی ای مومنین بدر وقتیکه میروید شما بقصد و ارادة

WWW.MAABLIB.COM

قتال مشرکین بحالت اجتماع و ازدحام و اهتمام تمام و نزد التقاء باهم پس بقیام حالت قتال ظهر و پشت خود بسوی مقاتلین کفار گردانیدن و فرار از مقام معامله
نکنید بصورت منهزمین و مفرورین **و متفق علیه** امتست که فلا تفعلوا صیغه نهی متضمن تحریم و هر تحریم از قبح قبایح و از اکبر کبایر است **لیکن**
قطعا ثابت شد گردانیدن پشت بجنگ و فرار از محل قتال بحالت قتل از اقبح قبایح و اکبر کبایر بنص قرآن **و** سنت **و** اجماع امت است بالاتفاق
و نیز فرار و انهزام یکی موجب لغزش و فرار لشکر قوم او میشود **و** این اعظم وبال دیگر برگردن اول مفرور و منهزم ثابت میشود خواه باراده خواه بلا اراده
بجبن طبعی از جهاد بگریزد فاجر فاسق مغضوب اله و هالک و فلاک میگردد **بحث سابع** متحرف **و** متحیز دو کلمه از تفعل اند **و سعودی** گفته
این هر دو متفعل اند بمعنی متحرک و زایل و مایل از استوار جهت از حرف بحرف حرفا بمعنی کناره و یکطرف و یکسو شدن میباشد **و نحاة**
از اینجا میگویند که حرف بمعنی طرف و کناره میباشد چه حرف از اسم **و** فعل کناره از انها بطرف دیگر علیحده میباشد از قبول لوازم انها **و** بهمین معنی
طرف **در آیه** و من الناس من یعبد الله علی حرف بمعنی علی طرف میباشد **و** تحریف تبدیل و تغییر شئ و کلام از حالة اصلیه بحالة دیگر بکمی و
زیادتی لفظا و معنی و اعرابا میباشد **و** جمع حرف حروف **و** حروف معجم اسم **ا و ب و ت و ث** تا آخری میباشد **و** حرفة بکسر اول اسم
برکسب و صنیعة است یقال لعیاله یحرف حرفا ای کسب و صنع صنیعة لمعاشه و لمعاش عیاله **و** اصل باب حرف میلان از چیزی و از طرفی الی
طرف آخر میباشد **بحث ثامن** متحیز بمعنی منتحی یعنی از یک جانب و از یک ناحیه بجانب و بناحیه رونده و جوینده باب افتعال از حاز یحوز حوزا
بمعنی جمع و ضم کردن اشیاء بنفسه باشد **و حیز** مکانی هست که در آن جوهر بذاته بنفسه باشد **و** تحیز طلب مکان در جهتی که در آن خود متمکن باشد **ابو عبیده**
گفت التحیز التنحی و فیه لغتان **واحدی** گفته و اصل هذا من الحوز و هو الجمع یقال حزته فانحاز **و** تحوز و تحیز اذا انضم **و** اجتمع **ثم**
سمی التنحی تحیزا لان المتنحی عن جانب ینفصل و یتحرک عنه و یمیل الی غیره **رافعی** در شرح کبیر گفته این دو لغت وارد حزت الشئ احوزه
حوزا و حیازة ضممته و جمعته کل من ضم الی نفسه شیئا فقد حازه حازه حیزا من باب سار فیه لغة **سوال** هرگاه متحیز از اجوف واوی هست
یائی چگونه شد **جواب** متحیز در اصل متحوز بود بکسره واو منقلب بیا گردید **بحث تاسع** فئة بضم قطعة و جماعتی از مردم مجتمعه باهم متفق الارار
منقطع از غیر خود میباشد **و** گویا اسم جمع است و لفظا چون رهط و قوم هست واحدی برای او نیامده **و** جمعش فئات **و نیز** فئون بواو و نون آمده از
فاء یفیئ فیئا بمعنی رجع **جوهری** گفته فئة طائفه از مردم **و** ها در آخرش عوض از یا هست **و** اصلش فیئ مثل فیع که از فاء یفیئ هست **و در**
وجه تسمیه طایفه مجتمعه مردم بفئة گفتند که آن طایفه مجتمعه باهم آمد و رفت و رجوع بسلید یگر در امور دارند **لهذا** بفئة نامیده شدند چه اصل
باب فیئ از فاء بمعنی رجع هست **و در آیه** هم حتی تفیئ الی امر الله ای ترجع الفئة الی حکم الله آمده **بحث عاشر** الا متحرفا لقتال او متحیزا
الی فئة نصب ایشهر دو منصوب بحال از فاعل کولهم اند یا نصب بر استثنا است بتقدیر الا ان یکون رجلا متحرفا او متحیزا باشد **بحث حادیعشر**
هرگاه بالا نهی کرد تحریم عموما از فرار از جهاد پس استثنا کرد از ان تقدیرش انکه الا متحرفا ای منقطعا متفردا عن فئته او متحیزا ای منضما مجتمعا
مع قومه فانه یجوز ذلک یعنی مگر جایز است عدول از موضع قتال باراده اینکه از گروه خود منفرد و جدا شده جنگ بکفار کند **یا** بگروه باراده
اینکه تنها ام بگروه و جماعت خود جمع و منضم شده قتال بکنم این جایز بالاتفاق است **و** هذا هو الکر بعد الفر من احد خدع المحاربات و مکایدها
فانه جایز فی الشرع اتفاقا **یعنی** این حالت را اهل حرب نامیده هست کراری در حرب بعد انه فراری از ان چه چون فراری از قتال اختیار کند
و گمان مقابل فراری او میشود و از حال فرار دفعة برگردد برای تکرار قتال این از احد خدعات و فریب بازی و کید هست در باب جنگ مجوز در شریعة
هم هست بالاتفاق **بحث ثانیعشر** باء و رجع و عاد و تاب همه متقارب بمعنی آمدن از باء یبوء بوءا **و در مصباح** باء یبوء بوءا بمعنی رجع هست
باء بحقه ای اعترف به **و** باء بذنبه ای جاء مع ثقله **و الباءة** بالمد بمعنی نکاح و تزوج **و** کنایة از جماع میباشد **و** الباءة هو الموضع
الذی تبوء الابل ثم جعل عبارة عن المنزل ثم کنی به عن الجماع **و** بوأته دارا اسکنته ایاها **و** تبوء بیتا بمعنی اتخذه مسکنا و مقرا **و** الابواء
بفتح الاول منزلیست میان مکه و مدینه قریب از جحفه از جهت شمال نزدیک مرحله **بحث ثالث عشر** فقد باء بغضب من الله یعنی هر که بگریزد
از جهاد بحال قیام حرب و قتال بین الطرفین بغیر تحرف و تحیز بسوی جمع خود پس تحقیق برگردید و رجوع کرد و آمد او بحالیکه مستحق غضب و قهر الهی
میباشد **و بقولی** برگردیدن و آمدن او مسخوط و معتوب و مغضوب و مقهور بقهر الهی میباشد **تنبیه** مجمع علیه امتست که فرار از جهاد از اکبر کبایر

واعظم مناهی

maablib.org

WWW.MAABLIB.COM

و اعظم مناهی است و همین مروی از اهل البیت ع و ابن عباس وغیره هست انهم قالوا ان الفرار من الزحف من الکبائر آیا قابل توبه هست یا
نه مجمع علیه بر قبول توبه او هست **بحث رابع عشر** مأوی بفتح اول و مقصوره آخر اسم مکان بمعنی جای قرار و سکون در آن آخره اذا اوی الی منزله
یأوی أویًا و أویًّا و اویًا متعدی بنفسه میباشد **پس** معنی و مأویه جهنم و بئس المصیر تصریح بغضب باظهار غلظت تو عید برای فرار از جهاد میباشد
یعنی آنکس که مسخوط و مغضوب اله برگردید مأوی او مقر و مسکن دایم او نار دوزخ میباشد **و** مسکن و مقام او دوزخ نهایت زشت و بد جهنمی و مسکنی
و مقری و مرجعی هست اعاذنا الله والمؤمنین منه جمیعًا **و مصیر** بمعنی مرجع از صار یصیر صیرًا و صیرورة بمعنی انتقل **و** صار الامر الیه ای کذا رجع
الیه **و** الیه مصیره ای مرجعه و مآله **و** صاره یصیره صیرا جنبه **تنبیه** هرگاه فرار از جهاد از اکبر کبایر باشد و اعظم و اقبح قبایح باشد
پس آن مفرور مغضوب و مسخوط اله قهار بغیر توبه **و** مقام دائمی او بئس المصیر قهر جهنم و سقر هست **اشکال** غضب در حصل وصول منافی و منفر بطبیعت
است لهذا خون او بجوش آمده انتقام آن از شخص منفر و موذی میخواهد و میجوید **و** خدا از جسم و جسمانیت و از لوازم او منزه و مبرا و متعالی هست
پس مراد از غضب الهی چیست **جواب** رضا و غضب خلاف غضب از اوصاف جسمانی بلا اشکال هست **پس** تجرد و تنزه واجب تع از جسم و اوصاف
آن تاویل چنین الفاظ وارده فی کتاب الله و سنت صحیح رسول الله مطابق کتاب خدا واجب است **پس** حمل غضب و سخط **و** رحم و رضا
میشود بر غایت اینها **و اما** غایت غضب انتقام گرفتن از شخص مغضوب و تعذیب او میباشد **و** غایت رضا و رحم عفو و احسان و اکرام بمرحوم
مرضی بقانون کلی در اسلام مقرر و مبرهن نزد متکلمین گردیده اشکال ندارد **بحث خامس عشر** این آیات هرچند نزول اینها خاص در بدر
و آن متفق علیه هست **پس آیا** حکمش خاص و مخصوص اهل بدر است یا حکمش عام هست در آن خلاف بدو قول دارند **احدهما** این حکم خاص
مختص اهل بدر هست **و** همین بروایت کلبی از احد القولین ابن عباس **و** همین مختار حسن **و** قتاده **و** ضحاک وغیره هست **و** همین مروی از
سعید خدری هست **و زید بن** حبیب گفت اوجب الله النار لمن فرّ یوم بدر فلما کان یوم احد قال الله تع انما استزلهم الشیطان ببعض
ما کسبوا و لقد عفی الله عنهم **ثم** کان یوم حنین بعده فقال تع ثم ولیتم مدبرین ثم یتوب الله من بعد ذلک علی من یشاء **و ایضا** از ابن عمر رض روایة
کردند که او گفت بعثنا رسول الله ص فحاص الناس حیصة فانهزمنا فقلنا یا رسول الله نحن الفرارون قال لا بل انتم الکرارون انا فئة المسلمین یعنی
ابن عمر عرض کرد که یا رسول الله ما فراریان هستیم منهزم شدیم پیغمبر فرمود نه بلکه شما کراریان هستید چه من فئه مسلمین بودم **اقول** حاص حیصه بالحاء
والصاد المهملتین یعنی جولان باشد از جال الناس جولة یطلبون الفرار من العدو **و** المحیص الهرب **و در سبب** تخصیص این وجوه میباشد
احدها حضرت رسول در یوم بدر خود حاضر بودند فانما اجل لا یساوی بسائر الفئات بل هو اجل و اعلی من الکل **و اما** لا جل ان الله وعدهم
بالنصر والظفر فلم یکن لهم التحیز و التحرف الی فئة اخری **ثانیها** انه تع شدد علی اهل بدر لاجل انه کان اول الغزوات فلو انهزم المسلمون فیه
لزم منه الخلل العظیم فلهذا وجب علیهم التشدید والمبالغة یعنی تشدید امر بر اهل بدر از عدم تحیز چه خود پیغمبر صلعم در آن غزوه که اعلی و اجل از همه
غزوات بود و اگر مردم در آن تحرف و تحیز میکردند **پس** بآن انهزام زلل و خلل عظیم بر اهل اسلام عاید می شد **ثالثها** لاجل منعهم الله فی ذلک الیوم
من اخذ الفداء من الاسری **والقول الثانی** ان هذا الحکم فی هذه الآیة عام فی جمیع الحروب لهذه الآیة یا ایها الذین آمنوا اذا لقیتم الذین
کفروا عام فیتناول جمیع الصور و اقصی ما فی الباب انه نزل فی واقعة بدر و لکن العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص الحکم یعنی حکم این عام در جمیع
حروب است زیرا که خطاب بیا ایها الذین آمنوا اذا لقیتم بعموم مومنین الی یوم القیمة می باشد **و** غایت ما فی الباب اینکه در غزوه بدر نازل شده و لکن
خصوصیت سبب مانع از عمومیت حکم نمیباشد چه اعتبار بعمومیت لفظ و همان اصل در کلام میباشد **و** همین از روایة ثانیه از ابن عباس رض **و** همین قول
جبائی **و** ابو مسلم در مجمع نقل فرموده‌اند **بحث سادس عشر** جواز تحیز **آیا** من بعد محکم باقی در هر جهاد الی القیمة است **یا** منسوخ گردیده در آن نیز دو قول
دارند **نزد عطاء** این تحیز منسوخ گردیده بآیه الآن خفف الله عنکم فلیس لقوم ان یفروا من مثلیهم ننسخه تلک الآیه فی هذه العدة **درمعالم**
بغوی وغیره گفته و علی هذا اکثر العلماء ان المسلمین اذا کانوا علی الشطر و الخطر من عدوهم لا یجوز لهم ان یفروا و یتحرفوا فیولوا ظهورهم
و یتحیزوا و ان کان المسلمین اکثر من المشرکین القلیلین بلا خوف و لا خطر جاز التحرف و التحیز **و قال** ابن عباس من فرّ عن ثلثة فلم یفرّ و
من فرّ من اثنین فقد فرّ **رازی** و تبعه او هم در اینجا فرموده‌اند اختلفوا فی جواز التحیز الی فئة هل یحظر اذا کان العسکر عظیما **او انما** یثبت

جواب اشکال غضب و رضا از خدا

در اسباب تخصیص
این وجوه میباشند

WWW.MAABLIB.COM

اذا کان فی العسکر خفة قال بعضهم اذا عظم العسکر فلیس لهم هذا التحیّز وقال بعضهم بل الکل سواء وهذا الیق بالظاهر لانه لم یفصل
حاصل هر دو عبارت آنکه نزد اکثر اهل علم اگر لشکر اهل اسلام ضعیف وقلیل پر حذر از عدو قوی کثیر است پس جایز نیست اصلا فرار مطلقا ونه تحرف
ونه تحیز واگر لشکر کثیر وقوی ذو الفئات بلا خوف از عسکر عدو بود پس در آن وقت تحرف وتحیز الی فئة جایز است ودلیلش قول ابن عباس است
که اگر از سه چند خود تحیز کند جایز است از دو چند دشمن جایز نیست ورازی در نقل قول ثانی که خواه عسکر اسلام عظیم باشد خواه خفیف وقلیل باشد
تحیز مساوی در هر دو حال جایز است وهمین لائق تر بمقام بمقتضائے ظاهر آیه است زیرا که در آیه تفصیل نیست لذلک کا مرویست پیغمبر صلعم استعاذه
میکرد از این موت هفت قسم موت الفجاة ومن لدغ الحیة ومن السبع ومن الغرق ومن الحرق ومن ان یخرّ علیه شئ ومن القتل عند فرار
الزحف رواه احمد وایضا از ابی یسر روایة کرده انه صلعم یدعوا بهؤلاء الکلمات السبع یقول اللهم انی اعوذ بک من الهدم واعوذ بک
من الغمّ والغرق والحرق واعوذ بک ان یتخبطنی الشیطان عند الموت واعوذ بک ان اموت فی سبیلک مدبرا واعوذ بک ان اموت لدیغا
ایضا پیغمبر صلعم فرموده هر که سه مرتبه استغفر الله الذی لا اله الا هو الحیّ القیوم واتوب الیه بگوید او مغفور میشود اگرچه گناه از فرار زحف باشد
رواه جماعت من المحدثین از زید بن حارثه واز ابن مسعود منهم وابن سعد وابو داؤد وترمذی وبیهقی در اسماء وصفات وایضا ابن شیبه و
حاکم وسیوطی وغیرهم بحث سابع عشر فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم وابن بطریق تا بن الخطاب عدول از خطاب صحابه الی خطاب
النبی است بدانکه این فا جواب شرط مقدر است وتقدیرش بدو وجه میباشد احدهما ما ذکر امداده بالملائکة والتثبیت لهم والقاء
الرعب فی قلوب اعدائهم فعل هذا کانه قیل اذا کان الامر کذلک فلم تقتلوهم انتم بقوتکم وقدرتکم وجمعکم القلیل ولکن الله قتلهم بنصرکم
وتسلیطکم علیهم القاء الرعب فی قلوبهم مراد آنچه از امداد ملائکه وغیره بایشان بوقوع آمده میباشد پس از ظفر یابی اینها تذکیر وتبصیر آن بایشان
کرده گویا بنا بر آن فرموده شد که هرگاه امر چنین بوده پس قتل کفار شما نکردید بقوة وبقدرة وجمعیت قلیل خود بلکه خدا قتل اینها کرد بیاری وتسلیط
شما والقاء رعب شما در قلوب کفار تا قتل واسر اینها کردید ثانیهما التقدیر ان افتخرتم بقتلهم فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم لما روی انهم لما انصرفوا
من المعرکة غالبین غانمین اقبلوا یتفاخرون یقولون قتلت واسرت وفعلت وترکت فنزلت هذه الایة قاله الزمخشری والرازی والسعودی
یعنی هرگاه مؤمنین بدر غالبین وغانمین بقتل واسر کفار مراجعت کردند پس ایشان در بین خود بمفاخرة ومباهاة میگفتند که من فلانی را قتل کردم
وفلانی را اسیر آوردم خالق در جواب ایشان این را تنزیل کرد که شما قتل اینها نکردید بلکه قتل اینها خدا کرده وهمین مروی از مجاهد در کبیر وغرائب
التنزیل مرویست قال مجاهد اختلفوا یوم بدر فقال بعضهم هذا انا قتلت وقال الاخر انا قتلت فانزل الله هذه الایة ان هذه الکسرة
الکبیرة لم تحصل منکم وانما حصلت بمعونة الله تعالی مجاهد گفت اصحاب در یوم بدر بعد الفراغ والظفر اختلاف در بین خود کردند پس بعضی میگفت
من این را قتل کردم وبعض دیگر میگفت که من قتل کردم پس این آیه در رد مقالات ایشان نازل شده اشکال چگونه او سبحانه قتل
کفار در بدر کرد ونسبة فعل قتل الی الله تعالی اثبات علی الظاهر نمیشود مگر بمذهب مجبره چه نزد ایشان فعل عبد عینا فعل خداست مگر آنکه مراد
از این قتل ایجاد موت نزد ضرب مؤمنین شود یا عدم حایل گردیدن خدا بین القاتل والمقتول عند القتل ومسلّم است نه قتلهم بید الخالق جواب
از اصحابنا جمع منهم صاحب المجمع فرموده اند وانما نفی الفعل عمن هو فعله علی الحقیقة ونسبه الی نفسه ولیس بفعل له من حیث کانت افعاله تعالی بالسبب
المؤدی الی قتلهم من اقدارهم وتمکینهم علی قتلهم واعانته لهم وتشجیع قلوبهم والقاء الرعب فی قلوب اعدائهم المشرکین حتی قتلوا واسروا یعنی
نفی فعل علی الحقیقة کرد از آنانکه بوقوع آورده بودند ونسبت آن فعل الی نفسه تعالی کرد وحال آنکه عیانا قتل اینها چون افعال آخر تعالی اصلا نیست بلکه اسناد
قتل ایشان الی نفسه کرد باعتبار سببیکه مؤدی الی قتلهم گردیده چه او تعالی اقدار وتمکین وشجاعت داد ایشان را واعانت کرد مر اینها را بر آن فعل قتل ودر قلوب
کفار خوف ورعب القا کرد تا آنکه قتل گردیدند واسیر شدند وجمعی فرار کردند واین اسناد مسبب باعتبار سبب مجازی مشهور ومستعمل در قرآن ودر عرف
است چنانچه شخصی میگوید که فلانی را با این شمشیر کشتم وآدم دیگر او را میگوید که تو قتل نکردی من قتل او کردم یعنی اگر من شمشیر بتو نمیدادم تو او را کشته
نمیتوانستی وایضا کسی بکسی دیگر میگوید که فلانے مرا ذلیل ومحبوس نکردانید بلکه تو مرا ذلیل وحبس کردانیدی چه تو برای او سفارش کردی تا حاکم
از جهت سفارش تو اینحال کرد مرا بحث ثامن عشر وما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی واین خطاب خاص بحضرت رسالت مآب است

WWW.MAABLIB.COM

جالا فلم تقتلوهم باصحاب آنحضرت است یعنی یا محمد نیند اختی تو و قتیکه ولکن خدا انداخت انداختن را **و بقولی** معناه وما بلغت اذ رمیت
ولکن الله رمی یعنے ای محمد تو نرسانید مشت خاک را در چشم و دهان و منخر و بینی هر یکے از لشکر کفار و قتیکه تو بینداختی و لکن خدا رسانید آنرا در چشم و منخر
و بینی هر یکے را **سوال** رامی پیغمبر بنص و خطاب این آیه بود **اما** آنچه رمی کرد او چه بود **و** در کدام جنگ بود **جواب** بجمیع علیه منصوص کتاب الله
هست که رامی خاص حضرت رسول صلعم بود خلافی در آن **صلابیست اما** در مرمی سه قول اند **یکی** مشت خاک متضمن سنگریزهای صغار **دیگر**
آنکه حربه بود **سوم** تیر انداخت **اما** در محل هم سه وجه اند **قول اول** در جنگ بدر و این قول اکثر اهل **تفسیر و حدیث و مغازی و سیر و تواریخ و همین**
احادیث صحیحه از فرقات اهل اسلام مروی اند **ثانی** در جنگ احد **بدانکه** در جنگ بدر هرگاه صنادید ثلثه قریش معا یک وقت یعنی عتبه بن ربیعه
بدست عبیده بن الحارث **و** شیبه بدست اسد الله حضرت حمزه عم نبی **و** ولید بدست مظهر العجائب علی ابن ابیطالب بقتل رسیدند **و** در کفار
قریش اضطرابے عظیم شدید پدید آمده **دفعتہ** مع ابوجهل کل لشکر حمله بر لشکر اسلام کردند **و لیست** پیغمبر هرگاه حمله شان مشاهده فرمود
جماعت مفسرین از ابن عباس وغیره نقل کردند فقال رسول الله اللهم هذه قریش قد جائت بخیلائها و فخرها یکذبون رسولک اللهم انی ان
تنجز ما وعدتنی و وعدک الحق لا خلف فیه فنزل جبرئیل و قال خذ قبضة من تراب فارمهم بها فلما التقی **قال النبی** لعلی اعطنی قبضة من
التراب من حصباء الوادی فرمی بها فی وجوههم و قال شاهت الوجوه فلم یبق مشرک الا دخل فی عینیه و منخریه و فمه غبار و حصیاة
فانهزموا و تعاقبهم اهل الاسلام فقتلوا منهم سبعون **و** اسروا سبعون من صنادیدهم و اجلتهم **و** فرقنا یا هم الی مکة **و رواه** المفسرون
عن جماعة من الصحابة کابن عباس **و** حکیم بن حزام **و** جابر **و** عکرمه **و** غیرهم حاصل آنکه پیغمبر در وقت حمله قریش فرمود بار خدایا این جماعت با کبر
و افتخار حمله آوردند بر اهل دین تو که اسلام است پس انجاز و انفاذ وجا کن وعده خود را که بمن دادی در ظفر و اعلاء کلمه اسلام **پس** هنوز پیغمبر
در دعا بود که جبرئیل فرود آمده و با مر اله فرمود که مشت خاکی را بر داشته باش بسوی کفار پس بامر نبی علی ولی مشت خاکی از آن وادی بدر سنگریزه
امیر بدست نبی داد **و** پیغمبر وقت پاشیدن و رمی آن بسوی آن گروه شاهت الوجوه للحی القیوم فرمود **پس** از آن قبضه خاک و ریگ و غبار و سنگریزهای
صغار احدی از کفار باقی نماند مگر آنکه آن خاک بدو چشم و بدو سوراخ بینی و بدهان هر یک کافر رسیده دفعتة کلهم منهزم و مفرور دفعة کلهم گردیده **پس**
فوج اسلام تعاقب بانها کرده هفتاد آدم رؤس ایشانرا قتل **و** هفتاد اجله دیگر ایشانرا بریسمان بسته اسیر آوردند **و** بقایای ایشان منهزم و مغرور ذلیل و خوار
نکه رفتند **و** اسباب و اثاث ایشانرا مسلمان نیز گرفتند **و** این خبر را جمهور و عمایدِ مفسرین قدما و تابعین از جماعت کثیر صحابه روایة کردند **اشکال**
از نفی وما رمیت اذ رمیت اثبات بکلمه اضراب و لکن الله رمی فی الحقیقة و فعل از رمی محمدی بنود بل خاص رمی الهی بود پس چرا اذ رمیت
اسناد الی محمد کرد **و اگر** خود الله آنرا رمی کرد چگونه آن رمی بود **جواب اول** چونکه رمی ظاهری آن قبضه خاک بضرورة و لا شک پیغمبر کرد **اما**
دست رسول الله صلعم در آن وقت **و ایضا** دست خلیفة الله علی در قلع باب خیبر و اخذ آن بعوض سپر در حکم دست و قوة خالق بود و میباشد چنانچه در باب
بیعة رضوان بیعت بر دست رسول او بود **و** در واقع آن دست مبارک بحکم دست اله بود و میباشد **پس** باین جهت رمی آنحضرت مشت خاک را **و**
قلع باب خیبر بدست علی اسنادش الی نفسه تعالی گردید **و** شاهدش **آیه** ان الذین یبایعونک تحت الشجرة انما یبایعون الله **و** ید الله فوق ایدیهم
است پس باین اعتبار اسناد الی نفسه کرد فعل رسول و فعل علی علیهما السلام را **جواب ثانی** رمی مشت ظاهر قبضه خاک از فعل پیغمبر بود **و اما** ایصال
اثر آن بکل لشکر فرداً فرداً خاص از فعل خالق بود چه معلوم است که از وسع و امکان بشر ممتنع است وصول یک قبضه خاک بکل خلق **و** اثر آن بیک آن در عیون
هر یکے از کل لشکر و فتة **فمعناه** ان القبضة من الحصباء التی رمیتها فانت ما رمیتها فی الحقیقة لان رمیک قبضة من الحصباء لا یمکن ان یبلغ اثره سایر
البشر و لکن الله حین رمی للنبی ابلغ اجزاء ذلک التراب و اوصلها الی عیون کل واحد من العسکر الکثیر و منخریهم فصورة الرمیة صدرت من الرسول
و ایصال اثرها انما صدره من الله تعالی فلهذا المعنی صح فیه النفی و الاثبات انتهی **تنبیه** این آیات هر یکے بذاتها معجزه خلق العادة است خصوصاً
آیه وما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی که منها از اعاظم معاجز خاتم الانبیاء و اکبر براهین و اقوی الشواهد القاطعة فی ثبوت نبوة خاتم الانبیاء محمد بن عبد الله صلعم
الی بقاء الدنیا قطعاً میباشد **پس** باطل شد مزعوم باطل جهال نصاری که محمد صلعم مؤید بالاعجاز الخارق للعادة فی کتاب الله نیست **بلکه** معاجز او
اهل اسلام بعد آنحضرت بطور اختراع و افترا و اختلاق اسناد آن بآنحضرت کردند **جواب اول** در اثبات انکار این قبضه خاک از اجل معاجز نبوی

WWW.MAABLIB.COM

است بدو سبب **اوّلهما** این خبر از فعل محمّدی در بدر است **و** این خبر بفور مطابق مخبر به بوقوع آمد **و خبریکه** مطابق وقرین بدعوا او بوقوع میآید قطعًا مخبر او صادق و واجب التصدیق است **پس** قرآن **و** محمّد عین صدق وصادق مُصدّق واجب التصدیق قطعًا میباشد **ثانیهما** چونکه آنحضرت بدعاء بتوجه مستمر تا مرگ خود میکرد **و** بمردم فرمود که خالق مرا وعده احدی الطائفتین از عیر یا نفیر قریش **و** فتح یابی برایشان داده **پس** وقت حمله نفیر آن حضرت دست بدعا برداشته از خالق انفاذ و انجاز وعده ظفر یابی خود درخواست کرده **و** یا مشته قبضه خاک در آن بروی کفار پاشیده **و** کل ابطال آن لشکر بوده کالهم معطل از قتال مانده چشمهائے خود مالیده بنظر انها هیچ نیامد تا چند نفر اصحاب محمّد تعاقب انها کرده جمعی از ابطال انها بقتل رسانیده **و** جمعی از صناوید ایشان بند و رسیمانها بسته اسیر آورده **و** اموال همه ایشان بغنیمت گرفته **و** باقیماندگان انها بخسران وحیران منهزم گردیده دم خود را بمکه رسیده گرفتند **و** هیچ عاقلے از خارق عادة بشر بودن این معجزه را انکار کرده نمیتواند چه ممکن هیچ بشری اصلًا نیست که کل لشکر ابطال قتال بجمله آمده بر دشمن خود که ضعیف وقلیل العدد باشد **و** از اراده جمعی خود کل لشکر ابطال از قتال دفعة معطل مانده و خود مع القوة والتمکن بقتل و اسیرے عدو خود را بدهند و باقی منهزم و مفرور بکردند بلا سبب قاطع ومانع انها از اراده قهری خود **پس** مزعوم نصاری بالکلیه باطل محض **و** اکثر معاجز خاتم النبوة در قرآن قطعًا ثابت و واضح است

امّا جواب ثانی در بطلان قول نصاری که اهل اسلام بعد موت محمّد معاجز محمدیه را باختراع وافتراء و دروغ در دفاتر ثبت کردند بوجوه میباشد **اولها** علماء نصاری بمثل مشهور وجدان والمرء یقیس علی نفسه چونکه از قدیم الی حین سلف و خلف عین انجیل منزل را نیست ونابود کرده بدستهائے خود آنچه اختلاق واختراع وافتراء ومحض دروغ و دروغ ثبت وضبط کردند **و** آنرا انجیل عیسیٰ نامیدند **و** معهذا هر زمان انها را بتهذیب وتبدیل وایزاد واخراج مینمایند چنانچه بر ملاحظه کننده اناجیل عتیقه وجدیده را احوال تبدیل کلمات مخترعات اسلاف خود واضح میباشد که ثبت مخترعات عادة قدیمه آن طایفه میباشد **لهذا** قوم اسلام را هم بر مثل خود می پندارند **ثانیها** اکثر معاجز محمّدی **و** علوی علیهما السّلام غیر از قرآن هم متواتر اند **و** تواتر عبارت است از اتفاق جمعیت جمعی از نقله شهود و رواة که نقل مسموعات و مبصرات و معلومات و مشهودات خود ملکیند از حق و باطل زیرا که ممتنع و محال است تواطؤ و اتفاق جماعات مختلفة الآراء و الدّواعی و الافهام و الالسنة از صدر اوّل عصر بعصر بر نقل واقعاتیکه در حقیقة والاصالة آن واقعه بوقوع نیامده **و** در اصل کذب و بهتان و معدوم باشد **و** بر خلاف آن واقعه کلهم بگویند و بنویسند و نقل نمایند حاشا و کلا عن ذلک ابدًا **والّا** علم سیر **و** تواریخ متضمن احوال انبیاء **و** سلاطین **و** واقعات **و** قضایاے ایشان **و** اسماء ایشان **و** قرون هالکه **و** بلاد و قرای ثابته و سابقه کل روے زمین الی حین همه دروغ وکذب وبهتان وافتراء واختلاق محض باطل بالکلیه میباشد زیرا که هر یکے از موجودین هر عصر بچشمهای خود ندیده اند **فجوابکم** جوابنا **اشکال** بنابرین چرا نصارے و یهود عنود احوال معاجزی محمّدی نوشتند اگر اکثر آن متواتر بودند **جواب** عادة طبعی مخاصمین متعصبین است که اغلب واکثر تحریر حقیت مخالفین دین خود نمینویسند چنانچه اهل چین وهند وغیر انها از مشرکین کفار طوفان نوح **و** فلق بحر بید موسیٰ **و** غرق فرعون مع کل لشکر چند لک آدم در آن یک دفعه **و** ولادة عیسیٰ بغیر نکاح و بنکاح صحیح معاجز و ابن الله بودن او نه نوشته اند **پس** بننوشتن اعداء دین مبین دلیل بر بطلان وقایع حقیقت ثابته ابدًا نمیشود **والّا جوابکم** جوابنا **ثالثها** قانون مقرره اهل اسلام از صدر اوّل الی در اعتبار هر امرے ونقل آن کمال عدل وصدق ودیانت شرط است **و** علم درایه **و** علم رجال رواة و علماء برائے دریافت عقاید و اعمال و صدق و عدل وکذب ودیانت و ارائے وهمه احوال عمرے ونقل مدون ومقرر گردیده اند **و** باد انی سوء حالتی **و** مقالتے راوی ترک روایة کرده اند **و** بنای همین قانون محدثین اسلام صحاح مسانید معتمده ترتیب داده اند بدلیل هر حدیث منقولے اشاره بصحیح **و** بحسن **و** بموثق بموثوق **و** بضعیف **و** منکر **و** متروک العمل کرده اند **و** بر نقل و قول هر یک ملوانی بغیر کمال ممارست علوم و حذاقت فنون **و** صیانت عدالة ودیانت وصدق **معهذا** بغیر مدارسته وبغیر معاینه وامتحان اعلام مشهودین **و** بغیر اجازة تقریرے وتحریری **و** اذن جماعت ائمه مجتهدین مُسلّمه **و** بغیر حکم جمهور معتمدین مستندین در کل ابدًا و اصلًا قابل اعتماد وعمل وتسلیم ندارند **و** قول او مثل بول مطروح ومتروک میباشد **بخلاف** نصارے اهل اسلام رفتار در دین دارند **و** کافی شاهدی از اهل اسلام همین است که از نزول قرآن الی حین سنه چهارده صدی روان است در یک قرآن هم زیر یا زبر یا پیش یا جزم یا شد یا مد قرآن کم یا زائد نشده بخلاف کتب یهود **و** نصاے **امّا قول ثانی** در حصول و وقوع این واقعه و ما رمیت اذ رمیت در جنگ احد است این واقعه بوقوع آمده در قتل ابی بن خلف **مروی است** انه اتی النبی بعظم رمیم قال یا محمّد من یحیی هذا وهو رمیم فقال علیه السّلام

WWW.MAABLIB.COM

لم يحييه الله **ثم** يميتك **ثم** يحييك **ثم** يدخلك النار فاسر هذا اللعين يوم بدر فلما افتدى قال لرسول الله ص ان عندى فرسًا اعتلفها كل يوم
فرقًا من ذرة كى اقتلك عليها **فقال صلعم** بل انا اقتلك انشاء الله تع **فلما** كان يوم احد اقبل ابى بن خلف يركض على ذلك الفرس حتى
دنى من الرسول ص فاعترض له رجال من المسلمين ليقتلوه فقال ص استاخروا عنه **و** رماه النبى بحربة فكسر ضلعًا من اضلاعه فحمل وهو صريخ
حريق فقال اصحابه لا باس فقال لهم الا سمعتم انه قال لى ساقتلك انشاء الله فلو كانت للناس لقتلتهم **وفى رواية** الزهرى ولما ضربه النبى
فخدشه فى ترقوته فجعل تبدّأ دم عن فرسه رأ **و** قال اصحابه لم تضطرب وتصطرخ من هذه الخدشة فقال لهم والله لو حصلت لجميع الخلق
لاحترقوا بسبه ولما تو تغلى لروايتين ومات ذلك الملعون مضطربا مستنصرخا متحرقا بعد ايام فى الطريق فدفنوه **رواه فى الدر المنثور**
مع حديثه حاصل آنكه **ابى بن خلف** لعين استخوان مرده آدمى كهنه بوسيده بدست گرفته بحضور پيغمبر ص آنرا بدست ماليده چون خاكستر او
بدميدن بهوا پريد وگفت **يا محمد** كدام زنده ميكند اين استخوان را **پيغمبر** ص فرمود خالق آنرا زنده ميكند پس ترا ميميراند **پس** ترا زنده ميكند **پس**
ترا داخل نار ميسازد **و** آن لعين كينه آن در دل مكتوم نهاد **و** بروز بدر بهر گاه بفديه دادن خلاص شد گفت **يا محمد** من اسپى لايق دارم وآنرا خفيل
ذره ميخورانم تا قوى وچاق شده بر آن سوار شده ترا خاص قتل ميكنم **و** پيغمبر صلعم در جوابش فرمود بل من ترا قتل ميكنم اگر خدا خواسته **بروز**
احد آن خلف لعين بمقابل نبى ص آمد واصحاب مانع او شدند تا قتل نمايند اورا **پيغمبر** صلعم فرمود بگيريد تا بيايد **پس پيغمبر** ص بچوب دستى
كه تا زمه گوش آدمى بود و يك طرفش قدرے نوكدار آهن ميباشد بيك **روايت** بران لعين زد دفعة ضلع او منكسر شد **و بروايت زهرى** بترقوه
اوكه نزد چيز كردن ميباشد بنوك حربه پيغمبر ص خراشى بجلد او رسيد فعلى الروايتين كج بدن نالان النار الحرقة المحرقة ناله زنان نزد قوم خود رسيده **و** انها
خراش او ديده خندان گفتند چيز است باين خراش چرا نالان نعره زن باضطراب سخت اتم افتان خيزان آمدى **و** در جواب شان گفت آيا شما نشنيديد
كه او گفت مرا بلكه من ترا خواهم كشت بخدا قسم **اگر تمام** مردم همين خراش كه بمن رسانده ميرسيد هر آئينه كلهم ميمردند وميسوختند حرقتى وسوزشى و درد
دارم كه مثل اين احراق وايلام در هيچ سمى وضربتے ولدغه اصلا نميباشد **پس** همين سوزش واحراق وايلام واضطراب متصل هر آن هر شب وروز افزون
بود **و** بعد چند روز بدرك اسفل شتافت **و** در بين راه آن لعين را دفن كردند **اما قول ثالث** از رميت در جنگ خيبر تير زد **روى الرازى**

روى انه عليه السلام اخذ قوسًا وهو على باب خيبر فرمى سهمًا فاقبل السهم حتى قتل ابن ابى الحقيق اليهودى وهو على فراشه فنزلت هذه الاية وما رميت

الخ **وفى الدر المنثور** عن عبد الرحمن بن جبير فطلب النبى ص قوسًا فرمى الحصن فاقبل السهم يهوى حتى قتل ابن ابى الحقيق فى فراشه فانزل الله هذه
الاية حاصل هر دو خبر آنكه پيغمبر ص در يوم خيبر تير وكمانے طلبيده رها كرد تير را از كمان **پس** آن تير پرانيده رسيد ابن ابى الحقيق را **و** آن لعين سوار
بر فرش خود در حصن بود **و** بر فرش خواب خوابيده بود تا دفعة بمرد وبدرك اسفل رفت واين آيه درباره او نازل شد **اشكال** در اين رمى خلاف
دارند **اگر** من باب التواتر احد الاقوال مى بود خلاف دران واقع نے شد **پس** اختلاف دلالت دارد كه هيچ يكى از اقوال ثلثه بوقوع نيامد **و** از رميت
اگر صحيح هست پس غير اين اقوال مراد متفق عليه بايد باشد **و** آن چيست **و** جمع اين اقوال متضاده در نزول ممتنع هست **جواب** بدانكه نزد اهل تفسير
قانون معتنى وبراهين مبرهن گرديده كه سبب نزول **يا خاص** باشد ولكن فقرات آيه عام **يا** برعكس اين خاص باشد **پس** درين صورت
سبب خاص مانع عموميت حكم او **يا** برعكس اين بجهة مقتضاى كلمات او شده نميتوانند خصوصًا وقتيكه معمم يا مخصص خارج از ديگر آيه **يا** از خبر صحيح موجود
باشد **و قانون ثانى** اينكه يكوقت در يك مقام در امرے نازل شده **پس** اگر مثل ومشابه آن امور آخر بوقوع بيايند پس بمقتضاى عموميت فقرات
آيه همه امور آخر را حاوى وشامل ميشود وميباشد **تنبيه** اگر اين واضح شد **پس جواب اشكال** بدو وجه ميباشد **اولهما** اين آيه رميت
خاص درباب بدر وارد شده **و** بران اكثر صحاح وحسان باسانيد مستفيضه در صحاح مسانيد ثبت وجمع اند **و** همين قول مختار اكثر مفسرين است چه
بجميع اقوال واخبار بالجملة تواتر حاصل است **و فخر رازى** هم همين اختيار كرده **و** الا صح ان هذه الاية نزلت فى يوم بدر **و** الا لدخل فى
اثناء القصة كلام اجنبى عنها وذلك لا يليق **بلى** لا يبعد ان يدخل تحته سائر الوقايع لان العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب انتهى كلامه
پس ترجيح اينقول كه در بدر نازل شده ارجح واصح واقوى در ثبوت ميباشد **پس** قول ثانى **و** ثالث بجهة بعض اخبار احاد است او معارض قول
مشهور متواتر ومجمع عليه الاكثر نميشود **و ثانيهما** جمع اين اقوال ثلثه بغير ترجيح بلا مرجح ممكن است بانكه آيه وما رميت خاص در بدر نازل شده **و** در

جواب الرازى بتصادم در اخبار
مصاحب مجمع البحرين ۱۲

جواب اشكال در قول ثالث
خلاف رواية پس در نزول
اين رميت است
پس يا ابن قول
با غير اين اقوال
متفق عليه مراد باشد
او چيست ۱۲

احد بری حربه **و در خیبر** بر می تیر مثل و مشابه بر می قبض خاک بوقوع آمد **و** القاطا آیه مخصص بوقت و فعل و مکان نیست بل مطلق است **پس**
هر جنگی که آنحضرت کسی را بچیزی زده در حکم رمی و ضرب الهی عموما است زیرا که آنحضرت نائب و وکیل الهی و خلیفه باری بود و هر وقت هم جائز دون
و داون **و** اخذ او زون **و** دادن **و** اخذ خدا میباشد **و** ید بنی الله و خلیفه تم حکم ید الله و لسان الله در همه امور وارد چنانچه حکم افعال و اقوال ملائکه
حکم افعال و اقوال تم وارند **و** آیه بیعة ان الذین یبایعونک مشیر این مرام است **پس** بحمد الله اشکال هیچ و جا لازم نمی آید ثم الله اعلم **اشکال** قاضی
ابوبکر آنچه در اینجا افاده کرده **و منها** ان التراب الذی رماه کان قلیلا فیمتنع وصول لقدر القلیل الی عیون القوم الکثیر فدل هذا علی انه ضم
الیها اشیاء اخر من اجزاء التراب و اوصلها الی عیونهم **و منها** ان عند رمیته القی الله الرعب فی قلوبهم فکان المراد من ولکن الله رمی القی الرعب
فی قلوبهم **جواب** بدانکه القاء رعب معجزه علیحده **و** یک قبضه خاک پاشی بعیون هر یکی از لشکر کثیر معجزه دیگر است و معجزه را یکی شمردن عدول
از ظاهر کلام الله بلا ضرورت باتفاق است ممنوع لایجوز است **و** غرض اقصی در اظهار معاجز کثیره تقویت در اثبات حقیة نبوة و اتمام حجت و قطع معذرة
موالف و مخالف است **اما جواب** که یک قبضه خاک قلیل چگونه بعیون کل لشکر رسید بغیر انضمام خاک دیگر **پس** چنین قول دلیل بر بلادة بلید
الطبع میکند عجب العجاب است از صدور این از احد ارکین معتزله **و جوابش** بدو وجه میباشد **احدهما** این بلوغ خاک قلیل بعیون هر یکی
از لشکر کثیر تا صغیر رسیدند بالاتفاق اعجاز خارق العادة باکیر میباشد **و** غرض اقصی در این اظهار غرابت خارقیت رمی در اثبات نبوة نبی **و** ابرة یافتن
الد الخصام میباشد **پس** این مشت قبضه خاک سبب فرار انبوه کثیر مع اتمام حجة بآن برانها بود **و** در افعال معاجز قیاس کردن بانکه قلیل کثیر با انضمام
مثل آن یا اکثر قلیل **یا** ثقیل خفیف **و** خفیف ثقیل گردید باید و تخریج جزئی از ان دلالت دارد که قایل آن معتقد بر عدم اقتدار قادر مطلق لزام
امکانی باشد که شئی قلیل مع قلته بحجم غیر بغیر ازدیاد و انضمام جزء دیگر رساند **و** این گمان واهی باطل است **ثانیهما** خود این قاضی معتزله در تفسیر آیه
و انذر عشیرتک الاقربین نوشته که آنحضرت در مکه در بدایة دعوا نبوة خود کل بنی هاشم را جمع کردن نان یک صاع **و** گوشت بره بزغاله گوچک **و** یک
مشکیزه آب قریب بهزار آدم مردان و زنان از یک کاسه **و** از یک مشکیزه شکم سیر خوردند و نوشیدند **و** کهنا تا دو رند دو دفعه کرده معهذا آن آب
مشکیزه **و** کاسه گوشت و نان بحال خود باقی بود **پس** آیا خالق در نان و گوشت آن نان و گوشت بحجم جدید ازدیاد میکرد در ان **یا نه فجوابك** جوابنا
هذا **اشکال** طایفه کسبیه از مجبره میگویند که در اینجا ثابت شد جبر بالکسب چه رمی محمد کسب **و** خالق مبلغ آن بلشکر کفر قطعا ثابت شد **پس** جبر
بالکسب صحیح و ثابت میباشد یعنی بنده کاسب و خدا موجد اعمال شانست **جواب** اولا بدانکه جبر بالکسب بدو اراده دو شخص شئی واحد میباشد **یا** باراده
احدهما **یا** بلا اراده هر دو **پس اول و ثانی** واجب البطلان است **اما** بطلان اول بجهة آنکه بدو علت تامه شئی واحد حاصل نمیشود **و** این مزور
البطلان است **و علی هذا** آیا اراده خالق **و** مخلوق هر دو متساوی میباشد **یا** متفاوت در قوة **و** ضعف **اما** بنا بر شق اول لازم میاید که بنده **و** خالق
شریک متساوی در یک اراده اند و کفر این معلوم هر عاقل است **اما** بتفاوت قوة و ضعف **اگر** اراده عبد اقوی از اراده اله است در اکفریت و بطلان آن
بقواعد شرع اسلام احدی شکی ندارد **و اگر** اراده خالق اقوی است **پس** الزام و ایلام و حد و تعزیر در دنیا **و** عذاب شدید نار در عقبی برای بنده
ضعیف چرا مقرر میباشد **و** بان توعید و تعذیب بقضیه عقل و نقل معا شریک اقوی اولی میباشد **و** فاعل خود بوده **پس** له فعلت و بران تعذیب بغیر
بلا حق نهایت ظلم و اجب البطلان است **پس** باینوجه ثابت شد قطعا که هر فعل و عمل تکلیفی خاص باراده واحده آدمی تن تنها حاصل میشود **و لهذا**
بسبب آن مستحق مدح و ذم و اعتراض و ثواب و عقاب باو عاید عقلا و شرعا میشود **پس** اشکال جبر بالکسب بغیر الکسب خلاف معقول و صحیح منقول واجب
البطلان است **اما جواب** آیه و ما رمیت اذ رمیت و لکن الله رمی فعل مخصوص ختم الانبیاء من باب الاعجاز قطعا باتفاق کافه عقلاء امت
است که رامی محمد خاص **و** موصل و مبلغ او و اثر او الی الکفار خاص خدا است چه سر اعجاز بلا اتفاق در واقع فعل اله **و** اظهار و اجراء آن بر دست **و**
زبان انبیاء **و** خلفاء منصوصه منصوبه خود برای تصدیق ایشان میکند تا اینها مطاع و متبوع خلق بالاطمینان بکردند **و** بغیر قسم معاجز همه افعال از جمیع
انبیاء و خلفاء منصوصه تم از اعمال خود ایشان میباشد **و** بغیر مداخلة الهی خاص باراوات خود بعمل و بوقوع میارند و بران مدح و ثواب وارند و میابند
بحث تاسع عشر و لیبلی عطف بر و لکن الله رمی ابلی یبلی ابلاء **جوهری** گفته والبلاء الاختبار یکون بالخیر و الشر یقال ابلاء بلاء
حسنا **و** ابلیة معروفا **و** بلاء الله بلاء **و** ابلاء ابلاء حسنا **و** ابتلاه ای اختبره **و زهیر** گفته جزی الله بالاحسان ما فعلا بکم **و** ابلاهما خیر البلاء الذی

جواب مقال ابتعابکم معتزلی

کرد و فضل خاک اوقع اجزاء

و کنکر جواب ایراد یک قبضه خاک

با یکبارگی اشکال کثیر و لشکر بسیار

جواب اشکال مجبره که

و لکن الله رمی دلالة

دارد بر ثبوت جبر

کسبی ۱۲

یبلوای خیر الصنیع الذی یختبر به عباده حاصل آنکه بلاء و ابلاء و ابتلاء بمعنے اختبار و امتحان در اصل لغت میباشد اما تعلق آن بخیر و شر و نیک و بد هست پس استعمال او بالاشتراک می باشد مابین خیر و شر و درانیجا این کلمه لیبلے المومنین بمعنی ابلاهم یعنی انعمهم بالخیر و الانعام بالاتفاق میباشد

بحث عشرین و لیبلی المومنین منه بلاء حسنا **صاحب اللباب** نقل کرده فقد اجمع المفسرون علی ان البلاء هیهنا بمعنی النعمة فمعناه و لینعم الله المومنین نعمة عظیمة بالنصر و الظفر و امداد الملائکة و انزال المطر و الغنیمة و تذلیل اعدائهم و تقویة الاسلام و اعلائه و الاجر و الثواب یعنی مفسرین مجمع علیه اند برانکه معنے بلاء درانیجا بمعنے نعمت هست **پس** معنیش آنکه و هر آئینه انعام کرد خدا مومنین را درانیجا بنعمة عظیمة جسیمة **و** آن عطا باران نزد کمال حاجت و امداد بملائک و نصرة و ظفر بر اعداء مشرکین و قتل و تذلیل ایشان **و** بحصول غنیمت از ایشان **و** بتقویة اسلام و اثبات و اعلاء آن مع ذلک اجر و جزاء و ثواب آن در آخرة از خدا ثابت باشد **و** مرجع ضمیر منه الله **و بقول دیگر** راجع بسوی نصرت است پس بنا بر این انعام مومنین من الله هست **و** ثانی انعام مومنین از نصر و غیره است **در کشاف** فرمود ای عطاء جمیلا قال **زهیر** ع فابلاهما خیر البلاء الذی یبلو **و** المعنی و للاحسان الی المومنین فعل ما فعل و ما فعله الا له یعنے برائے نیکی رسانی بسوی مومنین کرده شد آنچه باینها کرده شد **و** غرض اصلی در آن امور مفعوله همین ایصال انعام و اکرام بود که احسان باینها حاصل شده **قاضی ابوبکر** گفته ان المفسرین اتفقوا علی حمل الابتلاء هیهنا علی النعمة و الا لکان یحتمل المحنة بالتکلیف فیما بعده من الجهاد حتی یقال ان الذی فعله تعالی یوم بدر لکان کالسبب فی حصول تکلیف شاق علیهم فیما بعد ذلک من الغزوات یعنی اگر اجماع مفسرین بر حمل ابتلاء در اینجا بر نعمت نمیبود هر آئینه احتمال محنت بتکلیف فیما بعده از جهاد بود تا آنکه گفته میشد که آنچه در بدر کرده شد او چون سبب در حصول تکلیف شاق فیما بعد ذلک از غزوات بود

بحث احدی و عشرین ان الله سمیع علیم در آخر تتمه این دو کلمه متضمن ترغیب و تحذیر ایشان است اگر تا مغرور نظواهر امور نشوند و تعجب از افعال خود ننمائید یعنے بتحقیق خدا شنوا بجمیع مقالات و دعوات شما دانا باحوال قلوب و نیات و قصود و اهنتیک و بد شما میباشد

بحث ثانی و عشرین بدانکه مجمع علیه عقلاء و کافه علماء ملة که غزوه بدر در ثواب افضل از کل غزوات نبویه هست زیرا که اول غزوه بود **و** بفتح آن اثبات نبوة و دین اسلام شد **و** مردم اسلام قلیل سه صد آدم بلا اسلحه و لا اسباب از لوازم جنگ **و** بمقابل اینها یک هزار ابطال خونخوار ایشان قایم و عازم بر نیست و نابود گردانیدن اینها مسلح و مکمل بودند لهذا قلق و اضطراب در اصحاب بکمال ناتسلی شده بود **و** خالق برای همین امداد ملائکه سماوی کرد باینها

سوال آیا غزوه بدر افضل و اعلے هست **یا غزوه کربلا جواب** در این تامل است و لکن بقاعده کلیه افضل الاعمال احمزها ای اشقها عقلا و نقلا است **اما** اشق کل جنگهای نبوی بدر بود **و** از بدر صعب و اشق کربلا هست بچند وجه **الف** اصحاب بدر باراده اخذ قافله شام بطمع حصول اموال در ابتداء برآمده بودند نه باراده جنگ لله **اما** غازیان کربلا بلا طمع مال محض بغرض حصول شهادت خاص برآمده بودند **ب** ناراض اهل بدر از جنگ نفیر بودند بخلاف اصحاب کربلا چه اینها از خانها بکمال رضا خاص بغرض شهادة بر آمدند مع علمهم که از ما احدی زنده و باقی در این جنگ نمیماند بخلاف اهل بدر چه ایشان بوعده قطعی الهی بدانکه احدی الطائفتین فتح و ظفر و حصول غنیمت قطعا امید داشتند **ج** خود پیغمبر در این جنگ با ایشان بود و مکرر از آنحضرت فهمیده بودند که من موعود بظفر و فتح من نصر من الله شده ام بخلاف اصحاب کربلا که صاحب آن بر مردم مکرر فرمود که من برای شهادة موعود بکوفه میروم **د** اهل بدر قلیل العدد تا سه صد و سیزده آدم ابطال کفار بودند **اما** اهل کربلا دا اقل قلیل کلهم هفتاد و دو آدم منهم تا بیست و پنج آدم صغار السن و اطفال باقی کبار بمقابل شش هزار آدم ابطال خونخوار لا اقل علے الاصح بودند **ه** بر اهل بدر نزد عدم آب باران آمده و آب گرفتند بخلاف اهل کربلا چه بر همه صغار و کبار اینها را قطعا از سه نیم آب را بالکل بستند **و** همه تشنه و گرسنه شهید شدند **و** اهل بدر قوی بامداد ملائکه و بر می قبضه خاک کفار را قتل و اسیر گرفته غنیمت آوردند بلا مشقت جنگ بخلاف اهل کربلا چه هر یکے بقتال پیش شده شهید شدند بعد شهید ساختن آل رسول الله صلعم ناموس خدا زنان کبار و بنات صغار رسول الله را ریسمان کرده اسیر بلا نقاب در عامة البلوی از کربلا تا شام بردند بخلاف اهل بدر **ح** رؤس مطهره شهداء کربلاء جدا از ابدان مطهره کرده پس اینها را بر نیزها سوار مشهور و منشور بلاد از کوفه تا شام گردانیدند بخلاف اهل بدر **تذکره** هر گاه این وجوه بتو واضح شد پس ثابت شد که احمز و اشق الشهادة شهادة کربلا و او قطعا افضل و اعلے و افضی مدارج کل غزوات نبوی صلعم خصوصا اکثر فی الثواب و المنازل و المراتب از غزوه بدر میباشد ثم الله اعلم

قوله تعالی ذٰلِكُمْ وَأَنَّ اللّٰهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكٰفِرِينَ ○ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا

جواب اشکال اینکه غزوه بدر افضل و اعلی است یا غزوه کربلا اعلی

فَقَدْ جَاۤءَكُمُ الْفَتْحُ ۚ وَاِنْ تَنْتَهُوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۚ وَاِنْ تَعُوْدُوْا نَعُدْ ۚ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَّلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِيْنَ ۝ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ
وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَاَنْتُمْ تَسْمَعُوْنَ ۝ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّذِيْنَ قَالُوْا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُوْنَ ۝

ترجمه این آیات از بعد سے اینست آنچه از کارها دیدید بدرستی و بتحقیق خدا سست کننده و ضعیف و باطل سازنده است مکر و حیله کفار را اگر طلب فتح و نصرت کردید و میکنید پس بتحقیق آمد شمارا فتح و نصرت آنذین که بمن محبوب تر و دوست تر است یعنی محمد و دین اسلام او و اگر باز بایستید ای کفار باقیماندگان مکه از کفر و از جنگ و جدل و عناد خود پس آن باز ماندن شما بهتر است مر شمارا در دنیا از قتل و اسیر و از نهب اموال و استرقاق آل و عیال و از عذاب نار پایدار **و اگر** عود میکنید و باز میگردید بسوی قتال و جدال مع جمعیت جهال و دفع نمیکند از شما و بی نیاز نمیگرداند شمارا جمعیت جماعات معاون هیچ چیزی را بهیچ حال و اگرچه کثیر العدد جماعات شما باشند و بامداد شما از هر فرقه مردم بیایند و بدرستیکه خدای تعالی همراه و معیت مؤمنین دارد ای آنانکه ایمان آورده اید اطاعت و پیروی در هر قول و فعل بکنید خدا و رسول او را و برگردید و منحرف اصلا مشوید از امر او و حال آنکه شما می شنوید بکرات و مرات از من که محمد پیغمبر صلعم من خاتم الرسل است و بشما نصایح میکنم در اتباع او و در پیروی احکام قرآن و مباشید شما یعنی کردار و گفتار مکنید مانند آنانکه گفتند و میگویند که باشنیدیم و فهمیدیم و حال آنکه ایشان نمیشنوند و نمیفهمند یعنی شنیده و فهمیده بالکلیه عمل بآن نمیکنند و منتفع از مواعظ و پند مسموعه نمیشوند چون مومنین و مسلمین الی الآن اعصار که کتاب الله را میخوانند و سمعنا و فهمنا میگویند و برخلاف آن رفتار و کردار و گفتار مینمایند **و** اینحالت منافقان است نه صادقان اهل ایمان **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** بدانکه **قرائة** نافع و ابن کثیر **و** ابو عمرو موهن بتشدید ها، و کید بنصب دال از توهین است **و قرائة** حفص از عاصم موهن کید بالاضافه بغیر تنوین است **و نزد باقی قراء** موهن بالتخفیف **و** کید بلا اضافه بالنصب است **و** مثل آن کاشفات ضره بالتنوین والاضافه است **بحث ثانی** و محل ذلکم در اعراب چون ذلکم فذوقوا است یعنی خبر مبتدا محذوف چون الامر ذلکم ان الله موهن کید الکافرین عطف معطوف بر آنست **در مجمع** فرمود ذلکم موضعه رفع **و** کذلک ان الله فی موضع رفع **و** التقدیر الامر ذلکم **و** الامر ان الله موهن کید الکافرین کذلک الوجه فی قوله فذوقوه وان للکافرین عذاب النار **بحث ثالث** ذلکم وان الله موهن کید الکافرین **بدانکه** موهن اسم فاعل از اوهن **و** از وهن بمعنی ابطال و ضعیف بلا قوه گردانیدن از وهن یهن وهنا فهو واهن وکذا موهن میباشد **پس** معنی آنکه امر شما بلاء حسن و ابلاء شما بفتح و ظفر بر قتل و اسر اعداء و انهزام بقیه ایشان هست و بتحقیق خدا ضعیف و باطل گرداند کید و مکر و اراده کفار را بتفریق جمعیت و بهزیمت ایشان **در تفسیر** خود سعودی گفته قیل والمشار الیه القتل والرمی والمبتدء الامر ای الامر ذلکم هو القتل والرمی بعده وان الله الخ من قبیل عطف البیان لها یعنی مشار الیه ذلکم امر و آن رمی قبضه خاک بسوی کفار میباشد و بالتحقیق بسبب القاء آن خدا ضعیف و باطل گرداند مکر و اراده و جمعیت کفار را تا گروهی را قتل کردید و انبوهی را اسیر آوردید و بقیه طوایف بهزیمة فرار گردیدند **و** بنا بر این جمله ما بعد ذلکم عطف بیان ذلکم میباشد **رازی و نیشاپوری** در اینجا فرمودند توهین الله تعالی کیدهم یکون باشیاء باطلاع المؤمنین علی عوراتهم والقاء الرعب فی قلوبهم وتفریق کلمتهم ونقض ما ابرموا بسبب اختلاف عزائمهم یعنی غرض اصلی بامتنان بیان حقیقت باطنی فریقین است که او سبحانه انعام و اکرام کرد بشما فتح و ظفر را **و** باطل کرد اتفاق و اراده و جمعیت اعداء شمارا بالقاء رعب و خوف شما در قلوب ایشان و متفرق گردانید کلمه و اراده جمعیت ایشان را و نقض کرد آنچه ایشان ابرام کرده بودند و باهم عهود را سخت بسته بودند بر اهلاک شما بالکلیه بسبب خلاف انداختن در اراءات و دواعی و قصود ایشان **خاصه و عامه** حدیث قدسی را از ابن عباس نقل کردند و در اینجا اند قال ینبئ رسول الله صلعم ویقول تعالی انی قد اوهنت کید عدوک حتی قتلت خیارهم **و** اسرت اشرافهم یعنی پیغمبر صلعم را خالق خبر داده بود که من ضعیف و باطل کردم مکر و اراده محتومی دشمن شمارا تا آنکه کشتی برگزیدگان ایشان را **و** اسیر آوردی اشراف ایشان را **بعض اهل سیر**

نوشته اند

عمده کمک الهی در غزوه بدر
جواب سوال که جمع است یا

حکایت سبب اسلام
آوردی عقیل و عباس
عم و

نوشته اند منجمله اسیران بدر عم پیغمبر عباس و عقیل برادر علی که پسر ابیطالب بودند و پیغمبر تمام شب در فکر این هر دو بود و صبح پیغمبر بعلی فرمود که خالق
عمم عباس ابن عبد المطلب و عقیل را بتو بخشید و من هم عمت عباس را بتو بخشیدم و علی ع جعفر را بمره ثلثه تکلیف بشهادتین اسلام کرد و عقیل منکر از تسلیم آن شد
و بعلی گفت تو مرا قتل میکنی علی گفت آری اگر ایمان نیاوردی و عقیل بعلی گفت که آیا من و تو از یک صلب و رحم والدین ابو طالب و فاطمه بنت اسد
نیستیم علی گفت کفر و قطع اخوة و رحم کرده بمصداق یا نوح انه لیس من اهلك پس تو کافری و من مومن و مواخاة در بین مومنین بمصداق آیه
انما المومنون اخوة ثابت است و حضرت امیر اراده قتل او کرد و عقیل دفعة کلمه شهادتین خواند و مردم گفتند آیا از شمشیر بر بودت ترسیدی
عقیل گفت نه والله بلکه باتحاد نسلی و وصلة رحمی بنظر او آوردم و بجواب علی دانستم که اگر اسلام کلمه صحیحه حقه نمیبود البته علی برادر هم صلبی و رحمی را دیده و دانسته
و فهمیده قتل نمیکرد و من باو بخشیده شده هم بودم برعایت اتحاد نسبی احتمال تو کلی رهائی من بود و دیدم که معهذا علی از قتل من نمیگذرد پس
در اینوقت بعلم الیقین و حق الیقین دانستم که اسلام فی الواقع عین حق است و الا مع کمال عقل و علم و معرفت برادر بزرگ خود را که در دو انم او را
تربیت و پرورش کرده بودم قتل نمیکرد پس علی بخواندن شهادتین عقیل را از زیر تیغ خود رها کرد و عباس چونکه پولدار بود زوجه خود را
تنها بشبی گفت که قریش مرا فردا صبح با خود ببدر میبرند که معلوم نیست که احوال چگونه خواهد شد این تعداد دنانیر طلائی در این کوزه هست از امین
وقت در زاویه زیر خانه دفن کن تا بعد من بکار ت مع الاطفال میاید و پیغمبر در همان وقت قتیل و قال علی بعباس ذکر کرد آنچه با من زوجه بین
از مقال و تدفین کوزه دنانیر باهم بوقوع آمده بود عباس اسلام آورد و قسم خورد که سوی من و زوجه سوای خدا مطلع بر راز مخفی ما هر دو نبود بحث
رابع مستفتاح باب استفعال بمعنی فتح و نصرة و طلب کشودن امر و باب مغلوق و بسته از فتح یفتح فتحا چه سین استفعال خاص برای طلب
موضوع شده است در مجمع فرمود الاستفتاح طلب الفتح و هو النصر الذی یفتح به بلاد العدو و الفتح ایضا الحکم و یقال للقاضی الفتاح و
اصل الباب من الفتح الذی هو ضد الاغلاق و الانتهاء بمعنی ترک فعل لاجل النهی عنه باب افتعال از نهی ینهی نهیا باز ماندن از منهی عنه و
ترک کردن آن ضد امر میباشد چنانچه میگویند نهیته فانتهی و امرته فائتمر و او اوی نهوته نهوا لغت دیگر است ذکره صاحب المصباح و النهیة
العقل لانها تنهی عن القبائح و الجمع النهی مثل مدیة و مدی و نهایة الشیء انقضاه و آخره میباشد بحث خامس ان تستفتحوا فقد جائکم
الفتح آیا این خطاب بمومنین بدر است یا بکافرین قریش در آن مفسرین دو قول وارد و آیا این ان تستفتحوا اندلی هست یا نحی در ان نیز دو قول اند اول
اصح القولین از هر دو وجه است اما قول اول که خطاب بمومنین است مذهب جمهور محققین است و اینها میگویند ان هذا الخطاب لا یجوز ان یکون
الا للمومنین فقد مر و ان النبی علیه السلم لما رای کثرة المشرکین و قلة عدد المسلمین استغاث بالله و طلب النصرة التی تقدم بها الوعد و کذلك الصحابة
تضرعوا الیه ثم فانزل الله هذه الایة ان تستفتحوا فقد جائکم الفتح و حصل لکم النصرة علی عدوکم فاشکروا الله علی هذه النصرة و التزموا طاعته
دائما ابدا لا تخلف یعنی اینخطاب جایز نیست که بمشرکین باشد زیرا که کافر عدو الله غیر قابل خطاب الهی میباشد پس لابدا اینخطاب تشریفی مع المنة
خاص بمومنین میباشد پس روایة کرده اند اینها که آنحضرت هرگاه معاینه کرد در بدر کثرة عدد و اعداد مشرکین و قلة عدد مسلمین را پس آنحضرت استغاثه
بخدا و طلب نصرة و انجاز وعده ظفر و نصر که سابق باین از احدی الطائفتین به پیغمبر و بمومنین داده بود و اصحاب هم تضرع و آمین نزد دعا پیغمبر
کرده بودند پس این آیه در جواب شان نازل شد که هرگاه شما طلب فتح میکنید پس بتحقیق آمد و رسید و حاصل شد بشما آن فتح و ظفر موعود بر اعداء
دین حرمین قول عطا و جبائی هست قاضی ابو بکر در اینجا گفته هذا اخبار نا الفتح بالنصر و الظفر علی الاعداء و هذا القول اولی لان
قوله قد جائکم الفتح لا یلیق الا بالمومنین اما قول ثانی که اینخطاب بکفار آمده وقتیکه از خدا طلب نصرة کردند پس سدی گفته ان
المشرکین لما ارادوا الخروج الی بدر اخذوا استار الکعبة و قالوا اللهم انصر اعلی الجندین و اهدی الفئتین و اکرم الحزبین و افضل الدینین حاصل
آنکه مشرکین نزد خروج خود ببدر استار کعبه را گرفته گفتند خدایا یاری ده اعلی جندین را الخ و در روایة دیگر ابو جهل یوم بدر گفت اللهم انصر افضل
الدینین و احقه بالنصر و در روایة دیگر گفت اللهم ایّنا کان اقطع للرحم و افجر فاهلکه الغداة در مجمع از ابو حمزه ثمالی آورده قال ابو جهل
اللهم ربنا دیننا القدیم و دین محمد الحدیث فای الدینین کان احب الیك و ارضی عندك فانصر اهله الیوم حاصل همه قریش در که وقت حرکت خود
ببدر و ابو جهل و احزاب او دعا کردند خدایا یاری ده افضل دینین و احق آنها را خدایا هر یکی از ما فریقین قاطع ارحام و افجر الفجار باشد او را فردا هلاك

WWW.MAABLIB.COM

کن بمرویه ثمالی ابوجهل گفت بارخدایا دین ماقدیم و دین محمد جدید است پس هریک دینیکه محبوب تر و پسندیده تر نزد تو باشد پس یاری کن اهل
آن دین را قاضی ابوبکر گفته هذا اذا فسرنا الفتح بالقضاء والحکم لم یمتنع ان یراد به الکفار **وبقول زجاج** وغیره انه قال یجوز ان یکون
معناه ان تستحکموا وتستقضوا فقد جائکم القضاء والحکم من الله یعنی این قول وقتی صحیح میشود که مراد از استفتاح در اینجا قضا و حکم گرفته شود پس ممتنع
نیست که مراد باین کفار باشند پس حاصلش آنکه ای کفار شما خواستند یاری برای دین حق بتحقیق آمد شمارا اصحاب این حق واو محمد میباشد واو را یاری
وظفر داده شد بر دین باطل شما **زجاج** گفت جایز است که معنی استفتاح طلب حکم و قضاء آن باشد و معنیش آنکه پس ای کفار بتحقیق آمد شمارا
قضاء و حکم الهی و آن همین است که جمعی از شما قتل و جمعی از شما اسیر شود **بحث خامس** وان انتهوا فهو خیر لکم وان تعودوا نعد در اینهم بدو وجه
معنیش میباشد **احدهما** بنابر انیخطاب آیه بمومنین است پس معنیش آنکه وای مومنین اگر شما باز مانید از مخالفت خدا و رسول و من بعد این حرص دنیاو
فرار از جهاد نکردید بلکه باتفاق مع کفار و بمقاتله ایشان متوجه شدید پس آنحال برای شما بهتر میباشد یعنی در هر جنگ فتح و ظفر و غنیمه و عزت دنیا و دین میباشد و اگر شما عود کردید بمخالفه و ترک متابعه خدا و رسول و
باعتقاد کامل پیرو اوامر و نواهی آنحضرت نگردید و از جهاد فرار کردید باهم عود میکنیم و تذلیل و تنزیل و تخذیل شما در دنیا و آخرة **اقول** این اهتمام تام و توصیه باصحاب
برای ایام مابعد است تا در جهادهای آینده چون در احد و خیبر و حنین و احزاب وغیرها مخالفت نکنند و فرار از حالت قتال ننمایند **پس** این متضمن وعده
و وعید باصحاب رسول معاً میباشد **ثانیهما** بنابر آنکه خطاب این آیه بکفار است **پس** معنیش ای کفار قریش تلبیها بشما میگوییم و اگر باز مانید از کفر قدیم
و از اذیت محمد نبی و از ایذاء اصحاب وی و از قتال ایشان و ترک کفر کرده اسلام آورید پس آن حال برای شما قریش بهتر میباشد و بخیر برای شما
میگذرد و باقتال و اسیری و اخذ اموال و عیال شما بغلامی در دنیا دست اندازی نمیکنیم **و اگر** شما عود بقتل اهل اسلام و بایذاء محمد نبی باز گردید باهم
عود بامداد ملایکه و نصرة محمد و اصحاب او در قتل و سبی شما خواهیم کرد **و** این تحذیر و ترهیب و توعید بکفار در دنیا میباشد **بحث سادس** ولن تغنی عنکم
فئتکم شیئاً ولو کثرت یعنی ای کفار و مشرکین و اگر شما بمخالفه خدا بمقاتله نبی من و اصحاب او عود کردید پس بدانید ای کفار هرگز بی نیاز نمیسازد شمارا
جماعت معاونین شما در مهمات جهاد و قتال وغیرها هیچ چیز را اگرچه جماعات معاونین شما کثیر الاعداد در حمیة و حمایت ملة و قوم میباشند **و بقول**
دیگر ای مسلمانان اگر شما عود کردید بمخالفت رسول و بفرار از جهاد ما هم عود میکنیم در ترک معاونت و نصرة و امداد شما **و** هرگز شمارا کثرت فوج و لشکر
و جمعیت خود شما بی نیاز و بی باک نمیسازد و شمارا از شکست و قتل و خذلان و ذلة هیچ چیز را **بحث سابع** وان الله مع المؤمنین **و** در فتح همزه
ان الله اینجا قراء و نحاة دو قول وارد **پس** فتح همزه قرائة نافع **و** ابن عامر **و** حفص از عاصم **و اما** کسره قرائة باقی قراء **و** بقولی عطف
بر ان موهن کید الکافرین است **احدهما** بنابر فتحه تقدیرش ولان الله مع المؤمنین **پس** این جمله تذییلیه در معرض تعلیل عدم استنصار و
استغناء بجمعیت فئه ایراد شده یعنی در حصول نصرة و ظفر یابی بر اعداء کثرة جمعیت فئات لشکر و اسباب آن بی نیاز نمیسازد شمارا زیرا که خدا معیت
دارد با مومنین و خالق قهار باک یکه معیت دارد اگر مخالف او را کل اجناس مخلوقات روی زمین ناصر و معین باشند برا و غلبه کرده و نصرة و ظفر یافته
ابداً نمیتوانند چه فوق قهار الهی قهاری ابداً نیست **ثانیهما** ان بالکسر است کما هو منقول عن عبدالله ابن مسعود چه نزد ایشان و ان الله جمله مستانفه منقطعه
از ماقبل خود میباشد **و** در ابتدا ان مکسوره میاید و می باید **پس** بنابرین اخبار و اعلام بفرقه منصوصین است بسبب عدم نصرة و ظفر یابی آن گروه که
خدا با ایشان معیت نداشته باشد **اشکال** این کدام نوعیت معیت مراد است **جواب** چونکه خالق متعالی و منزه از جسم و لوازم جسمانی قطعاً ثابت
برهان است **پس** تاویل و تحویل این معیت الهی با مومنین معیت رضوانی بالنصرت خاصه قطعاً میباشد بحمدالله شبه جسمانی باطل شد **بحث**
ثامن یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله ورسوله این در اینجمله مومنین خاص بان خطاب بنداکرد که ای آنانکه تصدیق بخدا و برسول او گردیدید
و زبان **پس** از لوازم تصدیق و علامت شناخت صحة و ثبوت آن اطاعت است **و** بنابران ای مومنین مصدقین صادقین در دعوای ایمان
اطاعت و فرمانبرداری کنید در جمیع اوامر و نواهی خدا و رسول او را در جمیع احوال و از منه آیته تا با طاعت دایمه ممتاز از اهل نفاق باشید **و** کامعلوم
است که عمل ظاهری کاشف مافی ضمیره و اعتقاده میباشد **سوال** اطاعت الله و رسول او بر کافه مکلفین هر عصر دنیا فرض عین است **پس** چرا
تخصیص این خطاب ندائی بمومنین وارد شده **جواب** دران وجوه اند **احدها** چونکه کافر بذاته منکر از وجود واحد واجب الوجود و از رسالة
رسول است **و** اطاعت از لوازم تصدیق و ایمان است **و** کافر اصل قرار و اعتقاد ندارد فاذا عدم اللازم عدم ملزومه **ثانیها** تخصیص

معیت معیت رضوانی الهی یا مومنین کرام نعم جواب اشکال المعیت

جواب سوال حرا التخصیص بندا مومنین یا فتند در اطاعة وغیرها

WWW.MAABLIB.COM

ابتداء مومنین بعلا بما نہم تعظیماً واجلالاً فی اعیان الکفار ولعلو قدرہم عند مالک الملوک **ثالثها** غالباً نداء سلطان بفرمان بردارانِ غلامان و
وکنیزان ونوکران وچاکران خود میکند که ای بندگان مطیعان من چنین وچنان کنید موجب رغبت کمال طاعت وانقیاد ودیگر عباد میگردد **رابعها**
مومن مصدق واقعی متوجه بدل وجان بندا آقای خود میشود وکافر ومنافق لا اعتبار بلا اعتقادی خود بوجود فساد باطنی میباشد **لهذا** علیم حکیم
مدبر بصیر بمصدقین خود ندا میکند **خامسها** چونکه این نداء خاص بمومنین وامر ونهی بلنها خاص کرد چه این از مقدمات جنگ احد من بعد
میباشد **و** اشاره هست باینکه منافقین ومذبذبین ومستضعفین ضرور از جنگ بعد عقد مواثیق ظاهری همیشه ضرور خواهند گریخت **و** بفرار ایشان
ای مومنین مصدقین واقعی شما از هیچ زحف ابداً فرار مشوید ودر حفاظت رسول ومقاتله مقاتلین اعداء مقابلین دائماً ثابت قدم باشید **پس**
بهمه این وجوه یا ایها الذین آمنوا تخصیص مومنین بافتند **بحث تاسع** ولا تولوا عنه وانتم تسمعون در این آیه بعد امر مومنین باطاعت
خدا ورسول او دائماً بلا تخلف متصل باین نهی مطلق فرمود که ای گروه مومنین مصدقین برمگردید از امر وفرمان وطاعت رسول او اصلاً وابداً
در محاربه ودر غیر آن ومخالفت امر ونهی او مطلقاً مکنید وحال آنکه شما صدق در رسالة او من الله بظهور دلایل وثبوت براهین من جانب الله بوسطه
وحی الهی میشنوید **و** معاجز آنحضرت را مستمراً می‌بینید چه عدول وانحراف وخلاف اراده وحکم او رفتار اقبح قبایح واکبر کبایر واعظم جرایم میباشد
بالنسبه آنانکه بگوشهای خود میشنوند ومی بینند **اشکال** چرا در ابتداء امر برای خود وبرای رسول خود باطیعوا الله ورسوله بالسویه معاً کرد **و** متصل باین در ولا تولوا عنه نهی از
انحراف امر رسول بالانفراد فرمود لازم بود که ولا تولوا عنهما معاً مانند ما قبلش میفرمود **جواب اول** بدانکه این آیه مثل آیه والله ورسوله احق ان یرضوه میباشد **پس**
ضمیر در این هر دو آیه ضمیر واحد راجع در حقیقت الیهما معاً میباشد لان طاعة الرسول طاعة الله لا غیره نعم باطاعتهم لقوله تعالی من یطع الرسول فقد
اطاع الله پس طاعت رسول او عیناً طاعة خود خدا شیٔ واحد میباشد چنانچه میگویند الامر والنهی لا ینفع ولا یفید فلانا **جواب ثانی** جایز است
که در اینجا بتقدیر ولا تولوا عن امتثال النبی مطلقا باشد **و** در امتثال وانقیاد امر ونهی هر دو داخل وشامل معاً اند **و** اشکال عاید نمیشود **تبصره**
بدانکه تولوا از باب تفعل در اصل تتولوا چون تنزل در اصل تتنزل بود **پس** احدی التائین در اول برای تخفیف حذف کرده شد **سوال**
آیا تا زایده از تاء باب تفعل یا تاء از علامة مضارع **جواب** نزد صرفیان تا زایده غیر حرف مضارع محذوف میشود **بحث عاشر** ولا تکونوا
کالذین قالوا سمعنا وهم لا یسمعون **بدانکه** از اوصاف منافقین است که انها بمرض باطنی خود امنا وسمعنا میگویند ولکن در باطن ایشان
لا یومنون ولا یسمعون میباشد **و** انقضی است که کل اصحاب رسول دو قسم ودو گروه بودند **پس** معنیش آنکه هرگاه بالا امر مومنین عموماً کرد در
اطاعت پیغمبر خود ونهی کرد نیز عموماً از مخالفت آنحضرت والحال **پس** در این نهی کرد صحابه را از تسلیم تشبیه بقول فرقه منافقین که سمعنا واطعنا بغیر اعتقاد
لساناً گفته باشند **لهذا** دنبال آن نهی کرد مومنین را باینکه مباشید شما در قول سمعنا مانند آنانکه گفتند که با فرمان وامر خدا او در متابعت وپیروی
رسول او در جمیع اوامر ونواهی او شنیدیم وحال آنکه ایشان نمیشنوند **و** بظهور خلاف رفتار ایشان ثابت میشود خلاف قول سمعنا از ایشان چه هرگاه
بیعت کردید ومیثاق شدید بستید باطاعت خدا ورسول او ودر جمیع امور **و** بخلاف آن رفتار وگفتار وکردار ابداً واصلاً نمیکنیم **پس** از آن فرار کردید
از جهاد ورسول را بدست کفار وا دیدید وتنها گذاشتید او را **پس** این قول شما سمعنا وامنا واطعنا شبیه قول آنانی باشد که بلسان اقرار کنند **و** خلاف
آن بوقوع میآرند انها قطعاً منافقین فی الدرک الاسفل من النار بکفر ونفاق اصلی خود میباشند چنانچه تعالی نقل انها فرموده واذا لقوا الذین امنوا
قالوا امنا واذا خلوا الی شیاطینهم قالوا انا معکم انما نحن مستهزؤن **و** غرض اصلی در این بعد تادیب صحابه آماده گردانیدن انها بر جهادهای مابعد است
بکمال اهتمام وانتظام بغیر میلان بجیفه دنیاوی از اموال وغیرها **در مدارک** گفته والمعنی انکم تصدقون بالقران والنبوة فاذا تولیتم عن طاعة
الرسول فی بعض الامور من قسمة الغنائم وغیرها اشبه سماعکم سماع من لا یؤمن من المنافقین **اشکال** سماع قول مستلزم تصدیق وقبول او لا
نیست **پس** بانها چرا ذم در سمعنا وهم لا یسمعون وارد شده **جواب** چونکه سماع تقدم بر قبول وتصدیق ونعم یا لا دارد **و** هرگاه سماع بتوجه
قلبی نکرد **پس** نعم یا لا وقبول **و** انکار از غیر سامع بظهور نیاید **پس** بانجهة لا یسمعون ایراد کرد که ایشان باعتقاد وتوجه قلبی گوش نمیکنید و
نمیفهمند لهذا قبول وتصدیق نمی نمایند **پس** سمعنا کنایه از قبول میباشد کما فی سمع الله لمن حمده بمعنی قبل الله لمن حمده میباشد

قوله تعالی

WWW.MAABLIB.COM

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ○ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَّأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ○

ترجمه این دو آیه بدرستی وتحقیق بدترین کل جنبندگان مخلوق نزد خدای گران لاشنوا از شنیدن حق **و** گنگان از نطق اند آنانیکه درنمییابند ونمیفهمند یعنی گوش نمینهند بحق ونمیگویند کلمه حق را وتعقل درحق وباطل ودرایمان وکفر نمییابند **و** اگر خدا میدانست خیرے وبهتری را درایشان ونیکوئی که منتفع بآن می شوند هرآئینه مے شنوانید ایشان را بتوفیق واز کمال مهربانی خود **و** اگر میشنوانید ایشان را بعد استماع آن هرآئینه برمے گشتند از آن مسموع وحال آنکه ایشان اعراض کنندگان دائماً از حق مسموع میباشند **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** دواب جمع دابة اسم جمیع ما یدب علی الارض یعنے دابه اسم هر حیوانیکه رفتار بر روی زمین کند خواه انسان خواه غیر انسان صغیر باشد یا کبیر مذکر باشد یا مونث **پس** بنابراین طیر خارج از دابه باشد **جواب** هرچند از لغت لفظ طیر خارج از دابة الارض است **و** لکن بمجاز لغوی که طیر هم برزمین فرود میآید ورفتار او برزمین و توقلیل میباشد هذا او داخل در دابه است **و** بآیه والله خلق کل دابة من ماء بمعنے خلق الله کل حیوان ممیز اکان او غیر ممیز انسانا کان او غیر انسان بحریا کان او بریا داخل وشامل میباشد **الا** الملک فانهم خلقوا من غیر ماء من ریح او نور بغیر تناسل اصل آن ب وب یدب دبیبا **سوال** چرا ماشی علی الارض را دابه نامیدند **جواب** چونکه برفتار او صوت دب دب شنیده میشود **و** بصورت دب دب هر حیوان مشی برزمین میکند **پس** این تسمیه من باب تسمیة السبب بر مسبب میباشد **و دابة الارض** موعود فی القرآن ظهورش بعد ظهور ایام مهدی آخر الزمان ع وانقضاء ایام او از آثار و اعجب علامات قرین بقیام قیمة میباشد **و** متصل بآن آفتاب از مغرب بر میگردد و بمحض ظهور این دابه از مکه معظمه من بین رکن **و** مقام ناگهان باب تکلیف وتوبه مرتفع بالکلیه مے گشود **و** درحقیقت این دابة الارض **و** صورة وشکل حسی او بانسان **یا** بحیوان **چرنده یا پرنده ایا** صاحب النطق والکلام میباشد **یا** غیر ذی منطق میباشد دران وجوه مختلفه اند **و** بروایه **سلمان فارسی** این دابة الارض عنوان حضرت امیر المومنین علی است که در آخر وقت باراده اله بدنیا برگردیده بر پیشانی هر مومن **و** هر کافر موجودین آن زمان نشانے روشن میزند تا هر مومن از هر کافر ممتاز باشد **و** انشاء الله در تفسیر نمو آن آیه بالتفصیل از طرف خاصه وعامه ذکر خواهد شد **و** دب بضم اول جمع ابکم **و** صم بضم اول جمع اصم معنے اول جیولے خبیث ممسوخ بغداد ے است واخرس میگویند **بحث ثانے** بکم یبکم بکما فهو ابکم بمعنے گنگی ولال باشد **و** صم یصم صما وصمما وصموتا وصماتا بمعنے سکوت **در مصباح** گفته بکم بیکم فهو ابکم اخرس **وقیل** الاخرس الذی خلق ولا نطق له **و** الابکم الذی له نطق ولا یعقل الجواب **و** الجمع بکم **ابن اثیر در نهایه** گفته البکم هی جمع الابکم وهو الذی خلق اخرس لا یتکلم **و در الصم** گفته هی جمع الاصم وهو الذی لا یسمع **و** اراد بالصم والبکم الا یهتدی ولا یقبل الحق من صمم العقل لا صمم الاذن **تذکره** بدانکه صاحب النطق متکلم بکلام میباشد **و** خلاف او ابکم است که مخلوق دراو ناطقه منطوق نے باشد **و** او را لال وگنگ میگویند **اما** اصم آنکس است که مخلوق بغیر سامعه مستمع باشد **و** او را کر میگویند **پس** هر که لال بلا نطق ولا ناطقه لازم است او کر یعنی لاشنوائی هست **اما** هرگز لال بلا کلام ولا نطق نمیباشد بخلاف هر لال لا ناطقه **اما** هر کس را که اینده حاسه مسلوب و معدوم میباشد او غیر منتفع از سماع ونطق بالضرورت میشود **پس** هر آدمیکه لا یسمع ولا یفهم ولا ینطق مع وجود هما الحاسه از بلادة عقل وفهم وادراک باشد بر او هم بمجاز صم وبکم اطلاق میشود **بحث ثالث** ان شر الدواب عند الله الصم البکم الذین لا یعقلون بدانکه بالانصیحه وپند کردن اهل اسلام را پس اینجا وصف کرد بجماعتے از کفار قریش وغیرهم بسبب کمال جهل وناقهمی وعدم تعقل ولا توجه انها الی الدلائل المسموعة والبراهین المعقولة بآنکه بدرستی وتحقیق بدترین حیوانات ماشیه برروی زمین نزد خدا کران وگنگان اند آنانیکه نمیشنوند وتامل وتعقل وتدبر وتفکر نمیکنند در دلائل مسموعه وبراهین معقوله که براثبات حق وابطال باطل ناطق باشند **و** انها آدمیان بوده از بهایم ودواب بدتراند **و در آیه** دیگر فرموده ان هم الا کالانعام بل هم اضل سبیلا در این آیه بلفظ اضل **و** بآیه مفسره بشر الدواب ذکر انها فرموده زیرا که بهایم ودواب مع عدم العقل درک وادراک نافع وضار معاش ومسالک نجاة ومعارک مهالک خود میکنند **اما** طایفه انسانی که اکمل از دواب وبهایم است ذاتاً وصفاتاً او نمی فهمد آنرا **پس** چنین انسان بلا شک شر واضل

بیان معنی دابه ... ظهور جنبنده دابة الارض متصل بقیامة بنص فرقان از ... بدنیا میباشند

از دواب و بهایم میباشد **و احقر** اناني راكه بچنين حالت معاينه كردم نام اينها حشرات الارض نهاده ام چه تميز بين الحق والباطل و ايمان و كفر و نفع و ضرر ابدى اخروى نميكنند **بدانكه** در معنى شر مفسرين وجوه وارند **احدها** الشر اظهار السوء الذي يبلغ من صاحبه وهو نقيض الخير يعنى شر اظهار بدى است كه از صاحبش ميرسد بغير آن نقيض خير است **ثانيها** الشر هو الضرر القبيح والخير هو النفع الحسن يعنى شر ضرر قبيح و خير نفع حسن است **ثالثها** الشر ضرر الشديد **و** الخير النفع الكثير **قول** ورا اين وجه اخير تامل است چه گاهى ضررى ميباشد اما شر نميباشد بجهت آنكه عقب و متصل با آن خيرى باشد چون قصد كردن **و** زلو نشاندن نزد جوشش و كثرت خون اين خون گرفتن موجب صحت و آرامى آن شخص است پس اينچنين حالت از شر شمرده نميشود **و قيل** اصل الشر اظهار السوء والمساءة من قوله اى الناس شر قبيلة اشرت كلابها كما لاصابع

سوال تشبيه جماعت انسان بدواب كه عبارت از ما يدب على الارض انسانا كان او غير انسان من الحيوانات در چه چيز ميباشد **جواب** چونكه جماعتى از بشر يا بقلة فهم **و** كمال جهل و قلة ادراك **يا** بكمال عناد و حميت و حمايت مرغوب طبيعة **يا** بتقليد اكابر و اسلاف و متبوعان كه تعقل و تامل و تبصر و توجه و تدبر در براهين و دلايل و حجج بر حق و باطل اصلاً نميكنند **پس** اين از اوصاف بليد دواب الارض حيوانات چون گوسفند **و** گاو **و** گاوميش **و** خر ميباشد **پس** هر آدمى و هر انسانى كه رفتار و گفتار و كردار بچنين حالت در امور دين و تحقيق داشته او را تشبيه بچنين دواب **غيبة** بليدة الطبيعة داده چه او مع آدميت باينحالة رفتار ميكند **جواب ثانى** انه تعالى شبههم بالدواب لما لجهلهم و عدولهم

عن الانتفاع بما يقولون ويقال لهم فلذلك وصفهم بكونهم صم بكم عمى فهم لا يعقلون يعنى بطور ذم تشبيه داد جماعت آدمى را بدواب بجهت جهل و عدول ايشان از انتفاع آنچه خود ميگويند و آنچه باينها گفته ميشود **و** لهذا وصف اينها كرده بكرى و لالى و گنگى و كورى و انهم لا يعقلون **جواب ثالث** اين وصف بجهت تشبيه اينها بدواب نكرده بل بغرض تنبيه اينها ميباشد كه باين صورت رفتار و گفتار و كردار مى نمايند تا متنبه گرديده ترك اينحالت نموده كردار و گفتار و رفتار اصحاب شعور و عقل كنند **اشكال** رفتار آن طايفه انسان باينطور خالى از حال نيست **يا** اينحالت اينها تكوينى و تخليقى اينها باشد **يا** بطور عمدى باينحالت رفتار مينمايند **و** شق **اول** وصف بليدى اينها صحيح و لكن اعتراض بر خالق تعالى عايد ميشود كه چرا اين جماعت را لا يعقل و لا يشعر و لا يبصر آفريده **معهذا** چرا بايشان ذم بوجود اين اوصاف بسجاده فهم كرده **و** اين صحيح نميشود مگر بر اعتقاد مجبره **اما** شق **ثانى** كه ايشان مع الفهم و العقل و التبصر ترك لوازم اينها عمداً كردند بخلاف آن چون كردگان **و** تا بنا بر رفتار ميكنند صحيح ميباشد **جواب** وجه اول واجب البطلان است چه بر امر مخلوقى و مجبورى ذم و مدح وجه ندارد چرا المخلوق مجبور عايد نميشود ابداً **اما** وجه **ثانى** اين ذم و قدح باينها عايد شده كه اينها ترك مقتضاى عقل عمداً ميكنند **و** اين ثابت از ابتدا كلمه نهى اين آيه **و لا تكونوا كالذين قالوا سمعنا و** هم لا يسمعون ميباشد كه اى مردم شما مشويد و مباشيد مانند آنانكه ميگويند ما شنيديم و حال آنكه نمى شنوند و گوش بتوجه قلبى بآن نميكنند يعنى قبول نميكنند اشكال باطل است **بحث رابع** در اين جا آيا اين آيه مع ما بعدش عام الى القيامة هست هر كس كه باينحالة رفتار دارد **يا** خاص هست **پس** آن خاص معين هست **يا** نه الا آنكه در اشخاص كفار معاصرين نبوى هست **جواب** در آن دو قول اند **احدهما** از ابتدا اين آيه الى معرضون عام است كه مومنين هيچ عصر شبيه معرضين اعصار خود از دين باينطور نباشند **ثانيهما** اين تشبيه خاص بمعاصرين نبوى از فريقين ميباشد **و** همين قول ابن عباس **و** مروى از ائمه اهل البيت عليهم السلام است **پس** مخاطب باصحاب بدر **و** مشبه بهم معرضين طايفه مخصوصين كفار قريش ميباشند **و** سبب نزول هر چند خاص در فريقين عصر نبوى هست **ولى** سبب خصوصيت تنزيل مانع از عموميت حكم نميشود **و جناب** مفسرين عامه در ذيل اين آيه لا يعقلون فرموده يعنى لا يفهمون عن الله امره و نهيه و لا يصدقون نبيه و كتابه **و انما** دواب لقلة انتفاعهم

بعقولهم **و قال ابن عباس** هم نفر من بنى عبد الدار بن قصى كانوا يقولون نحن صم بكم عمى فيما جاء به محمد ص فقتلوا جميعاً يوم احد كانوا اصحاب اللواء ولم يسلم منهم احد الا رجلان مصعب بن عمير **و** سويبط بن حرملة يعنى ان الى راخالق مشبه به قرار داده ابن عباس فرموده كه خاص جماعتى از بنى عبد الدار بن قصى بودند چه ايشان ميگفتند كه ما كر و گنگ و نابينائيم از آنچه محمد ص آورده **پس** آن طايفه كفار در جنگ احد علمدار كفار بودند **و** همه اينها بقتل آمدند احدى از اينها زنده باقى نمانده مگر دو آدم از اينها **احدهما** مصعب بن عمير **و** سويبط بن حرملة **و** حضرت باقر ع فرموده لما نزلت هذه الاية فى بنى عبد الدار لم يكن اسلم منهم غير مصعب بن عمير و حليف لهم يقال له سويبط **در مجمع** نقل فرموده نزلت

WWW.MAABLIB.COM

هذه الایة فی النضر بن الحارث بن کلدة من بنی عبد الدار بن قصی و همین قول ابن جریج است در **در منثور** اینچنین منقول است **اشکال** صم را چرا
تقدیم کرد بر بکم **جواب** چونکه صم بمعنے کر یعنی لا یشنو و بکم بمعنے لا ینطق لال و گنگ میباشد و آدمیکه لا یسمع باشد او نطق مطابق و جواب موافق
اصلا و ابدا نمیتواند زیراکه او کلام متکلم نمی شنود و تطبیق جواب غیر سامع اصلا صادر نمیشود و تطبیق جواب بالصواب منحصر است بتقدیم سمع کلام متکلم
سعودی صم و صل بکم را فرع شمرده و قال تقدیم الصم علی البکم لما ان صممهم متقدم علی بکمهم لان السکوت عن النطق بالحق من
فروع عدم سماعهم الله اعلم بمراده **بحث خامس** ولو علم الله فیهم خیرا لاسمعهم **بدانکه** او سبحانه عالم الغیوب و القلوب این جمله
تا آخر جواب سوال تقدیری ناشی از عبارة هست که خالق چرا تعلیم و تبصیر و تفهیم نکرد جوابش میدهد که اگر خالق عالم القلوب و الغیوب در ان طائفه کفار
قابلیت و لیاقت خیر یعنی قابلیت قبول امور خیر میدانست البته در قلوب ایشان القاء افهام و اسماع آن میکرد و اینها معدوم القابلیة بودند لهذا اعلام و تعلیم باینها
نمیکند **نزد حسن** ولو علم الله فیهم قبولا للهدی و اقبالا علی الطلب للحق لاسمعهم لا ینهون عن استماعه یعنی اگر خدا میدانست قبولیة
را در ایشان برای اهتداء و اقبال و میشی بر طلب حق البته اسماع و افهام و اعلام بایشان میکرد تا اعراض از استماع حق نمیکردند **و بقول** معنا
لاسمعهم الجواب عن کل ما سئلوا عنه یعنی اگر اسماع و افهام جواب کلام باینها میکرد از جمیع آنچه از اینها سوال کرده و گفته می شد و همین قول زجاج است
نزد ابن جریج هم المنافقون **نزد حسن** هم اهل الکتاب نقلهما **فی الکشاف** الزمخشری **و بقول دیگر** معناه لاسمعهم قول
قصی بن کلاب چه **اصحاب تنزیل** روایة کردند که این جمله در جواب سوال جمعی از کفار قریش نازل شده انهم سئلوا رسول الله ان یحیی
لهم قصی بن کلاب و غیره من مشایخ قومهم الاسلاف من امواتهم لیخبروهم بصحة نبوته فانزل الله هذه الایة فی جواب سوالهم فبین سبحانه
انه لو علم فیهم خیرا و هو انتفاعهم بقول هؤلاء الاموات لاحیاهم حتی سمعوا کلامهم و لکنه تعالی علم منهم انهم لا یقولون هذا الکلام
الا علی سبیل العناد و التعنت و انه لو اسمعهم الله کلامهم لتولوا عن قبول الحق و لاعرضوا عنه یعنی چه آن جماعت کفار پیغمبر را سوال کردند
که برای ما قصی بن کلاب که جد امجد قریش است اینها را زنده بگردان تا ایشان بما خبر بدهند بصحت نبوة تو یا محمد و بزرگان دیگر را از مشایخ اسلاف ما
پس خدا این آیت را در جواب سوال ایشان فرستاد در آن بیان کرد که اگر عالم الغیب تعالی در اینها خیر یعنی منتفع شدن اینها بقول حق و صدق آن اموات
ایشان میدانست هر آئینه خدا ایشان را زنده میکردانید تا استماع و گوشگذار کلام آن اموات خود میکردیدند و حی شدند و لکن عالم الغیب تعالی از این
کفار دانست که اینها ابدا قبول نمیکنند مقال حق و صدق اموات خود را هم **پس** این سوال اینها از احیاء اموات اینها نمیباشد و نمیگویند مگر خاص
بعناد و تعنت و اقتراح **بحث سادس** ولو اسمعهم لتولوا و هم معرضون پس در جواب سوال مقدر تیز میفرمایند اگر اسماع و افهام
ایشان خالق میکرد هر آئینه اینها بر میگردیدند و حال طبیعی ایشان دائما اعراض و انکار و لا التفات و لا توجهی کنندگان از حق و از شنوائی میباشد
اصلا و ابدا قبول حق نمیکنند بجهت کمال جهل و تمادی ایشان دائما بر اعراض از حق طبیعة ثانیه باینها گردیده **اشکال لا ینحل** ایمان و اجابة
بآن طائفه ممتنع و محال است چه در معلوم و علم تعالی ایمان اینها در هر حالت ثابت نیست لانه لو صدر منهم الایمان لکان اما ان یوجد ذلک الایمان مع بقاء
هذا الخبر صدقا او مع انقلابه کذبا **والاول** محال لان وجود الایمان مع الاخبار بعدم الایمان جمع بین النقیضین و هو محال **و الثانی**
محال ایضا لان انقلاب خبر الصدق المقطوع علیه محال لا سیما فی الزمان الماضی المنقضی **و هکذا** القول فی انقلاب علم الله جهلا
جواب بعون الله الوهاب اشکال عاید نمیشود زیراکه عالم الغیوب در ازل بالتفصیل حال و مآل هر چیزیکه در ابد میباشد میدانست **پس** او تعالی
میدانست حال و مآل این کفار را که کدام ایمان باراده و اختیار خود میآرد و کدام ایمان باراده و اختیار خود نمیآرد **تنبیه** هر گاه اینواضح و
ثابت باشد **پس** این آیه **و ایدی** عاندانه نقیح و ام لو تنذرهم لا یؤمنون اخبار مبنی و مخلق است که فلان و فلان اصلا و ابدا ایمان نمیآرد چه در
علم من قطعا ثابت است خواه اینها را من بلا واسطه و خواه بواسطه ملک و رسول بشر باینها بگوئیم اشکال در هر حال نمیباشد **تبصره** بدانکه بقول جمهور
متکلمین گفته اند تعلق حالات چهار قسم میباشد **احدها** جملة الوجودات **والثانی** جملة المعدومات **والثالث** هر یکے از موجودات اگر معدوم
باشد یا نیست شود بچه کیفیت حال اینها میباشد **الرابع** اگر هر یکے از معدومات اگر وجود باشد چه کیفیت و چگونه حالش میباشد **پس** دو قسم اول
علم بالوقایع و دو قسم ثانی علم بالمقدر میباشد **پس نزد عدلیه** اینچنین اخبار باین آیه از علم بالوقایع هست **و نزد جبریه** از علم بالمقدر

والتقدیر میباشد

والتقدیر میباشد **تبصره** در مفاد کلمه لو ما بین نحات و ما بین فقها **و** اصولیین دو قول اند **اما نحویین** میگویند که لفظ لو موضوع برای دلالة
بر انتفاء شیء بجهة انتفاء غیر او چه در مثال لو جئتنی لاکرمتک افاده میکند که بانتفاء مجی اکرام هم منتفی شد **و فقهاء** میگویند که لو افاده نمیکند مگر استلزام
فاما الانتفاء لاجل انتفاء الغیر فلا یفید هذا اللفظ **و** الدلیل علیه هذه الایة **و تقریره** ان کلمة لو لو افادت ما ذکروه لکان قوله ولو علم الله
فیهم خیرا لاسمعهم یقتضی انه تعالی ما علم فیهم خیرا و ما اسمعهم **ثم** قال تعالی ولو اسمعهم لتولوا فیکون معناه انه ما اسمعهم وانهم ما تولوا **و** لکن عدم التولی
خیر من الخیرات فاول الکلام یقتضی نفی الخیر **و** آخره یقتضی حصول الخیر وذلک تناقض بین **فبهذا** ثبت ان کلمة لو لا تفید انتفاء الشیء لانتفاء
غیره **و** انما تفید الاستلزام **اهل بیان و معانی** گفتند در فیصل این قضیه ان دلیل الفقهاء احسن الا انه علی خلاف جمهور الادباء انتهی

قوله تعالی یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ۝ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝

ترجمهٔ این دو آیه ای گروه مؤمنین اجابت و قبول کنید مر خدا را و اجابت کنید مر پیغمبر او را وقتیکه یاد کند یعنی بخواند و بطلبد شما را برای
آن چیزیکه زنده میگرداند شما را و آن علم بتوحید اله و برسالة رسول و دین اسلام میباشد و بدانید شما قطعاً که بتحقیق خدا حایل و فاصل میشود میان
مرد و اراده قلبی او یعنی او تعالی فسخ عزایم و نقض همم آدمی میکند و نیز بدانید آنرا که بتحقیق شما محشور و مبعوث خواهید شد بسوی او تعالی بعد مردن در یوم القیمة
و بترسید و حفظ کنید خود را از گناهی و ابتلائی را که اگر آن گناه یا عقوبت آن برسد نمیرسد آن بکسانیکه ظلم و تعدی و ستم کردند از شما خاصة یعنی فقط
بظالم مخصوص بعقوبت بلکه عقوبة آن فتنه و ظلم عام میباشد یعنی بفاعل و امر و دال بر آن و راضی بآن هم میرسد و بدانید شما که بدرستی و بتحقیق خدا
سخت کننده است عذاب و عقاب خود را بهر کس که مستحق آن باشد **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** یا ایها الذین امنوا استجیبوا
لله وللرسول **بدانکه** اجابت و استجابت هر دو بمعنی واحد قبول کردن دعوة الی الشیء از داعی بطور طاعت میباشد **و** هرگاه در آیه بالا ذکر سوء
احوال طایفه کفار قریش کرد **پس** متصل بآن رجوع بتادیب و تهذیب مسلمین کرد و این نوع از الطاف مقربه بعباد من الله میباشد **یعنی** ای آنانکه
ایمان بخدا و رسول آوردید و تصدیق بالهیت اله و رسالة محمد بن عبد الله کردید **پس** علامت تصدیق اینستکه اجابت و قبول فوراً کنید هر فرمان
و هر امر را در جمیع احوال مر خدای و مر رسول او را **و** در این دلالت است بر اجابت وجوب فوری چه بعد ندا بصیغه امر بجای اجیبوا استجیبوا ایراد کرد
چه سین استفعال برای طلب مقتضی فوریة میباشد پس انخطاب و ندا برای اجابت فوری است **و** مفسرین میگویند استجیبوا بمعنی اجیبوها بالطاعة والانقیا
لامرهما بلا تاخیر است **و ابو عبیده و زجاج** گفتند معناه اجیبوا فورا بلا تاخیر **و** زجاج در اینجا انشاد شعر کرده فلم یستجبه عند ذاک
مجیب **پس** این استجیبوا صیغه امر از استجاب یستجیب بمعنی حکم بفعل از حاکم متعالی بطور استعلاء بمحکوم انی خود میباشد **بحث ثانی** اکثر فقها و اصولیین در اینجا میگویند که ظاهر امر
این آیه دلالة دارد بر وجوب لان کل من امره الله و رسوله بفعل فقد دعاه الیه **و هذه الایة** تدل علی انه لا بد من الاجابة فی کل ما دعاه
الله و رسوله الیه یعنی هر کس را که خدا و رسول او امر کند بفعلی یا ترکی پس بتحقیق دعوة کرد او را بسوی آن **پس** این دلالة است بر لا بدی از اجابت
جمیع آنچه دعوة خدا و رسول او بسوی فعلی یا ترکی بکند **و مؤیدش** صحاح اخبار نیز میباشند کما رواه **البخاری** عن ابی سعید بن المعلی
قال کنت اصلی فی المسجد فدعانی رسول الله فلم اجبه ثم اتیته فقلت یا رسول الله انی کنت اصلی فقال الم یقل الله استجیبوا لله وللرسول اذا
دعاکم یعنی ابو سعید بن معلی گفت که من نماز در مسجد میکردم و رسول خدا مرا طلبید و ندا کرد و من اجابتش نکردم **پس** من رفتم نزد آنحضرت عرض
کردم من در نماز بودم لهذا اجابت ندا شما نکردم **پس** پیغمبر بمن فرمود که آیا خدا در قرآن نفرمود عموماً در جمیع احوال که اجابت و قبول کنید مر خدا و

WWW.MAABLIB.COM

رسول او را وقتیکه بخواهد و بطلبد شما را **ایضاً** مفسرین و محدثین روایه کرده‌اند ان رسول الله خرج علی ابی بن کعب وهو یصلی فقال رسول الله یا ابی

فالتفت ولم یجبه وصلی ابی وخفف ثم انصرف الی النبی فقال السلام علیک یا رسول الله فقال صلعم وعلیک السلام ما منعک یا ابی ان تجیبنی

اذ دعوتک فقال یا رسول الله انی کنت فی الصلوة فقال صلعم افلم تجد فیما اوحی الله الی استجیبوا لله وللرسول اذا دعاکم لما یحییکم

قال بلی ولا اعود انشاء الله تعالی **ودر ترمذی** است قال لا جرم لا تدعونی الا اجیبک — یعنی حضرت رسول صلعم روزی برآمد و بر در خانه ابی

بن کعب استاده ندا کرد **یا ابی** وابی ندای پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم شنیده جواب نداد چه او مشغول بنماز بود **و** ابی نماز خفیف خوانده نزد پیغمبر رفت

بعد ادای اسلام برنبی ورد جواب او **پس پیغمبر** باو فرمود ای ابی چه بلغ شد ترا از اجابت ندای من وقتیکه ترا طلبیدم ابی عرض کرد که من در نماز

بودم **پیغمبر** فرمود که آیا از وحی الهی من خبر نداری و تو آیا نیافتی در کتاب الله استجیبوا لله وللرسول را عموماً در جمیع اوقات و کل احوال که باشید

وقتیکه من یا شما مردم بطلبم و بخوانم ابی عرض کرد بالشک دیدم و یافتم ولکن من بعد مراهر وقتیکه بخوانی مگر انکه بفور اجابت میکنم و عود بمثل فعل مدة العمر

نخواهم کرد **تنبیه** نزد اکثر مفسرین و محدثین **و** متکلمین **و** فقهاء بدلالة این آیه **و** این احادیث ثابت شد که از خصایص نبوی صلعم است که هر وقت

پیغمبر هر کس که از صحابه و امت بخواند هر وقت بخواند و بطلبد در جمیع احوال واجب فوری اجابت ندا و طلب یباشد خواه در صلوة مفروضه باشد

خواه مصروف در امور واجبه اخر باشد **و** تاخیر و تانی در اجابت آنحضرت اثم و عاصی خدا و رسول میباشد **و** توبه از ان بفور واجب است چنانچه ابی بن کعب

توبه کرد بقوله لا اعود ابداً **وقالوا** فعلی هذا لیس لاحد ان یقطع صلوة مفروضة کانت او مندوبة لاحد الا النبی **فان** لا یقطع صلوة لدعاء احد الا

عن النبی یعنی اصناف علماء مذکورین گفتند بعد اثبات والزام اجابت خواندن پیغمبر مطلقاً اینخاصیة خاصه نبوی است **پس** بنابراین نیست مراحدی را

که قطع نماز خود نماید خواه نماز مفروضه باشد خواه مندوبه برای خواندن احدی غیر از پیغمبر **در کشاف** وغیره در اینجا فرموده وفیه قولان **احدهما**

ان هذا مما اختص به رسول الله **والثانی** ان دعائه کان لامر لم یحتمل التاخیر واذا وقع مثله للمصلی فله ان یقطع الصلوة **سوال** آیا خلیفة

الله المنصوصة المنصوبة بمقام النبی هم همین حکم دارد **یا** او شریک نبی در این خاصیة نیست **جواب** در این هر دو احتمال اند **احدهما** از خصایص

نبی مخصوص است لقوله اذا دعاکم فاعلش واحد راجع خاص الی النبی است **و** شریک خلیفه منصوصه او از این تخصیص خاصیت خارج میشود **ثانیهما**

شریک است چه دعوة او ولما یحییکم من الله ورسوله اگر باشد دران فرقی ندارد **و** در غیر این حالت اگر دعوة او در باب غیر امور دین ضروری العمل

والاجرا باشد واجب نیست **و** احقر در این تامل دارم **سوال** اگر غیر نبی غیر خلیفة الله المعصوم المنصوص کسی را بخواند و بطلبد عند الضرورة من تلف

النفس المحترمة **آیا** اجابة او هم واجب یا جایز هست **یا** او قطع صلوة واجبه یا مندوبه خود کرده میتواند یا قطع صلوة کرده نمیتواند **جواب**

جمعی از فقهاء عامه و خاصه تجویز اجابت داعی مومن کرده‌اند اگرچه در صلوة مفروضه باشد قطع صلوة در انوقت جایز دانسته **بحث ثالث** اذا

دعاکم لما یحییکم یعنی وقتیکه رسول او بخواند و بطلبد شما را برای آنچه زنده میسازد آن امر دلهای شما را **اشکال** در ما قبل این استجیبوا لله و

للرسول جمع کرد خدا و رسول را در استجابت باخود رسول خود را بالسویه **و** در اذا دعاکم چرا تخصیص کرد بالانفراد رسول را **جواب** در قوله تعالی گذشت چه در استجیبوا

لله وللرسول ذکر هر دو کرد برای تنبیه که طاعت خدا و رسول او بالسویه واجب است **و** رسول قرین او با امر او است **پس** اتیان بتوحید آورد بغیر

خود دعوة رسول را تا دانسته شود که طاعة و انقیاد و امتثال امر و حکم رسول الله عینا امر الله او احدهما احد هست بالعموم قوله تعالی من یطع الرسول فقد

اطاع الله **کشاف** گفته وانما یذکر احدهما مع الآخر للتوکید **و** المراد بالاستجابة الطاعة والامتثال **و** بالدعوة البعث **و** التعریض والتعجیل

بامره **بحث رابع** در لما یحییکم **اشکال** مراد از یحییکم اگر عین حیوة و زندگی موجوده دنیا هست او باطل است زیرا که تحصیل حاصل است **و** اگر

مراد غیر این زندگانی است او چیست **جواب** مفسرین در این حیوة وجوه دارند **اول** نزد سدی مراد از این حیوة ایمان است ایمان تعبیر

کرده میشود بحیوة چه بایمان حیوة قلبی در دنیا **و** حیوة ابدی در عقبی است و کفر موت قلبی است **واما دلیلش** یخرج الحی من المیت **و** حی

مومن و میت کافر است **ثانی** نزد قتاده مراد از این حیوة قرآن است چه در قرآن حیوة ابدی مع العصمة و نجات سرمدی است **اما تسمیة**

قرآن بحیوة بجهة آنست که قرآن علم و معرفت است و علم و معرفة در حقیقت زندگی و حیوة ارواح هست پس جایز است که بحیاة نامیده شود سبب حیوة

ثالث نزد ابو مسلم مراد جنت است چه در ان حیوة ابدی و نعمت سرمدی بلا زوال است **رابع** نزد اکثر مراد جهاد است چه جهاد سبب حصول شهادت است

وشهادة موجب

تحت الآیات … بیان دراذا استجیبوا … صلی الله علیه … ان … جواب سوال … درو جهاندار

WWW.MAABLIB.COM

وشهادت موجب حیوة دائمه است لقوله تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل الله امواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون **و** بها تقویه دین
واعلاء اسلام وغلبه واعزاز اهل اسلام بعد ذلة وقلة ایشانست **و** نیز دران ترغیب وتخویف وتذلیل کفار ومشرکین است **و** این قول اقوی الاقوال
چه این ترغیب وارادهٔ خلق بجهاد احد وغیره است **خامسها** نزد جمعی محدثین امامیه مراد از لما یحییکم ولایت وامامت اهل بیت نبوة است چه
این در امامت وولایت علی ع نازل شده چه اتباع علی ع موجب حصول حیوة ابدی است **کما رواه فی الکافی** وغیره من **الا ملیه و ابن
مردویه** من اهل السنة باسناده مرفوعا الی الامام الباقر ع ان هذه الایة قد نزلت فی ولایة علی ابن ابیطالب انتهی همین عبارة
مرویه فریقین است **سادسها** نزد مجاهد مراد لکل حق وصواب است **اقول** این قول عام واولی در ان همه این وجوه مزبوره داخل و
شامل اند **و بعضی** تصریح کردند که در این وجوه مسطوره لام لما یحییکم بمعنی الی میباشد **بحث خامس** یحول حال یحول حولا فهو حایل بمعنی حاجز
وفاصل ومانع شدن میان دو چیز در اتصال در بین خود میباشد **و** بمعنی گذشتن وگردیدن بخلاف قرار **و** ازین جهة ایام وشهور سال را
حول مینامند چه او میگردد ودور میکند وبر یک حالت برقرار نمیماند **و حیلة** بکسر واو یا کردند بمعنی حذافه وکمال واقفیت در تدبیر امور
وقیل هی تقلیب الفکر حتی یهتدی به الی حصول المقصود **و** حال عبارة است از صفت شئ که بر آن صورت وحالت باشد **و** استحال
تغیر وانقلاب شئ از حقیقت اصلیه طبیعه خود بسوی طبیعه وحالت وصفه غیر خود میباشد **و** تحویل نقل از یک مقام ومکان وحالت
بمقام ومکان وحالت وصورت دیگر میباشد **و** محال باطل غیر ممکن الوقوع والحصول بالذات است **و** لا حول ولا قوة الا بالله بمعنی
لا یمکن العدول والصرف عن المعصیة ولا طاقة علی الطاعة الا بتوفیق الله تعالی یعنی ممکن ومیسور نیست ترک گناه وعدول از ان
بترک آن **و** طاقت وتوانائی نیست بر اطاعت وفرمانبرداری اله در جمیع امور او مگر بتوفیق وتائید وتقویت خدا **بحث سادس** و علموا
ان الله یحول بین المرء وقلبه وانه الیه تحشرون **بدانکه** هرگاه اهل بدر متزلزل وترسان ولرزان از جهاد وقتال با کفار بسبب
کثرة ابطال حذاق در قتال **و بعضی** بجهة قرابة نسبی با ایشان متفکر ومتردد از مقابله بقتال ایشان بودند **و** عالم الغیوب مطلع بر ترددات قلوب
شان بود پس در ما قبل این آیات ایشانرا ترغیب وتحریص وارادهٔ بر جهاد باحسن تدبیرات کرده اند **پس** در اینجا ازاله قلوب ایشان
بکمال قدرت خود اعلام بخلق میکند **پس** مراد از این آیه اینست که ای بندگان من بتحقیق خدا حاجز وحایل ومانع میشود
میان آدمی واراده قلبی او وبدانید اینست جز این نیست که بتحقیق بسوی او بعد مردن زنده گردیده مبعوث ومحشور خواهید شد شما برای حصول وصول
جزاء وسزاء عقاید واعمال **تنبیه** کل مفسرین است در تفسیر این بدو طریق رفتار کردند **اما احد الطریقین** مجبره که اعتقاد شان در ایمان و
کفر عباد مخلوق خاص خالق تع است **نزد** اکثر ایشان ان الله یحول بین المؤمن وبین کفره ومعاصیه **و** یحول بین الکافر وبین ایمانه وطاعته
یعنی اد تع مانع میشود مومن را از کفر ومعصیت کردن **و** مانع میشود کافر را از ایمان آوردن واز طاعت تع **و** همین را منسوب میسازند بعکرمه وسعید
بن جبیر وضحاک ومجاهد وهمین را متمسک کل متاخرین جبریه اند **و نزد بعضی** انه یحول بین المرء وقلبه حتی لا یدری ما یصنع ولا یعقل شیئا
یعنی خالق حایل وفاصل ومانع میشود میان انسان **و** میان دل او تا نمیداند جز آن آدم که چه میکند وچه میگوید وهیچ شئ در عقلش وفهمش نمیآید
ودلیل بر ان دو چیز میارند **یکی مرویه** عمرو بن عاص اند قال سمعت النبی یقول ان قلوب بنی آدم بین اصبعین من اصابع الرحمن کقلب
واحد یصرفه حیث شاء **ثم قال** ع اللهم مصرف القلوب ثبت قلوبنا علی طاعتک یعنی عمرو عاص گفت که من شنیدم پیغمبر میفرمود که بتحقیق
دلهای بنی آدم میان دو انگشت از انگشتهای خدای رحمان میباشند چون قلب واحد حیوانیکه بدست کسی میباشد ومیگرداند آنرا بهر طرفیکه میخواهد
پس انحضرت این آن حضرت دعا کرد بار خدایا تو ای گرداننده قلوب خلق ثابت وباقی بدار دلهای ما را دائما بر طاعت وعبادة خود **ترمذی**
از انس روایت کرده کان یکثر ان یقول یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک فقلنا یا رسول الله قد امنا بک وبما جئت فهل تخاف علینا قال نعم
ان القلوب بین اصبعین من اصابع الرحمن یقلبها کیف شاء یعنی پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم اکثر دعا میکرد باینکلمات که ای گرداننده دلهای
خلایق را ثابت بدار قلبم را بر دین خود **پس اصحاب** عرض کردیم ای پیغمبر ما بتو ایمان آورده ایم وبآنچه آنرا تو آوردی پس آیا تو میترسی
بر ما از تقلیب ایمان ما بسوی کفر **پیغمبر** ص فرمود آری چه قلوب بندگان میان دو انگشت از انگشتهای خدای مهربان اند میگرداند قلوب را

ان قلوب بنی آدم بین اصبعین من اصابع الرحمن ۱۲

هر طور و هر طرف که میخواهد **و دلیل دیگر** آیه والله خالق کل شئ است پس او تعالی خالق هر چیز از کفر و ایمان و مصرف قلوب همه بندگان است بسوی
هر طرف که از کفر یا ایمان میخواهد **اقول** ظاهر آنست که ایمزاد از این ایتین و از ایند و حدیث واجب و ضروری البطلان است **براهین عقلیه و نقلیه منها**
اگر این معنی مذکور مجبره جایز و صحیح و ثابت فی الواقع می بود البته ارسال رسل **و** انزال کتب **و** وعد و وعید قطعاً عبث و لغو و لهو محض و باطل می بود
چه خود خلق کفر کرده **و** خود حایل و مانع از ایمان شد **و** عبد مجبور چگونه بر خلاف فعل مخلوق رفتار و گفتار و کردار کرده میتواند **و اگر** کل کفار شامل
خطاب امنوا بالله و برسله **جواب** بالزام تعالی داده میتوانستند کیف نؤمن لك و نترك الکفر و انت خلقت مطلوبك فینا **و** انت تحول
بیننا و بین ارادة قلوبنا کما اجاب ابلیس خلقتنی من نار و خلقته من طین حین سئله ما منعك لما امرتك **و** ما منعك ان تسجد لما خلقت بیدی یعنی
چگونه ما ایمان بیاریم و ترک کفر بکنیم و حال آنکه خودت آفریدی کفر مطلوب خودت در ما **و** خودت حایل و مانع می شوی میان ما و میان ارادت ما چنانچه
ابلیس جوابش داده بود که مانع میشود مرا آنچه تو در ما کردی او اینست که آفریدی مرا از نار عالی و آفریدی آدم را از خاک دانی **و** برای بندگان اعظم
حجة الزامیه اله همین میباشد **و** بر خالق عقل و علم و حکمت حجة احدی ابداً عاید نمیتواند شد **و** مصرحش آیه لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل
میباشد **اما طریق ثانی** طریقه عدلیه که بندگان در ایمان و کفر و اعمال خود فاعل مختار اند **پس** نزد این فرقه تفسیر این آیه بوجوه میباشد
احدها ان القوم من اصحاب محمد علیه و آله و سلم فی غایة الضعف و القلة و خافت قلوبهم و ساءت ظنونهم و ضاقت صدورهم فقیل لهم
قاتلوا فی سبیل الله و اعلموا ان الله یحول بین المرء و قلبه فیبدل خوفهم امناً و الجبن جرئة و شجاعة حاصل آنکه چون اصحاب بدر بقلة عدد و
بفقد اسلحه در کمال ضعف و خوف از کثرت اعداد ابطال بودند لهذا ظنون سوء و نا امیدی خود بضیق صدور کلهم بودند پس باینحال انها مامور گردیدند
بجهاد **و** عالم الغیوب القلوب نعم اعلام کرد بانها بانکه بدانید من عموماً حایل و مانع و صارف قلوب همه خلق خود و قادر بر تحویل قلوب انها میباشم **کانه**
در این اشاره و شعار است که حایل سوء ظنون اصحاب بدر میشوم تا مقاومت نمایند بر قتال اعداء و ظفر بر انها امید هم **و** نیز حایل میشوم در اراده جزمی
قلوب کفار تا خوف و رعب از این فوج قلیل القلب میکنم در قلوب انها و بجبن از قیام باز مانده بخوف شما فرار نمایند **و** همین بحمد الله بوقوع آمد بلا تاخیر
این آیات هم در مقدمات جهاد بتقویت اصحاب و در دفع مخالفین ظاهری و باطنی ایشان مسلسل بالاتفاق وارد شده **پس** حمل آن بر غیر کردن خلاف
ظاهر نظم و نسق کتاب الله لایجوز میباشد **مع هذا** در آیه اصلا چیزی نیست که مشیر و دال باشد که حایل اراده کافر از ایمان **و** مانع مومن از گناه و کفر باشد
چه این آیات در واقعه خاص بوقع خاص وارد شده **و اما از عدلیه** وجوه چندی در اینجا تیمنا تبرکا ذکر میکنیم **اول** قالوا ان المراد من الایة
انه تعالی یحول بین المرء و بین الانتفاع و مما یتمناه بقلبه بسبب الموت فتقدیره ایها المؤمنون بادروا فی الاستجابة فیما الزمتکم من الجهاد و غیره
من الاوامر قبل ان یاتیکم الموت الذی لا بد منه فیحول بینکم و بین الطاعة و توبتکم **و قال القاضی** و لذلك عقبه ما یدل علیه بقوله
و انه الیه تحشرون فالمراد منه الحث علی الطاعة قبل نزول الموت الذی یمنع منها حاصل مراد از این آیه آنکه خدا حایل میشود ما بین آدمی و ما بین
اراده تمنای قلب او بسبب وصول و حصول مرگ لازم بحیوان **پس** تقدیرش آنکه ای مومنین پیشی و مبادرت کنید در جمیع اوقات اجابة امر خدا و رسول
او را در جهاد و در غیر آن از اوامر قبل آنکه بیاید و بیاید موت شما را پس موت حایل میشود میان شما و میان طاعت و توبه و اداء فرایض را **قاضی**
ابوبکر در اینجا گفت لهذا عقب آن آیه و الیه تحشرون آورد تا دلالت بر تعجیل اجابة **و** غرض خدا این کمال تحریص ترغیب بر طاعة قبل از نزول
موت مانع از ادا و تعمیل است **ثانی** ان یحول ای یمیته فیفوته الفرصة التی هو واجدها و هی التمکن من اخلاص القلب فاغتنموا هذه الفرصة
و اخلصوا قلوبکم لطاعة الله و رسوله و بینه و بین ما یتمناه بقلبه من طول الحیوة فیفسخ عزائمه یعنی او تعالی حایل می شود بموت هر ذیحیوة
را و آن موت جوینده یابنده هر حیوة است پس بوصول مرگ فرصة تو فوت میشود **و** در وقت فرصت تمکن از اخلاص قلبی ممکن پس این فرصة را غنیمت
بدانید و اخلاص قلبی خود برای طاعت خدا و رسول او کنید **و** ترک و تاخیر ان مکنید چه میان آدمی و میان تمنای قلبی آدمی از طول حیوة موت فسخ
عزایم او میکند **ثالث** ان المراد انه تعالی یحول بین المرء و بین ما یتمناه و یریده بقلبه فان الاجل یحول دون الامل فکانه قال بادروا الی
الاعمال الصالحة و لا تعتمدوا علی ما یقع فی قلوبکم من توقع طول البقاء فان ذلك غیر موثوق به **و** انما حسن اطلاق القلب علی الامانی
الحاصلة فی القلب لان تسمیة الشئ باسم ظرفه جایزة کقولهم جری المیزاب و سال الوادی تاویل ثالث این آیه مراد اینست که او تعالی حایل میشود

میان آدمی تمنای

WWW.MAABLIB.COM

میان آدمی میان تمنائی و مراد قلبی او چه اجل حایل و دابر است مابین زندگی و اراده و آرزوهای آدمی **پس** گویا فرمود پیشی کنید
بسوی تحصیل صالحات و اعتماد مکنید بر آنچه در قلوب شما واقع شده از توقع طول بقا چه آن غیر موثوق به میباشد **بلکی** حسن اطلاق قلب
بر امانی و آرزوهای حاصله در قلب میشود زیرا که تسمیه شئ باسم ظرف خو شایع و جایز است چون **قول** جری المیزاب **و** سال الوادی **رابع** ان
المؤمنین کانوا خائفین من القتال یوم بدر فکانه قیل لهم سارعوا الی الطاعة و لا تمتنعوا عنها بسبب ما تجدون فی قلوبکم من الضعف و
والخوف والجبن فان الله تعالی یغیر تلك الاحوال فیبدل الضعف بالقوة والجبن بالشجاعة لانه تعالی مقلب القلوب ا **قول** تاویل این
متحد است **خامس** قال مجاهد المراد من القلب ههنا العقل فکان المعنی انه یحول بین المرء و قلبه فالمعنی بادروا الی الحسنات و انتم
تعقلون فانکم لا تأمنون زوال العقول التی عند ارتفاعها یبطل التکلیف **و** جعل القلب کنایة عن العقل جایز کما قال تعالی ان فی ذلك لذکری
لمن کان له قلب ای لمن کان له عقل **تاویل پنجم** نزد مجاهد مراد از قلب در اینجا عقل است **پس** معنیش آنکه او تعالی حایل میشود مابین
آدمی و قلب او **و** تقدیرش این چنین میباشد که ای مردم مبادرت کنید بسوی اعمال و شما عاقلید چه شما مامون و بیباک مباشید از زوال
عقول بموت و بامراض و جنون و غیرها و نزد زوال آن تکلیف شما باطل و مرتفع میشود **و اما** گردانیدن قلب کنایه از عقل جایز و شایع
هست چنانچه در این آیه لذکری لمن کان له قلب یعنی لمن له عقل می باشد **سادس** قال الحسن معناه ان الله حایل بین المرء و قلبه **و** المعنی
انه قریب منه تعالی من عبده اشد من قرب قلب العبد منه **و** المقصود منه التنبیه علی انه تعالی لا یخفی علیه شیء مما فی باطن العبد و مما فی ضمیره **و**
نظیره آیة و نحن اقرب الیه من حبل الورید **و هذا** قال الزمخشری ایضا معناه انه یطلع علی کل ما یخطره المرء بباله لا یخفی علیه شیء من
ضمائره فکانه یحول بینه و بین قلبه **تاویل ششم** نزد حسن بصری مراد از یحول قرب تعالی بعبد اشد از قرب قلب عبد میباشد چه مقصود
از آن تنبیه است بر اینکه مخفی بر او هیچ چیزی مخفی نمیباشد از آنچه در باطن عبد و در قلب او میباشد **و** نظیرش آیه که مضمونش آنکه ما نزدیک تریم
هر یکی را از شاهرگ گردن **سابع** قال الزمخشری معناه ان الله قد یملك علی العبد قلبه فیفسخ عزایمه و یغیر نیاته و مقاصده **و** یبدله
بالخوف امنا و بالامن خوفا **و** بالذکر نسیانا **و** بالنسیان ذکرا و ما اشبه ذلك مما هو جایز علی الله تعالی **و اما** ما یثاب علیه العبد یعاقب
من افعال القلوب فلا **و اما المجبرة** علی انه یحول بین المرء و الایمان اذا کفر **و** بینه و بین الکفر اذا آمن تعالی الله عما یقول الظالمون
علوا کبیرا **تاویل هفتم** زمخشری گفته معنیش آنکه او تعالی مالک گاه متصرف قلب عبد می شود پس فسخ عزایم **و** تغیر نیات و مقاصد
میکند **و** تبدیل خوف او بامن **و** تبدیل امن او بخوف **و** تبدیل ذکر بنسیان **و** تبدیل نسیان بذکر **و** امثال آن میکند از آنچه جایز بر تعالی میباشد
و اما بر ثواب و عقاب از افعال قلوب عباد نه **و اما** مقوله مجبره که خدا حایل ایمان بکافر **و** میان او و میان کفر نزد اراده او بایمان باطل
محض و او تعالی بر تر است از آنچه ظالمین بتعالی میگویند **ثامن** قال محمد بن اسحاق معناه لا یستطیع القلب ان یکتم الله شیئا و هذا فی معنی
قول الحسن نزد محمد بن اسحاق معنیش آنکه قلب احدی مستطیع نمیباشد از کتمان چیزی **و** این قول در معنی قول بصری هست **تاسع** قیل انه یحول
بین المرء و قلبه فمعناه لا یستیقن القلب ان الحق باطل ابدا و لا یستیقن القلب ان الباطل حق ابدا **و** هذا هو المروی عن ابی عبد الله الصادق ع
و روی هشام بن سالم عنه علیه السلام معناه یحول بینه و بین ان یعلم ان الباطل حق **و** اوردها العیاشی فی تفسیره **و** فی المجمع **و** البرهان
نور الثقلین **و** المعانی **و** الصافی **و** المنهج و غیر ذلك حاصل هر روایه آنکه معنی حیلوله خدا اینست که قلب بنده متیقن ابدا نمیشود که حق باطل
یا باطل حق است **و** حایل میشود از اینکه باطل را حق بداند **و این مروی** از حضرت صادق ع در تفاسیر مسطوره امامیه هست **ایضا** ایمه مذکورین
امامیه دو روایت کردند از امامین صادقین باقر العلوم **و** صادق الانام علیهم السلام هذا هو الشیء الذی یشتهیه الرجل بقلبه و سمعه و بصره لا
تتوق نفسه الی غیر ذلك فقد حیل بینه و بین قلبه **و** فی اخر فانه لا یاتیه الا و قلبه منکر لا یقبل الذی یاتی یعنی در آنچه خدا حایل میشود
و خبر نیست که از مشتهیات قلب و سمع و بصر او بکمال میباشد و نفس آدمی آرام بغیر او نمیگیرد پس خدا حایل و حایل مشتهیات او میشود تا نزد اتیان این
دلش قبول نمیکند بلکه منکر میشود و نفرت از او مینماید **تنبیه** این وجوه تاویلات آیه انه یحول بین المرء و قلبه میباشد **اشکال** هر گاه تاویل
این آیه ذکر شد پس دو خبر صحیح الاسناد از مرویه ابن عاص **و** ابوهریره در بخاری **و** ترمذی چه معنی دارند **جواب** بالاختصار بوجوه

WWW.MAABLIB.COM

چند میباشد اوّل عمرو بن العاص هر دو مطعون نزد علماء رجال خصوصاً نزد معتزله و امامیه اند زیرا که با بن مخالف علی ع خصوصاً عمرو بن عاص از
اجلّه معاندین و محاربین علی بالاتفاق است و هر که مبغض و محارب علی است محارب پیغمبر است بمرویه متفق علیه امت یا علی حربک حربی و
سلمک سلمی و محارب علی بالاتفاق کافر است و بمرویه ترمذی قوم انصار میگفت و نحن نعرف المنافقین ببغض علی پس این
نفاق و کفر عمرو بن عاص هرگاه ثابت شد نقل او ساقط الاعتبار و العمل است امّا ابو هریره بخیانة بیت المال خلیفه ثانی عمر اورا
تعزیر کرد چنانچه اهل رجال و در این سیر صاحب الطبقات ذکر آن کرده اند امّا انس بن مالک امیر المؤمنین ع نزد احتجاج خود درباره
حدیث غدیر و حدیث منزله ازو شهادت طلبید و انس کتمان شهادت کرد پس امیر المؤمنین ع در همان محفل بر او نفرین کرد که بارخدایا
اگر انس بدروغ کتمان شهادت کرد پس بر پیشانی او داغ برص ایجاد کن تا پوشیده نتواند بود و انس از مجلس مبروص الجبهه بر آمد و
آنکس که مغضوب علیه باشد بلاشک او مغضوب محبوب اله باشد روایة او هم قابل نقل و اعتماد نیست سوال پس بخاری چگونه خبر اینها صحیح شمرده و
ترمذی اینها را تحسین کرده جواب از مقدمات شارحین بخاری درباب که ازو نقل کرده اند که او میگفت که من اکثر نقل و اخذ اخبار
از نواصب و خوارج میکنم چه نزد من اصح المنهج در نقل احادیث خوارج و نواصب اند ثانی الجواب در هر دو حدیث مذکور است ان القلوب
بین اصبعین من اصابع الرحمان یقلبها کیف شاء این نص صریح است بر جسم خدا و بر وجود اجزاء بدن و جسد او و هر نوع جسم
و اجزاء آن تعالی باتفاق کافه حکماء و کل علماء اهل اسلام غیر مجسمه واجب البطلان است لهذا این هر دو خبر متروک و مطرود و غیر المعمول
اند و بفرض تسلیم تاویل ید و اصابع مجرد تعبیر بقدرة و علم واجب میباشد چنانچه در معنی آیه ید الله فوق ایدیهم و ما منعک ان
تسجد لما خلقت بیدیّ نزد مفسرین ید محمول بر قدرت شده تنبیه بنابرین تاویل ید و حدیث ان قلوب الخلق بید الله تعالی ای
بید قدرته یقلبها کیف یشاء و غرض در این محض اعلام و اظهار و بیان اقتدار و تصرف خود بما هست در تحریک و تقلیب و تدبیر و
تنظیم قلوب خلق و باین ثابت نمیشود که قلب کسی را بسوی ایمان و قلب کسی را بسوی کفر میگرداند تا مجبور الایمان یا کفر را اختیار میکند چه براجبار مدح و ذم و
ثواب و عقاب نمیباشد و امر و نهی بمجبور مقهور اصلا عاید نمیشود تذکره امرء بکسر همزه و بهمزه آخر در لغت مرد از بشر این و احادیث جمع از غیر این حروف میباشد
و جمعش رجال است چنانچه امرئة بکسر همزه اولی و نیز مرئة بغیر همزه اول بفتح بمعنی زن و جمعش بغیر این حروف نساء و نسوة میباشد و در مصباح گفته
امرء و امرءان واحد و تثنیه این آمده امّا جمع ها رجال من غیر لفظه و امرئة و امرئتان و مرئة و جمعها نساء و نسوان بغیر لفظها چنانچه نسوة را واحد
ازین لفظ و حرف نیامده بحث سادس در لاتصیبن دو قرائة احدهما لتصیبن بلام مفتوح و بنون مشدد قرائة امیر المؤمنین و ابو جعفر الباقر
علیهم السلم و زید بن ثابت و ربیع بن انس و ابو العالیه است ثانیهما قرائة باقی قراء هست اشکال این دو قرائة متبائن و متنافی از یکدیگر اند چه در لتصیبن
اثبات اصابة و در لاتصیبن نفی آن جمع و تجویز آن چگونه جایز میباشد جواب جایز است که در لاتصیبن الف حذف کرده بغیر الف بر فتحه لام باقی نهاده
چنانچه در شال ام والله لیکونن که حذف الف در لایکونن کرده اند بحث سابع در محل اعراب لاتصیبن نحویین نیز وجوه دارند نزد اکثر و همین ابو
البقاء گفتند که جواب شرط مترددیست فلا یلیق به النون المؤکده ثقیلة و لا خفیفة لکنه لما تضمن معنی النهی ساغ فیه یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا
یحطمنکم سلیمان و جنوده بقولی صفت برای فتنه باشد و لا برای نفی آمده هرچند نون ثقیله و خفیفه داخل بر نفی نمیشود غیر از قسم یا برای نهی اراده
قول داخل میشود چون قول شاعر حتی اذا جن الظلام و اختلط جاؤا بمذق هل رأیت الذئب قط نزد بعضی این جواب قسم محذوف است چنانچه
در قرائة لتصیبن آمده رازی در این دو وجه دارد و قال فان قیل کیف جاز دخول النون المؤکدة فی جواب الامر قلنا فیه وجهان الاوّل ان جواب الامر
جاء بلفظ النهی و متی کان کذلک حسن ادخال النون المؤکدة فی ذلک النهی کقولک انزل عن الدابة لا تطرحک او لا تطرحن و کقوله تعالی
یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لا یحطمنکم سلیمان و جنوده والثانی ان التقدیر و اتقوا فتنة تصیبن الذین ظلموا منکم خاصة الا انه جیء
بصیغة النهی مبالغة فی النفی لاختصاص الفتنة بالظالمین ای الذی ظلموا کان الفتنة نهیت عن ذلک الاختصاص وقیل لها
لا تصیبن الذین ظلموا خاصة و المراد منه المبالغة فی عدم الاختصاص علی سبیل الاستعارة بحث ثامن و اتقوا فتنة لا تصیبن الذین
ظلموا منکم خاصة بدانکه بحسب دو قرائة دو معنی اند احدهما بنابر و اتقوا فتنة لتصیبن الذین ظلموا منکم خاصة معنیش بلا اشکال میباشد یعنی

بعض احادیث صحیح و صریح
... هستند ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

ای اصحاب پیغمبر صلعم وقایة کیند و حفظ نمایید خود را از فتنه و فسادی و بلائے که هر آئینه میرسد آن فتنه انانی را که ظالم و ستمگار باشند از شما مردم صحابه مومنین را
مخصوصاً یعنی از فتنه ممتحنه که مخصوص بشما اصحاب رسول پیش میشود پس از ان فتنه و فساد خود را محفوظ و نگاه دارید چه در آن فتنه و فساد هر که خود را نگهداشت
البته او محفوظ میماند از عذاب و عقاب الهی در دنیا و آخرة ثانیهما بر قرائة لا تصیبن معنیش چنین خواهد بود و بترسید فتنه را و عاقبت آنرا که هرگز نرسد
انانی را که ظالم باشند از شما صحابه خاصة یعنی نتیجه آن فتنه مختص ظالم و مظلوم معاً نمیباشد مخصوص یک طرف ظالمین نمیباشد و مفسرین
تفسیرش چنین کرده اند واحذروا فتنة ان نزلت بکم لا تقتصر علی الظالم خاصة بل تتعدی الیکم جمیعاً و تصل الی الصالح والطالح واراد بالفتنة
الابتلاء والاختبار عموماً بتنزیل الامراض والآفات وحبس المطر والقحط والوباء والطاعون فی ملک دون ملک وقالوا وتقدیره واتقوا
فتنة ان لم تتقوها اصابتکم جمیعاً الظالم وغیر الظالم یعنی ای اصحاب رسول برحذر باشید و بترسید فتنه را که هرگاه بشما وارد شود اقتصار نمیکند خاص
بر ظالم شما بل متعدی می شود او بصالح و طالح شما عموماً و مراد از فتنه ابتلاء ببلائی و امتحان و اختبار ایمان شما یعنی اگر پرهیز نکردید از اختلاف و خلاف
و فساد در بین خود هر آئینه همان فساد ممتحن شما فریقین ظالم و مظلوم را معاً خواهد شد سوال هرگاه در ملکی بلائے الهی چون قحط و وبا و حبس
طاعون و مرگ مفاجات نازل میشود پس آیا آمد و رفت و دخول و خروج از ان بلد جایز بر اتقیاء یا عموماً به همه مردم هست یا نه جواب درین
دو قول اند احدهما شخص خارج در ان ملک داخل نشود و داخل از ان بر نیاید توکل بر خالق علیم حکیم مدبر نماید چه بغیر اراده تعالی چیزے نمیشود
و مشغول استغفار و توبه باشد و همین صحیح الروایتین و مقبول فی العقل است بحث تاسع در مراد ازین فتنه مفسرین خلاف کردند قول
اول نزد جمعی آن فتنه ظهور و صدور هر منکر و قبیح و بدعت است پس از آن تقریر و ابقاء و ترویج و نشر آن میباشد و همین قول ابن عباس و جبائی
است فقال ان الله امر المؤمنین ان لا یقروا المنکر بین اظهرهم فیعمهم الله بالعذاب فیصیب الظالم وغیر الظالم یعنی خالق امر کرد مومنین را
از صدر اول صحابه الی القیامت که قرار ندهند و باقی نگذارند آن امر منکر و قبیح را پیش روبهائے خود پس برواج و نشر آن عذاب و عقاب آن
بظالم و بغیر ظالم میرسد و عدی بن عمیرة الکندی روایة از جد خود میکند و میگوید جدم گفت انی سمعت یقول رسول الله صلعم ان الله لا یعذب العامة
بعمل الخاصة حتی یروا المنکر بین ظهرانیهم وهم قادرون علی ان ینکروه فلا ینکروه فاذا فعلوا ذلک عذب الله العامة والخاصة رواه
البغوی یعنی حضرت رسول صلی الله علیه وآله وسلم فرمود که خدا عذاب نمیکند عموماً عامه خلق را بعمل اشخاص خاصة تا آنکه معاینه بکنند منکر از بعیان خود
و ایشان قادر بر انکار و دفع آن باشند معهذا دفع و انکار و رفع آن نکنند و هرگاه دفع آن نکردند خالق عذاب میکند عامه و خاصه آن مردم را و
ابوداود روایت کرد از جریر بن عبد الله که من شنیدم که حضرت رسول میفرمود ما من رجل یکون فی قوم یعمل فیهم بالمعاصی یقدرون علی
ان یغیروا علیه ولم یغیروا الا اصابهم الله بعقاب قبل ان یموتوا یعنی نمیباشد مردی در قومے که در انها معاصی و بدعات علانیة بعمل و بفعل میایند
و آن مردم قادر بر محو و دفع آن قادر باشند و تغیر آن ندهند و محو و دفع و نهی از ان قبائح نکنند مگر آنکه میرسد آن قوم کلهم را عقاب الهی قبل از آنکه بمیرند
تنبیه باین روایات ثابت شد که آن فتنه معاصی و ظهور و صدور منکرات اند پس تارکین امر و نهی و فاعلین قبایح و مرتکب منکرات هر دو
طایفه را عذاب الهی معاً میرسد چون فریقین صیاد ماهیان و تارکین امر و نهی اینها را معاً عذاب الهی در دنیا در رسید قول ثانی الفتنة هی
البلیة التی یظهر باطن امر الانسان فیها یعنی مراد از فتنه بلیتی هست که ظاهر میشود از باطن امر انسان که در آن میباشد قول ثالث هی الضلالة
وافتراق الکلمة ومخالفة بعضهم بعضاً و همین قول ابن زید است قول رابع مراد ازین فتنه همه مخالفت و متارکه و مقاتله اصحاب و تابعین با علی
و بعترة طاهره آنحضرت صلعم عموماً هست چنانچه اکثر مفسرین گفتند مراد ازین فتنه و فسادی و اختلاف و افتتانے هست که بعد موت پیغمبر از صحابه بوقوع
آمد پس جم غفیر از قدما مفسرین و محدثین و اهل سیر و مغازی نوشته اند و قالوا انزلت خاصة فی علی و عثمان و طلحة والزبیر نقله فی الدر
المنثور عن ابن جریر وابن المنذر عن الحسن وایضاً عن مطرف قال قلنا للزبیر یا ابا عبد الله ضیعتم الخلیفة حتی قتل ثم جئتم تطلبون بدمه
فقال الزبیر انا قرأنا علی عهد رسول الله صلعم وابی بکر وعمر وعثمان واتقوا فتنة لا تصیبن الذین ظلموا منکم خاصة ولم نکن نحسب انا اهلها
حتی وقعت فینا حیث وقعت رواه احمد والبزار وابن المنذر وابن جریر وابن مردویه وابن العساکر والسیوطی وایضاً قال الزبیر
لقد قرأتها زماناً وما نرانا من اهلها فاذا نحن المعنیون بهذه الآیة الخ رواه ابو شیبه وعبد بن حمید ونعیم بن حماد وابن جریر وابن المنذر

WWW.MAABLIB.COM

وابن ابی حاتم وابو الشیخ وابن مردویه والسیوطی والبغوی والخطیب والثعلبی والخازن البغدادی وفخر الرازی والنیشاپوری والزمخشری والخطیب وغیرهم حاصل هر دو خبر آنکه جماعتی از تابعین صحابه بزبیر گفتند که ای زبیر شما ضایع ساختید عثمان خلیفه را تا آنکه قتل شد پس عایشه را تحریص کرده بطلب خون او وبقتال علی بر آمدید وزبیر در جواب شان گفت که ما این آیه را در زمان پیغمبر ص وابو بکر وعمر وعثمان میخواندیم این آیه واتقوا فتنة را و ما گمان نداشتیم که ما اهل آن فتنه هستیم تا آنکه مصداق این آیه در ما بوقوع آمد پس صحابه معین کردیدیم که مراد ازین آیه ما بودیم خاصة وایضا همه اینها نقل کردند از حسن بصری انه قال قد نزلت فی علی وعثمان وطلحة والزبیر وهو یوم الجمل خاصة وقد قال الزبیر نزلت فینا وقرأناها زمانا وما ظننا انا اهلها المعنیون بها و لفظ عمار در بعض نسخ بتصحیف کاتب بعوض عثمان نوشته شده چه معلوم است که عمار در ساید خلی اصلا اندر یعنی این آیه واتقوا فتنة الخ خاص در قضیه علی ع وعثمان ع وطلحه وزبیر نازل شده چه خود زبیر گفت که در ما نازل شده واین آیه را همیشه ما میخواندیم تا زمان وقوع مصداق این شدیم از قتال با عثمان وعلی و ما گمان نداشتیم که با خاص مراد ازین آیه عینا بیاشیم **زمخشری** و **رازی** و **نیشاپوری** **بغوی** و **ثعلبی** و **سیوطی** فی الدر وغیرهم نقل از سدی ومقاتل وضحاک وقتاده کردند ان هذه الآیة قد نزلت فی قوم مخصوصین من اهل بدر الذین اصابتهم الفتنة یوم الجمل **وقالوا** قد روی ان الزبیر کان یسایر النبی یوما اذ اقبل علی فضحک الیه الزبیر فقال رسول الله اتحب علیا قال نعم قال النبی کیف حبک لعلی قال الزبیر یا رسول الله بابی انت وامی انی احبه کحبی لولدی او اشد حبا فقال النبی وکیف انت اذا سرت الیه تقاتله یعنی این آیه نازل شد در قوم مخصوصی از اصحاب پیغمبر ص وانها اهل بدر بودند که ایشان را این فتنه در یوم الجمل رسیده وهمه اینها روایة کردند که زبیر روزی با پیغمبر ص همسیر بود ناگاه امیر المومنین باهم جمع شدند **ومروید عبد البر** در استیعاب **وابن ابی الحدید** در شرح نهج البلاغة **واهل مغازی** در ذکر قصه جنگ جمل این قدر زیاده کرده که زبیر بجمال خوشی دست علی را بدست خود گرفته با پیغمبر ص قدم میزدند وزبیر بدیدن علی خنده کرد و **پیغمبر** ص بزبیر فرمود آیا علی را دوست میداری عرض کرد آری یا رسول الله **پس آنحضرت** فرمود که چگونه باشد آن وقت که تو بسوی قتال او روی و تو در آن وقت ظالم او باشی **وعبد البر** و **ابن ابی الحدید** واهل سیر ومغازی مینویسند که وقت قیام قتال ما بین علی وزبیر علی زبیر را از صف بیرون طلبیده وهمین خبرش بیادش آورده **پس زبیر** ساکت گردید متردد ومتحیر گردیده آخر پسر خود را با عایشه در جنگ گذاشته اراده برگردیدن بمدینه کرد تا که ابن جرموز او را رفیق راه شده بمکر وفریب در نماز قتل او کرد **نتیجه** بدانکه جمهور مفسرین صحابه وتابعین واکثر متاخرین **واهل حدیث** **واهل سیر** وتواریخ معتمدین متفق اند که این آیه در پیش خبری وقوع وقایع ثلثه فرقه ناکثین جنگ جمل عایشه وطلحه وزبیر وقاسطین صفین قوم فئة باغیة معاویه **ومارقین** خوارج نهروان وارد شده قد صدق الله ورسوله چه این فتنه وقایع بعد موت پیغمبر ص بلاشک بوقوع آمد **بتصدیق** این از جمله معاجز خاتم الرسل میباشد زیرا که اخبار مطابق مخبر به قطعا مطابق خبر بوقوع آمد و هرگاه خبر مقدم مع قرین دعوای نبوة او بلا تفاوت ولا تخلف حاصل شد پس مخبرش از خدا محمد ص پیغمبر اصدق الصادقین قطعا **واز اعظم** دلایل وشواهد النبوة آن خاتم الرسل میباشد **پس** حقیت خدا وکتاب او قرآن منزل **ومحمد** رسول او ثابت شد **پس** بثبوت آن مزعوم باطل مبطلین اهل کتاب که در قرآن اعجازی از محمد ثابت نیست باطل شد **تذکره** **امام نسائی** در خصایص و امام بغوی در شرح السنه وعبد البر در استیعاب **وابن ابی الحدید وغیرهم** از ائمه محدثین **وائمه** علم سیر **و**تواریخ مستنده اهل سنت همه باسانید خود از سعید خدری وغیره روایة کردند قال سمعت رسول الله یقول ان منکم من یقاتل علی تاویل القرآن کما قاتلت علی تنزیله فقال ابو بکر انا هو یا رسول الله فقال لا فقال عمر انا هو یا رسول الله قال لا ولکن هو خاصف النعل وکان علی قد اخذ نعل رسول الله وهو یخصفها **وقال ابن طلحة** صاحب الاستیعاب وابن ابی الحدید فثبت وقضی ان علیا یقوم بالقتال علی تاویل القرآن کما قام النبی بالقتال علی تنزیله یعنی پیغمبر ص روزی فرمود مخاطب باصحاب از شما مردم کسی هست که او قتال منافقین میکند بر تاویل قرآن چنانچه قتال کفار کردم بر تنزیل قرآن **پس ابو بکر** از کل صحابه پرسید یا رسول الله این قاتل منم **پیغمبر** ص فرمود تو نیستی **پس عمر** هم گفت آیا این قاتل منم یا رسول الله **پیغمبر** ص فرمود تو هم نیستی ای عمر **بلکه** آن قاتل آنکسی هست که نعلین مرا پینه میکند و دیدند زد او را **و** شیخین و کل اصحاب دیدند که علی نعلین نبی میدوخت **پس** بااین خبر ثابت شد که قتال علی با ناکثین **و** قاسطین **و** مارقین بر تاویل قرآن بوقوع آمد **ایضا** در **شرح سنه** امام بغوی **ودر استیعاب** عبد البر **ودر شرح نهج** ابن ابی الحدید باسانید **کثیرة** از ابن مسعود روایة کردند که

وجه دویم در آیه واتقوا فتنة
مراد از فتنه قتال فرق ثلاث
ناکثین وقاسطین ومارقین

حضرت رسول صلعم بخانه حضرت ام سلمه ام المومنین رفت که امیر المومنین علی ع آمد فقال رسول الله یا ام سلمة هذا والله قاتل القاسطین والناکثین والمارقین من بعدی ودر خبر دیگر اہل مغازی وسیر بالاسانید نیز روایة کرده قال النبی یا علی ستقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین من بعدی علی تاویل القرآن کما قاتلت علی تنزیله حاصل مفاد هر دو خبر آنست که پیغمبر فرموده ای ام سلمه این علی است بخدا قاتل قوم قاسطین که اینها معاویه و تبعه است و قوم ناکثین که او قوم عائشه وطلحه وزبیر و تبعه اینهااست و قوم مارقین که قوم خوارج نهروان میباشد ابن طلحه و اهل مغازی همه میگویند بتحقیق ثابت شد قتال علی بر تاویل قرآن بتعلیم نبی آخر الزمان ع با فرقهای منافقین ثلثه در ارشاد ابو مسعود دیلمی وغیره نقل کرده اند که بروز شوری در احتجاجات حجة باین حدیث کرد قال علی ع هل فیکم احد قال فیه رسول الله من یقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین غیری قالوا اللهم لا وقال هل فیکم احد قال فیه رسول الله الحق لعلک مع علی وعلی مع الحق یدور الحق معه حیث ما دار غیری قالوا اللهم لا وقال هل فیکم احد قال فیه النبی فی ابلاغ سورة برائة من الله لا یبلغن رسالتک الا انت او رجل منک فارسلنی ورد ابا بکر غیری قالوا اللهم لا ابن ابی الحدید باسناد مشایخ خود روایة کرده از ثعلبه بن یزید من شنیدم از علی ع میفرمود بالذی نسمة وبرء النسمة ورب السماء والارض ثلثا قال لعهد النبی الامی الیّ لتغدرن بک الامة من بعدی یعنی قسم بخالق آسمان وزمین پیغمبر ص بمن عهد بست که هر آینه بغدر وستم وظلم پیش میایند تو بعد از مرگ من در غایة المرام نقل کرده که حضرت رسول مخاطب بام المومنین ام سلمه منجمله فضایل علی و آنچه بعد آن حضرت باهل بیتش میگذرد خبر داده منجمله آن اینست یا ام سلمة اسمعی واشهدی هذا علی ابن ابیطالب سید المسلمین وامام المتقین وقاید الغر المحجلین وقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین قلت یا رسول الله من الناکثون قال الذین یبایعونه بالمدینة وینکثون بالبصرة وقلت من القاسطون قال معاویة واصحابه من اهل الشام وقلت من المارقون قال اصحاب النهروان وام سلمه عرض کرد یا رسول ناکثین وقاسطین ومارقین کیستند پس فرمود معلوم ناکثین آنانی اند که در مدینه بیعة کرده نکث آن در بصره میکنند واینها طلحه وزبیر اند که مع عائشه با علی جنگ میکنند وقاسطین ظالمان وسر گروه آن طایفه معاویه پسر سفیانی میباشد ومارقین اقوام خوارج اند در نهروان با علی جنگ میکنند در بحار مجلسی از مناقب خوارزمی او از ابو لیلی روایت کرده ان النبی قال ع سیکون بعدی فتنة فاذا ظهرت تلک الفتنة فعلیکم بعلی ابن ابیطالب فانه الفاروق بین الخلق وبین الحق وبین الباطل والحق یعنی پیغمبر ص فرمود که بعد من فتنه وفسادی ظاهر خواهد شد پس از ظهور آن فتنه بر شما باد تمسک بعلی چه او فارق میان خلق وحق ومیان باطل وحق است ایضاً از ابن عمر روایة کرده ان رسول الله قال من فارق علیا فقد فارقنی ومن فارقنی فارق الله هر که جدا از علی شود بتحقیق او از من واز خدا جدا شد وایضاً از ابو ایوب انصاری روایة کرده ان النبی قال لعمار یا عمار ان رایت علیا یمشی فی واد والناس فی واد اخر فاذهب مع علی ودع الناس فانه لا یدخلک فی ضلالة ولا یخرجک من هدایة پیغمبر فرمود بعمار ای عمار اگر تو می بینی که علی بوادی تنها میرود و کل مردم بوادی دیگر میروند پس تو با علی برو ترک کن همه مردم را چه علی ترا داخل در ضلالة نمیسازد وترا از هدایة بر نمیارد وامام ثعلبی هم باسناد خود در تفسیر کشف البیان در ماقبل این خبر حذیفه زیاد کرده واما در ما بعد این فرمود یا عمار طاعة علی طاعتی وطاعتی طاعة الله وابو طالب هروی هم باسناد علقمه واسود بلا تفاوة ولا تزاید ولا تنقیص بلفظ حذری روایة کرده واین خبر را در مجمع از هر دو ایراد کرده وامام ابو القاسم الحسکانی در تفسیر شواهد التنزیل باسناد خود از ابن عباس روایة کرده قال لما نزلت هذه الایة واتقوا فتنة قال النبی من ظلم علیا مقعدی هذا بعد وفاتی فکانما جحد نبوتی ونبوة الانبیاء قبلی یعنی هرگاه این آیه واتقوا فتنة نازل شد نبی ص فرمود هر که ظلم کند علی را از این مقام من یعنی از خلافت من بعد مرگ من پس گانه او انکار کرد نبوة مرا ونبوة جمیع انبیائیکه قبل از من بودند یعنی منکر خلافة علی از من کافر منکر من است چه منکر نبوة من ومنکر نبوة کافه انبیا بالاتفاق کافر است ثم الله تعالی اعلم هذا عمار با علی در مقاتله ناکثین وصفین بود تا در صفین از جانب علی بدست قوم معاویه شهید شد ایضاً از ام سلمه روایة کرده ان النبی قال ان علیا مع الحق والحق مع علی لا یتفرقان حتی یردا علی الحوض وابن ابی الحدید این روایة حق را از عایشه نیز روایة کرده قالت قال النبی علی مع الحق والحق مع علی یدور معه حیث ما دار تنبیه بسبب دلالة این آیه وصحاح این اخبار متفق علیه طوایف همه اهل اسلام است ثابت شده وامر احدهما آنکه کل اصحاب بدر واجب النجاة نیستند وخبر عشره مبشره بالجنة محض موضوع ومخترع اهل اراده است کما صرح ابن ابی الحدید وتصریحش بنا امید از نجاة خود در بخاری مرویست که کسی بشر یا ابن عازب طوبی لک یا براء انت بایعت بیعة الرضوان وانت صحبت رسول الله گفت وبراء در جوابش گفت یا ابن اخی انک لا تدری ما احدثنا بعده یعنی تو نمیدانی که ما بعد بیعت رضوان چه بدعات احداث کردیم ثانیهما دلالة وارد بر موضوعیة وعدم حجیة خبر اصحابی کالنجوم بایهم

بیان احادیث در معنی فتنه مقاتله با علی ع

فتنه منافقین است ۱۲

این رد دلائل کہ اصحابی کالنجوم بایھم اقتدیتم اهتدیتم موضوع

عشره مبشره بالجنة

کمال سنت ۱۲

WWW.MAABLIB.COM

اقتديتم اهتديتم چه هر يكے از صحابى جملهٔ شوفراوى غير معصوم صادر الخطا يا بالضرورة بودند و قتال اہل اسلام از ہر دو جانب بوقوع آمده قطع نظر از ايجاد
بدعات و بقضيه عقل قطعاً ثابت است كه حق در احد الطرفين ميباشد و اللهم جمع ضدين لازم ميآيد و جمع آن باطل است پس على اى تقدير اين خبر عشره
مبشره و حديث اصحابى كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم بضرورة عقل موضوعى باطل و افتراء محض است و الله اعلم پس انفاق و اجماع عامه بامشده
كل صحابه بغير معيت بنى معصوم يا بغير احد مطهرين نيز حجة بر خلق نميباشد اشكال آيت صريح است كه هر گاه عذابى يا بلائى من الله نازل ميشود پس
يعنى ظالم مستحق و غير مستحق را معاً احاطه ميكند و فرا ميگيرد و اين چگونه بعليم حكيم كريم عادل تعم جايز كه غير مستحق را مبتلا بآن بلا سازد جواب بدو وجه
ميباشد اولهما بنابر قرائة اتقوا فتنة لتصيبن الذين ظلموا منكم خاصة اشكال مع لاصالة باطل شد چه باين ثابت شد كه خاص اہل ظلم و فجور
و فسق را باستحقاق ميرسد و فرا ميگيرد و ثانيهما بنابر قرائة ثانيه البتة بظاهر اشكال عايد و جوابش از يك طائفه جبريه بنابر قاعده كليه ايشان اصلا هيچ تكليفى و
ظلمے و جبرے قبيح نے باشد بر خدا چه خالق تعم مالك الملك خالق الخلق است پس مالك قهار هر گونه كه تصرف در بندگان خود صغير و كبير و مستحق و غير
مستحق و بعاصے و بغير عاصى از معصوم نمايد او ظلم و ستم شمرده نميشود اما نزد عدليه بر هيچ عادلے از خالق و خلق هيچ گونه قبحى و منكرى و ظلمے
و جورے عقلے و شرعى مجوز اصلا نيست چه آنچه قبيح عقلا باشد او شرعا هم ميباشد پس نزد اين طايفه هر گونه كه ابتلاء از عادل حكيم تعم بعامه
عباد ميرسد در ان صلاح بندگان بحسب مقتضاے حكمة و علم بالصلاح ميباشد و فخر رازى و صاحب اللباب در سوال و جواب
معاً گفته اند فان قيل حاصل الكلام فى الاية انه تعم يخوفهم من عذاب لو نزل لعم المذنب و غيره و كيف يليق برحمة الرحيم الكريم ان يوصل الفتنة
و العذاب الى من لم يذنب قلنا انه تعم قد ينزل البلاء من الموت و الفقر و العمى و الزمن فانه بعيد ابتداء اما لانه يحسن منه تعم ذلك بحكم المالكية
او لانه تعم علم اشتمال ذلك على نوع من انواع الصلاح على اختلاف المذهبين و اذا جاز ذلك لاحد هذين الوجهين فكذا هيهنا انتهى يعنى اگر
گفته شود چگونه تنزيل بلا بعامه خلايق از مذنب و غير مذنب از خالق رحيم جايز باشد ما ميگوييم گاہے تنزيل بلا يا از مرگ و فقر و عسر و عمى
و صحة و سقم و مرض مزمن و و بار ببنده و امثالها ابتداء بعبيد يعنى بغير استحقاق بغير معاصى من الله ميرسد پس ايصال آن بعبد حسن
ميباشد بثبوت حكم مالكيت خدا بنابر مذهب جبريه چه نزد ايشان هر گونه تصرف بر مالك تعم بلا التقصير و مع التقصير جايز غير قبيح است يا بجهة اشتمال
علم تعم بايصال آن از انواع صلاح و اصلاح عباد نزد عدليه ميباشد و اينده وجه جواب بنابر اختلاف مذهبين جبريه و عدليه است و هر گاه
اين حالت بنابر مذهبين جايز باشد پس مستحقين جزاء سيآتهم و بغير عصاة صلاحاً و اصلاحاً هم ميباشد سوال لفظ من در منكم چيست
جواب زمخشرى و سعودى گفته براى تبعيض بر وجه اول است و براے تبيين بر وجه ثانى هست لان المعنى لا تصيبنكم خاصة على
ظلمكم لان الظلم اقبح منكم من ساير الناس زيرا كه شما صحبت رسول داشتيد و در مهبط وحى و علم بوديد پس لاجله عصيان شما اعظم معاصے
عصاة ميباشد آيا نمے بينى بزوجات نبى بهمين جهت نافرمانى توعيد شديد بدو چندان و تضعيف عذاب در آيه يا نساء النبى لستن كاحد من النساء
الى قوله بفاحشة مبينة يضاعف لها العذاب ضعفين و در جزا ثواب ايشان دو چندان ثواب باید و عده فان الله اعد للمحسنات منكن اجرا عظيما
داده بحث عاشر و اعلموا ان الله شديد العقاب بدانكه بعد ذكر اين فتنه اين تحذير و توعيد شديد كرد باصحاب رسول خصوصاً باہل بدر عموماً بجامع
مومنين الے القيمة در برپا كردن اين فتنه و بانيان و دال و راضيان بآن از اسلاف و اخلاف ايشان يعنى اى اصحاب رسول و اى
امت الے القيمة بدانيد كه بتحقيق خدا سخت كننده هست عذاب و عقاب خود اصحاب فتنه و فساد را و اكثر اہل فساد بقتال يكديگر بقتال آمدند
چنانچه در ابتداء خبر ابو ايوب انصار و سعيد خدرى پيغمبر فرموده بود قال لعمار يا عمار انه سيكون بعدى هنات حتى يختلف السيف فيما بينهم و
حتى يقتل بعضهم بعضاً و حتى يبرء بعضهم من بعض فاذا رايت ذلك فعليك بهذا الاصلع عن يمينى على ابن ابيطالب فان سلك الناس
كلهم واديا و سلك على واديا فاسلك وادى على و خل الناس يا عمار ان عليا لا يردك من هدى و لا يدلك على ردى يا عمار ان
طاعة على طاعتى و طاعتى طاعة الله تعم انتهى و هكذا بنى امية بدست مختار ثقفى و ابراهيم اشتر در قضيه سيد الشهداء عليه و اباؤه و اولاده الطاهرين
سلام الله عليهم اجمعين در دنيا بعذاب سيوف همه بقتل آمدند و بتنزيل اخاف اله بجهنم رفتند و باقيماندگان در دنيا بلعن خلق و خالق الى بقاء
الدنيا مذكور و در آخرت بنار اليم شديد دايم مبتلا ميباشند سوال جميع انانيكه باہل بيت رسول از زوج بتول الى آخر الثانى عشر مخالفة و انكار

و محاربه و مقاتله

WWW.MAABLIB.COM

محاربه ومقابله باینها کردند پس حکم اینها در دنیا و آخرت قطعاً چیست **جواب** عند المحققین حکم محاربین با اینها کفار در دنیا و آخرة کفار است **لقول**
النبی صلی الله علیه و آله مخاطباً لاهل بیته کما رواه **فی المسلم** حربکم حربی و سلمکم سلمی **و** متفق علیه امتست که محارب رسول کافر است **پس** محارب علی کافر
است **امّا مخالفین** اینها نیز دو قسم می شوند **احدهما** اصحاب عقل و فهم و علم بحقوق اینها علیهم السلام که منکر و مبغض و معاند جناب اینها قدیماً و حدیثاً
پس حکم همه اینها منافق در دنیا **و** در آخرة بعموم آیه ان المنافقین فی الدرک الاسفل من النار بنار الیم دایم مستحق میباشند **و بقولی دیگر** اینها در دنیا و آخرة کافر
اند زیراکه مودة و اجلال و تعظیم اینها فرض عین و عین ایمان بایه مودة القربی ثابت است **و** بخلاف آن هر که گفتار و رفتار کرد او هم کافر است چه
عوض تعظیم و مودة سب و دشنام و لعن بر اینها اظهار و اعلان کرده **ولقول النبی** یا علی من سبّک فقد سبنی و من سبّنی فقد سب الله
والسّاب فی النار متفق علیه امتست **ثانیهما** آنانکه جهال لا علم ضعفاء العقول از عوام اهل تقلید اسلاف باشند **و** تمکن و اقتدار از دریافت حال و استدلال
و اجتهاد نداشته در این شقے نیست که این طایفه فجره و فسقه اند در دنیا **امّا در آخرة** تفویض امر این طایفه ضعفاء الی الله و حکمهم علی عدل الله تعالی
است **امّا** یعذبهم **و امّا** یتوب علیهم **و** همین قول جمعی از محققین فرقه ناجیه امامیه است و الیه اشار **فی التجرید** حکیم محقق نصیر الملة والدین رحمه
الله **و شیخنا** المحقق المقداد و غیرهم من اساطین الفرقة الناجیة **و** همین اصح و انسب بتحقیق است ثم الله اعلم **قوله تعالی**

وَاذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝

ترجمه آیه یاد کنید ای مهاجرین از اصحاب محمد آن وقت را که شما در آن وقت قلیل العدد و ذلیل و خوار در انظار کفار اهل مکه بیچارگان و ناتوان
در زمین عرب خصوصاً در زمین مکه بودند پیش از هجرت از مکه میترسیدید از اینکه بربایند شما را کفار قریش یا بیم میداشتید که اگر از مکه بیرون بیائیم مشرکین
عرب ما را باخت میکنند و بغلامی ما را میگیرند پس جای داد شما را پس جای تمکین و تقویت و تسکین داد شما را بیاری خود بامداد انصار مدینه **و** بعد آن تنزیل ملایکه در
اکثر محاربه **و** روزی شما را از غنایم پاکیزه که خاص برای شما حلال و مباح گردانیدیم و بر کل امم انبیاء غنایم حرام و سحت بود تا شاید شما شکر و حمد شما راله
بر این نعمتها ادا کنید **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اوّل** بدانکه بکرات و مرات در هر مجلد تفسیر هذا مفصل ذکر شد معنی ذکر بقلب
و بزبان هم میباشد **امّا ذکر قلبی** بمعنی یاد کردن و آوردن بدل امور ناسی شده از یاد و بدل میباشد بعد از عدم استحضار اینها **و امّا ذکر**
بلسان بعد از استحضار در قلب تلفظ آن حالات که یاد و محایه شده باشد کما تقول ضربنی فلان **و** انعمنی و اکرمنی فلان بفلان شیء **بحث ثانی**
استضعاف بمعنی طلب ضعف و تهوین حال نفس و امری میباشد باب استفعال از ضعف یضعف ضعفاً فهو ضعیف بمعنی ناتوانی خلاف قوة و طاقت
و دهمین حالت میباشد **بحث ثالث** و اذکروا اذ انتم قلیل مستضعفون فی الارض بالاتفاق خطاب بمهاجرین اهل مکه میباشد **و** وجه
اتصال این با ماقبل اینست که او سبحانه در ماقبل اطلاع داد و اعلام کرد که در شما اصحاب محمد فتنه و فسادی ناشی خواهد شد بعض موت نبی شما و یکدیگر خواهید
کشت و اهل بیتش را ایذا و اخذ حقوق اینها کرده بعضیان را قتل و دختر اش را اسیر در عامة البلوی خواهید کرد انید **پس** اینحالة از شما صادر نخواهد
شد مگر بجمعیت مال و دال و غلام و کنیز و حباب **و** باین خانه بنوة رسیده اسلام آوردید و از ذلة و قلة و علة و ضعف بر آمدید **پس** ابتدا حالة با صحاب
محمد یاد آرید **یعنی** ای اصحاب محمد خصوصاً ای اصحاب مهاجرین یاد کنید همه شما عموماً و خصوصاً حالت ابتدائی خود را وقتیکه شما قلیل العدد و ذلیل
الحال کثیر الحاجة در معاش و فقیر ناتوان در زمین مکه و در ارض عرب بودید در ابتدای اسلام **بحث رابع** تخطف باب تفعل تخطف بمعنی اخذ
بالسرعة باشد **و** اختطف **و** خطف همه بمعنی ربودن و بردن و برداشتن شے قهراً بکمال سرعة باشد **و** از اینجا برق خاطف میگویند چه نظر و نور چشم
را میرباید و خیره میسازد **بحث خامس** تخافون ان یتخطفکم الناس میترسیدید از اینکه میربایند شما را چون باز شکاری جانور صغیر را مردم مکه از
کفار **نزد** عکرمه و قتاده از مردم کفار عرب است **نزد وهب** بن منبه مراد مردم فارس **و** روم است یعنی اینقدر قلیل العدد و ذلیل الحالة و

WWW.MAABLIB.COM

والمسکنة لاقوة واعتبار بودکه مردم مکه وعرب شما میترسیدیکه اگر از خانهای برآییم بصورت باز گرسنه جانور قلیل الوزن را شکار میربند و میربایند و نقتل نیست ونابود می سازند **و اٰوٰكُمْ** از مکه برآییم مردم فارس وروم ودیگر اقوام مشرکین میربایند ومی برانند غلام وکنیز خود می سازند **بحث سادس** اوی یاوی اُویا از ضرب یضرب ضرباً متعدی بنفسه جای اقامت وسکونت وجای بیتوته وشب گذاره وجای آرام ومقام خواب وجای پناه **و** آوی از باب افعال یُؤوی ایوار بمعنے پناه دادن بجای **و** از اینجا ماٰوی الی جبل یعصمنی من الماء می باشد **و** ماوی بالفتح میم وواو اسم مکان آن بمعنے مسکن هر حیوان وانسان **و** بالکسر ماوی الابل این شاذ است بلا نظیر **و** ماوی الغنم بالفتح مراحها الذی تاوی الغنم الیه لیلا **و** جعل الجنة مثوٰه کلمه دعائیه بمعنے بگرداند بهشت آخروی را جاے آرامگاه او ورآخرة **بحث سابع** فاٰوٰكم وايّدكم بنصره ورزقكم من الطيّبٰت لعلكم تشكرون یعنے شما معذلک الحال از ضیق مجال وپریشان بال ودر انظار ذلیل وخوار ودر نهایت اعصار وافقار در بدایت اسلام بوده **پس** مقام وجای قرار وآرام ومحل سکونت داد شما را بمدینه طیبه بعد از هجرت از مکه جوف اختطاف وایذاء واهلاک از دست کفار **و** بعد عطای امن وآمان وجاے پناه بمدینه قوة ونصرت وعزت داد شما را در یوم بدر **نزد کلبی** بانزال ملائکه **نزد دیگران** بشما بعد تمکین بمدینه تقویت داد وکثیر العدد یوم فیوم گردانید شما اهل اسلام را **و** بامداد ملائکه را در اکثر محاربات از بدر **و** احد وحنین **و** احزاب بشما فرستاده تا ظفر یافتید بر اعداء خونخوار هر جا **و** روزے داد شما را از غنائم محلله پاکیزه که خاص آن از بشما اباحت وتحلیل کرد بغیر امم سلف تا از عسر وفقر وحاجة وذلة وقلة وعلة وخوف جان ومال برآمده قوی ورفیع ومنیع و عزیز المنازل **و** المراتب در انظار خلایق وغالب بامهابه برکل کفار وسلاطین قهار روے زمین لے قیام یوم الدین گردانید شما را تا همه کفار سلاطین از شما پر حذر وباخوف باشند **و** حال شما در آخر برعکس حال بدایة شما ساخت تا شما شکر این نعمات لانهایت بمنعم خالق نمائید واطاعت خدا ورسول او علی الدوام در حضور وغیاب او بکنید **پس** ببینیکه باین عزت وجمعیت حال ومال وآل رسید یدچگونه در آل واولاد وذریة او بخلاف وصیت او رفتار نمائید ومناصب ومقام اش را بلا حق بگیرید وبقتال نهار اپیش شوید وزبان سب ولعن وطعن وعناد بر انها بکشائید ودختران اش راکه ناموس نبوة بودند انهار اسر برهنه ریسمان بسته بر شتران بلاپالان در عامة البلوی از کوفه الی شام منزل بمنزل گردانیدید این از شما عوض نبوة واسلام وامداد وتعلیم واعلام او بعترتش بنوذ نذ بر تبصر

قوله تعالی

يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَخُوْنُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ وَتَخُوْنُوْٓا اَمٰنٰتِكُمْ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّمَآ اَمْوَالُكُمْ وَاَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ اَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝ يٰاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَّكُمْ فُرْقَانًا وَّيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ

ترجمه آیات ثلثه یعنے ای گروه مومنین که ایمان آورده آید بعد ایمان خیانت مکنید در امور خدا ورسول او خواه قولی باشد خواه فعلی خواه الی وخیانت مکنید امانتهای خود را یعنی اماناتیکه میان یکدیگر شما باشد وحال آنکه شما میدانید که این امانت است ومیدانید عذاب خیانت را **و** ای مومنین بدانید شما که بالهای شما از نقد وجنس واولادهاے شما ذکور واناث محنتی ومشقتی است خدائی میازماید شما را بعطائی انها که معذلک رفتار شما چگونه خواهد بود وبدرستی وبتحقیق بدانید که نزد خدا مزدی واجری بزرگ وعظیم است بر رفتار نیک ای گروه مومنین اگر بترسید خدا را وپرهیز نمائید از همه مناهی ومعاصی خدا تقوی پیشه باشید می سازد ومیگرداند شما را قومی فرقان یعنی شما را جدا ومتفرق خواهد ساخت از قوم مبطلان واز امم سلاف باطله وبوجود وتفرد شما فرق نمایان باشد میان حق وباطل **یا** بسبب تقوی شما ممیز خواهید بود میان اهل ایمان ومشرکان ومنافقان وفاجران وخدا میپوشاند ودر میگذراند بدیهای گناهان شما را ومیامرزد مر شما را گناهان کبایر سلف که قبل از ایمان یا قبل از اتقاء شما از شما بوقوع آمده اند بفضل وکرم خود وخدای صاحب فضل وعطاء بزرگ است در **تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** خان یخون خونا وخیانت بکسر اول **و** مخانه متعدی

بنفسه فهو خاین یعنی ناراستی و نابایستی در قول و فعل مستور و محفوظ باشد **مجمع** فرمود و الخیانة منع الحق الذی قد ضمن لتادیته فیه و هی ضد الامانة اصلها التنقیص من ائتمنک امانة کما یقال تخونت الشیئ تنقصته باشد و **زمخشری و سعودی** گفته اصل خون نقص است چنانچه اصل وفا تمام است **و** استعمالش در ضد امانة برای تضمن او بخیانة شده لانک اذا خنت فی شیئ فقد ادخلت فیه النقص خائنة صیغه مبالغه است **و** خائنة الاعین هی کسر الطرف بالاشارة الخفیة یعنی بگوشه چشم بطور مخفی بسوی گردن میباشد **و بقولی** خائنة الاعین نظر ثانیه عمداً بسوی زنی کردن باشد **و** الخان ما ینزله المسافرون **و** الجمع الخانات یعنی سراچه خوردی که در آن مسافرین منزل میکنند **و** جمعش خانات است **و** الخان ما یوکل علیه معرب **و** در آن سه لغت اند بکسر خا و آن اکثر است **و** جمعش خون هست **و** بضمه آن محکی از ابن السکیت است **و** اخوان بکسر همزه محکی از ابن فارس هست **و** خوان لقب عالی برای امرا و اغنیاء اکثر مستعمل در افغانستان میباشد **سوال** فرق ما بین خاین **و** سارق **و** غاصب چیست **جواب** خاین آنکس است که خیانت کند در آنچه امانة مستور نزد او و بران امین شمرده شده باشد **و** سارق آنکس است که اخذ شیئ مخفی بطور خفیه کند **و بقولی** هر سارق خاین دون العکس میباشد **اما** غاصب آنکس است که اخذ شیئ از غیر قهراً جهراً معتمداً علی قوته و غلبته کند **بحث ثانی** در جزم و تخونوا دو وجه اند **اولهما** بسبب عطف بر نهی لا تخونوا تقدیرش نزد اخفش و لا تخونوا میباشد **ثانیهما** او منصوب بوقوع جواب بالواو میباشد **بحث ثالث** در سبب و وجه نزول این روایات مختلف نقل کرده اند **اول** نزد عطا است انه قال قد سمعت جابر بن عبد الله یقول ان ابا سفیان خرج من مکة فاتی جبرئیل النبی قال ان ابا سفیان خرج من مکة فی مکان کذا و کذا فاخرجوا الیه واکتموه قال فکتب الیه رجل من المنافقین ان محمداً یریدکم فخذوا حذرکم فانزل الله هذه الآیة یعنی جابر گفت که ابوسفیان از مکه باموال تجارة برآمده بود **پس** جبرئیل فرود آمده پیغمبر صلعم را اطلاع داد از خروج او شما برو ید پیش روی بگیرید در فلان مکان و مقام رسیده هست و این سخن مخفی بدارید **و** مردی از منافقین صحابه با بوسفیان اراده نبوی را فرستاد که محمد اراده شما دارد **پس** حفظ و حذر خود را بگیرید **پس** این آیه نازل شد **ثانی** سدی گفت کانوا یسمعون الشیئ عن النبی فیفشونه حتی یبلغ المشرکین و انزلت هذه الآیة فی افشاء المنافقین اسرار النبی یعنی صحابه منافقین آنچه از اسرار پیغمبر صلعم می شنیدند آنرا افشا و اظهار بمشرکین میکردند **پس** این آیه در نهی منافقین نازل شد که افشار رازهای پیغمبر ابدا نکنید **ثالث** زهری **و** کلبی از ابن عباس روایت کرده اند ان هذه الآیة قد نزلت فی افشاء ابی لبابة بن عبد المنذر الانصاری **و** ذلک ان النبی قد حاصر یهود بنی قریظة احدی و عشرین لیلة فسئلوا رسول الله الصلح علی ما صالح علیه اخوتهم من بنی النضیر علی ان یسیروا الی خوانهم الی اذرعات **و** اریحا من ارض الشام فابی النبی ان یعطیهم ذلک الا ان ینزلوا علی حکم سعد بن معاذ فانه حکم فیهم بان یقتل رجالهم و یسبی نسوانهم و ذراریهم فقالوا ارسل الینا ابا لبابة و کان مناصحاً لهم لان عیاله و ماله و ولده کانت عندهم فبعثه رسول الله فقالوا ما تری یا ابا لبابة انزل علی حکم سعد بن معاذ فاشار ابو لبابة بیده الی حلقه انه الذبح فلا تفعلوا فاتاه جبرئیل فاخبره بذلک فقال ابو لبابة والله ما زالت قدمای من مکانهما حتی عرفت انی قد خنت الله و رسوله فنزلت هذه **و** ان ابا لبابة شد نفسه باسطوانة مسجد النبی و قال والله لا اذوق طعاماً و لا شراباً حتی اموت او یتوب الله علی فمکث علی هذا الحال الی سبعة ایام لا یذوق طعاماً و لا شراباً حتی مغشیاً علیه فتاب الله علیه فقیل له یا ابا لبابة قد تیب علیک فقال لا والله لا احل نفسی حتی یکون رسول الله یحلنی فجائه فحله بیده **و** قال ابو لبابة ان من تمام توبتی ان اهجر دار قومی التی اصبت فیها الذنب و ان اخلع من مالی فقال النبی یجزئک الثلث ان تتصدق به **و** هذا هو المروی عن الامامین الصادقین ابی جعفر **و** ابی عبد الله حاصل کلام آنکه این آیه در ابولبابه بن عبد المنذر نازل شده چه حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم وقتیکه محاصره کرد یهود بنی قریظه را تا بیست و یک شب **پس** یهودان مصالحه درخواست کردند که آنچه با برادران ایشان بنی نضیر کرده بودند **و** اینها را هم با ذرعات **و** اریحا در ارض شام است بفرستند **و** پیغمبر صلعم انکار کرد از آن و فرمود از قلعه فرود بیایند بر حکم سعد بن معاذ چه او نسبت بانها حکم کرده بود که مردان شان اگر اسلام نیاورند قتل کرده **و** زنان و اطفال شان رق شوند **پس** انها ابولبابه را طلبیدند چه او ناصح انها بود بجهة آنکه مال و آل و عیال و اولاد او نزد انها بود در قلعه **پس** از ابولبابه پرسیدند که تو رای خود درباره ما چه داری **ابولبابه** بغیر کلام با انگشت اشاره بسوی حلق خود کرده یعنی کشته خواهید شد **پس** جبرئیل آمد خبر داد ازین قول و قال بنبی علیه السلام که ابولبابه خیانة در افشار راز کرد **و** این آیه در ابولبابه نازل شد **و** او خود را بستون مسجد بسته کرده قسم خورد که تا وقتیکه توبه من نازل نشود ازین جا خود را نمیکشم مگر برای ادای فریضه و آب و طعامش نمیخورم تا آنوقت **و** تا هفت روز بر همین منوال بسته باستون بود تا آنکه بگرسنگی غشیة بر او لاحق شد **پس**

پیغمبر خود او خود را بستون مسجد واکرد و فرمود که عهدت ظو فاکن با نیکه ثلث مالت از ان بر آر کافیست و همین مروی نیز از امامین صادقین حضرت امام باقر و حضرت
جعفر علیهم السلام است رابع و ابن زید گفت که این آیه در تادیب و تهذیب کل صحابه ابتدا تا بعد انها با ست الی القیمة نازل شده فنهاهم الله ان یخونوا کما صنع المنافقون
یظهرون الایمان و یسرون الکفر یعنی پس نهی کرد صحابه را از خیانت در امانت عموما چه انها افشار راز دوست اند از جمی شئی و در مال کسی نکنند چنانچه صنعت
و کار منافقین است که اظهار ایمان و افشار اسرار رسول و کتمان کفر میکردند خامس رازی و نیشاپوری نقل کردند از زهری و کلبی نیز انها نزلت فی حاطب
بن ابی بلیعة حین کتب الی اهل مکة لما هم النبی الخروج الیها و هذا قول الاصم این آیه خاص در حاطب بن ابی بلیعه منافق نازل شد چه او بکفار مکه نوشته بود
از اراده خروج پیغمبر بسوی مکه و همین قول اصم است سادس همه این اسباب نزول و وجوه این آیه نازل شدن جایز و ممکن است پس مع الامکان جمع
همه این وجوه اولی است از ترجیح بعض و از ترک بعض بحث رابع یا ایها الذین امنوا لا تخونوا الله والرسول یعنی ای گروه مومنین خیانت یعنی
بلا دیانت کفار و رفتار مکنید در احکام و اوامر و نواهی خدا و رسول او را پس افشا مکنید اسرار خدا و رسول او را و تنقیص و تزید مکنید فرایض خدا و سنن
رسول را و تبدیل مکنید بتاویلات فاسده کاسده معانی آیات کتاب الله و احادیث رسول الله و شرایع او را و اخذ و تبدیل مکنید جزئی از غنایم و اماناتی و
ودایع آخر بلا اذن الله ولا رسوله و غدر امانة و ودیعة مردم اصلا و ابدا اگرچه امانت و ودیعة نزد شما از جانب کفار باشد چه بو دیعة امانة هر کس محفوظ و
مضمون و محروس نزد امین میباشد قتاده گفته بدانید بتحقیق دین الله امانة الله در خلق الله است پس ادا کنید امانت بکسی که شمارا امین در امانة
ساخته پس فرایض خدا از دین او و حدود او نزد طلب او تعالی بوقت معین ادا کنید خدارا و مروی بهمین معنی است قال رسول الله ادّ
الامانة الی من ائتمنک ولا تخن من خانک یعنی ادا کن و برسان امانت بسوی کسیکه ترا امین گرفته و تو خیانت مکن کسی را که او خیانة تو کرده و در احادیث
خاصه و عامه مرویست که کلام خواه در مجلس خواه در غیر محفل مذکور شده هم بلا اذن انها افشار و نشر آن جایز نیست زیرا که امانت است الا آنچه از باب امر و
نهی و هدایت و ارشاد باشد نشر و ذکر و نقل او بخلق جایز بل لازم است نیز این خطاب خطاب نهی و لا تخونوا هر چند تنزیلا خاص است اما حکمش عام باقی
و دوامست الی یوم القیمة است زیرا که بلفظ عام است نه بسبب خاص تنبیه حضرت رسول ص باصحاب و امت و چیز اعلی بامانت و ودیعة نهاده و بکرات و مرات
تا مرگ خود تاکید اکید میفرمود در حفظ و حراست انها و آن یکی کتاب الله دیگر عترة طاهره خود او که سرگروه اکثر میباشند بلا خلاف پس اصحاب امت
اند و امانت و ودیعة عالیه عظیمه را چه حفاظة و حراست کردند از انجمله بعد موت آنحضرت باتش سوختند و دیش را سفتاد و سه ملت گردانیدند و
اهل بیتش را بعد غصب حقوق انها معزول ساخته مقتول گردانیده و دخترانش را بلا نقاب و بلا چادر اسیر از کوفه بشام در بلوی عام برده و باقی ائمه را
در مجالس بستم کشتند و علاوه بران خائنین و ظالمین ایشان را بحمیة جاهلیت خود بری الذمه و الجرم میپندارند و بنام اهل حق و ناجی و واجب الجنة میدانند
معاذ الله عن هذا العیان سوال این معطوف و عطف لا تخونوا الله والرسول مقتضی است بمغایرة پس باید که خیانت رسول خیانت غیر الله میباشد
پس بید خیانت خدا و این خیانت رسول الله بالانفراد هر یکی چیست جواب این شبه از قاضی ابو بکر ابناری است پس ما میگوئیم
که این عتاب باعتبار لفظ میشود یعنی آنچه با مر خدا چون قل یا عبادی که بگوید و برساند او خاص امانت خدا است و آنچه بغیر لفظ خطاب قل ببیند
بمردم بگوید بسپارد هر چند صاحب و ما ینطق عن الهوی واقعا و باطنا است و لکن بغیر قول لفظ قل او ودیعة و امانت رسول است و اسناد او بسوی
آنحضرت باینجهة علی الظاهر میشود چون صلوات و صیام مفروضه من الله و صلوات و صیام نوافل مسنونه مقرره رسول الله میباشد والله اعلم
بحث خامس و تخونوا اماناتکم و انتم تعلمون یعنی این عطف بر ماقبل و تقدیرش و لا تخونوا اماناتکم و مویدش قرائة عبد الله مسعود هم
و لا تخونوا است یعنی ای اصحاب مراست شما خیانت در امور و احکام و اقوال و افعال او رسول میکنید و ای مومنین شما هم خیانت مکنید در امانات
خود هم یعنی آنچه خود شما امانت و ودیعة نزد یکدیگر میگذارید حال آنکه شما میدانید که این شئی ودیعة و امانت نزد ما است یعنی دانسته عمدا خیانت
و دست اندازی ابدا هیچ وجه در ان مکنید پس بنابراین اگر بسهو خیانت در ان بشود بان جرم و سزا بر ان شما عاید نمیشود و بقول حسن
و غیره و حال آنکه خیانت و تصرف بلا اذن در شئی و ودیعة و امانت قبیح عقلا و نقلا معاصیت و شما قبیح هر قبیح و حسن هر حسن را میدانید معذلک در ان
خیانت میکنید او قبیح القبایح موجب اشد و اعظم سزا و عذاب میباشد زمخشری و تبعه او گفته یعنی ان الخیانة توجد منکم و تخونوا یا عن
تعمد لا عن سهو و انتم علماء و تعلمون تبعة القبیح و الحسن الحسن وجه ثانی محتمل است که حذف نون در و تخونون بتقدیر ان ناصبه باشد پس

بحث معنی و لا تخونوا الله والرسول چیست

اینجا بستانفه خواهد شد چنانچه وجود تکتموا الحق نصب بتقدیر آن میباشد پس تقدیرش وان تخونوا وانتم تعلمون و تعلمون یعنی ای اصحاب محمد خط
میدانید که شما خیانت خدا و رسول و در امانات یکدیگر خود هم خواهید کرد و حال آنکه شما عامد در خیانت و عالم بقبح آن و باشد عذاب آن میباشید
سوال آیا توبه خاین اقوال و افعال و اموال قابل قبول هست یا نه **جواب** خیانت عمدی بدو حال است **احدها** در ابدال و اضلال
فقال محترمین متقین بغیر مجرمین **پس** توبه بندا است بینه و بین الله که بر این فعل قبیح و عزم جزم بر معاودة بمثل آن از الحال حالی بقاء حیوة
باشد **پس** از این اگر اضلال باشد با عداد ابدال کند و بضالین بگوید که آن قول و نقل من باطل بوده من برگردیدم از آن و شما هم آنرا باطل
دانسته برگردید از آن **و اگر** قتل مومنی کرده باشد پس خود را تسلیم ورثه او یا بصاحب شریعة کند خواه انها او را قتل نمایند یا عفو کنند **و اگر** اضاعة
اموال باشد **پس** اگر عینی موجود باشد **و الا** مثلی او بصاحب امانت و یا بوارث نماید **ثانیهما** خیانت سهویه و بالشبهه را نیز بعد توبه بهمین طور تدارک
نماید الا در قتل خطائی و سهوی خون بها آدمی که مقرر در شریعة هست بدهد ثم الله اعلم **تبصره** بدانکه در مجلدات تفسیر هذا مکرر ذکر شد معنی فتنه
وهی ما یتبین بها حال الانسان و مالدمن الخیر والشر من فتنت الذهب بالنار اذا جربته لتعلم بانه خالص بلا غش ولا خلط الفتانة هی
حجر الذی یجرب الذهب والفضة و **بمعانی عدیده** ایضا آمده **ا** شرک فی یدحتی لا تکون فتنة **ب** بمعنی اضلال چون ابتغاء الفتنة
ج بمعنی قتل چون ان یفتنکم الذین کفروا **د** بمعنی صد چون واحذرهم ان یفتنوک **ه** ضلالة چون ومن یرد الله فتنته **و** بمعنی قضا چون
ان هی الا فتنتک **ز** بمعنی اثم چون الا فی الفتنة سقطوا **ح** بمعنی مرض چون یفتنون فی کل عام **ط** عبرت چون لا تجعلنا فتنة **ی** عقوبت
چون ان تصیبهم فتنة **یا** اختبار چون ولقد فتنا الذین من قبلهم **یب** عذاب چون جعل فتنة الناس کعذاب الله **یج** احراق چون
هم علی النار یفتنون **ید** جنون چون بایکم المفتون **یه** نفی البلد چون الفتنة اشد من القتل علی قول **بحث سادس** واعلموا انما اموالکم واولادکم
فتنة چونکه اموال و اولاد حجلی صحابی ابولبابه را نزد یهود بنی قریظه بود برعایت و حمایت حفظ مال و مال خود خیانت **و** در مقال خالق ذو الجلال و رسول
متعال کرد و یهود گفت اشاره کرد که از قلعه خود برنیائید ذبح مروان شما خواهد کرد **هر چند** این جمله هم خاص است ولکن بعمومیت لفظ حکم خطابیه
عام الی القیمة شامل میباشد یعنی ای اصحاب محمد و ای امت اسلام متقین بدانید که بغیر این نیست که اموال و اولاد شما مر شما خلایق را ابتلا و امتحان است
که مع اینها چگونه شما بدیانت و امانت و اتقاء در جمیع امور دین گفتار و رفتار میکنید و لعطاء مال و آل شما را امیاز باید چه صاحب دنیا **و** آل و عیال و اولاد
آدمی را کور و کر میسازد و اقدام بمناهی میکند **و** عاقل را باید که حب مال و آل مایل بسوی خود نسازد و از امور عاقبة **در کشاف** گفته جعل الاموال والاولاد
فتنة لانهم سبب الوقوع فی الفتنة وهی الاثم **او** العذاب **و** المحنة من الله لیبلوکم کیف تحافظون فیهم حدوده تم یعنی اموال و اولاد در فتنه نامیده
چه این هر دو سبب وقوع و حصول در فتنه اند **و** فتنه گناه میباشد **یا** عذاب **یا** محنت از جانب خدا برای آزمودن بندگان که چگونه در وجود مال و آل حفظ
حدود الهٰی رفتار کنند **ایضا** زمخشری در عنده اجر عظیم فرمود ان تنوطوا الطلبة و بما یؤدی الیه همکم تزهدوا فی الدنیا ولا تحرصوا علی جمیع المال
وحب الولد حتی تورطوا انفسکم من اجلهما کما قال تعالی المال والبنون الخ **و قیل** هی من جملة ما نزل فی ابی لبابة وما فرطه لاجل ماله و ولده انتهی ای
صحابه متوطن و پیچیده باشید در طلب اجر عظیم و اگر همتهای خود را مصروف ساختید بتحصیل آن غالبا خواهد رسید بان **و** زهد و پرهیز کنید در دنیا و حرص
نکنید در جمع مال و دنیا و حب اولاد تا وبالها که نرسید و ناندازید جانهای خود را از جهت تحصیل دنیا و مال و اولاد آن **تبصره** از اجل صحابه حضرت ابی لبابه
هرگاه تو ثابت شد که بحب مال و آل خیانت خدا و رسول کرد و دیگر صحابهم طمع غنیمه بدر و خیانت در غنایم کردند بحضور پیغمبر **پس** در غیاب نبوی چه تعجب
است که دیگر صحابه بحب دنیا ترک عصیتی کرده اختیار دنیا کنند چنانچه **رومی در مثنوی** درباره انها گفته است که صحابه حب دنیا داشتند مصطفی را بی کفن بگذاشتند
و در سر العالمین حجة الاسلام غزالی تصریح آن کرده **و** علماء آن ملت هم مقالش را اکثر نقل کرده اند که در قصه **غدیر خم** فرمود و اما یوقت
از تذکره نبیره جوزی سبط ابن جوزی هر چند بحمد الله خود آن کتاب نزد احقر موجود است قال **الغزالی** قال رسول الله صلعم یوم غدیر خم من کنت مولاه فعلی
مولاه **فقال** عمر بن الخطاب بخ بخ یا ابا الحسن اصبحت مولای و مولی کل مومن و مومنة **فقال الغزالی** وهذا تسلیم و رضاء و تحکیم **ثم** بعد
هذا غلب الهوی حب الریاسة و عقد البنود و خفقان الرایات و ازدحام الخیول فی فتح الامصار و امر الخلافة و نهیها فحملهم علی الخلاف فنبذوه وراء
ظهورهم و اشتروا به ثمنا قلیلا و بئس ما یشترون **قال** ولما مات النبی قال قبیل وفاته ایتونی بدواة و بیضاء لا کتب لکم کتابا لا تختلفون بعدی

سورة الانفال ... جواب سوال ... کلمه فتنه ... منهاج السلام ... تصنیف سرکار علامه جلیل مولوی سید علی حائری ...

WWW.MAABLIB.COM

فقال عمر دعوا الرجل فانه لیهجر انتهی نقل عین کلامه حاصل آنکه در مقام غدیر خم بعد ابلاغ ولایت علی ع عمر بمولائی و مولی کل مومن و مومنة علی تسلیم کرد و این تسلیم برضا کل صحابه بود پس از موت نبی در صحابه بخواهش نفسانی حب ریاست و اجتماع لشکر مع علمهای پرحم دار در فتح بلاد شد لهذا غضب و نهب خلافة از علی ولی کرده آن عهد و میثاق غدیر را پس پشت خود انداخته عالم عقبی دائمی بدل کردند بمتاع قلیل فانی دنیا فروختند بدکاری و تجارتی کردند و پیغمبر وقت مردن خود کاغذ و دوات خواست تا وصیتی بنویسد که امت مختلف و گمراه نشود و بآنحضرت ندادند و عمر در جوابش گفت که این شخص مهجور القول بما قرآن بس است سوال آیا این سید الانبیاء و الحکماء و العقلاء فریفته اولاد بود چه گاهی حسنین را بر منکبین میگرفت و با نها بازی میکرد و گاهی برای انها مرکب می شد و گاهی خطبه را قطع کرده از منبر فرود آمد بر داشته بالای منبر سیر دانها را و کل اهل حدیث و سیر فرط موانست آنحضرت با حسنین بالتفصیل ثبت و ضبط کرده اند و اگر حب مال و آل مذموم بحسب این آیه بود پس این سید الانبیاء و الحکماء چرا خود باولاد چنین رفتار کرد جواب اجمالی اگر آن رفتار نبوی با حسنین بمحض طمع و خواهش نفسانی نبود بل اظهار آن احوال و افعال و اعمال آنحضرت بامر اله بود چه حسنین حجج اله و خلفاء اله بجای نبی الله و بعد علی پدر شان بودند و آلا چنین عقل کل و علم جزء و کل چنین رفتار با ایشان نمی فرمود و غرض قصوی در اظهار فرط محبة انها کمال احترام و اجلال و تعظیم انها و اعلی منزلة انها نزد خدا با اثبات حجیت و وجوب متابعت انها بر امت بود اشکال عند العقل شکی نیست که اموال و آل از اعاظم الاء و نعماء دنیا برای بشر هست پس چگونه آنرا فتنه نامیده جواب اول در این عقلاء و علمای شکی ندارند که از اعظم اعطاء الهی مال حلال و صحیح النسل فی الاولاد میباشد اما اکثر نعمة فتنه و ابتلاء و امتحان برای آن شخص میباشد بدو صورة اولهما اگر آل و عیال شخص بغیر مال بود پس آن شخص همیشه در تحصیل اموال برای عیال در همه اوقات شاغل میباشد غالباً حلال و حرام آنرا نمی بیند بجهت حب آل و توقیر آن برای اطفال میخواهد و ترک فرایض قطع نظر از عمل اکثر بجهت شغل او در شب و روز در تحصیل مال بوقوع میاید ثانیهما اگر مال و آل هر دو با وفور بودند پس او را طمع و حرص یوم فیوم زاید می شود در تحصیل مال و در تقلیل آن اکتفا میکنند دیگر در اموال آنچه حقوق مفروضه خالق و خلق از زکوة و خمس و حج و مصرف ترویج دین و جهاد و غیر آن میباشد ترک آن بغرض ابقاء و آن برای آل بعد خود میکنند و فکر و عمر او مصروف بطرف همین شیء وجه ثانی آنکه بکثرة مال و منال و آل اکثر اشخاص مغرور بالکل میشود تنبیه این تو واضح و ثابت شد پس بجهت این نعمت مال و آل را بفتنه نامیده و آنرا امتحان قرار داده تا مآل حال چنین شخص در خالق علوی و سفلی و در دنیا نمودار شود چنانچه مشهود اکثر مردم گردیده که شخصی افقر الفقراء بوده اموال وافره و اولاد عدیده باو دفعه حلال یا حرام حاصل شده آن شخص بالکل از اعمال صالحه و عبادات مفروضه و زکوات و اخماس و حج واجبه تارک و معرض اثم و اعم بالکل میباشد عیاذاً بالله تعالی جواب ثانی شیخنا در مجمع فرموده بین بهذه الآیة انه یختبر خلقه باموالهم و اولادهم لیتبین الراضی بقسمته ممن لا یرضی به و ان کان سبحانه اعلم منهم من انفسهم لکن

لیظهر الافعال بالتی بها یستحق الثواب و العقاب و الی هذا اشار امیر المؤمنین ع فی قوله لا تقولن احدکم اللهم انی اعوذ بک من الفتنة لانه لیس احد الا و هو مشتمل علی فتنة و لکن من استعاذ فلیستعذ من مضلات الفتن فان الله یقول و اعلموا انما اموالکم و اولادکم فتنة و قد روی هذا المعنی ابن مسعود انتهی یعنی باین آیه ذکر کرد که خبر میگیرد خدا از بندگان باموال و اولاد تا متبین شود راضی بقسمة الهی از غیر راضی بآن اگرچه او تعالی اعلم باحوال بندگان باکثر از نفسهای خود ایشان است و لکن اظهار سازد ازانها افعالیکه بآن مستحق ثواب و عقاب می شوند در عقبی و در دنیا بذم و مدح و حضرت امیر اشاره بسوی همین معنی کرده فرموده که شما مگوئید اینکه خدایا پناه می برم بسوی تو از فتنه چه احدی نیست در دنیا مگر آنکه او مشتمل هست بر این مال و آل و لکن پناه بخواهید از مضلات فتنها و فسادها و امتحانهای آن چه بسا همین نعمت زحمت او میشود چه خدا فرمود و ای امة شما مصروف بحب آل و مال و دنیا مشوید و بجهت ایشان بترک طاعة شما خدا و رسول و بدانید اموال و اولاد شما فتنه و امتحان شمار اند ختم سابع و ان الله عنده اجر عظیم و این جمله تذئیلیه متعلق بعموم مفاد آیه ما قبل است که ای اصحاب شما خیانات در غنایم و حرص در تحصیل آن بکنید و بآن مشغول مشوید و با ایمان و تقوی و دیانت رفتار علی الدوام بکنید چه بتحقیق نزد خدا بمقابل ایمان و جهاد اجری عظیم دائم بلا زوال است که انتهاء کثرت و عظمت آن اجر از تنبیه صاحب لباب گفته و فیه تنبیه ان سعادة الاخرة و هو ثواب الله افضل من سعادة الدنیا من المال و الاولاد اهل سیر و مغازی روایت کردند که خوارج بعد الخروج باهم مصلحة کرده دوازده نفر علماء عقلاء فرستادند و هر یکی از انها سوال از یک مسئله بعلی کنند و یک مجلس اهل حل پرسید یا علی مال بهتر است یا علم علی فرمود علم و سائل پرسید چرا و آنحضرت فرمود چونکه علم مودی است الی الایمان و مال مودی الی الغوایة و الضلال

تفصیل حدیث قرطاس تمام استدلال و تقلیبه و براهین نقلیه از کتب اهل سنت و جماعت در خوارق اللوامع فاضل جلیل علامه نبیل شریعتمدار سرکار مولوی سید علی حیدری لاهوری مطالعه نمایند مصنف

نیلز البهاء

نشود

سورة الانفال

میشود **دیگری** پرسید مال بهتر است یا علم **آنحضرت** فرمود علم چه علم با تو میرود و مال را تو میبری **دیگری** پرسید مال بهتر است یا علم **و علی**
فرمود علم چه زوال نمیپذیرد و مال زایل میشود **دیگری** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه حیوة و زندگی روح است **و** مال غرور است **دیگری**
پرسید **علی** فرمود علم بهتر است چه بعلم در جهالت نمیافتد و ضرر باو نمیرسد بخلاف مال **دیگر** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه او بانفاق زاید و
مال بنفقه ناقص میشود **دیگر** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه بعلم کمال عقل و فهم و دانش هر شئی حاصل میشود بخلاف مال **دیگری** پرسید
بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه نور و ضیاء و مال ظلمت جهل است **دیگر** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه علم حافظ تو است و مال محتاج غیر
حافظ است **دیگر** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه بعلم معارف حاصل شده نزد الله مدارج عالیه حاصل میشود بخلاف مال **دیگر** پرسید
مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه علم صفت خدا و انبیاء و خلفاء الله است بخلاف مال چه او از لوازم فراعنه و نمارده است **دیگر** پرسید مال بهتر است
یا علم **علی** فرمود علم چه او مانع از اکل و کسب حرام بخلاف مال است **دیگر** پرسید مال بهتر است یا علم **علی** فرمود علم چه صاحب او خود مهتدی و بغیر
خود هادی و مرشد بخلاف مال میباشد **پس** خوارج دوازده گانه گفتند ای عالم سلونی مع هذا چرا بتحکیم راضی شدی حضرت فرمود که بمکیده ابن
عاص شما عسکر فریفته شده مجبور بتحکیم ساختید مرا و از ما نفهمیدید **در امالی** شیخ الطایفه روایة کرده بسند خود که بکمیل بن زیاد فرمود **حضرت امیر**
فرمود یا کمیل العلم خیر من المال العلم یحرسک وانت تحرس المال **و** المال ینقصه النفقه **و** العلم یزکو علی الانفاق **یا** کمیل صحبة العالم دین یدان الله به
یکسبه الطاعة فی حیوته وجمیل الاحدوثه بعد وفاته **یا** کمیل مات خزان المال **و** العلماء باقون ما بقی الدهر اعیانهم مفقودة **و** امثالهم فی القلوب
موجوده الخ **بحث ثامن** فرقان در اصل مصدر از فرق یفرق فرقا و فرقانا بمعنی فصل ما بین دو شئی بنحویکه از هم انفصالی پیدا کرده از یک دیگر جدا و
علیحده باشد **و** فرقان وصف خاص قرآن که مفرق حق از باطل میباشد **اما** لفظ جعل در لغت و قرآن بمعانی میباشد منجمله بمعنی تخلیق و تکوین **و**
بمعنی تصییر و تحویل میباشد **و** اینجا هر دو معنی محتمل است **بحث تاسع** یا ایها الذین امنوا ان تتقوا الله یجعل لکم فرقانا **بدانکه** هر گاه نهی از خیانة
و از حب مال و دنیا و مال کرد **پس** متوجه بمؤمنین است عموما و بصحابه خصوصا باین خطاب شده فرمود ای گروه معشر مؤمنین صحابه و امت اگر شما
پرهیزگاری اتقاء و وقایة خود از جمیع انواع مناهی و معاصی منها از رفتار بخلاف دیانة گردید و حب مال و ریاست و دنیا و آن فریفته نشدید و از حرص و طمع
آن بالکل دست کشیدند چه حب الدنیا رأس کل خطیئة و باطاعت خدا و رسول او دائما عمل گردید و میگردانند خدا شما را در دنیا جدا از کل عصاة امم ماضیه تا متفرق
و متفرد بتقوی و پرهیزگاری ممتاز و مشهور و مشهود در عیون کل خلق علوی و سفلی باشید **و مفسرین** در معنی فرقان و در کیفیت آن وجوه دارند **نزد اکثر**
بعد ایمان و تصدیق واقعی باتقاء قلوب شان منور میگردند پس بنا بر آن اشاره هست بجعل فرقانا بسوی اینکه یجعل نورا و توفیقا فی قلوبکم تفرقون
به بین الحق والباطل لان الفرقان اصله الفرق بین الشیئین لکنه ابلغ من اصله لانه یستعمل فی الفرق بین الحق والباطل والحجة والشبهة **یعنی**
بحصول کمال ایمان و تقوی خالق نوری در قلوب شما میافریند و توفیق شما کرامت میکند تا تفریق کنید شما هر وقت بوجود آن نور میان حق و باطل چه
اصل فرق تمییز و تفصیل میان دو شئی است لکن فرقان ابلغ است از اصل زیرا که استعمال میشود در فرق میان حق و باطل و حجة و شبهه **یعنی**
پس او اعطاء نور فرقان اصلا شما در باطل بودن باطل شک و شبهه در حق و معطل از اقامت حجة بر ابطال باطل ابدا نخواهید شد **و** دائما حق از باطل
بشما نمودار میباشد **نزد مجاهد** یجعل لکم مخرجا فی الدنیا والاخرة **نزد مقاتل** مخرجا فی الدین من
الشبهات والشکوک **نزد عکرمه** یجعل لکم نجاة تفرق بینکم وبین ما تخافون **نزد محمد بن اسحاق**
فصلا بین الحق والباطل یظهر الله حقکم ویطفی باطل من خالفکم **و قیل** یفرق بینکم وبین الکفار بان یظهر دینکم ویعلیه بعلیکم
علی جمیع الادیان فی الدنیا ویوهن الکفر ویجعل الرعب منکم فی قلوبهم **و بقولی** یجعل لکم فتحا و نصرا همین قول فراء هست
و بقولی عزا فی الدنیا وثوابا فی الاخرة **و** عقوبة وخذلانا و ذلا فی الدنیا وعذابا شدیدا فی الاخرة لاعدائکم همین قول
جبائی هست **اقول** همه این وجوه آیه محتمل است پس حمل بر همه این وجوه اولی است از حمل بعض دون البعض بلا مرجح **بحث عاشر**
تکفیر بمعنی پوشیدن شئی باب تفعیل از کفر یکفر کفرا و کفرانا بستر و غفر و غطاء وجحد و نکرهیره چون غفر یغفر غفرانا بمعنی
صفح عنه **و ایضا** اصل الغفر الستر **فارابی** گفته کفرته اذا غطیته وسترته باشد **و اصل** باب کفر و غفر پوشیدن باشد **و تکفیر**

بیان آنکه دوازده امر ...

WWW.MAABLIB.COM

احباط از انکس که نظائر میدانند غلط کرده چه تکفیر نزد متکلمین عبارت است بعمل صالح لاحق عفو و پوشیدن گناه سابق میباشد و این پوشیدن کنایه است از ابرار مجرم و از عدم مواخذه بر معاصی و کفر سابق بعمل صالح لاحق او من باب العفو میباشد **اما احباط** بمعنے افساد عمل صحیح صالح و ابطال جزاء آن بفعل عمل طالح لاحق او میباشد **پس** متکلمین در احباط قیل و قالی دارند در مجلدات سابقه تفصیل همه اقوال احباط و تکفیر و اجوبه آنها بالبراهین مکرر ذکر شده **بحث حادیعشر** ویکفر عنکم سیّئاتکم و یغفر لکم **بدانکه** این عطف بر ما قبل است پس تماء این وعده دیگر اله بمؤمنین مزبورین هست که وکفاره میسازد از شما گناهان کبائر شما را **و** میامرزد و میبخشد شما را مواخذه جرائم شما را **اشکال** مابین عطف و معطوف مغایرة لازمست و اینجا مابین ویکفر و مابین یغفر مغایرت نیست چه غرض از تکفیر و غفران متحد هست **پس** اگر تکفیر بمعنے عفو گناه حاصل شد بعد آن حاجت غفران نیست چه عفو او قبل بر غفران بوقوع آمده پس ذکر تکفیر و غفران تکرار بلا فائده باطل میباشد **جواب** ما میگویم که مراد از تکفیر السیآت ستر گناهان عصاة مؤمنین در دنیا **و** مراد از یغفر ازاله عذاب آن در عقبے لهذا مغایرة حاصل و تکرار باطل شد **اشکال** ادخال شرط در حکم از کسیکه عالم بعواقب امور نباشد حسن است چه مستلزم شک است **پس** از عالم الغیوب و القلوب تعالی چگونه این صحیح میشود و چه او تعالے در این آیه شرط اتقاء **و** جزائش تکفیر و غفران قرار داده **جواب** قولنا ان کان کذا له کذا این افاده میکند استلزام جزا را نه شک را **فلو سلمنا** پس ما میگویم که او تعالے بعباد معامله در جزا میکند چون معامله شاک **و** بهمین مورد آیه فلنبلونکم حتے نعلم المجاهدین منکم و الصابرین وارد است **بحث ثالث عشر** فضل و فضیله بمعنے فزونی و زیادتی غیر خلاف نقیصه رمدیه **در مصباح** جمعش فضول میباشد **در قاموس** گفته و الفضیلة الدرجة الرفیعة فی الفضل **و** الاسم الفاضلة **و الفواضل** الایادی الجسیمة او الجمیلة **در صحاح** گفته الفضل و الفضیلة خلاف النقص و النقیصة **و** الافضال و الاحسان الی الغیر باشد **و بفوق** فضائل **و** فواضل جمع الجمع از فضول اند **و از مطالب عالیه** در اینجا نزد اهل معانی بیان لفظ فضل بالاضافة و بغیره چنانچه **در کلیات** علامه ابو البقاء گفته فضل چون نصر بمعنے الفضیلة و الغلبة **و** چون حسن بمعنے الفضل و الزیادة فی الخیر **و** الفضل فی الخیر **و** یستعمل لمطلق النفع **و** الفضول جمع فضل بمعنے الزیادة غلب علی من لا خیر فیه قیل بالتمثیل فهذا فضل بلا فضل و سن بلا سن و طول بلا طول و عرض بلا عرض **ثم** قیل لمن یستعمل بما لا یعنیه فضولی و لذا لم یرد الی الواحد عند النسبة **و** لا یبعد ان تفتح الفاء فیکون مبالغة فاضل من الفضل **و العرب** تبنی المصدر بالفعلیة عما دل علی الطبیعة غالبا فیأتی بالفضیلة اذا قصد به صفات الکمال من العلم و نحوه للاشعار بانها لازمة دائمة **و** تاتی ایضا بالفضل اذا قصد به النوافل باعتبار تجدد الآثار لان السائل یتعدد و ان کان المسئول واحدا **و** الفضل **و** الفاضلة الافضال و الاحسان **و** جمعها فضول **و** فواضل **و** الفضائل هی المزایا المتعدیة **و** الایادی الجسیمة **و** الجمیلة **و المراد** بالمتعدیة التعلق کالانعام ای عطاء النعم و ایصالها الی الغیر لا الانتقال **و الفضل** بمعنے کثرة الثواب فی مقابلة القلة **و الخیر** بمعنے النفع فی مقابلة الشر **و** الاول من باب الکیفیة **و** الثانی من باب الکمیة **و الفضل** بالصفة القائمة کالعلوم **و** بالصفة القیومیة المقومیة کتقدم آدم النبی علی الجمیع لانه اساس الانبیاء **و** بالصفة الاضافیة کخاتمیة سیدنا محمد علیه و آله الصلوة لان الحکم یضاف الی آخر العلة **و** فضل الانسان علی سائر الحیوانات بامور خلقیة طبیعیة ذاتیة مثل العقل **و** النطق **و** الخط **و** غیرها هو التکریم **و** اکتساب العقاید الحقة **و** الاخلاق الفاضلة بواسطة ذلک العقل هو التفضیل **و** یقال فی تفضیل بعض الشیء علی کله فلان اول الجریدة **و** بیت القصیدة **و** الفضل من حیث الجنس کفضل الحیوان علی جنس النبات و الجمادات **و** من حیث النوع کفضل الانسان علی غیره من الحیوان **و** من حیث الذات کفضل رجل علی آخر و النساء **و** الاولان الجوهری لا سبیل للناقص فیهما ان یزیل نقصه و ان تستفید بالفضل منه **و الفضل لثالث** عرض فیوجد السبیل الی اکتسابه **و** ان الفضل بید الله یؤتیه من یشاء نبینا و ل للانواع الثلثة من الفضل انتهی **بحث ثالث عشر** و الله ذو الفضل العظیم این جمله تذییلیه در بیان علت مواعد خود و بمدح خود فرمود یعنے ای اصحاب محمد و امت او بدانید که خدا صاحب فضل عظیم است چه ملک و مملکت

تفضیل و فضل را اهل معانی بیان

و دولت او بزرگ و بسیار از همه خلق و سلاطین دنیا هست لهذا تفضل و احسان و انعام و اکرام او کثیر میباشد **پس** در اینجا دو وجه اند
احدهما شمارا که گفتم که شما طمع و حب مال دنیا و اولاد مگذارید نزد من اجر عظیم بلا زوال است برای کسانیکه اطاعت خدا و رسول او دایماً
بغیر اختلال و لا انحراف میکنند **و** گناهان کبایر آنها را کفاره و صغایر آنها را مغفور میسازم چه پروردگار ذو الاحسان العظیم و الافضال
و الاکرام الجسیم بالنسبت مومنین قدیم میباشد **ثانیهما** قیل معناه انه تعالی بعد اعطاء الاجر العظیم جزاء لهم مقابلاً لاعمالهم
فی الاخرة یتفضل علیهم زائداً علی حقوقهم الواجبة لانه هو ذو الفضل العظیم الکریم و الکریم یتفضل به حاصل آنکه
او تعالی بعد ذکر نصایح الا وعده اجر جزیل بمقابل ایمان و اطاعة و وعده تکفیر سیئات و غفران بایشان داده و جملهٔ تذییلیه آخرش بمورد علت مدح
خود ابراز فرمود که خالق کریم ذو الفضل و الانعام و الاکرام القدیم العظیم بمومنین میباشد پس این مشیر هست که او سبحانه بفضل خود زاید بر حق جزاء
همیشه انعام و اکرام خود بآنها ایزاد دایماً خواهد فرمود **سوال** این تکفیر و غفران معاصی **آیات** بالتوبه حاصل خواهد شد یا بغیر توبه و
آن غیر توبه چیست **جواب** این تکفیر و غفران مؤمنین از ذنوب کبایر و صغایر بغیر توبه بوعده الهیه میشود و مشیر بآن ایجاد ذو الفضل
العظیم است **پس** آن من باب العفو میباشد **و** غفران بعفو من الله بمومن متفق علیه متکلمین جایز است ثم الله اعلم **تنبیه** بدانکه نزد
جبریه بمقابل ایمان و اعمال جزاء بالثواب الدایم بعاملین مؤمنین دادن بر تعالی واجب نیست زیرا که عبید مملوک تعالی اند واجب
است بر ایشان تعمیل امور مالک خالق تعالی **و** جزائیکه بثواب بعاملین مومنین میدهد او بطور تفضل میدهد نه بوجوب بر او تعالی **و**
ذو الفضل العظیم اشاره بایصال اجر تفضل است **اما نزد عدلیه** امامیه و معتزله جزاء ایمان و اعمال بر تعالی واجب است
اما ایزاد بر جزاء از روی تفضل میباشد **و** عده اجر عظیم **و** ذو الفضل مشیر است بحصول هر دو یعنی جزاءً و تفضلاً بعده زیرا که او ذو الفضل
العظیم است ثم الله تعالی اعلم .

قوله تعالی

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ۝ ط

ترجمه این آیه خالق میفرماید ای محمد یاد کن آنوقت را که مکر و کید بد میکردند نسبت بتو آنانیکه کافر و منکر نبوة تو بودند
تا حبس و مقید در محبس میسازند ترا یا قتل کنند ترا یا جلاء وطن سازند ترا از مکه و ایشان بد میسگالیدند و بد میسگالید خدا درباره ایشان و خدا
بهترین جزاء بدی یعنی سزا دهنده است مکر کنندگان را **و در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در وجه نزول بلا شک
در کید کفار قریش بشب هجرت نبوی از مکه نازل شده **و کل مفسرین** بالاتفاق روایت کردند از ابن عباس و مجاهد و قتاده و مقاتل
و کلبی و سدی و غیرهم انها نزلت فی قصة **دار الندوة** و هی دار قصی بن کلاب ان قریشا قد اجتمعوا ذات لیلة لیتوامروا
و یتشاوروا فی باب **محمد** **و** رؤسهم عتبه و ابن شیبه ابنا ربیعة بن الاسود **و** حکیم بن حزام **و** نبیه **و** منبه ابنا
الحجاج **و** امیة بن خلف **و** اعترضهم ابلیس فی صورة شیخ نجدی فقالوا من انت قال انا شیخ من نجد دخلت مکة و سمعت اجتماعکم
فاردت ان احضرکم و لن تعدموا منی رایا و نصحا فقالوا ادخل فدخل **فقال** اولا ابو البختری **اما** انا اری ان ناخذ محمدا
و نحبسوه فی بیت مقیدا و تشدوا و اعلیه و ثاقه و تسدوا باب البیت علیه غیر کوة تلقوا منها طعام و شراب و تتربصوا
ریب المنون حتی یهلک فصرخ عدو الله شیخ النجدی **و** قال بئس الرای لو جاء قومه فیقاتلونکم و یخرجونه و یاخذونه من
ایدیکم **و قال** عروة بن هشام بن عمر و من بنی عامر بن لوی **اما** انا اری ان تحملوه علی بعیر و شدوه وثاقه و تخرجوه
من بین اظهرکم فلا یضرکم ما یصنع و این وقع اذا غاب عنکم و استرحتم منه **فصرخ** النجدی تخرجونه الی غیرکم فیفسد امرکم

WWW.MAABLIB.COM

المر تروا الی حلاوة منطقه وطلاقة لسانه وجذب القلوب بما تسمع من حديثه فيجمع يأتيكم ويخرجكم من بيوتكم فقالوا صدق النجدى وهو اصوب الرأى **فقال ابو جهل** اما انا ما ارى وما ارى غيره ان تاخذوا من كل بطن من كل قريش رجل شاب مع سيف صارم ثم تضربوه جميعا ضربة رجل واحد فاذا قتلوه تفرق دمه فى القبائل كلها فلا اظن ان هذا الحى من بنى هاشم يقوون على حرب كل قريش فاذا راوا ذلك بنى هاشم يرضون طوعا و كرها بديته **فقال النجدى** هذا الراى هو اجود الاراء ولا اصنعوا ولا ارى غيره **ثم** اجتمعوا ليلا على راىهم فاخبر النبى صلى الله عليه وسلم جبرئيل من كيدهم و امره ان لا يبيت فى مضجعه الا على بن ابيطالب **و** اخبره النبى من هذه المكيدة و امره ان يبيت فى مضجعه وقال له اتسجى ببردى الاخضر ولن يصل اليك امر منهم تكرهه **و** امره ان يودى الى الناس اماناتهم لانهم يعلمون انه امين وبات على فى مضجعه وخرج النبى مع جبرئيل واخذ قبضة من تراب والكفار يحارسون و يحاصرون طريق بيت النبى يمينا و يسارا ينتظرون اجتماع القوم كله فخرج النبى بين ايديهم و يلقى على راس كل واحد ترابا وهم لا يبصرون كما ذكره الله تعالى وجعلنا من بين ايديهم سدا ومن خلفهم سدا فاغشيناهم فهم لا يبصرون **و** مضى النبى حتى وصل الى الغار و معه ابو بكر فلما اصبحوا راوا فى مضجعه عليا و قالوا اين صاحبك فقال لهم لا ادرى فاقتفوا فى اثره و وجدوا اثر رجل ابى بكر فتعاقبوا الاثر الى باب الغار فوجدوا حماما قد باض و طار و نسج العنكبوت على بابه و قالوا لو دخل فى هذا الغار لما بقيت هذه البيضة ولا النسج فقالوا لعله صعد به الى سمائه فرجعوا **و** مكث النبى فى الغار ثلثا ثم خرج الى المدينة **حاصل ترجمه**

آنکه این آیه در کید کفار مجتمعین در دار الندوة نازل شده این آیه مکی باقی سورة انفال مدنی هست کما قاله جماعة منهم الرازی **و امکان** قصی بن کلاب بیباشد چه قریش مکه در آن خانه جمع شده برای مشاوره در امر پیغمبر صلی الله علیه وسلم که با وچه معامله بکنند **و** رؤس آنها در آن وقت ابوجهل و عتبه **و** شیبه **و** پسر ربیعه بن اسود **و** حکیم بن حزام **و** نبیه **و** منبه **و** پسر حجاج **و** امیه بن خلف بودند **و** حاضر با آنها **ابلیس لعین** بشکل آدمی شده رسیدند از او که تو کیستی و گفت من **شیخ نجدی** ام در مکه آمده شنیدم اجتماع شما برای امر محمد میباشد و منهم خواستم شریک رائے و نصیحت باشما باشم **پس** از قوم اول **ابو البختری** گفت که من رای دارم محمد را گرفته حبس در مجلس مقید کنید و در آن خانه را مستحکم به بندید و منتظر مرگ او باشید تا در آن زندان بمیرد **و** سوراخی از طرف بام خانه باو بگذارید برای ایصال آب و معاش او **شیخ نجدی** ابلیس فریادی کرد که این بد رائی میباشد چه اگر قوم محمد هجوم کرده آمدند او از دست شما اورا میربایند و خون بسیاری شما میریزند و شما مقاومت با آنها کرده نمیتوانید **و** مردم پسندیدند رای شیخ نجدی را **پس عروة** بن هشام برخواسته گفت که من رای دارم که محمد را بر شتر مستی سوار کرده شتر را بسته سوار کرده شتر را بکنید از پیش خود و از ملک خود او را اخراج کنید پس در ملک دیگر میرسد هر چه بخواهد در آنها در غیاب شما بکند و بگوید و شما نمی بینید و نمی شنوید و خود را از و خلاص و فارغ ساخته استراحت کنید **پس شیخ نجدی ابلیس** باز فریادی زد که این هم بد رائی هست که اگر او را اخراج کردید چونکه او حلو المنطق و طلاقة و فصاحت لسان و کلامش جاذب قلوب دارد لهذا جمعیت مردم کرده بر شما می آید و شما را قتل یا اخراج از بلد و دیار خود سازد این هم مناسب نیست **و** کفار همه تصدیق و تحسین رائے شیخ نجدی کردند **پس ابو جهل لعین** برخواسته گفت که من بغیر این رائے دیگر ندارم که از هر بطن قریش مردی مرا خواسته و جمع نموده هر یکی باسیف برنده همه اقوام یک دفعه برا و بکفرت چون ضربت مرد واحد بکشند **و** خون او در قبایل متفرقه منتشر بشود بنی هاشم با کل قبایل متفرقه محاربه کرده نمیتوانند لهذا طوعا و کرها بنی هاشم با خذ دیت او راضی میگردند آنرا **شیخ نجدی** لعین نیز احسن اصوب الاراء کرد **پس** بهمین حالت جمعیت کرده آمدند **و** تمام شب حراست خانه پیغمبر بطور محاصره راه باب النبی تا صبح کلهم متفرق قبایل جمع شدند **و جبرئیل** از مکیده قریش در باب الندوة پیغمبر را خبر داده بشب جمعیت آنحضرت را امر کرد که امشب هجرة بمدینه کن **و علی** را و دایع اهل مکه سپرد کن چه کفار هم کلهم امین صاحب الدیانة آنحضرت را میدانستند و ودیعت نزد او می گذاشتند تا بعد تو بمردم برساند **و** خانه نبوت و اهل و عیالت را حفظ و حراست کرده آخر او را

WWW.MAABLIB.COM

جواب اشکال که چگونه جایز باشد که ابلیس قادر باشد بر تبدیل شکل خود بصورت و بشکل انسی

در شب ... آیه و من الناس من یشری نفسه ابتغاء مرضات الله در شأن علی نازل

باهل وعیال بمدینه بطلبان پس امر بعلی کرد که با مراله بر مفرش من بخواب و برد حضرمی بر خود بپوش و تو ضرری نخواهد رسید انشاء الله تعالی و علی را خوابانیده پیغمبر با جبرئیل از خانه خود از طرف باب بیرون با مشت خاکی بر آمد و همه آنها بیمین و بسیار راه تا دروازه خانه بیدار نشسته بودند و خالق چشمهای هر یکی را از کل محاسین و محاصرین پوشانیده بنی راه میرفت چنانچه بآیه فاغشیناهم فهم لا یبصرون اشاره بآن کرده و بر سر هر یکی از آن جمعیت کفار قدر خاکی بیمین و یسار آنها پاشیده میرفت و بجز دیگر یکطرف پیغمبر و بطرف دیگر جبرئیل بر سر هر یکی از کفار خاک میریخت اتفاقاً ابوبکر بین راه ملاقی شد و بامر جبرئیل او را با خود برد تا سراغ از حرکت پیغمبر برنیاید و کفار نزدیک صبح بخانه پیغمبر کلهم بطور هجوم در آمدند شمشیرها برداشته و علی از لحاف روی خود بر آورد و دستها از زدن بازداشته پرسیدند که صاحبت کجاست در جواب آنها گفت که خدا میداند کجا است من نمیدانم پس مایوس از خانه پیغمبر بر آمده بحسب نشانه قدمها رفته تا بغار کوه حرا رسیدند و بر در غار دیدند کبوتری پرید و در آشیانه او بیضهای او اند و پس تر آن تار عنکبوت منسوج قایم بحال خود نیز دیدند و باهم گفتند که تا اینجا محمد رسیده و اگر داخل غار میشد البته اصلاً تار عنکبوت و کبوتر باینحال باقی نمیماند پس از اینجا کجا رفت دیگری از میان گفت خالقش بآسمان برده باشد و ابوبکر در آنوقت گریه میکرد و میگفت یا رسول الله بدروازه این غار رسیدند و باهم گفتار میکنند پیغمبر با ابوبکر فرمود حزین مباش و گریه مکن ان الله معنا چه خدا با معیت و مدد برادست نمیایند **اشکال** این قصه خروج نبی لیلة الهجرة معقول متفق علیه کل مفسرین امت است اما ذکر ابلیس لعین بشکل آدمی و قیل و قال او و علائی با مردم غیر معقول لا مقبول است **جواب** در این مسئله که آیا جن قابلیت و تمکن بر تبدل هیئة خود و گردیدن او بشکل و صورت انسانی یا حیوانی و یگر دارد یا نه متکلمین هست و در آن دو قول دارند **قول اول** در تعریف جن هو اجسام لطیفة ناریة یتشکلون باشکال مختلفة و یقتدرون علی ذلک للطافة اجسامهم **قول ثانی** مذهب معتزله است چنانچه قول زمخشری در قصه آدم در همین جلد قبل نقل شد و قاضی ابوبکر در اینجا فرمود آنچه ابن عباس و جماعت مفسرین رضوان الله علیهم راهم ابن عباس همه مطابق قرآن و برهان صحیح است الا تصور و تشکل ابلیس بصورت شیخ نجدی النی باطل غیر معقول و لا مقبول است

لانه اما ان یکون من فعل الله او من فعل ابلیس والاول باطل لانه لا یجوز من الله تعالی ان یفعل ذلک لیفتن الکفار

فی المکر والثانی ایضاً باطل لانه لا یلیق بحکمة الله تعالی ان یقدر ابلیس عن تغییر صورته نفسه انتهی کلام القاضی المعتزلی

اجابه الرازی بقوله واعلم ان هذا النزاع عجیب لانه لما لم یبعد منه تعالی ان یقدر ابلیس علی انواع الوساوس لامتحان عباده فکیف یبعد منه تعالی ان لا یقدره علی تغییر صورة نفسه انتهی جواب الرازی یعنی رازی گفت این عجب نزاعی از معتزله است چه هرگاه اقدار ابلیس بر انواع وساوس و تلبیس بعید برای امتحان عبید من الله نباشد پس اینجا چه استبعاد است که او تعالی قادر و مقتدر نگرداند ابلیس جنی را بر تغییر صورة خود و تشکل غیر از جسم **سوال** این آثار اقدام بر زمین از پیغمبر بودند یا از ابوبکر **جواب** در آن علمای سیر دو قول دارند **احدهما** و همان مختار اکثر است که آن علامات پای پیغمبر بودند چه از خصائص پیغمبر است که نشان پای مبارک بر زمین نرم و غبار دار نمیشد و آن نشان پاهای ابوبکر بود و همین اقوی هست **و قول ثانی** مختار و محققین ائمه سیر هست که آن نعلین ابوبکر و اثر نعلین پیغمبر بود چه آن حضرت اگر پا برهنه میرفت اثر پای مبارکش بر زمین نمیشد و اگر پوشیده مشی میکردند البته اثر نعلین آن حضرت نقش بر زمین میشد **ثعلبی و حسکانی و رازی و نیشابوری** وغیرهم در ذیل آیه و من الناس من یشری نفسه ابتغاء

وجه نزولش چنین نوشته انه روی لما نام علی علی فراشه لیلة الهجرة نزل جبرئیل عند راسه و میکائیل عند رجلیه و جبرئیل ینادی

بخ بخ من مثلک یا ابن ابیطالب یباهی الله بک الملائکة فنزلت هذه الآیة **در احیاء العلوم** حجة الاسلام غزالی بوجه نزول این آیه مع زیادتی

الفاظ ایراد کرده و اینست ان لیلة بات علی بن ابی طالب علی فراش رسول الله اوحی الله الی جبرئیل و میکائیل انی آخیت بینکما

وجعلت عمر احدکما اطول من الآخر فایکما یؤثر صاحبه بحیوته فاختارا کلاهما الحیوة واحباها فاوحی الله تعالی الیهما افلا کنتما

مثل علی ابن ابیطالب آخیت بینه و بین محمد فبات علی فراشه یفدیه بنفسه و یؤثره بالحیوة اهبطا الی الارض فاحفظاه من عدوه

فکان جبرئیل عند راسه و میکائیل عند رجلیه یحرسانه و یقولان بخ بخ من مثلک یا ابن ابیطالب یباهی الله بک الملائکة فانزل الله و

WWW.MAABLIB.COM

من الناس من یشری الخ حاصل همه آنکه درشب هجرت نبوی امیرالمومنین علی بر فرش سید الانبیا رخوابید و خدا وحی کرد بجبرائیل و میکائیل
که ای دو ملک راس روحانیین متبوعین ملائکه من اخوت بستم میان شما دو ملک عمر یکی را طویل تراز عمر دیگر برادر شما گردانیدم پس کدام از شما ایثار
واختیار میکند صاحب خود را بزیادتی عمر او واز عمر خود آن زیادتی بدهد وهیچ یک راضی بآن نشود پس هیچ یکی از دو ملک جلیل کروبین
راضی نشد و اختیار نکرد نقص عمر و حیوة خود بازدیاد آن بر عمر برادر دیگر خود و هر یکی را محبوب بود حیوة خود پس خدا وحی کرد بآن هر دو ملک
را آیا چرا شما دو سید کروبین کل ملک مثل دو بشر محمد و علی نمیباشید چه من میان آن دو نفر اخوت بستم و علی بر فراش محمد میخوابد و جان خود
را فدا محمد میکند و ایثار بقاء او بر نفس میخواهد بکمال رضا و رغبت اتم بآن پس بزمین فرود روید شما هر دو ملک او را از شر و از ضرر و قتل کفار اعدا
حفظ کنید و بخدمت و حراست او تا صبح باشید و هر دو ملک نزد علی فرود آمده هر دو مخاطب بعلی میگفتند که ای پسر ابوطالب
کیست بمثل شان و ایمان تو از بشر و ملک چه خدا فخر و مباهات میکند بوجود تو با سادات ملائکه از کروبین و روحانیین پس این آیه ومن الناس الخ
نازل شد خاص در شان علی در لیلة الهجرة که کیست از کل مردم بنی بشر که بفروشد جان خود را لطلب رضوان و مرضیهای الهی در مرویه
اخری است که علی وقت فرمایش نبوی عرض کرد که یا رسول الله اگر شما بغیر ما میروید آیا جان مبارک شما محروس میباشد و محفوظ از ضرر اعدا
مینمائید پیغمبر فرمود آری پس بسجده شکر افتاد و بتعجب خنده میکرد پیغمبر پرسید چرا سجده میکنی علی عرض کرد که شکر کردم بر سلیم ماندن شما و
خنده کردم بر توفیق رفیق گردیدن من الله بر فداء کردن جان خود را بجان سید کائنات در مواهب لدنیه که احد ائمه سیر معتمده است
بعد نقل این خبر گفت فکان علی اول من شری نفسه فی ذلک یعنی علی اول آنکس است که جان خود را فروخت در آن لیلة الهجرة و در
این جا اشعاری چند از علی نقل کرده **شعر** وقیت بنفسی خیر من وطئ الثری + ومن طاف بالبیت العتیق والحجر + رسول
الٰه خاف ان یمکروا به + فنجاه ذو الطول الا له من المکر + **ترجمه** حفظ کردم بفداء کردن جان خود بکسی که رفت از ثری
تا ثریا یعنی صاحب معراج را و او کسی هست که طواف کرد بیت العتیق یعنی خانه کعبه را و بحجر الاسود یا حجر اسماعیل نبی را و رسول مرسل خدا
هست و فتنکه ترسید از مکر کفار بنفس خودش پس نجات داد خدای ذو الفضل والاکرام او را از مکر مکارین و در **در منثور** سیوطی بروایت
حاکم دو بیت دیگر زیاد روایت کرده وبات رسول الله فی الغار امنا + وفی حفظ من الله وفی ستر + وبت اراعیه
وما یتهموننی + وقد وطنت نفسی علی القتل والاسر یعنی نبی بیتوته کرد در غار پناک و در حفظ الله و در ستر تعالی و من خوابیدم
مراعات او میکردم و مرا تهمت نساختند و من توطین بنفس خود بر قتل و اسیری کردم **سوال** آیا مرتبه ایقان و ایمان او اعلی و افضل و اکمل
است که جان خود را ایثار کرد خصوصا بلیلة الهجرة فداء نبوی کرد یا ایمان آنکس که بمعیت نبی رفت و حزین و غمگین شد که حالا اعداء رسیده
قتل ما خواهند کرد **جواب** قطع نظر از اهل علم و عقل هر ذی فهمی و شعوری میداند که جان فروش و جان باز اعلی المراتب و افضل و اکمل الایمان
از کل امت محمدی تا قیامت بل از کل بشر بکلمه من تبعیضیه در آیه ومن الناس و بدخول الالف واللام استغراقی بر الناس که مفید احاطه جمیع افراد است
پس افاده میکند واحد من کل الناس علی بیع نفسه و اما از ایمان دو سید مطاع کل ملائکه روحانی ایمان علی اینجا ثابت شد که اعلی درجه
است بعد محمد از کل بشر حتی این اخبار هم دلالت دارد که ایمان علی اعلی درجه از ایمان ملائک هست چه علی افضل بنی بشر بوده فدار جان خود بکمال
رغبت دائما خصوصا در لیلة الهجرة میکرد و هیچ یکی از این دو ملک مع عدم نفس شهوانی یک ساعت حیوة خود را دادن بدیگر راضی
نشدند نزد امتحان الهی بآنها و خدا بعلی مباهات بالای افلاک بسادات و رؤس کل ملائکه کروبین کرد و خود ایشان حاضر شده بخ بخ
بجان باز علی گفته زیر پای و بالا سر مبارک او خدمت حفاظت میکردند احدی را مجال انکار حتی شیطان را هم باقی نمانده و سبب این است
که از کل خلق علوی و سفلی علی ممتحن بالایمان گردیده بود چنانچه شاهد صریح این **مرویه** متفق علیه کل طبقات ائمه حدیث اهل سنت است
قال النبی صلی الله علیه وسلم یا معشر قریش لتنتهن او لیبعثن الله علیکم رجلا قد امتحن الله قلبه بالایمان فلیضربن رقابکم
علی الدین **قال ابوبکر** رضی الله تعالی عنه انا هو یا رسول الله قال صلی الله علیه وسلم لا **فقال عمر** رضی الله عنه انا هو
یا رسول الله فقال النبی لا ولکن هو الذی یخصف النعل وکان اعطی علیا نعله یخصفها **رواه النسائی والترمذی** و

بعد جبرئیل و میکائیل خاص من علی است و امتحان شد در نزول این آیه

جواب سوال آیا خلیفه اول اکمل و افضل در ایمان است یا علی براهین

WWW.MAABLIB.COM

احمد وعبد البر والحاکم مع تصحیحه والاخطب وابن ابی الحدید عن مشائخه وغیرهم من ائمة الحدیث لاهل السنة باسانیدهم
المستفیضة مع جمعهم یفید التواتر یعنی پیغمبر فرمود ای گروه قریش البته باز نایستید از قیل وقال خود یا مبعوث فرماید خدا بر شما مردی را که او را امتحان کرده شده
باشد برای ایمان پس هر آئینه میزند گردنهای همه شما را بر دین ابو بکر در آن وقت در بین کافه صحابه گفت یا رسول الله آن ممتحن بالایمان منم
پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم فرمود در جوابش تو ممتحن بالایمان نیستی پس عمر گفت که آیا آن ممتحن بالایمان منم پیغمبر در جواب عمر فرمود
تو هم ممتحن بالایمان نیستی پس پیغمبر فرمود آن ممتحن من الله بالایمان خاص شخص واحد است که نعلین مرا پینه میکند و میدوزد و او
علی بود و دیدند صحابه که نعلین آن حضرت را میدوخت واین خبر را اجله ائمه حدیث کل طبقات محدثین اهل سنت با سانید مستفیضه خود
در مسانید ایراد کرده اند مع اجتماع اسانید بلاشک تواتر حاصل میشود بحث ثانی سابق ذکر شد که مکر در واقع حیله مخفیه وتدبیر مستور در
اضرار وخدعه وفریب است در مجمع فرمود المکر المیل الی جهة الشر فی خفیة قال الازهری المکر من الناس خب و
خداع ومن الله جزاء یعنی مکر میل کردن بسوئ شر در خفاء هست یعنی در باطن آن شر وضرر باشد چنانچه ازهری گفته که مکر از مردم فریب
وبازی میباشد واز خدا اجزاء وسزا میباشد واصل المکر الالتفات من قولهم جاریة ممکورة واما الفرق بین المکر
والغدر ان الغدر نقض العهد الذی یجب الوفاء به والمکر قد یکون ابتداء من عقد واما اثبات از باب افعال بمعنی حبس
باشد یقال رماه فاثبته ای حبسه مکانه اذا جرحه جراحة مثقلة از ثبت یثبت ثبوتاً بمعنی دام واستقر فهو ثابت ورجل ثابت
القول وثابت القلب والقدم فی الحرب وغیره من المعارک والمهالک بحث ثالث در وجه اتصال آیه با ما قبل بدانکه هرگاه باالاخدا
برائ تقویت وآمادگی صحابه ذکر نعمات خود واذکروا اذ انتم قلیل کرد پس اینجا یعنی خود یاد آوری میکند که چگونه ترا از کید کایدین وماکرین
نجات دادم ومکر وحیله آنها باطل ساختم بحث رابع واذ یمکر بک الذین کفروا لیثبتوک او یقتلوک او یخرجوک یعنی یاد کن ای
محمد وقتی را که کل کفار حیله وتدبیر میکردند باتفاق در ابطال امر تو بحبس تو یا بقتل تو یا باخراج واجلاء تو از وطن تا در ارض منثور بگردی نزد
جمعی مراد از لیثبتوک بسته کردن بزنجیر وریسمان دائماً میباشد تا مقید ومغلول وبوثاق موثوق سازند ترا وهمین قول ابن عباس و
حسن ومجاهد وقتاده هست نزد عطاء وسدی مراد از اثبات در اینجا حبس در مجلس ومسجون در سجن است نزد ابان بن تغلب
وجبائی مراد لیثبتوا بمعنی لیجرحوک بالجراحات الشدیدة بالضرب الی بقائک است اشکال کلمه او که متضمن تردید است
در معلوم تعالی تردد وشک جائز نیست چگونه اینجا ذکر کرد جواب این کلمه تردید تعلق بافعال کفار دارد یعنی مکر کفار در باره تو در
در این حالت بود که بقول بعض ایشان ترا در زندان محبوس ومغلول وموثوق بگذارند وبقول بعض ایشان ترا بکشند وبقول
بعض ایشان ترا اخراج واجلاء از وطن سازند پس این نقل رایهائی مختلفه ایشان میباشد که مکر ایشان بطور تردید در این سه حالت بوده اشکال بالراس
باطل است بحث خامس ویمکرون ویمکر الله والله خیر الماکرین یعنی وکفار تدابیر وحیل سازی خود گوناگون در امر تو مستمراً
مصروف بودند وخدا هم مستمر العزم بالجزم در ابطال ودر ایصال جزاء وسزاء بد بمکر ایشان دائم قائم میبود وخدا کید انواع مکر ایشان بوقوع وبانجام
نرسید وخدا بهترین حیله سازان ومکاران میباشد اشکال حیله سازی ومکاری از شیاطین جائز وجاری است اما حیله گیری مکاری
بر جناب قهار باری چگونه جائز وچگونه مدح خود بوالله خیر الماکرین کرده واین افهام میکند که خدا مکار وحیله ساز اکمل وافضل از جمیع ماکرین وحیله
سازان وکایدان اشرار باشد پس کانه خدا اصل وافضل ماکرین باشد نعوذ بالله عن ذلک جواب چونکه در لغت دانستی که مکر در حقیقت
بمعنی تدبیر بد وحیله شر مخفی ومیلان الی الشر بطور مخفی میباشد پس جوابش بوجوه است احدها این ویمکر الله والله خیر الماکرین
بمطابقه لفظی رد وقدح ماکرین وارد شده پس مراد آنکه کفار تدبیر وحیله مخفی در اطفاء امر محمدی میکردند وخالق هم بمقابل تدبیر وحیله مخفی در
ابطال مکر ایشان میکرد نه علی الاعلان ونه علی الاجهار تا توبه وایمان ایشان ضروری نگردد ثانیها معناه یعاملهم ویجازیهم الله
معاملة مکرهم والمکر منهم هو التدبیر بالسوء فی ایصال السوء ومن الله هو تدبیر الحق وتقریر جزاء سوء افعالهم الیهم فی
الدنیا وفی الآخرة وفیهما معاً یعنی خدا معامله ماکرین بطور معامله مکر ایشان در ایصال سزاء بایشان میکند چه مکر آنها تدبیر بد با ایصال بدی بمحمد بود و

از خدا تدبیر بحق در تقریر جزاء و سزاء اعمال و افعال بد و ایصال آن بآنها در دنیا یا در آخرت یا در هر دو جا میباشد چنانچه در آخرة بکفار بعقابی ظاهر رحمة و نجات مینماید و وقتیکه در آن داخل شوند باطنش انواع عذاب نار میباشد ظاهره الرحمة و باطنه من قبله العذاب و در منکرین میباشد ثالثها

قال جماعة معناه یجازیهم الله جزاء مکرهم فسمی الجزاء مکرا لانه فی مقابلته فصار معناه انهم احتالوا فی ابطال امر محمد و الله تعالی

اظهر امر محمد و علاه و قواه و نصره واضاع کیدهم و ارادتهم و تدبیرهم و لما حصل و وقع و ظهر فعل الله لمحمد و بطل ارادة

اطفاء نور محمد فلهذا قال والله خیر الماکرین یعنی مراد آنکه خدا جزاء مکر بایشان میدهد پس همین جزاء مکر را باسم مکر نامید زیراکه بمقابل فعل ایشان جزای

فعل الهی بوقوع آمد پس معنیش چنین شد که کفار حیله میکردند در ابطال امر محمد و خدا بخلاف آنها اظهار میکرد امر محمد را و اعلا و بالا و قوی گردانید

بیاری دادن خود و اهلاک و ضایع ساخت کید کفار و اراده و تدبیر ایشان را و هرگاه در باب محمد فعل خدا ظاهر و واقع و حاصل و اراده و کید

آنها در اطفاء محمد باطل شد پس باین جهت خود را بخیر الماکرین مدح و وصف کرد که کار و اراده الهی روشن و ثابت و کید و مکر ماکرین باطل شد

پس تقدیر چنین شد که فعل الله خیر من فعل الماکرین اشکال باطل شد رابعها بعضی چنین فرموده اند المراد منه والله اقوی الماکرین فوضع

خیر بموضع اقوی فیه تنبیه علی ان کل مکر یبطل بفعل الله یعنی خیر در موضع اقوی میباشد چه در این تنبیه هست که هر مکر باطل میشود بفعل الله

پس تقدیرش والله اقوی الماکرین باشد خامسها چونکه فعل کفار از مکر بزعم کفار خیر بود پس خالق در اینجا بروز زعم ایشان فرموده والله

خیر الماکرین سادسها بعضی فرموده این قول بحسب استعمال مجازی وارد شده چون المؤمن خیر من مشرک و العادل خیر من الفاسقین

علی کل حال اشکال باطل شد ✤

قوله تعالی وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ۝ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

ترجمه اربع آیات و چون خوانده میشود بر کفار آیات کتاب ما که قرآن باشد میگفتند ایشان که بتحقیق ما شنیدیم

این کلام یا مثل آن را اگر ما هم بخواهیم هر آینه میگوییم مثل این کلام را آن کلام نیست مگر قصه‌های پیشینیان ما که پیش از ما اولین گذشته

اند و یا محمد یاد کن تو وقتیکه کفار مکه گفتند بارخدایا اگر این کلام همان کلام حق صحیح ثابت از نزد تو آمده و تو آن را فرستادی پس ببار

بر ما منکرین آن سنگی از آسمان همچنانکه بر اصحاب فیل سنگ باریدی یا بیار بما عذابهای مهلک و دردناک چه ایشان این کلام را مجعول

و مقول محمد میدانستند قطعاً نه کلام الله و خالق در جواب شان فرمود و نیست خدای که عذاب کند ایشان را یعنی طالبین عذاب الیم

و حال آنکه تو یا محمد در میان و اظهر ایشان موجود و ساکن باشی زیراکه ترا رحمت عالمیان گردانیده فرستادم و نیست خدای که عذاب کند

WWW.MAABLIB.COM

ایشانرا و حال آنکه ایشان استغفار و طلب مغفرت میکنند از ما در باطن و حیثیت مراشان را که او مانع میشود از اینکه عذاب نکند خدائی مراشان را و حال آنکه ایشان باز میدارند رسول و مؤمنین را از طواف مسجد الحرام و نیستند ایشان متولیان یا اولی بمسجد الحرام مگر آنکه پرهیزگاران از شرک و کفر باشند ولیکن بیشتر ایشان نمیدانند که ولایت بیت الله نیست مگر خاص برائی اہل تقوی و پرہیزکنندگان کفر و شرک را **و در تفسیر** این چند بحث اند **بحث اول** واذا تتلی علیهم ایاتنا قالوا قد سمعنا **بدانکه** ہرگاه کید و مکر کفار قریش در وجود محمد با لا نقل کرد **پس** اینجا حالا ذکر میکند مکر ایشان را در اعجاز محمد که قرآن میباشد **پس** معنی اینجمله آنست و هنگامیکه بر کفار مکه خونده و تلاوت کرده میشد سورہا و آیات کتاب ما که قرآن باشد کفار میگفتند که بتحقیق شنیدیم ما الفاظ و کلمات قرآن را و درک معانی بگوشهائی سرہائی خود کردیم چه سماع و ادراک صوت بحاسه گوش میباشد **بحث ثانی** اساطیر جمع اِسطاره بکسر اوّل **و** اُسطوره بالضم بمعنی اباطیل و اکاذیب و مفتریات و مختلقات محض بغیر اصلیت میباشد **و** سطّر فلان فلانا بتشدید طاء مہملہ بمعنی جاء بالاساطیر السابقة والحکایات السالفة **و** القصص الماضية صادقة کانت او کاذبة **و** از باب سطرت الکتاب سطرا بمعنی کتبت الکتاب و حررته از باب قتل است **در مصباح** گفته السطر الصف من الشجر وغیره **و** بفتح طاء لغت بنی عجل جمعش اسطار چون سبب و اسباب **و** بسکون آن لغت جمهور و مشهور جمعش اسطر و اسطور است **و** المسطر بالکسر اوّل میزان برائی ظهور آثار و علامات سطرہای بر صفحه کاغذ برائی کتابت کردن کاتب میباشد **و غزالی** بالتفصیل گفته که موازین برائی توزین ہر شئے از اجرام و اعراض و اشیاء ثقیله بحسب حال ہر شئے مختلف علیحده و متفرد است چنانچه برائے توزین حق از باطل عقل و علم **و** برائی توزین اشعار علم عروض فاعل فاعلات فعول و امثال آنها معین مقرر کرده اند **و** برائی توزین اشیاء جرمیه دو پله و عمادش که بدو طرف آن دو پله آویخته اند میباشد **و** میزان فروع و احکام علم اصول دین **و** میزان علم تفسیر و فقه اصول فقه **و** میزان علم حدیث علم رجال و درایه **و** میزان سطور کتابت مسطر الخ میباشد **و** المسیطر بمعنی المتعهد است **بحث ثالث** لو نشاء لقلنا مثل هذا ان هذا الا اساطیر الاولین **بدانکه** اِن مکسوره مخففه اینجا نافیه میباشد چه الاحرف استثناء بعد نفی مستثنی منه بجهت اثبات در مستثنی میاید **پس** معنی این الفاظ آیه آنکه کفار قریش بعد شنیدن آیات از کلام الٰهی گفتند اگر ما بخواہیم ہر آئینه ما ہم میگوئیم مثل این کلام قرآن را نیست این کلام قرآن مگر احادیث و قصصہائے سابقین اولین و ماضین بنی آدم چه در قرآن ذکر قصص انبیاء و سلاطین و امم معتقدین و منکرین برائی عبرت گرفتن مردم میاید کفار بعناد خود گفتند که این آیات مسموعه از قصصہا و حکایات اسلاف امم مسطور در دفاتر اند قصه خوانان و حاکیان آنرا ہر شب و روز حکایه میکنند و میخوانند و میگویند و ما ہم این طور حکایات و قصص را گفته میتوانیم **اشکال** در ابتدا این واذا تتلی علیهم آیاتنا است **پس** مرجع ضمیر ہذا او مثل ہذا **و** ان ہذا میبایست که مذکر واحد باشد **و** آیات جمع مؤنث آیه **پس** ارجاع این ہر دو ضمیر ہذا بسوئے آیات چگونه جایز و صحیح میشود **جواب** مرجع این ہر سه ہذا بسوئی قرآن **و** قرآن لفظ مفرد و مذکر است پس کفار اشاره بکل قرآن کردند نه خاص بآن بعض آیات مسموعه از قرآن این من باب دلیل آوردن جزء بر اصل کل در علم مناظره برائی الزام مدعی خصم مقرر میباشد اشکال باطل شد **بحث رابع** این مقال سمعنا لو نشاء لقلنا آیا مقال کل کفار است یا مقال بعض بعض ایشان **و اگر** از بعض است اسناد آن چرا الی الکل کرد **جواب** از وجه نزول الحال واضح خواهد شد **بدانکه** نزول این سه وجه اند **اول** نزد اکثر اہل سیر **و** تواریخ **و** حدیث و تفسیر ہمین که این آیات خاص در شخص واحد قائل بآن شده و او **نضر بن حارث** بن الکلده یا حارث بن علقمه از بنی دار بود چنانچه اکثر خاصه و عامه بالاسانید روایت کرده اند انها قد نزلت فی النضر بن الحارث ابن الکلده **و** ابن علقمة **و** انه کان یختلف

الی ارض فارس **و** الحیرة و یسمع اخبارهم عن رستم **و** اسفندیار **و** احادیث العجم **و** کان یعنی الی لعباد فی المعابد للیهود

والنصاری والمجوس فیراهم انهم یقرؤن کتاب زرتشت والتوراة والانجیل و یرکعون و یسجدون و یبکون فلما جاء

مکة وجد النبی صلی الله علیه وسلم یقول قد اوحی الیّ وهو ایضًا یقرء سورة القران و یصلی و یسجد فقال النضر فی جمعهم قد سمعنا مثل هذه المقالات التی جاء بها محمد لو نشاء لقلنا مثل هذا ان هذا الا اساطیر الاولین حاصل آنکه **نضر بن حارث** بسوی ارض فارس **و** حیره سفر کرد و در آن نواحی قصصہائے رستم **و** اسفندیار **و** کتاب زرتشت از مجوس شنید

مختصر التصريف
بیان غزالی الموازین
ہر شئی از اجرام و
احساں و اعراض
مختلف انواع

انّ ہذا مثل ہذا و
جواب اشکال مذکر مفرد بسوئے
از ہذا امن مذکر مفرد بسوئے آیات
ارجاع ضمیر الیہا بسوئے آیات
چگونه صحیح است کہ جمع مؤنث است

کفار میگفتند که نیست قرآن مگر قصص سابقین ما هم مثل آن ساخته میتوانیم

ودر معابد رہبان احبار نصاری ویہود دیدہ وشنیدہ کہ ایشان انجیل وتورات راہر دو فرقہ در معابد خود میخوانند و ذکر قصص اسلاف میکنند ورکوع وسجود وگریہ بسماع وتبلاوت آن میکنند برگزیدہ **درمکہ** شنید کہ محمد ادعاوحی کردہ نماز ورکوع وسجود میکنند وسور وآیات قرآن رادر نماز ودرغیر نماز میخوانند **پس** نضر مذکور وجماعت کفار علی الاعلان گفت کہ مثل این قصص وحکایات ومقالات محمدؐ ما شنیدہ ایم اگر بخواہیم ما ہم میگوئیم این قرآن نیست مگر قصہہائے سابقین سالفین امم این چگونہ بطور اعجاز کلام الٰہی میباشد **رازی** وتبعہ اونقل کردند **روی** ان نضر بن الحرث خرج الی الحیرۃ تاجرًا واشتری احادیث **کلیلہ ودمنہ** وکان یقعد مع المستہزئین والمقتسمین وہو منہم **و** یقرء علیہم اساطیر الاولین کان یزعم انہا مثل ما یذکرہ محمد من قصص الاولین فہذا ہو المراد من قولہم قالوا قد سمعنا لو نشاء لقلنا الخ یعنے مرویست کہ نضر بن حارث بسوی حیرہ بطور تجارت برآمد وخرید کرد کتاب **کلیلہ دمنہ** را بعد مراجعت بمکہ مع مستہزئین نبوت نشستہ برآنہا قصہا کلیلہ دمنہ میخواند بمردم افہام و تفہیم میکرد ومیگفت پس آنچہ محمد الحال برشما میخواند از قصص اسلاف مردم است وما اگر بخواہیم قطعًا ہم میتوانیم کہ مثل قصہای محمدی بگوئیم وبسازیم **از تیسیر** وحسینی نقل کردہ کہ نضر بن حارث لعین تجارت ببلاد فارس رفتہ قصہ رستم واسفندیار خریدہ معرب ساختہ بمکہ آورد وبقوم کفار خود گفت کہ اینک افسانہ اسلاف آوردہ ام شیرین تر از افسانہای محمد کہ برما میخواند **پس** او تعالٰے از عناد نضر خبر میدہد در این آیات واذا تتلی علیہم آیاتنا الخ **وہمرویست بخاری** ومسلم ان ہذا من قول ابی جہل **وبقول دیگر** قال الذین اشتروا فی دار الندوۃ فی امر محمدؐ یعنے این مقال قالوا قد سمعنا ثلثے گفتند کہ در دار الندوۃ در تدبیر قتل محمد جمع شدہ بودند **پس جواب** وجہ اول تقریر اہل سیر این نضر رئیس قریش **و** قاضی ایشان وبقول ذعل وگفتار ورفتار ہمہ کفار مکہ دعمل برائے او مے کردند **و** مرجع کل آنہا بود **ہذا** بقالوا بجمع اسناد بسوے او کردہ او متبوع ہمہ آنہا بود **و** قول متبوع قوم بعوض کل قوم میباشد **اما اشکال** بر دو قولین دیگر بالکلیہ ساقط است زیرا کہ اقل جمع دو یا سہ اند **وبقول ثالث** قایل این قول قد سمعنا لو نشاء لقلنا مثل ہذا ان ہذا الا اساطیر الاولین واذ قالوا اللہم ان کان ہذا ہو الحق فامطر علینا حجارۃ من السماء او ائتنا بعذاب الیم طعیم بن عدی **و** ابو جہل **و** نضر بن حارث **و** عقبہ ابن ابی معیط بودند **ہذا** ہمین سہ شریرترین بودند با حضرت رسول ہمین سہ نفر را خاصۃ واعیانا بحضور آنحضرت حضرت امیرؑ گردنہای آنہا را زدہ **وراہ سعید بن جبیر** **ودر در منثور** از سعید جبیر روایت کردہ قال قتل النبیؐ یوم بدر صبرًا عقبۃ ابن ابی معیط **و** النضر بن الحارث **و** کان المقداد قد اسر النضر فلما امر بقتلہ قال المقداد یا رسول اللہ قد اسرتہ وہذا اسیری فقال النبیؐ انہ کان یقول فی کتاب اللہ ما یقول وفیہ واذا تتلی علیہم آیاتنا الخ یعنے پیغمبرؐ از اسیران بدر امر کرد علی را بقتل عقبہ بن ابی معیط **و** بقتل نضر بن حارث ومحضر یک دیگر تا معاینہ نمایند قتل یک دیگر را **و** مقداد عرض کرد یا رسول اللہ این نضر را من اسیر کردم یعنے مرا بخش او را پیغمبر فرمود کہ آیا میدانی کہ این نضر ہمان است کہ آیات قرآن را گفت کہ این افسانہا سلف اند ما ہم مثل آن ساختہ میتوانیم پس علی گردنش زد **درمجمع** فرمود کہ از اسیران بدر نضر بن حارث وعقبہ بن معیط بودند **پس** بامر حضرت رسول حضرت امیر نضر بن حارث را کہ نہایت خوش صورت بود وموی جعدہ داشت حضرت امیرؑ موی سرش را گرفتہ نزد پیغمبر آورد **و** نضر در آنوقت گفت یا محمد سوال میکنم بتو برحمیکہ مابین من وتو ہست مگر آنکہ نسبت بمن ہم ہمان امر جاری کن کہ نسبت باین اسیران میکنی **اگر** قتل آنہا کردی مرا ہم قتل کن **واگر** فدا کنی آنہا را مرا ہم مثل آنہا فدا کن یعنے فدیہ بگیر ورہا کن **پیغمبر** در جوابش فرمود لا رحم بینی وبینک قطع اللہ الرحم بینی وبینک بالاسلام فقال ؐ یا علی قدمہ فاضرب عنقہ فضرب عنقہ **پس** علی بامر پیغمبر عقبہ را پیش کرد **پس** عقبہ گفت یا محمد آیا نہ گفتی کہ قریشی صبرًا کشتہ نشود **پس** پیغمبر در جوابش گفت مانت من قریش انما انت علج من اہل صفوریۃ واللہ لانت فی المیلاد اکبر من ابیک الذی تدعی لیہ یعنے تو مرد علج ہستی **و** در لغت علج بمعنے گورخر غلیظ **و** مرد ضخیم از کفار عجم **و** شخص لا دین شدید العناد است تو در اصل از صفوریہ ہستی بخدا قسم میلاد تو بزرگتر است از پدریکہ تو ادعا پدریت او مے کنی وتو قوم قریش نسبًا نیستی **پس** او ہم را گردن زد بحضور پیغمبر حضرت امیر علیہ السلام **اشکال** کفار بسماع قصص از مجوس ویہود ونصارے

WWW.MAABLIB.COM

گمان کردند که قصص قرآنهم مثل قصص ماضیه مسطوره در تواریخ یهود و مجوس و نصاری است پس برائیشان نقل مثل قصص قرآن ما هم قادریم
پس اگر عبارة قرآن معجزه عاجز سازنده کفار قریش میبود البته لو نشاء لقلنا مثل هذا نمیگفتند و لهذا بعد این گفتند اللهم ان کان
هذا هو الحق من عندك فامطر علینا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب الیم گفتند پس واضح شد که نزد کفار قریش
که اصل اهل فصاحت و بلاغت بودند اگر عبارت قرآن نزد آنها اعجاز خارق العادت میبود البته اقرار باتیان مثلیت قرآن کرده نمیتوانستند
جواب اول نزد آنانکه اعجاز خاص بجهت صرفه بود یعنی نزد اراده معارضه قرآن خالق الجنان و العقل و الحواس و اللسان صرف
و باز میداشت همه آن را تا معارضه کرده نتوانند چنانچه شئ خفیف الوزن را بگردانیدن اثقل کثیر صارف یا بغیر تثقیل آن مانع میشود از
تحمل آن و باز میدارد از دست کردن بآن خفیف الوزن پس بنا بر این هر چند کفار اصحاب فصاحت و بلاغت و لسان و بکمال
حذاقت در آن بودند و خالق صرف اذهان و افهام و عقول و اراده آنها میکرد لهذا باز میماندند نزد تحدی پس عجز خود و ربیح خود
دانسته و اصلاً متمکن بر معارضه آن نشدند جواب ثانی آنانکه اعجاز قرآن بجهت الفصاحت و البلاغت و نظم و اسلوب و علم مغیبات اند
پس نزد ایشان بوجوه میباشد اول کلمه لو شرطیه مفید انتفاء شئ لانتفاء غیره میباشد پس قوله لقلنا مثل هذا دلالت بر عدم حصول مشیت
ایشان است پس بعدم حصول مشیت مشروط هم معدوم میباشد و این عدمیت کانه معلوم است چه اگر آنها چیزی میکردند و میآوردند البته
منشور و مشهور عالم و آدم بجمال عناد خود الزام خصم و دفع او باتیان حروف میکردند و تحت سیوف لمعان آنها صبر اجمعاً و فرادی قتل
نمیشدند و ناموس خود و اطفال و نسوان خود را بغلامی و کنیزی نمیدادند ثانی این قول ایشان بمحض عناد لسانی برای تسلی و تثبیت ضعفاء
قوم خود بود تا بر مکر و ند چنانچه نمرود در جواب خلیل الرحمن گفت انا احیی و امیت تلبیس کرد برای تثبیت عوام و امثار خود ثالث
این نهایت مکابره بغایت عناد بود چه اگر مستطیع و متمکن و مقتدر از اتیان مماثل میبودند پس مانع از مشیت و اراده آنها را چه میشد و
حال آنکه قطعاً آنها در مکه قریب ده سال و در مدینه هم زیاد از دوازده سال بکرات و مرات تحدی کرده شد اول بمثل کل قرآن و بعد آن برابر
ده سورت و بعد آن برابر یک سوره صغیره آن که در یک دو سطر میباشد و بعد آن مساوی یک آیه تام المعنی بیارید و هر گاه بتجدید تحدیات و
تکرار در طلب ایشان مماثلات آیات قرآن اصلاً بمقابل خصام نیاوردند پس قطعاً معلوم و ثابت شد عجز ایشان لهذا آن ثقیل اداند پس
قطعاً ثابت شد که کل و جزو قرآن از اقطع معاجز باقیه تا قیامت بحسب بلاغت و فصاحت و علم مغیبات و نظم و اسلوب آن بحسب صرفه معاً
میباشد بعلم الیقین اشکال و شبه باطل محض میباشد و الحمد لله رابع مقتضی عقل است لهذا هر عاقل در رفع خصم اولاً مع الامکان اختیار اسهل
و اخف و اهون میکند و کفار اگر تعارض و اتیان حروف مثل ترکیب و نظم و اسلوب و فصاحت قرآن ممکن و میسور میشد مع انهم قد
کانوا اصحاب اللسان و الفصاحت و البیان البته اختیار اصعب و اثقل و اشق و احمر مع کمال عقلهم نمیکردند بترک ایشان حروف تحت
لمعان سیوف خصم عنوق خود نمیگذاشتند و آل و عیال و اطفال و بنات و زنان خود را که ناموس غیرت اند بغلامی و کنیزی گرفتن اصلاً راضی
نمیشدند پس بالقطع براهین قطعی ثابت شد که ایشان از بدایة اعجز از معارضه قرآن الی حین چهارده صدی بودند و شدند خامس قول ایشان
قالوا لو نشاء لقلنا مثل هذا محض قول لسانی بمکابره اسلام و تثبیت عوام کفار بود چه قاعده کلیه اهل عقل و فهم است که قول مدعی
متضمن وقوع فعل مع الادعا بعد بلا شبهه پس تا وقتیکه آن فعل مطابق آن مقال بوقوع و بظهور نیاید آن قول لغو و لا یعتبر محض میباشد و اگر
فعل مضمون بظهور و بصدور میآید البته کالشمس کاه معلوم و مشهور میشد پس بعدم فعل آنها قول آنها هم معدوم میباشد سادس هر چند قرون سالفه
هالکه در کتب تواریخ بالتفصیل درج اند و قوله هو لو نشاء لقلنا مثل هذا مثل قصص نقل مینشیند اما از جمله شرائط آن اول شرط است که هر قصه
من اولها الی آخرها مصئون و محفوظ از خلل و زلل و غلط باشد بنحویکه احدی از مورخین مصدق و مکذب تکذیب آن کرده نتواند دوم
شرط است که نقل آن قصص بالغ بلاغت و با فصح فصاحت عربی مثل قرآن کل کلمات آن باشند نه بزبان غیر عربی فصیح چون شاهنامه
فردوسی چه او بمثل قرآن و معارض شمرده نمیشود بالاتفاق زیرا که غیر عربی هست سابع اگر کفار لو نشاء لقلنا مثل هذا گفتند او
خاص بسماع قصص اولین از یهود و نصاری گفتند که ما هم چنین افسانها گفته میتوانیم و قرآن بالکل متضمن قصص اولین نیست و در آن علم

در بیان وجه اعجاز قرآن عجیب

WWW.MAABLIB.COM

کلام واحکام علم قضایا وعلم نحو وعلم لغت وصرف واشتقاق و ادب وعلم معقول هیئت وغیره وعلم قصص ماضیه وآیت مطابق واقع ثابت است پس نقل محض قصه سابقین خاصه بفرض صحیح وسلیم از غلطی بفصاحت کامله هم باشد معارضه قرآن بایتان مثل آن ثابت نمیشود اگر گفته شود که قولهم لو نشاء لقلنا مثل هذا الی قوله بعذاب الیم بکمال بلاغت وفصاحت در قرآن خود خدا نقل قول اینها کرده پس این عبارت شان معارض مماثل قرآن میباشد پس حجت اعجاز نیست قرآن باطل شد جواب چونکه این عبارت بلا شک از ترکیب وترتیب الهی در نقل مقال کفار است باین لازم نمیشود که همین کلمات وحروف بهمین ترتیب وترکیب عینی از کفار میباشد و مولوی سید علی حایری لاهوری اثبات اعجازیت قرآنی بادله آخر در خوارق البواهر مفصل کرده من شاء فلیرجع الیها

بحث خامس بدانکه کلمه هو درین جا برای فصل است لهذا او محل اعراب نیست نزد کوفیه تسمیه او عماد میباشد اما کلمه الحق منسوب است بجهت آنکه خبر کان میباشد ورفع در آن جایز است ولکن قرائتی برفع ان نیامده الا صاحب الکشاف از اعمش قرائت رفع نقل کرده واما لام لیعذبهم لام الجحد است واصل ان لام الاضافت هست و انما دخلت فی النفی ولم یدخل فی الایجاب لتعلق الخبر بحرف النفی کما دخلت الباء فی خبرها ولم یدخل فی الایجاب اما کلمه اللهم یعنی یا الله است وسبب تبدیل یا الله باللهم در مجلد اول تفسیر هذا اکبر ذکر شده بحث سادس واذ قالوا اللهم ان کان هذا هو الحق من عندک فامطر علینا حجارة من السماء یعنی و یاد کن ای محمد وقتیکه کفار گفتند بار خدایا هرگاه این قرآن که محمد آورده او بصدق وبحق از نزد تو آورده سوای آنچه ما گمان داریم یعنی این قرآن از کلام محمد است پس ببار و بفرست بر ما منکرین قرآن ومنکرین نبوت او سنگی از جهت آسمان در قائل این خلاف است در بخاری ومسلم مرویست که هو ابوجهل اما نزد اکثر هو نضر بن الحارث قال ابن عباس لما قص النبی صلی الله علیه وسلم علی قریش شان القرون الماضیة فقال النضر لو شئت لقلت مثل هذا فقال له عثمان بن مظعون اتق الله ان محمدا ص یقول الحق قال النضر وانا اقول الحق قال ابن المظعون ان محمدا یقول لا اله الا الله فقال النضر وانا اقول لا اله الا الله ولکن هذه بنات الله یعنی الاصنام ثم قال النضر اللهم ان کان هذا هو الحق الخ یعنی القرآن جا به محمد ص فارسل علینا حجارة کما انزلت علی اصحاب الفیل او قوم لوط او ائتنا بعذاب الیم مولم مثل ما انزلت وعذبت به الامم الماضیة حاصل هرگاه پیغمبر بغرض عبرت وتحذیر کفار قریش چند آیت قصص امم ماضیه از منکرین انبیا سلف خواند نضر بن حارث گفت که اگر ما هم خواهیم مثل این قصه قرآن میگوییم پس عثمان بن مظعون گفت بترس خدا را چه محمد کلمه توحید لا اله الا الله میگوید نضر گفت ما هم لا اله الا الله میگوییم ولکن اصنام دختران خدا اند پس از این نضر مذکور گفت که بار خدا آنچه محمد از قرآن آورده اگر این بحق وصدق از نزد تو آورده بر ما سنگ آسمانی بفرست چنانچه بر اصحاب فیل یا بر قوم لوط فرستادی یا عذابی دیگر بفرست چنانچه بر امم سلف فرستادی وبقول دیگر مراد نضر از این چنین بود که محمد آنچه از توحید احکام ونبوت خود وبدین اسلام ادعا میکند اگر صحیح از جانب تو باشد پس بر ما سنگ آسمانی یا عذابی مولم دردناک بفرست وبروایت دیگر خود پیغمبر ص در جواب کفار فرمود ویلک انه کلام الله تعالی فقالوا ان کان هذا هو الحق الخ گفتند بحث سابع او ائتنا بعذاب الیم بدانکه قایل سایل اعراض کرد از انزال حجارت بسوی انزال عذاب مولم که دردناک در دنیا باشد یعنی یا سنگ یا عذاب مولم بر ما بفرست در دنیا ومتفق علیه کل مفسرین است که این نضر از سایل قایل قبول کردیده خواه قایل این ابوجهل خواه قایل این نضر باشد بعد طلب این عنقریب در جنگ بدر بعذاب شمشیر هر دو قتل کردیده اند پس بانهم ثابت شد که قرآن منزل ومحمد رسول مرسل بحق وصدق من الله بوده اند.

سوال چرا کفار طلب عذاب بحق از خدا کردند چه عاقل طلب حق بخیر میکند نه بشر یعنی قرآن را حق دانسته چرا طلب کردند واگر باطل دانستند بحق چرا گفتند جواب چونکه ایشان گمان داشتند که قرآن و دعوای محمد بنبوة خلاف حق وواقع است بلفظ بشرطیه ان کان هو الحق گفتند و هرگاه حق وصدق نباشد بسبب این مضرتی نمیرسد و چونکه قرآن ونبوة محمد حق بود قتل بعجلت در دنیا گردیدند سوال چرا امطر من السماء حجارة گفتند ومعلوم است که امطار نمیباشد مگر از جهت عالیه جواب در مجمع بدو وجه فرموده احدهما انه یجوز ان یکون

WWW.MAABLIB.COM

امطار الحجارة من مکان عال غیر السماء والثانی انه علی طریق البیان سوال چرا کفار طلب عذاب کردند و عاقل
طلب عذاب بر نفس خود نمیکند جواب کفار در عدم حقیقت قرآن و نبوت محمد بکمال جهالت و مکابره و عناد بغیر توجه الی الدلایل و الایات
انکار میکردند و از تحذیر و تنذیر و توعید و تهدید شدید بتنزیل عذاب بآنها آنحضرت اصرار میفرمود پس قول فامطر علینا حجارة من السماء
الخ گفتند و این دلالت دارد که ایشان از معارضه قرآن عند التحدی عاجز بجان رسیده بودند تا طلب عذاب کردند اگر قرآن و محمد حق باشند
بحث ثامن وماکان الله لیعذبهم وانت فیهم وماکان الله معذبهم وهم یستغفرون بدانکه طلب
عذاب ایشان است که نیست خدا که بفور اینها را عذاب استیصال کند و در عدم تعذیب استیصالی و امهال ایشان فی الحال دو سبب خود تعالی
بیان فرمود اولهما وانت فیهم یعنی ترا رحمة للعالمین فرستادم و حال آنکه تو رحمة للعلمین در بین ایشان ساکن میباشی عذاب استیصال
باینها با وجود تو در اینها نمیرسد چه عادت از قدیم جاری بود که در امم سالفه تا وقتیکه پیغمبر اینها در آنها موجود بودند تا خروج او از نزد آنها عذاب بر آنها
اصلاً نازل نشد چون هود و صالح و لوط تعظیماً و اجلالاً لانبیائهم و مثل این آیه وماکان ربک لیهلک القری بظلم واهلها مصلحون
میباشد ثانیهما وماکان الله معذبهم وهم یستغفرون یعنی و نیست خدا عذاب کننده آنکفار سائلین را و حال آنکه ایشان
طلب غفران خود میکنند چون غفرانک ربنا میگفتند و بعضی گفتند که یستغفرون صیغه استقبال است چه اصل غفران کلمه اسلام و تصدیق و تسلیم
آن بدل بحسب مقتضائی دین محمد میباشد و معنی یستغفرون که صیغه استقبال از غفران مع سین باب استفعال متضمن طلب مغفرة در آینده
بزمان قریب میباشد پس معنیش یستلمون عنقریب فی الزمان الآتی یعنی زود اسلام میآرند و باسلام آوردن مغفور خواهند شد و همچنین
بوقوع آمد که جمعی کثیر بعد آن از آنکفار قریش اسلام آوردند و رازی و غیره نیز این را نقل کردند قال ذهب بعضهم الی ان الاستغفار
ههنا بمعنی الاسلام والمعنی انه کان معهم قوم کان فی علم الله ان یسلموا منهم ابوسفیان بن حرب و ابوسفیان بن
الحرث بن عبد المطلب والحارث بن هشام وحکم بن حزام و خالد بن ولید و عدد کثیر فالمعنی وماکان الله معذبهم
وانت فیهم مع ان فی علم الله ان فیهم من یؤول امره الی الایمان و قال اهل المعانی دلت هذه الآیة علی ان
الاستغفار امان و سلامة من العذاب قال ابن عباس کان فیهم امانان نبی الله و الاستغفار و اما النبی فقد
مضی و اما الاستغفار فهو باق الی یوم القیامة پس معنی آیه چنین میشود که خدا عذاب کننده ایشان نباشد چه تو نبی الرحمة در
بین ایشان ساکن میباشی معذلک در علم الٰهی هست که کدام کدام از ایشان رجوع بسوی اسلام خواهد کرد و جمعی منهم مزبورین از آنها بعد این اسلام
آوردند نزد اهل معانی این دلالت دارد که استغفار امان و سلامت از تنزیل عذاب میباشد و ابن عباس فرمود که در کفار دو امان بودند
احدهما نبی الرحمة خاتم النبوت محمد بن عبد الله او از بین رفت ثانیهما استغفار و او باقی تا قیامت هست در مروی
اهل سیر نظم آمده وقتیکه خالق با براهیم ارائة ملکوت سماوات و ارض کرد منجمله مرئیات دید که جوی ابی سیاه لون جاری و بفاصله یسیره و کثیره
چون نقطها درخشنده در آن جاری اند پس ابراهیم را در جوابش آمد که این جوی کنایه از کفر است و آن نقطهای درخشنده کنایه از انسال موحدین
مؤمنین ایشان است بعضی بلا فصل از کافر میزایند و بعضی بفصل قلیل و بعضی بفصل کثیر از انسال آنها بر میآیند بحث تاسع
با وجود مبارک خود بطوریکه از نزول عذاب الٰهی بنص قرآنی بود پس از موت آنحضرت عترت و ذریة آنحضرت قائم بمقام آنحضرت امن
و امان اهل زمین اند آیا عترت طاهرة آنحضرت که فاطمه زهرا و ائمه اثنا عشر باشند مخصوص اند یا عموماً کل ذریت آنجناب مردان
و زنان صغار و کبار ایشان در هر عصر و دهر میباشند امان اند در آن دو وجه اند حق و صحیح و معقول صحیح منقول قول است و بهمین معنی ائمه
محدثین اهل سنت روایات کثیره نقل و ثبت کرده اند منهم در مسند احمد حنبل با سانید خود احادیث عدیده روایت
کرده در تاویل آیه وماکان الله لیعذبهم وانت فیهم قال رسول الله ان اهل بیتی امان لاهل الارض کما ان النجوم
امان لاهل السماء فاذا ذهبت النجوم ذهب اهل السماء و اذا ذهب اهل بیتی عن الارض لذهبت الارض باهلها
یعنی پیغمبر فرمود اهل بیت من نجات و امان برای اهل ارض اند چنانچه ستارگان امان برای اهل آسمان ند با نجوم اهل آسمان میرود یعنی

جواب سوال چرا کفار طلب عذاب کردند با عاقل چنین طلب نمیکند

WWW.MAABLIB.COM

میرند و بذهاب اهل بیت انبیین کل اہل ارض میرند در فرائد السبطین حموینی باسانید مشایخ خود از سلمة ابن اکوع روایت کرده قال النبی
صلی الله علیه وسلم النجوم امان لاهل السماء واهل بیتی امان لامتی ایضا از ایاس وایضا از علی روایت شده قال قال رسول الله
صلی الله علیه وسلم النجوم امان لاهل السماء واهل بیتی امان لاهل الارض فاذا ذهب اهل بیتی ذهب اهل الارض ایضا
باسناد حضرت صادق از امام زین العابدین روایت کرده قال نحن ائمة المسلمین وحجج الله علی العالمین وسادة المومنین وقادة
الغر المحجلین وموالی المومنین ونحن امان لاهل الارض کما ان النجوم امان لاهل السماء ایضا فریقین از سعید خدری روایت
کرده اند که او گفت من شنیدم که حضرت پیغمبر مود اهل بیتی امان لاهل الارض کما ان النجوم امان لاهل السماء قیل یا رسول کم الائمة
بعدک من اهل بیتک قال صلی الله تعالی علیه وسلم نعم الائمة بعدی اثنا عشر تسعة من صلب الحسین امناء معصومون ومنا مهدی
هذه الامة الا انهم اهل بیتی وعترتی من لحمی ودمی ما بال قوم یؤذونی فیهم لا انالهم شفاعتی وہمیں مروی از جابر و از
ابو موسی اشعری وابن عباس است وصدوق المحدثین وخطب بعد ونحن امان لاهل الارض کما ان النجوم امان لاهل
السماء زیاد کرده ونحن الذین بنا یمسک الله السماء ان تقع علی الارض الا باذنه وبنا یمسک الارض ان تمید باهلها وبنا
ینزل الغیث وبنا تنشر الرحمة وتخرج برکات الارض ولو ما فی الارض منا لساخت باهلها ثم قال ولم تخل الارض منذ
خلق الله ادم من حجة الله فیها ظاهر مشهود او غایب مستور کما ینتفعون بالشمس اذا سترها سحاب حاصل مضمون این ہر دو
روایة آنکه خاص چهارده معصوم بعد از پیغمبر وفاطمه ودوازده امام امان اہل الارض اند از نزول عذاب اله وپیغمبر در جواب سایل فرمود
که بعد من امامان این امت الی القیامت خاص دوازده معصوم امنا الهی اند وبعد علی وحسن وحسین نه امام خاص از اولاد حسین میباشند
ومهدی این امت از ما اہل بیت نبوت است آگاه باشید که ہمین فاطمه وائمه دوازده کانه خاص اہل بیت مخصوص من و
عترت من وگوشت وخون من اند چه شد بعض قوم واصحاب مرا که اذیت میرسانند مرا باذیت رسانی بر آنها وآن موذیان نمیرسد صلاً
شفاعت من وهمین ائمه آل محمد بعد نقل وذکر امان خلق زمین بودن خود فرمودند که ما آنانی هستیم که خالق بوجود
ما امساک آسمان کرد از افتادن آن بر زمین باذن خود وبوجود ما قرار داد زمین را بر مرکز خود از حرکت ومید ودگر دیدن او با اہل زمین وبودن
ما در زمین خدا باران میفرسید وبوجود ما نشر رحمت در اہل ارض میفرماید وببودن ما زمین برکات خود را ظاهر مینماید واگر ما در زمین
نمی بودیم هر آینه زمین کل اہل آن را فرو برده میکرد ومیخورد وهیچ وقت اصلاً زمین خالی نمانده از پیدایش آدم الی حین بغیر حجت الهی
در آن یا ظاهر مشهور ومعروف بود یا غایب مستور در هر دو حال خصوصاً بحال اختفار منتفع میشدند از حجت الله چون انتفاع خلق
از آفتاب وقت مستور گردیدن او زیر ابر در صواعق محرقه آنچه ابن حجر مکی در این آیه در فضایل آل محمد علیه السلام
ثبت وذکر کرده عیناً ضبط آن تیمناً واتماماً للحجة میکنم الایة السابعة وما کان الله لیعذبهم وانت
فیهم اشار النبی الی وجود ذلک المعنی فی اهل بیته بقوله وانهم امان لاهل الارض کما کان هو امانا لهم و
فی ذلک احادیث کثیرة یاتی بعضها ومنها النجوم امان لاهل السماء واهل بیتی امان لامتی اخرجه جماعة و
ایضا اهل بیتی امان لاهل الارض فاذا هلک اهل بیتی جاء اهل الارض من الایات ما کانوا یوعدون وفی اخری لاحمد
فاذا ذهبت النجوم ذهب اهل السماء واذا ذهب اهل بیتی ذهب اهل الارض وفی روایة صححها الحاکم علی شرط
الشیخین النجوم امان لاهل الارض من الغرق واهل بیتی امان لامتی من الاختلاف فاذا خالفتها قبیلة من العرب اختلفوا
فصاروا حزب ابلیس وجاء من طرق عدیدة یقوی بعضها بعضا انما مثل اهل بیتی فیکم کمثل سفینة نوح من
رکبها نجی وفی روایة مسلم ومن تخلف عنها غرق وفی روایة هلک وانما مثل اهل بیتی فیکم مثل باب حطة
فی بنی اسرائیل من دخله غفر له وفی روایة غفر له الذنوب خلاصه ہمه پیغمبر اشاره واثبات معنی این آیه بعد خود بسوی
اہل بیت خود ودر آنها کرده ودر مکرر احادیث فرمود که اہل من امن وامان برای اہل ارض وامت من اند چنانچه نجوم امان برای

عبارت صواعق محرقه در اثبات معنی وما کان الله معذبهم بعض ائمه اظهار امان اهل زمین اند

WWW.MAABLIB.COM

اهل آسمان اند وقتی که نجوم بروند اهل آسمان هم میروند **و** قتیکه اهل بیت من کلهم از روی زمین بروند اهل ارض هم کلهم میروند **و**
حاکم مع التصحیح بر شرط بخاری **و** مسلم روایت کرده که اهل بیت امان از غرق **و** امان برای امت من ان اختلاف اند و هرگاه
قبیله از عرب اختلاف کروند در امری از امور دین **پس** آنها یعنی مخالفین و معرضین از آنها فوج و لشکر ابلیس لعین میشوند
و بطرق عدیده نیز احادیث کثیره مقوی بعض آنها به بعض دیگر اند که **مثال** اهل بیت من در شما صحابه و امت الی القیامت
مثل کشتی نوح اند هر که در این کشتی اهل بیت من سوار شد نجات یافت از بحر ضلالت و اختلاف **وبمووته مسلم**
هر تخلف از اهل بیت من کرد او غرق بحر ضلالت و هلاکت ابدیه شد **وایضاً** پیغمبر فرمود مثال اهل بیت من چون مثال باب
حطه بنی اسرائیل است هر که در آن باب اهل بیت داخل شد او مغفور الذنوب است **و نیز** در خبر دیگر است ومن لم یدخل
فیه فقد کفر هر که در این باب حطه اهل بیت داخل نشد پس تحقیق او کافر شد **رواه** الدیلمی وغیره من اهل السنة
پس از این صاحب **الصواعق** از جمهور اهل سنت فرمود و قال بعضهم یحتمل ان المراد باهل البیت
الذین هم امان علماؤهم لانهم الذین یهتدی بهم کالنجوم والذین اذا فقدوا جاء اهل الارض من
الآیات ما یوعدون **و** ذلک عند نزول المهدی علیه السلام لما یأتی فی الاحادیث ان عیسی یصلی خلفه ویقتل
الدجال فی زمنه **و** بعد ذلک تتابع یعنی محتمل است که مراد از این اهل بیت که امان اهل زمین اند علماء آل آن حضرت اند که
بآنها مردم هدایت میابند و آنها چون نجوم در امت اند بانعدام علماء آل با اهل ارض آیات موعوده میایند **و** این آیات نزد
مهدی آخر الزمان میباشد منجمله آنها نزول عیسی و نماز خوندن او باقتدا مهدی **و** او قتل دجال در زمان مهدی میکند **و** بعد آن
پی در پی آیات قیمة میایند صاحب **صواعق** بعد کلامی فرمود **قال** ویحتمل وهو الاظهر عندی ان
المراد بهم سایر اهل البیت فان الله لما خلق الدنیا باسرها من اجل النبی وجعل دوامها بدوامه **و** دوام
اهل بیته لانهم یساوونه فی اشیاء مر بعض ذلک عن الامام الرازی **و** لانهم **قال** فی حقهم اللهم
انهم منی وانا منهم **و** لانهم بضعة منه بواسطة ان امهم فاطمة بضعته فاقیموا مقامه فی الامان یعنی ثانی
آن عالم که وجه اولش ذکر شد نزد صاحب صواعق اظهر است که مخصوص زمان مهدی نیست بلکه مراد سایر اهل بیت و آل آنحضرت
از حدیث امان چه او تعالی دنیا با همه آنچه در آنست خلق کرد بجهت وجود و ایجاد پیغمبر او را علت غائی کرد ایند در ایجاد عالم
و آدم پس دوام دنیا و اهل آن بدوامی آنحضرت **و** بدوام اهل بیت او گردانید چه اهل بیت آنحضرت مساوی پیغمبر در
هفت چیز اند **و** از امام **رازی** ذکرش پیش از این شده **و** بجهت آنکه پیغمبر در حق ایشان فرمود خدایا ایشان از من
و من از ایشان ام **و بجهت** آنکه ایشان بضعه محمدی اند بواسطه فاطمه پس باین جهات قایم بمقام آنحضرت گردیدند در امن
و امان خلق روی زمین **و بقیه عبارة صواعق این** است **اما** وجه تشبیههم بالسفینة فیما مر ان
من احبهم وعظمهم **و** شکر النعمة مشرفهم **و** اخذ بهدی علمائهم نجی من ظلمة المخالفات **و** من تخلف عن
ذلک غرق فی بحر کفر النعم **و** هلک فی مفاوز الطغیان **و** مر فی خبر ان من حفظ حرمة الاسلام **و** حرمته صلی الله
علیه وسلم حفظ الله تعالی دنیاه واخرته **و** من لم یحفظ دنیاه ولا اخرته **و ورد** یرد الحوض اهل بیتی ومن
احبهم من امتی کهاتین السابتین **و** یشهد خیر حشر المرء مع من احبه **و** بباب حطة ان الله تعالی جعل دخول
ذلک الباب الذی هو باب اریحاء **او** بیت المقدس مع التواضع والاستغفار سبب للمغفرة **و** جعل لهذه
الامة اهل البیت سبباً لها کما یأتی قریباً انتهی عبارة الصواعق عیناً الی هذا **سوال** مراد از امن و امان
چیست **جواب** مراد عام است که جمیع آنچه بسخط و غضب الهی از تعالی با اهل زمین از اقسام عذاب از قحط و حبس **و**
وبا و موت مفاجات فغرق **و** حرق **و** مسخ **و** فسخ **و** نسخ **و** رسخ **و** زلال **و** هلاکت **و** ضلالت جهالت **و** خلاف **و** غیرها من

WWW.MAABLIB.COM

جانب الله باشد **اشکال** هرگاه معنی امان امنیت و نجات از همه مهلکات و سماوی و ارضی من الله باشد **پس** این بالجمله مستلزم است که خود ایشان ماموں و امن محفوظ در کل انواع بلایات و آفات باشند **پس** ایشان علیهم السلام چرا و چگونه بطور استیصال مقتول گردیدند بغیر یک طفل امام زین العابدین از اهل بیت نبوت باقی نماند **و در اعصار** بنی العباس همه این ائمه بسبب قاتل در خانه و محابس محبوس مقتول گردیدند حتی امام مهدی الزمان بخوف خلق مستور و مفرور الی حین گردیده **جواب** در آیه وعده از امنیت غضب الله و از نزول عذاب الله من الله هست مثل عذابهائی که بر امم سلف نازل شده **و ائمه اطهار** آنچه عاید شده او خاص از غضب جال جهال بوده مثالش چون قتال ناقه صالح بیاشد چنانچه قتل و بامر و بغضب تعالی نبوده هکذا باینها هم بامر الله و بغضب الله نبود و الاجل ابهم جوابنا **اشکال** وهم یستغفرون دلالت دارد که استغفار کفار مع بقائهم علی کفرهم و شرکهم مقبول موجب نجات ایشان میگردد و این چگونه جائز باشد **جواب** ضحاک گفته که مردم مکه در آنوقت دو قسم بودند فرقه کثیره کفار و مشرکین و فرقه قلیله مومنین **و** اکثر این مومنین در آن وقت بتقیه بودند **پس** خالق نفی تنزیل عذاب کفار کرد بچند سبب **سبب اوّل** اقامه پیغمبر در مکه معهم چه هیچ امتی را عذاب نیامد تا وقتیکه نبی آنها مابین آنها بر نیامد **و** بعد از برآمدن نبی ما جمعی از مومنین بی تقیه و با تقیه در مکه مع کفار باقی ماندند **سبب ثانی** در عدم نزول عذاب استغفار مومنین مع المشرکین بود **پس** وهم یستغفرون اشاره بظاهر مشرکین بالتقیه باشد نه بمشرکین ظاهر و باطن **سبب ثالث** آنکه در اصلاب و ارحام کفار با فضل انسال موحدین بودند **و** جمعی از آنها در قریب ایام اسلام آوردند **سبب رابع** باجلال بیت الله **و** بتعظیم نبی الله که مقیم در مکه مع الکفار بودند **و** باستغفار مومنین که مع الکفار ساکن بودند **سبب خامس** آنکه در معلوم تعالی ایمان آوردن جمعی از آنها عینا **و** از اصلاب دیگران آنها ثابت بود لهذا بآنها عذاب استیصال نازل نشد **پس** از برآمدن نبی از مکه **و** بعد برآمدن بقیه مومنین **بر** کفار ابدی قریش عذاب قتل بروز فتح مکه نازل شد و کفار ابدی کلا مقتول گردیدند **و** باقی ماندگان طوعا و کرها فوج فوج از زنان و مردان مع آنانکه در تقیه موحد بودند علی الاعلان ایمان آوردند بحمد الله اشکال باطل شد والحمد لله **جواب ثانی** زید بن دینار گفت هرگاه کفار مکه او ائتنا بعذاب الیم گفته بودند فلما امسوا ندموا عن ذلک

وقالوا بما اوعد محمد من ابتاء العذاب ونحن طلبناه یحتمل ان یاتی فطافوا وقالوا غفرانک ربنا فاخبرنا الله عن

حالهم بایة وما کان الله معذبهم وهم یستغفرون لان توبة الکافر عن بعض المعاصی کالتوبة عن قتل الناس

او عن الزنا مع بقائه علی کفره جائز مقبول یعنی روزیکه کفار طلب عذاب کردند **پس** در همان نادم شده باهم گفتند که با آنچه محمد توعید با کرد و ما هم طلب آن کردیم محتمل است که عذاب بیاید **پس** در همان شب کلهم طواف کردند و غفرانک ربنا گفتند **و** خالق بهمان جهت تنزیل عذاب نه کرد و خبر داد ما که خدا عذاب نمیکند ایشان را چه ایشان طلب مغفرت کردند چه توبه کافر مع بقائه علی کفره توبه از بعض معاصی چون توبه از قتل آدمی بناحق یا توبه از زنا و خمر نمیکند جائز و مقبول است **ایراد** بنا بر این هر احد اسباب عدم تنزیل عذاب بر آن کفار اجلال و تعظیم بیت الله **و** پیغمبر بود **پس** چگونه بر اصحاب فیل انزال طیرا ابابیل مع حجارات سجیل در مکه کرد **و** چگونه امر عام بقتل کفار مکه یوم فتح مکه در خود مکه و در مسجد الحرام کرد چه در آن وقت هم خود پیغمبر حاضر در مکه بود **جواب** اما انزال عذاب ابابیل بر اصحاب فیل برای آن کرد که اصحاب فیل خاص برای انهدام و اعدام خود بیت رب جلیل جمیل آمده بودند **و** آنکس که باراده تخریب خانه مالک الملوک توهینا بیاید قتل و تعذیب او هر جا که ممکن شود هر چند درون کعبه باشد قتلش واجب است **مع هذا** اصحاب فیل هنوز داخل بلد مکه معظمه نشده بودند بر آنها عذاب استهلاک و استیصال نازل شد **اما جواب** قتل کفار مکه در خود مکه **و** در مسجد الحرام بوجود نبوی بوقوع آمد بجهت آنکه خود کفار محاربه خدا و رسول او در خود بلد مکه قایم شدند **و** خود آنها توهین بیت الله باقامت جنگ خدا و رسول و احزاب تعالی از مومنین قایم شدند **هذا** امر باحت قتال کفار با نزول فقط وارد شد تا بالکل از سکونت مشرکین **و** از الوات اصنام موضوعه آنها در بیت الله

جواب اشکال آنکه نجات ائمه اطهار ... منتفی شد

جواب اشکال وهم یستغفرون دلالت دارد که استغفار کفار با بقای کفر مقبول است

وازتعبید ایشان تابقار انها بنیا آن بیت محترم وبلد معظم راپاک وخالص سازد ایراد عاید نمیشود **بحث عاشر** صدیصد صدًا بمعنی بازداشتن **در مصباح** گفته صددته عن کذ اصدًا من قتل بمعنی منعته وصرفته **و** صددت عنه اعرضت عنه **و** صدید نزد **ابو زید** هو القیح الذی کانه الماء فی رقته والدم فی شکلته **و** سددت بالسین المهملة بمعنی بستن رخنه وسوراخی من سددت المثلمة ونحوها سدًا من باب قتل **و** منه سددت علیه باب الکلام سدًا **و** ایضًا بمعنی منعته **و** السِّداد بالکسر ماتسدّ به القارورة وغیرها میباشد **بحث حادی عشر** وما لهم الا یعذبهم وهم یصدون عن المسجد الحرام **اشکال** تعارض وتناقض جسیم اینجا مابین وما کان الله لیعذبهم **و** میان این آیه وما لهم الا یعذبهم میباشد **جواب** مورد این هر دو جدا جدا هست چه آیه سابقه خاص وارد است بحال وجود نبی در بین آنها **و** استغفار مومنین مع الکافرین در مکه وارد شده **اما** این آیه مدنیه هست که بعد صد نبی واهل اسلام عن بیت الحرام یوم الحدیبیه ورا یذاء جنگیکه با آن فتح مکه حاصل شده وارد شد **پس** بنزول تقدم وتأخر این دو آیه اشکال تعارض ما بین الآیتین بالکلیه باطل شد والحمد لله **قتاده وسدی ومجاهد** نیز گفته آیه وما کان الله معذبهم وهم یستغفرون ای لو استغفروا **و** هذا دعاء الی الاسلام والاستغفار ولکنهم لم یستغفروا ولم یسلموا فما لهم الا یعذبهم الخ یعنی در اولی دعوت الی الاسلام والاستغفار بکفار بود چونکه آنها در ایام امهال اسلام نیاوردند وتوبه نکردند از کفر خود پس چه چیز مانع است که خدا عذاب قتل فی الدنیا نکند مر آن کفار را وحال آنکه ایشان مانع رسول شدند وبازداشتند او را ومومنین را از دخول مکه برای انجام واتمام حج وعمره را وگفتند که ما ولاة واولیاء مکه وبیت الله هستیم **هذا** ایشان واجب القتل بفور گردیدند **پس** بحکم فاقتلوهم یعذبهم الله بایدی کم کفار مکه وغیر مکه مقتول گردیدند **و** همین وجه اصح الوجوه معقول ومطابق منزول منقول بلا ایراد میباشد **و** **جمعی** از ارباب اسباب تنزیل گفتند که آیه وما کان الله لیعذبهم منسوخ باین آیه وما لهم الا یعذبهم الله گردید **و** همین قول اول تابعین حسن بصری هست **و بعضی** متعرض حسن بصری شده وقال فی هذا بعد لان النسخ لا یدخل ولا یلحق الاخبار **اقول** قول حسن خالی از قوت نیست چه آیه اولی من باب الامهال **و** آیه اخری من باب الاجرامی باشد چه علت اجرای قتل در ما بعد آن وهم یصدون عن المسجد الحرام هست ثم الله تعالی اعلم **بحث ثانی عشر** وما کان اولیاءه ان اولیاءه الا المتقون ولکن اکثرهم لا یعلمون **بدانکه** این جواب کلمه مقدره بحسب مقتضی این آیه هست وهم یصدون عن المسجد الحرام ویزعمون انهم اولیاءه یعنی سبب تنزیل عذاب قتل ایشان الحال این است که ایشان منع وصد پیغمبر ومومنین از دخول مکه کردند وبازداشتند از اتمام حج وعمره وگمان میکردند ومیگفتند که ما والی ومتولی مکه وبیت الحرامیم **و** جواب شان آمد که مشرکین متولی مکه وبیت الحرام نیستند وآن اولیاء وحکام مکه ونیستند مگر خاص پرهیزگاران از شرک وکفر ولکن اکثر مشرکین قریش نمیدانند این را که بسبب کفر وشرک ولایت بیت الله الواحد از ایشان منقطع گردیده واز ولایت آن ووراثت هر کافر ومشرک معزول شده اصلاً وابدًا وآنها دخلی وتصرفی به بیت الله باقی نمانده **و** همین قول حسن است **و زمخشری** زیاد کرده ولیس کل مسلم ایضا ممن یصلح لان یلی امره انما یستاهل ولایته من کان برًا تقیًا فکیف بالکفرة عبدة الاصنام **سوال** در اینجا ولکن اکثرهم لا یعلمون فرموده این افهام میکند که بعض مشرکین قایل به ونحن اولیاءه نبودند آنها کیستند **جواب** در آن دو وجه اند **احدهما** ان اکثرهم بمعنی کلهم هست چه بر قوم کلهم بلفظ اکثرهم اطلاق میشود کما قاله فی المدارک **ثانیهما** مراد از اکثرهم اشاره بسوی آنانیکه آنها یوم الحدیبیه رای نداده بودند از باز داشتن پیغمبر ومومنین از طواف بیت الله الحرام واز اتمام حج وعمره **و سعودی** گفته فیه اشعار بان منهم من یعلم ذلک ولکنه یعاند **و قیل** اراد باکثرهم کلهم کما یراد بالقلة محض العدم والله تعالی اعلم

قوله تعالی

بحث اشکال جواب تعارض بین الآیتین میباشد

جواب سوال از مشرکین اولیائیه خود بودند

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِندَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿۳۵﴾

ترجمه آیه ونبود نماز و دعاء کفار و مشرکین نزد خانه خدا که کعبه باشد مگر صفیر زدن و دست بر دست کوفتن چه عادت کفار نزد دعا و سجود در بیت الحرام صفیر زدن و دست بر دست کوبیدن بود چنانچه عادت صوفیه هم قدیما و حدیثا همین صفیر و دست زدن بر دست است **و** جماعت مسلمانان انگریزی خوانان و انگریزی دانان از شنوندگان کل محفل نزد مقبول و پسند آمدن مقال قایل دست بر دست خود کل اهل محفل میزنند **پس** بنا بر اینحالت و خصلت کفریت خالق با نها عذاب فرستاد و میفرماید بمقابل اصحاب مکا و تصدیه پس بچشید ای کفار و مشرکین عذاب قتل را بالفعل در دنیا و بعد آن در آخرت بسبب آنچه بودید شما دائما کفار کفر میکردید **در تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** در قرائة شاذه از عاصم صلوتهم منصوب بتقدیم خبر کان الا مکاء و تصدیة مرفوع باسم کان میباشد **و** همین قرائة اعمش منقول در کشاف است **بحث ثانی** مکا بمعنی صفیر و صفیر بمعنی آواز و صوت جانوری بیجان میباشد **در مجمع** گرو و المکاء طائر یکون بالحجاز له صفیر بالتشدید یقال مکی یمکو مکاء اذا صفر بفیه **در کشاف** فرموده المکاء فعال بوزن الثغاء والرغاء من مکی یمکو مکاء اذا صفر **و** منه المکاء کانه سمی بذلک لکثرة مکائه **و** اصله نحو الوضاء والفراء **و** قرء مکا بالقصر **و** نظیرهما البکاء بلا مد **و** البکاء بالمد **بحث ثالث** تصدیه از صدی یصدی تصدیة بمعنی دست بر دست زدن **در کشاف** گفته التصفیق تفعلة من الصدی **او** من صد یصد صدا بمعنی بازداشتن **رازی** گفته اما المکاء الصفیر **و** منه المکاء وهو طائر یالف الریف **و** جمعه المکاکی **و** سمی بذلک لکثرة مکائه ای صوته **و** اما التصدیة فهی التصفیق یقال صدی یصدی تصدیة اذا صفق بیده **و** فی اصلها قولان **الاول** انها من الصدی وهو الصوت الذی من جبل **یعنی** تصدیه مصدر باب تفعیل بمعنی دو دست باهم زدن **و** در اصل اشتقاق او دو قول اند **احدهما** اصلش صدی باب مجردش بمعنی آوازی است که از کوه رجوع بزیر کند **و ثانیهما** قال ابو عبیدة اصلها تصددة فابدلت الیاء من الدال **و** منه قوله تعالی اذا قومک منه یصدون ای یعجزون وانکر بعضهم هذا الکلام **و ازهری** گفت قول ابی عبیده است **و** اصلش صدد بود پس بتعدد دالات یکی را تقلیب کرده بیاء پس صدی شده **بحث رابع** وما کان صلوتهم عند البیت الا مکاء وتصدیة **بدانکه** بالاهرگاه نفی ولایت کفار از بیت الحرام و اثبات آن برای اتقیا از موحدین مومنین کرد **پس** متصل بآن اینجا ذکر سوء اعمال و عبادت آنها در بیت الله کرد **و بقولی** این متعلق است در سبب نزول عذاب قتل با ایشان چه ایشان اخراج پیغمبر از مکه **و** آنحضرت و اصحابش را صد کردند و مانع شدند از دخول مکه **و** از اتمام حج و عمره یوم الحدیبیه **و** مانع شدند پیغمبر را از اداء صلوت در بیت الحرام **بحث خامس** در وجوه معانی این آیه یعنی نبود نماز و عبادت کفار نزد بیت الحرام مگر غوغا و گوناگون اصوات و آوازها بلند ظاهر کردن **و** دستها بر دستهای خود زدن **چنانچه** صوفیه سفها قدیما و حدیثا از اجله عبادات در مساجد خود همین قسم دستها بر دستهای خود زدن و آوازهای هوهو **و** حق حق بلند کردن میباشد چنانچه معتزله **و** بعضی از امامیه منهم **آیة الله** الحلی در منهاج الکرامت نقلش کرده اند **پس** در صلوتهم وجوه وارند **اول** صلوت بمعنی دعاهم میباشد چه معنی نماز دعا هم در لغت میباشد یعنی دعا ایشان مردان و زنان عریان پنجهای خود را بایک دیگر مشبک بسته گردش بیت الله میکردند **و** بعد فراغ از طواف باهم غوغا و صوتها بلند کرده دست بر دست دیگر خود میزدند **و** همین قول ابن عباس است **ازهری** گفته المکاء والتصدیة لیسا بصلوة ولکنه سبحانه اخبر انهم جعلوا مکان الصلوة التی امروا بها یعنی

WWW.MAABLIB.COM

یعنے مکاء و تصدیه در واقع صلوٰت ماموره نبودند ولکن او تعالیٰ اخبار کرد که کفار مکه بعوض و بمقام صلوٰت ماموره مکاء و تصدیه مقرر کردند و همین بقول حسان بن ثابت ثابت در قصیده او هست که صلوٰت شان مکاء و تصدیه بوده **ثانی** نزد مجاهد کفار بنی عبد الدار معارض نبی میشدند وقت طواف و نماز آنحضرت بطور استهزاء و بجلائے هر دو دستهای و در دهانهای خود صفیر میکشیدند برای تغلیط پیغمبر در عدد اشواط و رکعات نماز و در تلاوة و قراءة قرآن پس مکاء را زگردانیدن انگشتان و در شدق و دهان و تصدیه صوت بر آوردن است **ثالث** نزد جعفر بن ربیعه میگوید که من از ابو سلمه بن عبد الرحمن از معنے مکاء و تصدیه پرسیدم جمع کفیه ثم نفخ فیهما صفیرا پس او دو کف دست علیحده علیحده جمع کرده و در هر یکی از آنها دمیده صفیر بر آمد و بمن نمود **رابع** نزد مقاتل کان النبی یدخل المسجد الحرام قام رجلان عن یمینه یصفران و رجلان عن یساره یصفقان لیخلطوا علی النبی من بنی عبد الدار یعنی وقتیکه در مسجد الحرام نماز میخواندند دو مرد از طرف راست آوازهای بلند و دو دیگر از طرف چپ آنحضرت استاده دست بدستهای میزدند برای غلط و خلط شدن نماز پیغمبر **خامس** نزد سعید بن جبیر این مکاء و تصدیه منع و صد پیغمبر و مؤمنین از حج و از مسجد الحرام و منع از قبول دین میباشد **در مجمع** نقل فرمود که قیل اراد به لیس لهم صلوٰة ولا عبادة و انما یحصل منهم ما هو ضرب من اللهو واللعب فالمسلمون الذین یطیعون الله و یعبدونه عند هذا البیت احق بمنع المشرکین منه یعنے نزد بعضے مراد آنست که برای ایشان صلوٰتے و عبادتی نبوده و از ایشان آنچه حاصل میشد او لهو و لعب بوده و اهل اسلام مطیع خدا و عابد باو بودند پس مسلمان احق اند بمنع مشرکین از بیت الله **و قول** ابن عباس اقوی نزد جمعی هست **اقول** بر همه این وجوه آیه مکاء و تصدیه شامل میباشد حمل بر عام مع امکانه اولی است از حمل بر بعض دون البعض **اشکال** چگونه این رذالت و سفاهت و جهالت را خالق باسم صلوٰت ذکر کرد و از جنس صلوٰت شمرد **جواب** چونکه کفار مکاء و تصدیه را صلوٰت قرار داده بودند و آن را بصلوات نامیده بودند **پس** بحسب تسمیه و تقریر و تشهیر ایشان بصلوٰت خدا هم نقل زعم آنها کرد پس بحیثیت اعتقاد ایشان ذکرش کرد **تنبیه** این چنین حرکات و گفتار از کفار عین کفر است پس هفوات فقراء صوفیه باطل محض است چه جمعی **از صوفیه** هم نقل کرده اند انهم قالوا من کان المکاء والتصدیه فی صلوته فلا صلوٰة له یعنے از عرفاء صوفیه که فرقه وحدت وجودیه هست که باصوات بلند هلهله و لوله تلفظ حق حق و هو هو گویان دست بر دست زنان میگویند او است او است خدا رفت رفت دست بر دست بتاسف میزنند و میگویند تکلیف عبادات از صلوات و صیام از آنها ساقط و هر حلال و حرام بآن طایفه مباح شد و همین مکاء و تصدیه بعوض صلوٰت برای آن طایفه میباشد و صلوتی و عبادتی غیر این حالت ندارند و از **زمخشری** شنیدی در ذیل آیه ان کنتم تحبون الله فاتبعونی چه گفته منجمله آن معشوقه خود بخاطرش آمده و منزل شده در میان پای هنی او افتاده اشاره بسوی او هو هو برای تشویق اهل ارادت خود بسوی خدا بطور تصوف میکند یعنی خدا در او حلول کرده و الحال از و بر آمد رفت رفت او است او است خدا معاذ الله عن هذه الهفوات والهذیانات **بحث سادس** فذوقوا العذاب بما کنتم تکفرون خطاب بکفار مکه هست یعنی ای کفار شما که توبه از کفر و ترک شرک نکردید پس بچشید مزه عذاب قتل را در دنیا بسبب آنچه شما کفر و شرک میکردید و در آخرت عذاب عظیم دایم بلا انقطاع ولا تخفیف جزئی بشما باستحقاق میشود **سوال** هرگاه در دنیا بکفار قتل بطور جزاء عاید شده پس در عقبے عذاب نار بآنها تکرار سزا نزد عدلیه چگونه جایز باشد **جواب** سزا و جزاء کلیه ایشان قتل دنیا جزئی ابتدائی از آن سزا و در آخرت عذاب نار دایم ابدا میباشد زاید بر حق ایشان لازم نمیاید **اشکال** باطل است

قوله تعالیٰ

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۝ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ۝ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ۝

ترجمه این آیات ثلثه بدرستی وتحقیق آنانکه کفر کردند وکافر بودند آنها نفقه میدهند ومیکنند اموال خود را بقوم کفار خود بغرض اینکه باز دارند مردمان را از راه خدا یعنی از پیغمبر واز دین اسلام او چه **مروی است** ابوسفیان دو از هزار عرب را بمزد واجرت میگرفت برای جنگ احد پس زود باشد که انفاق بکفر وشرک کل اموال خود را میکنند پس زود باشد بر همان نفقه دهندگان پشیمانی وغم واندوه عاید میشود که مال رفته وحاصل خیری بغیر این حسرت نشده پس از صرف اموال وکمال جد وجهد آنها در قتال اهل اسلام خود آن کفار مغلوب ومقتول آخر کار خواهند شد **و** این پیش خبری هست قبل از قیام قتال که اهل اسلام منصور وکفار مغلوب ومقتول خواهند شد **و** آنانکه ثابت بر کفر خود باشند بسوی جهنم رانده وبرده میشوند واین منصوریت مسلمانان ومغلوبیت کافران برای آنست که تا ممتاز نموده وجدا ازد خدا کفار ناپاک را از مومنین پاک ایمان پاک دین وجمع کند وباهم اندازد گروهی وبرخی پلید کافران را بر گروه دیگر پس بچپاند همه آن گروهای مختلفه کفار را پس در آورد وداخل میسازد جمیعا آن گروه را ور نار جهنم آن گروه خبیث کفار ومنافقین بدرستی همان مردمان زیان کاران در احوال و اموال خود میباشند **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** هرگاه بالا او تعالی شرح طاعات از عقاید قلبیه **و** از اعمال جارحیه کفریات کفار کرد پس در اینجا شرح صرف اموال آنها در قتال رسول ذو الجلال واحزاب الله المومنین فرمود

بحث ثانی در وجه نزول این آیات خلاف کردند **اول** نزد سعید بن جبیر **و** مجاهد قد نزلت هذه الآیة فی ابی ابن حرب فی نفاق ماله علی حرب محمد یوم احد وانه قد استاجر الفین من الاحابیش من بنی کنانة سوی من استجاش من العرب وانفق علیهم اربعین اوقیة **و** الاوقیة اثنان واربعون مثقالا من الذهب فقاتل بهم رسول الله صلی الله علیه وسلم والمسلمین **رواه کثیر** منهم الزمخشری **و** الثعلبی **و** الرازی **و** غیرهم من مفسری الخاصة **وقال کعب بن مالک** وفیهم احابیش منهم حاسر **و** مقنع ثلثة الاف ونحن بقیة ثلث وکثرنا معهم الی اربع الاف یعنی این آیات خاص در ابوسفیان بن حرب ودر انفاق مال بحرب پیغمبر در روز احد نازل شده چه ابوسفیان برای قتال پیغمبر بجیت روز احد قوم حبش را از کنانه دو هزار آدم را اجیر گرفت سوای آنانیکه از عرب جوش دل بجنگ آنحضرت داشتند **و** برهمه آن مردم مستاجرین چهل وقیه صرف کرد **و** هر اوقیه چهل مثقال طلا بود **و** معهم بقتال پیغمبر در احد ابوسفیان برآمد **وکعب بن مالک** که در آنها بود وگفت که سه هزار مردم حبش را که از آنها قوم حاسر ومقنع بودند ابوسفیان اجیر گرفت **و** ما بقیه عرب غیر آن سه هزار بودیم **و** جمعیت ابوسفیان در آن وقت کل چهار هزار آدم جنگی با سلاح مکمل برای جنگ احد جمع کرد **ثانی** وجه نزول نزد جمعی منهم کلبی **و** مقاتل قد نزلت هذه الآیة فی المطعمین یوم بدر **و** کانوا اثنی عشر رجلا ابو جهل بن هشام **و** عتبة **و** شیبة ابنا ربیعة بن عبد شمس ونبیه **و** منبه ابنا الحجاج **و** ابو البختری بن هشام ونضر بن الحرث **و** حکیم بن حزام **و** ابی ابن خلف **و** زمعة بن الاسود **و** الحرث بن عامر بن نوفل **و** العباس بن المطلب **و** کلهم من قریش فکان یطعم کل واحد منهم

وجه نزول این آیات ثلاثه

WWW.MAABLIB.COM

الجیش فی یوم عشر جزور منا سلم منهم بعد ذلك عم النبی عباس و حکیم بن خرام یعنی این آیات و مطعمین یوم
بدر نازل شده و همه آنها دوازده کس بودند ۱ ابوجهل لعین ۲ عتبه ۳ شیبه دو پسر ربیعه بن عبدشمس ۴ نبیه ۵ منبه دو پسر حجاج
بودند ۶ ابوالبختری پسر هشام ۷ نضر بن حارث ۸ حکیم بن حزام ۹ ابی بن اسود ۱۰ حرث بن عامر بن ۱۱ زمعه ۱۲ عباس بن
مطلب و همه این مردان از اکابر قریش بود پس ابوسفیان در اطعام بهر یکی از جیش فی یوم ده جزور یعنی ده شتر بچه جوان میداد و آخر
ازین عباس و حکیم بن خزام اسلام آوروند ثالث و قیل فیه لما اصیب من اصیب من قریش یوم بدر و رجع
ابوسفیان بعیره الی مکة و مشی عبدالله ابن ابی ربیعة و عکرمه بن ابی جهل و صفوان بن امیه فی رجال من قریش
قد اصیب اباتهم و ابنائهم و اخوانهم یوم بدر فکلموا اباسفیان بن حرب و من کانت له فی تلك العیر
من قریش تجارة فقالوا یا معشر قریش ان محمدًا قد وترکم و قتل اخیارکم فاعینونا بهذا المال علی حربه
لعلنا ندرك منه ثارًا بمن اصیب منا ففیهم نزلت ان الذین کفروا ینفقون اموالهم لیصدوا عن
سبیل الله ای عن الایمان بالله و رسوله روا ه جماعة من جمهور المفسرین و المحدثین منهم محمد بن
اسحاق و ضحاك و ابن الجریر و ابن المنذر و ابوالحاتم و البیهقی فی الدلائل و الحافظ ابونعیم ایضًا
فی الدلائل کلهم باسانیدهم من الزهری و محمد بن یحیی بن حبان و عاصم بن عمر بن قتادة و الحصین
بن عبدالرحمن بن عمر یعنی این آمادگی ابوسفیان وقتی کرد که ابوسفیان بقافله تجارت بمکه رسید و از باقیماندگان بدر
ابن ربیعه و عکرمه و صفوان مع جماعت رجال که پدر آن و برادران و عزیزان کشته شدگان بودند مراجعت بمکه کرده و با بو
سفیان واقعه بدر مفصل نقل کرده پس ابوسفیان مع دیگران اصحاب تجارت خطاب بکفار قریش مکه کردند ای
گروه بتحقیق محمد صلی الله علیه و سلم خون ریزی بسیار و قتل برگزیدگان شما را کرد و شما را باقی گذاشت پس الحال شما همه اعانت کنید ما را بصرف
بصرف این مال تجارت بر جنگ و قتل محمد مع اصحاب او تا شاید که ما هم خون خواهی بزرگان خود بیابیم پس همه آنها اجابت
ابوسفیان کردند و بقتال محمد بالاتفاق باحد برآمدند و در اطعام و انفاق آن لشکر ده شتر بچه جوان میداد و میخوردند پس این آیه در او
نازل شد و جم غفیر از قدما تابعین از ائمه مفسرین و محدثین این را مفصل باسانید خود نقل کرده اند اقول جمع این اقوال ممکن است
بانکه در همه این مردم نازل شده و رئیس بانی این جنگ احد ابوسفیان بود بحث ثالث ان الذین کفروا ینفقون اموالهم
لیصدون عن سبیل الله یعنی آنانکه از قریش کفار بوده بعد مقاتله جنگ بدر بر کفر خود عناد را افزوده بگفته ابوسفیان جمعیت نمود
با ابوسفیان بجرب بدر بقتل محمد و اصحاب او برآمدند و آنها انفاق اموال خود بآن لشکر میکردند تا منع و صد راه اسلام بکنند و نبوت
محمد و اسلام رواج نیابد و اصل اسلام را که محمد رسول الله باشد او را بقتل از صفحه دنیا برآرند و نام و نشان او باقی نگذارند چه لام لیصدوا
برائی غایت و عاقبت آورده یعنی قطعی غرض آنها اعدام محمد بن عبدالله و دین اسلام او میباشد بحث رابع حسرت بمعنی
غم بفوت چیزی بعد دریافت و انکشاف خطیه در آن کما قالوا الحسرة الغم علی انکشف من فوت استدراك الخطیة در
مجمع فرموده و اصله الکشف من قولهم حسر عن ذراعه یحسر حسرًا در مصباح هم گفته حسر بمعنی کشف از
حسرت المرئة ذراعها و خمارها من ضرب کشفتها فهی حاسر بغیر هاء و من باب فعد حسر البصر حسورًا کل
فهو حسیر و الحسرة اسم منه اسم و هی التلهف و التاسف علی فوت شیٔ باشد بحث خامس فسینفقونها
ثم تکون علیهم حسرة ثم یغلبون پس صرف ایشان اموال خود را در صد راه توحید و دین اسلام پس هیشود و میگردد آخر و
عاقبت آن انفاق بر آن منفقین ندامت و تاسف و تلهف یعنی در دنیا و آخرت باین منفقین کفار و منافقین منکشف میشود
که صرف آن اموال بخطار شده پس مال اینجا مصروف شد و فائده آن حاصل نشد پس از ذهاب و صرف اموال مغلوب و
مقتول اکثر شان میگردند پس خسر الدنیا و الاخرة ذلك هو الخسران المبین همین میباشد تنبیه در این آیه هم یغلبون

ترکتم او بدیرکم

در وجه نزول این
آیات شش گونه بیان

خصوصًا وهكذا در آیات آخر چون کتب الله لاغلبن انا ورسلی و آیه الا ان حزب الله هم المفلحون و مانند این
بسیاری آیات واحادیث عموماً پیش خبری هست که اهل اسلام غالب و فتح یاب در این محاربه و بعد آن در کل محاربات میشوند پس
این خبر قرآنی مطابق مخبر به بعفو قطعاً بوقوع آمد و خبری که مطابق مخبر به بوقوع بلا تخلف ولا تبدل آمد پس این خبر خارق العادت بلا
قیافه ولا اسباب آخر معجزه محمدی میباشد پس محمد رسول صادق و واجب التصدیق در جمیع دعاوی او و امر و نواهی قطعاً هست
پس باطل شد زعم بعض نصاری که اعجازی از محمد در قرآن ثابت نیست **بحث سادس** والذین کفروا الی جهنم
یحشرون یعنی آنانکه بر کفر خود باقی ماندند سوی نار دوزخ جمع کرده میشوند بعد از تحسر ایشان در دنیا بر صرف اموال خود در محاربه
پیغمبر و بوقوع ظفر و قتل قوم ایشان **سوال** چرا والذین کفروا را تکرار کرد **جواب** برای آنکه در کفار قریش آخر دو گروه شدند
احدهما انفاق مال در قتال پیغمبر کردند در دنیا اکثر آنها بقتل آمدند آنها را این توعید آمد که بعد قتل در دنیا آخر بجهنم آنها جمع
خواهند شد ثانیهما دیگر فرقه از کفار قریش که ایمان آوردند و بر ایمان کامل مردند آنها با کفار در نار اصلاً جمع نمیشوند **بحث سابع**
بدانکه قوت ممیزه چیزیست در طبیعت آدم رشید عاقل که بوجود آن دریافت میکند آنرا از مرکب و متمزج و تمیز از باب تفعیل و آن تفصیل و
تفریق شیئ از متمزج و مختلط میکند نزد بعضی از اطبا التمیز قوة فی الدماغ یستنبط بها المعانی و یفرق ما بین الممتزجات و
المختلطات یعنی تمیز قوت دماغیه است بوجود آن استخراج معانی میکند و تفریق در ما بین اشیا مزج و خلط باهم بآن مینماید و نزد
بعضی این کمال قوت ورا که است در مصباح گفته مزته میزا من باب باع بمعنی عزلته و فصلته من غیره و
التثقیل مبالغة و ذلک یکون فی المشتبهات نحو لیمیز الله الخبیث من الطیب و فی المختلطات نحو وامتازوا الیوم ایها
المجرمون و تمیز الشیئ معنی انفصل عن غیره والفقهاء یقولون سن التمیز فالمراد به سن اذا انتهی الیها عرف
مضاره و منافعه و کانه ماخوذ من میزت الاشیاء اذا فرقتها در مجمع فرموده التمیز اخراج الشیئ عما
خالفه مما لیس منه والحاقه مما هو منه یعنی تمیز عبارت است از اخراج شیئ از مخالف او که از ذات او نباشد والحاق
او بانچه از آن باشد یقال میزه یمیزه تمیزا و مازه یمیزه فامتاز و انماز **بحث سابع** لیمیز الله الخبیث من الطیب یعنی
بانفاق مال در حرب رسول متعال و لعرض صد راه خدا تفریق میکند و خدا امتیاز دهد پلید نجس و رجس را از طاهر و پاک یعنی کافر پلید را ممتاز
گرداند از مومن کامل پاک تا فرق فریقین نمودار در خلق علوی و سفلی و ثابت باشد و در کشاف گفته خبیث و طیب وصفه
دو فریق شمرده بغیر ذکر موصوف آنها چون الفریق الخبیث و الفریق الطیب و در مدارک گفته الفریق الخبیث
من الکفار و الفریق الطیب من المؤمنین متعلقة بیحشرون لیمیز حمزه و علی علیهما السلام یعنی ممتاز باشند
مومنین حمزه و علی از کل مشرکین و همین معنی قول ابن عباس باشد تا ممتاز از اهل سعادت را از اهل شقاوة شوند و بقولی تا تمیز دهد میان
عمل بد و عمل نیک و عمل بد را داخل در نار و عمل نیک را داخل بجنت سازد و بقولی تا ممتاز باشد انفاق در راه شیطان
وانفاق در راه رحمان **تنبیه** آیت دلالت دارد که هر قسم مشرک و کافر و منکر ضروری نبوی نجس العین ظاهرا و باطنا بالذات
مثل سگ و خوک و غایط میباشد و ایضا هر مومن صحیح العقاید طیب و طاهر بالذات میباشد و مویدش ایضا انما المشرکون
نجس و همین مذهب طایفه امامیه و مذهب فرقه شافعیه است پس حمل و تاویل نجاست کافر بر کفر تعلیه خلاف ظاهر و
خلاف حقیقت و مجاز است **بحث ثامن** رکم بمعنی جمع شیئ و وضع آن بر شیئ و فوق آن میباشد حتی تجعله رکاما مرکوما متحما و هو
المتراکم بعضه فوق بعض از رکم یرکم رکما بمعنی بر هم نشاندن اشیا بر یک دیگر و ته بته نهادن شیئ باشد و اصل آن انضمام
شیئ باشیئ دیگر باشد **بحث تاسع** و یجعل الخبیث بعضه علی بعض فیرکمه جمیعا فیجعله فی جهنم یعنی و بگرداند عمل خبیث و
نفقه خبیث و کافر خبیث را خبیث دیگر از جنس و نوع آن همه را ضم باهم میگرداند بعض آنرا بر بعض دیگر پس جمع میسازد در آخرة
همه آنرا در نار جهنم بجهت سزا و جزا اعمال آنها ابومسلم اصفهانی فرموده معناه لیمیز الله الخبیث ای الکافر من

WWW.MAABLIB.COM

للمومن الطیب فی الدنیا بالغلبة والنصر والاسماء الحسنة والاحکام المخصوصة وفی الاخرة بالثواب فی الجنة **واما** الکافر فیجعل فی جهنم مجتمعین فی مقام ضیق فیرکمه بعضه فوق بعض کالسحاب بعضه فوق بعض حاصل آنکه در دنیا ممتاز وجدا میسازد مومن صحیح عقیده والعمل را بدادن غلبه ونصرت ونامها ولقب های نیک چون احزاب الله وانصار الله **و** اولیاء الله واحبار الله والطیاب وغیرها **و** باحکام مخصوصه بانها ودر آخرت بدادن ثواب در جنت ابدی **واما کافر** خبیث را در مقام نهایت ضیق وتنگ در نار جهنم جمع میگرداند بصورتیکه یکی بر دیگر چون تختهای بر یکدیگر میگذارد چنانکه مرویست که کفار در مکان نهایت تنگ ومضیق چو جانهاته در صندوق تنگ وخورد و چون تختهای بر یکی بر دیگر گذاشته چنانچه تخته صندوق بر بالا بسته میگرداند **بحث تاسع** اولئك هم الخسرون مرجع این متقین همان کفار در قتال سید المرسلین واحزاب رب العلمین وصد سبیل دین اسلام میباشد یعنی آنجماعت زیان کاران اند در دنیا و آخرت چه ایشان فروختند دولت اعلی واو دوم را بمتاع قلیل دنیا خسر الدنیا والاخرة ذلك هو الخسران المبین **قوله تعالی**

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ ط وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ۝ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ۝

ترجمه این آیات ثلثه ای محمد بگو تو مر آنانی را که بر کفر خود باقی اند وکافر میباشند اگر باز ایستند از کفر واز عداوت رسول خدا واز ایذاء او آمرزیده خواهد شد مر ایشان را جمیع آنچه از گناهان ورزیان گذشته کرده باشند واگر باز گردید بمعاندت در مقاتله پیغمبر ومومنین او پس بتحقیق از قدیم گذشته است عادت طریقه الهی در پیشینیان امم انبیاء ع که بعد از ایمان آوردن آنها همه گناهان سابقه شان بخشیده شدند وکارزار کنید ای مومنین با مشرکین تا وقتیکه فتنه وفساد شرک وکفر باقی نماند وبشود وبگردد کل دین واحد اسلام خاص برای خدا **پس** اگر باز ایستند از شرک وکفر ونفاق واز جنگ وجدل با رسول الله پس بتحقیق خدای بآنچه شما بعمل میآرید بینا ودانا هست هر ذره آنرا می بیند **واگر** اعراض کردند از آوردن ایمان پس بدانید ای مومنین بدرستی وتحقیق خدا ولی کار و بار شما است خدا نیکو ولی مالک است مر شما مومنین را ونیکو یاری کننده ویاور ومددگار ومعین شما هست بر نصرت وظفر دادن شما بر مشرکین وکفار عالمیان **ودر تفسیرش** چند بحث اند **بحث اول** انتهاء باب افتعال بمعنی الاقلاع عن الشیء لاجل النهی یقال نهاه عن کذا فانتهی از نهی ینهی نهیا بمعنی باز داشتن از منهی قبیح **و** نهوته نهیا لغة فیه والنهیة العقل لانها تنهی عن القبیح **و** الجمع نهی مثل مدیة ومدی **و** نهایة الشیء اقصاه واخره **بحث ثانی** هرگاه بالا قبایح افعال واعمال کفار با رسول مختار **و** با مومنین اعلی وقار ایشان ذکر فرمود لهذا با تحذیر وترهیب گردیس متصل بآن اینجا ذکر فرمود که اگر آنها مع هذه الاحوال ایمان آورند همه گناهان ایشان مغفور والا در دنیا محکوم بقتل

WWW.MAABLIB.COM

خواهند شد **بحث ثالث** قل للذین کفروا ان ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف **بدانکه** خطاب قل خاص برای حضرت ختمی مآب است **اما در کشاف** فرموده چونکه قابلیت خطاب الهی نبودند لهذا للذین کفروا ان ینتهوا بصیغه غیاب فرموده پس معنیش آنکه بگو تو یا محمد مر آنانی را که کافر شدند و بر کفر خود مصر باقی اند اگر از کفر خود باز مانند و ترک آن کرده ایمان و اسلام با عقاید صحیح آورند و عمل بشرایع اسلام من بعد آن کنند آمرزیده خواهد شد مر آن کفار را جمیع آنچه از کفر و نهب و قتل قبل بر این کرده اند **و** بالاتفاق این لفظ ما کافه مراد از آن کل افراد جمیع میباشد **در مجمع** نقل فرموده و معناه قل لهم ان ینتهوا عن المحاربة والمعاندة الی الموادعة یغفر لهم کلما قد سلف من المعاقبة یعنی بگو مر کفار مکه را که اگر باز مانند از قتال و جدال و عناد و بمواده روی آورند بخشش خواهد شد مر ایشان را عقاب و عذاب کل آنچه در سلف بوقوع آورده اند از شرک و کفر و قتل و نهب و ایذا رسانی برسول المؤمنین **تنبیه** آیه نص است بر آنکه جمیع انواع کفریات و تعدیات و اشراک و اذیات و قتل مؤمنین کرده اند پس عقوبات همه آن گناهان و معاصی باوردن ایمان و اسلام صحیح و عمل بحسب شریعت محمدی بالکلیه معفو و مغفور غیر ماخوذ خواهند شد **و مؤید** **سخن** آنچه از انس بن مالک مروی شده انه قال صلی الله علیه وسلم لا یوخذ الکافر بشیء صنعه فی کفره اذا اسلم لقوله تعالی قل للذین کفروا الخ یعنی کافر هرجا از کفر و گناهان بحالت کفر و شرک کرده ماخوذ بعقوبت آن گناهان نخواهد شد بدلیل ابن مردویه **متفق علیه** قال النبی صلی الله علیه وسلم الاسلام یجب ما قبله اذا اسلم یعنی اسلام ساقط میسازد جمیع آنچه قبل از اسلام از اقسام گناهان کرده باشد **و در در منثور** از احمد حنبل روایت کرده که عمرو بن عاص مکار گفت که هرگاه خدا اسلام و قرآن را در قلبم قرار داد **پس** من نزد پیغمبر صلی الله علیه وسلم آمده گفتم که دست خود را یا محمد دراز کن تا من بیعت بتو بکنم بالشرط پیغمبر فرمود آن شرط چیست **پس** ابن عاص گفت که عفو جمیع آنچه تا این وقت بعمل و بفعل از کفریات و قتلیات آوردم **فقال النبی** صلی الله علیه وسلم اما علمت ان الاسلام یهدم ما کان قبله **و** ان الهجرة تهدم ما کان قبلها **و** الحج یهدم ما کان قبله یعنی پیغمبر صلی الله علیه وسلم در جوابش فرمود آیا تو ندانستی که بتحقیق اسلام هدم عقوبات جمیع افراد گناهان سلف **و** هجرت هدم کل آنچه قبل آن از کفر و شرک **و** حج هدم همه آنچه قبل بر آن بعمل آورده میکند **و ایضا** مروی و مجمع علیه الامت است که من اسلم غفر له جمیع ذنوبه و صار کیوم ولدته امه هر کافر که اسلام بیاورد بمحض ایمان او جمیع اقسام گناهان آمرزیده میشوند **و** میگردد او چون روز ولیکه از مادر بیگناه زائیده باشد **در ثواب الاعمال** از سعید خدری مرویست که او تعالی وحی کرد بموسی یا موسی لو ان السموات وعامرهن عندی والارضین السبع فی کفة ولا اله الا الله فی کفة مالت بهن لا اله الا الله حاصل آنکه خدا فرمود ای موسی هفت آسمان و هفت زمین مع باشندگان آنها اگر یک پله میزان کرده شود **و** در پله دیگر آن کلمه لا اله الا الله البته آن پله با کلمه ثقیل و سنگین تر میشود از پله دیگر **در ثواب الاعمال** از جابر مرویست قال النبی الموجبتان من مات یشهد ان لا اله الا الله دخل الجنة **و** من مات یشرک بالله دخل النار یعنی پیغمبر فرموده و سبب اند هر که نزد مرگ خود بشهادت کلمه توحید لا اله الا الله مرد داخل جنت میشود **و** هر که بشرک بالله مرد داخل نار میشود **ایضا** حضرت باقر فرمود لقنوا موتاکم لا اله الا الله فانها تهدم الذنوب فقالوا ذات اهدم یعنی از حضرت رسول نقل شد وقت مرگ تلقین کنید اموات خود را بکلمه لا اله الا الله هادم و عادم الذنوب بکلمه توحید است **ایضا** در آن مرویست قال النبی صلی الله علیه وسلم ثمن الجنة لا اله الا الله کلمه توحید جنت ابدی هست **ایضا** از آن حضرت باقر مرویست قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لیس الا و لشیء یعدله الا الله فانه لا یعدله شیء ولا اله الا الله فانه لا یعدلها شیء **و** دمعة من خوف الله الخ پیغمبر گفت هر شیء را شیء معادلی هست غیر از خدا چه او عدیل ندارد **و** **پس** معادل کلمه لا اله الا الله ثواب هیچ کلمه و عباداتی نیست **و** معادل در ثواب قطره گریه از خوف خدا ثواب هیچ عبادتی نیست **در تفسیر ابوحمزه ثمالی** از حضرت باقر مرویست ما من شیء اعظم ثوابا من شهادة ان لا اله الا الله لان الله تعالی لا یعدله

WWW.MAABLIB.COM

شئ ولا بشر کمثله لا امر احد یعنی هیچ عملی و عباداتی در ثواب اعظم نیست از ثواب شهادت لا اله الا الله چه ذات خدا عدیل ندارد
و شریک امر او هم احدی نمیباشد در **ثواب الاعمال** حضرت صادق از آباء خود روایت کرده که حضرت رسول
صلی الله علیه وسلم فرمود خیر العبادت قول لا اله الا الله **ایضاً** در آن مرویست قال النبی صلی الله علیه وسلم ما من
مؤمن یقول لا اله الا الله الا محت ما فی صحیفته من سیئات حتی ینتهی الی مثلها من حسنات پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمود هیچ
مومنی نمیباشد که لا اله الا الله را باعتقاد بگوید مگر آنکه محو کرده میشوند از نامه عمل وی جمیع گناهان او تا منتهی مثل و مساوی آن حسنات او میشوند
ایضاً در آن مرویست که حضرت رسول فرمود که آمد جبرائیل مرا ما بین صفا و مروه طوبی لمن قال من امتک لا اله الا الله
مخلصاً و در روایات دیگر زائد است دخل الجنة **سوال** آیا فقط کلمه توحید لا اله الا الله کافی هست در نجات **جواب**
اجماع مسلمانان است که قرین بشهادت کلمه توحید شهادت بنبوة محمد اعتقاداً شرط است و بغیر آن نجات ممکن نیست چه اول دین
توحید ذات اوست و معه اقرار بالاخلاص برسالت محمد رسول الله میباشد زیرا که این دو لازم اند اقرار و اعتقاد باحدهما هرگز موجب
نجات نیست تا وقتیکه شهادتین را معاً باعتقاد و اخلاص آن گزیده باشد زیرا که رسول الله خاص مبعوث برای ابلاغ شهادتین
لا اله الا الله محمد رسول الله شده **نزد امامیه** تا وقتیکه بشهادت ثلثه توحید لا اله الا الله محمد رسول الله
علی ولی الله و احد عشر من الائمة الاطهار من اولاد علی علیهم السلام خلفاء رسول الله بلا فصل باعتقاد و اخلاص تام نیز
نجات ممکن الحصول نیست با دله عقلیه و نقلیه **و در کتاب سیف الفرقان** بالتفصیل براهین عقلیه و قوانین نقلیه جواب
این سوال هم قرة عینی مولوی **سید علی حائری** و فقه ربی نوشته **فلیرجع الیها سوال** کافر نسبت سوال
از اهل اسلام اگر کرده باشد و هم برای تو مسلم مباح و حلال و عفو آن ثابت بنص این آیه میباشد **اما اگر** مسلمانی مال حرام جمع کرده
باشد **پس** از آن رجوع ببصیرت ایمانی نماید آیا آن اموال برای او هم حلال است **یا نه جواب** نزد فقهاء اگر مثلاً بدزدی
و قطع طریق و قمار **و** امثال این مالی از اهل اسلام گرفته باشد برای او حلال و مباح نیست باید که با آنها عیناً رد کند **و** بعدم آنها بورثه
آنها مال و مقدار عینی الامثلی آن **و** بعدم علم بآنها **یا** بوجه حصول اضرار کلی با یصال آن بآنها بنام هر یکی از ماخوذین تصدق کند **و** در
باب رد مظالم فقهاء رضوان الله علیهم تفصیلاً نوشته اند **و در تفسیر عیاشی** صاحب صافی وغیره نقل کرده اند که مردی
از امامیه گفت انی کنت عاملاً لبنی امیه فاصبت مالاً کثیراً فظننت ان ذلک لا یحل لی **و** قیل لی ان اهلک و مالک
و کل شئ لک حرام فسئلت الباقر ع فقال صلی الله علیه وسلم لیس کما قالوا لک قال قلت له فلی توبة قال ع نعم
توبتک فی کتاب الله قل للذین کفروا ان ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف یعنی **و** آن مرد گفت که من عامل بنی امیه بودم
و مال کثیری حاصل شد **و** من گمان داشتم که بمن این مال حلال نیست **و** بعض مردم هم بمن گفتند که اهل و مال تو هر شئی تو حرام است
پس من عرض حال بحضرت باقر ع کردم آنحضرت فرمود آنچه مردم بتو گفتند آن طور نیست **پس** من عرض کردم آیا برای من توبه این
هست امام فرمود آری توبه تو در کتاب الله همین آیه ان ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف است **اقول** احقر سنداً و تبیاناً در این
تامل دارم معنا شاید باین وجه آنحضرت فرموده باشند که سلاطین امویه اکثر منافق مخربین دین مبغضین اهل بیت طاهرین و قاتلین معصومین
بودند پس از مالیات ایشان آنچه بدست آمده برای او مباح باین جهت باشد والله اعلم **اشکال** کافر بحالت کفر شخص مقطوع الایمان
اشرف الذات را اگر کشته چون کشتن وحشی کافر حضرت اسد الله سید الشهداء را **پس** بقولیکه وحشی منافق بوده کافر مرده **و** کافر
با وجود شرک و کفر ثوابی ندارد اصلاً **و** در آخرت حق مقتول و مظلوم از ثواب عمل قاتل و ظالم گرفته میشود **و** بجهت الکفر کافر ثواب ندارد
پس حق مقتول از کجا حاصل میشود **جواب** در این مسئله متکلمین عدلیه و غیر عدلیه کلامی دارند **اما** نزد جمهور عدلیه کافر با لجمله عوضی از
آلام **و** تعریض **و** ثواب افعالی دارد که در عمل و فعل آنها نیت تقرب شرط نیست **پس** ثواب آن از قاتل و ظالم گرفته بمقتول و
مظلوم داده میشود **و اما** بقاتلیکه حقی نباشد **یا** خالق با و بخشیده باشد خون مقتول را **پس** در اینحالت کریم تعالی از نزد خود حق

WWW.MAABLIB.COM

در تحقیق معنی سنت و طریقه و معنی اختلاف اقوال که در باب

از جانب قاتل بمقتول میدهد چه او سبحانه مالک هر دو قاتل و مقتول است و بر مالک غرامه عبد جانی بحد شریعت لازم نمیباشد والله اعلم

بحث رابع سنت و طریقه و سیرت نظایر یک معنی اند در **مصباح** گفته السنة بضمه اول هی الطریقة و السیرة حمیدة کانت او ذمیمة **و** الجمع السنن ارباب سنن لیس سنت در **صحاح** گفته سَنَّنتُه اَسُنُّه سَنًّا اذا اصلحتُه

در **کلیات** گفته السنة بالضم و التشدید الطریقة ولو غیر مرضیة **و شرعا** اسم للطریقة المرضیة المسلوکة فی الدین من غیر افتراض ولا وجوب **و المراد** بالمسلوکة فی الدین ما سلکها رسول الله او غیره ممن هو علم فی الدین **اما** عند الامامیة کالائمة الاثنی عشر المطهر من عترة النبی **و اما** عند غیرهم من اهل السنة کالصحابة اجمعین خلافا للشافعی فانه لایری تقلید الصحابة بعموم الجواز الخطاء علیهم لاختلافهم و للتشاجر فیما بینهم یعنی سنت بضمه اول و تشدید ثانی در لغت بمعنی طریقه اگرچه غیر مرضیه باشد یعنی بر طریقه مرضیه و غیر مرضیه سنت اطلاق میشود **اما شرعا** سنت اسم طریقه مرضیه مسلوکه در دین بغیر فرض و وجوب میباشد **و اما مراد** از مسلوکه در دین راهی و صورتی و سیرتی هست که حضرت رسول صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم بآن گفتار و رفتار کرده باشد بالاتفاق تا اینجا هست **یا** غیر آنحضرت از کسی که او علم و رکن متبوع در دین باشد **اما** این غیر که متبوع و مطاع فی القول و الفعل عموما بعد آن حضرت باشد در آن امت دو قول وارد بود **امامیه** آن غیر بعد پیغمبر معصوم خاص الطهر ائمه اثنا عشر اند نه غیر آنها احدی **اما نزد اهل سنت** بعد آنحضرت صحابه آنحضرت عموما و خلفاء اربعه خصوصا میباشند بخلاف شافعی چه نزد او سنت مختص بحضرت رسول است چه بنا او بر این است که او تقلید صحابه را موقوفا در غیر مرفوع رائی ندارد بجهت جواز خطاء و زلل بر همه ایشان و بجهت وقوع اختلاف و تشاجر در بین ایشان **در کتاب غایة البیان** از اجله محققین سنیان است فرموده السنة هی ما فی فعله ثواب **و** فی ترکه عتاب لاعقاب **و هذا** التعریف ابدعه خاطری **و ما قبل** هی الطریقة المسلوکة فی الدین ففیه نظر یعنی سنت عبارتست از آنچه در فعل آن ثواب باشد **و** در ترک آن عتاب بغیر عقاب از ابداع خاطر من این تعریف میباشد **و اما** در تعریف سنت آنچه گفته شد که او طریقه مختار در دین هست در آن تامل است **ثم قال** و اما عرفا فبلاخلاف هی ما واظب علیه مقتدی نبیا کان او ولیا و هی اعم من الحدیث لتناولها للفعل **و** القول **و** التقریر **و اما** الحدیث لایتناول الا القول **و** القول اقوی فی الدلالة علی التشریع من الفعل لاحتمال اختصاصه به **و** الفعل اقوی من التقریر لان التقریر یطرقه من الاحتمال ما لایطرق الفعل الوجودی **و لذلك** کان فی دلالة التقریر علی التشریع خلاف یعنی عرفا سنت عبارت است از آنچه بر آن مواظبت کند مقتدی خواه پیغمبر باشد خواه ولیّ **و** این عام تر است از برای تناول او بفعل **و** قول **و** تقریر **و اما** حدیث شامل نیست مگر قول را **و** قول اقوی در دلالت هست بر تشریع از فعل بجهت احتمال اختصاص آن با او **و اما** فعل او اقوی هست از تقریر چه تقریر را لاحق میشود از احتمالات آنچه بفعل وجودی لاحق نمیشود **و** برای همین در دلالة تقریر تشریع خلاف اصولیین کردند **و اما** مطلق السنة لایقتضی الاختصاص بسنة رسول الله صلی الله علیه و سلم فان المراد به فی عرف المتشرعة طریقة الدین **اما** للرسول بقوله و فعله **او** للصحابة **و اما** عند الشافعی مختصة بسنة رسول الله **و هذا** بناء علی انه لایری تقلید الصحابة یعنی مطلق سنت مقتضی اختصاص بسنت نبی نیست چه مراد در عرف متشرعه عبارت است از طریقه دین خواه آن طریقه ثابت باشد بقول و فعل رسول خواه بفعل و قول صحابه **اما نزد شافعی** سنت مختص است برسول صلی الله علیه و سلم **و** بنا او بر آنست که او رائی ندارد در تقلید صحابه **ثم قال** و السنة الطریقة المسلوکة المتبعة فلایطلق اسم السنة علی طریقتهم الا بالمجاز فتعین الحقیقة عند الاطلاق **و اما** عندنا لما وجب تقلید الصحابة کانت طریقتهم متبعة لطریق الرسول فلم یدل اطلاق السنة علی انه طریقة النبی **و قد** تطلق السنة علی الثابت بها کما روی عن ابی حنیفة ان الوتر سنة **و** علیه یحمل قولهم

عید الله اجتمعا احدهما فرض والاخر سنة ای واجب بالسنة **و** السنة بمعنی الطریقة المسلوکة فی الدین تنتظم
المستحب والمباح بل الواجب والفرض ایضاً **و** السنة المصطلحة بخلافها فانها مقابلة للاربعة المذکورة فلام
بترکها انتهی کلامه یعنی سنت که بمعنی طریقه مسلوکه متبوعه باشد اطلاق بر طریقه آنها نمیشود مگر بمجاز **پس** نزد اطلاق بر حقیقت
معین میباشد **امّا** نزد ما تقلید صحابه واجب است چه طریقه ایشان تابع طریقه رسول هست پس اطلاق سنت بر طریقه شیخ خاصة دلالت
ندارد **و** گاهی اطلاق سنت بر ثابت بآن میشود چنانچه از ابو حنیفه مروی شده که وتر سنت است **و** بر آن حمل میشود قول فقهاء
دو عید جمع شد یکی فرض و دیگر سنت یعنی واجب بالسنه **و امّا** سنت بمعنی طریقه مسلوکه در دین منتظم مستحب **و** مباح **و**
واجب **و** فرض هم میباشد بخلاف سنت مصطلحه **امّا اصح و اقوی** نزد ما سنت عبارت است از طریقه مسلوکه
در امور دین فی الاصالت خاص بقول **یا** بفعل خود پیغمبر مقرر کردیده باشد **پس** آن سنت متضمن مستحب **و** مباح **و** واجب
و فرض میباشد **امّا قولی** چون تقریر اختتان اطفال بقول نبوی شده **و امّا فعلی** چون تقریر عقیقه اطفال بفعل
و قول آنحضرت شد چه آنحضرت خود بنفسه المبارکه برای هر یکی از حسنین علیهما السلام دو دو گوسفند عقیقه کرده **ایا** این
هر دو واجب اند یا مستحب اند فقهاء امت در این خلاف کردند **نزد بعضی** این هر دو واجب بالسنت اند **و**
نزد بعضی مستحب موکد بالسنت اند **نزد بعضی** ختنه طفل واجب **و** ختنه دختر مستحب است **و بعد** پیغمبر صلی الله
علیه و سلم سیرة معصومین ائمه اثنا عشر از عترت آنحضرت که خلفاء و اوصیاء آنحضرت مطهر و معصوم از خلل و زلل و خطا در جمیع
احوال اند او هم شامل سنت رسول الله صلی الله علیه و سلم بلا دغدغه بنصوص قاطعه بطریق مخالف و موالف در مسانید همه
فرقات اسلام ثبت و ضبط اند منجمله آن **در عرائس** امام ثعلبی در باب خامس ما زین الله الارض روایة
کرده **و** زینها ایضاً بال محمد صلی الله علیه و آله وسلم **و** زینهم باربعة علی **و** فاطمة **و** الحسن **و**
الحسین یعنی خالق زینت داد نیز زمین را بایجاد وجود آل محمد علیه الصلوة والسلام **و** زینت داد بآل آنحضرت بچهار شخص
علی **و** فاطمه **و** حسن **و** حسین علیهم السلام **و** نیز **بید رفاسی** از انس بن مالک روایت کرده قال صلی بنا رسول
الله صلی الله علیه وسلم صلوة الفجر فلما انفتل من الصلوة اقبل علینا بوجهه الکریم فقال معاشر المسلمین
من افتقد الشمس فلیتمسک بالقمر **و** من افتقد القمر فلیتمسک بالزهرة **و** من افتقد الزهرة فلیتمسک
بالفرقدین **فقیل** یا رسول الله ما الشمس وما القمر وما الفرقدان **فقال** صلی الله علیه وسلم انا
الشمس **و** علی القمر **و** فاطمة الزهرة **و** الحسن **و** الحسین الفرقدان فی کتاب الله تعالی لا یفترقان
حتی یردا علی الحوض یعنی پیغمبر صلی الله علیه و سلم روزی نماز صبح با اصحابه خوانده و بعد آن از فراغ از صلوت روی منور خود بسوی
اصحابه کرده فرمود ای گروهای صحابه مسلمین آنکس را که آفتاب مفقود شود **پس** او چنگ بزند **و** تمسک شود ماه تابنده را
و هر کس را که ماه مفقود میشود **پس** او چنگ بزند و بگیرد نجم درخشنده زهره را **و** هر کس را که زهره مفقود شود **پس** او
متمسک شود و بگیرد فرقدین را **پس** عرض کرده شد که یا رسول الله این آفتاب و ماه و فرقدین چیست **و** پیغمبر گفت
صلی الله علیه و آله و سلم که آن آفتاب دین و دنیا من خود محمد رسول خدا ام **و** آن ماه لیلة البدر در شب تار و ظلمت علی هست
و آن زهره تابنده حضرت زهرا در دنیا و دین دخترم هست **و** آن فرقدین که دو ستاره سیاره درخشنده اند دو فرزندم
حسن و حسین اند **و ایضاً** حدیث متواتر متفق علیه الامت انی تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی ان تمسکتم
بهما لن تضلوا بعدی ابداً **پس** بخطاب اولاً بکل صحابه **و** بعد آنها بکل امت تا قیامت است که اگر قرآن و عترة مرا
متمسک شده بودید ابداً گمراه نخواهید شد وعده ختمی قطعی داده **و حدیث سفینة** که متفق علیه هست الا ان مثل
اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجی و من تخلف فقد غرق و هوی **پس** ثابت شد که تمسک بسیره اهل عترة

بیان آنکه اهلسنت از
پیغمبر و اهلبیت او
منحرف است *
انحراف اینها *

طاهره واجب است بر صحابه و امت آنها حجة الله بر کافه خلق الله اند صحابه **بحث خامس** وان یعودوا فقد مضت
سنت الاولین یعنی و هرگاه آنها عود بقتال شما و اصرار بر کفر و هجو و ایذاء پیغمبر و مومنین کردند پس طریقه و سنت و سیرت و عادت
دائمه خدا با اولین امم کفار گذشته هست و آنها فهمیده اند که بگونانگون عذاب الهی همه هلاک شدند پس با اینها هم مثل آنها عذابی شدید
الهی در دنیا عاجلا و در آخرت عذاب نار دوزخ اجلا بلا تخلف حاصل و عاید خواهد شد ولن تجد لسنة الله تبدیلا و در
این کمال تهویل و ترهیب بکفار مقاتلین قریش و بر رئیس آنها ابوسفیان و معاویه و امثال آنها امیا شد و مجمع علیه هست
که این آیات درباره ابوسفیان نازل شده چه او صرف اموال خود بکفار در قتال محمد میکرد و مردم را بر قتل آنحضرت و اصحاب او
اغوا و آماده میکرد و این عادت سفیانی مع آل و عیال نسلا بالنسل بخاندان نبوت بود آیا از علم سیر و مغازی و تواریخ واضح
هست که خلق کثیر را جمع کرده در احزاب و حنین و احد بر پیغمبر آورده و دندان مقدسه پیغمبر در آن جنگ شهید ساخت و
زنش هند باغوائه وحشی حضرت اسد الله و رسوله جناب حمزه را شهید ساخت و هند امیر حمزه را مثله کرده آن اجزاء بدن مبارکش
بریسمان بسته در گردن خود آویخته هجو کنان با لشکر کفار بمکه برگردید و ایضا آن لعینه جگر مبارک حضرت حمزه دریده بعناد در دهان
خود مجوید لهذا معاویه مشهور باسم ابن اکلة الاکباد شده بود و بزبان امیر المومنین و ائمه طاهرین نذار و خطاب هر بار با و بیا ابن
اکلة الاکباد میفرمودند و پسر سفیانی معاویه ۱۸ ماه با مرتضی علی در صفین میجنگید و در آن جنگها چند هزار اصحاب رسول و علی و تابعین
را بشهادت رساند و در ظلم و خود در هر مسجد خطیب وظیفه خوار را مقرر کرد که باعلان هر روزی و شب بعد نماز بر منبر لعنت بر نفس
رسول علی مرتضی را کند و تا هشتاد و چهار سال هجری این سنت ملعون جاری بود الا در ایام خود عمر بن عبد العزیز آن را منع کرد
وثالث امام المحدثین اهل سنت احمد نسائی را که مولف ازمعن شد امویه او را در مسجد دمشق شهید ساختند برای منع او و معاویه
لعین امام حسن مجتبی سبط بزرگ مصطفی را بواسطه جعده زهر خوراند و شهید ساخت و نیز بجنگ امام حسن مجتبی برآمد و یزید
پلید پسر پلید معاویه بن پلید سفیانی سبط دوم مصطفی را گرسنه و تشنه با اطفال کبار و صغار و اصحاب شهید کرده سرهای مطهر همه
آنها بر نیزها کرده بشام طلبانید و دختران رسول خدا را بی تفاوت و بی لباس ریسمان بسته بر شترهای بی پالان در بلوای عام کفار
و مسلم اسیر بشام برد آنها را محبوس گذاشت و محبان اهل بیت را خود معاویه و یزید بحکم عام آنها هر جا بهر حیله و بنی هاشم را قتل
میکردند تا آخر سلطنت مروانیه **اشکال عظیم** اگر سفیان و معاویه و یزید و عمرو بن عاص و خالد ولید اگر
مسلمان و آخر شدند پس چگونه ابنا و آبا و اجداد و اخوان او قوم را جنگ و سب عترت رسول کرده و بنات پیغمبر را اسیر برده
و مدینه و کعبه را بی احترامی کرده و معاویه مع هذا چگونه نماز میخواند و مرویه مسلم و غیره از ائمه حدیث بدوازده
آل عبا را جماعت صحابه فیهم معاویه بکرات و مرات آمده فرمود حربکم حربی و سلمکم سلمی و من سبک یا
یا علی فقد سبنی و من سبنی فقد سب الله و ساب الله کافر هست پس چگونه او نماز میخواند **جواب** بدانکه
سفیانی مع الاولاد و الانسال و القوم امتحان و ابتلاء امت بودند و میباشند و بنص قرآنی جماعتی از معاصرین نبوی
در مدینه منافق و روس آنها دوازده نفر منجمله آنها ابوسفیان با اولاد و آن سال و اخوان بودند و مطلع باسماء و اشخاص
این منافقین تفصیلا غیر اهل بیت و ابن عباس و سلمان و ابوذر و مقداد و عمار و جابر خصوصا حذیفه یمانی احدی از
قرابه و صحابه نبی واقف نبودند و لیلة العقبه این دوازده روس منافقین اراده هلاک پیغمبر بر میدان آن سرور
کرده بودند و باظهار برق سماوی آنحضرت از عقبه گذر کرد و در آن وقت حذیفه یمانی مهار ناقه آنحضرت بدست گرفته
میرفت و بنور برق حذیفه پیش و عمار و ابوذر دنبال ناقه بودند همین و بسیار آن عقبه بسبب برق روی برزمین مانده
بودند پس اشخاص منافقین را دیدند و شناختند حذیفه ندا هم کرد ای منافقین شما را دیدیم و شناختیم و در ترمذی
بحدیث حذیفه صاحب سر رسول الله مخصوص گردید چه حذیفه علم باسماء و اشخاص منافقین بالتفصیل میان آنها و تعلیم رسول

جواب اشکال که ابوسفیان و معاویه و عمرو عاص و خالد بعد از اسلام چگونه بقتال و هجو رسول و آل رسول اقدام کردند

داشت بعلم سیر قدما تفصیل حال دریافت خواهد شد **هذا** پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم بنی امیه را مکروه میداشت و اما چنانچه حمد
ترمذی روایت مات النبی وهو یکره ثلثة احیاء ثقیف و بنی حنیفه **و** بنی امیه **و در**
روایت دیگر والنبی یلعنهم دائمًا **و عمر جاحظ و ابن ابی الحدید** ائمه
اہل مغازی وقت نوشتن صلحنامه ما بین علی **و** معاویه در محضر رؤس دو لشکر قیل لعلی الا تقران معاویة و اهل الشام
مسلمون و مؤمنون فقال علی ما اقر لمعاویة **و لا** لاصحابه انهم مؤمنون و لا مسلمون و لکن یکتب
معاویة فقط ما شاء بامیر المؤمنین جمعی عرض کردند که آیا باسلام و ایمان معاویه و اہل شام اقرار نداری **امیر المؤمنین**
فرمود که من معاویه و اصحابش را مومن و مسلم نمیدانم و اقرار ندارم بآن **اهل مغازی** اہل السیر منهم **محمد بن اسحق**
و ابن ابی الحدید در مجلد رابع شرح نہج روایت کرده در صفین حضرت عمار یاسر بندا بلند فرمود یا اهل
الشام اتریدون ان تنظروا الی من عادی الله و رسوله **و** جاهدهما **و** بغی علی المسلمین **و** ظاهر المشرکین
فلما اراد الله ان یظهر دینه و ینصر رسوله اتی النبی فاسلم و هو والله فیما یری راهب غیر راغب
ثم قبض الله و رسوله **و** انا والله لنعرفه بعداوة اهل الاسلام **و** مودة المجرم الا وانه معاویة فقاتلوه و العنوه
فانه ممن یطفی نور الله **و** یظاهر اعداء الله یعنی اعظم صحابه عمار یاسر در صفین ہرگاه بمقابل اہل شام برآمده فرمود که ای
شامیان آیا اراده دیدن آنکس دارید که دشمن خدا و رسول اوست **و** بجنگ خدا و رسول او **و** بغی بر اہل اسلام برآمده **و**
معاونت مشرکین میکرد او معاویه و پدرش هست **پس** وقتیکه دید که خدا اظهار و اعانت در اثبات و اعلاء دین اسلام
و پیغمبر میکند و یوم فیوم زیاد و غالب میشود **هذا** معاویه نزد پیغمبر آمده بظاهر لسان اسلام آورد **پس** و قسم بخدا اسلام بخوف
جان بغیر رغبت قلبی آورد **پس** خدا قبض کرد رسول خود را **و** بخدا قسم نفاق او را میدانستیم بعداوة و دشمنی او باسلام و اہل اسلام
و بدوستی او بمجرمین آگاه باشید که او همان معاویه هست که اوصاف نفاق او شنیدید **پس** او را لعنت و قتال او کنید **ایضًا**
همین در ہمین آورده نقل از عبد الرحمان مسعودی **و** او از یونس بن ارقم باسناد شیوخ خود روایت کرده وقتیکه عمرو بن عاص
و معاویه رایت بغی را قایم در صفین کردند **و** با علی بودیم **و علی** فرمود والذی فلق الحبة و برء النسمة ما اسلموا
و لکنهم استسلموا و اسروا الکفر فلما وجدوا علیه اعوانا اظهروه **ایضًا** از عمرو بن ہند الجملی روایت کردند
لما نظر علی الی رایات معاویة و اهل الشام قال والذی فلق الحبة و برء النسمة ما اسلموا و لکن استسلموا
و اسروا الکفر فلما وجدوا علیه اعوانا رجعوا الی عداوتهم لنا الا انهم لم یترکوا الصلوة تلبیسًا لعوام
الاقوام حاصل بر و خبر آنکه بمعاینه رایات شامیه حضرت امیر ع فرمود قسم بخدا معاویه و ابن عاص و قوم او ایمان قلبًا و صدقًا
نیاوردند و لکن طلب سلامتی خود بإظهار اسلام لسانی کردند **و** کفر در قلوب مخفی نهادند **پس** وقتیکه اعوان و انصار
یافتند رجوع بسوی کفر اصلی خود و عداوت کردند مگر آنکه ترک نماز نکردند تا باوان آن تلبیس اقوام گردند که آنها مرتد
ایشان گمان نبرند **ایضًا** از حبیب بن ثابت روایت شنیده قال لما قام قتال صفین قال رجل لعمار یا ابا یقظان
آیا پیغمبر صلی الله علیه و سلم نفرمود که قتال مردم بکنید تا اسلام بیارند و نزد اسلام آوردن آنها خون و مال آنها محفوظ میشود آیا
عمار گفت آری و لیکن معاویه و عمرو و قوم آنها والله ما اسلموا و لکن استسلموا و اسروا الکفر حتی وجدوا
علیه اعوانا فخرجوا **و بخاری و مسلم و نسائی** بل کل ائمه حدیث اہل اسلام باسانید خود روایت کردند
قال رسول الله صلی الله علیه و سلم لعمار و یحک یا عمار ستقتلک الفئة الباغیة تدعوهم
الی الجنة و یدعونک الی النار **و بمعاویة** و قوم تبعه او پیغمبر باسم فئة باغیه نامیده **ایضًا** از ابن مسعود
روایت کردند قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اذا رایتم معاویة یخطب علی منبری فاضربوا

WWW.MAABLIB.COM

عنه فقال الحسن البصری فوالله ما فلحوا ولا افلحوا | حضرت رسول فرمود وقتیکه معاویه را دیدید که خطبه بر این منبر می خواند پس شما همه اهل مدینه گردنش بزنید پس حسن بصری فرمود بخدا که گردنش نزدند و نه رستگار شدند و شیخین بخاری و مسلم بغیر ذکر اسم معاویه این خبر را هم روایت کردند **تنبیه** هرگاه این از آثار از هزارها از ائمه سنیان دیدی **پس** در نفاق ابوسفیان و معاویه و عمرو عاص و خالد و اخراب آنها شک باقی نماند **پس** باین جهت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم بر ابوسفیان و بر دو پسر او در هفت موضع لعنت کرده **در کتاب المفاخرات** بکار بن زبیر و محمد بن اسحاق که امام السیر ائمه اهل السنت و ابن ابی الحدید و غیرهم همین عبارت نقل کرده اند که بعد مصالحه معاویه با امام حسن علیه السلام نزد معاویه عمرو بن عاص و ولید بن عقبه بن ابی معیط و عتبه بن ابی سفیان بن حرب و مغیره بن شعبه و دیگر امناء معاویه جمع شده باشاره شیطان عمرو عاص معاویه اشاره کرد همه آنها را یکی بعد دیگری در محفل بحضور امام بر امیر المؤمنین لعنت کردند و بعد فراغ آنها چندی از فضائل امیر المؤمنین حلف آنها داده ذکر کرد و **ما** از مطلوب اینجا خلاصه هر فقره آن نقل میکنیم | **انشدکم** بالله هل تعلمون ان النبی صلی الله علیه وسلم قال علی خیر البشر من انکره کفر

افال فی غیره | **انشدکم** بالله هل تعلمون انه بایع البیعتین بیعة الفتح **و** بیعة الرضوان **و** انت یامعاویة باحدیهما کافر **و** بالاخری ناکث | **انشدکم** بالله هل تعلمون اول الناس ایمانا **و** انک یامعاویة **و** اباک من المؤلفة قلوبهم تسترون الکفر وتظهرون الایمان لسانا **و** تستمالون بالاموال | **انشدکم** بالله هل

تعلمون انه کان صاحب رایة رسول الله یوم بدر **و** احد **و** یوم الاحزاب **و** رایة المشرکین بید معاویة معا ابیه فالله و رسوله ساخط علیک وعلیک وعلی ابیک رسول الله فی تلک المواضع **و انشدک**

بالله یا معاویة تذکر یوما جاء ابوک علی جمل احمر **و** انت تسوقه **و** اخوه عتبه هذا یقوده فرآکم رسول الله صلی الله علیه وسلم **فقال** ص اللهم العن الراکب والقائد **و** السابق الخ حاصل آنکه شما قوم را قسم میدهم که آیا شما میدانید پیغمبر علی احدی را خیر البشر و منکر آن کافر نفرموده تا آنکه فرمود ای معاویه یاد نشم تو میدانی روزیرا که پدرت بر شتر سرخ سوار بود **و** تو سایق **و** برادرش این عتبه قایدش بود پیغمبر در آنوقت بر هر سه شما لعنت کرد **و فرمود** انما الرهط

انشدکم بالله الا تعلمون ان رسول الله صلی الله علیه وسلم لعن ابا سفیان فی سبعة مواطن فلا یستطیعون ردها **اولها** یوم لقی رسول الله صلی الله علیه وسلم خارجا من مکة الی الطائف یدعوا ثقیفا الی الدین

اه **والثانیة** یوم العیر الخ **وثالثها** یوم احد الخ **ورابعها** یوم جاء بالاحزاب وغطفان والیهود فلعنه رسول الله صلی الله علیه وسلم **والخامسة** یوم الحدیبیة جاء مع قریش فصده عن المسجد الحرام فلعن النبی صلی الله علیه وسلم ابا سفیان ولعن القادة **و** الاتباع قال کلهم ملعونون ولیس فیهم من یؤمن **والسادسة** یوم الجمل الاحمر **والسابعة** یوم وقفوا لرسول الله صلی الله علیه وسلم فی العقبة لیستنفروا ناقته **و** کانوا اثنی عشر رجلا منهم ابوسفیان حاصل آنکه ای گروه بشما قسم بخدا میدهم آیا نمیدانید آن هفت مواضع که پیغمبر بر سفیان و معاویه و برادرش لعنت کرده **اول** روز ملاقات قوم ثقیف **دوم** یوم العیر که از شام میآمد بازار اطلاع خروج پیغمبر از بین راه بطریق بحر فرار گردید **سوم** بروز جنگ احد **چهارم** بروز جنگ احزاب **پنجم** یوم الحدیبیه که صد رسول کردید از مسجد الحرام لعنت کرد برابوسفیان **و** بر قایدان **و** تابعان شما هم **و** در آنوقت پیغمبر فرمود بجواب سائل که احدی از اینها ایمان بقلب نیاورد و احدی از همه اینها مومن نخواهد بود **ششم** یوم سوار بودن بر شتر سرخ موی **هفتم** بلیلة العقبه که دوازده آدم منافقین برای هلاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم عهد بسته آمده بودند که رم دادن ناقه آنحضرت را بکشند **و** در آن دوازده آدم پدرت ابوسفیان **و** تو بودی مدعیه شمارا

لعن کرده است پیغمبر بر معاویه و بابا سفیان

WWW.MAABLIB.COM

شناختہ ای معاویہ این برائے تو وامّا ای عمرو عاص تو مجہول النسل از زنا مخلوق شدی فتحاکم فیک اربعۃ من
قریش و تغلب علیک جزارہا انت اذ لہم حسبًا واخسہم منصبًا واگر تفصیل احوال معاویہ میخواہی از
کتاب تحذیر المعاندین کہ درخصوص تفصیل حالات معاویہ پسر ابوسفیان و وزیرش عمرو عاص ولعنت کردن
وکنانیدن ایشان بر خلیفۃ اللہ علی مرتضٰے علیہ السلام باستدلال عقلیہ ونقلیہ عزیزمن مولوی سید علی حائری
سلمہ ربی نوشتہ معلوم خواہد شد ونیز کتب سیر ومغازی خصوصًا از کتاب مفاخر وشرح نہج ابن ابی الحدید ملاحظہ کن
معہذا جمعے از حشرات الارض اورا خلیفہ رابع میدانند وحال آنکہ جمعی از ائمہ محدثین چون صاحب ترمذی
وغیرہ روایت کردہ اند آخرش اینست کہ سعید بن جمہان گفت کہ بسفینہ گفتم ان بنی امیۃ یزعمون ان الخلافۃ
فیہم قال سفینۃ کذبوا بنی الزرقاء بل ہم ملوک من شر الملوک یعنے بسفینہ کسی گفت کہ بنی امیہ گمان
دارند کہ خلافت رسول در ماہست سفینہ در جوابش گفت کہ دروغ محض بنی زرقا میگویند چہ ہمہ سلاطین امویہ از
بدترین سلاطین ظلمہ شریرہ اند ونحن نقول وسیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون **بحث سادس**
وقاتلوہم حتے لا تکون فتنۃ ویکون الدین کلہ للہ بدانکہ این خطاب بحضرت رسالت مآب ومؤمنین واین حکم
صریح وجہاد احد علی الاعلان میباشد یعنے اگر مشرکین مکہ ترک شرک وکفر وقتال وایذا و توبہ از ان نکردند پس ای محمد وای مؤمنین
قتال ابوسفیان مع مشرکین او عمومًا وخصوصًا بکنید تا آنکہ در دنیا فتنہ وفساد یعنے شرک وکفر از احدی باقی وموجود نماند [illegible]
کافری ومشرکی بغیر عہد باقی نماند چہ اگر کافری بغیر عہد باقی بماند او عزیز مطاع ومتبوع عوام میگردد پس فتنہ وفساد ونزاع وجدال و
قتال قائم میسازند **شعر** سرچشمہ باید گرفتن بمیل ٭ چو پر شد نشاید گذشتن بہ پیل ٭ وتا بشود دین اسلام کلاً خاص برای
خدا وہیچ وجہ شرکی کفر وریائی فساد در عالم وآدم باقی نماند مجمع رازی حتے تکون الطاعۃ والعبادۃ کلہا
للہ خالصۃ دون غیرہ نزد قتادہ حتے یقال لا الٰہ الا اللہ فقاتل نبی اللہ جمیع المشرکین علی کلمۃ
الشہادتین والیہا دعی الناس جمیعًا نزد محمد بن اسحاق وقاتلوہم حتے لا تکون فتنۃ یعنے
نوع کفر وشرک ویکون الدین کلہ للہ ویخلع الانداد ویقلع اضداد اللہ تعالی **اشکال** مفاد این آیہ از زمانہ
پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الی الآن اصلاً بوقوع نیامد یعنے کل عالم وبنی آدم معتقد ومقر بشہادتین ومتفق ومجتمع بر دین واحد
اسلام نیستند واین عیان است وعیان را حاجت بیان نیست **جواب** بدانکہ ہر امر وحکم وفعل بالضرورت وحالت را
بدایت ونہایت امّا بدایت انحکم در عصر خود پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بوقوع آمدہ وشروع در قتال مشرکین شدہ امّا غایت و
ختم آن من حیث الکل در عصر مہدی آخر الزمان خواہد شد وکل ادیان باطلہ دنیا وجمیع اصناف کفر وشرک وبدعات آنہا بالکل
از بیخ وبنیاد برآوردہ تمام اہل دنیا بر دین واحد اسلام جمع میشوند ودر تفاسیر اہل البیت بالاجماع وارد
است کہ حصول مفاد این آیہ باقی است ودر عہد حضرت مہدی آخر الزمان بالکل حاصل خواہد شد وروی الامامیۃ
رضوان اللہ تعالے علیہم ہذا المعنے عن ائمتہم علیہم السلام وروی زرارہ وغیرہ عن ابی عبد اللہ الصادق علیہ السلام
انہ قال لم یجئ تاویل ہذہ الآیۃ ولو قد قام قائمنا بعد سیری من یدرکہ ما یکون من تاویل ہذہ الآیۃ
ولیبلغن دین محمد ما بلغ اللیل والنہار حتی لا یکون شرک علی ظہر الارض کما قال اللہ یعبدوننی لا یشرکون
بی شیئًا رواہ العیاشی والمجمع والجنان والبیانی والنور والبرہان والمنہج وغیرہم حاصل این دو آیہ آنکہ تاویل
این در زمانہ قائم ما آل محمد بوقوع میآید شب وروز با نصرام نمیرسند تا وقتیکہ دین واحد اسلام بجمیع اقطار وبحار ارض میرساند و
مشرکی ودینی در دنیا باقی نخواہد ماند غیر از دین واحد اسلام واہل اسلام بر یک ملت آن **سوال** چگونہ اتفاق واتحاد کل
خلق بنی آدم بر یک ملت توحید دین اسلام خواہد شد آیا بقتل کل اہل باطل یا بارجاع کل ایشان الی الاسلام خشیۃ عن القتل و

WWW.MAABLIB.COM

تنزیل عذاب الله لعلم ضروری **جواب** مفسرین ومحدثین فریقین بهمین دو وجه جواب داده **ثالث الوجوه** بهر سه وجه یعنی بقتل اکثر کفار و جماعاتی بمعاینه معاجزه قاهره ملجیه الی الاسلام و جماعاتی بحصول علم ضروری که بترک اسلام اشد عذاب الهی بفور نازل خواهد شد این مقام زیاد بر این مقتضی تحقیق این مطلب نمیباشد و هر گاه تفصیل کلیات و جزئیات آن خواسته باشی پس رجوع کن بمجلدات کتاب مشهور چون آفتاب **غایة المقصود** فی حالات الامام الموعود که در آن قرة عینی ولدی **سید علی حائری** براهین عقلیه و قوانین نقلیه جمیع اعتراضات متخیله را باحسن الوجوه حل کرده

بحث سابع فان انتهوا فان الله بما یعملون بصیر یعنی پس اگر از کفر و شرک و از عبادت اصنام و از جنگجوئی و از جنگ وجدال باز مانند و ترک و توبه از آن کردند پس تحقیق خدا بینا و داناست بجمیع آنچه بعمل میآرند از افعال قلبی و جوارحی اعمال آنها با نها جزاء و سزا رسید اگرچه یک ذره نیک یا بد بوقوع آورده باشند **تنبیه** در ورود حکم بقتال کفار مکه مع قلت المؤمنین چند وجه مفسرین ذکر کرده اند **احدها** عروة ابن زبیر قال کان المؤمنون فی مبدأ الدعوة یفتنون عن دین الله فافتتن من المسلمین بعضهم وامر النبی صلی الله علیه وسلم المسلمین ان یخرجوا الی الحبشة و فتنة ثانیة وهو انه لما بایعت الانصار رسول الله صلی الله علیه وسلم بیعة العقبة توامرت قریش ان یفتنوا المؤمنین بمکة عن دینهم فاصاب المؤمنین جهد شدید **هذا** هو المراد من الفتنة فامرهم الله تعالی بقتالهم حتی تزول هذه الفتنة یعنی عروه ابن زبیر آنچه گفت در سبب امر بقتال مشرکین مکه عموماً حاصلش آنکه مومنین در بدایت اسلام مفتون یعنی بر میگردیدند از دین خدا تعالی پس مبتلی شدند بعض مسلمانان **هذا** بعض اهل اسلام را پیغمبر صلی الله علیه وسلم بحبشه فرستاد **و فتنه ثانیه** آنکه هر گاه انصار بیعت عقبه بپیغمبر کردند کفار قریش باهم مشوره کردند که مسلمانان مکه بسوی کفر برمیگردانند و مسلمانان را در این وقت باین جهت جهد شدید لاحق شد **پس** همین مراد است از فتنه **هذا** مسلمانان مامور گردیدند بقتال کفار مکه تا این فتنه باقی نماند **ثانیهما** وهو ان مبالغة الناس فی جهاد یا نهم اشد من مبالغتهم فی حبهم ارواحهم فالکافر ابدا یسعی باعظم وجوه السعی فی ایذاء المؤمنین وفی القاء الشبهات فی قلوبهم وفی القائهم فی وجوه المحنة والمشقة اذا وقعت المقاتلة زال الکفر والمشقة وخلص الاسلام وذالت تلک الفتن بالکلیة یعنی وجه ثانی حب مردم بادیان خود ابلغ و اشد و اکثر میباشد از حب آنها بحیوت و بارواح خود **پس** کافر هم همیشه ساعی باعظم وجوه سعی در ایذاء مومنین و در القاء شبهات در قلوب مومنین و القاء شبهات در وقوع آنها بگوناگون محنت و مشقت میباشد **پس** بوقوع مقاتله باهم کفر و مشقت زائل بشود و اسلام مومنین خالص و بر آن ثابت القدم بلا تردد میباشد و انواع فتن و فسادات نیز مرتفع میگردد **وجه ثالث** قاضی ابوبکر گفته انه تعالی امر المؤمنین بقتال المشرکین ثم بین العلة التی بها اوجب قتالهم بقوله حتی لا تکون فتنة ویخلص الدین الذی هو دین الله من سائر الادیان **وانما** یحصل هذا المقصود اذا زال الکفر بالکلیة یعنی او تعالی بعد الامر بقتال علتش را بیان کرد که بآن قتال کفار واجب میباشد و او برای ازاله فتنه و فساد بین مومنین و کفار مکه و اخلاص و اثبات دین اسلام که دین پسندیده خدا از جمیع ادیان صحیحه سالفه میباشد **پس** مقصود بالکل حاصل میشود بازاله کفر کل **اشکال** باقی وجه فتنه کفر و نزاع مابین مشرکین و کافرین باقی است چه مقصود از آیه حتی لا تکون فتنة ازاله کفر و کافر از ارض بالکلیه میباشد و آن نشده و مفاد آیه لا حاصل از مسلمین است **پس** بدلالت این کل صحابه در ازاله کفر بالکلیه مسامحه کردند و مسامحه در خطاب عینی لکهی کفر است **پس** صحابه کلهم کفار میباشند **جواب** اشکال نیست چه این آیات خاص در قصه کفار مکه وارد اند الی اینجا **و هر گاه** مورد این آیات خاص در کفار مکه یا در کفار عرب باشد **پس** بقتال کفار مکه مقصود

جواب سوال باقتال کفار مکه [illegible]

WWW.MAABLIB.COM

از آیه حتی لا تکون فتنة فی ارض مکة او فی ارض العرب بحمد الله حاصل شده چه از مشرکین قریش ارض مکه بل
ارض عرب پاک بالکلیه شده و احدی از مشرکین مکه و عرب الی حین موجود و باقی نیست و پیغمبر فرمود لا یجتمع
دینان فی جزیرة العرب **اشکال** آیا یهود و نصاری در ارض عرب نیست پس قول حتی لا تکون فتنة
فی ارض العرب خلاف واقع میباشد **جواب** اصل کفار مشرکین اند و در این آیه امر اولا بقتال اقربین شد بمصداق
و انذر عشیرتک الاقربین **پس** آنحضرت اول مامور بانذار قوم و ملک خود شد و هرگاه آنها امتناع از اسلام
کردند پس باین و قاتلوهم مامور گردیدند اول در رفع و قتل آنها که اصل مشرکین و کفار عرب بودند **و** بعد آنها بقتال اهل
کتاب عرب و عجم **پس** آنانکه باقی ماندند رفع و قتل باقی ماندگان آنها از کل روی زمین بدست امام مهدی قطعا خواهد
شد انشاء الله **بحث ثامن** و ان تولوا فاعلموا و جمله شرط و جزا اند **اشکال** چگونه صیغه امر فاعلموا جزا
شرط واقع شد **جواب** چونکه فاعلموا متضمن خبر میشود و تقدیرش و ان تولوا فواجب علیکم العلم بان الله مولیکم
میباشد **اما** تولی عن الدین بمعنی ذهاب از دین الی خلافت **و** تولی فی الدین بمعنی ذهاب الی جهت الحق لمتابعته میباشد
بحث تاسع و ان تولوا فاعلموا ان الله مولیکم نعم المولی و نعم النصیر یعنی و اگر کفار از دین و طاعت
خالق برگردیدند و ترک کفر و قتل نکردند پس ای مومنین بدانید شما بطور قطع و یقین که بتحقیق خدا ولی امور شما کل مومنین است
و کسی را که خدا ولی و ناصر و مدد شود باشد پس او تعالی بهتر مالک و ولی و بهتر یاری و اعانت کننده قوی در جمیع امور دین و دنیا
هست که اصلا و ابدا مغلوب و مقهور و ممنوع نمیشود چنانچه در آیه دیگر فرمود الله ولی الذین امنوا یخرجهم من الظلمات
الی النور **و** الذین کفروا اولیاؤهم الطاغوت یخرجونهم من النور الی الظلمات **پس** خالقیکه مالک
و ولی کسی باشد او را خوف و باک ابدا نیست اگرچه کل خلق دنیا مخالف او باشد و تعالی بهترین کل حفظ و بهترین کل یاری
کنندگان میباشد **تنبیه** در این تثبیت و تسکین و تقویت و وعده یاری و اعانت مومنین **و** ترغیب و تحذیر و ترهیب
کل کفار و مشرکین و منافقین و در آخر تخریب آنها میباشد **تبصره** بحسب مسئله و خواهش مردم مبتلا شده دائما تجویز آنها
در رجوع الی الله سبحانه بکرات و مرات شهور کردم در خواندن حسبنا الله و نعم الوکیل نعم المولی و نعم النصیر
برای کفایت اهل ظلمه و ظلم و تعدی و گرفتاری آنها و خلاصی از مجلس سلاطین تا سه شب چهل و یک آدم مومنین نمازی
در مسجد یکهزار و یک لک و بیست و پنجهزار بالتقسیط خواندند هر یکی از آنها بمطلب رسیده و از قیود حبس هم خلاص شده بر آمدند
دیگر و افوض امری الی الله ان الله بصیر بالعباد بهمین عدد مذکور در هر سه شب برای قضاء حاجات دینی
و دنیاوی برای عسر و فقر و قرض خواندند مقضی الحاجات شدند **دیگر** برای صحت یابی مریض و علیل بهمین عدد مسطور بیماران
عدد مردم خواندند البته هر مریضی صحت یاب شد الا آنکه او را اجل محتوم رسیده بود **دیگر** حصول وسعت رزق و عزت
و غناء و ادای دیون آیه قل اللهم مالک الملک الی بغیر حساب بعد نماز صبح یا بعد صلوة عشاء یکصد و سی بار
اکثر مردم خواندند قبل از اتمام چهل روز حاجات شان بر آمد **و** قبل از شروع در هر عمل لا اقل صد یا زده مرتبه **و** بعد از فراغ
هم از عمل حاجت خود را در قلب منوی داشته اللهم صل علی محمد و آل محمد خوانده شود با وضو رو بقبله
دو زانو نشسته انشاء الله تعالی حاجاتش بر آید

وقد وقع الفراغ من تسویدهذا المجلد التاسع من تفسیر لوامع التنزیل
سواطع التاویل بتایید الله الخالق الجلیل الجمیل فی سلخ الشهر جمادی الاول

فی سنة ۱۳۱۸ ثامن عشر بعد الالف وثلثمائة من الهجرة المقدسة المطهرة
لخاتم النبوة صلوات الله علیه وعترته الطاهرة فی بلدة **لاهور**
حفه بالامن والامان والسرور **ويتلوه المجلد العاشر** واعلموا انما
غنمتم من شیٔ فارجوا واطلب من ربی القادر الاعانة والامداد
والصحة والتوفیق والتسهیل فی تحریره واتمامه واکماله وابقائی
سلیماً صحیحاً حتی اتمم هذا الی اخر مجلداته وهو تعالی علی کل شیٔ
قدیر وبالاجابة جدیر فالحمد لله سبحانه اولاً واخراً ظاهراً وباطناً
والصلوة والسلام علی نبینا خیر خلقه وعترته خیار بریته دائماً
فی کل ان بعدد لا ینقضی وامد لا یتناهی

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِجَمِیْعِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُسْلِمِیْنَ وَ
الْمُسْلِمَاتِ بِحُرْمَتِ نَبِیِّکَ الْمُخْتَارِ اِلٰی یَوْمِ الْقَرَارِ ۵

WWW.MAABLIB.COM